DOCTORIS ANGELICI

DIVI

THOMÆ AQUINATIS

SACRI ORDINIS F. F. PRÆDICATORUM

OPERA OMNIA

PARIS. — IMPRIMERIE Vve P. LAROUSSE ET Cie
19, RUE NOTRE-DAME-DES-CHAMPS, 19

DOCTORIS ANGELICI

DIVI

THOMÆ AQUINATIS

SACRI ORDINIS F. F. PRÆDICATORUM

OPERA OMNIA

SIVE ANTEHAC EXCUSA,
SIVE ETIAM ANECDOTA; EX EDITIONIBUS VETUSTIS ET DECIMI TERTII SÆCULI CODICIBUS RELIGIOSE CASTIGATA;
PRO AUTHORITATIBUS AD FIDEM VULGATÆ VERSIONIS ACCURATIORUMQUE PATROLOGIÆ TEXTUUM,
NUNC PRIMUM REVOCATA;
NOTIS HISTORICIS, CRITICIS, PHILOSOPHICIS, THEOLOGICIS, CUNCTAS ILLUSTRANTIBUS CONTROVERSIAS
OCCASIONE DOGMATUM SANCTI AUTHORIS EXORTAS, SOLLICITE ORNATA,

STUDIO AC LABORE

STANISLAI EDUARDI FRETTÉ

Sacerdotis Scholæque Thomisticæ Alumni.

VOLUMEN VIGESIMUM-PRIMUM

COMMENTARII IN EPISTOLAM AD CORINTHIOS I
(CONTINUATIO)
IN CÆTERAS OMNES EPISTOLAS S. PAULI.

PARISIIS

APUD LUDOVICUM VIVÈS, BIBLIOPOLAM EDITOREM

13, VIA VULGO DICTA DELAMBRE, 13

M DCCC LXXVI

SANCTI

THOMÆ AQUINATIS

IN EPISTOLAM I AD CORINTHIOS

COMMENTARIA

(CONTINUATIO.)

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

LECTIO I.

Si linguis hominum loquar et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens. Et si habuero prophetiam, et noverim mysteria omnia et omnem scientiam; et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum. Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest.

Apostolus gratiarum gratis datarum distinctionem assignavit, et ministrationum in quibus membra Ecclesiæ distinguuntur; hic agit de caritate quæ inseparabiliter concomitatur gratiam gratum facientem; et quia promiserat eis se demonstraturum viam excellentiorem, ostendit præeminentiam caritatis ad cætera gratuita dona; et primo, quantum ad necessitatem, quia scilicet sine caritate alia dona gratuita non sufficiunt; secundo, quantum ad utilitatem, quia scilicet per caritatem omnia mala vitantur, et omnia bona aguntur, ibi : *Caritas patiens est*, etc.; tertio, quantum ad permanentiam, ibi : *Caritas nunquam excidit.* Omnia autem dona gratuita reducere videtur Apostolus ad tria. Nam primo ostendit quod donum linguarum quod pertinet ad locutionem, sine caritate non valet; secundo, quod etiam non valent ea quæ pertinent ad cognitionem, ibi : *Et si habuero prophetiam;* tertio, ostendit idem de his quæ pertinent ad operationem, ibi : *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas.* Erat autem apud Corinthios multum desiderabile donum linguarum, ut infra, XIV, patebit; et ideo ab eo incipiens, dicit : Promisi me demonstraturum excellentiorem viam; et hoc primo patet in dono linguarum, quia *si linguis hominum,* scilicet omnium, *loquar,* id est, si habuero donum gratiæ, per quod loqui possim linguis omnium hominum, et ad majorem abundantiam, subdit : *et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens.* Recta comparatione utitur. Anima enim per caritatem vivit, quæ vivit Deo, qui est animæ vita, secundum illud Deut., XXX, 20 : *Ipse est vita tua.* Unde et I Joan.,

II, 14, dicitur : *Translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Qui non diligit, manet in morte.* Recte ergo comparat loquelam caritate carentem, sono rei mortuæ, scilicet æris aut cymbali, qui, licet clarum sonum reddat, non tamen est vivus, sed mortuus; ita etiam locutio hominis caritate carentis, quantumcumque sit diserta, tamen habetur pro mortua, quia non proficit ad meritum vitæ æternæ. Est autem differentia inter æs sonans et cymbalum tinniens, quia æs cum sit planum, ex percussione simplicem sonum emittit; cymbalum autem cum sit concavum, ex una percussione sonum multiplicat, quod pertinet ad tinnitum. Æri ergo comparantur qui veritatem simpliciter pronuntiant; cymbalo vero qui veritatem multipliciter pronuntiant, multas rationes et similitudines apponendo, et conclusiones plurimas eliciendo, quæ tamen omnia sine caritate habentur ut mortua. Considerandum est autem quæ linguæ angelorum dicantur. Nam cum lingua sit membrum corporeum, et ad ejus usum pertineat donum linguarum, quod interdum lingua dicitur, ut patebit infra, XIV, neutrum videtur angelis competere, qui membra non habent. Potest ergo dici quod per angelos intelliguntur homines angelorum officium habentes qui scilicet aliis hominibus divina annuntiant, secundum illud Malach., XI, 7 : *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est.* Sub hoc ergo sensu dicitur : *Si linguis hominum loquar et angelorum,* id est non solum minorum sed etiam majorum, qui alios docent. Potest etiam intelligi de ipsis incorporeis angelis, prout in Psalm. CIII, 4, dicitur : *Qui facit angelos suos spiritus.* Et quamvis non habeant linguam corpoream, per similitudinem tamen lingua in eis dici potest vis qua manifestant aliis quod habent in mente. Est autem sciendum quod in cognitione mentis angelicæ aliquid est de quo superiores angeli non loquuntur inferioribus, neque e converso, scilicet ipsa divina essentia, quam omnes immediate vident, Deo se omnibus monstrante, secundum illud Hierem., XXXI, 34 : *Non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum dicens : Cognosce Dominum ; omnes enim cognoscent me a minimo usque ad maximum eorum.* Aliquid autem est in cognitione mentis angelicæ, de quo superiores loquuntur inferioribus, sed non e converso; et hujusmodi sunt divinæ providentiæ mysteria, quorum plura cognoscunt in ipso Deo superiores, qui clarius eum vident, quam inferiores ; unde superiores de hujusmodi inferiores instruunt vel illuminant, quod locutio potest dici. Aliquid vero est in cognitione mentis angelicæ, de quo superiores loquuntur inferioribus, et e converso, et hujusmodi sunt occulta cordium, quæ ex libero arbitrio dependent, quæ soli Deo patent, et his quorum sunt, secundum illud supra, II, 11 : *Quæ sunt hominis, nemo novit nisi spiritus hominis qui in ipso est;* quæ in notitiam alterius deveniunt, eo cujus sunt manifestante, sive sit inferior sive superior. Fit autem hujusmodi manifestatio dum inferior angelus superiori loquitur, non per illuminationem, sed per quemdam significationis modum. Est enim in quolibet angelo aliquid quod naturaliter ab altero angelo cognoscitur. Dum ergo id quod est naturaliter notum, proponitur ut signum ejus quod est ignotum, manifestatur occultum, et talis manifestatio dicitur locutio, ad similitudinem hominum, qui occulta cordium manifestant aliis per voces sensibiles aut per quodcumque aliud corporale exterius apparens. Unde et ea quæ sunt in angelis naturaliter nota, inquantum assumuntur ad manifestationem occultorum, dicuntur signa vel nutus. Potestas autem manifestandi conceptum suum hoc modo, metaphorice lingua nominatur.

Deinde cum dicit : *Et si habuero prophetiam,* ostendit idem de his quæ pertinent ad cognitionem. Est autem attendendum quod supra proposuit quatuor dona gratuita ad cognitionem pertinentia, scilicet sapientiam, scientiam, fidem et prophetiam. Incipit ergo hic a prophetia, dicens : *Et si habuero prophetiam,* per quam divinitus occulta revelantur, secundum illud II Petr., I, 21 : *Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.* Secundo, quantum ad sapientiam subdit : *Et noverim omnia mysteria,* id est occulta divinitatis, quod pertinet ad sapientiam, secundum illud supra, II, 7 : *Loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditam.* Tertio, quantum ad scientiam dicit : *Et omnem scientiam,* sive humanitus ac-

quisitam, sicut habuerunt philosophi, sive divinitus infusam, sicut habuerunt eam apostoli. Sap., VII, 17 : *Dedit mihi eorum quæ sunt veram scientiam.* Quarto, quantum ad fidem subdit : *Et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam.* Potest autem exponi id quod dicit : *omnem fidem,* id est omnium articulorum; sed melius est ut exponatur : *omnem,* id est perfectam fidem, propter illud quod subditur : *ita ut montes transferam;* dicitur enim Matth., XVII, 19 : *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic : Transi hinc, et transibit.* Et quamvis granum sinapis sit minimum quantitate, non tamen intelligitur parva, sed perfecta fides grano sinapis comparari. Dicitur enim Matth., XXI, 21 : *Si habueritis fidem, et non hæsitaveritis, non solum de ficulnea facietis : sed etiam si monti huic dixeritis : Tolle, et jacta te in mari, fiet.* Fides ergo quæ non hæsitat grano sinapis comparatur; quod quanto magis atteritur, tanto magis ejus fortitudo sentitur.

Objiciunt autem aliqui quod cum multi sancti perfectam fidem habuerint, nullus legitur montes transtulisse.

Quod quidem solvitur per id quod supra, XII, 7, dictum est : *Unicuique datur manifestatio Spiritus ad utilitatem.* Illo enim modo, loco et tempore miracula per gratiam Spiritus sancti fiunt quo Ecclesiæ requirit[1] utilitas. Fecerunt autem sancti multa majora quam translationem montium, prout erat fidelibus utile; puta suscitando mortuos, dividendo mare, et alia hujusmodi opera faciendo; et hoc etiam fecissent, si necessitas fuisset. Potest etiam hoc transferri ad expulsionem dæmonum de humanis corporibus, qui montes dicuntur propter superbiam. Hier., XIII, 16 : *Antequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos;* et LI, 25 : *Ecce ego ad te, mons pestifer, qui corrumpis universam terram.*

Attribuitur autem operatio miraculorum fidei non hæsitanti, quia fides innititur omnipotentiæ, per quam miracula fiunt. *Si,* inquam, *habuero* omnia prædicta ad perfectionem intellectus pertinentia, *caritatem autem non habuero,* per quam perficitur voluntas, *nihil sum,* scilicet secundum esse gratiæ, de quo dicitur Ephes., II, 10 : *Ipsius sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis.* Unde et contra quemdam dicitur Ezech., XXVIII, 19 : *Nihil factus es et non eris in perpetuum.* Quod quidem fit propter defectum caritatis, per quam homo bene utitur intellectu perfecto. Sine caritate autem ejus usus bonus non est. Unde et supra, VIII, dicitur quod *scientia inflat, caritas autem ædificat.* Est autem notandum[2] quod Apostolus hic loquitur de sapientia et scientia, secundum quod pertinent ad dona gratiæ gratis datæ, quæ sine caritate esse possunt; nam secundum quod computantur inter septem dona Spiritus sancti, nunquam sine caritate habentur. Unde et Sap., I, 4, dicitur : *In malevolam animam non intrabit sapientia,* et ibid., X, 10, dicitur : *Dedit illi scientiam sanctorum.* De prophetia autem et fide manifestum est quod sine caritate haberi possunt.

Sed notandum est hic quod fides firma, etiam sine caritate miracula facit. Unde Matth., VII, 22, dicentibus : *Nonne in nomine tuo prophetavimus, et multas virtutes fecimus?* dicitur : *Nunquam novi vos.* Spiritus enim sanctus operatur virtutes etiam per malos, sicut et per eos loquitur veritatem.

Deinde cum dicit : *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas,* ostendit idem in his quæ pertinent ad opera, quæ consistunt in hoc quod homo faciat bona, secundum illud Galat., V, 9 : *Bonum facientes non deficiamus,* et in hoc quod patienter sustineat mala, secundum illud Psalm. XCI, 15 : *Bene patientes erunt, ut annuntient.* Inter cætera vero bona opera magis commendantur opera pietatis, secundum illud I ad Timoth., IV, 18 : *Pietas ad omnia utilis est.* Circa quod opus quatuor conditiones designat : quarum prima est quod opus pietatis non totum congregetur in unum, sed dividatur in plures, secundum illud Psalm. CXI, 9 : *Dispersit, dedit pauperibus;* et hoc designatur cum dicitur : *si distribuero.* Secundo, ut opus pietatis fiat ad subveniendum necessitati, non ad serviendum superfluitati, secundum illud Isa., LVIII, 7 : *Frange esurienti panem tuum;* et hoc designatur cum dicitur : *in cibos.* Tertio, ut opus pietatis exhibeatu indigentibus, secundum illud Luc., XI

[1] Al. : « requiritur. » — [2] Al. : « attendendum. »

13 : *Cum facis convivium, voca pauperes;* et hoc designatur cum dicitur : *pauperum.* Quarto, ad perfectionem pertinet ut homo omnia bona sua in opera pietatis expendat, secundum illud Matth., xix, 21 : *Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus ;* et hoc designatur cum dicitur : *omnes facultates meas.* Inter mala vero quæ quis sustinet patienter, potissimum est martyrium; unde dicitur Matth., v, 10 : *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam.* Quod etiam quadrupliciter commendat. Primo quidem, quia laudabilius est quod necessitate imminente, puta propter defensionem fidei, seipsum offerat passioni, quam si deprehensus patiatur; et ideo dicit : *si tradidero,* sicut et de Christo dicitur Ephes., v, 2 : *Tradidit semetipsum pro nobis.* Secundo, quia gravior est corporis humani jactura quam rerum; de quo tamen quidam commendantur : Hebr., x, 34 : *Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio sustinuistis.* Et ideo dicit : *corpus.* Isa., L, 6 : *Dedi corpus meum percutientibus.* Tertio, laudabilius est quod aliquis exponat corpus suum supplicio, quam corpus filii, vel cujuscumque propinqui : de quo tamen commendatur quædam mulier, II Machab., vii, 20 : *Supra modum autem mater mirabilis, et bonorum memoria digna, quæ pereuntes septem filios sub unius diei tempore conspiciens, bono animo ferebat.* Et ideo dicit : *meum.* Jud., v, 9 : *Qui propria voluntate obtulistis vos discrimini pro Domino.* Quarto, redditur matyrium laudabilius ex acerbitate pœnæ; de quo subditur : *ita ut ardeam,* sicut Laurentius. Eccli., L, 9 : *Quasi ignis effulgens, et thus ardens in igne.* Si, inquam, prædicta opera tam excellentia fecero, *caritatem autem non habuero,* vel quia simul cum prædictis operibus adest voluntas peccandi mortaliter, vel quia fiunt propter inanem gloriam; *nihil mihi prodest,* scilicet quantum ad meritum vitæ æternæ, quæ solis diligentibus Deum repromittitur, secundum illud Job, xxxvi, 33 : *Annuntiat de ea amico suo, quod possessio ejus sit.* Et notandum quod locutionem, quæ est vox animalis, si sit sine caritate, comparat non existenti; opera autem quæ fiunt propter fidem, si sint sine caritate, dicit esse infructuosa. Sap., iii, 11 : *Vacua est spes eorum, et labores sine fructu.*

LECTIO II.

Caritas patiens est, benigna est; caritas non æmulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

Postquam Apostolus ostendit caritatem esse adeo necessariam quod sine ea nullum spirituale donum sufficiat ad salutem; hic ostendit eam adeo esse utilem et efficacis virtutis quod per eam cuncta opera virtutis implentur; et primo, præmittit duo quasi generalia; secundo, subjungit in speciali virtutum opera quæ per caritatem complentur, ibi : *Caritas non æmulatur,* etc. Circa primum duo facit. Nam omnis virtus consistit in hoc quod aliqui in operando bene se habeant in sustinendo mala, vel in operando bona. Quantum ergo ad tolerantiam malorum dicit : *Caritas patiens est,* id est, facit patientes tolerari mala. Cum enim homo diligit aliquem propter ejus amorem, de facili tolerat quæcumque difficilia; et similiter qui diligit Deum, propter ejus amorem patienter tolerat quæcumque adversa. Unde et Cant., viii, 7, dicitur : *Aquæ multæ non potuerunt extinguere caritatem, nec flumina obruent eam.* Jac., i, 5 : *Patientia opus perfectum habet.* Quantum autem ad operationem bonorum subdit : *benigna est.* Benignitas autem dicitur quasi bona igneitas, ut scilicet sicut ignis liquefacendo effluere facit, ita caritas hoc efficit ut bona quæ homo habet non sibi soli retineat, sed ad alios derivet, secundum illud Proverb., v, 16 : *Deriventur fontes tui foras, et in plateis aquas tuas divide,* quod quidem caritas facit; unde I Joan., iii, 17, dicitur : *Qui habuerit substantiam hujus mundi, et viderit fratrem suum necesse habere, et clauserit viscera sua ab eo, quomodo caritas Dei manet in eo?* Unde et Ephes., iv, 32, dicitur : *Estote invicem benigni et misericordes ;* et Sap., i,

6, dicitur : *Benignus est spiritus sapientiæ.*

Deinde cum dicit : *caritas non æmulatur,* etc., proponit in speciali virtutum opera quæ caritas efficit; et quia ad virtutem duo pertinent, scilicet abstinere a malo et facere bonum, secundum illud Ps. xxxiii, 15 : *Declina a malo, et fac bonum,* et Isa., i, 16 : *Quiescite agere perverse; discite benefacere;* primo, ostendit quomodo caritas facit omnia mala vitare; secundo, quomodo facit omnia bona efficere, ibi : *congaudet autem veritati.* Malum autem efficaciter non potest homo Deo facere, sed solum sibi et proximo, secundum illud Job, xxxv, 6 : *Si peccaveris, quid ei nocebis?* et postea subditur, vers. 8 : *Homini qui similis tui est, nocebit impietas tua.* Primo ergo, ostendit quomodo per caritatem vitantur mala quæ sunt contra proximum; secundo, quomodo vitantur mala quibus aliquis deordinatur in seipso, ibi : *non inflatur,* etc. Malum autem quod est contra proximum, potest esse in affectu et in effectu. In affectu autem præcipue est cum per invidiam quis dolet de bonis proximi; quod directe contrariatur caritati, ad quam pertinet quod homo diligat proximum suum sicut seipsum, ut habetur Levit., xix. Et ideo ad caritatem pertinet ut sicut homo gaudet de bonis propriis, ita gaudeat de bonis proximi. Ex quo sequitur quod caritas excludat invidiam; et hoc est quod dicit : *caritas non æmulatur,* id est, non invidet, quia scilicet facit cavere invidiam. Unde et in Psal. xxxvi, 1, dicitur : *Noli æmulari in malignantibus;* et Prov., xxv : *Non æmuletur cor tuum peccatores.* Quantum ad effectum subdit : *non agit perperam,* id est perverse contra aliquem. Nullus enim injuste agit contra illum quem diligit sicut seipsum. Isa., i, 16 : *Quiescite agere perverse.*

Deinde cum dicit : *non inflatur,* etc., ostendit quomodo caritas facit vitare mala quibus aliquis deordinatur in seipso; et primo, quantum ad passiones; secundo, quantum ad electionem, ibi : *non cogitat malum.* Ostendit ergo primo quod caritas repellit inordinatam passionem quantum ad tria. Primo quidem, quantum ad superbiam, quæ est inordinatus appetitus propriæ excellentiæ. Tunc autem inordinate suam excellentiam quis appetit quando non sufficit ei contineri in eo gradu qui sibi est a Deo præstitus. Et ideo dicitur Eccli., x, 14 : *Initium superbiæ hominis apostatare a Deo.* Quod quidem fit dum homo non vult contineri sub regula ordinationis divinæ; et hoc repugnat caritati, quia quis super omnia Deum diligit. Colos., ii, 18 : *Inflatus sensu carnis suæ, et non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus et conjunctiones subministratum et constructum, crescit in augmentum Dei.* Recte autem superbia inflationi comparatur. Nam id quod inflatur, non habet solidam magnitudinem, sed apparentem; ita superbi videntur quidem esse sibi magni, cum tamen vera magnitudine careant, quæ non potest esse absque ordine divino. Sap., iv, 19 : *Disrumpet illos inflatos sine voce.* Est autem principalis superbiæ filia, ambitio, per quam aliquis quærit præesse, quam etiam caritas excludit, quæ potius proximis eligit ministrare, secundum illud Galat., v, 13 : *Per caritatem spiritus servite invicem.* Et ideo subdit : *non est ambitiosa,* id est, facit hominem ambitionem vitare. Eccli., vii, 4 : *Noli quærere ab homine ducatum, neque a rege cathedram honoris.* Secundo, ostendit quomodo caritas excludit inordinationem cupiditatis, cum dicit : *Non quærit quæ sua sunt,* ut intelligatur cum præcisione, id est neglectis bonis aliorum; nam qui diligit alios sicut seipsum, bona aliorum quærit sicut et suiipsius. Unde et supra, x, 33, Apostolus dixit : *Non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant;* contra quod de quibusdam dicitur Phil., ii, 21 : *Omnes quæ sua sunt quærunt, non quæ Jesu Christi.* Potest et aliter intelligi : *non quærit quæ sua sunt,* id est, non repetit ea quæ sunt sibi ablata, scilicet in judicio cum scandalo, quia magis amat salutem proximi quam pecuniam, secundum illud Phil., ult., 17 : *Non quæro datum, sed requiro fructum abundantem in justitia vestra.* Quod tamen qualiter intelligendum sit, supra, vi, dictum est. Tertio, ostendit quomodo caritas excludit inordinationem iræ, dicens : *non irritatur,* id est non provocatur ad iram. Est enim ira inordinatus appetitus vindictæ. Ad caritatem autem pertinet magis remittere offensas quam supra modum, aut inordinate vindicari, secundum illud Colos., iii, 13 : *Donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam.* Jac., i, 20 : *Ira viri justitiam Dei non operatur.*

Deinde cum dicit : *non cogitat malum,*

ostendit quomodo per caritatem excluditur inordinatio electionis. Est autem electio, ut dicitur in III *Ethic.*, cap. v, appetitus præconciliati. Tunc ergo homo peccat ex electione et non ex passione, quando ex consilio rationis, affectus ejus provocatur ad malum. Caritas ergo primo quidem excludit perversitatem consilii; et ideo dicit : *non cogitat malum,* id est, non permittit excogitare quomodo aliquis perficiat malum. Mich., II, 1 : *Væ qui cogitatis inutile, et operamini malum in cubilibus vestris.* Isa., I, 16 : *Auferte malum cogitationem vestrarum ab oculis meis.* Vel *caritas non cogitat malum,* quia non permittit hominem per varias suspiciones et temeraria judicia cogitare malum de proximo. Matth., IX, 4 : *Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Secundo, caritas excludit inordinatum affectum malorum, cum dicit : *Non gaudet super iniquitate.* Ille enim qui ex passione peccat, cum quodam remorsu et dolore peccatum committit; sed ille qui peccat ex electione, gaudet ex hoc ipso quod peccatum committit, secundum illud Prov., II, 14 : *Qui lætantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis.* Hoc autem caritas impedit, inquantum est amor summi boni, cui repugnat omne peccatum. Vel dicit quod caritas *non gaudet super iniquitate,* scilicet a proximo commissa; quinimo de ea luget, inquantum contrariatur proximorum saluti, quam cupit. II Cor., XII, 21 : *Ne iterum cum venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex his qui ante peccaverunt.*

Deinde cum dicit : *congaudet autem veritati,* ostendit quomodo caritas facit operari bonum; et primo, quantum ad proximum; secundo, quantum ad Deum, ibi : *omnia credit.* Quantum ad proximum autem homo operatur bonum dupliciter. Primo quidem, gaudendo de bonis ejus, et quantum ad hoc dicit : *congaudet autem veritati,* scilicet proximi, vel vitæ, vel doctrinæ, vel justitiæ, ex eo quod proximum diligit sicut seipsum. III Joan., III : *Gavisus sum valde venientibus fratribus, et testimonium perhibentibus veritati tuæ, sicut in caritate ambulas.* Secundo, in hoc quod homo mala proximi sustinet prout decet, et quantum ad hoc dicit : *omnia suffert,* id est, absque turbatione sustinet omnes defectus proximorum vel quæcumque adversa. Rom., XV, 1 : *Debemus nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere.* Galat., VI, 2 : *Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi,* scilicet caritatem. Deinde cum dicit : *omnia credit,* ostendit quomodo caritas faciat operari bonum in comparatione ad Deum; quod quidem fit præcipue per virtutes theologicas, quæ habent Deum pro objecto. Sunt autem præter caritatem duæ virtutes theologicæ, ut infra dicetur, scilicet fides et spes. Quantum ergo ad fidem dicit : *omnia credit,* scilicet quæ divinitus traduntur. Gen., XV, 6 : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam.* Credere vero omnia quæ ab homine dicuntur, est levitatis, secundum illud Eccli., XIX, 4 : *Qui cito credit, levis est corde.* Quantum autem ad spem dicit : *omnia sperat,* quæ scilicet promittuntur a Deo. Eccli., II, 9 : *Qui timetis Deum, sperate in eum.* Et ne spes frangatur per dilationem, subdit : *omnia sustinet,* id est, patienter expectat quæ promittuntur a Deo, quamvis dilata; secundum illud Habac., II, 3 : *Si moram fecerit, expecta eum.* Ps. XXVI, 14 : *Confortetur cor tuum, et sustine Dominum.*

LECTIO III.

Caritas nunquam excidit; sive prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ cessabunt, sive scientia destruetur. Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est. Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus. Quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli.

Postquam Apostolus ostendit quod caritas excellit alia dona Spiritus sancti necessitate et fructuositate; hic ostendit excellentiam caritatis ad alia dona quantum ad permanentiam, et circa hoc tria facit. Primo, proponit differentiam caritatis ad alia dona Spiritus sancti quantum ad permanentiam; secundo, probat quod dixerat, ibi : *Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus;* tertio, infert conclusionem intentam, ibi : *Nunc autem manent fides, spes, caritas.* Circa primum duo facit. Primo, propo-

nit permanentiam caritatis; secundo, cessationem aliorum donorum, ibi : *sive prophetiæ evacuabuntur.* Dicit ergo primo, *caritas nunquam excidit;* quod quidam male intelligentes, in errorem ceciderunt[1], dicentes quod caritas semel habita, nunquam potest amitti; cui videtur consonare quod dicitur I Joan., III, 9 : *Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo manet.* Sed hujus dicti primo quidem sententia falsa est; potest enim aliquis caritatem habens, a caritate excidere per peccatum, secundum illud Apocal., II, 4 : *Caritatem tuam primam reliquisti. Memor esto itaque unde excideris, et age pœnitentiam.* Et hoc ideo est quia caritas recipitur in anima hominis secundum modum ipsius, ut scilicet possit ea uti, vel non uti. Dum vero ea utitur homo, peccare non potest, quia usus caritatis est dilectio Dei super omnia; et ideo nihil restat propter quod homo Deum offendat, et per hunc modum intelligitur verbum Joannis inductum. Secundo, prædicta sententia non est secundum intentionem Apostoli, quia non loquitur hic de cessatione donorum spiritualium per peccatum mortale, sed potius de cessatione donorum spiritualium quæ pertinent ad hanc vitam, per gloriam supervenientem; unde sensus Apostoli est : *Caritas nunquam excidit,* quia scilicet sicut est in statu viæ, ita permanebit in statu patriæ, et cum augmento, secundum illud Isa., XXXI, 9 : *Dixit Dominus cujus ignis est in Sion* (scilicet in Ecclesia militante) *et caminus ejus in Hierusalem,* id est in pace cœlestis patriæ.

Deinde cum dicit : *Sive prophetiæ evacuabuntur,* proponit cessationem aliorum donorum spiritualium, et specialiter eorum quæ præcipua videntur. Primo, quantum ad prophetiam dicit : *sive prophetiæ evacuabuntur,* id est cessabunt, quia scilicet in futura gloria, prophetia locum non habebit propter duo. Primo quidem, quia prophetia respicit futurum; status autem ille non expectabit aliquid in futurum, sed erit finale complementum omnium eorum quæ ante fuerant prophetata. Unde in Psal. XLVII, 9, dicitur : *Sicut audivimus* (scilicet per prophetas), *ita et vidimus* (præsentialiter) *in civitate Domini virtutum.* Secundo, quia prophetia est cum cognitione figurali et ænigmatica, quæ cessabit in patria; unde dicitur Num., XII, 6 : *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, per somnium aut in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum;* et Oseæ, XII, 10 : *In manibus prophetarum assimilatus sum.* Secundo, quantum ad donum linguarum dicit : *sive linguæ cessabunt.* Quod quidem non est intelligendum quantum ad ipsa membra corporea, quæ linguæ dicuntur, ut dicitur infra, XIV, 52 : *Mortui resurgent incorrupti,* id est absque diminutione membrorum, neque etiam intelligendum est quantum ad usum linguæ corporeæ; est enim futura in patria laus vocalis, secundum illud Psalm. CXLIX, 6 : *Exaltationes Dei in gutture eorum,* ut *Glossa* ibidem exponit. Est ergo intelligendum quantum ad donum linguarum, quo scilicet aliqui in primitiva Ecclesia linguis variis loquebantur, ut dicitur Act., I; in futura enim gloria quilibet quamlibet linguam intelliget; unde non erit necessarium variis linguis loqui. Nam etiam a primordio generis humani, ut dicitur Gen., XI, unus erat sermo, et unum labium omnibus; quod multo magis erit in ultimo statu, in quo erit unitas consummata. Tertio, quantum ad scientiam subdit : *sive scientia destruetur.*

Ex quo quidam accipere voluerunt quod scientia acquisita totaliter perditur cum corpore. Ad cujus veritatis inquisitionem considerare oportet quod duplex est vis cognitiva : scilicet vis sensitiva et vis intellectiva; inter quas est differentia, quia vis sensitiva est actus organi corporalis, et ideo necesse est quod desinat corpore corrupto; vis autem intellectiva non est actus organi corporei, ut probatur in III *De anima;* et ideo necesse est quod maneat corpore corrupto. Si ergo aliquid scientiæ acquisitæ conservetur in parte animæ intellectivæ, necesse est quod id permaneat post mortem. Quidam ergo posuerunt quod species intelligibiles non conservantur in intellectu possibili nisi quamdiu intelligit, conservantur autem species phantasmatum in potentiis animæ sensitivæ, puta in memorativa et imaginativa; ita scilicet quod semper intellectus possibilis quando de novo vult intelligere etiam quæ prius intellexit, indigeat abstrahere a phantasmatibus per lumen intellectus agentis; et se-

[1] Al. : « in errore ceciderunt. »

cundum hoc consequens est quod scientia hic acquisita non remaneat post mortem. Sed hæc propositio est primo quidem contra rationem. Manifestum est enim quod species intelligibiles in intellectu possibili recipiuntur ad minus dum actu intelligit. Quod autem recipitur in aliquo, est in eo per modum recipientis. Cum ergo substantia intellectus possibilis sit immutabilis et fixa, consequens est quod species intelligibiles remaneant in eo immobiliter. Secundo, est contra auctoritatem Aristotelis in III *De anima,* qui dicit quod cum intellectus possibilis est sciens unumquodque, tunc etiam est intelligens in potentia. Et sic patet quod habet species intelligibiles, per quas dicitur sciens, et tamen adhuc est in potentia ad intelligendum in actu; et ita species intelligibiles sunt in intellectu possibili etiam quando non intelligit actu. Unde etiam ibidem Philosophus dicit quod anima intellectiva est locus specierum, quia scilicet in ea conservantur species intelligibiles. Indiget tamen in hac vita convertere se ad phantasmata, ad hoc quod actu intelligat, non solum ut abstrahat species a phantasmatibus, sed etiam ut species habitas phantasmatibus applicet; cujus signum est quod, læso organo virtutis imaginativæ vel etiam memorativæ, non solum impeditur homo ab acquisitione novæ scientiæ, sed etiam ab usu scientiæ prius habitæ. Sic ergo remanet scientia in anima post corporis mortem quantum ad species intelligibiles, non autem quantum ad inspectionem phantasmatum, quibus anima separata non indigebit, habens esse et operationem absque corporis communione. Et secundum hoc Apostolus hic dicit quod scientia destruetur, scilicet secundum conversionem ad phantasmata. Unde et Isa., XXIX, 14, dicitur : *Peribit sapientia a sapientibus, et intellectus prudentium ejus abscondetur.*

Deinde cum dicit : *Ex parte enim cognoscimus,* probat quod dixerat; et primo, inducit probationem; secundo, manifestat ea quæ in probatione continentur, ibi : *Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus,* etc. Inducit ergo primo ad probandum propositum talem rationem : Adveniente perfecto, cessat imperfectum, sed dona alia præter caritatem habent imperfectionem; ergo cessabunt superveniente perfectione gloriæ. Primo ergo, proponit minorem propositionem quoad imperfectionem scientiæ, cum dicit : *Ex parte enim cognoscimus,* id est imperfecte : nam pars habet rationem imperfecti. Et hoc præcipue verificatur quantum ad cognitionem Dei, secundum illud Job, XXXVI, 26 : *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram;* et XXVI, 14 : *Ecce hæc ex parte dicta sunt viarum ejus.* Proponit etiam imperfectionem prophetiæ, cum subdit : *Et ex parte,* id est imperfecte, *prophetamus;* est enim prophetia cognitio cum imperfectione, ut dictum est. Tacet autem de dono linguarum, quod est imperfectius his duobus, ut infra, XIV, patebit. Secundo, ponit majorem, dicens : *Cum autem venerit quod perfectum est,* id est perfectio gloriæ, *evacuabitur quod ex parte est,* id est, omnis imperfectio tolletur, de qua perfectione dicitur I Petr., ult., 10 : *Modicum passos ipse perficiet.* Sed secundum hoc videtur quod etiam caritas evacuetur per futuram gloriam, quia ipsa est imperfecta in statu viæ per comparationem ad statum patriæ.

Dicendum ergo quod imperfectio dupliciter se habet ad id quod dicitur imperfectum. Quandoque enim est de ratione ejus, quandoque vero non, sed accidit ei : sicut imperfectio est de ratione pueri, non autem de ratione hominis; et ideo, adveniente perfecta ætate, cessat quidem pueritia, sed humanitas fit perfecta. Imperfectio est ergo de ratione scientiæ, prout hic de Deo habetur, inquantum scilicet cognoscitur ex sensibilibus. Et similiter de ratione prophetiæ, inquantum est cognitio figuralis et in futurum tendens; non est autem de ratione caritatis, ad quam cognitum bonum diligere pertinet; et ideo, superveniente perfectione gloriæ, cessat prophetia et scientia; caritas autem non cessat, sed magis perficitur, quia quanto perfectius cognoscetur Deus[1], tanto etiam perfectius amabitur.

Deinde cum dicit : *Cum essem parvulus,* etc., manifestat ea quæ præmissa sunt; et primo, manifestat majorem, scilicet quod, veniente perfecto, cessat imperfectum; secundo, manifestat minorem, scilicet quod scientia et prophetia sint imperfecta, ibi : *Videmus nunc per speculum in ænigmate.* Ostendit autem primum per similitudinem perfecti et imperfecti quod invenitur in

[1] Al. omittitur « Deus. »

ætate corporali; unde et primo describit imperfectum ætatis corporalis, dicens : *Cum essem parvulus,* scilicet ætate, *loquebar ut parvulus,* id est prout congruit parvulo, scilicet balbutiendo; unde propter naturalem defectum locutionis qui est in parvulis, commendatur sapientia, Sapient., x, quod *linguas infantium facit disertas;* et ut parvulus loquitur qui vana loquitur, Psal. xi, 3 : *Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum.* Quantum vero ad judicium subdit : *Sapiebam ut parvulus,* id est approbabam vel reprobabam aliqua stulte ut faciunt parvuli, qui quandoque pretiosa contemnunt et vilia appetunt, ut dicitur Prov., i, 22 : *Usquequo parvuli diligitis infantiam, et stulti ea quæ sunt sibi noxia cupient?* Sapiunt ergo ut parvuli qui spiritualibus contemptis, terrenis inhærent : de quibus dicitur Phil., iii, 19 : *Gloria in confusione eorum qui terrena sapiunt.* Quantum autem ad rationis discursum dicit : *Cogitabam ut parvulus,* id est aliqua vana; unde et in Psalm. xciii, 2, dicitur : *Dominus scit cogitationes hominum quoniam vanæ sunt.* Et videtur Apostolus ordine præpostero hæc tria ponere : nam locutio præexigit judicium sapientiæ, judicium vero præsupponit cogitationes rationis. Et hoc satis congruit imperfectioni puerili, in qua est locutio sine judicio, et judicium sine deliberatione. Potest autem referri quod dicit : *Loquebar ut parvulus,* ad donum linguarum, cum dicit : *Sapiebam ut parvulus,* ad donum prophetiæ; quod autem subdit : *Cogitabam ut parvulus,* ad donum scientiæ. Secundo, ponit id quod pertinet ad perfectionem ætatis, dicens : *Quando autem factus sum vir,* id est quando perveni ad perfectam et virilem ætatem, *evacuavi,* id est abjeci *quæ erant parvuli,* quia, ut dicitur Isa., lxv, 20 : *Puer centum annorum morietur, et peccator centum annorum maledictus erit.* Et est attendendum quod Apostolus hic comparat statum præsentem pueritiæ propter imperfectionem; statum autem futuræ gloriæ propter perfectionem virili ætati.

LECTIO IV.

Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem a facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum. Nunc autem manent fides, spes, caritas, tria hæc; major autem horum est caritas.

Hic loquitur de visione quæ est cognitio Dei. Unde omnia præcedentia dona evacuanda, sunt intelligenda secundum quod ordinantur ad cognitionem Dei. Circa hoc duo facit. Primo enim, probat id quod intendit in generali; secundo, in speciali de seipso, ibi : *Nunc cognosco ex parte.* Dicit ergo : Dixi quod ex parte cognoscimus, quia *nunc videmus per speculum in ænigmate, sed tunc* scilicet in patria, videbimus *facie ad faciem.*

Ubi primo considerandum est quid sit videre per speculum in ænigmate; secundo, quid sit videre facie ad faciem. Sciendum est ergo quod sensibile aliquod potest tripliciter videri; scilicet aut per sui præsentiam in re vidente, sicut ipsa lux quæ præsens est oculo; aut per præsentiam suæ similitudinis in sensu immediate derivatam ab ipsa re, sicut albedo quæ est in pariete, videtur non existente ipsa[1] albedine præsentialiter in oculo, sed ejus similitudine, licet ipsa similitudo non videatur ab eo; aut per præsentiam similitudinis non immediate derivatæ ab ipsa re, sed derivatæ a similitudine rei in aliquid aliud, sicut cum videtur aliquis homo per speculum; non enim similitudo hominis immediate est in oculo, sed similitudo hominis resultantis in speculo. Per hunc ergo modum loquendo de visione Dei, dico quod naturali cognitione solus Deus videt seipsum, quia in Deo idem est sua essentia et suus intellectus; et ideo sua essentia est præsens suo intellectui. Sed secundo modo forte angeli naturali cognitione Deum vident, inquantum similitudo divinæ essentiæ relucet immediate in eos. Tertio vero modo cognoscimus nos Deum in vita ista, inquantum invisibilia Dei per creaturas cognoscimus, ut dicitur Rom., i; et ita tota creatura est nobis sicut

[1] Al. : « in ipsa. »

speculum quoddam, quia ex ordine et bonitate et magnitudine, quæ in rebus a Deo causata sunt, venimus in cognitionem sapientiæ, bonitatis et eminentiæ divinæ; et hæc cognitio dicitur visio in speculo. Ulterius autem sciendum est quod hujusmodi similitudo, quæ est similitudinis in alio relucentis, est duplex : quia aliquando est clara et aperta, sicut illa quæ est in speculo; aliquando obscura et occulta, et tunc illa visio dicitur ænigmatica, sicut dum dico : Me mater genuit, et eadem gignitur ex me : istud est per simile occultum; et dicitur de glacie, quæ gignitur ex aqua congelata, et aqua gignitur ex glacie resoluta. Sic ergo patet quod visio per similitudinem similitudinis est in speculo per simile occultum in ænigmate, sed per simile clarum et apertum facit aliam speciem allegoricæ visionis. Inquantum ergo invisibilia Dei per creaturas cognoscimus, dicimur videre per speculum; inquantum vero illa invisibilia sunt nobis occulta, videmus in ænigmate. Vel aliter. *Videmus nunc per speculum,* id est per rationem nostram; et tunc ly *per* designat virtutem tantum, quasi dicat : *Videmus per speculum,* id est virtute animæ nostræ. Circa secundum vero sciendum est quod Deus, secundum quod Deus, non habet faciem; et ideo hoc quod dicit : *facie ad faciem,* metaphorice dicitur. Cum enim videmus aliquid in speculo, non videmus ipsam rem, sed similitudinem ejus; sed quando videmus aliquid secundum faciem, tunc videmus ipsam rem sicut est. Ideo nihil aliud vult dicere Apostolus, cum dicit : *Videbimus* in patria *facie ad faciem,* quam quod videbimus ipsam Dei essentiam. I Joan., III, 2 : *Videbimus eum sicuti est.*

Sed contra est, quia Gen., XXXII, 30, dicitur : *Vidi Dominum facie ad faciem.* Sed constat quod tunc non vidit essentiam Dei. Ergo videre facie ad faciem non est videre essentiam Dei.

Responsio. Dicendum est quod illa visio fuit imaginaria. Visionis autem imaginariæ est quidam gradus altior[1], scilicet videre illud quod apparet in ipsa imagine in qua apparet; et alius gradus infimus, scilicet audire tantum verba. Unde Jacob, ut insinuaret excellentiam visionis imaginariæ sibi ostentæ, dicit : *Vidi Dominum facie ad faciem,* id est, vidi Dominum imaginarie apparentem in sua imagine, et non per essentiam suam. Sic enim non fuisset visio imaginaria. Sed tamen quidam dicunt quod in patria ipsa divina essentia videbitur per similitudinem creatam. Sed hoc est omnino falsum et impossibile, quia nunquam potest aliquid per essentiam cognosci per similitudinem quæ non convenit cum re illa in specie. Lapis enim non potest cognosci secundum illud quod est, nisi per speciem lapidis quæ est in anima. Nulla enim similitudo ducit in cognitionem essentiæ alicujus rei, si differat a re illa secundum speciem, et multo minus si differat secundum genus. Non enim per speciem equi vel albedinis potest cognosci essentia hominis, et multo minus essentia angeli. Multo ergo minus per aliquam speciem creatam, quæcumque sit illa, potest videri divina essentia, cum ab essentia divina plus distet quæcumque species creata in anima, quam species equi vel albedinis ab essentia angeli. Unde ponere quod Deus videatur solum per similitudinem seu per quamdam refulgentiam claritatis suæ, est ponere divinam essentiam non videri. Et præterea, cum anima sit quædam similitudo Dei, visio illa non magis esset specularis et ænigmatica, quæ est in via, quam visio clara et aperta quæ repromittitur sanctis in gloria, et in qua erit beatitudo nostra. Unde Augustinus (et habetur lib. XV *De Trinitate,* cap. IX) dicit hic in *Glossa* quod visio Dei quæ est per similitudinem, pertinet ad visionem speculi et ænigmatis. Sequeretur etiam quod beatitudo hominis ultima esset in alio quam in ipso Deo, quod est alienum a fide. Naturale etiam hominis desiderium quod est perveniendi ad primam rerum causam, et cognoscendi ipsam per seipsam, esset inane.

Sequitur : *Nunc cognosco ex parte.* Hic illud quod probabit in generali, probat in speciali de cognitione suiipsius, dicens : *nunc,* id est in præsenti vita, ego Paulus *cognosco ex parte,* id est obscure et imperfecte; *tunc autem,* scilicet in patria, *cognoscam sicut et cognitus sum,* id est, sicut Deus cognovit essentiam meam, ita Deum cognoscam per essentiam : quod ly *sicut* non importat hic æqualitatem cognitionis, sed similitudinem tantum.

[1] Al. : « visio autem imaginaria est quidam gradus altior, » etc.

Consequenter infert principalem conclusionem cum dicit : *Nunc autem manent fides, spes, caritas.* Causa autem quare non facit mentionem de omnibus donis, sed de istis tribus tantum, est quia hæc tria conjungunt Deo; alia autem non conjungunt Deo nisi mediantibus istis. Alia etiam dona sunt quædam disponentia ad gignendum ista tria in cordibus hominum; unde et solum ista tria, scilicet fides, spes et caritas, dicuntur virtutes theologicæ, quia habent immediate Deum pro objecto.

Sed cum dona sint ad perficiendum vel affectum vel intellectum, et caritas perficiat affectum, fides intellectum, non videtur quod spes sit necessaria, sed superflua.

Ad hoc sciendum est quod amor est quædam vis unitiva, et omnis amor in unione quadam consistit. Unde et secundum diversas uniones, diversæ species amicitiæ a Philosopho distinguuntur. Nos autem habemus duplicem conjunctionem cum Deo. Una est quantum ad bona naturæ, quæ hic participamus ab ipso; alia quantum ad beatitudinem, inquantum nos hic sumus participes per gratiam supernæ felicitatis, secundum quod hic est possibile; speramus etiam ad perfectam consecutionem illius æternæ beatitudinis pervenire et fieri cives cœlestis Hierusalem. Et secundum primam communicationem ad Deum, est amicitia naturalis, secundum quam unumquodque, secundum quod est, Deum ut causam primam et summum bonum appetit, et desiderat ut finem suum. Secundum vero communicationem secundam est amor caritatis, qua solum creatura intellectualis Deum diligit. Quia vero nihil potest amari nisi sit cognitum, ideo ad amorem caritatis exigitur primo cognitio Dei. Et quia hoc est supra naturam, primo exigitur fides, quæ est non apparentium; ne homo deficiat vel aberret, exigitur spes, per quam tendat in illum finem sicut ad se pertinentem; et de his tribus dicitur Eccli., II, 8 : *Qui timetis Deum, credite in illum,* quantum ad fidem; *qui timetis Deum, sperate in illum,* quantum ad spem; *qui timetis Deum, diligite eum,* quantum ad caritatem. Ista ergo tria manent nunc, sed caritas major est omnibus, propter ea quæ dicta sunt supra.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

LECTIO I.

Sectamini caritatem, æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis. Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo : nemo enim audit. Spiritus autem loquitur mysteria. Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, et exhortationem, et consolationem. Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat; qui autem prophetat, Ecclesiam Dei ædificat.

Posita excellentia caritatis ad alia dona, hic consequenter Apostolus comparat alia dona ad invicem, ostendens excellentiam prophetiæ ad donum linguarum, et circa hoc duo facit. Primo, ostendit excellentiam prophetiæ ad donum linguarum; secundo, quomodo sit utendum dono linguarum et prophetiæ, ibi : *Quid est ergo fratres?* etc. Circa primum duo facit. Primo, ostendit quod donum prophetiæ est excellentius quam donum linguarum, rationibus sumptis ex parte infidelium; secundo, ex parte fidelium, ibi : *Fratres mei, nolite pueri effici sensibus.* Prima pars dividitur in duas. Primo, ostendit quod donum prophetiæ est excellentius dono linguarum quantum ad usum earum in exhortationibus seu prædicationibus; secundo, quantum ad usum linguarum qui est in orando ; ad hæc enim duo est usus linguæ, ibi : *Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur.* Circa primum duo facit. Primo enim, præmittit unum, per quod continuat se ad sequentia, et hoc est quod dicit : Dictum est quod caritas omnia dona excedit. Si ergo ita est, *sectamini,* scilicet totis viribus, *caritatem,* quæ est dulce et salubre vinculum mentium. I Petr., IV, 8 : *Ante omnia caritatem mutuam in vobismetipsis continuam habentes.* Coloss., III, 14 : *Super omnia autem*

caritatem habete, quod est vinculum perfectionis. Secundo, subdit illud per quod continuat se ad sequentia, et hoc est quod dicit : *Æmulamini spiritualia,* quasi dicat : Licet caritas sit major omnibus donis, tamen alia non sunt contemnenda, sed *æmulamini,* id est ferventer ametis, *spiritualia* dona Spiritus sancti. I Petr., III, 13 : *Quid est quod vobis noceat, si boni æmulatores fueritis?* Licet autem æmulatio quandoque sumatur pro ferventi dilectione, quandoque pro invidia, tamen non est æquivocatio, imo unum procedit ab alio; zelari enim et æmulari designat ferventem amorem alicujus rei. Contingit autem quod res amata ita diligatur ferventer ab aliquo quod non patitur ibi consortem, sed ipse vult eam solus et singulariter; et iste est zelus qui secundum quosdam est amor intensus, non patiens consortium in amato. Hoc tamen non contingit in spiritualibus, quæ possunt perfectissime a multis participari, sed solum in illis quæ non possunt a multis participari. Unde in caritate non est hujusmodi zelus, non patiens consortium in amato, sed tantum in corporalibus, in quibus provenit quod si aliquis habet illud quod ipse zelat, doleat; et ex hoc consurgit æmulatio, quæ est invidia : sicut si ego amo dignitatem seu divitias, doleo quod aliquis habet eas, unde et ei invideo. Et sic patet quod ex zelo surgit invidia. Cum ergo dicitur : *æmulamini spiritualia,* non intelligitur de invidia, quia spiritualia possunt a multis haberi; sed dicit : *æmulamini,* ut inducat ad ferventer amandum Deum. Et quia inter spiritualia est gradus quidam, quia prophetia excedit donum linguarum; ideo dicit : *Magis autem ut prophetetis,* quasi dicat : Inter spiritualia magis æmulamini donum prophetiæ. I Thess., V, 19 : *Spiritum nolite spernere.*

Ad explanationem autem totius capituli prænotanda sunt tria : scilicet quid sit prophetia, quot modis dicatur in Scriptura sancta prophetia, et quid sit loqui linguis.

Circa primum sciendum est quod propheta dicitur quasi procul videns, et secundum quosdam dicitur a for faris, sed melius dicitur a pharos, quod est videre, Unde I Reg., IX, dicitur quod qui nunc dicitur propheta, olim videns dicebatur. Unde visio eorum quæ sunt procul, sive sint futura contingentia, sive supra rationem nostram, dicitur prophetia. Est igitur prophetia visio seu manifestatio futurorum contingentium, seu intellectum humanum excedentium. Ad hujusmodi autem visionem quatuor requiruntur. Cum enim cognitio nostra sit per corporalia et per phantasmata a sensibilibus accepta, primo exigitur quod in imaginatione formentur similitudines corporales eorum quæ ostenduntur, ut Dionysius dicit quod impossibile est aliter lucere nobis divinum radium, nisi varietate sacrorum velaminum[1] circumvelatum. Secundum quod exigitur est lumen intellectuale, illuminans intellectum ad ea quæ supra naturalem cognitionem nostram ostenduntur cognoscenda. Nisi enim ad similitudines sensibiles in imaginatione formatas intelligendas adsit lumen intellectuale, ille cui similitudines hujusmodi ostenduntur, non dicitur propheta, sed potius somniator, sicut Pharao, qui, licet viderit spicas et vaccas, quæ erant indicativa futurorum quorumdam, quia tamen non intellexit quod vidit, non dicitur propheta, sed potius ille, scilicet Joseph, qui interpretatus est; et similiter est de Nabuchodonosor, qui vidit statuam, et non intellexit : unde nec propheta dicitur, sed Daniel. Et propter hoc dicitur Dan., X, 1 : *Intelligentia opus est in visione.* Tertium quod exigitur est audacia ad annuntiandum ea quæ revelantur; ad hoc enim Deus revelat, ut aliis denuntientur. Hier., I, 9 : *Ecce dedi verba mea in ore tuo.* Quartum est operatio miraculorum quæ sunt ad certitudinem prophetiæ. Nisi enim facerent aliqua quæ excedunt operationem naturæ, non crederetur eis in his quæ naturalem cognitionem transcendunt.

Secundum ergo hos modos prophetiæ, dicuntur aliqui diversis modis prophetæ. Aliquando enim aliquis dicitur propheta qui habet omnia ista quatuor, scilicet quod videt imaginarias visiones, et habet intelligentiam de eis, et audacter annuntiat aliis, et operatur miracula; et de hoc dicitur Num., XII, 6 : *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, per somnium aut in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum.* Aliquando autem dicitur propheta ille qui habet solas imaginarias visiones,

[1] Al. : « voluminum. »

sed tamen improprie et valde remote. Aliquando etiam dicitur propheta qui habet intellectuale lumen ad explanandum etiam visiones imaginarias, sive sibi sive alteri factas; vel ad exponendum dicta prophetarum vel scripturas apostolorum. Et sic dicitur propheta omnis qui discernit doctorum scripturas, quia eodem spiritu interpretatæ sunt quo editæ sunt. Et sic Salomon et David possunt dici prophetæ, inquantum habuerunt lumen intellectuale ad clare et subtiliter intuendum. Nam visio David intellectualis tantum fuit. Dicitur etiam propheta aliquis solum ex hoc quod prophetarum dicta denuntiat seu exponit, seu cantat in Ecclesia, et hoc modo dicitur I Reg., XIX, quod Saul erat inter prophetas, id est inter canentes dicta prophetarum. Dicitur etiam aliquis propheta ex miraculorum operatione, secundum illud Eccli., XLVIII, quod corpus Elisei mortuum prophetavit, id est miraculum fecit. Quod ergo dicit hic Apostolus per totum capitulum de prophetis, intelligendum est de secundo modo, scilicet quod ille dicitur prophetare qui per lumen intellectuale divinas visiones sibi et aliis factas, exponit. Et secundum hoc planum erit quod hic dicitur de prophetis.

Circa secundum sciendum est quod, quia in Ecclesia primitiva pauci erant quibus imminebat fidem Christi prædicare per mundum, ideo Dominus, ut commodius et pluribus verbum Dei annuntiarent, dedit eis donum linguarum, quibus omnibus prædicarent; non quod una lingua loquentes ab omnibus intelligerentur, ut quidam dicunt, sed ad litteram, quod linguis diversarum gentium, imo omnium, loquerentur. Unde dicit Apostolus hoc cap. : *Gratia ago Deo quod omnium vestrum lingua loquor;* et Act., II, 4, dicitur : *Loquebantur variis linguis apostoli.* Et hoc donum multi adepti sunt a Deo in Ecclesia primitiva. Corinthii autem, quia curiosi erant, ideo libentius volebant illud donum quam donum prophetiæ. Quod ergo dicitur hic loqui lingua, vult Apostolus intelligi lingua ignota, et non explanata[1]; sicut si lingua theutonica loquatur quis alicui Gallico, et non exponat, hic loquitur lingua. Vel etiam si loquatur visiones tantum et non exponat, loquitur lingua. Unde omnis locutio non intellecta nec explanata, quæcumque sit illa, est proprie loqui lingua.

His ergo visis, ad expositionem litteræ accedamus, quæ plana est. Circa hoc ergo duo facit. Primo, probat quod donum prophetiæ excellentius est dono linguarum; secundo, excludit quamdam objectionem, ibi : *Volo autem vos omnes loqui linguis.* Quod autem donum prophetiæ excedat donum linguarum, probat duabus rationibus : quarum prima sumitur ex comparatione Dei ad Ecclesiam; secunda ratio sumitur ex comparatione hominum ad Ecclesiam. Prima autem ratio talis est : illud per quod facit homo ea non solum quæ sunt ad honorem Dei, sed etiam ad utilitatem proximorum, est melius quam illud quod fit tantum ad honorem Dei, sed prophetia est non tantum ad honorem Dei, sed etiam ad proximi utilitatem; per donum vero linguarum solum illud fit quod est ad honorem Dei; ergo, etc. Hujus autem rationis ponit medium; et primo, quantum ad hoc quod dicit quod qui loquitur lingua, honorat tantum Deum; et hoc est quod dicit : *Qui loquitur lingua,* scilicet ignota, *non loquitur hominibus,* id est ad intellectum hominum, *sed Deo,* id est ad honorem Dei tantum, vel *Deo,* quia ipse Deus solus intelligit. Sap., I, 10 : *Auris zeli Dei audit omnia, et tumultus murmurationum non abscondetur.* Et quod non loquatur homini, subdit : *nemo enim audit,* id est intelligit. Sic enim frequenter accipitur non audire pro non intelligere. Matth., XIII, 9 : *Qui habet aures audiendi, audiat.* Quare autem soli Deo loquatur subdit quod ipse Deus loquitur; unde dicit : *Spiritus autem Dei loquitur mysteria,* id est occulta. Matth., X, 20 : *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* Supra, II, 2 : *Nemo novit quæ sunt Dei*[2], *nisi Spiritus Dei.* Secundo, probat id quod dicit, quod prophetia est ad honorem Dei et utilitatem proximorum; unde dicit : *Nam qui prophetat,* id est explanat visiones seu scripturas, *loquitur hominibus,* id est ad intellectum hominum; et hoc *ad ædificationem* incipientium, *et ad exhortationem* proficientium, *et ad consolationem* desolatorum; I Thess., V, 14 : *Consolamini pusillanimes.* Tit., II, 15 : *Loquere et exhortare.* Vel ædificatio pertinet ad spiritualem affec-

[1] Al. : « et non explanare. » — [2] Al. : « *qui sunt Spiritus Dei,* » etc.

tionem, quia ibi primo incipit ædificium spirituale; Ephes., II, 22 : *In quo et vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu;* exhortatio vero ad inductionem ad bonos actus : quia si affectus est bonus, tunc actus est bonus. Tit., II, 15 : *Hæc loquere et exhortare.* Consolatio vero inducit ad tolerantiam malorum. Rom., XV, 4 : *Quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.* Ad hæc enim tria inducunt prædicantes divinam Scripturam. Secundo, ratio talis est : illud quod est utile soli facienti est minus quam illud quod prodest etiam aliis ; loqui autem linguis est utile soli ei qui loquitur ; prophetare vero aliis prodest; igitur, etc. Hujus autem rationis ponit medium; et primo, quantum ad primam partem medii, et hoc est quod dicit : *Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat.* Psalm. XXXVIII, 4 : *Concaluit cor meum intra me, et in meditatione mea exardescet ignis.* Secundo, quantum ad secundam partem, et hoc est quod dicit : *Qui autem prophetat, Ecclesiam,* id est fideles, *ædificat,* instruendo. Ephes., II, 20 : *Superædificati supra fundamentum apostolorum et prophetarum.*

LECTIO II.

Volo autem vos omnes loqui linguis, magis autem prophetare. Nam major est qui prophetat quam qui loquitur linguis nisi forte interpretur ut Ecclesia ædificationem accipiat. Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina? Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, sive tibia sive cithara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur aut quod citharizatur? Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum? Ita et vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur quod dicitur? Eritis enim in aera loquentes. Tam multa, ut puta, genera linguarum sunt in hoc mundo, et nihil sine voce est. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor barbarus; et qui loquitur mihi barbarus. Sic et vos, quoniam æmulatores estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ quærite ut abundetis.

Hic Apostolus excludit objectionem seu falsum intellectum qui posset esse circa præmissa ; possent enim aliqui credere quod ex quo Apostolus præfert prophetiam dono linguarum, quod donum linguarum esset contemnendum ; unde ut hoc excludat, dicit : *Volo autem vos omnes loqui linguis.* Ubi primo ostendit quid intenderit insinuare ; secundo, rationem horum assignat, ibi : *Nam major est qui prophetat.* Dicit ergo : Licet hæc quæ dicta sunt, supra dixerim, non tamen volo vos donum linguarum spernere, sed *volo vos omnes loqui linguis ;* tamen magis volo ut prophetetis. Num., XI, 29 : *Quis tribuat ut omnis populus prophetet?* Cujus rationem assignat cum dicit : *Nam major est qui prophetat,* quasi dicat : Ideo volo ut magis prophetetis, quia *major est qui prophetat.* Et hujus ratio est quia aliquando aliqui moventur a Spiritu sancto loqui aliquid mysticum, quod ipsi non intelligunt; unde isti habent donum linguarum. Aliquando autem non solum loquuntur linguis, sed etiam ea quæ dicunt interpretantur ; et ideo dicit : *Nisi forte interpretetur.* Nam donum linguarum cum interpretatione est melius quam prophetia, quia, sicut dictum est, interpretatio cujuscumque ardui pertinet ad prophetiam. Unde qui loquitur et qui interpretatur, propheta est, et donum linguarum habet, et interpretatur, ut Ecclesiam Dei ædificet ; ideo dicit : *Ut Ecclesia ædificationem accipiat,* id est non solum intelligat se, sed etiam ut Ecclesia ædificetur, Rom., XIV, 19 : *Quæ ædificationis sunt, invicem custodiamus;* et Rom., XVI, 2 : *Unusquisque proximo suo placeat in bonum ad ædificationem.*

Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero? Hic probat donum prophetiæ esse excellentius quam donum linguarum per exempla, et hoc tripliciter. Primo, per exemplum a seipso sumptum ; secundo, per exemplum sumptum a rebus inanimatis, ibi : *Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, sive tibia, sive cythara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur?* tertio, per exemplum sumptum ab hominibus diversimode loquentibus, ibi : *Tam multa, ut puta, genera linguarum sunt in hoc mundo.* Ex seipso autem argumentatur sic : Constat ergo quod ego non minus habeo donum linguarum quam vos ; sed si loquerer vobis solum linguis, et non

interpretarer, nihil vobis prodessem : ergo nec vos ad invicem. Et hoc est quod dicit : *Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens* (hoc dupliciter potest intelligi, scilicet vel linguis ignotis, vel ad litteram, quibuscumque signis non intellectis) *quid vobis prodero, nisi loquar vobis aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina?* Ubi notandum quod ista quatuor, scilicet *aut in revelatione,* etc., possunt dupliciter distingui. Uno modo penes ea de quibus sunt; et sic sciendum est quod illustratio mentis ad cognoscendum est de quatuor. Quia vel est de divinis, et hæc illustratio pertinet ad donum sapientiæ. Divinorum enim, ut supra dictum est, est revelatio, quia *quæ sunt Dei, nemo novit nisi Spiritus Dei,* supra, II, 11. Et ideo dicit : *in revelatione,* qua scilicet illuminatur mens ad cognoscendum divina. Vel est de terrenis, et non de quibuscumque, sed de illis tantum quæ sunt ad ædificationem fidei, et hoc pertinet ad donum scientiæ; et ideo dicit : *in scientia,* non geometriæ nec astrologiæ, quia hæc non pertinent ad ædificationem fidei, sed *in scientia* quæ est sanctorum. Sap., X, 10 : *Dedit illi scientiam sanctorum.* Vel est de eventibus futurorum, et hoc pertinet ad donum prophetiæ; et ideo dicit : *aut in prophetia.* Sap., VIII, 8 : *Signa et monstra scit antequam fiant, et eventus temporum et sæculorum.* Notandum autem quod prophetia non accipitur hic communiter, scilicet secundum quod supra dictum est, sed accipitur hic particulariter, prout est manifestatio futurorum tantum; et secundum hoc definitur a Cassiodoro : « Prophetia est divina inspiratio rerum, futura immobili veritate denuntians. » Eccli., XXIV, 46 : *Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam et relinquam illam quærentibus sapientiam.* Vel est de agendis moralibus, et hoc pertinet ad doctrinam; et ideo dicit : *aut in doctrina.* Rom., XII, 7 : *Qui docet in doctrina.* Proverb., XIII, 15 : *Doctrina bona dabit gratiam.* Alio modo possunt hæc distingui pene diversos[1] modos acquirendi cognitionem; et sic sciendum est quod omnis cognitio aut est a supernaturali principio, scilicet Deo, aut naturali, scilicet lumine naturali intellectus nostri. Si autem a supernaturali principio, scilicet lumine divino infuso, hoc potest esse dupliciter, quia aut[2] infunditur subito cognitio, et sic est revelatio, aut infunditur successive, et sic est prophetia, quam non subito habuerunt prophetæ, sed successive et per partes, ut eorum prophetiæ ostendunt. Si vero cognitio acquiratur a naturali principio, hoc aut est per studium proprium, et sic pertinet ad scientiam, aut traditur ab alio, et sic pertinet ad doctrinam.

Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, sive tibia, sive cythara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur, aut quod cytharizatur? Hic ostendit idem per exempla sumpta ex rebus inanimatis, scilicet per instrumenta, quæ videntur vocem habere; et primo, per instrumenta gaudii; secundo, per instrumenta pugnæ, ibi : *Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?* Dicit ergo : Hoc non solum patet per ea quæ supra dicta sunt, sed etiam quantum ad ea quæ sine anima vocem dant, quod loqui linguis solum non prodest[3] aliis.

Et quæ sine anima sunt vocem dantia. Contra : Vox est sonus ab ore animali prolatus naturalibus instrumentis formatus. Non ergo ea quæ sunt sine anima, dant vocem.

Dicendum est quod, licet vox non sit nisi animalium, tamen potest dici per quamdam similitudinem, scilicet secundum quod quædam, sicuti instrumenta, habent quamdam consonantiam et melodiam; et ideo de illis hic[4] facit mentionem, scilicet de cythara, quæ dat vocem tactu, et tibia quæ flatu. Si ergo hæc dant vocem sine distinctione, *quomodo scietur id quod canitur?* Cum enim homo per instrumenta aliquid intendat exprimere, scilicet aliquos cantus, qui ordinantur vel ad fletum vel ad gaudium; Isa., XXX, 29 : *Canticum erit vobis, sicut vox sanctificatæ solemnitatis, et lætitiæ cordis; sicut qui pergit cum tibia, ut intret in montem Domini;* vel etiam ad lasciviam, non poterit dijudicari ad quid canitur tibia, aut ad quid cythara, si sonus sit confusus et indistinctus? Ita si homo loquitur linguis, et non interpretatur, non poterit sciri quid velit dicere.

Etenim, si incertam vocem dederit tuba,

[1] Al. deest « diversos. » — [2] Al. omittitur « aut. » — [3] Al. : « non solum prodest. » — [4] Al. desideratur « hic. »

quis parabit se ad bellum? Hic ostendit idem per exempla inanimatorum, scilicet per instrumenta ad pugnam ordinata, et sumitur hæc similitudo ex libro Num., x. Ibi enim legitur quod Dominus præcepit Moysi ut faceret duas tubas argenteas, quæ esset ad conveniendum populum, ad movendum castra et ad pugnandum. Et pro quolibet istorum habebant certum modum tubandi, quia aliter dabant vocem quando debebant convenire ad concilium, aliter quando movebant castra, et aliter quando pugnabant; et ideo arguit Apostolus quod, sicut *si tuba det incertam vocem,* id est indistinctam, nescitur utrum se debeant parare ad bellum, ita et vos si loquimini tantum linguis, nisi distinctum sermonem dicatis interpretando vel exponendo, non poterit quis scire quid loquamini. Per tubam potest intelligi prædicator. Isa., LVIII, 1 : *Quasi tuba exalta vocem tuam, et annuntia populo meo scelera eorum.* Ratio autem quare non potest sciri quid loquamini, est quia *eritis in aera loquentes,* id est inutiliter. Supra, IX, 26 : *Sic pugno non quasi aera verberans.*

Tam multa, ut puta genera linguarum sunt in hoc mundo. Hic sumit exemplum a diversis linguis loquentium, et circa hoc tria facit. Primo, ostendit diversitatem linguarum ; secundo, inutilitatem loquentium sibi ad invicem in linguis extraneis, ibi : *Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor barbarus;* tertio, concludit quod intendit, ibi : *Sic et vos quoniam æmulatores estis spirituum ad ædificationem Ecclesiæ, quærite ut abundetis.* Dicit ergo primo : multæ et diversæ linguæ in mundo sunt, et quilibet potest loqui quacumque vult; si tamen non loquatur determinate, non intelligitur, et hoc est quod dicit : *Tam multa, ut puta genera linguarum sunt in hoc mundo.* Hoc potest dupliciter exponi, quia potest continuari cum præcedentibus, ut dicatur : *Eritis in aera loquentes, et tam multa, ut puta, sunt genera linguarum,* quasi dicat : Ideo *in aera,* id est inutiliter, loquimini omnibus linguis, quia loquimini sine intellectu ; quæ tamen proprias significationes vocum ad hoc habent ut intelligantur; *nihil* enim *sine voce est.* Vel potest sic punctari. *Eritis in aera loquentes,* id est singulis linguis : *Tam multa ut puta, sunt genera linguarum.*

Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor barbarus. Hic ostendit horum inutilitatem, et hoc est quod dicit : Si loquar omnibus linguis, sed *si nesciero virtutem vocis,* id est significationem vocis, *ero cui loquor barbarus.* Hier., v, 15 : *Adducam super te gentem de longinquo, gentem cujus ignoras linguam.*

Nota quod barbari secundum quosdam dicuntur illi quorum idioma discordat omnino a latino. Alii vero dicunt quod quilibet extraneus est barbarus omni alii extraneo, quando scilicet non intelligitur ab eo. Sed hoc non est verum : quia, secundum Isidorum, Barbaria est specialis natio. Coloss., III, 11 : *In Christo Jesu non est barbarus et Scytha,* etc. Sed secundum quod verius dicitur, barbari proprie dicuntur illi qui in virtute corporis vigent, in virtute rationis deficiunt, et sunt quasi extra leges, et sine regimine juris. Et huic videtur consonare Aristoteles in *Politicis* suis.

Consequenter cum dicit : *Sic et vos ..., quærite ut abundetis,* concludit quod intendit. Et hoc potest dupliciter construi. Primo, ut punctetur hoc modo, quasi dicat : Sic ego ero barbarus vobis, si loquor sine significatione et interpretatione, sicut et vos eritis barbari ad invicem; et ideo *quærite ut abundetis,* et hoc, *quoniam estis æmulatores spirituum.* Vel alio modo, ut totum ponatur sub distinctione, quasi diceret : Non ergo sitis barbari, sic scilicet sicut ego facio, quoniam *estis æmulatores spirituum,* id est donorum Spiritus sancti, *quærite,* a Deo, *ut abundetis.* Proverb., xv, 5 : *In abundantia justitia virtus maxima est : quæ quidem justitia est ædificare alios.* Matth., VII, 7 : *Petite, et dabitur vobis; quærite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis.*

LECTIO III.

Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur. Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est ? Orabo spiritu, orabo et mente; psallam spiritu, psallam et mente. Cæterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet Amen super tuam benedictionem ? Quoniam quid dicas, nescit. Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur.

Supra ostendit Apostolus excellentiam doni prophetiæ ad donum linguarum rationibus sumptis ex parte exhortationis; hic vero ostendit idem rationibus sumptis ex parte orationis; hæc enim duo per linguam exercemus, orationem scilicet et exhortationem. Et circa hoc duo facit : primo enim, probat excellentiam prophetiæ ad donum linguarum rationibus; secundo, exemplis, ibi : *Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor*. Circa primum duo facit. Primo, ponit necessitatem orationis; secundo, ostendit quomodo in oratione plus valet donum prophetiæ quam donum linguarum, ibi : *Nam si orem lingua, spiritus meus orat.* Dicit ergo primo : Dixi quod donum linguarum sine dono prophetiæ non valet; et ideo, quia interpretari est actus prophetiæ, quæ est excellentior illo *qui loquitur lingua* ignota, vel extranea, vel aliqua mysteria occulta, *oret,* scilicet Deum, *ut interpretetur,* id est ut interpretandi gratia detur sibi. Coloss., IV, 3 : *Orantes ut Deus aperiat ostium. Glossa* aliter exponit *oret :* orare enim dicitur dupliciter, scilicet vel deprecari Deum vel persuadere, quasi dicat : *Qui loquitur lingua, oret,* id est ita persuadeat, *ut interpretetur*. Et sic accipit orare hic *Glossa* per totum capitulum. Sed non est hæc intentio Apostoli, sed pro deprecatione ad Deum.

Nam si orem lingua, spiritus meus orat. Hic ostendit quod in orando plus valet prophetia quam donum linguarum, et hoc dupliciter. Primo, ratione sumpta ex parte ipsius orantis; secundo, ratione sumpta ex parte audientis, ibi : *Cæterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet Amen super tua benedictione?* Circa primum duo facit. Primo, ponit rationem ad propositum ostendendum; secundo, removet objectionem, ibi : *Quid ergo est?* etc. Circa primum sciendum est quod duplex est oratio. Una est privata, quando scilicet quis orat in seipso et pro se; alia publica, quando quis orat coram populo et pro aliis, et in utraque contingit uti et dono linguarum et dono prophetiæ. Et ideo vult ostendere quod in utraque plus valet donum prophetiæ quam donum linguarum. Et primo in oratione privata, dicens quod si sit aliquis idiota qui faciat orationem suam dicens psalmum vel *Pater noster,* et non intelligit ea quæ dicit, iste orat lingua, et non refert utrum oret verbis sibi a Spiritu sancto concessis, sive verbis aliorum. Et si sit alius qui orat et intelligit quæ dicit, hic quidem orat et prophetat. Constat autem quod plus lucratur qui orat et intelligit, quam qui tantum lingua orat, qui scilicet non intelligit quæ dicit. Nam ille qui intelligit, reficitur et quantum ad intellectum et quantum ad affectum; sed mens ejus qui non intelligit, est sine fructu refectionis. Unde cum melius sit refici quantum ad affectum et intellectum, quam quantum ad affectum solum, constat quod in oratione plus valet prophetiæ donum quam solum donum linguarum; et hoc est quod dicit : Dico quod *oret ut interpretur. Nam si orem lingua,* id est orando utor dono linguarum, ita quod proferam aliqua quæ non intelligo; tunc *Spiritus meus,* id est Spiritus sanctus mihi datus, *orat,* qui inclinat et movet me ad orandum. Et nihilominus mereor in ipsa oratione, quia hoc ipsum quod moveor a Spiritu sancto, est mihi meritum. Rom., VIII, 26 : *Nam quid oremus, sicut oportet, nescimus; sed ipse Spiritus sanctus postulare nos facit.* Vel *spiritus meus,* id est ratio mea, *orat,* id est dictat mihi quod ego loquar ea quæ ad bonum sunt, sive verbis propriis, sive aliorum sanctorum. Vel *spiritus meus,* id est virtus imaginativa, *orat,* inquantum voces seu similitudines corporalium sunt tantum in imaginatione, absque hoc quod intelligantur ab intellectu; et ideo subdit : *Mens autem mea,* id est intellectus meus, *sine fructu est,* quia non intelligit. Et ideo melius est in oratione prophetia, seu interpretatio, quam donum linguarum.

Sed numquid quandocumque quis orat et non intelligit quid dicit, est[1] sine fructu orationis? Dicendum quod duplex est fructus orationis. Unus fructus est meritum, quod homini provenit; alius fructus est spiritualis consolatio et devotio concepta ex oratione. Et quantum ad fructum devotionis spiritualis, privatur qui non attendit ad ea quæ orat, seu non intelligit; sed quantum ad fructum meriti, non est dicendum quod privetur[2], quia sic multæ orationes essent sine merito, cum vix unum *Pater noster* possit homo dicere quin mens

[1] Al. : « sit. » — [2] Al. : « evacuetur. »

ad alia feratur. Et ideo dicendum est quod quando orans aliquando divertit ab his quæ dicit, seu quando quis in uno opere meritorio non continue cogitat in quolibet actu quod facit hoc propter Deum, non perdit rationem meriti. Cujus ratio est, quia in omnibus actibus meritoriis qui ordinantur ad finem rectum non requiritur quod intentio agentis conjungatur fini secundum quemlibet actum; sed vis prima, quæ movet intentionem, manet in eo opere, etiam si aliquando in aliquo particulari divertat : et hæc prima vis facit totum opus meritorium, nisi interrumpatur per contrariam affectionem, quæ divertat a fine prædicto ad finem contrarium.

Sed sciendum est quod triplex est attentio. Una est ad verba, quæ homo dicit, et hæc aliquando nocet, inquantum impedit devotionem; alia est ad sensum verborum, et hæc nocet, non tamen est multum nociva; tertia est ad finem, et hæc est melior, et quasi necessaria. Tamen id quod dicit Apostolus : *Mens est sine fructu,* intelligitur de fructu refectionis.

Quid ergo est? Quia posset aliquis dicere : Ex quo orare lingua est sine fructu mentis, sed tamen spiritus orat, numquid ergo non est orandum spiritu? ideo Apostolus hoc removet dicens quod utroque modo orandum est, et spiritu et mente, quia homo debet servire Deo de omnibus quæ habet a Deo, sed a Deo habet spiritum et mentem; et ideo debet de utroque orare. Eccli., XLVII, 10 : *De omni corde suo laudavit Dominum, et dilexit Deum qui fecit illum.* Et ideo dicit : *Orabo spiritu, orabo et mente; psallam spiritu, psallam et mente.* Et sic dicit : *Orabo et psallam,* quia oratio vel est ad deprecandum Deum, et sic dicit : *orabo,* vel ad laudandum, et sic dicit : *psallam.* De istis duobus Jac., V, 13 : *Tristatur quis in vobis? Oret æquo animo et psallat.* Psal. XCVII, 6 : *Psallite Domino in cithara. Orabo* ergo *spiritu,* id est imaginatione, *et mente,* id est voluntate.

Cæterum si benedixeris spiritu, quomodo qui supplet locum idiotæ, dicet Amen super tuam benedictionem? Hic secundo ostendit quod donum prophetiæ plus valet quam donum linguarum, etiam in oratione publica, quæ est quando sacerdos publice orat; ubi aliquando dicit quædam quæ non intelligit, aliquando aliqua quæ intelligit. Et circa hoc tria facit. Primo, ponit rationem; secundo, exponit eam, ibi : *Quomodo dicet Amen?* tertio, probat quod supposuerat, ibi : *Quoniam quid dicas nescit.* Dicit ergo : Dixi quod donum prophetiæ in oratione privata plus valet; *cæterum,* pro « sed, » et in publica, quia *si benedixeris,* id est si benedictionem dederis, *spiritu,* id est in lingua quæ non intelligatur, seu imaginatione et motus a Spiritu sancto, *quis supplet locum idiotæ?* (idiota proprie dicitur qui scit tantum linguam in qua natus est), quasi diceret : Quis dicet illud quod debet dicere ibi idiota? quod est dicere : *Amen.* Et ideo dicit : *Quomodo dicet Amen super tuam benedictionem*[1]*?* ubi *Glossa* exponit : « Quis, id est, quomodo consentiet benedictioni a te factæ in persona Ecclesiæ? » Isa., LXV, 16 : *Qui benedictus est super terram benedicetur in Deo*[2]*, amen. Amen* idem est quod fiat vel verum est, quasi dicat : Si non intelligit quæ dicis, quomodo conformabit se dictis tuis? Potest quidem se conformare etiam si non intelligat, sed in generali tantum, non in speciali, quia non potest intelligere quid boni dicas, nisi quod benedicas tantum.

Sed quare non dantur benedictiones in vulgari, ut intelligantur a populo, et conforment se magis eis? Dicendum est quod hoc forte fuit in Ecclesia primitiva, sed postquam fideles instructi sunt, et sciunt quæ audiunt in communi officio, fiunt benedictiones in latino.

Consequenter probat quare non potest dicere *Amen,* cum dicit : *Nam tu quidem bene gratias agis,* id est, licet tu gratias agas bene Deo, inquantum intelligis; *sed alter,* qui audit et non intelligit, *non ædificatur,* inquantum non intelligit in speciali, etsi in generali intelligat et ædificetur; Ephes., IV, 29 : *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus est ad ædificationem fidei.* Et ideo melius est ut non solum lingua benedicat, sed etiam ut interpretetur et exponat, licet tu qui gratias agis, bene agas.

[1] Al. : « *Quomodo dicet super* (item : *supplent*) *tuam benedictionem.* » — [2] Al. : « in eo. »

LECTIO IV.

Gratias ago Deo meo quod omnium vestrum lingua loquor. Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut alios instruam, quam decem millia verborum in lingua. Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote, sensibus autem perfecti estote. In lege enim scriptum est: Quoniam in aliis linguis et in labiis aliis loquar populo huic : et nec sic exaudient me, dicit Dominus. Itaque linguæ in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus; prophetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus.

Hic ostendit Apostolus excellentiam doni prophetiæ ad donum linguarum per rationes sumptas ex parte suiipsius, et circa hoc duo facit. Primo, agit gratias de dono linguarum sibi a Deo dato ; secundo, se eis in exemplum proponit, ibi : *Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui.* Dicit ergo : *Gratias ago Deo meo quod omnium vestrum lingua loquor,* quasi dicat : Non ideo vilipendo donum linguarum, quia ego dico quod donum prophetiæ sit excellentius, sed debet carum haberi ; unde et ego *gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor.* Est ergo de omnibus gratias agendum. I Thes., v, 18 : *In omnibus gratias agite : hæc est enim voluntas Dei in Christo Jesu.* Vel *gratias ago,* quasi dicat : Non ideo vilipendo donum linguarum, quasi eo carens, imo etiam ego habeo, et ideo dicit : *Gratias ago,* etc. Et ne intelligatur quod omnes loquerentur una lingua, dicit : *Quod omnium vestrum lingua loquor.* Act., ii, 4 : *Loquebantur variis linguis apostoli magnalia Dei.*

Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui. Hic ponit se in exemplum, quasi dicat : Si ego habeo donum linguarum sicut et vos, debetis facere illud quod facio. *Sed* ego *volo,* id est magis volo, *loqui in Ecclesia quinque,* id est pauca verba, *sensu meo,* id est intellectu, ut scilicet ego intelligam et intelligar, et ex hoc *instruam alios, quam decem millia,* id est quamcumque multitudinem, *verborum in lingua,* quod est loqui non ad intellectum, quocumque modo fiat, ut supra expositum est. Dicunt quidam quod ideo dicit *quinque,* quia Apostolus videtur velle quod magis velit dicere solum unam orationem ad intellectum quam multas sine intellectu. Oratio autem, secundum grammaticos, ad hoc quod debeat facere perfectum sensum, debet habere quinque : scilicet subjectum, prædicatum, copulam verbalem, et determinationem subjecti, et determinationem prædicati. Aliis videtur melius quod, quia ad hoc loquendum est cum intellectu ut alii doceamur, ideo ponit quinque, quia doctor debet quinque docere : scilicet credenda : ad Titum, ii, 15 : *Hæc loquere et exhortare ;* agenda : Marc., ult., 15 : *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ ;* vitanda, scilicet peccata : Eccli., xxi, 2 : *Quasi a facie colubri fuge peccata;* Isa., lviii, 1 : *Annuntia populo meo scelera eorum ;* speranda, scilicet mercedem æternam ; 1 Petr., i, 10 : *De qua salute exquisierunt, atque scrutati sunt prophetæ ;* timenda, scilicet pœnas æternas : Matth., xxv, 41 : *Ite*, maledicti, in ignem æternum.* * Di dite a

Fratres mei, nolite pueri effici sensibus. Hic ostendit excellentiam doni prophetiæ ad donum linguarum, rationibus sumptis ex parte infidelium, et circa hoc duo facit. Primo, excitat attentionem, et reddit attentos ; secundo, arguit ad propositum, ibi : *In lege quid scriptum est?* Circa primum videtur Apostolus excludere pallium excusationis aliquorum, qui ideo docent quædam rudia et superficialia, quasi ostendant se volentes vivere in simplicitate, et ideo non curantes de subtilitatibus, ad quas secundum rei veritatem non attingunt, habentes verbum Domini ad hoc Matth., xviii, 3 : *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum.* Sed hoc Apostolus excludit cum dicit : *Nolite pueri effici sensu,* id est nolite puerilia et inutilia et stulta loqui et docere. Supra, xiii, 11 : *Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus.* Sed quomodo debetis effici pueri ? Affectu, non intellectu ; et ideo dicit : *Sed malitia parvuli estote.* Ubi sciendum est quod parvuli deficiunt in cogitando mala, et sic debemus effici parvuli ; et ideo dicit : *Sed malitia parvuli estote,* et deficiunt in cogitando bona, et sic non debemus esse parvuli, imo viri perfecti ; et ideo dicit : *Sensibus autem perfecti estote,* id est, ad

discretionem boni et mali, perfecti sitis. Unde Hebr., x, 14 : *Perfectorum est solidus cibus, eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali.* Non ergo laudatur in vobis simplicitas quæ opponitur prudentiæ, sed simplicitas quæ astutiæ. Et ideo Dominus dicit Matth., x, 19 : *Estote prudentes sicut serpentes.* Rom., xvi, 19 : *Volo vos sapientes esse in bono, simplices in malo.*

Consequenter cum dicit : *In lege quid scriptum est ?* arguit ad propositum. Ubi sciendum est quod hoc argumentum, sicut patet per *Glossam,* distinguitur per multa ; sed, secundum intentionem Apostoli, non videtur quod attendatur in loco hoc[1] nisi una ratio ; et ratio sua ad probandum quod donum prophetiæ est excellentius quam donum linguarum, est talis : Omne quod plus valet ad illud ad quod alterum principaliter ordinatur, est melius illo altero ordinato ad hoc ; sed tam donum prophetiæ, quam donum linguarum ordinatur ad conversionem infidelium ; sed prophetiæ plus valent ad hoc quam donum linguarum ; ergo prophetia est melior. Circa hanc ergo rationem duo facit. Primo, ostendit ad quid ordinatur donum linguarum et ad quid ordinatur donum prophetiæ ; secundo, quod plus valet donum prophetiæ, ibi : *Si ergo conveniat universa Ecclesia in unum, et omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ aut infideles ; nonne dicent quod insanitis ?* Circa primum duo facit. Primo, inducit auctoritatem ; secundo, ex auctoritate arguit ad propositum, ibi : *Itaque linguæ in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus.* Circa primum sciendum est quod hoc quod dicit : *In lege quid scriptum est?* potest legi vel interrogative, quasi dicat : Non debetis effici pueri sensibus, sed perfecti, et hoc est videre et scire legem. Unde si estis perfecti sensibus, sciatis scilicet legem ; et *in lege quid scriptum est* de linguis, quæ sunt inutiles aliquando ad id ad quod ordinatæ sunt ? Quia licet in diversis linguis loquar, scilicet populo Judæorum, tamen homo non exaudit, etc. Potest etiam legi remissive. *In lege quid scriptum est?* quasi dicat : Nolite moveri sicut pueri ad aliquid appetendum, non discernentes utrum bonum vel minus bonum sit quod affectatis, et præponatis meliori bono ; sed *estote perfecti sensibus,* id est discernatis inter bona et magis bona, et sic affectetis. Et hoc fit, si cogitatis *quid scriptum est in lege : Quoniam in aliis linguis et labiis aliis loquar populo huic, et nec sic exaudient me, dicit Dominus.* Sap., vi, 16 : *Cogitare ergo de illa, sensus est consummatus.* Et dicit : *in lege,* non accipiendo legem stricte pro quinque libris Moysi tantum, sicut accipitur Lucæ, ult., 44 : *Necesse est impleri omnia quæ scripta sunt de me in lege Moysi et prophetis et psalmis ;* sed pro toto Veteri Testamento, sicut accipitur Joan., xiii : *Ut impleatur sermo qui in lege eorum scriptus est, quia odio habuerunt me gratis ;* quod tamen in Psal. cxix, scriptum est. Accipitur tamen hæc auctoritas ex Isa., xxviii, 11, ubi littera nostra habet : *In loquela labii et lingua altera loquetur ad populum istum.* Hoc igitur scriptum est : *Quoniam in aliis linguis,* id est in diversis generibus linguarum, *et labiis,* id est in diversis idiomatibus et modis pronuntiandi *loquar populo huic,* scilicet judaico, quia hoc signum specialiter fuit datum ad conversionem populi Judæorum ; *nec sic exaudient,* quia scilicet signis visis non crediderunt. Isa., vi, 10 : *Excæca cor populi hujus, et aures ejus aggrava, et oculos ejus claude ; ne forte videat oculis suis, et auribus suis audiat et corde suo intelligat, et convertatur, et sanem eum.*

Sed quare Deus dedit eis signa, si non debebant converti ? Ad hoc sunt duæ rationes. Una ratio est, quia licet non omnes conversi fuerint, tamen aliqui sunt conversi, eo quod non repulit[2] Dominus plebem suam. Alia ratio est, ut justior appareat eorum damnatio, dum manifestius apparet eorum nequitia. Joan., xv, 22 : *Si non venissem, et locutus eis non fuissem, peccatum non haberent ; nunc autem excusationem non habent de peccato suo.*

Consequenter cum dicit : *Itaque linguæ in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus,* ex inducta auctoritate argumentatur ad propositum, quasi dicit : Ex hoc manifeste apparet quod donum linguarum datum est, *non fidelibus,* ad credendum, quia jam credunt ; Joan., iv, 42 : *Non propter tuam loquelam credimus ; ipsi enim audivimus et scimus, sed infidelibus,* ut convertantur.

[1] Al. : « in toto hoc. » — [2] Al. : « repellit. »

In *Glossa* autem ponuntur duæ expositiones Ambrosii hoc in loco[1], quæ non sunt litterales : quarum una est ut dicatur : Sicut in Veteri Testamento locutus sum populo Judæorum per linguas, id est per figuras, et per labia, id est promittendo bona temporalia, sic adhuc in Novo Testamento *loquar huic populo in aliis linguis,* id est aperte et clare, *et aliis labiis,* id est spiritualibus ; *nec* tamen *sic exaudient me,* scilicet quantum ad eorum multitudinem. *Itaque linguæ datæ sunt, non fidelibus, sed infidelibus ,* ad manifestandum scilicet eorum infidelitatem. Alia est : *in aliis linguis,* id est obscure et parabolice loquar ; quia[2] sunt indigni, *non exaudient,* id est non intelligent.

Consequenter ostendit ad quid ordinatur prophetia, scilicet ad instructionem fidelium qui jam credunt; et ideo dicit[3] quod *prophetiæ datæ sunt non infidelibus,* qui non credunt; Isa., LIII, 1 : *Domine quis credidit auditui nostro? sed fidelibus*, ut credant, et instruantur. Ezech., III, 17 : *Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel.* Prov., XXIX, 18 : *Cum defecerit prophetia, dissipabitur populus.*

LECTIO V.

Si ergo conveniat universa Ecclesia in unum, et omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ et infideles : nonne dicent : Quid insanitis? Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus : occulta enim cordis ejus manifesta fiunt, et ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit. Quid ergo est fratres? Cum convenitis, unusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsim habet, linguam habet, interpretationem habet : omnia ad ædificationem fiant.

Glossa vult quod hic incipiat alia ratio ad propositum ostendendum. Sed, secundum quod dictum est, non est nisi unum cum posita ratione, et est quasi manifestatio mediæ ipsius rationis, scilicet quod prophetia plus valet ad illud ad quod specialiter ordinatur donum linguarum. Unde circa hoc duo facit. Primo, ostendit inconveniens quod sequitur quantum ad infideles ex dono linguarum, ibi : *Si autem omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ et infideles : nonne dicent : Quid insanitis?* secundo, ostendit bonum quod sequitur ex dono prophetiæ, etiam ad infideles, ibi : *Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota, convincitur ab omnibus.* Inconveniens quod sequitur ex dono linguarum sine prophetia, etiam quantum ad infideles, est, quia reputantur insani qui sic loquuntur solis linguis ; cum tamen donum linguarum ordinetur ad conversionem infidelium, ut jam patet, et hoc est quod dicit : *Si autem omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ et infideles,* quasi dicat : Ex hoc patet quod linguæ non sunt præferendæ prophetiis, quia, *si conveniunt,* scilicet omnes fideles, *in unum,* non solum corpore sed etiam mente : Act., IV, 32 : *Multitudinis credentium erat cor unum et anima una; et omnes* qui jam convenerunt, *loquantur linguis*, ad litteram extraneis, vel loquantur ignota et obscura; et dum sic confuse loquuntur, *intret aliquis idiota,* id est qui non intelligit nisi linguam suam, *vel infidelis* propter quem datæ sunt linguæ; *nonne dicent* his qui sic loquuntur : *Quid insanitis?* Quod enim non intelligitur, reputatur insanitio. Quod si intelligatur lingua, nihilominus quæ loquuntur sunt occulta; tamen malum est si non exponatur, quia poterunt credere de vobis, si occulta loquimini, quæ creduntur de gentibus, quia occultabant ea quæ faciebant in ritu eorum, propter eorum turpitudinem. Et hæc etiam insanitio quædam est.

Contra. Idem est loqui linguis et loqui litteraliter quantum ad idiotas; cum ergo omnes loquantur litteraliter in Ecclesia, quia omnia dicuntur in latino, videtur quod similiter sit insania.

Dicendum est ad hoc quod ideo erat insania in primitiva Ecclesia, quia erant rudes in ritu ecclesiastico ; unde nesciebant quæ fiebant ibi, nisi exponeretur eis. Modo vero omnes sunt instructi ; unde licet in latino omnia dicantur, sciunt tamen illud quod fit in Ecclesia.

Consequenter autem cum dicit : *Si autem*

[1] Al. omittitur « hoc in loco. » — [2] Al. : « ut quia. » — [3] At. desideratur « dicit. »

omnes prophetent, etc., ostendit quod bonum sequitur ex dono prophetiæ, et circa hoc tria facit. Primo, ostendit quid per bonum prophetiæ sequatur quantum ad infideles; secundo, ostendit quomodo hoc sequatur ibi : *Occulta enim cordis ejus manifesta fiunt;* tertio, subinfert quis effectus inde proveniat, ibi : *Et ita cadens in faciem adorabit Deum.* Dicit ergo : Constat quod ex dono linguarum non convincuntur infideles. *Autem,* pro sed, si hi qui conveniunt *prophetent,* id est omnes ad intellectum loquantur, vel exponant Scripturas, vel etiam revelationes eis factas interpretentur; omnes dico, non simul, sed unus post alium sic prophetent; *intret autem,* scilicet Ecclesiam, *idiota aliquis,* scilicet non habens nisi linguam maternam; hoc est bonum quod inde sequitur, quia *convincitur* de aliquo errore, qui ostenditur sibi. Hierem., XXXI, 19 : *Postquam ostendisti mihi, confusus sum, ab omnibus,* qui prophetant, *dijudicatur,* quasi dicat : Damnabilis ostenditur de malis moribus et vitiis suis. Supra, II, 15 : *Spiritualis,* id est doctor, *omnia dijudicat.* Ad hæc enim duo valet prophetia, scilicet ad confirmationem fidei et instructionem morum. Quomodo autem hoc bonum sequatur ex prophetiæ dono, subdit cum dicit : *Occulta enim cordis ejus manifesta fiunt,* quod potest intelligi tripliciter. Uno modo ex hoc ad litteram quod aliqui in primitiva Ecclesia gratiam habuerunt, ut secreta cordium et peccata hominum scirent. Unde legitur de Petro Act., V, quod damnavit Ananiam de fraudato pretio agri; secundum hoc legitur : *Occulta enim cordis ejus manifestabunt,* quasi dicat : Ideo convincitur quia *occulta,* id est secreta peccata sua, *manifesta fiunt,* ab illis qui ea revelant. Alio modo ex hoc quod aliquando quis in prædicatione tangit multa quæ homines gerunt in corde, sicut patet in libris beati Gregorii, ubi quilibet invenire potest fere omnes motus cordis sui; et secundum hoc legitur : *Occulta cordis,* quasi dicat : ideo convincuntur, *occulta cordis sui,* id est ea quæ gerunt in corde. Prov., XXVII, 19 : *Quomodo in aquis respondet vultus aspicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus; manifestantur,* id est tanguntur ab eis. Alio modo quia aliquando occultum cordis dicitur illud quod est alicui dubium et non potest per se certificari; et secundum hoc legitur : *occulta cordis sui,* id est ea de quibus in corde suo dubitabat, et quæ non credebat, manifestantur; dum scilicet vadens ad Ecclesiam frequenter, fiunt sibi manifesta, sicut de seipso dicit Augustinus (lib. X *Conf.*, cap. XXXIII), quod ipse ibat ad Ecclesiam solum pro cantu, et tamen ibi multa de quibus dubitabat, et propter quæ non iverat, manifestabantur sibi. Ex hoc enim sequebatur reverentia, quia convictus reverebatur Deum. Et hoc est quod dicit : *et ita,* id est ex quo ita convincebatur, et manifestabantur occulta cordis sui, *cadens in faciem adorabit Deum.* Matth., II, 11 : *Procidentes adoraverunt eum,* quod signum est reverentiæ. De reprobis autem legitur quod cadunt retrorsum. Prov., XIV, 19 : *Via impiorum tenebrosa, nesciunt ubi corruant.* Electus vero in faciem cadit, quia videt ubi prosternitur, quod signum est reverentiæ. Lev., IX, 24 : *Laudaverunt Deum ruentes in facies suas.* Psal. LXXI, 9 : *Coram illo procident Æthiopes.* Et non solum exhibebit reverentiam Deo, sed etiam Ecclesiæ, quia *pronuntians* dicet *quod vere Deus est in vobis* qui prophetatis in Ecclesia. Zach., VIII, 23 : *Ibimus vobiscum; audivimus enim quod Deus est vobiscum.* Apparet igitur quod donum prophetiæ est utilius, quantum ad infideles.

Quid ergo est, fratres? Hic ordinat eos ad usum donorum dictorum, et circa hoc duo facit. Primo, ostendit qualiter se debeant habere ad usum horum donorum; secundo, concludit principale intentum, ibi : *Itaque fratres, æmulamini prophetare, et loqui linguis nolite prohibere.* Circa primum duo facit. Primo, ostendit quomodo ordinate se debeant habere in usu dictorum donorum; secundo, exprimit eorum præsumptionem, ibi : *An a vobis sermo Dei processit?* Circa primum tria facit. Primo, ostendit in generali quomodo se debent habere in omnibus donis; secundo, quomodo se habeant quantum ad donum linguarum, ibi : *Sive lingua quis loquatur,* etc.; tertio, ostendit quomodo se habeant quantum ad donum prophetiæ, ibi : *Prophetent duo aut tres,* etc. Dicit ergo : Prophetare est melius quam loqui linguis. *Quid ergo, fratres,* agendum est? Hoc scilicet agendum est. Nam *cum convenitis,* constat quod unus non habet omnia dona; et ideo non debet uti aliquis vestrum omnibus donis, sed eo dono quod specialius accepit a Deo,

et quod melius sit ad ædificationem. *Nam unusquisque vestrum habet* aliquod donum speciale. Alius *habet psalmum,* id est habet[1] canticum ad laudandum nomen Dei, vel psalmos exponit; Habac., III, 19 : *Super excelsa mea deducet me victor in psalmis canentem.* Alius vero *doctrinam,* id est, habet prædicationem ad instructionem morum, vel expositionem et spiritualem sensum. Prov., XII, 8 : *Doctrina sua cognoscitur vir.* Alius *apocalypsim habet,* id est revelationem in somniis, vel in visione aliqua. Daniel., II, 28 : *Est Deus in cœlo revelans mysteria.* Alius *linguam habet,* id est donum linguarum, vel legendi prophetias. Act., II, 4 : *Et cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.* Alius *interpretationem.* Supra, XII, 10 : *Alii interpretatio sermonum.* Hæc autem sic ordinantur, quia vel sunt ex ingenio naturali, vel ex solo Deo. Si sunt ex solo ingenio naturali, vel sunt ad laudem Dei, et sic dicit : *psalmum habet;* vel ad instructionem proximi, et sic dicit : *doctrinam habet.* Si sunt a solo Deo, sic dupliciter. Vel sunt aliqua occulta interius, et sic dicit : *apocalypsim habet;* vel occulta exterius, et sic dicit : *linguam habet.* Et ad horum manifestationem est tertium, scilicet *interpretatio,* et debet fieri, *ut omnia ad ædificationem fiant.* Rom., XV, 2 : *Unusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum ad ædificationem.*

LECTIO VI.

Sive lingua quis loquatur, secundum duos, aut ut multum tres, et per partes, et unus interpretetur. Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia, sibi autem loquatur et Deo. Prophetæ autem duo aut tres dicant, et cæteri dijudicent. Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare, ut omnes discant et omnes exhortentur. Et spiritus prophetarum prophetis subjectus est. Non enim dissensionis est Deus, sed pacis, sicut et in omnibus Ecclesiis sanctorum doceo.

Hic Apostolus ordinat eos quomodo se habeant ad usum doni linguarum, et circa hoc duo facit. Primo, ostendit qualiter debent uti dono linguarum; secundo, quando debent cessare ab usu, ibi : *Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia.* Dicit ergo primo quod modus utendi dono linguarum talis sit inter vos, ut *sive quis,* id est si aliquis, *loquatur lingua,* id est dicat visiones vel somnia, hujusmodi locutio non fiat a multis propter occupationem temporis in linguis, et non restet locus prophetiis et confusionem generet, sed *secundum duos,* id est duobus, et si necesse fuerit, secundum *multum tres,* ut sit satis a tribus, Deut., XVII, 6 : *In ore duorum vel trium testium peribit qui interficietur.*

Sed notandum quod hæc consuetudo adhuc partim servatur in Ecclesia. Nam Lectiones et Epistolas et Evangelia habemus loco linguarum; et ideo in missa *secundum duos,* servatur, quia solum duo dicuntur quæ pertinent ad donum linguarum, scilicet Epistola et Evangelium. In matutinis secundum multa fit, scilicet tribus lectionibus dictis in uno nocturno. Antiquitus enim dicebantur nocturna divisim secundum tres vigilias noctis; nunc vero dicuntur simul. Non solum autem debet servari ordo quantum ad numerum loquentium, sed etiam quantum ad modum, et hoc est quod dicit : *et per partes,* id est, ut illi qui loquuntur, succedant sibi ad invicem, scilicet quod unus post alium loquatur. Vel *per partes,* id est intercise[2], ut scilicet loquatur unam partem visionis seu instructionis, et eam exponat, et post aliam, et ipsam exponat, et sic deinceps; quem modum consueverunt servare prædicatores, quando prædicant per interpretationem hominibus ignotæ linguæ; et ideo dicit : *et unus interpretetur.*

Consequenter cum dicit : *Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia,* ostendit quando non est utendum linguis, dicens quod loquendum est per partes et unus debet interpretari; *sed si non fuerit* aliquis *interpres,* id est qui interpretetur, ille qui donum habet linguarum, *taceat in Ecclesia,* id est, non loquatur seu prædicet multitudini in lingua ignota, quia non intelligitur ab eis, sed *sibi loquatur,* quia ipse se intel-

[1] Al. deest « habet. » — [2] Al. : « id est intrinsece. »

ligit, et hoc tacite orando vel meditando. Job, x, 1 : *Loquar in amaritudine animæ meæ, dicam Deo : Noli me condemnare.*

Prophetæ autem duo aut tres dicant, et cæteri dijudicent. Hic Apostolus ordinat eos quomodo se habeant ad usum prophetiæ, et circa hoc duo facit. Primo, ostendit qualiter utendum est dono prophetiæ, et quantum ad numerum et quantum ad ordinem [1]; secundo, ostendit quibus usus prophetiæ interdicitur, ibi : *Mulieres in Ecclesia taceant.* Circa primum tria facit. Primo, docet ordinem utendi dono prophetiæ; secundo, hujus rationem assignat, ibi : *Potestis enim omnes per singulos prophetare;* tertio, objectionem, excludit, ibi : *Spiritus prophetarum prophetis subjectus est.* Circa primum duo facit. Primo, determinat numerum utentium dono dicto; secundo, docet modum seu ordinem utendi, ibi : *Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat.* Circa primum sciendum est quod usus prophetiæ, secundum quod hic videtur accipere Apostolus, est proponere verbum exhortationis ad plebem, exponendo Scripturas sacras, et quia erant in primitiva Ecclesia plures qui a Deo hoc donum habebant, et fideles non erant adhuc multiplicati; ideo ne esset confusio et tædium, vult Apostolus quod non omnes qui sciunt exponere prophetias et sacram Scripturam, prophetent, sed aliqui et determinati, et hoc est quod dicit : *Prophetæ duo aut tres dicant,* quasi dicat : Nolo quod omnes qui conveniunt, sed *duo* tantum *aut* ad plus *tres*, prout hoc loquendi necessitas exigit, *dicant,* id est exhortentur. Et hoc etiam consonat Scripturæ Deut., xvii, et Matth., xviii, 16 : *In ore duorum vel trium stat omne verbum. Cæteri vero,* scilicet illi qui non dicunt, *dijudicent,* ea quæ ab his proponuntur, utrum scilicet bene vel male dicta sint; bene dicta approbando, et male dicta retractari faciendo. Supra, ii, 15 : *Spiritualis homo omnia dijudicat.* Est etiam servandus ordo in utendo dicto dono, ut si alteri illorum qui sedebant et tacebant et dijudicabant fuit aliquid melius revelatum quam illi qui exhortatur et stat prior; tunc iste qui stat, debet sedere, et ille cui melius revelatum est, debet surgere et exhortari, et hoc est quod dicit : *Quod si alii sedenti revelatum fuerit,* scilicet per Spiritum sanctum, *prior* stans [2] *taceat* et cedat ei. Rom., xii, 10 : *Honore invicem prævenientes.* Et ratio hujus est, quia secundum hunc modum *potestis* successive prophetare *per singulos*, id est omnes, scilicet *ut sic omnes,* id est majores, *discant, et omnes,* id est minores, *exhortentur.* Prov., i, 5 : *Audiens sapiens, sapientior erit.* Et si aliquis dicat : O Apostole, ego non possum tacere dum alius prophetat, vel cedere sedenti ex quo incepi, quia non possum retinere spiritum qui in me loquitur, secundum illud Job, iv, 22 : *Conceptum sermonem quis potest?* ideo Apostolus hoc removet cum dicit : *Et spiritus prophetarum prophetis subjectus est,* quasi dicat : Imo bene potest tacere vel cedere, quia *spiritus prophetarum,* id est spiritus qui dat prophetias (et ponit in plurali numero propter multas revelationes eis instinctas) *prophetis subjecti sunt*, quidem [3] quantum ad cognitionem, quia, sicut dicit Gregorius (lib. II *Moral.*, cap. xli), non semper spiritus prophetiæ adest prophetis; unde non est habitus sicut scientia (sic enim sequeretur quod etiam quantum ad cognitionem eis subjectus esset, et possent uti eo quando vellent et non uti), sed est quædam vis aut impressio a Deo, illuminans et tangens corda prophetarum, et tunc solum quando sic tanguntur, cognoscunt. Unde non est sic eis subjectus, nec secundum hoc intelligitur verbum Apostoli; sed spiritus prophetarum sunt subjecti prophetis quantum ad pronuntiationem, quia scilicet in eorum potestate est pronuntiare ea quæ revelantur eis quando volunt, et non pronuntiare. Et sic nihil valet excusatio, quia non cogit te spiritus quin tacere possis. Et quod hoc sit verum, probat cum dicit : *Non enim dissensionis est Deus, sed pacis.* Et facit talem rationem : Deus nunquam cogit ad id unde oriatur rixa vel dissensio, quia *Deus non est dissensionis, sed pacis;* sed si cogeret homines spiritus prophetiæ ad loquendum, tunc esset causa dissensionis, quia sic vellet semper loqui vel docere, vel non tacere alio loquente, de quo alii turbarentur. Ergo Spiritus sanctus non cogit homines ad loquendum. II Cor., ultim., 2 : *Deus pacis et dilectionis erit vobiscum.* Verumtamen quia adhuc posset objicere quod hoc non faceret, quia solum

[1] Al. : « et ad ordinem. » — [2] Al. : « exhortans. » — [3] Al. : « non quidem. »

eis ista mandabat, et non aliis Ecclesiis, unde et gravamen posset videri; ideo Apostolus subdit hoc non solum in eis, sed etiam in omnibus Ecclesiis docere, et hoc est quod dicit : *Sicut in omnibus Ecclesiis sanctorum doceo,* scilicet de usu linguarum et prophetiæ. Supra, I, 10 : *Idipsum dicatis omnes.*

LECTIO VII.

Mulieres in ecclesiis taceant. Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut et lex dicit. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia. An a vobis verbum Dei processit, aut in vos solos pervenit? Si quis videtur propheta esse, aut spiritualis, cognoscat quæ scribo vobis quia Domini sunt mandata. Si quis autem ignorat, ignorabitur. Itaque, fratres, æmulamini prophetare, et loqui linguis nolite prohibere. Omnia autem honeste et secundum ordinem fiant in vobis.

Hic Apostolus ponit personas quibus interdicit usum prophetiæ, et circa hoc duo facit. Primo, ostendit quibus prophetiæ usus interdicitur; secundo, removet objectionem, ibi : *Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent.* Circa primum duo facit. Primo, ponit mandatum de interdicto; secundo, hujus rationem assignat, ibi : *Non enim permittitur eis loqui.* Dicit ergo : Volo ut viri hoc modo utantur dono prophetiæ; sed *mulieres* in ecclesia nolo loqui, sed *taceant iu ecclesiis.* I Tim., II, 12 : *Mulierem docere in ecclesia non permitto.* Et rationem hujus assignat Chrysostomus dicens (*Hom.* VI *in I ad Timoth.,* cap. II), quod semel est locuta mulier, et totum mundum subvertit.

Sed contra hoc videtur, quia de multis mulieribus legitur quod prophetarunt, sicut de Samaritana, Joan., IV, et de Anna uxore Phanuel, Luc., II, et de Debora, Jud., IV, et de Holdam propheten uxore Sellum, IV Regum, XXII, et de filiabus Philippi, Act., XXI. Supra, II, 5, etiam dicitur : *Omnis mulier orans vel prophetans non velato capite, deturpat caput suum.*

Responsio, Dicendum quod in prophetia sunt duo : scilicet revelatio et manifestatio revelationis; sed a revelatione non excluduntur mulieres, sed multa revelantur eis, sicut et viris. Sed annuntiatio est duplex. Una publica, et ab hac excluduntur; alia est privata, et hæc permittitur eis, quia non est prædicatio, sed annuntiatio.

Hujus autem rationem assignat, dicens : *Non enim permittitur eis loqui,* scilicet ab Ecclesiæ auctoritate; sed hoc est officium earum, ut sint subditæ viris. Unde, cum docere dicat prælationem et præsidentiam, non decet eas quæ subditæ sunt. Ratio autem quare subditæ sunt, et non præsunt, est quia deficiunt ratione, quæ est maxime necessaria præsidenti. Et ideo dicit Philosophus in *Politica* sua (lib. IV, cap. XI), quod corruptio regiminis est, quando regimen pervenit ad mulieres.

Consequenter cum dicit : *Si quid volunt discere, domi viros suos interrogent,* quia possent aliqui dicere quod ad minus de dubiis possunt quærere in Ecclesia; ideo Apostolus hoc excludit, et circa hoc duo facit. Primo enim, removet objectionem; secundo, rationem assignat, ibi : *Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia.* Dicit ergo : Dico quod mulieres taceant in Ecclesia; *sed si aliqua* de quibus dubitant, *addiscere volunt, interrogent viros suos domi.* I Timoth., II, 11 : *Mulier in silentio discat cum omni subjectione.* Hujus autem ratio est, quia turpe est, non solum indecens; in mulieribus enim commendatur verecundia. Eccli., XXVI, 19 : *Gratia super gratiam mulier sancta et pudorata.* Si ergo in publico quæreret et disputaret, signum esset inverecundiæ, et hoc est ei turpe; et inde est etiam quod in jure interdicitur mulieribus officium advocandi.

Consequenter cum dicit : *An a vobis sermo Dei processit?* confutat omnes contradicentes. Et quia possent omnes simul contradicere, vel ad minus sapientes inter eos, ideo circa hoc duo facit. Primo enim confutat eos quantum ad totam eorum Ecclesiam; secundo, quantum ad sapientes tantum, ibi : *Si quis autem videtur propheta esse, aut spiritualis, cognoscat quæ scribo vobis quia Domini sunt mandata.* Circa primum sciendum est quod causa quare populus consuevit contradicere domino vel rectori est singularitas. Singula-

ritas autem[1] potest causari vel ex prioritate in aliquo bono vel excellentia. Et ideo Apostolus volens contradicentes Corinthios confutare, excludit primo ab eis prioritatem cum dicit : *An a vobis sermo Dei processit?* quasi dicat : Non, sed a Judæis. Isa., II, 3 : *De Sion exibit lex, et verbum Domini de Hierusalem.* Quasi dicat : Si in Ecclesia Judæorum facerem aliquas ordinationes contra ordinationes suas, possent contradicere, quia ipsi prius habuerunt verbum Dei, sed vos non, quia non processit a vobis sermo Dei. Secundo, excludit ab eis excellentiam : *An in vos solos pervenit?* quasi dicat : Non solum vos credidistis, sed etiam alii; unde vos non excellitis eos : Psalm. XVIII, 5 : *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum;* et ideo debetis facere, ut alii faciunt.

Consequenter cum dicit : *Si quis autem videtur propheta esse,* etc., in speciali confutat majores, et circa hoc duo facit. Primo, confutat eos; secundo, respondet cuidam tacitæ objectioni, ibi : *Si quis autem ignorat, ignorabitur.* Dicit ergo : Esto quod tota Ecclesia non contradicat; sed *aliquis qui videtur esse propheta.* Et dicit : *videtur,* quia si contradicit, non vere est propheta vel sapiens seu spiritualis, quia non contradiceret. Dicit etiam : *propheta et spiritualis,* quia multi sunt spirituales qui non sunt prophetæ, licet omnes prophetæ sint spirituales. Iste, inquam, qui sic videtur propheta et spiritualis, non contradicat, sed *cognoscat,* id est sciat, quia ea *quæ scribo vobis sunt mandata Dei;* et non tantum mea, quasi dicat : Ex quo nullus ausus est mandatis Domini contradicere, et ea quæ scribo, sunt mandata Dei, non audeat aliquis contra dicere. II Corinth., ult., 3 : *Ad experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* Et ex hoc possumus colligere quod verba Apostolorum sunt ex familiari revelatione Spiritus sancti et Christi; et ideo servanda sunt sicut præcepta Christi. Unde et signanter Apostolus distinguit illa quæ ex se mandat, cum dicit supra, VII, 25 : *De virginibus autem mandatum Domini non habeo.*

Sed possent dicere : O Apostole, quomodo ego cognoscam quod hæc sint mandata Dei? Non possum hoc scire. Hoc Apostolus excludit dicens. Non valet tibi hoc, quia non debes ignorare. Quare? Quia omnis *ignorans ignorabitur.* Matth., XXV, 12 : *Amen dico vobis, nescio vos.* Ex quo patet quod omnes tenentur scire ea quæ sunt de necessitate salutis, quæ ipse prius mandat, et apostoli et prophetæ. Vel aliter. *Si quis videtur propheta esse aut spiritualis, cognoscat quæ scribo quia Domini sunt mandata,* ut sit confirmatio præcedentium, quasi dicat : Ita scribo, sed vos non potestis ea agnoscere propter eorum difficultatem, et quia simplices estis; sed ut sciatis quod ea quæ scribo justa sunt et honesta, volo adducere testimonium prophetarum et spiritualium virorum, qui sunt inter vos; et ideo dicit : *Si quis autem videtur propheta esse aut spiritualis, cognoscat,* etc. Supra, II, 15 : *Spiritualis judicat omnia.* Et ne aliquis dicat : Non curamus scire ista, subdit quod tenentur scire, quia omnis *ignorans ignorabitur.* Isa., V, 13 : *Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam.* Psal. LXXXI, 5 : *Nescierunt neque intellexerunt in tenebris ambulant.*

Itaque fratres mei æmulamini prophetare. Apostolus hic concludit generalem admonitionem, et circa hoc tria facit. Primo, monet eos ad appetitum omnium donorum, dicens : Itaque et loqui linguis et prophetare est bonum. *Æmulamini,* id est desideretis, *prophetare;* cujus causa est, quia, sicut dicitur Prov., XXIX, 18, *deficiente prophetia, dissipabitur populus.* Et accipitur prophetare hic, secundum quod per totum capitulum expositum est. Et tamen licet desideretis prophetare, *nolite prohibere loqui linguis,* ne fiat dissensio. Secundo, inducit ad modum debitum, cum dicit : *Omnia autem honeste et secundum ordinem fiant in vobis,* ut scilicet uno loquente alii taceant, et mulieres in ecclesia non loquantur, et similia. Rom., XIII, 13 : *Sicut in die honeste ambulemus.* Tertio, inducit eos ad congruum ordinem, cum dicit : *Et secundum ordinem,* ut scilicet primo unus, et postea alius loquatur et per partes, et similia quæ dicta sunt. Judic., V, 20 : *Stellæ manentes in ordine et cursu suo*[2], *adversus Sisaram pugnaverunt.*

[1] Al. : « enim. » — [2] Al. : « in cursu suo. »

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

LECTIO I.

Notum vobis facio, fratres, Evangelium, quod prædicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, per quod et salvamini; qua ratione prædicaverim vobis si tenetis, nisi frustra credidistis. Tradidi enim vobis in primis quod et accepi : quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas, et quia sepultus, et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas, et quia visus est Cephæ, et postea undecim, deinde visus est plusquam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt : deinde visus est Jacobo, deinde apostolis omnibus; novissime autem omnium, tanquam abortivo, visus est et mihi. Ego enim sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. Gratia autem Dei sum id quod sum, et gratia ejus in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboravi, non ego autem, sed gratia Dei mecum. Sive enim ego, sive illi, sic prædicavimus, et sic credidistis.

Postquam Apostolus instruxit Corinthios de ipsis sacramentis, et de re contenta et significata in sacramentis, scilicet de gratia et ejus effectibus; hic consequenter instruit eos de re non contenta, sed significata in sacramentis, scilicet de gloria resurrectionis, quæ non est contenta in sacramento, cum non statim habeat eam qui suspicit sacramenta, sed significatur gloria resurrectionis in ipsis, inquantum confertur in eis gratia, per quam ad beatitudinem pervenitur. Circa hoc autem duo facit. Primo, præmittit tractatum de resurrectione; secundo, per hoc probat resurrectionem communem omnium, ibi : *Si autem Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis quia resurrectio mortuorum non est?* Circa primum duo facit. Primo, commendat evangelicam doctrinam; secundo, annuntiat quæ oportet scire circa resurrectionem Christi, ibi : *Tradidi enim vobis in primis quod et accepi*. Commendat enim eminentiam evangelicæ doctrinæ quantum ad quatuor. Primo, quantum ad prædicantium auctoritatem, quia ipsi apostoli, et hoc est quod dicit : *O fratres,* continuando se ad præcedentia, *facio vobis notum Evangelium,* quod idem est quod bona annuntiatio, quæ incipit a Christo; unde quidquid pertinet ad Christum, vel est de ipso Christo, dicitur Evangelium. *Quod prædicavi*[1] *vobis,* quasi dicat : Illud quod prædicavi vobis de Christo, *notum facio vobis,* id est, reduco vobis ad memoriam, quasi non sint nova ea quæ scribo. Philip., III, 1 : *Eadem scribere vobis mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium. Prædicavi,* ego scilicet vobis, et alii apostoli aliis. Et in hoc apparet auctoritas hujus doctrinæ, quia a Christo, a Paulo et ab aliis apostolis. Hebr., II, 3 : *Quæ cum initium accepisset enarrari*[2] *per Dominum ab eis qui audierunt in nos confirmata est*. Secundo, quantum ad communem fidem omnium populorum; et ideo dicit : *Quod et accepistis,* omnes. Sed hoc Augustinus (lib. XXII *De civit. Dei,* cap. v) dicit pertinere ad evidentiam hujus fidei, faciens tale argumentum. Ad credenda ea quæ sunt fidei, aut sunt miracula facta, aut non. Si sunt facta miracula, ab eo propositum quod dignissima et certissima est. Si non sunt facta, hoc est maximum omnium miraculorum, quod per quosdam paucos conversi sunt ad fidem infinita multitudo hominum; per pauperes prædicantes paupertatem, divites; per idiotas prædicantes ea quæ rationem excedunt, conversi sunt sapientes et philosophi. Psalm. XVIII, 5 : *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.*

Sed si objiciatur quod etiam lex Mahometi recepta est a multis, dicendum est quod non est simile, quia ille opprimendo et vi armorum subjugavit eos, sed isti apostoli moriendo ipsi alios ad fidem duxerunt, et faciendo signa et prodigia. Ille etiam proponebat quædam quæ ad delicias et lascivias pertinent, sed Christus et apostoli terrenorum contemptum. I Thess., II, 13 : *Cum accepissetis a nobis verbum Dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed (sicut est vere) verbum Dei.*

Tertio, quantum ad virtutem, quia con-

[1] Al. : « *prædico.* » — [2] Al. : « enarrandi. »

firmat et elevat ad cœlestia; ideo dicit : *in quo statis,* scilicet elevati ad cœlestia. Ille enim dicitur stare qui rectus est, et hoc sola lex Christi facit, Rom., v, 2 : *Justificati ergo per fidem ... habemus accessum in gratiam istam in qua stamus.* Lex enim vetus non[1] faciebat stare, sed curvabat ad terrena. Deut., xxxiii, 28 : *Oculus Jacob in terra frumenti et vini.* Quarto, quantum ad utilitatem : quia sola nova lex perducit ad finem salutis, vetus autem non. Hebr., vii, 19 : *Neminem ad perfectum adduxit lex.* Et ideo dicit : *Per quod et salvamini.* Hic jam ex certitudine spei per inchoationem, quæ est per fidem, *salvamini,* et in futuro in veritate rei et speciei[2]. Jacob., i, 21 : *In mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras.* Joan., xx, 31 : *Hæc autem scripta sunt, ut credentes vitam habeatis in nomine ejus.* Et apponit hic duas conditiones. Primam cum dicit, *si tenetis. Glossa* sic exponit : *Si tenetis qua ratione prædicavi vobis* illud Evangelium, id est resurrectionem mortuorum, ea ratione qua confirmavi vobis, id est per resurrectionem Christi. Vel aliter. *Salvamini,* ita tamen, *si tenetis,* id est si servatis, ea *ratione qua prædicavi vobis* Evangelium Christi. Secundam conditionem ponit cum dicit : *Nisi frustra credidistis,* quasi dicat : Salvamini per fidem, *si non frustra credidistis,* id est, si fidei adduntur bona opera, quia *fides sine operibus mortua est,* Jacob., ii, 26. Illud enim dicitur esse frustra quod est ad finem quem non consequitur. Finis autem fidei est visio Dei. Unde si non salvamini, frustra credidistis, non simpliciter, sed inquantum non pervenitis[3] ad finem. Vel aliter. *Si tenetis,* quasi dicat, teneatis, *nisi frustra credidistis.*

Tradidi enim vobis in primis quod et accepi. Hic ostendit propositum. Circa hoc tria facit. Primo, ostendit originem doctrinæ de resurrectione Christi; secundo, ostendit ea quæ in doctrina hujusmodi continentur, ibi : *Quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris;* tertio, consonantiam seu conveniantiam prædicantium ad hanc doctrinam[4], ibi : *Sive enim ego, sive illi, sic prædicavimus et sic credidistis.* Dicit ergo primo : Istud debetis tenere, id est in[5] memoria habere, quod *tradidi vobis in primis.* Et adhuc trado. Et dicit : *in primis,* scilicet de incarnatione, et non a me, vel ex mea auctoritate tradidi, sed *quod accepi* a Christo vel a Spiritu sancto. Galat., i, 1 : *Paulus apostolus non ab hominibus neque per hominem, sed per Jesum Christum.* Supra, xi, 13 : *Ego accepi a Domino quod et tradidi vobis.* Isa., xxi, 10 : *Quæ audivi a Domino exercituum Deo Israel, annuntiavi vobis.* Ea autem quæ accepit et tradidit, sunt quatuor, scilicet mors, sepultura, resurrectio et apparitio Christi. Dicit ergo primo : Tradidi vobis primo mortem Christi; et ideo dicit : *quoniam Christus mortuus est,* in quo removet duplicem suspicionem, quæ suboriri posset circa mortem Christi. Prima est quod mortuus esset pro peccatis suis actualibus vel originali, et hoc excludit cum dicit : *pro peccatis nostris,* non suis. Isa., liii, 8 : *Propter scelus populi mei percussi eum.* I Petr., iii, 1 : *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis.* Alia suspicio est quod mors Christi esset casualis violentia Judæorum, et hoc excludit cum dicit : *Secundum Scripturas,* scilicet Veteris et Novi Testamenti; et ideo signanter specialiter dicit : *secundum Scripturas.* Isa., liii, 7 : *Sicut ovis ad occisionem ductus est.* Hierem., xi, 19 : *Ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad victimam.* Matth., xx, 18 : *Ecce ascendimus Hierosolymam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis, et condemnabunt eum morte.* Tradidi etiam[6] vobis secundo sepulturam Christi; et ideo dicit : *et quia sepultus est.*

Sed numquid sepultura est articulus fidei specialiter, quia facit hic mentionem specialiter de ea? Dicendum quod secundum illos qui numerant articulos secundum credenda, non est specialis fidei articulus, sed includitur cum articulo passionis et mortis Christi. Cujus ratio est, quia fides est eorum quæ sunt supra rationem; unde ibi incipit articulus fidei ubi deficit ratio. Hoc autem primum est quod Dominus sit conceptus, et ideo conceptio est articulus fidei; secundum, quod Deus est natus de virgine, et ideo hic est alius; tertium, quod impassibilis Deus patiatur et moriatur, et hic alius, et cum hoc intelligitur etiam de sepultura; unde non est speciatis articulus.

[1] Al. deest « non » — [2] Al. : « et spei. » — [3] Al. : « pervenit. » — [4] Al. omittitur « ad hanc doctrinam. » — [5] Al. desideratur « in. » — [6] Al. : « enim. »

Facit autem Apostolus hic mentionem de sepultura propter tria. Primo, ut ostendat veritatem mortis Christi; evidens enim mortis signum alicujus est quod sepeliatur. Secundo, ad ostendendum veritatem resurrectionis, quia si non fuisset sepultus, nec custodes fuissent juxta sepulcrum illis diebus, possent dicere quod discipuli fuissent eum furati. Tertio, quia Apostolus vult eos inducere ad fidem resurrectionis, et hoc videtur magis difficile quod sepultus resurgat. Et de hoc dicitur Isa., XI, 10 : *Et erit sepulcrum ejus gloriosum.* Isa., IX : *Dabit impios pro sepultura.*

Tradidi etiam vobis resurrectionem, *quia resurrexit tertia die.* Oseæ, VI, 3 : *Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos.* Et etiam dicit : *tertia die,* non quod fuerint tres dies integri, sed duæ noctes et una dies, per synecdochen. Et hujus causa fuit, sicut dicit Augustinus (lib. IV *De Trin.,* cap. III), quia Deus per suum simplum, id est per malum pœnæ, quod significatur per unum diem, destruxit nostrum duplum, id est pœnam et culpam, quod significatur per duas noctes. Tradidi etiam vobis quarto Christi apparitiones, *quia visus est Cephæ.* Et ponit primo apparitiones factas aliis; secundo, apparitiones factas sibi soli, ibi : *Novissime autem omnium tanquam abortivo visus est et mihi.* Sciendum est autem circa primum quod apparitiones Christi non sunt factæ omnibus communiter, sed aliquibus specialibus personis. Act., X, 40 : *Dedit eum manifestum fieri non omni populo, sed testibus præordinatis a Deo.* Et hujus ratio fuit, ut servaretur ordo in Ecclesia, ut per quosdam speciales fides resurrectionis deveniret ad alios. Notandum autem est quod apparitiones Christi non ponuntur hic omnes, nec illæ quæ factæ sunt mulieribus; ponuntur autem hic quædam quæ non leguntur in Evangeliis. Et horum ratio fuit, quia Apostolus vult ex ratione confutare infideles; et ideo noluit ponere testimonia nisi authentica; et ideo tacuit apparitiones mulieribus factas, et posuit quasdam quæ non inveniuntur, ut ostendat quod etiam aliis pluribus apparuit. Sed facit mentionem specialem de Petro et Jacobo, quia erant quasi columnæ, ut dicitur Galat., II. Dicit ergo : *Tradidi vobis, quia visus est Cephæ,* id est Petro. Luc., ult., 34 : *Surrexit Dominus vere et apparuit Simoni.* Et creditur quod inter viros primo apparuit Petro, quia erat in maxima tristitia; unde et angelus dixit Marc., ult., 7 : *Ite, dicite discipulis ejus et Petro, quia præcedet vos in Galilæam. Postea,* id est in alia vice, *visus est undecim apostolis.* Semel quidem visus est decem tantum, quando Thomas erat absens, et post octo dies, undecim, quando Thomas erat cum eis. Augustinus (lib. II *De cons. evang.,* cap. XXV) dicit quod debet dicere duodecim, sed corruptum est vitio scriptorum; et dicit quod non refert quod Judas jam obierat et Matthias nondum erat electus, quia consuetum est quod quando major pars collegii facit aliquid, dicitur quod totum collegium hoc facit. Unde, quia Dominus elegerat duodecim, ideo potest dici quod visus est duodecim, id est toti collegio apostolorum. Sed non est vis[1], sive dicatur duodecim, sive undecim. *Deinde* iterum *visus est plusquam quingentis fratribus.* Sed de hoc nihil legimus in sacra Scriptura, nisi hoc quod hic dicitur. Potest tamen dici quod hæc apparitio fuit de qua loquitur Dionysius in III *De divinis nominibus,* quando omnes discipuli convenerunt ad videndum corpus quod ferebat principem vitæ.

Sed contra hoc videtur esse, quia hoc fuit ante ascensionem, quando scilicet Christus apparuit Jacobo. Sed congregatio discipulorum ad videndum Beatam Virginem, de qua videtur loqui Dionysius, fuit multum post.

Et ideo melius videtur dicendum quod apparuit quingentis fratribus simul ante ascensionem suam; et non refert quod dicitur : Discipuli erant centum viginti : quia, licet illi qui erant in Hierusalem, essent centum viginti, tamen in Galilæa erant multi discipuli, et forte omnes congregati sunt simul cum apparuit. Et ut hujus testimonium sit magis certum, dicit quod ex eis *adhuc multi manent,* id est vivunt, *quidam autem ex eis dormierunt,* id est mortui sunt in spe resurrectionis. Et vocat sanctorum mortem, dormitionem : quia moriuntur carne corruptibili, ut resurgant incorruptibiles. Rom., VI, 9 : *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur.*

[1] Al. : « vitium. »

Deinde, id est post, *visus est Jacobo*, scilicet Alphæi. Et ratio hujus potest assignari, quia, ut legitur, Jacobus vovit se non sumpturum cibum, nisi prius videret Christum.

Sed secundum hoc non servaretur ordo apparitionis, quia si post omnes numeratas apparitiones apparuisset Jacobo, nimis fuisset sine cibo : et hoc est difficile. Et ideo dicendum est quod ideo singulariter Christus apparuit Jacobo, quia specialem devotionem Jacobus ad Christum habuit. Et de ista etiam apparitione nihil habetur in Evangelio.

Deinde, post hoc scilicet visus est *omnibus apostolis*, in ascensione, ut legitur Matth., ult., et Act., I : *Novissime autem omnium tanquam abortivo visus est et mihi*. Hic Apostolus commemorat apparitionem factam sibi soli, et circa hoc duo facit. Primo, ostendit ordinem apparitionis; secundo, rationem ejus assignat, ibi : *Ego enim sum minimus apostolorum*. Dicit ergo ita : Dixi quod omnibus manifestatus est Christus : *novissime*, id est ultimo, et post ascensionem, *visus est et mihi tanquam abortivo*, et ideo novissime. Dicit autem *tanquam abortivo*, propter tria. Abortivus dicitur aliquis fetus, vel quia nascitur extra tempus debitum, vel quia cum violentia educitur, vel quia non perducitur ad debitam quantitatem. Et quia hæc tria videbat in se Apostolus, ideo dicit *tanquam abortivo*. Primo, ipse extra tempus aliorum apostolorum renatus est Christo, nam alii apostoli renati sunt Christo ante adventum Spiritus sancti, Paulus vero post. Secundo, quia alii apostoli spontanee conversi sunt ad Christum, sed Paulus coactus, Act., IX[1]: Prostravit eum ad terram, etc. Et hoc multum valet contra hæreticos, qui dicunt quod nullus debet cogi ad fidem, quia Paulus coactus fuit. Et sicut dicit Augustinus (*Epist.* I, post med.), plus profecit in fide Paulus cum coacte conversus est, quam multi qui spontanee venerunt. Tertio, quia reputat se aliis minorem, et non pervenit ad virtutem aliorum apostolorum ; et ideo quasi rationem assignans, dicit : *Ego enim sum minimus apostolorum*. Circa hoc duo facit : primo enim ostendit suam parvitatem ; secundo, rationem hujus exponit, ibi : *Quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei*. Parvitatem autem suam manifestat primo, in comparatione ad apostolos, cum dicit : *Ego enim sum minimus apostolorum*. Isa., LX, 22 : *Minimus erit in mille, et parvulus in gentem fortissimam*. Eccli., III, 20 : *Quanto major es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam*. Et licet sit minimus in comparatione ad apostolos, posset tamen dici quod est magnus in comparatione ad alios, quia est apostolus; et ideo secundo, ostendit suam parvitatem in comparatione ad alios, cum dicit : *Qui non sum dignus*, non solum esse, sed *vocari apostolus*, licet vocer. II Corinth., III, 5 : *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est*. Sed posses dicere : O Apostole, propter humilitatem nullus debet dicere falsum : cum ergo tu sis magnus, quare vocas te mininum? et ideo cum dicit : *Quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei*, ostendit quomodo sit minimus, et quomodo non minimus. Minimum autem dicit se considerando præterita facta sua, et dicit : *Non sum dignus vocari apostolus*. Quare? *Quia persecutus sum Ecclesiam Dei*, quod alii apostoli non fecerunt. Galat., I, 13 : *Supra modum persequebar Ecclesiam Dei, et expugnabam illam*. I Timoth., I, 13 : *Qui fui blasphemus et persecutor et contumeliosus*. Et licet ex me sim minimus, tamen ex Deo non sum minimus; et ideo dicit : *Gratia Dei sum id quod sum*. Et circa hoc duo facit. Primo, commendat conditionem suam quantum ad statum; secundo, quantum ad executionem status, ibi : *Et gratia ejus in me vacua non fuit*. Dicit ergo primo : Ex me nihil sum, sed id quod sum gratia Dei sum, id est ex Deo, non ex me. Ephes., III, 7 : *Cujus factus sum minister secundum donum gratiæ Dei quæ data est mihi*. Et dicit, *id quod sum*, quia homo sine gratia nihil est. Supra, XIII, 2 : *Si habuero omnem prophetiam, et noverim mysteria omnia ..., caritatem autem non habuero, nihil sum*. Sed qualiter usus sit, et executus statum suum, ostendit dicens : *Et gratia ejus in me vacua non fuit*. Ubi primo, ostendit quomodo usus sit gratia ista, quia ad bonum; et ideo dicit : *In me vacua non fuit*, id est otiosa, quia ea

[1] Act., IX, 3, sic legitur : « *Et subito circumfulsit eum lux de cœlo, et cadens in terram, audivit vocem dicentem sibi : Saule, Saule, quid me persequeris ?* »

usus est ad id ad quod data est sibi. Phil., II, 16 : *Non in vacuum cucurri neque in vacuum laboravi.* Secundo, manifestat quomodo alios excessit; et ideo subdit : *Sed abundantius illis omnibus,* id est apostolis sigillatim, *laboravi* prædicando, quia nullus per tot loca prædicavit et annuntiavit Christum; unde dicit Rom., XV, 19 : *Ita quod a Hierusalem usque ad Illyricum per circuitum repleverim Evangelium Christi,* et etiam usque ad Hispaniam; operando, quia licet ipse, sicut alii apostoli, posset exigere sumptus sibi necessarios, tamen specialiter voluit de labore manuum quærere sumptus suos, ut ipse dicit II Thess., III, 8 : *Nocte et die manibus nostris operantes, ne quem vestrum gravaremus;* tribulationes sustinendo : nullus enim apostolorum tot persecutiones et tribulationes sustinuit, ut ipse enumerat II Corinth., XI, 23 : *In laboribus plurimis et carceribus,* etc. Tertio, ostendit usus efficaciam, quia hoc non a se solo, sed ex instinctu et adjutorio Spiritus sancti; et ideo dicit : *Non autem ego* solus operor, *sed gratia Dei mecum,* quæ movet voluntatem ad hoc. Isa., XXXVII, 12 : *Omnia opera nostra operatus es nobis, Domine.* Philip., II, 13 : *Qui operatur in nobis velle et perficere pro bona voluntate.* Deus enim non solum infundit gratiam, qua nostra opera grata fiunt et meritoria, sed etiam movet ad bene utendum gratia infusa, et hæc vocatur gratia cooperans.

Sive ego enim, sive illi, sic prædicavimus. Hic ostendit concordiam prædicantium, et hoc potest dupliciter legi. Primo, ut sit confirmatio dictorum, quasi dicat aliquis : Tu ita prædicas, sed tamen non credimus tibi soli, quia tu minimus es inter apostolos. Ideo respondens Apostolus ait : Imo debetis mihi credere, quia ego non prædico alia, *sive ego,* sive alii apostoli, *sic prædicamus,* scilicet Christum resurrexisse, et visum fuisse, etc., et vos etiam *credidistis,* sicut ego et illi prædicaverunt, scilicet quod Christus resurrexit, et visus est, etc. II Corinth., IV, 3 : *Habentes eumdem spiritum fidei ....., et nos credimus, propter quod et loquimur.* Secundo, potest legi, ut efficacia prædicationis sit omnibus apostolis ex uno, id est a gratia Dei, quasi dicat : *Sive ego,* prædicem *sive illi,* id est apostoli, sicut prædicamus; hoc fecimus, adjuti et firmati per gratiam Dei; et etiam vos ipsi *credidistis;* scilicet inspirati Spiritu sancto, et gratia Dei, sine quæ nihil facere possumus. Joan., XV, 5 : *Sine me nihil potestis facere.*

LECTIO II.

Si autem Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est? Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est et fides vestra. Invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum, quod suscitaverit Christum; quem non suscitavit, si mortui non resurgunt. Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra : adhuc enim estis in peccatis. Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt. Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.

Supra Apostolus astruxit fidem per resurrectionem Christi; hic vero probat per resurrectionem Christi resurrectionem mortuorum futuram : et primo, probat futuram resurrectionem; secundo, ostendit qualitatem resurgentium, ibi : *Sed dicet aliquis : Quomodo resurgunt mortuis?* tertio, vero dercribit ordinem resurrectionis, ibi : *Ecce mysterium vobis dico.* Circa primum duo facit. Primo, probat resurrectionem mortuorum futuram ratione sumpta ex resurrectione Christi; secundo, ratione sumpta ex vita sanctorum, ibi : *Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt?* Probat autem mortuorum resurrectionem ex resurrectione Christi tali ratione : si Christus resurrexit, ergo et mortui resurgent. Circa ergo hanc rationem tria facit. Primo, ponit conditionalem : scilicet si Christus resurrexit, et mortui resurgent; secundo vero, probat antecedens ipsius conditionalis, ibi : *Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit;* tertio, probat conditionem esse veram, ibi : *Nunc autem resurrexit.* Dicit ergo primo : Dixit quod sive ego prædicaverim, sive illi, scilicet alii apostoli, sic credidistis; sed si prædicatur

a nobis quod Christus resurrexit a mortuis, *quomodo quidam in vobis,* id est inter vos, *dicunt, quoniam resurrectio mortuorum non est?* quasi dicat : Si Christus resurrexit a mortuis secundum quod nos prædicamus : I Thess., IV, 13 : *Si credimus quod Christus mortuus est et resurrexit : ita Deus eos qui dormierunt per Jesum, adducet cum eo,* nullus debet dubitare resurrectionem mortuorum futuram. Unde Rom., VIII, 2 : *Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra.*

Sed videtur quod hæc argumentatio non valeat, cum sit locus a majori, affirmando, quia licet Christus resurrexit specialiter ex virtute divinitatis suæ, non sequitur quod alii homines resurgant.

Sed ad hoc dicunt aliqui quod non est locus a majori, sed a simili. Mori enim et resurgere competit Christo secundum humanam naturam; et dicunt quod est simile argumentum, sicut si dicerem : Anima Socratis est immortalis : ergo omnes, scilicet animæ hominum, sunt immortales. Videtur autem quod sit melius dicendum quod sit locus a causa; quia resurrectio Christi est causa resurrectionis nostræ. Et ideo, secundum *Glossam,* dicendum est : *Si Christus,* qui est causa efficiens nostræ resurrectionis, *resurrexit, quomodo dicunt quoniam resurrectio mortuorum non est?* Sed tamen non est dicendum quod sit causa efficiens tantum per modum meriti, quia resurgendo non meruit eam, cum jam esset comprehensor, et viveret vita gloriosa; nisi forte meritum resurrectionis mortuorum referatur ad passionem Christi. Nec est causa exemplaris tantum, ut quidam dicunt, sed est causa efficiens et exemplaris. Unde Augustinus dicit, *Super Joan.* (tract. XIX), quod Verbum caro factum vivificat animas, et resuscitat mortuos. Sic ergo patet quod si Christus resurrexit, et mortui resurgent.

Sed contra. Resurgere a mortuis est supra naturam; hoc autem non est nisi virtutis infinitæ, quæ Deus est; non ergo resurrectio corporis Christi est causa efficiens resurrectionis mortuorum; cum humanitas Christi, seu corpus, sit creatura, licet de Christo vel de homine non possit dici quod est creatura.

Responsio. Dicendum quod inquantum Deus, sive inquantum divinitas est in Christo, Christus est et exemplar et causa efficiens resurrectionis mortuorum per humanitatem suam, sicut per instrumentum divinitatis suæ. Ad illud quod objicitur, dicendum quod caro Christi, seu humanitas, non dicitur facere effectum virtus infinitæ inquantum caro vel humanitas, sed inquantum caro Christi vel humanitas Christi.

Sed quæritur adhuc. Nam posita causa sufficienti, statim ponitur effectus; si ergo resurrectio Christi est sufficiens causa resurrectionis mortuorum, statim deberent mortui resurgere, et non tantum differre.

Responsio. Dicendum quod effectus sequitur ex causis instrumentalibus secundum conditionem causæ principalis; et ideo, cum Deus sit principalis causa nostræ resurrectionis, resurrectio vero Christi sit instrumentalis; resurrectio nostra sequitur resurrectionem Christi secundum dispositionem divinam, quæ ordinavit ut tali tempore fieret.

Sed numquid si Deus non fuisset incarnatus, homines resurrexissent? Dicendum videtur quod non, quia Christus non fuisset passus, nec resurrexisset. Dicendum est autem ad hoc quod hæc objectio nulla est, quia quando aliquid ordinatur ab aliqua causa, debet argumentari ad illud, servato ordine illius causæ. Et ideo dicendum est quod Deus ordinavit resurrectionem mortuorum fore per istum modum. Potuisset tamen et alius modus adhuc inveniri a Deo, si voluisset.

Deinde cum dicit : *Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit,* probat antecedens, scilicet quod Christus resurrexit, et hoc ducendo ad inconvenientia, et circa hoc duo facit. Primo, ducit ad inconvenientia; secundo, ostendit illa esse inconvenientia, ibi : *Invenimur autem et falsi testes Dei.* Circa primum facit deductionem suam, supponendo quod si Christus non resurrexit, neque mortui resurgent; quod si ita est, sequuntur duo inconvenientia. Unum est quod inanis est prædicatio Apostoli et inutilis; alius est quod inanis est fides Corinthiorum. Unde dicit : *Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo prædicatio nostra.* Et hoc est quod dicit : Ex hoc quod sive ego sive illi sic prædicant, etc. Dicit ergo : *Si autem Christus non resurrexit, inanis est,* id est falsa, *prædicatio nostra,* quia sic credidistis; et hoc magnum est

inconveniens, quod prædicationem eorum non suffulserit veritas, cum Apostolus dicat Phil., II, 16 : *Non in vacuum cucurri neque laboravi.*

Invenimur autem et falsi testes Dei. Hic ostendit illa duo esse inconvenientia : et primo, ostendit quod sit inconveniens, si prædicatio apostolorum esset inanis seu falsa; secundo ostendit quod sit inconveniens, si fides illorum esset inanis, ibi : *Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra.* Ostenditur autem primum esse inconveniens, quia essent falsi testes non solum dicendo aliqua vana, vel aliqua contra aliquem hominem false, quod est mortale peccatum; sed falsi testes adversus Deum, quod est sacrilegium, quia si Deus non suscitavit Christum a mortuis, secundum quod nos prædicamus, *invenimur falsi testes;* et si mortui non resurgunt, Deus non resuscitavit Christum a mortuis. Job, XIII, 7 : *Numquid Deus indiget vestro mendacio, ut pro illo loquamini dolos?* Et hoc est pessimum, scilicet quod aliquid attribuatur Deo quod non facit, et laudare in eo quod non est. Unde dicit Augustinus (*Epist.* VIII) : « Non minori, sed majori fortasse scelere in Deo laudatur falsitas, quam vituperetur veritas. » Cujus ratio est, quia intellectus noster nunquam potest tantum laudare Deum quin deficiat a perfectione ejus; et ideo si non totaliter intellectus omnem veritatem possit de Deo intelligere, hoc est ad excellentiam Dei. Sed si attribuitur aliquid Deo quod non habet vel non facit, videtur quod intellectus noster est major Deo et intelligat aliquod majus eo quod sibi false attribuit; et hoc contra illud I Joan., III, 20 : *Deus major est corde nostro.*

Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra. Hic ostendit quod inconveniens sit, si fides illorum esset inanis, et hoc ostendit per tria inconvenientia, quæ sequuntur inde. Primum est quia constat quod falsitas non habet virtutem purgandi, sed constat quod fides purgat peccata. Act., XV : *Fide purificans corda eorum.* Si ergo fides nostra sit inanis, quod esset si Christus non resurrexit, quia sic credidistis, scilicet quod resurrexit, peccata vestra non sunt vobis dimissa, et hoc est quod dicit : *Adhuc estis in peccatis vestris.* Sed quia posset aliquis dicere : licet fides non purget peccata, possunt tamen purgari ab eis per bona opera; ideo addit secundum inconveniens, scilicet quod mortui, qui non possunt purgari in alia vita, perierunt absque spe salutis; et ideo quasi concludens dicit : *Ergo qui in Christo,* id est in fide Christi, *dormierunt,* id est mortui sunt in spe salutis, *perierunt,* quia in alia vita nulla sunt opera meritoria. Sed quia posset adhuc dicere : Non curo de peccatis, non curo de mortuis, dummodo habeam in vita ista quietem et tranquillitatem ; ideo addit tertium inconveniens cum dicit : *Si in hac tantum vita in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Et innititur tali argumento. Si resurrectio mortuorum non est, sequitur quod nihil boni habeatur ab hominibus, nisi solum in vita ista; et si hoc est, tunc illi sunt miserabiliores qui in vita ista multa mala et tribulationes patiuntur. Cum ergo plures tribulationes apostoli et christiani patiantur, sequitur quod sint miserabiliores cæteris hominibus, qui ad minus perfruuntur hujus mundi bonis.

Sed circa hanc rationem videntur duo dubitanda. Unum, quia non videtur quod sit verum universaliter quod Apostolus dicit, scilicet quod christiani sunt confidentes in hac vita tantum, quia possent dicere illi quod, licet corpora non habeant bona nisi in vita ista, quæ est mortalis, tamen secundum animam habent multa bona in alia vita.

Ad hoc obviatur dupliciter. Uno modo, quia si negetur resurrectio corporis, non de facili, imo difficile est sustinere immortalitatem animæ. Constat enim quod anima naturaliter unitur corpori; separatur autem ab eo contra suam naturam et per accidens. Unde anima exuta corpore, quamdiu est sine corpore, est imperfecta. Impossibile autem est quod illud quod est naturale et per se, sit finitum et quasi nihil, et illud quod est contra naturam et per accidens, sit infinitum, si anima semper duret sine corpore. Et ideo platonici ponentes immortalitatem posuerunt reincorporationem, licet hoc sit hæreticum. Et ideo si mortui non resurgunt, solum in hac vita confidentes erimus. Alio modo, quia constat quod homo naturaliter desiderat salutem suiipsius; anima autem, cum sit pars corporis hominis, non est totus homo, et anima mea non est ego; unde, licet anima consequatur salutem in alia vita, non tamen ego

vel quilibet homo. Et præterea, cum homo naturaliter desideret salutem etiam corporis, frustraretur naturale desiderium.

Secundum dubium est, quia videtur quod dato quod corpora non resurgant, non essemus nos christiani miserabiliores cæteris hominibus, quia illi qui sunt in peccatis, sustinent maximos labores. Hierar., IX, 5 : *Ut inique agerent, laboraverunt;* et Sap., V, 7, dicunt impii : *Ambulavimus vias difficiles.* At vero de bonis et justis dicitur Galat., V, 22 : *Fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax,* etc.

Ad hoc dicendum quod mala quæ sunt in hoc mundo, non sunt secundum se appetenda, sed secundum quod ordinantur ad aliquod bonum. Apostoli autem et christiani multa mala passi sunt in hoc mundo. Nisi ergo ordinarentur ad aliquod bonum, essent miserabiliores cæteris hominibus. Aut ergo ordinantur ad bonum futurum, aut ad bonum præsens. Sed ad bonum futurum non ordinantur, si non est resurrectio mortuorum. Si autem ordinantur ad bonum præsens, hoc vel est bonum intellectus, sicut philosophi naturales paupertates et alia multa mala passi sunt, ut pervenirent ad veritatem[1]. Sed ad hoc non possunt ordinari, si non est resurrectio mortuorum, quia sic fides eorum esset falsa, quia ipsi prædicaverunt resurrectionem futuram. Falsitas autem non est bonum intellectus. Vel est bonum moris, sicut morales philosophi multa mala passi sunt, ut pervenirent ad virtutes et famam. Sed nec ad hoc ordinari possunt, quia si resurrectio mortuorum non sit, non reputatur virtus et gloria velle omnia delectabilia dimittere, et sustinere pœnas mortis et contemptus, sed potius reputatur stultitia. Et sic patet quod miserabiliores essent cæteris hominibus.

LECTIO III.

Nunc autem Christus resurrexit a mortuis, primitiæ dormientium, quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum; et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur. Unusquisque autem in suo ordine, primitiæ Christus; deinde ii qui sunt Christi, qui in adventum ejus crediderunt. Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum et virtutem. Oportet autem illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Novissime autem inimica destruetur mors. Omnia enim subjecit sub pedibus ejus. Cum autem dicat : Omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subjecit ei omnia. Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit ei qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus.

Hic probat positam superius conditionem esse veram, scilicet, si Christus resurrexit, mortui resurgunt, et circa hoc tria facit. Primo, ostendit quomodo se habeat resurrectio Christi ad resurrectionem aliorum; secundo, ostendit ordinem resurrectionis, ibi : *Unusquisque autem in suo ordine, primitiæ Christus;* tertio, ostendit finem resurrectionis, ibi : *Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri.* Circa primum duo facit. Primo, ostendit habitudinem resurrectionis Christi ad resurrectionem aliorum, per conditionalem prædictam probans hoc; secundo, probat ipsam habitudinem, ibi : *Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum.* Dicit ergo : *nunc,* id est, ex quo dicta inconvenientia sequuntur, si Christus non resurrexit, ideo ad ipsa vitanda dicamus, quod *Christus resurrexit.* Hoc autem verum est secundum quod Matth., ult., dicitur, et aliis locis Evangeliorum. Sed resurrectionis Christi habitudo ita se habet ad resurrectionem aliorum, sicut primitiæ fructuum ad sequentes fructus, quæ excedunt alios fructus tempore et melioritate, seu dignitate; et ideo dicit quod resurrexit non sicut alii, sed *primitiæ,* id est primo tempore et dignitate. Apoc., I, 5 : *Primogenitus mortuorum. Primitiæ,* dico, *dormientium,* id est mortuorum, qui in spe resurrectionis quiescunt. Ex hoc potest inferri conditionalis posita, quia, sicut dicimus, et verum est, si Christus, qui est primitiæ dormientium, resurrexit, ergo et alii dormientes.

Sed contrarium videtur : scilicet quod Christus non resurrexit primitiæ dormientium, quia Lazarus fuit resuscitatus a Christo nondum passo, et aliqui prophetæ

[1] Al. : « ad veram veritatem. »

suscitaverunt alios a mortuis, ut habetur in Veteri Testamento.

Ad hoc dicendum quod duplex est resurrectio. Una est ad vitam mortalem, et ad istam Lazarus, et alii qui suscitati fuerunt, resurrexerunt ante Christum. Alia ad vitam immortalem, et de hac loquitur hic Apostolus.

Sed contra. Matth., XXVII, dicitur quod multa corpora sanctorum surrexerunt. Cum ergo hoc legatur ante Christi resurrectionem, et constet quod non resurrexerunt ad vitam mortalem [1], videtur quod adhuc restet quæstio prima.

Responsio. Dicendum quod hoc quod Matthæus dicit de resurrectione illorum, dicit per anticipationem, quia, licet dicatur in tractatu de passione, non tunc resurrexerunt, sed postquam Christus resurrexit.

Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Hic probat habitudinem positam, scilicet quod Christus sit primitiæ dormientium : et primo, probat in generali; secundo, in speciali, ibi : *Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* Probat in generali tali ratione. Deus voluit reintegrare humanam naturam, sed humana natura corrupta est per hominem, quia mors intravit per hominem; pertinebat ergo ad dignitatem humanæ naturæ ut reintegraretur per hominem; hoc autem est ut reducatur ad vitam; conveniens ergo fuit ut [2], sicut mors intravit per hominem, scilicet per Adam, ita *resurrectio mortuorum* fieret *per hominem,* scilicet per Christum. Rom., V, 17 : *Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiæ et donationis et justitiæ accipientes in vitam regnabunt per unum Jesum Christum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* Hic probat idem in speciali, dicens quod, sicut in Adam omnes morimur morte corporali, ita et omnes vivificamur in Christo; Rom., V, 12 : *Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors.*

Et non dicit per Evam, quod videtur contra illud Eccli., XXIII, 33 : *Per illam omnes morimur.* Dicendum quod hoc est per illam, Evam scilicet suggerentem, sed per Adam sicut causantem. Nam, si solum Eva peccasset, peccatum originale non fuisset traductum in posteros.

Vivificabuntur, inquam, *in Christo,* scilicet boni et mali vita naturæ; sed vita gratiæ non nisi boni; sed tamen Apostolus loquitur hic de resurrectione ad vitam naturæ, ad quam omnes vivificabuntur. Joan., V, 26 : *Sicut Pater habet vitam in semetipso, ita et Filio dedit vitam habere,* id est vivificandi virtutem. Ibidem, XXVIII : *Omnes qui in monumentis sunt audient, vocem Filii Dei, et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii.*

Unusquisque autem in suo ordine. Hic ostendit ordinem resurrectionis; et primo, insinuat ipsum ordinem; secundo, manifestat id quod dixerat, ibi : *primitiæ Christus.* Dicit ergo quod verum est quod omnes in Christo vivificabuntur, sed tamen differenter, quia differentia erit inter caput et membra, et differentia erit [3] quantum ad bonos et malos; et ideo dicit quod *unusquisque* resurget *in suo ordine,* scilicet dignitatis. Rom., XIII, 1 : *Quæ autem sunt, a Deo ordinata sunt.* Sed hunc ordinem consequenter manifestat, quia *primitiæ Christus,* quia ipse est prior tempore et dignitate, quia plus habet de gloria. Joan., I, 14 : *Vidimus eum quasi unigenitum a Patre, plenum gratiæ et veritatis.* Deinde resurgent omnes *qui sunt Christi,* posteriores tempore et dignitate; isti sunt qui carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis. Galat., IV, 4 : *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum.* I Tim., VI, 14 : *Serves mandatum sine macula irreprehensibile usque in adventum Domini nostri.* Qui autem sint Christi, exponit dicens : *qui crediderunt,* per fidem per dilectionem operantem. Hebr., XI, 6 : *Accedentem ad Deum, oportet credere quia est, et inquirentibus se remunerator sit. In adventum ejus,* primo et secundo.

Sed sciendum quod inter alios sanctos non erit ordo temporis, quia omnes resurgent in ictu oculi; sed bene secundum dignitates, quia martyr resurget ut martyr, apostolus ut apostolus, et sic de aliis.

Deinde finis. Hic ostendit finem resurrectionis, et hunc duplicem : unum, quan-

[1] Al. : « immortalem. » — [2] Al. deest « ut. » — [3] Al. omittitur « erit. »

tum ad adeptionem boni; alium, quantum ad remotionem mali, ibi : *Oportet autem illum regnare.* Circa primum duo facit. Primo, ostendit quod adeptio ipsius boni consistit in inhærentia ad Deum; secundo, ostendit quod in immediata inhærentia, ibi : *Cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem, et virtutem.* Dicit ergo quod *deinde,* id est post hoc, erit *finis* resurrectionis; et finis hujusmodi non erit ut vivant vita corporis et voluptatibus, ut Judæi et saraceni fingunt, sed quod inhæreant Deo per immediatam visionem et beatam fruitionem; et hoc est tradere regnum Deo et Patri. Et ideo dicit : *cum tradiderit,* id est perduxerit, *regnum,* id est fideles suos, quos proprio sanguine acquisivit; Apocal., v, 9 : *Redemisti nos Deo in sanguine tuo*[1] *: Deo et Patri,* id est ante conspectum Dei, id est Creatoris sui inquantum est homo, et Patris inquantum est Deus. Et hoc est quod petebat Philippus Joan., xiv, 8 : *Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis.* Sed sic tradet, ut sibi non adimat; imo ipse unus Deus cum Patre et sancto Spiritu regnabit. Vel *cum tradiderit regnum Deo et Patri,* id est cum ostendet Deum Patrem regnare. In Scriptura enim tunc dicuntur aliqua fieri quando primo innotescunt, et hujusmodi innotescentia fit per Christum. Matth., xi, 27 : *Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.*

Cum evacuaverit. Hic ostendit immediationem dictæ inhærentiæ. Sicut enim dicitur Galat., iv, 1 : *Quanto tempore hæres parvulus est, ... est sub tutoribus et actoribus usque ad præfinitum tempus a patre.* Sed quando jam est magnus et perfectus, tunc immediate absque prædagogo et tutore sub patre est in domo. Status autem hujus vitæ præsentis assimilatur pueritiæ; et ideo in vita ista sumus sub angelis, sicut sub tutoribus, inquantum prosunt nobis et dirigunt nos; sed quando tradetur regnum Deo et Patri, tunc immediate erimus sub Deo, et cessabunt omnia alia dominia; et hoc est quod dicit : *Et cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem, et virtutem,* id est cum cessaverit omne dominium tam humanum quam angelicum, tunc immediate erimus sub Deo. Isa., ii, 11 : *Exaltabitur Dominus solus in die illa.* Hierem., xxxi, 34 : *Non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum.*

Sed numquid non remanebunt ordines angelorum distincti? Dicendum quod sic quantum ad eminentiam gloriæ, qua unus alteri præeminet, sed non quantum ad efficaciam executionis ad nos; et ideo illos dicit evacuari quorum nomina pertinent ad executionem, scilicet principatus, potestates et virtutes. Illos autem qui sunt de superiori hierarchia, non nominat, quia non sunt exequentes, nec angelos, quia est nomen commune. Dominationes autem non dicit evacuari, quia, licet sint de exequentibus, non tamen ipsi exequuntur, sed dirigunt et imperant; dominorum enim est dirigere et imperare, non exequi. Archangeli vero intelliguntur cum principatibus; archos enim idem est quod princeps. Hi tres ordines, secundum Gregorium *(Hom. super Evang.),* legunt descendendo, quia, secundum ipsum, principatus sunt super potestates, et potestates super virtutes; sed secundum Dionysium, ascendendo, quia vult quod virtutes sint super potestates, et potestates super principatus.

Vel aliter. *Cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem, et virtutem,* id est, tunc erit notum quod principatus, et potestates, et dominationes nihil potestatis habuerunt ex seipsis, sed a Deo, ex quo sunt omnia.

Deinde cum dicit : *Oportet autem illum regnare,* ostendit Apostolus finem resurrectionis, quoad remotionem mali; quod quidem ostendit per destructionem omnium inimicorum ad Christum; et primo, ponit ipsorum destructionem; secundo, subjectionis perfectionem, ibi : *Novissime autem inimica destruetur mors;* tertio, subjectionis finem, ibi : *Cum autem subjecta fuerint illi omnia.* Dicit ergo primo : Dixi quod finis erit, *cum tradiderit regnum Deo et Patri.* Sed numquid Christus habet regnum, ita quod oportet illum regnare? Sic enim dicitur Matth., ult., 18 : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* Luc., i, 32 : *Et regnabit in domo Jacob. Oportet,* inquam, *donec ponat inimicos suos sub pedibus ejus.*

Sed numquid modo non sunt inimici ejus sub pedibus ejus, id est sub potestate Christi? Dicendum quod inimici Christi

[1] Al. : *Redemisti nos in sanguine Deo tuo.*

sunt sub potestate ejus, sed dupliciter. Vel inquantum per ipsum convertuntur, sicut Paulus, quem prostravit, Act., IX; vel inquantum Christus facit voluntatem suam etiam de his qui faciunt voluntatem Christi. Sic ponit inimicos suos sub pedibus suis, puniendo eos; sed in futuro ponet sub pedibus, id est sub humanitate Christi. Sicut enim per caput deitas Christi intelligitur, quia *caput Christi Deus,* supra, XI, 3, ita per pedem humanitas, Psalm. CXXXI, 7 : *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus.* Sic ergo inimici erunt non solum sub deitate, sed etiam sub humanitate Christi. Phil., II, 10 : *In nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum.*

Sed quid est quod dicit : *donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus?* Numquid non regnabit priusquam posuerit inimicos sub pedibus? Dicendum quod hoc potest intelligi dupliciter. Nam ly *donec* quandoque determinat tempus, et ponitur pro finito, sicut si dicerem : Non videbo Deum donec moriar, quia usque tunc non videbo, sed postea videbo; quandoque ponitur pro infinito, sicut cum dicitur Matth., I, 25 : *Non cognovit eam donec peperit filium suum;* non quod velit dicere quod non cognovit eam solum usque ad partum filii, sed nec etiam postea unquam cognovit, sicut dicit Hieronymus. Iste modus servatur quando aliqui intendunt excludere illa solum de quibus est dubium. Unde Evangelium exclusit illud solum quod videtur esse dubium, scilicet quod Joseph cognovisset Beatam Virginem ante partum. Hoc vero quod post partum non cognovit eam, nulli est dubium, cum tot mysteria pueri viderit, et toties ab angelis monitus sit, et adoratus etiam a Magis Jesus fuisset, unde poterat eam jam Dei matrem cognoscere, et ideo non curavit hoc excludere. Sic etiam loquitur hic Apostolus. Quod enim aliquis regnet adhuc inimicis non subjugatis, videtur esse dubium, sed quod postquam inimici subjugati sunt, nulli est dubium; et ideo illud excludit principaliter, dicens : *donec ponat omnis inimicos sub pedibus ejus,* quasi dicat : Verum est quod Christus habet regnum; et licet sint aliqui inimici, dum non faciunt voluntatem suam, tamen regnat donec ponat illos sub pedibus. Potest etiam alio modo intelligi *donec ponat,* etc., ut ly *donec* determinet tempus, et ponatur pro futuro : ut dicatur sic : *oportet illum regnare.* Sed quando? *donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus,* quasi dicat : Usque tunc regnabit, quousque ponat inimicos sub pedibus; postea vero non regnabit. Sed secundum hanc expositionem, regnare non importat regnum habere, sed in regnando proficere et regnum augeri, et hoc quantum ad manifestationem perfectam regni Christi, quasi dicat : Regnum Christi paulatim proficit, inquantum scilicet manifestatur et innotescit, *donec ponat inimicos sub pedibus,* id est, quousque omnes inimici regnare eum fateantur : boni quidem cum gaudio beatitudinis, mali vero cum confusione; et postea non regnat, id est, regnum suum non proficit, et non amplius manifestatur, quia jam plene manifestum erit.

Sic ergo patet omnium adversantium subjectio; quæ quidem subjectio perfectissima erit, quia etiam illud quod maxime inimicatur, subjicietur sibi. Hoc autem est mors, quæ maxime contrariatur vitæ; et ideo dicit : *Novissime autem inimica destruetur mors,* ubi tria facit. Primo, ponit subjectionem mortis; secundo, probat hoc per auctoritatem, ibi : *Omnia enim subjecit sub pedibus ejus;* tertio, ex ipsa auctoritate arguit, ibi : *Cum autem dicat,* etc. Dicit ergo : Dixi quod inmicos subjecit sub pedibus ejus. Sed qualiter? Perfectissime, inquam, quia *novissime inimica mors destruetur,* scilicet in fine, quia non poterit esse cum vita, ubi omnes per resurrectionem vivent. Oseæ, XIII, 14 : *Ego mors tua, o mors.* Isa., XXX, 8 : *Præcipitabit mortem in sempiternum.*

Sciendum est autem quod Origenes ex hoc verbo sumpsit occasionem erroris sui, quem ponit in *Periarchon;* ipse enim voluit quod pœnæ damnatorum essent purgatoriæ, et non æternæ; et voluit quod omnes qui sunt in inferno, quandoque converterentur ad Christum et salvarentur, et etiam diabolus; et hoc confirmat per ista verba : *donec ponat inimicos sub pedibus ejus;* et intelligit quod hoc quod dicitur : *inimicos sub pedibus,* solum intelligatur de subjectione quæ fit per conversionem peccatorum ad Deum, non de subjectione qua sunt subjecti Christo etiam illi qui nunquam convertuntur ad Christum, inquantum ponit eos in inferno. Et ideo

dicit : *Oportet illum regnare donec ponat inimicos sub pedibus*, quia tunc omnes damnati, et qui sunt in inferno, salvabuntur, inquantum scilicet convertentur ad ipsum, et servient ei, et non solum ipsi homines damnati; *autem* pro sed, *novissime ipsa mors,* id est diabolus, *destruetur,* non quod non sint omnino, sed quod non sit mors qua mors, quia etiam ipse diabolus in fine salvabitur. Sed hoc est hæreticum et damnatum in concilio.

Item sciendum est quod Apostolus signanter posuit hoc quod dicitur : *Novissime autem inimica destruetur mors,* ad removendum duas quæstiones, quæ possent fieri circa prædicta de resurrectione : scilicet utrum Christus posset vivificare mortuos, et hoc solvitur, quia omnes inimicos posuit sub pedibus ejus, et etiam ipsam mortem ; et quare non statim omnes resuscitavit, ad quod respondetur quod oportet quod primo subjiciat inimicos sub pedibus, et novissime cum destruetur ipsa mors, tunc resurgent omnes ad vitam. Non ergo differt quia non potest, sed ut servet ordinem, quia quæ a Deo sunt, ordinata sunt. Quod autem ipsa mors subjiciatur Christo, probat per auctoritatem Psalmi VIII, 8 : *Omnia subjecisti sub pedibus* (id est sub humanitate) *ejus,* scilicet Christi. Philip., II, 11 : *Omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.* Isa., XLIV, 24 : *Mihi curvabitur omne genu, et jurabit omnis lingua.* Ex hac autem auctoritate argumentatur dicens : *Cum autem dicat : Omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subjecti ei omnia.* Et est ratio sua talis. Propheta dicit : *Omnia subjecisti;* sed dicendo *omnia,* constat quod nihil exclusit nisi illum qui subjecit; ergo subjecta sunt Christo omnia, et ipsa mors. Dicit ergo : *Cum autem dicat,* Psalmista scilicet Christo, inquantum homini, *præter eum,* scilicet Patrem, *qui subjecit ei omnia.* Hebr., II, 8 : *In eo quod omnia sibi subjecit nihil dimisit non subjectum ei.* Matth., ult., 18 : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et terra.* Sed contra. Si Pater subjecit omnia Filio : ergo Filius est minor Patre. Responsio. Dicendum est quod Pater subjecit omnia Filio inquantum est homo, ut dictum est, et sic Pater est major Filio ; est enim minor Patre secundum humanitatem, æqualis vero secundum divinitatem. Vel dicendum quod etiam ipse Filius inquantum Deus subjecit sibi omnia, quia sic potest omnia quæ Pater potest. Philip., III, 20 : *Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ secundum operationem qua potens est subjicere omnia.*

Consequenter cum dicit : *Cum autem subjecta fuerint,* ostendit finem hujus resurrectionis non esse in humanitate Christi, sed ulterius perducetur rationalis creatura ad contemplationem divinitatis, et in ea est beatitudo nostra, et finis noster ipse Deus est ; et ideo dicit : *Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit ei qui subjecit sibi omnia,* quasi dicat : Nondum Deus subjecit omnia Christo; sed *cum omnia fuerint ei subjecta,* scilicet Christo, *tunc ipse filius*, secundum humanitatem, *subjectus erit illi,* scilicet Patri. Joan., XIV, 28 : *Pater major me est.* Et subjectus est nunc etiam Christus secundum quod homo Patri, sed hoc tunc manifestius erit. Et ratio hujus subjectionis est, *ut sit Deus omnia in omnibus,* id est, ut anima hominis totaliter requiescat in Deo, et solus Deus sit beatitudo. Modo enim in uno est vita, et virtus in alio, et gloria in alio ; sed tunc Deus erit vita, et salus, et virtus, et gloria, et omnia. Vel aliter ita. *Ut sit Deus omnia in omnibus,* qua tunc manifestabitur quod quidquid boni habemus, est a Deo.

LECTIO IV.

Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? Ut quid et baptizantur pro illis? Ut quid et nos periclitamur omni hora? Quotidie morior propter vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro. Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurguat? Manducemus et bibamus; cras enim moriemur. Nolite seduci. Corrumpunt mores bonos colloquia mala. Evigilate, justi, et nolite peccare. Ignorantiam enim Dei quidam habent. Ad reverentiam vobis loquor.

Ostensa resurrectione mortuorum ex resurrectione Christi, hic consequenter ostendit resurrectionem mortuorum ex vita sanctorum, et circa hoc duo facit. Primo,

probat propositum ; secundo, subjungit admonitionem, ibi : *Nolite seduci.* Probat autem propositum, ducendo ad tria inconvenientia. Primum inconveniens est quod frustraretur devotio hominum ad baptismum. Secundum est quod frustraretur labor sanctorum, et hoc ponit ibi : *Ut quid et nos periclitamur?* Tertium est quod daretur occasio fruendi voluptatibus, et hoc ponit ibi : *manducemus et bibamus*, etc. Circa primum duo facit. Primo, ponit primum inconveniens; secundo, explicat illud, ibi : *Si omnino mortui non resurgunt.* Dicit ergo primo : Dixi quod mortui resurgunt : alioquin, scilicet si non est resurrectio mortuorum futura, ut nos prædicamus, *quid facient qui baptizantur pro mortuis?* Hoc potest dupliciter intelligi. Uno modo ut per hoc quod dicit *mortuis* intelligantur opera peccati, quæ sunt mortua, quia carent vita gratiæ, et ducunt ad mortem; Hebr., IX, 14 : *Sanguis Christi emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis;* et secundum hoc plana est littera : *quid* scilicet *facient* illi *qui baptizantur pro mortuis,* id est pro peccatis abluendis, si non sint vitam gratiæ habituri? Alio modo, quia quidam tunc temporis volebant quod homines possent primo baptizari ut sibiipsis remissionem peccatorum consequerentur, et iterum baptizabantur pro aliquo consanguineo suo defuncto, ut etiam post mortem dimitterentur ei peccata, et secundum hoc sit littera. *Quid facient qui baptizantur pro mortuis,* scilicet consanguineis, pro quorum salute baptizantur, si non sit resurrectio mortuorum? Sed isti in aliquo commendari possunt, scilicet in hoc quod fidem resurrectionis videbantur habere; sed in aliquo possunt reprehendi, in hoc scilicet quod unum credebant posse pro alio baptizari.

Sed tunc est quæstio. Si oratio unius prodest alteri, quare non etiam baptismus? Ad hoc est duplex responsio. Una est quod opera quæ faciunt vivi, prosunt mortuis propter unionem caritatis et fidei; et ideo non prosunt nisi illis qui decedunt cum caritate et fide; unde infidelibus nec oratio nec baptismus vivorum prosunt, tamen oratio prodest illis qui sunt in purgatorio. Alia responsio et melior, quia bona opera valent mortuis, non solum ex vi caritatis, sed etiam ex intentione facientis. Sicut si ego dicerem psalterium pro aliquo qui est in purgatorio, qui tenebatur dicere ut satisfaciam pro eo, valet quidem quantum ad satisfactionem solum illi pro quo dico. Dicendum est ergo secundum hoc quod baptismus non habet virtutem ex intentione nostra, sed ex intentione Christi. Intentio autem Christi est ut baptismus illis proficiat qui in Christi fide baptizantur.

Consequenter istud inconveniens explicat, dicens : *Si omnino mortui non resurgunt.* Et ista explicatio videtur magis convenire secundæ expositioni supra positæ, quasi dicat : *Ut quid baptizantur pro illis,* id est pro mortuis, *si non resurgunt?* Sed si secundum primam expositionem exponatur, tunc sic potest dici : *Si omnino mortui non resurgunt, ut quid etiam baptizantur pro illis,* id est pro peccatis, cum ipsa non dimittantur?

Ut quid periclitamur omni hora? Hic ponit secundum inconveniens, et circa hoc duo facit. Primo, ponit inconveniens in communi; secundo, in speciali, ibi : *Quotidie morior propter vestram gloriam, fratres.* Dicit ergo : Non solum frustra baptizantur aliqui pro remissione peccatorum, sed nos etiam frustra affligimur, si resurrectio mortuorum non est, et hoc est quod dicit : *ut quid,* et nos sancti apostoli, *periclitamur,* id est pericula patimur, *omni hora?* II Corinth., XI, 26 : *Periculis fluminum, periculis latronum,* etc. Constat enim quod sancti exponunt se tribulationibus, et affligunt seipsos propter spem vitæ æternæ, secundum illud Rom., V, 2 : *Non solum autem, sed et gloriam in Deo per Dominum nostrum;* et ibid., 5 : *Spes autem non confundit.* Si ergo resurrectio mortuorum non sit, totaliter spes perit. Frustra ergo affligerent se, si mortui non resurgunt. Nec obstat si dicatur quod anima separata præmiatur, quia, ut probatum est supra, non posset probari quod anima esset immortalis. Consequenter cum dicit : *Quotidie morior propter vestram gloriam, fratres,* enumerat pericula in speciali; et primo, quantum ad personam; secundo, quantum ad locum, ibi : *Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest?* Manifestat ergo in speciali pericula quantum ad personam suam; unde dicit : *Quotidie morior propter vestram gloriam,* quasi dicat : Non quæcumque pericula patimur, sed mortis, quia *quotidie morior*, id est, sum in periculis

mortis. Psalm. xliii, 22 : *Propter te mortificamur tota die.* Et hoc ostendit Apostolus Rom., viii, in persona apostolorum esse dictum. II Corinth., iv, 22 : *Semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes. Propter gloriam vestram,* id est, ut ego acquiram gloriam, quam expecto ex vestra conversione ad fidem. I Thess., ii, 20 : *Vos estis gloria nostra et gaudium habeo,* id est, spero me habiturum in Christo Jesu Domino nostro, id est per caritatem Christi. Alia littera habet : *per gloriam vestram;* et tunc ly *per gloriam* est verbum jurantis, quasi dicat : *per gloriam vestram,* quam scilicet expectatis, quæ est Deus; ac si diceret : Juro per Deum, quem *habeo* in spe *in Christo Jesu,* id est per passionem, etc. Ex quo apparet quod etiam Apostolus juravit, et quod in viris perfecti jurare non est peccatum. *Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest?* Hic specificat pericula quantum ad locum. Ubi sciendum est quod hoc legitur Act., xix, ubi dicitur quod cum Paulus apud Ephesum multos convertisset ad fidem, quidam concitaverunt contra eum populum, intantum quod non esset ausus exire in theatrum, et quod multa pericula sit ibi passus. Ergo forte facit hic de hoc mentionem, quia e vicino passus hoc fuerat. Dicit ergo : *si secundum hominem,* id est secundum rationem ex qua homo est, hoc disputando de resurrectione, concludens quod homo non moritur sicut bestia, *pugnavi ad bestias,* id est ad homines bestialiter viventes apud Ephesum. Vel *si pugnavi ad bestias Ephesi,* et hoc dico non ex revelatione divina, sed *secundum hominem,* id est ex instinctu humano, si tot pericula passus sum, etc.

Deinde cum dicit : *Manducemus et bibamus,* ponit tertium inconveniens; quod est, si resurrectio mortuorum non esset, daretur occasio fruendi voluptatibus, quasi dicat : Si non est alia vita, stulti sumus si affligimus nos; sed *manducemus et bibamus,* id est utamur deliciis et fruamur voluptatibus. Sap., ii, 1 : *Non est qui sit agnitus reversus ab inferis,* et 6 : *Venite, fruamur bonis quæ sunt, et utamur creatura tanquam in juventute celeriter. Cras enim,* id est in proximo, *moriemur.* Totaliter enim deficiemus in anima et corpore, si mortui non resurgunt.

Deinde cum dicit : *Nolite seduci,* ex prædictis concludit admonitionem; et primo, quantum ad infirmos; secundo vero quantum ad perfectos et justos, ibi : *Vigilate, justi.* Circa primum duo facit. Primo, reddit eos attentos, dicens : *Nolite seduci,* quasi dicat : Dictum est quod, si resurrectio mortuorum non sit, stultum esse non uti lasciviis et voluptatibus. Ne ergo ad lascivias inducamini, nolite seduci ab his qui negant resurrectionem; Coloss., ii, 8 : *Videte ne quis vos seducat per philosophiam et inanem fallaciam.* Secundo, rationem attentionis assignat, dicens : *Corrumpunt mores bonos colloquia prava,* quasi dicat : Ideo nolite seduci, quia *colloquia mala,* illorum scilicet qui negant resurrectionem, *corrumpunt bonos mores.* I Tim., ii, 17 : *Sermo eorum serpit ut cancer.* Hieronymus dicit quod hoc est sumptum ex dictis gentilium, et est versus cujusdam Menandri. Et ex hoc, ut ipse dicit, argumentum habemus quod licet nobis quandoque in sacra Scriptura uti auctoritatibus gentilium. Deinde cum dicit : *Vigilate, justi, et nolite peccare,* ponit admonitionem quantum ad perfectos. Possent enim dicere quod a colloquiis illorum debent cavere infirmi, qui de facili seducuntur; perfecti autem non sic seduci possunt. Apostolus autem vult quod etiam perfecti sint cauti. Unde circa hoc duo facit. Primo, reddit eos attentos, dicens : *Vigilate, justi,* id est, vos qui reputamini justi, *vigilate,* id est solliciti sitis. Matth., xxiv, 42 : *Vigilate, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit.* Apocal., xvi, 15 : *Beatus qui vigilat, et custodit vestimenta sua.* Secundo, rationem assignat, dicens : *Nolite peccare,* et hanc duplicem, quarum unam propter seipsos. Nullus enim est adeo perfectus quin debeat sibi cavere a peccatis. Inertia autem et torpor frequenter inducit ad peccatum. Unde ne peccent, inducit eos ad vigiliam, et ideo dicit : *et nolite peccare,* id est, ne peccetis. Job, iv, 5 : *In mentem habeto Deum, et cave ne aliquando peccato consentias.* Aliam rationem inducit propter alios, quia non solum propter seipsos sint solliciti, sed propter alios ne illi seducantur; et hoc est quod dicit : *Quidam enim habent ignorantiam Dei,* id est non rectam fidem. Rom., x, 3 : *Ignorantes Dei justitiam, et suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti. Et hoc loquor vobis ad reverentiam vestram,* ut sitis cauti, vel ad verecundiam

vestram, quia verecundum est vobis, qui reputamini sapientes et instructi in fide, quod sint aliqui inter vos ignorantiam Dei habentes, id est non rectam fidem.

LECTIO V.

Sed dicet aliquis : Quomodo resurgunt mortui? Quali autem corpore venient? Insipiens! tu quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur. Et quid seminas? Non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicujus cæterorum. Deus autem dat illi corpus sicut vult, et unicuique seminum proprium corpus.

Superius Apostolus probavit resurrectionem mortuorum, hic ostendit qualitatem et modum resurgentium, et circa hoc duo facit. Primo, movet quæstionem circa qualitatem resurgentium; secundo, solvit, ibi : *Insipiens! tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur*. Circa resurrectionem fuerunt duo errores. Quidam enim totaliter negabant resurrectionem mortuorum futuram. Cum enim non considerarent nisi principia naturæ et posse, et viderent quod secundum principia naturæ et posse nullus de morte potest redire ad vitam nec cæcus potest recuperare visum; ideo totaliter negaverunt resurrectionem, ex quorum persona dicitur Sap., II, 5 : *Umbræ transitus est tempus nostrum, et non est reversio finis nostri;* et ibid., 2 : *De nihilo nati sumus, et post hoc erimus tanquam non fuerimus*. Job, XIV, 14 : *Putasne mortuus homo rursum vivat?* Alii autem dixerunt resurrectionem mortuorum futuram esse, sed dicebant quod resurgebant ad eumdem modum vivendi, et ad eosdem actus; et hoc etiam posuerunt quidam philosophi, qui dicunt : Post multa annorum curricula, Plato adhuc resurget, et habebit eosdem scholares Athenis quos aliquando habuit. Hoc etiam asserunt pharisæi, Matth., XXII, 28, de muliere septem virorum; unde dicebant : *In resurrectione cujus erit?* Saraceni etiam fingunt quod habebunt post resurrectionem uxores et voluptates et delicias corporales. Job., XX, 17 : *Non videat rivulos fluminis torrentis, mellis, et butyri*. Contra quos dicitur Matth., XXII, quod erunt sicut angeli Dei in cœlo. Has ergo duas quæstiones movet hic Apostolus. Primam cum dicit : *Quomodo resurgunt mortui?* quomodo est possibile quod mortui, qui sunt cinis, possint resurgere? Secundam, cum dicit : *Quali autem corpore venient?* quasi dicat : Numquid cum tali corpore resurgent cum quali sumus modo?

Has duas quæstiones solvit cum dicit : *Insipiens tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur,* etc. Primo, solvit secundam; secundo vero, solvit primam, ibi : *Ecce mysterium vobis dico*.

Ad intellectum autem eorum quæ Apostolus ponit in prima parte, oportet investigare quid Apostolus intendat. Intendit autem in ista parte Apostolus ostendere quod mortui resurgunt, et quod erit eadem substantia. Ubi primo ponit similitudines; secundo, adaptat, ibi : *Sic etiam resurrectio mortuorum;* tertio, probat, ibi : *Si est corpus animale, est et spirituale*. Circa primum duo facit. Primo, proponit similitudines in una specie; secundo, in diversis speciebus, ibi : *Non omnis caro, eadem caro*. Circa primum sciendum est quod videmus in una et eadem specie quod una res in via generationis habet diversas qualitates et formas : sicut granum aliam formam et qualitatem habet quando seminatur, aliam quando pullulat, aliam quando jam est in herba. Et ideo ex hac similitudine Apostolus intendit ostendere qualitatem resurgentium. Unde circa hoc tria facit. Primo, comparat ordinem seminationis ad pullulationem; secundo, differentiam qualitatis in semine et pullulatione, ibi : *Tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur;* tertio, causam qualitatis in pullulatione, ibi : *Deus autem dat illi corpus sicut vult*. Dicit ergo : *insipiens*.

Sed contra, Matth., V, 22 : *Qui dixerit fratri suo, racha, reus erit concilio*. Dicendum quod Dominus prohibet dici fratri, racha, seu fatue, ex ira, non ex correctione. Causa autem quare dicit : *insipiens,* est quia hæc objectio contra resurrectionem procedit ex principiis humanæ sapientiæ, quæ tamdiu est sapientia quamdin est subjecto sapientiæ divinæ; sed quando recedit a Deo, tunc vertitur in insipientiam; unde cum contradicat sapientiæ divinæ, vocat eum insipientem, quasi dicat : *insipiens,*

nonne quotidie experiris *tu* quia *quod seminas* in terra *non vivificatur*, id est vegetatur, *nisi prius moriatur,* id est putrescat? Joan., XII, 24 : *Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.*

Ex hoc autem[1] videtur Apostolus facere comparationem, quod quando corpus hominis ponitur in sepulcro in terra, tunc est quædam seminatio; quando vero resurgit, tunc est quædam vivificatio. Unde ex hoc opinantur aliqui resurrectionem mortuorum esse naturalem, propter hoc quod Apostolus hic resurrectionem comparat pullulationi seminis, quæ est naturalis. Opinantur enim in pulveribus resolutis, in quos resolvuntur humana corpora, esse quasdam virtutes seminales activas ad corporum resurrectionem. Sed istud non videtur esse verum; fit enim resolutio corporis humani in elementa, sicut et aliorum mixtorum corporum. Unde pulveres in quos humana corpora resolvuntur, nullam aliam habent virtutem activam quam alii pulveres, in quibus constat non esse aliam virtutem activam ad corporis humani constitutionem, sed solum in semine hominis. Differunt autem pulveres in quos humana corpora resolvuntur, ab aliis pulveribus solum secundum ordinationem divinam, prout hujusmodi pulveres sunt ex divina sapientia ordinati ut iterum ex eis humana corpora reintegrentur. Unde resurrectionis activa causa solus Deus erit, etsi ad hoc utatur ministerio angelorum quantum ad pulverum collectionem. Propter quod Apostolus infra, modum resurrectionis exponens, attribuit sono tubæ, et supra attribuit Christo resurgenti, non autem alicui virtuti activæ in pulveribus. Non ergo intendit hic probare Apostolus quod resurrectio sit naturalis, per hoc quod semen naturaliter pullulat; sed intendit hic manifestare per exempla quædam quod non sit eadem qualitas corporum resurgentium et corporum morientium; et primo, per hoc quod non est eadem qualitas seminis et pullulationis, ut ex sequentibus manifeste ostendetur. Nam consequenter cum dicit : *Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum,* ostendit qualitatem seminis differentem esse a qualitate pullulationis, cum dicit : *Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas,* id est, non quale futurum est seminas, quod exponens subdit : *Sed nudum granum, puta tritici, vel alicujus cæterorum,* scilicet seminum, quia seminatur nudum semen, pullulat autem ornatum herba et aristis et hujusmodi. Et similiter corpus humanum aliam qualitatem habebit in resurrectione quam nunc habet, ut infra exponetur. Est tamen differentia inter resurrectionem humani corporis et pullulationem seminis; nam surget idem corpus numero, sed habebit aliam qualitatem, sicut infra (hoc cap.) dicit Apostolus, quod *oportet corruptibile hoc induere incorruptionem;* et Job, XIX, 27, dicitur : *Quem visurus sum ego ipse, et non alius.* Sed in pullulatione nec est eadem qualitas, nec idem corpus numero, sed solum idem specie; et ideo signanter Apostolus de pullulatione loquens dicit : *Non corpus quod futurum est seminas,* dans intelligere quod non sit idem numero. Et in hoc opus naturæ deficit ab opere Dei; nam virtus naturæ reparat idem specie, sed non idem numero; virtus autem Dei reparare potest etiam idem numero. Et sic etiam ex hoc quod dicitur, potest sumi probatio ad hoc quod resurrectionem futuram fieri non est impossibile, sicut insipiens objiciebat, quia si natura ex eo quod mortuum est potest reparare idem specie, multo magis Deus potest reparare idem numero, quia et hoc ipsum quod natura facit, opus Dei est. Habet enim hoc natura a Deo quod hoc facere possit. Et ideo consequenter describens qualitatem pullulationis, attribuit eam primum quidem Deo, secundo proportioni naturæ. Dicit autem primo : *Deus autem dat illi corpus sicut vult,* quia scilicet ex ordinatione divinæ voluntatis procedit quod ex tali semine talis planta producatur, quæ quidem planta est quasi corpus seminis; ultimus enim fructus plantæ, est semen. Et hoc ideo attribuit operationi divinæ, quia omnis operatio naturæ est operatio Dei, secundum illud supra, XII, 6 : *Idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus.* Et hoc sic potest considerari. Manifestum est enim quod res naturales absque cognitione operantur ad finem determinatum; alioquin non semper vel in majori parte eumdem

[1] Al. omittitur « autem. »

finem consequerentur. Manifestum est etiam quod nulla res cognitione carens in certum finem tendit, nisi directa ab aliquo cognoscente, sicut sagitta tendit ad certum signum ex directione sagittantis. Sicut ergo si aliquis videret sagittam directe tendere ad certum signum, quamvis sagittantem non videret, cognosceret statim quod dirigeretur a sagittante, ita cum videamus res naturales absque cognitione tendere ad certos fines, possumus pro certo cognoscere quod operantur ex voluntate alicujus dirigentis, quem dicimus Deum. Et sic dicit Apostolus quod Deus dat semini corpus, id est, ex semine producit plantam sicut vult. Sed rursus ne aliquis crederet hujusmodi naturales effectus ex sola Dei voluntate provenire absque operatione et proportione naturæ, subjungit : *Et unicuique seminum proprium corpus :* puta, ex semine olivæ generatur oliva, et ex semine tritici generatur triticum. Unde et Genes., I, 11 : *Germinet terra herbam virentem et facientem semen juxta genus suum.* Sic ergo et in resurrectione erit alia qualitas corporis resurgentis, quæ tamen proportionabitur meritis morientis.

LECTIO VI.

Non omnis caro, eadem caro ; sed alia hominum, alia pecorum, alia volucrum, alia autem piscium. Et corpora cœlestia, et corpora terrestria ; sed alia quidem cœlestium gloria, alia autem terrestrium. Alia claritas solis, alia claritas lunæ, et alia claritas stellarum. Stella enim a stella differt in claritate. Sic et resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione ; seminatur in ignobilitate, surget in gloria ; seminatur in infirmitate, surget in virtute ; seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.

Hic Apostolus ponit exemplum de diversitate qualitatis corporis resurgentis in diversis speciebus ; et primo, comparando cœlestia ad terrestria ; secundo, terrestria ad cœlestia, ibi : *Sunt corpora cœlestia, et corpora terrestria ;* tertio, corpora cœlestia ad invicem, ibi : *Alia claritas solis, alia claritas lunæ et alia claritas stellarum.* Quia posset aliquis dicere : Quomodo est possibile quod mortui resumant corpus et carnem, si non sint habituri eamdem corporis qualitatem ? ideo ad hoc excludendum, introducit diversas qualitates corporis et carnis, ut sic manifestum sit quod non oportet, si non erit eadem qualitas, quod non resumatur idem corpus vel eadem caro. Dicit ergo primo quod *non omnis caro est eadem caro,* secundum formam, *sed alia* est caro *hominum, alia piscium, alia pecorum, alia volucrum,* etc. ; et similiter est alia morientis et alia resurgentis. Sicut autem exemplum superius inductum de semine et pullulatione deficiebat in hoc quod in seminatione et pullulatione non est idem numero, nec eædem qualitates, ita hæc exempla deficiunt, quia in his exemplis nec est eadem species nec eadem qualitas, sed caro hominis resurgentis est eadem secundum speciem cum carne morientis, sed tamen erit alia secundum qualitatem ; erit enim ejusdem naturæ, sed alterius gloriæ, ut Gregorius *(Hom.* XXVI *super Evang.),* de corpore Christi dicit. Si quis autem hæc quæ dicta sunt, ad diversum statum resurgentium referre vellet, posset dici quod per homines intelliguntur boni secundum rationem viventes, secundum illud Ezech., XXXIV, 31 : *Vos autem greges mei, greges pascuæ meæ homines estis.* Per pecora vero intelliguntur luxuriosi, secundum illud II Petr., II, 12 : *Hi vero velut irrationabilia pecora ....., in corruptione sua peribunt.* Per volucres superbi, per pisces cupidi, secundum illud Psal. VIII, 9 : *Volucres cœli et pisces maris qui perambulant semitas maris.* Ad idem autem introducit diversitatem cœlestium et terrestrium corporum, cum subdit : *Sunt corpora cœlestia,* ut sol et luna et hujusmodi ; *et sunt corpora terrestria,* ut ignis, aqua, etc. *Sed alia quidem est gloria,* id est pulchritudo et decor *cœlestium* corporum, *alia autem terrestrium.* Eccli., XLIII, 10 : *Species cœli gloria stellarum.* Et possunt per cœlestia corpora intelligi contemplativi. Phil., III, 20 : *Nostra conversatio in cœlis est ;* per terrestria activi, quia circa terrena occupantur. Unde Marthæ dictum est : *Turbaris erga plurima,* Luc., X, 41. Et ad idem ulterius introducit diversam qualitatem cœlestium corporum, cum dicit : *Alia claritas solis, alia claritas lunæ, et*

claritas stellarum. Similiter inter stellas est differentia, *stella enim differt a stella in claritate.* Et potest intelligi per solem Christus : Malach., ult., 2 : *Orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiæ.* Per lunam Beata Virgo, de qua Cant., VI, 9 : *Pulchra ut luna.* Per stellas ad invicem ordinatas cæteri sancti; Judic., V, 20 : *Stellæ manentes in ordine suo adversus Sisaram pugnaverunt.*

Consequenter cum dicit : *sic erit resurrectio mortuorum,* adaptat prædicta exempla ad resurrectionem mortuorum. Nec intelligendum est quantum ad litteralem expositionem, quod Apostolus hoc dicat ad designandum in resurgentibus generis diversitatem, propter id quod præmiserat : *stella differt a stella in claritate,* sed hoc refert ad omnia præcedentia, ut ostendatur ex omnibus præmissis, quod sicut in rebus inveniuntur diversæ qualitates corporum, ita erit diversa qualitas resurgentium a qualitate morientium; unde sequitur : *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.* Ubi Apostolus maxime ostendit aliam esse qualitatem corporis morientis et corporis resurgentis. Et agit hic de corpore resurgente glorioso, cujus propriæ qualitates, dotes corporis gloriosi dicuntur. Quæ quidem sunt quatuor, quas hic Apostolus tangit. Primo enim, tangit dotem impassibilitatis, cum dicit : *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione.* Et quamvis seminatio accipi posset pro prima corporis origine, secundum quod generatur ex semine, tamen convenientius est, secundum intellectum Apostoli, ut seminatio referatur ad mortem et sepulturam, ut respondeat ei quod supra dictum est : *Quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur.* Dicitur autem mors et resolutio, seminatio : non quod in corpore mortuo vel in cineribus ex eo resolutis sit aliqua virtus ad resurrectionem, sicut est virtus activa in semine ad generationem, sed quia a Deo talis ordinatio est deputata ut ex eo iterato reformetur corpus humanum. Sic igitur corpus humanum, quando seminatur, id est quando moritur, est in corruptione, id est secundum suam proprietatem est corruptioni subjectum, secundum illud Rom., VIII, 10 : *Corpus quidem mortuum est propter peccatum, sed resurget in incorruptione.* Dicitur autem hic incorruptio, non solum ad excludendum separationem animæ a corpore (quia hanc incorruptionem et corpora damnatorum habebunt), sed ad excludendum tam mortem quam quamlibet noxiam passionem, sive ab interiori, sive ab exteriori; et quantum ad hoc intelligitur impassibilitas corporis gloriosi, secundum illud Apoc., VII, 16 : *Non esurient neque sitient amplius, neque cadet super illos sol, neque ullus æstus.* Secundo, tangit dotem claritatis, cum dicit : *Seminatur in ignobilitate,* id est corpus quod ante mortem et in morte est deformitatibus et miseriis multis subjectum, secundum illud Job, XIV, 1 : *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis;* sed *resurget in gloria,* quæ claritatem significat, ut Augustinus dicit *Super Joan.*, tract. CXIX. Erunt enim corpora sanctorum clara et fulgentia, secundum illud Matth., XIII, 43 : *Fulgebunt justi sicut sol in regno Patris eorum.* Tertio, tangit dotem agilitatis, cum dicit : *Seminatur in infirmitate,* id est, corpus animale, quod ante mortem est infirmum et tardum, et ab anima non facile mobile, secundum illud Sap., XI, 15 : *Corpus quod corrumpitur aggravat animam;* sed *surget in virtute,* qua scilicet fiet ut ex tanta virtute ab anima moveri possit ut in nullo difficultatem ad motum exhibeat, quod ad dotem agilitatis pertinet; tanta enim erit ibi facilitas quanta felicitas, ut Augustinus dicit. Unde dicitur Sap., III, 7, de justis : *Fulgebunt justi, et tanquam scintillæ in arundineto discurrent;* et Isa., XL, 31 : *Qui sperant in Domino habebunt*[1] *fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current et non laborabunt, ambulabunt et non deficient.* Quarto, tangit dotem subtilitatis, cum dicit : *Seminatur corpus animale,* etc.; quam quidam ad hoc referre volunt quod corpori glorioso secundum hanc dotem competat ut possit simul esse cum corpore non glorioso in eodem loco. Quod quidem sustineri posset si corpori secundum statum præsentem competeret quod posset[2] simul cum alio corpore esse in eodem loco secundum aliquid quod a corpore removeri posset. Nunc autem, si diligenter consideretur, secundum nihil aliud hoc corpori competit[3], nisi secundum

[1] Al. : *mutabunt.* — [2] Al. : « non posset. » — [3] Al. : « secundum hoc nihil aliud corpori competit. »

quod habet dimensiones corporales. Unde videmus corpora quantumcumque subtilia, non compati secum alia corpora, ut patet in aere et in igne; et ulterius, si essent corpora separata omnino absque materia, sicut quidam posuerunt, non possent simul cum corporibus naturalibus esse in eisdem locis, ut Philosophus dicit. Remanentibus igitur dimensionibus in quocumque corpore, est contra suam naturam quod sit cum alio corpore in eodem loco. Unde si hoc aliquando contingit, erit ex miraculo. Propter quod Gregorius *(Hom.* XXVI *super Evang.)* et Augustinus miraculo ascribunt quod corpus Christi ad discipulos januis clausis intravit. Nulla enim virtus terminata potest facere miraculum, hoc enim solius Dei est. Relinquitur ergo quod esse simul cum alio corpore in eodem loco, non possit esse ex dote seu ex qualitate corporis gloriosi; non tamen negandum est quin corpus gloriosum possit esse simul cum alio corpore in eodem loco, quia corpus Christi post resurrectionem intravit ad discipulos januis clausis, cui corpus nostrum in resurrectione conformandum speramus. Sed sicut corpus Christi hoc habebit non ex proprietate corporis, sed ex virtute divinitatis unitæ, ita corpus cujuslibet alterius sancti hoc habebit, non ex dote, sed ex virtute divinitatis existentis in eo. Per quem modum corpus Petri habuit quod ad umbram ejus sanarentur infirmi, non per aliquam proprietatem ipsius. Est ergo dicendum quod ad dotem subtilitatis pertinet quod hic Apostolus tangit dicens : *Seminatur corpus animale, surget spiritale.* Quod quidam male intelligentes dixerunt quod corpus in resurrectione vertetur in spiritum, et erit simile aeri aut vento, qui spiritus dicitur, quod maxime excluditur per illud quod ad apostolos dicitur Luc., ult., 39 : *Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Unde et hic Apostolus non dicit quod resurgat spiritus, sed spirituale corpus. Ergo in resurrectione spirituale erit, non spiritus, sicut nunc est animale, non anima.

Ad horum autem differentiam cognoscendam considerandum est quod unum et idem in nobis est quod dicitur anima et spiritus, sed anima dicitur secundum quod perficit corpus; spiritus autem proprie secundum mentem, secundum quem spiritualibus substantiis assimilamur, secundum illud Ephes., IV, 23 : *Renovamini spiritu mentis vestræ.* Item considerandum est quod triplex est differentia potentiarum in anima; quædam enim potentiæ sunt quarum operationes ad bonum corporis ordinantur, sicut generativa, nutritiva et augmentativa; quædam vero sunt quæ quidem corporeis organis utuntur, ut omnes potentiæ sensitivæ partis, sed earum actus ad corpus non ordinantur directe, sed magis ad perfectionem animæ; quædam vero sunt potentiæ quæ neque utuntur corporeis organis, neque directe ad bonum corporis ordinantur, sed magis ad bonum animæ, sicut quæ pertinent ad intellectivam partem. Primæ ergo potentiæ pertinent ad animam inquantum animat corpus; tertiæ[1] vero maxime pertinent ad animam inquantum est spiritus; secundæ[2] vero medio modo se habent inter utrasque. Quia tamen judicium de potentia aliqua magis debet sumi ex objecto et fine, quam ex instrumento, ideo secundæ potentiæ magis se tenent cum tertiis quam cum primis. Item considerandum est quod cum unaquæque res sit propter suam operationem, corpus ad hoc perficitur ab anima ut sit subjectum operationibus animæ. Nunc autem in statu isto corpus nostrum est subjectum operationibus quæ pertinent ad animam inquantum est anima, prout generatur et generat, nutritur, crescit et decrescit. Quantum autem ad spiritales animæ operationes, corpus, licet alio modo subserviat, tamen multum impedimentum affert, quia *corpus quod corrumpitur aggravat animam,* ut dicitur Sap., IX, 15. Sed in statu resurrectionis cessabunt operationes animales a corpore, quia non erit generatio nec augmentum aut nutrimentum, sed corpus absque aliquo impedimento et fatigatione, incessanter serviet animæ ad spirituales operationes ejus, secundum illud Psal. LXXXIII, 5 : *Beati qui habitant in domo tua, Domine : in sæcula sæculorum laudabunt te.* Sicut ergo nunc est corpus nostrum animale, tunc vero erit spirituale. Causam autem harum proprietatum quidam attribuunt luci, quam dicunt esse de natura quintæ essentiæ, et venire

[1] Al. : « secundæ. » — [2] Al. : « tertiæ. »

in compositionem humani corporis; quod, quia frivolum est et fabulosum, sequentes Augustinum, dicimus quod procedunt ex virtute animæ glorificatæ. Dicit enim Augustinus, in *Epistola* LVI *ad Dioscorum* : « Tam potenti natura Deus fecit animam, ut ejus plenissima beatitudine, quæ in fine temporum promittitur sanctis, abundet etiam in inferiorem naturam, quæ est corpus; non beatitudo quæ fruentis est propria, sed plenitudo sanitatis, id est incorruptionis vigor. » Videamus autem ex anima quatuor corpori provenire, et tanto perfectius, quanto anima fuerit virtuosior. Primo quidem, dat esse; unde quando erit in summo perfectionis, dabit esse spirituale. Secundo, conservat a corruptione, unde videmus homines, quanto sunt fortioris naturæ, minus a colore et frigore pati. Cum ergo anima fuerit perfectissima, conservabit corpus omnino impassibile. Tertio, dat pulchritudinem et claritatem; infirmi enim et mortui propter debilitatem operationis animæ in corpus, efficiuntur discolorati; et quando erit in summa perfectione, faciet corpus clarum et fulgidum. Quarto, dat motum, et tanto facilius quanto virtus animæ fuerit fortior supra corpus; et ideo quando erit in ultimo suæ perfectionis, dabit corpori agilitatem.

LECTIO VII.

Si est corpus animale, est et spirituale; sicut scriptum est: Factus est primus homo Adam in animam viventem, novissimus homo Adam in spiritum vivificantem. Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale, deinde quod spirituale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. Qualis terrenus, tales et terreni; et qualis cœlestis, tales et cœlestes. Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cœlestis. Hoc autem dico, fratres, quia caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptelam possidebit.

Hic Apostolus differentiam qualitatis corporum morientium ad corpora resurgentium supra exemplis ostensam, ostendit ratione. Circa autem hoc duo facit: primo enim, præmittit quod probare intendit; secundo, præmissum probat, ibi : *Sicut scriptum est,* etc. Dicit ergo primo : Dixi quod id quod seminatur animale, surget spirituale; et quod hoc sit verum, scilicet quod sit aliquod corpus spirituale, ostendo; quia si est corpus animale, est et spirituale. Et non intendit Apostolus ex hoc arguere ad propositum; sed hoc supponit, intendens probare ipsum quod dicit : *Si est corpus animale, est et spirituale.* Eccli., XXXIII, 15 : *Intuere in omnia opera Altissimi : duo contra duo, et unum contra unum.*

Sicut scriptum est, etc. Hic probat propositum. Est autem sua probatio talis. Duo sunt principia humani generis. Unum, secundum vitam naturæ, scilicet Adam; aliud, secundum vitam gratiæ, scilicet Christus. Sed animalitas est derivata [1] in omnes homines a primo principio, scilicet Adam. Ergo constat quod multo amplius a secundo principio, scilicet Christo, spiritualitas detrahitur in omnes homines. Hujus rationis primo probat primam diversitatem principiorum; secundo, mediam, scilicet determinationem similitudinis ex utroque principiorum, ibi : *Qualis terrenus, tales et terreni.* Circa primum tria fecit. Primo, ostendit principiorum differentiam; secundo, principiorum ordinem ad invicem, ibi : *Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale* ; tertio, rationis ordinem assignat ibi : *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis.* Ponit ergo primo conditionem primi principii, secundum vitam naturæ, sumens auctoritatem, Gen., II. Unde dicit : *Sicut scriptum est : Factus est* a Deo *primus homo Adam in animam viventem*, vita scilicet animali, qualem anima potest dare, cum scilicet spiravit Dominus in faciem ejus spiraculum vitæ, Gen., II : forma enim humana et anima dicitur, et spiritus [2]; inquantum enim intendit curæ corporis, scilicet vegetando, nutriendo et generando, sic dicitur anima; inquantum autem intendit cognitioni, scilicet intelligendo, volendo et hujusmodi, sic dicitur spiritus. Unde cum dicit : *Factus est primus homo Adam in animam viventem,* intendit hic Apostolus de vita qua anima deservit circa corpus,

[1] Al. : « derivativa. » — [2] Al. : « anima enim, et anima dicitur, et spiritus. »

non de Spiritu sancto, sicut quidam fingunt, propter hoc quod præcedit, Gen., II, 7 : *Et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ,* dicentes hoc esse Spiritum sanctum. Secundo, ponit conditionem secundi principii, dicens : *Novissimus vero Adam,* id est Christus ; et dicitur novissimus, quia Adam induxit unum statum, scilicet culpæ ; Christus vero gloriæ et vitæ. Unde, cum post statum istum, nullus alius sequatur in vita ista, ideo dicitur novissimus. Isa., LIII, 2 : *Desideravimus eum despectum et novissimum virorum ;* et alibi scilicet Apoc., I, 17 : *Ego primus et novissimus;* et alibi (ibid., XXII, 13) : *Ego sum alpha et omega, principium et finis.* Dicit autem : *Adam,* quia de natura Adæ factus, *in spiritum vivificantem.* Et ex hoc conditionibus principiorum visis apparet eorum diversitas ; quia primus homo factus est in animam, novissimus in spiritum ; ille autem in animam viventem solum, iste vero in spiritum et viventem et vivificantem. Cujus ratio est,. quia sicut Adam consecutus est perfectionem sui esse per animam ; ita et Christus perfectionem sui esse inquantum homo per Spiritum sanctum. Et ideo, cum anima non possit nisi proprium corpus vivificare, ideo Adam factus est in animam, non vivificantem, sed viventem tantum ; sed Christus factus est in spiritum viventem et vivificantem ; et ideo Christus habuit potestatem vivificandi. Joan., I, 16 : *De plenitudine ejus nos omnes accepimus;* et ibid., X, 10 : *Veni ut vitam habeant, et abundantius habeant ;* et in *Symbolo :* « Et in Spiritum sanctum vivificantem. » Sed ne aliquis diceret : Si Christus factus est in spiritum vivificantem, quare dicitur novissimus ? ideo consequenter cum dicit : *Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale,* ostendit ordinem principiorum. Videmus enim in natura, quod in uno et eodem prius est imperfectum quam perfectum. Unde cum spiritualitas se habeat ad animalitatem sicut perfectum ad imperfectum, ideo in humana natura non prius debet esse spirituale quod est perfectum ; sed, ut servetur ordo, prius debet esse imperfectum, scilicet quod animale est ; deinde perfectum, scilicet quod spirituale est ; supra, XIII, 10 : *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Sicut dicit Augustinus, hujus signum est, quod primogeniti antiquitus consueverunt esse animales, sicut Cain ante Abel natus, Ismael ante Jacob. Rationem autem dictæ diversitatis assignat, dicens : *Primus homo de terra terrenus ; secundus homo de cœlo cœlestis,* quasi dicat : Vere *primus homo factus est in animam viventem,* quia de terra. Gen., II, 7 : *Formavit Dominus hominem de limo terræ,* et ideo dicitur esse terrenus, id est animalis ; secundus homo, scilicet Christus, factus est *in spiritum vivificantem,* quia de cœlo ; quia divina natura, quæ fuit huic naturæ unita, de cœlo est ; et ideo debet esse cœlestis, id est talem perfectionem debet habere qualem decet de cœlo venire, scilicet perfectionem spiritualem. Joan., III, 31 : *Qui de cœlo venit, super omnes est.* Dicit autem primum hominem de terra, secundum modum loquendi, quo res de illo esse dicuntur quod prima pars est in eorum fieri, sicut cultellus dicitur de ferro, quia prima pars unde est cultellus est ferrum, et quia prima pars unde Adam factus est, terra est, ideo dicitur de terra. Secundus homo dicitur de cœlo, non quod attulerit corpus de cœlo, cum de terra assumpserit, scilicet de corpore Beatæ Virginis, sed quia divinitas, quæ naturæ humanæ unita est, de cœlo venit, quæ fuit prior quam corpus Christi. Sic ergo patet principiorum diversitas, quæ erat major propositio rationis principalis.

Consequenter cum dicit : *Qualis terrenus, tales et terreni,* ostendit derivationem similitudinis horum principiorum ex utroque ; et primo, in communi ; secundo, dividit eam per partes, ibi : *Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cœlestis.* Dicit ergo : *Qualis terrenus, tales et terreni,* quasi dicat : Primus homo, quia terrenus fuit et mortalis, ideo derivatum est ut omnes essent et terreni et mortales. Supra eodem : *Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* Zach., XIII, 5 : *Adam exemplum meum ab adolescentia mea.* Quia vero fuit secundus homo cœlestis, id est spiritualis et immortalis, ideo omnes et immortales et spirituales erimus. Rom., VI, 5 : *Si complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus. Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cœlestis.* Hic concludit qualiter in speciali debeamus conformari homini, scilicet cœlesti. Possumus autem dupliciter conformari cœlesti ;

in vita scilicet gratiæ, et gloriæ; et una est via ad aliam; quia sine vita gratiæ non pervenitur ad vitam gloriæ; et ideo dicit: *sicut portavimus imaginem terreni;* id est quamdiu peccatores fuimus, in nobis fuit similitudo Adæ., II, Reg., VII, 19: *Ista est lex Adam, Domine Deus.* Ut ergo possimus esse cœlestes, id est pervenire ad vitam gloriæ, *portemus imaginem cœlestis,* per vitam gratiæ. Coloss., III, 9: *Exuentes veterem hominem, induite novum hominem,* scilicet Christum. Rom., VIII, 29: *Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui.* Sic ergo debemus conformari cœlesti in vita gratiæ, quia alias non perveniemus ad vitam gloriæ; et hoc est quod dicit: *Hoc autem dico, fratres,* quasi dicat: Nisi vivatis, scilicet vita gratiæ, non poteritis pervenire ad regnum Dei, scilicet ad vitam gloriæ; *quia caro et sanguis regnum Dei non possidebunt.* Quod quidem non est intelligendum, sicut quidam hæretici dicunt, quod non resurget caro et sanguis secundum substantiam, sed quod totum corpus vel vertetur in spiritum vel in aerem; quod est hæreticum et falsum; nam Apostolus dicit quod conformabit corpus nostrum corpori claritatis suæ. Unde cum Christus post resurrectionem habuerit carnem et sanguinem, sicut dicitur Lucæ, ult., 39: *Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere;* constat quod et nos in resurrectione carnem et sanguinem habebimus. Nec est intelligendum: *Caro et sanguis,* id est substantiam carnis et sanguinis, *regnum Dei non possidebunt,* sed *caro et sanguis,* id est carni et sanguini operam dantes, scilicet homines dediti vitiis et voluptatibus *regnum Dei non possidebunt.* Et sic accipitur caro, id est homo carnaliter vivens. Rom., VIII, 9: *Vos autem non in carne estis, sed in spiritu.* Vel *caro et sanguis,* id est opera carnis et sanguinis, *regnum Dei non possidebunt:* quod est contra Judæos et Saracenos, qui fingunt se habituros post resurrectionem uxores, fluvios mellis et lactis. Vel *caro et sanguis,* id est corruptio carnis et sanguinis, *regnum Dei non possidebunt,* id est, post resurrectionem corpus non subjicietur corruptioni carnis et sanguinis, secundum quam vivit homo. Unde et secundum hoc subdit: *Neque corruptio incorruptionem possidebit,* id est, neque corruptio mortalitatis, quæ nomine carnis hic exprimitur, possidebit incorruptionem, id est incorruptibile regnum Dei, quia resurgemus in gloria. Rom., VIII, 21: *In ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.*

LECTIO VIII.

Ecce mysterium vobis dico: omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in novissima tuba (canet enim tuba), et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur.

Hic Apostolus, postquam respondit quæstioni de qualitate resurgentium, respondet consequenter quæstioni qua quærebatur de modo et ordine resurgendi, et circa hoc duo facit. Primo, ostendit modum et ordinem resurrectionis; secundo, confirmat per auctoritatem, ibi: *Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est.* Circa primum duo facit; primo enim, proponit intentum; secundo, ostendit quo ordine fiat, ibi: *In momento, in ictu oculi,* etc. Primo igitur, reddit eos attentos, ostendens id quod proponit, esse arduum et occultum, dicens: *Ecce mysterium,* id est occultum quoddam, *dico vobis,* id est aperio vobis, fratres, quod debet vobis aperiri, et omnibus credentibus. Luc., VIII, 10: *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei.* Supra, II, 6: *Sapientiam loquimur inter perfectos;* et post: *Sed loquimur Dei sapientiam, quæ abscondita est in mysterio.* Quid autem sit istud mysterium, subdit: *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.*

Circa primum sciendum est quod, sicut Hieronymus dicit in quadam *Epistola ad Minervium et Alexandrum monachos,* hoc quod hic dicitur: *omnes quidem resurgemus,* etc., in nullo libro Græcorum habetur; sed in quibusdam habetur: *omnes quidem dormiemus;* id est omnes moriemur. Et dicitur mors somnus propter spem resurrectionis; unde idem est ac si diceret: *omnes quidem resurgemus;* quia nullus

resurget nisi moriatur, *sed non omnes immutabimur*. Hoc non mutatur in libris græcis; et hoc est verum, quia ista mutatio de qua hic loquitur, non erit nisi secundum corpora beatorum : quia immutabuntur ad illa quatuor quæ supra posita sunt, quæ dicuntur dotes corporum gloriosorum, et hanc desiderabat Job, XIV, 14 : *Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea*. In quibusdam vero libris invenitur : *non omnes quidem dormiemus*, idem moriemur, *sed omnes immutabimur* [1]. Et hoc intelligitur dupliciter. Primo ad litteram : quia quorumdam opinio fuit quod non omnes homines moriuntur, sed quod aliqui in adventu Christi ad judicium venient vivi, et isti non moriuntur, sed isti mutabuntur in statum incorruptionis; et propter hoc dicunt : *Non omnes quidem dormiemus*, id est moriemur, *sed omnes immutabimur*, tam boni quam mali, et tam vivi quam mortui. Unde secundum hoc immutatio non intelligitur de statu animalitatis ad statum spiritualitatis, quia secundum hanc soli boni immutabuntur, sed de statu corruptionis ad statum incorruptionis. Alio modo exponitur mystice ab Origene, et dicit quod hoc non dicitur de somno mortis, quia omnes morientur; Ps. LXXXVIII, 41 : *Quis est homo qui vivet, et non videbit mortem?* sed de somno peccati, de quo in Psal. XII, 5 : *Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam*, ut sic dicatur : *Non omnes moriemur*, id est, non omnes peccabimus mortaliter, *sed omnes immutabimur*, sicut supra de statu corruptionis ad incorruptionem. Et licet hæc littera, scilicet : *Non omnes moriemur*, etc., non sit contra fidem, tamen Ecclesia magis acceptat primam, scilicet quod *omnes moriemur*, sive *resurgemus*, etc., quia omnes morientur, etiam si sint tunc aliqui vivi. Ordinem autem et modum resurrectionis manifestat consequenter cum dicit : *In momento, in ictu oculi*, et hoc quantum ad tria : primo enim, manifestat ordinem quantum ad tempus; secundo, quantum ad causam resurrectionis, ibi : *In novissima tuba*; tertio, quantum ad progressum effectus, ibi : *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti*. Dicit ergo quod omnes resurgemus, sed quomodo? *In momento*; per quod excludit errorem dicentium resurrectionem non esse futuram omnium simul; sed dicunt quod martyres resurgent ante alios per mille annos, et tunc Christus descendet cum illis, et possidebit regnum corporale Hierusalem mille annis cum eis. Et hæc fuit opinio Lactantii. Sed hoc patet esse falsum, quia omnes in momento resurgemus, et in ictu oculi. Excluditur etiam per hoc alius error ejusdem, qui dicebat quod judicium duraturum erat per spatium mille annorum. Sed hoc est falsum, quia non erit ibi aliquod perceptibile tempus, sed in momento.

Sciendum est autem quod momentum potest accipi vel pro ipso instanti temporis, quod dicitur nunc, vel pro aliquo tempore perceptibili [2]; tamen utroque modo potest accipi hoc referendo illud ad diversa. Quia si nos referimus hoc ad collectionem pulverum, quæ fiet ministerio angelorum, tunc momentum accipitur pro tempore perceptibili. Cum enim in collectione illorum pulverum sit mutatio de loco ad locum, oportet quod sit ibi tempus aliquod. Si autem referamus ad reunitionem corporum et pro unione animæ, quæ omnia fient a Deo, tunc momentum accipitur pro instanti temporis, quia Deus in instanti unit animam corpori et vivificat corpus. Potest etiam hoc quod dicit : *in icti oculi*, ad utrumque referri, quia si in ictu oculi intelligitur tantum apertio palpebrarum, quæ fit in tempore perceptibili, tunc refertur ad collectionem pulverum. Si vero in ictu oculi intelligitur ipse subitus contuitus oculi, et qui fit in instanti, tunc refertur ad unionem animæ [3] ad corpus.

Consequenter cum dicit : *in novissima tuba*, ostendit ordinem resurrectionis quantum ad causam immediatam; et ista tuba est vox illa Christi de qua Matth., XXV, 6, dicitur : *Media nocte clamor factus est*. Joan., V, 25 : *Audient vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent*; vel ipsa præsentia Christi manifestata mundo, secundum quod dicit Gregorius : « Tuba nihil aliud esse designat quam præsentiam Christi mundo manifestatam, quæ dicitur tuba propter manifestationem, quia omnibus erit manifesta. » Et hoc modo accipitur tuba Matth.,

[1] Al. : *non omnes quidem moriemur, sed omnes*, etc. — [2] Al. : « imperceptibili, » et sic infra. — [3] Al. omittitur « animæ. »

vi, 2 : *Cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante te.* Item dicitur tuba propter officium tubæ, quod erat ad quatuor, ut dicitur Num., x : scilicet ad vocandum consilium, et hoc erit in resurrectione, quia tunc convocabit ad concilium, id est ad judicium : Isa., iii, 14 : *Dominus ad judicium veniet cum senibus populi sui;* ad solemnizandum festum : Psalm. lxxx, 4 : *Buccinate in neomenia tuba;* sic et in resurrectione : Isa., xxxiii, 20 : *Respice Sion, civitatem solemnitatis nostræ.* Ad pugnam et hoc in resurrectione. Sapient., iv, 21 : *Pugnabit pro illo orbis terrarum contra insensatos :* Isa., xxx, 32 : *In cytharis et tympanis et in bellis præcipuis expugnabit eos;* ad movendum castra, sic et in resurrectione[1], quidam eundo ad paradisum, quidam eundo ad infernum : Matth., xxv, 45 : *Ibunt qui bona fecerunt in vitam æternam, qui vero mala in ignem æternum.*

Consequenter cum dicit : *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti,* ponit progressum effectus a causa prædicta, et circa hoc duo facit : primo enim ponit progressum effectus; secundo, necessitatem hujus assignat, ibi : *Oportet enim mortale hoc induere incorruptionem.* Progressus effectus est, quia statim ad sonitum tubæ sequetur effectus, *quia mortui resurgent incorrupti.* Psal. lxvii, 34 : *Dabit voci suæ vocem virtutis.* Ponit autem duplicem effectum. Unus est communis, quia *mortui resurgent incorrupti,* id est integri sine aliqua diminutione membrorum, quod quidem est commune omnibus, quia in resurrectione est commune omne quod pertinet ad reparationem naturæ, quia omnes habent communionem cum Christo in natura. Et licet Augustinus *Ench.* (cap. xc), relinquat sub dubio utrum deformitates remaneant in damnatis, ego tamen credo quod quidquid pertinet ad reparationem naturæ, totum confertur eis, sed quod pertinet ad gratiam, solum electis confertur. Et ideo omnes resurgent incorrupti, id est integri, etiam damnati. Hieronymus autem exponit : *Incorrupti,* id est in statu incorruptionis, ut scilicet ulterius post resurrectionem non corrumpantur, quia justi ad beatitudinem æternam ibunt ; mali vero ad pœnam æternum. Dan., xii, 2 : *Multi de terræ pulvere evigilabunt; alii in vitam æternam, et alii in opprobrium.* Alius effectus est proprius, id est apostolorum tantum, quia *nos immutabimur,* scilicet apostoli, et non solum erimus incorrupti, sed etiam immutabimur, scilicet de statu miseriæ ad statum gloriæ, quia *seminatur animale, surget autem spirituale.* Et secundum hunc modum exponendi apparet quod melior est littera illi quæ dicit : *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur,* quam illa quæ habet : *Omnes immutabimur,* quia, licet omnes resurgant, tamen soli sancti et electi immutabuntur. Posset tamen etiam secundum illos qui habent : *Non omnes quidem moriemur, sed omnes immutabimur,* legi sic : *Mortui resurgent incorrupti,* id est ad statum incorruptionis ; et nos qui vivimus, licet non resurgamus, quia non morimur, tamen immutabimur de statu corruptionis ad incorruptionem. Et videtur consonare iis quæ dicit I Thess., iv, 16 : *Nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera,* ut sicut ibi, et hic connumeret se vivis.

LECTIO IX.

Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est : Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, stimulus tuus? Stimulus autem mortis, peccatum est ; virtus vero peccati, lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum. Itaque, fratres mei dilecti, stabiles estote et immobiles, abundantes in omni opere Domini semper, scientes quod labor vester non est inanis in Domino.

Hic Apostolus ponit necessitatem effectus resurrectionis, ab ipsa causa progredientis, et circa hoc duo ponit, correspondentia duobus quæ posuerat in progressu effectuum ab ipsa causa. Primum fuit generale omnium, scilicet quod mortui resurgent incorrupti ; et ideo primo quantum ad hoc dicit : *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem.* Secundum fuit speciale apostolis et bonis, scilicet *et nos immutabimur;*

[1] Al : « ad movendum castra sua, quidem eundo, » etc.

et ideo secundo quantum ad hoc dicit : *Et mortale hoc induere immortalitatem;* quia enim corruptibile opponitur incorruptibili, et in statu præsentis vitæ subjicimur corruptioni, ideo dicit quod cum resurgemus, *oportet hoc corruptibile induere incorruptionem,* necessitate scilicet congruentiæ. Et hoc propter tria. Primo, propter completionem humanæ naturæ ; nam, sicut etiam dicit Augustinus (lib. II *De Gen. ad lit.,* cap. XXXV), anima quamdiu est separata a corpore, est imperfecta, non habens perfectionem suæ naturæ; et ideo non est in tanta beatitudine separata existens, in quanta erit corpori unita in resurrectione. Ut ergo perfruatur beatitudine perfecta, *oportet corruptibile hoc,* id est corpus, *induere,* ut ornamentum, *incorruptionem,* ut ulterius aliquatenus non lædatur mortale. Secundo, propter exigentiam divinæ justitiæ, ut scilicet illi qui bona fecerunt seu mala in corpore, præmientur vel puniantur etiam in ipsis corporibus. Tertio, propter conformitatem membrorum ad caput, ut, sicut Christus resurrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus, Rom., VI.

Notandum autem quod ipsam incorruptionem seu immortalitatem assimilat vestimento, cum dicit : *induere;* vestimentum enim adest vestito et abest, manente eadem numero substantia vestiti; ut per hoc ostendat quod corpora eadem numero resurgant; et iidem homines iidem numero erunt in statu corruptionis et immortalitatis, in quo sunt modo. Unde ex hoc excluditur error dicentium quod corpora non resurgent eadem numero. Unde signanter dicit : *Oportet corruptibile hoc,* scilicet corpus, nam anima non est corruptibilis. Excluditur etiam error dicentium quod corpora glorificata non erunt eadem cum istis sed cœlestia; et de isto modo simile habetur II Corinth., v, 2 : *Nam in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cœlo est, superindui cupientes.* Isa., XLII, 1 : *Induere vestimentis gloriæ tuæ.* Job, XL, 5 : *Circumda tibi decorem, et in sublime erigere, et esto gloriosus, et speciosis induere vestibus.*

Sed contra hoc est, quia videtur impossibile quod corruptibile hoc inducat incorruptionem, id est quod corpora resurgant eadem numero, quia impossibile est ea quæ differunt genere vel specie, esse eadem numero; sed corruptibile et incorruptibile non solum differunt vel specie, sed genere; ergo impossibile est quod corpora resurgentium sint incorruptibilia, et remaneant eadem numero. Præterea, Philosophus dicit quod impossibile est quod illa quorum substantia corruptibilis mota est, reintegrentur eadem numero, sed eadem specie ; substantia autem corporum humanorum est corruptibilis ; ergo impossibile est reintegrari eadem numero.

Respondeo. Dicendum est ad primum quod unumquodque consequitur genus et speciem ex sua natura, et non ex aliquo extrinseco suæ naturæ; et ideo dico quod si resurrectio corporum futura esset ex principiis naturæ corporum, impossibile esset quod corpora resurgerent eadem numero ; sed dico quod incorruptio corporum resurgentium dabitur ab alio principio quam a natura ipsorum corporum, scilicet a gloria animæ, ex cujus beatitudine et incorruptione tota beatitudo et incorruptio corporum derivabitur. Sicut ergo ejusdem naturæ et idem numero est liberum arbitrium modo, dum est volubile ad utramque partem, et cum erit firmatum in fine ultimo, ita et ejusdem naturæ et idem numero erit corpus quod modo est corruptibile, et tunc quando firmatum erit per gloriam animæ, erit incorruptibile. Ad secundum dicendum quod ratio Philosophi procedit contra illos qui ponebant omnia in istis inferioribus causari ex motu corporum cœlestium, et quod revolutis eisdem revolutionibus corporum superiorum, sequebantur iidem effectus numero qui aliquando fuerunt. Unde dicebant quod adhuc Plato idem numero leget Athenis, et quod habebit easdem scholas et eosdem auditores quos habuit. Et ideo Philosophus contra eosdem arguit quod licet idem cœlum numero, et idem sol sit in eisdem revolutionibus, tamen effectus qui inde proveniunt non consequuntur identitatem numero, sed specie, et hoc secundum viam naturæ. Similiter dico quod si corpora induerent incorruptionem et surgerent secundum viam naturæ, quod non resurgerent eadem numero, sed eadem specie. Sed cum reintegratio et resurrectio, sicut dictum est, fiant virtute divina, dicimus quod corpora erunt eadem numero; cum neque principia individuantia hujus hominis sint aliud quam hæc anima et hoc corpus. In

resurrectione autem redit et anima eadem numero, cum sit incorruptibilis, et hoc corpus idem numero ex eisdem pulveribus in quibus resolutum fuit, ex virtute divina reparatum, et sic erit idem homo numero resurgens. Nec facio vim in formis intermediis, quia non pono esse aliquam aliam formam substantialem in homine nisi animam rationalem, a qua habet corpus humanum quod sit animatum natura sensibili et vegetabili et quod sit rationale. Formæ vero accidentales nihil impediunt identitatem numeralem quam ponimus.

Consequenter cum dicit : *Cum autem corruptibile hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est,* confirmat quod dixerat per auctoritatem, et circa hoc duo facit. Primo, ponit auctoritatem; secundo, ex ea concludit tria, ibi : *Ubi enim est, mors, victoria tua?* Dicit ergo primo : Dixi quod *oportet corruptibile hoc induere incorruptionem;* sed cum mortale hoc induerit immortalitatem, *tunc,* scilicet in futuro (quod est contra alios qui dicunt jam resurrectionem factam) *fiet sermo qui scriptus est,* scilicet : *absorpta est mors in victoria.* Hoc secundum translationem nostram non invenitur in aliquo libro Bibliæ. Si tamen inveniatur in translatione LXX, non est certum unde sumptum sit. Potest tamen dici hoc esse sumptum ex Isa., XXVI, 19 : *Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent;* et XXV, 8 : *Præcipitabit mortem in sempiternum.* Oseæ, XIII, 14, ubi nos habemus : *ero mors tua, o mors;* LXX habent : *absorpta est mors in victoria,* id est propter victoriam Christi. Et ponit præteritum pro futuro propter certitudinem prophetiæ. I Petr., III, 22 : *Deglutiens mortem, ut vitæ æternæ hæredes efficeremur.*

Consequenter cum dicit : *Ubi est, mors, victoria tua?* concludit tria ex præmissa auctoritate : insultationem sanctorum contra mortem; gratiarum actiones ad Deum ibi : *Deo autem gratias;* et admonitionem suam Corinthiis, ibi : *Itaque, fratres mei dilecti, stabiles estote.* Circa primum duo facit. Primo, ponit insultationem; secundo, exponit, ibi : *Stimulus autem mortis peccatum est.* Loquens ergo Apostolus de victoria Christi contra mortem, quasi in quodam speciali gaudio positus, assumit personam virorum resurgentium, dicens : *ubi est, mors, victoria tua?* Hoc non invenitur in aliquo loco sacræ Scripturæ; utrum autem ex se vel aliunde habuerit hoc Apostolus, incertum est. Si tamen aliunde accepisset, videtur accepisse de Isa., XIV, 4 : *Quomodo cessavit exactor, quievit tributum? Ubi est, mors,* scilicet corruptionis, *victoria tua?* id est potentia qua totum humanum genus prosternebas, de omnibus triumphabas. II Reg., XIV, 14 : *Omnes morimur, et quasi aquæ dilabimur super terram.* Job, XVIII, 14 : *Calcet super eum quasi rex interitus. Ubi est, mors, stimulus tuus?* Quid autem sit stimulus, consequenter exponit dicens : *Stimulus autem mortis peccatum est.* Unde duo ponit : unum per quod exponit quod dixit; aliud per quod objectionem excludit, ibi : *Virtus peccati lex.* Sciendum est autem quod stimulus mortis potest dici vel stimulans ad mortem, vel quo utitur seu quem facit mors, Sed litteralis sensus est. *Stimulus mortis,* id est stimulans ad mortem, quia homo per peccatum est impulsus et dejectus ad mortem. Rom., VI, 23 : *Stipendia peccati, mors.* Sed quia aliquis posset objicere quod iste stimulus est remotus per legem; ideo consequenter hoc Apostolus excludit, subdens : *Virtus vero,* id est augmentum, *peccati lex,* quasi dicat : Non est remotum peccatum per legem, imo *virtus peccati lex,* id est augmentum occasionaliter, scilicet non quod induceret ad peccatum, sed inquantum dabat occasionem peccati, et non conferebat gratiam; ex quo magis accendebatur concupiscentia ad peccandum. Rom., V, 20 : *Lex subintravit, ut abundaret delictum.* Rom., VII, 8 : *Occasione accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam.* Est autem alius sensus, sed non litteralis, ut stimulus mortis dicatur quo utitur mors, et sic per mortem intelligitur diabolus. Apoc., VI, 8 : *Nomen illi mors.* Et sic stimulus mortis est tentatio diaboli, et sic totum quod dicitur de morte, exponitur de diabolo, ut in *Glossa* habetur. Vel *stimulus mortis,* id est a morte factus, id est a carnali concupiscentia. Jacob, I, 15 : *Concupiscentia cum conceperit, parit peccatum; peccatum vero cum consummatum fuerit, generat mortem.* Concupiscentia enim primo volentes allicit, sicut in intemperatis; secundo, repugnantes trahit, ut in incontinentibus; postea contendit, sed non vincit, ut in continentibus; postea debilitatur ejus contentio, sicut in temperatis; et ultimo

totaliter deficit, sicut in beatis, quibus dicere competit: *Ubi est, mors, contentio,* vel *victoria tua?*

Quia ergo stimulus mortis destructus est non per legem, sed per victoriam Christi, ideo Deo sunt reddendæ gratiarum actiones, et hoc est quod dicit : *Deo autem gratias,* scilicet ago, seu agamus, *qui dedit nobis victoriam,* mortis et peccati, *per Jesum Christum,* non per legem. I Joan., v, 4; Rom., VII, 24 : *Quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum... Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, de peccato damnavit peccatum in carne;* ibid., VIII, 3.

Consequenter cum dicit : *itaque fratres mei,* etc., subdit admonitionem; sicut enim dictum est, pseudoapostoli corrumpebant Corinthios, negando resurrectionem; et ideo postquam jam astruxit fidem resurrectionis, et per exempla ostendit; admonet eos quod bene se habebant, ne seducantur a pseudoapostolis, et circa hoc tria facit. Primo enim, eos in fide confirmat, dicens : *Itaque,* scilicet jam ostensa resurrectione, *fratres mei,* per fidem, per quam omnes sumus filii Dei, Joan., I, 12 : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri; dilectissimi* per caritatem, qua debemus nos invicem diligere, I Joan., IV, 11 : *Hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum diligat et fratrem suum; stabiles estote,* scilicet in fide resurrectionis, ne recedatis a fide, Ephes., IV, 14 : *Non simus sicut parvuli fluctuantes et circumferamur omni vento doctrinæ; et immobiles,* ne scilicet ab aliis seducamini, Col., I, 23 : *In fide fundati, stabiles, et immobiles a spe Evangelii.* Secundo, inducit ad bona opera, dicens : *Abundantes in omni opere bono semper.* Galat., ult., 10 : *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes.* Prov., XV, 5 : *In abundanti justitia virtus maxima est.* Tertio, roborat eos per spem, dicens : *Scientes quod labor non est inanis in Domino.* Sap., III, 15 : *Bonorum enim laborum gloriosus est fructus.*

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

LECTIO I.

De collectis autem quæ fiunt in sanctos, sicut ordinavi in Ecclesiis Galatiæ, ita et vos facite per unam sabbati. Unusquisque vestrum apud se reponat recondens quod ei beneplacuerit, ut non cum venero tunc collectæ fiant. Cum autem præsens fuero, quos approbaveritis per epistolas, hos mittam præferre gratiam vestram in Hierusalem. Quod si dignum fuerit ut ego eam, mecum ibunt. Veniam autem ad vos cum Macedoniam pertransiero : nam Macedoniam pertransibo; apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hiemabo, ut vos me deducatis quocumque iero; nolo enim vos modo in transitu videre. Spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit; permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnum et evidens, et adversarii multi.

Supra per totam seriem Epistolæ proposuit Apostolus Corinthiis quamdam doctrinam generalem; in hoc ultimo capitulo proponit eis quædam specialia et familiaria, et circa hoc duo facit. Primo, monet eos quid ipsi debeant aliis facere; secundo, ostendit quid alii faciant ipsis, ibi : *Salutat vos Ecclesia Asiæ.* Circa primum duo facit. Primo, instruit eos de his quæ debent facere ad absentes; secundo vero, de his quæ debent facere ad præsentes, ibi : *Vigilate, et state in fide.* Circa primum tria facit. Primo, instruit eos de his quæ pertinent ad absentes pauperes sanctos, qui sunt in Hierusalem; secundo, de his quæ pertinent ad Apostolum, ibi : *Veniam ad vos cum Macedoniam pertransiero;* tertio, de his quæ pertinent ad discipulos, ibi : *Si autem venerit Timotheus, videte ut sine timore sit apud vos.* Circa ea quæ debent fieri sanctis qui erant in Hierusalem, de tribus instruit eos Apostolus. Primo, qualiter eleemosyna sanctis facienda, sit colligenda; secundo, qualiter sit conservanda, ibi : *Unusquisque autem vestrum apud se reponat, recondens quod ei beneplacuerit;* tertio, qualiter sit in Hierusalem transmittenda, ibi : *Cum autem præsens fuero, quos approbaveritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Hierusalem.* Circa primum sciendum est quod sicut legitur Act., IV, mos erat in primitiva Ecclesia ut conversi ad fidem ven-

derent possessiones et omnia quæ habebant, et pretium ponerent ad pedes apostolorum, et de eis unicuique, prout erat opus, provideretur, ut sic nullus haberet proprium, sed essent illis [1] omnia communia. Et sicut dicitur in *Collationibus Patrum,* omnis religio ab illa sancta societate sumpsit exordium. Contigit autem ut fame pervalida exorta, pauperes sancti, qui erant in Hierusalem, inopia maxima laborarent; unde factum est ut apostoli ordinarent ad ipsorum subventionem quod per alias Ecclesias Christi collectæ fierent, et hæc commissio facta est Paulo et Barnabæ. Gal., II, 9 : *Dederunt mihi et Barnabæ dexteras societatis.* Et quia Apostolus super hoc sollicitus erat, monebat illos quos converterat ut eis subvenirent; quia, sicut ipse ad Romanos dicit, justum est ut a quibus spiritualia receperant, temporalia ministrent. Et hoc est quod dicit : *De collectis autem quæ fiunt,* per Ecclesias, *in sanctos,* id est in usum sanctorum, non quorumlibet. Eccli., XII, 5 : *Da justo, et ne recipias peccatorem;* non quod peccatoribus non sit aliquid dandum, sed quia magis debet quis dare eleemosynam justo indigenti quam peccatori; *sicut ordinavi in Ecclesia Galatiæ, ita et vos facite,* id est colligite, *per unam,* scilicet diem, *sabbati,* id est septimanæ. Et hoc ideo ordinatum est, ut paulatim qualibet hebdomada aliquid parvum solverent, ne si simul totum solvissent, gravarentur. Et licet eis paululum videretur et quasi insensibile paulatim dare, tamen completo anno, eleemosynæ insimul collectæ, magnæ erant. Vel per unam sabbati intelligitur prima dies post sabbatum, scilicet dies dominicus. Et hoc ideo illo die fieri voluit Apostolus, quia jam inoleverat consuetudo ut populus in dominicis diebus ad Ecclesiam conveniret. Levit., XXIII, 35 : *Dies primus celeberrimus erit atque sanctissimus : omne opus servile non facietis in eo;* et post, 36 : *Est enim cœtus atque collectæ.* De hujusmodi eleemosyna dicitur. Dan., IV, 24 : *Peccata tua eleemosynis redime;* et Eccli., XVII, 18 : *Eleemosyna viri quasi sacculus cum ipso.* Quia vero non solum debet apponi modus in colligendo, sed etiam in conservando; ideo consequenter instruit qualiter collectæ conserventur, cum dicit : *Unusquisque autem vestrum apud se reponat recondens quod ei beneplacuerit,* in quo ostenditur maxima industria Apostoli. Et ne aliqui crederent quod Apostolus faceret collectas magis causa quæstus proprii, quam propter necessitatem sanctorum, ideo suspicionem hanc vitans, et quantum ad se, et quantum ad suos ministros, noluit dictam pecuniam a se seu a suis ministris custodiri, sed ordinavit quod quilibet illud quod sibi placebat elargiri reportaret domi et conservaret seorsum, faciens sic per totum annum. Et hujus ratio erat, quia Apostolus nolebat quod quando veniret Corinthum, vacarent collectis, sed doctrinæ, et rebus spiritualibus. Et ideo dicit : *Ut non cum venero, tunc collectæ fiant.* Act. VI, 2 : *Non est æquum nos relinquere verbum Dei, et ministrare mensis.*

✝ Notandum est ergo quod quilibet debet cavere sibi, ne videatur aliquid spirituale facere propter quæstum; et inde est quod Dominus Matth., X, voluit prædicatores nihil habere. Romanis etiam mos erat ut nullus assumeretur ad senatus officium, nisi prius probatus fuisset in officio quæstoris, quia virtutis est magnæ, res temporales custodire [2]. ✝

Qualiter autem debeant mitti in Hierusalem, subdit dicens : *Cum autem præsens fuero, quos probaveritis per epistolas, hos mittam,* etc.; quasi dicat : Nec in hoc volo aliquos specialiter honorare, *cum præsens fuero,* scilicet ad portandum pecuniam; sed *mittam* illos *quos probaveritis,* id est approbaveritis mittendos; *mittam,* inquam, *per epistolas,* id est cum epistolis missis a vobis et a nobis laudatoriis et commendatoriis, scilicet in quibus contineatur quantitas pecuniæ, commendatum studium nostrum et caritas. *Mittam,* inquam, *perferre gratiam vestram,* id est quod gratis dabitis sanctis pauperibus, *in Hierusalem.* II Cor., VIII, 1 : *Notam facimus vobis gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ. In Hierusalem,* id est sanctis qui in Hierusalem. Et non solum mittam illos quos probaveritis; *sed si dignum fuerit ut ego eam,* id est si magna quantitas fuerit, *mecum ibunt;* in

[1] Al. : « illa. »

[2] Quod sequitur cruculis conclusum non invenitur in exemplo jam citato anni 1498; in editione autem Veneta apud Junctas, an. 1562, curante F. Remigio Florentino (ex qua in romanam et venetam prioresque, ut credimus, omnes hæc verba manarunt) hæc notantur ad marginem : « In manuscripto exemplari hoc addebatur notandum. »

quo inducit eos ad bene et liberaliter solvendum. Rom., xv, 25 : *Nunc igitur proficiscar Hierusalem ministrare sanctis.*

Consequenter Apostolus instruit eos de his quæ pertinent ad seipsum, et circa hoc tria facit. Primo, promittit eis suam præsentiam, dicens : *Veniam ad vos cum Macedoniam pertransiero*[1]*;* secundo, dicit se facturum apud eos diutinam moram; tertio, excusat suæ præsentiæ dilationem. Circa primum sciendum est quod, sicut dicitur Actor., xvi, 9, vir Macedo apparuit Apostolo cum esset in Troade, deprecans eum, et dicens ei : *Transiens in Macedoniam libera nos.* Ut ergo Apostolus jussa impleret, disposuit se Macedoniam iturum; et quia Macedonia erat media inter Asiam et Achaiam, in qua est Corinthus, ideo dicit : *Cum pertransiero Macedoniam, veniam ad vos;* imo veniam ad vos inde scilicet quia tunc ero vobis propior. Secundo, promittit se facturum apud eos diutinam moram, dicens : *Apud vos forsitan manebo,* id est moram contraham, *vel etiam hiemabo,* id est, per totam hiemem permanebo vobiscum, quia multa corrigenda sunt in vobis. Vel causam quare ad eos vadit, subdit cum dicit : *Ut vos me deducatis quocumque iero.* Et dicit : *quocumque*, quia nesciebat determinate quo iret, nisi secundum quod Spiritus sanctus inspirabat sibi. *Deducatis,* inquam, non defendatis me, sed ut doceatis vias. Tertio, cum dicit : *Nolo enim vos modo in transitu videre,* excusat dilationem suæ præsentiæ dupliciter. Uno modo, quia Corinthii possent dicere. Non est necesse quod tantum differas venire, et quod primo vadas in Macedoniam, quia tu potes venire in Achaiam et permanere ita quod non transeas per Macedoniam. Et ad hoc dicit : Licet sic possem venire ad vos, tamen non diu possem manere vobiscum, quia statim oportet me esse in Macedonia, vel redire in Asiam : Unde *quia nolo vos modo in transitu videre,* ideo modo non venio primo ad vos; nam ego spero aliquam moram contrahere vobiscum, *si Dominus permiserit.* Dicit : *si Dominus permiserit,* quia forte vel antequam esset ibi, vel postquam jam esset ibi, Dominus inspiraret ei quod iret ad alium locum, ubi faceret majus bonum. Alio modo excusat se, et hoc videtur magis litterale, quia oportebat eum diu manere apud Ephesum, quæ est in Asia; et ideo dicit : *Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten.* Forte hæc Epistola missa fuit in hieme seu in vere, et tunc post Pentecosten debebat ire in Macedoniam, et morari ibi usque ad hiemem, et tunc ire Corinthum et hiemare. Rationem autem quare volebat morari Ephesi usque ad Pentecosten, subdit cum dicit : *Ostium autem mihi apertum est magnum,* id est, magnum fructum facio in Epheso. Et dicit ostium esse apertum *magnum,* id est multa corda hominum ad credendum parata, *et evidens,* quia sine contradictione. Coloss., iv, 3 : *Orantes simul et pro nobis ut Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi.* Sed quia sunt *multi adversarii,* qui conantur impedire vel subintrare, si ego absentarem me, tantus fructus posset de facili impediri; ideo nolo recedere quousque sitis bene firmati. Apoc., iii, 8 : *Ecce dedi coram te ostium apertum.*

LECTIO II.

Si autem venerit Timotheus, videte ut sine timore sit apud vos : opus enim Domini operatur sicut et ego. Ne quis ergo illum spernat. Deducite autem illum in pace, ut veniat ad me : expecto enim illum cum fratribus. De Apollo autem fratre vobis notum facio, quoniam multum rogavi eum ut veniret ad vos cum fratribus : et utique non fuit voluntas ejus ut nunc veniret; veniet autem cum ei vacuum fuerit. Vigilate, state in fide, viriliter agite, et confortamini : omnia vestra in caritate fiant. Obsecro autem vos, fratres, nostis domum Stephanæ, et Fortunati, et Achaici, quoniam sunt primitiæ Achaiæ, et in ministerium sanctorum ordinaverunt seipsos; ut et vos subditi sitis ejusmodi, et omni cooperanti et laboranti. Gaudeo autem in præsentia Stephanæ, et Fortunati, et Achaici : quoniam id quod vobis deerat, ipsi suppleverunt. Refecerunt enim et meum spiritum et vestrum. Cognoscite ergo qui ejusmodi sunt. Salutant vos omnes Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multum Aquila et Prisca, cum domestica sua ecclesia, apud quos et hospitor. Salutant vos omnes fratres. Salutate invicem in osculo sancto. Salutatio mea manu Pauli. Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema maranatha. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Caritas mea cum omnibus vobis in Christo Jesu. Amen.

Hic instruit eos de his quæ pertinent ad discipulos suos; et primo, de his quæ pertinent ad Timotheum; secundo, de his quæ pertinent ad Apollo, ibi : *De Apollo autem*

[1] Al. subditur statim ; « Circa quod sciendum est, » etc., intermediis omissis.

fratre vobis notum facio. De Timotheo tria mandat. Primo, ut secure custodiatur; unde dicit : *Si autem venerit ad vos Timotheus, videte,* studeatis, *ut sine timore sit apud vos.* Forte aliqua commotio fuerat ibi propter pseudoapostolos. II Cor., VII, 5 : *Foris pugnæ, intus timores.* Et hoc debetis facere, *quia opus Domini operatur, sicut et ego,* prædicando, II Tim., IV, 5 : *Tu vero vigila, in omnibus labora.* Secundo, ut in honore habeatur; et ideo dicit : *Ne quis ergo illum spernat.* Et ratio hujus est forte, quia juvenis erat. I Timoth., IV, 12 : *Nemo adolescentiam tuam spernat.* Luc., X, 16 : *Qui vos spernit, me spernit.* Tertio, ut pacifice deducatur; et hoc est quod dicit : *Deducite autem illum in pace.* Et ratio hujus est, *quia expecto illum cum fratribus* qui sunt cum eo.

De Apollo autem fratre vobis notum facio, etc. Iste est ille Apollo de quo habetur Act., XVIII, 24, quod *Judæus quidam, Apollo nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens devenit Ephesum potens in Scripturis;* et iste ivit in Achaiam, et fuit quasi specialis doctor eorum post Apostolum; supra, III, 6 : *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit,* et, ut *Glossa* dicit, episcopus erat; et quia Corinthii male se habuerunt, recesserat ab eis, et iverat ad Apostolum. Postmodum vero Corinthii rogaverunt Apostolum, ut remitteret illuc ipsum, ad quod respondet eis, dicens : *De Apollo autem fratre,* quem rogastis remitti ad vos, *notum vobis facio* tria. Primo, preces meas sibi factas[1], *quoniam multum rogavi eum ut veniret ad vos cum fratribus.* Et dicit : *Rogavi eum,* licet posset præcipere, quia magnis viris non de facili debet fieri præceptum. I Tim., V, 1 : *Seniorem obsecra ut patrem.* Eccli., XXXII, 1 : *Rectorem te posuerunt? Noli extolli.*

Sed numquid licuit sibi relinquere populum suum? Ad hoc dicendum quod, sicut Gregorius dicit, quando omnes subditi male se habent et nolunt corrigi, licet episcopo recedere ab eis. Unde, quia isti erant tales, licuit ei. Vel dicendum est quod forte non erat episcopus eorum, sed specialiter prædicaverat eis.

Secundo, responsum Apollinis, quia renuit venire ad eos, ibi : *Et utique non fuit voluntas ejus ut nunc veniret.* Et ratio hujus est, quia forte nondum erant bene correcti, vel quia ipse erat in aliis arduis occupatus. Tertio, promittit eum aliquando ad eos iturum; unde dicit : *Veniet autem cum ei vacuum,* id est opportunum, *fuerit,* scilicet quando vos eritis correcti.

Consequenter postquam instruxit eos quid debeant facere absentibus, hic instruit eos qualiter se habeant ad præsentes. Circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter se habeant quantum ad omnes in communi; secundo, quantum ad quosdam in speciali, ibi : *Obsecro autem vos, fratres.* Instruit autem eos Apostolus in communi de tribus; scilicet de fide, de bona operatione et de modo bene operandi. Sed tamen istis tribus præmittit unum quod est omnibus necessarium, id est sollicitudo; unde dicit: *Vigilate et orate*[2]. Luc., XII, 37 : *Beati servi illi quos cum venerit dominus invenerit vigilantes;* et Matth., XXVI, 41 : *Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem.* De fide ergo instruit cum dicit : *state,* scilicet in *fide.* Ephes., VI, 14 : *State succincti lumbos vestros in veritate.* De bona operatione, cum dicit : *viriliter,* id est fortiter, *agite,* quia *fides sine operibus mortua est,* Jacob., II, 20. Sed quia bona operatio non est attribuenda nobis, sed Deo, ideo subdit : *Et confortamini in Domino.* Psalm. XXX, 25 : *Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino.* De modo agendi, cum dicit : *Omnia vestra in caritate fiant,* id est, omnia debent referri ad finem caritatis, scilicet ut fiant propter Deum et proximum. Coloss., III, 4 : *Super omnia caritatem habete, quod est vinculum perfectionis.*

Consequenter cum dicit : *Obsecro autem vos, fratres,* instruit eos quomodo se habeant ad quosdam in speciali; et primo, quantum ad illos qui videntur habere aliquam prærogativam in spiritualibus; secundo, quantum ad illos qui in corporalibus operibus, ibi : *Gaudeo autem in præsentia Stephanæ.* Dicit ergo : *Obsecro autem vos, fratres : nostis,* id est approbastis, *domum Stephanæ, et Fortunati, et Achaici.* Approbastis, inquam, propter duo; et quia sunt primitiæ, id est primo conversi, quia ab ipso Apostolo in primis baptizati; supra, I, 16 : *Baptizavi autem et Stephanæ domum,* et quia magis devoti et

[1] Al. : « preces in eo sibi factas. » — [2] Al. omittuntur duæ sequentes sententiæ Lucæ et Matthæi.

prompti ad ministeria sanctorum; unde dicit : *et in ministerio sanctorum ordinaverunt seipsos.* Rom., XII, 13 : *Necessitatibus sanctorum communicantes.* Et ideo obsecro *ut et vos subditi sitis ejusmodi.* Hebr., XIII, 17 : *Obedite præpositis vestris, et subjacete eis, et omni cooperanti;* Phil., IV, 3 : *Adjuva eos qui mecum laboraverunt.* Sap., III, 15 : *Bonorum laborum gloriosus est fructus.*

Gaudeo autem in præsentia Stephanæ. Hic instruit eos quantum ad illos qui præeminent in ministeriis, et potest dupliciter exponi. Uno modo ut dicatur : *Gaudeo autem in præsentia Stephanæ, Fortunati et Achaici,* qui sunt præsentes vobis, quorum præsentia est vobis proficua, quoniam ipsi id quod vobis deerat, suppleverunt, docendo vos. Et in hoc quidem *refecerunt spiritum meum,* inquantum gaudeo de bono vestro, *et spiritum vestrum,* inquantum instructi estis. Phil., IV, 30 : *Gavisus sum valde, quia inveni tandem aliquando pro me sentire, sicut et sentiebatis.* Et ideo quia sic se habuerunt, *ergo agnoscite,* id est honorate, eos *qui hujusmodi sunt.* Alio modo ut dicatur : *Gaudeo in præsentia Stephanæ, Fortunati et Achaici,* quia scilicet personaliter mecum sunt, et serviunt mihi, in quo supplent *quod deerat vobis,* id est quod vos non poteratis mihi corporaliter exhibere. In quo quidem *refecerunt spiritum meum,* inquantum mihi servierunt et paverunt me, *et vestrum,* inquantum de bono meo gaudetis ; et ideo *cognoscite qui hujusmodi sunt.*

Salutant vos omnes Ecclesiæ Asiæ. Hic Apostolus insinuat quid alii faciant Corinthiis, et circa hoc duo facit. Primo, insinuat quomodo salutentur ab aliis; secundo, subdit suam salutationem, ibi : *Salutatio mea manu Pauli.* Circa primum tria facit. Primo, insinuat quomodo salutat eos tota Ecclesia Asiæ in communi; unde dicit : *Salutant vos omnes Ecclesiæ Asiæ.* Rom., ult. : *Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi.* Secundo, quomodo salutant eos specialiter hospites Pauli; unde dicit : *Salutant vos in Domino multum Aquila et Prisca, cum domestica sua ecclesia.* Isti erant hospites Apostoli, et de his habetur Rom., XVI, et Act., XVIII. Tertio, quomodo salutant eos Apostoli et familiares sui; unde dicit : *Salutant vos omnes fratres,* qui scilicet mecum sunt. Phil., ult., 22 : *Salutant vos qui mecum sunt fratres.* Ex quo ergo omnes salutant vos, et vos etiam *salutate invicem in osculo sancto,* non libidinoso, quo mulier apprehensum deosculatur juvenem, Prov., VII, non fraudulento quo Judas osculatus est Christum. Matth., XXVI, et Marc., XIV.

Salutatio mea manu Pauli. Hic suam salutationem subdit, et circa hoc duo facit. Primo, ponit titulum salutationis, dicens : *Salutatio mea,* scilicet scripta est manu mea Pauli. Et hoc faciebat in Epistolis suis, propter quosdam qui sub specie Apostoli scribebant falsas litteras ; unde ut non deciperentur, postquam scripta erat Epistola per aliquem, in fine consequenter scribebat Apostolus manu sua. Secundo, ponit ipsam salutationem, in qua primo maledicit malis, dicens : *Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema,* id est separatus vel excommunicatus, *maranatha,* id est Dominus veniet, quasi dicat : *Qui non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema* in adventu Domini.

Sed numquid sunt excommunicandi omnes qui non sunt in caritate? Respondeo. Dicendum quod hoc intelligitur si quis non amat Dominum Jesum Christum, id est fidem Christi, et isti sunt hæretici et sunt excommunicati. Vel si quis usque ad finem mortis non perseverat in amore Domini Jesu Christi, in adventu erit separatus a bonis.

Secundo, benedicit bonis, bene optans eis, scilicet gratiam Christi, cum dicit : *Gratia Domini nostri Jesu Christi.* Et hoc optans optat eis omne bonum, quia in gratia Domini nostri Jesu Christi continetur omne bonum. Optat etiam eis caritatem suam, dicens : *Caritas mea cum omnibus vobis,* ut vos invicem et Deum diligatis ea caritate qua ego vos diligo, et non propter aliquod aliud, nisi *in Christo Jesu,* id est propter amorem Christi. *Amen,* id est fiat.

EPISTOLA II AD CORINTHIOS.

PROLOGUS.

Ministri Dei nostri, dicetur vobis.
(ISA., LXI, 6.)

In his verbis congrue tangitur materia hujus secundæ Epistolæ ad Corinthios. Nam in prima Epistola agit Apostolus de ipsis sacramentis, sed in hac secunda agit de ministris ipsorum sacramentorum, tam bonis quam malis. Ratio autem hanc Epistolam scribendi fuit quod Corinthii, post prædicationem ejus, admiserant pseudoapostolos, quos Apostolo præferebant. Propter hoc scribit eis hanc Epistolam, in qua commendat apostolos, et ostendit verorum apostolorum dignitatem ; ostendit etiam et vituperat falsorum apostolorum falsitatem. Commendat autem verorum apostolorum dignitatem ex hoc quod sunt ministri Dei. *Ministri* (inquit) *Dei*, *dicetur vobis,* scilicet apostolis, qui quidem dicuntur ministri quantum ad tria. Primo, quantum ad dispensationem sacramentorum. I Corinth., IV, 1 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi.* Christus enim institutor est sacramentorum, sed apostoli et eorum successores ea dispensant ; et ideo subditur in prædicta auctoritate : *Et dispensatores mysteriorum Dei.* Secundo, quantum ad gubernationem, scilicet inquantum gubernant populum Dei. Sap., VI, 5 : *Cum essetis ministri, non recte judicastis, nec custodistis legem justitiæ.* Deus enim gubernat omnia per prudentiam. Unde quicumque aliquid gubernat, dicitur minister Dei. Tertio, quantum ad humanæ salutis operationem, inquantum scilicet eorum ministerio et prædicatione homines ad salutem conversi sunt ; cujus salutis solus Deus est auctor, quia ipse est qui venit salvum facere quod perierat, apostoli vero ministri. I Corinth., III, 4 : *Quid ergo est Apollo, quid Paulus? Ministri ejus cui credidistis.*

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi cum omnibus sanctis qui sunt in universa Achaia. Gratia vobis et pax a Deo patre nostro, et Jesu Christo.

De istis ergo ministris tractat hic Apostolus, ostendens in hac Epistola eorum dignitatem, etiam scribens Corinthiis ; in qua quidem præmittit primo salutationem ; secundo, prosequitur Epistolam, ibi : *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi.* In salutatione autem tria ponit : primo enim, describit personas salutantes ; secundo, personas salutatas, ibi : *Ecclesiæ quæ est Corinthi ;* tertio, bona optata, ibi : *gratia vobis et pax.* Circa primum primo describitur persona salutans principalis, quia *Paulus;* secundo, persona adjuncta, quia *Timotheus.* Persona salutans describitur ab humilitate, quia *Paulus,* qui latine dicitur modicus. Iste est ille modicus de

quo Isa., LX, 22 : *Minimus erit in mille, et parvulus in gentem fortissimam.* Vel a doctrina, quia Paulus dicitur os tubæ. Ista est illa tuba de qua Zach., IX, 14 : *Dominus in tuba canet, et vadet in turbine austri.* Et competit quod dicitur Isa., LVI, 1 : *Quasi tuba exalta vocem tuam, et annuntia populo meo scelera eorum.* A dignitatis auctoritate, quia *Apostolus Jesu Christi.* Ubi tria ponuntur. Primo, quod sit legatus ; unde dicitur apostolus, id est principaliter missus ; soli enim duodecim apostoli electi missi sunt a Christo. Lucæ, VI, 13 : *Elegit duodecim, quos et apostolos nominavit.* Alii autem discipuli non missi sunt principaliter, sed secundario ; et inde est quod apostolis succedunt episcopi, qui habent specialem curam gregis domini ; alii autem sacerdotes succedunt septuaginta duobus discipulis, qui gerunt vices commissas sibi ab episcopis. Est ergo ejus dignitas, quia *apostolus.* I Corinth., IX, 2 : *Si aliquibus non sum apostolus, sed tamen vobis sum.* Galat., II, 8 : *Qui operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter gentes.*

Sed quare vocat se hic apostolum dicens ; *Paulus apostolus,* cum in Epistola ad Romanos scribat se servum ? Ratio hujus est, quia Romanos reprehendit de dissensione et superbia, quæ est mater dissensionis, quia inter superbos semper jurgia sunt. Unde ut eos revocet a dissensione, inducit eos ad humilitatem vocando se servum. Corinthii vero erant pertinaces et rebelles ; et ideo ut reprimat eorum proterviam, usus est hic nomine dignitatis, dicens se apostolum.

Secundo, ponitur cujus sit legatus, quia *Jesu Christi.* Infra, V, 20 : *Pro Christo legatione fungimur.* Tertio, ponitur modus quo adeptus est legationem, quia non injecit se ut pseudo; Hierem., XXIII, 21 : *Non mittebam eos, et ipsi currebant ;* non est datus populo ex divino furore, juxta illud Job, XXXIV, 30: *Qui facit regnare hypocritam propter peccata populi ;* Oseæ, XIII, 2 : *Dabo tibi regem, sed in furore meo.* Est adeptus apostolatum ex voluntate Dei et beneplacito ; Act., IX, 15 : *Vas electionis est mihi iste.* Et ideo dicit : *per voluntatem Dei.*

Persona autem adjuncta, est Timotheus ; unde dicit : *et Timotheus frater.* Frater, inquam, propter fidem ; Matth., XXIII, 8 : *Omnes vos fratres estis ;* et propter dignitatem, quia episcopus ; et inde est quod Papa vocat omnes episcopos fratres. Connumerat autem sibi Timotheum, quia cum ipse transisset per eos, sicut dixit in prima Epistola, ult. cap., possent credere quod malitiose retulisset Apostolo ea de quibus ipse scribit ad eos.

Consequenter ponuntur personæ salutatæ ; et primo, principales ; secundo, adjunctæ principalibus ; in hoc quod dicit : *Ecclesiæ Dei,* quæ est totus populus fidelis tam clerici [1] quam laici. I Timoth., III, 15 : *Ut scias quomodo oporteat te conversari. Quæ est Corinthi,* quia Corinthus erat metropolis Achaiæ. Sed adjunctæ personæ sunt omnes sancti, qui sunt unius Spiritus sancti gratia renati. I Corinth., VI, 2 : *Sed abluti estis, sed sanctificati estis in Spiritu Dei nostri. Qui sunt in Achaia,* cujus metropolis est Corinthus. Istis autem personis salutatis optat Apostolus bona ; unde dicit : *gratia vobis et pax,* et circa hoc duo facit. Primo, ponit ipsa bona ; secundo, ipsorum auctorem, ibi : *a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo.* Ponit autem ista duo extrema bona, ut in eis intelligantur media. Primum enim bonum est gratia, quæ est principium omnium bonorum ; nam ante gratiam nihil est nisi diminutum in nobis. Ultimum autem omnium bonorum est pax, quia pax est generalis finis mentis ; nam qualitercumque pax accipiatur, habet rationem finis, et in gloria æterna, et in regimine, et in conversatione finis est pax. Psal., CXLVII, 14 : *Qui posuit fines tuos pacem.* Quis autem sit auctor horum bonorum ostendit subdens : *a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo.* Et hæc duo possunt dupliciter distingui, quia cum dicit : *a Deo Patre,* potest intelligi pro tota Trinitate ; nam licet persona Patris dicatur Pater Christi per naturam, tamen tota Trinitas est pater noster per creationem et gubernationem. Isa., LXIII, 16 : *Et nunc, Domine, pater noster es tu.* Hier., III, 19 : *Patrem vocabis me. A Deo* ergo *Patre nostro,* id est a tota Trinitate proveniunt bona. Matth., VII, 2 : *Si vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris ; quanto magis Pater vester qui in cœlis est, dabit bona petientibus se?*

Sed si Deus Pater noster accipiatur pro tota Trinitate, quare additur persona Filii,

[1] Al. : « clerus. »

cum dicit : *et Domino Jesu Christo ?* Numquid est alia persona a Trinitate?

Dicendum quod additur non propter aliam personam, sed propter aliam naturam, scilicet humanitatis assumptæ a Filio in personam divinam ; quam quidem Trinitati connumerat, quia omnia bona proveniunt nobis a Trinitate per incarnationem Christi. Et primo *gratia*. Joan., I, 17 : *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Secundo, *pax :* Ephes., II, 14 : *Ipse est pax nostra qui fecit utraque unum.*

Item cum dicit : *a Deo Patre nostro,* potest intelligi persona Patris solum ; et licet tota Trinitas sit Pater noster, ut dictum est, tamen persona Patris est Pater noster per appropriationem ; et sic hoc quod dicit : *et Domino Jesu Christo,* intelligitur de persona Filii. De persona autem Spiritus sancti non fit hic mentio, quia, sicut dicit Augustinus, cum sit nexus Patris et Filii, ubicumque ponitur persona Patris et persona Filii, intelligitur persona Spiritus sancti.

LECTIO II.

Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra; ut possimus et ipsi consolari eos qui in omni pressura sunt per exhortationem qua exhortamur et ipsi a Deo : quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra.

Hic incipit Epistola, in qua Apostolus duo facit : primo enim, excusat se de eo quod non iverat ad eos, sicut promiserat; secundo, prosequitur intentionem suam, cap. III, ibi : *Incipimus iterum nosmetipsos commendare ?* Circa primum duo facit. Primo, ponit excusationem de mora assignans causam, II cap., ibi : *Statui autem hoc ipsum apud me.* Circa primum duo facit : primum enim, reddit eos benevolos ; secundo, excusationem ponit, ibi : *et hac confidentia volui prius venire ad vos.* Circa primum duo facit. Primo, captat eorum benevolentiam recitando quædam in generali ; secundo, quædam in speciali, ibi : *Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra quæ facta est in Asia.* Benevolentiam autem eorum captat Apostolus, ostendendo quod quidquid facit, totum facit ad eorum utilitatem, et circa hoc duo facit. Primo, præmittit utilitatem quæ ex ipso aliis provenit : secundo rationem dictorum, ibi : *quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita per Christum abundat consolatio nostra.* Circa primum tria facit : primo enim, ponitur gratiarum actio ; secundo, actionis gratiarum modus, ibi : *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra;* tertio causa, ibi : *ut possimus et ipsi consolari eos qui in omni pressura sunt.* Agit ergo gratias toti Trinitati, a qua provenit omne bonum ; et ideo dicit : *Benedictus Deus,* id est tota Trinitas. Item personæ Patris, cum dicit : *et Pater Domini nostri Jesu Christi,* per quem scilicet Christum Pater nobis omnia donavit.

Sed sciendum quod nos benedicimus Deum, et Deus benedicit nobis, sed aliter et aliter ; nam dicere Dei, est facere. Psalm. CXLVIII, 5 : *Dixit et facta sunt.* Unde benedicere Dei est bonum infundere, et sic habet rationem causalitatis. Genes., XXII, 17 : *Benedicens benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum.* Dicere autem nostrum non est causale, sed recognoscitivum, seu expressivum ; unde benedicere nostrum, idem est quod bonum recognoscere. Cum ergo gratias agimus Deo, benedicimus sibi, id est, recognoscimus eum bonum, et datorem omnium bonorum. Tob., XII, 20 : *Benedicite Deum cœli, et narrate omnia mirabilia ejus.* Dan., III, 57 : *Benedicite omnia opera Domini Domino, laudate et superexaltate eum in sæcula.*

Recte ergo gratias agit Patri, quia misericors est ; unde dicit : *Pater misericordiarum ;* et quia consolator, unde dicit : *Et Deus totius consolationis.* Et agit gratias de duobus, quibus homines maxime indigent. Primo enim indigent ut auferantur ab eis mala, et hoc facit misericordia, quæ aufert miseriam, et misereri est proprium patri. Psal. CII, 13 : *Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se.* Secundo, indigent ut sustententur in malis quæ adveniunt ; et illud est proprie consolari : quia nisi homo haberet aliquid in quo quiesceret cor ejus, quando superveniunt

mala, non subsisteret. Tunc ergo aliquis consolatur aliquem, quando affert ei aliquod refrigerium, in quo quiescat in malis. Et licet in aliquibus malis homo possit in aliquo consolari et quiescere et sustentari, tamen solus Deus est qui nos consolatur in omnibus malis; et ideo dicit : *Deus totius consolationis,* quia si peccas, consolatur te Deus, quia ipse misericors est : si affligeris, consolatur te, vel eruendo ab afflictione per potentiam suam, vel judicando per justitiam; si laboras, consolatur te remunerando. Genes., XV, 1 : *Ego merces tua magna nimis.* Et ideo dicitur Matth., V, 5 : *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Materiam autem gratiarum actionis subdit, dicens : *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra,* quasi dicat : Ideo benedictus, quia *consolatur nos in omni tribulatione.* Infra, VII, 6 : *Qui consolatur humiles.* Causam autem hujus ponit cum dicit : *Ut possimus et ipsi consolari.* Ubi notandum est quod in donis divinis est ordo. Ad hoc enim Deus dat aliquibus specialia dona, ut ipsi effundant illa in utilitatem aliorum; non enim dat lumen soli ut sibi soli luceat, sed ut toti mundo. Unde vult quod de omnibus bonis nostris, sive sint divitiæ, sive potentia, sive scientia, sive sapientia, accrescat aliqua utilitas aliis. I Petr., IV, 10 : *Unusquisque gratiam quam accepit, in alterutrum illam administrantes.* Hoc est ergo quod Apostolus dicit : *Consolatur nos in omni tribulatione.* Sed quare ? Non ut solum nobis hoc sit ad bonum, sed ut etiam aliis prosit; unde dicit : *Ut possimus ipsi* et *consolari eos ;* possumus enim consolari alios per exemplum consolationis nostræ; qui enim non est consolatus, nescit consolari : Eccli., XXXIV, 2 : *Qui non est tentatus, qualia scit? qui sunt in omni,* id est in qualibet, *pressura.* Isa., LXI, 1 : *Spiritus Domini misit me ....., ut consolare omnes lugentes.* Eccli., XLVIII : *Consolatus est lugentes in Sion.* Possimus, dico, consolari *per exhortationem* ad tolerantiam passionum, promittendo præmia æterna, quia scilicet exhortamur vos per Scripturas et internas inspirationes, ut patienter sustineamus, et alios exhortemur exemplo nostro, et per ipsas Scripturas, I Corinth., XI, 23 : *Ego enim accepi Domino quod et tradidi vobis.* Isa., XXI, 10 : *Quæ audivi a Domino exercituum Deo Israel, annuntiavi vobis.*

Posita utilitate quæ ex apostolis aliis provenit, dictorum consequenter rationem assignat, dicens : *Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra.* Et quia duo dixerat; scilicet quod Deus consolatur nos in omni tribulatione, et quod possumus et ipsi consolari alios; hic rationem horum duorum exponit : et primo ostendit quomodo Deus consolatur nos in omni tribulatione; secundo, quomodo consolatio nostra convertitur in consolationem aliorum, ibi : *Sive autem tribulamur, pro vestra exhortatione et salute.* Dicit ergo : Recte dico quod consolatur nos in omni tribulatione nostra, *quia secundum quod abundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra.* Dicit *Christi,* id est inchoata a Christo. Ezechiel., IX, 6 : *A sanctuario meo incipite.* In Christo inceperunt passiones pro peccatis nostris quia *ipse peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum,* I Petr., XXI, 44. Deinde per apostolos qui dicebant; *Mortificamur tota die;* Psal. LIII, 22 : Deinde per martyres qui secti sunt, tentati sunt, etc. Hebr., XI. Ultimo ipsi peccatores pro suis peccatis patienter iram Domini portabunt, quia peccaverunt [1]. Vel *passiones Christi,* id est quæ sustinemus propter Christum. Act., V, 41 : *Ibant apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati;* et Psal. LIII, 22 : *Propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oves occisionis :* Sicut, inquam, hujusmodi *passiones abundant,* sic *abundat per Christum consolatio nostra.* Psal. XCIII, 19 : *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam.*

LECTIO III.

Sive autem tribulamur, pro vestra exhortatione et salute; sive consolamur, pro vestra consolatione; sive exhortamur, pro vestra exhortatione et salute, quæ operatur tolerantiam earumdem passionum quas et nos patimur; ut spes nostra firma sit pro vobis; scientes quoniam sicut socii passionum

[1] Al. : « quia peccaverunt ei. »

estis, sic eritis et consolationis. Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia, quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem, ita ut tæderet nos etiam vivere. Sed ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis sed in Deo, qui suscitat mortuos, qui de tantis periculis nos eripuit et eruit; quem speramus quoniam et adhuc eripiet adjuvantibus vobis in oratione pro nobis; ut ex multarum personis [1] facierum, ejus quæ in nobis est donationis per multos gratiæ agantur pro nobis.

Postquam Apostolus ostendit quod Deus consolatur servos suos in tribulationibus, scilicet ministros fidei et prædicatores, hic consequenter manifestat quod eorum consolatio cedit ad bonum aliorum, et circa hoc duo facit. Primo, manifestat qualiter eorum consolatio sit ad aliorum utilitatem et salutem; secundo, ordinem hujus consolationis et salutis insinuat, ibi : *Quæ operatur tolerantiam earumdem passionum.* Circa primum advertentum est quod tria dicit Apostolus se recepisse : tribulationem, cum dicit : *In omni tribulatione nostra;* consolationem, cum dicit : *Qui consolatur nos;* exhortationem, cum subdit : *Ut possimus et ipsi consolari eos qui in omni pressura sunt.* Accipiendo ergo hæc tria passive, dicimus : quod apostoli consolantur, tribulantur et exhortantur. Unde et tria ostendit Apostolus cedere ad consolationem aliorum, et hoc in quodam ordine. Et primo eorum tribulationem, cum dicit : *Sive* [2] *tribulamur, pro vestra exhortatione et salute,* quasi dicat : Vere quidquid recipimus est in bonum vestrum, quia *sive tribulamur, pro vestra exhortatione et salute,* quia scilicet nostro exemplo monet vos Deus ad passionum tolerantiam, unde provenit vobis salus æterna. Unde I Mach., VI, legitur quod ostenderunt elephantis sanguinem uvæ et mororum, ut acuerent eos ad bellum ; quod fit quando tepidis et pigris adhibentur passiones sanctorum in exemplum. Secundo, ostendit quod eorum consolatio in aliorum utilitatem cedit, cum dicit : *Sive consolamur,* quasi dicat : Ipsa nostra consolatio qua nos spe præmii consolamur, est ad consolationem vestram, inquantum exemplo nostro vos etiam eamdem spem præmii habentes, gaudetis. Tertio, ostendit quod eorum exhortatio passiva est ad bonum aliorum, dicens : *Sive exhortamur,* per internam inspirationem, vel per flagella, hoc est *pro vestra exhortatione,* scilicet ut vos ad majora animemini et salutem speretis ; unde dicitur II Mach., ult., quod exhortati sermonibus Judæ statuerunt dimicare et confligere fortiter. In (hoc cap.) : *Adjuvantibus vobis* [3] *in oratione pro nobis.*

Hujus autem consolationis et salutis ordinem insinuat, cum subdit : *Quæ operatur tolerantiam earumdem passionum quas et nos patimur,* et circa hoc duo facit. Primo, ostendit patientiam habitam in adversis ; secundo, manifestat fructum qui ex patientia provenit, ibi : *Ut spes nostra firma sit pro vobis.* Dicit ergo : Dico quod hæc ad vestram salutem cedunt, quæ salus est vobis in hoc, inquantum exemplo nostri estis fortes ad tolerantiam passionum, ut patienter sustineatis passiones quas et nos patimur. Luc., XX, 19 : *In patientia vestra possidebitis animas vestras.* Jacob., V, 19 : *Exemplum accipite, fratres mei, exitus mali, laboris, et patientiæ, prophetas.* Ex qua quidem patientia provenit vobis fructus, quia ex hoc spes nostra firma est pro vobis, quod efficiamini hæredes vitæ æternæ. Rom., V, 3 : *Tribulatio patientiam operatur, patientia vero spem.* Gregorius : Tanto spes in Deum solidior surgit, quanto quis graviora pro nomine ejus pertulerit. Nam ex passionibus quas sustinent sancti Dei pro Christo, consurgit eis spes vitæ æternæ ; et causa spei hujus est, quia sumus scientes, *quia sicut estis socii nostri in passionibus, eritis socii et consolationis,* id est vitæ æternæ. II Timoth., II, 11 : *Fidelis sermo, nam si commortui sumus, et convivemus ; si sustinebimus, et conregnabimus.* I Petr., IV, 14 : *Communicantes Christi passionibus, gaudete, ut et in revelatione gloriæ ejus gaudeatis exultantes.*

Consequenter cum dicit : *Non enim volumus vos ignorare de tribulatione nostra quæ facta est in Asia,* captat eorum benevolentiam, recitando quædam in speciali, et circa hoc tria facit : primo enim describit persecutionem quam passus est in Asia ; secundo, specialem ei consolationem collatam, ibi : *Qui de tantis periculis nos eripuit;* tertio, subdit consolationis causam, ibi : *Nam gloria nostra hæc est testimonium con-*

[1] Vulgata : *ut ex multorum personis.* — [2] Al. sive « inquit. » — [3] Al. : *Adjuvantibus autem,* etc.

scientiæ nostræ. Dicit ergo primum : Non solum ea quæ dicta sunt de tribulationibus in generali, bonum est vos scire ; sed *non volumus vos ignorare,* quia scire est utile vobis inquantum exemplo nostri patientiores estis. *Nolumus,* inquam, *vos ignorare de tribulatione nostra.* Thren., III, 19 : *Recordare paupertatis meæ, et transgressionis, absinthii et fellis.* Hæc est illa persecutio de qua legitur Act., XIX, quæ facta est Apostolo ab Asiano quodam argentario, concitante plebem contra eum, quam quidem Apostolus exaggerat a tribus. Ex loco, quia in Asia, et hoc est quod dicit : *Quæ,* scilicet tribulatio, *facta est in Asia,* id est apud Ephesum, quæ est in Asia, ubi debuisset magis honorari et consolari. Ex acerbitate, quia supra consuetudinem humanarum passionum; et ideo dicit : *Quoniam supra modum sumus gravati.* Item supra posse; et ideo dicit : *Supra virtutem.*

Sed contra. I Corinth., x, 13 : *Fidelis Deus qui non patietur vos tentari supra id quod potestis.* Respondeo. Dicendum quod pati supra virtutem potest intelligi dupliciter : vel supra virtutem naturalem, et de hac loquitur hic, supra quam Deus aliquando permittit sanctos tentari ; vel supra virtutem gratiæ, et de hac intelligitur illud I Cor., x, 13 : *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis :* supra quam non permittit aliquem Deus tentari. Et quod Apostolus loquatur hic de virtute naturali, ostendit consequenter cum dicit : *Ita ut tæderet nos vivere.* Constat enim quod inter alia, vivere magis desideratur. Quando ergo est tanta persecutio ut et ipsa vita reddatur tædiosa, manifestum est quod est supra virtutem naturæ, et hoc est quod dicit : *Ita ut tæderet nos etiam vivere,* quasi dicat : Sic erat gravis persecutio ut vita esset nobis tædiosa. Job, x, 1 : *Tædet animam meam vitæ meæ.*

Contra. Jacob., I, 2 : *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis.* Respondeo dicendum quod tribulatio potest considerari dupliciter : vel secundum se, et sic est tædiosa ; vel in comparatione ad fidem, et sic est [1] jucunda, inquantum propter Deum et spem vitæ æternæ sustinetur.

Et non solum erat nobis tædiosa vita, sed eramus certi de morte ; unde dicit : *Sed ipsi in nobis responsum mortis,* id est certitudinem mortis, *habuimus,* quasi dicat : Opinio mea dictabat mihi hoc quod deberem mori. Vel aliter. *Responsum mortis,* id est ipsa ratio diceret et eligeret mori propter tædium vitæ. Exaggerat etiam tribulationem ex causa ; unde dicit : *Ut non simus in nobis fidentes,* scilicet ut reprimatur humana superbia : Hierem., XVI : *Domine, fortitudo mea et robur meum ;* sed in omnibus confidamus de Deo, Hierem., XVII, 7 : *Benedictus qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus.* Et ideo dicit : *Sed in Deo qui suscitat mortuos.* I Reg., II, 6 : *Dominus mortificat et vivificat.* Sed quia Dominus non derelinquit sperantes in se, ideo subdit Apostolus consolationem ei factam a Domino, dicens : *Qui de tantis periculis nos eripuit.* Et circa hoc tria facit. Primo, describit consolationem præsentem, contra mala præterita ; secundo, consolationem futuram ; tertio, causam spei [2]. Dicit ergo : Consolati sumus a Deo, *qui eripuit nos* in præterito *de tantis periculis, et eruit* [3] in præsenti, quia non cessat liberare. Isa., XLIII, 2 : *Cum transieris per aquas, tecum ero, et flumina non operient te. In quem speramus quoniam eripiet,* et adjecit : *In futuro.* Eccli., II, 9 : *Quia timetis Dominum, sperate in illum.* Hujus autem spei causam nobis præbent orationes vestræ ; unde dicit : *Adjuvantibus vobis nos in orationibus,* quas pro nobis facitis. Prov., XVIII, 19 : *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma.* Rom., XV, 30 : *Obsecro vos, fratres, per Dominum Jesum Christum, et per caritatem sancti Spiritus, ut adjuvetis me in orationibus vestris pro me ad Deum.* Quæ quidem orationes necessariæ sunt, quia Deus multa bona confert uni ad preces multorum ; cujus ratio est, quia Deus de bonis quæ confert vult exhiberi sibi gratias, et quod multi ex hoc teneantur ad gratiarum actiones. Hoc autem fit quando ex eo quod dat uni ad preces multorum, obligat sibi omnes ad quorum preces confert bonum aliquod, ut sic non solum ille cui confert, sed etiam ipsi rogantes gratias referant Deo. Et hoc est quod dicit : *Ex multarum personis facierum,* vel quantum ad ætatem, vel quantum ad conditionem, vel quantum ad diversitatem gentium vel morum. *Ejus quæ in nobis est donationis,* id

[1] Al. : « et est. » — [2] Al. hic additur « dicit. » — [3] Al. : « et eripuit. »

est pro illa donatione, scilicet fidei, quæ in nobis est, *per multos agantur gratiæ Deo pro nobis*. Ephes., v, 20 : *Gratias agentes Deo, et Patri*. Vel aliter. *Ut ex multarum personis facierum,* id est conditionum personis, dico, *ejus donationis quæ est in nobis,* id est quæ habent idem donum, scilicet fidei vel caritatis, id est ex multis personis illorum qui sunt in fide Christi, *agantur gratiæ pro nobis;* et sic secundum hanc expositionem per diversas facies intelliguntur diversæ virtutes, ut facies unius dicatur illa virtus in qua præeminet, sicut facies Job patientia, facies David, humilitas, et sic de aliis.

LECTIO IV.

Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quod in simplicitate cordis et in sinceritate Dei, et non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in hoc mundo : abundantius autem ad vos. Non enim alia scribimus vobis quam quæ legistis et cognovistis. Spero autem quod usque in finem cognoscetis, sicut et cognovistis nos ex parte; quia gloria vestra sumus, sicut et vos nostra in die Domini nostri Jesu Christi.

Posita consolatione Apostolo a Deo facta post persecutionem, hic consequenter consolationis causam assignat, quæ est de spe divini auxilii, et circa hoc duo facit. Primo, proponit causam spei; secundo, adducit ad hoc testimonium eorum quibus scribit, ibi : *Non enim alia scribimus vobis quam quæ legistis*. Dicit ergo : Dico quod speramus adhuc eripi a Domino et consolari, *nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ,* quasi dicat : Causa hujus est bona conscientia nostra ; spes enim est expectatio futurorum ex gratia et meritis proveniens. Unde et circa hoc tria facit. Primo, ostendit gloriam quam habet de testimonio puræ conscientiæ ; secundo, causam hujus gloriæ insinuat, ibi : *Quod in simplicitate cordis ..... conversati sumus;* tertio, manifestat unde proveniat hæc causa, ibi : *Et non in sapientia carnali*. Dicit ergo : Ideo spero et confido de Deo ; *quia gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ,* id est glorior ex testimonio et puritate conscientiæ nostræ, ex quibus secure potest confidere de Deo. I Joan., III, 21 : *Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum*. Rom., VIII, 16 : *Ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei*. Notandum autem quod conscientiæ testimonium verum est, quia non decipit ; multi enim exterius videntur boni, qui in conscientia sua non sunt boni, et semper durat. Sed non dicit : *Conscientia* aliorum, sed *nostra,* quia semper homo plus debet stare testimonio conscientiæ suæ de se, quam testimonio aliorum ; quod non faciunt illi qui reputant se bonos ex hoc quod alii sunt mali, non ex hoc quod ipsi in veritate boni sint, et illi qui gloriantur de bonitate alicujus boni viri, qui eis aliqua affinitate conjungitur. Causam autem hujus gloriæ insinuat, dicens : *Quod in simplicitate cordis ..... conversati sumus,* quæ consistit in duobus. In duobus enim consistit puritas conscientiæ, ut scilicet ea quæ facit, sint bona, et quod intentio facientis sit recta, et ista dicit Apostolus de se. Primo, quod habet intentionem rectam ad Deum in operibus suis ; et ideo dicit : *Quod in simplicitate cordis,* id est in rectitudine intentionis. Sap., I, 1 : *In simplicitate cordis quærite Deum*. Proverb., XI, 3 : *Simplicitas justorum diriget eos*. Secundo, quod ea quæ facit sunt bona ; et ideo dicit : *Et sinceritate* operationis. Philip., I, 10 : *Ut sitis sinceri, et sine offensa*. Unde autem proveniat hujus gloriæ causa, manifestat subdens : *Sed non in sapientia carnis*. Hoc potest dupliciter legi. Primo, ut referatur ad hoc quod immediate præcedit, scilicet *Dei;* et tunc est insinuativum, unde venit ei sinceritas et simplicitas, quasi dicat : Multi antiqui fuerunt sapientes in sapientia terrena, sicut philosophi, et multi Judæi pure vixerunt confidentes in justitia legis ; sed nos *non in sapientia carnali,* quæ secundum naturas rerum vel desideria carnis est, *sed in gratia Dei conversati sumus in hoc mundo*. Rom., VIII, 6 : *Prudentia carnis mors est, prudentia autem spiritus, vita, et pax*. I Corinth., II, 4 : *Non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis*. Ibidem, XV, 10 : *Gratia Dei sum id quod sum*. Vel etiam secundum hunc modum, *non in sapientia carnali*, id est quasi innixus humanæ sapientiæ, sed gratia Dei. Proverb., III, 5 : *Ne innitaris prudentiæ tuæ*. Alio modo

potest exponi, ut hoc quod dicit : *In simplicitate cordis, et sinceritate Dei,* referatur ad puritatem vitæ ; hoc vero quod dicit : *Non in sapientia carnali sed in gratia Dei,* referatur ad veritatem doctrinæ, quasi dicat : Sicut vita nostra est in simplicitate et sinceritate Dei, sic doctrina non est in sapientia carnali, sed in gratia Dei. Sed tamen duæ primæ magis valent. Et licet sic bene conversati simus in mundo isto, tamen *abundantius quantum ad vos,* quia scilicet ab aliis Ecclesiis receperat sumptus, ab eis non. Infra, XI, 8 : *Alias Ecclesias expoliavi.* Et ratio hujus potest esse, qua avari erant ; unde ne contristaret eos, noluit ab eis recipere sumptus.

Consequenter hujus sanctæ suæ conversationis testimonium eorum invocat, dicens : *Non enim alia scribimus vobis quam quæ legistis et cognovistis,* quasit dicat : Hæc quæ scribimus vobis, non sunt vobis incognita, quia jam legistis ea in prima Epistola et cognovistis per experientiam operum. I Joan., II, 7 : *Non mandatum novum scribo vobis, sed mandatum vetus.* Et licet non perfecte cognoveritis, quia comparastis vobis pseudoapostolos, *spero tamen quod usque in finem,* scilicet vitæ, *cognoscetis,* scilicet perfecte, *sicut usque modo cognovistis nos ex parte.* Cujus ratio est, quia cum quis videt aliquem aliquid bene incipere, debet sperare quod semper bene proficiat. Et quare? *Quia qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu,* ut dicitur Phil., I, 6. *Cognoscetis quia nos sumus gloria vestra,* id est, per nos debetis consequi gloriam æternam, ad quam homo pervenit per fidem Christi, quam prædicamus vobis. Prov., XVII, 6 : *Gloria filiorum sunt patres eorum.* Ita, dico, sumus gloria vestra, sicut et *vos* gloria *nostra* estis, quia per vos a nobis instructos habere speramus præmium æternæ gloriæ. I Thess., II, 16 : *Quæ est spes nostra, aut corona, gloriæ nostræ?* Nonne vos ? Et hæc gloria erit nobis ex vobis *in die Domini nostri Jesu Christi,* id est in die [3] judicii, qui dicitur Christi, quia tunc faciet voluntatem suam cum peccatoribus, puniendo eos qui in hoc mundo fecerunt voluntatem suam, contra Christi Domini voluntatem [2], peccando. Psalm. LXXIV, 3 : *Cum accepero tempus, ego justitias judicabo;* Apocal., XX, 12 : *Libri aperti sunt, et judicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris, secundum opera ipsorum.*

LECTIO V.

Et hac confidentia volui prius venire ad vos, ut secundam gratiam haberetis : et per vos transire in Macedoniam, et iterum a Macedonia venire ad vos, et a vobis deduci in Judæam. Cum ergo hoc voluissem, numquid levitate usus sum? Aut quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me Est et Non? Fidelis autem Deus, quia sermo noster qui fuit apud vos, non est in illo Est et Non, sed est in illo Est. Dei enim Filius Jesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me et Silvanum et Timotheum, non fuit in illo Est et Non, sed Est in illo fuit. Quotquot enim promissiones Dei sunt in illo Est; ideo et per ipsum amen Deo ad gloriam vestram. Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos, Deus, qui et signavit nos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris. Ego autem testem Deum invoco in animam meam, quod parcens vobis non veni ultra Corinthum ; non quia dominamur fidei vestræ, sed adjutores sumus gaudii vestri : nam fide statis.

Apostolus captata benevolentia Corinthiorum consequenter excusationem suam addit, et circa hoc tria facit : primo enim ponit intentum ; secundo, sub quæstione accusationem contra eum ab eis factam exponit, ibi : *Cum ergo hoc voluissem, numquid levitate usus sum?* tertio, excusat se, ibi : *Fidelis autem Deus.* Circa primum sciendum est quod Apostolus in prima Epistola (quam nos non habemus) missa ab eo Corinthiis per nuntium promiserat eis quod primo iret ad eos antequam iret in Macedoniam, et per eos iret in Macedoniam, et iterum inde rediret in Achaiam in qua est Corinthus, et de Achaia in Judæam ; postmodum in secunda Epistola, quam nos habemus primam, scribit eis quod primo iret in Macedoniam et postmodum iret in Corinthum. Quia ergo videtur secundum hoc contrarium primæ promissioni, Apostolus excusat se modo de hoc, ponens primo ipsam promissionem primo factam ; et ideo dicit : *Et hac confidentia,* quasi dicat : Vos scitis puritatem et sinceritatem meam, et estis testes mei et gloria mea ; ideo in *hac confidentia,* id est in hoc confisus, quia per alterutrum glorificari speramus, *volui primo venire ad vos, ut se-*

cundam gratiam haberetis, quia secunda visitatio et confirmatio in fide, dicitur secunda gratia respectu conversionis quam primo habuerunt ministerio et prædicatione ipsius, *et per vos transire in Macedoniam, et iterum a Macedonia venire ad vos, et a vobis deduci in Judæam.* Iste est ordo primæ promissionis ; sed in præcedenti Epistola est ordo contrarius, sicut dictum est.

Consequenter hujus mutationis accusationem, qua accusabant eum Corinthii, ponit sub quæstione dicens : *Cum ergo hoc voluissem, numquid levitate usus sum?* Duo imponebant ei ex hoc : levitatem, quia mutaverat propositum, Eccli., XXVII, 12 : *Stultus ut luna mutatur ;* et carnalitatem, quia visum erat eis quod ex aliquo carnali et humano affectu hoc fecisset. Unde hæc duo tangit : primo, levitatem, unde dicit : *Numquid levitate usus sum,* si non feci quod aliquando volui ? Absit. Esther, XVI, 9 : *Nec putare debetis, si diversa jubeamus, ex animi levitate venire.* Psal. XXXIV, 18 : *In populo gravi laudabo te.* Secundo, tangit carnalitatem, cum dicit : *Aut numquid ea quæ cogito,* facienda vel dimittenda, *secundum carnem cogito ?* id est secundum aliquem carnalem affectum ; *ut sit apud me Est et Non*, id est affirmatio et negatio. Infra, X, 2 : *Arbitrantur nos tanquam secundum carnem ambulemus.* Jacob., I, 8 : *Vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis.*

Exposita eorum accusatione, consequenter excusat se, dicens : *Fidelis autem Deus, quia sermo noster qui fuit apud vos, non est in illo Est et Non*, et circa hoc duo facit. Primo, insinuat se non fuisse mentitum ; secundo, ostendit quomodo non fuit mentitus, ibi : *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos Deus.* Quod autem non fuerit mentitus, excusat se dupliciter, scilicet ex consuetudine et ex causa. Ex consuetudine quidem, quia non debet credi quod aliquis de facili mentiatur qui nunquam inventus est mendax ; secundum hanc expositionem : *Fidelis Deus* accipitur in vi [1] juramenti, quasi, testis sit mihi Deus *quod sermo meus,* scilicet prædicationis, *qui fuit apud vos, non est in illo Est et Non,* id est non est in illo falsitas. Deut., XXXII, 4 : *Deus fidelis et absque ulla iniquitate, justus et rectus.* Si autem sumatur *fidelis Deus*, etc., pro veritate divinæ promissionis, tunc est sensus : *Fidelis* est *Deus,* id est, servat promissa sua. Promiserat autem mittere ad vos prædicatores veritatis. Hier., III, 15 : *Dabo vobis pastores juxta cor meum.* Et ideo cum sim missus ab eo, *sermo noster qui fuit apud vos, non est in illo Est et Non,* sicut supra. Ex causa excusat se, cum dicit : *Dei enim Filius Jesus Christus*, etc., et hoc dupliciter, scilicet motiva et efficiente, ibi : *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos, Deus.* Causa autem motiva ad non mentiendum est, quia qui assumit aliquod officium, naturaliter movetur ad ea quæ congruunt illi officio, et non ad contraria, sed constat quod officium apostolicum est prædicare veritatem ; non ergo movetur ad contrarium veritatis, quod est mentiri. Et circa hoc tria facit. Primo, probat veritatem dicti sui per dictum Christi ; secundo, veritatem Christi per dictum Dei, ibi : *Quotquot enim* [2] *promissiones Dei sunt in illo Est;* tertio, concludit suum propositum ibi : *Ideo et per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram.* Dicit ergo primo : Dico quod dicta nostra debent reputari vera, et vera sunt, quia prædicavimus Christum, in quo non fuit aliqua falsitas ; et hoc est quod dicit : *Dei enim Filius Christus, qui est prædicatus per nos in vobis, per me,* scilicet principaliter, et *Silvanum,* secundario (Iste est Silas, de quo habetur Actor. XVIII) et *Timotheum* de quo supra ; isti enim duo fuerunt cum Apostolo, quando primo convertit eos. *In illo,* scilicet Filio Dei, *non fuit Est et Non,* id est falsitas, vel non fecit quod non convenit, *sed fuit in illo Est,* id est veritas, nam verum et ens convertuntur. Joan., XIV, 16 : *Ego sum via, veritas et vita.* Sed quia posset videri dubium hoc quod dicit quod in Christo non fuit falsitas, ideo statim hoc probat subdens : *Quotquot enim promissiones Dei sunt in illo Est,* et probat hoc modo. Constat quod in illo quod est manifestativum divinæ veritatis, non potest esse falsitas ; Filius Dei venit ad manifestandum divinam veritatem in promissionibus a Deo factis complendis per ipsum ; ergo in ipso non est falsitas. Et hoc est quod dicit : *Non est in Filio Dei Est et Non,* sed *Est,* quia *quotquot promissiones*

[1] Al. : « in via. » — [2] Al. : « autem, » et sic infra.

Dei, scilicet sunt factæ hominibus, *in illo,* id est in Christo, *Est,* id est, in Christo verificantur et complentur. Rom., xv, 8 : *Dico Jesum Christum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum.* Ex his ergo concludit quod postquam dicta sua vera sunt quia prædicat Filium Dei, in quo est veritas ; ideo et per ipsum, scilicet Christum, dicimus : *Amen Deo,* id est verum. Apocal., iii, 14 : *Hæc dicit : Amen testis fidelis et verus.* Isa., lxv, 16 : *Qui benedictus est in terra, benedicetur in Deo, amen.* Et istam veritatem dicimus *Deo,* id est ad honorem Dei, scilicet manifestantes ejus veritatem *et gloriam nostram,* quia gloria nostra est conversio vestra. Vel gloria nostra, quia gloria nostra est ostendere et prædicare verbum Dei.

Consequenter cum dicit : *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos Deus,* probat Apostolus quod non est mentitus, per causam efficientem. Licet enim homo ex libero arbitrio possit uti lingua sua ad verum vel ad falsum loquendum, nihilominus tamen Deus potest confirmare hominem sic in vero ut non nisi vera loquatur. Si ergo Deus aliquem confirmaret in vero, manifestum est quod non diceret falsum, sed Deus confirmat nos in veritate : ergo, etc. Et ideo dicit quod Deus est *qui confirmat vos nobiscum in Christo,* id est in vera prædicatione Christi, quasi dicat : Si Christus esset extra nos, possemus mentiri : sed quia est nobiscum, et nos sumus in Christo, non mentimur. Psal. lxxiv, 4 : *Ego confirmavi columnas ejus.* Sumus ergo in Christo dupliciter, scilicet per gratiam et per gloriam. Per gratiam quidem sumus, inquantum uncti sumus Spiritus sancti gratia et effecti sumus membra Christi, et juncti sibi, qua etiam gratia Christus unctus est secundum quod homo. Psal. xliv, 8 : *Unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Et ex plenitudine istius unctionis redundavit in omnes suos, *sicut unguentum in capite* (scilicet Christo) quod *descendit in barbam, barbam Aaron.* Psalm. cxxxii, 2. Et ideo dicit quod *unxit nos Deus.* Unxit inquam, in reges et sacerdotes. Apocal., v, 10 : *Fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes.* I Petr., ii, 9 : *Vos autem genus electum* [1], *regale sacerdotium, gens sancta.* Unionem autem quæ est per gloriam non habemus in re, sed in spe certa, inquantum habemus firmam spem vitæ æternæ. Et habemus duplicem certitudinem spei hujus unionis [2] consequendæ. Una est per signum, alia per pignus. Per signum evidens, quia fidei ; unde dicit : *Qui signavit nos* signo fidei Christi. Item signum crucis. Ezech., ix, 4 : *Signa tua,* id est signum crucis. Apocal., vii, 3 : *Quoadusque signemus servos Dei nostri in frontibus eorum.* Et hoc per Spiritum sanctum. Rom., viii, 9 : *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Et ideo speciale et certum signum est vitæ æternæ consequendæ est configurari Christo. Cantic., viii, 6 : *Pone me ut signaculum super cor tuum.* Vel signavit signo vitæ per pignus vero maximum, quia Spiritus sancti ; et ideo dicit : *Dedit pignus Spiritus in cordibus nostris,* de quo certum est quod nullus potest eum accipere a nobis.

Sed nota. In pignore duo sunt consideranda, scilicet quod faciat spem habendæ rei, et quod valeat tantum quantum valet res, vel plus ; et hæc duo sunt in Spiritu sancto, quia si consideremus substantiam Spiritus sancti, sic valet tantum Spiritus sanctus quantum vita æterna, quæ est ipse Deus ; quia scilicet valet quantum omnes tres personæ. Si vero consideretur modus habendi, sic facit spem, et non possessionem vitæ æternæ, quia nundum perfecte habemus ipsum in vita ista. Et ideo non perfecte beati sumus, nisi quando perfecte habebimus [3] in patria. Ephes., i, 13 : *Signati estis Spiritu.*

Consequenter cum dicit : *Ego autem testem Deus invoco,* excusat se de eo quod non venit, et hoc per juramentum quod majus est, et circa hoc tria facit. Primo, ponit suam excusationem. Secundo, respondet tacitæ quæstioni, ibi : *Non quia dominamur ;* tertio, exponit quod dicit, ibi *: Nam fide statis.* Excusat se autem per juramentum duplex : unum attestationis, cum dicit : *Ego autem testem Deum invoco ;* aliud execrationis, cum dicit : *In animam meam,* id est contra animam meam. Rom., i, 9 : *Testis est mihi Deus, cui servio in spiritu meo in Evangelio Filii ejus.* Testem, inquam, invoco Deum, quia *non veni ultra,*

[1] Al. : « electorum. » — [2] Al. : « unius unionis. » — [3] Al. : « habuimus. »

id est post primam vicem, vel postquam discessi a vobis, et hoc feci *parcens vobis,* scilicet quia ipse sciebat eos incorrigibiles. Unde si ivisset tunc, aut punivisset, et sic forte recessissent totaliter a fide, aut non punivisset, et sic dedisset occasionem magis peccandi. Sed quia aliquis posset dicere : Quare dicis, *parcens vobis?* numquid Dominus noster es ? ideo consequenter hoc removet dicens : Non dico *quia dominamur fidei vestræ, sed adjutores sumus gaudii vestri,* quasi dicat : Non dico hoc ut dominus, sed ut coadjutor. I Petr., v, 3 : *Non enim dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo.* Adjutor, inquam, *gaudii vestri,* vel emendationis vestræ. Quare autem dicat : *fidei vestræ,* exponit consequenter dicens : *Nam fide statis,* id est, statis in gratia ista Christi per fidem.

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Statui autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos. Si enim ego contristo vos, et quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me? Et hoc ipsum scripsi vobis, ut non cum venero tristitiam super tristitiam habeam de quibus oportuerat me gaudere, confidens in omnibus vobis, quia gaudium meum omnium vestrum est. Nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas, non ut contristemini; sed ut sciatis quam caritatem habeam abundantius in vobis.

Apostolus supra posuit excusationem in generali de mora eundi ad Corinthios ; hic vero insinuat causam tantæ moræ, et quomodo eis pepercit. Circa hoc autem duo facit : primo enim, insinuat unam causam dilationis fuisse, ne in adventu suo tristitiam inferret eis ; secundo, ostendit aliam causam fuisse, ne fructus quem apud alios sperabat, et inceperat facere, impediretur, ibi : *Cum venissem autem Troadem propter Evangelium Christi ....., non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum.* Circa primum duo facit. Primo, ostendit causam dilationis esse in communi, ne tristitiam inferret ; secundo, loquitur in speciali de quodam qui eum contristaverat, ibi : *Si quis autem contristavit me, non ut contristavit,* etc. Circa primum tria facit. Primo, assignat rationem quare venire distulit; secundo, causam dicti assignat, ibi : *Si enim ego contristo* [1] *vos, et quis est qui me lætificet ?* tertio, manifestat quæ dixit, ibi : *Nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi vobis.* Dicit ergo : Dixi quod non veni ad vos parcens vobis, in hoc scilicet quia nolui vos contristari ; et ideo *statui,* id est similiter disposui, *hoc ipsum apud me,* quod proposui, cum aliam Epistolam misi. Eccli., xxxvii, 20 : *Ante omnia verbum verum præcedat te, et ante omnem actum consilium stabile. Ne iterum*, id est alia vice, *in tristitia venirem ad vos,* id est, vos contristarem. Et ratio quare noluit eos contristare, est illa qua Dominus noluit jejunare discipulos suos, scilicet ad hoc ut amore et non timore afficerentur ad Christum, et jungerentur sibi. Voluit enim eos Dominus firmare, et nutrire in fide in omni dulcedine et desiderio cordis, et sic firmare ex amore, ne de facili avellerentur [2] propter tribulationes, quia *aquæ multæ non potuerunt extinguere caritatem,* Cantic., viii, 7 : Similiter Apostolus non vult eos propter hoc contristare. Rationem hujus dicti, scilicet quod non vult eos contristare. Rationem hujus dicti, scilicet quod non vult eos contristare, assignat cum dicit : *Si enim ego contristo vos, et quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me?* et circa hoc duo facit. Primo, assignat causam quare noluit eos contristare ; secundo, manifestat quare hoc significet eis, ibi [3]: *Et hoc ipsum scripsi vobis,* etc. Dicit ergo : Ratio quare nolui in tristitia venire, est, quia tristitia vestra redundat in tristitiam meam, et de consolatione vestra gaudeo; et solum vos consolamini me cum sum apud vos; unde si

[1] Al. : « assignat. » *Si enim ego contristatus,* etc. — [2] Al. : « et sic firmati ex amore, non de facili evellerentur. » — [3] Al. : « significavit, ibi. »

venirem et contristarem vos, ego ex tristitia vestra tristarer, et sic nullus esset qui lætificaret me inter vos, qui contristamini ex me, quia contristatus non de facili alium consolatur. Proverb., x, 1 : *Filius sapiens lætificat patrem; filius vero stultus mœstitia est matris suæ.* Proverb., xxix, 3 : *Vir qui amat sapientiam, lætificat patrem suum.* Vel aliter. Est duplex tristitia : una secundum mundum; alia secundum Deum, quæ pœnitentiam in salutem operatur. Apostolus non loquitur de prima, sed de secunda. Et dicit : Et hoc ipso ego consolabor, *si contristo vos,* id est si increpando reduco ad pœnitentiam; sed si venirem, et viderem vos non pœnitere de peccatis, tunc nullam consolationem haberem, quia nullus contristatur et pœnitet ex me, id est mea correctione et increpatione. Causa autem quare hoc scribo vobis, est ut ita disponatis vos quod quando venero, non habeam tristitiam de eo quod viderim vos incorrectos super tristitiam quam habui, quando audivi vos peccasse. Et circa hoc duo facit. Primo, ponit admonitionem; secundo, spem de impletione admonitionis ostendit, ibi : *Confidens in omnibus vobis,* etc. Admonitio est ista. Ideo *scripsi vobis hoc,* scilicet quod tristor de peccato vestro commisso. II Petr., ii, 8 : *Iniquis operibus animam justi cruciabant,* ut paretis et disponatis vos corrigendo; ut cum venero ad vos, non habeam tristitiam de peccatis; *de quibus,* scilicet, *nobis oportuerat me gaudere,* id est, debebam lætari et congratulari[1], scilicet de præsentia vestra. Lucæ, xv, 7 : *Gaudium est angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente.* Qualem autem spem habeat de impletione suæ admonitionis, subdit dicens : *Confidens de omnibus vobis;* quasi dicat : Hanc fiduciam habeo de vobis taliter disponi vos, ut cum venero, omnes detis mihi materiam gaudii ; et hoc debetis libenter facere, *quia gaudium meum omnium vestrum est,* id est, cedit ad gaudium vestrum, vel est propter gaudium vestrum, quod habetis de recuperatione gratiæ, I Timoth., ii : *Quod est gaudium meum,* etc.[2]; Rom., xii, 15 : *Gaudere cum gaudentibus.* Sed quia posset aliquis dubitare de hoc quod dicit : *Ne cum venero tristitiam super tristitiam habeam,* et quærere quam tristitiam habuit de eis; ideo consequenter hoc exponit, dicens : *Nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi vobis;* et circa hoc duo facit. Primo, manifestat tristitiam jamdudum habitam; secundo, respondet cuidam tacitæ quæstioni, ibi : *Non ut contristemni.* Dicit ergo primo, quia haberem tristitiam si non invenirem nos correctos, super tristitiam quam habui, quando peccastis, et oportuit me contristare vos redarguendo dure : *nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi* primam Epistolam, *per multas lacrymas* quas fudi pro vobis jam mortuis per peccatum. Hierem., ix, 1 : *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontes lacrymarum?* Eccli., xxii, 3 : *Confusio est patri de filio indisciplinato.* Isa., lvii, 1 : *Justus perit, et non est qui recogitet in corde suo.* Sciendum est autem quod duo ponit ad exaggerationem tristitiæ; tribulationem scilicet et angustiam, quia unum additum alteri, aggravat tristitiam. Nam aliquando quis tribulatur, sed sine angustia; tunc scilicet quando aliqua adversitate quasi acutissimo tribulo pungitur, et tamen videt sibi patere vias evadendi, quia si non pateat, tribulationi angustia jungitur. Dicit ergo : *Ex multa tribulatione,* qua pungebar de facto et malo vestri[3] *et angustia cordis,* quia non videbam unde de facili posset poni remedium, *scripsi vobis.* Psal., cxviii, 143 : *Tribulatio et angustia invenerunt me.* Sed quia possent dicere : O Apostole, etiam hæc scribis nobis, ut tristemur : ideo hoc removet dicens : *Non ut contristemini,* scilicet scribo vobis ista, *sed ut sciatis quam caritatem habeam in vobis.* Duo enim sunt signa dilectionis : scilicet quod gaudeat quis de bono alterius, et tristetur de malo ejus : et hæc ego habeo ad vos. Infra, v, 14 : *Caritas Christi urget nos. Abundantius* quam credatis; vel *abundantius* quam ad alios.

[1] Al. : « et non contristari. » — [2] Nihil ibi tale, sed tantum II Tim., i, 4, habet æquivalenter : *Ut gaudio implear, recordationem accipiens ejus fidei quæ in te est non fictæ.* — [3] Al. : « de malo vestri. »

LECTIO II.

Si quis autem contristavit me, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem omnes vos. Sufficit illi qui ejusmodi est, objurgatio hæc quæ fit a pluribus; ita ut e contrario magis donetis et consolemini, ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui ejusmodi est. Propter quod obsecro vos ut confirmetis in illum caritatem. Ideo enim et scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis. Cum autem aliquid donastis, et ego : nam et ego, quod donavi (si quid donavi) propter vos in persona Christi ut non circumveniamur a Satana : non enim ignoramus cogitationes ejus.

Postquam Apostolus insinuavit causam dilationis, ne scilicet tristitiam inferret, et de ejus contristatione tractavit; hic consequenter tractat de contristante, et circa hoc tria facit : primo enim exaggerat culpam contristantis; secundo, pœnam ejus pro culpa inflicta, ibi : *Sufficit illi qui ejusmodi est, objurgatio hæc quæ fit a pluribus;* tertio, hortatur eos habere misericordiam ad contristantem, ibi : *Ita ut e contrario magis donetis.* Dicit ergo primo : *Scripsi vobis per multas lacrymas,* quas fudi propter tristitiam conceptam, et propter pœnam infligendam peccanti; sed *si quis contristavit me,* ille scilicet fornicarius enormis[1], de quo dicitur I Corinth., v, 1 : *Omnino auditur inter vos fornicatio et talis fornicatio, qualis nec inter gentes.* Iste, inquam, et si contristavit, *non contristavit me, sed ex parte,* id est, non contristavit me, scilicet solum, sed vos et nos; non omnes, *sed ex parte.* Et hoc dico, *ut non onerem vos omnes,* id est, ut vobis hoc onus[2] omnibus non imponam, derisorie loquendo; quasi dicat : Non ita estis boni et diligitis me, quod pro tristitia mea et pro peccato fratris omnes doleatis. Vel *ut non onerem omnes vos* non tantum illos qui non doluerunt de peccato. Vel aliter dicendum, et melius : *Non me contristavit, sed ex parte,* etc. Sciendum est enim quod aliquis aliquando tristatur totaliter, et aliquando non totaliter. Totaliter quidem tristatur quis quando præ tristitia absorbetur a dolore, et hæc tristitia est quæ mortem operatur, ut dicitur infra vii, quæ quidem secundum Philosophum, X *Ethic.*, cap. x, non cadit in sapientem. Non totaliter autem tristatur quis, quando, licet ex aliquo malo quod[3] patitur seu videt fieri, tristatur, tamen ex aliis causis bonis gaudet, et ista tristitia est secundum Deum, et cadit in sapientem. Quia ergo Apostolus dicit se contristatum, ne credatur totaliter a tristitia absorptus, quod non est sapientis, dicit se contristatum ex parte, quasi non totaliter. Et secundum hoc legitur sic : *Contristavit me,* scilicet fornicarius propter peccatum suum; sed *non me contristavit* totaliter; quia licet in ipso propter peccatum habuerim tristitiam, tamen in vobis propter multa bona quæ facitis, et in ipso propter pœnitentiam quam fecit, habeo gaudium. Et dico : *Ex parte, ut non onerem omnes vos,* id est, ut non imponam vobis hoc opus, quod scilicet contristaveritis me.

Sed ne isti propter tristitiam Apostoli adhuc vellent eum magis punire, ostendit eis, pœnam sufficientem fuisse, dicens : *sufficit illi qui ejusmodi est,* qui scilicet contristavit me, tam graviter peccando, *objurgatio quæ fit a pluribus,* id est tam manifesta et dura[4] correctio, quæ fuit quod separatus fuit ab omni communione, id est excommunicatus ab Ecclesia, et traditus Satanæ, ut habetur I Corinth., v. Est ergo sufficiens hæc pœna propter dictas causas. Vel potest dici sufficiens, non quantum ad Dei judicium, sed quantum expediebat tempori et personæ. Melius enim est sic servare lenitatis spiritum in corrigendo, ut per pœnitentiam correctionis fructus sequatur, quam si durius corrigatur, ut desperet peccans, et majoribus peccatis immergatur. Et ideo dicitur Eccli., xxi, 5 : *Objurgatio et injuriæ annullabunt substantiam.*

Quia ergo pœna sufficiens fuit, et pœnitentiam egit; ideo consequenter inducit eos ad miserandum, dicens : *Ita ut e contrario magis donetis.* Ubi tria facit. Primo, mandat ut ei, scilicet peccanti, parcant; secundo, hujus rationem assignat, ibi : *Ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui ejusmodi est;* tertio, inducit eos ad observantiam hujus monitionis, ibi : *Propter quod obsecro vos* ut *confirmetis in illum cari-*

[1] Al. deest « enormis. » — [2] Al. omittitur « onus. » — [3] Al. : « modo quid. » — [4] Al. : « et publica. »

tatem. Dicit ergo primo : Dico quod sufficiens pœna est illi, et intantum ut velim *ut e contrario magis donetis*, id est remittatis. Luc., VI, 37 : *Dimittite, et dimittetur vobis*. Ephes., IV, 32 : *Donantes invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis*. Et non solum donetis, sed quod plus est, *consolemini* : et hoc proponendo sibi exempla peccantium, qui restituti sunt ad statum gratiæ, sicut dicitur de David, Petro, Paulo et Magdalena; et per verba Dei, Ezech., XVIII, 32 : *Nolo mortem peccatoris, dicit Dominus Deus : revertimini et vivite*. I Thess., ult., 14 : *Corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos; patientes estote ad omnes*. Rationem autem hujus admonitionis subdit : *Ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui ejusmodi est*. Aliquis enim propter peccatum et pœnam peccati, aliquando sic mergitur tristitia quod absorbetur, dum nullum habet consolatorem, et hoc est malum, quia non sequitur ex hoc pœnitentiæ fructus qui speratur, scilicet correctio, sed potius desperans tradit se omnibus peccatis, sicut Cain, cum dixit Gen., IV, 13 : *Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear*. Ephes., IV, 19 : *Qui desperantes, tradiderunt se impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis*. Et propter hoc dicitur II Reg., II, quod periculosa res est desperatio. Et ideo dicebat David in Psalm. LXVIII, 16 : *Neque absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum*. Et ideo ne hoc contingat, dicit : *Consolamini*, ut scilicet cesset a peccato. Isa., XVII, 9 : *Hic est omnis fructus, ut auferatur peccatum*. Consequenter Apostolus non solum per rationem, sed ex aliis causis inducit eos ad hoc, cum dicit : *Propter quod obsecro vos ut confirmetis in illum caritatem*. Et inducit eos tribus modis [1]. Primo, precibus, dicens : *Propter quod* scilicet ne absorbeatur, *obsecro*, qui possum præcipere. Phil., VIII : *Multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi quod ad rem pertinet, magis obsecro*. Contrarium faciunt mali prælati. Ezech., XXXIV, 4 : *Cum austeritate imperabitis eis, et cum potentia*. *Ut confirmetis in illum caritatem* : quod fit si ostenditis caritatem vestram ad eum, et non abominamini eum propter peccata, nec contemnitis, sed propter consolationem vestram facitis eum habere odio peccatum suum, et diligere justitiam. Luc., XXII, 32 : *Et tu conversus confirma fratres tuos*. Secundo, inducit eos [2] præcepto, dicens : *Ideo enim scripsi hoc*, scilicet *ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis*. Et dicit : *in omnibus*, scilicet sive in his quæ placent vobis, sive in his quæ displicent. Primo enim mandaverat eis quod excommunicarent eum, et isti [3] fecerunt mandatum Apostoli. Nunc vero secundo mandat eis quod parcant, et ideo dicit : *An in omnibus obedientes sitis*. Tertio, ex commemoratione beneficii, cum dicit : *Cui autem aliquid donastis, et ego*, quasi dicat : Vos debetis hoc facere, quia etiam ego feci; si enim vos remisistis alicui et rogastis me quod ego remitterem, et ego remisi; et hoc est quod dicit ; *Cui autem aliquid donastis vos, et ego*, scilicet donavi. Et hoc patet : *nam et ego quod donavi (si quid donavi) propter vos in persona Christi*. Ubi quatuor tanguntur ad hujusmodi donationem seu remissionem necessaria. Primum est discretio, ut scilicet non passim et temere remittatur; et ideo dicit : *si quid*, scilicet debito modo. Proverb., IV, 25 : *Palpebræ tuæ præcedant gressus tuos*. Secundum est finis, quia non propter amorem vel odium debet fieri, sed propter utilitatem aliquam Ecclesiæ vel aliquorum; et ideo dicit : *propter vos*. Tertium est auctoritas, quia non debet fieri auctoritate propria, sed Christi, qui remittit peccata auctoritative; alii vero quibus commissum est, ministerio, et sicut membra Christi; et ideo dicit : *in persona Christi*, scilicet non mea auctoritate. Et tamen quodcumque remittitur, Christus remittit. Joan., XX, 23 : *Quorum remiseritis peccata remittuntur eis*. Quartum est necessitas; unde dicit : *ut non circumveniamur a Satana*. Diabolus enim multos decepit, quosdam scilicet trahendo ad peccatorum perpetrationem, quosdam vero ad nimiam rigiditatem contra peccantes; ut si non potest eos habere per perpetrationem facinorum, saltem perdat quos jam habet per prælatorum austeritatem, qui eos non misericorditer corrigentes in desperationem inducunt, et sic et hos perdit, et illos diaboli laqueis includit. Eccl., VII, 17 : *Noli esse nimis justus*. I Petr., V, 8 : *Adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret*.

[1] Al. : « a tribus, » omisso « modis. » — [2] Al. omittitur « inducit eos. » — [3] Al. : « et sic. »

Et hoc continget nobis si non remittamus peccantibus. Et ideo ut non circumveniamur a Satana, ego donavi, si quid donavi. *Non enim ignoramus cogitationes ejus,* scilicet Satanæ ; verum est in generali, sed in speciali nullus potest scire ejus cogitationes nisi solus Deus. Job., XLI, 4 : *Quis revelabit faciem indumenti ejus, et in medium oris ejus quis intrabit ?*

LECTIO III.

Cum venissem autem Troadem propter Evangelium Christi, et ostium mihi apertum esset in Domino, non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum; sed valefaciens eis, profectus sum in Macedoniam. Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Jesu, et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco : quia Christi bonus odor sumus Deo in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt; aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus? Non enim sumus sicut plurimi adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate, sicut ex Deo, coram Deo in Christo loquimur.

Posita prima causa suæ dilationis, ne scilicet cum tristitia iret ad eos, hic ponit causam secundam, quæ est ex fructu quem alicubi faciebat, et circa hoc duo facit. Primo, ponit sui itineris processum ; secundo, ipsius processus effectum, ibi : *Deo autem gratiam,* etc. Circa primum duo facit. Primo , ostendit impedimentum fructificandi, quod habuit in Troade; secundo, subjungit processum suum in Macedoniam, ibi : *Sed valefaciens eis, profectus sum in Macedoniam.* Dicit ergo : *Cum venissem Troadem propter Evangelium,* id est ad prædicandum Christum ; Joan., XV, 16 : *Posui vos ut eatis et fructum afferatis ; et ostium mihi apertum esset ;* id est mentes hominum paratæ et dispositæ essent ad recipiendum prædicationis verba et Christum. I Corinth., XVI, 9 : *Ostium mihi apertum est magnum et evidens.* Apoc., III, 20 : *Ecce sto ad ostium, et pulso.* Sed non in quocumque, imo *in Domino,* quia ipsa præparatio mentis humanæ est ex virtute divina. Nam licet facilitas qua mentes præparantur, sit causa conversionis, tamen ipsius facilitatis et præparationis causa est Deus. Thren., ult., 21 : *Converte nos, Domine, ad te, et convertemur.* Cum, inquam, ita esset *apertum mihi ostium in Domino, non habui requiem spiritui meo,* id est non potui facere quod spiritus meus volebat, id est dictabat. Tunc enim dicitur habere spiritus requiem quando efficit quod vult, sicut tunc dicitur caro requiescere quando habet quod concupiscit. Luc., XII, 19 : *Anima mea, habes multa bona posita in annos plurimos : requiesce.* Apostolus non dicit : *Non habui requiem* carni meæ vel corpori, sed *spiritui meo,* id est voluntati meæ spirituali, quæ est ut Christum firmem in cordibus hominum. Et impediebar, quia videbam corda parata et disposita, et non poteram prædicare [1]. Sed quare non habuit requiem spiritui suo, subdit : *Eo quod non inveni Titum fratrem meum,* id est propter absentiam Titi, et hoc duplici de causa. Una causa est quod licet Apostolus sciret omnes linguas, ita ut diceret, I Corinth., XIV, 10 : *Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor ;* tamen magis expeditus et edoctus erat in lingua hebræa quam in græca, Titus autem magis in græca : et ideo volebat eam habere præsentem ut prædicaret in Troade. Et quia erat absens, nam Corinthii detinuerant eum, dicit : *Non habui requiem spiritui meo.* Sed quia dona Dei non sunt imperfecta, et donum linguarum fuit specialiter apostolis collatum ad prædicandum per totum mundum, Psalm. XVIII, 5 : *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum ;* ideo alia causa est melior, quæ est, quia Apostolo imminebant in Troade multa facienda. Nam ex una parte imminebat ei prædicare his qui parati erant recipere Christum per fidem ; ex alia parte imminebat ei resistere adversariis qui impediebant ; et ideo, quia ipse non poterat solus ista facere, angustiabatur de absentia Titi, qui institisset prædicationi et conversioni bonorum, et Apostolus restitisset adversariis. Et specialiter etiam hoc scribit eis, ut innuat quod non solum prima causa dilationis suæ fuit ex eis, sed etiam secunda ; nam ipsi propter duritiam et dis-

[1] Al. : « et impediebatur, quia videbat corda parata et disposita, et non poterat prædicare. »

sensionem eorum, detinuerant tanto tempore Titum; et ideo dicit : *Et quod non inveni Titum fratrem,* vel in Christo, vel coadjutorem. Proverb., XVIII, 19 : *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma.* Et quia non inveni Titum in Troade, non remansi ibi, *sed valefaciens eis* qui erant conversi, et in quibus ostium apertum erat, *profectus sum in Macedoniam,* ubi credebam eum invenire. Causa autem eundi in Macedoniam [1], legitur Actor., XVI, 9 : ubi dicitur quod *vir Macedo quidam erat stans, et deprecans eum, et dicens : Transiens in Macedoniam, adjuva nos.*

Consequenter cum dicit : *Gratias autem Deo,* etc., ponit profectum sui processus, et circa hæc duo facit : primo enim, describit ordinem sui processus ; secundo, excludit ab isto processu pseudoapostolos, ibi : *Ad hoc quis tam idoneus ?* Circa primum duo facit. Primo, insinuat profectum quem faciebat : secundo, exponit quoddam quod dixerat, ibi : *Christi bonus odor sumus Deo.* Circa primum sciendum quod Apostolus profectum et fructum quem faciebat, non attribuit sibi, neque propriæ virtuti, sed Deo. I Corinth., XV, 10 : *Abundantius omnibus laboravi ; non ego, sed gratia Dei mecum.* Et ideo dicit : *Gratias autem Deo,* scilicet ago, I Thessal., V, 18 : *In omnibus gratias agite.* Ephes., V, 20 : *Gratias agentes semper pro omnibus, qui semper triumphat nos in Christo Jesu,* id est, triumphare nos facit in prædicatione Christi, contra adversarios. Ubi sciendum est quod prædicatores veritatis duo debent facere, scilicet exhortari in doctrina sacra et contradicentem devincere, et hoc dupliciter : disputatione hæreticos, patientia vero persecutores. Unde per ordinem ista tangit hic Apostolus, et ideo dicit : *qui triumphat nos,* quantum ad contradicentes ; Rom., VIII, 37 : *In his omnibus superamus ;* et I Machab., III, 19 : *Non in fortitudine exercitus victoria belli, sed de cœlo fortitudo est ; et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco,* quantum ad exhortationem sacræ doctrinæ. Sed *odorem notitiæ suæ* exponit *Glossa.* Id est Filium suum. Sed melius est ut hoc dicatur ad differentiam notitiæ de Deo quam faciunt aliæ scientiæ, et quam facit fides. Nam notitia de Deo quæ habetur per alias scientias, illuminat intellectum solum, ostendens quod Deus est causa prima, quod est unus et sapiens, etc.; sed notitia de Deo quæ habetur per fidem, et illuminat intellectum et delectat affectum, quia non solum dicit quod Deus est prima causa, sed quod est salvator noster, quod est redemptor, quod diligit nos, et quod est incarnatus pro nobis, quæ omnia affectum inflammant. Et ideo dicendum quod *odorem notitiæ suæ,* id est notitiam suæ suavitatis, credenti *per nos in omni loco manifestat,* quia iste odor longe lateque diffunditur. Eccli., XXIV, 23 : *Ego quasi vitis fructificavi suavitatem odoris.* Gen., XXVII, 27 : *Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni.* Quia vero aliqui possent dicere : Quid est odor Dei in omni loco ? nam multa loca sunt in quibus non recipitur prædicatio nostra ; ideo Apostolus exponit, dicens : Non curo, quia sive recipiant prædicationem, sive non, tamen notitia Dei manifestatur ubique per nos, *quia sumus bonus odor Christi Deo,* id est ad honorem Dei ; et loquitur ad similitudinem legis, ubi dicitur quod sacrificium fiat in odorem suavitatis suavissimum Deo, quasi dicat : Nos sumus holocaustum, quod offertur Deo in odorem suavitatis ; et tam *in his qui salvi fiunt,* ut scilicet non pereant, quod est eis a Deo, quam *in hos qui pereunt,* quod est eis ex seipsis. Unde Osæe, XIII, 9 : *Perditio tua, Israel, ex te : tantummodo in me auxilium tuum.* Sed est ne odor bonis et malis eodem modo ? Non ; sed *aliis quidem est odor mortis in mortem,* id est invidiæ et malitiæ, occasionaliter ducentis eos in mortem æternam, illis scilicet qui invidebant bonæ famæ Apostoli, et impugnabant prædicationem Christi et conversionem fidelium. Luc., II, 34 : *Positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur. Aliis autem odor vitæ,* dilectionis et bonæ opinionis, ducentis eos *in vitam* æternam, scilicet illis qui gaudent et convertuntur ad prædicationem Apostoli. I Corinth., I, 18 : *Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est; his autem qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus est.* Sic ergo ex odore Apostoli, boni vivunt, mali moriuntur, sicut legitur quod ad odorem vinearum florentium moriuntur serpentes.

Consequenter cum dicit : *Sed ad hæc quis tam idoneus?* excludit ab isto profectu pseu-

[1] Al. : « essendi in Macedonia. »

doapostolos, dicens : *Quis*, illorum pseudoapostolorum[1], *est tam idoneus ad ista*, scilicet quæ apostoli veri facimus? quasi dicat, nullus. Ps. CXXXVIII, 17 : *Nimis honorati sunt amici tui Deus.*

Sed contra. Prov., XXVII, 2, *Laudet te alienus, et non os tuum ; extraneus, et non labia tua.* Ad hoc respondet Gregorius, *Super Ezech.*, quod sancti duplici ex causa seipsos laudant, et non propter gloriam suam et vanitatem. Prima causa est ut non desperent in tribulationibus ; sicut Job, quando amici nitebantur eum ad desperationem inducere, reduxit ad memoriam suam bona quæ fecerat, ut confortatus non desperaret ; unde dicebat cap. XXXI, 1 : *Pepigi fœdus cum oculis meis ut non cogitarem quidem de virgine.* Legitur etiam de quodam sancto patre quod, quando tentabatur de desperatione, reducebat ad memoriam bona quæ fecerat, ut confortaretur ; quando tentabatur de superbia, reducebat ad memoriam mala, ut humiliaretur. Secunda causa est propter utilitatem, ut scilicet haberetur in majori fama, et citius crederetur doctrina sua. Et propter hanc causam hic Apostolus laudat se. Nam Corinthii præferebant sibi pseudoapostolos, et condemnabant eum, et ideo non sic obediebant sibi. Ut ergo non vilipenderent eum, sed obedirent sibi, præfert se eis, et laudat se, et dicit : *Sed ad hæc quis tam idoneus* sicut nos ? Non[2] pseudoapostoli : quia licet ipsi prædicent, tamen adulterant verbum Dei, quod nos non facimus ; unde dicit : *Non sumus sicut plurimi*, scilicet pseudoapostoli, *adulterantes verbum Dei*, admiscendo contraria sicut hæretici, qui, licet confiteantur Christum, tamen non dicunt eum esse verum Deum ; sic faciunt pseudoapostoli, qui dicunt cum Evangelio debere observari legalia. Item *non adulterantes verbum Dei*, id est prædicantes vel propter quæstum, vel propter favorem laudis. Sic enim mulieres adulteræ dicuntur, quando recipiunt semen ex alio viro ad propagationem prolis. In prædicatione autem semen nihil aliud est quam finis, seu intentio tua, vel favor gloriæ propriæ. Si ergo finis tuus est quæstus ; si intentio tua est favor gloriæ propriæ, adulteras verbum Dei. Hoc faciebant pseudoapostoli qui propter quæstum prædicabant. Infra, IV, 2 : *Neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.* Apostoli autem prædicabant neque propter quæstum neque propter gloriam propriam, sed propter laudem Dei et salutem proximi ; et ideo subjungit : *sed ex sinceritate,* id est sincera intentione, non pro quæstu, et sine admixtione corruptionis. Supra, I, 12 : *Ex sinceritate Dei ... conversati sumus in hoc mundo.* Ponit autem triplicem rationem hujus sinceritatis. Prima ratio sumitur ex dignitate mittentis. Nuntium enim veritatis decet vera loqui ; et ideo dicit : *ex Deo,* id est illa sinceritate, quæ est digna nuntio Dei. I Petr., IV, 2 : *Si quis loquitur, quasi sermones Dei.* Secunda sumitur ex auctoritate præsidentis, cui astat ; ideo dicit : *coram Deo,* coram quo ex sinceritate loqui debemus. III Reg., XXVII, 1 : *Vivit Dominus, in cujus conspectu sto.* Tertia sumitur ex dignitate materiæ de quo loquitur, nam prædicatio Apostolorum est de Christo ; et ideo debet esse sincera, sicut et ipse Deus et Christus ; et ideo dicit : *in Christo* solum, non de legalibus, ut pseudoapostoli faciunt. I Cor., II, 2 : *Neque existimavi me scire aliquid inter vos nisi Christum, et hunc crucifixum.*

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

Incipimus iterum nosmetipsos commendare? Aut numquid egemus, sicut quidam, commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis? Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris, quæ scitur et legitur ab omnibus hominibus; manifestati quod epistola estis Christi ministrata a nobis, et scripta non atramento, sed spiritu Dei vivi ; non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum, non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.

[1] Al. omittitur « illorum pseudoapostolorum. » — [2] Al. : « pseudo » tantum, et sic per reliquum lectionis.

Postquam Apostolus suam excusationem posuit, in qua benevolentiam captavit auditorum, hic consequenter prosequitur suam intentionem, scilicet tractans de ministris Novi Testamenti, et circa hoc duo facit : primo enim, commendat dignitatem bonorum ministrorum ; secundo vero, exaggerat malitiam malorum ministrorum, et hoc a x cap. et deinceps. Circa primum duo facit : primo enim, commendat ministerium Novi Testamenti : secundo, commendat usum hujus ministerii in aliis exhortando eos ad hoc, ibi, VI cap. : *Adjuvantes autem exhortamur ne in vacuum gratium Dei recipiatis.* Circa primum commendat [1] hujusmodi ministerium Novi Testamenti ex tribus. Primo ex dignitate, in illo cap. ; secundo [2] ex usu, cap. IV, ibi : *Ideo habentes administrationem ....., non deficimus ;* tertio, ex præmio [3] v cap., ibi : *Scimus autem quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur quod ædificationem Deo habemus.* Circa primum duo facit. Primo, removet quamdam objectionem ; secundo, commendat ministros Novi Testamenti, ibi : *Qui et idoneos nos fecit ministros Novi Testamenti.* Circa primum sciendum est quod Apostolus intendit commendare ministros Novi Testamenti, quorum ipse erat unus ; et ideo ne Corinthii objicerent sibi quod in hoc vellet commendare seipsum, statim excludit, dicens : *Incipimus iterum nosmetipsos commendare ?* ubi duo facit. Primo, movet quæstionem ; secundo, respondet, ibi : *Aut* [4] *numquid egemus ..... commendatitiis epistolis ad vos ?* Quæstio sua talis est. Dico quod non sumus adulterantes verbum Dei, sicut pseudo, sed ex sinceritate, sicut ex Deo. Sed numquid hoc dicendo : *incipimus iterum nos commendare ?* id est dicimus ista, ut velimus nostram gloriam quærere et non Dei ? Et dicit : *iterum*, quia in Epistola prima commendaverat se satis, cum dixit cap. III, 10 : *Ut sapiens architectus fundamentum posui.* Non ergo hoc dicimus ut quæramus gloriam nostram, sed Dei, Prov., XXVII, 2 : *Laudet te alienus, et non os tuum ; extraneus, et non labia tua.* Huic autem quæstioni respondet, cum dicit : *Aut numquid egemus ....., commendatitiis epistolis ad vos ?* et ostendit quod non libenter commendat se, et circa hoc duo facit. Primo, ostendit quod non indiget commendatione hominum ; secundo, quod neque hoc requirit ipse ab eis, ibi : *Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum.* Circa primum duo facit. Primo, ostendit quod non indiget commendatione eorum ad gloriam propriam ; secundo, hujus causam assignat, ibi : *Epistola nostra vos estis.* Dicit ergo : Dico quod non incipimus commendare nosmetipsos, quia non indigemus commendatione, et hoc est quod dicit : *Aut numquid egemus nos*, veri ministri, *sicut quidam*, scilicet pseudo, *commendatitiis epistolis,* id est laudibus missis, *ad vos,* ab aliis, *aut ex vobis,* aliis missis ?

Sed contra. Col., IV, 10 : dicitur : *Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandatum, salutat vos.* Etiam legati Papæ semper portant litteras commendatitias. Non est ergo malum.

Respondeo dicendum quod accipere litteras hujusmodi a personis famosis, ut solum per illas commendentur et honorentur, quousque ipsi ex bonis operibus suis veniant in notitiam, hoc non est malum ; hoc faciunt legati Papæ. Apostolus vero ita jam erat notus et commendatus apud istos per opera sua, quod non indigebat litteris commendatitiis.

Et ideo statim causam hujus assignans, subdit : *Epistola nostra vos estis,* quasi dicat : Ego habeo bonas litteras, non indigeo aliis. Et ideo circa hoc duo facit : primo enim, ostendit quæ sit ista littera quam habet ; secundo, exponit hoc idem, ibi : *Manifestati quod Epistola estis Christi.* Circa primum duo facit. Primo, ostendit quæ sit illa littera ; secundo, ostendit eam esse sufficientem ad commendationem propriam, ibi : *Scripta in cordibus nostris.* Dicit ergo sic : *Epistola nostra vos estis,* id est epistola per quam manifestatur dignitas nostra, qua nos commendamur, ita ut epistolis aliis non indigeamus. Supra, I, 14 : *Gloria nostra vos estis.* Gal., VI, 14 : *Filioli mei, quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis.* Sed hæc epistola est sufficiens ? Ita, quia *scripta in cordibus nostris,* ubi duo tangit, sufficientiam litterarum hujusmodi causantia. Unum est quod intelligatur et sciatur ab eo pro quo mittitur ;

[1] Al. : « primo commendat. » — [2] Al. deest « secundo. » — [3] Al : « et ex præmio. » — [4] Al. : « scilicet » aut, etc.

alias adhuc quæreret, nisi sciret se eam habere, et quantum ad hoc dicit : *Scripta in cordibus nostris,* quia semper vos habemus in memoria, habentes de vobis specialem curam. Philip., I, 7 : *Eo quod habeam vos in corde.* Secundum est quod ille cui mittitur legat et sciat eam ; alias non curaret de commendatione ejus, et quantum ad hoc dicit : *Quæ scitur et legitur ab omnibus hominibus. Scitur,* inquam, quia per nos instituti estis et conversi ; *legitur* autem, quia exemplo nostri etiam alii imitantur vos. Habac., II, 2 : *Scribe visum, et explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum.* Quomodo autem scitur hæc epistola, exponit dicens : *Manifestati quod epistola estis Christi,* et circa hoc tria facit. Primo, exponit cujus sit hæc littera ; secundo, quomodo sit scripta, et tertio, in quo. Cujus autem sit, sic ostendit, quia *Christi ;* et ideo dicit : *Manifestati quoniam estis Christi,* id est a Christo informati et inducti, scilicet principaliter et auctoritative. Matth., XXIII, 8 : *Unus est magister vester,* sed a nobis secundario et instrumentaliter ; et ideo dicit : *ministrata a nobis.* I Corinth., IV, 1 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi.* Ibid., III, 4 : *Quid igitur Cephas, quid vero Paulus? Ministri ejus cui credidistis.* Quomodo autem sit scripta, ostendit, quia *non atramento,* id est non admixta erroribus, sicut pseudoapostolorum ; non mutabilis et imperfecta, sicut vetus lex, quæ neminem *ad perfectum adduxit,* Hebr., VII, nam atramentum nigrum est per quod intelligitur error ; et delebile, per quod intelligitur mutabilitas. Non, inquam, atramento est scripta, *sed Spiritu Dei vivi,* id est Spiritu sancto, quo vivitis, et quo docente instructi estis. Ephes., I, 13 : *In quo signati estis Spiritu promissionis sancto.* Ubi autem sit scripta, insinuat subdens : *Non in tabulis lapideis,* sicut lex vetus, ut excludat duritiem, quasi dicat : Non in lapideis cordibus habentibus duritiem, sicut Judæi. Act., VII : *Dura cervice et incircumcisis cordibus et auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis; sed in tabulis cordis carnalibus,* id est in cordibus latis ex caritate et *carnalibus,* id est mollibus ex affectu implendi et intelligendi. Ezech., XXXVI, 26 : *Auferam a vobis cor lapideum, et dabo vobis cor carneum.*

Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum. Apostolus supra excusavit se, quod non quærebat gloriam suam, quia non indigebat ea ; hic vero probat quia ipse non quærit gloriam propriam ; imo omnia bona quæ facit, non attribuit sibi, sed Deo, et circa hoc duo facit. Primo enim, attribuit omnia bona quæ habet et facit, Deo ; secundo, causam hujus assignat, ibi : *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis.* Dicit ergo primo : Dico quod non egemus epistolis commendatitiis, et quod vos estis epistola nostra ministrata a nobis. Nec etiam quærimus gloriam nostram, sed Christi, et *fiduciam talem,* id est dicenti talia, *habemus ad Deum,* id est, referimus in Deum, vel fiduciam tendentem in Deum, ex cujus viribus hoc dico, quia ipse in me operatur, quam quidem fiduciam habemus *per Christum per quem accessum habemus ad Patrem,* ut dicitur Roman., V, qui univit nos Deo. Hier., XVII, 7 : *Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus.* Et quia unitus Deo per Christum, habeo hanc fiduciam. Psal. XI, 6 : *Fiducialiter agam in eo.* Causa autem hujus fiduciæ est, quia quidquid ego facio, etiam ipsum principium operis Deo attribuo. Et ideo dicit : *Non quod simus sufficientes cogitare* saltem, non dicere vel implere. Nam in quolibet processu operis, primo est assensus, qui fit cogitando, deinde collatio per verbum, et postmodum impletio per opus ; unde si nec cogitare quis a se habet[1], sed a Deo ; non est dubium quod non solum perfectio operis boni est a Deo, sed etiam inchoatio. Phil., I, 6 : *Qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu.* Et hoc est contra Pelagianos dicentes quod inchoatio boni operis est ex nobis, sed perfectio est a Deo. Isa., XXVI, 12 : *Omnia opera nostra operatus es nobis, Domine.* Sed ex hoc ne videatur tollere libertatem arbitrii, dicit : *A nobis, quasi ex nobis,* quasi dicat : Possum quidem aliquid facere quod est liberi arbitrii, sed hoc quod facio, non est ex me, sed a Deo, qui hoc ipsum posse confert, ut sic et libertatem hominis defendat, cum dicit : *a nobis,* id est a nostra parte, et divinam gratiam commendet, dum dicit : *quasi ex nobis,* scilicet procedat, sed a Deo. Hoc etiam Philosophus vult quod

[1] Al. : « unde fit ut sic nec cogitare quis a se habeat, » etc.

nunquam homo per liberum arbitrium potest quoddam bonum facere sine adjutorio Dei. Et ratio sua est, quia in his quæ facimus quærendum est illud propter quod facimus. Non est autem procedere in infinitum, sed est devenire ad aliquid primum [1], puta ad consilium. Sic ergo bonum [2] facio, quia consilium mihi inest ad hoc, et hoc est a Deo. Unde dicit quod consilium boni est ab aliquo quod est supra hominem, movens eum ad bene operandum, et hoc est Deus, qui et homines movet, et omnia quæ agunt, ad actiones suas, sed aliter et aliter. Cum enim hujusmodi motus sit quoddam receptum in moto, oportet quod hoc fiat secundum modum suæ naturæ, id est rei motæ [3]. Ea ergo quorum natura est ut sint liberæ voluntatis, dominium suarum actionum habentia, movet libere ad operationes suas, sicut creaturas rationales et intellectuales ; alia autem non libere, sed secundum modum suæ naturæ. Licet autem non simus sufficientes cogitare aliquid a nobis, tanquam ex nobis, tamen habemus aliquam sufficientiam, qua scilicet bonum possimus velle et credere incipiamus ; et hoc a Deo est. I Corinth., xv, 7 : *Quid habes quod non accepisti ?*

LECTIO II.

Qui et idoneos nos fecit ministros Novi Testamenti, non littera, sed spiritu. Littera enim occidit, spiritus autem vivificat. Quod si ministratio mortis litteris deformata in lapidibus fuit in gloria, ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus, quæ evacuatur; quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria? Nam si ministratio damnationis in gloria est, multo magis abundat ministerium justitiæ in gloria. Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam. Si enim quod evacuatur, per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria est.

Commendato ministerio Novi Testamenti hic consequenter commendat ministros ejus ; et primo ponit duo, quæ respondent verbis præmissis. Præmiserat enim donum a Deo acceptum, cum dixit : *Sufficientia nostra ex Deo est,* et fiduciam ex dono conceptam, cum dixit : *Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum.* Primo ergo, determinat ea quæ pertinent ad donum perceptum ; secundo, ea quæ ad fiduciam conceptam, ibi : *Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur.* Circa primum tria facit. Primo, ostendit donum a Deo susceptum, scilicet ministerium Novi Testamenti ; secundo, describit Novum Testamentum, ibi : *Non littera, sed spiritu ;* tertio, ex dignitate Novi Testamenti ostendit dignitatem ministrorum ejus, ibi : *Si ministratio mortis ... fuit in gloria ..., quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?* Dicit ergo : Dico quod sufficientia nostra ex Deo est, *qui et fecit nos idoneos ministros Novi Testamenti.* Isa., LXI, 6 : *Ministri Dei nostri, dicetur vobis.* Et in hoc tenemus locum angelorum : Psal. CIII, 4 : *Qui angelos facis tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem.* Sed non solum fecit nos ministros, sed idoneos. Deus enim cuilibet rei dat ea per quæ possit consequi perfectionem suæ naturæ. Unde, quia Deus constituit ministros Novi Testamenti, dedit etiam eis idoneitatem ad hoc officium exercendum, nisi sit impedimentum ex parte recipientium. Supra, II, 16 : *Et ad hæc quis tam idoneis?* scilicet sicut apostoli a Deo instituti. Hoc autem Novum Testamentum quid sit, describit subdens : *Non littera, sed spiritu,* et describit ipsum quantum ad duo : scilicet quantum ad illud in quo consistit, et quantum ad causam propter quam datum est, ibi : *Littera enim occidit, spiritus autem vivificat.* Circa primum sciendum est quod Apostolus loquitur profunde ; dicitur enim Hier., III, 31 : *Feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris ;* et post : *Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum superscribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum.* Vetus ergo Testamentum scribitur in libro, postmodum sanguine aspergendo, ut dicitur Hebr., IX, 19 : *Accepit sanguinem, et aspersit librum et omnem populum, dicens : Hic est sanguis Testamenti quod mandavit ad vos Deus.* Et sic patet quod vetus Lex est testamentum litteræ, sed

[1] Al. deest « primum. » — [2] Al. : « hoc bonum. » — [3] Al. omittitur « id est rei motæ. »

Novum Testamentum est testamentum Spiritus sancti, quo *caritas Dei diffunditur in cordibus nostris*, ut dicitur Roman., v. Et sic dum Spiritus sanctus facit in nobis caritatem, quæ est plenitudo legis, est Testamentum Novum, *non littera*, id est per litteram scribendum, *sed spiritu*, id est per spiritum, qui vivificat. Roman., viii, 2 : *Lex spiritus vitæ*, id est vivificantis. Causa autem quare datum sit Novum Testamentum per spiritum subditur : *quia littera occidit*, occasionaliter, nam littera legis dat solam cognitionem peccati. Rom., iii, 20 : *Per legem enim*[1] *cognitio peccati*. Ex hoc autem quod cognosco peccatum solum, duo sequuntur. Nam lex, dum per eam cognoscitur, non reprimit concupiscentiam, sed magis occasionaliter auget, inquantum concupiscentia ferventius fertur in rem prohibitam. Unde hujusmodi cognitio, nondum destructa causa concupiscentiæ, occidit ; hinc vero addit prævaricationem. Nam gravius est peccare contra legem scriptam et naturalem simul, quam contra legem naturalem solum. Rom., vii, 8 : *Occasione accepta* (non data) *peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam*. Licet autem occasionaliter occidat, inquantum scilicet auget concupiscentiam et addit prævaricationem, non tamen est mala lex vetus, quia ad minus prohibet mala ; est tamen imperfecta, inquantum non removet causam. Est ergo lex sine spiritu interius imprimente legem in corde, occasio mortis ; et ideo necessarium fuit dare legem spiritus, qui caritatem in corde faciens vivificet. Joan., vi, 64 : *Spiritus est qui vivificat*.

Consequenter ex his ostendit dignitatem sui ministerii, et circa hoc duo facit. Primo, ostendit quod ministerium Novi Testamenti præfertur ministerio Veteris Testamenti ; secundo, quod non solum præfertur, sed quod ministerium Veteris Testamenti quasi nihil habet de gloria in comparatione ad Novum, ibi : *Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam*. Circa primum duo facit. Primo, ostendit quod ministerium Novi Testamenti præfertur Veteri ; secundo, rationem hujus assignat, ibi : *Nam si ministratio damnationis in gloria est, multo magis abundat ministerium justitiæ in gloria*. Circa primum sciendum est quod Apostolus argumentatur ex hoc quod habetur Exod., xxxiv, ubi littera nostra habet quod Moyses habebat faciem cornutam, ita quod non possent filii Israel prope accedere. Alia littera habet *faciem splendidam*, quod melius dicitur. Non enim intelligendum est eum habuisse cornua ad litteram, sicut quidam eum pingunt, sed dicitur cornuta propter radios, qui videbantur esse quasi quædam cornua. Arguitur autem ex hoc sic, et primo per unum simile, et est locus a minori. Constat enim quod si aliquid quod minus est, habet aliquid de gloria, quod multo magis illud quod est majus ; sed Vetus Testamentum est minus quam Novum ; cum ergo illud fuerit in gloria, ita ut non possent filii Israel prope accedere, videtur quod multo magis Novum est in gloria. Quod autem Vetus Testamentum minus sit Novo, probat tripliciter. Primo, quantum ad effectum, quia illud est testamentum mortis, istud vitæ, ut dictum est ; et quantum ad hoc dicit : *Si ministratio mortis*, id est Vetus, quæ est occasio mortis, et hoc respondet ei quod dicitur : *Littera occidit, spiritus autem vivificat*. Secundo, quantum ad modum tradendi, quia Vetus fuit tradita litteris in tabulis lapideis, Nova vero fuit impressa spiritu in cordibus carnalibus, et hoc innuit cum dicit : *Litteris deformata*, id est perfecte formata, *in lapidibus*, id est in tabulis lapideis. Et hoc respondet ei quod dicitur : *Non littera, sed spiritu*. Tertio, quantum ad perfectionem, quia gloria Veteris Testamenti sine fiducia est, quia neminem ad perfectum adduxit lex ; in Novo vero est gloria cum spe melioris gloriæ, scilicet sempiternæ. Isa., li, 6 : *Salus mea in simpiternum erit*. Et hoc innuit cum dicit, *quæ evacuatur*. Galat., v, 2 : *Quod si circumcidimini, Christus nihil vobis proderit*. Conclusio ponitur cum dicit : *Quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria ?* quod planum est.

Horum autem rationem assignat consequenter, cum dicit : *Nam si ministratio damnationis in gloria est, multo magis abundat ministerium justitiæ in gloria*. Et est ratio sua talis : Gloria magis debetur justitiæ quam damnationi. Sed ministerium Novi Testamenti est ministerium justitiæ,

[1] Al. : *autem*.

quia justificat interius vivificando ; ministerium autem Veteris Testamenti, est ministerium damnationis occasionaliter ; supra eodem : *Littera occidit, spiritus autem vivificat.* Cum ergo *ministratio damnationis,* id est ministratio Veteris Testamenti, quæ occasionaliter est causa damnationis, ut dictum est, *est in gloria,* quæ apparuit in facie Moysi, constat quod *multo magis abundat* in gloria, id est dat abundantem gloriam ministris ejus, *ministerium justitiæ,* id est Novi Testamenti, per quod datur spiritus per quem est justitia et consommatio virtutum. Proverb., III : *Sapientes gloriam possidebunt.*

Consueverunt hoc in loco fieri quæstiones de comparatione Moysi et Pauli ; sed si recte considerentur verba Apostoli, non sunt necessariæ, quia hic non fit comparatio personæ ad personam, sed ministerii ad ministerium.

Sed quia possent pseudoapostoli dicere quod licet majus ministerium sit Novi Testamenti quam ministerium Veteris Testamenti, non tamen est multo majus ; et ideo bonum est quod illi ministerio et isti intendamus, quod et faciebant, quia simul servabant legalia cum Evangelio ; ideo hic consequenter Apostolus hoc improbat, cum dicit : *Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam,* et circa hoc duo facit : primo enim, ostendit quod ministerium Novi Testamenti absque aliqua comparatione excedit ministerium Veteris ; secundo, causam hujus assignat, ibi : *Si enim quod evacuatur, per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria est.* Dicit ergo : Dixi quod ministerium justitiæ abundat in gloria, et intantum quod gloria veteris ministerii non est dicenda gloria, *quia nec glorificatum est quod claruit in hac parte,* quod dupliciter exponitur. Primo modo sic. *Quia nec glorificatum est quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam,* id est illa gloria nihil est in comparatione ad istam Novi Testamenti, quia illa gloria non est omnibus ministris collata, sed solum Moysi, et non claruit in toto Moyse, sed *in parte,* id est in facie solum particulariter ; et ideo *nec glorificatum est,* id est nec glorificari debet, *propter excellentem gloriam,* id est comparatione excellentis gloriæ Novi Testamenti, quæ abundat gratia, ut per eam purificati homines possint videre non gloriam hominis, sed Dei. Secundo modo, ut punctetur sic : *Nec glorificatum est quod claruit,* quasi dicat : Nam *in hac parte,* id est in respectu hujus naturæ particularis, quod sumus servi, *non est glorificatum,* id est non gloriosum, illud quod claruit in Veteri Testamento ; et hoc *propter excellentem gloriam,* quæ est in Novo quia illa est gloria Dei Patris.

Hujus autem causam assignat consequenter, cum dicit : *Si enim quod evacuatur, per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria est.* Et est ratio sua talis : Illud quod datur ut transeat, nihil est in respectu ad illud quod datur ut semper maneat. Si ergo Testamentum Vetus, *quod evacuatur,* id est tollitur, I Corinth., XIII : *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est ; per gloriam est* Moysi ministratum, saltem per particularem gloriam ; et constat quod Testamentum Novum *manet,* quia hic inchoatur et perficitur in patria ; Luc., XXI, 33 : *Cœlum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt, erit multo magis in gloria* æterna, in qua perficietur, erit, inquam, nobis qui sumus ejus ministri.

LECTIO III.

Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur, et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus quod evacuatur. Sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet non revelatum (quoniam in Christo evacuatur) sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen. Dominus autem Spiritus est. Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini speculantes in eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tanquam a Domini Spiritu.

Positis his quæ pertinent ad commendationem doni percepti a Deo, hic consequenter ponit ea quæ pertinent ad commendationem fiduciæ de ipso dono conceptæ. Circa hoc autem duo facit. Primo, ponit fiduciam ex dono conceptam ; se-

cundo, vero, comparat fiduciam Veteris et Novi Testamenti, ibi, *et non sicut Moyses.* Dicit ergo primo : *Habentes igitur talem spem,* ex hoc scilicet quod nobis dictum est, scilicet videndi gloriam Dei. Rom., VIII, 24 : *Spe enim salvi facti sumus; multa fiducia utimur,* id est, confidenter operamur ea quæ pertinent ad usum hujus ministerii, ex quo crescit nobis spes. Prov., XXVIII, 1 : *Justus, quasi leo confidens, absque terrore erit.* Hier., XVII, 7 : *Benedictus vir qui confidit in Domino.*

Consequenter, sicut prætulit donum dono, ita præfert fiduciam Novi Testamenti fiduciæ Veteris Testamenti, cum dicit : *Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam,* et circa hoc duo facit. Primo, proponit factum in Veteri Testamento; secundo exponit, ibi : *Quod evacuatur.* Factum autem quod proponit, legitur Exod., XXXIV, ubi dicitur, quod Moyses quando loquebatur ad populum, velabat faciem suam, quia propter claritatem vultus ejus, non poterant respicere in eum filii Israel; et ideo dicit : *Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam,* quasi dicat : Dico *quod utimur multa fiducia,* et tanta quod non accidit nobis, *sicut Moyses* faciebat eis, scilicet non revelando faciem suam populo, quia nondum venerat tempus revelandi claritatem veritatis. Habemus ergo nos fiduciam absque velamine. Consequenter exponit hoc quod dixerat de velamine, dicens : *quod evacuatur;* velamen enim illud erat obscuritas figurarum, quæ per Christum evacuata est. Et circa hoc tria facit : primo enim ponit evacuationem hujus velaminis; secundo, quomodo hæc evacuatio habet locum in Judæis, ibi : *Sed obtusi sunt sensus eorum;* tertio, quomodo hæc evacuatio habet locum in ministris Novi Testamenti, ibi : *Nos vero revelata facie gloria Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur.* Dicit ergo quod *Moyses ponebat velamen,* scilicet figuræ, *super faciem suam, quod* scilicet velamen *evacuatur,* id est tollitur per Christum, scilicet implendo in veritate quod Moyses tradidit in figura, quia omnia in figura contingebant illis. Sic enim Christus per mortem suam removit velamen de occisione agni paschalis. Et ideo statim cum emisit spiritum, velum templi scissum est. Item in mittendo Spiritum sanctum in corda credentium, ut intelligerent spiritualiter quod Judæi carnaliter intelligunt. Et hoc velamen removit cum aperuit eis sensum ut intelligerent Scripturas, Luc., ult. Qualem autem effectum habeat in Judæis hæc evacuatio, ostendit dicens : *Sed obtusi sunt sensus eorum,* et circa hoc duo facit. Primo, ostendit quod remotum ab illis non fuit in statu infidelitatis; secundo, ostendit quod removebitur in eorum conversionem, ibi : *Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen.* Circa primum duo facit. Primo, ostendit rationem quare hæc evacuatio non habet locum [1] in Judæis; secundo, ex hoc ostendit eos adhuc habere velamen, ibi : *Sed usque in hodiernum diem idipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet non revelatum.* Dicit ergo quod evacuatur in his qui credunt, sed non quantum ad Judæos infideles, et ratio hujus est, quia *obtusi sunt sensus eorum,* id est, ratio eorum hebes est, et sensus eorum imbecilles et obtusi sunt, nec possunt videre claritatem divini luminis, id est divinæ veritatis, absque velamine figurarum. Et hujus ratio est, quia claudunt oculos ut non videant, quia velum templi scissum est. Et ideo est ex eorum culpa infidelitatis, non ex defectu veritatis, quia remoto velamine omnibus aperientibus oculos mentis, per fidem clarissime veritas [2] manifestatur. Rom., XI, 25 : *Cæcitas ex parte contingit in Israel.* Joan., IX, 39 : *In judicium veni in hunc mundum, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant.* Sic enim prophetaverat Isa., VI, 10 : *Excæca cor populi hujus, et aures ejus aggrava, et oculos ejus claude, ne forte videat oculis suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur, et sanem eum.* Et vere intantum obtusi sunt sensus eorum, ut veritatem nobis manifestatam, *usque in hodiernum diem* non intelligant; sed *idipsum velamen,* quod erat in Veteri Testamento, antequam velum templi scissum esset *in lectione Veteri Testamenti manet* [1], quia non aliter intelligunt illud quam ante, quia adhuc innituntur figuris, ut veritatem non revelent, id est non intelligant. Sic velamen Dei, non figuram, sed veritatem credunt, *quod* scilicet *evacuatur* quantum ad fideles, et quantum in se est, omnibus *per*

[1] Al. : « effectum. » — [2] Al. omittitur : « veritas. »

Christum, id est in fide Christi, sed in eis manet[1], quia non credunt venisse Christum.

Consequenter cum dicit : *Sed usque in hodiernum diem idipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet,* ostendit quomodo adhuc apud Judæos est velamen quantum ad infideles, licet remotum sit per Christum. Circa quod sciendum est quod velamen dicitur apponi alicui dupliciter : aut quia apponitur rei visæ, ne possit videri, aut quia apponitur videnti ne videat. Sed Judæis in veteri lege utroque modo appositum erat velamen. Nam et corda eorum excæcata erant ne cognoscerent veritatem, propter eorum duritiem, et Vetus Testamentum nondum completum erat, quia nondum veritas venerat. Unde in signum hujus, velamen erat in facie Moysi, et non in faciebus eorum. Sed, veniente Christo, velamen remotum est a facie Moysi, id est a Veteri Testamento, quia jam impletum est, sed tamen non est remotum a cordibus eorum; et hoc est quod dicit : *Sed usque in hodiernum diem ... manet,* quasi dicat : Amotum est a fidelibus Veteris Testamenti velamen, sed adhuc, *cum legitur Moyses,* id est cum exponitur eis Vetus Testamentum, Act., xv, 21 : *Moyses a temporibus antiquis habet in singulis civitatibus qui eum prædicent in synagogis, ubi per omne sabbatum legitur : velamen,* id est cæcitas, *est positum super cor eorum.* Rom., xi, 25 : *Cæcitas ex parte contingit in Israel.*

Quando autem et quomodo removeatur ab eis illud velamen, ostendit consequenter, cum dicit : *Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen;* et primo, describit modum removendi hoc velamen ; secundo, rationem hujus reddit, ibi : *Dominus autem Spiritus est.* Dicit ergo quod illud velamen adhuc est in eis, sed non quod Vetus Testamentum sit velatum, sed quia corda eorum velata sunt. Et ideo ad hoc ut removeatur, nihil restat nisi quod convertantur, et hoc est quod dicit : *Cum autem conversus fuerit,* scilicet aliquis eorum ad Deum per fidem in Christum, ex ipsa conversione *auferetur velamen.* Isa., x, 21 : *Reliquiæ convertentur ad Deum fortem.* Et hoc idem habetur Rom., xi. Et nota quod cum ageret de cæcitate, loquitur in plurali; unde dicit : *Super corda eorum;* cum vero loquitur de conversione, loquitur in singulari, dicens : *Cum autem conversus,* ut ostendat eorum facilitatem ad malum et difficultatem ad bonum, quasi pauci convertantur. Ratio autem quare convertantur, et velamen removeatur hoc modo, est, quia Deus vult. Possent enim dicere quod velamen illud appositum est ex præcepto Domini, et ideo non potest removeri. Sed Apostolus ostendit quod non solum potest removeri, imo quia removetur per eum, qui est Dominus; et hoc est quod dicit : *Dominus autem Spiritus est,* quod potest dupliciter legi : Uno modo ut Spiritus teneatur ex parte subjecti, ut dicatur : *Spiritus,* id est Spiritus sanctus, scilicet qui est auctor legis, *est Dominus,* id est, operatur ex proprio libertatis arbitrio. Joan., iii, 8 : *Spiritus ubi vult spirat.* I Corinth., xii, 11 : *Dividens singulis prout vult. Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas :* quasi dicat : Quia Spiritus est Dominus, potest dare libertatem, ut possimus libere uti scriptura Veteris Testamenti absque velamine. Et ideo qui non habent Spiritum sanctum, non possunt libere uti. Galat., v, 13 : *Vos in libertatem vocati estis.* I Petr., ii, 16 : *Quasi liberi, et non quasi velamen habentes malitiæ libertatem.* Alio modo ut per Dominum intelligatur Christus, et tunc legitur sic : *Dominus,* id est Christus, *est Spiritus,* id est spiritualis potestatis, et ideo *ubi est Spiritus Domini,* id est lex Christi spiritualiter intellecta, non scripta litteris, sed per fidem cordibus impressa, *ibi est libertas,* ab omni impedimento velaminis.

Sciendum est autem quod occasione istorum verborum, scilicet : *Ubi Spiritus Domini, ibi libertas,* et illorum (I Timoth., i, 9), scilicet : *Justo lex non est posita,* aliqui erronee dixerunt quod viri spirituales non obligantur præceptis legis divinæ. Sed hoc est falsum, nam præcepta Dei sunt regula voluntatis humanæ. Nullus autem homo est, nec etiam angelus, cujus voluntatem non oporteat regulari et dirigi lege divina. Unde impossibile est aliquem hominem præceptis Dei non subdi. Hoc autem quod dicitur : *Justo lex non est posita,* exponitur, id est propter justos, qui interiori habitu moventur ad ea quæ lex Dei præcipit, lex non est posita, sed propter injustos, non quin etiam justi ad eam teneantur. Et simi-

[1] Al. : « non manet. »

liter : *Ubi Spiritus Domini, ibi libertas,* intelligitur : quia liber est qui est causa sui, servus autem est causa domini. Quicumque ergo agit ex seipso, libere agit; qui vero ex alio motus, non agit libere. Ille ergo qui vitat mala, non quia mala, sed propter mandatum Domini, non est liber; sed qui vitat mala, quia mala, est liber. Hoc autem facit Spiritus sanctus, qui mentem interius perficit per bonum habitum, ut sic ex amore caveat, ac si præciperet lex divina; et ideo dicitur liber non quin subdatur legi divinæ, sed quia ex bono habitu inclinatur ad hoc faciendum quod lex divina ordinat.

Deinde cum dicit : *Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini speculantes in eamdem imaginem transformamur,* ostendit quomodo Christi fideles sunt omnino liberi ab hoc velamine. Dicit ergo : Dico quod ab illis auferetur velamen hoc, cum aliquis conversus fuerit sicut nos, non aliquis, sed omnes qui sumus Christi fideles. Luc., VIII, 10 : *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis. Revelata facie,* non habentes velamen supra cor, sicut illi; et intelligitur per faciem cor seu mens; quia sicut per faciem videt quis corporaliter, ita per mentem spiritualiter. Psal. CXVIII : *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua. Gloriam Domini,* non Moysi; gloria enim significat claritatem, ut dicit Augustinus. Judæi autem videbant quamdam gloriam in facie Moysi ex hoc quod locutus est cum Deo; sed hæc gloria est imperfecta, quia non est claritas ex qua ipse Deus est gloriosus, et hoc est cognoscere ipsum Deum. Vel *gloriam Domini,* id est Filium Dei. Proverb., X, 1 : *Gloria patris, filius sapiens. Speculantes* non sumitur hic a specula, sed a speculo, id est ipsum Deum gloriosum cognoscentes per speculum rationis in qua est quædam imago ipsius. Hunc speculamur quando homo ex consideratione sui ipsius assurgit in cognitionem aliquam de Deo, et transformatur. Cum enim omnis cognitio sit per assimilationem cognoscentis ad cognitum, oportet quod qui vident, aliquo modo transformentur in Deum. Et si quidem perfecte vident, perfecte transformantur, sicut beati in patria per fruitionis unionem. I Joan., III, 2 : *Cum autem apparuerit, similes ei erimus.* Si vero imperfecte, imperfecte, sicut hic per fidem. I Cor., XIII, 12 : *Videmus nunc per speculum in ænigmate.* Et ideo dicit : *In eamdem imaginem,* id est sicut videmus. *Transformamur,* inquam, *a claritate in claritatem,* in quo distinguit triplicem gradum cognitionis in discipulis Christi. Primus est a claritate cognitionis naturalis in claritatem cognitionis fidei. Secundus est a claritate cognitionis Veteris Testamenti in claritatem cognitionis gratiæ Novi Testamenti. Tertius est a claritate cognitionis naturalis et Veteris et Novi Testamenti, in claritatem visionis æternæ. Infra, IV, 16 : *Licet is qui foris est, noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est, renovatur de die in diem.* Sed unde est hoc? Non ex littera legis, sed *tanquam a Spiritu Domini.* Rom., VIII, 14 : *Quicumque Spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei.* Psal. CLXII, 10 : *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam.*

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

Ideo habentes hanc administrationem, juxta quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus, sed abdicamus occulta dedecoris; non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei; sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.

Ostensa dignitate ministerii Novi Testamenti, hic consequenter Apostolus determinat de usu ministerii, et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit usum hujus ministerii, qui debet esse in agendis bonis; secundo, illum qui debet esse in malis patienter tolerandis, ibi : *Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus.* Circa primum duo facit. Primo, ponit hujus ministerii usum; secundo, objectionem excludit, ibi : *Quod si etiam opertum est Evangelium nostrum, in his qui pereunt est opertum.*

Dicit ergo : Quia igitur hujusmodi ministerium est tantæ dignitatis in se et in ministris, *ideo habentes hanc administrationem*, id est hanc dignitatem administrandi spiritualia. I Corinth., IV, 1 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei*. Rom., XI, 13 : *Quamdiu sum gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo. Habentes,* inquam, non ex nobis, seu ex meritis nostris, sed *juxta quod misericordiam consecuti sumus a Deo,* id est ex misericordia Dei, quam in hoc consecuti sumus a Deo. I Timoth., I, 13 : *Misericordiam consecutus sum.*

Consequenter cum dicit : *Non deficimus,* describit usum hujus ministerii qui debet esse circa bona agenda, et hoc quantum ad duo. Primo, quantum ad vitationem malorum ; secundo, quantum ad operationem bonorum, ibi : *In manifestatione veritatis.* Docet autem vitari mala in usu hujus ministerii et quantum ad vitam, et quantum ad doctrinam. Sed quantum ad vitam dupliciter : scilicet quantum ad operationem et quantum ad intentionem. Nam si quis vitat mala operari et bona intentione, perfecte vitat mala. In operatione autem vitatur malum, in adversitate patienter mala sustinendo ; et ideo dicit : *Non deficimus,* per impatientiam. Galat., VI, 9 : *Bonum autem facientes non deficiamus.* Infra., XII, 10 : *Cum infirmor, tunc fortior sum et potens.* Vitatur etiam in prosperitate, temperate utendo eis quæ prospere succedunt ; et ideo dicit : *Sed abdicamus occulta dedecoris,* id est, amovemus a nobis quæ hominem turpem et dedecorosum faciunt, scilicet immunda et turpia et etiam occulta, non solum manifesta. Jac., I, 21 : *Abjiciamus* [1] *omnem immunditiam.* Ephes., V, 12 : *Quæ in occulto ab eis fiunt, turpe est et dicere.* In intentione autem vitatur malum vitæ, si est intentio recta [2], et quantum ad hoc dicit : *Non ambulantes in astutia,* id est in astutia et simulatione et hypocrisi, quod faciunt pseudo, qui aliud prætendunt exterius, et aliud gerunt interius in corde. Job, XXXVI, 15 : *Simulatores et callidi provocant iram Dei.* In doctrina autem vitatur malum, quando verbum Domini debito modo proponitur, et quantum ad hoc dicit : *Non adulterantes verbum :* quod dupliciter exponitur, ut patet supra II. Et primo, non permiscentes doctrinæ Christi falsam doctrinam, quod faciebant pseudo, dicentes legalia debere servari cum Evangelio ; secundo, non prædicantes propter lucrum vel gloriam propriam : et istorum primus est lupus, secundus mercenarius ; sed qui vera prædicat et propter gloriam Dei, est pastor. Unde Augustinus : « Pastor est amandus, » lupus vitandus, sed mercenarius ad tem» pus tolerandus. » Sed quia non sufficit ad perfectam justitiam solum vitare mala, sed requiritur operatio bona ; ideo consequenter subjungit de operatione bonorum in ipso usu hujus ministerii. Et ponitur triplex bonum, quod facit contra triplex malum. Primum honum est [3] contra malum doctrinæ ; secundum contra malum operationis, tertium contra malum intentionis. Contra malum doctrinæ, quod debet vitari, facit bonum manifestæ veritatis, et quantum ad hoc dicit : *In manifestatione veritatis,* quasi dicat : Non deficimus, sed vitantes mala ambulamus, et proficimus *in manifestatione veritatis*, id est, veritatem puram manifestamus, Joan., XVIII, 37 : *Ad hoc natus sum ut testimonium perhibeam veritati.* Eccli., XXIV, 31 : *Qui elucidant me, vitam æternam habebunt.* Contra malum operationis faciunt bona opera ; et quantum ad hoc dicit : *Commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.* Et hoc non facimus dicendo de nobis bona (quia non de facili creditur ei qui seipsum commendat), sed operando bona, quia talia opera facimus ut ex ipsis operibus reddamus nosmetipsos commendabiles *ad omnem conscientiam hominum.* I Petr., II, 12 : *Conversationem vestram inter gentes habentes bonam.* Contra malum intentionis facimus bonum, reddendo nos commendabiles, non solum ad omnem conscientiam hominum, sed etiam *coram Deo,* qui intuetur corda. Infra, X, 18 : *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.* Rom., XII, 17 : *Providentes bona, non solum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus.* Et secundum Augustinum in *Glossa* Apostolus implet in hoc mandatum Domini. Matth., V, 16 : *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, ei glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.* Item, VI, 1 : *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus.*

[1] Al. : *abjicientes.* — [2] Al. : « sicut in intentione recta. » — [3] Al. omittitur « est. »

Primum in hoc quod dicit : *Commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum;* secundum vero in hoc quod dicit : *coram Deo.* Rom., II, 28 : *Non enim qui in manifesto, Judæus est.* Vel potest totum hoc magis secundum continuationem litteræ legi sic, ut dicatur : *Ideo habentes hanc administrationem, juxta quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus,* supple, bene operando, *sed abdicamus occulta dedecoris.* Et iterum *non deficimus in manifestatione veritatis,* servato tamen eodem modo exponendi, sicut in prima lectura.

LECTIO II.

Quod si etiam opertum est Evangelium nostrum, in his qui pereunt est opertum; in quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei. Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Jesum Christum Dominum nostrum; nos autem servos vestros per Jesum; quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi Jesu.

Hic consequenter Apostolus respondet cuidam tacitæ objectioni. Posset enim dici sibi ab aliquo : Tu dicis quod non deficis in manifestatione veritatis Christi; sed hoc non videtur, quia multi contradicunt tibi. Huic ergo quæstioni respondet, et circa hoc duo facit : primo enim respondet quæstioni prædictæ; secundo, excludit quoddam dubium, quod videtur ex responsione sua sequi, ibi : *Non enim nosmetipsos prædicamus.* Circa primum tria facit. Primo, ostendit quibus occultatur veritas Christi; secundo, occultationis causam assignat, ibi : *In quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium;* tertio, ostendit quod hoc non est ex defectu veritatis Evangelii, ut occultetur, ibi : *Ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii.* Dicit ergo : Dixi quod non deficimus in manifestatione. *Quod,* id est sed, *si Evangelium nostrum,* quod scilicet nos prædicamus, *est opertum,* id est occultum, non est opertum omnibus, sed illis tantum *qui pereunt,* scilicet præbendo impedimentum, ne eis manifestetur. I Cor., I, 18 : *Verbum crucis pereuntibus stultitia est; iis autem qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus est.* Causa ergo hujus occultationis est non ex parte Evangelii, sed propter eorum culpam et malitiam, et hoc est quod subdit : *In quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium,* et hoc potest exponi tribus modis. Primo modo sic. *Deus hujus sæculi,* id est, Deus qui est Dominus hujus sæculi et omnium rerum, creatione et natura, juxta illud Psal. XXIII, 1 : *Domini est terra et plenitudo ejus, orbis terrarum et universi qui habitant in eo ; excæcavit mentem infidelium,* non inducendo malitiam, sed merito, imo demerito præcedentium peccatorum, subtrahendo gratiam. Isa., VI, 10 : *Excæca cor populi hujus, et aures ejus aggrava, et oculos ejus claude, ne forte videat oculis suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur, et sanem eum.* Unde et præcedentia peccata insinuat, cum dicit : *infidelium ;* quasi infidelitas eorum fuerit causa hujus excæcationis. Secundo modo sic : *Deus hujus sæculi,* id est diabolus, qui dicitur Deus hujus sæculi, id est sæculariter viventium, non creatione, sed imitatione, quia sæculares eum imitantur, Sapient., II, 25 : *Imitantur eum qui sunt ex parte illius.* Et hic excæcat suggerendo, trahendo et inclinando ad peccata; et sic quando jam sunt in peccatis, operiuntur in tenebris peccatorum, ne videant. Ephes., XIV, 18 : *Tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a vita Dei.* Tertio modo sic : Deus habet rationem ultimi finis et complementi [1] desideriorum totius creaturæ. Unde quidquid aliquis sibi pro fine ultimo constituit, in quo ejus desiderium quiescit, potest dici Deus illius. Unde cum habes pro fine delicias, tunc deliciæ dicuntur Deus tuus. Similiter etiam si voluptates carnis vel honores. Et tunc exponitur sic : *Deus hujus sæculi,* id est illud quod homines sæculariter viventes sibi pro fine constituunt, ut puta voluptates vel divitiæ, et hujusmodi. Et hic Deus excæcat mentes, inquantum impedit ne homines lumen gratiæ hic et gloriæ in futuro videre possint. Psalm. LVII, 9 : *Supercecidit ignis* (scilicet concupiscentiæ) *et non viderunt solem* [2]. Sic

[1] Al. : « et complementum. » — [2] Al. : *ut non viderent solam.*

ergo excæcatio infidelium non est ex parte Evangelii, sed ex culpa infidelium; et ideo subdit: *Ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi.* Ubi sciendum est quod Deus pater est fons totius luminis: I Joan., I, 5: *Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ.* Ex hoc autem fontanoso lumine derivatur imago hujus luminis, scilicet Filius Verbum Dei. Hebr., I, 3: *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus.* Hic ergo splendor gloriæ et imago fontanosæ lucis, carnem nostram accepit, et multa gloriosa et divina in hoc mundo opera fecit. Declaratio igitur hujus lucis est Evangelium; unde et Evangelium dicitur notitia claritatis Christi; quæ quidem notitia virtutem habet illuminativam. Sap., VI, 13: *Clara est et quæ nunquam marcescit sapientia.* Et quidem quantum est de se, in omnibus refulget, et omnes illuminat; sed illi qui præbent impedimentum, non illuminantur, et hoc est quod dicit: Ideo *excæcavit mentes infidelium,* ut scilicet *non effulgeat in eis,* scilicet in mentibus infidelium, licet in se effulgens sit, *illuminatio Evangelii* illuminantis; quod quidem est illuminans, quia est gloria Christi, id est claritas. Joan., I, 14: *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre.* Quæ quidem gloria provenit Christo ex eo quod *est imago Dei.* Coloss., I, 15: *Qui est imago invisibilis Dei.*

Nota secundum *Glossam,* quod Christus perfectissima imago Dei est. Nam ad hoc quod aliquid perfecte sit imago alicujus, tria requiruntur, et hæc tria perfecte sunt in Christo. Primum est similitudo; secundum est origo; tertium est perfecta æqualitas. Si enim inter imaginem et eum cujus est imago, esset dissimilitudo, et unum non oriretur ex alio; similiter etiam si non sit æqualitas perfecta, quæ est secundum eamdem naturam; non esset ibi perfecta ratio imaginis. Nam similitudo regis in denario non perfecte dicitur imago regis, quia deest ibi æqualitas secundum eamdem naturam; sed similitudo regis in filio dicitur perfecta imago regis, quia sunt ibi illa tria quæ dicta sunt. Cum ergo ista tria sint in Christo Filio Dei, quia scilicet est similis Patri, oritur a Patre, et æqualis est Patri; maxime, et perfecte dicitur imago Dei.

Consequenter cum dicit, *non enim nosmetipsos prædicamus,* removet Apostolus quoddam dubium. Posset enim aliquis contra prædicta dicere Apostolo: Supra dixisti, Evangelium vestrum esse opertum; modo dicis: Evangelium Christi illuminare. Si ergo detur quod Evangelium Christi sit illuminans, non potest hinc sequi quod opertum sit Evangelium vestrum. Et ideo ad hoc removendum, duo facit. Primo, ostendit quod idem est Evangelium suum et Christi; secundo, ostendit unde sit quod Evangelium suum sit illuminativum, ibi: *Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris.* Dicit ergo primo: Dico quod manifestatio claritatis Christi est Evangelium Christi et nostrum. Nostrum quidem, tanquam per nos prædicatum: Christi vero, tanquam in ipso Evangelio prædicati. Et hoc est quod *non prædicamus nosmetipsos,* id est, non commendamus nos, nec ad nos, id est ad laudem vel lucrum nostrum, convertimus prædicationem nostram, sed ad Christum totum referimus, et laudem ejus. I Corinth., I, 23: *Nos autem prædicamus Christum crucifixum.* Psalm. LXXII, 28: *Ut annuntiem omnes prædicationes tuas* (non meas) *in portis filiæ Sion. Sed Jesum Dominum nostrum, nos autem servos vestros per Jesum,* quasi dicat: Jesum prædicamus ut Dominum; nos autem ut servos. Et hujus ratio est, quia principaliter quærimus laudem Christi, et non nostram. Nam servus est qui est propter utilitatem domini. Et inde est quod minister Ecclesiæ, qui non quærit honorem Dei et utilitatem subditorum, non dicitur verus rector, sed tyrannus. Nam quicumque bene regit, debet esse sicut servus quærens honorem et utilitatem subditorum. Gen., XXV, 23: *Major serviet minori.* I Corinth., IX, 19: *Cum essem liber, omnium vestrum me servum feci.*

Consequenter cum dicit: *Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris,* ostendit unde Evangelium suum habet virtutem illuminativam. Ubi nota ordinem procedendi servatum ab Apostolo, qui talis est: Nos aliquando, scilicet antequam conversi essemus ad Christum, eramus tenebrosi sicut et vos, et alii in quibus non fulget claritas gloriæ Christi. Nunc vero, postquam Christus vocavit nos per gratiam suam ad se, tenebræ istæ remotæ sunt a nobis, et jam fulget in nobis virtus gloriæ claritatis Christi; et intantum refulget in nobis quod non solum illuminamur ad hoc quod videre possimus, sed etiam quod alios illuminemus. Ex spi-

rituali ergo gratia et abundanti refulgentia claritatis gloriæ Christi in nos, habet Evangelium nostrum virtutem illuminativam ; et hoc est quod dicit : Dico quod ideo illuminat Evangelium nostrum, *quoniam Deus, qui dixit*, id est præcepto solo fecit, *lucem splendescere*, quod fuit in separatione elementorum, quando chaos tenebrosum illuminavit per lucem quam fecit : Genes., I, 3 : *Dixit: Fiat lux;* Eccli., XXIV, 6 : *Ego feci ut in cœlis oriretur lux indeficiens ;* iste, inquam, Deus *illuxit in cordibus*, id est in mentibus, *nostris* prius tenebrosis per absentiam luminis gratiæ et obscuritatem peccati ; Luc., I, 79 : *Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent. Illuxit*, inquam, non solum ut nos illuminaremur, sed *ad illuminationem*, id est ut et alios illuminemus. Ephes., III, 8 : *Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc ..... illuminare omnes.* Matth., V, 14 : *Vos estis lux mundi. Ad illuminationem*, dico, *scientiæ*, id est ut faciamus alios scire. Dico : *claritas Dei*, id est claræ divinæ visionis, *in facie Jesu Christi. Glossa :* « Id est, per Jesum Christum qui est facies Patris, quia sine ipso non cognoscitur Pater. » Sed melius dicitur sic. *Ad illuminationem scientiæ claritatis*[1] *Dei*, quæ quidem claritas fulget *in facie Christi Jesu*, id est, ut per ipsam gloriam et claritatem cognoscatur Christus Jesus, quasi dicat : In summa ad hoc Deus illuxit nobis ad illuminationem, ut ex hoc Jesus Christus cognoscatur, et prædicetur in[2] gentibus.

LECTIO III.

Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus, ut sublimitas sit virtutis Dei, et non ex nobis. In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur ; aporiamur, sed non destituimur ; persecutionem patimur, sed non derelinquimur ; humiliamur, sed non confundimur, dejicimur, sed non perimus : semper mortificationem Jesu Christi in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corporibus nostris.

Supra tractavit de usu ministerii Novi Testamenti quantum ad bona agenda, hic consequenter tractat de usu ejus quantum ad tolerantiam malorum, et circa hoc duo facit : primo enim ostendit tolerantiam malorum quæ patiebantur ; secundo, vero hoc manifestat, ibi : *Semper enim nos qui vivimus in mortem tradimur.* Circa primum tria facit. Primo, ponit causam quare tribulationibus exponuntur a Deo ; secundo, ostendit quod in istis tribulationibus patienter se habeant, ibi : *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur ;* tertio, vero rationem hujus patientiæ assignat, ibi : *Semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes.* Dicit ergo : Deus illuxit mentibus nostris ad illuminationem aliorum, quæ quidem lux est maximus thesaurus. Sap., VII, 14 : *Infinitus enim thesaurus est hominibus.* Isa., XXXIII, 6 : *Divitiæ salutis sapientia et scientia.* Istum autem maximum thesaurum non habemus in prætioso loco, sed in re vili et fictili ; et ratio hujus est, ut scilicet Deo efficacia ejus tribuatur, et hoc est quod dicit : *Habemus thesaurum istum*, id est lucem illam qua alios illuminamus, *in vasis fictilibus*, id est in corpore fragili et vili. Psalm. CII, 13 : *Ipse cognovit figmentum nostrum.* Hier., XVIII, 6 : *Sicut lutum in manu figuli, sic et vos in manu mea, domus Israel.* Isa., LXIV, 8 : *Et nunc, Domine, Pater noster es tu, nos vero lutum.* Ideo habemus in vasis fictilibus, *ut sublimitas*, istius lucis, *sit virtutis Dei*, id est Deo attribuatur, *et non ex nobis* credatur esse. Nam si essemus divites, si potentes, si nobiles secundum carnem ; quidquid magnum faceremus, non Deo, sed nobis ipsis attribueretur. Nunc vero quia pauperes et contemptibiles sumus, hujusmodi sublimitas Deo, et non nobis attribuitur. Et ideo vult nos Deus contemptui haberi et tribulationibus exponi. Deut., XXXII, 27 : *Ne dicerent : Manus nostra excelsa, et non Dominus fecit hæc omnia :* et I Corinth., I, 29 : *Ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus.* Sap., XII, 8 : *Misisti antecessores tuos*[1], *ne dicerent*, etc.

Consequenter cum dicit : *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur*, ostendit eorum patientiam in his quæ patiuntur, et circa hoc duo facit. Primo,

[1] Al. : *sanctæ claritatis.* — [2] Al. omittitur præpositio « in. »

ostendit mala quæ patiuntur in generali; secundo, enumerat ea in speciali, ibi : *Aporiamur, sed non destituimur*. Dicit ergo : Vere habemus hunc thesaurum in vasis fictilibus, quia *in omnibus tribulationem patimur,* quasi dicat : Nullus modus tribulandi deest nobis. Act., XIV, 21 : *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei*. Nec mirum, quia, ut dicitur Luc., ult., 26, *oportuit Christum pati, et sic intrare in gloriam suam*. Et licet sic tribulemur, non tamen angustiamur. Et loquitur ad similitudinem viatoris, qui quando non patet ei via qua exeat de aliquo arcto loco, angustiatur, quasi dicat : Homines qui solum in mundo confidunt, angustiantur, si undique a mundo tribulantur, quia non patet eis via remedii, cum non sperent nisi de mundo. Sed nos, licet tribulemur in mundo, quia tamen confidimus de Deo et speramus in Christo, patet nobis via evasionis et auxilii a Deo, et ideo non angustiamur.

Consequenter cum dicit : *Aporiamur, sed non destituimur,* enumerat tribulationes in speciali. Sunt autem quatuor in quibus homines consueverunt tribulari, et in istis tribulati sunt apostoli, scilicet in rebus exterioribus, in inquietudine status, in læsione famæ et in afflictione proprii corporis. Quantum ergo ad primum dicit : *Aporiamur,* id est depauperamur : aporos enim græce, latine dicitur pauper, quasi dicat : Adeo pauperes sumus ut necessaria desint. I Corinth., XIV, 11 : *Usque in hanc horam esurimus et sitimus. Sed non destituimur* a Deo, qui est thesaurus noster. Divitiæ enim non quæruntur propter se, sed propter sufficientiam vitæ. Unde homines qui sine Dei auxilio et spe sunt, si careant divitiis, destituuntur, sed qui solum de Deo confidunt et sperant, quamtumcumque aporiantur, non destituuntur. Infra, VI, 10 : *Tanquam nihil habentes et omnia possidentes*. Sed nec sufficit ; imo cum hoc inquietamur : *Persecutionem patimur,* scilicet de loco ad locum. Matth., X, 23 : *Persequentur vos, sed non derelinquimur* a Deo quin præbeat auxilium. Hebr., ult., V : *Non te deseram, neque derelinquam*. Psalm. IX, 11 : *Sperent in te qui noverunt te, quoniam non dereliquisti quærentes te, Domine*. Sed et cum hoc lædimur in fama, quia *humiliamur,* id est contemnimur, et pro nihilo reputamur. Joan., XVI, 2 : *Venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo*. Luc., VI, 22 : *Beati eritis cum vos oderint homines*. Sed quia quando quis contemnitur, et causa contemptus subest, ille qui contemnitur, consuevit confundi ; quando vero causa non subest, non confunditur, et istis non suberat causa contemptus ; ideo dicit : *Non confundimur,* quasi dicat : Quia non subest causa non curamus. Psal. XXX, 2 : *In te, Domine, speravi, non confundar in æternum*. Sed quasi hæc pauca sint, addit ad tribulationis exaggerationem dicens : *Dejicimur* ad mortis pericula, *sed non perimus*, id est a bono non cessamus ; vel *non perimus,* quia Deus sustentat nos. Job, XI, 17 : *Cum te consumptum putaveris, orieris ut lucifer*. I Corinth., IV, 13 : *Tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus*. Psalm. XLIII, 22 : *Æstimati sumus sicut oves occisionis*.

Consequenter cum dicit : *Semper mortificationem Jesu Christi in corpore nostro circumferentes*, subdit rationem hujus patientiæ. Circa quod sciendum est quod in Christo talis fuit processus. Nam a principio suæ conceptionis carnem habens passibilem, et passus et mortuus fuit ; sed tamen interius vivebat spirituali vita. Post resurrectionem vero illa spiritualis et gloriosa vita usque ad corpus derivata est, et factum est ipsum corpus gloriosum et immortale, quia *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur :* Rom., VI, 9. Unde ex hoc accipitur duplex status in corpore Christi, scilicet mortis et gloriæ. Et ideo dicit quod ideo pericula mortis et passiones patienter sustinemus, ut perveniamus ad gloriosam vitam ; et hoc est quod dicit : Ita sustinemus *semper,* id est, in omnibus et ubique, *mortificationem Jesu* [1], id est propter Jesum, vel ad similitudinem mortis Jesu. Galat., ult., 17 : *Stigmata Domini Jesu in corpore meo porto*. Quia propter veritatem passi sumus, sicut et Jesus. *In corpore nostro,* non solum in mente. Psalm. XLIII, 22 : *Propter te mortificamur tota die. Ut vita Jesu,* id est vita gratiæ, quam Jesus dat, vel vita gloriæ, ad quam Jesus per passiones pervenit. Luc., XXIV, 26 : *Nonne oportuit Christum pati, et ita intrare in glo-*

[1] Al. deest *Jesu*.

riam? manifestetur[1], id est manifeste appareat etiam inimicis. Dicit ergo : *manifestetur,* in futura scilicet resurrectione, vel etiam nunc, vita gloriæ, *in corporibus nostris,* non solum in animabus. Jud., VII, fractis lagunculis apparuerunt lucernæ. Et idcirco dicit Ambrosius : *Non timebat mori propter resurrectionem promissam. Circumferentes,* id est ubique portantes et sustinentes; quia quocumque eamus, patimur, et non cedimus. Et hoc ideo, *ut vita Jesu,* quæ latet nunc in corde nostro, *in corporibus nostris manifestetur,* quando scilicet *reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.* Phil., III, 21. Coloss., III, 3 : *Mortui estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria.* II Timoth., II, 11 : *Si commortui sumus, et convivemus.*

LECTIO V.

Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali. Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis. Habentes autem eumdem spiritum fidei, sicut scriptum est : Credidi, propter quod locutus sum : et nos credimus, propter quod et loquimur, scientes quoniam qui suscitavit Jesum, et nos cum Jesu suscitabit, et constituet vobiscum. Omnia enim propter vos, ut gratia abundans per multos in gratiarum actione, abundet in gloriam Dei.

Posita patientia apostolorum in malis, et causa patientiæ ostensa, hic Apostolus consequenter manifestat ea ; et primo manifestat id quod dixit de spe gloriæ ; secundo vero id quod dixit de sua patientia[2], ibi : *Propter quod non deficimus.* Circa primum duo facit. Primo, manifestat spem gloriæ quam habet ; secundo, ostendit unde hæc spes sibi proveniat, ibi : *Habentes autem eumdem spiritum fidei ..... et nos credimus.* Circa primum tria facit. Primo, ostendit quomodo mortificationem Jesu in corpore suo portet ; secundo vero manifestat quomodo portet vitam Jesu, ibi : *Ut et vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali ;* tertio, manifestat quid ex hoc sibi et aliis proveniat, ibi : *Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis.* Dicit ergo primo : Dico quod portamus mortificationem in corporibus nostris, non quod moriamur, sed quia nos *qui vivimus* corporali vita vel virtutibus, semper *tradimur in mortem,* vel in pericula mortis, et hoc quidem *propter Jesum.* Psalm. XLIII, 22 : *Æstimati sumus sicut oves occisionis.* Qualiter autem vitam Jesu portemus in corpore exponit subdens : Ita scilicet *ut vita Jesu,* immortalis et impassibilis, *manifestetur in carne nostra,* nunc *mortali,* ita ut caro nostra mortalis recipiat immortalitatem in resurrectione. I Cor., XV, 53 : *Oportet autem mortale hoc induere immortalitatem.* Sed ex hoc quid proveniat, subdit dicens : *Ergo mors operatur,* id est exercet dominium suum, *in nos ; vita autem,* scilicet præsens, operatur *in vobis,* quia estis in prosperitate, juxta illud I Cor., IV, 10 : *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo ; nos infirmi, vos autem fortes.* Et mors operatur[3] in nobis magnum bonum, scilicet consecutionem vitæ spiritualis[4] : Psalm. CXV, 15 : *Pretiosa est in conspectu Domini mors sanctorum ejus ;* sed vita terrena quam amatis, operatur in vobis magnum malum, scilicet mortem æternam. Proverb., X, 16 : *Opus justi ad vitam : fructus autem impii ad peccatum.* Joan., XII, 25 : *Qui amat animam suam in hoc mundo, perdet eam.* Vel aliter. Duo fuerunt in Christo : mors corporalis et vita spiritualis. Dicit itaque : *Ergo mors in nobis operatur,* quasi dicat : In nobis non solum vita spiritualis operatur, inquantum imitamur spiritualiter, sed etiam *mors operatur,* id est, propter spem resurrectionis, et propter amorem Christi, vestigia mortis Christi in nobis apparent, inquantum passionibus mortis exponimur. Psal. XLIII, 22 : *Propter te mortificamur tota die.* Sed in vobis operatur solum vita Christi, per quam vitam[5] fides plantatur in vobis et vita spiritualis.

Unde autem proveniat Apostolo hæc spes certitudinis, subdit dicens : *Habentes autem eumdem spiritum fidei ..... et nos credimus,*

[1] Al. omittitur hic et infra : *manifestetur.* — [2] Al. : « sapientia. » — [3] Al. : « ut mors operetur. » — [4] Al. omittitur hæc Psalmorum sententia. — [5] Al. deest « vitam. »

et circa hoc duo facit. Primo, ponit causam certitudinis; secundo, concludit ipsam certitudinem, ibi : *Scientes quoniam qui suscitavit Jesum, et nos cum Jesu suscitabit*. Causa autem hujus certitudinis est Spiritus infundens fidem in cordibus eorum; unde primo ponit causam hanc; secundo vero manifestat eam per exemplum, ibi : *Sicut scriptum est*, etc. Dicit ergo : Ex hoc speramus et non deficimus, quia sumus *habentes eumdem spiritum fidei* quem antiqui habuerunt, quia licet tempora mutata sint, spiritus tamen et fides non est mutata, nisi quod illi credebant Christum venturum et passurum, nos autem credimus ipsum venisse et passum fuisse. Et hic Spiritus est Spiritus sanctus, qui est Spiritus fidei. I Corinth., II, 11 : *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult*. Et ibidem : *Alteri fides in eodem Spiritu. Hunc ergo Spiritum habentes* quem antiqui habuerunt, facimus eadem quæ illi, et credimus. Illi autem quid facerunt, dicit Psalm. CXX, 1 : *Credidi*, scilicet Deo et perfecte, et hoc omnes antiqui fecerunt; Hebr., XI, 39 : *Hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissiones; propter quod*, scilicet crediti, *locutus sum*, id est confessus sum fidem. Roman., X, 10 : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem*. Quod etiam nos facimus, quia propter hoc quod credimus, loquimur et confitemur fidem, et prædicamus. Act., IV, 20 : *Non enim possumus quæ vidimus et audivimus non loqui*. Spiritus ergo sanctus est causa hujus certitudinis. Ultimo ergo concludit conclusionem intentam, scilicet ipsam certitudinem : et primo, de salute propria; secundo, de salute aliorum, ibi : *Et constituet vobiscum*. Dicit ergo *scientes*, id est certam scientiam habentes, *quoniam qui suscitavit Jesum*, id est Deus Pater, vel tota Trinitas, *et nos cum Jesu suscitabit*, ut scilicet sumamus eamdem gloriam cum Jesu, quia cum simus membra ejus, debemus esse cum capite. Joan., XII, 26 : *Volo, Pater, ut ubi ego sum, illic sic et minister meus*. Roman., VIII, 11 : *Qui suscitavit Dominum Jesum a mortuis, suscitabit et mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis*. Et non solum sum certus de salute nostra, sed etiam de vestra, quia *constituet* nos *vobiscum*, id est, simul erimus, quia sicut nos sumus membra Christi, ita et vos per nos. I Thessal., IV, 16 : *Et sic semper cum Domino erimus*. Matth., XXIV, 28 : *Ubicumque fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilæ*. Et ideo dicit : *vobiscum*, ut animet eos ad bonum, inquantum ostendit eos non esse inferiores, sed pares. Et bene hoc possum certe dicere, quia omnia sunt propter utilitatem vestram. Nam omnia quæ sustinemus, omnes gratiæ quas recipimus a Deo, sunt *propter vos*, scilicet instruendos nostro exemplo, et hoc ideo, *ut gratia abundans*, a nobis in vos *abundet per multos in gratiarum actione* [1] *in gloriam Dei*, id est, multi agant gratiam Deo super beneficio tanto. Ephes., V, 20 ; *Gratias agentes Deo et Patri semper pro omnibus*.

LECTIO V.

Propter quod non deficimus, sed licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem. Id enim quod in præsenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur; quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna sunt.

Posita patientia quam apostoli habebant in tribulationibus, et præmio quod expectabant manifestato, hic consequenter agit de patientiæ causa, et patientiæ modo seu ratione, et circa hoc tria facit : primo enim insinuat sanctorum patientiam; secundo, patientiæ causam, ibi : *Sed licet is* [2] *qui foris est homo noster corrumpatur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem*; tertio, patientiæ remunerationem, ibi : *Id enim quod in præsenti est momentaneum ....., æternum gloriæ pondus operatur in nobis*. Circa primum intendit ostendere quod sanctorum patientia est invincibilis ; et hoc est quod dicit : *propter quod*, scilicet quia sumus scientes quod suscitavit Jesum a

[1] Al. omittitur *in gratiarum actione*. — [2] Al. : *non contemplantibus nobis*, etc.

mortuis, et suscitabit nos, et constituet vobiscum, ideo *non deficimus*, scilicet in tribulationibus, id est, non deducimur ad hoc quod non possimus propter Christum amplius ferre et sustinere. Nam deficere idem est quod ferre non posse. Hier., xx, 9 : *Defeci, ferre non sustinui*. Causa autem quare non deficimus, est, quia licet quantum ad aliquid deficiamus, scilicet quantum ad exteriorem hominem; tamen quantum ad aliquid semper renovamur, scilicet quantum ad interiorem hominem; et hoc est quod dicit : *Sed licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem*.

Ubi sciendum est quod occasione istorum verborum hæreticus, Tertullianus nomine, dicit quod anima rationalis, quæ est in hominis corpore, habet corpoream figuram et membra corporea, sicut et corpus habet, et hoc dicitur homo interior. Quod quidem falsum est. Unde ad intellectum hujus verbi, sciendum est quod etiam secundum Philosophum, in *Ethic.*, et secundum consuetudinem loquendi, unumquodque dicitur esse illud quod est principalius in ipso; puta, quia in civitate principalius est potestas et concilium, id quod facit potestas et concilium, dicitur tota civitas facere. Principalius autem in homine potest aliquid judicari et secundum veritatem et secundum apparentiam. Secundum veritatem quidem principalius in homine est ipsa mens; unde secundum judicium spiritualium virorum, mens dicitur homo interior; secundum apparentiam vero principalius in homine est corpus exterius cum sensibus suis; unde secundum judicium illorum qui tantum corporalia et sensibilia considerant, et terrena sapiunt, quorum Deus venter est, corpus cum sensibus dicitur homo exterior. Et ideo secundum hunc modum loquitur hic Apostolus, dicens : *Licet homo noster*, scilicet corpus cum natura sensitiva, *corrumpatur*, in tribulationibus, jejuniis, et abstinentiis, et vigiliis; Rom., VI, 6 : *Vetus homo noster simul crucifixus est;* Habac., III, 16 : *Ingrediatur putredo in ossibus meis, et subter me scateat; tamen is* homo *qui intus est*, scilicet mens seu ratio munita spe futuri præmii, et firmata munimine fidei, *renovatur*. Quod sic intelligendum est. Vetustas enim est via ad corruptionem; Hebr., VIII, 13 : *Quod antiquatur et senescit, prope interitum est*. Natura autem humana fuit in integritate condita, et si in illa integritate permansisset, semper esset nova, sed per peccatum incepi corrumpit; quo fit quod quidquid consecutum est, sicut ignorantia, difficultas ad bonum, et pronitas ad malum, pœnalitas, et alia hujusmodi, totum pertinet ad vetustatem. Cum ergo natura humana hujusmodi peccatum sequentia deponit, tunc dicitur renovari. Quæ quidem depositio hic incipit in sanctis, sed perfecte consummabitur in patria. Hic enim deponitur vetustas culpæ; nam spiritus deponit vetustatem peccati, et subjicitur novitati justitiæ; hic intellectus deponit errores, et assumit novitatem veritatis, et secundum hoc *is qui intus est* homo, scilicet anima, *renovatur*. Ephes., IV, 23 : *Renovamini spiritu mentis vestræ*. Sed in patria tolletur etiam vetustas pœnæ; unde ibi erit consummata renovatio. Psalm. CII, 5 : *Renovabitur ut aquilæ juventus tua*. Sed quia sancti quotidie proficiunt in puritate conscientiæ et in cognitione divinorum, ideo dicit : *De die in diem*. Psalm. LXXXIII, 7 : *Ascensiones in corde suo disposuit*. Sic ergo patientia est invincibilis, quia renovatur de die in diem.

Tertium principale, scilicet hujus patientiæ causa, est recogitatio præmii, quæ est efficacissima, quia secundum Gregorium, recogitatio præmii diminuit vim flagelli, et hoc est quod dicit : *Id enim quod in presenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis*, quasi dicat : Nihil sunt tribulationes quas hic patimur, si respiciatur ad gloriam quam ex eis consequimur. Unde comparat statum sanctorum qui sunt in vita ista, ad statum eorum qui sunt in patria, et ponit quinque in utroque statu correspondentia sibi invicem. Nam primo status istius vitæ in sanctis est status quantum in se est, parvus, et quasi imperceptibilis; unde dicit, *id*, id est minimum. Isa., LIV, 7 : *Ad punctum, in modico dereliqui te*. Item transitorium : unde dicit : *in præsenti*, id est in vita ista, quæ est in afflictionibus et ærumnis. Job., VII, 1 : *Militia est vita hominis super terram*. Item temporis brevitas; unde dicit : *momentaneum*. Isa., LIV : *In momento indignationis abscondi faciem meam parumper a te*. Nam totum tempus hujus vitæ comparatum ad æternitatem, non est nisi momen-

taneum [1]. Item est levis; unde dicit : *leve*. Nam licet supra, I, 8, dicatur : *Gravati sumus supra modum*, quia scilicet grave est corpori, tamen spiritui caritate ferventi levissimum est. Augustinus : « Omnia gravia et immania, facilia et prope nulla facit amor. » Item est pœnosus, et ideo dicit : *tribulationis*. Mich., VII, 9 : *Iram Domini portabo quoniam peccavi ei*. Sed quantum ad statum beatitudinis ponit quinque, quia contra hoc quod dicit *id* ponit *supra modum*, id est supra mensuram [2]. Rom., VIII, 18 : *Existimo quod non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam*.

Sed contra. Matth., XVI, 27 : *Reddet unicuique juxta opera sua*. Non ergo supra mensuram. Respondeo : Dicendum est quod ly *juxta* [3] non designat æqualitatem quantitatis, ut scilicet quantum quis meruit, tantum præmietur, sed designat æqualitatem proportionis, ut scilicet qui plus meruit, plus præmii accipiat.

Item contra id quod dicit : *in præsenti*, ponit : *in sublimitate*, id est in statu sublimi absque perturbatione. Isa., LVIII, 14, *Sustollam te super altitudinem nubium*: Contra id quod dicit *momentaneum*, ponit *æternum*. Isa., XXXV, 10 : *Lætitia sempiterna super capita eorum*. Contra id quod dicit *leve*, ponit *pondus*. Et dicit *pondus*, propter duo. Pondus enim inclinat, et trahit ad motum suum quæ subsunt sibi. Sic gloria æterna erit tanta quod totum hominem faciet gloriosum, et in anima et in corpore; nihil erit in homine quod non sequatur impetum gloriæ. Vel dicitur *pondus* propter pretiositatem. Nam pretiosa solum ponderari consueverunt. Contra hoc quod dicit *tribulationis*, ponit *gloriæ*. Vel hoc quod dicit *gloriæ*, potest esse commune ad alia quatuor quæ de statu patriæ dicuntur; hoc vero quod dicit *tribulationis*, ad quatuor quæ de statu præsentis vitæ dicta sunt. *Operatur*, supra id scilicet quod tribulationes patimur, nam hæc sunt causa et meritum quare Deus istam gloriam nobis conferat. Est ergo sanctorum patientia invincibilis, eorum remuneratio ineffabilis, sed remunerationis eorum recompensatio recta et delectabilis; unde dicit : *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur*, quasi dicat : Licet hæc quæ speramus sint futura, et interim corpus nostrum corrumpatur, nihilominus tamen renovamur, quia non attendimus ad ista temporalia, sed ad cœlestia; et hoc est quod dicit : *Operatur in nobis pondus gloriæ;* nobis, dico : *non contemplantibus*, id est non attendentibus ad *ea quæ videntur*, id est ad terrena, sed ad ea *quæ non videntur*, scilicet cœlestia. Philip., III, 13 : *Quæ retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora, extendens meipsum*. I Corinth., II, 9 : *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum*. Et quare cœlestia contemplamur? Quia ea *quæ videntur*, id est terrena, *sunt temporalia* et transitoria; ea autem *quæ non videntur*, scilicet cœlestia, *sunt æterna*. Isa., LI, 6 : *Salus autem mea in sempiternum erit*.

CAPUT QUINTUM.

LECTIO I.

Scimus autem quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, sed æternam in cœlis. Nam, et in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cœlo est, superindui cupientes; si tamen vestiti, et non nudi inveniamur. Nam et qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus gravati, eo quod nolumus expoliari, sed supervestiri, ut absorbeatur quod mortale est a vita.

Postquam Apostolus commendavit ministerium [4] Novi Testamenti et quantum ad dignitatem et quantum ad usum, consequenter hic commendat illud quantum ad præmium, licet de præmio quantum ad aliquid aliqualiter et incomplete supra tractavit; hic tamen de hoc complete tractat, circa quod tria facit : primo enim agit de

[1] Al. : « nisi sicut momentum. » — [2] Al. omittitur sequens Apostoli sententia. — [3] Al. : *sed*. — [4] Al. : « mysterium. »

præmio ; secundo vero de præparatione et præmii susceptione, ibi : *Et ideo contendimus, sive absentes, sive præsentes, placere illi ;* tertio vero de causa utriusque, scilicet præparationis et præmii quod expectatur, ibi : *Omnia autem ex Deo qui nos reconciliavit sibi per Christum.* Circa primum duo facit. Primo, ponit præmium quod expectatur ; secundo, exprimit desiderium præmii expectati, ibi : *Nam in hoc ingemiscimus, habitationem nostram quæ de cœlo est superindui cupientes.* Sed quia præmium quod expectatur est inæstimabile, scilicet gloriæ cœlestis, ideo dicit : *Scimus quoniam*, etc., quasi dicat secundum *Glossam :* Vere operatur in nobis pondus gloriæ, quia in corporibus erit hæc gloria, non tantum in animabus ; *enim,* id est quia, *scimus,* id est certi sumus, quia jam habemus in spe, *quoniam si terrestris domus nostra*, id est corpus. Homo enim, ut dictum est, dicitur mens, cum sit principalius in homine ; quæ quidem mens se habet ad corpus, sicut homo ad domum ; sicut enim destructa domo non destruitur homo eam inhabitans, sed manet, sic destructo corpore, non destruitur mens, seu anima rationalis, sed manet. Corpus ergo terrestre dicitur *domus habitationis,* id est in qua habitamus. Job, IV, 19 : *Qui habitant domos luteas, et terrenum habent fundamentum, consumentur velut a tinea. Dissolvatur*, id est destruatur. *Scimus*, inquam, *quod habemus ædificationem,* id est ædificium, *ex Deo,* id est paratum a Deo. Ædificium dico *domum non manufactam*, id est non opere hominis, nec opere naturæ ; sed corpus incorruptibile, quod assumemus ; quod quidem non est manufactum, quia incorruptibilitas in corporibus nostris provenit solum ex operatione divina. Philip., III, 21 : *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ. Domum æternam,* id est domum ab æterno nobis [1] præparatam. Isa., XXXIII, 20 : *Tabernaculum quod nequaquam destruetur in cœlis.* Matth., V, 12 : *Merces vestra copiosa est in cœlis.* Hanc autem commutationem, ut scilicet pro terrestri domo habeant cœlestem, desiderabat Job, dicens, XIV, 14 : *Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea.*

Expositio est secundum *Glossam,* sed tamen non est secundum intellectum apostolicum, nec præcedentibus nec sequentibus concordat. Nam ipse cum habeat unam materiam continuam, de qua loquitur, non interponit aliam. Et ideo videamus quid intendat Apostolus. Sciendum est autem quod Apostolus vult hic ostendere quod sancti rationabiliter sustinent tribulationes ex quibus vita præsens corrumpitur, quia ex hoc statim perveniunt ad gloriam, non ad gloriosum corpus, ut dicitur in *Glossa.* Et ideo dicit : Ideo sustinuimus, *enim,* id est quia, *scimus,* id est pro certo habemus, *quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis,* id est corpus, *dissolvatur,* id est corrumpatur per mortem, *habemus* statim, non in spe, sed in re, meliorem domum, scilicet *ædificationem, domum non manufactam,* id est gloriam cœlestem, non corpus gloriosum. De hac autem domo dicitur Joan., XIV, 2 : *In domo Patris mei mansiones multæ sunt.* Quæ quidem est ex Deo non manufacta, quia gloria æterna est ipse Deus. Psal. XXX, 3 : *Esto mihi in Deum protectorem et in domum refugii. Et æternam :* ad litteram, quia ipse Deus æternus. *In cœlis,* id est in excelsis, quia statim corrupto corpore, anima sancta consequitur hanc gloriam, non in spe, sed in re [2]. Nam et antequam corpus dissolvatur, habemus hanc domum in spe.

Sic ergo præmium sanctorum est admirabile et desiderabile, quia gloria cœlestis est : ideo consequenter subjungit desiderium sanctorum ad ipsum præmium, dicens : *Nam in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cœlo est, superindui cupientes.* Ubi tria facit. Primo, exprimit desiderium gratiæ ad præmium ipsum ; secundo, ostendit quod desiderium gratiæ retardatur ex desiderio naturæ, ibi : *Nam et qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus gravati ;* tertio, ostendit quod desiderium gratiæ vincit desiderium naturæ, ibi : *Audentes igitur* [3] *semper, et scientes quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino.* Sed desiderium gratiæ est cum fervore [4] : *nam in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cœlo est, superindui cupientes,* quasi dicat : Hæc est vera probatio quod habemus domum non manu-

[1] Al. omittitur « nobis. » — [2] Al. omittuntur sequentia usque ad illa verba : « Sic ergo. » — [3] Al. : *adverte igitur*, etc. — [4] Al. : « cum furore. »

factam : quia si desiderium naturæ non est frustra, multo minus desiderium gratiæ frustra est. Cum igitur nos habeamus ferventissimum desiderium gratiæ de gloria cœlesti, impossibile est quod sit frustra ; et hoc est quod dicit : *Ingemiscimus*, id est ingemendo desideramus, *in hoc*, scilicet animæ desiderio, retardati. Psal. CXIX, 5 : *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est. In hoc,* inquam, quod *cupientes sumus,* id est cupimus, *superindui habitationem nostram,* id est fruitionem gloriæ, *quæ de cœlo est,* id est cœlestis ; quæ dicitur habitatio, quia in ipsa gloria sancti habitant sicut in suo consolatorio. Matth., XXV, 21 : *Intra in gaudium Domini tui.* Per hoc quod dicit *superindui* dat intelligere quod illa domus cœlestis de qua supra dixerat, non est aliquid ab homine separatum, sed aliquid homini inhærens. Non enim dicitur homo induere domum, sed vestimentum; domum autem dicitur aliquis inhabitare. Hæc ergo duo conjungit, dicens : *Superindui habitationem*, per quod ostendit quod illud desiderium est aliquid inhærens, quia induitur, et aliquid continens et excedens, quia inhabitatur. Sed quia non simpliciter dixit : Indui, sed *superindui*, rationem sui dicti subdit, dicens : *Si tamen vestiti, et non nudi inveniamur,* quasi dicat : Si anima indueretur habitatione cœlesti, quod non exueretur habitatione terrena, id est non corrumperetur corpus nostrum per mortem, cœlestis [1] adeptio illius habitationis esset superinduitio. Sed quia oportet quod evacuetur habitatione terrena ad hoc quod induatur cœlesti, non potest dici superinduitio, sed induitio simplex ; et ideo dicit : *Si tamen vestiti, et non nudi inveniamur*, quasi dicat : Superindueremur quidem, si inveniremur induti, et non nudi. Nudus enim non dicitur superindui, sed indui tantum. *Glossa* vero aliter exponit de vestimento spirituali, dicens : « Cupimus superindui, quod utique fiet, tamen hac conditione, si nos *inveniamur vestiti,* scilicet virtutibus. » De istis vestibus dicitur Coloss., III, 12 : *Induite vos, sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam.* Quasi dicat : Nullus ad illam gloriam perveniet, nisi habeat virtutes. Quæ quidem expositio non videtur concordare intentioni Apostoli. Sic ergo desiderium gratiæ fervet ad præmium, sed tamen retardatur a desiderio naturæ, quod ostendit cum dicit : *Nam dum sumus in tabernaculo isto, ingemiscimus gravati.* Ubi primo, ponit conditionem desiderii naturalis ; secundo, ostendit quod etiam hic status desiderii naturalis est a Deo, ibi : *Qui autem efficit nos in hoc ipsum, Deus.* Conditio autem desiderii est naturalis, retardans desiderium gratiæ, quia vellemus inveniri vestiti, et non nudi, id est, ita vellemus quod anima perveniret ad gloriam, quod corpus non corrumperetur per mortem. Cujus ratio est, quia naturale desiderium inest animæ, esse unitam corpori ; alias mors non esset pœnalis : et hoc est quod dicit : *Nam nos qui sumus in hoc tabernaculo,* id est qui habitamus in isto mortali corpore ; II Petr., I, 14 : *Scio quod velox sit depositio tabernaculi mei : ingemiscimus;* id est intus in corde, non solum extra in voce gemimus : Isa., LIX, 11 : *Ut columbæ meditantes gememus,* quia durum est cogitare mortem, et tamen *gravati,* quasi aliquo existente contra desiderium nostrum, eo quod non possumus pervenire ad gloriam, nisi deponamus corpus, quod est ita contra naturale desiderium, ut dicat Augustinus quod nec ipsa senectus a Petro timorem mortis auferre potuit. Et ideo dicit : *Eo quod nolumus spoliari,* scilicet tabernaculo terreno, *sed supervestiri*, gloria supercœlesti, vel secundum *Glossam,* corpore glorioso. Sed quia posset videri indecens quod corpus ex una parte esset corruptibile ex sui natura, si non fuisset ante dissolutum, et ex parte gloriæ esset gloriosum ; subdit modum quomodo fieri vellet, dicens : *Ut absorbeatur quod mortale est a vita,* quasi dicat : Non sic supervestiri volumus quod corpus remaneat mortale, sed ita quod gloria auferat ex toto corruptionem corpori absque corporali dissolutione; et ideo dicit : *absorbeatur quod mortale est,* id est ipsa corruptio corporis, *a vita,* scilicet gloriæ. I Corinth., XV, 54 : *Absorpta est mors in victoria.*

[1] Al. : « sed cœlestis. »

LECTIO II.

Qui autem efficit nos in hoc ipsum, Deus, qui dedit nobis pignus Spiritus. Audentes igitur semper, et scientes quoniam dum sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino (per fidem enim ambulamus, et non per speciem) : audemus autem, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et præsentes esse ad Dominum. Et ideo contendimus, sive absentes, sive præsentes, placere illi. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum sive malum.

Hic ostendit auctorem supernaturalis desiderii de habitatione cœlesti. Causa enim naturalis desiderii quod nolumus expoliari, est quia scilicet anima naturaliter unitur corpori, et e converso. Sed hoc quod cœlestem inhabitationem superindui cupiamus, non est ex natura, sed ex Deo, et ideo dicit : *Qui autem efficit nos in hoc ipsum, Deus,* quasi dicat : Volumus superinduere cœlestem habitationem, ita tamen quod non spoliemur terrena ; et tamen hoc ipsum quod volumus sic supervestiri, efficit in nobis Deus. Philip., II, 13 : *Deus est qui operatur in nobis et velle et perficere, pro bona voluntate.* Cujus ratio est, quia quamlibet naturam consequitur appetitus conveniens fini suæ naturæ, sicut grave naturaliter tendit deorsum, et appetit ibi quiescere. Si autem sit appetitus alicujus rei supra naturam suam, illa res non movetur ad illum finem naturaliter, sed ab alio quod est supra naturam suam. Constat autem quod perfrui cœlesti gloria, et videre Deum per essentiam, licet sit rationalis creaturæ, est tamen supra naturam ipsius. Non ergo movetur rationalis creatura ad hoc desiderandum a natura, sed ab ipso Deo, qui in hoc ipsum efficit nos.

Sed quomodo hoc efficit, subdit dicens : *Qui dedit nobis pignus Spiritus.* Circa quod sciendum est quod Deus efficit in nobis naturalia desideria et supernaturalia. Naturalia quidem, quando dat nobis spiritum naturalem convenientem naturæ humanæ ; Genes., II, 7 : *Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ;* supernaturalia vero dat, quando infundit in nobis supernaturalem spiritum, scilicet spiritum sanctum ; et ideo dicit : *Dedit nobis pignus Spiritus,* id est Spiritum sanctum causantem in nobis certitudinem hujus rei, qua desideramus impleri. Ephes., I, 13 : *Signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ.* Dicit autem *pignus,* quia pignus debet tantum valere quantum valet res pro qua ponitur ; sed in hoc differt a re pro qua ponitur, quia pleniori jure possidetur res quando jam habetur quam pignus, quia res possidetur ut quid suum, pignus vero servatur et tenetur, quasi pro certitudine rei habendæ. Ita est de Spiritu sancto, quia Spiritus sanctus tantum valet quantum gloria cœlestis ; sed differt in modo habendi, quia nunc habemus eum quasi ad certitudinem consequendi illam gloriam ; in patria vero habebimus ut rem jam a nobis possessam ; tunc enim habebimus perfecte, modo imperfecte [1]. Sic ergo retardatur desiderium gratiæ a desiderio naturæ. Sed numquid impeditur ? Non, sed desiderium gratiæ vincit ; et hoc est quod dicit : *Audentes igitur semper,* et *scientes quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino,* quasi dicat : Duo desideria sunt in sanctis : unum quo desiderant cœlestem habitationem ; aliud quo nolunt expoliari. Et si hæc essent compossibilia, non essent contraria, et unum non retardaretur ab alio. Sed Apostolus ostendit ea esse incompossibilia, et quod oportet quod unum vincat alterum. Unde circa hoc tria facit : primo enim ostendit incompossibilitatem dictorum desideriorum ; secundo, interponit quamdam probationem, ibi : *Per fidem enim ambulamus, et non per speciem ;* tertio, ostendit quid horum vincat, ibi : *Audemus autem, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore.* Incompossibilitatem ostendit cum dicit : *Audentes igitur semper, et scientes quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino.* Audere, proprie est immiscere se in pericula mortis, et non cedere propter timorem. Licet autem sancti naturaliter timeant mortem, tamen audent ad pericula mortis, et non cedunt timore mortis. Proverb., XXVIII,

[1] Al. omittitur « modo imperfecte. »

1 : *Justus quasi leo confidens*. Eccli., XLIII, 13 : *In diebus suis non pertimuit principem. Et scientes,* scilicet sumus hoc, quod confirmat in nobis audaciam, ut pro Christo mori non timeamus ; *quoniam dum sumus in hoc corpore* mortali, *peregrinamur,* id est elongamur, *a Deo*. Psal. CXIX, 5 : *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est.* Peregrinamur, inquam, quia sumus extra patriam nostram, quæ Deus est; alias non diceremur peregrinari ab eo. Et hoc non est ex natura nostra, sed ex ejus gratia. Quod autem peregrinamur a Domino, probat cum dicit : *Per fidem enim ambulamus,* id est procedimus in vita ista per fidem, *et non per speciem,* id est non per perfectam visionem. Fidei enim verbum est sicut lucerna a qua illuminatur ad ambulandum in vita ista. Psalm. CXVIII, 105 : *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis.* In patria autem non erit hujusmodi, lucerna, quia *ipsa claritas Dei* (id est ipse Deus) *illuminabit illam :* Apoc., XXI, 25. Et ideo tunc per speciem, id est per essentiam, videbimus eum. Dicit autem : *Per fidem ambulamus :* quia fides est de non visis. *Est enim fides substantia sperandarum rerum, argumentum non apparentium,* Hebr., XI, 1. Quamdiu autem anima corpori mortali unitur, non videt Deum per essentiam. Exod., XXXIII, 20 : *Non videbit me homo, et vivet.* Unde inquantum assentimus, credendo his quæ non videmus, dicimur ambulare per fidem, et non per speciem. Sic ergo patet duorum desideriorum incompossibilitas, quia non possumus cum hoc corpore superindui cœlestem habitationem, et probatio hujus, quia per fidem ambulamus.

Sequitur consequenter victoria unius desiderii de duobus, scilicet desiderii gratiæ, cum dicit : *Audemus autem, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore ;* et debet resumi : *scientes* supra positum, quia littera suspensiva est, ut dicatur sic. Hoc inquam, *scientes, quia dum sumus in hoc corpore peregrinamur a Domino .....*, *audemus, et bonam voluntatem habemus.* Duo dicit : quorum unum importat repugnantiam quam habet in volendo, quæ fit per timorem mortis. Ubi enim non est timor, non est audacia. Nam ex appetitu naturæ surgit timor mortis, ex appetitu gratiæ surgit audacia ; ideo dicit : *audemus.* Aliud importat imperfectionem animi in desiderando, quia nisi bene desideraretur, non vinceretur timor mortis, cum sit valde naturalis. Et ideo non solum oportet audere, sed bonam voluntatem habere, id est cum gaudio velle. Licet enim secundum Philosophum in actu fortitudinis non requiratur gaudium ad perfectionem virtutis, sicut in aliis virtutibus, sed solum non tristari ; tamen, quia fortitudo sanctorum perfectior est, non solum non tristantur in periculis mortis, sed etiam gaudent. Philipp., I, 22 : *Habens desiderium dissolvi, et esse cum Christo.* Sed quid audemus ? *Magis peregrinari a corpore,* id est removeri a corpore per corporis dissolutionem, quod est contra desiderium naturæ, *et præsentes esse ad Dominum,* id est ambulare per speciem, quod est desiderium gratiæ. Hoc desiderabat qui dicebat Psalm. XLI, 3 : *Sitivit anima mea ad Deum fontem*[1] *vivum.*

Et nota quod hic concludit eadem duo quæ proposuit supra in principio [2], scilicet quod *si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur,* quod idem est quod hic dicit *peregrinari a corpore;* et quod *habemus domum in cœlis non manufactam,* et hoc idem est [3] quod *præsentes esse ad Deum.*

Confutatur per hæc verba error dicentium, animas sanctorum decedentium non statim post mortem deduci ad visionem Dei et ejus præsentiam, sed morari in quibusdam mansionibus usque ad diem judicii. Nam frustra sancti auderent et desiderarent peregrinari a corpore, si separati a corpore [4] non essent præsentes ad Deum. Et ideo dicendum est quod sancti statim post mortem vident Deum per essentiam, et sunt in cœlesti mansione.

Sic ergo patet quod præmium quod sancti expectant est inæstimabile. Sequitur de præparatione ad præmium, quæ fit per pugnam contra tentationes, et per exercitium bonorum operum, et hoc est quod dicit : *Ideo contendimus, sive absentes, sive præsentes, placere illi.* Præparantur autem sancti ad hoc præmium tripliciter, scilicet placendo Deo, secundo, proficiendo proximo, ibi : *Scientes autem timorem Dei, hominibus suademus ;* tertio, abdicando a se

[1] Al. deest *fontem.* — [2] Al. : « in principio supra secundo ; » hæc autem verba habentur initio hujus capitis. — [3] Al. : « et hoc quod idem est. » — [4] Al. omittitur « separati a corpore. »

carnales affectus, ibi : *Itaque nos ex hoc neminem novimus secundum carnem.* Deo autem placent, resistendo malis; et ideo dicit : *ideo,* quia scilicet totum desiderium nostrum est quod simus præsentes Deo, *contendimus,* id est cum conatu nitimur, seu studemus cum pugna et lucta, contra tentationes diaboli, carnis et mundi. Luc., XIII, 24 : *Contendite intrare per angustam portam; placere illi,* scilicet Deo, ad quem desideramus esse præsentes ; et hoc, *sive absentes sive præsentes* illi simus, quia nisi studeamus ei placere in vita ista, dum sumus absentes non poterimus ei placere, nec esse ei præsentes in alia vita. Sap., IV, 10 : *Placens Deo factus est dilectus.*

Consequenter cum dicit : *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi,* subdit causam quare sancti contendunt placere Deo; quæ quidem causa sumitur ex consideratione futuri judicii, ubi nos omnes manifestari oportet. Ponit autem Apostolus quinque conditiones futuri judicii. Primo enim ponit ipsius universalitatem, quia nullus excipietur ab illo judicio; et ideo dicit : *omnes nos,* id est omnes homines, bonos et malos, magnos et parvos. Rom., XIV, 12 : *Omnes stabimus ante tribunal Christi.* Apoc., XX, 12 : *Vidi mortuos, pusillos et magnos, stantes in conspectu Agni, et libri aperti sunt.*

Sed contra hoc objicitur dupliciter. Primo, quia videtur quod infideles non venient ad judicium; nam qui non credit, jam judicatus est, ut dicitur Joan., III. Secundo, quia quidam erunt ibi ut judices, Matth., XIX, 28 : *Sedebitis super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.* Non ergo omnes erunt ante tribunal, ut judicentur.

Responsio. Dicendum quod in judicio duo erunt : scilicet discussio meritorum [1], et quantum ad hoc non omnes judicabuntur, quia illi qui totaliter abrenuntiaverunt Satanæ et pompis ejus, et per omnia adhæserunt Christo, non discutientur, quia jam dii sunt; illi vero qui in nullo adhæserunt Christo, nec per fidem nec per opera, similiter non indigent discussione, quia nihil habent cum Christo ; sed illi qui cum Christo aliquid habent, scilicet fidem, et in aliquo recesserunt a Christo, scilicet per mala opera et prava desideria, discutientur de his quæ contra Christum commiserunt; unde quantum ad hoc soli christiani peccatores manifestabuntur ante tribunal Christi. Item erit in judicio prolatio sententiæ, et quantum ad hoc omnes manifestabuntur.

Sed de pueris non videtur, quia dicitur : *Ut referat unusquisque propria corporis prout gessit.* Sed pueri nihil gesserunt in corpore ; ergo, etc.

Sed hoc solvit *Glossa,* quia non judicabuntur pro his quæ ipsi gesserunt per se, sed de his quæ gesserunt per alios, dum per eos crediderunt vel non crediderunt, baptizati vel non baptizati fuerunt. Vel damnabuntur pro peccato primi parentis.

Secundo vero ponit judicii certitudinem. In judicio hominum multi decipi possunt, dum quidam judicantur mali, qui tamen sunt boni, et e converso. Et hujus ratio est, quia non manifestantur corda. Sed in illo judicio perfectissima certitudo erit, quia erit ibi manifestatio cordium; unde dicit : *manifestari.* I Cor., IV, 5 : *Nolite ante tempus judicare, quoadusque veniat Dominus; qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium.*

Tertio, ponit judicii necessitatem, quia nec per interpositam personam, nec per contumaciam poterit quis effugere judicium illud; unde dicit : *oportet,* id est necessarium est. Job, XIX, 29 : *Scitote esse judicium.* Eccle., ult., 14 : *Cuncta quæ fiunt adducet Deus in judicium pro omni errato, sive bonum sive malum illud sit.*

Quarto, ponit judicis auctoritatem; unde dicit : *ante tribunal Christi,* ut scilicet veniat ad judicandum homines in eadem forma in qua judicatus est ab hominibus, ut existens in forma humana videatur a bonis et malis; mali enim non possunt videre gloriam Dei. Joan., V, 27 : *Potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.* Tribunal autem dicit judiciariam potestatem, et sumptum est ab antiqua consuetudine Romanorum, qui elegerunt tres tribunos plebis, ad quorum officium pertinebat dijudicare excessus consulum et senatorum, et loca istorum vocabantur tribunalia.

Quinto, ponit judicis æquitatem, quia secundum merita propria, erunt præmia

[1] Editio romana et duo Venetæ : « scilicet prolatio sententiæ et discussio meritorum. »

vel pœnæ, unde dicit : *Ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit.* Rom., II, 6 : *Reddet unicuique secundum opera sua.* Et dicit : *corporis,* non solum pro his quæ fecit motu corporis, sed pro his quæ mente gessit; alias infideles non punirentur. Et ideo cum dicit : *corporis,* intelligendum est, id est pro his quæ gessit dum vixit in corpore.

LECTIO III.

Scientes ergo timorem Domini, hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus. Spero autem et in conscientiis vestris manifestos nos esse. Non enim iterum commendamus nos vobis, sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis, ut habeatis ad eos qui in facie gloriantur, et non in corde. Sive enim mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis. Caritas enim Christi urget nos, æstimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, et pro omnibus mortuus est Christus : ut et qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit.

Ostenso qualiter sancti se præparant ad præmium æternæ gloriæ placendo Deo, hic ostendit consequenter quomodo præparant se ad hoc proficiendo proximo, et circa hoc duo facit. Primo, ostendit sollicitudinem suam quam habet de salute proximorum; secundo vero hujus sollicitudinis causam assignat, ibi : *Caritas Christi urget nos.* Circa primum tria facit. Primo, ponit curam quam habet de salute proximorum, persuadendo eis ; secundo, excludit quamdam falsam suspicionem, ibi : *Non iterum nos vobis commendamus ;* tertio, ostendit quod etiam in modo docendi proximorum utilitatem intendat, ibi : *Sive enim mente excedimus, Deo, sive sobrii sumus, vobis.* Circa primum duo facit. Primo, ponit studium suum de utilitate proximorum ; secundo, manifestat hoc, ibi : *Deo autem manifesti sumus.* Dicit ergo : Dico quod oportet nos manifestari ante tribunal Christi, et hæc consideratio inducit homines ad timendum judicium ; et ideo dicit : *Scientes ergo timorem Domini,* id est quam pure et caste timendus sit Dominus Jesus Christus *suademus hominibus,* ut timeant et credant. Job, XXIII, 15 : *Considerans eum timore sollicitor.* Hier., X, 7 : *Quis non timebit te, o Rex gentium ?* Isa., VIII, 13 : *Dominum exercituum ipsum sanctificate : ipse pavor vester, et ipse terror vester.* Sed quia aliquis posset dicere quod non ex conscientia bona, sed ex commodo suo suadebat hominibus, ideo manifestat hoc esse falsum duplici testimonio, scilicet Dei ; unde dicit : *Deo autem manifesti sumus,* quod scilicet ex timore Dei loquimur ; Deus enim videt intentionem cordis nostri. Hierem., XVII, 9 : *Pravum est cor hominis et inscrutabile ; et quis cognoscet illud ? Ego Dominus scrutans cor.* Joan., II, 25 : *Ipse sciebat quid esset in homine.* Item testimonio conscientiarum ipsorum ; unde dicit : *Spero autem et in conscientiis vestris manifestos nos esse ;* et vere spero, quia sic me exhibui ut vos scire possitis nos esse probatos, et firmiter hoc tenere, etsi non confiteamini ore. Supra, IV, 2 : *Commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.*

Consequenter, quia possent credere quod hoc dixerit Apostolus ad commendationem propriam, removet hanc suspicionem falsam dicens : *Non iterum nos commendamus vobis,* id est, non dicimus hoc ad commendationem nostram, ut quasi iterum velimus nos commendare ; supra enim, III, et etiam I Corinth., III, aliqua dixerat ad commendationem suam ; et ideo dicit : *iterum.* Infra, X, 18 : *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est.* Sed hoc dicimus propter utilitatem vestram, quasi dicat : *Damus vobis occasionem gloriandi,* id est materiam gloriandi. Pseudoapostoli enim per elationem gloriabantur, dicentes se fuisse doctos [1] ab apostolis qui fuerunt a Domino, scilicet a Petro et Jacobo, qui erant columnæ fidei ; detrahentes in hoc Apostolo, quasi non fuerit cum Domino Jesu, et volentes ejus doctrinam destruere. Ut ergo et Corinthii haberent in quo gloriarentur contra ipsos pseudoapostolos de gratia Apostolo data, ut eos et refellant, et non seducantur ab eis, ideo dicit hoc ; unde subdit : *Ut habeatis ad eos,* id est

[1] Al. : « ductos. »

contra eos, vel ad eos reprimendos, quid possitis dicere. Ad eos dico, *qui in facie gloriantur et non in corde.* Quod tripliciter exponitur sic : *in facie gloriantur,* id est in exterioribus[1] observantiis legalibus, quia ad litteram docebant servare legalia ; *et non in corde,* id est in virtute Christi, quæ est in corde, quia in spiritualibus, sicut Apostolus, qui in virtute crucis Christi dicebat, Galat., VI, 14 : *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.* Item *in facie gloriantur*[2], id est in conspectu hominum, sicut hypocritæ faciunt ; *et non in corde,* id est in testimonio conscientiæ, sicut Apostolus ; unde dicit supra, I, 12 : *Gloria nostra hæc est in testimonium conscientiæ nostræ.* Vel *in facie gloriantur,* quia aliqua prætendebant exterius, quæ tamen non ita sentiebant interius *in corde,* scilicet quod dicebant se doctos ab apostolis, et quod sequerentur eorum doctrinam, quam tamen[3] nitebantur destruere. Patet ergo qualiter Apostolus in docendo proximorum salutem procurabat.

Sequitur videre quomodo ipsorum salutem procurabat etiam in modo docendi ; unde dicit : *Sive enim mente excedimus, Deo, sive sobrii sumus, vobis.* Quod exponitur dupliciter. Uno modo sic, ut Apostolus dicat se excedere quando loquitur eis commendando se, sobrium esse quando non loquitur de commendatione propria, secundum hoc dicit : Quocumque modo doceamus, vel est honor Dei, vel utilitas proximi, quia si *excedimus mente,* id est commendamus nos, *Deo* scilicet est, id est ad honorem Dei, vel de servando judicio Dei ; *sive sobrii sumus,* id est non alta dicimus de nobis, hoc est *vobis,* id est ad utilitatem vestram. Sed aliter, et est magis litteralis sensus. Dico quod damus vobis occasionem gloriandi pro nobis, quia nos in omnibus quæ facimus, et etiam in modo faciendi, intendimus bonum vestrum. Unde sciendum quod apostoli sunt medii inter Deum et populum. Deuter., V, 5 : *Ego sequester et medius fui inter Dominum et vos.* Oportebat ergo quod haurirent a Deo quod effunderent populo : et ideo necessarium erat quod quandoque elevarent se per contemplationem in Deum ad percipiendum cœlestia, quandoque conformarent se populo ad tradendum quæ a Deo perceperant, et hoc totum in eorum utilitatem cedebat ; et ideo dicit : *Sive enim excedimus mente,* id est elevamur ad hoc quod percipiamus dona gratiarum, et hoc ut *Deo* scilicet uniamur, quod fit per excessum rerum temporalium. Psalm. CXV, 11 : *Ego dixi in excessu meo.* Dionysius : « Est enim extasim faciens divinus amor. » *Sive sobrii simus,* id est commensuremus nos vobis tradendo divina præcepta, hoc est *vobis,* id est ad utilitatem vestram. Sobrietas enim idem est quod commensuratio ; bria enim in græco idem est quod mensura. Hæc sobrietas non opponitur ebrietati quæ est de vino, quæ ad bella trahit in terra, sed opponitur ebrietati quæ est a Spiritu sancto, quæ rapit hominem ad divina, de qua dicitur Cant., V, 1 : *Bibite amici, et inebriamini carissimi.* Nam illa, scilicet sobrietas, est propter utilitatem proximi, sed hæc ebrietas est propter amorem Dei. Hujusmodi autem descensus signatus est per descensum angelorum per scalam quam vidit Jacob, Genes., XXVIII, Joan., I, 51 : *Videbitis cœlum apertum, et angelos Dei ascendentes et descendentes supra Filium hominis.*

Consequenter cum dicit : *Caritas autem Christi urget nos,* subjungit Apostolus causam præmissæ sollicitudinis, quæ quidem est caritas Christi. Circa hoc autem duo facit. Primo, ostendit se urgeri a caritate Christi ad procurandam salutem proximorum ; secundo, ostendit unde provocetur caritas Christi in ipso, ibi : *Æstimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt.* Dicit ergo : Dico quod sive excedimus, Deo, sive sobrii simus, vobis, id est ad utilitatem vestram. Et hujus causa est, quia *caritas Christi urget nos* ad hoc. Et dicit : *urget,* quia urgere idem est quod stimulare ; quasi dicat : Caritas Christi quasi stimulus stimulat nos ad faciendum ea quæ caritas imperat, ut scilicet procuremus salutem proximorum. Hic est effectus caritatis. Rom., VIII, 14 : *Qui spiritu Dei aguntur* (id est agitantur) *ii sunt filii Dei.* Cant., VIII, 6 : *Lampades ejus ut lampades ignis atque flammarum.*

Unde autem proveniat iste stimulus caritatis, ostendit consequenter subdens : *Æsti-*

[1] Al. deest præpositio « in ; » item legitur « interioribus. » — [2] Al. : *gloriabantur.* — [3] Al. omittitur « tamen. »

mantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt; et primo assignat rationem hujus; secundo, exponit, ibi : *Et pro omnibus mortuus est Christus.* Dicit ergo : Dico quod omnia pro vobis facimus, quia *urget nos caritas Christi,* quia *æstimamus quod si unus,* scilicet Christus, *pro omnibus mortuus est,* quod etiam nos ita vivamus, id est ad utilitatem vestram, quod etiam nobis mortui simus, id est nihil curemus de nobis, sed de Christo, et de his quæ Christi sunt. Et hoc est quod dicit : *si unus.* Rom., v, 8 : *Commendat Deus suam caritatem in nobis.* I Petr., IV, 21 : *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.* Quod ergo infertur : *Ergo omnes mortui sunt,* exponitur tribus modis. Primo, ut dicatur : *Omnes mortui sunt,* morte peccati in Adam. Non enim esset necessarium quod Christus pro omnibus moreretur, nisi omnes mortui fuissent morte peccati in Adam. I Corinth., XV, 22 : *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* Secundo, ut dicatur : *Omnes mortui sunt,* scilicet veteri vitæ. Christus enim mortuus est ad delenda peccata ; ergo omnes debent mori veteri vitæ, scilicet peccati, et vivere vita justitiæ. Rom., VI, 10 : *Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel; quod autem vivit, vivit Deo. Ita et vos æstimate vos mortuos esse peccato, viventes autem Deo in Christo Jesu Domino nostro.* Tertio, et magis litteraliter. *Ergo mortui sunt omnes;* id est, ita debet se quilibet reputare ac si esset mortuus sibi ipsi. Coloss., III, 3 : *Mortui estis, et vita vestra est abscondita cum Christo in Deo.* Et hunc modum exponit consequenter cum dicit : *Et pro omnibus mortuus est Christus.* I Joan., II : *Mortuus est, ut vivamus Christo*[1]. Unde subdit : *Ut et qui vivit,* scilicet vita naturali, *jam non sibi vivat,* id est non propter seipsum et propter bonum suum tantum, *sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit,* scilicet Christo, id est totam vitam suam ordinet ad servitium et honorem Christi. Galat., II, 20 : *Vivo ego jam non ego ; vivit vero in me Christus.* Eccli., XXIX, 19 : *Gratiam fidejussoris tui ne obliviscaris ; dedit enim pro te animam suam.* Et horum ratio est, quia unusquisque operans sumit regulam operis sui a fine. Unde si Christus est finis vitæ nostræ, vitam nostram debemus regulare, non secundum voluntatem nostram, sed secundum voluntatem Christi. Sic enim et Christus dicebat, Joan., VI, 38 : *Descendi de cœlo, non ut facerem voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me.*

Nota autem quod duo dicit, scilicet quod mortuus est Christus, et quod resurrexit pro nobis, ubi duo exiguntur a nobis. Quia enim mortuus est pro nobis, et nos debemus mori nobis ipsis, id est pro ipso abnegare nos ipsos. Unde dicebat Luc., IX, 23 : *Qui vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam quotidie, et sequatur me;* quod idem est ac si diceret : Moriatur sibi ipsi[2]. Quia vero Christus resurrexit pro nobis, et nos debemus ita mori peccato et veteri vitæ et nobis ipsis, quod tamen resurgamus ad novam vitam Christi. Rom., VI, 4 : *Quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus.* Et propter hoc Dominus non dixit solum : *Abneget semetipsum, et tollat crucem suam;* sed addidit : « Et sequatur me, » *scilicet in novitate vitæ, proficiendo in virtutibus.* Psalm. LXXXIII, 8 : *Ibunt de virtute in virtutem.*

LECTIO IV.

Itaque nos ex hoc neminem novimus secundum carnem; et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus. Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova.

Posito quomodo sancti præparent se ad susceptionem gloriæ cœlestis, placendo Deo, et proficiendo proximo; hic consequenter ostendit quomodo præparant se ad hoc idem, abdicando a se carnalem affectum, et circa hoc tria facit. Primo, ponit

[1] Al. nihil tale ibi, sed hæc tantum cap. II, vers. 9 : *Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per meum.* Simile quid etiam habetur I Petr., III, 18, his verbis : *Quia et Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo.* — [2] Al. deest « quod idem est ac si diceret : Moriatur sibi ipsi. »

abdicationem carnalis affectus ; secundo, excludit instantiam, ibi : *Et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus ;* tertio, concludit intentum, ibi : *Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt.* Dicit ergo primo : Ex quo ergo adeo certi sumus de gloria æterna, *itaque* [1] *nos ex hoc nominem secundum carnem novimus.* Ubi nota quod *secundum carnem* est quædam determinatio, et potest dupliciter exponi, secundum quod dupliciter constructio fieri potest. Uno modo ut ly *secundum carnem* construatur cum hoc accusativo *neminem,* et sic exponit *Glossa : Neminem secundum carnem,* id est carnaliter viventem, *novimus,* id est approbamus. Ex quo enim quilibet debet mori, non approbamus eum qui carnaliter vivit. Et hoc modo accipitur caro Roman., VIII, 9 : *Vos autem in carne non estis, sed in spiritu.* Alio modo : *Neminem secundum carnem,* id est secundum carnales legis observantias viventem, *novimus,* id est approbamus. Et hoc modo accipitur caro Phil., III [2] : *Qui confidunt in carne,* id est in carnalibus legis observantiis, etc. Tertio : *Neminem secundum carnem,* id est secundum carnis corruptionem, *novimus,* id est reputamus. Licet enim fideles adhuc carnem corruptibilem gerant, tamen in ipso jam habent corpus incorruptibile. Unde non reputant se secundum quod modo carnem corruptibilem habent, sed secundum quod habituri sunt corpus incorruptibile. Hoc modo accipitur caro I Corinth., XV, 50 : *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt.* Alio modo potest construi ut ly *secundum carnem* construatur cum hoc verbo *novimus,* et sic est sensus : Dico quod ex quo non debemus nobis vivere, sed ei qui pro nobis mortuus est; *itaque nos ex hoc neminem secundum carnem novimus,* id est, non sequimur in aliquo carnalem affectum, nec aliquem hoc modo reputamus. Et hoc modo accipitur illud Deuter., XXXIII, 9 : *Qui dixerit patri suo et matri : Nescio vos, et fratribus suis ; Ignoro vos, et qui nescierunt filios suos, hi custodierunt eloquium tuum, et pactum tuum servaverunt.* Et sic ly *secundum carnem* refertur ad cognoscentem, sed in prima expositione referebatur ad cognitum.

Quia vero aliquis posset dare instantiam de Christo, quod saltem cognovisset eum secundum carnem, ideo consequenter hoc removet, dicens : *Quod si cognovimus secundum carnem Christum; sed nunc jam non novimus.*

Circa hoc sciendum est quod Manichæus adducebat verba ista pro se in fulcimentum sui erroris. Ipse enim dicebat Christum non habuisse verum corpus, nec fuisse ex semine David natum. Et sic Augustinus dicit in lib. *Contra Faustum.* Si quis contra eum allegaret verbum Apostoli ad Roman., I, 3 : *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem ;* et istud I Timoth., III, 16 : *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne;* et II Timoth., II, 8 : *Memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis ex semine David secundum Evangelium meum,* respondebat quod Apostolus aliquando fuerat hujus opinionis, scilicet quod fuisset ex semine David, et quod verum corpus habuisset, sed postea hanc opinionem mutavit, et correxit se hic; unde dicebat : *Et si cognovimus secundum carnem Christum,* id est, si fuerimus aliquando hujus opinionis, quod Christus habuisset veram carnem, *sed nunc jam non novimus,* id est, modo mutavimus istam opinionem, et non credimus ita. Quod quidem dupliciter improbat Augustinus. Primo, quia de eo quod falso putamus, nullus dicit : Novimus, sed opinamur. Cum ergo Apostolus utatur hic hoc verbo *cognovimus,* videtur quod non aliquando falso putaverit. Secundo, quia supra Apostolus dicit : *Neminem novimus secundum carnem.* Si ergo verum esset quod dicit Manichæus, Apostolus nullum cognosceret habere verum corpus; quod est falsum.

Est ergo falsum quod Manichæus dicit ; et ideo aliter exponendum secundum veritatem, et dupliciter. Uno modo ut sumatur hic caro pro corruptione carnis. I Corinth., XV, 50 : *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt ; neque corruptio incorruptelam possidebit;* et tunc est sensus : *Et si cognovimus* aliquando *Christum secundum carnem,* id est habere eum carnem corruptibilem ante passionem ; *sed nunc jam non novimus,* scilicet eum habere carnem corruptibilem,

[1] Al. : « ita quod *nos,* » etc. — [2] Hæc ibi leguntur vers 3 et 4 : *Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu servimus Deo, et gloriamur in Christo Jesu, et non in carne fiduciam habentes; quanquam ego habeam confidentiam et in carne. Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis.*

quia Rom., VI, 9, dicitur : *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur; mors illi ultra non dominabitur.* Alio modo secundum *Glossam,* ut ly, *si* aliquando *secundum carnem Christum cognovimus,* referatur ad statum Pauli ante conversionem ad Christum; quod vero sequitur : *sed nunc jam non novimus,* referatur ad statum ejus post conversionem. Et sic est sensus : Et ego, et alii Judæi infideles aliquando, id est ante conversionem meam, cognovimus Christum secundum carnem, id est secundum quod carnaliter opinati sumus de Christo, scilicet eum esse tantum hominem, et quod venit tantum ad carnales observantias legis : *sed jam,* id est postquam conversus sum, *non novimus,* id est, hæc opinio cessavit; imo credo quod sit verus Deus et quod non sit colendus per carnales observantias. Unde dicebat Gal., v, 2 : *Si circumcidimini, Christus nihil vobis proderit.* Potest et aliter exponi, ut hoc quod dicit : *Et si cognovimus secundum carnem Christum,* dicat Apostolus in persona omnium apostolorum Christi, et sic videtur respondere ultimæ expositioni hujus quod dicitur : *Neminem cognovimus secundum carnem.* Unde sciendum est quod Augustinus exponens illud Joan., XVI, 7 : *Expedit vobis ut ego vadam;* ubi ratio Domini ad hoc subditur : *Si enim non abiero, Paraclytus non veniet ad vos;* dicit quod hoc ideo erat, quia discipuli afficiebantur ad ipsum, sicut carnalis homo ad carnalem amicum, et sic non poterant elevari ad spiritualem dilectionem, quæ etiam pro absente multa facit pati. Ut ergo radicaretur in eis affectus spiritualis, qui est a spiritu sancto, et cessaret carnalis; dixit eis Dominus (Joan., XX, 21) : *Pax vobis.* Hoc ergo Apostolus in persona omnium discipulorum commemorans dixit : *Et si cognovimus,* id est si adhæsimus Christo aliquando, scilicet quando nobiscum erat præsentia corporali, *secundum carnem,* id est secundum carnalem affectum; *sed jam non novimus,* id est jam iste affectus cessavit a nobis per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

Consequenter cum dicit : *Si qua igitur in Christo nova creatura, vetera transierunt,* ex præmissis concludit quemdam effectum esse consecutum, scilicet novitatis in mundo; et ideo dicit : *Si qua igitur,* id est si aliqua, *in Christo,* id est in fide Christi vel per Christum *nova creatura est* facta. Galat., v, 6 : *In Christo Jesu neque præputium neque circumcisio aliquid valet, sed fides, quæ per caritatem operatur.* Ubi notandum quod innovatio per gratiam dicitur creatura. Creatio enim est motus ex nihilo ad esse. Est autem duplex esse, scilicet esse naturæ et esse gratiæ. Prima creatio facta fuit quando creaturæ, ex nihilo productæ sunt a Deo in esse naturæ et tunc creatura erat nova, sed tamen per peccatum inveterata est. Thren., III, 4 : *Vetustam fecit pellem meam et carnem meam.* Oportuit ergo esse novam creationem, per quam producerentur in esse gratiæ : quæ quidem creatio est ex nihilo, quia qui gratia carent, nihil sunt. I Corinth., XIII, 2 : *Si noverim mysteria omnia et omnem scientiam ....., caritatem autem non habeam, nihil sum.* Job, XVIII, 15 : *Habitent in tabernaculo illius socii ejus qui non est,* id est peccati. Augustinus dicit : « Peccatum enim nihil est, et nihil fiunt homines cum peccant. » Et sic patet quod infusio gratiæ est quædam creatio. *Si ergo aliqua creatura* facta est *nova* per ipsum, *vetera transierunt* ei. Hoc quidem sumptum est Levit., XXVI, 10, ubi dicitur : *Novis supervenientibus, vetera projicietis,* ex quo sic argumentatur : Si omnia nova facta sunt, et secundum legem novis supervenientibus vetera sunt projicienda; ergo si qua creatura est, *vetera transierunt* ei, id est transire debent ab eo. Vetera autem, quæ transire debent, sunt legalia. Rom., 7, 6 : *Serviamus in novitate Spiritus, et non in vetustate litteræ.* Item errores gentilium. Isa., XXVI, 3 : *Vetus error abiit.* Item corruptiones peccati. Rom., VI, 6 : *Vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati, et ultra non serviamus peccato.* Quibus quidem in nobis transeuntibus, virtutes contrariæ his vitiis debent in nobis innovari. Apoc., XXI, 5 : *Et dixit qui sedebat in throno. Ecce nova facio omnia.*

LECTIO V.

Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliavit sibi per Christum, et dedit nobis ministerium reconciliationis. Quoniam quidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum; et posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo. Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.

Postquam Apostolus in superioribus tractavit de præmio sanctorum, et de præparatione ad susceptionem ejus; hic consequenter agit de causa utriusque, et circa hoc tria facit : quia primo ostendit auctorem omnium prædictorum esse Deum; secundo, commemorat beneficium a Christo collatum, ibi : *Qui reconciliavit nos sibi per Christum;* tertio, beneficii usum, ibi : *Pro Christo ergo legatione fungimur.* Dicit ergo : Dixi quod intendimus salutem proximorum, et vetera transierunt, sed hæc omnia sunt nobis *ex Deo* Patre, vel *ex Deo* auctore, Rom., XI, 36 : *Ex ipso et in ipso et per ipsum sunt omnia.* Jacob., I, 17 : *Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminem.*

Sequitur beneficium susceptum a Deo, ibi : *Qui reconciliavit nos sibi per Christum.* Ubi primo ponit ipsum beneficium collatum; secundo, exponit, ibi : *Quoniam quidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi.* Commemorat autem duplex beneficium per Christum collatum. Unum commune, aliud speciale. Commune quidem toti mundo, scilicet reconciliationis ad Deum; et hoc est quod dicit : *Qui,* scilicet Deus Pater, *reconciliavit,* id est pacificavit, *nos sibi,* et hoc *per Christum,* id est per incarnatum Verbum. Homines enim erant inimici Dei propter peccatum; Christus autem hanc inimicitiam abstulit de medio, satisfaciens pro peccato, et fecit concordiam. Coloss., I, 20 : *Pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt.* Et ideo dicit : *per Christum.* Rom., V, 10 : *Reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus.* Speciale autem beneficium est apostolis collatum, scilicet quod ipsi sint ministri hujus reconciliationis; unde dicit : *Et dedit nobis,* apostolis vicariis Christi, *ministerium* hujus *reconciliationis.* Supra, III, 6 : *Ministros nos elegit novi testamenti.* Psalm. LXXI, 3 : *Suscipiant montes* (id est apostoli) *pacem populo,* scilicet a Domino.

Consequenter cum dicit : *Quoniam quidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi,* exponit quæ dixit. Primo, primum; secundo, secundum, ibi : *Posuit in nobis verbum reconciliationis.* Dicit ergo : Dico quod Deus reconciliavit nos sibi hoc modo. Inimicitiæ enim inter Deum et hominem erant propter peccatum, ut dictum est, secundum illud Isa., LIX, 2 : *Peccata vestra diviserunt inter vos et Deum vestrum.* Destructo ergo peccato per mortem Christi, inimicitiæ jam solutæ sunt, et hoc est quod dicit : *Quoniam quidem Deus erat in Christo,* per unitatem essentiæ. Joan., XIV, 11 : *Ego in Patre, et Pater in me est.* Vel *Deus erat in Christo,* per Christum *mundum sibi reconcilians.* Rom., 5, 10 : *Reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus.* Et hoc *non reputans illis delicta ipsorum,* id est non habens in memoria illorum delicta tam actualia quam originalia ad puniendum, pro quibus Christus plene satisfecit. Et secundum hoc dicitur nos reconciliasse sibi, inquantum non imputat delicta nostra nobis. Psal. XXXI, 2 : *Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum.*

Consequenter cum dicit : *Et posuit in nobis verbum reconciliationis,* exponit secundum, scilicet de beneficio apostolis collato, quasi dicat : Hoc modo dedit nobis ministerium reconciliationis, *quia posuit in nobis verbum reconciliationis,* id est, dedit virtutem, et inspiravit in cordibus nostris, ut annuntiemus mundo hanc reconciliationem esse factam per Christum. Et hoc faciendo inducimus homines ut conforment se Christo per baptismum. Hierem., I, 9 : *Ecce dedi verba mea in ore tuo.*

Consequenter cum dicit : *Pro Christo ergo legatione fungimur,* ostendit usum beneficii; et primo, quantum ad secundum beneficium collatum apostolis; secundo, quantum ad primum collatum omnibus, ibi : *Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.* Dicit ergo : Ex quo Deus posuit verbum reconciliationis, debemus eo uti. Hoc

est ergo [1] quod *fungimur legatione pro Christo,* id est sumus legati Christi. Ephes., VI, 20 : *Pro quo legatione fungimur in catena ista, ita ut in ipso audeam, prout oportet me loqui.* Et idoneitas ad hanc legationem est nobis ex virtute Dei, quæ est in me, et ideo dicit : *Tanquam Deo exhortante per nos,* quia Deus qui in nobis loquitur, dat nobis idoneitatem ad hanc legationem. Matth., X, 20 : *Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* Infra, XIII, 3 : *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur, Christus?*

Consequenter cum dicit : *Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo,* subdit quantum ad usum primi beneficii ; et primo, inducit ad usum ; secundo, ostendit unde adsit nobis facilitas ad ipsum usum, ibi : *Dum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit.* Dicit ergo : Ex quo Deus fecit reconciliationem, et nos sumus legati Dei in hoc, *obsecramus pro Christo.* Blande alloquitur, cum posset imperare. II Timoth., ult., 2 : *Argue, obsecra, increpa in omni patientia.* Ad Philem., VIII : *Potestatem habens imperandi tibi quod ad rem pertinet ....., magis obsecro. Obsecramus,* inquam, *pro Christo,* id est propter amorem Christi, *reconciliamini Deo.*

Videtur autem hoc esse contrarium ei quod dicit, quod Deus reconciliavit nos sibi. Si ergo ipse reconciliavit, quid necesse est ut nos reconciliemur? Jam enim reconciliati sumus.

Ad hoc dicendum quod Deus reconciliavit nos sibi ut causa efficiens, scilicet ex parte sua ; sed ut sit nobis meritoria, oportet etiam quod fiat reconciliatio ex parte nostra, et hoc quidem in baptismo et in pœnitentia ; et tunc cessamus a peccatis.

Unde autem adsit nobis hujusmodi facultas reconciliandi Deo, ostendit ex hoc, scilicet quod dedit nobis potestatem juste vivendi, qua possumus abstinere a peccatis, et hoc faciendo, reconciliamur Deo ; et ideo dicit : *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit,* quasi dicat : Bene potestis reconciliari, quia Deus, scilicet Pater, *eum,* scilicet Christum *qui non noverat peccatum ;* I Petr., II, 22 : *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus ;* Joan., VIII, 46 : *Quis ex vobis arguet me de peccato? pro nobis fecit peccatum.* Quod tripliciter exponitur. Uno modo quia consuetudo veteris legis est ut sacrificium pro peccato peccatum nominetur. Oseæ, IV, 8 : *Peccata populi mei comedent,* id est oblata pro peccato. Tunc est sensus : *Fecit peccatum,* id est hostiam vel sacrificium pro peccato. Alio modo quia peccatum aliquando sumitur pro similitudine peccati vel pro pœna peccati. Rom., VIII : *Misit Deus Filium suum in similitudinem peccati et de peccato* (id est de similitudine peccati) *damnavit peccatum.* Et tunc est sensus : *Fecit peccatum,* id est fecit eum assumere carnem mortalem et passibilem. Tertio modo, quia aliquando dicitur hoc esse hoc vel illud, non quia sit, sed quia opinantur homines ita esse, et tunc est sensus : *Fecit peccatum,* id est, fecit eum reputari peccatorem. Isa., LIII, 12 : *Cum iniquis reputatus est.* Et hoc quidem fecit, *ut nos efficeremur justitia,* id est, ut nos qui peccatores sumus, efficeremur non solum justi, imo ipsa justitia, id est justificaremur a Deo. Vel *justitia,* quia non solum nos justificavit, sed etiam voluit quod per nos alii justificarentur. *Justitia,* dico, *Dei,* non nostra ; et *in Christo* [2], id est per Christum. Vel aliter, ut ipse Christus dicatur justitia, et tunc est sensus : *ut nos efficeremur, justitia,* id est ut inhæreremus Christo per amorem et fidem, quia Christus est ipsa justitia. Dicit autem, *Dei,* ut excludat justitiam hominis, quæ est qua homo confidit de propriis meritis. Rom., X, 3 : *Ignorantes Dei justitiam, et suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti. In ipso,* scilicet Christo, id est per Christum, quia ipse factus est nobis justitia ; I Cor., I.

[1] Al. : « et hoc ergo. » — [2] Pro *in ipso* quod est in textu.

CAPUT SEXTUM.

LECTIO I.

Adjuvantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. Ait enim : Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum; sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis.

Supra Apostolus commendavit ministerium apostolatus ; hic consequenter ipsum ministerium sibi commissum ad utilitatem subditorum exequitur, et circa hoc duo facit. Primo, hortatur eos in generali ad omnia quæ communiter sunt necessaria ad bonam vitam; secundo, hortatur eos de quodam speciali suffragio fiendo sanctis in Hierusalem : et hoc VIII cap., ibi : *Notam autem vobis facimus, fratres, gratiam Dei.* Circa primum autem duo facit. Primo, hortatur eos ad bona præsentia; secundo, commendat eos de bonis in præterito factis ; et hoc VII cap., ibi : *Has igitur habentes promissiones, carissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus.* Circa primum tria facit. Primo, hortatur in generali, quod gratia Dei non utantur in vanum; secundo, ostendit gratiam Dei eis esse collatam, ibi : *Ait enim : Tempore accepto exaudivi te;* tertio, docet eos in speciali, modum utendi dicta gratia, ibi : *Nemini dantes ullam offensionem,* etc. Dicit ergo primo : Ex quo facultas adest nobis ad bene operandum, et hæc est gratia Dei, nos autem ad hoc pro Christo legatione fungimur ; ideo *adjuvantes,* nos scilicet, prædicationibus, exemplis, et exhortationibus. Prov., XVIII, 19 : *Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma.* Vel *adjuvantes,* scilicet Deum. I Cor., III, 9 : *Adjutores Dei sumus.*

Sed contra. Isa., XL, 9 : *Quis adjuvit spiritum Domini?* Non ergo bene dicitur : Adjuvantes Deum. Respondeo [1] quod juvare Deum potest intelligi vel ei vires ministrare ad aliquid agendum, et sic nullus juvat Deum, nec juvare potest ; vel ejus mandatum exequi, et sic sancti homines Deum juvare dicuntur, exequendo ejus mandata.

Nos, inquam, sic juvantes, *hortamur vos;* Rom., XII, 8: *Qui exhortatur, in exhortando;* hoc scilicet exhortamur, *ne in vacuum gratiam Dei recipiatis,* quasi dicat : Ne receptio gratiæ sit vobis inutilis et vacua ; quod tunc contingit quando ex perceptione gratiæ quis non sentit fructum. Qui quidem duplex est, scilicet remissio peccatorum Isa., XXVII, 9 : *Hic est omnis fructus, ut auferatur peccatum;* et ut homo juste vivendo perveniat ad gloriam cœlestem, Rom., VI, 22 : *Habetis fructum vestrum in sanctificatione.* Quicumque ergo gratia percepta non utitur ad vitandum peccata, et consequendum vitam æternam, hic gratiam Dei in vanum recipit. Philip., II, 16 : *Non in vacuum neque in vacuum laboravi.* Et ne aliquis dubitaret de perceptione hujus gratiæ a Deo, ideo consequenter Apostolus probat eos jam recepisse gratiam hanc, vel paratam habere ad recipiendum, dicens : *Ait enim : Tempore accepto exaudivi te,* et circa hoc duo facit. Primo, inducit auctoritatem prophetæ; secundo, inductam adaptat ad propositum, ibi : *Ecce nunc tempus acceptabile.* Dicit ergo primo : Dico quod paretis vos ad fructuose percipiendum gratiam, quæ vobis est collata vel parata ; ita enim Dominus per Isa., XLIV, 8 : *Tempore accepto exaudivi te.*

Circa quod sciendum est quod Dominus dicitur facere nobis gratiam, vel exaudiendo nos in petitionibus nostris, vel juvando in operationibus nostris. Sed exaudit, ut percipiamus quod petimus : Jac., I, 5 : *Si quis indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter :* adjuvat, *ut perficiamus quod operamur;* Psal. XCIII, 17 : *Nisi quia Dominus adjuvit me, paulo minus habitasset in inferno anima mea.* Et hæc

[1] Al. : « responsio. »

duplex est gratia : præveniens scilicet, et cooperans, vel subsequens, quæ quidem necessaria est nobis ad obtinendum.

Et primo, gratiam prævenientem, quam optare debemus, ut simus accepti Deo. Psal. xxxi, 6 : *Pro hac orabit ad te omnis sanctus.* Et quantum ad hoc dicit : *In tempore accepto,* id est acceptionis et gratificationis, hoc enim tempore accepto fit quod gratis fit. Rom., iv, 6 : *Beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert justitiam sine operibus ; exaudivi te,* id est acceptavi te. Vel *tempore accepto,* id est in tempore gratiæ, et hoc modo gratia præveniens dicitur illa per quam liberamur a peccatis ; gratia vero subsequens dicitur per quam virtutes nobis, et perseverantia[1] in bono conferuntur. Secundo, necessaria est nobis gratia cooperans, et hanc petebat Psal. xvii, 6 : *Et misericordia ejus subsequatur me omnibus diebus vitæ meæ.* Et quantum ad hoc dicit : *in die salutis adjuvi te ;* tempus enim ante Christum non fuit dies, sed nox. Rom., xiii, 12 : *Nox præcessit, dies autem appropinquavit.* Sed tempus Christi dicitur dies, et non solum dies, sed dies salutis. Ante enim non erat salus, quia nullus ad finem salutis perveniebat, scilicet ad visionem Dei : sed modo, quando jam nata est salus in mundo, homines salutem consequuntur : Matth., i, 21 : *Vocabis nomen ejus Jesum : ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Philip., ii, 12 : *Operamini vestram salutem.* Et hoc fit auxilio gratiæ cooperantis, qua per nostra opera pervenimus ad vitam æternam. Philip., ii, 13 : *Deus est qui operatur in nobis et velle et perficere pro bona voluntate.*

Consequenter auctoritatem inductam adaptat ad propositum, dicens : *Ecce nunc tempus acceptabile ;* quasi dicat : Hæc quæ dicit Dominus de tempore gratiæ per prophetam, implentur modo, quia *ecce nunc tempus acceptabile,* id est gratificationis, per quam exaudimur a Deo ; quia jam venit plenitudo temporis, scilicet incarnationis Christi, Galat., iv, et hoc quantum ad primam partem auctoritatis. Psal. lxviii, 14 : *Tempus beneplaciti, Deus. Ecce nunc dies salutis,* in quo scilicet adjuti gratia cooperante possumus operari ad consequendum salutem æternam. Joan., ix, 4 : *Me oportet operari opera ejus qui misit me.* Gal., vi, 10 : *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes.*

Consequenter cum dicit : *Nemini dantes ullam offensionem,* docet modum utendi gratia eis collata ; et primo, in generali, qualiter, scilicet in vacuum non recipiatis ; secundo, in speciali, ibi : *In multa patientia,* etc. Dicit ergo : Sic utendum est gratia, ut *dantes nemini ullam offensionem.* Nam gratia ad duo datur, scilicet ad vitandum mala et ad operandum bona. Et ideo duo docet : ut scilicet vitemus mala, et quantum ad hoc dicit : *Nemini dantes ullam offensionem,* quod potest dupliciter exponi. Uno modo ut referatur ad apostolos, quasi dicat : Nos adjuvantes vos exhortamur. Nos dico, nemini ullam dantes offensionem : quia si per malam vitam aliquos offenderemus, vituperaretur ministerium nostrum[2], et contemneretur prædicatio nostra. Rom., ii, 24 : *Nomen Dei per vos blasphematur.* Gregorius : « Cujus vita despicitur, restat ut ejus prædicatio contemnatur. » Unde publicus et famosus peccator cavere debet sibi ne prædicet; alias peccat. Psal. xlix, 16 : *Peccatori autem dixit Deus : Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum ?* Alio modo ut referatur ad subditos, quasi dicat : Hortamur vos, *ne in vacuum gratiam Dei recipiatis :* vos dico, *nemini dantes ullam offensionem,* id est non facientes aliquid unde alii scandalizentur. I Corinth., x, 32 : *Sine offensione estote Judæis et gentibus et Ecclesiæ Dei.* Rom., xiv, 13 : *Non ponatis offendiculum fratri.* Et ratio hujus est, ut non *vituperetur ministerium nostrum,* id est, ita irreprehensibiliter vos habeatis, ut *ministerium nostrum,* id est apostolatus noster, non vituperetur. Quando enim subditi male se habent, vituperium est prælatis. I Petr., ii, 12 : *Conversationem vestram inter gentes habentes bonam.* Vel *ut non vituperatur* commune *ministerium,* quoad vos et nos, qui sumus ministri Dei. Nos, dico, sumus ministri Dei ad exequendum voluntatem ejus in nobis et in aliis, sed vos ad exequendum voluntatem ejus in vobis tantum. Isa., lxi, 6 : *Vos sacerdotes Domini vocabimini : Ministri Dei nostri, dicetur vobis.*

Consequenter cum dicit : *Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros,*

[1] Al. : « ex perseverantia. »— [2] Al. omittitur « nostrum. »

docet eos modum utendi percepta gratia quantum ad bona operanda. Dicit ergo : Nemini demus ullam offensionem; *sed exhibeamus nos* et vos opere et sermone in omnibus quæ ad virtutes pertinent, tales quales debent esse ministri Dei, ut scilicet conformemur nos Deo, faciendo ejus voluntatem. Eccli., x, 2 : *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus.* I Corinth., IV, 1 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei.*

Consequenter cum dicit : *in multa patientia,* etc., ostendit in speciali quomodo nos debemus exhibere sicut Dei ministros in usu gratiæ collatæ, et hoc quantum ad tria. Primo, quantum ad exteriorem operationem; secundo, quantum ad majorem devotionem, ibi : *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii;* tertio, quantum ad infidelium vitationem, ibi : *Nolite jugum ducere cum infidelibus.* Circa primum tria facit, secundum tria in quibus consistit operatio exterior. Primo enim consistit in sufferentia malorum, et quantum ad hoc dicit : *in multa patientia,* etc.; secundo, in operatione bonorum, et quantum ad hoc dicit : *in castitate,* etc.; tertio, in mutua cooperatione bonorum ad mala, et quantum ad hoc dicit : *per arma justitiæ a dextris et a sinistris.* Est ergo necessaria in malis sustinendis virtus patientiæ; unde dicit : *in multa patientia,* etc. Ubi tria facit. Primo, inducit ad patientiam, et hoc quia in Psal. XCI, 15, legitur : *Bene patientes erunt, ut annuntient;* et quantum ad hoc dicit : *in multa patientia.* Prov., XIX, 2 : *Doctrina viri per patientiam noscitur.* Luc., XXI, 19 : *In patientia vestra possidebitis animas vestras.* Dicit, *in multa,* id est propter multas tribulationes quæ occurrunt. Secundo, ostendit materiam patientiæ[1] in generali, et hoc dupliciter : scilicet in superventione malorum, unde dicit : *in tribulationibus.* Rom., XII, 12 : *In tribulatione patientes.* Act., XIV, 21 : *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei,* et in defectu necessariorum, unde dicit : *in necessitatibus,* scilicet eorum quæ sunt necessaria ad vitam. Psal. XXIV, 17 : *De necessitatibus meis erue me.* Tertio, ostendit materiam patientiæ in speciali : et primo in his quæ pertinent ad tribulationes quæ sunt voluntariæ, et hoc quantum ad tribulationes quæ pertinent ad animam, et sic dicit : *in angustiis,* scilicet cordis, quando scilicet sic arctamur adversis ut non pateat via evadendi. Hebr., XI, 47 : *Angustiati, afflicti,* etc. Item inquantum ad tribulationes quæ sunt in corpore, et sic dicit : *in plagis,* scilicet illatis ab aliis, *et carceribus.* Act., XVI, 23 : *Cum multas plagas eis intulissent miserunt eos in carcerem.* Infra, XI, 23 : *In carceribus abundantius, in plagis supra modum. In seditionibus,* scilicet totius populi commoti; Act., XIX, 40 : *Periclitamur argui seditionis hodiernæ, cum nullus obnoxius sit ..... concursus istius.* Secundo, in his quæ pertinent ad necessitates. Necessitas autem aliquando est voluntaria, et sic dicit : *in laboribus,* propria manu operando apud Corinthios, quia avari erant, ne eos gravaret sumptibus, et apud Thessalonicenses, quia erant otiosi, ut daret exemplum exercitii. Act., XX, 34 : *Ad ea quæ mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ. In vigiliis,* propter prædicationes; infra, XI, 27 : *in vigiliis in jejuniis;* aliquando voluntariis, aliquando involuntariis propter penuriam. I Corinth., IX, 27 : *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo.* Sed contra est quod dicitur Matth., XI, 30 : *Jugum meum suave est.* Hic vero dicitur : *in tribulationibus multis,* etc. Non ergo suave, sed gravissimum.

Respondeo : Hæc sunt in seipsis aspera, sed propter amorem et interiorem fervorem spiritus dulcorantur. Unde Augustinus : « Omnia grandia et immania, facilia et prope nulla facit amor. »

LECTIO II.

In castitate, in scientia, in longanimitate, in suavitate, in Spiritu sancto, in caritate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma justitiæ ; a dextris et a sinistris, per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam, ut seductores et veraces; sicut qui ignoti, et cogniti; quasi morientes, et ecce vivimus; ut castigati et non mortificati; quasi tristes, semper autem gaudentes; sicut egentes, multos autem locupletantes; tanquam nihil habentes, et omnia possidentes.

[1] Al. : « viam patientiæ. »

Positis his quæ pertinent ad tolerantiam malorum, ponit consequenter ea quæ pertinent ad observantiam bonorum. Bonitas autem operis consistit in tribus : in perfectione virtutum, et hoc pertinet ad cor ; in veritate locutionis, et hoc pertinet ad os ; in virtute operis, et hoc pertinet ad opus. Primo ergo ostendit Apostolus qualiter se habeant in his quæ pertinent ad perfectionem virtutum quæ consistunt in corde ; secundo, in his quæ ad virtutem oris, ibi : *in verbo veritatis;* tertio, in his quæ pertinent ad perfectionem operis, ibi : *in virtute Dei*. Circa primum ponit quatuor virtutes ; et primo virtutem castitatis, quæ maximum locum tenet in virtute temperantiæ, et quantum ad hoc dicit : *in castitate,* scilicet mentis et corporis. Ubi notandum est quod immediate post multos labores, vigilias et jejunia subdit de castitate, quia qui vult habere virtutem castitatis, necesse habet laboribus dari, vigiliis insistere, et macerari jejuniis. I Corinth., IX, 27 : *Castigo corpus meum et in servitutem redigo, ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar*. Hebr., XII, 14 : *Pacem sequimini cum omnibus, et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum.*

Si autem quæratur quare non facit mentionem de aliis virtutibus nisi solum de temperantia, dicendum est quod sic facit, sed implicite, quia hoc quod dicit : *in multa patientia, in tribulationibus,* etc., pertinet ad virtutem fortitudinis ; hoc vero quod dicit : *per arma justitiæ,* pertinet ad virtutem justitiæ.

Secundo, ponit virtutem scientiæ ; unde dicit : *in scientia*. Et si quidem scientia referatur ad scientiam qua aliquis scit bene conversari in medio nationis pravæ et perversæ, sic refertur ad virtutem prudentiæ. Si vero scientia referatur ad certitudinem, qua fideles certi sunt de his quæ pertinent ad cognitionem Dei, sic pertinet ad virtutem fidei. Et utraque necessaria est christianis, quia sine scientia primo modo sive secundo modo accepta, homines de facili ruunt in peccatis. Isa., V, 13 : *Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam*. Hierem., III, 15 : *Dabo vobis pastores juxta cor meum*. Tertio, ponit virtutem spei ; unde dicit : *in longanimitate* quæ pertinet ad perfectionem spei. Nihil autem aliud est longanimis quam qui arduum aliquod ex spe semper, ac diu dilatum patienter expectat, et hoc a Spiritu sancto. Galat., V, 22 : *Fructus autem Spiritus caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas,* etc. Coloss., I, 2 : *in omni patientia et longanimitate.* Quarto, ponit virtutem caritatis. Caritas autem duo habet, scilicet effectum exteriorem et interiorem. Sed in effectu exteriori habet suavitatem ad proximum ; non enim convenit quod aliquis non sit suavis ad eos quos diligit ; et ideo dicit : *in suavitate,* id est dulci conversatione ad proximos, ut scilicet blandi simus. Prov., XII, 11 : *Qui suavis est, vivit in moderationibus, et in suis monitionibus relinquit contumeliam.* Eccle., VI, 5 : *Verbum dulce multiplicat amicos, et mitigat inimicos.* Sed non in suavitate mundi, sed in ea quæ causatur ex amore Dei, scilicet ex Spiritu sancto ; et ideo dicit : *in Spiritu sancto,* id est quam Spiritus sanctus causat in nobis. Sap., XII, 1 : *O quam bonus et suavis est, Domine, spiritus tuus in omnibus!* In effectu autem interiori habet veritatem absque fictione, ut scilicet non prætendat exterius contrarium ejus quod habet interius ; et ideo dicit : *in caritate non ficta.* I Joan., III, 18 : *Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate.* Coloss., III, 14 : *Super omnia caritatem habentes.* Et hujus ratio est, quia, ut dicitur Sap., I, 5, *Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum.*

Consequenter ostendit quomodo se habeant in his quæ pertinent ad veritatem oris, ut scilicet sint veraces ; ideo dicit : *in verbo veritatis,* scilicet vera loquendo et prædicando. Quomodo autem se habeant in perfectione operis, subdit dicens : *in virtute Dei,* id est, non in operibus nostris confidamus, sed solum in virtute Dei, et non in propria. I Cor., IV : *Regnum Dei non est in sermone, sed in virtute.*

Consequenter cum dicit : *per arma justitiæ a dextris et a sinistris,* ostendit qualiter se habeant in operatione bonorum et malorum, inter bona et mala, prospera et adversa, et hoc pertinet ad virtutem justitiæ ; et primo ostendit hoc in generali ; secundo, exponit in speciali. Dicit ergo primo quod exhibeamus nos sicut Dei ministros in multa patientia, et quod plus est, *per arma justitiæ.* Ubi sciendum est quod justitia ordinat et facit hominem tenere locum suum, *a dexteris,* id est in prosperis, ut scilicet non elevetur, *et a sinistris,* id est in

adversis, ut scilicet non dejiciatur. Phil., IV, 12 : *Ubique et in omnibus institutus sum ... scio abundare, et penuriam pati.*

Consequenter hoc exponit per partes prosperorum et adversorum, dicens : *per gloriam et ignobilitatem.* Ubi sciendum est quod in rebus temporalibus prosperitas vel adversitas in tribus consistit; in superbia vitæ, in concupiscentia carnis, in concupiscentia oculorum ; juxta illud I Joan., II, 16 : *Omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ.* Et hæc prosequitur ordine suo : quia primo dicit quomodo se habeant in adversis et prosperis quæ pertinent ad superbiam vitæ, dicens : *per gloriam et ignobilitatem;* secundo, quomodo se habeant in his quæ pertinent ad concupiscentiam carnis, ibi : *quasi morientes, et ecce vivimus;* tertio, quomodo se habeant in his quæ pertinent ad concupiscentiam oculorum, ibi : *sicut egentes, multos autem locupletantes.* Sunt autem duo quæ ad superbiam pertinent, scilicet sublimitas status et operum; et ideo dicit : *per gloriam*, id est per statum excellentiæ, quasi dicat : Exhibeamus nos Dei ministros, scilicet per Dei[1] gloriam, id est in prosperitate. Isa., XXIII, 9 : *Dominus exercituum cogitavit hoc, ut detraheret superbiam omnis gloriæ, et ad ignominiam deduceret universos inclytos terræ.* Et quod apostoli gloriosi appareant, patet Act., XIV, quod Paulus et Barnabas credebantur esse dii. *Et ignobilitatem,* quæ est in sinistris, quasi dicat : Nec in gloria elevemur, nec si contemptibiles sumus, dejiciamur. I Cor., I, 28 : *Ignobilia hujus mundi elegit Deus et contemptibilia.* Quantum ad famam operum dicit : *per infamiam et bonam famam.* Ubi sciendum est quod, sicut Gregorius dicit, homo non debet ex se dare causam infamiæ suæ, sed potius debet procurare bonam famam, juxta illud Eccli., XLI, 15 : *Curam habe de bono nomine ;* et hoc propter alios, quia oportet nos bonum testimonium habere ad eos qui foris sunt, I Timoth., III. Si vero contingat aliquem incurrere in infantiam injuste, non debet esse ita pusillanimis ut propter hoc derelinquat justitiam. Si vero sit in bona fama apud infideles, non debet tamen superbire, sed debet inter utrumque medio modo incedere. Consequenter exponit ista duo quæ posuit; et primum quam infamiam habuerunt, et ostendit quod magnam, quia *ut seductores et veraces,* quasi dicat : A quibusdam habemur ut seductores, a quibusdam vero habemur ut veraces. Nec mirum, quia etiam de Christo alii dixerunt quia bonus est, alii vero quod non, sed seducit turbas, ut dicitur Joan, VII. Secundo, ostendit quomodo fuerunt gloriosi et ignobiles, quia *sicut ignoti et cogniti,* id est approbati a bonis, et incogniti, id est despecti a malis. I Cor., IV, 13 : *Tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus.*

Consequenter prosequitur ea quæ pertinent ad concupiscentiam carnis, et ponit tria quæ concupiscit caro. Primo enim concupiscit longam vitam , et quantum ad hoc dicit : *quasi morientes,* id est licet exponamur periculis mortis, infra, XI, 23, *in mortibus frequenter*, tamen *ecce vivimus*, virtute et fide. Et ideo Habac., II, 4 : *Justus ex fide vivit.* Psalm. CXVII, 17 : *Non moriar, sed vivam, et narrabo opera Domini.* Secundo, concupiscit incolumitatem et quietem, et quantum ad hoc dicit : *ut castigati, et non mortificati*, quasi dicat : Licet diversis flagellis castigemur a Domino, non tamen tradit nos morti. Psalm. CXVII, 18 : *Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me*. II Timoth., III, 12 : *Omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur.* Tertio, concupiscit gaudium et jucunditatem, et quantum ad hoc dicit : *Quasi tristes, semper autem gaudentes,* quia licet in exterioribus et quæ ad carnem sunt, patiamur tristitiam et amaritudinem; interius tamen continuum gaudium habemus, quod crescit in nobis ex consolationibus Spiritus sancti et spe remunerationis æternæ. Jacob., I, 2 : *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis.* Joan., XVI, 20 : *Tristitia vestra vertetur in gaudium.*

Consequenter prosequitur de his quæ pertinent ad concupiscentiam oculorum, et circa hoc ponit duo : quorum unum est in comparatione ad alios, et secundum hoc prosperum in divitiis est quod homo abundet, ita quod possit aliis ministrare de divitiis suis ; sinistrum autem in hoc est quod homo sit ita pauper quod oporteat eum ab aliis mendicare. Et ideo dicit quod

[1] Al. omittitur « Dei. »

in his temporalibus sumus *sicut egentes*, id est ab aliis accipientes, sed tamen quantum ad spiritualia sumus *multos locupletantes*. Et non dicit omnes, quia non sunt omnes locupletari parati. Prov., XIII, 7 : *Est quasi pauper, cum in multis divitiis sit.* Secundum est in comparatione ad seipsos, et secundum hoc prosperum in divitiis est multa possidere, sinistrum autem ut nihil penitus habeat ; et quantum ad hoc dicit quod in exterioribus sunt *tanquam nihil habentes*, scilicet in temporalibus, quia omnia dimiserunt propter Christum ; Matth., XIX, 21 : *Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo, et veni, sequere me.* Sed interius et in spiritualibus *omnia possidentes*, scilicet per interiorem magnitudinem cordis. Et hoc ideo est, quia ipsi vivebant non sibi, sed Christo ; et ideo omnia quæ sunt Christi, reputabant ut sua. Unde, cum Christo omnia sint subjecta, omnia possidebant, et omnia tendebant in eorum gloriam. Deut., XI, 24 : *Et omnis locus quem calcaverit pes vester, vester erit*[1].

Nota autem circa præmissa, quod Apostolus utitur in præmissis miro modo loquendi. Nam ipse quasi semper ponit unum contra unum, et temporale contra spirituale, sed tamen in temporalibus semper addit quamdam conditionem, puta *ut, sicut, quasi, tanquam*, sed in opposito spirituali nihil addit. Cujus ratio est, quia temporalia sive sint mala sive bona, sunt[2] transmutabilia et apparentia, et habent tantum similitudinem vel boni vel mali ; et ideo dicit : *ut seductores, et quasi ignoti*, quia non erant in rei veritate sic, sed in opinione hominum, et sic erant transitoria bona aut mala. Bona autem spiritualia, existentia sunt et vera, et ideo non addit eis conditionem aliquam.

LECTIO III.

Os nostrum patet ad vos, o Corinthii ; cor nostrum dilatatum est. Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris. Eamdem autem habentes remunerationem (tanquam filiis dico) dilatamini et vos. Nolite jugum dicere cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate, aut quæ societas lucis ad tenebras ? Quæ autem conventio Christi ad Belial, aut quæ pars fidelis cum infideli ? Quis autem consensus templo Dei cum idolis ? Vos enim estis templum Dei vivi, sicut dicit Deus : Quoniam inhabitabo in illis, et inambulabo inter eos, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus. Propter quod exite de medio eorum, et separamini, dicit Dominus, et immundum ne tetigeritis, et ego recipiam vos, et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens.

Postquam Apostolus docuerat usum gratiæ collatæ quantum ad bonas operationes exteriores, hic consequenter instruit eos circa usum prædictum quantum ad interiorem devotionem, quæ consistit in lætitia cordis, quæ latitudinem cordis causat, et circa hoc tria facit : primo enim exhibet se eis in exemplum latitudinis ; secundo, ostendit quod ab ipso non habent contrarium exemplum, nec possunt accipere, ibi : *Non augustiamini in nobis ;* tertio, exhortatur eos ad cordis latitudinem, ibi : *Eamdem autem habentes remunerationem (tanquam filiis dico) dilatamini et vos.* Circa primum duo facit. Primo, ponit signum latitudinis cordis ; secundo, ponit ipsam latitudinem cordis quam habebat Apostolus, ibi : *Cor nostrum dilatatum est.* Signum autem latitudinis est os latum, quia os immediate adhæret cordi. Unde quæ per os exprimimus, sunt expressa signa conceptionum cordis. Matth., XII, 4 : *Ex abundantia cordis os loquitur.* Et hoc est quod dicit : *Os nostrum patet ad vos.* Os enim clausum est aliquando, tunc scilicet quando ea quæ sunt in corde, non patent exterius ; sed apertum et patens est, quando ea quæ in corde sunt, manifestantur. Job, III, 1 : *Post hæc aperuit Job os suum.* Matth., V, 2 : *Aperiens os suum, docebat eos.* Et ne hoc videatur pertinere ad vitium vanitatis, quia manifestat se, subdit rationem, dicens : *Ad vos*, id est, propter utilitatem vestram manifestamus vobis secreta cordis nostri. I Corinth., X, 33 : *Non quærens quod mihi utile sit, sed quod multis, ut salvi fiant.* Causa autem hujus dilatationis procedit ex dilatatione et latitudine cordis ; et ideo

[1] Al. Josue, I : *Et omnem locum quem calcaverit pes vester, vester erit.* Sed sensus non constat, et ibi sensu integro legitur : *vobis tradam,* pro eo quod hic est : *vester erit.* — [2] Al. : « sive. »

dicit : *Cor nostrum dilatatum est.* Prov., XXI, 4 : *Exaltatio oculorum dilatatio est cordis.* Cor autem aliquando est strictum, tunc scilicet quando comprimitur, et concluditur in modico, sicut cum quis non curat nisi de terrenis, et contemnit cœlestia, non valens ea intellectu capere. Aliquando autem est latum, tunc scilicet quando quis magna appetit et desiderat ; et talis erat Apostolus, qui non reputans ea quæ videntur, desiderabat cœlestia ; et ideo dicit : *Cor nostrum dilatatum est,* id est ampliatum ad magna appetenda.

Consequenter ostendit quod non habent ab Apostolo contrarium exemplum, dicens : *Non angustiamini in nobis,* quasi dicat : Ex quo ostendimus vobis latitudinem cordis nostri, non habetis a nobis exemplum, nec causam unde angustiemini. Sed si hoc facitis, tunc quidem angustiamini, sed non *in nobis,* imo *ex visceribus vestris,* id est ex vobis. Ubi sciendum est quod angustiari idem est quod includi in aliquo, unde non patet aditus [1] evadendi. Isti autem erant seducti adeo a pseudo quod non credebant posse salutem consequi nisi in observantiis legalibus ; et ideo efficiebantur servi, cum essent liberi secundum fidem Christi. Unde angustiatio hujus servitutis non proveniebat eis ab Apostolo, sed ex visceribus eorum, id est ex duritia cordium ipsorum. Luc., XXIII, 28 : *Nolite flere super me, sed super vos ipsas flete.*

Consequenter hortatur eos ad latitudinem cordis, dicens : *Eamdem autem habentes remunerationem ....., dilatamini et vos,* quasi dicat : Si aliquando decepti a pseudo angustiati estis, non omnino remaneatis in angustiatione, imo studeatis habere latum cor, sicut nos habemus ; quia eamdem habebitis remunerationem quam nos habemus. Et ideo dicit : *Eamdem remunerationem habentes*, scilicet sicut et nos ; supra I, 7 : *Sicut estis socii passionum, sic eritis et consolationis. Tanquam filiis,* non inimicis, *dico* vobis, vel tanquam filiis Dei, quasi dicat : *eamdem remunerationem habentes* quam filii Dei, scilicet hæredes vitæ æternæ. Rom., VIII, 17 : *Si filii et hæredes ; eamdem,* inquam, *habentes remunerationem, dilatamini et vos,* id est habeatis cor magnum et liberum libertate spiritus, quæ est in fide Christi, et non coangustiamini in servitute observantiæ legalis.

[1] Al. : « alius aditus. »

Consequenter cum dicit : *Nolite jugum ducere cum infidelibus,* docet eos usum collatæ gratiæ quantum ad infidelium vitationem, et circa hoc duo facit. Primo, ponitur Apostoli exhortatio ; secundo, exhortationis ratio, ibi : *Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate?* tertio, rationem hujus auctoritate confirmat, ibi : *Vos enim estis templum Dei.* Dicit ergo : *Nolite jugum ducere cum infidelibus.* Ubi est sciendum quod jugum dicitur omne illud quod ligat plures ad aliquid faciendum. Unde quia aliquando aliqui conveniunt ad faciendum aliquid boni, quod est ex Deo, et aliqui ad faciendum aliquid mali, quod est ex diabolo ; ideo dicitur jugum Dei et jugum diaboli. Jugum quidem Dei est ipsa caritas, quæ ligat hominem ad serviendum Deo. Matth., XI, 29 : *Tollite jugum meum super vos.* Jugum vero diaboli est ipsa iniquitas, quæ ligat ad malum, et ad male faciendum. Isa., IX, 4 : *Jugum oneris ejus.* Hoc ergo dicit : *Nolite jugum ducere,* id est, nolite communicare in operibus infidelitatis, *cum infidelibus,* et hoc propter duo. Primo, quia aliqui erant inter eos qui reputabantur sapientiores, non abstinentes ab idolothytis, et ex hoc scandalizabant inferiores. Alii autem erant qui communicabant cum Judæis in traditionibus seniorum. Unde Apostolus hortatur eos cum dicit : *Nolite jugum ducere cum infidelibus,* ut non communicent cum Judæis in traditionibus legis, neque cum gentibus in cultu idolorum ; utrique enim infideles sunt.

Rationem autem hujus assignat dicens : *Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate?* quæ sumitur ex distinctione duplici. Una distinctio est quantum ad causam, sed alia est quantum ad statum. Distinctio quantum ad causam duplex est, scilicet quantum ad causam habitualem et quantum ad causam efficientem. Causa autem habitualis est duplex. Una quantum ad effectum, et hoc est quod dicit : *Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate ?* quasi dicat : Non debetis jugum ducere cum infidelibus, quia alius habitus est in vobis, alius in illis ; in vobis quidem est habitus justitiæ, in illis vero est habitus iniquitatis. Maxima autem justitia est reddere Deo quod suum est, et hoc est colere ipsum. Unde cum vos colatis Deum, est in vobis habitus justitiæ. Summa autem iniquitas

est auferre a Deo quod suum est, et dare diabolo. Isa., I, 13 : *Iniqui sunt cœtus vestri.* Hierem., XXIII, 28 : *Quid paleis ad triticum?* Alia causa habitualis est quantum ad intellectum, et hæc distinctio est, quia fideles sunt illuminati lumine fidei, sed infideles sunt in tenebris errorum[1], et quantum ad hoc dicit : *Aut quæ societas luci ad tenebras?* quasi dicat : Non est conveniens quod eis communicetis quia non est aliqua societas conveniens, quia vos estis lux per scientiam fidei. Ephes., V, 8 : *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino;* illi vero tenebræ sunt per ignorantiam. Proverb., IV, 19 : *Via impiorum tenebrosa ; nesciunt ubi corruant.* Unde Dominus a principio divisit lucem a tenebris, ut dicitur Genes., I. Quantum vero ad causam efficientem dicit : *Quæ autem conventio Christi ad Belial ?* quasi dicat : Vos estis servi Christi, et membra ejus. I Corinth., XII, 27 : *Vos estis corpus Christi ;* illi autem sunt membra diaboli. Et dicitur diabolus Belial, absque jugo, quia noluit subjici jugo Dei. Hierem., II, 20 : *A sæculo fregisti jugum meum, rupisti vincula mea et dixisti : Non serviam.* Quod autem non possit esse conventio Christi ad Belial, patet ex verbis Christi. Joan., XIV, 30 : *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam,* et etiam ex verbis diaboli. Matth., VIII, 29 : *Quid nobis et tibi Jesu Filii Dei ?* Alia distinctio est quantum ad statum fidei, et hoc quantum ad duo, scilicet quantum ad statum fidei, et secundum hoc dicit : *Aut quæ pars est fidelis cum infideli?* quasi dicat : Non eadem est pars utriusque, quia pars fidelis est ipse Deus, quem habet ut præmium, et ut finem suæ beatitudinis. Psalm. XV, 5 : *Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei,* sed pars infidelis sunt bona terrena, Sap., II, 9 : *Hæc est sors nostra et pars nostra.* Matth., XXIV, 51 : *Dividet eum, et partem ejus ponet cum hypocritis.* Item quantum ad statum gratiæ, et secundum hoc dicit : *Quis autem consensus templo Dei cum idolis ?* quasi dicat : Non est aliqua convenientia templo Dei et idolis. Unde vos estis templum Dei per gratiam. I Corinth., III, 16 : *Nescitis quoniam membra vestra templum*[2] *sunt Spiritus sancti?* Non debetis ergo communicare cum infidelibus, qui sunt templa idolorum. Sed notandum quod Dominus prohibet per Ezechielem quod in templo Deo non colantur idola, Ezech., XXVI. Multo ergo magis prohibentur homines, quorum animæ sunt templum Dei, ne violent illa per participationem idolorum. I Corinth., III, 17 : *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus.*

Consequenter cum dicit : *Vos estis templum Dei vivi,* confirmat rationem propositam per auctoritatem, et circa hoc duo facit. Primo enim confirmat quod induxit ratione admonitionis ; secundo vero confirmat ipsam admonitionem, ibi : *Propter quod exite de medio eorum.* Circa primum duo facit. Primo, resumit quod probare intendit ; secundo vero inducit auctoritatem ad propositum, ibi : *Sicut dicit Dominus : Quoniam inhabitabo in illis, et inambulabo inter eos.* Dicit ergo : Recte dico quod non est consensus templo Dei cum idolis, id est, non debetis cum eis participare, quia vos estis templum Dei vivi, et non mortui sicut idolatræ. Ad hoc probandum adducit auctoritatem, probans hoc ipsum per usum templi ; usus enim templi est ut Deus habitet in eo, nam templum est locus Dei ad inhabitandum sibi consecratus. Psalm., X, 5 : *Dominus in templo sancto suo.* Quæ quidem auctoritas sumitur ex Levit., XXVI, 11, quæ talis est : *Ponam tabernaculum meum in medio vestri, et non abjiciet vos anima mea.* In qua auctoritate quatuor tangit, quantum ad hunc usum pertinet. Primum pertinet ad gratiam operationum, quod est Deum esse in aliquo per gratiam, et hoc est quod dicit : *inhabitabo in eis,* scilicet in sanctis per gratiam excolens eos. Licet autem Deus in omnibus rebus dicatur esse per præsentiam, potentiam et essentiam, non tamen dicitur in eis inhabitare, sed in solis sanctis per gratiam. Cujus ratio est, quia Deus est in omnibus rebus per suam actionem inquantum conjungit se eis, ut dans esse et conservans in esse, in sanctis autem est per ipsorum sanctorum operationem, qua attingunt ad Deum et quodammodo comprehendunt ipsum, quæ est diligere et cognoscere, nam diligens et cognoscens dicitur in se habere cognita et dilecta. Secundum pertinet ad gratiam cooperantem, quo scilicet proficiunt sancti auxilio Dei, et quantum ad hoc dicit : *inambulabo in eis,* id est, promovebo

[1] Al. : « eorum. » — [2] Al. : « templa. »

eos de virtute in virtutem; nam hic profectus sine gratia Dei esse non potest. I Cor., xv, 10 : *Gratia Dei sum id quod sum.* Nam sicut gratia operans facit nos esse aliquid in esse justitiæ, ita et gratia cooperans facit nos in ipso esse proficere. Tertium pertinet ad Dei beneficium, et hoc vel protectionis per providentiam, et hoc tangit dicens : *Ego ero illorum Deus,* id est providentia mea protegam eos. Psal. CXLIII, 15 : *Beatus populus cujus Dominus Deus ejus.* Vel beneficium remunerationis, ut sic dicatur : *Ero illorum Deus,* id est dabo eis meipsum in mercedem. Genes., xv, 1 : *Ego ero merces tua magna nimis;* et Hebr., xi, 16 : *Non confunditur Deus eorum vocari Deus.* Quartum pertinet ad debitum cultum et servitium sanctorum, et quantum ad hoc dicit : *Et ipsi erunt mihi in populum*, id est, me colent et mihi obedient ut mei, et non alterius. Psal. XCIV, 4 : *Nos autem populus ejus, et oves pascuæ ejus.* Vel possunt ad præsentiam corporalem referri, et tunc exponitur sic : *Quoniam inhabitabo in illis,* per carnis assumptionem. Joan., I, 14 : *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis; et ambulabo inter illos,* corporaliter cum eis conversando ; Baruch, III, 38 : *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est; et ero illorum Deus,* per gloriam ; Deut., IV, 7 : *Non est alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris. Et ipsi erunt mihi populus,* id est per fidem me colent.

Consequenter cum dicit : *Propter quod exite de medio eorum,* confirmat ipsam admonitionem per aliam auctoritatem, et circa hoc duo facit. Primo, confirmat admonitionem per auctoritatem ; secundo, ostendit præmium promissum servantibus monitionem, ibi : *Ego recipiam vos.* Dicit ergo : *Propter quod,* id est, quia estis templum Dei, *exite de medio eorum ;* et sumitur de Isa., LII, 11 : *Recedite, recedite, exite*[1] *inde, et pollutum nolite tangere.* Ubi tria dicit : *Exite, separamini,* et *immundum nolite tangere,* quia tripliciter debemus nos habere ad infideles. Primo, ut exeamus ab eis, relinquendo peccata. Zach., II, 6 : *O, o, fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus.* Sed Donatistæ dicunt quod debemus corporaliter deserere malam societatem, quod non est verum. Unde quod Apostolus dicit intelligendum est de separatione spirituali ; et ideo sic exponit : *Exite* spiritualiter, non sequendo vitam eorum. Cant., II, 2 : *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Et hoc ideo ut vitemus ipsas peccatorum occasiones ab eis datas ; et ideo dicit : *Separamini,* id est, longe ab eorum consensu sitis. Matth., x, 35 : *Veni enim separare hominem adversus patrem suum.* Num., XVI, 26 : *Recedite a tabernaculis hominum impiorum, et nolite tangere quæ ad eos pertinent, ne involvamini in peccatis eorum.* Tertio, ut arguamus eos cum male agunt ; et ideo dicit : *immundum ne tetigeritis,* scilicet consentientes eis in malis. Roman., I, 32 : *Non solum qui faciunt ea, sed et qui consentiunt facientibus.* Ephes., v, 11 : *Nolite communicare operibus infructuosis.* Et hoc quia *qui tangit picem, inquinatur ab ea.* Eccli., XIII. Præmium autem repromissum servantibus monitionem est duplex, scilicet divina familiaritas et divina adoptio. Divina familiaritas, quia *ego recipiam vos,* quasi dicat : Secure exeatis, quia *ego recipiam vos,* in meos. Psal. XXVI, 10 : *Quoniam pater meus et mater mea dereliquerunt me ; Dominus autem assumpsit me.* Psal. LXIV 5 : *Beatus quem elegisti et assumpsisti.* Isa., XLII, 1 : *Ecce servus meus, suscipiam eum.* Sed divina adoptio, quia adoptat nos in filios, quia dicit : *Et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios.* Rom., VIII, 15 : *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus : Abba, Pater.* Et dicit *filios* quantum ad perfectos, et *filias* quantum ad imperfectos, et hoc sumitur ex II Reg., VII, 14, ubi dicitur de Salomone : *Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium.*

[1] Al. deest « exite. »

CAPUT SEPTIMUM.

LECTIO I.

Has igitur habentes promissiones, carissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei. Capite nos. Neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus. Non ad condemnationem vestram dico. Prædiximus enim quod in cordibus nostris estis ad commoriendum et ad convivendum.

Monuit Apostolus Corinthios qualiter se in futuro debeant habere, hic commendat eos de bonis præteritis. Sed ut fiat quædam continuatio præteritorum ad futura, primo concludit admonitionem ; secundo vero commendat eos, ibi : *Multa mihi fiducia est apud vos*. Circa primum tria facit. Primo, ponit admonitionem ; secundo, inducit exemplum sui ipsius ad admonitionem servandam, ibi : *Capite nos ;* tertio, ponit admonentis intentionem, ibi : *Non ad condemnationem vestram dico*. Circa primum, tria facit. Primo, ponit motivum ad observantiam admonitionis, et hoc est promissio eis facta ; et ideo dicit : *Has igitur habentes promissiones, carissimi,* scilicet quod Deus habitet in nobis, et recipiat nos, etc. Secundo, ponit admonitionem, cum dicit : *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus ;* et hoc ideo, quia promissiones istæ non dantur nisi mundis ; et ideo *mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus,* id est carnalium et spiritualium vitiorum. Isa., LII, 11 : *Mundamini qui fertis vasa Domini*.

Ubi sciendum est quod omne peccatum quod consummatur in delectatione carnis, est carnale ; illud vero quod consummatur in delectatione spiritus, est spirituale. Et inde est quod peccata carnalia si considerentur quantum ad sui consummationem, sunt duo tantum, scilicet gula et luxuria ; cætera vero peccata sunt spiritualia. Si vero considerentur quantum ad sui originem, sic omnia peccata possunt dici carnalia, quia omnia ex conceptione carnis originem habent, et hoc modo loquitur ad Galat., V, 19 : *Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, et his similia*.

Tertio, ponit modum implendi admonitionem, ibi : *Perficientes sanctificationem in timore Dei*. Posset enim aliquis dicere : Numquid non sumus mundati in baptismo ? Et ideo addit : *Perficientes sanctificationem,* id est, perficiamus emundationem inchoatam in baptismo. Sanctus enim idem est quod mundus. Levit., XI, et XIX, 2 : *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum Dominus Deus vester*. Perficiamus, inquam, quia philosophi conati sunt perficere, et non potuerunt, quia non potuerunt omnia peccata vitare ; quantumcumque enim aliqua peccata vitarent, et exercerent actus virtutum, adhuc tamen remanebat in eis peccatum infidelitatis. Et ideo in vero cultu Dei solum perficitur emundatio, et hoc est quod dicit : *in timore*, id est in cultu, *Dei*. Eccli., XXV, 14 : *Timor Domini super omnia se superposuit*.

Sed contra, Coloss., III, 14 : *Super omnia caritatem habentes, quæ est vinculum perfectionis*. Non igitur perficitur sanctificatio in timore Dei, sed in caritate Dei.

Respondeo. Dicendum est quod hic loquitur de timore filiali, qui est caritatis effectus, et non de servili, qui contrariatur caritati. Dicit autem : *in timore,* ut doceat nos habere affectum ad Deum cum quadam reverentia et sollicitudine. Amor enim causat securitatem, quæ quandoque negligentiam parit ; sed qui timet, semper est sollicitus.

Consequenter cum dicit : *capite nos,* in exemplum se præbet, quasi diceret : Accipite nos in exemplum. I Corinth., XI, 1 : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi*. Ego enim mihi cavi ab immunditia per sanctificationem, quia neminem læsi. Ubi notandum quod tripliciter potest aliquis lædere proximum, et nullo istorum modorum læsit aliquem. Primo, in persona, et quantum ad hoc dicit : *Neminem læsimus,*

scilicet in persona, sicut faciunt mali domini; Mich., III, 2 : *Violenter tollitis pellem eorum desuper eis.* Secundo, quantum ad famam, inducendo eos vel exemplo vel persuasionibus ad malum, et quantum ad hoc dicit : *Neminem corrupimus;* I Corinth., xv, 33 : *Corrumpunt bonos mores colloquia prava.* Tertio, quantum ad subtractionem bonorum, et quantum ad hoc dicit : *Neminem circumvenimus,* id est, in bonis fraudavimus; I Thess., IV, 6 : *Ne quis circumveniat in negotio fratrem suum.*

Consequenter cum dicit : *Non ad condemnationem vestram dico,* aperit suam intentionem, quasi dicat : Non dico hoc condemnando vos, sed ut emendemini. Mala enim præterita propter duo consueverunt commemorari aliquando ad condemnationem, et hoc quando non est ultra spes correctionis, aliquando autem ad emendationem, ut scilicet corrigatur, et hoc modo loquitur hic : *Non ad condemnationem vestram dico.* I Corinth., VII, 35 : *Hæc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam.* Et ratio hujus est, quia gaudeo de bono vestro; *prædixi enim quod* vos *estis in cordibus nostris.* Supra, III, 2 : *Epistola nostra* vos *estis scripta in cordibus nostris.* Philip., I, 7 : *Eo quod habeam vos in corde, et in vinculis meis, et in defensione et confirmatione Evangelii, socios gaudii mei omnes vos esse. Estis,* inquam, *in cordibus nostris,* scilicet *ad commoriendum et ad convivendum.* Quod potest intelligi de morte culpæ, et de morte naturali. De morte culpæ, ut non intelligatur quod nos simus parati ad commoriendum vobiscum, id est, quando vos peccatis, nos velimus peccare, sed quod mortem culpæ vestram eo dolore accipimus quo nostram. Infra, XI, 29 : *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* I Corinth., XV, 31 : *Quotidie morior per vestram gloriam, fratres. Et ad convivendum,* quia ita gaudeo de bona vita vestra in gratia, sicut et de nostra. De morte vero naturali, ut intelligatur : *ad commoriendum,* id est, paratus sum mori pro vobis. Infra, XII, 15 : *Libentius impendar et superimpendar pro animabus vestris. Et ad convivendum,* id est ut desiderem vos esse socios in vita æterna. II Timoth., II, 11 : *Si commortui sumus, et convivemus.*

LECTIO II.

Multa mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis, repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra. Nam et cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi sumus. Foris pugnæ, intus timores. Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi. Non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione in qua consolatus est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me, ita ut magis gauderem. Quoniam, etsi contristavi vos in Epistola, non me pœnitet. Et si pœniteret, videns quod Epistola illa etsi ad horam vos contristavit, nunc gaudeo : non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam.

Apostolus posuit supra admonitionem ex præmissis conclusam; hic subdit suam commendationem, et circa hoc duo facit. Primo, ponit eorum commendationem; secundo, ipsam exponit, ibi : *Nam et cum venissem in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra.* Commendationem autem ipsorum ponit ostendendo affectum suum, qui consurgit ex bonis operibus, quæ Corinthii faciebant. Consuevit enim quadruplex affectus in cordibus diligentium consurgere ex bonis quæ dilecti operantur, et hos quatuor se Apostolus concepisse de eis ostendit. Et primo, affectum fiduciæ; unde dicit : *Multa mihi fiducia est apud vos,* inquantum scilicet confido quod qui bene cœpistis, semper proficietis in melius; unde ex bonis auditis de vobis spero majora in futurum. Philip., I, 6 : *Confido de vobis quod qui cœpit in vobis opus bonum perficiet usque in diem Christi Jesu.* Hebr., VI, 9 : *Confidimus de vobis, carissimi, meliora, et viciniora saluti.* Et hæc fiducia bona est et salubris. Hebr., X, 35 : *Nolite amittere fiduciam vestram, quæ magnam habet remunerationem.* Secundo, ex hoc concipit affectum gloriationis. Ex quo enim quis bona amici sicut sua diligit, consequens est ut de bonis amici sicut de propriis glorietur. Et hoc specialiter, quoniam ipse est causa illorum bonorum, sicut magister est causa doctrinæ discipuli. Et ideo dicit : *Multa mihi gloriatio pro vobis est.* Prov., X, 1 : *Gloria patris filius sapiens.* Tertio, ex prædictis concipit affectum consolationis, quando is qui lætatur et gloriatur de bonis suis vel

amici, habet remedium contra tristitias. Consolatio enim est remedium contra tristitias. Naturale autem est quod semper delectatio et gaudium tristitiæ opponitur; et secundum Philosophum, omnis delectatio debilitat vel totaliter tollit tristitiam. Si delectatio sit contraria tristitiæ, totaliter absorbet tristitiam; si autem non sit contraria, debilitat et diminuit eam. Et inde est quod quando quis est in tristitia; quandocumque nuntiantur sibi aliqua læta, diminuitur tristitia. Et ideo, quia audi, læta de Corinthiis, dicit : *Repletus sum consolatione,* audita scilicet correctione vestra. Supra, I, 5 : *Sicut abundant Christi passiones in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra.* Philip., II, 1 : *Si qua consolatio in Christo, si quod solatium civitatis, si qua societas spiritualis, si qua viscera miserationis : implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eamdem caritatem habentes, unanimes, idipsum sentientes.* Quarto, consurgit ex prædictis affectus exuberantis gaudii; licet enim ex aliquibus delectationibus diminuatur tristitia, non tamen totaliter tollitur, nisi gaudium sit magnum. Quamvis autem Apostolus multas tribulationes sustineret; quia tamen multum gaudebat de bonis Corinthiorum, ideo non solum non absorbebatur tristitia totaliter, sed etiam superabundabat gaudium; et ideo dicit : *superabundo gaudio in omni tribulatione nostra,* id est gaudium meum superat omnem tribulationem, quæ erat in animo meo. I Thessal., II, 19 : *Quæ est enim spes nostra aut gaudium, aut corona gloriæ?* Rom., XII, 12 : *In tribulatione patientes.*

Consequenter cum dicit : *Nam cum venissem in Macedoniam, nullam requiem habuit caro notra,* exponit suam commendationem. Duo autem dixerat : scilicet se accepisse gaudium, et habuisse tribulationem. Primo ergo manifestat suam tribulationem; secundo vero suam consolationem, ibi : *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi.* Tribulationem autem aggravat ex duobus, scilicet ex subtractione remedii et ex tribulationis multiplicitate. Ex subtractione remedii, cum dicit : *Nam et cum venissem in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra,* quasi dicat : Vere tribulationem habeo, quia in nullo consolor; *nam cum venissem in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra.* Hic facit mentionem de persecutione quam passus est in Macedonia, quando liberavit ancillam Pythonissam, ut legitur Act., XVI. Dicit autem : *Nullam requiem habuit caro nostra,* et non dicit : Spiritus noster, quia sancti semper habent pacem spiritus; cum etiam in adversis anima, quæ in corpore patitur, spe futuri præmii quiescat, quanquam multa sustineat affectui carnis contraria. Ex multiplicitate vero tribulationum aggravat, cum dicit : *Omnem tribulationem passi sumus,* id est omne genus tribulationis secundum corpus et secundum animam. Supra, IV, 8 : *In omnibus tribulationem patimur.* Joan., XVI, 33 : *In mundo pressuram habebitis.* Et quod omnem tribulationem passus fuerit, exponit consequenter cum dicit : *Foris pugnæ, intus timores. Foris,* id est extra meipsum, *pugna* persecutionum, sed tamen *intus,* id est in corde, est timor de malo, timens persecutionem in futuro. Deuter., XXXII, 25 : *Foris vastabit eos gladius, et intus pavor.*

Sed contra. Prov., XXVIII, 1 : *Justus quasi leo confidens absque terrore erit.* Respondeo. Est sine timore quantum ad spiritum, non tamen quantum ad carnem.

Vel *foris,* id est extra Ecclesiam, *pugnæ* illatæ ab infidelibus, sed *intus timores,* ne scilicet illi qui intra Ecclesiam sunt, excidant a fide propter persecutores. Vel *foris,* id est in manifesto, *pugnæ,* quibus impugnamur a manifestis inimicis; *intus timores* qui injiciuntur nobis ab illis qui dicunt se amicos, et non sunt, quia, ut dicit Boetius *De consolatione* « nulla pestis efficacior ad nocendum quam familiaris inimicus. » Matth., X, 36 : *Inimici hominis domestici ejus.*

Consequenter cum dicit : *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi,* ponit materiam suæ consolationis, quam extollit ex duobus, scilicet ex grata præsentia Titi, et ex consolatione Titi, ibi : *Non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione qua consolatus est in vobis.* Dicit ergo : Licet hic graviter afflicti fuerimus, *sed qui,* scilicet Deus, *consolatur humiles, consolatus est nos in adventu Titi,* cujus præsentia utique[1] mihi gratissima est, et in adjutorium. Supra, I, 4 : *Qui consolatur nos in omni tribulatione*

[1] Al. : « utpote. »

nostra. Dicit autem : *Qui consolatur humiles*, quia superbos non consolatur, sed eis resistit, ut dicitur Jac., IV, et I Petr., V. Consolatur autem humiles dando eis gratiam, quæ est consolatio Spiritus sancti. Isa., LXI, 2 : *Ut consolarer omnes lugentes*.

Non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione qua consolatus est in vobis. Hic ponitur alia materia consolationis Apostoli, scilicet consolatio Titi. Et materia hujus consolationis est duplex. Prima, emendatio Corinthiorum, quam habuerunt in præsentia Titi ; secunda est devotio Corinthiorum, quam ostenderunt ad Titum, ibi, *in consolatione autem nostra abundantius gavisi sumus super gaudio Titi*. Circa primum duo facit. Primo, ponit consolationem de pœnitentia Corinthiorum ; secundo, exponit quædam quæ dixit, ibi : *Contristati enim estis secundum Deum*. Circa primum tria facit. Primo, ponit consolationem Titi ; secundo, materiam consolationis, ibi : *Referens nobis vestrum desiderium*, etc. ; tertio, effectum consolationis in mente Apostoli, ibi : *Ita ut magis gauderem*. Dicit ergo : Non solum consolatur nos Deus in adventu Titi, sed etiam in consolatione qua ipse Titus consolatus est de vobis et in vobis. Et hujus consolationis materia est, quia ipse Titus *consolatus est, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me*. Ubi tria ponit laudabilia, propter tria reprehensibilia quæ fuerunt in eis. Fuerunt enim pigri ad bonum, et contra hoc dicit : *Referens nobis vestrum desiderium*, de proficiendo in melius. Item erant proni ad malum ; et contra hoc dicit : *vestrum fletum*, scilicet de peccatis commissis. Hier., VI, 26 : *Luctum unigeniti fac tibi*. Item erant faciles deceptioni pseudorum ; et contra hoc dicit : *vestram æmulationem*, contra pseudos habitam pro amore mei. Nam ante æmulabamini contra me pro eis.

Consequenter cum dicit : *Ita ut magis gauderem*, ponit affectum conceptum ex consolatione Titi, qui quidem affectus est gaudium. Unde circa hoc tria facit. Primo, ponit conceptum gaudium ; secundo, ostendit suæ æstimationis imitationem ; tertio, subdit rationem gaudii. Dicit ergo : Intantum gavisus sum de his quæ Titus retulit mihi, ita *ut magis gauderem* de hoc quam de tribulatione mea doluerim. Nam spiritualia præferenda sunt temporalibus. Vel *ut magis gauderem* de hoc quod contristavi vos, quam doluerim olim. Peccaverant enim faciendo fornicationem, et Apostolus increpaverat eos, ut patet in prima Epistola, V et VI cap. Tunc autem incertus erat Apostolus quem eventum deberet habere illa tristitia, bonum scilicet, an malum, et ideo dubitans pœnituit. Sed videns postmodum quod bonum inde provenerat, gaudebat ; ideo dicit : *Quoniam etsi contristavi vos*, increpando in prima Epistola, *non me pœnitet* modo, quia correcti estis ; *et si* olim *pœniteret*, quando scilicet eram incertus utrum tristitia induceret vos ad correctionem, vel desperationem, *videns quod epistola illa, etsi ad horam, vos contristavit, nunc gaudeo*, quia estis conversi. Et rationem gaudii assignat, quia non gaudeo de hoc quia *contristati estis*, sed de effectu, scilicet de correctione, *quia* scilicet *contristati estis*, non ad desperationem, sed *ad pœnitentiam*, sicut medicus non gaudet de amaritudine medicinæ[1], sed de effectu, scilicet de sanitate. Supra, VI, 10 : *Quasi tristes, semper autem gaudentes*.

LECTIO III.

Contristati enim estis secundum Deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur ; sæculi autem tristitia mortem operatur. Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.

Posita consolatione Apostoli et Titi de tristitia Corinthiorum eo quod fuerit ad pœnitentiam, et non ad desperationem, hic consequenter hujus consolationis ratio assignatur, eorum tristitiam commendando : et circa hoc duo facit : primo enim commendat eorum tristitiam ; secundo, ex hoc concludit propositum, ibi : *Et si scripsi*

[1] Al. omittitur « medicinæ. »

vobis, non propter eum qui fecit injuriam ....., sed ad manifestandam sollicitudinem nostram. Commendat autem Corinthiorum tristitiam ex duobus : primo, ex causa ; secundo, ex effectu, ibi : *Quæ enim tristitia est secundum Deum, pœnitentiam in salutem stabilem operatur.* Causa autem ex qua commendatur eorum tristitia, hæc est, quia est secundum Deum ; ideo dicit : Licet ad horam contristaverim vos per Epistolam, tamen nunc gaudeo, id est quia *contristati estis secundum Deum.* Ubi sciendum est quod tristitia et gaudium, et communiter omnis affectio ex amore causatur. Tristatur enim quis quia caret eo quod amat. Qualis autem est amor, talis est tristitia ex amore causata. Est autem duplex amor : unus quo diligitur Deus, et ex hoc causatur tristitia quæ est secundum Deum ; alius est quo amatur[1] sæculum, et ex hoc causatur tristitia sæculi. Amor quo diligimus Deum, facit nos libenter servire Deo, sollicite quærere[2] honorem Dei, et vacare Deo dulciter. Et quia peccando impedimur a servitio Dei, et ideo ei non vacamus, nec ejus honorem quærimus ; ideo amor Dei causat tristitiam de peccato, et hæc est tristitia secundum Deum ; quæ quidem tristitia non fuit vobis ad malum nec detrimentum, sed potius ad fructum et meritum. Et ideo dicit : Ut *in nullo detrimentum patiamini ex nobis,* quia non solum bona et grata quæ vobis impendimus, vobis prosunt, sed etiam hoc ipsum quod vos corrigimus et contristamus. Hebr., XII, 11 : *Omnis disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudii, sed mœroris : postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiæ.*

Consequenter cum dicit : *Quæ enim tristitia secundum Deum est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur,* commendat eorum tristitiam ex effectu, qui quidem est præmium vitæ æternæ, et circa hoc duo facit; primo enim ponit effectum in generali ; secundo, experimentum specialiter in eis consecutum, ibi : *Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem.* Circa primum duo facit : primo enim ponit effectum tristitiæ quæ est secundum Deum ; secundo, ponit effectum tristitiæ quæ est secundum mundum, ibi : *Sæculi autem tristitia mortem operatur.* Dicit ergo primo : Dico quod tristitia nostra non fuit vobis detrimentum : *enim,* id est quia, *tristitia quæ est secundum Deum, operatur pœnitentiam ;* pœnitentiam autem, dico, *in salutem stabilem,* id est sempiternam, quæ est salus stabilis, et est beatorum ; de qua Isa., LI, 6 : *Salus autem mea in sempiternum erit :* et hanc operatur pœnitentia. Matth., III, 2 : *Agite pœnitentiam, appropinquavit enim regnum cœlorum.* Et dicit *stabilem,* ut excludat salutem temporalem, quæ est transitoria et communis ipsis hominibus et jumentis, de qua in Psal. XXXV, 8 : *Homines et jumenta salvabis, Domine.*

Sed contra hoc quod dicit quod tristitia quæ est secundum Deum, pœnitentiam operatur, videtur esse, quia ipsa tristitia secundum Deum est pœnitentia. Pœnitere enim est tristari de malo, et secundum Deum. Non ergo operatur pœnitentiam.

Respondeo : Dicendum est quod pœnitentia habet tres partes : quarum pars prima est tristitia, scilicet dolor et compunctio de peccatis ; aliæ duæ sunt confessio et satisfactio. Cum ergo dicit quod tristitia operatur pœnitentiam, intelligendum est quod compunctio seu dolor de peccato operetur in nobis pœnitentiam, id est alias partes pœnitentiæ, scilicet confessionem et satisfactionem. Vel dicendum est quod tristitia secundum Deum est communior quam pœnitentia, quia pœnitentia est de proprio peccato, sed tristatur quis secundum Deum et de peccatis propriis, et de alienis. Sic ergo effectus tristitiæ quæ est secundum Deum, est salus æterna ; effectus vero tristitiæ quæ est secundum mundum, est mors. Quia enim qui diligit sæculum, inimicus Dei constituitur, ut dicitur Jacob., IV, ideo ex amore sæculi mors causatur. Tristatur enim secundum sæculum quis, non quia peccans Deum offendit ; sed quia deprehensus in peccato, punitur de eo, et detegitur : et hæc tristitia est vitanda in peccatis. Eccli., XXX, 24 : *Tristitiam longe fac a te : multos enim occidit tristitia, et non est utilitas in illa.*

Consequenter manifestat effectum prædictum per experimentum sumptum in ipsis, cum dicit : *Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem,* quasi dicat : Vere salutem stabilem, quia experimento

[1] Al. : « amor quo amatur, » etc. — [2] Al. : « scilicet quærere. »

patet quod in nobis multa quæ ad salutem ducunt, operatur. Ponit autem sex ad hoc pertinentia, quorum unum est generale, scilicet sollicitudo; quando enim homo est in lætitia, de facili committit aliquas negligentias, sed quando est in tristitia et in timore, sollicitatur; et ideo dicit : *Ecce enim,* scilicet in vobis experti estis, *hoc ipsum,* scilicet *secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem,* ad vitandum mala, et ad faciendum bona. Mich., VI, 8 : *Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te;* et infra : *Sollicitum ambulare cum Deo tuo.* Alia vero sunt specialia, quorum quædam pertinent ad effectum interiorem quædam ad actum exteriorem, quædam ad actum exteriorem. Eorum vero quæ pertinent ad affectum interiorem, quædam sunt ad peccati remotionem, quædam vero ad boni adeptionem. Nam verus pœnitens debet recedere a malo et facere bonum. Quantum autem ad remotionem mali ponit tria. Primum est ut desistat facere malum, et quantum ad hoc dicit : *sed defensionem,* contra illos qui nos ad malum inducunt. I Petr., V, 9 : *Cui resistite fortes in fide.* Vel, secundum *Glossam,* ut contra pseudo me defendatis. Ephes., ult., 13 : *Accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo.* Secundum est quod homo indignetur contra se pro peccatis quæ fecit, et quantum ad hoc dicit : *sed indignationem.* Indignatio autem sui operatur tristitiam secundum Deum. Isa., LXIII, 5 : *Indignatio mea auxiliata est mihi.* Tertium est quod sit in continuo timore de futuro, ut caveat; et quantum ad hoc dicit : *sed timorem,* de recidivo, ne scilicet in futuro similiter contingat. Eccli., XXV, 14 : *Timor Domini super omnia se superposuit.* Quantum autem ad hanc boni adeptionem, duo ponit. Primo, desiderium, quo ad bonum afficitur, et quantum ad hoc dicit : *sed desiderium,* quo bonum facere affectetis. Proverb., XI, 23 : *Desiderium justorum, omne bonum.* Secundo, æmulationem bonam, qua bonos imitari conatur, et quantum ad hoc dicit : *sed æmulationem,* ut scilicet me et alios bonos imitemini. I Cor., XIV : *Sectamini caritatem, æmulamini charismata meliora.* Eorum vero quæ pertinent ad exteriorem actum, duo ponit. Primum est ut vindicent in seipsis quod peccaverunt, et hoc utile est. Cum enim omne malum necessarium sit puniri vel ab homine, vel a Deo, si hic non punit, melius est quod homo malum in se puniat quod fecit, quam quod Deus, quia, ut dicitur Hebr., X, 31, *horrendum est incidere in manus Dei viventis;* et quantum ad hoc dicit : *sed vindictam,* id est, quia peccantes punitis, et etiam vos ipsos. I Corinth., IX, 27 : *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo.* Isa., XXVI, 18 : *Justitiam non fecimus in terra.* Secundum est quod totaliter abstineat a malo; et ideo dicit : *in omnibus exhibuistis vos,* duce scilicet fide, *incontaminatos esse negotio,* scilicet christiano. Supra, VI, 6 : *In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros.* Ephes., I, 4 : *Elegit nos ante mundi constitutionem, ut essemus sancti.* Psal. C, 6 : *Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat.* Vel *negotio,* de quo scilicet correcti estis, puta de favore quem dedistis fornicatori, sed postmodum puniendo et condemnando ipsum, ostendistis vos in hoc incontaminatos esse.

LECTIO IV.

Igitur et si scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est, sed ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro vobis coram Deo : ideo consolati sumus. In consolatione autem nostra abundantius magis gavisi sumus super gaudio Titi, quia refectus est spiritus ejus ab omnibus vobis. Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus, sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita et gloriatio nostra quæ fuit ad Titum, veritas facta est, et viscera ejus abundantius in vobis sunt, reminiscentes omnium vestrum obedientiam, quomodo cum timore et tremore excepistis illum. Gaudeo quod in omnibus confido in vobis.

Hic assignat rationem quare gaudet Apostolus de ipsorum tristitia; consequenter inducit conclusionem suam, in qua duo facit : primo enim ostendit intentionem suam quam habuit in scribendo; secundo, manifestat gaudium quod habuit de ipsorum correctione, ibi : *Ideo consolati sumus.* Dicit ergo primo : Ex quo incontaminati estis, igitur apparet quod, *et si scripsi vobis,* per Epistolam increpando, non scripsi *propter eum* tantum *qui fecit injuriam,* incestu maculando cubile patris sui,

ut dicitur I Corinth., v, *nec propter eum tantum qui passus est,* scilicet propter patrem, quasi non propter zelum vindictæ solum, sed hoc feci *ad manifestandam sollicitudinem nostram quam pro vobis habemus,* id est, ut sciretis quam solliciti simus pro vobis; et hoc dico *coram Deo,* ut sit juramentum, id est Deo teste. Vel *ad manifestandam coram Deo,* scilicet de vobis omnibus [1] *sollicitudinem nostram.* Coloss., II, 1 : *Volo vos scire quam sollicitudinem habeam pro vobis et pro his qui sunt Laodiciæ, et quicumque non viderunt faciem meam in carne.* Vel aliter. Non scripsi tantum *propter eum qui fecit injuriam,* ut scilicet corrigeretur : Vel *propter eum qui passus est,* ut placaretur, sed *ad manifestandam sollicitudinem nostram ut scilicet* vos qui indignati fuistis pro contumelia et pœna inflicta fornicatori, reconciliaremini Deo.

Consequenter concludit gaudium quod habuit de eorum correctione, cum dicit : *Ideo consolati sumus,* quasi dicat : Quia hoc consecutus sum ex eo quod scripsi, scilicet quod estis correcti; *ideo consolati sumus,* id est, consolationem accepimus. Gaudium enim hominis est cum consequitur quod cum desiderio intendit. Supra, I, 12 : *Abundantius autem ad vos conversati sumus.*

Consequenter cum dicit : *In consolatione autem nostra abundantius magis gavisi sumus,* ponit secundam causam suæ consolationis, quæ sumitur ex devotione quam ostenderunt ad Titum, et circa hoc tria facit. Primo, ponit gaudium suum de gaudio Titi conceptum; secundo, gaudii rationem assignat, ibi : *Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus;* tertio, materiam gaudii Titi assignat, ibi : *Reminiscentes omnium vestrum obedientiam.* Dicit ergo primo : *Gavisi sumus* de correctione vestra, *autem,* id est sed, *in consolatione nostra abundantius magis gavisi sumus,* quam turbati fuerimus de tribulatione, *super gaudio Titi.* Vel *magis gavisi sumus,* id est, magis gaudium attulit consolationi nostræ gaudium Titi, et hoc *quia refectus est spiritus ejus.* Tunc enim reficitur animus prælati, quando subditi ejus sunt obedientes ei, et eum reverentur. Ad Philem., XX : *Refice viscera mea in Domino.* Refectus, inquam, *ab omnibus vobis,* quia omnes vel correcti estis, vel est spes correctionis. Rationem autem hujus gaudii assignat quantum ad duo. Unum est ex parte Apostoli, quia scilicet ipse inventus est verax. Nam Apostolus commendaverat Corinthios Tito, antequam iret ad eos. Quia vero nunc ita invenit Titus sicut Apostolus dixit, gaudet Apostolus verba sua vera fuisse, et hoc est quod dicit : *Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum* commendando vos (dicit autem : *gloriatus sum,* quia gloria Apostoli erat bonum illorum) *non sum confusus,* id est, non erubesco me falsa dixisse; quando enim aliquis invenitur mendax, confunditur. Eccli., XXXVII, 20 : *Ante omnia sermo verax præcedat te. Sed sicut omnia in veritate vobis locutus sum,* id est sicut prædicavi vobis veritatem, *ita gloriatio nostra quæ fuit ad Titum de vobis, veritas facta est,* id est, inventa est vera. Alia ratio est ex parte Corinthiorum. Nam amici desiderant ut illi quos diligunt, ab omnibus diligantur. Quia ergo Titus diligebat Corinthios propter eorum devotionem, ideo de hoc Apostolus gaudebat, et ideo dicit Apostolus : *Et viscera ejus abundantius in vobis sunt,* quasi dicat : Non solum gaudeo quia inventus sum verax, sed etiam quia *viscera ejus,* id est viscerosa caritas ejus, et nimius amor, *est abundantius* quam antea in vobis esset, ex quo vidit profectum vestrum; vel *abundantius* quam in aliis. Coloss., III, 12 : *Induite vos sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscera misericordiæ.* Materiam autem gaudii manifestat ex duobus, scilicet ex obedientia et reverentia. Ex obedientia quidem, cum dicit : *Reminiscentes omnium vestrum obedientiam,* qua obedienter sibi obtemperatis : in quo etiam et laudavit vos. I Reg., XIV, 22 : *Melior est obedientia quam victimæ.* Eccli., III, 1 : *Filii sapientiæ, Ecclesia justorum.* Ex reverentia autem, cum dicit : *Quomodo cum timore,* scilicet filiali, non servili, *cum timore* animi *et tremore* corporis *excepistis eum.* Galat., IV, 15 : *Testimonium enim vobis perhibeo, quia si fieri posset, oculos vestros eruissetis, et dedissetis mihi.* Et quia ita habuistis vos ad eum, gavisus sum, quia verax inventus sum, et ipse diligit vos. Unde *gaudeo quod in omnibus confido de vobis;* non solum in bona voluntate, sed etiam in bonis operibus in futuro quod bene vos habeatis. Hebr., VI, 9 : *Confidimus de vobis meliora et viciniora saluti.*

[1] Al. : « coram vobis Deo scilicet de omnibus. »

CAPUT OCTAVUM.

LECTIO I.

Notam autem vobis facimus, fratres, gratiam Dei quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ, et quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit, et altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum. Quia secundum virtutem (testimonium illis reddo) et supra virtutem voluntarii fuerunt, cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam et communicationem ministerii quod fit in sanctos. Et non sicut speravimus, sed semetipsos dederunt primum Domino, deinde nobis per voluntatem Dei; ita ut rogaremus Titum ut quemadmodum cœpit, ita et perficiat in vobis etiam gratiam istam; sed sicut in omnibus abundatis fide et sermone et scientia et omni sollicitudine, insuper et caritate vestra in nos, ut et in hac gratia abundetis. Non quasi imperans, dico; sed per aliorum sollicitudinem, etiam vestræ caritatis ingenium bonum comprobans.

Posita jam exhortatione ad bonum in generali, hic consequenter exhortatur eos ad quoddam bonum particulare, scilicet ad largitionem collectarum pro sanctis qui erant in Hierusalem. Nam, sicut Act., xv, dicitur, et Apostolus tangit ad Galat., II, apostoli imposuerunt Paulo et Barnabæ ut proponerent verbum salutis gentibus, exhortando eos ad subveniendum sanctis qui erant in Hierusalem, qui, venditis omnibus, et positis ad pedes apostolorum, in maxima erant paupertate; et ad hoc inducit eos ad præsens, ubi duo facit. Primo, inducit eos ad dandum; secundo, monet ad modum dandi, ut scilicet cito et abundanter dent; et hoc IX cap., ibi : *Nam de ministerio quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis*. Circa primum duo facit. Primo, tractat de collectis dandis; secundo, de ministris per quos hujusmodi collectæ fiant, ibi : *Gratias autem Deo qui dedit eamdem sollicitudinem pro vobis in corde Titi*. Circa primum duo facit. Primo, inducit eos ad dandum; secundo, excludit excusationem, ibi : *Si enim voluntas prompta est, secundum id quod habet, accepta est*. Inducit autem eos ad dandum, tripliciter. Primo, exemplo aliorum qui dederunt; secundo, exemplo Christi, ibi : *Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi;* tertio, ex ipsorum propria utilitate, ibi : *Hoc enim vobis utile est*. Circa primum tria facit. Primo, ponit exemplum; secundo, ostendit se permotum ab hoc exemplo, ibi : *Ita ut rogaremus Titum ut quemadmodum cœpit, ita et perficiat in vobis etiam gratiam istam;* tertio, monet ut ipsi hoc exemplum sequantur, ibi : *Sed sicut in omnibus abundatis ... et in hac gratia abundetis*. Circa primum sciendum est quod Apostolus ad hoc ut Corinthii liberaliter tribuant, proponit eis Macedones in exemplum, et commendat eos quantum ad duo : scilicet quantum ad patientiam in adversis; secundo, quantum ad liberalitatem in donis, ibi : *Et altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum*. Circa primum sciendum est quod Apostolus inducit eos ad eleemosynas, ut merita ipsorum crescant, et ideo in illo tempore hoc facit quando possunt mereri, scilicet tempore gratiæ; tunc enim eleemosynæ meritoriæ sunt; et hoc est quod dicit : *Notam vobis facimus gratiam*, id est gratuitum donum *Dei*, scilicet eleemosynarum largitionem. Et dicit hoc esse gratiam, quia quidquid boni facimus, est ex gratia Dei. *Quæ* quidem gratia non est data istis, sed *mihi*, inquantum scilicet ex mea procuratione et sollicitudine et monitione Macedones ad hoc moti sunt. Ephes., III, 8 : *Mihi autem omnium sanctorum minimo data est gratia hæc. Data est* inquam, *mihi in Ecclesiis Macedoniæ*, id est apud fideles Macedoniæ, quæ quidem gratia est quantum ad duo : scilicet quantum ad patientiam, quia *in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit*. Ubi ponit conditiones patientiæ perfectæ. Una est quod homo sit constans, ita quod nec timore tribulationis dejiciatur, sed nec etiam in ipso tribulationis experimento; et ideo [1] dicit quod *in multo experimento tribulationis*, scilicet constantes fuerunt. Alia est quod in ipsis tribulationibus gaudeant, sicut legitur de beato Laurentio; et quantum ad hoc dicit : *Abundantia gaudii ipsorum*, id

[1] Al. deest « ideo. »

est Macedonum, *fuit.* Jacob., I, 2 : *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis.* Rom., XII, 12 : *In tribulatione gaudentes.* Vel *in multo experimento tribulationis,* non quam ipsi passi fuerunt, sed quam viderunt pati in Macedonia, *abundantia gaudii ipsorum fuit.* Item secundo gratia et quantum ad liberalitatem in eleemosynis, et quantum ad hoc dicit : *Et altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum.* Ubi duo facit. Primo, ponit eorum liberalitatem ; secundo, exponit quod dixerat, ibi : *Quia secundum virtutem ... et supra virtutem voluntarii fuerunt.* Dicit ergo primo : Non solum fuerunt patientes in tribulationibus, scilicet Macedones, sed etiam fuerunt liberales, quia *altissima,* id est maxima, *paupertas eorum,* vel nobilissima. Secundum *Glossam,* facit paupertatem altam elevatio spiritus supra res temporales, et contemptus earum. Et sic istorum paupertas altissima erat, quia non habebant divitias, et contemnebant eas. Jacob., II, 5 : *Nonne Deus elegit pauperes in mundo, divites in fide, et hæredes regni, quod repromisit diligentibus se ?* Hæc, inquam, paupertas *abundavit,* id est excrevit *in divitias* [1], copiose dando.

Sed hæc expositio *Glossæ* non videtur esse secundum intentionem Apostoli ; et ideo aliter dicendum est : *Altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum.* Ubi sciendum est quod homo ex duabus causis habet promptum animum ad dandum satis : scilicet ex abundantia divitiarum, sicut divites [2] ; vel ex contemptu divitiarum ; et sic idem facit in paupere contemptus quod facit in divite abundantia ; et ideo dicit : *Altissima paupertas* sic supra *abundavit,* id est effectum abundantiæ fecit, *in divitias simplicitatis eorum,* quia cor eorum erat solum ad Deum, et ex hoc provenit contemptus divitiarum. Prov., XI, 3 : *simplicitas justorum diriget eos.*

Consequenter cum dicit : *Quia secundum virtutem ... et supra virtutem voluntarii fuerunt,* exponit quod dixit, commendando ipsorum liberalitatem quantum ad tria ; scilicet quantum ad quantitatem dati, quantum ad volutatem dandi et quantum ad ordinem dationis. Quantum ad quantitatem dati, quia dederunt supra virtutem ; et ideo dicit : Vere abundavit in divitias, quia ego *reddo illis testimonium quod fuerunt voluntarii* ad dandum *secundum virtutem* rerum suarum, *et supra virtutem ;* quia intantum dederunt quod post eguerunt. Vel dicendum est, et melius, quod est virtus interior animi, et virtus exterior, scilicet facultas rerum temporalium. Virtus interior est promptitudo animi ad dandum ; et ideo dicit : *Testimonium illis reddo, quod fuerunt voluntarii,* ad dandum *secundum virtutem* animi interiorem, et *supra virtutem* exteriorem, scilicet divitiarum. Tob., IV, 9 : *Si multum tibi fuerit, abundanter tribue.*

Contra. Quicumque dat supra virtutem, dat immoderate ; non ergo ex hoc est dignus laude [3]. Respondeo. Dicendum est quod virtus in dando potest considerari dupliciter, scilicet simpliciter seu absolute, et secundum proportionem aliorum. Quando ergo quis dat plus quam alii suæ proportionis, non peccat, sed si simpliciter dat supra virtutem, tunc immoderate dat.

Sic ergo commendat eorum liberalitatem quantum ad quantitatem dati ; commendat autem eam quantum ad voluntatem dandi, cum dicit : *Quia voluntarii fuerunt.* Exod., V, 2 : *Ab omni qui ultroneus offert accipietis eas.* In hoc autem fuerunt voluntarii, quia rogaverunt nos, *cum multa exhortatione obsecrantes,* id est rogantes, quasi dicat : Non solum rogaverunt, sed etiam per rationes nos induxerunt, ut habeant *gratiam et communicationem ministerii quod fit in sanctos,* id est, ut liceret eis dare sua pauperibus sanctis qui sunt in Hierusalem, non reputantes se facere gratiam nobis, sed quod eis gratia fiat. Hebr., ult., 16 : *Beneficentiæ autem et communionis nolite oblivisci.* Commendat etiam eorum liberalitatem quantum ad ordinem dandi, quia non solum sua dederunt, sed primo seipsos ; quia talis debet esse ordo in dando, ut primo homo sit acceptus Deo [4] ; quia nisi homo sit Deo gratus, non sunt accepta munera ejus. Genes., IV, 4 : *Respexit Dominus ad Abel* (scilicet primo) *et ad munera ejus,* consequenter. Eccli., XXX, 24 : *Miserere animæ tuæ placens Deo, et contine.* Et ideo dicit : *Non sicut speravimus ;* quasi

[1] Al. : *in divitiis.* — [2] Al. : « sicut in divites. » — [3] Al. omittitur « non ergo ex hoc est dignus laude. » — [4] Al. omittuntur sequentia usque ad Genesis sententiam.

dicat : Vere voluntarii fuerunt, quia *non sicut speravimus,* id est non ea intentione qua putabamus, ut scilicet darent pro culpis redimendis ; *sed semetipsos dederunt primum Domino,* emendando vitam suam, et *deinde nobis,* obediendo per omnia, *per voluntatem Dei,* quæ est ut subdantur homines vicariis suis. Hebr., ult., 17 : *Obedite præpositis vestris, et subjacete eis.*

Glossa dicit quod non aliter erat ab eis recipiendum, nisi scilicet prius seipsos dedissent Deo. Ergo videtur quod non sint recipiendæ eleemosynæ a peccatoribus. Sed dicendum est quod non est ab eis recipiendum, quando dant ea intentione ut foveantur in peccatis.

Sic ergo posito exemplo Macedonum, ostendit se consequenter permotum esse hoc exemplo, cum dicit : *Ita ut rogaremus Titum,* quasi diceret : Intantum nos permoti fuimus hoc exemplo de liberalitate Macedonum, ut scilicet *rogaremus Titum,* ut etiam vos sitis participes ipsius gratiæ, *ut* scilicet Titus *quemadmodum cœpit* vos monere ad benefaciendum, postquam vidit vos correctos, et inducere vos ad communionem, *ita perficiat in vobis,* et specialiter [1] *gratiam istam* de largitione eleemosynarum, ut non desit vobis. Phil., I, 6 : *Qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu.*

Consequenter admonet eos, ut hoc exemplo ipsi inducantur, cum dicit : *Sed sicut in omnibus abundatis ..., ut et in hac gratia abundetis.* Ubi duo dicit. Primo, monet ut ipsi exemplo Macedonum sint prompti ad eleemosynas faciendum ; secundo, quamdam suspicionem aufert, ibi : *Et non quasi imperans dico.* Dicit ergo : *Sed sicut in omnibus abundatis ..., ut et in hac gratia abundetis,* quasi dicat : Sicut vos superatis Macedones in omnibus aliis gratiis, ita debetis eos superare etiam in ista, scilicet eleemosynis faciendis. Et hoc est quod dicit : *Sicut in omnibus* aliis *abundatis;* et primo in his quæ pertinent ad intellectum, et quantum ad hoc dicit : *In fide,* qua creditur, *et sermone,* quo confitemur. Rom., X, 10 : *Corde creditur ad justitiam* (quantum ad fidem) ; *ore autem confessio fit ad salutem,* quantum ad sermonem. *In scientia* Scripturarum. I Corinth., I, 5 : *In omnibus divites facti estis in Christo, in omni verbo et in omni scientia.* Secundo, in his quæ pertinent ad opus, et quantum ad hoc dicit : *Et in omni sollicitudine,* scilicet bene operandi. Rom., XII, 11 : *Sollicitudine non pigri.* Tertio, in his quæ pertinent ad affectum, et quantum ad hoc dicit : *in caritate vestra* spirituali habita *in nos* superabundantius. Colos., III, 14 : *Super omnia caritatem habentes, quæ est vinculum perfectionis.* Sicut, inquam, in omnibus istis abundatis, ita, scilicet rogavi Titum, *ut in hac gratia,* scilicet eleemosynarum, *abundetis.* Et quia posset haberi suspicio quod quasi ex imperio mandaret ut darent eleemosynas; contra quod est quod dicitur Ezech., XXXIV, 4 : *Vos autem cum austeritate imperabatis eis, et cum potentia;* ideo contra removet dicens : *Non quasi imperans dico;* hoc est, quod rogavi Titum, vel quod ego ipse hoc dico vobis, non feci [2] quasi imperans. I Petr., ult., 3 : *Non ut dominantes in cleris. Sed* dico hoc, *comprobans,* id est volens comprobare, *per aliorum sollicitudinem,* scilicet Macedonum, *vestræ caritatis ingenium.* Ubi sciendum est quod ingenium bonum sumitur non solum pro aptitudine ad sciendum faciliter, sed etiam ad bene operandum. Cujus ratio est, quia ad hoc quod aliquis bene operetur, exigitur scientia dirigens. Et ideo sicut in addiscendo dicitur boni ingenii esse qui cito capit verba magistri, ita in operando boni ingenii dicitur qui exemplo aliorum cito movetur ad bene operandum ; et ideo dicit Apostolus : *Comprobans,* id est probare volens, *bonum ingenium vestrum,* id est quam promptam voluntatem habeatis ad dandum, moti exemplo Macedonum. I Cor., IV, 14 : *Non ut confundam vos hæc scribo.*

LECTIO II.

Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis, et consilium in hoc do; hoc enim vobis utile est, qui non solum facere, sed et velle cœpistis ab anno priore. Nunc vero et facto perficite, ut quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit et perficiendi, ex eo quod habetis. Si enim voluntas

[1] Al. : « et spiritualiter. » — [2] Al. : « id est non feci. »

prompta est secundum id quod habet, accepta est, non secundum id quod non habet. Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex æqualitate in præsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat, ut et illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum, ut fiat æqualitas, sicut scriptum est : Qui multum habuit, non abundavit, et qui modicum, non minoravit.

Hic inducit Corinthios ad dandum eleemosynas exemplo Christi, dicens : Volo comprobare ingenium vestrum bonum, ad dandum scilicet pauperibus, et hoc facere debetis exemplo Christi ; *enim,* id est quia, *scitis gratiam Domini nostri Jesu Christi,* quam quidem humano generi contulit. Joan., I, 17 : *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Et hæc dicitur gratia, quia quidquid Filius Dei pœnalitatum nostrarum assumpsit, totum gratiæ est imputandum, quia nec præventus alicujus bonitate, nec alicujus virtute coactus, nec inductus sua necessitate. Est autem gratia ista, *quoniam propter nos egenus factus est.* Et dicit, *egenus,* quod plus est quam pauper, nam egenus dicitur ille qui non solum parum habet, sed qui indiget, seu eget ; pauper vero ille qui parum habet. Ad significandum ergo majorem paupertatem dicitur : *Egenus factus est,* scilicet in temporalibus. Luc., IX, 58 : *Filius hominis non habet ubi caput reclinet.* Hierem., III, 19 : *Recordare paupertatis meæ.* Est autem factus egenus, non ex necessitate, sed ex voluntate, quia gratia ista jam non esset gratia ; et ideo dicit : *Cum dives esset,* scilicet in bonis spiritualibus. Rom., X, 12 : *Item Deus dives in omnes qui invocant illum.* Proverb., VIII, 18 : *Mecum sunt divitiæ et gloria, opes superbæ et justitia.* Dicit autem, *esset,* non fuisset, ne videretur Christus amisisse divitias spirituales, cum assumpsit paupertatem. Sic enim assumpsit hanc paupertatem quod illas æstimabiles divitias non amisit. Psal. XLVIII, 3 : *Simul in unum dives et pauper;* dives in spiritualibus, pauper in temporalibus. Causam autem quare voluit fieri egenus, subdit cum dicit : *Ut illius inopia divites essetis* [1], id est, ut illius paupertate in temporalibus, *vos essetis divites* in spiritualibus. Et hoc est propter duo, scilicet propter exemplum, et propter sacramentum. Propter exemplum quidem, quia si Christus dilexit paupertatem, et nos exemplo suo debemus diligere eam. Diligendo autem paupertatem in temporalibus, efficimur divites in spiritualibus. Jacob., II, 5 : *Nonne Deus elegit pauperes in mundo divites in fide, et hæredes regni quod repromisit diligentibus se?* Et ideo dicit : *Ut illius inopia vos divites essetis.* Propter sacramentum autem, quia omnia quæ Christus egit vel sustinuit, fuit propter nos. Unde sicut per hoc quod sustinuit mortem, liberati sumus a morte æterna, et restituti vitæ, ita per hoc quod sustinuit inopiam in temporalibus, liberati sumus ab inopia in spiritualibus, et facti divites in spiritualibus. I Corinth., I, 5 : *Divites facti estis in illo in omni scientia et in omni verbo.*

Consequenter cum dicit : *Consilium in hoc do,* inducit eos ad dandum ex parte eorum, et circa hoc duo facit. Primo, ponit ipsorum utilitatem quæ ex hoc provenit ; secundo, ostendit quod hoc etiam ab ipsis volitum est, scilicet ut darent eleemosynas, ibi : *Qui non solum facere, sed et velle cœpistis ab anno priore.* Dicit ergo : Considerans hoc beneficium, *consilium* vobis *do,* id est hortor vos ad hoc, scilicet ad dandum eleemosynas, scilicet non solum propter utilitatem sanctorum qui sunt in Hierusalem, sed et propter utilitatem vestram. Proverb., XXVII, 9 : *Boni amici consiliis anima dulcoratur.* Et hoc *quia utile est vobis.* Bonum enim pietatis, plus est utile facienti quam illi qui fit, quia faciens reportat inde commodum spirituale, recipiens vero temporale ; et [2] sicut spirituale præferri debet temporali, sic in operibus pietatis, utilitas dantis præfertur utilitati accipientis. I Tim., IV, 8 : *Pietas ad omnia valet.* Hoc autem non solum est eis utile, sed etiam ipsi hoc voluerunt ; et ideo dicit : *Qui non solum facere, sed et velle cœpistis ab anno priore.* Ubi tria facit. Primo, commemorat bonum principium in eis ; secundo, hortatur eos ad debitum finem, ibi : *Nunc vero et facto perficite ;* tertio, exponit quoddam quod dixerat, ibi : *Si enim voluntas prompta est secundum id quod habet, accepta est.* Dicit ergo : Vere debetis libenter dare eleemosynas, quia non solum est vobis utile, *sed* etiam hoc ipsum *velle* sponte *cœpistis*, scilicet dare eleemosynas, *a priori anno*, quo scilicet veni ad vos. Vel *a priori anno*, id est præcedenti, quasi dicat : Plus est

[1] Al. : *essemus.* — [2] Quod sequitur cruculis comprehensum, deest in exemplo anni 1498, jam citato.

velle quam facere, juxta illud Eccli., XVIII, 16 : *Verbum melius est quam datum;* et ideo debetis esse prompti ad dandum. Et quia estis prompti ad dandum, ideo *nunc* quod habuistis in animo, *perficite facto;* alioquin illa voluntas esset frustra. I Joan., III, 18 : *Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate.* Phil., I, 6 : *Qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu.* Et hujus ratio est, *ut quemadmodum promptus est animus voluntatis,* id est discretio voluntatis, secundum *Glossam,* prompta est ; *ita sit* prompta discretio *perficiendi.* Vel aliter, ut animus sumatur pro voluntate, et tunc dicitur : Quemadmodum prompti fuistis ad volendum, ita prompti sitis ad perficiendum, et hoc *ex eo quod habetis,* id est secundum facultatem vestram. Consequenter exponit hoc quod dicit : *Ex eo habetis,* dicens : *Si enim voluntas prompta est secundum id quod habet, accepta est,* quasi dicat : Dico quod debetis esse prompti ad dandum, et in hoc non intendo vos gravare, ut scilicet detis supra facultates vestras, quia forte voluntas prompta ad hoc inducit vos, sed in hoc, opus non potest imitari voluntatem, et ideo dicit : *Ex eo quod habetis. Enim* pro quia, *si voluntas prompta est secundum id quod habet, accepta est.* Et hujus ratio est, quia voluntas acceptatur in perfectione operationis, opus autem non perficitur nisi ex eo quod habetur ; et ideo dicit : *Secundum quod habet, accepta est.* Tob., IV, 9 : *Si multum tibi fuerit, abundanter tribue; si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impertiri stude.*

Consequenter cum dicit : *Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio,* removet suspicionem quamdam. Possent enim dicere isti. Si damus eleemosynas pauperibus sanctis qui sunt in Hierusalem, ipsi otiosi vivent, et nos damna patiemur, et sic efficiemur miseri. Ideo Apostolus primo hanc suspicionem excludit ; secundo, suam intentionem manifestat ; tertio vero confirmat per auctoritatem, et removet suspicionem, cum dicit : *Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio,* quasi dicat : Non enim ita moneo vos eleemosynas dare, ut aliis sit refrigerium, dum otiose viverent de eleemosynis vestris ; vobis autem sit tribulatio, id est paupertas, quia vos affligeremini.

Sed numquid peccant illi qui dant omnia aliis, et ipsi postea paupertate affliguntur ? Et videtur quod sic per hæc verba Apostoli. Respondeo : Dicendum est, secundum *Glossam,* quod melius esset totum dare pauperibus, et affligi pro Christo. Illud autem quod dicit hic, condescendendo fecit : quia infirmi erant, et forte deficerent, si egestate premerentur.

Intentionem suam manifestat cum dicit : *Sed ex æqualitate in præsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat,* quasi dicat : Non intendo tribulationem vestram, sed quamdam æqualitatem, ut scilicet *vestra abundantia illorum inopiam suppleat,* quod potest exponi tripliciter. Primo, de æqualitate quantitatis ; secundo, de æqualitate proportionis ; tertio, de æqualitate voluntatis. De æqualitate quantitatis, quia isti, scilicet Corinthii, abundabant in temporalibus, et deficiebant in spiritualibus ; sancti vero qui erant in Hierusalem, abundabant in spiritualibus, et deficiebant in temporalibus. Vult ergo ut fiat inter eos æqualitas quantitatis, ut scilicet illi qui abundant in temporalibus dent medietatem omnium illis qui deficiunt in eis ; et isti dent medietatem spiritualium eis, ut sic sint æqualiter divites. Et ideo hoc potius dicit, ut scilicet *ex æqualitate* quantitatis, id est dimidia parte bonorum vestrorum, *in præsenti tempore,* quod breve est, *vestra abundantia* terrenorum, *suppleat illorum inopiam* qui deseruerunt omnia mundi, *et ut illorum abundantia,* scilicet in spiritualibus, *sit supplementum vestræ inopiæ* in spiritualibus, id est, ut sitis participes vitæ æternæ. Luc., XVI, 9 : *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Eccli., XIV, 15 : *In divisione sortis da et accipe;* da temporalia, et accipe spiritualia. De æqualitate autem proportionis exponitur sic et melius. Vos Corinthii habetis abundantiam temporalium ; sancti qui sunt in Hierusalem abundantiam spiritualium. Volo ergo ex quadam æqualitate non quæ sit secundum quantitatem, sed secundum proportionem, ut scilicet sicut illi sustentantur eleemosynis vestris, ita vos ditemini precibus illorum apud Deum. Sicut enim illi non ita ditantur de bonis vestris temporalibus sicut vos estis divites, ita nec vos bonis illorum spiritualibus ditamini sicut illi. Et ideo dicit : *Sed ex æqualitate in præsenti tempore* prædicta *vestra abundantia*

terrenorum, *illorum*, scilicet sanctorum *inopiam* in temporalibus *suppleat, ut et illorum abundantia* in spiritualibus, *vestræ inopiæ sit supplementum.* I Corinth., IX, 11 : *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus.* De æqualitate autem voluntatis exponitur sic : *Sed ex æqualitate in præsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat,* etc., id est, volo quod sit in vobis æqualitas voluntatis : ut scilicet sicut illi habent voluntatem communicandi vobis ea in quibus abundant, ita vos habeatis voluntatem communicandi illis ea in quibus abundatis.

Consequenter confirmat hoc per auctoritatem ; unde dicit : *sicut scriptum est,* scilicet Exod., XVI, 18 : *qui multum,* scilicet collegerat de manna, id est qui amplius habuit quam gomor, *non abundavit,* id est non habuit ultra sufficientiam suam ; *et qui modicum non minoravit,* id est, non defecit ei, quia omnes æqualiter abundabant, ut dicitur Exod., XVI : et sic nec qui plus collegerat, plus habuit, nec qui minus paraverat, reperit minus.

LECTIO IV.

Gratias autem ago Deo, qui dedit eamdem sollicitudinem pro vobis in corde Titi : quoniam exhortationem quidem suscepit : sed cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos. Misimus autem cum illo fratrem nostrum, cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias : non solum autem, sed et ordinatus est ab Ecclesiis comes peregrinationis nostræ, in hanc gratiam quæ ministratur a nobis ad Domini gloriam, et destinatam voluntatem nostram. Devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ ministratur a nobis in Domini gloriam. Providemus enim bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Misimus autem cum illis et fratrem nostrum, quem probavimus in multis sæpe sollicitum esse ; nunc autem multo sollicitiorem, confidentia multa in vos, sive pro Tito qui est socius meus, et in vobis adjutor, sive fratres nostri Apostoli Ecclesiarum, gloriæ Christi. Ostensionem ergo quæ est caritatis vestræ et nostræ gloriæ pro vobis, in illos ostendite in faciem Ecclesiæ.

Postquam tractavit de collectis dandis, hic consequenter tractat de ministris per quos collectæ fiant, et circa hoc duo facit. Primo, nominat eos ; secundo, recommendat eos Corinthiis, ibi : *Ostensionem ergo quæ est caritatis vestræ ..... in illos ostendite in faciem omnium Ecclesiarum.* Circa primum tria facit : primo enim nominat Titum ; secundo, Barnabam, ibi : *Misimus etiam cum illo fratrem nostrum, cujus laus est in Evangelio ;* tertio, Apollo, ibi : *Misimus autem cum illis et fratrem nostrum, quem probavimus in multis sæpe sollicitum esse.* Circa Titum duo commendat : scilicet ejus sollicitudinem, et sollicitudinis signum, ibi : *Quoniam exhortationem quidem suscepit,* etc. Dicit ergo primo : Dixi supra quod rogavi Titum ut perficeret gratiam istam de eleemosynis colligendis, quod imminet sollicitudini meæ et ordinatione apostolorum, de quo inveni etiam ipsum sollicitum. Et ideo *ago gratias Deo, qui dedit eamdem sollicitudinem* quam ego habeo, *pro vobis* exhortandis et promovendis ad opera misericordiæ, *in corde Titi,* quia ipse etiam sollicitus est, sicut et ego, ut perficiat in vobis hanc gratiam. Hebr., VI, 11 : *Cupimus unumquemque vestrum eamdem ostentare sollicitudinem ad expletionem spei usque in finem.* Rom., XII, 8 : *Qui præest, in sollicitudine.* Signum autem hujus sollicitudinis est quia quando rogavi eum, ipse consensit exhortationi meæ ; et ideo dicit : *Quoniam exhortationem quidem suscepit,* et quia prosecutus est quod petii ; unde dicit : *Sed cum sollicitior esset sua voluntate* quam mea exhortatione, *profectus est ad vos ;* qui tamen primo recusabat venire propter peccata vestra. Rom., XII, 11 : *Sollicitudine non pigri.*

Consequenter cum dicit : *Misimus autem cum illo fratrem nostrum,* tractat de secundo ministro, et circa hoc duo facit. Primo, commendat ipsum ; secundo, subdit rationem quare mittit tam solemnes nuntios, ibi : *Devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine quæ ministratur a nobis.* Frater iste, secundum quosdam, est Lucas, vel secundum alios Barnabas ; quem quidem commendat ex tribus : scilicet ex fama, *quia laus ejus,* scilicet Lucæ, *est in Evangelio,* ab eo scripto, *per omnes Ecclesias,* quia est approbatum per apostolos. Vel *cujus laus,* scilicet Barnabæ, *est in Evangelio,* prædicato ab ipso *per omnes Ecclesias,* quia Judæis et gentibus. Unde dicitur de Barnaba Act., XI, quod erat vir

bonus, plenus fide et Spiritu sancto. Item commendat ipsum ex societate sua, quia *non solum* est famosus, *sed et ordinatus,* est *ab Ecclesiis,* Judææ, *comes peregrinationis meæ,* id est prædicationis meæ, qua ut peregrini mundum circuimus. Sup., v, 6 : *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Deo.* Et hoc est verum de Luca, quia ipse fuit unus de septuaginta duobus discipulis et socius Pauli. De Barnaba similiter, quia per Spiritum sanctum dicitur Act., xiii, 2 : *Segregate mihi Barnabam et Paulum in opus ad quod assumpsi eos.* Et factus est comes *in hanc gratiam,* scilicet collectionis eleemosynarum, vel *in hanc gratiam,* scilicet prædicationis, de qua dicitur Ephes., iii, 8 : *Mihi autem omnium sanctorum minimo data est gratia hæc, in gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi.* Item commendat eum ex officio, quia est minister gratiæ, *quæ ministratur a nobis ;* I Corinth., iv, 1 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi.* Supra, iii, 6 : *Qui et idoneos nos fecit ministros novi testamenti.* Ministratur autem gratia ista *ad Domini gloriam,* ut scilicet Dominus noster glorificetur, scilicet de eleemosynis factis de conversione plurimorum populorum prædicationis nostræ [1], quia, ut dicitur Prov., xiv, 28 : *In multitudine populi dignitas Regis.* Item ministratur, ut voluntas nostra impleatur, quia nos hoc volumus fieri ; et ideo dicit : *Et voluntatem nostram destinatam,* id est prædestinatam a Deo, qui prædestinavit ab æterno nos talem voluntatem habere.

Consequenter cum dicit : *Devitantes hoc, ne quis nos vituperet,* etc., assignat causam quare mittat tam solemnes nuntios ; et primo hujus rationem assignat ; secundo, probat, ibi : *Providemus enim* [2] *bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus.* Dicit ergo : Causa quare tam solemnes nuntios mittimus, est ista, ut sciatis, negotium hujusmodi [3] inesse cordi nostro ; et ideo dicit : *Devitantes hoc,* scilicet *ne quis nos vituperet,* quasi dicat : Ut vitemus vituperium quod posset mihi impingi ab aliquibus vel negligentiæ, si non mitterem strenuos, vel fraudis, si non mitterem securos. Et isti strenui erant et prompti et securi, quia dati ab Ecclesiis, et electi per Spiritum sanctum. Supra, vi, 3 : *Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum.* Dicit autem : *in hac plenitudine,* scilicet eleemosynarum, vel conversionis gentium. I Petr., iv, 10 : *Unusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes.* Et hoc probat dicens : *Providemus enim bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus,* quasi dicat : Bene dico : *Devitantes quia providemus,* id est providere debemus, *bona,* id est ut opera nostra bona sint, *non solum coram Deo,* ut ei placeamus, *sed etiam coram hominibus,* ut scilicet eis bona videantur. Et hoc facit sollicite procurando, et bonos imitando. Roman., xii, 9 : *Adhærentes bono, odientes malum.*

Consequenter cum dicit : *Misimus autem cum illis et fratrem nostrum,* etc., tractat de tertio nuntio, scilicet de Apollo, ubi duo facit. Primo, commendat [4] eum de sollicitudine, cum dicit : *Quem* scilicet Apollo, *probavimus sæpe sollicitum esse,* de salute vestra, *nunc autem multo sollicitiorem.* Nam sicut supra apparet, Apollo fuit primus qui post Apostolum prædicavit apud Corinthum. I Corinth., iii, 6 : *Ego plantavi, Apollo rigavit.* Hic autem turbatus de peccato ipsorum recessit, et sollicitudinem quam ante pro ipsis habebat, postposuit. Nunc vero, audita conversione eorum factus est de salute ipsorum sollicitior quam antea esset. Ephes., iv : *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Rom., xii, 8 : *Qui præest, in sollicitudine.* Secundo, subdit causam sollicitudinis quam assumpsit, quia Apollo confidit de vobis ex his quæ Titus dixit de vobis, commendans vos : unde dicit : *Multa confidentia in vobis, sive pro Tito, qui est socius meus ;* et quia libenter venit in societatem Titi et Lucæ, seu Barnabæ, et quia ad hoc inductus fuit ab apostolis Ecclesiarum quæ sunt in Judæa. Et ideo dicit : *Sive fratres nostri apostoli Ecclesiarum,* Judææ, scilicet induxerunt eum ad sollicitudinem habendam pro vobis : quæ quidem Ecclesiæ sunt *gloriæ Christi,* id est ad gloriam Christi.

Consequenter cum dicit : *Ostensionem ergo quæ est caritatis vestræ ..... in illos ostendite,* recommendat istos nuntios Corinthiis, dicens : Quia tales misimus ad vos, ergo *ostensionem quæ est caritatis vestræ, et*

[1] Al. : « de conversione apostolorum prædicationis nostræ. » — [2] Al. : *ergo.* — [3] Al. : « hujus mundi. » — [4] Al. : « quia commendat. »

nostræ gloriæ pro vobis, in illos ostendite, id est, ostendatis opere quod caritatem habetis ad eos, et quod vere commendavit vos, et quod ego vere gloriatus sim de vobis, *in faciem Ecclesiarum,* ad quas perveni, et quibus prædicavi; vel *in faciem omnium Ecclesiarum,* quia quod facitis eis, innotescet omnibus Ecclesiis.

CAPUT NONUM.

LECTIO I.

Nam de ministerio quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis. Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones, quoniam et Achaia parata est ab anno præterito, et vestra æmulatio provocavit plurimos. Misimus autem fratres, ut ne quod gloriamur de vobis, evacuetur in hac parte; ut quemadmodum dixi, parati sitis, ne cum venerint Macedones mecum et invenerint vos imparatos, erubescamus nos (ut non dicamus vos) in hac substantia. Necessarium ergo existimavi rogare fratres ut præveniant ad vos, et præparent repromissam benedictionem hanc paratam esse sic quasi benedictionem non quasi avaritiam. Hoc autem dico : qui parce seminat parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet. Unusquisque prout destinavit in corde suo, non ex tristitia aut ex necessitate : hilarem enim datorem diligit Deus.

Supra Apostolus induxit Corinthios ad dandum eleemosynas sanctis qui sunt in Hierusalem; hic vero inducit eos quantum ad modum dandi, ut scilicet hilariter et abundanter dent; unde ad hoc quod bene darent misit tam solemnes nuntios. Circa hoc autem duo facit. Primo, excludit opinatam causam de missione nuntiorum; secundo vero astruit veram, ibi : *Misimus autem fratres, ut ne quod gloriamur de vobis, evacuetur in hac parte.* Circa primum tria facit. Primo, excludit suspicionem; secundo, ad hoc causam assignat, ibi : *Scio enim promptum animum vestrum;* tertio, causam probat, ibi : *Pro quo de vobis glorior apud Macedones.* Quantum ad primum, quia posset aliquis dicere Apostolo : Tu mones nos quod bene recipiamus nuntios quos mittis; sed quare non potius mones quod bene largiamur eleemosynas? ideo[1] hoc removens dicit : Non est necessarium quod hoc moneam; *nam,* id est quia, *de ministerio quod fit in sanctos ex abundanti est,* id est superfluum est, *mihi scribere vobis;* et hujus causa est, quia *scio promptum animum vestrum* ad subveniendum eis. Psal. CVII, 2 : *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum.* Quod autem sit promptus animus vester, probo ex duobus. Primo, ex gloriatione nostra de vobis; nam nisi scirem vos esse promptos ad hoc, non fuissem gloriatus de vobis apud alios. Et ideo dicit : *Pro quo,* scilicet promptitudine animi vestri. Supra, I, 12 : *Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ;* et supra, VII, 4 : *Multa mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis; glorior apud Macedones,* de hoc scilicet *quoniam et Achaia,* in qua Corinthus metropolis est, *parata est ab anno præterito,* ad largiendum. Secundo, ex effectu, quia vos provocastis exemplo vestro multos ad hoc. Et ideo dicit : *et vestra æmulatio,* id est amor et studium imitandi vos, *provocavit plurimos;* quia enim audierunt vos bene correctos proficere, provocantur plurimi, scilicet ad proficiendum. Prov., XXVII, 17 : *Ferrum ferro acuitur, et homo exacuit faciem amici sui.* Galat., IV, 18 : *Bonum autem æmulamini in bono semper.* I Cor., XII, 31 : *Æmulamini charismata meliora.*

Consequenter cum dicit : *misimus autem fratres,* ponit veram causam quare miserit tam solemnes nuntios; et primo, ponit in generali; secundo, in speciali, ibi : *Ut quemadmodum dixi, parati sitis.* Circa primum duo facit. Primo, assignat veram causam, dicens : Causa autem quare istos misi, est non quod credam vos nolle subvenire pauperibus, sed *ut ne quod gloriamur de vobis,* id est ne gloria nostra quam habemus de vobis, *evacuetur,* si scilicet deficeretis. I Corinth., IX, 15 : *Bonum est mihi mori, quam ut gloriam meam quis evacuet. Evacuetur,* inquam, *in hac parte,* quia bene constat mihi quod in aliis virtutibus et bonis non evacuabitis gloriam meam. Secundo, cum dicit : *Ut quemadmodum dixi,*

[1] Al. : « et ideo. »

parati sitis, hortatur eos ad debitum modum dandi; et primo, hortatur ut dent prompte; secundo, ut dent abundanter, ibi : *Necessarium ergo existimavi rogare fratres ut præveniant ad vos;* tertio, ut dent hilariter, ibi : *Unusquisque prout destinavit in corde suo.* Circa primum duo facit. Primo, ponit modum dandi; secundo, rationem assignat, ibi : *Ne cum venerint Macedones mecum, et invenerint vos imparatos, erubescamus nos.* Modus dandi est, ut scilicet prompte detur ; et ideo dicit : Ideo misi ministros, *ut sitis parati ad dandum, quemadmodum dixi,* scilicet exemplo Macedonum. Matth., xxv, 10 : *Quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias.* Prov., III, 28 : *Ne dicas amico tuo: Vade et revertere et cras dabo tibi : cum statim possis dare.* Ratio autem hujus est, *ne cum venerint mecum,* scilicet ad vos, *Macedones, et invenerint vos imparatos, erubescamus nos,* quasi dicat : vobis erit confusio, si promisistis et non solvistis. Sed esto quod sustineatis, et non curetis de confusione vestra, ad minus caveatis erubescentiæ nostræ, qui dicimus vos esse paratos.

Consequenter cum dicit : *Necessarium ergo existimavi rogare fratres ut præveniant ad vos,* etc., hortatur eos quod dent abundanter, et circa hoc duo facit. Primo, ponit admonitionem; secundo, admonitionis rationem assignat, ibi : *Hoc autem dico,* etc. Dicit ergo : Ne ergo evacuetur gloria nostra, et vos non erubescatis, *necessarium existimavi rogare fratres,* scilicet Lucam, Titum et Apollo, *ut præveniant ad vos, et præparent repromissam benedictionem hanc,* scilicet eleemosynam, quæ dicitur benedictio quia est causa æternæ benedictionis, nam per actionem dandi, homo benedicitur a Deo : Psal. XXIII, 5 : *Hic accipiet benedictionem a Domino, et ab hominibus,* Eccli., XXXI, 18 : *Splendidum in panibus benedicent labia multorum;* Prov., XXII, 9 : *Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur.* Et dicit hanc benedictionem *paratam esse quasi benedictionem,* id est abundanter, et *non quasi avaritiam,* id est parce. Ratio autem quare debeant abundanter dare, est quia ego *dico* quod *qui parce seminat,* id est qui parum dat in mundo isto, *parce et metet,* id est parum recipiet in alio sæculo. Et dicit : *seminat,* quia semina nostra sunt quidquid boni fecerimus. Et iterum quia si parum seminatur, non multum colligetur. Galat., VI, 8 : *Quæ seminaverit homo, hæc et metet,* sed multiplicata. *Et qui seminat in benedictionibus,* id est abundanter, *metet de benedictionibus,* scilicet Dei largam retributionem.

Sed numquid non metent omnes abundanter? Dicendum est sic, quantum ad quantitatem præmii, quia omnes affluent, et nullus ibi parce metet. Sed dicit abundanter, quasi ad proportionem bene seminantium; I Cor., xv, 41 : *Stella a stella differt.* Abundanter omnes quantum ad præmium substantiale, sed parce in comparatione ad præmium accidentale, in quo est sanctorum differentia. Supra, VIII, 15 : *Qui multum, non abundavit, et qui modicum, non minoravit.* Quia aliquando aliquis parce dat, et cum magna caritate et abundanter metet.

Consequenter cum dicit : *Unusquisque enim prout destinavit in corde suo,* hortatur eos ut dent hilariter et gaudenter, et circa hoc duo facit : primo enim monet eos ad gaudenter dandum; secundo, rationem assignat, ibi : *Hilarem enim datorem diligit Deus.* Dicit ergo : dico quod paretis illud quod vultis dare, *quasi benedictionem,* id est abundanter et dignum benedictione, *non quasi avaritiam,* id est non parce. Et hoc dicit, quia illud quod sponte fit, non potest avare fieri; et ideo subdit : *Unusquisque enim prout destinavit in corde suo,* quasi non avare, quia *unusquisque,* scilicet vestrum, det eleemosynas, *prout destinavit,* id est prædeliberaverit, *in corde suo,* scilicet secum conferens, *non ex tristitia, aut ex necessitate,* quasi dicat : Unusquisque voluntarie det, non coacte. Ponit autem duo opposita voluntario, scilicet tristitiam et necessitatem. Voluntarium enim tollitur per violentiam. Est autem duplex violentum : scilicet simplex et mixtum. Simplex, quando absolute quis cogitur ad aliquid contra voluntatem suam faciendum. Ad removendum ergo illud violentum dicit : *non ex necessitate;* quod fieret, si darent coacti mandato Apostoli, quasi dicat : Non cogat vos ad dandum mandatum nostrum, sed moveat vos ad hoc prompta voluntas vestra. Exod., XXXV, 5 : *Omnis voluntarius et prono animo offerat primitias Domino.* Violentum mixtum est quando quis non absolute cogitur ad faciendum aliquid contra voluntatem suam, sed secundum quid, scilicet quod nisi faciat, incurrit majus

damnum, sicut si non projicitur merces in mari, navis submergitur. Et ideo aliquo modo fit sponte, et aliquo violenter, inquantum scilicet coguntur timore majoris damni. Ut ergo hoc removeat dixit : *Non ex tristitia,* id est non ita quod sit violentum mixtum, quasi dicat : Non ex timore confusionis, ne scilicet erubescatis, sed ex gaudio quod concepistis propter amorem quem habetis ad sanctos. Psalm. LIII, 8 : *Voluntarie sacrificabo tibi.*

Consequenter cum dicit : *Hilarem enim datorem diligit Deus,* rationem assignat, et est talis. Omnis remunerator remunerat ea quæ sunt remuneratione digna ; hæc autem sunt solum actus virtutum. In actibus autem virtutum duo sunt, scilicet species actus et modus agendi, qui est ex parte agentis. Unde nisi in actu virtutis utrumque istorum concurrat, non dicitur actus ille simpliciter virtuosus ; sicut non dicitur perfecte justus secundum virtutem qui operatur opera justitiæ, nisi delectabiliter et cum gaudio operetur. Et licet apud homines, qui non vident nisi ea quæ patent, sufficiat quod quis operetur actum virtutis secundum ipsam speciem actus, puta actum justitiæ ; tamen apud Deum, qui intuetur cor, non sufficit quod solum operetur actum virtutis secundum speciem, nisi etiam secundum debitum modum operetur, scilicet delectabiliter et cum gaudio. Et ideo non datorem tantum, sed *hilarem datorem diligit Deus,* id est approbat et remunerat, et non tristem et remurmurantem. Psalm. XCIX, 1 : *Servite Domino in lætitia.* Eccli., XXXV, 11 : *In omni dato hilarem fac vultum tuum.* Roman., XI, 8 : *Qui miseretur, in hilaritate.*

LECTIO II.

Potens est enim Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes abundetis in omne opus bonum, sicut scriptum est : Dispersit, dedit pauperibus ; justitia ejus manet in sæculum sæculi. Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad manducandum præstabit, et multiplicabit semen vestrum, et augebit incrementa frugum justitiæ vestræ, ut in omnibus locupletati, abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo. Quoniam ministerium hujus officii non solum supplet ea quæ desunt sanctis ; sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino per probationem ministerii hujus, glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ in Evangelium Christi, et simplicitate communicationis vestræ in illos, et in omnes ; et in ipsorum obsecratione pro vobis desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. Gratias ago Deo super inenarrabili dono ejus.

Hic rationem trium modorum assignat, et circa hoc duo facit. Primo, assignat rationem sumptam ex parte ipsorum ; secundo, rationem sumptam ex parte Dei, ibi : *Ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem.* Circa primum duo facit. Primo, ponit rationem ; secundo, ipsam confirmat, ibi : *sicut scriptum est,* etc. Ratio est talis. Quicumque dat aliquid quod multiplicatur sibi, debet prompte, abundanter, et hilariter dare ; sicut videmus quod homines abundanter et prompte et cum gaudio seminant semen, quia multiplicatum illud recolligunt. Cum ergo elemosynæ multiplicentur dantibus, debetis illas prompte, gaudenter et abundanter facere. Et quod multiplicentur, patet quia *Deus potens est omnem gratiam abundare facere in vobis,* quasi dicat : Non timeatis dare, ne indigentia gravatos, pœniteat aliquando vos dedisse, quia *potens est Deus facere abundare omnem gratiam* Spiritus sancti, qua scilicet semper gaudeatis de bono opere quod fecistis. Et ideo dicit : *abundetis in omne opus bonum,* id est, abundantem affectum habeatis ad dandum eleemosynam, sicut habetis ad alia opera virtutum, et tamen habeatis plenam sufficientiam bonorum exteriorum. Et ideo dicit : *Semper omnem sufficientiam habentes,* id est, vos reputantes habere. Jacob., I, 5 : *Qui dat omnibus affluenter ;* et I Timoth., VI, 8 : *Habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti sumus.* De ista sufficientia dicitur infra, XII, 9 : *Sufficit tibi gratia mea.* De multiplicatione vero dicitur Isa., XXX, 23 : *Dabitur pluvia semini tuo.* Matth., XIX, 29 : *Omnis qui reliquerit domum vel fratres aut sorores, aut patrem aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros, propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit.*

Consequenter cum dicit : *sicut scriptum est,* etc., probat positam rationem dupliciter, scilicet auctoritate et experimento, ibi : *Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad manducandum præstabit.* Probat autem

auctoritate, dicens : Recte debet vos movere prædicta ratio, quia, *sicut scriptum est, dispersit, dedit pauperibus : justitia ejus manet in sæculum sæculi.* Sed *Glossa* in alio sensu adducit hanc auctoritatem, quam sit intentio Apostoli ; nam Glossa sic adducit. Dico quod abundetis *in omne opus bonum,* scilicet largitione eleemosynarum, quia scriptum est : *Dispersit, dedit pauperibus.* Sed Apostolus videtur hoc velle referre ad illud quod dicit abundare facere omnem gratiam. Et hoc, quia ille qui dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in æternum. Eccli., XII, 2 : *Bene fac justo, ut invenies retributionem magnam, et si non ab ipso, certe a Domino.*

In auctoritate autem proposita notatur quibus sit dandum, quia pauperibus, id est indigentibus, Lucæ, XIV, 12 : *Cum facis prandium aut cœnam ....., voca pauperes.* Quomodo dandum, quia *dispersit,* quia non totum uni, sed divisim multis. I Cor., XIII, 3 : *Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas.* Isa., LVIII, 7 : *Frange esurienti panem tuum. Justitia ejus*, id est, virtus justitiæ, *manet in æternum :* quia ex quo dat, augetur voluntas ad dandum ; vel *justitia ejus*, id est merces justitiæ ejus, *manet in æternum.* Proverb., XI, 18 : *Seminanti justitiam merces fidelis.*

Experimento autem confirmat rationem prædictam, dicens : *Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad manducandum præstabit,* quasi dicat : Experti estis quia hoc ipsum quod datis in eleemosynas, habetis a Deo ; et ideo debetis libenter dare amore Dei. I Paral., ult., 14 : *Tua sunt omnia : quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi.* Et insinuat tria circa hoc. Primum est quod aliquis posset dicere : Si nos damus modo quod habemus, deficient nobis necessaria ad quotidianum victum. Et hoc removet : quia non solum *semen ministrat seminanti,* sed *panem,* id est necessaria vitæ, *præstabit ad manducandum.* Psal. CXXXV, 25 : *Qui dat escam omni carni.* Secundum est, quia possent [1] dicere quod si multum daremus, deficient nobis quæ habemus ad dandum iterum. Et hoc Apostolus removet dicens quod non deficiet, sed *multiplicabit semen vestrum ;* unde scilicet plures eleemosynas faciatis. Tertium est, quia posset aliquis dicere, quod si modo damus, deficiet nobis voluntas ad dandum, et pœnitebit nos dedisse, et sic totum amittemus [2]. Et hoc removet dicens : *Et augebit incrementa frugum justitiæ vestræ,* id est, intantum augebit facultatem et voluntatem dandi eleemosynas, ex quibus procedit justitia vestra, quod semper parati et prompti eritis ad dandum eleemosynas, et quod fruges maximæ erunt in comparatione ad parvum semen. Prov., III, 9 : *De primitiis frugum tuarum da pauperibus.* Levit., XXV, 21 : *Dabo benedictionem meam vobis, et faciet fructus trium annorum.* I Timoth., IV, 8 : *Pietas ad omnia valet.*

Deinde cum dicit : *Ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem,* postquam assignavit rationem [3], quare prompte, abundanter et hilariter dare debeant, ex parte ipsorum dantium ; hic assignat rationem ex parte ipsius Dei, pro quo dare debent ; et primo, assignat rationem ; secundo, manifestat eam ibi : *Quoniam ministerium hujus officii non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino.* In ratione autem assignanda, tria considerantur ; quorum primum est ipsorum locupletatio, quod respondet præmissis. Dixerat enim supra : *Multiplicabit semen vestrum, et augebit incrementa frugum justitiæ vestræ ;* et hoc primo resumit dicens *: ut* [4] *in omnibus locupletati,* id est tam in corporalibus quam in spiritualibus bonis. I Cor., I, 5 : *Divites facti estis in Christo in omni verbo et in omni scientia.* Sed ne aliquis crederet quod finis ponendus sit in abundantia divitiarum temporalium, aut quod divitias spirituales aliquis otiose absque usu possidere deberet, refert hoc primum ad aliud secundum, dicens : *Abundetis in omnem,* id est perfectam, *simplicitatem,* id est largitatem simplicem simplici animo factam, ut largitio procedat ex divitiis temporalibus, simplicitas autem ex spiritualibus. Prov., XI, 3 : *Simplicitas justorum diriget eos.* Sed et hoc ipsum ad alium finem referendum est, scilicet ad Deum, et ideo tertio subdit : *Quæ* scilicet largitio simplex, *operatur per nos,* id est mediantibus nobis, *gratiarum actionem Deo.* I Thessal., V, 18 : *In omnibus gratias agite : hæc est enim voluntas Dei in Christo Jesu in omnibus vobis.*

Deinde cum dicit : *Quoniam ministerium*

[1] Al. : « posses. » — [2] Al. omittitur « et sic totum amittemus. » — [3] Al. : « assignat rationem, » et punctum affirmationis ponitur post vocem « dantium. » — [4] Al. : *et ut.*

hujus officii non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, manifestat rationem supra positam, scilicet quomodo eorum largitio operetur gratiarum actionem Deo; et primo, hoc ostendit; secundo, ponit gratiarum actionis materiam, ibi: *Glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ in Evangelium Christi;* tertio, ipse prorumpit in gratiarum actionem, ibi: *Gratias ago Deo super inenarrabili dono ejus.* Dicit ergo: Dico quod largitio vestra operatur gratiarum actiones Deo, *quia ministerium ejus officii* vestri, quo subvenitis sanctis, multa bona habet; quia *non solum supplet ea quæ desunt sanctis,* quantum ad temporalia. Supra, VIII, 14: *Vestra abundantia illorum inopiam suppleat.* Non solum ergo hoc bonum sequitur inde, sed etiam quod ipsi orant pro vobis, et agunt gratias Deo, probantes et approbantes ministrationem vestram. Et hoc est quod dicit: *sed etiam abundat,* id est excrescit, *in actione gratiarum,* quæ fit per multos, non solum perfectos, sed per alios fideles pauperes, qui inde agunt gratias Deo in Domino, qui eos ad hoc movet, videntes et probantes ministerium vestrum. Supra, I, 2: *Ut ex multarum personis facierum ejus quæ in vobis est donationis, per multos gratiæ agantur pro nobis.* Hujus quidem gratiarum actionis materia est propter tria. Primo, propter eorum fidem quam acceperunt; et ideo dicit: Dico quod abundant in gratiarum actione; *glorificantes,* scilicet fideles, *Deum in obedientia confessionis vestræ,* id est de confessione fidei vestræ, qua confitemini, et creditis in Christum. Matth., V, 16: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cœlis est.* Proverb., XXI, 28: *Vir obediens loquetur victorias.* Secundo, propter eorum largitionem; et ideo dicit: *Glorificantes et in simplicitate communicationis vestræ,* id est pro largitione vestra *in illos,* scilicet sanctos pauperes, *et in omnes,* scilicet fideles qui indigent, simplici et puro animo facta. Galat., VI, 6: *Communicet is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omnibus bonis:* et iterum ibid., *Operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.* Tertio, propter hoc quod ipsi viri sancti habent a Deo, ut pro eis agant gratias Deo; et ideo dicit: *Glorificantes etiam Deum in ipsorum obsecratione pro vobis;* id est, glorificant Deum de hoc quod ipsi viri sancti obsecrant pro vobis, ipsorum, dico, *desiderantium vos* videre in æterna beatitudine, et hoc *propter eminentem gratiam Dei in vobis.* Ex his ergo Apostolus prorumpit in gratiarum actionem Deo, dicens; *Gratias ago Deo super inenarrabili dono ejus,* id est, quia tot bona inde proveniunt de ministerio vestro, ego *ago gratias Deo super inenarrabili dono ejus,* scilicet caritatis quæ maxime videtur videre in vobis, qui subvenitis etiam illis qui sic agunt gratias Deo et orant pro vobis. Et hoc donum est inenarrabile, quia non potest dici quantum utile sit, quia *oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum:* 1 Cor., II, 9.

CAPUT DECIMUM.

LECTIO I.

Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem et modestiam Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confide in vobis. Rogo autem vos, ne præsens audeam per eam confidentiam qua existimor audire in quosdam qui arbitrantur nos tanquam secundum carnem ambulemus. In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. Nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, et in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia.

Postquam tractavit de bonis ministris Christi et fidei, consequenter Apostolus invehitur contra falsos ministros et pseudoprophetas: et primo invehitur contra eos; secundo vero contra illos qui decepti ab eis adhærebant eis, in XIII cap., ibi: *Ecce tertio hoc venio ad vos.* Circa primum duo facit. Primo, excusat se de eis quæ impo-

nuntur sibi, per rationem; secundo vero per facti evidentiam, ibi : *Quæ autem secundum faciem sunt, videte.* Circa primum duo facit. Primo, recusat se excusare per experimentum, cum tamen posset; secundo vero excusat per rationem, ibi : *Qui arbitrantur nos tanquam secundum carnem ambulemus.* Circa primum tria facit. Primo, præmittit obsecrationem; secundo, interponit illud quod imponitur sibi a pseudo, ibi : *Qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis;* tertio, recusat experimentum ibi : *Rogo autem vos ne præsens audeam per eam confidentiam qua existimor audire.* Dicit ergo : *Ipse ego autem Paulus,* qui vos et alios ad eleemosynas exhortor : ego inquam, ipse, *obsecro vos per mansuetudinem et modestiam Christi.* De mansuetudine Christi habetur Matth., XI, 29 : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.* De modestia. Sap., XI, 21 : *Omnia in numero, pondere et mensura disposuisti.* Modestia enim nihil aliud est quam modum servare in agendis. Facit autem specialiter hic mentionem de mansuetudine et modestia Christi, quia pseudo, et Corinthii specialiter, imponebant Paulo, quod dum esset præsens apud eos conversaretur humiliter, et cum esset absens scriberet eis valde dure. Et ideo posuit illa duo quæ Christus habuit, ut sciant quod Apostolus hæc etiam ostendit et servavit exemplo Christi. Et ideo consequenter interponit vitium sibi impositum, dicens : *Ego ipse Paulus,* id est vere humilis : quia Paulus humilis et quietus interpretatur : I Cor., XV, 9 : *Ego sum minimus apostolorum.* Unde *ego ipse,* id est vere *Paulus,* Psal. CI, 28 : *Tu quidem ipse es.* Eccli., XIX, 23 : *Est qui nequiter humiliat se, et interiora ejus plena sunt dolo; et est qui se nimium submittit a multa humilitate*; et Jac., III, 16 : *Ubi zelus et contentio, ibi inconstantia, et omne opus pravum. Ego,* inquam, *obsecro, qui in facie,* id est exterius, ut dicitis, *humilis sum inter vos,* id est humiliter conversatus cum sum vobis præsens : *absens autem,* id est cum sum absens a vobis, quando scilicet non timeo lædi ab aliquo vestrum, *confido in vobis;* id est, confidenter ago, aspere vobis per epistolam scribens. Prov., XXVIII, 1 : *Justus quasi leo confidens, absque terrore erit.*

Consequenter cum dicit : *Rogo autem vos, ne præsens audeam,* recusat sumere experimentum [1]. Isti enim credebant quod Apostolus ex timore ductus conversaretur humiliter inter eos; et ideo dicit : Vos ita creditis : sed ego *rogo vos,* qui et ipse obsecro, ut velitis experiri, utrum ego, si necesse sit, faciam in præsentia quomodo facio in absentia. Et ideo dicit : *Ne præsens,* id est cum fuero apud vos, *audeam* facere in vobis, si necesse sit *per eam confidentiam,* id est ita confidenter, sicut *existimor* a vobis *audire :* id est audacter et confidenter agere, *in quosdam* incorrectos, dure reprehendendo, per litteras etiam corrigendo. Job., XXXIX, 21 : *Exultat audacter, in occursum pergit armatis.*

Deinde excusat se per rationem, dicens : *Qui arbitrantur nos tanquam secundum carnem ambulemus;* quasi dicat : Et licet nolim experimento me excusare propter vos, tamen ratio in promptu est ad excusandum me sufficienter. Circa hoc ergo tria facit. Primo, ponit causam quare imponunt ei quod dictum est; secundo, destruit causam illam; tertio, confirmat per rationem. Causa autem quare hoc sibi imponitur, scilicet quod præsens sit humilis, absens autem severus et austerus, est, quia isti arbitrabantur Apostolum secundum carnem ambulare. Et quia unusquisque secundum regulam operis operatur; finis autem habet rationem regulæ; ideo quilibet [2] dirigit opus suum ad finem quem intendit. Qui ergo ponunt finem suum in bonis carnalibus, dicuntur ambulare secundum carnem. Et inde est quod ita regulant opera sua ut consequantur ea quæ sunt carnis : quæ quidem quia possunt subtrahi ab hominibus, ideo homines qui in carnalia tendunt [3] blande se habent ad homines et humiliter. Et ideo quia credebant Apostolum ambulare secundum carnem, ideo credebant quod propter hoc humiliter conversatus sit inter eos. Sed hæc ratio nulla est et vana; et ideo destruit eam, dicens : *In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus;* quasi dicat : Quod nos simus in carne, non possumus negare, quia Roman., VIII, 12, dicitur : *Debitores sumus non carni ut secundum carnem vivamus;* sed quod nos regulemur secundum carnem, ponendo in bonis carnalibus finem, sive intentionem nostram, hoc est falsum, quia *non secundum*

[1] Al. : « semper experimentum. » — [2] Al. : « quia quilibet. » — [3] Al. : « quia carnalia indendunt. »

carnem militamus, id est, vitam nostram, quæ est quædam militia, ut dicitur Job., VII, non regulamus secundum carnem. Et quod non militemus secundum carnem, probat cum dicit : *Nam arma nostra non carnalia sunt :* et primo ex militaribus armis, sicut unusquisque pugnator habet arma accommoda militiæ et pugnæ suæ. Sed constat quod arma eorum qui pugnant secundum carnem, seu militant, sunt divitiæ, voluptates, honores et potentiæ mundanæ et temporales. Cum ergo arma nostra non sint hujusmodi : *quia arma militiæ nostræ*[1] *non sunt carnalia sed potentia Deo,* id est secundum Deum vel ad honorem Dei : ergo non militamus secundum carnem. Secundo vero cum dicit, *ad destructionem munitionum,* ponit virtutem armorum spiritualium : quorum quidem virtus patet ex triplici effectu eorum. Primus effectus est quod per ipsa arma confunduntur rebelles ; et quantum ad hoc dicit : *ad destructionem munitionum,* quasi dicat : Bene sunt potentia Deo, ut destruantur rebelles. Infra ad Titum, I, 9 : *Ut sit potens exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere.* Hierem., I, 10 : *Ut evellas et destruas, et disperdas, et dissipes, et ædifices, et plantes.* Muniunt autem se aliqui contra Deum dupliciter. Aliqui astutis consiliis, sicut sunt tyranni, qui machinantur pravis consiliis suis destruere quæ Dei sunt, ut ipsi tyrannizent ; et quantum ad hoc dicit, *consilia destruentes,* scilicet tyrannorum. Job, V, 13 : *Qui apprehendit sapientes in astutia eorum, et concilium pravorum dissipat.* Aliqui vero per superbiam vel altitudinem ingenii proprii : et quantum ad hoc dicit, *et omnem altitudinem,* scilicet suæ superbiæ. Rom., XII, 16 : *Non alta sapientes,* id est superba. Sive profunditatem intellectus, tam legis peritorum, quam philosophorum. Rom., VIII, 39 : *Neque altitudo, neque profundum.* Isa., V, 21 : *Væ qui sapientes estis in oculis vestris. Altitudinem,* dico, *extollentem se adversus scientiam Dei,* id est fidem, quæ est scientia Dei, quia quæ de Deo dicuntur, impugnant ; scilicet partum Virginis, et alia Dei mirabilia. Isa., XI, 9 : *Repleta est terra scientia Dei.* Quam dicunt altitudinem Satanæ. Apocal., II, 24 : *Qui non cognoverunt altitudinem Satanæ.* Rom., XI, 20 : *Noli altum sapere, sed time.* Secundus effectus est conversio infidelium ad fidem : et quantum ad hoc dicit : *Et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi :* quod quidem fit quando id quod homo scit, totum supponit ministerio Christi et fidei. Psalm. CXLIX, 8 : *Ad alligandos reges eorum in compedibus, et nobiles eorum in manicis ferreis.* Eccli., VI, 25 : *Injice pedem tuum in compedes illius,* id est in documenta fidei. Tertius effectus est correctio peccantium ; et quantum ad hoc dicit : *et in promptu habentes,* id est promptum et liberum animum habentes ad puniendum omnem inobedientiam. Psal. CXLV, 6 : *Gladii ancipites in manibus eorum ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis.* Et hoc erit *cum impleta fuerit vestra obedientia,* id est, cum vos perfecte obedientes eritis : quia si vos velitis obedire, non erit locus puniendi inobedientiam aliorum et vestram. Vel tunc ulciscemur nos de inobedientia *quando impleta fuerit obedientia vestra,* id est quando destruetur inobedientia vestra : contraria enim contrariis curantur.

LECTIO II.

Quæ secundum faciem sunt videte. Si quis confidit sibi Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se, quia sicut et ipse Christi est, ita et nos. Nam et si aliquid amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis Dominus in ædificationem, et non in destructionem vestram, non erubescam. Ut autem non existimer tanquam terrere vos per epistolas (quoniam quidem epistolæ, inquiunt, graves sunt et fortes ; præsentia autem corporis infirma, et sermo contemptibilis) hoc cogitet qui ejusmodi est, quia quales sumus verbo per epistolas absentes, tales et præsentes in facto. Non enim audemus inserere, aut comparare nos quibusdam qui seipsos commendant ; sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes, et comparantes nosmetipsos nobis.

Supra excusavit se Apostolus per rationem ; hic excusat se per facti evidentiam, et circa hoc duo facit. Primo enim committit auditoribus judicium suæ excusationis ; secundo, prosequitur suam causam, ibi : *Si quis confidit sibi Christi se esse,*

[1] Al. deest *nostræ.*

hoc cogitet iterum apud se. Dicit ergo primo : Licet appareat per rationem, falsum esse quod imponunt mihi pseudo ; tamen si aliqui sint inter vos qui ratione non vincantur, et noluerint rationi acquiescere, saltem *videte*, id est, considerate, ea *quæ sunt secundum faciem,* id est, in manifesto apparent de me evidenter. Committit autem eis judicium causæ suæ, ad ostendendam securitatem cordis sui. Job, VI, 19 : *Respondete, obsecro, absque contradictione.*

Sed contra. Joan., VII, 34 : *Nolite secundum faciem judicare.* Non ergo bene dicitur hic : *Quæ secundum faciem sunt videte.*

Respondeo. Dicendum est quod ibi accipitur *secundum faciem* pro his quæ exterius apparent in homine, scilicet pro sola veritatis apparentia ; secundum quæ non debet homo judicare, quia aliquando contrarium latet in corde : unde dicitur Matth., VII, 15 : *Veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Hic vero accipitur *secundum faciem* pro ipsa veritate evangelica, et facti evidentia [1], secundum quam potest fieri judicium. *Glossa* aliter exponit, scilicet *secundum faciem*, id est pseudo, *videte,* id est attendite, quasi dicat : Considerate facta eorum, quia impossibile est quin inter multa bona quæ prætendunt, non faciant aliqua ex quibus poteritis cognoscere intentionem ipsorum pravam. Matth., VII, 16 : *Ex fructibus eorum cognoscetis eos.*

Consequenter cum dicit : *Si quis autem confidit sibi Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se*, prosequitur causam suam. Contingit autem quod aliquis movetur contra aliquem, deceptus auctoritate alicujus qui se magnum facit, et sic Corinthii commoti erant contra Apostolum, decepti a pseudo, qui se dicebant majoris auctoritatis quam Paulus, quia venerant a Judæa, et quia erant primo conversi. Et ideo Apostolus duo facit. Primo, evacuat auctoritatem illorum pseudorum ; secundo, prosequitur causam suam, ibi : *Ut autem non existimer tanquam terrere vos per epistolas.* Circa primum duo facit. Primo, ostendit quod pseudo non sint sibi præferendi ; secundo, quod ipse est præferendus eis, ibi : *Nam et si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra ....., non erubescam.* Dicit ergo : Hoc, inquam, secundum faciem videte, quod *si quis* de pseudo *confidit se Christi esse,* propter aliquod magnum quod fecerit, vel propter aliquod donum spirituale quod a Christo receperit ; *hoc cogitet apud se*, id est, consideret diligenter in corde suo, *quia sicut ipse Christi est, ita et nos,* quasi dicat : Quidquid invenitur in eis, totum invenitur in nobis, unde debeamus dici et esse Christi. I Corinth., VII, 40 : *Puto quod et ego spiritum Christi habeam.* Rom., VIII, 9 : *Si quis spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Non solum autem nos sumus Christi, sicut et ipsi, sed multo plus possumus gloriari quod sumus Christi quam ipsi ; et hoc est quod dicit : *Nam et si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam,* scilicet potestatem, *dedit nobis Dominus.* Act., IX, 15 : *Vas electionis est mihi iste.* Galat., II, 8 : *Qui operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter gentes.* Dedit, inquam, mihi potestatem hanc specialem ad convertendum gentes *in ædificationem*, scilicet Ecclesiæ, *et non in destructionem,* sicut faciunt pseudo, abutentes potestate eis data in contrarium ad quod data est. Nam licet potestas detur in ædificationem Ecclesiæ in fide et caritate, isti tamen quærunt gloriam suam et non Christi, et ideo destruunt. Et hoc faciebant prædicando debere observari legalia, et faciendo quæstum. Si ergo amplius glorior de hac potestate quam habeo, et in qua gloriam Christi quæro, et non meam, *non erubescam,* scilicet de hujusmodi commendatione mea : quia non facio ad ostendendum me, sed causa necessitatis, scilicet ut ostendens auctoritatem meam esse magnam, et pseudo nullam, non decipiamini ab eis de cætero.

Ubi nota quod, secundum Gregorium, duabus de causis potest se aliquis commendare absque peccato, scilicet quando aliquis provocatur opprobriis et conculcatur, et hoc ut non desperet videns se conculcari, et ut confutet adversarios. Sic Job commendavit se multum, sicut patet XXVII cap., vers. 6, ubi dicit : *Neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea.* Item quando aliquis prædicans veritatem, et alius adversarius veritatis contradicit

[1] Al. : « scilicet pro sola veritatis apparentia, hic vero pro ipsa veritate evangelica et aperta veritate secundum quæ non debet homo judicare, quia aliquando contrarium latet in corde; unde dicitur Matth., VII : *Veniunt ad vos*, etc. Hic vero accipitur *secundum faciem* pro facti evidentia, etc. »

sibi, et impedit manifestationem veritatis, tunc hujusmodi prædicator debet se commendare, et ostendere auctoritatem suam, ut confutet illum, et ut trahat auditores ad veritatem. Et hoc facit Apostolus in multis locis, et hic etiam.

Consequenter cum dicit : *Ut autem non existimer tanquam terrere vos per epistolas,* prosequitur causam suam ex facti evidentia, et circa hoc tria facit. Primo, ostendit falsum esse quod sibi imponitur ; secundo, rationem dicti assignat, ibi : *Non enim audemus inserere aut comparare nos quibusdam ;* tertio, exponit rationem ipsam, ibi : *Nos autem non in immensum gloriabimur.* Circa primum sciendum est quod, sicut dictum est, imponebatur Apostolo quod in præsentia esset humilis propter timorem, vel propter gratiam et favorem captandum, et in absentia dure scriberet eis. Et ideo dicit Apostolus, quod non est ita, sed si bene volunt considerare quæ apparent, ita invenient eum facto qualem habuerunt scripto, et hoc possunt experiri, si volunt. Et hoc est quod dicit : *Ut autem non existimer* a pseudo, seu a vobis *tanquam terrere vos,* vel timorem vobis incutere, *per epistolas* nostras, quas vobis mittimus, quem quidem timorem non incutiebam vobis in præsentia. Et hoc ideo est, *quoniam* ipsi, scilicet pseudo, *inquiunt Epistolæ,* scilicet Pauli, *graves sunt,* id est dure et graviter punientes, *et fortes,* id est absque timore, *sed præsentia* non talis, imo *infirma,* id est debilis et humilis, quod respondet ei quod dicit, *fortes, et sermo,* scilicet prædicatio sua, et collocutio et exhortatio, *contemptibilis* [1], quod respondet ei quod dicitur *graves.* Sed *qui est hujusmodi,* id est qui talia dicit de nobis, *cogitet,* id est sciat certe, quia *quales sumus verbo per epistolas absentes, tales et præsentes in facto,* id est, tales erimus præsentes cum veniemus ad vos, *quales sumus per epistolas absentes,* si necesse fuerit. Causam autem quare Apostolus se habuit humiliter ad eos, manifestat Apostolus I Corinth., II, 3 : *Et ego, fratres, cum timore multo et tremore fui apud vos,* quod faciebat, quia non erant firmi in fide ; et voluit eos per dulcedinem suæ conversationis firmare. Quare autem locutus fuerit sibi plana, et prædicaverit eis non subtilia, insinuat I Corinth., III, 1, dicens : *Tanquam parvulis in Christo lac potum dedi vobis, non escam.* Nondum enim erant capaces altioris doctrinæ.

Consequenter cum dicit : *Non enim audemus nos inserere, aut comparare nos quibusdam,* ostendit rationem dicti sui, dicens : Dico quod non sumus similes pseudo, nec etiam est verum quod imponitur nobis, quia ego non dico alia quam facere est necesse. Et ideo dicit : *Non enim audemus nos inserere,* id est dicere, nos esse unum ex eis ; *aut comparare,* id est similem facere, *quibusdam,* scilicet pseudo, *qui seipsos,* vobis tantum, *commendant ;* et tamen ab aliis et a factis suis non commendantur : contra illud Prov., XXVII, 2 : *Laudet te alienus et non os tuum ; extraneus, et non labia tua. Sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes,* id est, secundum ea quæ sunt in nobis, commensuramus facta nostra et dicta nostra, quasi dicat : Illa dicimus de nobis quæ sunt proportionata nobis, id est commensurata factis nostris. Galat., ult., 4 : *Unusquisque opus suum probet : et sic in semetipso tantum gloriam habebit, et non in altero.*

Sed contra. Supra, IV, 2, dicitur : *Commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.* Ergo non bene dixit. Respondeo : Dicendum est quod aliud est commendare seipsum ad conscientiam, et aliud ad aures. Nam ad conscientias hominum commendamus nos ipsos cum bene agimus, et hoc est bonum ; ad aures autem commendamus nosmetipsos verbis tantum, et hoc est malum [2]. Primo modo commendant se justi et Apostolus ; secundo modo pseudo et hypocritæ.

LECTIO III.

Nos autem non in immensum gloriabimur, sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus, mensuram pertingendi usque ad vos. Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos. Usque ad vos enim pervenimus in Evangelio Christi : non in immensum gloriantes in alienis laboribus ; spem autem habentes crescentis fidei vestræ, in vobis magnificari, secundum regulam nostram in abundantia, etiam in illa quæ ultra vos sunt evangelizare, non in aliena regula in his quæ præparata sunt gloriari. Qui autem gloriatur, in Domino glorietur. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.

[1] Al. : *concupiscibilis.* — [2] Al. : « ad malum. »

Supra Apostolus ostendit rationem eorum quæ dixerat; hic consequenter ipsam rationem manifestat. Dixerat enim quod commensurabat se sibi, et non excedebat mensuram suam. Potest autem aliquis gloriando et commendando se excedere dupliciter. Primo quantum ad id de quo gloriatur, puta, si quis gloriatur de eo quod non habet; secundo, quantum ad id in quo gloriatur; puta, si quis habens aliquid ex alio, gloriatur in ipso tanquam a se haberet. Et ideo Apostolus ostendit quod neutro istorum modorum excedit mensuram, gloriando, vel laudando se; et primo quantum ad primum; secundo, quantum ad secundum, ibi: *Qui autem gloriatur, in Domino glorietur.* Circa primum duo facit. Primo, probat quod non excedit mensuram suam quantum ad gloriam de præteritis; secundo quantum ad gloriam de futuris, ibi: *Spem autem habentes crescentis fidei vestræ in vobis magnificari.* Circa primum tria facit. Primo, proponit intentum; secundo, propositum probat, ibi: *Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos;* tertio, concludit, ibi: *Nec in immensum gloriantes in alienis laboribus.* Dicit ergo primo: Dico quod metimur et comparamus nosmetipsos nobis, facientes scilicet secundum quod officium nostrum exigit. Hoc autem nos agentes, *non in immensum gloriamur,* id est, non excedimus mensuram nostram, exercendo potestatem nostram, et commendando nos. Lev., XIX, 35: *Nolite facere iniquum aliquid in judicio, in regula, in pondere, in mensura. Sed gloriamur secundum mensuram regulæ*[1]; *qua mensus est nobis Deus. Glossa* hic exponit de mensura prælationis Apostoli, et dicit: *Secundum mensuram,* id est secundum mensuratum mihi a Deo populum, cujus ego sum prælatus et regula ad dirigendum. Sed hoc idem potest universalius accipi, ut mensura regulæ dicatur quantitas gratiæ, et tunc est sensus: *Sed* gloriamur *secundum mensuram qua mensus est nobis Deus,* id est secundum quantitatem gratiæ quam dedit nobis Deus. Ephes., IV, 7: *Unicuique data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* Quæ quidem gratia est nobis regula, ne extollamur, et deviemus a Deo. *Qua mensus est nobis Deus,* quia quidquid boni facimus in evangelizando, et in conversatione vestra et aliorum, totum est ex Deo mihi in vobis et aliis concessum. I Corinth., III, 6: *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. Mensuram,* dico, *pertingendi usque ad vos,* quia vos estis sub mensura gratiæ mihi datæ, per quam conversi estis ad Christum, et obeditis Evangelio. Hoc est ergo quod proponit, scilicet quod non excedit mensuram suam gloriando et laudando[2] se, quod sit eorum prælatus, et quod per eum conversi sunt. Et quod ita sit, scilicet quod pertingat usque ad eos, probat consequenter, cum dicit: *Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos,* quasi dicat: Vere gloriamur; non enim superextendimus nos in gratia vel gloria vel in potestate nostra, quasi non simus pertingentes usque ad vos potestate nostra et ministerio, *nam usque ad vos pervenimus in Evangelio Christi,* id est in prædicatione Evangelii Christi, I Cor., IV, 15: *In Christo Jesu per Evangelium ego vos genui,* et ibid., IX, 1: *Nonne opus meum vos estis in Domino?* Galat., II, 8: *Qui operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter gentes.* Et ideo concludit dicens: Igitur cum glorior de vobis, non glorior in immensum; unde dicit: *Non in immensum gloriantes in alienis loboribus,* ubi alius fundamentum fidei posuisset.

Consequenter cum dicit: *Spem autem habentes crescentis fidei vestræ, in vobis magnificari,* ostendit quod non excedit mensuram suam quantum ad gloriam de futuro. Sciendum est autem quod prædicator potest habere duplex argumentum gloriæ de prædicatione sua. Unum est ut conversi ad prædicationem suam proficiant in melius; aliud, ut per ipsos conversos alii convertantur, quia, ut dicitur Exod., XXXVI, cortina cortinam trahit; et Apoc., ult., XVII: *Qui audit, dicat: Veni.* Nam quando quis videt alios converti, facilius convertitur. Et quantum ad ista duo Apostolus sperat augeri gloriam suam de Corinthiis: primo, scilicet de profectu eorum in melius, et ideo dicit: Dico quod nec in immensum gloriamur de conversione vestra per nos causata olim, *sed* adhuc *habentes,* scilicet sumus, *spem magnificari* in futuro, id est augeri gloriam nostram, *crescentis fidei*

[1] Al. omittitur *regulæ.* — [2] Al. deest « et laudando. »

vestræ in vobis, id est de fide vestra crescente et proficiente in melius per bona opera. I Petri, II, 2 : *Lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem.* Et iterum secundo speramus magnificari in conversione aliorum per vos. Et ideo dicit : *in abundantia,* id est in abundantia prædicationis, non solum in vobis, sed etiam in illa loca quæ ultra vos sunt, et hoc secundum *regulam nostram,* id est secundum quod injunctum est nobis a Christo, non solum evangelizare vobis, sed omnibus gentibus. Marc., ult., 15 : *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ. Nec* tamen sumus habentes spem *in aliena regula,* id est, non speramus gloriari, nec gloriamur in aliqua aliena regula, quasi dicat : Non in illis quæ præparata sunt ab aliis, id est quos alii duxerunt ad fidem, sed faciam fructum in illis in quibus ab aliis non est prædicatum. Rom., xv, 26 : *Prædicari Evangelium hoc non ubi nominatus est Christus.*

Contra est quod Petrus prædicavit Romæ antequam prædicaret ibi Paulus. Respondeo : Dicendum est quod non dicit hoc, recusans prædicare ubi alius prædicasset, sed dicit quod intendit prædicare etiam ubi non prædicasset aliquis.

Consequenter cum dicit : *Qui autem gloriatur, in Domino glorietur,* ostendit quod non excedit mensuram suam, quantum ad id in quo gloriatur, dicens : Quia si ego glorior in eo in quo gloriandum est, non excedo. Cum autem gloriandum sit in Deo, *qui gloriatur, in Domino glorietur.* Hier., IX, 24 : *In hoc glorietur qui gloriatur, scire et nosse me.* Potest autem hoc exponi tripliciter. Uno modo : *in Domino glorietur,* ut ly *in Domino* denotet objectum gloriandi, quasi dicat : Ex hoc glorietur quod habet Dominum amando et cognoscendo. Hierem., IX, 24 : *In hoc glorietur qui gloriatur, scire et nosse me.* Alio modo : *glorietur in Domino,* id est secundum Deum, et hoc modo gloriatur qui gloriatur de his quæ Dei sunt, et non de malis, sicut ille de quo dicitur in Psalm. LI, 3 : *Quid gloriaris in malitia?* Alio modo : *in Domino glorietur,* id est, ut gloriam suam reputet se habere a Deo, totum quod cedit ad gloriam suam referens in Deum. I Corinth., IV, 7 : *Quid habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* Et sic accipitur hic cum dicitur : *Qui gloriatur, in Domino glorietur,* quasi dicat : glorior de prædictis, sed non quasi hoc a me habeam, sed a Deo. Et hoc etiam est mensura vestra, quia totum bonum vestrum habet ortum a nobis. Et vere in Domino debemus gloriari, non nobis imputantes gloriam nostram, sed Deo. Nam non *est probatus,* id est comprobatus a Deo, vel hominibus, ille *qui seipsum commendat;* Prov., XXVII : *Laudet te alienus, et non os tuum; extraneus, et non labia tua; sed* ille *quem Deus commendat,* id est, commendabilem facit bonis operibus et miraculis. Nam Deus est causa totius boni operis per homines facti.

CAPUT UNDECIMUM.

LECTIO I.

Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ ; sed et supportate me. Æmulor enim vos Dei æmulatione. Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo. Timeo autem ne sicut serpens seduxit Evam astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, et excidant a simplicitate quæ est in Christo Jesu.

Postquam Apostolus excusavit se de his quæ falso imponebantur sibi a pseudo, hic consequenter, ut confutet eos, scilicet pseudo, et reddat auctoritatem suam honorabilem, commendat se Corinthiis. Circa hoc autem duo facit. Primo, rationem suæ commendationis assignat ; secundo, ponit suam commendationem, ibi : *In quo quis audet (in insipientia dico) audeo et ego.* Circa primum tria facit. Primo, petit ut ejus insipientia supportetur ; secundo, subdit necessitatem suæ commendationis, ut non insipiens videatur, ibi : *Æmulor enim vos Dei æmulatione;* tertio, innuit quod dato quod sit insipiens, supportare debent, ibi : *Iterum dico, ne quis me putet insipientem*

esse. Circa primum duo facit. Primo, præmittit suum desiderium, ut petitio sua facilius exaudiatur; secundo, ponit suam petitionem, ibi : *Sed et supportate me*. Desiderium autem Apostoli est ut Corinthii sustineant Apostolum commendantem se. Et ideo per adverbium optandi incipit, dicens : *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ*. Circa quod sciendum est quod præcepta moralia sunt de agendis, quæ cum sint particularia et variabilia, non possunt determinari una communi ratione et regula indefinite; sed oportet quandoque præter regulam communem aliquid facere in aliquo casu emergente. Quando autem hoc modo fit aliquid præter communem regulam, sapientes, qui causam hujus considerant, non turbantur nec reputant insipienter factum esse. Indiscreti vero et minus sapientes, non considerantes ex qua causa hoc ita fiat, turbantur, et reputant stulte factum fore, sicut patet quia præceptum morale est : Non occides, aliquando tamen necesse est malos occidere. Et quando hoc fit, sapientes commendant, vel non reputant male factum; stulti autem et hæretici damnant, dicentes hoc esse male factum. Quia ergo communis lex moralis est quod homo non commendet seipsum, secundum quod dicitur Prov., XXVII, 2 : *Laudet te alienus, et non os tuum*, potest fieri in aliquo casu præter hanc communem regulam, ut homo commendet se, et laudabiliter hoc facit, et tamen indiscreti hoc reputant insipientiam. Unde cum immineret casus quo Apostolus deberet se commendare, hortatur eos ad hoc quod istud non reputent ei ad insipientiam, dicens : *Utinam sustineretis*, scilicet patienter, *modicum insipientiæ meæ*, supportando me. Et dicit *modicum*, quia si commendaret se sine causa, esset maxima insipientia. Et iterum, si commendaret se ex causa omnino urgente, tunc nihil esset ibi insipientiæ. Sed quia commendat se, licet ex causa, non tamen omnino urgente, cum alio modo posset confutare pseudo; et quia commendat se multum, videtur ibi esse aliquid insipientiæ; et hoc est quod dicit : *Modicum insipientiæ meæ*. Infra, XII, 11 : *Factus sum insipiens, vos me coegistis*. Et licet sic sim insipiens, *tamen supportate me*. Et hoc debent facere, quia subditi debent supportare prælatos, et e converso. Galat., VI, 2 : *Alter alterius onera portate*. Ephes., IV, 2 : *Supportantes invicem in caritate*. Necessitatem autem commendationis ostendit, dicens : *Æmulor enim vos Dei æmulatione*, et circa hoc tria facit. Primo, ostendit hujusmodi commendationem provenire ex zelo, ut excludat insipientiam; secundo, dicit hunc zelum non esse inordinatum, ut vitet indiscretionem, ibi : *Timeo autem ne, sicut serpens seduxit Evam astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri;* tertio, excludit eorum excusationem, ibi : *Nam si is qui venit, alium Christum prædicat ..... recte pateremini*. Circa primum duo facit. Primo, ponit zelum quem habet ad eos sanctum, quia Dei; secundo, ostendit causam hujus zeli, quia incumbebat sibi ex officio, ibi : *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo*. Est ergo zelus sanctus, quia *æmulor vos*, id est diligo vos ferventer *Dei æmulatione,* id est ad honorem Dei, non meum.

Circa quod nota quod emulatio, prout est idem quod zelus, non alius est quam quidam motus animi bonus vel malus, tendentis in statum proximi [1], et importat fervorem amoris; et ideo consuevit sic definiri : Zelus est amor intensus, non patiens consortium in amato. Et si quidem non patiatur consortium in aliquo bono, puta vitii, vel alicujus imperfectionis, sed singulariter illud solus vult habere, tunc zelus est bonus et æmulatio bona, de qua dicitur I Corinth., XII, 31 : *Æmulamini charismata meliora*. Galat., IV, 18 : *Æmulamini bonum in bono semper*. III Regum, XIX, 10 : *Zelo zelatus sum pro Domino*. Psalm. LXVIII, 10 : *Zelus domus tuæ comedit me*. Si vero non patiatur consortium in aliqua excellentia, vel in aliqua prosperitate mundi, quia aliquis singulariter vult eam sibi [2], tunc zelus est malus et æmulatio mala. Hoc autem bono zelo seu æmulatione aliquando quis æmulatur alios pro se, sicut vir zelatur pro uxore sua, quam sibi soli vult servari; aliquando vero zelatur aliquis pro alio, sicut eunuchus zelatur uxorem domini sui, ut custodiat eam sibi. Sic Apostolus populum suum, quem videbat paratum ad præcipitium, et cum sponso Christo velle prostitui diabolo, æmulabatur, ne Christus sponsus verus in eis aliquod diaboli consortium pateretur; et ideo dicit : *Dei æmulatione*,

[1] Al. : « in statum proximi. — [2] Al. omittitur « quia aliquis singulariter vult eam sibi. »

quasi dicat : Non pro me, sed pro Christo, qui est sponsus. Joann., II, 29 : *Qui habet sponsam, sponsus est.* III Reg., XIX, 10 : *Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum.*

Unde autem Apostolo incumbebat hujusmodi æmulatio, ostendit dicens : *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo,* quasi diceret : Merito vos æmulor Dei æmulatione, quia ego sum paranymphus hujus matrimonii quod est inter vos et Christum, quia ego *despondi vos,* id est feci sponsalia, quæ fiunt per fidem et caritatem. Oseæ, II, 20 : *Sponsabo te mihi in fide.* Et ideo pertinet ad me custodire vos. Quicumque ergo convertit populum ad fidem et ad justitiam, despondet eos Christo. *Despondi,* inquam, non multis, quia quæ multis adhæret. polluitur : Hierem., III, 1 : *Tu autem polluta es cum amatoribus multis;* sed *uni Christo,* scilicet viro perfecto virtutis plenitudine. Zachar., VI, 12 : *Oriens nomen ejus.* Hierem., XXXI, 22 : *Novum faciet Dominus super terram : femina circumdabit virum.* Et dicitur Christus vir unus, quia singularis et quantum ad modum conceptionis, et quantum ad modum nascendi, et quantum ad gratiæ plenitudinem. Eccle., VII, 29 : *Unum de mille reperi.* Isti, inquam, viro despondi vos exhibere virginem. Nota quod a plurali ad singulare descendit, dicens : *Desponi vos* in plurali, *et exhibere virginem* in singulari, volens ostendere quod ex omnibus fidelibus fit unum corpus et una Ecclesia, quæ debet esse virgo in omnibus membris suis ; et ideo dicit : *virginem castam.* In omnibus enim[1] accipitur virginitas pro integritate corporis, castitas pro integritate mentis, nam aliquando aliqua est virgo corpore quæ non est casta mente. Sic Ecclesia exhibet se Christo virginem, quando perseverat in fide, et infra sacramenta, absque corruptione alicujus idololatriæ et infidelitatis. Ezech., XVI, 25 : *Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ.* Castam exhibet se, quando existens infra sacramenta et in fide Christi, exhibet puritatem corporis et operis. Ephes., V, 27 : *Ut exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam neque rugam aut aliquid hujusmodi; sed ut sit sancta et immaculata.*

Sed quia Corinthii possent dicere : Non necesse est quod custodias nos, et zelus tuus non est rationabilis, quia nos bene servabimus nosmetipsos ; ideo consequenter causam hujus zeli ostendit dicens : *Timeo autem ne sicut serpens seduxit Evam astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri.* Ubi sciendum est quod in paradiso fuit conjugium Adam et Evæ. Sed Eva corrupta fuit per serpentem, non violenter, sed astute, inquantum promisit falsum, et suasit iniquum ; falsum quidem, cum dixit (Genes., III) : *Eritis sicut dii;* et *Nequaquam moriemini,* cum tamen ex hoc ipsi incurrerint necessitatem mortis ; iniquum vero, ut transgrederetur et præteriret mandatum Dei. Et secundum hanc similitudinem Apostolus loquens, dicit : Ecclesiam esse sicut Evam, quam diabolus aliquando persecutus est manifeste per tyrannos et potestates, et tunc *sicut leo rugiens, circuit quærens quem devoret,* ut dicitur I Petr., V ; aliquando molestat Ecclesiam latenter per hæreticos, qui promittunt veritatem, et simulant se bonos, et tunc sicut serpens seducit astutia sua promittendo falsa. Et ideo dicit : *Timeo ne sicut serpens Evam seduxit,* a paradiso eam ejiciens, *astutia sua,* promittendo falsa (I Timoth., II, 14 : *Adam non est seductus, sed mulier) ita,* id est per similes deceptiones hæreticorum, *corrumpantur sensus vestri.* Et dicit : *sensus vestri,* quia sicut in matrimonio carnali cavet sponsus ne conjux corrumpatur carnaliter, ita Apostolus in hoc matrimonio spirituali timet ne corrumpantur spiritualiter sensus cordis. I Corinth., XV, 33 : *Corrumpunt bonos mores colloquia mala.* Vel sensus spirituales, de quibus Sap., I, 1 : *Sentite de Domino in bonitate.* I Corinth., XIV, 20 : *Nolite pueri effici sensibus. Et excidant a simplicitate quæ est in Christo Jesu.* Simplex enim est illud quod compositione[2] caret. Pseudo ergo componebant unam sectam ex judaismo et Evangelio, mandantes simul cum Evangelio servari legalia. Illi ergo excidunt a simplicitate Christi, qui seducti a pseudo, simul cum Evangelio servant legalia ; et hoc timebat Apostolus de Corinthiis. Eccli., II, 14 : *Væ peccatori ingredienti terram duabus viis;* et e contra Prov., XI, 3 : *Simplicitas justorum diriget eos.*

[1] Al. omittitur « enim. » — [2] Al. : « corruptione. »

LECTIO II.

Nam si his qui venit, alium Christum prædicat, quem non prædicavimus; aut alium spiritum accipitis, quem non accepistis; aut aliud Evangelium, quod non recepistis : recte pateremini. Existimo enim nihil me minus fecisse a magnis apostolis. Nam si imperitus sermone, sed non scientia; in omnibus autem manifestatus sum vobis. Aut numquid peccatum feci me ipsum humilians, ut vos exaltemini? Quoniam gratis Evangelium Dei evangelizavi vobis? Alias Ecclesias expoliavi, accipiens stipendia ad ministerium vestrum.

Posito zelo quem ad Corinthios habebat Apostolus, et ostenso zelum esse rationabilem, hic consequenter removet eorum expositionem, et circa hoc duo facit. Primo, proponit eorum excusationem; secundo vero removet eam, ibi : *Existimo enim nihil me minus fecisse a magnis apostolis.* Circa primum sciendum est quod Corinthii possent suspicari quod ideo zelum haberet de eis, quia timet ne dimittant doctrinam suam propter doctrinam pseudo; unde possent dicere : Constat quod minus bona sunt dimittenda propter magis bona; ergo si pseudo meliora doceant, non debes turbari, si acquiescimus eis. Et ideo hanc excusationem ponit ostendendo quod nihil majus quam Apostolus docent et prædicant. Nam Apostolus tria prædicavit eis et docuit eos. Primo, quod essent Christi; supra, IV, 5 : *Non enim prædicavimus nosmetipsos, sed Christum Jesum.* Secundo, quod haberent spiritum Christi. Rom., VIII, 9 : *Si quis spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Tertio, ut reciperent Evangelium Christi. Rom., I, 16 : *Non enim erubesco Evangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum et Græco.* Si ergo pseudo meliora vobis prædicarent, et vos docerent, recte faceretis, et excusabiles essetis, sed hoc non faciunt; et hoc est quod dicit : *Nam si is qui venit, alium Christum prædicat....., recte pateremini*, quasi dicat : Timeo ne pseudo veniat ad vos non missus, sed ex se, sicut fur et latro. Joan., X, 8 : *Quotquot venerunt, fures sunt et latrones.* Hier., XXIII, 21 : *Non mittebam eos, et ipsi currebant.* Rom., X, 15 : *Quomodo prædicabunt, nisi mittantur?* Si, inquam, talis prædicator prædicat vobis *alium Christum*, scilicet excellentiorem quam illum quem nos prædicavimus, quod non potest esse, quia, ut dicitur I Corinth., VIII, 6 : *Unus Dominus noster Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum*, et hoc quantum ad primum; *aut alium Spiritum*, scilicet meliorem *accipitis*[1], scilicet per talem, quam accepistis, scilicet per nos, id est ministerio nostro, quod non potest esse, quia, ut dicitur I Corinth., XII, 11 : *Hæc omnia operatur unus atque idem spiritus, dividens singulis prout vult*, et hoc quantum ad secundum; *aut* prædicat vobis *aliud Evangelium*, id est aliam prædicationem vel doctrinam, quam per nos *non recepistis*. Galat., I, 6 : *Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Christi, in aliud Evangelium.* Si, inquam, alia et meliora facerent vobis, *recte pateremini*, id est faceretis excusando vos. Et quia non potest eis aliud Evangelium, id est melius, tradi; ideo Apostolus excommunicat Galatas, si aliud Evangelium recipiant. Galat., I, 29 : *Si quis aliud vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit.*

Consequenter cum dicit : *Existimo enim nihil me minus fecisse a magnis apostolis*, removet hanc excusationem, et circa hoc duo facit. Primo, ostendit quod ipse non minus fecit eis quam alii; secundo, quod plus, ibi : *Aut numquid peccatum feci?* Circa primum tria facit. Primo, ostendit quod nihil minus fecit facto quam alii apostoli : secundo, innuit quod non defuit ei facultas ad hoc faciendum, ibi : *Nam et si imperitus sermone, sed non scientia;* tertio, ostendit evidentiam utriusque, ibi : *In omnibus autem manifestatus sum vobis.* Dicit ergo : Recte pateremini vos seduci ab eis si melius prædicarent vobis, sed hoc non est verum; *enim*, id est quia, *existimo me nihil minus fecisse* in his *a magnis apostolis*, id est quam Petrus et Joannes, quos isti habebant magnos. Et comparat se magnis apostolis, tum quia Paulus videbatur et reputabatur ab eis minor quam illi, eo quod illi fuerant cum Jesu et Paulus non, tum etiam quia pseudo dicebant se missos ab eis; et ideo ostendendo se parem magnis apostolis, istorum errorem removet, et pseudo confutat. Et non solum

[1] Al. : *accepistis.*

nihil minus fecit sed plus. I Corinth., x, 15 : *Plus omnibus laboravi.* Et ne forte dicerent ei : Unde tibi est facultas ad hoc faciendum, cum sis imperitæ linguæ? ostendit quod ei facultas affuit ex magnitudine scientiæ, dicens : *Licet sim imperitus sermone, tamen non* sum imperitus *scientia.* II Petr., ult., 15 : *Sicut et carissimus frater noster Paulus secundum sapientiam scripsit vobis.* Sed hoc sciendum est quod pseudo quærentes gloriam propriam, et lucra sectantes, nitebantur attrahere populum per ornata et subtilia et exquisita verba, non attendentes nisi solum aures permulcere. Apostolus vero, quia non quærebat utilitatem propriam, sed solum dilatationem fidei Christi et profectum ejus, ita proponebat verbum fidei ut omnes possent capere, conformans se conditioni audientium et capacitati. Unde, quia isti in principio non erant capaces altæ doctrinæ, proposuit eis fidem, non in subtilitate sermonis, sed eo modo quo capere possent, scilicet plane et aperte. Et ideo isti dicebant eum esse imperitum sermone. I Corinth., I, 17 : *Non in sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi.* Et propter hoc dicit Apostolus : Licet sim imperitus sermone, ut vobis videtur, hoc non fuit ex defectu scientiæ, sed propter vos ex quadam dispensatione, quia *tanquam parvulis in Christo, lac potum dedi vobis, non escam* : I Corinth., III, 1. Vel dicendum ad litteram, quod Apostolus fuit balbus, et ex hoc pseudo deridebant eum. Et ideo dicit : *Et si imperitus sermone,* id est impeditæ linguæ, *non tamen* sum imperitus *scientia.* Exod., IV, 10 : *Impeditioris et tardioris linguæ sum.* Quod autem nihil minus fecerim a magnis apostolis, evidenter apparet per ea quæ feci vobis, et ideo dicit : *in omnibus* prædictis *manifestatus sum vobis,* qui experti estis quæ per me fiunt. I Corinth., IX, 2 : *Signaculum apostolatus mei vos estis in Domino ;* et infra, XII, 12 : *Signa tamen apostolatus mei facta sunt super vos, in omni patientia in signis et prodigiis et virtutibus.*

Consequenter cum dicit : *aut numquid peccatum feci?* ostendit quod plus fecit quam omnes alii, et hoc quia prædicavit sine sumptibus. Circa hoc duo facit. Primo, ponit factum ; secundo, causam facti assignat, ibi : *Quare? quia non diligo vos? Deus scit.* Circa primum duo facit. Primo, ostendit factum quantum ad præteritum ; secundo, quantum ad futurum, ibi : *Et in omnibus sine onere me vobis servavi.* Factum autem præteritum ostendit dupliciter. Primo, in generali ; secundo, in speciali, ibi : *Quoniam gratis Evangelium Dei evangelizavi vobis.* Dicit ergo : Recte dico quod nihil minus feci ab illis, nisi forte hoc reputetis male et minus factum, quia diminui de auctoritate mea non accipiens sumptus a vobis, sed si hoc esset malum[1], fecissem. Et ideo ostendit quod non est malum ; et hoc est quod dicit : *aut numquid peccatum feci,* id est numquid peccavi *humilians meipsum,* et diminuens de auctoritate mea? quasi dicat, non. Eccli., III, 20 : *Quanto major es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam.* I Corinth., IX, 19 : *Cum essem liber ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem.* Matth., XVIII, 4 : *Qui humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est major in regno cœlorum.* Ratio autem humiliationis meæ est, non propter lucrum proprium, sed propter promotionem vestram ; unde dicit : *Ut vos exaltemini,* id est, in fide confirmemini. Corinthii autem avari erant ; et ideo si a principio accepisset sumptus, forte destitissent a fide. Item pseudo prædicabant propter quæstum. Ut ergo Corinthii reciperent Apostolum, et pseudo auferret occasionem quæstus, gratis prædicavit eis sine sumptibus propriis. Hoc autem quod dixerat in generali, manifestat in speciali, ibi : *Quoniam gratis Evangelium Dei evangelizavi vobis,* et facit duo. Primo, ostendit quomodo sine sumptibus prædicavit eis in primo adventu ad eos ; secundo, ostendit quod idem fecit in mora quam apud eos contraxit, ibi : *Et cum essem apud vos et egerem, nulli onerosus fui.* Circa primum duo facit. Primo, proponit quod intendit, scilicet humiliationem, dicens : In hoc[2] humiliavi meipsum, *quoniam evangelizavi vobis gratis,* id est sine sumptu, non autem pro mercede[3], quia hoc non est laudis ; licet enim omnes possint capere sumptus personæ ab eis quibus proponunt verbum Dei, nullus tamen prædicare debet pro mercede et quæstu. Secundo, quia possent dicere isti : Unde ergo accepisti sumptus? respondet quod ab aliis Ecclesiis, dicens : *Ecclesias alias expoliavi acci-*

[1] Al. : « minus fecissem. » — [2] Al. : « humilians. » — [3] Al. : « non autem sine mercede ; » forte « fine mercedis. »

piens ab eis stipendium ad ministerium [1] *vestrum*. Ex hoc convincit eos quod non possint dicere Apostolo, quod non liceret ei accipere ab eis. Si enim accipitur ab aliis ad servitium eorum, multo magis liceret ei accipere ab ipsis. Ex hoc etiam apparet quod legatus Papæ visitans unam partem legationis, potest accipere stipendia, et quod dominus Papa pro necessitate unius patriæ, potest accipere subsidium ab aliis partibus mundi. Ratio est, quia Ecclesia est sicut unum corpus. Videmus autem in corpore naturali, quod natura, quando deficit virtus in uno membro, subministrat humores et virtutem, accipiens ab aliis membris.

LECTIO III.

Et cum essem apud vos, et egerem, nulli onerosus fui. Nam quod mihi deerat, suppleverunt fratres qui venerant a Macedonia, et in omnibus sine onere me vobis servavi et servabo. Est veritas Christi in me, quoniam hæc gloriatio non infringetur in me in regionibus Achaiæ. Quare? Quia non diligo vos? Deus scit. Quod autem facio, et faciam, ut amputem occasionem eorum qui volunt occasionem; ut in quo gloriantur, inveniantur sicut et nos. Nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli, transfigurantes se in Apostolos Christi. Et non mirum : ipse enim satanas transfigurat se in angelum lucis. Non est ergo magnum, si ministri ejus transfigurentur velut ministri justitiæ; quorum finis erit secundum opera ipsorum.

Ostenso quod quando primo eis prædicavit in ipso adventu, evangelizavit eis gratis, hic ostendit quod nec etiam contrahendo moram apud eos, accepit ab eis sumptus, et primo hoc ostendit; secundo vero respondet cuidam tacitæ quæstioni, ibi : *Nam quod mihi deerat suppleverunt fratres*. Dicit ergo : Non solum quando primo veni ad vos non accepi a vobis sumptus, sed etiam *cum essem apud vos* diu, *et etiam egerem*, ut ostendat quod non dimisit eis sumptus propter divitias; *nulli onerosus fui*, aliquid ab aliquo accipiendo. In quo apparet causa quare dimisit, quia Corinthii propter avaritiam eis innatam, reputabant sibi onus ministrare sumptus. I Corinth., IX, 12 : *Non sumus usi hac potestate, sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Evangelio Christi*. Sed possent isti dicere : Unde ergo habuisti necessaria? Et ideo respondet dicens quod ab aliis Ecclesiis. Ideo scilicet nihil accepi, *quia* illud *quod mihi deerat*, scilicet a pretio quod lucrabatur nocte laborando manibus suis apud Aquilam et Priscam; erat enim scenofactoriæ artis, per quam lucrabatur sibi necessaria. Act., XX, 34 : *Ad ea quæ mihi opus erant, et his qui mecum sunt ministraverunt manus istæ*. Illud ergo *quod* [2] *deerat*, non dedistis vos, sed *suppleverunt fratres qui venerunt a Macedonia*, scilicet Philippenses, qui erant valde liberales. Unde de hoc in Epistola ad Philippenses commendat eos. Philip., ult., 15 : *Nulla Ecclesia communicavit mihi in ratione dati et accepti nisi vos*. Sed Corinthii erant avari.

Consequenter cum dicit : *et in omnibus sine onere me vobis servavi et servabo*, ostendit quomodo se habebit in hoc ad eos in futurum, dicens quod etiam sine onere vult se habere ad eos, et circa hoc duo facit. Primo, ponit suam rationem communem; secundo, confert eam, ibi : *Est veritas Christi in me*. Dicit ergo : Non solum feci hoc, scilicet quod gratis vobis evangelizavi, et nulli onerosus fui, sed etiam *in omnibus servabo me vobis sine onere*, sicut usque modo *servavi*, non dure reprehendendo, non severe corrigendo, nec vestra accipiendo. Act., XX, 33 : *Argentum et aurum, aut vestem nullius concupivi*. Num., XVI, 15 : *Tu scis quod nec asellum quidem acceperim ab eis, dicit Moyses ad Dominum*. Samuel dicit, I Reg., XII, 3 : *Loquimini de me ... si oppressi aliquem, si de manu cujusquam munus accepi*. Et quod ita facturus sit, confirmat ex duobus. Primo, ex eo qui loquitur in ipso, scilicet Christo, qui est veritas, a qua non potest esse falsum; et ideo dicit : *Est veritas Christi in me*, quasi dicat : Hoc quod dixi, verum est, quia veritas Christi loquitur in me. Infra, ult., 3 : *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* Vel hoc potest accipi per modum jurantis, quasi dicat : Deus qui est veritas, et est in me scrutans corda, sit mihi testis, quod ita servabo me. Rom., I, 9 : *Testis est mihi Deus, cui servio in spiritu meo, in Evangelio Filii*

[1] Al. : *nostrum*. — [2] Al. : « dixerat. »

ejus. Secundo, ex eo quod non intendit minuere gloriam suam, sed augere. Apostolus enim attribuebat sibi apud Christum ad magnam gloriam, quod ipse solus inter apostolos sine sumptu prædicabat Corinthiis ; et ideo dicit : Ideo, *servabo me sine onere, quoniam, non infringetur,* id est non minuetur, *in me hæc gloria,* quod scilicet gratis prædico vobis, et quod a licitis abstineo propter salutem vestram, quæ quidem est gloria Christi, quia ipse glorificatur per hoc in me, vel quia ego hanc gloriam habeo specialiter apud Christum : quæ quidem refringeretur *in regionibus Achaiæ,* ubi Corinthus erat metropolis, si recepisset ab eis, quia avári erant ; habitabant enim in maritimis, et erant intenti mercationibus, et tales consueverunt esse avari. I Corinth., IX, 15 : *Bonum est mihi magis mori quam ut gloriam meam quis evacuet.*

Consequenter cum dicit : *Quare? Quia non diligo vos? Deus scit,* ponit causam quare non accepit sumptus ab eis, et circa hoc duo facit. Primo, excludit falsam causam ; secundo, astruit veram, ibi : *Quod autem facio et faciam.* Circa primum sciendum est quod pseudo imponebant Apostolo, quod ideo non recipiebat a Corinthiis sumptus, quia non diligebat eos, et quia non intendebat eis benefacere et servire. Dicit ergo : *Quare,* scilicet hoc facio? *Quia non diligo vos?* id est, pro odio quod habeo ad vos, sicut dicunt pseudo? *Deus scit* quod diligo vos, et quod non pro odio hoc facio. Joan., ult., 15 : *Domine, tu scis quia amo te.* Sic ergo exclusa causa falsa, sequitur vera, ibi : *Quod autem facio, et faciam.* Et circa hoc duo facit. Primo, ponit veram causam ; secundo, rationem hujus assignat, ibi : *Nam ejusmodi pseudo apostoli sunt operarii subdoli.* Circa primum sciendum est quod pseudo, ut dictum est, quærebant lucra et gloriam propriam ; et ideo, ut in reverentia haberentur, nitebantur exterius sequi vestigia Apostoli, vel etiam si potuissent excellere ipsum. Dicit ergo Apostolus : Si ergo volunt me imitari, in hoc imitentur, ut nihil accipiant. Et quia sciebat quod pseudo prædicabant ut acciperent, et per consequens quod non prædicarent si deficeret eis lucrum, dicit : *Quod facio,* ideo facio, *et faciam hoc,* non propter odium, sed *ut amputem* occasionem *eorum,* scilicet pseudo, accipiendi vestra, eorum scilicet pseudo *qui volunt,* supple, meo exemplo, habere *occasionem* accipiendi vestra. Sciebat enim, secundum Ambrosium, quod si non acciperent, non diu prædicarent. E contrario dicitur Proverb., IX, 9 : *Da occasionem sapienti, et addetur ei sapientia. Doce justum, et festinabit accipere.* Et hoc, *ut tales inveniantur,* scilicet pseudo, *sicut et nos,* scilicet non accipientes pecunias, sicut et nos non accipimus. In quo quidem ipsi gloriantur, scilicet quod imitantur nos ; et ego nolo, si perfecte volunt nos imitari, quod accipiant. I Corinth., VII, 7 : *Volo omnes homines esse sicut et me,* scilicet non accipientes, *ut in quo gloriantur, inveniantur sicut et nos.* Hoc legitur tripliciter. Uno modo sic : *ut inveniantur* tales, supple sicut et nos, non accipiendo, sicut nec nos accipimus, et per consequens a prædicatione cessando ; *in quo,* scilicet esse tales sicut et nos, *gloriantur ;* contendebant enim esse similes veris apostolis. Secundo modo sic : *ut* in eo *in quo gloriantur,* scilicet accipiendo, quia hoc solum quærebant, *inveniantur sicut et nos,* id est similes nobis, cessando scilicet, et desistendo ab acceptione, ut nobis assimilentur. Tertio modo sic : *ut* in eo *in quo gloriantur,* scilicet in non accipiendo, dicunt enim se nihil accipere, *inveniantur sicut et nos,* id est non meliores nobis, ne scilicet possint se in hoc nobis præferre. *Nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli.* Hoc continuatur tripliciter. Primo modo sic. Ita gloriantur et contendunt non sicut nos ; *nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli.* Secundo modo sic. Et vere desistunt accipere, ut nobis assimilentur, *nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli.* Tertio modo sic. Ita in non accipiendo gloriantur, ut nobis similes videantur. Posita autem vera causa, probat eam consequenter, dicens : *Nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli,* ostendens quomodo student assimilari Apostolo, et circa hoc tria facit. Primo, ponit causam; secundo, probat eam, ibi : *Sed non mirum;* tertio, consequenter ostendit differentiam pseudo ad veros apostolos, ibi : *Quorum finis erit secundum opera ipsorum.* Dicit ergo : Recte dico quod hoc facio, ut amputem eis occasionem accipiendi, *nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii,* scilicet falsi; Philip., III, 2 : *Videte canes, videte malos operarios; subdoli,* id est callidi, et vulpini sub specie religionis decipientes. Ezech., XIII, 4 : *Quasi vulpes in desertis prophetæ tui, Israel, erant.* Cant.,

II, 15 : *Capite nobis vulpes parvulas, quæ demoliuntur vineas*. Matth., VII, 14 : *Veniunt ad vos in vestimentis ovium : intrinsecus autem sunt lupi rapaces*. Et hoc est quod dicit : *Tranfigurantes se in apostolus Christi,* id est exterius portantes signa bonorum apostolorum. II Timoth., III, 5 : *Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes*. Et hoc probat, quia sicut veri apostoli mittuntur a Deo, et informantur ab ipso, sic *satanas transformat se in angelum lucis,* qui est dux et incentor eorum, astendens se esse vel angelum Dei, vel aliquando Christum. *Non est ergo* mirum neque *magnum, si ministri ejus,* scilicet pseudo, *transformant se in ministros justitiæ,* id est, simulant se esse justos. Eccli., x, 2 : *Secundum judicem populi, sic et minister ejus*.

Notandum autem est quod satanas transfigurat se aliquando visibiliter, sicut beato Martino, ut deciperet eum, et hoc modo multos decepit. Sed ad hoc valet et necessaria est discretio spirituum, quam specialiter Deus contulit beato Antonio. In hoc tamen potest cognosci quod satanas sit, quia bonus angelus in principio hortatur ad bona, et perseverat in eis, sed malus in principio quidem prætendit bona, sed postmodum volens explere desiderium suum, et quod intendit, scilicet decipere, inducit et instigat ad mala. I Joan., IV, 1 : *Omni spiritui nolite credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint*. Et ideo Josue cum videret angelum in campo suo, dixit (Josue, v, 13) : *Noster es, an adversariorum ?* Aliud etiam signum est quod bonus angelus etsi terreat in principio, tamen statim consolatur et confortat, sicut Zachariam. Luc., I, 93 : *Ne timeas Zacharia;* et ad Beatam Virginem dixit, ibid., 30 : *Ne timeas Maria*. Malus autem angelus stupefacit, et desolatum dimittit; et hoc ideo, ut stupefactum facilius decipiat, et persuadeat sibi. Aliquando autem transfigurat se invisibiliter, et hoc quando ea quæ in se mala sunt, facit apparere bona, pervertendo sensus hominis, et inflammando concupiscentiam. Proverb., XIV, 12 : *Est via quæ videtur homini recta, novissima autem ejus deducunt ad mortem*. Sic decepit monachum quemdam, qui cum proposuisset in animo suo nunquam exire cellam, suggessit ei diabolus, quod bonum esset quod exiret ad Ecclesiam, et reciperet corpus Christi. Cui suggestioni consentiens, propositum mutavit vadens ad Ecclesiam. Postmodum cognoscens eum fuisse diabolum, gloriatus est monachus, quod non deceperat eum quia ad bonum iverat; et tamen jam removit eum a proposito continue standi in cella. Postmodum vero iterum suggessit ei, quod pater suus esset mortuus, et dimiserat sibi multas divitias distribuendas inter pauperes, quod iret ad civitatem, ad quam cum iret, nunquam rediit ad cellam, et mortuus est in peccato. Unde valde difficile est quod homo caveat sibi, et ideo recurrendum est ad adjutorium divinum. Job, XLI, 4 : *Quis revelabit faciem indumenti ejus, et in medium oris ejus quis intrabit?* quasi dicat, nullus nisi Deus.

Consequenter ponit ministrorum et malorum et bonorum differentiam, quæ consistit in hoc quod *finis illorum,* scilicet ministrorum Christi et satanæ, erunt *secundum opera eorum;* nam finis bonorum erit bonus, et malorum erit malus; et boni inducuntur ad bonum, et mali ad malum. Philip., III, 19 : *Quorum finis interitus*. Item boni recipient bona, et mali mali. Supra, v, 10 : *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi*.

LECTIO VI.

Iterum dico (ne quis me putet insipientem esse : alioquin veluti insipientem accipite me, ut et ego modicum quid glorier) quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriæ. Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor. Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Sustinetis enim si quis vos in servitutem redigit, si quis devorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit. Secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.

Supra Apostolus induxit Corinthios ut patienter sustinerent suam commendationem, ostendens quod hoc faciebat ex zelo quem habebat ad eos, quia zelus ille erat rationabilis et ordinatus ; hic autem consequenter ponit aliam rationem, per quam ostendat, quod dato quod insipienter ageret, nihilominus tamen deberent eum supportare. Unde in ista ratione procedit ex suppositione stultitiæ. In hac autem parte duo

facit : primo enim proponit suam petitionem; secundo, rationem dictorum assignat, ibi : *Quod loquor, non loquor secundum Deum.* In petitione autem sua duo facit : primo enim petit quod non repùtent eum insipientem, quod pertinet ad præmissam rationem, et ideo dicit : *iterum dico,* quod ex quo zelus meus est rationabilis, et ego rationabiliter commendo me, *ne quis,* scilicet vestrum, *me reputet insipientem.* Secundo, petit quod dato quod insipienter agat, tamen supportent eum, et hoc pertinet ad rationem hanc; et ideo dicit : *alioquin,* id est si non rationabiliter commendo me, et penitus velitis me ex hoc insipientem reputare, tamen *accipite,* id est supportate me, *velut insipientem.* Et dicit *velut,* quia licet ipsi reputent eum insipientem, in hoc tamen in rei veritate non est insipiens. *Accipite me,* inquam, *velut insipientem, ut et ego modicum quid glorier.* Et dicit *modicum,* quia infra commendabit se de gloria quæ est secundum carnem, quæ valde modica est. Job., xxv, 6 : *Homo putredo, et filius hominis vermis.* Eccli., x, 9 : *Quid superbis terra et cinis?* Rationem autem dictorum assignat, dicens : *Quod loquor non loquor secundum Deum.* Dixerat autem tria. Primo, quia supposuit[1] insipienter commendare seipsum ; secundo, quod vult gloriari ; tertio, quod sustineant eum. Et horum trium rationem assignat : et primo de hoc quod supposuit insipienter commendare se ; secundo, quare vult gloriari, ibi : *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor;* tertio, quod debeant eum supportare, ibi : *Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes.* Dicit ergo primo : Ratio quare debetis insipientem accipere me, est quia illud *quod loquor in hac substantia gloriæ,* id est in commendatione carnis, quæ a quibusdam appetitur, ac si per eam debeant subsistere, *non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia.* Et dicit ex hypothesi[2], sicut illud quod supra dixit : *velut insipientem;* unde ibi posuit *velut,* hic ponit *quasi,* ac si diceret : Si non rationabiliter commendarem me, tunc illud *quod loquor* in commendatione mea, *non est secundum Deum,* id est secundum rationem divinæ sapientiæ. Et tunc merito acciperetis me non secundum Deum loqui, sed insipienter. Supra, x, 18 : *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.* Prov., xxvii, 2 : *Laudet te alienus, et non os tuum ; extraneus, et non labia tua.* Rationem autem suæ commendationis et gloriæ ostendit subdens : *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor.* Ubi sciendum est quod pseudo, quia ex Judæis erant, gloriabantur secundum carnem, dicentes se esse filios Abrahæ, et ex hoc volebant haberi in reverentia a Corinthiis et auctoritate. Dicit ergo Apostolus : Dato quod sit insipientia quod glorier secundum carnem, tamen *quoniam multi,* scilicet pseudo, *gloriantur secundum carnem, et ego* etiam *gloriabor* secundum carnem. Proverb., xxvi, 5 : *Responde stulto secundum* * *stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur.* * *Juxta.*

Sed contra est, quia Seneca dicit : « Summa malorum est, quod ad exemplum vivitur[3] malorum; » Exod., xxiii, 2 : *Non sequaris turbam ad faciendum malum.* Non ergo apostolus debet gloriari secundum carnem, eo quod pseudo gloriantur.

Respondeo : Dicendum est quod licet sit eadem materia gloriationis, non tamen est eadem intentio et idem finis, quia pseudo commendabant se propter gloriam propriam, et ut ipsi haberentur in auctoritate, et possent lucrari; Apostolus autem gloriabatur, ut verbum Dei per eum prædicatum, esset majoris auctoritatis et ponderis, et fructum faceret Christo.

Rationem autem quare debeant eum supportare, subdit dicens : *Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes.* Et primo ponit rationem hanc, quod scilicet debeant eum supportare. Possent enim dicere : Quare debemus te supportare, si es insipiens? Et dicit Apostolus quod ideo quia cum vos ipsi sitis sapientes in oculis vestris et in vestra reputatione, *libenter suffertis,* id est estis consueti supportare, *insipientes,* pseudo scilicet. Secundo, ostendit in quo supportent insipientes, et ponit quinque gravia quæ sustinebat a pseudo. Primum est jugum servitutis, et quantum ad hoc dicit : *Sustinetis enim, si quis,* id est aliquis pseudo, *redigit vos in servitutem,* quasi dicat : Per Christum liberati fuistis a servitute legis, quæ est in timore, et reducti estis in libertatem filiorum Dei, quæ est in caritate. Galat., iv, 31 : *Non sumus ancillæ filii, sed liberæ;* et tamen vos sustinetis pseudo, qui

[1] Al. : « supponit. » — [2] Al. : « ex hypostasi. » — [3] Al. : « unitur. »

ex hujusmodi libertate redigunt vos in servitutem legis, quia cogunt vos servare legalia. Galat., v : *Nolite jugo servitutis iterum contineri.* Multo ergo magis debetis sustinere me, qui volo vos præservare in libertate Christi, quam pseudo, qui volunt vos reducere in servitutem legis. Secundum est grave valde, scilicet quod pseudo vivunt de bonis vestris laute, nos vero non. Supra, VIII, 13 : *Non ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio; sed ex æqualitate.* Et ideo dicit : *si quis devorat.* Matth., XXIII, 14 : *Væ qui comeditis domos viduarum, orationes longas orantes, propter hoc amplius accipietis judicium.* Tertium grave est deprædatio et expoliatio, quia isti ad litteram blandis verbis et prætextu pietatis accipiebant eis omnia ; et quantum ad hoc dicit : *si quis accipit,* id est, blande decipit subtrahendo vestra. Rom., XVI, 18 : *Per blandos sermones seducunt corda insipientium.* Quartum grave est nimia jactantia super eos cum Corinthiorum contemptu ; ideo dicit : *si quis extollitur,* jactando se importune. Eccli., VI, 2 : *Non te extollas in cogitatione animæ tuæ velut taurus.* Quintum grave est illatio opprobriorum ; nam pseudo non solum tam gravia eis inferebant, sed super hoc addebant improperia, dicentes eis injurias, et maxime de ignobilitate. Nam quia ipsi erant Judæi, et cultores unius Dei, dicebant se nobiles esse, et Corinthios ignobiles, quia non erant de semine Abrahæ, nec circumcisi, et quod de idololatris; et quantum ad hoc dicit : *si quis in faciem vos cædit,* id est, coram vobis infert contumelias, et dicit injurias. Et hujusmodi injuriæ sunt *secundum ignobilitatem* quam vobis objiciunt, vel ignominiam quam inferunt[1]; et tamen illos sustinetis, et nos non, *quasi nos fuerimus infirmi in hac parte gloriæ,* quam attribuistis eis, præferendo eos nobis ; præsertim cum pseudo dicant quod ideo nos non dicimus nec facimus vobis ista, quia nos sumus infirmi in hac parte, id est, quia sumus ignobiles. I Cor., IV, 10 : *Nos infirmi, vos autem fortes ; vos nobiles, nos autem ignobiles.*

LECTIO V.

In quo quis audet (in insipientia dico) audeo et ego. Hebræi sunt, et ego; Israelitæ sunt, et ego; semen Abrahæ sunt, et ego; ministri Christi sunt, et ego; ut minus sapiens dico, plus ego : in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Judæis quinquies quadragenas, una minus, accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte et die in profundo maris fui, in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus.

Positis rationibus suæ commendationis et causis quare supportandus est, hic consequenter incipit se commendare, et circa hoc duo facit : primo enim adæquat se pseudo, et aliis qui commendabant se : secundo, præfert se eis, ibi : *ut minus cupiens dico.* Adæquat autem se Apostolus eis in gloria. Est autem gloria duplex. Una secundum carnem, quæ modica est et contemnenda ; unde ipse dicit Philip., III, 7 : *Sed quæ mihi fuerunt lucra, arbitratus sum propter Christum detrimenta.* Alia est secundum Christum, quia *magna gloria est sequi Dominum,* Eccli., XXIII, 38 : et hæc est quærenda. Galat., ult., 14 : *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.* Et ideo Apostolus adæquat se eis quantum ad utramque gloriam : et primo, quantum ad primam ; secundo, quantum ad secundam, ibi : *Ministri Christi sunt (ut minus sapiens dico) plus ego.* Et primo adæquat se eis in generali, dicens : Recipiatis me insipientem, si tamen insipientia est; ex hypothesi enim loquor, quia si quis ausus est præsumere de se, et commendare se, et ego possum audere, et commendare me in eodem in quo ipse commendat se, quia non subest ei major causa suæ commendationis quam mihi. Et hoc *dico in insipientia,* id est, dico quod insipienter agam ; cum tamen ipse sapienter ageret, cum hoc non faceret pro sui jactantia, sed ut pseudo humiliaret. Supra eodem : *Existimo me non minus fecisse a magnis apostolis; nam etsi imperitus sermone, sed non scientia.* Secundo, cum dicit : *Hebræi sunt et ego,* adæquat se eis in speciali, osten-

[1] Al. omittitur « vel ignominiam quam inferunt. »

dens per singula se parem eis esse, in quibus pseudo gloriabantur. Commendatio autem istorum et gloria erat de tribus. Primo, de natione et lingua, quia dicebant se Hebræos; secundo, de genere, quia dicebant se esse de genere Israel; tertio, de promissione, quia dicebant se esse participes promissionis Abrahæ, cum essent de semine ejus; et quantum ad hæc tria adæquat se eis. Primo, quantum ad nationem et linguam, dicens : *Hebræi sunt, et ego*, scilicet lingua et natione, quasi dicat, ita sicut et illi. Et notandum est quod, secundum quod quidam dicunt, Hebræi dicuntur ab Abraham, quia ante eum de facili non invenitur illud nomen. Potest tamen dici, et forte melius, quod dicuntur a quodam Heber, de quo habetur Gen., xi, 14 : *Vixit Sale triginta annis, et genuit Heber;* et sequitur : *Vixit Heber triginta tribus annis, et genuit Phaleg.* Et tempore ejus fuerunt divisæ linguæ, et lingua Hebræorum remansit in familia sua. Secundo, adæquat se eis quantum ad genus, dicens : *Israelitæ sunt, et ego,* scilicet secundum ritus. Tertio, quantum ad tertium, dicens : *semen Abrahæ sunt, et ego.* Et de istis tribus dicitur Phil., iii, 4 : *Si quis alius sibi confidere videtur, ego magis circumcisus octavo die,* quantum ad tertium; *ex genere Israel de tribu Benjamin,* quantum ad secundum; *Hebræus ex Hebræis,* quantum ad primum. Rom., xi, 1 : *Nam ego Israelita sum ex semine Abrahæ, de tribu Benjamin.* Sic ergo patet quod non sum minor eis quantum ad gloriam quæ est secundum carnem, sed nec etiam quantum ad gloriam quæ est secundum Christum, quia *ministri Christi sunt,* id est, dicunt se sic, ut decipiant vos, *et ego* sum minister Christi. I Corinth., iv, 1 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi.* Supra, iii, 6 : *Qui et nos idoneos fecit ministros Novi Testamenti.*

Consequenter cum dicit : *ut minus sapiens dico, plus ego,* præfert se omnibus apostolis et pseudo; et primo, quantum ad mala perpessa; secundo, quantum ad beneficia recepta; et hoc xii cap., ibi : *Si gloriari oportet (non expedit quidem) veniam autem ad visiones et revelationes Domini.* Circa primum duo facit. Primo, præfert se quantum ad mala quæ pertulit; secundo, quantum ad modum quo mala vitavit, ibi : *Damasci præpositus gentis Aretæ regis, custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet.* Circa primum tria facit. Primo, proponit se aliis præferendum; secundo, ostendit in quo sit præferendus, ibi : *quia in laboribus plurimis,* etc.; tertio, confirmat quædam dictorum, ibi : *Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor.* Dicit ergo : Si videor insipiens vobis, quia commendo me et adæquo me aliis, quanto magis videbor vobis minus sapiens, si præferam me eis? Et ideo dicit : Non solum sum minister Christi, sicut et illi, sed *ut minus sapiens,* secundum vestrum judicium, *dico* quod ego sum plus minister Christi quam illi; et quantum ad hoc dicit se præferendum esse. Rom., xi, 13 : *Ministerium meum honorificabo,* præponendo scilicet illud ministerio aliorum. In quo autem sit præferendus, ostendit dicens, quia *in laboribus plurimis,* etc., quasi dicat : In hoc plus ego, quia sum magis ostensus minister Christi; et hoc primo, quantum ad mala illata; secundo, quantum ad mala sponte assumpta, ibi : *in itineribus sæpe.* Mala autem illata primo ponit in generali, dicens : *plus ego,* sum scilicet ostensus minister, *in laboribus plurimis,* quam illi, etsi aliquos labores pertulerint. I Cor., xv, 10 : *Abundantius omnibus illis laboravi.* Secundo, enumerat ista mala in speciali; et hoc primo, quantum ad carceris squalores, quia *in carceribus abundantius,* scilicet quam illi. Act., xvi, 23 : *Cum multas plagas illis intulissent* (scilicet Paulo et sociis) *miserunt in carcerem.* Secundo, quantum ad flagellorum dolores, quia *in plagis,* scilicet ostensus sum, *supra modum* aliorum, scilicet modum humanæ virtutis, vel *supra modum* humanæ consuetudinis. Supra, vi, 5 : *In plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis,* etc.

Sed contra. I Cor., x, 13 : *Fidelis Deus, qui non permittet vos tentari supra id quod potestis.* Non ergo supra modum humanæ virtutis. Respondeo : Dicendum est quod Deus non permittit nos tentari sine adjutorio gratiæ divinæ; et ideo dicebat Apostolus I Cor., xv, 10 : *Non autem ego, sed gratia Dei mecum.*

Et quantum ad mortis terrorem; unde dicit, *in mortibus frequenter,* id est in periculis et terroribus mortis; unde dicebat ipse Rom., viii, 36 : *Mortificamur tota die.* I Cor., xv, 31 : *Quotidie morior propter gloriam vestram.*

Sed consequenter cum dicit : *a Judæis quinquies quadragenas, una minus, accepi,*

manifestat duo ultima pericula quæ perpessus est; et primo, periculum plagarum; secundo, periculum mortis. Plagarum autem periculum manifestat per ipsa perpessa a suis, scilicet Judæis; et ideo dicit: *a Judæis quinquies quadragenas, una minus, accepi.* Notandum est autem quod, sicut dicitur Deut., xxv, 2: *Pro mensura delicti erit plagarum modus, ita duntaxat ut quadragenarium numerum non excedant, ne fœde laceratus ante oculos tuos abeat frater tuus.* Ex quo habetur quod homines pro minoribus peccatis debent flagellari, ita tamen quod flagellatus non reciperet ultra quadraginta plagas. Judæi autem, ut viderentur misericordes, semper faciebant citra mandatum legis, dantes pauciores quam quadraginta, secundum quod eis videbatur. Quia ergo odio habebant Paulum, quando flagellabant eum, dimittebant sibi de numero prædicto quanto minus poterant, scilicet unam tantum minus, dantes sibi triginta novem. Et hoc est quod quinque vicibus accepit, id est recepit, quadraginta plagas, minus una plaga, id est triginta novem. Secundo, manifestat pericula perpessa ab extraneis, scilicet a gentibus dicens: *Ter virgis cæsus sum.* Act., xvi, 22: *Magistratus, scissis eorum tunicis, jussit eos virgis cædi.* Item, xxii, 24: *Jussit eum tribunus duci in castra, et flagellis cædi, et torqueri eum,* etc. Pericula vero mortis illata, et primo pericula mortis illata ab hominibus, ostendit dicens: *semel lapidatus sum.* Hoc fuit in civitate Lychaoniæ, ubi obrutus lapidibus, fuit quasi mortuus. Act., xiv, 18: *Lapidantes Paulum ejecerunt eum extra civitatem, credentes eum mortuum.* Secundo, pericula mortis illata a periculis naturæ, et hæc sunt specialiter maris, et aggravat ea primo ex numero, quia *ter naufragium feci,* id est pertuli; secundo, ex continuitate, quia *nocte et die in profundo maris fui,* quod est gravius, quia ad litteram dicit quod cum pluries passus sit naufragium, tamen semel stetit sub aqua per diem et noctem, divina eum virtute protegente. Unde poterat dicere illud Jonæ, ii, 4: *Et projecisti*[1] *me in profundum in corde maris, et flumen circumdedit me.*

Enumeratis autem malis illatis, enumerat consequenter etiam mala assumpta, cum dicit: *in itineribus;* et primo, exteriora; secundo, interiora, ibi: *Præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum.* Mala exteriora exprimit primo quantum[2] ad mala quæ contingunt in itineribus; secundo, quantum ad ea quæ eveniunt in domibus. Quantum ad primum primo ponit multiplicitatem itinerum, dicens: *in itineribus sæpe,* scilicet ostensus sum minister Christi, sustinendo multa dura et gravia patienter. Rom., xv, 19: *Ab Hierusalem usque in Illyricum per circuitum replevi Evangelium Christi.* Et cum hoc multas alias vias fecit, et Romam, et in Hispaniam vadens. Psalm. xvii, 4: *Propter verba labiorum tuorum ego custodivi vias duras.* Secundo, enumerat periculum itinerum; et primo præmittit minora; secundo, subdit gravius periculum, quod est in falsis fratribus. Præmittit autem tria, secundum quæ multa pericula passus est. Primo pericula secundum causas; et hoc vel ex causa naturali; et ideo dicit: *periculis fluminum;* naturaliter enim flumina hieme excrescunt, et sunt rapida, et valde periculosa; vel ex malitia violenta, et quantum ad hoc dicit: *periculis latronum,* quos excitabat ei diabolus, ut vel vestes ei auferrent. Job, xix, 12: *Simul venerunt latrones, et fecerunt sibi viam per me, et obsederunt in gyro tabernaculum meum.* Secundo, enumerat pericula metum inferentia, et hoc vel ex suis, unde dicit: *periculis ex genere,* id est a Judæis procuratis; vel ab extraneis, et ideo dicit: *periculis ex gentibus,* propter unius Dei prædicationem, qui eum capere volebant; et sic in suis et in aliis non habebat requiem. Hierem., xv, 10: *Ut quid me genuisti, mater mea, virum doloris, virum discordiæ in universa terra?* Tertio, enumerat pericula quantum ad loca, et hoc vel quantum ad civitates, unde dicit: *periculis in civitate,* id est in commotionibus civitatum contra me, sicut fuit Ephesi, et apud Corinthum, ut patet Act., xviii et xix; vel quantum ad solitudines, et quantum ad hoc dicit: *periculis in solitudine,* quæ erant vel a bestiis malis, sicut quando vipera momordit manum suam, Act., ult., quando congregavit sarmenta, vel ex penuria ciborum; vel quantum ad maria, et ideo dicit: *periculis in mari,* non ex mari, sicut supra[1], sed *in mari,* ut pericula quæ proveniunt ex prædonibus et pyratis. Eccli., xliii, 26: *Qui navigant mare, enarrent pericula ejus.* Sed

[1] Al.: « et projicite. » — [2] Al.: « et quoniam. » —

[1] Al. omittuntur sequentia usque ad sentent. Eccli.

gravius periculum subdit dicens : *periculis in falsis fratribus,* id est in falsis christianis, et hæreticis, et in pseudo. Hierem., IX, 4 : *Unusquisque a fratre suo se custodiat.*

LECTIO VI.

In labore et ærumna, in vigiliis multis, in fame, in siti, in jejuniis multis, in frigore et nuditate : præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum. Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror? Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Deus et pater Domini nostri Jesu Christi, qui est benedictus in sæcula, scit quod non mentior. Damasci præpositus gentis Aretæ regis custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet; et per fenestram in sporta dimissus sum per murum; et sic effugi manus ejus.

Hic consequenter enumerat mala sponte assumpta, quæ sustinentur in domibus, et enumerat tria mala opposita tribus bonis quæ sunt necessaria ad vitam domesticam. Primum bonum est requies somni ; secundum est sustentatio cibi : tertium est fomentum vestis. Requiei ergo somni opponit laborem et vigilias. Quantum ad laborem dicit : *in labore,* scilicet manuum. Act., XX, 34 : *Ad ea quæ mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ.* Et ideo dicit supra, VI, 5 : *in laboribus,* quia ad litteram, ut dictum est supra, manu sua victum quærebat. Et II Thess., III, 8 : *Nocte et die laborantes, ne quem vestrum gravaremus.* Quantum ad laboris defectum dicit : *et ærumna,* quæ est defectus et languor consequens ex labore, vel ex morbo naturali. Psal. XXXI, 4 : *Conversus sum in ærumna mea.* Quantum vero ad vigilias dicit : *in vigiliis multis,* vel in vacando prædicationibus de nocte, vel operi manuali. Act., XX, dicitur quod protraxit sermonem usque ad mediam noctem. Sustentationi vero cibi opponit duplicem subtractionem cibi : unam quæ est ex necessitate ; unde dicit : *in fame et siti,* quia scilicet ad litteram deficiebat sibi aliquando cibus et potus. I Corinth., IV, 11 : *Usque in hanc horam et esurimus et sitimus.* Aliam quæ est ex voluntate ; unde dicit : *in jejuniis multis,* scilicet voluntarie assumptis, et propter exemplum bonum, et propter macerationem carnis. I Corinth., IX, 27 : *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo.* Sed contra. Matth., VI, 33 : *Hæc omnia adjicientur vobis,* scilicet temporalia. Quare ergo *in fame et siti?* Respondeo : Dicendum est quod quando expedit, adjiciuntur nobis, scilicet temporalia, et propter utilitatem nostram, sed aliquando expedit carere eis.

Fomento vero vestis opponit duo[1] : unum ex parte naturæ, unde dicit : *in frigore;* aliud ex parte inopiæ, unde dicit : *et nuditate,* scilicet ostensus sum, scilicet minister Christi. I Corinth., IV, 11 : *Nudi et instabiles sumus.* Supra, VI, 4 : *in necessitatibus, in angustiis.*

Consequenter cum dicit : *præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum,* enumerat mala assumpta interiora, quæ causantur ex sollicitudine cordis pro pseudo. Bonus autem prælatus dupliciter affligitur pro subditis ; et primo sollicitudine conservationis subditorum ; secundo, pro defectu ipsorum. Et istam duplicem afflictionem passus est Apostolus. Primam cum dicit : *præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum,* quasi dicat : Præter omnia quæ exterius patior et passus sum, angit me gravius interior afflictio, scilicet sollicitudo subditorum : et ideo dicit : *instantia.* Omnium Ecclesiarum magna est, et multum gravat, quia multum sollicitat. Luc., X, 41 : *Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima.* Rom., XII, 8 : *Qui præest, in sollicitudine.* Secundam afflictionem passus est pro defectu subditorum, et hoc dupliciter : scilicet pro defectu spiritualium ; unde dicit : *Quis infirmatur,* scilicet in fide et bono, *et ego non infirmor?* in corde dolens de eo sicut de me. I Corinth., IX, 22 : *Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem.* Hierem., IX, 1 : *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontes lacrymarum? et plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei.* Item pro defectu corporalium ; unde dicit : *Quis scandalizatur,* malo pœnæ, id est quis patitur tribulationes, *et ego non uror?* igne compassionis. Iste est ignis quem Dominus ve-

[1] Al. deest « duo. »

nit mittere in terram, Luc., xii. Et attende quod congrue utitur hoc verbo *uror*, quia compassio procedit ex amore Dei et proximi, qui est ignis consumens, dum movet ad sublevandas miserias proximorum, et purgat ex affectu compassionis, et per quem nobis peccata relaxantur, caritas autem ilius compassionis operit multitudinem peccatorum. Vel aliter. Aliquando enim labitur homo in peccatum ex seipso, et tunc infirmatur: aliquando autem ex malo exemplo aliorum. et tunc scandalizatur. Luc., xvii, et Matth., xviii, 7 : *Væ homini illi per quem scandalum venit.*

Deinde cum dicit : *si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor,* confirmat quædam dictorum superius. Vel dic quod supra loquitur quantum ad mala quæ pertulit commendabiliter, hic autem quantum ad mala quæ vitavit prudenter. Sed quia vitare pericula quæ surgunt propter fidem, videtur pertinere ad infirmitatem, ideo primo præmittit quod in illis quæ infirmitatis sunt vult gloriari; secundo, proponit juramentum ad confirmationem dicendorum, ibi : *Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi ..... scit quod non mentior*; tertio, ostendit modum vitandi, ibi : *Damasci præpositus gentis Aretæ regis custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet.* Proponit ergo primo de quibus gloriatur, si debet gloriari, dicens : *si*, pro quia, *oportet gloriari, quæ sunt infirmitatis meæ gloriabor,* quasi dicat : Alii gloriantur in genere, et in aliis mundanis rebus; Philip., iii, 19 : *Gloria in confusione ipsorum qui terrena sapiunt;* et ego etiam coactus, gloriatus sum in eis. Tamen si gloriari oportet, gloriabor in infirmitatibus meis; infra, xii, 9 : *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi.* Secundo, subdit quod non mentitur, invocans testimonium divinum per modum juramenti, ut credatur sibi, dicens : *Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi ..... scit quod non mentior.* Ubi tria ponit. Unum, per quod inducit ad timorem[1], unde dicit : *Deus;* Hierem., x, 7 : *Quis non timebit te, o Rex gentium?* aliud per quod excitat ad amorem, unde dicit : *Pater.* Jacob., i, 17 : *Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum.* Malach., i, 6 : *Si ego pater, ubi est amor meus?* vel secundum aliam litteram, « honor meus. » Tertium per quod movet ad reverentiam et laudem ; unde dicit : *qui est benedectus Deus in sæcula.* Supra, i, 3 : *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi.* Iste ergo tam reverendus, tam diligendus, tam timendus, *scit quod non mentior,* scilicet in his quæ dixi et dicturus sum. Supra, i, 18 : *Non enim est apud nos Est et Non in illo.*

Consequenter cum dicit : *Damasci præpositus gentis Aretæ regis custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet,* ostendit quanta mala vitavit, et hoc in quodam particulari periculo. Ubi sciendum est quod Apostolus primo cœpit prædicare Christum in Damasco, ubi dum pergeret christianos capere, prostratus est, et ad fidem conversus. Et ideo Judæi ad præpositum illius civitatis, qui erat ibi pro Areta rege, confugerunt, ut Paulum caperent et occiderent. Et ideo ille faciebat custodiri nocte et die portas civitatis, ut dicitur Act., ix. Christiani autem qui erant ibi, volentes servare Paulum, eum submiserunt in sporta per murum, et sic evasit. Hunc ergo modum evadendi, tangit Apostolus dicens : Vere non mentior de hoc quod dico etiam modo; nam *Damasci præpositus gentis Aretæ regis,* id est præpositus qui sub Areta rege, genti Damascenorum præerat, custodiri faciebat, inductus a Judæis, *civitatem Damascenorum,* ad hoc scilicet *ut me comprehenderet,* et comprehensum assignaret Judæis, ne amplius prædicarem; sed ego, *per fenestram submissus sum per murum, et sic effugi manus ejus,* scilicet præpositi. Et hoc fuit de mandato Domini dicentis, Matth., x, 23 : *Si vos persecuti fuerint in civitate ista, fugite in aliam.* Sic Michol David deposuit per fenestram, ne caperetur a Saule, I Reg., xix. Sic Rahab exploratores dimisit cum fune per fenestram, Josue, ii.

Sed hoc objicitur contra Apostolum, primo quia videtur quod non fuerit sufficienter confisus in Domino, sed fugit. Respondeo : Dicendum est quod quamdiu adest humanum auxilium, homo non debet confugere ad auxilium divinum, quia hoc esset tentare Deum, sed debet illo uti auxilio, quantum potest. Apostolo autem nondum deerat humanum auxilium.

Secundo, objicitur, quia Joan., x, 11, di-

[1] Al. : « ad amorem. »

citur : *Mercenarius autem, et qui non est pastor, videt lupum venientem et fugit.* Unde videtur quod non fuerit bonus pastor. Respondeo : Dicendum est quod aliquando quæritur persona prælati tantum ; aliquando cum prælato totus populus. Quando ergo quæritur prælatu solus, tunc debet committere curam alteri, et absentare se ; et sic fecit hic[1] Paulus. Et ideo dicit *Glossa* quod licet fugerit, tamen fuit ei cura de ovibus, bono pastori in cœlo sedenti eas commendando, et utilitati eorum se per fugam præservando. Quando vero quæritur totus grex, tunc debet præponere utilitatem et salutem gregis saluti corporis sui.

Nota autem quod est quædam fuga humilitatis, quando quis fugit honores, sicut Christus fugit (Joan., VI), cum vidisset quod vellent eum eligere in regem[1]. Sic Saul, cum electus fuit in regem abscondit se domi, I Reg., X. Quædam vero fuga est cautelæ, quando scilicet quis fugit pericula, ut preservetur ad majora. Sic Elias fugit propter Jezabel, III Reg., XIX, et sic Apostolus hic fugit manus præpositi.

CAPUT DUODECIMUM.

LECTIO I.

Si gloriari oportet (non expedit quidem) veniam ad autem visiones et revelationes Domini. Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim (sive in corpore, sive extra corpus, nescio, Deus scit) raptum hujusmodi usque ad tertium cœlum.

Posita sua commendatione quantum ad mala perpessa, hic consequenter Apostolus, commendans se, ostendit præeminentiam suæ dignitatis quantum ad bona divinitus recepta. Prima autem gloriatio fuit de infirmitatibus, ista vero de bonis ejus ; unde circa hoc duo facit. Primo, commendat se de bonis susceptis divinitus ; secundo, excusat se de hac commendatione quod hoc fecerit quasi coactus, ibi : *Factus sum insipiens, vos me coegistis.* Circa primum duo facit. Primo, extollit magnitudinem eorum quæ sunt sibi collata a Deo ; secundo, manifestat remedium infirmitatis sibi adhibitum contra periculum superbiæ, ibi : *Et ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ.* Circa primum duo facit. Primo, ponit bonum sibi divinitus collatum ; secundo, ostendit quomodo se habuit in gloriando de hujusmodi bono, ibi : *pro hujusmodi gloriabor.* Circa primum duo facit. Primo, ostendit quod hoc sit sibi collatum divinitus, in generali ; secundo vero in speciali, ibi : *Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim ..... raptum usque ad tertium cœlum.* Bonum autem Apostolo collatum divinitus, sunt revelationes sibi divinitus factæ, et de istis vult hic gloriari ; unde dicit : *si gloriari oportet,* id est quia gloriari oportet propter vos, tamen secundum se *non expedit,* quia qui gloriatur de bono recepto, incidit in periculum amittendi quod habet. Eccli., XLIII, 15 : *Aperti sunt thesauri* (scilicet virtutum) *per gloriationem inanem, et evanuerunt nebulæ sicut aves.* Et hoc significatur in Ezechia, Isa., XXXIX, quando ostendit thesauros domus Domini nuntiis regis Babylonis. Et licet simpliciter non expediat gloriari, tamen aliquando propter aliquam specialem causam potest homo gloriari, sicut ex præmissis manifestum est. Et ideo dicit : Quia gloriari oportet, ideo dimissis commendationibus de infirmitatibus, *veniam,* commendando me, *ad visiones et revelationes Domini.* Ubi notandum est quod differentia est inter visionem et revelationem. Nam revelatio includit visionem, et non e converso. Nam aliquando videntur aliqua quorum intellectus et significatio est occulta videnti, et tunc est visio solum, sicut fuit visio Pharaonis et Nabuchodonosor, Dan., II, et Genes., XLI. Sed quando cum visione habetur significatio intellectus eorum quæ videntur, tunc est revelatio. Unde quantum ad Pharaonem et Nabuchodonosor, visio de spicis et de statua, fuit solum visio ; sed quantum ad Joseph et Danielem, qui signi-

[1] Al. deest « hic. » — [2] Al. repetitur hic supervacue « fugit. »

ficationem visorum habuerunt, fuit revelatio et prophetia. Utrumque tamen, scilicet visio et revelatio, quandoque quidem fit a Deo. Dan., II, 28 : *Est Deus in cœlo revelans mysteria.* Oseæ, XII, 10 : *Ego visiones multiplicavi eis.* Psalm. CXVIII, 18 : *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua.* Quandoque vero a malo spiritu. Hierem., XXIII, 13 : *Prophetæ prophetabant in Baal.* Apostolo autem facta est et visio et revelatio, quia secreta quæ vidit plene intellexit, a Domino, non a malo spiritu ; unde dicit : *Veniam*[1] *autem ad visiones et revelationes Domini.* Est autem revelatio, amotio velamenti. Potest autem esse duplex velamen. Unum ex parte videntis, et hoc est infidelitas vel peccatum vel duritia cordis, et de hoc supra, III, 15 : *Usque in hodiernum diem velamen positum est super cor eorum ;* aliud ex parte rei visæ, quando scilicet res spiritualis proponitur alicui sub figuris rerum sensibilium, et de hoc dicitur Num., IV, quod sacerdotes tradebant levitis vasa sanctuarii velata, quia scilicet debiliores non possunt spiritualia capere secundum quod in seipsis sunt. Et ideo Dominus loquebatur turbis in parabolis. Matth., XIII.

Consequenter visiones et revelationes hujusmodi manifestat Apostolus in speciali, loquens de se tanquam de alio ; unde dicit : *Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim ..... raptum usque ad tertium cœlum,* et ponit duas visiones. Prima incipit hic ; secunda vero incipit ibi : *Et scio hujusmodi hominem in Christo ..... quoniam raptus est in paradisum.* Circa primam autem visionem utitur Apostolus quadam distinctione. Dicit enim se circa hujusmodi revelationem scire quædam, et quædam nescire. Dicit autem se scire tria[2] scilicet videntis conditionem, unde : *scio hominem in Christo ;* visionis tempus, quia *ante annos quatuordecim ;* et visionis fastigium, quia *raptus usque ad tertium cœlum.* Dicit autem se nescire videntis dispositionem, quia *sive in corpore, sive extra corpus, nescio.* Videamus ergo ea quæ scivit, ut per nota ad ignota facilius pervenire possimus. Et primo videntis conditionem, quæ est laudabilis, quia *in Christo,* id est conformem Christo.

Sed contra. In Christo nullus est nisi qui habet caritatem, quia I Joan., IV, 16, dicitur : *Qui manet in caritate, in Deo manet.* Ergo scivit[3] se habere caritatem, quod est contra illud Eccle., IX, 1 : *Nescit homo utrum odio vel amore dignus sit.*

Respondeo quod esse in Christo, potest intelligi dupliciter. Uno modo per fidem et fidei sacramentum, secundum illud Apostoli Galat., III, 27 : *Quotquot baptizati estis, Christum induistis,* scilicet per fidem, et fidei sacramentum, et hoc modo scivit se Apostolus in Christo esse. Alio modo dicitur aliquis esse in Christo per caritatem, et hoc modo nullus scit se esse in Christo certitudinaliter, nisi per quædam experimenta et signa, inquantum sensit se dispositum et conjunctum Christo[4], ita quod nullo modo etiam propter mortem permitteret se separari ab eo ; et hoc de se expertus erat Apostolus, cum dicebat Rom., VIII, 38 : *Certus enim sum quod neque mors neque vita, neque Angeli neque Principatus, neque Virtutes, neque instantia neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia separabit nos a caritate Dei.* Unde potuit habere hujusmodi signa, quod esset in caritate Christi.

Secundo, visionis tempus, quod fuit conveniens, quia *ante annos quatuordecim,* quia quatuordecim anni transacti erant ab eo tempore quo viderat visionem usque ad tempus quo scripsit hanc Epistolam ; quando enim hanc Epistolam scripsit, nondum Apostolus erat positus in carcerem, et sic videtur quod fuit circa principium imperii Neronis, a quo post multum tempus occisus fuit. Unde si computemus annos descendentes a principio imperii Neronis usque ad quatuordecim annos, manifeste apparet quod Apostolus habuit has visiones in principio suæ conversionis. Ipse enim conversus fuit ad Christum anno quo Christus passus est. Christus autem passus est circa finem Tiberii Cæsaris, quo mortuo successit Caius imperator, qui vixit quatuor annis, post quem Nero[5] factus est imperator. Et sic inter Tiberium et Neronem fluxerunt quatuor anni. Et sic additis duobus annis de tempore Tiberii, quia nondum mortuus erat quando Paulus fuit conversus, et octo de tempore Neronis, quod fluxerat usque ad tempus quando scripsit hanc Epistolam, relinquitur quod a tempore suæ conversio-

[1] Al. : « unde dicit : *Domini.* » — [2] Al. : « certe, » item « certa. » — [3] Al. : « sciunt » — [4] Al. : « in Christo » — [5] Id est « Claudius Nero, » seu filius Neronis Claudii, Drusi. »

nis usque ad tempus quo hanc Epistolam scripsit, fuerunt anni quatuordecim. Et ideo quidam dicunt satis probabiliter quod Apostolus has visiones habuit in illo triduo, quo post prostrationem suam a Domino stetit neque videns, neque manducans, neque bibens, Act., IX. Commemorat autem tempus suæ conversionis Apostolus, ut ostendat quod si a tempore suæ conversionis tantum erat gratus Christo, ut talia sibi ostenderet; quanto magis post quatuordecim annos, cum profecerit et in auctoritate apud Deum, et in virtutibus et gratia.

Tertio, videamus fastigium visionis quod quidem est excellens, quia *raptus usque ad tertium cœlum*. Sed sciendum quod aliud est furari, et aliud rapi. Furari quidem proprie est, cum res alicui latenter aufertur; unde Genes., XL, 13, dicebat Joseph : *Furtim sublatus sum*. Sed rapi proprie dicitur quod subito et per violentiam aufertur. Job, VI, 15 : *Sicut torrens qui raptim* (id est subito et rapide) *transit in convallibus*. Inde est quod prædones qui violenter expoliant, dicuntur raptores. Sed attende quod aliquis homo dicitur rapi ab hominibus, sicut Enoch; Sap., IV, 11 : *Raptus est ne malitia mutaret intellectum ejus*. Aliquando rapitur anima a corpore; Luc., XII, 20 : *Stulte, hac nocte animam tuam repetent a te*. Aliquando aliquis dicitur rapi a seipso, quando propter aliquid homo efficitur extra seipsum, et hoc est idem quod extasis. Sed extra seipsum efficitur homo, et per appetitivam virtutem et per cognitivam [1]. Per appetitivam enim virtutem homo est solum in seipso quando curat quæ sunt sua tantum; efficitur vero extra seipsum quando non curat quæ sunt sua, sed quæ perveniunt ad bona aliorum, et hoc facit caritas. I Corinth., XIII, 5 : *Caritas non quærit quæ sua sunt*. Et de hac extasi dicit Dyonisius, IV cap. *De divin. nomin.* : « Est autem extasim faciens divinus amor, non sinens amatorem sui ipsius esse, sed amatorum, » scilicet rerum amatarum. Secundum cognitivam vero aliquis efficitur extra se quando aliquis extra naturalem modum hominis elevatur ad aliquid videndum, et de isto raptu loquitur hic [2] Apostolus. Sed sciendum quod modus naturalis humanæ cognitionis est ut cognoscat simul per vim mentalem, quæ est intellectus, et corporalem, quæ est sensus. Et inde est quod homo non habet in cognoscendo liberum judicium intellectus nisi quando sensus fuerint in suo vigore bene dispositi, absque atiquo ligationis impedimento; alias cum impediuntur, etiam judicium intellectus impeditur, sicut in dormientibus patet. Tunc ergo homo efficitur extra se secundum cognitivam, quando removetur ab hac naturali dispositione cognitionis, quæ est ut intellectus ab usu sensuum et sensibilium rerum abstractus ad aliqua videnda moveatur. Quod quidem contingit dupliciter. Uno modo per defectum virtutis, undecumque talis defectus contingat, sicut accidit in phreneticis, et aliis mente captis, et hæc quidem abstractio a sensibus non est elevatio hominis, sed potius depressio, quia virtus eorum debilitatur. Alio vero modo per virtutem divinam; et tunc proprie dicitur elevatio, quia cum agens assimilet sibi patiens, abstractio quæ fit virtute divina, et est supra hominem, est aliquid altius quam sit hominis natura. Et ideo raptus sic acceptus, definitur sic : Raptus est ab eo quod est secundum naturam in id quod est supra naturam, in vi superioris naturæ, elevatio. In qua quidem definitione tangitur ejus genus, dum dicitur elevatio; causa efficiens, quia vi superioris naturæ, et duo termini motus, scilicet a quo, et in quem, cum dicitur ab eo quod est secundum naturam in id quod est supra naturam.

Sic ergo patet de raptu, sequitur de termino raptus, scilicet ad quem, cum dicitur : *usque in tertium cœlum*. Notandum est autem quod tertium cœlum tripliciter accipitur. Uno modo secundum ea quæ sunt infra animam; alio modo secundum ea quæ sunt in anima; tertio modo secundum ea quæ sunt supra animam. Infra animam sunt omnia corpora, ut dicit Augustinus, in lib. *De vera religione*. Et sic possumus accipere triplex cœlum corporeum, scilicet aereum, sidereum et empireum. Et hoc modo dicitur quod Apostolus erat raptus usque ad tertium cœlum, id est usque ad videndum ea quæ sunt in cœlo empyreo, non ut existeret ibi, quia sic sciret si fuisset sive in corpore, sive extra corpus. Vel secundum Damascenum, qui non ponit cœlum empyreum, possumus dicere quod

[1] Al. : « et cognitivam. » — [2] Al. omittitur « hic. »

tertium cœlum ad quod raptus est Apostolus, est supra octavam sphæram, ut scilicet evidenter videret ea quæ sunt supra totam naturam corporalem. Si autem accipiamus cœlum secundum ea quæ sunt in ipsa anima, sic cœlum debemus dicere aliquam altitudinem cognitionis quæ excedit naturalem cognitionem humanam. Est autem triplex visio : scilicet corporalis, per quam videmus et cognoscimus corpora; spiritualis, sive imaginaria [1], qua videmus similitudines corporum; et intellectualis, qua cognoscimus naturas rerum in seipsis. Nam proprie objectum intellectus est quod quid est. Hujusmodi autem visiones, si fiant secundum naturalem modum (puta si video aliquid sensibile, si imaginor aliquid prius visum, si intelligo per phantasmata) non possunt dici cœlum. Sed tunc quælibet istorum dicitur cœlum quando est supra naturalem facultatem humanæ cognitionis : puta, si aliquid vides oculis corporalibus supra facultatem naturæ, sic es raptus ad primum cœlum. Sicut Balthasar raptus est videns manum scribentis in pariete, ut dicitur Dan., v. Si vero eleveris per imaginationem vel per spiritum ad aliquid supernaturaliter cognoscendum, sic es raptus ad secundum cœlum. Sic raptus fuit Petrus, quando vidit linteum immissum de cœlo, ut dicitur Act., x. Sed si aliquis videret ipsa intelligibilia et naturas ipsorum non per sensibilia nec per phantasmata, sic esset raptus usque ad tertium cœlum.

Sed sciendum est quod rapi ad primum cœlum est alienari a sensibus corporalibus. Unde cum nullus possit abstrahi totaliter a sensibus corporeis, manifestum est quod nullus potest dici simpliciter raptus in primum cœlum, sed secundum quid, inquantum contingit aliquando aliquem sic esse intentum ad unum sensum quod abstrahitur ab actu aliorum. Rapi ad secundum cœlum est quando aliquis alienatur a sensu ad videndum quædam imaginabilia; unde tales semper consueverunt fieri in extasi; et ideo Act., x, quando Petrus vidit linteum, dicitur quod factus fuit in extasi. Paulus vero dicitur raptus ad tertium cœlum, quia sic fuit alienatus a sensibus, et sublimatus ab omnibus corporalibus, ut videret intelligibilia nuda et pura eo modo quo vident angeli et anima separata, et quod plus est, etiam ipsum Deum per essentiam, ut Augustinus expresse dicit, XII *Super Gen. ad litteram,* et in *Glossa,* et ad Paulinum, in lib. *De videndo Deum.* Nec etiam est probabile ut Moyses minister Veteris Testamenti ad Judæos viderit Deum, et minister Novi Testamenti ad gentes, et doctor gentium hoc dono fuerit privatus. Unde dicit ipse, supra, III, 9 : *Si ministratio damnationis fuit in gloria, multo magis abundat ministerium justitiæ in gloria.* De Moyse autem, quod viderit Deum per essentiam, patet, nam ipse a Domino petivit. Exod., XXXIII, 13 : *Ostende mihi faciem tuam.* Et licet tunc negatum fuerit sibi, non tamen dicitur quod Dominus finaliter negaverit ei. Unde dicit Augustinus, quod concessum fuit ei, per hoc quod dicitur Num., XII, 6 : *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. At vero non talis servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est. Palam enim, et non per enigmata vidit Deum.*

Sed numquid fieri potuisset Paulo, ut non raptus videret Deum? Dicendum quod non. Nam impossibile est quod Deus videatur in vita ista ab homine non alienato a sensibus, quia nulla imago, nullum phantasma est sufficiens medium ad Dei essentiam ostendendam; ideo oportet quod abstrahatur et alienetur a sensibus.

Tertio modo accipiendo cœlum secundum ea quæ sunt supra animam, et sic triplex cœlum est triplex hierarchia angelorum; et secundum hoc Apostolus raptus fuit usque ad tertium cœlum, id est ad hoc ut videret essentiam Dei ita clare sicut vident eum angeli superioris et primæ hierarchiæ, qui sic vident Deum quod immediate in ipso Deo recipiunt illuminationes, et cognoscunt divina mysteria, et sic vidit Paulus.

Si ergo sic vidit Dei essentiam sicut angeli superioris hierarchiæ, ergo bene videtur quod Apostolus fuerit beatus, et per consequens fuerit immortalis. Respondeo quod licet viderit Deum per essentiam, non tamen fuit beatus simpliciter, sed solum secundum quid.

Sciendum est autem quod visio Dei per essentiam fit per lumen aliquod, scilicet per lumen gloriæ, de quo dicitur in Ps. XXXI, 10 : *In lumine tuo videbimus lumen.* Sed

[1] Al. : « corporalia, sive imaginaria ; » item « corpora spiritualia, sive imaginaria. »

aliquod lumen communicatur alicui per modum passionis, alicui vero per modum formæ inhærentis; sicut lumen solis invenitur in carbunculo et in stellis ut forma inhærens, id est connaturalis effecta, sed in aere invenitur ut forma transiens et non permanens, quia transit abeunte sole. Similiter et lumen gloriæ dupliciter menti infunditur. Uno modo per modum formæ connaturalis factæ et permanentis, et sic facit mentem simpliciter beatam; et hoc modo infunditur beatis in patria, et ideo dicuntur comprehensores, et, ut ita dicam, visores. Alio modo contingit lumen gloriæ mentem humanam[1], sicut quædam passio transiens, et sic mens Pauli fuit in raptu lumine gloriæ, illustrata; unde etiam ipsum nomen raptus ostendit transeundo hoc esse factum; et ideo non fuit simpliciter glorificatus, nec habuit dotem gloriæ, cum illa claritas non fuerit effecta proprietas. Et propter hoc non fuit derivata ab anima in corpus, nec in hoc statu perpetuo permansit. Unde solum actum beati habuit in ipso raptu, sed non fuit beatus.

Sic per hoc patet quid Apostolus scivit in suo raptu, scilicet videntis conditionem, unionis tempus et visionis fastigium. Sequitur quid nescivit, scilicet utrum esset in corpore vel extra corpus, quod tamen dicit Deum scire; unde dicit : *sive in corpore sive extra corpus, nescio : Deus scit;* quod quidam intelligere voluerunt, ut raptus referatur ad corpus, dicentes Apostolum dixisse se nescire non quidem an anima esset conjuncta corpori in illo raptu, an non, sed an esset raptus secundum animam et corpus simul, ut simul corporaliter portaretur in cœlum, sicut Habacuc portatus fuit, Dan., ult., an secundum animam tantum esset in visionibus Dei, ut dicitur Ezech., VIII, 3 : *In visione adduxit me in terram Israel*[2]. Et iste fuit intellectus cujusdam Judæi, quem exprimit Hieronymus in *Prologo super Danielem,* ubi dicit : « Denique et Apostolum nostrum dicit non fuisse ausum affirmare se raptum in corpore, sed dixisse : *sive in corpore, sive extra corpus, nescio : Deus scit.* » Sed hunc intellectum Augustinus maxime improbat, XII *Super Genes. ad litteram,* quia non convenit cum aliis verbis Apostoli. Apostolus enim dicit se raptum usque in tertium cœlum; unde scivit pro certo illud fuisse verum cœlum. Scivit ergo an illud cœlum esset corporeum an incorporeum, id est res incorporea. Sed si fuit incorporeum, scivit quod corporaliter ibi rapi non potuit, quia in re incorporea non potest esse corpus. Si vero corporeum fuerat, scivit quod non fuit ibi anima sine corpore, quia anima conjuncta corpori non potest esse in loco ubi non est corpus, nisi cœlum corporeum[3] dicatur similitudo cœli corporei. Sed si sic, Apostolus non dixisset se scire quod esset raptus in tertium cœlum, id est in similitudinem cœli, quia pari ratione dicere potuisset quod fuisset raptus in corpore, id est in similitudine corporis. Dicendum est ergo, secundum Augustinum, quod divinam essentiam nullus in hac vita positus, et hac[4] mortali vita vivens, videre potest; unde dicit Dominus Exod., XXXIII, 20 : *Non videbit me homo et vivet,* id est, non videbit me homo nisi totaliter separetur a corpore, ita scilicet quod anima ejus non insit corpori ut forma, vel si inest ut forma, tamen mens ejus omnino in hujusmodi visione totaliter alienetur a sensibus. Et ideo dicendum est[5] quod Apostolus dicit se nescire, utrum scilicet in illa visione anima ejus fuerit totaliter separata a corpore, unde dicit : *sive extra corpus,* vel utrum anima ejus extiterit in corpore ut forma, tamen mens ejus fuerit a sensibus corporeis alienata; unde dicit : *sive in corpore.* Et hoc etiam alii concedunt.

LECTIO II.

Et scio hujusmodi hominem (sive in corpore, sive extra corpus, nescio : Deus scit) quoniam raptus est in paradisum, et audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Pro hujusmodi gloriabor : pro me autem nihil, nisi in infirmitatibus meis. Nam et si voluero gloriari, non ero insipiens : veritatem enim dicam. Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut aliquid audit ex me.

[1] Al. : « in mentem humanam. » — [2] Al. : *in Hierusalem.* — [3] Al. : « incorpoream. » — [4] Al. : « et in hac. » — [5] Al. omittitur « est. »

Posito primo raptu, ponitur consequenter secundus raptus, et duo facit. Primo, ponitur raptus; secundo, raptus excellentia, ibi: *Audivit arcana verba.* Sed notandum quod *Glossa* dicit istum raptum esse alium a primo. Et si bene consideretur, bis legitur aliquid de Apostolo, ad quod possunt isti duo raptus referri. Nam Act., IX, legitur de eo quod stetit tribus diebus non videns, et nihil manducans neque bibens, et ad hoc potest referri primus raptus, ut scilicet tunc fuerit raptus usque ad tertium cœlum. Sed Act., XXII, legitur quod factus est in templo in stupore mentis, et ad hoc refertur iste secundus raptus. Sed hoc non videtur verisimile, quia quando in stupore mentis factus fuit, missus jam fuerat in carcerem Apostolus, sed hanc Epistolam scripsit Apostolus diu ante; unde prius scripta fuit hæc Epistola quam Apostolus fuisset in stupore. Et ideo dicendum est quod differt iste raptus a primo quantum ad id in quod raptus est. Nam in primo raptus est in tertium cœlum, in secundo vero in paradisum Dei. Si vero aliquis tertium cœlum acciperet corporaliter, secundum primam acceptionem cœlorum superius positam, vel si fuerit visio imaginaria, posset similiter dicere paradisum corporalem, ut diceretur quod fuerit raptus in paradisum terrestrem. Sed hoc est contra intentionem Augustini, secundum quem dicimus quod fuit raptus in tertium cœlum, id est in visionem intelligibilium, secundnm quod in seipsis et in propriis naturis videntur, ut supra dictum est. Unde secundum hoc oportet non aliud [1] intelligere per cœlum et aliud per paradisum, sed unum et idem per utrumque, scilicet gloriam sanctorum, sed secundum aliud et aliud. Cœlum enim dicit altitudinem quamdam cum claritate, paradisus vero quamdam jucundam suavitatem. In sanctis autem beatis et angelis Deum videntibus sunt excellenter hæc duo, quia est in eis excellentissima claritas, qua Deum vident, et summa suavitas, qua Deo fruuntur. Et ideo dicuntur esse in cœlo quantum ad claritatem, et in paradiso quantum ad suavitatem. Isa., LXVI, 14 : *Videbitis, et gaudebitis.* Fuit ergo utrumque collatum Apostolo, ut scilicet sublimaretur ad illam altissimam claritatem cognitionis, et hoc significat cum dicit : *ad tertium cœlum;* et ut sentiret suavitatem divinæ dulcedinis, unde dicit : *in paradisum.* Psalm. XXX, 20 : *Magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine.* Apoc., II : *Vincenti dabo manna absconditum.* Et ista dulcedo est gaudium de divina fruitione, de qua Matth., XXV, 13, dicitur : *Intra in gaudium Domini tui.*

Sic ergo patet terminus raptus, quia *in paradisum,* id est in eam dulcedinem qua indeficienter reficiuntur illi qui sunt in cœlesti Hierusalem. Sequitur consequenter ipsius raptus excellentia, quia *audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui.* Et hoc potest dupliciter exponi : Uno modo ut ly *homini* construatur cum *licet,* et *loqui,* et sensus est : *audivit arcana verba,* id est, percepit intimam cognitionem de secreta Dei essentia, quasi per verba, quæ scilicet verba non est licitum ut homini dicantur. Alio modo ut ly *homini* construatur solum cum *non licet,* et tunc est sensus : *audivit verba,* quæ verba *nec licet homini loqui,* homini scilicet imperfecto. Sciendum autem quod, secundum Augustinum, Paulus est raptus ad videndum divinam essentiam [2], quæ quidem non potest videri per aliquam similitudinem creatam; unde manifestum est quod illud quod Paulus vidit de essentia divina, nulla lingua humana potest dici; alias Deus non esset incomprehensibilis. Et ideo secundum primam expositionem dicendum est : *audivit,* id est consideravit, *arcana verba,* id est magnificentiam divinitatis, quam nullus homo potest loqui. Dicit autem : *audivit,* pro vidit, quia illa consideratio fuit secundum interiorem actum animæ, in quo idem est auditus et visus, secundum quod dicitur Num., XII, 8 : *Ore ad os loquitur ei, et palam et non per ænigmata et figuram Dominum videt.* Dicitur autem illa consideratio visio, inquantum Deus videtur in hoc, et locutio, inquantum homo in ipsa instruitur de divinis. Et quia hujusmodi spiritualia non sunt pandenda simplicibus et imperfectis, sed perfectis, secundum quod dicitur I Corinth., II, 6 : *Sapientiam loquimur inter perfectos;* ideo secundo modo exponitur quod secreta quæ ibi audivit, non licet mihi loqui homini, id est imperfectis, sed spiritualibus, inter quos loquimur sapientiam. Proverb., XXV, 2 : *Gloria Dei est celare verbum,* id est, hoc ipsum quod necesse est celare magnalia Dei, pertinet ad

[1] Al. : « nos non aliud. » — [2] Al. : « divinam essentiam. »

gloriam Dei. Psalm. LXIX, 2, secundum translationem Hieronymi : « Tibi silet laus, Deus[1], » id est quod incomprehensibilis est verbis nostris.

Deinde cum dicit : *pro hujusmodi gloriabor,* ostendit quomodo se habet ad gloriam, et circa hoc tria facit. Primo, ostendit se non gloriari de hujusmodi revelationibus ; secundo, insinuat se habere aliquid præter illud, unde gloriari possit, ibi : *Nam et si voluero gloriari, non ero insipiens ;* tertio, assignat causam quare non gloriatur de omnibus, ibi : *Parco autem ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut aliquid audit ex me.* Circa primum sciendum est quod hoc quod dicit : *pro hujusmodi autem gloriabor, pro me autem nihil,* potest dupliciter legi. Uno modo ut Apostolus ostendat se esse ipsum pro quo gloriatur, ut scilicet ipse sit qui vidit has visiones ; alio modo, ut ostendat quod alius sit qui vidit has visiones. Sciendum est enim quod in homine duo possunt considerari, scilicet donum Dei et humana conditio. Si ergo aliquis gloriatur in aliquo dono Dei ut a Deo accepto, illa est bona gloria, quia sic in Domino gloriatur, ut dictum est supra, X. Sed si gloriatur de illo dono sicut a se habito, tunc mala est gloriatio hujusmodi. I Cor., IV, 7 : *Quid habes quod non accepisti ? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Dicit ergo Apostolus secundum hoc : *Pro hujusmodi,* scilicet visionibus et donis Dei mihi collatis, *gloriabor ; pro me autem non,* id est, non gloriabor inde quasi a me acceperim, quia a Deo habui. Sed si pro me oportet gloriari, nihil gloriabor *nisi in infirmitatibus meis,* id est, non habeo unde possim gloriari nisi de infirma conditione mea. Si autem exponatur ut ostendat alium esse qui vidit, etsi ipse sit, tunc est sensus, ut quasi loquatur de quodam alio, dicens : *Pro hujusmodi gloriabor,* id est, pro illo homine qui hoc vidit, et qui hæc dona recepit, gloriabor, *sed pro me,* quasi velim manifestare me esse talem, *nihil gloriabor, nisi in infirmitatibus meis,* id est de tribulationibus quas patior. Sed quia isti possent sibi dicere : O Apostole, non est mirum si non gloriaris, quia non habes unde glorieris ; ideo Apostolus ostendit quod etiam præter illas visiones habet aliquid unde possit gloriari, dicens : Licet pro hujusmodi homine glorior, et non pro me, tamen etiam bene pro me possum gloriari ; *nam si voluero gloriari,* vel pro hujusmodi tribulationibus, vel pro aliis mihi a Deo collatis, vel etiam pro infirmitatibus, *non ero insipiens,* id est, non insipienter agam. Et quare ? *Veritatem enim dicam* de aliis de quibus præter dictas visiones gloriari possum. Dicit autem : *Non ero insipiens,* quia gloriabatur de his quæ habebat ; quando enim gloriatur quis de his quæ non habet, stulte gloriatur ; Apoc., III, 17 : *Dicis quia dives sum et nullius egeo, et nescis quia tu es miser et miserabilis ;* et quia gloriabatur ex causa sufficienti, ut ex prædictis est manifestum.

Consequenter autem cum dicit : *Parco autem,* etc., ostendit rationem quare non gloriatur de omnibus, si potest gloriari ; quæ quidem ratio est, ut eis parcat ; unde dicit : *Parco autem ne quis me existimet supra id quod videt in me,* quasi dicat : Possem de pluribus aliis gloriari, sed *parco,* id est parce glorior, vel *parco* vobis commendando me, nolens esse onerosus vobis. Nam talia mihi Deus concessit, quæ si sciretis, reputaretis me multo majorem, et hæc sunt dona gratuita multa, quæ habebat Apostolus, ex quibus homines hujus mundi consueverunt plus commendare homines et majores eos reputare quam ex gratum facientibus. Et ideo dicit : Nolo ex gratuitis commendari ; et ideo *parco,* id est non glorior. Et quare ? *Ne quis existimet me commendare,* vel gloriari, *supra id quod videt in me, aut aliquid audit ex me.* Vel aliter. Homo dupliciter cognoscitur, per conversationem et doctrinam suam. Apostolus autem nolebat aliqua de se dicere, licet posset, quæ excedebant et vitam et doctrinam suam. Et ideo : *Parco autem, ne quis existimet me esse supra id quod videt,* de conversatione mea exteriori, *aut audit aliquid ex me,* id est ex doctrina prædicationis et exhortationis et instructionis meæ, quia forte crederent eum esse vel immortalem, vel angelum. Proverb., XI, 12 : *Vir prudens tacebit.* Ibid., XXIX, 11 : *Totum spiritum suum profert stultus ; sapiens differt, et reservat in posterum.* Vel dicit : *Parco autem,* etc., pro detractoribus, scilicet pseudo, qui dicebant eum gloriari ex elatione, et non ex causa, neque de his quæ in ipso

[1] Ubi Vulgata legit : *Te decet hymnus Deus in Sion,* apud Hieron. : « Tibi silentium laus. »

erant. Et ideo dicit : *Parco autem*, id est parce glorior, *ne quis* pseudo *existimet me* excedere elationis spiritu *supra id*, id est in aliquid, *quod videt in me, vel audit ex me*, id est supra posse meritorum. Psal. cxxx, 1 : *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei*. Eccli., III, 20 : *Quanto magnus es, humilia te in omnibus*.

LECTIO III.

Et ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus satanæ qui me colaphizet. Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet a me : et dixit mihi : sufficit tibi gratia mea : nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo. Cum enim infirmor, tunc potens sum.

Hic agit de remedio adhibito contra superbiam, et circa hoc tria facit : primo enim ponit remedium adhibitum ; secundo, manifestat suam orationem de remedio removendo ibi : *Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet a me ;* tertio, insinuat Domini responsionem assignantis rationem de adhibito remedio, ibi : *Et dixit mihi* Dominus : *Sufficit tibi gratia mea*. Circa primum sciendum est quod plerumque sapiens medicus procurat et permittit supervenire infirmo minorem morbum, ut majorem curet vel vitet, sicut ut curet spasimum, procurat febrem. Hoc evidenter in se beatus Apostolus a medico animarum Domino nostro Jesu Christo factum ostendit. Christus enim, velut medicus animarum summus, ad curandum graves animæ morbos, permittit plurimos electos suos et magnos in morbis corporum graviter affligi; et, quod plus est, ad curandum majora crimina, permittit incidere in minora, etiam mortalia. Inter omnia vero peccata gravius peccatum est superbia; nam, sicut caritas est radix et initium virtutum, sic superbia est radix et initium omnium vitiorum. Eccli., x, 15 : *Initium omnis peccati superbia*. Quod sic patet. Caritas enim ideo dicitur radix omnium virtutum, quia conjungit Deo, qui est ultimus finis; unde sicut finis est principium omnium operabilium, ita caritas est principium omnium virtutum. Superbia autem avertit a Deo; superbia enim est appetitus inordinatus propriæ [1] excellentiæ. Si enim aliquis appetit aliquam excellentiam sub Deo, si moderate quidem appetit et propter bonum, sustineri potest ; si si vero non debito ordine, potest quidem alia vitia incurrere, scilicet ambitionis, avaritiæ, seu inanis gloriæ et hujusmodi, tamen non est proprie superbia, nisi quando quis appetit excellentiam non ordinando illam ad Deum. Et ideo superbia proprie dicta separat a Deo, et est radix omnium vitiorum et pessimum omnium ; propter quod *Deus resistit superbis*, ut dicitur Jacob., IV. Quia ergo in bonis est maxime materia hujus vitii, scilicet superbiæ, quia ejus materia est bonum, permittit aliquando electos suos impediri ex aliqua sui parte, ut per infirmitatem vel per aliquem defectum, et aliquando etiam per peccatum mortale, ab hujusmodi bono, ut sic ex hac parte humilientur, quod ex illa non superbiant, et homo sic humiliatus recognoscat se suis viribus stare non posse. Unde dicitur Rom., VIII, 28 : *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum ;* non quidem ex eorum peccato, sed ex ordinatione Dei. Quia igitur Apostolus magnam habebat superbiendi materiam et quantum ad spiritualem electionem, qua a Domino electus est ; Act., IX, 15 : *Vas electionis est mihi iste :* et quantum ad secretorum Dei cognitionem, quia hic dicit se raptum in tertium cœlum, et in paradisum, ubi audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui ; et quantum ad malorum perpessionem, quia supra, XI, 23 : *In carceribus plurimis, in infirmitatibus ... ter virgis cæsus sum*, etc.; et quantum ad virginalem integritatem, quia *volo omnes esse sicut et ego*, I Corinth., VII, 7 ; et quantum ad bonorum operationem, quia supra, I Corinth., XV, 10 : *Plus omnibus laboravi*, et specialiter quantum ad maximam scientiam qua emicuit, quæ specialiter inflat ; ideo Dominus adhibuit ei remedium, ne in superbiam extolleretur, et hoc est quod dicit : *Et ne magnitudo revelationis* mihi factæ *extollat me* in superbiam. Eccli.,

[1] Al. : « propriæ. »

VI, 2 : *Non te extollas in cogitatione animæ tuæ velut taurus, ne forte elidatur virtus tua per stultitiam.* Psalm. LXXXVII, 16 : *Exaltatus autem, humiliatus sum et conturbatus.* Et dicit, ut ostendat sibi factas fore revelationes prædictas : *Datus est mihi,* id est ad meam utilitatem et humiliationem. Job, XXX, 22 : *Elevasti me, et quasi super ventum ponens elisisti me valide. Datus est,* inquam, *mihi stimulus,* crucians corpus meum per infirmitatem corporis, ut anima sanetur, quia ad litteram dicitur quod fuit vehementer afflictus dolore iliaco. Vel *stimulus carnis meæ,* id est concupiscentiæ surgentis ex carne mea, a qua multum infestabatur. Rom., VII, 19 : *Non enim quod volo bonum, hoc facio; sed quod nolo malum, hoc ago. Igitur ego ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati.* Unde Augustinus dicit quod inerant ei motus concupiscentiæ, quos tamen divina gratia refrenabat. Iste, inquam stimulus est *angelus satanæ,* id est angelus malignus. Est autem angelus a Deo missus, seu permissus, sed satanæ, quia satanæ intentio est ut subvertat; Dei vero, ut humiliet, et probatum reddat. Timeat peccator, si Apostolus et vas electionis securus non erat.

De ratione[1] autem hujus stimuli removendi, sollicitus erat Apostolus ; unde propter hoc orabat, et hoc est quod subdit : *Propter quod ter Dominum rogavi ut discederet a me.* Ubi sciendum est quod infirmus nesciens processum medici a ponentis mordax emplastrum, rogat medicum ut removeat; quod tamen sciens medicus causam quare faciat, scilicet propter sanitatem, non exaudit eum, quantum ad voluntatem petentis, magis curans de ejus utilitate. Sic Apostolus sentiens stimulum sibi gravem esse, ad singularis medici confugit auxilium, ut eum removeat. Ter enim expresse et devote rogavit ut Deus tolleret ab eo, scilicet stimulum. II Paralip., XX, 12 : *Cum ignoremus quad agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te.* Forte pluries hoc petiit, sed expresse et instanter ter eum petiit; vel ter, id est multoties; ternarius enim est numerus perfectus. Et vere ipse rogandus est quia ipse *vulnerat et medetur.* Job, V, 18; et Luc., XXII, 46 : *Orate ne intretis in tentationem.*

Sequitur responsio Domini : *Et dixit mihi* Dominus : *Sufficit tibi gratia mea.* Ubi duo facit. Primo, ponit Domini responsionem; secundo, responsionis rationem assignat, ibi : *Nam virtus in infirmitate perficitur.* Dicit ergo : Ego rogavi; sed Dominus dixit mihi : *Sufficit tibi gratia mea,* quasi dicat : Non est tibi necessarium quod infirmitas corporis recedat a te, quia non est periculosa, quia non duceris ad impatientiam, cum gratia mea confortet te, nec infirmitas concupiscentiæ, quia non protrahet te ad peccatum, quia gratia mea proteget te. Rom., III, 24 : *Justificati gratis per gratiam ipsius.* Et vere sufficit gratia Dei ad mala vitanda, ad bona facienda, et ad vitam consequendam æternam. I Corinth., XV, 10 : *Gratia Dei sum id quod sum.* Rom., VI, 23 : *Gratia Dei vita æterna.*

Sed contra. Joan., XV, 16 : *Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Aut ergo Paulus discrete petiit, et tunc debuit exaudiri; aut indiscrete, et tunc peccavit.

Respondeo : dicendum est quod de una et eadem re potest homo dupliciter loqui : uno modo secundum se, et naturam illius rei; alio modo secundum ordinem ad aliud. Et sic contingit quod illud quod est malum secundum se et vitandum, secundum ordinem ad aliud est appetendum; sicut potio inquantum secundum se est amara, est vitanda, tamen qui considerat eam secundum ordinem ad sanitatem, appetit eam. Ergo et stimulus carnis secundum se est vitandus ut affligens; inquantum vero est via ad virtutem et exercitium virtutis, est appetendus. Apostolus autem, quia nondum revelatum ei erat illud secretum divinæ providentiæ, ut ad utilitatem suam cederet[2], considerabat sibi malum quantum in se est : et ideo petierat suam amotionem, nec in eo peccavit. Sed Deus, qui ordinaverat hoc ad bonum humilitatis suæ, non exaudivit eum quantum ad ejus voluntatem; quod tamen sciens postmodum Apostolus gloriabatur cum diceret infra : *Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi.* Et licet non exaudierit eum quantum ad voluntatem, exaudivit tamen eum, et exaudit sanctos suos quantum ad ejus utilitatem. Unde dicit Hieronymus in *Epistola ad Paulinum* :

[1] Al. : « de remotione. » — [2] Al. : « crederet. »

« Bonus Dominus, qui sæpe non tribuit quod volumus, ut tribuat quod mallemus. »

Rationem autem suæ responsionis subdit consequenter cum dicit : *Nam virtus in infirmitate perficitur*. Mirus modus loquendi. *Virtus in infirmitate perficitur*. Ignis in aqua crescit. Intelligi vero potest hoc quod dicitur : *virtus perficitur in infirmitate*, dupliciter, scilicet materialiter et occasionaliter. Si accipiatur materialiter, tunc est sensus : *Virtus in infirmitate perficitur*, id est infirmitas est materia exercendæ virtutis ; et primo humilitatis, ut supra dictum est ; secundo, patientiæ ; Jac., I, 3 : *Tribulatio patientiam operatur ;* tertio, temperantiæ ; quia ex infirmitate debilitatur fames, et temperatus efficitur quis. Si vero accipiatur occasionaliter, tunc *virtus in infirmitate perficitur*, id est, occasio est[1] perveniendi ad perfectam virtutem, quia homo sciens se infirmum, magis sollicitatur ad resistendum, et ex hoc quod magis resistit et pugnat, efficitur exercitatior, et per consequens fortior ; et ideo in Levit. legitur, et Judic., III, quod Dominus noluit destruere omnes habitatores terræ, sed aliquos reservavit, ut scilicet filii Israel exercitarentur pugnando cum eis. Sic etiam Scipio nolebat destructionem civitatis Carthaginensis, ut scilicet dum Romani haberent hostes exterius, non sentirent hostes interiores, contra quos durius bellum est, quam contra exteriores, ut ipse dicebat.

Consequenter ponit Apostolus effectum hujus responsionis dominicæ, dicens : *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi*. Ponit autem duplicem effectum. Unus est gloriationis ; unde dicit : Quia virtus mea perficitur in infirmitatibus, *igitur libenter gloriabor in infirmitatibus meis*, id est mihi ad utilitatem meam datis ; et hoc quia magis conjungitur Christo. *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi*, Galat., ult., 14. Eccli., x, 34 : *Qui in paupertate gloriatur : quanto magis in substantia ?* Et ratio quod libenter gloriabor, est *ut habitet in me virtus Christi*, ut scilicet per infirmitates inhabitet et consummetur in me gratia Christi ; Isa., XL, 29 : *Qui dat lapso virtutem, et his qui non sunt fortitudinem et robur multiplicat*. Alius effectus est gaudii ; unde dicit : *Propter quod complaceo mihi in infirmitatibus meis*, et circa hoc duo facit. Primo, ponit hujusmodi effectum ; secundo, hujus effectus rationem assignat, ibi : *Cum enim infirmor, tunc potens sum*. Ponit autem effectum gaudii, et materiam gaudii. Dicit ergo : Propter quod, quia virtus Christi habitat in me in tribulationibus omnibus, ideo *complaceo mihi*, id est, multum delector et gaudeo dictis infirmitatibus meis. Jacob., I, 2 : *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis*. Defectus autem in quibus propter gratiam Christi abundanter delectatur, enumerat ; et primo illos qui sunt a causa interiori, et hujusmodi sunt infirmitates ; et ideo dicit : *in infirmitatibus*. Psalm. XV, 4 ; *Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt*, scilicet ad gratiam. Secundo, illos qui sunt a causa exteriori, et hos quidem quantum ad verbum, cum dicit : *in contumeliis*, scilicet mihi illatis ; Act., V, 41 : *Ibant apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati ;* et quantum ad factum ; et hoc vel quantum ad defectum bonorum, cum dicit ; *in necessitatibus*, id est in penuriis necessariorum, et in paupertate qua premebatur ; et hoc modo accipitur necessitas, cum dicitur Rom., XII, 13 : *Necessitatibus sanctorum communicantes ;* vel quantum ad experimentum malorum illatorum, et hoc quantum ad exteriora ; Matth., V, 10 : *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam ;* cum dicit : *in persecutionibus*, scilicet corporis, quas de loco ad locum et ubique experimur[1] ; et quantum ad interiora, dicens : *in angustiis*, id est in anxietatibus animi. Dan., XIII, 22 : *Angustiæ sunt mihi undique*. Sed materia omnium horum quæ faciunt ad gaudium est, quia *pro Christo*, quasi dicat : Ideo complaceo, quia propter Christum patior. I Petr., IV, 15 : *Nemo vestrum patiatur quasi homicida vel fur*. Et hujus gaudii rationem assignat, dicens : *Cum enim infirmor, tunc potens sum*, quasi dicat : Merito complaceo mihi in illis, *quia quando infirmor, tunc potens sum*, id est quando ex his quæ in me sunt, vel ex persecutione aliorum, incido in aliquod prædictorum, adhibetur mihi auxilium divinum, per quod confirmor. Psalm. XCIII, 19 : *Consolationes tuæ lætificaverunt animam meam*. Joel, III, 10 : *Infirmus dicat, quia ego*

[1] Al. omittitur « est. »

fortis sum. Supra, IV, 16 : *Licet is qui foris est, noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est, renovatur de die in diem.* Exod., I, legitur quod quanto plus premebantur filii Israel, tanto plus multiplicabantur.

LECTIO IV.

Factus sum insipiens, vos me coegistis. Ego enim a vobis debui commendari : nihil enim minus feci ab his qui sunt supra modum Apostoli. Tametsi nihil sum, signa tamen apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, in signis et prodigiis et virtutibus. Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis, nisi quod ipse non gravavi vos ? Donate mihi hanc injuriam.

Posita commendatione sua, consequenter Apostolus excusat se de his quæ dixit, ostendens se coactum hæc dixisse quæ ad gloriam suam pertinent, et circa hoc duo facit. Primo, imponit Corinthiis causam ejusmodi gloriationis; secundo, exponit et manifestat hanc causam, ibi : *Ego enim debui a vobis commendari.* Dicit ergo : Confiteor quod in his omnibus commendationibus meis *factus sum insipiens,* id est videtur vobis quod opus insipientis fecerim; sed hoc non ex me, nec sponte, imo coactus feci, et vestra culpa fuit, quia *vos me coegistis,* id est, dedistis mihi occasionem. Frequenter enim subditi cogunt prælatos aliqua facere quæ insipienter facta esse judicari possunt, sed tamen pro loco, et tempore sapienter facta sunt. Hoc autem quod dixerat in communi, scilicet quod ipsi fuerunt causa suæ commendationis, exponit consequenter, cum dicit : *Ego enim debui a vobis commendari.* Ubi dicit quod ipsi fuerunt causa suæ commendationis, primo omittendo bona quæ facere debuissent, in quo exaggerat eorum ingratitudinem; secundo committendo mala, in quo detestatur eorum malitiam, ibi : *Timeo enim ne forte cum venero, non quales volo inveniam vos.* Circa primum duo facit. Primo, commemorat quid facere debuissent, ostendens causam, ibi : *Nihil enim minus feci ab iis qui sunt supra modum Apostoli;* secundo removet ipsorum excusationem, ibi : *Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis?* Dicit ergo : Vere vos me coegistis, quia vos debuissetis facere illud quod ego feci; unde dicit : *Ego debui commendari a vobis,* quod non fecistis quando necesse erat, scilicet quando pseudo vilipendendo me et præferendo se, reddebant vilem doctrinam et Evangelium Christi a me prædicatum. Unde quia vos non commendastis me, ne deperiret fides Christi in vobis, prorupi in commendationem propriam.

Sed contra. Supra, III, 1, dicit : *Numquid egemus commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis?* Quare ergo voluit commendari ab istis? Respondeo : Dicendum est quod Apostolus propter se non egebat commendationibus, sed propter alios, ut scilicet dum commendaretur, doctrina sua esset in majori auctoritate, et pseudo confutarentur.

Sed quia possent isti dicere : Ideo non commendavimus te, quia non est in te aliquid commendatione dignum : propter hoc Apostolus probat eis quod bene poterant eum commendare, cum dicit : *Nihil enim minus feci ab iis qui sunt supra modum Apostoli,* ostendens esse in se multa commendatione digna; et primo, quantum ad præterita bona quæ fecit; secundo, quantum ad futura quæ facere intendit, ibi : *Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos.* Ostendit autem præterita commendabilia quæ fecit : primo, in generali quantum ad omnes Ecclesias; secundo, in speciali quantum ad ea quæ egit apud eos, ibi : *Tametsi nihil sum;* tertio, excludit objectionem, ibi : *Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis?* Dicit ergo : Merito debui commendari a vobis, quia multa sunt in me commendatione digna; nam *nihil minus feci ab iis,* scilicet Petro, et Jacobo, et Joanne *qui sunt supra modum apostoli,* id est, qui videntur a quibusdam digniores apostoli quam ego sum. Pseudo enim dicebant quod erant docti a Petro et Joanne, qui fuerunt docti a Christo; et quod Petrus et Joannes servabant legalia; unde et ipsi debebant servare. Sed quia nihil minus feci ab eis, nec quantum ad prædicationem, nec quantum ad conversionem fidelium, ostensiones miraculorum et perpessionem laborum, imo plus, quia, ut supra, XI, *plus omnibus laboravi :* I Corinth., XV, 10 : *Abundantius omnibus illis laboravi;* ideo magis sum commendandus. Vel illi [1] dicuntur *supra modum*

[1] Al. omittitur « illi. »

Apostoli, scilicet Petrus, Joannes et Jacobus, quia fuerunt primo conversi ad Christum. I Corinth., xv, 8 : *Novissime autem visus est et mihi tanquam omnium abortivo.* Si secundum hoc accipiatur, nihil tamen minus fecit eis, quia in modico tempore, et postquam conversus fuit, plus laboravit. Sed esto quod nihil fecerim quantum ad Ecclesias alias [1], per quod possem commendari, multa tamen specialia egi apud vos, de quibus potuissetis me commendare; et ideo dicit : *Tametsi nihil sum,* id est, dato quod nihil fecerim in comparatione ad eos, tamen effectus meæ virtutis manifeste apparent in vobis; et primo quantum ad prædicationem nostram, qua conversi estis ad fidem, et sum Apostolus vester; et ideo dicit : *Signa apostolatus mei,* id est meæ prædicationis, *facta sunt super vos,* a Deo, inquantum credentes, conversi estis. I Corinth., ix, 2 : *Signaculum apostolatus mei vos estis.* Ibid., iv, 15 : *In Christo Jesu per Evangelium ego vos genui.* Secundo, per conversationem per quam confirmatur fides, quia quando vita concordat doctrinæ, majoris auctoritatis est doctrina, et virtus prædicatoris magis apparet per patientiam. Prov., xix, 11 : *Doctrina viri per patientiam noscitur.* Et ideo dicit; *in omni patientia.* Tertio, quantum ad operationem miraculorum; et ideo dicit : *in signis et prodigiis et virtutibus.* Marc., ult., 20 : *Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante et sermonen confirmante sequentibus signis.* Et hæc tria distinguuntur, quia virtus est commune ad omnia miracula; nam virtus est ultimum de potentia; et ideo aliquid dicitur virtuosum, quia ex magna virtute. Quia ergo miracula fiunt ex magna virtute, scilicet divina, ideo dicuntur virtutes. Signum vero refertur ad minus miraculum, prodigium autem ad maximum. Vel dicit signa quantum ad miracula facta de præsenti, prodigia quantum ad miracula de futuris. Vel signa et prodigia dicit miracula quæ fiunt contra naturam, sicut illuminatio cæci, suscitatio mortui, etc.; virtutes vero dicit, quæ sunt secundum naturam, sed non eo modo quo natura facit, sicut quod ad impositionem manus statim sanentur infirmi, quod etiam natura facit, sed successive. Vel virtutes dicit virtutes mentis, sicut est castitas et hujusmodi.

Consequenter excludit objectionem, cum dicit : *Quid enim est quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis?* Possent enim Corinthii respondere ad prædicta, et dicere : Verum est quod multa bona fecisti, et magna, et tamen alii fecerunt plura et majora quam tu; et ideo apud eos et in eorum comparatione nolumus te commendare. Et ideo hoc excludit, ostendens quod nihil minus fecit quam illi, sed plus; et ideo dicit : *Quid est enim quod minus habuistis* a me *præ cæteris Ecclesiis?* id est quam aliæ Ecclesiæ Christi habuerunt per illos, quantum ad spiritualia? quasi dicat nihil, quia ipsi prædicaverunt fidem, et Apostolus prædicavit; illi ostenderunt signa et virtutes, et Apostolus similiter. Et non solum non minus habuistis, sed plus, quia alii apostoli vivebant de sumptibus illorum quibus prædicabant, sed Apostolus non, quia nihil accepit a Corinthiis; et ideo dicit : *Nisi quod ego ipse non gravavi vos,* accipiendo vestra, quasi dicat : Nihil habuistis minus, nisi hoc forte reputetis minus, quia nihil accepi a vobis, quod tamen plus est. Act., xx, 34 : *Ad ea quæ mihi opus erant, et his qui mecum sunt, necessaria ministraverunt manus istæ.* II Thessal., iii, 8 : *Nocte ac die laborantes, ne quem vestrum gravaremus.* Isa., xxxiii, 20 : *Qui excutit manus suas ab omni munere.* Quod si hoc ipsum reputatis injuriam, scilicet quod nolui vestra recipere (quod feci) quia non dilexi vos, et videtur vobis quod male fecerim, parcatis mihi; et ideo dicit ironice loquendo : *Donate,* id est parcite, *mihi hanc injuriam.* Hoc modo accipitur donare Ephes., iv, 32 : *Donantes invicem, sicut et Christus vobis donavit.*

LECTIO V.

Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos, et non ero gravis vobis. Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis. Ego autem libentissime impendam, et superimpendar ego ipse pro animabus vestris, licet plus vos diligens, minus diligar. Sed esto. Ego vos non gravavi; sed cum essem astutus, dolo vos cepi. Numquid per aliquem eorum quos misi ad vos, circumveni vos? Rogavi Titum, et misi cum illo fratrem. Numquid Titus

[1] Al. deest « alias. »

vos circumvenit? Nonne eodem spiritu ambulavimus, nonne eisdem vestigiis? Olim putatis quod excusemus nos apud vos. Coram Deo in Christo loquimur : omnia enim, carissimi, propter ædificationem vestram.

Hic ostendit se esse commendabilem quantum ad bona futura quæ facere intendit, et tria facit. Primo, ostendit suum propositum de futuro bono quod intendit; secundo, propositi hujus rationem assignat, ibi : *Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos;* tertio ad rationem similitudinem adhibet, ibi: *Nec debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis.* Sciendum est circa primum quod aliquando contingit quod ideo aliqui non accipiunt uno tempore, ut reservent se ad aliud tempus, in quo possint et plus recipere, et audacius. Ne ergo isti simile crederent de Apostolo, ut ideo noluisset prima vice recipere ab eis, ut postmodum reciperet plus, dicit quod non solum hoc fecit olim, sed etiam paratus est facere in futurum; unde dicit : *Ecce jam tertio,* id est tertia vice, *paratus sum venire ad vos, et non ero vobis gravis,* quasi dicat : Nec etiam tunc gravabo vos accipiendo vestra. Supra, x, 9 : *In omnibus sine onere me servavi et servabo.* Job, xxvii, 6 : *Justificationem quam cœpi tenere, non deseram.* Dicit autem : *tertio paratus sum venire,* et non dicit : Tertio venio, quia bene ter paratus fuit ire ad eos, sed tamen non ivit nisi bis. Paratus enim fuit ire prima vice, et tunc ivit, et conversi sunt. Secunda vice fuit paratus, et fuit impeditus propter peccatum eorum, et tunc non ivit, de quo excusat se in principio hujus Epistolæ. Modo est paratus ire tertio, et ivit. Unde bis ivit, et ter fuit paratus ire.

Rationem autem hujus boni propositi subdit dicens : *Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos.* Quæ talis est. Constat quod artifex disponit opus suum secundum finem quem intendit; prædicatores autem in prædicando, aliqui intendunt quæstum et bona temporalia, et ideo totam prædicationem ad hoc ordinant et disponunt; aliqui vero intendunt salutem animarum, et ideo hoc modo disponunt prædicationem suam, secundum quod vident expedire saluti illorum quibus prædicant. Quia ergo Apostolus intendebat in prædicatione sua salutem Corinthiorum, et videbat quod non expediebat quod reciperet ab eis sumptus, tum ut confutaret pseudo, tum etiam quia avari erant; ideo noluit accipere sumptus. Et ideo hujus rationem assignat, dicens : Ideo non gravabo vos, sumptus accipiendo, *quia non quæro quæ vestra sunt* in prædicatione mea, *sed vos* et vestram salutem procurare intendo. Philip., iv, 17 : *Non quæro datum, sed fructum.* Et ideo Dominus dixit apostolis (Matth., iv, 19) : *Faciam vos fieri piscatores hominum,* non pecuniæ. Hoc etiam figuratur Gen., xlvii, ubi legitur quod Joseph emit Ægyptios in servitutem regis; quia bonus prædicator debet ad hoc studere ut infideles convertat ad servitium Christi.

Sed hujusmodi rationi adaptat similitudinem, cum dicit : *Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis;* et primo ponit similitudinem; secundo adaptat eam, ibi : *Ego autem libentissime impendam, et superimpendar ego ipse pro animabus vestris;* tertio, arguit eorum ingratitudinem, ibi : *Licet plus vos diligens minus diligar.* Dicit ergo : Quod autem non quæram vestra, patet per simile. Videmus enim quod parentes carnales debent thesaurizare filiis carnalibus, quia *filii non debent thesaurizare parentibus, sed parentes filiis.* Cum ergo ego sim pater vester spiritualis, et vos sitis filii mei; nolo quod vos thesaurizetis mihi, sed ego vobis.

Sed hic est quæstio de patribus carnalibus, nam Exod., xx, 12, dicitur : *Honora patrem tuum et matrem tuam :* in quo etiam præcipitur nobis quod ministremus eis necessaria. Ergo filii tenentur thesaurizare parentibus.

Respondeo. Dicendum est quod ex præcepto tenentur filii ministrare et subvenire parentibus in necessariis, non autem congregare et thesaurizare eis. Nam thesaurizatio, et congregatio fit in posterum. Sed nos videmus quod secundum naturam filii succedunt parentibus, et non e converso, nisi in aliquo tristi eventu; et ideo naturaliter amor parentum est ad hoc ut congregent filiis. Et hoc modo loquitur Apostolus. Exod. autem, xx, loquitur Dominus de subventione in necessariis.

Item quæstio oritur de hoc quod dicit : *Non enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis*[1]. Ergo cum prælati sint parentes nostri spirituales, videtur quod

[1] Al. : *parentes filiis,* etc.

male fecerint principes et alii, dando divitias prælatis.

Responsio. Dicendum est quod non dederunt prælatis propter se, sed propter pauperes. Et ideo non dederunt eis, sed pauperibus. Et hoc Dominus monet Matth., IV, 20: *Thesaurizate vobis thesauros in cœlis, ubi neque ærugo neque tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt neque furantur.* Prælatis autem dantur tanquam pauperum dispensatoribus.

Consequenter positam similitudinem adaptat. In similitudine autem duo proposuit. Unum est quod filii non debent thesaurizare parentibus, et hoc jam patet, et aliud est quod parentes debent thesaurizare filiis et dare, et quantum ad hoc dicit: Quia ergo ego sum pater vester, ideo paratus sum dare vobis; et hoc est quod dicit: *Ego libentissime impendam* vobis bona, non solum bona[1] spiritualia prædicando et exempla monstrando, sed etiam temporalia, quod et faciebat, inquantum prædicabat et serviebat eis cum sumptibus aliarum Ecclesiarum. Hæc tria ministrare debet quilibet prælatus suis subditis; unde Dominus dixit ter Petro, Joan., XXI: *Pasce oves meas,* id est, pasce verbo, pasce exemplo, pasce temporali subsidio. Et non solum ista impendam vobis, sed paratus sum mori pro salute animarum vestrarum; unde dicit: *Et superimpendar pro animabus vestris.* Joan., XV, 13: *Majorem caritatem nemo habet ut animam suam ponat quis pro amicis suis.* Joan., III, 16: *Si Christus animam suam pro nobis posuit, et vos debetis pro fratribus animas ponere.* Joan., X, 11: *Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis.*

Ingratitudinem istorum increpat consequenter dicens: *Licet plus vos diligens minus diligar!* quasi dicat: Libenter impendar pro vobis, licet sitis ingrati, quia *licet plus vos diligens, minus diligor,* et hæc comparatio potest exponi dupliciter. Uno modo sic: *Licet plus diligam vos* quam pseudo, tamen *minus diligor,* scilicet a vobis, quam diligantur pseudo; quos plus diligitis quam me. Et sic patet quod ego plus vos diligo quam illi, quia ego quæro salutem vestram tantum, illi vero bona vestra solum. Alio modo sic: *Licet plus diligam,* scilicet vos quam alias Ecclesias, tamen *minus diligor* a vobis quam ab aliis Ecclesiis. Phil., I, 8: *Testis est mihi Deus quomodo cupiam omnes vos in visceribus Jesu Christi.* Et quod plus dilexerit Corinthienses quam alias Ecclesias, patet, quia plus pro eis laboravit. Illud autem in quo plus laboramus, magis consuevimus diligere.

Consequenter cum dicit: *Esto, ego vos non gravavi; sed cum essem astutus, dolo vos cepi,* removet suspicionem; et primo, ponit suspicionem ipsam; secundo, excludit eam, ibi: *Numquid per aliquem eorum quos misi ad vos, circumveni vos?* tertio, rationem exclusionis assignat, ibi: *Olim putatis quod excusemus nos apud vos.* Posset autem esse istorum suspicio talis, quod ideo ipse ab eis per seipsum non acceperit, ut per alios dolose ab eis plus accipiat. Et ideo dicit, hoc ponens: *esto,* id est dato et concesso quod ego in persona mea et eorum qui mecum sunt, aliquid accipiendo non gravavi vos; *sed* sicut credidistis, *cum essem astutus, dolo vos cepi,* id est per alios detraxi vobis bona vestra plurima. Sed hoc est falsum, quia nihil ex dolo feci. I Thessal., II, 9: *Exhortatio nostra non de errore neque de immunditia, neque in dolo.* Nam ipse erat vere Israelita, in quo dolus non fuit: Joan., I. Hanc ergo suspicionem excludit consequenter cum dicit: *Numquid per aliquem eorum quos misi ad vos, circumveni vos?* et primo, in generali; secundo, in speciali. In generali sic. Si per alios voluissem surripere vestra, misissem aliquos qui hoc procurarent apud vos. *Sed numquid per aliquem quem misi ad vos, circumveni vos?* extorquendo per eos vestra, quasi dicat, non. Supra, VII, 2: *Neminem circumvenimus.* I Thessal., IV, 6: *Ne quis circumveniat in negotio fratrem suum.* In speciali vero excludit suspicionem prædictam, cum dicit: *Rogavi Titum, et misi cum illo fratrem,* quasi dicat: Nullus eorum in speciali quem misi ad vos, circumvenit vos. Titum enim cum precibus misi ad vos, et hoc est quod dicit: *Rogavi Titum, et misi cum illo fratrem.* De isto habetur supra, VIII, 18, quod[2] misit etiam cum illo fratrem, scilicet Barnabam vel Lucam: *Misimus cum illo,* scilicet Tito, *fratrem,* scilicet alterum dictorum, *cujus laus est in Evangelio.* Sed *numquid Titus circumvenit vos?* quasi dicat, non. Supra, VIII, 16: *Gratias ago Deo meo, qui dedit eamdem sollicitudinem pro vobis in corde Titi.* Et

[1] Al. omittitur « non solum bona. » — [2] Al. deest « quod. »

quod Titus non circumvenerit eos, probat per conformitatem Titi ad seipsum Apostolum [1], et ponit duplicem conformitatem, scilicet cordis; et ideo dicit : *Nonne eodem spiritu ambulavimus?* id est, eamdem voluntatem habemus; vel eodem spiritu instigamur ad bene et recte agendum. Supra, IV, 13 : *Habentes autem eumdem spiritum fidei ..... et nos credimus.* Item conformitatem operis; et ideo dicit : *Nonne eisdem vestigiis,* id est operibus, intendimus? scilicet vestigiis Christi; nam ego sequor vestigia Christi. Job, XIII, 11 : *Vestigia ejus* (scilicet Christi) *secutus est pes meus : viam ejus custodivi, et non declinavi ex ea.* I Petr., II, 21 : *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.* Et Titus sequitur vestigia mea. I Corinth., XI, 1 : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* Et sic patet quod si conformis est mihi in voluntate et opere, et ego non circumveni vos, nec intendo circumvenire. Quod autem nec ipse circumvenerit vos, patet per illud Matth., VII, 16 : *A fructibus eorum cognoscetis eos.*

Rationem autem exclusionis subdit dicens : *Olim,* seu *rursus* [2], *putatis quod excusemus nos apud vos;* et primo ponit eorum opinionem; secundo, excludit eam. Opinio autem istorum erat quod Apostolus, quasi reus et culpabilis, omnia verba istius Epistolæ diceret ad excusationem suam; et quod non essent vera, sed ad excusandum tantum inventa; et ideo ponens hanc opinionem ipsorum, dicit : *Vos putatis olim,* id est a principio hujus Epistolæ, *quod excusemus nos apud vos,* id est, quod hæc verba non sint vera, sed sint ad excusandum conficta. Hoc autem excludit sic. Qui enim sic excusat se, duo habet. Unum est quod non utitur verbis veris, sed confictis; aliud est quia non vult pati detrimentum famæ suæ et gloriæ; unde specialiter propter dispendium famæ, aliqui excusant se. Sed neutrum istorum est in nobis. Non ergo vera est opinio vestra. Quod autem neutrum istorum sit in nobis, patet; non enim dicimus verba falsa, quod probo primo per testimonium Dei, quia *coram Deo loquimur,* quasi dicat : Teste Deo, hoc in veritate dico. Job, XVI, 20 : *Ecce in cœlo testis meus, et conscius meus in excelsis.* Secundo, per testimonium Christi, quia *in Christo loquimur,* id est per Christum in quo nulla est falsitas. Supra, II, 17 : *Ex sinceritate, sicut ex Deo ..... in Christo loquimur.* Item non quærimus gloriam nostram, nec timemus infamiam, quia *omnia* quæ dixi et de revelationibus et de tribulationibus, facio, seu dico, *propter vestram ædificationem,* ut scilicet permaneatis in virtute, et expellatis pseudo. Rom., XIV, 19 : *Quæ ædificationis sunt, invicem custodiamus.* I Corinth., XIV, 26 : *Omnia ad ædificationem fiant.* Joan., XII, 30 : *Non propter me hæc vox venit, sed propter vos.*

LECTIO VI.

Timeo enim ne forte cum venero, non quales volo inveniam vos; et ego inveniar a vobis, qualem non vultis : ne forte contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, inflationes, seditiones sint inter vos : ne iterum cum venero, humiliet me Deus apud vos; et lugeam multos ex his qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super immunditia et fornicatione et impudicitia quam gesserunt.

Posita una causa commendationis, quæ provenit ex omissione Corinthiorum, quantum ad ea bona [3] quæ facere debuissent, in qua detestatur eorum ingratitudinem; hic consequenter ponit aliam causam, quæ provenit ex eorum commissione, quantum ad mala quæ debuissent vitare, in qua exaggerat eorum malitiam, et circa hoc duo facit. Primo, ponit eorum culpam in generali; secundo, explanat eam in speciali, ibi : *Ne forte contentiones, æmulationes, animositates ..... sint inter vos.* Dicit ergo : Non solum laudavi me propter hoc quod vos omisistis me laudare, sed etiam propter periculum vestrum, quod est in hoc quod vos adhæretis pseudo, quia dum fovent vos in peccatis, exponunt vos magno periculo [4]; et ideo dicit : *Timeo,* scilicet *ne forte cum venero ad vos,* personaliter, *non inveniam vos quales vos volo,* scilicet justos, sed

[1] Al. : « ad apostolorum. » — [2] Al. desideratur « seu *rursus.* » — [3] Al. omittitur « bona. » — [4] Al. : « in magno periculo. »

peccatores et incorrectos ; et displiceatis mihi, et ego vobis, quia justo non placent peccatores, inquantum peccatores ; et *inveniar talis a vobis*, scilicet contristatus et puniens, *qualem* me *non vultis* habere. Mali enim odiunt correctionem et veritatem. Galat., IV, 16 : *Ergo inimicus factus sum vobis, verum dicens vobis?*

Sic patet eorum malitia in generali, scilicet quod timebat ne nondum plene pœnituerint ; in speciali etiam manifestat eorum malitiam, cum dicit : *Ne forte contentiones, æmulationes, animositates ..... sint inter vos,* et circa hoc duo facit ; primo enim enumerat eorum mala præsentia ; secundo, commemorat præterita mala, de quibus nondum pœnituerunt, ibi : *Ne iterum cum venero, humiliet me Deus apud vos.* Sciendum est autem circa primum quod Corinthienses post conversionem inciderunt in peccatum carnale, ut patet de illo qui[1] uxorem patris habuit, et de hoc in hac parte correcti sunt per primam Epistolam ; non tamen plene, sed adhuc aliquid in eis remansit ; et supra hoc remanserunt in eis multa peccata spiritualia, quæ proprie opponuntur caritati. Caritas vero duo facit : primo enim facit corda hominum ad invicem consententia ; secundo, inducit homines ad mutuum profectum. Et ideo peccata spiritualia e contrario primo faciunt homines ad invicem dissentientes ; secundo, faciunt eos invicem offendentes. Et ideo primo enumerat peccata spiritualia quæ pertinent ad dissensionem ; secundo, ea quæ faciunt ad offensionem, ibi : *Detractiones, susurrationes*, etc. In dissensionibus autem procedit ordine retrogrado. Nam secundum rectum ordinem homines primo dissentiunt, inquantum unus vult unum, alius vult contrarium ; secundo, ex hoc procedunt ad inferendum nocumenta, inquantum quilibet vellet obtinere in proposito suo ; tertio, quando non potest obtinere in proposito suo, sed succumbit, accenditur zelo invidiæ ; quarto, ex hoc prorumpit ad contentiones verborum, et ab isto ultimo incipit Apostolus, dicens : *Ne forte contentiones,* quasi dicat : Non solum timeo mala vestra in generali, sed in speciali, ne forte sint in vobis contentiones de meritis prælatorum, et de baptistis, etc. Proverb., XX, 3 : *Honor est homini qui separat se a contentionibus.* Ambrosius : « Contentio est impugnatio veritatis cum confidentia clamoris. » Et hæc contentio venit ab æmulatione ; et ideo dicit : *et æmulationes,* id est invidiæ, in his qui minores sunt et minus habent. Jacob., III, 16 : *Ubi zelus et contentio, ibi inconstantia, et omne opus pravum.* Job, V, 2 : *Parvulum occidit invidia.* Sapient., II, 24 : *Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum.* Et æmulatio venit ab animositate : unde dicit : *animositates,* in ultione, et illatione nocumenti. Eccli., VIII, 18 : *Cum audace ne eas in via, ne forte gravet mala sua in te.* Et animositas venit ex dissensionibus ; et ideo dicit : *dissensiones,* id est odia, et contrarietas animorum. Rom., ult., 17 : *Observetis eos qui dissensiones et offendicula præter doctrinam quam didicistis, faciunt.* I Cor., I, 10 : *Idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata.* Consequenter enumerat eorum mala præsentia quantum ad offensionem. Et quia ista specialiter sunt mala in nocumentis verborum, et non factorum ; ideo dimissis nocumentis factorum, enumerat nocumenta verborum, in quibus etiam procedit ordine retrogrado, incipiens a posteriore ; et hoc est cum quis expresse malum dicit de aliquo, et si quidem in manifesto, sic est detractor ; et ideo dicit : *detractiones ;* Rom., I, 30 : *Detractores, Deo odibiles.* Si vero in occulto, tunc est susurro ; et ideo dicit : *susurrationes.* Sunt enim susurrones[2] qui latenter seminant discordias. Eccli., XXVIII, 15 : *Susurro et bilinguis, maledictus erit.* Et hæc duo procedunt ex superbia, quæ animum inflatum contra aliquos prorumpere facit in mala verba ; et ideo dicit : *inflationes.* I Cor., IV, 18 : *Tanquam non sim venturus ad vos, sic inflati sunt quidam.* Et hæ inflationes veniunt ex seditionibus, quæ sunt præparationes partium ad pugnam ; quia *inter superbos semper jurgia sunt,* Proverb., XII ; et ideo dicit : *seditiones,* id est tumultus ad pugnam. Prov., XVII, 11 : *Semper jurgia quærit malus.* Sic ergo patet eorum malitia quantum ad mala præsentia, quæ multa sunt et in dissensionibus et in nocumentis. Manifestat autem eorum malitiam quantum ad mala præterita, de quibus non pœnituerunt, cum dicit : Timeo[3] *ne iterum cum venero, humiliet me Deus,* id est affligat apud vos ; ita quod et

[1] Al. : « propter illum qui. » etc. — [2] Al. : « susurratio, et ideo dicit susurrones qui latenter. » — [3] Al. omittitur « timeo. »

lugeam multos vestrum *ex his qui ante peccaverunt,* id est ante primam Epistolam, *et non egerunt pœnitentiam,* plene post primam Epistolam. Et merito lugeam, quia sicut gloria patris est gloria filiorum, ita confusio patris est confusio filiorum. Sic Samuel lugebat Saul, I Reg., xvi, 1 : *Usquequo luges Saul, cum ego projecerim eum ne regnet super Israel?* Et hoc quia non pœnituerunt, nec egerunt pœnitentiam de peccatis carnalibus prædictis, quorum quædam sunt contra naturam; et ideo dicit : *super immunditia,* id est luxuria contra naturam. Quædam sunt quæ committuntur cum mulieribus corruptis, scilicet viduis seu conjugatis; et ideo dicit : *et fornicatione.* Quædam sunt quæ fiunt in corruptione virginum ; et ideo dicit : *et impudicitia quam gesserunt* assidue. Galat., v, 19 : *Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria,* etc.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

LECTIO I.

Ecce tertio hoc venio ad vos. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Prædixi enim, et prædico, ut præsens vobis, et nunc absens, his qui ante peccaverunt, et cæteris omnibus, quoniam si venero iterum, non parcam. An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus? Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis. Nam et si crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. Nam et nos infirmi sumus in illo; sed vivemus cum eo ex virtute Dei in vobis.

In præcedentibus Apostolus multa locutus est ad detestationem pseudo; hic consequenter loquitur contra illos qui a pseudo sunt seducti, et circa hoc duo facit. Primo, increpat seductos; secundo, consolatur persistentes, ibi : *De cætero fratres, gaudete.* Circa primum primo comminatur sententiæ severitatem ; secundo, ostendit suam judiciariam potestatem, ibi : *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* tertio, monet ad correctionem, ibi : *Vosmetipsos tentate si estis in fide.* Circa primum primo promittit suam præsentiam ; secundo, prædeterminat sui judicii formam, ibi : *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum;* tertio, comminatur severam sententiam, ibi : *Prædixi enim, et prædico.* Promittit ergo primo suum adventum, dicens : *Ecce ego venio,* quasi dicat : Certum sit vobis quod venio ad vos, et ideo cavete vobis ne inveniam vos imparatos. Et dicit *tertio,* non quod tertio iverit, sed quia tertio jam paraverat ire ; etsi non iverat nisi semel, in secundo apparatu impeditus. Corinth., iv, 19 : *Veniam ad vos cito, si Dominus voluerit.* Veniam, inquam, et judicabo malos ; secundum ordinem tamen, ita scilicet quod *in ore duorum vel trium testium* accusantium, seu testantium contra aliquem, *sit omne verbum* accusatorum ; quod quidem dicitur Deuteron., xvii, 6 : *Nemo occidetur uno teste dicente testimonium ;* et ejusdem, xix, 15 : *Non stabit testis unus contra aliquem.* Vel aliter. *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum,* quasi dicat : Hoc quod dico de adventu meo ad vos, ita est certum, sicut testimonium duorum vel trium.

Sic ergo ordo judicii erit, sed severitatem sententiæ comminatur, dicens : *Prædixi enim, et prædico,* etc. Ubi primo insinuat ordinem judiciarium quo est procedendum, in quo exigitur ut præcedat trina admonitio, et quantum ad hoc dicit : *Prædixi vobis,* ut præsens, bis, quando scilicet eram vobiscum ; et nunc absens *prædico,* ut sic ter admoneat ; *prædico,* inquam, *his qui ante peccaverunt, et omnibus aliis,* quasi dicat : Omnes moneo. Secundo, præmissa monitione, comminatur sententiam ; unde dicit : *Quoniam si venero non parcam iterum,* quasi dicat : Illis qui peccaverunt peperci prima vice ; sed si iterum peccaverint, vel si non egerint pœnitentiam, non parcam eis iterum. Et hoc juste fit, quia illi cui semel remittitur, et iterum peccat ; si remitteretur sibi, cresceret in malitia, et efficeretur insolens. Et ideo dicit Sapiens Proverb., xiii, 24 : *Qui parcit virgæ, odit filium suum.* Ex hoc ergo ordinatum est in Ecclesia ut præcedat trina monitio antequam quis sententiam excommunicationis fulminet, quia

contingit quod aliqui, licet sint in peccatis, et offendant, tamen ex solo verbo admonitionis corriguntur, et satisfaciunt, et etiam a levioribus semper incipiendum est. Quod si admonitione non ducitur, ne magis insolescat, adhibenda est severitas sententiæ. Eccle., VIII, 11 : *Ex eo quod non profertur cito contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala.*

Consequenter, ne possent calumniari de potestate Apostoli, ostendit Apostolus suam judiciariam potestatem, dicens : *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* Ubi tria facit. Primo, ostendit se habere legationem et potestatem judicandi a Christo; secundo, ostendit virtutem Christi, ibi : *Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis;* tertio, ostendit quod virtus Christi etiam ad alios derivatur, ibi : *Nam et nos infirmi sumus in illo; sed vivemus cum eo ex virtute Dei in vobis.* Dicit ergo : Si venero, non parcam, imo severissime judicabo, et hoc bene possum, quia habeo auctoritatem Christi in puniendo et remittendo. Supra, II, 10 : *Nam si quid donavi vobis, propter vos in persona Christi.* Supra, V, 2 : *Pro Christo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos.* Et ideo dicit : *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* quasi dicat : Non est dubitandum de potestate mea, quia quicquid ego loquor vel proferendo sententias, vel remittendo, vel prædicando, loquor a Christo. Exod., IV, 12 : *Perge ergo : ego ero in ore tuo.* Luc., XXI, 15 : *Ego dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri.* Quæ ergo homo facit ex instinctu Spiritus sancti, dicitur quod Spiritus sanctus facit. Ideo Apostolus, quia a Christo motus hoc loquebatur, attribuit Christo tanquam principali, dicens : *Qui in me loquitur Christus.*

Sed ne dubitetur de potestate et virtute Christi, ideo consequenter Apostolus ostendit virtutem Christi, cum dicit : *Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis.* Ubi primo ostendit virtutem Christi quantum ad ea quæ in Christo sunt, ibi : *Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.* Dicit ergo : Habeo potestatem judiciariam a Christo, qui in me loquitur, qui magnæ virtutis est in vobis, dando dona gratiarum, distributionem Spiritus, et alia multa, quæ experti estis ; et non solum *non infirmatur, sed potens est in vobis,* quia potenter vos liberavit a peccato, potenter vos convertit ad bonum. Ps. XXIII, 8 : *Dominus fortis et potens.* Sap., XII, 18 : *Subest tibi cum volueris, posse;* et paulo ante : *Virtutem enim ostendis tu, qui non crederis esse in virtute consummatus.* Et non solum potentia Christi apparuit in vobis, sed etiam in seipso, scilicet in quantum a morte crucis, quam sustinuit ex infirmitate humana, quam assumpsit infirmatam in paupertate, surrexit, et *vivit ex virtute Dei*, quæ est ipse Deus. Talis enim erat illa susceptio quæ Deum hominem faceret, et hominem Deum. I Cor., I, 25 : *Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.* Vel *ex virtute Dei,* scilicet Patris, qui est etiam virtus Christi, quia eadem est virtus Patris et Filii. Apoc., I, 18 : *Fui mortuus, et ecce sum vivus in sæcula sæculorum.* Hæc etiam virtus Christi derivatur ad nos : *nam et nos infirmi sumus in illo,* quasi dicat : Ad nos etiam pertinet illa virtus : *quia et nos infirmi sumus in illo,* id est ad intentionem illius, inquantum propter ipsum multa patimur et mortificamus nosmetipsos et humiliamus nos. I Cor., IV, 10 : *Nos infirmi propter Christum.* Supra, X, 10 : *Præsentia corporis infirma.* Supra, IV, 10 : *Semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes.* Et ideo *vivimus,* id est vivificabimur, *ex virtute Dei in vobis* judicandis. Gal., I, 1 : *Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis.* Et est sensus. Nos ex virtute qua Christus vivit, resuscitamur, et ex illa virtute habemus etiam potestatem judicandi in vobis, vel vivemus simili beatitudine cum eo, et hoc *ex virtute Dei,* quæ quidem virtus Dei est *in vobis*, id est in conscientiis vestris.

LECTIO II.

Vosmetipsos tentate si estis in fide ; ipsi vos probate. An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Jesus in vobis est? Nisi forte reprobi estis. Spero autem quod cognoscetis quia nos non sumus reprobi. Oramus autem Deum ut nihil mali faciatis : non ut nos probati appareamus, sed ut vos quod bonum est faciatis; nos autem ut reprobi simus. Non possumus enim aliquid adversus veritatem, sed pro veritate. Gaudemus enim, quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hoc et oramus vestram consummationem. Ideo enim hæc absens scribo, ut non præsens durius agam secundum potestatem quam Dominus dedit mihi in ædificationem, et non in destructionem.

Post comminationem severi Dei judicii, subdit Apostolus admonitionem ad præparationem, ut judicium severum non patiantur; et primo, ponit ipsam admonitionem; secundo, rationem admonitionis assignat, ibi : *Ideo hæc absens scribo ut non præsens durius agam.* Circa primum duo facit. Primo, ponit admonitionem; secundo, excludit falsam suspicionem, ibi : *Oramus autem ad Deum ut nihil mali faciatis.* Circa primum duo facit. Primo, monet ut se examinent; secundo, innuit quid per hujusmodi examinationem invenire possint, ibi : *An non cognoscitis vosmetipsos?* Circa primum sciendum est quod ille qui secure vult comparere in judicio, debet se primo examinare de factis suis, et sic poterit scire utrum tute compareat; et ideo Apostolus monet, ut antequam veniant ad judicium, quod erit in adventu suo ad eos, examinent se, dicens : *Vosmetipsos tentate,* id est examinate [1] et considerate actus vestros. I Thessal., V, 21 : *Omnia probate; quod bonum est tenete.* Monet autem ut de duobus se examinent : scilicet de fide; unde dicit : *Si estis in fide,* scilicet quam prædicavi vobis, et a me accepistis de Domino Jesu Christo, an excideritis ab ea, et sitis prolapsi in aliam. Et hoc necessarium est, quia I Corinth., XI, 31, dicitur : *Si nosmetipsos judicaremus, non utique judicaremur.* Hieron., II, 23 : *Vide vias tuas in convalle, scito quid feceris.* Item de operibus; unde dicit : *Ipsi vos probate,* scilicet an sitis in operibus bonis, et utrum conscientia remordeat vos aliquid mali fecisse. Et hoc utile est, quia I Corinth., II, 28 dicitur : *Probet autem seipsum homo.* Gal., VI, 4 : *Opus suum probet unusquisque.*

Consequenter cum dicit : *An non cognoscitis vosmetipsos?* ostendit quid per hujusmodi examinationem invenire poterunt; et primo, quid inveniant in seipsis; secundo, quid inveniant in Apostolo, ibi : *Spero autem quod cognoscetis quia nos non sumus reprobi.* In seipsis autem duo invenire poterunt per examinationem, quia aut scient se tenere fidem, et sic invenire poterunt, et cognoscere quod Christus sit in eis, et hoc est quod dicit : *An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Jesus in vobis est?* Id est, numquid si examinaretis vos, sciretis vos habere fidem, et cognosceretis quod Christus est in vobis? quasi dicat, sic : quia ubi est fides Christi, ibi est Christus. Ephes., III, 17 : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* I Cor., VI, 19 : *Nescitis quia corpora vestra templum sunt Spiritus sancti? qui in vobis est, quem habetis a Deo.* Aut scient se non tenere fidem, et sic invenient quod sint reprobi; et ideo dicit : *Nisi forte reprobi estis,* id est, vere invenietis vos habere Christum, nisi forte dimiseritis fidem, et reprobi sitis ab eo quod prius habuistis per fidem. Hier., XV, 6 : *Reliquisti me, retrorsum abiisti.* Hier., VI, 29 : *Malitiæ eorum non sunt consumptæ : argentum reprobum vocate eos.*

Sed hic quæstio est litteralis de hoc quod dicit : *An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Jesus in vobis est?* Nam Christus in eis solum manet qui habent caritatem, ut dicitur I Joan., IV, 16 : *Deus caritas est; et qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Si ergo cognoscimus quod Christus per fidem sit in nobis, oportet quod hoc sit per fidem formatam. Cognoscentes ergo hoc modo Christum esse in nobis, sciemus nos habere caritatem qua informatur fides; quod est contra illud Eccle., IX, 1 : *Nemo scit utrum odio an amore dignus sit.*

Respondeo : Dicendum est quod habitare Christum in nobis, potest accipi dupliciter : vel quantum ad intellectum, vel quantum ad affectum. Si quantum ad intellectum, sic ipse habitat in nobis per fidem informem; et hoc modo nihil prohibet nos per certitudinem scrire quod Christus habitet in nobis, scilicet cum scimus nos tenere fidem quam Ecclesia catholica docet et tenet. Si vero quantum ad affectum, sic habitat Christus in nobis per fidem formatam; et hoc modo nullus potest scire quod Christus habitet in nobis, vel quod habeamus caritatem, nisi per revelationem et specialem gratiam alicui concedatur per certitudinem. Per quamdam tamen conjecturam nihil prohibet nos scire posse quod in caritate sumus; quando scilicet quis invenit se taliter paratum et dispositum ut nullo modo propter aliquod temporale vellet aliquid facere contra Christum. I Joan., III, 21 : *Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum.* Patet ergo quod Apostolus loquitur quantum ad primum modum. Vel etiam loquitur de cognitione quæ est per conjecturam

[1] Al. : « vosmetipsos examinate et tentate, » etc.

quamdam, ut dictum est. Argumentum autem procedit quantum ad secundum modum, et de cognitione quæ est per certitudinem.

Quid autem in Apostolo possint invenire, subdit dicens : *Spero autem quod cognoscetis quia nos non sumus reprobi.* Nam quia isti Corinthii possent dicere : Nos non sumus reprobi, sed ideo non tenemus documenta tua, quia non sunt recta, sed reprobanda; ideo [2] dicit : Quicquid sit de vobis, tamen *spero* quod ex vita et doctrina nostra quam ostendi vobis *cognoscetis quia non sumus reprobi* et non docuimus mala, nec exclusi sumus a potestate quam dicimus nos habere. Eccli., XIX, 26 : *Ex visu cognoscitur vir.* Matth., VII, 16 : *A fructibus eorum cognoscetis eos.*

Consequenter cum dicit : *Oramus autem Deum ut nihil mali faciatis,* excludit suspicionem. Comminatus enim fuerat eis judicium severum cum ostenderat potestatem suam in judicando, et indixerat examinationem, credens Christum in eis esse nisi ipsi essent reprobi. Sed tamen hoc dimittit sub dubio, utrum sit Christus in eis. Et quia ipsi possent credere et suspicari quod Apostolus gauderet de hoc quod essent reprobi, ut ipse in comparatione ad eos major appareat, ut in eis posset exercere severius judicium; ideo Apostolus hanc suspicionem removet hic : primo per orationem quam pro eis ad Deum dirigit; secundo, per gaudium quod de eis concipit, ibi : *Gaudemus enim quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis.* Orat autem ut ipsi inveniantur innocentes, ut non examinentur [1] ex severitate judicii; et ideo dicit : *Oramus autem,* scilicet *Deum, ut vos nihil mali faciatis,* quasi dicat : Non credatis quod velimus quod sitis reprobi, sed *oramus ut nihil mali faciatis.* Item orat quod ipse appareat infirmus, per quod excluditur appetitus excellentiæ Apostoli in comparatione ad eos; et ideo dicit : *Non,* scilicet oramus, *ut probati appareamus,* id est non ut nos commendemur probati in comparatione ad vos, *sed* magis *ut vos quod bonum est faciatis.* Galat., VI, 9 : *Bonum autem facientes, non deficiamus.* Psalm. XXVI, 14 : *Viriliter agite et confortetur cor vestrum. Nos autem ut reprobi simus,* amittendo potestatem puniendi et judicandi, quia ubi non est culpa, omnes sumus pares, et unus non habet potestatem judicandi super alios. Magis ergo vult Apostolus ut sint boni quam ut subjaceant potestati judicii sui. Et quod careat potestate judicandi si boni sint, ostendit cum dicit : *Non enim possumus aliquid adversus veritatem,* quasi dicat : Nos non laboramus nisi pro veritate et pro ipsa stamus. Constat autem quod si puniremus innocentes, staremus contra veritatem et contra justitiam. Unde, cum Apostolus non possit facere contra veritatem, sed pro veritate, id est pro justitia, manifestum est quod non puniet innocentes.

Notandum est, secundum Augustinum in *Glossa,* quod ad vitandum peccata, necessaria sunt duo, scilicet liberum arbitrium et gratia Dei. Si enim liberum arbitrium non esset necessarium, nunquam darentur homini præcepta, nec prohibitiones, nec exhortationes, frustra etiam darentur pœnæ. Gratia etiam est necessaria, quia nisi Deus omnes regeret per gratiam suam, non posset homo stare; frustra etiam oraremus quod non inducat nos in tentationem. Et ideo Apostolus ostendens utrumque esse necessarium, et orat Deum pro gratia obtinenda, et monet ut per liberum arbitrium recedant a malo, et faciant bonum; unde dicit : *oramus*, quantum ad primum, *ut nihil mali faciatis,* quantum ad secundum.

Consequenter cum dicit : *Gaudemus enim, quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis,* removet falsam suspicionem, propter gaudium de bono ipsorum conceptum; et primo, ponit gaudium quod de ipsorum innocentia concipit; secundo, orationem quam pro ipsorum perfectione emittit, ibi : *Hoc autem oramus vestram consummationem.* Dicit ergo. Oramus quod vos probati appareatis, sed nos infirmi; et hoc apparet ex affectu nostro, quia gaudemus, quod scilicet aliqui sint inter vos boni et innocentes, ex quo subtrahatur nobis potestas judicandi, et videamur infirmi; et hoc est quod dicit : *Gaudemus, quoniam nos infirmi sumus,* id est non exercentes potestatem nostram, *vos autem potentes,* id est sic bene agentes et vitia vincentes, quod subtrahitis vos a potestate nostra judicandi. Cum enim aliquis male agit, subdit se potestati judicis; sed bene faciendo, repellit illam a se. Rom., XIII, 3 : *Vis non timere*

[1] Al. : « et ideo. » — [2] Al. : « quia examinantur. »

potestatem? Bene fac, et habebis laudem ex illis. I Cor., IV, 10 : *Nos infirmi, vos fortes.* De isto gaudio dicitur Philip., II, 17 : *Gaudeo et congratulor vobis omnibus.* Et non solum de his gaudemus, sed etiam super hoc *oramus vestram consummationem*, id est perfectionem. In rebus enim naturalibus videmus quod quælibet res naturalis naturaliter tendit ad suam perfectionem, ad quam habet naturale desiderium ; et ideo cuilibet rei datur virtus naturalis, ut ad suam perfectionem naturalem possit pervenire. Gratia autem datur homini a Deo per quam homo perveniat ad suam ultimam et perfectam consummationem, id est beatitudinem, ad quam habet naturale desiderium. Unde quando aliquis non tendit ad suam perfectionem, signum est quod non habet satis de gratia Dei. Et ideo Apostolus, ut isti possint in gratia crescere, orat ut perficiantur. Philip., I, 9 : *Oro ut caritas vestra magis ac magis abundet in scientia et in omni sensu.* Ephes., VI, 13 : *Ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare.*

Consequenter, posita admonitione, causam admonitionis assignat, dicens : *Ideo hæc absens scribo ut non præsens durius agam,* id est, ideo absens scribo vobis hæc monendo vos, ne scilicet cogar aliquid facere contra voluntatem meam, quæ est ut nihil dure agam contra vos, nisi quatenus per vos compellar ; et ideo dicit : *Ut non præsens,* vobis, *durius agam* contra vos quam velim, vel quam velitis. Sap., XI, 11 : *Hoc quidem tanquam pater monens probasti.* Supra, X, 1 : *Absens confido in vobis. Rogo autem vos, ne præsens audeam per eam confidentiam qua existimor audere in quosdam.* Sed quia Corinthii possent dicere : Numquid etiam si bene fecerimus, non poteris contra nos, o Apostole, dure agere ? ideo respondit, dicens : Non, quia non propono nec possum agere, nisi secundum quod recepi a Deo potestatem; Deus autem dedit mihi hanc potestatem, scilicet ligandi atque solvendi, *in ædificationem, non in destructionem,* id est, ut vos ædificemini, et non ut destruamini. Et si dure vos corrigerem, non ædificarem, sed destruerem. Supra, X, 8 : *De potestate nostra, quam dedit nobis Domino ad ædificationem et non in destructionem vestram.* Hanc autem potestatem dedit Dominus Paulo Act., IX, et XIII, 2 : *Segregate mihi Barnabam et Paulum ad opus ad quod assumpsi eos.*

LECTIO III.

De cætero, fratres, gaudete, perfecti estote, et exhortamini : idipsum sapite, pacem habete; et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum. Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti. Gratia Domini nostri Jesu Christi et caritas Dei et communicatio sancti Spiritus sit semper cum omnibus vobis. Amen.

In præcedentibus Apostolus increpavit seductos a pseudo, hic vero consolatur persistentes in fide, et doctrina sua ; et primo, ponit monitionem ; secundo, subdit salutationem, ibi : *Salutate invicem in osculo sancto.* Circa primum primo ponit monitionem ; secundo, præmium impletæ monitionis, ibi : *et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum.* Monet autem ad tria. Primo, qualiter se habeant in seipsis ; secundo, qualiter se habeant ad proximos ; tertio, qualiter debent esse omnes ad invicem. In seipsis autem debent bona duo habere. Primo, gaudium de bono habito, et quantum ad hoc dicit : *De cætero, fratres* qui constantes fuistis, *gaudete* in his quæ ad servitium Dei facitis. Et hoc est necessarium ad hoc quod sitis justi et virtuosi, quia nullus est virtuosus seu justus, qui non gaudet justa et virtuosa operatione. Et ideo dicitur in Psal. XCIX, 1 : *Jubilate Deo omnis terra, servite Domino in lætitia.* Phil., IV, 4 : *Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete.* Et vere semper est gaudendum, quia gaudium conservat hominem in bono habitu ; quia nullus potest esse diu in eo quod contristat. Secundo, debent habere boni in seipsis æmulationem perfectionis, et quantum ad hoc dicit : *Perfecti estote,* id est, semper tendatis ad perfectum. Hebr., VI, 1 : *Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur.* Non est autem hoc quod hic dicitur, præceptum, scilicet quod homo sit perfectus ; sed hoc quod semper tendat ad perfectionem ; et hoc est necessarium, quia qui non studet ad proficiendum, est in periculo deficiendi. Videmus enim quod nisi remiges

conentur ascendere, navis semper descendit. Et ideo dicebat Dominus Matth., v, 48 : *Estote perfecti, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est.* Proximis autem est impendenda exhortatio ad bona; et quantum ad hoc dicit : *exhortamini.* Eccli., xvii, 12 : *Unicuique mandavit Deus de proximo suo.* Rom., xii, 8 : *Qui exhortatur, in exhortando.* Apoc., ult., 17 : *Qui audit, dicat : Veni.* Communia autem omnibus debent esse duo : scilicet ut idem sapiant, et ideo dicit : *idem sapite;* et ut pacem habeant, et ideo dicit : *pacem habete;* et hæc duo ita se habent, quod unum est exterius, aliud interius. Constat enim quod corpora non possunt servari et ordinari, nisi membra ordinentur ad invicem. Similiter nec Ecclesia, nec Ecclesiæ membra, nisi ordinentur, et uniantur ad invicem. Est autem duplex unio necessaria ad membra Ecclesiæ unienda. Una est interior, ut scilicet idem sapiant per fidem quantum ad intellectum, idem credendo, et per amorem quantum ad affectum, idem diligendo ; et ideo dicit : *idem sapite,* id est, idem sentiatis de fide, et idem diligatis affectu caritatis, quia tunc est vera sapientia quando operatio intellectus perficitur et consummatur per quietationem et delectationem affectus. Unde sapientia dicitur quasi sapida scientia. Rom., xv, 6 : *Ut sic unanimes uno ore honorificetis Deum et Patrem Domini nostri Jesu Christi.* I Corinth., i, 10 : *Idipsum dicatis omnes.* Philip., ii, 2 : *Idem sapiatis, eamdem caritatem habentes, unanimes idipsum sentientes.* Alia est exterior, scilicet pax, et ideo dicit : *pacem habete* inter vos. Hebr., xii, 14 : *Pacem sequimini cum omnibus.* Psal. xxxiii, 15 : *Inquire pacem.* II Thessal., iii, 16 : *Ipse Deus pacis det vobis pacem sempiternum in omni loco.*

Consequenter cum dicit : *Et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum,* ponit præmium quod redditur implentibus monitionem prædictam, quasi dicat : Si servabitis pacem inter vos, Deus pacis et dilectionis erit vobiscum. Circa quod notandum est quod apud gentiles consuetum erat quod aliqui ex donis denominabant deos, quia licet esset unus Deus, tantum singula dona sua denominabant deos ex illis donis, sicut ex dono pacis denominabant deum pacis, et ex dono salutis deum salutis. Huic vocabulo alludens Apostolus dicit : *Deus pacis et dilectionis erit vobiscum,* non quod pax sit unus Deus, sicut illi dicebant, sed ideo Christus dicitur Deus pacis, quia est dator pacis, et amator. Joan., xiv, 27 : *Pacem meam do vobis.* 1 Corinth., xiv, 33 : *Non est Deus dissensionis, sed pacis.* Rom., v, 5 : *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Ipse etiam est auctor pacis. Joan., xvi, 33 : *In me pacem habebitis, in mundo pressuram.* Ipse in pace habitat : Psalm. lxx, 3 : *In pace factus est locus ejus.* Item non solum est Deus pacis, sed etiam dilectionis; et ideo dicit : *Deus pacis et dilectionis erit vobiscum;* et hoc ideo est, quia qui est in vera pace cordis et corporis, est in caritate; et *qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo,* ut dicitur 1 Joan., iv, 16 : et quia homo non meretur nisi per pacem et dilectionem; Joan., xiv, 23 : *Si quis diligit me sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum.*

Consequenter cum dicit : *Salutate invicem in osculo sancto,* ponit salutationem, et circa hoc primo indicit eis mutuam salutationem; secundo, salutat eos ex parte aliorum ibi : *Salutant vos omnes sancti;* tertio, salutat eos ex parte sua, ibi : *Gratia Domini nostri Jesu Christi et caritas Dei et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis.* Mutuam salutationem inducit faciendum per osculum; unde dicit : *Salutate invicem* vos ipsos *in osculo sancto.* Ubi notandum est, quod osculum est signum pacis. Nam per os, in quo datur osculum, homo respirat. Et ideo quando homines dant sibi mutua oscula, signum est quod uniunt spiritum suum ad pacem. Est autem pax simulata, et hæc est eorum qui *loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum,* ut dicitur in Psalm. xxvii, 3; quæ quidem fit per osculi fraudulentiam, Prov., xxvii, 6 : *Meliora sunt verbera diligentis, quam fraudulenta oscula audientis.* Est et pax mala et turpis, quando scilicet conveniunt ad malum faciendum. Sap., xiv, 22 : *In magno viventes inscientiæ bello, tot et tam magna mala pacem appellant.* Et hæc fit per osculum libidinosum. Prov., vii, dicitur de mala muliere, quod apprehensum deosculatur juvenem, et procaci vultu blanditur. Est et pax sancta quam facit Deus. Philip., ult., 7 : *Et pax Dei quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras in Christo Jesu :* et hæc est per osculum sanctum, quia unit spiritum ad sanctitatem. Et de hoc osculo

dicitur hic : *in osculo sancto.* Et ex hoc inolevit consuetudo quod fideles et sancti viri in signum caritatis et unionis se invicem[1] osculantur, et datur pax in Ecclesiis in osculo sancto. Ex parte autem aliorum salutat eos dicens : *Salutant vos sancti omnes,* quia omnes sancti et fideles sperant et desiderant, ac orationibus procurant salutem nostram; unde omnes fideles Christi ad invicem sperant et desiderant sibi salutem. Psalm. CXVIII : *Participem me fac Deus*[1], etc. Ex parte autem sua salutat eos Apostolus dicens : *Gratia Domini nostri Jesu Christi et caritas Dei et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis.* Ubi sciendum est quod duplex est modus appropriandi aliquid divinis personis. Unus est essentialiter, alius causaliter. Essentialiter autem appropriatur divinis personis sicut Patri potentia, quia ipse est potentia essentialiter, inquantum est principium; Filio sapientia, inquantum est Verbum; Spiritui sancto amor, inquantum est bonitas. Hic vero Apostolus non appropriat ista omnia hoc modo, scilicet per essentiam, quia sic appropriarentur Spiritui sancto, sed appropriat per causam; et ideo, cum gratia sit donum quo dimittuntur nobis peccata; Rom., III, 24 : *Justificati gratis per gratiam ipsius,* et remissio peccatorum sit nobis facta per Filium qui carnem nostram accipiens, pro peccatis nostris satisfecit; Joan., I, 17 : *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est,* propter hoc Apostolus attribuit gratiam Christo; unde dicit : *gratia Domini nostri Jesu Christi.* Caritas autem est nobis necessaria, quia oportet nos uniri Deo. In Joan., IV, 16 : *Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Et quia hoc est a Deo Patre, inquantum ipse sic dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret, ut dicitur Joan., III; Rom., V, 8 : *Commendat autem Deus suam caritatem;* ideo sibi ut principio istius caritatis, attribuit caritatem, cum dicit : *et caritas Dei,* scilicet Patris. Communicatio vero divinorum fit per Spiritum sanctum, qui est distributor donorum spiritualium. I Cor., XII, 11 : *Hæc omnia operatur unus atque idem Spiritus.* Et ideo Spiritui sancto attribuit comunicationem, cum dicit : *et communicatio sancti Spiritus.* Vel attribuit sibi hoc, quia ipse est communis aliis duabus personis. Sic ergo Apostolus in salutatione sua optat omnia necessaria, cum dicit : *Gratia Domini nostri Jesu Christi et caritas Dei et communicatio Spiritus sancti sit semper cum omnibus vobis. Amen.* Gratia Christi, qua justificamur et salvamur; caritas Dei Patris, qua sibi unimur, et communicatio Spiritus sancti, divina nobis dona distribuentis. Amen.

[1] Al. deest « se invicem. »

EPISTOLA AD GALATAS.

PROLOGUS.

Vetera, novis supervenientibus, projicietis.
(Lev., xxvi, 10.)

Hæc verba competunt præsenti Epistolæ, in qua Apostolus redarguit Galatas, qui intantum seducti fuerant a pseudo, ut simul servarent legalia et Evangelium; quod Apostolus improperat eis in verbis præmissis, dicens : *Vetera, novis supervenientibus, projicietis.* In quibus verbis innuit Dominus quadruplicem vetustatem. Prima vetustas est erroris de qua Isa., xxvi, 3 : *Vetus error abiit;* et hæc remota est per novitatem doctrinæ Christi, Marc., i, 27 : *Quæ est hæc nova doctrina?* secunda vetustas est figuræ, de qua Hebr., viii, 8 : *Consummabo super domum David et super Juda testamentum novum, non secundum testamentum quod feci patribus eorum.* Ubi primo ostendit primum testamentum esse vetustum, et hoc renovari per novitatem gratiæ, seu veritatis præsentiæ Christi. Hierem., xxxi, 22 : *Novum faciet Dominus super terram.* Tertia est vetustas culpæ, de qua Psalm. xxxi, 3 : *Quoniam tacui* (non [1] confitendo scilicet peccata mea), *inveteraverunt ossa mea;* et hæc renovatur per novitatem justitiæ. Rom., vi, 4 : *In novitate vitæ ambulemus.* Quarta est vetustas pœnæ : Thren., iii, 4 : *Vetustam fecit pellem meam;* et hæc renovabitur per novitatem gloriæ, de qua novitate Isa., lxv, 17 : *Ecce ego creo cœlum novum et terram novam.* Apoc., xxi, 5 : *Dixit qui sedebat in throno : Ecce nova facio omnia.*

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus Apostolus non ab hominibus neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis, et qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesiis Galatiæ. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo, qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de præsenti sæculo nequam, secundum voluntatem Dei et Patris nostri; cui est gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Scribit ergo Apostolus Galatis hanc Epistolam, in qua ostendit quod, veniente gratia Novi Testamenti, debet projici Vetus Testamentum, ut impleta[2] veritate deseratur figura; quibus duabus, scilicet gratia et veritate, adeptis, perveniatur ad veritatem justitiæ et gloriæ. Acquiruntur autem illa duo, si, observantia legalium dimissa, observantiæ Evangelii Christi ferventer insistamus. Ordo autem hujus Epistolæ congruus est, ut post duas Epistolas ad Corinthios, in quarum prima agitur de sacramentis Ecclesiæ, in secunda de ministris horum sacramentorum, necessarie

[1] Al. omittitur negatio. — [2] Al. : « et impleta. »

sequatur Epistola ad Galatas, in qua agitur de cessatione sacramentorum Veteris Testamenti. Dividitur autem hæc Epistola in duas partes, in salutationem et epistolarem narrationem, ibi : *Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Christi, in aliud Evangelium.* In salutatione autem primo ponitur persona salutantis; secundo, ponuntur personæ salutatæ, ibi : *Ecclesiis Galatiæ;* tertio, bonum optatum, ibi : *Gratia vobis et pax.* Circa primum primo ponitur persona salutans principaliter, quæ describitur ex nomine et ex auctoritate. Ex nomine quidem, cum dicit *Paulus,* quod congruit humilitati suæ, quia interpretatur humilis : unde dicitur I Corinth., xv, 9 : *Ego sum minimus apostolorum qui non sum dignus vocari apostolus.* Item congruit officio suo, quia secundum alium modum interpretatur os tubæ, in quo specialiter est officium prædicationis significatum. Isa., LVIII, 1 : *Quasi tuba exalta vocem tuam, et annuntia populo meo scelera eorum, et domui Jacob peccata eorum.* Ex auctoritate autem describitur, cum dicitur *apostolus*. Ubi duo ponuntur, scilicet ejus auctoritas et auctoritatis origo. Auctoritas, quia apostolus, qui idem est quod missus [1]. Sciendum est autem quod Apostolus in quibusdam Epistolis scribit se servum, ostendens nomen humilitatis, ut in Epistola ad Romanos; in quibusdam vero scribit se apostolum, ostendens auctoritatem suam, cujus ratio est quia Romani superbi erant; et ideo Apostolus, ut inducat eos ad humilitatem, scribit se servum, in exemplum humilitatis. Galatis vero, quia stulti erant et superbi, ut frangat eos, nominat se apostolum; et ideo hic ponit auctoritatem suam. Originem autem auctoritatis suæ describit, cum dicit : *Non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem;* et primo removet originem æstimatam; secundo, assignat veram, ibi : *Sed per Jesum Christum, et Deum Patrem.* Origo autem æstimata erat, quia intantum Galatæ seducti erant a pseudo quod crederent apostolum non esse ejusdem auctoritatis qua alii apostoli erant, quia non fuit doctus a Christo, vel conversatus cum eo, sed esset missus ab eis, quasi minister eorum. Opinionem ergo illam removet, cum dicit : *non ab hominibus neque per hominem.* Quidam enim mittebantur a toto collegio apostolorum et discipulorum; et ideo ostendens se non esse ab eis missum, dicit : *non ab hominibus.* Quidam autem [2] mittebantur ab aliquo apostolorum in speciali, sicut Paulus aliquando mittebat Lucam et Titum; et ideo ostendens quod nec sic missus sit, dicit : *neque per hominem,* id est per aliquem apostolorum in speciali, sed per Spiritum sanctum, qui dicit Act., XIII, 2 : *Segregate mihi Saulum et Barnabam ad opus ad quod assumpsi eos.* Causa autem originis hujus auctoritatis [3] vera est Christus Jesus; et ideo dicit : *Sed per Jesum Christum, et Deum Patrem.* Hæc autem distinctio, cum dicit : *per Jesum Christum, et Deum Patrem,* potest accipi vel quantum ad personam Patris et personam Filii; et tunc alius est in persona Deus Pater, et alius Jesus Christus. Ab utroque autem missus est beatus Paulus ad prædicandum, et a tota Trinitate, quia inseparabilia sunt opera Trinitatis. Non fit autem mentio de persona Spiritus sancti, quia cum sit unio et nexus duorum; positis personis duobus, scilicet Patris et Filii, intelligitur etiam Spiritus sanctus. Vel potest sumi distinctio prædicta quantum ad naturam assumptam, scilicet humanam, quia secundum naturam divinam non est distinctio inter Deum Patrem et Jesum Christum; et tunc missus est Paulus per *Deum Patrem* sicut per auctorem, et per *Jesum Christum* sicut per ministrum. Rom., xv, 8 : *Dico Jesum Christum ministrum fuisse circumcisionis.* Quia vero Galatæ derogabant Apostolo, quod non fuisset conversatus cum Christo sicut alii, nec missus ab eo, ideo in hoc specialiter magnificat se, quia illi fuerunt missi per Christum adhuc viventem in carne mortali, ipse vero a Christo jam glorificato missus est; ideo dicit : *Qui,* scilicet Deus Pater, *suscitavit eum,* scilicet Jesum Christum, inquantum hominem, *a mortuis,* quasi dicat : Apostolus sum *non ab hominibus,* scilicet collegio apostolorum, *nec per hominem,* scilicet Christum in mortali carne viventem, sed sum apostolus per Christum jam suscitatum et glorificatum. Rom., VI, 4 : *Christus resurgens a mortuis jam non moritur.* Et quia præsens vita significatur per

[1] Al. : « qui missus. » — [2] Al. : « enim. » — [3] Al. : « hujus veritatis. »

sinistram, futura vero per dexteram, inquantum ista est cœlestis et spiritualis, illa vero temporalis; ideo Petrus, qui vocatus fuit a Christo adhuc in carne mortali posito, ponitur in bulla Papæ in sinistra parte; Paulus vero, qui vocatus fuit a Christo jam glorificato, ponitur in parte dextera.

Consequenter cum dicit : *Et qui mecum sunt omnes fratres,* ponuntur personæ adjunctæ salutantes, quas describit a dulci familiaritate, quia *mecum sunt,* scilicet ad solatium et adjutorium. Proverb., XVIII, 19 : *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma.* Psal. CXXXII, 1 : *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum.* Item ab inseparabili caritate, cum dicit *fratres.* Joan., XIII, 35 : *In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.* Item ab universalitate, cum dicit *omnes,* quod ideo addit, quia isti forte erant intantum seducti quod dictum Pauli non reputarent. Et ideo dicit : *omnes qui mecum sunt* ut ostendat eos testes esse veritatis suæ, et facile intelligant se errare, dum ab omnibus reprehenduntur. II Cor., II, 6 : *Sufficit illi qui ejusmodi est, objurgatio hæc quæ fit a pluribus.*

Personas autem salutatas ponit, cum dicit : *ecclesiis Galatiæ.* Ubi sciendum quod, sicut in *Glossa* tangitur, Brennus dux Senonum olim congregato exercitu intravit Italiam, qua pertransita venit in Græciam ante tempus Alexandri Magni, ubi cum essent aliqui de gente sua remanentes in una parte Græciæ, miscuerunt se Græcis : unde illa provincia Gallogræcia dicta est; deinde illi Galatæ sunt appellati, quasi albi. Et licet Græci sint acuti ingenii, tamen illi Galatæ stulti erant et instabiles, et ad intelligendum tardiores, sicut et indociles[1] Galli, unde originem traxerunt. Et ideo infra, III, 1, dicit eis : *O insensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati?* Istis ergo scribit Epistolam hanc, et isti sunt personæ salutatæ.

Consequenter cum dicit : *Gratia vobis et pax,* ponit bona quæ eis optat; et primo ponit ipsa bona optata : secundo, ipsorum bonorum auctorem, ibi : *A Deo Patre et Domino* nostro *Jesu Christo.* Bona autem quæ eis optat, sunt duo, in quibus omnia bona[2] spiritualia includuntur. Primum est gratia, quæ est principium vitæ spiritualis; cui in *Glossa* ascribitur remissio peccatorum, quæ est primum in vita spirituali. Nullus enim potest esse in vera vita spirituali, nisi prius moriatur peccato. Secundum est pax, quæ est quietatio mentis in fine, quæ in *Glossa* dicitur esse reconciliatio ad Deum. Et sic dum optat principium et finem omnium bonorum spiritualium, includit Apostolus tanquam inter duo extrema desiderium omnis boni eis proveniendum. Psal. LXXXIII, 12 : *Gratiam et gloriam dabit Dominus.* II Corinth., ult., 13 : *Gratia Domini nostri Jesu Christi et caritas Dei et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis.*

Bonorum autem ipsorum auctor est Deus Pater : et ideo dicit : *a Deo Patre,* Ubi primo ponitur bonorum causa; secundo, causandi modus, ibi : *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris;* tertio, gratiarum actio pro ipsis bonis, ibi : *Cui est honor in sæcula sæculorum.* Causa autem et auctoritas bonorum, est Deus Pater tanquam auctor, inquantum Deus, et tota Trinitas, quæ dicitur Deus omnium per creationem. Sap., XIV, 3 : *Tu autem, Pater, gubernas providentia.* Et ideo dicit : *a Deo Patre.* Item auctor est Dominus Jesus Christus sicut minister, et hoc inquantum homo. Rom., XV, 8 : *Dico Jesum Christum ministrum fuisse.* Et quod per Christum sit nobis gratia, patet Joan., I, 17 : *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est :* et Rom., III, 24 : *Justificati gratis per gratiam ipsius.* Pax etiam est nobis per ipsum; Joan., XIV, 27 : *Pacem meam do vobis.* Modus autem causandi hujusmodi bona ponitur, cum dicit : *Qui tradidit semetipsum pro peccatis nostris.* Ubi primo ponitur causa efficiens, quæ est mors Christi, et quantum ad hoc dicit : *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris,* quasi dicat : Ideo Christus est auctor gratiæ et pacis, quia ipse morti dedit se, et sustinuit crucem; unde ipsa mors Christi est causa efficiens gratiæ. Rom., III, 24 : *Justificati gratis per gratiam ipsius;* et Coloss., I, 20 : *Pacificans quæ in cœlis et quæ in terris sunt.* Et dicit primo : *Qui dedit semetipsum,* id est, sponte se obtulit. Ephes., V, 2 : *Dilexit nos Christus, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem.* Hebr., II,

[1] Al. : « indocti. » — [2] Al. omittitur « bona. »

9 : *Ut pro omnibus nobis gustaret mortem.* Ad Titum, II, 14 : *Qui dedit semetipsum pro nobis.* Ex quo manifeste Apostolus arguit contra eos, quod si mors Christi est sufficiens causa salutis nostræ, et in sacramentis Novi Testamenti, quæ efficaciam habent ex passione Christi, confertur gratia, quod sit superfluum simul cum Novo Testamento servari legalia, in quibus gratia non confertur, nec salus acquiritur, quia *neminem ad perfectum adduxit lex :* ut habetur Hebr., VII, 19.

Secundo, ponitur finis et utilitas ipsorum bonorum, quæ est causa finalis, et est duplex. Unus est ut liberemur a peccatis præteritis; et quantum ad hoc dicit : *pro peccatis nostris,* scilicet præteritis delendis et expiandis, quod est initium nostræ salvationis. Apoc., I, 5 : *Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* Alius finis est ut liberaret nos a potestate mortis, et quantum ad hoc dicit : *Ut eriperet nos de præsenti sæculo nequam.* Coloss., I, 13 : *Eripuit nos a potestate tenebrarum.* Et ponit tria, scilicet *ut eriperet,* inquit, *de præsenti,* et *sæculo,* et *nequam. Ut eriperet de præsenti,* trahendo nos ad æterna per desiderium et spem; de *sæculo,* id est de conformitate hujus mundi qui nos allicit, ut non ei conformemur, Rom., XII, 2 : *Nolite conformari huic sæculo; nequam,* reducens nos ad veritatem justitiæ. Et dicitur sæculum nequam, non propter sui naturam, cum bonum sit creatum a Deo, sed propter mala quæ in eo fiunt, sicut illud Ephes., V, 16 : *Dies mali sunt.* Gen., XLVII, 9 : *Dixit Jacob : Dies peregrinationis vitæ meæ centum triginta annorum sunt, pauci et mali.* Et licet hæc sint nobis per Christum, non tamen excluditur Deus Pater, et ideo ponitur tertio acceptatio divinæ voluntatis; unde dicit : *secundum voluntatem Dei et Patris.* Patris, inquam, Christi per naturam, qua ab æterno procedit ut Verbum. Psal. II, 7 : *Ego hodie genui te.* Joan., I, 1 : *In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Item Patris nostri per adoptionem. Joan., I, 12 : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Primo modo ly *Deus Pater* accipitur pro sola persona Patris; secundo modo pro tota Trinitate. Et quia a Deo Patre nostro, scilicet a tota Trinitate, hæc omnia proveniunt nobis per Christum, ideo ipsi, scilicet toti Trinitati, *gloria* in se, honor in aliis sit [1], vel est, *in sæcula sæculorum,* id est semper. *Amen* est nota confirmationis.

Habes ergo in summa in salutatione prædicta auctoritatem Apostoli, qua eorum superbiam frangit; virtutem gratiæ, qua eos ad observantiam Evangelii provocat; et insufficientiam legalium, ut ab eis eos revocet.

LECTIO II.

Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Christi, in aliud Evangelium, quod non est aliud, nisi sunt aliqui qui vos conturbant, et volunt convertere Evangelium Christi. Sed licet nos aut angelus de cœlo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. Sicut prædiximus, et nunc iterum dico : si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit. Modo enim hominibus suadeo, an Deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.

In superioribus præcessit salutatio; sequitur in sequentibus epistolaris narratio, in qua arguit Apostolus eorum errorem; secundo, eos monet ad correctionem, V cap., ibi : *State ergo, et nolite iterum jugo servitutis contineri.* Errorem autem eorum arguit dupliciter, et per auctoritatem evangelici documenti, et per rationem Veteris Testamenti, III cap., ibi : *O insensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati?* Arguit errorem ipsorum, ostendendo auctoritatem evangelicæ doctrinæ. Primo, ostendendo ipsorum levitatem quantum ad levem dimissionem evangelicæ doctrinæ; secundo, commendando auctoritatem ipsius doctrinæ evangelicæ, ut sic quanto dignius est quod dimittunt, tanto eorum error appareat major, ibi : *Notum enim vobis facio, fratres, Evangelium quod evangelizatum est a me.* Circa primum duo facit : primo enim exaggerat culpam; secundo, infligit pœnam, ibi : *Sed licet nos aut angelus de*

[1] Al. : « honor aliis sit. »

cœlo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. Culpam autem exaggerat et seductorum et seducentium, ibi : *Nisi sunt aliqui qui vos conturbant.* Circa primum tria facit : primo enim aggravat culpam seductorum ex animi levitate ; unde dicit : *miror,* quasi dicat : Cum sciatis tot bona quæ dicta sunt, provenire vobis per Christum, et cum fueritis ita bene instructi per me, tamen *sic,* id est intantum et tam vehementer ut videamini jam obliti, *tam cito,* id est in tam brevi tempore, *transferimini*, ut alludat nomini : Galatia enim translatio dicitur ; quasi dicat : Vos estis Galatæ, quia *tam cito transferimini.* Eccli., XIX, 4 : *Qui cito credit, levis est corde.* Secundo, aggravat eorum culpam ex eo quod dimiserunt. Si enim ratio recedit et transfertur a malo, commendabilis est et bene facit, sed quando recedit a bono, tunc est culpabilis. Et sic isti a bono translati erant, et ideo dicit eis : Etsi mirandum sit quod tam cito et sic transferimini, addit tamen materiam admirationis quod *transferimini*[1] *ab eo,* scilicet a Deo, et a fide ejus, *qui vos vocavit in gratiam Christi,* id est in participationem æterni boni, quam habemus per Christum. I Petr., II, 9 : *Gratias agentes Deo, qui vos vocavit in admirabile lumen suum.* Item II Petr., II, 9 : *Melius erat eis viam veritatis non agnoscere, quam post agnitionem retrorsum converti ab eo quod illis traditum est sancto mandato.* Secundo, aggravat eorum culpam ex eo ad quod conversi sunt, quia non sunt conversi ad bonum, sed ad malum ; unde dicit : *in aliud Evangelium,* id est veteris legis, quæ annuntiatio bona est, inquantum annuntiat quædam bona, scilicet temporalia et carnalia ; Isa., I, 19 : *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis ;* sed tamen non est perfecte et simpliciter[2] sicut Evangelium, quia non annuntiat perfecta et maxima bona, sed parva et minima. Sed lex nova est perfecte et simpliciter Evangelium, id est bona annuntiatio, quia annuntiat maxima bona, licet scilicet cœlestia, spiritualia et æterna. Et licet sit aliud Evangelium secundum traditionem pseudo, tamen secundum meam prædicationem, non. Est enim aliud in promissis, sed non est aliud in figura, quia idem continetur in Veteri Testamento et in Novo : in Veteri quidem ut in figura, in Novo vero ut in re, et expresse. Et sic est aliud Evangelium quantum ad ea quæ exterius apparent ; sed quantum ad ea quæ interius sunt et continentur, non est aliud. Licet autem non sit aliud in se, tamen potest esse aliud ex culpa aliorum, scilicet seducentium ; et ideo eorum culpam exaggerans, dicit : *Nisi sunt aliqui,* scilicet seductores, *qui vos conturbant,* id est, puritatem sensus vestri, qua imbuti fuistis per fidei veritatem, obfuscant, quia licet idem contineatur quantum ad interiorem intellectum per Vetus et Novum Testamentum, ut dictum est ; tamen si post susceptionem Novi Testamenti reiteratur Vetus, videtur ostendi quod Novum non sit perfectum, et quod illud sit aliud ab isto ; et ideo dicit : *Quod non est aliud, nisi sunt aliqui qui vos conturbant,* quia isti pseudo post fidei evangelicæ susceptionem cogebant eos circumcidi, ostendendo per hoc, quod circumcisio est aliquid aliud quam baptismus, et efficit aliquid quod baptismus non potest efficere ; et ideo isti conturbant vos. Infra, V, 12 : *Utinam abscindantur qui vos conturbant.* Et vere conturbant : quia *volunt convertere Evangelium Christi,* id est veritatem evangelicæ doctrinæ, in figuram legis, quod est absurdum, et turbatio maxima. In illud enim debet aliquid converti ad quod ordinatur ; Novum autem Testamentum et Evangelium Christi non ordinatur ad Vetus ; sed potius e converso lex vetus ordinatur ad legem novam, sicut figura ad veritatem ; et ideo figura converti debet ad veritatem, et lex vetus in Evangelium Christi ; non autem veritas in figuram, neque Evangelium Christi in legem veterem ; quod patet ex ipso usu loquendi, non enim dicimus quod homo sit similis imagini hominis, sed potius e converso imago est similis homini. Hierem., XV, 19 : *Ipsi convertentur ad te, et tu non converteris ad eos,* et Levit., XXVI, 10 : *Novis supervenientibus, vetera projicietis.*

Consequenter post exaggerationem culpæ ponitur inflictio pœnæ, cum dicit : *Sed licet nos aut angelus de cœlo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus*

[1] Al. : « quod scilicet transferimini. » — [2] Subintellige « bona annuntiatio. » Al. legebatur : « perfecta et simpliciter. »

vobis, anathema sit, et circa hoc duo facit. Primo, promulgat sententiam; secundo, rationem sententiæ assignat, ibi : *Modo enim hominibus suadeo, an Deo?* Circa primum duo facit. Primo, ostendit auctoritatem suæ sententiæ; secundo, profert eam, ibi : *Sicut prædixi, et nunc iterum dico.* Ostendit autem auctoritatem suæ sententiæ multam esse, eo quod non solum in perversores et in seductores subditos; sed etiam in pares, sicut sunt alii apostoli, et etiam in superiores, sicut sunt angeli, si hujus criminis, scilicet conversionis Evangelii in veterem legem, rei essent, efficaciam haberet. Et ideo dicit : Nostræ sententiæ [1] auctoritas, quam ego promulgo (quæ est excommunicatio) non solum in illos qui talia intendunt, efficaciam habet, *sed licet nos,* scilicet apostoli, *aut angelus,* bonus vel malus, *de cœlo* veniens *evangelizatum evangelizet præterquam quod est a nobis, anathema sit,* id est, reus erit hujus sententiæ quam promulgamus.

Ad evidentiam autem dictorum tria inquirere oportet. Primo, quid significet hoc nomen *anathema.* Circa quod sciendum est quod *anathema* est nomen græcum, et componitur ab ana, quod est sursum, et thesis, positio, quasi sursum positio; et est ortum ex quadam antiqua consuetudine. Antiqui enim quando pugnabant, capiebant aliquando aliquam prædam ab hostibus, quam nolebant convertere in usum proprium, sed suspendebant illam in templis, vel in aliquo loco publico civitatis, quasi separatam a communi usu hominum, et omne tale sic suspensum nominabant Græci *anathema,* et ex hoc inolevit consuetudo quod omne illud quod excludebatur ab usu communi, diceretur anathematizatum; unde dicitur Josue, VI, de Hierico et omnibus quæ in ea sunt, quod Josue mox anathematizavit ea. Et ideo etiam hoc in Ecclesia inolevit ut illi qui excluduntur a communi societate Ecclesiæ, et a participatione sacramentorum Ecclesiæ, dicantur anathematizati.

Secundo, inquirenda est ratio eorum quæ dicit : *Licet nos aut angelus de cœlo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema est.* Ubi sciendum est quod est triplex doctrina. Prima est philosophorum, qui ex ductu rationis propriæ in cognitionem suæ doctrinæ devenerunt. Quædam alia doctrina est quæ est tradita per angelos sicut lex vetus; lex enim non est allata voluntate humana [2], sed *per angelos in manu mediatoris,* ut dicitur infra, III, 19. Quædam vero doctrina tradita est a Deo immediate, sicut doctrina Evangelii. Joan., I, 18 : *Deum nemo vidit unquam : unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit;* Hebr., I, 12 : *Novissime diebus istis locutus est nobis in Filio;* et post (cap. II, 3) : *Quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est.* Doctrina ergo quæ traditur per hominem, potest mutari et revocari per alium hominem qui melius novit, sicut unus philosophus reprobat dicta alterius; item per angelum qui perspicacius videt veritatem. Doctrina etiam quæ traditur per angelum, posset forte removeri per alium angelum superiorem, seu per Deum. Sed e contra doctrina [3] quæ immediate a Deo traditur, non potest neque per hominem neque per angelum irritari. Et ideo, si contingat quod homo vel angelus diceret contrarium illi quæ per Deum tradita est, dictum suum non est contra doctrinam, ut per hoc irritetur et repellatur, sed potius doctrina est contra eum, quia ipse qui dicit, debet excludi et repelli a communione illius doctrinæ. Et ideo dicit Apostolus, quod dignitas doctrinæ evangelicæ quæ est immediate a Deo tradita, est tantæ dignitatis, quod sive homo sive angelus evangelizet aliud præter id quod in ea evangelizatum est, est anathema, id est abjiciendus et repellendus est.

Tertio, solvere oportet objectiones quæ circa hoc occurrunt, quarum una est. Cum par in parem non habeat imperium, et multo magis non habeat in superiorem, videtur quod Apostolus non potuit excommunicare apostolos, qui erant sibi pares, et minus angelos [4], qui sunt superiores. Matth., XI, 11 : *Qui minor est in regno cœlorum, major est illo.* Non est ergo anathema per hoc.

Ad hoc dicendum est quod Apostolus hanc protulit sententiam, non propria auctoritate, sed auctoritate evangelicæ doc-

[1] Al. : « quia nostræ sententiæ, » etc. — [2] Al. superflue interponitur : « sicut dicitur ad Galat., IV. » — [3] Al. omittitur « doctrina. » — [4] Al. : « et angelos. »

trinæ, cujus minister erat; cujus doctrinæ auctoritas habet, ut quicumque contra illam dicunt, excludendi et repellendi sint. Joan., XII, 48 : *Sermo quem locutus sum, ille judicabit eum in novissimo die.*

Alia quæstio est, quia ipse dicit : *Præterquam quod evangelizatum est.* Ergo non debet aliquis docere neque prædicare nisi quod scribitur in Epistolis et in Evangelio. Sed hoc est falsum, quia I Thessal., III, 10, dicitur : *Ut compleamus ea quæ desunt fidei nostræ.*

Respondeo : Dicendum est quod nihil aliud evangelizandum est quam illud quod continetur in Evangeliis et in Epistoliis et in sacra Scriptura implicite, vel explicite. Nam sacra Scriptura et Evangelium evangelizat esse credendum Christo explicite. Unde quidquid continetur in eis implicite, quod facit ad doctrinam ejus et ad fidem Christi, evangelizari et doceri potest. Et ideo cum dicit : *præter id quod accepistis,* id est omnino alienum addendo. Apoc., ult., 18 : *Si quis apposuerit ad hæc aut addiderit* (scilicet omnino alienum), *apponat Deus super illum plagas scriptas in libro isto;* et Deut., IV, 2 : *Non addetis quidquam ad verbum quod vobis loquor* (scilicet contrarium seu alienum) *nec minuetis ex eo.*

Consequenter cum dicit : *Sicut prædixi, et nunc iterum dico,* sententiam suam profert in malos [1], dicens : Sicut prædixi de angelis et apostolis, idem dico de seductoribus; si quis seductor *evangelizaverit præter id quod accepistis a me, anathema sit,* id est excommunicatus. Et hæc est sententia quam profert.

Sed numquid ex hoc sunt excommunicati omnes hæretici? Videtur quod non, quia dicitur Tit., III, 10 : *Hæreticum hominem post primam et secundam correctionem devita.*

Respondeo : Dicendum est quod hæreticus potest dici aliquis, vel quia simpliciter errat ex ignorantia, et ex hoc non est excommunicatus, vel quia errat ex pertinacia, et alios nititur pervertere, et tunc incurrit in canonem latæ sententiæ. Utrum autem ex tunc his verbis sententiam in hæreticos protulerit, dubium est; cum tamen sententia jam lata sit contra hæreticos in conciliis. Potest tamen dici quod forte hic ostenduntur excommunicatione digni.

Consequenter cum dicit : *Modo enim hominibus* [2] *suadeo, an Deo?* ostendit rationem sententiæ. Ubi primo ponit rationem ipsius sententiæ; secundo, manifestat hic propositum, ibi : *An quæro hominibus placere?* Posset enim aliquis dicere : Quare sic excommunicas? Forte aliqui sunt amici, vel alicujus auctoritatis. Non ergo sic faciendum est. Ideo respondens Apostolus dicit : Imo sic faciendum est, quia ea quæ modo dico, non sunt ad favorem hominum, sed ut placeam Deo, et hoc est quod dicit : *Modo enim* [3], id est post conversionem, vel in ista Epistola, *suadeo hominibus,* id est tendit ad hoc appetitus meus ut placeam hominibus, *an Deo?* quasi dicat : Hæc quæ facio, ideo facio ut complaceam soli Deo. I Thessal., II, 4 : *Loquimur non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra.* Nec etiam loquimur auctoritate hominum, sed divina. Quod autem non intendam placere hominibus, patet ex intentione et ex proposito meo; nam ego *non quæro hominibus placere,* id est non est intentionis meæ homines convertere ut placeam hominibus tantum, sed propter honorem Dei, et hoc patet, quia *si adhuc* intenderem *placere hominibus,* ut olim placui, *non essem servus Christi.* Cujus ratio est, quia hæc sunt contraria, ita duntaxat, ut scilicet velim placere hominibus propter homines, non referendo illud in Deum. Si enim ideo intendam aliquando placere hominibus ut eos traham ad Deum, non pecco. Sed si primo modo, non sum servus Christi. Isa., XXVIII, 20 : *Coangustatum est stratum, ita ut alter decidat : et pallium breve utrumque operire non potest.* Matth., VI, 24 : *Nemo potest duobus dominis servire : aut enim unum odio habebit, et alterum diliget, aut unum sustinebit, et alterum contemnet.* Psalm. LII, 6 : *Confusi sunt qui hominibus placent.*

[1] Al. : « in malo. » — [2] Al. : *Non enim hominibus,* etc. — [3] Al. iterum : *Non enim,* etc.

LECTIO III.

Notum enim vobis facio, fratres, Evangelium quod evangelizatum est a me, quia non est secundum hominem : neque enim ego ab homine accepi illud neque didici, sed per revelationem Jesu Christi. Audistis enim conversationem meam aliquando in judaismo, quoniam supra modum persequebar Ecclesiam Dei, et expugnabam illam, et proficiebam in judaismo supra multos coætaneos meos in genere meo, abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum.

Supra Apostolus redarguit Galatas de levitate animi, eo quod sic cito dimiserant doctrinam Evangelii ; hic vero ipsius evangelicæ doctrinæ dignitatem ostendit, et circa hoc duo facit : quia primo commendat auctoritatem doctrinæ evangelicæ secundum seipsam ; secundo, ex parte aliorum apostolorum et sua simul, II cap., ibi : *Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto et Tito.* Iterum prima pars dividitur in duas : quia primo proponit intentum ; secundo, manifestat propositum, ibi : *Audistis enim conversationem meam aliquando in judaismo.* Circa primum duo facit. Primo, proponit quod intendit ; secundo, probat quod proponit, ibi : *Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici.* Intendens ergo commendare veritatem evangelicæ doctrinæ, dicit : *Notum vobis facio, fratres, Evangelium quod evangelizatum est a me,* quasi dicat : Ita sum certus de auctoritate Evangelii quod non solum hominibus, imo etiam angelis contrarium non crederem ; sed eos, si contrarii essent, anathematizarem. Quam quidem certitudinem ex hoc habeo, quia magis credendum est Deo quam hominibus seu angelis ; et ideo, cum ego habuerim illud Evangelium a Deo, maximam certitudinem habere debeo et habeo. Et ideo dicit : *Notum enim vobis facio, fratres, Evangelium quod evangelizatum est a me* vobis et aliis Ecclesiis, *quia non est secundum hominem*, id est secundum humanam naturam discordantem a regula, seu revelatione divina ; et sic ly *secundum hominem* sonat in vitium. I Corinth., III, 3 : *Cum enim sit inter vos zelus et contentio : nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis ?* et sic accipit hic Apostolus ; et ideo dicit : *Non secundum hominem* docentem me, vel mittentem, quasi dicat : Nullo modo potest hoc Evangelium haberi ab homine, sed a Deo ; et ideo subdit : *Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici.* Ubi duplicem modum acceptionis excludit. Primo, quod non habuit ab homine auctoritatem evangelizandi ; et quantum ad hoc dicit : *Neque ab homine*, scilicet puro, *accepi illud,* id est auctoritatem evangelizandi Evangelium, sed a Christo, Rom., X, 15 : *Quomodo prædicabunt, nisi mittantur ?* Isa., XLII, 6 : *Dedi te in lucem gentium, in fœdus populi,* Act., IX, 15 : *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus et filiis Israel.* Secundo, quod non accepit scientiam evangelizandi ab homine ; et ideo dicit : *Neque didici,* scilicet Evangelium per hominem purum, *sed per revelationem Jesu Christi,* id est per Jesum Christum, omnia clare ostendentem. I Corinth., II, 10 : *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum.* Isa., L, 5 : *Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico ;* et ibidem, 4 : *Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum qui lapsus est verbo.* Hæc autem revelatio facta fuit Apostolo cum raptus fuit in paradisum, ubi audivit *arcana verba quæ non licet homini loqui,* II Corinth., XII.

Consequenter cum dicit : *Audistis enim conversationem meam aliquando in judaismo,* probat propositum, scilicet quod non accepit ab homine Evangelium, neque ante conversionem neque post conversionem ad Christum, ibi : *Cum autem*[1] *placuit ei qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me.* Quod autem non acceperit ab homine ante conversionem suam, ostendit et per odium quod habebat ad fidem Christi et ad christianos, et per fervorem quem habebat ad judaismum, ibi : *Et proficiebam in judaismo supra multos coætaneos meos.* Dicit ergo : Dico quod non accepi ab homine, et hoc

[1] Al. : *enim.*

ante conversionem meam, quod patet ex factis illius temporis, et ex odio quod habebam ad fidem, nam vos ipsi *audistis;* infra eodem : « Tantum autem auditum » habebant : Quoniam qui persequebatur » nos aliquando, nunc evangelizat fidem » quam aliquando expugnabat; » *conversationem meam aliquando,* dum infidelis eram, *in judaismo,* quo judaice vivebam. Et dicit *meam,* quia hoc quod male facimus, ex nobis est; ex Deo autem quidquid boni facimus. Oseæ, XIII, 9 : *Ex te perditio tua, Israel; tantummodo in me auxilium tuum*[1]. Istud scilicet audistis, *quoniam supra modum,* scilicet aliorum, quia non solum per se, sed provocabat principes ad hoc. Alii enim forte a principibus inducti persequebantur, sed iste eos inducebat. Act., IX, 1 : *Saulus adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini, accessit ad principem sacerdotum.* Et quia non solum in Hierusalem, sed etiam per totam regionem : unde accepit litteras in Damascum, ut si quos invenisset *hujus viæ viros ac mulieres, vinctos perduceret in Hierusalem,* ibid., 2. Unde de eo potest intelligi illud quod dicitur Gen., XLIX, 27 : *Benjamin lupus rapax : mane comedet prædam, et vespere dividet spolia. Persecutus sum Ecclesiam Dei,* scilicet inquirendo christianos et fugando. I Corinth., XV, 9 : *Non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. Et expugnabam illam,* non quidem spiritualiter, quia corda fidelium non poteram a fide avertere, sed corporaliter, affligendo eos pœnis corporalibus, et ponendo in carcere. Act., IX, 21 : *Nonne hic est qui expugnabat in Hierusalem eos qui invocabant nomen istud; et huc ad hoc venit ut vinctos illos duceret ad principes sacerdotum.* Psal. CXXVIII, 1 : *Sæpe expugnaverunt me.* Sic ergo patet per odium quod habebat ad fidem Christi ante conversionem, scilicet quod non accepit Evangelium ab homine. Patet hoc etiam per amorem et fervorem zeli quem habuit ad judaismum, et hoc quantum ad profectum exteriorem ; unde dicit : *Et proficiebam in judaismo supra multos coætaneos meos.* Ubi tria ponit, quæ exprimunt profectus magnitudinem, quia *supra multos,* non supra paucos proficiebat, non supra senes ineptos ad profectum scientiæ, sed *coætaneos,* scilicet adolescentes acutos et aptos ad profectum. Thren., III, 27 : *Bonum est viro, cum portaverit jugum ab adolescentia sua.* Item non supra coætaneos extraneos, quasi ignotæ linguæ, sed illos qui sunt *in genere meo,* scilicet Judæorum. Act., XXII, 3 : *Ego sum vir Judæus ..... secus pedes Gamalielis eruditus juxta veritatem paternæ legis, æmulator legis, sicut et vos omnes estis hodie.* Item quantum ad zelum interiorem quem habebat ad legem ; et ideo dicit : *Abundantius* præ aliis *æmulator existens,* non solum legis, sed *paternarum mearum traditionum,* scilicet quas habent Judæi licitas, quas « boni patres addiderunt, » ut dicitur in *Glossa.* Quas quidem traditiones vocat suas, quia ita reputabat eas ac si suæ fuissent. Philip., III, 5 : *Secundum legem pharisæus, secundum æmulationem persequens Ecclesiam Dei.*

Sed quæstio est super hoc quod dicit *Glossa :* « Boni patres addiderunt. » Videtur quod non fuerint boni, quia Deut., IV, 2, dicitur : *Non addetis ad verbum quod ego loquor vobis, quidquam.* Ergo fecerunt contra mandatum Domini, addentes traditiones, et sic non fuerunt boni.

Dicendum est quod verbum illud Domini intelligendum est sic[2] : Non addetis aliquid contrarium, seu extraneum verbis quæ ego loquor. Addere autem aliqua quæ non sunt contraria, licuit eis, scilicet aliquos dies solemnes, et alia similia, sicut factum est tempore Mardochæi, et tempore Judith, in memoriam beneficiorum quæ a Deo recipiebant.

Contra. Matth., XV, 6, Dominus reprehendit eos, dicens : *Irritum fecistis mandatum Domini propter traditiones hominum.* Non ergo sunt licitæ traditiones.

Respondeo : Dicendum est quod non arguuntur quod tenent traditiones hominum, sed quia propter traditiones hominum, dimittunt mandata Dei.

[1] Al. : *ex me auxilium.* — [2] Al. omittitur « sic. »

LECTIO IV.

Cum autem placuit ei qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me, ut evangelizarem illum in gentibus; continuo non acquievi carni et sanguini. Neque enim veni Hierosolymam ad antecessores meos apostolos, sed abii in Arabiam, et iterum reversus sum Damascum.

Postquam autem Apostolus ostendit quod ipse non accepit ab homine Evangelium ante suam conversionem; nunc hic probat quod non accepit ipsum ab homine post conversionem suam, et circa hoc duo facit. Primo, ostendit quod non recepit Evangelium ab homine tempore conversionis suæ; secundo, quod nec etiam post conversionem suam, ibi : *Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum.* Circa primum duo facit : quia primo ostendit quod non recepit Evangelium ab apostolis neque didicit; secundo, quod non ab aliis fidelibus, ibi : *Sed abii in Arabiam, et iterum reversus sum Damascum.* Circa primum tria facit. Primo, ostendit causam[1] efficientem suæ conversionis ; secundo, finem, ibi : *Ut revelaret Filium suum in me;* tertio, modum, ibi : *Continuo non acquievi carni et sanguini.* Circa primum notat causam suæ conversionis, quæ duplex est : scilicet beneplaçitum Dei, quod est divina electio, et convertentis vocatio. Quantum ad primum dicit : *Cum autem placuit ei,* scilicet Deo, non quando volui ego, sed quando placitum fuit sibi, quia *non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei,* ut dicitur Rom., IX, 16. Psalm. CXLVI, 11 : *Beneplacitum est Domino super timentes eum.* Philip., II, 13 : *Deus est qui operatur in nobis et velle et perficere, pro bona voluntate. Qui* scilicet Deus, *me,* scilicet rebellem : I Corinth., XV, 9 : *Ego sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei;* Act., IX, 1 : *Saulus adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini;* persecutorem : ibid., 4 : *Saule, Saule, quid me persequeris?* blasphemum : I Timoth., I, 13 : *Qui fui blasphemus. Me* talem, inquam, *segregavit ex utero matris meæ,* vel ad litteram, qui fecit me nasci ex ventre matris meæ. Et vere dicitur Deus segregare ex utero, licet sit opus naturæ, quæ est quasi instrumentum Dei, quia opera etiam nostra attribuuntur Deo, sicut principali actori; Isa., XXVI : *Omnia enim opera nostra operatus es in nobis, Domine,* sicut et effectus principali agenti attribuuntur. Ideo dicitur Job, X, 2 : *Pelle et carnibus vestisti me.* Et ab hoc utero segregatus est ad justificationem : quia ejusdem est justificare cujus est condere. Psalm. XXI, 2 : *De ventre matris meæ Deus meus es tu.* Vel *ex utero matris meæ,* scilicet synagogæ, cujus uterus est collegium pharisæorum, qui nutriebant alios in judaismo. Matth., XXIII, 15 : *Circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum.* Sic ergo mater sua fuit synagoga, Cant., I, 5 : *Filii matris meæ pugnaverunt contra me.* Uterus ejus sunt pharisæi. Ex hoc ergo utero est segregatus per Spiritum sanctum ad fidem Evangelii. Roman., I, 1 : *Segregatus in Evangelium Dei.* Vel mater sua est Ecclesia Christi, uterus ejus, collegium apostolorum. Segregavit ergo Deus ipsum ab utero Ecclesiæ, id est a collegio apostolorum, in officium apostolatus et prædicationis ad gentes, quando dixit apostolis, Act., XIII, 2; *Segregate mihi Barnabam et Paulum ad opus ad quod assumpsi eos.* Vocavit autem synagogam matrem suam, quia pharisæus erat, quasi magnus in ea, dum dicitur pharisæus, et ex pharisæis, quia zelator legis erat. Supra : *Abundantius autem æmulator existens paternarum mearum traditionum.* Quantum autem ad aliam causam dicit : *Et vocavit per gratiam suam.* Est autem duplex vocatio. Una est exterior, et sic dicit : Vocavit me cœlesti[2] voce. Act., IX, 4 : *Saule, Saule, quid me persequeris?..... Vade in civitatem, et ibi dicetur tibi quid te oporteat facere.* Sic etiam alios apostolos vocavit. Alia est interior, et sic vocavit per quemdam instinctum interiorem, quo Deus per gratiam tangit cor, ut convertatur ad ipsum; et sic vocavit a mala via in bonam, et hoc *per gratiam suam,* non nostris meritis. Rom.,

[1] Al. : « Circa primum ostendit causam, » intermediis omissis. — [2] Al. : « ex cœlesti. »

VIII, 30 : *Quos prædestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et justificavit.* Isa., XLV, 13 : *Suscitavit eum ad justitiam.* Amos, V, 8 : *Qui vocat aquas maris, te effundit eas super faciem terræ, Dominus nomen est ejus.*

Finis autem conversionis ponitur, cum dicit : *Ut revelaret Filium suum in me,* qui quidem finis est Christus. Ordinatur autem conversio sua ad Christum dupliciter : scilicet facto, et sic dicit : *Ut revelaret Filium suum,* id est, in eo quod circa me fecit, convertendo me, et dimittendo peccata mihi, revelaret quanta sit mihi facta misericordia. I Timoth., I, 15 : *Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum..... Sed ideo misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate*, ibid., 13. Sic ergo revelavit in ejus conversione Filium suum ; et hoc inquantum Filius dicitur gratia Dei. Item revelavit eum in ejus operatione : unde dicebat ipse Rom., XV : *Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus in obedientiam gentium, in verbo, in factis et virtute signorum et prodigiorum.* Et hoc inquantum Filius virtus est Dei. Item revelavit eum in ejus prædicatione ; unde ipse, I Corinth., I, 23, dicebat : *Nos prædicamus Christum crucifixum ; Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam; ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem et Dei sapientiam.* Et hoc, inquantum Filius ejus dicitur Dei sapientia. Item ordinatur ad Christum sua conversio verbo, et sic dicit : *Ut evangelizarem illum in gentibus,* quia aliis apostolis evangelizantibus Christum Judæis, Paulus de mandato Domini ivit ad gentes convertendas. Isa., LIX, 6 : *Parum enim est mihi ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et fæces Israel convertendas. Dedi te in lucem gentium.* Act., XIII, 47 : *Sic enim præcepit nobis Dominus : Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ.* Isa., LV, 4 : *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus.*

Modus autem suæ conversionis est perfectus, et quantum ad affectum ; unde dicit : *Continuo non acquievi carni et sanguini,* id est, statim ita perfecte fui conversus quod omnis carnalis affectus recessit a me. Eccli., II, 23 : *Facile est enim in oculis Domini subito honestare pauperem.* Et accipitur hic caro et sanguis pro vitiis carnalibus. I Corinth., XV, 50 : *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt.* Infra, V, 17 : *Caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem.* Vel pro affectu et amore ad carnales sibi conjunctos. Matth., XVI, 17 : *Caro, et sanguis non revelavit tibi.* Sic Apostolus et vitia sua superavit, et suos[1] Judæos contempsit. Item quantum ad intellectum, quia ita fuit instructus a Christo quod non fuit ei necesse instrui ab apostolis, et ideo dicit : *Nec veni Hierosolymam,* ut scilicet ab eis instruerer. Item non fuit necesse instrui ab aliis fidelibus, et ideo dicit : *Sed abii in Arabiam,* quasi dicat : Non ivi ad loca ubi erant alii fideles ut me instruerent, sed ivi in Arabiam, ubi non erant edocti in fide, sed infideles ; *et iterum reversus sum Damascum,* scilicet ad parentes. Job, XXXVIII, 23 : *Quis dedit vehementissimo imbri cursum, et viam sonantis tonitrui ?*

Sed contra. Dicitur Act., IX, 25, quod demiserunt eum de muro per sportam : *cum autem venisset Hierusalem, tentabat se jungere discipulis.* Venit ergo Hierusalem.

Dicendum est quod venit, sed non ut instrueretur. Vel melius dicendum est quod non statim venit, sed post aliquod tempus ; et ideo sequitur : *Deinde post annos tres veni Hierosolymam.*

LECTIO V.

Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum, et mansi apud eum diebus quindecim. Alium autem apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini. Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior. Deinde veni in partes Syriæ et Ciliciæ. Eram autem ignotus facie Ecclesiis Judææ, quæ erant in Christo. Tantum autem auditum habebant : Quoniam qui persequebatur nos aliquando, nunc evangelizat fidem quam aliquando expugnabat, et in me clarificabant Deum.

[1] Al. : « vitia superavit, et suos, » etc.

Postquam superius Apostolus ostendit se non accepisse Evangelium ab homine ante conversionem suam, nec tempore suæ conversionis ; hic probat quod nec etiam post conversionem accepit ipsum ab homine, sed potius hic ostendit quomodo doctrina sua fuit ab hominibus approbata, et circa hoc duo facit : primo enim manifestat quomodo doctrina sua fuit ab apostolis approbata ; secundo, ostendit qualiter fuit approbata ab aliis fidelibus, ibi : *Deinde veni in partes Syriæ et Ciliciæ;* et primo, narrat factum; secundo, confirmat veritatem dicti, ibi : *Ecce coram Deo, quia non mentior.* Dicit ergo : Licet non iverim ad apostolos, ut instruerer ab eis, circa principium meæ conversionis, quia jam eram instructus a Christo, tamen ex affectu caritatis compulsus, *post annos tres,* scilicet conversionis meæ, *veni Hierosolymam,* quoniam jamdiu desideravi *videre Petrum,* non ut discerem ab eo, sed ut visitarem eum. Job, v, 24 : *Visitans speciem tuam non peccabis. Et mansi apud eum diebus quindecim,* repertus ab eo ut verax apostolus. Et dicit : *diebus quindecim,* quia numerus iste componitur ex octo et septem. Octonarius autem est numerus Novi Testamenti, in quo expectatur octava resurgentium : septenarius autem est numerus [1] Veteris Testamenti , quia celebrat septimam diem [2]. Mansit autem apud Petrum diebus quindecim, conferens cum eo de mysteriis Veteris Testamenti et Novi. Et ne credatur quod licet non sit instructus a Petro, esset tamen instructus ab aliis [3], subdit quod nec ab aliis fuit instructus ; unde dicit : *Alium autem apostolorum,* a quo instruerer, *vidi neminem,* id est nullum, *nisi Jacobum fratrem Domini;* illum enim vidit in Hierusalem.

Circa istum Jacobum sciendum est quod ipse fuit episcopus Hierosolymorum, et fuit vocatus Jacobus minor, eo quod vocatus fuerat post Jacobum alium. Dicuntur autem multa de isto Act., xv. Ipse etiam fecit Epistolam canonicam. Quare autem dicatur frater Domini, a diversis diversimode dicitur. Elvidius enim dicit quod ideo dicitur frater Domini, quia fuit filius Beatæ Virginis. Dicit enim quod Beata Virgo Christum concepit et peperit, et post partum Christi concepit de Joseph et peperit alios filios. Sed hic error est damnatus et reprobatus. Item patet esse falsum, quia Jacobus non fuit filius Joseph, sed Alphæi. Alii vero dicunt quod Joseph ante Beatam Virginem habuit aliam uxorem, de qua habuit filium Jacobum, et alios ; qua mortua, accepit in uxorem Beatam Virginem, de qua natus est Christus, non tamen cognita a Joseph, sed per Spiritum sanctum, ut in Evangelio dicitur. Quia ergo ex patre nominantur cognationes , et Joseph putabatur pater Christi ; ideo iste Jacobus, licet non fuit filius Virginis, tamen vocabatur frater Domini. Sed hoc est falsum, quia si Dominus matrem virginem noluit nisi virgini commendare custodiendam, quomodo sustinuisset sponsum ejus virginem non fuisse, et sic perstitisse ? Ideo alii dicunt, et in *Glossa* tangitur, quod Jacobus iste fuit filius Mariæ Cleophæ, quæ fuit soror Virginis. Dicunt enim quod Anna mater Beatæ Virginis nupsit primo Joachim, e quo peperit Mariam matrem Domini ; quo mortuo, nupsit Cleophæ fratri Joachim, ex quo peperit Mariam Cleophæ, et ex hac natus est Jacobus minor, Judas et Simon ; quo mortuo, dicitur quod nupsit adhuc cuidam tertio, qui vocatus est Salome, ex quo concepit, et peperit aliam Mariam, quæ dicta est Salome, et de hac natus est Jacobus major et Joannes frater ejus. Sed huic opinioni dupliciter contradicit Hieronymus. Primo, quia Salome non est nomen viri, ut etiam in græco apparet, sed est nomen mulieris, quæ fuit soror Beatæ Virginis, et ex Zebedæo genuit Jacobum majorem et Joannem, sicut Maria Cleophæ ex Alphæo genuit Jacobum minorem , Judam et Simonem.

Dicitur autem frater Domini iste Jacobus specialiter inter alios suos consobrinos, et hoc propter duo. Primo, propter similitudinem effigiei, quia similis erat Christo in facie, et propter similitudinem vitæ, quia imitabatur Christum in moribus. Vel quia Alphæus pater ejus fuit de cognatione Joseph. Et ideo, quia Judæi cognationis lineam texere solent a maribus, et Christus putabatur filius Joseph, ut dicitur Luc., iii, ideo specialiter dictus est frater Domini, et non alii, qui solum ex matre conjuncti

[1] Al. : « septenarius autem numerus, » etc. — [2] Al. : « certum diem. » — [3] Al. : « quod licet esset instructus a Petro, esset tamen etiam instructus ab aliis. »

erant ei. Accipitur autem hic frater cognatione. Nam in Scriptura fratres aliquando dicuntur natura : Matth., I, 2 : *Jacob autem genuit Judam et fratres ejus.* Cognatione, sicut omnes consanguinei sunt fratres, Genes., XIII, 8 : *Ne, quæso, sit jurgium inter te et me : fratres enim sumus.* Gente, et sic omnes unius linguæ dicuntur fratres, Deut., XVII, 15 : *Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus.* Affectione, et sic omnes amici, et qui habent eumdem affectum, dicuntur fratres. II Corinth., II, 13 : *Eo quod non invenerim Titum fratrem meum.* Religione, et sic omnes christiani, quia habent unam regulam vitæ, dicuntur fratres. Matth., XXIII, 8 : *Fratres estis omnes vos.* Psal. CXXXII : *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum.* Communiter autem omnes homines dicuntur fratres, quia ab uno Deo gubernati et educati. Mal., XXI, 10 : *Numquid non unus est pater omnium nostrum ?*

Consequenter cum dicit : *Quæ autem dico vobis, ecce coram Deo, quia non mentior,* confirmat per juramentum quod dixerat, quasi dicat : Ea quæ nunc scribo vobis de me, *ecce* in manifesto sunt, ita quod satis constat[1] *quia non mentior ;* et hoc dico *coram Deo*, id est teste Deo. Jurat autem hic Apostolus non ex levitate, sed ex necessitate istorum, quibus necessarium erat ut crederent ; nisi enim hoc faceret, non crederent ei. II Corinth., II, 17 : *Coram Deo in Christo loquimur.* Rom., I, 9 : *Testis est mihi Deus.*

Quid ergo dicit Dominus (Matth., V, 37) : *Sit sermo vester : Est est, non non ; quod amplius est, a malo est ?* Dicendum est quod est a malo ejus qui non credit, vel a malo pœnæ, quo cogitur quis jurare.

Consequenter cum dicit : *Deinde veni in partes Syriæ et Ciliciæ,* ostendit quomodo fuit approbatus ab aliis Ecclesiis Judææ. Ubi tria facit. Primo, ostendit ubi fuit conversatus, quia in Cilicia ; unde dicit : *Deinde veni in partes Syriæ et Ciliciæ,* scilicet patriæ, unde etiam fuit raptus, quia dicitur Act., XXII, 3 : *Erat autem Paulus a Tharso Ciliciæ.* Secundo, quomodo fuit cognitus ab eis, quia non facie, sed auditu tantum et fama ; unde dicit : *eram enim ignotus facie Ecclesiis Judææ quæ erant in Christo,* id est in fide Christi. II Corinth., VI, 8 : *Sicut qui ignoti et cogniti.* Unde patet quod Ecclesiæ Judææ non docuerunt me ; *tantum enim auditum habebant,* scilicet de me per famam : *Quoniam qui persequebatur nos aliquando, nunc evangelizat fidem.* Tertio, quomodo approbatus est ab eis, quia *in me glorificabant Deum,* id est, in mea conversione magnificum probabant, qui gratia sua me convertit. Isa., XLIII, 20 : *Glorificabit me bestia agri.*

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto et Tito. Ascendi autem secundum revelationem, et contuli cum illis Evangelium quod prædico in gentibus ; seorsum autem his qui videbantur aliquid esse, ne forte in vacuum currerem aut cucurrissem. Sed neque Titus qui mecum erat, cum esset gentilis, compulsus est circumcidi ; sed propter subintroductos falsos fratres qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Jesu, ut nos in servitutem redigerent, quibus neque ad horam cessimus subjectione, ut veritas Evangelii permaneat apud vos.

Postquam Apostolus in præcedenti capitulo commendavit auctoritatem evangelicæ doctrinæ secundum seipsam ; nunc in isto capitulo commendat ipsam ex parte aliorum apostolorum, et sua simul, et circa hoc duo facit. Primo, commendat auctoritatem suæ doctrinæ ex approbatione aliorum apostolorum ; secundo, ex exemplo sui et aliorum apostolorum, ibi : *Nos natura Judæi, non ex gentibus peccatores.* Circa primum duo facit. Primo, ostendit quod alii apostoli approbaverunt suam doctrinam ; secundo, ostendit quod libere reprehendit alios apostolos in his quæ contraria suæ doctrinæ dicebant, ibi : *Cum venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei*

[1] Al. omittitur « ita quod satis constat. »

restiti. Circa primum duo facit. Primo, agit de collatione quam habuit cum apostolis; secundo, insinuat quid inde secutum sit, ibi : *Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset gentilis, compulsus est circumcidi.* Circa primum duo facit. Primo, ponit circumstantias ipsius collationis ; secundo, ponit ipsam collationem, ibi : *Et contuli cum illis Evangelium quod prædico in gentibus.* Quantum ad primum tangit quatuor circumstantias, scilicet tempus, locum, testes et motivum ipsius. Describit autem tempus, cum dicit : *Deinde post annos quatuordecim.*

Sed contra est, quia Apostolus fuit conversus primo anno post passionem Christi, et post tres ivit in Hierusalem, et sic sunt quatuor, et hic dicit quod *post annos quatuordecim,* iterum ivit in Hierusalem, et sic fiunt decem et octo, et tunc invenit Petrum in Hierusalem, et hoc non potest esse, quia Petrus sedit in Antiochia septem annis, in Roma vero viginti quinque annis, et sic essent octodecim, et septem (qui sunt viginti quinque anni) antequam iret Romam [1], et Romæ moratus est viginti quinque annis. Ergo vixisset Petrus post passionem Christi quinquaginta annis, quod est falsum, quia quadragesimo anno a passione Christi, passus est Petrus Romæ, ut in historia habetur, quod fuit tempore Neronis.

Respondeo dicendum quod cum dicitur : *Deinde post annos quatuordecim,* non est intelligendum quod post tres annos iterum elapsi sint quatuordecim anni antequam iret in Hierusalem, sed quod anno quarto decimo suæ conversionis iterum ascendit. Nec sunt addendi supra istos quatuordecim, septem anni, quibus Petrus rexit Ecclesiam Antiochenam, quia ante istos annos incepit regere, et cum Antiochia sit prope Hierusalem, potuit esse ut aliquando Petrus ivisset in Hierusalem, et tunc Paulus invenerit eum ibi. Et sic colligitur ex historia, quod post annos quatuordecim Petrus venit Romam tempore Claudii imperatoris, et existens ibi viginti quinque annis, complevit numerum triginta novem annorum, et mortuus est quadragesimo anno post passionem Domini. Dicit autem signanter *quatuordecim,* ut ostendat quod non indigebat apostolorum instructione, si quatuordecim annis fuit sine eis.

Locum vero describit, cum dicit : *Hierosolymam.* Et dicit : *ascendi,* quia in alto posita est. Ascendit autem Hierosolymam, ut ostenderet se concordare cum prophetia, quæ dicit Isa., II, 3 : *De Sion exibit lex, et verbum Domini de Hierusalem.*

Testes describit, cum dicit : *Cum Barnaba, assumpto et Tito.* Barnabas Judæus erat, Titus vero gentilis. Cum eis ergo ascendit, ut haberet testes suæ doctrinæ, et ut in nullam partem, sive Judæorum, sive gentilium, ostendat declinare. Deut., XVII, 6 : *In ore duorum vel trium stat omne verbum.*

Motivum autem describit cum dicit : *Secundum revelationem Dei,* id est Deo revelante et præcipiente sibi quod ascenderet in Hierusalem. Ex quo colligi potest quod omnes actus apostolorum et motus fuerunt secundum instinctum Spiritus sancti. Job, XXXVII, 11 : *Nubes spargunt lumen suum, quæ lustrant per circuitum.*

Consequenter cum dicit : *Et contuli cum illis Evangelium quod prædico in gentibus,* agit de ipsa collatione, ubi tria facit. Primo, manifestat materiam super quam contulit ; secundo, personas cum quibus contulit ; et tertio, causam propter quam contulit. Materia de qua contulit fuit Evangelium ; et ideo dicit : *Contuli cum illis Evangelium* Dei. Personæ cum quibus contulit, sunt majores et excellentiores inter apostolos ; unde dicit [2] : *Seorsum autem cum his qui videbantur aliquid esse.* Sed causa utilis et necessaria, ne scilicet *in vacuum currerem aut cucurrissem.* Quantum ad primum dicit : Ascendi Hierosolymam, ubi contuli cum illis, tanquam cum amicis et paribus, Evangelium quod prædicavi in gentibus, non ut addiscerem, quia jam doctus eram a Christo ; non ut certificarer, quia sic certus sum quod si angelus diceret contrarium, non crederem, ut patet supra, I cap. Sed contuli propter duo : scilicet ad insinuandam unitatem doctrinæ meæ cum doctrina aliorum apostolorum. I Corinth., I, 10 : *Idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata.* Contulit ergo cum eis quasi idem verbum cum eis, sed non pares habuit. Item ad vitandum calumniam alio-

[1] Al. : « et sic decem et octo et septem sunt viginti quinque anni antequam iret Romam. » — [2] Al. : « dicens ; » item post vocem « apostolos » statim subduntur verba textus.

rum. Apostolus enim non[1] fuerat conversatus cum Christo, nec edoctus ab apostolis, sed statim post conversionem suam incepit prædicare quæ erant odiosa Judæis, et specialiter de vocatione gentium, et quod non debebant servari legalia.

Sic ergo contulit Evangelium, sed cum quibus hoc fecerit, ostendit subdens : *Seorsum autem his qui videbantur aliquid esse,* quasi dicat : Non cum omnibus, sed cum his qui erant inter alios alicujus auctoritatis et momenti, scilicet cum Petro, Jacobo et Joanne, et aliis magnis. Eccli., IX, 21 : *Cum sapientibus et prudentibus tracta.* Sed *seorsum cum his qui videbantur aliquid esse,* non quod turpia vel falsa cum eis tractaret ac conferret, sicut hæretici faciunt, sed quia sciebat ibi esse Judæos calumniantes, propterea quia de legalibus docuerat. Et ideo ne veritas pateret calumniæ, cum illis seorsum contulit qui non calumniarentur, Proverb., XXV, 9 : *Causam tuam tracta cum amico tuo, et secretum extraneo ne reveles; ne forte insultet tibi cum audierit, et exprobrare non cesset.* Eccli., VIII, 21 : *Coram extraneo ne facias consilium : nescis enim quid pariet.* Sic ergo patet et materia collationis et personæ, sequitur causa, quæ fuit scilicet *ne in vacuum currerem, aut cucurrissem,* id est, ne reputarer prædicasse inutiliter. Vocat autem prædicationem suam cursum, propter velocitatem suæ doctrinæ, quia in modico tempore a Hierusalem usque in Illyricum et usque in Hispaniam prædicavit Evangelium; unde posset dici de eo illud Psalm. CXLVII, 15 : *Velociter currit sermo ejus;* et II Thessal., III, 1 : *Fratres, orate pro nobis, ut sermo Domini currat et clarificetur sicut et apud vos.*

Sed numquid dubitabat quod in vacuum curreret ? Dicendum est quod sibi non dubitabat, sed illis quibus prædicaverat, quia nisi ab illis firmiter teneretur sua doctrina, quantum ad illos in vacuum cucurrisset. Et ideo voluit conferre cum eis, ut dum scirent auditores quod doctrina sua concordaret cum doctrina aliorum apostolorum, et approbaretur ab eis, firmius ejus doctrinam tenerent, et sic[2] quantum ad eos non in vanum curreret. I Cor., IX, 26 : *Ego sic curro, non quasi in incertum.*

Consequenter cum dicit : *Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset gentilis, compulsus est circumcidi,* ostendit quid secutum sit ex collatione cum apostolis habita ; et ponit tria quæ inde secuta sunt : scilicet quod a sua sententia non recessit, et quod suæ doctrinæ nihil superadditum fuit, ibi : *Mihi enim qui videbantur*[3] *esse aliquid, nihil contulerunt;* tertio, quod sua doctrina approbata est, ibi : *Sed contra, cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium præputii ....., et cum cognovissent gratiam quæ data est mihi, Jacobus et Cepha et Joannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi et Barnabæ societatis.* Circa primum duo facit. Primo, ostendit quod non recessit a sua sententia in quodam particulari; secundo, ostendit quod etiam in nullo alio recessit ab ea, ibi : *Sed propter introductos falsos fratres,* etc. Dicit ergo : Dico quod ita contuli cum eis de doctrina Evangelii quod ex hoc secutum est quod doctrina mea, et sententia firma permansit, scilicet de legalibus non observandis, sic quod gentiles non cogerentur ad servandum legalia, intantum *quod neque Titus, qui mecum erat, cum esset* etiam *gentilis, compulsus est* rationibus eorum *circumcidi,* sed susceptus est ab apostolis in societatem incircumcisus. Unde tunc data est sententia ab apostolis de legalibus non observandis, sicut habetur Act., XV. Ratio autem quare post passionem Christi non debent servari legalia, assignatur a Chrysostomo talis. Manifestum est enim quod instrumentum quod fit aliqua promissione, seu fœdere, tenet tantum quousque compleatur fœdus et promissio ; quibus completis instrumentum prædictum in hoc non tenet. Circumcisio autem est quoddam instrumentum promissionis et fœderis inter Deum et fideles homines ; unde et Abraham accepit circumcisionem in signum promissionis, ut dicitur Gen., XVII. Et quia Christi peracta passione, soluta fuit promissio, et completum fœdus, ideo post passionem non tenet, nec valet circumcisio. Sic ergo patet quod non recessit a sententia sua in hoc quod non permitteret circumcidi Titum.

Consequenter ostendit quod in nullo alio etiam recessit ab ea, cum dicit : *Sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram,*

[1] Al. : « quia non. » — [2] Al. deest « sic. » — [3] Al. : *ab his autem qui videbantur,* etc.

quam habemus in Christo, ut nos in servitutem redigerent. Littera autem ista est diversa in diversis et obscura, et legitur sic : Tu dicis quod non permisisti circumcidi Titum, sed quare non permisisti ? Nonne alibi permisisti Timotheum ? sicut legitur Act., XVI. Ad hoc potest sic respondere Apostolus : Quia tunc temporis quando Timotheus fuit circumcisus, indifferens erat circumcisio, utrum scilicet servaretur, vel non ; sed modo cum ageretur de Tito, erat specialis quæstio de circumcisione, quam ego dicebam non debere servari. Unde si permisissem eum circumcidi, cum egomet definivissem quæstionem, fuisset factum in contrarium ; nec licebat ultra de hoc movere quæstionem, vel facere difficultatem, utpote jam determinatam [1]. Et ideo dicit : Dico quod non permisi [2] ipsum circumcidi ab illis, *quibus neque ad horam cessimus subjectione,* scilicet ut gentes subderentur legi, et hoc *propter subintroductos* a diabolo, vel a pharisæis, *falsos fratres,* qui se fingunt amicos. II Corinth., XI, 26 : *Periculum in falsis fratribus. Qui,* scilicet fratres falsi, *subintroierunt,* in locum ubi erant apostoli, latenter *explorare,* id est ad explorandam *libertatem nostram,* a peccato et lege. II Cor., III, 17 : *Ubi spiritus Domini, ibi libertas.* Rom., VIII, 15 : *Non enim accepistis spiritum servitutis in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum.* Infra, IV, 5 : *Ut eos qui sub lege erant redimeret. Quam,* scilicet libertatem, *habemus in Christo Jesu,* id est per fidem Christi. Infra, IV, 31 : *Non estis ancillæ filii, sed liberæ.* Et ad hoc subintroierunt, *ut in servitutem,* legis et carnalium observantiarum, *redigerent,* sicut ante passionem Christi ; quod non est faciendum, quia *fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Jesus,* I Corinth., III, 11. Et hoc *ut veritas Evangelii permaneat apud vos,* quasi dicat : In nullo cessimus eis propter hoc, ne scilicet *occasionem daremus eis* qui sine circumcisione dicebant vos non posse salvari ; quod est contra veritatem Evangelii quod prædicavi vobis.

Ambrosius autem aliter legit. Secundum præmissa enim habetur quod ideo ad horam non cessit propter subintroductos ; ex quo sequitur quod nisi fuissent subintroducti falsi fratres, cessisset eis de legalium observatione. Et ideo propter hoc non fuit, quia propter hoc non cessisset eis, sed propter ipsam veritatem. Ideo, dicit Ambrosius quod littera est falsa, et superfluit ibi *neque.* Unde vult quod non sit ibi *neque.* Et tunc est sensus : Non permisi circumcidi Titum, sed Timotheum permisi circumcidi, *propter subintroductos falsos fratres,* in locum ubi eram cum Timotheo et aliis, *qui subintroierunt explorare libertatem nostram ;* quod cum facere nequivissent, populum in seditionem contra nos incitare moliebantur. *Quibus,* scilicet falsis fratribus, propter hoc *cessimus ad horam subjectione* [3], in facto circumcisionis ; circumcidendo Timotheum [4], *ut veritas Evangelii permaneat apud vos,* quæ habet quod nec circumcisio aliquid confert neque præputium, sed fides.

Fuit autem specialis causa quare Timotheus circumcisus fuit, et non Titus, quia Timotheus fuit ex patre gentili et matre judæa ; Titus vero ex utroque parente gentili. Et sententia Apostoli erat quod qui ex aliquo parente judæo nati fuerant, circumciderentur ; quia vero totaliter ex gentilibus parentibus nati essent, nullo modo debeant circumcidi.

LECTIO II.

Ab his autem qui videbantur esse aliquid. (Quales aliquando fuerint nihil mea interest : Deus enim personam hominis non accipit.) Mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt ; sed e contra, cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium præputii, sicut et Petro circumcisionis (qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter gentes) et cum cognovissent gratiam quæ data est mihi, Jacobus et Cephas et Joannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi et Barnabæ societatis, ut nos in gentes, ipsi autem in circumcisionem, tantum ut pauperum memores essemus. Quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere.

[1] Al. : « egomet diffinivissem quæstionem, et fuisset factum in contrarium, utpote jam determinatam, » intermediis omissis. — [2] Al. : « non solum non permisi. » — [3] Al. : *subjectionis,* item *subjectioni.* — [4] Al. apponitur « ibi. »

Ostenso quod Apostolus in nullo recessit a sententia sua in collatione prædicta, hic consequenter ostendit quod nihil suæ doctrinæ per alios apostolos superadditum fuit, et circa hoc duo facit : primo enim describit conditionem apostolorum, nihil ei addere valentium; secundo, prosequitur propositum, ibi : *Mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt.* Conditionem autem illorum describit ex tribus. Primo, ex auctoritate quam habebant in Ecclesia, quæ est magna ; et quantum ad hoc dicit : *Ab his autem qui videbantur esse aliquid.* Littera defectiva est ; unde debet suppleri sic. Ab his autem, scilicet Petro et Joanne, quasi dicat : Licet ad horam cesserim eis, nihil tamen accepi ab eis potestatis vel doctrinæ. Et si ab his nihil accepi, multo minus ab aliis.

Sed notandum est quod hoc quod dicit : *Qui videbantur aliquid esse,* si intelligatur, secundum gratiam Dei quæ in ipsis erat[1] sic verum est, quod secundum hanc magni erant, quia quos justificavit, hos et magnificavit, ut dicitur Rom., VIII ; si vero intelligantur aliquid esse secundum seipsos, sic falsum est, quia secundum hoc, nihil erant. Nam si secundum se aliquid esse viderentur, semper fuissent magni, quia quod per se inest, semper inest. Unde, cum non fuerint semper magni, non secundum se videbantur aliquid esse.

Secundo, describit eorum conditionem ex statu eorum ante conversionem, quam habuerunt in synagoga, et hunc statum caute ostendit fuisse abjectum et vilem ; unde dicit : *Quales aliquando fuerint,* quia rustici, pauperes, idiotæ, et sine litteris erant. I Cor., I, 26 : *Non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles.* Sed *quales fuerint, nihil,* id est non, *mea interest,* scilicet referre. Et hoc forte introducit, ut considerantes statum quem illi habuerunt in synagoga qui nullus fuit, et statum Pauli qui magnus fuit, manifeste cognoscant quod Paulus in sententia quantum ad legalia sit eis præferendus, et præsertim cum Paulus in statu Ecclesiæ Christi eis æquaretur ; ita quod Paulus eos in statu synagogæ ante conversionem præcedebat ; in statu post conversionem eis æqualis erat. Unde, cum agebatur de synagoga, magis erat standum sententiæ Pauli quam aliorum ; sed cum de Evangelio ageretur, standum erat sententiæ suæ sicut sententiæ aliorum. Et sicut alii non erant magni per legalia, sed per Christum ; sic et Apostolus per Christum magnus erat in fide, et non per legalia.

Tertio describit eorum conditionem ex divina electione : et quantum ad hoc dicit : *Deus enim personam hominis non accipit,* quasi dicat : Ideo magni sunt, quia Deus eos magnificavit, non attendens ad merita vel demerita eorum, sed ad ipsum quod facere intendit. Et ideo dicit : *Deus personam hominis non accipit,* id est, non considerat magnam vel parvam. Sap., VI, 8 : *Pusillum et magnum ipse fecit, et æqualiter cura est illi de omnibus.* Sed sine personarum acceptione ad salutem omnes vocat, non imputans illis delicta eorum ; et hoc, quia transierunt. II Corinth., V, 17 : *Vetera transierunt ; ecce facta sunt omnia nova.* Psal. XV, 4 : *Nec memor ero nominum eorum per labia mea.* Et ideo dicit Petrus Act., X, 34 : *In veritate comperi, quod non est personarum acceptio apud Deum.*

Circa hoc sciendum est quod accipere personam proprie est in aliquo negotio attendere, quasi regulam ipsius negotii, conditionem personæ nihil facientem ad negotium ; puta, cum ideo do beneficium alicui, quia est nobilis sive pulcher. Nobilitas enim seu pulchritudo nil facit ad hoc quod habeat beneficium. Si vero conditio personæ facit ad negotium, sic considerando illam conditionem in facto illo, non accipio personam, sicut si ideo do beneficium alicui quia bonus est et bene deserviet Ecclesiæ, quia bene litteratus et honestus, non sum acceptor personæ. Nil ergo est proprie accipere personam, quam considerare conditionem personæ nil facientem ad negotium. Cum ergo Deus in operibus suis et beneficiis, nihil præexistens ex parte creaturæ respiciat, quia ipsum quod est creaturæ, est effectus suæ electionis ; sed respiciat solum quasi pro regula beneplacitum voluntatis suæ, secundum quam omnia operatur, et non secundum aliquam conditionem personæ, ut dicitur Ephes., IV ; manifestum est quod non accipit personam hominis.

Consequenter descripta conditione eo-

[1] Al. : « si hoc intelligatur. »

rum, ostendit propositum, scilicet quod nil ei addere potuerunt, et ideo dicit : *Mihi enim qui videbantur aliquid esse, nihil contulerunt,* quasi dicat : Licet essent magnæ auctoritatis, tamen nil addiderunt doctrinæ meæ nec potestati, quia, sicut supra dictum est, neque ab homine accepi Evangelium, neque per hominem didici.

Glossa autem aliter legit. *Quales aliquando fuerunt nihil mea interest,* quasi dicat : Non pertinet ad me referre statum eorum ante conversionem, quales scilicet fuerunt, quia hoc nihil refert, cum et ego fuerim ipsius Ecclesiæ etiam persecutor, et tamen Deus suæ beneplacito voluntatis[1] elegit me et magnificavit, et hoc, quia Dominus personam hominis non acceptat.

Consequenter cum dicit : *Sed contra, cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium præputii,* etc., ostendit quod ejus sententia sit approbata ab apostolis, et circa hoc tria facit. Primo, ponit causam approbationis ; secundo, insinuat ipsam approbationem, ibi : *Jacobus et Cephas et Joannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi et Barnabæ societatis;* tertio, addit quamdam conditionem approbationi interpositam, ibi : *Tantum ut pauperum*[2] *memores essemus.* Causam autem approbationis, quæ movit apostolos approbare sententiam Apostoli, ponit duplicem : scilicet prædicationis officium Apostolo injunctum a Christo, et effectum injuncti officii, ibi : *Et cum cognovissent gratiam quæ data est mihi, Jacobus et Cephas, et Joannes ....., dexteras dederunt mihi et Barnabæ societatis.* Circa primum primo ponit officium injunctum quod movit eos ad approbandum ; secundo, officii manifestationem, ibi : *Qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter gentes.* Dicit ergo ; Dico quod illi *qui videbantur aliquid esse, nihil mihi contulerunt ;* sed potius contra opinionem adversariorum qui ascenderant contra me in Hierusalem ad apostolos pro ipsa quæstione, me ipsi apostoli approbaverunt, et hoc *cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium,* id est officium prædicationis, *præputii,* id est injunctum prædicare[3] incircumcisis, scilicet gentibus. Hierem., IX, 26 : *Omnes gentes habent præputium : omnis autem domus Israel incircumcisi sunt corde.* Scilicet[4] Petro commissa est auctoritas ut prædicaret Judæis tantum et Paulus gentibus ; sed postmodum et Petrus prædicavit gentibus, et Paulus Judæis. Sed quia aliquis posset dicere : Unde constat nobis quod tibi sit commissum Evangelium in gentibus? ideo interponens dicit quod per operationes Christi. Sicut enim patet quod Petrus accepit Evangelium a Christo propter mirabilia quæ Christus fecit per eum ; ita patet quod ego ab ipso accepi propter miracula quæ Christus operatus est et operatur in me ; et ideo dicit : *Qui operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter gentes,* id est, qui Petrum fecit apostolum in Judæa, scilicet Christus, ipse me fecit apostolum in gentibus. Et hæc est causa quæ movit eos.

Sed quia non sufficit injunctio et auctoritas prædicandi, nisi homo per bonam scientiam et discretam eloquentiam ipsam exequatur, et per bonam vitam commendet ; ideo addit usum suæ auctoritatis, seu officii effectum, dicens : *Et cum cognovissent gratiam Dei quæ data est mihi ;* et est littera suspensiva, id est, cum vidissent quod gratiosa et fructuosa esset prædicatio mea, tunc *Jacobus et Cephas et Joannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi et Barnabæ societatis.* In quo notatur approbatio seu societas facta cum eis et Paulo ; et primo ponuntur personæ inter quas facta est societas, quæ sunt *Jacobus et Cephas,* id est Petrus, *et Joannes.* Et præmittitur Jacobus, quia erat episcopus Hierosolymorum, ubi hæc facta[5] sunt. Joannes autem iste fuit Joannes Evangelista, qui non deseruit Judæam usque ad tempus Vespasiani. *Qui videbantur columnæ esse.* Metaphorice dicitur hoc, id est sustentatio totius Ecclesiæ. Sicut enim totum ædificium sustentatur per columnas, ita per istos tota Ecclesia Judæorum sustentabatur et regebatur. Et de istis columnis dicitur in Psal. LXXIV, 4 : *Ego confirmavi columnas ejus,* id est apostolos Ecclesiæ. Cant., V, 15 : *Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas.* Isti scilicet ex una parte *dederunt dexteras societatis,* id

[1] Al. omittitur « suæ beneplacito voluntatis. » — [2] Al. : *Tantum pauperes,* etc. — [3] Al. deest « prædicare. » — [4] Al. : « sicut. » — [5] Al. desideratur « facta. »

est consenserunt in societatem, *mihi et Barnabæ,* in quo designantur personæ ex alia parte. Per hoc autem quod dederunt sibi dexteras, significatur quod per manus se acceperunt, in signum conjunctionis et unitatem opinionis. Secundo, ostenditur societatis tenor seu conditio, cum dicit : *Ut nos in gentes, ipsi autem in circumcisionem,* scilicet prædicarent, quasi dicat : Facta fuit inter nos conjunctio et unio ; ita tamen quod sicut omnes fideles obediunt Petro in circumcisione, id est in Ecclesia Judæorum fidelium ; ita omnes gentiles qui conversi fuerunt ad Christum, obedirent Barnabæ et Paulo ; hoc tamen apposito, *ut nos essemus memores pauperum Christi,* qui scilicet vendiderant omnia bona sua, et pretium eorum ad pedes apostolorum posuerant, propter Christum pauperes effecti. *Quod quidem sollicitus fui hoc idem facere,* non minus affectus quam ipsi qui ordinaverunt, sicut apparet Rom., xv, et I Corinth., vi, et II Corinth., viii et ix. Ratio autem quare consuetudo primitivæ Ecclesiæ de venditione possessionum servabatur in Ecclesia ex circumcisione et non in Ecclesia ex gentibus, hæc est, quia fideles Judæi congregati erant in Hierusalem et in Judæa, quæ destruenda in brevi a Romanis erat, ut postmodum rei probavit eventus ; et ideo voluit Dominus ut ibi possessiones non reservarentur, ubi permansuri non erant. Ecclesia vero gentilium firmanda erat et augenda ; et ideo consilio Spiritus sancti factum est ut in ea possessiones non venderentur.

LECTIO III.

Cum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat. Prius enim quam venirent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat; cum autem venissent substrahebat et segregabat se, timens eos qui ex circumcisione erant. Et simulationi ejus consenserunt cæteri Judæi, ita ut et Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem. Sed cum vidissem quod non recte ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Cephæ coram omnibus : Si tu, cum Judæus sis, gentiliter vivis, et non judaice, quomodo gentes cogis judaizare?

Supra Apostolus ostendit quod ipse nil utilitatis accepit ex collatione habita cum dictis apostolis ; hic vero ostendit quod ipse aliis profuit ; et primo ostendit quomodo profuit Petro in corrigendo eum ; secundo manifestat ea quæ dixit, ibi : *Prius enim quam venirent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat ; cum autem venissent, subtrahebat et segregabat se.* Dicit ergo : Vere ipsi mihi nil contulerunt, sed ego potius contuli eis, et specialiter Petro : quia *cum venisset Petrus Antiochiam,* ubi erat Ecclesia gentium, ego *restiti ei in faciem,* id est manifeste. Eccli., iv, 27 : *Ne verearis proximum in casu suo, nec retineas verbum in tempore salutis.* Vel *in faciem,* id est non in occulto, tanquam detrahens et timens, sed publice, et ut par ei. Lev., xix, 17 : *Non oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publice argue eum, ne habeas super illo peccatum.* Et hoc ideo, *quia reprehensibilis erat.*

Sed contra. Quia hoc fuit post acceptam gratiam Spiritus sancti ; sed post gratiam Spiritus sancti nullo modo peccaverunt apostoli. Respondeo : Dicendum est quod post gratiam Spiritus sancti nullo modo peccaverunt mortaliter apostoli, et hoc donum habuerunt per potentiam divinam, quæ eos confirmaverat. Psalm. lxxiv, 4 : *Ego confirmavi columnas ejus ;* peccaverunt tamen venialiter ; et hoc fuit eis ex fragilitate humana. I Joan., i, 8 : *Si dixerimus quia peccatum non habemus* (scilicet veniale), *ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est.*

Quod vero dicitur in *Glossa :* « *Restiti ei* tanquam par, » dicendum est quod Apostolus fuit par Petro in executione auctoritatis, non in auctoritate regiminis.

Ex prædictis ergo habemus exemplum, prælati quidem humilitatis, ut non dedignentur a minoribus et subditis corrigi ; subditi vero exemplum zeli et libertatis, ut non vereantur prælatos corrigere, præsertim si crimen est publicum, et in periculum multitudinis vergat.

Consequenter cum dicit : *Priusquam venirent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat ; cum autem venissent, subtrahebat et segregabat se,* manifestat ea quæ dixit ; et primo hoc quod dixit eum reprehensibilem esse ; secundo vero hoc quod dixit Petrum reprehendisse, ibi : *Sed cum vidissem quod non recte ambularent ad veri-*

tatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus, etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit quid Petrus sentiebat; secundo, quid faciebat, ibi : *Cum autem venisset Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti;* tertio, quid inde sequebatur, ibi : *Et simulationi ejus consenserunt cæteri Judæi.* Dicit ergo circa primum quod Petrus sentiebat legalia non esse servanda; et hoc, facto ostendebat, quia *priusquam venirent quidam,* Judæi scilicet zelantes pro legalibus, *a Jacobo* Hierosolymitanæ Ecclesiæ episcopo, *edebat,* scilicet Petrus, *cum gentibus,* id est, indifferenter utebatur cibis gentilium. Et hoc faciebat ex instinctu Spiritus sancti, qui dixerat ei : *Quod Deus sanctificavit, tu ne commune dixeris*, ut habetur Act., x : ut ipse ibidem sequenti cap. dixit Judæis, qui contra eum insurrexerunt, quia cum incircumcisis comedisset, quasi rationem reddens. Quid autem faciebat, ostendit hic Paulus[1] dicens quod cum erat cum Judæis, *subtrahebat se* a consortio fidelium qui fuerant ex gentibus, adhærens Judæis tantum, et congregans se cum eis. Et ideo dicit : *Cum autem venisset,* scilicet a Judæa, *subtrahebat se* Petrus a gentibus conversis, *et segregabat se ab eis.* Et hoc ideo, quia erat *timens eos qui ex circumcisione erant*, id est Judæos, non quidem timore humano, sive mundano, sed timore caritatis, ne scilicet scandalizarentur, sicut dicitur in *Glossa.* Et ideo factus est Judæis tanquam Judæus, simulans se cum infirmis idem sentire. Sed tamen inordinate timebat, quia veritas nunquam dimittenda est propter timorem scandali. Quid autem ex hac simulatione sequebatur, subdit dicens quod *simulationi ejus,* scilicet Petri, *consenserunt cæteri Judæi* qui erant Antiochiæ, discernentes cibos, et segregantes se a gentibus; cum tamen ante simulationem hujusmodi, hoc non fecissent. Et non solum illi consenserunt Petro, sed ita fuit illa simulatio in cordibus fidelium, *ut etiam Barnabas* qui mecum erat doctor gentium, et contrarium fecerat et docuerat, *duceretur ab eis in illam simulationem,* subtrahens se ab eis, scilicet gentibus. Et hoc ideo, quia, secundum quod dicitur Eccli., x, 2, *qualis est rector civitatis, tales et inhabitantes eam;* et ibidem : *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus.*

Consequenter cum dicit : *Sed cum vidissem quod non recte ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Cephæ coram omnibus*, etc., manifestat ea quæ dixerat de reprehensione sua, qua[2] Petrum reprehendit, et circa hoc tria facit. Primo, ponit causam reprehensionis; secundo, reprehendendi modum; tertio, reprehensionis verba. Occasio autem reprehensionis est non levis, sed justa et utilis, scilicet periculum evangelicæ veritatis. Et ideo dicit : Sic Petrus reprehensibilis erat, *sed* ego solus *cum vidissem quod non recte ambularent*, illi qui sic faciebant, *ad veritatem Evangelii,* quia per hoc peribat veritas, si cogerentur gentes servare legalia, ut infra patebit. Quod autem recte non ambularent, ideo est, quia veritas, maxime ubi periculum imminet, debet publice prædicari, nec fieri contrarium propter scandalum aliquorum. Matth., x, 27 : *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine.* Isa., XXVI, 7 : *Semita justi recta est, rectus callis justi ad ambulandum.* Modus autem reprehendendi fuit conveniens, quia publicus et manifestus; unde dicit : *Dixi Cephæ,* id est Petro, *coram omnibus* quia simulatio illa in periculum omnium erat. I Timoth., v, 20 : *Peccantem coram omnibus argue.* Quod intelligendum est de peccatis manifestis et non de occultis, in quibus debet servari ordo fraternæ correctionis. Cujusmodi autem verba Apostolus dixerit Petro, cum eum reprehenderet, subdit dicens : *Si tu, Judæus cum sis, gentiliter vivis, et non judaice, quomodo gentes cogis judaizare?* quasi dicat : O Petre, *si tu, cum Judæus sis,* natione et genere, *gentiliter et non judaice vivis*, id est gentium, et non Judæorum ritum servas : cum scias et sentias discretionem ciborum nihil conferre; *quomodo cogis gentes,* non quidem imperio, sed tuæ conversationis exemplo *judaizare?* Et dicit : *cogis,* quia secundum quod Leo Papa dicit, validiora sunt exempla quam verba. In hoc ergo Paulus reprehendit Petrum quod cum ipse esset instructus a Deo cum judaice prius viveret, ne postea amplius cibos discerneret[3]; Act., x, 15 : *Quod Deus sanctificavit, tu ne commune dixeris,* ipse contrarium simulabat.

Sciendum est autem quod occasione istorum verborum non parva controversia est

[1] Al. omittitur « hic Paulus. » — [2] Al. : « Pauli, qua, » etc. — [3] Al. : « cum judaice non viveret, ne cibos discerneret. »

orta inter Hieronymum et Augustinum; et secundum quod ex eorum verbis aperte colligitur, in quatuor discordare videntur. Et primo in tempore legalium[1] : quando scilicet servari debuerunt. Nam Hieronymus duo tempora distinguit : unum ante passionem Christi, aliud post passionem. Vult ergo Hieronymus quod legalia ante passionem Christi viva essent, id est habentia virtutem suam, inquantum scilicet per circumcisionem tollebatur peccatum originale, et per sacrificia et hostias placabatur Deus; sed post passionem non solum dicit ea non fuisse viva, vel mortua, sed quod plus est, ea fuisse mortifera, et quod quicumque post passionem Christi ea servavit, peccavit mortaliter. Augustinus vero distinguit tria tempora. Unum tempus ante passionem Christi, et concordans cum Hieronymo, dicit, isto tempore legalia viva fuisse. Aliud tempus est post passionem Christi immediate, ante gratiam divulgatam (sicut tempus apostolorum in principio); in quo tempore dicit Augustinus legalia mortua fuisse, sed tamen non mortifera Judæis conversis, dummodo ipsa servantes, spem in eis non ponerent; ita quod etiam ipsi Judæi ea servantes tunc non peccarent. Si vero in eis spem posuissent, quicumque conversi ea servantes, peccassent mortaliter, quia si posuissent in eis spem quasi essent necessaria ad salutem, quantum in eis erat, evacuassent gratiam Christi. Aliud tempus dicit esse post veritatem et gratiam Christi divulgatam, et in isto tempore dicit ea mortua, et mortifera omnibus ea servantibus. Ratio autem dictorum est quia si Judæi statim post conversionem fuissent prohibiti ab observantiis legalium, visum fuisset eos pari passu ambulare cum idololatris, qui statim ab idolorum cultura prohibebantur, et legalia non fuisse bona, sicut nec idololatriam. Et ideo instinctu Spiritus sancti permissum est ut legalia modico tempore servarentur ea intentione quæ dicta est, ut per hoc ostenderetur legalia tunc bona fuisse. Unde dicit Augustinus quod per hoc ostendebatur quod mater synagoga cum honore deducenda ad tumulum erat, dum non statim post passionem Christi, legalia prohibita sunt. Quicumque vero non eo modo ipsa servaret, non honoraret matrem synagogam, sed eam extumularet. Secundo, discordant prædicti Hieronymus et Augustinus de observatione legalium quantum ad ipsos apostolos. Hieronymus dicit quod apostoli nunquam secundum veritatem servabant legalia[2], sed simulaverunt se servare, ut vitarent scandalum fidelium qui fuerant ex circumcisione. Et hoc quidem modo dicit simulasse Paulum, quando persolvit votum in templo Hierosolymitano, ut habetur Act., XXI: et quando circumcidit Timotheum, ut habetur Act., XVI; et quando a Jacobo monitus quædam legalia suscepit, ut habetur Act., XV. Et hoc quidem facientes non deludebant alios, quia faciebant hoc non intendentes legalia servare, sed propter aliquas causas; sicut quod quiescebant in sabbato non propter observantiam legis, sed propter quietem. Item abstinebant ab immundis secundum legem, non propter observantiam legis, sed propter alias causas, utpote propter abominationem, et aliquid hujusmodi. Augustinus vero dicit quod apostoli servabant ipsa legalia, et hoc intendentes; sed tamen non ponentes in eis spem, quasi essent necessaria ad salutem. Et hoc quidem licebat eis, quia fuerunt ex Judæis; ita tamen quod hæc servarent ante gratiam divulgatam. Unde, sicut eo tempore alii Judæi conversi sine periculo servare poterant, absque eo quod in eis spem ponerent, ita et ipsi. Tertio, discordant de peccato Petri. Nam Hieronymus dicit, in simulatione prædicta Petrum non peccasse, quia hoc ex caritate fecit, et non ex aliquo timore mundano, ut dictum est. Augustinus vero dicit, eum peccasse, venialiter tamen; et hoc propter indiscretionem quam habuit nimis inhærendo huic parti, scilicet Judæorum, ad vitandum eorum scandalum. Et validius argumentum Augustini contra Hieronymum est, quia Hieronymus adducit pro se septem doctores, quorum quatuor, scilicet Laodicensem, Alexandrum[3], Origenem et Didymum, excludit Augustinus, utpote de hæresi infames. Aliis vero tribus opponit tres quos pro se et pro sua opinione habet, scilicet Ambrosium, Cyprianum, et ipsum Paulum, qui manifeste dicit quod reprehensibilis erat Petrus. Si ergo nefas est dicere, in Scriptura sacra aliquod falsum contineri, non erit fas dicere Petrum reprehensibilem non fuisse. Et propter hoc verior

[1] Al. : « eorum. » — [2] Al. : « Hieronymus enim dicit quod apostoli nunquam servabant legalia, » etc. — [3] Al. : « et Alexandrinum. »

est opinio et sententia Augustini, quia cum dictis Apostoli magis concordat. Quarto, discordant in reprehensione Pauli. Nam Hieronymus dicit quod Paulus vere non reprehendit Petrum, sed simulatorie, sicut et Petrus simulatorie legalia servabat ; ut scilicet sicut Petrus nolens scandalizare Judæos simulabat se legalia servare, ita Paulus, ut non scandalizaret gentes, ostendit sibi displicere quod Petrus faciebat, et simulatorie eum reprehendit, facientes hoc quasi ex condicto ut utrisque fidelibus sibi subditis providerent. Augustinus vero sicut dicit Petrum vere servasse legalia, ita dicit Paulum eum vere reprehendisse, et non simulatorie, sed et Petrus quidem servando peccavit, quia inde erat scandalum apud gentiles, a quibus se subtrahebat; Paulus vero non peccavit reprehendendo, quia ex ejus reprehensione nullum scandalum sequebatur.

LECTIO IV.

Nos natura Judæi, et non ex gentibus peccatores. Scientes autem quod non justificatur ex operibus legis nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis : propter quod ex operibus legis non justificatur omnis caro.

Supra ostendit veritatem doctrinæ apostolicæ prædicatæ per eum ex auctoritate aliorum apostolorum; hic ostendit idem ex eorum conversatione et exemplo, et circa hoc duo facit. Primo, ostendit propositum per apostolorum conversationem; secundo, adversantium objectionem, ibi : *Quod si quærentes justificari in Christo, inventi sumus et ipsi peccatores, numquid Christus peccati minister est?* Circa primum tria facit. Primo, præmittit apostolorum conditionem ; secundo, insinuat eorum conversationem, ibi : *Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi*; tertio, intentam conclusionem[1], ibi : *Propter quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro.* Conditio autem apostolorum et etiam ipsius Pauli hæc est, quod secundum naturalem originem ex Judæis processerunt : et hoc est quod dicit : *nos*, scilicet ego et apostoli alii, sumus *natura*, id est naturali origine, *Judæi*, non proselyti. II Cor., II, 22 : *Hebræi sunt, et ego : Israelitæ sunt, et ego.* Et hæc est magna laus, quia, ut dicitur Joan., IV, 22, *salus ex Judæis est. Et non ex gentibus peccatores,* id est, non sumus peccatores, ut gentes idolatræ et immundæ.

Sed contra est quod dicitur I Joan., I, 8 : *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus.* Ergo Judæi sunt peccatores.

Respondeo : Dicendum est quod aliud est peccantem esse, aliud peccatorem. Nam primum denominat actum; secundum vero promptitudinem, sive habitum ad peccandum. Unde Scriptura iniquos, et gravibus peccatorum sarcinis oneratos, peccatores appellare consuevit. Judæi ergo propter legem superbientes, quasi per eam coerciti a peccatis, gentes, quæ sine freno legis erant, et ad peccandum pronæ, peccatores vocabant. Ephes., IV, 14 : *Non circumferamur omni vento doctrinæ, in nequitia hominum.* Cum ergo dicat Apostolus : *Non ex gentibus peccatores,* exponitur, id est, non sumus de numero peccatorum, qui sunt inter gentiles.

Consequenter cum dicit : *Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus legis nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christo Jesu credimus,* ponit apostolorum conversationem, quæ quidem non est in legalibus, sed in fide Christi, et circa hoc duo facit. Primo, exprimit rationem apostolicæ conversationis ; secundo, ponit ipsam apostolicam conversationem ibi : *Et nos in Christo Jesu credimus.* Erat ego apostolica conversatio in fide, et non in legalibus. Cujus ratio est, quia licet fuerimus Judæi natura, et in legalibus nutriti ; tamen scientes, pro certo, *quod non justificatur homo ex operibus legis,* id est per opera legalia, *nisi per fidem Jesu Christi,* ideo deserentes illam, conversamur in præceptis fidei. Rom., III, 28 : *Arbitramur enim hominem justificari per fidem sine operibus legis.* Act., IV, 12 : *Non*

[1] Al. : « conditionem. »

est aliud nomen sub cœlo datum hominibus in quo oporteat nos salvos fieri.

Sed contra. Rom., II, 13, enim dicitur : *Non enim auditores legis justi sunt apud Deum; sed factores legis justificabuntur.* Videtur ergo quod ex operibus legis justificetur homo.

Respondeo : Dicendum est quod justificari potest dupliciter accipi, scilicet justitiam exequi et justum fieri. Primo autem modo homo justificatur qui opera justitiæ facit. Non autem justus fit aliquis nisi a Deo per gratiam. Sciendum est ergo quod opera legis quædam erant moralia, quædam vero cæremonialia. Moralia autem, licet continerentur in lege, non tamen poterant proprie dici opera legis, cum ex naturali instinctu et ex lege naturali homo inducatur ad illa, sed cæremonialia dicuntur proprie opera legis. Quantumcumque ergo homo, quoad executionem justitiæ, ex moralibus justificetur, et etiam ex cæremonialibus, inquantum servare ea est opus obedientiæ, ut ad sacramenta pertineant[1] (et sic accipitur dictum[2] Apostoli ad Rom., II); quantum tamen ad justum fieri, ex operibus legis non justificari homo per hoc videtur quod sacramenta veteris legis non conferebant gratiam. Infra, IV, 9 : *Conversi estis ad egena elementa,* id est gratiam non conferentia, neque gratiam in se continentia. Sacramenta vero novæ legis, licet sint elementa materialia, non tamen sunt elementa egena, quia in se gratiam continent, unde et justificare possunt. Si qui autem in veteri lege justi erant, non erant justi ex operibus legis, sed solum ex fide Christi, quem Deus proposuit propitiatorem per fidem, ut dicitur Rom., III. Unde et ipsa sacramenta veteris legis non fuerunt nisi quædam protestationes fidei Christi, sicut et nostra sacramenta, sed differenter, quia illa sacramenta gratiam Christi configurabant quasi futuram; nostra autem sacramenta protestantur quasi continentia gratiam præsentem. Et ideo signanter dicit quod *ex operibus legis non justificatur homo nisi per fidem Jesu Christi,* quia etsi olim aliqui servantes opera legis justificarentur, non tamen hoc erat nisi per fidem Jesu Christi.

Ex hac autem scientia apostolorum, quam habebant, quod justificatio non est per operationem legis, sed per fidem Christi, concludit conversationem apostolorum eligentium fidem Christi, et dimittentium opera legis; unde sequitur : *Et nos in Christo Jesu credimus,* quia, ut dicitur Act., IV, 12, *non est aliud nomen datum sub cœlo hominibus in quo oporteat nos salvos fieri.* Unde sequitur : *Ut justificemur ex fide Christi.* Rom., V, 1 : *Justificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum.* Et ne aliquis credat quod simul cum lege Christi opera legis justificent, subjungit : *Et non ex operibus legis.* Rom., III, 28 : *Arbitramur enim justificari hominem per fidem sine operibus legis.*

Ex hoc concludit principale intentum, dicens quod si apostoli, qui sunt naturaliter Judæi, non quærunt justificari per opera legis, sed per fidem, quia *non justificatur omnis caro ex operibus legis;* nec homo quicumque[3] potest justificari per opera legis. Sumitur enim hic caro pro homine, scilicet pars pro toto, sicut Isa., XL, 5 : *Videbit omnis caro salutare Dei nostri.* Dicens autem : *Propter quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro,* concludit quasi a majori[4]. Magis enim videtur naturale vel rationale de Judæis, quod per opera legis, non per fidem, justificarentur, quam alii, sed hoc non est; quare, etc.

LECTIO V.

Quod si quærentes justificari in Christo, inventi sumus et ipsi peccatores; numquid Christus peccati minister est? Absit. Si enim quæ destruxi, iterum reædifico, prævaricatorem me constituo.

Postquam Apostolus ostendit per conversationem apostolorum legalia non esse observanda, quod ipse dicebat, hic movet quæstionem in contrarium : et circa hoc tria facit. Primo, movet quæstionem; secundo, solvit eam, ibi : *absit;* tertio, solutionem ejus manifestat, ibi : *Ego enim per legem legi mortuus sum.* Primum dupliciter

[1] Al. : « et ad mala pertineat. » — [2] Al. : « secundum dictum. » — [3] Al. deest « quicumque. » — [4] Al. : « magis enim videtur naturale quod Judæi per opera legis quam per fidem justificarentur, sed hoc non est, » etc.

potest exponi, secundum *Glossam*. Primo, sic. Posset enim aliquis dicere quod apostoli deserentes legem, veniendo[1] ad fidem Christi peccassent. Sed ex hoc Apostolus introducit quasi quoddam inconveniens, scilicet Christum esse auctorem peccati, eo quod homines ad suam fidem vocat, et hoc est quod dicit : *Quod,* id est sed, *si* nos apostoli *quærentes justificari in ipso,* id est per ipsum, scilicet Christum, *inventi sumus,* id est manifeste comprobamur, *et ipsi,* apostoli, *peccatores* propter legis dimissionem ; *numquid Christus est minister peccati?* id est inducens[2] nos ad peccandum, qui nos a statu legis ad suam fidem vocavit? Infra, IV, 4 : *Factum sub lege, ut eos qui sub lege erant, redimeret,* scilicet ab onere legis. Respondet Apostolus : *absit*, quia magis est minister justitiæ. Rom., V, 19 : *Per unius obedientiam, justi constituuntur multi.* I Petr., II, 22 : *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus.* Et quod Christus non sit minister peccati, abstrahens a lege veteri, patet, quia si ego ipse *quæ destruxi,* scilicet superbiam gloriantem de lege, *iterum reædifico,* volens redire ad gloriandum de lege, *prævaricatorem meipsum constituo,* resumens quæ destruxi. II Petr., II, 22 : *Canis reversus ad vomitum suum, et sus lota in volutabro luti.* Josue, VI, 26 : *Maledictus homo qui reædificaverit Hierico.* Dicit autem : *quæ destruxi,* non ipsam legem, ut Manichæi volunt, quia lex sancta est, Roman., VII ; sed superbiam de lege, de qua dicitur Roman., X, 3 : *Quærentes suam justitiam statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti.*

Si quis autem objicit quod, cum ipse olim destruxerit fidem Christi, prævaricatorem se faciebat, eam ædificans, patet responsio, quia fidem Christi conatus fuit quidem destruere, sed non prævaluit propter veritatem. Act., IX, 5 : *Quid me persequeris? Durum est tibi contra stimulum calcitrare.* Sed superbia legis vana erat, et ideo destrui poterat, et reædificanda non erat.

Secundo modo potest exponi, ut quod dicit : *Inventi sumus et ipsi peccatores,* referatur, non ad dimissionem legis, sicut nunc expositum est, sed magis ad ipsam legis observantiam. Manifestum enim est quod quicumque quærit justificari[3], profitetur se non esse justum, sed peccatorem. Est ergo sensus : Si nos quærentes justificari in Christo, ex hoc ipso quod quærimus nos justificari, *inventi sumus*, id est ratione comprobamur, *et ipsi peccatores* fuisse, propter hoc quod legem observavimus : *Numquid Jesus Christus peccati minister est?* ut scilicet mandaverit homines post suam passionem legalia observare, quod sine peccato fieri non potest. Et attendendum est quod hæc expositio procedit secundum opinionem Hieronymi, qui ponebat, statim post passionem Christi legalia fuisse mortifera.

Tertio modo potest exponi, ut quod dicit : *inventi sumus et ipsi peccatores,* pertineat quidem ad statum quo lex observabatur, non tamen quod ipsi offenderent propter legis observantiam, sed propter legis defectum, quæ peccatum auferre non poterat, ut sit sensus : *Si quærentes justificari* in ipso, *inventi sumus et ipsi peccatores,* id est peccatum habentes, lege peccatum non auferente, secundum illud Roman., III, 9 : *Causati sumus Judæos et Græcos omnes sub peccato esse : numquid Jesus Christus peccati minister est?* ut reducat nos ad observantiam legis, in qua sub peccato eramus. Et hæc expositio[4] procedit secundum expositionem Augustini. Et respondet secundum utramque expositionem : *absit,* quia ego destruxi legem carnaliter intellectam, spiritualiter judicando et docendo. Unde, si iterum vellem ædificare carnalis legis observantias, essem prævaricator legis spiritualis.

Potest et quarto modo sic exponi : Dixeram hominem non justificari ex operibus legis. Posset aliquis dicere quod nec etiam per fidem Christi, quia multi post fidem Christi acceptam peccant. Et hoc est quod dicit : *Si quærentes justificari in Christo,* id est per fidem Christi, *inventi sumus* post fidem Christi susceptam *etiam ipsi* nos fideles *peccatores,* id est in peccatis viventes ; *numquid Jesus Christus minister peccati est,* et damnationis, sicut minister veteris legis est minister peccati et damnationis? Non quod lex induceret ad peccatum, sed occasionaliter, quia prohibebat, peccatum, et non conferebat gratiam adjuvantem ad restitendum peccato. Unde dicitur Rom., VII, 8 : *Occasione accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem con-*

[1] Al. : « vivendo. » — [2] Al. : « introducendo. » — [3] Al. omittitur « justificari. » — [4] Al. : « propositio. »

cupiscentiam. Sed Christus dat gratiam adjuvantem. Joan., I, 17 : *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Unde nullo modo est minister peccati, nec directe nec occasionaliter.

LECTIO VI.

Ego enim per legem legi mortuus sum, ut Deo vivam : Christo confixus sum cruci. Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus. Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me. Non abjicio gratiam Dei. Si enim per legem justitia, ergo gratis Christus mortuus est.

Hic Apostolus solutionem superius assignatam manifestat : et primo, ponit solutionis manifestationem ; secundo, concludit[1] principale intentum, ibi : *Non abjicio gratiam Dei.* Sed attendendum est quod Apostolus inquirendo procedens, nullum dubium indiscussum relinquit ; et ideo verba ejus licet videantur intricata, tamen si diligenter advertantur, nihil sine causa dicit, et hoc apparet in verbis propositis, ubi tria facit. Primo, manifestat solutionem; secundo, explicat solutionis manifestationem, ibi : *Christo confixus sum cruci*[2]*;* tertio, removet dubitationem, ibi : *Quod autem vivo nunc in carne, in fide vivo Filii Dei.* Quia ergo Apostolus dixerat : *Si enim quæ destruxi, iterum reædifico, prævaricatorem me constituo*, quod intelligitur de veteri lege ; posset enim ab aliquo reputari legis destructor, et per consequens iniquus, secundum illud Psalm. CXVI, 126 : *Dissipaverunt iniqui legem tuam;* ideo Apostolus vult ostendere quomodo legem destruat, et tamen non est iniquus, dicens : *Ego enim per legem legi mortuus sum.* Ubi sciendum est quod quando aliquis dissipat legem per ipsam legem[3], talis est prævaricator legis non iniquus. Dissipatur autem lex per legem, quando in lege[4] datur aliquod præceptum locale seu temporale, ut scilicet lex illa tali tempore, seu tali loco servetur, et non alio[5], et hoc ipsum exprimatur in lege. Si quis tunc illo alio tempore seu alio loco lege non utitur[6], destruit legem per ipsam legem, et hoc modo Apostolus destruxit legem. Unde : Destruxi, inquit, quodammodo legem, tamen per legem, quia ego *mortuus sum legi per legem,* id est, per auctoritatem legis ipsam dimisi, quasi legi mortuus. Auctoritas enim legis, per quam mortuus est legi, in multis sacræ Scripturæ locis habetur. Hier., XXXI, 31, tamen sub aliis verbis : *Confirmabo testamentum novum super domum Israel.* Deuteron., XVIII, 15 : *prophetam suscitabit Dominus de fratribus vestris sicut me,* et multis aliis locis[7]. Non est ergo transgressor Apostolus, legem destruendo. Vel aliter. *Ego per legem,* scilicet spiritualem, *mortuus sum legi* carnali. Tunc enim moritur legi quando abjicit legem solutus a lege, juxta illud Rom., VII, 2 : *Mortuo viro, soluta est mulier a lege viri.* Inquantum vero Apostolus subjectus erat legi spirituali, dicit se mortuum legi, id est solutum a legis observatione. Rom., VIII, 2 : *Lex spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis.* Alius modus dimittendi legem sine prævaricatione esse potest, quia videlicet lex aliqua quando est scripta in charta, tunc dicitur lex mortua, et quando est in mente legislatoris, tunc dicitur lex viva[8]. Constat autem quod si aliquis secundum verbum legislatoris operaretur contra legem scriptam[9], et solveret legem, et solveretur a lege mortua, et servaret legem vivam, secundum imperium legislatoris. Dicit ergo secundum hoc : *Mortuus sum legi* scriptæ et mortuæ, id est solutus sum ab ea, *ut Deo vivam,* id est, motus meos secundum dicta ipsius dirigam, et ad honorem ejus ordiner. Lex enim statuta in scriptis aliquid tradit propter extraneos, et eos qui ab eo verbo tenus audire non possunt, sed his qui coram eo sunt, non dicit eam scriptis, sed verbo tantum. A principio enim homines infirmi erant, ad Deum accedere non valentes ; et ideo necesse fuit eis præcepta legis in scrip-

[1] Al. : « excludit. » — [2] Al. : *Christus crucifixus est*, etc. — [3] Al. : « quod aliquis dissipat legem per ipsam legem, et talis, » etc. — [4] Al. omittitur « in lege. » — [5] Al. deest « et non alio. » — [6] Al. : « in illo tempore, seu in illo loco lege utitur. » — [7] Al. : « et multæ aliæ. » — [8] Al. : « lex aliqua est scripta in charta, et tunc dicitur lex mortua; et est in mente legislatoris, et tunc dicitur lex viva. » — [9] Al. deest « scriptam. »

tis dare, ut per legem quasi per pædagogum manuducerentur ad hoc quod ab eo[1] præcepta ejus audirent, secundum quod dicitur infra, III, 24 : *Lex pædagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificemur.* Sed postquam habemus accessum ad Patrem per Christum, ut dicitur Rom., V, non instruimur per legem de mandatis Dei, sed ab ipso Deo. Et ideo dicit : *Per legem* manuducentem mortuus sum *legi* scriptæ, *ut vivam Deo,* scilicet ipsi factori legis ; id est, ut ab ipso instruar et dirigar.

Consequenter cum dicit : *Christo confixus sum cruxi,* explicat quæ dixit. Dixerat autem quod est mortuus legi, et quod vivit Deo, et ista duo manifestat : et primo quod sit mortuus legi, per hoc quod dicit : *Christo confixus sum cruci;* secundo, quod vivit Deo, cum dicit : *Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus.* Et primum quidem potest exponi dupliciter. Uno modo sicut in *Glossa,* sic. Quilibet homo secundum carnalem originem nascitur filius iræ ; Ephes., II, 3 : *Eramus enim natura filii iræ, sicut et cæteri.* Nascitur etiam in vetustate peccati. Baruch, III, 11 : *Inveterasti in terra aliena.* Quæ quidem vetustas peccati tollitur per crucem Christi, et confertur novitas vitæ spiritualis. Dicit ergo Apostolus : *Christo confixus sum cruci,* id est, concupiscentia, seu fomes peccati, et omne hujusmodi mortuum est in me per crucem Christi. Rom., VI, 6 : *Vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati.* Item ex quo cum Christo confixus sum cruci, et mortuus sum peccato, et Christus resurrexit, cum resurgente etiam resurrexi. Roman., IV, 25 : *Traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram.* Sic ergo Christus in nobis renovat vitam novam destructa vetustate peccati : et ideo dicit : *Vivo autem,* id est, quia Christo confixus sum cruci, vigorem bene operandi habeo, *jam non ego* secundum carnem, quia jam non habeo vetustatem quam prius habui, sed *vivit in me Christus,* id est novitas per Christum nobis data est. Homo quantum ad illud dicitur vivere in quo principaliter firmat suum affectum, et in quo maxime delectatur. Unde et homines qui in studio seu in venationibus maxime delectantur, dicunt hoc eorum vitam esse. Quilibet autem homo habet quemdam privatum affectum, quo quærit quod suum est. Dum ergo aliquis vivit quærens tantum quod suum est, soli sibi vivit, cum vero quærit bona aliorum, dicitur etiam illis vivere. Quia ergo Apostolus proprium affectum deposuerat per crucem Christi, dicebat se mortuum proprio affectui, dicens : *Christo confixus sum cruci,* id est, per crucem Christi remotus est a me proprius affectus, sive privatus. Unde dicebat, infra, ult., 14 : *Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.* II Corinth., V, 14 : *Si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt. Et pro omnibus mortuus est Christus ; ut et qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est. Vivo autem,* id est *jam non* vivo *ego* quasi in affectu habens proprium bonum ; *sed vivit in me Christus,* id est, tantum Christum habeo in affectu, et ipse Christus est vita mea. Philipp., I, 21 : *Mihi vivere Christus est, et mori lucrum.*

Consequenter autem cum dicit : *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei,* respondet dubitationi, quæ poterat esse duplex ex præmisso verbo. Una est quomodo ipse vivit, et non est ille, scilicet qui vivit ; secunda, quomodo confixus est cruci ; et ideo hæc duo aperit. Et primo primum, quomodo scilicet vivit, et non ipse vivit, dicens : *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei.* Ubi notandum est quod illa proprie dicuntur vivere quæ moventur a principio intrinseco. Anima autem Pauli constituta erat inter Deum et corpus : et corpus quidem vivificabatur et movebatur ab anima Pauli, sed anima ejus a Christo. Quantum ergo ad vitam carnis, vivebat ipse Paulus, et hoc est quod dicit : *Quod autem nunc vivo in carne,* id est vita carnis ; sed quantum ad relationem ad Deum, Christus vivebat in Paulo ; et ideo dicit : *In fide vivo Filii Dei,* per quam habitat in me, et movet me. Habac., II, 4 : *Justus autem meus ex fide vivit.* Et nota quod dicit : *in carne,* non ex carne, quia hoc malum est. Secundo, ostendit quod confixus est cruci, dicens, quia amor Christi, quem ostendit nihi in cruce moriens pro me, facit ut semper ei configar, et hoc est quod dicit : *Qui dilexit me.* I Joan., IV, 10 : *Ipse prior dilexit nos.* Et intantum dilexit me quod *tradidit semetipsum pro me,* et

[1] Al. : « a Deo. »

non aliud sacrificium. Apoc., I, 5 : *Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* Ephes., V, 25 : *Sicut Christus dilexit Ecclesiam, et semetipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquæ in verbo vitæ.*

Sed attendendum est quod ipse Filius tradidit se, et Pater tradidit Filium, Rom., VIII, 32 : *Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum;* et Judas tradidit eum, ut dicitur Matth., XXVI. Et totum una res est, sed non una intentio : quia Pater ex caritate, Filius ex obedientia simul cum caritate, Judas vero ex cupiditate et proditorie[1].

Consequenter cum dicit : *Non abjicio gratiam Dei,* infert conclusionem principalem ; et primo, inducit conclusionem ; secundo, manifestat modum. Dicit ergo : Ex quo tantam gratiam recepi a Deo quod tradidit se, et ego vivo in fide Filii Dei, *non abjicio gratiam Filii Dei,* id est, non repudio, nec ingratum me exhibeo. I Corinth., XV, 10 : *Gratia Dei in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboravi.* Unde et alia littera habet : *Non sum ingratus gratiæ Dei.* Hebr., XII, 15 : *Contemplantes, ne quis desit gratiæ Dei,* scilicet per ingratitudinem se indignum fatendo. Modus autem abjiciendi et ingratitudinis est, si dicerem, quod lex esset necessaria ad justificandum ; et ideo dicit : *Si enim per legem justitiæ, ergo Christus gratis est mortuus,* id est, si sufficiens sit lex, id est opera legis sufficiunt ad justificandum hominem, Christus sine causa mortuus est, et frustra, quia ad hoc mortuus est ut nos justificaret. I Petr., III, 18 : *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo.* Quod si hoc per legem fieri posset, superflua fuisset Christi mors. Sed non gratis mortuus est[2], nec in vacuum laboravit, ut dicitur Isa., XLIX ; quia per ipsum solum gratia justificans et veritas facta est, ut dicitur Joan., I. Si qui autem[3] ante passionem Christi justi fuerunt, hoc etiam fuit per fidem Christi venturi, in quem credebant, et in cujus fide salvabantur.

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

O insensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Jesus Christus proscriptus est, et in vobis crucifixus ?

Supra confutavit Apostolus vanitatem et mutabilitatem Galatarum per auctoritatem evangelicæ doctrinæ, ostendens suam doctrinam authenticam fuisse ab aliis apostolis; hic vero per rationem et auctoritatem[4] ostendit hoc idem, scilicet quod legalia non sunt servanda, et hoc dupliciter. Primo, ex insufficientia legis; secundo, ex dignitate eorum qui ad Christum conversi sunt; et hoc, IV capitulo, ibi : *Dico autem : Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo.* Circa primum duo facit. Primo, præmittit objurgationem; secundo, prosequitur suam probationem, ibi : *Hoc solum a vobis volo discere.* Circa primum duo facit. Primo, objurgat eos ostendens[5] eorum fatuitatem ; secundo, rationem objurgationis assignat, ibi : *Ante quorum oculos Jesus Christus proscriptus est.* Primo ergo eos de fatuitate objurgat, vocans eos insensatos ; unde dicit : *O insensati Galatæ.* Insensatus autem proprie dicitur qui sensu caret. Sensus autem spiritualis est cognitio veritatis. Qui ergo veritate caret, proprie insensatus dicitur. Matth., XV, 16 : *Et vos sine intellectu estis?* Sap., V, 4 : *Nos insensati vitam istorum æstimabamus insaniam.*

Sed contra, Matth., V, 22, dicitur : *Qui dixerit fratri suo : Fatue, reus erit gehennæ ignis.* Sed fatuus idem est quod insensatus. Ergo Apostolus reus est gehennæ ignis.

[1] Al. : « ex proditione. » — [2] Al. omittitur « est. » — [3] Al. desideratur « autem. — [4] Al. : « per rationes et auctoritates. » — [5] Al. : « attendens. »

Sed dicendum est, ut Augustinus dicit, quod intelligendum est, si dixerit sine causa et animo vituperandi. Sed Apostolus ex causa dixit, et animo corrigendi. Unde dicitur in *Glossa :* « Hoc dolendo dicit. »

Secundo, cum dicit : *Quis vos fascinavit non obedire veritati?* ostendit modum quo insensati erant effecti. Ubi notandum est[1] quod insensatus fit aliquis multis modis : vel quia non proponitur sibi aliqua veritas quam cognoscere possit; vel quia, etsi proponatur sibi, tamen nunquam eam acceptat; vel quia veritatem propositam et acceptam[2] deserit, a via veritatis recedens; et tales erant isti Galatæ, qui veritatem fidei quam acceperant, deserentes, veritatem propositam renuerunt. Supra, I, 6 : *Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Christi, in aliud Evangelium.* Et ideo istum gradum insensationis in eis reprehendit dicens : *Quis vos fascinavit non obedire veritati?*

Ad sciendum autem quid sit fascinatio, sciendum est quod, secundum *Glossam*, fascinatio proprie dicitur ludificatio sensus, quæ per artes magicas fieri consuevit; puta cum hominem facit aspectibus aliorum apparere leonem vel cornutum et hujusmodi. Et hoc etiam per dæmones potest fieri, qui habent potestatem movendi phantasmata et reducendi ad principia sensuum, ipsos sensus immutando. Et secundum hanc acceptionem satis proprie dicit Apostolus : *Quis vos fascinavit?* quasi dicat : Vos estis sicut homo ludificatus, qui res manifestas aliter accipit quam sint in rei veritate; quia scilicet vos estis ludificati per deceptiones et sophismata. *Veritati non obedire,* id est, veritatem manifestam et a vobis receptam non videtis, nec obediendo recipitis. Sap., IV, 12 : *Fascinatio nugacitatis obscurat bona.* Isa., V, 20 : *Væ qui dicunt bonum malum, et malum bonum.* Alio modo accipitur fascinatio secundum quod aliquis ex aspectu malevolo læditur, et hoc maxime in vetulis, quæ visu urenti et aspectu invido fascinant pueros, qui ex hoc infirmantur, et vomunt cibum. Cujus causam volens assignare Avicenna in libro suo *De anima,* dicit quod materia corporalis obedit substantiæ intellectuali magis quam qualitatibus activis et passivis in natura. Et ideo ponit quod ad apprehensionem substantiarum intellectualium (quas vocat animas, seu motores orbium) multa fiunt præter ordinem motus cœli et omnium corporalium agentium. Eodem modo dicit quod quando anima sancta depurata est ab affectibus terrenorum et carnalibus vitiis, accedit ad similitudinem substantiarum dictarum et obedit ei natura. Et hinc est quod aliqui sancti viri operantur quædam mira præter naturæ cursum. Et similiter quia anima alicujus, fœdata passionibus carnalibus, habet fortem apprehensionem in malitia, obedit ei natura ad transmutationem materiæ, in illis maxime in quibus materia habilis est, sicut in pueris teneris contingit. Et sic contingit, secundum eum, quod ex forti apprehensione vetularum in malitiam, immutatur puer et fascinatur. Hæc autem positio satis videtur vera, secundum opinionem Avicennæ. Nam ipse posuit, formas omnes corporales in istis inferioribus influi a substantiis incorporalibus separatis, et quod agentia naturalia non habent se ad hoc nisi ut disponentia tantum. Sed hoc quidem improbatur a Philosopho. Agens enim oportet esse simile subjecto. Non fit autem forma tantum nec materia, sed compositum ex materia et forma. Id ergo quod agit ad esse corporalium, oportet quod habet materiam et formam. Unde dicit quod transmutare materiam et formam[3] non potest nisi id quod habet materiam et formam; et hoc quidem vel virtute, sicut Deus, qui auctor est formæ et materiæ; vel actu, sicut agens corporeum. Et ideo materia corporalis quantum ad hujusmodi formas, nec angelis nec alicui puræ creaturæ obedit ad nutum, sed soli Deo, ut Augustinus dicit. Unde non est verum quod Avicenna dicit de hujusmodi fascinatione. Et ideo dicendum quod ad imaginem seu apprehensionem hominis, quando fortis est, immutatur sensus seu appetitus sensitivus; quæ quidem immutatio non est sine alteratione corporis et spirituum corporis, sicut nos videmus quod ad apprehensionem delectabilis movetur appetitus sensitivus ad concupiscentiam, et exinde corpus calefit; similiter ex apprehensione timendi frigescit. Immutatio autem spirituum maxime inficit oculos, qui infecti rem per aspectum inficiunt, sicut

[1] Al. : « ubi primo notandum. » — [2] Al. : « vel acceptam. » — [3] Al. : « materiam formarum. »

patet in speculo mundo, quod ex aspectu menstruatæ inficitur. Sic ergo, quia vetulæ obstinatæ in malitia et duræ sunt, ex forti apprehensione immutatur appetitus sensitivus, et ex hoc, sicut dictum est, infectio maxime fit a venis ad oculos, et ex oculis ad rem perspectam. Unde quia caro pueri mollis est, ad earum invidum aspectum inficitur et fascinatur. Et quandoque quidem ad hunc effectum dæmones operantur.

Dicit ergo : *Quis vos fascinavit veritati non obedire?* quasi dicat : Vos aliquando obedistis veritati fidei, sed modo non. Ergo estis sicut pueri, qui ex aliquo invido aspectu [1] infecti cibum receptum vomunt [2].

Rationem autem objurgationis assignat dicens : *Ante quorum oculos Jesus Christus proscriptus est et in vobis crucifixus.* Quod potest tripliciter legi. Uno modo secundum Hieronymum, ut respondeat primæ acceptioni fascinationis [3], quasi dicat : Dico vos fascinatos, quia *ante quorum oculos Christus proscriptus est,* id est, proscriptio Christi, qua [4] damnatus est in mortem, adeo vobis manifesta fuit, ac si ante oculos vestros fuisset; *et in vobis crucifixus*, id est, in intellectibus vestris erat crucifixio Jesu Christi, ita ut sciretis qualiter facta esset. Unde si eam non videtis modo nec obeditis, hoc contingit, quia estis ludificati et fascinati, contra quod dicitur Cant., ult., 6 : *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum.*

Alio modo secundum Augustinum, quasi dicat : Recte fascinati estis, quia veritatem quam recepistis, scilicet Christum per fidem in cordibus vestris, evomitis sicut pueri ; et hoc, quia *ante oculos vestros,* id est in vestra præsentia, *Jesus Christus proscriptus est,* in est, expellitur et ejicitur de hæreditate sua : quod molestum deberet esse vobis, quia quem non deberetis pati [5] quod ab aliis proscriberetur et expelleretur, in vobis proscriptus est, id est, hæreditatem suam amisit in vobis, id est vos ipsos. Et tunc hoc quod sequitur, scilicet *crucifixus,* legi debet cum pondere et ostensione doloris, quia hoc addit ut considerent [6] quo pretio Christus emerit possessionem quam in eis mittebat ; et ex hoc moveantur magis, quasi dicat : Christus proscriptus est in vobis, qui scilicet crucifixus, id est cruce [7] sua et sanguine proprio acquisivit hanc hæreditatem. I Corinth., VI, 20 : *Empti enim estis pretio magno.* I Petr., I, 18 : *Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis; sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, et incontaminati.*

Tertio modo secundum Ambrosium, quasi dicat : Vere fascinati estis; *ante quorum oculos,* id est in quorum reputatione, scilicet secundum judicium vestrum, *Jesus Christus proscriptus est,* id est damnatus, non alios salvans ; *et in vobis,* id est secundum quod vos intelligitis, *crucifixus est,* id est mortuus tantum, non autem alios justificans ; cum tamen de eo dicatur II Corinth., ult., quod si mortuus est ex infirmitate nostra, vivit tamen ex virtute Dei.

Potest et quarto modo exponi secundum *Glossam,* ut per hoc designet Apostolus gravitatem culpæ eorum, quia in hoc quod Christum deserebant, legem observantes, æqualiter quodammodo peccabant Pilato, qui Christum proscripsit, id est damnavit ; ut dum insufficientem Christum credunt ad salvandum, similes in peccando crucifixoribus Christi sint, qui ipsum in ligno suspenderunt, morte turpissima condemnantes. Æqualitas tamen est accipienda ex parte ejus in quem peccatur, quia in Christum Galatæ peccabant, sicut Pilatus et crucifixores Christi.

LECTIO II.

Hoc solum a vobis volo discere : ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei? Sic stulti estis uut cum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini? Tanta passi estis sine causa, si tamen sine causa. Qui ergo tribuit vobis Spiritum, et operatur virtutes in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei?

[1] Al. omittitur « aspectu. » — [2] Al. : « vomitis. » — [3] Al. : « personæ acceptionis fascinationis, » item « primo acceptui. » — [4] Al. : « qui. » — [5] Al. : « quod molestum deberet esse vobis, quia non debetis pati, » etc. — [6] Al. : « addidit, ut considerarent. » — [7] Al. : « scilicet qui crucifixus, id est qui cruce, » etc.

Posita objurgatione, consequenter Apostolus procedit ad insufficientiam legis et virtutem fidei ostendendam; et primo, ostendit insufficientiam legis; secundo, movet quæstionem, et solvit, ibi : *Quid igitur lex? Propter transgressionem posita est.* Et circa primum duo facit. Primo, probat defectum legis et insufficientiam per ea quæ ipsi experti sunt; secundo, per auctoritates et rationes, ibi : *Sicut scriptum est.* Circa primum duo facit : quia primo probat propositum experimento sumpto ex parte ipsorum; secundo, probat idem experimento sumpto ex parte ipsius Apostoli, ibi : *Qui ego tribuit vobis Spiritum, et operatur virtutes in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei?* Circa primum duo facit. Primo, ostendit donum quod receperunt; secundo, defectum in quem inciderunt, ibi : *Sic stulti estis ut cum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini?* Donum autem quod receperunt, ostendit, quærendo ab eis unde illud receperunt. Unde susceptum donum supponens, interrogans quærit ab eis, dicens : Quamvis fascinati et stulti sitis, tamen non tantum estis ludificati quin unum quod valde manifestum est, me docere possitis; et ideo *solum hoc volo a vobis discere,* quia hoc solum sufficit ad probandum quod intendo ; hoc, inquam, est, quia constat quod Spiritum sanctum accepistis. Quæro ergo an accepistis illum *ex operibus legis, an ex auditu fidei?* Ad quod sciendum est quod in primitiva Ecclesia ex divina dispositione, ut fides Christi promoveretur et cresceret, statim post prædicationem fidei ab apostolis, manifesta signa Spiritus sancti fiebant super audientes; unde de Petro dicitur Act., x, 44 : *Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum.* Ipsi etiam Galatæ ad prædicationem Pauli, manifeste Spiritum sanctum acceperant. Quærit ergo Apostolus ab eis, unde habuerint Spiritum sanctum. Constat autem quod non per opera legis, quia cum essent gentiles, ante receptionem Spiritus sancti legem non habebant; ergo habuerunt Spiritum sanctum, id est dona Spiritus sancti, ex auditu fidei. Rom., VIII, 15 : *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore,* qui scilicet dabatur in lege (unde et cum tremore lex data est), *sed accepistis spiritum filiorum,* qui datur per fidem, quæ est ex auditu, ut dicitur Rom., x. Si ergo hoc potuit fidei virtus, frustra quæritur aliud per quod salvemur, quia multo difficilius est de injusto facere justum, quam justum in justitia conservare. Si ergo fides de injustis Galatis sine lege justos fecerat, non est dubium quod sine lege poterat eos in justitia conservare. Magnum erat donum quod per fidem acceperant.

Consequenter cum dicit : *Sic stulti estis ut cum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini,* ostendit defectum in quem prolapsi sunt, et exaggerat duplicem defectum in eis Apostolus : scilicet quantum ad dona quæ a Christo acceperant, et quantum ad mala quæ pro ipso pertulerunt, ibi : *Tanta passi estis sine causa.* Circa primum sciendum est quod isti Galatæ disserentes quod magnum erat, scilicet Spiritum sanctum, adhæserunt minori, scilicet carnali observantiæ legis, et hoc stultum est; et ideo dicit : *Sic stulti estis,* adeo *ut cum cœperitis* instinctu sancti Spiritus, id est initium perfectionis vestræ habueritis a Spiritu sancto, *nunc,* dum perfectiores estis, *consummemini carne,* id est, quæratis conservari per carnales observantias legis, a qua nec initium justitiæ potest haberi? Joan., VI, 64 : *Caro non prodest quidquam.* Et sic ordinem pervertitis, quia via perfectionis est ab imperfecto tendere ad perfectum. Vos autem, quia e converso facitis, stulti estis. Eccli., XXVII, 12 : *Homo sanctus permanet in sapientia sicut sol; stultus ut luna mutatur.* Similes istis sunt qui[1] incipiunt servire Deo cum fervore spiritus, postmodum deficiunt in carne; qui etiam assimilantur statuæ Nabuchodonosor, cujus caput aureum et pedes lutei, Dan., II; et ideo dicitur Rom., VIII, 8 : *Qui in carne sunt, Deo placere non possunt;* et infra, VI, 8 : *Qui seminat in carne, de carne metet corruptionem.*

Consequenter cum dicit; *tanta passi estis sine causa,* exaggerat eorum defectum quantum ad mala quæ pro Christo pertulerunt. Qui enim aliquid sine labore recipiunt, illud[2] minus care custodiunt; sed illud quod cum labore acquiritur, vilipendere et non custodire, stultum est. Isti autem cum labore et tribulatione magna, quam passi sunt a contribulibus suis prop-

[1] Al. : « similes isti sunt his qui, » etc. — [2] Al. : « illa. »

ter fidem, receperunt Spiritum sanctum; et ideo dicit : *Tanta passi estis sine causa,* quasi dicat : Non contemnatis tantum donum, quod cum labore accepistis; alias illa *sine causa,* id est sine utilitate, passi estis, quia hæc sustinuistis ut perveniretis ad vitam æternam. Rom., v, 3 : *Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem; probatio vero spem; spes autem non confundit.*. Unde si præcluditis vobis aditum vitæ æternæ, deserentes fidem, quærentes conservari carnalibus observantiis, *sine causa,* id est inutiliter, *passi estis;* et hoc dico, *si tamen sine causa.* Quod ideo dicit, quia in eorum potestate erat pœnitere, si vellent, quamdiu viverent. Ex hoc autem habetur quod opera mortificata reviviscunt. Sapient., III, 2 : *Labores eorum sine fructu, et inutilia opera eorum.* Infra, IV, 3 : *Timeo autem ne sine causa laboraverim in vobis.* Si vero accipiatur de malis qui non pœnitent, potest dici quod patiuntur sine causa, conferente scilicet vitam æternam.

Consequenter cum dicit : *Qui ergo tribuit vobis spiritum et operatur virtutes in vobis ex operibus legis, an ex auditu fidei?* probat propositum experimento sumpto ex parte Apostoli. Possent enim dicere quod verum est nos recepisse Spiritum sanctum ex auditu fidei; tamen propter devotionem quam ad legem habuimus, accepimus fidem quam prædicabas. Et ideo dicit : Non curo quidquid sit ex parte vestra; tamen illud quod ego feci, tribuens vobis ministerio meo Spiritum sanctum, *qui operatur in vobis virtutes,* id est inter vos miracula. Sed[1] numquid facio hoc sic *ex operibus legis, an ex operibus fidei?* Non utique ex operibus legis[2], sed ex fide.

Sed numquid aliquis potest dare Spiritum sanctum? Augustinus enim, XV *De Trinit.,* dicit quod nullus homo purus Spiritum sanctum dare potest; nec ipsi apostoli dabant, sed imponebant manus super homines, et accipiebant Spiritum sanctum. Quid ergo est quod hic dicit Apostolus de se loquens : *Qui tribuit vobis Spiritum sanctum?*

Respondeo : Dicendum est quod in datione Spiritus sancti tria per ordinem se habentia occurrunt, scilicet Spiritus sanctus inhabitans, donum gratiæ et caritatis cum cæteris habitibus, et sacramentum novæ legis, cujus ministerio datur. Et sic potest ab aliquibus tripliciter dari. Ab aliquo enim datur sicut auctoritatem habente quantum ad tria prædicta, scilicet respectu Spiritus sancti inhabitantis, respectu doni, et respectu sacramenti; et hoc modo Spiritus sanctus datur a solo Patre et Filio, secundum quod ejus auctoritatem habent, non quidem dominii, sed originis, quia ab utroque procedit. Sed quantum ad gratiam, seu donum, et quantum ad sacramenta, Spiritus sanctus dat etiam se, secundum quod datio importat causalitatem Spiritus sancti respectu donorum ipsius, quia, ut dicit Apostolus I Corinth., XII, *ipse dividit singulis prout vult.* Secundum autem quod in datione importatur auctoritas, non potest proprie dici Spiritum sanctum seipsum dare. Quantum vero ad sacramentum quod ministerio ministrorum Ecclesiæ datur, potest dici quod sancti per ministerium sacramentorum dant Spiritum sanctum; et hoc modo hic loquitur Apostolus, secundum quod tangitur in *Glossa.* Tamen hujusmodi modus non est consuetus, neque extendendus. Dicit etiam *Glossa* quod facere miracula attribuitur fidei, quia ex hoc quod credit quæ supra naturam sunt, supra naturam operatur; et quia apostoli prædicabant fidem, quæ quædam rationem excedentia continebat, ideo oportebat ad eorum credulitatem aliqua testimonia adducere quod missi essent a Deo, quod rationem excedit; unde Christus dedit eis signum suum ad hoc ostendendum. Est autem duplex signum Christi. Unum est quod est Dominus omnium; unde dicitur in Psalm CXLIV, 13 : *Regnum tuum, regnum omnium sæculorum, et dominatio tua in omni generatione et generationem.* Aliud est quod est justificator et salvator; secundum illud Act., IV, 12 : *Non est aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.* Dedit ergo eis duo signa. Unum est quod facerent miracula, per quod ostenderent quod missi sunt a Deo Domino creaturæ omnis. Lucæ, IX, 1 : *Dedit eis potestatem et virtutem super omnia dæmonia, et ut languores curarent.* Aliud quod darent Spiritum sanctum ministerio, per quod ostenderent quod missi sunt ab omnium Salva-

[1] Al. desideratur « sed. » — [2] Al. omittitur « legis. »

tore. Act., VIII, 17 : *Tunc imponebant manus super eos, et accipiebant Spiritum sanctum;* ibid., XIX, 6 : *Tunc cum imposuisset illis manus Paulus, Spiritus sanctus venit super illos;* et ibid., XIX, 6 : *Et loquebantur linguis et prophetabant.* Et de his duobus modis dicitur Hebræor., II, 4 : *Contestante Deo signis et portentis et variis virtutibus et Spiritus sancti distributionibus, secundum suam voluntatem.*

LECTIO III.

Sicut scriptum est : Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam. Cognoscite ergo quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahæ. Providens autem Scriptura quia ex fide justificat gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ : Quia benedicentur in te omnes gentes. Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham.

Supra probavit Apostolus experimento virtutem fidei, et insufficientiam legis, hic vero probat idem per auctoritates et rationes ; et primo probat virtutem fidei in justificando; secundo, in hoc ostendit legis defectum, ibi : *Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.* Primum autem probat utens quodam syllogismo; unde circa hoc tria facit. Primo ostendit minorem ; secundo, majorem, ibi : *Providens autem Scriptura quia ex fide justificat gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ : Quia benedicentur in te omnes gentes;* tertio, infert conclusionem, ibi : *Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham.* Circa primum duo facit. Primo, proponit quamdam auctoritatem, ex qua elicit minorem; secundo, concludit eam, ibi: *Cognoscite ergo quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahæ.* Dicit ergo : Vere justitia et Spiritus sanctus est ex fide, sicut scriptum est Gen., XV, et introducitur Rom., IV, 3, quod *credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam.* Ubi notandum est quod justitia consistit in redditione debiti. Homo autem debet aliquid Deo, et aliquid sibi, et aliquid proximo. Sed quod aliquid debeat sibi et proximo, hoc est propter Deum. Ergo summa justitia est reddere Deo quod suum est. Nam si reddas tibi vel proximo quod debes, et hoc non facis propter Deum, magis es perversus quam justus, cum ponas finem in homine. Dei autem est quidquid est in homine, et intellectus et voluntas, et ipsum corpus; sed tamen quodam ordine, quia inferiora ordinantur ad superiora, et exteriora ad interiora, scilicet ad bonum animæ. Supremum autem in homine est mens ; et ideo primum in justitia hominis est quod mens hominis Deo subdatur, et hoc fit per fidem. II Corinth., X, 5 : *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.* Sic ergo dicendum est in omnibus quod Deus est primum principium in justitia; et qui Deo dat, scilicet summum quod in se est, mentem ei subdendo [1], perfecte est justus. Rom., VIII, 14 : *Qui spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei.* Et ideo dicit : *credidit Abraham Deo,* id est, mentem suam Deo per fidem subdidit. Eccli., II, 6 : *Crede Deo, et recuperabit te, et dirige viam tuam, et spera in illum;* et infra, VIII : *Qui timetis Dominum, credite illi, et non evacuabitur merces vestra; et reputatum est ei ad justitiam,* id est, ipsum credere et ipsa fides fuit ei et est omnibus aliis sufficiens causa justitiæ, et quod ad justitiam reputetur ei exterius ab hominibus, sed interius datur [2] a Deo, qui eos qui habent fidem, per caritatem operantem justificat, eis peccata remittendo.

Ex hac autem auctoritate concludit minorem propositionem, dicens : *Cognoscite ergo quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahæ,* quasi dicat : Ex hoc aliquis dicitur filius alicujus quod imitatur opera ejus. Joan., VIII, 39 : *Si ergo vos estis filii Abrahæ, opera Abrahæ facite.* Abraham autem non quæsivit justificari per circumcisionem, sed per fidem. Ergo et illi qui quærunt justificari per fidem, sunt filii Abrahæ. Et hoc est quod dicit : Quia Abraham justus est ex fide, per hoc quod Deo credidit et reputatum est ei ad justitiam; *ergo cognoscite quod* illi *qui ex fide sunt,* id est qui ex fide credunt se justificari et salvari, *hi filii sunt Abrahæ,* scilicet imita-

[1] Al. : « scilicet summum quod in eo est subdendo perfecte est justus. » — [2] Al. deest « datur. »

tione et instructione. Rom., IX, 8 : *Qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine.* Luc., XIX, 9, dicitur Zachæo : *Hodie huic domui salus a Deo facta est, eo quod et ipse sit filius Abrahæ;* et Matth., III, 9 : *Potens est Deus de lapidibus istis* (id est de gentibus) *suscitare filios Abrahæ,* inquantum scilicet facit eos credentes.

Consequenter cum dicit : *providens autem Scriptura quia ex fide justificat gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ,* etc., ponit majorem, quæ scilicet est quod Abrahæ prænuntiatum est quod in semine suo benedicerentur omnes gentes; et hoc est quod dicit : *Providens autem Scriptura,* inducens Deum loquentem Abrahæ, dicit Genes., XII, quod Deus *prænuntiavit Abrahæ, quod in te,* id est in his qui ad similitudinem tuam filii tui erunt imitatione fidei, *benedicentur omnes gentes.* Matth., VIII, 11 : *Multi venient ab oriente et occidente, et recumbent cum Abraham et Isaac et Jacob in regno cœlorum.*

Consequenter cum dicit : *Ergo qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham,* infert conclusionem ex præmissis. Unde sic potest formari argumentum. Deus pater nuntiavit Abrahæ, quod in semine suo benedicerentur omnes gentes, sed illi qui quærunt justificari per fidem, sunt filii Abrahæ; *ergo qui ex fide sunt,* id est qui quærunt justificari per fidem, *benedicentur cum fideli,* id est credente, *Abraham.*

LECTIO IV.

Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim : Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Quoniam autem in lege nemo justificatur apud Deum, manifestum est quia justus ex fide vivit. Lex autem non est ex fide; sed qui fecerit ea, vivet in illis.

Supra ostendit Apostolus virtutem fidei, hic consequenter ostendit defectum legis; et primo, per auctoritatem legis; secundo, per humanam consuetudinem, ibi : *Fratres (secundum hominem dico) tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit.* Circa primum tria facit. Primo, ostendit damnum occasionaliter ex lege consecutum; secundo, legis insufficientiam ad ipsum damnum removendum, ibi : *Quoniam autem in lege nemo justificatur apud Deum, manifestum est;* tertio, Christi sufficientiam, qua ipsum damnum est remotum, ibi : *Christus autem nos redemit de maledicto legis.* Circa primum duo facit. Primo, proponit intentum; secundo, probat propositum, ibi : *Scriptum est enim : Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea.* Dicit ergo : *Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.* Nam, quia dixerat quod qui ex fide sunt, benedicentur, cum sint filii Abrahæ, posset quis dicere quod propter opera legis et propter fidem benedicuntur; et ideo hoc excludens, dicit : *Quicumque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.*

Sed contra. Antiqui patres fuerunt in operibus legis; ergo sunt maledicti, et per consequens damnati, quod est error Manichæi. Ideoque hoc est est sane intelligendum, et attendendum est quod Apostolus non dicit : Quicumque servant opera legis, sub maledicto sunt, quia hoc est falsum pro tempore legis, sed dicit : *Quicumque ex operibus legis sunt,* id est quicumque in operibus legis confidunt, et putant se justificari per ea, *sub maledicto sunt.* Aliud enim est esse in operibus legis, et aliud est servare legem; nam hoc est legem implere, et qui eam implet, non est sub maledicto; esse vero in operibus legis, est in eis confidere, et spem ponere : et qui in eis hoc modo sunt, *sub maledicto sunt,* scilicet transgressionis; quod quidem non facit lex, quia concupiscentia non venit ex lege, sed cognitio peccati, ad quod proni sumus per concupiscentiam per legem prohibitam. Inquantum ergo lex cognitionem peccati facit, et non præbet auxilium contra peccatum, dicuntur esse sub maledicto, cum nequeant illud per ipsa opera evadere.

Sunt autem quædam opera legis cæremonialia quæ in observationibus fiebant; alia sunt opera quæ pertinent ad mores, de quibus sunt mandata moralia. Unde, secundum *Glossam,* hoc quod hic dicitur : *Quicumque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt,* intelligendum est de operibus

cæremonialibus et non de moralibus. Vel dicendum quod loquitur hic Apostolus de omnibus operibus tam cæremonialibus quam moralibus. Opera enim non sunt causa quod aliquis sit justus apud Deum, sed potius sunt executiones et manifestationes justitiæ; nam nullus per opera justificatur apud Deum, sed per habitum fidei, non quidem acquisitum, sed infusum. Et ideo quicumque ex operibus justificari quærunt, sub maledicto sunt, quia per ea peccata non removentur, nec aliquis quoad Deum justificatur, sed per habitum fidei caritate informatum. Hebr., XI, 39 : *Hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem.*

Consequenter cum dicit : *Scriptum est enim : Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea,* probat propositum; et hoc primo quidem, secundum *Glossam,* ostenditur per hoc quod nullus potest legem servare hoc modo quo lex præcipit Deuter., XXVIII, quod omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea, id est qui non impleverit totam legem, sit maledictus. Sed implere totam legem est impossibile, ut dicitur Actuum, XV, 10 : *Ut quid tentatis imponere jugum, quod neque nos neque patres nostri portare potuimus?* Ergo nullus est ex operibus legis quin sit maledictus. Potest etiam accipi hoc quod dicitur, *scriptum est enim,* etc., non ut probatio propositi, sed ut ostendatur ejus expositio, quasi dicat : Dico quod sunt sub meledicto, sub illo scilicet de quo dicit lex : *Scriptus est enim : Maledictus est omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea,* ut intelligatur de maledicto, id est de peccato. Nam lex imperat bona facienda seu mala vitanda, et imperando obligat, sed non dat virtutem obediendi. Et ideo dicit : *maledictus,* quasi malo addictus, *omnis,* nullum excipiendo, quia ut dicitur Actuum, X, 34 : *Non est personarum acceptio apud Deum, qui non permanserit* usque in finem; Matth., XXIV, 13 : *Qui perseveraverit usque in finem; in omnibus,* non in quibusdam tantum, quia, ut dicitur Jacob, II, 10 : *Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus; quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea,* non solum ut credat, seu velit tantum, sed ut opere impleat. Psalm. CX, 10 : *Intellectus bonus omnibus facientibus eum.* Sancti autem patres, etsi in operibus legis erant, salvabantur tamen in fide[1] venturi confidentes in ejus gratia, et saltem spiritualiter legem implentes. Moyses enim, ut in *Glossa* dicitur, multa quidem præcepit quæ nullus implere potuit, ad domandam Judæorum superbiam, dicentium : Non deest qui impleat, sed deest qui jubeat.

Sed hic est quæstio de hoc quod dicitur : *Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis.* Dicitur enim Roman., XII : *Benedicite, et nolite maledicere.*

Respondeo : Dicendum est quod maledicere nihil aliud est quam malum dicere. Possum ergo dicere bonum esse malum, et malum esse bonum; et rursum bonum esse bonum, et malum esse malum. Et primum quidem prohibet Apostolus dicens : *Nolite maledicere,* id est, nolite dicere bonum esse malum, et e contra. Sed secundum licet, et ideo cum vituperamus peccatum, maledicimus quidem, sed non dicendo bonum malum, sed dicimus malum esse malum. Et ideo licet peccatorem maledicere, id est dicere eum esse malo addictum, vel esse malum.

Consequenter cum dicit : *Quoniam autem in lege nemo justificatur apud Deum, manifestum est,* ostendit insufficientiam legis non valentis ab illo maledicto eripere, ex hoc quod justificare non poterat. Ad quod ostendendum utitur quodam syllogismo in secunda figura, et est talis. Justitia est ex fide, sed lex ex fide non est; ergo lex justificare non potest. Circa hoc ergo primo ponit conclusionem cum dicit : *Quoniam autem in lege nemo justificatur;* secundo autem majorem, cum dicit : *Quia justus ex fide vivit;* tertio, minorem, cum dicit : *Lex autem non est ex fide.* Dicit ergo : Dico quod per legem maledictio inducta est; nec tamen ab illa maledictione lex eripit, quia manifestum est quod nemo in lege justificatur apud Deum, id est per opera legis.

Circa quod intelligendum quod illi qui negaverunt Vetus Testamentum, ex hoc verbo occasionem sumpserunt. Et ideo dicendum est quod nemo justificatur in lege, id est per legem. Nam per eam cognitio quidem peccati habebatur, ut dicitur Rom., III, 20, sed non habebatur per eam justifi-

[1] Supple « Christi. »

catio. Rom., III, 20 : *Ex operibus legis nullus justificabitur.*

Sed contra Jacob., II, 21, dicitur : *Nonne Abraham ex operibus justificatus est?* Respondeo : Dicendum est quod justificare potest accipi dupliciter : vel quantum ad executionem justitiæ et manifestationem, et hoc modo justificatur homo, id est justus ostenditur, ex operibus operatis; vel quantum ad habitum justitiæ infusum, et hoc modo non justificatur quis ex operibus, cum habitus justitiæ, qua homo justificatur apud Deum, non sit acquisitus, sed per gratiam fidei infusus. Et ideo signanter Apostolus dicit : *apud Deum,* quia justitia quæ est apud Deum, in interiori corde est; justitia autem quæ est ex operibus, id est quæ manifestat justum, est apud homines, et hoc modo Apostolus accipit *apud Deum.* Roman., II, 13 : *Non enim auditores, sed factores legis justificabuntur.* Rom., IV, 2 : *Si ex operibus Abraham justificatus est; habet gloriam, sed non apud Deum.* Sic ergo patet conclusio ratione, scilicet quod lex justificare non potest.

Consequenter cum dicit : *Quia justus ex fide vivit,* ponit majorem, quæ est ex auctoritate Scripturæ, Habac., II, et introducitur etiam Roman., I, et ad Hebr., X. Circa quod notandum est quod in homine est duplex vita, scilicet vita naturæ et vita justitiæ. Vita quidem naturæ est per animam; unde, anima a corpore recedente, corpus remanet mortuum; vita vero justitiæ est per Deum, habitantem in nobis per fidem [1]; et ideo primum quo Deus est in anima hominis, est fides. Ad Hebr., XI, 6 : *Accedentem ad Deum oportet credere.* Ephes., III, 17 : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Et sicut dicimus quod in anima, prima indicia vitæ apparent in operibus animæ vegetabilis, quia anima vegetabilis est quæ primo advenit animali generato, ut Philosophus dicit, ita quia primum principium quo Deus est in nobis, est fides, ideo fides dicitur principium vivendi; et hoc est quod hic dicitur : *Justus meus ex fide vivit;* et intelligendum est de fide per dilectionem operante. Minor autem ponitur, ibi : *Lex autem non est ex fide :* et primo ponitur ipsa minor; secundo, probatur, ibi : *Sed qui fecerit ea, vivet in illis.* Dicit ergo : *Lex non est ex fide.*

Sed contra. Lex mandat credere quod sit unus Deus, et hoc pertinet ad fidem; ergo lex habebat fidem. Quod autem sit unus Deus mandatur Deut., VI, 4 : *Audi, Israel : Dominus Deus tuus, Dominus unus est.*

Respondeo : Dicendum est quod hic loquitur de observationibus mandatorum legis secundum quod lex consistit in mandatis et præceptis cæremonialibus, et dicit quod talis lex non est ex fide [2]. Fides enim, ut dicitur Hebr., XI, 1, *est substantia sperandarum rerum argumentum non apparentium.* Et ideo proprie implet mandatum de fide qui non sperat ex hoc aliqua præsentia et visibilia consequi, sed bona invisibilia et æterna. Lex ergo quia promittebat terrena et præsentia ut dicitur Isa., I, 19 : *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis;* ideo non est ex fide, sed ex cupiditate potius, vel ex timore, secundum illos præcipue qui carnaliter legem servabant. Aliqui tamen spiritualiter vivebant in lege, sed hoc non erat [3] ex ea, sed ex fide mediatoris.

Et quod lex non sit ex fide, probat cum dicit : *Sed qui fecerit ea,* id est opera legis, *vivet in illis,* scilicet vita præsenti, id est, immunis erit a morte temporali, et conservabitur in vita præsenti. Vel aliter. Dico quod *lex non est ex fide*, et hoc patet, quia *qui fecerit ea, vivet in illis,* quasi dicat : Præcepta legis non sunt de credendis, sed de faciendis, licet aliquid credendum annuntient. Et ideo virtus ejus non est ex fide, sed ex operibus. Et hoc probat, quia Dominus quando voluit eam confirmare, non dixit : Qui crediderit, sed : *Qui fecerit ea, vivet in illis.* Sed nova lex ex fide est. Marc., ult., 16 : *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit.* Lex tamen est quoddam effigiatum et effectum ex fide; et ideo comparatur lex vetus ad legem novam, sicut opera naturæ ad opera intellectus. Nam in ipsis operibus naturæ apparent quædam opera intellectus, non quod res naturales intelligant, sed quia aguntur et ordinantur ab intellectu, ut finem consequantur. Sic et in veteri lege aliqua continentur quæ fidei sunt; non quod Judæi ea prout erant fidei haberent, sed habebant ea in figura tantum fidei Christi et protestatione, ex cujus fidei virtute salvabantur justi.

[1] Al. omittitur « habitantem in nobis per fidem. » — [2] Al. : « quod est ex fide. » — [3] Al. : « est. »

LECTIO V.

Christus autem nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (quia scriptum est : Maledictus omnis qui pendet in ligno) ut in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Jesu, ut pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem.

Posito damno a lege illato, et defectu legis ab illo eripere non valentis, hic consequenter ostendit virtutem Christi ab ipso damno liberantis : et primo ostendit quomodo per Christum ab ipso damno liberamur; secundo, quomodo etiam super hoc auxilium a Christo acquirimus, ibi : *Ut in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Jesu.* Circa primum tria facit. Primo enim ponit liberationis auctoritatem; secundo, liberationis modum, ibi : *Factus pro nobis maledictum;* tertio, testimonium propheticum, ibi : *Quia scriptum est : Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Dicit ergo primo : Quicumque servabant opera legis erant sub maledicto, sicut dictum est, nec per legem liberari poterant. Ideo necesse fuit aliquem habere qui nos liberaret, et iste fuit Christus; et ideo dicit : *Christus redemit nos de maledicto legis.* Rom., VIII, 3 : *Quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus mittens Filium suum* (scilicet Christum) *in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum in carne. Redemit,* inquam, *nos,* scilicet Judæos pretioso sanguine suo; Apoc., V, 9 : *Redemisti nos in sanguine tuo*; Isa., XLIII, 1 : *Noli timere, quia redemi te; de maledicto legis,* id est de culpa et pœna. Infra, IV, 5 : *Ut eos qui sub lege erant redimeret.* Oseæ, XIII, 14 : *De morte redimam eos.*

Modum liberationis ponit cum dicit : *factus pro nobis maledictum.* Ubi notandum est quod maledictum est quod dicitur malum. Et secundum duplex malum potest dici duplex maledictum, scilicet maledictum culpæ et maledictum pœnæ; et utroque modo potest hoc legi dupliciter : *factus est pro nobis maledictum;* et primo quidem de malo culpæ, nam Christus redemit nos de malo culpæ. Unde sicut redemit nos de morte mortuus, ita redemit nos de maledicto culpæ, factus maledictum, scilicet culpæ; non quidem quod in eo peccatum esset aliquod : *qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus,* ut dicitur I Petr., II, 22; sed secundum opinionem hominum, et præcipue Judæorum, qui reputabant eum peccatorem. Joan., XVIII, 30 : *Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum.* Et ideo de hoc dicitur II Cor., V, 21 : *Eum qui non noverat peccatum, fecit pro nobis peccatum.* Dicit autem *maledictum,* non maledictus, ut ostendat quod Judæi eum sceleratissimum reputabant. Unde dicitur Joan., IX, 16 : *Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit;* et ibid., X, 16 : *De bono opere non lapidamus te, sed de peccato et de blasphemia.* Et ideo dicit : *factus est pro nobis maledictum,* in abstracto, quasi dicat : Factus est ipsa maledictio. Secundo, exponitur de malo pœnæ; nam Christus liberavit nos a pœna, sustinendo pœnam et mortem nostram, quæ quidem in nos provenit ex ipsa maledictione peccati. Inquantum ergo hanc maledictionem peccati suscepit, pro nobis moriendo, dicitur esse factus pro nobis maledictum. Et est simile ei quod dicitur Rom., VIII, 3 : *Misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati,* id est mortalis. II Cor., V, 21 : *Eum qui non noverat peccatum* (scilicet Christum, qui peccatum non fecit) *Deus* (scilicet Pater) *pro nobis fecit peccatum,* id est fecit pati peccati [1] pœnam, quando scilicet oblatus est propter peccata nostra.

Consequenter ponit Scripturæ testimonium, cum dicit : *Quia scriptum est : Maledictus omnis qui pendet in ligno;* et hoc Deut., XXI, 23. Ubi sciendum, secundum *Glossam,* quod in Deuteronomio, unde accipitur hoc verbum, tam in nostris quam in Hebræis codicibus habetur : *Maledictus a Deo omnis qui pendet in ligno.* Quod quidem, scilicet *a Deo,* in antiquis Hebræorum voluminibus non habetur; unde creditur quod a Judæis post passionem Domini appositum sit ad infamiam Christi. Potest autem exponi auctoritas de malo pœnæ, et de malo culpæ. De malo quidem culpæ sic :

[1] Al. deest « peccati. »

Maledictus omnis qui pendet in ligno, non propter hoc quod pendet in ligno, sed pro culpa, pro qua pendet. Et hoc modo Christus æstimatus est maledictus in cruce pendens, propter hoc quod maxime tali pœna punitus fuit. Et secundum hoc continuatur ad præcedentia. Dominus enim præcepit in Deuteronomio ut qui suspensus fuerit, in vespera deponatur. Et ratio hujus est, quia hæc pœna erat cæteris abjectior et ignominiosior. Dicit ergo : Vere factus est pro nobis maledictum, quia ipsa mors crucis, quam sustinuit, sufficit ad maledictionem[1] (hoc modo exponendo de malo culpæ, sed solum æstimatione Judæorum), *quia scriptum est : Maledictus omnis qui pendet in ligno*. De malo vero pœnæ sic exponitur : *Maledictus omnis qui pendet in ligno,* quia ipsa pœna est maledictio, scilicet quod sic mortuus est. Et est[2] (hoc modo exponendo) vere maledictus a Deo, quia Deus ordinavit quod hanc pœnam sustineret, ut nos liberaret.

Consequenter cum dicit : *Ut in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Jesu,* ponit spem quam per Christum, super hoc quod per eum liberamur de maledicto, acquirimus, ut dicitur Rom., v, 15 : *Non sicut delictum, ita et donum,* imo multo majus, scilicet quia liberat a peccato et confert gratiam. Primo ergo ponit fructum, et quibus datur, dicens : *Ut in gentibus benedictio Abrahæ fieret, in Christo Jesu,* quasi dicat : Factus est pro nobis maledictum, non solum ut maledictionem removeret, sed ut in gentibus, quæ non sub maledictione legis erant, fieret benedictio Abrahæ promissa, Genes., xxii, 18 : *In semine tuo bendicentur gentes terræ.* Et hæc quidem benedictio facta est nobis, id est impleta est, per Christum, qui est de semine Abrahæ, cui dictæ sunt promissiones. *Et semini tuo qui est Christus,* ut dicitur infra eodem capite. Quæ quidem benedictio et fructus est ut *pollicitationem Spiritus accipiamus,* id est promissiones quas Spiritus sanctus facit in nobis, scilicet de beatitudine æterna, qui quasi arrha et pignus nobis traditus, ipsam nobis promittit, ut habetur Ephes., i, et II Corinth., vi. Et quidem in pignore datur ad certitudinem : nam pignus est quædam certa promissio de re accipienda. Roman., viii, 15 : *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum;* et infra, 17 : *Si filii et hæredes.* Vel *pollicitationem Spiritus accipiamus,* id est Spiritum sanctum, quasi dicat : Accipiamus pollicitationem de Spiritu sancto factam semini Abrahæ. Joel, ii, 29 : *Effundam de Spiritu meo super servos meos.* Quia per Spiritum sanctum conjungimur Christo, et efficimur semen Abrahæ et digni benedictione. Secundo, ostendit per quid proveniat nobis iste fructus, dicens : *per fidem,* per quam quidem et hæreditatem æternam acquirimus. Ad Hebr., xi, 6 : *Accedentem ad Deum oportet credere quia est, et inquirentibus se remunerator sit.* Per fidem etiam acquirimus Spiritum sanctum, quia, ut dicitur Actuum, v, Dominus dat Spiritum sanctum obedientibus sibi, scilicet per fidem.

LECTIO VI.

Fratres (secundum hominem dico) tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit : Et seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno. Et semini tuo, qui est Christus. Hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo, quæ post quadringentos et triginta annos facta est lex, non irritum facit ad evacuandam promissionem. Nam si ex lege hæreditas, jam non ex promissione. Abrahæ autem per repromissionem donavit Deus.

Postquam Apostolus probavit per auctoritates quod lex non justificat, nec ad justificationem quæ est per fidem, est necessaria ; consequenter ostendit idem per rationes humanas, et circa hoc quatuor facit. Primo, humanam consuetudinem ponit ; secundo, assumit promissionem divinam, ibi : *Abrahæ dictæ sunt promissiones;* tertio, infert conclusionem, ibi : *Hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo;* quarto, ostendit conclusionem sequi ex præmissis, ibi : *Nam si ex lege hære-*

[1] Al. omittuntur omnia verba parenthesi inclusa. — [2] Al. omittitur « hoc modo exponendo. »

ditas, jam non ex promissione. Dicit ergo : Aperte quidem prius locutus sum secundum auctoritatem Scripturæ, non allatæ voluntate humana, sed Spiritu sancto, ut dicitur II Petr., I; sed nunc *secundum hominem dico,* et secundum ea quæ humana ratio et consuetudo habet. Ex quo quidem habemus argumentum, quod ad conferendum de his quæ sunt fidei, possumus uti quacumque veritate cujuscumque scientiæ. Deut., XXI, 11 : *Si videris in numero captivorum mulierem pulchram, et adamaveris eam, volueris que habere in uxorem, introduces eam in domum tuam,* id est si sapientia et scientia sæcularis placuerit tibi, introduces eam infra terminos tuos; *quæ radet cæsariem, et circumcidet ungues,* id est resecabis omnes sensus erroneos. Et inde est quod Apostolus in multis locis in Epistolis suis utitur auctoritatibus gentilium, sicut illud I Corinth., XV, 33 : *Corrumpunt bonos mores colloquia mala;* et illud Tit., I, 12 : *Cretenses malæ bestiæ, semper mendaces, ventres pigri.* Vel quamvis hujusmodi rationes vanæ sint et infirmæ, quia, ut dicitur in Psalm. XCIII, 11 : *Dominus scit cogitationes hominum quoniam vanæ sunt; tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit aut superordinat,* quia nihil humanum tantam firmitatem habet sicut ultima voluntas hominis. Sperneret autem illud aliquis, si diceret quod testamentum hominis confirmatum in morte testatoris et testibus, non valeret. Si ergo testamentum hujusmodi nemo spernit, dicens non esse servandum, aut spernit aliquid mutando, multo magis testamentum Dei nullus spernere debet aut superordinare, infringendo illud vel addendo, vel diminuendo. Apocal., ult., 18 : *Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in isto libro; et si quis diminuerit de verbis prophetiæ hujus, auferet Deus partem ejus de libro vitæ.* Deut., IV, 2 : *Non addetis ad verbum quod vobis loquor, neque auferetis quidquam.*

Consequenter cum dicit : *Abrahæ dictæ sunt promissiones*, assumit promissionem divinam Abrahæ factam, quæ est quasi quoddam testamentum Dei; et primo, exponit hanc promissionem seu testamentum; secundo vero aperit veritatem testamenti, ibi : *Non dicit, in seminibus,* etc. Dicit ergo primo : *Abrahæ dictæ sunt promissiones,* quasi dicat : Sicut testamentum hominis est firmum, ita promissiones divinæ firmæ sunt. Sed numquid Deus aliquas promissiones fecit ante legem? Utique : quia *Abrahæ,* qui fuit ante legem, scilicet quod non falleret Deus, *dictæ,* id est factæ, *sunt promissiones, et semini ejus* a Deo. Sed Abrahæ factæ sunt, ut cui erant implendæ; semini vero, ut per quod implerentur. Dicit autem promissiones pluraliter, quia promissio de benedicendo semine multa continebat. Vel quia frequenter idem, id est æterna beatitudo, sibi promissa est, sicut Genes., XII, 3 : *In te benedicentur universæ cognationes terræ;* item, XV, 5 : *Suspice cœlum, et numera stellas, si potes. Sic erit semen tuum.* Item, ibidem, 18 : *Semini tuo dabo terram hanc;* item, XXII, 17 : *Benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli.* Istæ ergo promissiones sunt quasi testamentum Dei, quia est quædam ordinatio de hæreditate danda Abrahæ et semini suo. Veritatem autem testamenti aperit cum dicit : *Non dicit : Et seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno : Et semini tuo;* quam quidem aperit eodem spiritu quo testamentum conditum est. Et hoc patet ex verbis testamenti. *Non,* inquit, *dicit : Et seminibus, quasi in multis,* id est sicut faceret, si de multis illud valeret, *sed quasi in uno : Et semini tuo qui est Christus,* quia ipse solus est, per quem in quo omnes poterunt benedici. Nam ipse solus et singularis est qui non subjacet maledictioni culpæ, etsi maledictio pro nobis dignatus sit fieri; unde dicitur in Psalm. CXL, 10 : *Singulariter sum ego, donec transeam.* Item, Psalm. XIII, 3 : *Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.* Eccle., VII, 29 : *Virum de mille unum reperi* (scilicet Christum, qui esset sine omni peccato) *mulierem autem ex omnibus non inveni,* quæ omnino a peccato immunis esset, ad minus originali, vel veniali [1].

[1] Remigius Florentinus in edit. veneta apud Juntas 1562 : « Advertas, humanissime lector, jam in quibusdam Venetiis 1555, impressis codicibus post expositam Salomonis auctoritatem hanc fuisse appositam particulam : *Excipitur purissima et omni laude dignissima Virgo Maria;* quam a quodam temere adjectam nulli dubium fore credimus. Nam nec in manuscriptis, nec etiam alibi impressis codicibus (quos viderim, nam multos vidi) hæc particula reperitur, et in eo Parisiis impresso, a F. Joan,

Conclusionem autem infert consequenter, cum dicit : *Hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo.* Ubi videamus per ordinem, quid sit quod dicit. Dicit ergo quod hoc promisit Deus Abrahæ ; sed hoc est testamentum, scilicet ipsa[1] promissio de hæreditate adipiscenda. Hierem., xxxi, 31 : *Feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum. Confirmatum ;* quod ideo ponit, ut concordet cum præmissis. Nam supra dixerat : *Testamentum hominis confirmatum nemo spernit aut superordinat. A Deo,* scilicet qui promisit. *Et confirmatum dico* jurejurando. Genes., xxii, 16 : *Per memetipsum juravi.* Hebr.,vi, 18 : *Ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus.* Hoc, inquam, testamentum lex non facit irritum, *quæ* quidem *lex facta est,* et data a Deo per Moysen. Joan., i, 17 : *Lex per Moysen data est; post quadringentos et triginta annos.* Et quasi exponens quod dixerat subjungit : *Non irritum facit ad evacuandam promissionem.* Sic enim irritum fieret prædictum testamentum, si promissio facta Abrahæ evacuaretur, id est in vacuum facta esset, quasi non sufficeret semen Abrahæ repromissum ad gentium bendictionem. Per Christum autem, non sunt evacuatæ promissiones patribus factæ, sed confirmatæ. Rom., xv, 8 : *Dico Jesum Christum ministrum fuisse circumcisionis, ad confirmandas promissiones patrum ;* et II Corinth., i, 20 : *Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo est.* Hoc autem quod dicitur : *Post quadringentos et triginta annos,* concordat ei quod habetur Exod., xii, 40 : *Habitatio filiorum Israel*[2], *qua manserunt in Ægypto, fuit quadringentorum triginta annorum ;* et Act., vii, 6 : *Locutus est Dominus* (scilicet Abrahæ), *quia erit semen ejus accola in terra aliena, et servituti eos subjicient annis quadringentis triginta.*

Sed contra est quod dicitur Gen., xv, 13 : *Sito prœnoscens, quod peregrinum futurum sit semen tuum, et servituti eos subjicient, et affligent eos annis quadringentis.*

Respondeo. Dicendum quod si fiat computatio annorum a prima promissione facta Abrahæ quæ legitur Gen., xii, usque ad exitum filiorum Israel de Ægypto, quando data est lex, sunt anni quadringenti triginta, sicut hic scribitur, et Exod., xii, et Act., vii, usque ad exitum filiorum Israel de Ægypto, quando data est lex. Si autem incipiat computatio a nativitate Isaac (de qua legitur Gen., xxi), sic sunt tantum quadringenti et quinque anni. Nam viginti quinque anni fuerunt a promissione facta Abrahæ usque ad nativitatem Isaac. Abraham enim erat septuaginta quinque annorum, quando exivit de terra sua, et facta est ei prima promissio, ut habetur Gen., xii. Centenarius autem fuit, quando natus est Isaac, ut habetur ibidem, xxi. Quod autem a nativitate Isaac usque ad exitum filiorum Israel de Ægypto, fuerint quadringenti quinque anni, probatur per hoc quod Isaac fuit sexaginta annorum, quando genuit Jacob, ut habetur Gen., xxv. Jacob autem erat centum triginta annorum, quando intravit Ægyptum, ut habetur Gen., xlvii. Et sic a nativitate Isaac usque ad introitum Jacob in Ægyptum fuerunt centum et nonaginta anni. Joseph autem fuit tringinta annorum quando stetit coram Pharaone, ut habetur Gen., xli. Et postea transierunt septem anni fertilitatis, et duo sterilitatis, usque ad ingressum Jacob in Ægyptum, ut habetur cap. xlv. Vixit autem Joseph centum et decem annis, ut habetur Gen., ult.; a quibus si subtrahantur tringinta et novem anni, remanent septuaginta et unus annus. Fuerunt ergo a nativitate Isaac usque ad mortem Joseph ducenti et sexaginta unus annis. Fuerunt autem in Ægypto filii Israel post mortem Joseph centum quadraginta quatuor annis, ut Rabanus dicit in *Glossa* Act., vii. Fuerunt ergo a nativitate Isaac usque ad exitum filiorum Israel de Ægypto et legem datam quadringenti et quinque anni. Scriptura autem, Gen., xvii, non curavit de minutis. Vel potest dici quod quinto anno Isaac expulsus fuit Ismael, et remansit solus Isaac hæres Abrahæ, a quo tempore fuerunt quadringenti anni.

Deinde cum dicit : *Nam si ex lege hæreditas, jam non ex promissione,* ostendit quomodo sequatur ex præmissis quod lex

Alberto Castrensi a mendis expurgato, non invenitur. Et luce clarius est. D. Thomam minime hujus fuisse sententiæ, quam millies in sua doctrina impugnat. Iste bonus vir etiam in margine imprimi curavit hæc verba : « Vide hic. Esset de mente S. Thomæ, nullum habuisse peccatum Beatam Christi Matrem, nec etiam originale ; quod an verum sit, tuum sit judicare. »

[1] Al. : « ista. » — [2] Al. omittitur *Israel.*

evacuaret promissiones; si lex necessaria esset ad justificationem, sive benedictionem gentium. Dicit ergo : Vere promissio evacuaretur, si lex necessaria esset : *nam si hæreditas,* scilicet benedictionis Abrahæ, esset *ex lege, jam non* esset *ex repromissione,* id est ex semine repromisso Abrahæ. Si enim semen promissum esset sufficiens ad hæreditatem benedictionis consequendam, non fieret justificatio per legem. Destruit autem consequens, cum dicit : *Abrahæ autem donavit Deus,* id est promisit se daturum, quod ita certum erat ac si statim daret, *per repromissionem,* id est per semen repromissum. Non ergo est ex lege hæreditas, id est benedictio, de qua dicitur I Petr., III, 9 : *In hoc vocati es tis ut bene dictionem hæreditate possideatis.*

LECTIO VII.

Quid igitur lex? Propter transgressiones posita est donec veniret semen cui promiserat, ordinata per angelos in manu mediatoris. Mediator autem unius non est, Deus autem unus est.

Postquam ostendit Apostolus et auctoritate Scripturæ et consuetudine humana, quod lex justificare non potuit; hic movet duas dubitationes, et solvit. Secunda dubitatio incipit, ibi : *Lex ergo adversus promissa Dei?* Circa primum tria facit. Primo, movet dubitationem ; secundo, solvit, ibi : *Propter transgressiones posita est;* tertio, quoddam in solutione positum manifestat, ibi : *Mediator autem unius non est, Deus autem unus est.* Potest autem esse dubium ex præmissis tale; si lex justificare non poterat, an esset omnino inutilis. Et hanc dubitationem movet, dicens : *Quid igitur lex* sit? id est, ad quid lex utilis fuit? Et hanc punctuationem magis approbat Augustinus, ut habetur in *Glossa,* quam aliam quæ sibi primitus melior videbatur, ut distinguatur : *Quid igitur?* et postea dicatur : *Lex propter transgressiones posita est.* Similis dubitatio proponitur Rom., III, 1, ubi sic dicitur : *Quid igitur amplius Judæo est, aut quæ utilitas circumcisionis?*

Deinde cum dicit : *Propter transgressiones posita est,* solvit dubitationem motam ; ubi quatuor facit. Primo, proponit legis utilitatem; secundo, legis fructum, ibi : *Donec veniret semen cui promiserat;* tertio, legis ministros, ibi : *Ordinata per angelos;* quarto, legis dominium, ibi : *In manu mediatoris.*

Circa primum notandum est quod lex vetus data est propter quatuor, secundum quatuor ex peccato consecuta, quæ enumerat Beda, scilicet propter malitiam, infirmitatem, concupiscentiam et ignorantiam. Est ergo lex primo data ad reprimendam malitiam, dum scilicet prohibendo peccatum et puniendo, retrahebantur homines a peccato; et hoc tangit dicens : *Propter transgressiones posita est* lex, id est ad transgressiones cohibendas; et de hoc habetur I Timoth., I, 9 : *Justo lex non est posita sed injustis.* Cujus ratio potest sumi a Philosopho in IV *Ethic.* Homines enim bene dispositi ex seipsis moventur ad bene agendum, et sufficiunt eis paterna monita, unde non indigent lege, sed sicut Rom., II, 14, dicitur : *Ipsi sibi sunt lex, habentes opus legis scriptum in cordibus suis.* Sed homines male dispositi indigent retrahi a peccatis per pœnas; et ideo quantum ad istos fuit necessaria legis positio, quæ habet coarctativam virtutem. Secundo, lex data est ad infirmitatem manifestandam. Homines enim de duobus præsumebant : primo, quidem de scientia; secundo, de potentia. Et ideo Deus reliquit homines absque doctrina legis, tempore legis naturæ; in quo dum in errores inciderunt, convicta est eorum superbia de defectu scientiæ. Sed adhuc restabat præsumptio de potentia. Dicebant enim : « Non deest qui impleat, sed deest qui jubeat, » ut dicitur in *Glossa,* super illud Exod., XXIV, 7 : *Quidquid præceperit Dominus, faciemus, et erimus obedientes.* Et ideo data est lex, quæ cognitionem peccati faceret; *per legem enim cognitio peccati,* Rom., III, 20; quæ tamen auxilium gratiæ non dabat ad vitandum peccata, ut sic homo sub lege constitutus et vires suas experiretur et infirmitatem suam recognosceret, inveniens se sine gratia peccatum vitare non posse, et sic avidius quæreret gratiam. Et hæc etiam causa potest ex his verbis accipi, ut dicatur quod lex *posita est propter transgressiones* adimplendas, quasi illo modo loquendi quo

Apostolus dicit Roman., v, 20 : *Lex subintravit, ut abundaret delictum,* quod non est intelligendum causaliter, sed consecutive, quia, lege subintrante, abundavit delictum, et transgressiones sunt multiplicatæ, dum concupiscentia nondum per gratiam sanata, in id quod prohibebatur, magis exarsit, et factum est peccatum gravius, addita prævaricatione legis scriptæ. Et hoc Deus permittebat, ut homines imperfectionem suam cognoscentes, quærerent mediatoris gratiam. Unde signanter dicit: *posita est,* quasi debito ordine collocata inter legem naturæ et legem gratiæ. Tertio, data est lex ad domandam concupiscentiam populi lascivientis, ut diversis cæremoniis fatigati, neque ad idololatriam neque ad lascivias declinarent. Unde dicit Petrus Act., xv, 10 : *Hoc est onus quod neque nos neque patres nostri portare potuerunt.* Quarto, ad instruendum ignorantiam data est lex in figuram futuræ gratiæ, secundum illud Hebr., x, 1 : *Umbram habens lex futurorum bonorum.*

Deinde cum dicit : *Donec veniret semen,* id est Christus, de quo promiserat Deus, per eum benedicendas omnes gentes. Matth., xi, 13 : *Lex et prophetæ usque ad Joannem prophetaverunt.* Gen., xxii, 18 : *In semine tuo benedicentur omnes gentes.*

Ministri autem legis ponuntur, cum dicit : *Ordinata,* id est ordinanter data, *per angelos,* id est per nuntios Dei, scilicet Moysen et Aaron. Malach., ii, 7 : *Legem requirent ex ore ejus; angelus enim Domini exercituum est.* Vel *per angelos,* id est ministerio angelorum. Act., vii, 53 : *Accepistis legem in dispositione angelorum.* Et est data per angelos, quia lex non debebat dari per Filium, qui major est. Hebr., ii, 2 : *Si enim qui per angelos factus est sermo, factus est firmus ..., quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem, quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est?* Dicit autem : *ordinata,* quia ordinabiliter data est, scilicet inter tempus legis naturalis, qua homines convicti sunt quod se juvare non poterant, et tempus gratiæ ; nam antequam gratiam acciperent, convincendi erant de lege.

Dominus autem legis dicitur Christus : et ideo dicit : *in manu mediatoris,* id est in potestate Christi. Deuter., xxxiii, 2 : *In dextera ejus ignea lex.* I Tim., ii, 2 : *Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus.* Iste mediator significatus est per Moysen, in cujus manu est lex data. Deut., v, 5 : *Ego sequester et medius fui inter Deum et vos in tempore illo.*

Deinde cum dicit : *mediator autem unius non est,* exponit quod dixit : *in manu mediatoris,* quod potest tripliciter exponi. Uno modo, quia mediator non est unius tantum, sed duorum. Unde, cum iste sit mediator Dei et hominis, oportet quod sit Deus et homo ; si enim esset purus homo, vel Deus tantum, non esset verus mediator. Si ergo est verus Deus, et nullus est mediator sui ipsius, potest videri alicui quod præter ipsum sunt alii dii, quorum est mediator ; et hoc removet dicens quod *mediator* iste, etsi *non est unius* tantum, non propter hoc sunt alii dii, sed *Deus unus est,* quia licet ipse alius sit in persona a Deo Patre, non est tamen alius in natura. Deuter., vi, 4 : *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est.* Ephes., iv, 5 : *Unus Deus, una fides, unum baptisma.* Secundo modo, quia posset credi quod iste esset mediator Judæorum tantum, ideo dicit : Dico quod Christus est mediator, sed non unius, scilicet Judæorum, sed unus est omnium, id est sufficiens ad omnes reconciliandos Deo, quia ipse Deus est. Roman., iii, 30 : *Unus Deus, qui justificavit circumcisionem ex fide, et præputium per fidem.* II Corinth., v, 19 : *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* Tertio modo quia non est mediator unius populi tantum, scilicet Judæorum, sed etiam gentilium. Ephes., ii, 14 : *Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum.* Et hoc ex parte gentium auferendo idololatriam, et ex parte Judæorum observantiam legis [1]. Specialiter autem mediator est Filius, non Pater, non Spiritus sanctus : nihilominus tamen unus est Deus.

[1] Al. : « ex observantia legis. »

LECTIO VI.

Lex ergo adversus promissa Dei? Absit. Si enim data esset lex quæ posset vivificare, vere ex lege esset justitia. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem quæ revelanda erat. Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, et ex fide justificemur. At ubi venit fides, jam non sumus sub pædagogo.

Hic movet Apostolus aliam dubitationem, utrum scilicet lex noceat gratiæ; et primo movet dubitationem, dicens : *Lex ergo adversus promissa Dei?* quasi dicat : Si lex posita est propter transgressiones, numquid lex facit adversus promissa Dei, scilicet ut id quod Deus promisit se facturum per semen repromissum, per alium faciat? *Absit,* quasi dicat, non. Nam supra eodem : *Lex non irritum facit testamentum ad evacuandas promissiones.* Roman., VII, 12 : *Lex sancta et mandatum sanctum.*

Secundo cum dicit : *Si enim lex esset data quæ posset vivificare, vere ex lege esset justitia,* solvit dubitationem ; et primo, ostendit quod lex non est contra promissa Dei ; secundo, quod est in obsequium promissorum, ibi : *Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato.* Dicit ergo quod licet lex sit posita propter transgressiones, non tamen contrariatur promissioni Dei, quia transgressiones ipsas removere non potest. Si enim eas removeret, tunc manifeste esset contra promissa Dei, quia justitia esset per alium modum quam Deus promisit, quia esset per legem, et non per fidem ; cum tamen dicatur Habac., II, 4 : *Justus meus ex fide vivit.* Rom., III, 22 : *Justitia Dei est per fidem Jesu Christi.* Et ideo dicit : *Quod si lex esset data* talis *quæ posset vivificare,* id est tantæ virtutis esset quod posset vitam gratiæ et æternam beatitudinem conferre ; tunc *vere* et non apparenter, *justitia esset ex lege,* si lex faceret quod fides facere dicitur ; et sic frustra esset fides. Sed lex non justificat, quia littera, scilicet legis, occidit, ut dicitur II Corinth., III, et Rom., VIII, 2 : *Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu, liberavit me a lege peccati et mortis.*

Deinde cum dicit : *Sed Scriptura conclusit omnia sub peccato,* ostendit quod lex non solum non contrariatur gratiæ, sed est ei etiam in obsequium ; et primo, ostendit quod lex obsequitur promissis Dei ; secundo, quomodo hoc obsequium manifestatum est in Judæis, ibi : *Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem quæ revelanda erat ;* tertio, quomodo gentiles etiam sine lege consecuti sunt promissa Dei, ibi : *Omnes enim filii estis Dei per fidem.* Circa primum sciendum est quod lex obsequitur promissis Dei in generali quantum ad duo. Primo, quia manifestat peccata, Rom., III, 20 : *Per legem cognitio peccati ;* deinde, quia manifestat infirmitatem humanam, inquantum homo non potest vitare peccatum nisi per gratiam, quæ per legem non dabatur. Et sicut ista duo, scilicet cognitio morbi et impotentia infirmi, multum inducunt ad quærendum medicum ; ita cognitio peccati et propriæ impotentiæ inducunt ad quærendum Christum. Sic ergo lex obsecuta est gratiæ, inquantum præbuit cognitionem peccati, et experientiam propriæ impotentiæ ; et ideo dicit : *Scriptura,* id est lex scripta, *conclusit,* id est tenuit inclusos Judæos, *sub peccato,* id est, ostendit eis peccata quæ faciebant. Roman., VII, 7 : *Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret : Non concupisces.* Item *conclusit,* quia veniente lege sumpserunt occasionem peccati. Rom., XI, 32 : *Conclusit Deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur.* Et hoc ideo ut homo quæreret gratiam ; et ideo dicit : *Ut promissio,* id est gratia repromissa, *daretur,* non solum Judæis, sed omnibus *credentibus,* quia ista gratia poterat liberare a peccatis, et hæc gratia est *ex fide Jesu Christi.*

Deinde cum dicit : *Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur,* ponit experimentum hujus obsequii, manifestatum in Judæis ; et primo ponit obsequium Judæorum ; secundo, concludit quoddam corollarium, ibi : *Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo.* Dicit ergo : Si Scriptura, id est lex scripta, detinuit omnia sub peccato, quas utilitates habebant Judæi ex lege, antequam veniret fides ex gratia? Respondet, et dicit : Nos Judæi ante adventum fidei *custodiebamur sub lege*, inquan-

tum faciebat nos vitare idololatriam et multa alia mala; *custodiebamur*, inquam, non sicut liberi, sed quasi servi sub timore, et hoc *sub lege,* id est sub onere legis et dominio. Rom., VII, 1 : *Lex in homine dominatur quanto tempore vivit.* Et *custodiebamur conclusi,* id est servati, ne deflueremus ad vitia [1], sed præpararemur *in eam,* id est tam bonam, *fidem quæ revelanda erat.* Isa., LVI, 1 : *Juxta est salus mea ut veniat et justitia mea ut reveletur.* Et dicit : *revelanda,* quia cum fides excedat omne humanum ingenium, non potest per proprium sensum haberi, sed ex revelatione et dono Dei. Isa., XL, 5 : *Revelabitur gloria Domini, et videbit omnis caro quod os Domini locutum est.* Vel *in eam fidem quæ revelanda erat* tempore gratiæ, in antiquis temporibus multis signis latens; une et tempore Christi velum templi scissum est. Matth., XXVII.

Consequenter cum dicit : *Lex pædagogus noster fuit in Christo,* concludit quoddam corollarium; et primo ostendit legis officium; secundo, officii testationem, ibi : *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum.* Officium autem legis fuit officium pædagogi; et ideo dicit : *Lex pædagogus noster fuit in Christo.* Quamdiu enim hæres non potest consequi beneficium hæreditatis, vel propter defectum ætatis, seu alicujus debitæ perfectioni, conservatur et custoditur ab aliquo instructore, qui quidem instructor pædagogus dicitur, a pædos quod est puer, et a goge quod est ductio. ✝ Per [2] legem enim Judæi tanquam imbecilles pueri, per timorem pœnæ retrahebantur a malo, et promovebantur amore et promissione temporariorum, ad bonum. ✝ Judæis autem promissa erat benedictio futuri seminis de hæreditate obtinenda [3]; sed nondum advenerat tempus ipsius hæreditatis consequendæ, et ideo necessarium erat quod conservarentur usque ad tempus futuri seminis, et cohiberentur ab illicitis, quod factum est per legem; et ideo dicit : *Itaque lex pædagogus noster fuit,* quasi dicat : Ex quo sub lege custodiebamur, *lex fuit noster pædagogus,* id est dirigens et conservans, *in Christo,* id est in via Christi; et hoc ideo, *ut ex fide Christi justificaremur.* Oseæ, XI, 1 : *Puer Israel, et dilexi eum.* Hier., XXXI, 18 : *Castigasti me, Domine, et eruditus sum.* Rom., V, 28 : *Arbitramur enim hominem justificari per fidem sine operibus legis.* Et quamvis lex pædagogus noster esset, non tamen ad perfectam hæreditatem ducebat : quia, ut dicitur Hebr., VII, 19, *neminem ad perfectum adduxit lex.* Sed hoc officium cessavit, postquam venit fides; et hoc est quod dicit : *At ubi venit fides,* scilicet Christi, *jam non sumus sub pædagogo,* id est sub coactione, quæ non est necessaria liberis. I Corinth., XIII, 11 : *Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus : cum autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli.* II Corinth., V, 17 : *Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt.*

LECTIO IX.

Omnes enim filii Dei estis per fidem, quæ est in Christo Jesu. Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est Judæus neque Græcus, non est servus neque liber, non est masculus neque femina. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu. Si autem vos Christi, ergo semen Abrahæ estis, secundum promissionem hæredes.

Hic ostendit Apostolus quod ad fructum gratiæ gentiles sine obsequio legis pervenerunt; ad quem tamen Judæi perducti sunt per legis custodiam et obsequium, et circa hoc tria facit. Primo, proponit intentum; secundo, manifestat propositum, ibi : *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis;* tertio, ex hoc argumentatur, ibi : *Si autem vos Christi, ergo semen Abrahæ estis.* Dicit ergo : Vere non sumus sub lege, id est sub pædagogo et coactione, quia sumus filii Dei. Similiter et vos neque sub lege, neque sub pædagogo estis, quia scilicet ad gratiam pervenistis; ideo *omnes estis filii Dei per fidem,* non per legem. Rom., VIII, 15 : *Non enim accepistis*

[1] Al. : « a vita. » — [2] Quæ sequuntur cruculis nclusa, nec in veteri editione an. 1498, nec in ea quam curavit F. Remigius Florentinus an. 1562, reperiuntur. — [3] Al. : « obsequenda. »

spiritum servitutis (scilicet timoris, qui dabatur in lege veteri), *sed accepistis spiritum filiorum,* scilicet caritatis et amoris, qui datur in nova lege per fidem. Joan., I, 12 : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus.* Si ergo filii Dei estis per fidem, quare vultis esse servi per legis observantias? nam sola fides homines facit filios Dei adoptivos. Nullus siquidem est filius adoptivus, nisi uniatur et adhæreat Filio naturali. Rom., VIII, 29 : *Quos præscivit conformes fieri imaginis Filii ejus, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Fides enim facit nos in Christo Jesu filios. Ephes., III, 17 : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Et hoc *in Christo Jesu,* id est, filii Dei estis per Jesum Christum.

Consequenter cum dicit : *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis,* manifestat propositum, et circa hoc tria facit. Primo, proponit propositi manifestationem ; secundo, manifestationis expositionem, ibi : *Non est Judæus neque Græcus,* etc.; tertio, assignat manifestationis rationem, ibi : *Omnes enim vos unum estis* [1] *in Christo Jesu.* Manifestat autem circa primum, quomodo sumus in Christo Jesu filii Dei, et hoc est quod dicit : *Quicumque enim in Christo Jesu baptizati estis, Christum induistis.* Quod potest quadrupliciter exponi. Uno modo ut dicatur : *Quicumque in Christo Jesu baptizati estis,* id est institutione Christi ad baptismum instructi estis. Marc., ultim., 15 : *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ. Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit.* Alio modo : *Quicumque in Christo Jesu baptizati estis,* scilicet per similitudinem et per configurationem mortis Christi. Rom., VI, 3 : *Quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus.* Vel in *Christo Jesu,* id est in fide Jesu Christi. Nam baptismus non fit nisi in fide, sine qua effectum baptismi nullum consequimur. Marc., ult., 16 : *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur.* Vel *in Christo Jesu,* id est in virtute et operatione ejus. Joan., I, 33 : *Super quem videris Spiritum descendentem, hic est qui baptizat. Quicumque* ergo istis quatuor modis *baptizati estis, Christum induistis.* Ubi sciendum est quod qui induitur aliqua veste, protegitur ac contegitur ea, et apparet sub colore vestis, colore proprio occultato. Eodem modo et qui induit Christum, protegitur et contegitur a Christo Jesu contra impugnationes et æstus, et in eo nihil aliud apparet nisi quæ Christi sunt. Roman., XIII, 14 : *Induite Dominum Jesum Christum.* Et sicut lignum accensum induitur igne, et participat ejus virtutem, ita et qui Christi virtutes accipit, induitur Christo. Luc., ult., 49 : *Sedete in civitate, donec induamini virtute ex alto.* Quod in illis locum habet qui interius Christi virtute informantur. Ephes., IV, 24 : *Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis.*

Et nota quod Christum aliqui induunt exterius per bonam conversationem, et interius per spiritus renovationem, et secundum utrumque per sanctitatis configurationem, ut tangitur in *Glossa.*

Expositionem autem manifestationis ponit cum dicit : *Non est Judæus neque Græcus, non est servus neque liber, non est masculus neque femina,* quasi dicat : Vere dixi quod *quicumque in Christo Jesu baptizati estis, Christum induistis,* quia nihil potest esse in hominibus quod faciat exceptionem a sacramento fidei Christi et baptismi. Et ponit tres differentias hominum, ostendens quod per eas nullus excipitur a fide Christi. Prima differentia est quantum ad ritum, cum dicit : *Non est Judæus neque Græcus,* quasi dicat : Ex quo in Christo Jesu baptizatus est, non est differentia, quod propter hoc sit indignior in fide, ex quocumque ritu ad eam venerit, sive ex ritu judaico, sive græco. Rom., III, 29 : *An Judæorum Deus tantum? Nonne et gentium? Imo et gentium : quoniam quidem unus est Deus qui justificavit circumcisionem ex fide, et præputium per fidem;* et ibid., X, 12 : *Non est distinctio Judæi et Græci, nam idem Dominus omnium.*

Sed contra est quod dicitur Rom., III, 1 : *Quid ergo amplius est Judæo? Multum quidem per omnem modum.* Respondeo : Dicendum est quod Judæi et Græci possunt considerari dupliciter. Uno modo secundum statum in quo erant ante fidem, et sic amplius fuit Judæo propter beneficium

[1] Al. : *unum sumus,* etc.

legis; alio modo quantum ad statum gratiæ, et sic non est amplius Judæo, et de hoc intelligitur hic.

Secunda differentia est quantum ad statum et conditionem, cum dicit : *Non est servus neque liber,* id est, neque servitus, neque libertas, neque nobilitas, neque ignobilitas differentiam facit ad recipiendum effectum baptismi. Job, III, 19 : *Parvus et magnus ibi sunt, et servus liber a domino suo.* Rom., II, 11 : *Non est personarum acceptio apud Deum.* Tertia differentia est quantum ad naturam, cum dicit : *Non est masculus neque femina,* quia sexus nullam differentiam facit quantum ad participandum baptismi effectum [1].

Expositionis vero rationem ponit, cum dicit : *Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu,* quasi dicat : Vere nihil horum est per quod differentia fiat in Christo, *quia vos omnes,* scilicet fideles, *unum estis in Christo Jesu,* quia in baptismo omnes estis effecti membra Christi et unum corpus, etsi inter vos sitis diversi. Roman., XII, 5 : *Omnes unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra.* Ephes., IV, 4 : *Unum corpus, unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ.* Ubi autem est unitas, differentia non habet locum. Pro hac unitate horat Christus. Joan., XVII, 21 : *Volo, Pater, ut sint unum, sicut tu, Pater in me, et ego in te.*

Consequenter cum dicit : *Si autem vos estis Christi, ergo semen Abrahæ estis, secundum promissionem hæredes,* arguit ad principale propositum hoc modo. Dixi quod Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus, sed vos estis Abrahæ; ergo ad vos pertinet promissio Abrahæ de hæreditate consequenda. Minorem sic probat. Vos estis filii Dei adoptivi, quia estis uniti per fidem Christo, qui est Filius Dei naturalis, sed Christus est filius Abrahæ, ut supra eodem : *Quasi in uno; et semini tuo, qui est Christus;* ergo si vos estis Christi, id est in Christo, *estis semen Abrahæ,* id est filii, cum Christus filius ejus sit. Et si filii *estis, et hæredes,* id est, ad vos pertinet hæreditas, *secundum promissionem* Abrahæ factam. Roman., IX, 8 : *Non qui filii sunt carnis, hi filii Dei* [2], *sed qui sunt filii promissionis, æstimantur in semine.*

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

Dico autem : Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium, sed sub tutoribus et actoribus est usque ad præfinitum tempus a patre. Ita et nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes.

Postquam ostendit Apostolus legis defectum, hic consequenter ostendit gratiæ dignitatem; et primo, per exemplum humanum; secundo, per exemplum Scripturæ [3], ibi : *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse legem non legistis?* Circa primum duo facit. Primo, ostendit dignitatem gratiæ supra primitivum statum veteris legis [4], per similitudinem a lege humana sumptam; secundo, ostendit quod ipsi facti sunt participes hujus dignitatis per fidem, ibi : *Quoniam autem estis filii Dei, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra;* tertio, arguit ipsos, eo quod hanc dignitatem contemnebant, ibi : *Sed tunc quidem ignorantes Deum, his qui natura non sunt dii serviebatis.* Circa primum duo facit. Primo, ponit similitudinem; secundo, adaptat eam ad propositum, ibi : *Ita et nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes.*

Notandum est autem [5] quod in proposita similitudine quatuor tangit Apostolus. Primo quidem dignitatem, quia non est servus, sed hæres; unde dicit : *Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo,* quod aptatur et refertur ad populum Judæorum, qui fuit hæres promissionis

[1] Al. perperam subdebatur : Galat., III : *Non est masculus aut femina,* etc., quæ sunt ipsa prorsus verba commentata. — [2] Al. omittitur hic vox *Dei,* et ponitur post voces *in semine.* — [3] Al. : « creaturæ. — [4] Al. : « gratiæ primitivæ status veteris legis. »

Abrahæ; Psal. CXXXIV et XLVI, 5 : *Elegit nos in hæreditatem sibi;* et ad Christum, qui est hæres omnium; Hebr., I, 2 : *Quem constituit hæredem universorum.* Secundo, ejus parvitatem : unde dicit : *Parvulus est,* quia et Judæi parvuli erant, secundum statum legis. Amos, VII, 5 : *Quis suscitabit Jacob, quia parvulus est?* Similiter et Christus parvulus factus est per incarnationem. Isa., IX, 6 : *Parvulus natus est nobis.*

Sed nota quod Apostolus aliquando assimilat parvulo statum legis, sicut hic; aliquando statum præsentis vitæ; I Corinth., XIII, 11 : *Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus.* Cujus ratio est, quia status veteris legis est sicut parvulus, propter imperfectionem cognitionis in ipsa comparatione ad statum gratiæ[1] et veritatis, quæ per Christum facta est. Sic et status præsentis vitæ, in qua videmus per speculum in ænigmate, est sicut parvulus, comparatus statui futuræ vitæ, in qua est perfecta Dei cognitio, quia videtur sicuti est.

Tertio, ejus subjectionem, cum dicit : *Nihil differt a servo, cum sit dominus omnium, sed sub tutoribus et actoribus est usque ad præfinitum tempus a patre.* Proprium enim servi est quod sit subjectus alicui domino. Puer autem quamdiu parvulus est, quia non habet cognitionem perfectam, et usum liberæ voluntatis, propter defectum ætatis, committitur custodiæ aliorum, qui et bona sua defendant, et hi dicuntur tutores, et negotia agant, et hi actores nominantur. Et ideo licet sit dominus omnium rerum suarum, tamen inquantum subjicitur alii, nihil differt a servo[2], quia nec voluntatem liberam habet, imo cogitur, et hæc adaptantur ad populum judaicum. Isa., XLIV, 1 : *Et nunc servus meus Jacob et Israel, quem elegi.*

Sed notandum est quod in populo judaico aliqui erant simpliciter servi, illi scilicet qui propter timorem pœnæ et cupiditatem temporalium, quæ lex promittebat, legem servabant; aliqui vero erant qui non erant servi simpliciter, sed quasi servi existentes, erant vere filii et hæredes; qui licet attenderent exterius ad temporalia, et vitarent pœnas, nihilominus tamen in eis finem non ponebant, sed accipiebant ea ut figuram spiritualium bonorum. Unde licet videren-tur nihil exterius differre a servis, inquantum cæremonias et alia legis mandata servabant, tamen erant domini, quia non ea intentione eis utebantur ut servi; quia illi utebantur amore spiritualium bonorum, quæ præfigurabant; servi vero principaliter[3] timore pœnæ et cupiditate terrenæ commoditatis. Christus erat etiam quasi servus, quia licet sit Dominus omnium, secundum illud Psal. CIX, 1 : *Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis,* tamen nihil videbatur differre a servo in exterioribus, inquantum homo. Phil., II, 7 : *Exinanivit semetipsum, formam servi accipiens ... et habitu inventus ut homo.* Sub tutoribus autem et actoribus erat, quia sub lege factus erat, ut dicitur infra eodem : *Factum sub lege,* et hominibus subditus, ut dicitur Luc., II, 51 : *Erat subditus illis.*

Quarto, ponit temporis congruitatem, cum dicit : *Usque ad præfinitum tempus a patre,* quia sicut hæres secundum determinationem patris præfinito tempore sub tutoribus est, ita et lex determinatum tempus habuit a Deo, quamdiu deberet durare, et quamdiu hæres, scilicet populus Judæorum, esset sub ea. Similiter et præfinitum tempus fuit a Patre, quo Christus non erat facturus miracula et ostensurus dominium potestatis divinæ. Joan., II, 4 : *Nondum venit hora mea.*

Hanc similitudinem adaptat, cum dicit consequenter : *Ita et nos, cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes;* et primo adaptat eam quantum ad Judæos; secundo, quantum ad Christum, ibi : *At ubi venit plenitudo temporis.* Dicit ergo : Dico quod *quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo,* et ita nos Judæi, cum essemus parvuli in statu legis veteris, *sub elementis mundi eramus servientes,* id est sub lege, quæ temporalia promittebat; Isa., I, 19 : *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis :* et comminabatur pœnas temporales. Vel lex vetus dicitur elementum, quia sicut pueris qui sunt instituendi ad scientiam, primo proponuntur elementa illius scientiæ, per quæ manuducuntur ad illam scientiam, ita lex vetus proposita est Judæis, per quam manuducerentur ad fidem et justitiam. Supra, III, 24 : *Lex pædagogus noster fuit*

[1] Al. deest « autem. » — [2] Al. : « in Christo ad statum gratiæ. » — [3] Al. omittuntur sequentia usque ad sententiam Isaiæ. — [3] Al. deest « principaliter. »

in Christo. Vel *sub elementis,* id est corporalibus rerum ritibus, quos servabant, sicut lunares dies, neomenias et sabbatum. Nec tamen instandum est quod propter hoc non differrent a paganis, qui elementis serviebant hujus mundi, cum eis non servirent Judæi, seu cultum impenderent, sed sub eis Deo serviebant et eum colebant; gentiles vero elementis servientes, eis divinum cultum impendebant. Rom., I, 25 : *Servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula.* Fuit autem necessarium quod Judæi sub elementis hujus mundi deservirent Deo, quia iste ordo est congruus naturæ humanæ, ut a sensibilibus ad intellectualia perducatur.

LECTIO II.

At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.

Hic adaptat Apostolus similitudinem propositam ad Christum; et primo, ponitur adaptatio : secundo, finis rei in qua similitudo adaptatur, ibi : *Ut eos qui sub lege erant redimeret.*

Sciendum est autem quod supra in similitudine proposita quatuor ostendit per ordinem, sicut dictum est. Hic autem illa quatuor adaptans ad Christum, incipit ab ultimo, scilicet a determinatione temporis. Cujus ratio est, quia idem tempus fuit in quo Christus fuit humiliatus, et in quo fideles fuerunt exaltati. Et ideo dicit : *At ubi venit plenitudo temporis,* id est, postquam tempus quod fuerat præfinitum a Deo Patre de mittendo Filio suo, erat completum; et hoc modo accipitur Luc., II, 6 : *Impleti sunt dies ut pareret.* Dicitur autem plenum tempus illud propter plenitudinem gratiarum quæ in eo dantur, secundum Psalm. LXII, 10 : *Flumen Dei repletum est aquis.* Item propter impletionem figurarum veteris legis, Matth., V, 17 : *Non veni solvere legem, sed adimplere.* Item propter impletionem promissorum, an., IX, 27 : *Confirmabit autem pactum multis hebdomada una.* Hoc autem quod dicit : *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum,* similiter et in aliis Scripturæ locis, ubi tempus circa Christum impleri dicitur, non est referendum ad fatalem necessitatem, sed ad divinam ordinationem, de qua dicitur in Psalm. CXVIII, 91 : *Ordinatione tua perseverat dies, quoniam omnia serviunt tibi.* Assignatur autem duplex ratio quare illud tempus præordinatum est ad adventum Christi. Una sumitur ex magnitudine, quia enim magnus est qui venturus erat, oportebat et multis indiciis et multis præparationibus homines ad adventum ejus disponi. Hebr., I, 1 : *Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis.* Alia ex conditione venientis : quia enim medicus erat venturus, oportebat quod ante adventum suum convincerentur homines de morbo, et quantum ad defectum scientiæ in lege naturæ, et quantum ad defectum virtutis in lege scripta. Et ideo oportuit utrumque, scilicet et legem naturæ et legem Scripturæ, adventum Christi præcedere.

Secundo, adaptat quantum ad hæreditariam dignitatem, cum dicit : *Misit Deus Filium suum,* scilicet proprium et naturalem, et si filius, ergo et hæres. Dicit autem *Filium suum,* id est proprium, naturalem et unigenitum, non adoptivum. Joan., III, 16 : *Sic Deus dilexit mundum ut Filium unigenitum daret. Misit,* inquam, eum non a se separatum, quia missus est per hoc quod assumpsit humanam naturam, et tamen erat in sinu Patris. Joan., I, 18 : *Unigenitus qui est in sinu Patris,* æternaliter. Ibid., III, 13 : *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo :* qui licet descenderit per assumptionem carnis, tamen est in cœlo. Item misit eum, non ut esset ubi prius non erat : quia licet in propria venerit per præsentiam carnis, in mundo tamen erat per præsentiam deitatis, ut dicitur Joan., I[1]. Similiter non misit eum quasi ministrum, quia sua missio fuit assumptio carnis, non depositio majestatis. Misit ergo Deus Filium suum, ad sanandum, inquam, deviationem concupiscibilis, et ad illuminandum

[1] Al. : « in Evangelio, I. »

ignorantiam rationalis[1]. Psalm. cvi, 20 : *Misit Verbum suum, et sanavit eos.* Misit etiam ad liberandum a potestate dæmonis, contra infirmitatem irascibilis, Isa., xix, 20 : *Mittet eis Salvatorem, qui liberet eos.* Item ad remedium ab obligane æternæ mortis; Oseæ, xiii, 14 : *De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos.* Item ad salvandum ab eorum peccatis, Joan., iii, 17 : *Non misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.*

Tertio, adaptat similitudinem quantum ad parvitatem, cum dicit : *Factum ex muliere.* Isa., ix, 6 : *Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis.* Phil., ii, 7 : *Exinanivit semetipsum, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus.* Parvum se fecit, non dimittendo magnitudinem, sed assumendo parvitatem.

In hoc autem quod dicit : *Factum ex muliere,* cavendi sunt duo errores : scilicet Photini, qui dixit Christum purum hominem esse, et ex Virgine principium essendi sumpsisse; et ideo ita dicit ipsum factum ex muliere, quasi totaliter initium ex ea sumpserit. Sed hoc est falsum, quia est contra illud quod dicitur Rom., i, 3 : *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem;* non dicit secundum personam, quæ est ab æterno, scilicet ipsa hypostasis Filii Dei. Unde, sicut cum scutum fit album de novo, non oportet dicere quod ipsa substantia scuti de novo fiat, sed quod ei de novo albedo accesserit; ita ex hoc quod Filius Dei de novo carnem assumpsit, non oportet dicere quod persona Christi de novo sit facta, sed quod natura humana ei de novo advenit, sicut corpori cum absque sui mutatione quædam accidunt. Aliqua enim adveniunt alicui et immutant ipsum, sicut formæ et qualitates absolutæ; quædam vero absque mutatione adveniunt, et hujusmodi est assumptio carnis, secundum quod dicit relationem. Unde per hoc persona Verbi in nullo mutatur. Et inde est quod in divinis utimur his quæ relationem significant etiam ex tempore; unde dicimus illud Psalm. lxxxix, 1[2] : *Domine, refugium factus es nobis;* et quod Deus factus est homo. Non autem utimur formis et qualitatibus[3] absolutis, ut : Deus factus est bonus, sapiens, et hujusmodi.

Item vitandus est error Ebionis, qui dicit Christum ex Joseph semine esse natum; motus ad hoc ponendum per hoc quod dicitur : *ex muliere.* Nam secundum eum, mulier tantum importat corruptionem. Sed hoc est falsum, quia hoc nomen *mulier* in sacra Scriptura designat etiam sexum naturalem, secundum illud Gen., iii, 12 : *Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, et comedi.* Vocat enim eam mulierem, quæ tamen adhuc erat virgo.

Per hoc etiam quod dicitur *ex muliere factus,* destruuntur duo errores : scilicet Valentini, dicentis Christum non sumpsisse corpus de Virgine, sed attulisse illud de cœlo, et per Beatam Virginem sicut per fistulam seu canale transivisse. Sed hoc est falsum, quia si verum esset quod dicit, non fuisset factus ex muliere, ut Apostolus dicit. Hæc enim propositio « ex » causam materialem designat. Item error Nestorii dicentis Beatam Virginem non esse matrem Filii Dei, sed filii hominis; quod falsum esse ostenditur per hoc quod dicit Apostolus hic quod *misit Deus Filium suum factum ex muliere;* qui enim fit ex muliere, est filius ejus. Si ergo Filius Dei est factus ex muliere, scilicet ex Beata Virgine, manifestum est quod Beata Virgo est mater Filii Dei.

Licet autem posset dici natus ex muliere, signanter tamen dicit *factum,* et non natum. Nasci enim aliquid, est ipsum produci solum[4] ex principio conjuncto : sed fieri, etiam ex principio separato; arca enim fit ab artifice, sed fructus nascitur ex arbore. Principium autem humanæ generationis est duplex : scilicet materiale, et quantum ad hoc Christus processit ex principio conjuncto, quia materiam sui corporis sumpsit ex Virgine; unde secundum hoc dicitur nasci de ea. Matth., i, 16 : *De qua natus est Jesus, qui vocatur Christus.* Aliud est principium activum, quod quidem in Christo quantum ad id quod principium habuit, id est quantum ad formationem corporis, non fuit conjunctum, sed separatum, quia virtus Spiritus sancti formavit illud. Et quantum ad hoc non dicitur natus ex muliere, sed factus, quasi ex principio exteriori. Ex quo patet quod hoc quod dixit : *ex muliere,* non dicit corruptionem, quia dixisset natum et factum.

[1] Al. additur « creaturæ. » — [2] Al. omittitur « illud Psalmi. » — [3] Al. deest « et qualitatibus. » — [4] Al. : « non solum. »

Quarto, adaptat similitudinem quantum ad subjectionem, cum dicit : *factum sub lege*.

Sed contra est quod dicitur infra, v, 18 : *Si spiritu ducimini, non estis sub lege*. Si ergo Christus non solum est spiritualis, sed etiam dator spiritus, inconvenienter videtur dici quod sit factus sub lege.

Respondeo : dicendum est quod esse sub lege dicitur dupliciter. Uno modo ut ly « sub » denotet solam observantiam legis, et sic Christus fuit factus sub lege, quia circumcisus fuit, et in templo præsentatus. Matth., v, 17 : *Non veni legem solvere, sed adimplere*. Alio modo ut ly « sub » denotet oppressionem, et hoc modo ille dicitur esse sub lege qui timore legis opprimitur, et hoc modo nec Christus nec viri spirituales dicuntur esse sub lege.

Consequenter cum dicit : *Ut eos qui sub lege erant redimeret,* ponit fructum rei in qua similitudo adaptatur, scilicet quod ideo voluit isto tempore fieri subjectus, ut hæredes fierent magni et liberi. Et hæc duo ponit : et primo fructum liberationis contra subjectionem, et ideo dicit ; *Ut eos qui sub lege erant*, id est sub maledicto et onere legis, *liberaret;* supra, III, 13 : *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum ;* secundo, fructum exaltationis, inquantum adoptamur in filios Dei per hoc quod accipimus spiritum Christi, et conformamur ei. Rom., VIII, 9 : *Si quis spiritum Christi non habet, hic non est ejus*. Et hæc adoptio specialiter competit Christo, quia non possumus fieri filii adoptivi, nisi conformemur Filio naturali; Roman., VIII, 9 : *Quos præscivit conformes fieri imaginis Filii ejus, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus*. Et quantum ad hoc dicit : *Ut adoptionem filiorum reciperemus,* id est, ut per Filium Dei naturalem efficeremur filii adoptivi secundum gratiam per Christum[1].

LECTIO III.

Quoniam autem estis filii Dei, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem : Abba, pater. Itaque jam non est servus, sed filius; quod si filius, et hæres per Deum.

Supra Apostolus ostendit beneficium Judæis exhibitum; hic ostendit hoc beneficium etiam ad gentiles pertinere ; et primo, proponit ipsum beneficium; secundo, modum adipiscendi, ibi : *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra ;* tertio, manifestat ejus fructum, ibi : *Itaque jam non est servus, sed filius*. Dicit ergo quod beneficium adoptionis filiorum Dei non solum pertinet ad eos qui sub lege erant, sed etiam ad gentiles; et ideo dicit : *Quoniam estis filii Dei,* id est, quod sitis filii Dei ista de causa factum est, quia non solum Judæi, sed etiam omnes alii qui in Filium Dei credunt, adoptantur in filios. Joan., I, 12 : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri his qui credunt in nomine ejus*. Modus autem adipiscendi illud donum, est per missionem Spiritus Filii Dei in corda vestra. Augustinus autem dicit quod Christus in carne existens prædicavit Judæis principaliter ; gentibus autem perfunctorie. Roman., XV, 8 : *Dico, Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum*. Et ideo quidquid pertinet ad statum Judæorum, convenienter attribuitur Christo. Et quia possent dicere isti, Galatas non esse adoptatos in filios Dei, cum Christus ex eis carnem non sumpserit, nec eis prædicaverit, unde non videbantur in aliquo, Christo conjungi ; ideo Apostolus modo hujus adoptionis demonstrans, dicit quod, etsi non fuerunt conjuncti Christo secundum carnem, scilicet quantum ad gentem, neque secundum prædicationem, tamen fuerunt conjuncti per spiritum, et ex hoc adoptati sunt in filios Dei. Unde conversio gentilium specialiter attribuitur Spiritui sancto. Et ideo Petrus, quando fuit reprehensus a Judæis quod ivisset prædicare gentibus, excusavit se per Spiritum sanctum dicens, Act., XI, non posse resistere Spiritui sancto, cujus instinctu hoc fecerat. Et ideo quia *misit Deus* Pater *Spiritum Filii sui in corda nostra,* Judæorum scilicet, et gentium, conjungimur Christo, et per hoc adoptamur in filios Dei.

[1] Al. omittitur « secundum gratiam per Christum. »

Sed sciendum est quod si alicubi in Scriptura invenitur Spiritus sanctus mitti a Patre; Joan., xv, 26 : *Paraclytus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo;* aliquando vero a Filio, Joan., xv, 26 : *Cum venerit Paraclytus, quem ego mittam vobis a Patre ;* nihilominus tamen Spiritus sanctus communis est Patri et Filio, et ab utroque procedit et ab utroque datur. Et ideo est quod ubicumque invenitur quod Pater mittat Spiritum sanctum, fit mentio de Filio, sicut in præmissa auctoritate dicitur : *Quem mittet Pater in nomine meo,* et similiter ubi dicitur mitti a Filio, fit mentio de Patre ; unde dicit : *Quem mittam vobis a Patre*. Et etiam hic cum dicit : *Misit Deus* Pater *Spiritum* sanctum, statim fit mentio de Filio, cum dicit : *Filii sui*. Nec refert si alicubi dicatur Spiritus solum a Patre procedere : quia ex quo Filius mittit eum, manifestum est quod ab ipso procedit; unde Spiritus sanctus dicitur Spiritus Filii, sicut mittentis, et sicut a quo procedit, et sicut a quo habet Spiritus sanctus quidquid habet, sicut et a Patre. Joan., xvi, 14 : *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet*. Dicit autem : *in corda*, quia duplex est generatio. Una carnalis quæ fit per semen carnale missum in locum generationis ; quod quidem semen, licet sit quantitate parvum, tamen virtute continet totum. Alia est spiritualis, quæ fit per semen spirituale transmissum in locum spiritualis generationis; qui quidem locus est mens seu cor hominis, quia in filios Dei generamur per mentis renovationem. Semen autem spirituale est gratia Spiritus sancti. I Joan., ult., 18 : *Qui natus est ex Deo, non peccat, quoniam generatio Dei conservat eum, et malignus non tangit eum*. Et hoc semen est virtute continens totam perfectionem beatitudinis; unde dicitur pignus et arrha beatitudinis, Ephes., I. Ezech., xxxvi, 26 : *Dabo Spiritum novum in medio vestri*. *Clamantem*, id est clamare facientem : *Abba, pater,* non magnitudine vocis, sed magnitudine et fervore affectus. Tunc enim clamamus : *Abba, pater,* quando per affectum accendimur calore Spiritus sancti ad desiderium Dei. Rom., viii, 15 : *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus : Abba, pater*. Idem autem est in significatione *abba* quod est hebræum, et *pater*, quod est latinum, et *pater*, quod est græcum. Et utrumque ponit, ut ostendat quod gratia Spiritus sancti communiter se habet quantum ad utrumque populum, quantum est ex se.

Consequenter cum dicit : *Itaque jam non est servus, sed filius,* ponit fructum hujus beneficii; et primo quantum ad remotionem omnis mali, a quo liberamur per adoptionem Spiritus sancti, et hæc est liberatio a servitute, et quantum ad hoc dicit : *Itaque*, scilicet quia Spiritus clamat in nobis, Pater, *jam* a tempore gratiæ, *non est* aliquis nostrum, qui in Christum credimus, *servus*, in timore scilicet serviens. Joan., xv, 15 : *Jam non dicam vos servos, sed amicos*. Rom., viii, 15 : *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum. Sed* est *filius*. Rom., viii, 16 : *Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei*. Licet enim conditione servi simus, quia dicitur Luc., xvii, 10 : *Cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite : Servi inutiles sumus*, tamen non sumus servi malevoli, ex timore scilicet servientes, quia tali servo debentur tortura et compedes, sed sumus servi boni et fideles, et amore servientes, et ideo libertatem per Filium consequimur. Joan., viii, 36 : *Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis*. Secundo, ponit fructum quantum ad consecutionem omnis boni, et quantum ad hoc dicit : *Quod si Filius, et hæres per Deum*. Rom., viii, 17 : *Si filii, et hæredes : hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi*. Hæc autem hæreditas est plenitudo omnis boni, cum nihil aliud sit quam ipse Deus, secundum illud Psalm. xv, 5 : *Dominus pars hæreditatis meæ*. Gen., xv, 1, dixit ad Abraham : *Ego ero merces tua magna nimis*. Dicit autem : *per Deum,* quia sicut Judæi hæreditatem adepti sunt per Dei repromissionem et justitiam, ita et gentiles *per Deum,* id est per Dei misericordiam. Roman., xv, 9 : *Gentes autem super misericordia honorare Deum*. Vel *per Deum,* id est per Dei operationem. Isa., xxvi, : 12 : *Omnia opera nostra operatus es in nobis, Domine*.

LECTIO IV.

Sed tunc quidem ignorantes Deum, his qui natura non sunt dii, serviebatis. Nunc autem cum cognoveritis Deum, imo cogniti sitis a Deo, quomodo convertimini iterum ad infirma et egena elementa, quibus denuo servire vultis? Dies observatis et menses, et tempora et annos. Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vobis. Estote sicut ego, quia et ego sicut vos.

Posita dignitate beneficii gratiæ, et ostensa per exemplum humanum, hic Apostolus arguit Galatas qui hanc gratiam contemnebant, utpote ingrati tanto beneficio: et primo arguit eos de ingratitudine; secundo, excusat se, quod hoc non facit ex odio et livore, ibi : *Fratres, obsecro vos. Non me læsistis.* Circa primum tria facit. Primo, commemorat statum pristinum; secundo, extollit et commendat beneficium susceptum, ibi : *Nunc autem cum cognoveritis Deum... imo cogniti sitis a Deo;* tertio, exagerat peccatum commissum, ibi : *Quomodo convertimini iterum ad infirma et egena elementa?* Dicit ergo : *Sed tunc quidem ignorantes Deum, his qui natura sunt dii, serviebatis;* quasi dicat : Nunc estis filii et hæredes per Deum, sed tunc quidem, cum gentes essetis, Ephes., v, 8 : *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino; ignorantes Deum,* per infidelitatem, *serviebatis,* cultu latriæ, *his qui non sunt natura dii,* sed opinione hominum. I Corinth., xii, 2 : *Cum gentes essetis, ad simulacra muta prout ducebamini euntes.* Rom., i, 25 : *Servierunt creaturæ potius quam Creatori.*

Hoc autem quod dicit : *Qui natura non sunt dii,* est ad confutationem Arianorum, dicentium Christum Dei Filium non esse Deum per naturam; quod si verum esset, non esset ei exhibendus cultus latriæ, et quicumque exhiberet ei, esset idololatra.

Sed potest objici, quia nos adoramus carnem et humanitatem Christi, ergo sumus idololatræ. Sed dicendum est quod licet adoremus carnem seu humanitatem Christi, adoramus tamen eam ut unitam personæ divini Verbi; quod quidem Verbum est suppositum divinum. Unde, cum adoratio debeatur supposito divinæ naturæ, quidquid in Christo adoratur, absque errore fit.

Consequenter cum dicit : *Nunc autem cum cognoveritis Deum, imo cogniti sitis a Deo,* commemorat acceptum beneficium, quasi dicat : Si ignorantes eratis, et peccabatis, tolerari poterat; nam, cæteris paribus, gravius est peccatum in christiano quam in gentili. Sed nunc *cum cognoveritis Deum,* id est sitis conducti ac Dei cognitionem, gravius peccatis quam olim serviendo et ponendo spem in his in quibus non debetis. Hierem., xxxi, 34 : *Omnes cognoscent me, a minimo eorum usque ad maximum.*

Sed hoc quod dicit : *imo cogniti sitis a Deo,* videtur contrarietatem habere, cum Deus ab æterno omnia cognoverit. Eccli., xxiii, 29 : *Domino enim Deo, antequam crearentur, omnia sunt agnita.*

Sed dicendum hoc causaliter esse dictum, sit sensus; *imo cogniti sitis a Deo,* id est, Deus fecit quod vos cognosceretis eum : sic enim Deus dicitur cognoscere, inquantum est causa cognitionis nostræ : et ideo, quia supra dixit: *cum cognoveritis Deum,* quæ fuit vera locutio, statim corrigit et explicat eam per figuratam [1], innuendo quod non possumus Deum cognoscere ex nobis, nisi per ipsum. Joan., i, 18 : *Deum nemo vidit unquam; sed Unigenitus qui est in sinu Patris, ipse enarravit.*

Consequenter exprobrat peccatum commissum dicens : *Quomodo convertimini iterum ad infirma et egena elementa?* et primo exaggerat eorum peccatum; secundo, ostendit imminens periculum, ibi : *Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vobis;* tertio, reducit eos ad salutis statum, ibi : *Estote sicut ego, quia et ego sicut vos.* Circa primum duo facit. Primo, proponit peccatum commissum; secundo, de peccato commisso eos convincit, ibi : *Dies observatis et menses, et tempora et annos.* Sciendum est autem quod hæc littera dupliciter legitur. Uno modo, quia isti Galatæ a fide convertebantur ad idololatriam; et ideo dicit : *Quomodo convertimini* a fide *iterum,* id est denuo. II Petr., ii, 21 : *Melius erat eis non cognoscere viam justitiæ* [2], *quam post agnitionem, retrorsum converti ab eo*

[1] Al. : « statim corrigit eam præfiguratam. » —

[2] Al. : *viam veritatis non cognoscere.*

quod illis traditum est sancto mandato. Isa., XLII, 17 : *Conversi sunt retrorsum : ad elementa,* scilicet mundi, quæ sunt *infirma,* per se subsistere non valentia, quia in nihilum deciderent, nisi ea manus cuncta regentis teneret, secundum illud Hebr., I, 3 : *Portans omnia Verbo virtutis suæ; et egena,* quia egent Deo et seipsis ad invicem, ad complementum universi : *quibus,* scilicet elementis, *denuo,* id est iterum, *servire vultis,* servitute scilicet latriæ? Probatio hujus manifeste apparet, quia *observatis dies,* scilicet faustos et infaustos, *et menses et tempora et annos,* id est constellationes et cursum corporum cœlestium, quæ omnia ortum habent ab idololatria, contra quod dicit Hierem., X, 2 : *A signis cœli nolite metuere, quæ gentes timent.* Et quod observationes hujusmodi malæ sint et contra cultum christianæ religionis, patet, quia distinctio dierum, mensium annorum et temporum attenditur secundum cursum solis et lunæ. Et ideo tales temporum distinctiones observantes venerantur corpora cœlestia, et disponunt actus suos secundum indicium astrorum, quæ nullam directam impressionem habent in voluntate hominis, et in his quæ dependent a libero arbitrio. Et ex hoc imminet grave periculum; unde dicit : *Timeo ne forte sine causa,* id est inutiliter, *laboraverim in vobis.* Et ideo cavendum est fidelibus talia observare, sed nulla debet esse eis suspicio harum rerum, quia prospere potest cedere quidquid sub Dei devotione simpliciter agitur.

Sed numquid licet in aliquo cursum stellarum servare? Dicendum est quod corpora cœlestia quorumdam quidem effectuum causa sunt, scilicet corporalium, et in istis licet ipsorum cursum attendere, quorumdam autem non sunt causa, scilicet eorum quæ dependent a libero arbitrio, seu a fortuna vel infortunio, et in istis servare cursum astrorum pertinet ad idololatriam.

Sed licet hæc lectura sustineri possit, non tamen est secundum intentionem Apostoli. Cum enim ipse in tota præcedenti serie hujus Epistolæ et in sequenti arguat Galatas de hoc quod a fide transtulerunt se ad observantiam legis, ideo magis ad propositum exponitur de hoc quod ad legales observantias convertuntur; unde dicit : *Cum cognoveritis Deum* per fidem, *quomodo convertimini* a fide *ad elementa,* id est ad litteralem legis observantiam? quæ dicitur elementa, quia lex[1] fuit prima institutio divini cultus : *elementa,* dico, *infirma,* quia non perficiunt justificando. Hebr., VII, 19 : *Neminem ad perfectum adduxit lex; egena,* quia non conferunt virtutes et gratiam, adjuvando per se.

Sed quid est quod dicit: *convertimini?* Et videtur hoc inconvenienter dictum, similiter et hoc quod dicit *denuo,* nam isti nec Judæi fuerant, nec alias legalia servaverant.

Ad quod dicendum est quod cultus Judæorum medius est inter cultum christianorum et gentilium; nam gentiles colebant elementa ipsa tanquam viva quædam; Judæi vero elementis quidem non serviebant, sed Deo sub ipsis elementis, inquantum observationibus corporalium elementorum Deo cultum exhibebant; supra eodem : *Sub elementis hujus mundi eramus servientes,* christiani vero serviunt Deo sub Christo, id est in fide Christi. Quando autem aliquis pervenit ad terminum transacto medio, si iterum redire velit ad medium, idem videtur ac si velit redire ad principium. Et ideo Apostolus, quia isti jam pervenerant ad terminum, scilicet ad fidem Christi, et tunc redierunt ad medium, scilicet ad cultum Judæorum; inde est quod propter quamdam conformitatem medii ad principium, dicit eos converti ad elementa, et denuo eis servire.

Et quod ita sit, probat cum dicit : *Dies observatis,* judaico ritu, scilicet sabbata, et decimum primi mensis, et hujusmodi, quæ dicuntur in *Glossa; menses,* id est neomenias, ut primum et septimum mensem, ut habetur Levit., XXIII : *tempora,* scilicet egressionis de Ægypto, et quod Hierosolymam tribus vicibus veniebant per singulos annos; item *annos* Jubilæi, et septimum annum remissionis. Et ex hoc sequitur periculum, quia ex hoc nihil prodest fides Christi; unde dicit : *Timeo vos, ne forte sine causa,* id est inutiliter, *in vobis laboraverim.* Infra, V, 2 : *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.*

Consequenter cum dicit : *Estote sicut ego, quia et ego sicut vos,* reducit eos ad statum salutis, quasi dicat : Ita *timeo vos,*

[1] Al. omittitur « lex. »

ne forte sine causa laboraverim in vobis. Sed ne ita sit, *estote sicut ego.* Hoc in Glossa tripliciter legitur. Primo modo sic. *Estote sicut ego,* scilicet legem deserentes, sicut ego dimisi. Secundo modo sic. *Estote sicut ego,* errorem scilicet pristinum corrigentes, sicut ego errorem meum correxi. Et hoc potestis, *quia ego,* supple sum, *sicut vos,* et tamen de errore meo correctus sum. Tertio modo sic. *Estote sicut ego,* scilicet sine lege viventes, *quia ego,* supple qui legem habui, et in lege natus sum, modo sum *sicut vos,* supple fuistis, scilicet sine lege.

LECTIO V.

Fratres, obsecro vos. Nihil me læsistis. Scitis autem quia per infirmitatem carnis evangelizavi vobis jampridem, et tentationem vestram in carne mea non sprevistis neque respuistis, sed sicut angelum Dei excepistis me, sicut Christum Jesum. Ubi est ergo beatitudo vestra? Testimonium enim perhibeo vobis quia, si fieri posset, oculos vestros eruissetis, et dedissetis mihi. Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis? Æmulantur vos non bene, sed excludere vos volunt, ut illos æmulemini. Bonum autem æmulamini in bono semper, et non tantum cum præsens sum apud vos.

Postquam reprehendit Apostolus Galatas, hic ostendit se hoc non ex odio fecisse; et primo, ostendit se non habere veram causam odii ad eos ullam; secundo, quod nec habet causam æstimatam, ibi : *Ergo inimicus factus sum vobis, verum dicens vobis?* tertio, assignat causam præmissæ reprehensionis, ibi : *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Circa primum duo facit. Primo, ostendit quod non habet causam odii ad eos; secundo, quod magis habet causam amoris, ibi : *Scitis autem quod per infirmitatem carnis evangelizavi vobis jampridem.*

Circa primum notandum est quod consuetudo est boni pastoris in correctione subditorum asperis dulcia miscere, ne scilicet ex nimia severitate frangantur. Luc., x, legitur de Samaritano, quod in curatione sauciati, infudit vinum et oleum. E contra de malis pastoribus dicitur Ezech., xxxiv, 4 : *Cum austeritate imperabatis eis.* Et ideo Apostolus sicut bonus prælatus ostendit quod non ex odio increpat eos, blande loquendo eis quantum ad tria. Primo, quantum ad caritatis nomen ; unde dicit : *fratres;* Psal. cxxxii, 1 : *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum!* Secundo, quantum ad modestiæ verbum; unde dicit : *obsecro vos.* Prov., xviii, 23 : *Cum obsecrationibus loquitur pauper;* tertio, quantum ad excusationem; unde dicit : *Nihil me læsistis,* et ego non sum talis quod habeam odio illos qui me non offendunt.

Secundo, ostendit se ad eos habere causam amoris, cum dicit : *Scitis autem quod per infirmitatem carnis evangelizavi vobis jampridem.* Ubi tria ponit, ex quibus homines se diligere consueverunt. Primum est mutuum societatis auxilium, et ex hoc etiam amor in hominibus confirmatur, secundum illud Luc., xxii, 28 : *Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis, et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus, regnum;* et quantum ad hoc dicit : *Scitis autem quia per infirmitatem carnis evangelizavi vobis jampridem.* Ubi primo commemorat tribulationem quam passus est apud eos; secundo, ostendit quomodo ei astiterunt, ibi : *Et tentationem vestram in carne mea non sprevistis.* Dicit ergo quantum ad primum : Dico quod *nihil me læsistis;* imo servivistis mihi; *scitis enim,* id est recordari poteritis, *quod evangelizavi vobis jampridem,* id est transacto tempore, per infirmitatem carnis, id est cum infirmitate et afflictione carnis meæ, vel cum multis tribulationibus quas patiebar a Judæis, qui sunt de carne mea, me persequentibus. I Cor., ii, 3 : *Cum timore et tremore multo fui apud vos.* II Corinth., xii, 9 : *Virtus in infirmitate perficitur.* Et licet hæc infirmitas fuerit causa spernendi me, et tentationis vestræ, secundum illud Zachar., xiii, 7 : *Percute pastorem et dispergentur oves;* vos tamen *tentationem vestram,* quæ erat *in carne mea,* id est tribulationem meam, quæ erat vobis causa tentationis, *non sprevistis.* Eccli., xi, 2 : *Non spernas hominem in visu suo,* quia, ut dicit Dominus Luc., x, 16 : *qui vos spernit, me spernit.* Neque respuistis doctrinam meam et me, quin velletis esse socii tribulationum. Isa., xxxiii, 1 : *Væ qui spernis, nonne et ipse sperneris?* Secundum autem quod

confirmat inter homines dilectionem, est mutuus amor et mutua dilectio ad invicem, secundum illud Prov., VIII, 17 : *Ego diligentes me diligo;* et quantum ad hoc dicit : *Sed sicut angelum Dei excepistis me,* id est ita honorifice sicut nuntium verba Dei nuntiantem; I Thessal., II, 13 : *Cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed (sicut est vere) verbum Dei;* et inde est quod prædicatores dicuntur angeli; Malach., II, 7 : *Legem requirent ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est.* Et non solum sicut angelum recepistis, sed *sicut Jesum Christum,* id est ac si Christus ipse venisset; qui Christus[1] profecto in ipso ad eos venerat, et in eo loquebatur, secundum illud II Cor., ult., 3 : *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* Matth., X, 40 : *Qui vos recipit, me recipit.* Deinde increpat eos quod sic deteriorati erant; unde dicit : *Ubi est ergo beatitudo vestra?* quasi dicat : Nonne ex hoc homines beatificabant vos quod me honorastis, et prædicationem meam recepistis? Job, IV, 6 : *Ubi est timor tuus et fortitudo tua, patientia tua et perfectio viarum tuarum?* Tertium quod amorem confirmat, est mutua beneficencia, et quantum ad hoc dicit : *Testimonium perhibeo quod, si fieri posset,* id est juste fieri potuisset (illud enim fieri potest quod juste fit), vel ad utilitatem Ecclesiæ fuisset, *oculos vestros eruissetis et dedissetis mihi,* quasi dicat : Ita me diligebatis quod non solum mihi vestra exteriora, sed etiam oculos vestros dedissetis mihi.

Consequenter cum dicit : *Ergo inimicus factus sum vobis, verum dicens vobis?* ponit causam æstimati odii; et primo unam ex parte Apostoli; secundo, aliam ex parte pseudo, ibi : *Æmulantur vos non bene.* Dicit ergo : Ex quo mihi tota bona fecistis, est ne credendum quod *factus sim inimicus vobis, verum dicens vobis?* Verbum autem hoc quod dicit : *inimicus,* dupliciter potest intelligi. Uno scilicet modo quod ipse habeat eos odio; et isto modo legitur sic tunc. *Factus sum inimicus,* id est habeo vos odio, et sic hoc quod sequitur : *verum dicens vobis,* potest æstimari ut signum odii, quod tamen est signum dilectionis, scilicet dicere verum, suo tamen loco et tempore. Alio modo potest intelligi *inimicus* passive, scilicet quod ipse habeatur odio ab eis, et tunc sic legitur : Ego *factus sum inimicus vobis,* id est habetis me odio, et hoc ideo quia dico vobis verum, ut sic *dicens verum vobis* ponatur ut sit causa odii. Nam homines veritatem dicentes, a malis odio habentur; veritas enim odium parit. Amos, V, 10 : *Odio habuerunt in porta corripientem, et loquentem perfecte abominati sunt.*

Sed contra est quod dicitur Prov., XXVIII, 23 : *Qui corripit hominem, gratiam postea inveniet apud eum, magis quam qui per linguæ blandimenta decipit.*

Sed dicendum est quod solutio hæc potest haberi ex hoc quod dicitur Prov., IX, 8 : *Noli arguere derisorem, ne oderit te : argue sapientem, et diliget te.* Bonitatis enim signum est, si ille qui corripitur, corripientem diligit, et e converso si eum oderit signum est malitiæ. Cum enim homo naturaliter odiat illud quod contrariatur ei quod diligit, si tu odis eum qui corrigit te de malo, manifestum est quod malum diligis; si vero diligis eum, ostendis te odire peccata. Quia enim homines a principio cum corripiuntur, per amorem ad peccata afficiuntur, inde est quod in principio peccator corripientem odit; sed postquam jam correctus est, et affectum peccati deposuit, corripientem diligit. Et ideo signanter in proposita auctoritate dicitur quod postea inveniet gratiam apud eum.

Consequenter cum dicit : *Æmulantur vos non bene,* ponit aliam causam æstimatam, ex parte scilicet pseudo; et primo, ponit eam; secundo, excludit eam, ibi : *Bonum autem æmulamini in bono semper.* Quantum autem ad primum, sciendum est quod, sicut dictum est supra, quidam pseudo ex Judæis conversi, circumeuntes Ecclesias gentium prædicabant servari legalia. Et quia Paulus contrarium dicebat, ideo isti detrahebant ei, et hoc magis faciebant ut excluderent Paulum quam pro salute eorum. Et ideo dicit Apostolus[2] : *Æmulantur vos,* id est, non patiuntur in vobis (quos diligunt potius amore concupiscentiæ quam amicitiæ) consortium nostrum. Æmulatio enim est zelus ex amore quocumque proveniens, non patiens consortium in amato. Sed quia amor eorum ad istos non erat bonus, tum quia non

[1] Al. omittitur « Christus. » — [2] Al. deest « Apostolus. »

amabant eos propter utilitatem ipsorum, sed propter commodum proprium; et hoc patet, quia volebant excludere Apostolum ab eis, utpote propriæ utilitati contrarium, tum quia hoc cedebat in damnum Galatarum, quia quærebant in eis lucrum, per quod ipsi damnificabantur; ideo dicit : *Æmulantur vos,* sed *non bene,* quia non amant bonum vestrum. Et hoc apparet, quia *volunt vos excludere, ut æmulemini illos,* id est, ut nullum recipiatis nisi eos. Prov., III, 31 : *Ne æmuleris hominem injustum, nec imiteris vias ejus;* et Prov., XXIII, 17 : *Non æmuletur cor tuum peccatores.*

Hoc autem excludit consequenter cum dicit : *Bonum autem æmulamini in bono semper,* quasi dicat : Non debetis eos æmulari in doctrina eorum, sed æmulamini bonum doctorem, me scilicet, et hujusmodi. I Petr., III, 12 : *Qui est qui vobis noceat si boni æmulatores fueritis?* Sed quia aliquis potest esse bonus doctor in quo potest esse aliquid mali, ideo addit : *Æmulamini*[1] *bonum* doctorem, sed dico tamen, *in bono,* id est in eo quod bonum est. I Cor., XIV, 1 : *Sectamini caritatem, æmulamini spiritualia.* Licet autem Apostolus de se loquatur, secundum *Glossam,* cum dicit : *Æmulamini bonum,* addit tamen *in bono :* quia, sicut ipse dicit I Cor., IV, 4 : *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum.* Sed quia aliqui æmulantur doctorem bonum in sua præsentia solum, ideo addit : *Semper, et non tantum cum præsens sum apud vos,* quia æmulatio in bonum est signum quod ex amore et timore Dei, qui omnia videt, procedat, si etiam in absentia doctoris[2] perseverat. Coloss., III, 22 : *Servi, obedite per omnia dominis vestris, non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes Deum.*

LECTIO VI.

Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis.

Supra Apostolus removit falsam causam correctionis Galatarum; hic consequenter Apostolus dictæ correctionis assignat causam veram, quæ est dolor de eorum imperfectione; et ideo primo dolorem cordis ex quo loquebatur, exprimit; secundo, ponit desiderium de manifestatione hujus doloris, ibi : *Vellem autem esse apud vos modo;* tertio, ponit causam doloris, ibi : *Quoniam confundor in vobis.* Dolor autem iste ex caritate procedebat, quia dolebat de peccatis eorum. Psalm. CXVIII, 158 : *Vidi prævaricantes, et tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt.* Et ideo verbum caritatis proponit, dicens : *Filioli mei.* Signanter autem non eos filios vocat, sed filiolos, ut designet eorum imperfectionem, quia diminuti sunt. I Corinth., III, 1 : *Tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam.* Sed notandum est quod puer, dum est in parturitione, dicitur filiolus; et isti tales erant, quia indigebant iterata parturitione, cum tamen parentes carnales semel tantum parturiant filios. Et ideo dicit eis : *quos iterum parturio.* Nam semel eos parturierat in prima conversione, sed quia jam aversi erant ab eo qui eos vocavit, in aliud Evangelium, indigebant quod iterato parturiret eos; ideo dicit : *parturio,* id est, cum labore et dolore ad lucem fidei reduco; in quo apparet dolor Apostoli. Unde conversio hominis, partus dicitur. Job, XXXIX, 3 : *Incurvantur ad fœtum et pariunt.* Apocal., XII, 2 : *Clamabat parturiens, et cruciabatur, ut pareret.* Et inde est quod Apostolus ex dolore dure eos corrigit, sicut mulier ex dolore partus dure clamat. Isa., XLII, 14 : *Quasi parturiens loquar.* Et ratio iteratæ parturitionis est, quia non estis perfecte formati; unde dicit : *donec Christus formetur in vobis,* id est recipiatis similitudinem ejus quam vestro vitio perdidistis. Et non dicit : formemini in Christo, sed *formetur Christus in vobis,* ut hoc terribilius insonet auribus eorum. Nam Christus per fidem formatam[3] formatur in

[1] Al. hic ponitur verbum « dico, » quod est post particulam « sed. » — [2] Al. omittitur « doctoris. » —

[3] Al. deest « formatam. »

corde. Ephes., III, 17 : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Sed quando quis non habet fidem formatam, jam in eo moritur Christus. II Petr., I, 19 : *Donec dies, illucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris.* Et sic secundum hominis profectum in fide, Christus in homine proficit, et e converso secundum defectum deficit. Quando ergo fides in homine efficitur informis per peccatum, Christus non est in eo formatus; et ideo quia in istis non erat fides formata, indigebant iterum parturiri, donec Christus in eis formaretur per fidem, formatam scilicet [1], quæ per dilectionem operatur. Vel *donec Christus formetur in vobis*, id est formosus aliis per vos appareat.

Posset autem aliquis dicere : Absens tu dicis talia, sed si esses apud nos hæc non diceres, secundum illud II Cor., 10 : *Præsentia quidem corporis infirma, et sermo contemptibilis;* et ideo ponit desiderium manifestandi dolorem suum asperius, dicens : *Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam,* quasi dicat : Modo blandis verbis utor, vocans vos fratres et filios in absentia, sed si essem præsens, asperius corriperem. Nam si quæ per litteras scribo, nunc præsens et ore proferrem, durior esset correctio, utpote quia magis possem vocem objurgantis exprimere, et irascentis resonare clamorem, et dolorem pectoris, magis quam per litteras, explicare, et magis cor vestrum viva vox ad confusionem de errore vestro et mea turbatione moveret. Et causa hujus doloris est, *quia confundor in vobis,* id est erubesco apud alios pro vobis; nam, sicut Eccli., XXII, 3, dicitur : *Confusio est patri de filio indisciplinato;* nam cum filius sit res patris, et discipulus, inquantum hujusmodi, res magistri, magister gaudet de bono quod videt in eo relucere, quasi de bono proprio, et gloriatur, et e converso de malo dolet et confunditur. Unde quia isti mutati erant de bono in malum, Apostolus confundebatur inde.

LECTIO VII.

Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptum est enim quoniam Abraham duos filios habuit : unum de ancilla, et unum de libera. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est; qui autem de libera, per repromissionem : quæ sunt per allegoriam dicta.

Supra Apostolus probavit dignitatem gratiæ [2] per consuetudinem humanam; hic autem probat eam auctoritate Scripturæ; et primo, proponit factum; secundo, exponit mysterium, ibi : *Quæ sunt per allegoriam dicta;* tertio, concludit propositum, ibi : *Itaque fratres mei, non sumus ancillæ filii, sed liberæ.* Circa primum duo facit. Primo, excitat ad attentionem; secundo, proponit suam intentionem, ibi : *Scriptum est enim quoniam Abraham duos filios habuit.* Dicit ergo : *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non legistis?* quasi dicat : Si vos estis sapientes, attendite ad ea quæ objicio; et si non potestis contradicere, cedatis. Job, VI, 29 : *Respondete, obsecro, absque contentione, et loquentes, id quod justum est judicate.* Facio vobis autem hanc objectionem. Aut legistis legem, aut non legistis. Sed si legistis, scire debetis ea quæ in ea scripta sunt, sed ipsa probat se dimittendam. Si autem non legistis, non debetis recipere quod nescitis. Prov., IV, 25 : *Palpebræ tuæ præcedant gressus tuos.* Dicit autem : *sub lege,* id est sub onere legis. Nam subire aliquod leve non est vis, sed subire grave onus, sicut est onus legis, magnæ stultitiæ signum esse videtur. Actuum, XV, 10 : *Hoc est onus quod neque patres nostri neque nos portare potuimus;* quod est intelligendum de illis qui volunt carnaliter esse sub lege.

Consequenter cum dicit : *Scriptum est enim quoniam Abraham duos filios habuit,* proponit suam intentionem, dicens : Ideo quæro an legistis legem, quia in ipsa continentur quædam quæ manifeste dicunt legem non esse tenendam; et specialiter Apostolus facit mentionem de duobus filiis Abrahæ; et primo ponitur unum in quo conveniunt; secundo, duo in quibus differunt. Conveniunt quidem in uno patre;

[1] Al. omittitur « formatam scilicet. » — [2] Al. : « status. »

unde dicit : *Scriptum est quoniam Abraham duos filios habuit.* Habuit etiam alios quam istos duos filios, qui post mortem Saræ alios genuit de Cethura, ut dicitur Gen., xxv ; de quibus mentionem non fecit Apostolus, quia non pertinent ad hanc significationem. Possunt tamen per istos duos, scilicet filium ancillæ et filium liberæ, duo populi, scilicet Judæorum et gentium, designari ; per alios vero filios Cethuræ, schismatici et hæretici ; qui quidem duo populi conveniunt in uno patre, quia Judæi sunt filii Abraham secundum carnem, gentiles vero secundum imitationem fidei ; vel sunt filii Abrahæ, id est Dei, qui est pater omnium. Malach., II, 10 : *Nonne Deus pater omnium nostrum?* Roman., III, 10 : *An Judæorum tantum Deus?* Differunt autem in duobus : scilicet in conditione matris, quia unus est de ancilla, ut dicitur Gen., XXI (nec tamen peccavit Abraham ad eam accedens, quia accessit ad eam conjugis affectu et ordinatione divina) ; alius autem est de libera, scilicet Isaac, quem genuit ei Sara uxor sua. Genes., XVIII, 10 : *Veniam ad te tempore isto, vita comite, et Sara uxor tua habebit filium.* Item differunt in modo generationis, quia *secundum carnem natus est, qui de ancilla,* scilicet Ismael, *qui autem de libera,* scilicet Isaac, *per repromissionem.*

Sed vitandus est hic duplex falsus intellectus. Unus, ne intelligatur per hoc quod dicit : *secundum carnem natus est,* ut accipiatur hic caro pro actu peccati, secundum illud Roman., VIII, 13 : *Si secundum carnem vixeritis, moriemini;* et II Cor., x, 2 : *In carne ambulantes, non secundum carnem militamus,* quasi Abraham peccante natus sit Ismael. Alius intellectus, ut per hoc quod dicitur : *per repromissionem,* credatur Isaac non secundum carnem natus, id est secundum carnalem commixtionem, sed per Spiritum sanctum. Est ergo dicendum quod *secundum carnem,* id est secundum naturam carnis, natus est Ismael. Nam naturale est in omnibus quod ex muliere juvencula fecunda sicut erat Agar, et sene, nascatur filius ; et quod *per repromissionem,* id est supra naturam carnis, natus est Isaac ; non enim ad hoc se extendit natura carnis ut ex viro sene et vetula sterili, sicut fuit Sara, filius nascatur. Per Ismael significatur populus Judæorum, qui secundum carnem natus est ; per Isaac vero intelligitur populus gentium, qui natus est secundum repromissionem, qua promissum est Abrahæ quod esset futurus pater multarum gentium. Genes., XXII, 18 : *In semine tuo benedicentur omnes gentes terræ.*

Mysterium autem exponit, cum dicit : *Quæ sunt per allegoriam dicta;* et primo ponit modum mysterii ; secundo, exemplificat, ibi : *Hæc enim duo sunt testamenta.* Dicit ergo : Hæc quæ sunt scripta de duobus filiis, *sunt per allegoriam dicta,* id est per alium intellectum : allegoria enim est tropus seu modus loquendi, quo aliud dicitur, et aliud intelligitur ; unde allegoria dicitur ab alios, quod est alienum et goge, ductio, quasi in alienum intellectum ducens.

Sed attendendum est quod allegoria sumitur aliquando pro quolibet mystico intellectu ; aliquando pro uno tantum ex quatuor, qui sunt historicus, allegoricus, mysticus et anagogicus ; qui sunt quatuor sensus sacræ Scripturæ, et tamen differunt quantum ad significationem. Est enim duplex significatio : una est per voces, alia est per res quas voces significant. Et hoc specialiter est in sacra Scriptura, et non in aliis ; cum ejus[1] auctor sit Deus, in cujus potestate est quod non solum voces ad designandum accommodet (quod etiam homo facere potest), sed etiam res ipsas. Et ideo in aliis scientiis ab hominibus traditis, in quibus[2] non possunt accommodari ad significandum nisi tantum verba, voces solum significant. Sed hoc est proprium in ista scientia, ut voces, et ipsæ res significatæ per eas, aliquid significent ; et ideo hæc scientia potest habere plures sensus. Nam illa significatio qua voces significant aliquid, pertinet ad sensum litteralem, seu historicum. Illa vero significatio qua res significatæ per voces, iterum res alias significant, pertinet ad sensum mysticum. Per litteralem autem sensum potest aliquid significari dupliciter ; secundum proprietatem locutionis, sicut cum dico : Homo ridet ; vel secundum similitudinem seu metaphoram, sicut cum dico : Pratum ridet. Et utroque modo utimur in sacra Scriptura, sicut cum dicimus quantum ad primum, quod Jesus ascendit, et cum dicimus quod sedet a dexteris Dei, quantum ad secun-

[1] Al. : « cum enim. » — [2] Al. : « quæ. »

dum. Et ideo sub sensu litterali includitur parabolicus seu metaphoricus. Mysticus autem sensus, seu spiritualis, dividitur in tres. Primo namque, sicut dicit Apostolus, lex vetus est figura novæ legis; et ideo, secundum quod ea quæ sunt veteris legis, significant ea quæ sunt novæ, est sensus allegoricus. Item secundum Dionysium in libro *De cœlesti hierarchia*, nova lex est figura futuræ gloriæ [1]; et ideo, secundum quod ea quæ sunt in nova lege et in Christo, significant ea quæ sunt in patria, est sensus anagogicus. Item in nova lege, ea quæ in capite sunt gesta, sunt exempla eorum quæ nos facere debemus : quia *quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt,* Rom., xv, 4; et ideo, secundum quod [2] ea quæ in nova lege facta sunt in Christo et in his quæ Christum significant, sunt signa eorum quæ nos facere debemus, est sensus moralis. Et omnium horum patet exemplum. Per hoc enim quod dico : Fiat lux, ad litteram de luce corporali, pertinet ad sensum litteralem. Si intelligatur : Fiat lux, id est nascatur Christus in Ecclesia, pertinet ad sensum allegoricum. Si vero dicatur : Fiat lux, id est ut per Christum introducamur ad gloriam, pertinet ad sensum anagogicum. Si autem dicatur : Fiat lux, id est per Christum illuminemur in intellectu et inflammemur in affectu, pertinet ad sensum moralem.

LECTIO VIII.

Hæc enim sunt duo testamenta. Unum quidem in monte Sina, in servitutem generans, quæ est Agar : Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei quæ nunc est Hierusalem, et servit cum filiis suis. Illa autem quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Scriptum est enim : Lætare sterilis quæ non paris : erumpe et clama quæ non parturis : quia multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum.

Superius posuit Apostolus intellectum mysticum; hic aperit mysterium : et primo quantum ad filios, ibi : *Nos autem, fratres, secundum Isaac, promissionis filii sumus.* Per duas autem matres intelligit duo testamenta; et ideo primo, ponit significatum; secundo, exponit, ibi : *Unum quidem in monte Sina, in servitutem generans.* Dicit ergo : Hæ, scilicet duæ uxores, ancilla et libera, *sunt duo testamenta,* vetus et novum. Hierem., xxxi, 31 : *Feriam domui Israel fœdus novum* (ecce Novum Testamentum) *non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum :* ecce Testamentum Vetus. Libera enim significat Testamentum Novum, ancilla vero Vetus. Ad sciendum autem quid sit testamentum, attendi debet, quod testamentum idem est quod pactum seu fœdus eorum quæ testibus confirmantur. Unde in Scriptura multoties loco testamenti ponitur fœdus vel pactum. Ubicumque autem intervenit fœdus vel pactum, fit aliqua promissio. Et ideo secundum diversitatem promissionum, est diversitas testamentorum. Duo autem sunt nobis promissa, scilicet temporalia in veteri lege, et æterna in nova. Matth., v, 12 : *Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis.* Hæ ergo duæ promissiones sunt duo testamenta. Unde Apostolus consequenter, cum dicit : *Unum quidem in monte Sina, in servitutem generans,* exponit ipsa; et primo, quantum ad vetus; secundo, quantum ad novum, ibi : *Illa autem quæ sursum est Hierusalem libera est.*

Ad evidentiam autem litteræ sciendum est circa primum quod quilibet civis alicujus civitatis dicitur esse filius illius, et ipsa civitas est sicut mater ejus. Luc., xxiii, 28 : *Filiæ Hierusalem nolite flere super me.* Thren., iv, 2 : *Filii Sion inclyti et amicti auro primo.* Per hoc igitur quod aliqui fiunt alicujus civitatis cives, efficiuntur filii ejus. Duplex autem est civitas Dei. Una terrena, scilicet Hierusalem terrestris; alia spiritualis, scilicet Hierusalem cœlestis. Per Vetus autem Testamentum homines efficiebantur cives civitatis terrestris; per Novum autem cœlestis. Et ideo circa hoc duo facit. Primo, proponit mysterium expositum; secundo, expositionis mysticæ rationem assignat, ibi : *Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei quæ nunc est Hierusalem.* Dicit ergo primo : Dico quod significat duo Testamenta, scilicet Vetus et Novum, et quantum ad hoc dicit : *Primum*

[1] Al. desideratur « gloriæ. » — [2] Al. deest « quod. »

quidem in monte Sina, in servitutem generans. Ubi primo ponitur locus in quo datum fuit, quia ad litteram in monte Sina, ut dicitur Exod., xx. Cujus, secundum *Glossam,* mystica ratio est, quia Sina interpretatur mandatum. Unde et ab Apostolo vetus lex vocatur lex mandatorum, Ephes., II. Mons autem significat superbiam. Hier., XIII, 16 : *Antequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos.* Unde per montem istum in quo data est lex, significatur superbia Judæorum duplex. Una qua superbiebant contra Deum. Deuter., XXXI, 27 : *Ego scio contentionem tuam, et cervicem tuam durissimam;* alia qua superbiebant contra alias nationes, abutentes eo quod dicitur in Psalm. CXLVII, 20 : *Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis.* Secundo vero proponit ad quid sit datum, quia non ad faciendum liberos, sed filios matris ancillæ, *generans in servitutem, quæ est Agar,* id est significatur per Agar; quæ quidem in servitutem generat, scilicet Vetus Testamentum. Et hoc tripliciter, scilicet quantum ad affectum, et quantum ad intellectum et fructum. Quantum ad intellectum quidem secundum cognitionem, quia in homine est duplex cognitio. Una libera, quando scilicet rerum veritatem secundum seipsam cognoscit; alia vero ancilla, id est subjecta velaminibus figurarum, et talis fuit cognitio Veteris Testamenti. Quantum ad affectum vero, quia nova lex generat affectum amoris, qui pertinet ad libertatem, nam qui amat, ex se movetur. Vetus autem generat affectum timoris in quo est servitus; qui enim timet, non ex se, sed ex alio movetur. Rom., VIII, 15 : *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum.* Sed quantum ad fructum, quia lex nova generat filios quibus debetur hæreditas; sed illis quos vetus generat [1] debentur munuscula, sicut servis. Joan., VIII, 35 : *Servus non manet in domo in æternum, filius manet in domo in æternum.* Rationem mysterii assignat cum dicit : *Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei quæ nunc est Hierusalem, et servit cum filiis suis.*

Ubi primo oritur dubitatio, quia cum Sina distet a Hierusalem per viginti fere dietas, videtur falsum quod Sina junctus sit Hierusalem, ut hic Apostolus dicit.

Sed ad hoc mystice respondetur in *Glossa,* sic, ut Sina sit in Arabia. Arabia enim humilitas vel afflictio interpretatur, in qua datum est Vetus Testamentum, quia homines quasi servi et alieni sub eo affligebantur carnalibus observantiis. Act., XV, 10 : *Hoc est onus quod neque patres nostri neque nos portare potuimus.* Qui mons conjunctus est non per spatii continuitatem, sed per similitudinem, *ei quæ nunc est Hierusalem,* id est judaico populo, quia sicut ipsi terrena diligunt et pro temporalibus serviunt sub peccato, ita et mons ille in servitutem generabat.

Sed hæc non videtur intentio Apostoli. Nam ipse vult quod Vetus Testamentum, quod in monte Sina datum est, ex ipso loco servitutis in servitutem generet, quia illud dabatur in Sina, non tamen ibi remanentibus filiis Israel, sed proficiscentibus ad terram promissionis. Hierusalem enim etiam generat filios servitutis; et ideo quantum ad hoc conjungitur [2] mons Sina cum illa, et hoc est quod dicit : *Qui conjunctus est ei,* scilicet per continuationem itineris euntium in Hierusalem, *quæ nunc est Hierusalem* [3], *et servit cum filiis suis,* servitute scilicet legalium observantiarum (a qua redemit nos Christus) et servitute diversorum peccatorum. Joan., VIII, 34 : *Qui facit peccatum, servus est peccati;* et (ad litteram) a servitute Romanorum, qui eis dominabantur.

Deinde cum dicit : *Illa autem quæ sursum est Hierusalem, libera est,* hic consequenter aperit mysterium de libera; et primo exponit mysterium; secundum inducit prophetiam, ibi : *Scriptum est enim,* etc. Primum quidem potest dupliciter intelligi secundum quod hanc matrem possumus intelligere vel illam per quam generamur, quæ est Ecclesia militans, vel illam matrem in cujus filios generamur, quæ est Ecclesia triunphans. I Petr., I, 3 : *Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis.* Sic ergo generamur in præsenti Ecclesia militante, ut perveniamus ad triumphantem. Hoc ergo modo illud exponentibus, a quatuor describitur mater nostra : scilicet a sublimitate

[1] Al. omittitur « quos vetus generat. » — [2] Al. : « continuatur. » — [3] Al. : *quæ servit cum filiis suis,* intermediis omissis.

cum dicit : *sursum;* secundo, a nomine, cum dicit : *Hierusalem;* tertio, a libertate, cum dicit : *libera est;* quarto, a fecunditate, cum dicit : *mater nostra.* Est ergo sublimis per apertam Dei visionem, et per perfectam Dei fruitionem, et hoc quantum ad Ecclesiam triumphantem. Isa., LX, 5 : *Videbis et afflues, et mirabitur et dilatabitur cor tuum.* Coloss., III, 2 : *Quæ sursum sunt sapite.* Item sublimis per fidem et spem quantum ad Ecclesiam militantem. Philip., III, 20 : *Nostra conversatio in cœlis est.* Cant., III et VIII, 5 : *Quæ est ista quæ ascendit de deserto deliciis affluens?* Sed est etiam pacifica, quia *Hierusalem*, id est visio pacis; quod quidem competit Ecclesiæ triumphanti, ut habenti pacem perfectam. Psalm. CXLVII, 14 : *Qui posuit fines tuos pacem.* Isa., XXXII, 18 : *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis.* Item competit Ecclesiæ militanti, quæ in Christo pacem habens quiescit. Joan., XVI, 33 : *In me pacem habebitis.* Est etiam libera. Rom., VIII, 21 : *Ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis;* et hoc quantum ad triumphantem, et etiam quantum ad militantem, ut Apoc., XXI, 2 : *Vidi civitatem sanctam Hierusalem novam descendentem de cœlo a Deo.* Sed fecunda est, quia *mater nostra;* militans quidem ut generans; triumphans, ut in cujus filios generamur. Psal. LXXXVI, 5 : Numquid Sion dicet : *Homo et homo natus est in ea.* Isa., LX, 4 : *Filii tui de longe venient, et filiæ tuæ de latere surgent.*

Scriptum est enim, scilicet Isa., LIV, 1, secundum enim Septuaginta[1]. Hic ponitur prophetia, per quam primo probatur libertas matris prædictæ, secundo ejus fecunditas, ibi : *Quia multi filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum.* Sciendum est autem circa primum quod in muliere fecunda, primo quidem est tristitia in pariendo; secundo, subsequitur gaudium in suscepta prole, secundum illud Joan., XVI, 21 : *Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora ejus, cum autem peperit puerum, jam non meminit pressuræ propter gaudium.* Sed mulier sterilis nec patitur in partu, nec gaudet in prole. Differunt autem parere et parturire, quia parturire dicit conatum ad partum; parere vero dicit eductionem fœtus jam facti. In parturitione ergo dolorem experitur fecunda, et in partu gaudium; sterilis autem dolore parturitionis et gaudio partus privatur. Sed hæc duo propheta indicit sterili, dicens : *Lætare sterilis quæ non paris; erumpe et clama quæ non parturis.* Ubi loquitur de Hierusalem, quam dicit liberam, significatam per Saram sterilem. Nam Ecclesia sterilis erat, scilicet Ecclesia militans gentium ante conversionem[1], quæ non offerebat filium Deo, sed diabolo. Unde ad Babylonem dicitur Isa., XLVII, 19 : *Sterilitas et viduitas venerunt tibi, propter multitudinem maleficiorum tuorum.* Et Ecclesia triumphans ante passionem Christi sterilis erat, quia non generabantur aliqui in filios ejus per introitum gloriæ, nisi in spe. Posita enim erat romphæa ante januam paradisi, ut nullus intrare posset. Huic ergo sterili dicitur : *Lætare que non paris,* quasi dicat : Steriles, ut dictum est, non dolent de partu, sed de eo quod non pariunt : I Reg., I, 10 : *Cum esset Anna amaro animo, oravit ad Dominum, flens largiter.* Sed tu lætaberis in multitudine filiorum. Isa., LX, 5 : *Tunc mirabitur et dilatabitur cor tuum,* scilicet lætitiam mentis extra ostendes. Duo enim sunt in partu : scilicet dolor ex eruptione reticulorum quibus continetur fœtus in matrice, et clamor ex ipso dolore; et ideo dicit : Tu *quæ non parturis,* scilicet Ecclesia militans, quæ non conaris ad partum per desiderium, et triumphans, quæ non parturis dolendo, vel quia nondum venit tempus recipiendi filios, *erumpe,* id est lætitiam quam interius habes manifesta exterius; *et clama,* voce laudis. Isa., LVIII, 1 : *Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam.* Et hæc duo ad libertatem pertinent, scilicet clamare, et erumpere.

Sic ergo apparet libertas matris, sequitur fecunditas : *Quia multi filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum.*

Sed cum supra dictum sit, Ecclesiam liberam significari per Saram, videtur esse dubium, an Sara fuerit deserta. Ad quod sciendum est quod deserta fuit ab Abraham, ut hic dicitur, non per divortium, sed quantum ad opus carnale. Nam Abraham vacabat quidem operi carnali, non propter concupiscentiam, sed propter prolem suscipiendam. Cum ergo innotuit ei Saram sterilem esse, deseruit eam, non frangens conjugalem torum, sed quia non utebatur

[1] Al : « secundum enim septuaginta hic ponitur, » etc.

ea ab illo præcise tempore quo Sara introduxit ei ancillam. Per quod datur intelligi quod Ecclesia gentium deserta erat a Christo, quia nondum venerat Christus, et quod Ecclesia triumphans deserta erat ab hominibus, quibus ad eam nondum patebat accessus. Hujus ergo desertæ, scilicet Ecclesiæ gentium, sunt multi filii, id est plures, *magis quam ejus*, scilicet synagogæ, *quæ habet virum,* id est Moysen. I Reg., II, 5 : *Sterilis peperit plurimos, et quæ multos filios habebat infirmata est.* Et hoc, veniente sponso, scilicet Christo, a quo deserta erat, non dilectione, sed partu postposito.

LECTIO IX.

Nos autem, fratres, secundum Isaac, promissionis filii sumus. Sed quomodo tunc is qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundum spiritum; ita et nunc. Sed quid dicit Scriptura? Ejice ancillam, et filium ejus; non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Itaque, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberavit.

Exposito mysterio quantum ad matres, hic exponit illud quantum ad filios ; et primo, ponit filiorum distinctionem; secundo, principalem conclusionem, ibi : *Itaque, fratres mei, non sumus ancillæ filii sed liberæ.* Distinctionem autem filiorum ponit quantum ad tria. Primo, quantum ad modum originis; secundo, quantum ad affectum dilectionis, ibi : *Sed quomodo tunc is qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundum spiritum, ita et nunc ;* tertio, quantum ad jus hæreditatis, ibi : *Sed quid dicit Scriptura?* Modus autem originis, nascuntur filii Abrahæ, est duplex : quidam origine carnali, sicut Ismael, de ancilla; quidam autem non carnali origine, sicut Isaac, de libera; non quod naturali opere natus non fuerit, sed quia, sicut dictum est, supra naturalem virtutem carnis fuit ut de vetula sterili filius nasceretur. Per hos autem filios intelligitur duplex populus. Nam per Ismaelem intelligitur populus Judæorum, qui carnali propagatione est ab Abraham derivatus; per Isaac autem populus gentium, qui per imitationem fidei ab Abraham descendit, et ideo dicit : *Non autem, fratres,* scilicet fideles, tam Judæi quam gentiles, *secundum Isaac,* id est in similitudinem Isaac, *promissionis filii sumus,* factæ Abrahæ, Genes., XXI. Roman., IX, 8 : *Qui sunt filii promissionis, æstimantur in semine.*

Sed nota quod filii carnis Abrahæ ad litteram sunt Judæi; mystice autem qui propter carnalia et temporalia bona ad fidem veniunt.

Secundum affectum autem distinguuntur, quia *qui natus erat secundum carnem persequebatur illum qui natus* erat *secundum spiritum.*

Sed hic est quæstio. Primo, quia non legitur quod Ismael persecutionem aliquam fecerit contra Isaac, sed quod tantum luserit cum eo; Gen., XXI, 9 : *Cum vidisset Sara filiam ancillæ Agar ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraham : Ejice ancillam hanc, et filium ejus.*

Responsio. Dicendum est quod Apostolus illum ludum dicit persecutionem, quia ludus magni ad parvum est quædam illusio, cum major cum parvo ludens intendit eum decipere. Vel etiam, ut dicunt quidam, Ismael cogebat Isaac adorare imagines luteas quas faciebat. Per hoc autem docebat eum averti a cultu unius Dei, quod est magna persecutio, cum majus malum sit inferre mortem spiritualem quam corporalem. Quod tamen ideo in Genesi appellatur ludus, quia sub specie ludi hoc faciebat.

Est etiam quæstio, quomodo filii secundum carnem persecuti fuerint et persequantur filios secundum spiritum.

Sed ad hoc est responsio, quia a principio primitivæ Ecclesiæ Judæi persecuti sunt christianos, ut patet in Actibus apostolorum, et facerent etiam nunc, si possent. Nunc etiam carnales persequuntur in Ecclesia spirituales viros, etiam corporaliter : illi scilicet qui quærunt gloriam et temporalia lucra in Ecclesia. Unde dicitur in *Glossa* : « Omnes qui in Ecclesia terrenam facultatem quærunt a Domino, ad hunc Ismaelem pertinent. Ipsi sunt qui contradicunt spiritualibus proficientibus, et detrahunt illis, et habent labia iniqua, et linguas dolosas et subdolas. » Spiritualiter

autem persequuntur spirituales filios superbi et hypocritæ. Nam aliquando aliqui manifeste carnales, et mali culpam suam recognoscentes, bonis se humiliant; fatui vero bonitatem quam ipsi non habent, persequuntur in aliis.

Est etiam quæstio, quia hæretici, quos nos persequimur, dicunt se natos secundum spiritum, nos vero secundum carnem.

Sed dicendum est quod duplex est persecutio. Una bona, qua aliquis persequitur alium ut reducat eum ad bonum; et hanc viri justi faciunt malis, et spirituales carnalibus, vel ut eos corrigant, si converti volunt; vel si obstinati sunt in malo, destruant, ne gregem Domini inficiant. Alia persecutio est mala, qua quis persequitur alium ut pervertat ad malum; et hanc qui secundum carnem nati sunt faciunt his qui nati sunt secundum spiritum.

Quantum vero ad jus hæreditatis distinguuntur per auctoritatem Scripiuræ, Gen., XXI, 10 : *Ejice ancillam, et filium ejus.* In quo datur intelligi, quod Judæi et persecutores fidei christianæ, et etiam carnales et mali christiani ejicientur a regno cœlesti. Matth., VIII, 2 : *Multi venient ab oriente et occidente, et recumbent cum Abraham et Isaac et Jacob in regno cœlorum.* Apoc., XXII, 15 : *Foris canes et venefici.* Ancilla etiam, id est malitia, et ipsum peccatum ejicietur. Eccli., XIV, 20 : *Omne opus corruptibile in fine deficiet.* Et ratio horum subditur; quia *non erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ.* In mundo enim isto boni sunt malis permixti, et mali bonis. Cant., II, 2 : *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Sed in æterna patria non erunt nisi boni. Judic., XI, 2, dicitur ad Jephte : *Hæres in domo patris nostri esse non poteris, quia de adultera natus es.* Quam quidem libertatem habemus a Christo; unde dicit : *Qua libertate Christus nos liberavit.* Joan., VIII, 36 : *Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis.*

CAPUT QUINTUM.

LECTIO I.

State ergo, et nolite iterum jugo servitutis contineri. Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. Testificor autem rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ. Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini, a gratia excidistis.

Supra ostendit Apostolus quod per legem non est justitia; hic vero reducit eos ab errore ad statum rectitudinis; et primo, quantum ad divina; secundo, quantum ad humana, VI cap., ibi : *Et si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis.* Circa primum duo facit. Primo, proponit admonitionem; secundo, ejus rationem assignat, ibi : *Ecce ego Paulus dico vobis,* etc. Et in admonitione etiam duo ponit, quorum unum est inductivum ad bonum, secundum est prohibitivum a malo. Inducit quidem ad bonum, cum dicit : *State ergo,* quasi dicat : Ex quo per Christum liberati estis a servitute legis, state firma fide et fixo pede permanentes in libertate. Sic ergo cum dicit : *state,* inducit ad rectitudinem; qui enim stat, rectus est. I Cor., I, X, 12 : *Qui se existimat stare, videat ne cadat.* Inducit etiam ad firmitatem. I Cor., XV, 58 : *Stabiles estote et immobiles.* Ephes., ult., 14 : *State succincti lumbos vestros in veritate.* Prohibet vero et retrahi a malo, cum subdit : *Et nolite jugo servitutis contineri,* id est non subjiciamini legi, quæ in servitutem generat; de quo jugo dicitur. Act., XV, 10 : *Hoc est onus quod neque patres nostri neque nos portare potuimus;* a quo tamen per Christum liberati estis. Isa., IX, 4 : *Virgam humeri ejus et sceptrum exactoris ejus superasti.* Ideo autem addit *iterum,* non quia prius sub lege fuerint, sed quia, ut Hieronymus dicit (inter *Epistolas* August., ep. XI), post Evangelium, servare legalia adeo peccatum est ut sit[1] sicut

[1] Al. deest « ut sit. »

servire idololatriæ. Unde, quia isti idololatræ fuerant, si subjiciant se jugo circumcisionis, et aliarum legalium observationum, quasi ad eadem revertuntur quibus antea in idololatria servierant. Secundum Augustinum vero in *Epist.* XIX, ut supra dictum est, circa legalium observantias triplex tempus distinguitur, scilicet tempus ante passionem, ante gratiam divulgatam et post gratiam divulgatam. Post ergo gratiam divulgatam servare legalia, est peccatum mortale, etiam ipsis Judæis. Sed in tempore medio, scilicet ante gratiam divulgatam, poterant quidem absque peccato illi qui ex Judæis conversi fuerant legalia servare, dum tamen in eis spem non ponerent; conversis vero ex gentibus, non licebat ea servare. Quia ergo Galatæ ex Judæis non erant, et tamen legalia servare volebant et ponebant in eis spem; ideo revertebantur in jugum servitutis. Nam hujusmodi observatio erat eis sicut idololatria, inquantum non recte sentiebant de Christo, credentes ab ipso sine legalibus salutem consequi non posse.

Deinde cum dicit : *Ecce ego Paulus dico vobis,* etc., exponit prædicta duo; et primo, secundum; secundo, primum, ibi : *Nos autem spiritu ex fide spem justitiæ expectamus.* Circa primum duo facit. Primo, ostendit quid sit jugum servitutis, quod non debent subire; secundo, probat, ibi : *Evacuati estis a Christo.* Circa primum duo facit. Primo, ostendit jugum illud esse valde nocivum; secundo, valde onerosum, ibi : *Testificor autem rursus omni homini circumcidenti se quoniam debitor est universæ legis faciendæ.* Nocivum est quidem jugum legis, quia aufert dominicæ passionis effectum; et ideo dicit : *Nolite contineri jugo servitutis,* quia *ecce ego Paulus,* qui sum notæ auctoritatis[1], *dico,* et bene : *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit,* id est fides Christi.

Sed contra Act., XVI, dicitur quod Paulus circumcidit Timotheum. Ergo fecit quod Christus ei nihil prodesset : ergo decepit eum.

Respondeo : Dicendum est, secundum Hieronymum (*Epistola* XI, ut supra), quod Paulus non circumcidit Timotheum quasi legem servare intenderit, sed simulavit se circumcidere, faciendo opus circumcisionis. Nam, secundum ipsum, Apostoli simulatorie servabant legalia ad vitandum scandalum fidelium ex Judæis. Faciebant autem actus legalium, non tamen cum intentione servandi legalia, et sic non exibant a fide. Unde non decepit Timotheum. Secundum vero Augustinum (*Epist.* XIX), dicendum est quod apostoli secundum veritatem servabant legalia, et cum intentione ea servandi, quia secundum apostolorum sententiam licebat fidelibus ex Judæis illo tempore, scilicet ante gratiam divulgatam, ipsa servare. Et ideo, quia Timotheus fuit ex matre Judæa, circumcidit eum Apostolus, cum intentione servandi legalia. Quia vero Galatæ ponebant spem in legalibus post gratiam divulgatam, quasi sine eis gratia non sufficeret ad salutem, et ideo ea servare volebant; ideo dicit eis Apostolus : *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.* Sequebatur enim ex hoc, quod non reputarent Christum, in cujus signum data fuit circumcisio. Gen., XVII, 11 : *Ut sit in signum fœderis inter me et vos.* Qui ergo circumcidebantur, credebant adhuc signum durare, et tunc signatum nondum venisse, et sic excidebant a Christo.

Sic ergo patet onus legis esse nocivum. Est etiam valde onerosum, quia obligat ad impossibile, et hoc est quod dicit : *Testificor autem omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ,* quasi dicat : Dico quod *si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit,* sed adhuc *testificor omni homini,* scilicet Judæo et gentili, *circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ;* nam quicumque profitetur in aliqua religione, facit se debitorem omnium quæ ad observantiam illius religionis pertinent, et, sicut dicit Augustinus, nunquam fuit aliqua religio sine aliquo visibili signo, ad quod obligarentur qui in ipsa religione vivunt, sicut in religione christiana, signum visibile est baptisma, ad quod omnes christiani tenentur quoad cultum. Obligantur etiam ad omnia quæ ad cultum christianæ religionis pertinent. Signum autem legis[2] mosaicæ fuit circumcisio. Quicumque ergo circumcidebat se, obligabatur ad omnia legalia servanda ac implenda, et hoc est quod dicit : *Quoniam debitor est universæ legis*

[1] Al. : « qui, supple voce auctoritatis. » — [2] Al. : « religionis. »

faciendæ; Jac., II, 10 : *Qui offendit in uno, factus est omnium reus.* Quam tamen nullus servare poterat, secundum illud Act., XV, 10 : *Hoc est onus quod neque patres nostri neque nos portare potuimus.*

Sed dato quod aliquis circumcideretur, ergo secundum prædicta obligat se ad servandum legalia. Sed hoc est peccatum mortale; ergo tenetur peccare mortaliter, et sic videtur esse perplexus.

Respondeo : Dicendum est quod eadem conscientia durante tenetur servare legalia; puta, si aliquis haberet conscientiam quod nisi circumcideretur, peccaret mortaliter, et circumcisus ipsa conscientia durante peccaret mortaliter, si non observaret legalia. Cujus ratio est, quia habere conscientiam de re aliqua facienda, nihil aliud est quam æstimare[1] quod faciat contra Deum nisi illud faciat. Facere autem contra Deum est peccatum. Sic ergo dico quod nisi faceret hoc ad quod inducit conscientia, peccaret mortaliter[2], non quidem ex genere operis, sed ex intentione operantis. Et similiter si facit, peccat, quia hujusmodi ignorantia non excusat, cum sit ignorantia juris. Nec tamen est perplexus simpliciter, sed secun dum quid, quia potest deponere erroneam conscientiam. Et hoc modo hic Apostolus testificatur omni circumcidenti se, quod tenetur ad servandum legem.

Consequenter cum dicit : *Evacuati estis a Christo,* etc., probat quæ dixit, scilicet quod non debent accipere legis observantiam ratione damni præsentis, quod est duplex. Unum est amissio Christi, secundum est amissio gratiæ Christi. Primum est causa secundi, ibi : *Qui in lege justificamini, a gratia excidistis.* Dicit ergo : *Evacuati estis a Christo,* quasi dicat : Vere Christus vobis nihil proderit, quia evacuati estis a Christo, id est habitatione Christi. Secundum damnum est amissio gratiæ; ideo dicit : *A gratia excidistis,* qui scilicet prius eratis pleni gratia Christi, quia de plenitudine ejus accepimus omnes; Joan., I, 16 : *De plenitudine Christi nos omnes accepimus et gratiam pro gratia.* Eccli., XXI, 17 : *Cor fatui quasi vas confractum, et omnem sapientiam non tenebit.* Vos dico, *qui in lege justificamini,* id est creditis justificari; *a gratia,* scilicet habenda futuræ beatitudinis, vel etiam a jam habita, *excidistis.* Apoc., II, 5 : *Memor esto unde excideris, et age pœnitentiam.*

LECTIO II.

Nos autem[3] spiritu ex fide spem justitiæ expectamus. Nam in Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet neque præputium, sed fides, quæ per caritatem operatur. Currebatis bene : quis vos impedivit veritati non obedire? Nemini consenseritis[4]. Persuasio hæc non est ex eo qui vocat vos. Modicum fermentum totam massam corrumpit. Ego confido in vobis in Domino quod nihil aliud sapietis. Qui autem conturbat vos, portabit judicium, quicumque est ille. Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior? Ergo evacuatum est scandalum crucis. Utinam abscindantur qui vos conturbant.

Explicavit Apostolus secundum documentum, scilicet quod non esset subeundum jugum servitutis legis, hic autem redit ad primum, ostendens quod stare debent; et primo, proponit standi exemplum; secundo, removet stationis impedimentum, ibi : *Currebatis bene;* tertio, assignat standi causam, ibi : *Vos autem in libertatem vocati estis, fratres.* Circa primum duo facit. Primo, proponit standi exemplum; secundo, causam ejus assignat, ibi : *Nam in Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium.* Dicit ergo : Qui in lege volunt justificari, Christus eis nihil prodest, quia excidunt a gratia. *Sed nos,* scilicet apostoli, stamus per spem, quia scilicet *expectamus spem justitiæ,* id est justitiam et spem scilicet æternam beatitudinem. I Petr., I, 3 : *Regeneravit nos in spem vivam, per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis.* Vel *spem justitiæ,* id est Christum, per quem est nobis spes justitiæ, quia per eum justificamur. Philip., III, 20 : *Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum.* I Corinth., I, 30 : *Qui factus est nobis sapientia et justitia et sanctificatio et redemptio a Deo.* Vel *spem justitiæ,* id est spem quæ est de justitia, ut justificemur non per le-

[1] Al. deest « æstimare. » — [2] Al. omittitur « mortaliter. » — [3] Vulgata : *enim.* — [4] Eadem omittit ; *nemini consenseritis.*

gem, sed per fidem. Rom., III, 28 : *Arbitramur hominem justificari per fidem, sine operibus legis.* Vel *spem justitiæ,* id est rem speratam, in quam tendit justitia, scilicet vitam æternam. II Tit., ult., 8 : *In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex.* Et hoc *ex fide,* quia justitia Dei est per fidem Jesu Christi, ut dicitur Roman., III. Quæ quidem fides non est ab homine, sed a Spiritu sancto, qui eam inspirat. Rom., VIII, 15 : *Accepistis spiritum filiorum, in quo clamamus : Abba, pater.* Sicut ergo fides est ex Spiritu, ita ex fide est spes, ex spe justitia, per quam pervenimus ad vitam æternam. Hæc autem spes non venit ex circumcisione, neque ex gentilitate, quia nihil faciunt ad hoc; et ideo dicit : *Nam in Christo Jesu,* id est in his qui sunt in fide Christi, *neque circumcisio neque præputium aliquid valet,* id est indifferenta sunt; *sed fides,* non in formis, sed ea *quæ per dilectionem operatur.* Jac., II, 26 : *Fides sine operibus mortua est.* Nam fides est cognitio verbi Dei. Ephes., III : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Et hoc verbum nec perfecte habetur, nec perfecte [1] cognoscitur, nisi etiam habeatur quem spirat [2].

Hic sunt duo dubia circa *Glossam.* Primum est quod dicit præputium et circumcisionem esse indifferentia : cum supra dixerit : *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.*

Sed dicendum est quod ex genere operis sunt indifferentia, scilicet illis qui non ponunt spem in eis; sed ex intentione operantis non sunt indifferentia, nam ponentibus in eis spem, mortifera sunt.

Secundum dubium est de hoc quod dicit quod illi qui non credunt, pejores sunt quam dæmones, cum dæmones credant et contremiscant.

Respondeo : dicendum est quod pejores quidem sunt ex specie operis, sed non quantum ad affectum; nam dæmonibus displicet hoc quod credunt, nec etiam est tanta nequitia voluntatis in homine qui non credit, quanta in dæmone, qui odit quod credit.

Consequenter cum dicit : *Currebatis bene : quis vos impedivit veritati non obedire?* agitur de impedimento stationis; et primo, ponit impedimentum; secundo, docet ejus remotionem, ibi : *Nemini consenseritis.* Impedimentum stationis eorum magnum erat et nocivum. Nam tanto aliquid est magis nocivum, quanto majori bono privat. Quando ergo aliquis multis bonis spiritualibus privatur, signum est habuisse magnum impedimentum. Et ideo, ut ostendat eos Apostolus magnum impedimentum habuisse, commemorat eis bona spiritualia quæ amiserunt, cum dicit : *Currebatis bene,* scilicet per fidei formatæ per caritatem, quæ instigat ad currendum. Ps. CXVIII, 32 : *Viam mandatorum tuorum cucurri cum dilatasti cor meum.* Et hoc quidem fuit olim in vobis, sed dum sic currebatis, estis impediti; et ideo subdit : *Quis vos fascinavit?* de quo dictum est supra III cap., et ideo supersedeo ad præsens. *Quis* ergo *vos fascinavit,* id est impedivit, *veritati,* scilicet evangelicæ, *non obedire?* Et hoc congrue dicit : nam obedire est voluntatem applicare [3] ad consensum præcipientis. Et ideo fides est voluntatis, et intellectus scientia. Oportet ergo voluntati fidei obedire; hoc autem est volendo credere [4] quod gratia fidei Christi sufficiat ad salutem sine legalibus observantiis.

Excludit autem impedimentum, cum dicit : *Nemini consenseritis,* et hoc ex triplici parte. Primo, ex parte eorum; secundo, ex parte Dei, ibi : *Ego confido in vobis in Domino, quod nihil aliud sapietis;* tertio, ex parte Apostoli, ibi : *Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior?* Ex parte eorum, cum dicit : *Nemini consenseritis.* Ubi primo ostendit quid requiratur ex parte eorum, ut vitent hoc nocumentum [5], scilicet quod nemini pseudo deinceps consentiant. I Thess., V, 5 : *Non sumus noctis, neque tenebrarum; igitur non dormiamus.* Ephes., V, 11 : *Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite;* et II Timoth., II, 17 : *Et sermo eorum, ut cancer serpit.* Ex quo datur intelligi quod nondum erant corrupti, sed sollicitabantur de hoc.

Secundo, assignat rationem hujus, cum dicit : *Persuasio hæc non est ex eo qui vocat vos,* et hæc est duplex. Prima, quia homo

[1] Al. deest « perfecte. » — [2] Al. : « sperat. » — [3] Al. : « voluntatis applicandæ. » — [4] Al. omittitur « volendo credere. » — [5] Al. : « impedimentum. »

cum dat se alicui, nihil debet facere nisi quod utile duxerit sibi, sed vos traditi estis Christo; ergo non debetis audire vel consentire nisi his quæ sunt ab ipso. Ergo quia hæc persuasio, qua vos volunt mittere sub jugo legis, non est ex *eo,* scilicet ex Deo, *qui vos vocavit* ad vitam, sed ex diabolo, inquantum scilicet deficiens est, ideo non consenseritis eis. Vel *non ex eo,* id est contra ipsum. Secunda ratio est, quia posset dici quod non est magnum si paucis consentiatur, cum ex hoc non sit periculum; et ideo dicit, quod non est eis consentiendum, nec eorum insidiæ sunt contemnendæ, sed debent principiis obstare, quia *modicum fermentum,* id est illi pauci qui vobis persuadent, vel hæc persuasio parva principio, *totam massam corrumpit,* id est congregationem fidelium. Levit., II, 11 : *Nec quidquam fermenti ac mellis adolebitur in sacrificio Domini.*

Consequenter cum dicit : *Ego confido in vobis in Domino quod nihil aliud sapietis,* removet impedimentum ex parte Dei, qui auxilium ad hoc præbet; et ponit duplex auxilium: unum quantum ad seducentes, aliud quantum ad conturbantes, ibi : *Qui autem conturbat vos, portabit judicium.* Dicit ergo : *Ego confido in vobis in Domino quod nihil aliud sapietis,* quasi dicat : Dixi quod non consentiretis pseudo, *et confido in vobis;* II Cor., VII, 16 : *Gaudeo quod in omnibus confido in vobis;* Hebr., VI, 9 : *Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora, et viciniora saluti; confido,* inquam, in hoc scilicet *quod nihil aliud sapietis* quam quod vos docui. Supra, I, 8 : *Licet nos, aut angelus de cœlo evangelizet vobis præter quam quod evangelizavimus, anathema sit.* Phil., II, 2 : *Implete gaudium meum, ut idem sapiatis.* Et hoc ex auxilio divino, et ideo dicit : *in Domino,* Deo scilicet operante; II Cor., III, 4 : *Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum,* quia Dominus dabit vobis sapere secundum sobrietatem catholicæ veritatis. Psal. CVII, 8 : *Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine.* Quantum autem ad conturbantes dicit : *Qui autem conturbat vos, portabit judicium,* id est, qui removet vos a debito ordine, ut scilicet a spiritualibus convertamini ad corporalia, cum debeat esse contrarium. I Cor., XV, 46 : *Non prius quod spiritale est, sed quod animale est, deinde quod spiritale.* Et cum talis ordo sit perversus, ut dicitur supra, III, 2 : *Sic stulti facti estis, ut cum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini;* ideo *portabit judicium,* id est, condemnationem sustinebit. Sicut enim qui inducit aliquem ad bonum, remuneratur; Dan., XII, 3 : *Qui ad justitiam erudiunt plurimos, quasi stellæ in perpetuas æternitates;* ita qui inducit aliquem ad malum condemnatur. Josue, VII, 25 : *Quia turbasti nos, exturbet te Dominus in hac die.* Deut., XXVII, 18 : *Maledictus qui errare facit cæcum in itinere.* Et hoc, *quicumque est ille,* id est quantæcumque sit auctoritatis, non parcetur ei.

Sed Porphyrius et Julianus in hoc reprehendunt Paulum de præsumptione, dicentes quod hoc dicit lacerans Petrum, cum supra in faciem se restitisse scripserit, ut sit sensus : Quicumque sit ille, id est etiam si Petrus esset, puniretur.

Sed, ut Augustinus dicit, non est credendum quod Paulus cum maledicto de Ecclesiæ principe loqueretur, cum scriptum sit Exod., II, 28 : *Principem populi tui non maledices,* nec etiam quod Petrus sic offenderit quod esset dignus condemnatione. Dicit ergo Apostolus de quodam alio qui de Judæa veniens, dicebat se fuisse discipulum magnorum apostolorum, et sub ista auctoritate corrumpebat Galatas ipse cum aliis falsis prædicatoribus. Supra, II, 4 : *Propter subintroductos falsos fratres.*

Consequenter cum dicit : *Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior?* removet impedimentum ex parte sua; et primo, ponit sui[1] excusationem; secundo, eorum qui cum inflamabant, objurgationem, ibi : *Utinam abscindantur qui vos conturbant.* Excludit autem falsum quod ei imponebatur; et primo, aliquis pertinens ad ipsum tantum; secundo, aliquid pertinens ad omnes, ibi : *Ergo evacuatum est scandalum crucis.* Sciendum est circa primum quod pseudo, Galatis excusantibus se de eo quod non servabant legalia, quia ita edocti erant ab Apostolo, dicebant quod Apostolus deceperat eos, et quod in servitutem eorum, hæc persuaserat eis[2]; et confirmabant, dicentes, Paulum prædicasse in Judæa et docuisse legalia debere servari. Et ideo excusat se

[1] Al. omittitur « sui. » — [2] Al. deest « et quod in servitutem eorum hæc persuaserat eis. »

de hoc Apostolus, dicens : *Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico,* sicut imponunt mihi pseudo, *quid adhuc persecutionem patior?* scilicet a Judæis. I Cor., IV, 12 : *Persecutionem patimur, et sustinemus.* Nam Judæi specialiter propter hoc persequebantur Paulum, quod prædicabat legalia non debere servari. Act., XXI, 21 : dicit Jacobus Paulo : *Audierunt de te quia discessionem doceas a Moyse eorum qui per gentes sunt Judæorum, dicens, eos non debere circumcidere filios, neque secundum consuetudinem ingredi.* Patet ergo quod non est verum quod mihi imponunt ; alioquin persecutiones adhuc non paterer. Falsum est etiam id quod mihi imponunt per id quod communiter est apud alios : quia si circumcisionem prædico, evacuatum est scandalum crucis. *Nam non solum ego, sed etiam omnes Apostoli, prædicamus Christum crucifixum; Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam,* ut dicitur I Cor., I, 23 : Et de hoc maxime scandalizantur, quia prædicamus, quod per crucem Christi legalia evacuantur. Si ergo prædico circumcisionem, *evacuatum est scandalum*, id est non erit scandalum apud Judæos ultra de cruce. Nam patienter sustinerent, imo libenter vellent, quod prædicaremus crucem, et legalia simul debere servari. Vel, secundum Augustinum (super hunc locum), *evacuatum est scandalum crucis,* id est, evacuata est crux, quæ est scandalum, quasi dicat : Crux perdidit effectum suum et virtutem. Supra, II, 21 : *Si enim ex lege esset justitia, ergo Christus gratis mortuus est.* Dicit autem Apostolus specialiter : *Evacuatum est scandalum crucis,* ut det intelligere quod propter hoc Judæi occiderunt Christum, quia legalia non servabat, et ea non esse servanda docebat. Joan., IX, 16 : *Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit.*

Consequenter objurgat pseudo, qui eum infamaverant, dicens : *Utinam abscindantur qui vos conturbant,* quasi dicat : Ipsi conturbant vos in hoc quod volunt vos circumcidi, sed utinam non solum circumcidantur, sed totaliter castrentur.

Sed contra. Rom., XII, 14 : *Benedicite, et nolite maledicere.* Ad hoc est duplex responsio. Prima est quod non maledixit Apostolus eis, sed potius benedixit, quia optavit eis ut spiritualiter castrentur, ut servarent spiritualem castitatem cassando cæremonialia, secundum illud Matth., XIX, 12 : *Sunt quidam eunuchi, qui se castraverunt propter regnum cœlorum.* Secunda, quod optat eis sterilitatem prolis quam habent eunuchi, ut scilicet non generent ; unde ait : *Utinam abscindantur qui vos conturbant,* id est vim generandi perdant in vobis et aliis. Et hoc merito, quia generant filios in errorem, et redigunt eos in servitutem legis. Oseæ, IX, 14 : *Dabo*[1] *eis vulvam sine liberis, et ubera arentia.*

LECTIO III.

Vos enim in libertatem vocati estis, fratres : tantum ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per caritatem spiritus servite invicem. Omnis enim lex in uno sermone impletur : Diliges proximum tuum sicut teipsum. Quod si invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini.

Proposito exemplo standi, et remoto ejus impedimento, hic innuit modum ipsius ; et primo ponit modum standi ; secundo, exponit, ibi : *Omnis enim lex in uno sermone impletur.* Circa primum tria facit. Primo, ponit conditionem status ; secundo, removet abusum standi ; tertio, innuit standi modum. Conditio quidem standi est libertas. Omnis enim[2] status conditio pertinet ad servitutem vel ad libertatem ; sed status fidei Christi, ad quem inducit Apostolus, ad libertatem pertinet, et est ipsa libertas : et ideo dicit : *Vos enim in libertatem vocati estis,* quasi dicat : Recte conturbant vos, quia abducunt a meliore in pejus, *quia vos vocati estis,* scilicet a Deo, *in libertatem* gratiæ. Rom., VIII, 15 : *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum.* Supra, IV, 31 : *Non sumus ancillæ filii, sed liberæ : quæ libertate Christus nos liberavit.* Vos, inquam, qui liberi estis per Christum, volunt ducere in servitutem. Abusus autem status est si in deterius prolabatur, et liber-

[1] Al. : *da.* — [2] Al. omittitur « enim. »

tas spiritus pervertatur in servitutem carnis. Galatæ autem jam liberi erant a lege. Sed ne credant eis licere peccata committere quæ lex prohibebat, ideo Apostolus subdit abusum libertatis, dicens : *Tantum ne libertatem in occasionem detis carnis*, quasi dicat : Liberi estis, ita tamen quod non abutamini libertate vestra impune vobis peccandum esse arbitrantes. I Cor., VIII, 9 : *Videte ne forte hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis*. Modus autem standi est per caritatem ; unde dicit : *Sed per caritatem spiritus servite invicem*. Status autem totus est in caritate, sine qua homo nihil est, I Cor., XIII : et secundum diversos gradus caritatis distinguuntur diversi status. Sic ergo status gratiæ est non per affectum carnis, *sed per caritatem spiritus*, id est quæ procedit a Spiritu sancto per quem debemus invicem esse subjecti, et servire. Infra, VI, 2 : *Alter alterius onera portate*. Rom., XII, 10 : *Honore invicem prævenientes*.

Sed cum superius dicat quod sint vocati in libertatem, quid est quod modo dicit : *Servite invicem?* Ad quod dicendum est quod hoc exigit caritas ut invicem serviamus, et tamen libera est. Sciendum est tamen quod, sicut Philosophus dicit, lib. I *Polit.*, liber est qui est causa sui ; servus autem est causa alterius, vel ut moventis, vel ut finis, quia servus nec a se movetur ad opus, sed a domino, et propter utilitatem domini sui. Caritas ergo quantum ad causam moventem libertatem habet, quia a se operatur. II Cor., V, 14 : *Caritas Christi urget nos*, spontanee scilicet ad operandum. Servus autem est, cum, postpositis propriis utilitatibus, accommodat se utilitatibus proximorum.

Consequenter cum dicit : *Omnis lex in uno sermone impletur*, exponit quæ dixit ; et primo de dilectione ; secundo, de libertate non danda in occasionem carnis, ibi : *Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis*. Circa primum monet ad caritatem sectandam : primo, propter utilitatem quam consequimur in impletione ; secundo, propter damnum caritatis neglectæ, quod incurrimus, ibi : *Quod si invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini*. Utilitas autem quam consequimur ex impletione caritatis, maxime est, quia in ea implemus totam legem ; et ideo dicit : *Omnis enim lex in uno sermone impletur*, quasi dicat : Ideo caritas est habenda, quia *omnis lex in uno sermone impletur*, scilicet in uno præcepto caritatis. Roman., XIII, 8 : *Qui diligit proximum, legem implevit* ; et in eodem cap., vers. 10, dicitur : *Plenitudo legis est dilectio*. Et ideo dicit I Timoth., I, 5 : *Finis præcepti est caritas*.

Sed contra : quia dicitur Matth., XXII, 40 : *In his duobus mandatis* (scilicet de dilectione Dei et proximi) *tota lex pendet et prophetæ*. Non ergo in uno præcepto tantum impletur.

Respondeo : Dicendum est quod in dilectione Dei includitur dilectio proximi. I Joann., IV, 21 : *Hoc mandatum habeamus Deo, ut qui diligit Deum, diligat et fratrem suum*. Et e converso proximum diligimus propter Deum. Impletur ergo tota lex in uno præcepto caritatis : præcepta enim legis reducuntur ad illud præceptum. Nam omnia præcepta vel sunt moralia, vel sunt cæremonialia, vel judicialia. Moralia quidem sunt præcepta decalogi : quorum tria pertinent ad dilectionem Dei, alia septem ad dilectionem proximi. Judicialia autem sunt ut quicumque furatur aliquid, reddat quadruplum ; et his similia quæ similiter ad dilectionem proximi pertinent. Cæremonialia vero sunt sacrificia, et hujusmodi, quæ reducuntur ad dilectionem Dei. Et sic patet quod omnia in uno præcepto caritatis implentur : *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, et est scriptum Levit., XIX. Dicit autem : *sicut teipsum*, non quantum teipsum, quia homo, secundum ordinem caritatis, magis debet se diligere quam alium. Exponitur autem tripliciter. Uno modo ut referatur ad veritatem dilectionis. Amare enim est velle bonum alicui ; et ideo dicimur amare aliquem, cui volumus bonum, et etiam bonum illud amamus [1] quod ei volumus, sed diversimode : quia cum volo bonum mihi, me diligo simpliciter propter me : bonum autem illud quod mihi volo diligo non propter se, sed propter me. Tunc ergo diligo proximum sicut meipsum, id est eodem modo quo meipsum, quando volo ei bonum propter se, non quia est mihi utilis vel delectabilis. Secundo modo ut referatur ad justitiam dilectionis. Unaquæque enim res est inclinata velle sibi illud [2] quod

[1] Al. deest « amamus. » — [2] Al. : « est illud quod potissimum est in ea. »

potissimum est in ea; potissimum autem in homine est intellectus et ratio : ille ergo diligit se qui vult sibi bonum intellectus et rationis. Tunc ergo diligis proximum sicut teipsum, quando vis ei bonum intellectus et rationis. Tertio modo ut referatur ad ordinem : scilicet ut sicut te diligis propter Deum, ita proximum propter ipsum diligas, scilicet ut ad Deum perveniat.

Consequenter cum dicit : *Quod si invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini,* inducit ad caritatem sectandam ex damno quod incurrimus, si eam negligamus. Ubi loquitur Galatis adhuc quasi spiritualibus, abstinens a commemoratione majorum vitiorum [1], et eorum quæ minora videntur mentionem facit, scilicet de vitiis linguæ; et ideo dicit : *Quod si invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini,* quasi dicat : In dilectione omnis lex impletur : quod *si vos invicem mordetis,* id est in parte famam, proximo detrahendo, aufertis (qui enim mordet, non totum accipit, sed partem), *et comeditis,* id est, totam famam aufertis, et totaliter detrahendo confunditis : nam qui comedit, totum absorbet. Jac., IV, 11 : *Nolite detrahere alterutrum fratres mei. Qui detrahit fratri, detrahit legi.* Si ita, inquam, caritatem negligitis, *videte* damnum quod imminet vobis, scilicet quod *ab invicem consumamini.* Phil., III, 2 : *Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem.* Isa., LXIX, 4 : *Vane fortitudinem meam consumpsit.* Nam, sicut Augustinus dicit, vitio contentionis [2] et invidiæ, perniciosa jurgia inter homines nutriuntur, quibus consumitur societas et vita.

LECTIO IV.

Dico autem in Christo : Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis. Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem. Hæc enim sibi invicem adversantur, ut non quæcumque vultis, illa faciatis.

Postquam Apostolus manifestavit in quo consistit status spiritualis, quia scilicet in caritate; consequenter hic agit de causa status, scilicet de Spiritu sancto, quem dicit esse sequendum. Ubi ponit triplex beneficium Spiritus sancti : quorum primum est liberatio a servitute carnis; secundum est liberatio a servitute legis; et tertium est collatio vitæ, seu securitas a damnatione mortis. Secundum, ibi : *Quod si ducimini spiritu, non estis sub lege.* Tertium, ibi : *Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus.* Circa primum duo facit. Primo, ponit primum beneficium Spiritus; secundo, beneficii necessitatem ostendit, ibi : *Caro enim concupiscit adversus spiritum.* Dicit ergo : *Dico* quod debetis per caritatem spiritus invicem servire, quia nihil prodest sine caritate. Sed hoc dico *in Christo,* id est per fidem Christi, *Spiritu ambulate,* id est mente et ratione : quandoque enim mens nostra spiritus dicitur, secundum illud Ephes., IV, 23 : *Renovamini spiritu mentis vestræ;* et I Cor., XIV, 15 : *Psallam spiritu, psallam et mente.* Vel *Spiritu ambulate,* id est, Spiritu sancto proficite, bene operando : nam Spiritus sanctus movet et instigat corda ad bene operandum. Rom., VIII, 4 : *Qui spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei.* Ambulandum est ergo spiritu, id est mente, ut ipsa ratio sive mens legi Dei concordet, ut dicitur Rom., VII. Nam spiritus [3] humanus per se vanus est; et nisi regatur aliunde, fluctuat hac atque illac, ut dicitur Eccli., XXXIV, 6 : *Et sicut parturientis, cor tuum phantasias patitur, nisi ab Altissimo fuerit emissa visitatio. Ne dederis in illis cor tuum.* Unde de quibusdam dicitur Ephes., IV, 17 : *Ambulant in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum.* Non ergo perfecte stare potest ratio humana, nisi secundum quod est recta a Spiritu divino; et ideo dicit Apostolus : *Spiritu ambulate,* id est per Spiritum sanctum regentem et ducentem, quem sequi debemus sicut demonstrantem viam; nam cognitio supernaturalis finis non est nobis nisi a Spiritu sancto. I Cor., II, 9 : *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum;* et sequitur : *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum.* Item sicut inclinantem :

[1] Al. : « manifestorum invidorum, et eorum, » etc. — [2] Al. : « contemptionis. » — [3] Al. : « sed spiritus. »

nam Spiritus sanctus instigat et inclinat affectum ad bene volendum. Rom., VIII, 15 : *Qui spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei.* Psalm. CXLII, 10 : *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam.* Ideo autem spiritu ambulandum est, quia liberat a corruptione carnis; unde sequitur : *Et desideria carnis non perficietis,* id est delectationes carnis quas caro suggerit. Hoc desiderabat Apostolus dicens, Rom., VII, 24 : *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum.* Et postea concludit in VIII capite, vers. 1 : *Nihil ergo damnationis est his qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant.* Hujus rationem ibidem subjungit dicens : *Quia lex spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis.* Et hoc est speciale desiderium sanctorum, ut non perficiant desideria ad quæ caro instigat; ita tamen quod in hoc non includantur desideria quæ sunt ad necessitatem carnis, sed quæ sunt ad superfluitatem.

Consequenter cum dicit : *Caro enim concupiscit adversus spiritum,* ponit necessitatem hujus beneficii, quæ est ex impugnatione carnis et spiritus; et primo ponit ipsam impugnationem; secundo, manifestat eam per evidens signum, ibi : *Hæc enim invicem adversantur.* Dicit ergo : Necessarium est quod per spiritum, carnis desideria superetis : nam *caro concupiscit adversus spiritum.*

Sed hic videtur esse dubium, quia, cum concupiscere sit actus animæ tantum, non videtur quod competat carni.

Ad hoc dicendum est, secundum Augustinum, quod caro dicitur concupiscere inquantum anima secundum ipsam carnem concupiscit, sicut oculus dicitur videre, cum potius anima per oculum videat. Sic ergo anima per carnem concupiscit, quando ea quæ delectabilia sunt secundum carnem appetit; per se vero anima concupiscit, quando delectatur in his quæ sunt secundum spiritum, sicut sunt opera virtutum, et contemplatio divinorum, et meditatio sapientiæ. Sapient., VI, 21 : *Concupiscentia itaque sapientiæ deducet ad regnum perpetuum.*

Sed si caro concupiscit per spiritum, quomodo concupiscit adversus eum? In hoc scilicet concupiscentia carnis impedit concupiscentiam spiritus. Cum enim delectabilia carnis sint bona quæ sunt infra nos, delectabilia vero spiritus bona quæ sunt supra nos, contingit quod cum anima circa inferiora, quæ sunt carnis, occupatur, retrahitur a superioribus, quæ sunt spiritus.

Sed videtur etiam dubium de hoc quod dicit, scilicet quod *spiritus concupiscit adversus carnem.* Si enim accipiamus hic spiritum pro Spiritu sancto, concupiscentia autem Spiritus sancti sit contra mala, consequens videtur quod caro adversus quam concupiscit spiritus, sit mala, et sic sequitur error Manichæi.

Respondeo : Dicendum est quod spiritus non concupiscit adversus naturam carnis, sed adversus ejus desideria, quæ scilicet sunt ad superfluitatem. Unde et supra dictum est : *Desideria carnis,* scilicet superflua, *non perficietis.* In necessariis enim spiritus non contradicit carni, quia, ut dicitur Ephes., V, 29, *nemo carnem suam odio habuit.*

Consequenter cum dicit : *Hæc enim sibi invicem adversantur,* ponit signum compugnationis, quasi dicat : Experimento patet quod contra se invicem pugnant et adversantur, intantum *ut non quæcumque vultis,* bona scilicet, vel mala, *illa faciatis,* id est facere permittamini. Rom., VII, 19 : *Non quod volo bonum, hoc ago, sed quod nolo malum, hoc facio.* Non tamen tollitur libertas arbitrii. Cum enim liberum arbitrium sit ex hoc quod habet electionem, in illis est libertas arbitrii quæ electioni subsunt. Non autem omnia quæ in nobis sunt, simpliciter subsunt nostræ electioni, sed secundum quid. In speciali enim possumus vitare hunc vel illum motum concupiscentiæ seu iræ, sed in generali omnes motus iræ vel concupiscentiæ vitare non possumus; et hoc propter corruptionem fomitis ex primo peccato introductam.

Sed notandum est quod quatuor sunt genera hominum circa concupiscentias, quorum nullus facit quæcumque vult. Nam intemperati, qui ex proposito sequuntur carnales passiones, secundum illud Proverb., II, 14 : *Lætantur cum male fecerint,* faciunt quidem quod volunt, inquantum ipsas passiones sequuntur, sed inquantum ipsa eorum ratio remurmurat, et ei displicet, faciunt quæ non volunt. Incontinentes autem, qui habent propositum abstinendi, et tamen a passionibus vincuntur, faciunt quidem quod non volunt, inquantum ipsas passio-

nes contra eorum propositum sequuntur; et sic intemperati faciunt plus de eo quod volunt. Continentes autem, qui vellent omnino non concupiscere, faciunt quod volunt dum non concupiscunt, sed quia omnino non concupiscere non possunt, faciunt quod nolunt. Temperati vero quod volunt quidem faciunt, inquantum in carne domata non concupiscunt, sed quia non ex toto domari potest, quin in aliquo repugnet spiritui, sicut nec malitia intantum crescere potest, quin ratio remurmuret; ideo cum aliquando concupiscunt, faciunt quod nolunt, plus tamen de eo quod volunt.

LECTIO VI.

Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, et his similia : quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt regnum Dei non consequentur.

Postquam ostendit Apostolus quod per spiritum liberamur a desideriis carnis, hic consequenter ostendit quod per ipsum liberamur a servitute legis; et primo proponit beneficium spiritus; secundo, manifestat per effectum, ibi : *Manifesta sunt opera carnis.* Dicit ergo : Dico quod si spiritu ambuletis, non solum desideria carnis non perficietis, sed quod plus est, *si spiritu ducimini* (quod fit quando facitis quod spiritus suggerit, ut director et gubernator, non autem id ad quod sensus et affectus proprius instigat) *non estis sub lege.* Ps. CXLII, 10 : *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam,* non quidem ut coactor, sed ut gubernator.

Ex his autem verbis vult Hieronymus quod post adventum Christi nullus habens Spiritum sanctum tenetur servare legem. Sed sciendum est quod hoc quod dicit : *Si spiritu ducimini, jam non estis sub lege,* potest referri ad præcepta legis vel cæremonialia, vel moralia. Si quidem referatur ad cæremonialia, sciendum est quod aliud est servare legem, aliud esse sub lege. Servare legem est facere opera legis, non habendo spem in eis, sed esse sub lege est ponere spem in operibus legis. In primitiva autem Ecclesia erant aliqui justi servantes legem, inquantum servabant opera legis, sed non erant sub lege, quasi in eis spem ponentes. Sic etiam Christus sub lege fuit; supra, IV, 4 : *Factum sub lege.* Et sic excluditur opinio Hieronymi. Si autem referatur ad moralia, sic esse sub lege potest intelligi dupliciter. Vel quantum ad obligationem, et sic omnes fideles sunt sub lege, quia omnibus data est; unde dicitur Matth., V, 17 : *Non veni solvere legem, sed adimplere.* Vel quantum ad coactionem, et sic justi non sunt sub lege, quia motus et instinctus Spiritus sancti, qui est in eis, est proprius eorum instinctus; nam caritas inclinat ad illud idem quod lex præcipit. Quia ergo justi habent legem interiorem, sponte faciunt quod lex mandat, ab ipsa non coacti. Qui vero voluntatem malefaciendi habent, comprimuntur tamen pudore vel timore legis, isti coguntur. Et sic justi sunt sub lege obligante tantum, non cogente, sub qua sunt solum injusti. II Corinth., III, 17 : *Ubi Spiritus Domini, ibi libertas.* I Timoth., I, 9 : *Justo non est lex posita,* scilicet cogens.

Consequenter cum dicit : *Manifesta sunt autem opera carnis,* probat quæ dixit per effectum; et primo ponit opera carnis quæ contrariantur Spiritui sancto; secundo, ostendit quomodo opera spiritus non prohibentur a lege, ibi : *Adversus hujusmodi non est lex.* Circa primum duo facit. Primo, ponit opera carnis quæ prohibentur a lege; secundo, ponit opera spiritus quæ ab ea non prohibentur, ibi : *Fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax,* etc. Circa primum duo facit. Primo, proponit opera carnis; secundo, subdit nocumentum quod ex his sequitur, ibi : *Quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.*

Dubitatur autem circa primum, primo quidem de hoc quod Apostolus hic quædam ponit quæ non pertinent ad carnem, quæ tamen dicit esse opera carnis, sicut idolorum servitus, sectæ, æmulationes et hujusmodi.

Respondeo : Dicendum est, secundum Augustinum, libro IV *De civitate Dei,* cap. II, quod secundum carnem vivit quicumque vivit secundum seipsum. Unde caro hic ac-

cipitur pro toto homine. Quidquid ergo provenit ex inordinato amore sui, dicitur opus carnis. Vel dicendum est quod aliquod peccatum potest dici carnale dupliciter : scilicet quantum ad consummationem, et sic dicuntur carnalia illa tantum quæ consummantur in delectatione carnis, scilicet luxuria et gula ; et quantum ad radicem, et sic omnia peccata dicuntur carnalia, inquantum ex corruptione carnis anima aggravatur, ut dicitur Sapient., IX. Ex quo intellectus debilitatus facilius decipi potest, et impeditur a sua perfecta operatione ; unde et ex hoc sequuntur vitia, scilicet hæreses, sectæ, et alia hujusmodi ; et hoc modo dicitur quod fomes est principium omnium peccatorum.

Secundo, dubitatur, quia, cum Apostolus dicat : *Qui talia agunt, regnum Dei non consequentur,* et nullus excludatur a regno Dei nisi pro peccato mortali, sequitur ergo quod omnia quæ enumerat, sint peccata mortalia. Cujus contrarium videtur, quia inter ista enumerat multa quæ non sunt peccata mortalia, sicut est contentio, æmulatio et hujusmodi.

Respondeo. Dicendum est quod omnia hæc enumerata sunt aliquo modo mortalia; sed quædam quidem secundum genus suum, sicut homicidium, fornicatio, idolorum servitus et hujusmodi ; quædam vero secundum suam consummationem, sicut ira, cujus consummatio est in nocumentum proximi. Unde si accedit consensus de ipso nocumento, est peccatum mortale. Et similiter comestio ordinatur ad delectationem cibi, sed si in hujusmodi delectationibus ponit quis finem suum, peccat mortaliter ; et ideo non dicit comestiones, sed *comessationes,* et similiter intelligendum est de aliis similibus.

Tertio, dubitatur de ordine et numeratione eorum. Circa quod dicendum est quod, cum Apostolus in diversis locis, diversa vitia, et diversimode enumerat, non intendit enumerare omnia vitia ordinate [1] et secundum artem, sed illa tantum in quibus abundant et in quibus excedunt illi ad quos scribit. Et ideo in eis non est quærenda sufficientia, sed causa diversitatis. His ergo habitis, sciendum est quod Apostolus enumerat quædam vitia carnis quæ contingunt circa ea quæ non sunt necessaria vitæ, quædam vero circa ea quæ sunt necessaria vitæ. Circa primum ponit quædam vitia quæ sunt hominis ad seipsum, quædam contra Deum [2], quædam contra proximum. Contra seipsum sunt quatuor : quæ ideo primo ponit, quia manifeste ex carne procedunt, quorum duo pertinent ad actum carnalem luxuriæ, scilicet *fornicatio,* quæ est quando accedit solutus ad solutam, vel quantum ad naturalem usum luxuriæ; aliud est *immunditia* quantum ad usum contra naturam. Ephes., V, 5 : *Omnis fornicator aut immundus ... non habet hæreditatem in regno Christi et Dei.* II Corinth., XII, 21 : *Qui non egerunt pœnitentiam super immunditia et fornicatione et impudicitia quam gesserunt.* Alia duo ordinantur ad ipsos actus : unum scilicet exterius, sicut tactus, aspectus, oscula et hujusmodi, et quantum ad hoc dicit : *impudicitia ;* Ephes., IV, 19 : *Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis ;* aliud interius, scilicet in cogitationibus immundis, et quantum ad hoc dicit : *luxuria.* I Timoth., V, 11 : *Cum enim luxuriatæ fuerint, in Christo nubere volunt.* Contra Deum ponit duo : quorum unum est per quod impeditur ab hostibus Dei cultus divinus, et quantum ad hoc dicit : *idolorum servitus.* I Corinth., X, 7 : *Neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis.* Sapient., XIV, 27 : *Infandorum enim idolorum cultura, omnis mali causa est et initium et finis ;* aliud est per quod initur pactum cum dæmonibus, et quantum ad hoc dicit : *veneficia,* quæ fiunt per magicas artes, et dicuntur veneficia a veneno, quia fiunt in nocumentum hominum. I Corinth., X, 20 : *Nolo vos fieri socios dæmoniorum.* Apoc., ult., 15 : *Foris canes, et venefici, et impudici, et homicidæ,* etc. Contra proximum autem ponit novem, quorum primum est inimicitia, ultimum vero homicidium, quia ab hac devenitur ad illud. Primum ergo est inimicitia in corde, quæ est odium erga proximum. Matth., X, 36 : *Inimici hominis domestici ejus.* Et ideo dicit : *inimicitia.* Ex hac autem oritur dissensio in verbis ; et ideo dicit : *contentiones,* quæ est impugnatio veritatis cum confidentia clamoris. Proverb., XX, 3 : *Honor est homini qui se separat a contentionibus.* Secundum est æmulatio, quæ consistit in hoc quod ad

[1] Al. deest « ordinate. » — [2] Al. : « quantum ad Deum. »

idem obtinendum[1] cum alio contendit; unde dicit : *æmulationes*, quæ ex contentione oriuntur. Tertium est[2] cum unus impeditur per alium ad rem eamdem tendentem, et ex hoc irascitur contra eum ; et ideo dicit : *iræ*. Jac., I, 20 : *Ira enim viri justitiam Dei non operatur*. Ephes., IV, 26 : *Sol non occidat super iracundiam vestram*. Quartum, cum ex ira animi pervenitur ad percussiones, et quantum ad hoc dicit : *rixæ*. Proverb., X, 12 : *Odium suscitat rixas*. Quintum est lis[3], scilicet *dissensiones*, et si quidem in rebus humanis sint, dicuntur dissensiones, quando scilicet partialitates[4] fiunt in Ecclesia. Rom., XVI, 17: *Observetis eos qui dissensiones et offendicula præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt, et declinate ab illis;* si in rebus divinis, sic dicuntur *sectæ*, id est hæreses. II Petr., II, 1 : *Introducent sectas perditionis, et eum qui emit eos Dominum negant;* et ibidem, 10 : *Sectas non metuunt introducere blasphemantes*. Ex his autem sequitur *invidia*, quando illi quos æmulantur, prosperantur. Job, V, 2 : *Parvulum occidit invidia*. Ex his autem sequuntur *homicidia* cordis et operis. I Joan., III, 15 : *Qui odit fratrem suum, homicida est*. Quantum vero ad vitia quæ pertinent ad ordinationem circa vitæ necessaria, ponit duo : unum quantum ad potum ; unde dicit : *ebrietates*, scilicet assiduæ. Luc., XXI, 34 : *Attendite ne graventur corda vestra crapula et ebrietate, et curis hujus vitæ;* aliud vero quantum ad cibum, et quantum ad hoc dicit : *comessationes*. Rom., XIII, 13 : *Non in comessationibus et ebrietatibus*.

LECTIO VI.

Fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas.

Positis operibus carnis, hic consequenter Apostolus manifestat opera spiritus, et primo manifestat ea ; secundo, ostendit quomodo lex se habet ad opera spiritus et ad opera carnis, ibi : *Adversus hujusmodi non est lex*. Circa primum enumerat bona spiritualia quæ nominat *fructus*.

Ex quo incidit quæstio. Quia illud dicitur fructus quo fruimur, sed actibus nostris non debemus frui, sed Deo solo ; ergo hujusmodi actus quos enumerat hic Apostolus, non debent dici fructus. Item *Glossa* dicit quod hujusmodi opera spiritus sunt propter se appetenda, quod autem propter se appetitur, non refertur ad aliud ; ergo virtutes et earum opera non sunt referenda ad beatitudinem.

Respondeo. Dicendum est quod fructus dicitur dupliciter : scilicet ut acquisitus, puta ex labore vel studio. Sap., III, 15 : *Bonorum laborum gloriosus est fructus ;* et ut productus, sicut fructus producitur ex arbore; Matth., VII, 18 : *Non potest arbor bona fructus malos facere*. Opera autem spiritus dicuntur fructus, non ut adepti, sive acquisiti[5], sed ut producti. Fructus autem qui est adeptus, habet rationem ultimi finis, non autem fructus productus. Nihilominus tamen fructus sic acceptus duo importat : scilicet quod sit ultimum producentis, sicut ultimum quod producitur ab arbore est fructus ejus, et quod sit suave, sive delectabile. Cant., II, 3 : *Fructus ejus dulcis gutturi meo*. Sic ergo opera virtutum et spiritus sunt quid ultimum in nobis. Nam Spiritus sanctus est in nobis per gratiam, per quam acquirimus habitum virtutum, et ex hoc potentes sumus operari secundum virtutem. Sunt etiam delectabilia, et sunt etiam fructuosa[6]. Rom., VI, 22 : *Habetis fructum vestrum in sanctificationem*, id est in operibus sanctificatis ; et ideo dicuntur fructus. Dicuntur etiam flores respectu futuræ beatitudinis, quia sicut ex floribus accipitur spes fructus, ita ex operibus virtutum habetur spes vitæ æternæ et beatitudinis, et sicut in flore est quædam inchoatio fructus, ita in operibus virtutum est quædam inchoatio beatitudinis, quæ tunc erit quando cognitio et cari-

[1] Al. : « quod ad idem objiciendum contendit. » — [2] Al. : « tertium est ex hoc quod unus, » etc. — [3] Al. : « ex his. » — [4] Al. : « partes. » — [5] Al. deest « sive acquisiti. » — [6] Al. omittitur « et sunt etiam fructuosa. »

tas perficientur. Et per hoc patet responsio ad illud quod secundo objicitur. Nam aliquid potest dici propter se appetendum dupliciter, quia ly *propter* potest designare causam formalem, vel finalem. Opera virtutum propter se sunt appetenda formaliter, sed non finaliter, quia habent in seipsis delectationem. Nam medicina dulcis appetitur propter se formaliter, quia habet in se unde sit appetibilis, scilicet dulcedinem; quæ tamen appetitur propter finem, scilicet propter sanitatem. Sed medicina amara non est appetenda propter se formaliter, quia non delectat ratione suæ formæ, sed tamen propter aliud appetitur finaliter, scilicet propter sanitatem, quæ est finis ejus.

Ex his apparet ratio quare Apostolus effectus carnis vocat opera; fructus autem spiritus, vocat fructus. Dictum est enim quod fructus dicitur aliquod finale et suave ex re productum. Quod autem producitur ex aliquo præter naturam ejus, non habet rationem fructus, sed quasi alterius germinis. Opera autem carnis et peccata sunt præter naturam eorum quæ Deus naturæ nostræ inseruit. Deus enim humanæ naturæ quædam semina inseruit, scilicet naturalem appetitum boni et cognitionem, et addidit etiam dona gratiæ. Et ideo, quia opera virtutum ex his naturaliter producuntur, fructus dicuntur, non autem opera carnis. Et propter hoc Apostolus dicit Rom., VI, 21 : *Quem ergo fructum habuistis tunc in illis in quibus nunc erubescitis?* Patet ergo ex dictis quod fructus spiritus dicuntur opera virtutum, et quia habent in se suavitatem et dulcedinem, et quia sunt quoddam ultimum productum, secundum convenientiam donorum.

Accipitur autem differentia donorum, beatitudinum, virtutum et fructuum ad invicem, hoc modo. In virtute enim est considerare habitum et actum. Habitus autem virtutis perficit ad bene agendum. Et si quidem perficiat ad bene operandum humano modo, dicitur virtus; si vero perficiat ad bene operandum supra modum humanum, dicitur donum. Unde Philosophus supra communes virtutes ponit virtutes quasdam heroicas : puta, cognoscere invisibilia Dei sub ænigmate est per modum humanum, et hæc cognitio pertinet ad virtutem fidei, sed cognoscere ea perspicue et supra humanum modum, pertinet ad donum intellectus. Actus autem virtutis vel est perficiens, et sic est beatitudo, vel est delectans, et sic est fructus, et de istis fructibus dicitur Apoc., XXII, 2 : *Ex utraque parte lignum vitæ afferens fructus duodecim.*

Dicit ergo : *fructus spiritus,* qui scilicet consurgit in anima ex seminatione spiritualis gratiæ, *est caritas,* etc.; qui quidem sic distinguuntur, quia fructus aut perficiunt[1] interius, aut exterius. Primo ergo ponit illos qui perficiunt interius; secundo, illos qui perficiunt exterius, ibi : *bonitas,* etc. Interius autem homo perficitur et dirigitur, et circa bona et circa mala. II Cor., VI, 7 : *Per arma justitiæ a dextris et a sinistris.* Circa bona autem perficiunt, primo quidem in corde per amorem. Nam sicut inter motus naturales primus est inclinatio appetitus naturæ ad finem suum, ita primus motuum interiorum est inclinatio ad bonum, quæ dicitur amor; et ideo primus fructus est caritas; Roman., V, 5 : *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis;* et ex caritate perficiuntur aliæ; et ideo dicit Apostolus Coloss., III, 14 : *Super omnia caritatem habentes, quod est vinculum perfectionis.* Ultimus autem finis quo homo perficitur interius, est *gaudium,* quod procedit ex præsentia rei amatæ. Qui autem habet caritatem, jam habet quod amat; I Joan., IV, 16 : *Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo;* et ex hoc consurgit *gaudium.* Phil., IV, 4 : *Gaudete in Domino semper; iterum dico, gaudete.* Gaudium autem istud debet esse perfectum : et ad hoc duo requiruntur. Primo, ut res amata sufficiens sit amanti, propter suam perfectionem, et quantum ad hoc dicit : *pax.* Tunc enim amans pacem habet quando rem amatam sufficienter possidet. Cant., ult., 10 : *Ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens.* Secundo vero ut adsit perfecta fruitio rei amatæ, quod similiter per pacem habetur, quia quidquid superveniat, si perfecte aliquis fruatur re amata, puta Deo, non potest impediri ab ejus fruitione. Psal. CXVIII, 165 : *Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum.* Sic ergo gaudium dicit caritatis fruitionem,

[1] Al. : « aut perficit. »

sed pax, caritatis perfectionem, et per hæc[1] homo interius perficitur quantum ad bona. Circa mala etiam perficit Spiritus sanctus et ordinat; et primo contra malum quod perturbat pacem, quæ perturbatur per adversa, sed ad hoc perficit Spiritus sanctus per patientiam, quæ facit adversa patienter tolerare; et ideo dicit: *patientia.* Luc., XXI, 19: *In patientia vestra possidebitis animas vestras.* Jac., I, 4: *Patientia opus perfectum habet.* Secundo, contra malum impediens gaudium, est dilatio rei amatæ, ad quod spiritus opponit longanimitatem, quæ expectatione non frangitur, et quantum ad hoc dicit: *longanimitas.* Habac., II, 3: *Si moram fecerit, expecta eum, quia veniens veniet, et non tardabit.* II Corinth., VI, 6: *in longanimitate.* Et ideo dicit Dominus Matth., X, 22: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.*

Consequenter cum dicit: *bonitas,* etc., ponit fructus spiritus qui perficiunt quantum ad exteriora. Hominis autem exteriora sunt vel id quod est juxta ipsum, vel id quod est supra ipsum, vel id quod est infra ipsum. Juxta ipsum est proximus, supra ipsum Deus, infra ipsum natura sensitiva et corpus. Sic ergo quantum ad proximum perficit primo quidem in corde per rectam et bonam voluntatem, et quantum ad hoc dicit: *bonitas,* id est rectitudo, et dulcedo animi. Si enim homo omnes alias potentias bonas habeat, non potest dici bonus homo nisi habeat bonam voluntatem, secundum quam omnibus aliis bene utitur. Cujus ratio est, quia bonum dicit aliquod perfectum. Est autem duplex perfectio. Prima scilicet quæ est ipsum esse rei; secunda vero est ejus operatio, et hæc est major quam prima. Illud ergo dicitur simpliciter perfectum quod pertingit ad perfectam sui operationem, quæ est secunda ejus perfectio. Cum ergo homo per voluntatem excurrat[2] in actum cujuslibet potentiæ, voluntas recta facit bonum usum omnium potentiarum, et per consequens ipsum hominem bonum. Et de hoc fructu dicitur Ephes., V, 9: *Fructus enim lucis est in omni bonitate et justitia et veritate.* Secundo vero in opere, ut scilicet sua communicet proximo, et quantum ad hoc dicit: *benignitas,* id est largitas rerum. II Corinth., IX, 7: *Hilarem enim datorem diligit Deus.* Benignitas enim dicitur quasi bona igneitas, quæ facit hominem fluere ad subveniendum necessitatibus aliorum. Sap., I, 6: *Benignus est enim spiritus sapientiæ.* Col., III, 12: *Induite vos ergo, sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam.* Item perficiunt etiam quantum ad mala ab aliis illata, ut mansuete ferat[3] ac sustineat proximi molestias; et quantum ad hoc dicit: *mansuetudo.* Matth., XI, 29: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.* Prov., III, 29: *Mansuetis dabit gratiam.* Ad id vero quod est supra nos, scilicet Deus, ordinat spiritus per fidem; unde dicit: *fides,* quæ est cognitio quædam invisibilium cum certitudine. Gen., XV, 6: *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam.* Hebr., XI, 6: *Accedentem ad Deum oportet credere quia est.* Et ideo Eccli., I, 34: *Beneplacitum est Deo fides et mansuetudo, et adimplebit thesauros illius.* Ad id quod est infra nos, scilicet corpus, dirigit spiritus: et primo quantum ad actus exteriores corporis, quod fit per modestiam, quæ ipsis actibus seu dictis modum imponit, et quantum ad hoc dicit: *modestia;* Philip., IV, 5: *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus.* Secundo vero quantum ad appetitum sensitivum interiorem, et quantum ad hoc dici: *continentia,* quæ etiam a licitis abstinet, *et castitas,* quæ licitis recte utitur, secundum *Glossam.* Vel aliter. Continentia dicitur ex eo quod licet homo impugnetur a pravis concupiscentiis, tamen per rationis vigorem se tenet ne abducatur; et ideo continentiæ nomen sumptum est ab eo quod aliquis in impugnatione tenet se. Castitas vero dicitur ex eo quod quis nec impugnatur nec abducitur, et dicitur a castigando; nam illud dicimus bene castigatum qui in omnibus ordinate se habet.

Circa hoc duo dubitantur. Primo, quia cum fructus spiritus adversentur operibus carnis, videtur quod Apostolus debuerit ponere tot fructus spiritus, quot posuit opera carnis, quod non fecit. Ad quod dicendum est quod ideo non fecit, quia plura sunt vitia quam virtutes.

Secundo, dubitatur, quia fructus spiritus hic positi non respondent operibus carnis.

[1] Al.: « per quæ. » — [2] Al.: « exeat. » — [3] Al.: « Item ut patienter sustineat proximi molestias, » intermediis omissis.

Ad hoc dicendum est quod Apostolus non intendit hic tradere artem virtutum et vitiorum; et ideo non ponit unum contra aliud, sed aliqua enumerat de istis, et aliqua de illis, secundum quod expediens videtur præsenti intentioni. Nihilominus tamen si diligenter consideretur, aliqualiter sibi contra respondent. Nam *fornicationi*, quæ est amor illicitus, contra respondet *caritas; immunditiæ* vero, *impudicitiæ* et *luxuriæ*, quæ sunt carnales illecebræ, et ex fornicatione proveniunt, contra ponitur *gaudium*, quod est spiritualis delectatio, consequens ex caritate, ut dictum est; si vero quod dicit *veneficia*, *inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones* ..., *patientia, longanimitas* et *bonitas;* ei vero quod dicitur *sectæ*, contraponitur *fides;* ei vero quod dicitur *invidiæ* ..., *benignitas;* ei autem quod dicitur *homicidia* ..., *mansuetudo*, ei quod dicitur *ebrietas, comessationes*, et his similia, contraponitur *modestia, continentia* et *castitas*.

LECTIO VII.

Adversus hujusmodi non est lex. Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis. Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes.

Enumeratis operibus carnis et spiritus, hic consequenter ex utrisque concludit quod qui spiritum sequuntur, non sunt sub lege, et utitur tali probatione. Ille est sub lege qui est obnoxius legi, id est qui facit contraria legi, sed illi qui aguntur spiritu, non faciunt opera contraria legi; ergo non sunt sub lege. Primo ergo ostendit propositum ex parte operum spiritus; secundo, ex parte operum carnis, ibi : *Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis*. Dicit ergo: Dico quod qui aguntur spiritu, non faciunt opera contraria legi, quia aut [1] faciunt opera spiritus, *et adversus hujusmodi non est lex*, id est contra opera spiritus, sed spiritus doceat ea (nam sicut lex exterius docet opera virtutum, ita et spiritus interius movet ad illa; Roman., VII, 22 : *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem*; aut faciunt opera carnis, et hæc in his qui spiritu Dei aguntur, non sunt contraria legi; unde dicit: *Qui autem sunt Christi*, id est qui spiritum Dei habent : *nam*[2] *qui spiritum Dei non habet, hic non est ejus*. Roman., VIII, 9. Illi ergo spiritu Dei aguntur, qui sunt Christi, isti, inquam, *carnem suum crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis*. Non autem dicit : Vitia et concupiscentias vitant, quia bonus medicus tunc bene curat quando adhibet remedia contra causam morbi. Caro autem est radix vitiorum. Si ergo volumus vitare vitia, oportet domare canem; I Corinth., IX, 27 : *Castigo corpus meum et in servitutem redigo*. Caro autem [3] domatur per vigilias, jejunia et labores; Eccli., XXXIII, 28 : *Servo malevolo tortura et compedes: mitte illum in operationem, ne vacet*. Ad hæc autem opera moventur ex devotione, quam habent ad Christum crucifixum; ideo signanter dicit *crucifixerunt*, id est, Christo crucifixo se conformaverunt, affligendo carnem suam, etc. Roman., VI, 6 : *Vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati*. Supra, II, 19 : *Ut Deo vivam, in Christo confixus sum cruci*. Quia vero non crucifigunt carnem, destruendo naturam, quia *nemo carnem suam odio habuit*, ut dicitur Ephes., V, 29; sed quantum ad ea quæ contrariantur legi, ideo dicit : *cum vitiis*, id est cum peccatis, *et concupiscentiis*, id est passionibus, quibus anima inclinatur ad peccandum; non enim bene crucifigit carnem qui etiam passionibus locum non aufert. Aliter, cum ratio non semper invigilet ad peccata vitandum, ut oportet, posset quandoque cadere. Eccli., XVIII, 30 : *Post concupiscentias tuas non eas, et a voluntate tua avertere*. Rom., XIII, 14 : *Carnis curam ne feceritis in desideriis*.

Consequenter cum dicit : *Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus*, ponit tertium beneficium Spiritus sancti, quod confert vitam; et primo ponit beneficium Spiritus Dei : secundo, excludit vitia spiritus mundi,

[1] Al. deest « aut. » — [2] Al. omittitur « nam. » — [3] Al. : « quia vero caro. »

ibi : *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi.* Dicit ergo, connumerans se eis quibus scribit : Dico quod debemus ambulare per spiritum, quia et per ipsum vivimus, et non per carnem. Rom., VIII, 12 : *Debitores sumus, non carni, ut secundum carnem vivamus.* Si ergo spiritu vivimus, debemus in omnibus ab ipso agi. Sicut enim in vita corporali corpus non movetur nisi per animam, per quam vivit, ita in vita spirituali omnis motus noster debet esse a Spiritu sancto. Joan., VI, 64 : *Spiritus est qui vivificat.* Act., XVII, 28 : *In ipso vivimus, movemur et sumus.*

Et ne ea quæ dicta sunt de spiritu, intelligantur de spiritu mundi, de quo dicitur I Cor., I, 12 : *Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus;* ideo hoc consequenter removet Apostolus, dicens : *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi.* Ubi tria excludit propria spiritus mundi, scilicet inanem gloriam, iracundiam et invidiam, quibus tribus convenienter aptari potest nomen spiritus; significat enim spiritus quamdam inflationem; unde secundum hoc, illi dicuntur magni spiritus qui sunt inflati per inanem gloriam. Isa., XXV, 4 : *Spiritus robustorum, quasi turbo impellens parietem.* Et quantum ad hoc dicit : *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi,* id est gloriæ sæcularis. Cum enim vanum sit quod nec solide firmatur, nec veritate fulcitur, nec utilitate amatur, ideo gloria hujus mundi vana est, quia caduca et non solida; Isa., XL, 6 : *Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos agri :* et quia falsa; I Mac., II, 62 : *Gloria hominis peccatoris, stercus et vermis est;* sed vera gloria est in propriis bonis hominis, quæ sunt bona spiritualia, et hanc habent sancti. II Cor., I, 12 : *Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ,* et quia inutilis et infructuosa : nam quantumcumque gloriam habeat quis ex testimonio sæcularium, non potest propter hoc consequi finem suum, quem consequitur testimonio Dei. I Cor., I, 31 : *Qui gloriatur, in Domino glorietur.* Non autem dicit : Non habeatis inanem gloriam; sed *non efficiamini cupidi,* quia gloria sequitur aliquando fugientes eam, et si eam oportet recipi, non tamen ametur. Item significat quamdam impetuositatem. Prov., XXVII, 4 : *Impetum concitati spiritus ferre quis poterit?* et significat iracundiam, et quantum ad hoc dicit : *invicem provocantes,* scilicet ad contentionem vel litem vel alia illicita; Rom., XIII, 13 : *Non in contentione et æmulatione.* Item est spiritus tristitiæ, de quo dicitur Prov., XVII, 22 : *Spiritus tristis exsiccat ossa,* et quantum ad hoc dicit : *invicem invidentes.* Prov., XIV, 30 : *Putredo ossium, invidia.* Cujus ratio est, quia ipsa sola crescit ex bono.

CAPUT SEXTUM.

LECTIO I.

Fratres, et si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne et tu tenteris. Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi. Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit. Opus autem suum probet unusquisque, et sic in semetipso tantum gloriam habebit et non in altero. Unusquisque enim onus suum portabit.

Postquam Apostolus reduxit Galatas ad statum veritatis quantum ad res divinas, hic consequenter reducit eos quantum ad res humanas, instruens eos qualiter se habeant ad homines; et primo qualiter se habeant ad rectos; secundo, quomodo ad perversos, ibi : *Videte qualibus litteris scripsi vobis mea manu.* Circa primum tria facit. Primo, docet qualiter superiores se habeant ad inferiores; secundo, qualiter æquales ad coæquales, ibi : *Alter alterius onera portate;* tertio, qualiter inferiores ad superiores, ibi : *Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat in omnibus bonis.* Circa primum duo facit. Primo, ponit admonitionem : secundo, assignat admonitionis rationem, ibi : *Considerans teipsum, ne et tu tenteris.* Quia ergo de peccatis multa dixerat, ne aliquis a peccato immunis in peccatores desæviret, ideo

admonitionem de mansuetudine et misericordia eis proponit, dicens : *Fratres, et si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis.* Ubi tria ponit, quæ faciunt admonitionem. Primum est subreptio. Nam quando aliqui ex malitia peccant, minus digni sunt venia; Job, XXXIV, 27 : *Qui quasi de industria recesserunt ab eo, et omnes vias ejus intelligere noluerunt.* Sed quando aliquis præoccupatur tentationibus, et inducitur ad peccandum, facilius debet ei venia concedi; et ideo dicit : *Et si præoccupatus fuerit in aliquo delicto,* id est improvidenter, et ex subreptione [1] lapsus, ut nequeat vitare. Secundum est peccatorum paucitas. Nam aliqui ex consuetudine peccant; Oseæ, IV, 2 : *Maledictum et mendacium et homicidium et furtum et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit :* et contra tales severius est agendum. Et hoc excluditur, cum dicit : *in aliquo,* quasi non usu quotidiano peccans. Tertium est peccatorum qualitas. Nam quædam peccata consistunt in transgressione, quædam vero in omissione. Graviora autem sunt prima secundis : quia illa opponuntur præceptis negativis, quæ obligant semper et ad semper ; hæc vero opponuntur præceptis affirmativis, quæ cum non obligent ad semper, non potest sciri determinate quando obligant : unde dicitur in Psalm. XVII, 13 : *Delicta quis intelligit?* Et quantum ad hoc dicit : *delicto.* Vel, secundum *Glossam,* delictum est peccatum ex ignorantia.

His ergo præmissis, ad misericordiam eos qui corrigunt, monet, et hi sunt spirituales, ad quos pertinet correctio; unde dicit : *Vos, qui spirituales estis, hujusmodi instruite.* I Cor., II, 19 : *Spiritualis judicat omnia, et ipse a nemine judicatur.* Et hujus ratio est, quia rectum judicium habet de omnibus qui circa unumquodque recte dispositus est, sicut qui sanum gustum habet, recte judicat de sapore ; solus autem spiritualis bene dispositus est circa agenda, et ideo ipse solus de eis bene judicat. Sed quia nomen spiritus vigorem quemdam et impulsum designat, secundum illud Isa., XXV, 4 : *Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem,* non [2] est credendum quod viri spirituales sint nimis rigidi in corrigendo. Nam hoc spiritus hujus mundi facit, sed Spiritus sanctus suavitatem quamdam et dulcorem efficit in homine. Sap., XII, 1 : *O quam bonus et suavis est spiritus tuus, Domine, in omnibus.* Et ideo dicit : *in spiritu lenitatis.* Psalm. CXL, 5 : *Corripiet me justus in misericordia, et increpabit me;* contra quod dicitur de quibusdam, Ezech., XXXIV, 4 : *Cum austeritate imperabatis eis, et cum potentia.* Dicit autem : *instruite,* et non [3] corrigite, quia loquitur de præoccupatis delinquentibus [4], qui indigent instructione. Vel quia omnis peccans est ignorans. Proverb., XIV, 22 : *Errant qui operantur malum.*

Rationem autem admonitionis subdit, dicens : *Considerans teipsum, ne et tu tenteris,* quasi dicat : Ita fiat ut dixi, quia tu fragilis es. Nam quamdiu in hac vita mortali sumus, proni sumus ad peccandum. Nihil autem ita frangit hominis severitatem in corrigendo, quam timor proprii casus. Eccli., XXXI, 18 : *Intellige quæ sunt proximi tui ex teipso.*

Qualiter autem se habeant ad æquales, ostendit dicens : *Alter alterius onera portate;* et primo proponit admonitionem; secundo, assignat ejus rationem, ibi : *Et sic adimplebitis legem Christi;* tertio, excludit admonitionis impedimentum, ibi : *Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit.* Admonet autem ad mutuam supportationem, dicens : *Alter alterius onera portate,* et hoc tripliciter. Uno modo defectum alterius corporalem seu spiritualem patienter tolerando, Rom., XV, 1 : *Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere.* Alio modo necessitati mutuæ subveniendo. Rom., XII, 13 : *Necessitatibus sanctorum communicantes.* Tertio modo pro pœna sibi debita satisfaciendo orationibus et bonis operibus, Prov., XVIII, 19 : *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma.*

Ratio autem admonitionis est adimpletio legis Christi, quæ similiter est caritas ; Rom., XIII, 10 : *Plenitudo legis est dilectio.* Unde dicit : *Et sic adimplebitis legem Christi,* id est caritatem. Dicitur autem caritas specialiter lex Christi, triplici ratione. Primo, quia per hoc distinguitur lex nova a lege veteri, nam illa est timoris,

[1] Al. omittitur « et ex subreptione. » — [2] Al. : « non tamen. » — [3] Al. deest « non. » — [4] Al. : « et delinquentibus. »

hæc vero amoris; unde Augustinus dicit : « Parva differentia est veteris legis et novæ, timor et amor.» Secundo, quia per caritatem specialiter Christus legem suam promulgavit. Joan., XIII, 25 : *In hoc cognoscent omnes quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem;* et iterum, ibid., 34 : *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos.* Tertio, quia ipsam implevit Christus et exemplum eam implendi nobis reliquit, nam ipse ex caritate peccata nostra tulit; Isa., LIII, 4 : *Vere languores nostros ipse tulit.* I Petr., II, 24 : *Qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui, justitiæ vivamus.* Isa., XL, 11 : *Fetas ipse portabit.* Sic ergo debemus alter alterius onera portare ex caritate, ut sic impleamus legem Christi.

Impedimentum autem implendæ admonitionis prædictæ, est superbia. Ideo hoc excludens, dicit : *Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit;* et primo vituperat ipsam superbiam; secundo, ostendit modum vitandi eam, ibi : *Opus autem suum probet unusquisque;* tertio, vitandi rationem assignat, ibi : *Unusquisque enim onus suum portabit.* Dicit ergo : Facite ut dixi. Sed contingit aliquem onus alterius non portare, quia præfert se aliis; unde dicebat ille Luc., XVIII, 11 : *Non sum sicut cæteri hominum, raptores, injusti, adulteri.* Et ideo dicit : *Nam si quis existimat se aliquid esse,* id est, in mente sua superbe judicat se magnum esse in comparatione peccantis, *cum nihil sit,* ex se, quia quidquid sumus, hoc est ex gratia Dei, secundum illud Apostoli I Corinth., XV, 10 : *Gratia Dei sum id quod sum;* qui, inquam, tale aliquid facit, *ipse se seducit,* id est, a veritate se dividit. Isa., XL, 17 : *Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo.* Luc., XVII, 10 : *Cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis*[1], *dicite : Servi inutiles sumus; quod debuimus facere, fecimus.*

Remedium autem vitandi, est propriorum defectuum consideratio, nam ex hoc quod aliquis alienos et non suos defectus considerat, videtur sibi aliquid esse in comparatione ad alios, in quibus defectus intuetur, et suos non considerans, superbit. Et ideo dicit : *Opus autem,* scilicet interius et exterius, *suum,* id est proprium, *probet,* id est diligenter examinet, *unusquisque.* I Cor., II, 28 : *Probet seipsum homo. Et sic in seipso,* id est in propria conscientia, *gloriam habebit,* id est, gloriabitur et gaudebit; II Corinth., I, 12 : *Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, et non in altero,* id est non in laude alterius. Vel sic. *In semetipso,* id est per ea quæ sui ipsius sunt, *gloriam habebit,* id est gloriabitur in consideratione sui, *et non in altero,* id est non consideratione alterius. II Corinth., XII, 9 : *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi.* Vel *in semetipso,* id est in Deo qui in eo habitat, *gloriabitur,* id est ejus erit gloria, *et non in altero,* quam in Deo. II Corinth., X, 17 : *Qui gloriatur, in Domino glorietur.*

Ratio vitandi superbiam est præmium vel pœna unicuique pro merito vel demerito reddenda; unde dicit : *Unusquisque enim onus suum portabit.*

Quod videtur contrarium ei quod dixerat : *Alter alterius onera portate.* Sed sciendum est quod ibi loquitur de onere sustinendæ infirmitatis, quod debemus mutuo portare, hic loquitur de onere reddendæ rationis, quod quilibet pro se portabit, sive sit onus præmii, sive pœnæ. Nam onus aliquando quidem pondus pœnæ, aliquando præmii significat. II Corinth., IV, 17 : *Æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* Isa., III, 10 : *Dicite justo, quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedet. Væ impio in malum, retributio enim manuum ejus fiet ei.* Si autem dicantur aliqui rationem reddere pro aliis; puta prælati pro subditis, secundum illud Ezech., III, 20 : *Sanguinem ejus de manu tua requiram;* et Hebr., ult., 17 : *Obedite præpositis vestris ..., ipsi enim pervigilant quasi rationem reddituri pro animabus vestris;* non est contrarium dicto Apostoli; quia non puniuntur pro peccatis subditorum, sed pro propriis quæ in custodia subditorum commiserunt.

Est ergo vitanda superbia et peccatum, quia unusquisque onus suum, id est mensuram gratiæ suæ, offeret Deo in die judicii, tanquam manipulos bonorum operum; Psalm. CXXV, 6 : *Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos,* et hoc quantum ad bonos. Vel *onus suum portabit,* id est pœnam pro proprio peccato.

[1] Al. : « cum omnia bene feceritis, dicite, » etc.

LECTIO II.

Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omnibus bonis. Nolite errare : Deus non irridetur. Quæ enim seminaverit homo, hæc et metet. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem; qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Bonum autem facientes, non deficiamus; tempore enim suo metemus non deficientes. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.

Postquam Apostolus ostendit qualiter superiores se habeant ad inferiores, et æquales[1], æqualibus, hic consequenter ostendit qualiter inferiores se habeant ad superiores, dicens inferiores debere superioribus ministrare et obsequi, et circa hoc tria facit. Primo, monet ut ministrent prompte; secundo, ut ministrent perseveranter, ibi : *Bonum autem facientes, non deficiamus;* tertio, ut ministrent communiter, ibi : *Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes.* Circa primum duo facit. Primo, ponit monitionem ministerii; secundo, excusationem excludit, ibi : *Nolite errare; Deus non irridetur.* Dicit ergo : Dictum est supra quomodo superiores se debeant habere ad inferiores, scilicet leniter corripiendo, et instruendo; nunc autem restat videre qualiter inferior superiori obsequatur; et ideo, dicit : *Communicet autem is qui catechizatur,* id est docetur verbo Dei, *ei qui se catechizat,* id est qui eum docet, communicet, inquam, *in omnibus bonis.*

Sed notandum est quod discipulus potest dupliciter communicare se docenti. Primo, ut accipiat bona doctoris, et sic dicitur : *Communicet is qui catechizatur,* id est commune sibi faciat quod est docentis, eum imitando. I Corinth., XI, 1 : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* Sed quia contingit doctores aliquando minus bona facere, ideo non sunt in hoc imitandi; et ideo subdit : *in omnibus bonis;* Matth., XXIII, 3 : *Quæcumque dixerint vobis, servate et facite, secundum opera eorum nolite facere.* Secundo, ut communicet bona sua docenti. Hoc enim a Domino præcipitur I Corinth., XIV, 9, ubi dicitur : *Qui Evangelio serviunt, de Evangelio vivant.* Unde Matth., X, 10 : *Dignus est operarius cibo suo;* et Luc., X, 7 : *Dignus est operarius mercede sua;* et Apostolus dicit I Corinth., IX, 11 : *Si vobis spiritalia seminamus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* Et ideo hic dicit : *Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat,* id est doctus[2] doctori, *in omnibus bonis* quæ habet; nam etiam temporalia, bona quædam dicuntur. Isa., I, 19 : *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis.* Matth., VII, 11 : *Si vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester qui in cœlis est, dabit bona petentibus se?* Dicit autem : *in hominibus,* quia non solum communicare debet indigenti, sed et scientiam[3], et consilium, et potentiam, et quidquid habet[4], generaliter debet proximo communicare. I Petr., IV, 10 : *Unusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes.* De ista communicatione dicitur Roman., XII, 13 : *Necessitatibus sanctorum communicantes.* Eccli., XIV, 15 : *In divisione fortis da et accipe.*

Consequenter cum dicit : *Nolite errare, Deus non irridetur,* excusationem excludit; et primo excludit eam; secundo, rationem exclusionis assignat, ibi : *Quæ enim seminaverit homo, hæc et metet.* Dicit ergo : *Nolite errare, Deus non irridetur,* quod quidem dupliciter intelligi potest, secundum duas præmissas expositiones. Secundum primam quidem sic. Tu dicis quod debemus imitari doctores etiam in bonis, sed non possum eos imitari nisi in his quæ faciunt, nihil autem video in ipsis nisi malum; ergo debeo eos imitari in malo. Sed hoc excludit, dicens : *Nolite errare, Deus non irridetur,* quasi dicat[5] : Error est hoc dicere : nam mala prælatorum non excusant nos; non enim sunt subditis in exemplum, nisi in his quibus imitantur Christum, qui est pastor absque peccato; unde et signanter dicit, Joan., X, 11 : *Ego sum pastor bonus;* et Apostolus I Corinth., IV, et XI, 1, dicit : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi,* quasi dicat : In his me imitamini

[1] Al. deest « æquales. » — [2] Al. : « doctor. » — [3] Al. : « et sententiam. » — [4] Al. : « agat. » — [5] Al. omittitur « quasi dicat. »

in quibus ego imitor Christum. Et si per mala prælatorum excusatis vos apud homines, tamen *Deus non irridetur,* id est non potest falli. Job, XIII, 9 : *Aut decipietur ut homo fraudulentiis vestris?* Unde dicitur Proverb., III, 34 : *Delusores ipse deludet.* Secundum autem secundam expositionem sic introducitur. Possent enim dicere : Pauperes sumus, nihil habemus quod communicare possimus. Sed hoc excludit, dicens : *Nolite errare,* id est, nemo excusatum vane se existimet, paupertatem prætendendo : *Deus non irridetur,* id est, non potest falli; scit enim corda nostra, et non ignorat facultates. Excusatio verisimilis hominem potest fallere [1] et placare; Deum non potest fallere.

Rationem autem hujus assignat, dicens : *Quæ enim seminaverit homo, hæc et metet;* et primo in generali; secundo, in speciali, ibi : *Quoniam qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem.* Dicit ergo secundum primam expositionem : Vere erratis, hoc credentes, quia Deus reddet singulis pro meritis propriis; nam *quæ seminaverit homo, hæc et metet*, id est secundum opera sua, bona vel mala, parva vel magna, præmiabitur vel punietur. Secundum autem secundam expositionem : *Quæ seminaverit homo,* id est secundum beneficia sua parva vel magna, et quantum ad qualitatem operum, et quantum ad quantitatem beneficiorum, præmiabitur : II Corinth., IX, 6 : *Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet.* Rationem autem specialiter assignat, dicens : *Quoniam qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem.* Quæ quidem ratio habet duas partes, secundum duas seminationes carnis et spiritus. Primo ergo agit de seminatione carnis : ubi primo videndum est [2] quid sit seminare in carne; secundo, quid est de carne metere corruptionem. Seminare quidem in carne, est operari pro corpore vel pro carne; sicut si dicam : Ego multum expendi in isto homine, id est, multa feci pro eo. Ille ergo in carne seminat qui ea quæ facit, etiam si quæ bona videantur, facit in fomentum et utilitatem carnis. De carne autem metere corruptionem, dicit et infert [3], quia semen fructificat ut plurimum secundum conditionem terræ; unde videmus quod in aliquibus terris semen frumenti degenerat in siliginem, vel in aliquod aliud. Conditio autem carnis est ut sit corruptibilis; et ideo *qui in carne seminat,* id est studium suum ponit et opera, oportet quod ipsa opera [4] corrumpantur et pereant. Eccli., XIV, 20 : *Omne opus corruptibile, in fine perdetur.* Rom., VIII, 13 : *Si secundum carnem vixeritis, moriemini.* Secundo, agit de seminatione spiritus, dicens : *Qui autem seminat in spiritu,* id est ordinat studium suum ad servitutem spiritus, ex fide et caritate serviendo justitiæ, *metet* quidem de spiritu secundum conditionem ejus. Conditio autem spiritus est quod sit auctor vitæ : Joan., VI, 64 : *Spiritus est qui vivificat,* non autem cujuscumque vitæ, sed vitæ æternæ, cum spiritus sit immortalis; et ideo *metet de spiritu vitam æternam.* Prov., XI, 18 : *Seminanti justitiam merces fidelis,* quia nunquam desiccatur.

Sed nota quod, cum agit de seminatione carnis, dicit : *in carne sua,* quia caro est nobis de natura nostra; sed cum loquitur de semine spiritus, non dicit, suo, quia spiritus non est nobis a nobis, sed a Deo.

Deinde cum dicit : *Bonum autem facientes non deficiamus,* monet ad ministerii perseverantiam, quia non ad horam tantum, sed semper debemus benefacere; quod quidem potest referri ad ea quæ dicta sunt, scilicet ad superiores, et ad æquales, et ad inferiores, quasi dicat : Quicumque sumus, sive prælati erga subditos, sive æquales erga æquales, sive subditi erga prælatos : *bonum facientes non deficiamus,* scilicet in bene operando, quia non deficiemus in metendo. Eccli., IX, 10 : *Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare.* I Corinth., XV, 58 : *Stabiles estote et immobiles.* Et merito non est deficiendum, quia expectamus remunerationem æternam et indeficientem; unde subdit : *Tempore enim suo metemus non deficientes* [5]. Unde dicit Augustinus : *Si homo non imposuerit finem operi, nec Deus imponet remunerationi.* Matth., XXV, 46 : *Ibunt hi in vitam æternam.* Sed nota quod dicit : *tempore suo*, quia sicut agricola non statim de illo quod seminat fructum colligit,

[1] Al. : « latere. » — [2] Al. : « ubi dicendum est. » — [3] Al. deest « dicit, et infert. » — [4] Al. desideratur vox « opera. » — [5] Al. : *indeficientes.*

sed tempore congruo; Jac., ult., 7 : *Agricola expectat gloriosum fructum terræ, patienter ferens, donec accipit temporaneum et serotinum.* De isto messione dicitur II Corinth., IX, 6 : *Qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet vitam æternam.*

Deinde cum dicit : *Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes,* monet ad ministrandum communiter, dicens : Quia metemus non delicientes, *ergo dum tempus habemus,* id est in hac vita, quæ est tempus seminandi. Joan., IX, 4 : *Me oportet operari opera ejus qui misit me, donec dies est ; venit nox quando nemo potest operari :* Eccli., IX, 10 : *Quodcumque potest facere manus tua, instanter operare, quia nec opus, nec ratio, nec scientia nec sapientia erunt apud inferos quo tu properas,* dum inquam, illud habemus, *operemur bonum,* et hoc *ad omnes,* scilicet homines, qui juncti sunt nobis in divina similitudine, inquantum omnes ad imaginem Dei facti sumus.

Sed contra. Eccli., XII, 5, dicitur : *Da justo et ne recipias peccatorem.* Non ergo debemus operari bonum ad omnes.

Respondeo : Dicendum est quod in peccatore duo sunt, natura scilicet et culpa. Natura quidem est in eo amanda et sustentenda, etiam inimici. Matth., V, 4 : *Diligite inimicos vestros.* Culpa vero in eo et expellenda. Sic ergo dictum est : *Da justo, et non recipias peccatorem,* ut scilicet peccatori non ideo benefacias quia peccator est, sed quia homo. Unde Augustinus : *Non sis ad judicandum remissus, nec ad subveniendum inhumanus.* Persequamur ergo in malis propriam iniquitatem, misereamur in eisdem communem conditionem.

Sed quia non possumus omnibus benefacere, ordinem benefaciendi subdit : *Maxime autem ad domesticos fidei,* qui scilicet non solum natura nobis sunt similes, sed etiam sunt uniti fide et gratia[1]. Ephes., II, 19 : *Non estis hospites et advenæ; sed estis cives sanctorum et domestici Dei.* Ergo omnibus impendenda est misericordia, sed præponendi sunt justi, qui sunt ex fide, quia I Timoth., V, 8, dicitur : *Qui suorum, et maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior.*

Sed dubitatur hic utrum liceat plus unum diligere quam alium. Ad quod sciendum quod amor potest dici major vel minor dupliciter. Uno modo ex objecto ; alio modo ex intensione actus. Amare enim aliquem est velle ei bonum. Potest ergo aliquis alium magis alio diligere, aut quia vult ei majus bonum, quod est objectum dilectionis, aut quia magis vult ei bonum, id est ex intensiori dilectione. Quantum ergo ad primum, omnes æqualiter debemus diligere, quia omnibus debemus velle bonum vitæ æternæ ; sed quantum ad secundum, non oportet quod omnes æqualiter diligamus : quia cum intensio actus sequatur principium actionis, dilectionis autem principium sit unio et similitudo ; illos intensius et magis debemus diligere qui sunt nobis magis similes et uniti.

LECTIO III.

Videte qualibus litteris scripsi vobis mea manu. Quicumque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi ; tantum ut crucis Christi persecutionem non patiantur. Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt ; sed volunt vos circumcidi, ut in carne vestra glorientur.

Postquam Apostolus monuit Galatas qualiter se habeant ad homines rectos et justos, hic docet quomodo se habeant ad hæreticos et perversos ; et primo, insinuat modum scribendi monitionem ; secundo, ipsam monitionem subjungit, ibi : *Quicumque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi.* Circa primum sciendum est quod consuetudo erat apud hæreticos depravandi et falsificandi Scripturas canonicas, nec non permiscendi aliqua eorum quæ hæresim sapiant ; propter hoc consuetudo fuit ab Apostolo servata, quod quando aliqua contra eos scribebat, in fine litteræ aliqua scriberet, ut depravari non posset, et ita innotesceret eis de ejus conscientia processisse, sicut I Corinth., ult., 21, dicit : *Salutatio mea manu Pauli.* To-

[1] Al. : « qui scilicet non solum natura, sed etiam fide et gratia. »

tam enim Epistolam per alium eo dictante scribi faciebat, et postea in fine aliquid propria manu addebat. Et secundum hunc modum ea quæ sequuntur ab isto loco scripsit Paulus manu propria; unde dicit : *Videte qualibus litteris scripsi vobis manu propria,* ut scilicet prædicta firmius teneatis, ut scientes a me hanc Epistolam missam, magis obediatis. Sic ergo prælati debent propria manu scribere, ut quod docent verbo et scripto, ostendant exemplo. Ideo dicitur Isa., XLIX, 16 : *In manibus* (id est operibus) *meis descripsi te.* Exod., XXXII, dicitur de Moyse, quod descendit portans duas tabulas lapideas scriptas digito Dei.

Monitionem autem subjungit, dicens : *Quicumque enim placere volunt in carne, hi cogunt vos circumcidi;* et primo aperit seducentium intentionem; secundo, ostendit suam intentionem eis esse contrariam, ibi : *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi;* tertio, subdit suam admonitionem ad subditos, ibi : *Quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos.* Circa primum duo facit. Primo, aperit seducentium malam intentionem; secundo, probat quod dicit, ibi: *Neque enim qui circumciduntur*[1], *legem custodiunt.* Circa primum ponit unum factum, et duas intentiones ad invicem ordinatas. Factum autem erat istorum qui circumcisionem inducebant, et ex hoc duo intendebant, unum propter aliud, scilicet ut placerent inde Judæis, ex hoc quod carnales observantias legis introducebant in Ecclesia gentium, et hoc est quod dicit : *Quicumque volunt placere,* scilicet Judæis infidelibus, *in carne,* id est carnalibus observantiis, *hi cogunt vos circumcidi,* non coactione absoluta, sed quasi ex conditione, dicentes : *Quia nisi circumcidamini, non poteritis salvi fieri,* ut habetur Act., XV, 1. Intendebant autem ex hoc ulterius quamdam securitatem habere. Judæi enim persequebantur discipulos Christi propter prædicationem crucis. I Corinth., I, 23 : *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam.* Et hoc quia per prædicationem crucis evacuabantur legalia. Nam si Apostoli simul cum cruce Christi prædicassent debere servari legalia, nullam persecutionem Judæi apostolis intulissent. Unde dicebat supra, V, 11 : *Ego autem fratres, si adhuc circumcisionem prædico, qui adhuc persecutionem patior?* Ut ergo non haberent persecutionem a Judæis, inducebant circumcisionem ; et ideo dicit. Et etiam hoc propter hoc *tantum* faciunt, *ut crucis Christi persecutionem non patiantur,* quæ scilicet pro cruce Christi infertur. Vel hoc etiam faciebant ad vitandam persecutionem, non solum Judæorum, sed etiam gentilium infidelium. Nam romani imperatores Caius Cæsar et Octavius Augustus promulgaverunt leges, ut Judæi ubicumque essent, proprio ritu et propriis cæremoniis servirent. Et ideo quicumque in Christum credebat et circumcisus non erat, persecutionibus tam gentilium quam Judæorum fiebat obnoxius. Ut ergo non inquietarentur de fide Christi, et in quiete viverent, cogebant eos circumcidi, secundum quod habetur in *Glossa.* Sed quia possent dicere pseudo, quod non propter hoc circumcisionem inducunt, sed zelo legis solum; ideo hoc excludens probat quod dixit, cum dicit sic : *Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt.* Constat enim quod si propter legis zelum aliquos ad legis observantias inducerent, mandarent etiam legem in aliis impleri. Sed neque illi qui circumciduntur, neque pseudo, in aliis, scilicet in moralibus, quæ potiora sunt in lege, et in aliis observantiis, legem custodiunt. Joan., VII, 19 : *Nemo ex vobis facit legem.* Non ergo ex zelo legis circumcisionem inducunt. Rom., II, 19 : *Circumcisio quidem prodest, si legem observes. Sed* ideo *volunt vos circumcidi, ut in carne vestra,* id est in carnali vestra circumcisione, *glorientur* apud Judæos, eo quod tam multos proselytos faciant. Matth., XXIII, 15 : *Væ vobis scribæ et pharisæi qui circuitis mare et aridam ut faciatis unum proselytum; et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos.*

[1] Al. : *neque enim circumcisionem*, etc.

LECTIO IV.

Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est et ego mundo. In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet neque præputium, sed nova creatura.

Postquam Apostolus exposuit pravam seducentium intentionem, hic insinuat suam; et primo ponit suam intentionem; secundo, ostendit intentionis hujus signum, ibi : *Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo*; tertio, rationem intentionis assignat, ibi : *In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet neque præputium, sed nova creatura*. Dicit ergo ; Intentio seducentium apparet, quia illi gloriantur in carne; sed ego aliam gloriam quæro, scilicet in cruce, et hoc est quod dicit : *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi*. Vide quod ubi mundi philosophus erubuit, ibi Apostolus thesaurum reperit; quod illi visum est stultitia, Apostolo factum est sapientia et gloria, ut dicit Augustinus. Unusquisque enim in ea re gloriatur per quam reputatur magnus. Sic qui reputat se magnum in divitiis, gloriatur in eis, et sic de aliis. Qui enim in nullo alio se magnum reputat nisi in Christo, gloriatur in solo Christo. Talis autem erat Apostolus; unde dicebat, supra, II, 20 : *Vivo ego, jam non ego; vivit vero in me Christus*. Et ideo non gloriatur nisi in Christo, præcipue autem in cruce Christi, et hoc, quia in ipsa inveniuntur omnia de quibus homines gloriari solent. Nam gloriantur aliqui de magnorum (puta regum aut principum) amicitia, et hoc maxime Apostolus invenit in cruce, quia ibi ostenditur evidens signum divinæ amicitiæ. Rom., V, 8 : *Commendat autem suam caritatem Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est*. Nihil enim sic caritatem suam ad nos ostendit, sicut mors Christi. Unde Gregorius : « O inæstimabilis dilectio caritatis! Ut servum redimeres, Filium tradidisti. » Item gloriantur aliqui de scientia, et hanc Apostolus excellentiorem invenit in cruce. I Cor., II, 2 : *Non enim æstimavi me aliquid scire inter vos, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum*. Nam in cruce est perfectio totius legis, et tota ars bene vivendi. Item gloriantur aliqui de potentia, et hanc Apostolus maximam habuit per crucem. I Cor., I, 18 : *Verbum crucis pereuntibus stultitia est; his autem qui salvi fiunt, id est nobis, virtus Dei est*. Item gloriantur aliqui de libertate adepta, et hanc Apostolus consecutus est per crucem. Rom., VI, 6 : *Vetus noster homo crucifixus est, ut ultra non serviamus peccato*. Item aliqui gloriantur in assumptione ad aliquod magnum collegium, sed per crucem Christi assumimur[1] ad collegium cœleste. Coloss., I, 20 : *Pacificans per sanguinem crucis ejus sive quæ in cœlis sive quæ in terris sunt*. Item quidam gloriantur in triumphali signo victoriæ, sed crux triumphale signum est victoriæ Christi contra dæmones. Col., II, 15 : *Expolians principatus et potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso*. Sap., XIV, 7 : *Benedictum lignum per quod fit justitia*.

Signum autem suæ intentionis subdit, dicens : *Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo*. Quia autem hoc quod dicit : *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi*, est propositio exceptiva includens unam affirmativam et aliam negativam; ideo duplex signum ponit, probans utramque propositionem; et primo quidem probat negativam, scilicet quod non gloriatur nisi in cruce, et hoc, cum dicit : *Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo*. Illud enim in quo quis gloriatur, non est mortuum in corde ejus, sed magis illud, quod contemnit. Psal. XXX, 13 : *Oblivioni datus sum tanquam mortuus a corde*. Manifestum est autem quod mundus, et omnia quæ in mundo sunt, mortua erant in corde Pauli. Phil., III, 8 : *Omnia arbitratus sum ut stercora, ut Christum lucrifaciam*. Ergo non gloriatur in mundo, neque in his quæ in mundo sunt, et hoc est quod dicit : Vere

[1] Al. : « assumuntur. »

in nullo alio glorior nisi in cruce Christi, *per quem*, scilicet Christum crucifixum, *mihi mundus crucifixus est*, id est, mortuus est in corde meo, ut nihil in eo cupiam. Secundo, probat affirmativam, scilicet quod in cruce Christi gloriatur, dicens se crucifixum mundo. Qui enim gloriatur in aliquo, illud in se prætendit, et manifestare desiderat, sed Apostolus nihil in se prætendit nec manifestare desiderat, nisi quod pertinet ad crucem Christi; et ideo tantum in ea gloriatur, et hoc est quod dicit : *et ego mundo*, scilicet sum crucifixus, quasi dicat : Porto insignia crucis, et sum reputatus ut mortuus; et ideo sicut mundus horret crucem Christi, ita horret me. Coloss., III, 3 : *Mortui enim estis et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.*

Rationem autem quare non in alio gloriatur, ostendit subdens : *In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet neque præputium, sed nova creatura.* In illo siquidem maxime gloriatur quod valet et adjuvat ad conjungendum Christo; hoc enim Apostolus desiderat, scilicet cum Christo esse. Et quia non valet ad hoc ritus judaicus, nec gentilium observantia, sed crux Christi solum, ideo solum in ea gloriatur, et hoc est quod dicit : *In Christo neque circumcisio aliquid valet,* id est ritus judaicus, *neque præputium,* id est gentilitatis observantia, id est ad justificandum et jungendum Christo, *sed* ad hoc valet *nova creatura.* Quod quidem patet ex his quæ dicta sunt supra, V, 6, quasi eisdem verbis : *In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet neque præputium, sed fides quæ per dilectionem operatur.* Fides ergo caritate formata, est nova creatura. Creati namque et producti sumus in esse naturæ per Adam, sed illa quidem creatura vetusta jam erat; et ideo Dominus producens nos, et constituens in esse gratiæ, fecit quamdam novam creaturam. Jacob., I, 18 : *Ut simus initium aliquod creaturæ ejus.* Et dicitur nova, quia per eam renovamur in vitam novam, et per Spiritum sanctum. Psal. CIII, 30 : *Emitte spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ;* et per crucem Christi; I Corinth., V : *Si qua est in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova.* Sic ergo per novam creaturam, scilicet per fidem Christi, et caritatem Dei quæ diffusa est in cordibus nostris, renovamur, et Christo conjungimur.

LECTIO V.

Et quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos et misericordia, et super Israel Dei. De cætero nemo mihi molestus sit; ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro, fratres. Amen.

Aperta intentione seducentium, et insinuata sua, hic consequenter Apostolus monet eos; et primo, ad sui imitationem; secundo, ut desistant ab ejus molestatione, ibi : *De cætero nemo nihil molestus sit;* tertio, implorat eis gratiæ auxilium ad prædictorum impletionem. Dicit ergo primo : Intentio mea est, ut non nisi in cruce Christi glorier, quod et vos debetis facere, quia *quicumque hanc regulam,* quam ego scilicet teneo, *secuti fuerint,* scilicet hanc rectitudinem gloriandi; I Corinth., X, 13 : *Non in immensum gloriamur, sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus; pax super illos,* scilicet gloriantes, quia non nisi in Christo gloriantur; pax, inquam, qua quietentur et perficiantur in bono. Pax enim est tranquillitas mentis; Cant., VIII, 10 : *Ex quo facta sum coram illo, quasi pacem reperiens;* Coloss., III, 15 : *Pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua et vocati estis in uno corpore. Et misericordia,* per quam liberentur a peccatis; Thren., III, 22 : *Misericordiæ Domini, quia non sumus consumpti;* Sapient., IV, 55 : *Gratia Dei et misericordia in sanctos ejus, et respectus in electos illius;* qui scilicet sunt Israël. Rom., II, 28 : *Non enim qui in manifesto, Judæus est.* Ille ergo est *Israel Dei,* qui est spiritualiter Israel coram Deo. Joan., I, 47 : *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est.* Rom., IX, 6 : *Non enim omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israelitæ, neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filii; sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filii carnis, hi filii Dei; sed qui filii sunt promissionis, existi-

mantur in semine. Unde et ipsi gentiles facti sunt Israel Dei per mentis rectitudinem; Israel enim[1] rectissimus interpretatur, Genes., XXXII, 28 : *Israel erit nomen tuum*.

Consequenter cum dicit : *De cætero nemo mihi molestus sit*, monet ut desistant a sui molestatione; et primo ponit admonitionem; secundo, rationem ejus assignat, ibi : *Ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto*. Dicit ergo : *De cætero nemo mihi molestus sit*, quod potest dupliciter exponi. Uno modo ut *de cætero* accipiatur in vi unius dictionis, ut sit sensus : *De cætero*, id est amodo. Alio modo ut accipiatur in vi duarum dictionum, ut sit sensus : De residuo *nemo mihi molestus sit*, quasi dicat : Ego gloriabor tantum in cruce; de omnibus aliis *nemo mihi molestus sit*, quia ego de nullo curo. Sed prima melior est. Quod autem dicit : *Nemo mihi molestus sit*, potest referri ad pseudo, qui molesti erant Apostolo, movendo quæstiones, et murmurando de observantiis legalibus. Ps. XXXIV, 13 : *Ego autem, dum mihi molesti essent, induebar cilicio*. Vel potest referri ad auditores non recte sentientes, ut dicatur : *Nemo mihi molestus sit*, id est, nullus auditor exhibeat se mihi talem[1], ut rursum in eo necessitatem habeam laborandi, scilicet aliter sentiendo quam doceam.

Rationem autem horum assignat dicens : *Ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto*. Stigmata enim proprie sunt quædam notæ impressæ alicui cum ferre candenti, sicut cum servus ab aliquo domino signatur in facie, ut nullus cum sibi vindicet, sed quiete dimittat domino suo, cujus stigmata portat. Hoc etiam modo Apostolus dicit se stigmata Domini portare, quasi insignitus sit ut servus Christi; et hoc, quia portabat insignia passionis Christi, patiens pro eo multas tribulationes in corpore suo, secundum illud I Petr., II, 21 : *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus*. II Corinth., IV, 10 : *Semper mortificationem Domini Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corporibus nostris*. Et secundum hoc dupliciter potest continuari ad præmissa. Uno modo, ut dictum est. *Nemo mihi molestus sit*, nam ego porto insignia Domini nostri Jesu Christi in corpore meo, et sic nullus super me jus habet nisi Christus. Alio modo : *Nemo mihi molestus sit*, quia ego habeo multos alios conflictus, et stigmata, quæ in persecutionibus quas patior, me molestant, et grave est addere afflictionem afflicto. Unde conqueritur Job, XVI, 15 : *Conscidit me vulnere super vulnus*. Sed prima melior est.

Implorat autem auxilium gratiæ Dei, dicens : *Gratia Domini nostri Jesu Christi*, per quam prædicta implere possitis, sit *cum spiritu vestro*, id est cum ratione vestra, ut veritatem intelligatis; vel *cum spiritu vestro*, quo scilicet debetis legem observare, et non carnaliter. Rom., VIII, 15 : *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum*.

[1] Al. omittitur « mihi. »

EPISTOLA AD EPHESIOS.

PROLOGUS.

Ego confirmavi columnas ejus.
(PSALM. LXXIV, 4.)

Sicut dicit Sapiens, non minor est virtus, quam quærere, parta tueri. Ideo non immerito commendatur Apostolus, quia etsi Ephesios in fide non fundavit, tamen fundatos in fide confirmavit, ut ipse loquens de Ecclesia Ephesiorum vere possit dicere : *Ego confirmavi columnas ejus;* ego videlicet, Israelita natione, christianus religione, apostolus dignitate. Israelita, dico, natione, *nam et ego Israelita sum, ex semine Abrahæ de tribu Benjamin,* Rom., XI, 1. Item christianus religione : Galat., II, 19 : *Ego enim per legem mortuus sum legi, ut Deo vivam; Christo confixus sum cruci : vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus; quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei.* Item apostolus dignitate : I Corinth., XV, 9 : *Ego sum minimus apostolorum.* De his tribus II Corinth., XI, 22 : *Israelitæ sunt, et ego; Abrahæ sunt, et ego; ministri Christi sunt, et ego; ut minus sapiens dico, plus ego.* Talis debet esse prædicator sapientiæ salutaris, scilicet Israelita quoad contemplationem Dei, christianus quoad religionem fidei, apostolus quoad auctoritatem officii. *Ego* ergo Judæus per originem[1], quærens Deum per fidem, apostolus Dei per imitationem, *confirmavi columnas ejus.* Confirmavi ne a fide vacillarent, sicut artifex confirmat ædificium ne cadat. Unde dictum est Petro Luc., XXII, 32 : *Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos,* quod fecit Paulus; unde ei competit illud Job, IV, 4 : *Vacillantes confirmaverunt sermones tui.* Confirmavi item[2], ne pseudo timerent, sicut episcopus confirmat puerum ad robur contra pusillanimitatem; unde dictum est de David in Psalm. LXXXVIII, 21 : *Inveni David servum meum, oleo sancto meo unxi eum; manus enim mea auxiliabitur ei, et brachium meum confortabit eum : nihil proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non apponet nocere ei.* Psalm. XXXII, 6 : *Verbo Domini* (per Paulum scripto) *cœli* (id est Ephesii) *firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum,* scilicet ne præmium gloriæ amitterent, sicut prælatus vel princeps confirmat donum, ne postea auferatur. Psalm. XL, 13 : *Me autem propter innocentiam suscepisti, et confirmasti me in conspectu tuo in æternum.* Has confirmationes petebat Psalmista dicens Psalm. XXXII, 29 : *Confirma hoc Deus quod operatus es in nobis.* Has promittebat Apostolus II Thessal., ult., 3 : *Fidelis autem Deus, qui confirmabit vos, et custodiet a malo. Ego* ergo *confirmavi columnas ejus,* scilicet fideles Ecclesiæ Ephesiorum; fideles enim Ecclesiæ dicuntur columnæ, quia debent esse recti, erecti, et fortes : recti per fidem, erecti per spem, fortes per caritatem. Recti dico per fidem; fides enim ostendit rectam viam veniendi ad patriam; unde significatur per columnam nubis, de qua Exod., XIII, 21 : *Dominus autem præcedebat eos, ad ostendendam viam per diem, in columna nubis.* Fides enim ad modum nubis habet obscuritatem, quia cum ænigmate; dissolutionem, quia evacuatur; humiditatem, quia excitat ad devotionem. Erecti per spem; spes enim dirigit ad superna; unde significatur per

[1] Al. : « per scripturam. » — [2] Al. deest « confirmavi item. »

columnam fumi, de qua dicitur Judic., xx, 48: *Viderunt quasi columnam fumi de civitate ascendentem.* Spes enim, ad modum fumi, ex igne, id est ex caritate, provenit, in altum ascendit, in fine deficit, id est in gloria. Fortes per caritatem; fortis enim est ut mors dilectio, ut dicitur Cant., VIII; unde significatur per columnam ignis, qui omnia consumit; de quo Sap., XVIII, 3: *Ignis ardentem columnam ducem habuerunt ignotæ viæ.* Sicut enim ignis illuminat diaphana, examinat metalla, exterminat cremabilia, sic caritas illuminat opera, examinat intentionem, et omnia vitia exterminat. Jam apparet quæ sit causa hujus Epistolæ efficiens, quia Paulus, quod notatur ibi: *ego;* finalis, quia confirmatio, quod notatur ibi: *confirmavi;* materialis, quia Ephesii, quod notatur ibi: *columnas ejus.* Formalis patet in divisione Epistolæ, et modo agendi.

Huic Epistolæ præmittit Glossator prologum, sive argumentum; ubi principaliter duo facit. Primo, describit eos; secundo, rationem et modum scribendi subdit, ibi: *Hos collaudat Apostolus,* etc. Ephesios vero, quibus scribit, describit a tribus. Primo, a regione, quia Ephesii sunt Asiani ab Asia Minore; secundo a religione, quia hi acceperunt verbum veritatis christianæ; tertio, a stabilitate, quia perstiterunt in fide. Primum respicit patriam, secundum gratiam, tertium perseverantiam. *Hos collaudat Apostolus,* etc. Hic subdit etiam rationem et modum scribendi, ubi implicat quatuor. Primo, scripturæ rationem; secundo, auctorem, qui est Apostolus scribens; tertio, locum quo scribit, qui a Roma de carcere; quarto, nuntium per quem scribit, quia per Tichicum[1] diaconum. Littera satis patet.

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, omnibus sanctis qui sunt Ephesi, et fidelibus in Christo Jesu. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo; sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus in caritate; qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum, secundum propositum voluntatis suæ, in laudem gloriæ gratiæ suæ.

Hanc Epistolam scribit Apostolus ad Ephesios. Ephesii sunt Asiani, ab Asia Minore, quæ est pars Græciæ. Hi non fuerunt per apostolum Paulum in fide fundati, sed confirmati; jam enim antequam veniret ad eos, erant conversi, ut haberi potest Act., XIX: *Factum est, cum Apollo esset Corinthi, ut Paulus peragratis superioribus partibus veniret Ephesum et inveniret quosdam discipulos.* Post conversionem vero suam et Apostoli confirmationem, in fide perstiterunt, nec pseudo receperunt. Non ergo reprehensione, sed consolatione digni erant. Ideo Paulus eis non increpatoriam, sed consolatoriam scribit Epistolam. Scribit autem eis ab urbe Roma per Tichicum diaconum[2]. Intentio vero ejus est, eos in bonis habitis confirmare, et ad altiora provocare. Modus autem agendi patet in divisione Epistolæ. Primo ergo ponit salutationem, in qua suum affectum ad eos demonstrat; secundo, narrationem, in qua eos in bonis habitis confirmat, ibi: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi,* usque ad IV cap.; tertio, exhortationem, in qua eos ad ulteriora bona provocat, a cap. IV usque ad locum illum cap. VI: *De cætero, fratres, confortamini in Domino;* quarto, Epistolæ conclusionem, in qua eos ad certamen spirituale confortat, a loco isto: *De cætero,* usque in finem. In salutatione primo ponitur persona salutans; secundo, personæ salutatæ, ibi: *Sanctis omnibus qui sunt Ephesi;* tertio, forma salutationis, ibi: *Gratia vobis et pax a Deo.* In prima primo nominat personam, ibi: *Paulus;* secundo, personæ auctoritatem, ibi: *apostolus Christi;* tertia, auctoritatis datorem, ibi: *per voluntatem Dei.* Dicit ergo: *Paulus apostolus.* Paulus nomen est humilitatis, apostolus vero nomen dignitatis, quia

[1] Al.: « per Titicum. » — [2] Al. omittitur « diaconum, » et etiam « eis. »

qui se humiliat, exaltabitur, Luc., xiv, et xviii. *Apostolus,* inquam, *Jesu,* non Satanæ, sicut pseudo. II Corinth., xi, 11 : *Non est ergo magnum si ministri ejus* (scilicet Satanæ) *transfigurentur velut ministri justitiæ, quorum finis erit secundum opera ipsorum. Apostolus,* inquam, et hoc non meis meritis, sed *per voluntatem Dei.* E contra est in multis. Oseæ, viii, 4 : *Ipsi regnaverunt, et non ex me. Sanctis omnibus,* scilicet *qui sunt Ephesi, et fidelibus,* supple, scribit. Vel ego Paulus scribo *sanctis* exercitio virtutum quoad mores, *fidelibus* rectitudine cognitionis quoad fidem; vel *sanctis,* id est majoribus, et perfectis; *fidelibus,* id est minoribus, et imperfectis. Fidelibus, inquam, *in Christo,* non in sectis suis [1].

Gratia vobis et pax. Hic subditur salutationis forma, in qua implicantur tria, donum quodlibet gratificantia : doni sufficientia, ibi : *gratia vobis et pax;* datoris potentia, ibi : *a Deo Patre;* mediatoris excellentia, ibi : *et Domino Jesu Christo.* Tunc enim gratum est donum quando sufficiens est quod datur; quando a potente datur, ut quando a rege vel principe datur; quando per solemnem nuntium datur, ut per filium. Dicit ergo : *gratia,* scilicet justificationis a culpa, *et pax,* id est tranquillitas mentis, vel reconciliato ad Deum, quoad liberationem a debita pœna pro offensa, *vobis,* supple sit, ex hoc, scilicet *a Deo Patre nostro,* a quo bona cuncta procedunt; Jac., i, 17 : *Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum; et Domino Jesu Christo,* sine quo nulla bona dantur. Ideo fere omnes orationes finiuntur : *Per Dominum nostrum Jesum Christum.* Spiritum sanctum non nominat, quia cum sit nexus Patris et Filii, intelligitur in extremis, vel intelligitur in donis sibi appropriatis, quæ sunt gratia et pax.

Deinde cum dicit : *Benedictus Deus et Pater Domini Jesu Christi,* hic gratias agendo, eos in bono confirmat, et hoc tribus modis. Primo, ratione sumpta ex parte Christi, a quo multa bona adepti sunt; capite isto; secundo, ratione sumpta ex parte ipsorum, qui de præterito statu malo ad bonum præsens translati sunt, cap. ii, ibi : *Et vos cum essetis mortui delictis et peccatis vestris,* etc.; tertio, ratione sumpta ex parte Apostoli, cujus ministerio et diligentia in bono statu positi, confirmati sunt, cap. iii, ibi : *Hujus rei gratia ego Paulus vinctus Christi Jesu pro vobis gentibus.* Iterum prima in tres dividitur, quia primo gratias agendo, tangit beneficia generaliter; secundo, beneficia exhibita ipsis apostolis specialiter, ibi : *Quæ superabundavit in nobis;* tertio, beneficia exhibita ipsis Ephesiis specialiter, ibi : *In quo et vos, cum audissetis verbum veritatis... in quo et credentes signati estis Spiritu promissionis sancto.* Beneficia vero exhibita generaliter humano generi tangit sex. Primum benedictionis, in certitudine futuræ beatitudinis, ibi : *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi;* secundum electionis, in præordinata separatione a massa perditionis, ibi : *Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti;* tertium prædestinationis, in præordinata associatione cum bonis, scilicet cum filiis adoptionis, ibi : *Qui prædestinavit vos;* quartum gratificationis, in collatione gratiæ, ibi : *In quo gratificavit nos in dilecto Filio suo;* quintum redemptionis, in liberatione a pœna, id est a diaboli servitute, ibi : *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus;* sextum remissionis, in dilectione culpæ, ibi : *remissionem peccatorum.* Circa beneficium benedictionis tangit duo. Primo, præconium quod debet impendi, ibi : *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi;* secundo, beneficium propter quod debet impendi, ibi : *Qui benedixit nos in omni benedictione spirituali.* Dicit ergo : *Benedictus,* scilicet a me, a vobis, et ab aliis, scilicet corde, ore et opere, id est laudatus, *Deus et Pater,* id est ille qui est Deus per essentiam divinitatis, et Pater propter proprietatem generationis. Incidit autem copulatio, non ratione suppositionis, quia idem est suppositum, sed ratione significationis essentialiter et relative. *Pater,* inquam, *Domini nostri Jesu Christi,* id est Filii, qui est Dominus noster secundum divinitatem, Jesus Christus secundum humanitatem. *Qui,* scilicet Deus, *benedixit nos,* in spe in præsenti, sed in futuro benedicet in re. Ponit autem præteritum pro futuro propter certitudinem. *Benedixit,* inquam, *nos,* licet nostris meritis maledictos, *in omni benedictione spirituali,* scilicet quantum ad animam et quantum ad corpus. Tunc enim erit corpus spirituale; I Cor., xv, 44 : *Seminatur corpus animale, resurget*

[1] Al. : « fidelibus, inquam, in hoc, scilicet in Christo, non in sectis (item « in factis ») suis. »

corpus spirituale. Benedictione, inquam, habita *in cœlestibus*, id est in cœlo, et hoc *in Christo*, id est per Christum, vel *in Christo* operante; ipse enim est *qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ,* Philip., III, 21. Valde appetenda est benedictio hæc: et ratione efficientis, quia Deus est qui benedicit[1], et ratione materiæ, quia nos benedicit, et ratione formæ, quia in omni benedictione spirituali benedicit, et ratione finis, quia in cœlestibus benedicit[2]. Psal. CXXVII, 4: *Ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum.*

Deinde cum dicit: *Sicut elegit nos*, tangitur beneficium electionis; ubi commendatur electio ista, quia libera, ibi: *Sicut elegit nos in ipso;* quia æterna, ibi: *ante mundi constitutionem*, quia fructuosa, ibi: *ut essemus sancti*, quia gratuita, ibi: *in caritate.* Dicit ergo: ita benedixit nos, non nostris meritis, sed ex gratia Christi, sicut elegit nos, et gratis a massa perditionis separando[3], præordinavit nos in ipso, id est per Christum. Joan. XV, 16: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, et posui vos, ut eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat.* Et hoc *ante mundi constitutionem*, id est ab æterno, antequam fieremus. Rom., IX, 11: *Cum nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent aut mali* (ut secundum electionem propositum Dei maneret), *non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei quia major serviet minori. Elegit*, inquam, non quia sancti essemus, quia nec eramus; sed ad hoc elegit nos, *ut essemus sancti* virtutibus *et immaculati* a vitiis. Utrumque enim facit electio secundum duas partes justitiæ. Psalm. XXXIII, 15: *Declina a malo, et fac bonum. Sancti*, inquam, *in conspectu ejus*, id est interius in corde, ubi ipse solus conspicit. I Reg., XVI, 7: *Deus autem intuetur cor.* Vel *in conspectu ejus*, id est ut eum inspiciamus: quia visio est tota merces, secundum Augustinum. Et hoc fecit, non nostris meritis, sed *in caritate* sua, vel nostra, qua nos formaliter sanctificat.

Deinde cum dicit: *Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum*, subdit tertium beneficium, scilicet prædestinationis, in præordinata associatione cum bonis. Ubi circa prædestinationem implicat sex. Primo, actum æternum, ibi: *prædestinavit;* secundo, temporale objectum, ibi: *nos;* tertio, præsens commodum, ibi: *in adoptionem filiorum;* quarto, fructum futurum, ibi: *in ipsum;* quinto, modum gratuitum, ibi: *secundum propositum;* sexto, effectum debitum, ibi: *in laudem gloriæ gratiæ suæ.* Dicit ergo: *qui*, scilicet Deus, *prædestinavit nos*, id est sola gratia præelegit, *in adoptionem filiorum*, id est ut associaremur cum aliis filiis adoptionis in bonis quæ habituri sunt; ideo dicit: *in adoptionem filiorum.* Rom., VIII, 15: *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum;* et infra, 23: *Adoptionem filiorum expectantes.* Quia vero illud quod fit ignitum, per ignem hoc oportet fieri, quia nihil consequitur participationem alicujus nisi per id quod est per naturam suam tale, ideo adoptionem filiorum oportet fieri per Filium naturalem. Et ideo addit Apostolus: *per Jesum Christum.* Et hoc est tertium quod tangitur in isto beneficio, scilicet mediator alliciens. Galat., IV, 4: *Misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimiret; ut adoptionem filiorum reciperemus.* Et hoc *in ipsum*, id est, inquantum ei conformamur, et in spiritu servimus. I Joan., III, 1: *Videte qualem caritatem dedit nobis Deus, ut filii Dei nominemur et simus;* et sequitur ibidem: *Et scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus.*

Ubi notandum est quod duplex est similitudo prædestinatorum ad Filium Dei. Quædam imperfecta, quæ est per gratiam; et dicitur imperfecta, primo quidem quia solum est secundum reformationem animæ, de qua infra, IV, 23: *Reformamini spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis;* secundo, quia etiam secundum animam habet quamdam imperfectionem; *ex parte enim cognoscimus*, ut dicitur I Corinth., XIII, 9. Alia vero similitudo erit perfecta, quæ erit in gloria; et quantum ad corpus (Philip., III, 21: *Reformavit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ*), et secundum animam; quia *cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est*, I Corinth., XIII, 10. Quod ergo dicit Apostolus quod prædestinavit nos in adoptionem filiorum, potest

[1] Al.: « quia Deus est benedictio hæc; » item « quia est, » etc., omissa voce « Deus. » — [2] Al. deest « et ratione finis, quia in cœlestibus benedicit. » — [3] Al.: « separandos. »

referri ad imperfectam assimilationem Filii Dei, quæ habetur in hac vita per gratiam, sed melius est quod referatur ad perfectam Filii Dei assimilationem quæ erit in patria, de qua adoptione dicitur Rom., VIII, 23 : *Ingemiscimus, adoptionem filiorum Dei expectantes.*

Causa prædestinationis divinæ non est necessitas ex parte Dei, nec debitum ex parte prædestinatorum; sed magis est *secundum propositum voluntatis suæ:* in quo quarto commendatur istud beneficium, quia prædestinatio secundum rationem præsupponit electionem et electio[1] dilectionem. Duplex tamen hic causa hujus beneficii immensi assignatur. Una est efficiens, quæ est simplex Dei voluntas, ibi : *secundum propositum voluntatis suæ.* Rom., IX, 18 : *Cujus vult miseretur, et quem vult indurat.* Jac., I, 18 : *Voluntarie enim nos genuit verbo veritatis suæ.* Alia vero causa est finalis, quæ est ut laudemus et cognoscamus bonitatem Dei, quæ notatur, ibi : *in laudem gloriæ gratiæ suæ.* Et hoc iterum est a quo commendatur istud excellens beneficium, scilicet servitium sibi conveniens. Causa enim divinæ prædestinationis est voluntas mera Dei, finis vero cognitio ejus bonitatis.

Unde notandum est quod Dei voluntas nullo modo habet causam, sed est prima causa omnium. Nihilominus tamen potest ei aliqua ratio assignari dupliciter, scilicet vel ex parte volentis, et sic quædam ratio divinæ voluntatis est ejus bonitas quæ est objectum voluntatis divinæ et movet eam; unde ratio omnium eorum quæ Deus vult, est divina bonitas. Proverb., XVI, 4 : *Universa propter semetipsum operatus est Deus.* Ex parte autem voliti, ratio divinæ voluntatis potest esse aliquod esse creatum, sicut dum vult coronare Petrum, quia legitime certavit, sed hoc non est causa volendi, sed est causa quod ita fiat. Sciendum tamen est quod effectus sunt ratio voluntatis divinæ ex parte voliti, ita scilicet quod effectus prior sit ratio ulterioris; sed tamen cum venitur ad primum effectum, non potest ultra assignari aliqua ratio illius effectus nisi voluntas divina : puta, Deus vult hominem habere manum ut serviat rationi, et hominem habere rationem quia voluit eum esse hominem, et hominem esse voluit propter perfectionem universi. Et quia hic est primus effectus in creatura, non potest assignari aliqua ratio universi ex parte creaturæ, sed ex parte Creatoris, quæ est divina voluntas. Ergo secundum hunc modum, nec prædestinationis potest ex parte creaturæ ratio aliqua assignari, sed solum ex parte Dei. Nam effectus prædestinationis sunt duo, scilicet gratia et gloria. Effectuum autem qui ad gloriam ordinantur, potest quidem ex parte voliti assignari ratio, scilicet gratia : puta, Petrum coronavit quia legitime certavit, et hoc quia fuit firmatus in gratia; sed gratiæ quæ est primus effectus, non potest aliqua ratio assignari ex parte hominis, quæ sit ratio prædestinationis, quia hoc esset ponere quod principium boni operis sit in homine ex seipso, et non per gratiam, quod est hæresis pelagiana, quæ dicit principium boni operis esse ex parte nostra. Sic ergo patet quod ratio prædestinationis est simplex Dei voluntas; propter quod dicit Apostolus : *secundum propositum voluntatis suæ.*

Qualiter autem intelligatur quod Deus omnia facit et vult propter suam bonitatem, sciendum est quod aliqua operari propter finem potest intelligi dupliciter. Vel propter finem adipiscendum, sicut infirmus accipit medicinam propter sanitatem; vel propter amorem finis diffundendi, sicut medicus operatur propter sanitatem alteri communicandam. Deus autem nullo exteriori a se bono indiget, secundum illud Psalm. XV, 2 : *Bonorum meorum non eges.* Et ideo cum dicitur quod Deus vult et facit omnia propter bonitatem suam, non intelligitur quod faciat aliquid propter bonitatem sibi communicandam, sed propter bonitatem in alios diffundendam. Communicatur autem divina bonitas creaturæ rationali proprie, ut ipsa rationalis creatura eam cognoscat; et sic omnia quæ Deus in creaturis rationalibus facit, creat ad laudem et gloriam suam, secundum illud Isa., XLIII, 7 : *Omnem qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum,* ut scilicet cognoscat bonitatem, et cognoscendo laudet eam. Et ideo subdit Apostolus : *in laudem gloriæ gratiæ suæ,* id est, ut cognoscat quantum Deus sit laudandus et glorificandus. Non dicit autem in laudem justitiæ, nam justitia ibi locum habet ubi invenitur debitum vel etiam redditur; quod autem prædestinatur

[1] Al. : « et dilectio. »

ad vitam æternam, non est debitum, ut dictum est, sed gratia pure gratis data. Nec solum dicit: *gloriæ,* sed addit *gratiæ,* quasi gloriosæ gratiæ, quæ est gratia, in qua ostenditur magnitudo gratiæ, quæ consistit etiam in magnitudine gloriæ, et in modo dandi, quia nullis meritis præcedentibus, sed adhuc immeritis existentibus eam dat. Unde Rom., v, 8: *Commendat autem Deus suam caritatem in nobis: quoniam si, cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est, multo magis nunc justificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum;* et parum post: *Cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo.* Patet ergo quod prædestinationis divinæ nulla alia causa est nec esse potest, quam simplex Dei voluntas. Unde patet etiam quod divinæ voluntatis prædestinantis non est alia ratio quam divina bonitas aliis[1] communicanda.

LECTIO II.

In qua gratificavit nos in dilecto Filio suo, in quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, secundum divitias gratiæ ejus.

Hic ponit Apostolus quartum beneficium, scilicet gratificationis[2] in collatione gratiæ, circa quod duo facit. Primo, tangit hujus beneficii collationem; secundo, ostendit conferendi modum et conditionem, ibi: *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus.* Dicit ergo primo: Ego dico quod prædestinati sumus in adoptionem filiorum in laudem gloriæ gratiæ suæ, et dico gratiam in qua *gratificavit nos in dilecto Filio suo.*

Circa quod sciendum est quod idem est aliquid esse gratum alicui, et esse dilectum ei; ille enim est mihi gratus quem diligo. Cum ergo Deus dilexerit nos ab æterno, nam elegit nos ante mundi constitutionem in caritate, sicut dictum est, quomodo ergo in tempore gratificavit?

Et dicendum est quod illos quos ab æterno in seipso dilexit, in tempore, prout sunt in naturis propriis, gratificat; et illud quidem quod ab æterno est, factum non est; quod vero in tempore est, fieri dicitur; unde hic Apostolus dicit; *gratificavit,* id est gratos fecit, quod simus digni dilectione sua. I Joan., III, 1: *Videte qualem caritatem dedit nobis Deus Pater, ut filii Dei nominemur et simus.*

Consuevit autem distingui duplex gratia: scilicet gratis data, quæ sine meritis datur: Roman., XI, 6: *Si autem gratia, jam non ex operibus; alioquin gratia jam non est gratia;* et gratia gratum faciens, quæ nos facit Deo gratos et acceptos, de qua dicitur hic. Notandum est autem quod aliqui diliguntur propter alium, et aliqui propter seipsos; cum enim aliquem multum diligo, diligo illum, et quidquid ad illum pertinet. Nos autem a Deo diligimur, sed non propter nos ipsos, sed in eo qui per seipsum dilectus est Patri; et ideo Apostolus addit: *in dilecto Filio,* pro quo scilicet nos diligit, inquantum sumus ei similes; dilectio enim fundatur super similitudine; unde dicitur Eccli., XIII, 19: *Omne animal diligit sibi simile.* Filius autem est per naturam suam similis Patri; et ideo principaliter et per se dilectus est, et ideo naturaliter et excellentissimo modo est Patri dilectus. Nos autem sumus filii per adoptionem, inquantum scilicet sumus conformes Filio ejus; et ideo quamdam participationem divini amoris habemus. Joan., III, 35: *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus; qui credit in Filium, habet vitam æternam.* Coloss., I, 13: *Transtulit nos in regnum Filii dilectionis suæ.*

Deinde cum dicit: *in quo habemus redemptionem per sanguinem ejus,* ponit modum ipsius. Circa hoc autem duo facit, quia primo proponit modum ex parte Christi; secundo, ex parte Dei, ibi: *secundum divitias gratiæ ejus.* Ex parte Christi ponit duplicem modum, nam Christus per duo nos gratificavit. Sunt enim duo in nobis quæ repugnant gratificationi divinæ, scilicet peccati macula et pœnæ noxa; et sicut mors repugnat vitæ, ita peccatum repugnat justitiæ ita ut per hoc elongati a Dei similitudine, Deo grati non essemus. Sed per Christnm nos gratificavit, primo quidem ablata pœna; et quantum ad hoc

[1] Al.: « filiis. » — [2] Al.: « præsentis scilicet gratiæ. »

dicit quod in Christo habemus redemptionem, scilicet a servitute peccati. I Petr., I, 18 : *Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis* [1], *sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, et incontaminati.* Apoc., V, 9 : *Redemisti nos Deo in sanguine tuo.* Secundo, dicimur redempti, quia a servitute, in qua propter peccatum detinebamur, nec per nos plene satisfacere poteramus, per Christum liberati sumus, quia moriendo pro nobis satisfecit Deo Patri, et sic abolita est noxa culpæ; unde dicit : *in remissionem peccatorum.* Joan., I, 29 : *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Luc., ult., 46 : *Oportebat Christum pati et resurgere a mortuis die tertia, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam, et remissionem peccatorum.*

Modus autem ex parte Dei ponitur, cum dicit : *Secundum divitias gratiæ ejus,* quasi dicat : Quod Deus gratificans nos, non solum culpam remisit nobis, sed Filium suum dedit, qui pro nobis satisfecit, fuit [2] ex superabundanti gratia, qua voluit per hoc honorem humanæ naturæ conservare, dum quasi per justitiam homines a servitute peccati et mortis voluit liberare per mortem Filii sui; et ideo dicit : *secundum divitias gratiæ ejus,* quasi dicat : Hoc quod redempti sumus et gratificati sumus per satisfactionem Filii ejus, fuit ex abundanti gratia et misericordia, prout immeritis tribuitur misericordia et miseratio.

Hæc autem quæ dicta sunt, prosecuti sumus secundum expositionem *Glossæ;* quæ quidem expositio videtur extorta, quia idem continetur in uno quod in alio. Nam idem est dictu : *elegit nos* et *prædestinavit nos,* et idem dicitur per hoc quod dicit : *ut essemus sancti et immaculati,* et per hoc quod dicit : *in adoptionem filiorum.* Propter quod sciendum est quod est consuetudo Apostoli, ut cum loquitur in aliqua difficili materia, quæ immediate sequuntur, sunt præmissorum expositio, nec est ibi inculcatio verborum, sed expositio, et hunc modum servat hic Apostolus. Unde servato eodem verborum pondere, aliter a principio dividamus, et dicamus quod pars ista : *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi,* dividitur in tres partes, quia Apostolus primo reddit gratiarum actionem, ibi : *Benedictus Deus,* etc. ; secundo, recitat omnium beneficiorum simul largitionem, ibi : *Qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo;* tertio, ponit divinorum beneficiorum in speciali apertam expressionem, ibi : *Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem.* Hæc dividitur in duas partes, quia primo beneficia distincte exprimit; secundo, ea exponit, ibi : *Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum.* Explicat autem beneficia, primo quantum ad electionem; secundo, quantum ad ea quæ sequuntur, ibi : *Ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus.* Exponit autem primo de electione. Est enim duplex electio, scilicet præsentis justitiæ et prædestinationis æternæ. De prima [3] Joan., VI, 71 : *Nonne duodecim vos elegi, et unus ex vobis diabolus est?* Et de hac Apostolus non intendit hic, quia ista non fuit ante mundi constitutionem ; et ideo manifestat de qua intelligit, quia de secunda, scilicet de æterna [4] prædestinatione; propter quod dicit : *Prædestinavit nos in adoptionem filiorum.* Et quia dicit : *in Christo,* scilicet ut Christo essemus similes et conformes, secundum quod adoptamur in filios, ideo subdit : *in adoptionem filiorum per Jesum Christum.* Hoc vero quod dixit ; *in caritate,* exponit cum dicit : *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus,* quasi dicat : Nos habemus, etc. Quod vero dicit : *et immaculati,* exponit cum dicit : *in remissionem peccatorum.* Hoc vero quod dicit : *in conspectu ejus,* exponit dicens ; *in laudem gloriæ gratiæ suæ.*

LECTIO III.

Quæ surabundavit in nobis in omni sapientia et prudentia : ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ, secundum beneplacitum ejus quod proposuit in eo, in dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo quæ in cœlis et quæ in terra sunt, in ipso.

[1] Al. : « Non enim auro et argento redempti estis, sed pretioso sanguine, » etc. — [2] Al. : « et hoc fuit. » — [3] Al. omittuntur hæc verba : « et prædestinationis æternæ. De prima. » — [4] Al. : « quia scilicet de æterna, » etc.

Positis beneficiis communiter omnibus collatis, hic Apostolus ponit beneficia specialiter apostolis collata. Dividitur autem hæc pars in duas, quia primo proponit beneficia singulariter apostolis collata; secundo, ostendit causam eorum, ibi : *In quo et nos sorte vocati sumus.* Circa primum tria facit: quia primo proponit singularia apostolorum beneficia quantum ad excellentiam sapientiæ; secundo, quantum ad specialem revelationem sacramenti absconditi, ibi : *Ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ;* tertio, exponit quod sit illud sacramentum, ibi : *Secundum beneplacitum ejus quod proposuit in eo.* Dicit ergo primo : Dico quod secundum divitias gratiæ ejus omnes fideles communiter, tam vos quam nos, habemus redemptionem et remissionem peccatorum per sanguinem Christi; *quæ* quidem gratia *superabundavit in nobis,* id est abundantius fuit quam in aliis. Ex quo apparet temeritas illorum (ut non dicam error) qui aliquos sanctos præsumunt comparare apostolis in gratia et gloria. Manifeste enim patet ex verbis istis quod apostoli habent gratiam majorem quam aliqui alii sancti, post Christum et Virginem Matrem. Si vero dicatur alios sanctos tantum mereri posse quantum et apostoli meruerunt, et per consequens tantam gratiam habere, dicendum est quod bene augeretur, si gratia pro meritis daretur; quod si ita esset, jam non esset gratia, ut dicitur Roman., XI. Et ideo, sicut Deus præordinavit aliquos sanctos ad majorem dignitatem, ita et abundantiorem gratiam eis infudit, sicut Christo homini, quem ad unitatem personæ assumpsit, contulit gratiam singularem, et gloriosam Virginem Mariam, quam in matrem elegit, et quantum ad animam et quantum ad corpus gratia implevit; et sic apostolos, sicut ad singularem dignitatem vocavit, ita et singularis gratiæ privilegio dotavit; propter quod dicit Apostolus ad Rom., VIII, 23 : *Nos ipsi primitias Spiritus habentes. Glossa :* Tempore prius, et cæteris abundantius. Temerarium est ergo aliquem sanctum apostolis comparare. Superabundavit ergo gratia Dei in apostolis in omni sapientia; nam apostoli præpositi sunt Ecclesiæ sicut pastores. Hierem., III, 15 : *Dabo vobis pastores secundum cor meum, et pascent vos scientia et doctrina.* Duo autem spectant ad pastores, scilicet ut sint sublimes in cognitione divinorum, et industrii in actione divinorum, et industrii in actione religionis. Nam subditi instruendi sunt in fide, et ad hoc necessaria est sapientia, quæ est cognitio divinorum, et quantum ad hoc dicit; *In omni sapientia.* Lucæ, XXI, 13 : *Ego dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere nec contradicere omnes adversarii vestri.* Item gubernandi sunt subditi in exterioribus, et ad hoc necessaria est prudentia[1], dirigit enim in temporalibus, et quantum ad hor dicit : *prudentia.* Matth., X, 10 : *Estote ergo prudentes sicut serpentes.*

Sic ergo apparet beneficium apostolorum, quantum ad excellentiam sapientiæ; sequitur eorum beneficium quantum ad excellentiam revelationis, ibi : *Ut notum faceret sacramentum voluntatis suæ,* quasi dicat : Sapientia nostra non est ut sciamus naturas rerum, et siderum cursus, et hujusmodi, sed in solo Christo. I Cor., II, 2 : *Non enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum.* Unde hic dicit : *Ut notum faceret sacramentum,* id est sacrum secretum, scilicet mysterium incarnationis, quod fuit ab initio absconditum. Causam autem hujus sacramenti absconditi subdit dicens : *voluntatis.* Nam effectus futuri non cognoscuntur nisi cognitis causis suis[2], sicut eclypsim futuram non cognoscimus nisi cognoscendo causam ejus. Cum ergo causa mysterii incarnationis sit voluntas Dei, quia propter nimiam caritatem quam Deus habuit ad homines, voluit incarnari; Joan., III, 16 : *Sic enim Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret;* voluntas autem Dei occultissima est; I Cor., II, 11 : *Quæ Dei sunt, nemo novit nisi Spiritus Dei;* causa ergo incarnationis occulta fuit, nisi quibus Deus revelavit per Spiritum sanctum, sicut Apostolus dicit I Cor., II. Dicit ergo : *Ut notum faceret sacramentum,* id est sacrum secretum, quod ideo est secretum, quia *voluntatis suæ;* Matth., XI, 25 : *Confiteor tibi Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Item Coloss., I, 26 : *Mysterium quod absconditum fuit a sæculis et generationibus; nunc autem manifestatum est sanctis ejus, quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ sacramenti hujus.*

Quid autem sit hoc sacramentum, expo-

[1] Al. omittuntur sequentia usque ad sententiam Matthæi. — [2] Al. omittitur « suis. »

nit dicens : *Secundum beneplacitum ejus quod proposuit in eo.* Quæ quidem sententia intricata est, et debet sic construi : *Ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ;* quod quidem sacramentum est instaurare omnia in Christo, id est per Christum. Omnia dico, *quæ in cœlis et quæ in terris sunt.* Instaurare, inquam, *in eo,* scilicet Christo, cum *dispensatione plenitudinis temporum,* et hoc *secundum beneplacitum ejus.* Ubi tria tangit, scilicet sacramenti causam, temporis congruitatem et sacramenti utilitatem. Causam quodammodo tangit, cum dicit : *secundum beneplacitum.* Licet autem quidquid Deo placet, bonum sit; hoc tamen beneplacitum Dei, antonomastice bonum dicitur, quia per ipsum ad perfectam fruitionem bonitatis perducimur. Psalm. CXLVI, 11 : *Beneplacitum est Domino super timentes eum, et in eis qui sperant super misericordia ejus.* Roman., XII, 2 : *Ut probetis quæ sit voluntas Dei bona et beneplacens et perfecta.* Congruitas temporis fuit in dispensatione plenitudinis, de qua dicitur Galat., IV, 4 : *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere.* Unde Apostolus hic excludit quæstionem frivolam, quam gentiles quærere consueverunt ; ut enim dicitur Job, XXIV, 1, *ab Omnipotente non sunt abscondita tempora.* Unde sicut omnia ordinat et dispensat, ita et tempora, dispensando et accommodando ea effectibus quos producit secundum congruentiam eorum. Sicut autem aliis effectibus ab eo productis tempora ordinata sunt, ita et certum tempus præordinavit ab æterno mysterio incarnationis ; quod quidem tempus, secundum *Glossam,* existens fuit postquam homo convictus fuit de sua insipientia ante legem scriptam, dum scilicet creaturas colebat ut creatorem, ut dicitur Roman., I, 22 : *Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt;* et de omnipotentia per legem scriptam, quam implere non poterat, ut sic homines adventum Christi, de sua sapientia et virtute non præsumentes, non contemnerent, sed quasi infirmi, et quodammodo ignari, Christum[1] avidius affectarent. Et effectus hujus sacramenti est *instaurare omnia ;* nam inquantum facta sunt propter hominem, omnia instaurari dicuntur[2]. Amos, IX, 11 : *Suscitabo tabernaculum David quod cecidit, et reædificabo aperturas murorum ejus, et ea quæ corruerant, instaurabo. Omnia,* inquam, *quæ in cœlis,* id est angelos, non quod pro angelis mortuus sit Christus, sed quia redimendo hominem reintegratur ruina angelorum. Psal. CIX, 6 : *Implebit ruinas,* ubi cavendus est error Origenis, ne per hoc credamus, angelos damnatos redimendos esse per Christum, ut ipse finxit, *et quæ in terris,* inquantum cœlestia terrenis pacificat. Col., I, 20 : *Pacificans per sanguinem crucis ejus sive quæ in terris sive quæ in cœlis sunt,* quod est intelligendum quantum ad sufficientiam , etsi omnia non restaurentur quantum ad efficaciam.

LECTIO IV.

In quo etiam nos sorte vocati sumus, prædestinati secundum propositum ejus qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ : ut simus in laudem gloriæ ejus nos qui ante speravimus in Christo.

Supra posuit Apostolus abundantiam gratiæ quam ipse et alii apostoli a Christo receperunt. Ne autem crederet aliquis eos propriis meritis eam recepisse, ideo consequenter ostendit quod gratis eam receperunt, vocati a Deo non propriis meritis. Dividitur autem pars ista in tres, quia primo proponit gratuitam vocationem ; secundo, voluntariam Dei prædestinationem, ibi : *Prædestinati secundum propositum ejus qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ ;* tertio, utriusque finem, ibi : *Ut simus in laudem gloriæ ejus nos qui ante speravimus in Christo.* Dicit ergo : Dixi quod hujusmodi gratia superabundavit in nobis, et quod in Christo omnia restaurata sunt ; *in quo etiam,* id est per Christum, *nos sorte sumus vocati,* id est, non nostris meritis, sed divina electione. Col., I, 12 : *Gratias agentes Deo et Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine.* Psalm. XXX, 16 : *In manibus tuis sortes*

[1] Al. : « ipsum. » — [2] Videlicet « instaurato homine. »

meæ. Ad hujus autem intellectum sciendum est quod multa fiunt inter homines quæ fortuita videntur et contingentia, quæ tamen sunt secundum divinam providentiam ordinata. Sors nihil aliud est quam exquisitio providentiæ divinæ de aliquo contingenti et humano. Unde Augustinus super illud Psalm., XXX : *In manibus tuis sortes meæ,* dicit quod sors non est aliquid malum, sed in rebus dubiis divinam exquirens voluntatem. Est autem in sortibus triplex peccatum vitandum. Primo quidem superstitionis, nam omnis vana et illicita religio superstitio est. Tunc ergo in sortibus incurritur peccatum illicitæ superstitionis, quando in eis initur aliquod pactum cum dæmonibus ; unde dicitur Ezech., XXI, 21 : *Stetit rex Babylonis in bivio, in capite duarum viarum divinationem quærens : commiscens sagittas, interrogavit idola, exta consuluit.* Commiscere enim sagittas ad sortilegium, pertinet et interrogare idola [1], ad superstitionem. Et ibi sortilegium damnatur inter peccata ad superstitionem pertinentia. Secundo, vitandum est peccatum tentationis Dei ; nam quamdiu per se homo aliquid potest facere, et scire quid debeat facere, si tunc a Deo sorte, vel aliquo alio tali [2] exploret quid facere debeat, Deum tentat. Quando autem necessitas imminet, neque ipse per seipsum juvari potest, tunc licite a Deo inquirit quid facere debeat. II Paralip., XX, 12 : *Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui ut oculos nostros dirigamus ad te.* Tertio, vitandum est peccatum vanitatis, quod fit si de inutilibus et impertinentibus ad nos inquiramus, ut puta de futuris contingentibus. Unde dicitur Act., I, 7 : *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate.* Potest ergo secundum hoc triplex sors accipi : scilicet quædam divisoria, quædam consultoria et quædam divinatoria. Divisoria est, cum aliqui dividentes hæreditatem et concordare non valentes, mittunt sortes, puta annulum vel chartam, vel aliquid tale [3], dicentes : Ille cuicumque evenerit, habebit partem istam in hæreditate. Et hujusmodi sortes possunt mitti licite. Prov., XVIII, 18 : *Contradictiones comprimit sors, et inter potentes quoque dijudicat,* id est inter volentes dividere. Consultoria autem fit, quando quis dubitans quid facere debeat, consulit Deum mittens sortes. Jonæ, I, dicitur quod quando supervenit tempestas illa in mari, consuluerunt Deum sortem mittentes, ut scirent cujus peccato tempestas illa venisset. Et hic modus licitus est, maxime in necessitatibus, et in electionibus potestatum sæcularium. Unde faciunt rotulos de cera, in quorum quibusdam ponunt aliquas chartas, et in quibusdam non, quos bussolos vocant, ut illi quibus veniunt bussulicum chartis, habeant voces in electione. Sed hoc ante adventum Spiritus sancti, apostoli fecerunt etiam in electione spirituali, Act., I, quando sors cecidit super Matthiam. Sed hoc post adventum Spiritus sancti amplius non licet in prædictis electionibus, quia hoc faciendo, injuriaretur Spiritui sancto. Credendum est enim quod Spiritus sanctus providet Ecclesiæ suæ de bonis pastoribus. Unde post adventum Spiritus sancti, quando apostoli elegerunt septem diaconos, non miserunt sortes ; et ideo in nulla electione ecclesiastica hoc modo licet. Divinatoria autem sors est inquisitio de futuris, soli divinæ cognitioni reservatis, et hæc semper habet vanitatem admixtam, nec potest sine vitio curiositatis fieri. Quia ergo sors nihil aliud est quam inquisitio rerum quæ ex divina voluntate fiunt, gratia autem ejus ex sola divina voluntate dependet ; inde est quod gratia divinæ electionis dicitur sors, quia Deus per modum sortis secundum occultam providentiam, non ex alicujus meritis, per gratiam internam vocat.

Deinde cum dicit : *Prædestinati secundum propositum voluntatis ejus,* ponit voluntariam Dei prædestinationem, de qua dicitur Roman., VIII, 30 : *Quos prædestinavit, hos et vocavit.* Cujus quidem prædestinationis ratio non sunt merita nostra, sed mera Dei voluntas, propter quod subdit : *secundum propositum ejus.* Rom., VIII, 28 : *Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum his qui secundum propositum vocati sunt sancti.* Quod autem secundum propositum prædestinaverit probat, quia non solum hoc, sed etiam omnia alia quæ Deus facit, operatur secundum consilium voluntatis suæ. Psalm. CXXXIV, 6 : *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit.* Isa., XLVI, 10 : *Consilium meum stabit, et omnis voluntas*

[1] Al. deest « idola. » — [2] Al. : « loco tali. » — [3] Al. additur « ostentendo. »

mea fiet. Non autem dicit : Secundum voluntatem, ne credas quod sit irrationabilis, sed *secundum consilium voluntatis suæ*[1], id est secundum voluntatem suam, quæ est ex ratione, non secundum quod ratio importat discursum, sed secundum quod designat certam et deliberatam voluntatem. Ultimo autem tangit finem utriusque, scilicet prædestinationis et vocationis, scilicet laudem Dei ; unde dicit : *Ut simus in laudem gloriæ ejus nos qui ante speravimus in Christo,* et per nos qui credimus in Christo, laudetur gloria Dei. Isa., LV, 12 : *Montes et colles cantabunt coram Deo laudem*[2]. Laus autem gloriæ Dei, ut dicit Ambrosius, est cum multi acquiruntur ad fidem, sicut gloria medici est cum multos acquirit et curat. Eccli., II, 9 : *Qui timetis Dominum sperate in illum, et in oblectatione veniet vobis misericordia.*

LECTIO V.

In quo et vos, cum audivissetis verbum veritatis (Evangelium salutis vestræ) in quo et credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius.

Postquam enarravit Apostolus beneficia collata communiter omnibus fidelibus, exhibita specialiter apostolis, hic[3], consequenter enumerat beneficia ipsis Ephesiis collata. Dividitur autem pars ista in duas, quia primo proponit beneficia eis exhibita; secundo, insinuat affectum suum ex ipsis beneficiis excitatum, ibi : *Propterea et ego audens fidem vestram ..., non cesso gratias agens pro vobis.* Prima iterum in tres dividitur, secundum tria beneficia eis exhibita, quia primo proponit beneficium prædicationis; secundo, beneficium conversionis ad fidem, ibi : *in quo et credentes signati estis;* tertio, beneficium justificationis, ibi : *signati estis Spiritu promissionis sancto.* Dicit ergo quantum ad primum : *in quo,* scilicet Christo, et *vos cum audivissetis,* id est cujus beneficio et virtute audivistis, *verbum veritatis*[4], id est verbum prædicationis, inquantum ipse Christus ad vos prædicatores misit. Rom., X, 14 : *Quomodo audient sine prædicante ; quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur?* Item eodem infra, 17 : *Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei.* Ejus ergo beneficio audiunt, qui prædicatores eis mittit : Luc., XI, 28 : *Beati qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud.* Hoc verbum prædicationis tripliciter commendat Apostolus. Primo a veritate, cum dicit : *verbum veritatis;* quippe quia accipit originem a Christo, de quo dicitur Joan., XVII, 17 : *Sermo tuus veritas est.* Jac., I, 18 : *Voluntarie genuit nos verbo veritatis suæ.* Secundo, quia est annuntiatio bona; unde dicit : *evangelium,* quod quidem annuntiat summum bonum et vitam æternam; et antonomastice verbum fidei, Evangelium dicitur, quasi annuntiatio summi boni. Isa., LII, 7 : *Quam pulchri pedes annuntiatis et prædicantis pacem, annuntiatis bonum, prædicantis salutem.* Ibidem, XL, 9 : *Super montem excelsum ascende tu qui evangelizas Sion.* Et hoc est quantum ad futura bona. Tertio, describitur et commendatur[5] quantum ad bona præsentia quia salvat ; unde dicit : *salutis vestræ,* id est quod creditum dat salutem. Rom., I, 16: *Non enim erubesco Evangelium ; virtus enim Dei est in salutem omni credenti.* I Corinth., XVI : *Notum autem vobis facio, fratres, Evangelium, quod prædicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, per quod et salvamini.* Quantum autem ad beneficium conversionis ad fidem, dicit : *in quo,* scilicet Christo, id est in cujus operatione, vos credentes *signati estis.* Quod quidem beneficium ideo apponitur fidei, qui fides necessaria est audientibus. Frustra enim quis audiret verbum veritatis, si non crederet, et ipsum credere est per Christum ; infra, II, 8: *Gratia enim estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis, donum enim Dei est.* Quantum vero ad beneficium justificationis dicit : *signati estis,* et hoc per Spiritum sanctum, qui datus est vobis ; de quo dicit tria : scilicet quod est signum, et quod est Spiritus promissionis, et quod est pignus hæreditatis. Signum

[1] Al. omittitur *voluntatis suæ.* — [2] Al. : *coram vobis.* — [3] Al. : « hic autem. » — [4] Al. : *verbum prædicationis,* intermediis omissis. — [5] Al. deest « et commendatur. »

quidem est, inquantum per eum infunditur caritas in cordibus nostris, qua distinguimur ab his qui non sunt filii Dei, et quantum ad hoc dicit : *signati estis*, id est divisi a grege diaboli. Infra, IV, 30 : *Nolite contristare Spiritum Dei, in quo signati estis in diem redemptionis.* Sicut enim domini gregibus suis apponunt signa, ut ab aliis distinguantur, ita Dominus gregem suum, id est populum suum, spirituali signo voluit signari. Dominus autem populum peculiarem habuit in Veteri quidem Testamento Judæos. Ezech., XXXIV, 31 : *Vos autem greges mei, greges pascuæ meæ, homines estis;* unde Psalm. XCIV, 7 : *Nos autem populus ejus, et oves pascuæ ejus.* Sed quia hic grex in pascuis corporalibus pascebatur, scilicet in doctrina corporali, et in bonis temporalibus, Isa., I, 19 : *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis;* ideo eum Dominus corporali signo, scilicet circumcisionis, ab aliis separavit et distinxit. Gen., XVII, 13 : *Eritque pactum meum in carne vestra.* Prius autem dicitur, 2 : *Circumcidens carnem præputii vestri, ut sit in signum fœderis inter me et vos.* In Novo autem Testamento gregem habet populum christianum. I Petr., II, 25 : *Conversi estis nunc ad pastorem et episcopum animarum vestrarum;* Joan., X, 27 : *Oves meæ vocem meam audiunt, et ego cognosco eas, et sequantur me.* Sed grex iste pascitur in pascuis doctrinæ spiritualis et spiritualibus bonis[1], et ideo eum signo spirituali ab aliis Dominus distinxit ; hoc autem est Spiritus sanctus, per quem illi qui Christi sunt, distinguuntur ab aliis qui non sunt ejus. Quia autem Spiritus sanctus amor est, ergo tunc Spiritus sanctus datur alicui, quando efficitur amator Dei et proximi. Roman., V, 5 : *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Signum ergo distinctionis est caritas, quæ est a Spiritu sancto. Joan., XIII, 35 : *In hoc cognoscent omnes quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad invicem.* Spiritus ergo sanctus est quo signamur. Spiritus vero promissionis dicitur triplici ratione. Primo, quia promissus est fidelibus, Ezech., XXXVI, 26 : *Spiritum novum ponam in medio vestri;* et ibidem, XXXVII, 6 : *Dabo vobis spiritum novum.* Secundo, quia datur cum quadam promissione ; ex hoc enim ipso quod datur nobis, efficimur filii Dei. Nam per Spiritum sanctum efficimur unum cum Christo ; Roman., VIII, 9 : *Si quis autem Spiritum Dei non habet, hic non est ejus ;* et per consequens efficimur filii Dei adoptivi, ex quo habemus promissionem hæreditatis æternæ, quia si filii, et hæredes. Rom., VIII. Tertio, dicitur pignus, inquantum facit certitudinem de promissa hæreditate. Nam Spiritus sanctus, inquantum adoptat in filios Dei, est Spiritus promissionis, et ipsemet est signum promissionis adipiscendæ. Sed, ut dicitur in *Glossa*, alia littera habet : *Qui est arrha hæreditatis ;* et forte melius, quia pignus est aliud a re pro qua datur, et redditur postquam ille qui pignus recipit, rem sibi debitam recipit[2]. Arrha autem non est aliud a re pro qua datur, nec redditur, quia datur de ipso pretio, quod non est auferendum, sed complendum. Deus autem dedit nobis caritatem tanquam pignus, per Spiritum sanctum, qui est Spiritus veritatis et dilectionis. Et ideo hujusmodi non est aliud quam quædam particularis et imperfecta participatio divinæ caritatis et dilectionis, quæ quidem non est auferenda, sed perficienda ; ideo magis proprie dicitur arrha quam pignus. Tamen potest nihilominus et pignus dici, nam per Spiritum sanctum Deus nobis diversa dona largitur, quorum quædam manent in patria, ut caritas, quæ nunquam excidit, I Cor., XIII ; quædam vero propter sui imperfectionem non manent, sicut fides et spes, quæ evacuabuntur, ut ibidem dicitur. Sic ergo Spiritus sanctus dicitur arrha per respectum ad ea quæ manent, pignus vero per respectum ad ea quæ evacuabuntur.

Ad quid autem signati simus, subdit dicens : *in redemptionem.* Nam si aliquis de novo aliqua animalia acquireret, et adderet gregi suo, imponeret eis signa acquisitionis illius. Christus autem acquisivit populum ex gentibus ; Joan., X, 16 : *Alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere ;* et ideo impressit eis signum acquisitionis. I Petr., II, 9 : *Gens sancta, populus acquisitionis.* Act., XX, 28 : *Quam acquisivit sanguine suo.* Sed quia Christus acquisivit populum istum, non sic quod nunquam fuerit suus, sed quia aliquando fuerat suus, sed opprimebatur a servitute diaboli, in quam peccando se redegit ; ideo non dicit

[1] Al. : « in pascuis spiritualibus bonis. » — Al. : « habet. »

simpliciter: acquisivit, sed addit *in redemptionem*, quasi dicat: Non simpliciter de novo acquisiti, sed quasi a servitute diaboli per sanguinem ejus redempti. I Petr., I, 18: *Non corruptibilibus auro et argento redempti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi et incontaminati.* Acquisivit ergo Christus nos redimendo, non quod accrescat inde aliquid Deo, quia bonorum nostrorum non indiget. Job, XXXV, 7: *Si juste egeris, quid donabis ei; aut quid de manu tua recipiet?* Ad quid autem acquisiverit nos Christus, subdit: *in laudem gloriæ ipsius*, id est ut ipse Deus laudetur. Isa., XLIII, 7: *Qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum.*

LECTIO VI.

Propterea et ego audiens fidem vestram, quæ est in Christo Jesu, et dilectionem in omnes sanctos, non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis, ut Deus Domini nostri Jesu Christi pater gloriæ, det vobis spiritum sapientiæ et revelationis in agnitionem ejus, illuminatos oculos cordis vestri, ut sciatis quæ sit spes vocationis ejus, et quæ divitiæ gloriæ hæreditatis ejus in sanctis, et quæ sit supereminens magnitudo virtutis ejus in nos qui credimus.

Postquam enumeravit Apostolus beneficia Ephesiis collata per Christum, hic ostendit quomodo affectus suus crevit ad eos. Dividitur autem hæc pars in tres partes, quia primo præmittitur bonorum, quæ audivit de eis, commemoratio; secundo, de perceptis beneficiis gratiarum actio, ibi. *Non cesso gratias agens pro vobis*; tertio, subditur pro futuris beneficiis ejus oratio, ibi: *Non cesso gratias agens pro vobis*; tertio, subditur pro futuris beneficiis ejus oratio, ibi: *Memoriam vestri faciens in orationibus meis.* Bona autem quæ de eis audivit, sunt duo. Unum, quo ordinantur ad Deum, et hoc est fides, et quantum ad hoc dicit: *Propterea et ego audiens fidem vestram, quæ est in Christo Jesu*, quæ quidem facit habitare Deum in homine; infra, III, 17, *habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Item corda purificat, Act., XV, 9: *Fide purificans corda eorum.* Item sine lege justificat. Roman., III, 28. *Arbitramur justificari hominem per fidem sine operibus legis.* Secundum, quo ordinantur ad proximum, et hoc est dilectio, et quantum ad hoc dicit: *et dilectionem*, id est opera caritatis; quæ quidem dilectio est spirituale signum quod homo sit discipulus Christi. Joan., XIII, 35: *In hoc cognoscent omnes quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem;* et ibidem, 34: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos. Dilectionem* dico, *in omnes sanctos,* nam omnes quos ex caritate diligimus, debemus eos diligere, vel ideo quia sancti sunt, vel ut sancti sint. Galat., VI, 10: *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.*

Deinde cum dicit: *Non cesso gratias agens pro vobis,* agit Apostolus gratias de bonis et beneficiis hujusmodi auditis dicens: *Non cesso gratias agens pro vobis.*

Contra, quia non semper poterat continue pro eis gratias agere. Respondeo: Apostolus dicit: *Non cesso,* id est horis debitis, vel *non cesso,* quia affectus gratias agendi pro vobis sine cessatione habitualiter est in me. Coloss., I, 9: *Non cessamus pro vobis orantes et postulantes ut impleamini agnitione voluntatis ejus.* Roman., I, 9: *Sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis.*

Consequenter orat Apostolus pro beneficiis eis in futurum concedendis, et quantum ad hoc dicit: *Memoriam vestri faciens in orationibus meis.* Et hæc dividitur in tres, quia primo proponit quædam quæ eis petit; secundo, exponit ea, ibi: *in agnitionem ejus;* tertio, ostendit exemplar et formam illorum, ibi: *secundum operationem potentiæ virtutis ejus.* Dicit ergo quantum ad primum: Non solum gratias ago quantum ad beneficia præterita quæ recepistis, quantum ad bona audita de vobis, sed etiam oro ut omnino in futurum accrescant, *memoriam vestri faciens in orationibus meis,* pro his scilicet, *ut Deus Domini nostri Jesu Christi pater gloriæ det vobis Spiritum sapientiæ et revelationis.* Ubi sciendum quod Dominus noster Jesus Christus, et Deus et homo est, et inquantum homo est, Deum habet, cum sit compositum ex anima et corpore, quorum utrique, cum sint creaturæ, competit Deum habere; secundum autem quod Deus est, Patrem habet. Joan., XX, 17: *Ascendo ad*

Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum. Similiter etiam secundum quod Deus est gloria Patris; Hebr., I, 3: *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus.* Est etiam gloria nostra, quia ipse est vita æterna; I Joan., ult., 28: *Simus in vero Filio ejus. Hic est verus Deus, et vita æterna.* Sic ergo dicit: *Ut Deus Domini nostri Jesu Christi,* secundum quod est homo, et Pater ejusdem, secundum quod est Deus[1]: *Pater,* inquam, *gloriæ,* scilicet Christi, qui est gloria ejus. Proverb., XXIII, 20: *Gloria patris filius sapiens**. Et gloriæ nostræ; inquantum dat omnibus gloriam.

Filius ...piens ...tificet ...atrem.

Deinde cum dicit: *Det vobis Spiritum sapientiæ et revelationis,* ponit ea quæ petit, quæ sunt duo. Ubi sciendum est quod quædam sunt dona communia omnibus sanctis: scilicet illa quæ sunt necessaria ad salutem, ut fides, spes, caritas, et hæc habebant ut jam patet. Alia autem sunt dona specialia, et quantum ad hoc pro eis orat; primo quidem pro dono sapientiæ, et quantum ad hoc dicit: *Ut det vobis Spiritum sapientiæ,* quem nullus potest dare nisi Deus. Sapient., IX, 17: *Sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, et miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis?* Secundo, orat pro dono intellectus, et hoc consistit in revelatione spiritualium secretorum, propter quod dicit: *et revelationis,* quæ etiam a solo Deo est. Dan., II, 28: *Est Deus in cœlis revelans mysteria.* Exponit autem quæ sint ista quæ petit; et primo, quod pertinet ad donum sapientiæ; secundo, quod pertinet ad donum intellectus, ibi: *Ut sciatis quæ sit spes vocationis ejus.* Ad donum autem sapientiæ pertinet cognitio divinorum. Unde petere donum sapientiæ, est petere quod habeant cognitionem Dei, et hoc petit ibi: *In agnitionem Dei illuminatos oculos cordis vestri,* quasi dicat: Hoc peto ut per Spiritum sapientiæ habeatis *illuminatos oculos cordis vestri in agnitionem,* scilicet clariorem, *ejus,* scilicet Dei. Psalm. XII, 6: *Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte.* Hoc est contra eos qui habent oculos illuminatos tantum ad temporalia cognoscenda, cum magis tamen sit necessarium et etiam gloriosum cognoscere Deum. Hier., IX, 23: *Non glorietur sapiens in sapientia sua, et non glorietur dives in divitiis suis; sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire et nosse me.* Ad donum autem intellectus tria pertinentia ponit. Unum quantum ad statum præsentem, et duo quantum ad futurum. Ad statum vero præsentem pertinet spes, quæ est necessaria ad salutem; Rom., VIII, 24: *Spe enim salvi facti sumus,* et quantum ad hoc dicit: *ut sciatis quæ,* id est quanta sit, *spes vocationis ejus,* id est virtus spei, et de quanta re sit; quæ quidem et maxima est, quia de maximis; I Petr., I, 3: *Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis;* et fortissima virtutum, Hebr., VI, 18: *Fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem; quam sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam, et incedentem usque ad interiora velaminis.* Sed quia ea quæ speramus, sunt de futura vita; ideo alia duo pertinent ad vitam futuram. Unum quidem pertinet ad omnes justos communiter, quod est præmium essentiale, et quantum ad hoc dicit: *Et quæ divitiæ gloriæ hæreditatis ejus in sanctis.* Ubi ponit quatuor ad illa dona pertinentia. Primum est quod sunt copiosissima, et quantum ad hoc dicit: *divitiæ.* Prov., I, 23: *Abundantia perfruetur, terrore malorum sublato.* Psalm. CXI, 3: *Gloria et divitiæ in domo ejus.* Prov., VIII, 18: *Mecum sunt divitiæ et gloria, opes superbæ et justitia.* Secundo, quod clarissima, et quantum ad hoc dicit: *gloriæ.* Roman., II, 10: *Gloria autem et honor et pax omni operanti bonum.* Tertio, quod sunt stabilissima, et quantum ad hoc dicit: *hæreditatis.* Ea enim quæ hæreditaria sunt stabiliter possidentur. Eccli., XXXI, 11: *Stabilita sunt bona illius in Domino.* Psalm. XV, 5: *Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei, tu es qui restitues hæreditatem meam mihi.* Quarto, quod erunt intima, et quantum ad hoc dicit: *in sanctis.* Rom., VIII, 18: *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis.* II Corinth., IV, 17: *Supra modum in sublimitate** *gloriæ pondus operatur in nobis.* Aliud quod ponit pertinens ad futuram gloriam, est quod specialiter pertinet ad apostolos; unde dicit: *Et quæ sit,* supple sciatis, *supereminens magnitudo virtutis ejus in nos,* scilicet apostolos[2], quasi dicat: Licet omnibus sanctis abundanter divitias gloriæ tribuat, supereminentius tamen tribuet

* *Æt... num...*

[1] Al.: « et Pater gloriæ, » intermediis omissis.— [2] Al.: « *magnitudo virtutis ejus,* scilicet in bonis, quasi dicat, » etc.

apostolis. Magnitudo enim virtutis ostenditur in effectu. Unde quanto magis effectus virtutis divinæ in aliquo invenitur, tanto ibi virtus divina major ostenditur, licet in seipsa sit una et indivisa. Et ideo, quia major effectus virtutis divinæ est in apostolis, ideo magnitudo virtutis erit in eis. Et quod major sit in eis effectus, ostendit dicens : *qui credimus,* id est qui sumus primitiæ credentium. II Corinth., IV, 13 : *Nos credimus : propter quod et loquimur, scientes quod ille qui suscitavit Jesum, et nos cum Jesu suscitabit.* Propter quod dicebat, I Timoth., I, 12 : *Scio cui credidi, et certus sum quia potens est depositum meum servare in illum diem.* Ideo illi inter vos per quos alii instructi sunt et vocati ad fidem, sicut doctores, præeminentius præmiabuntur, quia, ut dicitur in *Glossa*, quoddam incrementum gloriæ habebunt summi doctores ultra illud quod communiter omnes habebunt ; propter quod Dan., XII, 3, docti assimilantur splendori firmamenti, sed doctores assimilantur stellis : *Qui autem docti fuerint, fulgebunt*[1] *quasi splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.*

LECTIO VII.

Secundum operationem potentiæ virtutis ejus quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis et constituens ad dexteram suam in cœlestibus supra omnem principatum et potestatem et virtutem et dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro.

Enumeratis beneficiis quæ Apostolus conferenda optat Ephesiis in futurum, hic consequenter ponit formam et exemplar illorum beneficiorum[2]. Sicut autem vita Christi est forma et exemplar justitiæ nostræ, ita et gloria et exaltatio Christi est forma et exemplar gloriæ et exaltationis nostræ. Ideo hic Apostolus duo facit, quia primo proponit formam exaltationis beneficiorum et donorum in generali ; secundo, manifestat eam in speciali, ibi : *suscitans illum a mortuis.* Forma autem et exemplar operationis divinæ in nos, est operatio divina in Christo, et quantum ad hoc dicit : *secundum operationem,* id est ad similitudinem operationis, *potentiæ virtutis ejus,* id est virtuosæ potentiæ Dei, *quam operatus est in Christo,* exaltans caput illud ; supple, ita virtuose operabitur in nobis. Philip., III, 20 : *Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ.* Nos autem exaltari ad similitudinem exaltationis Christi, frequenter legimus in Scriptura. Rom., VIII, 17 : *Si compatimur, ut et glorificemur.* Item Apoc., III, 21 : *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo ; sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus.*

Consequenter explicat formam et exemplar in speciali, manifestans ea quæ pertinent ad exaltationem Christi, loquendo de Christo inquantum est homo, dicens : *suscitans illum a mortuis, et constituens ad dexteram suam in cœlestibus.* Circa quod tria beneficia ponit exaltationis Christi. Primum est transitus de morte ad vitam, et quantum ad hoc dicit : *suscitans illum a mortuis.* Secundum est exaltatio ad gloriam altissimam, et quantum ad hoc dicit : *constituens illum ad dexteram suam.* Tertium est sublimatio ad potentiam maximam, et quantum ad hoc dicit : *et omnia subjecit sub pedibus ejus.* Dicit ergo quantum ad primum : Dico quod hoc erit secundum operationem quam operatus est in Christo, scilicet Deus Pater, eadem virtute quam habet cum Christo. Unde et ipse Christus seipsum resuscitavit, et Deus Pater eum resuscitavit. Rom., VIII, 11 : *Si spiritus ejus qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis, qui suscitavit Jesum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra.* Quantum vero ad secundum dicit : *constituens illum ad dexteram suam in cœlestibus.* Quæ quidem celsitudo gloriæ potest tripliciter considerari : scilicet per comparationem ad Deum, per comparationem ad corporales creaturas et per comparationem ad creaturas spirituales. Si ergo consideretur per comparationem ad Deum, sic constitutus est ad dexteram suam, quæ quidem

[1] Al. deest « fulgebunt. » — [2] Al. deest « illorum beneficiorum. »

dextera non est intelligenda pars corporalis, quia, ut dicitur Joan., IV, 24 : *Spiritus est Deus;* sed metaphorice dicitur, ut sicut per dexteram intelligitur nobilior et virtuosior pars hominis ; ita cum dicimus Christum Jesum constitutum ad dexteram Dei, intelligatur secundum humanitatem constitutus in potioribus bonis Patris, et secundum divinitatem intelligatur æqualis Patri. Unde Psalm. CIX, 1 : *Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis.* Item Marc., ult., 19 : *Et Dominus quidem Jesus, postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum, et sedet ad dexteram Dei.* In comparatione vero ad corporales creaturas dicit : *in cœlestibus,* nam corpora cœlestia tenent supremum locum in comparatione ad alia corpora. Infra, IV, 10 : *Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cœlos.* In comparatione vero ad spirituales creaturas, primo dicit Christum exaltatum super aliquas specialiter; secundo, super omnes generaliter[1], ibi : *Et super omne nomen quod nominatur, non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro.*

Ad horum autem intelligentiam sciendum est quod novem sunt ordines angelorum, quorum quatuor Apostolus tangit hic, qui quidem sunt medii, nam supra eos sunt tres superiores, scilicet throni, cherubim et seraphim; sub eis autem sunt duo inferiores, scilicet archangeli et angeli. Qui quidem novem ordines distinguuntur in tres hierarchias, id est sacros principatus, in quarum qualibet assignantur tres ordines. Sed in assignatione ordinum hierarchiæ primæ conveniunt omnes doctores in hoc, scilicet quod supremus ordo ipsius sit seraphim, secundus cherubim, tertius throni. In assignatione vero ordinum aliarum duarum hierarchiarum, scilicet mediæ et infimæ, discordant Dionysius et Gregorius. Nam Dionysius in supremo ordine mediæ hierarchiæ ponit dominationes, in secundo virtutes, in tertio potestates, descendendo; in supremo vero ordine infimæ hierarchiæ posuit principatus, in secundo archangelos, in tertio angelos. Et hæc assignatio ordinum concordat litteræ præsenti, nam Apostolus ascendendo, incipit a supremo infimæ hierarchiæ, qui est septimus. Gregorius autem aliter ordinat, quia ponit principatus in medio dominationum et potestatum, quod pertinet ad secundum ordinem mediæ hierarchiæ. Virtutes vero ponit in medio potestatum et archangelorum, quod pertinet ad supremum ordinem infimæ hierarchiæ. Et hæc assignatio etiam fulcimentum habet ex verbis Apostoli. Coloss., I, 16, ubi dicit : *Sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates,* ubi illos ordines enumerat descendendo. Sed reservata ordinatione Gregorii, usquequo legamus Epistolam ad Colossenses, ad præsens viam Dionysii magis competentem præsenti litteræ, prosequemur.

Ad cujus intellectum sciendum est quod potest considerari tripliciter ordo rerum. Primo quidem secundum quod sunt in prima omnium causa, scilicet in Deo; secundo vero secundum quod sunt in causis universalibus; tertio, secundum determinationem ad speciales effectus. Et quia omnia quæ fiunt in creaturis, ministrantur per angelos, ideo secundum triplicem acceptionem ordinis rerum, distinguuntur tres angelicæ hierarchiæ; ad quarum unam pertinet accipere rationes rerum in ipso rerum vertice, scilicet Deo ; ad aliam vero pertinet accipere rationes rerum in causis universalibus; ad aliam vero, in propriis effectibus. Nam quanto mentes angelicæ sunt superiores, tanto divinam illuminationem in majori universalitate recipiunt. Et ideo ad supremam hierarchiam pertinet administratio rerum in comparatione ad Deum. Propter quod ordines hierarchiæ istius denominantur per comparationem ad Deum; quia seraphim dicuntur ardentes et uniti Deo per amorem; cherubim vero quasi lucentes, inquantum supereminenter divina secreta cognoscunt; throni vero dicuntur sic[2], inquantum in eis Deus sua judicia exercet. Et de istis tribus ordinibus nullam facit hic Apostolus mentionem. Ad mediam hierarchiam pertinet rerum administratio per comparationem ad causas universales; unde denominantur ordines hierarchiæ illius nominibus ad potestatem pertinentibus, cum causæ universales sint virtute et potestate in inferioribus et particularibus. Ad potestates autem, quæ habent universale regimen, tria pertinent. Primo, quod sit aliquis per imperium dirigens; secundo, quod sint aliqui qui impedimenta executionis repellant; tertio, quod sint aliqui qui ordinent qualiter alii imperium exequantur. Horum

[1] Al. : « primo specialiter, secundo quantum ad omnia communiter ibi.» — [2] Al. omittitur « dicuntur.»

autem primum pertinet ad dominationes, quæ, ut dicit Dionysius, sunt liberæ ab omni subjectione, nec ad exteriora mittuntur, sed eis qui mittuntur imperant; secundum vero pertinet ad virtutes, quæ præbent facilitatem ad imperium implendum; tertium vero pertinet ad potestates imperium exequentes. Ad infimam autem hierarchiam pertinet administratio rerum in comparatione ad speciales effectus; unde nominibus ad eos pertinentibus nuncupantur. Unde angeli dicuntur illi qui exequuntur ea quæ pertinent ad salutem singulorum; archangeli vero qui exequuntur ea quæ pertinent ad salutem et utilitatem magnorum; principatus vero dicuntur illi qui præsunt singulis provinciis.

His ergo expositis, Christus super omnes est. De his vero quatuor Apostolus specialem mentionem facit. Cujus ratio est, quia horum quatuor ordinum nomina a dignitate imponuntur, et quia agit de dignitate Christi, ideo hic specialiter eos nominat ut ostendat Christum omnem dignitatem creatam excedere.

Consequenter cum dicit: *Et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro,* ostendit Christum exaltatum esse communiter supra omnem creaturam spiritualem. Dixerat enim supra, Christum esse exaltatum super omnes creaturas spirituales, quæ a potestate denominantur. Sed quia præter illos angelorum ordines, in sacra Scriptura quidam alii ordines cœlestium spirituum inveniuntur, scilicet seraphim, Isa., VI, et Cherubim, Ezech., X et XI et XLI, et throni, in Psalmis, et de istis non fecerat mentionem; ideo ostendit Christum, secundum quod homo, supra omnes hujusmodi ordines esse exaltatum: propter quod subjungit, dicens: *Et super omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro,* id est, non solum super principatus, sed super omne nominabile. Sciendum est enim quod nomen imponitur ad cognoscendum rem; unde significat rei substantiam, cum significatum nominis sit definitiva ratio rei. Cum ergo dicit: *et omne nomen quod nominatur,* dat intelligere quod exaltatus est supra omnem substantiam de qua potest haberi notitia, et quæ possit nomine comprehendi. Quod dico, ut excludatur substantia divinitatis, quæ incomprehensibilis est; unde *Glossa* dicit: « *Supra omne nomen,* id est nominabile. Et ne intelligatur quod sit supra nomen Dei, ideo subdit: *quod nominatur.* Nam majestas divina nullo nomine concludi, vel nominari potest. » Addit autem: *non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro,* quia multa fiunt in hoc sæculo quæ notitia comprehendimus et nominamus; quædam tamen sunt in futuro sæculo quæ hic comprehendi non possunt, nec etiam nominari, quia, ut dicitur I Corinth., XIII, 9: *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus.* Nominantur autem hæc a beatis, qui sunt in futuro sæculo. Hujusmodi autem sunt de quibus dicit Apostolus II Corinth., XII, 4: *quod audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui.* Et tamen super hæc omnia exaltatus est Christus. Philip., II, 9: *Dedit illi nomen quod est super omne nomen.*

LECTIO VIII.

Et omnia subjecit sub pedibus ejus, et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius, et plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimpletur.

Supra egit Apostolus de exaltatione Christi et quantum ad ejus transitum de morte ad vitam, in illa particula: *Suscitans illum a mortuis,* et de ejus exaltatione ad gloriam altissimam, in illa particula: *et constituens ad dexteram suam in cœlestibus;* hic agit de ejus exaltatione quantum ad potestatem maximam. Circa quod duo facit, quia primo agit de Christi potestate respectu totius creaturæ; secundo, de ejus potestate respectu Ecclesiæ, ibi: *Et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam.* Dicit ergo quod respectu totius creaturæ habet universalem potestatem, quia *omnia subjecit,* scilicet Deus Pater, *sub pedibus ejus.* Ubi sciendum est quod hoc quod dicit: *sub pedibus,* potest accipi dupliciter. Uno modo, ut sit locutio figurativa et similitudinaria, ut scilicet per hoc detur intelligi quod omnis creatura totaliter est subjecta potestati Christi; illud enim est nobis omnino subjectum quod pedibus conculcamus, et de

ista potestate dicitur Matth., ult., 18 : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* Hebr., II, 8 : *In eo enim quod ei omnia subjiciuntur, nihil dimisit non subjectum ei.* Alio modo, ut sit locutio metaphorica ; nam per pedes intelligitur infima pars corporis, per caput vero suprema. Licet autem in Christo divinitas et humanitas non habeant rationem partis, tamen divinitas, quæ est supremum in Christo, intelligitur per caput ; I Corinth., XI, 3 : *Caput vero Christi Deus;* humanitas vero, quæ infima est, intelligitur per pedes ; Psalm. CXXXI, 7 : *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus.* Est ergo sensus, quod omnia creata non solum subjecit Pater Christo inquantum est Deus, cui ab æterno omnia sunt subjecta, sed etiam humanitati ejus.

Advertendum est autem hic quod Christo subijiciuntur aliqua dupliciter, quia quædam voluntarie et quædam involuntarie. Hoc autem Origenes non intelligens, sumpsit ex hoc verbo Apostoli occasionem erroris, dicens quod omnia quæ subjiciuntur Christo, participant salutem, qui ipse est vera salus ; et ideo dixit quod omnes dæmones et damnati aliquando salvabuntur, cum subjiciantur sub pedibus Christi. Hoc autem est contra sententiam Domini, Matth., XXV, 41 : *Discedite a me maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus ;* et concludit in fine capituli, vers. ult. : *Ibunt hi in supplicium æternum.* Dicendum est ergo quod omnia subjecit sub pedibus ejus, sed quædam voluntarie tanquam Salvatori, puta justos, qui in vita præsenti implent voluntatem Dei, et isti subjiciuntur ei, ut impleant eorum desiderium et voluntatem, expectantes illud quod dicitur de bonis. Proverb., X, 24 : *Desiderium suum justis dabitur.* Quædam vero subjiciuntur ei invite, tanquam judici [1], ut Christus de his suam voluntatem faciat, et isti sunt mali, de quibus potest intelligi illud Luc., XIX, 27 : *Verumtamen inimicos meos, illos qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, et interficite coram me.*

Deinde cum dicit : *Et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam,* agit de potestate Christi respectu Ecclesiæ, circa quod tria facit, quia primo ponit habitudinem Christi ad Ecclesiam ; secundo, habitudinem Ecclesiæ ad Christum ; tertio, exponit illam habitudinem. Quantum ad primum dicit : *Et ipsum dedit,* Deus Pater, *caput supra omnem Ecclesiam,* scilicet tam militantem, quæ est hominum in præsenti viventium, quam triumphantem, quæ est ex hominibus et angelis in patria. Christus enim secundum quasdam communes rationes caput est etiam angelorum ; Coloss., II, 10 : *Qui est caput omnis principatus et potestatis;* sed secundum speciales rationes est Christus caput hominum spiritualiter. Nam caput triplicem habitudinem habet ad membra. Primo quidem quoad præeminentiam in situ ; secundo, quoad diffusionem virtutum, quia ab eo omnes sensus derivantur in membra, item quoad conformitatem in natura. Sic ergo quantum ad præeminentiam et quantum ad diffusionem, Christus est caput angelorum, nam Christus præest angelis, etiam secundum humanitatem. Hebr., I, 4 : *Tanto melior angelis effectus, quanto præ illis differentius nomen hæreditavit.* Item Christus, etiam secundum quod homo, angelos illuminat, et in eos influit, ut Dionysius probat ex verbis Isa., LXIII, 1, scilicet : *Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra?* dicens hæc verba esse supremorum angelorum. Quod autem sequitur : *Ego qui loquor justitiam,* dicit esse verba Christi, eis immediate respondentis. Ex quo datur intelligi quod non solum inferiores, sed etiam superiores angelos Christus illuminat. Quantum autem ad naturæ conformitatem, Christus non est caput angelorum, quia non angelos apprehendit, sed semen Abrahæ, ut dicitur Hebr., I, sed est caput hominum tantum. Cantic., IV, 9 : *Vulnerasti cor meum, soror mea* (scilicet per naturam), *sponsa,* per gratiam. Quantum ad habitudinem Ecclesiæ ad Christum, dicit : *quæ est corpus ejus,* scilicet inquantum est ei subjecta, et recipit ab eo influentiam, et habet naturam conformem cum Christo. I Corinth., XII, 12 : *Sicut enim corpus unum est et habet multa membra, omnia autem membra corporis cum sint multa, unum tamen corpus sunt, ita et Christus; etenim in uno spiritu omnes non in unum corpus baptizati sumus.* Exponit autem quod dixit : *quæ est corpus, ipsius,* subdens : *et plenitudo ejus.* Quærenti enim cur in corpore naturali sint tot membra, scilicet manus, pedes, os et hujusmodi, respon-

[1] Al. : « Judæis. »

detur hoc esse ideo ut deserviant diversis operibus animæ, quarum ipsa potest esse causa et principium, et quæ sunt virtute in ipsa, nam corpus est factum propter animam, et non e converso; unde secundum hoc, corpus naturale est quædam plenitudo animæ. Nisi enim essent membra cum corpore completa, non posset anima suas operationes plene exercere. Similiter itaque est hoc de Christo, et de Ecclesia; et quia Ecclesia est instituta propter Christum, dicitur quod Ecclesia est *plenitudo ejus,* scilicet Christi, id est ut omnia quæ virtute sunt in Christo, quasi quodammodo in membris ipsius Ecclesiæ impleantur, dum scilicet omnes sensus spirituales et dona, et quidquid potest esse in Ecclesia, quæ omnia superabundanter sunt in Christo, ab ipso deriventur in membra Ecclesiæ, et perficiantur in eis. Unde subdit : *qui omnia in omnibus adimpletur,* scilicet dum hunc quidem, qui est membrum Ecclesiæ, facit sapientem secundum perfectam sapientiam, quæ est in ipso; illum vero justum secundum perfectam justitiam, et sic de aliis.

CAPUT SECUNDUM

LECTIO I.

Et vos [1] cum essetis mortui delictis et peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundum sæculum mundi hujus, secundum principem potestatis aeris hujus, spiritus qui nunc operatur in filios diffidentiæ, in quibus et nos omnes aliquando conversati sumus in desideriis carnis nostræ, facientes voluntatem carnis cogitationum, et eramus natura filii iræ, sicut et cæteri.

Supra enumeravit Apostolus beneficia humano generi per Christum communiter exhibita, hic Apostolus commemorat eadem per comparationem ad eorum statum præteritum. Status autem eorum præteritus dupliciter considerari potest. Primo quidem quantum ad statum culpæ, secundo, quantum ad statum gentilitatis eorum. Apostolus ergo duo facit, quia primo commemorat beneficia quantum ad primum statum eis exhibita; secundo, commemorat ea per comparationem ad statum secundum, ibi : *propter quod memores estote.* Prima iterum in duas, quia primo recitat Apostolus statum culpæ ipsorum; secundo, beneficium gratiæ justificationis, ibi : *Deus autem qui dives est in misericordia ... convivificavit nos in Christo.* Prima iterum in duas, quia primo commemorat statum culpæ quantum ad gentiles; secundo, quantum ad Judæos, ibi : *in quibus et nos omnes aliquando conversati sumus.* Prima iterum in duas, quia primo præmittit beneficii generalitatem; secundo, subdit hujus necessitatem, ibi : *cum essetis mortui delictis et peccatis vestris.* Dicit ergo : Dico quod Deus magnifice operatur in fidelibus secundum operationem potentiæ virtutis ejus quam operatus est in Christo; et hoc, quia suscitavit illum a mortuis. Secundum hanc ergo operationem, ad hujus operationis exemplum, *convivificavit nos,* vita scilicet gratiæ, de morte peccati. Oseæ, VI, 3 : *Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, et vivemus in conspectu ejus.* Colos., III, 1 : *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens.* Necessitatem vero hujus beneficii ostendit, cum dicit : *cum essetis mortui delictis et peccatis vestris.* Ubi optime describit eorum culpam, primo quantum ad multitudinem, quia *cum essetis mortui,* scilicet morte spirituali, quæ pessima est. Psalm. XXXIII, 22 : *Mors peccatorum pessima.* Peccatum enim mors dicitur, quia per ipsum homo a Deo [2], qui est vita, separatur; Joan., XIV, 6 : *Ego sum via, veritas et vita. Mortui,* inquam, *in delictis et peccatis vestris,* ecce multitudo; *in delictis* quidem, quantum ad omissa : Psalm. XVIII, 13 : *Delicta quis intelligit? et peccatis,* quantum ad commissa, *in quibus aliquando ambulastis.* Quod ideo dicit, ut multitudinem peccatorum exaggeret. Nam aliqui si ad ho-

[1] Ita communiter editiones quas vidimus, Vulgatæ conformes. In edit. Remigii Florentini : *Et vos convivificabit,* etc., quam lectionem adoptasse videtur S. Thomas in *Commentario.* — [2] Al. : « a Domino. »

ram mortui sunt in peccatis et in delictis, cessant tamen aliquando, et peccare desistunt; sed isti de malo in pejus procedentes et ambulantes, proficiebant. Simile habetur Philip., III, 18 : *Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis (nunc autem et flens dico) inimicos crucis Christi;* Hier., II, 5 : *Ambulaverunt post vanitatem suam, et vani facti sunt.* Secundo, describit eorum culpam quantum ad causam, quæ ponitur duplex. Una ex parte hujus mundi, quia alliciebantur a rebus mundi, et quantum ad hoc dicit : *secundum sæculum mundi hujus,* id est secundum sæcularem vitam rerum mundanarum quæ vos alliciunt. I Joan, II, 15 : *Si quis diligit mundum, non est caritas Patris in eo.* Propter quod præmittit : *Nolite diligere mundum.* Alia causa est ex parte dæmonum, quibus serviebant, de quibus dicitur Sapient., XIV, 27 : *Infandorum idolorum cultura, omnis mali causa est initium;* et quantum ad hoc dicit : *et secundum principem potestatis aeris hujus.* Quam quidem causam describit tripliciter. Primo quidem quantum ad potestatem, dicens : *secundum principem potestatis,* id est potestatem exercentem ; non quod habeat eam naturaliter, cum nec dominus nec creator sit ex natura, sed inquantum dominatur hominibus, qui se ei peccando subjiciunt. Joan., XII, 31 : *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras;* et XIV, 30 : *Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quidquam.* — Secundo, quantum ad habitationem, quia *aeris hujus,* id est qui habet potestatem in hoc aere caliginoso.

Ubi sciendum est quod de istis dæmonibus duplex est opinio apud doctores. Quidam enim dixerunt dæmones qui ceciderunt non fuisse de supremis ordinibus, sed de inferiobus. Constat autem totam creaturam corporalem administrari a Deo ministerio angelorum. Et hæc est opinio Joannis Damasceni, scilicet quod primus eorum qui ceciderunt, præerat ordini terrestrium; quod forte sumptum est ex dicto Platonis, qui ponebat quasdam substantias cœlestes, seu mundanas. Et secundum hoc exponitur hoc quod dicit : *aeris hujus,* id est, ad hoc creati, ut præsiderent aeri huic. Alii vero volunt, et melius, quod fuerint de supremis ordinibus; ita quod hoc quod dicit : *aeris hujus,* sit ad ostendendum, ipsum aerem esse habitationem ipsorum in pœnam eorum. Unde Judas in sua Canonica, vers. 6, dicit : *Angelos vero, qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium diei*[2] *magni, vinculis æternis, sub caligine reservavit.* Ratio autem quare non statim post eorum casum retrusi sunt in infernum, sed dimittuntur in aere, est quia Deus noluit quod ipsis peccantibus eorum creatio[1] totaliter frustraretur; et ideo dedit eos hominibus in exercitium, quo bonis præpararent coronam, malis autem æternam mortem; et quia usque ad diem judicii est nobis tempus bellandi et merendi, ideo usque tunc in aere permanebunt; post diem vero judicii retrudentur in infernum.

Advertendum etiam quod una littera habet *spiritus,* et sic est genitivi casus, et ponitur singulare pro plurali, quasi dicat, spirituum; alia littera habet *spiritum,* et tunc est accusativi casus, ut dicatur : *secundum principem spiritum,* id est qui princeps est spiritus. — Tertio, quantum ad operationem, ibi cum dicit : *qui nunc operatur in filios diffidentiæ,* id est in illos qui a se repellunt fructum passionis Christi, qui sunt[3] filii diffidentiæ, vel quia de æternis non habent fidem, nec spem salutis per Christum; et in talibus princeps potestatis aeris hujus libere operatur, ducens eos quo vult; de quibus infra, IV, 19, dicitur : *Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ;* vel *diffidentiæ,* id est de quibus eis est diffidendum, id est qui ex malitia peccant, in quibus princeps hujus mundi etiam operatur ad nutum. De his enim qui ex ignorantia et infirmitate peccant, non est diffidendum, nec in eis princeps iste operatur ad nutum.

Sed contra. De nemine est desperandum quamdiu vivit. Respondeo : Dicendum est quod de aliquo potest esse duplex spes. Una ex parte hominis, alia ex parte divinæ gratiæ, et sic de aliquo potest desperari ex parte sua, de quo tamen desperandum non est ex parte Dei, sicut desperandum erat de Lazaro, jacente in sepulcro, quod resurgeret, ex parte sua, de quo tamen desperandum non erat ex parte Dei, a quo resuscitatus est. De illis ergo qui ex malitia sunt multum in peccatis demersi, si attendatur eorum virtus, desperari potest; Psalm. LXVIII, 3 : *Infixus sum in limo profundi, et*

[1] Al. : « Dei. » — [2] Al. : « ratio. » — [3] Al. : « erant. »

non est substantia; non tamen si attendatur virtus divina. De istis autem filiis diffidentiæ dicitur infra, v, 6 : *Nemo vos seducat inanibus verbis : propter hoc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ.*

Deinde cum dicit : *in quibus et nos omnes,* etc., commemorat Apostolus statum culpæ quantum ad Judæos, ostendens eos omnes in peccato fuisse, secundum illud Roman., III, 9 : *Causati sumus, Judæos et Græcos omnes sub peccato esse.* Attendenda est tamen differentia circa hoc, quia Apostolus agens de culpa gentilium, assignavit duas causas culpæ fuisse : unam scilicet ex parte mundi, aliam ex parte dæmonum, quos colebant. Quia ergo Judæi erant similes gentilibus in statu culpæ quantum ad primam causam, non autem quantum ad secundam; ideo Apostolus non facit mentionem de culpa eorum nisi quantum ad causam quæ est ex parte mundi, circa quod tria facit. Primo, commemorat eorum culpam quantum ad peccatum cordis; secundo, quantum ad peccatum operis; tertio, quantum ad peccatum originis. Peccatum vero cordis insinuat per desideria carnis, et quantum ad hoc dicit : *In quibus,* scilicet peccatis et delictis, *non omnes,* scilicet Judæi, *aliquando conversati sumus,* agentes vitam nostram, *in desideriis carnis nostræ,* id est carnalibus. Tit., III : *Eramus enim aliquando et nos insipientes et increduli, errantes et servientes desideriis et voluptatibus variis.* Roman., XIII, 14 : *Carnis curam ne feceritis in desideriis.* Peccatum [1] vero operis nihil aliud est quam expressio interioris concupiscentiæ. Est autem quædam concupiscentia carnis, sicut sunt concupiscentiæ naturales : puta cibi, per quam conservatur individuum, et venereorum, per quam conservatur species; et quantum ad hoc dicit : *Facientes voluntatem carnis,* id est ea in quibus caro delectatur. Roman., VIII, 8 : *Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt.* Quædam vero est concupiscentia cogitationis : eorum scilicet quæ non veniunt ex desideriis carnis, sed ex ipso appetitu animæ, ut honoris ambitio, et propriæ excellentiæ, et hujusmodi, et quantum ad hoc dicit : *et cogitationum,* id est exequentes illas concupiscentias quæ causantur ex instinctu cogitationum nostrarum. Peccatum vero originis insinuat, dicens : *Et eramus natura filii iræ,* quod quidem peccatum ex primo parente, non solum in gentiles, sed etiam id Judæos transfunditur. Roman., v, 12 : *Sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intravit, et per peccatum mors, ita et in omnes homines mors pertransivit, in quo omnes peccaverunt.* Et sicut homines per baptismum mundantur a peccato originali solum quantum ad personas proprias, unde generant filios baptizandos, ita circumcisio mundabat ab originali personas solum, sed generabant adhuc circumcidendos, et hoc est quod dicit : *Eramus natura,* id est per originem naturæ (non quidem naturæ, ut natura est, quia sic bona est, et a Deo, sed naturæ, ut vitiata est) *filii iræ,* id est vindictæ, pœnæ, et gehennæ, et hoc *sicut et cæteris,* id est gentiles.

LECTIO II.

Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam caritatem suam qua dilexit nos, cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo (cujus gratia estis salvati) et conresuscitavit; et consedere fecit in cœlestibus in Christo Jesu, ut ostenderet in sæculis supervenientibus abundantes divitias gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo Jesu.

Postquam exaggeravit Apostolus statum culpæ inficientis, hic commendat beneficium gratiæ justificantis, circa quam duo facit. Primo, ipsum beneficium ponit; secundo, ipsum [2] exponit, ibi : *Gratia enim estis salvati per fidem.* Beneficium autem illud describit quantum ad tres causas. Primo, quantum ad causam efficientem; secundo, quantum ad causam formalem seu exemplarem; tertio, quantum ad causam finalem. Efficiens autem causa beneficii divini justificantis, est caritas Dei, et quantum ad hoc dicit : *Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam caritatem suam qua dilexit nos, cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo.* Dicit autem : *propter nimiam*

[1] Al. : « peccatum vere operis insinuat cum dixit : *facientes voluntatem,* etc. Peccatum enim operis nihil aliud est, » etc. — [2] Al. : « seipsum. »

caritatem, quia dilectionis divinæ possumus considerare quadruplicem bonitatem et efficientiam. Primo, quia nos in esse produxit, Sap., XI: *Diligis enim omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti*. Secundo, quia ad imaginem suam nos fecit, et capaces beatitudinis suæ, Deut., XXXIII, 2: *Cum eo sanctorum millia. In dextera illius ignea lex. Dilexit populos; omnes sancti in manu illius sunt*. Tertio, quia homines per peccatum corruptos reparavit. Hier., XXXI, 3: *In caritate perpetua dilexi te, et ideo attraxi te, miserans*. Quarto, quia pro salute nostra Filium proprium dedit. Joan., III, 16: *Sic Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret*.

Unde Gregorius: « O inæstimabilis dilectio caritatis! Ut servum redimeres, Filium tradidisti. » Dicit autem: *Qui dives est in misericordia*, quia cum amor hominis causetur ex bonitate ejus qui diligitur, tunc homo ille qui diligit, diligit ex justitia, inquantum justum est quod talem amet. Quando vero amor causat bonitatem in dilecto, tunc est amor procedens ex misericordia. Amor autem quo Deus amat nos, causat in nobis bonitatem; et ideo misericordia ponitur hic quasi radix amoris divini. Isa., LXIII, 7: *Largitus est eis*[1] *secundum indulgentiam suam, et secundum multitudinem misericordiarum suarum*. Ibidem, 15: *Multitudo viscerum tuorum et miserationum tuarum super me*. Dicitur autem Deus dives in misericordia, quia habet eam infinitam et indeficientem, quod non habet homo. In tribus enim homo miseretur cum termino et limitatione. Primo quidem largiendo beneficia temporalia, et hæc misericordia est finita, non excedens limites propriæ facultatis. Tob., IV, 8: *Quomodo potueris, ita esto misericors*. Sed Deus dives est etiam in omnes qui invocant illum, ut dicitur Roman., X. Secundo, est finita misericordia hominis quia non remittit nisi offensam propriam, et in hoc etiam modus esse debet, ut scilicet non sic passim remittat, ut ille cui remittit, efficiatur procacior, pronior et facilior ad iterum offendendum. Eccle., VIII, 2: *Etenim quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala*. Deo autem nihil nocere potest; et ideo potest omnem offensam remittere. Job, XXXV, 6: *Si peccaveris, quid ei nocebis?* et parum post: *Porro si juste egeris, quid donabis ei?* Tertio, homo miseretur pœnam remittendo, et in hoc etiam est modus servandus, scilicet ut non facias contra legis superioris justitiam. Deus autem pœnam omnium remittere potest, cum non obstringatur aliqua superioris lege. Job, XXXIV, 13: *Quem constituit alium super terram, et quem posuit super orbem quem fabricatus est?* Sic ergo misericordia Dei est infinita, quia non coarctatur angustiis divitiarum, neque timore nocumenti restringitur, et neque lege superioris.

Causa vero exemplaris beneficii est, quia in Christo collata, et quantum ad hoc dicit: *Et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo*. Ubi tangit triplex beneficium, id est justificationis, resurrectionis a mortuis, et ascensionis in cœlum, per quæ tria Christo assimilamur. Dicit ergo quantum ad primum, ut legatur littera suspensive, *Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam caritatem suam qua dilexit nos, cum essemus mortui peccatis, convificavit nos in Christo*, id est, simul vivere fecit cum Christo. Oseæ, VI, 3: *Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, et vivemus in conspectu ejus*. Convivificavit, inquam, hic scilicet per vitam justitiæ. Psal. LXV, 9: *Qui posuit animam meam ad vitam*, et hoc *in Christo*, id est per gratiam Christi; *cujus*, scilicet Christi, *gratia estis salvati*, Rom., VIII, 24: *Spe enim salvi facti*[2] *sumus*. Quantum vero ad secundum dicit: *et conresuscitavit* nos cum Christo, quantum ad animam in re, et spe quantum ad corpus. Roman., VIII, 11: *Qui suscitavit ipsum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora nostra, propter inhabitantem spiritum ejus in nobis*. Quantum vero ad tertium dicit: *Et consedere fecit in cœlestibus in Christo Jesu*, scilicet nunc per spem, et tandem in futuro in re, quia, ut dicitur Joan., XII, 26: *Ubi ego sum, illic et minister meus erit*. Item Apoc., III, 21: *Qui vicerit dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus*. Utitur autem in his Apostolus præterito pro futuro, enuntians tanquam jam factum quod futurum est, pro certitudine spei. Sic ergo *convivificavit* quantum ad animam, tandem *resuscitavit* quantum ad corpus, et *consedere fecit* quantum ad utrumque. Consequenter cum dicit: *Ut os-*

[1] Al.: *in eis*. — [2] Al. deest « facti. »

tenderet in sæculis supervenientibus abundantes divitias gratiæ suæ, ostendit causam finalem collati beneficii. Quod quidem potest dupliciter legi, quia sæcula supervenientia vel possunt accipi in vita ista, vel in vita futura. Si enim accipiantur in vita ista, tunc sæculum est quædam mensura temporis, et periodus unius generationis, ut dicatur sic. Dico quod nos, qui sumus primitiæ dormientium, *convivificavit in Christo,* et hoc *ut ostenderet in sæculis supervenientibus,* id est in his qui futuri sunt post nos, *abundantes divitias gratiæ suæ,* et hoc non meritis nostris, sed *bonitate* sua, quæ est scilicet *super nos in Christo Jesu,* id est per Christum Jesum. I Tim., I, 15 : *Jesus Christus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum. Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me ostenderet Christus omnem patientiam ad informationem illorum qui credituri sunt illi in vitam æternam.* Sic ergo Deus largitus est sanctis primitivis abundantia dona gratiæ, ut posteri facilius convertantur ad Christum. Vel potest aliter accipi sæculum, scilicet in alia vita, de quo dicitur Eccli., XXIV, 14 : *Et usque ad futurum sæculum non desinam.* Sed licet ibi sit unum sæculum, quia ibi est æternitas, dicit tamen *in sæculis supervenientibus,* propter multitudinem sanctorum participantium æternitatem, ut dicantur ibi tot sæcula, quot sunt æternitates participatæ. De eis sæculis dicitur in Psalm. CXLIV, 13 : *Regnum tuum, regnum omnium sæculorum.* Dicit ergo secundum hunc sensum : Dico quod vivificavit nos in spe, scilicet per Christum, vel in gratia, *ut ostenderet in sæculis supervenientibus,* id est in alia vita compleret, *abundantes divitas gratiæ suæ,* id est abundantem gratiam, quam etiam in hoc mundo ostendit[2] dum multa dimittit peccata et maxima dona concedit : quæ quidem superabundat in vita alia, quia ibi indeficienter habetur. Joan., X, 10 : *Ego veni ut vitam* (id est gratiæ) *habeant* (in hoc mundo) *et abundantius habeant,* scilicet gloriæ in patria. Et hoc *in bonitate sua.* Psal. LXXII, 1 : *Quam bonus Israel Deus!* Thren., III, 25 : *Bonus est Dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum.* Et hoc *supra nos,* id est supra nostrum desiderium, supra nostrum intellectum, et supra capacitatem nostram. Isa., LXIV, 4 : *Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti expectantibus te.* Et hoc *in Christo Jesu,* id est per Christum Jesum, quia sicut gratia nobis confertur per Christum, ita et gloria[2], quæ est gratia consummata. Psalm. LXXXIII, 12 : *Gratiam et gloriam dabit Dominus.* Per ipsum enim beatificamur, per quem justificamur. Dicit autem : *ut ostenderet,* quia thesaurus gratiæ in nobis est occultus, quia habemus ipsum in vasis fictilibus, ut dicitur II Corinth., IV ; et I Joan., III, 1 : *Videte qualem caritatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus;* et parum post : *Nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus.* Sed ille thesaurus occultus, quia nondum apparuit, in sæculis supervenientibus ostenditur, quia in patria omnia erunt nobis aperta quæ ad manifestam sanctorum gloriam pertinent. Roman., VIII, 18 : *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis.*

LECTIO III.

Gratia enim estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis : Dei enim donum est; non ex operibus, ut ne quis glorietur. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis, quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus.

Supra commemorans Apostolus beneficium Dei, quo liberati sumus a peccato, interposuerat quod gratia Christi eramus salvati : nunc autem illud probare intendit, circa quod duo facit : primo enim proponit intentionem suam ; secundo, manifestat propositum, ibi : *Et hoc non ex vobis, Dei enim donum est.* Dicit ergo primo : Bene dixi : *Cujus gratia estis salvati,* et certe adhuc dico secure : *enim,* pro quia, *estis salvati gratia ;* I Corinth., XV, 10 : *Gratia Dei sum id quod sum.* Rom., III, 24 : *Justificati gratis per gratiam ipsius.* Idem enim est salvari et justificari. Salus enim impor-

[1] Al. omittitur hic « ostendit ; » post vocem autem « concedit, » legitur « dicit. » — [2] Al. : « ita et gloria consummata. »

tat liberationem a periculis ; unde perfecta salus hominis erit in vita æterna, quando ab omnibus periculis immunis erit, sicut[1] navis dicitur esse salvata, quando venit ad portum. Isa., LX, 18 : *Occupabit salus muros tuos, et portas tuas laudatio.* Hujus autem salutis spem suscipiunt homines, dum in præsenti justificantur a peccato, et secundum hoc dicuntur salvati esse, secundum illud Rom., VIII, 24 : *Spe enim salvati sumus.* Hæc autem salvatio gratiæ est per fidem Christi. Concurrit enim ad justificationem impii simul cum infusione gratiæ motus fidei in Deum in adultis. Luc., VIII, 48 : *Vade in pace ; fides tua te salvam fecit.* Rom., V, 1 : *Justificati enim ex fide pacem habeamus.*

Deinde cum dicit : *Et hoc non ex vobis,* etc., manifestat quod dixerat ; et primo, quantum ad fidem, quæ est fundamentum totius spiritualis ædificii ; secundo, quantum ad gratiam, ibi : *Ipsius enim sumus factura.* Circa primum excludit duos errores, quorum primus est : Quia dixerat quod per fidem sumus salvati, posset quis credere quod ipsa fides esset a nobis, et quod[2] credere in nostro arbitrio constitutum est ; et ideo hoc excludens dicit : *et hoc non ex vobis.* Non enim sufficit ad credendum liberum arbitrium, eo quod ea quæ sunt fidei, sunt supra rationem. Eccli., III, 25 : *Plurima supra sensum hominis ostensa sunt tibi.* I Corinth., II, 11 : *Quæ Dei sunt, nemo novit nisi Spiritus Dei.* Et ideo quod homo credat, hoc non potest ex se habere, nisi Deus det; secundum illud Sapient., IX, 17 : *Sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, et miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis?* Propter quod subdit : *Dei enim donum est,* scilicet ipsa fides. Philip., I, 29 : *Vobis autem donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed etiam pro eo patiamini;* et I Cor., XII, 9 : *Alii enim datur fides in eodem spiritu.* Secundo, excludit alium errorem. Posset enim aliquis credere quod fides daretur nobis a Deo, merito operum præcedentium, et ad hoc excludendum, subdit : *Non ex operibus,* scilicet præcedentibus, hoc donum meruimus aliquando, quod salvati sumus, quoniam hoc est ex gratia, et supra dictum est, secundum illud Rom., XI, 6 : *Si autem gratia, jam non ex operibus; alioquin gratia jam non est gratia.* Subdit autem rationem, quare Deus salvat homines per fidem absque meritis præcedentibus : *ut ne quis glorietur,* in seipso, sed tota gloria in Deum referatur. Psalm. CXIII, 1 : *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* I Corinth., I, 29 : *Ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus. Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu.*

Deinde cum dicit : *Ipsius enim factura sumus,* manifestat quod dixerat quantum ad gratiam, circa quod duo facit. Primo, manifestat gratiæ infusionem ; secundo, declarat gratiæ prædestinationem, ibi : *Quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus.* Duo autem ad rationem gratiæ pertinent, quæ etiam jam dicta sunt, quorum primum est ut id quod est per gratiam, non insit homini per seipsum vel a seipso, sed ex dono Dei, et quantum ad hoc dicit : *Ipsius enim factura sumus,* quia scilicet quidquid boni nos habemus, non est ex nobis ipsis, sed ex Deo faciente ; Psalm. XCIX, 3 : *Ipse fecit nos, et non ipsi nos.* Deuter., XXXII, 6 : *Nonne ipse est pater tuus, qui possedit, fecit et creavit te?* et continuatur immediate cum præcedenti, ut dicatur : *Ne quis glorietur,* quia scilicet *ipsius factura simus.* Vel potest continuari cum eo quod supra dixerat : *Gratia enim salvati sumus.* Secundo, pertinet ad rationem gratiæ ut non sit ex operibus præcedentibus, et hoc exprimitur in hoc quod subdit : *creati.* Est enim creare, aliquid ex nihilo facere ; unde quando aliquis justificatur sine meritis præcedentibus, dici potest creatus, quasi ex nihilo factus. Hæc autem actio, scilicet creatio justitiæ, fit virtute Christi, Spiritum sanctum dantis ; propter quod subdit : *in Christo Jesu,* id est per Christum Jesum. Galat., ult., 15 : *In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet neque præputium, sed nova creatura.* Psalm. CIII, 30 : *Emitte Spiritum tuum, et creabuntur.* Ulterius non solum datur nobis habitus virtutis et gratiæ, sed interius per spiritum renovamur ad bene operandum : unde subdit : *in operibus bonis,* quia scilicet ipsa bona opera sunt nobis a Deo. Isa., XXVI, 12 : *Omnia enim opera nostra operatus es in nobis.* Et quia quos prædestinavit, hos et vocavit, scilicet per gratiam, ut dicitur Roman., VIII ; ideo subdit de prædestinatione, dicens : *quæ,* scilicet bona opera,

[1] Al. : « sic. » — [2] Al. : « quia. »

præparavit Deus. Nihil enim aliud est prædestinatio quam præparatio beneficiorum Dei, inter quæ beneficia computantur et ipsa bona opera nostra. Dicitur autem Deus nobis aliqua præparare, inquantum disposuit se nobis daturum. Psalm. LXIV, 10 : *Parasti cibum illorum.* Sed ne aliquis intelligeret bona opera sic esse nobis præparata a Deo, ut nihil ad illa per liberum arbitrium cooperaremur; ideo subdit: *ut in illis ambulemus,* quasi dicat: Sic nobis ea præparavit, ut ea nos ipsi nobis per liberum arbitrium impleremus: *Dei enim adjutores sumus,* ut dicitur I Corinth., III, 9 : Propter quod dicebat de seipso Apostolus I Corinth., XV, 10 : *Gratia ejus in me vacua non fuit, sed abundantius omnibus laboravi; non ego autem, sed gratia Dei mecum.* Signanter autem dicit : *ambulemus,* ut designet boni operis profectum, secundum illud Joan., XII, 35: *Ambulate dum lucem habetis:* infra, V, 8 : *Ut filii lucis ambulate.*

LECTIO IV.

Quod aliquando gentes carne qui dicebamini.

Propter quod memores estote quod aliquando vos, qui gentes eratis in carne, qui dicebamini* præputium ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manufacta, qui eratis illo in tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, et hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo; nunc autem in Christo Jesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi.

Prosecuto beneficio Dei gentilibus exhibito quantum ad liberationem a peccato, hic recitat Apostolus beneficium eis exhibitum in liberatione[1] a statu gentilitatis, circa quod duo facit. Primo, commemorat conditionem status præteriti; secundo, recitat beneficia eis exhibita in statu præsenti, ibi : *Nunc autem in Christo Jesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope.* Circa primum duo facit. Primo commemorationis status præteriti ponit exhortationem; secundo, ipsemet status præteriti declarat conditionem, ibi : *Quod aliquando vos gentes eratis.* Dicit ergo : *propter quod,* ut scilicet advertere possitis quod omnia sint nobis data ex Dei gratia, *memores estote.* Deut., IX, 7 : *Memento, et ne obliviscaris, quomodo ad iracundiam provocaveris Deum tuum in solitudine.* Deuter., XVI, 3 : *Memineris diei egressionis tuæ de Ægypto, omnibus diebus vitæ tuæ.* Secundo, cum dicit : *Quod aliquando vos gentes eratis,* commemorat præteriti status conditionem; et primo, quantum ad mala quæ habebant; secundo, quantum ad bona quibus privabantur, ibi : *Qui eratis in illo tempore sine Christo,* etc. Circa primum ponit tria mala. Primo gentilitatis crimen, quo idolis serviebant, cum dicit: *Quia aliquando vos gentes eratis.* I Cor., XII, 2 : *Scitis quoniam cum gentes essetis, ad simulacra muta prout ducebamini euntes.* Quidam vero libri habent : *Vos, qui gentes eratis,* et tunc pendet constructio usque ibi : *nunc autem in Christo Jesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope.* Secundo, recitat eorum carnalem conversationem, cum dicit : *in carne,* id est carnaliter viventes. Rom., VIII, 8 : *Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt.* Tertio, recitat contemptus eorum vilipensionem, qua a Judæis vilipendebantur : unde dicit : *Qui dicebamini præputium,* id est incircumcisio, *ab ea,* scilicet circumcisione, *quæ dicitur circumcisio manufacta in carne,* id est a Judæis tali circumcisione circumcisis. Et dicit, *manufacta,* ad differentiam circumcisionis spiritualis, de qua dicitur Coloss., II, 11 : *In quo circumcisi estis circumcisione non manufacta in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi, consepulti ei in baptismo;* et sequitur parum post, 13 : *Vos cum mortui essetis in delictis, et præputio carnis vestræ, convivificavit cum illo, condonans vobis omnia delicta.*

Deinde cum dicit : *Qui eratis illo in tempore sine Christo,* etc., commemorat bona quibus privabantur; et primo participatione sacramentorum; secundo, Dei cognitione, ibi : *Et sine Deo in hoc mundo.* Circa primum ponit tria sacramenta quorum participatione privabantur. Primo Christi dignitate; unde dicit : *Qui eratis illo tempore sine Christo,* id est sine promissione Christi, quæ facta est Judæis. Hierem., XXIII, 5 : *Suscitabo David germen justum : et regnabit rex, et sapiens erit.* Zach., IX, 9 :

[1] Al. : « a liberatione. »

Exulta satis filia Sion, jubila filia Hierusalem : ecce Rex tuus venit ibi justus et salvator. Secundo, tangit societatem sanctorum, qua privabantur quamdiu in gentilitate permanebant, cum dicit : *Alienati a conversatione Israel,* quia scilicet Judæis cum gentilibus non erat licitum conversari. Deuter., VII, 3 : *Non inibis cum eis fœdus, neque misereberis eorum, neque sociabis cum eis conjugia*[1]. Joan., IV, 9 : *Non enim coutuntur Judæi Samaritanis.* Et quantum ad illos qui in judaismo recipiebantur contemptibiliter, cum fiebant proselyti ; unde subditur : *Et hospites testamentorum,* quasi dicat : Hujusmodi proselyti, quando convertebantur ad Judæos, et fiebant proselyti, non sicut cives, sed sicut hospites recipiebantur ad percipiendum testamenta Dei. Dicit autem ; *testamentorum,* in plurali[2], qui Judæis Vetus Testamentum erat exhibitum, et Novum erat promissum, quia, ut dicitur Eccli., XLIV, 25 : *Testamentum suum confirmavit super caput Jacob.* Quod potest intelligi de Veteri Testamento. Promiserat enim Deus dare aliud testamentum : Baruch, II, 35 : *Statuam illis testamentum alterum sempiternum.* Hoc autem reddidit illis quorum adoptio est filiorum Dei, et gloria et testamentum, ut dicitur Rom., IX. Ponit etiam aliud beneficium quo privabantur, scilicet spem futurorum honorum, cum dicit : *Promissionis spem non habentes,* quia, ut dicitur Galat., III, 16 : *Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini ejus.* Ulterius ponit summam damnificationem qua damnificabantur, scilicet ob Dei ignorantiam[3], ibi : *Et sine Deo in hoc mundo,* id est sine cognitione Dei. Psal. LXXV, 1 : *Notus in Judæa Deus ;* non autem gentibus, ut dicitur I Thessalon., IV, 5 : *Non in passione desiderii, sicut et gentes quæ ignorant Deum ;* quod tamen intelligitur de cognitione quæ est per fidem, nam de cognitione naturali dicitur Roman., I, 21 : *Qui cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt.*

Consequenter cum dicit : *Nunc autem in Christo Jesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope,* commemorat beneficia eis exhibita in statu conversionis per Christum. Circa quod duo facit, quia primo ostendit quomodo facti sunt participes bonorum, quibus ante privabantur ; secundo, ostendit quod ad illa bona non sicut hospites, sed sicut cives recipiuntur, ibi : *Ergo non estis hospites et advenæ.* Prima iterum in duas, quia primo commemorat hujusmodi beneficia in generali ; secundo, in speciali, ibi : *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum.* Dicit ergo primo : Dixi quod in illo tempore eratis sine Christo, alienati a conversatione Israel ; *nunc autem,* id est postquam conversi estis ad Christum, *vos qui estis in Christo,* id est qui ei adhæretis per fidem et caritatem. I Joan., IV, 16 : *Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo ;* Galat., ult., 15 : *In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet neque præputium, sed nova creatura ; vos,* inquam, *qui aliquando eratis longe,* id est elongati a Deo, non loco, sed merito, Psalm. CXVIII, 15 : *Longe a peccatoribus salus ;* et a conversatione sanctorum, et participatione testamentorum, ut dictum est ; jam[4] *facti estis prope,* Deo scilicet et sanctis ejus, et testamentis. Isa., LX, 4 : *Filii tui de longe venient, et filiæ tuæ de latere surgent.* Marc., VIII, 3 : *Quidam enim ex eis* (scilicet gentibus) *de longe venerunt,* scilicet de regione dissimilitudinis et statu gentilitatis. *Vos* autem modo *facti estis prope,* scilicet *in sanguine Christi,* id est per sanguinem ejus, quo vos Christus attraxit. Joan., XII, 32 : *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum.* Et hoc propter nimiam caritatem, quæ potissime in morte crucis manifestatur. Hierem., XXXI, 3 : *In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans.*

LECTIO V.

Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriæ solvens inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso, in uno novo homine faciens pacem, ut reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Et veniens evangelizavit pacem vobis qui longe fuistis, et pacem iis qui prope, quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno Spiritu ad Patrem.

[1] Al. : « non inibis cum eis conjugia, » etc., intermediis omissis. — [2] Al. omittitur « in plurali. » — [3] Al. : « scilicet Dei cognitionem, ibi, » etc. — [4] Al. : « statim. »

Commemoratis beneficiis collatis ipsis Ephesiis in generali per Christum, hic ea commemorat in speciali, circa quod duo facit. Primo, ostendit qualiter appropinquaverunt populo judaico; secundo, qualiter propinquiores facti sunt Deo, ibi : *ut reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem.* Prima iterum in tres, quia primo ostendit causam appropinquationis ; secundo, modum; tertio, finem. Secunda ibi : *et medium parietem maceriæ solvens ;* tertia ibi : *ut duos condat in semetipso in uno novo homine.* Causa autem appropinquationis est Christus, propter quod dicit : *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum.* Et est emphatica locutio ad majorem rei expressionem, quasi dicat : Bene dico quod facti estis prope, sed hoc factum est per Christum, quia *ipse est pax nostra,* id est causa pacis nostræ; unde dicebat, Joan., XIV, 27 : *Pacem meam do vobis.* Hic autem modus loquendi fieri consuevit quando totum quod est in effectu, dependet ex causa, sicut cum dicimus de Deo, quod ipse est salus nostra, quia quidquid salutis est in nobis, causatur a Deo. Quia ergo quidquid pacis est in nobis, causatur a Christo, et per consequens quidquid appropinquationis, quia homo quando pacificatus est cum alio, secure potest ambulare seu appropinquare ad ipsum; ideo dicit quod *est pax nostra.* Nam in ejus nativitate angeli annuntiaverunt pacem. Luc., II, 14 : *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Ipso etiam Christo in corpore existente, mundus maximam pacem habuit qualem ante non habuerat. Psalm. LXXI, 7 : *Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis.* Ipse etiam resurgens pacem annuntiavit. Luc., ult., 36, dixit eis : *Pax vobis.* Sequitur : *Qui fecit utraque unum,* quia scilicet Christus utrumque populum, videlicet Judæorum colentium Deum verum et gentilium ab hujusmodi Dei cultura alienatorum, conjunxit in unum. Joan., X, 16 : *Alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile et unus pastor.* Ezech., XXXVII, 22 : *Rex unus erit omnibus imperans, et non erunt ultra duæ gentes, nec dividentur amplius in duo regna.* Modus autem appropinquationis ostenditur, cum subdit : *et medium parietem maceriæ solvens.* Hic autem modus est per remotionem ejus quod dividebat. Debemus autem ad intellectum litteræ imaginari unum magnum campum, et multos homines, ibi congregatos, in quo quidem per medium protendatur et elevetur unus paries dividens eos, ita quod non videatur populus unus, sed duo. Quicumque ergo removeret parietem, conjungeret illorum hominum congregationem in turbam unam, et efficeretur populus unus. Sic intelligendum est quod hic dicitur. Mundus enim iste est sicut ager. Matth., XIII, 38 : *Ager est mundus* : hic autem ager, scilicet mundus, plenus est hominibus. Genes., I, 28 : *Crescite et multiplicamini, et replete terram.* In isto autem agro est paries, quia quidam sunt ex una parte, quidam ex alia. Hic autem paries potest dixi lex vetus, secundum carnales observantias, in qua Judæi conclusi custodiebantur, ut dicitur Galat., III, 23 : *Sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem quæ revelanda erat.* Cant., II, 9 : *Ipse stat post parietem nostrum :* quia videlicet Christus per veterem legem figurabatur. Christus autem hunc parietem removit, et ita, cum nullum remaneret interstitium, factus est populus unus Judæorum et gentium. Et hoc est quod dicit : Dico quod *fecit utraque unum* hoc modo, scilicet *solvens medium parietem.* Parietem, dico, maceriæ, non muri. Tunc enim est paries maceriæ, quando lapides in eo non conglutinantur cæmento, nec ad hoc erigitur ut duret in perpetuum, sed usque ad tempus præfinitum. Vetus ergo lex est paries maceriæ propter duo. Primo, quia non conglutinabatur caritate, quæ est quasi cæmentum conglutinans singulos sibi invicem, et omnes simul Christo. Infra, IV, 3 : *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Vetus enim lex est timoris, inducens homines per pœnas et comminationes ad observantias mandatorum. Et si qui illo tempore legis eam ex caritate observabant, jam pertinebant ad Novum Testamentum, ut dicit Augustinus, quod est lex amoris, Rom., VIII, 15 : *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum.* Secundo vetus lex est paries maceriæ, quia non fuit data ut perpetuo duraret, sed usque ad tempus præfinitum. Gal., I, 1 : *Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit, dominus omnium, sed sub tutoribus et actoribus est usque ad præfinitum tempus a patre ; ita et nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes.*

Sed hic incidit quæstio, quia dicit : *parietem maceriæ solvens.*

Contrarium dicitur Matth., v, 17 : *Non veni solvere legem, sed adimplere*

Respondeo. Dicendum est quod in veteri lege erant præcepta moralia et cæremonialia. Moralia quidem præcepta Christus non solvit, sed adimplevit, superaddendo consilia, et exponendo ea quæ scribæ et pharisæi male intelligebant; unde dicebat Matth., v, 20 : *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum;* et iterum, 43 : *Dictum est antiquis : Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis : Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos.* Cæremonialia vero præcepta solvit quidem quantum ad eorum substantiam, sed adimplevit quantum ad illud quod figurabant, adhibens figuratum figuræ. Est ergo intelligendum quod hic dicit : *solvens,* scilicet quantum ad observantiam legis carnalis. Et solvere hoc, scilicet parietem maceriæ, est solvere inimicitias quæ erant inter Judæos et gentiles, quia isti volebant legem servare, illi vero minime, ex quo oriebatur inter eos ira et invidia. Sed certe has inimicitias Christus solvit *in carne sua* assumpta. Nam in ejus nativitate statim pax hominibus annuntiata est, Lucæ, xi. Vel *in carne sua,* scilicet immolata, quia, ut dicitur infra, v, 2 : *Tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo.* In quo quidem sacrificio impleta sunt omnia illa sacrificia, et cessaverunt. Hebr., x, 14 : *Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos.*

Quid autem sit iste paries insinuat, dicens quod est lex mandatorum, quasi dicat : *Solvens parietem,* hoc est *legem mandatorum decretis evacuans.* Dicitur autem lex vetus [1] lex mandatorum, non quia aliæ leges mandatis careant; nova enim lex mandata habet. Joan., xiii, 34 : *Mandatum novum do vobis,* sed propter duo. Primo quidem propter magnum numerum mandatorum legalium, intantum quod ab hominibus [2] servari non possunt secundum illud Act., xv, 10 : *Hoc est onus quod neque nos neque patres nostri portare potuimus.* Job, xi, 6, quod *multiplex sit lex ejus.* Vel dicitur *mandatorum,* id est factorum. Rom., iii, 27 : *Ubi est ergo gloriatio? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non, sed per legem fidei.* Unde, sicut baptismus Joannis dicitur baptismus aquæ, quia tantum exterius mundabat, interius autem non sanctificabat, ita et lex vetus dicitur lex factorum, quia præcipiebat tantum quid facere deberent, sed non conferebat gratiam, per quam ad legem implendam juvarentur. Lex vero nova dirigit in agendis præcipiendo, et juvat ad implendum, gratiam conferendo. Evacuans, dico, sicut imperfectum evacuatur per perfectum, et umbra per veritatem. I Cor., xiii, 10 : *Cum autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est,* scilicet imperfectio, et umbra veteris legis ; de qua Hebr., x, 1 : *Umbram enim habens lex futurorum bonorum,* et hoc *decretis,* id est præceptis Novi Testamenti, per quæ excluditur lex. Lev., xxvi, 10 : *Comedetis vetustissima veterum,* id est præcepta legis naturæ simul cum nova lege, et præceptis ejus susceptis, *vetera projicietis,* id est cæremonialia præcepta veteris legis quantum ad eorum substantiam, ut dictum est.

Fidem vero appropinquationis ostendit, dicens : *Ut duos condat in semetipso in uno novo homine.* Qui quidem finis est, ut dicti [3] duo populi efficiantur unus populus. Quæ autem uniuntur, oportet uniri in aliquo uno, et quia lex dividebat, non poterant in lege uniri. Christus autem legi [4] succedens, et fides ejus (sicut veritas figuræ) eos in semetipso condidit. Joan., xvii, 22 : *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus.* Matth., xviii, 20 : *Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum.* Et hoc *in uno novo homine faciens pacem,* id est in semetipso Christo, qui dicitur novus homo propter novum modum suæ conceptionis. Hier., xxxi, 22 : *Creavit Dominus novum super terram : femina circumdabit virum.* Item propter novitatem gratiæ quam contulit. Gal., ult., 15 : *In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura;* infra, iv, 23 : *Renovamini spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem qui secundum Deum creatus est.* Item propter nova mandata quæ attulit. Joan., xiii, 34 : *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos.* Et licet ista videatur esse intentio Apostoli, tamen in *Glossa* paries duplicatur, quia ex parte Judæorum ponitur lex quasi obstacu-

[1] Al omittitur « lex vetus. » — [2] Al. : « ab omnibus. » — [3] Al. deest « dicti. » — [4] Al. : « in lege. »

lum, ex parte vero gentium est idololatria.

Consequenter cum dicit : *Ut reconciliet ambos in uno corpore Deo,* ostendit qualiter Deo appropinquaverunt : circa quod duo facit. Primo, manifestat eorum reconciliationem ad Deum ; secundo, ponit manifestationem reconciliationis, ibi : *Et veniens evangelizavit pacem vobis qui longe fuistis, et pacem iis qui prope.* Sciendum est quod dilectio proximi est via ad pacem Dei, quia ut dicitur I Joan., IV, 15 : *Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt, quomodo potest diligere?* et Augustinus dicit quod nullus putet habere pacem cum Christo, si discors fuerit cum christiano. Primo ergo ponit pacem hominum invicem factam per Christum, et exinde pacem hominum ad Deum, propter quod dicit : *Ut reconciliet ambos* jam unitos *in uno corpore* Ecclesiæ, scilicet in Christo. Roman., XII, 5 : *Multi unum corpus sumus in Christo.* Reconciliet, inquam, Deo per fidem et caritatem. I Cor., V, 19 : *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* Et hoc fecit *per crucem, interficiens inimicitias in semetipso,* quia Judæorum et gentilium quæ erant per legem, inimicitias interfecit, implens figuras Veteris Testamenti, sed inimicitias quæ erant inter Deum et homines per peccatum, interfecit in semetipso, quando per mortem crucis delevit peccatum. Galat., I, 4 : *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris.* Hebr., IX, 28 : *Christus semel oblatus est, ad multorum exhaurienda peccata.* Dicit ergo : *interficiens inimicitias,* id est peccata, *in semetipso,* in immolatione corporis sui. Coloss., I, 20 : *Pacificans per sanguinem crucis ejus sive quæ in cœlis sive quæ in terris sunt.* Rom., V, 10 : *Cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus.* Item Colos., I, 19 : *In Christo complacuit omnem plenitudinem habitare, et per eum reconciliare omnia in ipso.* Quia ergo Christus satisfecit sufficienter pro peccatis nostris, consequens fuit ut soluto pretio fieret reconciliatio.

Manifestationem vero hujus reconciliationis ponit, dicens : *Et veniens evangelizavit pacem vobis qui longe fuistis, et pacem iis qui prope.* Ponit autem primo pacis seu reconciliationis annuntiationem ; secundo, pacis causam et rationem, ibi : *Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno Spiritu ad Patrem.* Est ergo manifestata Dei reconciliatio ad hominem per Christum, quia ipse Christus non solum reconciliavit nos Deo et interfecit inimicitias, sed etiam *veniens,* scilicet in carne, *evangelizavit,* id est annuntiavit *pacem.* Vel *veniens* post resurrectionem, quando stetit in medio discipulorum, et dixit eis : *Pax vobis,* Luc., ult., I, et Joan., XX. Isa., LXI : *Ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde;* et LII, 7 : *Quam pulchri pedes supra montes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem! Evangelizavit,* inquam, non uni populo tantum, sed vobis gentibus, *qui longe fuistis,* quibus etsi non in persona propria, tamen per apostolos suos annuntiavit pacem. Matth., ult., 19 : *Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos;* Isa., XXXIII, 13 : *Audite qui longe estis quæ fecerim, et cognoscite vicini fortitudinem meam; et pacem iis qui prope :* supple, anuntiavit Christus in persona propria. Rom., XXV, 8 : *Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum.* Isa., LIV, 15 : *Ecce accola veniet qui non erat mecum; advena quondam tuus*[1] *adjungetur tibi.* Causam autem pacis et formam ostendit dicens : *Quoniam per ipsum habemus accessum ambo,* id est duo populi, *in uno Spiritu,* id est uniti unione Spiritus sancti. Infra, IV, 3 : *Solliciti servare unitatem Spiritus in vinculo pacis.* I Cor., XII, 11 : *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus.* Sic autem habemus accessum ad Patrem per Christum, quoniam Christus operatur per Spiritum sanctum. Rom., VIII, 9 : *Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Et ideo quidquid fit per Spiritum sanctum, etiam fit per Christum. Per hoc[2] etiam quod dicit : *ad Patrem*, intelligendum est quod etiam pertinet ad totam Trinitatem, quia propter essentiæ unitatem in Patre est Filius et Spiritus sanctus, et in Spiritu sancto Pater et Filius. Ideo cum dicit : *ad Patrem,* specialiter ostendit quod quidquid Filius habet, a Patre habet, et ab eo etiam se habere recognoscit.

[1] Al. : « quondam civis. » — [2] Al. : « et ideo quidquid sit per Christum, scilicet per hoc, » etc.

LECTIO VI.

Ergo jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives sanctorum et domestici Dei, superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu; in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino, in quo et vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu sancto.

Ostenso supra quod ad spiritualia beneficia simul admissi sunt gentiles cum Judæis, hic ostendit quod in illis beneficiis gentiles non sunt minoris dignitatis quam sint ipsi Judæi, sed æque plenarie ad Christi beneficia sunt admissi; circa quod duo facit: quia primo proponit intentum; secundo, manifestat propositum per exemplum, ibi: *Superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum.* Circa primum duo facit. Primo, excludit id quod erat in statu præterito a statu præsenti; secundo, concludit id quod competit præsenti statui, ibi: *Sed estis cives sanctorum et domestici Dei.* Quia ergo Apostolus concludendo inducit hoc quod dicit: *Ergo jam non estis hospites et advenæ;* considerandum est quod similitudo sequitur ex præmissis. Primo quidem ex hoc quod ambo conjuncti, sunt Deo reconciliati; secundo, quod ambo habent accessum in uno Spiritu ad Patrem. Quia ergo simul sunt configurati toti Trinitati, Patri ad quem habent accessum, Filio per quem, Spiritui sancto in quo uno accedunt; in nullo deficiunt [1] a spiritualium bonorum participatione.

Ad intellectum autem litteræ sciendum est quod collegium fidelium quandoque in in Scripturis vocatur domus, secundum illud I Timoth., III, 15: *Ut scias quomodo in domo Dei oporteat te conversari, quæ est Dei Ecclesia;* quandoque autem vocatur civitas, secundum illud Psalm. CXXI, 3: *Hierusalem quæ ædificatur ut civitas.* Civitas enim habet collegium politicum, domus autem œconomicum, inter quæ quidem duplex differentia invenitur. Nam qui sunt de collegio domus, communicant sibi in actibus privatis, qui vero sunt de collegio civitatis, communicant sibi in actibus publicis. Item qui sunt in collegio domus, reguntur ab uno, qui vocatur paterfamilias; sed qui sunt in collegio civitatis, reguntur a rege; ita enim est paterfamilias in domo, sicut rex in regno. Sic igitur collegium fidelium aliquid habet de civitate, et aliquid de domo. Sed si consideretur rector collegii, pater est. Matth., VI, 9: *Pater noster qui es in cœlis;* Hier., III, 19: *Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis;* et sic collegium est domus. Si vero ipsos subditos consideres, sic civitas est, quia communicant [2] sibi in actibus præcipuis, scilicet fidei, spei et caritatis. Et hoc modo si fideles considerentur in se, est collegium civitatis; si vero rector collegii attendatur, est collegium domus. Et ideo Apostolus duo verba ponit hic, scilicet *hospites et advenæ.* Hoc enim sunt hospites ad domum quod advenæ ad civitatem; hospes enim dicitur, quasi extraneus a domo; Eccli., XXIX, 31: *Vita nequam, hospitandi de domo in domum;* advena vero est qui extraneus venit ad civitatem. Ac si dicat Apostolus: Olim eratis extranei a collegio fidelium, sicut hospites ad domum [3], et advenæ ad civitatem, quemadmodum et proselyti ad legem veterem; sed nunc non est ita, quia *jam non estis hospites et advenæ.* Isa., LIV, 15: *Ecce accola veniet qui non erat mecum, advena quondam tuus* [4] *adjungetur tibi.*

Consequenter cum dicit: *Sed estis cives sanctorum,* etc., concludit quod convenit statui præsenti, dicens: *Sed estis cives sanctorum et domestici Dei,* quasi dicat: Quia collegium fidelium dicitur civitas in comparatione ad subditos, et domus in comparatione ad rectorem, collegium ad quod vocati estis, est civitas sanctorum et domus Dei. Psalm. LXXXVI, 3: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei.* Unde Augustinus: « Duas civitates faciunt duo amores. Nam amor Dei usque ad contemptum sui (scilicet hominis amantis) facit civitatem Hierusalem cœlestem; amor vero sui usque ad contemptum Dei, facit civitatem Babylonis. » Quilibet ergo vel est civis sanctorum, si diligit Deum usque ad contemptum sui. Prov., ult., 21: *Omnes domestici vestiti sunt dupli-*

[1] Al., præmisso puncto affirmationis: « in nullo ergo deficiunt, » etc. — [2] Al.: « communicabant. » — [3] Al.: « a domo. » — [4] Al. iterum: *quodam civis.*

cibus[1]*;* si vero diligit se usque ad contemptum Dei, est civis Babylonis.

Consequenter cum dicit : *superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum,* manifestat propositum. Consuetum est in Scripturis, quod in figura quæ metonymia dicitur, continens ponatur pro contento, sicut quandoque domus pro his qui sunt in domo ; secundum hunc ergo modum loquitur Apostolus de his qui sunt in domo Dei, scilicet de fidelibus, sicut de una domo, et comparat eos ædificio ; et circa hoc duo facit : quia primo proponit intentum ; secundo, ostendit quod hujus ædificii participes facti sunt ipsi Ephesii, ibi : *In quo et vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu.* Circa primum duo facit. Primo, proponit hujus ædificii fundamentum ; secundo, ipsius constructionem seu complementum, ibi : *In quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum Domino.* Fundamentum autem ponit duplex. Unum secundarium et aliud principale. Secundarium quidem fundamentum sunt apostoli et prophetæ, et quantum ad hoc dicit, eos non esse hospites, sed cives, quia jam pertinent ad ædificium spirituale, utpote *superædificati supra fundamentum apostolorum et prophetarum,* id est qui sunt apostoli et prophetæ, id est super doctrinam eorum. Vel aliter : *supra fundamentum apostolorum et prophetarum,* id est supra Christum, qui est fundamentum apostolorum et prophetarum, quasi dicat : In eodem fundamento superædificati estis, in quo apostoli et prophetæ sunt ædificati, qui ex Judæis fuerunt. Hæ autem expositiones duæ, tantum quoad verba differunt, sed prima convenientior est, quia si alia convenientior esset, tunc pro nihilo adjungeret : *Ipso summo angulari lapide Christo Jesu ;* cum ipse Jesus sit summum fundamentum. Secundum ergo primum modum magis consonat ; ita tamen quod præcipuus lapis et summum fundamentum sit Christus. Quantum vero ad sententiam nihil differunt ; quia idem est dicere Christum esse fundamentum et doctrinam apostolorum et prophetarum, cum Christum tantum, non seipsos prædicaverint ; unde accipere eorum doctrinam est accipere Christum crucifixum. I Cor., I, 23 : *Nos autem prædicamus Christum crucifixum.* I Petr., I, 12 : *Quibus revelatum est, quia non sibi ipsis, vobis autem ministrabant ea quæ nunc nuntiata sunt vobis.* I Cor., II, 16 : *Nos autem sensum Christi habemus.* Notandum est quod Apostoli dicuntur fundamenta, Psalm. LXXXVI : *Fundamenta ejus in montibus sanctis ;* Isa., LIV, 12 : *Fundabo te in sapphiris,* id est in cœlestibus viris. Expresse autem dicuntur fundamenta, Apoc., XXI, 14 : *Murus civitatis habens fundamenta duodecim, et in ipsis nomina duodecim apostolorum.* Qui intantum dicuntur fundamenta, inquantum eorum doctrina Christum annuntiat. Matth., XVI, 18 : *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Dicit autem : *apostolorum et prophetarum,* ut designet quod utraque doctrina est necessaria ad salutem. Matth., XIII, 52 : *Scriba doctus in regno cœlorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera.* Item ut ostendat concordiam inter utramque, alterius[2] ad alteram, dum idem est utriusque fundamentum. Nam quod prophetæ prædixerunt futurum, apostoli prædicaverunt factum. Rom., I, 1 : *Paulus servus Jesu Christi vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos.* Principale vero fundamentum tantum est Christus Jesus, et quantum ad hoc dicit : *ipso summo angulari lapide Christo Jesu.* Ubi tria dicit de eo, scilicet quod sit lapis, quod angularis, et quod summus. Lapis quidem est propter fundamenti firmitatem ; unde dicitur Matth., VII, quod domus quæ fundata erat supra petram, firmiter ædificata erat, intantum quod nec pluvia, nec flumina, nec venti potuerunt eam destruere. Non sic autem de domo fundata super arenam. Dan., II, 34 : *Lapis abscissus de monte sine manibus.* Angularis autem dicitur propter utriusque conjunctionem ; nam ut in angulo duo parietes uniuntur, sic in Christo populus Judæorum et gentium uniti sunt. Psalm. CXVII, 22 : *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.* Act., IV, 11 : *Hic est lapis qui reprobatus est a vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli ; et non est in aliquo alio salus.* Et hoc idem de se introducit Matth., XXI, 42 : *Numquid legistis in Scripturis : Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli?* Summus autem dicitur propter dignitatis celsitudinem. Isa., XXVIII, 16 : *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem*

[1] Textus, ut videtur, intrusus. — [2] Al. omittitur « alterius. »

angularem, probatum, pretiosum, in fundamento fundatum. Sed non est idem de fundamento in ædificio spirituali, et in ædificio materiali[1]. Materiale namque ædificium fundamentum habet in terra; et ideo oportet ut principalius fundamentum sit magis infimum, spirituale vero ædificium fundamentum habet in cœlo; et ideo oportet quod fundamentum quanto est principalius, tanto sit sublimius; ut sic imaginemur civitatem quamdam descendentem de cœlo, cujus fundamentum in cœlo existens, et ædificium demissum ad nos, videatur inferius, secundum illud Apocal., XXI, 2 : *Vidi civitatem sanctam Hierusalem descendentem de cœlo a Deo.*

Consequenter cum dicit : *in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino,* agit de constructione ædificii. In qualibet autem ædificii constructione quatuor requiruntur. Primo, ædificii fundatio ; secundo, constructio ; tertio, augmentatio ; quarto, consummatio ; quæ quidem breviter tangit. Primum[2], cum dicit : *in quo,* scilicet fundamento, qui Christus est principaliter, et doctrina apostolorum et prophetarum secundario, quia, ut dicitur I Corinth., III, 11 : *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quid positum est, quod est Christus Jesus.* Secundo vero tangit secundum, cum dicit : *Omnis ædificatio constructa.* Et quidem si intelligatur allegorice, designat ipsam Ecclesiam, quæ tunc construitur quando homines ad fidem convertuntur ; si autem moraliter intelligatur, significat animam sanctam ; et tunc ejusmodi ædificatio construitur quando bona opera superædificantur super Christum. Prov., XIV, 1 : *Sapiens mulier ædificat domum suam.* I Corinth., III, 10 : *Unusquisque videat quomodo superædificet.* In hoc ergo fundamento, scilicet Christo, omnis ædificatio spiritualis construitur, Judæorum vel gentilium, a Deo per auctoritatem. Psalm. CXXVI, 1 : *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam ;* Hebr., III, 4 : *Omnis namque domus fabricatur ab aliquo ; qui autem omnia creavit, Deus est ;* sed instrumentaliter construitur ædificium vel ab homine qui seipsum ædificat, vel a prælatis. Tertium tangit, cum dicit : *crescit in templum sanctum ;* quod quidem fit quando multiplicantur qui salvi fiunt. Act., VI, 7 : *Verbum Domini crescebat, et multiplicabatur numerus discipulorum in Hierusalem valde.* Crescit etiam quando homo crescit in bonis operibus, et in gratia crescit quantum ad hoc quod fit templum sanctum. Templum enim a Deo inhabitatur; et ideo oportet quod sit sanctum. Psalm. XLIV, 5 : *Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus.* Et quia nos debemus inhabitari a Deo, ut Deus in nobis habitet ; ad hoc nos parare debemus, ut sancti simus. I Cor., III, 16 : *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?* Apocal., XXI, 3 : *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis.*

Sed numquid statim a principio, cum caritatem habemus, templum Dei sumus? Respondeo : Dicendum est quod sic ; et quanto magis proficimus, tanto magis Deus habitat in nobis. Et ideo ad hoc ædificium quarto requiritur perfectio et consummatio : quod ostendit cum dicit : *in Domino.*

Consequenter cum dicit : *in quo et vos coædificamini,* ostendit quomodo gentiles facti sunt participes hujus ædificii, dicens : *in quo,* scilicet ædificio, non solum superædificantur Judæi, sed etiam *vos,* Ephesii, *coædificamini,* id est, ad similitudinem aliorum ædificamini. I Petr., II, 4 : *Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum et honorificatum, et ipsi tanquam lapides vivi superædificamini domus spiritualis.* Et ideo subdit : *in habitaculum Dei,* ut scilicet Deus in nobis inhabitet per fidem. Infra, III, 17 : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Hoc autem non potest fieri sine caritate, quia *qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo ;* I Joan., IV, 16. Caritas autem datur nobis per Spiritum sanctum. Roman., V, 5 : *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis ;* ideo subdit : *in Spiritu sancto.*

[1] Al. : « sed est in fundamento spirituali, et in ædificio materiali. » — [2] Al. deest « primum. »

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

Hujus rei gratia ego Paulus vinctus Christi Jesu, pro vobis gentibus; si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi in vobis, quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum, sicut supra scripsi in brevi, prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi, quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum, sicut nunc revelatum est sanctis apostolis ejus et prophetis in spiritu, esse gentes cohæredes et concorporales et comparticipes promissionis ejus in Christo Jesu per Evangelium.

Supra commemoravit Apostolus multa Dei beneficia humano generi et ipsis apostolis collata, hic commemorat specialia Dei [1] beneficia sibi tradita. Primo, ergo proponit intentionem suam in generali; secundo, exponit per partes in speciali, ibi : *Quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum.* Circa primum duo facit. Primo, ponit suam conditionem [2] quantum ad patientiam et tribulationes quas pertulit; secundo, quantum ad dona gratiæ quæ Deus sibi contulit, ibi : *Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi in vobis.* Dicit ergo : Dixi : *in quo et vos coædificamini in habitaculum Dei. Hujus rei gratia,* id est ut coædificemini, et convertamini ad Christum, *ego Paulus,* qui tantus sum, quia Apostolus Jesu Christi, et magister gentium in fide et veritate, nunc *vinctus* sum [3] Romæ, nam hanc Epistolam de Urbe scripsit, ubi in vinculis tenebatur; II Timoth., II, 9 : *Laboro usque ad vincula, quasi male operans.* Infra, IV, 1 : *Obsecro vos itaque ego Paulus vinctus in Domino.* Ex quo apparet ejus tribulatio et passio in squalore carceris. Sed quia pœna non facit martyrem, sed causa, ideo addit suarum tribulationum causam. Duplex est autem causa pro qua quis martyrii causam prosequitur. Una, si patiatur pro fide Christi, vel pro quacumque alia virtute. I Petr., IV, 15 : *Nemo vestrum patiatur quasi homicida aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor; si autem ut christianus, non erubescat.* Et quantum ad hoc dicit : *vinctus Christi Jesu.* Alia, si patiatur pro Ecclesiæ utilitate, et quantum ad hoc ait : *pro vobis gentibus,* id est tantum intendo conversionem vestram, et verbum salutis vobis prædico quod traditus sum carceri. II Corinth., I, 6 : *Tribulamur pro vestra exhortatione et salute.* Col., I, 24 : *Nunc gaudeo in passionibus pro vobis.*

Consequenter cum dicit : *Si tamen audistis dispensationem, gratiæ Dei,* etc., ponit donum gratiæ sibi commissum, quasi dicat : Dico quod sum pro vobis gentibus vinctus; *si tamen audistis,* id est intellexistis, *dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi pro vobis.* Quod potest intelligi dupliciter. Uno modo ut dispensatio accipiatur passive, et sit sensus : *Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi,* id est, si intellexistis quod mihi hoc donum, scilicet apostolatus in gentibus, est dispensatum. Nam, ut dicitur infra, IV, 7, *unicuique data est gratia secundum mensuram donationis Christi;* et infra, 2 : *Ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas,* etc. Unde mihi dispensatum est a Domino Christo, id est venit in sortem, gratia Dei hæc, ut in vobis fructum faciam. Coloss., I, 23 : *Factus sum ego minister Evangelii.* Dico *dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi in vobis,* id est quorum [4] dispensatio tradita est mihi. Alio modo ut dispensatio accipiatur active, ut sit sensus : *Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi,* id est si intellexistis quod mihi datum sit ut dona gratiæ dispensem per communicationem sacramentorum, et hoc *in vobis.* I Corinth., IV, 1 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi.*

Consequenter cum dicit : *Quoniam secundum revelationem,* etc., manifestat conditionem suam per partes et in speciali; circa quod duo facit : quia primo ponit quod pertinet ad dignitatem officii, scilicet dispensationem gratiæ; secundo, illud quod pertinet ad experientiam patientiæ, scilicet tribulationes [5] ibi : *Quapropter peto ne defi-*

[1] Al. omittitur « Dei. » — [2] Al. : « traditionem. » — [3] Al. deest « sum. » — [4] Al. : « eorum. » — [5] Al. : « scilicet tribulationis. »

ciatis in tribulationibus meis pro vobis. Prima iterum in duas. Primo, ostendit gratiæ dispensationem quantum ad diversorum mysteriorum cognitionem; secundo, quantum ad ipsorum executionem, ibi : *Cujus factus sum minister secundum donum gratiæ Dei.* Prima iterum in duas. Primo, ponit mysteriorum Christi sibi datam cognitionem; secundo, exponit quod sit istud mysterium, ibi: *Esse gentes cohæredes et concorporales et comparticipes promissionis ejus.* Circa cognitionem suam tria ponit[1]. Primo, quod sit certa; secundo, quod sit plena; tertio, quod sit excellens. Certa quidem est, quia non est per humanam industriam, nec per humanam intentionem, quæ falli potest. Sap., IX, 14 : *Cogitationes enim mortalium timidæ, et incertæ providentiæ nostræ;* sed per legem divinam, quæ certissima est; et ideo dicit : *Quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum.* Galat., I, 12 : *Neque enim ego ab homine accepi illud neque didici, sed per revelationem Jesu Christi.* II Corinth., III, 18 : *Nos vero revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur.* Item plena est, quia perfecte revelatum est mihi; et committo vestro judicio, quia ego in verbis paucis hoc expressi, in quibus cognoscere potestis quod perfectam cognitionem habeam de mysteriis fidei, et quantum ad hoc dicit : *sicut scripsi in brevi,* id est in paucis verbis, et aperte, eo modo[2] *ut potestis legentes intelligere.* Cant., IV, 11 : *Favus distillans labia tua, sponsa.* Labium quidem breve quid est; et sic labia doctoris sunt favus distillans, quando brevibus et paucis verbis multa et magna insinuat. Sed attende, ut dicit Augustinus, quod debet intendere hoc doctor, quod scilicet intelligatur; et quamdiu ad hoc laborat, verba sua non sunt superflua; sed si postquam intelligitur, eis immoratur, superflua sunt ejus verba. Dicit autem : *prudentiam meam,* secundum illud Proverb., X, 9 : *Scientia sanctorum prudentia.* Quæ quidem non est mundana, sed divina et cœlestis, propter quod dicit : *in mysterio Christi.* Est etiam excellens, quia solis apostolis est revelata; unde subdit : *quod aliis generationibus non est agnitum.* Licet enim mysteria Christi prophetis et patriarchis fuerunt revelata, non tamen ita clare sicut apostolis; nam prophetis et patriarchis fuerunt revelata in quadam generalitate, sed apostolis manifestata sunt quantum ad singulares et determinatas circumstantias. Hoc autem quod dicit : *Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum,* potest dupliciter exponi. Uno modo ut per generationes tempora generationum accipiantur; juxta illud Psalm. CXLIV, 13 : *Dominatio tua in omni generatione et generationem;* et tunc est sensus : *Quod aliis generationibus,* id est temporibus, *non est agnitum filiis hominum,* id est rationalibus creaturis, scilicet nec hominibus nec angelis; Matth., XI, 25 : *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis; sicut nunc revelatum est sanctis apostolis ejus, et prophetis in spiritu,* ipsis scilicet in eo spiritu Novi Testamenti[3], interpretantibus Scripturas, et explanantibus legem. Luc., VIII, 11 : *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis.* Ibid., X, 23 : *Beati oculi qui vident quæ vos videtis;* et infra, 24 : *Dico autem vobis, quod multi reges et prophetæ voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt.* Alio modo potest exponi ut per generationes accipiantur homines generati, secundum illud Matth., XXIII, 36 : *Venient hæc omnia super generationem istam;* et tunc est sensus : *Quod aliis generationibus,* id est hominibus in præcedentibus generationibus generatis, *non est cognitum,* et cætera sicut prius. Unde Isa., LIII, 1 : *Quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est?* Sed hoc quidem sacramentum fidei revelatum est aliquibus patribus Veteris Testamenti, secundum illud Joan., VIII, 56 : *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum : vidit et gavisus est;* et etiam prophetis, secundum illud Joel, II, 28 : *Post hæc effundam de spiritu meo super omnem carnem et prophetabunt filii vestri et filiæ vestræ.* Sed eis quidem revelatum est in quadam generalitate, apostolis vero clare et perfecte, et hoc propter tria. Primo, quia ipsi apostoli habuerunt revelationem immediate a Filio Dei, secundum illud Joan., I, 18 : *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Prophetæ vero, et patres Veteris Testamenti, ipsi edocti sunt

[1] Al. : « facit. » — [2] Al. edit. Rom. 1570, et Veneta Nicolini sic habent : « ita aperte quod eo modo hoc potestis, » etc. — [3] Al. : « et prophetis Novi Testamenti interpretantibus Scripturas, » etc.

per angelos, vel per aliquas similitudines; unde dicitur Isa., vi, 6 : *Volavit ad me unus de seraphim, et in manu ejus calculus quem forcipe tulerat de altari.* Et ideo ipsi[1] apostoli clarius acceperunt. Secundo, quia non in figuris et in ænigmatibus, sicut prophetæ, viderunt; sed revelata facie gloriam Domini speculantes. Luc., x, 23 : *Beati oculi qui vident quæ vos videtis.* Tertio, quia apostoli constituti fuerunt executores et dispensatores hujus sacramenti, et ideo oportebat quod melius ipsi essent instructi quam alii. Joan., iv, 38 : *Alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.*

Consequenter cum dicit : *esse gentes cohæredes,* etc., manifestat quid sit illud sacramentum. Circa quod sciendum est quod Judæi triplicem prærogativam habebant respectu gentilium, scilicet promissionis hæreditatis; Rom., iv, 13 : *Non enim per legem promissio Abrahæ aut semini ejus, ut hæres esset mundi, sed per justitiam fidei.* Psalm. xv, 5 : *Dominus pars hæreditatis meæ.* Item per specialem a gentibus aliis distinctionem[2] et electionem. Deut., vii, 6 : *Te elegit Dominus Deus tuus ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis qui sunt super terram.* Unde Psalm. xcix, 4 : *Nos autem populus ejus, et oves pascuæ ejus.* Cant., vi, 8 : *Una est columba mea, perfecta mea, una est matris suæ, electa genitricis suæ.* Item per Christi promissionem. Gen., xii, 3 : *In te benedicentur universæ cognationes terræ.* Hæc autem tria gentes non habebant : supra, ii, 12 : *Qui eratis illo tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel,* sed ad hæc tria recepti sunt per fidem. Primo quidem quantum ad participationem hæreditatis, et quantum ad hoc dicit : *cohæredes,* scilicet ipsis Judæis in hæreditate cœlesti; Matth., viii, 2 : *Multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cœlorum.* Secundo, ad speciale collegium fidelium, et quantum ad hoc dicit : *et corporales*[3], id est in unum corpus. Joan., x, 16 : *Alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili* (id est gentes) *et illas oportet me adducere, et vocem meam audient; et fiet unum ovile et unus pastor.* Tertio, ad participationem gratiæ repromissæ, et quantum ad hoc dicit : *et comparticipes,* scilicet promissionum quæ factæ sunt Abrahæ. Rom., xv, 8 : *Dico autem Christum fuisse ministrum circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum; gentes autem super misericordia honorare Deum.* Et hæc omnia consecutæ sunt gentes, non per Moysem, sed *in Christo.* Joan., i, 17 : *Lex per Moysem data est; gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* II Petr., i, 4 : *Per quem maxima et pretiosa nobis promissa donavit. Item nec per impletionem legis, quia hoc est jugum quod neque patres nostri neque nos portare potuimus,* ut dicitur Act., xv, 10 : sed *per Evangelium,* per quod omnes salvantur. Rom., i, 16 : *Non enim erubesco Evangelium; virtus enim Dei est in salutem omni credenti.* I Corinth., xv, 1 : *Notum vobis facio Evangelium quod prædicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, per quod et salvamini.*

LECTIO II.

Cujus factus sum ego minister secundum donum gratiæ Dei, quæ data est mihi secundum operationem virtutis ejus. Mihi enim omnium sanctorum minimo data est gratia hæc in gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi, et illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo, qui omnia creavit.

Postquam ostendit Apostolus esse sibi gratiam dispensatam quantum ad mysteriorum divinorum[4] cognitionem, hic ostendit hoc idem quantum ad ipsorum mysteriorum executionem, et circa hoc duo facit. Primo, commemorat auxilium gratiæ præstitum sibi ad exequendum; secundo, ostendit sibi commissum officium ministerii, ibi : *Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc.* Prima in duas. Primo, tangit mysteriorum divinorum executionem; secundo, ostendit auxilium sibi datum ad exequendum, ibi : *secundum donum gratiæ Dei.* Executio autem divinorum sibi com-

[1] Al. : « isti. » — [2] Al. : « instructionem, » et nihil ultra. — [3] Al. : *incorporales.* — [4] Al. : « diversorum. »

missa est per modum ministerii, et quantum ad hoc dicit : Dico quod hoc ministerium est mihi commissum, scilicet gentes esse cohæredes per Evangelium per quod gentes participes fiunt promissionis Dei in Christo Jesu, *cujus ego* Paulus *factus sum minister,* quasi dicat : Non ego impleo vel exequor ut a me, vel ut meum, se sicut mysterium quod Dei est. Act., IX, 15 : *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus et filiis Israel.* Unde Apostolus, 1 Corinth., IV, 1 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei.*

Deinde cum dicit : *secundum donum gratiæ Dei*, tangit auxilium sibi præstitum ad mysteriorum executionem. Hujusmodi autem auxilium duplex : fuit unum quidem ipsa facultas exequendi, aliud ipsa operatio sive actualitas. Facultatem autem dat Deus infundendo virtutem et gratiam per quas efficitur homo potens et aptus ad operandum, sed ipsam operationem confert inquantum operatur in nobis, interius movendo, et instigando ad bonum. Et ideo hoc accipiens Apostolus a Deo, dicit quantum ad primum. Dico quod factus sum minister, sed certe non meis meritis, nec virtute propria, sed *secundum donum gratiæ Dei, quæ data est mihi,* qua scilicet idoneus efficior ad executionem divinorum mysteriorum, qui fui prius persecutor. I Corinth., XV, 10 : *Plus omnibus laboravi, non ego sed gratia Dei mecum.* Quantum ad secundum dicit : *secundum operationem*, quam Deus efficit, inquantum virtus ejus operatur in nobis et velle et perficere pro bona voluntate. Potest autem hoc aliter exponi, secundum *Glossam,* ut quod dictum est modo, referatur ad præcedentia, scilicet dicatur quod esse gentes cohæredes et concorporales et comparticipes promissionis ejus, scilicet Dei Patris; hoc quidem donum dedit Deus gentibus *in Christo*, id est per Christum, et hoc *secundum operationem virtutis ejus,* id est per hoc quod potenter operatus est, suscitando Christum a morte.

Consequenter cum dicit : *Mihi enim sanctorum minimo data est gratia hæc,* ostendit officium commissum ; cujus quidem commissionis gratia commendatur ex tribus. Primo quidem ex personæ suæ conditione; secundo, ex commissorum magnitudine, ibi : *Evangelizare investigabiles divitias Christi;* tertio, ex fructus utilitate, ibi : *Ut innotescat principatibus et potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei.* Commendat igitur officium sibi commissum, ex personæ conditione. Si enim rex aliquis aliquod quidem magnum officium alicui magno principi et excellenti committeret, non multum ei magnam gratiam faceret quantum ad hunc magnum, si poneret [1] in magno officio ; sed si magnum et arduissimum officium alicui parvo committat, multum eum magnificat, et magnam gratiam facit ei; et tanto magis, quanto officii excellentia excedit ipsum. Secundum ergo hunc modum Paulus gratiam sibi commissi officii commendat, dicens : *Mihi enim omnium sanctorum minimo data est gratia hæc.* Et vocat se minimum non ex potestate sibi commissa, sed ex consideratione status præteriti. I Corinth., XV, 9 : *Ego sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei.* Isa., LX, 22 : *Minimus erit in mille, et parvulus in gentem fortissimam.* Et hoc in *gentibus,* id est inter *gentes.* Galat., II, 8 : *Qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter gentes. Et cum cognovissent gratiam Dei quæ data est mihi inter gentes, Jacobus et Cephas et Joannes ... dexteras dederunt mihi et Barnabæ societatis.* Secundo, commendatur hujusmodi commissionis gratia ex officii magnitudine, quod est revelare et manifestare secreta Dei, quæ sunt magna et occulta ; puta, de magnitudine Christi et de salute fidelium facta per eum. De his autem duobus est totum Evangelium. Quantum ad primum dicit : *Evangelizare investigabiles divitias Christi,* quasi dicat : Hæc gratia data est mihi ut annuntiem bonum. I Corinth., I, 17 : *Non misit me : Christus baptizare sed evangelizare ;* et ibid., IX, 16 : *Væ enim mihi, si non evangelizavero;* et bonum [2] hoc, scilicet *investigabiles Christi divitias,* quæ sunt veræ divitiæ. Supra, II, 4 : *Deus autem qui dives est in misericordia ..., convivificavit nos in Christo.* Rom., II, 4 : *An divitias bonitatis ejus et patientiæ et longanimitatis contemnis?* Ibid., X, 12 : *Dives in omnes qui invocant illum.* Quasi dicat : Divitiæ istæ vere investigabiles sunt, quia tanta est misericordia ejus

[1] Al. deest « poneret. » — [2] Al. omittitur « bonum. »

quod intelligi vel investigari non possit. Isa., XXXIII, 6 : *Divitiæ salutis sapientia et scientia, timor Domini ipse est thesaurus ejus,* scilicet Christi, quia in Christo abundantissime fuit timor Domini. Isa., XI, 3 : *Replebit eum spiritus timoris Domini.* In Christo enim sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi, Coloss., II, et hæ sunt investigabiles, quia perfecte sapientia et scientia Christi investigari non possunt. Job., II, 17 : *Reperies forsan vestigia Dei, et usque ad perfectum Omnipotentem?* quasi dicat : non. Nam per creaturas, in quibus relucet vestigium Creatoris, perveniri non potest ad perfectam ejus cognitionem. Hujusmodi autem divitias stupens admiratur Apostolus, dicens Rom., XI, 33 : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus!* Eccli., I, 23 : *Sapientiam Dei præcedentem omnia quis investigabit?* Quantum ad secundum, id est ad manifestandum salutem fidelibus ex Christo provenientem, dicit : *et illuminare omnes,* non solum Judæos, sed etiam gentiles, per prædicationem et miracula. Eccli., XXIV, 45 : *Illuminabo omnes sperantes in Domino.* Act., IX, 15 : *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus et filiis Israel.* Matth., V, 14 : *Vos estis lux mundi. Illuminare,* inquam, quantum in me est, *omnes,* scilicet credere volentes. I Timoth., II, 4 : *Qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire.* Ad hoc scilicet ut intelligant *quæ sit dispensatio sacramenti,* quia nihil valent ista nisi dispensentur, quasi dicat : De hoc illuminabo, scilicet quam mirabilis, et ex quanta dilectione sit facta adimpletio arcanæ redemptionis. Hujusmodi autem divitiæ investigabiles, per Christum vobis dispensatæ sunt. Sed quia dici posset : Istud quod dicis, etsi sit magnum, omnes tamen hoc sciunt ; ideo ad hoc respondet Apostolus dicens quod non, quia *absconditi a sæculis.* Ubi sciendum est quod omnia quæ sunt in effectu, latent virtute in suis causis, sicut in virtute solis continentur omnia quæ sunt in generabilibus et corruptibilibus. Sed tamen ibi quædam sunt abscondita, quædam manifesta ; nam calor est manifeste in igne ; aliquorum vero ratio, quæ occulto modo producit, latet in eo. Deus autem est omnium rerum causa efficiens ; sed producit quædam quorum ratio potest esse manifesta, illa scilicet quæ mediantibus causis secundis producit, aliqua vero sunt in eo abscondita, illa scilicet quæ immediate per seipsum producit. Et quia sacramentum humanæ redemptionis per seipsum operatus est Deus, ideo in eo solo, hoc sacramentum est absconditum, et hoc est quod dicit : *Absconditi a sæculis in Deo,* id est in sola notitia Dei. Investigare autem secreta primæ causæ maximum est. I Cor., II, 6 : *Sapientiam loquimur inter perfectos; sapientiam vero non hujus sæculi, neque principum hujus sæculi, qui destruuntur, sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula. Qui,* inquam, *omnia creavit.*

LECTIO III.

Ut innotescat principatibus et potestatibus, in cœlestibus per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei, secundum præfinitionem sæculorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro, in quo habemus fiduciam et accessum in confidentia per fidem ejus.

Posita dignitate officii ex magnitudine commissorum, hic commendat Apostolus officii dignitatem ex utilitate effectus, quæ quidem est revelatio magnarum rerum magnis personis. Sunt autem circa hoc tria consideranda. Primo quidem, quibus sit revelatum, et quantum ad hoc dicit : *Ut innotescat principatibus et potestatibus in cœlestibus;* secundo, per quem reveletur, quia *per Ecclesiam;* tertio, quid reveletur, quia *multiformis sapientia Dei.* Ad cujus quidem sapientiæ descriptionem quatuor tangit Apostolus. Primo ejus multiplicitatem, ibi : *multiformiss apientia Dei;* secundo, modum multiplicitatis, ibi : *præfinitionem sæculorum;* tertio, multiplicitatis auctoritatem ; unde subdit : *quam fecit in Christo Jesu Domino nostro;* quarto, auctoris[1] effectum,

[1] Al. : « auctoritatis. »

ibi : *in quo habemus fiduciam et accessum.* Est ergo sapientia quæ revelatur, multiformis, et hæc quidem multiformitas tangitur Job, XI, 5 : *Utinam Deus loqueretur tecum, et aperiret labia sua tibi, ut ostenderet tibi secreta sapientiæ, et quam multiplex sit lex ejus.* Sapient., VII, 22 : *Est enim in illa* (scilicet sapientia divina) *spiritus intelligentiæ, sanctus, unicus et multiplex.* Multiplex, scilicet in effectibus ; unicus, scilicet in essentia. Modus autem multiplicitatis revelatæ scientiæ est *secundum præfinitionem sæculorum,* id est distinctionem et determinationem diversorum temporum[1]. Deus enim ordinat alia esse in uno tempore, alia in alio; et secundum hoc hujusmodi sapientia, multiformis dicitur *secundum præfinitionem sæculorum,* quia diversa tempora diversis ornat effectibus. Auctor autem hujus multiplicitatis est Christus ; unde dicit : *Quam fecit Deus in Christo Jesu Domino nostro,* id est per Christum ; ipse enim mutat tempora et statum eorum. Hebr., I, 1 : *Multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit hæredem universorum, per quem fecit et sæcula.* Potest autem hoc quod dicit : *quam fecit in Christo Jesu Domino nostro,* referri, vel ad æternam prædestinationem, nam ipsam fecit Pater in Filio suo. Supra, I, 4 : *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti.* Ipse enim Filius est sapientia Patris ; nihil autem definit vel præordinat aliquid, nisi per sapientiam. Vel potest referri ad prædestinationis æternæ completionem, quam Deus Pater per Filium consummavit. I Corinth., X, 11 : *In quos fines sæculorum devenerunt;* supple, sumus. Effectus autem auctoris est magnitudo fructus qui nobis a Christo provenit, quod ponitur cum dicit : *In quo habemus fiduciam, et accessum in confidentia per fidem ejus.* Circa quod duo facit. Primo, ponit bona[2] quæ recepimus ; secundo, appropriatum, per quod recepimus, ibi : *per fidem ejus.* Bona autem quæ recepimus sunt duo. Unum quod pertinet ad spem obtinendi , et quantum ad hoc dicit : *in quo,* scilicet Christo, *habemus fiduciam,* scilicet veniendi ad cœlum, et æternam hæreditatem. Joan., XVI, 33 : *Confidite : ego vici mundum.* II Corinth., III, 4 : *Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum.* Aliud bonum pertinet ad obtinendi facultatem, et quantum ad hoc dicit : *et accessum in confidentia,* scilicet habemus. Hebr., IV, 16 : *Adeamus cum fiducia ad thronum gloriæ* ejus.* Hierem., III, 19 : *Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis.* Rom., V, 2 : *Per quem accessum habemus per fidem in gratiam istam, in qua stamus, et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.* Per quid autem hæc dentur nobis, subdit dicens : *per fidem ejus,* scilicet Christi. Rom., V, 21 : *Justificati ex fide pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum.* Ut ergo breviter comprehendamus, dico quod revelata est sapientia Dei multiformis varietatis, secundum distinctionem et præfinitionem sæculorum, quæ dedit nobis fiduciam, et accessum ad Patrem per fidem ejus.

* *Gratiæ.*

Quibus autem revelata sit ista multiformis sapientia Dei, ostendit, et tunc sumitur ista littera superius dimissa : *ut innotescat principibus et potestatibus,* ex quo apparet magnitudo. Et quia etiam in terris sunt principes et potestates, addit : *in cœlestibus,* id est in cœlo, ubi nos erimus. Notandum est autem hic quod principatus et potestates sunt duo ordines, qui ex ipsorum nomine præeminentiam in operando designant. Potestatis ordo ordinatur[3] ad reprimendum impedimenta salutis : sed ordo principatuum præest, et injungit ad bene exequendum. Quod autem ad ordinem principatus pertineat regulare, patet per illud Psalm. LXVII, 26 : *Prævenerunt principes conjuncti psallentibus, in medio juvencularum tympanistriarum.* Item, 28 : *Principes Juda duces eorum, principes Zabulon, principes Nephtali.* Quod autem ad potestates pertineat reprimere, patet Roman., XIII, 3 : *Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, et habebis laudem ex illa ; Dei enim minister est tibi in bonnm. Si autem male feceris, time : non enim sine causa gladium portat ; Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit.* Magni ergo sunt quibus innotescit, quia sanctis angelis, per quos diriguntur et defenduntur sancti.

Per quid autem eis innotescat multiformis sapientia Dei, subdit dicens : *per Ecclesiam,* quod quidem habet magnam difficultatem. Nam *Glossa* habet : Id est per

[1] Al. omittitur « temporum. » — [2] Al. deest « bona. » — [3] Al. : « potestas ordinatur. »

apostolos in Ecclesia prædicantes. Unus quidem intellectus esse potest, quod scilicet angeli didicerunt ab apostolis, et hoc videtur quamdam rationem habere. Videmus enim quod in cœlo inter angelos, superiores qui immediate a Deo illuminantur, illuminant et docent inferiores angelos, qui non immediate illuminantur a Deo. Non videtur ergo irrationabile dici quod doceant angelos apostoli, qui immediate a Deo sunt edocti, secundum illud Joan., I, 18 : *Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Sed hoc quidem satis sufficienter dici posset, nisi aliud occurreret. Cum enim in Christo sint duæ naturæ, divina scilicet et humana ; edocti quidem sunt apostoli a Christo immediate, quantum ad humanam naturam ; angeli autem immediate naturam divinam vident, etiam inferiores ; alias non essent beati, cum in sola visione divinæ essentiæ, rationalis creaturæ beatitudo consistat. Non est ergo conveniens, nec ratio aliqua, ut dicamus sanctos qui sunt in patria, doceri a quantumcumque perfectis viatoribus. Nam licet inter natos mulierum non surrexerit major Joanne Baptista, tamen qui minor est in regno cœlorum, major est illo, ut dicitur Luc., VII. Dicere autem quod dæmones doceantur ab hominibus, hoc absque præjudicio credibile est ; sed quod beati qui immediate Verbum conspiciunt, quod est speculum sine macula, in quo relucent omnia, a viatoribus doceantur, dici non debet, nec conveniens videtur. Dicendum est ergo quod innotuit angelis per Ecclesiam, id est[1] per apostolos prædicantes, ut dicit *Glossa ;* non quod angeli hoc didicerint ab eis, sed in eis. Nam, sicut dicit Augustinus, *Super Genes. ad litteram,* Deus antequam creaturas crearet (ante, dico, ordine naturæ, non ordine temporis, cum secundum tempus simul omnia creata sint) rationes rerum naturalium indidit mentibus angelorum ; quo fit ut angeli dupliciter res naturales cognoscerent ; quia cognoverunt eas in Verbo, et hæc cognitio dicitur matutina ; item cognoverunt eas in naturis propriis, et hæc dicitur cognitio vespertina. Ulterius notandum est quod sunt quædam rationes mysteriorum gratiæ, totam creaturam excedentes, et hujusmodi rationes non sunt inditæ mentibus angelorum, sed in solo Deo sunt occultæ. Et ideo angeli non cognoscunt eas in seipsis, nec etiam in Deo, sed cognoscunt eas secundum quod in effectibus explicantur. Cum igitur rationes pertinentes ad multiformem sapientiam Dei sint hujusmodi, scilicet in solo Deo absconditæ, et postmodum in istis forinsecis effectibus explicatæ; manifestum est quod angeli eas nec in seipsis nec in ipso Verbo, nec etiam apostolis nec a viatoribus aliis cognoverunt, sed in ipsis apostolis explicatas, prius in mente divina latentes, cognoverunt, sicut domum quæ est in mente artificis, vel conceptum de domo facienda, nullus scire potest quamdiu latet in mente, nisi solum ille qui solus illabitur animabus, scilicet Deus ; sed postquam conceptus est jam in effectu extrinseco explicatus, quia domus jam facta est, sic aliquis de domo jam facta, quæ prius latebat in mente artificis, edocetur, non autem edocetur per domum, sed in domo. Unde jam restat ut aliter exponatur hoc quod dicit : *ut innotescat principatibus et potestatibus,* ut illa conjunctio *ut* accipiatur non causaliter, sed quodammodo consecutive, et legatur sic : *Illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo, qui omnia creavit ;* ita tamen absconditi *ut innotescat principatibus et potestatibus,* id est, istud sacramentum ita fuit absconditum in Deo, quod inde innotuit principatibus et potestatibus, non ab æterno, sed a sæculo, quia omnis creatura principium habet. Et hoc non per Ecclesiam terrenam, sed cœlestem, quia ibi est vera Ecclesia, quæ est mater nostra, et ad quam tendimus, et a qua nostra Ecclesia militans est exemplata. Et sic ly *per* designat ordinem naturæ tantum, ut dicatur *per Ecclesiam* cœlestem, id est de uno in aliud, sicut dicitur : Illud factum est notum per totum regnum vel civitatem, quia nota currunt ab uno in alium, secundum quod verba currunt, sicut dicitur Act., IX, 42, de suscitatione Tabithæ beghinæ sancti Petri : *Notum autem factum est per universam Joppen, et crediderunt multi in Domino.*

Magister tamen aliter recitat lecturam Augustini hoc modo. *Illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo,* et hoc *per Ecclesiam,* id est omnes qui sunt in Ecclesia terrena. Sed hoc non est secundum intentionem Augustini.

[1] Al. : « primo. »

Hic posset quæri utrum angeli a principio mundi cognoverint mysterium Incarnationis. Respondet Magister dicens quod angelis majoribus notum fuit, sed non minoribus; unde ipsi, scilicet angeli minores, interrogant. Isa, LXIII, 1 : *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra?* Sed opinio hæc est contra beatum Dionysium. Dionysius enim duas interrogationes angelorum de Christo factas ex sacra Scriptura accipit : unam ex Psal. XXV, 3 : *Quis est iste rex gloriæ?* Item accipit aliam ex Isa., LXIII, 1 : *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra?* Prima autem interrogatio, secundum eum, est inferiorum angelorum; secunda supremorum, quod patet, quia primæ non Deus respondet, sed alius; unde dicit (Psal. cit.) : *Dominus virtutum ipse est rex gloriæ;* secundæ vero respondet ipse Deus immediate; unde dicit (Isa., loc. cit.) : *Ego qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum.* Vult ergo Dionysius quod utrique aliquid ignoraverunt, et aliquid sciverunt, quia a principio omnes sciverunt mysterium Incarnationis in generali, sed rationes in speciali didicerunt tempore procedente, seu processu temporis, secundum quod in effectibus extrinsecis explicabantur.

LECTIO IV.

Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra. Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis et in terra nominatur, ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtutem * corroborari per Spiritum ejus in interiori homine, Christum habitare per fidem in cordibus vestris: in caritate radicati et fundati.

* *Virtute ... in interiorem hominem.*

Postquam egit Apostolus de dignitate officii, quod pertinet ad suam conditionem, hic consequenter agit de his quæ pertinent ad suum afflictionem, scilicet de passionibus suis, circa quod duo facit. Primo, exhortatur eos ne pro suis tribulationibus conturbentur, sed habeant patientiam; secundo, quia ad hoc quod homines non conturbentur, necessarium est divinum auxilium, præmittit orationem, ut impleant hoc per divinam gratiam, ibi : *Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi.* Dicit ergo primo : Ex magnitudine officii mei, et firmitate ejus, quam habeo per fidem Christi, accidit quod tribulationes patior, nec me conturbant, nec a Christo avellere possunt. Rom., VIII, 36 : *Quis nos separabit a caritate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames?* etc., quasi dicat, nihil. *Propter quod* induco vos, et *peto ne deficiatis in tribulationibus meis*, ne scilicet occasione tribulationum mearum deficiatis omnino a fide et ab operibus bonis. Hebr., XII, 3 : *Non fatigemini animi vestris deficientes.* Dico autem quod vos non debetis deficere, quia sunt *pro vobis*, id est pro utilitate vestra. II Cor., I, 6 : *Sive tribulamur pro vestra exhortatione et salute, sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur pro vestra exhortatione*[1] *et salute, quæ operatur tolerantiam passionum earumdem, quas et nos patimur, ut spes nostra firma sit pro vobis; scientes quoniam sicut socii passionum estis, sic eritis et consolationum.* Vel dicit : *pro vobis*, id est pro vestra probatione. Sap., III, 6 : *Tanquam aurum in fornace probavit electos Dominus. Quæ est gloria vestra,* scilicet si non deficiatis, sed stetis fortes in tribulationibus. Nam *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Matth., X, 22. Alio modo : *Quæ est gloria vestra*, id est tolerantia passionum nostrarum est pro vobis ad gloriam, in hoc quod Deus exposuit apostolos suos et prophetas tribulationibus et passionibus propter salutem vestram. Oseæ, VI, 5 : *Propterea dolavi in prophetis, et occidi eos in verbis oris mei.* II Cor., I, 14 : *Gloria vestra sumus, sicut vos nostra.*

Consequenter cum dicit : *Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi,* implorat eis auxilium per orationem, ut per exhortationem suam proficiant; et primo, orationem præmittit; secundo, quasi securus de exauditione, gratias agit, ibi : *Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus ... ipsi gloria in Ecclesia.* Item prima in tres, quia primo proponit orationis objectum; secundo, ora-

[1] Al. deest « sive exhortamur pro vestra exhortatione. »

tionis intentum, ibi : *Et det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtutem corroborari per spiritum ejus*; tertio, orationis fructum, ibi : *Et possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo et longitudo, et sublimitas et profundum.* Oratio autem redditur exaudibilis per humilitatem. Psalm. ci, 18 : *Respexit in orationem humilium, et non sprevit precem eorum.* Eccli., xxxv, 21 : *Oratio humiliantis se nubes penetrabit, et donec propinquet non consolabitur.* Et ideo statim orationem suam ab[1] humilitate incipit, dicens : *Hujus rei gratia*, scilicet ne deficiatis a fide, *flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi;* quod, signum humilitatis propter duo. Primo, est quia qui genua flectit, quodammodo parvificat se, et subjicit se ei cui genua flectit; unde per hujusmodi ostenditur recognitio propriæ fragilitatis et parvitatis. Secundo, quia in genu est fortitudo corporis. Quando ergo quis genua flectit, protestatur debilitatem suæ virtutis. Et inde est quod exteriora signa corporalia exhibentur Deo ad conversionem et exercitium spirituale[2] animæ interioris. In oratione Manasses : *Flectuo genua cordis mei precans a te bonitatem.* Isa., xlv, 24 : *Mihi curvabitur omne genu, et jurabit omnis lingua.*

Deinde describit orationis objectum quod est Deus, et describit eum ex duobus : primo, ex affinitate; secundo, ex auctoritate. Ex affinitate enim erigimur ad orandum cum fiducia, et quantum ad hoc dicit : *Ad Patrem Domini nostri Jesu Christi*, scilicet cujus nos filii sumus. Jac., i, 17 : *Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum.* Isa., lxiii, 16 : *Tu enim Domine pater noster, redemptor noster, a sæculo nomen*] *tuum.* Ex auctoritate confirmatur obtinendi quod petimus fiducia, quia ipse est *ex quo omnis paternitas in cœlo et in terra nominatur.*

Hic posset quæri utrum in cœlo sit paternitas. Posset dici breviter quod in cœlo, id est in Deo vel in divinis, est paternitas, quæ est principium omnis paternitatis. Sed de hac non quæritur ad præsens, quia cuilibet fideli nota est, sed quæritur utrum in cœlis, id est utrum in angelis, sit aliqua paternitas.

Ad hoc dico quod paternitas est tantum in viventibus et cognoscentibus. Est autem duplex vita : una secundum actum, alia secundum potentiam. Vita quidem secundum potentiam est habere opera vitæ in potentia; unde dormiens, quantum ad actus exteriores, dicitur vivere in potentia. Vivere autem secundum actum est quando exercet quis opera vitæ in actu. Sic autem non solum qui dat potentiam vitæ, pater est ejus qui dat, sed qui dat actum vitæ, ille etiam pater dici potest. Quicumque ergo inducit aliquem ad aliquem actum vitæ, puta ad bene operandum, intelligendum, volendum, amandum, pater ejus dici potest. I Cor., iv, 15 : *Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres.* Cum ergo inter angelos unus alterum illuminet, perficiat et purget, et isti sint actus hierarchici; manifestum est quod unus angelus est pater alterius, sicut magister est pater discipuli.

Utrum autem paternitas quæ est in cœlis et in terra derivetur a paternitate quæ est in divinis, dubitatur. Et videtur quod non, quia nomina sic imponimus secundum quod res nominatas cognoscimus; quidquid autem cognoscimus, est per creaturas; ergo nomina imposita a nobis rebus ipsis, plus et prius conveniunt creaturis quam ipsi Deo.

Respondeo, et dico quod nomen alicujus rei nominatæ a nobis, dupliciter potest accipi, quia vel est expressivum aut significativum conceptus intellectus (quia voces sunt notæ vel signa passionum vel conceptuum qui sunt in anima), et sic nomen prius est in creaturis quam in Deo; aut inquantum est manifestativum quidditatis rei nominatæ exterius, et sic est prius in Deo. Unde hoc nomen *paternitas*, secundum quod significat conceptionem intellectus nominatis rem, sic per prius invenitur in creaturis quam in Deo, quia per prius creatura innotescit nobis quam Deus; secundum autem quod significat ipsam rem nominatam, sic per prius est in Deo quam in nobis, quia certe omnis virtus generativa in nobis, est a Deo; et ideo dicit : *Ex quo omnis paternitas in cœlo et in terra nominatur*, quasi dicat : Paternitas quæ est in ipsis creaturis, est quasi nominalis seu vocalis, sed illa paternitas divina qua Pater dat totam naturam Filio absque omni imperfectione, est vera paternitas.

[1] Al. deest præpositio « ab. » — [2] Al. : « spiritus. »

Consequenter cum dicit : *Et det vobis, secundum divitias gloriæ suæ, virtutem corroborari per spiritum ejus*, ostendit orationis intentum; et primo facit hoc; secundo, ostendit per quid posset impetrare suum propositum, ibi : *per spiritum ejus*. Dicit ergo: Dico quod peto ne deficiatis, sed stetis viriliter. Scio tamen quod hoc ex vobis facere non potestis sine dono Dei; ideo peto *ut det vobis*. Jac., I, 17 : *Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est*. Et hoc quidem *secundum divitias gloriæ suæ*, id est secundum copiam majestatis ejus et magnificentiæ. Psalm. CXI, 3 : *Gloria et divitiæ in domo ejus*. Prov., VIII, 18 : *Mecum sunt divitiæ et gloria*. Divitiæ, inquam, quæ faciunt *virtutem corroborari*. Isa., XL, 29 : *Qui dat lasso virtutem, et his qui non sunt fortitudinem et robur multiplicat*. Et hoc *in interiori homine*, quia nisi in interioribus fortificetur homo, faciliter ab hoste superatur. Isa., IX, 7 : *Confirmet illud, et corroboret in judicio et justitia, amodo, et usque in sempiternum*. Tunc resumatur illa particula interposita, scilicet *per spiritum*, in qua ostendit per quid obtinere potest quod petit. Ipse enim spiritus qui roborat, est spiritus fortitudinis, et est causa non deficiendi in tribulationibus, quem obtinemus per fidem, quæ est fortissima, quia fides est substantia rerum sperandarum, id est facit in nobis subsistere res sperandas. Unde I Petr., V, 9 : *Cui resistite fortes in fide*. Et ideo subjungit : *Habitare Christum per fidem*, et hoc *in cordibus vestris*. I Petr., V, 15: *Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris*. Per quid ? Dico quod non solum per fidem quæ ut donum est fortissima, sed etiam per caritatem quæ est in sanctis; et ideo subdit : *in caritate radicati et fundati*. I Cor., XIII, 7 : *Omnia suffert, omnia credit, omnia sustinet : caritas nunquam excidit*. Cant., ult., 6 : *Fortis est ut mors dilectio*. Unde sicut arbor sine radice, et domus sine fundamento de facili ruit; ita spirituale ædificium, nisi sit in caritate fundatum et radicatum, durare non potest.

LECTIO V.

Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo et longitudo, et sublimitas et profundum. Scire etiam supereminentem scientiæ caritatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei. Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus aut intelligimus, secundum virtutem quæ operatur in nobis, ipsi gloria in Ecclesia, in Christo Jesu, in omnes generationes sæculi sæculorum. Amen.

Supra ostendit Apostolus petitionis suæ pro Ephesiis et orationis intentum, scilicet corroborationem spiritus in fide et caritate, hic consequenter ostendit ejus quam petiit corroborationis per fidem et caritatem, fructum, qui est quædam cognitio[1]. Ideo primo proponit ipsam notitiam; secundo, ipsius notitiæ et cognitionis efficaciam, ibi : *Et impleamini in omnem plenitudinem Dei*. Dicit ergo : Ita sitis, carissimi, in caritate radicati et fundati, *ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo et longitudo, et sublimitas et profundum*. Quod quidem dupliciter legi potest. Primo modo, ut magis sequamur[2] intentionem Apostoli. Sciendum est ergo quod tam in futuro quam in præsenti cognitio Dei est nobis necessaria : nam in futuro gaudebimus et de cognitione Dei, et de cognitione assumptæ humanitatis. Joan., XVII, 3 : *Hæc est vita æterna ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum*. Ibid., X, 9 : *Ingredietur* (scilicet in contemplationem divinitatis) *et egredietur* (scilicet in contemplationem humanitatis), *et pascua inveniet*. Et quia fides est inchoatio illius futuræ cognitionis quia est *substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium*, ut dicitur Heb., XI, 1 : quasi jam in nobis res sperandas per modum cujusdam inchoationis facit subsistere; inde est quod fides nostra in his duobus consistit, scilicet in divinitate et humanitate Christi. I Cor., II, 2 : *Non enim judicavi me scire aliquid inter vos nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum*. Secundum hoc ergo primo præmittit eis cognitionem divinitatis; secundo, cognitionem mysteriorum humanitatis,

[1] Al. : « ostendit eorum quæ petit fructum corroborationis quæ est per fidem et caritatem, quæ est quædam cognitio. » — [2] Al. : « sequatur. »

ibi : *Scire etiam supereminentem scientiæ caritatem Christi.* Cognitionem autem divinitatis manifestat eis sub his verbis : *Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo et longitudo, et sublimitas et profundum*, quasi dicat : Corroboramini per fidem et caritatem ; quia si sic estis, pervenietis ad vitam æternam, ubi habebitis Deum præsentem, et perfecte eum cognoscetis. Quod autem Deus manifestetur amanti, patet Joan., XIV, 21 : *Qui diligit me, diligetur a Patre meo; et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum;* quod vero manifestetur credenti, patet prout dicitur Isa., VII, 9, secundum aliam litteram : *Nisi credideritis, non intelligetis.* Oportet enim ut secundum fidem et caritatem corroboremini, *ut possitis comprehendere.*

Ubi sciendum est quod comprehendere quandoque ponitur pro includere, et tunc oportet quod comprehendens contineat in se totaliter comprehensum ; quandoque autem ponitur pro apprehendere, et tunc dicit remotionem distantiæ, et insinuat propinquitatem. Primo autem modo a nullo intellectu creato Deus comprehendi potest. Job, XI, 7 : *Forsitan vestigia Dei comprehendes, et usque ad perfectum Omnipotentem reperies?* quasi dicat : non, quia sic posset eum perfecte cognoscere quantum cognoscibilis est. Et de hac cognitione non intelligitur quod dicitur : *ut possitis comprehendere,* sed secundo modo ; et est una de tribus dotibus, et de hac loquitur Apostolus cum dicit : *Ut possitis comprehendere,* id est Deum habere præsentem, et præsentialiter cognoscere. Philip., III, 12 : *Sequor autem, si quo modo comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo Jesu.* Et hæc comprehensio est communis omnibus sanctis ejus ; ideo subdit : *cum omnibus sanctis.* Psal. CXLIX, 9 : *Gloria hæc est omnibus sanctis ejus.* Talibus autem dicitur illud I Cor., IX, 24 : *Sic currite ut comprehendatis.*

Quæ sit latitudo et longitudo, et sublimitas et profundum. Notandum quod verba ista videntur ortum habere ex verbis Job, XI, 7, *Forsan* (inquit) *vestigia Dei comprehendes?* quasi dicat : Incomprehensibilis est. Hujus autem incomprehensibilitatis causam assignat, dicens VIII : *Excelsior cœlo est, et quid facies? Profundior inferno est, et unde cognosces? Longior terra mensura ejus, et latior mari.* Ex quo videtur quod Job ostendat eum esse comprehensibilem, attribuens ei quadruplicem differentiam dimensionum. His enim verbis alludens Apostolus dicit : *Ut possitis comprehendere quæ sit latitudo et longitudo, et sublimitas et profundum,* quasi dicat : Habeatis tantam fidem et caritatem ut possitis tandem comprehendere quod comprehensibile est. Et hoc modo exponit Dionysius. Non est tamen aliquo modo intelligendum, has dimensiones corporaliter esse in Deo, quia spiritus est Deus, ut dicitur Joan., IV. Sunt tamen in Deo metaphorice. Unde per latitudinem designatur dimensio seu extensio virtutis et sapientiæ divinæ super omnia ; Eccli., I, 10 : *Effudit illam* (scilicet sapientiam) *super omnia opera sua.* Per longitudinem designatur æterna ejus duratio ; Psalm. CI, 23 : *Tu autem, Domine, in æternum permanes;* et Psalm. XCII, 5 : *Domum tuam, Domine, decet sanctitudo in longitudinem dierum.* Per sublimitatem vel celsitudinem vero perfectio et nobilitas naturæ ejus quæ in infinitum excedit creaturam ; Psalm. CXII, 4 : *Excelsus super omnes gentes Dominus. Et profundum,* id est incomprehensibilitas sapientiæ ejus ; Eccle., VII, 25 : *Alta profunditas* (scilicet sapientiæ divinæ) *quis inveniet eam?* Sic ergo patet quod finis fidei et caritatis nostræ est ut perveniamus ad perfectam fidei cognitionem, qua cognoscamus infinitam suæ virtutis extensionem æternam et infinitam ejus durationem, suæ perfectissimæ naturæ celsitudinem, suæ sapientiæ profunditatem et incomprehensibilitatem, eo modo sicut est attingendum.

Consequenter, quia adhuc alia cognitio est necessaria, scilicet cognitio mysteriorum humanitatis, ideo subdit : *Scire etiam supereminentem scientiæ caritatem Christi.* Ubi sciendum est quod quidquid est in mysterio redemptionis humanæ et incarnationis Christi totum est opus caritatis. Nam quod incarnatus est, ex caritate processit ; supra, II, 4 : *Propter nimiam caritatem suam, qua dilexit nos, et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo.* Quod vero mortuus fuit, ex caritate processit. Joan., XV, 13 : *Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis.* Infra, V, 2 : *Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo.* Propter hoc dicit Gregorius : « O inæstimabilis dilectio caritatis ! Ut servum redimares, Filium tradi-

disti. » Et ideo scire caritatem Christi est scire omnia mysteria incarnationis Christi et redemptionis nostræ, quæ ex immensa caritate Dei processerunt. Quæ quidem caritas excedit omnem intellectum creatum et omnium scientiam, cum sit incomprehensibilis cogitatu ; et ideo dicit : *supereminentem scientiæ*, scilicet naturali, et omnem intellectum creatum [1] excedentem. Philip., IV, 7 : *Et pax Dei, quæ exuperat omnem sensum. Charitatem Christi,* id est quam Deus Pater fecit per Christum. II Corinth., V, 19 : *Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi.*

Alio modo potest legi, ut referatur ad perfectionem caritatis nostræ, quasi dicat : Corroboramini *in caritate radicati et fundati,* et hoc *ut possitis comprehendere,* non solum cognoscere, *cum omnibus sanctis,* quia hoc donum, scilicet caritatis, commune est omnibus, cum nullus possit esse sanctus sine caritate [2] ; *possitis*, inquam, *comprehendere ..... quæ sit latitudo,* scilicet caritatis, quæ se extendit usque ad inimicos ; Psalm. CXVIII, 96 : *Latum mandatum tuum nimis.* Lata est enim caritas ad suam diffusionem. Psalm. CXVII, 20 : *Eduxit me in latitudinem Dominus. Longitudo* autem ejus attenditur quantum ad sui perseverantiam, quia nunquam deficit, sed hic incipit, et perficitur in gloria. I Corinth., XIII, 8 : *Caritas nunquam excidit.* Cant., ult., 7 : *Aquæ multæ non potuerunt extinguere caritatem. Sublimitas* autem ejus attenditur quantum ad intentionem cœlestium, ut scilicet Deus non diligatur propter temporalia, quia hujusmodi caritas esset infirma, sed ut diligatur propter se tantum. Job, XL, 5 : *In sublime erigere, et esto gloriosus. Profundum* vero attenditur quantum ad originem ipsius caritatis ; nam hoc quod Deum diligimus non est ex nobis, sed a Spiritu sancto, quia, ut dicitur Roman., V, 5 : *caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Hoc ergo quod unus habet caritatem longam, latam, sublimem et profundam, et alius non, venit ex profundo divinæ prædestinationis. Eccli., I, 2 : *Profundum abyssi quis dimensus est?* Ergo *ut possitis comprehendere,* id est perfecte consequi, *cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo,* ut extendatur caritas vestra usque ad inimicos ; quæ sit *longitudo,* ut scilicet propter seipsum Deus diligatur, et quid sit *profundum,* scilicet prædestinationis, etc.

Sciendum autem hic quod Christus, in cujus potestate fuit eligere genus mortis quod vellet, quia ex caritate mortem subiit, elegit mortem crucis, in qua prædictæ quatuor dimensiones sunt. Ibi est *latitudo,* scilicet in ligno transverso, cui affixæ sunt manus, quia opera nostra debent per caritatem dilatari usque ad inimicos. Ps. XVII, 20 : *Eduxit me in latitudinem Dominus.* Ibi est *longitudo,* in ligno erecto, cui innititur totum corpus : quia caritas debet esse perseverativa, quæ sustinet et salvat hominem. Matth., X, 22 : *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Ibi est *sublimitas* in ligno superiori, cui caput inhæret, quia spes nostra debet elevari ad æterna et divina. I Corinth., XI, 3 : *Caput viri Christus est.* Ibi etiam est *profundum* in ligno quod latet sub terra, et sustinet crucem, et tamen non videtur, quia profundum amoris divini sustinet nos, nec tamen videtur, quia ratio prædestinationis, ut dictum est, excedit intellectum nostrum. Sic ergo debemus comprehendere virtutem caritatis nostræ, et Christi, et adhuc scire caritatem Christi supereminentem scientiæ, scilicet humanæ, quia nullus potest scire quantum Christus dilexit nos ; vel scire etiam caritatem scientiæ Christi, quæ habetur cum scientia Christi. Caritatem dico supereminentem, scilicet alii caritati, quæ est sine scientia.

Sed numquid est verum quod caritas quæ est cum scientia, supereemineat caritati, quæ est sine scientia ? Et videtur quod non, quia sic malus theologus esset supereminentioris caritatis quam sancta vetula.

Respondeo. Dico quod hoc intelligitur de scientia afficiente ; nam ex vi cognitionis inducitur ad magis diligendum, quia quanto Deus magis cognoscitur, tanto et magis diligitur. Propter quod petebat Augustinus : « Noverim te, noverim me. » Vel hoc dicitur propter quosdam qui habent zelum Dei sed non secundum scientiam ; talium enim caritati supereminet caritas, cum habetur prædicta [3] scientia Christi.

Consequenter cum dicit : *ut impleamini*, etc., ponit cognitionis divinæ effi-

[1] Al. : « scilicet naturæ, et omnis intellectus creati. » — [2] Al. superflue addditur « ut dicitur Ephes., III. » — [3] Al. deest « prædicta. »

caciam, dicens : *ut impleamini in omnem plenitudinem Dei,* id est, ut habeatis perfectam participationem omnium donorum Dei, ut scilicet hic habeatis plenitudinem virtutum, et postea beatitudinis, quæ quidem efficit caritas. Eccli., XXIV, 26 : *Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis implemini.*

Consequenter sequitur illa pars : *Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus ... ipsi gloria in Ecclesia;* in qua Apostolus agit Deo gratias de suæ petitionis exauditione, circa quod tria facit, quia primo ponit potestatem Dei, qua postulata concedit ; secundo, potestatis exemplum, ibi : *secundum virtutem quæ operatur in nobis ..., in Ecclesia, et in Christo Jesu;* tertio, materiam gratiarum actionis, ibi : *ipsi gloria.* Potestatem autem Dei describit infinitam, dicens : *Ei autem,* scilicet Deo Christo et Deo Patri, *qui potens est omnia facere.* Exod., XV, 3 : *Omnipotens nomen ejus.* Rom., ult., 25 : *Ei autem qui potens est vos confirmare juxta Evangelium meum, et prædicationem Jesu Christi;* et hoc *superabundanter* facere in nobis omnia, quam sciamus petere per affectum, aut intelligere per intellectum ; et hoc est quod dicit : *Quam petimus aut intelligimus.*

Exemplum autem hujusmodi abundantiæ in nobis exhibitæ ostendit dicens : *secundum virtutem quæ operatur in nobis,* quasi dicat : Apparet, si attendamus ea quæ operatus est in nobis, scilicet hominibus. Nam nec affectus nec intellectus humanus potuissent considerare vel intelligere vel petere a Deo, quod fieret homo, et quod homo efficeretur Deus, et consors naturæ divinæ, *quæ* tamen *secundum virtutem operatur in nobis,* et hoc in incarnatione Filii sui. II Petr., I, 4 : *Ut per hoc efficiamini divinæ consortes naturæ.* Unde de his dicitur Eccli., XVIII, 2 : *Quis sufficiet enarrare opera illius? Quis enim investigabit magnalia illius? Virtutem autem magnitudinis ejus quis annuntiabit?* Vel operatus est in nobis, scilicet apostolis, quibus dedit gratiam *evangelizandi investigabiles divitias Christi, et illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo,* ut supra eodem cap. dictum est.

Materia autem gratiarum actionis dicitur esse duplex beneficium, quod nobis contulit Deus. Primum est Ecclesiæ institutio; secundum est Filii incarnatio. Dicit ergo : *ipsi,* scilicet Deo Patri, *gloria,* sit supple, *in Ecclesia,* id est pro his quæ fecit in Ecclesia, quam instituit, quoad primum, *in Christo,* id est per Christum, vel pro Christo, quem nobis dedit. *Ipsi,* inquam, *sit gloria,* ut gloriosus appareat, non solum in præsenti, sed *in omnes generationes sæculi sæculorum,* id est sæculi omnia continentis. I Timoth., I, 17 : *Regi autem sæculorum immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen.*

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

Obsecro itaque vos ego vinctus in Domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis cum omni humilitate et mansuetudine, cum patientia, supportantes invicem in caritate, solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis. Unum corpus et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ.

Supra commemoravit Apostolus divina beneficia, per quæ unitas Ecclesiæ constituitur et conservatur ; hic monet eos Apostolus ad permanendum in Ecclesiæ unitate, circa quod duo facit, quia primo monet eos ut in ipsa unitate perseverent; secundo, instruit eos quomodo in ea permaneant, ibi : *Hoc ergo dico et testificor in Domino, ut jam non ambuletis sicut et gentes ambulant in vanitate sensus sui.* Item prima in duas, quia primo monet eos ad servandam ecclesiasticam unitatem ; secundo, proponit ipsius ecclesiasticæ unitatis formam, ibi : *Unus Dominus, una fides, unum baptisma.* Prima iterum in tres. Primo, præmittit quædam inductiva ad servandam ecclesiasticam unitatem ; secundo, ponit monitionem, ibi : *Cum omni humilitate et mansuetudine;* tertio, ostendit

monitionis finem, ibi: *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Inducit autem ex tribus ad servandam ecclesiasticam unitatem. Primo, ex caritatis affectu; secundo, ex commemoratione suorum vinculorum; tertio; ex consideratione divinorum beneficiorum. Caritatis autem affectum insinuat per obsecrationem; unde dicit: *Itaque,* ex quo tot beneficia a Domino recepistis, *obsecro vos,* cum tamen imperare possem, sed propter humilitatem non impero, magis autem obsecro [1]. Prov., XVIII, 23, dicitur: *Cum obsecrationibus loquitur pauper.* Item propter caritatem, quæ magis movet ad opus quam timor. Ad Philem., VIII: *Fiduciam multam habens in Christo imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter caritatem magis obsecro.* Ex commemoratione vero suorum vinculorum inducit eos, dicens: *Ego vinctus in Domino,* ex quibus inducit eos ad servandam sic unitatem [2] propter tria. Primo, quia amicus magis compatitur amico afflicto, et nititur in pluribus facere voluntatem suam, ut vel sic eum consoletur. Eccli., XII, 8: *Non agnoscetur in bonis amicus, et non abscondetur in malis inimicus. In bonis viri, inimici illius in tristitia, et in malitia illius, amicus agnitus est.* Secundo, quia Apostolus ipse vincula patiebatur pro ipsorum utilitate; et ideo inducit eos ad memoriam, quasi volens eos obligare. II Cor., I, 6: *Sive tribulamur pro vestra exhortatione et salute, sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur pro vestra exhortatione et salute: quæ operatur tolerantiam earumdem passionum, quas et nos patimur.* Tertio, quia, ut supra dictum est cap. III (lect. IV), in illa parte: *quæ est gloria vestra,* hujusmodi erant eis ad magnam gloriam, dum Deus pro eis amicos et electos suos exposuit [3] tribulationibus pro ipsorum salute. Et ideo addit: *in Domino,* id est propter Dominum. Vel ideo dicit hoc, quia erat ad gloriam Apostoli [4], quod non ut fur aut homicida, sed ut christianus, et propter Dominum nostrum Jesum Christum vinculatus erat, juxta illud Ezech., III, 25: *Ecce data sunt super te vincula, et ligabunt te in eis, et non egredieris de medio eorum.* Ex consideratione vero divinorum beneficiorum inducit eos, dicens: *Ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis,* id est, attendentes dignitatem ad quam vocati estis, ambuletis secundum quod ei convenit. Si enim quis vocatus esset ad nobile regnum, indignum esset quod faceret opera rusticana. Sic monet Ephesios Apostolus, quasi dicat: Vocati estis ut sitis *cives sanctorum et domestici Dei,* ut dictum est supra, II, 19. Non est ergo dignum ut faciatis opera terrena, nec ut de mundanis curetis. Ideo dicit: *Ambuletis vocatione qua vocati estis.* Coloss., I, 10: *Ambuletis digne, Deo per omnia placentes.* Philip., II, 27: *Digne Evangelio Christi conversamini.* Et quare? *Quia vocavit vos de tenebris in admirabile lumen suum,* I Petr., II, 9.

Consequenter cum dicit: *cum omni humilitate,* etc., ponit modum suæ monitionis, docens quomodo digne poterunt ambulare. Ponit ergo quatuor virtutes, et excludit quatuor vitia eis opposita. Primum autem vitium quod excludit est superbia: dum enim unus superbiens vult alii præesse, et alius similiter superbus non vult subesse, causatur dissensio in societate, et tollitur pax; unde Proverb., XIII, 10: *Inter superbos semper jurgia sunt.* Ad quod excludendum dicit: *cum omni humilitate,* scilicet interiori et exteriori. Eccli., III, 20: *Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam.* Philip., II, 4: *In humilitate superiores invicem arbitrantes.* Jac., IV, 6: *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* Secundum est ira. Iracundi enim sunt propinqui ad injuriam inferendam verbis vel factis [5], ex quo turbationes oriuntur. Prov., XV, 18: *Vir iracundus provocat rixas; qui patiens est, mitigat suscitatas.* Ad hoc excludendum dicit: *et mansuetudine,* quæ mitigat rixas et pacem conservat. Proverb., III, 34: *Mansuetis dabit gratiam.* Psal. XXXVI, 11: *Mansueti autem hæreditabunt terram.* Eccli., III, 19: *Fili, in mansuetudine opera tua perfice, et super gloriam hominum diligeris.* Tertium est impatientia. Quandoque enim aliquis humilis est et mansuetus in se, abstinens a molestiis inferendis; non tamen patienter sustinet molestias sibi illatas vel attentatas [6]; ideo subdit: *cum patientia,* scilicet adversorum. Jac., I, 4: *Patientia autem opus perfectum habet.* Eccli., II, 4: *In humilitate tua patientiam habe.* Hebr., X, 36: *Patientia vobis necessaria est, ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem.* Quartum

[1] Al.: « sed propter humilitatem magis obsecro. » — [2] Al. omittitur « ad servandam sic unitatem. » — [3] Al.: « exponit. » — [4] Al.: « vel erat ad gloriam Apostoli, » etc. — [5] Al. omittitur « vel factis. » — [6] Al.: « vel acceptas. »

inordinatus zelus. Cum enim inordinate zelantes, omnia quæ vident judicant, nec tempus nec locum servantes, concitatur turbatio in societate. Galat., v, 15 : *Si mordetis invicem et comeditis, videte ne ab invicem consumamini.* Et ideo dicit : *supportantes invicem in caritate,* scilicet mutuo sustinentes defectus aliorum, et hoc ex caritate, quia quando deficit aliquis, non debet statim corrigi nisi adsit locus et tempus, sed misericorditer expectari, quia *caritas omnia sustinet*, I Corinth., xiii. Non autem debent hujusmodi defectus supportari ex negligentia, vel ex consensu et familiaritate, vel carnali amicitia, sed ex caritate. Galat., vi, 2 : *Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi.* Rom., xv, 1 : *Debemus nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere.*

Consequenter cum dicit : *solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis,* ostendit monitionis finem ; quæ quidem est ut servetur unitas inter fideles, circa quod tria facit. Primo, ponit ipsam unitatem, quæ est finis ; secundo, describit modum unitatis, ibi : *in vinculo pacis ;* tertio, ponit rationem servandæ unitatis, ibi : *sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ.* Dicit ergo primo : Dico quod *digne ambuletis vocatione qua vocati estis,* etc., et hoc faciatis *solliciti servare unitatem spiritus.* Est autem duplex unitas. Una ad male faciendum, quæ est mala, et potest[1] dici unitas carnis ; Eccli., xi, 34 : *A scintilla una augetur ignis, et ab uno doloso augetur sanguis.* Alia est unitas spiritus, quæ est bona ad faciendum bonum. Psal. cxxxii, 1 : *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum !* Joan., xvii, 22 : *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus.* Modus autem servandæ unitatis est *in vinculo pacis.* Caritas enim est conjunctio animorum. Nulla autem rerum materialium[2] conjunctio stare potest, nisi ligetur aliquo vinculo. Eodem modo nec conjunctio animorum per caritatem stare potest, nisi ligetur. Hujusmodi autem verum ligamen est pax, quæ est, secundum Augustinum[3], tranquillitas modi, speciei et ordinis, quando scilicet unusquisque habet quod suum est ; propter quod dicit : *in vinculo pacis.* Psalm. cxlvii, 14 : *Qui posuit fines tuos pacem.* Quæ quidem pax servatur per justitiam ; Isa., xxxii, 17 : *Opus justitiæ pax.* Eccli., xxvi, 6 : *Ne acedieris vinculis ejus.* Et quare ? Quia certe, ut dicitur ibidem, 31 : *Vincula illius alligatura salutis.* Nunc autem quia in homine est duplex unitas : una scilicet membrorum ad invicem simul ordinatorum, alia corporis et animæ, tertium constituentium ; Apostolus autem loquitur hic de unitate Ecclesiæ ad modum unitatis quæ est in homine ; ideo subjungit : *unum corpus,* quasi dicat : Ligemini vinculo pacis, ut sitis unum corpus quantum ad primam unitatem, ut scilicet omnes fideles sint ordinati ad invicem sicut membra unum corpus constituentia. Rom., xii, 5 : *Multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra. Et unus spiritus,* quantum ad secundum[4], ut videlicet unum habeatis spiritualem consensum per unitatem fidei et caritatis. Vel *unum corpus,* quoad proximum, *et unus spiritus,* quoad Deum, quia *qui adhæret Deo, unus spiritus est ;* I Corinth., vi, 17.

Deinde cum dicit : *sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ,* subdit rationem hujus unitatis, quia sicut videmus quod quando aliqui sunt vocati simul ad aliquid pariter habendum et mutuo percipiendum, solent simul etiam manere et simul ire ; in spiritualiter dicit : Quia vos estis vocati ad unum, scilicet finale præmium, ideo debetis simul cum unitate spiritus ambulare *in una spe vocationis vestræ*[5], id est in unam rem speratam, quæ est effectus vocationis. Hebr., iii, 1 : *Fratres facti vocationis cœlestis participes, considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum.* I Corinth., i, 26 : *Videte vocationem vestram, fratres.*

Sed posset aliquis dicere : Quis vocavit nos, et ad quid ? Respondetur I Petr., v, 10 : *Deus autem omnis gratiæ, qui vocavit nos in æternam gloriam suam :* ubi est beatitudo vestra. Apoc., xix, 9 : *Beati qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt.*

[1] Al. : « scilicet carnis. » — [2] Al. deest « verum materialium. » — [3] Al. omittitur « secundum Augustinum. » — [4] Al. : « scilicet spiritualem consensum, » etc., aliis omissis. — [5] Al. non habentur sequentia verba usque ad indicem Hebr., iii, 1, item legitur « spem separatam. »

LECTIO II.

Unus Dominus, una fides, unum baptisma. Unus Deus et pater omnium, qui est super omnes et per omnia, et in omnibus nobis.

Posita eorum exhortatione pro servanda ecclesiastica unitate, in hac parte Apostolus formam dictæ unitatis ipsis Ephesiis insinuat. Ubi sciendum est quod cum Ecclesia Dei sit sicut civitas, est aliquod unum et distinctum, cum non sit unum sicut simplex, sed sicut compositum ex diversis partibus. Et ideo Apostolus duo facit. Primo, ostendit id quod est commune Ecclesiæ; secundo, ostendit id quod est distinctum in ipsa, ibi : *Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* In qualibet autem civitate ad hoc ut sit una, quatuor debent esse communia, scilicet unus gubernator, una lex, eadem insignia, et idem finis. Hæc autem quatuor dicit Apostolus esse in Ecclesia. Dicit ergo : Dico quod debetis habere unum corpus et unum spiritum, quia estis in unitate Ecclesiæ, quæ est una. Primo, quia habet ducem unum, scilicet Christum, et quantum ad hoc dicit : *unus Dominus*, non plures, pro quorum diversis voluntatibus oporteat vos discordare. Dicitur enim Hebr., III, 6 : *Christus est tanquam filius in domo sua.* Actor., II, 36 : *Certissime ergo sciat omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum Deus fecit hunc Jesum quem vos crucifixistis.* I Corinth., VIII, 6: *Unus Dominus noster Jesus Christus.* Zach., XIV, 9 : *In illa die erit Dominus unus, et nomen ejus unum.* Secundo, quia lex ejus est una. Lex enim Ecclesiæ est lex fidei. Rom., III, 27 : *Ubi est ergo nunc gloriatio tua? Exclusa est. Per quem legem? Factorum? Non, sed per legem fidei.* Sed fides quandoque sumitur pro ipsa re credita, secundum illud : « Hæc est fides catholica, » id est, ista debent credi. Quandoque vero sumitur pro habitu fidei, quo creditur in corde. Et de utroque hoc potest dici. De primo, ut sit sensus : *una est fides,* id est, idem jubemini credere, et eodem modo operari, quia unum et idem est quod creditur a cunctis fidelibus; unde universalis seu catholica dicitur : unde I Corinth., I, 10 : *Idipsum dicatis* (id est sentiatis) *omnes, et non sint in vobis schismata.* Alio modo una est fides, id est unus habitus fidei quo creditur : una, inquam, non numero, sed specie, quia idem debet esse in corde omnium, et hoc modo idem volentium dicitur una voluntas. Tertio, eadem sunt insigna Ecclesiæ, scilicet sacramenta Christi, inter quæ primum est baptisma, quod est janua omnium aliorum. Et ideo dicit : *unum baptisma.* Dicitur autem unum triplici ratione. Primo, quia baptismata non differunt secundum baptizantes, quia a quocumque conferatur, uniformem virtutem habet, quia qui baptizat interius, unus est, scilicet Christus. Joan., I, 33 : *Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.* Secundo, dicitur unum, quia datur in nomine unius, scilicet Trinitatis. Matth., ult., 19 : *Baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Tertio, quia iterari non potest. Pœnitentia autem, matrimonium, eucharistia et extrema unctio iterari possunt, non autem baptismus. Hebr., VI, 4 : *Impossibile est eos qui semel sunt illuminati* (scilicet per baptismum), *gustavernnt autem donum cœleste, et participes facti sunt Spiritus sancti, gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque sæculi venturi, et prolapsi sunt* (scilicet per peccatum), *renovari rursus ad pœnitentiam.* Non iteratur autem vel propter caracterem, vel quia causa ejus non iteratur. Rom., VI, 4: *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem : ut quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus.* Nunc autem Christus semel pro peccatis mortuus est, ut dicitur I Petr., III. Quarto, in Ecclesia est idem finis, qui est Deus. Filius enim ducit nos ad Patrem. I Cor., XV, 24 : *Cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum et potestatem et virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus.* Et quantum ad hoc subjungit dicens : *Unus Deus et pater omnium.* Ubi primo ponit Apostolus ejus unitatem; secundo, ejus dignitatem, ibi : *Qui est super omnes, et per omnia, et in omnibus nobis.* Circa primum duo dicit. Primum pertinet ad naturam divinam; unde dicit : *Unus Deus.*

Deuter., VI, 4: *Audi Israel: Dominus Deus tuus, unus est.* Aliud pertinet ad ejus benevolentiam ad nos, et ad pietatem; unde dicit: *Et pater omnium.* Isa., LXIII, 16: *Tu Domine pater noster, et redemptor noster.* Malach., II, 10: *Numquid non pater omnium nostrum? Numquid non Deus creavit nos?* Dignitatem autem ejus commendat ex tribus. Ex altitudine divinitatis, cum dicit: *qui est super omnes.* Psalm. CXII, 4: *Super omnes gentes Dominus.* Ex amplitudine ejus potestatis, cum dicit: *per omnia.* Hierem., XXIII, 24: *Cœlum et terram ego impleo.* Psal. VIII, 8: *Omnia subjecisti sub pedibus ejus.* Luc., X, et Matth., XI, 27: *Omnia mihi tradita sunt,* quippe quia *omnia per ipsum facta sunt;* Joan., I, 3, sed modo quo dicitur Sap., XI, 21: *Omnia in numero et pondere et mensura disposuisti.* Item[1] ex largitate gratiæ, cum dicit: *et in omnibus nobis,* scilicet per gratiam Hier., XIV, 9: *Tu autem in nobis es Domine.* Sed primum appropriatur Patri, qui est fontale principium divinitatis, et omnes creaturas excellit; secundum Filio, qui est sapientia attingens *a fine usque ad finem fortiter,* Sap., VIII; tertium vero Spiritui sancto, qui *replet orbem terrarum,* Sap., I.

LECTIO II.

Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi, propter quod dicit: Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus. Quod autem ascendit, quid est nisi quia et descendit primum in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cœlos, ut adimpleret omnia.

Supra ostendit Apostolus ecclesiasticam unitatem quantum ad id quod in Ecclesia est commune, hic idem ostendit quantum ad hoc quod singulis fidelibus membris Ecclesiæ est proprium et speciale. Circa quod tria facit: Primo, proponit distinctionem; secundo, inducit ad hoc auctoritatem, ibi: *Propter quod dicit: Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem;* tertio, ponit auctoritatis expositionem, ibi: *Quod autem ascendit, quid est nisi quia et descendit primum in inferiores partes terræ?* Dicit ergo: Habemus in Ecclesia unum Deum, unam fidem, unum baptisma, sed tamen diversas gratias diversis particulariter collatas habemus, quia *unicuique nostrum data est gratia,* quasi dicat: Nullus nostrum est qui non sit particeps divinæ gratiæ et communionis. Joan., I, 16: *De plenitudine ejus omnes accepimus gratiam pro gratia.* Sed certe ista gratia non est data omnibus uniformiter seu æqualiter, sed *secundum mensuram donationis Christi*, id est secundum quod Christus est dator, et eam singulis mensuravit. Rom., XII, 6: *Habentes donationes secundum gratiam quæ data est nobis, differentes.* Hæc differentia non est ex fato, nec a casu, nec ex merito, sed ex donatione Christi, id est secundum quod Christus nobis commensuravit. Ipse enim solus recepit Spiritum non ad mensuram, Joan., III; cæteri autem sancti ad mensuram recipiunt. Rom., XII, 3: *Unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei.* I Cor., III, 8: *Unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.* Quia sicut in potestate Christi est dare vel non dare; ita dare tantum vel minus.

Sequitur: *Propter quod dicit: ascendens in altum, captivam duxit captivitatem.* Hic ponit quamdam auctoritatem assumptam de Psal. LXVII, et refertur ad hoc quod dixit: *secundum mensuram donationis Christi,* ubi tria facit. Primo, commemorat Christi ascensionem; secundo, hnmani generis liberationem; tertio, ponit donorum spiritualium collationem. Partes consequuntur se. Ostendit ergo primum, dicens sic. *Propter quod,* scilicet significandum, *dicit,* scilicet propheta David in Psalm. LXVII, 13: *Ascendens* Christus *in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus*[2]. Michææ, II, 10: *Ascendit ante eos pandens iter; divident et transibunt portam, et ingredientur per eam, et transibit rex eorum coram eis, et dominos in capite eorum.* Job, XXXIX, 18: *In altum alas erigit.* Ascendens, inquam, sed non solus, quia *captivam duxit captivitatem,* eos scilicet quos diabolus captivaverat; humanum enim genus captivatum erat, et

[1] Al. deest « item. » — [2] In Psalm. legitur: *Ascendisti in altum, cepisti captivitatem, accepisti dona in hominibus.*

sancti in caritate decedentes[1] qui meruerant gloriam, in captivitate diaboli detinebantur, quasi captivi in limbo. Isa., v, 13: *Ductus est captivus populus meus, quia non* habuit scientiam. Hanc ergo captivitatem Christus liberavit et secum duxit in cœlum. Isa., XLIX, 24: *Numquid tolletur a forti præda, aut quod captum fuerit a robusto, salvabitur, ac salvum poterit esse? Quia hæc dicit Dominus. Equidem et captivitas a forti tolletur, et quod ablatum fuerit a robusto, salvabitur.* Sed certe hoc non verificatur solum quantum ad jam mortuos, sed etiam quantum ad viventes, qui captivi tenebantur sub peccato, quos a *peccato liberans, servos fecit justitiæ,* ut dicitur Rom., VI; et sic quodammodo eos in captivitatem duxit, non ad perniciem, sed ad salutem. Luc., v, 10: *Ex hoc jam homines eris capiens.* Non solum autem homines a diaboli[2] captivitate eripuit, et suæ servituti subjecit, sed etiam eos spiritualibus bonis dotavit: unde subditur: *dedit dona hominibus,* scilicet gratiæ et gloriæ. Psalm. LXXXIII, 12: *Gratiam et gloriam Dominus.* Petr., I, 4: *Per quem maxima*[3] *et pretiosa nobis promissa donavit.* Nec est contrarium quod in littera præcedenti dicitur: *Accepit dona in hominibus,* quia certe ipse dedit ut Deus, et accepit ut homo in fidelibus, sicut in membris suis. Dedit in cœlo sicut Deus, et accepit in terra, secundum modum loquendi quo dicitur Matth., XXV, 40: *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.*

Deinde cum dicit: *Quod autem ascendit, quid est nisi quia et descendit in inferiores partes terræ?* exponit propositam auctoritatem; et primo, quantum ad ascensionem; secundo, quantum ad materiam donationis, ibi: *Et ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas,* etc. Circa primum duo facit. Primo, ostendit quomodo descendit, ibi[4]: *Quod autem ascendit, quid est nisi quia descendit primum?* secundo, quomodo ascendit, ibi[5]: *Qui descendit, ipse est et qui ascendit.* Circa primum considerandum quod cum Christus vere sit Deus, inconveniens videbatur quod sibi conveniret descendere, quia nihil est Deo sublimius. Et ideo ad hanc dubitationem excludendam subdit Apostolus: *Quod autem ascendit, quid est nisi quia et descendit primum?* Ac si diceret: Ideo postea dixi quod ascendit, quia ipse primo descenderat ut ascenderet; aliter enim ascendere non potuisset. Quomodo autem descendit, subdit, dicens, quia *in inferiores partes terræ.* Quod potest intelligi dupliciter. Uno modo, ut per inferiores partes terræ intelligantur istæ partes terræ in quibus nos habitamus, quæ dicuntur inferiores, eo quod sunt infra cœlum et aerem. In has autem partes terræ dicitur descendisse Filius Dei, non motu locali, sed assumptione inferioris et terrenæ naturæ, secundum illud Phil., II, 7: *Exinanivit semetipsum, formam servi accipiens.* Alio modo potest intelligi de inferno qui etiam infra nos est. Illuc enim descendit Dominus secundum animam, ut inde sanctos liberaret. Et sic videtur hoc ei convenire quod dixerat: *Captivam duxit captivitatem.* Zach., IX, 11: *Tu quoque in sanguine testamenti tui eduxisti vinctos tuos de lacu in quo non erat aqua.* Apoc., X, 1: *Vidi alium angelum fortem descendentem de cœlo amictum nube, et iris in capite ejus.* Exod., III, 7: *Vidi afflictionem populi mei qui est in Ægypto;* et sequitur: *et descendit liberare eum.*

Deinde cum dicit: *Qui descendit, ipse est et qui ascendit,* manifestat ejus ascensionem quantum ad tria. Primo, quantum ad personam ascendentis, cum dicit: *Qui descendit, ipse est et qui ascendit,* in quo designatur unitas personæ Dei et hominis. Descendit enim, sicut dictum est, Filius Dei assumendo humanam naturam ad vitæ immortalis sublimitatem. Et sic est idem Filius Dei qui descendit, et Filius hominis qui ascendit. Joan., III, 13: *Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo.* Ubi notatur quod humiles, qui voluntarie descendunt, spiritualiter Deo sublimante ascendunt, quia *qui se humiliat, exaltabitur,* Luc., XIV, 2. Secundo, ostendit terminum ascensionis, cum dicit: *super omnes cœlos.* Psal. LXVII, 34: *Qui ascendit super omnes cœlos ad orientem.* Nec solum intelligendum est quod ascenderit super omnes cœlos corporales, sed etiam super omnem spiritualem creaturam. Supra, I, 20: *Constituens illum ad dexteram suam in cœlestibus super omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur non solum in hoc*

[1] Al.: « descendentes. » — [2] Al. deest « diaboli. » — [3] Al. omittitur « maxima. » — [4] Al., confuso sensu: « Qui descendit tantum. » — [5] Al.: « Qui ascendit. » etc.

sæculo, sed etiam in futuro. Tertio, ponit ascensionis fructum, cum dicit : *ut adimpleret omnia,* id est omne genus hominum spiritualibus donis repleret. Psal. LXIV, 6 : *Replebimur in bonis domus tuæ.* Eccli., XXIV, 26 : *A generationibus meis adimplemini.* Vel *adimpleret,* id est ut ad effectum perduceret *omnia* quæ de ipso erant scripta. Luc., ult., 44 : *Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in lege et prophetis et psalmis de me.*

LECTIO IV.

Et ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.

Hic exponit Apostolus quod supra dixerat de donatione donorum, circa quod duo facit. Primo, ostendit quod Dominus singulis fidelibus dedit donorum diversitatem ; secundo, ostendit illorum donorum fructum et utilitatem, ibi : *ad consummationem sanctorum in opus ministerii.* Et quia per dona Christi diversi status et munera in Ecclesia designantur, considerandum est quod inter dona Christi primo ponit apostolos; unde dicit : *et ipse dedit quosdam quidem apostolos.* Luc., VI, 13 : *Elegit duodecim ex ipsis, quos et apostolos nominavit.* I Corinth., XII, 28 : *Quosdam quidem posuit in Ecclesia; primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, quarto virtutes.* Apostoli primo loco ponuntur, quia ipsi privilegiati fuerunt in omnibus donis Christi. Habuerunt enim plenitudinem gratiæ et sapientiæ, quidam quantum ad revelationem divinorum mysteriorum. Luc., ult., 45 : *Aperuit eis sensum, ut intelligerent Scripturas.* Marc., IV, et Luc., VIII, 10 : *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis.* Joan., XV, 15 : *Omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis.* Habuerunt etiam copiam eloquentiæ ad enuntiandum Evangelium. Luc., XXI, 15 : *Dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri.* Marc., ult., 15: *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ.* Habuerunt etiam prærogativam auctoritatis et potentiæ quantum ad curam dominici gregis. Joan., ult., 17 : *Pasce oves meas.* II Cor., X, 8 : *De potestate nostra quam dedit nobis Deus in ædificationem, non in destructionem vestram, non erubescam.* Ideo Apostolus subjungit hic tres gradus ecclesiasticos, secundum participationem singulorum præmissorum. Nam quantum ad revelationem divinorum mysteriorum subdit : *quosdam autem prophetas,* qui prænuntiatores fuerunt incarnationis Christi , de quibus dicitur I Petr., I, 10 : *prophetæ, qui de futura in vobis gloria prophetaverunt.* Matth., XI, 13 : *Omnes enim prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt.* Sed apostoli prophetantes fuerunt post adventum Christi gaudia vitæ futuræ. Apoc., I, 3 : *Beatus qui legit et audit verba prophetiæ hujus, et servat ea quæ in ea scripta sunt.* Item fuerunt exponentes antiquorum prophetarum prophetias. I Corinth., XIV, 1 : *Æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis.* Matth., XXIII, 34 : *Ecce ego mitto ad vos prophetas et sapientes et scribas.* Quantum vero ad annuntiandum Evangelium, subdit : *Alios vero evangelistas,* qui scilicet habent officium prædicandi Evangelium, vel etiam conscribendi, quamvis non essent de principalibus apostolis. Roman., X, 15 : *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona!* Isa., XLVI, 26 : *Dabo Hierusalem evangelistam.* Quantum vero ad curam Ecclesiæ subdit : *alios autem pastores,* curam scilicet dominici gregis habentes, et sub eodem addit : *et doctores,* ad ostendendum quod proprium officium pastoris Ecclesiæ, est docere ea quæ pertinent ad fidem et bonos mores. Dispensare autem temporalia non pertinet ad episcopos, qui sunt apostolorum successores, sed magis ad diaconos. Act., VI, 2 : *Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, et ministrare mensis.* Tit., I, 9 : *Amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem.* Dicitur de episcopis, Hierem., III, 15 : *Dabo vobis pastores juxta cor meum ; et pascent vos scientia et doctrina.*

Deinde cum dicit : *ad consummationem sanctorum in opus ministerii,* ostendit fructum prædictorum donorum, seu officiorum,

et circa hoc duo facit, quia primo assignat fructum; secundo, ostendit qualiter fideles ad hunc fructum possent advenire, ibi : *ut jam non simus parvuli fluctuantes.* Prima iterum in duas. Primo, proponit effectum proximum; secundo, ostendit fructum ultimum, ibi: *donec occurramus omnes in unitatem fidei.* Effectus proximus prædictorum donorum seu officiorum, potest attendi quantum ad tria. Uno modo quantum ad ipsos qui sunt in officiis constituti, quibus ad hoc sunt collata dona spiritualia, ut ministrent Deo et proximis, et quantum ad hoc dicit : *in opus ministerii,* per quod scilicet procuratur honor Dei, et salus proximorum. I Corinth., I, 1 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei.* Isa., LXI, 6: *Ministri Dei, dicetur vobis.* Alio modo quantum ad perfectionem jam credentium, cum dicit : *ad consummationem,* id est perfectionem, *sanctorum,* id est eorum qui jam sunt sanctificati per fidem Christi. Etenim specialiter debent intendere prælati ad suos, ut eos ad statum perfectionis perducant; unde et ipsi perfectiores sunt, ut dicit Dionysius in *Eccles. hierar.* Hebr., VI, 1 : *Ad perfectionem feramur;* Isa., X, 22 : *Consummatio abbreviata inundabit justitiam. Consummationem enim et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.* Tertio, quantum ad conversionem infidelium, et quantum ad hoc dicit : *in ædificationem corporis Christi,* id est, ut convertantur infideles, ex quibus ædificatur Ecclesia Christi, qui est corpus ejus. I Corinth., XIV, 3 : *Ad ædificationem et exhortationem et consolationem.* Et sequitur ibidem, V : *Num major est qui prophetat quam qui linguis loquitur; nisi forte interpretetur, ut Ecclesia ædificationem accipiat;* et ibidem, 26: *Omnia ad ædificationem fiant.*

Deinde cum dicit: *donec occurramus omnes in unitatem fidei,* assignat fructum ultimum, et potest intelligi dupliciter. Uno modo de fructu simpliciter ultimo, quod erit in resurrectione sanctorum, et secundum hoc duo declarantur [1]. Primo quidem congregatio resurgentium et corporalis et spiritualis. Corporalis quidem erit congregatio in hoc quod omnes sancti congregabuntur ad Christum. Matth., XXIV, 28 : *Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ.* Et quantum ad hoc dicit : *donec occurramus omnes in unitatem fidei,* quasi dicat : Usque ad hoc extenditur prædictum ministerium, et consummatio sanctorum, et ædificatio Ecclesiæ, donec in resurrectione occurramus Christo; Matth., XXV, 6: *Ecce sponsus venit, exite obviam ei;* Amos, IV, 12 : *Præparare in occursum Dei tui Israel,* et etiam occurramus nobis invicem; I Thessal., IV, 16 : *Simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera.* Philip., III, 2: *Si quo modo occurram ad resurrectionem quæ est ex mortuis.* Spiritualis autem congregatio attenditur quantum ad meritum, quod est secundum eamdem fidem [2], et quantum ad hoc dicit : *in unitatem fidei.* Supra eodem: *Unus Dominus, una fides.* Item supra in eodem : *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Et quantum ad præmium, quod est secundum Dei perfectam visionem et cognitionem [3] de qua I Corinth., XIII, 12: *Tunc cognoscam sicut et cognitus sum;* et quantum ac hoc dicit: *Et agnitionis Filii Dei.* Hierem., XXXI, 34 : *Omnes enim cognoscent me.* Secundo, ponit [4] prædictum fructum quantum ad perfectionem resurgentium; et primo ponit ipsam perfectionem cum dicit: *in virum perfectum.* Ubi non est intelligendum, sicut quidam intellexerunt, quod scilicet feminæ mutentur in sexum virilem in resurrectione, quia uterque sexus permanebit, non quidem ad commixtionem sexuum, quæ tunc de cætero non erit, secundum illud Matth., XXII, 30: *In resurrectione enim non nubent neque nubentur, sed sunt sicut angeli;* sed ad perfectionem naturæ, et gloriæ Dei, qui talem naturam condidit. Dicit ergo : *virum perfectum,* ad designandum omnimodam perfectionem illius status. I Corinth., XIII, 10 : *Cum venerit quod perfectum est evacuabitur quod ex parte est.* Et propter hoc vir magis sumitur secundum quod dividitur contra puerum, quam secundum quod dividitur contra feminam. Secundo, ostendit exemplar hujus perfectionis, cum dicit: *in mensuram ætatis plenitudinis Christi.* Ubi considerandum est quod corpus Christi verum, est exemplar corporis mystici; utrumque enim constat ex pluribus membris in unum collectis. Corpus autem Christi fuit perfec-

[1] Al. : « tanguntur. » — [2] Al. : « ad meritum quidem secundum fidem. » — [3] Al. : « quantum vero ad primum secundum Dei perfectam visionem et cognitionem. » — [4] Al. : « declarat. »

tum ad plenam ætatem virilem, scilicet triginta trium[1] annorum, in qua mortuus fuit. Hujusmodi ergo ætatis plenitudini conformabitur ætas sanctorum resurgentium, in quibus nulla erit imperfectio nec defectus senectutis. Philip., III, 21 : *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.* Alio modo potest intelligi de fructu ultimo præsentis vitæ, in qua quidem sibi occurrent omnes fideles ad unam fidem et agnitionem veritatis; Joan., X, 16 : *Alias oves habeo quæ non sunt de hoc ovili, et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile et unus pastor;* in qua perficitur etiam corpus Christi mysticum spirituali perfectione, ad similitudinem corporis Christi veri. Et secundum hoc, totum corpus Ecclesiæ dicitur corpus virile secundum illam similitudinem qua utitur Apostolus Galat., IV, 1 : *Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium.*

LECTIO V.

Ut jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum in astutia ad circumventionem erroris. Veritatem autem facientes in caritate, crescamus in illo per omnia qui est caput Christus; ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis facit in ædificationem sui in caritate.

Posita donorum spiritualium diversitate, et fructu eorum, hic ostendit Apostolus quomodo ad fructum illum perveniamus, circa quod duo facit. Primo, duo impedimenta removet; secundo, modum veniendi docet, ibi : *Veritatem facientes in caritate crescamus in illo per omnia.* Dicit ergo : Bene dictum est quod hic est fructus ultimus istorum donorum, quod scilicet occurramus Domino *in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.* Ergo oportet nos videre *ut jam non simus parvuli,* sed certe viri perfecti, quia quamdiu aliquis est puer, non est perfectus vir. Oportet ergo quod deserat pueritiam qui domino debet occurrere. Sic faciebat Apostolus I Cor., XIII, 2 : *Quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli.* Conditio autem pueri est quod non est fixus vel determinatus in aliquo, sed credit omni verbo. Si ergo volumus exhibere nos ut viros perfectos, oportet quod deseramus cogitationem fluctuantem, id est instabilem, et hoc est quod dicit : *fluctuantes.* I Cor., XIV, 20 : *Nolite pueri*[2] *effici sensibus, sed malitia parvuli estote.* Dicuntur autem fluctuantes a fluctu, quia tales ad modum fluctus non sunt firmi in fide. Jac., I, 6 : *Qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur et circumfertur.* Nunc autem necesse est nos stabiles esse, et non fluctuare. Et quia ventus est prava doctrina, de qua merito dicitur Proverb., XXV, 23 : *Ventus aquilo dissipat pluvias;* Matth., VII, 27 : *Descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecidit, et fuit ruina ejus magna;* ideo dicit : *et non circumferamur omni vento doctrinæ,* quasi dicat : Nulla doctrina perversa perflante ad commotionem cordis et ruinam spiritualis ædificii debemus moveri, quia non est bona doctrina, quod patet ex tribus. Primo, ex ejus principio, quod est *in nequitia hominum;* ideo non est bona doctrina, sed falsa et nequam, quam dogmatizat aliquis ad perditionem animarum, ut obtineat principatum, sicut doctrina Arii nequissimi, qui crepit medius, ut de ipso possit exponi illud, XXXI, 29 : *Testimonium nequitiæ ejus verum est.* Item talis doctrina perversa est, quod patet secundo ex ejus processu, qui est astutia, quia cum dolo, id est, unum intendit et aliud simulat; propter quod Apostolus dicit II Cor., XI, 3 : *Timeo ne, sicut serpens Evam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, et excidant a simplicitate quæ est in Christo Jesu.* Tertio, patet hoc idem ex effectu, quia effectus talis doctrinæ, est *ad circumventionem erroris.* Non enim ad denarios vel alia temporalia acquirenda, sed ad seminandos errores seducunt et circumveniunt tales doctores, de quibus dicitur II Tim., III, 13 : *Mali homines et seductores proficient in pejus errantes, et in errorem alios mittentes.*

Deinde cum dicit : *Veritatem autem fa-*

[1] Al. : « fere annorum. » — [2] Al. : *parvuli.*

cientes in caritate, crescamus in illo per omnia, ostensis impedimentis per quæ a fructu donorum spiritualium impeditur quis, hic ostendit qualiter ad fructum debitum pervenitur, et arguit sic. Statim dictum est quod, si volumus ad spiritualium donorum fructum pervenire, oportet *ut jam non simus parvuli fluctuantes.* Sed tamdiu sumus parvuli, quamdiu virilem statum non attingimus, nec crescimus. Ergo nobis necessarium est ut crescamus, et hoc est quod dicit : *Veritatem autem facientes in caritate, crescamus in illo per omnia qui est caput Christus.* Duo ergo facit. Primo, ostendit in quo debemus crescere; secundo, per quem, ibi : *In illo per omnia qui est caput Christus.* Dicit ergo quantum ad primum : *veritatem facientes crescamus*, et hoc in duobus, scilicet in bono opere, et forma boni operis, quæ duo sunt veritas et caritas. Veritas autem quandoque dicitur omne opus bonum, ut Tob., I, 2 : *In captivitate tamen positus, viam veritatis non deseruit.* Faciamus ergo veritatem, scilicet omne opus bonum; vel veritatem doctrinæ, quia non sufficere nobis debet audire vel docere veritatem, sed oportet facere. Propter hoc dicebat Apostolus I Corinth., IV, 16 : *Hoc enim faciens, et teipsum salvum facies, et eos qui te audiunt.* Estote ergo factores verbi, et non auditores tantum, ut dicitur Jacob., I, quia factores justificabuntur, ut habetur Rom., II. Et hoc si fiat in caritate, quæ est forma boni operis. I Corinth., XVI, 13 : *Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, et omnia opera vestra in caritate fiant,* quia certe aliter nihil valerent. I Corinth., XIII, 2 : *Si tradidero corpus meum ita ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest.*

Sed quia in via Dei non progredi est regredi, ideo subdit Apostolus : *ut crescamus in illo per omnia.* Ubi tria facit. Primo, ostendit auctorem nostri augmenti; secundo, ejus veritatem; tertio, modum augmenti. Secunda, ibi : *Ex quo totum corpus;* tertia, ibi : *Secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri.* Dicit ergo : *Crescamus in illo*, scilicet in Christo, de quo I Petr., II, 2 : *In eo crescatis in salutem. In illo,* inquam, *qui est caput* nostrum, *Christus,* et in Ecclesia, quæ est corpus ipsius, ut dicitur Coloss., II. Crescamus, inquam, non in possessionibus, sicut dicitur Job, I, 10 : *Possessio ejus crevit in terra*, sed in spiritualibus : nec in uno tantum, sed *per omnia,* id est in omni bono, fructificantes et crescentes. I Cor., X, 31 : *Omnia in gloriam Dei facite;* et ibi sequitur : *Sicut et ego per omnia omnibus placeo.* De hoc commendat Corinthios Apostolus, dicens I Cor., XI, 2 : *Laudo vos, fratres, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis, omnia præcepta mea tenetis*[1].

Consequenter cum dicit : *Ex quo totum corpus compactum ..... augmentum corporis facit in ædificationem sui in caritate,* ostendit veritatem Christi per quem crescere debeamus. Ubi sciendum est quod corpus naturale tria habet, scilicet compactionem membrorum ad invicem, ligationem per nervos et mutuam subministrationem. I Cor., XII, 15 : *Si dixerit pes : Quoniam non sum manus non sum de corpore, num ideo non est de corpore? Et si dixerit auris : Quoniam non sum oculus, non sum de corpore, num ideo non est de corpore? Si totum corpus est odoratus, ubi auditus?* Spiritualiter ergo, sicut unum corpus efficitur ex multis, his tribus modis, scilicet per compactionem seu adunationem, per ligationem, et per mutuam operationem et subventionem; ita et omnia quæ sunt a capite corporali, scilicet compactio nervorum, ligatio, et ad opus motio, fluunt a capite nostro Christo in corpus Ecclesiæ. Et primo compactio per fidem; unde dicit : *ex quo,* scilicet Christo, qui est caput nostrum, ut modo dictum est, *corpus compactum est,* id est coadunatum. Psal. CXLVI, 2 : *Dispersiones Israel congregabit.* Habac., II, 5 : *Congregabit ad se omnes gentes, et coacervabit ad se omnes populos.* De hoc dicitur Coloss., II, 19 : *Caput ex quo totum corpus per nexus et conjunctiones subministratum et constructum, crescit in augmentum Dei.* Secundo, fluit a Christo capite in corpus Ecclesiæ suæ mysticum connexio et colligatio, quia oportet adunata aliquo nexu vel vinculo nexi vel colligari, et propter hoc dicit : *et connexum per omnem juncturam subministrationis,* id est per fidem et caritatem, quæ connectunt et conjungunt membra corporis mystici ad mutuam subministrationem. Eccli., XXXIX, 39 : *Omnia opera Domini bona, et omne opus hora sua subministrabit.* Unde ipse Aposto-

[1] Al. tantum : *omnia præcepta mea tenetis.*

lus confidens de ista mutua subministratione, quæ est inter membra Ecclesiæ per divinam conjunctionem, dicebat Philip., I, 19 : *Scio enim quia hoc proveniet in salutem per vestram orationem et subministrationem spiritus Jesu Christi.*

Tertio, a capite Christo in membris, ut augmententur spiritualiter, influitur virtus actualiter operandi ; unde dicit : *secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis facit*[1], quasi dicat : Non solum a capite nostro Christo est membrorum Ecclesiæ compactio per fidem, nec sola connexio vel colligatio per mutuam subministrationem caritatis, sed certe ab ipso est actualis membrorum operatio, sive ad opus motio, secundum mensuram et competentiam cujuslibet membri. Unde dicit quod *facit augmentum corporis secundum operationem et mensuram uniuscujusque membri*, debite mensurati, quia non solum per fidem corpus mysticum compaginatur, nec solum per caritatis subministrationem connectentem augetur corpus, sed per actualem compositionem[2] ab unoquoque membro egredientem secundum mensuram gratiæ sibi datæ, et actualem motionem ad operationem quam Deus facit in nobis. Unde Isa., XXVI, 12 : *Omnia opera nostra operatus est in nobis*[3]. *Idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus,* ut dicitur I Cor., XII. Et hæc expositio concordat Glossatori. Sed ad quid augmentat Deus unumquodque membrum ? Ut corpus ædificet. Supra, II, 21 : *In quo omnis ædificatio constructa, crescit in templum sanctum in Domino, in quo et vos coædificamini in habitaculum Dei in spiritu.* Unde I Corinth., III, 9 : *Dei ædificatio estis.* Et hæc omnia fiunt *in caritate,* quia, ut dicitur I Corinth., VIII, *caritas ædificat.* Vel *in caritate,* facit Deus hæc omnia, id est ex mera dilectione. Hierem., XXXI, 3 : *In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans. Rursusque ædificabo et ædificaberis.* Hoc est ergo quod dicit : *in ædificationem sui in caritate.*

LECTIO IV.

Hoc ergo dico et testificor in Domino, ut jam non ambuletis sicut et gentes ambulant, in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a vita Dei per ignorantiam, quæ est in illis propter cæcitatem cordis ipsorum; qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam.

Supra monuit Apostolus Ephesios ut manerent in ecclesiastica unitate, describendo modum ejus et formam ; in hac parte docet eos viam per quam possint monere in ecclesiastica unitate, et circa hoc duo facit. Primo, proponit[4] præcepta, per quæ possunt manere in ecclesiastica unitate ; secundo, ostendit potestatem hanc ad implenda præcepta in fine Epistolæ, ibi : *De cætero, fratres, confortamini.* Prima in duas. Primo, proponit præcepta ad omnes ; secundo, pertinentia ad singulos gradus Ecclesiæ, ibi : *Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino.* Prima in duas. Primo, ponit quædam præcepta generalia, ad quæ reducuntur omnia alia ; secundo, ponit specialia, ibi : *Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo.* Prima iterum in duas, quia cum intentio Apostoli sit eos revocare a veteri consuetudine ad novam Christi doctrinam ; primo, ostendit doctrinam Christi esse contrariam antiquæ perversitati gentilitatis; secundo, inducit eos ut eam deponant, et eam quæ Christi est assumant, ibi : *Deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem.* Prima in duas, quia primo describit conversationem gentilium ; secundo, ostendit quod ei contrariatur doctrina Christi, ibi : *Vos autem non ita didicistis Christum.* Prima in tres. Primo, hortatur eos ut declinent conversationem gentilium ; secundo, describit eam quantum ad interiorem animum, ibi : *Tenebris obscuratam habentes intellectum ;* tertio, quantum ad exteriorem modum, ibi : *Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiæ.* Dicit ergo : Ad hoc quod possitis implere ea quæ dicta sunt, *dico*, id est non obsecro, ut prius, sed *dico et testificor* hoc

[1] Al. : *faciens.* — [2] Al. : « sed per actualem motionem ad operationem, » etc., intermediis omissis, — [3] Al. : *operatus est Deus.* — [4] Al. : « unitate : et primo facit hoc ; secundo, ostendit, » etc.

quod dixi Galat., v, 3 : *Testificor autem omni homini rursum circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ.* II Timoth., iv, 1 : *Testificor coram Deo et Christo Jesu ..., prædica verbum, insta opportune, importune; argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina.* Et quid? *Ut jam,* scilicet tempore fidei et conversionis ad Christum, quia jam vos mundi estis, Joan., xv, *non ambuletis,* id est vivatis. Galat., v, 25 : *Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus;* et hoc *sicut et gentes ambulant.* I Corinth., xii, 2 : *Scitis quoniam cum gentes essetis, ad simulacra muta, prout ducebamini euntes.* Non sic igitur ambuletis. Proverb., i, 15 : *Fili mi, ne ambules cum eis; prohibe pedem tuum a semitis eorum : pedes enim illorum ad malum currunt.*

Consequenter cum dicit : *in vanitate sensus sui,* reddit causam hujus prohibitionis. Ubi notandum est quod cum ambulare spiritualiter sit proficere, secundum illud Isa., xxvi, 7 : *Rectus callis justi ad ambulandum;* et Genes., xvii, 1 : *Ambula coram me, et esto perfectus,* dicitur Abrahæ ad hoc [1] ut homo juste ambulet, id est spiritualiter proficiat, oportet tria, quæ in ipso sunt, regulari et ordinari. in homine enim est ratio, judicans de particularibus agendis; item intellectus universalium principiorum, qui est synderesis; tertio, lex divina, seu Deus. Quandocumque ergo aliquis secundum ista tria sibi invicem ordinata dirigitur, ita quod actio ordinetur secundum judicium rationis, et hæc scilicet ratio, judicet secundum intellectum rectum vel synderesim; et hæc, scilicet synderesis, ordinetur secundum legem divinam; tunc actio est bona et meritoria. Sed vita gentilium non est talis, imo deficit in prædictis tribus, quia primo deficit a ratione judicante, quia *ambulant in vanitate sensus sui.* Sensus autem est vis apprehensiva per quam judicamus singularia. Unde aliquis homo rectus dicitur, quando bene judicat de agendis. Sed sensus iste quandoque est rectus, quandoque est vanus. Rectus dicitur quando debita regula regitur qua venit ad debitum finem; vanus autem quando indebita regula ductus, non venit ad debitum finem. Sapient., xiii, 1 : *Vani sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei.* Rom., i, 21 : *Evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum.* Hier., ii, 5 : *Ambulaverunt post vanitates suas, et vani facti sunt.* Quare? Quia certe ratio istorum in agendis non dirigebatur ab intellectu illuminato, sed erroneo; et hoc est quod ait : *Tenebris obscuratum habentes intellectum.* Rom., i, 21 : *Obscuratum est insipiens cor eorum.* Psalm. lxxxi, 5 : *Nescierunt neque intellexerunt : in tenebris ambulant.* Et ratio est, quia tales non sunt participes divini luminis, seu legis divinæ illuminantis et regulantis, propter quod subdit : *alienati a vita Dei,* id est a Deo, qui est vita animæ. Joan., xiv, 6 : *Ego sum via, veritas, et vita. Vel a vita Dei,* id est a caritate, et gratia spirituali, qua anima vivit formaliter. Rom., vi, 23 : *Gratia autem Dei, vita æterna.* Isti autem erant sine spe vitæ æternæ, quia ponebant mortalitatem animæ, contra fidem et spem [2]. Sapient., ii, 22 : *Nescierunt sacramenta Dei, neque speraverunt mercedem justitiæ, neque judicaverunt honorem animarum sanctarum.* Vel a *vita Dei,* id est a via [3] sancte vivendi quæ est per fidem. Galat., ii, 20 : *Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus. Justus autem ex fide vivit,* ut dicitur Rom., i, 17. Vel quæ est per caritatem. I Joan., iii, 14 : *Nos scimus quia translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres.* Non sic autem isti, sed magis alienati.

Modum autem hujus alienationis tangit, scilicet *per ignorantiam,* non stellarum, vel cursus siderum, sed naturæ divinæ. I Cor., xv, 34 : *Ignorantiam quidem Dei quidam habent,* quia certe tunc solum in Judæa notus erat Deus, sed modo, ut dicitur Act., xvii, 30 : *Tempora hujus ignorantiæ despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus, ut omnes ubique pœnitentiam agant.* Hujus autem ignorantiæ Deus non erat causa, quantum de se erat [4], ut dicitur Roman., i, 19 : *Deus enim illis revelavit;* sed certe causa erat illis *propter cæcitatem cordis ipsorum.* Et vere dicit *cæcitatem,* eo quod ex creaturis non poterant venire in notitiam Creatoris, quia, ut dicitur Sapient., ii, 21, *excæcavit eos malitia eorum;* et sequitur : *et nescierunt sacramenta Dei, neque mercedem speraverunt justitiæ.* Et hoc est quod sequitur : *Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiæ.* Ubi ostendit Apostolus quales erant in exteriori conversatione, quoniam sine spe, et hoc, quia alienati a vita. Job, vii, 16 : *Desperavi, ne-*

[1] Al. : « ad hoc ergo. » — [2] Al. : « et prophetiam. » — [3] Al. : « a vita. » — [4] Al. : « quia ut dicitur. »

quaquam ultra jam vivam. Hier., XVIII, 12 : *Desperavimus; post cogitationes enim nostras ibimus, et unusquisque post pravitatem cordis sui malefaciemus.* Et hoc est quod sequitur : *Tradiderunt semetipsos impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam.* Et hoc legi potest dupliciter, vel separatim, ut dicatur, *in avaritiam,* quia avari erant; Rom., I, 29 : *Repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, avaritia, nequitia,* etc. Hebr., XIII, 5 : *Sint mores sine avaritia, contenti præsentibus.* Quia, ut dicitur Eccli., X, avaro nihil est scelestius. Propter quod Habac., II, 9 : *Væ qui congregat avaritiam malam domui suæ, ut sit in excelso nidus ejus, et liberari se putat de manu mali.* Potest etiam legi conjunctim cum præcedentibus, ut dicatur : *in avaritiam,* id est avare, ita ut sic modificans præcedentia; et secundum hoc aggravat eorum vitam tripliciter, quia primo peccaverunt, non ex passione, sed potius ex electione ; unde dicit : *Tradiderunt semetipsos impudicitiæ,* quasi dicat : Non passionibus vel infirmitate peccaverunt, sed semetipsos tradiderunt. Judith, VII, 15 : *Sponte tradamus nos omnes populo Holofernis.* II Corinth., XII, 21 : *Non egerunt pœnitentiam super immunditia quam gesserunt, et fornicatione et impudicitia.* Secundo, ex actuali effrenatione. II Petr., II, 10 : *Post carnem in concupiscentiam immunditiæ ambulant.* Et ideo dicit : *in operationem omnis immunditiæ.* Ezech., XIV, 3 : *Isti posuerunt immunditias suas in cordibus suis, et scandalum iniquitatis suæ statuerunt contra faciem suam.* Tertio, aggravatur eorum peccatum ex continuatione, quia incessanter peccabant. Oseæ, IV, 10 : *Fornicati sunt, et non cessaverunt, quoniam Dominum reliquerunt.* Unde dicit : *in avaritiam,* id est ardenter, et appetitu continuo et insatiabili[1]. II Petr., II, 14 : *Oculos habentes plenos adulterii et incessabilis delicti, pellicientes animas instabiles, cor exercitatum in avaritia habentes, maledictionis filii.*

LECTIO VII.

Vos autem non ita didicistis Christum. Si tamen illum audistis, et in ipso edocti estis, sicut est veritas in Jesu[2], deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris. Renovamini autem spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis.

Ostensa perversitate gentilis conversationis, hic ostendit Apostolus quod doctrina Christi totaliter contraria est isti conversationi et statui. Et quia pervertentes quidam doctrinam Christi, dixerunt non esse aliam vitam post istam, sed animam mori cum corpore, ut animalia; ideo Apostolus ostendit, primo, doctrinam Christi contrariam esse vitæ et statui præcedenti ; secundo, ostendit conditiones debitas doctrinæ Christi, ibi : *Deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem.* Dicit ergo : Ita dictum est quod illi *desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiæ,* etc. *Vos autem non ita didicistis*[3] *Christum,* scilicet esse imitandum. Quomodo ergo? I Thessal., IV, 9 : *Ipsi enim vos a Deo didicistis ut diligatis invicem.* II Thessal., II, 15 : *Itaque fratres state, et tenete traditiones quas credidistis*.* (Didicistis.) Et quomodo tenebimus? I Thessal., II, 13 : *Quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed sicut est vere, verbum Dei, qui operatur in vobis qui credidistis.* Coloss., II, 7 : *Radicati et superædificati in ipso, et confirmati in fide, sicut didicistis, abundantes in illo in gratiarum actione.* Et hoc certe, *si tamen illum audistis,* quia auditus deservit disciplinæ. *Si,* pro quia. Quia hæc est annuntiatio quam audistis, ut dicitur I Joan., I. Et hoc quantum ad prædicationem fidei. Eccli., XXIV, 30 : *Qui audit me, non confundetur.* Proverb., XV, 31 : *Auris quæ audit increpationes vitæ, in medio sapientum commorabitur. Et in illo edocti estis,* scilicet quomodo pertinentia ad fidem sunt custodienda et adimplenda. Marc., ult., 15 : *Fecerunt sicut erant edocti.* Et hoc *sicut est veritas in Jesu,* quasi dicat : Si audivistis fidem Christi prædicari, et quomodo prædicata debeat

[1] Al. : « id est ardenter et incessabiliter. » — [2] In editione a F. Remigio Florentino curata legitur ut in Vulgata *deponere.* Sed lectio quam retinemus ex editione romana, a D. Thoma ut communior habetur. — [3] Al. : *audivistis.*

adimpleri, estis edocti, sicut Jesus, de quo prædicatur vobis[1], est veritas. *Vos autem non ita*, scilicet oportet ambulare, sicut aliqui desperantes. Sed quomodo? Subdit : *Deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem.* Quæ quidem littera potest legi dupliciter. Uno modo ut dicatur : *deponere*[2], et tunc construitur cum præcedentibus sic. Ita est veritas, in qua edocti estis in Jesu, *deponere vos secundum pristinam conversationem veterem hominem.* Si autem dicatur : *deponite,* quæ littera communius[3] habetur, dicemus quod quia contraria est et vita et doctrina gentilium, vitæ et doctrinæ Jesu, in qua edocti estis, restat ut deponatis veterem hominem. Duo ergo facit. Quia, cum primo extirpanda sint vitia quam inserantur virtutes, primo docet eos statum pristinæ ac veteris conversationis deponere; secundo, novum statum Jesu assumere, ibi : *Renovamini autem spiritu mentis vestræ.* Dicit ergo : *Deponite veterem hominem.* Ubi tria sunt consideranda. Primo, quid intelligatur per veterem hominem. Dicunt aliqui quod hic homo vetus exterior, novus vero dicitur interior. Sed dicendum est quod homo vetus dicitur tam interior quam exterior, qui subjicitur vetustati quantum ad animam per peccatum, et quantum ad corpus, quia membra corporis sunt arma peccati. Et sic subjectus homo peccato secundum animam et corpus dicitur vetus homo, secundum quod illa vetusta sunt quæ sunt in via corruptionis, vel in ipso corrumpi, quia *quod antiquatur et senescit, prope interitum est*, ut dicitur Hebr., VIII, 13 : Et sic homo subjectus peccato dicitur vetus, quia est in via corruptionis; propter quod subdit : *Qui corrumpitur secundum desideria erroris.* Nam unumquodque corrumpitur cum recedit ab origine[4] naturæ suæ. Natura autem hominis est ut desiderium ejus tendat ad id quod est secundum rationem. Perfectio autem et bonum rationis est veritas. Quando ergo ratio tendit ad errorem, et desiderium ex hoc errore corrumpitur; tunc vetus homo dicitur. Dicit autem : *secundum desideria,* scilicet mala. Rom., XIII, 14 : *Carnis curam ne feceritis in desideriis.* I Timoth., VI, 9 : *Desideria multa et nociva et inutilia, quæ mergunt hominem in interitum et perditionem; radix enim omnium malorum est cupiditas.* Quia autem hæc desideria in quibusdam trahuntur ex infirmitate, in quibusdam vero ex malitia, sicut in illis qui dicunt Deum providentiam non habere; ideo dicit : *erroris,* quia in talibus sic[5] errantibus corrumpitur intellectus et affectus. Vel *secundum desideria erroris*, id est quæ homines faciunt errare, secundum illud Sapient., II, 21 : *Hæc cogitaverunt et erraverunt : excæcavit enim illos malitia eorum.* Prov., XIV, 8 : *Imprudentia stultorum errans*[6]. Sed quomodo deponendum sit, docet Apostolus, dicens Col., III, 9 : *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum.* Non ergo substantialiter debet deponi vel expoliari, sed solum quoad opera mala vel conversationem. I Petr., II, 12 : *Conversationem vestram inter gentes habentes bonam.* I Timoth., IV, 12 : *Exemplum esto fidelium in verbo et conversatione.*

Deinde cum dicit : *Renovamini autem spiritu mentis vestræ,* ostendit quod debemus novum statum induere. Circa quod tria facit. Primo, ostendit per quod consequi possumus hanc novitatem; secundo, in quo hæc novitas consistat; tertio, quæ sit. Quantum ad primum dicit : *Renovamini spiritu mentis vestræ.* Ubi notandum est quod licet spiritus multipliciter dicatur in homine, tamen triplex spiritus invenitur, scilicet spiritus sanctus. I Corinth., III, 16 : *Nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis.* Item spiritus rationalis. Galat., V, 17 : *Caro concupiscit adversus spiritum.* Item spiritus phantasticus, Oseæ, IX, 7 : *Scitote, Israel, stultum prophetam, insanum virum spiritualem,* id est phantasticum. Hoc ergo quod dicit : *spiritu mentis,* sumitur pro Spiritu sancto. Dicit autem causam renovationis esse Spiritum sanctum, qui habitat in mente nostra. Galat., IV, 6 : *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra.* Psal. CIII, 30 : *Emitte Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ.* Vel potest accipi spiritus pro spiritu rationali, et tunc spiritus idem est quod mens nostra, et est simile huic quod dicitur Coloss., II, 11 : *In expoliatione corporis carnis,* id est corporis quod est caro; ita hic *spiritu mentis,* id est spiritu qui est mens. Hoc autem dicit, quia in nobis est alius spiritus qui

[1] Al. : « qui est veritas. » — [2] Al. : *deponitur.* — [3] Al. : « communis. » — [4] Al. : « ab ordine. » — [5] Al. deest « sic. » — [6] Al. : « erratis. »

non est mens, qui scilicet est communis nobis et brutis. Dicit autem : *renovamini spiritu mentis,* quia illud quod non est corruptum, est novum, nec renovatione indiget. Nam si Adam corruptus non fuisset, renovatione non indiguisset, nec nos etiam. Sed quia corruptus fuit, renovatione indiguit, et ejus posteriores. Et ideo oportet renovari nos in præsenti secundum animam et in futuro secundum corpus, quando corruptibile hoc induet incorruptionem, et mortale immortalitatem, ut dicitur I Cor., xv. Dicit ergo : *Renovamini spiritu mentis vestræ,* hic scilicet, quia nisi in præsenti spiritus renovetur, nunquam corpus ejus innovabitur. Vel potest exponi : *spiritu mentis vestræ,* id est mente vestra spirituali facta, et in idem redit.

In quo autem hæc renovatio consistat quantum ad secundum, subdit cum dicit : *et induite novum hominem.* Hic advertendum est quod, sicut uniuscujusque rei primum vetustatis principium fuit Adam, per quem peccatum in omnes intravit, ita principium primum novitatis et renovationis Christus est, quia *sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* I Corinth., xv, 22 ; unde Galat., ult., 15 : *In Christo Jesu neque circumcisio neque præputium aliquid valet, sed nova creatura. Induimini ergo Dominum nostrum Jesum Christum,* Roman., xiii, 14.

Quæ autem sit renovatio, ostendit cum dicit : *Qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis.* Hoc autem potest intelligi tripliciter. Uno modo sic, ut ly *qui* referatur ad spiritum, id est, spiritus, qui est mens nostra, creatus est a Deo, scilicet in originali justitia, scilicet in sui novitate, vel recreatus nova creatione, ut esset justus. Supra, ii, 10 : *Creati in Christo Jesu in operibus bonis.* Vel ly *qui* potest referri ad novum hominem, scilicet Christum, et tunc construetur sic. *Qui creatus est,* id est formatus in utero Virginis, *secundum Deum,* id est, non semine humano, sed Spiritu sancto ; vel *creatus est* secundum esse gratiæ et plenitudinis, et hoc *in justitia,* quoad homines, *et in sanctitate,* quoad Deum, et hoc *veritatis,* non falsitatis. Luc., i, 17 : *in sanctitate et justitia.* Vel ut sanctitas sit in corde, veritas in ore, justitia in opere.

LECTIO VIII.

Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra. Irascimini, et nolite peccare. Sol non occidat super iracundiam vestram. Nolite locum dare diabolo.

Supra posita generali monitione, ut novitatem induerent, hic Apostolus ponit præcepta specialia, circa quod duo facit. Primo, inhibet eis peccata interiora corrumpentia spiritum ; secundo, peccata exteriora, quæ corrumpunt carnem, ibi : *Fornicatio autem et omnis immunditia aut avaritia nec nominetur in vobis.* Prima in duas. Primo, prohibet peccata quæ in deordinatione propria consistunt ; secundo, peccata quæ consistunt in deordinatione alterius, ibi : *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat.* Prima iterum in tres, quia primo prohibet peccatum corrumpens rationalem ; secundo, peccatum deordinans irascibilem, ibi : *Irascimini et nolite peccare ;* tertia, peccatum pertinens ad concupiscibilem, ibi : *Qui furabatur, jam non furetur.* Circa primum tria facit, quia primo unum istorum prohibet; secundo, inducit ad aliud; tertio, rationem assignat. Prohibet ergo illud primo quod ad veterem hominem pertinet, ita ut ista littera sit expositiva hujus quod prædixerat : *Induite novum hominem,* ad quem induendum primo prohibet mendacium, quia per hoc peccatum oris corrumpitur veritas rationis ; unde dicit : *propter quod,* scilicet novum hominem induendum, sitis supple[1], *deponentes mendacium,* quia, ut dicitur in Psalm. v, 7 : *Perdes omnes, qui loquuntur mendacium,* scilicet perniciosum. Et postea inducit ad novitatem, dicens Zach., viii, 16 : *Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo.* Et quare ? *Quoniam sumus invicem membra.* Membra enim se invicem diligunt, et se juvant muto in veritate. Rom., xii, 5 : *Unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra.*

Sequitur : *Irascimini, et nolite peccare,*

[1] Al. omittitur « sitis supple. »

ubi prohibet peccatum corrumpens irascibilem, circa quod tria facit. Primo, ponit monitionem; secundo, eam exponit, ibi : *Sed sol non occidat super iracundiam vestram;* tertio, rationem reddit, ibi : *Nolite locum dare diabolo.* Monitionem; autem ponit cum dicit : *Irascimini et nolite peccare.* Quod potest exponi dupliciter, quia duplex est species iræ, quædam bona, quædam mala. Mala quidem quando inordinate tendit in vindictam, scilicet contra justitiam; bona vero quando in vindictam debitam, quando scilicet quis irascitur quando oportet, cum quibus et quantum oportet. Et de utraque potest exponi. Si de mala, sic est sensus : Non præcipit, sed permittit, quasi dicat : Si sic est quod motus iræ insurgat, quod humanum est, *nolite peccare*, id est nolite perducere ad effectum per consensum. I Corinth., x, 13 : *Tentatio vos non apprehendat nisi humana,* quia certe qui aliter irascitur fratri suo, reus erit judicio, ut dicitur Matth., v. De hac ira monebat Joseph fratres suos, Genes., XLV, 24. *Ne irascamini in via.* Si autem exponatur de bona, sic tenetur non solum permissive, ut primo, sed imperative. *Irascimini,* scilicet contra peccata vestra, quoniam duplex est vindicta, quam homo appetit. Una de seipso peccante, et sic pœnitentia est quædam vindicta quam homo facit et capit de seipso, et hæc est bona ira, et de hac dicitur imperative : *irascimini,* scilicet contra peccata vestra, *et nolite peccare,* scilicet de cætero, nec talia committere, contra quæ iterum oporteat irasci. Modo credunt aliqui, quod homo secure possit sibi ipsi irasci propter peccata sua, sed non proximo suo propter sua, sed non est ita; sicut enim contra seipsum quis irascitur[1] propter peccata propria, ita proximo suo propter sua. Ergo *irascimini* contra vitia aliena, et hoc cum zelo. Num., XXV, 11 : *Phinees avertit iram meam a filiis Israel, quia zelo meo commotus est contra eos.* Sic Elias III Reg., XIX, 14 : *Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum Domini filii Israel, Et nolite peccare,* præveniendo rationem, sed potius sequendo. Jac., I, 19 : *Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum et tardus ad iram; ira enim viri justitiam Dei non operatur.*

Sequitur : *Sol non occidat super iracundiam vestram,* ubi exponit quod dixerat, et secundum tres prædictas expositiones potest tripliciter exponi. Quia si de mala ira, tunc sic. *Sol non occidat super iracundiam vestram,* id est non persistatis in ira concepta, sed ante solis occasum deponatis, quia licet permittitur motus propter fragilitatem, non permittatur mora. Si de bona, et hoc contra peccata propria, tunc sic. *Sol,* id est Christus; Malach., IV, 2 : *Orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus; non occidat super iracundiam vestram,* id est super peccata vestra, pro quibus iterum oporteat vos irasci, et vosmetipsos punire. Si contra peccata aliena, sic accipitur *sol,* scilicet rationis. Eccle., XII : *Memento Creatoris tui in diebus juventutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis, et appropinquent anni de quibus dicas : Non mihi placent, antequam tenebrescat sol, et lumen, et luna, et stellæ, et revertantur nubes post pluviam. Sol non occidat super iracundiam vestram,* id est, non obtenebretur dictamen rationis. Job, V, 2 : *Virum stultum interficit iracundia.*

Sequitur : *Nolite locum dare diabolo,* ubi assignat rationem monitionis. Diabolus enim habet locum in nobis per peccatum vel per consensum. Joan., XIII, 2 : *Cum diabolus jam misisset in cor, ut traderet eum Judas Simonis Iscariotæ.* Et sequitur ibidem, quod post buccellam introivit in eum Satanas. Nunc autem hujusmodi passiones multum inclinant ad consensum, et maxime quando pervertunt judicium rationis, et hoc specialiter facit ira, quæ consistit in accensione sanguinis, quæ quidem ratione velocitatis sui motus præcedit judicium rationis. Et quia sic nobis perturbatis, diabolus incipit locum habere in nobis, ideo dicit : *Nolite locum dare diabolo,* quasi dicat : Non perseveretis in ira, quia per hoc datis locum diabolo, quia totus diabolus iracundus est. Psalm., XVII, 48 : *Liberator meus de inimicis meis iracundis.* Intrat autem hominem cum furore et ira. Apocal., XII, 12 : *Descendit diabolus ad vos, habens iram magnam.* Hoc autem non potest facere, saltem in anima, quamdiu homo justus est. Hæc autem justitia per iram amittitur, quia *ira viri justitiam Dei non operatur,* ut dicitur Jac., I, 20. Si ergo non vultis locum dare diabolo, saltem in anima, *sol non occidat super iracundiam vestram.* Eccle., XI, : *Aufer iram a corde tuo.*

[1] Al. : « sicut contra seipsum quis potest irasci. »

LECTIO IX.

Qui furabatur, jam non furetur; magis autem laboret, operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat; sed si quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus.

Exclusa supra vetustate hominis quantum ad vim rationalem et irascibilem, hic prohibet eam quantum ad concupiscibilem provenientem ex rerum[1] inordinata concupiscentia, circa quod duo facit. Primo, prohibet concupiscibilis vetustatem; secundo, hortatur ad ejus novitatem, ibi : *Magis autem laboret,* etc. Ad vetustatem autem concupiscibilis pertinet furtum, quod provenit ex corrupto et inordinato appetitu rei temporalis; ideo dicit : *Qui furabatur, jam non furetur,* quasi dicat : Qui habebat concupiscibilem corruptam et vetustam ex corrupto appetitu rerum temporalium, *jam non furetur,* scilicet si vult concupiscibilem renovare, quia, ut dicitur Eccli., v, super furem confusio. Propter hoc dicitur Exod., xx, 15 : *Non furtum facies.* Et quia aliquis posset se excusare præ paupertate, ideo dicit : *Magis autem laboret,* etc., sicut ipse fecit Apostolus, ut dicitur Act., xx, 33 : *Argentum et aurum nullius concupivi, aut vestem. Vos ipsi scitis quoniam ad ea quæ mihi opus erant et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ.* Item II Thessal., iii, 7 : *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat vos imitari nos; quoniam non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore et fatigatione, nocte ac die laborantes, ne quem vestrum gravaremus.*

Ubi[2] notandum est quod opus manuale ad tria inducitur. Primo, ad necessitatem victus acquirendam. Genes., iii, 19 : *In sudore vultus tui vesceris pane tuo.* Et ideo, qui non habet unde licite vivat, tenetur manibus laborare. II Thessal., iii, 10 : *Si quis non vult operari, non manducet,* quasi dicat : Sicut qui non comedit in necessitate, peccat, ita et si non laborat; et sic ponitur hic ad excludendum furtum. Quandoque vero inducitur contra otium, quia *multa mala docuit otiositas,* Eccli., xxxiii, 29. Et ideo qui habent vitam otiosam, tenentur manibus laborare. II Thessal., iii : *Audivimus quosdam inter vos ambulare inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes. His autem qui hujusmodi sunt, denuntiamus et obsecramus in Domino Jesu Christo, ut cum silentio operantes suum panem manducent.* Quandoque autem[3] inducitur ad carnis macerationem et domationem, unde ponitur inter alia opera continentiæ. II Corinth., xi, 27 : *In laboribus, in vigiliis, in jejuniis multis.* Triplex ergo est ratio injungendi laborem corporalem, sed prima omnibus necessaria est, et hoc de necessitate præcepti, quia aliis modis potest excludi otium, similiter et lascivia carnis potest alio modo domari et refrenari, et sufficit quomodocumque fiat.

Sequitur : *quod bonum est,* quod dupliciter potest intelligi. Vel in vi accusativi, et sic construitur : *Magis autem laboret operando manibus,* et quidem non illicita, sed *quod bonum est.* Galat., ult., 9 : *Bonum autem facientes non deficiamus.* Isa., i, 16 : *Quiescite agere perverse, discite bene facere.* Vel potest intelligi in vi nominativi. *Laboret operando manibus suis, quod bonum est,* quasi hæc sit ratio quare laborandum est, quasi dicat : Non solum est necessarium laborare, imo etiam bonum est laborare, ut laborans possit vivere, et *ut habeat unde tribuat necessitatem patienti.* Eccli., xxix, 2 : *Fenerare proximo tuo in tempore necessitatis illius, et iterum redde proximo in tempore suo.*

Deinde cum dicit : *Omnis sermo malus,* etc., ponit pertinentia ad veterem hominem in deordinatione ad alium, et facit duo, quia primo prohibet vetustatem, et inducit novitatem; secundo, inducit exemplum, in principio v cap., ibi : *Estote ergo imitatores Dei.* Ad proximum autem potest quis male se habere dupliciter. Uno modo lædendo eum verbis malis; alio modo malis exemplis. Primo, prohibet primum; secundo, secundum, ibi : *et nolite contristare Spiritum sanctum Dei.* Prima iterum in duas. Primo,

[1] Al. : « ex eorum. » — [2] Al. : « unde. » — [3] Al. : « enim. »

prohibet vetustatem; secundo, inducit ad novitatem, ibi : *Sed si quis bonus ad ædificationem fidei.* Dicit ergo : *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat.* Sermo oris prætendit et annuntiat quæ sunt in anima, quia voces sunt earum quæ sunt in anima passionum notæ[1]. Ille est bonus sermo qui indicat bonam dispositionem interiorem, malus vero qui malam. Tripliciter autem homo ordinatur interius, scilicet ad se, ut scilicet omnia sint rationi subjecta; ad Deum, ut ratio sit ei subdita; ad proximum, quando diligit eum ut seipsum. Est ergo quandoque sermo malus, quando indicat hominem inordinatum in se, et hic est sermo falsus ejus qui aliud loquitur, et aliud intendit, et similiter sermo inutilis et vanus. Item est sermo malus qui indicat hominem inordinatum contra Deum, sicut perjuria, blasphemiæ et hujusmodi. Item etiam est sermo malus, quando[2] est contra proximum suum, sicut injuriæ, doli et fallaciæ; et ideo dicit : *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat. Omnis non* vero æquipollet huic signo : Nullus. Sap., I, 2 : *Custodite ergo vos a murmuratione, quæ nihil prodest, et a detractione parcite linguæ, quia sermo obscurus in vacuum non ibit,* quia certe Deum non præterit omnis cogitatus, et non abscondit se ab eo ullus sermo, ut dicitur Eccli., XLII. *Nunc autem deponite et vos omnia*[3], *iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro,* Coloss., III, 8.

Sequitur : *Sed si quis bonus est,* etc.; ubi inducit ad novitatem, quia sermo bonus bene dicendus est pro loco et tempore. Prov., XV, 23 : *Sermo opportunus est optimus. Si quis ergo loquitur, quasi sermones Dei,* I Petr., IV, 2. Et ad quid? subdit : *ad ædificationem fidei,* id est ut corroboretur fides in cordibus infirmorum, I Cor., XIV, 21 : *Omnia ad ædificationem fiant.* Et hoc, *ut det gratiam audientibus,* scilicet si talis bonus sermo sit probatus, vel talis sermo est conferens, quia frequenter homo ex bono sermone et per virtutem boni sermonis auditi, compunctus disponitur ad gratiam. Act., X, 44 : *Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum.* Sic loquebatur Dominus, de quo dicitur Luc., IV, 22 : *Mirabantur ex verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipsius.* Eccli., X, 12 : *Verba oris sapientis, gratia.*

LECTIO X.

Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis. Omnis amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia tollatur a vobis, cum omni malitia. Estote autem invicem benigni, misericordes, donantes invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis.

Supra monuit Apostolus abstinere a verbis malis et nocivis[4], hic monet abstinere a verbis et factis turbativis seu contristativis proximorum, circa quod duo facit. Primo, prohibet quod pertinet ad vetustatem; secundo, persuadet quod pertinet ad novitatem, ibi : *Estote autem invicem benigni.* Prima iterum in duas, quia primo prohibet quod ad vetustatem pertinet in generali; secundo, in speciali, ibi : *Omnis amaritudo et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia tollatur a vobis.* Dicit ergo : *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei.*

Contra. Spiritus sanctus est Deus, in quo non cadit passio aliqua nec tristitia. Respondeo : Spiritus sanctus dicitur contristari, quando contristatur ille in quo est Spiritus sanctus. Luc., X, 16 : *Qui vos spernit, me spernit.* Isa., LXIII, 10 : *Ipsi autem ad iracundiam provocaverunt eum, et afflixerunt Spiritum sanctum ejus, et conversus est eis in inimicum.* Vel dicendum est quod est metaphorica locutio. Sicut enim Deus dicitur irasci propter similitudinem effectus, ita etiam dicitur contristari, quia sicut quando aliquis contristatur, recedit a contristante, ita Spiritus sanctus a peccante, et sic est sensus. *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei,* id est, nolite eum fugare vel expellere per peccatum. Sap., I, 5 : *Spiritus sanctus enim disciplinæ effugiet fictum et auferet se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu, et corripietur a superveniente iniquitate.* Igitur non est contristandus Spiritus sanctus, et

[1] Al. : « quia voces sunt notæ passionum animæ. » — [2] Al. : « item quando est, » etc., intermediis omissis. — [3] Al. : *Nunc ergo deponite vos omnem iram, indignationem,* etc. — [4] Al. : « a verbis infectivis. »

hoc propter beneficium signi salutaris[1]; ideo subjungit : *in quo signati estis*, id est reformati estis, et ab aliis distincti. Qui autem habebit hoc signum secum, habebit vitam æternam. Ideo ergo est custodiendus et nullo modo contristandus, quia sine eo non est vita æterna. II Corinth., I, 22 : *Qui signavit nos Deus, et dedit nobis pignus Spiritus*. Et quando? *In die redemptionis,* id est baptismi, Joan., III, 5 : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei*. Act., I, 5 : *Vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies*. Dicit autem : *redemptionis,* quia in baptismo fit homo particeps redemptionis factæ per Christum.

Sequitur : *Omnis amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia tollatur a vobis, cum omni malitia*, ubi ostendit in speciali quæ pertinent ad vetustatem. Quandoque enim homo contristat amicum suum ex ira, aliquando ex industria. Sed in ira est triplex gradus, quia aliquando retinetur et manet solum in corde, sicut qui tantum interius irascitur[2]; aliquando vero exprimitur in voce, sine tamen contumeliæ prolatione, sicut qui dicit : Racha; aliquando fit etiam addita contumeliæ prolatione, sicut qui dicit : Fatue. Primo ergo ponit quod pertinet ad iram cordis; secundo, quod pertinet ad inordinatam prolationem; tertio, quod pertinet ad contumeliam. In ira autem cordis ista se consequuntur. Primo, quod ira est effectus tristitiæ, et hæc in sacra Scriptura dicitur amaritudo. I Reg., I, 10 : *Cum esset Anna amaro animo, et oraret Deum flens largiter;* et ideo dicit : *omnis amaritudo*, quæ est per memoriam injuriæ præteritæ. Eccli., XXI, 15 : *Non est sensus, ubi abundat amaritudo*. Secundo, quod statim appetit vindictam; ideo dicit : *et ira,* quæ est appetitus vindictæ. Jac., I, 20 : *Ira enim viri Dei justitiam non operatur*. Tertio, quod[3] iratus indignum reputat quod ei parcat, et indignum esse quod sine punitione transeat; ideo sequitur : *et indignatio*. Sed quantum ad inordinatam prolationem, sic est clamor. Isa., V, 7 : *Expectavi ut faceret judicium, et ecce iniquitas; et justitiam, et ecce clamor*. Ideo dicit : *et clamor*. Similiter et blasphemia est vel contra Deum, vel contra sanctos. Lev., XXIV, 16 : *Quicumque blasphemaverit nomen Domini, morte moriatur*. Ideo dicit : *et blasphemia;* et addit : *tollatur a vobis cum omni malitia*, scilicet operis. I Petr., II, 1 : *Deponentes omnem malitiam, et omnem dolum et simulationem*.

Deinde cum dicit : *Estote autem invicem benigni*, etc., ponit pertinentia ad novitatem contrariam passionibus præmissis. Contra amaritudinem, benignitatem, unde dicit : *Estote autem invicem benigni,* quia benignus est spiritus sapientiæ. Contra iram, misericordiam; unde dicit : *misericordes;* Luc., VI, 36 : *Estote ergo misericordes, sicut et Pater vester misericors est*. Contra indignationem, condonationem; unde dicit : *Donantes invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis*. Coloss., III, 13 : *Donantes vobismetipsis si quis adversus aliquem habet querelam, sicut et Dominus donavit vobis, ita et vos*. Rom., VIII, 32 : *Qui etiam proprio Filio suo non pepercit;* et paulo post sequitur eod. vers : *Quomodo non etiam cum illo nobis omnia donavit?*

CAPUT QUINTUM.

LECTIO I.

Estote ergo imitatores Dei, sicut filii carissimi, et ambulate in dilectione : sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis.

Posita exhortatione ad benignitatem et misericordiam, quæ sunt effectus caritatis, hic ostendit eis exemplum, circa quod duo facit. Primo, inducit eos ad imitationem exemplaris, scilicet Dei; secundo, ostendit in quo debent ipsum imitari, ibi : *et ambulate in dilectione*. Dicit ergo : Dixi quod debetis donare invicem, sicut et Deus in

[1] Al. omittitur « signi salutaris. » — [2] Al. : « quia in corde, sicut qui tantum interius irascitur; in prolatione vero, sicut qui dicit Racha; in contumeliæ prolatione, sicut qui dicit Fatue. » — [3] Al. : « et quia. »

Christo donavit vobis; ergo estote imitatores Dei, quia hoc necessarium est, licet difficile sit. Eccle., II, 12 : *Quid est, inquam, homo, ut possit sequi regem factorem suum?* Nunquam tamen perficietur natura humana nisi in conjunctione ad Deum; unde Job, XXV, 11 : *Vestigia ejus secutus est pes meus.* Ergo imitandus est taliter[1] quomodo habemus possibilitatem, quia ad filium pertinet patrem imitari. Et ideo subdit : *sicut filii* patrem, scilicet per creationem. Deut., XXXII, 6 : *Nonne ipse est pater tuus, qui possedit et fecit et creavit te?* Et addit : *carissimi,* quos scilicet elegit ad participationem suiipsius.

Sequitur : *et ambulate in dilectione.* Ubi primo ponit imitandi modum, quia in caritate; secundo, ostendit immensæ caritatis signum, ibi : *et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo.* Quod ergo sumus filii carissimi, hoc facit caritas Dei. Rom., VIII, 15 : *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus : Abba, pater. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro quod sumus filii Dei.* Debemus ergo ipsum in dilectione imitari. Et dicit : *ambulate,* id est, semper proficite. Genes., XVII, 1 : *Ambula coram me, et esto perfectus.* Et hoc *in dilectione,* quia dilectio est tale bonum, in quo debet homo proficere, et tale debitum, quod debet homo semper solvere. Rom., XIII, 8 : *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis.* Vel *in dilectione,* quæ est via sequendi Deum magis de propinquo. I Cor., XIII, 1 : *Adhuc excellentiorem viam vobis demonstro. Si linguis hominum loquar et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans aut cymbalum tinniens.* Coloss., III, 14 : *Super omnia hæc caritatem habentes, quod est vinculum perfectionis.* Et hoc exemplo Christi, unde subdit : *sicut et Christus dilexit nos.* Joan., XIII, 1 : *Cum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit eos.* Et quia secundum Gregorium *(Hom.* XXX *Super Evang.),* « probatio dilectionis, exhibitio est operis ; » ideo subdit : *et tradidit semetipsum pro nobis.* Apoc., I, 5 : *Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris.* Galat., II, 20 : *In fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, et tradidit in mortem seipsum pro me.* Isa., LIII, 12 : *Tradidit in mortem animam suam, et cum sceleratis reputatus est.* Hæc autem mors fuit nobis utilis et necessaria ; ideo subdit : *oblationem et hostiam Deo.* Loquitur autem hic Apostolus more veteris legis, in qua, ut dicitur Levit., IV, quando quis peccaverat, offerri debebat pro eo hostia et oblatio, quæ dicitur pro peccato. Item quando quis agebat gratias Deo, vel aliquid consequi volebat, oportebat offerri hostiam pacificam, ut dicitur Levit., III, quæ quidem erat in oblationem suavissimi odoris Domino, ut dicitur ibidem. Hæc autem facta sunt per Christum, quia, ut a peccatis mundaremur et gloriam consequeremur, *tradidit semetipsum pro nobis oblationem* per ea quæ in vita gessit. Isa., LIII, 7 : *Oblatus est quia ipse voluit, et non aperuit os suum ; et hostiam Deo* pro peccato, *in odorem suavitatis.* Alludit autem huic quod dicitur Levit., III. Sed certe ille odor non erat tunc Deo acceptus secundum se, sed secundum suam significationem, inquantum significabat oblationem odoriferam corporis Christi Filii Dei. Gen., XXVII, 27 : *Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni.* Cant., I, 3 : *Trahe me post te; curremus in odorem unguentorum tuorum.* Sic autem debemus nos sacrificare Deo spiritualiter. Psal. L, 19 : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus.*

LECTIO II.

Fornicatio autem et omnis immunditia aut avaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos; aut turpitudo aut stultiloquium aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet; sed magis gratiarum actio.

Supra posita monitione Apostolus docuit ut, deposita vetustate, Ephesii novitatem assumerent, prohibendo vitia spiritualia; prohibet eisdem vitia etiam carnalia. Dividitur autem in duas : primo, prohibet vetustatem vitiorum carnalium; secundo, inducit ad novitatem, ibi : *Videte itaque, fratres, quomodo caute ambuletis.* Prima ite-

[1] Al. omittitur « taliter. »

rum dividitur in tres. Primo, excludit vetustatem vitiorum; secundo, proponit pœnam eorum, ibi : *Hoc autem scitote*, etc.; tertio, excludit fallaciam, ibi: *Nemo vos seducat inanibus verbis*. Prima iterum in duas. Primo, excludit quædam vitia principalia; secundo, excludit quædam adjuncta, ibi: *Aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas*. Excludit autem tria vitia, scilicet luxuriam naturalem, quæ est cum non sua; unde dicit : *fornicatio*. Oseæ, IV, 12 : *Spiritus enim fornicationum decepit eos*. I Cor., VI, 18 : *Fugite fornicationem*. Sic faciebat Job., XXXI, 1 : *Pepigi fœdus cum oculis meis, ut nec cogitarem d virgine*. Dicitur autem fornicatio a fornice, id est arcu triumphali, juxta quem erant lupanaria. Proverb., XX, 26 : *Incurvat super eos fornicem*[1]. *Et omnis immunditia*, id est omnis pollutio contra naturam, scilicet quæ non ordinatur ad generationem. Galat., V, 19: *Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, luxuria, impudicitia*, etc. Tertio, excludit avaritiam, dicendo : *aut avaritia*.

Sed quare hoc? Numquid est idem cum peccatis carnalibus? Respondeo : Dicendum est quod non, nec totaliter est divisa, sed medium inter spiritualia et carnalia peccata, quod patet sic. In peccato sunt duo, scilicet objectum peccati et delectatio in objecto. Quædam ergo sunt peccata, quorum objectum et delectatio est spiritualis, sicut ira. Nam vindicta, quæ est objectum iræ, et delectatio ejus, est quid spirituale, et similiter inanis gloria. Quædam vero sunt omnino carnalia et objectum et delectatio, sicut gula et luxuria. Sed avaritia tenet medium, quia ejus objectum est carnale, scilicet pecunia; sed delectatio est spiritualis, quia animo quiescit quis in pecunia. Et ideo connumeratur avaritia cum peccatis carnalibus ratione objecti, cum spiritualibus vero ratione delectationis. Hebr., ult., 5 : *Sint mores sine avaritia*. Vel dicendum est quod avaritia opponitur justitiæ; unde ponitur pro specie luxuriæ, quæ est adulterium, quod est injustus usus mulieris alterius, sicut avaritia injustus usus pecuniæ.

Sed supra dixit : *Qui furabatur, jam non furetur;* hic autem dicit: quod *nec nominetur in vobis*, quia in pugna spirituali vitia carnalia primo occurrunt vincenda; quia frustra pugnat quis contra intrinseca, nisi primo vincat extrinseca, scilicet carnalia, contra quæ semper remanet bellum. Et ideo dicit : *nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos*, scilicet abstinere a factis, a cogitationibus et a dictis. Isa., XIV, 22 : *Perdam Babylonis nomen et reliquias, et progeniem et germen*. Eccli., XLI, 15 : *Curam habe de bono nomine*. Quia hoc decet sanctos. II Corinth., VI, 4 : *In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros*.

Sequitur: *aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas;* ubi ponit quædam vitia adjuncta, circa quod duo facit. Primo, adjuncta vitia excludit; secundo, ad contraria eorum inducit, ibi: *sed magis gratiarum actio*. Tria ergo vitia excludit, scilicet turpitudinem, quæ est in tactibus turpibus, et amplexibus, et osculis libidinosis. Prov., VI, 32 : *Qui autem adulter est, propter cordis, inopiam perdet animam suam, et turpitudinem, et ignominiam congregat sibi*. Item *stultiloquium*, id est verba provocantia ad malum. Eccli., IX, 11 : *Colloquium illius quasi ignis exardescit*, scilicet malæ mulieris. Et scurrilitatem, id est verbum joculatorium, per quod aliqui volunt inde placere aliis. Matth., XII, 36 : *De omni verbo otioso quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii*. Et hæc omnia sunt mortalia, inquantum ad mortalia peccata ordinantur, quia aliquid etiamsi bonum sit ex genere, inquantum ad mortale ordinatur, est mortale.

Deinde inducit ad contraria, scilicet gratiarum actiones; unde dicit: *sed magis gratiarum actio*. Isa., LI, 3 : *Gaudium et lætitia invenietur in ea, gratiarum actio et vox laudis*.

LECTIO III.

Hoc enim scitote, intelligentes quod omnis fornicator aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei. Nemo vos seducat inanibus verbis : propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Nolite ergo effici participes eorum.

Supra prohibuit Apostolus peccata carnalia; hic comminatur pœnam damnationis, quæ peccatoribus infligitur, circa quod duo facit : primo enim de hoc eos certificat; se-

[1] In editis mendose : *Intravit super eos fornicatio*.

cundo, singillatim peccata recitat, ibi : *Quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus... non habet hæreditatem in regno Christi et Dei.* Dicit ergo : *Hoc scitote intelligentes,* id est actualiter, non solum habitualiter, pro certo habete. I Joan., v, 13 : *Hæc scripsi vobis, ut sciatis quoniam vitam habetis æternam qui creditis in nomine Filii Dei.* Et quid? *Quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei.* Nota quod vocat hic avaritiam idololatriam, quoniam idololatria est quando honor soli Deo debitus, impenditur creaturæ. Nunc autem Deo dupliciter honor debetur, scilicet ut in eo finem nostrum constituamus et ut in eo fiduciam nostram finaliter ponamus. Ergo qui hoc in creaturis ponit, reus est idololatriæ. Hoc autem facit avarus, qui finem suum in re creata ponit, et etiam totam suam fiduciam. Oseæ, VIII, 4 : *Argentum suum et aurum suum fecerant sibi idola, ut interirent.* Et hoc, quia, ut dicitur Proverb., XI, 28 : *Qui confidit in divitiis suis, corruet.*

Sed cum in aliis peccatis ponat homo finem suum in creatura, cui amore inhæret, quare etiam in illis non dicitur peccator idololatra? Respondeo. Idololatrare est aliquid exterius indebite colere. Nunc autem in aliis peccatis ponitur finis in interioribus, quasi in propria exaltatione. Sed qui ponit finem in divitiis, ponit in eis finem, ut in re exteriori, sicut idololatra.

Sed numquid avari honorem Deo debitum exhibentes creaturæ, realiter sunt idololatræ et per se? Dico quod non, quia in moralibus actus seu opera judicantur ex fine. Ille ergo per se est idololatra qui intendit per se cultum exhibere creaturæ. Hoc autem non intendit avarus per se, sed per accidens hoc facit, inquantum superflue et inordinate diligit. Et quid de tali? Non habebit hæreditatem, quippe qui *filii et hæredes,* ut dicitur Rom., VIII. Nunc autem tales non sunt filii, qui sic carnales sunt; ergo hæreditatem non habent, quia, ut dicitur I Corinth., XV, 50 : *caro et sanguis regnum Dei non possidebunt,* id est Deum, qui dicit Ezech., XLIV, 28 : *Ego hæreditas eorum.*

Sed posset quæri. Si hæreditas ista est ipse Deus, cum sit indivisibilis et impartibilis, quare dicit, *in regno Christi et Dei,* divisive, ac si hæreditas ista sit divisibilis? Respondeo. Hæreditas nostra consistit in fruitione Dei. Nunc autem Deus aliter se fruitur, et nos eo, quia Deus seipso perfecte fruitur, quia seipsum perfecte cognoscit et totaliter diligit quantum cognoscibilis et diligibilis est; non autem sic nos, quia licet ipsum perfecte cognoscamus in patria, et per consequens diligamus; quia qui aliquid simplex attingit, ipsum totum cognoscit, etsi non totaliter; sicut lux solis, si esset punctalis, humanus oculus ipsam totam apprehenderet, non totaliter, oculus vero aquilæ ipsam totaliter comprehenderet; sic etsi Deum perfecte cognoscimus in patria, et perfecte diligimus, sed ipsum totaliter non comprehendimus; ideo videtur ibi esse quædam imperfectio et particularitas; et ideo dicit : *Christi et Dei,* conjunctim, quasi partem cum parte ponendo, id est, quia per Christum, et non per alium habetur hæreditas.

Deinde cum dicit : *Nemo vos seducat,* hic excludit fallaciam seductorum, et circa hoc duo facit : primo enim ponit admonitionem; secundo, subjungit ipsius rationem, ibi : *eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Prima iterum in duas; quia primo monet eos ut non seducantur verbis, eis credendo; secundo, ut non communicent eis, mala faciendo, ibi : *Nolite ergo fieri participes eorum*[1]. Prima adhuc in duas, quia primo removet seductiones; secundo, ostendit seductionis signum, ibi : *propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ.* Notandum est ergo quod in vitiis carnalibus solum docuit cavere seductionem, quia a principio, ut homines possent libere frui concupiscentiis, cogitaverunt invenire rationes, quod fornicationes et hujusmodi venerea non essent peccata. Et ideo dicit : *inanibus verbis,* quia sine ratione sunt talia verba quæ dicuntur quod hujusmodi non sint peccata nec excludant a regno Dei et Christi. Coloss., II, 8 : *Videte ne quis vos seducat per prophetiam et inanem fallaciam.* Et quod tales sint seductores, et talia verba seducentia, ostendit, quia nisi peccata carnalia essent peccata, non punirentur a Deo; quia cum Deus sit justus, non infligit pœnam sine culpa, nunc autem talia puniuntur a Deo; ergo peccata sunt. Minorem probat cum dicit : *propter hæc enim venit ira Dei,* scilicet propter peccata

[1] Al. : *Nolite communicare,* etc.

carnalia, *in filios diffidentiæ,* ut patuit in diluvio, Gen., VI. Item in Sodomitis, Gen., XIX. Item tribus Benjamin fere tota consumpta fuit propter hæc, Judic., XX. Dicit autem *filios diffidentiæ,* quia sic peccantes diffidunt de vita æterna; quia si sic[1] faciens speraret vitam æternam, magis esset præsumptio quam spes, quæ est certa expectatio futuræ beatitudinis ex meritis. Unde supra, IV, 19 : *Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam.* Sap., II, 8 : *Nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra; nemo nostrum exors sit luxuriæ nostræ;* et sequitur in fine capitis : *Quia tales non speraverunt mercedem justitiæ, nec judicaverunt honorem animarum sanctarum.* Dicit ergo quod *in filios diffidentiæ,* id est qui non confidunt de gaudiis æternis, *venit ira Dei,* scilicet propter peccata. Vel *diffidentiæ,* id est de quibus non est confidendum, quantum est ex parte meritorum. Et ideo concludit : *Nolite ergo effici participes eorum,* communicando scilicet eis in talibus operibus. II Cor., VI, 14 : *Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate, aut quæ societas lucis ad tenebras, aut quæ communicatio Christi ad Belial, aut quæ pars fidelis cum infideli?*

LECTIO IV.

Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate : fructus enim lucis est in omni bonitate et justitia et veritate : probantes quid sit beneplacitum Deo : et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite.

Supra prohibuit Apostolus peccata carnalia, comminando pœnam et removendo fallaciam, hic assignat rationem sumptam ex eorum conditione, et duo facit; proponit enim primo eorum conditionem; secundo, ex eis duas conclusiones inducit, ibi : *Ut filii lucis ambulate.* Ponit autem duas conditiones; primo, præteritam; secundo, conditionem præsentem, ibi : *Nunc autem lux in Domino.* Dicit ergo : *Eratis aliquando tenebræ,* id est excæcati ignorantia et errore. Supra, IV, 18 : *Tenebris obscuratum habentes intellectum.* Ps. LXXXI, 5 : *Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant.* Item tenebrosi per peccatum. Prov., IV, 9 : *Via impiorum tenebrosa; nesciunt ubi corruant.* Sed notandum est quod indeterminate non dicit : tenebrosi, sed *tenebræ,* quia sicut quilibet videtur esse id quod principaliter est in eo, sicut tota civitas videtur esse rex, et quod rex facit, civitas dicitur facere, ita quando peccatum regnat in homine, tunc totus homo dicitur peccatum et tenebræ.

Sequitur : *nunc autem lux in Domino.* Ubi ponit conditionem præsentem, quasi dicat : Nunc autem habetis lucem fidei. Philip., II, 15 : *Inter quos lucetis, sicut luminaria in mundo.* Matth., V, 14 : *Vos estis lux mundi.*

Sed contra. Dicitur de Joanne Baptista (Joan., I, 8 :) *Non erat ille lux;* quomodo ergo fideles alii lux dicuntur? Respondeo : Non dicuntur lux per essentiam, sed per participationem.

Deinde cum dicit : *Ut filii lucis ambulate,* concludit duas conclusiones. Dixerat enim quod tenebræ fuerunt, et quod nunc sunt lux; et ideo primo concludit ut se conforment ei quod nunc sunt; secundo, ut vitent ea quæ prius fuerunt, ibi : *et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum.* Prima in duas. Primo, ponit admonitionem; secundo, eam exponit, ibi : *Fructus enim lucis est in omni bonitate et justitia et veritate.* Dicit ergo : Quia nunc lux estis, faciatis opera lucis : ergo *ut filii lucis ambulate.* Joan., XII, 35 : *Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebræ comprehendant.* Hoc autem exponit, cum dicit : *Fructus enim lucis est in omni bonitate et justitia et veritate.* Ambulat autem quis ut filius lucis, dupliciter; primo, quantum ad substantiam vel genus operis; secundo, quantum ad modum vel intentionem facientis. Primo ergo ponit opera quæ oportet facere; secundo, qua debent fieri intentione, ibi : *Probantes quid sit beneplacitum Deo.* Dicit ergo : Dixi ut ambuletis ut filii lucis; fructus autem lucis sunt opera fructifera et clara. Eccli., XXIV, 23 : *Flores mei fructus*

[1] Al. : « qui se. »

honoris et honestatis. Et hoc *in omni bonitate et justitia et veritate.* Ubi advertendum est quod omnis actus virtutis ad tria reducitur. Nam oportet quod agens ordinetur in se, ad proximum, et ad Deum. In se, ut sit bonus in seipso, et propter hoc dicit : *in omni bonitate.* Ps. CXVIII, 66 : *Bonitatem et disciplinam et scientiam doce me.* Item ad proximum per justitiam; ideo dicit : *in justitia.* Psalm. CXVIII, 121 : *Feci judicium et justitiam.* Ad Deum per cognitionem et confessionem veritatis; et ideo dicit : *et veritate.* Zach., VIII, 19 : *Veritatem enim*[1] *et pacem diligite.* Vel aliter, ut bonitas referatur ad cor, justitia ad opus, veritas ad os. Supra, IV, 25; et Zach., VIII, 16 : *Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo.*

Deinde cum dicit : *Probantes quid sit beneplacitum Deo,* ostendit qua intentione debeant operari, quia non ex abrupto, sed *probantes,* id est ratione discernentes. *Opus suum probet unusquisque,* ut dicitur Galat., VI, 14. Et hoc *quod sit beneplacitum Deo,* id est, ut intendatis facere quod placet Deo. Roman., II, 12 : *Probetis quæ sit voluntas Dei bona et beneplacens et perfecta.*

Deinde cum dicit : *et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum,* hortatur eos ne redeant ad statum quem relinquerunt, quia, ut dicitur. Galat., II, 18 : *Si enim quæ destruxi, hæc iterum reædifico, prævaricatorem me constituo.* II Petr., II, 22 : *Canis reversus ad suum vomitum, et sus lota in volutabro luti.* Dividitur autem ista pars in duas. Primo, ponit monitionem; secundo, assignat rationem, ibi : *Quæ autem in occulto fiunt ab ipsis, turpe est et dicere.* Prima iterum in duas. Primo, monet eos ne malefaciant; secundo, ut mala reprehendant, ibi : *Magis autem redarguite.* Dicit ergo : *Probantes quid sit beneplacitum Deo; et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum,* id est operibus carnalibus ducentibus ad tenebras perpetuas; quæ quidem sunt infructuosa, quia non habent nisi momentaneam delectationem citissime transeuntem. Rom., VI, 21 : *Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis?* Judæ, I, 12 : *Arbores autumnales, infructuosæ, bis mortuæ, eradicatæ, fluctis feri maris, despumantes suas confusiones, sidera errantia; quibus procella tenebrarum servata est in æternum.* Item tenebrosa loca quærunt propter turpitudinem[2], quia communicant in eis cum brutis. Job, XXIV, 15 : *Oculus adulteri observat caliginem, dicens : Non me videbit oculus et operiet vultum suum. Perfodit in tenebris domos, sicut in die condixerunt sibi, et ignoraverunt lucem.* Istis ergo nolite communicare, imitando, coadjuvando, consentiendo. Eccli., XIII, 2 : *Quæ communicatio homini sancto ad canem?* Sed certe hoc non sufficit, nisi etiam eos reprehendatis, quia, ut dicit Augustinus, aliquando Deus punit communicantes insontes, quia aliqui boni non reprehendunt malos. Eccli., XVII, 12 : *Mandavit autem unicuique de proximo suo.* Et ideo dicit : *Magis autem redarguite.* II Timoth., IV, 2 : *Argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina.*

Sed numquid semper peccamus, si non reprehendimus ? Respondet Augustinus : « Quod enim non reprehendis ex timore caritatis, ne scilicet pejor efficiatur, et scandalizatus affligat bonos, non peccas. Si autem ex timore cupiditatis, ne scilicet indignetur, et perdas beneficia tua, sic peccas. »

LECTIO V.

Quæ autem in occulto fiunt ab ipsis, turpe est et dicere. Omnia autem quæ arguuntur a lumine, manifestantur. Omne enim quod manifestatur, lumen est. Propter quod dicit : Surge qui dormis, et exurge a mortuis; et illuminabit te Christus.

Supra posuit Apostolus monitiones, hic assignat rationes earum. Duas autem monitiones posuit. Prima ut non communicarent operibus tenebrarum; secunda ut redarguerent peccatores. Secundum hoc ergo duo facit. Primo, ponit rationem primæ monitionis; secundo, rationem secundæ, ibi : *Omnia enim quæ arguuntur a lumine, manifestantur.* Dicit ergo : Bene dixi : *nolite communicare;* imo debetis et tales increpare[3] et redarguere. Quare ? *Quia quæ in occulto fiunt ab ipsis, turpe est et dicere.* Hoc

[1] Al. : *tantum.* — [2] Al. : « item tenebrosa propter turpitudinem, » intermediis omissis. — [3] Al. : « incipere. »

autem est de vitiis carnalibus, in quibus est turpitudo magna, quia minimum est ibi de bonis rationis, cum hujusmodi actus communes sint nobis et brutis.

Sequitur : *Omnia quæ arguuntur a lumine, manifestantur.* Hic ponit Apostolus rationem secundæ monitionis, et facit duo; primo enim ponit rationem; secundo, assignat confirmationem, ibi : *propter quod dicit,* etc. Quantum ergo ad primum, vult probare quod eos deceat[1] delinquentes arguere, et hoc probat sic. Quidquid ostenditur malum esse, redarguitur; omnis enim redarguitio manifestatio quædam est. Sed omnis manifestatio fit per lumen; vos autem estis lux. Ergo decet vos arguere et eos manifestare. Ponit autem hujus rationis majorem, ibi : *Omnia autem quæ arguuntur a lumine, manifestantur;* minorem autem ponit, ibi : *Omne enim quod manifestatur, lumen est,* quasi dicat : Ideo decet eos arguere, quia, ut dicitur I Cor., II, 15 : *Spiritualis judicat omnia, et ipse a nemine judicatur.* Unde *Glossa* sic exponit. *Omnia,* scilicet peccata, *quæ arguuntur a lumine,* id est a bonis et sanctis hominibus, qui sunt filii lucis, *manifestantur,* scilicet per confessionem. Prov., XXVIII, 13 : *Qui autem confessus fuerit, et reliquerit ea, misericordiam consequetur. Omne autem,* scilicet malum, *quod manifestatur,* per confessionem, *lumen est,* id est in lumine vertitur.

Deinde confirmat hoc per auctoritatem, dicens : *Propter quod dicit : Surge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus. Glossa* exponit : *Propter* hoc *quod* sit lumen, *dicit,* scilicet Spiritus sanctus : O tu *qui dormis surge, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus.* Sed hæc non est consuetudo Pauli; et ideo dicendum est quod Apostolus introduxit figuram positam Isa., LX, 1 : *Surge, illuminare, Hierusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est :* dicens : *propter quod dicit,* scilicet Scriptura : *Surge* a negligentia boni operis, tu scilicet *qui dormis.* Proverb., VI, 9 : *Usquequo piger dormies?* Psalm. XL, 9 : *Numquid qui dormit, non adjiciet ut resurgat?* et[2] *exurge a mortuis,* id est ab operibus mortuis, seu mortificantibus. Hebr., IX, 14 : *Emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis.* Isa., XXVI : *Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent.* Exurge ergo : *et illuminabit te Christus.* Psalm. XXVI, 1 : *Dominus illuminatio mea et salus mea : quem timebo?* Item, XII, 5 : *Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte.*

Sed numquid possumus per nos resurgere a peccato, quia dicit : *surge, et illuminabit te Christus?* Respondeo. Dicendum est quod ad justificationem impii duo requiruntur, scilicet liberum arbitrium cooperans ad resurgendum et ipsa gratia. Et certe hoc ipsum habet liberum arbitrium a gratia præveniente, et postea meritorie operari a gratia subsequente. Unde dicitur Thren., ult., 21 : *Converte nos Deus, et convertemur.*

LECTIO VI.

Videte itaque, fratres, quomodo caute ambuletis; non quasi insipientes, sed ut sapientes; redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Dei.

Supra prohibuit fallaciarum carnalium vetustatem, hic hortatur ad contrariam novitatem; et primo, hortatur ad novitatem contrariam fallaciæ; secundo, ad novitatem contrariam luxuriæ, ibi : *et nolite inebriari vino.* Prima in tres. Primo, inducit ad cautelam contrariam fallaciæ; secundo, ostendit necessitatem[3] cautelæ, ibi : *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt;* tertio, docet modum cautelæ, ibi : *propterea nolite fieri imprudentes.* Dicit ergo : *itaque,* scilicet ex præmissis, *videte quomodo caute ambuletis.* Cautio est quædam conditio prudentiæ, per quam aliquis vitat impedimenta agendorum, et hanc cautelam debent omnes habere. Prov., IV, 25 : *Oculi tui videant recta, et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos.* Hoc autem pertinet ad sapientes; et ideo dicit : *non quasi insipientes,* qui scilicet nesciunt vitare impedimenta. Psal. LXXV, 5 : *Turbati sunt omnes insipientes corde; sed ut sapientes.* Eccle., II, 14 : *Sapientis oculi in capite ejus;*

[1] Al. : « doceat. » — [2] Al. : « item. » — [3] Al. : « novitatem. »

stultus in tenebris ambulat. Quidam dicunt : Si non caste, tamen caute. Sed sic non accipit Apostolus, sed dicit *caute*, ac si diceret : Cavete ab hominibus contrariis castitati.

Necessitatem autem hujus cautelæ ostendit cum dicit : *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt,* quod potest exponi dupliciter. Redimit enim aliquis quandoque rem suam, dando enxenia, vel aliquid pro ea ; sicut dicitur aliquis redimere vexationem suam, dando enxenia vel pecuniam, vel quando dimittit de jure[1] suo. Dicit ergo : Totum tempus hoc est tempus calumniæ, et ideo sitis[2] *redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.* Ex quo peccavit Adam, ex tunc[3] semper paratæ sunt insidiæ impellentes ad peccatum. Non sic autem in statu innocentiæ, in quo non oportebat hominem ab aliquo licito abstinere, quia in ejus voluntate non erat impellens aliquid ad peccatum. Modo autem oportet nos tempus redimere, *quoniam dies mali sunt,* id est, debemus *malitiam dierum vitare, diem malum præcavere,* ut dicit Eccle., VII, et etiam a quibusdam licitis abstinere. I Corinth., X, 23 : *Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant.* In hunc autem modum dicitur aliquis vexationem suam redimere, quia dimittit aliquid de jure suo perire. Vel aliter : *redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.* Contingit quandoque quod aliquis per magnum tempus vitæ vivit in peccato, et hoc est tempus perditum.

Sed quomodo redimet, cum bono non sufficiat ad debita persolvenda? Respondeo. Dicendum est quod tanto magis debet vacare operibus bonis, quanto prius instetit malis. I Petr., IV, 3 : *Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem gentium consummandam, his qui ambulaverunt in luxuriis, vinolentiis, desideriis, comessationibus, potationibus et illicitis idolorum cultibus.* Sed prima expositio est melior.

Deinde cum dicit : *Propterea nolite fieri imprudentes,* docet modum cautelæ, dicens : *propterea,* scilicet ut possitis tempus redimere, *nolite fieri imprudentes.* Nota quod differentia est inter sapientiam et prudentiam. Prudentia enim est quædam sapientia, sed non in universalis sapientia. Prov., X, 23 : *Sapientia autem est viro prudentia*[4]. Sapiens enim simpliciter dicitur qui habet de omnibus ordinare ; sapiens autem secundum quid dicitur qui habet ordinare de his de quibus est sapiens. I Cor., III, 10 : *Ut sapiens architectus fundamentum posui,* quia sapientis est ordinare, ut dicitur I *Metaph.* Omnis autem ordinator respicit finem. Ille ergo simpliciter est sapiens qui cognoscit finem vel qui agit propter finem universalem, scilicet Deum. Deuter., IV, 6 : *Hæc est enim spientia vestra, et intellectus coram populis.* Sapientia enim est divinarum rerum cognitio, ut dicit Augustinus IV *De Trinit.* Prudentia vero est particularis rei providentia, quando scilicet quis ordinat facta sua. Et ideo sapientia est viro prudentia. Propter hoc ergo : *Nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Dei.* Sicut enim ratio speculativa ordinat de agendis, et judicat ; oportet autem conclusiones habere et judicare per principia, similiter et in operabilibus. Istud autemprimum principium, per quod debemus judicare omnia et regulare, est voluntas Dei ; et ideo intellectus in moralibus et divinis debet habere pro principio voluntatem Dei, quia si hanc habeat pro principio, fit prudens intellectus. Deuter., XXXII, 29 : *Utinam saperent et intelligerent, ac novissima providerent.* Hoc autem docuit Dominus, Matth., VI, 29 : *Fiat voluntas tua.*

LECTIO VII.

Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria ; sed impleamini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino, gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Jesu Christi, Deo et Patri. Subjecti invicem in timore Christi.

Supra induxit ad novitatem contra vetustatem fallaciæ, hic hoc idem facit contra vetustatem vitiorum carnalium. Vel dicamus quod prius reprehenderit peccata carnalia quantum ad luxuriam, hic autem quantum ad gulam. Duo autem facit :

[1] Al. : « in jure. » — [2] Al. omittitur « sitis. » — [3] Al. : « ex quo tunc. » — [4] Al. : *Sapientia est, id est prudentia.*

primo enim prohibet vetustatem; secundo, inducit statum ad novitatem, ibi : *Sed impleamini Spiritu sancto.* Dicit ergo : Dixi quod fornicatio et omnis immunditia non nominetur in vobis. Sed ad hoc cavendum debetis a vino superfluo abstinere, quia cibus et potus superfluus est causa luxuriæ, et præcipue vinum, quod calefacit et movet. Prov., xx, 1 : *Luxuriosa res vinum, et tumultuosa ebrietas.* Esther., I, 10 : *Cum esset rex hilarior, et post nimiam potationem incaluisset mero, præcepit ut introducerent reginam Vasthi coram rege.* Oseæ, IV, 2 : *Fornicatio et vinum et ebrietas auferunt cor.* Unde Hieronymus : « Quem Sodoma non vicit, vina vicerunt, Loth. » *Nolite ergo inebriari vino, in quo est luxuria, sed impleamini Spiritu sancto.* Inter omnia quæ multos spiritus generant, est vinum; unde generat animositatem, et facit homines per talenta loqui, ut dicitur II Esdræ, III. Et ideo convenienter docet eos contra hoc repleri Spiritu sancto, qui generat fervorem devotionis. Rom., XII, 2 : *Spiritu ferventes.* Item etiam generat[1] gaudium et lætitiam spiritualem. Roman., XIV, 17 : *Justitia et pax et gaudium in Spiritu sancto.* Item facit audacter loqui. Act., II, 4 : *Repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.* Et ideo qui eos loquentes audiebant, credebant eos ebrios.

Sed numquid habemus Spiritum sanctum in nostra potestate? Respondeo : et dico quod habere Spiritum sanctum est dupliciter. Vel receptive, et sic non est in nostra potestate eum recipere, sed ex dono Dei eum recipimus. Rom., v, 5 : *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Vel dispositive, et sic adhuc non sumus sufficientes eum recipere, id est nos disponere, sine gratia. II Cor., III, 5 : *Non sumus sufficientes cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est.* Vel aliquis dicitur recipere Spiritum sanctum, non tamen plenus esse Spiritu sancto; quando scilicet habet gratiam Spiritus sancti quantum ad aliquam et non quantum ad omnem hominis operationem. Tunc autem dicitur plenus Spiritu sancto, quando eo utitur generaliter. Modus autem repletionis est in dilectione Dei et proximi; et ideo cum dicit : *Loquentes vobismetipsis in psalmis, hymnis et canticis spiritualibus,* primo tangit modum repletionis ex parte Dei; secundo, ex parte proximi, ibi : *Subjecti invicem in timore Christi.* Circa primum tria facit. Primo, ponitur spiritualis exultatio, ibi : *Canentes et psallentes in cordibus vestris Domino;* tertio, gratiarum actio, ibi : *Gratias agentes semper pro omnibus.* Prima in duas, quia primo ponit modum meditationis; secundo, materiam ejus, ibi : *in psalmis, hymnis et canticis spiritualibus.* Dicit ergo : *Loquentes vobismetipsis.* Est autem duplex locutio. Uno exterior, hominis ad homines, alia interior, hominis ad seipsum. Talis autem debet esse compunctiva. Job, x, 1 : *Loquar in amaritudine animæ meæ.* Item debet fieri in secreto. Matth., VI, 6 ; *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum; et, clauso ostio, ora Patrem tuum;* et Sap., VIII, 16 : *Intrans in domum meam, conquiescam cum illa.* Materiam vero meditationis tangit cum dicit : *in psalmis, hymnis et canticis spiritualibus.* Psallere est uti psalterio, et sic *in psalmis,* id est bonis operationibus. Psal. LXXX, 3 : *Sumite psalmum, et date tympanum; psalterium jucundum cum cithara; et hymnis,* id est laudibus divinis; Psal. CXLVIII, 14 : *Hymnus omnibus sanctis ejus; et canticis spiritualibus,* scilicet de spe æternorum; Rom., XII, 12 : *Spe gaudentes.* Psal. XCI, 4 : *In decachordo psalterio, cum cantico in cithara.* Psal. XCVII, 1 : *Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit.* Meditemur ergo de recta operatione, quid faciendum; de divina laudatione, quid imitandum; de cœlesti jucundatione, quid et quomodo serviendum. Sic ergo effectus Spiritus sancti primo est sacra meditatio; secundo, spiritualis exultatio, quia ex frequenti meditatione, ignis caritatis in corde accenditur; Psal. XXXVIII, 4 : *Concaluit cor meum intra me, et in meditatione mea exardescet ignis,* et hinc generatur lætitia spiritualis in corde; et ideo dicit : *cantantes et psallentes,* id est, ut affectus vestri[2] afficiantur gaudio spirituali ad operanda bona. I Cor., XIV, 15 : *Psallam spiritu, psallam et mente.* Col., III, 16 : *In omni sapientia docentes, et commonentes vosmetipsos in psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus, in gratia cantantes, et psallentes in cordibus vestris Domino.*

Ex hoc error hæreticorum confunditur

[1] Al. omittitur « etiam generat. » — [2] Al. : « nostri. »

dicentium quod vanum est cantare Domino cantica vocalia, sed spiritualia tantum. Nam in laudibus Ecclesiæ est aliquid per se considerandum, et hoc est quod Apostolus dicit : *in cordibus;* aliquid vero propter aliud[1], et hoc propter duo, scilicet propter nos, ut mens nostra incitetur ad devotionem interiorem. Sed si ex hoc aliquis commoveatur ad dissolutionem, vel in gloriam inanem, hoc est contra intentionem Ecclesiæ. Item propter alios, quia per hoc rudes efficiuntur devotiores. IV Reg., III, 15 : *Cumque caneret psaltes, facta est super eum manus Domini.* Tertius effectus est gratiarum actio, quia ex hoc quod aliquis sic affectus est ad Deum, recognoscit se omnia habere a Deo. Quanto enim aliquis magis afficitur ad Deum, et ipsum cognoscit, tanto videt eum majorem et se minorem, imo prope nihil in comparatione ad Deum. Job, XLII, 5 : *Oculus meus videt te : idcirco me reprehendo, et ago pœnitentiam in favilla et cinere.* Et ideo dicit : *Gratias agentes semper pro omnibus,* scilicet dominis, vel prosperis, vel adversis. Psalm. XXXIII, 2 : *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo*, quia hæc etiam sunt nobis dona in via. Jac., I, 2 : *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis.* Act., V, 41 : *Ibant apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati.* I Thessal., V, 18 : *In omnibus gratias agite.* Sed hoc *in nomine Domini nostri Jesu Christi,* quia omnia bona perveniunt per eum. Rom., V, 1 : *Pacem habemus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem accessum habemus per fidem in gratiam istam.* Sed addit *Deo,* inquantum auctor noster est per creationem, *et Patri,* inquantum misit nobis Christum, per quem regeneravit nos. Et sic gratias *Deo* quantum ad bona naturæ; *Patri,* quantum ad bona gratiæ. Sed quantum ad proximum ponit modum repletionis, dicens : *Subjecti invicem in timore Christi,* id est, non propter timorem humanum, sed Christi.

LECTIO VIII.

Mulieres viris suis subditæ sint, sicut domino : quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ : ipse salvator corporis ejus. Sed sicut Ecclesia subjecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus. Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret mundans eam lavacro aquæ in verbo vitæ, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi; sed ut sit sancta et immaculata. Ita et viri debent diligere uxores suas, ut corpora sua.

Supra Apostolus posuit præcepta generalia ad omnes ; hic ponit ea quæ pertinent ad speciales quasdam personas et status. Et quia secundum Philosophum, in *Politicis,* domus habet tres connexiones, sine quibus non est perfecta, scilicet viri et mulieris, patris et filii, domini et servi ; ideo hæc tria prosequens, instruit primo mulierem et virum ; secundo, patrem et filium, cap. VI, ibi : *Filii, obedite parentibus vestris in Domino;* tertio, servos et dominos, ibi : *Servi, obedite dominis carnalibus.* Prima in duas. Primo enim monet mulieres de subjectione ; secundo, viros de dilectione, ibi : *Viri, diligite uxores vestras.* Prima in duas. Primo, ponit admonitionem ; secundo, ejus rationem, ibi : *Quoniam vir caput est mulieris.* Dicit ergo : *Mulieres viris suis subditæ sint,* quia certe *mulier, si primatum habeat, contraria est viro suo,* ut dicitur Eccli., XXV, 30 ; et ideo specialiter monet eas de subjectione, et hoc *sicut domino,* quia proportio viri ad uxorem, quodammodo est sicut servi ad dominum, inquantum debet regi mandato domini, sed differentia est in hoc quod dominus utitur servis suis quoad id quod est sibi utile, sed vir utitur uxore et liberis ad utilitatem communem ; et ideo dicit : *sicut Domino,* non quod vere sit dominus, sed sicut dominus. I Petr., III, 1 : *Mulieres subditæ sint viris suis.*

Deinde subdit rationem suam, circa quod tria facit. Primo, eam proponit ; secundo, exemplum inducit, ibi : *sicut Christus caput est Ecclesiæ ;* tertio, exemplo intentum concludit, ibi : *Sed sicut Ecclesia subjecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus.*

[1] Al. : « aliquid vero propter duo. »

Ratio autem hæc est, quoniam vir est caput mulieris. In capite autem viget sensus visus, Eccle., II, 14 : *Sapientis oculi in capite ejus;* et ideo vir debet gubernare mulierem, ut caput ejus. I Corinth., XI, 3 : *Caput quidem mulieris vir.*

Deinde ponit exemplum, cum dicit : *sicut Christus caput est Ecclesiæ.* Supra, I, 22 : *Ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius.* Et hoc non ad utilitatem suam, sed Ecclesiæ, quia *ipse est salvator corporis ejus.* Act., IV, 12 : *Non est enim aliud nomen sub cœlo datum hominibus in quo oporteat nos salvos fieri.* Isa., XII, 2 : *Ecce Deus salvator meus : fiducialiter agam, et non timebo.* Ex hoc autem concludit intentionem, cum dicit : *Sed sicut Ecclesia subjecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus,* quasi dicat : Non est conveniens quod membrum repugnet ipsi capiti in aliquo. Nunc autem sicut Christus caput est Ecclesiæ suo modo, ita vir est caput mulieris. Non debet ergo mulier inobediens esse viro, *sed sicut Ecclesia subjecta est Christo.* Psalm. LXI, 2 : *Nonne Deo subjecta erit anima mea? ita et mulieres viris suis;* Genes., III, 16 : *Sub viri potestate eris;* et hoc *in omnibus,* scilicet quæ non sunt contra Deum, quia dicitur Actuum, V, 29 : *Obedire oportet Deo magis quam hominibus.*

Deinde cum dicit : *Viri, diligite uxores vestras,* monet viros ad dilectionem uxorum; et primo facit hoc; secundo, assignat rationem hujus, ibi : *sicut Christus dilexit Ecclesiam.* Dicit ergo : *viri, diligite uxores vestras,* quia certe ex amore quem habet vir ad uxorem, magis caste vivit, et pacifice uterque se habet. Si autem vir aliam magis[1] diligit quam suam, se et suam discrimini exponit. Coloss., III, 19 : *Viri, diligite uxores vestras, nolite amari esse ad illas.* Tangit autem rationem hujus triplicem. Primam sumit ex exemplo Christi, cum dicit : *sicut et Christus dilexit Ecclesiam;* secundam ex parte viri, ibi : *Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit;* tertiam ex parte mandati divini, ibi : *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adhærebit uxori suæ.* Circa primum tria facit. Primo, proponit exemplum dilectionis Christi; secundo, signum, ibi : *Et tradidit seipsum pro ea;* tertio, concludit intentum, ibi : *Ita et viri debent diligere uxores suas, ut corpora sua.* Dicit ergo : *sicut et Christus dilexit Ecclesiam.* Supra eodem : *Estote imitatores Dei sicut filii carissimi, ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos.* Signum autem dilectionis Christi ad Ecclesiam ostenditur, quia *tradidit semetipsum pro ea.* Galat., II, 20 : *Dilexit me, et tradidit semetipsum pro me.* Isa., LIII, 12 : *Tradidit in mortem animam suam.* Sed ad quid? *Ut illam sanctificaret.* Hebr., ult., 12 : *Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.* Joan., XVII, 17 : *Sanctifica eos in veritate.* Iste est effectus mortis Christi[2]. Effectus autem sanctificationis est mundatio ejus a maculis peccatorum; ideo subdit dicens : *Mundans eam lavacro aquæ.* Quod quidem lavacrum habet virtutem a passione Christi. Roman., VI, 3 : *Quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus; consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem.* Ezech., XXXVI, 25 : *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris.* Zachar., XIII, 1 : *Erit fons patens domui David, et habitantibus Hierusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatæ.* Et hoc *in verbo vitæ,* quod adveniens aquæ, dat ei virtutem abluendi[3]. Matth., ult., 19 : *Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Finis autem sanctificationis est puritas Ecclesiæ; ideo dicit : *ut exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam,* quasi dicat : Indecens est quod immaculatus sponsus sponsam duceret maculatam; et ideo sibi exhibet eam immaculatam, hic per gratiam, sed in futuro per gloriam; unde dicit : *gloriosam,* scilicet per claritatem animæ et corporis. Philip., III, 21 : *Reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ.* Et ideo addit : *non habentem maculam;* Psalm. C, 6 : *Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat;* Psalm. CXVIII, 1 : *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini; neque rugam,* id est sine defectu passibilitatis, quia, ut dicitur Apocal., VII, 16 : *non esurient neque sitient amplius; aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta,* per confirmationem gratiæ, *et immaculata,* ab omni immunditia. Et hæc omnia intelligi possunt de exhibitione quæ erit in futuro per gloriam. Si autem de exhibitione per fidem, tunc diceretur : *ut*

[1] Al. omittitur « magis. » — [2] Al. deest « Christi. » — [3] Al. : « absolvendi. »

exhiberet sibi, scilicet per fidem, *Ecclesiam gloriosam,* quia *gloria magna est sequi Dominum,* ut dicitur Eccli., XXIII, 38, *non habentem maculam*, scilicet criminis mortalis; *Maculata es in iniquitate tua :* Hierem., II, 22; *neque rugam,* id est duplicitatem intentionis, quam non habent qui recte conjuncti sunt Christo et Ecclesiæ. Job, XVI, 9 : *Rugæ meæ testimonium dicunt contra me.* Sed magis sanctam per intentionem, et immaculatam per omnimodam puritatem. Ex hoc tertio concludit intentum, dicens : *Ita et viri debent diligere uxores suas ut corpora sua.*

LECTIO IX.

Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit. Nemo enim unquam carnem suam odio habuit; sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam : quia membra sumus corporis ejus, et de carne ejus, et de ossibus ejus.

Supra induxit viros ad dilectionem uxorum ex parte Christi, vel exemplo dilectionis quam habet Christus ad Ecclesiam, hic ostendit idem ex parte ipsiusmet viri, et facit duo. Primo, ponit rationem, secundo, confirmat eam per exemplum, ibi : *sicut et Christus Ecclesiam.* Ratio est talis. Vir et mulier sunt quodammodo unum; unde sicut caro subditur animæ, ita mulier viro; sed nullus unquam habuit carnem suam odio : ergo nec uxorem. Dicit ergo : *Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit.* Matth., XXIX, 6 : *Itaque non sunt duo, sed una caro.* Et ideo sicut peccaret contra naturam qui seipsum odio haberet, ita qui uxorem. Eccli., XXV, 1 : *In tribus beneplacitum est spiritui meo, quæ sunt probata coram Deo et hominibus. Concordia fratrum, amor proximorum, et vir et mulier bene sibi consentientes.* Quod autem sic debeant se diligere, probat dicens : *Nemo enim*[1] *carnem suam unquam odio habuit,* quod patet per effectum, quia probatio dilectionis, exhibitio est operis. Nam id quod pro viribus conservamus, diligimus; *sed* quilibet *nutrit et fovet carnem suam* propter conservationem. I Timoth., ult., 8 : *Habentes autem alimenta et quibus tegamur, his contenti sumus.*

Sed contra. Luc., XIV, 26 : *Qui non odit uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus.* Respondeo. Dicendum est quod, ut Apostolus dicit, sic homo uxorem debet diligere sicut se; se autem debet homo diligere infra Deum, sic ergo uxorem debet diligere scilicet infra Deum. Dicit autem : *Qui non odit uxorem*, non quia præcipiat eam odire, quod esset peccatum mortale præcipere, sed præcipit eam ita ut se diligere. Nunc autem minor dilectio est quasi quoddam odium respectu ejus quod summe et plus diligitur, scilicet, respectu Dei. Ita nemo carnem suam odit, sed nutrit et fovet.

Sed contra : qui diligit aliquem, non vult nec appetit ab eo separari, sed sancti volunt a carne separari. Roman., VII, 24 : *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Philip., I, 23 : *Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo.* Præterea : nullus affligit quod diligit, sed sancti affligunt carnem suam in hoc mundo. I Corinth., IX, 27 : *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo.* Præterea quidam occidunt se, sicut auditum est frequenter; item de Juda.

Respondeo. Caro potest considerari in se, et sic non habetur odio, sed naturaliter quilibet appetit eam esse, et fovet eam ut sit. Vel potest considerari caro, inquantum est alicujus impeditiva quod volumus, et sic odio quodammodo habetur per accidens. Nam omne quod volumus aut est bonum, aut malum. Si bonum, vel est ut finis ultimus, scilicet vita æterna, a qua impedimur per carnem. II Corinth., V, 6 : *Quamdiu sumus in hoc corpore peregrinamur a Domino.* Et quia naturaliter appetimus finem nostrum et bene esse, nec hoc possumus quamdiu in hac carne sumus; ideo vellemus eam abjicere, non sicut malum odio habitum, sed sicut bonum minus dilectum, impediens majus bonum. Et sic exponendæ sunt auctoritates supradictæ : *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* item : *Desiderium habens dissolvi et esse cum Christo;* vel consimiles. Vel illud quod volumus, est bonum non ut

[1] Al. : « quia *nemo,* » etc.

finis, sed ut disponens ad finem, sicut sunt habitus virtutum. Hoc autem bonum impeditur per carnis lasciviam; et ideo sancti affligunt et macerant carnem suam, ut subdatur spiritui ad repressionem concupiscentiarum, quia caro concupiscit impediens acquisitionem virtutum nos disponentium ad bonum ultimum. Et ideo qui sic affligit carnem suam ut subdatur spiritui, non odit eam, sed procurat bonum ejus, quia bonum ejus est quod subjiciatur spiritui, sicut bonum hominis est quod subjiciatur Deo. Ps. LXXII, 27 : *Mihi autem adhærere Deo bonum est.* Et sic intelligitur : *Castigo corpus meum,* et consimiles. Unde hoc non oportebat fieri in statu innocentiæ, quamdiu homo subditus fuit Deo, et caro totaliter subdita fuit spiritui; in qua quidem mutua subjectione consistebat donum[1] originalis justitiæ. Sed aliquando illud quod volumus, est malum; et ideo, sicut boni carnem affligunt, vel deponere volunt, inquantum impeditiva est boni quod appetunt, ita mali inquantum caro est impeditiva mali quod appetunt, eam occidunt, et se suspendunt, sicut Judas.

Deinde ostendit quod virum oportet uxorem diligere, et hoc per exemplum; unde dicit : *sicut et Christus Ecclesiam,* scilicet dilexit, sicut aliquid sui, *quia membra sumus corporis ejus;* supra, IV, 25 : *Sumus enim invicem membra.* Dicit autem : *De carne ejus,* propter eamdem participationem naturæ. Luc., ult., 39 : *Spiritus autem carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Vel dicit : *de carne,* mystice, quantum ad debiles, qui sunt carnei, et *de ossibus ejus,* quantum ad fortes, qui sunt ossei.

LECTIO X.

Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adhærebit uxori suæ; et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est. Ego autem dico in Christo, et in Ecclesia. Verumtamen et vos singuli, unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat; uxor autem timeat virum suum.

Supra exhortatus est Apostolus Ephesios ad amorem uxorum dupliciter; scilicet exemplo dilectionis Christi ad Ecclesiam, item ex amore hominis ad seipsum; hic tertio hortatur eos per auctoritatem Scripturæ, et circa hoc tria facit. Primo, auctoritatem inducit; secundo, eam mystice exponit, ibi : *Sacramentum hoc magnum est;* tertio, adaptat eam secundum litteralem sensum ad propositum suum, ibi : *Verumtamen et vos singuli, unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat.*

Auctoritas hæc dicitur Gen., II, dicta est ab Adam[1] vidente uxorem, scilicet de costa sua formatam, sed contra dicitur Matth., XIX, quod Deus hoc dicit.

Respondeo. Adam ut a Deo inspiratus hoc dixit : Deus autem ut Adam inspirans et docens. Nos autem hoc idem dicimus, et multa alia quæ dixit Dominus, spiritu Dei docente; unde dicitur Matth., X, 20 : *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.*

Notandum hic est quod in prædicta auctoritate triplex conjunctio viri ad mulierem designatur. Prima per affectum dilectionis, quia est tantus affectus utriusque ut patres relinquant. III Esdræ, IV, 25 : *Diligit homo uxorem suam magis quam patrem, et multi dementes facti sunt propter uxores suas,* et alia ibi multa. Hoc autem naturale est, quia appetitus naturalis est concors debitæ actioni. Constat autem quod omnibus agentibus[2] superioribus inest appetitus ut propinent et communicent inferioribus; et ideo amor naturalis inest eis versus inferiora. Et quia homo respectu patris et matris est inferior, non superior, ideo ad uxorem, cujus est superior, et ad filios, naturaliter plus afficitur quam ad parentes, et etiam quia uxor sibi conjungitur ad actum generationis. Secunda conjunctio est per conversationem, unde dicit : *Et adhærebit uxori suæ.* Eccli., XXV, 1 : *In tribus beneplacitum est spiritui meo, quæ sunt probata coram Deo et hominibus. Concordia fratrum, amor proximorum, et vir et mulier bene consentientes.* Tertia est per carnalem conjunctionem, ibi : *et erunt duo in carne una,* id est in carnali opere. In qualibet enim generatione est virtus activa et passiva, sed in plantis utraque est in eodem; in perfectis autem ani-

[1] Al. : « dicitur Gen., II, dicta est ab Adam, » etc. — [2] Al. : « gentibus. »

malibus[1] distinguuntur. Et ideò in actu generationis ita se habent masculus et femina in animalibus, sicut in plantis solo eodem uno corpore fit[2].

Consequenter exponit eam mystice, et dicit : *Sacramentum hoc magnum est,* id est sacræ rei signum, scilicet conjunctionis Christi et Ecclesiæ. Sapient., VI, 24 : *Non abscondam a vobis sacramentum Dei.*

Notandum est hic quod quatuor sacramenta dicuntur magna : scilicet baptismus ratione effectus, quia delet culpam, et aperit januam paradisi ; confirmatio ratione ministri, quia solum a pontificibus et non ab aliis confertur ; eucharistia ratione continentiæ, quia totum Christum continet ; item matrimonium ratione significationis, quia significat conjunctionem Christi et Ecclesiæ. Et ideo si mystice exponatur, debet sic exponi littera præcedens : *Propter hoc relinquet homo,* scilicet Christus[3], *patrem et matrem*[4]. Reliquit, inquam, *patrem,* inquantum est missus in mundum et incarnatus. Joan., XVI, 28 : *Exivi a Patre, et veni in mundum; et matrem,* scilicet synagogam. Hierem., XII, 7 : *Reliqui domum meam, et dimisi hæreditatem meam : dedi dilectam animam meam in manu inimicorum ejus; et adhærebit uxori suæ,* Ecclesiæ. Matth., ultim., 20 : *Ecce vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.*

Consequenter argumentatur secundum sensum litteralem, exponendo prædictum exemplum. Quædam enim sunt in sacra Scriptura Veteris Testamenti quæ tantum dicuntur de Christo, sicut illud Psal. XXI, 18 : *Foderunt manus meas et pedes meos; dinumeraverunt omnia ossa mea ;* et illud Isa., VII, 14 : *Ecce virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.* Quædam vero de Christo et aliis exponi possunt, sed de Christo principaliter, de aliis vero in figura Christi, sicut prædictum exemplum. Et ideo primo exponendum est de Christo, et postea de aliis. Et ideo dicit : *Verumtamen et vos singuli, unusquisque uxorem suam diligat,* quasi dicat : De Christo dicitur principaliter, etsi non singulariter, quia exponendum et implendum est in aliis, in figura Christi[5]. Dicit autem *sicut semetipsum,* quia sicut unusquisque se diligit in ordine ad Deum, ita debet uxorem diligere, non inquantum trahit ad peccatum. Luc., XIV, 26 : *Si quis venit ad me, et non odit patrem et matrem et uxorem suam,* etc., sequitur : *non potest meus esse discipulus.*

Sed quid de uxore? *Uxor autem virum*[6] *suum timeat,* scilicet timore et reverentiæ, et subjectionis, quia debet ei esse subjecta.

CAPUT SEXTUM.

LECTIO I.

Filii, obedite parentibus vestris in Domino : hoc enim justum est. Honora patrem tuum et matrem tuam (quod est mandatum primum in promissione) ut bene sit tibi, et sis longævus super terram. Et vos, patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros ; sed educate illos in disciplina et correctione Domini.

Supra monuit virum et uxorem, quæ est una connexio familiæ, hic monet patrem et filios, quæ est secunda connexio domus ; et primo facit monitionem quomodo filii se debeant habere ad parentes ; secundo, quomodo e converso patres ad filios, ibi : *Et vos, patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros.* Prima in duas. Primo, proponit monitionem : secundo, ostendit rationem, ibi : *Hoc enim est justum.* Dicit ergo : *Filii, obedite parentibus vestris in Domino.* Notandum est hic quod parentes debent naturaliter instruere filios moribus ; filii autem, instruentibus parentibus, naturaliter debent eis obedire[7], sicut infirmi obediunt medicis. Unde proprium filiorum est obe-

[1] Al. omittitur « animalibus. » — [2] Al. tantum : « sicut in plantis toto corpore ; » item in pluribus codicibus, F. Remigio Florentino testante : « sicut in plantis toto tempore fit. » — [3] Al. desideratur « scilicet Christus. » — [4] Al. inepte additur : « hic scilicet in sempiternum. » — [5] Al. : « tamen implendum est in aliis, etsi singulariter in figura Christi. » — [6] Al. : *ut virum;* item al. omittitur : *suum.* — [7] Al omittuntur sequentia usque ad indicem Coloss., III.

dientia. Coloss., III, 20 : *Filii, obedite (scilicet parentibus*[1]*) per omnia; hoc est enim beneplacitum Domino.* Dicit autem *in Domino*, quia non est obediendum parentibus nec alicui in his quæ sunt contra Deum. Act., V, 29 : *Obedire oportet Deo magis quam hominibus.* Et per hoc solvitur auctoritas modo allegata. Luc., XIV, 26 : *Si quis venit ad me et non odit patrem et matrem et uxorem suam ..., non potest meus esse discipulus.* Quia hoc intelligitur inquantum sunt contra Deum.

Rationem autem assignat ex duobus, scilicet ex justitia et utilitate. Quod autem sit justum, patet ac probatur, quia lex divina nihil mandat nisi justum. Psalm. XVIII, 9 : *Justitiæ Domini rectæ.* Sed hoc mandat lex divina. Exod., XX, et Deuter., V : *Honora patrem tuum et matrem tuam, sicut præcepit tibi Dominus Deus tuus.* Eccli., III, 16 : *Qui timet Deum, honorat patrem, et quasi dominis serviet his qui se genuerunt.* Honor autem importat exhibitionem reverentiæ his qui supra nos sunt; unde quia[2] parentes habemus supra nos, utitur nomine honoris. Dicit ergo : *Hoc enim justum est. Honora patrem tuum et matrem tuam.* Eccli., III, 7 : *Qui honorat patrem suum, vita vivet longiore;* et[3] *qui obedit patri, refrigerabit matrem.* Et hoc intelligitur tripliciter, quod filii debent parentes honorare : quia debent eis reverentiam, sicut majoribus, obedientiam sicut instructoribus; sustentamenta, sicut nutrientibus, cum fortes erant. Deinde assignat dignitatem hujus præcepti, dicens : *quod est mandatum primum.*

Contra. Imo mandatum primum est quod est colendus unus Deus. Respondeo. Mandata continentur in duabus tabulis. Prima continent ea quæ ordinantur ad Deum; secunda, ea quæ ad proximum, et in hac secunda primum mandatum est de honore parentum. Et hoc duplici de causa. Primo, quia in illa secunda tabula nullum est præceptum affirmativum nisi istud, quia naturale est nobis ut parentibus serviamus, non autem sic aliis proximis; ideo nullum est aliud affirmativum, sed natura dictat ut non inferat homo proximis nocumentum, et ideo prohibetur. Quia ergo primum, plus et prius habet de debito, ideo *primum*. Secundo, quia Deus honorandus est sicut principium nostri esse, et quia parentes sunt etiam principium nostri esse (quia, ut dicitur VI *Ethic.*, tria habemus a parentibus, scilicet esse, vivere et disciplinam); ideo conveniens est ut post mandata ordinata ad Deum, primum esset ordinatum ad parentes. Vel primum quoad promissionem, quia isti soli additur promissio. Et hujus est duplex ratio. Una est, quia homines in aliis quæ agunt, quærunt utilitatem propriam, et quia a parentibus jam senibus nullam expectant utilitatem, nisi a Deo provenientem. Secunda ratio est ne aliquis credat quod honoratio parentum non sit meritoria, quia naturalis est; ideo addit : *ut sis longævus super terram.* In Veteri autem Testamento promittebantur promissiones temporales, quia populus ille parvulus erat, et ideo gratiose instruendus erat sub pædagogo sicut parvulus. Tamen in illis parvis munusculis populum illum parvum decentibus figurabantur magna bona, scilicet spiritualia. Et ideo potest hoc referri secundum sensum litteralem ad bona temporalia, et sic dicit : *in promissione, ut bene sit tibi,* id est, ut bonis promissis abundes. Nam qui gratus est in minoribus beneficiis, meretur majora recipere. Maxima autem beneficia habemus a parentibus, scilicet esse, nutrimentum et disciplinam. Quando ergo quis gratus est his, fit dignus ut majora recipiat; et ideo dicit : *ut bene sit tibi,* quia, ut dicitur I Tim., IV, 8 : *Pietas ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, et futuræ.* Et ideo addit : *Ut sis longævus super terram,* quasi super gratiam et beneficium[4] vitæ, quam habes a parentibus. Prov., III, 6 : *Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra illius divitiæ et gloria.*

Sed contra. Multi devoti parentibus cito moriuntur. Et ideo sciendum quod hæc temporalia non sunt bona absolute, nisi inquantum ordinata ad spiritualia; et ideo intantum homini bona, inquantum per ea juvatur ad spiritualia. Unde fortuna non est dicenda bona, si est impediens a virtute. Et ideo longitudo vitæ intantum est bona, inquantum ad servitia Dei est ordinata. Et ideo quandoque subtrahitur, ne impediat. Sap., IV, 11 : *Raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus.* Vel potest referri ad sensum spiritualem : *ut sis longævus in terra* viventium. Psalm. CXLII, 10 : *Spiritus tuus*

[1] Al. : *patribus.* — [2] Al. : « sed quia. » — [3] Al. : « item. » — [4] Al. omittitur « et beneficium. »

bonus deducet me in terram rectam; propter nomen tuum, Domine, vivificabis me.

Consequenter instructis filiis, instruuntur parentes, circa quod duo facit. Primo, ponit unum prohibitivum; secundo, aliud inductivum, ibi : *Sed educate eos in disciplina et correctione Domini.* Dicit ergo : *Et vos, patres, nolite provocare filios vestros ad iracundiam,* non quod in omnibus assentiatis voluntati eorum. Ubi notandum est quod alius est principatus patris ad filium, et domini ad servum, quia dominus utitur servo suo ad utilitatem propriam, sed pater utitur filio ad utilitatem filii. Et ideo est necesse quod patres instruant filios propter utilitatem suam, non tamen nimis arctando[1] aut subjiciendo. Et ideo dicitur Coloss., III, 21 : *Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut scilicet non pusillo animo fiant :* quia talis provocatio non animat ad bonum. Quomodo ergo? Subdit : *Sed educate illos in disciplina,* scilicet verborum, *et correctione,* scilicet verborum, id est, corripite eos et educate, ut serviant Domino. Vel *in disciplina,* eos ad bonum inducendo, *et correctione,* a malis retrahendo.

LECTIO II.

Servi, obedite dominis carnalibus cum timore et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo : non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes; sed ut servi Christi facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes, sicut Domino, et non hominibus; scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, sive servus sive liber. Et vos, domini, eadem facite illis, remittentes minas, scientes quia et illorum et vester Dominus est in cœlis, et personarum acceptio non est apud Deum.

Instructis duabus connexionibus, scilicet viri et mulieris, patris et filii, hic instruit connexionem servi ad dominum, et circa hoc duo facit. Primo, intruit servum; secundo, dominum, ibi : *Et vos, domini, eadem facite illis.* Iterum primo in tres : primo enim ponit monitionem; secundo, exponit, ibi : *Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes; sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo;* tertio, ostendit retributionem, ibi : *Scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino.* Iterum prima in tres : quia primo monet ad obedientiam; secundo, ad reverentiam; tertio ad cordis simplicitatem. Secunda, ibi : *cum timore et tremore*[2]; tertia, ibi : *in simplicitate cordis vestri.* Monet autem eos ad obedientiam ex imperio Domini; unde dicit : *Servi, obedite dominis carnalibus.* Monet eos ad reverentiam, dicens : *cum timore,* interius; Malach., I, 6 : *Si ego Dominus, ubi est timor meus? et tremore*[3] exterius; Psal. II, 11 : *Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore, et in simplicitate cordis;* Sap., I, 1 : *In simplicitate cordis quærite illum.* Lucæ, XII, 42 : *Fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam.* Job, I, 8 : *Numquid considerasti servum meum Job?* et paulo post : *Vir simplex et rectus ac timens Deum, et recedens a malo.* Sic enim serviendum est Christo; unde dicit : *sicut Christo.* Sapient., I, 1 : *In simplicitate cordis quærite illum.* 1 Paralip., XXIX, 17 : *Domine Deus, in simplicitate cordis mei lætus obtuli universa.* Dicit etiam : *sicut Christo,* qui a Domino Christo est quod dominus aliquid possit. Rom., XIII, 2 : *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.* Et ideo serviendum est eis sicut Christo, in his quæ non sunt contra fidem nec contra ipsum.

Exponit autem : *in simplicitate,* et primo removet quod simplicitati contrariatur; secundo, docet modum convenientem, ibi : *facientes voluntatem Dei ex animo.* Contrarium autem simplicitati est quod servus habeat respectum ad oculum, et non ad complacentiam domini[4]. Talis enim servus non habet simplicitatem et rectam intentionem; et ideo hoc prohibet, dicens : *non ad oculum servientes,* scilicet domino, propter lucrum temporale tantum, *quasi hominibus placentes,* id est complacere volentes; Gal., I, 10 : *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem : sed ut servi Christi;* Col., III, 24 : *Domino Christo servite.* Et quomodo? *Facientes voluntatem Dei,* scilicet implendo mandata ejus opere. Psal. CII, 20 : *Facientes*

[1] Al. : « et sic non nimis arcendo. » — [2] Al. : *cum omni timore,* et sic infra. — [3] Al. : « item *cum tremore,* etc., et sic infra. — [4] Al. : « habeat oculum ad dominum, et non ad complacentiam domini. »

verbum illius, sicut Christus. Joan., VI, 38 : *Descendi de cœlo, non ut facerem voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me. Hæc est enim voluntas ejus qui misit me,* scilicet ut obediam hominibus propter Deum. Et ideo dicit : *sicut servi Christi,* et sicut servientes Domino, non hominibus, scilicet non propter se, sed propter Dominum. Quomodo? *Ex animo.* Col., III, 23 : *Quodcumque facitis, ex animo operamini sicut Domino, et non hominibus.* Item *cum bona voluntate*[1], id est recta intentione. Coloss., IV, 12 : *Stetis perfecti, et pleni in omni voluntate Dei.*

Deinde subjungit remunerationem, dicens : *scientes;* I Joan., V, 13 : *Scripsi vobis, ut sciatis, quoniam unusquisque,* sive servus, sive liber, sine personarum acceptione; non enim est personarum acceptio apud Deum; Galat., III, 28 : *Non est servus neque liber; non est masculus neque femina: omnes enim vos unum estis in Christo Jesu;* Act., X, 34 : *In veritate comperi, quoniam non est personarum acceptor Deus; sed in omni gente, qui timet Deum et operatur justitiam, acceptus est illi;* Eccle., IX, 10 : *Quodcumque potest facere manus tua, instanter operare : quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas; recipiet a Domino,* pro remuneratione. Col., III, 24 : *Scientes quod a Domino accipient retributionem hæreditatis.*

Deinde cum dicit : *Et vos, domini, eadem facite illis,* instruit dominos, et facit duo. Primo, ponit monitionem; secundo, subdit rationem, ibi : *scientes quia et illorum et vester Dominus est in cœlis.* Dicit ergo : *Et vos, domini, eadem facite illis,* eadem, scilicet identitate proportionis, ut sicut illi ex animo et bona voluntate, ita et vos faciatis. Eccli., XXXIII, 31 : *Si est tibi aliquis servus fidelis, sit tibi sicut anima tua. Remittentes minas,* non solum verbera vel flagella. Et quare? Rationem subdit, dicens : *scientes quia et illorum et vester Dominus est in cœlis;* nam *idem Dominus omnium,* Rom., X, 12. Quasi dicat : Conservi estis, et ideo debetis vos bene habere ad eos. Matth., XVIII, 33 : *Oportuit et te misereri conservi tui. Et personarum acceptio non est apud Deum.* Rom., II, idem dicitur. Luc., XX, 21 : *Non accipis personam hominum.* Act., X, 34, idem[2].

LECTIO III.

De cætero, fratres, confortamini in Domino, et in potentia virtutis ejus. Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli : quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia, nequitiæ in cœlestibus.

Supra posuit Apostolus multa præcepta generalia et specialia ad destruendam vetustatem peccati, et inducendam novitatem gratiæ, hic ostendit qua virtute debent uti ad præcepta hæc implenda, quia fiducia auxilii divini, circa quod duo facit. Primo, ponit monitionem; secundo, in speciali explicat eam, ibi : *Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem.* Prima in duas : quia primo ostendit de quo debemus confidere sicut de interiori; secundo, ostendit de quo debemus confidere sicut de exteriori, ibi : *Induite vos armaturam Dei.* Illud autem interius, de quo debemus confidere, est auxilium divinum; et ideo dicit : *De cætero, fratres, confortamini.* Hier., XVII, 7 : *Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus.* Duplici autem ratione confidit quis de aliquo. Una est quia ad eum pertinet sua defensio; alia est quia potens est, et paratus est eum defendere. Et hæc duo sunt in Deo respectu creaturæ suæ. Quia cura est Deo de vobis, ut dicitur I Petr., ult., 7 : *Omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.* Item ipse potens est, et promptus auxiliari; et ideo dicit : *De cætero, fratres, confortamini,* quasi dicat : Post quam vos instruxi supra de præceptis implendis[3], jam confortamini, non in vobis, sed in Domino, quia curam habet de vobis. Psal. LXXII, 27 : *Mihi autem adhærere*

[1] Sic editio Veneta an 1498; editiones vero Romana an. 1570, et duæ Venetæ, altera Nicolini an. 1593, sic legunt. Item idem subjungit hic dicens : *Sicut Domino, et non hominibus, cum bona voluntate.* —

[2] Scilicet : *Non est personarum acceptor Deus.* — [3] Al. : « postquam vos instruxi, confortamini, » etc., intermediis omissis.

Deo bonum est, ponere in Domino Deo spem meam. Isa., XXXV, 4 : *Dicite pusillanimis : Confortamini, et nolite timere.* Hierem., XX, 11 : *Dominus mecum est tanquam bellator fortis, idcirco qui me persequuntur, cadent et infirmi erunt. Et in potentia virtutis ejus.* Luc., I, 49 : *Qui potens est.* Et licet in Deo virtus et potentia sint idem, tamen, quia virtus est ultimum de potentia, et quasi perfectio potentiæ, ideo dicit : *in potentia virtutis ejus,* id est in potentia virtuosa. Philipp., IV, 13 : *Omnia possum in eo qui me confortat.* Job, XVII, 13 : *Pone me juxta te, et cujusvis manus pugnet contra me.*

Sed posset dici : Si Deus potest et vult, debemus esse securi. Ideo respondens dicit quod non : imo debet quilibet facere quod in se est, quia si inermis iret ad bellum, quantumcumque rex protegeret eum, esset in periculo. Et ideo dicit : *Induite vos armaturam Dei,* id est dona et virtutes. Rom., XIII, 12 : *Abjiciamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis.* Coloss., III, 12 : *Induite vos ergo, sicut electi Dei sancti et dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam,* quia per virtutes homo protegitur contra vitia.

Sed contra. Dominus est rex ita potens quod nullus potest eum impugnare. Respondeo. Verum est per violentiam, sed per insidias et fallaciam impugnat eum diabolus in membris suis, non in se, quia, ut dicitur Eccli., XI, 31 : *Multæ sunt insidiæ dolosi.* Et ideo subdit : *ut possitis stare contra insidias diaboli.* I Petr., V, 8 : *Sobrii estote et vigilate, quia adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret.* Psal. IX, 9 : *Insidiatur in abscondito, quasi leo in spelunca sua.*

Consequenter cum dicit : *Quia non est vobis colluctatio adversus carnem et sanguinem,* explicat in speciali monitionem; et primo de insidiis inimicorum; secundo, de armatura sumenda, ibi : *Propterea accipite armaturam Dei;* tertio, de fiducia Christi habenda, ibi : *Per omnem* [1] *orationem et obsecrationem orantes omni tempore.* Describit autem insidias. Quia quando aliquis hostis imminet, si sit debilis, stultus et hujusmodi, non est multum cavendum nec timendum de eo ; sed quando est potens, nequam et callidus, tunc est timendus. Hæc tria sunt in diabolo. Primo, quia non est debilis, et propter hoc dicit quod *non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem.* Per carnem et sanguinem intelliguntur vitia [2] carnis. I Corinth., XV, 50 : *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt ;* et homines carnales ; Galat., I, 16 : *Continuo non acquievi carni et sanguini,* id est hominibus carnalibus. Dicit ergo : *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem.*

Quod videtur esse falsum, qualitercumque accipiatur, quia, ut dicitur Galat., V, 17 : *caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem.* Psal. CXVIII, 157 : *Multi qui persequuntur me.*

Respondeo dupliciter. Primo, ut dicamus : *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem,* supple, tantum, quin etiam adversus diabolum. Vel aliter [3]. Quia actio quæ instrumento attribuitur, est principaliter agentis, et sicut [4] accipitur illud Rom., IX, 16 : *Non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei,* quasi dicat : Quod vultis aliquid vel facitis, a vobis non est, sed aliunde, scilicet a Deo; sic hic *non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem,* exponatur, id est, quod nos impugnet, scilicet caro et sanguis, hoc non est eorum principaliter, sed a superiore movente, scilicet a diabolo.

Consequenter describitur a potentia, quia *adversus principes et potestates tenebrarum harum.* Joan., XIV, 30 : *Venit enim princeps hujus mundi, et in me non habet quidquam.* Dicitur autem princeps mundi, non creatione, sed imitatione mundanorum. Joan., I, 10 : *Et mundus eum non cognovit,* scilicet principes mundani. Vel dicitur princeps, quasi primatum capiens ; unde principes quasi primi duces ad aliquid. Psalm. LXVII, 26 : *Principes conjuncti psallentibus.* Gen., XXIII, 26 : *Princeps Dei est apud nos.* Ad potestatem autem pertinet justitiam exercere. Inquantum ergo aliqui dæmones inducunt aliquos ad rebellandum Deo, dicuntur principes ; inquantum vero habent potestatem puniendi illos qui eis subjiciuntur, dicuntur potestates. Luc., XXII, 53 : *Hæc est hora vestra, et potestas tenebrarum.*

Sed cum ex ordinibus omnibus cecciderent aliqui, quare mentionem facit Apostolus de illis duobus ordinibus, denominans dæmones?

Respondeo. In nominibus ordinum sunt tria. In quibusdam enim importatur ordo

[1] Al. : *omnium.* — [2] Al. : duo vitia. » — [3] Al. deest « aliter. » — [4] Al. : « et sic. »

ad Deum, in quibusdam vero potestas, in quibusdam vero Dei ministerium. In nominibus enim cherubim et seraphim et thronorum, importatur conversio ad Deum. Dæmones autem aversi sunt a Deo [1]; et ideo eis non competunt hæc nomina. Item quædam nomina important ordinem ad ministerium Dei, sicut angeli et archangeli; et ista etiam nomina non competunt dæmonibus, nisi cum adjuncto, scilicet satanæ. Tertio etiam quia virtutes et dominationes important ordinem ad servitium Dei; ideo eis non conveniunt hæc nomina, sed tantum ista duo, quæ communia sunt bonis et malis, scilicet principatus et potestates. Sunt ergo et potentes et magni; ideo habent magnum exercitum, contra quem habemus pugnare. *Adversus mundi rectores tenebrarum harum*, scilicet peccatorum. Supra, v, 8 : *Eratis enim aliquando tenebræ, tunc autem lux in Domino,* quia quidquid est tenebrosum, totum est de ordine istorum, et subjectum eis. *Glossa :* « Mali homines sunt equi, diaboli equites. Ergo occidamus equites [2], et equos possideamus. » Joan., I, 5 : *Et tenebræ eum non comprehenderunt.* Sunt etiam astuti, quia *contra spiritualia nequitiæ,* id est contra spirituales nequitias, emphatice loquendo, per quod intelligitur plenitudo nequitiæ. Dicit antem : *spiritualia nequitiæ,* quia quanto est altior secundum naturam, tanto, quando convertitur ad malum, est pejor et nequior. Unde Philosophus dicit quod homo malus est pessimus omnium animalium. Et ideo dicit : *spiritualia nequitiæ,* quia spirituales et nequissimi sunt. Et dicit : *in cœlestibus,* duplici de causa, vel ut ostendat virtutem et avantagium ad superandum nos, quia nos in terra, ipsi autem in alto, scilicet in aere caliginoso [3]; et ideo habent partem meliorem. Luc., VIII, 5 : *Volucres cœli comederunt illud.* Vel dicit : *in cœlestibus,* quia pro cœlestibus est ista pugna, et hoc debet animare nos ad pugnam.

LECTIO IV.

Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti loricam justitiæ, et calceati pedes in præparationem Evangelii pacis, in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere : et galeam salutis assumite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei.

Supra exposuit Apostolus quod dictum est de insidiis diaboli, hic monet nos de armatura sumenda, et circa hoc facit duo. Primo, concludit ex præmissis armaturæ necessitatem; secundo, armorum diversitatem describit, ibi : *State ergo succincti lumbos vestros in veritate.* Dicit ergo : Habetis hostes malos, nequissimos et potentes, et pro re ardua pugnantes, quia pro cœlestibus; *propterea accipite armaturam Dei,* id est armamini spiritualibus armis. II Corinth., x, 4 : *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo, ad destructionem munitionum, concilia destruentes.* Et hoc *ut possitis resistere.* I Petr., v, 9 : *Cui resistite fortes in fide.* Jac., IV, 7 : *Resistite diabolo, et fugiet a vobis;* quanto magis enim ei ceditur, tanto plus insequitur. *In die malo,* et hoc propter mala quæ in die fiunt. Supra, v, 16 : *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.* Eccle., VII, 15 : *Diem malam præcave.* Item accipite non solum ad resistendum, sed etiam ad proficiendum : *Et in omnibus perfecti stare,* id est, in adversis et prosperis immobiliter stare. Jac., I, 4 : *Sitis perfecti, in nullo deficientes.* De hoc I Petr., I, 14 : *Perfecti sperate in eam quæ offertur vobis gratiam, in revelationem Jesu Christi.*

Sed numquid omnes debent perfecti esse? Respondeo. Triplex [4] est perfectio. Una sufficientiæ, quam habet homo secundum quod sibi est necessarium ad salutem, sicut illud Marc., XII, 30 : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo,* quasi dicat : Ut nihil sit in corde tuo quod sit contra Deum, et hoc est de necessitate salutis. Jac., I, 4 : *Ut sitis perfecti et integri, in nullo deficientes.* Alia est perfectio totalis abundantiæ, quæ est perfectio patriæ, quæ est consummata gloria, in hoc quod perfectus totaliter inhæreat Deo. Matth., XXII, 30 : *In resurrectione neque nubent neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei in cœlo.* Et de hac loquebatur Apostolus Phil., III, 12 : *Non quod jam acce-*

[1] Al. : « adversi sunt Deo. » — [2] Al. omittitur « equites. » — [3] Al. : « in aere isto, » etc. — [4] Al. : « duplex. »

perim, aut quod jam perfectus sim; et paulo post : *Fratres, ego non arbitror me comprehendisse.* Alia est media, scilicet consilii, qua homo nititur se abstrahere ab his, et ire ad illa.

Deinde cum dicit : *State ergo*, etc., describit diversitatem armorum. Est autem triplex genus spiritualium armorum, ad similitudinem corporalium; quorum quædam sunt similia indumento ad tegendum, quædam vero ad protegendum, et quædam ad impugnandum. Indumento autem tria sunt necessaria. Primo, quod cingatur, et quantum ad hoc dicit : *State ergo succincti lumbos vestros in veritate.* Sed prius induit se homo quam se cingat. Apostolus autem accipit hæc secundum ordinem armaturæ spiritualis. In bello autem spirituali prius est necesse concupiscentias carnis restringere, sicut vicinus hostis est prius vincendus. Hoc autem fit per restrictionem lumborum, in quibus viget luxuria, quod fit per temperantiam, quæ gulæ et luxuriæ contrariatur. Luc., XII, 35 : *Sint lumbi vestri præcincti.* Job, XXXVIII, 3 : *Accinge sicut vir lumbos tuos.* Sed *in veritate,* id est in rectitudine intentionis et non simulate. Alia littera habet : *in caritate.* I Corinth., ult., 14 : *Omnia vestra in caritate fiant.*

Secundo, monet vincere cupiditates rerum. Duplex autem invenitur armatura contra eas, scilicet justitia, et abrenuntiatio rerum temporalium. Et ideo primo præcipit ut eas non injuste usurpemus, quod facit justitia; et ideo dicit : *induti*[1] *loricam justitiæ,* scilicet per quam[2] homo abstinet a rebus alienis. Dicitur autem justitia lorica, quia sicut lorica tegit membra, ita justitia virtutes omnes. Sap., V, 19 : *Induet pro thorace justitiam, et accipiet pro galea judicium certum.* Secundo, præcipit[3] ut rerum temporalium curam superfluam deponamus, quia dum his nimis intendimus, non habemus pedes paratos ad divina negotia et mysteria annuntianda, et propter hoc dicit : *Et calceatis pedes,* id est affectus dispositi, sint supple[4], *in præparationem Evangelii pacis.* In signum hujus misit apostolos Dominus Marc., VI, calceatos sandalis, quæ habent subtus soleas, per quod significatur elevatio mentis a terrenis, et aperta sunt superius, per quod significatur promptitudo ad divinam sapientiam. Dicit autem : *pacis,* quia per Evangelium pax nobis annuntiatur. Matth., X, 12 : *In quamcumque domum intraveritis, dicite : Pax huic domui.*

Item secundo sunt arma ad protegendum. Duo autem in nobis sunt protegenda quæ sunt principia vitæ, scilicet pectus in quo est cor, et caput in quo est cerebrum. Pro pectore autem est scutum; et ideo dicit : *in omnibus sumentes scutum fidei,* quia sicut scutum supponitur omnibus armis, ita fides omnibus aliis virtutibus. Alia sunt enim arma virtutum moralium, scilicet temperantia, id est succinctio lumborum, et justitia, id est induitio loricæ, et hoc genus armorum, scilicet scutum, est virtutis theologicæ, scilicet fidei, quia sicut per scutum repelluntur tela, ita per fidem omnia contraria, et habetur victoria. Hebr., XI, 33 : *Sancti per fidem vicerunt regna.* Sed[5] per virtutes morales vincimus potestates terrenas, et ideo ait : *In quo possitis omnia tela ignea nequissimi extinguere,* scilicet diaboli, cujus tela sunt quædam immissiones per angelos malos. Ignea sunt, quia adurentia pravis concupiscentiis. Psal. LVII, 9 : *Supercecidit ignis, et non viderunt solem.* Hæc autem per fidem extinguuntur, quæ tentationes præsentes et transitorias extinguit per bona spiritualia et æterna, quæ promittit sacra Scriptura. Unde Dominus Matth., IV, diabolo tentanti producebat[6] et opponebat auctoritates sacræ Scripturæ. Et sic debemus facere, si tentat de gula, secundum illud Deuter., VIII, 3 : *Non in solo pane vivit homo.* Vel illud Roman., XIV, 17 : *Non est regnum Dei, esca et potus.* Si de luxuria : *Non mœchaberis.* Si de furto, *non furtum facies,* et sic de aliis. Dicitur autem scutum fidei, quia sicut scutum[7] protegit totum pectus, ita fides debet esse in pectore. Spes autem dicitur galea, quia sicut galea est in capite, ita caput virtutum moralium est finis, et de hoc est spes, scilicet de fine; et ideo dicitur : *et galeam salutis assumite.*

Item tertio sunt arma ad impugnandum, quia non solum sufficit se defendere, sed etiam oportet[8] adversarium impugnare. Hoc autem sicut fit per gladium materialem[9] corporaliter, ita per verbum Dei, quod est Spiritus sancti gladius[10] spiritualiter;

[1] Al. : *induite.* — [2] Al. : « propter quam. » — [3] Al. : « item ut rerum, » etc. — [4] Al. omittitur « sint supple. » — [5] Al. : « sicut. » — [6] Al. : « projiciebat. » — [7] Al. deest « scutum. » — [8] Al. omittitur « oportet. » — [9] Al. omittitur « materialem. » — [10] Al. non est « gladius. »

et propter hoc dicit : *Et gladium spiritus, quod est verbum Dei*, scilicet assumite. Hebr., IV, 12 : *Vivus est sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingens usque ad divisionem animæ et spiritus.* Et prædicatio dicitur gladius spiritus, quia non penetrat usque ad spiritum nisi ducatur a Spiritu sancto. Matth., X, 20 : *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.*

Sic ergo habemus arma, quibus defendamur a carnalibus hostibus, scilicet a gula et luxuria, quod fit per temperantiam, ibi : *State ergo succincti lumbos vestros in veritate.* Item quibus vincamus cupiditates terrenas, scilicet arma justitiæ, quæ abstinere nos faciunt ab illicitis, ibi : *induti loricam justitiæ.* Et puritatem affectus, seu paupertatem, quæ nos retrahit etiam a licitis, ibi : *calceati pedes in præparationem Evangelii pacis.* Item habemus arma quibus protegamur ab erroribus, scilicet arma fidei, ibi : *In omnibus sumentes scutum fidei;* et etiam ab hostibus generis humani, ibi : *quo*, scilicet scuto fidei, *possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere.* Item habemus arma quibus in bonis spiritualibus confirmamur, scilicet arma spei, ibi : *et galeam salutis assumite.* Galea ponitur in capite, sic[1] spes in fine. Nunc autem caput virtutum moralium est ipse finis, de quo est spes. Unde nihil est aliud galeam salutis assumere quam spem de ultimo fine habere. Item habemus armas ad impugnandum ipsos dæmones, scilicet *gladium spiritus, quod est verbum Dei;* quod fit frequenter in sermonibus, in quibus verbum Dei penetrans corda peccatorum, expellit congeriem peccatorum et dæmonum.

LECTIO V.

Per omnem orationem et obsecrationem orantes omni tempore et spiritu, et in ipso vigilantes in omni instantia et obsecratione pro omnibus sanctis, et pro me ut detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere mysterium Evangelii, pro quo legatione fungor in catena ista, ut in ipso audeam prout oportet me loqui. Ut autem et vos sciatis quæ circa me sunt, quid agam; omnia vobis nota faciet Tychicus carissimus frater et fidelis minister in Domino, quem misi ad vos in hoc ipsum ut cognoscatis quæ circa nos sunt, et consolentur corda vestra. Pax fratribus, et caritas cum fide a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorruptionem. Amen.

Supra exposuit Apostolus quæ dixerat de insidiis et armaturis, hic exponit illud quod etiam dixerat[2], de confirmatione et confortatione in potentia Dei, et hoc fit per orationem ad Deum[3] super auxilio divino. Facit autem tria. Primo, monet eos ad orandum pro seipsis; secundo, pro aliis; tertio, pro ipsomet Apostolo. Circa primum ponit septem conditiones orationis. Primo, quod debet esse perfecta; unde dicit : *omnem orationem;* quod fit cum in omnibus recurrit quis ad orationem, vel orat pro omni bono. Secundo, quod sit humilis, non præsumptuosa. Psalm. CI, 18 : *Respexit in orationem humilium, et non sprevit precem eorum,* quod fit quando homo non putat se exaudiri propter merita sua, sed propter misericordiam divinam ; et ideo dicit : *obsecrationem,* id est per sacræ rei acceptionem. Philip., IV, 6 : *In omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestræ innotescant apud Deum.* Tertio, quod sit continua, ibi : *omni tempore.* I Thessal., V, 17 : *Sine intermissione orate, in omnibus gratias agite.* Psalm. XXXIII, 2 : *Benedicam Dominum in omni tempore,* scilicet statuto. Quarto, quod sit devota, quia *in spiritu.* I Corinth., XIV, 15 : *Psallam spiritu, psallam et mente*, id est non ut vagus. Quinto, quod sit vigilans, ibi : *vigilantes.* I Petr., IV, 7 : *Estote prudentes, et vigilate in orationibus.* Sexto, quod sit instans, ibi : *in omni instantia.* Rom., XII, 12 : *Orationi instantes.* Septimo, caritativa, ut scilicet fiat pro omnibus aliis sanctis, ibi : *et obsecratione pro omnibus sanctis.* I Timoth., II, 1 : *Obsecro enim primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus.*

Deinde ultimo pro se petit orationes fieri, ibi : *et pro me*[4]. Ubi tria petit pro se, quæ cuilibet prædicatori sunt necessaria, scilicet quod os aperiat, et ad prædicandum se præparet, quantum in se est, et detur sibi

[1] Al. : « sicut. » — [2] Al. deest « quod etiam dixerat. » — [3] Al. : « per orationem Dei. » — [4] Al. : « deinde pro se. *Et pro me,* inquit. Ubi tria petit. »

gratia. Et ut hæc tria sibi dentur, petit ut oretur pro se, dicens : *ut detur mihi sermo in apertione oris mei. Non enim potero loqui nisi quod dederit mihi Dominus*, dicebat ille Balaam, Num., XXIII, 12. *Unde Dominus*, Matth., X, 20 : *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* Unde dicitur ibidem, 19 : *Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.* Hoc autem dictum primo ponit Apostolus : *Ut detur*, inquit, *mihi sermo in apertione oris mei.* Coloss., ult., 3 : *Orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis.* Et ad quid, Paule ? Respondet : Ut scilicet possim *cum fiducia notum facere Evangelii mysterium, pro quo legatione fungor in catena ista.* Et hoc est secundum quod petit, quia non solum est necessarium prædicatori ut detur ei sermo in apertione oris seu scientia, sed ut sermonem sibi datum prædicet audacter et cum fiducia, et hoc est quod dicit : *Cum fiducia ... ita ut in ipso audeam prout oportet me loqui.* Et sicut prædicabant apostoli, de quibus dicitur Act., IV, 31 : quod *loquebantur cum fiducia verbum Dei.* Commendat autem Apostolus officium prædicationis ab excellentia et altitudine ; unde dicit : *mysterium Evangelii.* Secundo, ostendit quod pro ipso libenter sustinuit tribulationem et ignominiam ; unde dicit : *Pro quo legatione fungor in catena.* De his duobus simul. Coloss., ult., 3 : *Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, propter quod et vinctus sum.* Et quia dicitur Eccli., XX, 22 : *Ex ore fatui reprobatur parabola, non enim dicit eam tempore suo ;* ideo Apostolus non solum petit quod detur sibi sermo, seu prædicandi scientia, sed etiam gratia loquendi, cum fiducia, ut scilicet non desisteret ab incepto pro catenis quibus catenatus erat, ab incepto videlicet, et commisso sibi officio fiducialiter et fideliter prosequendo. Tertio, petit ut detur sibi temporis seu modi congruentia, quia *tempus loquendi et tempus tacendi*, ut dicitur Eccle., III, 7. Et ideo dicit : *Ut in ipso audeam, prout oportet me loqui.* Et certe in omnibus modus, et qualitas facit gratum. Et hoc idem petebat Apostolus Coloss., ult., 4 : *Ut manifestum illud*, ita ut dicitur Prov., XV, 23 : *Sermo opportunus, optimus.*

In fine autem hujus Epistolæ Apostolus statum suum Ephesiis manifestat, cum dicit : *Ut autem et vos sciatis quæ circa me sunt, quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus.* Ubi primo facit quod dictum est ; secundo, eos more solito salutat, ibi : *Pax fratribus, et caritas cum fide a Deo Patre nostro.* In prima parte tria facit. Primo, ponitur status sui manifestatio, ibi : *ut autem et vos sciatis quæ circa me sunt ;* secundo, discipuli nuntiantis multiplex commendatio, ibi : *Tychicus frater meus carissimus, et fidelis minister in Domino ;* tertio, ostendit finem pro quo eis manifestat statum suum, quia scilicet est ipsorum consolatio, ibi : *et consolentur corda vestra.* Dicit ergo : *Ut autem vos sciatis quæ circa me sunt, quid agam, omnia nota vobis faciet Tychicus*, quasi dicat Apostolus : Pro mysterio Evangelii, pro quo catenatus sum, volo quod sciatis quod catena et omnes tribulationes et omnia supplicia quæ in credito officio inferuntur, non me angunt, nec cor mutant, nec pervertunt interius, nec attingunt, sed certe sic angor de istis, quod omnia circa me sunt, non intra. Et quia non possum ire ad annuntiandum vobis, utpote catenatus, *omnia nota faciet vobis Tychicus frater meus carissimus, et fidelis minister in Domino.* Et ideo secure credatis ei de omnibus. Luc., XII, 42 : *Quis putas est fidelis servus et prudens?* Et iste certe est talis, *quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis quæ circa nos sunt.* Et hæc est discipuli commendatio. Et ad quid ? *Ut consolentur corda vestra.*

Deinde cum dicit : *pax fratribus, et caritas cum fide a Deo Patre notro*, ponit Apostolus consuetam salutationem. Et advertendum est quod licet gratia præcedat pacem et caritatem mutuam hominum ad se invicem et ad Deum, quoad collationem quia *non est pax impiis, dicit Dominus ;* Isa. LVII, 21, tamen quoad executionem gratiæ, et veritatis, et caritatis conservationem, pax præcedit suo modo. Et ideo primo optat eis pacem ad se invicem, et caritatem ad Deum, dicens : *pax fratribus, et caritas cum fide.* Et quia licet pax et caritas multum faciant ad gratiæ conservationem, tamen semper supponunt ipsam gratiam, sine qua haberi non possunt ; ideo optat eis gratiam ; unde dicit : *Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorruptionem. Amen.*

EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

PROLOGUS.

Justorum semita, quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectum diem.
(PROV., IV, 18.)

In hac auctoritate describitur vita sanctorum ex tribus. Ex eorum arctitudine, ibi : *semita*, quia Matth., VII, 14 : *Arcta est via, quæ ducit ad vitam.* Job, XXVIII, 7 : *Semitam ignoravit avis, nec intuitus est eam oculus vulturis.* Ex claritate, ibi : *lux splendens.* Ephes., V, 8 : *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Justi enim sunt lucentes, et ideo eorum via est lucida. Ex profectu, quia semper crescit. I Petr., II, 2 : *In eo crescatis in salutem.* Et hoc *usque ad perfectum diem*, scilicet gloriæ. I Corinth., XIII, 10 : *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* E converso malorum via est lata, obscura, tenebrosa et deficiens; unde Prov., IV, 19, subditur : *Via impiorum tenebrosa; nesciunt ubi corruant;* et Matth., VII, 13 : *Lata porta et spatiosa via quæ ducit ad perditionem; et multi sunt qui intrant per eam.* Ex his verbis trahi potest materia hujus Epistolæ : Erant enim Philippenses in Christi recta semita, tribulationes multas pro Christo sustinentes. Item illuminati per fidem. Infra, II, 15 : *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.* Item proficiebant, ut patet per totam Epistolam. Item convenienter post Epistolam ad Ephesios, in qua fit instructio qualiter servanda sit ecclesiastica unitas, hi proponuntur in exemplum servandæ ecclesiasticæ unitatis, qui optime eam servaverunt.

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus et Timotheus servi Jesu Christi omnibus sanctis in Christo Jesu qui sunt Philippis, cum episcopis et diaconibus. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri, semper in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis in gaudio deprecationem faciens; super communicatione vestra in Evangelio Christi a prima die usque nunc confidens hoc ipsum, quod qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu; sicut est mihi justum, hoc sentire pro omnibus vobis; eo quod habeam vos in corde, et in vinculis meis, et in defensione, et confirmatione Evangelii socios gaudii mei omnes vos esse.

Dividitur autem hæc Epistola in salutationem et epistolarem narrationem. Secunda, ibi : *Gratias ago Deo meo.* Circa primum tria facit, quia primo describuntur personæ salutantes; secundo, personæ salutatæ, ibi : *Omnibus sanctis in Christo Jesu qui sunt Philippis;* tertio, bona optata, ibi : *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo.* Circa primum primo ponuntur personæ salutantes; secundo, eorum conditio, ibi : *servi Jesu Christi.* Circa primum primo ponitur persona principalis, cum dicit : *Paulus;* et interpretatur *Paulus* quasi modicus, in quo notatur ejus humilitas. Isa., LX, 22 : *Minimus erit in mille et parvus in gentem for-*

tissimam. Secundo, ibi : *et Timotheus,* ponitur persona adjuncta, quia fuerat eorum prædicator. Infra, II, 20 : *Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit.*

Deinde cum dicit : *servi Jesu Christi*, ponitur conditio eorum. II Corinth., IV, 5 : *Non enim nosmetipsos prædicamus; sed Jesum Christum Dominum nostrum, nos autem servos vestros per Jesum.*

Sed contra. Joan., XV, 15 : *Jam non dicam vos servos, quia servus nescit quid faciat dominus ejus.* Respondeo. Duplex est servitus secundum duplicem timorem. Timor enim pœnæ causat malam servitutem, et de hac intelligitur dictum præmissum Joan., XV. Timor vero castus causat servitutem reverentiæ; et de hac loquitur Apostolus.

Personæ salutatæ sunt omnes de Ecclesia Philippensi, et primo minores; unde dicit : *Omnibus sanctis qui sunt Philippis,* quæ est civitas, quam Philippus condidit; et dicit : *sanctis,* et hoc propter baptismum. Rom., VI, 3 : *Quicumque baptizati sumus in Christo, in morte ipsius baptizati sumus.* Majores autem tangit dicens : *cum episcopis et diaconibus.*

Quæstio est. Quare minores præponit majoribus? Quia prius est populus quam prælatus. Ezech., XXXIV, 2 : *Nonne greges pascuntur a pastoribus?* Greges enim pascendi sunt a pastoribus, non e converso.

Item cur intermittit presbyteros? Respondeo. Dicendum est quod comprehenduntur cum episcopis, quia in una civitate non sunt plures episcopi; unde dicens in plurali, dat intelligere etiam presbyteros. Et tamen est alius ordo, quia ex ipso Evangelio hoc legitur, quod post designationem duodecim apostolorum (quorum personas gerunt episcopi) designavit septuaginta duos discipulos, quorum locum sacerdotes tenent. Dionysius etiam distinguit episcopos et sacerdotes. Sed in principio, licet ordines fuerunt distincti, non tamen nomina ordinum[1]; unde hic comprehendit presbyteros cum episcopis.

Deinde ponit bona optata, ibi : *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo;* et sunt duo quæ includunt omnia. Primum est gratia Dei remittens peccata; Ephes., II, 8 : *Gratia salvati estis per fidem.* Ultimum est pax hominis; Psal. CXLVII, 14 : *Qui posuit fines tuos pacem.* Et per consequens optat bona media, et hoc *A Deo Patre.* Jac., I, 17 : *Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum.* Item per meritum humilitatis Christi; et ideo addit : *Et Domino Jesu Christo.* Joan., I, 17 : *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Ephes., II, 14 : *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum.*

Consequenter ponit epistolarem narrationem, et circa hoc duo facit, quia primo agit gratias de præteritis; secundo, hortatur ad profectum in futurum, ibi : *Scire autem vos volo, fratres, quia quæ circa me sunt, magis ad profectum venerunt Evangelii.* Circa primum primo præmittit gratiarum actionem pro eis; secundo, materiam ejus, ibi : *Super communicatione vestra in Evangelio Christi a prima die usque nunc.* Gratias autem agit, adjuncto[2], gaudio et deprecatione; et ideo hæc tria tangens, dicit : *Gratias ago Deo meo.* Gratias agere est recognoscere gratiam sibi factam. I Thess., ult., 18 : *In omnibus gratias agite. In omni memoria vestri,* quia in eis nihil occurrit Apostolo, quod non esset dignum gratiarum actione; et hoc est valde magnum. Prov., X, 7 : *Memoria justi cum laudibus. Pro omnibus.* Isa., LX, 21 : *Populus autem tuus omnes justi : in perpetuum hæreditabunt terram.* Agit ergo gratias pro eorum bono, orationem et deprecationem pro custodia, totum tamen pro gaudio. I Reg., XII, 23 : *Absit autem a me hoc peccatum in Domino, ut cessem orare pro vobis.*

Deinde cum dicit : *super communicatione vestra in Evangelio Christi,* tangit de materia trium prædictorum, et primo ponit materiam gratiarum actionis; secundo, gaudii de futuris, ibi : *Confidens hoc ipsum, quod qui cœpit in vobis opus bonum perficiet usque in diem Christi Jesu*; tertio, deprecationis, ibi : *Testis enim est mihi Deus quomodo cupiam omnes vos esse in visceribus Jesu Christi.* Dicit ergo : *super communicatione,* scilicet qua communicastis doctrinæ Evangelii, credendo et opere implendo; hæc est enim vera communicatio. Hebr., ult., 16 : *Beneficentiæ autem et communionis nolite oblivisci. A prima die usque nunc.* Eccli., XXVII, 12 : *Homo sanctus in*

[1] Al. omittuntur sequentia usque ad vocem « deinde. » — [2] Al. : « super adjuncto. »

sapientia manet sicut sol. Et hoc ipsum confidens de vobis gaudeo, quia *qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet.* Hier., xvii, 5 : *Maledictus homo qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum*; ibid., 7 : *Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus.* Et hoc in virtute Dei. Et ideo dicit : *Qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet.* Joan., xv, 5 : *Sine me nihil potestis facere.* Quod est contra pelagianos, qui dicunt principium boni operis esse ex nobis, sed consummationem ex Deo. Sed hoc non est verum, quia principium boni operis in nobis est cogitare de bono, et hoc ipsum est a Deo. II Corinth., ii, 5 : *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est. In diem Christi Jesu,* quo remunerabit singulos. II Timoth., ult., 8 : *In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex.* I Corinth., i, 8 : *Confirmabit vos usque in finem sine crimine, in die adventus Domini nostri Jesu Christi.* Ratio gaudii ponitur cum dicit : *Sicut est mihi justum, hoc sentire pro omnibus vobis,* quia scilicet id justum est, quia congaudetis mihi de bonis meis, *eo quod habeam vos in corde,* quasi dicat : Habeo de vobis hanc conscientiam, tales vos esse; ideo gaudeo, ut scilicet gaudeatis de his de quibus et ego, quod est *in vinculis meis,* quia tunc pro Christo fuit ligatus, de quo gaudebat. Jac., i, 2 : *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in varias tentationes incideritis; scientes quod probatio fidei vestræ patientiam operatur, patientia autem opus perfectum habet.* Act., v, 41 : *Ibant apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. Et in defensione et confirmatione Evangelii,* scilicet audacter prædicando contra tyrannos et hæreticos, et confirmando[1] Evangelium in cordibus fidelium. Act., xviii, 23 : *Perambulans ex ordine Galatiam regionem et Phrygiam, confirmans omnes discipulos.* Vel aliter, secundum *Glossam. In corde,* id est desiderio, ut socii sitis sempiterni gaudii. Joan., xvi, 22 : *Gaudium vestrum nemo tollet a vobis.* Et hoc non potest abstrahi a corde meo : quia etiam in vinculis existens, et intentus confirmationi et defensioni Evangelii, sollicitudo de vobis non recedit de corde meo.

LECTIO II.

Testis enim est mihi Deus, quomodo cupiam omnes vos esse in visceribus Jesu Christi. Et hoc oro ut caritas vestra magis ac magis abundet in omni scientia et in omni sensu; ut probetis potiora, ut sitis sinceri et sine offensa in diem Christi, repleti fructu justitiæ per Jesum Christum, in gloriam et laudem Dei. Scire autem vos volo, fratres, quia quæ circa me sunt, magis ad profectum venerunt Evangelii; ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in omni prætorio et in cæteris omnibus, ut plures e fratribus in Domino confidentes in vinculis meis abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui. Quidam quidem et propter invidiam et contentionem; quidam autem et propter bonam voluntatem Christum prædicant; quidam ex caritate, scientes, quoniam in defensionem Evangelii positus sum; quidam autem ex contentione Christum annuntiant, non sincere, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis.

Posita materia gaudii de spe futura, hic ostendit super quo deprecationem pro eis facit; et primo præmittit suum desiderium, quod ostenditur omnino fervens; secundo, materiam deprecationis, ibi : *Et hoc oro ut caritas vestra magis ac magis abundet.* Et quia cordis desiderium soli Deo est manifestum, ideo invocat Deum testem, quod pro eis deprecetur cum desiderio; Job, xvi, 20 : *Ecce in cœlo testis meus est,* scilicet Deus, *quomodo cupiam vos,* scilicet ego existens *in visceribus Jesu Christi.* Vel quomodo cupiam vos esse in eis, quasi dicat : Quomodo cupiam vestram salutem et participationem viscerosæ caritatis Christi, Luc., i, 78 : *Per viscera misericordiæ Dei nostri.* Quasi dicat, quia ad profunda et intima cordis, virtus amoris pertingit. Vel cupiam ut sitis in visceribus Jesu Christi, id est ut ipsum intime diligatis, ut et diligamini ab eo; in hoc enim vita hominis consistit.

Deinde cum dicit : *Et hoc oro ut caritas vestra magis ac magis abundet in omni scientia,* ponit deprecationem, et tria bona optat. Primo, quantum ad interioris caritatis augmentum. Affectus enim interior perficitur per caritatem ; et ideo non habenti caritatem, optandum est ut habeat; habenti

[1] Al. : « et quia confirmabat. »

vero, ut perficiatur. Unde dicit : *Ut caritas vestra magis ac magis abundet.* Pro augmento autem caritatis orandus est Deus, quia solus Deus hoc in nobis operatur. II Corinth., IX, 8 : *Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum.* Et hoc necessarium est ut petamus et nos : quia Matth., V, 20 : *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam scribarum et pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum.* Secundo, quantum ad intellectum ; unde dicit : *in omni scientia.*

Sed numquid ex caritate provenit scientia ? Sic, quia dicitur I Joan., II, 27 : *Et vos unctionem quam accepistis ab eo, maneat in vobis, et non necesse habetis ut aliquis doceat vos, sed sicut unctio ejus docet vos de omnibus, et verum est, et non est mendacium.* Item caritas est Spiritus, de quo dicitur Joan., XVI, 13 : *Cum venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.* Cujus ratio est, quia qui habet habitum, si rectus est habitus, sequitur inde rectum judicium de his quæ pertinent ad illum habitum ; si vero corruptus, falsum. Sicut circa venerea temperatus habet bonum judicium, intemperatus non, sed falsum. Omnia autem quæ a nobis fiunt, sunt informanda caritate ; et ideo habens caritatem, habet rectum judicium et quantum ad cognoscibilia, et sic dicit : *in omni scientia,* qua scilicet agnoscat veritatem, et inhæreat circa ea quæ sunt fidei ; hæc est scientia sanctorum, de qua dicitur Sapient., X ; et quantum ad operabilia, et sic dicit : *et in omni sensu,* qui est vis cognoscitiva circa exteriora objecta, et proprium ejus est ut statim judicet de proprio sensibili recte. Et ideo hoc nomen translatum est ad interius judicium rationis ; unde sensati dicuntur qui habent rectum judicium[1] circa agibilia. Sapient., I, 16 : *Sentite de Domino in bonitate.* Sapient., VI, 16 : *Cogitare ergo de illa, sensus est consummatus.* Sed hic sensus debet esse non tantum considerativus, sed etiam discretivus inter bonum et malum. et inter bonum et melius ; unde subdit : *ut probetis potiora.* Nota quod caritas perficit sensum, ut probet bona, sed perfecta caritas, ut probet meliora. I Corinth., XII, 31 : *Æmulamini meliora charismata ;* et infra cap. XIV, 1 : *Sectamini caritatem, æmulamini spiritualia.* Et ideo dicit : *potiora.*

Tertio, quantum ad effectum ; et primo ponit immunitatem a malo ; secundo, perfectionem in bono. Primum in hoc quod dicit : *ut sitis sinceri.* Est enim duplex peccatum vitandum, scilicet interioris corruptionis, qua homo corrumpitur in se, et hoc excluditur per sinceritatem. I Corinth., V, 8 : *In azymis sinceritatis et veritatis.* Aliud est in proximum, scilicet offensa ; et ideo dicit : *et sine offensa.* I Corinth., X, 32 : *Sine offensione estote Judæis et gentibus et Ecclesiæ Dei, sicut et ego per omnia omnibus placeo ;* et II Corinth., VI, 3 : *Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum. In diem Christi Jesu,* id est usque in finem vitæ[2], Matth., XXIV, 13 : *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Quantum ad gratiam dicit : *repleti fructu justitiæ,* ut opera justitiæ quidam[3] fructus sint. Rom., VI, 22 : *Habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam.* Vel *fructu justitiæ,* id est præmio justitiæ, scilicet corona. II Timoth., IV, 8 : *In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex.* Sap., III, 15 : *Bonorum enim laborum gloriosus est fructus.* Et hoc habetur per Christum, quia omnia quæ facimus, sunt bona per ipsum. Joan., XV, 5 : *Sine me nihil potestis facere.* Et hæc facienda sunt hoc fine, scilicet *in gloriam et laudem Dei,* quia ex operibus sanctorum Deus clarificatur, cum inde[4] alii prorumpunt in laudem Dei. Psalm. CL, 1 : *Laudate Dominum in sanctis ejus ;* Hierem., XXXIII, 9 : *Erit mihi in nomen et in gaudium et in laudem et in exultationem cunctis gentibus terræ, quæ audierint omnia bona quæ ego facturus sum eis.*

Deinde cum dicit : *Scire autem vos volo, fratres, quia quæ circa me sunt, magis ad profectum venerunt Evangelii,* admonet ad futura ; et primo ponit exempla exequenda et vitanda ; secundo, concludit moralem monitionem, in IV cap., ibi : *Itaque, fratres mei carissimi et desideratissimi, gaudium meum et corona mea, sic state in Domino.* Circa primum duo facit : quia primo ostendit quæ sunt imitanda ; secundo, quæ sunt

[1] Al. : « dicuntur habere rectum judicium. » — [2] Al. : « id est semper Christo. » — [3] Al. : « quædam. » — [4] Al. : « unde. »

vitanda, III cap., ibi : *De cætero, fratres mei, gaudete in Domino.* Item prima dividitur in duas : quia primo inducit se eis imitandum ; secundo, alios, II cap. : *Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium caritatis ..., implete gaudium meum ut idem sapiatis.* Item prima in tres : quia primo ponit in exemplum profectum suum ; secundo, gaudium quod habet ex profectu, ibi : *Quid enim ? Dum omni modo ... Christus annuntietur, et in hoc gaudeo ;* tertio, fructum ex profectu suo, ibi : *Scio enim quia hoc mihi provenit ad salutem.* Item prima in duas. Primo, præmittit profectum ; secundo, modum, ibi : *Ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in omni prætorio, et in cæteris omnibus.* Dicit ergo : Monui vos ad profectum, et ut formam habeatis profectum meum, *scire vos volo et quæ circa me sunt* exterius, quia tribulationes; et si exterius erant, non immutabant interius, sed *magis ad profectum venerunt;* quia ex eis fides prædicata magis profecit. II Corinth., I, 6 : *Sive tribulamur pro vestra exhortatiane et salute, sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur pro vestra exhortatione et salute, quæ operatur tolerantiam earumdem passionum, quas et nos patimur.* Et ostendit profectum primo quantum ad se ; secundo, quantum ad alios, ibi : *Ut plures e fratribus in Domino confidentes in vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui.* Quantum ad se quidem manifestum fuerat, quod talia pro Christo pateretur constanter : *Ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo,* quod est gloriosum pro Christo. I Petr., IV, 15 : *Nemo vestrum patiatur quasi homicida aut fur aut alienorum appetitor ; si autem ut christianus, non erubescat, glorificet autem Deum in isto nomine. In omni prætorio,* sicut in curia Cæsaris, etc. Ex parte vero aliorum, fides crescebat in communi ; unde dicit : *Ut plures e fratribus in Domino confidentes in vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui.* I Machab., VI, de elephantibus. Eccli., X, 2 : *Secundum judicem populi sic et ministri ejus.* Proverb., XXVIII, 1 : *Justus quasi leo confidens, absque terrore erit.* Ex parte tamen aliorum est diversitas, quia quidam bene loquebantur, quidam male ; et qui bene, quidam ex generali caritate, et quidam ex speciali amore ad Apostolum, et qui male, quidam ex generali malitia, quidam ex speciali odio ad Apostolum. Sed, ut mihi videtur, Apostolus duplicem ostendit causam propter quam quidam prædicabant. Primo, propter invidiam ; et ideo Apostolus eorum pravam intentionem ostendit, dicens : *Quidam quidem propter invidiam et contentionem.* Jac., III, 16 : *Ubi zelus et contentio, ibi inconstantia et omne opus pravum.* I Corinth., III, 3 : *Cum sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis ?* Secundo, propter amorem Christi et Evangelii ; unde dicit : *Quidam propter bonam voluntatem Christum prædicant.* Psalm. L, 20 : *Benigne fac in bona voluntate tua Sion.* Sed Apostolus addit, dicens *quidam vero ex caritate,* scilicet quæ facit bonam voluntatem, quia ut supplerent defectum mei dicentis, prædicaverunt. Deinde Apostolus exponit quod dixerat, dicens quod quidam non secundum sanam intentionem, sed ex contentione. Corrupta eorum intentio [1] dupliciter patuit. Uno modo ut publice prædicando, turbationem facerent in populo gentili contra Apostolum, supra illam quam habuit. Alio modo, quia credebant quod Paulus audiens eos usurpare officium sibi commissum, turbaretur, et ex hoc adderetur afflictio afflicto.

LECTIO III.

Quid enim? Dum omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur, et in hoc gaudeo, sed et gaudebo. Scio enim quia hoc mihi provenit ad salutem per vestram orationem et subministrationem Spiritus Jesu Christi, secundum expectationem et spem meam, quia in nullo confundar; sed in omni fiducia, sicut semper et nunc magnificabitur Christus in corpore meo, sive per vitam, sive per mortem. Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum. Quod si vivere in carne hic mihi fructus operis est, et quid eligam ignoro. Coarctor autem e duobus; desiderium habens dissolvi et esse cum Christo, multo magis melius ; permanere autem in carne, necessarium propter vos.

Supra Apostolus descripsit profectum ex ipso subsecutum, hic agit de gaudio concepto ex hoc profectu. Et ponitur primo materia gaudii ; secundo, ipsum gaudium.

[1] Al. : « contentio »

ibi : *et in hoc gaudeo, sed et gaudebo.* Contingit autem quandoque quod aliquod gaudium provenit ex bona causa, et hoc directe et per se; et quandoque ex mala causa, et hoc indirecte et per accidens. Quando enim est ex bona causa, gaudendum est de effectu et de causa, sicut de eleemosyna facta propter Deum; sed quando est ex causa mala, tunc est gaudendum de effectu, sed de causa non; et sic de redemptione per Christum, licet fuerit[1] ex scelere Judæ et Judæorum. Ita contingit in Ecclesia, ubi provenit utilitas quandoque per bonos prædicatores quoad bonam intentionem, quandoque per malos quoad malam, et de utraque gaudendum esse dictum est. Et ideo dicit : *Quid enim? Dum omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur; et in hoc gaudeo, sed et gaudebo.* Per occasionem annuntiat Christum qui non intendit hoc principaliter, sed propter aliud, puta lucrum vel gloriam. Proverb., XVIII, 1 : *Occasiones quærit qui recedere vult ab amico.* Per veritatem autem, quando ex recta intentione. Isa., XXXVIII, 3 : *Obsecro, Domine, memento, quæso, quomodo ambulaverim coram te in veritate et corde perfecto, et quod bonum est, in oculis tuis fecerim.* Sed hoc utroque modo fit ad utilitatem Ecclesiæ; ideo dicit : *Si Christus annuntietur, et in hoc gaudeo.* Quia si aliud annuntiaret quam Christum, tunc multum interesset, quod fit quando falsa doctrina docetur. Augustinus : « Pastor qui propter veritatem annuntiat, est amandus ; mercenarius qui propter lucrum, est tolerandus; qui falsus[2], expellendus. »

Deinde ponit gaudium consequens, dicens : *Et in hoc,* scilicet quod vincula mea manifesta sunt propter Christum, et quod Christus annuntiatur, *gaudeo,* in præsenti; Joan., XIV, 28 : *Si diligeretis me, gauderetis utique; et gaudebo* in futurum. Isa., LI, 11 : *Gaudium et lætitiam obtinebunt.*

Deinde cum dicit : *Scio enim quia hoc mihi provenit ad salutem,* ponit fructum ex profectu suo provenientem; et primo ponit ipsum fructum ; secundo, movet quamdam dubitationem, ibi : *Quod si vivere in carne hic mihi fructus operis est, et quid eligam ignoro.* Item primo proponit fructum; secundo, auxilium ipsum consequendi, ibi : *Per vestram orationem, et subministrationem Spiritus Jesu Christi;* tertio, assignat materiam fructus, ibi : *Sed in omni fiducia, sicut semper, et nunc magnificabitur Christus in corpore meo.* Dicit ergo : Gaudeo de his, et propter fructum provenientem ex eis in salutem æternam. Isa., XLV, 17 : *Salvatus est Israel in Domino salute æterna.* Et hoc ideo, quia quando nos aliqua bona facimus cooperando saluti aliorum, redundat in salutem nostram. Si enim, ut dicitur Matth., XVIII, 6, *qui scandalizaverit unum ex his pusillis qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris;* quanta gloria dignus est qui salutem multorum procurat? Auxilium autem est triplex : scilicet ex parte aliorum mutua oratio; unde dicit : *per vestras orationes,* scilicet ex quibus spero adjuvari a Deo. Jacob., ult., 16 : *Orate pro invicem, ut salvemini : multum enim valet oratio justi assidua.* Ex parte Dei, de quo habemus spem salutis. Isa., XXVI, 18 : *A facie tua, Domine, concepimus, et quasi parturivimus et peperimus spiritum salutis.* Et ideo dicit : *Et subministrationem Spiritus Jesu Christi.* Rom., VIII, 26 : *Spitus adjuvat infirmitatem nostram.* Et loquitur similitudinarie. Quando enim aliquis est debilis, indiget relevante, ut sustentetur, et hoc est subministrare, et nos debiles sumus; ideo indigemus subministratione Spiritus. Joan., XIV, 26 : *Et suggeret vobis omnia, quæcumque dixero vobis,* scilicet quasi vobis subministrando. Item[3] ex parte nostra est spes in Deo : quia Proverb., XI, 28 : *Qui confidit in divitiis, corruet.* Oportet ergo quod spes nostra sit in Deo; Psalm. IV, 1 : *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion; non commovebitur in æternum qui habitat in Hierusalem;* et ideo dicit : *Secundum expectationem et spem meam.*

Sed nonne spes est expectatio futuræ beatitudinis? Dicendum est quod spes est motus appetitus in bonum arduum, et hoc dupliciter, quia quando[4] quis sperat adipisci per se, sic spes est sine expectatione; quando autem per alium, tunc est spes cum expectatione, et sic nos expectamus, spem habentes aliquid consequi per alium. Psalm. XXXIX, 2: *Expectans expectavi Dominum, et intendit mihi.* Rom., VIII, 24 : *Spe salvi facti sumus.*

Sed dicit : *scio,* et postea : *spero, et ex-*

[1] Al. : « quæ fuit. » — [2] Al. : « qui falsa. » — [3] Al. omittitur « item. » — [4] Al. : « et hoc quando, » etc.

pecto. Numquid certa est hæc spes? Respondet Apostolus dicens : Ita, *quia in nullo confundar.* I Machab., II, 61 : *Omnes qui sperant in illo, non infirmantur.* Roman., V, 5 : *Spes autem non confundit.* Eccli., II, 11 : *Nullus speravit in Domino et confusus est.*

Hujus primo rationem assignat; secundo, exponit eam, ibi : *Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum.* Ratio hæc sumitur ex hoc quod ipse totaliter ordinatur ad servitium Christi, quasi dicat : Ideo hæc mihi provenient in salutem, quia totaliter sum ad servitium Christi. Et primo ponit fiduciam; secundo, perseverantiam; tertio, certitudinem intentionis. Dicit ergo : *Sed in omni fiducia, sicut semper, et nunc magnificabitur Christus in corpore meo,* quasi dicat : Multi persequuntur me, sed ego confido in Deum. Isa., XII, 2 : *Fiducialiter agam, et non timebo.* Psalm. XI, 6 : *Fiducialiter agam in eo. Sicut semper,* id est a principio conversionis. Act., IX, 27 : *Quomodo in Damasco fiducialiter egerit in nomine Jesu. Ita et nunc.* Job, XXVII, 6 : *Justificationem meam quam cœpi tenere, non deseram.* Tertio, ostendit quod sit ejus recta intentio, quia *magnificabitur*[1] *Christus,* qui cum sit verus Deus, non potest in seipso magnificari vel minorari, sed in nobis, id est in cognitione aliorum. Tunc ergo quis magnificat Christum, quando ejus cognitionem dilatat. Eccli., LIII, 55 : *Quis magnificabit eum sicuti est a principio?* Et hoc et verbo et facto, quando magnitudo divini effectus ostendit magnitudinem ejus. Et inter effectus mirabiles justificatio est. Hæc quamdiu est in corde hominis latens, non magnificatur[2] per eam Christus nisi quantum ad cor illius, non quantum ad alios; sed quandocumque prorumpit in exteriora per actus corporales apparentes, tunc vere et proprie[3] magnificatur. Et ideo ait : *in corpore meo.* In corpore nostro Christus dupliciter magnificatur. Uno modo inquantum corpus nostrum deputamus ad obsequium ejus, ministeria ejus corporaliter exequendo. I Corinth., VI, 20 : *Glorificate et portate Deum in corpore vestro.* Alio modo corpus nostrum exponendo pro Christo. I Corinth., XIII, 3 : *Si tradidero corpus meum ita ut ardeam.* Sed primus modus fit per vitam; secundus vero per mortem; ideo dicit : *sive per vitam,* quia vivendo operatur, *sive per mortem.* Roman., XIV, 8 : *Sive vivimus sive morimur, Domini sumus.* Quod etiam intelligi potest de morte spirituali. Coloss., III, 5 : *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram.*

Deinde exponit quomodo mortificabitur per vitam et per mortem, dicens : *Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum.* Vita enim importat motionem quamdam; illa enim vivere dicuntur quæ ex se moventur; et inde est quod illud videtur esse radicaliter vita hominis, quod est principium motus in eo. Hoc autem est illud cui affectus unitur sicut fini, quia ex hoc movetur homo ad omnia. Unde aliqui dicunt illud ex quo moventur ad operandum, vitam suam, ut venatores venationem, et amici amicum. Sic ergo Christus est vita nostra, quoniam totum principium vitæ nostræ, et operationis est Christus; et ideo dicit Apostolus : *Mihi enim vivere Christus est,* quia solus Christus movebat eum, *et mori lucrum.* Hic Apostolus proprie loquitur. Quilibet enim sibi ad lucrum reputat, quando vitam quam habet imperfectam, potest perficere. Sic infirmus ad lucrum reputat sanam vitam. Vita nostra Christus est. Coloss., III, 3 : *Vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* Sed hic est imperfecta[4] II Corinth., V, 6 : *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino;* et ideo quando morimur corpore, perficitur nobis vita nostra, scilicet Christus, cui tunc præsentes sumus. Psalm. CXXVI, 3 : *Cum dederit dilectis suis somnum, ecce hæreditas Domini.* II Timoth., IV, 6 : *Ego enim jam delibor, et tempus meæ resolutionis instat.*

Deinde cum dicit : *Quod si vivere in carne hic mihi fructus operis est, et quid eligam ignoro,* ponit dubitationem quamdam circa ea quæ dicta sunt, et circa hoc duo facit. Primo, ponit dubitationem; secundo, solvit eam, ibi : *Et hoc confidens scio quia manebo et permanebo omnibus vobis, ad profectum vestrum et gaudium fidei.* Item prima in duas, quia primo ponit dubitationem; secundo, proponit rationes ad utramque partem, ibi : *Coarctor autem e duobus.* Dicit ergo : *Si vivere in carne hic mihi est fructus operis, et quid eligam ignoro.* Verum est quod in corpore meo, dum vivo, ma-

[1] Al. : « quia *magnificabitur,* etc. Christus cum sit verus Deus, » etc. — [2] Al. : « non magnificabitur. » — [3] Al. omittitur « vere et proprie. » — [4] Al. : « sed hoc est imperfectum. »

gnificatur Christus; ergo vivere meum in carne, id est vita mea in carne, est hujusmodi fructus. Unde prædicat effectum de causa, id est, si vita affert mihi hunc fructum ut Christus magnificetur, vita in carne est bona et fructuosa. Roman., VI, 22 : *Habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam.* Si ergo ita est, ignoro quid eligam, utrum mori vel vivere. Roman., VIII, 26 : *Nam quid oremus, sicut oportet, nescimus.* Sap., IX, 14 : *Cogitationes enim mortalium sunt timidæ, et incertæ providentiæ nostræ.* Sed quare dubitas? Quia *coarctor e duobus.* Primo, ponit rationem ad partem unam; secundo ad aliam. In homine enim duplex est motus, naturæ scilicet et gratiæ. Naturæ ad non moriendum, II Corinth., V, 4 : *Nolumus expoliari, sed supervestiri;* Joan., ult., 18 : *Et alius ducet te quo tu non vis;* et gratiæ, quam suggerit caritas, quæ movet ad dilectionem Dei et proximi, hic affectus ad dilectionem Dei movet ut simus cum Christo; et ideo dicit : *Desiderium habens dissolvi,* non simpliciter, sed *esse cum Christo.* II Corinth., V, 8 : *Audemus autem, et bonam voluntatem habemus, magis peregrinari a corpore, et præsentes esse ad Dominum.* In quo notatur falsitas opinionis Græcorum, quod animæ sanctorum post mortem non statim sunt cum Christo. Et hoc ideo opto, quia *est multo melius esse cum Christo.* Psalm. LXXII, 24 : *Quid enim mihi est in cœlo, et a te quid volui super terram? Defecit caro mea et cor meum,* scilicet ad habendum bonum. Psalm. LXXXII, 11 : *Melior est dies una in atriis tuis super millia.* Dilectio autem proximi movet ad profectum proximi; et ideo dicit : *Permanere autem in carne, necessarium propter vos,* id est, necessaria est vita mea propter utilitatem vestram. II Corinth., V, 13 : *Sive mente excedimus, Deo, sive sobrii sumus, vobis.* Vel aliter. *Coarctor e duobus,* id est, ex duplici parte; insurgit desiderium *dissolvi, et esse cum Christo, multo magis melius; permanere autem in carne, necessarium propter vos.* Sententia non mutatur.

Sed hoc non videtur dubitabile[1]; quinimo videtur etiam Apostolus in pejorem partem declinare. Primum enim desiderium excitat in nobis dilectio Dei, secundum dilectio proximi. Majus autem[2] et melius est desiderium primum. Igitur, etc.

Respondeo. Dicendum est quod duplex est dilectio Dei, scilicet dilectio concupiscentiæ, qua quis vult frui Deo et delectari in ipso, et hæc est bonum hominis[3]. Item est dilectio amicitiæ, qua homo præponit honorem Dei etiam huic delectationi qua fruitur Deo, et hæc est perfecta caritas. Unde Rom., VIII, 38 : *Neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque, virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura, alia poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro.* Et subdit IX cap., 3 : *Optabam ego anathema fieri pro fratribus meis.* Et hoc dixit[4], ut ostendat se esse perfectioris caritatis; quasi sit paratus propter amorem Dei et gloriam, carere delectatione visionis Dei; et ideo hoc elegit, et bene[5] tanquam magis perfectum.

LECTIO IV.

Et hoc confidens scio, quia manebo, et permanebo omnibus vobis ad profectum vestrum, et gaudium fidei, ut gratulatio vestra abundet in Christo Jesu in me, per meum adventum iterum ad vos. Tantum digne Evangelio Christi conversamini, ut sive cum venero et videro vos, sive absens, audiam de vobis quia statis in uno spiritu unanimes, collaborantes fidei Evangelii; et in nullo terreamini ab adversariis, quæ est illis causa perditionis, vobis autem salutis, et hoc a Deo, quia vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini, idem certamen habentes, quale et vidistis in me, et nunc audistis de me.

Posita dubitatione et rationibus hinc inde, hic solvit dubitationem; et primo, quasi eligens unam partem prænuntiat post futurum adventum suum ad eos quantum ad se; secundo, ostendit quid requiratur ex parte eorum, ibi : *Tantum digne Evangelio Christi conversamini.* Item prima in tres, quia primo præmittit futurum adventum; secundo, ostendit fructum; tertio, illum fructum exponit. Dicit ergo : Post-

[1] Al. : « et in pejorem partem declinare. » — [2] Al. : « majus est desiderium primum. » — [3] Al. : « bonum bonis. » — [4] Al. omittitur « dixit. » — [5] Al. : « et bono. »

quam supra dictum est quod permanere in carne necessarium est propter vos[1], et hoc quia mea vita est fructuosa vobis; *scio* ideo scilicet[2], *quia permanebo,* sed *hoc* quasi *confidens* de Deo. Prov., XXVIII, 1 : *Justus quasi leo confidens, absque terrore erit. Manebo, et permanebo,* id est, vivam, et diu vivam.

Sed contra. Statim occisus est a Nerone. Respondeo. Dicendum est quod Epistola est facta vel scripta primo anno incarcerationis, quod fuit primo anno Neronis; unde postea vixit septem annis.

Omnibus vobis, id est ad utilitatem omnium vestrum. I Corinth., X, 33 : *Non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant.* Et hoc *ad profectum vestrum,* id est ut per meam exhortationem proficiatis in fide, et gaudeatis de mea vita, quam audistis, sed magis gauderetis si essem præsens. Rom., I, 11 : *Desidero autem videre vos, ut aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis ad confirmandos vos.*

Deinde exponit quod dixerat, dicens : *Ut gratulatio vestra abundet in Christo Jesu in me;* id est, si detur ut iterum veniam ad vos, est ut gaudium abundans sit vobis. Ephes., III, 20 : *Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus, aut intelligimus; secundum virtutem quæ operatur in nobis : ipsi gloria in Ecclesia.* Et hoc *in Christo Jesu,* quia hoc ipsum quod gaudebant de eo, erat propter Christum. Ad Philem., 20 : *Fruar te in Domino.*

Deinde cum dicit : *tantum digne Evangelio Christi conversamini,* ostendit quid requiratur ex parte eorum, et circa hoc tria facit : quia primo facit hoc; secundo, manifestat utilitatem inde consequentem; tertio, explicat. Dicit ergo quod tantum ex parte eorum requiritur quod in Evangelio Christi digne conversentur, scilicet secundum quod doctrinæ tali congruit. I Thes., II, 12 : *Testificati sumus ut ambuletis digne Deo, qui vocavit vos in suum regnum et gloriam.* Coloss., I, 10 : *Ambuletis digne Deo per omnia placentes. Ut sive cum venero ad vos, et videro vos, sive absens, audiam de vobis bona.* Et hoc gaudium est mihi. III Joan., IV : *Majorem horum non habeo gratiam, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare.* Et nunc in speciali expetit ab eis primo unitatem; secundo, constantiam, ibi : *Et in nullo terreamini ab adversariis.* Est autem sanctis necessaria unitas triplex : scilicet amoris; unde dicit : *Audiam de vobis,* quod scilicet *statis in uno spiritu,* quod est per amorem. Ephes., IV, 3 : *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis;* et I Corinth., VI, 17 : *Qui autem adhæret Domino, unus spiritus est.* Item concordiæ, unde dicit : *unanimes,* id est, unam voluntatem et animum habentes. Act., IV, 32 : *Multitudinis credentium erat cor unum et anima una.* Psalm. LXVII, 7 : *Qui habitare facit unius moris in domo.* Item cooperationis; unde dicit : *collaborantes fidei Evangelii,* ut scilicet unus adjuvet alium. Ad hoc facit quod dicitur I Reg., XXV, 1 : *Congregatus est Israel universus, et planxerunt eum,* scilicet Samuelem. Proverb., XVIII, 19 : *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma.* Secundo, expetit constantiam, ibi : *Et in nullo terreamini ab adversariis.* Et primo inducit ad fortitudinem; secundo, ponit rationem. Dicit ergo : *Et in nullo terreamini ab adversariis,* quia nihil possunt, nisi quantum Deus permittit. Lucæ, XXI, 18 : *Capillus de capite vestro non peribit.* Psalm. I, 4 : *Folium ejus non defluet.* Isa., LI, 12 : *Quis tu ut timeas ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi fanum ita arescet?*

Ratio autem est triplex. Prima sumitur a fructu tribulationis; secunda ex dono duplici Dei; tertia ab actore. Dicit ergo : *non terreamini,* quia est vobis fructus, id est ipsa persecutio; *quæ illis,* scilicet persequentibus[3], *est causa perditionis,* sed *vobis* est causa *salutis.* Matth., XVI, 25 : *Qui voluerit animam suam salvam facere, perdet eam; qui autem perdiderit animam suam propter me, inveniet eam.* Joan., XII, 25 : *Qui amat animam suam perdet eam.* Oseæ, XIII, 9 : *Perditio tua ex te Israel, tantummodo ex me auxilium tuum. Et hoc a Deo,* a quo pro munere *donatum est vobis,* quod sustineatis tribulationes patienter. Secunda ratio[4] : *ut in eum credatis.* Ephes., II, 8 : *Gratia enim estis salvati per fidem,* quod est magnum et primum donum. *Et etiam pro illo patiamini,* quod est majus donum, ut scilicet curam Christi agatis, quasi athletæ ejus. Act., V, 41 : *Ibant apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam*

[1] Al. : « vivere in carne necessarium est propter vos. » — [2] Al. : « hoc scilicet. » — [3] Al. : « *quæ,* scilicet persecutio, *in illis,* scilicet persequentibus. » — [4] Al. omittitur « secunda ratio. »

digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. Sic ergo utile est et honorificum; ideo agatis fortiter. Tertia ratio[1] sumitur ex exemplo, quia ita tractat eosdem sicut nos qui sumus primitiæ fidelium : et ideo dicit : *Idem certamen habentes, quale et vidistis in me,* scilicet apud vos, quando nudus fui verberatus Philippis propter Pythonissam liberatam. Act., XVI. *Et nunc audistis de me,* qui sum in vinculis.

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium caritatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis; implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eamdem caritatem habentes, unanimes idipsum sentientes. Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam; sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes; non quæ sua sunt, singuli considerantes, sed ea quæ aliorum.

Supra præbuit se in exemplum patientiæ et sanctitatis, hic ad idem adducit exempla aliorum; et primo ponit exemplum Christi; secundo, exempla suorum discipulorum, quos ad eorum confirmationem mittere promittit, ibi : *Spero autem in Domino Jesu, Timotheum me cito mittere ad vos.* Circa primum tria facit : quia primo præmittit exhortationem; secundo, inducit exemplum, ibi : *Hoc enim sentite in vobis quod et in Christo Jesu;* tertio, concludit propositum ex exemplo Christi, ibi : *Itaque, carissimi mei ..., non in præsentia mei tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu et tremore vestram salutem operamini.* Circa primum primo est considerandum medium[2] quo eos inducit; secundo, ad quod inducit, ibi : *Implete gaudium meum.* Utitur autem circa primum quadruplici medio. Primo, ex devotione ad ipsum Christum; secundo, ex caritate proximi; tertio, ex speciali societate; quarto, ex miseratione. Dicit ergo : *Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium caritatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis, implete gaudium meum.* Hæc quatuor media quæ hic consequenter ponuntur, omnia referuntur ad hoc quod subdit : *Implete gaudium meum.* Et est sensus, quasi dicat : Consolari volo in vobis. *Si qua ergo consolatio,* id est si quam consolationem mihi afferre vultis, *in Christo ... implete meum gaudium.* Isa., LXI, 3 : *Ut ponerem fortitudinem lugentibus Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu.* II Corinth., I, 4 : *Consolatur nos in omni tribulatione, ut et ipsi possimus consolari eos qui in omni pressura sunt, per exhortationem qua exhortamur et ipsi a Deo.* Ex parte vero caritatis fraternæ dicit : *Si quod solatium caritatis,* scilicet est ... *implete gaudium meum.* Galat., V, 22 : *Fructus autem Spiritus est caritas, gaudium, pax,* etc. Psalm. CXXXII, 1 : *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum!* Item ex speciali societate[3]; et hæc est inter homines, qui communicant in rebus, sicut socii in bellicis armis, ita boni spirituales, qui sibi communicant in spiritualibus bonis; et ideo dicit : *Si qua societas spiritus,* scilicet est mihi ad vos, *implete meum gaudium,* quasi dicat : Exhibui ego vobis multam consolationem[4]; si ergo socii mei estis, exhibete idem et vos mihi. Ephes., IV, 3. *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Proverb., XVIII, 24 : *Vir amicabilis* * ad societatem,* magis amicus erit quam frater.* Item ex miseratione, cum dicit : *Si qua viscera miserationis.* Coloss., III, 12 : *Induite vos, sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscera misericordiæ.*

* Am... lis.

Deinde ponit ea ad quæ inducit; et primo in generali, dicens : *Implete gaudium meum,* quasi dicat : Gaudeo in vobis propter bona quæ vidi et audivi de vobis; sed quando hæc perficientur, tunc gaudium meum crescet, et tandem perficietur. Unde illud implete, scilicet proficiendo in bonum. Secundo, in speciali monet ad mutuam caritatem, cujus unitas in duobus consistit, scilicet interius in affectu et exterius in

[1] Al. : « tertio, ex exemplo. » — [2] Al. : « crimen. » — [3] Al. : « ex societate. » — [4] Al. additur « vestram. »

effectu. I Joan., III, 18 : *Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate.* Prima designatur in objecto caritatis, cum dicit : *Idem sapite.* Sapientia enim est cognitio altissimarum causarum, quia ejus est judicare, quod nullus potest sine causa altissima; et ideo sapientia est cognitio de divinis. *Idem* ergo *sapite,* quasi dicat : Idem sapiatis circa ea quæ sunt fidei. Rom., XV, 5 : *Deus autem patientiæ et solatii det vobis idipsum sapere in alterutrum, secundum Jesum Christum, ut uno ore glorificetis*[1] *Deum.* Sed hoc fit per caritatem eamdem[2]; ideo sequitur : *Eamdem caritatem habentes.* Coloss., III, 14 : *Super omnia caritatem habentes, quod est vinculum perfectionis.* Item quantum ad effectum sunt duo necessaria, scilicet consensus duorum in idem ex parte affectus et judicium rationis concors in eodem. Quantum ad primum dicit : *unanimes,* scilicet in agendis. Psalm. LXVII, 7 : *Qui inhabitare facit unius moris in domo.* Rom., V, 6 : *Uno ore honorificetis Deum.* Quantum ad secundum dicit : *idipsum sentientes*[3], quod ita differt ab hoc quod dicit : *idem sapite,* sicut hoc quod dicit : *eamdem caritatem habentes.*

Deinde monet ad humilitatem, circa quam primo excludit contraria humilitati; secundo, monet ad eam. Contraria autem humilitati sunt quæ oriuntur ex superbia. Hæc autem sunt proprie exterior contentio, quia humiles sibi cedunt. Proverb., XIII, 10 : *Inter superbos semper jurgia sunt.* Jac., III, 16 : *Ubi zelus et contentio, ibi inconstantia et omne opus pravum.* Ideo[4] dicit : *Nihil per contentionem.* Aliud est inanis gloria. Superbus enim inordinate appetit suam excellentiam, etiam in opinione aliorum. Galat., V, 26 : *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes.* Joan., VIII, 50 : *Ego autem non quæro gloriam meam : est qui quærat, et judicet*[5]. Ideo hic dicit : *Neque per inanem gloriam.* Et sequitur monitio. *Sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes.* Sicut enim pertinet ad superbiam quod homo se extollat supra se; ita ad humilitatem quod homo se subjiciat secundum suam mensuram.

Sed quomodo superior poterit hoc implere? Aut enim non cognoscit se esse superiorem et virtutem suam, et sic non est virtuosus, quia non est prudens; aut scit, et sic non potest alium existimare superiorem se.

Respondeo. Dicendum est quod nullus est sic bonus quin in eo sit aliquis defectus[6], et nullus est sic malus quin habeat aliquid boni; unde non oportet quod cum præponat sibi simpliciter, sed quantum ad hoc quod[7] dicat in mente sua sic. Forte in me est aliquis defectus qui non est in illo. Et hoc ostendit Augustinus in lib. *De virginitate,* quomodo virgo præferat sibi conjugatam, quia forte ferventior. Sed detur quod quantum ad omnia sit ille bonus, et ille malus; nihilominus tu et ille geritis duplicem personam, scilicet tui et Christi. Si ergo illum non præponas ratione suæ personæ, præponas ratione imaginis divinæ. Rom., XII, 10 : *Honore invicem prævenientes.*

Tertio, monet ad mutuam sollicitudinem, dicens : *Non quæ sua sunt, singuli considerantes, sed quæ aliorum.* I Corinth., XII, 25 : *Pro se invicem sollicita sunt membra.* Ibid., XIII, 5 : *Caritas non quærit quæ sua sunt.*

LECTIO II.

Hoc sentite in vobis quod et in Christo Jesu : qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens; in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo. Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.

Postquam Apostolus posuit exhortationem suam, hic hortatur ad virtutem humilitatis, exemplo Christi; et primo inducit ad imitandum Christi exemplum; secundo, ponit ejus exemplum, ibi : *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus*

[1] Al. : *honorificetis* — [2] Al. omittuntur sequentia usque ad indicem Coloss. — [3] Al. : *sapite.* — [4] Al. item desiderantur sequentia usque ad vocem « Aliud. » — [5] Al. immediate sequitur : « Sed in humilitate, » etc., præcedentibus omissis. — [6] Al. : « quin sit alicujus defectus. » — [7] Al. deest « quod. »

est esse se æqualem Deo, sed semetipsam exinanivit. Dicit ergo : Sitis humiles, ut dixi ; ideo *hoc sentite,* id est experimento tenete*, quod* fuit *in Christo Jesu.* Notandum quod quinque modis debemus hoc sentire, scilicet quinque sensibus. Primo, videre hujus claritatem, ut ei conformemur illuminati. Isa., XXXIII, 17 : *Regem in decore suo videbunt oculi ejus.* II Corinth., III, 18 : *Nos autem omnes revelata facie gloriam Dei speculantes, in eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem.* Secundo, audire ejus sapientiam ut beatificemur. III Reg., X, 8 : *Beati viri tui et beati servi tui, hi qui stant coram te, et audiunt sapientiam tuam.* Psalm. XVII, 45 : *In auditu auris obedivit mihi.* Tertio, odorare gratias suæ mansuetudinis[1], ut ad eum curramus. Cant., I, 3 : *Trahe me post te; curremus in odorem unguentorum tuorum.* Quarto, gustare dulcedinem ejus pietatis, ut in Deo semper simus[2]. Psalm. XXXIII, 9 : *Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus.* Quinto, tangere ejus virtutem, ut salvemur. Matth., IX, 21 : *Si tetigero tantum fimbriam vestimenti ejus, salva ero.* Et sic *sentite*, quasi tangendo per operis imitationem.

Deinde cum dicit : *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo,* proponit exemplum Christi ; et primo præmittit Christi majestatem ; secundo, ponit ejus humilitatem, ibi : *Semetipsum exinanivit;* tertio, exaltationem, ibi : *Propter quod Deus exaltavit illum.* Et primo majestatem Christi præmittit, ut magis humilitas commendetur ; et duo proponit pertinentia ad Christi dignitatem, scilicet divinæ naturæ veritatem ; secundo, æqualitatem, ibi : *Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.* Dicit ergo : *Qui,* scilicet Christus, *cum in forma Dei esset.* Unumquodque enim dicitur in natura generis vel speciei per suam formam ; unde forma dicitur natura rei, et sic esse in forma Dei, est esse in natura Dei, per quod intelligitur quod sit verus Deus. I Joan., ult., 20 : *Ut simus in vero Filio ejus Jesu Christo.* Sed non est intelligendum quod aliud sit forma Dei et aliud ipse Deus, quia in simplicibus et immaterialibus idem est forma et id cujus est, maxime in Deo.

Sed quare potius dicit : *in forma,* quam in natura ? Quia hoc competit nominibus propriis Filii tripliciter. Dicitur enim et Filius, et Verbum, et Imago. Filius enim est qui generatur, et finis generationis est forma ; et ideo, ut ostendatur perfectus Dei Filius, dicit : *in forma,* quasi habens perfecte formam Patris. Similiter Verbum non est perfectum nisi quando ducit in cognitionem naturæ rei, et sic Verbum Dei in forma Dei dicitur, quia habet totam naturam Patris. Similiter nec imago dicitur perfecta, nisi habeat formam ejus cujus est imago. Hebr., I, 3 : *Cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus.*

Sed numquid habet eam perfecte? Sic, quia *non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.* Quod posset dupliciter intelligi. Uno modo de humanitate, et ita non intelligebat Paulus, quia hoc esset hæreticum, quia hoc esset rapina, si referretur ad humanitatem. Ideo exponendum est alio modo, scilicet de divinitate, secundum quam dicitur de Christo[3]. Repugnat etiam rationi aliter dicere, quia natura Dei non est receptibilis in materia ; quod autem aliquis existens in natura aliqua magis vel minus participet eam, est ex materia, sed ibi non est ; ergo dicendum est quod *arbitratus est non esse rapinam,* scilicet *se esse æqualem Deo,* quia est in forma Dei, et cognoscit bene naturam suam. Et quia cognoscit hoc, ideo dicitur[4] Joan., V, 18 : *Æqualem se Deo facit.* Sed hoc non fuit rapina, sicut quando diabolus et homo volebant ei æquari ; Isa., XIV, 14 : *Ero similis Altissimo ;* et Gen., III, 5 : *Eritis sicut dii.* Hæc autem fuit rapina, ideo pro hac Christus venit satisfacere. Psalm. LXVIII, 8 : *Quæ non rapui, tunc exsolvebam.*

Deinde cum dicit : *sed semetipsum exinanivit,* humilitatem Christi commendat ; primo, quantum ad mysterium incarnationis ; secundo, quantum ad mysterium passionis, ibi : *humiliavit semetipsum.* Circa primum primo[5] ponit humilitatem ; secundo, ejus modum et formam. Dicit ergo : *sed semetipsum exinanivit.*

[1] Al. deest « suæ mansuetudinis. » — [2] Al. : « semper dilecti simus. » — [3] Al. : « uno modo sic : « Qui non rapinam, » etc., quia hoc esset rapina, si referatur ad humanitatem, sed non loquitur de hoc ; sed si dicatur de humanitate, hoc est hæreticum, quia Joan., V : *Æqualem Deo se faciens ;* ergo arbitrabatur se æqualem Deo. Repugnat etiam rationi, » etc. — [4] Al. deest « ideo dicitur. » — [5] Al. omittitur « primo. »

Sed quia erat plenus divinitate, numquid ergo evacuavit se divinitate? Non, quia quod erat, permansit, et quod non erat, assumpsit. Sed hoc est intelligendum secundum assumptionem ejus quod non habuit, sed non secundum assumptionem ejus quod habuit. Sicut enim descendit de cœlo, non quod desineret esse in cœlo, sed quia incepit esse novo modo in terris, sic etiam se exinanivit, non deponendo divinam naturam, sed assumendo naturam humanam. Pulchre autem dicit : *exinanivit;* inane enim opponitur pleno. Natura autem divina satis plena est, quia tibi est omnis bonitatis perfectio. Exod., XXXIII, 19 : *Ostendam tibi omne bonum.* Natura autem humana et anima non est plena, sed in potentia ad plenitudinem, quia est facta quasi tabula rasa. Est ergo natura humana inanis. Dicit ergo : *exinanivit,* quia naturam humanam assumpsit. Tangit ergo primo naturæ humanæ assumptionem, dicens : *formam servi accipiens.* Homo enim ex sua creatione est servus Dei, et natura humana est forma servi. Psalm. XCIX, 3 : *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus : ipse fecit nos, et non ipsi nos.* Isa., XLII, 1 : *Ecce servus meus, suscipiam eum.* Psalm. III, 4 : *Tu autem, Domine, susceptor meus es.*

Cur dicitur convenientius : *formam servi,* quam servum? Quia servus est nomen hypostasis vel suppositi, quod non est assumptum, sed natura; quod enim suscipitur, distinguitur a suscipiente. Non ergo Filius Dei assumpsit hominem, quia daretur intelligi quod homo esset aliud a Filio Dei, cum tamen Filius Dei factus sit homo. Accepit ergo naturam in persona sua, ut esset idem in persona Filius Dei et Filius hominis.

Secundo, tangit naturæ conformitatem, dicens : *in similitudinem hominum factus,* scilicet secundum speciem. Hebr., II, 17 : *Debuit per omnia fratribus assimilari.* Et si dicas quod in Domino Jesu Christo non convenit speciem accipere, verum est quæ resultet ex divinitate et humanitate, quasi divinitas et humanitas convenissent in unam naturam communem; unde sequeretur quod divina natura, ut ita loquar, mutaretur. Tertio, naturæ humanæ conditiones ponit dicens : *et habitu inventus ut homo.* Quia defectus omnes et proprietates consequentes speciem[1], præter peccatum, suscepit; et ideo *habitu inventus ut homo,* scilicet in exteriori conversatione, quia esuriit ut homo, fatigatus fuit, et hujusmodi. Hebr., IV, 15 : *Tentatum per omnia pro similitudine absque peccato.* Baruch, III, 38 : *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.* Et sic habitum possumus referre ad exteriores habitudines. Vel *habitu,* quia ipsam humanitatem accepit quasi habitum. Est autem habitus quadruplex. Unus mutat habentem, et ipse non mutatur, ut stultus per sapientiam. Alius mutatur et mutat, ut cibus. Alius qui nec mutat nec mutatur, ut annulus adveniens digito. Alius qui mutatur et non mutat, ut vestimentum. Et per hanc similitudinem natura humana in Christo dicitur habitus, quia sic advenit divinæ personæ quod non mutavit ipsam sed mutata est in melius, quia impleta est gratia et veritate. Joan., I, 14 : *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis.* Dicit ergo : *in similitudinem hominum factus;* ita tamen quod non mutatur, quia *habitu inveniens* est *ut homo.*

Sed advertendum est quod ex hoc verbo : *habitu inventus ut homo* aliqui erraverunt. Unde tangitur triplex opinio VI dist. III *Sententiarum.* Prima est quod humanitas Christi advenit ei accidentaliter, quod est falsum, quia suppositum divinæ naturæ factum est suppositum humanæ naturæ; et ideo accidentaliter non advenit ei, sed substantialiter, non quod divinitas naturaliter, sed substantialiter[2] prædicetur de ipso. Et per hoc etiam excluditur error Photini, qui dixit quod Christus esset prius purus homo, non de Virgine, quia dicitur : *cum in forma Dei esset.* Ergo prius in forma Dei erat, quam acciperet formam servi, ex qua est minor Patre, quia *non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.* Vincitur ergo quod per formam servi meruit. Item excluditur error Arii, qui dixit quod esset minor Patre, quia *non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.* Item Nestorii, qui dixit quod unio esset intelligenda secundum inhabitationem, inquantum scilicet Deus inhabitavit hominem, et quod alius est Filius hominis, et alius Filius Dei. Sed Rabanus dicit quod Apostolus incarnationem nominat exinani-

[1] Al. : « continentes speciem. » — [2] Al. : « naturaliter non advenit ei, sed substantialiter prædicetur, » etc.

tionem. Constat autem quod Pater inhabitat et Spiritus sanctus. Ergo[1] et isti sunt exinaniti, quod est falsum. Item dicit : *semetipsum exinanivit;* ergo idem est qui exinanitus est, et exinaniens. Sed hujusmodi est Filius Dei, quia ipse semetipsum exinanivit; ergo est unio in persona. Item Eutychetis, qui dixit quod ex duabus naturis resultat etiam una natura. Ergo non accepit formam servi, sed quamdam aliam, quod est contra hoc. Item Valentini, qui dixit quod attulit corpus de cœlo. Item Apollinaris, qui dixit quod non habuit animam. Sic enim non esset in similitudinem hominum factus.

Deinde cum dicit : *humiliavit semetipsum*, commendat humilitatem Christi, quoad mysterium passionis ejus; et primo ostendit humilitatem Christi; secundo, modum, ibi : *factus obediens usque ad mortem.* Est ergo homo, sed valde magnus, quia idem est Deus et homo, et tamen humiliavit se. Eccli., III, 20 : *Quanto major[2] es, humilia te in omnibus.* Matth., XI, 29 : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.* Modus humiliationis et signum humilitatis est obedientia, quia proprium superborum est sequi propriam voluntatem, quia superbus quærit altitudinem. Ad rem autem altam pertinet quod non reguletur alio, sed ipsa alia regulet, et ideo obedientia contrariatur superbiæ. Unde volens ostendere perfectionem humilitatis et passionis Christi, dicit quod *factus est obediens :* quia si fuisset passus non ex obedientia, non fuisset ita commendabilis, quia obedientia dat meritum passionibus nostris. Sed quomodo factus est obediens? Non voluntate divina, quia ipsa est regula, sed voluntate humana, quæ regulata est in omnibus secundum voluntatem paternam. Matth., XXVI, 39 : *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* Et convenienter introducit in passione obedientiam, quia prima prævaricatio est facta per inobedientiam. Rom., V, 19 : *Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per obedientiam unius hominis, justi constituuntur multi.* Proverb., XXI, 28 : *Vir obediens loquetur victorias.* Sed quod magna et commendabilis sit hæc obedientia, patet quia tunc est obedientia magna quando[3] sequitur imperium alterius contra nutum proprium. Modus autem voluntatis humanæ ad duo tendit : ad vitam et ad honorem. Sed Christus non recusavit[4] mortem; I Petr., III, 18 : *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis.* Item non fugit ignominiam; unde dicit : *mortem autem crucis*, quæ est ignominiosissima. Sapient., II, 20 : *Morte turpissima condemnemus eum.* Sic ergo nec refugit mortem, nec genus ignominiosæ[5] mortis.

LECTIO III.

Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum : et omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. Itaque, carissimi mei (sicut semper obedistis), non in præsentia mea tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu et tremore vestram salutem operamini. Deus est enim qui operatur in vobis et velle, et perficere pro bona voluntate.

Supra commendavit Christi humilitatem; Hic commendat ejus præmium, quod est exaltatio et gloria. Luc., XIV, et XVIII, 14 : *Omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur.* Job, XXII, 29 : *Qui humiliatus fuerit, erit in gloria.* Nota triplicem exaltationem Christi : scilicet quantum ad gloriam resurgentis, ibi : *propter quod et Deus exaltavit illum;* quantum ad notificationem suæ divinitatis, ibi : *et donavit illi nomen quod est super omne nomen*, et quantum ad reverentiam totius creaturæ, ibi : *ut in nomine Jesu omne genu flectatur.* Dicit ergo : *propter quod et Deus exaltavit illum*, scilicet ut de morte resurgeret. Item de mortalitate ad immortalitatem. Rom., VI, 9 : *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur : mors illi ultra non dominabitur.* Ps. CXVII, 16 : *Dextera domini exaltavit me : non moriar, sed vivam.* Item exaltavit eum, in dexteris suis constituendo. Ephes., I, 20 : *Constituens illum ad dexteram suam in cœlestibus supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et domi-*

[1] Al. omittitur « Ergo, » sicut et punctum affirmationis. » — [2] Al. : « magnus. » — [3] Al. : « quod. » — [4] Al. : « recusat. » — [5] Al. omittitur « ignominiosæ. »

nationem, et omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro. Sed verum est quod alii exaltantur in gloria et in immortalitate; sed iste plus, quia *dedit ei nomen quod est super omne nomen.* Nomen autem imponitur ad significandam rem aliquam; et tanto nomen est altius, quanto [1] res significata per illud est altior; et ideo nomen divinitatis est altius. Psalm. VIII, 2 : *Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra!* Ergo hoc nomen, ut Deus diceretur et esset, dedit isti, scilicet Christo, Pater, tanquam vero Deo.

Sed Photinus dicit quod hoc ponitur hic sicut præmium humilitatis Christi, et dicit quod non est verus Deus, sed quod sit sibi data quædam eminentia creaturæ, et similitudo divinitatis. Quod non est verum, quia dictum est supra : *cum in forma Dei esset.*

Dicendum ergo est quod in Christo est duplex natura, et unum suppositum : hæc enim persona Deus est et homo. Et ideo potest hoc dupliciter exponi. Uno modo, ut donaverit ei hoc nomen Pater, inquantum est Filius Dei, et hoc ab æterno per generationem æternam, quæ donatio nihil est aliud quam æterna ejus generatio. Joan., V, 26 : *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso.* Alio modo de Christo homine, et sic Pater dedit illi homini nomen ut Deus esset; non per naturam, quia alia est natura Dei, et alia hominis, sed ut esset Deus per gratiam, non adoptionis, sed unionis, qua simul [2] esset Deus et homo. Rom., I, 4 : *Prædestinatus est Filius Dei in virtute*, ille scilicet qui factus est ei *ex semine David secundum carnem.* Et hæc est expositio Augustini, secundum intentionem Apostoli. Similiter [3] habetur Act., II, 36 : *Certissime sciat omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum fecit Deus hunc Jesum, quem vos crucifixistis.* Prima autem est Ambrosii.

Sed quæris quantum ad utramque expositionem objiciendo : Cur postquam dixit : *humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem :* sequitur hic : *propter quod et Deus exaltavit illum :* cum præmium non præcedat meritum [4]? Non ergo æterna generatio nec incarnatio est præmium passionis Christi, quia præcedunt.

Sed dicendum est quod in sacra Scriptura dicitur aliquid fieri quando innotescit. Donavit ergo, id est fecit manifestum mundo, quod hoc nomen haberet. Hoc enim manifestatum est in resurrectione, quia ante non erat sic nota divinitas Christi. Et huic concordat textus sequens, quasi non donaverit quod non haberet, sed ut hoc omnes venerentur. Et ponitur duplex veneratio, scilicet in subjectione operis, et in confessione oris, ibi : *et omnis lingua confiteatur.* Dicit ergo : *et dedit illi nomen quod est super omne nomen,* etiam secundum quod homo; ideo subdit : *ut in nomine Jesu,* quod est nomen hominis, *omne genu flectatur.* Isa., XLV, 24 : *Mihi curvabitur omne genu, et jurabit omnis lingua.*

Sed hic erravit Origenes, quia cum audivit, quod *omne genu flectatur,* quod est reverentiam exhibere, credidit futurum quandoque quod omnis creatura rationalis, sive angeli, sive homines, sive dæmones, subjiceretur Christo subjectione caritatis. Sed contra hoc est illud Matth., XXV, 41 : *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus.*

Sed dicendum est quod est duplex subjectio : una voluntaria et involuntaria. Et est futurum quod omnes angeli sancti Christo subjiciantur voluntarie, et ideo dicit : *omne genu flectatur;* et ponitur signum pro signato. Psal. XCVI, 8 : *adorate eum omnes angeli ejus.* Item homines beati et sancti ac justi hoc modo subjicientur [5]. Psal. LXXXV, 9 : *Omnes gentes, quascumque fecisti, venient, et adorabunt coram te, Domine, et glorificabunt nomen tuum.* Sed dæmones et damnati non sic : sed involuntarie [6] subjiciuntur. Jac., II, 19 : *Dæmones credunt, et contremiscunt.*

Deinde cum dicit : *et omnis lingua confiteatur*, ponitur exhibitio reverentiæ in confessione oris. Omnis lingua, scilicet cœlestium, terrestrium et infernorum. Non de confessione laudis dicitur hoc respectu infernorum, sed de coacta, quæ fit per recognitionem Dei. Isa., XL, 5 : *Videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum*

[1] Al. : « quod. » — [2] Al. : « ut simul » — [3] Al. : « simile. » — [4] Al. : « quantum ad utrumque expositionem : *Humiliavit*, etc., et : *Propter hoc*, etc., præmium non præcedit meritum. Non ergo æterna generatio et incarnatio, » etc. — [5] Al. : « Item quod homines. Psalm., » etc. — [6] Al. : « et quod dæmones, licet involuntarie. Jac., » etc.

est. Psal. xcviii, 3 : *Confiteantur nomini tuo magno, quoniam terribile et sanctum est.* Et hoc, *quia Dominus Jesus Christus,* iste scilicet homo, *in gloria est Dei Patris.* Non dicit : in simili, quia in eadem. Joan., v, 23 : *Omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem.* Et notandum est quod in principio dicit : *qui cum in forma Dei esset;* hic dicit : *in gloria,* quia futurum erat quod illud quod ab æterno habuit, omnibus innotesceret, ut Joan., xvii, 5 : *Clarifica me tu, Pater, apud temetipsum, claritate quam habui, priusquam mundus fieret, apud te.*

Deinde cum dicit : *itaque, fratres, ... non in præsentia mea tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu et tremore vestram salutem operamini,* concluditur exhortatio, et circa hoc tria facit : quia primo hortatur ad bene agendum; secundo, ostendit quomodo debeant agere, ibi : *omnia autem facite sine murmurationibus;* tertio, quo fructu, ibi : *et sitis sine querela.* Item prima in tres : quia primo commemorat præteritam obedientiam; secundo, ostendit quid agere debeant, ibi : *non in præsentia mea tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu et tremore vestram salutem operamini;* tertio, dat fiduciam adimplendi, ibi : *Deus enim est qui operatur in vobis et velle et perficere pro bona voluntate.* Dicit ergo : *itaque,* ex quo Christus sic se humiliavit, et propter hoc est exaltatus, debetis scire quod si humiliamini, et exaltabimini, et hoc debetis facere, quia semper obedivistis. Et facit mentionem de obedientia, commendando bona eorum; et hoc ideo, quia per obedientiam intelligitur omnis virtus; quia ex hoc est homo justus quod mandata Dei custodit. Rom., vi, 16 : *Servi estis ejus cui obedistis, sive peccati ad mortem, sive obeditionis ad justitiam.* Item omne bonum quantumcumque bonum est per se, per obedientiam redditur melius. Prov., xxi, 28 : *Vir obediens loquetur victorias.* Item quia obedientia inter alias virtutes est maxima. Nam offerre de rebus exterioribus est magnum, sed majus si de corpore, maximum autem si de anima et voluntate tua, quod fit per obedientiam. I Reg., xv, 22 : *Melior est obedientia quam victimæ, et auscultare magis quam offerre adipem arietum.* Sed si sic fecistis, hortor ut adhuc[1] sic faciatis de cætero.

Deinde cum dicit : *non in præsentia mea tantum, sed multo magis nunc in absentia mea ....., vestram salutem operamini,* ostendit quid agere debeant; et primo monet ut agant fideliter, quia servus infidelis non servit nisi quando dominus videt, quia non curat nisi placere, sed fidelis semper bene operatur; et ideo dicit : *non in præsentia mea tantum,* quia sic videretur quod non faceretis[2] ex instinctu bonæ voluntatis. Ephes., vi, 6 : *Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes; sed ut servi Christi facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes Domino, et non hominibus.* Secundo, ut humiliter, ibi : *cum metu et tremore.* Superbus enim non timet, sed humilis. I Corinth., x, 12 : *Qui se existimat stare, videat ne cadat.* Prov., xxviii, 14 : *Beatus homo qui semper est pavidus.* Psal. ii, 11 : *Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore.* Tertio, salubriter, ibi : *vestram salutem operamini.* Matth., x et xxiv, 13 : *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.*

Deinde cum dicit : *Deus enim est qui operatur in vobis et velle et perficere,* confirmat fiduciam, et excludit quatuor falsas existimationes. Unam hominum credentium quod homo per liberum arbitrium possit salvari absque divino auxilio. Contra hoc dicit : *Deus enim est qui operatur in vobis et velle et perficere pro bona voluntate.* Joan., xiv, 10 : *Pater in me manens, ipse facit opera;* et xv, 5 : *Sine me nihil potestis facere.* Alii omnino negant liberum arbitrium, dicentes quod homo necessitatur a fato vel a providentia divina, et hoc excludit cum dicit : *in vobis,* quia interius per instinctum movet voluntatem ad bene operandum. Isa., xxvi, 16 : *Omnia enim opera nostra operatus es in nobis.* Tertia Pelagianorum, sicut et primi, dicentium, electiones esse in nobis, sed prosecutiones operum in Deo, quia velle est a nobis, sed perficere a Deo. Et hoc excludit, dicens : *et velle et perficere.* Rom., ix, 16 : *Non est volentis* (scilicet velle sine auxilio Dei), *neque currentis* (scilicet currere) *sed miserentis est Dei.* Quarta, quod Deus facit omne bonum in nobis, et hoc per merita nostra. Hoc excludit cum

[1] Al. deest « adhuc. » — [2] Al. : « videtur quod non faciatis. »

dicit : *pro bona voluntate,* scilicet sua, non pro meritis nostris, quia ante gratiam Dei, nihil boni meriti est in nobis. Psal. L, 28 : *Benigne fac, Domine, in bona voluntate tua Sion.*

LECTIO IV.

Omnia autem facite sine murmurationibus et hæsitationibus, ut sitis sine querela, et simplices filii Dei sine reprehensione in medio nationis pravæ et perversæ : inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes ad gloriam meam in die Christi, quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi. Sed et si immolor supra sacrificium et obsequium fidei vestræ, gaudeo et congratulor omnibus vobis. Idipsum autem et vos gaudete et congratulamini mihi. Spero autem in Domino Jesu, Timotheum me cito mittere ad vos, ut et ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt. Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit. Omnes enim quæ sua sunt quærunt, non quæ Jesu Christi. Experimentum autem ejus cognoscite, quoniam, sicut patri filius, mecum servivit in Evangelio. Hunc igitur spero me mittere ad vos, mox ut videro quæ circa me sunt. Confido autem in Domino quoniam et ipse veniam ad vos cito. Necessarium autem existimavi, Epaphroditum fratrem et cooperatorem et commilitonem meum, vestrum autem apostolum, et ministrum necessitatis meæ, mittere ad vos : quoniam quidem omnes vos desiderabat, et mœstus erat, propterea quod audieratis illum infirmatum. Nam et infirmatus est usque ad mortem; sed Deus misertus est ejus; non solnm autem ejus, verum etiam et mei, ne tristitiam super tristitiam haberem. Festinantius ego misi illum, ut viso illo, iterum gaudeatis, et ego sine tristitia sim. Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino, et ejusmodi cum honore habetote : quoniam propter opus Christi usque ad mortem accessit, tradens animam suam, ut impleret id quod ex vobis deerat erga meum obsequium.

Supra Apostolus induxit ad faciendum opera salutis, hic docet eos modum faciendi; et primo docet ipsum modum; secundo, assignat rationem ejus, ibi : *ut sitis sine querela.* Docet duplicem modum faciendi, ut scilicet sine murmure et sine dubitatione. Opera enim virtutum sunt difficillima, et in his habet locum murmuratio. I Corinth., x, 10 : *Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore.* Et ne dubitetis an fiant. Jac., I, 6 : *Qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur et circumfertur.* Ponit autem hujus rationem; et primo ex parte eorum; secundo, ex parte Apostoli, ibi : *ad gloriam meam in die Christi.* Circa primum ponitur triplex ratio. Prima in comparatione ad fideles, cum dicit : *ut sitis sine querela.* Luc., I, 6 : *Incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela.* Sine peccato autem nullus esse potest, sed bene sine querela; unde ad hoc monet. Secundo, in comparatione ad Deum, ibi : *simplices filii Dei.* Filius enim est similis patri. Deus autem simplex est; unde simplices simus sicut filii Dei, quod est quando intentio est ad unum. Jac., I, 16 : *Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis.* Matth., x, 16 : *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ.* Tertio, in comparatione ad infideles, ibi : *sine reprehensione,* id est ut bene se habeant ad infideles, ut scilicet sint sine offensione, *in medio nationis pravæ,* quantum ad mala opera, *et perversæ,* quantum ad infidelitatem, et hoc est quando non possunt infamari ab eis. I Timoth., v, 14 : *Nullam occasionem date adversario maledicti gratia.* Et hujus ratio ponitur, ibi : *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.* Quia qualitercumque mundus varietur, luminaria cœli clara manent. Matth., v : *Vos estis lux mundi.* Lucent, non quantum ad essentiam, quia sic tantum Deus lux est; Joan., I, 4 : *Et vita erat lux hominum;* at vero sancti non sic; Joan., I, 8 : *Non erat ille lux,* sed sunt lux, inquantum habent aliquid lucis illius qui erat lux hominum, scilicet Verbi Dei irradiantis nobis. Et ideo dicit : *Verbum vitæ continentes,* scilicet verbum Christi. Joan., VI, 69 : *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes.* Psalm. CXVIII, 105 : *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis.*

Deinde ponit rationem ex parte Apostoli, ibi : *ad gloriam meam;* secundo, manifestat rationem, quia subditi debent bene agere, etiam ut cedat in gloriam prælatorum. Eorum enim est gloria quando subditi sunt bene instructi. Proverb., x, 1 : *Filius sapiens lætificat patrem.* I Thessal., II, 20 : *Vos enim estis gloria nostra et gaudium.* Et hoc *in die Christi,* quando scilicet adducet secum fideles. Et hoc propter duo est ad gloriam; scilicet propter laborem in prædicatione et propter passionem mortis quam sustinuit. Et ideo dicit : *Quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi.* Cursum

dicit prædicationem, propter agilitatem, quia a Hierusalem usque in Hispaniam. Item labores, propter contradictiones et pœnas quas pertulit; et hoc non in vacuum, imo in multum fructum. I Corinth., xv, 10 : *Gratia ejus in me vacua non fuit.* Item propter passionem, ibi : *Sed et si immolor supra sacrificium et obsequium fidei vestræ, gaudeo.* Convertens enim aliquos, quasi de illis quos convertit offert sacrificium Deo. Sed quandoque offerentes a tyrannis occisi sunt supra sacrificium, sicut habetur Luc., xiii; et ideo dicit : *Offero Deo sacrificium de vobis,* sed si contingat quod et ego supra hoc immoler, id est occasione sacrificii conversionis vestræ occidar, *gaudeo* propter me; Jacob., i, 2 : *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentiones varias incideritis; et congratulor vobis,* quod habetis fidem, etiam cum periculo personæ meæ, cui et in hoc congratulamini; et ideo dicit : *Idipsum gaudete, et congratulamini mihi.* Rom., xii, 15 : *Gaudere cum gaudentibus.*

Deinde cum dicit : *Spero autem in Domino Jesu Timotheum me cito mittere ad vos,* proponit in exemplum discipulos suos; et primo Timotheum, secundo, Epaphroditum, ibi : *Necessarium autem existimavi Epaphroditum fratrem ... mittere ad vos.* Circa primum primo promittit missionem Timothei; secundo, commendat eum, ibi : *Neminem enim habeo tum unanimem;* tertio, innuit tempus missionis, ibi : *Hunc igitur spero me mittere ad vos mox ut videro quæ circa me sunt.* Dicit ergo : *Spero in Domino Jesu Timotheum me cito mittere ad vos.* Notandum est quod Apostolus sic habuit fiduciam in Deo quod etiam minima attribuebat Deo. II Corinth., iii, 5 : *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.* Littera est plana.

Deinde commendat eum; et primo ex caritate ad eos; secundo, ex devotione ad Apostolum, ibi : *Experimentum autem ejus cognoscite.* Et sic facit bonus mediator, quia illos diligit, hunc veneratur. Item primo ponit commendationem; secundo, exponit, ibi : *Omnes enim quæ sua sunt quærunt.* Dicit ergo : Mitto ad vos Timotheum, *quia neminem habeo tam unanimem,* scilicet in profectum vestrum; Psalm. lxvii, 7 : *Inhabitare facit unius moris in domo; qui sollicitus sit;* Rom., xii, 8 : *Qui præest, in sollicitudine; sincera affectione,* quia solum propter Deum. II Corinth., ii, 17 : *Ex sinceritate, sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur.* Ratio autem quare *neminem habeo tam unanimem,* est, quia *omnes quæ sua sunt quærunt, non quæ Jesu Christi,* id est, non quæ ad salutem proximorum sunt, et ad honorem Dei, quærunt; sed quæ ad lucrum et gloriam, et quæ sua sunt.

Sed numquid Lucas et Epaphroditus, et alii qui erant cum Apostolo, quærebant quæ sua sunt? Respondeo : Dicendum est quod in societate Apostoli plures erant qui hoc quærebant, qui et deseruerunt eum. II Timoth., iv, 9 : *Demas enim me dereliquit, diligens sæculum, et abiit Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam; Lucas est mecum solus.* Sed consuetudo est quod aliquando Scriptura loquitur de nonnullis sicut de omnibus. Hier., vi, 13 : *A minori quippe usque ad majorem omnes avaritiæ student, et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum.* Et ideo est distributio accommoda.

Et si vultis scire quomodo se habet ad me, respondeo[1] : *Experimentum autem ejus cognoscite : quoniam sicut patri filius, mecum servivit in Evangelio,* id est quasi esset specialis filius. I Corinth., iv, 17 : *Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus carissimus, et fidelis in Domino. Hunc ergo,* sic sollicitum pro vobis, sic mihi carum, *spero me mittere ad vos.*

Sed quare non statim? Et sciendum quod aliter est de Christo, et de aliis sanctis. In Christo enim est plenitudo gratiarum, unde habuit semper notitiam omnium, non sic alii sancti. Unde Apostolus prævidebat aliqua de futuris circa se, aliqua ignorabat, et sic non revelatum erat sibi an deberet liberari de vinculis; et ideo dicit : *Mox ut videro quæ circa me sunt,* quia si detur facultas, personaliter veniam ; et ideo *confido in Domino quoniam et ipse veniam ad vos cito.* Sed[2] liberatus a vinculis non fuit. Psalm. xvii, 29 : *Quoniam tu illuminas lucernam meam, Domine : Deus, meus illumina tenebras meas.* Semper enim aliquid tenebrosum est in sanctis.

Deinde cum dicit : *Necessarium autem existimavi Epaphroditum fratrem ... mittere ad vos,* proponit in exemplum alium

[1] Al. : « et quomodo se habet ad me? Quia per *experimentum,* etc. — [2] Al. : « sed tamen. »

suum discipulum, scilicet Epaphroditum; et primo describit ipsum; secundo, ostendit quomodo suscipiatur, ibi : *Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino.* Circa primum duo facit, quia primo commendat eum; secundo, ostendit causam missionis, ibi : *Quoniam quidem omnes vos desiderabat;* tertio, eam exponit, ibi : *Nam et infirmatus est usque ad mortem.* Dicit ergo : *Necessarium autem existimavi Epaphroditum fratrem et cooperatorem et commilitonem meum, vestrum autem apostolum et ministrum necessitatis meæ, mittere ad vos.* Nominat autem eum *fratrem,* propter fidem. Matth., XXIII, 8 : *Omnes vos fratres estis; cooperatorem,* scilicet in labore prædicationis. Prov., XVIII, 19 : *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma; et commilitonem meum,* quia simul passi tribulationem. II Timoth., II, 3 : *Labora sicut bonus miles Christi Jesu. Apostolum,* id est doctorem. Hic fuit episcopus Philippensium, et missus ab eis, ut serviret Apostolo; et ideo dicit : *Ministrum necessitatis meæ.* Infra, IV, 18 : *Repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quem misistis in odorem suavitatis, hostiam acceptam, placentem Deo.* Sed quare? Ad satisfaciendum desiderio, quo desiderio *desiderabat*[1] videre *vos.* Rom., I, 11 : *Desidero enim vos videre.* Item ad subveniendum suæ tristitiæ, quia tristis erat de vestra tristitia[2], quam conceperatis, quando audistis eum infirmari. Et exponit causam, dicens : *Nam et infirmatus est usque ad mortem*[3], scilicet secundum judicium medicorum; non autem secundum providentiam divinam, sed ad honorem Dei. Joan., XI : *Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei.* Ideo sequitur[4] : *Sed Deus misertus est ejus.* Psalm. VI, 3 : *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum. Et non solum ejus, verum etiam et mei,* quia tristitiam temporalem et naturalem habuit de afflictionibus suis, sicut et Christus legitur aliquando habuisse[5].

Consequenter concludit missionem, et patet littera; et primo[6] ostendit quomodo recipiatur; secundo, hujus causam. Recipiendus est honorifice in Domino, cujus est minister. Galat., IV, 14 : *Sicut angelum Dei excepistis me, sicut Christum Jesum.* I Timoth., V, 17 : *Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo et doctrina.* Et hoc *quoniam propter opus Christi,* id est propter Deum, et salutem fidelium, *usque ad mortem accessit.* Joan., XV, 13 : *Majorem caritatem nemo habet ut animam suam ponat quis pro amicis suis. Tradens animam suam;* Joan., X, 11 : *Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis.* Et hoc *ut impleret id quod ex vobis deerat,* quod vos personaliter non potuistis, *circa meum obsequium.*

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

De cætero, fratres mei, gaudete in Domino. Eadem vobis scribere, mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium. Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem. Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu servimus Deo, et gloriamur in Christo Jesu, et non in carne fiduciam habentes; quanquam ego habeo confidentiam et in carne. Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis, circumcisus octavo die, ex genere Israel, de tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, secundum legem pharisæus, secundum æmulationem persequens Ecclesiam Dei, secundum justitiam quæ in lege est, conversatus sine querela. Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta. Verumtamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci, et arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam, et inveniar in illo.

Proposuit exempla quæ sequi deberent, hic ostendit quorum exempla debent vitare, et circa hoc tria facit, quia primo præmittit quos vitare debent; secundo, exemplum vitandi per conversationem sanctorum, ibi : *Nos enim sumus circumcisio;* tertio, inducit ad vitandum eos quos illi reputabant imitabiles, ibi : *Imitatores mei estote.*

[1] Al. : « sperabat. » — [2] Al. : « quia audivistis eum infirmari. » — [3] Al. : « quæ est infirmitas sua usque ad mortem secundum, » etc. — [4] Al. deest « ideo sequitur. » — [5] Al. omittitur « legitur aliquando habuisse. » — [6] Al. prætermittitur « primo. »

Iterum prima pars dividitur in tres particulas, quia prima præmittit finem hujus doctrinæ; secundo, scribendi necessitatem, ibi : *Eadem vobis scribere mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium;* tertio, necessitatis rationem, ibi : *Videte canes, videte malos operarios.* Intentio admonitionis est removere fideles gentes a legalibus ad quæ quidam eos inducebant; et ideo dicit : *O fratres,* scilicet per fidem, *de cætero,* id est postquam vos monui, ut supra, *gaudete in Domino* tantum, non in legalibus observantiis. Habac., III, 18 : *Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo.* Et hoc, quia *eadem* quæ dixi in præsentia, *non est mihi pigrum vobis scribere* in absentia. Verba enim de facili transeunt, sed scripta manent. Eccli., XXXVIII, 25 : *Sapientiam scribe in tempore vacuitatis, et qui minoratur actu, sapientiam percipiet.* Judæ, I, 3 : *Omnem sollicitudinem faciens scribendi vobis de communi vestra salute, necesse habui scribere vobis.* Rom., XV, 15 : *Audacius scripsi vobis, fratres, ex parte, tanquam in memoriam vos reducens.* Et causa hujus necessitatis est, quia instant seductores, et ideo oportet instantius veritatem scribere, unde dicit : *Videte,* id est observate, *canes, videte malos operarios.* Et tria de his dicit : scilicet sævitiam cordis irrationabilem; unde dicit : *canes. Glossa :* « Natura canis est ut statim ex ira latret, non ex ratione, sed ex consuetudine. » Sic et illi. Isa., LVI, 11 : *Canes impudentissimi nescierunt saturitatem; ipsi pastores nesciverunt intelligentiam; omnes in viam suam declinaverunt.* Apocal., ult., 15 : *Foris canes et venefici et impudici,* etc. Secundo, perversæ doctrinæ seminationem, ibi : *malos operarios,* quia non fideliter in vinea Domini laborant, nec bonum semen in agro mittunt. Matth., XIII, 28 : *Inimicus homo hoc fecit.* II Timoth., II, 15 : *Cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis.* Tertio, dissensionis, ibi : *concisionem,* et hoc verbo utitur in eorum sugillationem; prædicant enim circumcisionem, quæ non potest stare cum gratia Christi. Galat., V, 2 : *Si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit.* Unde alludens vocabulo, dicit : *concisionem,* quasi non circumcisionem, sed concisionem habeant.

Deinde cum dicit : *Nos autem sumus circumcisio,* ostendit quomodo vitentur a sanctis; et primo quomodo ab omnibus; secundo, quomodo ab ipso, ibi : *Quanquam ego habeam confidentiam et in carne.* Dicit ergo : Ego dico quod illi sunt concisio, sed nos vera circumcisio, *qui servimus Deo.* Est autem duplex circumcisio, scilicet corporalis et spiritualis. Roman., II, 28 : *Non enim qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto in carne, est circumcisio, sed qui in abscondito Judæus est; et circumcisio cordis in spiritu, non littera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est.* Circumcisio enim carnis est quæ de superfluo carnis, sed circumcisio spiritus per quam Spiritus sanctus abscondit superfluas interiores concupiscentias. Et ideo dicit : *Nos sumus circumcisio qui spiritu servimus Deo,* id est qui interius circumcidit nos Deo. Roman., I, 9 : *Testis enim est mihi Deus, cui servio in spiritu meo in Evangelio Filii ejus.* I Corinth., XIV, 15 : *Psallam spiritu, psallam et mente, orabo spiritu, orabo et mente.* Data est autem circumcisio, ut ostenditur Rom., IV, ut signum fidei Abrahæ ostenderetur, ut scilicet ejus fides ostenderetur vera, quæ fuit fides de futuro semine. Galat., III, 16 : *Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus.* Est ergo circumcisio signum fidei Abrahæ de Christo. Ille ergo circumciditur qui interius per Spiritum sanctum renovatur in Christo, qui est veritas circumcisionis. Coloss., II, 11 : *Circumcisi estis circumcisione non manufacta in expoliatione corporis carnis; sed in circumcisione Christi. Et non habentes fiduciam in carne,* id est in carnali circumcisione, quia, ut dicitur Joan., VI, 64 : *Spiritus est qui vivificat, caro autem non prodest quidquam.* Sumitur autem caro aliquando in nobis pro carnali concupiscentia, quandoque pro carnis cura, et quandoque pro carnali observantia[1], et utrumque debemus circumcidere, nec in eis gloriari.

Deinde cum dicit : *Quanquam ego habeam confidentiam et in carne,* ponit exemplum proprium; et primo præmittit eminentiam suam quam habebat in statu legali; secundo, ostendit quomodo eam contempsit, ibi : *Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta.* Primum proponit primo in generali; se-

[1] Al. : « pro carnis abstinentia. »

cundo, explicat per partes, ibi : *circumcisus octavo die,* etc. Circa primum duo facit : quia primo ostendit fiduciam quam habere potuit in legalibus[1], dicens : Non debemus habere fiduciam in legalibus, *quanquam habeam confidentiam et in carne,* id est, possem habere, si vellem ; quia *in quo quis audet* (in *insipientia dico*), *audeo et ego,* ut dicitur II Corinth., II, 21. Et hoc etiam excellentius, quia ego magis. II Corinth., II, 23 : *Ut minus sapiens dico, plus ego.* Et hoc totum adducit[2], ut efficacius destruat observationes legales. Multi enim contemnunt quæ nesciunt vel non habent[3], et hoc non valet, sed tunc quando aliquis habet et contemnit, et non gloriatur in eis. Sic si Apostolus non habuisset locum in statu legalium, poterat dici quod ideo ad statum Evangelii venit. Et ideo ostendit per hoc eminentiam suam in statu illo ; et primo quantum ad genus ; secundo, quantum ad conversationem, ibi : *secundum legem pharisæus.* Quantum ad primum tripliciter. Quantum ad generis sacramentum, quia *circumcisus octavo die.* Gen., XVII, 11[4] : *Ut sit signum fœderis inter me et vos.* Et dicit : *octavo die,* quia hæc erat differentia inter proselytos, et eos qui erant de genere Abrahæ, quia illi non octava die, sed jam adulti, quando convertebantur, sed isti secundum legem octava die. Gen., XVII, 12 : *Infans octo dierum circumcidetur ex vobis.* Sic ergo non ut proselytus, sed ut vere Israelita fuit. Secundo, quantum ad ipsum genus ; et primo quantum ad gentem, cum dicit, *ex genere Israel.* Ex Abraham enim duæ gentes descenderunt ; una per Isaac et alia per Ismael. De primo duæ : una per Esau et alia per Jacob. Sed duæ, scilicet quæ ex Esau, et Ismaelitæ, non sunt consecutæ hæreditatem, sed solus Jacob, qui et Israel ; ideo dicit : *ex genere Israel.* II Corinth., II, 22 : *Israelitæ sunt, et ego.* Item quantum ad tribum, quia in tribu Israel erant quidam de ancillis, scilicet de Bala et Zelpha, quidam de liberis, scilicet Lia et Rachel, et inter istos quidam semper erant in culti Dei, scilicet Levi, Juda et Benjamin ; aliæ tempore Jeroboam conversæ sunt ad idola. Et ideo tribus Benjamin privilegiata erat, quia perseverabat[5] in fide et dilectione uxoris et in ea templum. Deut., XXXIII, 12 : *Benjamin amantissimus Domini habitabit confidenter in eo, quasi in thalamo tota die morabitur, et inter humeros illius requiescet.* Gen., XLIX, 27 : *Benjamin lupus rapax, mane comedet prædam, et vespere dividet spolia ;* quo figurabatur Paulus, qui fuit quandoque contra Ecclesiam. Tertio, quantum ad nomen et linguam, cum dicit : *Hebræus.* Aliqui dicunt quod Hebræus dicitur ab Abraham, et hoc dicit Augustinus, sed postea retractat. Sed dicitur ab Heber de quo Gen., XI. Quod autem non ab Abraham[6], patet, quia etiam Abraham dicitur Hebræus, Gen., XIV, 13 : *Nuntiavit Abrahæ Hebræo.* Dicit *Glossa* super Gen., XI, quod tempore Heber, divisum est labium gentium omnium, et illa lingua quæ prius erat[7], remansit in familia Heber, et in cultu unius Dei, et inter omnes Hebræos. Natus est etiam ex parentibus Hebræis, et ideo dicit : *ex Hebræis.*

Deinde ostendit suam eminentiam quoad conversationem ; et primo quantum ad sectam, cum dicit : *secundum legem pharisæus.* Apud Judæos siquidem erant tres sectæ, scilicet pharisæorum, sadducæorum et essenæorum. Sed pharisæi magis ad veritatem accedebant, quia sadducæi negabant resurrectionem, neque credebant esse angelos neque spiritus ; pharisæi autem utrumque confitentur, ut dicitur Act., XXIII. Et ideo in hoc commendabilior est secta pharisæorum. Quomodo autem pharisæus fuerit, dicitur Act., XXVI, 5 : *Quoniam secundum certissimam sectam nostræ religionis vixi pharisæus.* Secundo, quantum ad æmulationem quam habuerunt Judæi, licet non secundum scientiam, in persequendo christianos ; ideo dicit : *persequens Ecclesiam Dei.* Galat., I, 23 : *Qui persequebatur nos aliquando, nunc autem evangelizat fidem quam aliquando expugnabat ;* et Act., XXVI, 9 : *Et ego quidem existimaveram me adversus nomen Jesu Nazareni debere multa contraria agere : quod et feci Hierosolymis, et multos sanctorum ego in carceribus inclusi, a principibus sacerdotum potestate accepta.* I Corinth., XV, 9 : *Non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei.* Tertio, quantum ad innocentiam conversationis ; ideo dicit : *secundum justitiam quæ in lege est, con-*

[1] Al. : « quam habuit in legalibus. » — [2] Al. : « facit. » — [3] Al. deest « vel non habent. » — [4] Ibi : *Et circumcidetis carnem præputii vestri, ut sit,* etc.

[5] Al. deest « perseverabat. » — [6] Al. omittitur præpositio « ab. » — [7] Al. deest « quæ prius erat. »

versatus sine querela. Hæc justitia consistit in exterioribus, sed justitia fidei est cordis. Act., xv, 9 : *Fide purificans corda eorum.* Nam quantum ad justitiam exteriorem, Apostolus innocenter vixit ; et ideo dicit : *sine querela*. Non autem ait : sine peccato, quia querela est peccatum scandali proximorum in his quæ sunt exteriora. Luc., i, 6 : *Incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela.* Et ideo non est contrarium quod dicitur Ephes., ii, 3 : *In quibus et nos ambulavimus,* quia veram justitiam fidei, quæ facit hominem purum, tunc[1] non habuit, sed solum legis.

Deinde cum dicit : *Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta,* ostendit contemptum suæ eminentiæ in legalibus ; et primo ostendit propter quid legalia contempsit in generali ; secundo, in speciali, ibi : *Verumtamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei.* Dicit ergo : Hæc *quæ fuerunt mihi lucra*, id est reputabam magna, scilicet quod pharisæus, etc., hæc *sum arbitratus propter Christum* mihi *detrimenta,* id est, reputo quod sunt mihi in detrimentum. Legales enim observantiæ, quæ tempore legis erant efficaces, post Christum factæ sunt noxiæ, et ideo dicit : *detrimenta*. Et finis hujus est Christus, et ideo dicit : *propter* Christum. Et exponit quia primo propter Christum cognoscendum ; secundo, propter Christum adipiscendum. Quantum ad primum dicit : *Verumtamen existimo omnia detrimenta esse*. Verum est, si eis inniteretur. Et hoc quod aliquando feci, reputo mihi detrimentum, et hoc propter desiderium rectæ scientiæ Christi Domini mei. I Corinth., ii, 2 : *Nihil reputavi me scire nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum.* Et hoc *propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei,* quia hæc superat omnes alias scientias. Nihil enim melius potest sciri quam Verbum Dei, in quo sunt *omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi;* Coloss., ii, 3. Quantum ad secundum dicit : *propter quem omnia detrimentum feci ;* et primo ostendit quod propter Christum adipiscendum contempsit legalia ; secundo, ostendit quod possit Christum adipisci, ibi : *Non habens meam justitiam quæ ex lege est.* Dicit ergo : *Omnia detrimentum feci,* habendo me ad ea sicut ad detrimentum et vilia, et hoc *ut Christum lucrifaciam,* id est adipiscar ipsum, et adjungar ei per caritatem.

LECTIO II.

Non habens meam justitiam, quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est Christi Jesu : quæ ex Deo est justitia in fide, ad cognoscendum illum, et virtutem resurrectionis ejus, et societatem passionis illius, configuratis morti ejus, si quo modo occurram ad resurrectionem quæ est ex mortuis. Non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim ; sequor autem si quo modo comprehendam in quo et comprehensus sum a Christo Jesu. Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Unum autem, quæ quidem retro sunt obliviscens, ad ea vero quia sunt priora extendens meipsum, ad destinatum persequor bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu.

Ostendit supra, se præterita lucra contemnere propter Christum, et ostendit quod intendebat Christum cognoscere, et Christum[2] lucrari, et hoc intendit hic specialiter exponere ; et primo quomodo desiderat Christum lucrari, et inveniri in eo per justitiam ; secundo, per passionis tolerantiam, ibi : *Configuratus morti ejus.* Circa primum primo ostendit quæ sit justitia quam dereliquit ; secundo, quæ sit quam quærit, ibi : *Sed illum quæ ex fide est Christi Jesu.*

Sciendum est autem quod justitia quandoque sumitur ut est specialis virtus, per quam homo ponit rectitudinem in his quæ sunt ad communem convictum, et secundum quod est in his directiva ; nam temperantia est circa interiores passiones, justitia autem est ad alterum. Alio modo justitia dicitur virtus generalis, secundum quod homo servat legem propter bonum commune, et hoc modo frequenter in Scriptura sacra ponitur pro observantia divinæ legis. Psalm. cxviii, 121 : *Feci judicium et justitiam*, id est legem, quam servabat ex amore, quasi motus ex se ; et sic est virtus : non autem si alio modo, id est ex aliqua

[1] Al. omittitur « tunc. » — [2] Al. : « et ipsum. »

exteriori causa, scilicet vel propter lucra, vel propter pœnas, etsi observatio ei displiceat. Et secundum hoc est duplex modus justitiæ. Unus est justitiæ moralis, alius est justitiæ legalis, per quam legem non ex amore, sed timore servat. Et ideo dicit : *Non habens meam justitiam, quæ ex lege est,* quia, ut dicit Augustinus, « brevis differentia legis et Evangelii est, amor et timor. » Rom., VIII, 15 : *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum.*

Sed si tua est, quomodo est ex lege? Respondet : Imo est mea, quia humana virtute absque habitu gratiæ interioris justificantis facio talia opera, sed ex lege est, sicut a docente. Vel mea est quod præsumo per me eam servare. Rom., X, 5 : *Moyses enim scripsit, quoniam justitiam quæ ex lege est qui fecerit homo, vivet in ea.*

De hac justitia quam quærit, tria dicit : scilicet modum adipiscendi, auctorem et fructum. Modus est, quia non adipiscitur nisi ex fide Christi. Rom., V, 1 : *Justificati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum.* Rom., III, 22 : *Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi in omnes et super omnes qui credunt in eum.* Auctor autem est Deus, et non homo. Rom., VIII, 5 : *Deus qui justificat.* Ibid., IV, 5 : *Credenti autem in eum qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam secundum propositum gratiæ Dei.* Et ideo dicit : *Quæ ex Deo est justitia in fide.* Act., V, 32 : *Et Spiritus sanctus quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi.* Fructus est cognitio ejus, et virtus resurrectionis ejus, et societas sanctorum ejus, et de hujusmodi, secundum duplicem cognitionem[1], potest dupliciter agi. Uno modo exponendo de cognitione viæ[2], et sic oportet tria cognoscere de eo. Primo, ejus personam, scilicet quod est verus Deus et verus homo; et ideo dicit : *ad cognoscendum illum.* Joan., XIV, 9 : *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt et Patrem.* Secundo, gloriam resurrectionis ejus; unde dicit : *et virtutem resurrectionis,* id est resurrectionem virtuosam factam propria virtute. Tertio, qualiter eum imitentur, ibi : *et societatem,* scilicet ut ei sociemur in passione. I Petr., II, 12 : *Christus passus est pro nobis : vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.* Secundo, de cognitione experimentalis et incipit a posteriori, quod est ultimum in executione, et primum in intentione. Primum est agnitio Dei per essentiam, ad quam ducit fides. Hier., XXXI, 34 : *Omnes cognoscent me, a minimo eorum usque ad maximum, dicit Dominus.* Et ideo dicit : *ad cognoscendum illum.* Secundo, quia non solum anima glorificatur, sed ex hoc etiam corpus erit gloriosum, ideo dicit : *et virtutem resurrectionis ejus,* scilicet ex qua resurgemus. I Corinth., XV, 17 : *Si Christus non resurrexit, vana est fides nostra.* Tertio, societatem, quia per experientiam habebimus quantum valeat societas passionis ejus. I Corinth., I, 9 : *Fidelis autem Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus Jesu Christi Domini nostri.*

Deinde cum dicit : *configuratus morti ejus,* ostendit quomodo velit lucrari et inveniri in eo per tolerantiam passionis; et primo ponit tolerantiam; secundo, fructum, ibi : *Si quo modo occurram ad resurrectionem.* Dicit ergo : Inveniar non solum habens justitiam, sed configuratus morti ejus, ut patiar propter justitiam et veritatem, sicut Christus. Galat., ult., 17 : *Ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto.* Fructus vero est, *si quo modo occurram ad resurrectionem quæ est ex mortuis.* Ex passionibus enim hic toleratis, homo pervenit ad gloriam. Rom., VI, 5 : *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus.* II Timoth., II, 11 : *Si commortui sumus, et convivemus; si sustinemus, et conregnabimus.* Rom., VIII, 17 : *Si tamen compatimur, ut et conglorificemur.* Et dicit : *si quo modo,* propter difficultatem, arduitatem et laborem. Matth., VII, 14 : *Arcta est via quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam.* Amos, IV, 14 : *Præparare[3] in occursum Dei tui, Israel.* Christus enim surrexit per potentiam propriam, homo autem non propria potestate, sed gratia Dei. Rom., VIII, 11 : *Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis; vivificabit et mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis.* Vel potest intelligi de occursu sanctorum, quando occurrent Christo descendenti de cœlo ad judicium.

Deinde cum dicit : *Non quod jam acce-*

[1] Al. : « et de hujusmodi duplici cognitione. » — [2] Al. : « ex cognitione viæ. » — [3] Al. : *Præparate.*

perim, aut jam perfectus sim, ostendit quomodo differtur suum desiderium; et primo ostendit quid de se sentit; secundo, hortatur alios ut idem de se sentiant, ibi : *Quicumque ergo*[1] *perfecti sumus, hoc sentiamus.* Iterum prima in duas; quia primo ostendit quomodo deficit a perfectione intenta[2]; secundo, hoc exponit, ibi : *Fratres, ego me non arbitror comprehendisse.* Circa primum duo facit. Primo, ostendit se non pervenisse ad perfectionem; secundo, quod ad eam tendit, ibi : *Sequor autem, si quo modo comprehendam.* Tendens in illud, duo intendit, scilicet adipisci quæsitum et frui illo; frustra enim quæreret, si non eo frueretur, et inhæreret; et ideo dicit : *Non quod jam acceperim,* scilicet gloriam quam quæro. Sap., v, 17 : *Accipient regnum decoris et diadema speciei de manu Dei sui; aut jam perfectus sim;* I Corinth., xv, 10 : *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.*

Sed contra. *Estote perfecti,* Matth., v, 48; et Genes., xvii, 1 : *Esto perfectus.* Respondeo. Dicendum est quod duplex est perfectio, scilicet patriæ et viæ. Perfectio namque hominis consistit in hoc quod adhæreat Deo per caritatem, quia unumquodque est perfectum secundum modum quo adhæret suæ perfectioni. Anima autem potest adhærere Deo dupliciter[3]. Uno modo perfecte, ut totam actionem suam referat in Deum actualiter, et cognoscat, ut cognoscibilis est, et hæc est patriæ. Sed inhæsio viæ est duplex. Una et necessitate salutis, ad quam omnes tenentur, scilicet ut in nullo cor suum quis applicet ad id quod est contra Deum, sed habitualiter referat totam vitam in eum; et isto modo dicit Dominus, Matth., xxii, 37 : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua,* ut Deut., vi. Alia est supererogationis, quando quis ultra communem statum inhæret Deo, quod fit removendo cor a temporalibus, et sic magis appropinquat ad patriam, quia quanto deficit cupiditas, tanto plus crescit caritas. Quod ergo hic dicitur, intelligitur de perfectione patriæ.

Deinde cum dicit : *Sequor autem, si quo modo comprehendam,* ostendit conatum ad eam, dicens : *sequor,* scilicet Christum. Joan., viii, 12 : *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ;* ibid., x, 27 : *Oves meæ vocem meam audiunt ... et sequuntur me.* Et hoc, *si quo modo comprehendam.* I Corinth., ix, 14 : *Sic currite ut comprehendatis.*

Sed contra : quia Deus est incomprehensibilis, quia Hier., xxxi, 37, dicitur : *Si mensurari potuerint cœli desursum, et investigari fundamenta terræ deorsum, et ego abjiciam universum semen Israel.*

Respondeo. Dicendum est quod comprehendere uno modo est includere, sicut domus comprehendit nos, alio modo[4] idem est quod attingere et tenere. Primo ergo modo est incomprehensibilis, quia non potest includi in intellectu creato, cum sit simplicissimus; quia non perfecte vides eum nec amas, sicut est visibilis et amabilis, sicut qui nescit demonstrationem, nescit demonstrative sed opinative[5]. Deus autem perfecte seipsum cognoscit, ut cognoscibilis est. Cujus ratio est, quia res cognoscitur secundum modum sui esse et veritatis. Deus autem lux est et veritas infinita, sed nostrum lumen est finitum; et ideo dicit : *sequor si quo modo comprehendam,* hoc intelligendo secundo modo[6], scilicet attingendo. Cant., iii, 4 : *Tenui eum, nec dimittam. In quo et comprehensus sum.* Quod tripliciter intelligitur. Nam tota gloria est in dicta Dei comprehensione, ut scilicet Deus sit præsens animæ nostræ. Sed non omnes habent æqualem beatitudinem, quia quidam clarius vident, sicut etiam quidam ardentus amabunt, et plus gaudebunt. Unde quilibet habebit certam mensuram, et hoc ex prædestinatione divina; et ideo dicit : *in quo et comprehensus sum,* quasi dicat : In tali mensura intendo comprehendere, secundum quod mihi dispositum est a Christo. Vel *sequor ut comprehendam* sicut *comprehensus sum,* quasi dicat : Ut videam sicut ipse me videt. I Joan., iii, 2 : *Videbimus eum sicut est.* Id est non per similitudinem, sed per essentiam. Vel *comprehendam,* videndo Christum gloriosum, *in quo comprehensus sum,* id est in illa gloria, qua apparuit quando conversus sum.

Deinde cum dicit : *Fratres, ego me non*

[1] Al. : *enim.* — [2] Al. : « interna. » — [3] Al. : « dupliciter perfecte Uno modo ut totam, » etc. — [4] Al. : « item attingere. » — [5] Al. : « sed operative. » — [6] Al. omittitur « hoc intelligendo secundo modo. »

arbitror comprehendisse, exponit quæ dixerat; et primo de defectu perfectionis; secundo, de sequela, ibi : *Unum autem, quæ quidem retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora extendens meipsum.* Dicit ergo : *Ego me non arbitror comprehendisse,* quasi dicat: Non sum sic superbus quod attribuam mihi quod non habeo, sed *sequor ad destinatum.* Quod tripliciter legitur. Uno modo sic. *Unum* arbitror, scilicet quod *quæ retro sunt obliviscens ..... ad destinatum persequor.* Vel *non arbitror me comprehendisse,* sed *persequor unum,* scilicet *ad destinatum bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu.* Vel *non arbitror me comprehendisse* illud supra. Psal. XXVI, 4 : *Unam petii a Domino, hanc requiram.* Et tunc ostendit quid deseruit, quia vel temporalia bona, vel merita præterita, quia non debet homo computare[1] Deo merita præterita. Secundo, ostendit ad quid tendit, scilicet *ad ea vero quæ sunt priora extendens meipsum,* id est, vel quæ pertinent ad fidem Christi, vel majora merita, vel cœlestia. Psalm. LXXXIII, 7 : *Ascensiones in corde suo disposuit.* Et dicit : *extendens;* qui enim aliquid vult capere, extendit se quantum potest. Sed debet cor extendere se per desiderium. Sap., VI, 21 : *Concupiscentia sapientiæ ducit ad regnum perpetuum.* Sed ad quid tendit? *Ad destinatum bravium,* quod est præmium solius currentis. I Corinth., IX, 24 : *Omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium.* Dico autem ad hoc bravium destinatum mihi a Deo, quod est *supernæ vocationis Dei.* Roman., VIII, 30 : *Quos prædestinavit, hos et vocavit:* et hoc *in Christo Jesu,* id est per fidem Christi.

LECTIO III.

Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus; et si quid aliter sapitis, et hoc vobis Deus revelabit. Verumtamen ad quod pervenimus, et idem sapiamus, et in eadem permaneamus regula. Imitatores mei estote, fratres, et observate eos qui ita ambulant sicut habetis formam nostram. Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis (nunc autem et flens dico) inimicos crucis Christi : quorum finis interitus, quorum Deus venter est, et gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Nostra autem conversatio in cœlis est : unde etiam Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ, secundum operationem virtutis suæ, qua etiam possit subjicere sibi omnia.

Supra proposuit quomodo ab ultima perfectione deficiebat, nunc hortatur alios ad idem sentiendum; et primo ponitur exhortatio; secundo, quid ab eis necessario exigatur, ibi : *Verumtamen ad quod pervenimus, et idem sapiamus, et in eadem permaneamus regula.* Dicit ergo : *Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus,* scilicet quod ego sentio, scilicet quod non sum perfectus.

Quomodo ergo, si perfecti sumus, sentimus quasi non perfecti? Respondeo. Dicendum quod perfecti perfectione viæ, sed non perfecti perfectione comprehensionis, quando scilicet tota intentio fertur actu in Deum; in via vero habitualiter, quod scilicet nihil contra Deum faciamus.

Et dicit : *quicumque,* quia quanto quis est perfectior, tanto imperfectum se[2] magis cognoscit. Job, ult., 5: *Auditu auris audivi te: nunc autem oculus meus videt te; idcirco ipse me reprehendo, et ago pœnitentiam in favilla et cinere.* Hebr., V, 14 : *Perfectorum est solidus cibus, eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni et mali.*

Et si quid aliter sapitis, et hoc vobis Deus revelabit. In *Glossa* quatuor modis dicitur, et primo ponuntur duo sensus magis litterales. Unus talis : Dico quod vos sentiatis quod ego, scilicet vos esse imperfectos; tamen *si quid aliter,* id est melius, de vobis *sapitis* quam ego de me, hoc ipsum est vobis per revelationem divinam donatum; et quando altius est vobis revelatum aliquid quod non mihi, non contradico, sed cedo vestræ revelationi. *Verumtamen* nolo quod propter hanc revelationem ab unitate Ecclesiæ discedatis; sed teneamus ex unitate illud *ad quod pervenimus, ut idem sapiamus, et in eadem permaneamus regula.* Quæ unitas Ecclesiæ consistit in unitate veritatis fidei, et rectitudinis bonæ operationis, et utraque servanda est; II Corinth.,

[1] Al. : « comparare. » — [2] Al. omittitur « se. »

ult., 11 : *Perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete.* Et eadem regula bonæ vitæ et operationis ; Galat., ult., 16 : *Quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos et misericordia, et super Israel Dei.* Vel aliter. Dico : Etiam si vos propter ignorantiam vel infirmitatem aliter sapitis quam veritas habet, humiliter confiteamini, nec proterve defendatis. Matth., XI, 25 : *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Vel aliter. Dico quod idem sentiamus, scilicet nondum comprehendisse, sed *si quid aliter* nunc *sapitis* quam sapiendum sit in futuro (quia *nunc videmus in speculo, tunc autem facie ad faciem,* I Corinth., XII, 12), *Deus revelabit* in futuro. Psalm. XXVIII, 9 : *Revelabit condensa, et in templo ejus omnes dicent gloriam.* Vel aliter. Sive sapiatis hic obscure, sive in futuro manifeste, *Deus revelabit,* quia fides ex Deo est. *Verumtamen ad quod pervenimus, ut idem sapiamus, et in eadem permaneamus regula,* non mutatur.

Deinde cum dicit : *imitatores mei estote,* inducit ad sui et aliorum imitationem, ut caveant malos; et primo proponit intentionem ; secundo, rationem, ibi : *Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis ..... inimicos crucis Christi.* Dicit ergo : Quia hæc reputo *ut stercora, ut Christum lucrifaciam, in hoc imitatores mei estote.* Joan., X, 3 : *Vocem ejus audient.* Ego sum pastor, vos oves meæ per imitationem. I Corinth., IV, et XI, 1 : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi. Et observate,* id est diligenter considerate, *qui ita ambulant,* sicut ego. Et vos scire potestis ex regula et doctrina mea. I Timoth., IV, 12 : *Exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in caritate, in fide, in castitate.* I Petr., V, 3 : *Forma facti gregis ex animo.*

Deinde cum dicit : *Multi enim ambulant quos sæpe dicebam vobis ..... inimicos crucis Christi,* ponitur ratio monitionis; et primo ex parte vitandorum; secundo, ex parte imitandorum, ibi : *Nostra autem conversatio in cœlis est.* Ne autem hæc videatur ex odio dicere, primo[1] præmittit suam affectionem; secundo, ostendit quales sunt vitandi, ibi : *inimicos crucis Christi.* Dicit ergo : Dico quod imitandi indigent observatione, quia quidam aliter incedunt, scilicet de malo in pejus. Psalm. LXXXI, 5 : *In tenebris ambulant. Quos sæpe dicebam vobis,* vobiscum præsens ; *nunc autem et flens,* præ compassione, *dico.* Hierem., IX, 1 : *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo die ac nocte interfectos populi mei?* Et hujus rationem ostendit, dicens : *inimicos crucis Christi,* quod describit primo ex opere; secundo, ex intentione, ibi : *quorum Deus venter est.* Item circa primum primo proponit opus; secundo, eventum operis ostendit, ibi : *quorum finis interitus.* Opus eorum est exercitium inimicitiæ contra crucem Christi, scilicet dicentium quod nullus potest salvari sine legalibus; in quo evacuant virtutem crucis Christi. Galat., II, 21 : *Si enim ex lege justitia, ergo Christus gratis* (id est sine utilitate) *mortuus est.* I Corinth., I, 19 : *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est; his autem qui salvi fiunt, id est nobis, virtus Dei est.* Et quid eveniet? Certe nobis vita per crucem Christi; illis autem contrarium, quia incurrent mortem : unde dicit : *Quorum finis interitus,* scilicet mortis æternæ. Job, XXVIII, 3 : *Lapidem caliginis et umbram mortis dividit torrens a populo peregrinante.* Deinde describit eos quantum ad intentionem; et primo manifestat eorum intentionem ; secundo, ostendit intentionis eventum, ibi : *et gloria in confusione ipsorum.* Dicit ergo : *Quorum Deus venter est,* quasi dicat : Ideo hoc disseminant, scilicet legalia esse observanda, propter lucrum et gloriam propriam, ut satisfaciant ventri. Rom., ult., 18 : *Domino non serviunt, sed suo ventri; et per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium.* Eccle., VI, 7 : *Omnis labor hominis in ore ejus; sed anima illius non implebitur.* Et dicit : *Deus,* quia proprium Dei est ut sit principium primum et finis ultimus; unde qui pro fine habet aliquid, illud est Deus suus. Item quærunt gloriam suam, contra illud Joan., VIII, 50 : *Ego gloriam meam non quæro, est qui quærat et judicet.* Sed eventus eorum erit *in confusione.* Oseæ, IV, 7 : *Gloriam eorum in ignominiam commutabo ;* et hoc *eorum qui terrena sapiunt,* id est quibus terrena placent, et ea quærunt. Et hi confundentur, quia status eorum transit. Rom., VIII, 13 : *Si secundum car-*

[1] Al. deest « primo. »

nem vixeritis, moriemini. Glossa : Quorum Deus venter est. Dei proprium est justificare. Qui ergo in cibis justificationem ponebant, dicebant Deum ventrem. Item est *in confusione,* quia in confusibilibus, scilicet in circumcisione pudendorum, et occisione brutorum.

Consequenter ostendit quales sunt imitandi, ibi : *Nostra autem conversatio in cœlis est;* et primo, describit in eis cœlestem conversationem; secundo, expectationem, ibi : *Unde etiam Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum;* tertio, utilitatem, ibi : *Qui reformabit corpus humilitatis nostræ.* Dicit ergo : illi terrena sapiunt, sed non est sic de nobis, quia *nostra conversatio in cœlis est,* id est perficitur per[1] contemplationem. II Corinth., VI, 18 : *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna sunt.* Item per affectionem, quia sola cœlestia diligimus. Item per operationem, in qua est cœlestis repræsentatio. I Corinth., XIV, 49 : *Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cœlestis.*

Sed quare est ibi conversatio? Quia inde expectamus optimum auxilium. Psalm. CXX, 1 : *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi.* Matth., VI, 21 : *Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.* Unde dicit : *Unde expectamus Salvatorem nostrum.* Isa., XXX, 18 : *Beati omnes qui expectant eum.* Luc., XII, 36 : *Similes hominibus expectantibus dominum suum quando revertatur a nuptiis, ut cum venerit et pulsaverit, confestim aperiant ei.*

Tria autem facit iste adventus. Primo, communem resurrectionem; ideo dicit : *reformabit corpus humilitatis,* id est abjectionis, quia est mortalitati subjectum. Job, XXV, 6 : *Homo putredo; et filius hominis vermis.* I Corinth., XV, 42 : *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione; seminatur in ignobilitate, surget in gloria; seminatur in infirmitate, surget in virtute.* Hoc corpus sic abjectum reformabit; id est, ad propriam formam reducet. Rom., VIII, 11 : *Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora nostra, propter inhabitantem Spiritum ejus in nobis.* Secundo[2], sanctorum imitationem; ideo dicit : *configuratum corpori claritatis suæ.* Corpus siquidem Christi est glorificatum per gloriam divinitatis suæ, et hoc meruit per suam passionem. Quicumque ergo participat virtutem divinitatis per gratiam, et passionem Christi imitatur, glorificabitur. Apoc., III, 21 : *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus.* I Joan., III, 2 : *Similes ei erimus.* Matth., XIII, 43 : *Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum.* Et hoc facit *secundum operationem divinitatis suæ,* id est per virtutem in ipso, *per quam possit subjicere sibi omnia;* omnes enim Christo subjicientur, quidam quantum ad salutem, quidam quantum ad pœnam; in primis exercebit misericordiam, in secundis justitiam. Psal. VIII, 8 : *Omnia subjecisti sub pedibus ejus.* I Corinth., XV, 26 : *Pater subjecit omnia Filio.* Joan., V, 19 : *Quæcumque Pater facit, et Filius similiter facit.*

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

...vo-
...um.

Itaque fratres mei carissimi et desideratissimi gaudium meum et corona mea, sic state in Domino, carissimi. Euchodiam * rogo, et Syntichem deprecor idipsum sapere in Domino. Etiam rogo et te, germane compar, adjuva illas quæ mecum laboraverunt in Evangelio cum Clemente, et cæteris adjutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ. Gaudete in Domino semper, iterum dico : Gaudete. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus; Dominus enim prope est. Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestræ innotescant apud Deum. Et pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras in Christo Jesu. De cætero, fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque justa, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ; si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate. Quæ et didicistis, et accepistis, et audistis, et vidistis in me, hæc agite, et Deus pacis erit vobiscum.

[1] Al. : « quia nostra conversatio perficitur, » etc., intermediis omissis. — [2] Al. : « item. »

Supra proposuit eis exempla sequenda, hic per admonitionem moralem ostendit qualiter se debeant habere; et primo ostendit qualiter se habeant in futurum; secundo, commendat eos de præterito, ibi : *Gavisus sum autem in Domino vehementer.* Circa primum duo facit. Primo, monet ad persistendum in jam habito; secundo, ad proficiendum in melius, ibi : *Gaudete in Domino semper.* Iterum prima dividitur in duas partes, quia primo inducit ad perseverandum in generali; secundo, ponit speciales modos ad singulares personas, ibi : *Euchodiam rogo, et Syntichem deprecor idipsum sapere in Domino.* Circa primum primo commemorat ad eos suum affectum; secundo, ponit monitionem, ibi : *Sic state in Domino, carissimi.* Affectum autem suum commendat quintupliciter. Primo, secundum finem[1], ostendens eos sibi dilectos; unde dicit : *fratres*, scilicet per fidem. Matth., XXII, 8 : *Omnes vos fratres estis.* Secundo[2], per caritatem; unde dicit : *carissimi;* I Corinth., X, 14 : *carissimi mihi.* Tertio, secundum desiderium; unde dicit : *desideratissimi.* Supra, I, 8 : *Testis est mihi Deus quomodo cupiam omnes vos in visceribus Jesu Christi.* Et dico : *desideratissimi,* quia desidero vos, vel quia me desideratis. Quarto, per gaudium; unde dicit : *gaudium meum,* et hoc scilicet quia estis boni. Proverb., X, 1 : *Filius sapiens lætificat patrem.* Quinto, per rationem gaudii; unde dicit : *corona mea.* I Thessal., II, 19 : *Quæ est enim spes nostra, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos?*

Deinde cum dicit : *Sic state in Domino, carissimi*, ponit monitionem de perseverantia, dicens : *Sic state,* etc., id est, sicut ego, perseverate, vel sic, sicut statis. Matth., X, 22 : *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.*

Deinde cum dicit : *Euchodiam rogo*, etc., singulares monitiones ponit; et primo de concordia; secundo, de sollicitudine adjutorii, ibi : *etiam rogo et te, germane compar.* Hæ duæ mulieres sanctæ ministrabant sanctis in civitate Philippensi, et forte erat aliqua discordia inter eas; ideo eas ad concordiam revocat. II Corinth., ult., II : *Idem sapite.*

Deinde cum dicit : *etiam rogo et te, germane compar,* quemdam rogat ut adjuvaret quasdam personas. Et dicit : *compar,* quia socius erat prædicationis ejus. Proverb., XVIII, 19 : *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas fortis. Adjuva illas quæ mecum laboraverunt in Evangelio, cum Clemente, et cæteris coadjutoribus meis.* Et ad hoc rogo omnes, *quorum nomina sunt in libro vitæ,* quod ponit, ne si alios non nominaret, turbarentur, quasi dicat : Non est magnum, si non scribo omnium nomina, quia sunt scripta in meliori loco. Matth., V : *Gaudete et exultate*[3], etc.

Liber vitæ, secundum *Glossam,* est prædestinatio sanctorum, et hoc est verum secundum rem, sed differt ratione. Sciendum est autem quod olim erat consuetudo, quod qui ordinabantur ad aliquod officium vel dignitatem, scribebantur in matricula, sicut milites et senatores, qui palatio conscripti erant. Omnes autem sancti prædestinati eliguntur a Deo ad magnum, scilicet ad vitam æternam, et hæc ordinatio est prædestinatio. Conscriptio hujus ordinationis dicitur liber vitæ, et hæc conscriptio est in memoria divina, quia inquantum ordinat, prædestinat; inquantum vero immobiliter scit, dicitur esse præscitio. Firma ergo notitia de prædestinatis, dicitur liber vitæ.

Sed numquid aliqui inde delentur? Sciendum est quod aliqui sunt scripti simpliciter, aliqui secundum quid. Sunt enim aliqui prædestinati a Deo ut habituri simpliciter vitam æternam, et isti sunt scripti indelebiliter, aliqui ut habeant vitam æternam non in se, sed in sua causa, inquantum ordinantur ad justitiam præsentem, et tales dicuntur deleri de libro vitæ, quando excidunt[4] a præsenti justitia.

Deinde cum dicit : *Gaudete in Domino semper*, hortatur eos ad proficiendum in melius; et primo ordinat eorum animum ad proficiendum in melius; secundo, actum *sunt vero, quæcumque pudica ..... hæc cogitate.* Animum autem ordinat tripliciter; et primo quantum ad spirituale gaudium; secundo, quantum ad spiritualem quietem, ibi : *Nihil solliciti sitis*, tertio, quantum ad pacem, ibi : *et pax Dei ..... custodiat corda vestra.* Circa primum primo describit

[1] Al. : « secundum amorem. » — [2] Al. : « item, » quod verbum adhibetur in singulis hujusce divisionis membris. — [3] Sequitur ibi vers. 12 : *quoniam merces vestra copiosa est in cœlis.* Forte reponendum est illud Luc., X, 10 : *Gaudete autem, quod nomina vestra scripta sunt in cœlis.* — [4] Al. : « excedent. »

quale debeat esse nostrum gaudium; secundo, ostendit gaudii causam, ibi: *Dominus enim prope est*. Necessarium est enim cuilibet volenti proficere quod habeat spirituale gaudium. Prov., XVII, 22: *Animus gaudens* eorum, ibi: *De cætero, fratres, quæcumque ætatem floridam facit*. Conditiones autem quatuor veri gaudii tangit Apostolus; et primo quod debet esse rectum, quod est quando est de proprio bono hominis, quod non est quid creatum, sed Deus. Ps. LXXII, 27: *Mihi adhærere Deo bonum est; ponere in Domino Deo spem meam*. Tunc autem rectum est quando in Domino; ideo dicit: *in Domino*. Nehemiæ, VIII, 10: *Gaudium Domini est fortitudo vestra*. Item continuum; unde dicit: *semper*. I Thess., ult., 16: *Semper gaudete*, quod fit quando non interrumpitur peccato; tunc enim est continuum. Aliquando vero interrumpitur per tristitiam temporalem, quod significat imperfectionem gaudii. Cum enim quis perfecte gaudet, non interrumpitur ejus gaudium, quia parum curat de re parum durante; et ideo [1] dicit: *semper*. Item multiplicatum debet esse; si enim gaudes de Deo, imminet tibi gaudere de ejus incarnatione. Luc., II, 10: *Evangelizo vobis gaudium magnum, quia natus est vobis hodie Salvator*. Item ut gaudeas de actione. Proverb., XXI, 15: *Gaudium est justo facere judicium*. Imminet etiam tibi gaudium de contemplatione. Sapient., VIII, 16: *Non habet amaritudinem conservatio illius*. Item si gaudes de bono proprio, imminet tibi gaudere similiter de bono aliorum. Item si de præsenti, imminet etiam de futuro, et ideo dicit: *Iterum dico: gaudete*. Item debet esse moderatum, ne scilicet effluat per voluptates, sicut facit gaudium mundi; et ideo dicit: *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus*, quasi dicat: Ita sit moderatum gaudium vestrum quod non vertatur in dissolutionem. Judith, ult., 24: *Populus erat jucundus secundum faciem sanctorum*. Prov., XII, 11: *Qui suavis est, vivit in moderationibus*. Et dicit: *Nota sit omnibus hominibus*, quasi dicat: Vita vestra sic moderata sit in exterioribus, ut nullius offendat aspectum: impediret enim conversationem vestram.

Deinde cum dicit: *Dominus enim prope est*, tangitur causa gaudii. Homo enim gaudet de propinquitate amici. Dominus quidem prope est præsentia majestatis; Act., XVII, 27: *Non longe est ab unoquoque*. Item est prope propinquitate carnis [2]. Ephes., II, 13: *Qui eratis longe, facti estis prope*. Item est prope per inhabitantem gratiam: Jac., IV, 8: *Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis*. Item per exauditionis clementiam: Psalm. CXLIV, 18: *Prope est Dominus invocantibus eum*. Item ad remunerandum: Isa., XIV, 1: *Prope est ut veniat tempus ejus, et dies ejus non elongabuntur*.

Deinde cum dicit: *Nihil solliciti sitis*, ostendit quod mens nostra debet esse quieta; et primo ostendit superfluam sollicitudinem; secundo, ostendit quid loco ejus in mente succebat, ibi: *Sed in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestræ innotescant apud Deum*. Et satis convenienter subdit: *Nihil solliciti sitis*, ad hoc quod dixerat: *Dominus prope est*, quasi dicat: Ipse omnia tribuet; unde non necesse est quod sitis solliciti. Matth., VI, 25: *Ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini*.

Sed contra, quia dicitur Roman., XII, 8: *Qui præest, in sollicitudine*. Respondeo. Dicendum est quod sollicitudo quandoque importat diligentiam quærendi quid deest, et hoc est commendabile, et opponitur negligentiæ; quandoque anxietatem animi cum defectu spei et timore de obtinendo id circa quod sollicitatur, et hanc prohibet Dominus Matth., VI, et hic Apostolus, quia non debet desperare quin Dominus det necessaria. Sed loco sollicitudinis debemus habere recursum ad Deum; I Petr., ult., 7: *Omnem sollicitudinem projicientes in eum, quoniam ipsi est cura de vobis*. Et hoc fit orando, et ideo dicit: *Sed in omni ratione ... petitiones vestræ innotescant apud Deum*.

Et convenienter, postquam dixit: *Dominus prope est*, subdit de petitione; novo enim domino venienti porriguntur petitiones. Et ponit quatuor quæ necessaria sunt in qualibet oratione. Oratio enim importat ascensum intellectus in Deum; et ideo dicit: *in omni oratione*. Eccli., XXXV,

[1] Al. deest « ideo. » — [2] Al.: « item est propter propinquitatem carnis. » Item omittitur integra hæc sententia usque ad illud: « Item est pro inhabitantem gratiam. »

21 : *Oratio humiliantis se, nubes penetrabit, et donec propinquet, non consolabitur, et non discedet donec Altissimus aspiciat.* Item debet esse cum fiducia impetrandi, et hoc ex Dei misericordia. Dan., IX, 18 : *Neque enim in justificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis.* Et ideo dicit : *obsecratione*, quæ est[1] contestatio per Dei gratiam, et ejus sanctitatem; et ideo se humiliantis est. Prov., XVIII, 23 : *Cum obsecratione loquitur pauper.* Et hoc fit cum dicimus : Per passionem et crucem tuam, etc. Quia vero ingratus de beneficiis acceptis, indignus est ut alia accipiat, ideo subdit : *Cum gratiarum actione.* I Thess., ult., 17 : *in omnibus gratias agite.* Et tunc proponit petitionem; et ideo dicit : *petitiones vestræ innotescant apud Deum.* Matth., VII, 7 : *Petite, et accipietis.* Et hæc quatuor, si bene consideremus, habent omnes orationes Ecclesiæ. Primo enim invocatur Deus; secundo, commemoratur divinum beneficium; tertio, petitur beneficium; quarto, ponitur obsecratio : Per Dominum nostrum, etc.

Sed notandum quod dicit : *petitiones vestræ innotescant apud Deum.* Numquid Dominus nescit hoc? Ideo hoc tripliciter exponitur in *Glossa*. Primo : *innotescant*, id est, approbentur ante Deum et appareant quasi dignæ et sanctæ. Psal. CXL, 2 : *Dirigatur, Domine, oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo.* Vel *innotescant* nobis ipsis, quod semper sint apud Deum, quasi dicat : Non oretis propter favorem populi. Matth., VI, 6 : *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et, clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito; et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.* Vel *innotescant* his qui sunt apud Deum, id est angelis, per quorum ministerium deferuntur Deo, non quasi ignoranti, sed quia intercedunt pro nobis. Apoc., VIII, 4 : *Ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu angeli coram Deo.*

Deinde cum dicit : *et pax Dei ... custodiat corda vestra,* ordinat animum quantum ad pacem, per illa supradicta dispositum[2]; et hanc per modum orantis optat. Pax, secundum Augustinum, est tranquillitas ordinis; perturbatio enim ordinis est destructio pacis. Hæc ordinis tranquillitas tripliciter consideratur. Primo, prout est in principio ordinis, scilicet in Deo. Rom., XIII, 1 : *Quæ a Deo sunt, ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.* Ab isto profundo, in quo est pax, derivatur primo et perfectius in beatos, in quibus nulla est perturbatio, nec culpæ, nec pœnæ, et consequenter derivatur ad sanctos viros, et quanto est magis sanctus, tanto minus patitur perturbationem mentis. Ps. CXVIII, 161 : *Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum.* Sed perfecta est in beatis. Isa., ult., 12 : *Ecce ego declinabo super eam quasi fluvium pacis, et quasi torrentem inundantem gloriam gentium, quam sugetis.* Quia vero cor nostrum ab omni perturbatione non potest esse alienum nisi per Deum, oportet quod per ipsum fiat; unde dicit : *Dei.* Et hoc secundum quod consideratur in ipso principio, exsuperat omnem sensum creatum, quia, ut dicitur I Tim., ult., 16 : *Lucem habitat inaccessibilem;* Job, XXXVI, 26 : *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram; numerus annorum ejus inæstimabilis;* et secundum quod est in patria, superat omnem sensum angelorum, sed secundum quod est in sanctis in via, exsuperat omnem sensum humanum non habentium gratiam. Apoc., II, 17 : *Vincenti dabo manna absconditum, et dabo illi calculum candidum.* Hæc ergo pax *custodiat vestra corda,* id est affectus vestros, ut in nullo declinetis a bono. Prov., IV, 23 : *Omni custodia serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit.* Item *intelligentias vestras,* scilicet ut in nullo devietis a vero; et hoc *in Christo Jesu,* per cujus scilicet caritatem conservatur affectus a malo, et per cujus fidem intellectus perseverat in vero.

Deinde cum dicit : *De cætero, fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica ..., hæc cogitate,* ordinat actum; et primo inducit eos ad bene agendum, ubi ponit actionis objectum, scilicet bonum quod agitur; secundo, motivum actus; tertio, actum; quarto, fructum actus. Hæc quatuor sunt hic. Objectum autem boni actus, vel est objectum cognitionis, vel affectionis. Quantum ad intellectum est verum, quantum ad affectum est bonum; et ideo dicit : *De cætero,* id est ex quo sic estis firmati, *cogitate quæ sunt vera,* per fidem.

[1] Al. additur « sacra. » — [2] Al. : « per illam, dico, dispositum. »

Zach., VIII, 19 : *Pacem et veritatem diligite.* Quantum autem ad affectum, sciendum est quod quædam sunt de necessitate virtutis, quædam superaddita. De necessitate virtutis[1] sunt tria. Primo, ut integer sit in se; et quantum ad hoc dicit : *quæcumque pudica,* id est casta. Jac., III, 17 : *Quæ de sursum est sapientia, primum quidem pudica est.* Item quod sit directus ad proximum; unde dicit : *quæcumque justa.* Matth., V, 6 : *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam : quoniam ipsi saturabuntur.* Item ordinatus ad Deum; unde dicit : *sancta.* Luc., I, 74 : *Serviamus illi in sanctitate et justitia coram ipso, omnibus diebus nostris.* Objecta autem necessitati superaddita sunt duo[2]; primo, quod sit inductivum ad amicitiam; secundo, quod sit conservativum bonæ famæ. Quantum ad primum dicit : *quæcumque amabilia,* id est quæ inducunt ad mutuam amicitiam. Eccli., VII, 39 : *Non te pigeat visitare infirmum : ex his enim in dilectione firmaberis.* Prov., XVIII, 24 : *Vir amicabilis ad societatem, magis amicus erit quam frater.* Quantum ad secundum dicit : *quæcumque bonæ famæ.* Multa enim possent fieri cum bona conscientia, quæ tamen propter famam sunt dimittenda. Eccli., XLIV, 15 : *Curam habe de bono nomine : hoc enim magis permanebit quam mille thesauri magni et pretiosi.* Motivum ad operandum est duplex. Primo, inclinatio interioris habitus; secundo, exterior disciplina, seu instructio. Quantum ad primum dicit : *si quæ virtus,* id est habitus virtutis est in vobis, scilicet inducat vos ad hoc. Eccli., XLIV, 6 : *Divites in virtutes, pulchritudinis studium habentes, pacificantes in domibus suis.* Quantum ad secundum dicit : *si qua laus,* id est laudabilis disciplina, scilicet est in vobis, facite bona. Psalm. CXVIII, 66 : *Bonitatem et disciplinam et scientiam doce me.* Et exponit qualis sit ista disciplina, dicens : *hæc cogitate,* scilicet quæ didicistis me docente. Matth., XI, 29 : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde;* et I Thes., II, 13 : *Cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non ut verbum hominum, sed sicut est vere, verbum Dei, qui operatur in vobis, qui credidistis. Et vidistis* per exempla. Sic enim patet motivum actus, et objectum, quia disciplina habetur per doctrinam, et[3] oportet quod primo capiatur; unde dicit : *hæc cogitate.* Item quod ei assentiatur; unde dicit : *et didicistis et accepistis.* Item habetur per auditum et visum; unde dicit : *quæ audistis et vidistis.* Bonus actus est duplex : scilicet unus interior, qui ponitur ibi : *hæc cogitate;* I Timoth., IV, 15 : *Hæc meditare;* exterior ibi : *agite.* Isa., I, 16 : *Quiescite agere perverse, discite bene facere.* Fructus est Deus, ibi : *et Deus pacis erit vobiscum,* quasi dicat : Si hoc feceritis, erit vobiscum Deus. II Corinth., ult., 11 : *Pacem habete, et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum.*

LECTIO II.

Gavisus sum in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire sicut et sentiebatis; occupati autem eratis. Non quasi propter penuriam dico; ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse. Scio et humiliari, scio et abundare. Ubique et in omnibus institutus sum, et satiari et esurire, et abundare et penuriam pati. Omnia possum in eo qui me confortat. Verumtamen bene fecistis, communicantes tribulationi meæ. Scitis autem et vos, Philippenses, quod in principio Evangelii, quando profectus sum a Macedonia, nulla mihi Ecclesia communicavit in ratione dati et accepti, nisi vos soli, quia et Thessalonicam semel, et his in usum mihi misistis. Non quia quæro datum, sed requiro fructum abundantem in ratione vestra. Habeo autem omnia, et abundo; repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quæ misistis in odorem suavitatis, hostiam acceptam, placentem Deo. Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum secundum divitias suas in gloria in Christo Jesu. Deo autem et Patri nostro gloria in sæcula sæculorum. Amen. Salutate omnem sanctum in Christo Jesu. Salutant vos omnes qui mecum sunt fratres. Salutant vos omnes sancti, maxime autem qui de Cæsaris domo sunt. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

Superius ostendit Apostolus qualiter fideles se debeant habere in futurum, hic commendat eos de præterito sibi impenso beneficio; et primo ponit commendationem; secundo, terminat Epistolam in oratione et salutatione, ibi : *Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum.* Circa primum duo facit. Primo, commendat eos de beneficio impenso; secundo, beneficium diffusius exponit, ibi : *Non quasi propter*

[1] Al. deest « virtutis. » — [2] Al. : « objecta autem necessitatis sunt duo, quod sit, » etc. — [3] Al. : « unde. »

penuriam dico. Item prima pars dividitur in tres particulas : quia primo ponit gaudium conceptum ex eorum beneficio ; secundo, commendat eorum beneficium, ibi : *Quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire sicut et sentiebatis ;* tertio, excusat tarditatem, ibi : *Occupati autem eratis.* Dicit ergo : Moneo ut gaudeatis, sed *ego gavisus sum* propter ea quæ fecistis, non in rebus, sed *in Domino.* Habac., III, 18 : *Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo. Gavisus sum,* inquam, *vehementer*, quia propter filios meos.

Deinde ponitur materia gaudii, ibi : *Quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire sicut et sentiebatis.* Bona opera sunt opera misericordiæ, et dicuntur flores, quia sicut ex flore fructus provenit, ita ex eis fruitio vitæ beatæ percipitur. Eccli., XXIV, 23 : *Flores mei, fructus honoris et honestatis.* Quando ergo opus bonum intermittitur, et postea resumitur, dicitur reflorere, Isti autem aliquando providerant Apostolo. et iterum nunc providerunt ; ideo dicit eos refloruisse, et hoc exponit cum subdit : *pro me sentire,* id est, mihi compati. Supra, I, 7 : *Sicut est mihi justum sentire pro omnibus vobis.* I Mach., X, 20 : *Quæ nostra sunt, sentias nobiscum, ut conserves amicitias ad nos. Sicut* et olim *sentiebatis,* scilicet quando mihi providistis. Et hoc *tandem aliquando,* quia licet tarde, tamen aliquando fecistis. Rom., I, 10 : *Si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos.*

Deinde cum dicit : *Occupati autem eratis,* excusat tarditatem, quasi dicit : Non imputo negligentiæ vel culpæ, sed necessitati, quia eratis occupati propter tribulationes quas passi estis. Eccli., XL, 1 : *Occupatio magna creata est omnibus hominibus.*

Deinde cum dicit : *Non quasi propter penuriam dico,* beneficium exponit : et primo causam gaudii ; secundo, beneficium quo floruerunt, ibi : *Scitis autem et vos, Philippenses, quod in principio Evangelii... nulla mihi Ecclesia communicavit in ratione dati et accepti, nisi vos soli ;* tertio, commemorat beneficium præsens, ibi : *Habeo autem omnia et abundo.* Item primo excludit causam gaudii æstimatam ; secundo, declarat[1] propriam mentis constantiam, ibi : *Ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse ;* tertio, approbat beneficentiam, ibi : *Verumtamen benefecistis communicantes tribulationi meæ.* Dicit ergo : Non gaudeo propter penuriam a vobis propulsam, quæ gravis erat. Isa., XLVIII, 10 : *Elegi te in camino paupertatis ;* sed tamen non deprimit animum, nisi eorum qui in divitiis delectantur, aut qui gloriantur in substantia. Et ideo Apostolus non tristatur de paupertate. Cujus ratio est constantia mentis ejus, quam primo ponit ; secundo, causam ejus, ibi : *Omnia possum in eo qui me confortat.* Item primo ponit constantiam in speciali casu ; secundo, generaliter in omnibus, ibi : *Ubique et in omnibus institutus sum.* Dicit ergo : Paupertatem non timeo, quia *didici in quibus sum, sufficiens esse.* Nihil demonstrat ita mentem sapientis perfecti, sicut quod sciat uti quolibet statu. Sicut enim est bonus dux qui in quolibet exercitu operatur secundum exigentiam ejus, et coriarius, qui ex quolibet corio facit optimos sotulares, sic ille perfectus est qui scit uti quolibet statu, ut si sit in magno, non elevetur, et si in minimo, non dejiciatur. Et ideo dicit : *Didici, in quibus sum, sufficiens esse.* Isa., L, 5 : *Dominus Deus aperuit mihi aurem ; ego autem non contradico, retrorsum non abii.* Et hoc sufficit, si parum habeo ; si multum, scio me contemperare ; et ideo se exponit dicens : *Scio humiliari.* Humilitas autem quandoque dicit virtutem quamdam, Luc., XIV, et XVIII, 14 : *Qui se humiliat exaltabitur*, quandoque dejectionem. Psalm. CIV, 18 : *Humiliaverunt in compedibus pedes ejus ;* et sic loquitur hic, dicens : *Scio humiliari,* id est abjectionem sustinere moderate, sicut oportet. Et quia homines exaltantur per divitias et deprimuntur per paupertatem, ideo exaltationem vocat abundantiam. Et in utroque est periculum, quia ex abundantia erigitur animus contra Deum, ex paupertate dejicitur. Et ideo dicitur Prov., XXX, 8 : *Paupertatem et divitias ne dederis mihi.* Sed Apostolus loquitur melius, quia virtute in utroque scit uti, et hoc *ubique,* id est in omni loco, negotiis, statibus et conditionibus, *institutus sum.* II Corinth., VI, 4 : *In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros.*

Deinde cum dicit : *Omnia possum,* etc., ponit causam suæ constantiæ, dicens :

[1] Al. omittitur « declarat. »

Omnia possum in eo qui me confortat, quasi dicat : Non possem hos insultus sustinere, nisi manu Dei me confortante. Ezech., III, 14 : *Manus Domini erat mecum*. Isa., XL, 31 : *Qui sperant in Domino, habebunt*[1] *fortitudinem; assument pennas sicut aquilæ, current, et non laborabunt; ambulabunt, et non deficient*.

Sed numquid superfluit quod misimus, cum scias egere? Non, quia licet sciam *penuriam pati*, quod est virtus, tamen non debet mihi subventio subtrahi. Rom., XII, 13 : *Necessitatibus sanctorum communicantes*. Hebr., X, 34 : *Nam et vinctis compassi estis*. Et sic patet causa gaudii.

Secundo, commemorat præteritum benecium, ibi : *Scitis autem et vos Philippenses*. A quibusdam enim nihil accipiebat, scilicet Corinthiis et Thessalonicensibus, et hoc, quia Corinthii erant avari, et cum turbatione ministrassent; et quia[2] Thessalonicenses erant otio dediti, laborabat, dans eis exemplum laborandi. Isti vero erant boni in absentia et præsentia; unde dicit II Corinth., XI, 8 : *Alias ecclesias expoliavi, accipiens stipendium ad ministerium vestrum. In ratione dati*, spiritualis, *et accepti*, temporalis. II Corinth., IX, 11 : *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est*[3] *si nos carnalia vestra metamus?*

Quia et Thessalonicam semel et bis in usum mihi misistis. Et hoc est argumentum quod Papa potest ab una Ecclesia accipere in subsidium aliarum, non autem sine quacumque causa[4].

Sciendum est autem quod cum quis dat aliquid alicui, duo sunt consideranda, scilicet substantia muneris et meritum dantis. Qui gaudet de temporalibus, gaudet de substantia muneris, nec quærit nisi dantem; et hic est mercenarius. Qui autem quærit dantis[5] meritum, quærit fructum virtutis et justitiæ, et talis est pastor. *Fructum*, inquam, *qui abundat in ratione vestra*. Ratio dicitur dupliciter : vel secundum quod est virtus animæ, et sic omnis virtus est rationis. Rom., XII, 1 : *Rationabile obsequium vestrum*. Quandoque est ratiocinatio et computatio. Matth., XVIII, 23 : *Qui voluit rationem ponere cum servis suis*. Ideo dicit : *abundantem*[6] *in ratione*, quia plus dabant quam tenerentur, quia quidam tantum in præsentia, sed isti etiam mittebant Roman. *Habeo autem omnia, et abundo; repletus sum acceptis*[7], scilicet his *quæ misistis in odorem suavitatis*. Levit., III et IV, 31 : *Offerte holocaustum in odorem suavitatis Domino*. Est enim odor Deo suavis, devotio offerentium. Et inter omnes hostias multum valent eleemosynæ. Hebr., XIII, 16 : *Beneficentiæ autem et communionis nolite oblivisc i : talibus enim hostiis promereter Deus*.

Deinde cum dicit : *Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum*, finit Epistolam in oratione; et primo ponit orationem : *Deus autem meus*. Unus Deus est omnium per creationem et potentiam, sed *meus*, quia singulariter ei servio. Roman., I, 9 : *Testis enim est mihi Deus, cui servio. Impleat omne desiderium vestrum*, quia implestis meum. Et hoc potest Dominus, quia abundat secundum divitias. Rom., X, 12 : *Idem Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum*. Et hoc *in gloria*, scilicet sua, quia ibi implebitur totum desiderium. Psalm. XVI, 15 : *Satiabor cum apparuerit gloria tua*. Psalm. CII, 5 : *Qui replet in bonis desiderium tuum*. Et hoc *in Christo*, id est per Christum. II Petr., I, 4 : *Per quem maxima nobis et pretiosa donavit*. Et de omnibus his sit Deo Trinitati et Patri nostro gloria. I Timoth., I, 17 : *Soli Deo honor et gloria in sæcula sæculorum*. Sæculum est spatium seu duratio generationis, aut memoriæ hominum.

Posita primo oratione et secundo gratiarum actione, tertio ponit salutationem, dicens : *Salutate omnem sanctum in Christo Jesu*, id est fideles in Christo, quia per Christum sanctificati. Hebr., XIII, 12 : *Ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est*[8]. *Maxime autem qui de Cæsaris domo sunt*. Et per hoc intelligitur quod multos de familia Cæsaris convertit. Supra, I, 13 : *Ut vincula mea manifesta in Christo fierent in omni prætorio, et cæteris hominibus*[9]. Quamvis autem Matth., XI, 8, dicatur : *Qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt;* tamen ad promovendum bonos, et impediendum malos, videtur licitum sanctis in curiis

[1] Al. : *mutabunt*. — [2] Al. : « sed quia. » — [3] Al. : *non magnum est*, omisso puncto interrogationis. — [4] Al. : « sine omni causa. » — [5] Al. omittitur « dantis. » — [6] Al. : « abundantiam. » — [7] Al. : « *Habeo autem quæ misistis, acceptis*, id est his, » etc. — [8] Al. hic additur « et patet per totam. » — [9] Ibi : *et in cæteris omnibus*.

regum commorari, sed non propter delicias et concupiscentiam voluptatum. Et dicit : *qui de Cæsaris domo sunt,* ut eos animet ad gaudium et ad fidem.

Deinde ponit suam salutationem de manu sua, dicens : *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro. Amen.*

EPISTOLA AD COLOSSENSES.

PROLOGUS.

Protegebat castra gladio suo.
(I MACHAB., III, 3.)

Hæc verba congruunt materiæ hujus Epistolæ ad Colossenses, quia totus status hujus vitæ est in pugnatione militantium, quorum habitacula castra dicuntur, Job, VII, 1 : *Militia est vita hominis super terram;* ideo habitacula fidelium, nomine castrorum figurantur; unde Ecclesia similitudinem habet castrorum. Gen., XXXII, 2 : *Castra Dei sunt hæc.* Hæc castra tripliciter impugnantur. A quibusdam quasi obsidentibus[1], qui manifeste se erigunt contra Ecclesiam. Apocal., XX, 8 : *Ascenderunt super latitudinem terræ, et circuierunt castra sanctorum, et civitatem dilectam.* Ab aliis latenter decipitur, sicut ab hæreticis. Rom., ult., 18 : *Per dulces sermones et benedictiones seducunt corda hominum innocentium.* II Timoth., III, 13 : *Mali autem homines et seductores proficient in pejus; errantes, et in errorem mittentes.* A quibusdam, scilicet domesticis, per diversas corruptelas peccatorum, quæ sunt ex corruptione carnis. Galat., V, 17 : *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem.* Ephes., ult., 12 : *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum.* Prælati Ecclesiæ sunt duces. Ps. LXVII, 20 : *Principes Juda duces eorum,* ad quorum officium pertinet, contra omnia prædicta, castra Ecclesiæ munire. Contra peccata quidem per exhortationes. Isa., LVIII, 1 : *Annuntia populo meo scelera eorum, et domui Jacob peccata eorum.* Contra hæreticos per sanam doctrinam. Ad Titum, I, 9 : *Amplectentem eum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt, arguere.* Contra persecutores exemplo, scilicet patienter tolerando. Sic Paulus protexit gladio spirituali, quia in suis Epistolis corripiebat peccata, confutabat hæreses, animabat ad patientiam. De primo, Ephes., V, 3 : *Fornicatio autem et omnis immunditia aut avaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos.* De secundo, Tit., III, 10 : *Hæreticum hominem post primam et secundam correptionem devita.* De tertio, II Corinth., XI, per totum patet, quomodo animabat ad patientiam. Et sic tanguntur duo in verbis propositis, scilicet Ecclesiæ status, cum dicitur *castra;* et Apostoli studium, ibi : *protexit.* In castris autem debet esse sollicitudo ad mala vitanda. Deuter., XXIII, 14 : *Ut sint castra tua sancta, et nihil in eis appareat fœditatis.* Item ordo ad ducem, et ad se; Cant., VII, 1 : *Quid videtis in Sunamite, nisi choros castrorum?* Gen., XXXII, 2 : *Castra Dei sunt hæc.* Item terror ad hostes. Cant., VI, 1 : *Terribilis ut castrorum acies ordinata.* Sed Apostolus circa protectionem erat sollicitus tanquam pastor, cujus est dirigere oves diligenter, ne errent. Joan., X, 4 : *Ante eas vadit, et oves illum sequuntur.* Et sic Apostolus faciebat. I Corinth., IV, 16 : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* Item pascere abundanter, ne deficiant. I Petr., V, 2 : *Pascite qui in vobis est Domini gregem.* Et sic Apostolus faciebat. I Corinth., III, 1 : *Tanquam parvulis lac dedi vobis.* Item de-

[1] Al. : « obedientibus. »

fendere potenter, ne pereant. Eccli., vii, 6 : *Noli velle fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates.* I Reg., xvii, 34 : *Pascebat servus tuus patris sui gregem; et veniebat leo vel ursus, et tollebat arietem de medio gregis; et persequebar eos et percutiebam, eruebamque de ore eorum.* Et ideo dicit quod Apostolus *protegebat castra,* id est Ecclesiam Dei, *gladio,* quod est verbum Dei, ut dicitur Ephes., vi. Hebr., iv, 12 : *Vivus est enim sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti.* Sic ergo materia hujus Epistolæ est hæc. Quia in Epistola ad Ephesios ostendit modum ecclesiasticæ unitatis, in Epistola ad Philippenses ostendit ejus profectum et conservationem [1]; in hac autem agit de ejus conservatione [2] contra hæreticos, qui depravaverunt eos seducendo, etc.

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Timotheus frater, his qui sunt Colossis, sanctis et fidelibus fratribus in Christo Jesu. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo.

Dividitur autem hæc Epistola in salutationem et tractatum, ibi : *Gratias agimus Deo.* Item primo ponuntur personæ salutantes ; secundo, personæ salutatæ, ibi : *his qui sunt Colossis;* tertio, bona optata, ibi : *Gratia vobis et pax.* Circa primum primo ponitur principalis persona; secundo, adjuncta, ibi : *et Timotheus frater.* Principalis primo tangitur ex nomine. *Paulus,* id est humilis ; tales enim percipiunt sapientiam, Matth., xi, 25 : *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Et ideo docet eam. Secundo, ab officio, scilicet *Apostolus,* id est missus, scilicet ad procurandum salutem fidelium. Act., xiii, 2 : *Segregate mihi Saulum et Barnabam in opus ad quod assumpsi eos.* Joan., xx, 21 : *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos.* Et *Apostolus* non cujuslibet, sed *Jesu Christi,* cujus gloriam quærit, non suiipsius. II Cor., iv, 5 : *Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Jesum Christum Dominum nostrum ; nos autem servos vestros Jesum.* Sed quidam aliquando perveniunt [3] ad officium ex ira Dei propter peccatum populi. Job, xxxiv, 30 : *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Oseæ, xiii, 11 : *Dabo tibi regem in furore meo.* Et ideo dicit : *per voluntatem Dei,* scilicet ejus beneplacitum. Hierem., iii, 15 : *Dabo vobis pastores juxta cor meum ; et pascent vos scientia et doctrina.* Persona adjuncta est *Timotheus frater,* ut scilicet in ore duorum vel trium stet omne verbum, ut dicitur Deut., xvii. Prov., xviii, 19 : *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma.*

Personæ salutatæ ponuntur, ibi : *his qui sunt Colossis, sanctis et fidelibus fratribus.* Sancti dicuntur majores. Luc., i, 74 : *Serviamus illi in sanctitate et justitia coram ipso.* Fideles dicuntur minores, qui saltem veram fidem tenent, quia *sine fide impossibile est placere Deo,* ut dicitur Hebr., xi, 6 : Vel *sanctis,* id est in baptismo sanctificatis, *et fidelibus,* id est permanentibus in fide accepta. Prov., xxviii, 20 : *Vir fidelis multum laudabitur.*

Deinde ponuntur bona optata, scilicet *gratia,* quæ est principium omnis boni. Rom., iii. 24 : *Justificati gratis per gratiam ipsius. Pax,* quæ est finale bonum omnium. Ps. cxlvii, 14 : *Qui posuit fines tuos pacem.* Et per consequens optat omnia bona media, et hoc *a Deo,* Ps. lxxxiii, 12 : *Gratiam et gloriam dabit Dominus. Patre* Domini nostri Jesu Christi, scilicet per naturam, sed *nostro* per gratiam ; *et Domino Jesu Christo ;* et sic *Patre nostro,* scilicet Deo in Trinitate, et *Domino Jesu Christo,* quantum ad naturam assumptam.

[1] Al. : « et confederatione. » — [2] Al. : « conversatione. » — [3] Al. : « sed quidam pervenerunt. »

LECTIO II.

Gratias agimus Deo et Patri Domini nostri Jesu Christi, semper pro vobis orantes, audientes fidem vestram in Christo Jesu, et dilectionem quam habetis in sanctos omnes, propter spem quæ reposita est vobis in cœlis, quam audistis in verbo veritatis Evangelii, quod pervenit ad vos, sicut et in universo mundo est, et fructificat et crescit, sicut in vobis, ex ea die qua audistis et cognovistis gratiam Dei in veritate; sicut didicistis ab Epaphra carissimo conservo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi Jesu, qui etiam manifestavit nobis dilectionem vestram in spiritu.

Hic accedens ad propositum incipit epistolarem tractatum; et primo commendat Evangelii veritatem; secundo, contra contrariantia protegit veritatem status hujus, in II capit., ibi : *Volo enim scire vos qualem sollicitudinem habeam pro vobis.* Circa primum duo facit. Primo, commendat evangelicæ fidei veritatem ; secundo, auctorem hujus status, ibi : *Qui est imago Dei invisibilis.* Item prima in duas ; quia primo agit gratias pro beneficiis specialiter exhibitis Colossensibus ; secundo, pro exhibitis generaliter Ecclesiæ, ibi : *Gratias agentes Deo et Patri.* Circa primum duo facit : quia primo commendat gratiarum actionem Deo pro istis ; secundo, ostendit orationis materiam, ibi : *audientes fidem vestram.* Iterum prima in duas, quia primo præmittit gratiarum actionem; secundo, orationem, ibi : *orantes.* Dicit ergo : *Gratias agimus Deo,* auctori gratiarum. I Thessal., ult., 18 : *In omnibus gratias agite.* Et hoc *semper,* pro præteritis et futuris. Licet enim non continue in actu possimus orare, tamen semper ex habitu caritatis debemus orare. I Thes., ult., 17 : *Sine intermissione orate.* Lucæ, XVIII, 1 : *Oportet semper orare.*

Deinde ponitur materia; et primo gratiarum actionis; secundo, orationis, ibi : *Ideo et nos ... non cessamus pro vobis orantes.* Circa primum primo commemorat bona eorum; secundo, quomodo fuerunt ea adepti. *Quam audistis in verbo veritatis Evangelii.* Bonum nostrum principaliter est in fide, spe et caritate ; per fidem enim habemus notitiam Dei, per spem elevamur in ipsum, sed caritate unimur ei. I Cor., XIII, 13 : *Nunc autem manent fides, spes, caritas, tria hæc; major autem horum est caritas.* Et ideo de istis tribus gratias agit. Primo, quod fidem habent. Non enim ipse prædicaverat eis; sed quidam discipulus Epaphras nomine, et postea Archippus; et ideo dicit : *audientes fidem,* quæ est principium spiritualis vitæ. Habac., II, 4 : *Justus meus ex fide vivit.* Hebr., XI, 6 : *Accedentem ad Deum oportet credere quia est, et inquirentibus se remunerator sit.* Sed hæc fides sine dilectione operante est mortua, ut dicitur Jac., II ; et ideo oportet quod adsit dilectio operans. Galat., ult., 15 : *In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura.* Et ideo dixit : *et dilectionem quam habetis in sanctos omnes.* Est autem quædam dilectio caritatis, et quædam mundana. Sed mundana non se extendit ad omnes, quia dilectio talis [1] ad illos est cum quibus est communio, quæ est causa dilectionis, et hæc causa in dilectione mundana non se habet ad omnes, sed tantum est cum consanguineis et mundanis; sed dilectio caritatis se extendit ad omnes, et ideo dicit : *in omnes.* Nam etsi peccatores diligantur per caritatem, hoc est ut sint aliquando [2] sancti. I Joan., III, 14 : *Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres.* Item dilectio mundi habet fructum in hoc mundo, sed caritas habet in vita æterna; et ideo tertio subdit de spe, dicens : *propter spem quæ reposita est vobis in cœlis,* id est propter gloriam æternam, quæ ideo dicitur spes, quia pro certo custoditur. Job, XII, 27 : *Reposita est hæc spes mea in sinu meo.*

Deinde cum dicit : *Quam ante audistis,* ostendit quomodo adepti sunt ista ; et primo, commendat doctrinam evangelicam; secundo, ministerium, ibi : *sicut didicistis ab Epaphra.* Item primo commendat doctrinam a veritate; secundo, ab ejus dilatatione, ibi : *quod pervenit ad vos, sicut et in universo mundo est;* tertio, a profectu, ibi : *et fructificat.* Dicit ergo : *quam audistis,* scilicet spem, vel rem speratam, et hoc *in verbo veritatis Evangelii;* hæc enim excedit omnia. I Corinth., II, 9 : *Nec oculus*

[1] Al. omittitur « talis. » — [2] Al. deest « aliquando. »

vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum. Et ideo Deus eam revelat. Matth., III, 2 : *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum.* Hæc autem est spes vera, non vana[1] (sicut quando promittens est mendax) quia *in verbo veritatis.* Joan., XVII, 17 : *Sermo tuus veritas est.*

Deinde cum dicit : *Quod pervenit ad vos,* commendatur doctrina Christi a dilatatione, quia non solum pervenit ad vos, sed *est*[2] *in universo mundo.* Ps. XVIII, 5 : *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.* Matth., XXIV, 14 : *Oportet hoc Evangelium regni prædicari in universo orbe, et tunc erit consummatio.*

Sed quomodo nondum est consummatio, cum sit prædicatum in universo mundo ? Respondeo. Aliqui dicunt quod Evangelium Christi non est Evangelium regni. Sed hoc est falsum, quia Dominus dicit hoc Evangelium regni. Sed dicendum est, secundum Chrysostomum, quod adhuc viventibus apostolis, Evangelium Christi est divulgatum per totum mundum saltem quantum ad famam, quod est valde miraculosum, quod in quadraginta annis sic creverit doctrina Christi. Et sic dicit : *in universo mundo,* quantum ad famam, *et tunc erit consummatio,* id est destructio Hierusalem. Secundum Augustinum autem hoc non est verum, quia adhuc tempore suo erant aliquæ gentes, in quibus nondum erant Ecclesiæ. Et ideo ipse dicit hoc esse intelligendum, quando prædicabitur ; ita quod, quando in omnibus gentibus Ecclesia erit fundata, licet aliqui sint credentes, aliqui non, tunc erit finis ; et hoc non tempore Apostoli, sed circa finem mundi. Et sic quando hic dicitur : *in universo mundo,* loquitur Apostolus de futuro sicut de præsenti propter certitudinem eventus. Psalm. XVIII, 5 : *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.* Potest tamen dici quod secundum famam est divulgatum per totum mundum, sed non secundum fundationem.

Deinde commendat doctrinam Christi quantum ad fructum per bona opera, ibi : *et fructificat.* Eccli., XXIV, 23 : *Flores mei fructus honoris et honestatis.* Matth., XIII, 23 : *Fructum affert, et facit aliud quidem centesimum*[3], *aliud sexagesimum, aliud tricesimum. Et crescit,* scilicet in multitudine credentium. Act., II, 47 : *Dominus autem augebat qui salvi fierent quotidie in idipsum.* Et hoc magnæ potestatis fuit, quia *sicut in vobis,* ita et in aliis. *Audistis* prædicationem *et cognovistis* approbando.

Consequenter commendat ministerium tripliciter. Primo, per comparationem ad se ; secundo, per comparationem ad ipsos ; tertio, quantum ad utrosque. Dicit ergo : Edocti estis per Evangelium, *sicut ab Epaphra didicistis conservo nostro;* Apoc., ult., 9 : *Conservus tuus sum, et fratrum tuorum; qui est fidelis minister,* scilicet non quærens quæ sua sunt. I Corinth., IV, 1 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei. Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur. Qui est fidelis,* scilicet mediator inter Apostolum et istos. *Qui etiam manifestavit*[4], id est significavit, *nobis dilectionem vestram in spiritu.*

LECTIO III.

Ideo et nos ex qua die audivimus, non cessamus pro vobis orantes et postulantes, ut impleamini agnitione voluntatis ejus, in omni sapientia et intellectu spirituali, ut ambuletis digne, Deo per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes, et crescentes in scientia Dei, in omni virtute confortati secundum potentiam claritatis ejus, in omni patientia et longanimitate, cum gaudio gratias agentes Deo, et Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ, in quo habemus redemptionem[5], et remissionem peccatorum.

Supra posuit materiam gratiarum actionis, ostendens pro quibus bonis gratias egit, hic ostendit orationem innuens[6] quid pro eis petit ; et primo præmittit conditiones orationis ; secundo, subdit bona petita, ibi : *ut impleamini agnitione voluntatis ejus.*

[1] Al. : « non autem est vana. » — [2] Al. desideratur *est.* — [3] Al. : « attulit fructum aliud centesimum, » etc. — [4] Al. : « qui fuit mediator inter Apostolum et istos; unde *significavit,* id est manifestavit, » et nihil ultra. — [5] Addit Vulgata : *per sanguinem.* — [6] Al. : « ostendens. »

Oratio tres habet conditiones. Primo, quod sit tempestiva; unde subdit : *ex qua die audivimus,* supple : cœpimus orare. Hier., XXXI, 20 : *Ex quo locutus sum de eo, adhuc recordabor ejus.* Secundo, quod sit continua, ibi : *Non cessamus pro vobis orantes.* I Reg., XII, 23 : *Absit autem a me hoc peccatum in Domino ut cessem orare pro nobis.* Rom., I, 9 : *Sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis.* Tertio, multiplex et perfecta, ibi : *orantes et postulantes.* Oratio est ascensus mentis in Deum. Postulatio est rerum petitio. Oratio debet præcedere, ut devote petens exaudiatur, sicut petentes præmittunt persuasionem, ut inclinent. Sed nos debemus præmittere devotionem et meditationem Dei et divinorum, non ut eum flectamus, sed ut nos erigamus in eum. Tria autem petit : scilicet cognitionem veritatis, ibi : *ut impleamini agnitione voluntatis ejus;* operationem virtutis, ibi : *ut ambuletis digne;* tolerantiam malorum, ibi : *in omni potientia.* Triplicem vero cognitionem optat, scilicet agendorum; unde dicit : *ut impleamini agnitione voluntatis ejus,* id est, ut plene cognoscatis voluntatem Dei. I Thessal., IV, 3 : *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra, ut abstineatis vos a fornicatione.* Ille ergo cognoscit voluntatem Dei qui in sanctitate vivit. Qui ergo peccat, non cognoscit voluntatem Dei, quia omnis peccans est ignorans. Rom., XII, 2 : *Ut probetis quæ sit voluntas Dei bona et beneplacens et perfecta.* Item cognitionem divinorum, ibi : *in omnia sapientia,* quæ est cognitio divinorum, secundum Augustinum. Sap., I, 1 : *Sentite de Domino in bonitate.* Item spiritualium donorum, ibi : *et intellectu spiritualium,* id est non harum corporalium rerum. I Corinth., II, 12 : *Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est.* Et apte conjunguntur hæc duo, sapientia, et intellectus, quia minor est sapientia si intellectu careat (ut dicit Gregorius), et inutilis est intellectus sine sapientia, quia sapientia judicat et intellectus capit, et non valet capere nisi judicet, et e converso. *Glossa* dicit quod primum sumitur generaliter, secundum pertinet ad activam vitam, tertium ad contemplativam. *Nec sufficit cognoscere : quia scienti bonum et non operanti, peccatum est illi,* ut dicitur Jac., IV, 17. Unde oportet quod adsit virtuosa operatio, quam primo tangit, ibi : *et ambuletis digne Deo;* indigne enim ambulat qui non vivit sicut decet filium Dei. II Corinth., VI, 4 : *In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus,* etc. I Thessal., IV, 6 : *Sicut prædiximus, et testificati sumus.* Secundo, tangit rectam intentionem, ibi : *per omnia placentes.* Sap., IV, 10 : *Placens Deo factus est dilectus.* Tertio, studium proficiendi, ibi ; *in omni opere bono;* semper enim homo debet niti ad ulterius bonum. Eccli., XXIV, 23 : *Flores mei, fructus honoris et honestatis.* Rom., VI, 22 : *Habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam.* Ad fructificationem sequitur augmentum scientiæ; ideo dicit : *et crescentes in scientia Dei.* Ex hoc enim quod aliquis studet implere mandata, disponitur ad dignitionem. Psalm. CXVIII, 100 : *Super senes intellexi, quia mandata tua quæsivi.* Sap., I, 4 : *Non habitabit in corpore subdito peccatis.* Et dicit *Dei,* non mundi. Sap., X, 10 : *Dedit illi scientiam sanctorum.*

Deinde tangit tolerantiam malorum, quia ad virtutem non sufficit scire vel velle, nisi immobiliter operetur, quod non potest esse sine patientia et malorum tolerantia; et ideo dicit : *in omni virtute confortati.* Eccli., XLIV, 6 : *Divites in virtute, pulchritudinis studium habentes.* Quæ virtus est a Deo ; unde dicit : *secundum potentiam claritatis ejus.* Ephes., IV, 10 : *Confortamini in Domino.* Sed addit : *claritatis ejus,* id est Christi, qui est claritas Patris, quia pergere ad peccatum est pregere ad tenebras. Sap., VII, 25 : *Vapor est enim virtutis Dei, et emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera.*

Deinde cum dicit : *in omni patientia,* etc., petit eis tolerantiam in adversis. Quidam enim deficiunt vel propter difficultatem[1] adversorum, et ideo oportet habere patientiam; Luc., XXI, 19 : *In patientia vestra possidebitis animas vestras;* vel propter dilationem præmii, et ideo dicit : *et longanimitate,* quæ facit sustinere rem promissam. Habac., II, 3 : *Si moram fecerit, expecta eum, quia veniet, et non tardabit.* Hebr., VI, 15 : *Longanimiter ferens, adeptus est repromissionem.* Sed aliqui hæc duo vitant, sed cum tristitia. Contra hoc dicit : *cum gaudio.* Jac., I, 2 : *Omne gaudium existimate, fra-*

[1] Al. : « difficile. »

tres, cum in varias tentationes incideritis.

Deinde cum dicit : *Gratias agentes Deo et Patri,* agit gratias pro beneficiis exhibitis omnibus fidelibus ; et hoc pro beneficio gratiæ, quod primo ponit ; secundo, pro fructu gratiæ[1], ibi : *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum.* Dicit ergo : *Oramus pro vobis agentes gratias Deo,* scilicet creanti, *et Patri,* scilicet adoptanti ; *qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine.* Dixerunt aliqui quod dona gratiarum dantur pro meritis, et quod Deus dat dignis gratiam, non autem indignis ; ideo hoc excludit Apostolus, quia quidquid habes dignitatis et gratiæ, hoc Deus fecit in te ; ergo et effectus gratiæ. Et ideo dicit : *qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine.* II Corinth., III, 5 : *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. In partem sortis sanctorum in lumine.* Omnes homines de mundo secundum naturam sunt boni ; et ideo justum est eos aliquam partem habere Dei. Mali quidem partem habent voluptates, et temporalia. Sap., II, 9 : *Hæc est pars nostra, et hæc sors ;* sancti vero habent ipsum Deum partem. Thren., III, 24 : *Pars mea Dominus.* Psalm., XV, 5 : *Dominus pars hæreditatis meæ.* Et ideo dicit : *qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine.* Et addit : *sortis,* quia dupliciter aliquid dividunt : quandoque per electionem, quando unus hanc, alius illam partem eligit ; aliquando sorte, Prov., XVIII, 18 : *Contradictiones*[2] *comprimit sors.* Hæc autem pars cedit sanctis non per electionem propriam ; Joan., XV, 16 : *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos ;* sed quia ipse Deus elegit eos[3]. Sors enim nihil aliud est quam committere aliquid divino judicio. Sors autem triplex est : scilicet consultoria, divinatoria et divisoria. Prima[4] in temporalibus non est mala ; secunda vana est et mala ; tertia in necessitatibus aliquando permittenda. Sed hæc per se est possessio luminis. I Timoth., ult., 16 : *Lucem habitat inaccessibilem.* Job, XXXVI : *In manibus abscondit lucem, et præcipit ei ut rursus adveniat,* et[5] ex hac parte sequitur effectus gratiæ, scilicet translatio de tenebris ad lucem ; et ideo primo ponit translationem ; secundo, modum in quo homines ante gratiam sunt servi peccati. Nam cum[6] peccatum sit tenebra, ideo sunt in potestate tenebrarum, sive dæmonum, sive peccatorum. Ephes., ult., 12 : *Adversus rectores mundi tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ.* Isa., XLIX, 25 : *Captivitas a forti tolletur. Et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ,* id est, ut essemus regnum Dei. Joan., XVIII, 36 : *Regnum meum non est de hoc mundo.* Et hoc fit quando liberamur a peccato. Apoc., V, 10 : *Fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes.* Vel ad litteram, ut consequeremur viam æternam ; Matth., III et IV, et X, 7 : *Appropinquabit regnum cœlorum.* Et hoc est quod dicit : *Regnum filii dilectionis suæ.* Dilectio, ut dicit Augustinus in *Glossa,* quandoque dicitur Spiritus sanctus, qui est amor Patris et Filii. Sed si dilectio sic semper teneretur personaliter, tunc Filius esset Filius Spiritus sancti, sed quandoque dicitur essentialiter, ut dicitur in *Glossa. Filii ergo dilectionis suæ* dicitur, id est Filii sui dilecti, vel Filii essentiæ suæ.

Sed numquid hæc est vera : Filius est Filius essentiæ Patris ? Dicendum est quod si genitivus designat habitudinem causæ efficientis, est falsum, quia essentia non generat nec generatur. Si autem designat formam, id est habens essentiam suam, quasi materialiter sicut dicitur egregiæ formæ, id est habens egregiam formam, sic est vera. Joan., III, 35 : *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus.*

Deinde cum dicit : *in quo habemus redemptionem,* ostendit modum translationis. Homo enim existens in peccato, dupliciter tenebatur subditus : scilicet per servitutem ; Joan., VIII, 54 : *Qui facit peccatum, servus est peccati ;* item erat reus pœnæ, et aversus a Deo. Isa., 59 : *Iniquitates vestræ diviserunt inter vos et Deum vestrum, et peccata vestra absconderunt faciem ejus a vobis, ne exaudiret.* Hæc duo removet Christus, quia inquantum homo, factus est pro nobis sacrificium et redemit nos in sanguine suo ; et ideo dicit : *in quo habemus redemptionem.* I Corinth., VI, 20 : *Empti estis pretio magno.* Sed inquantum est Deus, habemus per eum *peccatorum remissionem,* quia reatus peccati solutus est per eum.

[1] Al. : « secundo fructum gratiæ. » — [2] Al. : *Contradictores.* — [3] Al. : « vos, » item « nos. » — [4] Al. additur « autem. » — [5] Al. : « sed. » — [6] Al. : « et peccatum est tenebra, et ideo, » etc.

LECTIO IV.

Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ; quoniam in ipso condita sunt universa in cœlis et in terra, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates; omnia per ipsum et in ipso creata sunt; et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant.

Postquam superius commemoravit gratiæ beneficia specialia et universalia, hic commendat auctorem hujus gratiæ, scilicet Christum; et primo per comparationem ad Deum; secundo, generaliter per comparationem ad totam creaturam, ibi : *primogenitus omnis creaturæ;* tertio, specialiter per comparationem ad Ecclesiam, ibi : *et ipse est caput corporis Ecclesiæ.* Circa primum notandum est quod Deus dicitur invisibilis, quia excedit capacitatem visionis cujuscumque intellectus creati, ita quod nullus intellectus creatus naturali cognitione potest pertingere ad ejus essentiam. Job, XXXVI, 26 : *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram.* I Timoth., ult., 16 : *Lucem habitat inaccessibilem.* Videtur ergo a beatis ex gratia, non ex natura. Ratio hujus assignatur a Dionysio, quia omnis cognitio terminatur ad existens, id est ad aliquam naturam participantem esse; Deus autem est ipsum esse[1] non participans, sed participatum; ergo est incognitus. Hujus ergo Dei invisibilis, Filius est imago.

Sed videndum est quomodo dicatur imago Dei, et quare dicatur invisibilis. Et quidem de ratione imaginis sunt tria : scilicet quod sit ibi similitudo, quod deducta sit vel expressa ex eo cum quo est similitudo, et quod deducta sit in aliquo pertinente ad speciem vel signum speciei. Si enim sunt duo similia quorum unum non derivetur ab alio, neutrum dicimus alterius imaginem, sicut ovum non dicitur imago ovi, et ideo ab imitando dicitur imago. Item si sit simile, sed non quantum ad speciem vel signum speciei, tunc nec imago dicitur, sicut in homine multa sunt accidentia, ut color, quantitas et hujusmodi; et secundum nullum horum dicitur imago. Sed si figuram ejus accipiat, sic potest esse imago, quia figura est signum speciei. Filius autem est similis Patri, et Pater similis Filio; sed Filius habet hoc a Patre, Pater autem non a Filio. Et ideo proprie loquendo dicimus Filium imaginem Patris, et non e converso, quia deducitur et derivatur hæc similitudo a Patre. Item hæc similitudo est secundum speciem, quia Filius in divinis repræsentatur aliquo modo, sed deficienter, per verbum mentis nostræ. Verbum autem mentis nostræ est quando formamus actu formam rei cujus notitiam habemus, et hoc significamus verbo exteriori. Et hoc verbum sic conceptum, est quædam rei similitudo quam in mente tenemus, et simile secundum speciem. Et ideo Verbum Dei, imago Dei dicitur.

Quantum ad secundum, sciendum est quod ariani hoc verbum male intellexerunt, judicantes de Dei imagine secundum imagines quæ fiebant ab antiquis, ut viderent in eis caros suos subtractos sibi, sicut et nos facimus imagines sanctorum, ut quos non videmus in substantia, videamus in imagine. Et ideo dicunt quod invisibile est proprium Patri, Filius autem est primum visibile, in quo manifestatur bonitas Patris, quasi Pater sit vere invisibilis, Filius vero visibilis, et sic alterius essent naturæ. Hoc autem excludit Apostolus ad Hebr., I, 3, dicens : *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis.* Et sic est imago non solum Dei invisibilis, sed etiam ipse est invisibilis sicut Pater : *Qui est imago invisibilis Dei.*

Deinde cum dicit : *primogenitus omnis creaturæ,* commendat Christum per comparationem ad creaturam, et primo facit hoc, secundo exponit, ibi : *quia in ipso condita sunt universa.*

Circa primum sciendum est quod ariani sic intelligunt quasi dicatur primogenitus quia sit prima creatura, sed hic non est sensus, ut patebit. Et ideo duo sunt videnda, scilicet quomodo hæc imago sit genita, et quomodo primogenita creaturæ.

Quantum ergo ad primum, sciendum est

[1] Al. : « non participatum. »

quod in unaquaque re generatio est secundum modum sui esse et suæ naturæ. Alius enim modus generationis est in hominibus et alius in plantis, et sic de aliis. Natura autem Dei est ipsum esse et intelligere, et sic oportet quod ejus generatio vel conceptio intellectualis, sit generatio vel conceptio naturæ ejus. In nobis autem conceptio intelligibilis non est conceptio naturæ nostræ, quia in nobis aliud est intelligere, et natura nostra. Et ideo cum hæc imago sit verbum et conceptio intellectus, oportet dicere quod sit germen naturæ, et sic de necessitate genitus, qui accipit naturam ab alio.

Secundo, videndum est quomodo dicatur primogenitus. Deus enim non alio se cognoscit et creaturam, sed omnia in sua essentia, sicut in prima causa effectiva. Filius autem est conceptio intellectualis Dei, secundum quod cognoscit se, et per consequens omnem creaturam. Inquantum ergo gignitur, videtur quoddam verbum repræsentans totam creaturam, et ipsum est principium omnis creaturæ. Si enim non sic gigneretur, solum Verbum Patris esset primogenitus Patris, sed non creaturæ. Eccli., XXIV, 5 : *Ego ex ore Altissimi prodii, primogenita ante omnem creaturam.*

Deinde cun dicit : *quia in ipso condita sunt universa,* exponit quod dixerat, scilicet quod sit primogenitus, quia scilicet est genitus ut principium creaturæ, et hoc quantum ad tria. Primo, quantum ad rerum creationem ; secundo, quantum ad earum distinctionem, ibi : *in cœlis et in terra ;* tertio, quantum ad conservationem in esse, ibi : *et omnia in ipso constant.* Dicit ergo. Est primogenitus creaturæ, quia est genitus ut principium omnis creaturæ ; et ideo dicit : *quia in ipso condita sunt universa.*

Circa quod sciendum est quod platonici ponebant ideas, dicentes, quod quælibet res fiebat ex eo quod participabat ideam, puta hominis, vel alicujus alterius speciei. Loco omnium[1] harum idearum nos habemus unum, scilicet Filium, Verbum Dei. Artifex enim facit artificium ex hoc quod facit illud participare formam apud se conceptam, quasi involvens eam exteriori materiæ, sicut si dicatur quod artifex facit domum per formam rei, quam habet apud se conceptam. Et sic Deus omnia in sua sapientia dicitur facere, quia sapientia Dei se habet ad res creatas sicut ars ædificatoris ad domum factam. Hæc autem forma et sapientia est Verbum ; et ideo omnia in ipso condita sunt, sicut in quodam exemplari. Gen., I : *Dixit et facta sunt,* quia in Verbo suo æterno creavit omnia ut fierent.

Quantum autem ad rerum distinctionem sciendum est quod aliqui, sicut manichæi, erraverunt, dicentes, hæc corpora terrena, quia corruptibilia, facta esse a malo deo ; cœlestia vero, quia incorruptibilia, a bono Deo, scilicet Patre Christi. Sed mentiuntur, quia in eodem sunt utraque creata. Ideo dicit : *in cœlis et in terra.* Et hæc est distinctio secundum partes naturæ corporeæ. Gen., I, 1 : *In principio,* id est in Filio, *creavit Deus cœlum et terram.*

Platonici etiam dicunt quod Deus per se creavit creaturas invisibiles, scilicet angelos, et per angelos creavit naturas corporeas. Sed hoc excluditur[2] hic, quia dicitur : *visibilia et invisibilia.* De primo Hebr., XI, 3 : *Fide intelligimus, esse aptata sæcula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent.* De secundo autem Eccli., XLIII, 36 : *Pauca vidimus operum ejus; omnia autem Dominus fecit, et pie agentibus dedit sapientiam.* Hæc autem distinctio est secundum creaturarum naturam.

Tertia distinctio est ordinis et gradus in invisibilibus, cum dicit : *sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates.* Platonici etiam errant hic ; dicebant enim, in rebus diversas esse perfectiones, et quamlibet attribuebant uni primo principio, et secundum ordines earum perfectionum, ponebant ordines principiorum ; sic[3] ponebant primum ens, a quo participant omnia esse ; et aliud[4] principium ab isto, scilicet primum intellectum, a quo omnia participant intelligere, et aliud principium vitam, a quo omnia participant vivere. Sed nos non sic ponimus ; sed ab uno principio res habent quidquid in eis perfectionis est ; et ideo dicit : *sive throni, sive dominationes,* etc., quasi dicat : Non dependent ab aliis principiis ordinatis, sed ab ipso uno solo Verbo Dei.

Sed quid est quod dicit Ephes., I, 22 : *Ipsum dedit caput supra omnem ecclesiam ?* Ubi quædam diversitas videtur esse ab istis. Solutio. Hic enim enumerat descendendo, quia ostendit progressum creaturæ

[1] Al. : « enim. » — [2] Al. : « sed hoc excludit, quia dicit. » — [3] Al. : « sicut. » — [4] Al. : « et illud. »

a Deo; ibi ascendendo, quia ostendit quod Filius Dei, secundum quod homo, super omnes creaturas est. Sed tamen ibi principatus ponuntur sub potestatibus et virtutes inter dominationes et potestates; hic principatus super potestates, et principatus medium inter dominationes et potestates. Et secundum hoc diversæ sunt sententiæ Gregorii et Dionysii. Dionysius enim ordinat eos secundum quod dicitur ad Ephesios, quia in secunda hierarchia ponit dominationes, virtutes et potestates. Gregorius vero ordinat eos sicut hic habetur, quia in secunda hierarchia ponit dominationes, principatus et potestates; in tertia vero virtutes, archangelos et angelos.

Sed sciendum est quod, sicut Gregorius et Dionysius dicunt, hæc dona spiritualia ex quibus nominantur hi ordines, communia sunt omnibus; tamen quidam nominantur a quibusdam, quidam ab aliis; cujus ratio accipitur ex dictis platonicorum, quia omne quod convenit alicui, convenit tripliciter, quia aut essentialiter, aut participative, aut causaliter. Essentialiter quidem quod convenit rei secundum proportionem suæ naturæ, sicut homini rationale. Participative autem quod excedit suam naturam, sed tamen aliquid de illo participat, sed imperfecte, sicut intellectuale homini, quod est supra rationale, et est essentiale angelorum, et idem aliquid participat homo. Causaliter vero quod convenit rei supervenienter, sicut homini artificialia, quia in eo non sunt sicut in materia, sed per modum artis. Unumquodque autem denominatur solum ab eo quod convenit ei essentialiter. Unde homo non dicitur intellectualis nec artificialis, sed rationalis. De dictis autem donis in angelis, ea quæ conveniunt superioribus essentialiter, inferioribus conveniunt participative; quæ vero inferioribus essentialiter conveniunt, superioribus causaliter conveniunt; et ideo superiores denominantur a superioribus donis. Supremum autem in creatura spirituali est quod attingit Deum, et quodam modo participat eum; et ideo denominantur superiores, ex hoc quod attingunt Deum, seraphim, quasi ardentes Deo [1], vel incendentes; cherubim, quasi scientes Deum; throni, quasi habentes in seipsis sedentem Deum. Tripliciter enim aliquid potest ab alio participare. Uno modo accipiendo proprietatem naturæ ejus; alio modo ut recipiat ipsum per modum intentionis cognitivæ; alio modo ut deserviat aliqualiter ejus virtuti: sicut aliquis medicinalem artem participat a medico vel quia accipit in se medicinæ artem, vel quia accipit cognitionem artis medicinalis, vel quia deservit arti medicinæ. Primum est majus secundo et secundum tertio. In sacra autem Scriptura significatur aliquid divinum per ignem. Deuter., IV, 24: *Dominus Deus tuus ignis consumens est.* Et ideo supremus ordo dicitur seraphim, quasi ardentes Deo, et continentes aliquam divinam proprietatem. Secundus ordo est cherubim, consequentes eum cognitive, et tertius throni [2], ejus virtuti deservientes. Alii autem ordines non nominantur ex attingendo Deum, sed per aliquam ejus operationem; et aliqui ut dirigentes, et sic sunt dominationes; alii exequentes, et horum quidam ut principaliores, ut principatus. Psalm. LXVII, 26: *Prævenerunt principes conjuncti psallentibus;* alii secundum executionem, et sic sunt exequentes supra spirituales creaturas, ut sunt potestates, quæ arcent dæmones; si supra naturalia, sunt virtutes, quæ miracula faciunt; si supra homines, sunt archangeli ad magna, angeli [3] ad minima. Et sic concluendo dicit: *omnia per ipsum,* sicut per causam effectivam, *et in ipso,* sicut per causam exemplarem. Joan., I, 3: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est.*

Sed quia posset aliquis dicere: Numquid omnia sunt æterna? ideo Apostolus, quasi respondens ad hoc, dicit quod non, sed ipse est *ante omnia,* scilicet tempora, et res alias. Prov., VIII: *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio.* Vel ante dignitatem. Psalm. LXXXVIII, 7: *Quis similis Deo in filiis Dei?*

Quantum ad conservationem dicit: *et omnia in ipso constant,* id est conservantur. Sic enim se habet Deus ad res, sicut sol ad lunam, quo recedente deficit lumen lunæ. Et sic si Deus subtraheret suam virtutem a nobis, in momento deficerent omnia. Hebr., I, 3: *Portans omnia verbo virtutis suæ.*

[1] Al. omittitur « Deo, » et « cherubim » præponuntur « seraphim. » — [2] Al.: « et throni. » — [3] Al.: « si angeli. »

LECTIO V.

Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis ut sit in omnibus ipse primatum tenens; quia in ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis [1] inhabitare, et per eum reconciliare omnia in ipsum pacificans per sanguinem crucis ejus sive quæ in terris sive quæ in cœlis sunt. Et vos cum essetis aliquando alienati, et inimici sensu in operibus malis, nunc autem reconciliavit in corpore carnis ejus per mortem, ut exhiberet vos sanctos et immaculatos et irreprehensibiles coram ipso, si tamen permanetis in fide fundati et stabiles et immobiles a spe Evangelii quod audistis, quod prædicatum est in universa creatura quæ sub cœlo est.

Postquam Apostolus commendavit Christum per comparationem ad Deum et ad totam creaturam, hic commendat ipsum in comparatione ad Ecclesiam; et primo generaliter; secundo, specialiter, quantum ad Colossenses, ibi : *Et vos cum essetis aliquando alienati, et inimici sensu in operibus malis, nunc autem reconciliavit in corpore carnis ejus per mortem;* tertio, quantum ad suam personam singulariter, ibi : *Cujus factus sum ego minister.* Circa primum duo facit : quia primo proponit habitudinem Christi ad totam Ecclesiam; secundo, exponit, ibi : *Qui est principium, primogenitus ex mortuis.* Dicit ergo : Iste in quo habemus redemptionem, Christus est, et primogenitus creaturæ.

Sed secundum quod hujusmodi factus est caput Ecclesiæ, duo occurrunt hic exponenda; et primo quomodo corpus sit Ecclesia; secundo, quomodo Christus est caput. Ecclesia dicitur corpus ad similitudinem unius hominis, et hoc dupliciter : scilicet et quantum ad distinctionem membrorum : Ephes., IV, 11 : *Dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores;* et quantum ad servitia, quæ licet sint distincta, tamen unum servit alteri. I Cor., XII, 25 : *Pro invicem sollicita sint membra.* Galat., VI, 2 : *Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi.* Item sicut constituitur unum corpus ex unitate animæ, ita Ecclesia ex unitate spiritus. Ephes., IV, 4 : *Unum corpus et unus spiritus.* I Cor., X, 17 : *Unus panis et unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane participamus.* Item est alia consideratio membrorum ad caput Ecclesiæ, scilicet ad Christum. Ipse enim Christus est caput Ecclesiæ. Psalm. III, 4 : *Tu exaltans caput meum.*

Et exponit quid est esse caput, dicens : *Qui est principium, primogenitus ex mortuis.* Caput enim respectu aliorum membrorum habet tria privilegia : primo, quia distinguitur ab aliis ordine dignitatis, quia est principium et præsidens; secundo, in plenitudine sensuum, qui sunt omnes in capite; tertio, in quodam influxu sensus et motus ad membra. Et ideo primo ostendit quomodo Christus est caput ratione dignitatis; secundo, ratione plenitudinis gratiarum, ibi : *Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare;* item tertio ratione influentiæ, ibi : *et per eum reconciliare omnia.* Ecclesia quidem habet duplicem statum : scilicet gratiæ in præsenti, et gloriæ in futuro; et est eadem Ecclesia, et Christus est caput secundum utrumque statum, quia primus in gratia, et primus in gloria. Quantum ad primum dicit : *Qui est principium, primogenitus ex mortuis,* quia non solum est in gratia secundum quod homo, sed etiam omnes sunt justificati per fidem Christi. Rom., V, 19 : *Per obedientiam unius hominis, justi constituuntur multi.* Et ideo dicit : *Qui est principium,* scilicet justificationis et gratiæ in tota Ecclesia, quia etiam in Veteri Testamento sunt aliqui justificati per fidem Christi. Joan., VIII, 25 : *Ego principium, qui loquor vobis.* Ps. CIX, 3 : *Tecum principium in die virtutis tuæ.* Item est principium quantum ad statum gloriæ; ideo dicit : *Primogenitus ex mortuis.* Quia enim resurrectio mortuorum est quasi quædam secunda generatio, quia homo in ea ad vitam æternam reparatur; Matth., XIX, 28 : *In regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ;* et præ omnibus primus est Christus; ideo est primogenitus ex mortuis, id est eorum qui sunt geniti per resurrectionem.

Sed contra de Lazaro, Joan., XI. Respondeo. Dicitur quod iste et alii non resurrexerunt ad illam vitam immortalem, sed ad

[1] Vulgata omittit *divinitatis,* ut nec hic exponitur a D. Thoma, sed cap. II, lect. III.

mortalem ; sed *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur,* ut dicitur Rom., VI, 9. Apocal., I, 5 : *Primogenitus mortuorum, et princeps regum terræ.* I Cor., XV, 20 : *Nunc autem Christus resurrexit a mortuis primitiæ dormientium.* Et hoc, *ut in omnibus sit ipse principatum tenens,* quantum ad dona gratiæ, quia ipse est principium ; quantum ad dona gloriæ, quia ipse est primogenitus. Eccli., XXIV, 10 : *In omni gente et in omni populo primatum habui.*

Deinde cum dicit : *Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare,* ostendit dignitatem capitis quantum ad plenitudinem gratiarum omnium. Alii enim sancti habuerunt divisiones gratiarum, sed Christus habuit omnes; ideo dicit : *quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare.* Singula verba pondus suum habent. *Complacuit,* designat quod dona hominis Christi non erant ex fato, seu meritis, ut dicit Photinus ; sed ex divinæ voluntatis complacentia assumentis hunc hominem in unitatem personæ. Matth., III, 17 : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Item dicit : *omnem,* quia alii habent hoc donum, alii aliud. Joan., XIII, 3 : *Omnia dedit in manus ejus.* Item dicit : *plenitudinem,* quia aliquis aliquod habuit donum, sed non plenitudinem ejus, seu virtutis, quia forte invitus in aliquo [1] defecit. Sed Joan., I, 14, dicitur de Christo : *Vidimus eum plenum gratiæ et veritatis.* Eccli., XXIV, 16 : *In plenitudine sanctorum detentio mea.* Item dicit : *habitare.* Alii enim acceperunt usum gratiæ ad tempus, quia spiritus prophetarum non semper adest prophetis ; sed in Christo est habitualiter, quia semper ad votum in Christo est dominium hujus plenitudinis, Joan., X, 33 : *Super quem videris Spiritum descendentem et in eo manentem ; hic est qui baptizat in Spiritu sancto.*

Deinde cum dicit : *et per eum reconciliare omnia,* ostendit Christum esse caput Ecclesiæ ratione influxus, et hæc est tertia ratio capitis : et primo ostendit influxum gratiæ ; secundo, exponit quod dixerat, ibi : *pacificans.* Dicit ergo primo : Dico quod complacuit non solum quantum ad hoc quod haberet in se, sed etiam ut per eum ad nos derivaret ; unde dicit : *et per eum reconciliare omnia in ipsum.* II Cor., V, 19 : *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* Exponit autem qualis sit ista reconciliatio, et quomodo omnia reconciliata. In reconciliatione autem sunt duo consideranda. Primo, in quo conveniunt qui reconciliantur. Discordes enim diversas habent voluntates ; reconciliati autem consentiunt in aliquo uno, et sic voluntates prius discordes, concordant in Christo. Et hujusmodi voluntates sunt et hominum, et Dei, et angelorum. Hominum, quia Christus homo est ; Dei, quia Deus est. Item discordia erat inter Judæos qui volebant legem, et gentiles qui non volebant legem ; sed utrosque Christus concordat, quia ex Judæis est, et quia absolvit observantias legis. Et hæc concordia est facta *per sanguinem crucis ejus.* Inter Deum enim et hominem causa discordiæ fuit peccatum ; inter Judæos et gentiles lex. Christus per crucem dextruxit peccatum, et implevit legem, et ita removit causam discordiæ. Hebr., XII, 22 : *Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Hierusalem cœlestem.* Et sic reconciliati sumus, et ita sunt pacata [2] *sive quæ in cœlis,* ut angeli et Deus, *sive quæ in terris,* scilicet Judæi et gentiles. Ideo Christo nato, dicitur Luc., II, 14 : *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Item in resurrectione dixit : *pax vobis,* ut habetur Joan., XX, 19. Ephes., II, 14 : *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum.*

Deinde cum dicit : *Et vos cum essetis aliquando alienati ..., reconciliavit in corpore carnis ejus,* ponitur commendatio Christi per dona eis collata. Ubi primo commemorat statum præteritum ; secundo, Christi beneficium, ibi : *Nunc autem reconciliavit ;* tertio, quid exigatur ab eis, ibi : *Si tamen permanetis in fide fundati et stabiles.* Status enim præteritus habuit tria mala. Quantum enim ad intellectum erant ignorantes ; quantum ad affectum, inimici justitiæ ; quantum ad actum, in multis peccatis. Quantum ad primum, dicit : *alienati ;* quantum ad secundum : *et inimici sensus,* secundum unam literam ; et ostendit defectum sapientiæ, quam prædicabant Judæi de uno Deo. Joan., III, 19 : *Dilexerunt magis tenebras quam lucem.*

Sed numquid tenebantur ad legem Moysi? Dicendum est quod sic, quantum ad cultum unius Dei.

Vel *alienati sensu,* id est ex electione,

[1] Al. : « in illa in aliquo, » etc. » — [2] Al. : « et ista sunt pacata ; » item « et ista sunt sive quæ in cœlis, » etc.

contradicentes ei ex malitia. Job, xxxiv, 27 : *Qui quasi de industria, recesserunt ab eo.* Quantum ad tertium dicit : *in operibus malis.* Joan., iii, 19 : *Erant enim eorum opera mala.*

Deinde cum dicit : *nunc autem reconciliavit,* ponit beneficia Christi; et primum est reconciliatio in corpore ejus ; et dicit : *in corpore carnis*[1], non quod aliud sit corpus et aliud caro, sed ad ostendendum quod accepit corpus in esse naturæ. Joan., i, 14 : *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.* Et idem corpus carnis[2], id est mortale. Rom., viii, 3 : *Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato, damnavit peccatum in carne.* Secundum est sanctificatio ; unde dicit : *exhibere vos sanctos.* Hebr., xiii, 12 : *Jesus ut sanctificaret populum suum per suum sanguinem, extra portam passus est.* Tertium est ablutio a peccatis, ibi : *et immaculatos.* Hebr., ix, 14 : *Sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis.* Item quantum ad futura, ibi : *et irreprehensibiles.* II Petr., iii, 14 : *Satagite immaculati et inviolati ei inveniri in pace.* Et addit : *coram ipso.* I Reg., xvi, 7 : *Homo videt quæ foris patent : Dominus autem intuetur cor.* Exigit a nobis firmitatem fidei et spei; ideo subjungit, dicens : *Si tamen permanetis in fide fundati.* Fides est sicut fundamentum, ex cujus firmitate tota firmatur Ecclesiæ structura. Item *et stabiles,* in spe non moti a seipsis; *et immobiles,* quasi non excidentes a spe per alios ; *a spe,* inquam, *Evangelii,* id est quam dat Evangelium de bonis regni cœlorum. Matth., iv, 17 : *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum.* Nec est excusatio, quia *est prædicatum,* videlicet per apostolos (utitur præterito pro futuro, propter certitudinem ejus) *in universa creatura quæ sub cœlo est;* id est omni creaturæ novæ, id est fidelibus[3] quibus paratum erat.

LECTIO VI.

Cujus factus sum ego Paulus minister, qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi, in carne mea pro corpore ejus, quod est Ecclesia; cujus factus sum ego minister secundum dispositionem Dei, quæ data est mihi in vobis, ut impleam verbum[4] Dei, mysterium quod absconditum fuit a sæculis et generationibus ; nunc autem manifestatum est sanctis ejus quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ sacramenti hujus in gentibus, quod est Christus, in vobis spes gloriæ, quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem, et docentes omnem hominem in omni sapientia; ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Jesu; in quo et laboro, certando secundum operationem ejus quam operatur in me in virtute.

Postquam commendavit Christum in comparatione ad Deum, et ad universam creaturam, ad totam Ecclesiam, et ad ipsos Colossenses; hic commendat eum in comparatione ad seipsum, ostendens se ejus ministrum; et primo ponit ministerium: secundo, ostendit fidelitatem in ministrando, ibi : *Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis ;* tertio, ministerii magnitudinem, ibi : *Cujus factus sum ego minister secundum dispensationem Dei.* Dicit ergo : Dico quod prædicatum est in universa creatura, *cujus,* Evangelii, *factus sum minister,* prædicandi non mea auctoritate, sed prædicationi ministerium exhibens. I Cor., iv, 1 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei.* Sed est minister fidelis, quod patet, quia non refugit pati pericula, quin diligenter exequatur. Unde primo ostendit quo affectu sustinet passiones; secundo, quo fructu, ibi : *Adimpleo ea quæ desunt passionum Christi, in carne mea.* Affectu quidem læto, quia *nunc gaudeo in passionibus pro vobis,* id est propter vestram utilitatem. II Cor., i, 6 : *Sive tribulamur pro vestra exhortatione et salute, sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur pro vestra exhortatione et salute, quæ operatur tolerantiam earumdem passionum, quas et nos patimur;* et propter gaudium vitæ æternæ, quod inde expecto quod est fructus ministerii ejus. Jacob., i, 3 : *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis, scientes quod probatio fidei vestræ patientiam operatur.* Phil., ii, 17 : *Si immolor*[5] *super sacrificium fidei vestræ, gaudeo, et congratulor omnibus vobis.* Et etiam hoc fructu, *ut adimpleam ea quæ*

[1] Al. : *corpus* tantum. — [2] Al. : « Item carnis. » — [3] Al. : « vel omni creaturæ novæ, scilicet fidelibus, » etc. — [4] Al. : *ut impleam verbis Dei mysterium.* — [5] Al. : *æmulor.*

desunt passionum Christi, in carne mea. Hæc verba secundum superficiem malum possent habere intellectum, scilicet quod Christi passio non esset sufficiens ad redemptionem, sed additæ sunt ad complendum passiones sanctorum. Sed hoc est hæreticum, quia sanguis Christi est sufficiens ad redemptionem etiam multorum mundorum. I Joan., II, 2 : *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris; non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi.* Sed intelligendum est quod Christus et Ecclesia est una persona mystica, cujus caput est Christus, corpus omnes justi, quilibet autem justus est quasi membrum hujus capitis. I Cor., XII, 27 : *Et membra de membro.* Deus autem ordinavit in sua prædestinatione quantum meritorum debet esse per totam Ecclesiam, tam in capite quam in membris, sicut et prædestinavit numerum electorum, et inter hæc merita præcipue sunt passiones sanctorum martyrum[1]; sed Christi, scilicet capitis, merita sunt infinita, quilibet vero sanctus exhibet aliqua merita secundum mensuram suam; et ideo dicit : *Adimpleo ea quæ desunt passionum Christi,* id est totius Ecclesiæ, cujus caput est Christus. *Adimpleo,* id est addo mensuram meam, et hoc *in carne,* id est ego ipse patiens. Vel quæ passiones[2] desunt in carne mea. Hac enim deerat, quod sicut Christus passus erat in corpore suo, ita pateretur in Paulo membro suo, et similiter in aliis. Et hoc *pro corpore*[3]; quod est Ecclesia, quæ erat redimenda per Christum. Ephes., V, 27 : *Ut exhiberet ipse sibi Ecclesiam gloriosam, non habentem maculam neque rugam.* Sic etiam omnes sancti patiuntur propter Ecclesiam, quæ ex eorum exemplo roboratur. *Glossa :* « Passiones adhuc desunt, eo quod paritoria meritorum Ecclesiæ non est plena, nec adimplebitur nisi cum sæculum fuerit finitum. » Paritoria autem est vas, vel domus, ubi pariter multa inferuntur.

Deinde cum dicit : *Cujus factus sum ego minister secundnm dispensationem Dei,* ostendit dignitatem ministerii tripliciter. Primo, ex materia adoptionis; secundo, ex fine ad quem ducitur, ibi : *ut impleam verbum Dei*[4]; tertio, ex usu, ibi : *Quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem*[5]. Sed diceret aliquis : Est magnum hoc mysterium? Et respondet dicens : Ita est, quia *traditum est mihi secundum dispensationem.* Quod dupliciter potest exponi, scilicet active, et sic est sensus : Id est, ut dispensem vobis divina, fideliter tradens ea, et hæc potestas data est mihi. Vel passive, et tunc est sensus : Id est secundum quod mihi dispensatum est a Deo. Ephes., IV, 11 : *Dedit qaosdam quidem apostolos, quosdam prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores, ad consummationem sanctorum in opus ministerii.* Act., XIII, 2 : *Segregate mihi Barnabam et Paulum in opus ad quod assumpsi eos.* Ecce quis est finis, Certe non pecunia, nec gloria propria, sed aliquod magnum, ad quod accepi, quia *ut impleam verbum Dei.* Et primo ostendit dignitatem ejus ad quod accepit; secundo, ostendit quod est illud, quod est Christus. Item primo commendat magnitudinem ejus ex diffusa prædicatione et occultatione et manifestatione. Accipitur autem ad conversionem gentilium; unde *ut adimpleam verbum,* non prædicationis, sed dispensationem æternam Dei, id est, ut mea prædicatione impletum ostendam verbum Dei, id est Dei dispensationem et præordinationem et promissionem de Verbo Dei incarnando; vel dispensationem Dei æternam, qua disposuit ut gentes per Christum converterentur ad fidem veri Dei. Et hoc oportebat impleri. Num., XXIII, 19 : *Dixit ergo et non faciet, locutus est, et non implebit?* Isa., LV, 11 : *Verbum quod egredietur de ore meo non revertetur ad me vacuum; sed faciet quæcumque volui, et prosperabitur in his ad quæ misi illud.* Sed hoc disposuit impleri per ministerium Pauli; unde dicit : *ut impleam* hoc *mysterium,* scilicet inquantum est res abscondita, quia mysterium quod est absconditum, est hoc verbum. Isa., XXIV, 16 : *Secretum meum mihi est, secretum meum mihi. Quod absconditum fuit a sæculis,* id est a principio sæculorum, et omnibus *generationibus* hominum, qui hoc scire non poterunt. Ephes., III, 9 : *Quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo.* Nam, etsi philosophi antiqui quædam de Christi deitate videantur dixisse vel propria, vel appropriata, sicut Augustinus invenit in libris Platonis : « In principio erat Verbum, » etc., tamen quod Verbum caro factum est nullus scire potuit.

Sed dicis : Nonne fuit scitum per pro-

[1] Al. deest « martyrum; » item al. omittitur « sed Christi. » — [2] Al. : « vel quæ sunt, idest desunt, » etc. — [3] Al. : *et pro corpore.* — [4] Al. : *ut impleamini,* etc. [5] Al. : *quorum vos cum,* etc.

phetas? Respondeo : Dicendum est quod sic; tamen inquantum pertinebat ad Evangelium, vel non ita aperte sicut apostoli sciverunt.

Deinde cum dicit : *Nunc autem manifestatum est sanctis ejus,* agit de manifestatione ejus; et primo ostendit quibus manifestatum est; secundo, ostendit quare manifestatum est eis, ibi : *quibus voluit.* Dicit ergo : *Manifestatum est nunc,* scilicet tempore gratiæ. II Cor., VI, 2 : *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Hæc autem est scientia sanctorum. Sap., x, 10 : *Dedit illi scientiam sanctorum.* Job, XXXVI, 33 : *Annuntiat de ea amico suo quod possessio ejus sit, et ad eam possit ascendere.* Sed hoc non propter eorum merita, sed propter beneplacitum suum; unde dicit : *Quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ sacramenti hujus.* Joan., xv, 15 : *Quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis;* et subdit : *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.* Matth., XI, 26 : *Ita placitum fuit ante te. Notas facere divitias gloriæ sacramenti hujus;* quia per hoc quod ista fuerunt occulta, Deus apparet abundanter gloriosus. Nam olim notus in Judæa Deus, sed per hoc sacramentum conversionis gentilium gloria Dei notificatur per totum mundum. Joan., VII, 4 : *Ego te clarificavi super terram.* Et hoc *in gentibus,* scilicet quod completur in eis. Rom., v, 2 : *Gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei;* et ibid., XI, 33 : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei!* Hoc Verbum est *quod est Christus,* id est quod per Christum adipiscimur, scilicet spem gloriæ, quæ olim videbatur promissa solum Judæis. Act., x, 45 : *Mirabantur quod et in nationes diffusa est gratia Spiritus sancti.* Rom., xv, 1 : *Justificati ex fide, pacem habeamus ad Deum;* et post : *Et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.* Isa., XI, 10 : *Radix Jesse qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.*

Sic ergo ostenditur origo ministerii et finis, sed subdit usum ejus, cum dicit : *Quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem,* et circa hoc tria facit : quia primo ostendit usum ejus; secundo, fructum, ibi : *ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo;* tertio, auxilium sibi impensum ad consequendum usum, ibi : *in quo et laboro.* Usus ejus est nuntiare Christum, et ponit usum et modum utendi. Psalm. IX, 12 : *Annuntiate inter gentes studia ejus.* I Joan., I, 1 : *Quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis.* Modus ponitur, ibi : *Corripientes omnem hominem;* quod est perfecta annuntiatio, quia omni homini, non solum Judæis. Matth., ult., 19 : *Docete omnes gentes.* Modus etiam ejus est docere veritatem et refellere falsitatem; et ideo dicit : *Corripientes omnem hominem*[1], vel infideles in vita. II Corinth., x, 4 : *Arma militiæ nostræ, non sunt carnalia, sed potentia Dei, ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei. Et docentes omnem hominem in omni sapientia,* scilicet quæ est cognitio Dei. Sap., xv, 3 : *Nosse enim te, consummata justitia est; et scire justitiam et veritatem tuam, radix est immortalitatis;* et I Cor., II, 6 : *Sapientiam loquimur inter perfectos.* Fructus autem hic est quod homines ducuntur ad perfectum; unde dicit : *Ut exhibeamus omnem hominem,* scilicet cujuscumque conditionis, *perfectum, non in lege,* sed *in Christo.* Matth., v, 48 : *Estote perfecti, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est.*

Sed numquid quilibet tenetur ad perfectionem? Non; sed intentio prædicatoris ad hoc debet esse. Est autem duplex perfectio caritatis. Una de necessitate præcepti, scilicet ut in corde nihil admittat contrarium Deo. Matth., XXII, 37 : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua et in tota mente tua.* Alio de necessitate consilii[2], ut abstineat etiam a licitis, et hæc est perfectio supererogationis. Sed ad hoc habuit auxilium a Deo; unde dicit : *in quo laboro*[3] *certando,* contra infideles et peccatores. II Timoth., II, 3 : *Labora sicut bonus miles Christi Jesu.* Item ibid., IV, 7 : *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi.* Et hoc *secundum operationem ejus;* I Corinth., xv, 10 : *Gratia Dei mecum; quam operatur in me*[4], quia hoc facit Deus in me, *in virtute* miraculorum, scilicet præbendo virtutem. Luc., ult., 49 : *Sedete in civitate donec induamini virtute ex alto.*

[1] Al. : *errorem.* — [2] Al. : « de utilitate consilii. » — [3] Al. additur « scilicet. » — [4] Al. : « et hoc facit Deus in me. » etc.

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Volo enim vos scire qualem sollicitudinem habeam pro vobis, et pro his qui sunt Laodiciæ, et quicumque non viderunt faciem meam in carne, ut consolentur corda ipsorum instructi in caritate, et in omnes divitias plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterii Dei Patris, et Jesu Christi, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi. Hoc autem dico, ut nemo vos decipiat in sublimitate sermonum.

Supra commendavit statum fidelium, qui est gratiæ, et auctorem, scilicet Christum; hic protegit eos contra contrariantia huic statui; et primo contra doctrinam corrumpentem; secundo, contra perversos mores, III cap., ibi : *Igitur si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite.* Circa primum duo facit : quia primo ostendit sollicitudinem de eorum statu; secundo, tuetur eos contra malam doctrinam, ibi : *Hoc autem dico.* Iterum prima pars dividitur in tres particulas, quia primo ponit sollicitudinem; secundo, personas de quibus sollicitatur, ibi : *pro vobis;* tertio, de quo sit sollicitus, ibi : *ut consoletur corda ipsorum.* Dicit ergo : *Volo enim vos scire qualem habeam sollicitudinem,* scilicet magnam, et hoc pertinet ad bonum prælatum. Rom., XII, 8 : *Qui præest, in sollicitudine.* Luc., II, 8 : *Pastores erant in eadem regione vigilantes et custodientes vigilias noctis super gregem suum.* Et non solum pro a se conversis et sibi præsentibus, sed etiam pro aliis; unde dicit : *pro vobis,* scilicet quos non vidi corpore, sed mente, et non solum pro istis, *sed etiam pro illis qui non viderunt faciem meam;* sollicitus quippe erat pro toto mundo. Sap., XVIII, 24 : *In veste poderis Aaron, totus erat orbis terrarum.* Sic in mente Apostoli. II Corinth., XI, 28 : *Præter ea quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum.*

Sed de quibus magis sollicitatur? Respondeo. De non visis quantum ad aliquid, quia nesciebat quid fieret circa eos, non autem simpliciter.

Deinde cum dicit : *ut consolentur corda ipsorum,* ostendit de quo sollicitus sit, scilicet de eorum consolatione; et primo hoc ponit; secundo, quomodo possit hoc haberi, ibi : *instructi.* Dicit ergo : *ut consolentur,* id est, per me habeant consolationem spiritualem, cujus consolationis factivum est bonum. Est enim factivum gaudii ut qui tristatur de aliquo, consoletur de alio æque bono. Duo autem sunt quæ consolantur nos, scilicet meditatio sapientiæ; Sap., VIII, 9 : *Erit allocutio cogitationis et tædii mei.* Aliud est oratio. Jacob., V, 13 : *Tristatur quis in vobis? Oret æquo animo et psallat.*

Consequenter cum dicit : *instructi in caritate,* ponit specialiter sapientiæ instructionem. Duplex est hic littera; scilicet quæ dicta est et quæ habetur in *Glossa,* sic : *ut consolentur corda ipsorum instructorum in caritate ...,* ad cognoscendum *mysterium Dei Patris, et Christi Jesu,* et est idem sensus. Instructio ergo sapientiæ consolatur contra mala temporalia. Debet autem hic esse instructus de via, et ideo dicit : *in caritate,* quæ scilicet est via ad Deum. I Cor., XIII, 1 : *Adhuc excellentiorem viam vobis demonstro. Si linguis hominum loquar et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans aut cymbalum tinniens. Instructi* ergo *in caritate,* qua Deus nos diligit, et qua nos eum diligimus. Utrumque enim nos consolatur, scilicet et quia Dominus diligit nos; Galat., II, 20 : *Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus;* et post : *Qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me.* Ephes., II, 4 : *Dives in misericordia, propter nimiam caritatem suam, qua dilexit nos, et cum essemus mortui peccatis, convificavit nos in Christo.* Item, quia nos Deum diligimus, nos consolamur, quia consolatio est amici, si pro eo sustineat mala. Eccli., XXII, 31 : *Et si evenerint mihi mala propter illum, sustinebo.* Et subdit : *et in omnes divitias,* id est in omni capacitate. Intellectus enim noster est in potentia ad aliquid cognoscendum; sed intellectus angeli in sua creatione impletus est scientia

intelligibilium. Et ideo oportet quod nostro intellectui humano superveniat scientia, vel per disciplinam (sed hæc est insufficiens, quia nunquam aliquid tantum potest sciri sic quod capacitatem ejus impleat), vel per revelationem divinam et donum Dei, et hæc est sufficiens. Eccli., xv, 5 : *Implevit eum Dominus spiritu sapientiæ et intellectus.* Et ideo dicit : *plenitudinis intellectus,* id est in copiam. Sap., VIII, 5 : *Quid sapientia locupletius?* Isa., XXXIII, 6 : *Divitiæ salutis, sapientia et scientia.* Instructi ergo in copia divinæ sapientiæ, quæ copia implet intellectum ; et hoc habebimus cognoscendo Deum ; et ideo dicit : *in agnitionem mysterii Dei Patris et Christi Jesu,* id est, ad cognoscendum veritatem sacramenti hujus occulti, scilicet quod Deus sit Pater Jesu Christi. Vel *mysterii Dei Patris*, quod est Christus. Ideo dicitur Matth., XI, 25, de apostolis : *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Vel in agnitionem æternæ generationis et incarnationis Christi. Sap., VI, 16 : *Cogitare ergo de illa, sensus est consummatus.* Augustinus : « Beatus qui te novit; infelix qui te non novit. » Per cognitionem Dei habet homo omnem plenitudinem. Joan., XVII, 3 : *Hæc est vita æterna ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum.*

Sed numquid per cognitionem Christi impletur intellectus? Respondeo sic, quia in eo *sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi.* Deus habet omnium rerum notitiam, et hæc notitia comparatur thesauro. Sapient., VII, 14 : *Infinitus enim thesaurus est hominibus; quo qui usi sunt, participes facti sunt amicitiæ Dei.* Thesaurus est divitiæ congregatæ, sed effusæ non dicuntur thesaurus, sed quæ in uno sunt. Deus autem [1] sapientiam suam sparsit super omnia opera sua, Eccli., 1; et secundum hoc non habet [2] rationem thesauri, sed secundum quod hujusmodi rationes uniuntur in uno, scilicet in sapientia divina ; et omnes hujusmodi thesauri sunt in Christo. Sapientia enim est cognitio divinorum ; scientia vero est creaturarum cognitio. Quidquid autem de Deo potest sciri pertinens ad sapientiam, totum Deus abundanter in se cognoscit. Item quidquid potest cognosci de creaturis, cognoscit in se supereminenter. Quidquid autem in sapientia Dei est, est in Verbo suo uno, quia uno simplici actu intellectus cognoscit omnia, quia in eo non est scientia in potentia nec in habitu ; et ideo in isto Verbo *sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ.* Sed additi : *absconditi,* quia quod mihi aliquid absconditur, contingit dupliciter : scilicet vel propter debilitatem intellectus mei, vel propter velamen oppositum; sicut quis non videt candelam, vel quia cæcus est, vel velata est. Ita in Verbo Dei *sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ*, sed *absconditi* [3] nobis, qui non habemus limpidos oculos, sed lippos ; Joan., XII, 35 : *Adhuc modicum lumen in vobis est;* et quia est velatum duplici velamine : scilicet creaturæ, quia intellectus noster nunc ad illam cognitionem non potest, nisi per similitudinem creaturarum. Rom., I : *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur a creatura mundi ;* secundo, est velatum in carne. Joan., I, 14 : *Et Verbum caro factum est.* Et si aliquid videmus de Deo, non tamen totum. Isa., XLV, 15 : *Vere tu es Deus* [4] *absconditus.* Num., XX, 6 : *Aperis ei thesaurum tuum.* Ponamus quod aliquis habeat candelam velatam, non quæreret aliunde lumen, sed potius [5] quod habitum ab eo reveletur ; et ideo non oportet sapientiam quærere nisi in Christo. I Cor., II, 2 : *Non existimavi me aliquid scire nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum ;* et I Joan., III, 2 : *Cum apparuerit* (id est revelabitur), *similes ei erimus* [6], scilicet omnia scientes, sicut qui haberet librum ubi esset tota scientia, non quæreret nisi ut sciret illum librum, sic et nos non oportet amplius quærere nisi Christum.

Deinde cum dicit : *Hoc autem dico,* etc., instruit et monet eos contra doctrinam corrumpentem. Seducebantur autem a quibusdam philosophis contra fidem, et ab hæreticis, qui docebant observantias legalium ; ideo primo instruit eos contra philosophos ; secundo, contra judaizantes, ibi : *in quo et circumcisi estis circumcisione non manu facta.* In scientia vero mundana duo continentur, quia est quædam scientia loquendi, et quædam scientia rerum, et ideo dupliciter possunt decipere. Ideo primo munit eos contra philosophos decipientes eos per scientiam

[1] Al. : « enim. » — [2] Al. : « et sic non habet. » — [3] Al. : *abscondit.* — [4] Al. omittitur *Deus.* — [5] Al. : « nisi quod habitum. » — [6] Al. : *cum revelabitur,* etc.

loquendi; secundo, contra decipentes eos per scientiam rerum, ibi : *Videte ne quis vos decipiat per philosophiam, et inanem fallaciam.* Primo, manifestat deceptionem; secundo, assignat rationem, ibi : *Nam etsi corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum.* Dicit ergo : Dico quod in Christo est omnis scientia, et hoc dico ne quærentes alibi scientiam, decipiamini. Et dicit : *ut nemo,* id est nec Demosthenes nec Tullius, *vos decipiat, in sublimitate sermonis.* Isa., xxxiii, 19 : *Populum imprudentem non videbis, populum alti sermonis*[1], *ita ut non possis intelligere disertitudinem linguæ ejus, in quo nulla est sapientia.*

Sed numquid est peccatum uti sermonibus sublimibus? Respondeo : Non, quia etiam sancti viri elegantius loquuntur quam etiam rhetores mundi, sicut Ambrosius, Hieronymus et Leo Papa. Nam, si licet uti ad persuadendum in malo ornata locutione[2], multo magis in bono.

LECTIO II.

Nam etsi corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum, gaudens, et videns ordinem vestrum et firmamentum ejus quæ in Christo est, fidei vestræ. Sicut ergo accepistis Jesum Christum Dominum nostrum, in ipso ambulate, radicati et superædificati in ipso, et confirmati in fide, sicut et didicistis, abundantes in illo in gratiarum actione. Videte ne quis vos decipiat per philosophiam, et inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, et non secundum Christum, quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter, et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus et potestatis.

Supra monuit ne per aliquam fallaciam sermonis decidant a fide, hic ponit rationem monitionis, quæ sumitur ex bonis quæ in istis erant, quæ non debebant perdere, sed proficere in eis ; et primo commemorat bona habita; secundo, ostendit quomodo in eis proficiant, ibi : *Sicut ergo accepistis Jesum Christum Dominum nostrum, in ipso ambulate.* Circa primum duo facit : quia primo ostendit qualiter sunt sibi nota bona eorum; secundo, quæ bona in eis sunt, ibi : *Gaudens, et videns ordinem vestrum.* Dicit ergo : *Nam etsi corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum,* quasi dicat : Licet non prædicaverim vobis, nec vestra facta oculis videam, tamen spiritu vobis intersum per affectionem, gaudens de bonis vestris. I Cor., v, 3 : *Absens quidem corpore, præsens vero spiritu.* Prov., x, 3 : *Filius sapiens lætificat patrem.* Et hoc, quia revelabatur sibi per Spiritum sanctum; et ideo dicit : *Sed spiritu vobiscum sum.* IV Reg., v, 26 : *Nonne cor meum in præsenti erat, quando reversus est homo de cursu in occursum tui. Gaudens,* inquam, sum, quia *videns* sum *ordinem vestrum,* id est ordinatam vestram conversationem. I Cor., xiv, 40 : *Omnia honeste et secundum ordinem fiant in vobis.* Judic., v, 20 : *Stellæ manentes in ordine et cursu suo, adversus Sisaram pugnaverunt. Et firmamentum ejus, quæ in Christo est, fidei vestræ.* II Tim., ii, 19 : *Firmum fundamentum Dei stat.* Et hoc *in Christo;* Ephes., iii, 17 : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris, in caritate radicati et fundati.* Ibid., ii, 21 : *In quo omnis ædificatio constructa, crescit in templum sanctum in Domino.* Hujus autem bonitas consistit in debito fundamento, quod est fides, et in debita superædificatione, et ideo hæc duo posuit.

Deinde cum dicit : *Sicut ergo accepistis Jesum Christum Dominum nostrum, in ipso ambulate,* monet eos ad hæc servanda; et primo ad proficiendum; secundo, ad persistendum; tertio, ad gratias agendum. Dicit ergo : *Sicut accepistis Christum Dominum nostrum,* non pervertendo, *in ipso ambulate;* Rom., xii, 9 : *Adhærentes bono.* Ecclesia quandoque comparatur spirituali ædificio; I Cor., iii, 17 : *Templum Dei sanctum est, quod estis vos;* quandoque arbori, quia fert fructum; et eadem est comparatio fundamenti ad domum, et radicis ad arborem, quia utriusque firmitas et radix, et fundamentum Christus. Isa., xi, 10 : *Erit radix Jesse, qui stat in signum populorum.* I Corinth., iii, 10 : *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus.* Ideo dicit : *Radicati,* scilicet sicut boni rami, *et superædificati in ipso, et confirmati,* scilicet sicut boni lapides; hoc est, si persisteritis, *in fide* ejus.

[1] Al. : *Populum ibi alti sermonis non videbis,* etc. — [2] Al. : « lectione. »

I Petr., ult., 8 : *Adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret;* et post : *Cui resistite fortes in fide.* Et hoc *sicut et didicistis,* scilicet in vera fide. Galat., I, 9 : *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit. Abundantes in illo in gratiarum actione,* id est gratias agentes abundanter; I Thessal., ult., 18 : *In omnibus gratias agite.* II Mach., I, 11 : *De magnis periculis a Deo liberati, magnifice gratias agimus ipsi.*

Deinde cum dicit : *Videte ne quis vos decipiat,* monet ne decipiantur per vanam sapientiam; et primo ponit monitionem; secundo, rationem, ibi : *In ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Circa primum primo docet vitare quod potest decipere; secundo, ostendit quare illud decipiat, ibi : *Secundum traditiones hominum.* Sed quod aliquis decipiatur per sapientiam sæcularem, dupliciter contingit : scilicet quandoque per principia realia philosophiæ, quandoque per sophisticas rationes, et utrasque docet cavere; unde dicit : *Videte ne quis decipiat per philosophiam,* id est per philosophica documenta. Isa., XLVII, 10 : *Sapientia tua et scientia hæc decepit te.* Multi enim sunt propter philosophiam decepti, a fide deviantes. Hierem., X, 14 : *Stultus est factus omnis homo a scientia sua.* Quantum ad secundum dicit : *et inanem fallaciam,* quæ non fundatur nisi super apparenti involutione verborum. Ephes., V, 6 : *Nemo vos seducat inanibus verbis.*

Sed quomodo seducent? Qui seducit, oportet habere aliquid apparens, et aliquid non existens. Ideo primo ponit principium apparentiæ; secundo, defectum existentiæ. Principium apparentiæ est duplex : id est auctoritas philosophorum, et quantum ad hoc dicit : *Secundum traditionem hominum,* id est secundum ea quæ aliqui tradiderunt propria ratione. Psalm. XCIII, 11 : *Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt.* Aliud est adinventio rationis : quando scilicet aliquis vult metiri ea quæ sunt fidei secundum principia rerum, et non secundum sapientiam divinam; ex hoc enim multi decipiuntur; et ideo dicit : *secundum elementa mundi, et non secundum Christum.* Sapient., XIII, 1 : *Neque operibus attendentes cognoverunt quis esset artifex.* Quanto enim causa est altior, tanto habet superiorem effectum. Unde qui voluerit considerare effectus secundum causas inferiores, decipitur, ut si quis consideret motum aquæ secundum virtutem aquæ, non potest scire causam refluxus maris, sed sic si consideret eum secundum virtutem lunæ. Unde multo magis decipitur qui considerat proprios Dei effectus secundum elementa mundi. Et hæc est causa apparentiæ.

Sed numquid sunt semper respuendæ traditiones hominum et rationes? Respondeo : Non, sed tunc quando procedit physica ratio secundum illas, et non secundum Christum. Infra eodem : *Non tenentes caput ex quo totum corpus per nexus et conjunctiones subministratum et constructum, crescit in augmentum Dei.* Vel potest exponi *secundum elementa mundi,* mensurando scilicet veritatem fidei secundum veritatem creaturarum. Vel hoc dicit propter idololatras colentes idola, et dicentes Jovem cœlum. Vel secundum Judæos, ut sit sensus : *per philosophiam,* id est per rationem volentium trahere ad legalia, *secundum elementa mundi,* id est secundum observationes corporales. Galat., IV, 3 : *Sub elementis mundi eramus servientes.* Sed prima expositio est melior.

Deinde cum dicit : *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter,* ponit rationem prædictorum, dicens : Quidquid non est secundum Christum, respuendum est. Sed numquid est Christus tantus, ut pro eo omnia respui debeant? Et respondet, quod ita, quod ostendit dupliciter. Primo, per comparationem ad divinitatem; secundo, per comparationem ad fideles, ibi : *Et estis in illo repleti;* tertio, per comparationem ad angelos, ibi : *Qui est caput omnis principatus et potestatis.* Dicit ergo : Ideo respuendum est quod est contra eum, quia ipse est Deus; unde plus est ei standum quam omnibus, *quia in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Deus enim est in omnibus, sed in quibusdam per participationem similitudinis suæ bonitatis, ut in lapide, et aliis hujusmodi; et talia non sunt Deus, sed habent in se aliquid Dei, non ejus substantiam, sed similitudinem ejus bonitatis; et ideo non habitat in eis plenitudo divinitatis, quia non est ibi secundum substantiam. Item est in mentibus sanctis per operationem [1], quæ per amorem et cognitionem attingunt Deum;

[1] Al. omittitur « per operationem. »

et ideo Deus est in eis secundum gratiam, sed non corporaliter, sed secundum effectum gratiæ, nec est plenitudo, sed secundum aliquos effectus terminatos. Sed in Christo est corporaliter, quod exponitur tripliciter. Corpus enim dividitur contra umbram. Infra eodem : *Quæ sunt umbra futurorum, corpus autem Christi.* Et sic Deum contingit dupliciter inhabitare, vel secundum umbram, vel corporaliter, id est realiter. Primo modo inhabitabat in veteri lege, sed in Christo inhabitat[1] corporaliter, id est realiter et secundum veritatem. Secundo, modo exponitur[2], quia alii sancti inhabitantur solum secundum animam, non secundum corpus. Rom., VII, 18 : *Scio quod non habitat in me, id est in carne mea bonum;* sed in Christo divinitas inhabitat corporaliter, quia inhabitatio Dei qua sanctos inhabitat, est per operationem, id est per amorem et cognitionem, quod est opus solius mentis rationalis, sed in Christo inhabitat per assumptionem hominis in unitatem personæ. Unde quidquid pertinet ad hominem, totum inhabitatur a Deo; et ideo caro et mens inhabitatur, quia ambo sunt unita Verbo. Joan., I, 14 : *Et Verbum caro factum est.* Sed tertio modo est sensus. Tribus enim modis est Deus in rebus. Unus est communis, per potentiam, præsentiam et essentiam; alius per gratiam, in sanctis; tertius modus est singularis in Christo per unionem. Corpus autem tres dimensiones habet, et plenitudo divinitatis his modis in Christo superabundat; ideo corporaliter dicitur in eo esse. Et primus quidem modus est quasi longitudo, quia se extendit ad omnia; item latitudo[3] est, per caritatem; item, quantum ad profundum, incomprehensibilis.

Sed ex hoc Nestorius errat, dicens, unionem factam per inhabitationem tantum, dicens, Verbum inhabitasse carnem. Sed contra hoc est quod Apostolus dicit Philip., II, 7 : *Exinanivit semetipsum formam servi accipiens;* habitare autem hominem, non est se exinanire, sed hominem fieri; et subdit : *in similitudinem hominum factus;* et ideo habitabilis dicitur Christus, non quasi alius sit qui habitat, et qui inhabitatur, sed ipse est et homo et Deus, in quo habitat plenitudo divinitatis[4].

Deinde cum dicit : *et estis in illo repleti,* ostendit idem per comparationem ad alios, quasi dicat : Omnia accepistis. Joan., I, 16 : *De plenitudine ejus nos omnes accepimus.*

Sciendum est autem quod platonici dicunt quod divina dona perveniunt ad homines mediantibus substantiis separatis, et hoc est verum, etiam secundum Dionysium. Sed hoc est quoddam speciale, quia ab eo immediate qui replet angelos. Joan., I, 18 : *Unigenitus Dei Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Hebr., II, 3 : *Cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab his qui audierunt, in nos confirmata est.* Et ideo dicit : *Qui est caput omnis principatus et potestatis,* inquantum est rex eorum et Dominus, non per conformitatem naturæ, quia sic caput est hominum. Et tangit istos ordines, qui videntur habere quamdam præeminentiam.

LECTIO III.

In quo et circumcisi estis circumcisione non manufacta in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi, consepulti et in baptismo; in quo et resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum a mortuis. Et vos, cum mortui essetis in delictis et præputio carnis vestræ, convificavit cum illo, donans vobis omnia delicta delens quod adversus nos erat chirographum decreti quod erat contrarium nobis; et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, et expolians principatus et potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in seipso.

Supra munivit fideles contra deceptiones sæcularis sapientiæ, hic instruit, et munit eos contra hæreticos, volentes eos ad legalia trahere; quos primo docet vitare; secundo, excludit eorum falsam seductionem, ibi : *Nemo vos seducat.* Iterum prima in duas, quia primo ostendit legalia esse impleta in Christo; secundo, ea excludit, ostendens, quod non tenentur ad ipsa, ibi : *Nemo ergo vos judicet in cibo aut in potu.* Inter legalia autem primum est circumcisio, in qua Judæi profitebantur observantiam veteris legis, sicut nos in baptismo profitemur observantiam novæ legis. Gal.,

[1] Al. : « inhabitabat. » — [2] Al. deest « exponitur. » — [3] Al. : « latus. » — [4] Al. : « sed ipse est et homo plenitudo divinitatis. »

v, 3 : *Testificor omni circumcidenti se quoniam debitor est universæ legis faciendæ.* Unde dicit quod fideles sunt circumcisi quadam spirituali circumcisione, ex quo sequitur quod illa cessat. Unde primo ostendit quali circumcisione sunt circumcisi; secundo, in quo accipitur hæc circumcisio, ibi : *Consepulti ei in baptismo ;* tertio, assignat rationem hujus circumcisionis, ibi : *Et vos, cum mortui essetis in delictis ..., convivificavit cum illo.* Circa primum sciendum est quod duplex est circumcisio, scilicet carnalis et spiritualis. Per Christum vero sumus circumcisi, non circumcisione carnali, sed spirituali; et ideo primo excludit carnalem; secundo, astruit spiritualem. Dicit ergo : *in quo,* scilicet Christo, *circumcisi estis circumcisione non manufacta.* Rom., II, 28 : *Non enim qui in manifesto, Judæus est, neque quæ in manifesto in carne, est circumcisio, sed qui in abscondito Judæus est, et circumcisio cordis in spiritu, non littera cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est. In expoliatione corporis carnis.* Hoc dupliciter potest legi. Uno modo sic. Dico : *Circumcisi non manufacta circumcisione ;* vos, dico, manentes, *in expoliatione corporis carnis,* id est carnalis corruptionis, secundum illud I Corinth., XV, 50 : *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, neque corruptio incorruptelam possidebit,* quasi dicat : Ideo circumcisi, quia non habetis jam vitia carnis. Infra, III, 9 : *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis.* Vel dico : *circumcisione non manufacta,* quæ circumcisio manufacta consistit *in expoliatione corporis carnis,* quæ abscinditur ab alia. Unde alia littera habet, *cutis carnis,* scilicet *corporis carnis,* id est particulæ corporis, quæ est caro, non quod aliud sit corpus, et aliud caro. Et dicit : *carnis,* alludens legi, ubi fit mentio de carne. Genes., XVII, 2 : *Circumcidetis carnem præputii vestri.* Et hoc, ut ostenderet quod est quædam carnalis observantia. Sed nos non tali sumus circumcisi, sed circumcisione Christi. Sicut enim Christus assumpsit similitudinem carnis peccati, id est carnem passibilem, ut a peccato liberaret, ita et remedia legis, ut a legis observantia liberaret. Vel quam Christus facit in nobis, quæ est spiritualis circumcisio, ut dicitur Rom., II, 29 : *non littera, sed spiritu.*

Secundo, ostendit quod adepti sumus eam in baptismo, et sic baptismus est spiritualis circumcisio; et primo, ostendit quod in baptismo exhibetur figura mortis Christi; secundo, quod in eo accipitur conformitas ad resurrectionem Christi, ibi : *In quo et resurrexistis per fidem operationis Dei.* Dicit ergo : *Consepulti ei in baptismo,* quia in eo exprimitur similitudo mortis Christi, ut sicut Christus ponitur primo in cruce, et postea in sepulcro, ita qui baptizatur ponitur sub aqua, et ter, sicut stetit Christus triduo in sepulcro. *Consepulti* etiam, id est baptizati ad similitudinem mortis Christi, ut sicut in ea destruxit peccatum, ita et in baptismo. Et sicut resurrexit de sepulcro, ita et nos a peccatis in re, et a corruptione carnis in spe. Et hoc *per fidem operationis Dei,* quia virtute Dei resuscitatus est. Ps. XL : *Resuscita me, et retribuam eis.* Et credens hanc resurrectionem, fit particeps hujus resurrectionis. Rom., VIII, 11 : *Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra.* Sed et Christus resuscitavit se ; eadem est enim operatio Patris et Filii. Ps. CVII, 3 : *Exurgam diluculo.*

Deinde cum dicit : *Et vos cum mortui essetis in delictis ..., convivificavit cum illo,* ostendit rationem similitudinis; et primo ostendit similitudinem; secundo, modum dictorum, ibi : *Delens quod adversus nos erat chirographum.* Littera non est difficilis. Dixi vos circumcisos, quia consepulti estis Christo in baptismo. Et comparavit baptismum sepulturæ et morti. Sed potest dici quod ad propositum magis esset, si dicatur quod primo ostendit [1] quod baptismus sit circumcisio; secundo, ostendit rationem quare, quia scilicet peccatum est superfluitas, et caro præputii est superfluitas. Idem ergo est deponi peccatum et præputium, sed in baptismo deponitur peccatum; ergo est idem quod circumcisio; et ideo dicit : *cum essetis mortui in delictis,* id est propter delicta vestra; Psalm. XXXIII, 22 : *Mors peccatorum pessima; et præputio carnis vestræ,* id est carnalis concupiscentiæ, quod pertinet ad originale, quasi astricti reatu malorum actuum, et peccati mortalis; hoc faciens Christus *convivificavit.* Ephes., II, 5 : *Cum essetis mortui delictis et peccatis vestris, convivificavit vos in Christo.* Et hoc, remo-

[1] Al. : « ostenditur. »

vens a vobis omne peccatum, condonans et remittens vobis omnia delicta. Idem est igitur circumcidi et convivificari, et hoc in baptismo per remedium mortis peccati, et cum circumcidimur per remotionem peccati originalis.

Sed quomodo condonavit? Respondeo. Dicendum est quod homo peccando duo incurrit, scilicet reatum culpæ et servitutem diaboli. Et ideo dicit quomodo sunt peccata condonata; primo, quantum ad remotionem servitutis diabolicæ; secundo, ponit ablationem reatus culpæ, ibi : *expolians principatus et potestates*. Dicit ergo : *Delens quod adversus nos erat chirographum decreti,* quod decretum dupliciter potest intelligi. Uno modo lex vetus. Ephes., II, 15 : *Legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem*. Et sic loquitur hic ad Judæos, quasi dicat : *et vos convivificavit*. Chirographum est scriptura manualis, et proprie fit pro cautione contractuum. Quicumque frangit decretum Dei, efficitur reus culpæ, et hic reatus consistit in memoria hominis inde perturbata et maculata, et in memoria Dei judicaturi, et dæmonum qui cruciaturi sunt. Hoc ergo remanens in memoria, vocatur chirographum. Christus ergo est qui condonavit omnia; et hoc, *delens chirographum,* id est memoriam transgressionis, *quod*, chirographum vel decretum, *erat adversus nos*, quia utrumque erat contra nos. Lex quidem, quia faciebat cognitionem peccati, et non juvabat; chirographum autem, quia memoria transgressionis ad puniendum erat. Et dicit : *decreti*, quia non remittit sic ut faciat quod non peccaveris, sed quia non est in memoria Dei ad puniendum, nec in dæmonis memoria ad accusandum, nec in te ad contristandum. Psalm. XXXI, 1 : *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata*[1]. Vel communiter loquitur, non solum ad Judæos, sed ad omnes. Unum decretum factum est primo homini, Gen., II, 16 : *Ex omni ligno paradisi comede; de ligno autem scientiæ boni et mali ne comedas. In quacumque die comederis, morte morieris*. Sed hujusmodi decretum est homo transgressus, et propter hoc in memoria est chirographum contrarium nobis, quod Christus delevit. Et quomodo? in cruce, quando *tulit ipsum de medio, affigens illud cruci*. Consuetudo enim erat quod solvente omnia ad quæ quis tenebatur, scindebatur chirographum. Homo autem erat in peccato, sed Christus solvit pro nobis patiendo; Ps. LXVIII, 5 : *Quæ non rapui, tunc exolvebam;* et ideo simul cum morte Christi, hoc chirographum est destructum; et ideo dicit : *tulit de medio,* id est, sustulit de rerum natura; et hoc *affigens illud cruci*, per quam satisfaciens Deo, tulit peccatum nostrum.

Deinde cum dicit : *expolians principatus, et potestates,* ostendit quomodo liberavit a servitute peccati. Detur enim quod usurarius propter cautionem teneat hominem captum; non sufficeret destructio cautionis, nisi liberaretur; sic et Christus; et ideo dicit : *expolians principatus et potestates.* Hæc expoliatio refertur ad sanctos mortuos ante passionem Christi, et sic Christus eos de inferno expoliando liberavit. Zach., IX, 11 : *Tu quoque*[2] *in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non erat aqua*. Isa., LIX, 25 : *Equidem et captivitas a forti tolletur, et quod ablatum fuerit, a robusto salvabitur*. Si autem intelligatur de vivis, sic expoliavit eos, scilicet a dæmonibus[3]. Luc., XI, 22 : *Si autem fortior illo superveniens vicerit eum, universa arma ejus auferat, in quibus confidebat, et spolia ejus distribuet*. Joan., XII : *Princeps hujus mundi ejicietur foras*. Dicit ergo : *expolians principatus et potestates*, id est ipsos dæmones; Ephes., ult., 12 : *Adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ, in cœlestibus; traduxit*, ipsos sanctos, *confidenter,* tanquam auctoritatem habens, in cœlum quantum ad mortuos et quantum ad vivos, in regnum gloriæ vel gratiæ suæ[4]. Vel *traduxit,* id est extra duxit, id est expulit principatus ex homine. Isa., LI, 9 : *Induere fortitudinem brachium Domini*. *Palam*, id est evidenti judicio, quo cognoscatur quod traducti sunt. Olim enim totus mundus servivit idolis, nunc non. Vel *palam,* id est coram multitudine angelorum, tum quia descendit ad infernum sanctorum, tum quia ascendit in cœlum. Et hoc *triumphans in semetipso,* id est in sua virtute. Philip.,

[1] Al. tantum : *Beati quorum tecta sunt peccata*. — [2] Al. : *vero*. — [3] Al. : « vel de vivis, et sic expoliavit eos a dæmonibus. » — [4] Al. tantum : « in regnum gloriæ suæ. »

III, 21 : *Secundum operationem, qua possit etiam subjicere sibi omnia.* Alia littera sic habet : *Et exuens se carne, principatus et potestates exemplavit, fiducialiter triumphans,* et exponitur sic. *Exuens se carne,* id est mortalitate. I Corinth., XV, 50 : *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt,* id est mortalitas carnalis corruptionis. Rom., VI, 9 : *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur.*. II Corinth., V, 16 : *Et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus. Exemplavit,* id est, in se exemplum præbuit, quomodo sunt vincendi. Reliqua non mutantur.

LECTIO IV.

Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt umbra futurorum; corpus autem Christi. Nemo vos seducat volens, in humilitate, et religione angelorum, quæ non vidit, ambulans, frustra inflatus sensu carnis suæ, et non tenens caput ex quo totum corpus per nexus, et conjunctiones subministratum, et constructum crescit in augmentum Dei. Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc tanquam viventes in mundo discernitis? Ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque contractaveritis ; quæ sunt omnia in interitum ipso usu, secundum præcepta, et doctrinas hominum, quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione, et humilitaté, et non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.

Supra ostendit legalia esse impleta in Christo propter circumcisionem in eo impletam, quæ est legalium professio ; hic concludit eos non obligari ad legalia præcepta cæremonialia. Cæremonialia vero erant quatuor, scilicet sacrificia, sacra, sacramenta et observantiæ. Sacrificia immolabantur Deo, ut oves, vituli, et hujusmodi. Sacra erant, sicut vasa, et solemnia tempora. Sacramenta erant tria, scilicet circumcisio, agnus paschalis et consecratio sacerdotum. Observantiæ autem erant ea quæ pertinebant ad singularem conversationem populi Israel, ut cibi, vestes et hujusmodi. Quædam vero prædictorum pertinebant ad quosdam, ut sacrificia, vasa et alia hujusmodi ; quædam ad omnes. De primis autem non facit mentionem, sed de tangentibus totum populum, sicut nunc baptismus. Facit autem mentionem de observantiis, quia abstinebant a certis cibis. Levit., XI, ut de quadrupedibus ab his quæ ungulam non dividunt. In potu etiam vas quod non haberet operculum, immundum erat et quidquid in eo erat. Et ideo quantum ad hoc dicit : *Nemo vos judicet in cibo,* id est condemnabiles putet in hoc quod utimini cibis, vel potibus probibitis in lege. Rom., XIV, 3 : *Qui non manducat, manducantem non judicet; Deus enim illum assumpsit.* Item facit mentionem de sacris ad temporum solemnitatem pertinentibus. In veteri autem lege erat solemnitas jugis, ut sacrificium vespertinum, et matutinum, quædam autem quæ certis temporibus fiebant ; et horum quædam fiebant pluries in anno, quædam semel tantum, sicut pascha, scenopegia et pentecosten, sed sabbatum et neomenia pluries, quia illud qualibet hebdomada, istud semel in mense. Et hujus ratio erat, quia omnia festa tendunt ad honorem Dei. Impedimus autem Deo honorem vel propter aliquod æternum, et sic est juge sacrificium, vel propter aliquod temporale, et hoc quantum ad totum hominum statum, et sic sunt duo, scilicet creationis beneficium, et sic est sabbatum ; Exod., XX, 8 : *Memento ut diem sabbati sanctifices.* Et ratio ponitur ibi, quia septimo die requievit. Et ratio allegorica est, quia significat quietem Christi in sepulcro, et anagogica quietem animæ in Deo. Aliud est beneficium[1], propagationis et conservationis, quod etiam sit per tempus, et quia Judæi observabant tempora a luna ; ideo dicit : Festum *neomeniæ,* id est novæ lunæ. Sunt etiam aliæ causæ, scilicet liberationis specialis, et sic superadditæ sunt aliæ solemnitates ; et ideo dicit : *Aut in parte diei festi, aut neomeniæ,* quæ sit quolibet mense. Levit., III, *aut sabbatorum,* pro qualibet septimana. Et dicit : *sabbatorum,* quia sabbatum est requies, et isti habebant plura sabbata, quia septimum diem, et septem septimanas, scilicet pentecosten, quæ in septima septimana est a pascha, quæ est

[1] Al. : « item beneficium. »

principium anni, et septimum mensem, et septimum annum, in quo sit remissio debitorum. Item septima septimana annorum, id est in jubileo. Et ideo dicit : *sabbatorum,* quasi dicat : Nullus vos condemnet, quia hæc non observatis, et hoc, quia *sunt umbra futurorum,* scilicet Christi, et ideo veniente veritate debet cessare umbra; *corpus autem Christi,* id est corpus pertinens ad Christum. Quando quis videt umbram, sperat quod corpus sequatur. Legalia autem sunt umbra præcedens Christum, et eum figurabant venturum, et ideo dicit : *corpus,* id est veritas rei, pertinet ad Christum, sed *umbra* ad legem.

Deinde cum dicit : *Nemo vos seducat,* loquitur contra seductores et deceptores; et primo monet ut non decipiantur; secundo, arguit deceptos, ibi : *Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc tanquam viventes in mundo discernitis?* Item primo reddit cautos a seductione; secundo, ostendit per quid seducantur, ibi : *volens in humilitate;* tertio, in quo deficiat, ibi : *quæ non vidit.* Dicit ergo : *Nemo vos seducat,* scilicet a veritate quam dixi; Ephes., v, 6 : *Nemo vos seducat inanibus verbis.* Seducunt enim in humilitate isti pseudoapostoli, introducentes legalia, quia utebantur simulata sanctitate. Sanctitas, autem in duobus consistit, scilicet in humili conversatione et cultura Dei. Isti autem ostendebant humilem[1] conversationem, cum apparebat[2] eos non curare de rebus mundi; et ideo dicit : *in humilitate.* Eccli., xix, 23 : *Est qui nequiter se humiliat, et interiora ejus plena sunt dolo.* Item dicebant se prædicare ad reverentiam Dei; et ideo dicit : *et religione angelorum.* Religio enim est, secundum Tullium, quæ cuidam naturæ, quam divinam vocant, cultum et cæremoniam affert. II Timoth., iii, 5 : *Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes.* Et secundum *Glossam* legitur sic. *In religione angelorum,* quia per hoc intendunt quod videantur esse angeli, id est nuntii Dei. Matth., vii, 15 : *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Vel *in religione angelorum* ad litteram, quia vetus lex est tradita per angelos in manu mediatoris, ut dicitur Gal., iii, Hebr., ii, 1 : *Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, et omnis prævaricatio, et inobedientia accepit justam mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?* Et isti dicebant cultum legis observandum, quia tradita erat per angelos. Sed tamen triplex est eorum defectus, scilicet scientiæ, justitiæ et fidei. Et quantum ad primum dicit : *Volens quæ non vidit,* id est intellexit, persuadere, et semper repetas[3] : *Nemo vos seducat.* Isti enim nesciebant quo fine data esset lex. I Timoth., i, 7 : *Volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.* Quantum ad secundum dicit : *Ambulans frustra inflatus,* licet sic humilitatem prætendant. Et ponit duo, scilicet quod religio eorum sit inutilis, quia ambulant frustra, scilicet operantes opera quæ non prosunt ad vitam æternam; Sap., iii, 11 : *Inutilia sunt opera eorum;* Job, xxxix, 16 : *Frustra laboravit, nullo timore cogente;* item quod[4] prætendunt falsam humilitatem; unde dicit : *Inflatus sensus carnis suæ.* Differentia est inter inflatum et pinguem, quia pingues, veritatis sunt pleni; inflati vero vacui, sed vento extensi. Qui ergo vere sunt humiles, sunt pleni, sed qui apparent tantum inflati, sunt vacui. Sap., iv, 19 : *Dirumpet illos inflatos sine voce.* Hoc sensu intelligitur illud I Corinth., viii, 1 : *Scientia inflat.* Hæc sapientia est gravis, scilicet quia instat, non quæ est ex Deo; Matth., xvi, 17 : *Caro et sanguis non revelavit sibi, sed Pater meus, qui in cœlis est.* Quantum ad tertium dicit : *Non tenens caput,* scilicet Christum, per fidem. Et talis decipitur, quia sine Christo est in tenebris. I Timoth., vi, 3 : *Si quis non acquiescit sanis verbis Domini nostri Jesu Christi, et ei quæ secundum pietatem est, doctrinæ; superbus est, nihil sciens, sed languens circa quæstiones et pugnas verborum.*

Sed quare est caput? Respondet, dicens : Quia ab eo dependet totum bonum corporis, scilicet Ecclesiæ. In corpore enim naturali sunt duo bona, scilicet compactio membrorum et augmentum corporis, et hoc habet Ecclesia a Christo; ex eo enim dependet totum corpus. Rom., xii, 5 : *Multi unum corpus sumus in Christo.* Et ideo dicit : *conjunctiones*[5]. In corpore enim est duplex

[1] Al. : « in humana. » — [2] Al. : « videntes, » forte : « fingentes. » — [3] Al. : « repetere. » — [4] Al. deest « quod. » — [5] Al. : *connexum.*

conjunctio membrorum, scilicet secundum contactum, quia manus est conjuncta ulnæ, hæc pectori, et sic de aliis. Alia est connexio, seu conjunctio nervorum; et ideo dicit : *conjunctum et connexum.* Sic in Ecclesia est conjunctio per fidem et scientiam. Ephes., IV, 5 : *Unus Dominus, una fides, unum baptisma.* Sed hoc non sufficit, nisi sit connexus caritatis, et connexio sacramentorum; et ideo dicit : *subministratum per nexus,* quia per caritatem unus subministrat alteri. Augetur etiam per Christum, quia *crescit,* scilicet corpus *constructum*[1] sic, *in augmentum Dei,* id est quod Deus facit in nobis. Psalm. LXXXIII, 6 : *Beatus vir cujus est auxilium abs te : ascensiones in corde suo disposuit.* Vel *Dei,* id est Christi; qui Deus corpus auget, dum augetur Ecclesia. Ephes., IV, 12 : *Ad consummationem sanctorum, in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi.*

Deinde cum dicit : *Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc tanquam viventes in mundo discernitis?* arguit jam[2] deceptos; et primo ponit rationem redargutionis ex conditione deceptorum; secundo, ex conditione eorum in quibus decipiebantur, ibi : *Quæ omnia sunt in interitum.* Conditio eorum erat libertas, quia sicut erant mortui peccato, ita et legi; unde servare eam non debebant. Dicit ergo : *Si ergo mortui estis cum Christo,* mortui[3] legi *ab elementis mundi,* id est a legalibus observantiis, quia Judæi serviebant Deo vero, tamen sub elementis[4]; sed gentiles ipsis elementis; *quid adhuc,* veritate cognita, *tanquam viventes in mundo,* ut Judæi, *discernitis* tangenda et comedenda? scilicet dicentes : *Ne tetigeritis hoc,* quia peccatum est, *neque gustaveritis* de porco et anguilla. Lev., XI.

Deinde cum dicit : *quæ omnia sunt in interitum,* ostendit qualia sunt ex parte legalium, dicens quod sunt noxia[5] et vana, et gravia; unde dicit : *quæ omnia sunt in interitum,* quia mortifera post passionem Christi, ponentibus spem in eis, sed post tempus gratiæ divulgatæ, simpliciter omnibus sunt mortifera. Quod dico propter opinionem Hieronymi et Augustini, quæ supra ad Galat., II cap., ponitur. Ad interitum ergo, et in mortem perducentia sunt. Et si dicatur : Quare ergo legimus Vetus Testamentum? dico quod legimus ad testimonium, non ad usum. Et ideo dicit : *Sunt in interitum ipso usu,* id est, si non assumantur[6] ad testimonium, sed ad usum. Item sunt vana quæ non innituntur rationi, nec auctoritati; sed hæc non innituntur auctoritati divinæ, sed humanæ; unde dicit : *secundum præcepta.*

Sed numquid non sunt præcepta a Deo? Respondeo : Sic ad tempus[7], quousque veniret veritas. Matth., XV, 6 : *Irritum fecistis mandatum Dei propter traditiones vestras.* Item non innituntur rationi, quia *sunt habentia rationem sapientiæ in superstitione,* quasi dicat : Non habent rationem quæ inducat nisi ad superstitionem, id est ad religionem supra modum, et extra tempus ipsorum observantiam : *et in humilitate,* scilicet simulata tantum secundum dilectionem, quia qui liberatus est per Christum a servitute legis, non debet se iterum[8] supponere servituti. Gal., V, 1 : *Nolite iterum sub jugo servitutis contineri.* Servantur tamen aliqua, quæ et si non auctoritate divina, tamen humana ratione sunt utilia, sed hoc deficit hic. Sunt enim gravia hæc secundum se considerata. Tria autem desideramus, scilicet quietem, honorem et sufficientiam, quæ hæc legalia non habent. Subtractio enim ciborum contraria est saturitati, inducunt etiam laborem propter observantias multiplices; nec sunt ad honorem, sed confusionem multam, ut illa aspersio cineris et hujusmodi. Act., XV, 10 : *Hoc est onus quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus. Non ad parcendum corpori,* id est Ecclesiæ, *non in honore aliquo*[9], id est non in honorem Dei, sed *ad saturitatem carnis,* id est ad implendum carnalem affectum.

[1] Al. : *conjunctum.* — [2] Al. : « etiam. » — [3] Al. : « mortue. » — [4] Edit Remigii, Romana et Veneta Nicolini : « non tamen sub elementis, sed gentiles sub ipsis elementis; » Veneta autem 1498, omittit « non, » legit tamen : « gentiles sub ipsis elementis. » — [5] Al. : « innoxia. » — [6] Al. : « id est, non assumantur; » item : « id est ad testimonium. » — [7] Al. omittitur « ad tempus. » — [8] Al. desideratur « iterum. » — [9] Al. tantum « non ad honorem Dei, » præcedentibus omissis.

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

Igitur si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens, quæ sursum sunt sapite, non quæ sunt super terram. Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria. Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, et avaritiam, quæ est simulacrorum servitus; propter quod venit ira Dei in filios incredulitatis; in quibus et vos ambulastis aliquando cum viveretis in illis.

Supra Apostolus monuit fideles contra seducentes, hic instruit eos contra perversitatem morum; et primo proponit generalem doctrinam; secundo, specialem, ibi : *Mulieres, subditæ estote viris.* Circa primum duo facit : quia primo instruit eos de habenda recta intentione finis; secundo, de rectitudine humanæ actionis, ibi : *Mortificate ergo membra vestra.* Item prima dividitur in duas partes, quia primo ponit modum instructionis; secundo, assignat rationem, ibi : *Mortui enim estis.* Circa primum primo ponit susceptum beneficium; secundo, ex hoc concludit instructionis documentum, ibi : *Quæ sursum sunt sapite.* Beneficium est quod surreximus cum Christo resurgente[1], sed hoc dupliciter. Uno modo per spem corporalis resurrectionis. I Cor., xv, 12 : *Si autem Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est?* Item cum eo resurgente reparamur ad vitam justitiæ. Rom., iv, 25 : *Traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram.* Quasi dicat : Christo resurgente et vos resurrexistis. II Cor., iv, 14 : *Qui suscitavit Dominum Jesum, et nos cum Jesu suscitabit.*

Deinde cum dicit : *quæ sursum sunt sapite,* concludit documentum debitum fini; et primo per comparationem ad finem, et ut finem principaliter aliquis intendat; secundo, ut secundum finem de aliis judicet. Dicit ergo : *Ei consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite.* Matth., vi, 33 : *Primum quærite regnum Dei, et justitiam ejus; et hæc omnia adjicientur.* Hic enim est finis. Psal. xxvi, 4 : *Unam petii a Domino, omnibus diebus vitæ meæ.* Et ideo hoc quærite : *ubi Christus sedet in dextera Dei.* Marc., ult., 19 : *Dominus quidem Jesus, postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum, et sedet a dextris Dei.* Ps. cix, 1 : *Sede a dextris hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini meis.* Et intelligenda est dextera, non pars aliqua corporalis, sed similitudinaria. Dextera enim est potior pars hominis. Christus ergo sedet ad dexteram, quia secundum quod homo, in potioribus bonis Patris est; sed secundum quod Deus, in æqualitate ejus est. Et sic sit ordo in vobis ut quia Christus est mortuus, et surrexit, et sic est assumptus a dextris Dei; ita et vos moriamini peccato, ut postea vivatis vita justitiæ, et sic assumamini ad gloriam. Vel nos resurreximus per Christum, ipse autem ibi sedet; ergo desiderium nostrum debet esse ad ipsum. Matth., xxiv, 28 : *Ubi fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ.* Ibid., vi, 21 : *Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.* Item debemus judicare de aliis secundum ipsum; et ideo dicit : *quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.* Astruit unum, et aliud negat. Sapit autem quæ sursum sunt qui secundum supernas rationes ordinat vitam suam, et de omnibus judicat secundum eas[2]. Jac., iii, 17 : *Hæc est sapientia desursum descendens.* Sapit autem quæ sunt super terram qui secundum terrena bona omnia ordinat et judicat, judicans ea summa bona. Phil., iii, 19 : *Et gloria in confusione eorum qui terrena sapiunt.*

Deinde cum dicit : *Mortui enim estis,* ponit rationem monitionis; et primo commemorat quamdam mortem; secundo, innuit occultationem cujusdam vitæ, ibi : *Et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo;* tertio, docet hujus vitæ manifestationem, ibi : *Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in*

[1] Al. : « resurgentes. » — [2] Al. : « secundum eam. »

gloria. Prius enim unum prohibuit, et aliud astruxit, et nunc ad hæc duo redit. Primo sic. Non sapite quæ sunt terrena, quia mortui estis terrenæ conversationi. Mortuus enim huic vitæ non sapit ea quæ sunt hujus mundi, ita et vos, si mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi[1]. Rom., VI, 11 : *Existimate vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo.* Isaiæ, XXVI, 14 : *Morientes non vivant, gigantes non resurgant.* Cum autem dixit : *Existimate vos mortuos,* subdit : *viventes;* et ideo alia vita est occulta; unde etiam hic dicit : *Et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* Et hanc vitam acquirimus nobis per Christum. I Petr., III, 18 : *Christus pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis ut nos offerret Deo.* Quia vero hæc vita est per Christum, Christus autem est occultus a nobis quia est in gloria Dei Patris, et similiter vita quæ per eum nobis datur, est in occulto; ubi scilicet Christus est in gloria Dei Patris. Prov., III, 16 : *Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra ejus divitiæ et gloria.* Psalm. XXX, 20 : *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, quam abscondisti timentibus te!* Apocal., II, 17 : *Vincenti dabo manna absconditum;* ideo cum dicit : *Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria,* ostendit quomodo manifestatur, scilicet sicut et Christus, quia dicitur in Psal. XLIX, 3 : *Deus manifeste veniet.* Et ideo dicit : *Cum autem apparuerit Christus vita vestra,* quia ipse est auctor vitæ vestræ, et quia in amore ejus et cognitione consistit vita vestra. Galat., II, 20 : *Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus; tunc et vos apparebitis.* I Joan., III, 3 : *Cum apparuerit, similes ei erimus,* scilicet in gloria. Habac., III, 3 : *Deus ab austro veniet, et sanctus de monte Pharan.*

Deinde cum dicit : *Mortificate ergo membra vestra,* ordinat humanam actionem primo per cohibitionem peccatorum ; secundo, per instructionem bonorum morum, ibi : *Induite vos ergo ... viscera misericordiæ.* Circa primum duo facit : quia primo præmittit monitionem ; secundo, ejus rationem exponit : ibi : *expoliantes vos veterem hominem.* Iterum prima in duas : quia primo prohibet vitia carnalia; secundo, rationem assignat, ibi : *propter quæ venit ira Dei super filios incredulitatis.* Circa primum duo facit : quia primo ponit generalem prohibitionem; secundo, explicat in speciali, ibi : *quæ sunt super terram.* Dicit ergo : Non debetis sapere *quæ sunt super terram,* sed mortificate quidquid terrenum, et specialiter membra *quæ sunt super terram,* quod potest exponi similitudinarie, quia conversatio nostra est continens multos actus, sicut corpus multa membra, et in conversatione bona, prudentia est sicut oculus dirigens, fortitudo autem sicut pes portans ; in mala vero, astutia sicut oculus, pertinacia vero sicut pes. Hæc ergo membra sunt mortificanda. Vel aliter de membra corporis carnalibus dixit : *mortui estis,* scilicet terrenæ conversationi. Quomodo ? Et respondens dicit : *Mortificate membra vestra.* Intantum ergo morimur culpæ, inquantum vivificamur per gratiam. Vita enim gratiæ reparat nos quantum ad mentem[2], non totaliter quantum ad corpus propter fomitem. Rom., VII, 25 : *Ego ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati;* et paulo ante, vers. 23 : *Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis.* Qui ergo mortui estis quantum ad mentem, mortificate concupiscentiam in membris quæ sunt super terram, inquantum sunt super terram, et terrena corpora. I Corinth., IX, 27 : *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo,* id est non permittendo et se pertrahi ad carnalia. Et ideo ponit peccata in speciali; et primo pure carnalia ; secundo, media, ibi : *et avaritiam.* Inter carnalia maxime concupiscentia inclinat ad luxuriam, ubi est actus turpis; et hoc vel secundum naturam animalis, non dicam rationis[3], quia omne peccatum est contrarium rationi; ideo dicit : *fornicationem;* Tob., IV, 13 : *Attende tibi ab omni fornicatione;* vel contra naturam, et sic dicit : *immunditiam.* Item delectatio est immunda ; unde dicit : *libidinem.* Item concupiscentia prava ; unde dicit : *concupiscentiam malam.* Secundo, ponit[4] peccata media ; et primo avaritiam, cujus objectum est corporale, scilicet pecunia, et completur in delectatione spirituali, scilicet dominio talium ; et ideo communicat cum carnalibus

[1] Al. : « si mortui estis elementis hujus mundi. » — [2] Al. : « ad membra. » — [3] Al. deest « rationis. » — [4] Al. : « item ponit. »

peccatis. Et subdit : *quæ est idolorum servitus*. Ephes., v, 5 : *Aut avarus, quod est idolorum servitus*.

Sed numquid avaritia ex suo genere est species idololatriæ, et avarus peccat tanquam idololatra? Respondeo. Dicendum est : Non secundum speciem, sed secundum similitudinem, quia avarus ponit vitam suam in pecunia. Idololatra est quando quis exhibet alicui imagini honorem debitum Deo ; avarus autem honorem debitum Deo exhibet pecuniæ; quia tota sua vita circa hoc est. Quia vero avarus intendit circa pecuniam se habere ut ad Deum, sicut idololatra, ideo est minus peccatum,

Deinde cum dicit : *propter quæ venit ira Dei,* ostendit rationem quare vitanda sunt hæc peccata, et est duplex. Una quæ movet omnes, et alia quæ specialiter istos. Prima est vindicta Dei, quia propter carnalia *venit ira*, id est vindicta Dei, *in filios diffidentiæ,* id est peccatores; qui diffidunt de Deo, quia luxuria est filia desperationis, quia multi ex desperatione spiritualium dant se totaliter carnalibus. Vel *diffidentiæ,* quia quantum est de se, non est confidendum ut corrigantur; et ideo venit ira Dei, sicut in Gen., vi et vii, in diluvio, et xviii et xix, de Sodomitis. Alia ratio est, quia illi aliquando fuerunt tales; unde dicit : *in quibus et vos ambulastis aliquando,* scilicet de malo in pejus. Et ponit hanc rationem propter duo, scilicet et propter id quod Petrus dicit I Petr., iv, 3 : *Sufficit præteritum tempus ad voluntatem gentium consummandam, qui ambulaverunt in luxuriis et desideriis, vinolentiis, comessationibus, potationibus, et illicitis idolorum cultibus;* et quia experti estis quod in eis non est utilitas, sed confusio. Rom., vi, 21 : *Quem ergo fructum habuistis tunc in illis in quibus nunc erubescitis?*

LECTIO II.

Nunc autem deponite et vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro. Nolite mentiri invicem; expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus qui creavit illum; ubi non est masculus et femina [1], gentilis et Judæus, circumcisio et præputium, barbarus et Scytha, servus et liber; sed omnia et in omnibus Christus.

Supra Apostolus monuit fideles contra vitia carnalia, hic monet eos contra vitia spiritualia; et primo ponit universalem admonitionem; secundo, per partes distinguit. Dicit ergo : Aliquando ambulastis in illis, sed *nunc deponite et vos omnia,* non solum carnalia, sed omnia. I Petr., ii, 1 : *Deponentes omnem malitiam, et omnem dolum, et simulationes, et invidias, et detractiones omnes.* Distinguit autem vitia spiritualia in duo; primo, in peccatum cordis; secundo, oris, ibi : *blasphemiam,* etc. Et primo ponit *iram : ira enim viri justitiam Dei non operatur*. Jac., i, 20, et hæc est deponenda. Secundo, *indignationem,* quæ oritur ex ira, quæ est quando quis reputat aliquem indignum eorum quæ habet, vel ut compararetur alii. Isa., xxvii, 4 : *Indignatio non est mihi. Malitiam,* quæ consequitur ad hæc duo, scilicet quando quis molitur malum proximo inferre. Jac., i, 21 : *Abjicientes omnem immunditiam et abundantiam malitiæ, in mansuetudine suscipite insitum verbum.* Deinde ponit peccata pertinentia ad peccatum oris, et sunt tria genera peccatorum oris. Per hoc enim peccatum designatur inordinatio mentis; et primo in comparatione ad Deum, et hæc est blasphemia. Lev., xxiv, 14 : *Educ blasphemum extra castra, et ponant, omnes qui audierunt, manus suas super caput ejus, et lapidet eum populus universus.* Et sic quæcumque blasphemia est peccatum mortale.

Sed quid, si sit subito? Respondeo. Dicendum est quod si sit subito, ita quod non percipit se blasphemare, non peccat mortaliter. Sed credo quod quantumcumque subito, si tamen percipit quod dicit verba blasphemiæ, peccat mortaliter.

Secundo, designat inordinationem circa concupiscentiam dicens : *turpem sermonem de ore vestro*. Ephes., iv, 29 : *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat.* Tertio, inordinationem contra proximum, et hoc est mendacium. Proverb., xix, 5 : *Qui loquitur mendacium, non effugiet.*

[1] Vulgata omittit : *masculus et femina*.

Deinde cum dicit : *expolianles vos veterem hominem*, ostendit rationem quare sunt vitanda prædicta vitia, quia scilicet deposita vetustate debet indui novitas. Matth., IX, 16 : *Nemo mittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus;* et primo ponit depositionem vetustatis ; secundo, assumptionem novitatis, ibi : *et induentes novum.* Dicit ergo : *Deponite* hæc, *expoliantes veterem hominem :* nam hic [1] inveteratur per peccatum. Hebr., VIII, 13 : *Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est.* Hæc vetustas propinquat corruptioni, quia peccatum est via ad corruptionem. Item per peccatum perditur virtus et decor spiritualis. Quæ quidem vetustas est introducta per peccatum primi parentis; Rom., V, 12 : *Sicut enim per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors, ita et in omnes homines pertransit, in quo omnes peccaverunt.* Hunc ergo veterem hominem, id est vetustatem peccati; Rom., VI, 6 : *Vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato;* exuite cum actibus suis. Ephes., IV, 22 : *Deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris.* Novus homo est animus interius renovatus, quia homo ante gratiam, habet mentem interiorem peccato subjectam, et quando reparatur per gratiam, habet novitatem. Psal. CII, 5 : *Renovabitur ut aquilæ juventus tua.* Galat., ult., 15 : *In Christo Jesu neque circumcisio, neque præputium aliquid valet, sed nova creatura.* Nova creatura est gratia innovans. Sed adhuc vetustas remanet in carne. Sed si sequeris judicium novi hominis, tunc induis novum hominem; si vero concupiscis secundum desideria carnis, induis vetustatem. Ephes., IV, 24 : *Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis.*

Deinde cum dicit : *et inducentes novum,* describit novum hominem ; et primo ostendit renovationis modum; secundo, ubi renovetur; tertio, secundum quid renovetur [2]. Ostendit ergo quod interior homo vetus per ignorantiam Dei, renovatur per fidem et agnitionem Dei. II Cor., III, 18 : *In eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tanquam a Domino Spiritu.* Sed ubi est hæc renovatio? Ibi scilicet ubi est imago Dei, quæ non est in potentiis sensitivæ partis, sed in mente; unde dicit : *secundum imaginem;* id est, ipsa Dei imago, quæ est in nobis, renovatur [3], et hoc *secundum imaginem ejus*, scilicet Dei *qui creavit eum.* Dicitur autem novus creatus, quia anima rationalis non est ex traduce, sed a Deo creata.

Deinde cum dicit : *ubi non est masculus et femina,* ostendit hanc innovationem esse omnibus communem; alias non pertineret ad hominem inquantum homo. Et hoc, quia facta est secundum aliquid quod convenit omnibus. Quintuplex autem hic cadit distinctio inter homines. Una secundum sexum corporeum, et hanc excludit dicens : *Ubi non est masculus et femina,* quia non differunt mente, sed secundum sexum corporeum. Secunda per nationes, et hanc excludit ibi : *gentilis et Judæus.* Isti enim ex fidelibus, illi ex infidelibus et tamen utrique mente rationales. Rom., III, 29 : *An Judæorum Deus tantum? Nonne et gentium?* Tertia secundum ritum certum et proprium, quia quidam legis profectionem, et quidam ritum eumdem non habebant. Rom., X, 12 : *Idem Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum.* Alia secundum linguam, ibi : *Barbarus et Scytha;* Scythia est versus septemtrionem; barbarietas autem extraneitatem dicit. Unde barbari, quasi extranei, et simpliciter est barbarus qui extraneus est ab homine inquantum homo, et hoc est inquantum rationalis. Et ideo illi barbari sunt qui non reguntur ratione, et legibus ; et ideo barbari naturaliter sunt servi, et in Christo non differunt, quia etsi jus civile non habent, tamen legem habent Christi. Alia secundum conditiones, quia quidam servi, quidam liberi, in Christo autem sunt omnes similes. Job, III, 19 : *Parvus et magnus ibi sunt, et servus liber a domino suo.* Ergo non sunt hæc differentiæ in Christo, *sed* est *omnia et in omnibus Christus.* Non enim est circumcisio nisi per Christum, et libertas per Christum [4]. Si non es liber, libertas tua est Christus ; si non es circumcisus, circumcisio tua est Christus, et sic de aliis. *Et in omnibus,* quia omnibus beneficia sua dat.

[1] Al. : « hoc. » — [2] Al. : « revocatur. » — [3] Al. : « renovata. » — [4] Al. : « nec libertas nisi per Christum. »

LECTIO III.

Induite vos ergo, sicut electi Dei, sancti, et dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam : supportantes invicem, et donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam; sicut et Dominus donavit vobis, ita et vos. Super omnia autem hæc caritatem habete, quod est vinculum perfectionis, et pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua et vocati estis in uno corpore; et grati estote. Verbum Christi habitet in vobis abundanter in omni sapientia, docentes et commonentes vosmetipsos in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Deo. Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Jesu Christi, gratias agentes Deo et Patri per ipsum.

Supra Apostolus induxit fideles ad vitandum mala, hic inducit eos ad operandum bona; et primo ad opera particularium virtutum; secundo, ad opera virtutum principalium perficientium alias, ibi : *Super omnia autem hæc caritatem habete.* Et primo commemorat eorum conditionem; secundo, subdit virtutem connumerationem, ibi : *Viscera misericordiæ.* Dicit ergo : Si induistis novum hominem, debetis induere novi hominis partes, scilicet virtutes[1]. Rom., XIII, 12 : *Abjiciamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis;* quibus induimur quando quidquid exterius apparet, est virtutibus ornatum. Sed quibus virtutibus? Aliter induuntur milites, aliter sacerdotes. Ergo induite vobis convenientia vestimenta *sicut electi Dei, sancti*[2], *et dilecti;* et quod dicit : *electi*, pertinet ad remotionem a malo; quod dicit : *sancti*, ad donum gratiæ; I Cor., VI, 11 : *Sed abluti estis, sed sanctificati estis;* Levit., XI et XIX, 2 : *Sancti estote, quia ego sanctus sum, Dominus Deus vester;* quod dicit : *dilecti*, pertinet ad præparationem futuræ gloriæ, Joan., XIII, 1 : *In finem dilexit eos,* scilicet vitæ æternæ. Et describit hic vestimenta quæ protegunt nos in adversis et prosperis; II Corinth., VI, 7 : *Per arma justitiæ*[3] *a dextris, et a sinistris;* et primo quæ habenda in prosperis; secundo, quæ in adversis, ibi : *patientiam.* In prosperis aliquid debemus; et primo proximo misericordiam, et ideo dicit : *viscera misericordiæ.* Luc., I, 78 : *Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto.* Philip., II, 1 : *Si qua viscera miserationis,* id est misericordiam ex affectu procedentem. Ad omnes vero consequenter est habenda benignitas, quæ est quasi bona igneitas. Ignis enim liquefacit, et effluere facit humida. Si in te est bonus ignis, liquefacit quidquid humiditatis habes, et dissolvit. Hanc facit Spiritus sanctus. Sap., I, 6 : *Benignus est spiritus sapientiæ.* Ephes., IV, 32 : *Estote autem invicem benigni, misericordes,* etc. In corde debes *humilitatem*[4]. Eccli., III, 20 : *Quanto magnus es, humilia te in omnibus.* In exterioribus debes *modestiam*, quæ ponit modum, ne in prosperis excedas. Philip., IV, 4 : *Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete; modestia vestra nota sit omnibus hominibus.* In adversis tria sunt arma habenda, scilicet patientia, quæ facit quod animus propter adversa non amoveatur ab amore Dei et rectitudine justitiæ. Luc., XXI, 19 : *In patientia vestra possidebitis animas vestras.* Sed quia quandoque contingit quod aliquis a justitia non declinat quantum est de se, tamen aliorum mores sunt ei importabiles; ideo dicit : *supportantes invicem.* II Petr., II, 8 : *Habitans apud eos qui de die in diem justam animam iniquis operibus cruciabant.* Rom., XV, 1 : *Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere.* Tertio, condonationem, ibi : *et donantes vobismetipsis,* id est parcentes. II Corinth., II, 16 : *Nam et ego quod donavi, si quid donavi, propter vos in persona Christi.* Condonat autem quis injuriam, quando non habet rancorem ad eum, nec malum contra ipsum procurat. Sed quando necessitas puniendi est, tunc puniendus est. Et addit rationem : *sicut et Dominus donavit vobis.* Eccli., XVIII, 3 : *Homo homini servat iram, et a Deo quærit medelam.* Matth., XVIII, 32 : *Omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me;* et post : *Nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus sum?*

Deinde cum dicit : *super omnia autem hæc caritatem habete,* inducit ad principales virtutes perficientes alias, et principalior est

[1] Al. Veneta Nicolini editione omittitur « scilicet virtutes. » — [2] Al. : « electis et sanctis. » — [3] Al. : « militiæ. » — [4] Al. additur « habere, » sed subintelligitur potius, sicut et infra.

caritas inter virtutes, sapientia vero inter dona. Caritas quidem informat omnes virtutes, sapientia vero dirigit. Primo igitur inducit ad primum; secundo, ad secundum, ibi : *Verbum Christi habitet in vobis abundanter.* Primo, inducit ad caritatem habendam ; secundo, ad caritatis effectus, ibi : *et pax.* Dicit ergo : Super omnia induatis caritatem, quæ omnibus prædictis major est, ut dicitur I Corinth., XIII. *Super omnia,* id est magis quam omnia, quia est finis omnium virtutum. I Timoth., I, 5 : *Finis autem præcepti est caritas.* Vel *super omnia* debemus habere caritatem, quia est super omnia alia. I Corinth., XII, 31 : *Adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.* Et hoc, quia sine ipsa nihil valent alia. Et hæc caritas figuratur per tunicam inconsutilem, Joan., XIX. Et ratio hujus quare est habenda, subditur[1], scilicet quia *est vinculum perfectionis.* Secundum *Glossam* per omnes virtutes homo perficitur ; sed caritas connectit eas ad invicem, et facit eas perseverantes ; et ideo dicitur vinculum. Vel ex natura sua est vinculum, quia est amor, qui est uniens amatum amanti. Oseæ, XI, 4 : *In funiculis Adam traham eos, in vinculis caritatis.* Sed addit : *perfectionis,* quia est unumquodque perfectum, quando adhæret fini ultimo, scilicet Deo, quod facit caritas.

Deinde cum dicit : *et pax exultet in cordibus vestris,* monet ad actus caritatis, et ponit duos actus, scilicet pacem et gratitudinem ; et tertium innuit, scilicet gaudium. Dicit ergo : *et pax Christi exultet in cordibus vestris.* Ex caritate mox oritur pax, quæ est, secundum Augustinum, tranquillitas ordinis sibi a Deo instituti, quod facit caritas. Qui enim aliquem diligit, concordat cum eo in voluntate. Psalm. CXVIII, 165 : *Pax multa diligentibus legem tuam. Exultet,* quia caritatis effectus est gaudium, quod sequitur ex pace ; Proverb., XII, 20 : *Cui pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium.* Sed non dicit simpliciter : *pax,* quia est pax mundi, quam Deus non venit facere, sed *Christi,* quam fecit inter Deum et hominem ; Matth., IX, 49 : *Pacem habete inter vos;* quam annuntiavit, Luc., ult., 36 : *Stetit Jesus in medio eorum, et dixit eis : Pax vobis.* Et debetis habere, quia *in ista vocati estis.* I Corinth., VII, 15 : *In pace vocavit nos Deus.* Et hoc est quod subdit[2] : *in uno corpore,* id est ut sitis in uno corpore. Effectus alius est ut sitis grati[3]; ideo sequitur : *et grati estote.* Sapient., XVI, 29 : *Ingrati spes tanquam hibernalis glacies tabescet, et disperiet tanquam aqua supervacua.*

Deinde cum dicit : *Verbum Christi habitet in vobis abundanter,* monet ad sapientiam ; et primo docet sapientiæ originem ; secundo, sapientiæ usum, ibi : *docentes et commonentes vosmetipsos.* Ad hoc etiam quod quis habeat sapientiam[4] veram, oportet considerare unde oriatur[5]; ideo dicit : *Verbum Christi habitet in vobis abundanter.* Eccli., I, 5 : *Fons sapientiæ, Verbum Dei in excelsis.* Ergo ex verbo Christi hauriatis eam. Deut., IV, 6 : *Hæc est sapientia vestra, et intellectus coram populis.* I Corinth., I, 30 : *Qui factus est nobis sapientia a Deo, et justitia et sanctificatio et redemptio.* Sed aliqui non habent Verbum, ideo nec sapientiam ; et ideo dicit : *habitet.* Prov., III, 3 : *Circumda eas gutturi tuo, et describe in tabulis cordis tui.* Aliquibus sufficit modicum quid de verbo Christi, sed Apostolus vult quod habemus multum ; et ideo dicit : *abundanter.* II Corinth., IX, 8 : *Potens est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum.* Proverb., II, 4 : *Sicut thesauros effoderis eam.* Et addit : *in omni sapientia,* id est, in omnibus pertinentibus ad sapientiam Christi debetis studere scire. Act., XX, 27 : *Non subterfugi quominus annuntiarem vobis omne consilium Dei.* Eccli., XXI, 17 : *Cor fatui quasi vas confractum, et omnem sapientiam non tenebit.* Triplex autem est usus hujus sapientiæ, scilicet instructionis, devotionis et directionis. Instructio duplex : scilicet ad cognoscendum vera ; unde dicit : *docentes,* quasi dicat : Habitat ita abundanter in vobis, ut de omnibus sitis instructi per ipsum. II Timoth., III, 16 : *Omnis Scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia.* Item ad cognoscendum bona; ideo dicit[6] : *et commonentes vosmetipsos,* id est, exhortantes vos ad bona opera. II Petr., I, 13 : *Suscitare vos in commonitione.*

Secundo, ponit usum devotionis ; unde dicit : *in psalmis et hymnis.* In psalmis qui

[1] Al. : « est, quia, etc. » — [2] Al. : « et hic subdit. » — [3] Al. omittuntur sequentia usque ad indicem « Sapient. » — [4] Al. : « patientiam. » — [5] Al. et hic desunt sequentia usque ad indicem « Eccli. » — [6] Al. : « addit. »

designant jucunditatem bonæ operationis; Psalm. CXLVIII, 14 : *Laudate eum in voce exultationis.* Hymnus est laus cum cantico : Psalm. CXLVIII, 14 : *Hymnus omnibus sanctis ejus. Et canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Deo,* quia quidquid nos facimus, debemus referre ad bona spiritualia, ad promissa æterna, et ad reverentiam Dei; et ideo dicit : *in cordibus,* et non in labiis tantum. I Corinth., XIV, 15 : *Psallam spiritu, psallam et mente.* Isa., XXIX, 13 : *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me.* Et addit : *in gratia,* scilicet recognoscentes gratiam Christi, et beneficia Dei. Sunt autem cantica Ecclesiæ cordis principaliter, sed oris sunt, ut excitetur canticum cordis, et pro simplicibus et rudibus.

Tertio, ponit usum directionis in opere, dicens : *Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini Jesu Christi,* quia etiam locutio opus quoddam est. I Corinth., X, 31 : *Sive manducatis, sive bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.*

Sed contra. Aut hoc est præceptum, aut consilium. Si præceptum, peccat quicumque hoc non facit, sed peccat venialiter quando quis hoc non facit[1]; ergo quicumque peccat venialiter, peccat mortaliter.

Respondeo. Quidam dicunt quod hoc est consilium, sed hoc non est verum. Sed dicendum est quod non est necessarium quod omnia in Deum referantur actu, sed habitu; qui enim facit contra gloriam Dei, et præcepta ejus, facit contra hoc præceptum. Venialiter autem peccans non facit contra hoc præceptum simpliciter, quia licet non actualiter, tamen habitualiter[2] refert omnia in Deum.

LECTIO III.

Mulieres, subditæ estote viris, sicut oportet in Domino. Viri, diligite uxores vestras, et nolite amari esse ad illas. Fili, obedite parentibus per omnia; hoc enim placitum est in Domino. Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusille animo fiant. Servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis timentes Dominum. Quodcumque facitis, ex animo operamini, sicut Domino, et non hominibus, scientes quod a Domino accipietis retributionem hæreditatis. Domino Christo servite. Qui enim injuriam facit recipiet id quod inique gessit; et non est personarum acceptio apud Deum[3]. Domini, quod justum est, et æquum, servis præstate; scientes quoniam et vos Dominum habetis in cœlo.

Posita generali instructione ad omnes, hic incipit ponere specialem. Primo, dat quædam specialia documenta pertinentia ad singulos status in Ecclesia; secundo, quædam communia omnibus statibus respectu certarum conditionum, in IV cap. ibi : *orationi instate.* Prima in tres, secundum tres connexiones ex quibus domus constituitur secundum Philosophum, quarum una est viri et uxoris, secunda patris et filii, alia domini et servi. Secunda ibi : *Filii, obedite parentibus;* tertia, ibi : *Servi, obedite per omnia dominis carnalibus.* Unaquæque earum dividitur in duo, secundum quod monet subditos ut obediant, superiores ut moderate imperent. Dicit ergo : *Mulieres, subditæ estote viris,* et dicit : *sicut oportet,* quia hæc subjectio est ex lege divina ordinata. Genes., III, 16 : *Sub viri potestate eris et ipse dominabitur tui.* I Corinth., XIV, 34 : *Mulieres in Ecclesiis taceant. Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut et lex dicit.* Et ratio hujus est quia regere est rationis; viri autem magis vigent ratione, et ideo præsidere debent. Item addit : *in Domino,* quia omnia ordinata ad aliquos fines sunt referenda finaliter in Deum. Deinde monet viros ut diligant eas, dicens : *Viri, diligite uxores;* hoc enim est naturale, quia vir et uxor quodammodo sunt unum. Ephes., V, 25 : *Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam.* Et prohibet ne eis sint amari. Mich., I, 12 : *Infirmata est in bonum quæ habitat in amaritudinibus.* Ephes., IV, 31 : *Omnis amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia tollatur a vobis, cum omni malitia.*

Deinde cum dicit : *Filii, obedite parentibus,* agit de secundo, et dicit : *Filii, obedite parentibus per omnia,* scilicet quæ non sunt contra Deum. Hebr., XII, 9 : *Parentes*

[1] Al. : « sed quando peccat venialiter hoc non facit. » — [2] Al. : « quia non actualiter, sed habitualiter, » etc. — [3] Hinc sumitur initium cap. IV in versione Vulgata.

quidem carnis nostræ habuimus eruditores et reverebamur eos. Si vero præcipiant in his quæ sunt contra Deum, sic intelligitur illud quod dicitur Luc., xiv, 26 : *Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus.* Et hoc quia *hoc est placitum in Domino,* id est in lege Domini, quia lex caritatis non removet legem naturæ, sed perficit. Est autem lex naturalis quod filius subdatur curæ patris. Exod., xx, 12 : *Honora patrem tuum et matrem tuam.*

Deinde cum dicit : *Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros,* instruit parentes. Ephes., vi, 4 : *Et vos patres nolite ad iracundiam provocare filios vestros.* Et hoc *ut non pusillo animo fiant*[1], id est, ut non pusillanimes fiant. Et hujus ratio est, quia homines retinent impressionem quam a pueritia habuerunt. Naturale autem est quod qui in servitute nutriuntur, semper sunt pusillanimes. Unde ratio est cujusdam, quare filii Israel non statim in terram promissionis sunt perducti, quia fuerant nutriti in servitute et non habuissent audaciam contra inimicos pugnandi. Isa., xxxv, 4 : *Dicite pusillanimis : Confortamini, et nolite timere.*

Deinde cum dicit : *Servi, obedite per omnia dominis carnalibus,* agit de tertio ; et primo de servis ponit monitionem ; secundo, ostendit rationem, ibi : *Scientes quod a Domino accipietis retributionem ;* tertio, excludit dubitationem, ibi : *Qui enim injuriam facit recipiet id quod inique gessit.* Circa primum duo facit : quia primo monet eos ad obedientiam ; secundo, determinat obediendi modum, ibi : *Non ad oculum servientes.* Dicit ergo : *Servi,* secundum carnalem conditionem, *obedite per omnia,* quæ scilicet non sunt contra Deum, *dominus carnalibus,* I Petr., ii, 18 : *Non tantum bonis et modestis, sed etiam discolis.* I Timoth., ult., 1 : *Quicumque sunt sub jugo servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur.*

Deinde cum dicit : *non ad oculum servientes,* docet modum obediendi, et ostendit duos modos obediendi. Primo, quod simpliciter et sine dolo ; secundo, ostendit quod voluntarie. Dicit ergo : *non ad oculum servientes,* scilicet quantum potest videri a domino. Ephes., vi, simile. Et dicit : *quasi hominibus placentes,* quia non serviunt hoc modo, nisi ut placeant hominibus. Galat., i, 10 : *Si adhuc hominibus placerem, servus Christi non essem.* Ideo addit : *sed in simplicitate cordis,* id est absque dolo, *timentes Dominum,* sicut Job, i, 1 : *Erat vir ille simplex, et rectus, ac timens Deum.* Prov., xi, 3 : *Simplicitas justorum diriget eos.* Item voluntarie : unde dicit : *Quodcumque facitis, ex animo,* id est prompte, *operamini;* et hoc *sicut Dominus,* quia qui servit alicui propter ordinem justitiæ, facit hoc propter Deum, a quo est hic ordo. Rom., xiii, 2 : *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.* Ephes., vi, 6 : *Facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes, sicut Domino, et non hominibus.*

Deinde cum dicit : *Scientes quod a Domino accipietis retributionem hæreditatis,* ostendit duplicem rationem hujus, et una est ex parte remunerationis ; alia ex parte devotionis ad Deum. Dicit ergo : Serviatis prompte, quia *a Domino accipietis retributionem hæreditatis* æternæ. Psalm. xv, 8 : *Funes ceciderunt mihi in præclaris, etenim hæreditas mea præclara est mihi.* Ephes., vi, 8 : *Scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, sive servus, sive liber.* Quorumdam enim fuit opinio, quod actus justitiæ non est meritorius, quia hoc videbatur esse debitum, et hoc non est meritorium alicui dare quod suum est. Sed sciendum est quod ex hoc quod voluntarie facis, ex hoc ponis aliquid de tuo, quia de potestate tua est velle, et non velle, et sic est meritorium. Servi autem ex debito serviunt domino ; et ideo, ut habeant mercedem, hoc faciunt voluntarie. Sed sic servite eis quod a Deo non recedatis. Item alia ratio[2] est, quia sic servitis Domino Christo. Rom., xii, 11 : *Spiritu ferventes, Domino servientes.*

Deinde cum dicit : *Qui enim injuriam facit, recipiet id quod inique gessit,* removet dubitationem. Posset enim dicere servus : Quomodo serviam ei qui facit mihi injuriam ? Et ideo dicit : Non est tuum ut vindices te, subtrahendo ei quod suum est ; sed expecta ab eo qui potest, quia *qui injuriam facit, recipiet id quod inique gessit.* II Corinth., v, 10 : *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit,*

[1] Al. : « ut non pusillanimes fiant. Hujus ratio est. » — [2] Al. omittitur « ratio. »

sive bonum, sive malum. Ephes., VI, 9 : *Et personarum acceptio non est apud Deum.* Act., X, 34 : *Non est personarum acceptor Deus.*

Deinde cum dicit : *Domini, quod justum est, et æquum, servis præstate,* ostendit qualiter domini se habeant ad servos, et circa hoc duo facit; quia [1] primo dat doctrinam; secundo, reddit rationem eorum, ibi : *Scientes quoniam et vos Dominum habetis in cœlo.* Dupliciter autem potest dominus gravare servos, scilicet faciendo contra eos quod justitia legis prohibet, quia secundum leges non licet domino sævire in servum, et ideo dicit : *quod justum est;* item si exigeret totum debitum, quod mansuetudo christiana mitigat, ideo dicit : *et æquum.* Job, XXXI, 13 : *Si contempsi subire judicium cum servo meo et ancilla mea, cum disceptarent adversum me.*

Deinde cum dicit : *Scientes quoniam et vos Dominum habêtis in cœlo,* ponitur ratio, quia sicut tu te habes ad eos, ita Dominus ad te. Ephes., VI, 9 : *Scientes quia et illorum, et vester Dominus est in cœlis.*

CAPUT QUARTUM.

LECTIO UNICA.

Orationi instate, vigilantes in ea in gratiarum actione, orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi (propter quod etiam vinctus sum) ut manifestem illud, ita ut oportet me loqui. In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimentes. Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere. Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus carissimus frater, et fidelis minister, et conservus in Domino; quem misi ad vos ad hoc ipsum ut cognoscat quæ circa vos sunt, et consoletur corda vestra, cum Onesimo carissimo, et fideli fratre, qui ex vobis est; qui omnia quæ hic aguntur nota facient vobis. Salutat vos Aristarchus concaptivus meus, et Marcus consobrinus Barnabæ (de quo accepistis mandata; si venerit ad vos, suscipite illum) et Jesus qui dicitur justus, qui sunt ex circumcisione. Hi soli sunt adjutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt solatio. Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est servus Christi Jesu, semper sollicitus pro vobis in orationibus, ut stetis perfecti, et pleni in omni voluntate Dei. Testimonium enim illi perhibeo quod habet multum laborem pro vobis, et pro his qui sunt Laodiciæ, et qui Hierapoli. Salutat vos Lucas, medicus carissimus, et Demas. Salutate fratres qui sunt Laodiciæ et Nympham, et quæ in domo ejus est ecclesiam. Et cum lecta fuerit apud vos Epistola hæc, facite ut et in Laodicensium Ecclesia legatur, et ea quæ Laodicensium est, vobis legatur. Et dicite Archippo : Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut impleas illud. Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen.

Supra posuit specialia documenta ad singulos status hominum, hic ponit pertinentia ad omnes, tamen respectu diversorum; et primo ostendit qualiter se habeant ad alios; secundo, qualiter ad ipsos alii se habeant, ibi : *Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus.* Iterum prima in duas, quia primo ostendit quomodo se habeant ad ipsummet Apostolum, eorum prælatum; secundo, quomodo ad alios, maxime infideles, ibi : *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt.* Circa primum duo facit, quia primo incitat [2] eos universaliter ad orandum; secundo, ut orent pro eo, ibi : *orantes simul et pro nobis.* Debet autem oratio habere tria, scilicet quod sit assidua, grata et vigilans. Assidua, unde dicit : *orationi instantes,* id est, cum perseverantia orate. I Thessal., V, 17 : *Sine intermissione orate.* Luc., XVIII, 1 : *Oportet semper orare, et nunquam deficere.* Item vigilans, ut animus non sit pressus [3]; ideo subditur : *vigilantes.* I Petr., IV, 7 : *Vigilate in orationibus.* Luc., VI, 12 : *Erat pernoctans in oratione Dei.* Item grata, id est in gratiarum actione; alias non mereretur beneficia nova, si de acceptis esset ingratus [4]; unde sequitur : *in gratiarum actione.* Philip., IV, 6 : *Cum gratiarum actione.* I Thessal., V, 18 : *In omnibus gratias agite.*

Consequenter rogat ut orent pro ipso, dicens : *Orantes simul et pro nobis* quia hoc est debitum quod subditi pro prælatis orent [5], quia prælati custodiunt eos, et

[1] Al deest « quia. » — [2] Al. : « instruit. » — [3] Al. omittuntur sequentia usque ad indicem « I Petr. » — [4] Al. et hic similis occurrit omissio. — [5] Al. omittitur « quod subditi pro prælatis orent. »

eorum bonum est commune omnium. II Thessal., III, 1 : *Orate pro nobis, ut sermo Domini currat, et clarificetur, sicut et apud vos*. Et hoc, *ut Deus aperiat ostium sermonis,* id est os, per quod sermo a corde exit, et quod Deus[1] det gratiam digne proferendi verbum suum. In apertione[2] etiam significatur aliquid magnum; Matth., V, 2 : *Aperiens os suum, docebat eos;* et ideo subdit : *ad loquendum*. I Corinth., XIV, 2 : *Spiritus est, qui loquitur mysteria*. Et his indigeo, quia propter verbum Christi[3] tribulationes patior; et ideo orandum est, ut libere possim. II Timoth., II, 9 : *Laboro usque ad vincula*. Et hoc[4], *ut aperiat*, id est ut manifestet *nobis ostium sermonis*. Tria possunt esse impedimenta verbi, scilicet propter timorem ; ideo dicit : *Vinctus*[5] *sum;* vel propter altitudinem, ita quod subditi nequeant intelligere; ideo dicit : *ut manifestem illud ita ut oportet me loqui ;* vel propter incongruitatem temporis, vel modi, ideo dicit : *ut oportet*. I Corinth., III, 1 : *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus*. Luc., XII, 42 : *Fidelis dispensator et prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram*.

Consequenter cum dicit : *in sapientia ambulate ad eos qui foris sunt,* ostendit quomodo se habeant ad extraneos; et primo in conversatione; secundo, quomodo in locutione, ibi : *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus*. Dicit ergo : *in sapientia ambulate ad eos qui foris sunt,* id est infideles. *In sapientia,* id est sapienter. Sap., VII, 28 : *Neminem diligit Deus nisi qui cum sapientia inhabitat*. Et hujus causa est : *redimentes tempus*. Redimit vexationem suam, quando quis dimittit quod est de jure suo, ut vitet eam. Isti vexabantur ab eis ; ideo vult quod redimant eam per sapientiam. I Petr., II, 12 : *Conversationem vestram inter gentes habentes bonam*. Item docet secundo quomodo se habeant loquendo ; et primo[6] ut sermo sit gratus ; unde dicit : *Sermo vester semper in gratia*. Eccli., VI, 5 : *Lingua eucharis in bono homine abundabit;* secundo, ut sit discretus[7]; unde dicit : *sale conditus*. Per salem intelligitur discretio, quia per ipsum omnis cibus conditus est sapidus, ita omnis actio indiscreta est insipida, et inordinata. Marc., IX, 49 : *Habete in vobis sal, et pacem habete inter vos*. Et hoc, *ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere*. Aliter enim est respondendum sapientibus, aliter insipientibus. Prov., XXVI, 4 : *Non respondeas stulto juxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis*. I Petr., III, 15 : *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea quæ in vobis est spe*.

Deinde cum dicit : *Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus,* ostendit quid alii agant ad ipsos ; et primo ostendit quid ad eos agant illi quos ad eos mittit ; secundo, quid cum Apostolo remanentes, ibi : *Salutat vos Aristarchus,* etc. Mittit autem ad eos legatum, quem primo describit tripliciter; et primo a dilectione, dicens; *carissimus frater,* scilicet per caritatem, quæ facit hominem auro pretiosiorem. Isa., XIII, 12 : *Pretiosior erit vir auro, et homo mundo obrizo*. Item a fide : unde dicit : *fidelis in ministerio*. I Corinth., IV, 2 : *Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur*. Item ab humilitate; unde dicit : *et conservus,* scilicet in executione ministerii, sed *in Domino,* quia prælatus quærere debet utilitatem eorum quibus præfertur, et Dei honorem. Sed ad quid mittitur? Ut cognoscat statum subditorum. Gen., XXXVII, 14 : *Vade, et vide si cuncta prospera sunt erga fratres tuos, et pecora, et renuntia mihi quid agatur*. I Reg., XVII, 18 : *Fratres tuos visitabis, si recte agant, et cum quibus ordinati sunt, disce*. Item ut consoletur. Rom., I, 2 : *Desidero enim videre vos, ut aliquid impartiar vobis gratiæ spiritualis ad confirmandos vos, id est simul consolari in vobis per eam quæ invicem est fidem vestram, atque meam*. Et Dominus missus a Patre ad hoc venit ; Isa., LXI, 2 : *Ut consolarer omnes lugentes, et ponerem consolationem lugentibus in Sion*. Item describit ejus societatem cum Onesimo. *Qui omnia quæ hic aguntur, nota facient vobis,* et vestra mihi, ut corrigam, et mea vobis, ut exemplum habeatis.

Deinde cum dicit : *salutat vos Aristar-*

[1] Al. : « per quod dat gratiam, » etc. » — [2] Al. : « in operatione. » — [3] Al. : « quia propter verbum Christi, etc., et tribulationes patior. Ideo orandum, » etc. » — [4] Al. : « et hoc modo. » — [5] Al. : « tria posuit impedimenta, scilicet timorem, et ideo dicit : *vinctus,* vel propter altitudinem, ita quod subditi nequeant intelligere, propter incongruitatem temporis, » etc. — [6] Al. : « item sapienter loqui; unde dicit : *sermo vester,* etc., ut sit gratus, quia in gratia. » — [7] Al. : « item discretio. »

chus, ostendit quomodo salutantur a remanentibus cum Apostolo, et littera satis patet. *De quo accepistis mandata.* Act., XIII, dicitur quod cum Paulus, et Barnabas simul irent, quidam Joannes Marcus sic se eis conjunxit quod postea recessit, et iterum rediit; et Paulus quidem noluit eum recipere, sed Barnabas, et ideo Paulus recessit a Barnaba. Et propter hoc Apostolus scripsit ad Colossenses de Marco, quod non reciperent eum, sed nunc, quia conversus erat, scribit ut eum recipiant, et hoc est : *Accepistis mandata; si venerit ad vos, excipite illum.* Vel fratrem Barnabæ, de quo Barnaba *accepistis mandata*, etc. *Et Jesus qui dicitur justus;* qui quidem erat vir sanctæ conversationis, et ideo dicitur justus. *Qui sunt ex circumcisione,* missi ad prædicandum Evangelium Christi. Philip., I, 18 : *Quid enim? Dum omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur, et in hoc gaudeo, sed et gaudebo.* Et sic primo gentiles, secundo Judæos ponit. *Epaphras qui ex vobis est,* quia Asianus erat. Et ad hoc salutant, *ut stetis perfecti.* Jac., I, 4 : *Ut sitis perfecti, et integri, in nullo deficientes. Pleni in omni voluntate Dei,* id est in omnibus quæ pertinent ad voluntatem Dei. Item ponit Lucam, qui non fuit natus ex Judæis, ut videtur, quia fuit Antiochenus, medicus arte, quem specialiter nominat, quia fuit homo bonæ auctoritatis in Ecclesia propter Evangelium, quod scripsit, Apostolo adhuc vivente. Item *Demas*[1].

Deinde cum dicit : *Salutate, fratres,* ostendit quos salutent; et primo quomodo alios alienæ Ecclesiæ; secundo, quomodo eos qui sunt de sua, ibi : *Et ea quæ est Laodicensium, vobis legatur.* Ex quo habetur, quod scripsit alias Epistolas, quia istam, de qua sit mentio hic, scilicet Laodicensium, et unam aliam ad Corinthios præter primam et secundam, quia in I Epistola, cap. V, 9, dicit : *Scripsi vobis in Epistola, ne commisceamini fornicariis.* Sed ratio est duplex, quare non sunt in canone, quia non constabat de earum auctoritate, quia forte erant depravatæ, et perierant in Ecclesiis, vel quia non continebant aliud quam ista. *Et dicite Archippo.* Hic fuit prælatus eorum, et mandat ut moneant ipsum dicentes : *Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut impleas illud.* II Timoth., IV, 5 : *Ministerium tuum imple.* Et quidem tunc ministerium implet quando facit illud ad quod accepit.

Sed videtur quod non pertineat ad subditum monere prælatum, Exod., XIX. Dicendum quod irreverenter arguere et vituperare est prohibitum, sed monere caritative potest, sicut Paulus Petrum, Galat., II.

Sed quare non scripsit prælato? Quia prælatus est propter Ecclesiam, et non e converso.

Salutatio mea manu Pauli. Consuetudo Apostoli erat quod totam Epistolam faciebat aliquem scribere, sed in fine ponebat aliquid de manu sua. II Thessal., ult., 17, ubi dicit : *Salutatio mea manu Pauli,* idem et hic, ne fallerentur. Et dicit : *Memores estote vinculorum meorum,* quia Romæ vinctus erat, quia Jac., V, 10 : *Exemplum accipite, fratres, exitus mali, et longanimitatis, et laboris, et patientiæ, prophetas, qui locuti sunt in nomine Domini.* Hebr., ult., 7 : *Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei; quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem.* Tandem concludens optat eis bonum, dicens : *Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum.* Joan., I, 17 : *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est,* cui sit laus et gloria, nunc et semper. *Amen.*

[1] Al. omittitur « Item *Demas.* »

EPISTOLA I AD THESSALONICENSES.

PROLOGUS.

Multiplicatæ sunt aquæ, et elevaverunt arcam in sublime a terra. (GEN., VII, 17.)

Hæc verba competunt materiæ hujus Epistolæ. Ecclesia enim figuratur per arcam, sicut dicitur I Petr., III, quia sicut in arca cæteris pereuntibus paucæ animæ salvatæ sunt, ita in Ecclesia pauci, id est soli electi, salvabuntur. Per aquas autem significantur tribulationes. Primo, quia aquæ impellunt irruendo sicut tribulationes; Matth., VII, 27 : *Venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam.* Sed impulsu fluminum Ecclesia non movetur; unde subdit : *Et non cecidit.* Secundo, aquæ extinguit ignem; Eccli., III, 33 : *Ignem ardentem extinguit aqua;* sic tribulationes extinguunt impetus concupiscentiarum, ne homines ad libitum eas sequantur; sed non extinguunt veram caritatem Ecclesiæ. Cant., VIII, 7 : *Aquæ multæ non potuerunt extinguere caritatem, nec flumina obruent illam.* Tertio, aquæ submergunt per inundationem. Thren., III, 54 : *Inundaverunt aquæ super caput meum;* sed Ecclesia non per has submergitur. Jonæ, II, 6 : *Circumdederunt me aquæ usque ad animam meam, abyssus vallavit me, pelagus operuit caput meum;* et post, vers. 5 : *Rursum videbo templum sanctum tuum.* Non ergo deficit, sed sublevatur. Et primo per elevationem mentis ad Deum. Gregorius : « Mala quæ nos hic premunt [1], ad Deum nos ire compellunt. » Oseæ, VI, 1 : *In tribulatione sua mane consurgent ad me.* Secundo, per spiritualem consolationem. Psal. XCIII, 19 : *Secundum multitudinem dolorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam.* II Corinth., I, 5 : *Sicut abundant passiones Christi in nobis, ita per Christum abundat consolatio nostra.* Tertio, per multiplicationem fidelium, quia tempore persecutionum Deus multiplicavit Ecclesiam. Exod., I, 12 : *Quantoque magis opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur et crescebant.* Sic ergo convenit huic Epistolæ, quia isti multas tribulationes passi, steterunt fortes. Videamus ergo textum.

CAPUT PRIMUM.

LECTIO UNICA.

Paulus, et Silvanus, et Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium in Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo. Gratia vobis et pax. Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione, memores operis fidei vestræ, et laboris, et caritatis, et sustinentiæ spei Domini nostri Jesu Christi ante Deum et Patrem nostrum. Scientes, fratres dilecti a Deo, electionem vestram, quia Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed in virtute, et in Spiritu sancto, et in plenitudine multa, sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos. Et vos imitatores nostri facti estis, et Domini, excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti, ita ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia et in Achaia. A

[1] Al. : « Mala ista in hoc mundo quæ non premunt. »

vobis enim diffamatus est sermo Domini, non solum in Macedonia et in Achaia, sed in omni loco fides vestra, quæ est ad Deum perfecta[1] est; ita ut non sit nobis necesse quidquam loqui; ipsi enim de nobis annuntiant qualem introitum habuerimus ad vos, et quomodo conversi estis ad Deum a simulacris, servire Deo vivo et vero, et expectare Filium ejus de cœlis (quem suscitavit ex mortuis) Jesum qui eripuit nos ab ira ventura.

Apostolus[2] vult munire hic Ecclesiam contra tribulationes; et primo contra tribulationes præsentes, et hoc in prima Epistola; secundo, contra futuras tempore antichristi, et hoc in secunda. Prima dividitur in salutationem et epistolarem narrationem, ibi : *Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis*. Item primo tangit personas salutantes; secundo, Ecclesiam salutatam; tertio, bona optata. Notandum est autem quod quia ubi non delinquimus, omnes pares sumus ideo quia istis bonis scribit, non facit mentionem de officio suo, sed solum de nomine humilitatis, quod est *Paulus*. Sap., VII, 2 : *Et innumerabilis honestas per manus illius*. Et adjungit duos qui eis prædicaverunt cum eo, scilicet Silvanum, qui est Sylas, et Timotheum, quem circumcidit, ut dicitur Act., XVI. Salutat autem Ecclesiam, quæ est congregatio fidelium, et hoc *in Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo*, id est in fide Trinitatis et divinitatis et humanitatis Christi, quia in horum cognitione erit nostra beatitudo. Tangit autem personam Patris et Filii incarnati, in quibus intelligitur Spiritus sanctus, qui est nexus amborum. Bona optata sunt *gratia*, quæ est principium omnium bonorum. I Corinth., XV, 10 : *Gratia Dei sum id quod sum;* et *pax*, quæ est finis, quia tunc est pax, quando appetitus totaliter pacatur.

Deinde cum dicit : *Gratias agimus*, incipit epistolaris narratio; et primo commendat eos de præterita perseverantia; secundo, monet eos ad bene agendum in futurum, IV cap., ibi : *De cætero ergo, fratres, rogamus vos, et obsecramus in Domino Jesu*. Item primo agit gratias universaliter de bonis eorum; secundo, ea commemorat in speciali, ibi : *Scientes, fratres dilecti a Deo, electionem vestram*. Circa primum duo facit, quia primo ponit gratiarum actionem; secundo, ejus materiam, ibi : *Memores operis fidei vestræ*. Item primo pro eis gratias agit; secundo, pro eris orat, ibi : *Memoriam vestri facientes in orationibus nostris*. Quantum ergo ad primum dicit : tria quæ debent esse in gratiarum actione. Primo, quod sit ordinata scilicet ad Deum; ideo dicit : *Gratias agimus Deo*. Psalm. LXXXIII, 12 : *Gratiam et gloriam dabit Dominus*. Jac., I, 17 : *Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum*. Item assidua, quia *semper*. Item universalis, ibi : *pro omnibus vobis*. Infra, V, 18 : *in omnibus gratias agite*. Deinde orat pro eis, dicens : *Memoriam vestri facientes in orationibus nostris*, quasi dicat : Quandocumque oro, habeo vos in memoria. Rom., I, 9 : *Sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis*.

Deinde cum dicit : *Memores operis fidei vestræ*, ponit bona de quibus agit gratias, scilicet fidem, spem et caritatem. I Corinth., XIII, 13 : *Nunc autem manent fides, spes, caritas tria hæc*. Fidem præmittit, quia est substantia sperandarum rerum, argumentum non apparentium; *accedentem enim ad Deum oportet credere quia est, et inquirentibus se remunerator sit*, Hebr., XI, 6. Hæc autem non est sufficiens nisi habeat operationem et laborem; et ideo dicit : *operis fidei vestræ, et laboris*[3]. Jac., II, 26 : *Fides sine operibus mortua est*. Item quia qui laborando propter Christum deficit, nihil valet. Luc., VIII, 13 : *Ad tempus credunt et in tempore tentationis recedunt*. Ideo dicit : *operis et laboris*, quasi dicat : Memores fidei vestræ operantis et laborantis. Item *caritatis*, in cujus operibus abundabant. Infra, IV, 9 : *De caritate autem fraternitatis, non necesse habemus scribere vobis*. Item *spei*, quæ facit patienter sustinere adversa. Rom., XII, 12 : *Spe gaudentes, in tribulatione patientes. Et sustinentiæ*, quam spes facit. Jac., V, 2 : *Patientiam Job audistis. Spei*, inquam, *Domini nostri*, id est quam habemus de Christo, vel quam Christus dedit nobis. I Petr., I, 3 : *Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis*. Hæc spes est *ante Deum*, non ante oculos hominum. Matth., VI, 1 : *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis*. Hebr., VI, 19 : *Quam sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam*.

[1] Vulgata : *profecta*. — [2] Al. : « et ideo Apostolus. » — [3] Al. : *operis vestri et laboris*.

Spes enim in veteri testimonio non induxit ad Deum.

Deinde cum dicit : *Scientes, fratres dilecti a Deo, electionem vestram,* in speciali commemorat eorum bona; quos primo commendat, quod devote, et prompte susceperunt prædicationem, non obstante tribulatione; secundo, quod propter tribulationem ab ea non recesserunt, in II cap. ibi : *nam ipsis scitis.* Iterum prima pars dividitur in duas, quia primo ostendit qualis fuit ista prædicatio[1]; secundo, qualiter ab eis recepta, ibi : *et vos imitatores nostri facti estis.* Circa primum tria facit, quia primo ostendit quid circa eos sciebat; secundo, modum prædicationis suæ, ibi : *quia Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum;* tertio, quid ipsi sciebant de Apostolo, ibi : *sicut scitis*[2] *quales fuerimus in vobis propter vos.* Dicit ergo : *O fratres dilecti a Deo,* non solum communiter inquantum dat esse naturæ, sed inquantum specialiter ad bona æterna estis vocati. Malach., I, 2 : *Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Deut., XXXIII, 3 : *Dilexit populos; omnes sancti in manu illius sunt. Electionem vestram,* quasi dicat : Certitudinaliter cognosco vos esse electos; quia hanc electionem non meruistis, sed a Deo estis gratuite electi. Et hoc scio, quia Deus dedit mihi magnum argumentum in prædicatione, scilicet quod illi quibus loquor sunt a Deo electi, scilicet quando Deus dat eis gratiam fructuose audiendi verbum eis prædicatum[3], vel mihi gratiam copiosam prædicandis eis. Contra videtur esse quod dicitur Ezech., III, 26 : *Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo et eris mutus.* Ideo primo commemorat quam virtuose eis prædicavit; secundo, inducit eorum testimonium, ibi : *sicut scitis.* Virtuose quidem, quia non fuit in sublimitate sermonis, *sed in virtute.* I Cor., II, 4 : *Sermo meus et prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis.* I Corinth., IV, 20 : *Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute.* Vel potest referri ad confirmationem prædicationis, vel ad modum prædicandi. Si ad primum, sic confirmata fuit prædicatio mea vobis, non argumentis, sed virtute miraculorum. Unde dicitur Marc., ult., 20 : *Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.* Item in datione Spiritus sancti[4]; unde dicit : *et in Spiritu sancto.* Act., X, 44 : *Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum.* Hebr., II, 4 : *Contestante Deo signis, et portentis, et variis virtutibus et Spiritus sancti distributionibus. Et in plenitudine multa.* Et hoc addit, ne crederent se minus recepisse quam Judæi, quasi dicat : Spiritus sanctus non est personarum acceptor, sed in ea plenitudine fuit apud vos sicut apud Judæos. Act., II, 4 : *Repleti sunt omnes Spiritu sancto.* Sed si ad secundum, sic. *In virtute,* id est virtuosam vitam vobis ostendens, Act., I, 1 : *Cœpit Dominus facere, et docere; et in Spiritu sancto,* scilicet suggerente. Matth., X, 20 : *Non estis vos qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. In plenitudinem multa,* scilicet quia instruxi vos de omnibus ad fidem necessariis. Inducit autem eorum testimonium ad hoc, cum dicit : *Sicut vos scitis quales fuerimus in vobis propter vos,* id est, qualia dona et virtutes ostendimus in vobis. II Corinth., V, 2 : *Spero autem in conscientiis vestris manifestos nos esse.*

Deinde cum dicit : *et vos imitatores nostri facti estis,* ostendit quomodo prædicationem suam virtuose receperunt, nec propter tribulationes recesserunt; et primo ostendit eorum virtutem in hoc quod alios imitati sunt; secundo, quod aliis se imitabiles præstiterunt, ibi : *Ita ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia et in Achaia.* Circa primum duo facit : quia primo ostendit quos sunt imitati; secundo, in quibus sunt imitati, ibi : *Excipientes verbum in tribulatione multa.* Circa primum dicit, quod imitati sunt eos quos debuerunt, scilicet prælatos; et ideo dicit : *Imitatores nostri facti estis.* Philip., III, 17 : *Imitatores mei estote, fratres.* Sed imitati sunt non in eo in quo delinquimus sicut homines, sed in quo imitamur Christum. Unde et dicitur I Cor., IV, 16 : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi,* id est in quo imitatus sum Christum, scilicet in patientia tribulationis. Matth., XVI, 16 : *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et*

[1] Al. : « ostenditur ista prædicatio. » — [2] Al. : *scientes,* etc. — [3] Al. : « dat eis, vel mihi gratiam copiose prædicandi eis, consequenter quod dicitur, » etc., intermediis omissis. » — [4] Al. omittuntur sequentia usque ad indicem « Act. »

sequatur me. I Petr., II, 2 : *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.* Et ideo dicit : *in tribulatione multa cum gaudio,* id est, quamvis multa tribulatio immineret propter verbum, tamen illud accepistis cum gaudio. Jac., I, 2 : *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis.* Act., V, 41 : *Ibant apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. Cum gaudio,* inquam, *Spiritus sancti,* non alio quocumque : qui est amor Dei, qui facit gaudium patientibus propter Christum, quia amant eum. Cant., VIII, 7 : *Si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam.* Et sic estis imitatores nostri quod scilicet aliis estis imitabiles; unde dicit : *Ita ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia, et in Achaia.* Circa quod tria facit, quia primo ostendit eos esse imitabiles ; secundo, quomodo eorum fama divulgata est, ibi : *A vobis enim diffamatus est sermo Domini;* tertio, quomodo ab omnibus laudabantur populis, ibi : *Ipsi enim annuntiant de nobis.* Dicit ergo : Ita perfecte nos imitati estis *ut sitis facti forma,* id est exemplum vitæ non solum in terra vestra, sed in aliis. Matth., V, 16 : *Sic luceat lux vestra coram hominibus ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cœlis est.* Sed credentibus forma facti estis, quibus fides vestra innotuit. Ad quod bonitas vestra accessit : *A vobis enim diffamatus est sermo Domini,* id est prædicandi Dominum, id est, vestra fama diffusa est, *non tantum in Macedonia et Achaia,* quæ sunt vobis vicinæ, sed *fides vestra ad Deum perfecta est,* id est quam Deus acceptat, et quæ conjungit vos Deo, quæ etiam est in omni loco divulgata. Rom., I, 8 : *Fides vestra annuntiatur in universo mundo.* Et signum hujus est, quia *non est necesse nobis quidquam loqui.* Boni enim prædicatoris est, bona aliorum in exemplum adducere. II Cor., IX, 2 : *Vestra enim æmulatio provocavit plurimos.*

Deinde cum dicit : *Ipsi enim de nobis annuntiant,* ponit eorum laudem, qua ab aliis laudabantur, quia *de nobis annuntiant qualem introitum habuerimus ad vos.* Proverb., ult., 31 : *Laudent illam in portis opera ejus.* Laudant autem in vobis meam prædicationem et vestram conversionem. *Annuntiant* ergo *qualem introitum habuerimus ad vos,* quia cum magna difficultate et in tribulationibus. Laudant etiam vestram conversionem. Et ostendit quomodo, a quo et ad quid conversi sunt. Quoad primum dicit : *et quomodo conversi estis ad Deum,* id est, quam faciliter et perfecte. Joel, II, 12 : *Convertimini ad me in toto corde vestro.* Eccli., V, 8 : *Ne tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem.* Quoad secundum dicit : *a simulacris.* I Cor., XII, 2 : *Scitis quoniam cum gentes essetis, ad simulacra muta prout ducebamini euntes.* Quoad tertium dicit : *servire Deo,* scilicet servitute latriæ; non creaturæ, sed *Deo,* contra quod dicitur Rom., I, 26 : *Servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula.* Et dicit : *vivo,* ut excludat idololatriæ cultum, quia idololatræ colebant quosdam mortuos, quorum animas dixerunt deificatas, sicut Romulum et Herculem ; et ideo dicit : *vivo,* Deuter., XXXII, 40 : *Vivo ego in æternum.* Item quia platonici putabant quasdam substantias separatas deos esse participatione, dicitur : *vero,* non participatione divinæ naturæ. Sed quia servientes ei sunt remunerandi, ideo quia sic estis, restat ut remunerationem expectetis ; unde dicit : *et expectare Filium ejus,* scilicet Dei, *de cœlis* descendentem. Lucæ, XII, 36 : *Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando revertatur a nuptiis.* Isa., XXX, 18 : *Beati omnes qui expectant eum.* Illi auautem sunt qui sunt lumbis præcincti. Duo autem expectamus, scilicet resurrectionem, ut scilicet ei conformemur ; unde dicit : *quem suscitavit ex mortuis Jesum.* Rom., VIII, 11 : *Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis vivificabit et mortalia corpora vestra.* Phil., III, 21 : *Reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ.* Item liberari a pœna futura, quæ imminet reis. A causa autem pœnæ, scilicet a peccato, liberamur per Christum ; unde dicit : *qui eripuit nos ab ira ventura.* Apoc., VI, 16 : *Abscondite vos a facie sedentis super thronum et ab ira agni.* Ab hac ira nullus potest nos liberare nisi Christus. Matth., III, 7 : *Quis demonstrabit vobis fugere a ventura ira?*

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Nam et ipsi scitis, fratres, introitum nostrum ad vos, quia non inanis fuit, sed ante passi multa et contumeliis affecti, sicut scitis, in Philippis, fiduciam habuimus in Deo nostro loqui ad vos Evangelium Dei in multa sollicitudine. Exhortatio enim nostra, non de errore, neque de immunditia, neque in dolo; sed sicut probati sumus a Deo, ut crederetur nobis Evangelium, ita loquimur, non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis, neque in occasione avaritiæ : Deus testis est : neque quærentes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab aliis. Cum possemus vobis oneri esse : ut Christi Apostoli; sed facti sumus parvuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foveat filios suos. Ita desiderantes vos, cupide volebamus tradere vobis non solum Evangelium Dei, sed etiam animas nostras : quoniam carissimi nobis facti estis. Memores enim estis, fratres, laboris nostri et fatigationis; nocti et die operantes, ne quem vestrum gravaremus, prædicavimus in vobis Evangelium Dei. Vos testes estis, et Deus, quam sancte, et juste, et sine querela vobis, qui credidistis, affuimus : sicut scitis qualiter unumquemque vestrum, sicut pater filios suos, deprecantes vos et consolantes, testificati sumus ut ambularetis digne Deo, qui vocavit vos in suum regnum et gloriam.

Supra commendavit eos, quod in tribulationibus verbum Dei receperunt; hic commendat eos, quod ab eo non recesserunt propter tribulationes, et circa hoc tria facit, quia primo commemorat eorum tribulationes; secundo, ostendit quale eis remedium adhibuit, in III cap., ibi : *Propter quod non sustinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis solis;* tertio, propter quid, ibi : *Quia nunc vivimus si vos statis in Domino.* Quia vero supra dixit de eis nuntiari ab omnibus introitum Apostoli ad eorum conversionem, ideo primo agit de introitu suo; secundo, de eorum conversione, ibi : *Ideo et nos gratias agimus Deo sine intermissione.* Circa primum tria facit, quia primo commemorat suam constantiam, quam habuit antequam ad eos veniret; secundo, sinceritatem doctrinæ per quam eos convertit, ibi : *Exhortatio enim nostra non de errore;* tertio, sinceritatem suæ conversationis cum conversis, ibi : *Vos testes estis, et Deus.* Iterum prima in duas, quia primo præmittit tribulationes, quas passus est antequam ad eos veniret; secundo, quomodo fiduciam ex hoc non amisit, ibi : *Fiduciam habuimus in Deo nostro.* Dicit ergo : Dico quod annuntiant introitum nostrum, quem et vos scitis, quoniam *non fuit inanis,* id est levis, sed difficilis, quia per multas tribulationes. Vel *non inanis,* id est vacuus, sed plenus. Gen., I, 2 : *Terra erat inanis et vacua.* Vel *non inanis,* id est mobilis, sed stabilis. Philip., II, 16 : *Non in vanum cucurri, neque in vacuum laboravi.* Sed ante sumus passi passiones corporales. Prov., XIX, 11 : *Doctrina viri per patientiam noscitur.* Psal. XCI, 15 : *Bene patientes erunt, ut annuntient.* Item spirituales, quia contumeliis ex hoc affecti in Philippis, ubi propter curationem pythonissæ passus est tribulationes. Et hæc civitas est Macedoniæ. Nec tamen propter hæc, fiducia prædicandi est extincta. Isa., XII, 2 : *Ecce Deus salvator meus; fiducialiter agam, et non timebo.* Et hæc fiducia fuit prædicandi *ad vos Evangelium Dei in multa sollicitudine,* de vestra conversione. Rom., XII, 8 : *Qui præest, in sollicitudine.* II Cor., XI, 28 : *Præter ea quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum.*

Deinde cum dicit : *Exhortatio enim nostra non de errore,* ostendit sinceritatem suæ prædicationis, et circa hoc duo facit, quia primo probat sinceritatem suæ doctrinæ; secundo, quædam quæ dixerat exponit, ibi : *Non quasi hominibus placentes.* Circa primum duo facit : quia primo excludit corruptionem doctrinæ; secundo, ponit sinceritatem, ibi : *sed sicut probati sumus a Deo.* Doctrina autem corrumpitur vel propter rem quæ docetur, vel propter intentionem docentis. Propter primum dupliciter corrumpitur doctrina, scilicet vel per errorem, sicut docens salutem esse per Christum cum legalibus. II Tim., III, 13 : *Mali homines, et seductores proficient in pejus errantes, et in errorem alios mittentes.* Ideo dicit : *Exhortatio enim nostra non est* sicut aliquorum, *de errore;* vel propter immunditiam, sicut dicentium, vacandum esse voluptatibus, quæ doctrina est a quodam Nicolao, qui permisit promiscua matrimonia, communicans aliis suam uxorem; ideo dicit : *Nec de*

immunditia. Apocal., II, 20 : *Permittis mulierem Jezabel, quæ se dicit propheten, docere, et seducere servos meos, fornicari, et manducare de idolothytis.* Job, VI, 30 : *Non invenietis in lingua mea iniquitatem.* Item nec est exhortatio *in dolo,* sicut quorumdam, qui licet verum dicant, habent tamen intentionem corruptam, quia non profectum auditorum, neque Dei honorem, sed suum quærunt honorem; contra quod dicit : *Neque in dolo.* Hier., IX, 8 : *Sagitta vulnerans in lingua eorum, dolum locuta est.* Sua ergo prædicatio non est corrupta, sed sincera. Sincerum autem aliquid est, quod servat suam naturam. Tunc autem est prædicatio sincera quando quis docet eo tenore, et sine quo Christus docuit; et ideo dicit : *sed sicut probati sumus,* id est eo modo, et ea intentione qua Deus nos elegit, et approbavit ad prædicandum Evangelium, *loquimur.* Galat., II, 7 : *Creditum est mihi Evangelium præputii, sicut Petro circumcisionis.* Act., IX, 15 : *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus, et filiis Israel.*

Deinde cum dicit : *Non quasi hominibus placentes,* ostendit quod sua prædicatio non est in dolo; primo excludens illud per quod videretur esse dolosa; secundo, manifestans per signum, ibi : *Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis;* tertio, per causam, ibi : *neque in occasione avaritiæ.* Propter primum dicit : Prædicatio mea non est quasi hominibus placens, scilicet finaliter. Psal. LII, 6 : *Dissipata sunt ossa eorum qui hominibus placent.* Gal., I, 10 : *Si hominibus placerem, Christi servus non essem.* Aliquando tamen debent velle placere, hominibus propter gloriam Dei, ut prædicatio magis fructificet, sicut dicitur I Cor., X, 33 : *Ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant. Sed Deo qui probat corda nostra;* Prov., XVI, 2 : *Omnes viæ hominum patent oculis ejus.* Hujus autem signum est, quia non adulati sumus, loquentes ei placentia. Isa., XXX, 28 : *Loquimini nobis placentia, videte nobis errores.* Proverb., XXIV, 28 : *Non lactes quemquam labiis tuis.* Et idem ostendit per causam. Propter duo enim aliquis quærit hominibus placere, scilicet vel propter beneficia, vel propter gloriam. Hoc autem hic excludit; et primo primum, dicens : *neque fuimus in sermone adulationis,* quia non solum adulationem devitavimus, sed etiam omnem occasionem avaritiæ. I Timoth., VI, 6 : *Existimantium quæstum esse pietatem.* Hier., VI, 13 : *A minori quippe usque ad majorem, omnes avaritiæ student.* Secundo, secundum, ibi : *neque quærentes a vobis, neque ab aliis gloriam,* de doctrina, cum haberemus unde possemus gloriari, et accipere, imo oneri esse, quia debebant ei gloriam et sustentationem; unde dicit[1] : *Cum possemus vobis oneri esse, ut Christi apostoli.* Et vocat unus, quia perverse eis prædicantes, ultra modum hæc ab eis quærebant. Isa., III, 14 : *Vos enim depasti estis vineam meam, et rapina pauperis in domo vestra.*

Deinde cum dicit : *sed facti sumus parvuli in medio vestri,* manifestat hæc duo; et primo, quod non quærit humanam gloriam; secundo, quod nec occasionem avaritiæ ibi : *Memores enim estis, fratres, laboris nostri.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit suam humilitatem; secundo, sub similitudine ostendit suam sollicitudinem ibi : *Tanquam si nutrix foveat filios suos.* Ponit ergo primum, dicens : quod *facti sumus parvuli,* id est humiles. Eccli., XXXII, 1 : *Rectorem te posuerunt? noli extolli, sed esto in illis quasi unus ex ipsis.* Quod ostendit in similitudine, dicens : *Tanquam si nutrix foveat filios suos,* quæ scilicet condescendit infanti, balbutiendo ei loquens, ut puer loqui discat, et in gestibus ei etiam condescendit. I Corinth., IX, 22 : *Omnibus omnia factus sum.* I Corinth., III, 1 : *Tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Ita desiderantes vos*[2], *cupide volebamus tradere vobis non solum Evangelium Dei, sed etiam animas nostras.* Joan., X, 11 : *Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis. Quoniam carissimi nobis facti estis.* II Cor., XII, 15 : *Ego autem libentissime impendam, et superimpendar ego ipse pro animabus vestris.*

Deinde cum dicit : *Memores enim estis, fratres, laboris nostri,* ostendit secundum quod supra dixerat, scilicet item *neque per occasionem avaritiæ,* quia nihil a vobis sumpsimus, sed de labore, quia *laboris nostri et fatigationis.* Et aliqui laborant quidem, sed ex solatio; sed nos non, sed cum labore; ideo dicit : *laboris nostri,* non propter

[1] Al. desunt sequentia usque ad illud « Et vocat. » — [2] Al. tantum : *etiam animas.*

exercitationem corporis, sed cum fatigatione; unde dicit : *et fatigationis*. Aliqui etiam laborant de die, nos vero *nocte et die*[1]. Per hoc enim voluit arcere pseudo, qui nimis accipiebant, et propter otiosos inter eos. I Cor., IV, 12 : *Laboramus operantes manibus nostris.*

Deinde cum dicit : *Vos testes estis,* ponit puritatem suæ conversationis ; et primo quomodo sancta quoad vitam ; secundo, quomodo sollicita quoad doctrinam, ibi : *Qualiter unumquemque vestrum ... testificati sumus ut ambularetis digne.* Dicit ergo : *scitis quam sancte,* id est pure ; Levit., XI, et XIX, 2 : *Sancti estote, quia ego sanctus sum; juste,* quoad proximum ; Tit., II, 12 : *Sobrie, et juste, et pie vivamus in hoc sæculo, et sine querela vobis qui credidistis fuimus,* id est, ex quo credidistis nihil agentes unde quis posset scandalizari. *Unumquemque vestrum* singulariter. Nota quod singularis prædicatio quandoque multum valet. *Tanquam pater.* I Cor., IV, 15 : *In Christo Jesu per Evangelium ego vos genui. Deprecantes,* ad Philem., VIII : *Multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter caritatem magis obsecro. Et consolantes,* per verba lenia, contra quod dicitur Ezech., XXXIV, 4 : *Cum austeritate imperabatis eis, et cum potentia.* Isa., LXI, 2 : *Ut consolarer omnes lugentes, et ponerem consolationem lugentibus Sion.* Et quid prædicasti? *Ut ambularetis digne Deo*[2], id est, ut vestra conversatio esset talis qualis decet ministros Christi. Coloss., I, 10 : *Ambuletis digne Deo per omnia placentes*[3]. *Qui vocavit vos in suum regnum et gloriam.* Sap., VI, 21 : *Concupiscentia itaque sapientiæ deducet ad regnum perpetuum.*

LECTIO II.

Ideo et nos gratias agimus Deo sine intermissione, quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non ut verbum hominum, sed, sicut est vere, verbum Dei; quod operatur in vobis, qui credidistis. Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei quæ sunt in Judæa, in Christo Jesu, quia eadem passi estis; sicut et ipsi a Judæis, qui et Dominum occiderunt Jesum et prophetas, et nos persecuti sunt, et Deo non placent, et omnibus hominibus adversantur, prohibentes nos gentibus loqui, ut salvi fiant, ut impleant peccata sua semper ; pervenit enim ira Dei super illos usque in finem. Nos autem, fratres, desolati a vobis ad tempus horæ aspectu, non corde, abundantius festinavimus faciem vestram videre cum multo desiderio, quoniam voluimus venire ad vos ; ego quidem Paulus et semel et iterum, sed nos impedivit satanas. Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum nostrum Jesum Christum estis in adventu ejus? Vos enim estis gloria nostra et gaudium.

Supra ostendit Apostolus qualis fuit ad eos introitus suus, hic ostendit qualis fuit eorum conversio, et circa hoc duo facit, quia primo ostendit quod perfecte conversi sunt per fidem firmam ; secundo, quomodo fortiter perstiterunt in tribulationibus, ibi : *Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei quæ sunt in Judæa.* Ponit ergo primo bona eorum, pro quibus gratias agit, et reddit rationem. Dicit ergo : Ideo quia sollicite vobis prædicavi sicut pater filiis; ideo de bonis vestris *gratias ago,* sicut pater de bonis filiorum[4] III Joan., IV : *Majorem horum non habeo gratiam, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare.* Phil., IV, 6 : *Cum gratiarum actione.* Sed de quo? *Quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non ut verbum hominum, sed, sicut est vere, verbum Dei.* Gratias debet agere prædicator quando verbum ejus in auditoribus proficit. Et dicit : *Verbum auditur Dei a nobis,* id est per nos. Psalm. LXXXIV, 9 : *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus.* Rom., X, 17 : *Fides enim ex auditu; auditus autem per verbum Christi. Accepistis illud,* id est firmiter in corde tenuistis, *non ut verbum hominum,* quia vana verba hominis. II Corinth., XII, 3 : *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* II Petr., I, 21 : *Non enim voluntate humana, allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.* Et quare gratias agitis? Quia hoc ipsum quod credidistis, Deus in vobis operatus est. Phil., II, 13 : *Deus est qui operatur in vobis velle et perficere pro bona voluntate.* Isa., XXVI, 12 : *Omnia opera nostra operatus es in nobis, Domine.*

Deinde cum dicit : *Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei quæ sunt*

[1] Al. : « nos de nocte. Per hoc, » etc. — [2] Al. : *ut digni* tantum. — [3] Al. : « Deo qui nos, qui vos, » etc. — [4] Al. : « de filiis. »

in Judæa in Christo Jesu, ostendit quomodo fortiter perstiterunt in tribulationibus, et circa hoc duo facit, quia primo ponit tribulationes eorum in quibus steterunt; secundo, quod remedium proposuit adhibere, ibi : *Nos autem, fratres, desolati a vobis ad tempus ore, et aspectu, non corde, abundantius festinavimus faciem vestram videre.* Item prima dividitur in duas; quia primo commendat eorum patientiam ab inversis; secundo, reprehendit eos qui intulerunt adversa, ibi : *Qui Dominum occiderunt Jesum.* Dicit ergo : Accepistis verbum, non ut est hominum, *sed, sicut est vere* [1], *verbum Dei,* quia exposuistis vos pro illo usque ad mortem. Per hoc enim quod homo moritur propter Christum, testificatur quod verba fidei sunt verba Dei; et ideo martyres idem est quod testes. *In Judæa,* ibi enim fides Christi primo est annuntiata, Isa., II, 3 : *De Sion exibit lex, et verbum Domini de Hierusalem.* Ibi etiam primo persecutio fidei facta fuit. Act., VIII : *Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia quæ erat Hierosolymis.* Hebr., X, 32 : *Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum.* Et isti similes passiones passi sunt, et ideo dicit : *Eadem passi a contribulibus vestris,* id est ab infidelibus Thessalonicensibus. Matth., X, 36 : *Inimici hominis, domestici ejus.*

Deinde cum dicit : *Qui et Dominum occiderunt Jesum,* vituperat Judæos, a quibus incepit persecutio; et primo commemorat eorum culpam; secundo, rationem culpæ, ibi : *ut impleant peccata sua semper.* Circa primum tria facit, quia primo eorum culpam ponit in comparatione ad Dei ministros; secundo, ad ipsum Deum [2]; tertio, ad totum genus humanum. Ministri Dei sunt prædicatores. Prædicatio autem principaliter est a Christo, figuraliter a prophetis, executive ab apostolis. Contra hos tres insurrexerunt Judæi. Et primo dicit de Christo, ibi : *qui et Dominum occiderunt Jesum.* Matth., XXI, 38 : *Hic est hæres, venite, occidamus eum.* Nec obstat, si gentiles occiderunt eum, quia ipsi suis vocibus petierunt eum occidi a Pilato. Hier., XII, 8 : *Facta est hæreditas mea mihi quasi leo in silva; dedit contra me vocem.* Secundo, dicit de prophetis, ibi : *et prophetas.* Act., VII, 52 : *Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri? et occiderunt eos qui prænuntiabant de adventu justi, cujus vos nunc proditores et homicidæ fuistis.* Tertio, dicit de apostolis : *et nos,* scilicet apostolos, *persecuti sunt.* Matth., IV, 17 : *Tradent vos in conciliis et in synagogis suis flagellabunt vos.* Secundo, ponit culpam in comparatione ad Deum, ibi : *Deo non placent,* licet crederent in hoc se obsequium præstare Deo, Joan., XVI. Sed quia zelum Dei habent non secundum scientiam, ideo Deo non placent, quia non faciunt recta fide, et *sine fide impossibile est placere Deo,* Hebr., XI, 6. Isa., V, 25 : *Iratus est furor Domini in populum suum, et extendit manum suam super eum, et percussit eum.* Tertio, ostendit eorum culpam in comparatione ad totum genus humanum, cum dicit : *omnibus hominibus adversantur.* Gen., XVI, 12 : *Manus ejus contra omnes, et manus omnium contra eum.* Adversantur autem in hoc, quia prohibent, et impediunt prædicationem gentilium et conversionem. Act., XI, reprehenditur Petrus, quod ivit ad Cornelium. Item Luc., XV, filius major, scilicet populus Judæorum, turbatur, quia filius minor, id est populus gentilium, recipitur a patre. Isa., XLV, 10 : *Væ qui dicit patri : Quid generas?* Num., XI, 29 : *Quis det ut omnis populus prophetet?* Ratio autem hujus culpæ est ex divina permissione, qua vult ut impleant peccata sua. Omnium enim quæ fiunt, sive bona, sive mala, est quædam certa mensura, quia nihil est infinitum, et omnium istorum mensura est in præscientia. Bonorum quidem in ejus præparatione, quia *unicuique nostrum data est gratia* [3], *secundum mensuram donationis Christi,* Ephes., IV, 7; malorum vero in permissione, quia si aliqui sunt mali, non tamen quantum volunt, sed quantum Deus permittit. Et ideo tamdiu vivunt, quamdiu perveniant ad hoc quod Deus permittit. Matth., XXIII, 32 : *Implete mensuram patrum vestrorum et vos.* Et ideo dicit : *ut impleant peccata sua semper.* Deus enim dedit Judæis post passionem Christi spatium pœnitentiæ per quadraginta annos; nec conversi sunt, sed addebant peccata peccatis; et ideo Deus non plus permisit; unde dicit hic : *pervenit ira Dei super illos usque ad finem.* IV Reg., XXII, 13 : *Ira Dei magna succensa est contra nos, quia non audierunt patres nostri verba*

[1] Al. : « sed Dei. » — [2] Al. omittitur « Deum. » — [3] Al. : *unicuique vestrum datur gratia.*

libri hujus, ut facerent omne quod scriptum est nobis. Luc., XXI, 23 : *Erit enim pressura magna super terram, et ira populo huic.* Et non credas quod hæc ira sit per centum annos, sed *usque in finem mundi* quando plenitudo gentium intraverit, et tunc omnis Israel salvus fiet; Rom., x, Luc., XIX et XXI, et Matth., XXIV, 2 : *Non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur.*

Deinde cum dicit: *Nos autem, fratres, desolati a vobis ad tempus,* ostendit remedium quod eis proposuit adhibere, scilicet quod personaliter iret ad eos, et circa hoc duo facit; quia primo ponit propositum suæ visitationis; secundo, impedimentum, ibi : *Sed impedivit nos satanas;* tertio, causam quare volebat ire, ibi : *Quæ est enim nostra spes ... nonne vos?* Dicit ergo : *Nos autem, fratres, desolati a vobis,* a quibus eramus separati, vel propter tribulationes vestras, *ore,* id est carentes collocutione, *et aspectu,* id est carentes visione ; propter hæc enim duo, necessaria est amici præsentia, quia est consolativa ; sed *non corde,* quia corde sumus præsentes [1]. I Corinth., v, 3 : *Ego absens quidem corpore, præsens autem spiritu. Abundantius festinavimus faciem vestram videre cum multo desiderio,* ut sicut corde, sic et corpore præsens esset. Rom., xv, 23 : *Cupiditatem habens veniendi ad vos ex multis jam præcedentibus annis. Festinavimus.* Dicit pluraliter, quia scribit ex persona trium, scilicet sui, Silvani et Timothei. Ideo etiam *voluimus venire ad vos,* omnes forte semel, sed ego *Paulus semel et iterum,* id est bis, proposuit, *sed impedivit nos satanas,* id est, procuravit impedimenta ; forte per aeris tempestates. Apoc., VII, 1 : *Isti sunt angeli, qui tenent ventos.*

Deinde cum dicit : *Quæ est enim nostra spes,* ostendit causam propositi ; primo, quantum ad futurum ; secundo, quantum ad præsens, ibi : *Vos enim estis gloria nostra.* Dicit ergo : Desidero videre vos, et gratias ago de bonis vestris, quæ sunt spes nostra; nam pro his speramus a Deo præmia, quando reddere venerit unicuique [2] secundum opera sua. Maxima enim est retributio prædicatori ex his quos convertit. *Aut gaudium,* quia gaudium illorum, est gaudium Apostoli, sicut [3] bonum eorum, est bonum Apostoli ; bonum [4] enim effectus reducitur in bonum causæ. *Aut corona gloriæ,* quia pro certaminibus eorum et iste, qui induxit ad certandum, coronabitur [5]; dux enim, qui induxit milites ad pugnam, coronatur. Eccli., XXX, 2 : *Qui docet filium, laudabitur in illo, et in medio domesticorum in illo gloriabitur.* Hæc, inquam, spes quæ est ? *Nonne vos?* Imo sic. In futuro *ante Dominum nostrum Jesum Christum in adventu ejus,* sed etiam in præsenti ; *vos enim* [6] *estis* apud omnes fideles *gloria nostra.* I Corinth., IX, 15 : *Melius est mihi mori quam ut gloriam meam quis evacuet ; et gaudium,* quo lætor de bonis vestris in præsenti.

CAPUT TERTIUM.

LECTIO UNICA.

Propter quod non sustinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis, solis, et misimus Timotheum fratrem nostrum et ministrum Dei in Evangelio Christi ad confirmandos vos, et exhortandos pro fide vestra, ut nemo moveatur in tribulationibus istis ; ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus. Nam et cum apud vos essemus, prædicebamus vobis, passuros nos tribulationes, sicut et factum est, et scitis. Propterea et ego amplius non sustinens, misi ad cognoscendum fidem vestram, ne forte tentaverit vos his qui tentat et inanis fiat labor noster. Nunc autem veniente Timotheo ad nos a vobis, et annuntiante nobis fidem et caritatem vestram, et quia memoriam nostri habetis bonam, semper desiderantes nos videre, sicut et nos quoque vos, ideo consolati sumus, fratres, in vobis in omni necessitate et tribulatione nostra per fidem vestram ; quoniam nunc vivimus, si vos statis in Domino. Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis in omni gaudio quo gaudemus propter vos ante Deum nostrum nocte ac die, abundantius orantes ut videamus faciem vestram, et compleamus ea quæ desunt fidei vestræ ? Ipse autem Deus et Pater noster et Dominus Jesus Christus dirigat viam nostram ad vos. Vos autem Dominus multiplicet et abundare faciat caritatem vestram in invicem et in omnes, quemadmodum et nos in vobis, ad confirmanda corda vestra sine querela in sanctitate, ante Deum, et Patrem nostrum, in adventu Domini nostri Jesu Christi, cum omnibus sanctis ejus. Amen.

[1] Al. : « sed corde sumus præsentes. » — [2] Al. : « et gratias ago de bonis vestris, quando venerit unicuique secundum opera, » intermediis omissis. — [3] Al. : « quia. » — [4] Al. : « bonus, » item : « donum. » — [5] Al. : « coronatur, » et infra : « coronabitur. » — [6] Al. omittitur *enim.*

Commemoravit tribulationes quas passi erant et remedium quod proposuit eis impendere, hic ostendit quomodo eis subvenit, scilicet visitando per Timotheum; et primo agit de missione nuntii; secundo, de relatione facta per eum, ibi : *Nunc autem veniente Timotheo ad nos, et annuntiante fidem et caritatem vestram;* tertio, de effectu relationis in Apostolo, ibi : *Ideo consolati sumus.* Item prima in tres, quia primo præmittit causam quare misit eum; secundo, qualem misit; tertio, causam propter quam misit. Dicit ergo : *propter quod,* id est quia impedivit nos satanas, tamen vos estis gloria nostra, ideo *non sustinentes* pondus amoris inclinantis ad vos; Isa., I, 14 : *Facta sunt mihi molestia, laboravi sustinens;* Gen., XLV, 1 : *Non se poterat ultra cohibere*[1]*; placuit nobis,* scilicet Paulo et Silvano, *remanere Athenis, solis, et misimus Timotheum,* qui erat Apostolo convenientissimus. Philip., II, 20 : *Neminem habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit.* I Cor., IV, 17 : *Misi ad vos Timotheum qui est filius meus carissimus et fidelis Domino. Fratrem,* per caritatem adjuvantem; Proverb., XVIII, 19 : *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma : et ministrum.* Ecclesiæ dignitas est; II Corinth., XI, 23 : *Ministri Christi sunt, et ego.* Mittit autem ad confirmandos eos, et referendum sibi.

Deinde cum dicit : *ad confirmandos vos,* ostendit quod mittitur ad confirmandum; et primo facit hoc; secundo, ponitur ratio confirmationis, ibi : *Ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus.* Dicit ergo : *ad confirmandos vos et exhortandos,* quia per exhortationes animus hominis confirmatur. Job, IV, 4 : *Vacillantes confirmaverunt sermones tui.* Luc., XXII, 32 : *Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.* Et indigetis exhortari *pro fide vestra, ut nemo moveatur in his tribulationibus.* Eccle., X, 5 : *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris.* Est autem ratio duplex confirmans. Una ex ordinatione divina; *ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus,* quasi dicat : Ita voluit Deus, ut per tribulationes in cœlum intraretis. Act., XIV, 21 : *Per multas tribulationes oportet vos intrare in regnum Dei;* et II Timoth., III, 12 : *Omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur.* Per hanc viam ivit Christus. Luc., ult., 46 : *Oportebat Christum pati et resurgere ... et sic intrare in gloriam suam.* Alia ratio est ex parte prænuntiationis, quia prævisa minus feriunt; unde dicit : *Nam et cum apud vos essemus, prædicebamus vobis passuros nos tribulationes,* id est, quia ego prædixi vobis tribulationes quas estis passi in istis annis, *misi ad cognoscendum fidem vestram,* qualiter, scilicet essetis fortes in fide. Proverb., XXIII, 23 : *Diligenter agnosce vultum pecoris tui, et greges tuos considera. Is qui tentat,* scilicet diabolus. Matth., IV, 3 : *Accedens tentator. Glossa :* « Cujus officium est tentare. »

Sed contra. Tentat mundus et caro. Jac., I, 14 : *Unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus.* Item Genes., XXII, 1 : *Tentavit Deus Abraham.*

Respondeo. Tentare est experimentum de aliquo sumere. In hoc considerandum est ad quid velit sumere, et quomodo. Nam hoc est dupliciter : vel ut ipse cognoscat vel ut alium cognoscere faciat. Primo modo Deus non tentat; ipse enim scit quid est in homine, Joan., II. Secundo modo sic : Deus[2] enim tentavit Abraham, scilicet ut alii scirent fidem ejus. Sed primo modo tentare est dupliciter : scilicet ut promoveat ad bonum, sicut episcopus promovendos examinat; vel aliquis tentat ut decipiat, et hoc est diaboli, quia scilicet inquirit conditionem hominum, ut secundum diversas conditiones ad diversa vitia ad quæ proni sunt, inducat. I Petr., V, 8 : *Adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit quærens quem devoret.* Officium ergo ejus est tentare ad decipiendum. Mundus autem, et caro dicuntur tentare materialiter, quia per ea ad quæ ipsa inclinant, sumitur experimentum de homine, utrum firmus sit ad mandata Dei et dilectionem. Si enim vicerit concupiscentia, non perfecte diligit Deum. Et similiter quando res mundi vel terrent vel afficiunt.

Et inanis fiat labor noster, quia, si tentationi non resistitis, labor noster[3] esset inanis. Gal., IV, 11 : *Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vobis.* Ezech., XVIII, 24 : *Omnes justitiæ ejus quas operatus est, non recordabuntur.* Inanis autem dicitur respectu mercedis æternæ, tamen bona ante peccatum commissa ad aliquid valent, quia post pœnitentiam reviviscunt, et dis-

[1] Al. : « eis cohibere. » — [2] Al. : « sic Deus tentavit. » — [3] Al. : « vester. »

ponitur quis faciliter ad convertendum.

Deinde cum dicit : *Nunc autem veniente Timotheo ad nos a vobis*, ostendit quomodo retulit Timotheus bona eorum pertinentia ad Deum et Apostolum. Ad Deum fidem et caritatem. Galat., VI, 15 : *In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura*. Sed fidem etiam ad Apostolum; unde dicit : *et quia memoriam nostri habetis bonam*. Eccli., XLIX, 1 : *Memoria Josiæ in compositionem odoris*[1] *facta opus pigmentarii*. Prov., X, 7 : *Memoria justi cum laudibus. Desiderantes videre nos, sicut et nos quoque vos*. Augustinus : « Durus est animus qui dilectionem, et si non velit impendere, nolit rependere. » Isa., LI, 2 : *Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram quæ peperit vos*.

Deinde cum dicit : *Ideo consolati sumus, fratres, in vobis*, ponitur effectus relationis triplex, scilicet spiritualis consolationis, gratiarum actionis, ibi : *Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis?* et orationis multiplicatæ, ibi : *nocte ac die*. Dicit ergo : Quia talia audivimus de vobis, licet necessitates temporalium immineant, et tribulationes corporales, tamen consolati sumus. Psal. XCIII, 19 : *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam*. II Corinth., I, 3 : *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi. Pater misericordiarum et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra*. Et hoc *per fidem vestram*, id est audiens fidei vestræ ; *quoniam nunc vivimus, si vos statis in Domino*, quasi dicat : Tantum diligo statum vestrum quod reputo me per ipsum vivere. Genes., XLV, 28 : *Sufficit mihi si adhuc Joseph filius meus vivit*.

Deinde cum dicit : *Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis?* ponitur secundus effectus[2] relationis factæ, scilicet gratiarum actio, quasi dicat : Non sufficio quod aliquam condignam gratiarum actionem agam Deo pro vobis. Mich., VI, 6 : *Quid dignum offeram Domino?* Psalm. CXV, 12 : *Quid retribuam Domino quo omnibus quæ retribuit mihi?* Referendæ sunt tamen gratiarum actiones *in omni gaudio*, quod omnino non est exterius, sed *pro gaudemus propter vos in* conscientia *ante Dominum*, qui videt eam vel ante Dominum, quia de proximo placet Deo. I Corinth., XIII, 6 : *Congaudet veritati*.

Deinde cum dicit : *nocte ac die*, ponitur tertius effectus relationis ; et primo proponit multiplicitatem orationis ; secundo, ostendit quid orando optet, ibi : *Ipse autem Deus et Pater noster et Dominus Jesus Christus dirigat viam nostram ad vos*. Dicit ergo : Gratias agimus de præteritis, nec tamen deficimus quin oremus pro futuris ; imo *nocte ac die*, id est adversis et prosperis. Psal. LIV, 18 : *Vespere et mane, ac meridie narrabo, et annuntiabo. Quæ desunt fidei vestræ*, non quidem quæ erant de necessitate fidei, sed aliqua secreta, quæ necdum Apostolus eis prædicavit in sua nativitate. I Corinth., III, 1 : *Non potui loqui vobis quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus*. Joan., XVI, 12 : *Multa habeo vobis loqui, quæ non potestis portare modo*.

Deinde cum dicit : *Ipse autem Deus ... dirigat viam nostram ad vos*, demonstrat quid optet eis, et circa hoc primo ostendit quid petat, ibi : *ad confirmanda corda vestra*. Petit autem duo. Unum ex parte sua, ut posset ire ad eos ; unde dicit : *Ipse Deus et Pater noster, et Dominus Jesus Christus dirigat viam nostram ad vos*. Joan., XX, 17 : *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum*. Prov., XVI, 1 : *Hominis est præparare animum, et Domini gubernare linguam*. Aliud ex parte eorum ; unde dicit : *Vos autem multiplicet*, scilicet in fide. I Paralip., XXI, 3 : *Adaugeat Dominus populum suum centuplum quam sunt*. Et ut augeantur merita ; unde dicit : *Et abundare faciat caritatem vestram*, quæ semper in via crescere potest. Coloss., III, 14 : *Super omnia caritatem habete, quod est vinculum perfectionis*. Et primo, *in invicem* ; secundo, *in omnes*. Galat., VI, 10 : *Operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei*. Et ponit exemplum de seipso, dicens : *quemadmodum et nos in vobis*, quasi dicat : Sicut et ego diligo vos. II Corinth., VII, 3 : *In cordibus nostris estis ad commoriendum et ad convivendum*. Sed ad quid petit? *Ad confirmanda corda vestra sine querela*, id est, ut nullus possit conqueri de vobis. Luc., I, 6 : *Incedentes in omnibus mandatis, et justificationibus sine querela; in sanctitate ante Deum*, scilicet qui cor videt. Luc., I, 75 : *In sanctitate et justitia coram ipso, om-*

[1] Al. : *operis*. — [2] Al. : « modus. »

nibus diebus nostris. Et hoc apparet *in adventu Domini nostri Jesu Christi,* ut vos inveniat sanctos; qui adventus erit *cum omnibus sanctis ejus,* id est, sitis in conspectu ejus, sicut sunt omnes sancti ante eum.

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

De cætero ergo, fratres, rogamus vos et obsecramus in Domino Jesu, ut quemadmodum accepistis a nobis quomodo oporteat vos ambulare, et placere Deo, sic et ambuletis, ut abundetis magis. Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum Jesum. Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra, ut abstineatis vos a fornicatione, ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione, et honore, non in passione desiderii, sicut et gentes quæ ignorant Deum. Et ne quis supergrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem suum : quoniam vindex est Dominus de his omnibus, sicut prædiximus vobis, et testificati sumus. Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem. Itaque qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum, qui etiam dedit Spiritum suum sanctum in nobis. De caritate autem fraternitatis non necesse habemus scribere vobis; ipsi enim vos a Deo didicistis, ut diligatis invicem : etenim illud facitis in omnes fratres in universa Macedonia. Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis, et operam detis ut quieti sitis, et ut vestrum negotium agatis, et operemini manibus vestris, sicut præcepimus vobis, et ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt, et nullius aliquid desideretis.

Supra commendavit Apostolus fideles de constantia in tribulationibus et aliis bonis, hic in futurum monet ad bene agendum; et primo proponit generalem admonitionem; secundo, specificat, ibi: *ut abstineatis vos a fornicatione.* Circa primum duo facit, quia primo proponit intentum; secundo, rationem monitionis assignat, ibi: *ut abundetis magis.* Dicit ergo : Audivi bona vestra præterita, sed in futurum rogamus, etc. Inducit autem eos primo ex parte sua; et ideo dicit : *rogamus.* Psalm. CXXI, 6 : *Rogate quæ ad pacem sunt Hierusalem.* Item ex parte Christi, et sic dicit : *obsecramus in Domino Jesu.* Obsecrat autem, quia erat perfecti. I Timoth., V, 1 : *Seniorem te ne increpaveris, sed obsecra ut patrem.* Sed quid rogat? *Ut quemadmodum accepistis a nobis quomodo oporteat vos ambulare, et placere Deo, sic et ambuletis.* Docuerat eos Apostolus quomodo oporteret eos ambulare in via communi justitiæ, quæ est per mandata; unde dicit : *Accepistis a nobis quemadmodum oporteat vos ambulare.* Ps. CXVIII, 32 : *Viam mandatorum tuorum cucurri.* Item quomodo placerent Deo in via consiliorum. Sapient., IV, 10 : *Placens Deo, factus est dilectus.* Vel quomodo ambuletis, scilicet per rectam operationem, Joan., XII, 35 : *Ambulate dum lucem habetis;* quomodo placeatis, scilicet per rectam intentionem. *Sic et ambuletis,* id est, ut servetis primum doctrinam, non recedendo ab ea. Galat., I, 8: *Sed licet nos, aut angelus de cœlo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit.*

Ratio monitionis accipitur primo ex fructu servatæ monitionis; secundo, ex ipsa monitione, ibi : *Scitis enim quæ præcepta dederim vobis.* Dicit ergo : Licet sitis boni, tamen per exercitium mandatorum et consiliorum abundabitis, et proficietis. II Corinth., IX, 8 : *Potens est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis.* Est enim caritas tam magna quod semper restat quo proficiendum sit. Item quæ ex monitione accepistis, honesta sunt, et utilia. Psalm. XVIII, 8 : *Lex Domino immaculata, convertens animas.* Prov., VI, 23 : *Mandatum lucerna est, et lex lux, et via vitæ.* Ideo dicit : *quæ præcepta,* id est qualia, et hoc *per Dominum Jesum,* accepta ab eo. I Corinth., XI, 23 : *Ego enim accepi a Domino quod et tradidi vobis.* Hebr., II, 3 : *Quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab his qui audierunt, in nos confirmata est.* Et hæc sunt ista : *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra,* quasi dicat : Omnia præcepta Dei sunt ad hoc quod sitis sancti; sanctitas enim dicit munditiam, et firmitatem, et omnia Dei præcepta inducunt ad ista, ut quis mundus sit a malo, et firmus in bono. Rom., XII, 2 : *Probetis quæ sit voluntas Dei,* scilicet explicata per præcepta.

Deinde cum dicit : *ut abstineatis,* monet in speciali; et primo corrigit eos de quibusdam inordinationibus inter eos; secundo, promovet ad observantiam bono-

rum, v cap., ibi : *De temporibus autem et momentis, fratres, non indigetis.* Tres autem inordinationes erant inter eos, scilicet carnalium vitiorum quantum ad quosdam, item curiositatis, item tristitiæ de mortuis; et ideo de istis egit. Secunda, ibi : *De caritate autem fraternitatis non necesse habemus scribere vobis;* tertia, ibi : *Nolumus vos ignorare, fratres, de dormientibus.* Circa primum duo facit, quia primo monet abstinere ab immoderato appetitu carnalium; secundo, ponit rationem, ibi : *Quoniam vindex est Dominus de his omnibus.* Iterum prima in duas, quia primo prohibet luxuriam; secundo, avaritiam. Et conjungit hæc semper, quia utrumque est circa objectum corporale, licet hoc compleatur in delectatione spirituali. Item primo docet cavere luxuriam quantum ad non suam; secundo, quantum ad uxorem propriam, ibi : *ut sciat unusquisque vestrum vos suum possidere in sanctificatione et honore.* Dicit ergo : *ut abstineatis a fornicatione;* voluntas enim Dei est abstinere a fornicatione[1]. Ergo est peccatum mortale, quia est contra præceptum et voluntatem Dei. Tob., IV, 13 : *Attende tibi ab omni fornicatione.* Sed et respectu uxoris, abstineatis honeste, *ut sciat unusquisque vas suum,* id est uxorem, *possidere in sanctificatione,* cessando ad tempus, *et in honorem non in passione*, ut scilicet passio præcedat, *sicut et gentes,* quia hoc est gentilium, quærere delectationes præsentes, non autem futuræ vitæ. *In sanctificatione et honore,* quia hic est debitus usus matrimonii, quia est ad bonum prolis, vel ad reddendum debitum, et sic potest esse sine peccato. Sed aliquando est veniale peccatum, si non efferatur concupiscentia ultra limites matrimonii, scilicet quando licet concupiscentiam habeat, non tamen uteretur ea nisi esset uxor sua. Sed quando est extra limites matrimonii, sequitur mortale, et hoc quando si non esset et sua uxor adhuc uteretur ea, et libentius cum alia. Hebr., ult., 4 : *Sit honorabile connubium, et thorus immaculatus. Fornicatores autem et adulteros judicabit Deus.* I Petr., III, 7 : *Viri similiter cohabitantes secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem, tanquam cohæredibus gratiæ et vitæ, ut non impediantur orationes vestræ.*

Deinde cum dicit : *Et ne quis supergrediatur*, prohibet avaritiam; unde dicit : *Et ne quis supergrediatur,* id est violentiam inferat auferendo aliena per potentiam; Jac., II, 6 : *Nonne divites per potentiam vos opprimunt? Neque circumveniat,* per dolum. Hier., V, 27 : *Sicut decipula plena avibus, sic domus eorum plenæ dolo.*

Deinde cum dicit : *Quoniam vindex est Dominus de his omnibus,* ponitur ratio monitionis, quam primo assignat ex divina ultione; secundo, ostendit hanc ultionem esse justam, ibi : *Non enim vocavit nos Deus in immunditiam.* Dicit ergo : Abstineamus ab his, quia *Dominus est vindex.* Galat., V, 21 : *Prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.* Nam certe juste ulciscitur, cujus una est ratio ex Deo vocante, secunda ex contrarietate doni. Si Dominus vocat te ad unum, et tu agis contrarium, dignus es pœna; et ideo dicit : *Non enim vocavit nos Deus in immunditiam.* Ephes., I, 4 : *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut simus sancti, et immaculati in conspectu ejus in caritate.* Rom., VIII, 30 : *Quos vocavit, hos et justificavit.* Ideo concludit[2] : *Itaque qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum,* quasi dicat : Hæc est una ratio specialis, quam dixi. Alia est ratio, quia contrariantur hæc vitia Spiritui qui datus est nobis. Unde qui hæc agit, injuriam facit Spiritui sancto; ideo dicit : *Qui etiam dedit Spiritum suum sanctum in nobis.* Hebr., X, 28 : *Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione duobus vel tribus testibus moritur; quanto magis putatis deteriora mereri supplicia qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit; in quo sanctificatus est, et Spiritui gratiæ contumeliam fecerit?*

Deinde cum dicit : *De caritate autem fraternitatis non necesse habemus scribere vobis,* retrahit ab otiositate. Sciendum est autem quod, sicut dicit Hieronymus in *Epist. ad Galatas,* Thessalonicenses erant liberales, et erat consuetudo apud eos divites dare multum, et ideo pauperes otiose inhærebant beneficio eorum, non curantes labores, sed discurrere per domos. Et ideo primo commendat liberalitatem dantium; secundo, otium accipientium dissuadet, ibi : *Et operam detis ut quieti sitis.* Dicit ergo primo quod non indigent moneri ad caritatem; secundo, monet quod in ea proficiant, ibi : *Rogamus autem vos, fratres, ut*

[1] Al. : « Dicit ergo : *Voluntas Dei est abstinere a fornicatione,* » intermediis omissis. — [2] Al. : « dicit. »

abundetis magis. Dicit ergo : *De caritate autem fraternitatis,* id est quod diligatis fratres, *non est necesse scribere vobis*. Rom., XII, 10 : *Caritate fraternitatis invicem diligentes*. Hebr., ult., 1 : *Caritas fraternitatis maneat in vobis*. Et ratio est, quia *ipsi didicistis a Deo,* scilicet per præceptum in lege. Lev., XIX, 18 : *Diliges amicum tuum sicut teipsum*. Item in Evangelio, Joan., XIII, 34 : *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos*. Vel *didicistis* interiori disciplina. Joan., VI, 45 : *Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me*. Et hoc addiscit per Spiritum sanctum.

Deinde cum dicit : *Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis,* hortatur eos ad proficiendum in caritate, dicens : Et quia habetis caritatem ad omnes, ideo rogamus ut proficiatis. Et licet alii abutantur, vos tamen insistatis. Proverb., XV, 5 : *In abundanti justitia virtus maxima est*.

Deinde cum dicit : *Et operam detis ut quieti sitis,* arguit otiosos ; et primo eorum inquietudinem ; secundo, ostendit quomodo eam reprimant ; tertio, quare. Dicit ergo : *Operam detis ut quieti sitis*. Prov., VII, 10[1] : *Garrula et vaga, quietis impatiens, nec valens pedibus suis in domo consistere*. II Thes., III, 7 : *Non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore et fatigatione, nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus*. Otium reprimentes, exercendo negotia ; unde dicit : *Et ut vestrum negotium agatis*. Prov., XXIV, 27 : *Diligenter exerce agrum, ut postea ædifices domum tuam*.

Dicit autem *vestrum*. Sed numquid non alienum negotium est agendum ? Et videtur quod sic. Rom., ult., 2 : *Assistatis ei in quocumque negotio*.

Respondeo. Dicendum est quod omnia possunt inordinate fieri, si fiant præter ordinem rationis, tunc scilicet quando aliquis se improbe ingerit, et ordinate, scilicet quando servatur ordo rationis, et in necessitate, et hoc est commendabile.

Et operemini manibus vestris[2]. Eccli., XXXII, 29 : *Multa mala docuit otiositas*. Ezech., XVI, 49 : *Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium ipsius, et filiarum ejus ; et manum egeno, et pauperi non porrigebant*. Et hoc est in præcepto omnibus illis qui non habent alia unde licite vivere possunt, quia de præcepto naturæ est quod homo corpus sustentet. II Thessal., III, 10 : *Qui non vult operari, nec manducet*. Hujus est duplex ratio. Prima propter exemplum aliorum, unde dicit : *et ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt*. Infideles enim videntes conversationem vestram sic otiosam, detestantur vos[3]. I Timoth., III, 7 : *Oportet autem illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt ut non in opprobrium incidat, et in laqueum diaboli*. Secunda ratio[4], ut non desideretis ea quæ sunt aliorum[5] ; unde dicitur : *et nullius aliquid desideretis*. Prov., XXI, 25 : *Desideria occident pigrum*. Ephes., IV, 28 : *Qui furabatur, jam non furetur, magis autem laboret*. Et ideo hæc inquietudo si reprimatur, et in bonum exemplum, et in repressionem[6] desiderii.

LECTIO II.

Nolumus autem vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini, sicut et cæteri qui spem non habent. Si enim credimus quod Jesus mortuus est, et resurrexit, ita et Deus eos qui dormierunt per Jesum, adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non præveniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in jussu et in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de cœlo ; et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera, et sic semper cum Domino erimus. Itaque consolamini invicem in verbis istis.

Supra induxit ad continentiam a cupiditatibus, et compescuit ab otiositate, hic compescit ab inordinata tristitia ; primo, præmittens monitionem ; secundo, assignans rationem, ibi : *sicut et cæteri qui spem non habent*. Prohibentur ergo ne in-

[1] Ibi præmittitur : *Et ecce occurret illi mulier ornatu meretricio, præparata ad rapiendas animas* ; tum sequitur : *Garrula,* etc. — [2] Editio Veneta an. 1498 : « Item *detis operam,* etc., id est operando manibus vestris. » Romana autem et duæ Venetæ posteriores alias citatæ : « *Et operamini manibus vestris,* id est operando manibus vestris » — [3] Al. deest « vos. » — [4] Al. : « item ut non desideretis. » — [5] Al. omittuntur sequentia usque ad indicem « Prov. » — [6] Al. : « in repulsionem. »

ordinate tristentur; unde dicit : *ut non contristemini*[1]. Videtur autem Apostolus bene concedere tristari pro mortuis, aliquid tamen prohibere, ne scilicet inordinate tristentur; unde dicit : *sicut et cæteri*. Quod enim aliquis tristetur, scilicet de mortuis, habet pietatem. Primo, propter defectum corporis deficientis; debemus enim eos dirigere, et corpus propter animam. Eccli., XLI, 1 : *O mors, quam amara est memoria tua homini pacem habenti in substantiis suis!* Secundo, propter discessum et separationem, quæ dolorosa est amicis. I Reg., XV, 32 : *Siccine separas, amara mors?* Tertio, quia per mortem sit commemoratio peccati. Rom., VI, 23 : *Stipendia peccati mors*. Quarto, quia sit commemoratio mortis nostræ. Eccle., VII, 3 : *In illa enim finis cunctorum admonetur hominum, et vivens cogitat quid futurum sit*. Sic ergo tristandum, sed moderate. Unde Eccli., XXII, 11 : *Modicum plora supra mortuum, quoniam requievit*. Et ideo dicit : *sicut et cæteri qui spem non habent*, scilicet quia isti credunt hujusmodi defectus perpetuos, sed nos non. Philip., III, 20 : *Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ*. Unde signanter dicit : *de dormientibus*. Joan., XI, 11 : *Lazarus amicus noster dormit*. Dormiens enim tria facit. Cubat in spe surgendi. Ps. XL, 9 : *Numquid qui dormit non adjiciet ut resurgat?* Sic et qui moritur, in fide. Item in dormiente, anima vigilat. Cant., V, 2 : *Ego dormio, et cor meum vigilat*. Item postea homo resurgit magis refectus et vegetus[2]. Sic sancti resurgent incorruptibiles, I Cor., XV.

Deinde cum dicit : *Si enim credimus*, ponitur ratio monitionis; et primo astruit resurrectionem; secundo, excludit dilationis suspicionem, ibi : *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini;* tertio, ponit resurrectionis ordinem, ibi : *Quoniam ipse Dominus ... descendet de cœlo*. Sciendum est autem quod Apostolus I Corinth., XV, ex resurrectione Christi astruit nostram, quia illa est causa nostræ; unde arguit per locum a causa. Et resurrectio Christi non est causa solum, sed etiam exemplar[3], quia Verbum caro factum suscitat corpora, Verbum vero simpliciter, animas; etenim in eo quod Christus accepit carnem, et in ea resurrexit, est exemplar nostræ resurrectionis. Nec solum hoc est, sed et causa efficiens, quia quæ humanitate Christi gesta sunt, non solum sunt gesta secundum virtutem humanitatis, sed virtute divinitatis sibi unitæ. Unde, sicut tactus suus curabat leprosum, inquantum instrumentum divinitatis, sic resurrectio Christi causa est nostræ resurrectionis, non inquantum corporis, sed inquantum resurrectio[4] corporis uniti verbo vitæ. Et ideo Apostolus hoc firmiter supponens, sic arguit : *Si enim credimur* firmiter *quod Christus resurrexit, ita et Deus eos qui dormierunt per Jesum, adducet cum eo*. Illi dormierunt *per Jesum* qui facti sunt conformes morti ejus per baptismum, vel *per Jesum*, quia *cum eo*[5] *adducet*, scilicet cum ipso Christo. Zach., XIV, 5 : *Et veniet Dominus Deus meus, omnesque sancti ejus cum eo*. Isa., III, 14 : *Dominus ad judicium veniet cum senibus populi sui, et principibus ejus*.

Deinde cum dicit : *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini*, excludit dilationem resurrectionis, quasi dicat : Scimus quod resurgent et venient cum Christo, ideo non debemus tantum dolere. Non enim illi qui invenientur vivi, prius consequentur resurrectionis gloriam quam mortui. Et ideo *hoc enim*[6] *vobis dicimus*, non ex conjectura hominis, sed *in verbo Domini*, cujus verba non deficient[7], *quia nos qui vivimus*, id est illi qui sunt vivi, non prius sortientur consolationem ex adventu Christi, quam mortui; et ideo dicit : *Nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non præveniemus eos qui dormierunt*. Ex quo videtur non intelligentibus, quod Apostolus hic dicat quod adhuc Apostolo vivente hoc fieret, et hoc etiam Thessalonicensibus videbatur, et ideo scribit eis aliam Epistolam in qua dicit (II Thessal., II, 2) : *Non moveamini a vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tanquam per nos missam, quasi instet dies Domini*. Sed non loquitur ex persona sua, et tunc existentium, sed

[1] Al. : *sicut et cæteri*. — [2] Al. deest « et vegetus. » — [3] Al. : « Sed resurrectio Christi non est causa solum ex exemplaris, quia Verbum caro factum suscitat corpora, Verbum vero animas, sed Christus accepit carnem, et in ea resurrexit, in quo est exemplar nostræ resurrectionis. Nec solum hoc, sed efficiens. » — [4] Al. omittitur « resurrectio. » — [5] Al. : « secum. » — [6] Al. deest *enim*. — [7] Al. : « ea quæ non deficient. »

eorum qui tunc vivi reperientur. *Qui residui sumus,* id est erunt residui post persecutionem antichristi, *non præveniemus eos,* id est, non prius recipient consolationem. I Corinth., XV, 51 : *In momento, in ictu oculi, in novissima tuba.*

Deinde cum dicit : *Quoniam ipse Dominus ... descendet de cœlo,* ostendit ordinem resurrectionis et modum; et primo proponit resurrectionis causam; secundo, ejus ordinem et modum, ibi : *et mortui qui in Christo sunt resurgent primi;* tertio, concludit eorum consolationem, ibi : *itaque consolamini invicem in verbis istis.* Primum ostendit, dicens : *ipse Dominus.* Ubi notandum est quod, sicut dictum est, causa communis resurrectionis est resurrectio Christi. Sed si dicas quod jam fuit, quare ergo non sequitur effectus ejus? respondeo. Dicendum est quod est causa resurrectionis nostræ, secundum quod operatur in virtute divina. Deus autem operatur per ordinem suæ sapientiæ. Tunc ergo erit nostra resurrectio quando hoc disposuit[1] ordo divinæ sapientiæ. Ut autem ostendat quod Christus sit causa, ostendit quod ad præsentiam Christi omnes mortui resurgent. Ad resurrectionem autem communem faciendam triplex causa concurrit. Una principalis, scilicet virtus divinitatis; secunda instrumentalis, scilicet virtus humanitatis Christi; tertia quasi ministerialis, scilicet virtus angelorum, qui habebunt aliquem effectum in resurrectione. Augustinus enim probat quod ea quæ fiunt nunc per creaturas corporales, fiunt a Deo eis mediantibus. In resurrectione vero aliqua per eos sunt agenda, sicut collectio pulveris; sed reintegratio corporum, et unio animæ ad corpus, erit immediate per Christum. Has ergo tres causas ponit. Primo humanitatem Christi gloriosam, dicens : *ipse Dominus.* Act., I, 11 : *Quemadmodum vidistis eum ascendentem in cœlum, ita veniet. In jussu.* In primo adventu[2] venit ut obediens. Philip., II, 8 : *Factus est obediens usque ad mortem.* Et hoc quia ille fuit adventus humilitatis; sed iste erit gloriæ. Lucæ, XXI, 27 : *Veniet cum potestate magna et majestate.* Secundo, virtutem angelorum, cum dicit : *in voce archangeli,* non quod operetur in voce ejus, sed ministerio ejus. Et dicit : *archangeli,* quia omnes angeli sub uno archangelo ministrant Ecclesiæ. Apoc., XII : *Hic est Michael princeps Ecclesiæ*[3]. Vel *in voce archangeli,* id est Christi principis angelorum. Isa., IX, 6 : *Magni consilii angelus.* Et in voce ejus corporali vel spirituali, erit resurrectio. Joan., V, 28 : *Audient vocem Filii Dei,* scilicet : Surgite mortui, et venite ad judicium, et illi voci corporali obedient. Tertio, virtutem divinitatis, cum dicit : *in tuba Dei.* Hæc est virtus divina, quæ dicitur vox archangeli, inquantum fiet ministerio archangelorum, et tuba Dei, inquantum virtute divina fiet. Et dicitur tuba propter ejus sonoritatem, quæ provenit a Deo, suscitans mortuos. Item tuba congruit ad officia, cujus usus fuit multiplex in Veteri Testamento, ut ad bellum; *et tunc pugnabit pro eo orbis terrarum,* Sapient., V, 21. Item fiebat usus ejus ad solemnitates, sic ista ad cœlestem Hierusalem. Item ad movendum castra, et tunc sancti movebunt castra. Unde si sit vox corporalis, dicitur tuba propter has rationes. Vel non erit vox corporalis, sed virtus divina Christi præsens, et manifesta toti mundo.

Deinde cum dicit : *Et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi,* ponitur ordo resurrectionis, et circa hoc tria facit, quia primo ponit resurrectionem mortuorum; secundo, occursum vivorum, ibi : *Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis obviam Christo;* tertio, beatitudinem sanctorum utrorumque, ibi : *et sic semper cum Domino erimus.*

Occasione horum verborum crediderunt aliqui quod futuri in fine numquam morerentur, ut dicit Hieronymus in epistola, propter hoc quod dicit : *Deinde nos qui vivimus ... simul rapiemur.* Alias enim frustra distingueret viventes a morientibus.

Sed contra I Corinth., XV, 51 : *Omnes quidem resurgemus;* item vers. 22 : *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur;* et habetur Rom., V, 12 : *Ergo mors ad omnes pertransiit*[4].

Dicendum est ergo quod aliqui invenientur vivi in tempore illo quo Christus veniet ad judicium, sed in illo momento temporis

[1] Al. : « habet. » — [2] Al. omittitur « adventu. » — [3] Ibi vers. 7 : *Michael et angeli ejus præliaruntur cum dracone.* Daniel autem, XII, 1 : *Consurget Michael princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui.* Item, X, 11 : *Michael princeps vester.* — [4] Ibi : *Et item in omnes homines mors pertransiit.*

morientur, et statim resurgent; et ideo propter modicam interpolationem reputantur viventes.

Sed tunc est quæstio, quia dicitur hic : *Et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi ;* et *deinde nos qui vivimus.* Ergo prius resurgent mortui quam vivi occurrant Christo, et in hoc occursu morientur. Ergo prius aliqui resurgent, et sic non erit omnium resurrectio simul; quod est contra illud I Corinth., xv, 52 : *In momento, in ictu oculi, in novissima tuba.*

Respondeo : dicendum est quod duplex est hic opinio. Quidam enim dicunt quod resurrectio non erit simul, sed primo mortui venient cum Christo, et tunc in adventu Christi, vivi rapientur in nubibus, et in illo raptu morientur et resurgent. Et ideo quod dicitur esse in momento, intelligitur quia in modico tempore fiet. Et si dicatur quod erit in instanti, tunc non est hoc referendum ad totam resurrectionem omnium, sed ad resurrectionem singularium, quia singulus resurget in instanti. Alii vero dicunt quod omnes simul et in instanti resurgent. Quod ergo dicit : *resurgent primi,* denotat ordinem dignitatis, non temporis.

Sed videtur hoc difficile, quia de vivis multi erunt probati in persecutione antichristi, qui dignitate præcellent multos prius defunctos. Et ideo videtur aliter esse dicendum, quod omnes morientur, et omnes resurgent, et quod simul. Nec Apostolus dicit hic quod illi prius resurgent quam isti, sed quod illi prius resurgent quam isti occurrant. Apostolus enim[1] non ponit ordinem resurrectionis ad resurrectionem, sed ordinem ad raptum vel ad occurrentiam. Nam primo veniente Domino morientur qui invenientur vivi, et tunc statim cum illis qui prius mortui fuerant, resurgentes rapientur in nubibus obviam Christo, ut Apostolus hic dicit.

Est autem hæc inter bonos et malos differentia, quia mali remanebunt in terra quam dilexerunt, boni rapientur ad Christum quem quæsierunt. Matth., xxiv, 28 : *Ubi fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquilæ.* In resurrectione etiam sancti conformabuntur Christo, non solum quantum ad gloriam corporis, Philip., iii, sed etiam quantum ad situm : quia Christus erit in nube; Act., i, 9 : *Et nubes suscepit eum ;* et vers. 2 : *Quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum, sic veniet,* sic et sancti a nubibus rapientur. Et quare hoc? Ad ostendendum eorum deiformitatem. In Veteri enim Testamento gloria Domini apparuit per modum nubis; III Reg., viii, 12 : *Dominus venit in nebula.* Hæ nubes erunt præparatæ virtute divina ad ostensionem gloriæ sanctorum. Vel ipsa fulgentia corpora gloriosorum videbuntur malis quædam nubes, qui erunt in terra. Matth., xxv, 6 : *Ecce sponsus venit, exite obviam ei.*

Deinde cum dicit : *et sic semper cum Domino erimus,* ostendit beatitudinem sanctorum, quia semper erunt cum Domino, eo fruentes. Joan., xiv, 3 : *Iterum veniam, et accipiam vos ad meipsum ; ut ubi ego sum, et vos sitis.* Hoc sancti desiderant. Philip., i, 23 : *Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo.*

Deinde cum dicit : *itaque consolamini invicem in verbis istis,* concludit consolationem habendam esse de mortuis, dicens : Ex quo sancti resurgunt, et nullum detrimentum consequuntur, ergo de mortuis consolamini. Isa., xl, 1 : *Consolamini, consolamini, popule meus, dicit Dominus Deus vester.*

CAPUT QUINTUM.

LECTIO I.

De temporibus autem et momentis, fratres, non indigetis ut scribamus vobis. Ipsi enim diligenter scitis quia dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet : cum enim dixerint : Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habenti, et non effugient. Vos autem, fratres, non estis in tenebris, ut vos dies ille tanquam fur comprehendat : omnes enim vos filii lucis estis, et filii diei : non sumus noctis neque tenebrarum. Igitur non dormiamus, sicut et cæteri, sed vigilemus, et sobrii simus. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt; et qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. Nos autem, qui diei sumus, sobrii simus, induti loricam fidei et caritatis, et galeam, spem salutis : quo-

[1] Al. : « ergo. »

niam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Jesum Christum, qui mortuus et pro nobis; ut sive vigilemus, sive dormiamus, simul cum illo vivamus. Propter quod consolamini invicem, et ædificate alterutrum, sicut et facitis. Rogamus autem vos, fratres, ut noveritis eos qui laborant inter vos, et præsunt vobis in Domino, et monent vos; ut habeatis illos abundantius in caritate : propter opus illorum, pacem habete cum eis.

Supra correxit in eis corrigenda, hic monet eos in futurum; et primo ponit monitionem; secundo, orationem, ibi : *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia.* Hæc autem duo sunt nobis necessaria. Nam quia bona quæ facimus, sunt ex libero arbitrio, ideo indiget homo monitione, et quoniam sunt etiam ex gratia, ideo oratione [1]. Circa primum duo facit : quia primo hortatur ut præparent se ad futurum judicium ; secundo, ostendit præparandi modum, ibi : *propter quod consolamini.* Iterum prima in duas, quia primo ostendit qualis sit conditio futuri judicii; secundo, qualiter præparent se ad illud, ibi : *igitur non dormiamus.* Item prima in duas, quia primo præmittit conditionem futuri judicii; secundo, exponit, ibi : *Cum enim dixerint : Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus.* Item primo quietat eorum sollicitudinem circa scientiam futuri adventus; secundo, ostendit quid circa illum sciant, ibi : *ipsi enim scitis.* Dicit ergo : Necesse erat quod scriberem de præmissis, quia indiguistis, sed *de temporibus,* scilicet æstate, hieme, vel potius quæ tempora futura sint, non erat necesse, quia quædam de his sunt soli divinæ scientiæ reservata. Matth., XXIV, et Marc., XIII, 32 : *De die illa, vel hora nemo scit, neque angeli in cœlo, neque Filius, nisi Pater.* Act., I, 7 : *Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate.* Eccle., VII, 1 : *Quid necesse est homini majora se quærere, cum ignoret quid conducat sibi in vita, numero dierum vitæ suæ?* Et ideo hoc non est necesse scribere, quia illud quod sciendum est, *vos scitis,* quia scilicet *dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet.* Sunt autem omnes dies Domini. Psalm. CXVIII, 91 : *Ordinatione tua perseverat dies;* sed iste specialiter est Domini, quia facit in omnibus suam voluntatem, quæ impletur in bonis, qui perducuntur ad finem præscitum a Deo, scilicet salutem. I Timoth., II, 4 : *Vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire;* in malis, quia punientur. Ps. LXXIV, 3 : *Dum accepero tempus, ego justitias judicabo.* Iste *veniet sicut fur,* id est ex impræmeditato [2]. Lucæ, XII, 39 : *Si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret utique.* II Petr., III, 10 : *Adveniet dies Domini sicut fur.* Apoc., III, 3 : *Veniam tibi tanquam fur.* Quomodo autem dies dicitur venire in nocte? Sed sciendum quod utrumque est, quia in die venit propter manifestationem cordium. I Cor., IV, 5 : *Quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium;* sed in nocte propter incertitudinem. Matth., XXV, 6 : *Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obviam ei.* Incertum enim est qua hora erit.

Deinde cum dicit : *Cum enim dixerint : Pax, et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus,* exponit quæ dixerat ; et primo, quantum ad malos ; secundo, quantum ad bonos, ibi : *Vos autem, fratres, non estis in tenebris.* Circa primum duo facit. Primo, describit præsumptionem malorum ; secundo, periculum moræ. Dicit ergo : *Veniet sicut fur,* quia ex improviso ; *cum enim dixerint : Pax,* quantum ad præsentia, id est dum tranquille vivunt, sic decipiuntur; Sapient., XIV, 22 : *In magno viventes inscientiæ bello, tot et tam magna mala pacem appellant, et securitas,* quantum ad futura. Luc., XII, 19 : *Anima mea, multa habes bona reposita; in annos plurimos requiesce, comede, bibe et epulare.*

Sed contra Lucæ, XXI, 26 : *Arescentibus hominibus præ timore et expectatione, quæ supervenient universo orbi.* Ergo nulla securitas.

Solutio est duplex. Una quæ est Augustini, quæ talis est. In tempore illo aliqui erunt boni, et hi affligentur, lugebunt et expectabunt; et de hoc dicitur loc. cit. : *arescentibus,* ex carentia voluptatum et abundantia malorum. Sed in malis erit pax et securitas. Alia datur solutio in *Glossa.*

Deinde cum dicit : *Tunc repentinus eis superveniet interitus,* describit periculum a quatuor. Primo, quia subitum, ibi : *repentinus ;* Isa., XXX, 13 : *Subito dum non speratur, veniet contritio ejus.* Secundo, quia

[1] Al. : « quia bona quæ facimus sunt ex libero arbitrio; et ideo indiget homo monitione et gratia, et ideo oratione. » — [2] Al. : « ex impræmeditatione. »

mortiferum, ibi : *interitus;* Job, XVIII, 14 : *Calcet super eum, quasi rex, interitus.* Tertio, afflictivum, ibi : *dolor;* Psalm. XLVII, 8 : *Ibi dolores, ut parturientis.* Quarto, inevitabile, ibi : *et non effugient;* Job, II, 20 : *Effugium peribit ab eis.* Ab ira Dei nunc est effugere ad ejus misericordiam, ibi vero non est tempus misericordiæ, sed justitiæ.

Deinde cum dicit : *Vos autem, fratres, non estis in tenebris,* exponit quæ dixerat quoad bonos, et duo facit, quia primo excipit bonos a consortio malorum; secundo, rationem assignat, ibi : *Omnes enim vos filii lucis estis.* Dicit ergo : *Non estis in tenebris,* quia illuminati estis per Christum de illo die, ideo vobis non est improvisus. Joan., VIII, 12 : *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.* Hujus ratio est, ibi : *Omnes enim vos filii lucis estis.* Astruit enim quod sunt filii lucis et diei. Filii autem alicujus rei in Scriptura dicuntur aliqui propter abundantiam in re illa. Isa., V, 1 : *In cornu filio olei,* id est habente [1] multum oleum. Qui ergo participant multum de die et luce, dicuntur eorum filii. Hæc lux est fides Christi. Joan., VIII, 12 : *Ego sum lux mundi.* Ibid., XII, 36 : *Credite in lucem, ut filii lucis sitis.* Item *diei;* sicut enim ex luce fit dies, ita ex fide Christi sit dies, scilicet honestas bonorum operum. Rom., XIII, 12 : *Nox præcessit, dies autem appropinquavit.* Et ideo *non estis* [2] *filii noctis,* id est infidelitatis, *neque tenebrarum,* id est peccatorum. Rom., XIII, 12 : *Abjiciamus ergo a nobis opera tenebrarum, et induamur arma lucis.*

Deinde cum dicit : *igitur non dormiamus,* ostendit qualiter se præparent ad illum adventum; et primo qualiter per vitationem malorum [3]; secundo, per observantiam bonorum, ibi : *induti loricam fidei.* Circa primum duo facit; quia primo ponit monitionem ; secundo, ejus rationem, ibi : *Qui enim dormiunt, nocte dormiunt.* Dicit igitur : Ex quo dies Domini est sicut fur; Luc., XII, 39 : *Si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret utique;* ergo vos, quia scitis, vigiletis. Unde dicit : *Igitur non dormiamus,* somno peccati. Ephes., V, 14 : *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis;* item nec pigritiæ, Proverb., VI, 9 : *Usquequo piger dormis? Quando consurges e somno illo? Sed vigilemus,* per sollicitudinem. Matth., XXIV, 42 : *Vigilate itaque, quia nescitis qua hora dominus vester venturus sit.* Et ad hoc est necessarium quod *sobrii simus,* ut et corpus et mens sint sobria, id est non occupata voluptatibus, et curis mundi. Lucæ, XXI, 34 : *Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra crapula, et ebrietate.* I Petr., V, 8 : *Sobrii estote, et vigilate.* Ratio autem hujus est ex temporis congruitate, quia qui dormiunt, vel ebrii sunt, aliquid faciunt in nocte. Sed nos non sumus in nocte; *ergo non dormiamus.* Dicit ergo : *Qui enim dormiunt, nocte dormiunt,* id est, tempus noctis deputant quieti, diem vero operationi. Psal. CIII, 22 : *Ortus est sol, et congregati sunt, et in cubilibus suis collocabuntur;* et rursum, ibi : *Exibit homo ad opus suum et ad operationem suam usque ad vesperam.* Item abstinent [4] aliqui a vino in die propter negotia exercenda; sed de nocte tantum non curant. Job, XXIV, 15 : *Oculus adulteri observat caliginem.* Somnus ergo, et ebrietas est nocti conveniens, eo quod nocte infidelitatis, et tenebris peccatorum occupati sunt ebrii per amorem præsentium non habentes spem futurorum. Ephes., IV, 19 : *Desperantes tradiderunt se impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam. Nos autem* [5] *qui diei sumus,* id est pertinentes ad diem honestatis et fidei, *simus sobrii.* Rom., XIII, 13 : *Honeste ambulemus in die.*

Deinde cum dicit : *induti loricam fidei,* ostendit quomodo se præparent per bona, et primo ponit monitionem generalem; secundo, specialem, ibi : *Propter quod consolamini invicem.* Item prima in duas, quia primo ponit ipsam monitionem; secundo, rationem ejus, ibi : *Quoniam non posuit nos Deus in iram.* Sunt autem in homine duo principalia membra, quæ consueverunt in bellis protegi, scilicet cor, quod est principium vitæ, et caput, scilicet principium motus exterioris, a quo sunt sensus, et aliquo modo nervi, et protegitur cor lorica, caput galea. Spiritualis vita in nobis est Christus, per quem anima vivit, et Dominus in nobis habitat; Ephes., III, 17 : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris;* habitat etiam per caritatem [6]. I Joan., IV, 16 : *Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo,* quæ informat fidem. Et ideo de-

[1] Al. : « id est colle habente, » etc. — [2] Al. : *sumus.* — [3] Al. : « per ultionem malorum. » — [4] Al. : « abstineat; » et infra : « concurrant, » pro « non currant. » — [5] Al. : « nos autem pertinentes ad diem, » etc. — [6] Al. deest « habitat etiam per caritatem. »

bemus habere fidem, et caritatem; unde dicit : *loricam fidei et caritatis,* quia protegit vitalia, *et galeam, spem salutis*[1], quæ est principium motus spiritualis, quod est ex intentione finis quem speramus assequi.

Deinde cum dicit : *quoniam non posuit nos Deus in iram,* ostendit rationem quomodo in nobis operatur; et primo ex præordinatione divina; secundo, ex gratia Christi; tertio, ostendit modum consequendæ salutis. Dicit ergo : *quoniam non posuit nos,* id est non ordinavit; Joan., xv, 16 : *Posui vos* (scilicet sanctos) *ut eatis, et fructum afferatis; Deus in iram,* id est ad hoc ut consequamur ejus iram. Sapient., I, 13 : *Deus mortem non fecit.* Ezech., XVIII, 23 : *Numquid voluntatis meæ est mors impii, dicit Dominus Deus, et non ut convertatur a viis suis et vivat? Sed in acquisitionem,* id est, ut acquiramus salutem. Matth., XI, 12 : *Regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud.* I Petr., II, 9 : *Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.* Et hoc per gratiam Christi; ideo dicit : *per Dominum nostrum Jesum Christum.* Act., IV, 12 : *Non est aliud nomen sub cœlo datum hominibus in quo oporteat nos salvos fieri; qui mortuus est pro nobis,* id est salvavit nos moriendo pro nobis[2]. I Petr., III, 18 : *Mortuus est justus pro injustis, ut offerret nos Deo, mortificatos quidem carne, vivificatos autem spiritu.* Et modus perveniendi, est quia Christus docuit nos, operando salutem nostram; et hoc moriendo et resurgendo, Rom., IV, 25 : *Traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram;* et ideo dicit : *sive vigilemus, sive dormiamus, simul cum illo vivamus.* Rom., XIV, 8 : *Sive vivimus, sive morimur Domini sumus.*

Deinde cum dicit : *propter quod consolamini invicem,* docet nos quomodo præparemus nos, quantum ad speciales conditiones personarum, et circa hoc tria facit, quia primo ostendit quomodo se debeant habere ad æquales; secundo, quomodo subditi se habeant ad prælatum, ibi : *Rogamus autem vos, fratres, ut noveritis eos qui laborant inter vos;* tertio, quomodo prælati ad subditos, ibi : *Rogamus autem vos, fratres, corripite inquietos.* Debemus autem æqualibus consolationem in adversis; unde dicit : *consolamini invicem.* Item ædificationem in exemplis; unde dicit : *et ædificate.* Rom., XIV, 19 : *Quæ ædificationis sunt, invicem custodiamus.* Subditi autem ad prælatos primo debent beneficiorum recognitionem, secundo, caritatem, tertio, pacem. *Ut noveritis,* id est ut recognoscatis beneficia eorum. Hebr., ult., 7 : *Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei.* Noveritis, inquam, primo, ex parte eorum, quia maximum laborem ferunt pro vobis; unde dicit : *Eos qui laborant inter vos,* pro bono vestro. II Tim., II, 3 : *Labora sicut bonus miles Christi Jesu.* Secundo, ex parte Dei; et ideo est habenda reverentia ad eos, sicut ad Deum; unde dicit : *et præsunt vobis in Domino,* id est vice Domini. II Cor., II, 10 : *Ego si quid donavi vobis, in persona Christi.* Tertio, ex parte vestra, quia sunt vobis utiles; unde dicit : *Et monent vos ut habeatis illos abundantius in caritate.* Ideo secundo debetis eis caritatem *abundantius,* id est præ aliis; tertio, *pacem propter opus illorum.* Sed contra hoc quidam agunt. Amos, V, 10 : *Odio habuerunt in porta corripientem, et loquentem perfecte abominati sunt.* Eccli., XIX, 5 : *Qui odit correctionem, minuetur vita.* Sed vos habete pacem propter opus correctionis, quod proprie spectat ad eorum officium. Ps. CIX, 6 : *Dum loquebar illis, impugnabant me gratis.*

LECTIO II.

Rogamus autem vos, fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat; sed semper quod bonum est sectamini in invicem, et in omnes. Semper gaudete; sine intermissione orate; in omnibus gratias agite : hæc est enim voluntas Dei in Christo Jesu in omnibus vobis. Spiritum nolite extinguere; prophetias nolite spernere. Omnia autem probate, quod bonum est tenete. Ab omni specie mala abstinete vos. Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus vester et anima, et corpus sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur. Fidelis est qui vocavit vos; qui etiam faciet. Fratres, orate pro nobis. Salutate, fratres, omnes in osculo sancto. Adjuro vos per Dominum ut legatur Epistola hæc omnibus sanctis fratribus. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen.

[1] Al. : « *et galeam spei,* quæ est, » etc. — [2] Al. : « salvavit nos, » etc., his quæ præcedunt omissis.

Supra ostendit quomodo subditi debent se habere ad prælatos, hic ostendit e converso, et circa hoc duo facit : quia primo docet quomodo prælati ad sacerdotes subditos se debeant habere ; secundo, generaliter quomodo se debeant habere ad omnes, ibi : *Videte ne quis malum pro malo alicui reddat.* Sciendum est autem quod cura prælatorum ad duo debet tendere, scilicet ad retrahendum alios a peccatis et ad custodiendum seipsos. Quantum ad primum tria Apostolus dicit ; tripliciter enim subditi possunt pati defectum : primo in actu ; secundo, in voluntate ; tertio, in virtute. In actu autem, quando prorumpunt in actum peccati, et tunc sunt corrigendi. Et quamvis de omni peccato specialiter tamen corrigendi sunt de peccato, inquietudinis ; et ideo dicit : *Corripite inquietos.* II Thessal., III, 7 : *Non inquieti fuimus inter vos.* Eccli., XIX, 17 : *Corripe proximum antequam commineris, et da locum timori.* In voluntate vero, quando non aggreditur magna, quia dejicitur propter adversa, et peccata præcedentia ; unde dicit : *Consolamini pusillanimes.* Pusillanimis est non habens animum ad magna, timens ne deficiat. Isa., XXXV, 4 : *Dicite pusillanimis : Confortamini, et nolite timere.* Job, IV, 4 : *Vacillantes confirmaverunt manus tuæ*[1]. In virtute autem, quando vel ex infirmitate peccant, vel debilitantur in bono actu, et isti sunt fovendi ; unde dicit : *suscipite,* scilicet in visceribus caritatis fovendo, *infirmos,* quorum est virtus debilis vel ad resistendum malis, vel ad faciendum bona. Rom., XV, 1 : *Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere.* Prælatus autem debet se custodire a defectu cujuscumque modi, et maxime ab impatientia, quia ipse portat totum pondus multitudinis. Num., XI, 14 : *Non possum solus sustinere omnem hanc multitudinem, quia gravis est mihi.* Et ideo dicit : *Patientes estote ad omnes.* Proverb., XIX, 11 : *Doctrina viri per patientiam noscitur.* Psalm. XCI, 15 : *Bene patientes erunt, ut annuntient.*

Deinde cum dicit : *Videte ne quis malum pro malo alicui reddat,* ostendit generaliter quomodo se habeant ad omnes, et circa hoc duo facit, quia primo ostendit qualiter ad[2] omnes in quibusdam debeant se habere ; secundo, qualiter[3] in omnibus, ibi : *Omnia autem probate.* Circa primum tria facit, quia primo ostendit quomodo se debeant habere ad proximum ; secundo, quomodo se habeant in his quæ ad Deum sunt, ibi : *Semper gaudete;* tertio, quomodo se habeant ad ejus dona, ibi : *Spiritum nolite extinguere.* Quantum ad proximum debent se habere, ut non inferant ei mala, et ut studeant ei benefacere ; unde dicit : Dixi supra in speciali, sed nunc in generali dico : *Ne quis malum pro malo alicui reddat.* Psalm. VII, 7 : *Si reddidi retribuentibus mihi mala.*

Sed contra. Multoties vindicta petitur coram judice. Respondeo. Sicut actus moralis sumitur secundum intentionem finis, sic ad duo potest esse intentio, vel ad malum illius, ita quod quiescat ibi, et hoc est illicitum, quia ex livore[4] vindictæ, vel ad bonum correctionis, seu justitiæ et conservationis reipublicæ, et sic non reddit malum pro malo, sed bonum, scilicet ejus correctionem.

Quantum ad secundum dicit : *Sed semper quod bonum est sectamini.* Et dicit : *sectamini,* non : faciatis, quia tu ex te debes sumere occasionem benefaciendi ad proximum tuum, et non expectare quod ipse det tibi occasionem benefaciendi sibi. Unde Psal. XXXIII, 15 : *Inquire pacem, et persequere eam.* Rom., XII, 21 : *Noli vinci a malo* (ut scilicet sis tractus ab eo ad malefaciendum) *sed vince in bono malum,* retrahendo eum ab bonum. Galat., ult., 10 : *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes.*

Deinde cum dicit : *semper gaudete,* ostendit quomodo se debeant habere quoad Deum, ad quem tria oportet habere. Primo, gaudere de ipso ; unde dicit : *semper gaudete,* scilicet de Deo, quia quidquid malum proveniat, est incomparabile bono quod est Deus. Et ideo nullum malum illud interrumpat, unde dicit : *semper gaudete.* Secundo, orare pro beneficiis suscipiendis, ibi : *sine intermissione orate.* Luc. XVIII,, 1 : *Oportet semper orare, et nunquam deficere.*

Sed quomodo potest hoc esse? Respondeo. Dicendum est quod hoc potest esse tripliciter. Primo, quod ille semper orat qui statutas horas non intermittit. Simile habetur II Reg., IX, 7 : *Tu comedes panem in mensa mea semper.* Secundo, sic. Semper, id est continue, orate. Sed tunc oratio sumi-

[1] Al. : « sermones tui. » — [2] Al. omittitur « ad. » — [3] Al. : « quid. » — [4] Al. : « et ex livore. »

tur pro effectu orationis. Est enim oratio, interpretatio seu explicatio desiderii, quia quando desidero aliquid, tunc illud orando peto; unde et oratio est petitio decentium a Deo, et ideo desiderium habet vim orationis. Psalm. IX, 17 : *Desiderium pauperum exaudivit Dominus.* Omnia ergo quæ facimus, ex desiderio proveniunt; ergo oratio in bonis quæ facimus, manet in virtute, quia bona quæ facimus, ex desiderio bono proveniunt. *Glossa :* « Non cessat orare qui non cessat benefacere. » Tertio, quoad causam orationis, scilicet faciendo eleemosynam. In *Vitis Patrum :* « Ille semper orat[1], qui eleemosynas dat : quia qui eleemosynam accipit, orat pro te, etiam te dormiente. » Item tertio orare pro beneficiis suscipiendis, et gratias agere pro susceptis; ideo dicit : *in omnibus,* scilicet bonis et adversis, *gratias agite.* Rom., VIII, 28 : *Diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum.* Coloss., II, 7 : *Abundantes in illo in gratiarum actione.* Philip., IV, 6 : *Cum gratiarum actione. Hæc est voluntas Dei in Christo Jesu, in omnibus vobis.* I Timoth., II, 4 : *Qui vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire.*

Deinde cum dicit : *Spiritum nolite extinguere,* ostendit quomodo se habeant ad dona Dei; et primo quod ea non impediant; secundo, quod ea non contemnant, ibi : *prophetias nolite spernere.* Spiritus autem sanctus est persona divina incorruptibilis, et æterna; unde in sua substantia extingui non potest. Sed tamen dicitur quis extinguere Spiritum uno modo fervorem ejus extinguendo, vel in se, vel in alio. Rom., XII, 11 : *Spiritu ferventes.* Cum enim aliquis aliquid boni ex fervore Spiritus sancti vult facere, vel etiam cum aliquis bonus motus surgit, et ipse impedit, extinguit Spiritum sanctum; Act., VII, 51 : *Vos semper Spiritui sancto resistitis.* Alio modo mortaliter peccando. Spiritus enim sanctus in se semper vivit, sed in nobis vivit, quando facit nos in se vivere. Sed quando quis peccat mortaliter, non vivit in ipso Spiritus sanctus. Sap., I, 5 : *Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum, et auferet se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu, et corripietur a superveniente iniquitate.* Tertio, modo occultando, quasi dicat : Si donum Spiritus sancti habetis, utimini eo ad utilitatem proximorum. Eccli., XX : *Sapientia abscondita; et thesaurus invisus : quæ utilitas in utrisque?* Matth., V, 15 : *Nemo accendit lucernam, et ponit eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt.*

Prophetias nolite spernere. Aliqui enim apud istos spiritu prophetiæ erant pollentes, qui ab istis reputabantur insani. I Corinth., XIV, 1 : *Æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis.* Vel *prophetias,* id est divinam doctrinam; exponentes enim divinam doctrinam dicuntur prophetæ, quasi dicat : Non spernatis verba Dei, et prædicationes. Hierem., XX, 8 : *Factus est sermo Domini in opprobrium, et in derisum tota die.*

Deinde cum dicit : *Omnia autem probate,* ostendit qualiter se habeant ad omnia, et unum est quod in omnibus utantur discretione. Rom., XII, 1 : *Rationabile obsequium vestrum.* In hac materia debet esse diligens examinatio, boni electio, mali abjectio. Quantum ad primum dicit : *Prophetias nolite spernere,* tamen *omnia probate,* scilicet quæ sunt dubia; manifesta enim examinatione non indigent. I Joan., IV, 1 : *Omni spiritui nolite credere.* Job, XII, 11 : *Nonne auris verba dijudicat?* Quantum ad secundum dicit : *Quod bonum est tenete;* Galat., IV, 18 : *Bonum autem æmulamini in bono semper.* Quantum ad tertium, dicit : *Ab omni specie mala abstinete vos.* Isa., VII, 15 : *Ut sciat reprobare malum, et eligere bonum.* Et dicit : *specie,* quia etiam quæ habent similitudinem malitiæ vitæ debemus, quæ scilicet non possemus servare coram hominibus absque scandalo eorum.

Deinde cum dicit : *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia,* subdit orationem, et circa hoc tria facit : quia primo orat pro eis; secundo, dat spem de exauditione; tertio, dat speciales monitiones. Dicit ergo : Ita moneo, sed nihil valet, nisi Deus gratiam det; unde *ipse Deus pacis sanctificet vos;* Lev., XXII, 32 : *Ego Dominus, qui sanctifico vos; per omnia,* id est ut sitis totaliter sancti, et hoc, *ut integer spiritus vester, et anima, et corpus ... servetur.*

Occasione verborum istorum, dixerunt quidam quod in homine aliud est spiritus et aliud anima, ponentes duas in homine animas : unam quæ animat, aliam quæ

[1] Al. : « sic morat. »

ratiocinatur. Et hæc sunt reprobata in ecclesiasticis dogmatibus. Unde sciendum quod hæc non differunt secundum essentiam, sed secundum potentiam. In anima enim nostra sunt quædam vires, quæ sunt actus corporalium organorum, sicut sunt potentiæ sensitivæ partis. Aliæ sunt quæ non sunt actus talium organorum, sed sunt abstractæ ab eis, sicut sunt potentiæ intellectivæ partis, et hæ dicuntur spiritus, quasi immateriales et separatæ aliquo modo a corpore, inquantum non sunt actus corporis, et dicitur etiam mens[1]; Ephes., IV, 23 : *Renovamini spiritu mentis vestræ.* Inquantum autem animat, dicitur anima, quia hoc est ei proprium. Et loquitur hic Paulus proprie[2]. Nam ad peccatum tria concurrunt : ratio, sensualitas et executio corporis[3]. Optat ergo quod in nullo horum sit peccatum. Non in ratione; unde dicit : *ut spiritus,* id est mens vestra *servetur integer.* In omni enim peccato ratio corrumpitur, secundum quod omnis malus est ignorans. Item nec in sensualitate; unde dicit : *anima.* Item nec in corpore, et ideo dicit : *et corpus.* Hoc autem sic sit quando servatur immune a peccato. Et dicit : *sine querela,* non sine peccato, quod est solius Christi, sed esse sine querela est etiam aliorum, qui, et si venialia, non tamen committunt gravia, et quibus proximus scandalizatur. Luc., I, 6 : *Incedentes in omnibus mandatis, et justificationibus Domini sine querela.* Et addit : *in adventu Domini nostri Jesu Christi,* scilicet perdurando usque in finem vitæ. Vel *integer spiritus* refertur ad donum Spiritus sancti, quasi dicat : Donum Spiritus sancti, quod habetis, sit integrum.

Deinde cum dicit : *Fidelis est qui vocavit vos,* dat spem exauditionis, quasi dicat : Ut ego spero, sic fiet, quia ipse *qui vocavit*[4] *faciet,* id est complebit. Psal. CXLIV, 13 : *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis.* Rom., VIII, 30 : *Quos vocavit, hos et justificavit.*

Ultimo subjungit[5] familiares monitiones, scilicet orationem, ibi : *orate;* item mutuam pacem, ibi : *Salutate omnes fratres in osculo sancto,* non proditorio, sicut Judas, Matth., XXVI, nec libidinoso, ut libidinosa mulier. Prov., VII : *Adjuro vos per Dominum ut legatur Epistola hæc sanctis fratribus.* Timebat enim ne prælati propter aliqua quæ erant hic, eam occultarent. Prov., XI, 26 : *Qui abscondit frumenta maledicetur in populis, benedictio autem super caput vendentium.* Ultimo concludit Epistolam in salutatione.

[1] Al. : « et dicuntur hæc spiritus et mens. » — [2] Al. : « et loquitur proprie. » — [3] Al. : « nam ad peccata quatuor concurrunt, electio, affectio, sensualitas et executio corporis. » — [4] Al. : « novit. » — [5] Al. : « injungit. »

EPISTOLA II AD THESSALONICENSES.

PROLOGUS.

Congregamini, ut annuntiem quæ ventura sunt vobis diebus novissimis. (GEN., XLIX, 17.)

Hæc verba competunt huic Epistolæ; duo enim tanguntur quæ ei conveniunt, scilicet fructus et ejus materia. Unde dicitur : *Ut annuntiem quæ ventura sunt vobis diebus novissimis;* agitur enim in ea de his quæ ventura sunt in diebus novissimis, quæ sunt tria, scilicet pericula Ecclesiæ, tempore antichristi. II Timoth., III, 1 : *In novissimis diebus instabunt tempora periculosa.* Item malorum supplicia. Psalm. LXXII, 17 : *Donec intrem in sanctuarium Dei, et intelligam in novissimis eorum. Verumtamen propter dolos posuisti eis; dejecisti eos dum allevarentur.* Item præmia bonorum. Proverb., ult., 25 : *Fortitudo et decor indumentum ejus.* Et de his agitur in hac Epistola. Utilitas ostenditur, quia *congregamini.* Sic acquiritur ex hac Epistola congregatio, scilicet concordantium in veritate, quia discordabant de judicio futuro, propter hoc quod dicit in prima Epistola, cap. IV, 16 : *Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis obviam Christo in aera.* Ps. CXLVI, 2 : *Dispersiones Israelis congregabit.* Item voluptatum, quia cum considerant quod quæcumque temporalia sunt, in novissimo mundi peribunt, datur intelligi quod eos congregat ad unum quærendum, scilicet cœleste præmium. Eccli., XXX, 24 : *Congrega cor tuum in sanctitate ejus.* Item cogitationum ad unam stabilem veritatem. Isa., ult., 18 : *Ego autem opera eorum, et cogitationes eorum, venio ut congregem cum omnibus gentibus et linguis.* Sic ergo patet fructus et materia, quia in prima munivit eos contra persecutiones præteritas, hic munit eos contra futuras.

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus et Silvanus et Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium in Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. Gratia vobis et pax a Deo nostro, et Domino Jesu Christo. Gratias agere debemus semper Deo pro vobis fratres, ita ut dignum est, quoniam supercrescit fides vestra, et abundat caritas uniuscujusque vestrum in invicem, ita ut et nos ipsi in vobis gloriemur in Ecclesiis Dei, patientia vestra et fide, et in omnibus, persecutionibus vestris, et tribulationibus; quas sustinetis in exemplum justi judicii Dei, ut digni habeamini in regno Dei, pro quo et patimini.

Dividitur hæc Epistola in salutationem et epistolarem narrationem, ibi : *Gratias agere debemus semper pro vobis.* Item primo, ponuntur personæ salutantes ; secundo, personæ salutatæ ; tertio, bona optata. Sunt autem eædem personæ quæ et in prima. Tres autem personæ salutantes ponuntur, ut auctoritas Epistolæ robustior appareat. Eccli., IV, 12 : *Funiculus triplex difficile rumpitur. Ecclesia Thessalonicensium.* Ecclesia congregationem dicit que debet esse in Deo, alias est mala. De bona dicitur. Psal.

XLIX, 5 : *Congregate illi sanctos ejus. In Christo,* id est in ejus fide. Rom., v, 2 : *Per quem accessum habemus per fidem in gratiam istam.*

Deinde optat eis bona; et primo gratiam[1] : ipsa est enim principium omnium spiritualium donorum. I Cor., xv, 10 : *Gratia Dei sum id quod sum.* Item pacem, quæ est finis omnium. Ps. CXLVII, 14 : *Qui posuit fines tuos pacem.* Et hoc *a Deo Patre nostro.* Jac., I, 17 : *Omne datum optimum, et omne donum perfectum, desursum est, descendens a Patre luminum. Et Domino Jesu Christo.* II Petr., I, 4 : *Per quem maxima*[2] *et pretiosa nobis donavit.*

Gratias agere debemus semper Deo pro vobis. Hæc est epistolaris narratio; et primo instruit eos de futuris in novissimis diebus; secundo, admonet eos familiariter de quibusdam in III cap., ibi : *De cætero, fratres, orate pro vobis.* Item primo monet sicut dictum est, quantum ad præmia bonorum et pœnas malorum; secundo, quantum ad pericula tempore antichristi, II cap., ibi : *Rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi.* Item primo agit gratias de præparatione ad futurum judicium; secundo, describit ipsum judicium, ibi : *Si tamen justum est apud Deum, retribuere tribulationem iis qui vos tribulant.* Item primo gratias agit de profectu; secundo, ostendit fructum profectus; tertio, signum. Dicit ergo : *Gratias agere debemus semper Deo pro vobis.* Nam quia in prima Epistola commendavit eos de fide et caritate, aliis bonis, in quibus abundabant; ideo dicit : *Gratias agere debemus semper pro vobis,* quia bonum quod habetis reputo meum. Joan., III, 4 : *Majorem horum non habeo gratiam, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare.* Et hoc *Deo,* sine quo nihil boni potest fieri. Et hoc *dignum est,* quia de magnis bonis agimus gratias. II Mach., I, 11 : *De magnis periculis a Deo liberati, magnifice gratias agamus.* Quare? Quia supercrescunt[3] bona spiritualia. Periculose enim custodiuntur, nisi proficiat in eis homo. In his donis autem Dei primum est fides[4], per quam Deus habitat in nobis, et in hac proficimus secundum intellectum. Ephes., III, 17 : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Et sic proficit homo per cognitionem, devotionem et inhæsionem. Secundum est caritas[5], per quam Deus est in nobis secundum affectum. I Joan., IV, 16 : *Deus caritas est; et qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Et ideo dicit : *et abundat.* Prov., xv, 5 : *In abundanti justitia virtus est maxima.* I Thessal., IV, 9 : *De caritate autem fraternitatis non necesse habuimus scribere vobis; ipsi enim a Deo didicistis ut diligatis invicem.* Et tunc ponitur profectus, cum dicit : Ita quod ego glorior inde apud alios, quia vestra reputo mea. Bonum enim discipulorum est gloria prælatorum. Prov., x, 1 : *Filius sapiens lætificat patrem.* Ibid., XVII, 6 : *Corona senum filii filiorum, et gloria filiorum patres eorum.* II Cor., IX, 2: *Pro quo de vobis glorior.* Et tunc ponit signum profectus, scilicet patientiam, quæ ostenditur maxime in tribulationibus. Jac., I, 12 : *Beatus vir qui suffert tentationem.* In tribulationibus sunt duo servanda, scilicet patientia, ne discedat a fide. Jac., I, 4 : *Patientia opus perfectum habet,* et fides in persecutionibus. I Cor., IV, 12 : *Persecutionem patimur et sustinemus.* Unde dicit : *In fide, in omnibus persecutionibus vestris, et tribulationibus.* Quæ quidem tribulationes dicuntur a tribulis, quibus interius per afflictiones pungimur. Gen., III, 18 : *Spinas et tribulos germinabit tibi.* Psalm. XXIV, 17 : *Tribulationes cordis mei multiplicatæ sunt.* Et hæc sancti sustinent propter duo, scilicet propter terrorem malorum; si enim Deus non parcit bonis in hoc mundo, quomodo parcet malis in futuro? I Petr., IV, 17 : *Si autem primum a nobis, quis finis eorum qui non credunt Dei Evangelio?* Hierem., XLIX, 12 : *Ecce quibus non erat judicium ut biberent calicem, bibentes bibent, et tu quasi innocens relinqueris?* secunda ad augendum[6] meritum; unde dicit : *ut digni habeamini in regno Dei.* Nam, ut dicitur Matth., XI, 12 : *Regnum cælorum vim patitur, et violenti rapiunt illud;* et Luc., ult., 26 : *Nonne hæc oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam suam?* Rom., VIII, 17 : *Si tamen compatimur, ut et glorificemur.* Unde dicit : *pro quo et patimini.* Tribulatio enim quæ[7] fertur pro Deo, facit dignum regno Dei. Matth., v, 10 : *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* I Petr., IV, 15 : *Nemo*

[1] Al. : « pacem. » — [2] Al. : « maxima nobis, et pretiosa promissa donavit. » — [3] Al. : « semper crescunt. » — [4] Al. : « in donis autem Dei est fides. » — [5] Al. : « item caritas. » — [6] Al. : « adaugendo. » — [7] Al. : « sit. »

vestrum patiatur quasi homicida aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor; si autem ut christianus, non erubescat : glorificet autem Deum in isto nomine.

LECTIO II.

Si tamen justum est apud Deum retribuere tribulationem his qui vos tribulant, et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum, in revelatione Domini Jesu de cœlo cum angelis virtutis ejus, in flamma ignis dantis vindictam his qui non noverunt Deum, et qui non obediunt Evangelio Domini nostri Jesu Christi, qui pœnas dabunt in interitu æternitas a facie Domini, et a gloria virtutis ejus cum venerit glorificari in sanctis suis, et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt : quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo. In quo etiam oramus semper pro vobis, ut dignos vos faciat vocatione sua Deus, et impleat omnem voluntatem bonitatis suæ, et opus fidei in virtute, ut clarificetur nomen Domini nostri Jesu Christi in vobis, et vos in illo, secundum gratiam Dei nostri, et Domini Jesu Christi.

Supra egit de eorum idoneitate ad futurum judicium, hic agit de forma judicii; et primo ponit judicium, quantum ad punitionem malorum, et præmia bonorum; secundo, de utraque parte sigillatim, ibi : *in flamma ignis*. Item primo ponit judicium quantum ad punitionem malorum; secundo, quantum ad præmia bonorum, ibi : *Cum venerit glorificari in sanctis suis.* Quantum ad primum dicit supra : *Sustinetis in exemplum justi judicii;* hic subinfert : *Si tamen justum est.* Si pro quia; unde alia littera habet : *Si quidem.* Vel *si tamen* referatur *in exemplum justi judicii*, quasi dicat : Justum est quod hæc patiamini[1]; si tamen ex hoc mereamini. Sed prima littera et expositio est melior. *Justum est retribuere.* Psal. XCIII, 2 : *Exaltare qui judicas terram, redde retributionem superbis.* Isa., XXXIII, 1 : *Væ qui prædaris, nonne et tu prædaberis? Tribulationem*[2], scilicet æternæ damnationis. Rom., II[3], 9 : *Tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum. Et vobis quia tribulamini, requiem.* Luc., XVI, 25 : *Recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala. Nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris.* Apoc., XIV, 13 : *Amodo enim jam dicit spiritus ut requiescant a laboribus suis. Nobiscum,* id est æqualem gloriam.

Sed numquid hoc est verum? Respondeo. Duplex est æqualitas, scilicet absoluta quantitatis et proportionis. Et prima non est æqualis quantum ad participationem hominis, sed æqualis quantum ad beatitudinem participatam, quæ est Deus; homo enim participat secundum magis et minus, scilicet secundum quod ardentius, vel minus ardenter amat Deum. Sed secundum secundam omnimoda æqualitas erit, quia ita est gloria Petri ad gratiam sibi datam, et meritum suum, sicut gloria Lini ad suam.

Hoc, inquam, erit *in revelatione Domini Jesu de cœlo.* Joan., V, 22 : *Pater omne judicium dedit Filio suo,* et hoc inquantum Filio hominis; unde sequitur, vers. 27 : *Et potestatem dedit ei judicium facere quia Filius hominis est,* quia in forma humana omnibus apparebit; sed modo non apparet, quia humanitas ejus latet in gloria Dei, sed tunc apparebit, et ideo dicit : *in revelatione*[4]. Isa., XL, 5 : *Et revelabitur gloria Domini, et videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est.* Et hoc *cum angelis virtutis ejus,* ministris suis[5]. Matth., XV, 31 : *Cum venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli ejus cum eo.*

Deinde cum dicit : *in flamma ignis,* agit de utraque, scilicet punitione malorum, et præmiatione bonorum; sed punitionem malorum ostendit acerbam, justam et diuturnam. Dicit ergo : *dantis vindictam,* id est judicantis puniendos in flamma ignis faciem orbis comburentis, et involventis reprobos et destruentis in perpetuum. Psalm. XCVI, 3 : *Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus.* Item erit justa propter duplicem culpam, scilicet infidelitatis et malæ vitæ. Quantum ad primum dicit : *qui non noverunt,* id est noluerunt cognoscere, *Deum.* Job, XXI, 14 : *Scientiam viarum tuarum nolumus.* I Corinth., XIV, 38 : *Ignorans ignorabitur.* Quantum ad secundum dicit : *qui non obediunt Evangelio Domini nostri Jesu Christi.* Rom., X, 16 : *Non omnes obediunt Evangelio.* Inobedientia est tantum peccatum quod per

[1] Al. interponitur « unde dicit. » — [2] Al. : *Retributionem.* — [3] In editis perperam Rom., VIII : *Tribulatio an angustia*, etc. — [4] Al. omittitur « et ideo dicit : *in revelatione*. — [5] Al. : « et hoc cum ministris suis, scilicet angelis. »

eam mors venit in hunc mundum, ut dicitur Rom., v. Item est diuturna, quia *pœnas dabunt in interitu æternas.* Et potest legi dupliciter, secundum quod duplex est pœna[1], scilicet sensus et damni. De pœna sensus potest intelligi sic. *Dabunt*, id est sustinebunt, *pœnas æternas,* non finiendas, et hoc *in interitu,* quia semper morientur. Aliter enim est de pœnis hujus vitæ, et illis ; nam hic quanto plus acerbiores, tanto sunt breviores, quia extinguuntur; sed illæ sunt gravissimæ, quia sunt pœnæ mortis, et sunt interminabiles; unde dicit quod semper erunt quasi in morte; Ps. XLVIII, 15 : *Mors depascet eos.* Isa., ult., 24 : *Vermis eorum non morietur.* Pœna autem damni est duplex. Quia separabuntur a visione Dei; unde dicit : *a facie Domini,* scilicet remoti. Job., XIII, 16 : *Non veniet in conspectu ejus omnis hypocrita.* Alia est privatio visionis gloriæ sanctorum. Isa., XXVI, 10 : *Tollatur impius, ne videat gloriam sanctorum*[2]. Vel aliter : *a facie Domini et a gloria virtutis ejus.* In hoc ostenditur causa acerbitatis pœnæ sensus. Sensus enim alicujus evacuatur vel propter superiorem judicem, vel propter superioris potentiam, sed hoc non erit, quia hoc judicium procedet a facie Domini. Ps. XVI, 2 : *De vultu tuo judicium meum prodeat.* Et ideo dicit : *dabunt pœnas,* id est sustinebunt, *a facie Domini.*

Deinde cum dicit : *cum venerit glorificari in sanctis suis,* agit de præmiatione sanctorum; et primo ponit præmium; secundo, meritum, ibi : *qui crediderunt.* Gloriam sanctorum commendat et quantum ad essentiam, per participationem gloriæ Dei, cum dicit : *glorificari in sanctis suis,* et quantum ad ejus excessum, ibi : *et admirabilis fieri in omnibus.* Dicit ergo : *cum venerit.* Christus certe gloriosus est. Phil., II, 11 : *Omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. Glorificari in sanctis ejus,* quia bonum, sui est communicativum. Vel *glorificari in sanctis ejus* qui sunt membra sua, in quibus habitat, et in quibus glorificatur, quando sua gloria, scilicet capitis, derivatur usque ad sua membra. Isa., XLIX, 3 : *Servus meus es tu, Israel, quia in te gloriabor.* Et hoc excedet omnem admirationem ; unde dicit : *admirabilis fieri in omnibus.* Siquidem admiratio est stupor procedens ex magna phantasia. Tanta vero sanctorum gloria non potest cadere in opinionem hominum; et ideo dicit : *admirabilis.* Sapient., v, 2 : *Mirabuntur in subitatione insperatæ salutis.*

Deinde ponit meritum, ibi : *qui crediderunt,* et ponit primo meritum fidei ; secundo, suffragium orationis, ibi : *in quo etiam oramus semper pro vobis.* Dicit ergo : Hæc erit gloria, *quia creditum est nostrum testimonium super vos,* quod credidimus de Christo vobis[3] *in illo die,* id est propter illum diem, quia bona quæ agimus, sunt propter illum diem. Sed dicit : *super vos*[4], id est, hoc testimonium est super vos, id est super sensum humanum. Eccli., III, 25 : *Plurima super sensum hominis ostensa sunt tibi.* Fides enim non habet meritum, ubi humana ratio præbet experimentum. Nisi enim esset supra vos, non esset magni meriti credere. Vel dicit : *super vos,* id est, dominatur vobis subjicientibus intellectum vestrum humiliter ad credendum. II Cor., x, 5 : *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.* Sic exponit *Glossa.* Vel aliter, et magis secundum litteram. Dico quod glorificabitur Christus in vobis, qui credidistis in die judicii, quando apostoli judicabunt, et tunc testimonium, quod est *super vos,* id est de promptitudine fidei vestræ, erit certum, *et creditum*[5], id est credibile.

Deinde cum dicit : *in quo etiam oramus semper pro vobis,* subjungit suffragium orationis, et primo proponit quod petit; secundo, quo fine, ibi : *ut dignetur vos vocatione sua Deus;* tertio, per quod posset assequi petitum, ibi : *secundum gratiam Dei nostri.* Petit autem unam ex parte Dei, et duo ex parte nostra. Dicit ergo : *in quo,* id est, propter quem diem, *etiam* nos *oramus semper.* Rom., I, 9 : *Sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis.* I Reg., XII, 23 : *Absit autem hoc peccatum a me in Domino, ut cessem orare pro vobis.* Sed ad quid? *ut dignetur vos vocatione sua Deus,* id est, faciat vos in mundo digne conversari suæ vocationi. Ephes., IV, 1 : *Digne ambuletis vocatione qua vocati estis.* Item ex parte nostra duo petit[6]. Ex parte

[1] Al. : « secundum unum sensum duplex est pœna. » — [2] Vulgata : *in terra sanctorum iniqua gessit, et non videbit gloriam Domini.* — [3] Al. omittitur « vobis. » — [4] Romana et duæ Venetæ : « Et dicit : *Hoc testimonium est super vos,* etc., aliis omissis. — [5] Al. deest « et creditum. » — [6] Al. : « ex parte nostra petit ex parte voluntatis. »

voluntatis, ut plene fruatur omni bonitate; unde dicit : *ut impleat omnem voluntatem bonitatis suæ,* impleat in vobis voluntatem omnis boni. Phil., II, 13 : *Qui operatur in nobis velle et perficere pro bona voluntate.* Item ex parte intellectus, ut perfecte credant, ideo dicit : *et opus fidei.* Rom., x, 10 : *Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Et hoc operemini *in virtute,* id est in constantia et fortitudine, ut nullo timore cessetis a confessione ejus. Vel sic : *in quo,* id est propter quem diem, *oramus,* ut Deus dignetur vobis dare illud ad quod vocavit vos; I Petr., III, 9 : *In hoc vocati estis, ut benedictionem hæreditate possideatis;* et impleat omne bonum quod desideratis, quod est in vita æterna, quando habebimus Deum. Psalm. CII, 5 : *Qui replet in bonis desiderium tuum.* Item impleat *opus fidei,* quod erit quando id quod hic per sæculum et in ænigmate videmus, videbimus tunc facie ad faciem. Sed quo fine? *Ut clarificetur nomen Domini nostri Jesu Christi in vobis,* id est ad gloriam Christi sit, et per vos tam in præsenti, quam in futuro nomen Christi glorificetur in bonis vestris. Matth., v, 16 : *Videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.* E converso de malis dicitur Isa., LII, et Rom., II, 24 : *Nomen Dei per vos blasphematur.* Sed per quid poterimus illud consequi? *Secundum gratiam Dei nostri,* quæ est radix omnium bonorum nostrorum. I Cor., xv, 10 : *Gratia Dei sum id quod sum, et gratia ejus in me vacua non fuit.*

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi, et nostræ congregationis in ipsum, ut non cito moveamini a vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tanquam per nos missam, quasi instet dies Domini. Ne quis vos seducat ullo modo : quoniam nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adversatur, et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur; ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus. Non retinetis quod cum adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis?

Superius Apostolus ostendit futura quantum ad pœnas malorum, et præmia bonorum, hic annuntiat futura quantum ad pericula Ecclesiæ, quæ erunt tempore antichristi; et primo nuntiat veritatem de futuris periculis; secundo, monet ut in veritate permaneant, ibi : *Itaque, fratres, state, et tenete traditiones.* Circa primum duo facit; quia primo excludit falsitatem; secundo, instruit de veritate, ibi : *Quoniam nisi venerit discessio primum.* Iterum prima in tres; quia primo commemorat illud ex quo debent induci; secundo ostendit ad quid debent induci, ibi : *ut non cito moveamini a vestro sensu;* tertio, removet illud quod eos movere posset, ibi : *neque per spiritum.* Inducit autem ex tribus, scilicet propriis precibus, ibi : *rogamus,* non præcipimus[1]. Ad Philem., vers. 8 : *Multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter caritatem magis obsecro.* Secundo, ex adventu Christi, desiderabili bonis, licet terribili malis. Amos, v, 18 : *Væ desiderantibus diem Domini.* II Timoth., IV, 8 : *Non solum autem mihi, sed et his qui diligunt adventum ejus.* Apoc., ult., 20 : *Venit Domine Jesu.* Tertio, ex desiderio et amore totius congregationis sanctorum *idipsum,* scilicet ubi Christus est, quia Matth., XXIV, 28 : *Ubi erit corpus, ibi congregabuntur et aquilæ.* Vel *in idipsum,* id est in idem, quia omnes sancti loco et gloria erunt in eodem. Psalm. XLIX, 5 : *Congregate illi sanctos ejus.* Sed ad quid inducit? *Ut non cito moveamini a vestro sensu.* Est autem aliud moveri, aliud terreri. Movetur autem a suo sensu qui prætermittit quod tenebat. Quasi dicat : Non cito dimittatis doctrinam meam. Eccli., XIX, 4 : *Qui cito credit, levis est corde.* Terror autem est quædam trepidatio cum formidine contrarii; et ideo dicit : *neque terreamini.* Job, xv, 21 : *Sonitus terroris semper in auribus ejus; et cum sit pax*[2], *ille semper insidias*

[1] Al. : « non præceptis. — [2] Al. : *item si pax.*

suspicatur. Sap., xvii, 10 : *Cum enim sit timida nequitia, dat testimonium condemnationis.*

Deinde cum dicit : *neque per spiritum,* removet quod eos movere posset; primo, in speciali; secundo, in generali, ibi : *ne quis vos seducat ullo modo.* Seducitur autem quis per falsam revelationem; unde dicit : *neque per spiritum,* id est, si quis dicat sibi revelatum per Spiritum sanctum, vel a Spiritu sancto aliquid quod est contra doctrinam meam, *non terreamini.* I Joan., iv, 1 : *Nolite omni spiritui credere.* Ezech., xiii, 3 : *Væ prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, et nihil vident.* Aliquando etiam satanas transfigurat se in angelum lucis, ut dicitur II Corinth., xi, III Reg., ult., 22 : *Egrediar, et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus.* Secundo, per ratiocinationem vel falsam expositionem Scripturæ; ideo dicit : *Neque per sermonem.* II Timoth., ii, 17 : *Sermo eorum ut cancer serpit.* Ephes., v, 6 : *Nemo vos seducat inanibus verbis.* Tertio, per auctoritatem inductam in malo intellectu. II Petr., ult., 15 : *Sicut carissimus frater noster Paulus, secundum sibi datam sapientiam scripsit vobis, sicut in omnibus epistolis, loquens in eis de his, in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti et instabiles depravant, sicut et cæteras Scripturas, ad suam ipsorum damnationem.* Sed de quo seducebantur? *Quasi instet dies Domini.* Et dicit : *neque per epistolam, tanquam per nos missam,* quia in prima epistola nisi bene intelligatur, videtur dicere, instare Domini adventum, ut illud cap. iv, 16 : *Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo.*

Deinde cum dicit : *ne quis vos seducat ullo modo,* faciat idem in generali. Luc., xxi, 8 : *Videte ne seducamini.* I Corinth., xv, 33 : *Nolite seduci.*

Ratio autem quare hæc removet Apostolus, scilicet de adventu Domini, est, quia prælatus nullo modo debet velle quod per mendacium aliqua bona procurentur. I Cor., xv, 15 : *Invenimur autem et falsi testes Dei.* Item quia res credita erant periculosa, quasi scilicet instaret dies Domini. Primo, quia daretur occasio majoris seductionis, quia futuri erant post tempora apostolorum aliqui qui dicerent se esse Christum, Lucæ, xxi, 8 : *Multi dicent : Ego sum, et tempus appropinquavit.* Et ideo Apostolus noluit. Item dæmon frequenter prætendit se esse Christum, sicut patet de beato Martino. Et ideo ne seducantur, noluit. Augustinus autem ponit aliam rationem, quia immineret periculum fidei; unde diceret aliquis : Tarde veniet Dominus, et tunc præparabo me ad eum. Alius diceret : Veniet cito, et ideo nunc me præparabo. Alius diceret : Nescio. Et hic melius dicit, quia concordat Christo. Sed ille plus errat, qui dicit : cito, quia elapso termino homines desperarent, et crederent falsa esse quæ scripta sunt.

Deinde cum dicit : *quoniam nisi venerit discessio primum,* astruit veritatem; et primo ostendit quæ ventura sunt ad antichristi adventum. Et sunt duo, quorum unum præcedit adventum antichristi, aliud est ipse adventus ejus. Primum est *discessio,* quod multipliciter exponitur in *Glossa.* Et primo a fide, quia futurum erat ut fides a toto mundo reciperetur. Matth., xxiv, 14 : *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe.* Illud ergo præcedit quod, secundum Augustinum, nondum est impletum, et post multi discedent a fide. I Timoth., iv, 1 : *In novissimis temporibus discedent quidam a fide.* Matth., xxiv, 12 : *Refrigescet caritas multorum.* Vel *discessio* a romano imperio, cui totus mundus erat subditus. Dicit autem Augustinus quod hoc figuratur Dan., ii, in statua, ubi nominantur quatuor regna, et post illa adventus Christi, et quod hoc erat conveniens signum, quia romanum imperium firmatum fuit ad hoc quod sub ejus potestate prædicaretur fides per totum mundum.

Sed quomodo est hoc? Quia jamdiu gentes recesserunt a romano imperio, et tamen necdum venit antichristus. Dicendum est quod nondum cessavit, sed est commutatum de temporali in spirituale, ut dicit Leo Papa in sermone de apostolis. Et ideo dicendum est quod discessio a romano imperio debet intelligi non solum a temporali, sed a spirituali, scilicet a fide catholica romanæ Ecclesiæ. Est autem hoc conveniens signum, quia sicut Christus[1] venit quando romanum imperium omnibus do-

[1] Editio romana an. 1570, et Veneta Nicolini an. 1593 : « quod Christus venit, quando sicut romanum imperium omnibus dominabitur, ita e converso, » etc. Veneta autem 1562 : « quod Christus veniet, quando romanum imperium, » etc.

minabatur, ita e converso signum antichristi est discessio ab eo.

Secundo, prædicit secundum futurum, scilicet antichristum; et primo quantum ad ejus culpam et pœnam; secundo, quantum ad ejus potestatem, ibi : *eum cujus est adventus secundum operationem satanæ.* Item primo communiter, et implicite tangit culpam ejus et pœnam; secundo, explicat utrumque, ibi : *Qui adversatur, et extollitur supra omne quod dicitur Deus.* Dicit ergo : Discessio primo veniet, et tunc revelabitur. Dicitur autem esse *homo peccati, et filius perditionis,* secundum *Glossam,* quia sicut in Christo abundavit plenitudo virtutis, ita in antichristo multitudo omnium peccatorum, et sicut Christus est melior omnibus sanctis, sic ille pejor omnibus malis. Et propter hoc *homo peccati* dicitur quod totaliter erit peccatis deditus. Sed non dicitur sic homo peccati quin posset esse pejor, quia nunquam malum corrumpit totum bonum, licet quantum ad actum non poterit esse pejor. Christo autem nullus homo potuit esse magis bonus. Dicitur autem *filius perditionis,* id est deputatus extremæ perditioni. Job, XXI, 30 : *In die perditionis servabitur malus, et ad diem furoris ducetur.* Vel *perditionis,* id est diaboli, non per naturam, sed per suæ malitiæ complementum, quæ in eo complebitur. Et dicit : *revelabitur,* quia, sicut omnia bona et virtutes sanctorum qui præcesserunt Christum fuerunt figura Christi [1], ita in omnibus persecutionibus Ecclesiæ tyranni fuerunt quasi figura antichristi, et latuit ibi antichristus, et ita tota illa malitia quæ latet in eis revelabitur in tempore illo.

Deinde cum dicit : *qui adversatur,* explicat quæ dixerat; et primo ostendit quomodo sit *homo peccati;* secundo, quomodo *filius perditionis,* ibi : *et tunc revelabitur.* Item primo prænuntiat ejus futuram culpam; secundo, assignat ejus causam, ibi : *et nunc quid detineat scitis.* Item primo describit culpam; secundo, dicit se non annuntiare doctrinam novam, ibi : *Non retinetis quod cum adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis.* Item primo ostendit culpam; secundo, ejus signum, ibi : *Ita ut templo Dei sedeat.* Duplex est autem ejus culpa, scilicet contrarietas ad Deum; unde dicit : *qui adversatur,* omnibus spiritibus bonis. Job, XV, 26 : *Cucurrit adversus Deum erecto collo, et pingui cervice armatus est,* sicut et membra ejus. Isa., III, 8 : *Lingua eorum, et adinventiones eorum contra Dominum ut provocarent oculos majestatis ejus.* Secunda est quia præfert se Christum; ideo dicit : *extollitur supra omne quod dicitur Deus.* Dicitur autem Deus tripliciter. Primo, naturaliter; Deuter., VI, 4 : *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est.* Secundo, opinative, Ps. XCV, 5 : *Omnes dii gentium dæmonia.* Tertio, participative, Psalm. LXXXI, 6 : *Ego dixi : Dii estis.* Omnibus autem his se præferet antichristus; Dan., XI : *Elevabitur, et magnificabitur adversus omnem Deum, et adversus Deum deorum loquetur magnifica.* Signum autem culpæ est cum dicit : *ita ut in templo Dei sedeat.* Superbia enim antichristi major est superbia omnium præcedentium. Unde sicut de Caio Cæsare legitur quod, cum in vita ista adhuc esset, coli voluit, statuam suam ponens in quolibet templo, et Ezech., XXVIII, 2, de rege Tyri dicitur : *Dixisti, quia Deus ego sum, et in cathedra Dei sedi in corde maris;* ita credibile est quod sic etiam faciet antichristus dicens se Deum esse, et hominem et in hujus signum sedebit in templo.

Sed in quo templo? Nonne est destructum a Romanis? Et ideo dicunt quidam quod antichristus est de tribu Dan, cujus tribus inter alias duodecim non nominatur Apoc., VII. Et ideo Judæi primo eum recipient, et reædificabunt templum in Hierusalem, et sic implebitur illud Dan., IX, 27 : *Erit in templo abominatio, et idolum.* Matth., XXIV, 15 : *Cum vero videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit intelligat.* Quidam vero dicunt quod nunquam Hierusalem, nec templum reædificabitur, sed usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio; et hoc etiam aliqui Judæi credunt, ideo exponitur. *In templo Dei,* id est in Ecclesia, quia multi de Ecclesia eum recipient. Vel secundum Augustinum, *in templo Dei, sedeat,* id est, principetur, et dominetur, tanquam ipse cum suis nuntiis sit templum Dei, sicut Christus est cum suis.

Deinde cum dicit : *Non retinetis quod cum adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis?* ostendit quod nihil novi scribit, quasi dicat :

[1] Al. deest « Christi. »

Olim, cum essem apud vos, dixi hoc. I Joan., II, 7 : *Non mandatum novum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio.* II Corinth., X, 11 : *Quales fuimus verbo per Epistolas absentes, tales et præsentes in facto.*

LECTIO II.

Et nunc quid detineat, scitis, ut reveletur in suo tempore. Nam mysterium jam operatur iniquitatis, tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat : Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui eum cujus est adventus secundum operationem satanæ in omni virtute, et signis, et prodigiis mendacibus et in omni seductione iniquitatis his qui pereunt.

Superius Apostolus prænuntians narravit adventum et culpam antichristi, hic ostendit causam dilationis; et primo ostendit eos habere hujus scientiæ causam; secundo, causam illam obscure proponit, ibi : *Nam mysterium jam operatur iniquitatis.* Dicit ergo : Dico quod oportet revelari hominem peccati; *et quid nunc detineat*, id est quæ sit causa quod tardet, *scitis,* quia ego dixi vobis, ita quod sic ad præsens detinet, *ut suo tempore,* id est congruo tempore, *reveletur.* Eccle., VIII, 6 : *Omni negotio tempus, et opportunitas est;* et ibidem, III, 11 : *Omnia fecit Deus bona in tempore suo.*

Deinde cum dicit : *Nam mysterium jam operatur iniquitatis,* causam ejus ponit. Et hæc littera multipliciter exponitur, quia hoc mysterium potest esse nominativi casus vel accusativi. Si primo modo est sensus. Dico : *ut suo tempore,* quia *etiam mysterium,* id est singulariter occultatum, *operatur* in fictis, qui videntur bonis, et tamen sunt mali, et hi operantur officium antichristi. II Timoth., III, 5 : *Habentes speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes.* Sed secundo modo est sensus. Nam diabolus, in cujus potestate veniet antichristus, jam incipit operari occulte iniquitatem suam per tyrannos et seductores, quia persecutiones Ecclesias hujus temporis sunt figuræ illius ultimæ persecutionis contra omnes bonos, et sunt sicut imperfectæ, comparando ad illam. *Tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat.* Hoc exponitur multipliciter. Uno modo secundum *Glossam* et Augustinum, XX *De civit. Dei*, qui dicunt quod quidam opinati sunt, Neronem, qui primo persecutus est christianos, esse antichristum, et quod non fuerat occisus, sed subtractus, et quandoque restituendus. Unde Apostolus hoc evacuans, dicit : *Tantum ut qui tenet nunc.* Romanum imperium *teneat, donec de medio fiat,* id est donec moriatur [1]. Sed hoc non est conveniens [2], quia multi anni sunt quod Nero mortuus est, illo scilicet anno quo Apostolus. Sed melius est quod referatur ad Neronem, prout est persona publica romani imperii. *Donec de medio fiat,* id est, tollatur romanum imperium de hoc mundo. Isa., XXIII, 9 : *Dominus exercituum cogitavit hoc, ut detraheret superbiam omnis gloriæ, et ad ignominiam deduceret universos inclytos terræ.* Vel aliter. *Tantum ut qui tenet,* id est detinet modo adventum antichristi; *teneat,* ne veniat, quasi sit necessarium quod adhuc aliqui veniant ad fidem, et aliqui recedant, quasi dicat : Ut discessus et accessus, *qui nunc tenet* donec veniat, *teneat* donec tollatur ille obscenus. Vel sic : *Tantum qui nunc tenet* fidem, *teneat,* id est firmus sit in ea; Apoc., III, 11 : *Tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam, donec de medio fiat,* id est, congregatio malorum permixta, separetur, et fiat seorsum, quod erit in persecutione antichristi. Vel *tantum ut qui tenet nunc, teneat,* id est, ut mysterium iniquitatis, id est iniquitas mystica, quæ detinet, detineat; *donec fiat de medio,* id est, donec iniquitas reducatur in publicum, et fiat, quasi aliquid existens in publico, de medio. Multi enim modo occulte peccant, sed tamen quandoque fiet in aperto, quia Deus sustinet peccatores quamdiu sunt occulti, donec publice peccant, et tunc nunc sustinebit, ut patet de Sodomitis, Genes., XIX. Sed tamen Augustinus confitetur se nescire quid Apostolus loquatur [3], quia illis loquitur qui jam sciebant; unde dicit : *Quid nunc detineat scitis;* et præterea hoc non erat multum necessarium ad sciendum.

Deinde cum dicit : *et tunc revelabitur ille*

[1] Al. : « teneat donec moriatur. » — [2] Al. : « sed hoc modo non est conveniens. » — [3] Al. : « quid Apostolus illis loquitur. »

iniquus, ponitur adventus iniqui, et pœna ejus; et primo manifestatio; secundo, ejus pœna. Quantum ad primum dicit : *ille* singulariter *iniquus revelabitur,* quia manifesta erit ejus culpa; *quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui.* Isa., IX, 7 : *Zelus Domini exercituum faciet hoc.* Id est zelus justitiæ, qui est amor; spiritus enim Christi est amor Christi, et hic zelus est Spiritus sancti, quem habet ad Ecclesiam. Vel *spiritu oris sui,* id est mandato suo, quia Michael interfecturus est eum in monte Oliveti unde Christus ascendit. Sic et Julianus manu divina extinctus est. Et hæc est pœna præsens, licet futura etiam æternaliter punietur, quia *destruet illustratione adventus sui eum,* id est in adventu suo omnia illustrante. I Corinth., IV, 5 : *Illuminabit abscondita tenebrarum et manifestabit consilia cordium.* Et destruet, inquam, æterna scilicet damnatione. Psal. XXVII, 5 : *Destrues illos, et non ædificabis eos.* Et dicit : *illustratione,* quia ipse visus est Ecclesiam obtenebrare; tenebræ expelluntur illustratione, quia quidquid antichristus ostenderit, ostendetur fuisse mendacium.

Deinde cum dicit : *Eum cujus est adventus secundum operationem satanæ,* prædicit potestatem antichristi, et circa hoc duo facit; quia primo ponit potestatem ejus ad seducendum; secundo, hujus causam ex Domini justitia, ibi : *Eo quod caritatem veritatis non receperunt.* Item prima in tres, quia primo ponit actorem hujus potestatis; secundo, modum seducendi; tertio, ostendit seducendos. Auctor hujus potestatis est diabolus, et ideo destruet eum Christus. I Joan., III, 8 : *In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli.* Et ideo dicit quod *adventus antichristi erit secundum operationem satanæ,* id est ex instinctu ejus. Apoc., XX, 7 : *Solvetur satanas de carcere suo, et exibit, et seducet gentes.* Operatur enim aliquid secundum operationem satanæ, sicut arreptitius, in quo non solum instigat voluntatem, sed etiam impedit usum rationis, quod tamen non imputatur ad culpam ejus, quia non habet usum liberi arbitrii. Antichristus autem non sic, sed habebit usum liberi arbitrii, in quo est diabolus suggerens, sicut dicitur de Juda Joan., XIII, 27 : *Introivit in eum satanas,* scilicet instigando. Decipiet autem hoc modo : primo per potentiam sæcularem; secundo, per virtutem miraculorum. Quantum ad primum dicit : *in omni virtute,* scilicet sæculari. Daniel., XI, 43 : *Dominabitur thesaurorum auri et argenti, et in omnibus prætiosis Ægypti.* Vel *virtute,* scilicet simulata. Quantum autem ad secundum dicit : *in signis et prodigiis mendacibus.* Signa sunt quædam mira, etiam parva; prodigia vero magna, quæ aliquem prodigiosum ostendunt, quasi procul a digito. Apocal., XIII, 13 : *Fecit signa magna, ita ut et ignem faceret descendere de cœlo in terram in conspectu hominum.* Matth., XXIV, 24 : *Dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi.* Et dicit : *mendacibus.* Miraculum mendax dicitur, vel quia deficit a vera ratione facti, vel a vera ratione miraculi, vel a debito fine miraculi. Primum sit in præstigiis, quando per dæmones illuduntur aspectus, ut aliud videatur quam est, sicut Simon Magus fecit decollari arietem, et postea ostensus est vivus; et homo decollatus est, et postea homo qui credebatur decollatus, ostensus est vivus et creditus est resuscitatus. Et hoc faciunt dæmones[1] commutando phantasmata et decipiendo. Secundo modo illa dicuntur miracula improprie[2], quæ plena sunt admiratione, quando effectus videtur, et ignoratur causa. Quæ ergo habent causam occultam alicui, et non simpliciter dicuntur quidem mira, et non miracula simpliciter, sed quæ simpliciter causam occultam habent, sunt proprie[3] miracula, quorum causa[4] est ipse Deus gloriosus, quia totum ordinem naturæ creatæ transcendunt. Aliquando vero fiunt aliqua mira, sed non præter ordinem naturæ, sed occultas causas habent, et hæc multo magis faciunt dæmones, qui virtutes naturæ sciunt, et qui habent determinatas efficacias ad speciales effectus (et hæc faciet antichristus), sed non quæ habent veram rationem miraculi, quia non possunt in illa quæ sunt supra naturam. Tertio modo dicuntur miracula secundum quod sunt ordinata ad attestandum veritati fidei, ad reducendum fideles in Deum. Marc., ult., 20 : *Domino cooperante, et sermone confirmante sequentibus signis.* Sed si alicui adest gratia miraculorum, et non utatur eis ad hoc miracula quidem sunt vera quoad rationem rei

[1] Al. : « homines. » — [2] Al. : « proprie. » — [3] Al. deest « proprie. » — [4] Al. omittitur « causa. »

factæ et quoad rationem miraculi, sed sunt falsa quantum ad finem debitum[1] et intentionem Dei. Sed tamen hoc non erit in antichristo, quia nullus contra fidem facit vera miracula, quia Deus non est testis falsitatis. Unde aliquis prædicans falsam doctrinam non potest facere miracula, licet aliquis habens malam vitam posset.

Deinde ostendit seducendos, cum dicit : *his qui pereunt*, id est in præscitis ad perditionem. Joan., XVII, 12 : *Nemo ex eis periit, nisi filius perditionis*. Et hoc ideo, quia Joan., X, 27 : *Oves meæ vocem meam audiunt*.

LECTIO III.

Eo quod caritatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati sed consenserunt iniquitati. Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti a Deo, quod elegerit vos Deus primitias in salutem in sanctificatione spiritus et in fide veritatis; in qua et vocavis vos per Evangelium nostrum, in acquisitione gloriæ Domini nostri Jesu Christi. Itaque fratres state, et tenete traditiones quas didicistis sive per sermonem, sive per Epistolam nostram. Ipse autem Dominus noster Jesus Christus et Deus, et Pater noster, qui dilexit nos, et dedit consolationem æternam, et spem bonam in gratia exhortetur corda vestra, et confirmet in omni opere, et sermone bono.

Postquam ostendit in quibus habet locum deceptio antichristi, scilicet in præscitis ad damnationem, hic assignat causam prædictorum; et primo ostendit causam hujus, et quomodo decipientur; secundo, quomodo fideles ab eo liberentur, ibi : *Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis*. Item primo ponit eorum culpam tantum; secundo, pœnam cum culpa; tertio, pœnam tantum. Et est hic processus peccati; primo enim quis ex demerito primi peccati deseritur a gratia, et cadit in aliud peccatum, et post in æternum punitur. Dicit ergo quod causa quare decipientur, est quia noluerunt recipere caritatis veritatem[2], id est veritatem Evangelii. Joan., VIII, 46 : *Si veritatem dico quare non creditis mihi?* Job, XXIV, 13 : *Ipsi fuerunt rebelles lumini*. Et dicit : *caritatem veritatis*, quia nisi sit formata fides per caritatem, nihil est. I Corinth., XIII, 2 : *Si habuero fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero nihil sum*. Gal., ult., 15 : *In Christo Jesu neque circumcisio, neque præputium aliquid valet, sed nova creatura*. Et subdit utilitatem veritatis dicens : *ut salvi fierent*. Rom., V, 1 : *Justificati ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum*. Sed culpa et pœna est eorum seductio; unde dicit : *mittet*, id est permittet, *illis venire operationem erroris*. Isa., XIX, 14 : *Miscuit Dominus in medio ejus spiritum vertiginis*. III Reg., ult., 22 : *Ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus*. Et ideo dicit : *ut credant mendacio*, id est falsæ doctrinæ antichristi. Rom., I, 28 : *Propter quod tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt*. Sed pœna tantum est æterna damnatio; unde subdit : *ut judicentur*, scilicet judicio damnationis. Joan., V, 29 : *Et procedent qui mala fecerunt, in resurrectionem judicii; omnes qui non crediderunt veritati*. Joan., III, 18 : *Qui non credit, jam judicatus est*.

Deinde cum dicit : *Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis*, ostendit quare fideles Christi liberentur; et primo agit gratias pro eis; secundo, commemorat divina beneficia, quibus a talibus liberantur. Dicit ergo sic. Illi decipientur, sed *nos debemus gratias agere*. Rom., I, 8 : *Primum quidem gratias ago Deo meo semper pro vobis per Dominum Jesum Christum*. Duplex autem ponit Dei beneficium, scilicet electionem Dei, quæ est æterna, et vocationem, quæ est temporalis, ibi : *in qua et vocavit vos*. Dicit ergo : *quod*, pro quia, *elegerit nos*, scilicet apostolos, *et vos*, scilicet fideles. Ephes., I, 4 : *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus*. Joan., XV, 16 : *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos*. Circa electionem tria tangit, scilicet ordinem electorum, finem electionis et medium[3] consequendi finem. Electi sunt omnes sancti a principio mundi. Deut., XXXIII, 3 : *Dilexit populos; omnes sancti in manu illius sunt*. Sed apostoli specialiter sunt primitiæ. Rom., VIII,

[1] Al. : « quantum ad intentionem Dei, » intermediis omissis. — [2] Al. quantum « veritatem Evangelii. » — [3] Al. : « et modum. »

23 : *Nos ipsi primitias spiritus habentes.* Et ideo dicit : *primitias* fidei. Finis item electionis est salus æterna[2], et ideo dicit : *in salutem.* I Tim., II, 4 : *Omnes homines vult salvos fieri.* Hoc autem sit primo ex parte Dei[3] per gratiam sanctificantem; unde dicit : *in sanctificatione spiritus.* Secundo, ex parte nostra est consensus liberi arbitrii per fidem ; ideo subdit : *et in fide veritatis.*

Deinde cum dicit : *in quam et vos vocavit,* ponit secundum beneficium, quod est vocatio temporalis Christi, quæ sequitur electionem. Rom., VIII, 30 : *Quos vocavit, hos et justificavit.* Et de hac vocatione nota parabolam Luc., XIV, de eo qui fecit cœnam magnam, et vocavit multos. Et addit : *per Evangelium nostrum,* id est a me prædicatum. Sed ad quam cœnam? *In acquisitionem gloriæ,* id est, ut acquiramus Christi gloriam.

Deinde cum dicit : *itaque fratres state,* monet tenere veritatem; et primo ponit monitionem ; secundo, orationem, ibi : *Ipse autem Dominus noster ..... exhortetur corda vestra.* Et facit primum quia opus nostrum dependet a libero arbitrio, secundum vero quia indiget auxilio gratiæ. Et primo monet ad standum, cum dicit : *State in veritate;* Galat., V, 1 : *State, et nolite iterum jugo servitutis contineri;* secundo, docet modum standi, ibi : *et tenete traditiones,* id est documenta quæ a majoribus traduntur ; nam documenta quæ traduntur a minoribus, quandoque non sunt servanda, quando scilicet contrariantur documentis fidei. Matth., V, 6 : *Irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram.* Sed servanda sunt quæ ordinantur ad mandata Dei. *Quas didicistis.* Act., XV, Paulus docebat ut tenerent traditiones et documenta quæ erant decreta ab apostolis et senioribus, qui erat Hierosolymis. Et has traditiones dupliciter ediderunt, quasdam verbis, unde dicit, *per sermonem;* quasdam in scripturis, ideo addit : *sive per epistolam.* Unde patet quod multa in Ecclesia non scripta, sunt ab apostolis docta, et ideo servanda. Nam multa, secundum judicium apostolorum, melius erat ut occultarentur, ut dicit Dionysius. Unde Apostolus, I Cor., II, 34, dicit : *Cætera cum venero disponam.*

Deinde ponit orationem, ibi : *Ipse autem Dominus noster Jesus Christus ..... exhortetur corda vestra,* quasi dicat : Sic moneo, sed nihil valet, nisi adsit divinum auxilium. Et ideo ponit primo duplex Dei beneficium. Primum est amor ejus ad nos, quo talia nobis impendit; ideo dicit : *dilexit nos.* Secundum est spiritualis consolatio, ibi : *et dedit consolationem æternam,* II Cor., I, 4 : *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.* Isa., XL, 1 : *Consolamini, consolamini, popule meus, dicit Dominus Deus vester.* Et dicit consolationem æternam, scilicet contra omnia mala imminentia et futuram. Et ideo expectamus *spem bonam,* id est bonorum æternorum infallibilitatem. I Petr., I, 3 : *Qui secundum magnam misericordiam suam regeneravit nos in spem vivam.* Et hoc *in gratia,* scilicet per quam speramus consequi vitam æternam. Rom., VI, 23 : *Gratia Dei vita æterna.* Petit autem pro eis exhortationem, quæ est monitio ducens animum ad volendum. Et hanc potest facere homo exterius, sed non esset efficax, nisi esset interius spiritus Dei; unde dicit : *exhortetur corda vestra,* id est instiget. Oseæ, II, 14 : *Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus.* Item petit confirmationem; unde dicit : *et confirmet.* Psal. LXXVII, 29 : *Confirma hoc Deus, quod operatus es in nobis.* Quasi dicat : *Exhortetur* per gratiam, ut velimus, *et confirmet,* ut efficaciter velimus. Et hoc *in omni opere bono et sermone.* Præcedit opus sermonem, quia « cœpit Jesus facere et docere. » Act., I, 1.

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

De cætero, fratres, orate pro nobis, ut sermo Dei currat, et clarificetur, sicut et apud vos; et ut liberemur ab importunis et malis hominibus : non enim omnium est fides. Fidelis autem Deus est qui confirmabit vos, et custodiet a malo. Confidimus autem de vobis, fratres, in Domino quo-

[1] Al. : « finis est in vitam æternam. » — [2] Al. omittitur « primo ex parte Dei. »

niam quæcumque præcepimus et facitis et facietis. Dominus autem dirigat corda vestra in caritate Dei et patientia Christi. Denuntiamus autem vobis, fratres in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis. Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos : quoniam non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo; sed in labore, et in fatigatione, nocte ac die operantes, ne quem vestrum gravaremus. Non quasi non habuerimus potestatem, sed ut nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos.

Supra instruxit eos de futuris in novissimis, hic instruit eos de quibusdam quæ particulariter eis agenda erant. Ubi primo ponitur instructio; secundo, Epistolæ conclusio, ibi : *Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam.* Item primo monet qualiter se habeant ad ipsum; secundo, ostendit quid de eis confidat ipse, ibi : *Fidelis autem Deus est;* tertio, quomodo se habeant ad alios, qui inordinate ambulant, ibi : *Denuntiamus autem vobis ..... ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate.* Circa primum primo ponit orationem; secundo, quid in oratione est petendum, ibi : *ut sermo Dei currat.* Dicit ergo : *De cætero,* scilicet quia estis sufficienter instructi, *orate pro nobis.* Rom., xv, 30 : *Obsecro igitur vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum et per caritatem Spiritus sancti, ut adjuvetis me orationibus vestris pro me ad Deum.* Et hoc est debitum, qui curati habent curam utilitatis gregis. Hebr., xiii, 7 : *Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem.* Secundo, ostendit quid petendum est, ut scilicet tollantur impedimenta prædicationis, et ideo dicit : *ut sermo Dei currat,* quia non potest totaliter impediri, sed retardari; ideo dicit : *currat.* Coloss., iv, 3 : *Orantes simul etiam pro nobis, ut Dominus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi.* Item *ut clarificetur,* scilicet per claram et lucidam expositionem apud rudes et sapientes, *sicut et apud vos.* Rom., i, 14 : *Sapientibus et insipientibus debitor sum.* Prov., xiv, 6 : *Doctrina prudentum facilis.* Item per miracula, quæ sunt demonstrationes fidei; est enim omnis scientia clara per demonstrationes : et hoc est orandum. Act., iv, 29 : *Da servis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum.* Item secundo orandum est pro prædicatoribus, *ut liberentur ab importunis et malis hominibus,* scilicet pseudoapostolis, qui sunt importuni in disputando, mali in seducendo. Vel a persecutoribus, qui cogitaverunt iniquitatem in corde, et ratio petitionis est, quia *non omnium est fides.* Quia licet videantur habere eam, non tamen habent veram. Isa., liii, 1 : *Domine, quis credidit auditui nostro?* Rom., x, 16 : *Non omnes obediunt Evangelio.*

Deinde cum dicit : *fidelis autem Deus est,* ponit fiduciam quam habet de eis; et primo facit hoc; secundo, orat pro eis, ibi : *Dominus autem dirigat corda vestra in caritate Dei.* Fiducia autem pendet ex Deo, qui[1] gratiam dat, et ex hominibus, qui sunt liberi arbitrii ut dirigantur in gratia. Dicit primo ex parte Dei : Confido quod orabitis, et exaudiemini quia *fidelis est Dominus, qui confirmavit vos* in bonis, quæ in vobis est operatus. I Petr., ult., 10 : *Perficiet, confirmabit, consolabitque; et custodiet a malo,* culpæ et pœnæ. Si tamen in mala pœnæ incidant, est eis in bonum, quia *diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum,* ut dicitur Rom., viii, 28. Secundo, ex parte eorum dicit : *Confidimus autem de vobis, fratres,* scilicet ex gratia quam accepistis, sed *in Domino,* non in virtute vestra. Hebr., vi, 9 : *Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora et vicinora salutis. Quoniam quæcumque præcepimus, et facitis, et facietis*, id est, quoniam perseverabitis. Exod., xxiv, 7 : *Omnia verba quæ locutus est Dominus, faciemus.*

Deinde cum dicit : *Dominus autem dirigat corda vestra in caritate Dei,* pro eis orat, dicens : *Dominus autem dirigat,* scilicet ut perveniatis. *Est autem hominis, animam*[2] *præparare, et Domini linguam gubernare,* ut dicitur Prov., xvi, 1, et paulo post, vers. 9 : *Cor hominis disponit viam suam; sed Domini est dirigere gressus ejus,* scilicet ad destinatum bravium, et ideo dicit : *dirigat corda nostra,* non solum exteriora opera, et hoc *in caritate Dei.* Duo autem sunt per quæ in via salutis incedimus, scilicet bona quæ facimus, et mala quæ sustinemus. Sed opera non sunt bona, nisi directe in finem caritatis. I Tim., i, 5 : *Finis præcepti est caritas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta.* Item nec patientia nisi per

[1] Al. : « ex eo qui, » etc. — [2] Al. deest *animam*.

Christum. Luc., xxi, 19 : *In patientia vestra possidebitis animas vestras.* Matth., v, 11 : *Beati eritis, cum maledixerint vobis homines, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversus vos, mentientes, propter me.* Et ideo dicit : *et patientia Christi,* id est tolerantia malorum propter Christum, vel ad exemplum ejus. I Petr., ii, 21 : *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.*

Deinde cum dicit : *Denuntiamus vobis ..... ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate,* ostendit quomodo se habeant ad homines inordinatos ; et primo proponit edictum ; secundo, exponit, ibi : *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos;* tertio, ostendit necessitatem edicti proponendi, ibi : *Audivimus enim inter vos quosdam ambulare inquiete.* Dicit ergo : Sic vos vivitis, et sic confido. Sed quia sunt quidam mali inter vos, *denuntiamus vobis, fratres,* scilicet perfectis : *in nomine Domini nostri Jesu Christi;* hoc enim ad prælatum pertinet. Isa., lviii, 1 : *Annuntia populo meo scelera eorum, et domui Jacob*[1] *peccata eorum.* Ezech., iii, 20 : *Sanguinem illius de manu tua requiram.* Et sequitur edictum, dicens : *Ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate.* Ex hoc introductum est in Ecclesia quod mali vitentur, et hoc ne infirmiores ex eorum consortio maculentur. Eccli., xiii, 1 : *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea.* I Cor., v, 6 : *Modicum fermentum totam massam corrumpit.* Item ad sanationem peccantis, ut confusio cedat ei in salutem. Eccli., iv, 25 : *Est confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam.* Nec hoc debet fieri passim, sed cum deliberatione et maturitate. I Corinth., v, 4 : *Congregatis vobis, et meo spiritu cum virtute Domini Jesu, tradere hujusmodi hominem satanæ in interitum carnis ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi.* Et sic hic dicitur : *ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate.* Nec debet fieri excommunicatio, nisi pro aliquo peccato, quia hic dicitur : *inordinate,* et hoc est quando aliquid est secundum se malum et contra ordinem juris naturalis, ut *Glossa* exponit. I Cor., xiv, 40 : *Ut omnia honeste, et secundum ordinem fiant in vobis.* Rom., xiii, 1 : *Omnia quæ sunt, a Deo ordinata sunt.* Vel quia est prohibitum, et contra doctrinam Ecclesiæ; unde dicit : *et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis.* Supra, ii, 15 : *Tenete traditiones quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram.*

Deinde cum dicit : *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos,* exponit quantum ad ultimum quod dixerat, scilicet *secundum traditionem,* ostendens quæ sit traditio hæc, et quomodo acceperunt ab ipso. Est autem hæc traditio, ut non essent otiosi, vel curiosi. Et primo ostendit quomodo acceperunt verbo ; secundo, quomodo exemplo. Item primo ostendit quod vitavit inquietudinem ; secundo, quomodo tertio assignat causam. Dicit ergo : *traditionem quam acceperunt; scitis enim quemadmodum oporteat imitari nos,* quia prælati sunt imitandi non in omnibus, sed in his quæ sunt secundum regulam Christi[2]. I Corinth., iv, et xi, 1 : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* Et in quo? *Quoniam non inquieti fuimus inter vos.* Erant enim Thessalonicenses valde liberales. I Thessal., iv, 9 : *De caritate fraternitatis non necesse habemus scribere vobis, ipsi enim didicistis a Deo, ut diligatis invicem.* Et hac ratione pauperes otiose vivebant, et ex otio dabant se operibus indebitis, nec pertinentibus ad eos, et hoc erat inquietudo; et ideo dicit : *quoniam non inquieti fuimus inter vos.* I Thessal., iv, 11 : *Operam detis ut quieti sitis.* Item *neque gratis panem manducavimus ab aliquo,* quia operibus manuum operabatur. Act., xx, 34, dicitur : *Ipsi scitis quoniam ad ea quæ mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ.* Et Proverb., ult., 27 : *Panem otiose non comedit.* Num., xvi, 15 : *Tu scis quia nec asellum quidem unquam acceperim ab eis, nec afflixerim quempiam eorum. Sed in labore, et fatigatione,* non parum, sed *nocte et die,* id est continue : quia aliquando oportebat eum prædicare, et docere, et residuum ponebat in labore. *Nequem vestrum gravaremus.* II Cor., xii, 13 : *Quid est quod præ cæteris minus habuistis, nisi quod non gravavi vos?*

Deinde cum dicit : *non quasi non habuerimus potestatem,* assignat causam sui operis manualis. Ubi excludit primo causam falsam : secundo, ponit veram. Falsa quidem causa esset, si quis diceret quod ei non liceret accipere ab eis sumptus; et ideo

[1] Al. : *Juda.* — [2] Al. : « quæ sunt regula Christi. »

dicit : *non quasi non habuerimus potestatem ;* imo habuimus potestatem vivendi de sumptibus fidelium. I Corinth., IX, 13 : *Qui altari deserviunt, cum altari participant.* Matth., X, 10 : *Dignus est operarius cibo suo.* I Cor., IX, 14 : *Sic et Dominus ordinavit his qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere.* Et sic ex Evangelio sunt duo genera hominum potestatem habentium vivere ex aliorum sumptibus[1], qui scilicet altari deserviunt et prædicatores[2].

Deinde cum dicit : *sed ut nos formam daremus vobis ad imitandum*, ponit veram causam. Nam duplicem causam invenimus quare Apostolus manibus laboravit. Una apud Corinthios, alia hic. Illi enim erant avari, et graviter tulissent, sicut ibi dicitur[3]. Causa autem quare laboravit hic, fuit horum otium. Et ideo dicit : *ut nos formam daremus vobis,* scilicet laborandi. I Timoth., IV, 12 : *Exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in caritate, in fide, in castitate,* I Petr., V, III : *Forma facti gregis.* Alia causa ponitur in *Glossa,* I Cor., IV, scilicet quando non invenimus qui det nobis, et tunc laborabat. Quarta causa erat ut, sicut monachi Ægypti, non essent otiosi. Eccli., XXXIII, 29 : *Multam malitiam docuit otiositas.* Unde qui non habent exercitium officii vel studii vel lectionis, periculose vivunt otiosi.

LECTIO II.

Nam cum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quoniam si quis non vult operari, nec manducet. Audivimus enim inter vos quosdam ambulantes inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes. His autem qui ejusmodi sunt denuntiamus, et obsecramus in Domino Jesu Christo, ut cum silentio operantes, suum panem manducent. Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes. Quod si quis non obedierit verbo nostro per epistolam, hunc notate, et non commisceamini cum illo, ut confundatur. Et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite ut fratrem. Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. Salutatio, mea manu Pauli, quod est signum in omni Epistola, ita scribo. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Supra ostendit Apostolus quid eis suo exemplo tradidit, ut scilicet non essent inquieti, sed ut operarentur; hic ostendit quomodo hoc præsens verbis et factis tradidit ; unde dicit : *cum essemus,* quasi dicat : Ut formam daremus vobis, fecimus quod docuimus, quia *hoc denuntiabamus, quoniam si quis,* etc. Hæc verba, sicut dicit *Glossa,* et Augustinus in lib. *De operibus monachorum,* quidam pervertebant, quod non sit licitum servis Dei manibus operari, propter hoc quod dicitur Matth., VI, 34 : *Nolite solliciti esse in crastinum.* Nam dicunt hanc operationem pertinere ad sollicitudinem victus. Et propter hoc istud referebant ad spiritualia opera, quasi dicat : Si quis non vult facere opera meritoria et spiritualia, non est dignus manducare. Sed hoc est contra intentionem Apostoli, qui dicit : *denuntiabamus,* nos sic fecisse, scilicet in labore et fatigatione.

Sed quid est : *quoniam si quis non vult operari, nec manducet ?* Est ne hoc consilium vel præceptum ? Et videtur esse præceptum, quia infra dicitur : *Si quis non obedierit verbo nostro, per epistolam hunc notate, et non commisceamini cum illo, ut confundatur.* Ergo omnes tenentur manibus operari. Qui igitur non operatur manibus, sed stat otiosus, peccat mortaliter.

Respondeo : Dicendum est quod est præceptum. Sed aliquid præcipitur dupliciter : simpliciter vel sub conditione. Simpliciter præcipitur quod per se est necessarium ad salutem, et hæc sunt opera virtutum ; sub conditione vero, ut quando talis est casus quod sine opere manuali præceptum[4] servari non potest. Præcipitur autem homini quod corpus suum sustentet ; alias enim est homicida suiipsius. Genes., II, 16 : *De omni ligno paradisi comede.* Ex præcepto ergo tenetur homo corpus suum nutrire, et similiter ad omnia sine quibus corpus non potest vivere, tenemur. Unde quicumque non habet alias unde corpus sustentet licite, vel possessione, vel licito negotio, tenetur laborare, ne furetur. Ephes., IV, 28 : *Qui furabatur, jam non furetur ; magis autem laboret operando manibus suis, quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem pa-*

[1] Al. : « de sumptibus. » — [2] Al. : « ut prædicatores. » — [3] Al. : « et gravati, sicut ibi dicitur. » — [4] Al. : « sine quo præceptum servari non potest. »

tienti. Est ergo præceptum, quando aliter non potest licite vivere. Unde dicit : *Si quis non vult operari, nec manducet.* Est ergo alterum duorum necessarium[1], ut homo possit manducare, scilicet vel quod habeat possessionem, vel quod licite procuret. Psalm. CXXVII, 2 : *Labores manuum tuarum quia manducabis.* I Thessal., IV, 11 : *Operamini manibus vestris, sicut præcepimus vobis.*

Deinde cum dicit : *audivimus enim inter vos quosdam ambulantes inquiete,* ponit necessitatem hujus præcepti, quia Apostolus dicit hoc non tam ex officio docentis, quam propter vitium gentis. Ideo primo ponit culpam, quæ inducit necessitatem præcepti; secundo, adhibet remedium, ibi : *his autem qui ejusmodi sunt denuntiamus ..., ut cum silentio operantes, suum panem manducent.* Dicit ergo : *Audivimus enim inter vos quosdam ambulantes inquiete,* quasi dicat : Ideo non occulto hoc præceptum, quia audivimus quosdam ambulare inquiete. Anima enim hominis semper oportet quod circa aliquid occupetur, et ideo necesse est quod otiosi inquietudinem patiantur circa illicita. I Thessal., IV, 11 : *Operam detis ut quieti scitis.* Et addit : *sed curiose agentes,* scilicet de negotiis aliorum. Prov., XXI, 25 : *Desideria occidunt pigrum.*

Deinde adhibet remedium, cum dicit : *His autem qui ejusmodi sunt denuntiamus ..., ut cum silentio operantes, suum panem manducent;* et primo ex parte peccantium; secundo, ex parte aliorum, ibi : *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes.* Dicit ergo : *His qui sunt ejusmodi denuntiamus,* severe, ut prælatus, *et obsecramus,* caritative, ut pater eorum, ut *panem suum,* non alienum, sed debitum sibi, scilicet licite acquisitum, *cum silentio,* id est sine inquietudine, non discurrendo, *manducent.* Isaiæ, XXXII, 17 : *Cultus justitiæ, silentium.* Eccli., XXXIII, 29 : *Multam malitiam docuit otiositas.*

Deinde cum dicit : *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes,* ex parte aliorum non peccantium duplex adhibet remedium; primo, scilicet quod non cessent benefaciendo; secundo, quod illos corripiant, ibi : *Quod si quis non obedierit verbo nostro, per epistolam hunc notate.* Dicit ergo : *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes,* quasi dicat : Nolite deficere a benefaciendo, licet otiosi abutantur. Galat., VI, 9 : *Bonum facientes, non deficiamus.* Et hoc necessarium etsi operentur manibus, et non deesset illis aliquid, quia necessaria est aliis subventio.

Deinde cum dicit : *quod si quis non obedierit verbo nostro, per epistolam hunc notate,* inquit quod corrigantur; et primo ostendit quo ordine puniantur; secundo, ostendit effectum pœnæ, ibi : *ut confundatur;* tertio, finem, ibi : *et nolite quasi inimicum existimare.* In ordine vero primo ponit culpam; secundo, ejus manifestationem; tertio, ejus punitionem. Culpa est inobedientia; et ideo dicit : *quod si quis non obedierit.* I Reg., XV, 23 : *Quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus*[2] *idololatriæ, nolle acquiescere.* Manifestatio et convictio ponitur, cum dicit : *hunc per epistolam notate,* id est, manifestate, sed[3] per veritatis inquisitionem. Job, XXIX, 16 : *Causam quam nesciebam, diligentissime investigabam.* Pœna eorum est sententia excommunicationis; unde dicit : *et non commisceamini cum illo.* I Cor., V, 11 : *Cum hujusmodi nec cibum sumere.* II Joan., I, 10 : *Nolite recipere eum in domum, nec ave ei dixeritis.*

Hic nota quod excommunicatio infligitur pro inobedientia, debet tamen esse convictus; unde dicit : *Si quis non obedierit, per epistolam* vestram *hunc notate,* id est, significate nobis, ut puniatur, et tamen vos interim ne commisceamini cum illo.

Sed effectus pœnæ est, ut confundatur et ex hoc resipiscat. Eccli., IV, 25 : *Est confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam.* Finis autem et intentio debet esse ejus correctio, quam intendit caritas; unde dicit : *et nolite quasi inimicum existimare,* quia non debet fieri ex livore odii, sed ex studio caritatis, quasi dicat : Quod ipsum vitatis, non fiat ex odio inimicitiæ. Matth., V, 44 : *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos.* Et ideo dicit : *sed corripite ut fratrem,* in quo ostenditur caritas. Psal. CXXXII, 1 : *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum!*

Deinde cum dicit : *Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam,* concludit Epistolam. Et primo ponitur conclusio; secundo, salutatio, quæ est quasi Epistolæ sigillum, ibi : *salutatio mea manu Pauli.* Iterum prima in duas, quia eis primo optat dona Dei; secundo, ipsum Deum, ibi : *Dominus sit cum omnibus vobis.* Quantum ad

[1] Al. : « est ergo duobus modis necessarium » — [2] Al. : *zelus.* — [3] Al. omittitur « sed. »

primum dicit : *Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam.* Deus dicitur esse pacis, quantum ad duo; pax enim consistit in duobus, ut scilicet homo concordet ad seipsum, et ad alios, et neutrum potest haberi sufficienter nisi in Deo, quia sibi non concordat sufficienter nisi in Deo, et minus aliis[1]; quia tunc affectus hominis concordat in seipso, quando quod appetitur[2] secundum unum, sufficit quantum ad omnes, quod nihil potest esse præter Deum[3]. Psalm. CII, 5 : *Qui replet in bonis desiderium tuum.* Quæcumque enim alia præter Deum non sufficiunt ad omnes, sed Deus sufficit. Joan., XVI, 33 : *In me pacem habebitis.* Item homines non uniuntur inter se nisi in eo quod est commune inter eos, et hoc est maxime Deus, et ideo dicit : *Deus pacis det, non pacem* temporalem, sed *sempiternam*, id est spiritualem, quæ hic incipit, et ibi perficitur. Psalm. CXLVII, 14 : *Qui posuit fines tuos pacem.* Et hoc *in omni loco,* et in toto mundo apud fideles. Quantum ad secundum dicit : *Dominus sit cum omnibus vobis,* quia nihil aliud bene habetur, nisi ipse habeatur per fidem et caritatem. *Salutatio mea manu Pauli.* Hoc dicit propter infideles pervertentes Epistolas ejus. Galat., ult., 11 : *Videte qualibus litteris scripsi vobis manu mea. Quod est signum in omni Epistola, ita scribo. Gratia Domini nostri Jesu Christi,* id est gratuitum donum Dei, quod gratos vos reddit Deo, *cum omnibus vobis.* Joan., I, 17 : *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est.*

[1] Al. : « quia sibi non concordat ad seipsum in seipso quando, » etc. — [2] Al. : « videtur. » — [3] Al. : « nisi per Deum. »

EPISTOLA I AD TIMOTHEUM.

PROLOGUS.

In manu Dei potestas terræ, et execrabilis omnis iniquitas gentium, et utilem rectorem suscitabit in tempore super illam. (Eccli., x, 4.)

Hæc verba materiæ hujus Epistolæ conveniunt. Prius enim instruxit Ecclesiam in his quæ ad ejus unitatem pertinent; hic instruit ipsos rectores Ecclesiæ, qui sunt quasi principalia membra ejus. Circa quod videnda est ista instructio et utilitas. Instructio est in Deo, quia *in manu Dei potestas terræ*. Et hoc tripliciter, quia ab ipso exoritur, Rom., xiii, 1 : *Non est potestas nisi a Deo*. Item quia secundum Deum debet regulari, Proverb., viii, 15 : *Per me reges regnant, et conditores legum justa decernunt*. Item quia secundum Dei dispositionem, eorum potestas fundatur, Dan., ii, 21 : *Et ipse mutat tempora et ætates; transfert regna, atque constituit*. Item utilitas eorum ostenditur, quia est ad cohibendam nequitiam hominum, quia *execrabilis omnis iniquitas gentium*. Infra, i, 9 : *Justo non est lex posita*. Rectores legis tripliciter debent se habere ad mala. Primo, ut ea corde odio habeant, II Machab., iii, 1 : *Animos odio habentes mala*. Secundo, ut prohibeant ea ne fiant, Proverb., xx, 8 : *Rex qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo*. Tertio, ut facta puniant, Rom., xiii, 4 : *Minister enim Dei est vindex in iram ei qui male agit*. Secundo, videnda est utilitas, ibi : *Utilem rectorem suscitabit*. Et ad tria est utilis rector, quæ notantur Eccli., xlix, 17 : *Joseph princeps fratrum*[1], ut gentem sustentet per potentiam, Isa., xix, 1 : *Et rex fortis dominabitur eorum ... rector fratrum*, dirigendo per sapientiam, Isa., xxxii, 8 : *Princeps ea quæ sunt digna principe cogitabit, et ipse super duces stabit;* Eccli., x, 24 : *In medio fratrum rector illorum ... stabilimentum populi*, ut cohibeat ab injustis per justitiam; Psalm. xvii, 28 : *Tu populum humilem salvum facies, et oculos superborum humiliabis*. Et sic patet materia harum Epistolarum, quia est ad instructionem rectorum populi fidelis; in quo quidam præferuntur in spiritualibus, sicut prælati Ecclesiarum, quos primo instruit; quidam vero in temporalibus, quos secundo monet, et hoc in Epistola ad Philemonem. Circa primum tres sunt Epistolæ, secundum tria quæ competunt prælato; quorum primum est gubernet populum; secundum ut pro populo subdito patiatur; tertium ut malos coerceat. Primum in prima ad Timotheum; secundum in secunda, ubi agit de martyrio; tertium in Epistola ad Titum, ubi agit ac docet quomodo vitet hæreticos, ut etiam patet in argumentis Epistolarum.

[1] Al. : « Eccli., xlix, 17 : *Joseph princeps fratrum, firmamentum gentis, rector fratrum, stabilimentum populi*. Primo princeps fratrum, » etc.

CAPUT PRIMUM

LECTIO I.

Paulus Apostolus Jesu Christi secundum imperium Dei Salvatoris nostri, et Christi Jesu, spei nostræ. Timotheo dilecto filio in fide. Gratia et misericordia, et pax a Deo Patre, et Christo Jesu Domino nostro.

Dividitur hæc Epistola in salutationem et epistolarem narrationem, ibi : *Sicut rogavi te.* Circa primum tria facit : quia primo ponitur persona salutans; secundo, persona salutata; tertio, bona optata. Describit autem personam salutantem primo ex nomine; *Paulus,* quod convenit auctoritati propter duo. In apostolatu enim duo sunt, scilicet altitudo potestatis ad quam exaltantur humiles, I Reg., xv, 17 : *Cum esses parvulus in occulis tuis, caput in tribubus Israel factus es;* et Paulus dicitur modicus. Item claritas sapientiæ, et hanc Dominus præbet parvulis. Matth., xi, 25 : *Revelasti ea parvulis.* Secundo, ex auctoritate, quia *Apostolus,* id est missus. Joan., xx, 21 : *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos.* I Corinth., ix, 2 : *Signaculum apostolatus mei, vos estis in Domino.* Tertio, ex origine hujus auctoritatis; unde dicit : *Jesu Christi secundum imperium Dei Salvatoris nostri, et Christi Jesu, spei nostræ.* Act., xiii, 2 : *Segregate mihi Barnabam et Saulum in opus ad quod assumpsi eos.* I Reg., xiii, 4 : *Quæsivit sibi Dominus virum juxta cor suum; et præcepit ei Dominus ut esset dux super populum suum.* Ex quo patet quod prælati ex necessitate præcepti tenentur ad ea quæ sunt proprii officii. I Cor., ix, 16 : *Væ mihi enim est, si non evangelizavero. Et Christi Jesu, spei nostræ,* quia est spes nostra, ut ad eum veniamus. Philip., i, 23 : *Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo.* Vel *spei nostræ,* quia per ipsum speramus adipisci bona æterna. I Petr., i, 3 : *Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis.* Rom., xv, 4 : *Per consolationem Scripturarum spem habeamus.*

Personam salutatam describit tripliciter. Primo, ex nomine, cum dicit : *Timotheo,* de quo Act., xvi. Item ex affectione, dicens : *dilecto;* Phil., ii, 20 : *Neminem habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit.* Item ex filiatione, dicens : *filio in fide*[1], scilicet a se converso. I Cor., iv, 17 : *Misi ad vos Timotheum filium meum carissimum et fidelem in Domino.*

Tunc autem primo ponit bona optata, et deinde ostendit a quo sunt. Sciendum est autem quod in aliis Epistolis duo ponuntur; hic tria, quia prælati pluribus indigent; et ideo dicit : *gratia et misericordia,* primo sibi, et deinde aliis. Et sumitur hic *misericordia* pro remissione peccatorum, quia hæc est ex Dei misericordia; *gratia* vero pro munere gratiarum, quo indigent prælati. Vel *gratia,* sicut in aliis, pro gratia justificante, sed *misericordia* pro munere divino in spiritualibus charismatibus exaltante. Sapient., iv, 15 : *Gratia Dei, et misericordia in sanctos ejus, et respectus in electos illius. Et pax,* scilicet tecum, et per te aliis. Psalm. lxxi, 3 : *Suscipiant montes pacem.* Sed unde? *A Deo,* ut dent populo. Jac., i, 17 : *Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est descendens a Patre luminum.* Et *Christo Jesu Domino nostro,* scilicet *per quem maxima nobis, et pretiosa donavit,* II Petr., i, 4.

LECTIO II.

Sicut rogavi te, ut remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniam, ut denuntiares quibusdam, ne aliter docerent, neque intenderent fabulis et genealogiis interminatis; quæ quæstiones præstant magis quam ædificationem Dei, quæ est in fide. Finis præcepti est caritas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta.

[1] Al. : « *filio meo,* in fide scilicet, » etc.

Hic incipit epistolaris narratio, et est hæc epistola quasi pastoralis regula, quam Apostolus tradit Timotheo, instruens de omnibus quæ spectant ad regimen prælatorum, et eo ordine quo debet esse intentio. Primo, ergo instruit eum de spiritualibus ministrandis; secundo, de temporalibus, in IV c., ibi : *Spiritus autem manifeste dicit.* Item ad prælatum pertinet primo quod doceat de forma fidei, ne fides subditorum corrumpatur. Luc., XXII, 32 : *Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.* Secundo, ut instruat eos de pertinentibus ad cultum Dei, quod non potest esse nisi fide sit recta. Ideo primo instruit de fide; secundo, de cultu Dei, II cap., ibi : *Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes;* tertio, agit de institutione officiorum ecclesiasticorum[1], in III cap., ibi : *fidelis sermo.* Sciendum est autem quod in primitiva Ecclesia error fuit periculosus quorumdam dicentium, legalia debere servari simul cum Evangelio; quod Apostolus excludit, primo ostendens legis conditionem; secundo, probat per experimentum in seipso, ibi : *Gratias ago ei qui me confortavit.* Circa primum tria facit : quia primo ostendit quid lege sit repudiandum; secundo, quid in ea acceptandum, ibi : *Finis autem præcepti est caritas;* tertio, concludit legis conditionem, ibi : *Scimus autem quia bona est lex.* Repudiandum est autem in lege quod alii male addiderunt, non quod a Deo est datum, nisi jam secundum carnalem intellectum. Et primo docet falsas fabulas et traditiones esse repudiandas; secundo, rationem assignat, ibi : *Quæ quæstiones præstant magis quam ædificationem Dei.* Dicit ergo : Dico quod debes facere *sicut rogavi te,* cum tamen possem imperare; Eccli., XXXII, 1 : *Rectorem te posuerunt? Noli extolli : esto in illis quasi unus ex ipsis; ut denuntiares quibusdam ne aliter docerent, neque intenderent fabulis et genealogiis interminatis.* Vel aliter. Duo pertinent ad prælatum, ut cohibeat docentes falsa; et ideo dicit : *ne aliter docerent.* Galat., I, 9 : *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit.* Deut., IV, 2 : *Non addetis ad verbum quod ego loquor vobis, neque auferetis ex eo.* Secundo, ut, si contingat quod aliqui falsa docerent, prohibeat populum ne eis intendant; unde dicit : *Neque intenderent fabulis et genealogiis interminatis.*

Fuerunt autem quidam hæretici, qui detestantes Vetus Testamentum, exponebant, quod Apostolus ipsum repudiabat, deridendo historias ejus, dicens : *Fabulis et genealogiis interminatis;* contra quod dicit Augustinus, quod Apostolus utitur historiis et genealogiis Veteris Testamenti. Galat., IV, 22 : *Abraham duos filios habuit : unum de ancilla et unum de libera.* Si ergo reprobaret, non eis uteretur. Dicit ergo fabulas, non datam legem in scriptis, sed in ore, scilicet Talmuth, non quæ Moyses ore tradidit, sed quæ alii addiderunt, ut sunt stultæ fabulæ, scilicet quod Adam habuit aliam uxorem, ex qua dicunt natos dæmones. Matth., XV, 6 : *Irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram.* II Timoth., IV, 4 : *Ad fabulas autem convertentur.* Ratio hujus est, quia *præstant quæstiones,* id est contentiones; II Timoth., II, 14 : *Noli verbis contendere;* Proverb., XX, 3 : *Honor est homini qui se separat a contentionibus; magis quam ædificationem Dei quæ est in fide,* quando scilicet aliquis est confirmatus in veritate fidei, ad quod debet omnis doctrina tendere.

Deinde cum dicit : *Finis autem præcepti est caritas,* ostendit quid de lege sit tenendum, et circa hoc duo facit, quia primo ostendit hoc; secundo, quod periculum est his qui hoc non tenent, ibi : *A quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium.* Circa primum sciendum est quod lex vetus dicitur lex mandatorum, quia mandatis et præceptis continetur. Ephes., II, 15 : *Legem mandatorum, decretis evacuans.* Illud ergo ad quod ordinantur omnia mandata legis, est præcipue tenendum; hoc autem est caritas. Matth., XXII, 37 : *Diliges Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua;* et paulo post, 40 : *In his duobus mandatis universa lex pendet, et prophetæ.*

Sed quomodo caritas est finis præcepti ? Ad hoc sciendum, duo sunt consideranda. Primo, quod omnia præcepta legis sunt de actibus virtutum, et quod per omnes actus virtutum ordinatur homo unus ad alium. Secundo, quod objectum unius virtutis est finis alterius, qui quandocumque una po-

[1] Al. deest « ecclesiasticorum. »

tentia est circa aliquem finem, ad illam ordinantur omnia quæ sunt ejusdem, sicut ad finem, sicut frenifactiva ad equestrem, quia officium equestris est ejus finis, hæc autem ad ducem. Virtutes autem theologicæ ultimum finem habent pro objecto; aliæ autem sunt circa ea quæ sunt ad finem. Virtutes ergo omnes respiciunt theologicas sicut finem. Inter theologicas vero illa plus habet de ratione finis quæ propinquius se habet ad ultimum finem. Fides autem ostendit eum, spes facit tendere in eum, caritas unit. Ergo omnes ordinantur ad caritatem, et sic dicitur caritas finis præceptorum. Sed cum ea quæ sunt ad finem, disponant ad finem; præcepta autem sint ad caritatem, ideo disponunt ad ea; ideo dicit : *de corde puro.* Ad hoc enim quod cor sit purum, dantur præcepta virtutum, quarum quædam ordinantur ad modum rectificandi passiones, quarum scilicet virtutum materiæ sunt passiones, sicut temperantia, quæ ordinat concupiscentiam, mansuetudo iras, fortitudo timores et audacias. Per has autem[1] passiones turbaretur puritas cordis; et ideo istæ virtutes faciunt cor purum.

Sed numquid hoc requiritur ad caritatem? Respondeo. Dicendum est quod sic, quia impossibile est quod cor impurum sit promptum ad caritatem, quia unicuique est diligibile quod sibi est conforme. Cor impurum diligit illud quod competit ei secundum passionem. Ergo necesse est quod sit expeditum a passionibus. Cant., I, 3 : *Recti diligunt te.* Aliæ virtutes sunt quæ rectificant hominem ad proximum, et ex hoc sequitur quod habeat conscientiam bonam, quia non facit alter quod sibi non vult fieri. Matth., VII, 12 : *Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis.* Et ideo quæ contra proximum sunt, sunt contra conscientiam[2]; unde dicit : *et conscientia bona.* Qui ergo non habuerit conscientiam bonam, non potest Deum pure diligere, quia qui non habet conscientiam bonam, timet pœnam. Timor autem non est in caritate, sed fugit Deum, et non utitur ei; et ideo præcepta quæ conscientiam rectificant, bene disponunt ad caritatem. Aliæ sunt virtutes ad habendam veram fidem, scilicet virtutes quibus Deum colimus, scilicet latriæ et hujusmodi, quæ sunt ordinatæ ad removendum errores, et ad confirmandum in cordibus fidei firmitatem de Deo. Qui enim non habent veram fidem, non possunt Deum diligere, quia qui falso credit de Deo, jam non diligit Deum. Non enim diligit qui non credit, quia non figitur affectus nisi in illo quod ostendit intellectus. Et ideo quæ faciunt fidem veram[3], ordinantur ad caritatem. Et ideo dicit : *de corde puro,* quia faciunt hoc; Matth., V, 8 : *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt; et conscientia bona,* II Corinth., I, 12 : *Gloria nostræ hæc est, testimonium conscientiæ nostra; et fide non ficta,* id est vera. Et ideo virtutes et præcepta ordinantur ad finem, qui est caritas, quæ sumitur secundum ista tria.

LECTIO III.

A quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Scimus autem quia bona est lex, si quis ea legitime utatur, scientes hoc, quia lex justo non est posita, sed injustis, et non subditis, impiis et peccatoribus, sceleratis et contaminatis, parricidis et matricidis, homicidiis, fornicariis, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus et perjuriis, et si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur quæ est secundum Evangelium gloriæ beati Dei, quod creditum est mihi. Gratias ago ei qui me confortavit in Christo Jesu Domino nostro quia fidelem me existimavit ponens in ministerio : qui prius blasphemus fui et persecutor et contumeliosus; sed misericordiam Dei consecutus sum, quia agnorans feci in incredulitate. Superabundavit autem gratia Domini nostri cum fide et dilectione quæ est in Christo Jesu.

Supra ostendit virtutum dignitatem et utilitatem, hic declarat harum necessitatem, quia quicumque ab his discedit, in periculum falsæ doctrinæ cadit, et circa hoc duo facit; quia primo ponitur falsitas doctrinæ, in quam incidunt; secundo, conditio falsa docentium, ibi : *Volentes esse legis doctores.* Dicit ergo : *Finis præcepti est*

[1] Al. : « enim. » — [2] Al. omittuntur sequentia usque ad voces « Qui ergo. » — [3] Al. : « bonam. »

caritas. Et hæc sunt principalia legis, a quibus quidam discedunt. Psal. XI, 3 : *Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum.* Et nota quod recessus a caritate, causa est falsæ doctrinæ, quia qui non amant caritatem, cadunt in mendacium. II Thessal., II, 12 : *Qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* Similiter qui dimittunt cordis puritatem; habentes enim cor infectum passionibus, judicant secundum affectum earum, et non secundum Deum. I Cor., II, 14 : *Animalis homo non percipit quæ Dei sunt.* Similiter habentes conscientiam malam, quia non possunt quiescere in veritate, et inde est quod quærunt falsa, ut in eis quiescant. Infra eodem : *habens fidem et conscientiam bonam.* Similiter qui habet fidem fictam[1] : Isa., XXI, 2 : *Qui incredulus est, infideliter aget.*

Deinde cum dicit : *Volentes esse legis doctores,* ponitur conditio falsa docentium ; et primo inordinata ambitio ; secundo, defectus eorum. Quantum ad primum dicit : *volentes esse legis doctores.* Matth., XXIII, 6 : *Amant primos recubitus in cœnis, et vocari ab hominibus Rabbi.* Jac., III, 1 : *Nolite plures magistri fieri.* Quantum ad secundum dicit : *non intelligentes.* Psalm. LXXXI, 5 : *Nescierunt, neque intellexerunt; in tenebris ambulant;* Sapient., V, 6 : *Sol intelligentiæ non est ortus nobis; neque quæ loquuntur,* per auctoritates, quas non intelligunt, *neque de quibus affirmant,* scilicet concludendo.

Deinde cum dicit : *Scimus autem quia bona est lex,* ponit legis conditionem quantum ad duo. Primo, quantum ad bonitatem legis, secundo, quantum ad finem et intentionem legislatoris, ibi : *scientes hoc quia justo non est lex posita.* Dicit ergo : *Scimus,* scilicet per certitudinem, *quod lex bona est,* non mala, ut hæretici dicunt. Ps. XVIII, 8 : *Lex Domini immaculata, convertens animas.* Rom., VII, 12 : *Lex quidem sancta est, et mandatum sanctum et justum et bonum.* Sed contingit quod aliquis bono utatur male. Cum ergo lex sit bona, requiritur quod homo ea bene utatur; et ideo dicit : *Si quis legitime[2] utatur.* Alias sit ei mors, ut dicitur Roman., VIII. In lege enim sunt quædam moralia et quædam cæremonialia[3]. Cæremonialia quidem in figura, Christi et Ecclesiæ sunt data, sed indigent ut intelligantur non solum carnaliter, sed etiam spiritualiter et in figura futurorum, et ut scias quod non sunt perpetuo servanda, sed cessant veritate veniente. Hier., XXXI, 31 : *Et feriam domui Israel, et domui Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris, in die qua apprehendi manum eorum ut educerem eos de terra Ægypti.* Et sic exponit *Glossa.* Sed Apostolus videtur loqui de moralibus, quia subdit quod lex posita est propter peccata, et hæc sunt præcepta moralia. Horum legitimus usus est ut homo non attribuat eis plus quam quod in eis continetur. Data est lex ut cognoscatur peccatum. Roman., VII, 7 : *Quia nisi lex diceret, non concupisces* (quod dicitur in Decalogo) *concupiscentiam nesciebam.* Non est ergo in eis spes justificationis, sed insola fide. Roman., III, 28 : *Arbitramur justificari hominem per fidem sine operibus legis.*

Deinde cum dicit : *scientes hoc quia justo non est lex posita,* ostendit conditionem legis quantum ad legislatoris intentionem ; et primo ponit existimatam ; secundo, ponit veram intentionem, ibi : *sed injustis.* Existimata intentio excluditur, cum dicit : *justo non est lex posita.* Ubi posset esse duplex falsus intellectus. Unus quod justus legem non servat quod falsum est, quia nisi servaret eam quantum ad moralia, justus non esset; unde et Christus factus est sub lege. Alius quod justus non obligatur ad præcepta legis, et non peccaret, si faceret contra ea. Sed verus est sequens sensus[4], supponendo quia quod imponitur alicui, imponitur sicut onus, sed lex[5] justis non imponitur sicut onus, quia habitus eorum interior inclinat eos ad hoc ad quod lex, et ideo non est onus eis. Roman., II, 14 : *Ipsi sibi sunt lex.* Vel aliter. *Lex non est posita* pro justis, sed pro injustis, quasi dicat : Si omnes essent justi, nulla necessitas esset dandi legem, quia omnes essent sibi lex. Intentio bonorum debet esse ut alios inducant ad virtutes. Quidam autem per se sunt bene dispositi ad virtutes; alii habent mentem bene dispositam, sed per alium, et de istis sufficit paterna monitio, non coactiva ; alii autem nec per se, nec per alium bene

[1] Al. : « fictam fiduciam. » — [2] Al. : *recte.* — [3] Al. : « quædam cæremonialia quidem, » aliis omissis. — [4] Al. : « sed verus est quia quod imponitur, » etc. — [5] Al. : « lex enim. »

disponuntur, ideo eis omnino est necessaria lex, ut patet in *Ethicis*.

Deinde cum dicit : *sed injustis et non subditis,* ponit veram intentionem ; et primo describit eos in generali quibus necessaria est lex ; secundo, in speciali, ibi : *parricidis et matricidis*, etc. Sciendum est autem quod sicut I Joan., III, 4, dicitur : *Omne peccatum est iniquitas;* et ideo repugnat alicui juri. Cum autem sit duplex jus, scilicet naturale et positivum ; naturali repugnat quod secundum se est malum, positivo autem repugnat quod est malum, quia prohibitum. Quantum ad primum dicit : *sed injustis,* qui scilicet agunt contra jus naturale. Isa., XXIV, 5 : *Transgressi sunt leges, mutaverunt jus, dissipaverunt fœdus sempiternum.* Quantum ad secundum dicit : *non subditis,* scilicet præcepto humano. Rom., I, 30 : *Parentibus non obedientes.* Et hæc duo respiciunt rationem peccati. Ponit autem alia quæ sumuntur per comparationem ad aliud[1], et hoc est vel contra Deum, vel contra proximum, vel in seipsum. In Deum dicitur impietas, quia pietas importat cultum Dei; ideo dicit : *impiis*[2]. In proximum; sic dicit : *peccatoribus.* Psal. I, 6 : *Non resurgent impii in judicio, neque peccatores in concilio justorum.* Gal., II, 15 : *Nos enim natura Judæi, et non ex gentibus peccatores.* Sed secundum Augustinum, *De doct. christ.*, peccata distinguuntur in duo, scilicet in spiritualia, quæ dicuntur facinora, et in carnalia, et hæc dicuntur flagitia ; et ideo dicit : *sceleratis,* quantum ad spiritualia. Proverb., XXVIII, 13 : *Qui abscondit scelera sua, non dirigetur;* quantum ad carnalia dicit : *contaminatis.* Malach., II, 11 : *Contaminavit Judas sanctificationem Domini, quam dilexit.* Deinde connumerat peccata in speciali; et primo nominat quædam in speciali ; secundo, colligit alia in generali ; ibi : *et si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur.* Primo, ponit peccata operis; secundo, peccatoris, ibi : *mendacibus et perjurio.* Circa primum primo ponit quantum ad facinora ; secundo, quantum ad flagitia. Facinora dicuntur quæ sunt in nocumentum proximi, et quantum est proximius conjunctus, tanto est eorum peccatum gravius, quia plus eis tenemur : et ideo primo dicit de patre ; secundo, de matre. Exod., XX, 12 : *Honora patrem tuum, et matrem tuam;* et postea, XXI, 15 : *Qui percusserit patrem suum, aut matrem, morte moriatur.* Deinde prosequitur de aliis proximorum homicidiis, dicens Exod., XXI, 14 : *Si quis per industriam occiderit proximum suum, et per insidias, ab altari meo evellas eum, ut moriatur.* Deinde ponit flagitia; et primo quæ secundum naturam sunt, cum dicit : *fornicariis;* Hebr., ult., 4 : *Fornicatores et adulteros judicabit Deus;* secundo, contra naturam, dicens : *masculorum concubitoribus.* I Cor., VI, 10 : *Neque masculorum concubitores regnum Dei possidebunt.* Deinde ponit nocumenta oris ; et primo quantum ad simplex mendacium, dicens : *mendacibus;* Ephes., IV, 25 : *Deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo ;* secundo, quantum ad juramentum, dicens ; *perjuris.* Et tunc colligit alia in generali, dicens : *Et si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur.* Job, VI, 30 : *Non invenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis stultitia personabit.* Tit., II, 1 : *Loquere quæ decent sanam doctrinam.*

Deinde cum dicit : *Quæ est secundum Evangelium,* ostendit quod Evangelium communicat sanam doctrinam, quod tripliciter describit; et primo a fine, cum dicit : *gloria,* scilicet quam annuntiat. Psal. XCV, 3 : *Annuntiate inter gentes gloriam ejus;* secundo, ab auctore gloriæ, cum dicit : *Beati Dei.* Infra, ult., 15 : *Quem suis temporibus ostendet beatus, et solus potens, Rex regum, et Dominus dominantium;* tertio, a ministro, cum dicit : *Quod creditum est mihi.* Galat., II, 7 : *Cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium præputii, sicut et Petro circumcisionis ..., Jacobus, et Cephas, et Joannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi, et Barnabæ societatis.*

Deinde cum dicit : *Gratia ego ei qui me confortavit,* probat per experimentum in seipso, quid fuerit ipse tempore legis, et quid consecutus sit tempore gratiæ; et primo ostendit quid circa se utroque tempore sit actum; secundo, inducit Timotheum ad imitandum se, ibi : *Hoc præceptum commendo tibi.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit quid datum sibi fuit in lege, et quid sibi sit datum in Evangelio; secundo, rationem assignat, ibi :

[1] Al. : « ad illud. » — [2] Al. deest « ideo dicit : *impiis.* »

Fidelis sermo et omni acceptione dignus. Item prima pars dividitur in tres particulas, quia primo ponit dignitatem quam consecutus est in Evangelio; secundo, peccata quibus subjacuit in statu legis, ibi : *Qui prius fui blasphemus et persecutor;* tertio, quomodo liberatus fuit, ibi : *sed misericordiam Dei consecutus sum.* Sed ad hoc quod aliquis sit minister Evangelii, tria requiruntur. Primo, quod sibi committatur, Rom., x, 15 : *Quomodo prædicabunt, nisi mittantur?* Secundo, idoneitas, id est ut sit fidelis, I Corinth., iv, 2 : *Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur.* Item ut sit fortis ad prosequendum. Et hæc tria ponit ordine retrogrado, et primo tertium, dicens : *qui me confortavit*[1], scilicet ad prosequendum officium injunctum. Ezech., iii, 14 : *Manus Domini erat mecum, confortans me.* Secundum ponit, ibi : *quia fidelem me existimavit, ponens in ministerio.* Matth., xxiv, 45 : *Fidelis servus et prudens, quem constituit dominus super familiam suam.* Et hoc quia quærebat solum quæ Dei erant. Primum vero ostendit, cum dicit : *in ministerio,* id est committens mihi ministerium hoc. Act., xiii, 2 : *Segregate mihi Barnabam et Saulum in opus ad quod assumpsi eos.* I Cor., xi, 21 : *Ministri Christi sunt, et ego.* Sed qualis erat in statu legis? Peccator, et primo in Deum, cum dicit : *Qui prius fui blasphemus,* scilicet nominis Christi. Lev., xxiv, 14 : *Educ blasphemum extra castra, et ponant omnes qui audierunt, manus suas super caput ejus, et lapidet eum populus universus.* Unde sibi illud competebat. Item in proximum, cum dicit : *et persecutor.* I Corinth., xv, 9 : *Non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei.* Item *et contumeliosus,* verbis et factis. Hier., xx, 10 : *Audivi contumelias multorum.*

Deinde cum dicit : *sed misericordiam Dei consecutus sum,* ostendit quomodo fuit liberatus per Christum, et circa hoc duo facit, quia primo ponit misericordiam liberantem; secundo, ostendit quod superabundanter bonis repletur, ibi : *superabundavit autem gratia Domini nostri.* Quantum ad primum dicit : *Sed misericordiam Dei consecutus sum.* Thren., iii, 23 : *Misericordiæ Domini quod non sumus consumpti.* Rom., ix, 18 : *Cujus vult miseretur, et quem vult indurat.* Sed ex parte mea aliqua est excusatio peccati, *quia ignorans feci.* Minus dicit, plus significat; quia aliud est ignoranter agere, aliud per ignorantiam, quia ignoranter facit aliquid qui nescit quod facit; tamen si sciret, etiam faceret illud; sicut credens se interficere feram, occidit inimicum suum, quem tamen occidisset, etiam libentius, si novisset eum. Sed per ignorantiam facit qui facit aliquid quod non faceret, si nosset, sicut occidens patrem, quem si sciret, non occideret eum, quem tamen occidit, quia eum credit inimicum. Sed Paulus fecit per ignorantiam, quia si scivisset quod Christus esset Filius Dei, hoc non fecisset. Sed Judæi per ignorantiam non occiderunt Christum, sed ignoranter, quia si scivissent ipsum esse Christum, libentius occidissent eum. Luc., xii, 47 : *Servus qui cognovit voluntatem domini sui, et non se præparavit, nec fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis : qui autem non cognovit, et fecit digna plagis, vapulabit paucis.* Quantum vero ad secundum dicit : *Superabundavit autem gratia Domini nostri.* Rom., v, 20 : *Ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia*[2]. *Cum fide et dilectione,* nam fecit ibi effectum fidei per dilectionem operantem[3] *quæ est in Christo Jesu.* Galat., iii, 14 : *In Christo Jesu, ut pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem.*

LECTIO IV.

Fidelis sermo et omni acceptione dignus, quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum; sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Jesus omnem patientiam ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam. Regi autem sæculorum immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen. Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee, secundum præcedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam militiam, habens fidem et bonam conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt, et quibus est Hymenæus et Alexander, quos tradidi satanæ, ut discant non blasphemare.

[1] Al. : *confirmavit.* — [2] Al. « Et fecit ibi, » etc. — [3] Al. omittuntur sequentia verba textus.

Supra ostendit conditionem suam et quantum ad peccata sub lege, et quantum ad bona tempore gratiæ, hic ostendit rationem horum beneficiorum, quæ sumitur ex divina miseratione; et primo proponit divinam miserationem in communi; secundo, aptat ad se, ibi : *Quorum primus ego sum;* tertio, ponit gratiarum actionem, ibi : *Regi autem sæculorum immortali, invisibili, soli Deo, honor et gloria*. Circa primum duo facit, quia primo commendat veritatem proponendam; secundo, proponit divinam miserationem, ibi : *Quia Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere*. Quantum ad primum dicit : *Fidelis sermo et omni acceptione dignus*. Duo autem sunt in sermone commendanda, scilicet quod sit verus, et quod sit acceptabilis. Aliquando enim sermo verus est durus, et odia concitans. Gal., IV, 16 : *Inimicus factus sum vobis, verum dicens vobis*. Sed hic sermo primo quidem habet veritatem; unde dicit : *fidelis sermo*. Apocal., ult., 6 : *Hæc verba fidelissima et vera sunt*. Item acceptabilis est, quia de salute nostra; ideo dicit : *et omni acceptione dignus*. Zach., I, 13 : *Et respondit Dominus angelo, qui loquebatur in me verba bona, verba consolatoria*. Alia littera habet : *humanus sermo*, quia de susceptione hominum. Ad Titum, III, 4 : *Apparuit benignitas et humanitas Salvatoris nostri Dei*. Et hic sermo est talis. *Quia Christus venit in hunc mundum peccatores salvos facere*. Quod in mundum venit, exprimit duplicem naturam, scilicet divinitatis, in qua erat antequam in mundo appareret. Joan., XVI, 28 : *Exivi a Patre, et veni in mundum;* et humanitatis, in qua apparuit. Et quia Deus est, cœlum et terram implet. Hier., XXIII. Ideo non competit ei secundum divinam naturam in aliquo loco esse, sed competit ei secundum humanam naturam. Joan., I, 10 : *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In propria venit, et sui eum non receperunt*. Sed ad quid venit? *Peccatores salvos facere*, id est propter salutem populorum. Joan., III, 17 : *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut mundus salvetur per ipsum*. Ibid., XII, 47 : *Non enim veni ut judicem mundum*.

Sed si nullus fuisset peccator, numquid incarnatus non fuisset? Videtur quod non, quia venit peccatores salvos facere. Non ergo fuisset necessaria incarnatio. Item *Glossa* : « Tolle morbum, et medicinæ non opus erit. »

Respondeo. Dicendum est quod ex verbis sanctorum satis hoc patet. Sed hæc quæstio non est magnæ auctoritatis, quia Deus ordinavit fienda secundum quod res fiendæ erunt. Et nescimus quid ordinasset, si non præscivisset peccatum. Nihilominus tamen auctoritates videntur expresse sonare quod non fuisset incarnatus si non peccasset homo; in quam partem ego magis declino.

Deinde cum dicit : *Quorum primus ego sum*, adaptat hoc ad se; primo confitens se peccatorem; secundo, dicens[1] se salvatum, ibi : *Sed misericordiam Dei consecutus sum*. Dicit ergo : *quorum primus ego sum*. Hic dicit hæreticus quod anima Adæ fuit in Paulo, et transivit de corpore in corpus, quasi dicat : Ego primus peccator, quia anima Adæ est anima mea. Sed hoc est contra Apostolum, Roman., IX, 11 : *Cum nondum nati essent, aut aliquid boni egissent aut mali* (ut secundum electionem propositum Dei maneret) *non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei, quia major serviet minori*. Ergo anima non est ante corpus. Primus ergo non in tempore, sed peccatorum magnitudine. Et hoc dicit ex humilitate. Proverb., XVIII, 17 : *Justus, prior est accusator sui*. Ibid., 30 : *Stultissimus sum virorum, et sapientia hominum non est mecum*.

Sed numquid fuit Apostolus maximus peccator? et videtur quod Judas fuit major. Sed quidam dicunt quod peccatum Pauli generalius fuit, quia contra totam Ecclesiam. Sed hoc nihil est, quia Paulus in incredulitate, et multi Judæi persequebantur ex malitia.

Dicendum est ergo quod est primus, non quod inter peccatores maximus, qui tunc erant, sed maximus inter peccatores salvatos, quasi dicat : *Venit peccatores salvos facere, quorum*, scilicet peccatorum, salvatorum *ego sum primus;* quod non de illis intelligendum qui præcesserant Apostolum, quia prius etiam multi alii sunt Ecclesiam persecuti.

Et hoc dicit, ut ostenderet quod omnia

[1] Al. : « dicit. »

quæ Deus facit, facit ad ostensionem bonitatis suæ. Prov., XVI, 4 : *Universa propter semetipsum operatus est Dominus.* Eccli., XLII, 16 : *Gloria Domini plenum est opus ejus.* Item propter nostram[1] utilitatem, et ideo dicit : ideo salvavit me primo propter gloriam suam; unde exponitur *primo,* tempore, vel *primo*, id est potissime[2]. *Omnem patientiam,* id est perfectam, quia provocatus non punivit, sed potius adversarium exaltavit, et hoc ad utilitatem[3] nostram ; unde dicit : *ad exemplum,* id est informationem et eruditionem, quasi dicat : Ut non diffidant peccantes ad eum accedere. I Petr., ult., 3 : *Forma facti gregis.*

Deinde cum dicit : *Regi sæculorum immortali, invisibili, soli Deo, honor et gloria,* ponit gratiarum actionem, et circa hoc duo facit, quia primo commendat eum cui gratias agit; secundo, gratias refert, ibi : *Honor et gloria.* Commendat autem eum primo ex potestate; secundo, ex naturæ proprietate. Quantum ad primum dicit : *Regi.* Dominium suum est maximum, quia solus dominatur, et habet liberam potestatem, non secundum statuta, ut politicus. Deus autem unus est Dominus omnium, et ideo dicit : *Deo.* Apocal., XIX, 16 : *Rex regum, et Dominus dominantium.* Psalm. XLVI, 8 : *Quoniam rex omnis terræ, Deus.* Item alicujus regis potestas ut plurimum non ultra quam quinquaginta annis[3] durat, sed iste est omnium sæculorum. Psalm. CXLIV, 13 : *Regnum tuum, regnum omnium sæculorum; et dominatio tua in omni generatione et generationem.* Eccli., X, 4 : *In manu Dei potestas terræ.* Cui etiam convenit proprietas natura Dei.

Circa quod sciendum est quod in rebus prima differentia rerum naturalium est corruptibile et incorruptibile; et incorruptibilium quædam visibilia et corporalia, ut corpora terrestria, quædam autem invisibilia et spiritualia, ut angeli. Et hæc dividuntur, secundum platonicos, in deos, qui per naturam suprema sunt, et in intellectus, qui non sunt dii, sed divini, et in animas. Sed apud nos est unus solus Deus. Deuter., VI, 4 : *Audi Israel : Dominus Deus tuus, Dominus unus est.* Dicit ergo primo; *immortali,* ut distinguat a corruptibilibus; *invisibili,* ut ad invisibile ostendat pertinere, et ut distinguat ab aliis visibilibus. Dicit : *soli Deo,* et non soli immortali, vel invisibili, quia solus est Deus per naturam, licet posset dici solus immortalis, et solus invisibilis, id est specialis præ aliis. Infra, ult., 16 : *Quis solus habet immortalitatem.*

Deinde cum dicit : *honor et gloria,* agit gratias, quasi dicat : Exhibendus est ei honor ex subjectione totius creaturæ, et in manifestationem excellentissimæ ipsius bonitatis, claritas et gloria[4]. Apocal., VII, 12 : *Benedictio, et claritas, et sapientia, et gratiarum actio, honor, virtus et fortitudo Deo nostro. In sæcula sæculorum,* quia sæculum aliorum est modico tempore. Isa., XL, 6 : *Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus ut flos feni*[5].

Deinde cum dicit : *hoc præceptum commendo tibi,* instruit Timotheum permanere in his quæ dicuntur. Primo, commemorat quid sit ei commissum ; secundo, monet ad debitum usum ; et tertio, docet utendi modum. Dicit ergo : *hoc præceptum,* ut scilicet tu custodias finem legis, id est caritatem conserves semper, non autem fabulas Judæorum, *commendo tibi,* sicut fidele depositum, quia tibi ideo est commissum. Et quomodo? *Secundum præcedentes in te prophetias*, id est, quia hoc Evangelium non discordat a prophetiis, quas ante didicerat, quia fuit filius mulieris[6] Judææ. II Petr., I, 19 : *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes, quasi lucernæ ardenti in caliginoso loco, donec dies elucescat.* I Thess., ult., 20 : *Prophetiæ nolite spernere. Vel secundum præcedentes in te prophetias,* id est secundum quod ego, et alii sancti de te per spiritum prophetiæ cognoverunt tradendum esse tibi; *ut in illis milites*, scilicet prophetiis, *bonam militiam.* Militia est duplex, quædam spiritualis, quædam carnalis. II Corinth., X, 4 : *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum.* In bona militia requiruntur duo ex parte militis, scilicet ut nihil agat contrarium disciplinæ militari, et ut non marcescat otio. I Corinth., IX, 25 : *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet.* Item ex parte militiæ duo requiruntur, scilicet ut expugnet contrarios reipublicæ. et ut subjiciat eos qui debent esse subjecti.

[1] Al. deest « nostrum. » — [2] Al : « unde primum vel tempore vel primam, id est potissime. » — [3] Al. : « et ad utilitatem. » — [4] Al. : « ut plurimum quinquaginta annis. — [5] Al. : « claritatis et gloriæ. » — [6] Ibi : *agri.*

Sic et in militia spirituali est quia ordinatur ad destruendum omnes extollentes se et ad subjiciendum omnem intellectum in obsequium Christi, ut dicitur II Corinth., x. Et hæc est vera militia, de qua dicit : *Milites in illis bonam militiam.* Ubi etiam primo modus utendi ponitur, et secundo ejus necessitas, ibi : *quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt.* Dicit ergo : *milites in illis bonam militiam,* quasi dicat : Potes quidem facere bonam militiam ; primo, per fidem bonam quam habes, I Joan., ult, 4 : *Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra ;* item per conscientiam bonam, quia de facili homo recedit ab eo quod mordet eam ; unde remorsus conscientiæ est sicut quidam stimulus qui habentem malam conscientiam pungit, et ideo cito a peccatis per bonam conscientiam, et rectam fidem recedit. Act., xxiii, 1 : *Ego omni conscientia bona conversatus sum ante Deum usque in hodiernam diem ;* II Cor., xi, 6 : *Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ.*

Necessitas bonæ conscientiæ consequenter ostenditur, cum dicit : *quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt.* Ubi primo ponit culpam ; secundo, pœnam ; tertio, fructum pœnæ. Culpam, ibi : *quam,* scilicet conscientiam bonam, *quidam repellentes circa fidem naufragaverunt ;* qui enim contra fidem errat, perdit omnia quæ habet. Hebr., xi, 6 : *Sine fide impossibile est placere Deo.* Item moritur, quia *justus meus ex fide vivit.* Habac., ii, et Rom., i, 17 : *Ex quibus Alexander et Hymenæus.* II Tim., iv, 17 : *Alexander ærarius multa mala mihi ostendit.* Deinde ponitur eorum pœna, cum dicit : *quos tradidi satanæ,* quia excommunicavit eos, ut fideles vitent eos, ne coinquinent ipsos. Fuit autem excommunicatio Apostoli tantæ virtutis quod excommunicati mox corripiebantur a diabolo, et corporaliter vexabantur. I Corinth., v, 4 : *Congregatis vobis, et meo spiritu in virtute Domini Jesu, tradere hujusmodi hominem satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat.* Tamen etiam modo traduntur ad vexandum spiritualiter, quia amittunt suffragia Ecclesiæ, quæ multum juvant contra diabolum. Et *tradidi,* sicut Deus *tradidit in reprobum sensum,* Rom., i, quasi subtrahendo suum auxilium et communionem Ecclesiæ et suffragia. Et hoc non ex odio, sed ex caritate ad profectum eorum. I Cor., v, 5 : *Ut spiritus salvus fiat.* Unde dicit : *ut discant,* saltem per pœnam, *non blasphemare.*

Discit autem quis recedere a peccato tripliciter. Quandoque scilicet ex pœna, quando corporaliter vexatur, item ex confusione excommunicationis, item ex hoc quod cum Ecclesia tradit aliquem satanæ, ruit in peccata manifesta ; unde confusus humiliatur, et abstinet etiam ab occultis, quæ prius non cognoscebat se habere.

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, et omnibus qui in sublimitate constituti sunt ; ut quietam et tranquillam vitam agamus in omni pietate et castitate. Hoc enim bonum est, et acceptum coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus.

Supra docuit Timotheum quomodo reducat populum ad formam veræ fidei, hic agit de pertinentibus ad cultum fidei, scilicet orationibus et obsequiis : et primo ponit doctrinam orationis in communi ; secundo, descendit ad determinatas conditiones hominum, ibi : *Volo ergo viros orare in omni loco.* Item primo distinguit diversos modos orationis ; secundo, ostendit pro quibus sit orandum, ibi : *pro omnibus* ; tertio, assignat rationem, ibi : *hoc enim bonum est.* Dicit ergo : Quia ita est quod *Christus venit peccatores salvos facere ;* supra, i, 15, igitur *primum omnium obsecro fieri obsecrationes.* In quo aperte ostendit quod inter omnia necessaria ad vitam christianam præcipua est oratio, quæ valet contra pericula tentationis, et ad proficiendum in bono. Jacob., ult., 16 : *Multum valet oratio justi assidua.* Distinguit ergo orationem

in quatuor, scilicet *obsecrationes, orationes, postulationes et gratiarum actiones*, quorum tria pertinent ad beneficia impetranda, ultimum ad beneficia accepta. In impetrandis autem beneficiis tria requiruntur. Primo, scilicet ut impetrans assignet causam quare debet ei concedi; secundo, oportet quod ostendat causam rationabilem; tertio, concludit petitionem. Et sicut rhetores faciunt, sic et nos in orando debemus facere. Primo, excogitare causam quare sit concedendum, et hoc non merita nostra sed miserationem divinam. Dan., IX, 18 : *Non in justificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis*. Et ad hoc est obsecratio, quæ est attestatio per sacra, sicut per passionem et crucem tuam libera nos, Domine. Hac causa excogitata, necesse est quod meditemur quod hoc sacrum est causa salutis : et ideo requiritur oratio, quæ est ascensus mentis in Deum. Psalm. LXVIII, 14 : *Ego vero orationem meam ad te, Domine*. Dicitur autem oratio, quasi oris ratio. Persuasiones enim rhetorum dicuntur orationes, quia persuadent, sed aliter ibi, aliter in nostra ad Deum, quia non intendimus quod animum Dei flectamus, qui semper ad bonum est paratus, sed ut nostrum cor sit in oratione ad Deum elevatum. Tertio, *postulatio*. Jacob., I, 6 : *Postulet autem in fide nihil hæsitans*. Item de acceptis donis *gratiarum actione*. I Thes., ult., 18 : *In omnibus gratias agite*. Philip., IV, 6 : *In omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant ante Deum*. Unde iste modus orandi est in Ecclesia Dei : *Omnipotens* sempiterne Deus, ecce ascensus mentis, qui est oratio; qui dedisti Ecclesiæ tale beneficium, ecce gratiarum actio; præsta, quæsumus, ecce postulatio; per Dominum, ecce obsecratio. Similiter in missa est obsecratio usque ad consecrationem corporis et sanguinis, quia in eis est commemoratio sacrorum, ex quibus est fiducia impetrandi; in mysterio consecrationis est oratio, quia meditatio eorum quæ Christus agit; in aliis vero usque ad communionem est postulatio pro vivis et mortuis, et pro se, in fine autem est gratiarum actio. Vel hæc quatuor referuntur ad quatuor quæ nos volumus in oratione obtinere : ut obsecratio referatur ad difficilia impetranda, ut ad impiorum conversionem; oratio, quando jam conversis imploramus gratiam, ut proficiant; postulatio ut præmia pro meritis retribuantur : et pro beneficiis jam acceptis est gratiarum actio.

Deinde cum dicit : *pro omnibus hominibus*, ostendit pro quibus est orandum, et circa hoc duo facit; quia primo ostendit orandum esse pro omnibus; secundo, assignat fructum orationis, ibi : *ut quietam et tranquillam vitam agamus*. Circa primum ergo dicit esse orandum *pro omnibus hominibus*. Cujus ratio est, quia oratio est interpres desiderii nostri; orando enim petimus quod desideramus. Caritas autem requirit quod desideremus bonum omnibus, ad quos se extendit. Jacob., ult., 16 : *Orate pro invicem, ut salvemini*. Sed pro quibus specialiter? *Pro regibus et omnibus qui in sublimitate sunt*. Baruch, I, 11 : *Orate pro vita Nabuchodonosor regis Babyloniæ, et pro vita Balthasar filii ejus*. Et Apostolus dicit Rom., XIII, 1 : *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*. I Petr., II, 13 : *Subjecti estote omni humanæ creaturæ propter Deum : sive regi quasi præcellenti, sive ducibus tanquam ab eo missis*. Subjecti quippe oportet quod impendant dominis suis de suis officiis. Utilitas autem est, quia per hoc etiam procuramus bonum nostrum; in pace enim eorum est pax nostra : unde dicit : *ut quietam et tranquillam vitam agamus*. In his duobus est pax mundi. Ecclesia siquidem habet pacem propriam, in qua non est mundus, quia non est pax impiis, sed quædam est pax communis utrisque, et hac indiget Ecclesia. Hierem., XXIX, 7 : *Quærite pacem civitatis ad quam transmigrare vos feci*. Pax terrena quandoque perturbatur ab interiori, quandoque ab exteriori. II Corinth., VII, 5 : *Foris pugnæ, intus timores*. Quantum ad primum dicit : *ut quietam*, quantum ad secundum dicit : *et tranquillam vitam*. Et licet pax terrena communis sit bonis et malis, tamen diversimode utrique illa utuntur. Mali enim tunc ad duo ea utebantur, scilicet ad cultum dæmonum, quia illam prosperitatem falsis diis attribuebant : item ad lasciviam, quia tempore pacis vitia carnalia abundabant. Sap., XIV, 22 : *In magno biventes inscientiæ bello, tot et tam magna mala pacem appellant*. Sed sancti e converso ea[1] utuntur, quia in cultu veri Dei et in cas-

[1] Al. omittitur « ea. »

titate; et ideo dicit : *in omni pietate et castitate*. Tit., II, 12 : *Sobrie et juste et pie vivamus in hoc sæculo.*

Deinde cum dicit : *Hoc enim bonum est,* ponitur ratio orationis, et circa hoc duo facit, quia primo ponit rationes; secundo, probat quoddam propositum, ibi : *unus enim Deus*. Item primo assignat rationem ex specie operis; secundo, ex parte Dei, ibi : *et acceptum coram Salvatore nostro Deo*. Ponit ergo rationem ex operis specie. quia quando aliquid est secundum se bonum, illud debemus facere, sed pro aliis orare et hujusmodi, quia est actus caritatis; et ideo dicit : *hoc enim bonum est*. Psalm. LI, 11 : *Quoniam bonum est in conspectu sanctorum tuorum*. Item ex parte Dei, quia est *acceptum coram Deo*. Psal. L, 21 : *Tunc acceptabis sacrificium justitiæ*. Et hoc non nisi in caritate fuerit oblatum. Et dicit : *Salvatore nostro Deo,* quia solus Deus salvat. Isa., XLIII, 11 : *Non est absque me Salvator*. Et probat quod sit acceptum, ibi : *Qui vult omnes homines salvos fieri*. II Petr., III, 9 : *Nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti.*

Sed contra. Psalm. CXIII, 11 : *Omnia quæcumque voluit fecit*. Ergo omnes salvat. Sed si dicis quod non, quia homo non vult, videtur inconveniens quod omnipotens impediatur per voluntatem non omnipotentis.

Respondeo. Velle ponitur quandoque pro voluntate beneplaciti, quandoque pro voluntate signi. Pro voluntate signi vult salvare omnes, quia omnibus proposuit salutis præcepta, consilia et remedia. Pro voluntate beneplaciti sic exponi potest quatuor modis[1]. Uno modo ut sit locutio causalis; sicut Deus dicitur aliquid facere, quia facit alios illud facere, sicut Roman., VIII. *Spiritus postulat,* id est postulare nos facit. Sic ergo Deus vult, qui scilicet facit suos sanctos velle quod omnes salvi fiant. Hoc velle[2] enim debet esse in sanctis, quia nesciunt qui sint prædestinati, et qui non. Alio modo ut sit distributio accommoda, id est, omnes qui salvabuntur, quia nullus salvatur nisi per voluntatem ejus, sicut in una schola magister docet omnes pueros hujus civitatis, quia nullus docetur nisi ab eo. Alio modo ut sit distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum, id est, nullum genus hominum excipitur a salute[3], quia olim tantum Judæis, sed modo omnibus præbetur. Et hoc magis facit ad intentionem Apostoli. Alio vero modo secundum Damascenum, ut intelligatur de voluntate antecedente, non consequente. In voluntate enim Dei licet non sit prius et posterius, dicitur tamen voluntas antecedens et consequens. Item secundum ordinem volitorum, secundum quod voluntas potest dupliciter considerari, scilicet in universali, vel absolute, secundum aliquas circumstantias, et in particulari. Et prius est absoluta consideratio, et in universali quam in particulaari et comparata; et ideo voluntas absoluta est quasi antecedens, et voluntas alicujus rei in particulari, est quasi consequens. Exemplum de mercatore, qui vult omnes merces suas salvare absolute, et hoc voluntate antecedente, sed si consideret salutem, non vult omnes merces per comparationem ad alia salvare, scilicet quando cum salute sequitur submersio navis. Et hæc voluntas est consequens. Sic in Deo salus omnium hominum secundum se considerata habet rationem ut sit volibilis : et Apostolus hic ita loquitur, et sic ejus voluntas est antecedens. Sed si consideretur bonum justitiæ, et quod peccata puniantur, sic non vult, et hæc est voluntas consequens. Et subdit : *ad agnitionem veritatis,* quia salus non est nisi per agnitionem veritatis. Joan., VIII, 32 : *Agnoscetis veritatem, et veritas liberabit vos.*

Deinde cum dicit : *Unus enim Deus,* probat quod dixerat per rationem, et sunt tres probationes. Una ex parte Dei, alia ex parte hominis Christi, tertia ex parte testium Christi. Dicit ergo : Quod Deus velit omnes homines salvos fieri, patet, quia *unus est Deus* omnium, qui salvat. Roman., III, 29 : *An Judæorum Deus tantum? An non et gentium? Imo et gentium : quoniam quidem unus Deus, qui justificat circumcisionem ex fide et præputium per fidem.* Tunc ponitur ratio ex parte hominis[4] Christi, ibi : *Unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus*. Ubi primo probat intentum; secundo, inducit signum, ibi : *Qui dedit redemptionem semetipsum*

[1] Al. : « vel voluntate beneplaciti, et sic quatuor modis. » — [2] Al. deest « velle. » — [3] Al. : « nullus genus humanum excipit a salute. » — [4] Al. deest « hominis. »

pro omnibus. Dicit ergo : *Homo Christus Jesus est mediator Dei et hominum;* non quorumdam, sed inter Deum et omnes homines, et hoc non fuisset nisi vellet omnes salvare. Et potest dici quod Christus mediator est similis utrique extremo, scilicet Deo et homini, inquantum Deus, et inquantum homo, quia medium debet habere aliquid de utroque extremorum. Et hæc sunt homo et Deus. Sed quia medium est distinctum ab utroque extremorum, et Filius non est alius Deus a Patre; ideo melius est dicendum quod mediator est secundum quod homo. Sic enim communicat cum utroque extremorum. In Deo enim sunt duo, scilicet justitia et immortalitas; in hominibus vero est injustitia et mortalitas. Media ergo sunt duo. Unum in quo est justitia et mortalitas, aliud in quo est immortalitas et injustitia. Et utrumque est medium, sed primum medium convenit Christo, secundum vero diabolo. Et ideo diabolus est medium disjungens, quia per injustitiam suam disjungit nos a divina justitia, sed Christus est medium conjungens, quia est justus et mortalis, et per suam mortem conjungit nos Dei justitiæ. I Joan., II, 2 : *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris,* pro aliquibus efficaciter, sed pro omnibus sufficienter, quia pretium sanguinis ejus est sufficiens ad salutem omnium, sed non habet efficaciam nisi in electis propter impedimentum.

LECTIO II.

Cujus testimonium temporibus suis confirmatum est : in quo positus sum ego [1] prædicator et apostolus (veritatem dico, non mentior) doctor gentium in fide et veritate. Volo ergo viros orare in omni loco, levantes puras manus sine ira et disceptatione; similiter et mulieres in habitu ornato, cum verecundia et sobrietate ornantes se, non tortis crinibus, aut auro, aut margaritis vel veste pretiosa, sed quod decet mulieres promittentes pietatem per opera bona.

Supra dixit, quod Deus vult omnes salvos fieri, et probavit hoc ex parte Dei, qui est unus omnium, et ex parte Christi, qui est unus mediator omnium, hic probat idem ex parte testimonii; et primo inducit alios testes; secundo, suum testimonium, ibi : *in quo positus sum.* Dicit ergo : *Dedit se pro omnibus redemptionem.* Sed numquid subito Deo in mentem venit ut qui elegerat salvare Judæos solum, vellet salvare totum mundum? Hoc excludens dicit : *Cujus testimonium temporibus suis confirmatum est,* quasi dicat : Hæc lex non est subita, sed antiquitus attestata per legem et per prophetas. Isa., XLIV, 8 : *Vos estis testes mei.* Act., X, 43 : *Huic omnes prophetæ testimonium perhibent. Confirmatum est,* scilicet impletione et ostensione signorum et prædicatione apostolorum, *temporibus suis*, scilicet quibus prædeterminatum erat fieri. Eccle., III, 1 : *Omnia tempus habent.* Vel testimonium apostolorum confirmatum est temporibus determinatis. Act., I, 8 : *Eritis mihi testes in Hierusalem, et in omni Judæa et Samaria, et usque ad ultimum terræ.*

Deinde cum dicit : *in quo positus sum ego prædicator et apostolus,* ponit testimonium suum; et primo ostendit suum officium; secundo, officii sui usum, ibi : *Veritatem dico, non mentior.* Dicit ergo : *in quo* scilicet officio testificandi, *positus sum,* scilicet a Deo; Joan., XV, 16 : *Posui vos ut eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat; ego prædicator,* quia ad hoc me posuit, ut prædicarem. Marc., ult., 15 : *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ.* Sed in quolibet artificio sunt duo, quidam ministerialiter operantes, quidam qui disponunt de aliis, scilicet architectores. Sed in officio Ecclesiæ disponentes sunt apostoli; et ideo dicit : *apostolus,* quasi cum auctoritate. I Corinth., IX, 2 : *Signaculum apostolatus mei vos estis in Domino.* Usus autem officii est prædicare veritatem, et hoc est officium prædicatorum ut veritatem dicant. Prov., VIII, 7 : *Veritatem meditabitur guttur meum.* Ephes., IV, 25 : *Loquimini veritatem.* Sed non est aliqua doctrina quæ non habeat aliquam veritatem, sed in hoc damnatur aliqua doctrina, quia miscet veritati

[1] Vulgata : *qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus, testimonium temporibus suis in quo positus sum ego,* etc.

falsitatem; et ideo dicit : *veritatem dico, non mentior.* Proverb., VIII, 8 : *Recti sunt omnes sermones mei.* Job, VI, 30 : *Non invenietis in lingua mea iniquitatem.* Et hic est usus officii, scilicet veritatem sine mendacio prædicare, qui competit meo officio, qui sum *doctor gentium.* Doctor autem generat scientiam in anima discipuli, scientia autem non est de falso; unde docens falsum non est doctor.

Sed contra. Matth., XXIII, 8 : *Nolite vocari Rabbi.* Respondeo. Non prohibet ministerium doctrinæ, sed ambitionem officii. Act., IX, 15 : *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus et filiis Israel.* Isa., XLIX, 6 : *Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.*

Et debeo eas docere *in fide et veritate,* quia debet docere fidem et bonos mores. Et dicit : *in fide,* id est de his quæ pertinent ad statum præsentem, in quo secundum fidem vivimus, *et in veritate,* quantum ad statum gloriæ.

Deinde cum dicit : *Volo ergo viros orare in omni loco,* descendit ad speciales[1] gradus hominum, et circa hoc duo facit : quia primo monet viros de oratione; secundo, mulieres, ibi : *similiter et mulieres.* Dicit ergo : *Volo viros orare in omni loco.* Tria exigit a viris in orando : primo quod oratio sit assidua; secundo, pura; tertio, quieta. Assidua, ut in omni tempore et in omni loco. Et dicit : *volo,* quia bonum est quod homo oret. Et ego doctor *volo viros orare in omni loco,* non in Hierusalem tantum, ut Judæi, nec in monte Garizim, ut Samaritani, Joan., IV. In omni loco potest homo spiritualiter et mentaliter orare. Soph., II, 11 : *Adorabunt eum viri de loco suo, omnes insulæ gentium.*

Sed quomodo Dominus reprehendit pharisæos stantes in angulis? Matth., VI. Respondeo. Oratio mentalis ubique potest fieri, sed signa orationis exterius non debent fieri in omni loco, quia homo non debet singularis apparere in exterioribus, quia propter hoc posset haberi[2] inanis gloria.

Sed quare nunc sunt factæ Ecclesiæ? Respondeo. Non quod locus sit de necessitate orationis, sed ad bene esse ejus, quia oratio requirit solitudinem et quietem.

Item pura; ideo dicit : *Levantes puras manus.* Augustinus : « Quod exterius orando agimus, facimus ut affectus noster interius excitetur. » Genuflexiones enim et hujusmodi non sunt per se acceptæ Deo, sed quia per hæc tanquam per humilitatis signa homo interius humiliatur; sicut elevatio manus significat elevationem cordis. Thren., III, 41 : *Levemus corda nostra cum manibus ad Dominum in cœlo. Levantes puras manus,* id est orantes cum devotione cordis. Job, VIII, 5 : *Si diluculo consurrexeris ad Deum et omnipotentem fueris deprecatus; si mundus et rectus incesseris : statim evigilabit ad te, et pacatum reddet habitaculum justitiæ tuæ.* Item quieta[3]; ideo dicit : *Sine ira et disceptatione.* Et ponit duo, primo scilicet ut mens sit sine ira, quæ animum inquietat ad inferendum nocumentum, proximo a qua oportet liberum esse animum orantis. Eccli., XXVIII, 3 : *Homo homini servat iram, et a Deo quærit medelam.* Item liber debet esse homo a disceptatione, quod potest intelligi dupliciter. Uno modo secundum *Glossam,* ut non disceptemus contra Deum, increduli verbis ejus, et murmurando contra ejus ordinationem, Roman., IX, 20 : *O homo tu quis es qui respondeas Deo?* Item contra proximum, ut non rumpamus pacem cum eo quod sit per disceptationem; pax enim est necessaria oranti. Matth., XVIII, 19 : *Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcumque petierint fiet illis a Patre meo.*

Deinde cum dicit : *Similiter et mulieres,* ordinat mulieres : et primo quantum ad orationem; secundo, quantum ad doctrinam, ibi : *Mulier in silentio dicat.* Item primo ostendit quid requiratur a muliere orante; secundo, exponit quæ dixerat, ibi : *Non in tortis crinibus.* Circa primum sciendum est quod omnia quæ requiruntur ad virum orantem, requiruntur et ad mulieres; et ideo dicit : *similiter et mulieres,* quasi dicat : Omnia servent quæ dicta a me sunt. Sed addit duo, scilicet ornamenta et verecundiam[4], dicens : *in habitu ornato, cum verecundia.* Cujus ratio est, quia naturale est quod sicut mulieres sunt mollioris corporis quam viri, ita et debilioris rationis. Rationis autem est ordinare actus et

[1] Al. : « ad spirituales. » — [2] Al. : « et propter hoc potest haberi. » — [3] Al. omittuntur sequentia usque ad verba « Et ponit duo. » — [4] Al. deest quod sequitur usque ad « Cujus ratio est. »

effectus uniuscujusque rei. Ornatus vero consistit in debita ordinatione et dispositione. Sic in interiori decore nisi sint omnia ordinata ex dispositione per rationem, non habent pulchritudinem spiritualem. Et ideo, quia mulieres deficiunt a ratione, requirit ab eis ornatum. Item verecundia est de turpi actu, et ideo est laudabilis in illis qui facile solent declinare in actus turpes, cujusmodi sunt juvenes et mulieres; et ideo hoc in eis laudatur, non autem senes et perfecti. Eccli., XXVI, 19 : *Gratia super gratiam mulier sancta et pudorata.* Item sobrietatem requirit[1]; unde sequitur : *et sobrietate.* Quia enim in mulieribus ratio est debilis, sobrietas autem conservat virtutem rationis, ideo in mulieribus maxime reprehenditur ebrietas. Unde antiquitus apud Romanos eis non dabatur vinum.

Non in tortis crinibus et auro aut margaritis vel veste pretiosa. Exponit quod dixerat; et primo de ornatu; secundo, de verecundia, ibi : *Sed quod decet mulieres promittentes pietatem.* Circa primum primo excludit ornatum corporalem; secundo, ponit spiritualem, ibi : *Sed quod decet mulieres promittentes pietatem.* Circa primum dicit : Quod dixi de habitu ornato, non intelligo de exteriori, quia *non in tortis crinibus,* id est non ornato capite, vel toto corpore. Sed præcipue mulieres ornant caput, quod est naturale mulieri, ut dicitur I Corinth., XI, et ideo ornamenta in capite habent. In capite vero est duplex velamentum. Unum est naturale, scilicet capilli, ut dicitur I Corinth., XI, item artificiale; et in utrisque se ornant, quia capillos torquent. Unde dicit : *non in tortis crinibus,* id est in crispatis. Isa., III, 24 : *Erit pro crispanti crine calvitium.* Item artificialia prohibet cum dicit : *Aut oro*[2] *aut margaritis.* I Petr., III, 3 : *Non extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri aut indumenti aut vestimentorum cultus.* Vel *non in tortis crinibus et auro,* id est, non habentes crines tortos auro vel margaritis. Quantum vero ad totum corpus dicit : *vel veste pretiosa;* hoc enim damnat Apostolus, et Isa., III.

Sed numquid hoc est peccatum? Respondeo. Dicendum est quod, secundum Augustinum, duo sunt consideranda in ornatu mulierum, scilicet simplex ornatus et fucatus. Simplex ornatur, puta in veste et in auro et hujusmodi, quod potest fieri cum peccato tribus modis, scilicet ex prava intentionem, ut si intendant commotionem concupiscentiæ, ostentationem, vel inanem gloriam. Prov., VII, 10 : *Præparata ad capiendas animas.* Secundo, si fiat præter consuetudinem patriæ, quod sit diversimode; quod enim excedit modum consuetum patriæ, hoc ex levitate animi est[3]. Tertio, si conditionem sui status excedit. Sed servata recta intentione, consuetudine patriæ et conditione status, non est peccatum. De fucato autem semper est peccatum. Mulieribus enim non permittitur ornari nisi propter viros, et viri nolunt decipi, ut fucate eis appareant.

Sit ergo non talis ornatus, *sed qualis decet mulieres promittentes pietatem.* Exteriora enim opera hominis sunt quasi quædam professio interioris hominis, sicut religiosi ad hoc habent[4] habitum et clerici similiter. Unde, nisi concordet interior cum exteriori, est fictio. Ita etiam de aliis operibus interioribus. Interius enim debemus colere pietatem, id est cultum Dei habere, exterius vero promittere per bona opera, quæ concordant pietati, et similiter habere interius sicut ostendimus exterius. Vel dico quod debent se ornare non exterius, *sed* secundum *quod decet eas promittentes,* id est quæ promittere debent, *pietatem per opera bona.* Eccli., XIX, 27 : *Amictus corporis et risus dentium et ingressus hominis annuntiant de illo.*

LECTIO III.

Mulier in silentio discat, cum omni subjectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio. Adam enim primus formatus est, deinde Eva, et Adam non est seductus, mulier autem seducta in prævaricatione fuit. Salvabitur autem per filiorum generationem, si permanserit in fide et dilectione et sanctificatione et cum sobrietate.

[1] Al. hic pariter occurrit similis omissio. — [2] Al. : *et argento.* — [3] Al. : « aut enim excedit modum consuetum patriæ, quod ex levitate animi est, aut si conditionem, » etc. — [4] Al. : « aliquando habent. »

Superius Apostolus ordinavit mulieres quoad orationem, hic ordinat eas quantum ad doctrinam; et primo ponit suam ordinationem circa earum doctrinam; secundo, rationem ordinationis assignat, ibi : *Adam enim primus formatus est;* tertio, respondet tacitæ quæstioni, ibi : *Salvabitur autem per filiorum generationem.* Item primo ostendit quid mulieribus conveniat; secundo, qui eis non competat, ibi : *Docere autem mulieri non permitto.* Circa primum tria ponit eis competere, scilicet taciturnitatem, disciplinam et subjectionem, quæ tria ex una ratione procedunt, scilicet ex defectu rationis in eis; quibus primo indicit silentium [1], dicens : *Mulier in silentio discat.* Jac., III, 2 : *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir;* et I Corinth., XIV, 34 : *Mulieres in ecclesiis taceant; non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse sicut et lex dicit.* Nam verba [2] mulieris sunt inflammantia. Eccli., IX, 11 : *Colloquium illius quasi ignis exardescit.* Secundo, ut discant, quia eorum qui deficiunt ratione, proprium est addiscere. I Corinth., XIV, 35 : *Si quid volunt discere, domi viros suos interrogent.* Viris autem datur quod doceant. Tertio, indicit subjectionem [3], quia naturale est quod anima dominetur corpori et ratio viribus inferioribus; et ideo, sicut Philosophus docet, quandocumque aliqua duo ad invicem sic se habent, sicut anima ad corpus, et ratio ad sensualitatem; naturale dominium est ejus qui abundat ratione, et illud est principans; aliud autem est subditum, quod scilicet deficit ratione. Gen., III, 16 : *Sub viri potestate eris.*

Item excludit ea quæ eis non competunt [4] dicens : *Docere autem mulieri non permitto neque dominari in virum.* Et sunt duo, scilicet ut non doceant.

Sed contra. Proverb., ult., 7 : *Erudivit eum mater sua.* Respondeo. Dicendum est quod doctrina alia est publica, et hæc non competit mulieri [5], et ideo dicit : *in Ecclesia;* alia est privata, et hac mater erudit filium.

Sed contra. Judic., V, Debora erudivit populum Israel. Respondeo. Illa eruditio est per spiritum prophetiæ, et gratia Spiritus sancti non discernit inter virum et mulierem; non tamen publice prædicabat, sed instinctu Spiritu sancti consilia dabat.

Secundo, interdicitur eis dominium in virum. Eccli., XXV, 30 : *Mulier si primatum habeat, contraria est viro suo.* Et Philosophus dicit quod dominium mulierum est corruptio familiæ, sicut tyranni in regno. Et sic prohibet duo, contra duo quæ competunt eis, sed primum repetit, scilicet *sed esse in silentio.*

Deinde cum dicit : *Adam enim primus formatus est,* assignat rationem ejus quod dixerat; et primo ex ordine creationis; secundo, ex ordine culpæ, ibi : *Et Adam non est seductus, mulier autem seducta in prævaricatione fuit.* Circa primum sciendum est quod in ordine rerum, perfectum et imperfectum diversimode ordinantur, quia in uno et eodem imperfectum præcedit tempore, et perfectum præcedit natura, quia natura tendit ad perfectum; sed in diversis perfectum est prius tempore et natura, quia natura semper incipit a perfectis; et secundum hunc ordinem [6] agit, quia vir perfectus est in natura humana, mulier vir occasionatus. Unde primo formatus est Adam. Genes., II, 7 : *Formavit Deus hominem de limo terræ,* secundario mulier, sicut quoddam imperfectum a perfecto originatum, scilicet de costa. I Corinth., XI, 8 : *Non enim vir ex muliere, sed mulier ex viro est.* Et inde est quod homo non dicitur factus propter mulierem, sed ad similitudinem Dei. Gen., I, 26 : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Mulier autem propter virum; ideo vir debet præesse. Item ex parte culpæ. Ordo enim generationis et corruptionis est contrarius, quia quod est primum in generatione, est ultimum in corruptione. Peccatum autem est corruptio naturæ, et ideo generatio incipit primo ab Adam, sed corruptio a muliere; unde dicit : *Adam non est seductus,* scilicet primo, quia fortior erat; sed tentator [7] incepit a debiliori, ut facilius seduceretur fortior. Alludit autem hic verbis Adæ Genes., III, 12. Cum enim Dominus reprehendit Adam, dixit : *Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, et comedi.* Et ideo dicit : *Adam non est seductus, sed mulier.* Seductio autem

[1] Al. desunt sequentia usque ad indicem « Jac. » — [2] Al. : « secundo quia verba, » etc. — [3] Al. : « item subjectio. » — [4] Al. statim subnectitur : « et sunt duo, » aliis omissis. — [5] Al. : « quod doctrina publica non competit muliebri. » — [6] Al. : « et hunc ordinem. » — [7] Al. deest « tentator. »

duplex est, scilicet in universali et in particulari eligibili, quæ est ignorantia electionis. Quicumque ergo peccat, seducitur ignorantia electionis in particulari eligibili. Mulier autem fuit seducta ignorantia in universali, quando scilicet credidit quod serpens dixit, sed vir non credidit hoc, sed deceptus fuit in particulari, scilicet quod gerendus esset mos uxori, et cum ea comedere deberet, et inexpertus divinæ severitatis credidit quod facile ei remitteretur.

Sed contra. Ignorantia est pœna peccati; ergo pœna præcessit culpam. Respondeo. Dicendum est quod non præcessit, quia statim ad verba serpentis fuit elata, eo quod alius esset de ea sollicitus, et ex illa elatione seducta est; unde elatio præcessit.

Deinde cum dicit: *Salvabitur autem per filiorum generationem*, respondet quidam tacite quæstioni, quia diceret quis, quod si mulier non est propter virum, et ex ea est initium peccati, ergo viro est nociva; sed si aliquid non est propter aliud, sed est ei nocivum, debet tolli; ergo mulier non debet salvari.

Dicendum est ergo quod duplex est salus, scilicet temporalis, et hæc est communis etiam brutis; alia est æterna, et hæc est propria hominum. Isa., LI, 6 : *Salus autem mea in sempiternum erit.* Utramque autem salutem mulier non amisit; non temporalem, quia statim non privatur sexu muliebri propter generationem prolis; nec æternam, quia secundum animam capax est gratiæ et gloriæ. Et ideo quantum ad primum dicitur: *salvabitur,* id est non extirpabitur, et hoc *per generationem filiorum,* ad quam est a Deo ordinata. Quantum ad secundum dicit : *si permanserit.*

Sed quia si importat causam, numquid quæ non permansit, non salvabitur cum Apostolus dicat, quod mulier melius facit, si non nubat?

Respondeo. Uno modo potest esse locutio figurativa, et sic per virum ratio superior intelligitur; ratio inferior est mulier; opera bona sunt filii inferioris rationis et caritas, quam per virum concipit, et per hæc salvabitur. Alia est expositio litteralis, ut ly *per* non dicat causam, sed repugnantiam, et est sensus : *Mulier salvabitur,* etiam si incedat per generationem, scilicet si nubat, et non sit virgo. Et tunc ly *per* dicit augmentationem salutis, quasi per generationem filiorum ad cultum Dei magis salvabitur. Eccli., VII, 25 : *Filii tibi sunt? Erudi illos, et incurva illos a pueritia illorum.*

Quoad salutem æternam consequendam tria ponit. Primo, aliquid quoad intellectum[1]; secundo, quoad affectum; tertio, quoad exteriorem actum. In intellectu est fides, per quam intellectus Christo subjicitur; unde dicit : *in fide.* Hebr., XI, 6 : *Sine fide impossibile est placere Deo.* Et quia fides nihil valet sine dilectione, ideo quoad affectum[2] statim subjungit, dicens : *et dilectione.* I Cor., XIII, 2 : *Si habuero omnem fidem ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum.* In exteriori autem ponit duo contra lasciviam, quæ consistit in duobus, scilicet in luxuria, et quantum ad hoc dicit : *in sanctificatione,* id est in castitate; I Thess., IV, 3 : *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra, ut abstineatis vos a fornicatione.* Item in crapula, contra quod dicit : *cum sobrietate.* Ad Tit., XI, 12 : *Sobrie, juste et pie vivamus in hoc sæculo.*

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

Fidelis sermo. Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Oportet enim episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, ornatum, prudentem, pudicum, hospitalem, doctorem, non vinolentum, non percussorem, sed modestum, non litigiosum, non cupidum.

Supra instruxit Timotheum de pertinentibus ad fidem rectam et cultum Dei, hic agit de instructione officiorum ecclesiasticorum; et primo ponitur institutio; se-

[1] Al. : « de salute vero æterna tria ponit, scilicet quod aliquid sit in intellectu; secundo, quod in affectu. » — [2] Al. omittitur « quoad affectum. »

cundo, suæ institutionis occasio, seu necessitas, ibi : *Hæc tibi scribo, sperans me ad te venire cito.* Item primo instruit de pertinentibus ad episcopum; secundo, quoad diaconos, ibi : *diaconos similiter pudicos.*

Sed cum secundum Dionysium tres sint ordines : scilicet episcoporum, qui perficiunt; presbyterorum, qui illuminant; diaconorum, qui purgant; quare non facit mentionem de presbyteris?

Respondeo. Dicendum est quod presbyteri intelliguntur cum episcopis, non quod sit indistinctio inter ordines quantum ad rem, sed quantum ad nomina, quia presbyter idem est quod senior, et episcopus superintendens. Et ideo presbyteri et episcopi quantum ad nomen vocabantur et episcopi et presbyteri.

Circa hoc ergo primo agit de desiderio perveniendi ad episcopatum; secundo, describit conditionem episcopi, ibi : *Oportet autem episcopum irreprehensibilem esse.* Præmittit ergo suæ institutionis assertionem, dicens : *Fidelis sermo,* scilicet quem dicam, vel dixi. Apoc., ult., 6 : *Hæc verba fidelissima, et vera sunt. Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.* Ex hoc sumpserunt aliqui occasionem ambitionis episcopatus et prælationis. Sed non recte intelligunt quod hic dicitur. Apostolus enim hic voluit ostendere quid pertineat ad episcopum. Episcopus est nomen græcum : *scopos* enim idem est quod intendens, *epi*, id est supra. Episcopus ergo dicitur[1] quasi superintendens. Duo ergo sunt consideranda in episcopo, scilicet gradus superior et actio plebi utilis. Aliqui enim projiciunt forte oculum ad ea quæ circumstant eum, scilicet quod qui præest honoratur et quod habet potestatem. Et qui propter ista desiderat episcopatum, nescit quid sit episcopus. Et ideo dicit Apostolus quid sit episcopus, et quid desiderat qui episcopatum desiderat, quia *bonum opus.* Non dicit bonum desiderium habet, sed *bonum opus,* scilicet utilitatem plebis.

Sed numquid licet ipsum desiderare? Augustinus dicit quod non. *Glossa :* « Locus superior sine quo regi non potest populus, etsi teneatur et administretur decenter, tamen indecenter appetitur. » Et idem dicit XIX *De civitate Dei*. Cujus ratio est, quod nullus debet appetere aliquid supra vires suas non sibi proportionatum, alias esset stultus. Horatius :

> Ludere qui nescit, campestribus abstinet armis.

Ille ergo bene episcopatum desiderare posset cujus facultas episcopatui esset proportionata[2]. Ad hoc autem nullus est idoneus, quia prælatus secundum gradum et convenientiam debet omnes alios excedere in conversatione et contemplatione, ita ut respectu sui, alii sint grex. Et hanc idoneitatem de se præsumere est maximæ superbiæ. Aut ergo appetit circumstantias, et tunc nescit quid appetat, quia non est hic episcopatus; vel ipsum opus, et hoc est superbiæ. Et ideo non est accipiendum nisi impositum.

Glossa : « Si dicis : Status episcoporum est perfectior statu religiosorum, hunc autem licet appetere; igitur, etc., respondeo. Perfectio aliter se habet in hoc, et in illo, quia status episcoporum præsupponit perfectionem, et ideo nullus appetere debet nisi habeat eam; sed status religiosorum est via, et ideo non requiritur perfectio jam habita, sed quod teneatur acquirere eam[3], nisi habeat. » Et hoc patet Joan., ult., ubi Dominus Simoni, non dicit : « Si » vis perfectus esse, pasce oves meas, » et juveni dicit Matth., XIX, 21 : *Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, et da pauperibus.*

Sic ergo intelligendum est in nomine episcopatus bonum opus. I Petr., V, 3 : *Non ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo.* Quasi dicat : Si tu episcopatum desideras, hoc est quod desideras, quia *bonum opus.*

Sed qualis debeat esse episcopus ostendit cum subdit : *Oportet episcopum irreprehensibilem esse;* quem primo instruit in generali; secundo, in speciali, ibi : *unius uxoris virum,* etc. Dicit ergo : Dico quod bonum opus desiderat, sed ad hoc non omnis est idoneus, sed oportet quod sit talis. Primo, irreprehensibilis : unde de Zacharia dicitur Luc., I, 6, quod *incedebat in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela.* Levit., XXI, 17 : *Qui habuerit maculam non offeret panes Deo suo, nec accedet ad ministerium ejus.* Nec intelligendum est

[1] Al. omittitur « episcopus ergo dicitur. » — [2] Al. : « cujus opus episcopatui esset proportionatum. » — [3] Al. : « sed quod acquirat eum. »

quod omnino sit sine peccato, quia dicitur I Joan., I, 8 : *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est.* Nec est dicendum, sicut aliqui dixerunt quod quicumque peccavit mortaliter post baptismum, non est idoneus, quia pauci essent tales. Sed irreprehensibilis, id est non subjectus alicui peccato, unde ab aliis reprehendi possit, quia indecens est si reprehensibilis sit reprehensor. Matth., VII, 5 : *Ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.*

Deinde cum dicit : *unius uxoris virum,* instruit eum in speciali; et primo quantum ad se; secundo, quantum ad multitudinem, ibi : *filios habentem subditos.* Iterum prima in duas, quia primo ostendit quibus virtutibus ornetur; secundo, a quo mens debet esse immunis, ibi : *non vinolentum,* etc. Omnis autem moralis virtus est primo circa passiones. Et sunt duo quæ faciunt sanctitatem, scilicet castitas et sobrietas, quia per delectationem vel delectabilia carnis, maxime inquietatur anima. Et ideo primo ponit quod pertinet ad castitatem, dicens : *unius uxoris virum.* Simile ad Tit., I. In hoc autem discordia videtur esse inter Augustiuum et Hieronymum. Hieronymus enim dicit quod hoc intelligitur post baptismum, quia si ante baptismum duas habuit uxores, vel unam primo, et aliam postea, non impeditur ab ordinatione, quia per baptismum omnia delentur. Augustinus et Ambrosius contrarium dicunt, quia sive ante sive post, si duas habuit non ordinatur.

Et numquid baptismus non [1] omnia delet? Respondeo sic, quoad peccata, non autem quoad irregularitatem [2], quæ interdum etiam sine peccato incurritur ex sola ecclesiastica institutione. Sed matrimonium non est peccatum, etiam in paganis.

Sed quæ est causa hujus institutionis? Numquid non magis impeditur qui multas concubinas habet? Respondeo. Dicendum quod hoc fit non propter incontinentiam tantum, sed propter repræsentationem sacramenti, quia sponsus Ecclesiæ est Christus, et una est Ecclesia; Cant., VI, 8 : *Una est columba mea.*

Secundo, agit de sobrietate, dicens : *sobrium.* Ad Tit., II, 12 : *Sobrie et pie et juste vivamus in hoc sæculo.* Hic enim docet episcopum, qui dicitur superintendens, ut vigilet. Luc., I, 8 : *Pastores autem erant vigilantes, et custodientes vigilias noctis super gregem suum.* Et ebrietas obstat vigiliis. I Petr., ult., 8 : *Sobrii estote et vigilate.*

Tertio, ordinat rationem, dicens : *prudentem,* quia hæc est regitiva omnium virtutum; et episcopus eligitur, ut alios regat. Matth., X, 16 : *Estote prudentes.* Matth., XXIV, 45 : *Quis putas, est fidelis servus et prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore?*

Consequenter ponit virtutes quæ ordinant actiones exteriores : primo, quantum ad se; secundo, quantum ad alios. Quantum ad se dicit : *ornatum pudicum.* Ornatus est quando bene componitur in actibus et dictis. Ornatus enim importat pulchritudinem, quæ consistit in proportione. Unde tunc est ornatus quando agit et loquitur ut decet. Eccli., XLIV, 6 : *Homines divites in virtute, pulchritudinis studium habentes.* Hoc requiritur in episcopo, quia per exteriora judicamus de interioribus. Eccli., XIX, 27 : *Amictus corporis et risus dentium et ingressus hominis enuntiant de illo.* Quia prælatus ponitur in aspectu hominum, oportet quod sit ornatus; unde dicitur de Ambrosio quod quosdam ordinare nolebat, quia dissolute incedebant. Item quandoque contingit quod occurrunt alicui aliqua turpia in aliis vel agentibus vel dicentibus, et ad hæc debet habere pudicitiam, ut verecunderetur, si videat vel audiat. Augustinus, in *Regula ad monachos :* « Impudicus oculus impudici cordis est nuntius. » Eccli., VII, 21 : *Gratia enim verecundiæ illius super aurum.*

Deinde cum dicit : *hospitalem doctorem,* agit de episcopo in comparatione ad alios. Imponitur autem episcopo ut pascat oves. Joan., ult., et I Petr., ult. Et duplex est eleemosyna, scilicet corporalis et spiritualis. Ergo debet in utraque pascere. Quantum ad primum dicit : *hospitalem,* scilicet peregrinorum et hospitum. Rom., XII, 13 : *Hospitalitatem sectantes.* Hebr., ult., 2 : *Hospitalitatem nolite oblivisci.* Job, XXXI, 32 : *Ostium meum viatori patuit.* Quantum ad secundum dicit : *doctorem.* Ephes., IV,

[1] Al. deest « non. » — [2] Al. : « sic peccata, non irregularitatem. »

11 : *Alios pastores et doctores dedit.* Et hoc est officium proprium prælati. Hierem., III, 15 : *Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina.*

Consequenter cum dicit : *non vinolentum,* etc., removet tria vitia opposito. Tria autem removet : unum quod pertinet ad concupiscentiam carnis, aliud ad iram, aliud ad cupiditatem. Quantum ad primum dicit : *non vinolentum.* Minus dicit, et plus significat; Ephes., V, 18 : *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria,* quasi dicat non gulosum, non luxuriosum. Quantum ad iram duo ponit. Primo, quantum ad actum cum[1] dicit : *non percussorem.* Decenter prohibet hoc post vina, quia ebrii de facili percutiunt. *Sed modestum,* id est patientem : Phil., IV, 5 : *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus;* Psalm. XCI, 15 : *Bene patientes erunt, ut annuntient.* Christus passus non percutiebat. Secundo, quantum ad verba, cum dicit : *non litigiosum.* II Timoth., II, 24 : *Servum Dei non oportet litigare.* I Corinth., XI, 16 : *Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei.*

Et hoc, quia episcopi sunt successores apostolorum, quos Christus instruxit ut pacem annuntiarent. Item in passione sua Christus dixit (Joan., XIV, 27) : *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis.* Quantum ad res temporales dicit : *non cupidum,* quia ponitur judex et ordinator Ecclesiæ, qui si sit cupidus, de facili declinat a justitia. Exod., XXIII, 8 : *Ne accipias munera, quæ excæcant etiam prudentes, et subvertunt verba justorum.* Sed heu ! Hierem., VI, 13 : *A majore usque ad minorem, omnes avaritiæ student.*

LECTIO II.

Sed suæ domui bene præpositum, filios habentem subditos cum omni castitate. Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit? Non neophytum, ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli. Oportet autem et illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt ut non in opprobrium incidat, et in laqueum diaboli. Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes, habentes mysterium fidei in conscientia pura. Et hi autem probentur primum, et sic ministrent, nullum crimen habentes. Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus.

Supra ostendit Apostolus qualis debet esse episcopus secundum se, hic ostendit qualis debet esse in comparatione ad multitudinem; et, primo quoad multitudinem domesticæ familiæ; secundo, quoad multitudinem Ecclesiæ, ibi : *non neophytum;* tertio, quoad multitudinem infidelium, ibi : *Oportet autem et illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt.* Item primo ostendit qualis debet esse in comparatione ad familiam domesticam; secundo, rationem hujus assignat, ibi : *Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit?* Item primo ostendit quod ab episcopo requiritur gubernatio debita familiæ; secundo, bona instructio filiorum, ibi : *filios habentem subditos cum omni castitate.* Dicit ergo : Oportet episcopum bene[2] præesse domui, id est familiæ suæ, ut eam bene gubernet. Bona autem gubernatio non solum est acquisitio divitiarum, quia ea non sunt finis œconomiæ, sed instrumenta, sed finis ejus est recta vita. Eccli., XLIV, 6 : *Pacificantes in domibus suis.* Specialiter autem in domestica familia præcipui sunt filii; et ideo dicit de eis specialiter : *filios habentem subditos,* id est, quod suis filiis dominetur, non emollitus ex teneritudine amoris, quam quandoque extendit ad filios. Inter alia autem quæ requiruntur in filiis episcoporum, quos habuerunt antequam essent episcopi, requiritur quod sint casti; [3] ideo subditur : *cum omni castitate,* quia mala eorum vita esset testimonium contra parentem et prælatum. Eccli., X, 2 : *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus; et qualis rector civitatis, tales et habitantes in ea.* Sapient., IV, 6 : *Ex iniquis enim omnes filii qui nascuntur, testes sunt nequitiæ adversus parentes in interrogatione sua.* Secunda ratio est, quia ad domum episcopi concurrit populus, ideo oportet eos esse castos; contra illud I Reg., II, ubi filii Heli non casti corrumpebant mulieres venientes ad templum; unde et Heli a Domino est punitus.

[1] Al. deest « cum. » — [2] Al. deest « bene. » — [3] Al. omittuntur sequent. usq. ad « quia mala. » etc.

Deinde cum dicit : *Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit?* Lucæ, xvi, 10 : *qui fidelis est in minimo, et majore fidelis est.* Contingit tamen frequenter quod aliqui non sunt bene regitivi in parvis domesticis, qui tamen bene regunt in majoribus. Sed quod dicit : *nescit,* hæc nescientia refertur ad negligentiam; nam qui parva [1] negligit, de facili magna negligit, licet qui non curat de parvis, aliquando bene se habeat in majoribus.

Consequenter ostendit qualiter se habeat ad multitudinem Ecclesiæ, in qua non debet esse novitius in fide, sed antiquus; unde dicit : *non neophytum,* id est novam fidem habentem. Act., i, 29 : *Oportet eligere unum ex his qui nobiscum sunt congregati.* Item Num., xi, 16 : *Congrega mihi septuaginta viros de senioribus, quos tu nosti quod senes sint populi, ac magistri, et duces eos ad ostium tabernaculi fœderis,* etc. Sed sicut dicitur Sap., iv, 8 : *Senectus venerabilis est, non diuturna, neque numero annorum computata.* Contingit enim quandoque quod in aliquibus novis superabundet gratia, et habeant simul cum ætate juvenili [2] morum senectutem, qui dispensative promoventur, sicut Ambrosius divina inspiratione. Unde hoc quod dicit hic, ad eos pertinet qui non solum ætate neophyti, sed et qui neophyti sunt perfectione. Et hujus est ratio, *ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli.* Quando enim aliquis de novo veniens ad fidem et ad conditionem aliquam promovetur, reputat se aliis meliorem et valde necessarium, quasi nisi ipse esset, non haberent unde provideretur Ecclesiæ. Et dicit : *diaboli,* quia ipse condemnatus fuit propter peccatum superbiæ.

Deinde cum dicit : *Oportet autem et illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt,* ostendit qualiter se habeat ad multitudinem infidelium, et ponit documenta. Primo, ut sit bonæ famæ. Coloss., iv, 5 : *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt.* I Petr., ii, 12 : *Conversationem vestram inter gentes habentes bonam.* Et hoc necessarium est prælato, quia conversatio totius congregationis judicatur ex prælato.

Sed contra. II Corinth., vi, 8 : *Per infamiam et bonam famam.* Respondeo. Infamia insurgit quandoque ex culpa ejus qui infamatur, et hanc prohibet hic, quandoque ex malitia detrahentium, et in hac oportet habere patientiam, et de hac loquitur Apostolus ibi. Sed hic loquitur de assumendo in episcopum, qui, etsi sit bonus, et infamatur falso, debet patienter ferre. Secundo, assignat rationem; unde subdit : *ut non in opprobrium incidat.* Ubi tangit duplex periculum, scilicet ne fiat opprobriosus, et per hoc ejus auctoritas minuatur, et per consequens auferatur audacia corrigendi. Matth., vii, 5 : *Ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festuca de oculo fratris tui.* Secundo, *ne incidat in laqueum diaboli,* quandoque scilicet impatienter sustinendo, per quod infamis concitetur ad odia, et desperet, et hujusmodi. Et quod prælatus sit odiosus laicis, contingit, si negligit cultum divinæ laudis. Malach., ii, 8 : *Irritum fecistis pactum Levi, dicit Dominus exercituum. Propter quod dedi vos contemptibiles et humiles omnibus populis.*

Deinde cum dicit : *diaconos similiter pudicos,* ostendit pertinentia ad diaconos, quod in græco idem est quod ministri. In primitiva enim Ecclesia solum erant tres ordines, ut dicit Dionysius, scilicet episcoporum, presbyterorum et ministrorum; et non dividebantur per diversos gradus, sed omnia erant in uno ordine, propter paucitatem ministrorum, et propter novitatem Ecclesiæ. Primo ergo ostendit quales debent esse secundum se; secundo, quantum ad alios, ibi : *mulieres similiter pudicas.* Item primo ostendit quales debent esse; secundo, quomodo examinandi sunt, ibi : *et hi autem probentur primum.* Item primo ostendit quales debent esse quantum ad eorum proprium corpus; secundo, quantum ad res exteriores, ibi : *non turpe lucrum sectantes;* tertio, quantum ad alia, ibi : *habentes ministerium fidei in conscientia pura.* Item quantum ad corpus, primo ostendit quoad totius corporis qualitates; secundo, quantum ad oris refrenationem. Dicit ergo : Dico quod episcopi debent esse pudici, similiter oportet diaconos esse, quia contrarium pudicitiæ facit ineptum ad spiritualia, quia deviat [3] animum a spiritualibus, quem necesse est tales habere elevatum. Isa., lii, 2 : *Mundamini qui fertis vasa Domini.* Luc., xii, 35 : *Sint lumbi vestri*

[1] Al. : « Sed dicit : *nescit,* ut hæc nescientia referatur ad negligentiam, et qui parva, » etc. — [2] Al. omittitur « juvenili. » — [3] Al. : « denegat. »

præcincti. Deinde ostendit quales debent esse in ore. Os servit locutioni et gustui. Quantum ad primum dicit : *non bilingues.* Eccli., xxviii, 16 : *Lingua tertia multos commovit, et dispersit illos a gente in gentem.* Bilinguis est habens duas linguas. Non erunt tales diaconi ministri pacis. Quantum ad secundum dicit : *Non multo vino deditos.* Proverb., xxiii, 29 : *Cui væ? cujus patri væ? cui rixæ? cui foveæ? cui sine causa vulnera? cui suffossio oculorum? Nonne his qui commorantur in vino et student calicibus epotandis?* Isa., v, 22 : *Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem.*

Deinde cum dicit : *Non turpe lucrum sectantes,* ostendit quomodo se habeant ad res exteriores. Non solum enim divertitur a justitia quandoque propter cupiditatem lucri, sed etiam a veritate, dicentes quæ non oportet. Et ideo prohibetur eis temporale lucrum, in quo intelligitur omne lucrum inhonestum. Sed quantum ad effectionem dicit : *habentes mysterium fidei in conscientia pura;* et instruit eos primo quantum ad fidem; secundo, quantum ad conscientiæ puritatem; unde dicit : *mysterium fidei,* non fidem, id est, non tantum fidem simplicem, sed intelligentiam ejus quod in fide occultum est. Mysterium enim idem est occultum, quia ministri debent scire non tantum ea de fide quæ et populus intelligit, sed et mysteria quia debent alios instruere. I Petr., iii, 15 : *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea quæ in vobis est fide et spe.* Item conscientiam puram, quia impura facit in fide errare; supra, i, 25 : *Finis autem præcepti est caritas de corde puro et conscientia bona et fide non ficta.*

Deinde cum dicit : *Et hi probentur primum, et sic ministrent,* ostendit quomodo examinentur. Posset enim dicere aliquis : Puto omnes bonos : hoc enim debet esse in tua reputatione. Sed quantum ad eorum promotionem omnes sunt examinandi; unde etiam ipsi examinantur; unde dicit : *Et hi probentur primum et sic ministrent, nullum crimen habentes,* id est peccatum mortale. Non autem intendit de peccato veniali : quia ut dicitur I Joan., viii : *si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est.* Nec dicit : Qui habuerunt, sed *habentes,* id est, qui sunt notabiles, si habent infamiæ crimen. Alioquin hoc esset derogare clavibus Ecclesiæ.

Deinde cum dicit : *Mulieres similiter pudicas,* ostendit qualiter se habeant ad alios : et primo ponit suam instructionem; secundo, rationem, ibi : *Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent.* Circa primum duo facit : quia primo ostendit qualiter se habeant ad uxores, quas habebant in primitiva Ecclesia, et loquitur pro statu illo; secundo, quomodo ad filios, ibi : *Qui filiis suis bene præsint.* Iterum prima in duas, quia primo ostendit quales debent esse eorum uxores; secundo, qualiter ipsi habeant se ad illas, ibi : *Diaconi sint unius uxoris viri.* In uxoribus eorum requirit quatuor : scilicet pudicitiam, modestiam, sobrietatem et fidelitatem. Dico ergo : *similiter* sicut dixi de diaconibus, dico de mulieribus, quia oportet eas *esse pudicas.* Eccli., xxvi, 19 : *Gratia super gratiam, mulier sancta et pudorata.* Item modestas in lingua. *Non detrahentes.* Eccle., x, 11 : *Quomodo si serpens mordeat in silentio, nihil eo minus habet qui detrahit.* Item *sobrias,* quod est maximum ornamentum mulierum; supra ii, 9 : *Similiter et mulieres in habitu ornato cum verecundia et sobrietate.* Item *fideles,* vel Deo quantum ad veram fidem, vel viris suis.

Sed quæ culpa est diaconi, si ejus uxor est mala? Respondeo. Aliquis a ministerio repellitur non solum propter culpam, sed etiam propter aliquod impedimentum ministerii. Et ideo si præter culpam eorum possent mulieres esse malæ, tamen præstant impedimentum dupliciter. Primo, quia cum malæ sunt, indigent majori cura; et per hoc earum viri[1] minus vacarent ecclesiasticis ministeriis. Secundo, quia viri depravantur ex uxoribus. Item esset in periculum, quia ministrorum Ecclesiæ multi frequentant domos. Dixerunt autem Cataphrigæ, quod ex quo inter diaconos agitur de mulieribus, mulieres possunt ordinari ad sacros ordines. Sed sciendum est quod in jure aliquæ mulieres aliquando vocantur diaconisse non quia habeant hujusmodi ordinem, sed propter aliquod ministerium Ecclesiæ; sicut in græco dicitur diaconus quilibet minister.

[1] Al. omittitur « earum viri. »

LECTIO III.

Diaconi sint unius uxoris viri, qui filiis suis bene præsint et suis domibus. Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent, et multam fiduciam in fide quæ est in Christo Jesu. Hæc tibi scribo, fili Thimothee, sperans me venire ad te cito. Si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis. Et manifeste magnum est pietatis sacramentum quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria.

Supra ostendit Apostolus quales debent esse diaconi et eorum uxores, hic ostendit quomodo diaconi se habeant ad uxores et ad filios, et familiam; et primo ponit documentum; secundo, ejus rationem, ibi : *Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent.* Dicit ergo : Dixi quod mulieres diaconorum sint pudicæ; et si in uxoribus est pudicitia habenda propter eos, amplius in ipsis et necessaria, ut sint omnino a contactu mulierum immunes. Sed quia secundum hoc pauci essent ministri, concedit quod saltem sint unius uxoris viri; quia habuisse plures, est signum incontinentiæ, et contra significationem sacramenti. Et inde est quod Dominus instituit matrimonium unius ad unum. Unde et prima uxor benedicitur, non secunda. Deinde monet qualiter se habeant ad filios, dicens : *Qui filiis suis bene præsint,* scilicet bene erudiendo in disciplina bona et bona vita; Eccli., VII, 25 : *Filii tibi sunt? Erudi illos, et curva illos a pueritia illorum.* Consequenter hortatur eos bene præsse toti domui, id est familiæ, scilicet cum mansuetudine. Eccli., IV, 35 : *Noli esse sicut leo in domo tua evertens domesticos tuos, et opprimens subjectos tibi.* Et hujus ponit rationem dicens : *Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent,* quasi diceret : Quod requiris ab episcopis rationabile est, quia ipsi sunt prælati. Sed quare a diacono, qui est minister? Respondet dicens : *Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent;* et primo ostendit quod bonus usus hujus ministerii est via ad majorem dignitatem; secundo, etiam quod est via ad vitam æternam. Quantum ad primum dicit : *Qui enim bene ministraverint,* exercendo officium diaconi (quod enim est in græco diaconus, in latino dicitur minister) *gradum bonum sibi acquirent,* id est, promoveri merentur ad gradum altiorem. Matth., XXV, 21 : *Quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam.* Et dicit *bonum,* quia supra eodem : *Qui episcopatum desiderat bonum opus desiderat.* Nec tamen in hoc est eorum finis, sed cum hoc remunerationem habent a Deo. Joan., XII, 26 : *Volo ut ubi ego sum, illic sit et minister meus.* Et ideo dicit : *Multam fiduciam,* scilicet auxilii gratiæ in præsenti, et gloriæ in futuro, et hoc *in fide quæ est in Christo Jesu,* id est per fidem Christi. II Cor., III, 4 : *Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum.* Isa., XII, 2 : *Fiducialiter agam, et non timebo.*

Deinde cum dicit : *Hæc tibi scribo,* ponit rationem omnium prædictarum monitionum; et primo excludit causam opinatam; secundo, astruit veram, ibi : *Si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari;* tertio, assignat rationem, ibi : *Quæ est Ecclesia Dei vivi.* Circa primum sciendum est quod posset Timotheus credere quod ex quo scripsit de cætero eum non visurus esset, alias superfluum videretur eum litteris monere; et ideo dicit : *Hæc tibi scribo, fili, sperans me venire ad te cito.* Et nominavit eum filium, quia sibi carissimus erat. I Cor., IV, 17 : *Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus carissimus.* Et dicit : *sperans,* quasi non certus. II Joan., XII : *Plura habens verbis scribere noluit per chartam, et atramentum; spero enim me futurum apud vos. et os ad os loqui.* Scribo igitur, licet spem habeam, quia spes in longum protrahi potest. Proverb., XVI, 1 : *Hominis est præparare animum, et Domini linguam gubernare.* Et ideo dicit : *Si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo conversari.* I Thessal., II, 18 : *Sed satanas impedivit nos.* Ego igitur scribo, *ut si tardavero scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari.* Psalm. LXVII, 7 : *Habitare facit unius moris in domo.*

Deinde cum dicit : *quæ est Ecclesia Dei vivi,* assignat rationem quare sit sic conversandum in ea; et assignat rationem hujus causæ, quæ est duplex; primo, commendando ipsam Ecclesiam; secundo,

veritatem Ecclesiæ, ibi : *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum.* Circa primum duo facit : quia primo commendat Ecclesiam ex parte ejus cujus est Ecclesia; secundo, ex veritate ipsius Ecclesiæ, ibi : *columna et firmamentum veritatis.* Ex parte ejus cujus est Ecclesia, quia est *Dei vivi.* Ecclesia dicitur quasi adunatio, quia in Ecclesia est adunatio fidelium; Rom., VIII, 30 : *Quos vocavit, hos et justificavit.* Et adunantur in Deum; Joan., XVII, 21 : *Ut et ipsi in nobis sint unum.* Et ideo dicit : *quæ est Ecclesia Dei,* et addit : *vivi,* ad distinctionem aliorum deorum ad quos congregantur gentes, nam hi sunt mortui, sed Deus Ecclesiæ est vivus. Joan., V, 26 : *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso.* Est ergo sic in ea conversandum ut spiritualiter vivamus. Psalm. XCII, 5 : *Domum tuam, Domine, decet sanctitudo.* Secunda ratio est ex veritate Ecclesiæ. Naturale est enim homini ut desideret cognitionem veritatis, cum sit perfectio intellectus. Unde Augustinus dicit quod beatitudo est finis hominis, quæ nihil aliud est quam gaudium de veritate. Hoc innotuit philosophis per creaturas, Rom., I, sed in hoc vacillabant, quia non habebant certitudinem veritatis, tum quia erant corrupti erroribus, tum quia vix invenitur apud eos quod in veritate concordent. Sed in Ecclesia est firma cognitio et veritas; unde dicit : *columna;* Eccli., XXIV, 7 : *Thronus meus in columna nubis;* Exod., XXVI, 23 : *Columnæ aureæ super bases argenteas,* et dicitur aurea, quia in se sancta; *et firmamentum,* scilicet quantum ad alios, quia non possunt firmari in veritate nisi per Ecclesiæ sacramenta. Luc., XXII, 32 : *Tu aliquando conversus, confirma fratres tuos.* Psal. LXXIV, 4 : *Ego confirmavi columnas ejus.* Quia igitur [1] Ecclesia congregat in Deo, et dat cognitionem veritatis, debemus esse in ea.

Deinde cum dicit : *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum,* commendat veritatem Ecclesiæ [2]; et primo Christum, ad cujus manifestationem apparuit; secundo, de ejus exaltatione agit, ibi : *assumptum est in gloria.* Commendat autem Christum dupliciter. Primo, quantum ad naturam divinam; secundo, quantum ad humanam, ibi : *Quod manifestatum est.* Dicit ergo : *et manifeste magnum est pietatis sacramentum,* quia sacramentum idem est quod sacrum secretum. Nihil autem tam secretum quam id quod in corde gerimus. Multo ergo magis quod in corde Dei, et secretum est, et sacrum. I Corinth., II, 11 : *Quæ sunt Dei, nemo novit nisi Spiritus Dei.* Isa., XXIV, 16 : *Secretum meum mihi.* Ibid., XLV, 15 : *Tu es Deus absconditus.* Et hoc est Verbum Dei in corde Patris. Psalm. XLIV, 2 : *Eructavit cor meum verbum bonum.* Hoc siquidem secretum est *sacramentum pietatis.* Secretum autem hominis aliquando est vanum. Psalm. XCIII, 11 : *Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt.* Inquantum ergo est restaurativum mundi, et *pietatis.* Item *magnum,* quia est verus Deus, cujus magnitudinis non est finis. Hoc ergo secretum quod latet in corde Patris, factum es homo, et ideo describit ipsum secundo quantum ad naturam humanam; et primo quantum ad carnem; secundo, quantum ad animam. Quantum ad primum dicit : *quod manifestatum est in carne.* Sicut verbum quod latet in corde, manifestatur verbo sensibili, ita Verbum Dei in corde Dei latebat, sed in carne est manifestatum. Joan., I, 14 : *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.* Quantum ad animam dicit : *Justificatum est in Spiritu.* Hoc dupliciter exponitur. Primo, ne credatur quod caro prius sit concepta, dicit quod non, quia *in spiritu,* id est, per Spiritum sanctum conceptus est; Matth., I, 20 : *Quod enim ex ea natum est, de spiritu sancto est;* et Luc., I, 35 : *Quod enim ex te nascetur, vocabitur Filius Dei;* et hoc quia *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Vel in spiritu sancto humano, de quo Matth., XXVII, 50 : *Emisit spiritum.* Et sic est manifestatum in carne, quod tamen est cum spiritu. Et dico spiritu justificato, scilicet quia justus est absque omni macula.

Deinde cum dicit : *apparuit,* ostendit ejus manifestationem; et primo factam angelis; secundo, hominibus, ibi : *prædicatum est gentibus.* Dicit ergo sacramentum illud quod apparuit angelis, et excedit etiam cognitionem angelorum. Illud autem dicitur apparere quod in potestate sua habet videri et non videri, et non subest potestati videntis. Unde non dicitur : Lapis ap-

[1] Al. : « si igitur. » — [2] Al. : « caput Ecclesiæ. »

paret mihi, sed : Video lapidem. Si ergo angelus in sua natura vel potestate[1] haberet quod videret Verbum, non diceretur Verbum apparere sibi, sed quod ipse videret[2] cum vellet. Et ideo dicit Apostolus quod *apparuit angelis,* quia non in sua natura viderunt ipsum. Et verum est quod a principio apparuit angelis, quando ex conversione ad se, deificavit[3] ipsos, sed quando est incarnatum, multa mysteria innotuerunt angelis quæ non cognoverant antea. Et ideo dicit Beda, quod in nativitate apparuit angelis claritas, quæ non antea in veritate visa est hominibus. Et hoc dupliciter. Primo, quantum ad ministerium apostolorum; secundo, quantum ad cognitionem populorum, quibus manifestatur. Olim siquidem solis Judæis manifestabatur, sed nunc in gentibus; et ideo dicit : *prædicatum est gentibus.* Matth., ult., 19 : *Euntes ergo docete omnes gentes.* Psal. xcv, 3 : *Annuntiate inter gentes gloriam ejus.* Et hoc efficaciter, quia *creditum est in mundo.* Et hoc Dominus orabat, Joan., xvii. Et hoc maxime mirum est quod per simplices, pauperes et impotentes totus mundus est conversus. I Corinth., i, 26 : *Non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles.* Et hoc *ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus*, ibid., 29. Secundo, manifestat quod sola veritas Dei hoc facit, quia *assumptum est in gloria.* Christus scilicet, quia manifestatus, assumptus est in cœlis. Marc., ult., 19 : *Dominus quidem Jesus, postquam locutus est, eis assumptus est in cœlum.* Phil., ii, 11 : *Et omnis lingua confiteatur quia Dominus noster Jesus Christus in gloria est Dei Patris.*

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris et doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, et cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere et abstinere a cibis, quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus et his qui cognoverunt veritatem, quia omnis creatura Dei bona est, et nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur, sanctificatur enim per verbum Dei et orationem.

Superius instruxit Timotheum de pertinentibus ad ordinationem Ecclesiæ in spiritualibus; secundo, quantum ad documenta fidei, cultum Dei et dispositionem ministrorum; hic instruit eum de ordinatione Ecclesiæ quantum ad exteriora; et primo quantum ad cibos; secundo, quantum ad statum hominum et divitias, cap. vi, ibi : *Quicumque sunt sub jugo servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur.* Item primo agit de usu ciborum; secundo, de dispensatione ciborum, v cap., ibi : *Viduas honora.* Item primo excludit superstitiosam abstinentiam; secundo, præfert pietatem abstinentiæ licitæ, ibi : *Exerce teipsum ad pietatem.* Item primo pronuntiat falsam doctrinam de illicita abstinentia; secundo, instruit eum hæc proponere fratribus, ibi : *Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu.* Item primo errorem manifestat; secundo, excludit ipsum, ibi : *Quod Deus creavit ad percipiendum.* Item primo prænuntiat errorem futurum ex parte deceptorum; secundo, ex parte decipientium, ibi : *in hypocrisi loquentium mendacium.* Item primo ponit auctorem denuntiationis; secundo, fidei defectum, ibi : *Quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide;* tertio, causam defectus, ibi : *Attendentes spiritibus erroris.* Dicit ergo : *Magnum est pietatis sacramentum, quod ... justificatum est in spiritu;* sed supra hoc sacramentum Spiritus sanctus aliquid prænuntiat futurum, ad eum enim pertinet revelare mysteria. I Corinth., xv, et Joan., xvi : *Quæ ventura sunt annuntiabit vobis.* Spiritus ergo prænuntiat prius secreta in corde Patris futura[4]. Sed olim loquebatur in similitudinibus; Num., xii, 6 : *Si quis fuerit inter vos propheta Do-*

[1] Al. deest « vel potestate. » — [2] Al. : « videretur. » — [3] Al. : « ædificavit. » — [4] Al. : « spiritus ergo prænuntiat in corde futura. »

mini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum; Oseæ, XII, 10 : *Ego visionem multiplicavi, et in manu prophetarum assimilatus sum.* Sed in Novo Testamento *Spiritus sanctus manifeste dicit.* Joan., XVI, 25 : *Et palam de Patre meo annuntiabo vobis.* Et prænuntiat defectum fidei futurum; unde dicit : *In novissimis temporibus discedent quidam a fide.* Novissimum tempus dicitur ultima ætas, quia nos sumus in quos fines sæculorum devenerunt. Tamen in hoc tempore, tanto amplius novissimum est, quanto magis propinquum novissimæ diei. Et sicut in primitiva Ecclesia propter propinquitatem ad Christum, et sacramenta recenter[1] instituta, fuit ferventissima fides, sic in novissimis temporibus, in comparatione ad tempus apostolorum, *discedent quidam a fide*[2], quia carnales erunt, sed magis in fine abundabunt errores. Gen., XLIX, 1 : *Congregamini, ut annuntiem quæ ventura sunt vobis novissimis diebus.* Causa defectus est duplex. Una ex parte diaboli seducentis. II Cor., XI, 3 : *Timeo ne, sicut serpens Evam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri.* Et ideo dicit : *attendentes spiritibus erroris,* scilicet dæmonibus, quorum est officium in errorem mittere. Joan., VIII, 44 : *Mendax est, et pater ejus.* III Reg., ult., 22 : *Egrediar, et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus.* Et dicit : *spiritibus,* quia dæmon major multos habet ministros. Sed quomodo attendent eis? Numquid eos videbunt? Non, sed loquentur in eis. Et ideo addit secundam causam, scilicet falsam doctrinam. Et secundum *Glossam,* dicit hic falsos doctores, dæmones, nec immerito; sicut enim boni homines interdum dicuntur angeli, sic isti propter excellentem malitiam dæmones dicuntur. Joan., VI, 71 : *Nonne ego duodecim vos elegi; et unus ex vobis diabolus est?* Ex parte decipientium est duplex causa. Una, eorum falsitas; alia, perversitas conscientiæ eorum. Quantum ad primum dicit : *dæmoniorum,* id est hominum a dæmone possessorum; et horum, dico : *loquentium mendacium.* Hier., XXIII, 26 : *Usquequo istud est in corde prophetarum vaticinantium mendacium, et prophetantium seductiones cordis sui?* Et nota quod per mendacium simplex absque pallio apparentiæ non posset aliquis decipere quempiam. Et ita hi neminem possent fallere, nisi prætenderent aliquod pallium vel bonæ intentionis, vel simulationis, vel falsæ auctoritatis. Ephes., V, 6 : *Nemo vos seducat inanibus verbis.* II Timoth., III, 5 : *Habentes quidem speciem pietatis,* id est fictam pietatem. Et *dæmoniorum,* dico, *habentium conscientiam cauteriatam.* Cauterium est corruptio in carne per ignem, ex qua egreditur continue putredo. Ita ex igne perversæ voluntatis iræ, odii, concupiscentiæ, ulceratur conscientia et dæmoniorum egreditur falsa doctrina. Ad Titum, I, 15 : *Coinquinatæ sunt eorum mentes.*

Deinde ostendit quæ sit ista falsa doctrina, et tangit hæresim manichæorum, qui damnant matrimonium, contra illud Matth., XIX, 6 : *Quos Deus conjunxit, homo non separet.* I Corinth., VII, 36 : *Mulier non peccat, si nubat.* Item manichæi prohibent usum ciborum, id est, mandant abstinere a cibis. Abstinere autem a cibis potest quis licite, intentione domandi carnem, sicut Timotheus abstinebat a vino, vel propter scandalum, sicut dicit Apostolus I Cor., VIII, 13 : *Si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnes in æternum.* Item illicite. Uno modo propter legis præceptum, quasi legalia adhuc essent servanda, contra quod loquitur ad Galat., II, alio modo secundum hæresim manichæorum, non quia prohibitum lege (quam damnant), sed quia dicunt quod in carnibus, ovis et vino, et hujusmodi, id est in aliqua talium particula, divina natura est commixta, quod non potest de Deo putari. Non videtur autem hoc dicere de cibis legalibus, quia dicit : *in novissimis diebus,* sed de prohibitis a manichæis. Et istos manichæos dæmones vocat[3], quia inter omnes hæreses plus dant diabolo de honore, quia ponunt eum principium ex æquo cum Deo bono, ponentes eum principium visibilium. Improbat autem Apostolus hanc erroneam doctrinam dupliciter, scilicet ex intentione Dei creantis cibos; secundo, ex conditione creaturæ, ibi : *Omnis creatura Dei bona est.* Dicit ergo, quod præcipiunt abstinere, et hoc contra intentionem Dei, qui *creavit eos ad percipiendum.* Genes., I et IX, 3 : *Sicut olera virentia dedi vobis omnia.*

Sed dicis : Numquid plantæ propter ani-

[1] Al. deest « recenter. » — [2] Al. : *recedent a fide.* — [3] Al. : « sed de manichæis; et istos dæmones vocat, » etc.

malia, et animalia propter homines [1] ? Respondeo. Dicendum est quod sic, secundum etiam Philosophum in I *Politic.*, quia imperfectum ordinatur ad perfectius. Et ideo sicut in generatione est multiplex perfectio : primo, scilicet plantarum, deinde animalium, et ultimo humana, ita ut in usu rerum ; et ideo *ad percipiendum*, sed *cum gratiarum actione*. I Thessal., ult., 18 : *In omnibus gratias agite,* quia scilicet concessa sunt vobis a Deo. Ps. xxi, 27 : *Edent pauperes et saturabuntur*. Et subdit [2] : *fidelibus,* quia illi qui percipiunt cum gratiarum actione, sunt fideles. Nullus enim potest gratias agere Deo in eo quod illicitum est. Stultus enim est qui agit gratias de fornicatione Deo, quia Deus non est auctor malorum. Ergo ille gratias agit qui habet hoc quod usus ciborum sit licitus. Et hoc quidem innotescit per fidem solam : et ex ista ratione dicit [3] : *fidelibus*.

Deinde cum dicit : *Qui cognoverunt veritatem, quia omnis creatura Dei bona est,* improbat errorem ex conditione creaturæ ; et primo proponit creaturam esse bonam secundum se ; secundo, quantum ad usum. Dicit ergo : *Omnis creatura Dei est bona,* scilicet in sua natura. Genes., i, 31 : *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona*. A bono enim auctore nihil est nisi bonum. Sed quia multa sunt in se bona, quorum tamen usus non est bonus, ideo probat omnem creaturam esse bonam, non solum in se, sed et quantum ad usum : et primo ponit intentum ; secundo, probat, ibi : *sanctificatur enim per verbum Dei*. Dicit ergo : Nihil rejiciendum est, scilicet ex debito divinæ legis, quamvis ex alia causa ; sicut venenum comedere, inquantum cibus, non est peccatum, sed rejiciendum est, inquantum est mortiferum. Similiter nec alii cibi, inquantum res tales sunt, non sunt rejiciendi, sed inquantum incitant ad lasciviam. Ergo secundum discretionem rationis, et ordinationem caritatis, non sunt rejiciendi. Matth., xv, 17 : *Omne quod intrat in os, non coinquinat hominem*.

Quare ergo aliqui sibi in veteri lege sunt prohibiti ? Augustinus ponit rationem contra Faustum. Quia in illo statu, non solum per verba, sed etiam per acta præfiguratus est Christus. Et ideo in cibis, vestibus et sacrificiis fuerunt figuræ futuri status. Non ergo prohibentur secundum se, sed quia immundorum figuræ sunt, sicut porcus est signum immundæ vitæ, et ideo prohibitio carnis ejus est signum quod in lege Christi est prohibita omnis immunditia. Et est exemplum Augustini. Hoc nomen Fatuus potest considerari secundum quod est vox composita ex litteris, et sic est bona, vel inquantum signum et significativa talis rei, et sic mala est et prohibita. Omnis ergo creaturæ usus secundum se est bonus. Cujus ratio est, quia si esset malus, hoc non posset esse nisi inquantum diabolus post peccatum hominis accepisset potestatem super eos, quia ex quo homo peccavit, accepit in hominem potestatem, et in ea quæ sunt ejus. Sed per Christum est ablata hæc potestas, et hæc vocatur sanctificatio ; unde omnia quæcumque benedicimus, exorcizantur primo, et ibi est oratio expellens diabolum : et ideo dicit : *sanctificatur enim per verbum Dei,* id est per Christum qui omnes sanctificat, Joan., xvii, *et per orationem* fidelium. Jacob., ult., 16 : *Multum valet deprecatio justi assidua*.

LECTIO II.

Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu, enutritus verbis fidei et bonæ doctrinæ, quam assecutus es. Ineptas autem et aniles fabulas devita ; exerce autem teipsum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est, pietas autem ad ommia utilis est ; promissionem habens vitæ quæ nunc est, et futuræ. Fidelis sermo, et omni acceptione dignus. In hoc enim laboramus et meledicimur, quia speramus in Deum vivum, qui est salvator omnium hominum, maxime fidelium.

Supra reprobavit superstitiosam ciborum abstinentiam, hic mandat Timotheo ut doctrinam præmissam proponat fidelibus ; et primo ostendit quid debet proponere : secundo, quid debet vitare, ibi : *ineptas autem et aniles fabulas devita*. Proponit ergo

[1] Al. : « et herbæ propter homines. » — [2] Al. : « sed illi qui percipiunt. » etc. — [3] Al. : « et ideo dicit. »

duas rationes quare debet proponere præmissa : unam ex commisso sibi officio; secundam ex ejus educatione. Dicit ergo : *Hæc,* quæ dixi supra, scilicet quod *omnis creatura est bona,* et quod *nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur, proponens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu.* Timotheus enim constitutus erat in officio ministerii Christi, quia omnes habentes officium prædicandi et regendi, constituuntur ministri Christi. I Cor., IV, 1 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei.* Ille autem est bonus minister qui sequitur intentionem domini sui, Christus autem hoc docuit Matth., XV, 20 : *Nihil quod intrat in os, coinquinat.* Et ideo hoc officium requirit illud docere[1]. Item ipsa educatio hoc requirit. Prov., XXII, 6 : *Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea.* Et ideo inconveniens est quod aliqui nutriti veritate doctrinæ, recedant ab ea[2]. Unde recedens a doctrina qua Ecclesia suos parvulos instruit, non est bonus minister Christi; et ideo dicit : *Enutritus verbis fides, et bonæ doctrinæ.* Verbum enim Dei est siprituale nutrimentum quo sustentatur anima, sicut corpus per cibum. Matth., IV, 4 : *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Hoc verbum fidei instruit primo circa credenda, et sic dicit : *Enutritus verbis fidei;* secundo, circa agenda, et sic subjungit : *Et bonæ doctrinæ.* Vel fidei verbum, quod et simplices habent; et bonæ doctrinæ, quod spirituales magistri.

Deinde cum dicit : *ineptas autem et aniles fabulas devita,* ostendit quid vitandum sit, quia fabulæ ineptæ et inanes. Fabula enim, secundum Philosophum, est composita ex miris, et fuerunt in principio inventæ (ut dicit Philosophus in *Patria*) quia intentio hominum erat ut inducerent ad acquirendum virtutes et vitandum vitia. Simplices autem melius inducuntur repræsentationibus quam rationibus. Unde in miro bene repræsentato videtur delectatio, quia ratio delectatur in collatione. Et sicut repræsentatio in factis est delectabilis, ita repræsentatio in verbis; et hoc est fabula, scilicet dictum aliquod repræsentans, et repræsentando movens ad aliquid[3]. Antiqui enim habebant aliquas fabulas accommodatas aliquibus veris, qui veritatem occultabant in fabulis. Duo ergo sunt in fabula, quod scilicet contineat verum sensum, et repræsentet aliquid utile; item quod conveniat illi veritati. Si ergo proponatur fabula quæ non potest repræsentare aliquam veritatem, est inanis, sed quæ non proprie repræsentat, est inepta, sicut fabulæ de Thalmud.

Deinde cum dicit : *Exerce autem teipsum ad pietatem,* exclusa superstitiosa abstinentia, hic comparat abstinentiam virtuosam aliis virtutibus. Et sciendum est quod iste Timotheus erat homo valde abstinens; unde dicit infra V, quod modico vino utatur; et forte ut sit sollicitus de his quæ ad misericordiam pertinent; quia qui non parcunt sibi, frequenter nec aliis parcunt. Et ideo inducit eum ut pietatem præferat abstinentiæ, et primo inducit eum ad pietatem; secundo, præfert eam abstinentiæ. ibi : *Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est;* tertio, confirmat quoddam dictum, ibi : *Promissionem habens vitæ quæ nunc est, et futuræ;* quarto, dat formam docendi pietatem, ibi : *Præcipe hoc et doce.* Dicit ergo : *Exerce teipsum ad pietatem.* Pietas est per quam parentibus patriæ que benevolentiæ[4] officium impendimus, sicut religio per quam cultum debitum Deo exhibemus. Pietas enim importat quamdam affectionem ad suum principium. Principium autem generationis est pater et patria. Et ideo oportet quod homo circa eos sit benevolus. Pater autem omnium est Deus. Malach., I, 6 : *Si ego pater, ubi est honor meus?* Et ideo nomen pietatis est derivatum ad cultum Dei, ut dicit Augustinus IV *De civitate Dei.* Unde eusebia est idem quod pietas . Job, XXVIII, 28 : *Ecce pietas ipsa est sapientia,* secundum aliam translationem, ubi nostra sic habet : *Ecce timor Domini, ipse est sapientia.* Ad Titum, I, 1 : *In agnitione veritatis, quæ est secundum pietatem.* Sed quantum ad terrenam pietatem, competit pietati ut homo sit benevolus compatriotis, sed quantum ad christianam pietatem requiritur ut homo omnibus hominibus sit benevolus, quia omnes sumus ejusdem patriæ. Et ideo pietas sumitur pro misericordia. Cum ergo dicit :

[1] Al. deest « docere. » — [2] Al. : « ab ejus veritate. » - [3] Al. : « scilicet dicere aliqua, et repræsentando movere volens ad aliquid, sed antiqui habebant, » etc. » — [4] Al. : « benivole officium. »

Exerce teipsum ad pietatem, potest accipi secundum quod pertinet ad cultum Dei, et ad opera misericordiæ exhibendæ. *Glossa : ad pietatem,* id est ad cultum omnipotentis Dei, et opera misericordiæ. Et dicit : *exerce*, non Fac, quia exercitium dicit promptitudinem, et hoc ideo quia exercitatus facit levius, delectabilius et stabilius. Prov., XXIV, 27 : *Diligenter exerce agrum tuum.*

Deinde cum dit : *Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est,* præfert eam abstinentiæ ; et primo ostendit ad quid valet exercitatio corporalis ; secundo, ad quid pietas, ibi : *Pietas autem ad omnia utilis est.* Corporalis exercitatio jejunii ; et hujusmodi, in sua natura non sunt bona, sed pœnalia, et si homo non peccasset, nihil horum fuisset, sed sunt bona medicinalia. Sicut enim reubarbarum est bonum, inquantum relevat a colera, sic et ista inquantum comprimunt concupiscentias. Ergo ad istud modicum sunt utilia. I Corinth., IX, 27 : *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo.* Col., III, 5 : *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram.* Et ideo si homo esset in statu in quo non posset peccare non indigeret jejunio et hujusmodi. Unde Chrysostomus super illud Matth., XVI, 13 : *Venit Jesus in partes Cæsareæ Philippi,* dicit : « Joannes purus homo indigebat medicina jejunii ; Christus Deus erat, et non purus homo ; et ideo hujusmodi non indigebat. » Ergo ad modicum utilis est, quia tantum ad morbum peccati carnalis, non spiritualis ; quia aliquando propter abstinentiam homo iracundiam, inanem gloriam et hujusmodi incurrit.

Deinde cum dicit : *Pietas autem ad omnia utilis est,* præfert abstinentiæ pietatem, et accipitur hic utroque modo, scilicet pro cultu Dei et misericordia. *Et est ad omnia utilis,* quia ad omnia peccata delenda. Eccli., III, 33 : *Ignem ardentem extinguit aqua, et eleemosyna resistit peccatis.* Item ad bona promovenda. Eccli., XVII, 18 : *Eleemosyna hominis quasi sacculus cum ipso.* Item promeretur specialem Dei misericordiam. Matth., V, 7 : *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Et ideo ad hoc designandum Dominus Matth., XXV, specialiter commemorat opera misericordiæ. Quod probat subdens : *Promissionem habens vitæ quæ nunc est, et futuræ.* In præceptis enim Decalogi unum solum invenitur quod pertinet ad pietatem, scilicet honorare patrem et matrem, et sub illo continentur omnia præcepta ad quodcumque beneficium impendendum proximo, et hoc est solum præceptum inter ea quæ sunt ad proximum, habens promissionem, scilicet ; *ut sis longævus super terram,* Exod., XX, 12. Et Apostolus hic interpretatur longævus, secundum vitam præsentem et futuram. Unde dicit : *Vitæ quæ nunc est, et futuræ.* Prov., III, 16 : *Longitudo dierum in dextera ejus.*

Sed tunc est quæstio, quia aliquando invenitur aliquis pietatem sequens, qui tamen non est longævus. Respondeo. Sicut dicit Philosophus, hæc bona temporalia intantum sunt bona, inquantum utilia ad felicitatem. Unde si quis haberet tantum de temporalibus[1] quod propter ipsa impediretur a bono virtutis et felicitatis, hoc non esset sibi ad bonam fortunam, sed ad malam, ut dicitur X *Ethic.* Et longitudo vitæ est unum de temporalibus intantum bonum, inquantum coadjuvat ad virtutem. Aliquando autem est occasio ad peccandum ; et ideo Deus aliquando subtrahit eam homini, non quia deficiat a promissione, sed quia dat quod melius est. Sapient., IV, 11 : *Raptus est, ne malitia immutaret intellectum ejus.*

Alia est quæstio, quia Apostolus præfert pietatem corporali exercitationi, quia habet spem vitæ præsentis et futuræ. Sed numquid corporalis exercitatio non habet spem ? Alias jejunans non meretur vitam æternam. Respondeo. Quando duæ virtutes sunt, et una[2] continet aliam, illud quod est superioris virtutis per se, competit per accidens inferiori[3]. Virtus autem cui competit per se mereri vitam æternam, est caritas cujus proprius et immediatus effectus est pietas. Et ideo secundum propriam rationem attingit ad merendam vitam æternam ; abstinentia autem non, nisi inquantum ordinatur ad caritatem et pietatem, quia si jejunans non refert hoc ad dilectionem Dei, non meretur vitam æternam.

Tertia quæstio est, quia dicit hic Ambrosius in *Glossa :* « Omnis summa disciplinæ

[1] Al. : « satis de temporalibus. » — [2] Al. : « quod una. » — [3] Al. : « per se competit ei, per accidens autem inferiori. »

christianæ in misericordia et pietate est, quam aliquis sequens, si lubricum carnis patiatur, sine dubio vapulabit, non tamen peribit. » Ubi primo est dubium de prima ejus parte, quia misericordia et pietas immediate ordinantur ad caritatem, in qua est summa christianæ religionis. Respondeo. Quorumdam fuit opinio, sicut Augustinus dicit, *De civit. Dei,* quod exercentes pietatis opera, quantumcumque faciant peccata carnalia, finaliter non pereunt æternaliter, et ad hoc est auctoritas ista; item quod habetur Matth., xxv. Ubi damnandis solum improperat defectum misericordiæ; ergo debetur pœna æterna solum immisericordibus. Augustinus autem dicit contrarium, quia Apostolus dicit Galat., v, 27 : *Qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.* Quantumcumque enim exercitetur quis in misericordia, si in morte est in peccato mortali, non intrabit in regnum. Ad opposita dicendum est quod non est misericors qui sibi non miseretur, secundum illud Eccli., xxx, 24 : *Miserere animæ tuæ, placens Deo;* et hoc sit, si homo conjungatur Deo[1] per amorem; alias non est misericors. Ad illud Evangelii respondet Augustinus, quod non quicumque peccat, detruditur in infernum statim, quia remanet ei locus pœnitentiæ, sed ille detruditur qui finaliter moritur in peccato, et pertinet pœnitentia ad misericordiam.

Sed quid dicit : *Si lubricum carnis patiatur?* Respondeo. Dicendum est quod loquitur de lubrico mortali. Et quod dicit : *non peribit,* licet hoc non sit ex condigno, tamen est ex congruo, inquantum disponitur animus ad bonum; unde Dominus post lapsum[2] hominem reparat. Et hoc præcipue videtur esse in pietate, quia homo benefaciendo aliis inducit alios ad orandum pro se, et Dominus donat aliquando veniam peccatoribus, precibus sanctorum, inquantum impetratur eis venia peccatorum et donum gratiæ, quia homo potest mereri ex congruo alteri primam gratiam, alias pro nihilo oraret Ecclesia pro peccatoribus.

Deinde cum dicit : *fidelis sermo,* ostendit quod promittitur nobis futura vita; et primo ostendit hoc ex labore sanctorum; secundo, ex eorum spe, ibi : *Qui speramus in Deum vivum;* tertio, ex benignitate Dei, ibi : *Qui est salvator omnium hominum.* Dicit ergo : *sermo,* quod scilicet pietas habet promissionem, *est fidelis,* quod supra expositum est. Et quare ? *In hoc enim,* id est propter hoc ut consequamur vitam æternam, *laboramus.* II Tim., ii, 6 : *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere.* Item ut benefaciamus licet mala[3] sustineamus; unde dicit : *Benedicimus et maledicimur.* Jac., i, 4 : *Patientia opus perfectum habet;* et Rom., v, 4 : *Patientia probationem operatur.* Et sustinemus propter spem vitæ, *quia speramus in Deum vivum, qui est Salvator*[4], vitæ præsentis et futuræ. Item ex officio Dei, cujus est salvare. Isa., xliii, 2 : *Non est absque me salvator.* Et ideo incarnatus est Deus, et vocatus est Jesus; Matth., i, 21 : *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum;* et Jesus idem est quod Salvator[5], quia salvat salute corporali quoad omnes, et ideo dicit : *omnium hominum;* item spirituali quoad bonos[6], et ideo dicit : *et maxime fidelium.*

LECTIO III.

Præcipe hæc, et doce. Nemo adolescentiam tuam contemnat; sed exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in charitate, in fide, in castitate. Dum venio, attende lectioni, exhortationi et doctrinæ. Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterii. Hæc meditare, in his esto, ut profectus tuus manifestus sit omnibus. Attende tibi, et doctrinæ; insta in illis. Hoc enim faciens, et teipsum salvum facies, et eos qui te audiunt[7]. Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem; juvenes ut fratres; anus, ut matres; juvenculas, ut sorores, in omni castitate.

Superius Apostolus hortatus est Timotheum ad pietatem, hic dat ei formam docendi pietatem, cui primo injungit ut pietatem doceat; secundo, quomodo sit ido-

[1] Al. : « et hoc ut homo conjungatur Deo. » — [2] Al. : « Dominus etiam post lapsum. » — [3] Al. : « et ut mala. » — [4] Al. : *actor.* — [5] Al. : « et Christus est Salvator. » — [6] Al. omittitur « quoad bonos. » — [7] In Vulgata versione hinc exordium sumit cap. v.

neus ad docendum, ibi : *Nemo adolescentiam tuam contemnat;* tertio, quomodo diversos diversimode doceat, ibi : *Seniorem ne increpaveris.* Doctrina vero pietatis in duobus consistit, scilicet in agendis et credendis. Agenda autem non solum debent instruere, si sunt auctoritatem habentes, sed etiam præcipere; et ideo dicit : *præcipe hæc.* Tit., II, 15 : *Argue cum omni imperio.* Quantum ad credenda dicit : *et doce.* Matth., ult., 19 : *Docete omnes gentes.* Job, IV, 3 : *Ecce docuisti plurimos.*

Deinde cum dicit : *Nemo adolescentiam tuam contemnat,* ostendit quomodo possit esse idoneus ad prædicta; et primo ad præcipiendum; secundo, quomodo ad docendum, ibi : *dum venio, attende lectioni.* Circa primum duo facit, quia primo docet quomodo debet excludere contemptum; secundo, manifestat per quid excludendum sit, ibi : *sed exemplum est fidelium.* Præceptum efficaciam non habet nisi per auctoritatem præcipientis, et ideo quando auctoritas contemnitur, præceptum frustratur; quod maxime sit in adolescentia, quia tales non creduntur prudentes esse. Unde secundum Philosophum, nemo juvenes eligit[1] duces. Et ideo dicit : *Nemo adolescentiam tuam contemnat,* quasi dicat : Licet sis juvenis, mores tamen repræsentant senectutem. Tob., I, 4 : *Cum esset junior omnibus in tribu Nephthali, nihil tamen puerile gessit in opera.* Deinde ostendit quomodo excluditur contemptus, dicens : *sed esto exemplum fidelium,* ut scilicet talem exhibeas te, ut sis exemplum faciendi quod verbo doces.

Et notandum quod in his in quibus prælatus est exemplum, est multiplex differentia. Quædam enim ordinantur ad proximum, quædam ad Deum, quædam ad se. Quantum ad proximum dicit : *exemplum esto fidelibus,* ut scilicet quod verbo præcipis impleas opere. I Petr., ult., 3 : *Forma facti gregis ex animo.* Et hoc in locutione : unde dicit : *in verbo,* scilicet ponderato, ordinato et circumspecto. Coloss., IV, 6 : *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus.* I Petr., IV, 11 : *Si quis loquitur, quasi sermones Dei.* Item *in conversatione* exteriori, ut sicut excellit loco et dignitate, ita et honesta conversatione. I Petr., II, 12 : *Conversationem vestram inter gentes habentes bonam.* Matth., V, 16 : *Videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.* Quantum ad Deum ordinatur caritas, quæ perficit affectum; unde dicit : *in caritate.* I Corinth., XIII, 1 : *Si linguis hominum loquar, et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans aut cymbalum tinniens.* Coloss., III, 14 : *Super omnia caritatem habentes.* Item per fidem quæ illuminat intellectum; unde dicit : *in fide.* Hebr., XI, 6 : *Sine fide impossibile est placere Deo.* Quod specialiter competit prælatis, qui sunt custodes fidei. Unde Luc., XXII, 32, specialiter Dominus orat pro fide Petri, dicens : *Ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua.* Quantum ad se, vitam et mentem ordinat castitas[2], quia indecens est nimis ut vita ministrorum discordet a vita domini. Eccli., X, 2 : *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus.* Christus autem sic castitatem dilexit ut de virgine vellet nasci, et ipse eam servavit; ideo sequitur : *in castitate.*

Deinde cum dicit : *Dum venio, attende lectioni,* ostendit quomodo sit idoneus ad docendum; primo facit hoc; secundo, assignat rationem præmissæ monitionis, ibi : *Noli negligere gratiam quæ in te est.* Per duo autem est idoneus ad docendum, scilicet per lectionem, in qua acquirit scientiam, et per exercitium, in quo efficitur promptus; et ideo dicit : *Dum venio, attende lectioni,* scilicet librorum sanctorum. I Mach., XII, 9 : *Habentes solatio libros sanctos.* Joan., V, 39 : *Scrutamini Scripturas.* Et hoc significatur Exod., XXV, ubi dicitur quod semper in arca Domini debeant esse vectes in circulis, et circuli in angulis, quasi semper parati ad portandum. Ad exercitium autem necessaria est exhortatio nostra quantum ad agenda, doctrina quantum ad cognoscenda[3]; ideo addit : *exhortationi et doctrinæ.* Hier., III, 15 : *Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina.*

Deinde cum dicit : *Noli negligere gratiam quæ in te est,* ponit rationem monitionis præmissæ; et primo ponit causam ex dono suscepto; secundo, causam ex præmio expectato, ibi : *Attende tibi et doctrinæ.* Item primo ponit rationem; secundo ostendit quomodo quod in ratione continetur impleri potest, ibi : *hæc meditare.* Dicit ergo : *Noli negligere gratiam quæ in te est,* quasi

[1] Al. : « elegit. » — [2] Al. : « ordinatur castitas. » — [3] Al. desunt sequentia usque ad indicem « Hier. »

dicat : Imo attende [1], quia qui recipit gratiam non debet in ea negligens esse, sed ex ea fructificare debet. Matth., xxv, servus abscondens in terra pecuniam, punitur propter negligentiam. *Noli* ergo *negligere gratiam quæ in te est.* Per hoc intellige vel dignitatem episcopalem, vel donum scientiæ, vel prophetiæ, vel miraculorum, quorum nihil debet negligi. II Corinth., vi, 1 : *Ne in vanum gratiam Dei recipiatis.* Dico gratiam *quæ data est tibi per prophetiam,* id est per divinam inspirationem. Nam in primitiva Ecclesia, ubi pure et propter Deum electiones fiebant nullus assumebatur ad episcopatum nisi per electionem divinam, sicut electus est Ambrosius et Nicolaus. Et hanc inspirationem vocat hic prophetiam. Unde *Glossa* dicit : « Id est per sanctorum electionem : quia sancti non eligebant quem a Deo non sciebant electum. » Item Apostolus prævidebat hunc profuturum esse populo. Prov., xxix, 18 : *Cum prophetia defecerit* (id est talis modus electionis), *dissipabitur populus.* Et quomodo ? *Cum impositione manus presbyteri;* alia littera habet : *Manuum presbyterii.* Et, sicut dictum est, nomina presbyteri vel episcopi sunt promiscua, quia sacerdotes et presbyteri, id est episcopi, erant qui recipiebantur cum manus impositione. Num., xxvii, 18 : *Voca Josue, et impone manum tuam super eum.* Dominus etiam imposuit manum pueris, ut dicitur Matth., xix. Item apostoli septem diaconibus. Act., vi. Et ideo ordinandis in episcopos imponuntur manus.

Sed quæstio est. Cum episcopus debeat ordinari a tribus, quare hic dicitur singulari numero ; *presbyteri ?* Respondeo. Hoc ideo dicit, quia etsi conveniant multi, tamen unus est principalis, et alii coassistentes. Tamen potest dici quod tunc hæc constitutio nondum erat et tunc pauci erant episcopi, qui non poterant congregari. Alia littera habet *presbyterii,* id est illorum qui sibi imposuerunt manus, non inquantum homines, sed inquantum presbyteri. Et hæc impositio significat collationem gratiæ ; non quod ministri dent gratiam, sed quod significant gratiam datam a Christo. Unde illorum est solum qui sunt ministri Christi ; et ideo dicit : *presbyterii* vel *presbyteri,* quia manus impositio, alia est quæ sit a diaconibus, et alia quæ sit a presbyteris.

Deinde cum dicit : *Hæc meditare,* ostendit quomodo impleatur quod dictum est, ut scilicet continue meditetur ea quæ spectant ad officium suum. Hebr., ult., 17 : *Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri. Hæc* ergo *meditare,* id est, frequenter cogita quæ sunt ad curam gregis tui ; in *his esto,* id est, tota virtus tua sit ad hoc. Et quare ? *Ut profectus tuus manifestus sit omnibus.* Luc., ii, 33 : *Nemo accendit lucernam, et in abscondito ponit, neque sub modio, sed supra candelabrum.* Philipp., iv, 5 : *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus.* Et hæc debet servare propter præmium expectatum : propter quod subdit dicens : *Attende tibi et doctrinæ.* Aliqui sic attendunt doctrinæ quod sui curam negligunt, sed Apostolus dicit quod primo attendat sibi, et postea doctrinæ. Eccli., xxx, 24 : *Miserere animæ tuæ, placens Deo.* Unde Jesus cœpit facere et docere, *insta in illis,* id est, instanter exerce. II Tim., iv, 2 : *Insta opportune.* Et fructus erit ex hoc copiosus, quia *hoc faciens, et teipsum salvum facies, et eos qui te audiunt.* Et hoc est magnum. Jac., v, 20 : *Qui converti fecerit peccatorum ab errore viæ suæ, salvabit animam suam a morte.* Dan., xii, 3 : *Qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Unde doctoribus debetur præmium aureolæ.

Deinde cum dicit : *Seniorem ne increpaveris,* ostendit quomodo diversimode diversis suam doctrinam debet tradere, et ponit duas diversitates : unam secundum ætatem, aliam secundum sexum. Secundum ætatem primo quantum ad viros ; secundo, quantum ad feminas, ibi : *Anus ut matres.* Dicit ergo : *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem.* Levit., xix, 32 : *Honora personam senis.* Et ideo non sunt mordaciter increpandi sed obsecrandi. I Petr., v, 1 : *Seniores qui in vobis sunt obsecro consenior.* Et si Petrus senior hoc faciebat, quanto magis juvenis hoc debet [2]?

Sed contra. Isa., lxv, 20 : *Puer centum annorum morietur, et peccatum centum annorum maledictus erit.* Respondeo. Dicendum est quod senex propter excedentem malitiam perdit honorem senectutis, et tunc increpandus.

[1] Al. : « ita attende. » — [2] Al. deest « hoc debet. »

Juvenes ut fratres. Matth., XXIII, 8 : *Omnes vos fratres estis.* Ezech., XXXIV, 4 : *Cum austeritate imperabatis eis.* Ex parte feminarum est differentia ætatum, quia *anus ut matres,* maxime quæ non sunt juvenes. Infra, v, 3 : *Viduas honora. Juvenculas ut sorores,*ex amore caritatis. Et hoc *in omni castitate*, quia amor spiritualis ad mulieres, nisi cautus sit[1], degenerat in carnalem; ideo in his quæ ad juvenculas pertinent, adhibenda est castitas; et ideo Apostolus addit hoc. Unde Papa scribens eis, dicit : *dilectis in Christo;* sed viris simpliciter dicit : *dilectis filiis.*

CAPUT QUINTUM.

LECTIO I.

Viduas honora quæ vere viduæ sunt. Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet, discat primum domum suam regere, et mutuam vicem reddere parentibus; hoc enim acceptum est coram Deo. Quæ autem vere vidua est et desolata, speret in Deum, et instet obsecrationibus et orationibus nocte et die. Nam quæ in deliciis est, vivens mortua est. Et hoc præcipe, ut irreprehensibiles sint. Si quis autem suorum et maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior.

Supra instruxit Timotheum de usu ciborum et de abstinentia, hic instruit eum de dispensatione ciborum, quæ sit spiritualibus personis, scilicet quæ dispensabantur viduis et doctoribus. Primo ergo instruit eum de viduis; secundo, de doctoribus, ibi : *Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur.* Circa primum primo ostendit quando viduis et doctoribus sunt ministranda alimenta per Ecclesiam; secundo, qualis vidua sit eligenda, ibi : *Vidua eligatur non minus sexaginta annorum.* Item primo ostendit qualibus viduis sit subveniendum; secundo, manifestat quod dixit, ibi : *Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet, discat primum domum suam regere;* tertio, ostendit rationem dictorum, ibi : *Si quis autem suorum, et maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit.* Dicit ergo : *Viduas honora,* non solum reverentiam exhibendo, sed necessaria tribuendo. Hæc enim duo intelliguntur in verbo honoris. Unde in præcepto honorandi parentes, intelligitur etiam de subventione, quasi dicat : In necessariis provide, et hoc inchoatum est a principio Ecclesiæ. Act., VI, 1 : *Factum est murmur Græcorum adversus Hebræos, eo quod despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum.* II Mach., III, in templo pecunia posita erat ad alimoniam viduarum et pupillorum. Sed quas viduas? Illas *quæ vere sunt viduæ.* Vidua dicitur quasi a viro idua[2], id est divisa. Nam vidua vere est illa quæ non habet alias personas a quibus sustentetur, et huic necessaria dabantur de eleemosynis fidelium.

Deinde cum dicit : *Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet, discat primum domum suam regere,* exponit quæ sint vere viduæ; et primo ostendit quæ non sunt vere; secundo, quæ sunt vere, ibi : *Quæ autem vere vidua est et desolata, speret in Deum.* Circa primum primo agit de institutione earum quæ sunt vere viduæ; secundo, rationem assignat, ibi : *Hoc enim acceptum est coram Deo.* Instruit ergo hujusmodi quod *discant domus suam regere.* Tob., x, 13 : *Docuerunt filiam suam regere familiam.* Et dicit *primum,* quia vidua quæ assumitur ad provisionem sibi ab Ecclesia fiendam, debet esse cum honestate vigilans, et hoc est quod dicit : *discat.* Item debet suis parentibus servire; et ideo, dicit : *mutuam vicem reddere parentibus,* quasi dicat : Sicut parentes eam nutrierunt, ita et ipsa eos, si habet. Et hujus ratio assignatur, cum subjungit dicens : *hoc enim est acceptum coram Deo,* quia hæc non solum hominibus fiunt, sed Deo. Et hoc patet, quia Dominus de hoc speciale mandatum dedit Exod., XX, quod etiam Dominus Jesus in Evangelio noluit prætermitti. Item hoc natura docet ut homo recompenset beneficia impendentibus. At nulli tantum impenderunt quantum parentes.

[1] Al. omittitur « nisi cautus sit. » — [2] Al. : « vidua. »

Deinde cum dicit : *Quæ autem vere vidua est et desolata, speret in Deum,* tractat de veris viduis; primo ostendens quæ vere sint viduæ; secundo, qualiter instruendæ sunt, ibi : *speret in Deum.* Dicit ergo : *Quæ autem vere vidua est et desolata,* id est quæ non habet consolationem humanam, scilicet filios vel parentes, et talis quæ non habet aliud confugium, *speret*[1] *in Deum,* etiam quantum ad temporalia subsidia per Ecclesiam sustentata. Et debet instrui primo ut exercitetur in bonis; secundo, ut caveat a malis, ibi : *Et hoc præcipe ut irreprehensibiles sint.* Circa primum duo facit; quia primo ostendit quibus debet occupari hæc vidua; secundo, rationem assignat, ibi : *Nam quæ in deliciis est, vivens mortua est.* Dicit ergo : *speret in Deum,* et actum spei convenientem exerceat; quod fit per orationem et obsecrationem, per quas obtinetur quod speratur[2]. Oratio enim elevatio est mentis in Deum; obsecratio est postulatio per aliqua sacra[3]; et ideo subjungit : *et instet obsecrationibus et orationibus.* Et dicit : *die et nocte,* quia impossibile est quod animus hominis sit sine aliqua cura. Et ideo ex quo vidua nihil habet in quo occupetur, debet vacare semper Deo. Luc., II, 37 : *Anna non discedebat de templo, jejuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die.* Judith, VIII, 5 : *Fecit cubiculum in superiori ad orandum.*

Deinde cum dicit : *Nam quæ in deliciis est, vivens mortua est,* reddit rationem quare debet semper vacare orationi, scilicet quia impossibile est quod animus non occupetur circa aliquam delectationem. Et cum animus otiosi non occupatur utilibus, oportet quod occupetur carnalibus. Et ideo dicit quod vidua sic desolata vacet orationi, quia si non habet hanc occupationem[4], dat se deliciis, et sic mortua est morte peccati. Apoc., III, 1 : *Nomen habes quod vivas, et mortuus es.* Isa., XXXVIII, 19 : *Vivens* (scilicet interius) vivens (scilicet exterius) *confitebitur tibi.* Et licet deliciæ sint omnibus hominibus occasio mortis, specialiter tamen mulieribus, quia ex sui natura habent animi mollitiem. Cum ergo deliciæ emolliant animum, necesse est quod mulieres multo plus emolliantur. Hier., XXXI, 22 : *Usquequo deliciis dissolveris, filia vaga?* Apoc., XVIII, 7 : *Quantum glorificavit se et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum et luctum.*

Deinde cum dicit : *Et hoc præcipe ut irreprehensibiles sint,* ostendit quod instrui[5] debent cavere sibi a malis; et ideo dicit quod etiam prohibeat hoc, præcipiens *quod mulieres,* quæ ab Ecclesia sustentantur, *sint irreprehensibiles.* Psal. XCII, 5 : *Domum tuam, Domine, decet sanctitudo.*

Deinde cum dicit : *Si quis autem suorum et maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit,* assignat rationem hujus quod dixit : *Discat primum domum suam regere, et mutuam vicem reddere parentibus,* dicens quod oportet quod circa hoc instruatur vidua, quia hoc est de necessitate. Et ideo dicit : *suorum,* quorum scilicet cura ei incumbit, *et maxime domesticorum.* Cant., II, 4 : *Ordinavit in me caritatem.* Et sicut Augustinus dicit, possumus omnibus bene velle, sed illi qui sunt nobis conjuncti, æstimantur quasi quædam sors, et ideo magis diligendi. Ambrosius, in lib. *De offic.,* dicit quod ratio hujus est, quia forte his quibus non est verecundum suscipere a suis, esset verecundum suscipere ab aliis. *Fidem negavit,* per opera, quia si non servat fidem his quos sibi natura copulavit, consequens est quod nec aliis. Tit., I, 16 : *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.*

Sed numquid est hoc verum : *et est infideli deterior?* Cujus contrarium videtur per Augustinum, Joan., XV, 22 : *Si non venissem et locutus fuissem eis, peccatum non haberent,* quia super hoc dicit quod ibi loquitur de peccato infidelitatis, quod est gravius cæteris peccatis, quia peccata in Deum sunt graviora quam quæ in proximum.

Respondeo quod fidelis et infidelis[6] possunt dupliciter considerari. Primo, quantum ad statum peccati, et sic infideles sunt in pejori statu, quia nihil agunt Deo acceptum. Secundo, quantum ad unum peccatum, et tunc e contra[7]; fidelis enim et infidelis si mœchentur, plus peccat fidelis, quia facit injuriam fidei. Et sic dicit quod si fidelis contemnit curam parentum, gravius

[1] Al. : « nisi quod speret. » — [2] Al. : « quia obtinetur per hanc quod speratur. » — [3] Al. deest quod sequitur usque ad verba : « Et dicit, » etc. — [4] Al. omittitur « occupationem. » — [5] Al. : « instruendi. » — [6] Al. : « status fidelis ab infideli potest, » etc. — [7] Al. : « non autem si considerentur quantum ad unum peccatum; fidelis enim, » etc.

peccat quam si hoc faceret infidelis. II Petr., II, 21 : *Melius erat eis non cognoscere viam justitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti ab eo quod illis traditum est sancto mandato.*

LECTIO II.

Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor, in operibus bonis testimonium habens, si filios educavit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subministravit, si omne opus bonum subsecuta est. Adolescentiores autem viduas devita. Cum enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt : habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Simul autem et otiosæ discunt circumire domos, non solum otiosæ, sed et verbosæ et curiosæ, loquentes quæ non oportet. Volo autem juniores nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare adversario maledicti gratia. Jam enim quædam conversæ sunt retro post satanam. Si quis fidelis habet viduas, subministret illis, et non gravetur Ecclesia, ut his quæ vere viduæ sunt sufficiat.

Supra ostendit viduas ab Ecclesia esse sustentandas, hic ostendit quales sunt sustentandæ; et primo ostendit qualis sit eligenda; secundo, qualis vitanda, ibi : *Adolescentiores autem viduas devita.* Circa primum tria facit, quia primo ostendit esse eligendam ex tempore; secundo, ex castitate; tertio, ex bonorum operum exercitio. Ex tempore, quia *sexaginta annorum.*

Sed de qua electione agit ? Ad hoc potest responderi dupliciter. Uno modo, quod loquitur de electione qua eligitur ad præsidendum gubernationi aliarum viduarum quæ ab Ecclesia nutriebantur, quæ sic antiqua præficiatur ut de continentia ejus nullus suspicetur. Num., IV, 23 : *A triginta annis et supra usque ad annos quinquaginta.*

Sed contra videtur, quia Ecclesia facit contrarium, quia abbatissæ juniores fiunt. Respondeo. Dicendum est quod inordinatum est quod nimis juvenculæ fiant, sed tamen non est tanta diligentia Ecclesiæ in eis quæ sunt inclusæ, ut in eis quæ sunt liberæ.

Alio modo quod loquatur de electione qua eligitur ad hoc quod sustentetur stipendiis Ecclesiæ, et talis eligatur non minus quam annorum sexaginta, quia juvenes possunt laborare manibus sicut et Apostolus, qui, licet posset de Evangelio vivere, tamen laborabat, sed vetulæ quiescunt.

Ex castitate etiam eligenda est vidua, ideo dicit : *quæ fuerit unius viri uxor.* Sicut enim requiritur in episcopo quod sit vir unius uxoris, ita in vetula quod sit viri unius uxor. *Glossa :* « Hoc dicit propter prædictum sacramentum. » Hæc *Glossa* est magistralis, et parum valet. Non enim videtur ratio sumi ex aliquo sacramento, quia mulieres non suspiciunt aliqua sacramento ministranda. Sed hoc dicit propter firmitatem, ut scilicet habeant continuum propositum servandæ viduitatis. Sed Hieronymus, in *Epistola ad Ageruntiam*[1], alias ad Esiciam, aliam rationem assignat, scilicet quod apud gentiles mos erat quod in sacris deorum nulla præerat quæ haberet duos viros. Et ideo Apostolus voluit ut quæ alimentis Ecclesiæ nutriebantur, non minus essent castæ. Judith, XV, 11 : *Eo quod castitatem amaveris, et post virum tuum, alterum nescieris.* Luc., II, 36 : *Vixit annis septem cum viro suo a virginitate sua.* Et ideo est quasi laudabile signum castitatis quod unius viri fuit uxor.

Deinde cum dicit : *in operibus bonis testimonium habens,* ostendit viduam esse eligendam ex exercitatione bonorum operum; et primo in generali; secundo, in speciali, ibi : *si filios educavit;* tertio, dat idem intelligere de omnibus bonis operibus, ibi : *si omne opus bonum subsecuta est.* Quantum ad primum dicit : *in operibus bonis testimonium habens.* Prov., ult., 31 : *Laudent eam in portis opera ejus.* Et dicit : *testimonium habens.* Joan., V, 36 : *Opera quæ dedit mihi Pater ut perficiam, ipsa opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me.* Exteriora enim opera ostendunt interiorem fidem. Jac., II, 18 : *Ostende mihi fidem tuam sine operibus, et ego ostendam tibi ex operibus fidem meam.* Sed quæ opera ? Primo, ad suos; secundo, ad alios. Ad suos dicit : *si filios educavit,* scilicet in timore Dei et castitate. Eccle., VI, 25 : *Filii*

[1] Al. : *ad Geruntiam.* In editione parisina Oper. Hier. : *Ageruchiam.*

tibi sunt? Erudi illos. Quantum ad alios tangit tria opera pietatis. Primo, misericordiam[1], quia mulieres habentes cor molle, sunt naturaliter misericordes. Primo ergo docet hospitalitatem, ibi : *si hospitio recepit.* Rom., xii, 13 : *hospitalitatem sectantes.* Secundo, cum hoc simul ponit humilitatem, dicens : *si sanctorum lavit pedes;* sic enim sunt sancti recipiendi et honorifica tractandi. Luc., x, 40 : *Martha autem satagebat circa frequens ministerium.* Sic Christus Joan., xiii, 14 : *Ergo ego lavi pedes vestros Dominus et magister ; et vos debetis alter alterius lavare pedes. Glossa* Augustini *Super Joan.* : « Faciunt hoc sibi invicem fratres etiam in ipso opere visibili, et quod manu non faciunt, corde faciunt[2]. Multo autem melius est ut etiam manibus fiat, nec dedignetur id quod fecit Christus facere christianus ; qui enim ad pedes fratris inclinatur ei in corde humilitas excitatur, vel si jam inerat, confirmatur humilitatis affectus. » Tertio, fortitudinem et constantiam, ut scilicet tribulatis assistat[3] ; unde dicit : *si tribulationem patientibus subministravit.* Hebr., x, 34 : *Vinctis compassi estis.* Deinde cum dicit : *si omne opus bonum subsecuta est,* concludit, in quibus debet esse bona, dicens : *si omne opus bonum subsecuta,* id est prosecuta, *est.* Galat., vi, 10 : *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes.*

Deinde cum dicit : *adolescentiores autem viduas devita,* ostendit quæ sint vitandæ; et primo hoc ostendit; secundo, assignat rationem, ibi : *Cum enim luxuriatæ fuerint in Christo, volunt nubere.* Dicit ergo : Eligantur viduæ talis ætatis, sed *devita adolescentiores viduas,* id est, passim non recipias ad sustentationem in Ecclesia, præcipue infames et dissolutas. Vel *devita* eas quantum ad consortium et familiaritatem. Eccli., xlii, 14 : *Melior est iniquitas viri* (id est securior ad commorandum) *quam mulier benefaciens;* unde ibi subditur : *Et mulier confundens in opprobrium.* Prima expositio est litteralis.

Deinde cum dicit : *Cum enim luxuriatæ fuerint in Christo, volunt nubere,* assignatur duplex ratio ex duplici periculo quod imminet. Circa primum duo facit, quia primo proponit primum ; secundo, respondet quæstioni, ibi : *habentes damnationem.* Si enim adolescentes assumantur ad sustentationem Ecclesiæ, sunt duo consequentia, scilicet quod habeant sufficientiam, et quod non cogantur manibus operari. Ex utroque autem imminet periculum. Ex primo periculum castitatis; unde dicit : *Cum enim luxuriatæ fuerint.* Luxuria quandoque sumitur pro superfluitate actus venerei, et sic est unum de septem vitiis capitalibus ; quandoque vero sumitur pro omni superfluitate rerum corporalium, et sic sumitur hic, quasi dicat : Cum habuerint superabundantiam *in Christo,* id est[4] per suffragium Christi, tunc *nubere volunt.* Exod., xxxii, 6 : *Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere.* Valerius dicit quod a cerere, id est cibo et libero patre, propinquus est locus ad venerem. Oseæ, iv, 10 : *Comedent, et non saturabuntur ; fornicati sunt et non cessaverunt.*

Deinde cum dicit : *habentes damnationem,* respondet tacitæ quæstioni. Posset enim aliquis dicere : Quid enim mali est, si nubant ? Tu enim dicis, I Corinth., vii, 36 : *Mulier non peccat, si nubat.* Ideo dicit : *In hoc habent damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt,* castitatis, quam voverunt ; alias enim non fuissent assumptæ ad alimoniam. Unde dicit Augustinus hic quod ex solo proposito quis incurrit damnationem. Verum est, si sit ad determinatum, et cum consensu. Eccle., v, 3 : *Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere.* Luc., ix, 62 : *Nemo mittens manum ad aratrum et aspiciens retro, aptus est regno Dei.* Ex secundo, scilicet quod non laborant, tria mala incurrunt. Primum malum est otiositas; Eccli., xxxiii, 29 : *Multam malitiam docuit otiositas;* Ezech., xvi, 49 : *Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis et abundantia et otium;* Proverb., xii, 11 : *Qui sectatur otium stultissimus est.* Ex otiositate sequuntur hæc mala. Cor mulieris non est firmum sicut viri, et propter hoc ad diversa movetur. Si ergo non astringatur ad operandum, oportet ferri ad diversa. Et ideo est periculum quod mulieres sint otiosæ ; unde antiqui occupabant eas. Item efficiuntur instabiles quantum ad locum, quia *discunt circumire domos.* Prov., vii, 12 : *Nunc foris, nunc in plateis, nunc*

[1] Al. deest « primo misericordiam. » — [2] Al. : « corde non faciunt. » — [3] Al. omittuntur sequentia verba textus. — [4] Al. : « superabundantiam per suffragium Christi, » intermediis omissis.

juxta angulos insidians. Hier., xiv, 10 : *Dilexit movere pedes suos, et non quievit, et Domino non placuit.* Quantum ad verba dicit : *verbosæ,* ex quo enim non occupantur, multum vacant nugis. Prov., vii, 10 : *Garrula, vaga, quietis impatiens.* Quantum ad cor : *curiosæ,* quia ex quo non occupantur in suis, intromittunt se de alienis, et ideo loquuntur *quæ non oportet,* quia omnium facta dijudicant. Eccli., ix, 11 : *Colloquium ejus, quasi ignis exardescit.*

Deinde cum dicit : *Volo ergo juniores nubere,* ostendit cui operi sint applicandæ, scilicet ut nubant ; et proponit primo documentum ; secundo, assignat rationem, ibi : *Jam enim quædam conversæ sunt retrorsum post satanam.* Dicit ergo : *Volo juniores,* scilicet viduas, *nubere.*

Contra. I Cor., vii, 8 : *Bonum est eis, si sic permaneant.* Ergo debet melius dicere : Volo continere.

Respondeo. Hieronymus dicit quod illud I Cor., vii, volebat ex principali intentione, sed unusquisque habet proprium donum a Deo. Et ideo subdit : *Melius est nubere quam uri.* Et ideo in quo casu loquitur, videndum est, quia in hoc ne primam fidem faciant irritam ; et ideo quod hic dicit : *volo,* intelligitur non ex principali intentione. *Filios procreare,* et non eos occulte occidere per abortum[1]. Supra, ii, 15 : *Salvabitur autem per filiorum generationem, si permanserit in fide. Matres familias esse,* scilicet sint occupatæ, nec verbosæ discurrant per domos. Et etiam hoc volo *ut nullam occasionem dent adversario,* id est vel diabolo, vel gentili, *maledicti gratia,* id est, ut possit maledicere Ecclesiis Dei. In quo sic concludit vitam viduarum ut sic vivant quod in nullo alios provocent ad lasciviam. I Petr., ii, 15 : *Sic est voluntas Dei ut bene facientes obmutescere faciatis imprudentem hominum ignorantiam.* Et est ejus hæc ratio, quia *quædam voventes castitatem conversæ sunt retro,* votum irritantes, et tales vadunt *post satanam,* per imitationem, qui apostatavit de societate angelorum.

Deinde cum dicit : *Si quis fidelis habet viduas, subministret illis,* ostendit quæ viduæ sunt nutriendæ a privatis personis ; et primo ponit documentum ; secundo, rationem, ibi : *ut non gravetur Ecclesia.* Dicit ergo quod quæ est vidua vere, speret in Deo, sed jam si qua habet fratres vel parentes, sustentetur ab illis ; et ideo dicit : *Si quis fidelis habet viduas, subministret illis,* quia hoc est opus pietatis, et hoc, *ut Ecclesia non gravetur ;* et hoc necessarium est, quia tunc Ecclesia non habuit possessiones, sed modo habet possessiones deputatas ad hoc. II Thessal., iii, 8 : *Nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus.*

LECTIO III.

Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime, qui laborant in verbo et doctrina. Dicit enim Scriptura : Non alligabis os bovi trituranti, et : Dignus est operarius mercede sua. Adversus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus. Peccantes eorum omnibus argue, ut et cæteri timorem habeant. Testor coram Deo et Christo Jesu et electis angelis ejus, ut hæc custodias sine præjudicio, nihil faciens, in alteram partem declinando. Manus cito nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis. Teipsum castum custodi. Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino utere propter stomachum tuum et frequentes tuas infirmitates. Quorumdam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad judicium, quorumdam autem sequuntur[2]. Similiter et facta bona manifesta sunt, et quæ aliter se habent, abscondi non possunt.

Superius egit de viduis honorandis, quæ stipendiis Ecclesiæ sustentabantur, hic agit de honoratione presbyterorum ; et primo instruit Timotheum qualiter se habeat ad eos ; secundo, ostendit quomodo quædam dicta sunt intelligenda, ibi : *Quorumdam hominum peccata manifesta sunt.* Item primo ostendit quod presbyteri sunt honorandi ; secundo, confirmat per auctoritatem, ibi : *Dicit enim Scriptura : Non allegabis os bovi trituranti.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit quod sunt honorandi ; secundo, ostendit qua ratione debetur eis honor, ibi : *Maxime qui laborant in verbo et doctrina.* Dicit ergo : *Qui bene præsunt presbyteri.* Presbyter idem est quod senior, et sicut senes ætate consueverunt habere prudentiam ; Job, xii, 12 : *In*

[1] Et ideo subdit : *Melius.* Et dicit : *volo,* non ex principali intentione, *filios procreare* melius quam eos occulte occidere per abortum. — [2] Vulgata : *quosdam autem subsequuntur.*

multo tempore prudentia; ita qui sumitur ad regimen Ecclesiæ, debet prudens esse. Luc., XII, 42 : *Fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam.* Et ideo prælati Ecclesiæ, scilicet episcopi et sacerdotes, vocantur presbyteri; et ideo dicit : *Qui præsunt presbyteri.* Nec hoc tantum, sed oportet quod bene præsint, scilicet ad Dei honorem, et non ad propriam commoditatem. Ezech., XXXIV, 2 : *Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos.* Item prudens sit, ut unicuique det tempore suo. I Cor., IV, 2 : *Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur.* Isti *duplici digni sunt honore;* quorum unus est in ministratione necessariorum. Tob., I, 16 : *Ex his quibus honoratus fuerat a rege habuisset decem talenta argenti.* Prov., III, 9 : *Honora Dominum de tua substantia.* Item alius in exhibitione reverentiæ. Eccli., IV, 7 : *Presbytero humilia animam tuam.* Hebr., XIII, 17 : *Obedite præpositis vestris.* Proverb., ult., 21 : *Omnes domestici ejus vestiti sunt duplicibus.* Isa., LXI, 7 : *In terra sua duplicia possidebunt.* Sed *maxime,* præcipue, hic honor est illis exhibendus qui hoc merentur suo labore, scilicet *qui laborant in verbo* prædicationis. Philipp., 15 : *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo verbum vitæ continentes.* Coloss., III, 16 : *Verbum Christi habitet in vobis abundanter in omni sapientia docentes.* Item *in doctrina,* id est in eruditione. Hierem., III, 15 : *Dabo vobis pastores juxta cor meum; et pascent vos scientia et doctrina.* Et Ephes., IV, jungit pastores et doctores, quia hoc est officium episcopi.

Deinde cum dicit : *Dicit enim Scriptura,* probat per duplicem auctoritatem; et unum introducit secundum sensum mysticum, alium secundum litteralem, ibi : *Dignus est operarius mercede sua.* Dicit ergo : *Dicit enim Scriptura,* scilicet Deuter., XXV, 4 : *Non alligabis os bovi trituranti.* I Cor., IX, probat Apostolus hoc esse intelligendum de doctoribus, quia Deo non est cura de bobus, non quin subsint divinæ providentiæ, sed quia Deo non est cura qualiter homines tractent boves, qui possunt eis uti ut volunt. Unde illa lex non est de bobus, sed per similitudinem dicitur, quasi dicat : Homini laboranti in officio prædicationis et regiminis [1], non prohibeas quin vivat de illo officio. Per boves intelliguntur docentes. Prov., XIV, 4 : *Ubi plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis :* per messes, fideles; Matth., IX, 37 : *Messis quidem multa.* Ergo non sunt prohibendi prædicatores et doctores quin sumptus habeant. Alia auctoritas est Matth., X, 10 : *Dignus est operarius cibo suo.* Vel potius in Veteri Testamento est, licet non sic scripta sit; nec enim [2] consuevit Apostolus de Evangelio adducere auctoritatem nisi cum expressione dicentis : sed sumitur hæc de Lev., XIX, 13 : *Non morabitur apud te merces mercenarii tui usque mane.*

Sed numquid isti sumptus sunt merces? Dicit Augustinus in *Glossa* quod sic. Non tamen venale est Evangelium ut pro istis prædicetur. Merces enim quandoque dicitur quod homini redditur pro præmio finali, et sic absit quod prædicatorum merces sint hujusmodi sumptus; quandoque dicitur merces solum, quo quis fit dignus laborando : et hoc modo large dicitur merces. Et ideo dicit Augustinus : « Accipiant ergo, » etc.

Deinde cum dicit : *Adversus presbyterum accusationem noli recipere,* agit de correctione presbyteri, dicens quod presbyteri qui bene præsunt, duplici honore sunt honorandi, sed mali sunt corrigendi. Circa quod tria facit. Primo, dicit quod faciliter eorum accusatio non admittatur; secundo, quod culpabiles sunt publice corrigendi, ibi : *Peccantes coram omnibus argue;* tertio, quod non damnentur temere, ibi : *Sine præjudicio.* Dicit ergo : Tu major presbyter *noli adversus presbyterum accusationem recipere nisi sub duobus vel tribus testibus.* Duo sufficiunt, si boni sunt. Cujus dicti ratio est in *Glossa,* quia non est facile accusanda tam alti ordinis persona, quæ sit vice Christi.

Sed hoc non videtur sufficere, quia aliorum accusatio non *non nisi sub duobus vel tribus testibus* admittitur. Deut., XVII, 6 : *In ore duorum aut trium testium peribit qui occidetur.* Unde notandum quod aliud est accipere accusationem, et aliud condemnare accusatum. Secundum non debet judex, nisi cum testibus convictus fuerit damnandus, et hoc in hominibus vulgi [3], sed in sacerdotem non debet accusationem recipere, nisi sit evidens.

[1] Al. omittitur « prædicationis et regiminis. » — [2] Al. deest « enim. » — [3] Al. deest « vulgi. »

Deinde cum dicit : *peccantes coram omnibus argue,* ostendit quomodo puniatur si sibi probetur; et primo ostendit quod publice corrigat eum; secundo, adjurat eum quod observet ista, ibi : *Testor coram Deo.* Dicit ergo : *peccantes,* tam presbyteros, quam quoscumque, *coram omnibus argue.* Et quare? *Ut cæteri timorem habeant.* Proceditur tamen aliter in correctione fraterna, aliter in judiciaria, quia judex gerit personam publicam; et ideo debet intendere bonum commune, quod læditur per peccatum publicum, quia multi scandalizantur. Et ideo judex ecclesiasticus sic debet publice punire ut alii ædificentur. Eccle., VIII, 11 : *Quia non cito profertur contra malos sententia, absque ullo timore filii hominum perpetrant mala.* Prov., XIX, 25 : *Pestilente flagellato, stultus sapientior erit.*

Nota quod dicit : *coram omnibus.* Sed contra. Matth., XVIII, 15 : *Si peccaverit in te frater tuus, vade*[1] *et corripe eum inter te et ipsum solum.*

Respondet Augustinus in *Glossa.* Distingue tempora et peccatum, quia aliud est occultum, aliud publicum. Sed primum indiget occulto remedio, id est occulte est arguendum, et de hoc loquitur Dominus; unde dicit : *in te,* scilicet solo, quasi occulte. Sed Apostolus loquitur de peccato publico, quod publica pœna indiget. Et hoc significatur in mortuis quos Dominus suscitavit. Matth., IX, puellam suscitavit intra domum, per quod occultum peccatum intelligitur; unde et tunc ejecit turbam. Sed Luc., VII, filium viduæ extra portam coram omnibus, per quod ostenditur publicum peccatum publice puniendum.

Deinde dicit[2] : *Testor coram Deo.* Quia judex ecclesiasticus maxime gerit in judicando personam Dei, ideo per Deum attestandus est quod juste judicet. Sic enim debet arguere coram omnibus quod non despiciat judicium Dei. Ubi tria ostendit. Primum est auctoritas divina, quia Deus Pater auctoritate judicabit; ideo dicit : *coram Deo.* Gen., XVIII, 25 : *Judicas omnem terram.* Item Christus homo sicut in judicio comparens; Joan., V, 27 : *Potestatem dedit ei judicium facere quia Filius hominis est;* et ideo dicit : *et Christo Jesu.* Item angeli sicut ministri; Matth., XXV, 31 : *Cum venerit Filius hominis in majestate sua et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ;* ideo addit : *coram angelis.* Job, X, 17 : *Instauras testes tuos contra me.*

Deinde cum dicit : *sine præjudicio,* removet temerarium judicium, dicens : *sine præjudicio,* ut scilicet non temere procedas, sed cum deliberatione, *nihil faciens,* scilicet declinando ad aliquam partem. Vel *sine præjudicio,* id est sine præcedenti discussione. Eccli., XXXIII, 30 : *Sine judicio nihil facias grave.* Job, XXIX, 16 : *Causam quam nesciebam, diligentissime investigabam.* Alioquin non esses medius inter partes. Exod., XXIII, 6 : *Non declinabis in judicio pauperis*[3].

Deinde cum dicit : *Manus cito nemini imposueris,* agit de promotione; et hoc videtur esse ratio primi. Sicut enim non debent cito punire, ita nec cito promovere, id est ordinare de facili ad sacros ordines. Supra, V, 10 : *Et hi probentur primum, et sic ministrent.* Num., XI, 16 : *Congrega ad me septuaginta viros de senioribus Israel, quos tu nosti quod senes sint populi, ac magistri,* quasi dicat, illos quos tibi constat idoneos esse. Et quare? *Neque communicaveris peccatis alienis,* quia si inordinate promoveas, et ex hoc contingat peccatum eis, vel in plebe, hoc tibi imputabitur. Vel communicat alienis qui non corripit cum potest. Rom., I, 32 : *Digni sunt morte, non solum qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus.* Isa., LII, 11 : *Pollutum noli tangere.*

Deinde cum dicit : *teipsum castum custodi,* ostendit quomodo habeat se ad seipsum, et hoc satis rationabiliter, quia contingit quod aliquis ita fertur ad alios quod se negligit. Unde primo hortatur eum ad castitatem; secundo, ex hoc reprimit immoderatam ejus abstinentiam, ibi : *Noli adhuc aquam bibere.* Dicit ergo : Tu qui alios debes corrigere *teipsum castum custodi.* I Corinth., IX, 27 : *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar.* Iste siquidem Timotheus erat nimiæ abstinentiæ, et ad vitandum carnis peccata corpus macerabat. Eccle., II, 3 : *Cogitavi in corde meo abstrahere a vino carnem meam, ut animum meum transferrem ad sapientiam, devitaremque stultitiam.* Et quia propter

[1] Al. omittitur « vade. » — [2] Al. : « cum dicit. » — [3] Al. : *pauperes.* Vulgata : *in judicium pauperis*

hoc fuit infirmus totaliter, ideo dicit : *noli adhuc,* postquam es infirmus, *aquam bibere.* Et quare? Quia Levit., II, 13 : *Quidquid obtuleris sacrificii, sale* (scilicet discretionis) *condies.* Rom., XII, 1 : *rationabile obsequium vestrum.* Et ideo dicit : *utere vino, sed modico,* non ad ebrietatem. Eccli., XXXI, 36 : *Exultatio animæ et cordis vinum moderate potatum. Propter stomachum tuum, et frequentes tuas infirmitates,* scilicet quæ tibi ex abstinentia provenerunt. *Glossa :* « Laborandum enim est ut, si fieri potest, cœptum officium gradatim promoveatur potius quam per inconsiderationem diminuatur. »

Sed notandum est quod sanabat Paulus infirmos, et mortuos suscitabat, et tamen Timotheum curat consilio medicinæ, per quod datur intelligi quod non ad omnes utebatur miraculis, sed quando expediebat propter fidem.

Deinde cum dicit : *quorumdam peccata manifesta sunt,* ostendit qualiter intelligenda sunt duo quæ dixit, scilicet sine præjudicio nihil in condemnationibus fiendum, item manus cito nemini imponendas; et primo primum; secundo, secundum. Quantum ad primum dicit : *quorumdam hominum peccata manifesta sunt,* quasi dicat : Superius dixi : *sine præjudicio;* tamen debes adhibere considerationem, quia quædam peccata sunt notoria, et hæc non indigent examinatione, quædam occulta, et hæc indigent. Unde in istis vere intelligitur : *sine præjudicio,* et non in primis, quia illa præcedunt judicium, ista vero subsequuntur, scilicet manifestatio per discussionem non tunc publicandam. Prov., XXVII, 19 : *Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.* Secundo, dicit : *Manus cito nemini imposueris,* quod dicit esse intelligendum in non manifeste bonis, quia *similiter facta bona,* quorumdam, *manifesta sunt.* Matth., V, 16 : *Videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum.* Joan., III, 21 : *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur ejus opera. Quæ aliter se habent,* id est quæ non sunt manifesta, *abscondi non possunt,* quia, Matth., X, 26, *nihil opertum quod non reveletur, et occultum quod non sciatur;* quia vel in futuro vel etiam hic omnis iniquitas manifestatur. Et in his non est facilis impositio.

CAPUT SEXTUM.

LECTIO I.

Quicumque sunt sub jugo servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini et doctrina blasphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt, sed magis serviant, quia fideles sunt et dilecti, quia beneficii participes sunt. Hæc doce et exhortare. Si quis aliter docet, et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, et ei quæ secundum pietatem est doctrinæ, superbus est, nihil sciens, sed languens circa quæstiones et pugnas verborum, ex quibus oriuntur invidiæ, contentiones, blasphemiæ, suspiciones malæ, conflictationes hominum mente corruptorum, et qui veritate privati sunt, existimantium quæstum esse pietatem. Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium quod nec auferre quid possumus. Habentes autem alimenta et quibus tegamur, his contenti simus.

Supra Apostolus Timotheum instruxit de usu ciborum et de personis quibus Ecclesia ministrabat alimenta, hic agit de aliis personis ad populum Ecclesiæ pertinentibus; et primo de personis infimi status; secundo, de personis majoris status, ibi : *Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere.* Circa primum tria facit, quia primo ponit instructionem de servis; secundo, arguit contrariam assertionem, ibi : *Si quis aliter docet ..., superbus est;* tertio, monet ut contraria vitet, et servet prædicta, ibi : *Tu autem, homo Dei, hæc fuge.* Item prima in duas, quia primo ostendit quid sit tenendum; secundo, docet hoc esse docendum, ibi : *Hæc doce.* Item primo ostendit qualiter se habeant servi ad dominos infideles; secundo, qualiter se habeant ad fideles, ibi : *Qui autem fideles habent dominos, non contemnant.* Dicit ergo : *Quicumque servi sunt sub jugo,* scilicet propter servilem conditionem, quæ dicitur ju-

gum similitudinarie, quia sicut boves continentur sub jugo, ut non liceat eis ire quo velint, ita servi sub domino, ut non liceat eis quod velint facere. Galat., v, 1 : *Nolite iterum sub jugo servitutis contineri. Omni honore dignos arbitrentur*, id est debita reverentia. Ephes., vi, 5 : *Servi, obedite dominis carnalibus cum omni timore et tremore, in simplicitate cordis vestri sicut Christo.* Cujus ratio est, *ne nomen Domini et doctrina blasphemetur;* si enim domini infideles servos suos intuitu fidei rebelles sentirent, damnarent nomen Christi, et blasphemarent doctrinam nostram. Rom., ii, 24 : *Nomen Christi per vos blasphematur.* Qui ergo infideles habent dominos, illis obediant, *ne nomen Dei et doctrina blasphemetur.* Sed quomodo fidelibus? *Qui autem fideles habent dominos, non contemnant;* quod quandoque contingit, quando familiaritas infimis exhibetur, scilicet quod erigantur in superbiam. Prov., xxx, 21 : *Per tria movetur terra, et quartum non potest sustinere; per servum, cum regnaverit.* Et hujus ratio est secundum Philosophum, quia homines in talibus paralogizant; quod si in uno vident se æquales, credunt quod sint in omnibus æquales, et nolunt illis in aliquo subdi, sicut in civilibus bellis[1], quia populus non est subjectus, credunt quod sint totaliter æquales nobilibus. Et sic posset contingere quod servi videntes se in aliquo, scilicet fide, æquales dominis, reputent se æquales simpliciter; et ideo dicit : *non contemnant.* Et ponit tria. Primum est fidei donum; unde dicit : *quia fideles sunt.* Et hoc valde magnum est, quia per fidem vivit justus; item per eam vincitur mundus. Secundum est dignitas divinæ dilectionis; ideo dicit : *dilecti,* scilicet excellentius aliis creaturis, quia adoptantur in filios Dei. I Joan., iii, 1 : *Videte qualem caritatem dedit nobis Deus Pater, ut filii Dei nominemur et simus.* Tertium est beneficium gratiæ ; ideo dicit : *quia beneficii participes sunt,* scilicet quantum ad sacramentum Domini. I Corinth., x, 16 : *Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Domini est?* Psalm. cxviii, 63 : *Particeps ego sum omnium timentium te. Hæc doce*, scilicet nescientes, *et exhortare,* ut impleant scientes. Tit., ii, 15 : *Hæc loquere et exhortare.*

Deinde cum dicit : *Si quis aliter docet ..., superbus est,* excludit contrariam assertionem; et primo modum falsæ doctrinæ; secundo, radicem, ibi : *Superbus est nihil sciens;* tertio, effectum ejus, ibi : *Ex quibus oriuntur invidia,* etc. Si vis scire quæ doctrina sit erronea, hoc ostendit ex tribus. Primo, si sit contra doctrinam ecclesiasticam, et ideo dicit : *Si quis aliter docet,* scilicet quam ego et alii apostoli, quantum ad primum. Galat., i, 9 : *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit.* Doctrina enim apostolorum et prophetarum dicitur canonica, quia est quasi regula intellectus nostri; et ideo nullus aliter debet docere. Deut., iv, 2 : *Non addetis ad verbum quod loquor vobis, neque auferetis ex eo.* Apocal., ult., 18 : *Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto.* Quantum ad secundum dicit : *et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi.* Nam Dominus Jesus venit ut testimonium perhibeat veritati. Joan., xviii, 37 : *In hoc natus sum et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati.* Et ideo missus est a Patre sicut doctor et magister. I Mach., ii, 65 : *Ipsum audite semper, et ipse erit vobis pater.* Et ideo erroneus est quicumque non acquiescit sermonibus ejus. I Reg., xv, 23 : *Quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus idololatriæ nolle acquiescere.* Et dicit : *sanis,* quia in Christi sermonibus nihil est corruptionis, nihil falsitatis, vel perversitatis, quia sunt sermones divinæ sapientiæ. Proverb., viii, 8 : *Jus sunt sermones mei; non est in eis pravum quid, neque perversum; recti sunt intelligentibus et æqui invenientibus scientiam.* Quantum ad tertium, Proverb., vi, 20 : *Conserva, fili mi, præcepta patris tui, et ne dimittas legem matris tuæ;* unde dicit : *et ei quæ secundum pietatem est doctrinæ,* scilicet ecclesiasticæ. Hæc pietas est per cultum Dei. Tit., i, 1 : *Secundum agnitionem veritatis, quæ est secundum pietatem.* Radix autem erroris est duplex, scilicet superbiæ affectus et defectus intellectus. Quantum ad primum dicit : *superbus.* Dicitur autem superbia radix errorum dupliciter. Primo, quia superbi volunt se intromittere de his ad quæ non attingunt; et ideo necesse est quod errent

[1] Al. deest « bellis. »

et deficiant. Isa., xvi, 6 : *Superbia ejus et arrogantia ejus et indignatio ejus plus quam fortitudo ejus.* Item quia nolunt intellectum alteri subjicere, sed innituntur suæ prudentiæ, et ideo nolunt obedire Scripturæ sacræ. Contra hoc dicitur Prov., iii, 5 : *Ne innitaris prudentiæ tuæ.* Ibid., xi, 2 : *Ubi humilitas, ibi sapientia.* Item defectus intellectus. Ubi sciendum est quod sicut in corpore sanitas est quædam æqualitas humorum, ita veritas est quædam æqualitas in intellectu, quia veritas est adæquatio rei et intellectus. Unde sicut infirmus quando non habet æqualitatem complexionis, ad modica contraria accidentia læditur, sic in intellectu quando homo non fundatur in veritate, nec habet virtutem per quam possit judicare veritatem, a qualibet quæstionis difficultate incidit in errorem. Unde dicit : *Languens circa quæstiones et pugnas verborum.* Sap., ix, 5 : *Homo infirmus, et exigui temporis, et minor ad intellectum judicii et legum.* Sicut dicit Boetius, ita se habet intellectus ad rationem, sicut circulus ad centrum. Ratio enim discurrit considerando actus ac defectus et habitudinem unius rei ad aliam ; et nisi resolvat usque ad intellectum veritatis, vana est ratio. Unde quando accipit veritatem rei, habet eam quasi centrum. Quidam autem discurrunt et non attingunt ; II Timoth., iii, 7 : *Semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes ;* et ideo dicit : *circa quæstiones*, id est non pervenientes ad ipsum centrum. Et dicit : *quæstiones et pugnas verborum,* quia in aliquibus dubitatio fit ex parte rei, in aliquibus ex parte verborum et nominum. Et ideo dicit : *quæstiones,* quantum ad primum, scilicet de rebus ; supra, i, 4 : *Quæ quæstiones præstant magis quam ædificationem Dei quæ est in fide.* Quantum ad secundum dicit : *pugnas verborum.* Prov., xix, 7 : *Qui tantum verba sectatur, nihil habebit.* Et dicit : *pugnas verborum,* quod intelligitur[1] quando fit dissensio ex verbis tantum orta. Quia Dominus dicit, Joan., viii, 36 : *Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis ;* et Matth., xvii, 25 : *Ergo liberi sunt filii ;* si ex hoc vellent aliqui inferre quod omnes catholici sicut sunt filii Dei[2], ita essent etiam liberi, esset pugna verborum, quia Dominus loquitur ibi de libertate spirituali, non de carnali.

Deinde cum dicit : *ex quibus oriuntur invidiæ*, etc., ponit effectum erroris ; et primo ponit ipsum effectum ; secundo, manifestat quædam quæ dixerat, ibi : *Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia.* Item primo ostendit quæ mala sequantur ex falsa doctrina ; secundo, in quibus, ibi : *hominum mente corruptorum.* Inter mala vero quæ ponit, quædam sunt intus in corde, quædam exterius. Interius sunt inordinati motus respectu boni, vel respectu mali. Respectu boni est tristitia de bono alieno ; unde dicit : *invidiæ,* quod potest intelligi vel in proposito, vel universaliter, quia cum aliqui laborant non ad veritatem, sed solummodo ad verba, non vident æquo animo[3], si aliquis prævalet. Job, v, 2 : *Parvulum occidit invidia.* Item in proposito, quia si servi habentur ut liberi et non subditi, domini invidebunt et dolebunt servos sibi æquari. Ex invidia vero homo insurgit contra proximum cui invidet ; et hæc est contentio. Prov., xx, 3 : *Honor est homini qui se separat a contentionibus.* Vel insurgit contra Deum[4], et hoc est blasphemia. II Petr., ii, 12 : *Quæ ignorant blasphemantes.* Respectu vero mali est suspicio ; unde dicit : *suspiciones malæ,* scilicet dominorum adversus christianos, quasi libertatem ad lucrum finxerimus. Vel quod solum tota doctrina christiana esset inventa, ut servi fierent liberi. Eccli., iii, 26 : *Multos supplantavit suspicio illorum, et in vanitate detinuit sensus illorum.* Et ex istis sequuntur conflictationes adversus fideles. Gen., xiii, 7 : *Facta est rixa inter pastores gregum Abraham et Loth.* Sed hoc non est in cordibus omnium, sed quorumdam. Et ponit tres eorum conditiones, quarum prima pertinet ad defectum luminis naturalis, secunda ad defectum cognitionis, tertia ad vitium inordinatæ affectionis. Quantum ad primum dicit : *hominum mente corruptorum,* id est ratione etiam naturali, qui habent perversum judicium. Psal. xii, 1 : *Corrupti sunt et abominabiles facti sunt.* Quantum ad secundum dicit : *veritate,* scilicet cognitionis ejus, *privati sunt.* Oseæ, iv, 1 : *Non est veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei in*

[1] Al. : « quia de hac quæstione sit dissensio. » — [2] Al. : « ex quo volebant quod omnes catholici filii Dei essent, et filii liberi; sed est pugna verborum, quia Dominus, » etc. — [3] Al. omittitur « neque animo. » — [4] Al. : « item contra Deum.

terra. Quantum ad tertium dicit : *existimantium quæstum esse pietatem,* id est quod cultus Dei ordinetur ad quæstum et acquisitionem divitiarum. Sap., XV, 12 : *Existimaverunt lusum esse vitam nostram, et conversationem vitæ compositam ad lucrum, et oportere undecumque etiam ex malo acquirere.* Homines ergo hujusmodi, qui hoc credunt, de facili contemnunt et incidunt in mala prædicta.

Deinde cum dicit : *Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia,* declarat[1] ultimo dictum, scilicet quæstum esse pietatem ; et primo ostendit quomodo pietas habet se ad quæstum; secundo, ostendit quod non consistit in quæstu divitiarum exteriorum, ibi : *Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem.* Item primo ostendit primum; secundo, rationem assignat, ibi : *Nihil enim intulimus in hunc mundum.* Dicit ergo : Isti dicunt quæstum esse pietatem, sed ego dico quod *pietas est quæstus;* et addit : *cum sufficientia*[2], id est illarum divitiarum quæ dant sufficientiam. Et hoc consistit in duobus. In uno principaliter, scilicet pietate, quæ ordinat alia in Deum et proximum, et hæc sunt virtutes et dona gratiæ. Sap., VII, 14 : *Infinitus enim thesaurus est hominibus, quo qui usi sunt, participes facti sunt amicitiæ Dei.* Secundo, in sustentatione vitæ ; unde dicit : *cum sufficientia,* id est in his quæ sunt necessaria ad vitam. Matth., VI, 33 : *Quærite primum regnum Dei et justitiam ejus; et hæc omnia adjicientur vobis.* Supra, IV, 8 : *Pietas ad omnia utilis est.*

Deinde cum dicit : *Nihil enim intulimus in hunc mundum,* assignat rationem hujus ; et primo ex humana conditione ; secundo, ex ejus necessitate, ibi : *Habentes autem alimenta et quibus tegamur, his contenti simus.* Conditionem autem ponit quantum ad duo, scilicet quantum ad principium, quia *nihil intulimus in hunc mundum,* quasi dicat : Sufficit necessitas, non expedit superfluitas[3], quia *nihil intulimus in hunc mundum.* Job, I, 21 : *Nudus egressus sum de utero matris meæ.* Item quantum ad finem, quia *nihil auferemus.* Psal. LXXV, 6 : *Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis.* Job, XXVII, 19 : *Dives cum dormierit, nihil secum auferet : aperiet oculos suos, et nihil inveniet.* Eccle., V, 15 : *Quomodo venit, sic revertetur.* Quantum ad necessitatem dicit : *Habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti simus,* qui bona sunt propter necessitatem, quibus indiget homo contra interiora consumentia, et hæc sunt alimenta, vel contra interiora corrumpentia, et sic indiget homo tegumentis vestium et domorum. Hebr., ult., 5 : *Sint mores sine avaritia, contenti præsentibus.* Eccli., XXIX, 28 : *Initium vitæ hominis aqua et panis et vestimentum et domus protegens turpitudinem.*

LECTIO II.

Nam qui volunt divites fieri incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas, et quam quidam appetentes, erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus multis. Tu autem, o homo Dei, hæc fuge. Sectare vero justitiam, pietatem, fidem, caritatem, patientiam, mansuetudinem. Certa bonum certamen fidei, apprehende vitam æternam in qua vocatus es, et confessus bonam confessionem coram multis testibus. Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia, et Christo Jesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem, ut serves mandatum sine macula irreprehensibile usque in adventum Domini nostri Jesu Christi.

Supra ostendit Apostolus quid sit quæstus christianis expediens, quia *pietas cum sufficientia,* hic ostendit quod quærentes superfluum quæstum divitiarum, incurrunt damna multa ; et primo ostendit mala quæ sequuntur ex inordinato appetitu divitiarum; secundo, assignat rationem, ibi : *Radix enim omnium malorum est cupiditas.* Mala autem quæ sequuntur, sunt duplicia; quædam enim oriuntur ex hoste exteriori, quædam vero a concupiscentia interiori, ibi : *Desideria multa inutilia et nociva.* Dicit ergo : Simus contenti alimentis, et quibus tegamur, quia *qui volunt divites fieri,* non ad necessitatem, sed ad abundantiam divitiarum, *incidunt in tentationem, et*

[1] Al. : « probat. » — [2] Al. : « quod pietas est quæstus, sed illarum divitiarum, » etc., intermediis omissis. — [3] Al. : « non superfluitas. »

in laqueum diaboli. Eccli., x, 10 : *Nihil est iniquius quam amare pecuniam.* Eccle., v, 9 : *Qui amant divitias fructum non capient ex eis.* Et ponit duo, scilicet tentationes et laqueum, quia primo tentant, inquantum divitiæ alliciunt et inducunt ad aliqua peccata. I Thessal., III, 5 : *Ne forte tentaverit vos qui tentat, et inanis fiat labor vester;* I Corinth., x, 13 : *Tentatio vos non apprehendat nisi humana :* et laqueo involvunt [1], quia divitiæ sunt non habentibus ad tentationem, habentibus in laqueum, quia non libenter reddunt eas quas auferunt. Proverb., XXI, 6 : *Qui congregat thesauros lingua mendacii, vanus et excors est.* Ex parte interiori ponit tria mala. Primo, quod incidit in desideria multa. Perfectio enim hominis est quod cor ejus congregatur in unum, quia quanto aliquid est magis unum, tanto est Deo similius, qui vere unus est. Psal. XXVI, 4 : *Unam petii a Domino, hanc requiram.* Sed contra hoc patitur quærens divitias, quia cor ejus trahitur ad diversa. Oseæ, x, 2 : *Divisum est cor eorum, nunc interibunt.* Et hoc ideo, quia *ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum,* Matth., VI, 21. « Item sunt *inutilia* hujusmodi desideria multipliciter. Primo, quia inutilia sunt spiritualiter, quia divitiæ non ducunt ad beatitudinem. » Sap., v, 8 : *Quid nobis profuit superbia, aut quid divitiarum jactantia contulit nobis?* Eccle., v, 9 : *Qui amat divitias, fructum non capiet ex eis.* Item temporaliter, quia non dant quod promittunt. Eccle., VI, 1 : *Est aliud malum quod vidi sub sole, et quidem frequens apud homines. Vir cui dedit Deus divitias et substantiam et honorem, et nihil deest animæ suæ ex omnibus quæ desiderat; nec tribuit ei potestatem Deus ut comedat ex eo; sed extraneus homo devorabit illud. Hoc vanitas et miseria magna est.* Tertio, sunt *nociva.* Eccle., v, 12 : *Divitiæ conservatæ in malum domini sui.* Et ostendit quomodo sunt nocivæ, quia *mergunt in interitum,* scilicet in præsenti. Propter divitias multi perierunt. Item in futuro; unde dicit : *et perditionem.* Act., VIII, 20 : *Pecunia tua tecum sit in perditione.* Vel utrumque refertur ad spirituale damnum. *Interitum,* id est mortem æternam, Rom., IX, 22 : *Sustinuit in multa patientia vasa iræ, apta in interitum : et perditionem,* id est pœnam æternam, quæ dicitur perditio [2] propter pœnam damni, quia sunt quasi perditi damnati, dum non possunt redire in domum suam, scilicet æternitas. Job, XXI, 30 : *In diem perditionis servabitur malus, et ad diem furoris ducetur.*

Deinde cum dicit : *Radix enim omnium malorum est cupiditas,* ostenditur ratio hujus, et hoc ex duobus, scilicet ex natura cupiditatis et experientia, ibi : *Quam quidam appetentes erraverunt a fide.* Dicit ergo : *Incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli.* Quare ? Quia *radix omnium malorum est cupiditas.*

Ubi notandum est quod, secundum quosdam, cupiditas sumitur tripliciter. Quandoque pro avaritia, secundum quod est speciale peccatum, scilicet inordinatus amor habendi divitias. Quandoque prout est genus peccatorum omnium, secundum quod importat inordinatum appetitum rei temporalis, et hoc includitur in omni peccato, quia peccatum est conversio ad bonum commutabile. Sed sic non est radix. sed genus omnium. Tertio modo prout est quædam inordinatio animi ad cupiendum bona temporalia inordinate, et hæc est habituale tantum peccatum, et non in actu, sed est quædam radix omnium peccatorum. Et dicitur cupiditas radix et superbia initium; Eccli., x, 15 : *Initium omnis peccati est superbia,* quia superbia dicit corruptionem animi ad recedendum a Deo. Arbor autem a radice habet alimentum, et sic peccatum a cupiditate ex parte conversionis ad bonum commutabile sumit nutrimentum. Sed credo quod loquitur de cupiditate, secundum quod est speciale peccatum; unde dicit : *Qui volunt divites fieri. incidunt in tentationem et in laqueum diaboli.* Et hæc est inordinatus amor pecuniarum. Et ideo dico quod avaritia est radix omnium; omnia enim peccata consistunt in appetitu, et ideo origo peccatorum est secundum originem appetibilium. Origo enim appetibilium procedit ex fine ; et ideo quanto aliquod peccatum habet finem magis desiderabilem, tanto est pejus. Finis autem alicujus peccati est desiderabilis propter duo, scilicet propter seipsum, et hæc est excellentia, quia ad hoc homo bonum illud vult, ut excellat, et hæc est superbia; et ideo superbia est initium omnium peccato-

[1] Al. : « et laqueum, quia, » etc. — [2] Al. : « mors. »

rum. Item propter aliud, et hoc est quod ad omnia valet, et hujusmodi sunt divitiæ, quia per hoc homines[1] credunt se habere omnia. Ex ista parte avaritia est radix omnium malorum.

Deinde cum dicit : *Quam quidam appetentes erraverunt a fide,* ostendit idem per experientiam, et dicit : *appetentes,* quia quanto magis habentur divitiæ, tanto magis desiderantur. Eccle., v, 9 : *Avarus non implebitur pecunia.* Et incidunt primo in damnum spirituale ; unde dicit : *erraverunt a fide.* Cujus ratio est, quia per sanam doctrinam fidei prohibentur multa illicita lucra, a quibus desistere nolunt, et inveniunt sibi aliam doctrinam, ubi eis sit spes salutis, et hoc specialiter faciunt usurarii. Secundo, quia *inseruerunt se doloribus multis,* etiam in præsenti, quia est sollicitudo in acquirendo, timor in possidendo, dolor in amittendo. Job, xx, 22 : *Cum satiatus fuerit divitiis, arctabitur, æstuabit, et omnis dolor irruet in eum,* et multo magis in futuro dolebunt[2].

Deinde cum dicit : *Tu autem, o homo Dei, hæc fuge,* monet ad sequendam sanam doctrinam et vitandam malam ; et primo exponit viam quam sequatur ; secundo, alligat eum inductione præcepti, ibi : *præcipio.* Item primo hortatur ad vitandum peccata prædicta ; secundo, ostendit quid agat, ibi : *Sectare vero justitiam.* Et quia servus debet imitari dominum suum, quia, ut dicitur Eccli., x, 2 : *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus.* Ideo dicit : *O homo Dei,* quasi dicat : Tu deditus servituti Dei. Psalm. cxv, 16 : *Ego servus tuus.* I Joan., ii, 6 : *Qui dicit se in illo manere, debet sicut ille ambulavit, et ipse ambulare.* Si igitur tu es homo Dei, debes facere sicut Christus fecit, qui, ut habetur Joan., vi, fugit cum eum volebant facere regem. Hebr., xii, 8 : *Qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta.* Ergo et tu *hæc fuge.* Ps. xlv, 8 : *Elongavi fugiens, et mansi in solitudine.* Quid ergo faciet ? Ad duo hortatur ; primo, scilicet ad sectandum arma spiritualia ; secundo, ad certandum in eis, ibi : *Certa bonum certamen fidei.* Arma autem spiritualia aut sunt ad faciendum bonum, aut ad malum tolerandum. Primum autem est vel in comparatione ad proximum, cui per duo ordinamur, scilicet per justitiam et pietatem seu misericordiam, quia primum sine secundo est severitas ; secundum sine primo est remissio. Quantum ad primum dicit : *sectare justitiam,* quæ competit prælatis. Sap., i, 1 : *Diligite justitiam qui judicatis terram.* Item quantum ad secundum dicit : *pietatem,* id est misericordiam. Prov., xx, 28 : *Misericordia et justitia custodiunt regem, et roboratur clementia thronus ejus.* In comparatione autem ad Deum, primum est quod perficit intellectum, fides. Hebr., xi, 6 : *Sine fide impossibile est placere Deo.* Secundum[3], quod perficit affectum, est caritas. I Joan., iv, 16 : *Qui manet in caritate, in Deo manet et Deus in eo.* Ad sustinenda mala sunt duæ virtutes, scilicet patientia et mansuetudo, quia homo in malo duas passiones inordinatas incurrit, scilicet tristitiam inordinatam, et iram quæ est ex ea. Et ideo patientia est contra immoderatam tristitiam ; Luc., xxi, 19 : *In patientia vestra possidebitis animas vestras ;* et mansuetudo est contra iram[4].

Deinde inducit eum ad debitum certamen ; et primo ostendit qualiter certet ; secundo, inducit rationem. Dicit ergo : *Certa bonum certamen,* scilicet[5] exemplo militum, qui dupliciter pugnant, scilicet quandoque ad defendendum quod habent, quandoque ad acquirendum non habita, et hoc imminet sanctis. Primum ut custodiant habita, scilicet fidem et virtutes, et ideo dicit : *fidei,* id est pro fide custodienda ; Eccli., iv, 33 : *Usque ad mortem certa pro justitia.* Vel *fidei,* ut per fidem vites peccata ; I Joan., ult., 4 : *Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra.* Vel *fidei,* id est ut alios ad eam convertas. Et dicit *bonum,* id est legitimum certamen. I Cor., ix, 25 : *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet.* Tunc est bonum quando abstinet se ab omnibus impedimentis. II Tim., iv, 7 : *Bonum certamen certavi.* Secundo, certant ad acquirendum quæ non habent, et hæc est vita æterna, quæ acquiritur per pugnam. Matth., xi, 12 : *Regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud.* Et ideo dicit : *Apprehende vitam æternam,* scilicet quasi tenens, tuo certa-

[1] Al. deest « homines. » — [2] Al. omittitur « dolebunt. » — [3] Al. : « secundum affectum. » — [4] Al. omittitur « et mansuetudo est contra iram. » — [5] Al. : « inducit rationem, inquantum milites dupliciter pugnant. »

mine vincas. Vel *certa certamen fidei*. Et quo præmio? Ut apprehendas vitam æternam. I Corinth., IX, 25 : *Nos autem incorruptam coronam accipiamus*.

Deinde cum dicit : *in quam vocatus es,* rationem ponit hujus dicti, scilicet : *apprehende vitam æternam ;* et primo respondet objectioni[1], quasi dicat : Dicis quod debeo apprehendere. Vellem quidem[2], sed non possum. Imo potes, quia debetur tibi de jure, quia vocatus es in eam a Deo, et a rege illius regni. Et ideo debes conari potissime. I Petr., II, 9 : *De tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum*. Secundo, proponit obligationem[3], quasi dicat : *Certa bonum certamen,* quia dedisti juramentum de hoc faciendo, et ideo non licet tibi repugnare[4]; unde dicit : *Et confessus bonam confessionem coram multis testibus,* id est, in consecratione bonum certamen professus es, quando ordinatus es episcopus. I Corinth., IX, 16 : *Nam si non evangelizavero, væ mihi est. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo ; si autem invitus, dispensatio credita est mihi*. Vel *confessionem bonam,* scilicet prædicando fidem, ut eam serves.

Deinde cum dicit : *Præcipio tibi coram Deo,* obligat eum ad prædicta ex præcepto, quod primo ponit ; secundo, manifestat quædam dicta, ibi : *Quem suis temporibus ostendet beatus et solus potens rex regum*. In præcepto autem primo testes inducit ; secundo, commendat præceptum ; tertio, ostendit quamdiu servet præceptum. Testes inducit Deum Patrem et Dominum nostrum Jesum Christum. Dicit ergo : Te monui, sed ne credas quod liceat aliter facere, *præcipio tibi,* sicut tu debes præcipere subditis tuis *coram Deo*. Ad duo induxerat, scilicet : *Apprehende vitam æternam,* et *Confessus es bonam confessionem ;* et ideo inducit auctorem vitæ : *qui vivificat omnia*. Dicit autem : *Deo,* qui est tota Trinitas, qui est auctor vitæ. Item hominem Christum inducit etiam[5], qui confessus est se esse Filium Dei, quod est bona confessio fidei nostræ. Item commendat mandatum, quia in se justum et rectum et irreprehensibile ab aliis. Job, VI, 30 : *Non invenietis in lingua mea iniquitatem*. Et quamdiu est servandum? *Usque in adventum Domini*. Ly *usque* dicit finem intentionis, id est, ut per observantiam hujus mandati ordines te ad adventum ; vel id est[6] usque ad mortem tuam, quia qualis eris in illa, talis invenieris tunc. Matth., XXIV, 13 : *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*.

LECTIO III.

Quem suis temporibus ostendet beatus et solus potens Rex regum et Dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest, cui honor et imperium sempiternum. Amen.

Supra Apostolus proponens præceptum Timotheo, præcepit ut servet prædicta usque ad adventum Christi ; et ideo agit hic de Christi adventu, de quo tria manifestat. Primo, quod erit tempore congruo ; secundo, quod manifestus erit ; tertio, ostendit auctorem adventus. Quantum ad primum dicit : *Quem suis temporibus ostendet beatus et solus potens rex regum*. II Petr., ult., 3 : *Venient in novissimis diebus in deceptione illusores, juxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes : Ubi est promissio, ubi adventus ejus?* Et ideo vult ostendere quod etsi videatur adventus tardari, tamen suo tempore ostendetur. Eccle., III, 1 : *Omnia tempus habent*. Ibid., VIII, 6 : *Omni negotio tempus est et opportunitas*. Congruum tempus est finis mundi, quia illud tempus est messis et collectionis fructus ; et ideo oportet quod veniat in fine. Quantum ad secundum dicit : *ostendet,* id est manifestabit. Licet enim sit visibilis quantum ad carnem, tamen virtus ejus est abscondita, sed tunc etiam divinitas ejus erit manifesta sanctis, reprobi vero solum videbunt gloriam carnis. Sed quantum ad

[1] Al. : « respondet secundo, quasi dicat, etc. — [2] Al. deest « vellem quidem. » — [3] Al. : « secundo respondet primo, quasi dicat, » etc. — [4] Al. : « juramentum intelligentiæ, et ideo non licet tibi repugnare. *Tu autem confessus es,* etc., id est in consecratione bonum certamen professus es ; unde dicit : *Bonam confessionem confessus es,* quando ordinatus es in episcopum. »— [5] Al. omittitur « inducit etiam. » — [6] Al. desideratur « vel id est. »

tertium dicit quod ostendet eum Deus Trinitas, et circa hoc duo facit, quia primo describit adventum Christi; secundo, in ejus commendationem prorumpens, laudat eum, ibi : *cui honor et imperium sempiternum.* Item circa primum tria facit. Primo, auctorem adventus describit ex perfecta operatione; secundo, ex singulari potestate; tertio, ex incomprehensibilitate naturæ. Primum cum dicit : *beatus.* Beatitudo enim est operatio perfecta, quæ est supremæ virtutis operativæ optime dispositæ, et hæc est beatitudo nostra ; Dei autem beatitudo est qua cognoscit se ; si enim se non cognosceret, Deus non esset beatus. Gregorius : « Deus dum seipso perfruitur, perfecte gloriosus est. » Et convenienter de auctore hujus adventus dicit quod beatus est, quia ad hoc est adventus Christi, ut nos deducat ad beatitudinem. Tob., XIII, 20 : *Beatus ero, si fuerint reliquiæ seminis mei ad videndum claritatem Hierusalem.* Quantum ad secundum dicit : *solus potens.* Psal. LXXXVIII, 9 : *Potens es, Domine.*

Sed quare dicit : *solus?* Numquid non omnia habent potentiam? Imo, sed per participationem, sed solus Deus a se essentialiter; unde dicit : *Rex regum et Dominus dominantium.* Ambrosius : « Dominus est nomen potestatis, et rex similiter. » Qui ergo habet Dominum et regem supra se, est subjectus potestati, et talis non est potens a se, sed ab alio. Si ergo Christus est *Rex regum et Dominus dominantium,* necesse est quod solus habeat potentiam, non ab alio, sed omnes ab eo. Et signatur duplex potentia Dei, scilicet gubernativa mundi, cum dicit : *Rex regum,* quasi a regimine dicta. Proverb., XX, 8 : *Rex qui sedet in solio judicii, dissipat mane malum intuitu suo.* Item potentia creandi, cum dicit *Dominus dominantium.* Psalm. XCIX, 3 : *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus, ipse fecit nos.* Apocalip., XIX, 16 : *Et habebat in vestimento et in femore suo scriptum, Rex regum et Dominus dominantium.*

Quantum ad tertium dicit : *Qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem.* Incomprehensibilitas Dei ex duobus patet. Primo, quia transcendit quidquid in creaturis est comprehensibile ; secundo, quia hoc ipsum quod Deus est, omnium comprehensionem excedit. Primum ostendit cum dicit : *solus.* In qualibet enim mutatione est quædam corruptio, quia omne quod mutatur, inquantum hujusmodi, desinit esse tale. Illud ergo proprie et vere est incorruptibile quod penitus est immutabile. Quælibet autem creatura in se considerata, habet aliquam mutationem vel mutabilitatem, Deus autem est omnino immutabilis. Sed si aliqua creatura est immutabilis, hoc convenit ei ex dono gratiæ. Et ex hoc ostenditur quod natura Dei transcendit omne quod est in natura creata. Supra, I, 17 : *Regi sæculorum immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria.* Quantum ad secundum dicit : *Lucem habitat inaccessibilem.* Lux in sensibilibus est principium videndi ; unde illud quo aliquid cognoscitur quocumque modo, dicitur lux. Unumquodque autem cognoscitur per suam formam, et secundum quod est actu ; unde quantum habet de forma et actu, tantum habet de luce. Res ergo quæ sunt actus quidem, sed non purus, lucentia sunt, sed non lux. Sed divina essentia, quæ est actus purus, est ipsa lux. Joan., I, 8 : *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera.* Deus autem habitat apud se, et hæc lux est inaccessibilis, id est non visibilis oculo carnis, sed intelligibilis. Et tamen nullus intellectus creatus potest ad eum accedere. Notandum est tamen quod dupliciter potest intellectus accedere ad cognitionem naturæ alicujus, scilicet ut cognoscat et ut comprehendat. Ad comprehendendum autem Deum impossibile est intellectum pervenire, quia sic cognosceret Deum ut cognoscibilis est; Deus autem perfecte cognoscibilis est inquantum habet de entitate et luce, hæc autem sunt infinita, ergo est infinite cognoscibilis. Virtus autem intellectus creati est finita ; et ideo etiam intellectus Christi non comprehendit Deum. Sed alius modus est cognoscendi Deum, scilicet attingendo Deum, et secundum hoc nullus intellectus creatus per propria naturalia attingit ad cognoscendum id quod est Deus. Et ratio hujus est, quia nulla potentia potest in aliquid altius suo objecto, sicut visus ad altius colore [1]. Proprium autem objectus intellectus est quod quid est; unde quod superat quod quid est, excedit proportionem omnis intellectus. In

[1] Al. : « cognoscere. »

Deo autem non est aliud esse et quidditas ejus.

Quomodo ergo cognoscibilis est? Accedamus ad eum cognoscendum hic per gratiam et in futuro per gloriam. Ps. XXXIII, 6 : *Accedite ad eum, et illuminamini.*

Sed qualiter ergo Deus habitat lucem inaccessibilem? et in Psal. XCVI, 2 : *Nubes et caligo in circuitu ejus?* Exod., XX, 21 : *Moyses accessit ad caliginem in qua erat Deus.* Respondet Dionysius : Omnis caligo est inaccessibile lumen. Est ergo idem quod hic lumen, ibi caligo, sed caligo est inquantum non videtur, lumen vero inquantum videtur. Sed aliquid est invisibile dupliciter. Uno modo propter se, sicut opacum, alio modo propter excedentiam ejus, sicut sol ab oculo noctuæ. Sic quædam sunt nobis non conspicua propter defectum sui esse, et quædam propter excedentiam ejus, et sic Deus nobis quodammodo inaccessibilis est. *Quem nullus hominum vidit.* Si intelgatur de comprehensione, sic absolute verum[1] est, etiam de angelis, quia solus Deus comprehendit se. Si autem de visione qua attingitur, sic intelligitur tripliciter. Uno modo : Nemo vidit oculo corporali. Alio modo secundum essentiam oculo mentis, vivens in carne, nisi Christus. Exod., XXXIII, 20 : *Non videbit me homo et vivet.* Tertio modo : Nemo vidit quid est Deus per seipsum. Matth., XI, 27 : *Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.* Ibid., XVI, 17 : *Caro et sanguis non revelabit tibi.*

Deinde prorumpit in laudem Dei, dicens : *Cui honor et imperium sempiternum,* et ponit duo. Primum pertinet ad reverentiæ exhibitionem, dicens : *honor,* qui est exhibitio reverentiæ. Malach., I, 6 : *Si ego pater, ubi est honor meus?* Secundum ad gubernationem, cum dicit : *imperium sempiternum*[2].

LECTIO IV.

Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum, bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehandant bonam[3] vitam. O Timothee, depositum custodi, devitans profanas vocum novitates et oppositiones falsi nominis scientiæ, quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt. Gratia tecum. Amen.

Supra egit de instructione personarum infimi status, hic redit ad materiam suam, et instruit eum ad instruendum divites; et primo facit hoc; secundo, agit de instructione Timothei, ibi : *O Timothee, depositum custodi.* Et semper quando instruit eum ad instructionem aliorum, monet ut non negligat se. Et circa primum primo excludit vitia quæ solent in divitibus abundare; secundo, inducit ad bona, ibi : *bene agere.* Item circa primum primo proponit vitia quæ solent esse in divitibus; secundo, excludit hæc, reddendo rationem hujus, ibi : *in incerto divitiarum.* Dicit ergo : *divitibus.* Divitiæ abundantiam important. Est autem abundantia spiritualium, et hæc sunt veræ divitiæ. Isa., XXXIII, 6 : *Divitiæ salutis sapientia et scientia : timor Domini ipse est thesaurus ejus.* Quædam corporales, et hæc non sunt veræ divitiæ, quia non sufficiunt; et ideo addit[4] cum quadam diminutione : *hujus sæculi.* Baruch, III, 18 : *Qui argentum thesaurizant, et aurum, in quo confidunt homines.* His ergo *præcipe.* Quando de servis egit, non posuit præceptum, quia hoc est virtus quod homo utatur auctoritate ad majores, non ad minores; et ideo dicit : Non dimittas propter divitias et propter altum statum eorum, quin præcipias. Et quid debet præcipere? *Non sublime sapere,* id est, non sentire aliquid excelsum de se.

Numquid hoc est malum? Respondeo. Potest reddi malum ex duobus. Primo, si sublime sapit de se propter ea quæ non habent excellentiam veram, et hoc est, si in rebus temporalibus; unde qui propter exteriorem excellentiam sublime sapit de se,

[1] Al. deest « verum. » — [2] Al. : « et ponit tria. Primum pertinet ad reverentiæ exhibitionem, dicens : *honor,* qui est exhibitio reverentiæ. Malach., I : *Si ego pater, ubi est honor meus?* Secundum ad refulgentiam bonitatis ejus, cum dicit : *gloria,* quæ est clara cum laude notitia, quæ refulget in notitiis hominum et angelorum. Isa., XLII : *Gloriam meam alteri non dabo,* etc. Tertium ad gubernationem, cum dicit : *imperium sempiternum.* » — [3] Vulgata : *veram.* — [4] Al. : « dicit. »

inordinate sapit, et hæc est superbia. Et tamen carnales non aliam sublimitatem curant nisi istam, et hæc acquiri potest per divitias. Eccle., x, 12 : *Pecuniæ obediunt omnia.* Unde quia divites hujus mundi[1] hæc habent, inaniter extolluntur. Item alio modo, quia sunt quædam quæ habent sublimitatem, sicut dona spiritualia. Eccli., xxv, 13 : *Quam magnus est qui invenit sapientiam et scientiam!* In his enim aliquis potest inordinate sapere sublimitatem, non ex natura donorum, sed vel attribuendo sibi quod non habet, vel non cognoscendo a Deo ea quæ habet. Unde in primo est inordinatio propter defectum rerum, in secundo propter inordinationem affectus.

Secundum vitium in divitibus est spes mundanorum; unde dicit : *Neque sperare in incerto divitiarum.* Job, xxxi, 24 : *Si putavi aurum robur meum, et obrizo dixi, Fiducia mea.* Prov., x, 15 : *Substantia divitis, urbs fortitudinis ejus.*

Deinde cum dicit : *in incerto divitiarum,* assignat rationem monitionis. In eo enim sperat aliquis, unde credit auxilium habere, sed auxilium habetur a forti, et divitiæ sunt fragiles[2]; ergo non est in eis sperandum. Matth., vi, 19 : *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo ac tinea demolitur. Sed in Deo vivo,* ubi est vera spes ponenda. Hier., xvii, 7 : *Beatus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus.* Jac., i, 7 : *Dat omnibus affluenter.* Sed hoc quod dicit : *abundo ad fruendum,* dupliciter potest exponi. Uno modo, ut fruitio sumatur pro gaudio, et hoc modo est etiam in corporalibus. Vel expone[3] : Id est ut per hæc perveniamus ad fruitionem Dei.

Deinde cum dicit : *bene agere,* monet ad operandum bonum. Qui autem habent affectum ad divitias, primo nituntur ad acquirendum non habitas; secundo, ut utantur habitis; tertio, ut ad finem divitiarum perveniant. Hic tria monet Apostolus. Primo, ut acquirant spirituales divitias, quas non habent; et ideo dicit : *Bene agere, divites fieri in bonis operibus.* Isa., i, 17 : *Discite bene facere.* Quantum ad secundum sciendum est quod duplex est usus divitiarum. Unus est tenere, et alius est dare, sed principalis est dare; et ideo ista duo ponit. Primo, ut dent; unde dicit : *facile retribuere,* id est sine gravitate cordis interius. II Corinth., ix, 7 : *Non ex tristitia aut ex necessitate : hilarem enim datorem diligit Deus.* Et sine tarditate. Prov., iii, 25 : *Ne dicas amico tuo : Vade et revertere et cras dabo tibi, cum statim possis dare.* Job, xxxi, 16 : *Si oculos viduæ expectare feci.* Secundo, ut custodiat, non quidem tantum ad suam utilitatem, sed ad quoddam commune; unde dicit : *communicare*[4], id est habere eas sicut communes. Roman., xii, 13 : *Necessitatibus sanctorum communicántes.* Quantum ad tertium, ut ad finem thesaurizandi perveniant; ideo dicit : *Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum.* Thesaurus spiritualis est congregatio meritorum, quæ sunt fundamentum futuri ædificii, quod nobis præparatur in cœlo, quia tota præparatio futuræ gloriæ est per merita, quæ acquirimus per gratiam, quæ est principium merendi. Matth., vi, 20 : *Thesaurizate vobis thesauros in cœlo, ubi neque tinea neque ærugo demolitur.* I Corinth., ix, 24 : *Sic currite ut comprehendatis.*

Deinde cum dicit : *O Timothee, depositum custodi,* instruit ipsum Timotheum; et primo, ut bona conservet; secundo, ut mala devitet, ibi : *devitans profanas vocum novitates.* Dicit ergo : *O Timothee, depositum custodi.* Depositum hominis est omne bonum quod habet quilibet, quod sibi commissum est a Deo ut conservet et multiplicet. Eccli., xvii, 18: *Gratiam hominis, quasi pupillam conservabit.* I Cor., xv, 10 : *Et gratia ejus in me vacua non fuit*[5], *sed gratia ejus semper in me manet.* Et sic dicit ei, ut depositum custodiat, id est, ut se in gratia Dei conservet et multiplicet. Qui enim abscondit talentum, punitur[6]. *Tollite ab eo talentum, et date ei qui habet decem talenta ... et inutilem servum ejicite*[7] *in tenebras exteriores;* Matth., xxv, 28. Et specialiter prælati habent depositum, scilicet curam proximorum et fidelium. Joan., ult., 17 : *Pasce oves meas.* Hebr., ult., 17 : *Ipsi pervigilant, quasi rationem reddituri*

[1] Al. : « hujusmodi. » — [2] Al. : « auxilium enim habetur a forti, sed divitiæ sunt fragiles et inestimabiles. Matth., vi : *Nolite thesaurizare,* etc. Sed in Deo, ubi est vera spes ponenda. » — [3] Al. : « vel ut per hac perveniamus. » — [4] Al. : *ad communicandum.* — [5] Sequitur ibi : *Sed abundantius illis omnibus laboravi, non ego autem, sed gratia Dei mecum.* — [6] Al. omittitur sequens Matthæi sententia. — [7] Al. : « sursum ejicite. »

pro animabus vestris. II Timoth., I, 14 : *Bonum depositum custodi.* Item quod mala vitet, præcipue illa quæ sunt nata coinquinare fidem. Cujus ratio est quia, sicut princeps sæcularis ponitur ad custodiendam unitatem regni, ita spiritualis ad servandam unitatem spiritualem. Pax autem regni consistit in justitia, et ideo ille ordinatur ad justitiam. Sed unitas Ecclesiæ est in fide ; et ideo principaliter monet ad custodiam fidei. Luc., XXII, 32 : *Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua; et tu conversus aliquando confirma fratres tuos.* Similiter autem posset corrumpi fides per fallaciam, sicut etiam quælibet scientia. Sed, sicut dicitur I *Elench.*, fallacia fit quandoque ex voce, quandoque ex re. Unde est fallacia in dictione, et extra dictionem. Et sic fides aliquando corrumpitur per aliquas voces inordinatas, sicut dicit Hieronymus, quod ex verbis inordinate prolatis fit hæresis. Et ideo dicit : *devitans profanas vocum novitates.* Quia non velle audire aliquid novi, est oblatrare contra consuetudines. Sed nova profana non sunt audienda. Sed profana novitas est, quando inducitur aliquid contra fidem. Et dicitur novum per comparationem[1] ad id quod est antiquum. Hoc fecit Nestorius, quando dixit de Virgine Maria, Christotocos, ut inferret quod non esset mater Dei. Et ideo sancti Patres in ephesino concilio instituerunt quod diceretur Theotocos. II Timoth., I, 13 : *Formam habens sanctorum verborum, quæ a me audisti in fide et dilectione in Christo Jesu ;* et cap. II, 16 : *Profana et vaniloquia devita : multum enim proficiunt ad impietatem.* Quandoque vero corrumpitur per rationes reales sophisticas, et istud vitandum est. Et dicit : *et oppositiones scientiæ falsi nominis,* quia non est vera scientia, sed apparens. Scientia enim secundum propriam rationem non est nisi verorum. Impossibile autem est quod verum sit vero contrarium, licet quandoque duo falsa sint sibi contraria ; et ideo impossibile est quod illud quod repugnat veritati divinæ, quæ est summa veritas, sit verum. Coloss., II, 8 : *Videte ne quis vos decipiat per philosophiam et inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, et non secundum Christum. Promittentes,* id est dicentes, se habere. Hier., X, 14 : *Stultus factus est omnis homo a scientia sua ;* quæ non est Dei, quia *qui loquitur mendacium, ex propriis loquitur.* Joan., VIII, 44. Hier., II, 16 : *Filii Mempheos et Taphnes constupraverunt te usque a verticem.* Isa., XLVII, 10 : *Sapientia tua et scientia tua hæc decepit te. Gratia Dei tecum. Amen.*

[1] Al. omittitur « per comparationem. »

EPISTOLA II AD TIMOTHEUM.

PROLOGUS.

Nocte ac die æstu urebar et gelu, fugiebatque somnus ob oculis meis. (Gen., xxxi, 40.)

Verba sunt Jacob ostendentis et commendantis curam pastoralem, ac pastorale officium, in quibus circa hoc officium tria ponuntur, scilicet assiduitas, patientia, sollicitudo. Primum est, quia sine intermissione debet curam gregis gerere; unde dicit : *nocte et die,* nocte orando, die erudiendo. Isa., xxi, 8 : *Super speculam Domini ego sum stans jugiter per diem, et super custodiam ego sum stans totis noctibus.* Vel per diem, id est tempore prosperitatis, et per noctem, id est tempore adversitatis, in quibus prælatus debet respicere curam gregis. II Corinth., vi, 7 : *Per arma justitiæ a dextris et a sinistris.* Proverb., xvii, 17 : *Omni tempore diligit qui amicus est.* Secundum est, quia maxime prælato patientia necessaria est; debet enim prælatus propter gregis salutem omnia sustinere. Joan., x, 11 : *Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis.* Proverb., xix, 11 : *Doctrina viri per patientiam noscitur.* Unde dicit : *æstu,* id est fervore instantis persecutionis; Jac., i, 11 : *Exortus est sol cum ardore, et arefecit fenum; gelu,* id est timore futurorum; II Corinth., vii, 5 : *Foris pugnæ, intus timores.* Tertium est, quia præest in sollicitudine, ut dicitur Rom., xii, et hoc expellit somnum negligentiæ; unde subditur : *Fugiebatque somnus ab oculis meis.* Prov., vi, 3 : *Discurre, festina, suscita amicum tuum, ne des oculis tuis somnum.* Recte ergo hæc verba materiæ hujus Epistolæ conveniunt. In prima enim instruit eum de ordinatione ecclesiastica; in hac autem secunda agit de sollicitudine tanta pastorali ut etiam martyrium sustineat pro cura gregis, ut patet in *Prologo.*

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, secundum promissionem vitæ, quæ est in Christo Jesu, Timotheo carissimo filio, gratia, et misericordia, et pax a Deo Patre nostro et Christo Jesu Domino nostro.

Dividitur autem hæc Epistola in salutationem et narrationem. Secunda ibi : *Gratias ago Deo meo.* Item primo ponitur persona salutans; secundo, persona salutata; tertio, bona optata. Persona salutans describitur ex nomine : *Paulus,* quod sonat modicitatem, quod ei competit propter humilitatem mentis et tribulationem, quæ faciunt hominem parvum; intantum quod Christus dicitur minoratus propter passiones. Hebr., ii, 9 : *Eum qui modico ab angelis minoratus est, videmus Jesum propter*

passionem mortis, gloria et honore coronatum. Item ex dignitate, quam primo ponit; secundo, dignitatis originem; tertio, fructum. Dignitas est magna, quia est *apostolus Jesu Christi,* id est, missus est a Christo. Luc., VI, 13 : *Elegit duodecim ex ipsis, quos etiam apostolos nominavit.* Hanc dignitatem adeptus est, quia plus omnibus laboravit, I Corinth., XV, et Galat., II, 8 : *Qui operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter gentes.* Origo apostolatus est voluntas Dei; unde dicit : *per voluntatem Dei,* quam quidam præveniunt, quia se ingerunt; contra quos dicitur Hebr., V, 4 : *Nemo assumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo tanquam Aaron.* Item quidam permittuntur propter peccata populi. Job, XXXIV, 30 : *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Sed hic[1] *per voluntatem Dei,* quod dicit, quia non per voluntatem suam. Fructus autem non est aliquid terrenum, sed *secundum promissionem vitæ, quæ est in Christo Jesu,* id est, ad consequendam vitam æternam promissam a Christo. Hic debet esse finis prælatorum. I Corinth., IX, 25 : *Illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam.* Daniel, XII, 3 : *Qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Persona salutata est Timotheus filius ejus, ab eo conversus; Act., XVI : Carissimus, quia sibi unanimis. Philipp., II, 20 : *Neminem habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit.* Bona optata sunt tria, scilicet *gratia*, per quam est remissio peccatorum, *misericordia*, per quam consequimur finale bonum; *pax*, *Glossa :* « Id est tranquillitas mentis ; » hæc competit prælato, qui ad hoc ponitur ut pacem procuret. Joan., XX, 19, dixit Dominus : *Pax vobis.* Et præcepit intrantibus domum, pacem offerre, ut habetur Matth., X. Et hoc *a Deo Patre,* qui est dator omnis boni, Jac., I. Item *a Jesu Christo,* qui est mediator, inquantum homo, Dei et hominum. II Petr., I, 4 : *Per quem maxima nobis et pretiosa promissa donavit.*

LECTIO II.

Gratias ago Deo meo, cui servio a progenitoribus meis in conscientia pura, quod sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die desiderans te videre, memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear, recordationem accipiens ejus fidei quæ est in te non ficta, quæ et habitavit primum in avia tua Loide, et matre tua Eunice; certus sum autem quod et in te.

Hic incipit epistolaris narratio, in qua primo munit eum contra præsentes persecutiones; secundo, contra futura pericula Ecclesiæ; III cap., ibi : *Hoc autem scito, quod in novissimis diebus instabunt tempora periculosa.* Item primo inducit ad instantiam prædicationis, quæ tunc erat causa et occasio persecutionis; secundo, hortatur ad sustinendas tribulationes propter Christum, cap. II, ibi : *Tu ergo, fili mi, confortare in gratia quæ est in Christo Jesu.* Item primo commemorat bona ipsius Timothei; secundo, hortatur eum ad usum horum bonorum per instantiam prædicationis : *Propter quam causam admoneo te ut resuscites gratiam quæ est in te per impositionem manuum mearum;* tertio, ponit se in exemplum, ibi : *In quo positus sum ego prædicator et apostolus et magister.* Item primo ponit affectum quem habebat ad Timotheum; secundo, ponit bona hujus, quæ provocabant eum ad hujusmodi affectum, ibi : *Memor lacrymarum tuarum.* Affectus ostenditur per duo, scilicet per orationem et desiderium; et ideo gratias agit Deo de affectu quem habet ad Timotheum, quia est caritatis, et caritas est principale donum, quasi dicat : Reputo me gratiam consecutum quod sic sincerum affectum habeo ad te. Et dicit : *Deo meo cui* specialiter *servio a progenitoribus meis,* non a parentibus carnalibus, quia I Timoth., I, 15 : *Christus venit peccatores salvos facere, quorum primus ego sum;* sed servitio derivato a progenitoribus meis, scilicet patriarchis et prophetis, qui Deo sincere servierunt. Et dicitur : *a progenitoribus,* quia filii facilius imitantur perfectionem paternam : tum quia instruuntur ab eis. ut Tobias : tum quia etiam facilius imitantur amicos. Et

[1] Al. : « sed hoc est. »

quomodo servio ei? *In conscientia pura,* quia, ut habetur Habac., I, 13 : *Mundi sunt oculi tui, Domine, ne videant malum, et respicere ad iniquitatem non poteris.* II Cor., I, 12 : *Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ.* De quo agit gratias, *quia sine intermissione,* sive die prosperitatis sive nocte adversitatis, oro pro te. Item ex desiderio, ideo dicit : *desiderans te videre,* scilicet propter consolationem utriusque. Rom., I, 1 : *Desidero enim videre vos.*

Deinde cum dicit : *memor lacrymarum tuarum,* ostendit bona quæ erant in Timotheo ; et primo commemorat affectum ejus ad se ; secundo, fidem ad Deum, ibi : *recordationem accipiens ejus fidei quæ est in te non ficta.* Dicit ergo : *memor lacrymarum tuarum,* quas scilicet Timotheus[1] effudit, quando discessit Ephesum ab eo, paratus ad martyrium. *Vel lacrymarum* quas fudit in orationibus. Et hoc *ut gaudio implear,* id est, hæc memoria replet me gaudio. Phil., II, 2 : *Implete gaudium meum.* Item memor fidei ad Deum. Fidem ejus primo commemorat; secundo, ostendit eam a parentibus derivatam, et non novitiam. Dicit ergo : *recordationem accipiens ejus fidei quæ est in te non ficta.* Fides necessaria est prælato, qui est fidei custos. Hebr., XI, 6 : *Sine fide impossibile est placere Deo.* Et dicit : *non ficta,* vera enim per opera bona est. Jac., II, 18 : *Ostende mihi sine operibus fidem tuam, et ego ostendam tibi ex operibus fidem meam.* I Tim., I, 5 : *Finis præcepti est caritas de corde puro et conscientia bona et fide non ficta.* Sap., I, 5 : *Effugiet fictum.* Et hæc non nova, sed *habitavit primum in avia tua Loide, et matre tua Eunice.* Act., 16, dicitur quod fuit filius mulieris Judææ. *Certus sum autem,* vel per revelationem, vel per indicia, *quod et in te.*

LECTIO III.

Propter quam causam admoneo te, ut resuscites gratiam Dei quæ est in te per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, et dilectionis, et sobrietatis; noli itaque erubescere testimonium Domini nostri, neque me vinctum ejus; sed collabora Evangelio secundum virtutem Dei, qui nos liberavit, et vocavit vocatione sua sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum, et gratiam quæ data est nobis in Christo Jesu ante tempora secularia. Manifesta est autem nunc per illuminationem Salvatoris nostri Jesu Christi, qui destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam et incorruptionem per Evangelium.

Supra commendavit eum de bonis gratuitis, hic hortatur ad usum gratuitorum sibi datorum, præcipue in prædicatione Evangelii ; et primo monet generaliter ad usum datæ sibi gratiæ ; secundo, specificat qualis sit usus gratiæ, ibi : *Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri.* Item primo ponit monitionem; secundo, ejus rationem, ibi : *Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis.* Dicit ergo : *Fides non ficta in matre et avia et in te est, propter quam causam admoneo te ut resuscites gratiam Dei.* Gratia Dei est sicut ignis, qui, quando obtegitur cinere, non lucet; sic gratia obtegitur in homine per torporem vel humanum timorem. Unde et Timotheus effectus pusillanimis, torpuerat circa prædicationem; et ideo dicit : *ut resuscites*[2] *gratiam* sopitam. I Thessal., V, 19 : *Spiritum nolite extinguere.* Et addit : *quæ est in te per impositionem manuum mearum,* a quo scilicet ordinatus erat episcopus; in qua manus impositione, data est ei gratia Spiritus sancti.

Deinde cum dicit : *Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris,* ponitur ratio monitionis, et sumitur ex conditione divinorum munerum. Qui enim accipit munus, debet operari[3] secundum congruentiam muneris. Ergo secundum conditionem divinorum munerum debemus Deo servire. Est autem duplex spiritus, hujus mundi et Dei[4], et horum distinctio est. Spiritus enim significat amorem, quia nomen spiritus impulsionem importat, et amor impellit. Duplex autem est amor, scilicet Dei, et hic est per spiritum Dei, et amor mundi, et hic est per spiritum mundi. I Corinth., II, 12 : *Non enim accepimus spiritum hujus mundi, sed Spiritum qui ex Deo est.* Spiritus autem mundi

[1] Al. deest « scilicet Timotheus. » — [2] Al. : *resuscito.* — [3] Al. : « operatur. » — [4] Al. : « Spiritus hujus mundi, » omisso « et Dei. »

facit amare bona mundi et timere mala temporalia; et ideo dicit : *Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris,* scilicet mundani, quia hunc Deus aufert a nobis. Matth., x, 28 : *Nolite timere eos qui occidunt corpus.* Est alius spiritus timoris Domini et sanctus, et iste facit ut timeatur Deus; hic autem est sine pœna et sine offensa[1], et hic est a Deo. Matth., x, 28 : *Timete eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam.* Et addit : *sed virtutis,* quia per Spiritum sanctum dirigimur in malis, et hoc per virtutem, scilicet fortitudinis, contra adversa mundi. Luc., ult., 49 : *Sedete in civitate, donec induamini virtute ex alto.* Item dirigimur in bonis, quia quantum ad affectionem ordinamur per dilectionem caritatis, dum quis omnia quæ diligit, refert in Deum ; unde dicit : *et dilectionis.* I Joan., III, 14 : *Qui non diligit, manet in morte.* Item quantum ad bona exteriora; et ideo dicit : *et sobrietatis,* id est omnis temperantiæ, servando debitum modum et mensuram, ut scilicet temperate utamur bonis mundi. Tit., II, 12 : *Sobrie et juste et pie vivamus in hoc sæculo.* Timoth., III, 2 : *Oportet episcopum esse irreprehensibilem, unius uxoris virum, sobrium.*

Deinde cum dicit : *Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri,* specificat usum gratiæ ; et primo excludit contraria huic usui; secundo, hortatur ad usum gratiæ, ibi : *sed collabora Evangelio.* A solita autem prædicatione poterat impediri propter duo. Primo, per erubescentiam; secundo, ex pœna Apostoli, quam patiebatur propter Evangelium ; et ideo quantum ad primum dicit : *Noli itaque,* scilicet ex quo habes spiritum fortitudinis, *erubescere testimonium Domini nostri.* Prædicatio enim Christi, si referatur ad sapientiam mundi, videbatur stulta, unde erubescentiam habere videbatur. I Corinth., I, 23 : *Nos prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam.* Rom., VI, 16 : *Non enim erubesco Evangelium.* Luc., IX, 26 : *Qui me erubuerit et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet.* Quantum ad secundum sciendum est quod si latro videt aliquem suspensum, erubescit se confiteri socium ejus. Sic, quia Apostolus erat vinctus, poterat eum Timotheus erubescere ; et ideo dicit : *Neque me vinctum ejus.* Ephes., VI, 20 : *Pro quo legatione fungor in catena.* Eccli., IV, 27 : *Ne verearis proximum tuum in casu suo.*

Deinde cum dicit : *sed collabora Evangelio,* hortatur ad usum gratiæ ; et primo in generali ; secundo, ostendit ex qua fiducia hunc usum aggrediatur, ibi : *secundum virtutem Dei.* Hic manifestat quod dicit, ibi : *non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum.* Dicit ergo : *ne erubescas*[2], sed *collabora,* id est simul mecum labora. I Corinth., III, 8 : *Unusquisque propriam mercedem accipiet.* Et dicit : *Evangelio,* quod potest esse ablativi casus, et sic in Evangelio prædicando, et dativi casus[3], et sic ad laudem Evangelii, ut scilicet crescat. Sap., III, 15 : *Bonorum labiorum gloriosus est fructus.* Et hoc cum fiducia, non propria, quia *non sufficientes sumus cogitare aliquid a nobis;* II Corinth., I, 5, sed *secundum Dei virtutem,* id est habendo fiduciam de virtute Dei. Isa., XL, 29 : *Qui dat lasso virtutem, et his qui non sunt fortitudinem et robur multiplicat.* Hæc virtus manifestatur per duo, scilicet quantum ad effectum, quia liberamur a malis ; et ideo dicit : *qui nos liberavit.* I Esdr., VIII, 31 : *Liberavit nos de manu inimici et insidiatoris in via.* Joan., VIII, 36 : *Si filius vos liberaverit, vere liberi eritis.* Et quantum ad hoc quod vocat nos ad bona ; unde sequitur : *et vocavit vocatione sua sancta,* quia vocavit ad sanctificandum. Rom., VIII, 30 : *Quos prædestinavit, hos et vocavit.* I Petr., II, 9 : *Qui de tenebris nos vocavit in admirabile lumen suum.* Et manifestat quædam quæ dicit, dicens : *non secundum opera nostra,* ubi ostendit quod per virtutem Dei liberati et vocati sumus, non per humanam ; et primo ostendit causam vocationis nostræ et liberationis esse a Deo ; secundo, processum causæ, ibi : *Quæ data est nobis in Christo Jesu;* tertio, commendat datorem causæ, scilicet gratiæ et ejus conservatorem, ibi : *Qui destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam.* Dicit ergo : Vocavit non per nostram virtutem, quia scilicet non per opera nostra, quæ sunt effectus virtutis ; Tit., III, 5 : *Non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit*[4]. Est autem duplex causa

[1] Al. : « hic autem est sine offensa. » — [2] Al. : *non secundum,* etc. *Sed collabora.* — [3] Al. : « et hic in Evangelio prædicando dativi casus. » — [4] Al. : additur « sed virtutis ejus. »

humanæ salutis, quæ est a Deo. Una est æterna, scilicet ejus prædestinatio ; alia est temporalis, scilicet gratia justificans. Quantum ad primum dicit : *secundum propositum,* id est prædestinationem, quæ est propositum miserendi. Ephes., I, 11 : *Operatur omnia secundum propositum voluntatis suæ.* Rom., VIII, 28 : *His qui secundum propositum vocati sunt sancti.* Quantum ad secundum dicit : *et gratiam ;* Rom., III, 24 : *Justificati gratis per gratiam ipsius.*

Circa processum gratiæ primo ostendit quomodo est præparata gratia ; secundo, quomodo collata ; tertio, per quem. Primum ostendit, cum dicit : *quæ data est nobis in Christo Jesu,* id est prævisa est nobis dari, *ante tempora sæcularia.* Sicut dicit Philosophus, sæculum nihil aliud est quam mensura durationis aliquarum rerum ; unde diversa sæcula diversæ sunt ætates hominum ; unde unum sæculum durat mille annis, quia homo dicitur vivere quamdiu est in memoria hominum, quæ non excedit mille annos. Tempora ergo sæcularia sunt quæ mensurant res mutabiles, et hæc inceperunt cum mundo, sed prædestinatio est ante mundum. Ephes., I, 4 : *Elegit nos in ipso ante constitutionem mundi.* Et dicit : *in Christo Jesu,* quia non sumus electi sic ut salvemur propriis meritis, sed per gratiam Christi, quia sicut prædestinavit salutem nostram, ita modum salutis nostræ. Joan., I, 17 : *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Sed hæc prædestinatio prius erat occulta, sed nunc est manifesta. Et quomodo? Sicut conceptus cordis per opera. Unde nunc in effectu operis, suis electis manifestavit. *Per illuminationem.* Proprie loquitur, manifestare enim est in lucem ducere. Job, XXVIII, 11 : *Abscondita produxit in lucem.* Sic ergo *manifestata est nunc per illuminationem Salvatoris nostri Jesu Christi;* per hoc quod misit Christum nos illuminantem. Isa., LX, 1 : *Surge, illuminare Hierusalem, quia venit lumen tuum.* Lucæ, I, 79 : *Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent.*

Deinde cum dicit : *qui destruxit quidem mortem,* commendat Christum illuminatorem ; et primo ejus virtutem quantum ad mala quæ abstulit ; secundo, quantum ad bona quæ contulit. Dicit ergo : *Christus,* propter hoc [1] quod pro nobis passus est, *destruxit mortem,* id est satisfecit Deo pro peccatis nostris. I Petr., III, 18 : *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis.* Et peccatum erat causa nostræ mortis corporalis. Rom., VI, 23 : *Stipendia enim peccati mors ;* et ideo destruendo peccatum, destruxit mortem. Oseæ, XIII, 14 : *Ero mors tua, o mors, morsus tuus ero, inferne.* Contulit etiam perfecta bona. Primo, animæ in præsenti per gratiam fidei. Habac., II, 4 : *Justus meus ex fide vivit;* et est imperfecta in hac vita, sed perficietur in gloria. Joan., XVII, 3 : *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te.* Secundo, immortalitatem carnis resultantem ex gloria animæ. I Cor., XV, 53 : *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem.* Joan., X, 10 : *Ego veni ut vitam habeant* (scilicet jam per gratiam) *et abundantius habeant,* scilicet [2] per gloriam in futuro. Item ibidem, XI, 26 : *Omnis qui vivit et credit in me, non morietur in æternum.*

LECTIO IV.

In quo positus sum ego prædicator, et Apostolus, et magister gentium. Ob quam causam etiam hæc patior, sed non confundor. Scio enim cui credidi, et certus sum quia potens est depositum meum servare in illum diem. Formam habe sanorum verborum quæ a me audisti in fide et dilectione in Christo Jesu. Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum qui habitat in nobis. Scis enim hoc, quod aversi sunt a me omnes qui in Asia sunt, ex quibus est Philetus [3] et Hermogenes. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui, quia sæpe me refrigeravit, et catenam meam non erubuit, sed cum Romam venisset, sollicite me quæsivit, et invenit. Det illi Dominus invenire misericordiam a Deo in illa die. Et quanta Ephesi ministravit mihi, tu melius nosti.

Supra monuit ad sollicitam Christi prædicationem, hic inducit ad hoc per sui [4] exemplum : et primo ponit hoc ; secundo, inducit ad sui sequelam, ibi : *Formam habet sanorum verborum quæ a me audisti;* tertio, ostendit sequendi necessitatem, ibi :

[1] Al. : « quod pro nobis passus, satisfecit Deo, » etc. — [2] Al. : « abundantius per gloriam. » — [3] Vulgata : *Phigellus.* — [4] Al. deest « sui. »

Scis enim hoc quod aversi sunt a me omnes qui in Asia sunt. Item primo ponit suum officium; secundo, ostendit quæ patitur pro sui officii executione, ibi : *Ob quam causam etiam hæc patior;* tertio, spei certitudinem, ibi : *Scio enim cui credidi.* Describit autem officium suum tripliciter, quia dicit se prædicatorem ad excitandum ad bonos mores; infra, IV, 2 : *Prædica verbum, insta opportune.* Marc., ult., 15 : *Prædicate Evangelium omni creaturæ.* Apostolum ad regendum Ecclesiam, quia apostoli sunt prælati Ecclesiæ. Galat., II, 8 : *Qui operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter gentes.* Et magistrum institutum ad docendum fidei sanctitatem et cognitionem Dei. I Tim., II, 7. *Doctor gentium in fide et veritate.* Joel, II, 23 : *Filii Sion, exultate, et lætamini in Domino Deo nostro, qui dedit vobis doctorem justitiæ.* Sed dicit : *in quo positus sum ego,* ubi nota tria. Primo, quod ipse non assumpsit sibi, sed ab illo positus est. Hebr., V, 4 : *Nemo assumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo tanquam Aaron.* Secundo, in positione designatur ordo. Tertio, firmitas, quia secundum ordinem rationis institutus; firmiter mansit. Joan., XV, 16 : *Posui vos ut eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat.* Judic., V, 20 : *Stellæ manentes in ordine et cursu suo.*

Deinde cum dicit : *Ob quam causam etiam hæc patior,* ostendit quæ patitur pro sui officii executione, dicens : *Hæc adversa patior,* scilicet vincula et tædia, et hoc pro fide Christi; et infra, II, 9 : *Laboro usque ad vincula.* Et dicit : *ob hanc causam,* quia pati simpliciter non est laudabile, sed propter justam causam. Matth., V, 10 : *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam.* Et ideo : *sed non confundor,* quia non est ad confusionem[1] ei qui patitur propter justitiam. I Petr., IV, 15 : *Nemo vestrum patiatur quasi homicida aut fur aut maledicus aut alienorum appetitor, si autem ut christianus, non erubescat, glorificet autem Deum in isto nomine.* Act., V, 41 : *Ibant apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati.*

Deinde cum dicit : *scio cui credidi,* ponitur certitudo spei, quæ facit eum non confundi, et hoc[2] provenit ex magnitudine Dei promittentis; et ideo dicit : *cui credidi.* Et nota quod uno modo credere est actus fidei, et est sensus : *scio,* id est scio quod ille qui promisit est verax, et potens ad reddendam vitam æternam, quam repromisit homini fideli existenti.

Sed contra. Ex hoc sequitur quod eadem est scientia et fides, et idem est scitum et creditum, quod est impossibile, quia de ratione sciti est quod videatur, de ratione crediti quod non.

Respondeo. In fide duo sunt, scilicet id quod creditur, et ille cui creditur. De eo quod creditur non potest esse scientia, quia sic perderet crediti rationem, sed de eo cui creditur, est scientia, quia per evidentissimam rationem est scitum quod Deus est verax. Et sic dicit : *scio cui credidi.* I Joan., IV, 1 : *Nolite omni spiritui credere; sed probate spiritus, si ex Deo sunt.* Proverb., XIV, 15 : *Innocens credit omni verbo.* Alio modo dicitur credere fidei ejus cui committit rem suam, et hic sensus est verior, quasi dicat : Quia[3] meipsum, labores, et passiones[4] credidi, id est commisi, Deo; scio quod *potens est depositum meum servare in illum diem.*

Et nota quod depositum dicitur dupliciter. Uno modo quod ego deposui, et sic homo deponit apud Deum salutem suam, quando se Deo totum committit. I Petr., V, 7 : *Omnem sollicitudinem vestram in eum projicientes, quoniam ipsi cura est de vobis.* Psal. LIV, 23 : *Jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet.* Item deponit opera sua, quando scilicet non statim recipit remunerationem suam, sed in posterum, et sic qui bene facit, deponit illud apud Deum, et hoc *usque illum diem,* quando judicabit occulta hominum, quibus[5] tunc reddet Deus mercedem laborum suorum. Sap., X, et Isa., III, 10 : *Dicite justo, quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedet.* Vel *depositum,* id est quod penes me positum est officium[6], scilicet officium Evangelii. Act., IX, 15 : *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus et filiis Israel.* Et Deus est potens conservare suum Apostolum usque ad mortem suam.

Deinde cum dicit : *Formam habens sanorum verborum quæ a me audisti,* inducit ad

[1] Al. : « et ideo non est ei ad confusionem. » — [2] Al. : « etiam hæc. » — [3] Al. deest « quia. » — [4] Al. : « et possessiones. » — [5] Al. : « quia. » — [6] Al. omittitur « officium. »

sequelam sui, et est duplex littera. Una dicit : *habe;* altera : *habens.* Si dicit : *habens,* sic primo ponit idoneitatem, quam proponit Timotheo ad imitandum exemplum Apostoli ; secundo, hortatur ad imitandum ibi : *bonum depositum custodi.* Apostolus autem bonam idoneitatem habuit secundum duo, scilicet secundum eruditionem quantum ad cognitionem ; et ideo dicit : *sanorum verborum;* item secundum virtutem ; unde dicit : *in fide et dilectione.* Dicit ergo : Non potes te excusare, si patienter te non habeas usque ad vincula, sicut ego, quia tu es *habens formam sanorum verborum,* scilicet quæ non continent falsitatis corruptionem. Tit., II, 1 : *Loquere quæ decent sanam doctrinam.* Et dicitur doctrina sana, non corrupta, effective, quia nos sanos facit. Et addit : *quæ a me audisti,* quasi dicat : Non es deceptus, quia hoc tibi tradidi quod a Christo audivi. I Corinth., XI, 23 : *Ego enim accepi a Domino quod et tradidi vobis.* Luc., X, 16 : *Qui vos audit, me audit.* Et hoc *in fide et dilectione,* quia si aliquis omnia verba sana sciret, et non crederet, non esset idoneus, nec etiam diligeret, quia de facili recederet a doctrina, vel per adversa vel per prospera. Hebr., XI, 6 : *Sine fide impossibile est placere Deo.* I Joan., III, 14 : *Qui non diligit, manet in morte.* Et hoc *in Christo Jesu,* quia vera fides est eorum quæ Christus docuit, et vera dilectio est in Christo qui dedit Spiritum sanctum, per quem Deum diligimus. Hæc igitur habens, *custodi bonum depositum,* quod scilicet dedi tibi, id est officium prædicationis, ut nunquam a veritate recedas, nec propter timorem officium prædicationis ullo tempore dimittas. Prov., IV, 23 : *Omni custodia serva cor tuum.* I Tim., VI, 20 : *O Timothee, depositum custodi.* Et hoc *custodi* bono adjutorio, scilicet *per Spiritum sanctum qui habitat in nobis.* I Corinth., III, 16 : *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?* Secundum aliam litteram monet ad duo. Primo, ad sanam doctrinam ; secundo, ad perseverantiam in ea[1].

Deinde cum dicit : *Scis enim hoc,* ostendit necessitatem monitionis ex defectu et profectu aliorum. Quando enim aliquis videt aliquos sociorum suorum proficere, et aliquos deficere, nititur sequi bonos ; et ideo primo commemorat deficientes ; secundo, proficientes, ibi : *Det misericordiam Dominus Onesiphori domui.* Ostendit ergo quid caveat[2], alias est periculum. I Corinth., X, 12 : *Qui se existimat stare, videat ne cadat;* et ideo dicit : *Aversi sunt a me omnes qui in Asia sunt. Glossa :* « Isti fallacia erant pleni ; simulate enim fuerant cum Apostolo, ut scilicet addiscerent unde facerent calumniam Apostolo. » Isti ergo, *qui sunt aversi a me, sunt modo in Asia;* inter quos præcipue sunt isti duo, qui conversi sunt per Jacobum.

Deinde cum dicit : *Dominus Onesiphori domui det misericordiam,* ostendit aliorum profectum, et præcipue cujusdam Onesiphori ; commemorans primo bona quæ sibi contulit Romæ ; secundo, quæ in Asia. Item primo optat ei Dei misericordiam ; secundo, ostendit meritum misericordiæ ; tertio, tempus misericordiæ. Primum, cum dicit : *Dei misericordiam.* Recte optat ei misericordiam, quia præsens vita miseria est. Job, XIV, 1 : *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis.* Dicit : *det Onesiphori domui,* non solum personæ, sed familiæ, quia propter bonitatem unius derivatur gratia ad totam familiam. Matth., X, 13 : *Si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam.* Meritum autem misericordiæ est misericordia quam habebat in Apostolum ; unde dicit : *Quia sæpe me refrigeravit,* scilicet quietem præstando. Matth., V, 7 : *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Eccli., XVIII, 16 : *Nonne ardorem refrigerabit ros?* Ad Philem., VII : *Viscera sanctorum requieverunt per te, frater. Et catenam meam;* infra, II, 9 : *Laboro usque ad vincula, quasi male operans ; non erubuit, sed cum Romam venisset, sollicite,* ut amicus, *quæsivit.* Eccli., VI, 7 : *Si possides amicum, in tentatione posside illum.* Prov., XVII, 17 : *Omni tempore diligit qui amicus est.* Optat autem misericordiam futuri sæculi, cum dicit : *in illa die,* in qua scilicet Dominus judicabit omnes, quando misericordia est necessaria. Non solum autem Romæ, sed et Ephesi. Et ideo dignus est divina misericordia.

[1] Al. : « in ea sua sententia. » — [2] Al. : « custodiat. »

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Tu ergo, fili mi, confortare in gratia, quæ est in Christo Jesu, et quæ audisti a me per multos testes, hæc [1] commenda fidelibus hominibus qui idonei erunt et alios docere. Labora sicut bonus miles Christi Jesu. Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat cui se probavit. Nam et qui certat in agone, non coronabitur, nisi legitime certaverit. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere. Intellige quæ dico; dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum.

Supra induxit Timotheum ad diligentem Evangelii prædicationem, inducit eum hic ad constantem tolerantiam martyrii; et primo inducit eum ad sustinendam passionem pro salute fidelium; secundo, docet eum qualiter resistat infidelibus, ibi : *Noli contendere verbis*. Item primo inducitur præparatio ad martyrium sustinendum; secundo, exhortatio martyrii, ibi : *Memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis*. Præparatio martyrii præmittitur quantum ad tria. Primum est animi fortitudo; secundum est bonorum dispensatio, ibi : *Et quæ audisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus;* tertium est fructuosus militiæ labor, ibi : *Labora sicut bonus miles Christi*. Requiritur autem ad martyrium animi [2] fortitudo, quæ est circa pericula mortis; et ideo dicit : *Tu ergo, fili mi,* scilicet quem per Evangelium genui, *confortare in gratia*. Ps. XXX, 25 : *Viriliter agite, et confortetur cor vestrum; quæ est* non in te, scilicet cujus fortitudo est vana, sed *in Christo Jesu*. Ephes., VI, 10 : *Confortamini in Domino, et in potentia virtutis ejus*. Vel *in gratia, quæ est in Christo Jesu,* id est gratuito Dei dono per Christum. Joan., I, 17 : *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est*. Secundum est dispensatio bonorum. Circa quod notandum est quod quando aliquis adducitur ad mortem, disponit de suis. Non ergo minus debent esse solliciti sancti de bonis spiritualibus sibi creditis, quod non dispereant post eorum mortem, sed aliis credant; et ideo monet eum, ut, si ad martyrium venerit, quod dispenset doctrinam fidei. Et primo ponit quomodo accepit, quia per auditum; unde dicit : *quæ audivisti a me,* et ego a Christo. Et dico : *a me,* non singulariter, sed confirmata *per multos testes,* id est per legem et prophetas. Rom., III, 21 : *Testificata a lege et a prophetis*. Vel per apostolos : I Corinth., XV, 11 : *Sive nos sive illi, sic prædicavimus, et sic credidistis. Hæc commenda,* inquantum sunt accepta. Sap., VII, 13 : *Quam sine fictione didici, et sine invidia communico; fidelibus hominibus,* ut scilicet, non quærant lucrum temporale, sed gloriam Dei. I Corinth., IV, 2 : *Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur*. Matth., XXIV, 45 : *Fidelis servus et prudens quem constituit dominus super familiam suam*. Item qui sunt idonei ad dispensandum [3]; ideo dicit : *qui idonei erunt et alios docere*. Debent autem esse idonei tripliciter. Primo, intellectu, ut sint sapientes ad intelligendum; Lucæ, XXI, 15 : *Ego dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri*. Item lingua, ut sint facundi ad docendum; Isa., L, 4 : *Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam suscitare eum qui lapsus est verbo*. Item opere, quia *cœpit Jesus facere et docere,* Act., I, 1.

Deinde cun dicit : *Labora sicut bonus miles Christi,* ponitur tertium, quod est legitimus [4] militiæ labor; ad quem primo hortatur; secundo, ponit laboris præmium, ibi : *Nam et qui certat in agone, non coronabitur nisi legitime certaverit;* tertio, militiæ stipendia : *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere*. Item primo hortatur ad legitimum laborem; secundo, exponit quis labor sit legitimus, ibi : *Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus*. Dicit ergo : *Labora sicut bonus miles Christi*. Est autem tripliciter aliquis miles Christi. Primo, inquantum pugnat contra peccata. Job, VII, 1 0 : *Militia est vita hominis super terram;* et XIV, 14 : *Cunctis diebus quibus*

[1] Al. : *et in his quæ audisti a me per multos testes hæc,* etc. — [2] Al. deest « animi. » — [3] Al. omittuntur sequentia usque ad « Debent. » — [4] Al. : « scilicet legitime. »

nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea. Et hæc pugna est contra carnem, mundum et diabolum. Ephes., ult., 12 : *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ, in cœlestibus.* Secundo, est aliquis miles Christi, pugnando contra errores. II Corinth., x, 4 : *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes.* Tertio, est militia martyrum contra tyrannos; et hæc est laboriosior. Job, xxv, 3 : *Numquid est numerus militum ejus?* Et non debet quiescere miles, quia dicitur a militia sustinenda.

Deinde cum dicit : *Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus,* exponit quid sit legitimus labor; et primo inducit eum ad laborem; secundo, ostendit qualis debet esse bonus miles, ibi : *Ut ei placeat cui se probavit.* Primo, circa primum duo facit, quia primo exemplum ponit; secundo, manifestat. Dicit ergo : *Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus.* Circa primum sciendum quod alius est finis militiæ spiritualis, et alius est finis militiæ corporalis, quia finis militiæ corporalis est ut obtineat victoriam contra hostes patriæ, et ideo milites debent abstinere ab his quæ abstrahunt a pugna, puta a negotiis et deliciis. I Corinth., ix : *Qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet;* sed militiæ spiritualis finis est ut victoriam habeat ab hominibus qui sunt contra Deum; et ideo oportet quod abstineant ab omnibus quæ distrahunt a Deo. Hæc autem sunt negotia sæcularia, quia sollicitudo hujus sæculi suffocat verbum. Et ideo dicit : *implicat se.*

Sed contra. Negotia sæcularia sunt temporalia; hoc autem Apostolus fecit quando vixit de labore manuum suarum.

Respondeo. Dicendum est quod Apostolus dicit : *implicat,* et non dicit : exercet. Ille autem eis implicatur, cujus cura et sollicitudo jungitur circa ipsa, et tunc proprie ipsa hæc interdicuntur militibus Christi, in quibus ostenditur non esse necesse implicari animum. Item non dicit simpliciter, implicatur, sed dicit : *implicat se,* quia quandoque implicatur, et non se implicat. Implicat enim se quando sine pietate et necessitate assumit negotio [1], sed quando necessitas officii pietatis et auctoritatis exercetur, tunc non implicat se, sed implicatur hujusmodi necessitate. Rom., xvi, 2 : *Assistatis ei in quocumque negotio vestri indiguerit.*

Causa autem quare non debet se implicare, est *ut ei placeat cui se probavit.* I Joan., ii, 15 : *Si quis diligit mundum, non est caritas Patris in eo.* Qui enim est miles Christi, devovit se ad militandum Deo, et ideo debet conari ut ei placeat cui se devovit.

Deinde cum dicit : *Nam et qui certat in agone, non coronabitur nisi legitime certaverit,* ponit laboris præmium. Et quia diceret aliquis : O Paule, magna imponis, sed quis est eorum fructus? respondet : Assumatis exemplum in pugnis sæcularibus, ubi non omnes, sed legitime pugnantes accipiunt coronam. Sic ergo erit et in spiritualibus, quod nullus coronabitur, nisi servet debitas leges pugnæ. I Cor., ix, 25 : *Illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant; nos autem incorruptam.* Sap., iv, 2 : *In perpetuum coronata triumphat.*

Deinde cum dicit : *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere,* ostendit stipendia interdicitque ei negotia sæcularia; et primo proponit stipendia sub metaphora; secundo, exponit, ibi : *Intellige quæ dico.* Officium enim prædicatorum et doctorum est officium militum, inquantum insurgunt contra hostes et vitia; item agricolæ, inquantum fructum faciunt, promovendo ad bona. Hujus ager est Ecclesia, et principalis agricola est Deus, interius et exterius operans. Joan., xv, 1 : *Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est.* Homines autem exterius adhibent ministerium; I Cor., iii, 6: *Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit.* Isti sunt exteriores agricolæ ; Job, xxxi, 39 : *Si animam agricolarum ejus afflixi.* Istum ergo agricolam oportet fructum accipere. Hujus fructus sunt opera virtutum; Eccli., xxiv, 25 : *Flores mei, fructus honoris et honestatis.* Gal., v, 22 : *Fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia.* Inter hos fructus sunt et fructus eleemosynarum; Act., ix, 36 : *Hæc erat plena fructibus bonis, et eleemosynis quas faciebat.* Illi ergo debent principaliter fructum percipere, ut ipsi gaudeant. Primo, de subditorum fructibus; Phil., iv, 1 : *Itaque fratres mei carissimi et desideratissimi,*

[1] Al. deest « negotia. »

gaudium meum et corona mea. Secundo, de subsidiis temporalibus, non pro præmio principali, sed stipendio; Gal., VI, 6 : *Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omnibus bonis.* Matth., X, 10 : *Dignus est operarius cibo suo.*

Deinde cum dicit : *Intellige quæ dico,* exponit quæ dixerat, sequens modum Christi post parabolas; Matth., XIII, 9 : *Qui habet aures audiendi, audiat.* Quasi dicat : Reduc hæc ad intellectum spiritualem; Dan., X, 1 : *Intelligentia opus est in visione.* Quasi diceret aliquis : Tu dicis : Accipe stipendium, o Timothee, sed tu non facis, quia de labore manuum vis vivere. Unde *intellige quæ dico,* quia est necessaria[1] discretio, quia ibi non sunt accipienda ubi est occasio avaritiæ contra Evangelium, vel propter cupiditatem, vel propter otium; et hoc poteris intelligere, quia *dabit tibi Dominus in omnibus intellectum.* I Joan., II, 27 : *Unctio docebit vos de omnibus.*

LECTIO II.

Memor esto Dominum nostrum Jesum Christum resurrexisse a mortuis ex semine David, secundum Evangelium meum, in quo laboro usque ad vincula quasi male operans; sed verbum Dei non est alligatum. Ideo omnia sustineo propter electos; ut et ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Jesu cum gloria cœlesti. Fidelis sermo. Nam si commortui sumus, et convivemus; si sustinemus, et conregnabimus; si negaverimus, et ille negabit nos; si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest. Hæc commone, testificans coram Deo. Noli contendere verbis; ad nihil enim utile est, nisi ad subversionem audientium. Sollicite autem cura teipsum probabilem exhibere Deo operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis.

Supra ponitur præparatio ad martyrium, hic ponitur exhortatio ad ipsum; et primo præmittit exemplum præmii; secundo, exemplum martyrii, ibi : *in quo laboro usque ad vincula;* tertio, manifestat consequentiam præmii ad martyrium, ibi : *Fidelis sermo.* Nam præmium mortis pretiosæ martyrii est resurrectio gloriosa, cujus exemplum præcessit in capite nostro Christo; et ideo dicit : *Memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis,* quasi dicat : Dominum nostrum Jesum Christum habe in mente contra tribulationes. Prov., III, 6 : *In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos.* Multa enim sunt in eo cogitanda, sed specialiter resurrectio; ad hanc omnia ordinantur, et præcipue totus christianæ religionis status. Rom., X, 9 : *Si confitearis in ore tuo Dominum Jesum, et corde tuo credideris quod Deus excitavit illum a mortuis, salvus eris.*

Et nota quod non[2] dicit resuscitatum, quia etsi Pater eum suscitaverit, tamen propria etiam virtute resurrexit, et est primus resurgentium, I Corinth., XV. Sed quia secundum naturam humanam resurrexit et mortuus est : *ex semine David.* Rom., I, 3 : *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem. Secundum Evangelium meum,* id est a me prædicatum ; I Corinth., XV, 1 : *Notum autem facio vobis Evangelium, quod prædicavi vobis.* Qui prædicat Evangelium est minister Evangelii, sicut qui baptizat est minister baptismi. Tamen non potest dici baptisma meum, sed Evangelium sic. Et hoc ideo, quia multum facit exhortatio et sollicitudo.

Deinde cum dicit : *in quo laboro usque ad vincula,* ostendit se in exemplum martyrii; et primo ejus pœnam; secundo, ejus causam, ibi : *ideo omnia sustineo.* Tria autem ostendit esse in pœna, scilicet acerbitatem, opprobrium et constantiam. Acerbitatem, cum dicit : *in quo,* scilicet Evangelio prædicando; vel pro quo *laboro,* id est affligor, et hoc *usque ad vincula,* quia quando hanc Epistolam scripsit, erat Romæ in vinculis. Ephes., ult., 19 : *Mysterium*[3] *Evangelii, pro quo legatione fungor in catena.* Opprobrium quantum ad infideles, cum dicit : *quasi male operans;* christiani enim tunc reputabantur pessimi. Luc., VI, 22 : *Beati eritis cum vos oderint homines et separaverint et ejecerint nomen vestrum tanquam malum propter Filium hominis.* Christus etiam fuit damnatus quasi male operans; Isa., LIII, 12 : *Et cum sceleratis reputatus est.* Constantiam autem ostendit, cum dicit : *sed verbum Dei non est alligatum.* Licet enim corpus sit alligatum, tamen verbum Dei non est alligatum, quia prædicatio fuit ex voluntate Apostoli, quæ

[1] Al. : « unde intellige quia est necessaria, » etc. — [2] Al. omittitur « non. » — [3] Al. : *ministerium.*

libera est, præcipue propter efficaciam caritatis, quæ nihil timet. Rom., VIII, 38 : *Certus sum enim quia neque mors neque vita ... poterit nos separare a caritate Dei.* Quia, sicut I Joan., III, 20, dicitur : *major est Deus corde nostro.* Et dicitur quod in vinculis existens multos convertit.

Deinde cum dicit : *Ideo omnia sustineo propter electos,* ostendit causam, quia martyrem non pœna facit, sed causa. Duplex autem est causa martyrii, scilicet propter divinum honorem et salutem proximi. Propter Deum quidem, quia Rom., VIII, 36 : *Propter te mortificamur tota die.* Propter salutem proximorum, quia dicit hic : *propter electos.* Joan., XV, 13 : *Majorem caritatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis.* I Joan., III, 16 : *Quoniam ille pro nobis animam suam posuit, et nos debemus pro fratribus animas ponere.* Et dicit : *propter electos,* quia quæcumque bona fiunt, specialiter cedunt in bonum electorum, non reproborum. Et quomodo? *Ut et ipsi salutem consequantur.*

Sed numquid sufficit passio Christi? Dicendum est quod sic effective, sed passio Apostoli dupliciter expediebat[1]. Primo, quia dabat exemplum persistendi in fide; secundo, quia confirmabatur fides, et ex hoc inducebantur ad salutem. Et hoc *in Christo,* id est quæ venit nobis per eum; Matth., I, 21 : *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Et hoc non solum salutem gratiæ præsentem, sed etiam *cum gloria cœlesti.* Matth., V, 22 : *Merces vestra copiosa est in cœlis.*

Deinde cum dicit : *Fidelis sermo,* ponit consequentiam præmii ad meritum martyrii; et primo ponit attestationem; secundo, consequentiam, ibi : *Nam si commortui sumus, et convivemus;* tertio, confirmat per testimonium, ibi : *Hæc commone, testificans coram Domino.* Dicit ergo : *Fidelis sermo,* id est, verbum quod dicam, est fidele. Apoc., ult., 6 : *Hæc verba fidelissima sunt et vera.*

Deinde cum dicit : *Nam si commortui sumus et convivemus,* ponit consequentiam; et primo de remuneratione bonorum; secundo, de punitione malorum, ibi : *si negaverimus, et ille negabit nos.* In præmio bonorum sunt duo, scilicet reparatio per resurrectionem et superadditio gloriæ, ad quam resurgent; et ideo primo ostendit quod per Christum venitur ad reparationem vitæ; secundo, quod per ipsum venitur ad resurrectionem, ibi : *si sustinemus, et conregnabimus.* Dicit ergo : *si commortui sumus et convivemus,* scilicet cum Christo, et hoc per sacramenti susceptionem in baptismo. Rom., VI, 4 : *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem.* Item per pœnitentiam nos macerando; Galat., V, 24 : *Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis.* Item pro confessione veritatis moriendo, sicut et Christus; Ps. CXV, 15 : *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus. Si* ergo *commortui sumus et convivemus,* id est, sicut ipse resurrexit, sic et nos. Rom., VI, 5 : *Si complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus.*

Deinde agit de gloria, quam sancti merentur per mortis ignominiam. Luc., ult., 26 : *Nonne hæc oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam suam?* Et ideo dicit : *si sustinemus,* scilicet patienter, afflictiones[2] et opprobria, *conregnabimus,* id est, simul cum ipso perveniemus ad regnum. Matth., V, 10 : *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.*

Deinde cum dicit : *si negaverimus, et ille negabit nos,* ostendit consequentiam quantum a pœnas. Dupliciter autem potest aliquis peccare contra fidem. Primo, exterius negando; secundo, interius eam deponendo. Quantum ad primum dicit : *si negaverimus,* scilicet coram aliis, *ipse negabit nos,* in judicio. Matth., XXV, 12 : *Amen dico vobis, nescio vos.* Negare est non cognoscere eos esse de ovibus suis. Quantum ad secundum dicit : *si non credimus,* id est si fidem a corde abjiciamus, *ille fidelis permanet*[3], id est, ipse fidem suam tenet; unde fidelis manet in sua fide, quia fides nihil aliud est quam participatio[4], sive adhæsio veritati. Ipse autem est ipsa veritas, quæ negare se non potest. Ergo non est omnipotens. Respondeo. Ex hoc est omnipotens quod *seipsum negare non potest.* Posse enim deficere, magis est pertinens ad impotentiam, quia quod aliquid deficiat a suo esse, est per debilitatem virtutis

[1] Al. deest « expediebat. » — [2] Al. omittitur « afflictiones. » — [3] Al. omisso textu : « ipse fidem suam tenet. » — [4] Al. : « participatio veritatis. »

propriæ. Christum autem negare seipsum, est deficere a seipso. Hoc ergo ipsum quod non potest negare se, est ratio perfectæ virtutis. Unde nec peccatum cadit in eum, ut est dictum, nec potest negare suam virtutem et suam justitiam quin puniat. Marc., ult., 16 : *Qui vero non crediderit, condemnabitur.*

Sed numquid non potest Deus alicui remittere pœnam? Potest quidem secundum ordinem sapientiæ suæ, sed contra ordinem sapientiæ et justitiæ non.

Deinde cum dicit : *Hæc commone, testificans coram Deo,* confirmat per testimonium, quasi dicat : Simul cum aliis admoneo, ut semper habeas in corde, *testificans coram Deo,* id est, testem adducens coram quo loquor.

Deinde cum dicit : *Noli contendere verbis,* ostendit quomodo resistat infidelibus, quia primo præmittit modum resistendi; secundo, ostendit quæ sunt quibus resistat, ibi : *Profana autem et vaniloquia devita.* Item primo excludit indebitum modum resistendi; secundo, ponit debitum, ibi : *sollicite autem cura teipsum probabilem exhibere Deo.* Circa primum primo excludit indebitum modum; secundo, rationem assignat, ibi : *Ad nihil enim utile est.* Dicit ergo : *Noli contendere verbis.* Contentio importat concertationem in verbis. Potest ergo secundum duo intelligi, quia acrimoniam loquens depravatur dupliciter. Uno modo[1], si per hoc acceditur ad favorem falsitatis, ut quando quis cum confidentia clamoris impugnat veritatem; alio modo propter inordinationem, ut quando utitur acrimonia, vel ultra modum debitum, vel contra qualitatem personæ. Sed si moderate et cum circumstantiis debitis et pro veritate fiat, non est peccatum. Et sic in rhetorica est unum instrumentum exhortationis. Tamen in sacra Scriptura accipitur[2] secundum quod importat inordinationem. I Corinth., XI, 16 : *Si quis videtur inter vos contentiosus esse, nos non habemus talem consuetudinem, neque Ecclesia Dei.* Et dicit : *verbis,* quia aliqui disceptant solum verbis improperii, et hoc proprie est contendere. Si hoc fit non verbis tantum, sed veris rationibus, hoc est disputare, non contendere.

Deinde cum dicit : *Ad nihil utile est,* ostendit rationem documenti. Nam moderata disputatio quando cum ratione fit, est utilis ad instructionem, sed quando cum verbis tantum, tunc est litigiosa. Ideo dicit : *nisi ad subversionem audientium,* et hoc dupliciter. Uno modo, dum quod est certum, venit in dubium; alio modo, quia audientes scandalizantur. Prov., XIV, 23 : *Ubi verba sunt plurima, ibi frequenter egestas;* unde Jac., III, 16 : *Ubi zelus et contentio, ibi inconstantia et omne opus pravum.*

Sed numquid non sine contentione debet quis disputare coram populo de fide? Respondeo. Distinguendum est ex parte audientium, quia aut sunt sollicitati ab infidelibus, et tunc est utilis publica disputatio, quia per hanc simplices efficiuntur magis instructi, quando vident errantes confutari. Si vero non sunt sollicitati ab infidelibus, tunc non est utilis disputatio, sed periculosa. Item est distinguendum ex parte disputantis, quia si disputans est prudens sic quod manifeste confutet adversarium, tunc debet publice disputare; si vero non, nullo modo.

Deinde cum dicit : *sollicite cura teipsum,* ponit debitum modum resistendi; et primo quantum ad rectam intentionem; secundo, quantum ad rectam operationem; tertio, quantum ad rectam doctrinam. Qui enim vult disputare, primo debet scrutari suam intentionem, utrum moveatur bono zelo; ideo dicit : *probabilem Deo exhibere,* qui scilicet probat cor ; II Corinth., X, 18 : *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.* Psalm. XVI, 3 : *Probasti cor meum, et visitasti nocte.* Item quod doctrinam quam prædicat ore, stabiliat per opera, quod nisi faciat, est confusione dignus; unde dicit ; *operarium inconfusibilem,* quasi dicat : Hæc facito, sic non confunderis. Item quod recte tractet verbum veritatis, vera docendo et utilia audientibus[3]; unde subjungit : *recte tractantem verbum veritatis,* non quærens lucrum et gloriam. II Corinth., II, 17 : *Non sumus, sicut plurimi, adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate, sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur.*

[1] Al. : « vel per hoc acceditur. » — [2] Al. : « dicitur. » — [3] Al. omittuntur sequentia usque ad « non quærens. »

LECTIO III.

Profana autem et vaniloquia devita : multum enim proficiunt ad impietatem, et sermo eorum ut cancer serpit. Ex quibus est Hymeneus et Philetus, qui a veritate exciderunt, dicentes resurrectionem esse jam factam, et subverterunt quorumdam fidem. Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc : Cognovit Dominus qui sunt ejus, et : Discedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini. In magna autem domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia, et quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam.

Supra instruxit Timotheum, ostendens modum generalem, quo infidelibus est resistendum, hic ostendit in speciali quibus sit resistendum; et primo ostendit quibus est resistendum; secundo, quare, ibi : *Multum enim proficiunt ad impietatem;* tertio, quomodo, ibi : *Juvenilia autem desideria fuge.* Dicit ergo : *Profana et vaniloquia devita,* ubi ostendit duo esse vitanda, scilicet profana et vaniloquia, et referuntur ad idem, vel ad diversa; nam profana dicuntur, quasi procul a fano, scilicet cultu divino, et hæc sunt documenta hæresum, et hæc vitanda; ideo dicit : *devita profana.* Potest etiam dici quod hæc profana sunt quæ fidei repugnant, sed vaniloquia, fabulosa. Psalm. XI, 3 : *Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum.*

Deinde cum dicit : *multum enim proficiunt ad impietatem,* ostendit quare hæc sunt vitanda, et hoc dupliciter. Primo, ex nocumento quod inferunt; secundo, ex fructu vitationis, ibi : *Si quis ergo emundaverit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit quomodo noceant ad fidei subversionem; secundo, quomodo non possunt totaliter fidem subvertere, ibi : *sed firmum fundamentum Dei stat.* Item primo ponit documentum; secundo, subdit similitudinem, ibi : *et sermo eorum ut cancer serpit;* tertio, exemplum, ibi : *ex quibus est Hymeneus et Philetus.* Dicit ergo : Hæc sunt vitanda, quæ impediunt pietatem, quæ cultus Dei dicitur. Unde doctrina fidei est doctrina pietatis; impietas vero est doctrina contra fidem; unde dicit : *multum enim proficiunt ad impietatem,* id est, perducunt ad errorem, sive ad erroneam doctrinam. Sed hic profectus est in malis abusive; infra, III, 13 : *Mali homines et seductores proficiunt in pejus errantes, et in errorem alios mittentes.*

Deinde ponit eorum similitudinem, dicens : *Sermo eorum ut cancer serpit.* Hæretici enim dicunt a principio quædam vera et utilia, sed cum audiuntur, evomunt mortifera[1]; et ideo dicit : *sermo eorum ut cancer serpit.* Eccli., XI, 34 : *A scintilla una augetur ignis, et ab uno doloso augetur sanguis.*

Deinde cum dicit : *ex quibus est Hymeneus et Philetus,* ponit ad hoc exemplum; hi enim duo fidem suo tempore corrumpebant, a quibus quidam errantes conversi sunt in vaniloquium. De Phileto dicitur supra, I, 15 : *Aversi sunt a me omnes qui sunt in Asia, ex quibus est Philetus et Hermogenes.* De Hymeneo autem habetur I Timoth., I, 20 : *Ex quibus est Hymeneus.* Et dicit : *exciderunt.* I Joan., II, 19 : *A nobis exierunt.* Et hoc aggravat, quia II Petr., II, 21 : *Melius enim erat eis non cognoscere viam justitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti.* Errabant autem, *dicentes, resurrectionem jam factam esse :* de qua Matth., XXVII, 52 : *Multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt.* Et dicebant quod non est alia resurrectio expectanda, sed tunc surrexerunt. Alio modo, et melius, quod sicut est duplex mors, ita duplex est resurrectio, scilicet animæ et corporis. De resurrectione animæ habetur Apocal., XX, 6 : *Beatus et sanctus qui habet partem in resurrectione prima.* Dicebant ergo quod omnia quæ dicuntur in Scripturis, erant referenda ad resurrectionem animarum, quæ jam facta est. Coloss., III, 1 : *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite.* Et hic error est etiam hodie apud hæreticos, et per istum subvertunt quosdam. Et congrue dicit : *et subverterunt quorumdam fidem,* quia destruunt fundamentum fidei. Act., XIII, 10 : *O plene omni dolo et omni fallacia, fili diaboli et inimice omnis justitiæ, non desinis subvertere vias Domini rectas.*

Deinde cum dicit : *sed firmum fundamen-*

[1] Editio romana et duæ venetæ recentiores : « sed cum audiunt, immiscent quædam quæ evomunt mortifera. »

tum Dei stat, ostendit quomodo per hæreses fides non est totaliter subvertenda; et primo quod per doctrinas hæreticas non potest tota Ecclesiæ fides corrumpi; secundo, ostendit quare Deus permittit aliquos errare, ibi : *In magna autem domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia.* Item primo ostendit immobilitatem fidei electorum; secundo, addit demonstrationem, ibi : *habens signaculum hoc.* Dicit ergo : Subvertunt, *sed firmum fundamentum Dei stat.* Hæc enim fundamenta sunt illa quibus datur gratia immobiliter standi; Matth., VII, 25 : *Fundata enim erat supra firmam petram. Firmum,* quia immobile; unde præmittitur, ibi (Matth., loc. cit.), quod *venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam : et non cecidit.* Hujus firmitas dependet primo ex divina prædestinatione; secundo, ex libero arbitrio nostro; et ideo quantum ad primum dicit: Hoc firmum fundamentum *habet hoc signaculum,* id est, hoc est signum hujus firmitatis. Joan., III, 33 : *Qui autem acceperit testimonium ejus, signavit quia Deus verax est.* Et hæc est prima pars signaculi, scilicet ex divina prædestinatione, quia *novit Dominus qui sunt ejus,* et hæc est notitia divinæ prædestinationis. Joan., X, 14 : *Ego cognosco oves meas ... et alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili.* Matth., VII, 23 : *Non novi vos.* Sed quantum ad secundum, dicit : *Discedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini,* quasi dicat : Sic prædestinati sunt a Deo, quod per liberum arbitrium salvabuntur : quia ex hoc quod aliquis finaliter non adhæret peccato, ostendit se esse prædestinatum. Et ponit duo, quæ pertinent ad ordinationem in statu salutis. Primum quod confiteatur fidem; ideo dicit : *Omnis qui invocat nomen Domini.* Roman., X, 10 : *Ore autem confessio fit ad salutem.* Secundum, quod recedat a peccato. Matth., VII, 21 : *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cœlis est.* Et ideo dicit : *Discebat ab iniquitate.* Isa., LV, 7 : *Derelinquat impius viam suam.* Quod vero dicit : *invocat nomen*[1], non intelligit quod solum nominet ore, sed interius per fidem, et extra per opus.

Deinde cum dicit : *In magna autem domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia,* ponit rationem quare Deus permittit aliquos errare, licet omnes diligat. Dupliciter autem potest hoc intelligi, quia vel in generali, vel in speciali ad hunc vel illum. Si enim quæras in singulari quare dat huic donum perseverantiæ, et non illi, non habet rationem, nisi solam Dei voluntatem. Augustinus, *Tract.* XXVI *in Joan.* : « Quare hunc trahat et illum non trahat, noli velle judicare, si non vis errare. » Sed si quæras in generali quare quibusdam dat et quibusdam non, habet rationem, quam et assignat Apostolus Rom., IX; et est eadem ratio cum ista, licet per alia exempla; ideo enim dicit : *Sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitum.* Secundum enim quod omnia opera quæ Deus fecit in natura et gratia, sunt facta ad manifestandum gloriam Dei; Eccli., XLII, 16 : *Gloria Domini plenum est opus ejus;* sic etiam fecit diversas creaturas, ut perfectio divinæ bonitatis, quæ non potest manifestari per unam sufficienter, manifestetur per aliam. Ita etiam considerandum est de uno artifice. In domo una est una fenestra quæ est altera pulchrior. Si quis ergo quærat quare non tota domus est fenestra, ratio est, quia tota domus esset imperfecta. Similiter dicit Apostolus I Corinth., XII, 17 : *Si totum corpus esset oculus, ubi auditus?* Sic ergo dicit Apostolus in effectu gratiæ, quia oportuit quod Deus manifestaret justitiam et misericordiam. Si enim omnes salvaret, esset solum ejus misericordia, si omnes damnaret, solum esset justitia. *Et ideo Deus volens manifestare iram (id est justitiam) et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitum,* Rom., IX, 22. Et similis est ratio de persecutione Ecclesiæ, quam oportebat esse perfectam, quod non esset, si non esset[2] in ea diversitas. In qua triplex est diversitas, scilicet bonorum et malorum, bonorum et meliorum, malorum et pejorum, et hanc assignans, dicit : *in magna autem domo,* id est Ecclesia; Baruch, III, 24 : *O Israel, quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus! non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia;* ubi aurea et argentea distinguuntur a fictilibus, item argentea ab aureis, item fictilia a ligneis. In primo comparatio bonorum et malorum innuitur, in secundo

[1] Al. : « *nominat* tantum. » — [2] Al. : « quod esset in ea diversitas. »

comparatio bonorum et meliorum, in tertio malorum et pejorum, nam aurea et argentea sunt boni, sed aurea meliores, argentea minus boni. Similiter lignea et fictilia sunt mali, sed fictilia sunt pejores, lignea vero minus mali.

Consequenter assignat diversitatem quantum ad usum, ut boni sint vasa in honorem, sicut deputati ad honorabilem usum; mali vero sint vasa fictilia et lignea, quasi deputati in contumeliam, id est ad vilem usum. Sunt enim in hominibus quidam, scilicet sancti, quasi vasa pretiosa; Eccli., L, 10 : *Vas auri solidum, ornatum omni lapide pretioso.* Act., IX, 15 : *Vas electionis est mihi iste.* Quidam vero sunt vasa inutilia[1], scilicet mali : Isa., XXXII, 7 : *Fraudulenti vasa pessima sunt;* Eccli., XXI, 17 : *Cor fatui, quasi vas confractum.* Prima vasa sunt in honorem, quibus debetur vita æterna; Rom., 7 : *His quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam et honorem et incorruptionem quærunt, vitam æternam.* Secunda vasa sunt in contumeliam[2]; I Reg., II, 36 : *Qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.* Et prædicta diversitas potest aliter applicari ad diversitatem Ecclesiæ[3], ut vasa aurea sint prælati, argentea vero, et lignea, et fictilia, tenentes inferiorem gradum, inter quos est quidam gradus. Et quod subdit : *quædam in honorem, quædam autem in contumeliam*, non est tunc[4] intelligendum, quod vasa aurea et argentea omnia sint in honorem et fictilia in contumeliam, quia de quocumque statu quidam salvantur, et quidam damnantur.

LECTIO IV.

Si quis ergo se emundaverit ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, et utile Domino, ad omne opus bonum paratum. Juvenilia autem desideria fuge : sectare justitiam, fidem, spem, caritatem et pacem cum his qui invocant Dominum de corde puro. Stultas autem et sine disciplina quæstiones devita, sciens quia generant lites. Servum autem Domini, non oportet litigare; sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati : ne quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, et resipiscant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem.

Supra ostendit quod profana sint vitanda, per rationem sumptam ex nocumento, hic ostendit idem per rationem sumptam ex fructu; et primo proponit vitationem; secundo, ejus fructum, ibi : *erit vas in honorem sanctificatum.* Nam vitationem vocat emundationem. Dicit ergo : Quidam sunt vasa in contumeliam : *ergo si quis emundaverit se ab istis*, quia eorum consortia inquinant. Eccli., XIII, 1 : *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea.* Et ideo fugiendi sunt. II Corinth., VI, 17 : *Exite de medio, et separamini, dicit Dominus, et immundum ne tetigeritis.* Fructus autem sequens, est quadruplex. Primus est ex ordine ad gloriam, quia *erit vas in honorem*, quia si sordidetur ab illis, erit in contumeliam, si emundat se, in honorem. Psal. CXXXVIII, 17 : *Nimis honorati sunt amici tui, Deus.* Prov., XXV, 4 : *Aufer rubiginem de argento, et egredietur vas purissimum.* Alii effectus sunt gratiæ, quorum primus est hominis sanctificatio; secundus est hominis ordinatio per rectam intentionem; tertius per operis executionem. Quantum ergo ad primum dicit : *sanctificatum.* I Cor., VI, 11 : *Abluti estis, sanctificati estis.* Sed quantum ad secundum dicit : *utile Domino.*

Sed numquid indiget servitio? Non. Psalm. XV, 11 : *Bonorum meorum non indiges.* Sed dicit : *utile Domino*, id est utilitas sua cedet ad honorem Domini. Act., VI, 15 : *Ut portet nomen meum coram gentibus et regibus et filiis Israel.*

Quantum ad tertium dicit : *ad omne opus bonum paratum.* Psalm. CXVIII, 60 : *Paratus sum, et non sum turbatus* Et dicit : *ad omne bonum*, quia præcepta affirmativa non obligant ad semper. Et ideo debet esse paratus, ut quando necesse est operetur.

Deinde cum dicit : *juvenilia autem desideria fuge*, ostendit qualiter profana sunt vitanda, et ponit duo vitanda. Primum est conversatio prava; secundum est doctrina mala, ibi : *Stultas autem et sine disciplina quæstiones devita.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit quid sit vitandum; secundo, quid sit sequendum, ibi : *sectare justitiam, fidem, spem, caritatem et pacem.*

[1] Al. : « vilia. » — [2] Al. : « vasa ad contumeliam. » — [3] Al. : « et prima diversitas, quæ est ex parte materiæ ad diversitatem Ecclesiæ. Vasa aurea sunt prælati, » etc. — [4] Al. deest « tunc. »

Dicit ergo : Dico quod debes vitare hæc, ut sis vas emundatum; ideo *juvenilia desideria fuge.* Considerandum est quod dicit hoc, quia iste juvenis erat. Et hæc sunt desideria vanitatum exteriorum et carnalium voluptatum; naturale enim est juvenibus quod hæc desiderent. Eccle., XI, 10 : *Adolescentia et voluptas vana sunt.* Cujus est duplex ratio. Una, quia non sunt alia experti; secunda, quia hujusmodi delectationes naturales sunt ordinatæ ut medicina contra labores. Natura vero in juvenibus laborat, et ideo inclinantur ad eas.

Deinde cum dicit : *sectare vero justitiam, fidem, spem, caritatem et pacem,* ostendit quæ sunt sectanda, et sunt quatuor : quarum primum ordinat ad subditos, et hæc est justitia, quia princeps est custos justitiæ. Prov., XX, 8 : *Rex qui sedet in solio judicii dissipat omne malum intuitu suo.* Secundum ordinat ad Deum, et hæc est fides, sine qua impossibile est placere Deo, Hebr., XI. Tertium est spes [1]. Quartum ordinat ad proximum unumquemque, scilicet caritas et pax, quæ se extendit ad inimicos, I Corinth., XIII, 2 : *Si habuero fidem ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum.* Ex caritate sequitur gaudium. Pax autem importat ordinatam concordiam. Quod autem subdit : *cum his qui invocant Dominum de corde puro,* uno modo exponi potest referendo ad immediate dictum, quasi dicat : Sequimini pacem *cum his qui invocant Dominum de corde puro.* Quod autem dicit : *de corde puro,* ponitur, quia *non est speciosa laus in ore peccatoris,* Eccli., XV, 9.

Sed Hebr., XII, 14, dicitur : *Pacem sequimini cum omnibus.* Quare ergo dicitur hic : *cum his qui invocant Dominum de corde puro?* Respondeo. Dicendum est quod, quantum in nobis est, debemus habere pacem cum omnibus, si fieri potest, sed non potest esse pax inter bonos et malos, quia pax dicit concordiam, quæ non potest haberi cum malis.

Alio modo legitur : *cum his qui invocant Dominum de corde puro,* ut referatur ad totum præcedens, quasi dicat : Ita sectare justitiam, pacem et omnia, sicut et illi *qui invocant Dominum de corde puro.*

Deinde cum dicit : *stultas autem et sine disciplina quæstiones devita,* hortatur ad vitandum doctrinam malam; et primo docet quid sit vitandum; secundo, quid sit sectandum, ibi : *sed mansuetum esse ad omnes.* Circa primum duo facit, quia primo proponit documentum; secundo, rationem assignat, ibi : *sciens quia generant lites.* Vitandæ sunt *quæstiones stultæ,* quantum ad materiam, quia sunt de stultis, id est de his quæ contrariantur sapientiæ, id est de his quæ sunt contra divinam sapientiam. Has non debet homo movere, sed eis resistere. Hier., X, 14 : *Stultus factus est omnis homo a scientia sua.* Dicit autem : *sine disciplina,* quantum ad modum, quia clamosæ sunt. Vel *sine disciplina* ex parte eorum de quibus dubitatur, ut puta, si vertat in dubium id quod tota Ecclesia tenet. Job, XXXIV, 35 : *Job autem stulte locutus est, et verba ejus non sonant disciplinam.* Quæstiones autem intantum sunt amandæ, inquantum ducunt ad veritatem, propter hoc quod oportet quod omnes unum dicant. Quæstiones autem stultæ non ducunt ad veritatem, sed ad litem, quæ est vitanda. Isa., LVIII, 4 : *Ecce ad lites et contentiones jejunatis, et percutitis pugno impie.* Et ideo dicit : *servum autem Domini,* id est eum qui se dat servitio Domini, *non oportet litigare.* I Timoth., III, 3 : *Non litigiosum.*

Deinde cum dicit : *sed mansuetum esse ad omnes,* ostendit quid sit sectandum : et primo ponit documentum; secundo, rationem, ibi : *Ne quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem.* Item prima in duas : primo, proponit quoddam generale ad omnes; secundo, quædam necessaria ad singulos, ibi : *docibilem, patientem,* etc. Generale, quod debet habere qui vult disputare, est quod sit mansuetus. Psalm. XXIV, 9 : *Docebit mites vias suas.* Est enim mansuetudo virtus compescens ab ira, quæ perturbat judicium rationis, quæ necessaria est in quæstione et judicio veritatis. Matth., XI, 29 : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.* In speciali autem debet habere, respectu superiorum, docilitatem; respectu persecutorum, patientiam, respectu falsorum doctorum, correctionem. Quantum ad primum dicit : *docibilem,* id est paratum corrigi a quocumque, et hæc est sapientia cœlestis. Jacob., III, 17 : *Quæ autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde autem pacifica, modesta, suasibilis.* Quantum ad secundum dicit : *patientem.* Psalm. XCI, 15 : *Bene patientes erunt, ut annuntient.* Prov., XIX, 11 : *Doctrina viri per*

[1] Al. : « tertium ordinat, » etc.

patientiam noscitur. Quantum ad tertium dicit : *cum modestia corripientem,* quia correctio debet esse modesta. Galat., VI, 1 : *Vos qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis.*

Deinde cum dicit : *Ne quando Deus det illis pœnitentiam,* assignat rationem vitationis, et respondet cuidam tacitæ quæstioni. Posset enim aliquis dicere : Isti resistunt veritati, et ideo imminet necessitas corrigendi. Respondeo quod Deus pater eos potest reducere ad pœnitentiam, et ad hoc debet justus niti. Et primo præmittit pœnitentiam, quam debet intendere contra adversarios; secundo, pœnitentiæ fructus; tertio, pœnitentiæ necessitatem. Dicit ergo : *Ne quando,* id est ut, *Deus aliquando det eis pœnitentiam,* quia ex superbia resistunt, quibus difficile videtur dari pœnitentia.

Hic excluditur error Pelagii, qui dicit dona gratiæ esse ex operibus nostris, quod per hoc patet esse falsum, quia etiam principium bonorum, scilicet pœnitentia, datur a Deo. Thren., V, 21 : *Converte nos, Domine, ad te, et convertemur.* Isa., XXVI, 18 : *A timore tuo concepimus.*

Fructus vero pœnitentiæ duplex est, scilicet cognitio veritatis et liberatio a potestate diaboli. Quantum ad primum dicit : *ad agnoscendam veritatem,* quia quando ex malitia resistitur veritati, ipsa malitia sua excæcat eos; quando ergo malitia aufertur, cognoscunt veritatem. Joan., VIII, 32 : *Et cognoscetis veritatem.* Quantum ad secundum dicit : *et resipiscant a diaboli laqueis,* id est ab occasionibus errorum ex parte intellectus, sicut sunt falsæ phantasiæ, et ex parte affectus, sicut sunt invidia, superbia, et hujusmodi. Necessitas autem pœnitentiæ est magna, quam nisi habeant, diabolus dominatur eis; unde dicit : *a quo captivi tenentur,* quia *qui facit peccatum, servus est peccati,* Joan., VIII, 34. Et dicit : *ad ipsius voluntatem,* scilicet sectandam, velut de homine faciat voluntatem suam.

Sed contra. Non statim præcipitat, sicut vellet. Dicendum est quod solum adipiscitur quantum permittitur sibi, sed difficile est quod ei auferatur id quod tenet[1]. Isa., XLIX, 24 : *Numquid tolletur a forti præda, aut quod captum fuerit a robusto, salvum esse poterit?*

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

Hoc autem scito, quia in novissimis diebus instabunt tempora periculosa, et erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, protervi, tumidi[2], et voluptatum amatores magis quam Dei, habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes.

Supra instruxit eum quomodo resistat tribulationibus et periculis præsentibus, hic ostendit quomodo stet contra futura, et primo prænuntiat futura pericula; secundo, ostendit idoneitatem suam ad resistendum, ibi : *tu autem assecutus es meam doctrinam;* tertio, ostendit qualiter resistat, IV cap., ibi : *Testificor coram Deo.* Circa primum duo facit : quia primo prænuntiat pericula novissimorum temporum; secundo, ostendit quomodo eorum vitia sunt etiam modo vitanda, ibi : *et hos devita.* Item prima in duas, quia primo prænuntiat esse futura pericula in novissimis temporibus; secundo, causam periculorum, ibi : *et erunt homines seipsos amantes.* Dicit ergo : Dixi : *devita profana et vaniloquia.* Non solum autem sunt hæc modo vitanda, sed in futuro restant etiam quædam alia vitanda. Et dicuntur novissimi dies, quia sunt propinqui novissimæ diei. Joan., VI, 55 : *Ego resuscitabo eum in novissimo die.* Gen., penult., 1 : *Congregamini, ut annuntiem quæ ventura sunt vobis diebus novissimis.* Et addit : *instabunt tempora periculosa;* Matth., XXIV, 9 : *Eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum.* Causa horum est iniquitatis abundantia; Matth., XXIV, 12 : *Quoniam abunda-*

[1] Al. deest « id quod tenet. » — [2] Al. additur *cæci.*

vit iniquitas, refrigescet caritas multorum, quia fides et caritas vel annullabitur, vel totaliter peribit, quia quanto magis aliquid elongatur a suo principio, tanto plus deficit. Et ideo in tempore illo magis deficient fides et caritas, quia plus elongabuntur a Christo. Luc., xviii, 8 : *Filius hominis veniens putas inveniet fidem in terra?* Et circa hoc primo ponit iniquitatis radicem; secundo, diversas ejus species. Radix autem totius iniquitatis est amor suiipsius. Duplex autem amor duplicem civitatem facit.

Sed contra. Quilibet naturaliter diligit se. Respondeo. Dicendum est quod in homine duo sunt, scilicet natura rationalis et corporalis. Quantum ad intellectualem seu rationalem, quæ interior homo appellatur, ut dicitur II Corinth., iv, homo debet plus se diligere quam omnes alios, quia stultus esset qui vellet peccare[1] ut alios a peccatis retraheret; sed quantum ad exteriorem hominem, laudabile est ut alios plus diligat quam se. Unde illi qui se sic tantum amant, sunt vituperabiles. Phil., ii, 21 : *Omnes quæ sua sunt quærunt, non quæ Jesu Christi.*

Ex hac radice diversæ sunt species iniquitatis; unde dicit : *Cupidi, elati, superbi, blasphemi,* etc., et circa hoc tria facit : quia primo ponit peccata quæ sunt in abusu rerum exteriorum; secundo, quæ pertinent ad inordinationem hominis ad alios, ibi : *blasphemi;* tertio, quæ ad seipsum, ibi : *incontinentes.* Duo autem sunt in rebus exterioribus, scilicet abundantia divitiarum et excellentia bonorum. Quantum ad primum dicit : *cupidi,* et cupiditas primo ponitur, quia est radix omnium malorum, vel est propinqua amori suiipsius, quæ est ad bona exteriora. Quantum ad secundum dicit : *elati.* Elatio est species superbiæ, quæ sunt quatuor. Una quando aliquis attribuit sibi quo caret. Secunda quando quod ab alio habet, attribuit sibi ac si haberet a se; I Corinth., xiv, 7 : *Quid habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* Tertia quando attribuit sibi quod habet ab alio, sed meritis propriis. Lucæ, xviii, 12 : *Jejuno bis in sabbato, decimas do omnium quæ possideo.* Quarta quando singulariter vult videri supra omnes, et hæc est elatio. Psal. cxxx, 1 : *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei.* Quod dicit : *superbi,* reducitur ad alias species superbiæ. Jac., iv, 6 : *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.*

Consequenter ponit vitia quantum ad alios; et primo quantum ad superiores; secundo, quantum ad æquales, ibi : *scelesti.* Superior est triplex : scilicet Deus, et contra hunc dicit : *blasphemi.* Isa., i, 4 : *Dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum.* Item parentes, et quantum ad hoc dicit : *parentibus non obedientes.* I Reg., xv, 23 : *Quasi peccatum ariolandi, est repugnare, et quasi scelus idololatriæ, nolle acquiescere.* Prov., xxx, 17 : *Oculum qui subsannat patrem, et qui despicit partum matris suæ, effodiant eum corvi de torrentibus, et comedant eum filii aquilæ.* Item benefactor inquantum hujusmodi, et quantum ad hoc dicit : *ingrati.* Psalm. xxxvii, 21 : *Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi.* Coloss., iii, 15 : *Grati estote.* Sapient., xvi, 29 : *Ingrati enim spes tanquam hibernalis glacies tabescet, et disperiet tanquam aqua supervacua.* Tunc ponit mala quæ sunt ad æqualem et proximum, et sunt tria. Primum pertinet ad opus; unde dicit : *scelesti,* id est qui scelera gravia perpetrant in proximos. Isa., i, 4 : *Væ genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini nequam*[2]*, filiis sceleratis.* Secundum ad affectum, unde dicit : *sine affectione,* id est sine affectu caritatis, et sine pace. Tertio, quantum ad verbum; unde dicit : *criminatores.* Levit., xix, 16 : *Non eris criminator, nec susurro in populis.*

Item quantum ad seipsum ostendit quædam alia tripliciter. Primo, quantum ad corruptionem concupiscibilis; secundo, irascibilis; tertio, rationalis. Quantum ad primum dicit : *incontinentes.* Unde dicitur incontinens qui se non tenet in bono proposito propter pravas concupiscentias. Eccli., xxvi, 20 : *Omnis autem ponderatio non est digna continentis animæ.* Quantum ad irascibilem dicit proprie, *immites,* id est non mansueti; etenim[3] mansuetudo moderatur passiones iræ. Matth., xi, 29 : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.* Psal. xxiv, 29 : *Docebit mites vias suas.* Item ponit aliud quod pertinet ad affectum irascibilis, scilicet benignitatis exclusio; unde dicit : *sine benignitate.* Hoc enim est naturale quod, quando dominatur unum contrariorum,

[1] Al. : « quia stultus est qui vult peccare. » — [2] Al. : *servis nequam.* — [3] Al. : « hæc moderatur.

excludit aliud. Ephes., IV, 32 : *Estote invicem benigni.* Deinde ponit vitia quæ sunt ad corruptionem rationalis. Hæc autem potentia perficitur per prudentiam ; prudentiæ autem opponitur aliquod vitium per abusum prudentiæ, et aliquod per ejus privationem, et utrumque ponit. Quantum ad primum dicit : *proditores.* Ad prudentiam autem pertinet sagacitas, qua quidam abutuntur in malum, et hi sunt proditores. Proverb., XI, 13 : *Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana.* Item constantia, qua quidam abutuntur, dum in malo proterviunt, unde dicit : *protervi*[1]. Prov., III, 5 : *Ne innitaris prudentiæ tuæ.* Deinde ponit vitia quæ sunt ad privationem prudentiæ ; et primo ponit privationis causam ; unde dicit : *tumidi.* Superbi enim inflantur in agendis, quia non metiuntur vires suas, et ideo deficiunt. Prov., XI, 2 : *Ubi superbia, ibi erit et contumelia ; ubi autem humilitas, ibi et sapientia.* Secundo, ponit privationis effectum, quia temporalia præponunt æternis ; unde dicit : *voluptatum amatores magis quam Dei.* Isa., XIII, 22 : *Syrenæ in delubris voluptatis.*

Sed numquid est idem esse incontinentem et voluptatum amatorem? Respondeo. Dicendum est quod non, quia proprie incontinens dicitur qui habet spem fugiendi, sed vincitur ab eis, sed proprie amator earum est intemperatus qui habet corruptam æstimationem.

Consequenter ponit simulationem, dicens : *habentes quidem speciem pietatis ;* II Corinth., XI, 13 : *Operarii subdoli ; virtutem autem ejus abnegantes,* virtutem scilicet pietatis, quæ dicitur hic dupliciter. Uno modo ipsa vis pietatis, id est ejus virtus ; unde dicit : *abnegantes,* id est veritatem non habentes, ad Titum, I, 16 : *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* Alio modo quia virtus rei dicitur illud ex quo dependet tota res[2]. Tota autem virtus pietatis dependet ex caritate ; ideo dicit : *virtutem ejus,* scilicet caritatem, *abnegantes.*

LECTIO II.

Et hos devita. Ex his enim sunt qui penetrant domos, et captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis desideriis ; semper discentes et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes. Quemadmodum autem Jamnes et Mambres restiterunt Moysi, ita et hi resistunt veritati : homines corrupti mente, reprobi circa fidem. Sed ultra non proficient ; insipientia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut et illorum fuit. Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconii, Lystris ; quales persecutiones sustinui, et ex omnibus eripuit me Dominus.

Supra Apostolus descripsit pericula novissimorum temporum, et causam assignavit, hic docet hujusmodi etiam in præsenti esse vitanda ; et primo præmittit monitionem de horum vitatione ; secundo, ostendit in quibus hominibus in præsenti appareant prædicta, ibi : *ex his enim sunt qui penetrant domos.* Dicit ergo : Dixi quod in novissimis temporibus erunt homines pessimi, sed non credas te in præsenti esse tutum, sed etiam nunc hos et tales homines devita, scilicet ne in similem errorem labaris. Tit., ult., 10 : *Hæreticum hominem post unam et secundam correptionem devita*[3]. Et licet quantum ad aliqua vitandi sint, sed non quantum ad sermonem exhortationis. Et tunc ostendit quod etiam modo sunt aliqui tales ; et primo ostendit nocumentum quod inferunt ; secundo, defectum quem patiuntur, ibi : *Homines corrupti mente, reprobi circa fidem ;* tertio, impedimentum quo arctantur, ibi : *Sed ultra non proficient.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit impedimentum quod inferunt subditis ; secundo, impedimentum quod inferunt prælatis, ibi : *Quemadmodum autem Jamnes, et Mambres restiterunt Moysi, ita et hi resistunt veritati.* Iterum prima in duas, quia primo ostendit eorum imprudentiam ; secundo, eorum astutiam, ibi : *et captivas ducunt mulierculas.* Quantum ad primum dicit : *Devita hos,* quia jam sunt aliqui tales, *ex his enim,* id est ex eorum numero, *sunt.* I Joan., II, 18 : *Nunc antichristi multi sunt facti.* Nec debetis intelligere quod ex his fuerunt, sed sunt, scilicet *scelesti,* et *in-*

[1] Al. deest « unde dicit : *protervi.* — [2] Al. : « tota virtus ejus. » — [3] Al. : « sed tamen quantum ad aliqua vitandi sunt. »

grati, etc., quia peccatores jam conversi non debent dici peccatores. Psalm. xv, 4 : *Nec memor ero nominum eorum per labia mea.*

Deinde cum dicit : *qui penetrant domos*, ostendit eorum malitiam, et ad litteram potest exponi, quasi inordinate ingerentes se, et circumeuntes propter lucrum ; contra quod Eccli., xxi, 25 : *Pes fatui facilis in domum proximi.* Sed propter hoc non prohibentur aliqui visitare afflictos in domibus. Jac., i, 27 : *Religio munda et immaculata apud Deum et Patrem, hæc est, visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum.* Vel metaphorice potest exponi domus, id est conscientia. Sapient., viii, 16 : *Intrans in domum meam, conquiescam cum illa.* Illi ergo penetrant domos qui cum astutia volunt scire secreta conscientiæ, ut decipiant alios. Eccli., xiii, 14 : *Ex multa loquela tentabit te, et subridens interrogabit te.* Nihilominus tamen illis qui curam habent, licet inquirere statum conscientiæ. Prov., xxvii, 23 : *Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges considera.*

Deinde cum dicit : *et captivas ducunt mulierculas*, ostendit eorum astutiam. Et primo tangitur eorum malitia, quia abducunt a libertate et statu gratiæ ; Jac., i, 25 : *Qui autem prospexerit in lege perfectæ libertatis, et manserit in ea, non auditor obliviosus factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit*, et ducunt in statum servitutis, qui est status peccati ; Psalm. cxxvi, 1 : *In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati.* Hoc enim nomen captivitatis importat ; Isa., v, 13 : *Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam.* Secundo, ostendit in quas personas exercent malitiam, quas describit primo a fragilitate sexus ; secundo, ex malitia conversationis ; tertio, ex vanitate affectionis ; quarto, ex defectu discretionis. Quantum ad primum dicit : *mulierculas*, quæ sunt minoris discretionis et sexus fragilioris. Et dicit : *mulierculas*, quia magnæ dominæ habent aliquos consiliarios, unde non possunt seduci, sed hæ sunt tali auxilio destitutæ. Matth., xxiii, 14 : *Comeditis domos viduarum.* I Mach., i, 34 : *Captivas duxerunt mulieres.* Quantum ad secundum dicit : *oneratas peccatis.* Peccatum est onus, quia non permittit libere incedere, nec erectum esse et stare, sed incurvat. Ps. xxxvii, 5 : *Sicut onus grave, gravatæ sunt super me.* Et ideo istas specialiter decipiunt, quia peccatum parat viam seductioni. Item quia malæ sunt, timent resistere, ne prodantur[1]. Quantum ad tertium dicit : *quæ ducuntur variis desideriis*, id est, aptæ sunt ut seducantur propter varia desideria quæ habent. Jac., i, 8 : *Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis.* Et ideo prima mulier fuit seducta, quia non stetit constanter in verbis Domini, sed dixit, Gen., iii, 3 : *Ne forte moriamur.* Eccli., ix, 3 : *Ne respicias mulierem multivolam.* Quantum ad quartum, dicit : *Semper discentes et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes.* Curiositas semper nova nititur quærere, et non vult insistere ; unde dicit : *semper discentes.* Prov., ix, 13 : *Mulier clamosa et stulta, plenaque illecebris, et nihil omnino sciens.* Tamen hoc quod dicit : *semper discentes*, potest reduci ad penetrantes domos.

Deinde cum dicit : *Quemadmodum autem Jamnes et Mambres restiterunt Moysi*, ostendit nocumentum quod afferunt prælatis, scilicet[2] nocumentum resistendi eorum doctrinæ ; et inducit exemplum de Exodo, ubi magi Pharaonis restiterunt Moysi, quia a principio mundi semper fuit pugna inter veritatem et falsitatem. II Petr., ii, 1 : *Fuerunt vero et pseudoprophetæ in populo sicut et in vobis erunt magistri mendaces.* Sed in Exodo isti magi non nominantur, sed hic sic, quod forte habuit ex aliquibus verbis Judæorum. *Ita et hi resistunt veritati*, scilicet quam nos prædicamus. Job, xxiv, 13 : *Ipsi fuerunt rebelles lumini.* Act., vii, 51 : *Semper Spiritui sancto resistitis.*

Consequenter cum dicit : *Homines corrupti mente*, ostendit eorum defectum in fide et in opere. In opere *homines reprobi. Glossa :* « In operibus, id est qui per opera sua se reprobos ostendunt. » Hier., vi, 30 : *Argentum reprobum vocate eos.* Item in fide *corrupti mente*, id est potentia rationali. Unumquodque enim tunc dicitur corruptum quando deficit a propria virtute. Propria autem mentis perfectio est cognitio veritatis. Unde dicitur corruptus mente qui deficit a cognitione fidei.

Consequenter cum dicit : *sed ultra non proficient*, ostendit quomodo arctantur ; et primo ostendit eos esse impediendos ; se-

[1] Al. : « perdantur. » — [2] Al. : « et ; » item utrumque omittitur.

cundo, docet modum impediendi, ibi : *insipientia enim eorum manifesta erit omnibus.* Sciendum est autem circa primum quod voluntas nocendi est homini a seipso, sed potestas nocendi est a Deo permittente. Et Deus non permittit ut noceat quantum vult malus, sed imponit terminum. Job, XXXVIII, 11 : *Hic confringes tumentes fluctus tuos.* Sic et diabolus non læsit Job, nisi secundum quod permissus fuit a Deo. Sic Arius non nocuit in Ecclesia nisi quantum Dominus permisit. Apoc., VII, 3, dicit angelus : *Nolite nocere terræ et mari, neque arboribus, quoadusque signemus servos Dei in frontibus eorum.* Et dicit *ultra,* scilicet quam Deus permittit, *non proficient.* Modus impediendi est ut tollatur eorum pallium et occultatio, quæ sunt tollenda quia nocent. Job, XLI, 4 : *Quis revelabit faciem indumenti ejus?* Et ideo dicit : *Insipientia eorum manifesta erit.* Deo detegente, quando illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium, ut dicitur I Corinth., IV. *Sicut et illorum,* scilicet magorum Pharaonis, quæ fuit manifesta, quia non potuerunt facere signa.

Deinde cum dicit : *Tu autem assecutus es meam doctrinam,* ostendit idoneitatem Timothei ad resistendum hujusmodi periculis; et primo ostendit quod erat idoneus ex institutione Apostoli ; secundo, ex experientia Scripturarum, ibi : *ab infantia sacras litteras nosti.* Item primo ostendit quomodo erat instructus sufficienter ab Apostolo ; secundo, quomodo universaliter instrui ab aliis poterat, ibi : *Omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur.* Circa primum primo ostendit quomodo instructus erat verbo; secundo, quomodo exemplo, ibi : *propositum.* Sed sciendum est quod verbo aliquis instruitur dupliciter, uno modo de veritate agnoscenda; alio modo de justitia operanda. Quantum ad primum dicit : *Tu autem assecutus es meam doctrinam,* id est, instructus es in fide catholica, ideo bene potes vitare eos. Quantum ad secundum dicit : meam *institutionem.* Institutio est eruditio, quæ est de aliquibus agendis quæ subduntur operationi humanæ. Philip., IV, 12 : *Ubique et in omnibus institutus sum.* Item quomodo institutus erat exemplo ; et primo quantum ad bona agenda; secundo, quantum ad mala toleranda, ibi : *patientiam.* In bonis faciendis ponit duo. Primum est intentio recti finis, et quantum ad hoc dicit : *propositum,* quod est de fine. Sap., VIII, 9 : *Proposui ergo hanc adducere mihi ad convivendum.* Et ad hoc pervenitur per bona opera, quæ derivantur a tribus virtutibus, scilicet fide, spe et caritate. Et primo ponit fidem, cum dicit : *fidem* [1]; Hebr., XI, 6 : *Sine fide impossibile est placere Deo.* Secundo, spem, cum dicit : *longanimitatem,* quæ in longum expectat ; II Cor., VI, 6 : *in longanimitate.* Tertio, caritatem, cum dicit : *dilectionem.* I Joan., III, 14 : *Qui non diligit, manet in morte.* Deinde de malis tolerandis instruit eum quantum ad tria, ea reducendo ad memoriam ; et primo patientiam quam habuit, item mala quæ sustinuit, item divinum auxilium quod sibi affuit. Primo ergo ponit *patientiam,* quæ opus perfectum habet, Jac., I; et primo ponit patientiæ materiam, scilicet *persecutiones* in generali. Matth., X, 23 : *Si vos persequuntur in una civitate, fugite in aliam.* Item in speciali, cum dicit : *passiones,* quas scilicet passus est in proprio corpore. II Corinth., XI, 25 : *Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte et die in profundo maris fui.* Tertio, in particulari, cum dicit : *qualia facta sunt mihi Antiochiæ, Iconii et Lystris.* Act., XVI et XVII. Judæi persecuti sunt eum, præsente Timotheo. Sed affuit divinum auxilium, et ideo dicit : *et ex omnibus eripuit me Dominus.* II Corinth., I, 4 : *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.*

LECTIO III.

Et omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur. Mali autem homines et seductores proficient in pejus, errantes et in errorem mittentes. Tu vero permane in his quæ didicisti, et credita sunt tibi, sciens a quo didiceris, et quia ab infantia sacras litteras nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem quæ est in Christo Jesu. Omnis enim Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.

Supra proposuit Timotheo in exemplum persecutiones quas ipse passus fuit, et ne videatur ipse solus per hujusmodi passiones transire, ostendit eas esse communes

[1] Al. deest « cum dicit : *fidem.* »

sanctis; et primo docet quomodo sancti patiuntur hic defectus pœnales; secundo, quomodo mali proficiunt per defectum culpæ, ibi : *Mali autem homines et seductores proficient in pejus.* Dicit ergo : Persecutiones sustinui, et non solum ego, sed *et omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu. Pie* sumitur dupliciter. Quandoque pro virtute pietatis ad cultum divinum; supra eodem : *habentes speciem pietatis.* Quandoque pro misericordia ad proximum; I Tim., IV, 8 : *Pietas ad omnia valet. Omnes* ergo *qui pie volunt vivere in Christo*, id est, volunt observare cultum religionis christianæ; Tit., II, 12 : *Sobrie, et juste, et pie vivamus in hoc sæculo*, tales *persecutionem patientur*, et maxime in primitiva Ecclesia, quando Christus undique impugnabatur a Judæis et gentibus. Et ideo Joan., XVI, 2 : *Venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo.* Matth., XXIV, 9 : *Eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum.* Item *omnes qui pie volunt vivere in Christo*, id est volunt per fidem Christi servare misericordiam ad proximum, necesse est eos persecutionem pati, etsi non ab extra, tamen ab intus, quando scilicet compatiuntur defectibus proximorum, quorum culpas et pœnalitates vident. II Cor., XI, 29 : *Quis scandalizatur et ego non uror?* II Petr., II, 8 : *Habitans apud eos qui de die in diem animam justam iniquis operibus cruciabant.* Ps. CXVIII, 158 : *Vidi prævaricantes, et tabescebam.* Item sunt aliæ persecutiones, quæ sanctis omnibus deesse non possunt, scilicet carnis, mundi et dæmonis, quia, ut habetur Gal., V, 17 : *caro concupiscit adversus spiritum.* Rom., VII, 24 : *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Ps. XXXIII, 20 : *Multæ tribulationes justorum.*

Deinde cum dicit : *Mali autem homines et seductores proficient in pejus*, ostendit quod mali incidunt in pejora mala, scilicet culpæ. Dicit : *mali,* in se, scilicet inquantum peccatis inhærent; Matth., XXI, 41 : *Malos male perdet;* et seductores, scilicet in proximorum nocumentum, inquantum seorsum ducunt eos a via veritatis, quæ communis est. Rom., ult., 18 : *Per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium.* Sed isti non contenti malis quæ fecerunt, *proficient in pejus.* Apoc., ult., 11 : *Qui in sordibus est, sordescat adhuc.*

Sed contra. Supra eodem : *ultra non proficient.* Dicendum est quod qui proficiunt in pejus, sunt permissi a Deo. Vel sic, quod proficiunt in pejus ex intentione [1] malitæ eorum quæ semper est ad malum, sed secundum providentiam divinam prohibentur, ne possint implere quod cœperunt. Proficiunt autem in pejus mali in seipsis, inquantum errant circa veritatem. Matth., XII, 29 : *Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei.* Item opere errant, et hoc modo omnes mali errant. Prov., XIV, 22 : *Errant omnes qui operantur malum.* Item in proximis, quia *seductores;* unde dicit : *in errorem mittentes,* suadendo scilicet quod possint [2] per prosperitates venire ad regnum cœlorum, contra illud supra (hoc cap.) : *Qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur;* et Isa., III, 12 : *Popule meus, qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt.*

Deinde cum dicit : *Tu vero permane in his quæ didicisti*, monet eum ut maneat in sua institutione, et hortatur eum tripliciter, scilicet ex parte doctoris, ex parte ipsius Timothei et ex parte eorum quæ accepit. Dicit ergo : *assecutus es meam doctrinam*, et cætera ut supra : ergo *permane in his.* Eccle., X, 4 : *Si spiritus potestatem habentis accenderit super te, locum tuum ne dimiseris.* I Cor., XV, 58 : *Stabiles estote et immobiles.* Dicit ergo : *quæ didicisti, et credita sunt tibi,* quia quilibet christianus discit quæ fidei sunt, et hæc est doctrina salutaris. Joan., VI, 45 : *Omnis qui audivit a Patre meo, et didicit, venit ad me.* Sed specialiter documenta fidei sunt credita prælatis, inquantum debent aliis ea dispensare. Galat., II, 7 : *Cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium præputii.* Et quare oportet permanere? Quia ego a magistro scientiæ habui, qui erraro non potuit; II Corinth., XIII, 3 : *In me loquitur Christus.* Et ideo in his firmiter permane, *sciens a quo didiceris,* quia a Paulo, qui non ab homine neque per hominem didicit, sed per revelationem Jesu Christi, Galat., I. Secundo, ex propria conditione. Turpe enim est homini nutrito in bono a pueritia, in senectute deficere. Eccli., XXVI, 27 : *Qui transgreditur a justitia ad peccatum, Deus paravit eum ad romphæam.* Timotheus autem sic fuit nutritus. Prov., XXII, 6 : *Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit non recedet ab ea.* Unde dicit : *et*

[1] Al. : « sunt permissi a Deo, et ex intentione, » intermediis omissis. — [2] Al. : « ne scilicet possint. »

quia ab infantia sacras litteras nosti[1], quæ sunt litteræ Veteris Testamenti, quas didicit ab infantia, quia filius mulieris Judææ, Act., XVI; unde mater sua fecit eum erudiri in eis, quod est contra Manichæum, quia Apostolus Vetus Testamentum hic nominat *sacras litteras,* quæ non possunt intelligi de Novo Testamento[2], quia ab infantia sua non erat edoctus litteras Novi Testamenti. Tertio, ex parte eorum quæ accipit, et est tertia ratio. Nam si aliquis habet aliquam scientiam in qua non est utilitas, deserit eam, et transit ad aliam; sed si scientia est valde utilis, stultum est eam dimittere. Et primo facit rationem; secundo, manifestat eam, ibi : *Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est.* Dicit ergo : Dico quod accepisti litteras sacras, quæ non sunt contemnendæ, quia sunt utiles. Isa., XLVIII, 17 : *Ego Dominus Deus tuus, docens te utilia.* Unde subdit dicens : *quæ te possunt instruere.* Joan., VI, 69 : *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes.* Ibid., V, 39 : *Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vitam æternam habere. Illæ sunt quæ testimonium perhibent de me.* Et hæ litteræ te possunt instruere ad salutem, sed non nisi *per fidem quæ est in Christo Jesu*[3]; Rom., X, 4 : *Finis enim legis est Christus ad justitiam omni credenti.* Hebr., XI, 6 : *Sine fide enim impossibile est placere Deo.* Rationem autem manifestat, dicens : *Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est.* Ubi ostendit quod sacræ litteræ sunt viæ ad salutem. Et tria ponit, nam commendat Scripturas ratione principii, ratione effectus utilis et ratione ultimi fructus et profectus. Si enim consideres ejus principium, habent privilegium super omnes, quia aliæ sunt traditæ per rationem humanam, sacra autem Scriptura est divina; ideo dicit[1] : *Scriptura divinitus inspirata.* II Petr., I, 21 : *Non enim voluntate humana, allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.* Job, XXXII, 8 : *Inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam.*

Sed dices : Quomodo non omnis scriptura[4] divinitus inspiratur, cum secundum Ambrosium, omne verum, a quocumque dicatur, a Spiritu sancto est?

Dicendum est quod Deus dupliciter aliquid operatur, scilicet immediate, ut proprium opus, sicut miracula, et mediantibus[5] causis inferioribus, ut opera naturalia. Job, X, 8 : *Manus tuæ, Domine, fecerunt me;* quæ tamen fiunt operatione naturæ. Et sic in homine instruit intellectum et immediate per sacras litteras, et mediate per alias scripturas.

Effectus hujus Scripturæ est duplex, scilicet quia docet cognoscere veritatem et suadet operari justitiam. Joan., XIV, 26 : *Paraclytus autem Spiritus sanctus docebit* (scilicet cognoscenda) *suggeret,* operanda. Et ideo utilis est ad cognoscendam veritatem, et utilis est ad dirigendum in operatione. Est enim ratio speculativa, et est etiam ratio practica. Et in utroque sunt duo necessaria, scilicet quod veritatem cognoscat et errorem refellat. Hoc enim opus est opus sapientis, scilicet non mentiri et mentientem refellere. Quantum ad primum dicit : *Utilis est ad docendum,* scilicet veritatem. Psalm. CXVIII, 66 : *Bonitatem et disciplinam et scientiam doce me.* Quantum ad secundum subdit : *ad arguendum*[6]. Tit., I, 9 : *Ut sis potens exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt, arguere.* Item quantum ad practicam sunt duo necessaria, scilicet ut reducat a malo et ad bonum inducat. Psalm. XXXIII, 15 : *Declina a malo, et fac bonum.* Quantum ad primum dicit : *ad corripiendum,* quod est eripere[8] a malo. Matth., XVIII, 15 : *Si peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum.* Job, V, 17 : *Beatus homo qui corripitur a Domino.* Quantum ad secundum dicit : *ad erudiendum in justitia.* Et hæc omnia sacra Scriptura facit. Isa., VIII, 11 : *In manu forti erudivit me.* Sic ergo quadruplex est effectus sacræ Scripturæ, scilicet docere veritatem, arguere falsitatem, quantum ad speculativam eripere a malo, et inducere ad bonum, quantum ad practicam. Ultimus ejus effectus est ut perducat homines ad perfectum. Non enim qualitercumque bonum facit, sed perficit. Hebr., VI, 1 : *Ad perfectionem feramur.* Et ideo dicit : *Ut perfectus sit homo Dei,* quia non potest homo esse perfectus nisi sit homo Dei. Perfectum enim est cui nihil deest. Tunc ergo homo est perfectus quando est *instructus,* id est paratus, *ad omne opus*

[1] Al. : « Unde dicit : *ab infantia.* Et dicit : *sacras litteras,* quæ sunt litteræ Veteris Testamenti, » etc. — [2] Al. : « quia ab infantia sua non novit litteras Novi Testamenti, » aliis omissis. — [3] Al. : « per fidem Christi. » — [4] Al. : « ac divinitus inspirata. » — [5] Al. : « quomodo omnis scriptura. » — [6] Al. : « aliquid mediantibus. » — [7] Al. : « item *ad arguendum* quantum ad secundum. » — [8] Al. : « corripere. »

bonum[1]; non solum ad ea quæ sunt de necessitate salutis, sed etiam ad ea quæ sunt supererogationis. Galat., ult., 9 : *Bonum autem facientes, non deficiamus.*

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

Testificor coram Deo[2], et Jesu Christo, qui judicaturus est vivos et mortuos, per adventum ipsius et regnum ejus; prædica verbum, insta opportune, importune, argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina. Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus, et a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur. Tu vero vigila, in omnibus labora, opus fac Evangelistæ, ministerium tuum imple; sobrius esto.

Præmissis periculis temporum novissimorum et idoneitate Timothei ad resistendum, hic ostendit quomodo resistat; et primo ponitur monitio; secundo, ejus necessitas, ibi : *Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt.* Item primo ponitur ejus contestatio; secundo, admonitio, ibi : *prædica verbum.* In contestatione sunt duo consideranda, scilicet coram quibus contestetur et per quem. Contestatur autem coram duobus, scilicet coram eo qui est nostra beatitudo et coram eo qui nos in beatitudinem introducit. Beatitudo autem nostra Deus est. Ps. xxxii, 12 : *Beata gens, cujus est Dominus Deus ejus;* et ideo dicit : *testificor coram Deo,* id est, testem invoco[3] Deum, quod hanc monitionem faciam; hic enim testis non decipitur. II Cor., i, 23 : *Ego autem Deum testem invoco in animam meam; et Jesu Christo* cujus est introducere in beatitudinem. Rom., v, 2 : *Per quem et accessum habemus per fidem in gratiam istam.* Vel aliter. Introducit[4] quidem quia ipse *judicaturus est vivos et mortuos.* Et tunc vivos dicit illos qui vivi reperientur in adventu ejus, qui morientur quidem, sed quia in modico tempore resurgent, dicuntur vivi. I Thessal., iv, 14 : *Nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non præveniemus eos qui dormierunt.* Vel vivos dicit bonos, scilicet qui vivunt vita gratiæ, et mortuos, malos. I Joan., iii, 14 : *Qui non diligit, manet in morte.* Et hos etiam judicat. Act., x, 32 : *Ipse est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum.*

Sed cum Christus sit Deus, quomodo utitur hic hac copula : *coram Deo et Christo?* Respondeo. Potest dici quod dicitur : *coram Deo,* scilicet Patre, *et Christo,* id est Filio; Pater enim est fons divinitatis.

Deinde cum dicit : *per adventum ipsius et regnum ejus,* contestatur per duo desiderabilia sanctis[5]. Primum est adventus Christi. Luc., xii, 46 : *Similes hominibus expectantibus dominum suum, quando revertatur a nuptiis.* Apoc., ult., 20 : *Veni, Domine Jesu.* Secundum est regnum ejus. Matth., vi, 10 : *Adveniat regnum tuum.* Regnat quidem secundum potestatem generalem[6] super omnem creaturam. Matth., ult., 18 : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra;* sed specialiter et spiritualiter[7] in sanctis regnat, in præsenti per gratiam, et in futuro per gloriam; qui sancti non sunt de hoc mundo. Joan., xviii, 36 : *Regnum meum non est de hoc mundo.* Sed hoc regnum hic inchoatur, et in futuro consummabitur, quando omnia regna ei subjicientur, et volentia et nolentia. Psalm. cix : *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

Consequenter cum dicit : *prædica verbum,* ponitur monitio, et hoc ut instet doctrinæ, quæ est duplex. Una ad omnes, quam ponit primo; alia ad aliquos, et hanc ponit secundo, ibi : *argue.* Item primo monet eum ad generalem doctrinam exequendam; secundo, docet modum exequendi. Dicit ergo : *prædica verbum,* scilicet Evangelii. Marc., ult., 15 : *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ.* In prædicatione duo sunt, scilicet denuntiatio veritatis et instructio ad mores; et hæc duo debet prædicator facere. Luc., ult., 27 : *Incipiens a Moyse et omnibus prophetis,*

[1] Al. : « quando est paratus ad omne bonum. » — [2] Al. : *et Domino Jesu Christo.* — [3] Al. : « induco. » — [4] Al. : « vel corporaliter introducit. » — [5] Al. : « et contestatur per duo desiderabilia, sanctis, » aliis omissis. — [6] Al. deest « generalem. » — [7] Al. : « sed spiritualiter » tantum.

interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant. Modus est instantia et continuatio [1]; unde dicit : *insta opportune, importune.* II Corinth., XI, 8 : *Instantia mea quotidiana sollicitudo omnium Ecclesiarum.*

Sed dicit : *importune.* Contra. Eccli., XX, 22 : *Ex ore fatui reprobabitur parabola : non enim dicit illam in tempore suo.* Item Prov., XV, 23 : *Sermo opportunus optimus est.*

Dicendum est quod prædicator, secundum veritatem, semper debet prædicare opportune; sed secundum existimationem falsam audientium, debet prædicare importune, quia prædicator veritatis semper est bonis opportunus et malis importunus semper. Joan., VIII, 47 : *Qui ex Deo est, verba Dei audit; propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.* Eccli., VI, 21 : *Quam aspera est nimium sapientia indoctis hominibus!* Si homo enim vellet hanc servare opportunitatem ut solum diceret his qui volunt audire, prodesset tantum justis; sed oportet quod aliquando etiam prædicet malis, ut convertantur, et ad hoc additur : *importune.* Isa., LVIII, 1 : *Clama, ne cesses; quasi tuba exalta vocem tuam, et annuntia populo meo scelera eorum, et domui Jacob peccata eorum.*

Consequenter cum dicit : *argue,* ponitur doctrina in speciali; quam primo ponit; secundo, modum, ibi : *in omni patientia et doctrina.* Instituens autem aliquem specialiter, potest eum instituere vel de pertinentibus ad fidem, puta ut doceat veritatem et removeat errorem, et quantum ad hoc primum dicit : *argue,* scilicet errores ; Tit., II, 15 : *Argue cum omni imperio.* Vel de pertinentibus ad bonos mores, et ad hoc debet inducere aliquando bonum et superiorem, et tunc debet placide, et benigne monere; unde dicit : *obsecra.* I Tim., V, 1 : *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem.* Galat., VI, 1 : *Vos qui spirituales estis hujusmodi instruite in spiritu lenitatis.* Et specialiter si non peccat ex malitia. Si autem instruat vel instituat malum, debet eum increpare; ideo dicit : *increpa* [2]. Tit., I, 13 : *Ob quam causam increpa illos dure, ut sani sint in fide.* Job, V, 17 : *Increpationem Domini ne reprobes.* Sed quis modus? *In omni patientia,* ne iratus appareas, et ex ira instruas, sed tranquille; Prov., XIX : *Doctrina viri per patientiam noscitur.* Psalm. XCI, 15 : *Bene patientes erunt, ut annuntient; et doctrina,* scilicet de his quæ ad fidem, et in his quæ ad mores, Hier., III, 15 : *Pascent vos scientia et doctrina.*

Deinde cum dicit : *Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt,* ostendit necessitatem monitionis præmissæ. Est autem triplex necessitas prædictorum : et prima ex parte audientium; secunda ex parte Timothei, ibi : *Tu vero vigila;* tertia ex parte Apostoli, ibi : *Ego enim jam delibor.* Circa primum duo facit, quia primo proponit necessitatem; secundo, exponit dictum suum, ibi : *et a veritate quidem auditum avertent.* Necessitas prima est auditorum perversitas in audiendo, ut utilia nolint audire, sed curiosa. Dicit ergo quantum ad primum : *insta,* dum nolunt audire sanam doctrinam; *erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt,* quando erunt mali doctores. Act., XX, 29 : *Ego scio quoniam lupi rapaces intrabunt in vos post discessionem meam.* Unde dicit : *non sustinebunt,* id est, erit eis odiosa vestra doctrina, scilicet Christi. Proverb., VIII, 8 : *Justi sunt omnes sermones mei; non est in eis pravum quid, neque perversum.* Alia perversitas est quia volunt inordinate audire curiosa et noxia. Prov., I, 22 : *Usquequo parvuli diligitis infantiam, et stulti ea quæ sunt tibi noxia, cupient, et imprudentes odibunt scientiam?* Ideo dicit : *sed ad sua desideria coacervabunt,* id est multiplicabunt, *sibi magistros.* Contra quos dicitur Jac., III, 1 : *Nolite plures magistri fieri, fratres mei, scientes quoniam majus judicium sumitis.* Et est coacervatio quando indigni et insufficientes multiplicantur; et magis coacervatio est, si fiant quatuor indigni, quam si centum boni, quia, ut habetur Sap., VI, 26, *multitudo sapientum, sanitas est orbis terrarum.* Isa., XXX, 10 : *Loquimini nobis placentia.* Et hoc est secundum sua desideria, quia unus vult audire unum, alius alium, et sic quærunt diversos magistros. Et dicit : *magistros prurientes auribus,* scilicet auditores. Pruritum dicitur habere in pedibus qui non vult quiescere ; in auribus vero qui semper audire vult nova inaudita et curiosa et quandoque noxia. Act., XVII, 21 : *Athenienses ad nihil aliud vacabant, nisi aut dicere* [3] *aut audire aliquid novi.* Et ideo multiplicatur doctrina hæretica. Prov., IX,

[1] Al. : « cum instantia et continuatione. » — [2] Al. omittitur « ideo dicit : *increpa.* » — [3] Al. : *discere*

17 : *Aquæ furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus suavior.*

Consequenter cum dicit : *et a veritate quidem auditum avertent,* exponit dictum ; et primo exponit quod dixerat, quod sanam doctrinam non sustinebunt, cum dicit : *a veritate auditum avertent.* Sana doctrina est quando non habet admixtam falsitatem. Ergo sanam doctrinam non sustinent dum veritatem nolunt audire. Oseæ, IV, 1 : *Non est veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei in terra.* Joan., VIII, 46 : *Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi?* Secundo, quod dixerat : *coacervabunt sibi magistros,* exponit cum dicit : *ad fabulas autem convertentur.* Fabula est composita ex miris, in quibus deficit veritas, et talia homines habentes in auribus pruritum, volunt audire. I Tim., IV, 7 : *ineptas et inanes fabulas devita.*

Deinde cum dicit : *tu vero vigila,* ponitur necessitas ex parte Timothei, cui erat officium commissum, et ideo necessarium erat quod prædicaret ; et primo monet eum ad sollicitudinem ; secundo, inducit eum ad laborem ; tertio, moderatur laborem. Dicit ergo : *tu vero vigila,* quasi dicat : Isti sic faciunt, *tu vero vigila.* Matth., XXIV, 42 : *Vigilate, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit.* Luc., II, 8 : *Et pastores erant in regione eadem vigilantes, et custodientes vigilias noctis super gregem suum.* Rom., XII, 8 : *Qui præest, in sollicitudine.* Sed quia sollicitudo sine labore, inanis est, ideo primo inducit ad universaliter laborandum ; secundo, determinat in quo est laborandum ; tertio, laborandi necessitatem. Dicit ergo : *vigila,* sed sic quod aliquid facias, et ideo *labora ;* Sap., III, 15 : *Bonorum laborum gloriosus est fructus,* et hoc *in omnibus,* id est in omni genere hominum. Isa., XXXII, 20 : *Beati qui seminatis super omnes aquas.* Marc., ult., 15 : *Prædicate Evangelium omni creaturæ.* Unde mox determinat in quo est laborandum, dicens : *opus fac evangelistæ,* id est evangeliza ; hoc enim est nobile opus, quia ad hoc Christus est missus ; Luc., IV, 43 : *Aliis civitatibus oportet me evangelizare*[1], *quia ideo missus sum.* Isa., XLI, 27 : *Primus ad Sion dicet : Ecce adsum ; et Hierusalem evangelistam dabo.* Evangelista autem dicitur aliquando qui scripsit Evangelium, et sic sunt quatuor, quandoque qui prædicat ipsum, et sic dicitur hic, et Ephes., IV. Necessitas autem hujus laboris est, quia est *ministerium tuum,* tibi commissum, et ideo *imple,* scilicet prædicando. Coloss., IV, 17. *Dicite Archippo : Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas.* Ille autem implet officium evangelistæ qui verbo prædicat et opere implet. Act., I, 1 : *Cœpit Jesus facere et docere.*

Consequenter inducit ad moderantiam, dicens : *sobrius esto,* vel sobrietate corporali, quæ decet prædicatorem ; ebrietas enim est inimica sapientiæ. Eccle., II, 3 : *Cogitavi abstrahere a vino carnem meam.* Vel potius sobrietas ponitur pro discretione. Act., XXVI, 25 : *Verba sobrietatis et veritatis eloquor.* I Petr., V, 8 : *Sobrii estote et vigilate.*

LECTIO II.

Ego enim jam delibor, et tempus resolutionis meæ instat. Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die, justus judex, non solum autem mihi, sed et his qui diligunt adventum ejus.

Supra monuit eum ut instaret doctrinæ, et hoc propter audientes et propter ipsum Timotheum ; hic inducit tertiam necessitatem, scilicet ex parte Apostoli, et est quia in brevi erat subtrahendus de mundo ; et primo prænuntiat suam mortem imminere ; secundo, mandat quod visitet eum, ibi : *Festina ad me venire cito.* Circa primum duo facit. Primo, designatur instantia mortis ejus ; secundo, securitas morientis, ibi : *Bonum certamen certavi.* Circa primum duo facit, quia primo nuntiat passiones quas patiebatur ; secundo, prædicit mortem quæ expectabatur, ibi : *et tempus resolutionis meæ instat.* Quantum ad primum dicit : *Ego enim jam delibor,* quasi dicat : Statim ego delibor. Sanctorum autem passio dicitur immolatio ; Philip., II, 17 : *Sed et si immolor super sacrificium et obsequium fidei vestræ, gaudeo ;* Psal. CXV, 17 : *Tibi*

[1] Ibi additur : *regnum Dei.*

sacrificabo hostiam laudis, scilicet pro te patiendo. Antiquitus in sacrificiis, quæ ex humidis offerebantur, quædam fiedant prægustationes, et hæ vocabantur delibationes, Rom., XI, 16 : *Quod si delibatio sancta est, et massa;* et ideo vocat passiones imminentes delibationes. Et quamvis jamdiu eas sim expertus, *tempus* tamen *meæ resolutionis instat.* Est autem duplex resolutio, scilicet animæ a corpore; Eccle., ult., 7 : *Et revertatur pulvis in terram suam unde erat, et spiritus redeat ad Deum qui dedit illum.* Item est resolutio corporis in pulverem. Genes., III, 19 : *Pulvis es, et in pulverem reverteris.*

Deinde cum dicit : *Bonum certamen certavi,* ostendit securitatem suæ mortis. Sed sciendum est quod est differentia inter mortem justi et peccatoris, quia, ut dicitur Prov., XI, 7, *mortuo homine impio, nulla erit ultra spes.* Quia enim spem habet in istis rebus transitoriis, ideo spem non habet in æternis, sed justus habet spem in æternis et non in terrenis. Primo ergo ponit meritum suæ securitatis; secundo, securitatem de præmio, ibi : *in reliquo reposita est mihi corona justitiæ.* Meritum hujus vitæ est in tribus, scilicet in resistendo malis, in proficiendo in bonis, et in bene utendo Dei donis. Primum dicitur quoddam certamen; unde hic dicit : *Bonum certamen certavi*[1]. Sed certamen dicitur bonum primo, si sit pro bonis, puta, si sit pro fide et justitia, sicut Apostoli Judæ, I, 3 : *De communi vestra salute necesse habui scribere vobis, deprecans supercertari semel traditæ sanctæ fidei.* Eccli., IV, 33 : *Pro justitia agonizare pro anima tua, et usque ad mortem certa pro justitia.* Secundo, propter modum certaminis, si scilicet sollicite et legitime certetur; supra, II, 5 : *Non coronabitur nisi qui legitime certaverit.* I Corinth., IX, 26 : *Sic pugno, non quasi aerem verberans; sed castigo corpus meum, et in servitutem redigo; ne forte, cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar.* Tertio, propter difficultatem certaminis; Sap., X, 12 : *Et certamen forte dedit illi, ut vinceret.* Secundum, quod est profectus in bonis, dicitur cursus; unde sequitur : *cursum consummavi*[2]. I Corinth., IX, 24 : *Sic currite ut comprehendatis.* Et dicitur cursus, profectus sanctorum, quia cum festinatione currunt, ut meliorantes consumment, agitati stimulis caritatis. Hebr., IV, 11 : *Festinemus ergo ingredi in illam requiem.* Psal. CXVIII, 32 : *Viam mandatorum tuorum cucurri.*

Sed adhuc certamen et cursus mortis restabat; ergo non consummaverat cursum, nec certaverat. — Dicendum est quod sicut homo qui bene incipit, et intendit finire, habet opus[3] perfecte, sic et Apostolus; jam enim inceperat, et finire intendebat.

Bonus usus donorum Dei est duplex, scilicet conservatio fidei; et ideo dicit : *fidem servavi,* quod facit qui utitur donis Dei ad gloriam Dei et salutem proximorum. Matth., XXIV, 45 : *Quis, putas, est fidelis servus et prudens quem constituit dominus super familiam suam?* I Tim., I, 12 : *Fidelem me existimavit, ponens in ministerio.* Vel servavi in me virtutem fidei. Rom., XIV, 23 : *Omne quod non est ex fide, peccatum est.* Propter quod Matth., X, 16 : *Estote prudentes sicut serpentes,* id est, custodite fidem, tanquam caput et fundamentum virtutum.

Deinde cum dicit : *In reliquo reposita est mihi corona justitiæ,* ponitur spes de præmio; quod primo ponit; secundo, ostendit datorem ejus, ibi : *quam reddet mihi Dominus;* tertio, ponit participes præmii, ibi : *qui diligunt adventum ejus.* Dicit ergo : Ex quo pugnavi, et cursum consummavi, nihil restat nisi quod coroner. Corona justitiæ dicitur quam Deus ex sua justitia reddet.

Sed contra : quia vita æterna ex gratia datur; Rom., VI, 33 : *Gratia Dei vita æterna;* et VIII, 18 : *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam.* Non ergo ex justitia.

Respondeo. Dicendum est quod est ibi gratia quantum ad radicem merendi, justitia quantum ad actum, qui procedit ex voluntate. Vel corona justitiæ est[4] quæ datur ex justitia, quia datur justis secundum opera justa[5]. Isa., III : *Dicite justo quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedet.* Hæc corona duplex est : quædam principalis, quædam secundaria. Prima est præmium essentiale, quæ nihil est aliud quam gaudium de veritate; Isa., XXVIII, 5 : *In illa die erit Dominus exer-*

[1] Al. deest « unde hic dicit : *Bonum,* » etc. — [2] Al. : « et profectum in bonis quod est. Sed notat cursum. I Cor., IX, etc. — [3] Al. omittitur « opus. »

[4] Al. : « Vel corona quæ datur ex justitia. » — [5] Al. : « secundum opera, juxta Isa., III, » etc.

cituum corona gloriæ et sertum exultationis residuo populi sui. Deus est ergo corona nostra. Secunda est corona quæ debetur specialibus operibus, et hæc est[1] aureola. Et una debetur martyribus; supra, II, 5 : *Non coronabitur nisi qui legitime certaverit;* et ad hoc est quod dicit : *Bonum certamen certavi.* Alia debetur virginibus; Sap., IV, 2 : *In perpetuum coronata triumphat incoinquinatorum certaminum præmium vincens,* et ad hoc est : *cursum consummavi.* Apocal., XIV, 4 : *Hi sequuntur agnum, quocumque ierit.* Tertia est doctorum, Prov., IV, 9 : *Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, et corona inclyta proteget te,* et ad hoc dicit : *fidem servavi.* Et dicit : *reposita,* id est secundum æternam prædestinationem reservata; supra, I, 12 : *Scio cui credidi, et certus sum quia potens est depositum meum servare in illum diem.* Dator hujus est Deus; ideo dicit : *quam reddet mihi Dominus,* scilicet per suam justitiam, *in illa die;* nam hæc est corona gloriæ, et hæc est duplex : scilicet animæ, et hæc redditur sanctis in illa die, scilicet in morte; unde hic dicit : *Tempus meæ resolutionis instat;* II Corinth., V, 1 : *Si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, ædificationem habemus ex Deo.* Alia est corporis, et hæc reddetur *in illa die,* scilicet judicii; I Corinth., XV, 43 : *Seminatur in ignobilitate, surget in gloria.* Participes hujus sunt omnes sancti; unde dicit : *non solum autem mihi,* scilicet reponitur. Apoc., ult., 20 : *Veni, Domine Jesu.* Cantic., V, 1 : *Veniat dilectus meus in hortum suum, ut comedat fructum pomorum suorum.* Qui non diligunt Deum, nihil habent, ut diligant adventum ejus; Amos, V, 18 : *Væ desiderantibus diem Domini,* quia corona solum caritati debetur; Joan., XIV, 21 : *Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.*

LECTIO II.

Festina ad me venire cito. Demas enim me dereliquit, dirigens hoc sæculum, et abiit Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam; Lucas est mecum solus. Marcum assume, et adduc tecum; est enim mihi utilis in ministerio. Tychicum autem misi Ephesum. Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, et libros, maxime autem membranas. Alexander ærarius multa mala mihi ostendit; reddet illi Dominus secundum opera ejus; quem et tu devita; valde enim restitit verbis nostris. In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt; non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, et confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, et audiant omnes gentes quia liberatus * sum de ore leonis. Liberavit me Dominus ab omni opere malo, et salvum faciet in regnum suum cœleste, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. Saluta Priscam et Aquilam, et Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi, Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Festina ante hiemem venire. Salutant te Eubulus, et Pudens, et Linus, Claudia et fratres omnes. Dominus Jesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.

* Et l... rati...

Rogat visitari; et primo vocat eum ad se; secundo, significat suum statum, ibi : *Alexander ærarius multa mala mihi ostendit;* tertio, concludit epistolarem salutationem, ibi : *Salutant te Eubulus, et Pudens, et Linus.* Item primo mandat ut veniat; secundo, assignat ei socium, ibi : *Marcum assume, et adduc tecum;* tertio, ostendit quid deferat, ibi : *Penulam ... veniens affer tecum.* Circa primum duo facit : quia primo vocat eum; secundo, causam vocationis assignat, ibi : *Demas enim me dereliquit.* Dicit ergo : Quia in brevi sum recessurus de mundo, *festina ad me venire cito,* et hoc ut invicem consolarentur, et ut juvarent eum in prædicatione Evangelii, pro quo erat sollicitus in vinculis existens. Proverb., XVIII, 19 : *Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma.* Causa vocationis est, quia societate debita erat destitutus; et primo a quodam qui propter suam culpam recesserat; secundo, quia quosdam miserat ad prædicandum. Dicit ergo : *Demas enim me dereliquit,* id est præposuit amorem hujus sæculi amori meo. I Joan., II, 15 : *Si quis diligit mundum, non est caritas Patris in eo. Crescens,* quidam discipulus, abiit *in Galatiam,* missus ab Apostolo. *Titus,* etiam missus ab eo, abiit *in Dalmatiam,* ubi finaliter dicitur fuisse episcopus. Job, XXXVIII, 35 : *Numquid mittes fulgura, et ibunt? Lucas est mecum solus.* Hunc retinuit in prædicatione Evangelii, in qua fuit gratiosus; II Corinth., VIII, 18 : *Cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias.*

Deinde cum dicit : *Marcum assume, et adduc tecum,* assignat ei socium, et circa hoc duo facit, quia primo assignat ei socium; secundo, hujus rationem. Hic Marcus alio nomine dicitur Joannes, et conso-

[1] Al. desideratur « et hæc est. »

brinus Barnabæ. Act., xv, dicitur quod Barnabas volebat assumere Marcum, sed Paulus nolebat; et propter hoc dissensio facta est inter eos, ita ut discederet ab eis. Coloss., ult., 10 : *Marcus consobrinus Barnabæ.* Ratio est, quia *est mihi utilis*[1] *in ministerio*[2].

Deinde cum dicit : *Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum,* dicit quid portet. Carpus est sanctus quidam. Penula, secundum Hieronymum, erat volumen legis, quod habebat in charta per modum rotuli, et hoc vocat penulam. Vel penula dicitur vestis aliqua; sed, secundum Chrysostomum, erat vestis communis. Et quia Apostolus Romæ erat pauper, non accipiens ab aliis, ideo voluit ut sibi vestis portaretur. Haymo dicit quod erat specialis vestis in signum nobilitatis; unde Act., xxii, Paulus dixit se civem romanum[3], pater enim Pauli servierat Romanis in Tarso Ciliciæ, et ex hoc factus fuit civis romanus; et penula erat vestis in signum consulis, et forte pater suus erat ibi consul. Vel penula dicitur mantica, ubi erant libri, quod videtur, quia sequitur : *et libros.*

Sed quid Apostolo de libris, pleno Spiritu sancto? Item instabat sua resolutio. Respondeo. Dicendum est quod propter duo. Primo, ut in legendo haberet solatium. I Machab., xii, 9 : *Habentes solatio sanctos libros, qui sunt in manibus nostris.* In libris enim est remedium contra tribulationes. Vel dicit hoc ne perderentur, sed remanerent fidelibus. Item quanto magis appropinquabat morti, tanto magis instabat studio[4] Scripturarum, sicut de Ambrosio dicitur quod, usque ad ultimam ægritudinem, non cessavit scribere; unde scribens illud Psal. xlvii : *Magnus Dominus, et laudabilis nimis,* etc., mortuus est.

Maxime autem membranas. Membranæ sunt chartæ non scriptæ, vel schedulæ, ubi scripserat Epistolas vel prædicationes suas.

Deinde cum dicit : *Alexander ærarius multa mala mihi ostendit,* ostendit quæ apud ipsum fuerunt, et quæ apud ipsum sunt; et primo ex parte hominum; secundo, ex parte Dei, ibi : *Dominus autem mihi astitit.* Iterum prima in duas, quia primo significat ei de quodam qui ei adversabatur; secundo, de negligentia eorum qui eum non juvabant, ibi : *In prima mea defensione nemo mihi affuit.* Item primo præmittit culpam inique impugnantis; secundo, ostendit pœnam ejus futuram, ibi : *Reddet ei Dominus secundum opera ejus;* tertio, ostendit quomodo sit etiam secundum Ecclesiam puniendus, ibi : *quem tu devita.* Videtur quod hic Alexander fuit artifex æris[5], vel custos ærarii, et erat de his qui dixerunt legalia esse de necessitate salutis servanda. I Timoth., i, 19 : *Circa fidem naufragaverunt, ex quibus est Hymenæus et Alexander.* Et dicunt quidam quod iste est de quo dicitur Act., xix, quia concitavit seditionem in Apostolum, sed nomen dissonat, quia ille Demetrius, hic Alexander; et locus, quia ille Ephesi, iste Romæ fuit. Et subjungit : *multa mala mihi ostendit.* Et nota quod non dicit : Fecit, sed quod *ostendit,* quia impii adversus justos animum ostendere possunt, sed non semper explent. Hier., i, et xv : *Bellabunt adversum te, et non prævalebunt, quia ego tecum sum.* Job, v, 12 : *Qui dissipat cogitationes malignorum, ne possint adimplere manus eorum quod cœperunt; qui apprehendit sapientes in astutia eorum, et consilium pravorum dissipat.*

Deinde cum dicit : *reddet illi Dominus secundum opera ejus,* ponit pœnam ejus futuram. Sed nota quod non ponit verbum optativum, Reddat, sed dicit : *reddet,* quia significatur pœnam esse paratam a Deo, quod prævidebat Apostolus ex ejus pertinacia. Psalm. lxi, 12 : *Quia tu reddes unicuique juxta opera sua.* Tamen cum hoc quod reservatur ei pœna in futurum, Ecclesia debet etiam eum punire excommunicando; unde subjungit : *quem et tu devita,* scilicet tanquam hæreticum. Tit., iii, 10 : *Hæreticum hominem post unam et secundam correctionem devita.* Cujus etiam dicti reddit rationem, dicens : *valde enim restitit verbis nostris.* Act., vii, 51 : *Vos semper Spiritui sancto restitistis.*

Consequenter ponit[6] negligentiam non juvantium eum; et primo reprehendit eorum culpam; secundo, petit eis veniam, ibi : *non illis imputetur.* Dicit ergo : *In prima mea defensione nemo mihi affuit. Glossa* dicit quod Apostolus sæpe contra Alexandrum prave docentem pugnavit, et in persona

[1] Al. : *multipliciter utilis.* — [2] De Tychico Ephesum misso verbum nullum in Commentario. — [3] Al. : « civem Romanorum ; pater enim Pauli serviebat » — [4] Al. : « servitio. » — [5] Al. deest « æris. » — [6] Al. omisso « consequenter. » In prima mea : « ponit. » etc.

nullus ei affuit. Sed hic non videtur esse sensus ejus, quia iste Alexander non erat tantus quod Apostolus indigeret aliis ad disputandum cum eo. Sed dicendum est quod, sicut dicitur Act., xxv, Paulus appellans missus est Romam, et ideo oportuit quod præsentaretur Cæsari, ut discuteretur missionis suæ causa, et Judæi venerunt contra eum, et hoc Apostolus appellat suam primam defensionem, in qua discipuli defuerunt ei, timentes ne a creduli Nerone punirentur. Eccli., LI, 10 : *Respiciens eram ad adjutorium hominum, et non erat.* Isa., LXIII, 3 : *Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum.* Sed posset dici quod hoc fuit, quia a principio nullus scivit. Sed hoc est falsum, imo ex quadam pusillanimitate recesserunt. Psal. LXXXVII, 19 : *Elongasti a me amicum et proximum, et notos meos a miseria.* Job, VI, 15 : *Fratres mei præterierunt me, sicut torrens.* Sed quia fecerunt ex infirmitate, orat pro eis, et non excommunicat, dicens : *non illis imputetur*[1], Luc., VI, 28 : *Orate pro calumniantibus vos.*

Deinde cum dicit : *Dominus autem mihi astitit,* ostendit quid agitur circa eum ex parte Dei; cujus auxilium primo ponit; secundo, hujus effectum, ibi : *et audiant omnes gentes.* Dicit ergo : Omnes me dereliquerunt; sed ubi deest homo, offert se Deus. Psalm. XXVI, 10 : *Quoniam pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem suscepit me;* unde dicit : *Dominus mihi astitit,* scilicet ad adjuvandum me. Hier., XX, 11 : *Dominus mecum est tanquam bellator fortis.* Psalm. XV, 8 : *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear.* Et quomodo? *Et confortavit me*[2]; fortitudinem animi dando, ut non stupescerem coram Cæsare. Ezech., III, 14 : *Manus Domini erat mecum me confortans.* Et hoc *ut per me prædicatio impleatur;* quæ impletur quando ad plures diffunditur, et quando quod ore dicitur, opere impletur. Act., IX, 15 : *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus, et filiis Israel.*

Deinde cum dicit : *et audiant,* ponitur effectus auxilii divini; et primo quantum ad præterita; secundo, quantum ad futura; tertio, agit gratias. Sed duplex est beneficium circa præterita, scilicet liberationis a culpa et a pœna. Dicit ergo : *Dominus mihi astitit,* et ideo in illa vocatione liberatus fui, quia non fui condemnatus a Cæsare, sed permissum est mihi quod irem quo vellem; et ideo dicit : *et audiant omnes gentes,* ut scilicet alii secum confortentur ad veniendum. Psal. XCV, 3 : *Annuntiate inter gentes gloriam ejus,* et ut Judæorum insultatio deprimeretur. Et subdit : *liberatus sum de ore leonis,* id est de crudelitate Neronis; Prov., XIX, 12 : *Sicut fremitus leonum, ita ira regis.* Prov., XXVIII, 15 : *Leo rugiens et ursus esuriens, princeps impius super populum pauperem.* Secundo, liberatus fuit a culpa; unde dicit : *Liberavit me Dominus ab omni opere malo.* Aliqui vero liberantur a pœna, incidentes in culpam negationis a fide. Psalm. XVII, 18 : *Eripuit me de inimicis meis fortissimis, et ab his qui oderunt me.* Et hoc per Deum. Sap., VIII, 21 : *Non possum esse continens, nisi Deus det.* In futuro *salvum faciet.* Isa., XLV, 17 : *Israel salvatus est in Domino salute æterna.* Et dicit : *in regnum cœleste.* Luc., XXII, 29 : *Ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus, regnum.* Matth., V, 12 : *Merces vestra copiosa est in cœlis.* Et ideo agit gratias, dicens : *cui gloria in sæcula sæculorum.* I Timoth., I, 17 : *Regi sæculorum immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria in sæculo sæculorum.*

Deinde cum dicit : *Saluta Priscam et Aquilam, et Onesiphori domum,* injungit ei aliorum salutationem; secundo, eum salutat ex parte aliorum; tertio, ex parte sua. Item circa primum primo injungit aliorum salutationem; secundo, determinat tempus veniendi. Dicit ergo : *Saluta Priscam,* scilicet quæ est mulier, *et Aquilam,* virum Priscæ, quos præmittit, quia forte devotiores, *et Onesiphori domum.*

Sed quare non eum, sed domum? Quia forte mortuus erat, et ideo salutat familiam. Vel forte quia erat cum eo Romæ.

Determinans tempus veniendi[3], primo ostendit necessitatem; secundo, prosequitur propositum. Necessitas est propter alios remanentes in aliis locis[4], item propter turbationem maris.

Deinde ponit personas salutantes, ut patet, et, modo consueto, ne corrumpatur Epistola, scribit manu sua. *Gratia autem vobiscum. Amen.*

[1] Al. omittitur « dicens : *non illis imputetur.* » — [2] Al. deest : *Et confortavit me.* — [3] Al. deest « veniendi. » — [4] Al. : « in aliis et aliis locis. »

EPISTOLA AD TITUM.

PROLOGUS.

Si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam.
(LUC., XII, 39.)

Per patremfamilias significatur prælatus Ecclesiæ propter tria quæ debet exhibere, scilicet generationem ad fidem, eruditionem ad salutem, custodiam ad securitatem. Primum quidem, quia sicut est vita corporalis per animam, ita spiritualis per fidem; Habac., II, 4: *Justus autem meus ex fide vivit;* et sicut ad vitam carnalem generatur quis per emissionem seminis corporalis, ita ad vitam spiritualem per infusionem seminis spiritualis, quod est verbum Dei; Matth., XIII, et I Corinth., IV, 15: *Per Evangelium ego vos genui.* Item per eruditionem. Eccli., VII, 25: *Filii tibi sunt? Erudi illos.* Isa., XLVIII, 17: *Ego Dominus Deus tuus, docens te utilia.* Item per protectionem ad tutelam. Deut., XXXII, 10: *Circumduxit eum et docuit et custodivit quasi pupillam oculi sui.* Cuilibet enim prælato committitur cura subditorum. III Reg., XX, 39: *Custodi virum hunc; qui si lapsus fuerit, erit anima tua pro anima ejus.* Hebr., XIII, 17: *Ipsi pervigilant, quasi rationem reddituri pro animabus vestris.* Sed ad hanc generationem requiritur scientia. Oseæ, IV, 6: *Quia tu scientiam repulisti, et ego repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi.* Et ideo dicit: *si sciret;* requiritur enim quod sciat. Item ultra eruditionem[1], requiritur quod sit sollicitus. Rom., XII, 8: *Qui præest, in sollicitudine.* Luc., II, 8: *Pastores erant in regione eadem, vigilantes, et custodientes vigilias noctis super gregem suum.* Ad custodiam vero fortitudo requiritur ad protegendum. I Mach., III, 3, de Juda Machabæo: *Induit se loricam sicut gigas, et succinxit se arma bellica sua in præliis, et protegebat castra gladio suo.* Et ideo dicitur: *Et non sineret perfodi domum suam,* id est Ecclesiam. I Tim., III, 15: *Ut scias quomodo oporteat te conversari in domo Dei, quæ est Ecclesia Dei.* Hæc domus est Dei sicut domini, et prælati sicut famuli. Hebr., III, 5: *Moyses quidem erat fidelis in tota domo illius, tanquam famulus ..., Christus vero tanquam filius in domo sua.* Hæc perfoditur a fure, id est hæretico. Abdiæ, V: *Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses?* Qui dicitur fur, quia occulte venit, et graditur in tenebris; unde fur a furno dicitur, qui est obscurus, sic isti per obscura dogmata. Proverb., IX, 17: *Aquæ furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus suavior.* Item ex perversa intentione, quia intendunt occidere. Joan., X, 10: *Fur non venit nisi ut furetur et mactet et perdat.* Item ex modo intrandi, quia non per ostium. I Joan., IV, 3: *Et omnis spiritus qui solvit Jesum, ex Deo non est, et hic est antichristus, de quo audistis quoniam venit, et nunc jam in mundo est.* Sic ergo ex præmissis trahitur convenienter intentio hujus Epistolæ, in qua Apostolus instruit Titum quomodo regat Ecclesiam, ut patet in argumento,

[1] Al.: « ad eruditionem. »

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus servi Dei, apostolus autem Jesu Christi secundum fidem[1] electorum Dei et agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem est, in spem vitæ æternæ, quam promisit qui non mentitur Deus ante tempora sæcularia, manifestavit autem temporibus suis Verbum suum in prædicatione, quæ credita est mihi secundum præceptum Salvatoris nostri Dei, Tito dilecto filio secundum communem fidem, gratia et pax a Deo Patre et Christo Jesu Salvatore nostro.

Hæc Epistola dividitur in salutationem et epistolarem narrationem, ibi : *Hujus rei gratia reliqui te Cretæ.* In prima primo ponitur persona salutans, quæ notificatur tripliciter, scilicet ex nomine, cum dicit *Paulus,* quod significat humilitatem; I Cor., XV, 9 : *Ego sum minimus apostolorum.* Item ex conditione, cum dicit : *servus Dei;* Psal. CXV, 10 : *Domine, ego servus tuus.*

Contra. Joan., XV, 15 : *Jam non dicam vos servos.* Respondeo. Sancti quandoque dicuntur servi, quandoque non, sed filii. Duplex enim est servitus. Una est ex timore, quæ non competit filiationi Dei, sed condividitur contra eam; Rom., VIII, 15 : *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepisti spiritum adoptionis filiorum.* Alia ex amore, quæ consequitur filiationem Dei. Et ratio hujus distinctionis est quia liber est qui est causa sui[2], qui operatur quod vult, servus vero est qui est causa alterius. Sed triplex est causa quæ est principium operis, scilicet finalis, formalis et efficiens. Si ergo propter causam finalem, sic omnes sancti sunt servi Dei, quia omnia propter Deum faciunt[3]. Corinth., X, 31 : *Sive manducatis sive bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.* Et hoc est ex amore, a quo procedit quod omnia operemur propter Deum. Si vero propter causam moventem, quæ est extrinseca et compellit, sic est servitus timoris, et est malorum. Si propter causam formalem, sic est habitus inclinans, et sic quidam sunt servi peccati, quidam servi justitiæ, quia secundum habitum inclinantur ad malum vel ad bonum. Item ex auctoritate cum dicit : *Apostolus autem Jesu Christi.* Luc., VI, 13 : *Elegit* (scilicet super omnes fideles) *duodecim ex ipsis, quos etiam apostolos nominavit.* Ephes., IV, 11 : *Primum quidem apostolos.* Et describitur primo ab auctore, cum dicit : *Jesu Christi,* quia ab ipso est electus; Galat., I, 1 : *Non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum.* Item quia solum Christum annuntiabat. II Corinth., IV, 5 : *Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Jesum Christum Dominum nostrum, nos autem servos vestros per Jesum.* Item quia legatus Christi, cujus auctoritate utebatur; II Corinth., V, 20 : *Pro Christo ergo legatione fungimur;* Ephes., VI, 20 : *Legatione fungor in catena.* II Corinth., II, 10 : *Si quid donavi, propter vos in persona Christi.* Item secundo describitur ex idoneitate, nam Apostolus est annuntiator. Matth., ult., 19 : *Docete omnes gentes.* Doctor autem debet habere fundamentum doctrinæ, et perfectionem. Primum pertinet ad quemlibet; secundum vero pertinet ad prædicatores et ad doctores. Et sicut in aliis scientiis sunt principia, sic in hac sunt articuli fidei, qui innotescunt cuilibet fideli secundum lumen infusum; et articuli sunt fundamenta fidei quæ est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium, Hebr., XI. Et ideo dicit : *secundum fidem electorum Dei.* Item requiritur perfectio doctrinæ; unde dicit : *et agnitionem veritatis.* Duplex autem habetur cognitio veritatis, scilicet perfecta in patria, scilicet quando videbimus facie ad faciem, et imperfecta per fidem, quam habent sancti. Joan., VIII, 32 : *Cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos.* Sed cujus veritatis? In agnitionem ejus *quæ est secundum pietatem.* Religio enim et pietas, secundum Tullium, sunt partes justitiæ, et differunt, quia religio est cultus Dei[4]. Sed quia Deus

[1] Vulgata : *Apostolus secundum fidem,* intermediis omissis. — [2] Al. : « liber est causa sui. » — [3] Al. deest « omnia. » — [4] Adde : « pietas autem est cultus patris. »

non solum est creator, sed etiam pater, ideo non solum debemus ei cultum ut creatori, sed amorem et cultum sicut patri, et ideo pietas quandoque pro cultu Dei sumitur. Job, XXVIII, 28 : *Ecce pietas ipsa est sapientia,* secundum aliam translationem ubi nostra sic habet : *Ecce timor Domini ipse est sapientia.* Tertio, describitur ex fine ; et primo ponit ipsum finem ; secundo, ejus dignitatem, ibi : *quam promisit qui non mentitur Deus.* Finis autem est spes vitæ æternæ, quia etsi Moyses possit dici Apostolus quia a Domino missus, Exod., IV, sed tamen non in spem vitæ æternæ, sed terræ Hevæi et Amorrhæi ; sed Paulus est apostolus *in spem vitæ æternæ.* Joan., VI, 40 : *Hæc est voluntas Patris mei, qui misit me, ut omnis qui videt Filium et credit in eum, habeat vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die.* I Petr., I, 3 : *Regeneravit nos in spem vivam,* Rom., V, 2 : *Gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.* Promissio autem hæc est firma dupliciter. Primo, ex parte promittentis ; unde dicit : *qui non mentitur;* Deus enim veritas est, cujus contrarium est mendacium. Num., XXIII, 19 : *Non est Deus quasi homo, ut mentiatur.* Secundo, ex divino proposito dandi ; unde dicit : *ante tempora sæcularia.* Sæculum, secundum Philosophum, est mensura durationis uniuscujusque rei. Tempora ergo sæcularia sunt tempora distincta secundum diversas successiones rerum, quasi dicat : Antequam tempus successivum inciperet esse. Et quia incepit hoc tempus cum mundo, ideo fuit ante principium mundi. Alia littera habet ; *æterna,* id est antiqua ; sic enim aliquando accipitur æternum, id est antiquum. Vel *æterna,* non secundum veritatem, sed secundum imaginationem. Et ante ista promisit hoc, quia hæc sunt successiva. Sed promittere, est verbo nuntiare suam voluntatem de dando, et Deus ab æterno protulit Verbum suum, in quo erat ut sancti haberent vitam æternam. Ephes., I, 4 : *Elegit nos ante mundi constitutionem.* Confirmatur autem hæc spes ex manifestatione promissionis ; unde dicit : *Manifestavit autem temporibus suis Verbum suum.* Et describitur hæc manifestatio tripliciter. Primo ex tempore ; unde *manifestavit,* quando Verbum suum incarnari constituit ; unde dicit ; *temporibus suis,* id est tempore congruo, quo homo esset convictus de superbia, per quam peccaverat. Et sic primo medicus convincit ægrotum, ut eum congruentius sanet. Homo enim superbiebat de scientia, sed convictus est de ignorantia ante tempus legis, ubi peccavit in idololatria et vitiis contra naturam. Item de virtutibus, et de his convictus est tempore legis. Galat., IV, 4 : *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant, redimeret.* Item secundo describitur ex modo, quia per publicam prædicationem. Marc., ult., 15. *Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ.* Unde dicit : *in prædicatione quæ credita est mihi.* I Corinth., IX, 17 : *Dispensatio est mihi credita.* Item tertio ex auctore ; unde dicit : *secundum præceptum Dei.* Matth., I, 21 : *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Act., IX, 15 : *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus et filiis Israel.* Persona salutata ponitur, cum dicit : *Tito,* quem describit tripliciter. Primo, ex nomine ; secundo, ex dilectione ; tertio, ex filiatione. Filius ergo est per dilectionem et fidem, quæ debet esse communis, ut idipsum dicant omnes. Et ideo dicit : *communem fidem,* quæ etiam dicitur catholica, id est universalis. Unde dicitur Ephes., IV, 5 : *Una fides, unus Dominus, unum baptisma.* Bona vero optata sunt *gratia et pax.* Hæc sæpe conjungit, quia omnium spiritualium donorum principium est gratia, et pax finis. Psalm. CXLVII, 14 : *Qui posuit fines tuos pacem. A Deo Patre nostro, et Christo Jesu Salvatore nostro.*

LECTIO II.

Hujus rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea quæ desunt corrigas, et constituas per civitates presbyteros, sicut et ego disposui tibi. Si quis sine crimine est, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. Oportet enim episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem, non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum, sed hospitalem, benignum, sobrium, justum, sanctum, continentem.

Accedit ad narrationem, et, sicut dictum est, intendit munire Ecclesiam contra hæreticos ; et primo monet Titum quod alios instruat ad resistendum hæreticis ; secundo, docet quomodo ipse eis resistat, cap. II, ibi : *Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam.* Item primo monet ut instituat episcopos, qui hæreticis resistant ; secundo, necessitatem hujus commissionis, ibi : *Sunt enim multi etiam inobedientes.* Item primo pronit commissionem Tito factam de instituendo episcopo ; secundo, ostendit quales debent esse episcopi, ibi : *Si quis sine crimine est ;* tertio, manifestat quæ dixit, ibi : *Oportet enim episcopum sine crimine esse.* Quia ergo Apostolus habuit universalem commissionem Ecclesiæ gentium, et non poterat solus per se omnia exequi ; ideo dicit : *Hujus rei gratia reliqui te Cretæ,* in Creta scilicet insula, ut loco Apostoli, Ecclesiæ Cretensis officium pastorale gerat. Prov., XVIII, 19 : *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma.*

Sed quod dicit : *ut quæ desunt corrigas,* videtur quod deberet dicere : Suppleas. Respondeo. Dicendum est quod *Glossa* sic supplet. « Ut omnia quæ sunt in malis, corrigas, et quæ desunt in bonis addas. » I Thessal., III, 10 : *Impleamus ea quæ desunt fidei vestræ.* Vel dicendum est quod est quoddam peccatum omissionis, et quoddam transgressionis, et utrumque indiget correctione. In sanctis autem et perfectis, sicut Titus fuit, non abundaveruut transgressiones ; et ideo non dicit : Transgressiones corrigas, sed *quæ desunt,* id est omissiones.

Et constituas presbyteros, id est episcopos ; unde inferius dicit : *Oportet episcopum sine crimine esse.* Et utitur indifferenter nomine episcoporum et presbyterorum ; unde sumpsit occasionem hæreticus, qui ambivit episcopatum ; quem quia non poterat adipisci, divisit se ab aliis, et multa falsa docuit ; inter quæ dixit quod episcopi in nullo differunt a sacerdotibus, quod est contra Dionysium in lib. *De eccles. hierar.* Utitur ergo Apostolus eodem nomine in utroque per identitatem rei quia presbyter dicitur senior. Item quia pertinet ad superiores episcopum constituere, licet eumcanonici eligant. Et dicit : *constituas,* non in villis, sed *per civitates ;* sicut enim in republica reges sunt tantum in civitatibus, sic in spirituali regimine episcopi, I Petr., II, 9 : *Regale sacerdotium.* Item debent seniores esse, Eccles., X, 16 : *Væ tibi terra, cujus rex est puer.* Et intellige senes [1], non solum ætate, sed et moribus ; Num., XI, 16 : *Congrega mihi septuaginta viros de senioribus Israel, quos tu nosti quod senes sint populi ac magistri.* Item secundum formam Ecclesiæ ; unde dicit : *sicut ego disposui tibi.* Proverb., III, 21 : *Fili mi, ne effluant hæc ab oculis tuis.*

Deinde cum dicit : *Si quis sine crimine est,* describit eos tripliciter, scilicet quantum ad seipsos, quantum ex parte uxoris et ex parte filiorum. De primo dicitur : *sine crimine.*

Sed quis talis erit [2] ? I Joan., I, 8 : *Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est.* Dicendum est quod aliud est crimen, et aliud est peccatum. Peccatum dicitur quodcumque, sive magnum, sive parvum, sive occultum. Crimen autem magnum et infame. Psalm. XIV, 1 : *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo ?* Et postea subdit : *Qui ingreditur sine macula, et operatur justitiam,* etc. Non quod qui mortaliter peccat post baptismum, non possit eligi, sed quod eligendus non sit infamis [3].

Quoad secundum dicit : *unius uxoris virum,* quod orientales sic exponunt, scilicet quod non habeat simul duas uxores, sicut quorumdam est consuetudo. Sed secundum hoc non esset necesarium quod Apostolus hoc diceret, quia secundum leges romanas, quibus Apostolus scribebat, etiam ante fidem non licebat simul habere plures uxores. Item I Timoth., V, dicit de vidua quæ fuit unius viri uxor, et tamen nunquam licuit quod una plures viros simul posset habere. Et hoc modo vult istud etiam de vidua, scilicet quod non habuerit nisi unum virum. Sed Hieronymus dicit oportere quod unam tantum uxorem post baptismum habuerit, et quod non est vis, si ante baptismum alias habuisset. Sed Augustinus et Ambrosius dicunt quod per baptismum delentur omnia crimina, sed quod per baptismum matrimonium non deletur. Ergo se-

[1] Al. : « item senes. » — [2] Al. : « Si quis talis erit, » cum puncto affirmationis, et copulatur præcedentibus. — [3] Al. : « sed quod non sit infamis. »

cundum hos dicendum est, et rectius, quod unam tantum et non plures licet habuisse ante vel post. Secundum quosdam autem ratio hujus est, quia signum esset incontinentiæ, si plures habuisset. Sed hoc non est verum, quia nihil repugnaret si plures habuisset meretrices, quæ sunt magis incontinentes. Sed est alia ratio altior, significatio, scilicet quia ipse est dispensator sacramentorum, et ideo nullus defectus sacramentorum debet esse in eo; sed sacramentum matrimonii est significativum conjunctionis Christi et Ecclesiæ; ergo ut signum respondeat signato, sicut Christus est unus et Ecclesia una, sic et hic; quod quidem deficeret, si episcopus plures uxores habuisset. In veteri autem lege patriarchæ significabant conjunctionem hanc, non ut conjunctam Christo, sed conjungendam, et quia Ecclesia [1] erat futura ex multis, ideo tunc non una, sed plures habebantur. Et ideo multitudo uxorum ipsorum hoc significabat.

Quantum autem ad tertium, scilicet ex parte filiorum, subjungit, dicens : *Filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos.* Episcopus enim constituitur ut superintendat, et qui constituitur ad aliquid, debet esse exercitatus in illo, alias non prudenter institueret. Præsumitur autem esse bene exercitatus, si bene alios rexit. Episcopus autem constituitur ad tria. Primo, ut fidem doceat ; Matth., ult., 19 : *Docete omnes gentes;* et ideo dicit : *fideles.* Secundo, requiritur quod populum instruat ad virtutes, Eccli., VII, 25 : *Filii tibi sunt? Erudi illos;* peccata autem lasciviæ magis abstrahunt a virtute, Eccli., XX, 7 : *Lascivus et imprudens non servabunt tempus ;* et ideo dicit : *Non in accusatione luxuriæ.* I Reg., III. Heli condemnatur, quia filios de hoc non correxit. Tertio, oportet quod pertinaces corrigat; unde dicit : *aut non subditos,* id est non obedientes. Eccli., XXX, 8 : *Equus indomitus evadet* [2] *durus, et filius remissus evadet præceps.*

Deinde cum dicit : *Oportet enim episcopum sine crimine esse,* exponit quod dixit; et primo quod dixit : *sine crimine;* secundo, sine quibus debet esse, ibi : *non superbum.* Causa autem primi est, quia debet dispensare divina. Eccli., X, 2 : *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus.* Psalm. C, 6 : *Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat* [3].

Deinde cum dicit : *non superbum,* ostendit a quibus debet esse immunis; et primo ostendit a quibus criminibus; secundo, quibus virtutibus luceat, ibi : *hospitalem.* Peccatorum autem quædam sunt carnalia, quædam spiritualia. De primis non facit mentionem, quia omnino debent mundi esse ab eis. Ephes., V, 3 : *Fornicatio autem et omnis immunditia aut avaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos.* Sed tantum de spiritualibus, quæ sunt quinque, quorum duo non habent locum in prælatis, scilicet invidia, quod est peccatum parvulorum ; Job, V, 2 : *Parvulum occidit invidia.* Prælatus autem est in summo. Item nec accidia, quia omnia ei ad votum succedunt. Sed superbia, quia est in summo, et ira, et cupiditas occasione temporalium, quorum est dispensator. Quantum ad primum dicit : *non superbum.* Psalm. C, 5 : *Superbo oculo et insatiabili corde, cum hoc non edebam.* Eccli., XXXII, 1 : *Rectorem te posuerunt? Noli extolli; esto in illis quasi unus ex ipsis.* Quantum ad secundum primo excludit iram, cum dicit : *non iracundum;* secundo, incentivum iræ, quod est vinum, dicens : *non vinolentum.* Prov., XXIII, 29 : *Cui suffusio* [4] *oculorum? Nonne his qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis?* Tertio, sequelam iræ, quod est percussio; ideo dicit : *non percussorem,* id est non crudelem. Isa., L, 6 : *Corpus meum dedi percutientibus, et genas meas vellentibus.* Vel *non percussorem,* id est non percutientem conscientias aliorum pravis moribus. I Cor., VIII, 12 : *Et percutiente conscientiam eorum infirmam.* Quantum ad tertium dicit : *non turpis lucri cupidum.* I Timoth., III, 8 : *Non turpe lucrum sectantes.* Sapient., XII, 15 : *Sed æstimaverunt lusum esse vitam nostram, et conversationem vitæ compositam ad lucrum; et oportere undecumque etiam ex malo acquirere.*

Deinde ponit bona quam debet habere ; et primo quæ pertinent ad conversationem vitæ ; secundo, quæ ad veritatem doctrinæ, ibi : *Amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem.* Et patent omnia.

[1] Al. : « et cum Ecclesia, » item : « sed Ecclesia. » — [2] Al. utrobique : « evadit. » — [3] Al. : « ministrabit. » — [4] Al. : *suffossio.*

LECTIO III.

Amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt, arguere. Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui, et seductores, maxime qui de circumcisione sunt, quos oportet redargui : qui universas domos subvertunt docentes quæ non oportet turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis, proprius ipsorum propheta : Cretenses semper mendaces, male bestiæ, ventres pigri. Testimonium hoc verum est.

Supra docuit qualem oportet esse episcopum in vita, hic ostendit qualem oportet esse in doctrina; primo ostendit quod ad ipsum requiritur diligentia studii; secundo, ponit materiam studii; tertio, ejus utilitatem. Quantum ad primum dicit : *Amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem.* Aliquid enim amplectens, illud diligenter constringit, et amplexus ex dilectione fit. Oportet enim eum scientiæ inhærere cum amplexu, id est firma adhæsione animi et cordis dilectione. Sap., VI, 14 : *Præoccupat eos qui se concupiscunt.* Prov., IV, 8 : *Arripe illam, et exaltabit te; glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplexatus.* Materia studii non debent esse fabulæ, nec temporalia, sed sermo fidelis, id est verus. Psalm. CXLIV, 13 : *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis.* Vel sermo fidelis, id est fidei, in qua oportet episcopum instrui. Sed aliqui student in eis dupliciter, ut scilicet addiscant solum et operentur. Sed hoc non sufficit episcopo, sed oportet ut et alios instruat; et ideo dicit : *quæ secundum doctrinam est.* I Tim., IV, 12, dicitur : *Nemo adolescentiam tuam contemnat; sed esto exemplum fidelibus in verbo, in conversatione.* Utilitas est facultas exequendi officium suum. Officium autem prælati est sicut pastoris, Joan., ult., 17 : *Pasce oves meas.* Pastor vero duo habet facere, scilicet pascere gregem, I Petr., V, 2 : *Pascite, qui in vobis est, gregem Dei;* item arcere lupum. Sic et episcopus pascere debet per doctrinam veram. Hierem., III, 15 : *Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina.* Et ideo dicit : *ut sit potens exhortari in doctrina.* Non dicit : ut exhortetur, sed *ut potens sit exhortari,* quod est quando habet in promptu exhortationes, quando est necesse exequi. Quod figuratur Exod., XXV, per vectes in circulis arcæ, ut arca scilicet posset portari, Luc., ult., 19 : *Potens in opere et sermone.* Et dicit : *sana,* id est absque corruptione falsitatis. Infra, II, 1 : *Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam.* I Thessal., II, 3 : *Exhortatio nostra non fuit de errore neque de immunditia, neque in dolo.* Item ut custodiant contra hæreticos, et ideo dicit : *et eos qui contradicunt arguere,* id est convincere, et hoc per studium sacræ Scripturæ. II Timoth., III, 16 : *Omnis Scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum.* Job, VI, 10 : *Nec contradicam sermonibus sancti.* Et hæc duo, secundum Philosophum, pertinent ad opus sapientis, scilicet non mentiri de quibus novit, quantum ad primum, et mentientem manifestare posse, quantum ad secundum.

Deinde cum dicit : *Sunt enim multi etiam inobedientes,* ponit necessitatem dictorum; et primo ex parte falsorum doctorum; secundo, ex parte malorum auditorum, ibi : *Dixit quidam ex illis.* Circa primum duo facit; quia primo describit conditionem falsorum doctorum; secundo, perversitatem studii ipsorum, ibi : *qui universas domos subvertunt.* Item primo ostendit eorum conditionem; secundo, docet remedium contra eos, ibi : *quos oportet redargui.* Conditionem ostendit quadrupliciter. Et primo ex numero, cum dicit : *multi;* Eccle., I, 15 : *Stultorum infinitus est numerus.* Secundo, ex vitio inobedientiæ, cum dicit : *etiam inobedientes,* quantum ad Deum [1] et suos superiores. Rom., I, 30 : *Parentibus non obedientes.* I Reg., XV, peccatum inobedientiæ, sicut idololatria dicitur esse. Tertio, ex vaniloquio, cum dicit : *vaniloqui* [2], scilicet quoad se. Psalm. XCIII, 11 : *Dominus scit cogitationes hominum quoniam vanæ sunt.* Sap., XIII, 1 : *Vani sunt homines in quibus non subest scientia Dei.* Et præcipue vani sunt hære-

[1] Al. : « inobedientiæ quantum ad Deum, » etc., intermediis omissis. — [2] Al. desideratur « cum dicit : *vaniloqui.* »

tici ; ideo subjungit dicens : *seductores,* scilicet quoad inferiores. II Timoth., III, 13 : *Mali homines et seductores proficient in pejus.* Quarto, ex loco, cum dicit : *maxime qui de circumcisione sunt;* qui cogebant homines judaizare. Philip., III, 2 : *Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem.* Contra quos ponit remedium ; non enim sunt tolerandi, quia corrumperetur populus, et imputaretur pastori. Ezech., XIII, 5 : *Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in prælio in die Domini.* II Timoth., IV, 2 : *Argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina.* Et ideo dicit : *quos oportet redargui* [1].

Deinde cum dicit : *qui universas domos subvertunt,* describit horum studium ; et primo describitur ex damno quod inferunt ; secundo, ex falso quod docent ; tertio, ex lucro quod concupiscunt. Damnum est, quia *universas domos subvertunt.* Doctrina enim catholica publice proponitur in Ecclesia, sed hæretici latenter, et ideo quærunt latibula. Proverb., IX, 17 : *Aquæ furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus suavior.* Et ideo circumeunt per domos, ut seducant præcipue mulieres. II Timoth., III, 6 : *Ex his sunt qui penetrant domos, et captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis. Docentes quæ non oportet,* id est vana et inutilia ; nec quærunt lucrum spirituale, sed temporale ; et ideo addit : *turpis lucri gratia,* scilicet temporalis vel propriæ gloriæ. Sapient., XV, 12 : *Sed æstimaverunt lusum esse vitam nostram, et conversationem vitæ compositam ad lucrum, et oportere undecumque etiam ex malo acquirere.*

Deinde cum dicit : *Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta,* describit auditores, quia isti erant Cretenses, et ad hos refert hoc opus ; et primo ostendit conditionem ; secundo, dat remedium, ibi : *quam ob causam increpa illos dure.* Circa primum primo describit conditionem per testimonium ; secundo, confirmat. Dicit ergo : Tales sunt doctores, sed et auditores sunt similiter seducibiles, juxta testimonium cujusdam poetæ eorum, scilicet Epimenidis [2], quem hic Paulus dicit eorum prophetam. Ubi nota quod propheta aliquis dicitur qui a Deo illuminatur secundum intellectum, ad cognoscendum aliqua supra communem cognitionem. Num., XII, 6 : *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum.* Item qui exponit prophetias eodem spiritu et eodem modo quo sunt traditæ. Item qui profert aliquid propheticum. Unde potest proferri aliquid propheticum ex quodam interiori instinctu, etiam præter suum intellectum. Joan., XI, 51 : *Caiphas, cum esset pontifex, prophetavit;* non enim prophetavit secundum suam intentionem qui dicebat expedire eum mori, intelligens sic [3], ne seduceret populum ; nihilominus tamen fuit motus ad id dicendum per spiritum. Et hic modus prophetandi est apud illos qui accipiunt primum verbum aliquorum pro omine [4], quod etiam fit a dæmonibus. Et dicit : *proprius,* quia proprie descripsit eorum conditiones.

Deinde cum dicit : *Cretenses,* proponit testimonium, et notat eos de tribus, scilicet de corruptione rationalis, cum dicit : *semper mendaces.* Psalm. V, 7 : *Perdes omnes qui loquuntur mendacium.* Item de corruptione irascibilis, cum dicit : *malæ bestiæ,* id est crudeles. Bestiæ dicuntur, quasi vastiæ, quia crudeles sunt. Proverb., XXVI, 15 : *Leo rugiens et ursus esuriens, princeps impius super populum pauperem.* Et dicit : *malæ,* quia, secundum Philosophum, in *Politicis,* homo, quando secundum rationem operatur, est optimum animalium ; sed quando declinat ad malitiam, est pessimum, quia si declinat propter crudelitatem, nulla bestia ita est crudelis. Unde dicit quod decies millies est pejor malus homo quam mala bestia. Item de corruptione concupiscibilis, cum dicit : *ventres pigri,* id est pigritiam habentes ex ventre ; erant enim gulosi, et tales quærunt quietem. Luc., XII, 19 : *Anima, habes multa bona reposita in annos plurimos ; requiesce, comede, bibe, epulare.* Confirmat autem testimonium, cum dicit : *testimonium hoc verum est. Glossa :* « Per hoc intelligimus quod doctor sacræ Scripturæ accipit testimonium veritatis ubicumque invenerit. » Unde Apostolus in pluribus locis recitat dicta gentilium, sicut in II Corinth., XV, 33 : *Corrumpunt bonos mores colloquia*

[1] Al. : *oportet redarguere.* — [2] Al. desunt sequentia usque ad punctum. — [3] Al. deest « intelligens sic. » — [4] Al. : « pro nomine, » item : « pro homine, » item : « pro omni eo, » item : « pro omnino. »

mala; item Act., XVII, 28 : *In ipso vivimus, movemur et sumus.* Nec propter hoc approbatur tota eorum doctrina, sed eligitur bonum, quia verum a quocumque dicatur, est a Spiritu sancto, et respuitur [1] malum. Unde dicitur Deut., XXI, in figura hujus, quod si quis viderit puellam in numero captivorum, debet præcidere ungues et capillos, id est superfluitates.

LECTIO IV.

Quam ob causam increpa illos dure, ut sani sint in fide, non intendentes judaicis fabulis, et mandatis omnium hominum aversantium se a veritate. Omnia munda mundis; coinquinatis autem et infidelibus nihil est mundum, sed inquinatæ sunt eorum et mens et conscientia. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant; cum sint abominati et incredibiles, et ad omne opus bonum reprobi.

Posita conditione Cretensis populi, hic ponit remedium; et primo ponit remedium reprehensionis; secundo, assignat dictorum rationem, ibi : *Omnia munda mundis.* Circa primum tria facit, quia primo hortatur Titum ad reprehendendum eos; secundo, reprehensionis finem ostendit, ibi : *ut sani sint in fide;* tertio, docet debitum modum perveniendi ad finem, ibi : *non intendentes judaicis fabulis.* Dicit ergo : Cretenses sunt malæ bestiæ, quibus scilicet debetur flagellum et castigatio, et ideo *increpa illos dure.* Prov., VI, 23 : *Via vitæ, increpatio.* Psalm. LXVII, 31 : *Increpa feras arundinis.*

Sed contra : II Timoth., IV, 2 : *Increpa in omni patientia.* Respondeo. Duplex est ratio exhortationis hujus. Una ex parte eorum qui reprehenduntur. Cretenses enim duri et pertinaces erant, et ideo dure eos reprehendi jubet; non autem Ephesii, quorum archiepiscopus erat Timotheus. Alia ex parte reprehendentium, quia Titus fuit lenis et mansuetus, et ideo inducitur quasi ad contrarium, sed Timotheus erat rigidus, et ideo inducitur ad patientiam.

Deinde cum dicit : *ut sani sint in fide,* tangit finem reprehensionis. Nam homo est sanus in quo non est corruptio, et sic sanus est in fide qui in nullo habet eam corruptam. Horum autem fides vitiabatur per hæreticos. II Cor., XI, 3 : *Timeo ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, et excidant a simplicitate quæ est in Christo Jesu.* I Tim., VI, 3 : *Si quis autem aliter docet, et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, et ei quæ secundum pietatem est doctrinæ, superbus est, nihil sciens.* Modus perveniendi ad sanitatem est, si vitent errores Judæorum; unde dicit : *non intendentes judaicis fabulis.* In lege enim erant duplicia documenta fidei, scilicet quædam circa credenda, item quædam mandata religionis, quæ erant servanda circa cultum Dei; et prima vocat fabulas, secunda mandata hominum, et non Dei. Ex quo videtur quod condemnet Vetus Testamentum, ut dicunt manichæi. Sed quod dicit *fabulis,* potest referri ad eorum narrationes, præter doctrinam legis, quæ sunt fabulosæ, ut Thalmud. I Timoth., I, 4 : *Neque intenderent fabulis, et genealogiis interminatis.* Vel ipsa doctrina quæ fuit olim veritas, nunc secundum quod ipsi intelligunt, sunt fabulæ, sicut illud Isa., VII, 14 : *Virgo concipiet et pariet filium,* fuit veritas, sed nunc, quia ipsi dicunt adhuc hoc esse implendum, est fabulosum. Item mandata hominum possunt intelligi, non quæ sunt in lege Moysi, sed traditiones seniorum, Matth., XV.

Sed numquid mandatis hominum non est obediendum? Respondeo quod sic, quamdiu non avertunt a veritate Dei; et ideo subdit : *adversantium se a veritate.* II Timoth., IV, 4 : *A veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur.* Simile habetur Matth., XV, 9 : *Sine causa colunt me, docentes doctrinas et mandata hominum.* Simile dicitur Marc., VII. Vel dicendum est quod mandata quæ sunt in lege Dei, sunt facta mandata hominum. Quando enim servantur in signum futuræ veritatis, sunt mandata Dei, sed quando [2] volunt ea servare postquam corpus nostrum mortuum est legi, sunt mandata hominum.

[1] Al. : « sed respuit. » — [2] Al. : « quia. »

Deinde cum dicit : *omnia munda mundis,* in speciali ostendit dictorum rationem, scilicet quomodo avertunt se a veritate et quomodo discunt fabulas et mandata hominum, quod est præcipue de discretione ciborum secundum legem, quam pseudo quidam dicebant esse servandam. Et ideo primo ostendit quomodo hi cibi habent se ad bonos; secundo, quomodo ad malos, ibi : *coinquinatis autem et infidelibus nihil est mundum.* Dicit ergo : *non intendentes judaicis fabulis,* de cibis, quia *omnia,* scilicet cibaria, *sunt munda mundis.*

Sed infert quis[1] : Ergo adulterium est mundum mundis. Respondeo. Dicendum est quod non, quia ex hoc ipso quod adulterium est, immundat[2]. Sed sunt munda mundis illa quæ de se non immundant.

Ad hæc[3] Matth., xv, 17 : *Ea quæ intrant in os, non coinquinant hominem;* ergo omne quod intrat[4] in os, mundum est. Sed duplex est objectio. Una[5] quod Levit., xi, dicitur quod, quando aliquod animal non ruminat vel non scindit ungulam, est immundum.

Respondeo secundum Augustinum contra Faustum. Aliquod est immundum, vel secundum rei naturam, vel secundum significationem; puta si hoc nomen, stultus, secundum se sumatur, inquantum est vox quædam, sic non est immundum, sed bonum; si vero secundum significationem, quia significat defectum sapientiæ, sic habet immunditiam. Actus autem illius populi erant actus prophetici. Unde porcus, secundum quod res quædam, non est immundus, sed secundum quod significat hominem voluptatibus se involventem. Sed nunc veritate veniente cessant et utuntur cibis homines secundum suam naturam.

Alia quæstio est, quod Act., xv, mandaverunt apostoli quod abstinerent se a sanguine et suffocato; ergo videtur quod non sit licitum hoc comedere. Non ergo omnia munda mundis.

Respondeo. Aliqui credunt quod illud mandatum intelligatur ad litteram, et quod obligat usque modo, ut apud Græcos, et etiam aliquando apud Latinos. Aliqui autem dicunt quod non intelligitur secundum litteram, sed secundum mysterium, ut per sanguinem intelligatur homicidium, et a suffocato, id est oppressione pauperum. Et hoc bonum est, sed non est tota ratio præcepti; et ideo dico quod ad litteram est præceptum, et tamen non obligamur. Quædam enim prohibentur, quia mala sunt, et hæc simpliciter sunt vitanda. Aliqua vero, quæ non sunt mala simpliciter, sed pro tempore, et hæc sunt servanda existente causa. Et hæc apostoli prohibuerunt, non quia mala secundum se, quia Matth., xv, dicit Dominus contrarium. Sed ratio erat, quia conversi erant quidam ex Judæis, quidam ex gentibus; et ideo oportebat ad hoc quod unus populus ex eis fieret, quod uni condescenderet alius, ut Judæis, quibus abominabile erat comedere sanguinem et suffocatum, condescenderetur. Et ideo ad servandam pacem instituerunt apostoli hoc esse servandum pro tempore illo.

Deinde cum dicit : *coinquinatis autem et immundis nihil est mundum,* ostendit quomodo se habent ad malos, et circa hoc tria facit; quia primo ostendit hoc; secundo, assignat causam, ibi : *Sed inquinatæ sunt eorum et mens et conscientia;* tertio, manifestat per signum, ibi : *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* Dicit ergo : Cibi isti mundi sunt mundis, sed immundi *coinquinatis,* id est his qui habent conscientiam coinquinatam. Eccli., xiii, 1 : *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea ; et infidelibus,* id est qui habent malam fidem, Isa., xxi, 1 : *Qui incredulus est, infideliter agit.*

Sed numquid facit peccator et infidelis immundam eleemosynam? Dicendum est quod Apostolus non ponit affirmativam, sed negativam. Unde non dicit : omnia, sed nihil mundum eis, quod est verum, quia nihil eis perfecte mundum est, quia nihil est mundum in actibus, nisi in finem debitum ordinatum sit. Isti autem sunt extra finem.

Sed numquid aliquid est eis mundum? Sic. Sed contra; quia *omne quod non est ex fide, peccatum est,* Rom., xiv, 23. Dicendum est quod malum nunquam corrumpit totum bonum. Impossibile enim est quin[6] in peccatore quolibet sit aliquod bonum, scilicet naturæ, etiam in dæmonibus. Quando ergo peccator facit aliquid[7] secundum quod est peccator et infidelis, totum

[1] Al. omittitur « quis. » — [2] Al. : « quod adest, immundat. » — [3] Al. omittitur « ad hæc. » — [4] Al. : « non intrat. » — [5] Al. : « unde. » — [6] Al. : « quod. » — [7] Al. : « aliquod bonum. »

est peccatum ex radice, sed si quid facit ex principio alicujus boni quod habet, ut fidei informis vel naturæ, non est immundum. Et ideo signanter dicit : *coinquinatis et infidelibus,* id est inquantum sunt hujusmodi. Comedebant enim contra conscientiam, et errabant in fide; et ideo quod de natura sua est mundum, fecerunt sibi immundum. Cujus causa est, quia causa actuum eorum est immunda, scilicet voluntas et intellectus, quæ sunt in eis depravata; unde dicit : *sed inquinatæ sunt eorum mens,* scilicet per infidelitatem, *et conscientia,* scilicet per peccatum. Baruch, III, 10 : *Quid est, Israel, quod in terra inimicorum es? Inveterasti in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis.*

Deinde cum dicit : *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant,* ostendit fidem per signum. Si enim aliquis dicat quod eorum dicta sunt vera, imo quod habent fidem unius Dei et confitentur eum, hoc excludit. Et primo ostendit bonum quod erat in eis, scilicet quod *confitentur,* scilicet labiis exterioribus, *se nosse Deum.* Isa., XXIX, 13 : *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me.* Hier., XII, 2 : *Prope es tu ori eorum, et longe a renibus eorum.* Secundo, ostendit defectum interiorem; et primo quantum ad præsentia; secundo, quantum ad futura, ibi : *incredibiles.* Quoad præsentia, quia negant eum factis. Qui enim peccat, inquantum est de se, negat eum factis, quia qui confitetur Deum, confitetur et ejus potestatem, scilicet quod est ei obediendum. Et ideo si non obedit peccando, negat factis quod confitetur ore.

Sed dicis : Quicumque negat Deum, est infidelis; peccatores negant Deum factis; ergo peccatores sunt infideles. Respondeo. Sicut habens scientiam in universali, potest errare in particulari, ita habens fidem in universali, in particulari tamen agibili corrumpitur, propter corruptionem affectus. I Timoth., V, 8 : *Fidem negavit, et est infideli deterior.*

Quomodo autem quoad futura deficiunt? Certe, quia non solum negant, sed sunt indispositi ad redeundum ad Deum. Sunt enim tria per quæ homo redit ad Deum. Scilicet Dei gratia, Rom., III, 24 : *Justificati gratia ipsius.* Secundum est *fides.* Act., XIII, 9 : *Purificans fide corda eorum.* Tertium exercitium boni operis. Rom., II, 13 : *Factores legis justificabuntur.* Hæc tria excludit ab ipsis. Primo, gratiam, ibi : *Cum sint abominati,* id est non accepti ad gratiam. Secundo, fidem, cum dicit : *incredibiles,* id est non apti ad credendum. Ezech., II, 6 : *Increduli et subversores sunt.* Tertio, tertium, quia *ad omnes opus bonum reprobi,* id est reprobandi. Hier., VI, 30 : *Argentum reprobum vocate eos.*

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam : senes ut sobrii sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia; anus similiter in habitu sancto, non criminatrices, non multo vino servientes, bene docentes, ut prudentiam doceant adolescentulas, ut viros suos ament, filios suos diligant, prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis, ut non blasphemetur verbum Dei. Juvenes similiter hortare ut sobrii sint.

Superius Apostolus, instruxit Titum quales ministros instituat ad arcendum hæreticos, hic docet quid ipse circa eos faciat; et primo proponit hoc in generali; secundo, distinguit per partes, ibi : *senes ut sobrii sint.* Dicit ergo : Ita dixi quod oportet episcopos constituere, sed ne credas quod tu sis propter hoc alienus a cura, imo major debet esse tibi sollicitudo ad instruendum. Ideo : *Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam,* scilicet per quæ fides incorrupta ædificatur. Supra, I, 9 : *Ut sit potens exhortari in doctrino sana, et eos qui contradicunt, arguere.* Deinde ostendit idem per partes; et primo ponitur doctrina sana contra perversitatem vitæ; secundo, contra hæreticos et errores, ibi : *Stultas autem quæstiones, genealogias, et contentiones, et pugnas legis devita.* Circa primum duo facit; quia primo instruit singulas con-

ditiones hominum; secundo, generaliter omnes, cap. III, ibi : *Admone illos principibus et potestatibus subditos esse.* Iterum prima in duas, quia primo ostendit quomodo instruat liberos; secundo, quomodo instruat servos, ibi : *servos dominis suis subditos esse.* Item primo ostendit quomodo instruat liberos verbi; secundo, quomodo exemplo, ibi : *in omnibus teipsum præbe exemplum bonum operum.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit quomodo instruat senes; secundo, quomodo doceat juvenes, ibi : *adolescentulas ut viros suos ament.* Item prima in duas, quia primo ostendit quomodo instruat senes mares; secundo, quomodo anus feminas, ibi : *anus similiter in habitu sancto.* Sciendum est autem quod quædam bona sunt ad quæ senectus disponit, quæ primo ponit; secundo, quædam bona quibus senectus contrariatur, et hæc secundo ponit, ibi : *sani in fide.* Inter bona vero ad quæ senectus disponit, unum est contemptus delectationum, aliud est perfectio sapientiæ et prudentiæ. Disponit quidem senectus ad contemptum delectationum. Juvenum enim corpora fervent naturali calore, ex quo concitatur juventus ad delectationes corporales, quæ præcipue consistunt in cibis et potibus et venereis. Sed ad vitandum hæc disponit senectus; senes enim sunt mortificati. II Reg., XIX, 35 : *Numquid vigent sensus mei ad discernendum suave vel amarum?* Et ideo dicit : *ut sobrii sint,* quantum ad cibos et potus, *et pudici,* quantum ad venerea. Gen., XVIII, 12 : *Postquam consenui et dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo?*

Sed si senectus ad hoc disponit, quare hoc monet? Respondeo. Aliquando contingit ex magna perversitate quod senex reducitur ad puerilia peccata. Isa., LXV, 20 : *Puer centum annorum morietur, et peccatum centum annorum maledictus erit.* Et duplex est ratio quare hoc contingit. Aliter enim ad hæc movetur senex, aliter juvenis. Juvenis enim incitatur ad hæc ex instinctu passionis, sed senex ex electione propter duo. Nullus enim vult esse sine delectationibus, et tanto plus appetit eas, quanto majores molestias sentit. Senex autem patitur multa incommoda et defectus naturæ, et ideo quando non habet spirituales delectationes, quærit corporales. Secunda ratio est, quia juvenis quandoque refrenatur per pudorem, senes autem, secundum Philosophum, sunt inverecundi, quia sunt antiqui et multa experti; juvenes autem vani et verecundabiles naturaliter, et ideo refrenantur, sed non senes. Item senectus disponit ad prudentiam propter experimentum longi temporis. Job, XII, 12 : *In antiquis est sapientia, et in multo tempore prudentia.* Eccli., XXV, 7 : *Quam speciosa veterani sapientia, et gloriosus intellectus et consilium, corona senum multa peritia.* Unde subdit : *prudentes*[1]. Contingit tamen aliquando senem esse fatuum. Eccli., XXV, 4 : *Senem fatuum et insensatum.* Et hoc est ex duobus, quod senex est fatuus. Prudentia enim acquiritur per exercitium. Quando ergo in juventute se in bonis non occupant, sunt in senectute imprudentes. Eccli., XXV, 5 : *Quæ in juventute tua non congregasti, quomodo invenies ea in senectute tua?* Item alia ratio est, quia in juventute quandoque affluunt voluptatibus, et maxime superfluitate ciborum, et ideo desiccatur eorum cerebrum. Prov., XX, 1 : *Luxuriosa res est vinum, et tumultuosa ebrietas; quicumque his delectatur, non erit sapiens.*

Deinde ponit ea ad quæ contrariatur senectus, et primum est fides, secundum dilectio, tertium patientia. Quantum ad primum dicit : *sani in fide,* quia sine ea impossibile est placere Deo, Hebr., XI. Sed quod aliqui non sunt sani in fide, maxime in aliquo novo, quod proponitur senibus credendum, contingit ex duobus. Primo, quod senes non sunt firmi in aliquo novo propter præsumptionem sapientiæ; et ideo non credunt aliis. Job, XV, 10 : *Et senes sunt in nobis*[2]. Item quia naturale vitium senum est, quod sint increduli, quia sunt experti se sæpius esse deceptos. Et ideo loquuntur semper cum forte vel fere, adverbiis temperativi et dubitativi modi. Incredulitas autem repugnat fidei. Isa., XXI, 2 : *Qui incredulus est, infideliter agit.* Quantum ad secundum dicit : *in dilectione;* et hac ideo, quia plenitudo legis est dilectio. Et monet ad hoc propter duo. Primo, quia in senibus parum est amicitiæ, quia

[1] Al. omittitur « Unde subdit : *prudentes.* » — [2] Ibi vers. 9 : *Quid nosti quod ignoremus, quid intelligis quod nescimus. Et senes et antiqui sunt in nobis.*

amor nutritur per convictum. Nullus autem vult diu convivere cum tristibus. Senes autem sunt tristes, et ideo non est[1] cum eis amicitia. Item quia senes diligunt propter utilitatem tantum, sicut juvenes propter delectabile, senex enim indiget sustentatione. Quantum ad tertium, dicit : *in patientia,* et monet ad hoc propter tria. Primo, quia senes multa mala sive[2] incommoda circumveniunt, et ideo indigent patientia contra turbationes. Alia ratio est. Senes enim vivunt in memoria multorum, unde semper dicunt antiqua. Juvenes autem vivunt in spe magnorum, et ex hoc senes dupliciter ad impatientiam moventur, propter bona scilicet quæ habuerunt, et carent eis ; unde Boetius : « Summa miseria est fuisse felicem. » Thren., I, 7 : *Recordata est Hierusalem dierum afflictionis suæ, prævaricationis omnium desiderabilium suorum quæ habuerat a diebus antiquis.* Item quia vivunt in memoria, contingit quod aliqui, qui modo eos despiciunt, aliquando fuerunt pejores, et ideo turbantur. Job, XXX, 1 : *Nunc autem derident me juniores tempore, quorum patres non dignabar ponere cum canibus meis.* Tertia ratio est, quia quanto senex appropinquat ad finem vitæ, tanto magis desiderat vivere ; unde videns se deficere, magis tristatur.

Deinde cum dicit : *anus similiter in habitu sancto,* docet qualiter vetulæ instruantur ; et primo docet qualiter vetulæ instruantur in vita ; secundo, in doctrina. Item primo qualiter in habitu ; secundo, qualiter in victu ; tertio, quomodo in verbo. Quantum ad primum dicit : *in habitu sancto*, id est carentes lascivia et pompa, et hoc convenit omni mulieri. I Petr., III, 3 : *Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorumque cultus.* I Timoth., II, 9 : *Similiter mulieres in habitu ornato, cum verecundia et sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut oro, aut margaritis, vel veste pretiosa.* Sed specialiter anus hoc servare debent, quia juvencularum est, propter viros suos, modeste se ornare ; quod intelligitur simpliciter de omni motu corporis. Eccli., XIX, 27 : *Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo.* Quantum ad secundum dicit : *non criminatrices.* Duo enim sunt in sene. Unum quod commune est senibus, scilicet quod sunt suspiciosi, quia viderunt multa mala, quæ similiter præsumunt de aliis. Item in mulieribus quæ specialiter sunt zelotypæ. Et utrumque contingit in vetula, quia ratione ætatis est suspiciosa, ratione sexus est zelotypa. Eccli., XXVI, 9 : *In muliere zelotypa flagellum linguæ omnibus communicans.* Et ideo *non criminatrices.* Quantum ad convictum dicit : *non multo vino servientes,* et de viris dixit : *ut sobrii sint.* Et dicit : *non multo,* quia quandoque utuntur eo propter frigiditatem earum. Quantum ad doctrinam dicit : *bene docentes.*

Contra. I Corinth., XIV, 34 : *Mulieres in Ecclesiis taceant ; non enim eis permittitur loqui, sed subditas esse.* I Timoth., II, 11 : *Mulier in silentio discat cum omni subjectione, docere autem mulieri non permitto.*

Respondeo. Dicendum est quod doctrina publica, quæ fit in populo, interdicitur mulieri, sed privata, qua quis familiam docet, ei conceditur. Prov., XXXI, 7 : *Visio, qua erudivit eum mater sua ;* et ibid., IV, 3 : *Nam et ego filius fui patris mei, tenellus, et unigenitus coram matre mea, et docebat me, atque dicebat : Suscipiat verba mea cor tuum, custodi præcepta mea, et vives.* Et bene dicit : *ut prudentiam doceant,* magis ad anus, quam ad viros, quia quandoque docent fabulas aniles magis quam proficua, et etiam quia magis ipsæ conversantur cum pueris et cum familia, quam viri.

Deinde cum dicit : *adolescentulas, ut viros suos ament,* ostendit qualiter instituat juvenes ; et primo ostendit qualiter instruat juvenes feminas ; secundo, qualiter mares juvenes, ibi : *juvenes similiter hortare ut sobrii sint.* Item prima in tres : quia primo ostendit qualiter se habeant ad personas conjunctas ; secundo, ad seipsas ; tertio, ad subjectos. Quantum ad primum dicit : *ut viros suos ament.* Viro enim debetur amor. Prov., XII, 4 : *Mulier diligens, corona est viro suo.* Eccli., XXV, 1 : *In tribus beneplacitum est spiritui meo, quæ sunt probata coram Deo et hominibus ;* et infra, 2 : *Vir et mulier bene sibi consentientes.* Vel sic *ut prudentiam doceant adolescentulas, et viros suos ament.* Sed prima expo-

[1] Al. additur « diu. » — [2] Al. deest « sive incommoda. »

sitio est melior. *Filios suos diligant.* Hoc est naturale. Isa., XLIX, 15 : *Numquid potest mulier oblivisci infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui?* Et nota quod dicit : *ut viros ament, et filios diligant,* ut sit amor ad viros, et ad filios dilectio[1], quia ad viros est amor ferventior, sed ad filios naturalior. Sed quantum ad seipsas tria dicit. Unum quoad rationem, scilicet *prudentes.* Proverb., XIX, 14 : *Domus et divitiæ dantur a parentibus, a Domino autem proprie uxor prudens.* Et hoc necessarium est, quia juventus earum et sexus contrariatur prudentiæ. Aliud est quantum ad concupiscibilem, scilicet cum dicit : *castas.* Tertium vero quantum ad irascibilem, cum dicit : *sobrias.* Eccli., XXVI, 19 : *Gratia super gratiam, mulier sancta et pudorata.* Sed quantum ad subjectos, primo ponit curam eorum; secundo, modum; tertio, rationem assignat. De primo dicit : *domus curam habentes.* Prov., XIV, 1 : *Sapiens mulier ædificat domum suam; insipiens vero instructam quoque destruet manibus.* In cura autem sunt duo observanda mulieri. Sunt enim ut plurimum iracundæ, Eccli., XXV, 23 : *Non est ira super iram mulierum;* et ideo dicit : *benignas,* quasi dicat : Cum mansuetudine regant. Aliud est, quia quando mulier potestatem habet, nititur in contrarium viro suo. Eccli., XXV, 30 : *Mulier si primatum habeat, contraria est viro suo*[2]*;* ideo dicitur : *subditas viris suis.* Unde dicitur Gen., III, 16 : *Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui.* Et hoc ideo, *ut non blasphemetur verbum Dei,* id est non detis occasionem blasphemandi. Et omnia hæc notantur Tob., X, ubi dicitur quod Raguel et Sara monuerunt filiam suam honorare soceros, diligere maritum, regere familiam, gubernare domum et seipsam irreprehensibilem exhibere.

Consequenter ostendit qualiter doceat mares juvenes, scilicet *ut sobrii sint;* quod repetit, quia ebrietas est principium vitiorum. I Petr., V, 8 : *Sobrii estote.*

LECTIO II.

In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gravitate, verbum sanum, irreprehensibile : ut his qui ex adverso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. Servos dominis suis, subditos esse, in omnibus placentes; non contradicentes, non fraudentes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes, ut doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in omnibus.

Supra Apostolus Titum docuit de quibus instruat subditos liberos, et quia non tantum verba prosunt, sed etiam exempla; ideo docet ut se exemplum præbeat; primo, generaliter; secundo, specialiter, ibi : *in doctrina, in integritate, in gravitate;* tertio, rationem hujus assignat, ibi : *ut is qui ex adverso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis.* Dicit ergo : Quia ætate juvenis es *præbe te in omnibus exemplum bonorum operum.* Prælatus enim debet esse quasi forma existens discipulis. I Cor., XI, 1 : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* Joan., XIII, 15 : *Exemplum dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis.*

Deinde cum dicit : *in doctrina, in integritate, in gravitate,* ponit specialia, in quibus debet se præbere exemplum; et primo ostendit quis debeat esse ejus actus, scilicet in doctrina; unde dicit : *in doctrina;* hoc enim est proprium prælati. Hier., III, 15 : *Dabo vobis pastores juxta cor meum; et pascent vos scientia et doctrina.* Et ei maxime convenit, ut qui habeat alios episcopos sub se[3], ut dicitur supra, I, 5 : *episcopos* * *constituas per civitates.* Ideo debet alios docendo eis exemplum doctrinæ præbere. I Timoth., IV, 16 : *Attende tibi et doctrinæ.* Item monet eum quantum ad vitam. Et primo declinare a malo, Isa., I, 16 : *Quiescite agere perverse;* et ideo dicit : *in integritate,* per incorruptionem; sicut enim corpus perdit integritatem per corruptionem membrorum suorum, ita anima per corruptionem peccati. In prælato autem est integritas sensus per prudentiam, affectus per caritatem, corporis per castitatem, I Thessal., ult., 23 : *Integer spiritus vester, et anima et corpus sine querela in*

* Pre[...] ter[...]

[1] Editio romana et duæ venetæ recentiores alias citatæ omittunt : « ut sit amor ad viros et ad filios dilectio. » — [2] Al. omittuntur sequentia usque ad « Unde. » — [3] Al. : « et quia habeat alios episcopos sub se. »

adventu Domini nostri Jesu Christi servetur. Secundo, quod sit gravis quantum ad bona quæ cum caritate fiunt. Grave autem duo habet. Unum quia descendit, et secundum hoc vituperatur, Psalm. IV, 3 : *Filii hominum, usquequo gravi corde?* Aliud est quod est stabile et firmum; et ideo illi dicuntur graves qui non de facili moventur a bono[1], ita hic, cum dicit : *in gravitate,* et hoc commendatur. Psal. XXXIV, 18 : *In populo gravi laudabo te.*

Deinde ostendit qualis debet esse ejus doctrina et verbum. Et dicit quod debet esse *sanum,* id est non corruptum falsitate. II Timoth., I, 13 : *Formam habe sanorum verborum quæ a me audisti in fide et in dilectione in Christo Jesu.* Proverb., XVII, 17 : *Non decet principem labium mentiens.* Item quantum ad modum, cum dicit : *irreprehensibile,* id est, ut proferatur tempore suo, et cum omni decentia, et provocatione ad correctionem. Eccli., XX, 22 : *Ex ore fatui reprobatur parabola : non enim dicet illam in tempore suo.*

Finis autem doctrinæ est, *ut is qui ex adverso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis,* quasi dicat : Si omnes bene se habeant, scilicet prælati et subditi, adversarii non possunt vobis nocere. I Petr., II, 15 : *Sic est voluntas Dei, ut bene facientes, obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam.* I Timoth., V, 14 : *Nullam occasionem date adversario maledicti gratia.*

Deinde cum dicit : *Servos dominis suis subditos esse,* docet qualiter instruat servos; et primo facit hoc; secundo, ejus rationem assignat, ibi : *Apparuit enim gratia Dei.* Circa primum tria facit, quia primo inducit servos ad subjectionem; secundo, determinat modum ejus, ibi : *in omnibus placentes;* tertio, ostendit necessitatem doctrinæ hujus, ibi : *ut doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in omnibus.* Dicit ergo : Admone servos dominis suis subesse. I Petr., II, 18 : *Servi, subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis et modestis, sed etiam discolis.* Coloss., III, 23 : *Servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes Deum.* Idem dicit Ephes., VI.

Et quare monet hoc tam frequenter Apostolus? Respondeo. Non sine causa. Hæresis enim incepit apud Judæos, quod servi Dei non deberent servire hominibus, et ex hoc etiam derivatum est in populo christiano, quod dixerunt quod per Christum filii Dei facti, non deberent esse servi hominum. Sed Christus per fidem non venit tollere ordinem justitiæ, imo per fidem Christi justitia servatur, Rom., III. Justitia autem facit alios aliis subdi. Sed servitus hujusmodi est quantum ad corpus. Nam per Christum nunc liberamur a servitute quantum ad animam, sed non a servitute[2] nec a corruptione corporis, sed in futuro liberabimur etiam a corruptione et servitute corporali. I Corinth., XV, 24 : *Cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum et potestatem et virtutem.* Sed quod dicit : *in omnibus,* potest referri primo ad hoc quod dicit *subditos,* ut intelligatur *in omnibus*, scilicet ad quæ se extendit jus dominativæ potestatis, vel ad hoc quod dicit : *placentes;* debet enim esse subjectio, primo ut serviant sine offensione, non cum murmure et tarditate. Coloss., I, 10 : *Per omnia placentes Deo.* I Corinth., X, 33 : *Ego per omnia omnibus placeo.*

Contra. Galat., I, 10 : *Si hominibus placerem, Christi servus non essem.* Respondeo : Placere homini propter ipsum, est vituperabile; sed propter Deum, est laudabile.

Secundo, ut sint sine repugnantia; ideo dicit : *non contradicentes.* Eccli., VI, 30 : *Non contradicas verbo veritatis.* Tertio, sine fraude; unde dicit : *non fraudantes.* Ubi unum removet, et alterum astruit. Removet fraudem. Servis enim committuntur bona dominorum. Matth., XXV, 14 : *Tradidit eis bona sua.* Astruit in omnibus bonitatem, et ideo dicit : *sed in omnibus fidem bonam ostendentes.*

Sed quo fine sunt hæc fienda? Non quidem propter terrenum favorem, sed propter gloriam Dei; unde dicit : *ut doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in omnibus.* *Glossa :* « Ornamentum doctoris, est honesta vita discipuli, sicut sanitas infirmi, est laus medici. » Doctor, curator est animarum. Si ergo nos ostendimus bona opera, laudatur

[1] Al. sequentibus omissis : « et hoc commendatur Psalm. : *In populo gravi laudabo te.* Et ad hoc inducit eum. Prov., XVII : *Non debet principem labium mentiens.* » Quæ deinde Proverbiorum sententia infra omittitur. — [2] Al. : « sed non a corruptione corporis. »

doctrina Christi. Isa., LII, 5 : *Jugiter tota die nomen meum blasphematur.* Matth., V, 16 : *Ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.*

LECTIO III.

Apparuit enim gratia Dei et Salvatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem et sæcularia desideria, sobrie, juste et pie vivamus in hoc sæculo, expectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi; qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, et mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum. Hæc loquere et exhortare, et argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

Supra Apostolus instruxit Titum qualiter doceret servos et liberos, et conclusit quasi rationem, ut scilicet doctrina Christi ornaretur; hic assignans plenam rationem dictorum, exponit quod dixit per bonam conversationem; et primo præmittit gratiam et doctrinam Christi; secundo, inducit eum ad gratiæ prædicationem, ibi : *Hæc loquere et exhortare.* Item primo proponit gratiæ apparitionem; secundo, ejus instructionem, ibi : *erudiens nos*; tertio, ejus operationem, ibi : *Qui dedit semetipsum pro nobis.* Sciendum est autem quod gratia importat misericordiam, quia gratia est de eo quod gratis datur, et quod gratis datur, hoc misericorditer datur. Misericordia autem semper in Deo fuit, tamen olim circa homines latebat. Psalm. XXXV, 6 : *Domine, in cœlo misericordia tua.* Ante Christum enim omnes, quantumcumque essent justi, erant sub damnatione; sed Christo Filio Dei carnem assumente : *apparuit gratia.* I Timoth., III, 16 : *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne.* Psal. LXXIX, 3 : *Qui sedes super cherubim, manifestare.* Sed quanto quis est potentior, tanto ejus gratia magis desideratur; unde gratia Dei desideranda est, et hoc est quod dicit : *gratia Dei.* Et hoc ad salvandum[1]; unde dicit : *et Salvatoris nostri.* Isa., LI, 6 : *Salus autem mea in sempiternum erit.* Hæc autem gratia non proponitur uni solummodo populo Judæorum, sicut olim, sed *omnibus hominibus.* Isa., XL, 5 : *Videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est.* Ibid., LII, 10 : *Et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.* I Timoth., II, 4 : *Vult omnes homines salvos fieri.* Et potest dici quod in nativitate Christi apparuit hæc gratia dupliciter. Uno modo, et primo, quia per maximam Dei gratiam datus est nobis. Unde ejus conceptio, cum sit operatio totius Trinitatis, attribuitur tamen specialiter Spiritui sancto qui est principium gratiarum. Et hæc gratia apparuit omnibus hominibus, et specialiter homini Christo. Joan., I, 14 : *Plenum gratiæ et veritatis.* Ex hac gratia secundo est consecuta instructio humani generis, quia ante Christum fuit mundus in ignorantia et hæresi. Isa., IX, 2 : *Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam.* Unde dicit : *erudiens nos,* scilicet sicut homo erudit filium. De duobus autem erudivit nos, quia duo necessaria sunt homini, scilicet bonum opus et recta intentio. Primo, ostendit quomodo Christus nos de primo erudivit; secundo, de secundo, ibi : *expectantes beatam spem.* Dicit ergo : *ut abnegantes impietatem et sæcularia desideria, sobrie, juste et pie vivamus in hoc sæculo.* Notandum est quod dicit. *Impietatem et sæcularia desideria,* quia omnia peccata vel consistunt in his quæ sunt directe contra Deum, quæ dicuntur peccata impietatis. Pietas enim proprie est secundum quam colimus parentes et patriam. Sed quia Deus est principalis pater noster, ideo pertinet ad cultum Dei pietas. Job, XXVIII, 28, secundum aliam litteram, ubi non habemus sic : « Ecce timor Domini, ipse est sapientia, » habetur : « Ecce pietas, ipsa est sapientia. » Et ideo peccata contra Deum dicuntur esse impietates. Rom., I, 18 : *Revelatur enim ira Dei de cœlo super omnem impietatem,* et ibi loquitur de idololatria. Vel consistunt in abusu temporalium, et hæc sunt sæcularia desideria. Est autem sæculum spatium mensurans periodum rerum. Unde per sæcularia intelliguntur res sæculares, et omnia peccata quæ in proximum committuntur, vel in se, per earum abusum.

Deinde cum dicit : *sobrie, juste et pie vi-*

[1] Al. : « item est ad salvandum. »

vamus in hoc sæculo, ostendit quid boni faciamus, et dicit : *sobrie,* quantum ad se; *juste,* ad proximum; *pie,* ad Deum. *Sobrie,* ad se, quasi mensurate : bria enim mensura est, et hoc est, si homo cum mensura rationis utatur exterioribus rebus, et propriis passionibus. Unde sobrietas accipitur pro quolibet mensurato usu rerum exteriorum et extrinsecarum passionum. Sap., VIII, 7 : *Sobrietatem enim et sapientiam docet, et justitiam et virtutem, quibus nihil utilius est in vita hominibus. Juste,* ad proximum. Psalm. X, 8 : *Justus Dominus, et justitiam dilexit. Pie,* ad Deum. I Timoth., IV, 7 : *Exerce te ad pietatem.*

Deinde cum dicit : *expectantes beatam spem,* instruit eum de fine, qui consistit in duobus, scilicet in gloria animæ in morte et in gloria[1] corporis in adventu Christi. Joan., V, 28 : *Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ.* Quantum ad primum dicit : *expectantes beatam spem,* contra illos qui ponunt finem hominis in actu virtutum in hac vita. Sed hoc non est verum, quia etsi sobrie, et pie, et juste vivamus, adhuc sumus expectantes. Job, VII, et XIV, 6 : *Sicut mercenarii dies ejus.* Isa., XXX, 18 : *Beati omnes qui expectant eum.* Et ideo dicit : *expectantes beatam spem,* quod potest intelligi dupliciter. Vel quia est spes de beatitudine, vel quia expectatio facit ipsos beatos. Quantum ad secundum dicit : *Et adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi,* scilicet per quem resurgent corpora nostra. Qui enim diligit amicum, cum desiderio expectat eum. II Timoth., III, 8 : *Non solum autem mihi, sed et his qui diligunt adventum ejus.* Luc., XII, 36 : *Vos similes hominibus expectantibus dominum suum.* Et dicit : *adventum gloriæ,* quia primus adventus fuit humilitatis; Philip., II, 8 : *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem;* Matth., XI, 29 : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde;* et ille erit gloriæ, quia sua divinitas omnibus innotescet. Luc., XXI, 27 : *Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum potestate magna et majestate.* Et dicit : *magni Dei,* contra Arium, qui dixit Filium non æqualem Patri. Et bene magnus, quia dicitur Rom., IX, 5 : *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula.* I Joan., ult., 20 : *Ut simus in vero Filio ejus. Hic est verus Deus, et vita æterna.* Item est Salvator. I Timoth., II, 3 : *Hoc enim bonum est et acceptum coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult salvos fieri,* quia ad hoc venit, et hoc importat nomen ejus; Matth., I, 21 : *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Et addit : *Christi,* scilicet qui est unctus, in quo intelligitur unio divinitatis ad humanitatem. Aliqui enim dicuntur uniti, sed non ita quod habeant essentiam divinitatis unitam, sed quia participant ejus aliquid. Sed Christo est unita divinitas. Ps. XLIV, 8 : *Unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ.*

Deinde cum dicit : *qui dedit semetipsum,* ostenditur operatio gratiæ; et primo ostendit beneficium gratiæ passionis ejus; secundo, passionis fructum, ibi : *ut nos redimeret.* Dicit ergo : Dico quod est noster Salvator. Et quomodo? Quia *dedit semetipsum pro nobis.* Ephes., V, 2 : *Ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo.* Fructus ejus dicitur liberatio et sanctificatio. Liberatio, cum dicit : *ut nos redimeret ab omni iniquitate.* Joan., VIII, 34 : *Qui facit peccatum, servus est peccati.* Primus enim homo ex peccato suo redactus est in servitutem peccati, ex qua servitute inclinabatur ad aliud peccatum, sed Christus satisfecit per suam passionem; et ideo sumus redempti a servitute. Isa., XLIII, 1 : *Noli timere, quia redemi te.* Et non solum ab originali, sed ab omnibus quæ quis sua voluntate superaddidit. Sanctificatio in bono ponitur, cum dicit : *ut mundaret sibi populum,* id est, ut sanctificaret populum, sic scilicet ut essemus populus ejus, id est ei consecratus. I Petr., II, 10[2] : *Qui aliquando non populus ejus, nunc autem populus ejus. Acceptabilem,* scilicet Deo per rectam fidem et intentionem. Prov., XIV, 35 : *Acceptus est regi minister intelligens.* Vel *acceptabilem,* id est peculiarem. Deut., VII, 6 : *Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris.* Sed oportet etiam quod extra sint opera bona; unde dicit : *sectatorem bono-*

[1] Al. : « alius in gloria. » — [2] Non, ut prius : « Oseæ, II, et Rom., IX, » ubi sensus tantum habetur, non verba.

rum operum. Rom., XIII, 3 : *Bonum fac, et habebis laudem ex illa.* Galat., VI, 9 : *Bonum autem facientes, non deficiamus.*

Deinde cum dicit : *Hæc loquere et exhortare,* inducit eum ad prædicationem gratiæ, et circa hoc duo facit, quia primo hortatur eum ad prædicandum ; secundo, instruit prædicandi modum, ibi : *cum omni imperio.* Dicit ergo : *loquere,* spectantia ad credenda ; *exhortare,* ad agenda. I Thessal., II, 3 : *Exhortatio nostra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo. Argue* male agentes, I Timoth., V, 20 : *Peccantes coram omnibus argue,* et hoc *cum omni imperio,* id est cum auctoritate, quia loquitur ut instrumentum vel minister Dei, et ideo cum fiducia divinæ auctoritatis. Est tamen loquendum in exhortando quandoque cum prece, considerando infirmitatem propriam ; Prov., XVIII, 23 : *Cum obsecrationibus loquitur pauper.* Quandoque cum imperio, considerando auctoritatem commissam ; II Corinth., ult., 3 : *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* Vel cum mansuetudine ad bonos, cum auctoritate[1] ad obstinatos. Habet autem moneri ut cum imperio arguat, quia naturaliter fuit mitis. I Timoth., IV, 12 : *Nemo adolescentiam tuam contemnat.*

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

Admone illos principibus et potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse : neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines. Eramus enim aliquando et nos incipientes et increduli, errantes, servientes desideriis et voluptatibus variis, in malitia et invidia agentes, odibiles, odientes invicem. Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum Salvatorem nostrum, ut justificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ. Fidelis sermo est ; et de his volo te confirmare, ut curent bonis operibus præesse qui credunt Deo. Hæc sunt bona et utilia hominibus.

Supra Apostolus posuit particulares admonitiones pertinentes ad singulos status, hic ponit generales ad omnes ; et primo ponit ipsas ; secundo, rationem ipsarum, ibi : *Eramus enim aliquando et nos insipientes ;* tertio, inducit Titum ad utrorumque prædicationem, ibi : *Et de his volo te confirmare.* Circa primum duo facit, quia primum monet omnes qualiter se habeant ad superiores ; secundo, quomodo ad æquales, ibi : *neminem blasphemare.* Item prima in duas, quia primo ostendit quod superioribus debent subditi reverentiam subjectionis ; secundo, obedientiam jussionis, ibi : *dicto obedire.* Dicit ergo : Dixi de quo moneas prædictos, sed *admone illos,* id est omnes, *principibus,* id est majoribus, scilicet regibus, et hujusmodi, *et potestatibus,* id est aliis officialibus, *subditos esse.* I Petr., II, 13 : *Subjecti estote omni humanæ creaturæ propter Deum, sive regi tanquam præcellenti, sive ducibus, tanquam ab eo missis.* Rom., XIII, 1 : *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Et hæc monitio necessaria est primo ad tollendum errorem circa Judæos, qui dicunt non esse obediendum mandatis hominum ; secundo, ut nullam inquietudinem facerent in Ecclesia ; tertio, quia tenentur ad obedientiam jussionis. Hebr., ult., 17 : *Obedite præpositis vestris et subjacete eis.* Et dixit : *dicto obedire,* id est ad solum verbum præsidis. I Reg., XV, 22 : *Melior est enim obedientia quam victimæ.* II Thessal., III, 14 : *Si quis non obedierit verbo nostro per epistolam, hunc notate.* Non solum autem est necessaria promptitudo, sed discretio ; unde dicit : *ad omne opus bonum ;* alioquin non esset obediendum ; tunc enim magis Deo obediendum est, qui major est. Act., IV, 19 : *Si justum est in conspectu Dei vos potius audire quam Deum, judicate.* Unde milites non tenentur obedire in bello injusto.

Deinde cum dicit : *neminem blasphemare,* ostendit qualiter se habeant erga[2] æquales ; et primo quoad vitationem mali ; secundo, quoad operationem boni, ibi : *sed modestos.* Monet autem eos specialiter de

[1] Al. : « cum austeritate. » — [2] Al. deest « erga. »

verbis, quia in primitiva Ecclesia pauci peccabant factis. Verbis autem aliquis peccat primo contra personam alterius [1], si ei improperia inferat; unde dicit : *neminem blasphemare.*

Sed contra, quia blasphemia est relatio criminis in Deum; non ergo est blasphemia in proximum. Respondeo. Inquantum dilectio proximi refertur in dilectionem Dei, et honor proximi in honorem Dei, sic ejus improperium est in Deum. Sumitur ergo hic blasphemare pro qualibet maledictione occulta vel manifesta. II Petr., II, 10 : *Sectas non metuunt introducere, blasphemantes.*

Secundo, quis peccat contra proximum propter res exteriores [2]; et ideo dicit : *non litigiosos esse.* Ubi est sciendum quod tria sunt genera hominum. Quidam eorum sunt virtuosi et duo vitiosi. Quidam enim omnibus verbis auditis, in nullo contristantur, et hi sunt adulatores; et quidam omni verbo resistunt, et hi litigiosi sunt. Contra hos loquitur hic. Ideo dicitur II Timoth., II, 24 : *Servum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes.* Prov., XX, 3 : *Honor est homini qui se separat a contentionibus.* Sed medium tenens, ut quandoque delectetur verbis, quandoque contristetur, est virtuosus. II Corinth., VII, 8 : *Si contristavi vos Epistola, non me pœnitet.*

Deinde cum dicit : *sed modestos,* ostendit quomodo se habeant in operatione boni; et primo in exterioribus actibus, dicens : *sed modestos.* Est autem modestia virtus per quam aliquis in omnibus exterioribus modum tenet, ut non offendat cujusquam aspectum. Philip., IV, 5 : *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus.* Prov., XXII, 4 : *Finis modestiæ, timor Domini, divitiæ, gloria et vita.* Quanto autem quis est impetuosior in interioribus affectibus, tanto refrenatur difficilius etiam in exterioribus. Talis autem est inter omnes affectus iræ, et ideo contra hoc ponit mansuetudinem, quæ moderatur passiones iræ; unde dicit : *Omnem mansuetudinem ostendentes ad omnes homines.* Matth., XI, 29 : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.* Jac., I, 21 : *In mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras.*

Deinde cum dicit : *Eramus enim et nos insipientes,* assignat rationem prædictorum, et maxime hujus ultimi, scilicet quod sint mansueti. Possent enim dicere : Quomodo erimus mansueti ad infideles, quomodo ad malos? Non enim hoc possumus. Respondet : Considera te qualis fueris. Et ideo contra iram optimum remedium est recognitio [3] fragilitatis propriæ. Et ideo primo ponit statum eorum præteritum; secundo, ostendit unde venerunt ad statum perfectionis, ibi : *Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei..., salvos nos fecit.* Item primo ponit defectus pertinentes ad intellectum; secundo, ad affectum, ibi : *servientes desideriis et voluptatibus variis.* Intellectus autem potest dupliciter deficere : vel quia deficit a vera cognitione, sicut per ignorantiam negationis, vel quia incidit in opinionem falsi. Verum autem in rebus divinis dupliciter aliqui percipiunt. Quidam enim solum per fidem, quidam prægustando per lumen sapientiæ, per apertam aliquam cognitionem. Unde quantum ad secundum dicit : *Eramus enim insipientes,* id est privati ista sapientia. Luc., XXI, 15 : *Dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri.* Quantum ad primum dicit : *et increduli,* id est infideles. Ezech., II, 6 : *Increduli et subversores sunt tecum.* Sed erramus incidentes in contrariam opinionem; unde dicit : *errantes,* id est falsum pro vero tenentes. Isa., XIX, 14 : *Errare fecerunt Ægyptum in omni opere suo.* Deinde ponit ea quæ pertinent ad corruptionem affectus; et primo quantum ad se; secundo, quantum ad alios, ibi : *in malitia et invidia agentes.* Affectus autem hominis tunc est rectus quando servit rationi, et utitur licitis delectationibus secundum rationem. Quando ergo non sequitur rationem sed sua desideria, tunc corrumpitur. Unde dicit : *servientes desideriis et voluptatibus variis.* Voluptates respiciunt peccata delectationum carnalium, ut sunt luxuria et gula; desideria vero, quælibet alia vitia, ut sunt ambitio et avaritia et hujusmodi. Eccli., XVIII, 30 : *Post concupiscentias tuas non eas, et a voluptate tua avertere.* Rom., VI, 12 : *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus.* II Timoth., III, 4 : *Voluptatum amatores magis quam Dei.*

Deinde cum dicit : *In malitia et invidia*

[1] Al. : « ejus. » — [2] Al. : « contra res exteriores. » — [3] Al. : « recogitatio. »

agentes, ponit peccata in ordine ad alios; et primo malitiam, quæ est voluntas nocendi alteri; effectus enim denominatur a fine; qui ergo intendit inferre malum, dicitur malitiosus. Jac., I, 22 : *Propter quod abjicientes omnem immunditiam et abundantiam malitiæ, in mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras.* Secundo, ponit invidiam, quæ dolet de proximi bono, sicut malitia infert malum. Proverb., XIV, 30 : *Putredo ossium invidia.* Tertio, ponit odium; unde dicit : *odibiles,* scilicet vel Deo, per hoc quod faciunt peccatum; Sap., XIV, 9 : *Similiter odibiles sunt Deo impius et impietas ejus :* Rom., I, 30 : *Detractores Deo odibiles;* vel proximo, quando faciunt illud unde proximus eos odio habere debeat. Et addit : *odientes invicem,* quasi dicat : Et nos etiam obediamus alios. I Joan., III, 15 : *Qui odit fratrem suum, homicida est.*

Deinde cum dicit : *Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei,* ostendit statum salutis nostræ, cujus ordinem et processum primo describit; secundo, confirmat dictum, ibi : *Fidelis sermo est.* Circa primum quatuor facit : quia primo ostendit causam salutis; secundo, rationem salvandi, ibi : *Non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit;* tertio, modum ejus, ibi : *Per lavacrum regenerationis;* quarto, finem, ibi : *Ut justificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ.* Causa autem nostræ salutis est caritas Dei. Ephes., II, 4 : *Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam caritatem suam, qua dilexit nos ..., convivificavit nos in Christo.* Hanc caritatem describit primo quantum ad affectum; secundo, quantum ad effectum. Interior caritatis affectus designatur in benignitate, quæ dicitur bona igneitas. Ignis autem significat amorem. Cant., VIII, 6 : *Lampades ejus, lampades ignis atque flammarum.* Benignitas ergo est amor interior, profundens bona ad exteriora. Hæc ab æterno fuit in Deo, quia amor ejus est causa omnium. Joel, II, 13 : *Benignus et misericors est, patiens et multæ misericordiæ.* Sed hoc quandoque non apparebat. Isa., LXIII, 15 : *Ubi nunc zelus tuus et fortitudo tua, multitudo viscerum tuorum et miserationum tuarum? Super me continuerunt se.* Sed per effectum apparuit, quod designatur cum dicit : *humanitas apparuit,* quod dupliciter potest intelligi. Vel secundum quod significat humanam naturam, quasi dicat : *apparuit benignitas et humanitas,* quando Deus ex benignitate est homo factus; Philip., II, 7 : *Habitu inventus ut homo;* Psal. LXIV, 12 : *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ.* Vel secundum quod designat virtutem, quæ consistit in exteriori subventione defectibus aliorum. Unde humanum esse, est condescendere. Actor., ult., 1 : *Barbari autem præstabant non modicam humanitatem nobis.* Sic Deus condescendit nostris defectibus. Psal. CII, 13 : *Ipse cognovit figmentum nostrum.* Et hoc *Salvatoris,* quia, ut dicit Psal. XXXVI : *Salus autem justorum a Domino.*

Deinde cum dicit : *Non ex operibus justitiæ ..., sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit,* ponit rationem salvandi; et primo excluditur ratio præsumpta; secundo, ostenditur ratio vera. Ratio præsumpta est quod propter merita nostra simus salvati, quod excludit cum dicit : *Non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos.* Rom., XI, 5 : *Reliquiæ secundam electionem gratiæ Dei salvæ factæ sunt.* Deut., IX, 5 : *Non propter justitias tuas et æquitates cordis tui ingredieris, ut possideas terram eorum.* Sed vera ratio est sola misericordia Dei; unde dicit : *Sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit.* Thren., III, 22 : *Misericordiæ Domini, quod non sumus consumpti.* Luc., I, 50 : *Et misericordia ejus a progenie in progenies.*

Modus salutis adipiscendæ est per baptismum; quem primo proponit; secundo, effectum ejus; tertio, causam. Dicit ergo : *per lavacrum,* id est, salvati sumus per ablutionem spiritualem. Ephes., V, 26 : *Mundans eam lavacro aquæ in verbo vitæ.* Zachar., XIII, 1 : *Erit fons patens domui David et habitantibus Hierusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatæ.*

Quantum ad effectus ejus subdit : *regenerationis et renovationis.* Pro quo sciendum est[1] quod homo indigebat duobus in statu perditionis, quæ consecutus est per Christum, scilicet participatione divinæ naturæ et depositione vetustatis. Erat enim separatus a Deo; Deut., LIX, 2 : *Iniquitates*

[1] Al. : « quantum ad effectus ejus sciendum est, » intermediis omissis.

vestræ diviserunt inter vos et Deum vestrum, et peccata vestra absconderunt faciem ejus a vobis, ne exaudiret; et erat inveteratus[1]. Baruch, III : *Inveterasti in terra aliena.* Sed primum consequimur per Christum, scilicet participationem[2] naturæ divinæ. II Petr., I, 4 : *Ut per hoc efficiamur consortes divinæ naturæ.* Sed nova natura non acquiritur nisi per generationem. Sed tamen hæc natura ita datur, quod etiam remanet nostra, et ita superadditur; sic enim generatur participatio in filium quod non destruitur homo. Joan., III, 7 : *Oportet vos nasci denuo.* Et ideo dicitur generatio. Jac., I, 18 : *Voluntarie genuit nos verbo veritatis suæ.* Homo etiam per Christum deposuit vetustatem peccati, renovatus[3] ad integritatem naturæ, et hoc vocatur renovatio. Ephes., IV, 23 : *Renovamini spiritu mentis vestræ.*

Sed quæ est causa hujus effectus, ut cor abluat? Hæc virtus est a sancta et individua Trinitate. Matth., ult., 19 : *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti baptizantes eos.* Unde et Christo baptizato, Pater in voce, Filius in carne, Spiritus sanctus in columbæ specie apparuerunt. Et ideo dicit : *Spiritus sancti,* id est quam Spiritus sanctus facit. Psalm. CIII, 30 : *Emitte Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ.* Item est generatio per spiritum. Galat., IV, 6 : *Misit Deus spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem : Abba, pater.* Rom., VIII, 15 : *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus : Abba, pater.* Sed hunc spiritum dat Deus Pater. *Quem effudit in nos abunde,* ut designet copiam gratiæ in baptismo, unde sit plena peccatorum remissio. Joel, II, 28 : *Effundam de spiritu meo super omnem carnem;* et Isaiæ, XLIV, 3 : *Effundam spiritum meum super semen tuum.* Et propter diversa dona gratiarum. Luc., I, 5 : *Qui dat omnibus affluenter, et non improperat.* Hoc etiam datur *per Christum Jesum.* Joan., XV, 26 : *Paraclytus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.* In Christo enim duas naturas invenimus, et ad utramque pertinet quod Christus det Spiritum sanctum. Quantum quidem ad divinam, quia est Verbum, ex quo simul et a Patre procedit ut[4] amor. Amor autem in nobis procedit ex conceptione cordis, cujus conceptio est verbum. Quantum vero ad humanam, quia Christus accepit summam plenitudinem ejus, ita quod per eum ad omnes derivatur. Joan., I, 14 : *Plenum gratiæ et veritatis;* et paulo post : *Et de plenitudine ejus omnes nos accepimus, gratiam pro gratia;* et cap. III, 34 : *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum.* Et ideo baptismus et alia sacramenta non habent efficaciam nisi ex virtute humanitatis et passionis Christi.

Deinde cum dicit : *Ut justificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ,* ponitur finis salutis nostræ, quæ est participatio vitæ æternæ; unde dicit : *hæredes.* Idem autem est *justificati,* et quod prius dixerat : regenerati. In justificatione impii sunt duo termini, scilicet a quo, qui est remissio culpæ, et hæc est renovatio, et ad quem, qui est infusio gratiæ, et hoc ad regenerationem pertinet. Dicit ergo : Ideo Verbum caro factum est, *ut justificati gratia ipsius,* id est renovati per gratiam, quia justificatio non fit sine gratia, *hæredes simus secundum spem vitæ æternæ.*

Sed numquid Deus posset remittere culpam sine gratiæ infusione? Videtur quod sic, quia a principio poterat constituere hominem esse sine gratia et culpa.

Respondeo : Dicendum est quod aliud est de homine qui nunquam offendit, quia sic potest esse sine gratia et sine culpa, et aliud est de homine qui jam peccavit, qui non posset esse quin odiatur vel diligatur; et si a Deo diligitur, oportet quod diligat; et si diligit, oportet quod præstetur ei gratia, quia sine gratia non diligit, et quod etiam per hoc efficiatur hæres[5], I Petri, I, 4 : *Hæreditatem incorruptibilem, et incontaminatam, et immarcescibilem, conservatam in cœlis in vobis.* Et hoc *vitæ æternæ.* Psal. XV, 6 : *Funes ceciderunt mihi in præclaris; etenim hæreditas mea præclara est mihi.*

Sed quomodo *hæredes? Secundum spem,* quia jam nobis inest spes[6] hujus vitæ. Rom., V, 2 : *Gloriamur in spe gloriæ*[7] *filiorum Dei.*

Deinde cum dicit : *Fidelis sermo est,*

[1] Al. deest « et erat inveteratus. » — [2] Al. : « per participationem. » — [3] Al. : « deposuit vetustatem, reparatus. » — [4] Al. deest « ut. » — [5] Al. : « efficiantur hæredes. » — [6] Al. : « jam non est spes. » — [7] Al. : *in spe et gloria.*

probat dicta de salute nostra et spe, quasi dicat : Hoc dictum est fidele. Apoc., ult., 6 : *Hæc verba fidelissima et vera sunt.*

Deinde cum dicit : *et de his volo te confirmare,* mandat hoc prædicari ; et primo ponit præceptum ; secundo, rationem assignat : *Hæc sunt bona et utilia hominibus.* Dicit ergo : *et de his,* scilicet quæ ad Dei beneficia, reprehensionem peccatorum, documenta fidei et morum pertinent [1], *volo te confirmare,* scilicet alios. Job, IV, 4 : *Vacillantes confirmaverunt sermones tui.* Act., XV, 32 : *Et confirmaverunt eos.* Et ratio hujus est, *ut curent bonis operibus præesse,* quod potest intelligi de prælatis, quasi dicat : Volo quod confirmes viatores [2], id est prælatos, *ut ipsi curent præesse his qui credunt Deo,* scilicet fidelibus, in *bonis operibus.* I Petr., II, 12 : *Ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum.* Matth., V, 16 : *Ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum. Hæc* verba *sunt bona,* quia de bonitate Dei ; Matth., XII, 35 : *Bonus homo de bono thesauro profert bona; et utilia hominibus,* Isa., XLVIII, 17 : *Ego Dominus Deus tuus, docens te utilia.*

LECTIO II.

Stultas autem questiones, et genealogias, et contentiones, et pugnas legis devita ; sunt enim inutiles et vanæ. Hæreticum hominem post unam et secundum correptionem devita, sciens quia subversus est qui ejusmodi est, et delinquit, cum sit proprio judicio condemnatus. Cum misero ad te Artemam aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim : ibi enim statui hiemare. Zenam legisperitum et Apollo sollicite præmitte, ut nihil illis desit. Discant autem et vestris bonis operibus præesse ad usus necessarios, ut non sint infructuosi. Salutant te qui mecum sunt omnes : saluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

Supra Apostolus docuit Titum qualia ad instructionem populi proponat, nunc ostendit quæ vitet in doctrina ; et primo facit hoc ; secundo, scribit quædam familiaria, ibi : *Cum misero ad te Artemam aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim.* Item prima in duas, quia primo ostendit quomodo vitet inutilia et aliena dogmata ; secundo, quomodo vitet hæreticos, ibi : *Hæreticum hominem post unam et secundam correptionem divita.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit quæ sunt vitanda in sua doctrina ; secundo, rationem assignat, ibi : *Sunt enim inutiles et vanæ.*

Notandum est autem circa primum quod ad eum qui profitetur doctrinam alicujus scientiæ, primo pertinet ut satisfaciat quæstionibus quæ moventur in illa ; secundo, ut per se aliqua tractet ; tertio, ut disputet cum resistentibus, et quarto, quod doceat quid circa eam sit vitandum. In aliis autem scientiis nullus sapiens cuilibet quæstioni respondet, sed tantum ad eas quæ pertinent ad suam scientiam. Ita doctor veritatis non debet cuilibet quæstioni respondere. Stultitia enim sapientiæ proponitur. Hæc autem doctrina est sapientiæ. Deuter., IV, 6 : *Hæc enim sapientia vestra, et intellectus coram populis.* Quæstiones ergo adversantes intentionibus doctrinæ istius, stultæ sunt. Ideo dicit : *stultas quæstiones ... devita* [3]. Adversantur autem ei illa quæ sunt indisciplinabilia. Job, XXXIV, 35 : *Job autem stulte locutus est, et verba illius non sonant disciplinam.* Item quando manifestum proponitur ut dubium, scilicet quæcumque debet aliquis per se tenere in scientia. Et hæc sunt quæ spectant ad instructionem fidei et eruditionem morum. Et quædam sunt quæ debet vitare ; unde dicit : *genealogias.* Ponuntur enim genealogiæ in Scripturis propter mysteria et propter intellectum historialem. In resistendo impugnantibus debet vitare *contentiones et pugnas.* Quando enim est disputatio ad inquisitionem veritatis, est laudabile ; sed quando est contentio ad ostendendum quid sit tenendum et quid vitandum, tales sunt vitandæ. Proverb., XX, 3 : *Honor est homini qui separat se a contentionibus.* II Timoth., II, 14 : *Noli verbis contendere.* Pugnæ legis sunt, quæ non ex vitio disputantium, sed quæ oriuntur ex contrarietate in Scriptura, vel rationibus contrariis.

Sed numquid hujusmodi semper sunt vitanda ? Dicendum est. In Scriptura sacra

[1] Al. omittitur « pertinent. » — [2] Forte « auditores. — [3] Al. omittitur « ideo dicit : *stultas quæstiones,* » etc.

secundum veritatem nihil est contrarium; sed si aliquid apparet contrarium, vel est quia non intelligitur, vel quia corrupta sunt vitio scriptorum; quod patet specialiter in numeris et genealogiis. Et ideo hæc, quia determinari non possunt, vult quod vitentur. Et hoc ideo, quia *inutiles sunt;* et doctor ad duo intendere debet, scilicet ad utilitatem et ad veritatem. Proverb., VIII, 7 : *Veritatem meditabitur guttur meum.* Isa., XLVIII, 17 : *Ego Dominus Deus tuus docens te utilia.* Non est ergo intromittendum se de inutilibus, et quæ non habent solidam veritatem. Scire enim singularia, ut sunt genealogiæ, non est ad perfectionem intellectus, nec ad instructionem morum, nec fidei. Et sunt *vanæ,* quia non habent solidam veritatem.

Deinde cum dicit : *Hæreticum hominem post unam et secundum correptionem devita,* ostendit qui sunt vitandi inter homines; et primo ostendit quod hæretici; secundo, ostendit rationem hujus, ibi : *Sciens quia subversus est qui ejusmodi est.* Dicit ergo : *Hæreticum hominem post unam et secundam correptionem devita.*

Ubi notandum est quid faciat esse hæreticum, et accipienda est prima ratio hujus nominis *hæreticus.* Non enim dicitur a divisione, sed ab electione, ut dicit Hieronymus. In græco enim hæresis dicitur electio. Unde hæreticus, id est electivus, quasi pertinaciter adhærens sectæ alicujus, quam elegit. Unde sciendum est quod omnis hæreticus est errans, et non e converso, propter duo. Primo, ex parte materiæ circa quam errat; puta, si non est circa finem vitæ humanæ, vel circa id quod ad fidem pertinet et bonos mores. Talis enim sic errans, non est hæreticus. Si vero erraret circa ea quæ sunt ad finem vitæ humanæ, semper est hæreticus. Et dico finem vitæ humanæ, quia apud antiquos erant sectæ, ponentes diversum finem, ut patet de stoicis [1] et epicureis. Vel circa fidem. Et sic si aliquis diceret Deum non esse trinum et unum, et fornicationem non esse peccatum, est hæreticus. Secundo, ex parte electionis, quia eligens, si non est pertinax, sed est paratus corrigi secundum Ecclesiæ determinationem, et sic non est ex malitia, sed ignorantia, non est hæreticus.

Hunc ergo devita, propter periculum. II Timoth., II, 17 : *Sermo eorum ut cancer serpit.* Item ne aliquis communicet peccatis eorum, ne videatur eis consentire. Joan., XIX : *Si quis venerit ad vos, et hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec ave ei dixeritis.* Item propter pœnam. Num., XVI, 26 : *Recedite a tabernaculis hominum impiorum, et nolite tangere quæ ad eos pertinent, nec involvamini in peccatis eorum.* Vult tamen quod moneatur, et si non dimittit, tunc est hæreticus et vitandus. Et dicit : *post primam et secundam correptionem;* sic enim fit in Ecclesia in excommunicationibus. Et ratio est, quia ternarius numerus, omnis rei [2] habet principium, medium et finem; ideo accipitur ut sufficiens ad omnia. II Corinth., ult., 1 : *Ecce jam tertio hoc venio ad vos.* Item propter perfectionem numeri ternarii. Ratio autem devitationis est, quia cum errante agendum a principio, ut corrigatur. Matth., IX, 12 : *Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus.* Et ideo non est dimittendus quousque videatur si curari poterit, sed si non potest sanari, tunc est dimittendus. Luc., XIX, 22 : *Ex ore tuo te judico, serve nequam.*

Deinde cum dicit : *Cum misero ad te Artemam aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim,* scribit quædam familiaria : et primo quædam disponenda circa ipsum; secundo, Epistolam terminat in salute. Dicit ergo : *Cum misero ad te Artemam aut Tychicum.* Hi duo discipuli erant apostoli. Alios misit, quia volebat quod Titus iret ad eum. Nec determinat ei tempus, sed locum; eo enim indiguit in adjutorium prædicationis. Voluit tamen præmitti Artemam; et primo ostendit quid de eis disponat; secundo, objectioni respondet, ibi : *Discant autem et vestri bonis operibus præesse.* Apollo iste, de quo Act., XIX, erat episcopus Corinthiorum, propter quorum culpam dimisit eos, et ivit Cretam ad Titum. Sed correctis Corinthiis, Apostolus revocat eum. Vocat autem *Zenam legisperitum,* licet et Apollo esset valde doctus, quia in judaismo habuit hanc dignitatem. Ratio autem quare istos vult præmitti et non Titum, est, quia Titus necessarius erat apud Cretam propter episcopatum, isti autem non habebant ali-

[1] Al. : « finem fidei, ut patet de stoicis et epicureis, et sic si aliquis, » etc. — [2] Al. : « quia errantis numerus omnis rei; » item : « quia numerus omnis rei. »

quam curam. Et dicit : *ut nihil illis desit,* quasi dicat : Si non habes, provideant subditi tui. Et ideo subjungit : Sic *discant vestri bonis operibus præesse,* scilicet fideles providere, sicut faciunt Judæi. Et dicit : *vestri,* scilicet subditi, *discant* excellere Judæos, et alios de Asia, qui suis prædicatoribus et indigentibus provident. Et dicit, *ad usus necessarios,* id est in casibus necessitatis. I Timoth., VI, 8 : *Habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti simus.* Ratio autem quare præsint, est, *ut non sint infructuosi.* I Corinth., IX, 7 : *Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit?* Populus ergo, si est ut vinea Domini, debet ferre fructum, non solum spiritualem, sed etiam temporalem, ut exinde cultores sustententur : alias essent infructuosi. Matth., VII, 19 : *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur.*

Deinde salutat eos primo ex parte aliorum; secundo, rogat quod salutent alios; tertio, ponit suam. Quantum ad primum dicit : *Salutant te qui mecum sunt omnes,* id est salutem optant. Secundo, dicit : *Saluta eos qui nos amant in fide,* id est in fide Christi existentes, quia non est conventio fidelis cum infideli. II Paralip., XIX, 2 : *Impio præbes auxilium, et his qui oderunt Dominum, amicitia jungeris.* Vel *qui nos amant in fide,* id est fideli affectu. Eccli., VI, 15 : *Amico fideli nulla est comparatio. Gratia Dei,* scilicet quæ est principium omnium bonorum, Roman., V, 24 : *Justificati gratis per gratiam ipsius.* Et dicit : *vobis,* quia non scribit uni propter utilitatem ipsius tantum, sed propter totam Ecclesiam. Deo gratias.

EPISTOLA AD PHILEMONEM.

PROLOGUS.

Servus, si est tibi fidelis, sit tibi quasi anima tua, quasi fratrem sic eum tracta. (Eccli., xxxiii, 31.)

Ostendit Sapiens tria circa dominum et servum : scilicet quid requiratur ex parte servi, item qualis debet esse affectus domini ad servum, item qualis usus servi. Ex parte servi requiritur fidelitas, in qua est bonum servi, quia et quod est et omnia sua debet dare domino. Matth., xxiv, 45 : *Fidelis servus et prudens, quem constituit dominus suus super familiam suam.* Et dicit : *si est fidelis,* quia fidelitas apud paucos est. Prov., xx, 6 : *Virum fidelem quis inveniet?* Talis ergo servus debet haberi a domino sicut amicus in affectu; unde dicit : *sit tibi sicut anima tua.* Hoc enim est proprium amicorum, ut eorum anima una sit in nolendo et volendo. Act., iv, 32 : *Multitudinis credentium erat cor unum et anima una.* In quo datur intelligi quod est quidam consensus inter dominum et servum, quia servus fidelis transit in amicum. Usus ejus est ut tractetur ut frater : nam frater est et quantum ad generationem naturæ, quia eodem auctore ; Job, xxxi, 13 : *Si contempsi subire judicium cum servo meo ;* Malach., ii, 10 : *Numquid non unus pater omnium nostrum? Numquid non Deus unus creavit nos?* et quantum ad generationem gratiæ, quæ est eadem ; ad Galat., iii, 27 : *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis : non est Judæus neque Græcus, non est servus, neque liber, non est masculus neque femina ; omnes enim vos unum estis in Christo Jesu.* Matth., xxiv, 8 : *Omnes vos fratres estis.* Hæc autem verba conveniunt materiæ hujus Epistolæ. Sicut enim supra ostendit qualiter spirituales prælati habeant se ad subditos, sic hic qualiter temporales domini ad temporales servos, et quomodo servus fidelis quoad dominum ejus.

CAPUT UNICUM.

LECTIO I.

Paulus vinctus Christi Jesu et Timotheus frater, Philemoni dilecto, adjutori nostro. Et Appiæ sorori clarissimæ et Archippo commilitoni nostro, et Ecclesiæ quæ in domo tua est. Gratia vobis et pax a Deo patre nostro, et Domino Jesu Christo. Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis ; audiens caritatem tuam, et fidem quam habes in Domino Jesu, et in omnes sanctos, ut communicatio fidei tuæ evidens fiat in agnitione omnis operis boni [1] in Christo Jesu. Gaudium enim magnum habui, et consolationem in caritate tua, quia viscera sanctorum requieverunt per te, frater. Propter quod multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi quod ad rem pertinet; propter caritatem magis obsecro, cum sis talis, ut Paulus senex.

Epistolæ occasio ex hoc est. Apud Colossenses enim quidam christianus magnus habuit quemdam servum qui furtim fugiens [2] Romam, ab Apostolo est baptizatus,

[1] Vulgata : *quod est in vobis in Christo Jesu.* — [2] Al. : « qui cum furto fugiens. »

pro quo et scribit. Et primo ponitur salutatio; secundo, epistolaris narratio. In salutatione primo ponit personas salutantes; secundo, salutatas; tertio, bona optata. Dicit ergo : *Paulus,* quod est nomen venerandum omnibus fidelibus, qui sunt docti ab eo; *vinctus :* II Timoth., II, 9 : *Laboro usque ad vincula;* nam tunc vinctus erat Romæ; sed *Jesu Christi,* ubi ostenditur causa vinculorum. Laudabile enim valde est vinctum esse propter Christum; in hoc enim est beatificandus. Matth., v, 10 : *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam.* I Petr., IV, 15 : *Nemo vestrum patiatur quasi homicida aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitur; si autem ut christianus, non erubescat; glorificet autem Deum in isto nomine.* Act., v, 41 : *Ibant apostoli gaudentes a conspectu concilii, quantum digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. Et Timotheus frater.* Fratres sunt quantum ad perfectam fidem. Phil., II, 20 : *Neminem habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit.* Ipsum autem Timotheum adjungit, ut facilius impetret, quia impossibile est preces multorum non exaudiri.

Deinde ponit personas salutatas; et primo ponitur persona principalis salutata; secundo, adjuncta. Item primo ponit maritum et uxorem, qui dominium domus habent, quibus obligatur servus : *Philemoni dilecto nostro adjutori et Appiæ sorori carissimæ.* Dilectum dicit propter bona opera. Joan., XV, 12 : *Hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem. Adjutori,* quia subministrabat sanctis. Proverb., XVIII, 19 : *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma.* Secundo, ponitur persona adjuncta, cum dicit : *Archippo commilitoni nostro,* qui ita erat potens Colossis, quod omnes christiani erant sub umbra ejus. Et ideo inducit totam Ecclesiam ibi, cujus erat episcopus, sic scribens Coloss., ultim., 17 : *Dicite Archippo : Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas.* Et dicit : *Archippo commilitoni,* quia omnes prælati sunt sicut spirituales milites Ecclesiæ. II Cor, x, 4 : *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum.* Et addit : *et Ecclesiæ quæ in domo tua est.* Hos superinducit, ut moveant eum ad exaudiendum. Bona optata exponuntur, ut consuetum est.

Deinde cum dicit : *Gratias ago Deo meo,* ponitur epistolaris narratio; et primo ponitur gratiarum actio; secundo, petitio, ibi : *Propter quod multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi ..., magis obsecro;* tertio, conclusio, ibi : *ita frater*[1]. Item primo gratiarum actio ponitur; secundo, materia actionis gratiarum, ibi : *audiens caritatem tuam;* tertio, causa propter quam Deo gratias agit, ibi : *Gaudium enim magnum habui.* Dicit ergo. *Gratias ago Deo meo;* Coloss., III, 15 : *Et grati estote :* Phil., IV, 6 : *Cum gratiarum actione,* quasi dicat : Ita ago gratias de præteritis, ut orem tamen pro futuris, et ideo dicit : *semper memoriam tui faciens in orationibus meis.* Philipp., I, 7 : *Eo quod habeam vos in corde, et in vinculis meis.* Isa., XLIX, 15 : *Numquid potest mulier oblivisci infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui?* Ponendo autem materiam gratiarum actionis et orationis, ostendit quid pro eo petendo orat. Materia autem hujus erat necessaria et bona Philemoni, scilicet caritas et fides; sine caritate enim nihil aliorum valet, et per eam omnia habentur. I Cor., XIII, 1 : *Si linguis hominum loquar et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans aut cymbalum tinniens.* Item sine fide nullus Deum amare potest, quia non cognoscit vere Deum. De spe autem mentionem non facit, quia media est, et in his intelligitur. Sed in quo habes fidem et caritatem? *In Domino Jesu.* I Cor., ult., 22 : *Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, anathema sit.* Et hoc est necessarium, quia ex Christo dulcius dilecto derivatur dilectio ad membra, quia non diligit caput qui non diligit membra. I Joan., IV, 20 : *Qui non diligit fratrem suum, quem videt; Deum, quem non videt, quomodo potest diligere? Et in omnes sanctos.* Fides innititur doctrinæ, prout est manifestata per Christum, quia *Deum nemo vidit unquam,* Joan., I, 18; et ibid., XIV, 1 : *Creditis in Deum, et in me credite;* et ideo per fidem habemus Christum. Sed quoad sanctos pertinet, potest intelligi dupliciter. Uno modo quia ex fide quam habent ad Christum, procedunt obsequia impensa sanctis. Vel fides consistit in divinitate principaliter, prout annuntiata per Christum, sed non solum per Christum, sed etiam per sanctos. Matth., ult., 19 : *Euntes ergo, docete om-*

[1] Al. : *itaque fratres.*

nes gentes. Debemus ergo credere non solum dicta per Christum, sed etiam per sanctos. Hebr., II, 3 : *Quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est. Ut communicatio fidei tuæ evidens fiat.* Hoc continuatur dupliciter. Uno modo, ut sit signum, et est sensus [1]. Tanta est caritas tua, *ut communicatio fidei tuæ evidens fiat.* Vel aliter. *Gratias ago ..., memoriam tui faciens in orationibus meis,* ut scilicet ostendat quid pro eo petat orando. Et potest intelligi communicatio fidei dupliciter. Vel quia in fide communicabat cum omnibus sanctis, non habens aliam fidem novam, ut hæretici. I Cor., I, 10 : *Idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata.* Vel *communicatio,* qua bona communicas sanctis, procedens ex fide. I Timoth., ult., 18 : *Divitibus hujus sæculi præcipe non altum sapere, nec sperare in incerto divitiarum; sed in Deo vivo qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare. Evidens fiat,* id est, ut bonum latens in corde, evidens fiat per bona opera, *in agnitione omnis boni,* scilicet quod a te fit, et hoc *in Jesu Christo,* id est pro Jesu Christo. Jac., II, 18 : *Ostende mihi fidem tuam sine operibus, et ego tibi ostendam ex operibus fidem meam.* Vel aliter. Multa sunt opera in mundo quæ sunt bona hominibus, et tamen Deo non sunt bona, quia non recte fiunt. Proverb., XIV, 22 : *Est via quæ videtur homini recta, novissima autem ejus deducunt ad mortem.* Eccle., VIII, 10 : *Vidi impios sepultos, qui etiam cum adhuc viverent, in loco sancto erant, et laudabantur in civitate quasi justorum operum.* Sed hoc manifestatur per fidem rectam, quando consequitur præmium a Deo, qui non remunerat nisi recta; et ideo dicit : *in agnitione,* id est, ut hoc evidens fiat, quod cognoscas omne bonum, vel quod cognoscatur in te omne bonum, quod est fruitio divinitatis. Exod., XXXIII, 19 : *Ostendam tibi omne bonum.* Sapient., VII, 11 : *Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa.* Causa autem propter quam gratias agit, est gaudium; et ideo dicit : *Gaudium enim magnum habui.* III Joan., IV : *Majorem horum gratiam non habeo, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare.* Hoc enim gaudium alleviabat pressuras suas; unde addit : *et consolationem.* Psalm. XCIII, 19 : *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam.* Cujus rationem assignat, dicens : *Quia viscera sanctorum requieverunt per te, frater.* Col., III, 12 : *Induite vos ergo, sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam.* III Joan., III : *Carissime, fideliter agis quidquid operaris in fratres, et hoc in peregrinos, qui testimonium reddiderunt caritati tuæ in conspectu Ecclesiæ.*

Deinde cum dicit : *Propter quod multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi ..., magis obsecro,* ponitur petitio; et primo fiducia petendi; secundo, ipsa petitio, ibi: *obsecro;* tertio, ejus ratio, ibi : *forsitan ideo discessit ad horam a te ut in æternum illum reciperes.* Dicit ergo : *propter quod,* id est quia sic abundas caritate, *multam fiduciam habeo in Christo Jesu,* quasi dicat : Non ex me, sed ex auctoritate Jesu Christi, in cujus fide te genui. Et ideo possum tibi imperare, ut pater, sed *quod ad rem,* scilicet tuam, *pertinet,* vel communem; alias prælatus non habet potestatem imperandi sibi quidquam, nisi quod vel est ad ejus utilitatem vel Ecclesiæ vel bonorum morum vel christianæ religionis. Tamen *propter caritatem magis obsecro.* Prov., XVIII, 23 : *Cum obsecrationibus loquitur pauper.* Et quare? Certe *cum sis talis ut Paulus senex.* Sunt duo propter quæ quis debet obsecrari, scilicet ætas senectutis, I Tim., V, 1 : *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem;* item honestas virtutis; ubi enim non delinquimus, pares sumus. Eccli., XXXII, 1 : *Rectorem te posuerunt? Noli extolli : esto in illis quasi unus ex ipsis.* Dicit ergo : *Cum sis talis ut Paulus senex,* quasi dicat : Si esses puer, præciperem tibi hoc, sed tu es senex. Item si levis, sed talis es vitæ quod es mihi similis; non quod talis et tantus sit simpliciter, sed aliquo modo similis, quod dicit ex sua humilitate. Rom., XII, 10 : *Honore invicem prævenientes.* Origenes : « Paulus diu vixit in fide. » Conversus enim [2] adolescens, nunc dicit : *ut senex.* Origenes : « Raro utilis doctor invenitur in Ecclesia, quin sit longævus. Exemplum de Petro et Paulo. »

[1] Al. : « et est sensus. *Ut communicatio,* etc., id est tanta est, » etc. — [2] Al. : « conversus enim fuit. »

LECTIO II.

Nunc autem et vinctus Jesu Christi; obsecro te pro meo filio, quem genui in vinculis, Onesimo, qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem et mihi et tibi utilis, quem remisi tibi. Tu autem illum, ut mea viscera, suscipe; quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in vinculis Evangelii. Sine consilio autem tuo nihil volui facere, ut ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium. Forsitan enim ideo discessit ad horam a te, ut in æternum illum reciperes, jam non ut servum, sed pro servo charissimum fratrem, maxime mihi; quanto autem magis tibi, et in carne, et in Domino! Si ergo habes me socium, suscipe illum sicut me; si autem aliquid nocuit tibi, aut debet, hoc mihi imputa. Ego Paulus scripsi mea manu : ego reddam, ut non dicam tibi quod et teipsum mihi debes. Ita frater. Ego te fruar in Domino; refice viscera mea in Christo. Confidens in obedientia tua scripsi tibi, sciens quoniam et super id quod dico, facies. Simul et para mihi hospitium; nam spero per orationes vestras donari me vobis. Salutat te Epaphras concaptivus meus in Christo Jesu, Marcus, Aristarchus, Demas et Lucas, adjutores mei. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

Posita fiducia Apostoli de bonitate Philemonis, ponit hic suam petitionem; et primo ostendit personam pro qua petit; secundo, ex hoc petitionem concludit, ibi : *Tu autem illum ut mea viscera suscipe.* Circa primum duo facit, quia primo describendo personam, ostendit eam sibi acceptam ex spirituali generatione; secundo, ex morum mutatione. Dicit ergo : Vere sum exaudiendus, quia petitio continet honestatem et pietatem pro meo filio Onesimo[1], de quo est præsens mea sollicitudo. Et acquirens filium tempore defectus, magis eum diligit, ut senex filios in senectute genitos. Genes., XXXVII, 3 : *Israel autem diligebat Joseph super omnes filios suos eo quod in senectute genuisset eum.* Hunc autem genuit in vinculis. Secundo, est mutatio in moribus; si enim in peccato perseverasset, non fuisset dignus venia. Et nota quod minus dicit et plus significat. Docet enim Tullius quod quis factum suum debet attenuare quantum potest. Sic Apostolus leviter de culpa hujus loquitur dicens : *inutilis,* id est nocivus in subtrahendo res tuas; nunc autem conversus a malo ad statum virtutis, utilis est ad servitium Dei et hominum. II Timoth., II, 21 : *Si quis ergo emundaverit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum et utile Domino, ad omne opus bonum paratum.* Proverb., XXV, 4 : *Aufer rubiginem de argento et egredietur vas purissimum.*

Deinde cum dicit : *Tu autem illum ut mea viscera suscipe,* ponit petitionem suam; et primo ponitur petitio; secundo, respondet quæstioni, ibi : *Quem ego volueram mecum detinere.* Dicit ergo : *Tu ergo illum ut mea viscera suscipe.* Et hoc ideo, quia vidi eum emundatum, cujus signum est, quia eum remisi tibi.

Contra. Deut., XXIII, 15 : *Non trades servum domino, qui ad te confugerit.* Respondeo. Verum est, quando dominus quærit eum ad mortem; et ideo dicit : *Tu autem illum ut mea viscera suscipe.* Philip., I, 7 : *Eo quod habeam vos in corde et in vinculis meis, et in defensione et confirmatione Evangelii, socios gaudii mei omnes vos esse.*

Et respondet quæstioni : Quia posset dicere : Si est utilis tibi, quare non retines eum usque ad mortem? ideo dicit, quæ est causa mittendi eum. Primo autem ostendit propositum retinendi eum; secundo, quare desistit a proposito, ibi : *sine consilio autem tuo nihil volui facere.* Dicit ergo Philemoni, qui licet esset magnus, tamen Apostolo solitus erat ministrare; Matth., XX, 26 : *Quicumque voluerit inter vos major fieri, sit vester minister,* quod ex hac fiducia proposuerat[2] eum tenere, ut loco ejus sibi ministraret[3]; unde dicit : *Quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in vinculis Evangelii.* Quod erat maxime necessarium, quando erat in vinculis propter Christum. Est enim providendum, quando quis patitur pro Domino suo. Ratio autem quare destitit, est, quia noluit uti re aliena ignorante domino; unde dicit : *sine consilio autem tuo nihil volui facere,* quasi dicat : Si retinuissem eum, jam placeret tibi non valenti resistere, et esset quædam coactio. Sed sic nolui, imo magis volui quod voluntarie fieret. Exod., XXV, 2 : *Ab omni homine qui offert ultroneus, accipietis eas,* scilicet primitias. II Corinth.,

[1] Al. : « honestissimo. » — [2] Al. : « unde ex hac fiducia proposuit. » — [3] Al. omittuntur sequentia usque ad illud : « Quod erat. »

IX, 7 : *Non ex tristitia aut ex necessitate : hilarem enim datorem diligit Deus.*

Deinde cum dicit : *Forsitan enim ideo discessit ad horam a te, ut in æternum illum reciperes,* ponit rationem quare debet eum recipere benigne; et primo ex parte Dei; secundo, ex parte ipsius Apostoli, ibi : *Si ergo habes me socium, suscipe illum sicut me;* tertio, ex parte ipsius Philemonis, ibi : *Confidens in obedientia tua, scripsi tibi.* Ex parte Dei, quia sæpe Dei providentia id quod videtur malum permittit fieri, ut exinde sequatur bonum, ut patet de Joseph vendito, ut liberaret Ægyptum et familiam patris. Gen., XLV, 5 : *Pro salute enim vestra misit me Deus ante vos.* Et dicit : *forsitan,* quia incomprehensibilia sunt Dei judicia, Roman., XI. Et dicit : *pro servo,* id est loco servi. Matth., XXIII, 8 : *Omnes autem vos fratres estis.* Et non solum tibi, sed mihi in comparatione ad Deum, licet sit filius ministerio. *Quanto magis tibi et in carne et in Domino?* quod dupliciter potest exponi. Uno modo, quod referatur ad primam originem divinæ creationis, et sic est frater. Deut., XXXII, 6 : *Nonne est ipse pater tuus, qui possedit et fecit et creavit te?* Malach., II, 10 : *Numquid non pater unus omnium nostrum? Numquid non Deus unus creavit nos?* Item in Deo per fidem. Vel magis erat in bonum Philemoni, quia affinis ejus secundum carnem, quia secundum eam erat servus ejus, quia hoc totum quod erat ei carnaliter, erat suum. Unde duplici ratione quis movetur ex caritate, scilicet ex amore secundum carnis originem et ex amore spirituali. Ex parte autem Apostoli primo allegat suam amicitiam, sub cujus obtentu vult eum suscipi; secundo, fidejubet pro eo de damno; tertio, ostendit receptionis officium. Secundum, ibi : *Si autem in luce ambulamus, sicut et ipse est in luce, societatem habemus ad invicem.* Et dicit : *sicut et me,* quia junctus est mihi. Luc., X, 16 : *Qui vos recipit, me recipit.* Secundo autem obligat se pro eo satisfacturum pro damno. Dicit ergo : *si aliquid nocuit,* scilicet dimittens servitium tuum, *hoc mihi imputa,* quasi dicat : Ego satisfaciam. Galat., ult., 2 : *Alter alterius onera portate.* Et plus, quia primo promittit se soluturum; secundo, ostendit eum esse debitorem ad hoc, non necessitatis, sed voluntatis. Dicit ergo : *Ego Paulus,* quasi dicat, ut certus sis de restitutione, *scripsi manu mea.* Et hoc non est necessitas, quia tu debes mihi teipsum, quem erui a morte æterna. Et talis debet se liberatori. Tob., IX, 2 : *Si meipsum tradam tibi servum, non ero condignus providentiæ tuæ.* Et subjungit dicens : *ita, frater : Ego te fruar,* quasi dicat : Si vis me habere socium, suscipe eum, et ego ita fruar te, frater, id est, si feceris, implebis voluntatem meam[1] gaudiis. Nam frui est uti fructu, et sicut est uti ad utile, sic frui ad fructum. Importat autem fructus dulcedinem. Cant., II, 3 : *Et fructus ejus dulcis gutturi meo.* Item finem, quia ultimum de arbore est fructus, et ideo proprie est habere aliquid ut delectabile et finale. Et inde est quod dicit Augustinus : « Fruimur cognitis in quibus voluntas delectatur propter dulcedinem. » Item frui est alicui inhærere propter se. Aliquando ergo accipiuntur frui et uti communiter, prout important delectationem absque contrario. Eccli., VIII, 10 : *Fruere* magnatis* **Servire* *sine querela.* Dicit ergo : *sic fruar*, quia in nullo mihi contrarius es. Et si in hoc mihi satisfacies, nihil erit in corde meo de te quod contristet me, et sic delectabis me. Si autem accipitur frui prout finale quid est, sic non est fruendum homine, sed solo Deo; contra quod est illud Sap., II, 6 : *Fruamur bonis quæ sunt, et utamur creatura tanquam in juventute celeriter.* Unde iste addit : *in Domino,* id est, fruar te in delectatione Dei, gaudens de bono divino in te, quia ejus actus est dilectio et fruitio effectus, scilicet caritatis. Ideo addidit : *in hoc refice viscera mea.* Reficitur enim homo spiritualiter, quando satisfit desideriis animæ suæ. Ac si dicat : Imple desideria intima cordis mei, et non in malis, sed *in Christo,* et ideo bona est impletio desiderii.

Deinde cum dicit : *Confidens in obedientia tua, scripsi tibi,* sumitur ratio ex parte Philemonis, et est commendatio obedientiæ ejus; et primo ostendit quomodo confidit de obedientia ejus; secundo, injungit ei aliud simile. Dicit ergo : *confidens in obedientia tua, scripsi tibi.* II Corinth., VII, 16 : *Gaudeo quod in omnibus confido in vobis.* I Reg., XV, 22 : *Melior est obedientia quam victimæ.* Sed plus caute scribit, quia homo

[1] Al. : « id est, si impleveris voluntatem meam. »

magis exaudit aliquem quando sperat iterum ipsum visurum, quam si desperat; et ideo dicit : *Simul et para mihi hospitium.* Solitus enim erat, cum esset Colossis, hospitari in domo sua.

Chrysostomus : « Jucundum verbum, ut homo pauper diviti mandet ultra tot terrarum spatia per epistolam præparationem hospitii. Quid enim pro eo parandum erat qui pane et vili pulmento contentus erat? Dicendum ergo, quod non propter hospitii præparationem, sed ad insinuandum familiaritatem et dilectionem hoc dicit, et magis per hoc provocat eum ad obediendum. » Hæc ille. Non ergo hoc Apostolus dixit propter apparatum exteriorem, sed ad devotionem ejus.

Nam spero per orationes vestras donari me vobis. Contra. Nunquam fuit eis redditus, sed Romæ est mortuus. Ergo spes ejus defecit. Respondeo. Duplex est spes justi, scilicet principalis ad proprium bonum, et in hoc nunquam deficit pro se; alia est secundaria, scilicet probatio aliorum, et in hoc quandoque deficit, quia merita illorum contrariantur, sicut justi quandoque non exaudiuntur pro aliis.

Sed numquid fuit deceptus de sua fiducia? Dicendum est quod futura scire est solius Dei, non autem in cognitione humana, nisi prophetica. Et nullus prophetarum scivit omnia futura de seipso, nisi solus Christus, qui non habuit Spiritum sanctum ad mensuram. Sic Isaac magnus propheta fuit deceptus in Jacob. Unde non est mirum de Apostolo, si nesciret.

Tunc terminat Epistolam in salutatione, et primo ex parte aliorum; secundo, ex parte sua. Dicit ergo : *Salutat te Epaphras concaptivus meus in Christo Jesu, Aristarchus Demas, et Lucas, adjutores mei.* De his omnibus habetur Coloss., IV.

Sed dubitatur de hoc quod dicit, *Demas.* Quomodo potest hoc esse, quia dicitur II Tim., ult., 9 : *Demas dereliquit me, diligens hoc sæculum.* Quomodo ergo utitur nomine ejus? Dicendum est quod jam redierat ad eum.

Sed nec hoc videtur, quia hæc Epistola præcesserat secundam Epistolam ad Timotheum, quia hic dicitur: *Spero per orationes vestras donari me vobis;* ibi, IV, 6, prænuntiat mortem suam, dicens : *Et tempus meæ resolutionis instat.* Et ideo dicendum est quod Paulus fuit Romæ fere novem annis, et hæc Epistola fuit facta in principio, secunda vero ad Timotheum in fine vitæ suæ, et tunc Demas attædiatus ex longis vinculis dimisit eum. Et Epistolæ Pauli non ordinantur secundum tempus; quia Epistolæ ad Corinthios fuerunt ante Epistolam ad Romanos, et hæc fuit ante ultimam ad Timotheum. Et præmittitur ita propter materiam, quia de digniori. Salutatio sua eadem est cum secunda ad Timotheum. Deo gratias. Amen.

EPISTOLA AD HEBRÆOS.

PROLOGUS.

Non est similis tui in diis, Domine, et non est secundum opera tua. (Ps. LXXXV, 8.)

In verbis istis exprimitur Christi excellentia quantum ad duo ; et primo quantum ad comparationem ad alios deos, cum dicit : *Non est similis tui in diis, Domine;* secundo, per comparationem ad effectus, cum dicit : *et non est secundum opera tua.*

Circa[1] primum sciendum est quod, licet sit tantum unus Deus naturaliter, ut dicitur Deut., VI, 4 : *Dominus Deus tuus, Deus unus est,* tamen participative et in cœlo et in terra sunt dii multi. I Corinth., VIII, 8 : *Sunt quidem dii multi et domini multi.* Nam dii quandoque dicuntur ipsi angeli, ut patet Job, I, 6 et 11 : *Cum venissent filii Domini ut assisterent coram Domino*, et quandoque prophetæ, ut dicitur de Moyse, Exod., VII, 21 : *Constitui te Deum Pharaonis.* Item de sacerdotibus dicitur Exod., XXII, 28 : *Diis* (id est sacerdotibus) *non detrahes.* Item ibid., 8 : *Si latet fur, dominus domus applicabitur ad deos.* Sed angeli dicuntur dii propter abundantissimam refulgentiam divinæ claritatis. Job, XXV, 3 : *Super quem non fulget*[2] *lumen illius?* Angeli vero non sunt similes Christo in diis, qui est splendor paternæ gloriæ, ut dicitur infra. I Ephes., I, 20 : *Constituens eum ad dexteram suam in cœlestibus, supra omnem principatum et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro.* Prophetæ vero dicuntur dii, quia ad ipsos sermo Dei factus est. Joan., X, 35 : *Illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est.* Ergo multo excellentius est Deus Christus, qui est substantialiter ipsum Verbum Dei, Joan., I, 6. Sacerdotes vero dicuntur dii, quia Dei ministri. Isa., LXI, 6 : *Vos sacerdotes Domini vocabimini, ministri Dei.* Sed Christus multo fortius, qui non est minister, sed Dominus universorum, Esth., IV. Item Apoc., XIX, 16 : *Dominus dominantium;* et infra, III, 6 : *Tanquam Dominus in omni domo sua.* Christus ergo Deus magnus super omnes deos, quia Splendor, quia Verbum, quia Dominus est.

Secundo. manifestatur hæc excellentia per effectus, cum dicitur : *et non est secundum opera tua.* Ubi sciendum est quod triplex est opus[3] excellens Christi. Unum quod se extendit ad totam creaturam, scilicet opus creationis[4]. Joan., I, 3 : *Omnia per*

[1] Al. : « circa primum sciendum est quod, licet sit tantum unus Deus naturaliter, tamen participative et in cœlo et in terra sunt dii multi. I Cor., VIII : *Sunt quidem dii multi et domini multi.* Dicuntur enim angeli dii, nam Job, I et II, dicuntur filii Dei. Item Exod., VII : *Constitui te Deum Pharaonis,* dicitur ad Moysen. Item ad sacerdotes Exod., XXII : *Diis non detrahes.* Item ibi : *Si latet fur, dominus domus applicabitur ad deos.* Angeli autem dicuntur dii propter abundantissimam refulgentiam divinæ claritatis. Job, XXV : *Super quem non fulget lumen illius.* Christus ergo multo magis est Deus, qui est splendor gloriæ, ut dicitur infra I Ephes., I : *Constituens eum ad dexteram suam in cœlestibus super omnem principatum,* etc. Prophetæ vero dicuntur dii quia ad ipsos sermo Dei factus est, Joan., X. Ergo multo excellentius est Deus Christus, qui est Verbum Dei, Joan., I. — [2] Ibi : *surget.* — [3] Al. : « secundo manifestatur hæc excellentia per effectus. Est autem triplex opus, » etc. — [4] Al. deest « scilicet opus creationis ; » item al. : « opus Creatoris, » etc.

ipsum facta sunt. Aliud quidem tantum ad creaturam rationalem[1], quæ per Christum illuminatur, quod est illuminationis. Joan., I, 9 : *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Tertium est justificationis, quod pertinet tantum ad sanctos, qui per ipsum per gratiam vivificantem vivificantur et justificantur. Joan., I, 4 : *Et vita erat lux hominum.* His enim tribus modis non possunt operari dii prædicti. Angeli enim non sunt creatores, sed creaturæ. Psalm. CIII, 4 : *Qui facis angelos tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem.* Prophetæ etiam sunt illuminati, non illuminantes. Joan., I, 8 : *Non erat ille lux sed ut testimonium perhiberet de lumine.* Sacerdotes etiam non justificabant. Infra, X, 4 : *Impossibile est enim sanguine hircorum et taurorum auferri peccata.* Ergo manifeste in verbis istis demonstratur Christi excellentia, et hæc est materia hujus Epistolæ ad Hebræos, quæ ab aliis distinguitur. Quia in quibusdam epistolis agitur de gratia Novi Testamenti quantum ad totum corpus mysticum Ecclesiæ, et hoc in omnibus epistolis quas mittit Ecclesiis[2], in ea scilicet quæ est ad Romanos, ad Corinthios et ad Galatas, et usque ad primam ad Timotheum. In quibusdam vero quantum ad membra principalia, sicut in his quæ mittit singularibus personis[3], scilicet ad Timotheum, ad Titum et ad Philemonem. In ista vero commendat ipsam gratiam quantum ad caput, scilicet Christum. In corpore enim Ecclesiæ ista tria reperiuntur, sicut et in corpore naturali, scilicet ipsum corpus mysticum, membra principalia, scilicet prælati, et majores, et caput, a quo vita fluit in totum corpus[4], scilicet Christus.

Sed antequam accedamus ad divisionem[5], sciendum est quod ante synodum nicænam quidam dubitaverunt an ista Epistola esset Pauli. Et quod non, probant duobus argumentis. Unum est, quia non tenet hunc modum quem in aliis Epistolis. Non enim præmittit hic salutationem, nec nomen suum. Aliud est, quia non sapit stylum aliarum, imo habet elegantiorem, nec est aliqua Scriptura, quæ sic ornata[6] procedat in ordine verborum et in sententiis, sicut ista. Unde dicebant ipsam esse vel Lucæ Evangelistæ, vel Barnabæ, vel Clementis Papæ[7]; ipse enim scripsit Atheniensibus quasi per omnia, secundum stylum istum. Sed antiqui doctores, præcipue Dionysius et aliqui alii, accipiunt verba hujus Epistolæ pro testimoniis Pauli. Et Hieronymus illam inter Epistolas Pauli recipit.

Ad primum ergo dicendum est quod triplex ratio fuit quare non posuit nomen suum. Una est, quia non erat Apostolus Judæorum, sed gentium, Galat., II, 8 : *Qui operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter gentes.* Et ideo non fecit mentionem de apostolatu suo in principio hujus Epistolæ[8], quia nolebat officium sui apostolatus insinuare nisi ipsis gentibus. Secunda, quia nomen suum Judæis erat odiosum, cum diceret legalia non debere servari[9], ut patet Act., XXII ; et ideo ipsum tacuit, ne saluberrima doctrina hujus Epistolæ abjiceretur. Tertia quia Judæus erat. II Corinth., XI, 22 : *Hebræi sunt, et ego.* Et domestici non bene sustinent excellentiam suorum. Matth., XIII, 57 : *Non est propheta sine honore, nisi in patria sua et in domo sua.* Ad argumentum secundum, dicendum est quod ideo est elegantior in stylo, quia, etsi sciebat omnem linguam ; I Corinth., XIV, 18 : *Omnium vestrum lingua loquor ;* tamen melius sciebat hebræam tanquam sibi magis connaturalem, in qua scripsit Epistolam istam. Et ideo magis ornate potuit loqui in idiomate suo quam in aliquo alio. Unde dicit II Cor., XI, 6 : *Et si imperitus sermone, sed non scientia.* Lucas autem qui fuit optimus prolocutor, istum ornatum transtulit de hebræo in græcum.

[1] Al. : « aliud quidem tantum ad creaturam rationalem, quæ per Christum illuminatur. Joan., I : *Erat lux vera,* etc. Tertium quod tantum ad sanctos, qui ipsum per gratiam vivificantem vivificantur. His enim tribus modis non possunt operari dii prædicti. Angeli enim non sunt creatores. Psalm. : *Qui facis,* » etc. — [2] Al. desunt sequentia usque ad illud : « in quibusdam vero. » — [3] Al. omittuntur pariter sequentia usque ad illa verba : « In ista vero. » — [4] Al. : « in toto corpore. » — [5] Al. desideratur « antequam accedamus ad divisionem. » — [6] Al. : « ordinate. » — [7] Al. additur « et martyris. » — [8] Al. desunt sequentia usque ad « Secunda, » etc. — [9] Al. omittitur « cum diceret legalia non debere servari. »

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis; novissime diebus istis locutus est nobis in Filio quem constituit hæredem universorum, per quem fecit et sæcula.

Scripsit autem Epistolam istam contra errores quorumdam, qui ex judaismo ad fidem Christi conversi, volebant servare legalia cum Evangelio, quasi non sufficeret gratia Christi ad salutem. Unde et dividitur in duas partes; primo enim multipliciter commendat excellentiam Christi, ut per hoc præferat Novum Testamentum Veteri; secundo, agit de his per quæ membra junguntur capiti, scilicet de fide, infra, XI cap., ibi : *Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium.* Intendit autem ostendere excellentiam Novi ad Vetus Testamentum[1], per excellentiam Christi quantum ad tres personas solemnes in ipso Veteri Testamento contentas, scilicet angelos, per quos lex tradita est; Gal., III, 19 : *Ordinata per angelos in manu mediatoris.* Quantum ad Moysen, a quo vel per quem data est; Joan., I, 17 : *Lex per Moysen data est;* et Deut., ult., 10 : *Non surrexit ultra propheta in Israel sicut Moyses cui locutus est Dominus facie ad faciem.* Quantum ad sacerdotium, per quod ministrabatur; infra, IX, 6 : *In priori tabernaculo semper introibunt sacerdotes sacrificiorum officia consummantes.* Unde primo præfert Christum angelis; secundo, Moysi, III cap., ibi : *Unde, fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum;* sed tertio, sacerdotio Veteris Testamenti, V cap., ibi : *Omnis namque pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad Deum.* Circa primum duo facit : quia primo præfert Christum angelis in isto capite ; secundo, concludit qualis reverentia exhibenda sit novæ legi, II cap., ibi : *Propter hoc abundantius oportet observare nos ea quæ audivimus.* Adhuc circa primum duo facit : quia primo excellentiam Christi ostendit; secundo, probat quod hoc verum sit de Christo, et sic angelos deficere ab illa excellentia, ibi : *Tanto melior angelis effectus quanto differentius præ illis nomen hæreditavit.* Hoc autem est in hac Epistola singulare, quod singula verba habent singulas sententias, et servant ordinem suum[2].

Excellentiam vero Christi denotat quantum ad quatuor. Primo quantum ad proprietatem originis[3], vocando eum verum Dei Filium naturalem, cum dicit : *Locutus est nobis in Filio;* secundo, quantum ad magnitudinem dominationis, ibi : *quem constituit hæredem universorum;* tertio, quantum ad virtutem operationis; ibi : *per quem fecit et sæcula;* quarto, quantum ad sublimitatem dignitatis, ibi : *qui cum sit splendor gloriæ.* Quia vero intendit commendare Christum ut hoc redundet in Novum Testamentum[4], propter hoc præfert Novum Testamentum Veteri.

Circa autem Vetus Testamentum quinque ponit. Primo, modum tradendi, quia *multifarie multisque modis;* secundo, tempus cum dicit : *olim;* tertio, auctorem sive datorem, quia *Deus;* quarto, quibus sit traditum, quia *patribus* nostris; quinto, quibus ministris, quia in *prophetis.* Dicit ergo : *multifarie,* et hoc quantum ad divisionem, quæ attenditur quantum ad tria. Primo, quantum ad diversas personas, quia non uni personæ, sed pluribus, scilicet Abrahæ, Noe, et sic de aliis. Secundo, quantum ad diversa tempora, et hoc totum ad ejus certitudinem; unde Matth., XX, exiit primo mane, et circa horam tertiam, et circa sextam et nonam. Item quantum ad ea quæ ibi ostensa sunt, quia divina. Exod., III, 14 : *Ego sum qui sum.* Item eventus futuri. Sap., VIII, 8 : *Signa et monstra scit antequam fiant,*

[1] Al. : « excellentiam Christi ad Vetus Testamentum. » — [2] Al. : « habent ordinem suum, » intermediis omissis. — [3] Al. desunt sequentia usque ad « Secundo. » — [4] Al. : « in Novo Testamento. »

et eventus temporum et sæculorum. Item promissiones futurorum bonorum, saltem in figura. Eccli., III, 25 : *Plurima super sensum hominum monstrata sunt tibi.* Item *multifarie* quantum ad diversas figuras, quia modo in figura leonis, modo in figura lapidis, sicut Dan., II, 34 : *Abscissus est lapis de monte sine manibus.* Job, XI, 6 : *Et quod multiplex sit lex oris ejus.* Sequitur : *multisque modis,* quod refertur ad tria diversa genera visionum, scilicet ad visionem corporalem, sicut Dan., V, 5 : *Apparuerunt digiti quasi manus scribentis in pariete.* Aliquando aliquibus per visionem imaginariam, Isa., VI, 1 : *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum.* Aliquibus vero apparebat per visionem intellectualem, sicut David[1]; Ps. CXVIII, 100 : *Super senes intellexi.* Unde de istis dicitur Oseæ, XII, 10 : *Ego visiones multiplicavi eis.* Refertur etiam ad diversos modos loquendi, quia aliquando plane loquebatur, aliquando vero obscure ; nec est aliquis modus loquendi, quo Scriptura Veteris Testamenti non loquatur. Prov., XXII, 20 : *Ecce descripsi eam tibi tripliciter, in cogitationibus, et scientia.* Tertio, quia arguendo malos, alliciendo justos, instruendo ignorantes. II Timoth., III, 16 : *Omnis Scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia.*

Secundo, tangit tempus traditionis hujus doctrinæ, quod est tempus præteritum, quia *olim*, id est non subito, quia tam magna erant quæ de Christo dicebantur, quod non poterant credi, nisi cum incremento temporum prius didicissent[2]. Unde dicit beatus Gregorius : « Per successiones temporum crevit divinæ cognitionis augmentum. » Isa., XLVIII, 3 : *Priora ex tunc annuntiavi, et ex ore meo exierunt, et audita feci ea.*

Tertio, tangit auctorem, quia *Deus,* qui loquitur. Psalm. LXXXIV, 9 : *Audiam quid loquatur in me Dominus.* Hic est autem qui non mentitur. Numer., XXIII, 19 : *Non est Deus quasi homo ut mentiatur.* Ex his autem tribus commendat Vetus Testamentum, scilicet ab auctoritate, quia est a Deo ; a subtilitate et a sublimitate, quia *multifarie, multisque modis ;* a firmitate, quia *olim.*

Quarto, ostendit quibus traditum sit, quia *patribus ;* et ideo est nobis familiarie et acceptum. Act., XIII, 32 : *Annuntiamus vobis eam quæ ad patres nostros repromissio facta est.* Luc., 1 : *Sicut locutus est ad patres nostros*[1].

Sed quinto ostendit quibus ministris, quia non joculatoribus, sed *in prophetis,* id est per prophetas. Roman., I, 2 : *Quod ante promiserat per prophetas.* Act., X, 43 : *Huic omnes prophetæ testimonium perhibent.*

Deinde cum dicit : *novissime,* describit doctrinam Novi Testamenti, et ponit quinque : quorum quatuor sunt diversa a quatuor præmissis ; unum autem est idem utrobique. Quod enim dixerat : *Multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis,* ostendit quia omnis multitudo ordinata, ad unum debet referri ; ideo dicit quod licet sit modus multiplex, tamen totum ordinatum est ad istud novissimum. Proverb., XXIII, 18 : *In timore Domini esto tota die, et habebis spem in novissimo.* Isa., X, 22 : *Consummatio abbreviata inundabit justitiam. Consummationem enim et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.* Item illud *olim* in tempore expectationis et tenebrarum, sed istud *in diebus istis,* id est tempore gratiæ. Roman., XIII, 12 : *Nox præcessit, dies autem appropinquavit.*

† Ubi[3] notandum est quod ibi dicit : *loquens,* hic autem dicit : *locutus est,* ut designet locutionem Novi Testamenti perfectiorem illa quæ fuit in Veteri. Ad cujus evidentiam sciendum est quod tria requiruntur ad locutionem nostram. Primo, verbi conceptio, qua scilicet præconcipiatur in mente id quod ore loquendum est ; secundo, ipsius verbi concepti expressio, qua insinuetur quod conceptum est ; tertio, ipsius rei expressæ manifestatio, qua res expressa evidens fiat. Deus ergo loquendo, primo concepit, cujus conceptio una fuit et ab æterno ; Job, XXXIII, 14 : *Semel loquitur Deus,* et hæc æterna fuit Filii generatio, de qua in Ps. II, 7 : *Dominus dixit ad me : Filius*

[1] Al. omittitur sequens Psalm. sententia. — [2] Al. desunt sequentia ex Gregorio. — [3] Romana editio et duæ Venetæ recentiores alias citatæ omittunt hanc Lucæ sententiam. — [4] Quod attinet ad sequentia, et alia simili signo distincta, hæc notat F. Remigius Florentinus ad marginem hujus loci in editione Veneta ann. 1562 : « Advertas, candide lector, me reperisse in vetustiori codice veneto manuscripto hæc notatu digna, quæ ideo imprimenda et hujusmodi nota signanda curavi, ne vetustate perirent. »

meus es tu, ego hodie genui te. Secundo, hujusmodi conceptum expressit, et hoc tripliciter. Primo, in creaturarum editione, cum scilicet Verbum conceptum similitudo Patris existens sit etiam similitudo ad quam omnes creaturæ factæ sunt. Gen., I, 3 : *Dixit Deus : Fiat lux, et facta est lux.* Secundo, per quasdam notiones ; puta in mentibus angelorum, in quibus species omnium rerum quæ in Verbo latebant, indidit, et in mentibus hominum sanctorum, et hoc per revelationes sensibiles vel intellectuales, vel imaginarias. Et ideo omnis talis manifestatio procedens a Verbo æterno, locutio nuncupatur. Hierem., I, 4 : *Factum est verbum Domini ad me.* Tertio, per carnis assumptionem, de qua dicitur Joan., I, 14 : *Verbum caro factum est ..., et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre.* Et ideo dicit Augustinus quod hoc modo se habet Verbum incarnatum ad Verbum increatum, sicut verbum vocis ad verbum cordis. Prima autem expressio, scilicet in creatione, non ordinatur ad manifestationem. Manifestum est enim quod illa expressio non potest dici locutio ; et ideo nunquam dicitur quod Deus loquatur creando creaturas, sed quod cognoscatur. Roman., I, 20 : *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur.* Secunda vero expressio, quæ est edictio specierum in mente angelica vel humana, ordinatur tantum ad cognitionem sapientiæ divinæ, et ideo potest dici locutio. Tertia vero, quæ per assumptionem carnis, ordinatur ad esse et ad cognitionem, et ad expressam manifestationem, quia per assumptionem carnis et Verbum factum est homo, et nos in cognitionem Dei perfectam deduxit[1] ; Joan., XVIII, 37 : *Ad hoc natus sum ut testimonium perhibeam veritati ;* et se nobis expresse manifestavit, Baruch, III, 38 : *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.* Sic ergo, licet Deus loquatur in Novo et Veteri Testamento, perfectius tamen nobis loquitur, quia ibi per revelationes in mentibus hominum, hic per incarnationem Filii. Vetus vero Testamentum traditum est patribus, aspicientibus a longe, et intuentibus Deum procul ; istud autem nobis, scilicet apostolis, qui vidimus eum in propria persona[2] ; I Joan., I, 2 : *Quod audivimus, quod vidimus[3] oculis nostris, et manus nostræ contrectaverunt de verbo vitæ..., annuntiamus vobis.* Deuter., V, 3 : *Non cum patribus nostris iniit pactum, sed nobiscum, qui in præsentiarum sumus, et vidimus, et facie ad faciem locutus est nobis.* Unde patet quod illa locutio fuit promissio ; Galat., III, 16 : *Abrahæ dictæ sunt repromissiones.* Ista est exhibitio ; Joan., I, 17 : *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Iterum ibi locutus est in prophetis, hic in Filio, qui est Dominus prophetarum. Joan., I, 18 : *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse nobis narravit.*

Sed numquid omnes per quos loquitur Deus sunt prophetæ? Ad quod dicendum est quod quinque requiruntur ad hoc quod aliquis sit verus propheta. Primum est revelatio eorum quæ excedunt humanam cognitionem ; alias non dicitur propheta, sed sapiens, sicut Salomon, cujus mens illuminata est ad ea quæ sunt secundum rationem humanam. Unde nec a Judæis propheta dicitur, sed sapiens. Secundum est intelligentia revelatorum ; alias nisi revelata intelligerentur, non esset propheta ; Dan., X, 1 : *Intelligentia opus est in visione ;* et inde est quod Nabuchodonosor revelationem sibi factam non intelligens, propheta non dicitur, sed Daniel, qui eam intellexit. Tertium est quod propheta in rebus visis, quibus alienatur, non detineatur tanquam ipsis rebus; sed tanquam in figuris ; alias non esset propheta, sed phreneticus, qui imaginata apprehendit ut ipsas res. Hier., XXIII, 28 : *Qui habet somnium, narret somnium; et qui habet sermonem meum, narret sermonem meum.* Quartum est ut cum certitudine revelata percipiat, quasi per demonstrationem sciens ; alias esset somnium, et non prophetia. Isa., L, 5 : *Dominus aperuit mihi aurem ; ego autem non contradico, retrorsum non abii.* Quintum est ut adsit voluntas annuntiandi quæ revelata sunt ; unde et Daniel a quibusdam dicitur quod non est propheta, quia non accipit revelata per modum enuntiabilem ; unde non dicitur quod factum est verbum Domini ad Danielem, sicut de aliis prophetis dicitur. Hier., XX, 8 : *Factum est verbum Domini mihi in opprobrium et in derisum tota die. Et dixi : Non recordabor ejus, neque loquar ultra in nomine illius : et factus est in corde meo sicut ignis æstuans.*

Sed rursus quæritur : Quare dicit : *in*

[1] Al. omittitur « deduxit. » — [2] Al. : « tum in propria persona. » — [3] Al. : *qui audivimus et vidimus*, etc.

prophetis, cum potius debuisset dicere : per prophetas? Ad hoc dicendum est quod hoc fecit, ut excluderet quorumdam errorem. Primo quidem errorem Porphyrii dicentis quod prophetæ ea quæ dixerunt, fingendo, non ex Spiritu sancto, dixerunt, et contra hoc dixit : *in prophetis,* quasi : non ipsi locuti sunt ex se, sed Deus locutus est in eis. II Petr., I, 21 : *Non enim voluntate humana allata est prophetia, sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.* Secundo, ad excludendum errorem quorumdam dicentium, prophetiam esse quid naturale, et haberi per naturalem dispositionem; sicut cum aliquis melancholicus est adeo fortis imaginationis quod imaginata apprehendat ut certa et res ipsas; et ideo dicit : *Locutus est in prophetis,* quasi dicat : Non habetur prophetia per modum naturalis dispositionis et passionis, sed per locutionem internam a Deo. Joan., III, 8 : *Spiritus ubi vult spirat.* Tertio, contra errorem dicentium haberi prophetiam per modum habitus, sicut scientia, ut scilicet quandocumque vult, prophetet; quod non est verum, cum prophetiæ spiritus non adsit prophetis semper, sed cum eorum mens illustratur divinitus. Unde IV Reg., IV, 27, dicit Eliseus : *Anima ejus in amaritudine est, et Dominus celavit a me.* Et ideo dicit : *in prophetis,* quasi dicat : Non quod habeatur ab omnibus et semper, ut habitus, sed in illis in quibus placet Deo loqui. Quarto, ad excludendum errorem Priscillæ et Montani, dicentium prophetas non intelligere ea quæ dicebant, quod non est verum; unde dicitur Aggæi, I, 3 : *Factum est verbum Domini in manu Aggæi prophetæ;* in manu, id est in potestate; et I Corinth., XIV, 32 : *Spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt.* Et ideo dicit : *in prophetis,* id est in intellectu et potestate prophetarum. Sic ergo patet Christi proprietas, quia Filius est naturalis. Joan., XIV, 10 : *Pater in me est et ego in Patre.*

Sed numquid est de illis filiis de quibus dicitur in Psalm. LXXXI, 6 : *Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes?* Absit, quia illi dicuntur filii cum universitate, iste est constitutus hæres, et dominus universorum. Numquid est de illis filiis, de quibus dicitur Joan., I, 12 : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus?* Non quidem, quia illi dicuntur facti filii, iste vero est Filius per quem fecit et sæcula. Numquid est de illis filiis qui gloriantur in spe gloriæ filiorum Dei? Roman., V. Non quidem, quia illi sunt filii per spem gloriæ Dei, quam habent; iste vero ipsius gloriæ splendor. Alii dicuntur filii, quia facti ad imaginem hujus Filii; Rom., VIII, 29 : *Quos præscivit conformes fieri imaginis Filii ejus;* iste autem est ipsa imago et figura substantiæ ejus. Alii dicuntur filii, ut in se verbum Dei continentes, secundum illud Philip., II, 15 : *Ut sint sine querela et simplices filii Dei, sine reprehensione in medio nationis pravæ et perversæ; inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes.* Iste autem Filius portat omnia Verbo virtutis suæ. Ergo patet Christi excellentia quantum ad proprietatem originis, et differentia quantum ad alios filios Dei; per quod ostenditur eminentia Novi Testamenti ad Vetus. †

Sed tamen utrobique dicit : *locutus est,* vel *loquens,* et denotat eumdem esse auctorem Veteris et Novi Testamenti contra Manichæum. Ephes., II, 18 : *Per ipsum habemus accessum ambo in uno spiritu ad Patrem.* Rom., III, 29 : *An Judæorum Deus tantum? Nonne et gentium?* Item illud fuit traditum patribus nostris, sed istud *nobis,* id est apostolis, qui Christum in propria persona vidimus. Deuter., V, 3 : *Non cum patribus nostris iniit pactum, sed nobiscum, qui in præsentiarum sumus et vidimus.* Item illud per prophetas, sed istud *in Filio,* id est per Filium, qui est Dominus prophetarum. Joan., I, 16 : *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Et ista occasione Apostolus introducit eum esse Filium.

Consequenter ostendit magnitudinem dominationis Christi, cum dicit : *quem constituit hæredem universorum,* quia, ut dicitur Galat., IV, 7 : *si filius, et hæres per Deum.* In Christo autem sunt duæ naturæ, scilicet divina et humana. Secundum ergo quod est Filius naturalis, non est constitutus hæres, sed est naturalis, sed inquantum homo, factus est Filius Dei. Roman., I, 3 : *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Et secundum hoc est constitutus hæres universorum, sicut verus Filius Patris. Matth., ult., 18 : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra,* et hoc quantum ad totam creaturam in qua accepit dominationem. Item non tantum quoad unum genus hominum, sed *universorum,* scilicet tam Judæorum quam gentium, Psal. II, 8 :

Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ.

† *Quem constituit hæredem universorum.* Ostensa excellentia Christi quantum ad proprietatem originis, hic ostendit excellentiam ejus quantum ad majestatem dominii, et quidem congrue conjungit : *Locutus est in Filio,* et *constitutus est hæres universorum,* quia *si filii,* et *hæredes,* Rom., VIII, 17. Sciendum est autem quod in Christo sunt duæ naturæ, divina scilicet et humana. Sed secundum divinam naturam, sicut non est constitutus Filius, cum sit Filius naturalis ab æterno, ita nec est constitutus hæres, sed ab æterno est hæres naturalis. Secundum vero naturam humanam, sicut est factus Filius Dei ; Rom., I, 3 : *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem;* ita et factus est hæres universorum ; et quantum ad hoc dicit : *quem constituit hæredem,* id est Dominum, *universorum.* Matth., XXI, 38 : *Hic est hæres : venite, et occidamus eum.* Mich., I, 15 : *Adhuc hæredem adducam tibi qui habitas in Maresa, usque ad Odollam veniet gloria Israel.* Et quidem secundum divinam naturam competit Christo quod sit hæres genitus, et Dominus. Et primo quidem quia ipse est Dei virtus et Dei sapientia, I Corinth., I, per quem pater omnia facit. Et ideo si Pater dicitur Dominus omnium ratione creationis, similiter et Filius, per quem omnia producuntur in esse, Dominus est. Proverb., VIII, 30 : *Cum eo eram cuncta componens.* Secundo, quia Filius est Patris sapientia, qua omnia gubernat. Sap., VIII, 1, dicitur de sapientia : *Attingit a fine usque ad fidem fortiter, et disponit omnia suaviter.* Si ergo Pater dicitur Dominus ratione gubernationis, Sapient., XIII : *Tu autem, Pater, gubernas omnia,* et Filio competit dominium. Item Pater est Dominus inquantum ad ipsum omnia ordinantur sicut ad primum principium et finem omnium, similiter et Filius, qui est Dei sapientia, præcedens omnia, Dominus est. Eccli., I, 3 : *Sapientiam Dei præcedentem omnia quis investigabit?* Prov., XVI, 4 : *Universa propter semetipsum operatus est Dominus.* Secundum humanam vero naturam competit etiam Christo quod sit constitutus hæres et Dominus universorum. Primo quidem ratione unionis, ex hoc scilicet ipso quod assumptus est homo ille in persona Filii Dei. Act., V, 31 : *Hunc Deus Dominus Salvatorem constituit*[1]. Ephes., I, 19 : *Constituit eum super omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem.* Secundo, ratione potestatis, quia omnia ei obediunt et serviunt. Matth., ult., 18 : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* Tertio, ratione subjectionis. Philip., II, 10 : *In nomine Jesu omne genuflectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum.* Sed dicit : *universorum,* quod refertur ad totius naturæ universitatem, in qua accepit dominium, secundum illud Psalm. VIII, 8 : *Omnia subjecisti sub pedibus ejus.* Item refertur ad omne genus hominum, ut sit sensus : *universorum,* id est tam Judæorum quam etiam omnium aliorum hominum, secundum illud Psalm. II, 8 : *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ.* Esther, XIII, 11 : *Dominus omnium tu es.* †

Consequenter cum dicit : *per quem fecit et sæcula,* ostendit virtutem operationis Christi, quare sit constitutus hæres universorum ; non quod ipse sit factus in tempore, et hoc meruit merito bonæ vitæ, sicut dicit Photinus, sed quod æque omnia facta sunt per ipsum, sicut et per Patrem ; per ipsum enim fecit Pater sæcula.

Sed sciendum est quod ista præpositio *per* denotat causam actus, sed hoc est dupliciter. Uno modo quia est causa factionis ex parte facientis, ut cum scilicet causale cui adjungitur est causa actionis, secundum quod exit ab agente. Semper enim factio est medium inter faciens et factum. Potest ergo denotare circa agens causam finalem, ut artifex operatur per lucrum, aliquando causam formalem, ut ignis calefacit per calorem, aliquando vero causam efficientem, ut balivus operatur per regem. Nullo istorum modorum est Filius causa Patris, quod per illum operetur, sicut nec quod ab ipso sit. Aliquando vero causale est causa actionis, secundum quod terminatur ad factum, ut artifex operatur per martellum. Martellus enim non est causa artificis, quod agat, sed est causa artificiato, quod ab artifice procedat, ut ferro, quod recipiat operationem ab artifice ; et sic Filius est causa facti, et Pater operatur per Filium.

Sed numquid Filius est minor Patre ? Vi-

[1] Ibi : *Hunc Principem et Salvatorem Deus exaltavit dextera sua.*

detur quod sic, quia illud quod est causa facti ut fiat, videtur habere rationem instrumenti. Sed ad hoc dicendum est quod si non esset eadem virtus numero in Filio et Patre, et eadem operatio, teneret objectio. Nunc ergo eadem est virtus et operatio Patris et Filii, sicut et eadem natura et esse. Et dicitur Pater per eum facere sæcula, quia genuit eum operantem sæcula. Joan., v, 19 : *Quæcumque Pater facit, et Filius facit*[1]. Sæculum dicitur spatium rei temporalis. Sæcula ergo sunt successiones temporum. Non ergo fecit tantum tempora sempiterna, secundum quod Philosophi aliqui dixerunt Deum tantum fecisse sempiternum, et angelos creasse temporalia, sed etiam fecit temporalia, quæ vocat hic sæcula. Infra, xi, 3 : *Fide intelligimus optata esse sæcula Verbo Dei*. Joan., i, 3 : *Omnia per ipsum facta sunt*.

In hoc ergo removet errorem Manichæi dupliciter. Primo, in hoc quod dicit eum auctorem Veteris Testamenti; secundo, quod dicit ipsum fecisse temporalia.

LECTIO II.

Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis.

Superius ostendit Apostolus Christi excellentiam quantum ad originis proprietatem, quantum ad dominii majestatem et quantum ad operationis virtutem; hic autem ostendit ejus excellentiam quantum ad gloriæ et dignitatis sublimitatem, et pars ista dividitur in duas : primo enim ostendit Christum esse idoneum ad dignitatem istam; secundo, ponit ipsam dignitatem, ibi : *sedet ad dexteram majestatis in excelsis*. Idoneitatem vero ostendit ex duobus, quæ reddunt aliquem idoneum ad aliquid magnum : unum est facilitas[2] administrandi, aliud est industria et strenuitas exequendi. Primo ergo ostendit ejus facilitatem; secundo, ejus strenuitatem, ibi : *purgationem peccatorum faciens*.

Circa primum sciendum est quod tria requiruntur, quæ faciunt facilitatem ad dignitatem aliquam ministrandam. Primum quidem sapientia, ne erret gubernando. Eccle., x, 5 : *Est et aliud malum, quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens*[3] *a facie principis positum stultum in dignitate sublimi*. Proverb., viii, 15 : *Per me reges regnant*. Secundum est generis prosapia, ne contemnatur præcipiendo. Prov., ult., 23 : *Nobilis in portis vir ejus, cum sederit cum senatoribus terræ*. Tertium virtutis potentia in exequendo. Eccli., vii, 6 : *Noli quærere fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates*. Et quantum ad ista tria Apostolus ostendit in Christo facilitatem ad dignitatem prædictam. Primo, quia non solum est sapiens, sed etiam ipsa sapientia; unde dicit : *cum sit splendor gloriæ*. Secundo, quia non solum est nobilis, sed est ipsa nobilitas, quia est *figura substantiæ ejus*. Tertio, quia non solum est potens, sed est ipsa potentia : *Portans omnia verbo virtutis suæ*. Tria autem sunt, ut supra dictum est, quæ faciunt hominem idoneum ut magnam dignitatem assequatur. Primum est sapientiæ claritas : Proverb., iii, 35 : *Gloriam sapientes possidebunt*; et ideo ostendit Christi sapientiam, dicens : *Qui cum sit splendor gloriæ*, Ubi est considerandum quod, secundum Ambrosium, « gloria est clara cum laude notitia, » quasi quædam manifesta notitia, quæ de bonitate alicujus habetur. Sed sicut dicitur Lucæ, xviii, 19, *nemo bonus nisi solus Deus*, et etiam Matth., xix. Unde ipse est bonitas antonomastice, et per essentiam; alia vero bona per participationem, et ita soli Deo convenit gloria antonomastice. Isa., xlii, 8 : *Gloriam meam alteri non dabo*. I Tim., i, 17 : *Regi autem sæculorum immortali, invisibili, soli Deo, honor et gloria*. Cognitio ergo divinæ bonitatis excellenter et antonomastice dicitur gloria, id est clara cum laude notitia bonitatis divinæ. Ista aliqualiter habetur ab homine, quia *nunc cognosco ex parte*, I Cor., xiii, 12; sed habetur excellentius ab ange-

[1] Al. : « sed numquid Filius minor est Patre? Non, quia eadem virtus numero, et eodem modo est in Patre et in Filio. Unde dicitur : *Per quem fecit et sæcula*, id est, operantem genuit et sæcula. Sæculum dicitur spatium rei temporalis. » — [2] Al. : « facultas. » — [3] Al. : « et est stultum in dignitate sublimi. »

lis, sed a solo Deo perfecte : *Deum enim nemo vidit unquam,* Joan., I, 18 : Verum est, nec angeli comprehensive, sed ipse solus seipsum comprehendit. Ergo sola cognitio Dei de seipso perfecte dicitur gloria, quia perfectam notitiam habet et clarissimam de seipso. Quoniam autem splendor est illud quod a fulgente primo emittitur ; sapientia vero est quiddam fulgens ; Eccle., VIII, 1 : *Sapientia hominis lucet in vultu ejus ;* inde est quod prima conceptio sapientiæ est quasi quidam splendor. Verbum ergo Patris, quod est quidam conceptus intellectus ejus, est splendor sapientiæ, qua se cognoscit ; et ideo Apostolus Filium vocat splendorem gloriæ, id est divinæ claræ notitiæ, in quo ostendit ipsum non solum sapientem, sed sapientiam genitam. Isa., LXII, 1 : *Donec egrediatur, ut splendor, justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur.* Secundum, quod facit hominem idoneum ad magnam dignitatem, est generis nobilitas, et hoc ostendit esse in Christo, quia dicit quod est *figura substantiæ ejus.* Decet enim cum sapientia esse nobilitatem in principe. Deuter., I, 15 : *Tulique de tribubus vestris sapientes et nobiles, et constitui eos principes, tribunos et centuriones et quinquagenarios, ac decanos, qui docerent vos singula.* Figura hic ponitur pro charactere vel imagine, quasi dicat imago substantiæ.

Sciendum tamen quod, licet imago dicat similitudinem, non tamen quælibet similitudo est imago ; albedo enim in pariete non est imago albedinis meæ, sed imago est similitudo[1] in specie[2]. Illud ergo proprie dicitur esse imago alicujus quod habet similitudinem speciei ejus, vel expressum signum speciei. Inter accidentia vero nihil ita est expressum signum speciei, sicut est figura[3]. Unde qui describit figuram animalis, describit imaginem ejus. Filius ergo, *qui est imago invisibilis Dei,* Coloss., I, 15, proprie dicitur figura. Sed cujus ? *Substantiæ ejus.* Imago enim alicujus est multiplex. Aliquando enim est signum repræsentans speciem, in nullo cum ipsa conveniens, sicut imago hominis in pariete, quæ in nullo habet veram speciem hominis. Aliquando vero assimilatur ei in specie, non tantum in repræsentando, sed etiam in essendo, sicut filius est imago vera patris ; Genes., V, 3 : *Adam genuit filium ad imaginem suam,* id est in natura specie ; et ideo addit : *substantiæ ejus,* quia secundum Augustinum[4], filius dicitur imago patris, quia est ejusdem naturæ cum ipso. Dicit ergo quod est *figura substantiæ.*

Sed quare non dicit quod est figura naturæ ? Quia possibile est quod natura speciei multiplicetur ad multitudinem individuorum in compositis ex materia et forma. Unde filius Socratis non habet eamdem naturam numero cum patre suo. Substantia vero nunquam multiplicatur ; non enim alia est substantia patris, alia filii ; nec enim dividitur secundum diversa individua. Quia ergo una et eadem est numero natura in Patre et Filio Dei, ideo non dicit : Naturæ, quæ dividitur, sed *substantiæ* indivisibilis. Joan., X, 30 : *Ego et Pater unum sumus ;* et XIV, 10 : *Ego in Patre, et Pater in me est.*

Tertium, quod facit hominem idoneum, est virtus et potestas ; unde Eccli., VII, 6 : *Noli quærere esse judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates.* Et ideo ostendit virtutem cum dicit : *Portansque omnia verbo virtutis suæ.* Proprium autem principum et potentum est portare. Job, IX, 13 : *Sub quo curvantur qui portant orbem.* Ipse ergo portat. Sed videndum est quid portat, et quo vel per quid.

Quantum ad primum sciendum est quod id quod de se nec stare nec ambulare potest, indiget portari. Omnis autem creatura de se nec subsistere nec operari potest. Primum patet, quia remota causa, removetur effectus. Deus autem est causa omnis subsistentiæ, quia non minus est causa subsistentiæ rei quantum ad fieri, quam domificator est causa fieri domus[5]. Inde sicut ad absentiam domificatoris cessat fieri domus, et ad absentiam solis cessat fieri et esse luminis in aere, ita ad subtractionem virtutis divinæ cessat et esse et fieri et subsistere omnis creaturæ. Portat ergo omnia quantum ad suum esse, portat etiam omnia

[1] Al. : « imago et similitudo. » — [2] Al. omittuntur sequentia usque ad illud : « Inter accidentia. » — [3] Al. : « sicut spei in figura. » — [4] Al. : « Unde dicit Augustinus quod filius est imago patris, quia assimilatur patri in natura speciei sicut filius est imago regis. Dicit ergo, » etc., præcedentibus omissis. —

[5] Al. : « Deus autem est causa omnis subsistentiæ (item « subsistentiæ ») nec tantum est causa subsistentiæ (item « substantiæ ») rei quantum ad fieri, sicut domificato est causa fieri domus, et sicut ad absentiam, » etc.

quantum ad operari, quia subtracta influentia ejus, cessat omnis motio causarum secundarum, cum ipse sit causa prima, et causa prima plus influit, quam secunda. Job, XXXVIII, 6 : *Super quo bases illius solidatæ sunt?* sic ergo patet quod omnia portat.

Sed per quid portat? *Verbo virtutis suæ.* Quia enim Apostolus loquens de creatione rerum dixit quod Deus omnia fecit per Filium, quia scilicet dixerat : *per quem fecit et sæcula ;* illa autem per quem aliquis operatur, non videtur virtute sua operari, sed virtute ejus qui per eum operatur, sicut balivus, per quem rex operatur, non operatur virtute propria ; ergo per hoc videtur quod Filius non operetur virtute propria ; ideo dicit Apostolus quod portat *verbo virtutis suæ,* quia cum idem sit causa essendi et conservandi ; cum dicit quod Filius virtute sua est causa conservationis, ostendit quod etiam est causa essendi.

Sed numquid non virtute Patris? Utique et ejus virtute, quia eadem est virtus utriusque. Operatur ergo et virtute propria, et virtute Patris, quia virtutem suam habet a Patre. Nec tamen dicit Apostolus, virtute sua, sed *verbo virtutis suæ,* ad ostendendum quod sicut Pater omnia per Verbum produxit, Psal. XXXII, 9 : *Ipse dixit et facta sunt ; ipse mandavit, et creata sunt ;* in quo ostenditur maxima virtus Patris, ita Filius eodem Verbo, quod est ipse, omnia fecit. Et in hoc ostendit Apostolus potentiam virtutis suæ, quia eamdem habet cum Patre, quia eadem operatur et per idem quo ille.

Sed tunc est dubium, quia Pater, cum dicit, producit Verbum ; ergo Filius, cum dicit, produceret Verbum, et sic Verbum Patris esset Verbum Filii [1]. Et ad hoc dicunt Græci quod, sicut Filius est imago Patris, ita Spiritus sanctus est imago Filii. Et sic exponit Basilius : *portans verbo virtutis suæ,* id est Spiritu sancto. Nam sicut Filius est Verbum Patris, ita, ut dicunt, Spiritus sanctus est Verbum Filii ; et ideo per ipsum facit Filius, sicut per Filium Pater. Verumtamen proprie loquendo, verbum non dicitur nisi quod procedit ut conceptus ab intellectu, ad quod sequitur procedere in similitudinem speciei. Spiritus autem sanctus, etsi sit similis, non tamen habet hoc ex modo suæ processionis, quia non procedit ut conceptus ab intellectu, sed ut amor a voluntate. Aliter autem exponit *Glossa : verbo virtutis suæ,* id est imperio suo.

Sed hic adhuc est dubium de isto Verbo quid sit [2], quia imperium hominis [3] vel est exterius per vocem prolatum, et hoc non potest dici in divinis [4], quia nihil est extrinsecum a natura divina, procedens a Filio, per quod omnia portentur ; vel illud imperium est interius in corde conceptum ; sed nec etiam hoc potest stare, quia nihil in mente Dei concipitur nisi verbum æternum. Ergo istud imperium sic conceptum in mente Filii, esset Verbum æternum, et sic essent duo verba æterna, quod nefas est dicere.

Ideo ad argumentum est dicendum, sicut exponit Augustinus illud Joan., XII, 48 : *Sermo quem locutus sum, ille judicabit eum,* id est ipse ego, qui sum Verbum Patris, judicabo eum. Et similiter in proposito : *verba virtutis suæ,* id est seipso, qui est Verbum virtuosum.

Per ista ergo tria, ostendit tria de Christo. Per hoc enim quod est splendor, ostendit ejus coæternitatem cum Patre ; in creaturis enim splendor est coævus, sed ille est coæternus. Et hoc est contra Arium. Sed cum dicit : *imago substantiæ ejus,* ostendit ejus [5] consubstantialitatem. Quia enim splendor non est ejusdem naturæ cum re splendente, ne forte aliquis credat quod non sit similis in natura, dicit quod est *imago* vel *figuræ substantiæ.* Sed quia Filius, etsi sit ejusdem naturæ cum Patre, si tamen sit infirmus, deficit a virtute Patris, ideo subdit : *portans omnia verbo virtutis suæ.* Apostolus ergo in his tribus commendat Christum a tribus, scilicet a coæternitate, a consubstantialitate, et ab æqualitate potestatis.

Deinde cum dicit : *purgationem peccatorum faciens,* ostendit secundum, quod facit ad idoneitatem dignitatis ejus, scilicet strenuitas, et industria quam habuit in operando. Fuit enim hoc magnæ industriæ, ut quod ei competebat ex natura, qua Deus est, ipse meruerit per passionem in natura assumpta. Unde Philip., II, 8 : *Factus est obediens usque ad mortem ..., propter quod et Deus exaltavit illum.* Purgare ergo peccata

[1] Al. tantum « et sic Verbum esset Verbum. » — [2] Al. omittitur « de isto Verbo quid sit. » — [3] Al. deest « hominis. » — [4] Al. desideratur « in divinis. » — [5] Al. deest « ostendit ejus. »

etsi conveniat ei ex natura divina, tamen convenit ei etiam ex merito passionis. Unde omi-us. Eccli., XLVIII, 13 : *Christus* purgavit peccata ejus, et exaltavit in æternum cornu ejus.* Matth., I, 21 : *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* ✝ Convenit etiam Christo purgare ratione divinæ naturæ, et ratione proprietatis Filii. Ratione divinæ naturæ, quia culpa, seu peccatum, proprie est malum rationalis creaturæ; hoc autem malum, sive peccatum, non potest reparari nisi per Deum. Nam peccatum in voluntate consistit; voluntatem autem solus Deus potest movere. Hier., XVII, 9 : *Pravum est cor hominis, et inscrutabile : quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor, et probans renes.* Et hujusmodi ratio est, quia quod est immediatus fini, non reducitur ad ipsum finem, nisi a prima causa agente. Voluntas autem est ultimi finis, quia scilicet ad fruendum Deo; et ideo a Deo tantum movetur, et reducitur. Cum ergo Christus sit verus Deus, manifestum est quod purgationem peccatorum facere potest. Isa., XLV, 25 : *Ego sum qui deleo iniquitates vestras propter me.* Lucæ, V, 21 : *Quis potest peccata dimittere, nisi solus Deus?* Ratione vero proprietatis competit etiam Christo.

Ad cujus evidentiam sciendum est quod in peccato primo quidem est transgressio legis æternæ et juris divini, cum omne peccatum sit iniquitas, quæ es transgressio legis. Isa., XXIV, 5 : *Mutaverunt jus, dissipaverunt fœdus sempiternum.* Cum ergo lex æterna, et jus divinum sit a Verbo æterno, manifestum est quod ad Christum competit purgatio peccatorum, inquantum est Verbum. Psalm. CVI : *Misit verbum suum, et sanavit eos.* Secundo, est in peccato amissio luminis rationis, et per consequens sapientiæ Dei in homine, cum hujusmodi lumen sit participatio quædam divinæ sapientiæ; Baruch., III, 28 : *Et quia non habuerunt sapientiam, ideo perierunt.* Proverb., XIV, 22 : *Errant omnes qui operantur malum;* et secundum Philosophum, omnis malus est ignorans. Rectificatio autem ad divinam sapientiam, competit ei qui est divina sapientia. Hic autem est Christo; I Cor., I, 24 : *Prædicamus Christum Dei virtutem et Dei sapientiam;* Sap., IX, 19 : *Nam per sapientiam sanati sunt quicumque placuerunt tibi, Domine, a principio.* Tertio, in peccato est deformatio similitudinis Dei in homine. Prov., XV, 7 : *Cor stultorum dissimile erit;* unde dicitur Luc., XV, de filio prodigo, quod abiit in regionem longinquam. Et ideo competit hujusmodi deformationi rectificari per Filium qui est imago Patris. I Cor., XV, 49 : *Sicut portavimus imaginem terreni, portemus imaginem cœlestis.* Quarto, amissio æternæ hæreditatis, in cujus signum homo post peccatum exclusus est a paradiso, Gen., III. Reparatio autem ad hoc proprie convenit Filio, qui est hæres. Roman., VIII, 17 : *Si filii, et hæredes.* Galat., IV, 4 : *Misit Deus filium suum, natum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, et adoptionem filiorum Dei reciperemus.* Sic ergo patet quod Christo competit purgare peccata et ratione humanæ naturæ, et ratione divinæ.

Sed quomodo fecit purgationem peccatorum? Ex hoc patet. In peccato enim primo est perversitas voluntatis, qua homo recedit a bono incommutabili, et ad hanc rectificandam exhibuit Christus gratiam justificantem; Rom., III, 24 : *Justificati gratis per gratiam ipsius.* Secundo, est macula relicta in anima ex perversitate voluntatis, et ad hanc lavandam præbuit sanguinem suum; Apoc., I, 5 : *Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* Tertio, est reatus pœnæ, cui homo addicitur ex culpa, et ad satisfaciendum pro hac[1] obtulit semetipsum Deo hostiam in ara crucis, Ephes., V, 25 : *Christus dilexit Ecclesiam, et tradidit semetipsum pro ea, ut illam sanctificaret.* Quarto, servitus diaboli, cui homo efficitur obnoxius peccando, quia *qui facit peccatum, servus est peccati;* Joan., VIII, 34; et ad eripiendum nos ab hac, redemit nos, Psalm. XXX, 6 : *Redemisti me Domine Deus veritatis.* ✝

Consequentur cum dicit : *sedet ad dexteram,* subjungit ipsam dignitatem, quasi dicat : Non videtur indecens si *sedet ad dexteram majestatis,* quia ipse est splendor et figura, et portat omnia. In verbo autem sessionis tria solent importari. Unum est sedentis auctoritas. Job, XXIX, 25 : *Cumque sederem quasi rex, circumstante exercitu.* In divina autem curia multi assistunt, quia Daniel, VII, 10 : *Millia millium ministrabant ei, et decies centena millia assistebant ei.* Sed nullus legitur ibi sedere, quia omnes sunt

[1] Al. : « per hanc. »

ibi servi et ministri; infra eodem : *Omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi,* sed solus iste habet regiam dignitatem. Daniel, VII, 13 : *Et usque ad antiquum dierum venit;* et postea sequitur : *Et dedit ei potestatem et honorem et regnum.* Matth., XXV, 31 : *Cum venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli ejus cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ;* et post sequitur : *Tunc dicet Rex his qui a dextris ejus erunt : Venite, benedicti Patris mei.* Secundum est sedentis stabilitas. Luc., ult., 49 : *Sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto.* Daniel, VII, 14 : *Potestas ejus potestas æterna;* et infra, XIII, 8 : *Christus Jesus heri et hodie, ipse et in sæcula.* Item aliquando sedere importat humilitatem, quia sedens inferior est stantibus. Psalm. CXXXVIII, 2 : *Tu cognovisti sessionem meam.* Et sic non accipitur hic, sed primis duobus modis.

Sed contra. Act., VII, 55 : *Ecce video cœlos apertos, et Jesum stantem a dextris Dei.* Et dicendum est quod sedere et stare et hujusmodi dispositiones de Deo dicuntur secundum similitudinem. Et ideo secundum diversa dicitur et sedens et stans. Sedens quidem propter immobilitatem, sed stans propter utilitatem ad fortiter resistendum. Unde stabat quasi paratus juvare Stephanum in agone constitutum.

Sed addit Apostolus, quod *sedet ad dexteram,* quod si referatur ad divinam naturam, est sensus : *ad dexteram,* id est ad æqualitatem Patris; si vero ad humanam, est sensus : *ad dexteram,* id est in potioribus bonis Patris. Marc., ult., 19 : *Sedet a dextris Dei.* Psalm. CXIX, et Matth., XXII, 44 : *Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis.* Sed inter eos qui habent assessores, quidam sunt simpliciter majores, ut rex vel imperator; quidam vero non simpliciter majores, sed secundum quid, ut præpositi vel balivi. Sed Christus non sedet ad dexteram alicujus inferiorum judicum, sicut alicujus præpositi, ut balivi, sed simpliciter majoris, quia *ad dexteram majestatis.* Majestas proprie est summa potestas. Isa., VI, 3 : *Plena erat omnis terra majestate ejus.* Prov., XXV, 27 : *Qui scrutator est majestatis, opprimetur a gloria.* Christus autem, etsi sic sedeat ad dexteram majestatis, habet tamen et ipse majestatem, quia habet eamdem cum Patre. Matth., XXV, 31 : *Cum venerit Filius hominis in majestate sua.* Luc., IX, 26 : *Hunc Filius hominis erubescet, cum venerit in majestate sua et Patris.* Dicit etiam non solum : *majestatis,* sed etiam *in excelsis,* id est super omnem creaturam. Eccli., XXIV, 7 : *Ego in altissimis habito.* Sic ergo sedet in excelsis, quia elevatus est super omnem creaturam. Psalm. VIII, 3 : *Quoniam elevata est magnificentia tua super cœlos.* Et secundum quod dicit Chrysostomus, Apostolus in loco isto tenet modum volentis instruere parvulum, qui non statim proponit ei summa, sed paulatim perducit eum, modo loquendo ardua, modo proponendo infima; ita etiam modo proponit divina cum dicit : *in Filio,* modo humana cum dicit : *quem constituit hæredem universorum,* et sic de aliis, ut patet in *Glossa.*

LECTIO III.

Tanto melior angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit. Cui enim dixit aliquando angelorum : Filius meus es tu, ego hodie genui te? Et rursum : Ego ero illi in Patrem, et ipse erit mihi in Filium? Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terræ, dicit : Et adorent eum omnes angeli Dei. Et ad angelos quidem dicit : Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis.

Sicut supra dictum est, Apostolus in toto capitulo intendit præferre Christum angelis quantum ad excellentiam; unde posuit quatuor pertinentia ad excellentiam Christi, scilicet quantum ad originem, quia Filius, quantum ad dominationem, quia hæres, quantum ad operationem, quia ipse fecit sæcula, quantum ad honorem, quia sedet ad dexteram majestatis. Modo Apostolus in parte ista ostendit quod Christus quantum ad ista quatuor excedit angelos; et primo quantum ad filiationem; secundo, quantum ad dominationem, ibi : *Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terræ;* tertio, quantum ad operationem creationis, ibi : *Et tu in principio, Domine, terram fundasti;* quarto, quantum ad Patris confessionem, ibi : *Ad quem autem angelorum dixit aliquando : Sede a dexteris meis?* Circa primum duo facit, quia primo præmittit inten-

tum; secundo, propositum probat, ibi : *Cui enim dixit aliquando angelorum : Filius meus es tu?* Dicit ergo : *Tanto melior angelis,* id est sanctior, et Deo propinquior[1], *effectus,* in quo proponit excellentiam Christi ad angelos. Ephes., I, 20 : *Constituens eum ad dexteram suam in cœlestibus super omnem principatum et potestatem.*

Sed tunc oritur quæstio. Quomodo Apostolus hoc intelligit : utrum secundum divinam naturam vel humanam? Quia secundum divinam non videtur verum, quia secundum illam genitus est, non factus; secundum vero humanam non est melior angelis, ut infra, cap. IX : *Eum autem qui modico quam angeli minoratus est, videmus Jesum.*

Sed dicendum est quod Christus secundum humanam naturam duo habuit in vita ista : scilicet infirmitatem carnis, et sic fuit minoratus ab angelis; infra, cap. IX : *Eum qui modico quam angeli minoratus est, videmus Jesum.* Item habuit gratiæ plenitudinem, et sic etiam in humanitate major fuit angelis in gratia et gloria. Joan., I, 14 : *Vidimus eum quasi Unigenitum a Patre, plenum gratiæ et veritatis.*

Sed hic non est intellectus. Apostolus enim non intelligit quod melior fuerit quantum ad gratiam, sed propter unionem humanæ naturæ ad divinam, et sic dicitur factus, inquantum per illius unionis factionem pervenit ad hoc quod esset melior angelis, et diceretur et esset Filius Dei[2]; et ideo subdit : *Quanto differentius præ illis nomen hæreditavit.* Et quantum ad hoc nomen, ostendit differentiam quantum ad tria : scilicet quantum ad nominis significationem, quia proprium nomen angelorum est quod dicuntur angeli, quod est nomen ministri. Angelus enim idem est quod nuntius; nomen autem proprium Christi est quod dicitur Filius Dei, et hoc nomen est valde differentius ab illo, quia quantumcumque differentiam ponis, adhuc est majorem dare, cum distent in infinitum. Prov., XXX, 4 : *Quod nomen ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti?* Est enim nomen Filii ejus, sicut et Patris, incomprehensibile. Philip., II, 9 : *Et dedit illi nomen quod est super omne nomen.*

Sed forte dices quod etiam angeli dicuntur filii Dei. Job, I et II : *Cum assisterent filii Dei coram Domino.* Dicendum est quod si dicuntur filii Dei, hoc non est essentialiter et per naturam, sed per quamdam participationem. Ipse autem est essentialiter Filius Dei, et ideo habet nomen differentius præ illis, et hoc est secundum, quia differunt quantum ad modum. Psalm. LXXXVIII, 7 : *Quis est similis Deo et filiis Dei?* quasi dicat : Nullus per naturam.

Quantum ad tertium dicit quod illud nomen hæreditavit. Hæreditas enim consequitur originem; unde Christus quod Filius sit, habet ex origine et per naturam; angeli autem ex dono gratiæ. Matth., XXI, 38 : *Hic est hæres.* Unde ipse nomen hæreditavit, non autem angeli, et hæc est tertia differentia.

Deinde cum dicit : *Cui enim dixit aliquando angelorum : Filius meus es tu?* probat quod dixit; et primo agit de nomine secundum quod convenit Christo secundum divinitatem; secundo, secundum humanitatem, ibi : *Et rursus : Ego ero illi in Patrem.* Quantum ad primum inducit auctoritatem Psalm. II, 7 : *Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Et hoc est : *Cui enim angelorum aliquando dixit : Filius meus es tu,* quasi dicat : Nulli angelorum dicta sunt hæc verba, sed tantum Christo. Ubi tria possunt notari. Primo, modus originis in verbo *dixit;* secundo singularitas filiationis, ibi : *Filius meus es tu;* tertio, ejus æternitas[3], ibi : *Ego hodie genui te.* Modus iste non est carnalis, sed spiritualis et intellectualis. *Deus enim spiritus est,* Joan., IV, 24; et ideo non generat carnaliter, sed spiritualiter et intellectualiter. Intellectus autem dicendo, generat verbum, quod est conceptus ejus, et ideo signanter dixit quod *Dominus dixit ad me,* id est, Pater dixit Filio. Dicere ergo intellectus Patris, nihil aliud est quam in corde Verbum concipere. Psalm. XLIV, 2 : *Eructavit cor meum verbum bonum.* Job, XXXIII, 14 : *Semel loquitur, et secundo idipsum non repetit.* Eccli., XXIV, 5 : *Ego ex ore Altissimi prodii.* Sed quantum ad secundum generatio ista est singularis, quia dicit : *Filius meus es tu,* quasi dicat : Et si multi alii filii dicuntur, tamen esse Filium naturalem est sibi proprium, alii autem dicuntur filii Dei, quia sunt participes Verbi Dei;

[1] Al. : « et ideo propinquior. » — [2] Al. omittitur « quod esset melior angelis, et diceretur et esset Filius Dei. » — [3] Al. : « auctoritas. »

Joan., x, 35 : *Illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est;* sed Christus est ipsum Verbum. Matth., xvii, 5 : *Hic est Filius meus dilectus.* Sed quantum ad tertium ista generatio non est temporalis, sed æterna, quia *hodie genui te.* Differt autem tempus ab æternitate, quia tempus variatur sicut motus cujus mensura est in variatione et successione, et ideo nominatur per successionem præteriti et futuri; æternitas autem est mensura rei immobilis, et ideo non est ibi variatio per successionem, sed semper est præsens; et ideo notatur per adverbium præsentis temporis, scilicet *hodie,* id est in æternitate[1]. Verum quia illud quod fit, quia nondum est, incompletum per consequens est, quod autem factum est, completum est, et ita perfectum; ideo non dicit : Genero te, sed *genui,* quia perfectus est. Sed tamen ne putetur esse generatio ejus tota in præteritione, et per consequens in defectione[2], addit *hodie,* et conjungit præsenti præteritum, scilicet *hodie* et *genui,* ut scias ipsam generationem semper esse, et sic in *hodie,* permanentia, in *genui* vero perfectio designatur, ut sit sensus : Perfectus es, Fili[3], et tamen generatio tua æterna est, et semper a me generaris, sicut lumen in aere perfectum est, et tamen semper procedit a sole. Mich., v, 2 : *Egressus ejus a principio a diebus æternitatis.* Psal. cix, 3 : *Ex utero ante luciferum genui te.* Posset etiam hoc exponi de generatione temporali, ut dicat : *hodie,* id est in tempore genui te.

Consequenter cum dicit : *Et rursus : Ego ero illi in Patrem et ipse erit mihi in Filium,* propositum ostendit, secundum quod convenit Christo secundum humanitatem, et hoc per aliam auctoritatem. Secundum *Glossam* istud dicitur in Isaia : *Ego ero illi in Patrem;* sed tamen non invenitur aliquid huic simile in Isaia, nisi illud, ix, 6 : *Et filius datus est nobis.* Sed II Reg., 7, et I Paral., xxviii, habentur ista eadem verba Domini dicentis ad David de Salomone, per quem figurabatur Christus. Sciendum est autem quod in Veteri Testamento quædam dicuntur de eo quod est figura, non inquantum quædam res, sed inquantum est figura, et tunc non exponitur de illo nisi inquantum refertur ad figuratum. Verbi gratia in Psal. lxxi, quædam dicuntur de David vel de Salomone, inquantum figurabant Christum tantum, quædam vero etiam secundum quod sunt homines quidam, et hujusmodi[4] dicta de ipsis possunt exponi et de Christo, sicut illud vers. 2: *Deus judicium tuum regi da,* quia illud potest convenire Salomoni. Illa vero quæ dicuntur de ipsis inquantum sunt figura, nunquam de ipsis possunt exponi, sicut illud vers. xi : *Et dominabitur a mari usque ad mare,* quia nullo modo verificari potest de Salomone. Sic et in proposito, licet ista dicta sint de Salomone, tamen possunt exponi de Christo, qui præfigurabatur per illum. Dicit ergo : *ero,* quod est futuri temporis, ad denotandum quod incarnatio Filii futura erat in tempore. Galat., iv, 4 : *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere.* Supra vero, cum loquebatur de æterna generatione, dixit : *es tu,* quasi sine motu; hic autem, cum loquitur de temporali, dicit : *in Filium,* quod denotat terminum alicujus motionis. Assumptio enim importat motum in filiationem. Et quia omnis motio fit per operationem alicujus terminatam ad aliquem effectum, ideo primo ponit operationem facientis, quia non virtute humanitatis facta est assumptio, sed divinitatis, cum dicit : *Ego ero illi in Patrem,* id est, assumam eum ad unionem personæ Filii. Et subjungit effectum consecutum, quia scilicet est susceptus in unitatem personalem Filii : *Erit mihi in Filium.* De primo dicitur Luc., i, 35 : *Virtus Altissimi* (scilicet facientis assumptionem) *obumbrabit tibi.* De secundo, Rom., i, 3 : *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Iterum *ego ero illi,* id est, ad honorem et utilitatem suam clarificabo ipsum, Joan., xvii, 5 : *Clarifica me, Pater; et ipse erit mihi,* id est ad honorem meum, manifestando nomen meum hominibus; Joan., xvii, 6 : *Manifestavi nomen tuum hominibus.*

Deinde cum dicit : *Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terræ,* agit de dominatione Christi, qua est hæres universorum : ubi tria facit, quia primo ostendit dominium ejus, et præcipue super angelos; secundo, ponit rationem dominii illius ex parte angelorum, ibi : *Et ad angelos quidem*

[1] Al. desideratur « id est in æternitate. » — [2] Al. : « in definitione. » — [3] Al. : « Filius. » — [4] Al. : « et istorum. »

dicit : *Qui facit angelos suos spiritus;* tertio, ex parte Christi, ibi : *Ad Filium autem : Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi.* Quantum ad primum inducit auctoritatem. Psalmi, cum dicit : *Adorate eum omnes angeli ejus.* Hoc habetur in Psal. xcvi : *Dominus regnavit, exultet terra.* Adoratio enim non fit nisi Domino; ergo si angeli eum adorant, Dominus illorum est. Volens Apostolus inducere hanc auctoritatem, primo tangit intentionem Psalmistæ, cum dicit : *Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terræ,* ut Psalmista loquatur de adventu Christi in mundum, et ideo dicit : *Et cum* Scriptura *introducit,* id est introducendum dicit : *Primogenitum in orbem terræ,* quasi dicat : Jam dictum est quod Christus est Filius præ angelis ; ergo est principaliter a Patre genitus. Est ergo dicendus Primogenitus. Rom., viii, 29 : *Ut sit ipse Primogenitus in multis fratribus.* Hic autem Primogenitus debebat introduci in orbem terrarum. Et vide quam ordinate loquatur Apostolus. Primo enim dicit ipsum esse a Patre, ibi : *Ego ero illi in Patrem;* secundo, assumptum in unitatem personæ, ibi : *et ipse erit mihi in Filium;* sed modo proponit eum in notitiam hominum. Vocat autem incarnationem introductionem in mundum.

Sed contra. Ipse Christus vocat eam exitum. Joan., xvi, 28 : *Exivi a Patre, et veni in mundum.* Et dicendum est quod exitus est etiam introductio, sicut si aliquis reconciliandus sit principi, primo exit ad eum mediator, et post introducit eum. Simile habetur, I Reg., xx, de David ad Jonatham. Sic Christus mediator Dei et hominum, primo exiit ad homines, et postea introducit eos reconciliatos; infra, ii, 10 : *Qui multos filios adduxerat in gloriam.* Vel *introducit,* id est inducit eum usque in corda hominum, quia Scriptura loquens de adventu Christi, dicit eum suscipiendum intra corda hominum. Ista autem receptio fit per fidem. Ephes., iii, 17 : *Habitare Christum per fidem in cordibus nostris.* Psal. xcv, 3 : *Annuntiate inter gentes gloriam ejus.* Quando enim Scriptura dicit quod gentes debent credere, dicit quod Christus intraturus est in corda ipsorum.

Hoc autem quod dicit : *iterum,* multipliciter exponitur. Dicit enim Chrysostomus, quod de incarnatione Verbi, quæ dicitur introductio, non loquitur Scriptura semel, sed iterum atque iterum. Vel aliter, quia ipse primo erat in mundo per potentiam divinitatis invisibiliter, sed iterum introducit eum in mundum, secundum præsentiam humanitatis visibiliter. Vel aliter, quia supra dixerat : *pro illi in Patrem,* id est, assumam in unitatem personalem mei. *Et cum iterum introducit* eum, scilicet istum *Primogenitum,* et assumptum ad unitatem personæ quia non sufficeret dicere quod introducitur, nisi dicatur qualiter introducatur, quia non quasi unus de mundo, nec sicut angeli, sed super omnes. Ideo dicit : *Adorent eum omnes angeli.* Nehem., ix, 6 : *Exercitus cœli te adorat.* Apocal., vii, 11 : *Omnes angeli stabant in circuitu throni, et ceciderunt, et adoraverunt Deum.*

Deinde cum dicit : *et ad angelos quidem dicit,* ponitur ratio ex parte angelorum, quare eum adorant, quasi dicat : Justum est quod adorent, quia sunt ministri. Unde dicit : *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis.* Deus enim aliquando operatur illuminando intellectum, Joan., i, 9 : *Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum;* aliquando vero movet ad opus, Isa., xxvi, 9 : *Omnia opera nostra operatus es in nobis.* Et primum facit Deus in nobis mediantibus angelis, Psal. lxxv, 5 : *Illuminans tu mirabiliter a montibus æternis.* Secundum etiam facit in nobis, ipsis mediantibus, sicut dicit Dionysius, iv cap. *Cœlestis hierarchiæ.* Inquantum ergo illuminat per ipsos, dicuntur nuntii ; nuntii enim est nuntiare ea quæ sunt in corde domini sui. Inquantum vero sunt mediatores operum divinorum, dicuntur ministri, Psalm. cii, 21 : *Ministri ejus, qui faciunt voluntatem ejus.* Sunt ergo et nuntii et ministri, sed quales sint, describit eos per duas res corporales maxime ad hoc idoneas. Una est aer, cujus proprietas multum convenit nuntio ; ministro autem proprietas ignis. Aer enim est receptibilis luminis et impressionis, item optime reddit recepta, item habet velocem motum. Hæc autem debet habere bonus nuntius, ut scilicet bene recipiat dicta, bene referat recepta, et utrumque velociter faciat. Ista bene convenitur angelis ; optime enim recipiunt divinas illuminationes; sunt enim angeli specula munda, secundum Dionysium. Matth., xviii, 10 : *Et angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei, qui in cœlis est.* Item optime reddunt quod significatum est.

Apocal., I, 1 : *Significavit Deus quæ oportet fieri cito, loquens per angelum suum servo suo Joanni.* Item sunt veloces. Isa., XVIII, 2 : *Ite angeli veloces ad gentem convulsam, et dilaceratam.* Isti autem dicuntur spiritus, quia omnis substantia invisibilis, dicitur spiritus; unde et aer dicitur spiritus. Item sunt ignis, inquantum ministri. Ignis autem inter omnia elementa est maxime activus et efficax ad agendum. Unde in Psal. CIII, de angelis, ubi dicuntur ministri ejus, ibi additur vers. 4 : *Et ministros tuos ignem urentem.* Item ignis calorem causat, per quod designatur caritas. Cant., VIII, 6 : *Lampades ignis, atque flammarum.* Unde describuntur in igne, et dicuntur Seraphim, Isa., IV. Item ignis semper movetur sursum, ita angeli et boni ministri omnia quæ agunt, semper referunt in gloriam Dei, sicut patet de angelo Tob., XII, 6 : *Benedicite Deum cœli.* Non dicit : Benedicite me, sed : *Deum cœli.* Non sic de malo angelo, qui dicit Matth., IV, 9 : *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me.* Sed angelus bonus, tanquam bonus minister, dicit Apocal., ult., 9 : *Vide ne feceris,* et sequitur : *Deum adora.*

LECTIO IV.

Ad Filium autem : Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi : virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem : propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis.

Supra probavit Apostolus per auctoritatem angelos esse ministros, hic probat hoc per rationem sumptam ex parte ipsius Christi; unde intendit hic probare regiam dignitatem Christi, ubi duo facit : primo enim commendat regiam dignitatem ipsius Christi; secundo, ejus ad illam dignitatem ostendit idoneitatem, ibi : *Propterea unxit te Deus.* Circa primum tria facit. Primo, commendat Christi regiam auctoritatem; secundo, ejus regiminis æquitatem, ibi : *virga æquitatis*[1] *virga regni tui;* tertio, regiminis bonitatem, ibi : *Dilexisti justitiam.* Dicit ergo : *Ad Filium autem* dicit : *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi,* et sunt verba Dei Patris loquentis per linguam prophetæ, sicut per calamum scribæ. Dicit ergo : O *Deus* fili, *thronus tuus in sæculum sæculi,* in quo denotatur regia majestas. Est enim thronus regis sedes, sed cathedra, magistri, tribunal autem sedes judicis; quæ omnia conveniunt Christo, quia ipse est rex noster; Luc., I, 32 : *Regnabit in domo Jacob;* et ideo convenit ei thronus, Psal. LXXXVIII, 38 : *Thronus ejus sicut sol.* Ipse est magister, Joan., III, 2 : *Scimus quia a Deo venisti magister;* ideo competit ei cathedra. Ipse est judex noster, Isa., XXXIII, 22 : *Dominus judex noster, Dominus legifer noster;* et ideo congruit sibi tribunal, II Corinth., V, 10 : *Omnes nos oportet manifestari ante tribunal Christi.* Competit autem thronus Christo secundum naturam divinam, inquantum est Deus; Psalm. XLVI, 8 : *Rex omnis terræ Deus;* sed secundum quod homo, convenit sibi ex merito passionis, victoriæ et resurrectionis. Apocal., III, 21 : *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut ego vici et sedi in throno Patris mei cum eo.* Hic thronus est perpetuus, Luc., I, 33 : *Et regni ejus non erit finis :* Daniel, VII, 14 : *Potestas ejus potestas æterna, quæ non auferetur.* Patet autem quod regnum illud est æternum, et inquantum sibi convenit ex natura, quia est Deus; Psalm. CXLIV, 13 : *Regnum tuum regnum omnium sæculorum;* item inquantum sibi convenit, ut homo, et hoc duplici ratione. Una, quia regnum illud non ordinatur ad temporalia, sed ad æterna, Joan., XVIII, 36 : *Regnum meum non est de hoc mundo.* Ad hoc enim regnat, ut homines dirigat ad vitam æternam. Non autem sic est de regno hominum; unde regnum illorum finitur cum vita præsenti. Alia ratio est quia Ecclesia, quæ est regnum ejus, durat usque ad finem mundi, et tunc tradet Christus regnum Deo et Patri consummandum et perficiendum.

Consequenter commendat regnum ejus ab æquitate, cum dicit : *virga æquitatis virga regni tui.* Convenienter autem describitur regnum per virgam. Differt enim regimen tyrannicum a regimine regis, quia regimen tyrannicum est ad utilitatem suam

[1] Al. : *directionis,* et sic infra.

cum gravamine subditorum; regimen autem regis principaliter ordinatur ad utilitatem subditorum; et ideo rex est pater et pastor. Pastor enim non corrigit cum gladio, sed cum virga, Psalm. LXXXVII, 33 : *Visitabo in virga iniquitates eorum.* Item pastor utitur virga in directione gregis, Mich., VII, 14 : *Pasce populum tuum in virga tua.* Virga etiam sustentat infirmos, Psal. XXII, 2 : *Virga tua, et baculus tuus, ipsa me consolata sunt.* Item virga conturbat hostes, Num., XXIV, 17 : *Consurget virga de Israel, et percutiet duces Moab.* Sed hæc est virga æquitatis. Isa., XI, 4 : *Arguet in æquitate pro mansuetis terræ.*

Sed sciendum est quod aliquando aliquis regit in rigore juris, sicut quando servat ea quæ justa sunt secundum se. Contingit autem quod aliquid de se justum est, quod tamen comparatum ad aliquid, inducit detrimentum, si servetur; et ideo oportet quod jus commune ad hoc applicetur, et si hoc fiat, tunc est regimen æquitatis. Regnum Veteris Testamenti erat secundum rigorem justitiæ. Act., XV, 10 : *Onus, quod nec nos, nec patres nostri portare potuimus.* Sed regnum Christi est regnum æquitatis et justitiæ, quia in ipso non imponitur nisi suavis observantia; Matth., XI, 30 : *Jugum enim meum suave est, et onus meum leve*[1]; et Psal. XCV, 13 : *Judicabit orbem terræ in æquitate.*

Consequenter cum dicit : *Dilexisti justitiam,* bonitatem regentis commendat. Quidam enim servant æquitatem, non tamen propter amorem justitiæ, sed magis propter timorem, vel propter gloriam, et tale regimen non durat. Sed iste servat æquitatem propter amorem justitiæ. Dicit ergo : *dilexisti justitiam,* quasi dicat : Hoc quod virga, est æqua, et directa; hoc est quia dilexisti justitiam. Sapient., I, 1 : *Diligite justitiam qui judicatis terram.* Non autem est justus qui non amat justitiam. Matth., V, 6 : *Beati qui esuriunt, et sitiunt justitiam.* Sed aliqui quidem diligunt justitiam, sed sunt remissi in correctione iniquitatis, sed Christus odit, id est reprobat iniquitatem. Ps. CXVIII, 113 : *Iniquos odio habui.* Sapient., XIV, 9 : *Similiter odio sunt Deo impius, et impietas ejus.* Eccli., XII, 3 : *Altissimus odio habet peccatores, et misertus est pœnitentibus.* Et ideo dicit : *et odisti iniquitatem*[2].

[1] Al. omittitur sequens Psalmorum sententia. — [2] Al. deest « et ideo dicit : *et odisti iniquitatem.* » —

Deinde cum dicit : *propterea unxit te Deus,* ostendit Christi[3] idoneitatem ad exequendum et gubernandum; ubi dubitatio est de hoc quod dicit : *propterea unxit te Deus, Deus tuus.* In verbis istis agitur de spirituali unctione, qua Christus est repletus Spiritu sancto. Numquid enim ideo repletus est, quia dilexit justitiam? Ergo meruit gratiam, quod est contra illud Roman., XI, 6 : *Si ex operibus jam non ex gratia.* Et hæc est ratio communis. Sed specialiter ad propositum : quia Christus in ipsa conceptione fuit plenus Spiritu sancto; Joan., I, 14 : *Plenum gratia et veritate.* Non ergo meruit.

Respondeo. Hic est cavendus error Origenis. Voluit enim quod omnes spirituales creaturæ, etiam anima Christi, a principio creatæ fuerunt, et secundum quod plus vel minus adhæserunt Deo, vel diverterunt ab ipso per libertatem arbitrii sui, facta est distinctio inter angelos, et etiam animas. Unde in *Periarchon* dicit quod anima Christi, quia vehementius adhæsit Deo diligendo justitiam et odiendo iniquitatem, meruit[4] majorem plenitudinem gratiæ præ cunctis substantiis spiritualibus. Sed hoc est hæreticum dicere quod scilicet quæcumque anima, vel etiam anima Christi, creata fuerit ante corpus, quod etiam specialem rationem in Christo habet, quia in primo instanti simul creata fuit anima et formatum corpus, et totum est assumptum a Filio Dei.

Quid ergo dicit : *propterea?* Una *Glossa* videtur sentire cum Origene. Sed si volumus eam salvare, dicemus quod in Scriptura dicitur aliquid fieri quando innotescit, sicut cum dicitur Philip., II, 8 : *Factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen.* Numquid Christus merito passionis meruit esse Deus? Absit. Hic enim est error Photini. Dicendum est ergo quod Christum esse Deum excedit omne meritum, sed per passionem meruit quod manifestetur ubique esse Deus, et quod Deus dederit illi tale nomen, quod sit super omne nomen. Ita hoc quod dicit hic : *propterea unxit te Deus,* ut sit sensus : Ex hoc quod tu dilexisti justitiam, meruisti quod hoc innotescat. Vel aliter, et melius, ita quod ly *propterea* non dicat causam meritoriam, sed

[3] Al. desideratur « Christi. » — [4] Al. : « diligendo justitiam, propterea meruit hoc, » aliis omissis.

finalem, quasi dicat : Ad hoc quod illa haberes, scilicet thronum perpetuum, virgam æquitatis, et cætera quæ dicta sunt : *Propterea unxit te Deus oleo,* scilicet sanctificationis, quod Dominus mandavit fieri Exod., xxx, quo ungebantur vasa et sacerdotes, Lev., viii et ix, et reges, ut patet de David, I Reg., xvi, et Salomone, III Reg., i. Item prophetæ, ut patet de Eliseo, III Reg., xix.

Sed quare fiebat ista sanctificatio per unctionem? Ratio est litteralis. Homines enim orientales pro celebritate ungebantur, ne consumerentur, eo quod sunt in regione multum calida. Pauperes etiam ungebantur ad festivitatem. IV Reg., iv, 2 : *Non habeo ancilla tua nisi parum olei quo ungar.* In Scriptura autem, divina traduntur nobis per modum quo homines solent uti. Quia ergo tunc ungebantur homines vel propter celebritatem festi, vel celebritatem personæ; ideo ad ostendendum excellentiam Christi, dicit eum unctum oleo exultationis; ipse enim est rex; Isa., xxxii, 1 : *Ecce in justitia regnabit rex;* et xxxiii, 22 : *Dominus enim judex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster, ipse veniet, et salvabit nos.* Est etiam Sacerdos, Psalm. cix, 4 : *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Fuit etiam propheta, Deuter., xviii, 15 : *Prophetam de gente tua et de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus.* Et convenit sibi ungi oleo sanctificationis et exultationis; ab ipso enim[1], sunt sacramenta, quæ sunt vasa gratiæ. Isa., xxii, 24 : *Suspendam super eum omnem gloriam domus patris ejus, vasorum diversa genera.* Convenit etiam ista unctio christianis ; sunt enim reges et sacerdotes. I Petr., ii, 9 : *Vos estis genus electum, regale sacerdotium.* Apoc., v, 10 : *Fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes.* Item habet Spiritum sanctum qui est prophetiæ spiritus. Joel, ii, 28 : *Effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filiæ vestræ.* Et ideo omnes uncti sunt invisibili unctione. II Corinth., i, 21 : *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos Deus, et qui signavit nos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris.* I Joan., ii, 20 : *Vos unctionem habetis a sancto, et nostis omnia.*

Sed quæ comparatio est inter Christum unctum et christianos unctos ? Ista scilicet quia ipse habet eam principaliter et primo ; nos autem et alii ab ipso effusam. Psalm. cxxxii, 2 : *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron.* Et ideo dicit : *præ participibus tuis.* Joan., i, 16 : *De plenitudine ejus omnes accipimus.* Unde alii dicuntur sancti, ipse vero sanctus sanctorum ; ipse enim est radix omnis sanctitatis.

Dicit autem : *oleo lætitiæ* vel *exultationis,* quia ex ista unctione procedit spiritualis lætitia. Rom., xiv, 17 : *Non est regnum Dei esca et potus; sed justitia et pax et gaudium in Spiritu sancto.* Galat., v, 22 : *Fructus autem spiritus est caritas, pax, gaudium.* Psal. ciii, 15 : *Ut exhilaret faciem in oleo.* Isa., lxi, 3 : *Oleum gaudii pro luctu.*

Illud autem quod bis dicit : *Deus, Deus,* dupliciter exponitur. Uno modo quod repetatur nominativus casus, ut sit sensus : Unxit te Deus per seipsum Deum, nos autem per te mediatorem Dei et hominum hominem Christum. II Petr., i, 4 : *Per quem magna et pretiosa nobis promissa donavit.* Alio modo, quia, secundum Augustinum in *Glossa,* alterum est nominativi casus, alterum vocativi, ut sit sensus : O Christe, qui es *Deus* Filius, *Deus* Pater unxit te *oleo exultationis.* Et quod debeat sic exponi, magis patet in græco.

Sed cum Christus non sit unctus secundum quod Deus, quia sic non convenit sibi recipere Spiritum sanctum, sed magis aliis dare ; secunda expositio non videtur esse vera.

Respondeo. Dicendum est quod idem est in persona et Deus et homo ; tamen unctus est inquantum homo. Et cum dicitur : *O Deus, unxit te Deus tuus oleo exultationis,* et ungens est Deus et homo, et unctus similiter est Deus et homo, et unum cum ipso in persona.

[1] Al. : « autem. »

LECTIO V.

Et : Tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt, tu autem permanebis, et omnes ut vestimentum veterascent ; et velut amictum mutabis eos, et mutabuntur. Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.

Supra præmiserat Apostolus quatuor, in quibus Christus excellit angelos, et probavit duo illorum : scilicet et quod excedit eos quia est Filius, et quia est hæres ; nunc probat tertium, scilicet quod excedit eos in virtute operationis, quia per eum Pater fecit et sæcula. Hoc autem probat Apostolus ex auctoritate ejusdem prophetiæ, et circa hoc duo facit. Primo, ostendit virtutem operationis, inquantum est Creator ; secundo, quantum ad differentiam Creatoris ad creaturam, ibi : *Ipsi peribunt, tu autem permanebis.* Circa primum duo facit, quia primo ponit creationem terræ ; secundo, cœlorum, ibi : *Et opera manuum tuarum sunt cœli.*

Sciendum est autem circa primum quod hoc potest dupliciter legi. Uno modo ut sit sermo prophetæ directus ad Patrem, ut sit sensus : *Tu Domine*, scilicet Deus Pater, *fundasti terram in principio,* id est in Filio tuo, qui est principium ; Joan., VIII, 25 : *Ego principium, qui et loquor vobis.* Et hoc tantum valet ac si dixisset : Tu fundasti terram per Filium ; Psalm. CIII, 24 : *Omnia in sapientia fecisti.* Filius autem est sapientia genita ; unde supra dixit eum splendorem gloriæ. Et hoc quod dicit hic, respondet huic quod supra dixit : *per quem fecit et sæcula.* Alio modo quod sit sermo directus ad Filium, sic : *Et tu Domine,* scilicet Fili, *fundasti terram in principio,* scilicet temporis, ut excludat opinionem ponentium æternitatem mundi[1] ; vel *in principio,* scilicet productionis rerum, ut excludat opinionem dicentium, corporalia non fuisse creata cum spiritualibus, sed post. Gen., I, 1 : *In principio creavit Deus cœlum et terram.* Eccli.[2], XVIII, 1 : *Qui vivit in æternum, creavit omnia simul.*

Sciendum est autem quod tripliciter potest distingui terra in cœlo. Uno modo, et ad litteram, quod per terram intelligatur elementum terræ, per cœlum autem superiora corpora, ut sicut Moyses non facit mentionem de aere, quia est cum aqua, ita hic intelligat per cœlum, ipsum cœlum et alia duo elementa, scilicet aerem et ignem, quæ magis accedunt ad naturam cœli ; quod patet ex loco ipsorum. Sic etiam accipit Moyses Genes., I. † Et dicit : *fundasti,* ut ostendat tria ad terram pertinere. Primo quidem terræ quietem ; omnia enim alia participant motum, sola autem terra secundum totalitatem suam immobilis perseverat, ut sit sensus : Fundasti, id est firmasti ; Psalm. CIII, 5 : *Qui fundavit terram super stabilitatem suam.* Secundo, ut ostendat terræ perpetuitatem ; nam fundamentum ædificii inter alias ejus partes stabilius est. *Terra autem in æternum stat,* Eccle., I, 4, et secundum hoc dicit : *fundasti terram,* id est perpetuo solidasti. Tertio, ut ostendat terræ ordinem, quia sicut fundamentum, quod est prima pars ædificii, est in imo, † ita terra inter omnia elementa tenet locum imum. Isa., XLVIII, 13 : *Manus mea fundavit terram.* Psalm. XCIV, 5 : *Aridam fundaverunt manus ejus.* Non autem dicit : Fecisti cœlos, sed *opera manuum tuarum sunt cœli,* quia illud quod aliquis facit manibus, magis diligenter videtur facere. Et ideo sic loquitur ad designandum nobilitatem et pulchritudinem ipsorum. Isa., XLVIII, 13 : *Dextera mea mensa est cœlos.* Aliter vero quod per terram intelligat totam naturam corporalem, sic *terram fundasti,* quia materia est locus et fundamentum formarum ; per cœlos autem spirituales substantias. Psalm. CXLVIII, 5 : *Laudate eum cœli cœlorum.* Et hi sunt opera manuum ejus, quia fecit eos ad imaginem et similitudinem suam. Vel per terram imperfecti in Ecclesia, qui sunt fundamentum aliorum (quia nisi esset activa in Ecclesia, contemplativa non subsisteret), per cœlos contemplativi. Et hæc facta sunt in Ecclesia in principio, id est

[1] Al. omittitur « ut excludat opinionem ponentium æternitatem mundi. » — [2] Al. deest sequens Ecclesiastici sententia.

per Filium. Isa., LI, 16 : *Posui verba mea in ore tuo ... ut fundes terram* (id est imperfectos) *et plantes cœlos,* id est perfectos. Quantum autem ad cœlos dicit : *Opera manuum tuarum sunt cœli.* ✝ Dicit autem : *opera manuum tuarum,* et non simpliciter : Cœlos fecisti, propter quatuor rationes. Primo, ut excludat errorem dicentium Deum esse animam cœli, et per consequens totum mundum et partes ejus debere coli ut Deus, quod et idololatræ faciebant; et hoc excludit cum dicit : *opera manuum tuarum sunt cœli,* quasi dicat : Non sunt proportionati tibi, ut corpus animæ, sed subjecti et proportionati virtuti et voluntati tuæ. Deuter., IV, 19 : *Ne forte oculis ad cœlum elevatis, videas solem et lunam et omnia astra cœli, et errore deceptus adores ea.* Secundo, ut designet cœlorum dignitatem et pulchritudinem, quia illud dicimus manibus facere quod diligenter facimus. Ut ergo ostendat cœlos excellentiori modo quam alias creaturas corporales divina sapientia conditos esse, dicit : *opera manuum tuarum sunt cœli.* Et hoc patet, quia diversitas in istis inferioribus potest reduci ad dispositionem materiæ, sed diversitas corporum cœlestium nullo modo potest reduci nisi ad sapientiam divinam. Et inde est quod quandocumque fit mentio de creatione cœli, additur ibi prudenter vel intellectus, vel aliquid hujusmodi, secundum illud Prov., III, 19 : *Stabilivit cœlos prudenter,* et secundum illud Psalm. CXXXV, 5 : *Qui fecit cœlos in intellectu.* Tertio, ut ostendat quod in cœlis magis refulget virtus divina Creatoris, secundum *Glossam;* nihil enim est in creaturis in cujus conditione appareat tantum virtutis Dei, et hoc propter magnitudinem ipsorum et ordinem. Sap., XIII, 5 : *A magnitudine enim speciei et creaturæ cognoscibiliter poterit horum Creator videri.* Quarto, ad ostendendum quod inter omnia corpora, corpus cœleste immediatius recipit influentiam a Deo, et per ista derivatur in ista inferiora. Job, XXXVIII, 33 : *Numquid nosti ordinem cœli, et pones rationem ejus in terra?* quasi dicat : Si bene consideras dispositionem cœli, non potes attribuere causam dispositionis ejus alicui rei terrenæ, sed Deo. Alio modo potest exponi, ut per terram accipiatur tota materia corporalis, per cœlos vero, spirituales substantiæ, et sic est sensus. *In principio* temporis *terram,* id est materiam corporalem, *fundasti,* id est, quasi fundamentum formarum stabilisti, et sic intelligitur illud Psalm. CXLVIII, 7 : *Laudate Dominum de terra, dracones et omnes abyssi.* Sed *cœli,* id est substantiæ spirituales; Psalm. eod., 4 : *Laudate illum cœli cœlorum; sunt opera manuum tuarum,* quia scilicet fecisti eos ad imaginem et similitudinem tuam. Tertio modo potest exponi, ut per terram intelligantur infimi in Ecclesia, per cœlos vero supremi, et sic est sensus. *In principio,* id est per filium, *terram fundasti,* id est activos et infimos in Ecclesia. Et dicuntur fundari, quia sunt quasi fundamentum aliorum, nam nisi essent activi in Ecclesia, viri contemplativi non sustentarentur, sed *cœli,* id est contemplativi et perfectiores, *sunt opera manuum tuarum,* id est excellentiori præeminentia præditi. Ps. XVIII, 2 : *Cœli enarrant gloriam Dei.* Isa., I, 2 : *Audite cœli,* id est majores, *auribus percipe terra,* id est minores. ✝

Consequenter cum dicit : *Ipsi peribunt, tu autem permanebis,* ostendit differentiam inter Creatorem et creaturam, et hoc quantum ad duo, quæ sunt propria Creatori. Primum est æternitas, secundum est immutabilitas, de qua ibi : *Et omnes ut vestimentum veterascent ..., tu autem idem ipse es.* Circa primum duo facit, quia primo ponit terminationem creaturæ; secundo, interminationem Dei, ibi : *Tu autem permanebis.* Dicit ergo primo : *Ipsi,* scilicet cœli, *peribunt.*

Sed terra. Eccle., I, 4 : *Terra in æternum stat.* Ergo videtur quod multo plus cœli. Respondeo. Dicendum est quod, secundum Augustinum et Philosophum, in qualibet mutatione est generatio et corruptio. Unde quidquid mutatur, perit a statu in quo erat. Ergo quod dicit quod cœli peribunt, non intelligitur quantum ad substantiam, de qua Job, XXXVII, 18 : *Qui solidissimi quasi ære fusi sunt,* sed quantum ad statum quem nunc habent. Apoc., XXI, 1 : *Vidi cœlum novum et terram novam.* I Corinth., VII, 31 : *Præterit figura mundi hujus.*

Sed quomodo mutabunt statum? Diversimode, quia cœli superiores moventur quidem secundum locum, sed non alterantur[1]; inferiores vero, scilicet ignis et aer,

[1] Al. : « moventur, sed non alterantur. »

moventur et alterantur, et corruptioni sunt subjecti. Sic ergo status omnium cœlorum est mutabilis, sed tunc motus cessabit in superioribus, et corruptio in inferioribus, quia aer igne conflagrationis purgabitur. II Petr., III, 7 : *Cœli qui nunc sunt, et terra, eodem Verbo repositi, sunt igni reservati in diem judicii, et perditionis impiorum hominum.* Omnes peribunt a statu in quo nunc sunt, et sic quodammodo peribunt, sed *tu* Domine *permanebis*. Psal. CI, 13 : *Tu autem Domine, in æternum permanebis.* ✝ Hic ostendit permanentiam Creatoris, quasi dicat : In te nulla est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio, ut Jac., I, dicitur. Ps. CI, 13 : *Tu autem, Domine, in æternum permanebis, solium tuum in generatione et generationem,* quod potest etiam intelligi de Christo homine. Infra, ult., 8 : *Jesus Christus heri, et hodie, ipse et in sæcula.* ✝

Deinde cum dicit : *Et omnes ut vestimentum veterascent ..., tu autem idem ipse es,* ostendit differentiam Dei ad creaturam, quantum ad immutabilitatem, et circa hoc duo facit. Primo enim ponit mutabilitatem creaturæ ; secundo, immutabilitatem Dei, ibi : *Tu autem idem ipse es.* Et adhuc circa primum duo facit, quia primo describit rationem mutabilitatis creaturæ ; secundo, subdit illam mutabilitatem, ibi : *Et velut amictum mutabis eos.* Circa primum autem sciendum est quod vetus et novum consequuntur tempus. Unde veterascere non potest nisi quod aliqualiter mensuratur tempore. Motus autem cœlorum mensuratur tempore, sed ipsum mobile mensuratur ipso nunc temporis. Ergo in cœlo possunt inveniri novitas et vetustas ; unde non veterascent cœli, quasi substantia eorum minuatur, vel corrumpatur in aliquo, sed tantum quantum ad diuturnitatem temporis, quo amplius non mensurabuntur ; et ideo dicit : *sicut vestimentum mutabis eos,* quia causa mutationis cœlorum non erit propter defectum virtutis ipsorum, quæ in aliquo minuatur, quia si motus ipsorum cessaret propter defectum virtutis, jam cessatio haberet causam naturalem, et posset deprehendi ratione naturali, cujus contrarium dicitur Matth., XXIV, 36 : *De die autem et hora illa nemo scit, neque angeli in cœlo; nisi solus Pater.* Ergo erit propter necessitatem finis, quia omnes creaturæ corporales ordinantur ad spirituales, et totus motus deserviens generationi et corruptioni ordinatur ad generationem hominis. Cessante ergo generatione hominis, quod erit quando completus erit numerus electorum et prædestinatorum, cessabit motus ille ; et ideo dicitur vestimentum, quod sumitur ad usum, et cessante usu deponitur, sicut homo calidum vestimentum deponit veniente æstate, et frigidum veniente hieme[1]. Sic ergo status mundi, qui nunc est accommodatus[2] isti fini, cum completus fuerit numerus ille electorum, jam amplius non erit accommodatus, nec necessarius, et ideo sicut vestimentum deponetur. Luc., XXI, 33 : *Cœlum et terra transibunt.*

Consequenter ponit ipsam mutabilitatem, cum dicit : *et velut amictum mutabis eos,* scilicet cœlos ; et bene dicit : *mutabis* tu Deus, quia non propria virtute, nec per se, sed virtute Dei mutabuntur a motu, sicut amictum, qui ad usum sumitur, et post usum deponitur secundum congruentiam temporis et finis. Et dicit *amictum,* quia per amictum gloria hominis, et manifestatur, et tegitur. Ita etiam Deus per creaturas et occultatur nobis, et manifestatur. Rom., I, 20 : *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Sapient., XIII, 5 : *A magnitudine enim speciei, et creaturæ, cognoscibiliter poterit horum Creator videri.* Et dicit : *mutabuntur,* quia in perpetuum mutati permanebunt. Item quantum ad cœlos spirituales, qui pereunt a vita præsenti per mortem corporis. II Reg., XIV, 14 : *Omnes morimur, et quasi aquæ dilabimur in terram, quæ non revertentur.* Isa., LXVII, 1 : *Justus perit, et nemo est qui recogitet in corde suo.* Item *veterascent,* quia, ut dicitur infra, VIII, 13 : *quod antiquatur, et senescit, prope interitum est. Et mutabis,* scilicet secundum corpora, quando corporale hoc induet incorruptionem, I Corinth., XV. *Et mutabuntur,* secundum mentem, quando a visione ænigmatica assumentur ad speciei visionem. Job, XIV, 14 : *Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea.*

Deinde subjungit immutabilitatem Dei, cum dicit : *Tu autem idem ipse es.* Ubi duo facit; primo enim ponit intentum[3]; secundo, ostendit hoc per signum, ibi : *Et*

[1] Al. deest « et frigidum veniente hieme. » — [2] Al. : « commendatur. » — [3] Al. : « ponit hoc. »

anni tui non deficient. Dicit ergo : *Ipsi peribunt, tu autem,* scilicet Dei Filius (et hoc contra Ariano), *idem ipse es,* id est, idem perseveras, et nunquam mutaris. Mal., III, 6 : *Ego Deus, et non mutor.* Jac., I, 17 : *Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.* Et signum hujus immutabilitatis ponit cum dicit : *Anni*[1] *tui non deficient.*

Ubi[2] sciendum est quod anni Dei dicuntur duratio ejus, sicut et anni hominis. Duratio autem hominis deficit dupliciter, scilicet secundum partes et secundum totum. Secundum partes quidem, quia, cum sit temporalis, una pars succedit alteri, et una adveniente, deficit altera. Deficit etiam secundum totum, quia ex toto desinit esse. In duratione vero Dei neutrum horum est. Quia non deficit secundum totum, quia est semper; Psal. XCI, 9 : *Tu autem altissimus in æternum, Domine.* Item nec secundum partes, quia æternitas est tota simul, et quid stans ; Job, XXXVI, 26 : *Numerus annorum ejus inæstimabilis.*

Sed cum sit una et immutabilis, quare anni vocantur[3] in plurali, et non annus in singulari? Ratio hujus est, quia intellectus noster accipit cognitionem intelligibilium per sensibilia, quia omnis nostra cognitio incipit a sensu ; unde et Deus, qui est omnino simplex, describitur sub similitudine corporalium. Isa., VI, 1 : *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum.* Ita etiam duratio ejus a nobis describitur per aliqua nobis nota, cum tamen sit uniformis et simplex. Unde aliquando dicitur annus, aliquando dies et mensis, quia omnes differentias temporis includit.

LECTIO VI.

Ad quem autem angelorum dixit aliquando : Sede ad dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Nonne omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis?

Supra probavit Apostolus tria de Christo, in quibus excedit angelos, hic probat quartum quod præmiserat de ipso, scilicet quod sedet ad dexteram majestatis, quod pertinet ad dignitatem ejus, et circa hoc duo facit : primo enim inducit auctoritatem David hoc ostendentem[4]; secundo, ostendit angelos ab hac dignitate deficere, ibi : *Nonne omnes sunt administratorii spiritus?* Circa primum duo facit, quia primo describit dignitatem Christi ; secundo, ostendit per signum, ibi : *Quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Dicit ergo : *Ad quem autem angelorum dixit aliquando* Deus? quasi dicat : Non invenitur quod hoc Deus dixerit angelo, sed dixit Christo. Et ipse Christus Matth., XXII, inducit hoc de se dictum. Hoc autem quod dicit : *Sede a dextris meis,* potest referri ad divinam naturam, in qua Christus æqualis est Patri, quia habet et judiciariam et regiam potestatem æqualem Patri. Joan., XVI, 15 : *Omnia quæ habet Pater, mea sunt.* Ipse vero Pater ab æterno dixit, quia dicendo Filium generavit, et generando dedit ei æqualitatem Patris. Potest etiam referri quantum ad humanam naturam, secundum quam sedet in bonis potioribus Patris. Tunc autem Pater dixit quando humanæ naturæ Verbum suum univit. Hoc autem magis supra expositum est ubi dixerat : *Sedet ad dexteram.*

Consequenter cum dicit : *Quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum,* ostendit per signum dignitatem Christi ; ubi occurrit duplex dubitatio. Una, quia ab æterno omnia sunt subjecta Filio inquantum Deus[5]. Item quia in resurrectione Christus dicit (Matth., ult., 18) : *Data est mihi omnis potestas.* Quid ergo expectat subjiciendum scabello suo ?

Et sciendum est quod aliquid potest esse in potestate alicujus dupliciter. Uno modo quantum ad auctoritatem, et sic omnia ab æterno quantum ad præordinationem fiendorum, et in tempore quo fuerunt, subjecta sunt Filio Dei inquantum Deus, sed a principio conceptionis inquantum homo.

[1] Al. : « et signum hujus est *Anni,* » etc. — [2] Al. : « anni enim Dei dicuntur duratio ejus, sicut anni hominis duratio hominis; qui deficit et secundum partes, quia cum sit temporalis, una pars succedit alteri, » etc. — [3] Al. desunt sequentia usque ad punctum interrogationis. — [4] Al. deest « hoc ostendentem. » — [5] Al. omittitur « inquantum Deus. »

Alio modo quantum ad exercitium potestatis, et sic non sunt ei omnia subjecta, sed tantum in fine mundi, quia nondum exercet potestatem in omnia, subjiciendo sibi omnia. Philip., III, 21 : *Secundum operationem qua possit etiam subjicere sibi omnia.*

Sed quid est quod dicit : *scabellum?* Potest dici quod per hoc nihil aliud intelligitur quam plena et perfecta subjectio. Illud enim dicitur perfecte subjectum alicui quod ipse potest conculcare pedibus. Aliter etiam, et faciendo vim in verbo, quia sicut Deus est caput Christi, ut patet[1] I Corinth., XI, 3 : *Caput Christi, Deus :* ita pedes Christi, humanitas ejus. Psalm. CXXXI, 7 : *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus.* Ponam ergo *scabellum,* id est, non solum subjiciam inimicos tuos tuæ divinitati, sed etiam humanitati tuæ.

In hoc autem erravit Origenes. Ipse enim voluit et intellexit tantum unum modum subjectionis, dicens : Sicut enim nihil aliud est subjici luci, quam illuminari, ita cum Christus sit veritas, justitia et bonitas, et quidquid tale potest dici, nihil est aliud subjici Salvatori, quam salvari. Et ideo voluit quod in fine omnia, etiam dæmones, salvarentur, quia aliter non subjicerentur omnia Christo. Sed hoc est contra illud quod dicitur Matth., XXV, 41 : *Ite, maledicti, in ignem æternum.*

Unde sciendum est quod duplex est modus subjectionis. Unus per voluntatem subditorum, sicut boni ministri subjiciuntur domino suo, puta regi, et sic soli boni subjiciuntur Christo. Alius per voluntatem domini, et sic est quædam violentia ex parte subditorum, et sic mali subjicientur Christo, non quod velint dominium ejus, sed quia Christus faciet de ipsis voluntatem suam, puniendo eos qui noluerunt hic facere voluntatem suam. Et hoc proprie designatur per scabellum, quia quod calcatur comprimitur. Isa., LXVI, 1 : *Cœlum mihi sedes est* (id est cœlestes et boni), *sed terra* (id est terreni et mali) *scabellum pedum meorum.*

Alia dubitatio est de hoc quod dicit : *Quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum,* quia si sedebit quoadusque ponat : ergo cum posuerit, non sedebit.

Respondeo quod hujusmodi dictiones *donec* et *quoadusque,* quandoque ponuntur finite, quando scilicet designant terminum ejus cui conjunguntur, sicut cum dico : Sede hic donec veniam. Aliquando autem tenentur infinite; quando scilicet non ponitur terminus, ut cum dicitur : Iste non pœnituit donec vixit, quia nec post mortem pœnituit. Sicut enim dicit Hieronymus, illud oportet designari de quo posset esse dubium; illud autem quod non est dubium, relinquitur intelligenti. Dubium autem est de aliquo[2] utrum in vita sua pœniteat, sed quod non post mortem suam, nulli est dubium. Sic et in proposito : cum enim modo multi impugnent et blasphement Christum, videtur dubium utrum modo sedeat, sed non est dubium utrum sedeat quando omnia subjecta erunt ei, et ideo non exprimitur illud.

Consequenter ostendit quod dignitas hæc angelis non convenit, cum dicit : *Nonne omnes sunt administratorii spiritus?* Ubi tria facit, quia primo ostendit ipsorum officium; secundo, executionem officii, ibi : *in ministerium missi;* tertio, fructum executionis, ibi : *ut hæreditatem capiant salutis.* Dicit ergo : *Nonne omnes sunt administratorii spiritus?* Psalm. CII, 21 : *Ministri ejus qui facitis voluntatem ejus.*

Sed contra. Dan., VII, 10 : *Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei.* Ubi dicit Gregorius : « Alii qui ministrant, alii sunt qui assistunt. » Non ergo omnes ministrant.

† Respondeo. Dicendum est quod sicut videmus in artificibus, quod duplex est genus artificum (quidam enim sunt quasi manu exequentes, ut manu artifices; alii autem non exequuntur nec operantur manu, sed sunt artifices disponentes, et quasi præcipientes quid agendum sit) ita et in angelis est, quia quidam sunt quasi exequentes ea quæ a divina jussione procedunt circa nos agenda[3]; quidam vero quasi præceptores præcipientes ea quæ agenda sunt. Accipiendo ergo largo modo administratores tam pro exequentibus quam etiam pro imperantibus, sic omnes sunt administratores, vel administratorii, inquantum superiores exequuntur Dei voluntatem circa medios, medii circa infimos, infimi circa nos. Sed si dicantur administratorii qui exequuntur, alii autem qui im-

[1] Al. desideratur « ut patet. » — [2] Al. omittitur « de aliquo. » — [3] Al. : « quasi exequentes, quidam vero, » etc., intermediis omissis.

mediate accipiunt a Deo, assistentes, sic quidam ministrant, quidam assistunt et tradunt aliis. Assistentes igitur sunt qui immediate accipiunt illuminationes divinas ab ipso Deo ; unde et nominibus relatis ad Deum nuncupantur, sicut seraphim, id est amantes Deum, cherubim, cognoscentes, throni, portantes. Ministrantes vero sunt[1] qui ab istis accipiunt et aliis tradunt.

Sed contra hoc esse videtur illud quod dicit Gregorius, quod assistere dicuntur qui intima Dei contemplatione fruuntur. Cum ergo omnes angeli videant Deum per essentiam, secundum illud Matth., XVIII, 10 : *Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei,* videtur quod omnes sint assistentes.

Respondeo. Dicendum quod quidam de primis studentibus in libris Dionysii, volens salvare et dictum Apostoli et dictum Gregorii, dixit quod angeli inferiores non vident Deum per essentiam, cum non sint assistentes ; et iste fuit Joannes Scotus, qui primo commentatus est in libros Dionysii. Sed hæc opinio hæretica est, quia cum beatitudo perficiatur in visione Dei, sequeretur quod angeli inferiores non videntes Deum per essentiam, non essent beati. Est etiam dictum Domini dicentis, Matth., XVIII, 10 : *Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei.* Et ideo dicendum quod omnes vident Deum per essentiam, non tamen omnes assistunt. Ad cujus evidentiam sciendum est quod sicut Deus cognoscendo essentiam suam etiam seipsum cognoscit et omnia alia a se, ita et angeli videntes Dei essentiam, et ipsam cognoscunt, et res omnes in ipso ; in qua quidem visione ideo solum sunt beati quia eum vident, non ideo quia res in ipso cognoscunt. Unde Augustinus, in libro *Confessionum :* « Beatus qui te videt, etiam si illa non videat. Qui autem te et illa cognoscit, non propter illa beatior, sed propter te solum beatus. » Visio autem qua Deum vident per essentiam, est omnibus beatis communis. In visione autem qua res cognoscunt in Deo, unus angelorum præeminet alii, nam superiores, utpote altioris naturæ et intellectus, plura vident in Deo quam medii et medii quam infimi. Unde isti vident omnia quæ ad eorum officium pertinent, et quæ sunt exequenda per alios, quæ non ita perfecte vident inferiores ; et ideo aliis exequenda tradunt, et propter hoc isti solum assistunt, et tamen omnes vident Deum ; et in hujus signum dicit Dionysius quod quibusdam angelis quærentibus, ipse Deus immediate respondet, sicut Isa., LXIII, 1 : *Quis est iste qui venit de Edom?* et respondet ipse : *Ego qui loquor justitiam.* Quibusdam vero respondet per angelos, sicut illud Psalm. XXIII, 10 : *Quis est iste rex gloriæ?* respondent angeli, non Deus, et dicunt : *Dominus virtutum ipse est rex gloriæ.* Sic ergo patet angelorum officium. †

Sed contra hoc est, quia hic tangitur executio officii cum dicit : *in ministerium missi.* Ergo videtur per hoc quod omnes exequantur. Psal. XXXIII, 8 : *Immittet angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos,* et Isa., VI, 6 : *Volavit ad me unus de seraphim,* qui sunt in supremo ordine. Ergo si illi mittuntur, multo fortius alii. Sed contra hoc est Dionysius, qui dicit quod accepit ab Apostolo, quod soli inferiores mittuntur, et non superiores.

Respondeo. Quidam dicunt quod superiores mittuntur, et exeunt[2] aliquando, aliquibus causis subortis, ad exteriora. Sed videtur mihi quod superiores quatuor, scilicet seraphim, cherubim, throni et dominationes, nunquam mittuntur, sed inferiores mittuntur, quod patet ex eorum nominibus. Virtutes enim mittuntur ad mirabilia facienda ; potestates, ad arcendum potestates aereas ; principatus, ad gubernandum communitatem vel regnum, et sic de aliis. Dominationes autem dicuntur, quia ordinant omnia hæc inferiora. Alii autem tres ordines accipiunt nomina ex operatione quam immediate exercent circa Deum, et illam dispensant in alios. Quod ergo dicit : *missi,* dicendum est quod duplex est missio. Una quæ motum localem importat, et sic mittuntur solum inferiores. Alia est missio quæ fit per applicationem et directionem novi effectus in creatura, et sic mittuntur Filius et Spiritus sanctus, et hoc modo mittuntur superiores, quia virtus eorum immittitur in inferiores, immittenda aliis. Et quod dicit : *Volavit ad me unus de seraphim,* dicendum, quod inferiores utuntur nominibus illorum quorum virtute et auctoritate agunt, et eis attribuunt operationes suas. Et quia ille inferior[3] officium suum

[1] Al. : « ministrantes non sunt. » — [2] Al. : « et exierunt. » — [3] Al. deest « inferior. »

exequebatur in virtute seraphim, ideo vocatus est nomine seraphim, non quod esset natura seraphim.

Deinde subjungit fructum officii, cum dicit : *Qui hæreditatem capiunt salutis.* Et licet omnes sint vocati, non tamen omnes capiunt hæreditatem. Qui ergo capiunt, illi percipiunt fructum missionis. Hierem., LI, 9 : *Curavimus Babylonem, et non est sanata.*

† Vel rursus cum dicit[1] : *Propter eos qui hæreditatem capiunt salutis,* ponitur executionis fructus, qui est ut homines hæreditatem capiant salutis. Propter hoc enim est totus ordo actionis circa nos, ut compleatur numerus electorum. Psal. XC, 11 : *Angelis suis Deus mandavit de te ut custodiant te in omnibus viis tuis.* Et dicit : *propter eos,* non propter omnes; quia, licet omnes sint vocati, pauci tamen sunt electi, ut dicitur Matth., XXV. Et dicit : *hæreditatem,* quia ad ipsam soli filii perveniunt. *Quod si filii, et hæredes,* Rom., VIII, 17. Dicit ergo : *capiunt,* quia oportet quod labore et studio et sollicitudine acquirant regnum Dei. Matth., IX, 12 : *Regnum cœlorum vim patitur.* Illi ergo capient qui student in se dominicas illuminationes et inspirationes immissas per angelos bonos custodire, et effectui demandare; alias dicetur eis quod dicitur Hier., LI, 9 : *Curavimus Babylonem, et non est sanata.* †

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Propterea abundantius oportet observare nos ea quæ audivimus, ne forte pereffiuamus. Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, et omnis prævaricatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem; quomodo nos effugiemus. si tantam neglexerimus salutem? Quæ cum initium accepisset enarrandi per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est, contestante Deo signis et portentis, et variis virtutibus, et Spiritus sancti distributionibus secundum suam voluntatem.

Supra ostendit Apostolus multipliciter eminentiam Christi ad angelos, hic ex hoc concludit quod magis obediendum est doctrinæ Christi, scilicet Novo Testamento, quam Veteri Testamento, et circa hoc tria facit; primo enim ponit conclusionem intentam; secundo, inducit rationem ad conclusionem intentam; tertio, confirmat consequentiam rationis. Primum in principio; secundum, ibi : *Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus ..., quomodo nos effugiemus?* tertium, ibi : *Non enim angelis subjecit Deus orbem terræ.* Circa primum sciendum est quod Exod., XXIII, datis præceptis legis judicialibus et moralibus, subjungit vers. XX : *Ecce ego mitto angelum meum, qui præcedat te, et custodiat in via;* et sequitur : *Observa igitur, et audi vocem ejus, neque contemnendum putes.* Si igitur mandatum angeli, per quem lex data est, servaretur, introitus disponeretur ad patriam; unde et Matth., XIX, 17, dictum est : *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* Oportet ergo servare mandata illa legis; ergo oportet magis obedire mandatis ejus qui major est angelis, per quos lex data est; et hoc est quod dicit : *propterea abundantius observare oportet ea quæ audivimus.* Abdiæ, I : *Auditum audivimus a Domino.* Habac., III, 1 : *Domine audivi auditum tuum, et timui.* Oportet ergo observare abundantius[2]. † Et dicit abundantius propter tria. Primo proponit dicentis auctoritatem, quia iste Creator et Filius Dei, et ille creatura et Dei minister. Act., V, 29 : *Obedire oportet magis Deo quam hominibus,* et etiam angelis. Secundo, propter dictorum utilitatem, quia ista sunt verba vitæ æternæ. Joan., VI, 69 : *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes.* Illa bonorum temporalium, Isa., I, 19 : *Si volueritis et audieritis me, bona terra comedetis.* Ter-

[1] Editio Remigii : « Consequenter cum dicit. » — [2] Al. : « oportet ergo observare abundantius, quæ scilicet a majore dicta sunt. Ps. : *Ideo dilexi testimonia tua,* etc. Et hoc propterea, id est propter imminens periculum ne scilicet superfluamus. Aliquis enim fluit per pœnas corporales. II Reg., XIV : *Quasi aquæ dilabimur super terram.* Sed effluit per culpam, sed supereffluit corporaliter per damnationem æternam. Consequenter inducit rationem, » etc., intermediis omissis.

tio, propter observantiæ suavitatem, quia hæc sunt suavia, I Joan., v, 3 : *Mandata ejus gravia non sunt*; et Matth., xi, 30 : *Jugum meum suave est, et onus meum leve.* Illa gravia, Act., xv, 10 : *Hoc est onus quod neque nos neque patres nostri portare potuerunt.* Secundo, ostendit idem ex periculo imminente, cum dicit : *Ne forte pereffluamus*, id est, æternaliter damnemur. Ubi sciendum est quod aliquis fluit per pœnas corporales, II Reg., xiv, 14 : *Quasi aquæ dilabimur super terram*, effluit per culpam, sed supereffluit corporaliter per damnationem æternam, quia nec testa remanet; Isa., xxx, 14 : *Comminuetur sicut comminuitur lagena figuli contritione percalida, nec invenitur de fragmentis ejus testa.* †

Consequenter inducit rationem ad hoc, quæ continet unam conditionalem continentem comparationem Novi et Veteris Testamenti. In antecedenti ponitur conditio Veteris Testamenti, in consequenti conditio Novi Testamenti. Circa Vetus autem tria ponit : scilicet legis auctoritatem; secundo, firmitatem veritatis, ibi : *Factus est firmus;* tertio, necessitatem observandi, ibi : *Et omnis prævaricatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem.* Primo, ponit auctoritatem, quia non humana ratione data est lex, sed per angelos. Gal., iii, 19 : *Ordinata per angelos in manu mediatoris.* Act., vii, 38 : *Hic Moyses qui fuit in Ecclesia in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, et cum patribus nostris.* Nec hoc est mirum, quia, ut probat Dionysius, revelationes divinarum illuminationum ad nos perveniunt mediantibus angelis. Firmitatem vero veritatis ostendit, cum dicit : *Qui factus est firmus*, quia omne quod fuit prænuntiatum in lege veteri, totum est impletum. Matth., v, 18 : *Iota unum*[1] *aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant;* et Prov., xii, 19 : *Labium veritatis, firmum erit in perpetuum*, et Psal. lxxxviii, 25 : *Quæ procedunt de labiis meis, non faciam irrita.* Factus est ergo firmus, quia non fuit irritatus. Necessitatem ostendit qua puniuntur prævaricantes; unde dicit : *Et omnis prævaricatio et obedientia accepit justam mercedis retributionem.* Ubi ponit unum quod respondet duplici culpæ, scilicet peccato omissionis et transgressionis. Primum respondet præceptis affirmativis, aliud negativis. Primum notatur nomine inobedientiæ.

Sed numquid inobedientia est peccatum generale? Et videtur quod sic, per hoc quod dicitur hic. Ad quod dicendum est quod peccatum dicitur esse speciale ex intentione specialis finis. Unde quando aliquis non servat præceptum hac intentione ut contemnat præceptum, sic est speciale peccatum; sed quando ex aliqua causa, puta quando ex concupiscentia, tunc est conditio consequens peccatum, non tamen speciale peccatum.

Aliud autem vocatur prævaricatio. Psalm. cxviii, 119 : *Prævaricantes reputavi omnes peccatores terræ.* Item aliud ponit ex parte pœnæ, cum dicit : *Accepit justam mercedis retributionem.* Retributio enim respicit quantitatem culpæ, ut qui magis peccavit, magis puniatur; merces vero respicit qualitatem, ut qui igne libidinis peccaverit, igne crucietur. Accipiet ergo mercedem bonam pro bonis, et malam pro malis. Et sic merces accipitur in bonum et in malum, inquantum importat justitiam distribuendi. Justam dicit propter æqualitatem pœnæ, ut scilicet secundum mensuram peccati sit plagarum modus. De pœnis autem habetur Levit., xxvi, et Deut., xxviii. *Glossa* dicit : « *Justam*, ne putetur perire justitia propter misericordiam. »

Consequenter cum dicit : *Quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?* ponit consequens suæ conditionalis, in quo describit conditionem Novi Testamenti. Ubi tria facit; primo enim ostendit necessitatem observandi; secundo, originem Novi Testamenti; tertio, firmitatem veritatis ipsius. Secundum, ibi : *Quæ cum initium accepisset enarrandi per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est;* tertium, ibi : *Contestante Deo signis et portentis.* Dicit ergo : Si sermo factus per angelos punit prævaricatores et inobedientes, *quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?* in quo denotat periculum quod imminet non observantibus. Supra autem Vetus Testamentum vocavit salutem. Cujus ratio est, quia sermo ordinatur ad cognitionem tantum; hoc enim facit Vetus Testamentum, quia per ipsum est cognitio peccati. Rom.,

[1] Al. : « quia totum impletur quod ibi mandatum est. Matth., v : *Iota unum aut unus apex non præteribit a lege donec omnia fiunt.* Necessitatem ostendit, » etc., aliis omissis.

III, 20 : *Per legem cognitio peccati.* Item cognitio Dei[1]. Psalm. CXLVII, 20 : *Non fecit taliter omni nationi;* et alibi, LXV, 2 : *Notus in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus.* Non tamen conferebat gratiam, sed in Novo Testamento confertur gratia. Joan., I, 17 : *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est,* quæ ducit ad salutem æternam[2]. Ibid., VI, 69 : *Domine ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes.* Psalm. CXVIII, 140 : *Ignitum eloquium tuum vehementer.* Item commendat ipsam ex quantitate[3], et dicit : *tantam*, id est valde magnam. Et certe valde magna est, si consideres a quibus periculis liberat, quia non solum liberat a periculis mortis corporalis, sed etiam spiritualis. Matth., I, 21 : *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Item magna est, quia est universalis, id est non unius populi tantum, nec ab uno periculo, sed est omnium hominum et ab hostibus omnibus. I Tim., IV, 10 : *Qui est Salvator omnium, maxime autem fidelium.* Luc., I, 74 : *Sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati serviamus illi.* Item magna est, quia æterna. Isa., XLV, 17 : *Salvatus est Israel in Domino salute sempiterna.* Et ideo non est negligenda, sed debemus esse solliciti ad obtinendum eam. Judic., XVIII, 9 : *Vidimus terram valde opulentam et uberem;* et sequitur : *Nolite negligere, nolite cessare; eamus et possideamus eam; nullus erit labor.* Et vere non debemus negligere, quia si negligentes fuerimus, puniemur, non tantum perdendo bonum, sed etiam incurrendo malum, scilicet æternæ damnationis, quod effugere non poterimus[4]; ideo dicit : *Quomodo nos effugiemus?* Matth., III, 7 : *Quis demonstrabit vobis fugere a ventura ira?* Job, XI, 20 : *Effugium peribit ab eis.* Psalm. CXXXVIII, 7 : *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam?*

Originem doctrinæ Novi Testamenti ostendit, cum dicit : *Quæ cum initium accepisset enarrandi per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est.* Ubi ponit duplicem ejus originem. Prima fuit non per angelos, sed per ipsum Christum. Supra, I, 2 : *Locutus est nobis in Filio;* Joan., I, 18 : *Unigenitus qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Et ideo dicit : *Quæ cum accepisset initium enarrandi per Dominnm,* quia habet duplex initium. Unum simpliciter, et illud est ab æterno, et hoc est per ipsum Verbum. Ephes., I, 4 : *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem.* Aliud est initium enarrationis, et istud fuit in tempore per Verbum incarnatum. Secunda origo fuit per apostolos, qui audierunt a Christo; unde dicit : *Ab eis qui audierunt, in nos confirmata est,* id est per ipsorum prædicationem. I Joan., I, 1 : *Quod fuit ab initio..., quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis.* Luc., I, 2 : *Sicut narraverunt nobis qui ab initio ipsi viderunt.*

Firmitatem deinde ejus ponit, quæ major est quam firmitas Veteris Testamenti, quod ostendit ex testimonio Dei, qui mentiri non potest; unde dicit : *Confirmata est Deo contestante signis et portentis*[5]. Sciendum est autem quod testimonium est per loquelam; loquela est signum sensibile. Deus autem duplici signo sensibili contestatus est, scilicet miraculis et donis Spiritus sancti. Quantum ad primum dicit quod *confirmata est contestante Deo signis,* quoad minora miracula, ut sanatio claudi vel febris. De primo Act., III et XIV, de secundo autem Act., ult. *Portentis,* quantum ad majora, sicut suscitatio mortui. Act., IX, 40 : *Thabita, surge.* Dicitur autem portentum, quasi porro vel procul tensum, quod scilicet aliquid in longinquum demonstrat. II Paral., XXXII, 31 : *In legatione principium Babylonis, qui missi fuerant ad eum ut interrogarent de portento;* quod scilicet fuerat sol retrogressus decem gradibus, « dereliquit eum Deus ut tentaretur. » Præcipuum vero portentum est quod Deus factus est homo. Isa., VIII, 18 : *Ego et pueri mei, quos mihi dedit Deus in portentum;* quod scilicet ego, qui sum homo, et quod pueri mei hoc crederent. Mirum enim fuit quod cor humanum hoc potuit credere. Dicit : *variis virtutibus,* ut signa et portenta referantur ad ea quæ excedunt virtutem naturæ, ut signum dicatur quod est præter et supra naturam, non tamen contra, sed portentum est quod est contra naturam, ut partus virginis, suscitatio mortui; sed virtus referatur ad ea quæ sunt secundum naturam[6] quantum ad substantiam facti, sed non quantum ad

[1] Al. omittitur « item cognitio Dei. »— [2] Al. deest « quæ ducit ad salutem æternam. » — [3] Al. desideratur « item commendat ipsam ex quantitate. » — [4] Al. desunt sequentia usque ad sententiam Matthæi. — [5] Al. : « emittitur *Confirmata est.* » — [6] Al. : « sed virtus referatur ad ea quæ sunt secundum naturam, licet non eodem modo, sicut sanatio febris, » etc.

modum fiendi, sicut sanatio febris, quod utique possunt medici, licet non statim. Vel virtutes referantur ad virtutes mentis, quas Dominus suis prædicatoribus dedit, scilicet fides, spes et caritas. Sed quantum ad secundum, scilicet quantum ad dona, dicit : *Et Spiritus sancti distributionibus.*

Sed contra, ut dicitur Sapient., VII, 2, *Spiritus sanctus unus est,* quomodo ergo distribuitur? Dicendum est quod non distribuitur secundum essentiam, sed inquantum dona ejus distribuuntur. I Corinth., XII, 4 : *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus.* Omnes autem gratiæ attribuuntur Spiritui sancto, quia dantur ex amore; amor vero appropriatur Spiritui sancto. Gregorius : « Certe Spiritus sanctus amor est. » Vel *distributionibus*, id est per distributiones, quæ fiunt a Spiritu sancto, quia alii datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, alii operatio miraculorum, alii prophetia, et sic de aliis. Et hoc totum non pro meritis nec ex necessitate naturæ, sed per ipsius voluntatem. Joan., III, 8 : *Spiritus ubi vult spirat*[1]*;* I Cor., XII, 2 : *Hæc omnia operatur unus atque idem Spiritus dividens singulis prout vult.* Marci, ult., 20 : *Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.*

LECTIO II.

Non enim angelis subjecit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur. Testatus est autem in quodam loco quis dicens : Quid est homo quod memor es ejus, aut filius hominis quoniam visitas eum ? Minuisti eum paulo minus ab angelis : gloria et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subjecisti sub pedibus ejus. In eo enim quod omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia subjecta ei.

Supra fecit Apostolus quamdam comparationem, ostendens esse majorem necessitatem observandi præcepta Christi quam legis datæ per angelos; hic confirmat consequentiam; ubi duo facit : primo enim confirmat dictam consequentiam, ostendens majorem esse potestatem Christi quam angelorum; secundo probat idem per auctoritatem, ibi : *Testatus est autem quidam.* Dicit ergo[2], quod majora supplicia sustinebunt qui faciunt contra mandata Christi, quam qui faciunt contra mandata angelorum : quia ipse Christus Dominus est, et magis punitur qui peccat contra dominum, quam qui peccat contra servos. Et quod Christus sit Dominus, ostenditur quia non subjecit Deus orbem terræ, futurum subjectum Christo, angelis. Et duo facit[3]. Primo ostendit quia orbis non est subjectus angelis; secundo ostendit de quo orbe intendit, ibi : *de quo loquimur.* Orbis enim non[4] est subjectus angelis Job, XXXIV, 13 : *Quem constituit alium super terram, aut quem posuit super orbem quem fabricatus est?*

Sed contra. Dan., X, dicitur angelus princeps regni Græcorum et Persarum : et Deut., XXXII, 5 : *Constituit fines populorum juxta numerum filiorum Dei**, secundum aliam litteram. Et dicendum est quod non est eis subjectus vice dominii, sed vice cujusdam ministerii : tota enim creatura corporalis ministratur per angelos. Psalm. CII, 21 : *Ministri ejus qui facitis voluntatem ejus.* Supra I, omnes administratorii dicuntur.

* *Israel.*

Vel *non enim subjecit orbem terræ angelis :* orbem, dico, futurum, scilicet mundum istum, qui dicitur futurus, quia in Scriptura quandoque dicitur futurum non respectu nostri, sed respectu ejus cui comparatur, sicut idem Apostolus dicit Rom., V, 14, de Adam respectu Christi : *Qui est forma futuri;* Christus enim non est futurus respectu sui, sed respectu Adæ. Sic hic orbis futurus dicitur, non respectu nostri, sed respectu Christi, qui est ab æterno; cum orbis sit in tempore[5]. Et quia manichæi dicunt orbem subjectum malo deo, non autem bono; ideo subdit *: de quo loquimur,* quia scilicet non de alio, sed de isto, vel quia[6] supra I, 11, dixerat : *ipsi peribunt,* scilicet cœli, *et mutabuntur :* quod, sicut ibi dictum fuit, intelligitur quoad statum, non quoad substantiam; ita quod duplex est status mundi. Unus qui nunc est præsens : II Petr., III, 7 : *Cœli qui nunc sunt, et terra*

[1] Al. deest sequens Apostoli sententia. — [2] Al. : « ita dixi quod majora supplicia sustinebunt quam qui faciunt contra mandata angelorum. » — [3] Al. : « dicit. Primo quia orbis, » etc. — [4] Al. omittitur « non. » — [5] Al. : « sed orbis in tempore. » — [6] Al. deest « quia. »

eodem Verbo repositi, sunt reservati igni in diem judicii, et alius est futurus. In orbe autem isto qui nunc est, non omnia sunt ei subjecta, ut supra dictum est, et hoc per executionem potentiæ, licet subjecta sint per auctoritatem; sed tunc in illo statu futuro erit ei orbis subjectus, et ideo subdit : *de quo loquimur.*

Consequenter probat per auctoritatem, cum dicit : *Testatus est autem quidam,* ubi tria facit : primo enim commendat auctoritatem testimonii inducendi; secundo, inducit testimonium [1], ibi : *Quid est homo quod memor es ejus?* tertio, explicat sensum testimonii, ibi : *In eo enim quod ei omnia subjecit nihil dimisit non subjectum ei.* Circa testimonium vero ponit primo quod verba Veteris Testamenti sunt quædam testimonia Christi. Joan., v, 39 : *Scrutamini Scripturas*, et paulo post : *Et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me.* Et ideo dicit : *Testatus est autem in quodam loco quis.* Secundo, quia apud Judæos erant quædam Scripturæ minus notæ, et quædam magis notæ; et ideo majoris dignitatis sunt Scripturæ Psalmorum, quibus ipsi utebantur in omnibus sacrificiis suis; et ideo dicit : *in quodam loco,* noto scilicet et manifesto. Tertio, ponit auctoritatem dicentis, scilicet David, qui scilicet fuit maximæ auctoritatis. II Reg., xxiii, 1 : *Dixit vir cui constitutum est de Christo Dei Jacob, egregius Psaltes Israel.*

Deinde inducit testimonium, cum dicit : *Quid est homo quod memor es ejus?* ubi tria facit : primo enim ponit mysterium incarnationis; secundo, passionis, ibi : *Minuisti eum paulo minus ab angelis;* tertio, mysterium exaltationis, ibi : *Gloria et honore coronasti eum* [2]*?* Circa primum duo tangit. Primo, causam incarnationis; secundo, ipsam incarnationem, ibi : *Aut Filius hominis, quoniam visitas eum?* Causa autem incarnationis est memoria Dei de homine : et ideo dicit : *Quid est homo?* ut legatur despective, quasi dicat : Homo valde modicum quid est respectu Dei. Isa., xl, 17 : *Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, et quasi nihilum et inane reputatæ sunt ei.* Si enim aliquis diligit aliquem, et dimittit eum diu in miseriis, nec subvenit; videtur ejus oblivisci. Deus autem humanum genus dilexit, et quia ipsum fecit ad imaginem suam, et quia in medio paradisi ipsum posuit. † Sed post peccatum quia non statim ei subvenit, videtur ejus fuisse oblitus [3]. Sed tunc videtur ejus memor fuisse cum reparationem misit. Psalm. cv, 4 : *Memento nostri, Domine, in beneplacito tuo ; visita nos in salutari tuo.* Et ideo dicit : *Quid est homo quod memor es ejus?* quasi dicat : Si consideremus vilitatem hominis, mirum est quod memor es ejus, qui tam vilis et parvus est. Vilis, inquam, et parvus in natura, maxime quantum ad vilem substantiam. Gen., ii, 7 : *Formavit Deus hominem de limo terræ.* Isa., lxiv, 8 : *Et tunc, Domine, pater noster es tu, nos vero lutum.* Vilis in culpa : unde Augustinus *super Joan.* « Nihil fiunt homines cum peccant. » Abdiæ, vers. 2 : *Ecce parvulum dedi te in gentibus; contemptibilis tu es valde.* Vilis et infirmus in pœna; Job, xiv, 1 : *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis.* Amos, vii, 2 : *Quis suscitabit Jacob prostratum, quia parvulus est?* †

Secundo ponit ipsam incarnationem, cum dicit : *Filius hominis.* Ubi sciendum est quod in Scriptura sacra Christus vocatur Filius hominis, sicut patet Daniel, vii, et in Evangelio in multis locis. Et hujus ratio est quia alii sunt filii hominum; Psalm. iv, 3 : *Filii hominum, usquequo gravi corde?* sed Christus tantum Filius est hominis, scilicet Virginis beatæ. Et ipse a Deo visitatur. Aliquando visitatio in Scriptura refertur ad beneficium [4], sicut dicitur Gen., xxi, 1 : *Visitavit Dominus Saram, sicut promiserat, et implevit quæ locutus est.* Quandoque autem ad pœnam : Psalm. lxxxviii, 33 : *Visitabo in virga iniquitates eorum.* Hic autem refertur ad beneficium. *Visitas,* id est excellentissimum beneficium ei confers, quia facis eum Filium Dei, ex hoc scilicet quod humanitas assumpta est a Verbo in unitatem suppositi. Vel hoc dicit propter plenitudinem Christi. Joan., i, 14 : *Plenum gratia et veritate.* Vel referendum est utrumque ad Christum, ut sit sensus. Memor es ejus in incar-

[1] Al. : « inducit testimonii veritatem. » — [2] Al. intermediis omissis subditur : « Dicit ergo : *Quid est homo?* Et debet legi despective, » etc. — [3] Al. : « videtur ejus fuisse oblitus. Psalm. : *Memento nostri, Domine, in beneplacito tuo,* etc. Et ideo dicit : *Quid est homo?* quasi dicat : Si consideremus vilitatem hominis, mirum est quod memor es ejus. Sic ergo primo ponit causam incarnationis; secundo, ipsam incarnationem, cum dicit : *Filius hominis;* in Scriptura enim sacra Christus vocatur Filius hominis, » etc. — [4] Al. : « ad gratiam. »

natione, in qua humanitas assumpta est a Christo; sed visitas in resurrectione. Vel referendum est utrumque ad humanum genus. Quilibet autem filius hominis est homo, non autem quilibet homo est filius hominis. Adam enim non fuit filius hominis. Dicitur ergo homo qui gerit imaginem hominis terreni, Adæ scilicet, et iste homo dicitur peccator; sed Filius hominis dicitur qui gerit imaginem hominis cœlestis, scilicet Christi, qui dicitur Filius hominis. I Corinth., xv, 49 : *Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cœlestis.* Homo ergo simpliciter dicitur peccator. Et quia iste longe est a Deo (quia *longe a peccatoribus salus,* Psalm. CXVIII, 155), dicitur Deus ejus esse memor, sicut homo memoratur ejus quod longe est ab ipso. Sed cum de peccatore fit justus, sic[1] filius hominis visitatur per gratiam. Job, x, 12 : *Visitatio tua custodivit spiritum meum.*

Consequenter ponit mysterium passionis, cum dicit : *Minuisti eum paulo minus ab angelis.* Ubi sciendum est quod ordine naturæ, corruptibilia ac passibilia minora sunt incorruptibilibus et impassibilibus. Angeli autem secundum naturam sunt impassibiles et immortales; unde quando Christus dignatus est passionem et mortem sustinere, minoratus est ab ipsis, non quod plenitudinem suam amiserit, vel in aliquo diminutus fuerit, sed parvitatem nostram sibi assumpsit. Et hoc significatum fuit Luc., XXII, 43, ubi dicitur quod *apparuit illi angelus Domini confortans eum;* non quod indigeret ipso, sed ut ostenderet se minoratum ab ipsis per passionem. Dicit autem : *paulo minus,* propter duo. Primo, quia omnis creatura corporea est modicum quid per comparationem ad rationalem, quia corporea comprehenditur certis limitibus quantitatis, non autem rationalis, sed semper plus potest in magis intelligibile. Christus autem est minoratus ab angelis, non quantum ad divinitatem, nec quantum ad animam, sed solo corpore. Et sic dixit : *paulo minus,* propter quantitatem. Secundo dicitur : *paulo minus,* quantum ad durationem, quia modicum duravit. Isa., LIV, 7 : *In modico dereliqui te.* † Nec mirum est si[2] in passibilitate corporis est minoratus ab angelis, cum etiam in hoc sit minoratus ab homine, secundum illud Psalm. XXI, 7 : *Ego autem sum vermis, et non homo;* et hoc propter turpitudinem mortis, de qua Sap., II, 20 : *Morte turpissima condemnemus eum.* Si autem quod dictum est : *Quid est homo quod memores ejus?* utrumque referatur ad hominem, sic homo dicitur minoratus ab angelis tripliciter. Primo quantum ad cognitionem, sed *paulo minus,* quia non quantum ad cognitionis genus, quia et homo et angelus communicant in uno genere cognitionis, sed quantum ad modum, quia excellentiori modo cognoscunt angeli quam homines. Secundo vero quoad corpus, quia licet angelus et anima sint unius naturæ, scilicet intellectualis, anima tamen unitur corpori, sed etiam in hoc *modicum,* quia non tollitur dignitas animæ per hujusmodi unionem, sed aliquo modo aggravatur, et impeditur ab altiori contemplatione. Sap., IX, 15 : *Corpus, quod corrumpitur, aggravat animam.* Tertio, quantum ad dona, et hoc *paulo minus,* non quantum ad dona gratuita; Matth., XXII, 30 : *Erunt sicut angeli Dei in cœlis,* sed quantum ad naturalia. †

Deinde cum dicit : *Gloria et honore coronasti eum,* ostendit mysterium exaltationis, ubi tria facit. Primo, ostendit ejus gloriam; secundo, honorem, ibi : *et honore coronasti eum;* tertio, potestatem, ibi : *constituisti eum super opera manuum tuarum.* Apoc., V, 12: *Dignus est agnus qui occisus est, accipere virtutem et divinitatem, et sapientiam et fortitudinem, et honorem et gloriam, et benedictionem in omnem creaturam quæ in cœlo est, et super terram et sub terra, et quæ sunt in mari, et quæ in eo.* Dicit ergo primo : *coronasti eum gloria,* id est claritate; gloria enim claritatem importat. Christus autem duplici gloria coronatus est, scilicet claritate corporis, ad Philip., IV, 21 : *Qui reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.* Ista claritas sibi promittitur Joan., XII, 28 : *Et clarificavi,* animam scilicet implendo splendoribus gratiæ, *et iterum clarificabo,* scilicet corpus immortalitatis gloria. Alia claritas est in confessione omnium populorum. Philip., II, 11 : *Et omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.* Ps. XX, 6 : *Gloriam et magnum decorem impones super eum.*

Consequenter ostendit ejus honorem, cum dicit : *et honore coronasti eum.* Differt

[1] Al. : « sed Filius hominis visitatur per gratiam. » — [2] Al. : « quod. »

autem honor a gloria, sicut effectus a causa; est enim honor reverentia exhibita in testimonium excellentiæ, unde est testificatio bonitatis ejus. Honor ille est ut omnis creatura revereatur ipsum, sicut et Patrem. Joan., v, 23 : *Ut omnes honorificent Filium, sicut et Patrem.* Et dicit : *coronasti,* scilicet in signum victoriæ, quia corona datur vincenti. I Corinth., IX, 25 : *Illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam.* II Timoth., II, 5 : *Non coronabitur nisi qui legitime certaverit.* Christus autem per certamen passionis meruit hanc gloriam et honorem. Philip., II, 8 : *Factus est obediens usque ad mortem;* et sequitur : *Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen.* Ista autem prout conveniunt Christo inquantum Deus est, non sunt præmium, sed magis illi naturalia, sed inquantum homo est, sunt præmium victoriæ passionis ejus. Sed potestatem ejus ostendit primo quantum ad auctoritatem ejus; secundo, quantum ad effectum, ibi : *Omnia subjecisti sub pedibus ejus.* Quantum ad primum dicit : *Constituisti eum super opera manuum tuarum*, quod potest tripliciter intelligi. Uno modo quod constitutus est super omnia loca, et hoc in ascensione. Ephes., IV, 10 : *Ascendit super omnes cœlos, ut adimpleret omnia.* Secundo, dignitate, Ephes., I, 20 : *Constituens eum ad dexteram suam super omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem.* Tertio, potestate, quia super omnem creaturam; Matth., ult., 18 : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* Sed Christus inquantum Deus, non est constitutus, sed natus, sed constitutus est inquantum homo; supra, I, 2 : *Quem constituit hæredem universorum.* Effectus potestatis est, quia *omnia subjecisti sub pedibus ejus.* Utitur autem propheta præterito pro futuro propter majorem certitudinem; jam enim factum est in æterna Dei prædestinatione. Et dicit : *sub pedibus ejus,* id est sub humanitate, vel cum omnimoda subjectione. Psal. CIX, 1 : *Donec ponam inimicos tuos, scabellnm pedum tuorum*[1]. † Vel *sub pedibus ejus,* id est sub humanitate ejus; sicut enim per caput Christi intelligitur Deus, I Corinth., XI; ita etiam per pedes Christi intelligitur humanitas ejus. Psal. CXXXI, 7 : *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus.* Si vero exponatur hoc sic, homo dicitur coronatus gloria quantum ad cognitionem intellectualem, qua præeminet cæteris animalibus. I Cor., XI, 7 : *Vir quidem gloria et imago Dei est.* Job, XXXV, 11 : *Qui docet nos super jumenta terræ.* Item honore, inquantum ipse solus super omnia animalia est dominus suorum actuum, et non subjicitur necessitati rerum mutabilium quantum ad animam, cum sit liberi arbitrii. Item potestate, quia *constituisti eum super omnia opera;* uno modo ut per ly *omnia* intelligantur omnes creaturæ, quæ sunt infra hominem; Genes., I, 26 : *Præsit piscibus maris, et volatilibus cœli, et bestiis, universæque terræ;* alio modo ut ly *omnia* supponat pro tota universitate creaturæ, quia etiam cœlestia corpora et angeli deserviunt homini. Psalm. XC, 11 : *Angelis suis Deus mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis.* †

Consequenter cum dicit : *In eo enim quod omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei,* exponit sensum testimonii, ubi Apostolus duo facit : primo enim exponit quantum ad ejus sublimitatem; secundo, quantum ad minorationem, ibi : *Eum autem qui modico quam angeli minoratus est videmus Jesum.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit qualiter dictum prophetæ sit intelligendum; secundo, ostendit illud nondum esse impletum, ibi : *Nunc autem necdum videmus omnia subjecta ei.* Cum ergo dicit : *In eo enim quod ei subjecit omnia, nihil dimisit non subjectum ei,* ostendit qualiter sit intelligendum; quia enim Scriptura dicit omnia subjecta esse Christo, *nihil dimisit non subjectum ei.* Unde ly *omnia* non est distributio accommoda ad aliqua genera, sed absolute ad omnia, quia omnia generaliter ei et universaliter subjecta sunt. Verum est *præter eum qui subjecit sibi omnia,* ut dicitur I Corinth., XV, 27, sicut dicitur : Cœlum tegit omnia; verum alia a se.

Sed tunc arguit sic Arius. Pater omnia subjecit Filio : ergo Filius minor est ipso Patre. Respondeo. Dicendum est quod verum est quod Pater omnia subjecit Filio secundum naturam humanam, in qua minor est Patre; Joan., XIV, 28 : *Pater major me est,* sed secundum naturam di-

[1] Al. loco sequentium usque ad « Consequenter cum dicit, » tantum legitur : « Isa., XLV : *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, et subjiciam ante faciem ejus gentes.* »

vinam, ipse Christus subjecit sibi omnia.

Consequenter cum dicit : *Nunc autem necdum videmus omnia subjecta ei,* ostendit hoc nondum esse impletum, quia infideles, peccatores et dæmones[1] nondum sunt ei subjecti. Rom., x, 16 : *Sed non omnes obediunt Evangelio.* Exod., x, 3 : *Usquequo non vis mihi subjici?* Et sic peccatores non sunt subjecti Christo per rebellionem voluntatis ; sed per potentiam omnes subjiciuntur ei, modo quantum ad auctoritatem, sed in futuro omnes quantum ad executionem. Unde hæc est expositio ejus quod supra dixit : *Orbem terræ futurum.*

LECTIO III.

Eum autem qui modico quam angeli minoratus est, videmus Jesum propter passionem mortis, gloria et honore coronatum; ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem. Decebat enim eum propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum, per passionem consummari. Qui enim sanctificat et qui sanctificantur, ex uno omnes. Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens : Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te; et iterum : Ego ero fidens in eum; et iterum : Ecce ego, et pueri mei, quos dedit mihi Deus.

Supra Apostolus volens probare excellentiam Christi super angelos, induxit auctoritatem prophetæ, in qua aliquid erat quod pertinet ad Christi dignitatem, sicut illud : *Omnia subjecisti sub pedibus ejus,* et ipse illud exposuit ; aliquid autem quod pertinet ad ejus passionem, scilicet *minuisti eum paulo minus ab angelis.* Istud autem videtur repugnare suo principali intento, quo scilicet intendit Christum præferre angelis; et ideo hoc in parte ista diffuse exponit, ubi duo facit : quia primo ostendit secundum quid sit ista minoratio intelligenda, quia scilicet secundum passionem; secundo, agit de convenientia passionis, ibi : *Decebat enim eum propter quem omnia, et per quem omnia ... per passionem consummari.* Circa primum duo facit : quia primo ostendit illud quod est dictum; secundo, describit ipsam passionem, ibi : *ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem.* Dicit ergo : *Eum autem qui modico quam angeli minoratus est, videmus Jesum ... coronatum.* Continuetur sic. Ita dictum est : *Quid est homo quod memor es ejus? Gloria et honore coronasti eum. Omnia subjecisti sub pedibus ejus. Minuisti eum paulo minus ab angelis.* Et hæc propheta de Christo prædixit, sed jam multa de istis videmus impleta. Pro certo ergo tenemus quod quæ restant sunt implenda, scilicet quod omnia subjicientur ei, etc. Gregorius : « Præteritorum exhibitio, futurorum est certitudo. » Et potest sic construi : *Nos eum qui modico quam angeli minoratus est, videmus* esse *Jesum;* nec solum hoc, sed *gloria et honore coronatum propter passionem mortis,* quæ fuit causa illius exaltationis. Phil., ii, 9 : *Propter quod et Deus exaltavit illum.* Et dicit : *mortis,* quia non qualemcumque passionem sustinuit, sed acerrimam et turpissimam. Sap., ii, 20 : *Morte turpissima condemnemus eum.* Vel aliter. Nos *videmus Jesum.* Et quasi quæreretur ab ipso quem diceret, ideo respondens dicit : Scilicet *eum qui per passionem mortis modico minoratus est quam angeli, gloria et honore coronatum.* Hæc minoratio non est intelligenda in Christo nisi propter passionem mortis. Nec est mirum, quia quantum ad hoc non solum angelis, sed etiam hominibus est minor. Isa., liii, 2 : *Desideravimus eum novissimum virorum, et despectum.* Dicit autem *Glossa,* et est Augustini contra Maximum, quod Christus non est minoratus ab angelis propter conditionem naturæ humanæ, sed propter passionem[2]. Natura enim mentis humanæ, quam Christus sine peccato assumpsit, nihil est majus quam sola Trinitas. Minor ergo angelis corpore, quia passio est secundum corpus.

Quod videtur esse contra Dionysium, qui dicit, iv cap. *Angelicæ hierarchiæ,* quod angeli naturali participatione luminis majores sunt quam homines.

Et dicendum est quod de natura mentis humanæ et angelicæ[3] dupliciter possumus loqui. Uno modo secundum[4] naturalia sola, et sic natura angelorum excellentior est et nobilior[5] quam natura mentis humanæ, quia angelus accipit cognitionem divinæ

[1] Al. deest « peccatores et dæmones. » — [2] Al. : « nisi propter passionem. » — [3] Al. deest « et angelicæ. » — [4] Al. : « vel secundum. » — [5] Al. omittitur « et nobilior. »

veritatis in quadam excellentia et plenitudine intellectualis luminis, sed homo ex creaturis. Alio modo possumus accipere naturam utriusque sine peccato, in ordine ad beatitudinem obtinendam, et sic sunt æquales; Matth., XXII, 30 : *Erunt sicut angeli in cœlo.* Christus tamen quantum ad excellentiam gratiæ, secundum mentem humanam, major est angelis. Ista igitur[1] minoratio non est secundum naturam divinitatis, nec absolute secundum naturam humanam, nisi inquantum passus est secundum illam. † Possumus autem dicere, quod Christus triplici gloria fuit coronatus : scilicet gloria sanctificationis, quam habuit in primo instanti suæ conceptionis; item gloria divinæ fruitionis, quia ab ipso instanti suæ conceptionis fuit comprehensor; item gloria impassibilitatis, quam meruit post passionem. †

Deinde cum dicit : *ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem,* describit ipsam passionem, et describit eam tripliciter. Primo, ex causa, cum dicit : *ut gratia Dei;* secundo, ex utilitate, cum dicit : *pro omnibus;* tertio, ex modo, cum dicit : *gustaret mortem.* Causa enim fuit sola gratia Dei. Unde continuatur sic. Videmus Jesum, qui minoratus est ex hoc *ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem.* Ex ipsa enim factum est quod Filium suum unigenitum dedit. Joan., III, 16 : *Sic enim dilexit Deus mundum ut Filium suum unigenitum daret.* Roman., V, 8 : *Commendat autem Deus caritatem suam in nobis, quia cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est.* Vel secundum quod dicit *Glossa* Augustini, *ut gratia Dei,* id est ipse Christus, qui est gratia Dei, *pro omnibus gustaret mortem.* Et sic gratia est nominativi casus. Dicitur autem Christus gratia, quia auctor est gratiæ; Joan., I, 17 : *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Vel quia est gratis datus, Isa., IX, 6 : *Filius datus est nobis;* ut sit sensus, quod ipse minoratus est, ut ipse qui *gratia Dei est, pro omnibus gustaret mortem.* Utraque positio est secundum *Glossam.* *Pro omnibus,* ecce utilitas. *Pro omnibus* autem dupliciter potest intelligi. Vel ut sit distributio accommodata, scilicet pro omnibus prædestinatis, pro istis enim tantum habet efficaciam. Vel absolute *pro omnibus,* quantum ad sufficientiam. Sufficiens enim quantum ad se omnibus est. I Timoth., IV, 10 : *Qui est Salvator omnium, maxime autem fidelium.* Chrysostomus : « Pro omnibus hominibus generaliter mortuus est, quia omnibus pretium sufficit. Et si omnes non credunt, ipse tamen quod suum est implevit. » *Gustaret,* ecce modus. Gustat enim qui non multum comedit, nec bibit. Quia ergo Christus non perseveravit in morte, sed statim surrexit, ideo gustavit. Ps. CIX, 7 : *De torrente in via bibet.* Viator festinat. Item gustus est discretivus saporis; unde qui gustat, magis discernit, quam qui bibit. Ut ergo designet[2] quod mortem et dolorem sensit (et sic mors non fuit phantastica, ut dicit Manichæus et Appollinaris), ideo dicit : *gustaret*[3]. Thren., I, 12 : *O vos omnes qui transitis per viam, attendite, et videte si est dolor sicut dolor meus.* † Modus vero ponitur cum dicitur : *gustaret.* Simile habetur Matth., XXVI, 39 : *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste;* et hoc propter tres rationes. Primo, propter mortis amaritudinem exprimendam, cujus experientia est per gustum; Thren., I, 12 : *O vos omnes qui transitis per viam, attendite, et videte si est dolor sicut dolor meus.* Isa., XXIV, 9 : *Amara erit potio bibentibus eum.* Secundo, quia sicut gustare vel non gustare, est in potestate gustantis, sic et passio Christi fuit voluntaria. Joan., X, 18 : *Potestatem habeo ponendi animam meam.* Tertio, quia gustare est parum sumere; Christus autem parum perseveravit in morte, secundum illud Psalm. XV, 10 : *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.*

Deinde cum dicit : *decebat enim eum,* ostendit convenientiam ex utilitate. Deus enim Pater est qui fuit causa mortis. Ipse enim est *per quem omnia,* sicut per causam efficientem, *et propter quem omnia,* sicut per causam finalem; propter ipsum enim sunt omnia, quia propter bonitatem suam communicandam, et hæc fuit causa movens ad producendum res, et ita finaliter sunt omnia propter Deum. Proverb., XVI, 4 : *Universa propter semetipsum operatus est Dominus.* Sunt etiam effective per ipsum. Psal. CXLV, 6 : *Qui fecit cœlum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt.* Est ergo omnium principium et finis. Apoc., I, 8 : *Ego sum alpha et omega, principium et finis.* Roman., XI, 36 :

[1] Al. : « autem. » — [2] Al. : « bibit, ut designet. » — [3] Al. : « gustavit. »

Ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia. Decebat ergo ipsum, quia auctor est omnium, omnibus providere. Sapient., VI, 8 : *Æqualiter illi cura est de omnibus.* Secundo, conveniens fuit ex parte causæ, quæ, ut dictum est, fuit gratia Dei ; gratia vero ordinatur ad gloriam. Roman., VI, 23 : *Gratia Dei vita æterna.* Deus autem ab æterno prædestinavit quos debet adducere in gloriam, et isti sunt omnes illi qui sunt participes filiationis Filii[1] ejus, quia si *filii et hæredes,* Roman., VIII, 17. Et ideo dicit : *qui multos filios in gloriam adduxerat,* quasi dicat : Ipse habet unum Filium perfectum naturaliter. Marc., XII, 6 : *Adhuc ergo habens Filium unum carissimum,* qui est naturaliter splendor gloriæ, supra, I. Alii autem sunt adoptivi, et ideo adducendi sunt in gloriam. Unde dicit : *qui adduxerat,* id est adducendos præordinaverat. Et quid decebat eum ? Hoc scilicet quod ipse qui est *auctor salutis eorum, consummaretur.* Salus ista in duobus consistit, scilicet quod fiant filii, et quod inducantur in hæreditatem. Quod autem sint filii, habent per Filium naturalem. Roman., VIII, 29 : *Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui.* Gloriam autem et hæreditatem non consequuntur, nisi per eum cujus naturaliter est hæreditas, qui est splendor gloriæ. Quia ergo per Filium consequimur ista duo, ideo ipse convenienter dicitur auctor salutis. Matth., I, 21 : *Ipse salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Infra, XII, 2 : *Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum.* Decebat ergo quod Pater auctorem salutis mitteret, scilicet Filium, ut expositum est, *qui multos filios adduxerat* per ipsum *in gloriam,* et sic patet convenientia ex parte causæ. *Per passionem consummari,* id est per fidem. Ipse enim, inquantum est Filius naturalis, est totaliter perfectus, sed quia in passione minoratus fuit, debuit per meritum passionis perfici. Ex ista ergo consummatione patet convenientia modi, de quo dixerat quod gustavit. Tantum enim gustavit mortem, quia non accepit eam nisi ut per meritum passionis consummaretur : Ipsa enim ejus consummatio est ejus glorificatio. Luc., ult., 26 : *Oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam suam.* Gustavit etiam, quia cum ipse adduxerit filios in gloriam, sicut medicus gustat medicinam, ne infirmus abhorreat, sed ut securius bibat ; ita ipse gustavit mortem, ut quando sine morte, ingruente necessitate, non est salus[2], nullus mortem refugiat.

Consequenter cum dicit : *Qui enim sanctificat, et qui sanctificantur, ex uno omnes,* probat quod dixerat ; ubi duo facit, quia primo probat propositum suum ex parte Patris consummantis ; secundo, ex parte Christi consummati, ibi : *Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem.* Adhuc circa primum duo facit, quia primo proponit intentum ; secundo, probat per auctoritatem, ibi : *Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare.* Dicit ergo : *Qui enim sanctificat, et qui sanctificantur, ex uno omnes.* Sciendum est autem quod supra Apostolus tria dixerat. Primo, quod Christus est causa salutis, in quo ostendit nos dependere ab ipso, sicut a Salvatore[3]. Secundo, ostendit quod Pater est consummator ipsius Christi per meritum passionis, et in hoc Christus dependet a Patre. Tertio, quod Pater nos adducit in gloriam, in quo etiam nos dependere a Deo ostendit ; et secundum hoc Apostolus hic tria facit. Primo enim ostendit quod dependemus a Christo. Sanctificatus enim dependet a sanctificante[4]. Christus autem est sanctificans ; infra, XIII, 12 : *Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.* Bene ergo dictum est quod quia est auctor et sanctificator, dependemus ab ipso ; ipse vero a Patre, a quo habet quod sanctificet, quod est secundum. Sed omnes, ipse scilicet qui sanctificat, et nos qui sanctificamur, ex uno, scilicet ex Patre, quod est tertium. Rom., VIII, 17 : *Hæredes Dei, cohæredes autem Christi.*

Consequenter ista tria probat per tres auctoritates. Et primo quod Christus, tanquam mediator et auctor salutis, ea quæ Dei sunt, in nos refert ; unde dicit : *propter quam causam,* quia scilicet nos et ipse ex Patre dependemus, et sumus ex uno Deo Patre, *non confunditur eos vocare fratres,* quia scilicet ex eodem Patre. Malach., II, 10 : *Numquid non pater unus omnium nostrum*[5] *?* Rom., VIII, 29 : *Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Ideo dicitur in Ps.

[1] Al. deest « Filii. » — [2] Al. : « ut quia sine morte ingrediente necessitate non est salus. » — [3] Al. deest « sicut a Salvatore. » — [4] Al. : « a sanctificato. » — [5] Al. omittitur sequens Apostoli sententia.

XXI, 23 : *Nuntiabo nomen tuum fratribus meis.* Joan., XX, 17 : *Vade ad fratres meos.* Sed nota quod dicit : *Non confunditur fratres eos vocare,* quia aliqui de vili plebe nati, si promoventur, confunduntur cognoscere consanguineos suos. Prov., XIX, 7 : *Fratres hominis pauperis oderunt eum.* Non sic autem Christus, sed dicit : *Nuntiabo nomen tuum fratribus meis.* Joan., XVII, 6 : *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi.* Ibid., I, 18 : *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Istius annuntiationis ostendit fructum, cum dicit : *In medio Ecclesiæ laudabo te,* quasi dicat : Per hoc congregatur tibi magna Ecclesia, *in* cujus *medio laudabo te.* Et dicit : *in medio,* quia sicut columna in medio domus ipsam sustentat, lucerna in medio domus illuminat, cor in medio corpus vivificat, † ita Christus in medio Ecclesiæ. Item *in medio* [1], quia non ad unum populum tantum, sicut Moyses, missus fuit; Psal. LXXV, 2 : *Notus in Judæa Deus; in Israel magnum nomen ejus,* sed ad salutem totius mundi; Psalm. LXXIII, 12 : *Operatus es salutem in medio terræ;* et ideo dicitur Luc., ult., 36 : *Stetit Jesus in medio discipulorum.*

Sciendum est circa hoc quod ante legem consuetudo erat quod omnes primogeniti erant sacerdotes, et hoc pertinebat ad jus primogenituræ. Christus autem est frater sicut primogenitus, et ideo est sacerdos. Sacerdos autem populum sanctificans, medius est inter Deum et populum. Deuter., V, 5 : *Ego illo tempore sequester fui et medius inter Dominum et vos.* Et ideo pertinet ad ipsum nuntiare quæ Dei sunt ad populum; secundo, quæ populi sunt, referre in Deum. Primum facit dicendo, et ideo dicit : *Nuntiabo nomen tuum fratribus meis,* id est ducam eos in notitiam tui, et hoc est sanctificare eos; Joan., XIV, 17 : *Sanctifica eos in veritate.* Secundum faciendo, dum facit homines ex affectu in Deum, prorumpere in laudem Dei; et ideo dicit : *in medio Ecclesiæ laudabo te.* †

Deinde cum dicit : *et iterum,* ostendit quod ipse Christus dependet ex Patre, per hoc quod dicit : *Ego ero fidens in eum.* Hoc, secundum Hieronymum, habetur Isa., VIII, 17, ubi nos habemus : *Expectabo Dominum, qui abscondit faciem suam a domo Jacob, et præstolabor eum.* Sed Isa., XII, 2, expresse habetur : *Fiducialiter agam, et non timebo. Ego ero fidens in ipso,* pro gloria corporis et membrorum [2], quod supra dixit consummationem. Psalm. XXX, 2 : *In te, Domine, speravi : non confundar in æternum.* Ostendit autem quam spem habet, quia non quamcumque, sed firmam, quæ dicitur fiducia. Spes enim etsi non sit de impossibili, tamen habet timorem conjunctum quandoque, et tunc proprie dicitur spes. Spes quandoque est firma et sine timore; et tunc proprie dicitur fiducia, et istam habuit Christus. † Dicit ergo : *Fidens ero in eum,* id est, habebo fiduciam in adjutorio ejus, scilicet Patris pro gloria corporis, quod resuscitabit, et membrorum et animæ. Psalm. XXX, 2 : *In te, Domine, speravi : non confundar in æternum.* Hier., XVII, 7 : *Beatus vir qui confidit in Domino.*

Sed contra. Sancti dicunt quod in Christo nec fides nec spes est, sed sola caritas. Respondeo. Dicendum : quod aliud est spes, aliud fiducia, nam spes est expectatio futuræ beatitudinis, et hæc non fuit in Christo, quia ab instanti suæ conceptionis beatus fuit; fiducia autem est expectatio cujuscumque auxilii, et secundum hoc fuit in Christo fiducia, inquantum secundum humanam naturam expectabat a Patre auxilium in passione. Unde sicubi invenitur quod Christus dicatur habere spem, non est intelligendum ratione principalis objecti, quod est beatitudo, sed ratione gloriæ resurrectionis et gloriæ corpori collatæ. †

Deinde cum dicit : *et iterum,* ostendit tertium, scilicet quod refert nos in Deum, dicens : *Ecce ego et pueri mei,* et habetur Isa., VIII, 18 : quasi dicat : Relatus sum in Deum, *ego,* inquam, qui sum fidens, *et* similiter *pueri mei,* quos in Deum reduco, scilicet discipuli mei; Joan., ult., 5 : *Pueri, numquid pulmentarium habetis? quos dedit mihi Deus;* Joan., XVII, 6 : *Tui erant; et mihi eos dedisti.* Isti dicuntur pueri propter puritatem; I Reg., XXI, 4 : *Si mundi sunt pueri, et maxime a mulieribus?* et paulo post ibidem sequitur : *Fuerunt vasa puerorum sancta.* Item propter simplicitatem, I Corinth., XIV, 20 : *Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote.* Item propter

[1] Al. : « et ideo de ipso consequenter dicitur quod stetit Jesus in medio, etc. Deinde cum dicit : Et iterum, etc., ostendit, » etc., aliis omissis — [2] Al. : « capitis. »

humilitatem, Matth., XVIII, 3 : *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum.* Item propter facilitatem ad bonum. Ibid., XIX, 14 : *Sinite parvulos*[1] *venire ad me.* † Et ostendit quod non solum ipse est a Deo, sed etiam pueri; unde subdit : *Quos dedit mihi Dominus,* et sic verum fit quod dixit : *Qui sanctificat et qui sanctificantur, ex uno omnes,* quia Joan., VI, 44 : *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum.* †

LECTIO IV.

Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini; et ipse similiter participavit eisdem; ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est diabolum, et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. Unde debuit per omnia fratribus assimilari, ut misericors fieret, et fidelis pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicto populi. In eo enim in quo passus est ipse et tentatus, potens est et eis qui tentantur, auxiliari.

Supra ostendit Apostolus convenientiam mortis Christi ex parte Patris, mortem imponentis [2], hic ostendit idem ex parte ipsius Christi, mortem patientis. De Christo vero quod dixit quod erat auctor salutis fidelium, ideo hic intendit ostendere quomodo per passionem effectus est auctor salutis eorum, et circa hoc tria facit; primo enim ostendit conditionem naturæ, per quam mori potuit et pati [3]; secundo, ostendit utilitatem quam per mortem attulit, ibi : *Ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium;* tertio, ponit quod proposuerat, ibi : *Nusquam enim angelos apprehendit.* Dicit ergo primo : Ita dixi quod ipse et pueri sunt ex uno omnes, et quod vocavit eos fratres; ergo conveniens fuit quod esset eis similis, non tantum quia impartitur eis participationem naturæ divinæ, quod est ex dono gratiæ, sed etiam quia ipse naturam eorum assumpsit. Unde dicit : *Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eidem.*

† Ubi notandum est quod [4] nomine carnis et sanguinis aliquando ipsa natura carnis et sanguinis intelligitur, Gen., II, 23 : *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea;* ut sic per carnem intelligas corpus, secundum illud Job, X, 11 : *Pelle et carnibus vestisti me;* per sanguinem vero intelligas animam : non quod anima sit ipse sanguis, sed quia non conservatur in corpore sine sanguine. † Aliquando vero per carnem et sanguinem intelliguntur vitia carnis et sanguinis [5]. Matth., XVI, 17 : *Caro et sanguis non revelavit tibi.* Aliquando vero ipsa corruptibilitas carnis et sanguinis. I Cor., XV, 50 : *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, neque corruptio incorruptionem.* Sed hic non intelligitur de vitiis; Christus enim assumpsit naturam sine peccato, sed cum passibilitate, quia assumpsit carnem similem peccatrici. Rom., VIII, 3 : *In similitudinem carnis peccati.* Ipse ergo communicavit vel pueris, vel etiam carni et sanguini, et totum similiter, quia scilicet non carni phantasticæ, ut dixit Manichæus, nec accidentaliter, ut dixit Nestorius, sed veræ carni et sanguini, sicut et pueri, et in unitate personæ. † Quod autem hic dicitur, quod Christus communicavit carni et sanguini, non est intelligendum secundum quod dicunt vitia carnis et sanguinis, quia non assumpsit culpam, nec commisit, sed secundum quod dicunt ipsam substantiam carnis animatæ, quia carnem et animam assumpsit. Item est intelligendum de passibilitate carnis, quia assumpsit naturam nostram passibilem, ut sit sensus : *Quia pueri,* id est fideles, habuerunt naturam passibilem, *et ipse,* scilicet Christus, *participavit eisdem,* vel pueris, scilicet in natura carnis et sanguinis, vel *eisdem,* id est carni et sanguini; non quidem phantasticæ, ut delirat Manichæus, nec accidentaliter, ut fingit Nestorius, sed *similiter,* scilicet nobis, id est eo modo quo nos participamus, id est secundum rei veritatem, scilicet personaliter et substantialiter. Nos enim participamus eis in persona; et Christus etiam similiter assumpsit ea in unitatem

[1] Al. « istos autem pueros dedit mihi Dominus, quia Joan., VI : *Nemo potest venire ad me,* » etc. — [2] Al. : « deponentis. » — [3] Al. omittitur « et pati. » — [4] Al. : « nomine carnis, » etc., his quæ præcedunt omissis. — [5] Al. : « aliquando vero vitia carnis et sanguinis. Matth., XVI, » etc.

personæ. Joan., I, 14 : *Verbum caro factum est.* Potest etiam per carnem et sanguinem intelligi caro et sanguis Christi, secundum illud Joan., VI, 55 : *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem*, quibus *pueri,* scilicet apostoli, *communicaverunt* in cœna, Matth., XXVI, et Christus *similiter participavit eisdem*, scilicet carni et sanguini, quia ipse similiter sumpsit, ut Chrysostomus expresse dicit super Matth., XXVI : *Ipse* (inquit) *Christus bibit sanguinem suum.* Unde Luc., XXII, 15 : *Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum.* †

Consequenter ostendit utilitatem quam per mortem attulit, cum dicit : *ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium*, et circa hoc facit duo : primo enim ostendit utilitatem istam ex parte diaboli, qui tenebat; secundo, ex parte nostra, qui tenebamur, ibi : *ut liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti.* Dicit ergo : Ideo participavit carni et sanguini, id est assumpsit naturam in qua posset pati et mori, quod non poterat in divina, *ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est diabolum.*

Sed quomodo habet diabolus mortis dominium? Hoc enim est solius Dei. I Reg., II, 6 : *Dominus vivificat et mortificat;* et Deut., XXXII, 39 : *Ego occidam, et ego vivere faciam*

Respondeo. Dicendum est quod aliter habet dominium mortis judex, quia scilicet quasi mortem infligens, cum per mortem punit; aliter latro, quasi scilicet mortem sibi ex demerito acquirens. Primo modo Deus habet mortis imperium. Gen., II, 17 : *Quacumque die comederis ex eo, morte morieris.* Secundo modo diabolus, qui suadendo homini peccatum, morti ipsum addixit. Sap., II, 24 : *Invidia diaboli mors intravit in orbem terrarum.*

Dicit autem : *destrueret,* non quantum ad substantiam, quam habet incorruptibilem; non quantum ad malitiam, ut aliquando diabolus bonus fiat, ut dicit Origenes, sed quantum ad potestatis dominium. Joan., XII, 31 : *Nunc judicium est mundi, nunc princeps mundi hujus ejicietur foras.* Coloss., II, 15 : *Expolians principatus et potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso.* Et hoc factum est per mortem Christi triplici ratione. Una est ex parte Christi. Justitiæ enim est vera ratio ut victor victum sibi subjiciat. II Petr., II, 19 : *A quo enim quis superatus est, hujus et servus est.* Christus autem[1] vicit diabolum. Apoc., V, 5 : *Vicit leo de tribu Juda.* Et ideo justum est diabolum sibi esse subjectum. Lucæ, XI, 21 : *Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet.* Alia ratio est ex parte diaboli. Justitia enim exigit quod qui male utitur potestate sibi concessa, amittat eam. Diabolo autem data est permissio[2] in peccatores quos seduxit, sed non in bonos. Quia ergo hanc extendere præsumpsit etiam in ipso Christo, qui peccatum non fecit; Joan., XIV, 30 : *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam,* ideo meruit illam perdere. Tertia ratio est ex parte nostri. Quia justum est quod victus sit servus victoris, ut dictum est. Homo autem per peccatum servus erat diaboli. Joan., VIII, 34 : *Qui facit peccatum, servus est peccati,* et ita subjectus diabolo et obnoxius peccato. Christus autem solvit pretium pro peccato nostro. Psalm. LXVIII, 5 : *Quæ non rapui, tunc exsolvebam.* Sublata ergo causa servitutis, scilicet peccato, per Christum est homo liberatus.

Sciendum est autem quod nulla alia satisfactio fuit conveniens. Homo enim erat debitor. Unus autem bene potest satisfacere pro alio ex caritate; nullus autem pro tota humana natura, quia non habet potestatem super illam. Nec etiam ipsum humanum genus sufficienter poterat satisfacere, quia totum erat peccato obnoxium. Nec etiam angelus, quia ista satisfactio est ad gloriam, quæ excedit facultatem naturæ angeli. Oportuit ergo esse hominem qui deberet satisfacere, et Deum qui solus habet potestatem super totum humanum genus, qui posset pro toto humano genere satisfacere. Per mortem ergo Dei et hominis destruxit eum qui habebat mortis imperium.

Consequenter cum dicit : *ut liberaret eos qui ... obnoxii erant servituti,* ponitur alia utilitas ex parte nostra. Circa quod sciendum est quod homo[3] intantum est servus peccati, inquantum inducitur ad peccandum. Inter omnia vero duo sunt quæ inducunt ad peccandum efficacissime, scilicet

[1] Al. : « enim. » — [2] Al. : « permissive. » — [3] Al. : « homo enim intantum est, » etc., præcedentibus omissis.

præsentium bonorum amor male inflammans, præsentium etiam pœnarum timor male humilians. De his Psalm. LXXIX, 17 : *Incensa igni*, quantum ad primum, et suffossa, quantum ad secundum. Hæc autem duo in idem reducuntur, quia quanto quis amat bonum aliquod, tanto timet malum sibi contrarium. Ista sunt quibus homo ligatur et detinetur in peccato; magis tamen per timorem movetur quam per amorem. Unde videmus quod sævæ bestiæ, pœnarum timore retrahuntur a maximis voluptatibus, et sic timor maxime ligat homines. Inter omnes timor mortis est maximus; est enim finis terribilium. Unde si homo timorem istum superat, superat omnes, et hoc superato, superatur omnis amor mundi inordinatus. Et ideo Christus per mortem suam fregit hoc ligamen, quia abstulit timorem mortis, et per consequens amorem vitæ præsentis. Quando enim considerat homo quod Filius Dei, Dominus mortis, mori voluit, non timet mori. Et inde est quod ante mortem Christi, dicebat ille[1] in Eccli., XLI, 1 : *O mors, quam amara est memoria tua!* Sed post mortem Christi clamat Apostolus[2], Phil., I, 23 : *Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo.* Unde Matth., X, 28 : *Nolite timere eos qui occidunt corpus.* Dicit ergo : *Ut liberaret eos qui timore mortis obnoxii erant servituti*, scilicet peccati, *per totam vitam*, quam nimis appetebant. Vel aliter. Homo enim duplici servituti erat obnoxius, scilicet legis et peccati[3]; unde Act., XV, 10, lex dicitur *jugum quod nec nos nec patres nostri portare potuimus.* « Manus enim Moysi erant graves, » Exod., XVII, 12. Galat., IV, 5 : *Ut eos qui sub lege erant redimeret.* Erant enim obnoxii servituti peccati. Ab ista duplici servitute Christus nos liberavit. Differentia autem inter Novum et Vetus Testamentum est timor et amor. In Novo est amor. Joan., XIV, 15 : *Si diligitis me, mandata mea servate.* Vetus autem fuit lex timoris. Roman., VIII, 15 : *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore;* et ideo dicit : *ut liberaret eos qui timore mortis* corporalis quam infligebat lex, *per totam vitam obnoxii erant servituti* legis.

† Sed quæritur : Cur statim non liberavit a morte, sed a timore mortis? Respondeo. Dicendum est quod statim liberavit nos a morte quantum ad causam, sed ab ipsa morte nondum, quamvis liberaverit a timore mortis. Cujus ratio est, quia si liberasset a morte corporali, homines servirent Christo tantum propter bonum corporale, et sic periret meritum fidei et spei; similiter etiam ipsæ pœnæ sunt nobis meritoriæ ad vitam æternam. Act., XIV, 21 : *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.*

Et notandum quod liberavit nos a timore mortis, primo ostendendo futuram immortalitatem, et ex hoc homo parvipendit mortem temporalem. I Cor., XV, 20 : *Christus resurgens primitiæ dormientium.* Secundo, prægustando voluntarie mortem, ex quo promptiores efficimur ad subeundum mortem pro Christo. I Petr., II, 21 : *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum.* Tertio, aperiendo aditum ad gloriam, qui ante mortem suam non patebat, et ex hoc non solum non timemus mortem, sed desideramus eam. Phil., I, 23 : *Desiderium habens dissolvi et esse cum Christo, multo magis melius.*

Consequenter cum dicit : *Nusquam enim angelos apprehendit*, probat Apostolus utilitatem, quam mors Christi attulit, et circa hoc tria facit; primo enim ostendit quod Christus per mortem nos liberavit, quod probat ex conditione naturæ passibilis quam assumpsit; secundo, concludit similitudinem, ibi : *Unde debuit per omnia fratribus assimilari;* tertio, ostendit similitudinis utilitatem, ibi : *Ut misericors fieret.* Dicit ergo : Ita dixi quod Christus per mortem suam liberavit nos a peccato et morte. Nec est dubium quod, quantum ad conditionem naturæ, angelus major est homine, sed quia angelus non fuit obnoxius servituti, nec dignus morte, ideo non assumpsit angelum. Quod si assumpsisset angelum, hoc utique fuisset propter dignitatem naturæ, sed nusquam legimus quod assumpsit eum, *sed* tantum *semen Abrahæ*, id est humanam naturam[4], non tamen idealem, sed in individuo et atomo, et ex semine Abrahæ. Matth., I, 1 : *Filii Abraham.* Et hoc addit, ut Judæi, qui gloriantur se esse de genere Abrahæ, magis venerentur Christum[5]. Signanter vero dicit : *appre-*

[1] Al. : « unde prius dicebat ille, » etc. — [2] Al. : « sed post clamat Apostolus. » — [3] Al. deest « et peccati. » — [4] Al. : « sed tantum humanam naturam. » — [5] Al. : « ut Judæi magis venerentur Christum, » intermediis omissis.

hendit, quia illud proprie dicitur apprehendi quod fugit. Non solum autem ipsa natura humana fugiebat a Deo, sed etiam ipsi filii Abrahæ. Zach., VII, 11 : *Averterunt scapulam*[1] *recedentem, et aures suas aggravaverunt, ne audirent.* Ista autem apprehensio naturæ humanæ in unitatem personæ Filii Dei, naturam supra modum exaltat; unde dicit Chrysostomus : « Magnum revera et mirabile, et stupore plenum est, carnem nostram sursum sedere, et adorari ab angelis et archangelis. Hoc ego sæpius in mente versans, excessum patior, magna de genere humano imaginans. »

† Sed videtur quod magis debuerit naturam angelicam apprehendere quam humanam naturam. Similitudo enim est ratio faciens ad congruitatem incarnationis divinæ personæ. In natura autem angelica invenitur expressior similitudo Dei quam in humana, quia ipsa est signaculum similitudinis. Ezech., XXVIII. Magis ergo videtur quod debuerit apprehendere angelum quam semen Abrahæ. Præterea. In natura angelica invenitur peccatum, sicut in humana. Job, XVIII : *In angelis suis reperit pravitatem.* Si ergo apprehendit naturam humanam ut liberaret eam a peccato, videtur quod multo magis apprehendere debuerit angelicam.

Respondeo. Dicendum quod assumptibilis dicitur aliqua natura a Filio Dei secundum congruentiam ad unitatem personæ. Ista autem congruentia attenditur quantum ad duo, scilicet quantum ad dignitatem, ut illa natura sit assumptibilis quæ nata est attingere ipsum Verbum per suam operationem, amando et cognoscendo ipsum, et quantum ad necessitatem, ut scilicet subjaceat peccato remediabili. Primum et secundum sunt in humana natura, quæ apta nata est Deum amare et cognoscere, et peccatum ipsius remediabile fuit, et ideo est assumptibilis. Naturæ autem angelicæ licet adsit primum, deest tamen secundum, nam peccatum est irremediabile, non quidem ex gravitate culpæ, sed ex conditione naturæ seu status. Quod est hominibus mors, est angelis casus, ut dicit Damascenus. Manifestum est autem quod omnia peccata hominis, sive sint parva sive sint magna, ante mortem sunt remissibilia; post mortem vero sunt irremissibilia, et perpetuo manent; et ideo natura angelica inassumptibilis est. Et per hoc patet solutio ad objecta, quia licet in natura angelica sit congruentia dignitatis, deest tamen congruentia necessitatis. †

Deinde cum dicit : *Unde debuit per omnia fratribus assimilari,* ex prædictis concludit similitudinem, quasi dicat : Quia ergo non apprehendit angelos, sed semen Abrahæ, ideo *debuit per omnia assimilari fratribus.* Per omnia, inquam, in quibus sunt fratres, non in culpa, sed in pœna, et ideo debet habere passibilem naturam. Unde infra, IV, 15 : *Tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato,* quantum scilicet ad pœnam, non tentatione culpæ. Item sunt fratres quantum ad gratiam. I Joan., III, 1 : *Videte qualem caritatem dedit nobis Deus Pater, ut filii Dei nominemur et simus.* Rom., VIII, 29 : *Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui.*

Consequenter ponit utilitatem istius similitudinis, cum dicit : *Ut misericors fieret;* ubi duo facit : quia primo ponit eam; secundo, exponit ipsam, ibi : *In eo enim in quo passus est ipse et tentatus, potens est et eis qui tentantur, auxiliari.* Nam Christus, secundum quod mediator est, duplex habet officium. Unum quod præponitur toti humano generi, sicut judex; Joan., v, 27 : *Potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.* Aliud per comparationem ad Deum, apud quem pro nobis quasi advocatus interpellat, quia assistit vultui ejus pro nobis, infra, IX; et I Joan., II, 1 : *Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum.* In judice autem maxime desideratur misericordia, et præcipue a reis. In advocato desideratur fidelitas. In Christo autem insinuat Apostolus illa duo esse per passionem ejus. Humanum enim genus in Christo, inquantum est judex, desiderabat misericordiam, inquantum advocatus, fidelitatem, et ista duo exhibuit Christus per passionem. Unde quantum ad primum dicit quod per passionem assimilatus est fratribus, *ut misericors fieret.*

Sed numquid non fuit misericors ab æterno? Videtur quod sic[2], quia, *miserationes ejus super omnia opera ejus,* Psalm. CXLIV, 9. Item ab initio habuit misericor-

[1] Al. : « Zach., VII : *Averterunt scapulam.* etc. *Glossa* Chrysostomi. Magnum et mirabile, » etc., intermediis omissis. — [2] Al. deest « videtur quod sic. »

diam, Job, XXXI, 18 : *Ab infantia crevit mecum miseratio.*

Respondeo. Dicendum est quod miseratio dicitur quasi miserum cor super aliena[1] miseria, et hoc est dupliciter. Uno modo per solam apprehensionem; et sic Deus sine passione nostram miseriam apprehendit; *ipse enim cognovit figmentum nostrum,* ut dicitur in Psalm. CII, 13. Alio modo per experientiam, et sic Christus potissime in passione expertus est miseriam nostram. † Et sic dicitur ut qui erat misericors per apprehensionem nostræ miseriæ, *fieret misericors* per experientiam. Isa., LVIII, 9 : *Clamabo, et dicam : Ecce adsum : quia misericors sum Dominus Deus tuus.* Et inde est quod misericordiam fecit, ut patet de muliere deprehensa in adulterio; misericordiam docuit Lucæ, VI, 36 : *Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est,* misericordiam mandavit Matth., IX, 13 : *Discite quid est : Misericordiam volo, et non sacrificium.* †

Item ipse est fidelis advocatus; et ideo dicitur : *Fidelis Pontifex;* infra, IX, 11 : *Christus assistens Pontifex futurorum bonorum.* Et requiritur[2] quod sit fidelis. I Cor., IV, 2 : *Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur.* Et hoc totum, *ut repropitiaret delicto populi,* scilicet pro quo mortem sustinere voluit. Ipsa enim passio allegatio est, et fidelium interpellatio.

Deinde cum dicit : *In eo enim in quo passus est ipse et tentatus, potens est et eis qui tentantur, auxiliari,* exponit istam utilitatem, et continuatur sic, quasi dicat : Non loquor de Christo inquantum Deus, sed inquantum est homo; et ideo : *in eo,* id est in illa natura quam assumpsit, ut experiretur in se nostram causam esse suam. Unde dicit : *Et tentatus* et *passus est;* ideo *potens est et eis qui tentantur, auxiliari.* Vel aliter. Ideo factus est misericors et fidelis, quia in eo quod passus et tentatus est, habet quamdam convenientiam ad hoc quod misereatur. Et dicit : *tentatus,* non a carne, sed ab hoste. Matth., IV, 1 : *Ductus est Jesus in desertum a Spiritu, ut tentaretur a diabolo.* In ipso enim non fuit aliqua rebellio partis inferioris ad superiorem, sed passus est in carne pro nobis. I Petr., II, 21 : *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus;* et IV, 1 : *Christo ergo in carne passo, et vos eadem cogitatione armamini.*

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

Unde, fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum; qui fidelis est ei qui fecit illum, sicut et Moyses in omni domo ejus. Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus habitus est, quanto ampliorem honorem habet domus qui fabricavit illam. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo. Qui autem omnia creavit, Deus est. Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus tanquam famulus, in testimonium eorum quæ dicenda erant; Christus vero tanquam filius in domo sua : quæ domus sumus nos, si fiduciam et gloriam spei usque ad finem firmam retineamus.

Sicut supra dictum fuit, lex vetus ex tribus habuit auctoritatem : scilicet ex angelo, ex Moyse et ex Aaron pontifice. Apostolus autem supra prætulit Christum auctorem Novi Testamenti angelis, per quos lex data fuit; hic intendit ipsum præferre Moysi, qui fuit promulgator, et quasi legislator Veteris Testamenti, et circa hoc facit duo; primo enim præfert Christum Moysi; secundo, concludit ex hoc, quod sit efficacissime obediendum Christo, ibi : *Quapropter, sicut dicit Spiritus sanctus, hodie, si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Circa primum duo facit. Primo, præmittit dignitatem Christi; secundo, ostendit quid sit commune Christo et Moysi, ibi : *Amplioris enim gloriæ præ Moyse dignus habitus est.* Circa primum duo facit : quia primo ponit conditionem eorum ad quos loquitur; secundo, ponit conditionem ejus de quo loquitur, ibi : *Considerate Apostolum et Pontificem confessionis nostræ*

[1] Al. : « aliqua. » — [2] Al. : « et ad illam requiritur. »

Jesum. Illos autem ad quos loquitur describit tripliciter. Primo, ex caritate; unde dicit : *fratres,* quasi diceret : Quia ex semine Abrahæ fratres estis et Christi et inter vos ad invicem. Matth., xxiii, 8 : *Omnes vos fratres estis.* Item fratres Christi, supra, ii, 11 : *Non confunditur eos vocare fratres.* Hanc autem fraternitatem facit caritas. Psalm. cxxxv, 1 : *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum.* Secundo etiam describit eos ex sanctitate, cum dicit : *sancti,* et hoc propter sacramentorum perceptionem, qua sanctificamur a Christo[1]. I Corinth., vi, 11 : *Sed abluti estis, sed sanctificati estis.* Tertio, describit eos ex vocatione, cum dicit : *vocationis cœlestis participes.* Ista autem vocatio dupliciter potest intelligi cœlestis esse. Vel ratione finis, vel ratione principii[2]. † Ratione quidem finis, quia vocati sunt non ad terrena, sicut in Veteri Testamento, sed vocati sunt ad cœlestia regna. I Thessal., xi, 12 : *Vocavit nos ad suum regnum et gloriam.* I Petr., ii, 9 : *Qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum.* Ratione vero principii, quia non est ex meritis nostris, nec ex humana adinventione, sed sola cœlesti gratia. Gal., i, 15 : *Vocavit per gratiam suam.* Roman., viii, 30 : *Quos autem prædestinavit, hos et vocavit.* Isa., lxi, 2 : *Quis suscitavit ab oriente justum, vocavit eum ut sequeretur se?* Dicit autem : *participes,* quia non solum Judæi vocati sunt ad gratiam fidei et Novi Testamenti, sed etiam gentes. Coloss., i, 12 : *Dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine.* Quia ergo estis in caritate et sancti et vocati ad cœlestia, debetis libenter audire loqui de eo per quem ista vobis proveniunt. †

Consequenter describit illum de quo loquitur, cum dicit : *Considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum.* Infra, xii, 2 : *Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum.* Sed quem ? *Apostolum,* inquit, *et pontificem confessionis nostræ Jesum.* Apostolus enim in sequentibus præfert Christum Moysi et Aaron, et ideo ascribit ei utriusque dignitatem ; Moysi scilicet, quia missus fuit a Deo, Psalm. civ, 26 : *Misit Moysen servum suum;* Aaron vero, qui pontifex fuit, Exod., xxviii, 1 : *Applica quoque ad te Aaron fratrem tuum cum filiis suis de medio filiorum Israel, ut sacerdotio fungantur mihi.* Christus autem excellentius missus fuit apostolus quam Moyses, Exod., iv, 13 : *Obsecro, Domine, mitte quem missurus es,* quasi dicat : Alium digniorem missurus es. Item ipse est pontifex et sacerdos, Psal. cix, 4 : *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Quasi ergo præmittit hic conditionem suam principalem, dicens : *Unde,* id est ergo, *fratres, considerate apostolum,* quasi dicat : Prætermittatis considerare illum apostolum, id est missum Moysen, et pontificem Aaron, et *considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ,* id est illum quem nos confitemur. Hoc est enim necessarium ad salutem, ut confiteamur eum; Roman., x, 10 : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Vel *confessionis,* id est sacrificii spiritualis. Omnis enim sacerdos ordinatur ad sacrificià offerenda. Duplex autem est sacrificium, scilicet corporale vel temporale, et ad hoc institutus fuit Aaron. Aliud autem est sacrificium spirituale, quod est in fidei confessione. Psalm. xlix, 23 : *Sacrificium laudis honorificabit me;* et ad illud sacrificium institutus est Christus, non ad tauros. Isa., i, 2 : *Holocausta arietum et adipem pinguium, et sanguinem vitulorum et agnorum et hircorum nolui.* Et paulo post ibidem sequitur : *Ne offeratis ultra sacrificium frustra.*

Deinde cum dicit : *Qui fidelis est ei qui fecit illum,* comparat Christum Moysi. De Aaron infra facit mentionem specialem. † Et ponit primo hic, ut dictum est, illud in quo conveniunt; secundo, in quo Christus superat Moysen, ibi : *Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus est habitus.* Commune Christo et Moysi est fidelitas ad Deum; et ideo dicit : *Qui fidelis est ei qui fecit illum.* †

Ubi sciendum est[3] quod totum hoc quod hic dicitur de Moyse, fundatur super illud quod habetur Num., xii, 7 : ubi Dominus ostendit excellentiam Moysi, postquam jurgati sunt contra ipsum Aaron et Maria, ubi ponuntur hæc verba, quæ Apostolus

[1] Al. omittitur « qua sanctificamur a Christo. » — [2] Al. : « vel quia vocati sunt ad cœlestia regna. I Thessal., ii : *Vocavit nos ad suum regnum et gloriam.* Vel vocavit nos vocatione cœlesti, quia non humana adinventione, sed cœlesti gratia. Galat., i : *Vocavit per gratiam suam.* Rom., viii : *Quos autem prædestinavit, hos et vocavit,* etc. Isa., xli : *Quis suscitavit ab oriente justum, vocavit eum ut sequeretur se.* Consequenter describit illud de quo loquitur, » etc. — [3] Al. : « sciendum est autem. »

hic allegat; ibi enim dicitur sic. ✝ « At non talis servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est. » Ubi, si bene attendimus, magis commendatur Moyses quam in aliquo loco Bibliæ. Et ideo Apostolus tanquam excellentissimum ad commendationem Moysi hoc accipit. ✝ Hoc autem potest convenire et Christo et Moysi. De Moyse enim patet ex ipsa historia allegata. De Christo etiam intelligitur, quia ipse, secundum quod homo, *fidelis est ei qui fecit eum,* scilicet Deo Patri, ✝ qui fecit eum[1], scilicet apostolum et pontificem non secundum divinam naturam, quia sic non est factus nec creatus, sed genitus, sed secundum humanam. Rom., I, 3 : *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Fidelis autem fuit Deo Patri, primo non attribuens sibi quod habebat, sed Patri; Joan., VI, 16 : *Mea doctrina non est mea.* Secundo, quia gloriam ejus quærebat, non suam. Joan., VIII, 50 : *Ego gloriam meam non quæro;* et VII, 18 : dicitur : *Qui quærit gloriam ejus qui eum misit, hic verax est, et injustitia in illo non est.* Tertio, quia perfecte obedivit Patri; Philip., V, 8 : *Factus obediens usque ad mortem.* ✝ *Fidelis* ergo *est* Christus *ei qui fecit eum, sicut et Moyses;* et hoc *in omni domo ejus,* quæ domus est universitas fidelium, de qua Psalm. XCII, 5 : *Domum tuam decet sanctitudo, Domine.* ✝ Vel *in omni domo ejus,* id est in toto mundo, non tantum in Judæa, sicut Moyses. Isa., XLIX, 6 : *Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.* ✝

Deinde cum dicit : *Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus est habitus,* præfert Christum Moysi, et hoc quantum ad duo. Primo, quantum ad potestatem; secundo, quantum ad conditionem, ibi : *Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus tanquam famulus.* Commendando autem Christum, commendat ipsum habuisse honorem in omni domo, sicut Moyses[2], sed quod Christus ipsum excellat, ostendit. Ubi primo ponit rationem; secundo, manifestat, ibi : *Omnis namque domus fabricatur ab aliquo.* Ratio autem Apostoli est quod major gloria debetur illi qui fecit domum, quam illi qui eam inhabitat. Christus autem fabricavit domum; Psal. LXXIII, 16 : *Tu fabricatus es auroram et solem;* Prov., IX, 1 : *Sapientia ædificavit sibi domum,* id est Ecclesiam. Ipse enim Christus, per quem gratia et veritas facta est, tanquam legislator ædificavit Ecclesiam; Moyses autem tanquam legis pronuntiator; et ideo solum ut pronuntiatori debetur gloria Moysi; unde et resplenduit facies ejus, de qua Exod., XXXVI, et II Cor., III, 7 : *Ita ut non possent filii Israel intendere in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus.*

Continuatur ergo sic littera. Tu dicis quod Christus est fidelis sicut Moyses. Quare ergo dimittemus ne consideremus? Certe quia *amplioris gloriæ dignus est habitus præ Moyse, quanto ampliorem gloriam habet dominus domus, qui fabricavit illam,* quasi dicat : Etsi Moyses multum sit honorabilis, tamen Christus honorabilior est, sicut fabricator domus, et sicut legislator principalis. Job, XXXVI, 22 : *Ecce Deus excelsus in fortitudine sua, et nullus ei similis in legislatoribus.* Si ergo debetur gloria Moysi, ampliori dignus est Christus. II Corinth., III, 9 : *Si ministratio damnationis in gloria est, multo magis ministerium justitiæ erit in gloria.*

Consequenter probat minorem suæ rationis, cum dicit : *Omnis namque domus fabricatur ab aliquo.* Minor autem est quod Christus fabricavit domum istam; et hoc probat primo, quia omnis domus indiget fabricatore; secundo, quia ista domus de qua loquitur, a Christo fabricata est, ibi : *Qui autem omnia creavit, Deus est.* Primo ergo probat quod ista domus, sicut et quælibet alia, indiget fabricatore, quia diversa non conjunguntur nisi ab aliquo uno, sicut patet de domo artificiali, in qua ligna et lapides, ex quibus composita est, uniuntur ab aliquo. Aggregatio autem fidelium quæ est Ecclesia[3], et domus Dei, ex diversis collecta est, scilicet Judæis et gentibus, servis et liberis. Et ideo Ecclesia, sicut et omnis domus, ab aliquo uniente fabricatur. Hujus rationis ponit tantum conclusionem, supponens veritatem præmissarum ex facti evidentia. I Petr., II, 5 : *Ipsi tanquam lapides vivi superædificamini domus spiritualis, sacerdotium sanctum.* Ephes., II, 20 : *Super-*

[1] Al. : « quem secundum humanitatem fecit. Rom., I : *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Secundum enim quod Deus, non est factus nec creatus, sed genitus. Fidelis autem fuit Deo Patri, quia gloriam ejus quærebat, non suam, Joan., VIII : *Ego gloriam meam non quæro;* et VII, dicitur : *Qui quærit gloriam ejus qui eum misit, hic verax est, et injustitia in illo non est.* Fidelis ergo est Christus ei, » etc. — [2] Al. deest « sicut Moyses. » — [3] Al. « in Ecclesia. »

ædificati supra fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu.

Deinde cum dicit : *Qui autem creavit omnia, Deus est,* probat quod Christus sit istius domus ædificator; ipse enim est Deus[1], qui fecit omnia. Et si hoc intelligitur de toto mundo, planum est. Psalm. XXXII, 9 : *Ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt.* Est autem alia[2] creatio spiritualis, quæ fit per spiritum; Psal. CIII, 30 : *Emitte spiritum tuum, et creabuntur; et renovabis faciem terræ.* Et hæc fit a Deo per Christum. Jacob., I, 18 : *Voluntarie genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ ejus.* Ephes., II, 10 : *Ipsius factura sumus, creati in Christo Jesu in operibus bonis.* Deus ergo istam domum, scilicet Ecclesiam, ex nihilo, scilicet de statu peccati, in statum gratiæ creavit. Ergo Christus per quem fecit omnia; supra, I, 2 : *Per quem fecit et sæcula;* Joan., I, 3 : *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil;* est excellentior (utpote quia habet potestatem factoris) quam Moyses, qui solum fuit pronuntiator.

Deinde cum dicit : *Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus tanquam famulus,* præfert Christum Moysi quantum ad conditionem, et circa hoc duo facit; primo enim ponit rationem suam; secundo, manifestat eam, ibi : *Quæ domus sumus nos.* Ratio autem sua talis est. † Constat quod amplioris gratiæ est dominus, et in domo propria, quam famulus, et in domo domini. Sed Moyses est fidelis sicut servus, et in domo domini; Christus vero sicut dominus, et in domo sua. Ergo, etc. †

Circa quod sciendum est quod Apostolus valde diligenter notat verba illa scripta de Moyse, in quibus duo dicuntur de ipso; vocatur enim servus : vocatur etiam fidelis, non in domo propria, sed in domo Dei nostri. Et quantum ad ista duo præfert Christum Moysi; primo enim ostendit quid conveniat Moysi; secundo, quid conveniat Christo, ibi : *Christus vero tanquam Filius.* Dicit ergo quod *Moyses fidelis erat tanquam servus,* id est sicut fidelis dispensator. Matth., XXV, 21 : *Euge serve bone et fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam.* Christus autem quodammodo servus est, scilicet secundum carnem, Philip., II, 7 : *Formam servi accipiens;* sed Moyses fuit famulus Dei in verbis Dei proponendis filiis Israel. Ex quo patet quod quia erat fidelis famulus, illa quæ dicebat, ordinabantur ad alium, scilicet ad Christum. Et hoc erat *in testimonium eorum quæ dicenda erant.* Joan., V, 46 : *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi; de me enim ille scripsit.* Act., X, 43 : *Huic omnes prophetæ testimonium perhibent.* Quia ergo erat famulus, ideo erat non in domo propria, sed in aliena; et quia ea quæ dicebat erant in testimonium eorum quæ dicenda erant de Christo, ideo Moyses omniquaque minor fuit[3] Christo.

Deinde cum dicit : *Christus vero tanquam Filius in domo sua,* ostendit quid conveniat Christo, quia scilicet *Christus* non est sicut servus, sed *tanquam Filius in domo* Patris, et per consequens *sua*, quia hæres naturalis; supra, I, 2 : *Quem constituit hæredem universorum, per quem fecit et sæcula.* Ecclesia enim est domus Christi. Prov., XIV, 1 : *Sapiens mulier ædificat domum.* Psal. II, 7 : *Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Matth., III, 17 : *Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Est ergo non servus, sed Filius et in domo sua, sed Moyses est servus, et in domo aliena. Joan., VIII, 35 : *Filius manet in æternum.*

Deinde cum dicit : *Quæ domus sumus nos,* ostendit quæ sit ista domus[4]. Ista domus sunt fideles, et sunt domus Christi, quia credunt in Christum; I Timoth., III, 15 : *In domo Dei, quæ est Ecclesia*, et etiam quia Christus habitat in ipsis. Ephes., III, 17 : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Hæc ergo domus nos fideles sumus.

Ad hoc autem quod simus domus Dei, quatuor oportent, quæ requiruntur circa domum[5], quæ non sunt in tabernaculo, et ista tangit Apostolus. Primo, quod spes nostra et fides sit certa et permanens, tabernaculum autem, etsi sit firmum, tamen cito moveri potest, et significat illos qui ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt[6]. Sed illi sunt domus qui verbum Dei retinent. Et ideo dicit : *si retineamus fiduciam.* Dictum est supra quod fiducia est spes cum expectatione firma et sine ti-

[1] Al. : « Deus enim qui fecit omnia, » etc. — [2] Al. omittitur « alia. » — [3] Al. : « est. » — [4] Al. : « quod ista domus sit sua, et quæ sit; ista enim domus sunt fideles, » etc. — [5] Al. : « quatuor requiruntur circa domum. » — [6] Al. desunt sequentia usque ad « Et ideo dicit. »

more[1]. II Corinth., III, 4 : *Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum.* Secundo, quod sit ordinate disposita, et ideo dicit : *spei gloriam,* id est ad gloriam Dei ordinatam, ita quod contemptis aliis, gloriemur in spe gloriæ. Hierem., IX, 24 : *In hoc glorietur qui gloriatur, scire et nosse me.* Tertio, quod sit perseverans; unde dicit : *usque in finem.* Matth., X, 22 : *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Quarto, quod sit firma, ut scilicet nulla adversitate moveatur; unde dicit : *firmam.* Infra, VI, 18 : *Confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam et firmam.*

LECTIO II.

Quapropter, sicut dicit Spiritus sanctus, hodie, si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri probaverunt et viderunt opera mea quadraginta, annis. Propter quod infensus fui generationi huic, et dixi : Semper hi errant corde. Ipsi autem non cognoverunt vias meas, quibus juravi in ira mea si introibunt in requiem meam.

Supra probavit Apostolus quod Christus est majoris excellentiæ quam Moyses, hic concludit quod magis est obediendum Christo, et hoc facit per auctoritatem prophetæ David in Psalm. XCIV, ubi tria facit, quia proponit auctoritatem, quæ continet quamdam exhortationem; secundo, exponit eam, ibi : *Videte, fratres, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis;* tertio, ex auctoritate et expositione arguit, IV cap., ibi : *Timeamus ergo ne forte, relicta pollicitatione introeundi in requiem ejus, existimetur aliquis ex vobis deesse.* Circa primum tria facit; primo enim insinuat auctoritatem verborum sequentium; secundo, ponit exhortationem, quæ est in auctoritate, ibi : *Hodie, si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra;* tertio, ponit quamdam similitudinem, ibi : *Sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto.* Auctoritas verborum est ex hoc quod non sunt prolata humana adinventione, sed a Spiritu sancto; unde dicit : *Quapropter, sicut dicit Spiritus* sanctus, quasi dicat : Christus est amplioris gratiæ quam Moyses. Ergo si audivimus Moysen, non debemus obdurare corda nostra ad audiendum Christum. Ipse autem verba Veteris Testamenti allegat pro Novo, ne credatur quod tantum sint referenda ad Vetus Testamentum, imo etiam ad Novum et ad aliud tempus referri debent. Et sunt verba Spiritus sancti, quia, ut dicitur II Petr., I, 21 : *Non humana voluntate allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.* Ipse enim David dicit, II Reg., XXIII, 2, de seipso : *Spiritus Domini locutus est per me.* In hoc ergo ostendit auctoritatem esse veram, quia scilicet est a Spiritu sancto, contra Manichæum.

Deinde cum dicit : *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra,* ponit monitionem, ubi facit tria : primo enim describit tempus, cum dicit : *hodie;* secundo, subdit beneficium, ibi : *Si vocem ejus audieritis;* tertio, subjungit monitionem suam, ibi : *Nolite obdurare corda vestra.* Tempus est *hodie*, scilicet tempus diei. Tempus enim legis veteris dicebatur nox, quia erat tempus umbræ; infra, X, 1 : *Umbram enim habens lex futurorum bonorum.* Sed tempus Novi Testamenti, quia repellit umbram noctis legis, dicitur dies. Rom., XIII, 12 : *Nox præcessit, dies autem appropinquavit*[2]. ✝ Dicitur etiam istud tempus dies, propter ortum solis justitiæ. Malach., IV, 2 : *Vobis timentibus nomen meum orietur sol justitiæ.* Hunc diem non sequitur nox, sed clarior dies, quando scilicet ipsum solem justitiæ videbimus per essentiam. ✝ Et in hac die exhibetur nobis beneficium[3], nam sequitur : *Si vocem ejus audieritis,* quia audimus vocem ejus, quod non erat in Veteri Testamento, in quo audiebantur tantum verba prophetarum. Supra, I, 1 : *Olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime vero diebus istis locutus est nobis in Filio.* Isa., LII, 6 : *Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum.* Cant., II, 14 :

[1] Al. : « firma opinione. III Corinth., » etc. — [2] Al. : « *Abjiciamus opera tenebrarum, et induamur arma lucis.* Et in hac die, » etc. — [3] Al. omittuntur sequentia usque ad « quia audimus. »

Sonet vox tua in auribus meis. In hoc enim exhibetur nobis beneficium tantum desideratum. Luc., XIX, 42 : *Si cognovisses et tu, et quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi.* Si ergo tantum est beneficium, ecce monitio : *Nolite obdurare corda vestra.* Cor durum sonat in malum. Durum est quod non cedit, sed resistit impellenti, nec recipit impressionem[1]. Et sic dicitur cor hominis durum, quando non cedit divinæ jussioni, nec de facili recipit divinas impressiones[2]. Eccli., III, 27 : *Cor durum male habebit in novissimo.* Rom., II, 5 : *Secundum duritiam tuam et cor tuum impœnitens, thesaurizas tibi iram in die iræ.* Hæc autem induratio ex duobus causatur. Ex uno quasi negative, scilicet ex Deo non opponente gratiam; Rom., IX, 18 : *Cujus vult Deus miseretur, et quem vult indurat.* Ex alio vero positive, et hoc modo indurat peccator seipsum non obediendo Deo, et non aperiendo cor suum gratiæ. Zachar., VII, 12 : *Cor suum posuerunt ut adamantem, ne audirent legem, et verba quæ misit Dominus exercituum spiritu suo per manum prophetarum priorum. Nolite ergo obdurare corda vestra,* id est, nolite corda claudere Spiritui sancto. Act., VII, 51 : *Vos semper Spiritui sancto resistitis.*

† Consequenter ponit similitudinem, cum dicit, *sicut in exacerbatione.* Et hæc est similitudo ex facto præterito[3]; nam fideles instruuntur de his quæ sunt agenda in Novo Testamento ex iis quæ facta sunt in præterito, secundum illud ad Rom., XV, 4 : *Quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.* † Facit autem duo circa hoc, quia primo proponit exemplum in generali ponendo culpam; secundo, in speciali, ibi : *Ubi tentaverunt me patres vestri.* Ut autem sequamur expositionem Apostoli, oportet ponere in ista littera sensus qui conveniunt expositioni. Legimus autem inter alias, duas culpas filiorum Israel gravissime punitas. Una fuit inobedientiæ, quam habuerunt in facto exploratorum, de quo Num., XIII et XIV, pro quo facto indignatus Dominus voluit totum populum delere. Unde juravit quod nullus intraret terram promissionis, exceptis duobus, scilicet Caleb et Josue. Istud autem vocat specialiter exacerbationem, quia licet per alia peccata offendissent Deum, tamen per illud exacerbaverunt ipsum, quia sicut fructus acerbus, qui opponitur maturo, non est aptus ad cibum, † sic tunc ira Dei fuit inflexibis. Psalm. LXX, 40 : *Exacerbaverunt eum in deserto, et tentaverunt eum in inaquoso.* † Baruch, IV, 7 : *Exacerbastis eum qui fecit vos.* Aliud peccatum fuit peccatum tentationis. Frequenter enim tentaverunt Deum, quia quandoque pro aqua, quandoque pro carnibus, quandoque vero pro pane, ita quod decies tentaverunt ipsum. Num., XIV, 22 : *Tentaverunt me jam per decem vices.* Job, XIX, 3 : *En decies confunditis me.* Et ideo dicit : *secundum diem tentationis.*

Posset autem aliquis putare quod idem esset peccatum exacerbatio et tentatio, ita quod vellet Apostolus dicere : *Nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione*; quæ fuit in die tentationis. Sed hoc est contra expositionem Apostoli. Ideo dicendum[4] est sic. *Nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione;* et iterum : *sicut in die tentationis,* ita quod sint duo peccata; unde Psal. LXXVII, 41 : *Conversi sunt, et tentaverunt Deum, et Sanctum Israel exacerbaverunt.*

Consequenter prosequitur culpas in speciali, cum dicit : *ubi tentaverunt me patres vestri*, et circa hoc duo facit; quia primo ponit peccatum tentationis; secundo, peccatum exacerbationis, ibi : *et dixi : Semper hi errant corde.* Circa primum tria facit; primo enim ponit peccatum tentationis; secundo ostendit, ejus gravitatem, ibi : *probaverunt;* tertio, ponit pœnam, ibi : *propter quod offensus fui generationi huic.* Dicit ergo quod in eis fuit peccatum *tentationis in deserto,* quia ibi *tentaverunt me patres vestri,* et loquitur in persona Domini[5]. Ubi sciendum est quod tentare est experimentum sumere de re quam quis ignorat. Unde quod quis tentat Deum, procedit ex infidelitate. Sed sciendum est quod aliquando aliquis tentat Deum, non cum intentione tentandi et experiendi, verumtamen se habet ad modum tentantis.

[1] Al. deest « nec recipit impressionem. » — [2] Al. desideratur « nec de facili recipit divinas impressiones. » — [3] Al. : « intentio autem Apostoli est ex factis priorum concludere per similitudinem suum propositum, quia, ut dicitur Rom., XV, etc. — [4] Al. : « sed dicendum. » — [5] Al. : « Dicit ergo peccatum tentationis, quia *secundum diem tentationis,* inquit, *in deserto.* Tentare autem est experimentum sumere de re quam quis ignorat; unde quando quis est, » etc.

Qui enim utitur re sua propter utilitatem, non tentat proprie, puta, si aliquis fugiens currat super equum suum, etsi tentat, non tamen cum intentione tentandi; sed quando ad nihil utile est quod facit, tunc tentat. Item si aliquis exponat se alicui periculo compulsus necessitate, sub spe divini auxilii, non tentat Deum, si autem sine aliqua necessitate, tunc tentat Deum; et sic dicit ipse Matth., IV, 7 : *Non tentabis Dominum Deum tuum,* quia necessitas nulla erat quod mitteret se deorsum. Sic isti tentaverunt Dominum, quia dubitaverunt de potestate Dei, clamantes contra Moysen, ac si Deus non posset eis dare cibum, cum potentiam suam in majoribus experti fuissent ; † et ideo erat peccatum infidelitatis, quod est maximum. †

Deinde ponitur gravitas culpæ cum dicit : *Probaverunt et viderunt opera mea.* Quanto enim aliquis majora beneficia Dei recipit, et majorem certitudinem divinæ potestatis habet, et postmodum dubitat, tanto gravius peccat[1]. Isti vero viderunt signa et prodigia in terra Ægypti, apertionem maris et alia miracula, tamen non crediderunt[2]. Unde Num., XIV, 22 : *Homines qui viderunt majestatem meam, et signa quæ feci in Ægypto et in solitudine, et tentaverunt me jam decem vices nec obedierunt voci meæ.* Et ideo dicit : *probaverunt,* id est experiri voluerunt, *et viderunt,* id est experti sunt, *opera mea,* id est effectus qui non poterant esse, nisi virtutis infinitæ esset ille qui opera faciebat. Et hoc totum non uno die, sed *quadraginta annis,* quibus scilicet manserunt in deserto, quia semper habuerunt manna, et columnam ignis et nubis. Vel *probaverunt et viderunt*[3] *me,* quia scilicet in nullo defeci[4] eis. Illud tamen quod dicit : *quadraginta annis,* secundum intentionem Apostoli, refertur ad priora, sed secundum intentionem Psalmistæ refertur ad sequentia, ut dicatur quod offensus vel infensus eis fuit quadraginta annis. Et sic habet littera Hieronymi.

Deinde cum dicit : *propter quod offensus fui generationi huic,* ponitur pœna peccati, et est duplex littera, scilicet *offensus,* vel *proximus,* et idem est. *Propter quod,* id est propter peccatum, *fui offensus,* id est indignatus, non quod ira sit in Deo, nisi similitudinarie, quia punit sicut iratus, de qua pœna frequenter habetur in Exodo et in libro Numerorum[5]; sæpe enim prostrati sunt. Unde I Corinth., X, agit de pœna istius peccati. Vel *proximus fui,* scilicet puniendo ipsos. Quando enim Dominus subvenit bonis, et punit malos, tunc est prope ipsos; sed quando dissimulat peccata hominum propter pœnitentiam, et dissimulat afflictionem justorum, ut crescat ipsorum meritum, tunc videtur esse longe. Job, XX, 14 : *Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, et circa cardines cœli perambulat.* Vel *proximus,* quantum ad divinam misericordiam, quia hoc ipsum quod punit eos temporaliter, magnum misericordiæ signum est[6]. Augustinus : « Hic ure, hic seca, ut in æternum parcas. »

Deinde cum dicit : *Et dixi : Semper hi errant corde,* ponit peccatum exacerbationis in speciali[7], et hoc patet per hoc quod infra dicitur : *Quibus juravit non introire in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt?* Et circa hoc facit duo; primo enim ponit culpam; secundo, subdit pœnam, ibi : *Quibus juravi in ira mea si introibunt in requiem meam.* Culpam autem duplicem ponit. Una est in obstinatione in malo; alia est in recessu a bono. Et istam ponit ibi : *Ipso vero non cognoverunt vias meas.* Dicit ergo : Ego sic *fui* eis *proximus,* scilicet puniendo eos, *et dixi,* scilicet prævisione æterna : *Hi errant corde semper.* Deut., XXXI, 27 : *Semper contentiose egistis contra Dominum.* Hierem., XIII, 23 : *Si potest Æthiops mutare pellem suam, aut pardus varietates suas; et vos poteritis bene facere, cum didiceritis malum.* Sic ergo uno modo aliquis exacerbat Deum, quando obstinate adhæret malo; alio modo, quando contemnit bonum. Unde dicit : *Ipsi vero non cognoverunt vias meas,* hoc est, non quantum ad simplicem ignorantiam, sed ad affectatam[8], ut sit sensus : *Non cognoverunt,* id est cognoscere noluerunt. Job, XXI, 14 : *Scientiam viarum tuarum nolumus.* Psalm. XXXV, 4 : *Noluit intelligere ut bene ageret.* Vel *non cognoverunt,* id est non approbaverunt, sicut dicit Apostolus II Timoth., II, 19 :

[1] Al. : « et majorem certitudinem divinæ potestatis, tanto gravius postmodum peccat. » — [2] Al. : « et tamen non cessaverunt. » — [3] Al. : « quod *viderunt.* » — [4] Al. : « defecit. » — [5] Editio romana et duæ venetæ posteriores : « in Exod., XXXII : *Dimitte me, ut irascatur furor meus,* etc., et in lib. Numerorum. » — [6] Al. omittitur sequens Augustini sententia. — [7] Al. deest « in speciali. » — [8] Al. omittuntur sequentia usque ad indicem « Job. »

Cognovit Dominus qui sunt ejus. Consequenter ostendit pœnam, cum dicit : *Quibus juravi in ira mea si introibunt in requiem meam,* in quo verbo ponit immobilitatem in hoc quod vult juramenta firma ; quando enim Deus vel angelus inveniuntur jurare, signum est immobilitatis ejus de quo juravit. Psal. CIX, 4 : *Juravit Dominus, et non pœnitebit eum.* Verumtamen aliquando non jurat nisi sub conditione, quia scilicet si non pœniteant, hæc mala evenient eis. Ponit etiam quod pœna ista non est ad comminationem, sed magis ad exterminationem, quia dicit : *in ira.* Psal. VI, 2 : *Domine, ne in ira tua corripias me.* Juravit ergo in ira : *Si introibunt in requiem meam.* Constructio est defectiva ad modum irati, qui truncat verba sua, et accipitur ly *si* pro *non,* id est, non introibunt in requiem meam. Est autem triplex requies. Una est temporalis, de qua Luc., XII, 19 : *Habes multa bona reposita in annos plurimos : requiesce, comede, bibe, epulare.* Secunda est requies conscientiæ, Eccli., LI, 35 : *Modicum laboravi, et inveni requiem multam.* Tertia est requies gloriæ æternæ, Psal. IV, 9 : *In pace in idipsum dormiam, et requiescam.* Potest ergo exponi illud quod dicitur hic, de qualibet istarum, ut dicatur : Ipsi vero nec in requiem terræ promissionis, nec in requiem conscientiæ[1], nec in requiem fruitionis æternæ introierunt.

LECTIO III.

Videte fratres, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis discedendi a Deo vivo. Sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur, ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Participes enim Christi effecii sumus ; si tamen initium substantiæ ejus usque ad finem firmum retineamus. Dum dicitur : Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum in illa exacerbatione. Quidam enim audientes exacerbaverunt, sed non universi qui profecti sunt ab Ægypto per Moysen. Quibus autem infensus est quadraginta annis ? Nonne illis qui peccaverunt, quorum cadavera prostrata sunt in deserto ? Quibus autem juravit non introire in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt ? Et videmus quia non potuerunt introire in requiem ipsius propter incredulitatem.

Supra Apostolus per auctoritatem Psalmistæ ostendit quod firmiter obediendum est Christo. In auctoritate vero posuit tria, scilicet monitionem, culpam et pœnam ; sic exponit ista tria per ordinem. Primum facit hic : *Videte ;* secundum, ibi : *Quidam autem exacerbaverunt ;* tertium, ibi : *Quibus autem juravit non introire in requiem ipsius nisi illis qui increduli fuerunt ?* In admonitione vero sunt duo, scilicet ipsa monitio et ipsius monitionis conditio ; unde ista duo exponit. Primo, primum hic ; secundo, secundum, ibi : *Participes enim Christi effecti sumus.* In prima vero admonitione ad duo hortatur, scilicet primo ad sollicitam considerationem ; secundo, ad mutuam admonitionem, ibi : *Sed adhortamini vosmetipsos.* Dicit ergo : *Videte.* Unusquisque enim in se debet considerare in quo statu sit. Galat., VI, 4 : *Opus suum probet unusquisque.* Hier., II, 23 : *Vide vias tuas in convalle. Videte ergo fratres,* quantum ad quemlibet in se, quia quilibet est pars societatis, et *unicuique mandavit Deus de proximo suo.* Eccli., XVII, 12 : *Videte,* id est probate unus alium, *ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis discedendi a Deo vivo,* quasi dicat : Multi inter vos sunt in statu perfecto ; tamen propter fragilitatem et arbitrii libertatem posset esse malum in aliquo vestrum. Job, IV, 18 : *Ecce qui serviunt ei, non sunt stabiles, et in angelis suis reperit pravitatem ; quanto magis hi qui habitant domos luteas, et terrenum habent fundamentum?* Joan., VI, 71 : *Nonne ego duodecim vos elegi, et unus ex vobis diabolus est?* Non ergo aliquis sit tantum sollicitus de se, sed etiam de quolibet suæ societatis. Sed quid ? *Ne sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis.* Ecce malum de quo loquitur Apostolus, scilicet cor incredulum, id est non firmum in fide ; in quo consistit malitia animæ, quia sicut bonum animæ est in adhærendo Deo ; Psal. LXXII, 27 : *Mihi autem adhærere Deo bonum est,* quod scilicet est per fidem, ita recedere a Deo per incredulitatem, est malum hominis ; Hier., II, 19 : *Scito et vide, Israel, quia malum et amarum est reliquisse te Dominum Deum tuum.* Et ideo dicit : *discedendi,* quia per

[1] Al. omittitur « nec in requiem conscientiæ. »

incredulitatem recedit. *A Deo vivo.* Hier., II, 13 : *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ.* Dicit autem : *a Deo vivo,* quia et est vita in se, et est vita animæ; Joan., IV, 4 : *In ipso vita erat;* † quod ideo dicit, ut ostendat quod per recessum a Deo homo incurrit mortem spiritualem. †

Sed si inveniatur istud malum in aliquo, numquid desperandum est? Non, sed magis debet exhortari, id est admoneri; ideo dicit : *Sed exhortamini vosmetipsos per singulos dies,* id est continue, scilicet discutiendo conscientiam suam, et inducendo ad bonum, *donec hodie cognominatur,* id est, donec durat præsens tempus gratiæ, quod est totum sicut unus dies. Joan., IX, 4 : *Me oportet operari opera ejus qui misit me, donec dies est.* Et hoc ideo *ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.* Sicut enim supra dictum est, cor obduratur per obstinationem in malo. Sed per hoc aliquis firmiter inhæret peccato, quia fallitur. Naturale enim est appetitui adhærere bono, sed recedit a bono, quia decipitur. Prov., XIV, 22 : *Errant qui operantur malum;* et ibid., XIII, secundum aliam litteram : *Animæ dolosæ errant in peccatis*[1]. Sapient., V, 6 : *Ergo erravimus a via veritatis.*

Consequenter cum dicit : *Participes enim Christi effecti sumus,* exponit conditionem monitionis, quasi dicat : Ista conditio magis est efficax quam illa, quia illi tantum audierunt, nos autem participes facti sumus Christi. Et loquitur proprie, quia in Veteri Testamento erat tantum auditus, nec conferebatur gratia ex opere operato, sed in Novo Testamento et est auditus fidei, et datur gratia ipsi operanti; unde sumus facti participes Christi; Joan., I, 16 : *De plenitudine ejus accepimus omnes.* Sumus autem participes gratiæ primo per susceptionem fidei; Ephes., III, 17 : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Secundo, per sacramenta fidei; Galat., III, 27 : *Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Tertio, per participationem corporis Christi; I Cor., X, 16 : *Panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est?*

Sciendum autem quod duplex est participatio Christi. Una imperfecta, quæ est per fidem et sacramenta; alia vero perfecta, quæ est per præsentiam et visionem rei. Primam jam habemus in re, sed secundam in spe. Tamen cum hoc spes habet hanc conditionem, scilicet si perseveramus; unde dicit : *Si tamen initium substantiæ ejus usque ad finem firmum retineamus.* Quicumque enim in Christo baptizatur, suscipit quamdam novam naturam, et formatur quodammodo Christus in ipso. Gal., IV, 19 : *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus.* Hoc quidem in nobis vere perficietur in patria, sed hic tantum initium, et hoc per fidem formatam, quia informis mortua est. Jac., II, 26 : *Fides sine operibus mortua est.* Unde ista non est nobis initium participationis Christi, sed fides formata. Infra, X, 1 : *Est autem fides sperandarum substantia rerum,* id est fundamentum et quasi initium. Dicit ergo : *Sumus participes Christi,* si tamen tenemus usque in finem firmum initium substantiæ ejus, scilicet fidem formatam.

Sed contra, videtur quod timor magis sit initium, quia dicit Psalm. CX : *Initium sapientiæ timor Domini.* Respondeo. Dicendum est quod fides formatur per caritatem; caritas autem non est sine timore casto; et ideo fides formata semper habet timorem istum secum annexum. Unde et fides et timor sunt initium.

Illud autem quod addit, dum dicitur : *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra,* totum expositum est.

Deinde cum dicit : *Quidam enim audient si exacerbaverunt,* exponit quod dixerat de culpa illorum, quasi dicat : Vos estis effecti participes Christi si non obduraveritis corda vestra, sicut isti qui audierunt, sed exacerbaverunt, *sed non universi,* id est non tamen omnes; duo enim, scilicet Caleb et Josue, permanserunt, ut habetur Num., XIV, et alios etiam confortabant. Et per hoc datur intelligi quod cum non tota Ecclesia cadat[2], sed tantum aliqui, licet plures, quod nihilominus mali punientur, sed non boni, sicut in istis duobus. III Reg., XIX, 18 : *Reliqui mihi septem millia virorum qui non curvaverunt genua sua Baal.* Rom., XI, 5 : *Reliquiæ secundum electionem Dei salvæ factæ sunt.*

Deinde cum dicit : *Quibus autem offensus est quadraginta annis?* exponit illud quod

[1] In Vulgata hæc eadem habentur verba. — [2] Al. : « quod quamvis non tota Ecclesia cadat, sed tantum aliqui, quod nihilominus mali punientur, sicut in istis duobus. »

dixerat de pœna; et primo illud quod dixerat : *Offensus fui;* secundo, illud quod dixerat : *Juravi in ira mea si introibunt in requiem meam*, ibi : *Quibus autem juravit non introire in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt?* Dicit ergo : *Quibus autem offensus est quadraginta annis? Nonne illis qui peccaverunt?* Ex quo patet quod istud quod supra dixit : *quadraginta annis,* refertur ad illud : *offensus fui;* unde dicit quod fuit eis offensus per illos quadraginta annos. Unde sciendum est quod omnes qui egressi sunt de Ægypto mortui sunt in deserto, sicut dicitur Josue, v, non tamen omnes prostrati sunt, sed aliqui; vel a Deo, sicut quando aperta est terra et deglutivit Datan et Abiron, sicut dicitur in Psalm. LXXVII, et de hoc habetur Num., XVI : aliqui vero prostrati sunt a Moyse, sicut patet in conflatione vituli, sicut patet Exod., XXXII; aliqui vero ab hostibus, sicut patet in pluribus locis, et ista satis habentur I Corinth., X; aliqui vero morte propria mortui sunt. Non ergo omnes prostrati sunt. Unde non fuit pœna generalis, sed pœna generalis fuit quod[1] nullus præter illos duos qui dicti sunt, introivit terram promissionis, et de ista terra dicit : *Quibus autem juravit,* id est firmiter statuit, *non introire in requiem, nisi illis qui fuerunt increduli verbis,* scilicet exploratorum? Unde patet quod propter incredulitatem non potuerunt intrare in requiem ipsius[2], et propter hoc dicit : *Videmus,* quia experti sunt[3], *quod propter incredulitatem* suam non *potuerunt introire.* Vel *videmus nos,* scilicet per pœnam illam quæ dicta est[4], *quia non potuerunt introire in requiem ipsius propter incredulitatem.*

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

Timeamus ergo ne forte, relicta pollicitatione introeundi in requiem ejus, existimetur aliquis ex vobis deesse. Etenim et nobis nuntiatum est, quemadmodum et illis; sed non profuit illis sermo auditus, non admixtus fidei ex his quæ audierunt. Ingrediemur enim in requiem, qui credimus, quemadmodum dixit : Sicut juravi in ira mea si introibunt in requiem meam : et quidem operibus ab institutione mundi perfectis. Dixit enim in quodam loco de die septima sic : Et requievit Deus die septima ab omnibus operibus suis, et in iste rursus sic : Si introibunt in requiem meam. Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, et hi quibus prioribus annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem; iterum terminat diem quemdam, Hodie, in David dicendo post tantum temporis, sicut supra dictum est : Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra. Nam si eis Jesus requiem præstitisset, nunquam de alia loqueretur posthac die.

Præmisit supra Apostolus auctoritatem David et exposuit, nunc autem arguit ex ipsa, et circa hoc facit duo ; primo enim inducit sollicitudinem introeundi; secundo, monet quod properemus ingredi, ibi : *Festinemus ergo ingredi in illam requiem.* Circa primum duo facit; primo enim incutit sollicitudinem timoris ; secundo, ostendit quod de hoc debet sollicitudo imminere, ibi : *Etenim et nobis nuntiatum est.* Dicit ergo : Dictum est quod infensus est illis qui non crediderunt, ita quod juravit quod non introibunt in requiem ejus. *Ergo et nos timeamus,* scilicet timore casto, et sollicitudinis. † Prov., XXVIII, 14 : *Beatus homo qui semper est pavidus.* I Corinth., X, 12 : *Qui se existimat stare, videat ne cadat.* Timor enim hujusmodi est utilis admonitio ad bonum, et est comes trium spiritualium virtutum, scilicet spei, fidei et caritatis. Eccli., XXIV, 24 : *Ego mater pulchræ dilectionis et timoris et agnitionis et sanctæ spei.* Sed quid timere debemus? † *Ne forte, relicta pollicitatione introeundi in requiem ejus, existimetur aliquis ex nobis deesse.* Beatitudo enim sive felicitas in hoc consistit ut homo ingrediatur illam. Tob., XIII, 20 : *Beatus ero, si fuerint reliquiæ seminis mei ad videndum claritatem Hierusalem.* Infra, XII, 15 : *Contemplantes ne forte quis desit gratiæ Dei.* Quia, ut dicit Chrysostomus, « major est pœna damnatis de hoc quod sunt exclusi a visione Dei, quam

[1] Al. : « sed pœna specialis fuit. Et nullus præter illos duos qui dicti sunt, introierunt terram promissionis. » — [2] Al. deest « in requiem ipsius. » — [3] Al. : « dicit quod experti sunt. » — [4] Al. : « vel videmus nos, scilicet pœnam illam generalem quæ dicta est. »

aliæ pœnæ quas habent. » Et dicit : *existimetur,* scilicet divino judicio. Matth., xxv, 41 ; *Ite maledicti in ignem æternum.* Vel *existimetur* secundum humanam opinionem. Ephes., v, 5 : *Hoc scitote intelligentes, quod omnis fornicator aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei.* Timendum est ergo *ne aliquis ex vobis existimetur deesse,* quia vobis facta est promissio intrandi. Isa., xxxii, 18 : *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ, in requie opulenta.* Apocal., viii, 13 : *Amodo jam dicit spiritus, ut requiescant a laboribus suis.* Timendum est ergo ne propter culpam nostram non ingrediamur, *relicta pollicitatione,* id est promissione, quam relinquimus deserendo spem, fidem et caritatem, per quam possumus introire, et hoc fit per peccatum mortale.

Consequenter cum dicit : *Etenim et nobis nuntiatum est,* ostendit quod nobis imminet ista sollicitudo, et circa hoc facit duo ; primo enim proponit intentionem suam, secundo, probat eam, ibi : *Ingrediemur enim in requiem.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit quod nobis facta est ista promissio ; secundo, quod ista promissio non sufficit, ibi : *Sed non profuit illis sermo auditus.* Dicit ergo : *Etenim nobis nuntiatum,* id est nobis promissum, *est.* Unde sciendum est quod illa quæ in Veteri Testamento promissa sunt temporaliter, intelligenda sunt spiritualiter : *Omnia enim in figura contingebant illis.* I Cor., x, 11, et Rom., xv, 4 : *Quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.*

Deinde cum dicit : *Sed non profuit illis sermo auditus,* ostendit quod non sufficit promissio, quin nihilominus debeamus esse solliciti ; unde dicit quod sermo auditus et non creditus, in nullo eis profuit : *non enim auditores legis, justificabuntur, sed factores,* Roman., ii, 13. Et dicit : *non admixtus fidei,* quia sicut ex intellectu et intellecto fit unum, ita ex corde credentis et ipsa fide formata fit unum. I Cor., vi, 17 : *Qui adhæret Deo, unus spiritus est.* Illud autem quod dicit : *Ex his quæ audierunt,* potest esse ratio quare sermo non est admixtus fidei. Hoc enim fuit ex his quæ audierunt ab exploratoribus, quibus fuerunt increduli. Vel potest esse determinatio fidei, quæ debet esse *ex his quæ audierunt ; fides enim ex auditu,* Rom., x, 17. Verba enim Dei sic sunt efficacia, quod statim audita, debent esse credita. Psalm. xcii, 5 : *Testimonia tua credibilia facta sunt nimis.*

Deinde cum dicit : *Ingrediemur enim in requiem,* probat propositum, et circa hoc facit tria ; primo enim ostendit quod nobis est necessarium credere, sicut et illis ; secundo, adducit duas auctoritates ad probandum intentum suum, ibi : *Et quidem operibus ab institutione mundi perfectis ;* tertio, ex illis arguit, ibi : *Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, iterum terminat diem quamdam.* Dicit ergo : Nobis factus est sermo, sicut et illis, quia *ingrediemur in requiem.* Psal. iv, 9 : *In pace in idipsum dormiam et requiescam.* Job, xi, 19 : *Requiesces, et non erit qui te exterreat.* Est autem duplex requies. Una in bonis exterioribus, et ad istam egreditur homo a requie mentis. Alia est in bonis spiritualibus, quæ est intima, et ad istam ingreditur. Matth., xxv, 21 : *Intra in gaudium domini tui.* Cant., i, 3 : *Introduxit me rex in cellaria sua.* Deinde ponit auctoritatem : *Sicut juravi in ira mea si introibunt in requiem meam,* et hoc expositum est.

Deinde cum dicit : *Et quidem operibus ab institutione mundi perfectis,* ponit duas auctoritates : unam legis, quæ habetur Gen., ii ; aliam quæ frequenter posita est, quæ habetur in Psalm. xciv. Dicit ergo quantum ad primum : *Et quidem operibus ab institutione mundi perfectis, dixit.* Hoc potest legi dupliciter. Uno modo quod non sit ibi *enim,* sed *dixit in quodam loco de die septima sic.* Et est planior littera, ut sit sensus : Dico quod ingrediemur in requiem quæ præfigurata est ab institutione mundi, de qua requie præfigurata per diem septimam, *dixit,* scilicet Spiritus sanctus, qui loquitur in Scriptura, quia *Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines ;* II Petr., i, 21 : *in quodam loco* famoso, scilicet Genes., ii, *de die septima : Et* sic *requievit Deus ab operibus suis. Operibus,* inquam, *ab institutione mundi perfectis.* Vel *dixit* Spiritus sanctus *in quodam loco de die septima,* et hoc dixit postquam narraverat opera sex dierum, ipsis *perfectis ab institutione mundi.* Si vero sit ibi : *Dicit enim,* sic est defectiva constructio, et est sensus : Nuntiatum est nobis quod ingrediemur, et hoc, *operibus ab institutione mundi perfectis.* Sed quando et quomodo nuntiatum est ? *Quia dixit in quodam loco de die septima sic.* Dicit autem :

operibus perfectis, ad denotandum opera sex dierum, quæ fuerunt perfecta. Dicit vero : *ab institutione mundi,* quia primo constitutus est mundus, et post sex dies distincte perfectus est in singulis partibus suis.

De distinctione autem istorum dierum diversimode loquuntur sancti; aliter enim accipit Augustinus ab aliis sanctis. Tamen quomodocumque dicatur, manifestum est quod opera illa perfecta fuerunt. Est enim in ipsis duplex perfectio. Una secundum partes mundi, quæ sunt cœlum et quatuor elementa, et hæc attenditur penes earum essentias. Et hoc fuit per opus creationis, quod fuit prima, et per opus distinctionis, quod fuit secunda et tertia die. Et in hoc concordat Augustinus cum aliis. Alia perfectio est secundum singulas partes. Et hæc perfectio pertinet ad opus ornatus, et iste ornatus quantum ad superiora fuit quarta die ; quantum ad media, scilicet aerem et aquam, quinta die; quantum vero ad terram, quæ est infimum elementum, fuit sexta die. Ista vero perfectio convenit numero senario, qui consurgit ex suis partibus aliquotis simul sumptis, quæ sunt unum, duo et tria, quia sexies unum, sunt sex; similiter ter bis et bis ter, et unum, duo, tria, sunt sex. Quia ergo senarius est primus numerus perfectus, quia licet ternarius conveniat aliqualiter his quæ dicta sunt, quia ter unum tria sunt, et unum et duo, tria sunt; tamen bis unum non faciunt tria ; similiter semel duo, non faciunt tria, sed tantum duo ; ideo per ipsum senarium designatur perfectio rerum. Post perfectionem vero promittitur quies, quæ nulli datur nisi operanti. Et sic in septima die, qua mutatus est status mundi, sicut in qualibet alia, erat quædam variatio ; unde in ipsa incepit status propagationis, propter quod et connumeratur aliis ; ideo in septima mundi ætate, est status quiescentium. Secundum Augustinum tamen ista septima dies nihil aliud est quam cognitio angelica relata ad quietem Dei ab operibus.

Sed contra. Si quievit die septima, quia ergo fecit eam, si non est opus Dei ? Præterea. Joan., v, 17 : *Pater meus usque modo operatur, et ego operor.*

Respondeo. Dicendum est quod accipitur ibi quies, non secundum quod opponitur labori, sed secundum quod opponitur motui. Deus enim etsi producendo non moveatur, tamen quia de ipso non loquimur nisi per sensibilia, in quibus non est operatio sine motu, ideo omnis operatio large loquendo, dicitur motus, et sic dicitur quievisse, quia cessavit novas species producere, quia illa quæ postea facta sunt, fuerunt in illis rebus tunc productis, vel secundum virtutem activam, sicut in animalibus perfectis, vel secundum rationes seminales, vel secundum materiam, sicut mineralia[1]. Ideo tunc non fuit mortuus suscitatus, sed fuit factum corpus quod posset suscitari. Quædam autem fuerunt tunc secundum similitudinem, ut animæ rationales, quæ tantum fiunt a Deo. Sic ergo requievit Deus ab operibus producendis, quia omnia aliquo modo præcesserunt, ut dictum est, tamen usque modo operatur conservando et gubernando quæ condidit. Et sic septimam diem Deus fecit, sicut quamlibet aliam, quia tunc fuit aliquid additum, quia tunc incepit status propagationis. Quælibet autem additio variabat statum mundi, ut dictum est, et faciebat unum diem.

Vel secundum Augustinum, non dicit simpliciter. *Requievit,* sed *requievit ab operebus suis.* Ab æterno enim requievit in seipso; sed tunc etiam requievit non in operibus, sed ab operibus. Aliter enim operatur Deus, et quilibet alius artifex. Artifex enim agit propter indigentiam suam, sicut domificator facit domum ut in ipsa quiescat, similiter faber facit cultellum propter lucrum; unde desiderium cujuslibet artificis quietatur in opere suo. Sed non sic est de Deo, quia non agit propter indigentiam suam, sed propter bonitatem communicandam. Unde non quiescit in opere, sed ab opere producendo, et quesci tantum in sua bonitate.

Consequenter autem ponit auctoritatem David, quæ jam exposita est.

Consequenter cum dicit : *Quoniam ergo superest introire quosdam in illam ..., iterum terminat diem quemdam,* arguit ex præmissis, et circa hoc facit duo ; primo enim accipit sensum secundæ auctoritatis illius : *Si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra;* secundo, arguit ex primo, ibi : *Itaque relinquitur sabbatismus populo*

[1] Al. : « materialia. »

Dei. Circa primum duo facit : quia primo trahit duo a secunda auctoritate ; secundo, ostendit quod hæc duo intelliguntur in ipsa, ibi : *Nam si eis Jesus requiem præstitisset, nunquam de alia loqueretur posthac die*. Accipit ergo duo[1], quorum unum per se manifestum est, scilicet quod antiqui patres non introierunt; aliud est quod tempore David adhuc restabat alia quies præstanda. Licet enim ipsis fuisset promissa requies præstanda in terra promissionis, tamen per hoc quod post longum tempus dicit : *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra,* ostendit quod alia requies restat. Aliter enim non faceret mentionem de requie, dicens : *hodie,* etc. Est ergo quædam requies in quam nobis intrandum est, in quam illi non intraverunt propter incredulitatem. Et ideo, quoniam illi non intraverunt, restat ergo quosdam intrare, quibus promissio facta est, quia *hi quibus prius nuntiatum est, non introierunt,* id est Judæi, quibus promissio facta est. Restat ergo quosdam intrare. † Cujus ratio est, quia si Deus creavit hominem ad æternam beatitudinem, quia ad imaginem et similitudinem suam creavit illum, ideo præparavit ei requiem. Licet ergo aliquis ex merito culpæ suæ excludatur, non tamen vult Deus quod illa præparatio sit frustra. Et ideo superest ut quidam intrent, ut patet de vocatis ad nuptias, Matth., XXII, 8 : *Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui invitati fuerant, non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus viarum, et quoscumque inveneritis, vocate ad nuptias*. † Et ideo *terminat,* id est determinat nobis, *diem* septimam, id est diem gratiæ, *dicendo in David : Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra,* et repetit auctoritatem quæ exposita[2] est. Sciendum est autem quod Deus homini præparavit beatitudinem pro requie, nec vult istam præparationem esse frustra, sed si unus non intrabit, alius intrabit, sicut ostenditur in illa parabola de nuptiis, Matth., XXII. Unde Apoc., III, 11 : *Tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam,* quasi dicat : Si tu non accipias, alius habebit. Job, XXXIV, 24 : *Conteret multos et innumerabiles, et stare faciet alios pro eis.*

Deinde cum dicit : *Nam si eis Jesus requiem prætitisset, nunquam de alia loqueretur posthac die,* probat quod supersit alios intrare, quia *si Jesus* Nave, id est Josue, filiis Israel finalem *requiem præstitisset, nunquam de alia loqueretur posthac die,* id est, non immineret nobis alia requies, nec de alia aliqua propheta[3] David loqueretur post illam diem. Unde manifestum est quod illa requies fuit signum requiei spiritualis.

LECTIO II.

Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei. Qui enim ingressus est in requiem ejus, etiam ipse requievit ab operibus suis, sicut et a suis Deus. Festinemus ergo ingredi in illam requiem, ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum. Vivus est enim sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis. Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus ; omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus ad quem est nobis sermo.

Supra Apostolus duas auctoritates assumpsit : unam de Gen., II, aliam vero de Psalm. XCIV, et conclusit intentionem suam ex secunda auctoritate, scilicet Psalmi ; hic concludit idem ex prima, et circa hoc facit duo ; primo enim ponit conclusionem ; secundo, ponit rationem consequentiæ, ibi : *Qui enim ingressus est in requiem ejus, etiam ipse requievit ab operibus suis.*

Circa primum sciendum est quod Apostolus in serie omnium istorum verborum facit mentionem de triplici requie. Prima est requies Dei ab operibus suis ; secunda est requies temporalis, quam habuerunt filii Israel in terra promissionis ; tertia est requies æterna, quæ per istas duas designatur. Sed Apostolus hic, antequam faciat mentionem de requie æterna, dicit quod post terrenam adhuc *relinquitur,* id est remanet, *sabbatismus populo Dei,* qui in veteri lege per sabbatum repræsentabatur[4], scilicet requies æterna. Isa., LVIII, 13 : *Vocaberis sabbatum delicatum, et sanctum Domini*. Ibid., LXVI, 23 : *Erit mensis ex*

[1] Edit. rom. et duæ venetæ posteriores alias citata :« Accipit ergo duo quæ intelliguntur in ipsa, ibi : *Nam justum est,* scilicet quod antiqui patres, » etc.

— [2] Al. : « reposita. » — [3] Al. : « nec de aliquo propheta. » — [4] Al. : « qui in veteri lege sabbatum repræsentabat, scilicet post requiem terrenam. »

mense, et sabbatum ex sabbato, id est requies perpetua. Et dicit : *sabbatismus,* quia sicut in veteri lege sabbatum repræsentabat requiem Dei ab operibus suis, de qua dicitur Gen., II, ita illa requies erit sanctorum ab operibus suis. Apoc., XIV, 13 : *Amodo jam dicit spiritus ut requiescant a laboribus suis.* Unde subdit : *Qui enim ingressus est requiem ejus, etiam ipse requievit ab operibus suis,* quia sicut Deus sex diebus operatus est, et septima requievit, ita per sex dies præsens tempus propter perfectum numerum significatur. Qui ergo perfecte operatur, in septima *requiescit ab operibus suis sicut et a suis Deus,* non autem a quibuscumque operibus, quia sunt ibi quædam opera perpetua, videre scilicet, amare et laudare; Apoc., IV, 8 : *Non habebant requiem, nocte ac die dicentia : Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus omnipotens,* sed ab operibus laboriosis; Isa., XL, 31 : *Qui sperant in Domino, habebunt fortitudinem, assument pennas ut aquilæ, current, et non laborabunt, ambulabunt, et non deficient.*

Deinde cum dicit : *Festinemus ergo ingredi in illam requiem,* inducit ad festinationem, et circa hoc facit duo; primo enim ponit monitionem; secundo, subdit rationem de introitu illius requiei, ibi : *Vivus est enim sermo Dei.* Item circa primum duo facit; primo enim monet ad festinandum; secundo, ostendit tardantis periculum, ibi : *Ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum.* Dicit ergo : Quia igitur *relinquitur sabbatismus populo Dei ..., festinemus ergo ingredi in illam requiem.* Et signanter dicit : *ingredi,* quia non est in bonis exterioribus, ad quæ est egressus, sed est in bonis interioribus. Exod., XV, 17 : *Introduces eos, et plantabis in monte hæreditatis tuæ.* Matth., XXV, 21 : *Intra in gaudium domini tui.* Est ergo multiplex ratio quare festinandum est intrare. Una est, quia longinqua est via. Prov., VII, 16 : *Abiit via longissima.* Luc., XIX, 12 : *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam.* Dicitur autem longinqua propter distantiam status, quia ibidem plenitudo omnis boni et immunitas ab omni malo, est etiam desideranti perfecta visio et tentio; hic autem sunt omnia contraria istis. Item festinandum est, quia tempus est valde breve; Job, XIV, 5 : *Breves dies hominis sunt.* Item quia istud tempus, cum hoc quod est breve et modicum, est etiam incertum; Eccle., IX, 12 : *Nescit homo finem suum.* Item propter urgentem vocationem; interior enim vocatio urget nos per stimulum caritatis. Isa., LIX, 19 : *Cum venerit quasi fluvius violentus, quem Spiritus Domini cogit.* II Corinth., V, 14 : *Caritas Christi urget nos.* Psal. CXVIII, 32 : *Viam mandatorum tuorum cucurri.* Item propter periculum tardantis, sicut patet de fatuis virginibus, Matth., XXV, quæ tarde venientes intrare non potuerunt. Et ideo dicit : *Ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum,* quasi dicat : Antiqui non potuerunt ingredi propter incredulitatem. Unde caveamus alienæ culpæ exemplo, ne simus increduli, et exemplo pœnæ, ut scilicet non excludamur sicut ipsi. Lucæ, I, 39 : *Abiit in montana cum festinatione.* Ad hoc enim ostenduntur nobis præteritæ pœnæ aliorum, ut caveamus. Prov., XXV, 19 : *Pestilente flagellato, stultus sapientior erit. Glossa :* « Pejus est nisi caveatis. »

Et hoc videtur quod ille qui non corrigitur punitione alterius, gravius punietur. Sed contra, quia jam peccatum Adæ, qui non peccavit exemplo alterius, esset minus grave.

Respondeo. Dicendum est quod semper istæ locutiones intelligendæ sunt cæteris paribus. Contingit enim duo peccata in se considerata non esse unum gravius altero; tamen propter aliquam circumstantiam advenientem, aggravatur unum et non aliud : sicut duo adulteria de se æqualia sunt; tamen illud quod est ex certa malitia, gravius est quam illud quod est ex passione vel infirmitate. Et similiter verbum otiosum gravius est quando sit ex certa malitia.

Quomodo autem festinandum sit, docet Apostolus I Corinth., IX, 25, quia *qui currit et qui certat, ab omnibus se abstinet.* ÷ Festinandum est ergo, deponendo impedimenta, non solum ut abstineamus a peccatis, sed etiam ut occasiones peccatorum vitemus. Proverb., IV, 11 : *Ducam te per semitas æquitatis.*

Sed contra. Prov., XIX, 2 : *Qui festinus est, pedibus offendet.* Respondeo. Duplex est festinantia : scilicet præcipitationis, et hæc est reprehensibilis; alia strenuitatis[1] et celeritatis, et hæc est laudabilis; nam, sicut dicit Philosophus, omnes homines oportet

[1] Al. : « tenuitatis. »

consiliari diu, operari autem consiliata festinanter. Quando ergo festinatio tollit consilium, tunc præcipitat, et est vitiosa, et secundum hanc verificatur objectio; sed festinantia quæ est in executione consiliatorum, est virtuosa et laudatur, et ad hanc hortatur hic Apostolus. ✝

Deinde cum dicit : *vivus est enim sermo Dei,* ponit rationem prædictæ monitionis, et præcipue quantum ad periculum. Hæc autem ratio sumitur ex parte Christi. In ipso autem est duplex natura : una scilicet divina, secundum quam est Verbum Patris; alia est humana, secundum quam est pontifex offerens se in cruce. Primo ergo ponit rationem sumptam ex parte divinitatis; secundo, rationem sumptam ex parte humanitatis, ibi : *Habentes igitur pontificem magnum qui penetravit cœlos, Jesum Filium Dei, teneamus confessionem.* De Filio autem Dei, dicit tria; primo enim assignat ejus virtutem[1] quia *vivus est sermo Dei;* secundo, ejus cognitionem, ibi : *et discretor cogitationum et intentionum cordis;* tertio, ejus auctoritatem, ibi : *ad quem nobis sermo.* Virtutem ejus ostendit tripliciter. Primo, quantum ad naturam; secundo, quantum ad potestatem, ibi : *et efficax;* tertio, quantum ad operationem, ibi : *et penetrabilior.* Dicit ergo : *vivus est sermo Dei.* Ista littera de se videtur habere difficultatem, tamen considerando aliam translationem planior est; ubi enim nos habemus : *sermo,* in græco habetur : *logos,* quod est idem quod verbum. *Unde sermo,* id est *verbum.* Et sic etiam exponit Augustinus illud Joan., XII, 48 : *Sermo quem locutus sum,* id est ego ipse, qui sum Verbum, Sap., XVIII, 15 : *Omnipotens sermo tuus, Domine, exiliens de cœlo, a regalibus sedibus venit.* Et similiter hic sermo Dei est vivus, id est Verbum Dei vivum; Verbum enim Dei ab æterno conceptum, in paterno intellectu est Verbum primordiale; de quo Eccli., I, 5, dicitur : *Fons sapientiæ Verbum Dei in excelsis.* Et quia est primordiale, ideo ab ipso derivantur omnia alia verba, quæ nihil aliud sunt quam quædam conceptiones expressæ in mente angeli vel nostra. Unde illud Verbum est expressio omnium verborum, quasi fons quidam. Et illa quæ dicuntur de illo Verbo, quodammodo aptantur ad alia verba, secundum suum modum. De illo autem dicitur quod est vivus. Dicitur autem res viva, quando habet motum et operationem suam. Sicut enim fons scaturiens dicitur vivus, sic et Verbum illud quod habet perpetuum vigorem. Psal. CXVIII, 89 : *In æternum, Domine, Verbum tuum permanet in cœlo.* Joan., V : *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso.* Vel potest referri ad humanam naturam; est enim vivus, licet ab aliis reputetur mortuus, quia cum resurrexit, jam non moritur[2]. Apoc., I, 18 : *Fui mortuus, et ecce sum vivens in sæcula sæculorum.* Similiter etiam sermo Scripturæ est vivus et indeficiens. Rom., IX, 6 : *Non autem quod exciderit verbum Dei.*

Consequenter cum dicit : *et efficax,* ostendit ejus potestatem. Dicitur autem Verbum *efficax* propter maximam virtutem, et infinitam vim effectivam quam habet; per ipsum enim facta sunt omnia, Joan., I; et Psalm. XXXII, 6 : *Verbo Domini cœli firmati sunt.* Item est *efficax,* quia ex ipso omnia verba prolata a Deo, mediante angelo vel homine, efficaciam habent. Eccle., VIII, 4 : *Sermo illius potestate plenus est.* Isa., LV, 11 : *Verbum quod egredietur de ore meo, non revertetur ad me vacuum, sed faciet quodcumque volui, et prosperabitur in his ad quæ misi illud.*

Deinde cum dicit : *et penetrabilior omni gladio ancipiti,* ostendit ejus operationem, et circa hoc facit duo; primo ponit ejus operationem; secundo, exponit, ibi : *et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus.* Dicit ergo : *et penetrabilior omni gladio ancipiti.* Illud proprie dicitur penetrare quod ingreditur profunda rei. Hoc autem potest esse dupliciter. Uno modo, quia operatur in intimis rei; Isa., XXVI, 12 : *Omnia enim opera nostra operatus es in nobis.* Alio modo, quia cognoscit intima rei. Joan., II, 25 : *Opus ei non erat ut quis testimonium perhiberet de homine; ipse enim sciebat quid esset in homine.* Eccli., XXIV, 43 : *Penetrabo inferiores partes terræ.* Operatio enim Dei et cognitio pertingit et penetrat intima rei; unde dicit : *omni gladio ancipiti.* Inter omnia enim gladius est penetrabilior propter acumen, et maxime gladius anceps, qui scilicet est acutus ex duabus ejus partibus. Et ideo quia verbum Dei acutum est et ad operandum et ad cognoscendum,

[1] Al. omittuntur sequentia textus verba. — [2] Al. deest « quia cum resurrexit jam non moritur. »

ideo comparatur gladio ancipiti. Ephes., VI, 17 : *Et gladium spiritus, quod est verbum Dei*. Isa., XXVII, 1 : *In illa die visitabit Dominus in gladio suo duro et grandi et forti*. Vel dicitur anceps quantum ad operationem[1], quia habet aciem ad bona promovenda et mala destruenda. Apoc., I, 16 : *Ex ore ipsius procedebat gladius ex utraque parte acutus*. † Vel quantum ad cognitionem, et dicitur : *omni gladio ancipiti*, id est omni humano intellectu, qui dicitur anceps, quia habet viam ad utramque partem conclusionis, quousque veniat ad finem perscrutationis, et ibi figit acumen suum, scilicet in veritate. † In ordine enim causarum videmus quod semper causa prior intimius operatur quam causa posterior. Unde illud quod natura producit, est intimius quam illud quod producitur per artem. Quia ergo Deus est prima causa simpliciter, ideo ejus operatione producitur illud quod est intimius[2] ipsi rei, scilicet esse ejus.

Consequenter cum dicit : *Et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus*, manifestat quod dixerat de operatione, et circa hoc facit duo : quia primo ostendit hoc quantum ad spiritualia; secundo, quantum ad corporalia : *compagum quoque et medullarum*. Secundum enim Apostolum, tria sunt in homine, scilicet corpus, anima et spiritus. I Thess., V, 23 : *Integer spiritus vester, anima et corpus sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur*. Quid enim sit corpus, notum est. Anima autem est quæ dat corpori vitam; spiritus vero in rebus corporalibus dicitur quid subtile, et ideo significat substantias immateriales. Isa., XXXI, 3 : *Ægyptus, homo et non Deus; et equi eorum caro et non spiritus*. Spiritus ergo in nobis dicitur illud per quod communicamus cum substantiis spiritualibus; anima vero illud per quod communicamus cum brutis. Et sic spiritus est mens humana, scilicet intellectus et voluntas.

Ex hoc autem dicunt aliqui quod in nobis sunt diversæ animæ : una scilicet quæ perficit et vivificat corpus, et ista dicitur anima proprie; alia vero est spiritus habens intellectum quo intelligimus[3], et voluntatem qua volumus, et ideo ista duo magis dicuntur substantiæ quam animæ. Hoc autem damnatum est in lib. *De ecclesiasticis dogmatibus*. Et ideo dicendum est quod una et eadem est essentia animæ, quæ per essentiam suam vivificat corpus, et per potentiam suam, quæ dicitur intellectus, est principium intelligendi, et per istam intelligit æterna, quod quomodo sit, sic patet. Videmus enim quod quanto forma est perfectior, tanto operatio ejus minus subditur materiæ, sicut patet quod formæ elementorum, quia sunt imperfectissimæ, non extenduntur ultra materiam. Cum ergo anima inter omnes formas sit nobilissima, oportet quod habeat aliquam operationem, et præcipue anima rationalis, quæ omnino excedit potentiam materiæ. Et istam operationem vocamus intelligere, ad quam sequitur sua inclinatio, scilicet velle. Est autem triplex differentia inter operationes animæ, ita quod anima dicatur ad quam pertinent potentiæ quibus anima operatur cum corpore, ad spiritum vero illæ quibus operatur sine corpore. Prima autem differentia inter istas potentias et operationes ab ipsis procedentes est ipsius rationis ad sensualitatem, quæ est potentia per quam anima operatur cum corpore, quia ratio apprehendit immaterialia, sensualitas vero materialia et sensibilia. Secunda differentia est partium sensualitatis, quia alium statum et ordinem habet sensualitas secundum quod tendit in proprium objectum ex natura sua, et alium, secundum quod regulatur a ratione. Ipsa enim concupiscibilis aliter consideratur ut est vis quædam in ordine ad objectum suum, et aliter ut participat rationem. Tertia differentia est partium ipsius rationis, secundum diversa objecta ipsius, quia vel tendit in Deum[4], et hoc est supremum in ipsa, vel in effectus spirituales, vel in effectus temporales. Omnes autem istas divisiones et differentias operatur et discernit Verbum Dei, scilicet quomodo sensualitas distinguatur a ratione, differentiam etiam ipsius sensualitatis in se, differentiam etiam partium rationis, et quid proveniat in anima ex consideratione spiritualium et terrenorum. † Alio modo potest exponi secundum *Glossam*, dupliciter : ut per animam intelligantur peccata carnalia, quæ fiunt actu et delectatione cor-

[1] Al. omittitur « quantum ad operationem. » — [2] Al. : « intimissimum. » — [3] Al. : « alia vero est spiritus quo intelligimus; et ideo, » etc. — [4] Al. : « vel intendit Deum. »

poris, ut luxuria, gula et hujusmodi; per spiritum vero peccata spiritualia, quæ fiunt actu mentis, ut superbia, inanis gloria et hujusmodi; vel per animam intelligantur malæ cogitationes, per spiritum vero bonæ. Et sic est sensus : *pertingens,* id est discernens, *usque ad divisionem animæ et spiritus,* id est inter carnalia et spiritualia peccata vel inter bonas et malas cogitationes. Consequenter cum dicit : *compagum quoque et medullarum,* declarat illud quod dixerat de operatione Dei quantum ad temporalia. Sciendum est autem quod aliquid non potest penetrando pertingere ad aliquid propter duo. Unum est propter colligationem, aliud autem est propter inclusionem. Neutrum istorum potest impedire Verbum Dei. In nobis quidem sunt quædam colligationes, scilicet nervorum et arteriarum. Quædam etiam sunt valde inclusa et occulta, sicut medullæ, quæ in ossibus includuntur. Omnia autem ista divino prospectui manifesta sunt et subdita, et ideo nihil est ei difficile ad penetrandum. Vel per compages potest intelligi conjunctio quæ est inter partes animæ ad invicem, ut inter animan et spiritum, quasi dicat : Non solum pertingit ad cognoscendum differentiam et divisionem animæ et spiritus, sed etiam ad cognoscendum quomodo conjunguntur. Cognoscit enim quomodo sensualitas regitur ratione. Medulla autem potest intelligi illud quod latet in ratione et sensualitate. Matth., x, 28 : *Timete eum qui potest et animam et corpus mittere in gehennam.*

Deinde cum dicit : *Et discretor cogitationum,* agit de cognitione Verbi, et circa hoc facit duo; primo enim ostendit quod omnia subduntur cognitioni ejus; secundo, ostendit quomodo cognoscit, ibi : *Omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus.* Ex duobus autem contingit quod aliquid non cognoscatur. Scilicet aut quia est intra aliquod occultatum, et sic maxime sunt occulta quæ latent in corde, quia ipsum est valde profundum et inscrutabile. Hier., XVII, 9 : *Pravum est cor hominis et inscrutabile.* Secundum vero septuaginta Interpretes habetur sic : « Profundum est cor hominis et inscrutabile. » In corde vero latent cogitationes. Istas autem cognoscit Verbum Dei. Isa., I, 16 : *Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.* Et ideo quantum ad hoc dicit : *discretor cogitationum.* Alio modo non cognoscitur aliquid quia est omnino ignotum et invisibile, et sic ea quæ sunt in voluntate, sunt ignota. In voluntate autem est ipsa intentio finis, quæ de natura sua est invisibilis. Quod enim homo facit vel cogitat, manifestatur per opus, sed qua intentione hoc faciat, penitus est incertum. Ista autem non sunt occulta Deo[1]; ideo adjungit : *et intentionum cordis.* Psalm. VII, 11 : *Scrutans corda et renes*, id est cogitationes et intentiones. Sciendum est autem quod illud quod dicit : Penetrans, referri potest ad operationem, ut dictum est, et sic differunt penetrans et discretor; si autem referatur ad cogitationem, tunc quod hic dicit : *et discretor cogitationum,* est expositio illius, quasi dicat : Tu dicis quod est *penetrabilior omni gladio ancipiti.* Verum est, quia est etiam *discretor compagum et medullarum,* id est : *cogitationum et intentionum.* Compages enim dicuntur quædam colligationes, et sic cogitatio, in qua est quasi quædam colligatio terminorum, potest dici compago, dum de uno tendit in aliud. Isa., LVIII, 6 : *Dissolve colligationes impietatis;* item., Isa., V, 18 : *Væ qui trahitis iniquitates in funiculis vanitatis.* Item medulla est intima latens in ossibus. Job, XXI, 24 : *Medullis ossa illius irrigantur.*

Deinde cum dicit : *Et non est ulla creatura invisibilis in aspectu ejus,* ostendit quod illud quod secundum naturam est invisibile, non est occultum Deo. Quod enim aliquid non videatur a nobis, hoc est quia simplicius et subtilius est oculo nostro sive corporali sive intellectuali, sicut substantiæ separatæ quas in vita ista videre non possumus. Divino autem intellectu nihil est simplicius vel subtilius. Ergo nulla creatura est invisibilis in conspectu ejus. Sed numquid cognoscit in universali tantum, sicut quidam voluerunt? Non, sed *omnia nuda et aperta sunt oculis ejus.* Per oculum autem intelligitur vis cognitiva; intelliguntur enim spiritualia per sensibilia. Signanter autem dicit in plurali : *oculis,* propter diversitatem intellectorum, quia non cognoscit unum tantum, sed etiam multitudinem rerum. Dicit etiam : *nuda et aperta;* dupliciter enim cognoscitur

[1] Al. omittuntur sequentia usque ad « Psal. »

aliquid. Uno modo in superficie, alio modo in profundo; sicut homo nudus videtur in superficie, non autem vestitus. Sed omnia Deo manifesta sunt quæ videntur in superficie; nihil enim est extra, quod impediat cognitionem Dei, sicut vestis impedit, ne videatur homo. Et ideo dicit : *nuda*. Job, XXVII, 6 : *Nudus est infernus coram illo*. Dicit etiam *aperta*, quia nihil est ita occultum in re quod Dei cognitionem effugiat.

† Sed contra. Habac., I, 13 : *Mundi sunt oculi tui ne videas malum, et aspicere ad iniquitatem non poteris;* non ergo omnia nuda sunt. Respondeo. Dicendum quod in Deo est scientia simplicis intelligentiæ et scientia approbationis. Primo modo cognoscit omnia, etiam mala, et ea quæ non sunt; secundo, cognoscit bona, quantum ad ea quæ sunt. †

Consequenter ostendit perfectionem auctoritatis ipsius, cum dicit : *ad quem nobis sermo*. Ista vero auctoritas est auctoritas judicandi. Act., X, 43 : *Ipse est qui constitutus est a Deo judex vivorum ac mortuorum*. Ad istum ergo est nobis sermo, ut scilicet reddamus rationem de operibus nostris. II Corinth., V, 10 : *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis prout gessit, sive bonum sive malum est*. Et ideo quia sic est potens, sic sciens, et sic magnus, *festinemus ergo ingredi in illam requiem*. † Ad judicium enim faciendum tria requiruntur. Primo quidem potestas subditos coercendi. Eccli., VII, 6 : *Noli fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates*. Et hæc convenit Christo, secundum illud Matth., ult. : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra*. Secundo, requiritur rectitudinis zelus, ut scilicet aliquis non ex odio vel livore, sed ex amore justitiæ, judicium proferat. Proverb., III, 12 : *Quem diligit Dominus, corripit; et quasi pater in filio complacet sibi*. Et hic amor justitiæ potissimum est in Christo. Isa., V, 5 : *Et erit justitia cingulum lumborum ejus*. Tertio, requiritur sapientia, secundum quam formatur judicium. Eccli., X, 1 : *Judex sapiens judicabit populum suum*. Christus autem est Dei virtus et Dei sapientia. I Corinth., I. Hæc autem judiciaria potestas convenit Christo secundum quod est homo. Joan., V, 27 : *Potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est;* non quidem propter conditionem naturæ, secundum Augustinum, quia sic omnes homines hujusmodi potestatem haberent, sed propter gratiam capitis, quam Christus in humana natura accepit. Competit autem Christo hoc modo judiciaria potestas secundum humanam naturam, propter tria. Primo, propter convenientiam et affinitatem ipsius ad homines. Sicut enim Deus per causas medias, tanquam propinquiores effectibus, operatur, ita judicat per hominem Christum homines, ut sit suavius judicium. *Non enim habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris*, ut dictum est. Secundo, quia in finali judicio, ut Augustinus dicit *Super Joan.*, erit resurrectio corporum mortuorum, quæ suscitat Deus per Filium hominis, sicut per eumdem Christum suscitat animas, inquantum est Filius Dei. Tertio, quia, ut Augustinus dicit in libro *De verbis Domini*, rectum erat ut judicandi viderent judicem. Judicandi autem sunt boni et mali. Restat ergo ut in judicio forma hominis bonis et malis ostenderetur, et forma Dei solis bonis servaretur. Hæc autem potestas Christo homini competit, et propter divinam personam, et propter capitis dignitatem, et propter plenitudinem gratiæ habitualis, et etiam istam ex meritis adeptus est. Quod quidem congrue factum est, ut secundum Dei justitiam judex esset qui pro Dei justitia pugnavit et vicit[1], et justitia reos damnaret qui injuste judicatus est; Apoc., III, 21 : *Vici, et sedi in throno Patris*, per quem intelligitur judiciaria potestas. Psal. IX, 5 : *Sedens super thronum, qui judicat justitiam*. Augustinus *De verbis Domini* : « Sedebit judex qui stetit sub judice, damnabitque reos qui falso reus factus est. » †

[1] Remigius : « et vicit quod injuste judicatus est. »

LECTIO III.

Habentes ergo pontificem magnum, qui penetravit cœlos, Jesum Filium Dei, teneamus spei nostræ confessionem. Non enim habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ ejus, ut misecordiam consequamur, et gratiam inveniamus in auxilio opportuno.

Supra Apostolus monuit ad festinandum ingredi in requiem Dei, et ad hoc inducendum posuit magnitudinem Christi quantum ad divinam naturam ; hic ostendit idem quantum ad humanam naturam, et circa hoc tria facit ; primo enim ponit ejus dignitatem ; secundo, ostendit ejus pietatem, ibi : *Non enim habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris;* tertio, inducit ad habendum de eo fiduciam, ibi : *Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ ejus.* Dicit ergo : Ita dictum est quod nobis est sermo ad eum qui est vivus sermo, verus judex et pontifex. *Ergo habentes pontificem magnum;* Psalm. CIX, 4 : *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Nec tantum pontifex, sed etiam magnus ; Zachar., V, 1 : *Et ostendit mihi Dominus Jesum sacerdotem magnum, stantem coram angelo Domini.* Hic autem dicitur magnus, quia non est pontifex tantum bonorum temporalium, sed et futurorum ; infra, IX, 11 : *Christus assistens pontifex futurorum bonorum.* Duo autem pertinebant ad magnum pontificem. Unum quoad officium, scilicet semel in anno cum sanguine intrare in sancta sanctorum, sicut habetur infra, IX, et Levit., XVI. Hoc autem præcipue convenit Christo ; ille enim intrat cum sanguine in sancta figuralia, sed Christus per proprium sanguinem intravit in sancta, id est sacra cœlestia; et ideo dicit : *qui penetravit cœlos*[1], id est, propria virtute penitus intravit. Secundum est quod debebat esse ex certa tribu, scilicet de stirpe Aaron, sicut dicitur Exod., XXIX, et Num., XVI et XVII. Hoc autem competit Christo, qui est nobilioris originis; unde dicitur Filius Dei, Matth., III, 17 : *Hic est Filius meus dilectus ;* Psalm. II, 7 : *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Quia ergo habemus hunc pontificem, *teneamus confessionem,* id est, inhæreamus corde, quia, ut dicitur Rom., X, 10, *corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Hanc autem confessionem requirit a nobis Christus pontifex maximus. Matth., X, 32 : *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo.* Sed dicit : *spei nostræ,* quod dupliciter potest intelligi. Uno modo quod confessio, prout hic sumitur, sit confessio fidei. Fides autem est principium spei, sicut habetur ex *Glossa.* Matth., XII. *Abraham autem genuit Isaac,* id est, fides genuit spem, non quidem quantum ad habitum, sed quantum ad ordinem actus. Nullus enim potest sperare, nec debet, nisi quod potest consequi. Quod autem possimus consequi æterna, habemus per fidem. Vel *confessionem spei,* id est ejus de quo speramus, scilicet videre primam veritatem.

Deinde cum dicit : *Non enim habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris,* ne forte credatur quod non possit aliquid agere præter id quod exigit ejus justitia, ostendit in ipso etiam esse misericordiam et pietatem, et ista respiciunt miseriam, et hoc præcipue convenit Christo ; unde dicit : *qui non possit compati infirmitatibus nostris.* Sciendum est autem quod ly *posse* aliquando importat non nudam potentiam, sed promptitudinem et aptitudinem Christi ad subveniendum, et hoc, quia scit per experientiam miseriam nostram, quam ut Deus, ab æterno scivit per simplicem notitiam. Psal. CII, 13 : *Misericors est Deus timentibus se, quoniam ipse cognovit figmentum nostrum.* Unde subdit : *pro similitudine,* scilicet nostri, *tentatum.*

Est autem triplex tentatio. Una quæ est a carne, quando scilicet caro concupiscit adversus spiritum, ut dicitur Galat., V ; et ista non est sine peccato, quia, ut dicit Augustinus, nonnullum peccatum est, cum caro concupiscit adversus spiritum, quia hoc est carnem concupiscere. Sed hoc non fuit in Christo, et ideo dicit : *absque peccato,* id est absque minimo motu peccati. I Petr., II, 22 : *Qui peccatum non fecit, nec inventus*

[1] Al. omittuntur sequentia usque ad « Secundum. »

est dolus in ore ejus. Et ideo dicitur Agnus Dei, Joan., I. Alia est tentatio ab hoste et a mundo, et hoc dupliciter. Vel alliciendo per prospera, vel terrendo per adversa. Et his duobus modis fuit tentatus Christus. Fuit enim allectus prosperis. Quidquid enim pertinet ad prosperitatem hujus vitæ, vel pertinet ad concupiscentiam carnis, vel ad concupiscentiam oculoruum, vel ad superbiam vitæ. De primo enim tentavit eum diabolus, quando tentavit eum de gula, quæ est mater luxuriæ. Matth., IV, 3 : *Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.* Item de inani gloria, cum dicit, ibid., 6 : *Mitte te deorsum.* Item de concupiscentia oculorum, dicens, ibid., 9 : *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me.* Luc., IV, 13 : *Consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo usque ad tempus.* Item fuit tentatus per adversa et insidias a pharisæis, quia volebant eum capere in sermone, Matth., XXII. Item per contumelias, Matth., XXVII, 40 : *Vah! qui destruis templum Dei, et in triduo illud reædificas; salva temetipsum.* Item per flagella et tormenta. Excepta ergo tentatione quæ est cum peccato, per omnia similis nobis tentatus est.

Dicit autem : *secundum similitudinem*, quod potest dupliciter exponi. Uno modo quod ly *secundum* denotet causam finalem, quasi dicat : Ideo tentatus est ut daret nobis exemplum, ut secundum similitudinem ejus, tentationem sustineremus, et omnia conaremur vincere. I Petr., II, 21 : *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.* Vel potest denotare consequentiam, quasi dicat : Ideo tentatus est ut per omnia, tam in temporalibus quam in omnibus aliis, nisi in solo peccato, similis esset nobis. Si enim fuisset sine tentationibus, non fuisset eas expertus, et sic non compateretur. Si vero habuisset peccatum, non potuisset nos juvare, sed magis indiguisset adjutorio.

Deinde cum dicit : *Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ ejus,* inducit ad habendam fiduciam de ipso, quasi dicat : Ex quo sic potest compati, *adeamus cum fiducia.* Isa., XII, 2 : *Ecce Deus Salvator meus : fiducialiter agam, et non timebo. Adeamus,* dico, *ad thronum.* Thronus dicitur sedes regis : Christus autem rex est. Hier., XXIII, 5 : *Regnabit rex, et sapiens erit.* Hic autem thronus duplicem habet statum. Unum justitiæ in futuro, Ps. IX, 5 : *Sedisti super thronum qui judicas justitiam.* Hoc erit in futuro, Psalm. LXXIV, 3 : *Cum accepero tempus, ego justitias judicabo.* Est alius thronus gratiæ, de quo hic; ideo additur *gratiæ ejus*[1], scilicet in præsenti, quando est tempus miserendi. Zach., IV, 7 : *Exæquabit gratiam gratiæ.* Per gratiam autem Christi liberamur ab omni miseria, quia liberamur a peccato quod facit miseros populos, Prov., XIV. Et ideo dicit : *ut misericordiam consequamur.* Item per gratiam Christi juvamur ad bona operanda, et ideo dicit : *et gratiam inveniamus.* Luc., I, 30 : *Invenisti gratiam apud Dominum.* Et hoc *in auxilio opportuno*, quo adjuvemur ad bene operandum. Psal. CXX, 2 : *Auxilium meum a Domino.* Istud autem auxilium est per gratiam. I Corinth., XV : *Abundantius illis laboravi; non autem ego, sed gratia Dei mecum.* Hoc autem oportet esse congruo tempore; ideo dicit : *in auxilio opportuno; omni enim negotio tempus est et opportunitas,* Eccle., VIII, 6. Hoc est tempus præsens, quod est tempus miserendi.

CAPUT QUINTUM.

LECTIO I.

Omnis namque pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his quæ sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis : qui condolere possit his qui ignorant et errant, quoniam et ipse circumdatus est infirmitate; et propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam et pro semetipso offerre pro peccatis. Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo, tanquam Aaron. Sic et Christus non semetipsum clarificavit ut pontifex fieret; sed qui locutus est ad eum : Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quemadmodum et in alio loco dicit : Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Qui in diebus carnis suæ, preces supplicationesque ad eum qui possit illum salvum facere a morte, cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia.

[1] Al. : « est alius thronus gratiæ, scilicet in præsenti, » intermediis omissis.

Sicut a principio hujus Epistolæ dictum fuit, intentio Apostoli est ostendere Christum excellentiorem esse omnibus his ex quibus lex habet auctoritatem, scilicet angelis, quorum ministerio data fuit; Galat., III, 19 : *Ordinata per angelos in manu mediatoris;* et Moyse, qui fuit legislator, Joan., I, 17 : *Lex per Moysen data est;* et sacerdotio et pontificatu Aaron, per quem lex administratur. Expeditis ergo duobus primis[1], hic prosequitur de tertio, scilicet de eminentia sacerdotii Christi ad sacerdotium Aaron, et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit Christum esse pontificem; secundo, ostendit ipsum esse excellentiorem pontifice veteris legis, in VII cap., ibi : *Hic enim Melchisedech rex Salem, sacerdos Dei summi.* Item in prima parte duo facit. Primo, ostendit Christum esse pontificem; secundo, præparat aures auditorum ad consequentia, ibi : *de quo nobis grandis sermo.* Adhuc circa primum duo facit. Primo, ostendit quæ requirantur ad pontificem; secundo, ostendit illa convenire Christo, et sic concludit ipsum esse pontificem, ibi : *Sic et Christus non semetipsum clarificavit ut pontifex fieret.* Item in prima parte tria facit. Primo, describit pontificale officium; secundo, ostendit pietatem quæ pontifici necessaria est, ibi : *qui condolere possit iis qui ignorant et errant;* tertio, ostendit modum perveniendi ad pontificatum, ibi : *nec quisquam sumit sibi honorem.* Circa officium quatuor ponit. Primo, gradus altitudinem, ibi : *ex hominibus assumptus;* secundo[2], pontificatus utilitatem, ibi : *pro hominibus constituitur;* tertio, materiam, ibi : *in his quæ sunt ad Deum;* quarto, actum, ibi : *ut offerat dona et sacrificia pro peccatis.* Istud autem officium convenit homini, non angelo; et ideo dicit quod ita dictum est quod habemus pontificem magnum, et talis est Christus: *Namque,* pro quia, *omnis pontifex ex hominibus assumptus*[3], debet etiam esse de numero hominum. Voluit autem Deus ut homo habeat similem sui, ad quem currat; unde et Ecclesia ordinavit quod, quando utilis invenitur aliquis de collegio, non eligatur extraneus. Oseæ, II, 15 : *Dabo eis vinitores, ex eodem loco.* Deut., XVII, 15 : *Eum constitues quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus.* Dicit autem : *assumptus,* quia debet alios excellere, sicut patet de Saule I Reg., X. Et ideo Christus Joan., ult., interrogat Petrum, quem volebat præficere, si diligeret ipsum plus aliis. Finis et utilitas est, quia *pro hominibus constituitur* id est pro ipsorum utilitate. Non enim constituitur propter gloriam, non propter cumulandas divitias, nec propter consanguineos ditandos. II Corinth., IV, 5 : *Nos autem servos vestros per Jesum;* et ult., 10 : *Secundum potestatem quam Deus dedit mihi in ædificationem, et non in destructionem.* Si vero aliquis quærit quod suum est, non est pastor, sed mercenarius. Materia dignitatis est, quia pontifex principatur. Nam sicut principatur dux vel rector in civitate, ita iste pontifex *in his quæ ad Deum;* supple, ordinantur[4]. Exod., IV, 16 : *Tu eris ei in his quæ ad Deum pertinent.* II Corinth., X, 4 : *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum.* Sicut ergo illa quæ pertinent ad Dei cultum, excedunt temporalia, ita dignitas pontificalis excedit omnes alias dignitates. Non ergo pontifices debent se implicare negotiis sæcularibus, prætermissis his quæ sunt ad Deum. II Timoth., II, 4 : *Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus.* Actus pontificis est *ut offerat*[5] *dona,* id est voluntarie oblata, non extorta; Exod., XXV, 2 : *Ab omni homine qui offert ultroneus, accipietis, et sacrificia pro peccatis,* id est quæ sibi offeruntur pro satisfactione peccatorum. Levit., IV, 26 : *Pro eo rogabit sacerdos et pro peccatis ejus; et dimittentur ei.* In quo designatur quod omne quod offertur, sive voluntarium et votivum, sive pro satisfactione, debet offerri secundum dispositionem prælati.

Consequenter cum dicit : *qui condolere possit iis qui ignorant et errant,* ostendit quid requiratur ad usum, scilicet pietas, et circa hoc tria facit. Primo, ostendit quod ad usum pontificis requiritur misericordia et pietas; secundo, ostendit quod requiritur misericordiæ motivum, ibi : *quoniam et ipse circumdatus est infirmitate;* tertio, ostendit misericordiæ signum, ibi : *et propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam et pro semetipso offerre pro peccatis.*

[1] Al. : « expeditus ergo de duobus primis. » — [2] Al. : « primo cui convenit; secundo, utilitatem, ibi, » etc. — [3] Al. : « et sic debet esse. » — [4] Al. : « nam sicut dux vel rector in civitate, ita iste *in his quæ ad Deum,* supple, ordinantur. » — [5] Al. : *offerre.*

Dicit ergo : Dico quod debet esse in his quæ sunt ad Deum, tamen debet esse medius inter hominem et Deum. Deuter., v, 5 : *Ego medius et sequester fui inter Dominum et vos.* Sicut ergo per devotionem orationis debet tangere Deum, tanquam unum extremum, sic per misericordiam et compassionem debet tangere alterum extremum, scilicet hominem. Et ideo dicit : *qui condolere possit iis qui ignorant et errant.* II Cor., xi, 29 : *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* E contrario Amos, vi, 6 : *Nihil patiebantur super contritione Joseph.* Duplex est autem defectus. Quidam enim deficiunt ex ignorantia, et ideo dicit : *His*[1] *qui ignorant.* Est autem proprie ignorare, carere scientia eorum quæ quis debet scire. Quidam vero ex certa scientia, et quantum ad hoc dicit : *et errant.* Motivum pietatis ponit cum dicit : *quoniam et ipse circumdatus est infirmitate.* Istud motivum est infirmitas, et illi qui præsunt, aliquando infirmantur. II Cor., iv, 7 : *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus.* Et ratio hujus est, ut ex se aliorum infirmitatibus compatiantur; et ideo Dominus permisit cadere Petrum. Eccli., xxxi, 18 : *Intellige quæ sunt proximi tui ex teipso.* Et ideo dicit : *Quoniam et ipse circumdatus est infirmitate,* scilicet quantum ad pœnalitates et culpam. Psalm. vi, 3 : *Miserere mei Deus, quoniam infirmus sum.* Sapient., ix, 5 : *Homo infirmus et exigui temporis, et minor ad intellectum judicii et legum.* Et nota quod dicit : *circumdatus.* Carnales enim habent infirmitatem peccati in interioribus ; ratio enim et voluntas in ipsis subditæ sunt peccato. Sancti vero habent in exterioribus, quia non sunt subjecti peccato, tamen sunt circumdati fragilitate carnis. Roman., vii, 25 : *Mente servio legi Dei, carne autem legi peccati.* Signum autem hujus est, quia et in veteri lege, sicut patet Levit., ix et xvi, et etiam modo, sicut patet in canone Missæ cum dicitur : *Nobis quoque peccatoribus,* statutum est quod sacerdos offerat etiam pro se, quod non fieret, nisi esset infirmitas peccatorum, quibus est circumdatus, non oppressus. Si enim sit in mortali peccato, non debet celebrare. Et ideo dicit : *Propterea debet quemadmodum pro populo, ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis.*

Consequenter ponit modum perveniendi ad pontificatum, cum dicit : *Nec quisquam sumit sibi honorem.* Hoc est enim contra naturam quod aliquid perducat se ad statum altiorem sua natura, sicut aer non facit seipsum ignem, sed fit a superiore. Unde disciplina Dei non habet quod quisquam sibi sumat honorem favore, pecunia, potentia. Amos, vi, 14 : *In fortitudine enim nostra assumpsimus nobis cornua.* Oseæ, viii, 4 : *Ipsi regnaverunt, et non ex me.* Sed debet vocari a Deo sicut Aaron. Exod., xxviii, 1 : *Applica ad te Aaron.* Et ideo Dominus confirmavit sacerdotium ejus, sicut patet Num., xvii, per virgam quæ floruit. Tales ergo debent assumi qui non se ingerunt. Unde antiquitus signo visibili ostendebantur, sicut patet de Beato Nicolao et multis aliis.

Consequenter cum dicit : *sic et Christus non semetipsum clarificavit ut pontifex fieret,* ostendit quomodo Christus sit pontifex, et circa hoc duo facit; primo enim ostendit quomodo dicta conveniunt Christo; secundo, ex hoc concludit intentum, ibi : *appellatus a Deo Pontifex secundum ordinem Melchisedech.* Circa primum tria facit; primo enim ostendit quod Christus factus est pontifex, non a se, sed a Deo; secundo, agit de ipsius officio, ibi : *qui in diebus carnis suæ preces supplicationesque ..... offerens, exauditus est pro sua reverentia;* tertio, de ipsius misericordia, ibi : *et quidem cum esset Filius Dei, didicit ex iis quæ passus est, obedientiam.* Circa primum duo facit; quia primo ostendit quod Christus non promovit seipsum; secundo, ostendit a quo sit promotus, ibi : *Sed qui locutus est ad eum.* Dicit ergo : *Christus non semetipsum clarificavit.* Circa quod sciendum est quod non dicit : Non fecit seipsum pontificem, sed dicit : *non clarificavit semetipsum ut pontifex fieret.* Sunt enim quidam qui se clarificant, ut fiant, sicut hypocritæ, qui demonstrant in se aliqua, ut eligantur, vel præbendas consequantur; nullus tamen facit se pontificem. Christus vero non solum fecit se pontificem, sed nec se clarificavit *ut pontifex fieret.* Joan., viii, 50 : *Ego gloriam meam non quæro;* et paulo post sequitur : *Est Pater meus qui glorificat me.* Et hoc est verum inquantum homo, quia inquantum Deus, habet eamdem gloriam cum Patre.

Deinde cum dicit : *sed qui locutus est ad eum,* ostendit a quo est promotus; et

[1] Al. : *eorum.*

primo ostendit a quo est clarificatus; secundo, quomodo est pontifex designatus, ibi : *Et in alio loco dicit : Tu es Sacerdos in æternum.* Clarificatus autem est divino judicio, quia scilicet Dominus locutus est ad ipsum in Psalm. II, 7 : *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Et hoc est expositum supra. Item Matth., III, 17 : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Cum ergo ostendit eum ab æterno genitum, ostendit gloriam ejus. Supra, I, 3 : *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus.* Pontificatum etiam accepit a Deo, inquantum homo, *quemadmodum in alio loco dicit,* scilicet in Psalm. CIX, 4 : *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Utitur autem Apostolus auctoritate Psalmorum, tanquam magis famosa et majoris auctoritatis, utpote magis frequentata. Dicit autem : *Sacerdos,* quia se obtulit Deo Patri. Ephes., V, 2 : *Dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo.* Et ne credatur tale esse sacerdotium Christi sicut fuit in veteri lege, distinguit ipsum quantum ad duo. Primo, quantum ad dignitatem, quia *in æternum.* Illud enim fuit temporale; erat enim figurale, et ideo non est perpetuum, sed transit veniente figurato. Sed sacerdotium Christi est æternum, quia est de veritate, quæ est æterna. Item hostia ejus habet virtutem introducendi in vitam æternam. Item durat in æternum. Secundo, quantum ad ritum, quia ibi offerebantur animalia, hic autem panis et vinum; et ideo dicit : *secundum ordinem Melchisedech.* Istud autem infra exponetur.

Deinde cum dicit : *Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesque ..... offerens, exauditus est pro sua reverentia,* ostendit quod illud quod pertinet ad officium pontificale, convenit Christo; et primo ostendit ejus conditionem; secundo, actum ejus, ibi : *preces;* tertio, efficaciam, ibi : *cum clamore valido.* Conditio ejus est quod fuit unus ex hominibus, quia, ut dictum est, pontifex ex hominibus assumitur. Et ideo dicit : *qui in diebus carnis suæ.* Ponitur autem hic caro pro tota natura humana, sicut illud Joan., I, 14 : *Verbum caro factum est.*

Sed numquid modo non sunt dies carnis ejus? Et videtur quod sic, per illud Luc., ult., 39 : *Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Quare ergo magis dicitur tempus ante passionem et resurrectionem suam, tempus vel dies carnis, quam nunc?

Dicendum est quod caro quandoque sumitur pro fragilitate carnis, sicut I Cor., XV, 50 : *Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt.* Christus autem tunc habuit carnem fragilem et corruptibilem; et ideo dicit : *in diebus carnis suæ,* id est in quibus gerebat carnem similem peccatrici, non peccatricem.

Actus autem ejus fuit quia obtulit preces et supplicationes, hoc est spirituale sacrificium, quod Christus obtulit. Dicuntur autem preces, id est petitiones. Jac., ult., 15 : *Multum enim valet deprecatio justi assidua.* Supplicationes vero dicuntur quantum ad humilitatem orantis, sicut genuflexiones. Matth., XXVI, 9 : *Procidit in faciem suam orans.* Ad quem? *Ad Deum,* scilicet Deum Patrem, *qui salvum illum facere possit a morte.* Hoc autem poterat facere dupliciter. Uno modo, ne moreretur; unde dicitur Matth., XXVI, 39 : *Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste.* Item ut mortuum resuscitaret; Psalm. XV, 10 : *Non derelinques in inferno animam meam.* Item, XL, 11 : *Tu autem, Domine, miserere mei, et resuscita me.* Ad istud sacrificium spirituale ordinatur sacerdotium Christi; unde respondet ei quod dictum est supra : *ut offerat dona et sacrificia pro peccatis.* Psalm. XLIX, 23 : *Sacrificium laudis honorificabit me.* Oseæ, XIV, 3 : *Reddemus vitulos labiorum nostrorum.* Efficacia ostenditur ex modo orandi. Duo autem sunt necessaria oranti, scilicet fervens affectio, item dolor et gemitus. De his duobus Psalm. XXXVII, 10 : *Domine, ante te omne desiderium meum,* quantum ad primum, *et gemitus meus a te non est absconditus,* quantum ad secundum. Christus autem ista duo habuit; ideo propter primum dicit : *cum clamore valido,* id est cum intentione efficacissima. Luc., XXII, 43 : *Factus in agonia prolixius orabat;* et XXIII, 46 : *Clamans ait : Pater, in manus tuas commendo spiritum meum.* Propter secundum dicit : *et lacrymis;* per lacrymas enim exprimit Apostolus interiorem gemitum orantis[1]. Hoc autem non legitur in Evangelio, sed probabile est quod sicut ipse lacrymatus est in resuscitatione

[1] Edit. veneta an. 1498 : « Secundum cum dicit : *et lacrymis.* Hoc autem non legitur de Evangelio, » etc., aliis omissis. Aliæ autem editiones : « Secundo, cum dicit, » etc.

Lazari, ita et in passione sua. Nam ipse multa fecit quæ non sunt scripta. Non tamen flevit pro se, sed pro nobis, quibus passio sua profuit. Sibi autem profuit, inquantum per ipsam meruit exaltari. Philip., II, 9 : *Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen.* Et ideo *exauditus est pro sua reverentia,* quam scilicet super omnes habebat ad Deum. Isa., XI, 3 : *Et replebit eum Spiritus timoris Domini.*

Sed contra. Videtur quod non fuit exauditus; primo, pro se, quia non transivit calix ab ipso, quod tamen petebat; item nec pro aliis, quia non fuit indultum Judæis, quibus petebat indulgeri; Luc., XXVIII, 34 : *Pater, dimitte illis : non enim sciunt quid faciunt.*

Dicendum est quod Christus in omnibus quæ voluit fieri, fuit exauditus. Ipse autem secundum appetitum sensualitatis, et secundum voluntatem, inquantum est quidam appetitus naturalis, refugiebat mortem; et quantum ad hoc orabat, ut ostenderet se verum hominem. Sed voluntate consequente rationem deliberatam, volebat mori; unde dicit Matth., XXVI, 39 : *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* Item nolebat quod ignosceretur omnibus, sed illis tantum qui crediderunt. Et multi postea conversi sunt.

LECTIO II.

Et quidem cum esset Filius Dei, didicit ex iis quæ passus est, obedientiam; et consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ, appellatus a Deo Pontifex juxta ordinem Melchisedech. De quo nobis grandis sermo et interpretabilis [1] ad docendum : quoniam imbecilles facti estis ad audiendum. Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus, rursum indigetis ut vos doceamini quæ sint elementa exordii sermonum Dei; et facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo. Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiæ ; parvulus enim est. Perfectorum autem est solidus cibus, eorum qui pro consuetudine [2] exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali.

Supra ponit tria quæ pertinent ad pontificem, et ostendit duo illorum convenire Christo, scilicet officium et modum perveniendi ad ipsum; hic prosequitur tertium, scilicet pietatem et misericordiam, quam pontifex debet habere, et circa hoc duo facit. Primo, ostendit illud quod passus est; secundo, quæ utilitas consecuta est etiam aliis, ibi : *Et consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ.* Dicit ergo : Ita dixi quod pontifex debet esse talis quod possit compati. Talis autem est Christus. Cum enim sit Filius Dei ab æterno, et secundum hoc nec pati posset nec compati, assumpsit naturam in qua posset pati, et sic etiam posset compati. Et hoc est quod dicit, quia *cum esset Filius Dei,* scilicet ab æterno, *dicit obedientiam,* ex tempore.

Contra. Addiscere est ignorantis, Christus autem ab æterno, ut Deus, et ab instanti conceptionis suæ habuit plenitudinem scientiæ, inquantum homo; ergo nihil ignoravit, nec per consequens dicit.

Respondeo. Dicendum est quod duplex est scientia, scilicet simplicis notitiæ, et quantum ad istam procedit argumentum, quia scilicet nihil [3] ignoravit. Est etiam scientia experientiæ, et secundum istam didicit obedientiam; unde dicit : *Didicit ex iis quæ passus est* [4], id est expertus est. Et loquitur Apostolus sic, quia qui didicit aliquid, voluntarie accessit ad illud sciendum; Christus autem voluntarie accepit infirmitatem nostram; et ideo dicit quod *didicit obedientiam,* id est quam grave sit obedire, quia ipse obedivit in gravissimis et difficillimis, quia usque ad mortem crucis. Phil., II. † Et hic ostendit quam difficile sit bonum obedientiæ. Quia qui non sunt experti obedientiam, et non didicerunt eam in rebus difficilibus, credunt quod obedire sit valde facile. Sed ad hoc quod scias quid sit obedientia, oportet quod discas obedire in rebus difficilibus, et qui non didicit obediendo subesse, nunquam novit bene præcipiendo præesse. † Christus ergo, licet ab æterno sciret simplici notitia quid est obedientia, tamen *didicit* experimento *obedientiam ex iis quæ passus est,* id est difficilibus,

[1] Vulgata : *et ininterpretabilis.* — [2] Al. : *qui pro ipsa consuetudine.* — [3] Al. deest « nihil. » — [4] Al. dicit : « id est expertus est. »

scilicet per passiones et mortem. Rom., v, 19 : *Per obedientiam unius, justi constituti sunt multi.*

Deinde cum dicit : *Et consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ,* ostendit fructum passionis, qui fuit duplex, unus in Christo, alius in membris ejus. In Christo fructus fuit glorificatio, et ideo dicit : *et consummatus;* nam ab instanti conceptionis suæ fuit consummatus perfecte quantum ad beatitudinem animæ, inquantum ferebatur in Deum, sed tamen habuit passibilitatem naturæ, sed post passionem habuit impassibilitatem. Et ideo quia secundum hoc ex toto perfectus est, convenit sibi alios perficere. Hæc est enim natura perfecti quod possit sibi simile generare. Et ideo dicit quod perfectus est. Quia enim per meritum obedientiæ pervenit ad istam consummationem; Prov., xxi, 28 : *Vir obediens loquitur victorias; factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis,* non temporalis, sed *æternæ,* Isa., xlv, 17 : *Salvatus est Israel in Domino salute æterna.* Et ideo dicit : *Appellatus a Deo Pontifex juxta ordinem Melchisedech ,* et hoc est supra expositum.

Deinde cum dicit : *de quo vobis grandis sermo,* præparat animos auditorum ad sequentia, quæ dicenda sunt de pontificatu Christi, et circa hoc duo facit; primo enim ostendit eorum tarditatem; secundo, suam intentionem, cum dicit, vi cap. : *Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur.* Iterum prima in duas, quia primo ostendit tarditatem; secundo, ostendit ipsam esse culpabilem, ibi : *Etenim cum deberetis esse magistri propter tempus, rursus indigetis ut vos doceamini.* Item circa primam partem duo facit; primo, ostendit dicendorum magnitudinem; secundo, ipsorum tarditatem ad ea capienda, ibi : *Quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.* Dicit ergo : Ita dixi quod appellatus est Pontifex, *de quo,* scilicet pontificatu, *grandis nobis sermo,* est, quia de magnis, Proverb., viii, 6 : *De rebus magnis locutura sum.* Item *grandis,* quia de utili, scilicet de salute animarum. I Timoth., i, 15 : *Fidelis sermo et omni acceptione dignus, quia Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere.* Iste sermo *est interpretabilis ad docendum,* quod potest dupliciter exponi. Vel quod fiat ibi vis negationis : *interpretabilis,* id est non exponibilis, quia non potest ad perfectum exponi. Quæ enim ad Christum pertinent, nullus sermo exprimere potest. Eccli., xliii, 32 : *Glorificantes Dominum quantumcumque potueritis, supervalebit adhuc, et admirabilis magnificentia ejus. Benedicentes Dominum exaltate illum quantum potestis : major est enim omni laude.* Alio modo affirmative. *Interpretabilis,* id est indigens interpretatione propter altitudinem, et magnitudinem, et profunditatem ejus. Proverb., i, 6 : *Animadvertet parabolam et interpretationem, verba sapientium, et enigmata eorum.* Interpretatio enim Scripturæ numeratur inter dona Spiritus sancti, I Corinth., xii. Indiget etiam ut dicatur interpretatio ejus propter tarditatem nostram, et ideo subdit ipsam tarditatem nostram[1], cum dicit : *Quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.* Illi qui sunt debilis intellectus, non possunt alta intelligere, nisi eis exponantur per singula. Joan., xvi, 12 : *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo.* I Corinth., iii, 1 : *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus.*

Deinde cum dicit : *Etenim cum deberetis esse magistri propter tempus, rursus indigetis ut vos doceamini,* ostendit istam tarditatem esse culpabilem, et circa hoc tria facit; primo enim ostendit culpam tarditatis ; secundo, adhibet similitudinem, ibi : *Et facti estis quibus lacte opus sit;* tertio, exponit, ibi : *Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiæ.* Culpa enim alicujus est, quando diu audivit, si adhuc sit tardus; secus autem est, si sit novus auditor[2]. Negligentia enim non est sine culpa; et ideo dicit : *Cum deberetis esse magistri,* scilicet aliorum, *propter tempus,* quo scilicet audierant legem et prophetas. Joan., v, 39 : *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere;* item ipsum Christum; item apostolos, et multos ab ipsis conversos. Joan., xiv, 9 : *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me ? rursus indigetis,* quasi dicat : Magis deberetis docere quam doceri; tamen indigetis *ut vos doceamini quæ sint elementa exordii sermonis Dei*[3]. Elementa enim dicuntur illa quæ primo

[1] Al. : « ipsorum tarditatem, cum dicit, » etc. — [2] Al. deest « auditor. » — [3] Al. : « tamen indigetis doceri quæ sunt elementa. Elementa enim, » etc.

traduntur in grammatica, quando ponuntur ad litteras ; ista vero sunt ipsæ litteræ. Exordia ergo sermonum Dei et prima principia et elementa sunt articuli fidei et præcepta Decalogi. Qui ergo diu studuisset in theologia, et illa nesciret, tempus curreret contra ipsum. Ideo dicit : *Indigetis ut doceamini quæ sint elementa exordii sermonis Dei,* id est prima principia. II Timoth., III, 7 : *Semper discentes et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes.* Isa., LXV, 20 : *Puer centum annorum morietur, peccator centum annorum maledictus erit.*

Deinde cum dicit : *et facti estis quibus lacte opus sit,* ponit ad hoc similitudinem. Sciendum est ergo quod doctrina sacra est sicut cibus animæ. Eccli., XV, 3 : *Cibavit illum pane vitæ et intellectus;* et XXIV, 29 : *Qui edunt me, adhuc esurient; et qui bibunt me, adhuc sitient.* Sacra ergo doctrina est cibus et potus, quia animam potat et satiat. Aliæ enim scientiæ tantum illuminant intellectum; hæc autem illuminat [1], Ps. XVIII, 9 : *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos;* et etiam nutrit et roborat animam. In cibo autem corporali est differentia. Alio enim cibo utuntur pueri, et alio perfecti; pueri enim enim utuntur lacte, quasi magis tenui et connaturali, et de facili convertibili, sed adulti utuntur cibo solidiori. Sic in sacra Scriptura illi qui de novo incipiunt, debent audire levia, quæ sunt quasi lac, sed eruditi debent audire fortiora. Et ideo dicit : *Facti estis quibus lacte opus sic,* scilicet pueri. I Petr., II, 2 : *Sicut modo geniti infantes, rationabiles sine dolo lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem.* I Cor., III, 2 : *Tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam* [2]. Et hoc est quod sequitur : *Non solido cibo,* id est alta doctrina, quæ est de arcanis et secretis Dei quæ confirmant et confortant.

Deinde cum dicit : *Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiæ,* exponit similitudinem; et primo exponit illud quod dixit de lacte; secundo, illud quod dixit de solido cibo, ibi : *Perfectorum autem est solidus cibus.* Circa primum duo facit; primo enim ponit expositionem ; secundo, expositionis rationem, ibi : *parvulus enim est.* Dicit ergo : Ita dico quod indigetis lacte, sicut pueri; *omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiæ,* id est omnis qui indiget nutriri lacte, expers est, id est non potest habere partem in sermonibus justitiæ perfecte intelligendis, Matth., V, 20 : *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam scribarum et pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum.* Prov., XV, 5 : *In abundanti justitia virtus maxime est.* Hujusmodi autem non sunt particeps pueri. Isa., XXVIII, 9 : *Quem docebit scientiam, aut quem intelligere faciet auditum? Ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus.*

Sed contra, quia Apostolus superius multa valde difficilia tradidit eis, scilicet de mysterio Trinitatis, et de sacramento Incarnationis, et multa alia ardua. Ergo vel non erant parvuli, vel talia tradenda sunt parvulis.

Respondeo. Dicendum est, secundum Augustinum, quod non est intelligendum quod in doctrina fidei alia sunt tradenda majoribus et perfectis, et alia imperfectis; non enim est inter eos ista differentia; eadem enim utrisque sunt tradenda. Sed parvulis proponenda sunt, sed non exponenda, nec pertractanda, quia intellectus eorum magis deficeret, quam elevaretur.

Lac, secundum *Glossam,* est sicut : « Verbum caro factum est. » Contra. Non minoris difficultatis est hoc intelligere. quam quomodo « Verbum erat apud Deum. » Unde Augustinus dicit quod istud invenitur in libris Platonis, non tamen illud. Ipse autem, ait Augustinus, non poterat suspicari quid sacramenti haberet : « Verbum caro factum est. »

Respondeo. Dicendum est quod cognoscere : « Verbum caro factum est, » per simplicem fidem est satis facile, quia potest cadere in imaginationem, et aliqualiter in sensum; sed « Verbum apud Deum, » omnino excedit omnem sensum, et non nisi per rationem potest, et cum multa et maxima difficultate comprehendi.

Consequenter assignat rationem cum dicit : *parvulus enim est,* non quidem ætate, sed sensu. Tripliciter autem aliquis dicitur parvulus. Est enim aliquis parvulus per humilitatem. Matth., XI, 25 : *Revelasti ea parvulis.* Ætate, Galat., IV, 1 : *Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo.* Sensu, I Corinth., XIV, 20 : *Nolite pueri effici sensibus : sed malitia parvuli estote, sensibus autem perfecti sitis.* Et isto modo accipitur hic *parvulus.*

Deinde cum dicit : *perfectorum autem est*

[1] Al. additur « animam. » — [2] Al. desunt sequentia usque ad finem paragraphi.

solidus cibus, exponit illud quod dixerat de cibo solido. Hoc enim patet in corporalibus; quod quando homo pervenit ad ætatem perfectam, utitur fortiori et nobiliori et solidiori cibo. Sed spiritualis, quando pervenit ad perfectionem spiritualem, debet ei proponi doctrina solidior. Ista autem perfectio duplex est. Una est perfectio secundum intellectum, quando aliquis habet judicium intellectus ad recte discernendum et judicandum de his quæ sibi proponuntur; alia est perfectio secundum affectum, quam facit caritas, quæ est cum aliquis totaliter Deo inhæret; unde Matth., v, 48, post præcepta caritatis dicitur : *Estote ergo perfecti, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est.* Est autem perfectio caritatis, ut dicit Augustinus, ubi nulla est cupiditas. Quanto enim quis magis ascendit in Deum, tanto plus contemnit temporalia. Psal. LXXII, 24 : *Quid enim mihi est in cœlo, et a te quid volui super terram? Defecit caro mea et cor meum : Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum.* Hoc enim habet sacræ Scripturæ doctrina, quod in ipsa non tantum traduntur speculanda, sicut in geometria, sed etiam approbanda[1] per affectum. Unde Matth., v, 19 : *Qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.* In aliis ergo scientiis sufficit quod homo sit perfectus secundum intellectum; in istis vero requiritur quod sit perfectus secundum intellectum et affectum. Loquenda sunt igitur alta mysteria perfectis. I Cor., I, 6 : *Sapientiam loquimur inter perfectos.* Unusquisque enim secundum quod est dispositus sic judicat, sicut iratus aliter judicat durante passione, et aliter ipsa cessante, et similiter incontinens aliter judicat aliquid esse bonum tempore passionis, aliter post. Et ideo dicit Philosophus quod unusquisque qualis est, talis sibi finis videtur. Et quia quæ in sacra Scriptura traduntur, pertinent ad affectum et non tantum ad intellectum; ideo oportet esse perfectum in utroque. Et ideo Apostolus volens ostendere qui sint perfecti quibus sit tradendus iste solidus cibus, dicit quod sunt illi *qui pro* sua *consuetudine habent sensus exercitatos.* Unde in ista perfectione quatuor sunt attendenda, scilicet ipsa perfectio in se in quo consistat, et quantum ad hoc dicit : *Qui habent sensus exercitatos.* Et convenienter loquitur; in hoc enim exprimit utramque perfectionem, quia, ut dicit Philosophus, intellectus prout judicat de appetendis et agendis, dicitur sensus, quia est relatus ad aliquid particulare. Unde non accipitur hic sensus pro sensu exteriori. Qui ergo sentit quæ Dei sunt, perfectus est. Philip., III, 15 : *Quicumque perfecti sumus, hoc sentiamus.* I Cor., II, 16 : *Nos autem sensum Christi habemus.* Qui vero non sentiunt nisi carnalia, Deo placere non possunt, ut patet Rom., VIII. Secundo, attendenda est dispositio ejus in quo est, quia debet esse exercitatus. I Tim., IV, 7 : *Exerce teipsum ad pietatem.* Qui enim non est exercitatus, non potest habere rectum judicium, quod ad hoc requiritur. Eccli., XXXIV, 9 : *Vir in multis expertus cogitabit multa.* Item qui non est expertus, pauca recognoscit. Tertio, causa hujus exercitationis est consuetudo, non scilicet otium, sed frequentia actus; et ideo dicit : *pro consuetudine*, scilicet recte agendi. Prov., XXII, 6 : *Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea.* Si ergo vis esse perfectus, non des te otio, sed assuesce te bonis a juventute. Quarto, finis hujus exercitii, quia scilicet *ad discretionem boni et mali.* Tunc enim perfectus est, quando discernit inter bonum et malum. Isa., VII, 15 : *Sciat eligere bonum, et reprobare malum.* Hæc autem sunt tria, scilicet discretio inter bonum et malum, inter bonum et melius, inter malum et pejus. Multa enim sunt quæ videntur bona, et tamen sunt mala. † Proverb., XIV, 12 : *Est via quæ videtur homini recta, novissima vero ejus deducunt ad inferos.* In his ergo requiritur rectitudo judicii. †

[1] Al. : « apprehendenda. »

CAPUT SEXTUM.

LECTIO I.

Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem [1] feramur : non rursum jacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis et fidei ad Deum, baptismatum doctrinæ, impositionis quoque manuum, ac resurrectionis mortuorum, et judicii æterni. Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus. Impossibile enim est illos qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum cœleste, et participes facti sunt Spiritus sancti, gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque sæculi venturi, et prolapsi sunt, rursus renovari ad pœnitentiam, rursum crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, et ostentui habentes.

Supra Apostolus fecit mentionem de pontificatu Christi secundum ordinem Melchisedech, et ostendit tarditatem eorum quibus scribebat; hic redit ad suum propositum, et circa hoc tria facit, quia primo aperit intentionem suam; secundo, ostendit ejus difficultatem, ibi : *Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus;* tertio, declarat intentionem, ibi : *Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora et viciniora saluti*. Circa primum duo facit, quia primo manifestat suum propositum; secundo, exponit quod dicit, ibi : *Non rursum jacientes fundamentum pœnitentiæ*. Propositum suum est quod prætermissis his quæ pertinent ad inchoationem doctrinæ christianæ, vult prosequi alia altiora; unde dicit : Jam dictum est quod perfectis opus est solido cibo; *quapropter intermittentes sermonem inchoationis*[2] *doctrinæ Christi,* per quam Christus inchoat esse in nobis, quod est per doctrinam fidei; Ephes., III, 17 : *Habitare Christum per fidem in cordibus nostris; feramur ad perfectionem,* id est ad ea quæ spectant ad perfectionem doctrinæ Christi. I Corinth., XIII, 2 : *Quando factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli*. Hoc autem secundum *Glossam* ad duo referri potest, scilicet vel ad intellectum, ut scilicet ex quo homo provectus est debeat intermittere puerilia, et vacare perfectis. I Corinth., II, 6 : *Sapientiam loquimur inter perfectos;* vel ad affectum, et est sensus, quod non semper est standum in sensu incipientium, sed oportet tendere ad statum perfectorum. Gen., XVII, 1 : *Ambula coram me, et esto perfectus.*

Hic est duplex objectio, et primo de hoc quod dicit : *intermittentes inchoationem*, quia nunquam debet intermitti inchoatio. Psal. LXXVI, 11 : *Et dixi : Nunc cœpi.* Job, XXVII, 6 : *Justificationem quam cœpi tenere, non deseram.*

Respondeo. Dicendum est quod contingit dupliciter intermittere inchoationem. Vel quantum ad æstimationem, et sic semper homo debet esse sicut incipiens[3], et tendens ad majora. Phil., III, 12 : *Non quod jam cœperim, aut quod jam perfectus sim; sequor autem, si quo modo comprehendam.* Vel quantum ad progressum[4] ad perfectionem, et sic semper debet niti homo transire ad statum perfectum. Phil., III, 13 : *Quæ retro sunt obliviscens, ad ea quæ priora sunt, me extendens.* « In via enim Dei non progredi, ait Bernardus[5], est regredi. »

Alia objectio est de hoc quod dicit : *feramur ad perfectionem*. Perfectio enim consistit in consiliis. Matth., XIX, 21 : *Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quæ habes, et da pauperibus*. Non omnes autem tenentur ad consilia. Igitur, etc.

Respondeo. Dicendum est quod duplex est perfectio. Una scilicet exterior, quæ consistit in actibus exterioribus, qui sunt signa interiorum, sicut virginitas et voluntaria paupertas, et ad hanc non omnes tenentur. Alia est interior, quæ consistit in dilectione Dei et proximi. Coloss., III, 14 : *Caritatem habete, quod est vinculum perfectionis*. Et ad perfectionem hujusmodi non omnes tenentur, sed omnes tenentur ad eam tendere, quia si quis nollet plus diligere Deum, non faceret quod exigit caritas. Dicit autem : *feramur,* et hoc secundum impulsionem a Spiritu sancto. Rom., VIII, 14 : *Qui Spiritu aguntur, hi Filii Dei sunt.* Vel sicut portati a Deo, qui portat infirmitatem nostram. Isa., XLVI, 3 : *Audite me,*

[1] Vulgata : *ad perfectiora*. — [2] Al. : *intermittentes inchoationem*. — [3] Al. : « incipiens. » — [4] Al. deest « ad progressum. » — [5] Al. omittitur « ait Bernardus. »

domus Jacob, et omne residuum domus Israel, qui portamini a meo utero. Vel sicut portati ab invicem ; Gal., VI, 2 : *Alter alterius onera portate.*

Deinde cum dicit : *Non rursum jacientes fundamentum pœnitentiæ,* exponit quod dixit, et intendit ostendere quæ sunt illa quæ faciunt ad inchoationem doctrinæ Christi, et utitur similitudine. Per fidem enim anima ædificatur in spirituali ædificio. Sicut ergo in corporali ædificio primo ponitur fundamentum, ita hic prima rudimenta doctrinæ Christi sunt quasi fundamenta.

Sed contra, quia infra, XI, ponitur fides esse fundamentum ; fides autem una est, Ephes., IV, 5 : *Unus Dominus, una fides, unum baptisma;* hic autem ponit sex fundamenta : ergo videtur quod male.

Respondeo. Dicendum est quod fides fundamentum est virtutum. Ista autem quæ ponit hic sunt fundamenta doctrinæ Christi.

Et dicit : *Non rursum jacientes fundamentum pœnitentiæ,* quasi ita firmiter ponamus quod non oporteat iterato ponere. Vel quia dudum posuistis, et non oportet iterare. Multum autem signanter ordinat ista Apostolus. Sicut enim in via generationis et cujuscumque motus, prius est recessus a termino a quo, et post accessus ad terminum ad quem, ita dicit hic, quia pœnitentia est recessus a peccato, et sic est quasi quoddam fundamentum in ista vita. Nemo enim, secundum Augustinum, suæ voluntatis arbiter potest novam vitam inchoare, nisi pœniteat eum præteritæ. Unde Dominus in principio prædicationis dicit Matth., IV, 17 : *Pœnitentiam agite.* Et ideo dicit : *pœnitentiæ ab operibus mortuis.* Opera enim mortua dicuntur vel quæ secundum se sunt mortua, vel quæ sunt mortificata. Res dicitur viva quando habet officium propriæ virtutis ; a quocumque deficit, dicitur mortua. Opera enim nostra sunt ordinata ad beatitudinem, quæ est finis hominis, et ideo quando non ducunt ad beatitudinem, nec ordinari possunt, dicuntur mortua, et hæc sunt opera facta in peccato mortali. Infra, IX, 14 : *Sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum obtulit seipsum immaculatum Deo, emundabit conscientias nostras ab operibus mortuis.* Opera vero facta in caritate, per peccatum mortificantur ; unde non habent[1] virtutem ut mereantur vitam æternam. Ezech., XVIII, 24 : *Omnes justitiæ ejus quas fecerat, non recordabuntur.* Pœnitentia vero facit quod ista reviviscunt ; unde tunc iterum reputantur[2] ad vitam æternam. In accessu vero ad terminum primo est fides, et ideo dicit : *fundamentum fidei ad Deum.* Proprium autem fidei est quod credat homo et assentiatur non visis a se, sed testimonio alterius. Hoc autem testimonium vel est hominis tantum, et istud non facit virtutem fidei, quia homo et fallere et falli potest ; vel istud testimonium est ex judicio divino, et istud verissimum et firmissimum est, quia est ab ipsa veritate, quæ nec fallere nec falli potest. Et ideo dicit : *ad Deum,* ut scilicet assentiatur his quæ Deus dicit. Joan., XIV, 1 : *Creditis in Deum, et in me credite.* Secundo, in isto processu sunt sacramenta fidei. Hæc autem sunt duo sacramenta intrantium ; de his enim tantum agit hic Apostolus, et ista sunt baptismus primum, per quem regeneramur, et secundum confirmatio[3], per quam confirmamur. Quantum ad primum dicit : *baptismatum.*

Sed contra, Ephes., IV, 5 : *Una fides, unum baptisma.* Non ergo plura sunt baptismata. Respondeo. Dicendum est quod triplex est baptismus : scilicet fluminis, et flaminis, et sanguinis, sed duo ultima non habent vim nisi referantur ad primum, quia illud oportet habere in proposito, si non adsit facultas in habentibus usum liberi arbitrii. Et ideo non sunt tria sacramenta, sed unum sacramentum, per quod regeneramur ad salutem. Joan., III, 5 : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Inter ista vero baptismus sanguinis plus habet de effectu baptismi ; si tamen primum fuerit in proposito, vel contrarium non teneatur in mente, sicut patet de innocentibus, qui non erant in opposita dispositione. Baptismus enim virtutem habet ex merito passionis Christi ; Rom., VI, 3 : *Quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus.* Sicut ergo qui baptizatur, conformatur morti Christi sacramentaliter, ita martyr realiter. Et ideo

[1] Al. : « quia non habent. » — [2] Al. : « quia reputantur ei, » etc. — [3] Al. tantum : « et ista sunt baptismus primum, et secundum est confirmatio. »

istud baptisma habet totum effectum baptismi, quantum ad hoc quod purgat omnem culpam et pœnam peccati, non tamen imprimit characterem aliquem. Et ideo si recipiens martyrium sine baptismo aquæ resurgeret, esset baptizandus. Pœnitentia vero non tantum habet de effectu baptismi, quia non tollit omnem pœnam, licet tollat culpam. Sicut autem[1] martyr conformat se morti Christi per exteriorem passionem, ita pœnitens per interiorem. Gal., v, 24 : *Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis.* Ideo potest esse tanta quod tolleret omnem culpam et pœnam, sicut patet in latrone et Magdalena. Unde pœnitentia dicitur baptismus, inquantum supplet baptismi vicem. Et quia non licet illud iterari, ideo instituta est pœnitentia. Ista ergo dicuntur baptismata, quia habent effectum baptismi, sed est tantum unum[2] baptisma, quia non agunt nisi illud habeatur in proposito.

Secundum sacramentum intrantium, est in ipsa manuum impositione[3]; ideo dicit : *impositionis quoque manuum.* Hæc autem est duplex. Una est miracula faciens, sicut quando Christus per manus impositionem curabat infirmos; Luc., IV, 40 : *Singulis manus imponens curabat eos,* et hæc non est sacramentalis[4]. Alia est sacramentalis, et hæc est duplex. Una in sacramento ordinis, I Timoth., v, 22 : *Manus nemini cito imposueris.* Alia est in sacramento confirmationis ad renovationem, Tit., III, 5 : *Per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti.* In confirmatione enim datur Spiritus sanctus ad robur[5], ut scilicet audacter homo confiteatur nomen Christi coram hominibus. Sicut enim in esse naturæ prius generatur homo, et postea augetur et roboratur, ita in esse gratiæ.

Tertio, sequitur terminus motus ad quem motus terminatur, et ille est duplex. Duo enim expectamus. Primum est resurrectio corporum, et ista est fidei fundamentum, quia *sine hac inanis est fides nostra,* I Cor., XV, 14[6]; ideo dicit : *ac resurrectionis*[7] *mortuorum.* Item expectamus remunerationem, quæ fiet per judicem; Eccle., XII, ult. : *Cuncta quæ fiunt, adducet Deus in judicium;* et ideo dicit : *judicii æterni,* non quod illud judicium duret per mille annos, sicut voluit Lactantius, sed totum erit in momento; sed dicitur æternum, quia sententia quæ ibi dabitur, in æternum durabit. Matth., XXV, 46 : *Ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam.* Et sciendum est quod omnia ista quæ dicit se velle hic tractare, sunt quasi quædam rudimenta fidei; unde prædicat ea novitiis, Act., XVII, et in multis aliis locis.

Deinde cum dicit : *et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus,* ostendit difficultatem propositi sui exequendi. Difficile enim est et in se, et respectu auditorum. Unde tria facit. Primo, innuit quod in hoc potissime indigeat divino auxilio; secundo, subdit quorumdam imbecillitatem, ibi : *Impossibile est enim illos qui semel sunt illuminati ... et prolapsi sunt, rursus renovari ad pœnitentiam;* tertio, adducit quamdam similitudinem, ibi : *Terra enim sæpe venientem super se bibens imbrem, et germinans herbam opportunam illis a quibus colitur, accipit benedictionem a Deo.* Dicit ergo : Feramur ad perfectum, *et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus.* Minus autem dicit, et plus significat. Nam non est tantum necessarium quod Dominus permittat, sed oportet quod omnia faciat; Sap., VII, 16 : *In manu Dei nos, et sermones nostri;* ✝ et ideo debet omnia ponere sub confidentia divini auxilii. Joan., XVI, 5 : *Sine me nihil potestis facere.* Jac., IV, 15 : *Pro eo ut dicatis : Si Deus voluerit, et si vixerimus, faciemus.* ✝

Deinde cum dicit : *impossibile est,* ostendit imbecillitatem eorum; erant enim imbecilles ad audiendum. Sicut enim in corporalibus nullus status est ita periculosus sicut recidivantium, ita in spiritualibus, qui post gratiam cadit in peccatum, difficilius surgit ad bonum. Et circa hoc facit tria. Primo, proponit bona quæ perceperant; secundo, difficultatem causatam in eis ex recidivo, ibi : *et prolapsi sunt;* tertio, assignat rationem, ibi : *Rursus crucifigentes sibimetipsis Filium Dei.* Bona autem quædam sunt præsentia, quædam vero futura. Ipsi vero in præsenti habuerunt spiritualem regenerationem, et quantum ad hoc dicit : *illuminati*[8], scilicet per baptismum. Et congrue

[1] Al. : « tamen » — [2] Al. : « sed tamen sunt unum. » — [3] Al. desunt sequentia usque ad « Hæc autem. » — [4] Al. omittitur « et hæc non est sacramentalis. » — [5] Al. omittuntur sequentia usque ad illud « Sicut enim. » — [6] Al. hæc item verba desunt usque ad « item. » — [7] Al. : *de resurrectione.* — [8] Al. : « et quantum ad hoc dicit : *illuminati.* Ephes., v : *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Ista

dicitur baptismus illuminatio, quia baptismus est principium regenerationis spiritualis, in qua intellectus illuminatur per fidem. Ephes., v, 8 : *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Habent etiam bonorum Dei participationem, et quantum ad hoc dicit : *et gustaverunt donum cœleste.* Donum illud est gratia, et dicitur cœleste, quia a cœlis Deus eam dat. Psalm. LXVII, 19 : *Dedit dona hominibus;* et Jac., I, 17 : *Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum.* Est etiam in eis participatio divinæ bonitatis. II Petr., I, 4 : *Per quem* (scilicet Christum) *maxima nobis et pretiosa promissa donavit.* Ideo dicit : *participes facti Spiritus sancti.* Omnia enim dona dantur ex amore, et ideo ipsam participationem attribuit Spiritui sancto. Est autem participare, partem capere. Solus autem Christus Spiritum sanctum habuit ad plenitudinem; Joan., III, 34 : *Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum.* Alii enim sancti de ejus plenitudine receperunt, et participes facti sunt, non quidem substantiæ, sed distributionum ejus. Supra, II, 4 : *Et variis Spiritus sancti distributionibus.* I Cor., XII, 4 : *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus.* Item in præsenti habuerunt doctrinæ eruditionem, et quantum ad hoc dicit : *Gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum.* Verbum istud dicitur bonum, quia est verbum vitæ æternæ; Joan., VI, 69 : *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes.* Psalm. CXVIII, 103 : *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua.* Dicit autem : *gustaverunt,* quia non solum illuminat intellectum, sed etiam reficit affectum, in quo est quædam saporatio. Psal. XIII, 9 : *Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus.* Bona autem futura habuerunt in spe. Rom., VIII, 24 : *Spe facti sumus salvi.* Et ideo dicit : *virtutesque sæculi venturi.* Horum autem quædam habent non solum in spe, sed etiam in quadam inchoatione, et illa sunt dotes animæ, scilicet visio, tentio et fruitio, et illa habentur in quadam inchoatione, inquantum fides, spes et caritas, quæ istis respondent, habentur in præsenti. Alia autem sunt bona quæ solum habentur in spe, ut dotes corporis, scilicet subtilitas, agilitas, impassibilitas, claritas.

Consequenter cum dicit : *et prolapsi sunt,* ostendit difficultatem ad resurgendum, causatam ex casu. Ubi notandum est quod non dicit : lapsi, simpliciter, sed *prolapsi,* id est totaliter lapsi, quia si lapsi tantum essent, non ita difficile foret resurgere. Prov., XXIV, 16 : *Septies in die cadit justus, et resurgit.* Quod si diceret Apostolus : Illos qui prolapsi sunt, impossibile est resurgere, tunc posset dici quod in hoc notat maximam difficultatem resurgendi, scilicet et propter peccatum, et propter superbiam, sicut patet in dæmonibus. Sed quia dicit illos qui semel prolapsi sunt, non posse rursus renovari ad pœnitentiam, nec est aliquod peccatum in hoc mundo, a quo non possit homo pœnitere, ideo aliter est intelligendum.

Unde sciendum est quod ex hoc solo sumpsit Novatus quidam, qui fuit presbyter Ecclesiæ romanæ, occasionem errandi. Voluit enim quod nullus post baptismum posset ad pœnitentiam resurgere. Sed ista positio falsa est, sicut dicit Athanasius in *Epistola ad Serapionem,* quia ipse Paulus recepit incestuosum Corinthium, sicut patet II Cor., II; et similiter Gal., IV, 19, quia dicit : *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Est ergo intelligendum, sicut dicit Augustinus, quod non dicit quod impossibile est pœnitere, sed quod impossibile est *rursus renovari,* id est baptizari. Tit., III, 5 : *Per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti.* Nunquam enim posset homo sic pœnitere quod posset iterum baptizari. Et hoc dicit Apostolus, quia secundum legem, Judæi multoties baptizabantur [1], sicut patet Marc., VII. Et ideo ad istum errorem removendum dicit hoc Apostolus.

Deinde cum dicit : *Rursus crucifigentes sibimetipsis Filium Dei,* assignat rationem quare baptismus non iteratur, quia scilicet baptismus est quædam configuratio mortis Christi, sicut patet Rom., VI, 3 : *Quicumque in Christo baptizati sumus, in morte ipsius baptizati sumus.* Hæc autem non iteratur, quia *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur,* Rom., VI, 9. Qui ergo iterato baptizantur, rursum Christum crucifigunt. Vel aliter, quod denotetur repugnantia gratiæ Christi, ut scilicet velint fre-

autem illuminatio fit per fidem. Act., XV : *Fide purificans corda eorum.* Habent etiam bonorum Dei participationem, » etc.

[1] Al. : « baptizantur. »

quenter peccare, et post iterum baptizari, ut scilicet non referatur ad iterationem baptismi, sed ad lapsum eorum qui peccant, qui scilicet, quantum in ipsis est, rursus crucifigunt Christum, *quia Christus pro peccatis nostris mortuus est semel*, I Petr., III, 18. Cum ergo peccas baptizatus, quantum in te est, das occasionem ut iterum Christus crucifigatur, et sic contumelia fit Christo, in cujus sanguine te lotum maculas. Apoc., I, 5 : *Dilexit, nos et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.*

LECTIO II.

Terra enim sæpe venientem super se bibens imbrem, et germinans herbam opportunam illis a quibus colitur, accipit benedictionem a Deo; proferens autem spinas ac tribulos, reproba est et maledicto proxima, cujus consummatio in combustionem.

Supra ostendit Apostolus difficultatem ad suum propositum exequendum, provenientem ex eorum culpa, hic adducit ad hoc quamdam similitudinem; et primo quantum ad bonam terram; secundo, quantum ad malam, ibi : *proferens autem spinas ac tribulos, reproba est.*

Sciendum est autem quod secundum unam expositionem supra voluit Apostolus illos qui semel baptizati sunt, non posse iterum baptizari, vel renovari ad pœnitentiam. Alia autem est expositio, quæ ibi dimissa fuit, quod impossibile est, eos qui in hac vita semel illuminati sunt, rursum in alia vita renovari ad pœnitentiam. Eccle., IX, 10 : *Quidquid potest manus tua facere, instanter operare, quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia est apud inferos, quo tu properas.* Joan., IX, 4 : *Venit nox, quando nemo potest operari.* Rursus ergo exponatur, id est post hanc vitam. Et hujus ratio est. Duo enim causant pœnitentiam. Unum est quod dat efficaciam, scilicet meritum passionis Christi; I Joan., II, 2 : *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris.* Aliud autem est exemplum pœnitendi, quod habemus in Christo per considerationem, scilicet considerando austeritatem, paupertatem et tandem passionem. I Petr., II, 1 : *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.* Sic ergo intelligitur quod dicit : *rursus crucifigentes,* id est crucis Christi fructum percipientes, et hoc quantum ad id quod dat efficaciam pœnitentiæ ; *et ostentui habentes,* quantum ad exemplum pœnitendi, et sic accipitur ostentum in bonum.

Ista vero similitudo, quæ ponitur hic, de terra, potest referri vel ad id quod supra dictum est : *Feramur ad perfectionem,* et tunc erit sensus : Quod si feramur, habebimus benedictionem, sicut terra bona, vel potest continuari ad dictum immediate, secundum expositionem utramque, sive de baptismo, sive de alia vita. Illa tamen de baptismo magis est litteralis, et sic est sensus. Sicut terra culta, si iterato profert spinas, non colitur, sed comburitur, sic homo peccans post baptismum, ulterius non abluitur. Et tangitur circa bonam terram primo beneficium impensum; secundo, fructum quem profert, ibi : *et germinans herbam;* tertio, præmium, ibi : *accipit benedictionem.* Terra ista est cor humanum. Luc., VIII, 15 : *Quod autem cecidit in terram bonam, hi sunt qui in corde bono et optimo audientes verbum retinent, et fructum afferunt in patientia.* Quod dicitur terra, quia sicut terra indiget pluvia, ita homo indiget gratia Dei. Psalm. LXIV, 10 : *Visitasti terram, et inebriasti eam.* Isa., LV, 10 : *Quomodo descendit imber et nix de cœlo, et illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram et infundit eam, et germinare eam facit, et dat semen ferenti et panem comedenti, sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo; non revertetur ad me vacuum, sed faciet quæcumqne volui, et prosperabitur in his ad quæ misi illud.* Sed beneficium quod percipit, et doctrina fidei, est quasi imber[1] superveniens, quam pluit in cordibus auditorum, mediantibus prædicatoribus et doctoribus. Isa., V, 26 : *Mandabo nubibus ne pluant super eam imbrem.* Job, XXXVI, 27 : *Effundit imbres ad instar gurgitum, qui de nubibus fluunt, quæ prætexunt cuncta desuper.* Hunc imbrem bibit, quando quod audit intelligit, et ad illud

[1] Al. : « est doctrina fidei, quasi imber, » etc.

afficitur. Isa., LV, 1 : *Omnes sitientes venite ad aquas, et qui non habetis argentum, properate, emite, et comedite.* Ista doctrina est *super se,* id est desuper veniens[1], et hoc quantum ad principium hujus doctrinæ; vel *super se*, quia quædam doctrina est de terra, qua scilicet homo inhæret terrenis; alia est de cœlis, quæ scilicet docet cœlestia. Jac., III, 15 : *Non est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica;* et post sequitur, ibidem, 17 : *Quæ autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia et fructibus bonis, non judicans, sine simulatione.* † Vel *super se,* id est super facultatem humanæ rationis : nam aliæ scientiæ sunt secundum humanam rationem inventæ; hæc autem divinitus inspirata. Eccli., III, 25 : *Plurima super sensum hominum monstrata sunt tibi.* Dicit autem non semper, nec raro, sed *sæpe*, quia, ut dicit Augustinus, et habetur in *Glossa*, si semper, vilescit; si raro, non sufficit et negligitur. Job, XVI, 2 : *Audivi frequenter talia.* Fructus est, quia generat herbam opportunam[2] cultoribus. Ista sunt bona opera, quæ facit homo per doctrinam susceptam. Genes., I, 11 : *Germinet terra herbam virentem, et facientem semen.* Ista terra colitur primo a Deo; Joan., XV, 1 : *Pater meus agricola est.* Colitur etiam a prælato, I Cor., III, 6 : *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit.* Colitur etiam ab homine ipso. Prov., XXIV, 27 : *Diligenter exerce agrum tuum.* Est autem opportuna Deo ad gloriam; I Cor., X, 31 : *Omnia in gloriam Dei facite;* aliis ad meritum et ad gloriam; I Thessal., II, 20 : *Vos enim estis gloria nostra et gaudium;* ipsi vero operanti ad vitam æternam. Rom., VI, 22 : *Habetis fructum vestrum in significationem, finem vero vitam æternam.*

Deinde cum dicit : *accipit benedictionem a Deo*, ostendit præmium, scilicet benedictionem divinam. Ista autem benedictio nihil aliud est quam factio bonitatis in nobis, quæ quidem in præsenti vita fit imperfecta, sed in futuro erit perfecta; I Petr., III, 9 : *In hoc vocati estis ut benedictionem hæreditate possideatis.*

Deinde cum dicit : *proferens autem spinas ac tribulos, maledicta est*, agit de mala terra, ubi[3] tria facit. Primo, supponit beneficium, quod dictum est; secundo, ponit malum fructum, dicens : *proferens autem spinas et tribulos;* tertio, ostendit pœnam, ibi : *reproba est.* Fructus ergo sunt spinæ, id est minora peccata, et tribuli, id est majora, quæ pungunt conscientiam propriam, et quandoque etiam alienam; illa scilicet quod sunt contra proximos. Gen., III, 18 : *Spinas et tribulos germinabit tibi.* In pœna vero ponit tria, scilicet divinam reprobationem, judiciariam condemnationem, ibi : *maledicto proxima,* et finalem punitionem, ibi : *cujus consummatio in combustionem.* Quantum ad primum dicit : *reproba est.* Sicut enim prædestinatio est principium remunerationis, ita reprobatio signum est condemnationis. Quod ergo aliquis frequenter rigetur præceptis salutaribus, signum est reprobationis, si persistat in peccatis. Hier., VI, 30 : *Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus projecit eos.* Condemnatio est, quia *proxima maledicto.* Matth., XXV, 41 : *Ite, maledicti, in ignem æternum.* Punitio est : *cujus consummatio in combustionem.* Isa., IX, 5 : *Vestimentum mixtum sanguine erit in combustionem et cibus ignis.*

LECTIO III.

Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora et viciniora saluti, tametsi ita loquimur. Non enim injustus est Deus, ut obliviscatur operis vestri, et dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis, et ministratis. Cupimus autem unumquemque vestrum eamdem ostentare sollicitudinem ad expletionem spei usque in finem; ut non segnes efficiamini, verum imitatores eorum qui fide et patientia hæreditabunt promissiones.

Quia Apostolus multa quæ dura videbantur, de statu istorum dixerat; modo, ne ex illis desperarent, ostendit qua intentione hæc dixerit, scilicet ut ipsos a periculis retraheret; unde circa hoc duo facit : primo enim ostendit fiduciam quam de ipsis ha-

[1] Al. : « est desuper veniens, quia *super se;* et hoc quantum ad principium hujus doctrinæ; quædam enim doctrina, » etc. — [2] Al. : « optimam. » — [3] Al. : « de qua primo supponit. »

bebat; secundo, subdit rationem confidentiæ, ibi : *Non enim injustus est Deus.* Dicit ergo : Ita dixi quod terra *quæ profert spinas et tribulos, reproba est;* et ne credatis quod ego tales vos reputem, *confidimus de vobis, dilectissimi,* et hoc propter fidem et caritatem, *meliora et viciniora saluti.* Ubi commendat statum ipsorum ex duobus, scilicet ex eo quod jam erant, quia ex eo quod dicit *meliora,* supponit quod erant in bono statu ; et ex eo quod expectabant in futurum ; unde dicit : *viciniora saluti.* Rom., XIII, 11 : *Nunc autem propior est nostra salus quam cum credidimus.* Quanto enim quis proficit in bonis, tanto magis appropinquat saluti. Sequitur : *Tametsi ita loquimur,* id est, quia, etsi sic loquimur, hoc est ut reddamus eos cautos « et hoc procedit ex caritate. » Psalm. CXL, 5 : *Corripiet me justus in misericordia, et increpabit me.*

Deinde cum dicit : *Non est enim injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri,* ostendit rationem confidentiæ, quæ duplex est : una ex bonis ipsorum præteritis, alia ex promissione Dei, ibi : *Abrahæ namque promittens Deus ... juravit per semetipsum.* Quia vero Apostolus duo dixerat : unum scilicet quod de ipsis confidebat, aliud quod aspere ipsis loquebatur ; ideo duo facit : primo enim assignat rationem primi ; secundo, rationem secundi, ibi : *Cupimus autem unumquemque vestrum eamdem ostentare sollicitudinem.* Ratio autem quare ipse de his confidat, hæc est, quia recordatur multorum bonorum quæ ipsi fecerunt; unde dicit : *Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora.* Et quare ? *Quia non est injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri.*

Contra. Ezech., XVIII, 24 : *Si averterit se justus a justitia sua, et fecerit iniquitatem secundum omnes abominationes quas operari solet impius, numquid vivet?* et paulo post ibidem sequitur : *Omnes justitiæ ejus non recordabuntur;* et ibi [1] subditur vers. 29 : *Non est æqua via Domini.*

Respondeo. Dicendum est quod homo qui cadit post gratiam, dupliciter potest se habere. Uno modo quod in malo perseveret, et tunc Deus omnes justitias ejus obliviscitur ; alio modo quod pœniteat, et tunc bonorum præcedentium recordatur, quia reputantur sibi ad meritum ; unde dicit *Glossa* quod mortificata reviviscunt.

Sed tunc videtur dubium, quia constat quod justitia respicit meritum. Si ergo justitia Domini exigit quod Deus non obliviscatur, si pœniteat, sicut dicit *Glossa,* ergo cadit sub merito quod resurgat a peccato, et sic meretur gratiam, quod est impossibile.

Respondeo. Dicendum est quod duplex est meritum. Unum quod innititur justitiæ, et istud est meritum condigni ; aliud quod soli misericordiæ innititur, quod dicitur meritum congrui. Et de isto dicit quod justum est, id est congruum, quod homo qui multa bona fecit, mereatur. Ista enim misericordia est adjuncta quodammodo justitiæ, plusquam in illo qui nunquam aliquid [2] fecit. Et isto modo non obliviscitur Deus operis nostri [3] et dilectionis ; soli enim caritati debetur vita æterna. Joan., XIV, 23 : *Se quis diligit me, sermonem meum servabit.* Quidquid enim non est ex caritate, non est meritorium. I Corinth., XIII, 3 : *Si caritatem non habeam, nihil mihi prodest.* Et ideo hic non dicit tantum : *operis vestri,* sed addit : *dilectionis,* quia etiam, sicut dicit Gregorius, « non est amor Dei otiosus ; operatur enim magna, si est ; si operare renuit, amor non est. » I Joan., III, 18 : *Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate.* Ideo subdit : *quam ostendistis in nomine ipsius.* Coloss., III, 17 : *Omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Jesu Christi.* Quid autem ostenderint et in quo, ostendit, quia *ministrastis sanctis,* scilicet subveniendo necessitatibus sanctorum. Matth., XX, 26 : *Quicumque voluerit inter vos fieri major, sit vester minister.* Rom., XII, 13 : *Necessitatibus sanctorum communicantes.* Et quia in omnibus est necessaria continuatio, ideo subdit : *et ministratis.* Et ideo si peccastis, ex divina misericordia adjuncta justitiæ dabit veniam.

Consequenter cum dicit : *Cupimus autem unumquemque vestrum eamdem ostentare sollicitudinem,* assignat rationem quare ita dure locutus fuerat, scilicet ex desiderio salutis ipsorum ; unde circa hoc tria facit, quia primo ostendit suum desiderium ; secundo, subdit imminens periculum, ibi : *ut non segnes efficiamini ;* tertio, declarat per exemplum, ibi : *Verum imitatores eorum qui fide et patientia hæreditabunt promissiones.*

[1] Al. : *Quia via Domini æqua est.* — [2] Al. : « aliud. » — [3] Al. deest « nostri. »

Dicit ergo : Diximus ista non quasi desperantes de vobis, sed magis *quia cupimus unumquemque,* id est de unoquoque *vestrum.* Philip., I, 8 : *Testis est mihi Deus, quomodo cupiam vos omnes in visceribus Jesu Christi.* Sed quid cupimus ? *Ostendere eamdem sollicitudinem,* id est, ut sitis solliciti ostendere, per exhibitionem operis, hanc sollicitudinem ad bona, quam semper habuistis. Unde patet quod ad opera pietatis requiritur sollicitudo, Luc., X, 41 : *Martha, Martha, sollicita es.* Item ad propriam salutem, II Timoth., II, 15 : *Sollicite cura teipsum probabilem exhibere Deo.* Et quare ? *Ad expletionem spei,* scilicet ut implendo[1] quod cœpistis, consequamini quod speratis. Roman., V, 5 : *Spes non confundit.* Et hoc totum *usque in finem; qui enim perseveraverit usque in finem, hic salvus erit,* Matth., XXIV, 13.

Deinde cum dicit : *Ut non segnes efficiamini,* ostendit periculum, quod est pigritia. Et est segnities timor futuræ bonæ operationis, propter timorem scilicet; vel ne deficiat, vel ne pœniteat. Proverb., XXVI, 13 : *Piger dicit : Leo est in via.* Unde pigri semper allegant impedimenta.

Deinde cum dicit : *Verum imitatores eorum qui fide et patientia hæreditabunt promissiones,* ponit exemplum, quasi dicat : Non sitis pigri, sed magis imitamini, accipiendo exemplum in prophetis. Jacob., V, 10 : *Accipite exemplum exitus mali, laboris et patientiæ;* et sequitur : *prophetas.* Et in aliis sanctis, scilicet apostolis. I Corinth., IV, 16 : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* Sitis ergo *imitatores eorum qui fide,* sine qua impossibile est placere Deo, infra, XI, *et patientia,* contra adversa, *hæreditabunt promissiones;* per fidem enim formatam et patientiam acquiritur hæreditas promissa. Infra, XI, 33 : *Sancti per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones.*

LECTIO III.

Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem juraret, majorem, juravit per semetipsum, dicens : Nisi benedicens benedicam te, et multiplicans multiplicabo te. Et sic longanimiter ferens, adeptus est repromissionem. Homines enim per majorem sui jurant, et omnis controversiæ eorum finis, ad confirmationem, est juramentum. In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum; ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam, et incedentem usque ad interiora velaminis, ubi præcursor pro nobis introivit Jesus, secundum ordinem Melchisedech, Pontifex factus in æternum.

Supra Apostolus ostendit causam quare de istis confidebat, et hoc propter bona quæ fecerunt, hic ostendit idem ex promissione facta patribus; unde circa hoc facit duo. Primo enim præmittit promissionem; secundo, assignat rationem dictorum, ibi : *Homines enim per majorem sui jurant.* Circa primum tria facit; primo enim ostendit cui facta sit promissio; secundo, ostendit promissionis modum esse convenientem, ibi : *Quoniam neminem habuit, per quem juraret, majorem;* tertio, promissionis effectum, ibi : *Et sic longanimiter ferens, adeptus est repromissionem.* Promissio facta est Abrahæ. Gal., III : *Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus.* Et hujus est ratio, quia per fidem inhæremus Deo, et ideo per fidem consequimur promissiones. Primum enim exemplum fidei fuit in Abraham, et hoc quia primus recessit a consortio infidelium; Gen., XII, 1 : *Egredere de terra tua et de cognatione tua et de domo patris tui;* secundo, quia primus aliquid credidit quod erat supra naturam. Roman., IV, 18 : *Qui contra spem, in spem credidit.* Unde Gen., XV, 16 : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam.* Primus enim accepit signaculum fidei, scilicet circumcisionem, Roman., IV. Modus promissionis est quantum ad duo. Primo, quantum ad juramentum interpositum; secundo, quantum ad verba promissionis, ibi : *Nisi benedicens benedicam tibi.* Dicit ergo : Deus volens ostendere promissionem suam firmam et stabilem, *quia non habuit majorem se per quem juraret;* Psalm. CXII, 4 : *Excelsus super omnes gentes Dominus juravit per semetipsum.* Gen., XXII, 16 : *Per memetipsum*

[1] Al. : « scilicet adimplendo. »

juravi, dicit Dominus. In quo habes exemplum quod juramentum de se non est illicitum, quia Scriptura nihil Deo attribuit quod de se sit peccatum. Intendit enim Scriptura nihil Deo attribuì quod de se sit peccatum. Intendit enim Scriptura nos ad Deum ordinare et ducere. Ephes., v, 1 : *Estote imitatores Dei sicut filii carissimi.* Tamen interdicitur frequentia juramenti; Eccli., XXIII, 9 : *Jurationi non assuescat os tuum.* Item juramentum in vanum; Exod., XXIX, 7 : *Non assumes nomen Dei tui in vanum.*

Consequenter cum dicit : *Nisi benedicens benedicam te,* ostendit modum promissionis, quasi dicat : Non credatur mihi, nisi benedicam tibi, ut sit modus jurandi quasi per execrationem. Dicit autem : *benedicens*, quod pertinet ad bonorum collationem. *Benedictio enim Domini divites facit,* sicut dicitur Proverb., X, 22. *Et multiplicans multiplicabo te,* quod etiam pertinet ad prolis numerositatem. Et utrumque fuit Abrahæ promissum, sicut patet Gen., XIV et XV. Ingeminat autem dicendo : *benedicens benedicam,* ut designet bona temporalia et spiritualia, et continuitatem benedictionis. Vel *benedicens benedicam* in multitudine prolis sanctæ, quæ Gen., XV, 5, designatur per stellas cœli, ubi dicitur : *Suspice cœlum, et numera stellas, si potes. Et dixit ei : sic erit semen tuum.* Et *multiplicans multiplicabo* in numerositate prolis malæ et perversæ, quæ ibid., XXII, designatur per arenam maris. Ingeminatur etiam multitudo, quod est propter numerositatem prolis bonæ vel malæ, vel propter continuitatem multitudinis. Vel *benedicam* in bonis gratiæ, *et multiplicabo* in bonis gloriæ. Psalm. XXX, 20 : *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine!* Effectus promissionis fuit, quia *longanimiter ferens adeptus est repromissionem.* Longanimitas est, non solum in faciendo magnum aliquid, sed etiam in expectando in longum. Abraham autem promissionem habuit, nec unquam passum pedis terræ possedit, ut dicitur Act., VII, et usque in senectutem prolem non suscepit, et tamen a spe non decidit. Jac., V, 10 : *Accipite exemplum, fratres mei, mali exitus, et longanimitatis et laboris et patientiæ, prophetas qui locuti sunt in nomine Domini;* Isa., LI, 2 : *Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram quæ peperit vos.*

Deinde cum dicit : *Homines enim per majorem sui jurant,* ponit rationem prædictorum, et circa hoc facit tria; primo enim ponit humanam consuetudinem; secundo, assignat rationem consuetudinis, ibi : *In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum;* tertio, subdit fructum promissionis, ibi : *ut per duas res immobiles ... fortissimum solatium habeamus.* Consuetudo enim humana duplex ponitur : una quantum ad id per quod juratur; alia quantum ad effectum juramenti, ibi : *Et omnis controversiæ eorum finis, ad confirmationem, est juramentum.* Illud autem per quod juratur, est majus, et hoc rationabiliter. Nihil enim aliud est jurare nisi dubium confirmare. Sicut ergo in scientiis nihil confirmatur nisi per id quod est magis notum; ita, quia nihil certius est apud homines quam Deus, ideo per ipsum tanquam per majus et certius juratur.

Sed contra. Quandoque enim juratur per Filium, qui minor est, ut cum dicitur : *per Christum.* Aliquando vero per creaturam, sicut Joseph juravit per salutem Pharaonis, Gen., XLII.

Respondeo. Dicendum est quod duplex est modus jurandi per Deum : uno modo per simplicem attestationem, ut cum absolute dicitur : Per Deum ita est; quasi dicat : Testis est mihi Deus quod ita est sicut dico. Rom., I, 9 : *Testis est mihi Deus, cui servio in spiritu meo.* Aliquando vero per execrationem, quod fit quando aliquid obligatur ad vindictam Deo, si non sit ita; puta caput vel anima[1] vel aliquid hujusmodi, sicut juravit Apostolus II Corinth., I, 23 : *Testem Deum invoco in animam meam,* quasi dicat : Obligo animam meam pro testimonio, pro quo ipsum nomen Dei assumo, et istud est gravissimum. Per creaturam autem juratur, non inquantum est talis, sed inquantum in ipsa relucet aliquod indicium divinæ potestatis. Quia enim *omnis potestas a Deo est,* Roman., XIII; inquantum aliquis exercet potestatem super aliquam multitudinem, si juratur per ipsum, juratur per Deum, cujus potestas in ipso relucet. Et sic juravit Joseph per salutem Pharaonis. Hoc est ergo quod dicit : *Homines per majorem sui jurant.* † Sciendum est autem quod a juramento sunt excludendi alias perjuri, quia debet

[1] Al. omittitur « vel anima. »

juramento maxima reverentia exhiberi, et ex retroactis præsumitur quod debitam reverentiam juramento non exhibebunt. Item ad ipsum non sunt cogendi pueri ante annos pubertatis, quia nondum habent perfectum usum rationis, quo sciant juramento debitam reverentiam exhibere. Item personæ magnæ dignitatis, quia juramentum requiritur ab eis de quorum dicto vel facto dubitatur. Derogat autem hominibus magnæ auctoritatis, ut dubitetur de veritate eorum quæ dicunt. Unde et in *Decretis*, II quæst., cap. IV, dicitur quod sacerdos ex levi causa jurare non debet. Causæ autem in quibus liceat jurare, hæ sunt. Pro pace firmanda, sicut Laban juravit Gen., XXXI. Secundo, pro fama conservanda. Tertio, pro fidelitate tenenda, sicut feudatarii jurant dominis. Quarto, pro obedientia implenda, si præcipitur a superiori aliquid honestum. Quinto, pro securitate facienda. Sexto, pro veritate attestanda. Sic juravit Apostolus Roman., I, 9 : *Testis est mihi Deus, cui servio in spiritu meo*[1]. †

Deinde cum dicit : *Et omnis controversiæ finis, ad confirmationem, est juramentum*, ponit effectum juramenti, qui in hoc consistit quod per juramentum finitur omnis controversia; sicut enim in scientiis, quando resolvitur usque ad prima principia demonstrabilia, quiescitur, ita divina lege introductum est quod, cum pervenitur ad primam veritatem, est status, quod fit quando ipsa in testimonium invocatur. Exod., XXII, 8 : *Applicabitur ad deos et jurabit*. Et sic sopitur omnis quæstio et controversia.

Deinde cum dicit : *In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum*, ponit rationem quare Deus voluit jurare, scilicet ad ostendendam firmitatem promissionis suæ; unde dicit : *in quo*, id est eo ipso Deus interposuit juramentum, *volens abundantius ostendere;* abundans enim fuit quod promisit, sed abundantius fuit quod juravit, *volens*, inquam, *ostendere hæredibus pollicitationis*, id est rei pollicitæ. Rom., IX, 8 : *Qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine; ostendere*, inquam, *immobilitatem consilii sui*.

Sciendum est quod in his quæ a Deo procedunt, duo sunt consideranda : scilicet ipse processus rerum, et consilium Dei, a quo talis processus causatur. Consilium Dei est omnino immobile. Isa., XLVI, 10 : *Consilium meum stabit, et omnis voluntas mea fiet*. Sed dispositio est bene mutabilis. Nam Dominus aliquando pronuntiat aliquid secundum quod exigit ordo et processus rerum, sicut patet Isa., XXXVIII, 1 : *Dispone domui tuæ, quia morieris tu, et non vives;* habebat enim cursus infirmitatis quod ex illa moreretur. Ei similiter Jonæ, III, 4 : *Adhuc quadraginta dies et Ninive subvertetur*, quia ipsa meruerat submersionem suiipsius. Hierem., XVIII, 7 : *Repente loquar adversus gentem et adversus regnum, ut eradicem et destruam et disperdam illud. Si pœnitentiam egerit gens illa a malo suo quod locutus sum adversus eam, agam et ego pœnitentiam super malo quod cogitavi ut facerem ei*. Et tunc prophetia est comminationis. Quandoque vero pronuntiatur aliquid, secundum quod respicit consilium Dei æternum; et super hoc Deus nunquam pœnitet, nec illud retrahit. I Reg., XV, 29 : *Triumphator in Israel non parcet, et pœnitudine non flectetur*. Tamen sciendum est quod quandocumque Dominus promittit aliquid sub juramento, est prophetia prædestinationis, quæ est ostensiva divini consilii, et ista promissio penitus immutabilis est.

Deinde cum dicit : *Ut per duas res immobiles ... fortissimum solatium habeamus*, ostendit fructum promissionis; et primo ostendit quis sit ille fructus; secundo, quis consequatur hunc fructum, ibi : *Quam sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam*. Fructus autem est ut spes nostra sit certa; unde dicit : *Ut habeamus fortissimum*, id est firmissimum, *solatium*, spei, *per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri*, scilicet per Deum qui promittit, qui non mentitur. Num., XXIII, 19 : *Non est Deus ut filius hominis, ut mentiatur;* et per juramentum, in quo est major confirmatio veritatis. Sciendum est autem quod sicut delectatio sensibilis est experientia sensibilis et memoria de præterito, ita spes de futuro. I Mach., II, 61 : *Omnes qui sperant in ipso non infirmantur*. Isa., XL, 31 : *Qui sperant in Domino mutabunt fortitudinem, assument*

[1] Ad marginem hujus loci hæc notat F. Remigius Florentinus in editione veneta jam citata : « Hucusque, candide lector, in vetustissimo codice veneto reperiri hæc scitu digna; in residuo vero Epistolæ inter eum et jam impressos vel minimum vel nullum discrimen inveni. »

pennas ut aquilæ; current, et non laborabunt; ambulabunt, et non deficient. Habeamus, inquam, nos *qui confugimus,* a malis scilicet mundi, et ab impugnatione hostis, *ad tenendam propositam nobis spem.* Psal. LXXXIX, 1 : *Domine, refugium factus es nobis.* Prov., XVIII, 10 : *Turris fortissima nomen Domini. Ad ipsam currit justus et exaltabitur.*

Deinde cum dicit : *Quam sicut anchoram habemus,* ostendit quod fideles promissionem istam consequantur, et utitur quadam similitudine. Comparat enim spem ipsi anchoræ, quæ sicut in mari navem immobilitat, ita spes animam firmat in Deo in hoc mundo, qui est quasi quoddam mare. Psalm. CIII, 25 : *Hoc mare magnum et spatiosum manibus.* Ista tamen anchora debet esse secura, ut scilicet non deficiat; unde fit de ferro. II Timoth., I, 12 : *Scio enim cui credidi, et certus sum.* Item debet esse firma, ut scilicet non cito a navi removeatur; ita homo debet alligari isti spei, sicut anchora navi alligatur. Est autem differentia inter anchoram et spem, quia anchora in imo figitur, sed spes in summo, scilicet in Deo. Nihil enim in præsenti vita est firmum ubi posset anima firmari et quiescere. Unde Gen., VIII, dicitur quod columba non invenit ubi requiesceret pes ejus. Et ideo dicit quod debet incedere *usque ad interiora velaminis.* Apostolus enim per sancta, quæ erant in tabernaculo, intelligit statum præsentem Ecclesiæ; sed per sancta sanctorum, quæ per velum distinguebantur a sanctis, intelligit statum futuræ gloriæ. In illo ergo vult quod figatur anchora spei nostræ qui est modo velatus ab oculis nostris. Isa., LXIV, 4 : *Oculus non vidit, Deus, absque te quæ præparasti expectantibus te.* Psal. XXX, 20 : *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te !* Hanc ibi fixit præcursor noster, qui ibi ingressus est. Unde Joan., XIV, 2 : *Vado parare vobis locum.* Mich., II, 13 : *Ascendit pandens iter ante eos*[1]. Et ideo dicit quod ipse tanquam *præcursor pro nobis ingressus est interiora velaminis,* et ibi fixit spem nostram, sicut dicitur in collecta in vigilia et in die Ascensionis. Tamen quia intra velum non licebat intrare nisi summo sacerdoti, Levit., XVI; ideo dicit quod *Jesus,* qui *pro nobis ingressus est, factus est Pontifex in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Ecce quam elegenter redit Apostolus ad propositum suum. Ipse enim cœperat loqui de sacerdotio, et tamen fuerat multum digressus, sed nunc ad istud redit, sicut patet.

CAPUT SEPTIMUM.

LECTIO I.

Hic enim Melchisedech, rex Salem, sacerdos Dei summi; qui obviavit Abrahæ regresso a cæde regum, et benedixit ei : cui et decimas omnium divisit Abraham : primum quidem qui interpretatur rex justitiæ; deinde autem et rex Salem, quod est rex pacis : sine patre et matre, sine genealogia, neque initium dierum neque finem vitæ habens, assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum.

Supra Apostolus V cap. probavit Christum esse sacerdotem, in VI autem cap. interposuit quædam ad præparandos animos auditorum, hic redit ad propositum suum; intendit enim probare excellentiam sacerdotii Christi ad sacerdotium leviticum, et circa hoc facit duo : primo enim ostendit excellentiam sacerdotii Christi ad sacerdotium Veteris Testamenti; secundo, ostendit quod fideles debent sacerdoti Christo reverenter subdi, et hoc in medio X cap., ibi : *Habentes itaque, fratres, fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi ... accedamus cum vero corde.* Circa primum duo facit : primo enim ostendit prærogativam sacerdotii Christi super leviticum ex parte personæ ipsius sacerdotis; secundo, ex parte ministerii, VIII cap., ibi : *Capitulum autem super ea quæ dicuntur.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit existentiam sacerdotii Christi ex promissione divina; secundo, ostendit necessitatem sacerdotii ejus, ibi : *Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex.* Promissionem vero ostendit per illud Psalm. CIX, 4 : *Juravit Dominus, et non pœnitebit eum : Tu es Sacerdos in æternum*

[1] Al. : *ad eos*

secundum ordinem Melchisedech. Unde tria ostendit ad propositum suum probandum. Primo, illud quod dicitur : *secundum ordinem Melchisedech;* secundo, illud quod dicitur : *juravit,* ibi : *Et quantum est non sine jurejurando ....., intantum melioris testamenti sponsor factus est Jesus;* tertio, illud quod dicitur : *Tu es Sacerdos in æternum,* ibi : *et alii quidem plures facti sunt sacerdotes.* Circa primum duo facit : quia primo ostendit similitudinem Christi[1] ad Melchisedech ; secundo, ex hac similitudine præfert sacerdotium Christi levitico, ibi : *Intuemini autem quantus sit hic.* Circa primum duo facit, quia primo describit conditiones Melchisedech; secundo, ostendit quomodo conveniunt Christo, ibi : *Primum quidem qui interpretatur rex justitiæ.* Describit autem Melchisedech primo ex nomine, cum dicit : *Hic autem Melchisedech.* Sic enim nominat eum Scriptura Gen., XIV, ubi habetur historia, quam Apostolus hic supponit. Et secundum *Glossam :* Hebræi dicunt ipsum fuisse Sem primogenitum Noe, et tunc quando Abraham habuit victoriam, erat annorum 390, alias 309, et occurrit Abraham nepoti suo. Secundo, describit eum a dignitate ; erat enim rex et sacerdos. Quantum ad primum dicitur : *rex Salem.* Et secundum aliquos, Salem dicitur Hierusalem. Sed contra est Hieronymus in quadam epistola, quia, ut ipse dicit, non poterat esse quod ei occurreret a Hierusalem, quod probat ex situ. Alii autem dicunt quod Salem dicitur ille locus de quo dicitur Joan., III, quod juxta illum Joannes baptizabat, et mœnia illius loci erant adhuc tempore Hieronymi. Quantum ad secundum dicit : *sacerdos Dei summi.* Antiquitus enim ille qui inter filios erat antiquior, erat sacerdos. Sed verum est quod tempore Abrahæ multum invaluerat cultus idolorum. Et ideo ne credant quod esset sacerdos idolorum, additur : *Dei summi,* scilicet per essentiam, non per participationem vel nuncupationem. Deus enim est creator omnium eorum qui dicuntur dii, sive per participationem, sive per errorem. Ps. XCIV, 3 : *Rex magnus super omnes deos.* Isa., LXI, 6 : *Vos sacerdotes Domini vocabimini, ministri Dei nostri dicetur vobis.* Tertio, describit eum ab officio, ibi : *Qui obviavit Abrahæ regresso a cæde regum, et benedixit ei.* Sacerdos enim medius est inter Deum et populum. Debet ergo[2] aliquid populo conferre, scilicet spiritualia, et aliquid ab ipso accipere, scilicet temporalia. I Corinth., IX, 11 : *Si nos vobis spiritualia seminavimus, non magnum est si carnalia vestra metamus.* Primo ergo debet exhibere confortationem per bona monita ; unde dicitur Gen., XIV, quod quatuor reges vicerunt quinque reges, et captivum duxerunt Lot nepotem Abrahæ. Isti quatuor reges sunt quatuor vitia principalia, opposita quatuor cardinalibus virtutibus, quæ captivum detinent affectum nepotem rationis, victis quinque sensibus corporis. Qui enim superat et liberat affectum, debet confortari a sacerdote. Isa., XXI, 14 : *Occurrentes sitienti ferte aquam;* et Isa., XXXV, 3 : *Confortate manus dissolutas, et genua debilia roborate.* Secundo, sacerdos debet confortare[3], per sacramentorum administrationem benedicendo ; unde *benedixit ei.* Psal. CXVII, 26 : *Benediximus vobis in nomine Domini.* Hoc autem fit impendendo sacramenta, per quæ confortatur homo in gratia. Num., VI, 27 : *Invocabunt nomen meum super filios Israel, et ego benedicam eis;* nam Deus benedicit auctoritate, sed sacerdos ministerio. ***Et decimas,*** scilicet ad sustentationem, *divisit,* scilicet *Abraham,* id est, recte distribuit.

Sed contra, quia, ut patet Num., XVIII, ex lege est datio decimarum ; non ergo sunt ante legem. Respondeo. Dicendum est quod cæremonialia Veteris Testamenti sunt quædam determinationes præceptorum juris naturalis et præceptorum moralium ; et ideo quantum ad hoc quod habebant de jure naturali, servabantur ante legem, tantum pro voto observantium, et sine aliquo præcepto. Quod enim aliquid offeratur Deo in recognitionem creationis et dominii, hoc est naturale; sed quod offeratur vitulus vel hædus, hoc est cæremoniale. Similiter de jure naturali est quod ministri servientes Deo, sustententur a populo, sicut enim patet Gen., XLVII, hoc servabatur[4] etiam apud gentiles. Unde sacerdotes, quia pascebantur de horreis publicis, non sunt compulsi vendere possessiones suas, et ideo fuerunt ante legem decimæ[5], sed determinatio hujus partis est per legem. Levit.,

[1] Al. omittitur « Christi. » — [2] Al. : « enim. » — [3] Al. deest « sacerdos debet confortare. » — [4] Al. : « sicut patet Gen., XLVII, quod hoc servabatur. » etc. — [5] Al. omittitur « decimæ. »

XXVII, 30 : *Omnes decimæ Domini sunt.* Et in hujus signum, Jacob ante legem, in loco in quo postea fuit ædificatum templum, vovit se daturum decimas, et hoc specialiter, quia ad hoc Dei cultus proprie exhibetur, ut significetur quod homo quidquid habet, a Deo accepit, et totam perfectionem suam ab ipso expectat. Numerus enim denarius est perfectus, quia consurgit ex partibus suis aliquotis; quia unum, duo, tria, quatuor faciunt decem. Usque etiam ad ipsum ascendit numerus, et omnes alii non sunt nisi quædam repetitio et additio super denarium. Omnes ergo sunt imperfecti usque dum pervenitur ad ipsum. Et similiter a Deo est omnis perfectio. Ut ergo significaret quod a Deo est complementum omnis perfectionis, ideo dedit decimas.

Deinde cum dicit : *Primum quidem qui interpretatur rex justitiæ,* ostendit similitudinem Christi et Melchisedech, et circa hoc facit duo; primo enim inducit similitudinem quantum ad conditionem personæ; secundo, quantum ad sacerdotium, ibi : *Assimilatus autem Filio Dei, manet in perpetuum.* Prima in duas, quia primo ponit similitudinem quantum ad ea quæ in Scriptura commemorantur; secundo, quantum ad ea quæ in ipsa tacentur, ibi : *sine patre, sine matre, sine genealogia.* In Scriptura autem duo dicuntur de ipso. Primum quidem nomen, scilicet Melchisedech, *qui interpretatur rex justitiæ,* et significat Christum, qui fuit rex. Hier., XXIII, 5 : *Et regnabit rex et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terra.* Nec solum dicitur justus, sed etiam *rex justitiæ,* quia factus est nobis sapientia et justitia, I Corinth., I. Aliud quod dicitur de ipso, est conditio; unde dicitur : *rex Salem, quod est rex pacis.* Hoc autem convenit Christo : *Ipse enim est pax nostra,* Ephes., II, 14. Psalm. LXXI, 7 : *Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis.* Et in hoc docet Apostolus uti interpretatione nominum in prædicationibus. Et bene conjungit justitiam et pacem, quia nullus facit pacem qui non servat justitiam. Isa., XXXII, 17 : *Erit opus justitiæ pax.* In mundo isto gubernantur in justitia, sed in futuro in pace. Ibid., XXXII, 18 : *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis.*

Deinde cum dicit : *sine patre, sine matre, sine genealogia,* ponit similitudinem quantum ad ea quæ tacentur de ipso, quia in Scriptura non fit mentio de patre vel matre ejus, nec de genealogia ipsius. Unde ex hoc aliqui antiqui assumpserunt materiam erroris, ut quia solus Deus est sine principio et sine fine, dicerent istum Melchisedech fuisse Filium Dei. Istud autem damnatum est sicut hæreticum. Unde sciendum est quod in Veteri Testamento, quandocumque fit mentio de aliqua solemni persona, narrantur pater et tempus nativitatis et mortis, sicut de Isaac et multis aliis; hic autem subito introducitur Melchisedech, nulla penitus facta mentione de generatione sua et pertinentibus ad ipsam, et hoc utique rationabiliter. Inquantum enim dicitur : *sine patre,* significatur nativitas Christi de Virgine, quæ fuit sine patre. Matth., I, 20 : *Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est.* Illud autem quod est proprium Dei, non debet attribui creaturæ; solius vero Dei Patris est esse Patrem Christi; ergo in nativitate illius, qui ipsum præfigurabat, non debuit fieri mentio de patre carnali. Item quantum ad generationem æternam[1] dicit; *sine matre,* et hoc, ne intelligas istam generationem esse materialem, sicut mater dat materiam genito, sed est spiritualis, sicut splendor a sole. Supra, I, 3 : *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus.* Item quando fit generatio a patre et matre, non totum est a patre, sed materia administratur a matre. Ad excludendum ergo imperfectionem a Christo, et ad designandum quod totum quod habet, est a Patre, non fit aliqua mentio de matre. Unde versus :

Est sine matre Deus, est sine patre caro.

Ps. CIX, 3 : *Ex utero ante luciferum genui te,* scilicet ego solus. *Sine genealogia.* Et duplici de causa non ponitur[2] genealogia ejus in Scriptura. Una ad designandum quod generatio Christi est ineffabilis; Isa., LIII, 8 : *Generationem ejus quis enarrabit?* Alia ad designandum quod Christus, qui introducitur ut sacerdos, non pertinet ad genus leviticum, nec ad genealogiam veteris legis. Et hæc est intentio Apostoli; unde subdit : *Neque initium dierum habens, neque finem vitæ.* Hoc autem dicit, non quia Christus non sit natus in tempore neque mortuus, sed propter æternam ejus generationem,

[1] Al. : « ad naturam æternam. » — [2] Al. : « ex duplici ratione non ponitur, » etc.

in qua natus est sine initio cujuscumque temporis ; unde Joan., I, 1 : *In principio erat Verbum,* id est, tempore quocumque dato, ante erat Verbum, ut exponit Basilius. Est enim ante omnes dies, quia per ipsum factus est mundus, cum quo inceperunt dies. Item *nec finem vitæ;* verum est quantum ad divinitatem, quæ est æterna[1]. Quantum etiam ad humanitatem, jam non habet finem vitæ, quia *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur,* Roman., VI, 9; et infra, XIII, 8 : *Christus Jesus heri et hodie ipse et in sæcula.*

Deinde cum dicit : *Assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum,* ostendit similitudinem quantum ad sacerdotium. Sciendum est tamen quod solet dici quod posteriora assimilantur prioribus, et non e converso. Et ideo ne credatur quod sacerdotium Christi sit posterius sacerdotio Melchisedech, hoc removet Apostolus, quia etsi Christus, inquantum homo, natus sit post eum, et ex tempore, tamen inquantum Deus et Filius Dei, est ab æterno. Et ideo Melchisedech secundum omnia ista assimilatus est illi qui est Filius Dei, et hoc inquantum manet sacerdos in perpetuum, quod potest dupliciter exponi. Uno modo, quia non fit mentio de fine sacerdotii ejus, nec de successore ipsius. Oseæ, XII, 10 : *In manibus prophetarum assimilatus sum.* Item est *sacerdos in perpetuum,* quia figuratum ejus, scilicet sacerdotium Christi, in perpetuum est. Unde et in Scriptura pluries repetitur ritu perpetuo; Exod., XXVII, 21 : *Cultus perpetuus erit.* Lev., XXIV, 3 : *Cultu, rituque perpetuo,* quia illud quod figurabatur per istud, perpetuum erat. Per hoc enim Apostolus continuat sequentia ad præcedentia.

LECTIO II.

Intuemini autem quantus sit hic, cui et decimas dedit de præcipuis Abraham patriarcha. Et quidem de filiis Levi sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere a populo secundum legem, id est a fratribus suis; quanquam et ipsi exierint de lumbis Abrahæ. Cujus autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham; et hunc qui habebat repromissiones, benedixit. Sine ulla autem contradictione, quod minus est, a meliore benedicitur. Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt, ibi autem contestatur, quia vivit : et (ut ita dictum sit) per Abraham et Levi, qui decimas accepit, decimatus est. Adhuc enim in lumbis patris erat, quando obviavit ei Melchisedech.

Supra ostendit Apostolus quomodo Melchisedech assimilatus est Filio Dei, hic ostendit præeminentiam sacerdotii Melchisedech ad sacerdotium leviticum, et circa hoc facit duo ; primo enim excitat attentionem; secundo, ostendit propositum, ibi : *Et quidem de filiis Levi sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere a populo.* Excitat autem ipsos, quia grandia et maxima dicturus erat. Proverb., VIII, 6 : *Audite me, quia de rebus magnis locutura sum.* Et ideo dicit : *intuemini,* id est diligenter considerate, *quantus,* id est, quam magnæ dignitatis, *sit hic, cui Abraham patriarcha decimas solvit,* et hoc *de præcipuis,* Malach., I, 14 : *Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculum, et votum faciens, immolat Domino debile.* Dicitur autem Abraham patriarcha, id est princeps patrum, non quia non habuerit patrem, sed quia sibi facta est promissio de paternitate gentium. Gen., XVII, 4 : *Eris pater multarum gentium.* Eccli., XLIV, 20 : *Abraham magnus pater multitudinis gentium.* Rom., IV, 17 : *Patrem multarum gentium posui te ante Deum, cui credidisti.*

Deinde cum dicit : *Et quidem de filiis Levi sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere a populo,* ostendit præeminentiam sacerdotii Melchisedech ad leviticum, et circa hoc facit duo; primo enim ostendit propositum; secundo, ex hoc concludit intentum, scilicet quod sacerdotium Christi præfertur sacerdotio levitico, ibi : *Si ergo consummatio per sacerdotium leviticum erat ..., quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedech alium surgere*[2] *sacerdotem ?* Iterum prima in duas, quia primo ostendit propositum; secundo, removet quamdam responsionem, ibi : *Et (ut ita dictum sit) per Abraham et Levi, qui decimas accepit, decimatus est.* Prima iterum in duas. Primo, ostendit præeminentiam quantum ad id in quo ipse usus est sacer-

[1] Al. tantum « quantum ad æternitatem. » — [2] Al. : *ungere.*

dotio suo; secundo, quantum ad conditionem sacerdotii, ibi : *Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt.* Ad sacerdotem vero duo pertinent, ut dictum est supra, scilicet accipere et benedicere. Duo ergo facit, quia primo ostendit excellentiam quantum ad acceptionem decimarum; secundo, quantum ad benedictionem, ibi : *Et hunc qui habebat repromissiones, benedixit.* Circa primum adhuc duo facit, quia primo ostendit quibus [1] competit accipere decimas; secundo, quomodo hoc excellentius faciabat Melchisedech, ibi : *Cujus autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham.* Dicit ergo : *Et quidem accipientes sacerdotium de filiis Levi mandatum habent decimas sumere a populo.* In hoc ostendit quibus competit accipere decimas, quia sacerdotibus.

Sciendum est autem quod illi de tribu Levi erant deputati divino cultui. Inter ipsos autem soli illi de stirpe Aaron erant sacerdotes. Exod., XXVIII, 1 : *Applica Aaron fratrem tuum ad te cum filiis suis de medio filiorum Israel, ut sacerdotio fungantur mihi.* Et isti, quia per Aaron erant de tribu Levi, sumebant decimas.

Sed contra. Ergo secundum hoc soli sacerdotes accipiebant decimas, quod est contra illud Num., XVIII, 21 : *Filiis Levi dedi omnes decimas Israelis.* Respondeo. Dicendum est quod levitæ non accipiebant eas nisi quia ministrabant sacerdotibus, et ita non propter se, sed propter sacerdotes dabantur eis. Item levitæ accipiebant decimas decimatas, sicut Num., XVIII, et ita soli sacerdotes accipiebant et non solvebant.

Secundo, ostendit quo jure accipiebant. quia ex mandato legis; unde dicit : *mandatum habent decimas sumere.*

Contra. Si hoc est mandatum legis, cum servare mandata legis modo sit peccatum, videtur illicitum modo dare vel accipere decimas. Respondeo. Dicendum est quod in lege fuerunt quædam pure cæremonialia, sicut circumcisio, immolare agnum et hujusmodi. Et ista, quia erant figurativa tantum, non licet modo servare, erant enim figura futuri; unde qui modo servaret, significaret Christum adhuc futurum. Quædam vero erant pure moralia, et ista modo servanda sunt, et de talibus fuit datio decimarum, sicut supra dictum est. Unde [2] decimatio et in lege data est, et in Novo Testamento. Matth., X, 10 : *Dignus est operarius cibo suo.* Luc., X, 7 : *Dignus est operarius mercede sua.* Sed determinatio talis portionis modo [3] est ab Ecclesia, sicut et in Veteri Testamento fuit ex lege. Alia vero fuerunt partim cæremonialia, et partim moralia, sicut judicialia, et ista quantum ad id quod cæremonialia sunt non licet servare, sed quantum ad morale, debent; tamen non est necesse in propria forma servari.

Alia objectio, quia si esset mandatum, et adhuc est; ergo peccat qui non accipit, et peccant ubi non accipiuntur. Respondeo. Dicendum est quod aliqui dicunt quod nulli licet abrenuntiare juri accipiendarum decimarum, sed bene licet dimittere usum accipiendi propter scandalum, et hoc, exemplo Apostoli, qui sumptus non accipiebat ab aliquibus. Et sic dicunt mandatum esse quod juri non renuntient. Melius tamen dici potest quod non est intelligendum quod eis præceptum sit sumere, sed pro se habent introductum hoc mandatum, quod accipere possint, et alii teneantur reddere.

Tertio, ostendit a quibus accipiebant, quia *a populo, scilicet a fratribus suis, secundum legem, quanquam ipsi* levitæ *exierint de lumbis Abrahæ.* Quia enim aliquis posset dicere quod, sicut Melchisedech accepit decimas ab Abraham, ita levitæ filii ejus; ergo non præfertur illud sacerdotium isti; ideo hoc excludit, et dicit quod ipsimet levitæ erant de semine Abrahæ, et sic erant inferiores eo qui decimas solverat [4], scilicet Abraham.

Deinde cum dicit : *cujus autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham,* ostendit quomodo excellentius conveniebat Melchisedech accipere decimas, quia nec ipse erat de genere Abraham; unde *generatio ejus non annumeratur cum eis,* scilicet levitis. Item ex mandato legis dicebat ei sumere decimas, et sic eorum sacerdotium erat subjectum observantiis legis; sed ille non ex mandato cujuscumque legis, sed per se *sumpsit decimas*; ideo sacerdotium ejus erat figura sacerdotii Christi, quod non est subditum legi. Item ipsi accipiebant a populo infimo, scilicet a fratribus, ille autem a summo, scilicet ab Abraham.

Deinde cum dicit : *Et hunc qui habebat repromissiones, benedixit,* ostendit excellen-

[1] Al. : « de quibus. » — [2] Al. : « tamen. » — [3] Al. deest « modo. » — [4] Al. : « cui decimas solverunt. »

tiam ejus ex parte benedictionis, et est sua ratio talis. Genes., XIV, dicitur quod Melchisedech benedixit Abrahæ; sed major est qui benedicit, illo qui benedicitur; ergo, etc. Et ideo dicit quod Melchisedech ipse benedixit Abraham, *qui habebat repromissiones.*

Contra. Infra, XI, 39 : *Non acceperunt repromissionem.* Respondeo. Dicendum est quod non accepit Abraham repromissionem, id est rem promissam, quia non fuit eam consecutus; habuit tamen ipsam in fide et spe, et ad ipsum specialiter facta est repromissio.

Deinde cum dicit : *Sine ulla autem contradictione, quod minus est, a meliore benedicitur,* ponit majorem sunt rationis.

Sed hic sunt tres objectiones. Prima est de hoc quod dicit[1] quod minor a majore benedicitur. Et ex isto loco pauperes lugdunenses dicunt quod quicumque justus major est peccatore, et sic justus laicus non benedicitur a malo sacerdote, sed e converso. Unde volunt quod omnis justus est sacerdos, et nullus peccator est sacerdos. Respondeo. Dicendum est quod iste error nimis perniciosus est, quia si bonitas ministri requiratur ad collationem sacramenti, in quo est ipsa salus, sequitur quod nullus sit certus suæ salutis, nec sciret se recte baptizatum, quia non potest scire si sacerdos sit justus. Nullus etiam poterit esse minister, quia *nemo scit utrum odio vel amore dignus sit,* Eccle., IX, 1. Et ideo dicendum est quod aliquis potest aliquid facere dupliciter : aut auctoritate propria, aut auctoritate alterius. Quando autem auctoritate propria, tunc requiritur quod sit justus. Sacerdos autem tantum est minister; unde non agit nisi in virtute Christi. I Corinth., IV, 1 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum*[2] *Dei.* Et ideo non nocet sive bonus, sive malus fuerit, quia Christus est qui in ipso benedicit. Et sic sine ulla contradictione, qui benedicit, major est.

Secunda objectio est, quia cum Christus sit major omni sacerdote, quomodo potest corpus Christi a sacerdote consecrari? Respondeo. Dicendum est quod sacerdos benedicit materiam, non autem corpus Christi. Item non agit auctoritate propria, sed auctoritate Christi, qui inquantum Deus, major est corpore suo.

Item tertia objectio est, quia non videtur verum quod major benedicat semper minorem, quia papa consecratur ab episcopo, et archiepiscopus a suffraganeo, qui tamen sunt minores. Respondeo. Dicendum est quod nec episcopus consecrat papam, nec suffraganei archiepiscopum, sed hunc hominem ut sit papa vel archiepiscopus. Item facit hoc ut minister Dei, qui major est quam papa.

Deinde cum dicit : *Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt,* ostendit præeminentiam sacerdotii ex parte sacerdotis, ex conditione ipsius, et facit talem rationem. Illud est excellentius quod non corrumpitur. Sed in sacerdotio levitico *homines morientes,* id est per mortem succedentes, *accipiunt decimas;* sed *ibi,* id est in sacerdotio Melchisedech, *contestatur,* Scriptura, *quia vivit,* id est, non facit mentionem de morte ejus ; non quia mortuus non sit, sed quia significat sacerdotium quod manet in æternum : *Christus enim resurgens a mortuis, jam non moritur.* Rom., VI, 9, et Apoc., I, 18 : *Fui mortuus, et ecce sum vivus in sæcula sæculorum.*

Consequenter cum dicit : *Et (ut ita dictum sit) per Abraham et Levi, qui decimas accepit. decimatus est,* respondet cuidam objectioni. Posset enim dici : Verum est quod Melchisedech major est quam Abraham, qui ei dedit decimas, sed Levi major est quam Melchisedech. Et ideo dicit Apostolus quod hoc non valet, quia, *ut ita dictum sit, per Abraham,* id est mediante Abraham, *et Levi decimatus est,* ab eo supple, *qui decimas accepit,* id est a Melchisedech. Et sic adhuc est ipse major quam Levi.

Sed contra. Si alicujus episcopi pater dat decimas, non tamen propter hoc oportet quod episcopus sit minor illo qui decimas recipit. Ergo nec similiter in proposito. Respondeo. Dicendum est quod non est simile, quia tota dignitas illius generis, etiam sacerdotum, erat ex Abraham; non autem sic est de episcopo, quia tota dignitas ejus ex Christo est, non ex patre suo.

Deinde cum dicit : *Adhuc enim in lumbis patris erat,* manifestat quod dixerat, et dicit quod Levi *adhuc erat in lumbis patris* Abraham, quando dedit decimas Melchisedech, qui occurrit sibi; et sic Abra-

[1] Al. deest « quod dicit. » — [2] Al. : *ministeriorum.*

ham decimato, decimatus est etiam Levi.

Sed contra, quia sic etiam erat Christus in lumbis ejus, sicut et Levi. Matth., I, 1 : *Filii David, Filii Abraham.* Et ideo si propter hoc major est Melchisedech quam Levi, quia Levi fuit decimatus, non videtur ratio quare Christus non fuerit decimatus, et sic adhuc Melchisedech major Christo erit. Et eadem difficultas est de peccato originali, quia, ut dicitur Rom., V, 12 : *In quo omnes peccaverunt,* id est in Adam. Et ideo videtur quod Christus, qui eodem modo fuit in ipso sicut nos, ipsum peccatum originale contraxerit.

Respondeo. Dicendum est quod totum hoc intelligitur in his qui in Abraham sive in Adam fuerunt secundum rationem seminalem et corpulentam substantiam, quo modo Christus non fuit ibi, sed tantum secundum corpulentam substantiam; Christus enim fuit conceptus quoad corpus de materia purissima et sanctissima beatæ Virginis, ut habetur declaratio[1] in III *Sententiarum,* distinctione III.

LECTIO III.

Si ergo consummatio per sacerdotium leviticum erat (populus enim sub ipso legem accepit); quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedech alium surgere sacerdotem, et non secundum ordinem Aaron dici? Translato enim sacerdotio, necesse est ut et legis translatio fiat. In quo enim hæc dicuntur, de alia tribu est, de qua nullus altari præsto fuit. Manifestum est enim quod ex Juda ortus sit Dominus noster : in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est. Et amplius adhuc manifestum est, si secundum similitudinem Melchisedech exurgat alius sacerdos qui non secundum legem mandati carnalis factus est, sed secundum virtutem vitæ insolubilis. Contestatur enim : Quoniam tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Reprobatio quidem fuit præcedentis mandati propter infirmitatem ejus et inutilitatem : nihil enim ad perfectum adduxit lex; introductio vero melioris spei, per quam proximamus ad Deum.

Supra probavit Apostolus præeminentiam sacerdotii Melchisedech ad leviticum, hic ab eodem concludit excellentiam sacerdotii Christi, respectu sacerdotii levitici. Sicut etiam supra dictum est a principio hujus VII cap., Apostolus per tria probat ex auctoritate Psalmistæ propositum suum[2], et primo per illud : *secundum ordinem Melchisedech.* Probavit ergo præeminentiam Melchisedech ad Levi; et ideo secundum ordinem sacerdotii Melchisedech, probat præeminentiam Christi ad sacerdotium leviticum. Unde facit hic magnam vim de isto verbo *: secundum ordinem.* Et facit duas rationes : quarum una concludit quod sacerdotium Christi præfertur sacerdotio levitico; secunda, quod etiam evacuat illud, et illam ponit, ibi : *et amplius adhuc manifestum est.* In prima ratione, quæ est conditionalis, ponit duo antecedentia, et per consequens duo consequentia, ibi : *Quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedech alium surgere sacerdotem?* Et ratio sua talis est. Si sacerdotium leviticum fuisset perfectum, per cujus ministerium erat administratio legis, non fuisset necessarium quod surgeret alius sacerdos secundum alium ordinem, per quem etiam alia lex ministraretur, sicut per leviticum lex vetus. Sed surgit aliud sacerdos secundum alium ordinem, scilicet *secundum ordinem Melchisedech.* Ergo illud imperfectum erat. Sicut ergo surgit aliud sacerdotium, ita necesse est surgere aliam legem. In ista ratione manifestum est quod sunt duo antecedentia, unum pertinens ad sacerdotium, aliud ad legem. Dicit ergo quantum ad primum antecedens, quod *si esset consummatio per sacerdotium leviticum.* Quantum vero ad secundum dicit quod si per sacerdotium lex administraretur, quod probat, *quia sub ipso,* id est per ejus administrationem, *populus legem accepit;* non quod sacerdotium præcederet legem, sed magis e converso. Unde istud secundum antecedens ponit ibi, cum dicit : *Sub ipso enim populus legem accepit.* Malach., II, 7 : *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem de ore ejus requirent.* Facit autem mentionem specialiter de sacerdotio, ut transferat se ad legem, quæ per officium sacerdotale administrabatur; non enim, ut dicit *Glossa,* potest esse sacerdos sine testamento et lege et præceptis. Sacerdotium vero non consummabat, id est perficiebat; tota enim perfectio sua erat per legem, quam administrabat; sed ut jam dicetur, *nullum ad perfectum adduxit lex,* quia nec ad perfectionem justitiæ.

[1] Al. : « ut habet declaravit. » — [2] Al. : « per tria in auctoritate Psalmistæ probat propositum suum. »

Matth., v, 20 : *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam scribarum et pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum;* item non dabat consummationem patriæ, quia non introducebat in vitam. Et in hujus signum ipse legislator non potuit intrare terram promissionis. Deut., ult. Has autem duas perfectiones habemus per Christum. Isa., x, 22 : *Consummatio abbreviata inundabit justitiam.* Rom., ix, 28 : *Verbum consummans et abbrevians in æquitate.* Hæc sunt ergo antecedentia. Consequentia vero ponit, cum dicit : *Qui adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedech alium surgere sacerdotem?* Et hoc quantum ad primum, quasi dicat : Si illud fuisset consummatum et perfectum, *quid adhuc fuit necessarium surgere alium sacerdotem secundum ordinem Melchisedech et non secundum ordinem Aaron dici?* id est, non dixisset : *secundum ordinem Melchisedech,* sed *secundum ordinem Aaron;* quod quia non fecit, ergo erat imperfectum. Hæc est tota prima ratio, per quam patet quod sacerdotium Christi præfertur levitico.

Secunda ratio probat quod etiam ipsum evacuat, quia perfectum evacuat imperfectum. I Corinth., xiii, 10 : *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Ergo sacerdotium Christi evacuat sacerdotium leviticum. Est ergo primum consequens quod sacerdotium Christi evacuat sacerdotium leviticum. Secundum consequens est quod etiam evacuatur lex, quæ per illud administrabatur, et istud ponit cum dicit quod *translato enim sacerdotio, necesse est ut et legis translatio fiat.* Erat enim lex sub administratione sacerdotii; ergo, mutato sacerdotio, necesse est quod lex mutetur. Et hujus ratio est, quia, mutato fine, necesse est quod mutentur ea quæ sunt ad finem, sicut qui mutat propositum eundi per aquam, mutat propositum quærendi navem. Omnis autem lex ordinatur ad conversationem humanam secundum aliquod regimen. Unde, secundum Philosophum in *Politicis*, mutata conversatione, necesse est mutari legem. Sicut autem lex humana ordinatur ad regimen humanum, ita spiritualis et divina ad regimen divinum. Hoc autem regimen designatur per sacerdotium. Translato ergo sacerdotio, necesse est transferri legem. Signanter autem loquitur, quia non dicit : *sacerdote translato;* lex enim non respicit personam sacerdotis ; unde, mortuo sacerdote, non mutatur lex, nisi forte sit illa introducta propter personam ejus ; sed, mutato sacerdotio, mutatur totus modus et ordo regiminis. Et de ista mutatione habetur Hier., xxxi, 31 : *Feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris.* Rom., viii, 2 : *Lex spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis.* Lex enim vetus dicitur lex peccati et mortis, per occasionem acceptam, quia scilicet gratiam non conferebat ex opere operato, sicut sacramenta novæ legis.

Sed objicit hic Manichæus. Si lex vetus fuit data per divinam providentiam, cum illa sit immutabilis, etiam ipsa lex esset immutabilis, et per consequens non debuit mutari. Cum ergo mutata sit, non est data per divinam providentiam.

Respondeo. Dicendum est secundum quod dicit Augustinus *Contra Faustum.* Sicut sapiens dispensator una et eadem dispositione et providentia, secundum diversitatem temporum et personarum, dat alia et alia præcepta ; sicut alia hieme, alia æstate, alia pueris, alia senibus ; alia perfectis, alia imperfectis, et tamen est eadem providentia ; ita, divina providentia immobili permanente, mutata est lex propter mutationem temporum, quia ante adventum debuerunt dari præcepta quæ figurarent venturum, sed post adventum, quæ significent venisse. Item data sunt illis præcepta sicut pueris, in novo vero sicut perfectis. Unde lex dicitur pædagogus, quod est proprie puerorum. Unde si in lege dicitur aliquid quod sonet perpetuitatem, hoc est ratione figurati.

Item *Glossa* dicit hic quod ista translatio sacerdotii fuit figurata I Reg., iii, quando sacerdotium fuit translatum ad Samuelem, qui non fuit de tribu Levi. Contra : quia Samuel non fuit sacerdos; imo magis hoc fuit figuratum in translatione sacerdotii ab Abiathar ad Sadoc, qui etiam erat levita.

Et dicendum est quod, licet Samuel non esset sacerdos, tamen aliquid sacerdotale egit, quia et sacrificium obtulit, et reges unxit, scilicet Saul et David. Et quantum ad hoc, translatum est ad ipsum sacerdotium. Et sic dicitur in Ps. xcviii, 6 : *Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus.*

Item contra illud quod dicit *Glossa,* quod

non erat de tribu levitica, quia I Paralip., VI, Helcana, qui fuit pater ejus, et ipse numeratur inter filios Levi.

Respondeo. Dicendum est quod Samuel quantum ad aliquid fuit de tribu Juda, et hoc quantum ad matrem; sed quantum ad patrem, de tribu Levi, non tamen de Aaron; sed quantum ad locum, fuit de monte Ephraim. Licet enim undecim tribus habuerint certas provincias, non tamen tribus Levi; sed inter ipsas accepit possessionem, et sic habitabat in monte Ephraim.

Deinde cum dicit : *In quo enim hæc dicuntur, de alia tribu est,* manifestat quod dixit : et primo quod sacerdotium sit translatum; secundo, hoc exponit, ibi : *Manifestum est enim quod ex Juda ortus sit Dominus noster.* Dicit ergo : Dictum est quod translatum est sacerdotium, quia ille cui dixit propheta : *Tu es Sacerdos in æternum,* est de alia tribu, scilicet de Juda, non de Levi, sicut patet Matth., I. *De qua* tribu *nullus præsto fuit altari,* id est altaris ministerio, scilicet de Juda.

Sed contra. Rex Ozias ingressus est templum, ut poneret incensum, II Paralip., XXVI. Respondeo. Dicendum est quod licite nullus præsto fuit altari, vel etiam nullus impune. Ipse enim Ozias graviter fuit punitus, quia usque ad mortem fuit leprosus.

Et si dicas contra illud quod dicitur : *nullus,* quod Beata Virgo fuit de tribu et stirpe Aaron, quia erat cognata Elisabeth, quæ fuit de filiabus Aaron, Luc., I. Respondeo. Dicendum est quod inter stirpes, sacerdotalis et regia erant præclariores; unde et frequenter conjunctæ fuerunt per matrimonium, sicut patet de primo summo sacerdote, qui accipit uxorem filiam Aminadab sororem Naasson, qui fuit dux in tribu Juda. Exod., VI. Et etiam IV Reg., XI, et II Paralip., XXII, Joiada sacerdos duxit in uxorem Josabeth filiam regis Joram. Unde potuit esse quod aliqua parte Elisabeth esset de tribu Juda.

Deinde cum dicit : *manifestum est,* exponit quod dixit, dicens quod *manifestum est quod Dominus ortus est de tribu Juda,* Matth., I. Apocal., V, 5 : *Vicit leo de tribu Juda. In qua nihil de sacerdotibus Moyses locutus est.* Lex enim mandavit, nulli assumi ad ministerium tabernaculi, nisi tantum de tribu Levi; unde in tribu Juda *nihil de sacerdotibus locutus est Moyses.*

Deinde cum dicit : *Et amplius adhuc manifestum est,* quia superius posuit unam rationem ad probandum quod sacerdotium Christi præfertur levitico, et ipsum evacuat; ideo hic ponit aliam, in qua ostendit rationem evacuationis et transmutationis illius, et utitur quadam conditionali; in qua primo ponit duo antecedentia; secundo, duo consequentia, ibi : *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati.* Circa primum duo facit, quia primo ponit illa antecedentia; secundo, manifestat quod dixit, ibi : *Contestatur enim : Quoniam tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Ratio sua talis. Si novus sacerdos surgit, hoc non erit secundum legem carnalis mandati, sed secundum legem vitæ æternæ et insolubilis. Et hujus ratio est, quia primus fuit secundum legem illam; oportet ergo quod novus, sit secundum aliam legem, si tamen surgit aliquis novus. Sed dicendum est quod surgit alius novus. In majori ergo sunt duo : quorum unum pertinet ad Vetus Testamentum, scilicet quod est mandatum carnale, et hoc quia habebat quasdam observantias carnales, sicut circumcisionem, et purificationes carnales; item quia promittebat pœnas et præmia carnalia, Isa., I, 19 : *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis.* Infra, IX, 10 : *Justitiis carnis usque ad tempus correctionis impositis.* Et istud antecedens ponit cum dicit : *Amplius adhuc manifestum est, si secundum similitudinem Melchisedech exurgat alius sacerdos.* Et patet quod pertinet ad Novum Testamentum, quod non dispensatur per carnalia, sed consistit in spiritualibus; est enim secundum spiritualem virtutem, per quam generatur in nobis vita perpetua, et hoc quia promittuntur in ipso bona et pœnæ perpetuæ. Infra, IX, 11 : *Christus assistens pontifex futurorum bonorum.* Matth., XXV, 46 : *Tunc ibunt hi in supplicium æternum, justi vero in vitam æternam.* Item non consistit in carnalibus observantiis, sed in spiritualibus. Joan., VI, 64 : *Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt.* Et hoc est quod dicit[1] quod est *secundum virtutem vitæ insolubilis.*

Consequenter cum dicit : *Contestatur enim : Quoniam tu es Sacerdos in æternum*

[1] Al. tantum : « Et dicit. »

secundum ordinem Melchisedech, manifestat quod dixerat; et facit vim in hoc quod dicit : *in æternum*, quia si sacerdotium est æternum, manifestum est quod dicit perpetuitatem.

Deinde cum dicit : *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati*, ponit duo consequentia; et primo de evacuatione Veteris Testamenti; secundo, de institutione Novi, ibi : *introductio vero melioris spei*. Primum est quod Vetus Testamentum fuit per legem[1] carnalis mandati, et introducitur aliud; ergo primum mutatur; et hoc est quod dicit quod fit prioris mandati reprobatio.

Sed contra. Non reprobatur nisi malum. Isa., VII, 15 : *Ut sciat reprobare malum.* Illud autem mandatum non est malum. Rom., VII, 12 : *Lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et justum et bonum.*

Respondeo. Dicendum est quod non erat malum secundum se, sed ut inconveniens tempori. Non enim servanda sunt in novo sacerdotio quæ fuerunt in antiquo. Psal. XXXIX, 8 : *Holocaustum et pro peccato non postulasti : tunc dixi : Ecce venio.* Et ideo dicitur quod illud reprobatur; et hoc propter infirmitatem et inutilitatem. Illud autem dicitur infirmum quod non potest exequi effectum suum; proprius autem effectus legis et sacerdotii est justificare; hoc autem lex non potuit facere. Rom., VIII, 3 : *Nam quod erat impossibile legi, in quo infirmabatur secundum carnem; Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum.* Galat., IV, 9 : *Quomodo convertimini iterum ad infirma et egena elementa, quibus denuo vultis servire?* Item inutile dicitur quod non valet ad finem consequendum. Hoc autem non potest lex, quia non adducebat ad beatitudinem, quæ finis est hominis. Sed tamen suo tempore fuit utilis, inquantum disponebat ad fidem. Infra, XI, 13 : *Juxta fidem omnes defuncti sunt, non acceptis promissionibus.* Quare autem sit infirmum et inutile, ostendit cum dicit : *Nihil enim ad perfectum*, nec scilicet justitiæ, nec patriæ, *adduxit*. Unde erat imperfecta, sed perfecta fuit per Christum.

Consequenter cum dicit : *introductio vero melioris spei*, ponit consequens secundum ex secundo antecedente, dicens : *introductio vero melioris spei*, supple, fit per novum sacerdotem, *per quam proximamus ad Deum*. Si enim novus surgit, est *secundum virtutem vitæ indissolubilis*, hoc est antecedens ; et *introductio melioris spei*, et hoc est consequens. I Petr., I, 3 : *Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Jesu.* Item per ipsum proximamus Deo. Per peccatum enim disjungimur ab ipso; Isa., LIX, 2 : *Iniquitates vestræ diviserunt inter vos et Deum vestrum, et peccata nostra absconderunt faciem ejus a vobis.* Hic est ergo ille qui hoc removet, quod facit nos approximare Deo; hic autem est ille novus sacerdos, scilicet Christus, qui tollit peccata mundi, Joan., I. Rom., V, 1 : *Justificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem accessum habemus in gratiam istam.*

LECTIO IV.

Et quantum est non sine jurejurando (alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt, hic autem cum jurejurando per eum qui dixit ad illum : Juravit Dominus, et non pœnitebit eum : Tu es Sacerdos in æternum) intantum melioris testamenti sponsor factus est Jesus. Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quod morte prohiberentur permanere, hic autem, eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium. Unde et salvare in perpetuum potest, accedens[2] per semetipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro nobis. Talis enim decebat ut nobis esset pontifex, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, et excelsior cœlis factus : qui non habet necessitatem quotidie (quemadmodum sacerdotes) prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi. Hoc enim fecit semel se offerendo. Lex enim constituit homines sacerdotes infirmitatem habentes; sermo autem jurisjurandi, qui post legem est, Filium in æternum perfectum.

Supra Apostolus ex una parte auctoritatis Psalmistæ probavit quod sacerdotium Christi præfertur levitico, et ipsum evacuat; hic idem probat ex aliis duabus; et primo ex hoc quod dicit : *Juravit Dominus;* secundo, ex hoc quod dicit : *Tu es Sacerdos*, ibi : *Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes.* Facit autem primo talem ratio-

[1] Al. : « secundum legem. » — [2] Vulgata : *potest, accedentes.*

nem. Illud quod instituitur sine juramento, minus validum est quam quod instituitur cum juramento. Sacerdotium autem Christi institutum est cum juramento, sicut patet, quia dicit : *Juravit Dominus;* sacerdotium vero Aaron non, sicut patet Exod., XXVIII, 1 : *Applica ad te Aaron.* Ergo, etc. Quantum ad majorem dicit : *Et quantum est,* supple quod *non sine jurejurando : alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt, hic autem cum jurejurando.* Omnia ista ponuntur ad probandum quod sacerdotium Christi sit firmius, quia, ut supra dictum est, omnis promissio facta in Veteri Testamento per juramentum, signum est consilii divini immobilis; et ideo quia ad David et ad Abraham facta fuit ista promissio de Christo cum juramento, specialiter dicitur Christus filius ipsorum, Matth., I. Istud autem juramentum designat æternitatem potestatis Christi. Dan., VII, 14 : *Potestas ejus potestas æterna.* Luc., I, 33 : *Et regni ejus non erit finis. Intantum melioris testamenti sponsor factus est Jesus,* quia sacerdotium est firmius; quod patet, quia per juramentum ordinatum est; ideo oportet aliquid melius et firmius per ipsum haberi. Unde potest legi præcedens littera suspensive usque huc, quod *inquantum est non sine juramento ..., intantum melioris testamenti sponsor factus est Jesus.*

Sciendum est autem quod sacerdos est medius inter Deum et populum; Deut., V, 5 : *Ego medius et sequester fui inter Dominum et vos.* Et ideo quia sequester est mediator. Sacerdos debet Deum et populum ad concordiam reducere. Et hoc fit quasi per pactum de bonis temporalibus, in quibus non conquiescebat affectus nisi carnalium, secundum illud Psal. LXXII, 24 : *Quid enim mihi est in cœlo, et a te quid volui super terram?* et ideo oportuit ut superveniret alius sacerdos qui esset *sponsor,* id est promissor, *melioris testamenti*, et melioris pacti, quia de bonis spiritualibus et stabilibus, et hic *est Jesus.* Hierem., XXXI, 31 : *Feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum.* Matth., IV, 17 : *Pœnitentiam agite : appropinquabit enim regnum cœlorum.*

Deinde cum dicit : *Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes,* utitur alia clausula posita in auctoritate : *Tu es sacerdos in æternum,* et circa hoc facit duo; primo enim ostendit quare hæc clausula : *in æternum,* apponitur; secundo, ex hoc ostendit sacerdotium Christi esse majoris efficaciæ quam sacerdotium Veteris Testamenti, ibi : *Unde et salvare in perpetuum potest.* Ostendit autem quod iste sit verus sacerdos, quia alii prohibebantur morte permanere, quia omnes necessitatem habebant moriendi. Unde Aaron mortuo, successit Eleazar, sicut patet Num., XX, et sic deinceps. Sicut autem videmus in naturalibus, quæ sunt signa spiritualium, quod incorruptibilia non multiplicantur sub eadem specie, unde non est nisi unus sol, ita in spiritualibus in Veteri Testamento, quod fuit imperfectum, multiplicati fuerunt sacerdotes. Et hoc fuit signum quod illud sacerdotium erat corruptibile, quia incorruptibilia non multiplicantur in eadem specie, ut dictum est. Sed iste sacerdos, scilicet Christus, est immortalis; manet enim in æternum, sicut Verbum Paris æternum, ex cujus æternitate redundat etiam æternitas in corpus ejus, quia *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur,* Roman., VI, 9. Et idcirco *ex eo quod manet in æternum, habet sacerdotium sempiternum.* Et ideo solus Christus est verus sacerdos, alii autem ministri ejus; I Cor., IV, 1 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi.*

Deinde cum dicit : *Unde et salvare in perpetuum potest,* ostendit efficaciam ejus, et circa hoc duo facit, quia primo ostendit efficaciam ejus; secundo, modum ipsius efficaciæ, ibi : *Accedens per semetipsum ad Deum.* Efficacia ejus est, quia causa est semper potentior suo effectu; et ideo causa temporalis non potest producere effectum æternum. Sacerdotium vero Christi est æternum; non autem leviticum, ut est probatum. Ergo Christus *potest salvare in perpetuum.* Hoc autem non posset fieri, nisi haberet virtutem divinam. Isa., XLV, 17 : *Salvatus est Israel in Domino salute æterna.* Modus autem est, quia *accedens per semetipsum ad Deum.* Et describit istum modum a tribus, scilicet ab excellentia virtutis, naturæ et pietatis. Virtutis quidem, quia *accedit per semetipsum.*

Sed contra. Accedens ad aliquem, distat ab ipso; Christus autem non distat a Deo. Respondeo. Dicendum est quod Apostolus in verbis istis ostendit duplicem naturam : scilicet humanam, secundum quam convenit ei accedere, quia in ipsa distat a Deo

(non autem accedit a statu culpæ ad statum gratiæ, sed per contemplationem intellectus, et affectus, et adeptionem gloriæ) et naturam divinam, per hoc quod dicit eum per semetipsum accedere ad Deum. Si enim esset purus homo, non posset per se accedere. Joan., IV, 44 : *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* Et ideo cum Apostolus dicit quod per semetipsum accedit, ostendit virtutem ejus. Isa., LXIII, 1 : *Gradiens in multitudine fortitudinis suæ.* Ergo accedit inquantum homo, sed per semetipsum inquantum Deus.

Excellentiam vero naturæ ostendit, inquantum dicit : *semper vivens;* aliter enim sacerdotium ejus finiretur. Apoc., I, 18 : *Fui mortuus, et ecce sum vivens in sæcula sæculorum.* Excellentiam pietatis ostendit, quia dicit : *ad interpellandum pro nobis,* quia, licet sit ita potens, ita altus, tamen cum hoc est pius, quia interpellat pro nobis. I Joan., II, 1 : *Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum.* Interpellat autem pro nobis, primo humanitatem suam, quam pro nobis assumpsit, repræsentando; item sanctissimæ animæ suæ desiderium quod[1] de salute nostra habuit, exprimendo, cum quo interpellat pro nobis. Alia littera habet : *accedentes per ipsum,* et tunc designantur illi quos salvat, quia accedentes per fidem ejus ad Deum, Rom., V, 1 : *Justificati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum Jesum Christum, per quem accessum habemus per fidem in gratiam istam in qua stamus.*

Deinde cum dicit : *Talis enim decebat ut nobis esset pontifex,* ostendit ex excellentia Christi excellentiam ejus sacerdotii, et circa hoc facit duo; primo enim ostendit quod ei conveniunt perfectiones conditionum quæ requirebantur ad sacerdotium veteris legis; secundo, ostendit quod sibi desunt imperfectiones ejus, ibi : *Qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi.* Ponit autem quatuor conditiones de ipso, quæ debent esse in sacerdote legali. Primo, quod sit *sanctus*[2]. Levit., XXI, 6 : *Incensum enim Domini et panes Dei sui offerunt*[3], *et ideo sancti erunt.* Hanc autem perfecte habuit Christus. Sanctitas enim importat puritatem consecratam Deo. Christus autem a principio conceptionis suæ Deo consecratus fuit. Luc., I, 35 : *Quod enim ex te nascetur, sanctum vocabitur.* Matth., I, 20 : *Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est;* et Dan., IX, 24 : *Ungetur Sanctus sanctorum.* Secundo, quod sit *innocens*[4]. Lev., XXII, 9 : *Custodiant præcepta mea, ut non subjaceant peccato.* Proprie autem dicitur innocentia, puritas ad proximum. Psalm. XXIII, 4 : *Innocens manibus et mundo corde, qui non accepit in vano animam suam, nec juravit in dolo proximo suo.* Christus autem summe innocens fuit, utpote qui peccatum non fecit. Psal. XXV, 11 : *Ego in innocentia mea ingressus sum.* Tertio, quod esset *impollutus,* et hoc quoad se. Lev., XXI, 17 : *Homo de semine tuo, qui habuerit maculam, non offerat panes Dei sui.* De Christo autem dicitur in figura Exod., XII, 5 : *Erit autem agnus sine macula.* Quarto, quod non commisceretur cum coinquinatis. Lev., XXI, 15 : *Ne commisceat*[5] *stirpem generis sui vulgo gentis suæ.* Christus autem fuit perfectissime *a peccatoribus segregatus.* Psal. I, 1 : *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit.* Quod quidem verum est quantum ad similitudinem vitæ, Sap., II, 15 : *Dissimilis est aliis vita illius;* non tamen quantum ad conversationem, quia *cum hominibus conversatus est,* Baruch., III, 38. Et hoc propter illorum conversionem[6]. Matth., IX, 11 : *Quare cum peccatoribus manducat magister vester?* Et intantum segregatus est quod etiam *factus est excelsior cœlis,* id est, super omnem cœlestem creaturam, sublimata est humana natura in ipso. Supra, I, 3 : *Sedet ad dexteram majestatis in excelsis.* Ergo iste est sacerdos valde sufficiens.

Consequenter cum dicit : *Qui non habet necessitatem ..., prius pro suis delictis hostias offerre,* removet ab eo illud quod erat imperfectionis in sacerdote legali. Hoc autem erat quia ille indigebat sacrificio expiationis, ut patet Levit., XVI, 11 : *Immolabit vitulum pro se, et hircum pro populo.* Ergo orabat pro se. Item non tantum semel orabat pro se, sed frequenter. Et hujus ratio est, quia *lex instituit homines sacerdotes habentes infirmitatem.* Sap., IX, 5 : *Homo infirmus et exigui temporis.* Sed sermo divinus, qui post legem est, interposito jurejurando

[1] Al. additur « Christus. » — [2] Al. : « primo sanctitas. » — [3] Al. : « incensum et panes Dei sui offerunt. » — [4] Al. : « secundo, innocentia. » — [5] Al. : « non commiscet. » — [6] Al. : « conversationem. »

constituit Filium, qui nullam de istis imperfectionibus habet, sed omnino perfectum, in æternum scilicet sacerdotem duraturum. Non enim obtulit pro peccatis suis, sed tantum pro nostris. Isa., LIII, 5 : *Vulneratus est propter iniquitates nostras.* Item nec frequenter pro nobis, sed tantum *semel.* I Petr., III, 18 : *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est.* Unica enim ejus oblatio sufficit ad exhaurienda peccata totius generis humani.

CAPUT OCTAVUM.

LECTIO I.

Capitulum autem super ea quæ dicuntur. Talem habemus pontificem qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis, sanctorum minister, et tabernaculi veri, quod fixit Deus et non homo. Omnis enim pontifex ad offerendum munera et hostias constituitur. Unde necesse est et hunc habere aliquid quod offerat. Si ergo esset super terram, nec esset sacerdos, cum essent sacerdotes qui offerrent secundum legem munera, qui exemplari et umbræ deserviunt cœlestium : sicut responsum est Moysi, cum consummaret tabernaculum. Vide (inquit) omnia, facito secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte.

Supra probavit Apostolus excellentiam sacerdotii Christi ad sacerdotium leviticum ex parte personæ ; hic probat idem ex parte ipsius sacerdotii, et circa hoc facit duo ; primo enim ostendit sacerdotium Christi esse excellentius sacerdotio veteris legis, et primo hoc in generali ; secundo, in speciali, IX cap., ibi : *Habuit quidem et prius justificationes culturæ, et sanctum sæculare.* Prima in duas ; primo enim ponit intentum ; secundo, manifestat propositum suum, ibi : *Omnis enim pontifex ad offerendum munera et hostias constituitur.* Circa primum duo facit : quia primo ponit modum tradendi ; secundo, præmittit quæ debet dicere, ibi : *Talem habemus pontificem qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis.* Dicit ergo : *Capitulum autem super ea quæ dicuntur.* Capitulum est brevis complexio, continens multa, et dicitur a capite, quia sicut in capite virtute et quasi summarie continentur omnia quæ sunt in corpore, sic in capitulo illa quæ dicenda sunt. Ergo dicemus in quodam capitulo, et quasi in quadam summa *super ea quæ dicuntur.* Ly *super* potest dicere appositum, et tunc erit sensus : Quæ summarie dicenda sunt, superapponentur præmissis. Vel potest designare excessum, et tunc est sensus : Ea quæ dicenda sunt in summa et capitulo, sunt majora.

Deinde cum dicit : *Talem habemus pontificem qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis,* præmittit que debet dicere ; et primo dignitatem hujus sacerdotii ; secundo, officium ejus, ibi : *sanctorum minister, et tabernaculi veri.* Dignitas ejus est, quia *talem habemus pontificem qui consedit in dextera sedis magnitudinis in excelsis.* Sedes est judiciaria potestas, quæ aliquibus convenit tanquam ministris Dei, sicut omnibus regibus, quia *adorabunt eum omnes reges terræ,* ut dicitur in Psalm. LXXI, 11, et omnibus prælatis ; I Corinth., IV, 1 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi.* Sedes ergo magnitudinis est excellentissima potestas judicandi. Item pars dextera est potior[1] in animali, et significat bona spiritualia. Quia ergo Christus habet judiciariam potestatem, dicitur sedere ; *Pater enim omne judicium dedit Filio,* Joan., V, 22. Quia vero post Deum habet hoc excellentissime, sedet *in dextera magnitudinis in excelsis,* id est in potioribus bonis ; supra, I, 3 : *Sedet ad dexteram majestatis in excelsis.* Hoc autem quod dicitur : *consedit* vel *consedet,* potest referri ad Christum secundum quod est Deus, et sic consedet, quia habet eamdem auctoritatem judicandi quam habet Pater, sed distinctus est in persona, et sic ly *magnitudinis* accipitur pro persona Patris. Vel secundum quod homo, et hoc magis proprie ad intentionem Apostoli, quia loquitur de pontificatu Christi, qui est pontifex inquantum homo, et sic consedet, quia humanitas assumpta habet quamdam asso-

[1] Al. : « potentior. »

ciationem ad deitatem, et consedet ad judicandum. Psalm. VIII, 3 : *Elevata est magnificentia tua super cœlos.* Joan., V, 27 : *Potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.* Et sic apparet dignitas sacerdotis.

Consequenter cum dicit : *sanctorum minister,* ostendit dignitatem officii ejus. Dicitur autem *minister sanctorum,* id est sanctarum ædium, scilicet sanctuariorum. Ministri enim antiqui accipiebant ministerium ut custodirent sacra et servirent tabernaculo. Hoc autem excellentius habet Christus, qui est minister, non quidem inquantum Deus, quia sic est auctor, sed inquantum homo. Luc., XII, 37 : *Transiens ministrabit illis.* Humanitas enim Christi est sicut organum divinitatis. Est ergo minister sanctorum, quia ministrat sacramenta gratiæ in præsenti et gloriæ in futuro. Item est *minister tabernaculi veri,* quod est vel ejus Ecclesia militans, Psalm. LXXXIII, 2 : *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum;* vel triumphans, Isa., XXXIII, 20 : *Tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit.* Psalm. XIV, 1 : *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo?* Homo autem Christus minister est, quia omnia bona gloriæ per ipsum dispensantur. Dicit autem : *veri,* propter duo. Primo, propter differentiam ad vetus, quod erat figurale[1] istius ; I Cor., X, 11 : *Omnia in figura illis contingebant ;* istud autem est veritas illius. Ergo verum, id est veritatem continens respectu figuræ. Secundo, quia illud factum est per hominem; istud autem, scilicet vel gratiæ vel gloriæ, est a solo Deo. Psalm. LXXXIII, 12 : *Gratiam et gloriam dabit Dominus.* Roman., VI, 23 : *Gratia Dei, vita æterna.* Et ideo dicit : *Quod fixit Deus et non homo.* II Cor., V, 1 : *Scimus quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quia ex Deo habemus domum non manufactam, æternam in cœlis.*

Deinde cum dicit : *Omnis enim pontifex ad offerendum munera et hostias constituitur,* explicat in speciali, et circa hoc facit tria; primo enim ostendit Christum esse ministrum aliquorum sanctorum; secundo, quod non veteris legis, ibi : *Si ergo esset super terram, nec esset sacerdos;* tertio, quod aliquorum majorum, ibi : *Nunc autem melius sortitus est ministerium.* Facit autem primo talem rationem. *Omnis pontifex ad hoc constituitur ut offerat munera et hostias,* et secundum hoc dicitur *minister sanctorum;* Christus autem est pontifex, ut supra probatum est; ergo necesse est ipsum habere aliqua quæ offerat ; supra, V, 1 : *Omnis pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis.* Hostia est de animalibus, munera de quocumque alio. Levit., XXI, 6 : *Incensum et panes Dei sui offerunt.* Quia vero necesse fuit Christum habere quod offerret, ipse seipsum obtulit. Fuit autem talis oblatio munda, quia caro ejus nullam maculam peccati habuit; Exod., XII, 5 : *Erit agnus sine macula, masculus, anniculus.* Item fuit congrua, quia congruum est quod homo pro homine satisfaciat; infra, IX, 14 : *obtulit semetipsum immaculatum Deo.* Item apta ad immolandum, quia caro ejus mortalis erat ; Roman., VIII, 3 : *Mittens Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati.* Item est idem ei cui offertur. Joan., X, 30 : *Ego et Pater unum sumus.* Item unit Deo illos pro quibus offertur ; Joan., XVII, 21 : *Ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint.*

Deinde cum dicit : *Si ergo esset super terram, nec esset sacerdos,* ostendit quod Christus non est minister legalium, et circa hoc facit tria, quia primo inducit quamdam consequentiam; secundo, ostendit ipsam rationem, ibi : *Cum essent qui offerrent secundum legem munera;* tertio, probat eam per auctoritatem, ibi : *Sicut responsum est Moysi.* Consequentia vero talis est. *Ergo si esset super terram,* hoc est antecedens, *nec esset sacerdos,* et hoc est consequens. Unde consequentia est una conditionalis. Et legitur multis modis. Primo sic, et est secundum *Glossam,* nec ponitur hic nominativus, et ideo sic intelligitur. Si enim illud quod offertur, *esset super terram, nec esset sacerdos,* quod dupliciter intelligitur. Uno modo ut sit sensus : Si illud quod offertur, esset aliquod terrenum, Christus non esset sacerdos, quasi dicat : Nulla necessitas esset sacerdotii ejus, quia multi essent qui talia offerrent.

Sed numquid caro Christi terrena non erat ? Respondeo. Dicendum est quod materialiter est terrena. Job, IX, 24 : *Terra data*

[1] Al. : « et primo quia erat figurale. »

est in manus impii. Sed dicitur non esse terrena primo ratione unionis. Joan., III, 31 : *Qui de cælo venit, super omnes est,* id est Filius Dei, qui illam sibi univit. Item ratione virtutis activæ, scilicet Spiritus sancti, qui eam formavit. Item ratione fructus, quia oblatio ejus non ordinatur ad consequendum aliquid terrenum, sed cœleste. Joan., VIII, 23 : *Vos de mundo hoc estis ; ego non sum de hoc mundo.* Hæc est prima expositio et melior. Secunda talis est. *Etsi,* id est quamvis illud quod offertur, *esset super terram,* quia necessarium est aliquid offerri, *non esset sacerdos,* sed alius idoneus, quia nullus posset idoneus inveniri ad offerendum istud. Tres sunt aliæ lecturæ, in quibus subintelligitur offerens ; et primo in generali, ut sensus sit : Si esset aliquis sacerdos terrenus, qui posset offerre pro cœlestibus, Christus non esset sacerdos. Alia de Christo specialiter, sic. Si Christus esset sacerdos terrenus, non competeret ei jus sacerdotii : *cum essent qui secundum legem offerrent munera.* Aliter sic. *Si* Christus adhuc *esset super terram,* ita scilicet quod nondum ascendisset, *non esset sacerdos,* quia non complevisset sacerdotium suum. Sed secundum primam expositionem continuatur littera sic ; et probat quia multi essent *qui secundum legem offerrent talia munera,* scilicet illi *qui deserviunt exemplari et umbræ cœlestium.* Sacramenta legalia fuerunt figura aliorum quantum ad duo, scilicet quantum ad cognitionem et quantum ad rerum expletionem. Quantum ad cognitionem, cum dicit : *exemplari,* quia in veteri lege, quasi in quodam exemplari, poterat legi id ad quod nostra cognitio debet fieri.

Sed videtur quod loquatur improprie. Exemplar enim prius est exemplato, quod proprie dicitur exemplum. Sed cœlestia sunt priora[1], nec facta sunt ad similitudinem veteris legis, sed magis e converso.

Respondeo. Dicendum est quod *prius* dicitur dupliciter. Uno modo simpliciter, et sic procedit objectio ; vel quoad nos, et sic verum est quod illa non sunt priora.

Quantum ad secundum dicit : *umbræ,* quia sicut umbra repræsentat corpus, nec tamen illud attingit, ita et illæ repræsentabant Novum Testamentum. Infra, X, 1 : *Umbram habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum.*

Consequenter probat per auctoritatem rationabilitatem consequentiæ, cum dicit : *sicut responsum est Moysi,* scilicet a Domino, Exod., XXV, 40 : *Vide,* scilicet diligenter considerando, *et facito omnia secundum exemplar, quod tibi ostensum est in monte.* Quia naturaliter inferiora tendunt in similitudinem superiorum. Dominus enim per sensibilia voluit nos ad intelligibilia et spiritualia manuduci. Job, XXXVIII, 33 : *Numquid nosti ordinem cœli, et pones rationem ejus in terra?*

LECTIO II.

Nunc autem melius sortitus est ministerium, quanto et melioris testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est. Nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundi locus inquireretur. Vituperans enim eos, dicit : Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel et super domum Juda testamentum novum non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum ut educerem illos de terra Ægypti : quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus. Dabo leges meas in mentem eorum, et in corde eorum superscribam eas.

Supra Apostolus probavit Christum esse pontificem, et per consequens ministrum sacrorum, non tamen secundum veterem legem ; hic ostendit ipsum esse ministrum majorum et meliorum quam illa fuerint, et circa hoc facit tria ; primo enim præmittit intentum ; secundo, assignat causam ejus ; tertio, probat. Secundum, ibi : *quanto et melioris testamenti mediator est ;* tertium, ibi : *Nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundi locus inquireretur.* Dicit ergo : Dico quod non habet aliquid terrenum offerre ; *sed nunc,* id est tempore gratiæ, *sortitus est,* id est sorte accepit, *melius ministerium,* id est dignius sacerdotium. Dicitur sacerdotium Christi, ministerium, quia non competit, nisi inquantum homo fuit minister. Roman., XV, 8 : *Dico enim Chris-*

[1] Al. : « proprie. »

tum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei. Dicit autem : *sortitus est,* id est sorte accepit, quia illud quod habetur per sortem, expectatur a Domino. Psalm. xxx, 16 : *In manibus tuis sortes meæ.* Et ideo omnia quæ fiunt secundum distributionem divini arbitrii, dicuntur sorte dari, et talia sunt effectus gratiæ. Ephes., I, 11 : *Sorte vocati sumus,* id est divina electione, quia quando contingit deficere judicium humanum, solent se homines conferre ad electionem et dispositionem divinam, mittentes sortem, sicut patet Act., I, de electione Mathiæ. Unde Proverb., XVI, 33 : *Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur.* Christus quidem istud ministerium sorte, id est dispositione divina, consecutus est.

Deinde cum dicit : *Quanto et melioris testamenti mediator est,* assignat causam quare ministerium hoc majus est. Omnis enim sacerdos mediator est melioris fœderis, scilicet hominis ad Deum. Mediatoris enim est extrema conciliare. Iste vero ad nos divina attulit, quia per ipsum facti sumus divinæ consortes naturæ, ut dicitur II Petr., I. Ipse etiam nostra offert Deo, et ideo dicit Apostolus I Tim., II, 5 : *Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus.* Ibi promittebantur temporalia ; Isa., I, 19 : *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis ;* hic autem cœlestia, sicut supra dictum est. Sic ergo istud melius est quantum ad id quod Dominus hominibus promittit. Item in illo dicuntur quædam quæ pertinent ad cultum Dei, et ista sunt cæremonialia ; quædam vero quæ ad rectitudinem vitæ, et ista sunt præcepta moralia, quæ manent ; alia vero non. In Novo autem adduntur consilia illis præceptis, quæ dantur perfectis, qui sunt capaces spiritualium. Et sic manent præcepta eadem, sed promissa diversa. Item sacramenta sunt diversa, quia ibi erat figura tantum, hic autem figuræ veritas expressa. Per omnia ergo Testamentum istud est melius.

Deinde cum dicit : *Nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundi locus inquireretur,* probat quod illud Testamentum cujus Christus mediator est, melius est, et facit talem rationem. Si primum Testamentum non habuisset culpam, non quæreretur aliud ad corrigendum defectum ipsius ; sed quæritur ; ergo, etc. Antecedens ponitur, et patet in littera.

Sed contra. Rom., VII, 7 : *Lex ergo peccatum est? Absit.* Ergo male dicit quod non vacat a culpa. Respondeo. Dicendum est quod aliquid potest convenire legi dupliciter. Vel secundum se, et sic erat bona ; vel ratione illorum, quibus data est, et sic dicitur habere culpam propter duo. Primo, quia non dabat virtutem ad purgandum commissa ; infra, X, 4 : *Impossibile est sanguine taurorum aut hircorum auferri peccata.* Secundo, quia non dabat gratiam adjutricem[1] ad vitandum peccata, sed ad cognoscendum tantum, et sic erat occasio peccati. Rom., VII, 7 : *Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret : Non concupisces.* Et sic dicitur non vacasse a culpa, quia homines in ipsa relinquebantur in culpa.

Sed dicit : *Non inquireretur locus.* Sicut enim corpus nunquam perfecte quiescit, sed semper movetur, quousque pertingat ad locum suum, sic quamdiu habetur aliquid imperfecte, non quiescit desiderium, sed semper tendit ultra, usque dum veniat ad perfectum. Inquirebatur ergo locus istius ab homine qui desiderabat, sed magis a Deo, qui propter nostræ salutis desiderium dicitur inquirere.

Deinde cum dicit : *Vituperans enim eos dicit,* probat veritatem consequentis, scilicet quod inquiritur locus testamenti, et hoc per auctoritatem Hierem., XXXI, 31 : *Ecce venient dies, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel et super domum Juda Testamentum Novum,* et circa hoc facit duo ; primo enim præmittit auctoritatem ; secundo, arguit ex ipsa, ibi : *Dicendo autem novum, veteravit prius.* Prima in duas ; primo enim præmittit prophetiam de Novi Testamenti datione ; secundo, describit ipsum, ibi : *Non secundum testamentum quod feci patribus eorum.* Iterum prima in tres ; primo enim ostendit temporis dationis opportunitatem : secundo Novi[2] Testamenti perfectionem, ibi : *consummabo ..., testamentum novum ;* tertio, quibus datum fuit, ibi : *super domum Israel, et super domum Juda.* Dicit ergo : *Vituperans enim Dominus,* non quidem legem, sed *eos,* qui scilicet erant sub lege, *dicit : Ecce dies venient, et consummabo super domum Israel et super domum Juda testamentum novum.* Hæc est

[1] Al. : « ad interesse. » — [2] Al. : « boni. »

auctoritas quæ non habetur[1] omnino sub istis verbis, sed mutantur pauca; ibi enim dicitur sic, vers. 31 : *Ecce dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris in die qua extendi manum meam ut educerem eos de terra Ægypti; pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum*[2]. Sic ergo patet quod pauca[3] mutantur. Dicit ergo quantum ad temporis opportunitatem : *Ecce dies venient,* id est tempus gratiæ, quod comparatur diei, quod illuminatum est a sole justitiæ. Rom., XIII, 12 : *Nox præcessit, dies autem appropinquavit.* Quantum ad perfectionem Novi Testamenti dicit : *consummabo ..., novum testamentum.* Et dicit : *consummabo,* quod sonat ad perfectionem. Apoc., XXI, 5 : *Ecce nova facio omnia.* Illud autem verbum *consummabo* non habetur ibi, sed utitur eo Apostolus ad designandum perfectionem Novi Testamenti. Isa., X, 23 : *Consummationem et abbreviationem faciet Dominus super terram.* Fuit enim Novum Testamentum perfectum quantum ad eruditionem vitæ, quæ non extenditur tantum ad generalem justitiæ eruditionem, sed ad perfectam. Matth., 5, 20 : *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam scribarum et pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum.* Item in Veteri Testamento erant tantum figuralia, in Novo vero veritas figurarum; et ita Novum consummat et perficit Vetus. Quantum ad tertium dicit : *super domum Israel et Juda.*

Sed numquid datur tantum Judæis? Non. Roman., VI, 6 : *Non omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israelitæ;* et sequitur, vers. 8 : *Non qui filii carnis, hi sunt filii Dei, sed qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine.* Illi ergo qui sortiti sunt gratiam Dei, sunt Israel per fidem, et Juda per confessionem. Roman., X, 10 : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Dicitur autem : *Super domum Israel et super domum Juda,* triplici ratione. Una, quia Christus in propria persona prædicavit Judæis, non gentibus. Matth., XV, 24 : *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel.* Secunda, quia gentiles facti sunt participes Novi Testamenti, sicut oleaster insertus in bonam olivam participat pinguedinem ejus. Roman., XI. Alia, quia tempore Roboam et Jeroboam divisum fuit regnum Juda a regno decem tribuum, quæ quidem remanserunt in idololatria; sed regnum Juda magis adhæsit Deo, licet non ex toto. Et ideo utrosque tetigit.

Deinde cum dicit : *Non secundum testamentum quod feci patribus eorum,* describit Novum Testamentum; et primo per differentiam ad Vetus; secundo, per proprias conditiones, ibi : *Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel.* Iterum prima in duas. Primo, ostendit distinctionem Novi et Veteris Testamenti; secundo, infirmitatem Veteris, ibi : *In die in qua apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra Ægypti.* Posset enim aliquis dicere : Numquid istud Novum est illi simile? Ideo quasi respondens dicit : Non, *quia non secundum id quod feci cum patribus eorum,* in quo ostendit quod non est servandum Vetus cum Novo. Galat., V, 1 : *State, et nolite iterum jugo servitutis contineri.* Matth., IX, 17 : *Neque mittunt vinum novum in utres veteres;* et Rom., VII, 6 : *Serviamus in novitate spiritus, et non in vetustate litteræ.* Quia si aliquid inveniatur in Veteri, quod gentibus indicatur ad servandum, referendum est ad intellectum spiritualem, sicut dicitur Isa., XIX, 21 : *Colent eum in hostiis et muneribus:* quod totum est spiritualiter intelligendum.

Deinde cum dicit : *In die qua apprehendi manum eorum ut educerem illos de terra Ægypti,* ostendit defectum Veteris Testamenti; et primo ex ejus traditione; secundo, ex eventu, ibi : *Quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo.* Vetus enim Testamentum traditum est servis et infirmis. Servis quidem, quia quandoque exierunt de servitute Ægypti, et quantum ad hoc dicit : *Ut educerem illos de terra Ægypti.* Galat., IV, 24 : *Unum quidem in servitutem generans, quæ est Agar.* Item quia erat lex timoris servilis. Rom., VIII, 15 : *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore.* Brevis differentia Veteris et Novi Testamenti, timor et amor. Item infirmis, quia per se non poterant se juvare, et quantum ad hoc dicit : *Apprehendi manum eorum,* quod est infirmorum. Psalm. LXXII, 23 : *Tenuisti manum dexteram meam.* Roman., VIII, 3 : *Quod impossibile erat legi, in quo in-*

[1] Al. : « quæ est Hierem., XXXVII, et non habetur, » etc. — [2] Al. tantum « et ego dominus sum. » — [3] Al. : « pacta. »

firmabatur. Dicit autem : *Patribus eorum*, scilicet Abraham, Isaac et Jacob, cum quibus iniit fœdus speciale. Psalm. CIX, 10 : *Memor fuit in sæculum testamenti sui; verbi quod mandavit in mille generationes, quod disposuit ad Abraham, et juramenti sui ad Isaac; et statuit illud Jacob in præceptum.* Sed istis in exitu de Ægypto promisit carnalia.

Deinde cum dicit : *Quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo*, ostendit defectum Veteris Testamenti ex eventu; et primo quantum ad culpam, et ideo dicit : *Quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo*, quia scilicet non erat scriptum in cordibus ipsorum. Unde statim post legem datam fecerunt vitulum conflatilem, Exod., XXXII, et Psal. CV, 19 : *Fecerunt vitulum in Oreb, et adoraverunt sculptile.* Et quantum ad pœnam; ideo dicit : *Et ego neglexi eos;* illud enim aliquis dicitur negligere quod permittit perire. Et sic neglexit eos, quia permisit eos perire ab exterminatore, ut dicitur I Corinth., X, et Psalm. CXVIII, 118 : *Sprevisti omnes discedentes a judiciis tuis.* Alia littera : *Ego dominatus sum eorum*, id est puniendo ostendit me esse Dominus ipsorum.

Deinde cum dicit : *Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel,* describit conditiones Novi Testamenti, et circa hoc facit duo. Primo, ponit modum editionis ejus; secundo, effectum ipsius, ibi : *et ero eis in Deum.* Dicit ergo : *quia hoc est*, id est tale est, *testamentum, quod disponam domui Israel post dies illos.* Dispositio importat congruitatem ordinis, et ideo dicit : *post dies illos*, id est post legem datam. Debuit enim post legem veterem dari nova lex, sicut primo datur pædagogus, postea magister, ut prius homo recognoscat infirmitatem suam. In hoc ergo patet congruitas temporis dandi Novum Testamentum. Modus autem tradendi duplex est. Unus per exteriora, sicut proponendo verba ad cognitionem alicujus, et hoc potest homo facere, et sic traditum fuit Vetus Testamentum. Alio modo interius operando, et hoc proprium est Dei. Job, XXXII, 8 : *Inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam.* Et hoc modo datum est Novum Testamentum, quia consistit in infusione Spiritus sancti, qui interius instruit. Non autem sufficit tantum cognoscere, sed requiritur operari. Et ideo primo illuminat intellectum ad cognoscendum; et ideo dicit : *Dabo leges meas in mentem eorum.* Et dicit in plurali propter diversa præcepta et consilia. Et hoc facit Spiritus sanctus. I Joan., II, 27 : *Unctio ejus docet vos.* Joan., XIV, 26 : *Ille vos docebit omnia.* Item ad bene operandum inclinat affectum; unde imprimitur cordi, et quantum ad hoc dicit : *in corde eorum superscribam eas,* id est super cognitionem scribam caritatem. Coloss., III, 14 : *Super omnia autem caritatem habete, quod est vinculum perfectionis;* et Roman., V, 5 : *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Et hæc est epistola, de qua subdit II Cor., III, 3 : *Non atramento, sed Spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.*

LECTIO III.

Et ero illis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit unusquisque proximum suum, et unusquisque fratrem suum, dicens : Cognosce Dominum : quoniam omnes scient me a minore usque ad majorem, quia propitius ero iniquitatibus eorum, et peccatorum eorum jam non memorabor. Dicendo autem novum, veteravit prius. Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est.

Supra posuit Apostolus conditiones Novi Testamenti ex editione ipsius, nunc ponit tres effectus ipsius. Primus est hominis ad Deum perfecta conjunctio; secundus est Dei perfecta cognitio, ibi : *Et non docebit unusquisque proximum suum;* tertius est peccatorum remissio, ibi : *Quia propitius ero iniquitatibus eorum.*

Circa primum sciendum est quod ad hoc quod homo jungatur Deo, requiritur auxilium divinæ gratiæ, quia ad hoc non potest propria virtute. Hier., XXXI, 3 : *In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans.* Primo ergo tangitur illa conjunctio ex parte Dei; secundo, ex parte hominis, ibi : *et ipsi erunt mihi in populum.* Dicit ergo : *ero illis in Deum.* Nomen Dei significat universalem providentiam. Tunc ergo est

nobis in Deum[1] quando habet curam de nobis, et corda nostra ad se trahit, et hoc est respectu istorum specialiter. Ex hoc ergo quod *ero eis in Deum,* sequitur secundum, scilicet quod *ipsi erunt mihi in populum,* id est, exhibebunt se mihi in populum. Sicut enim dicit Augustinus, II *De civitate Dei,* cap. I, populus est cœtus multitudinis, juris consensu et utilitatis communione sociatus. Quando ergo consentiunt in jus divinæ legis, ut sint ad invicem utiles, et tendant in Deum, tunc est populus Dei. Apoc., XXI, 3 : *Ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus.*

Deinde cum dicit : *Et non docebit unusquisque proximum suum,* ponit secundum effectum Novi Testamenti, et circa hoc duo facit; primo enim ponit signum effectus illius; secundo, effectum ipsum, ibi : *quia omnes scient me.* Signum perfectæ cognitionis est, quando quis non indiget doceri, quia doctrina est via ad acquisitionem scientiæ; et ideo cessat doctrina, acquisita perfecte scientia.

Sed numquid in Novo Testamento unus non docet alium? Et videtur quod non per litteram istam. Sed contra, quia Apostolus vocat se doctorem gentium, Tit., II, et Ephes., IV, 11 : *Alios pastores et doctores.* Rom., XII, 7 : *Qui docet in doctrina.*

Respondeo. Dicendum est quod hoc quod dicitur hic, potest dupliciter intelligi. Uno modo de præsenti statu, et sic non verificatur universaliter de omnibus, sed tantum de primis fundatoribus Novi Testamenti, scilicet apostolis, qui immediate fuerunt instructi a Deo, quando *aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas,* Luc., ult., 45. Apostoli ergo facti sunt perfecte cognoscentes, et non ab aliis instructi, sed simul a Christo acceperunt sapientiam infusam. Alio modo quod referatur ad statum patriæ futurum ad quam per Novum Testamentum introducimur, non per Vetus. Et sic universaliter verum est quod dicitur hic.

Sed contra. Homines beati sunt æquales angelis, non majores, sed secundum Dionysium, unus angelus docet alium illuminando ipsum; ergo et homo beatus alium docebit.

Respondeo. Dicendum est quod duplex est cognitio in beatis angelis. Una quæ beatos facit, scilicet cognitio divinitatis, quæ sola beatos facit, sicut dicit Augustinus in lib. *Confession.* : « Beatus qui te novit. » Alia est quæ est omnium quæ sunt aliud a Deo, cujusmodi sunt effectus Dei, et ista non beatificat. Quantum ergo ad primam unus non docet alium, quia unus non beatificatur mediante alio, sed a Deo immediate. Psalm. XXXV, 10 : *In lumine tuo videbimus lumen.* Sed quantum ad aliam, quæ est aliquorum mysteriorum, unus docet alium; et hoc forte usque ad finem mundi, quamdiu durat executio effectuum Dei, et ideo addit dicens : *cognosce Dominum,* quasi dicat : Non accipit Dei cognitionem. Et dicit : *proximum suum et fratrem suum,* quia, etsi, secundum Augustinum, omnes homines sint ex caritate diligendi, si tamen non possis omnibus prodesse, tamen illis specialiter debes prodesse qui tibi conjunguntur, vel naturaliter sicut sunt consanguinei, quos hic vocat fratres, vel alia conjunctione, et sic proximus est.

Omnes enim scient me a minimo usque ad majorem eorum. Hæc est causa quare unus non docebit alium, quia omnes noscent Dominum. I Joan., III, 2 : *Videbimus eum sicuti est.* In hac vero visione consistit beatitudo. Joan., XVII, 3 : *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum.* Hier., IX, 24 : *In hoc glorietur qui gloriatur, scire et nosse me.* Et hanc doctrinam habent beati, non ab aliquo alio, sed a solo Deo tantum. Isa., LIV, 13 : *Ponam universos filios tuos doctos a Domino.* Illud autem quod dicit : *a minimo,* potest dupliciter intelligi. Uno modo quod dicantur majores sancti antiquiores, et sic major et minor dicuntur secundum ordinem temporis. Omnes ergo cognoscent, quia singuli accipient singulos denarios. Matth., XX. Vel hoc dicit ad ostendendum differentiam præmiorum, quia licet omnes cognoscant, tamen unus magis alio cognoscet. Matth., V, 19 : *Qui fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.* Præmium enim correspondet merito, et hoc contra illos qui dicunt pœnas et omnia merita esse æqualia, et per consequens præmia æqualia; contra quos dicitur I Cor., XV, 41 : *Stella differt a stella in claritate.*

Deinde cum dicit : *Quia propitius ero iniquitatibus eorum,* ponit tertium effectum qui est culpæ remissio, quod non poterat

[1] Al. : « nobis Deus. »

Vetus Testamentum; infra, x, 4 : *Impossibile est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata.* Dicit ergo : *propitius ero.* Differunt autem iniquitas et peccatum, quia iniquitas opponitur justitiæ, quæ quidem proprie semper est ad alium; ideo iniquitas, dicitur qua quis nocet alteri. Job, xxxv, 8 : *Homini qui similis tui est, nocebit iniquitas tua.* Peccatum autem dicitur omnis defectus actionis, quia importat deordinationem, et sic iniquitas proprie est in proximum, sed peccatum est in seipsum, et hoc proprie loquendo; large tamen idem est iniquitas et peccatum. Et quantum ad hoc dicit : *Quia propitius ero iniquitatibus eorum,* scilicet in præsenti pœnam relaxando, *nec memorabor peccatorum eorum,* scilicet in futuro peccata puniendo. Ezech., xviii, 22 : *Omnium iniquitatum ejus quas operatus est, non recordabor.* Ps. lxxviii, 9 : *Propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum.* Item ibid., 8 : *Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum.* Rom., xi, 29 : *Sine pœnitentia enim sunt dona et vocatio Dei,* id est, Deus non pœnitet quod hic peccata remiserit, quasi iterum puniendo.

Deinde cum dicit : *Dicendo autem novum, veteravit prius,* quasi posita auctoritate arguit ex ipsa, et facit talem rationem. Novum non dicitur nisi in comparatione ad Vetus, sed omne quod dicitur vetus, significat quasi sit prope cessationem; ergo *dicendo novum, veteravit prius,* id est, dedit intelligere quod prius sit vetus. *Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est.* Si ergo illud est vetus, abjiciendum est. Levit., xxvi, 10 : *Novis supervenientibus vetera projicietis.* Dicendo ergo *Novum,* designat cessationem Veteris. Proprie autem nihil antiquatur nisi quod subjacet tempori [1]; quæ autem subjacent tempori cessant in tempore. Oportet ergo illud Vetus cessare. Dicit autem : *antiquatur,* propter res inanimatas; sed *senescit,* propter animatas. Sciendum tamen est quod ubi habemus : *peccatorum,* alia littera habet : *peccati,* et tunc refertur ad peccatum originale, quod omnibus est commune.

CAPUT NONUM.

LECTIO I.

Habuit quidem et prius justificationes culturæ, et sanctum sæculare. Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant candelabra, et mensa, et propositio panum, quæ dicitur Sancta. Post velamentum autem, secundum tebernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum; aureum habens thuribulum, et arcam testamenti, circumtectam ex omni parte auro; in qua urna aurea habens manna, et virga Aaron, quæ fronduerat, et tabulæ testamenti; superque eam erant cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium : de quibus non est modo dicendum per singula.

Supra ostendit Apostolus dignitatem Novi Testamenti respectu Veteris in generali, hic ostendit idem in speciali, descendendo ad singula quæ erant in utroque Testamento, et circa hoc facit duo; primo enim comparat ea quæ sunt Veteris Testamenti ad ea quæ sunt Novi, ut super hoc ostendat dignitatem Novi; secundo, manifestat quædam quæ supposuerat, x cap., ibi : *Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum ... nunquam potest accedentes perfectos facere.* Circa primum tria facit, quia primo exponit illud quod fuit in Veteri Testamento; secundo, ostendit significatum suum, ibi : *Hæc significante Spiritu sancto;* tertio, ex his arguit ad propositum, ibi : *Et ideo Novi Testamenti mediator est.* Iterum prima in duas : primo enim describit conditionem Veteris Testamenti; secundo, prosequitur, ibi : *Tabernaculum enim factum est primum.*

Circa primum sciendum est quod tam Vetus quam Novum Testamentum ad hoc instituta sunt, ut per ipsa anima accedat ad Deum. Ad hoc autem duo sunt necessaria : scilicet recessus a peccato et unio ad Deum. Primum fit per justificationem, secundum per sanctificationem, et in utroque Testamento fit justificatio et sanctificatio. Unde dicit : Sic dictum est quod prius veteravit. Sed quale fuit illud Vetus? Tale quod *habuit quidem et prius justificationes*

[1] Al. : « temporali. »

culturæ, scilicet latriæ, secundum græcum. In Veteri enim fuerunt quædam ablutiones, per quas mundabantur, non quidem a macula peccati, sed a quibusdam irregularitatibus, quibus impediebantur a cultu Dei, sicut ex tactu mortui, vel alicujus immundi, non poterant intrare tabernaculum, nisi expiati per aliquas ablutiones. Et ideo dicebantur justificationes culturæ, quia scilicet per ea fiebat idoneus ad cultum divinum, et de hoc habetur Levit., XXII. Hieronymus : « *Justificationes,* id est ablutiones, quibus purificatis licebat accedere. » Sed sanctificatio eorum erat *sanctum sæculare.* Sæculum quandoque sumitur pro quacumque duratione. Psalm. CX, 3 : *In sæculum sæculi.* Quandoque significat mundum istum. II Tim., IV, 9 : *Demas me dereliquit, diligens hoc sæculum.* Illa ergo sanctificatio potest dici sæcularis, quia temporalis erat et non perpetua. Sed littera græca non sic accipit, quia dicit *sanctum mundanum.* Unde est differentia inter Novum Testamentum et Vetus, quia licet utrumque sit corporale, tamen Novum continet gratiam et sacrum est, in quo sub tegumento rerum visibilium divina virtus salutem securius [1] operatur, quod non erat in Veteri Testamento, quoniam in se nullam continebat gratiam. Gal., IV, 9 : *Quomodo iterum convertimini ad infirma et egena elementa?*

Deinde cum dicit : *Tabernaculum enim factum est primum,* exponit illud quod dixit; et primo quantum ad dispositionem tabernaculi; secundo, quantum ad ministerium [2] sacerdotum, ibi : *his vero ita compositis.*

Circa primum, propter intellectum litteræ, sciendum est quod Dominus in deserto præcepit fieri tabernaculum, quod haberet triginta cubitos vel passus in longitudine, et decem in latitudine, ita quod ostium erat ad orientem, ante quod dependebat velum super quatuor columnas, et quoddam tentorium, in quo erat altare holocaustorum. Sed de hoc nihil ad propositum, quia Apostolus de hoc non facit aliquam mentionem. Sed in tabernaculo versus occidentem spatio decem cubitorum longitudinis, et decem latitudinis, appendebatur velum super quatuor columnas, et istud dividebat partem unam decem cubitorum ab alia viginti cubitorum. Pars autem viginti cubitorum dicitur Sancta, et tabernaculum primum, sed illa decem dicitur Sancta sanctorum, et tabernaculum secundum. Ista distinctio dupliciter potest exponi. Uno modo, quia ea quæ fuerunt in Veteri Testamento, fuerunt figura Novi Testamenti. Novum etiam est figura cœlestis patriæ. Sic ergo per primum tabernaculum, Vetus Testamentum, et per secundum, Novum. Alio modo per primum tabernaculum, præsens Ecclesia, per secundum, cœlestis gloria. Inquantum ergo significat Vetus Testamentum, est figura figuræ, sed inquantum significat præsentem Ecclesiam, quæ adhuc significat præsentem Ecclesiam, quæ adhuc significat futuram gloriam, est figura veritatis quantum ad utrumque. Circa hoc ergo duo facit, quia primo describit illud quod erat in primo; secundo, illud quod erat in secundo, ibi : *Post velamentum autem, secundum tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum.* In primo autem tria erant, scilicet candelabrum aureum ad meridiem, quod ita erat factum. Ex uno enim longo hastili procedebant sex calami, quasi sex brachia, scilicet tres a dextris, et tres a sinistris; et sic in summitate erant septem rami, et in quolibet erat una lucerna quæ ardebat. Item in quolibet calamo erant quatuor, scilicet calamus, qui erat ex tribus partibus quasi tribus petiis, scilicet scyphi, spherulæ et lilia, quia ibi duæ partes jungebantur. In fine cujuslibet partis erat quasi quidam scyphus, in quo duo scyphi junguntur in nucis modum, et duæ sphærulæ volubiles, et duo quasi folia lilii hinc et inde. Item in parte acquilonari erat mensa aurea in modum altaris, super quam ponebantur in sabbato duodecim panes calidi, et super quemlibet thus lucidum in patena aurea. Et stabant illi panes, qui dicebantur propositionis, usque ad diem sabbati, ubi oportebat illos amoveri, et reponebantur alii loco illorum. Item in medio erat altare aureum ad adolendum thymiama boni odoris, et hoc ad litteram ne domus fœteret propter multitudinem immolatitii sanguinis. Per candelabrum autem, quod illuminat, et per mensam, designatur ad litteram, quod qui altari servit, de altari vivat. Dicit ergo : *tabernaculum prius,* id est anterior pars ta-

[1] Al. : « secretius. » — [2] Al. : « ad mysterium. »

bernaculi, *factum est, in quo erant candelabra,* quæ unum erant[1] quantum ad substantiam, sed plura quantum ad ramos, et hoc ad meridiem; *et mensa* ad aquilonem, *et propositio panum,* id est panes propositionis per hypallagen, sicut : perflavit fistula buccas : Et ista pars *dicitur sancta.* De hoc habetur diffuse Exod., xxv, xxvi et xxvii.

Deinde cum dicit : *Post velamentum autem, secundum tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum,* describit ea quæ erant in secundo tabernaculo, scilicet *arcam testamenti,* de lignis sethin imputribilibus, *circumtecta ex omni parte,* id est tam intus quam extra *auro.* In arca autem erant tria, scilicet *urna aurea habens manna,* et hoc in memoriam illius beneficii eis præstiti, Exod., xvi; *et virga Aaron quæ fronduerat*[2], Num., xvii, in memoriam sacerdotii Aaron, ne alius extraneus præsumeret accedere; *et tabulæ testamenti,* Exod., xv, in memoriam legis. Item super arcam erant duo cherubim, qui tangebant se duabus alis, et tangebant aliis duabus latera tabernaculi. Inter duas autem alas quibus tangebant se, erat tabula aurea ejusdem longitudinis et latitudinis, cujus et arca, scilicet duorum cubitorum in longitudine, cubiti et semis in latitudine, et erat supereminens, quæ dicebatur propitiatorium. Unde erat quasi sedes, de qua Deus exaudiret ad repropitiandum populo. Psalm. lxxix, 3 : *Qui sedes super cherubim, manifestare coram Ephraim, Benjamin et Manasse.* Arca vero erat quasi scabellum pedum. Illi duo cherubim versis vultibus ad seipsos respiciebant in propitiatorum[3]. Hic autem addit Apostolus quartum, scilicet *thuribulum aureum,* de quo dicunt aliqui quod erat altare inter sancta, ut dictum est. In sancta, quod erat exterius, introibant sacerdotes omni die, ad expletionem mysteriorum; sed in Sancta sanctorum sacerdos summus semel in anno cum sanguine, et tunc implebat thuribulum illud thymiamate, ita quod ex fumo ascenderet nebula, quæ operiret Sancta sanctorum, ne posset videri ab his qui extra erant. Ista ergo sunt illa quæ erant post velamentum, quod erat secundum, *quod dicitur Sancta sanctorum,* pro dignitate, sicut dicitur : Virgo virginum antonomastice, *aureum habens thuribulum et arcam ..., in qua* erat *urna aurea*, super quam, scilicet arcam, non quod haberent super eam pedes, sed alas tantum *cherubim gloriæ,* id est gloriose facta, *obumbrantia propitiatorium,* scilicet alis suis, *de quibus non est modo dicendum,* id est prosequendum, *per singula.*

Sed contra, quia III Reg., viii, dicitur quod in arca non est aliud nisi duæ tabulæ. Respondeo. Dicendum est quod verum est ex principali intentione, quia ad hoc fuit arca principaliter facta, sicut patet Exod., xxv. Quid autem ista significent, sciendum est quod omnes cæremoniæ legis ordinabantur ad unum[4] secundum statum illum, ad aliud vero secundum quod erant figurativa, prout scilicet repræsentabant Christum. Quoad primum, omnia instituta fuerunt ad repræsentandum magnificentiam Dei. Illa autem non repræsentabatur nisi in effectibus. Isti autem effectus habent quasi duplex sæculum. Unum superius, scilicet substantiarum incorporearum, et istud per Sancta sanctorum. Aliud est istius mundi inferioris sensibilis, et istud repræsentatur per Sancta. In mundo autem superiori sunt tria : scilicet Deus, rationes rerum et angeli. Deus autem omnino est incomprehensibilis; et ideo erat sedes sine sedente, quia non potest comprehendi a creatura nisi ex effectibus. Illa autem sedes erat propitiatorium, ut dictum est. Angeli autem significantur per cherubim, propter sapientiam; unde et philosophi angelos dicunt substantias intellectuales. Erant autem duo ad designandum quod non erant ibi positi ad colendum, quia dictum erat eis Deut., vi, 4 : *Audi Israel : Dominus Deus tuus unus est.* Quod respiciunt in propitiatorium, designat quod non recedunt a contemplatione Dei. Matth., xviii, 10 : *Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei, qui in cœlis est.* Rationes rerum signantur per arcam. Illa vero quæ sunt in hoc mundo, vel pertinent ad sapientiam, quæ per tabulas significatur, vel ad potentiam quæ per virgam, vel ad bonitatem, quæ per manna, quod erat dulce, quia quidquid est dulcedinis in creatura, totum est ex bonitate Dei. Quia vero rationes rerum, quæ sunt intelligibiliter in Deo, sunt sensibiliter in creaturis corporalibus, ideo sicut in tabulis erat lumen intellectuale, ita in sanctis erat lumen corporale. Ibi manna,

[1] Al. : « quod unum erat. » — [2] Al. : « floruit. » — [3] Al. deest « in propitiatorium. » — [4] Al. : « ad usum. »

hic panes; ibi virga, hic altare, quod pertinet ad officium sacerdotis. Sed inquantum per ista figurabatur Christus, omnia ista inveniuntur in ipso. Et primo quantum ad sancta. Ipse enim est candelabrum luminis, Joan., VIII, 12 : *Ego sum lux mundi*. In isto sunt sex ordines; tres a sinistris, scilicet perfecti Veteris Testamenti, et tres a dextris, scilicet Novi Testamenti. Isti designantur Ezech., XIV. Per Noe prælati, per Daniel contemplativi, per Job activi. Isti calami lumen accipiunt, et infundunt, quia, sicut dicitur I Petr., IV, 12 : *Unusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes*. Scyphi sunt propinantes potum sapientiæ; sphærulæ, propter promptitudinem obedientiæ; lilia, propter finem vitæ æternæ; septem lucernæ sunt septem dona Spiritus sancti. Item Christus est mensa refectionis. Duodecim panes sunt doctrina duodecim apostolorum et successorum suorum, qui ponuntur in sabbato spei usque ad sabbatum spei, et in interim unus removetur per mortem, alter substituitur. Sed in magno sabbato removebuntur omnes. In interiori erat propitiatorium, et Christus est propitiatio pro peccatis nostris, I Joan., II. Duo angeli sunt duo testamenta concorditer Christum respicientia; vel omnes angeli Christo servientes concorditer et unanimiter, Matth., IV, 11 : *Accesserunt angeli, et ministrabant ei*. Daniel, VII, 10 : *Millia millium ministrabant ei*. Supra, I, 14 : *Omnes sunt administratorii spiritus*. Ipsi desiderant in Christum prospicere, I Petr., I. Item obumbrant propitiatorium, id est, Christi Ecclesiam custodiunt. Vel quia ipsorum ministerio fiebant visiones et apparitiones in quibus obumbratorie figurabatur Christus. Arca aurata de lignis sethim, est caro Christi pura et pretiosissima, quæ et dicitur urna aurea propter sapientiam, plena dulcedine divinitatis. Tabulæ sunt ejus sapientia. Virga est sacerdotium ejus æternum. Vel virga est potestas Christi, manna dulcedo gratiæ, quæ datur per sacerdotium Christi vel per obedientiam mandatorum, sicut homo obedit potestati. Sed quia nullus habet sic gratiam quin peccet, excepto Christo et matre ejus, ideo necesse est habere propitiatorium. Sciendum est autem quod *Glossa* super locum istum, multum diffuse ista exponit.

LECTIO II.

His vero ita compositis, in priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes; in secundo autem semel in anno solus Pontifex, non sine sanguine, quem offerret pro sua et populi ignorantia : hoc significante Spiritu sancto, nondum propalatam esse sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum. Quæ parabola est temporis instantis, juxta quam munera et hostiæ offeruntur, quæ non possunt juxta conscientiam perfectum facere servientem, solummodo in cibis et in potibus, et in variis baptismatibus et justitiis carnis usque ad tempus correctionis impositis.

Supra descripsit Apostolus ea quæ pertinent ad Vetus Testamentum quantum ad dispositionem tabernaculi, hic prosequitur de officio ministrorum; et primo de his quæ spectant ad sancta; secundo, autem de his quæ spectant ad Sancta sanctorum, ibi : *In secundo autem semel in anno solus pontifex, non sine sanguine*.

Ad intellectum autem litteræ hujus sciendum est quod, sicut supra dictum est, in parte anteriori ipsius tabernaculi circa medium, erat altare thymiamatis, vel incensi, quod idem est, et candelabrum; ex parte vero meridionali, et ex opposito, mensa propositionis. Sacerdos ergo quotidie, mane et vespere intrabat sancta propter duo : scilicet ad parandum lucernas et ad adolendum thymiama, ut lumen et bonus odor jugiter esset in sanctis. Dicit ergo : *His vero*, scilicet quæ pertinent ad speciem tabernaculi, *ita compositis*, id est ordinatis[1], *semper*, id est quotidie, mane scilicet, et sero, *intrabant sacerdotes consummantes officia sacrificiorum*, non quod in sancta sacrificarent, quia sacrificabant super altare holocaustorum, quod erat ante fores tabernaculi sub dio, sed adoletionem thymiamatis et devotionem offerentium, vocat sacrificium.

Deinde cum dicit : *In secundo autem se-*

[1] Al. : « *dispositis*, id est ordinatis, quotidie, » etc.

mel in anno solus pontifex, ponit officium ministrorum quantum ad Sancta sanctorum. Circa quod sciendum est quod, sicut dicitur Lev., XVI, summus sacerdos in die expiationis (quæ fiebat decima die septimi mensis, scilicet septembris, qui septimus est a martio nostro, qui apud Hebræos concurrit pro parte cum aprili, in quo incipiunt anni, Exod., XII, 2 : *Mensis iste principium vobis mensium, primus erit in mensibus anni;* ipsi enim incipiunt mensem in lunatione, quæ semper incipit in martio, nisi impediat embolismus) offerebat pro se et tota domo sua vitulum, et hircum pro peccato populi, et istis immolatis, accipiebat de sanguine ipsorum, et implebat thuribulum prunis altaris holocaustorum, quod erat in atrio ante fores tabernaculi, et cum omnibus his intrabat in Sancta sanctorum, et cum sanguine expiabat tabernaculum, aspergendo sanguine contra velum, et post egrediebatur, et cum eodem sanguine liniebat cornua altaris thymiamatis. Hoc autem semel in anno faciebat; unde dicit : *In secundo autem,* scilicet tabernaculo, quod dicitur Sancta sanctorum, *semel in anno intrabat solus pontifex. Glossa* dicit quod pluries poterat sine sanguine, sed non cum sanguine nisi semel. De hoc autem non habetur nisi tantum quando movenda sunt castra, quia tunc intrabant Aaron et filii ejus et involvebant, et dispensabant onera levitarum, sicut patet Num., IV. Semel tamen in anno intrabat summus sacerdos solus cum sanguine, quando offerebat *pro sua et populi ignorantia,* id est pro peccatis nostris. Prov., XIV, 22 : *Erant qui operantur malum.* Omnis enim malus ignorat, ut habetur III *Ethic.* De hoc habetur Levit., XVI, ubi traditur ritus iste.

Mystice vero per primum tabernaculum designatur præsens Ecclesia, in qua fideles debent seipsos sacrificare. Roman., XII, 1 : *Exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem.* Psal. L, 19 : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus.* Item debet sacrificare sua in eleemosynis. Infra, XIII, 16 : *Talibus enim hostiis promeretur Deus.* Sed in Sancta sanctorum, id est in patriam cœlestem, intrat solus pontifex, scilicet Christus, in anima et corpore.

Tamen secundum litteram intentio apostoli est quod per sancta intelligatur vetus lex, per Sancta sanctorum status Novi Testamenti et cœlum, quia per novam legem intratur in cœlum; et ideo subdit : *hoc significante Spiritu sancto;* ubi exponit quid significatur per hoc ; et primo quantum ad Vetus Testamentum ; secundo, quantum ad Novum, ibi : *Christus assistens pontifex futurorum bonorum ....., introivit semel in Sancta.* Item in prima parte primo ponit officium ministrorum, quantum ad primum; secundo, subdit positionis rationem, ibi : *Juxta quam munera et hostiæ offeruntur.* Sciendum autem quod in primum intrabant sacerdotes quotidie; sed in secundum, quod erat ultra velum, non nisi pontifex solus semel in anno. Unde quantum ad ministros illos erant ibi duo : unum quod in primo quotidie intrabant; aliud quod ante secundum erat eis velum. Unde interpositio veli significat quod cœlestia erant eis velata. Item quod non intrabant, significat quod Vetus Testamentum non est via intrandi cœlum ante adventum Christi. Dicit ergo : Dico quod hoc sic perfectum est, *hoc significante Spiritu sancto.* II Petr., I, 21 : *Non humana voluntate allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.* Et hoc est contra hæreticos, qui dicunt Vetus Testamentum non esse a Spiritu sancto, sed a Deo malo. Quid significante? *Nondum propalatam esse sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo,* id est Veteri Testamento significato per primum tabernaculum, *habente statum.* Durante enim Veteri Testamento, via sanctorum, scilicet Christus, qui dicit, Joan., XIV : *Ego sum via,* nondum venerat; ipse enim est ostium per quod patet introitus in Sancta sanctorum, Joan., X, 9 : *Ego sum ostium;* sed non erat propalatus, quia adhuc latebat sub figuris litteræ obumbratus, infra, X, 1 : *Umbram habens lex futurorum bonorum. Quæ parabola est instantis,* id est præsentis, *temporis,* vel *instantis,* id est ducens nos ad ea quæ contingunt in præsenti tempore.

Deinde cum dicit : *juxta quam munera et hostiæ offeruntur,* ponit rationem quare durante statu veteris legis non patebat introitus in Sancta sanctorum. In illa enim Sancta nullus intrat nisi perfectus, Isa., XXXV, 8 : *Via sancta vocabitur : non transibit per eam pollutus;* et ideo ubi non erat mundatio et perfectio, nec erat introitus in illa. Sed Vetus Testamentum non poterat perfectum facere servientem, quia nondum erat oblatum sacrificium, satisfaciens pro

peccato totius humani generis, et ideo dicit : *juxta quam,* scilicet vel parabolam, vel figuram, *offeruntur munera et hostiæ,* quod refertur ad illud quod dicit : *sacrificiorum officia consummantes,* quia oblationes et munera, quæ sunt de omnibus, hostiæ autem, quæ tantum sunt de animalibus, non offerebantur in Sancta sanctorum, sed in sanctis, vel ad fores tabernaculi. Ista autem non poterant mundare, quia *non possunt facere perfectum servientem,* servitute latriæ, quæ pertinet ad cultum divinum. Perfectum dico, *juxta conscientiam.* Est enim duplex mundatio. Una a macula et reatu peccati, et quantum ad conscientiam. Hoc non potest lex. Infra, x, 4 : *Impossibile est sanguine taurorum et hircorum, auferri peccata.* Isa., I, 13 : *Ne offeratis ultra sacrificium frustra.* Mich., VI, 7 : *Numquid placari potest Deus in millibus arietum, aut in millibus hircorum pinguium.* Alia mundatio erat quantum ad culturam ut scilicet liceret ministrare in illis sacrificiis, et sic mundabat.

Sed numquid in veteri lege[1] fuerunt multi perfecti? Et videtur quod sic; dictum est enim Abrahæ Genes., XVII, 1 : *Ambula coram me, et esto perfectus.* Moyses etiam et multi alii, valde sancti et perfecti fuerunt.

Respondeo. Dicendum est quod licet tunc multi perfecti et sancti fuerint, hoc tamen non fuit ex operibus legis; supra, VII, 19 : *Nihil ad perfectum adduxit lex,* sed hoc fuit per fidem Christi ; Gen., XV, 6 : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam.* Hoc ergo non erat virtute cæremoniarum aut legalium ; unde frequenter ibi dicitur : *Orabit pro eo sacerdos, et dimittetur illi,* Lev., V, 10, et in multis aliis locis. Quod ergo mundaret, hoc erat ex fide. Sed in Novo Testamento dicitur Marc., ult., 16 : *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit.* Sine sacramentis enim novæ legis non est salus. Joan., III, 5 : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.*

Sed quare non mundabant conscientiam? Quia consistebant *in cibis et in potibus;* peccatum vero est in conscientia. Illud autem quod est pure corporale, non mundat animam, quia non agit in animam. In sacrificiis autem illis erant cibi et potus et alia quæ pertinent ad corpus, et ideo non poterant mundare conscientiam. Dicit ergo : *in cibis et potibus,* id est in discretione ciborum et potuum interdictorum in veteri lege, quia abstinere ab his non mundat. conscientiam; vel ut hoc referatur ad usum sacrificiorum, quia comedebantur a sacerdotibus illa quæ offerebantur pro peccatis, et ab aliis quæ pro aliis. Ista enim non mundabant conscientiam. Hierem., XI, 15 : *Numquid carnes sanctæ auferent a te malitias tuas? Et variis baptismatibus,* id est lotionibus, quia, sicut dicitur Marc., VII, Judæi servant baptismata calicum et urceorum, et a foro redeuntes non comedunt nisi baptizentur, contra quos dicit Dominus Matth., XXIII, 25 : *Væ vobis, scribæ et pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod de foris est calicis et paropsidis, intus autem estis pleni rapina et immunditia.* Verumtamen Apostolus non loquitur hic de superstitionibus pharisæorum, et ideo oportet currere ad alias lotiones præceptas in lege, sicut est de aqua in qua lavabantur sacerdotes, et de aqua purificationis in mundatione leprosi vel polluti. Unde frequenter dicitur : Lavabant vestimenta sua. Et hæc dicuntur hic baptismata. *Et justitiis carnis.* Hoc addit universaliter de omnibus. Vocat ista cæremonialia justitias carnis, id est carnales, quia pertinebant tantum ad corporalem munditiam, nec erat in eis aliqua virtus spiritualis. Et ne aliquis dicat : Quare ergo instituta sunt, si non poterant perficere? quia jam videretur quod Deus ea inutiliter instituerit, hoc removet cum dicit : *usque ad tempus correctionis impositis,* quasi dicat ; Hoc verum est, quod fuissent inutiliter instituta, si semper deberent durare. Sed sicut puero primo oportet dare pædagogum ; quando autem jam pervenit ad ætatem perfectam, tunc datur ei modus se habendi secundum judicium rectoris reipublicæ ; ita in veteri lege ea quæ spectant ad imperfectionem, instituta fuerunt ; sed quando venit tempus perfectum, tunc debuerunt institui illa quæ ducunt ad perfectionem. Et ideo dicit : *usque ad tempus correctionis,* id est in quo corrigerentur, non quidem sicut mala, sed sicut imperfecta ; *lex enim bona est.* Rom., VII, 12; Ps. LXXXIX, 10 : *Supervenit mansuetudo, et corripiemur.*

[1] Al. opponitur « non. »

LECTIO III.

Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum, non manufactum, id est non hujus creationis, neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introivit semel in Sancta, æterna redemptione inventa. Si enim sanguis hircorum aut taurorum et cinis vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis; quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad serviendum Deo viventi?

Supra posuit Apostolus significationem eorum quæ pertinent ad Vetus Testamentum, et primum tabernaculum, hic ponit conditiones eorum quæ pertinent ad secundum tabernaculum, quod repræsentabat Novum Testamentum, et circa hoc facit duo; primo enim ponit illam significationem; secundo, probat quoddam quod supposuerat, ibi : *Si enim sanguis hircorum aut taurorum, et cinis vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi?*

Sciendum est autem quod si considerentur supradicta, quinque dicta sunt[1] de secundo tabernaculo, scilicet quis intrabat, quia solus pontifex; secundo, dignitas et conditio loci quo intrabat, quia dicebatur Sancta sanctorum; tertio, quomodo intrabat, quia cum sanguine; quarto, quando intrabat, quia semel in anno; quinto, quare intrabat, quia pro expiatione peccatorum. Hic autem Apostolus illa quinque explicat; et primo quis sit ille qui intrat, quia Christus. Pontifex enim est princeps sacerdotum. Talis autem est Christus. I Petr., v, 4 : *Cum apparuerit Princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam.* Supra, iv, 4 : *Habentes ergo pontificem magnum, qui penetravit cœlos, Jesum Filium Dei.* Sed quilibet pontifex dispensator est alicujus testamenti. In quolibet autem testamento duo consideranda sunt : scilicet finis repromissus in illo testamento et ea quæ traduntur in illo. Bona autem repromissa in Veteri Testamento erant bona temporalia. Isa., i, 10 : *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis.* Ille ergo pontifex erat bonorum temporalium, sed Christus est pontifex bonorum cœlestium. Matth., v, 12 : *Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis.* Est ergo *pontifex futurorum bonorum*[2], quia per pontificatum ejus introducimur in bona futura. Psalm. lxiv, 6 : *Replebimur in bonis domus tuæ.* Item in Veteri dispensabantur figuralia, sed Christus dispensat spiritualia, quæ per illa figurabantur. Luc., xi, 13 : *Pater vester de cœlis dabit spiritum bonum petentibus se.* Sic ergo per bona futura possunt intelligi vel bona cœlestia, et hoc respectu Novi Testamenti, vel bona spiritualia respectu Veteris, quod eorum figura erat[3]. Iste pontifex non est negligens, sed *assistens.* Pontifex enim mediator est inter Deum et populum; Christus vero mediator est, I Timoth., ii, 5 : *Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus;* Deuter., v, 5 : *Ego medius et sequester fui inter Dominum et vos; et ideo ipse assistit Patri ad interpellandum pro nobis,* supra, vii. Rom., viii, 34 : *Christus Jesus, qui etiam interpellat pro nobis.* Item assistens nobis ad auxiliandum. Psalm. xv, 8 : *A dextris est mihi, ne commovear.* Act., vii, 55 : *Ecce video cœlos apertos, et Jesum stantem a dextris Dei.* Sic ergo patet quis intrabat.

Secundo, ostendit dignitatem interioris tabernaculi, quia dicit : *per amplius,* et conditionem, quia *et perfectius*[4], utpote quia est immobile. Isa., xxxiii, 20 : *Oculi tui videbunt Hierusalem civitatem opulentam, tabernaculum quod nequaquam ultra transferri poterit.* Hoc autem est tabernaculum cœlestis gloriæ. Psalm. xiv, 1 : *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo?* Dicitur autem tabernaculum, quia est locus peregrinorum. Non enim debetur nobis ex conditione naturæ, sed tantum per gratiam. Isa., xxxii, 18 : *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ, in requie opulenta.* Est ergo *amplius*[5] propter multitudinem bonorum immensam, quod designatur in auctoritate prædicta : *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis.* Baruch, iii, 24 : *O Israel, quam magna est domus Dei!* Illud autem quod dicitur : *per amplius,* dupliciter legitur. Uno modo quod sit una

[1] Al. : « quæ dicta sunt. » — [2] Al. : *summorum bonorum.* — [3] Al. : « respectu cujus figura erant. » — [4] Al. : « *per amplius,* quia istud est amplius. » — [5] Al. : *peramplius.*

dictio, quasi valde amplius [1], et sic construitur littera. *Christus assistens pontifex futurorum bonorum introivit in Sancta* sanctorum, dico quæ sunt *tabernaculum peramplius*. Alio modo quod ly *per* sit præpositio, quod magis exprimitur in græco, et tunc construitur sic. *Christus introivit in Sancta per tabernaculum amplius,* id est magis amplum et perfectum. Item *perfectius,* quia ibi cessabit omnis imperfectio. I Corinth., XIII, 10 : *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Item est alterius conditionis, quia Vetus [2] factum fuit manu hominis, hoc autem non, sed manu Dei. Exod., XV, 17 : *Sanctuarium tuum, Domine, quod fundaverunt manus tuæ.* II Corinth., V, 1 : *Scimus enim quia, si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem habemus ex Deo, domum non manufactam,* sed *æternam in cœlis.* Infra, XI, 10 : *Expectabat enim fundamenta habentem civitatem, cujus artifex est et conditor Deus.* Et ideo dicit : *Non manufactum, id est, non hujus creationis,* quia non est manufactum, sicut Vetus, nec est hujus creationis, id est in bonis sensibilibus creatis, sed est in bonis spiritualibus. Vel per tabernaculum potest Christi corpus intelligi, in quo contra diabolum pugnavit. Psalm. XVIII, 6 : *In sole posuit tabernaculum suum.* Quod est *peramplius,* quia *in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Coloss., II, 9. Item *perfectius* est, quia *vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis,* Joan., I, 14. Item *non manufactum,* quia non ex virili semine. Dan., II, 34 : *Abscissus est lapis de monte sine manibus.*

Tertio, ostendit quomodo intrabat, quia non sine sanguine, sed ille cum sanguine vitulorum et hircorum, sicut dicitur Levit., XVI ; Christus vero non sic, scilicet sanguine alieno, ideo dicit [3] : *Neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem,* quem pro salute nostra immolavit in cruce. Matth., XXVI, 28 : *Hic est sanguis meus Novi Testamenti, qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Dicit autem pluraliter : *vitulorum et hircorum,* non quod simul essent plures, sed quia per diversos annos pluries intrabat. Christus autem significatur per hircum propter similitudinem carnis peccati, Rom., VIII. Item per vitulum propter fortitudinem, et quia utitur duobus Testamentis, tanquam duobus cornibus. Habacuc, III, 4 : *Cornua in manibus ejus.*

Quarto, quando intrabat, quia semel in anno. Christus autem per totum tempus, quod est quasi unus annus, *introivit semel in Sancta,* et semel etiam fudit sanguinem suum. I Petr., III, 18 : *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est.* Roman., VI, 10 : *Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel.* Item semel intravit, nam ex quo intravit cœlestia, semper est ibi ; et ideo dicit quod *intravit semel in Sancta.*

Quinto, ostendit quare intravit, quia ad offerendum pro populi ignorantia, non pro sua, quia non habebat. Sanguis enim Christi magis quam ille valet ad hoc, quia per ipsum inventa est æterna redemptio, quasi dicat : Per istum sanguinem redempti sumus, et hoc in perpetuum, quia virtus ejus est infinita. Infra, X, 14 : *Una oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos.* Psalm. X, 9 : *Redemptionem misit Dominus populo suo.* Hoc autem quod dicit : *inventa,* ad duo potest referri, scilicet et ad desiderium Dei, quod habebat de salute nostra ; Job, XXXIII, 24 : *Inveni in quo ei propitior;* Ezech., XVIII, 32 : *Nolo mortem peccatoris ;* item ad desiderium patrum, quo desiderabant redimi. Nullus autem invenit modum ita congruum sicut Christus ; et ideo signanter dicit : *inventa.*

Deinde cum dicit : *Si enim sanguis hircorum aut taurorum, et cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi?* probat unum quod supposuit scilicet istud ultimum : *æterna redemptione inventa ,* quasi dicat : Ita dixi quod per proprium sanguinem fecit æternam redemptionem, in quo apparet ejus maxima efficacia. Quod autem ita sit, probo per locum a minori, quia si sanguis brutorum animalium faciebat quod minus est, sanguis Christi poterit facere quod majus est. Unde circa hoc facit duo ; prima enim ponit antecedens ; secundo, consequens , ibi : *Quanto magis sanguis Christi?*

Circa primum sciendum est quod in veteri lege erat duplex mundatio. Una quæ

[1] Al. : « valde peramplius. » — [2] Al. : « istud. » — [3] Al. : « scilicet sanguine alieno, sed per proprium sanguinem, quam pro salute, » etc.

fiebat in die expiationis, de qua habetur Lev., XVI, et de ista jam dictum est; et ista videbatur directe ordinari ad emundationem a peccato. Alia erat contra irregularitatem legis, de qua dicitur Numer., XIX, quod præcepit Dominus quod Eleazar acciperet vaccam rufam a Moyse sine macula, ætatis integræ, quæ non traxisset jugum, et eductam extra castra immolaret in conspectu populi, et tingeret digitum in sanguine ejus, et aspergeret septies contra tabernaculum, et quod combureret totam, scilicet carnem, pellem, et etiam fimum ejus cum hyssopo, ligno cedrino, et cocco bis tincto; quo facto vir mundus colligebat cineres et in loco mundo effundebat extra castra, et de ipsis ponebantur in aqua, qua immundus, qui scilicet tetigisset cadaver mortui, aspergebatur die tertio et septimo cum hyssopo, et ita mundabatur, nec aliter poterat mundari. Ista est sententia Apostoli. Itaque quantum ad primum dicit : *Si enim sanguis hircorum aut taurorum;* quantum vero ad secundum dicit : *Et cinis vitulæ aspersus sanctificat inquinatos,* non gratiam conferendo, sed *ad emundationem carnis,* id est ab irregularitate, qua carnaliter impediebantur, quasi immundi, a culto divino. Non tamen auferebant peccata, sed tantum, ut dicit Augustinus, aliquando virtute illius aspersionis mundabantur a lepra corporali, et ideo dicit : *ad emundationem carnis.*

Deinde cum dicit : *Quanto magis sanguis Christi ..., emundabit conscientiam nostram?* ponit consequens, quasi dicat : Si sanguis et cinis hoc possunt, quid poterit sanguis Christi? Certe multo plus. Et ponit Apostolus tria, quæ ostendunt efficaciam sanguinis Christi. Primo, quis est ille cujus est sanguis iste, quia scilicet est Christus. Ex quo patet quod ejus sanguis mundat. Matth., I, 21 : *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Secundo, causam quare Christus sanguinem suum fudit, quia hoc fuit Spiritus sanctus, cujus motu et instinctu, scilicet caritate Dei et proximi, hoc fecit, Isa., LIX, 19 : *Cum venerit quasi fluvius violentus, quem Spiritus Domini cogit.* Spiritus autem mundat, Isa., IV, 4 : *Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, et sanguinem Hierusalem laverit de medio ejus, in spiritu judicii, et spiritu ardoris.* Et ideo dicit : *Per spiritum sanctum obtulit semetipsum;* Ephes., V, 2 : *Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis.* Tertio, conditionem ejus, quia est immaculatus. Exod., XII, 5 : *Erit agnus absque macula, masculus, anniculus.* Eccli., XXXIV, 4 : *Ab immundo quis mundabitur?*

Sed numquid sacerdos immundus potest mundare? Respondeo. Dicendum est quod non, si ageret in propria virtute; sed agit virtute sanguinis Christi, qui est sicut causa prima. Et ideo non egisset, nisi fuisset immaculatus.

Sciendum tamen quod sanguis illorum animalium mundabat tantum ab exteriori macula, scilicet a contactu mortui, sed sanguis Christi mundat interius conscientiam, quod fit per fidem. Act., XV, 9 : *Fide purificans corda eorum :* inquantum scilicet facit credere quod omnes qui Christo adhærent, per sanguinem ejus mundantur. Ergo iste emundat conscientiam. Item ille mundabat a tactu mortui, sed iste ab operibus mortuis, scilicet peccatis, quæ tollunt Deum ab anima, cujus vita est per unionem caritatis. Item ille mundabat, ut possent accedere ad figurale ministerium, sed sanguis Christi ad spirituale obsequium Dei. Psalm. C, 6 : *Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat.* Et ideo dicit : *ad serviendum Deo.* Item Deus est vita. Joan., XIV, 6 : *Ego sum vita;* et Deut., XXXII, 40 : *Vivo ego in æternum,* conveniens ergo est ut serviens ei sit vivens ; ideo dicit : *viventi.* Nam *secundum*[1] *rectorem vel judicem populi, sic et ministri ejus,* ut dicitur Eccle., X, 2. Qui ergo vult Deo digne servire, debet esse vivens sicut et ipse. Totam istam figuram diligenter exponit *Glossa,* et est Augustini, *De quæstionibus numerorum*[2].

[1] Al. : « si secundum. » — [2] Al. : *numeri.*

LECTIO IV.

Et ideo Novi Testamenti mediator est, ut morte intercedente, in redemptionem earum prævaricationum quæ erant sub priori testamento, repromissionem accipiant qui vocati sunt, æternæ hæreditatis. Ubi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est : alioquin nondum valet, dum vivit qui testatus est. Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est. Lecto enim omni mandato legis a Moyse universo populo, accipiens sanguinem vitulorum et hircorum, cum aqua et lana coccinea et hyssopo, ipsum quoque librum et omnem populum aspersit, dicens : Hic est sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus. Etiam tabernaculum et omnia vasa ministerii, sanguine similiter aspersit. Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur; et sine sanguinis effusione non fit remissio.

Supra exposuit Apostolus illa quæ agebantur in Veteri Testamento, et aperuit illorum mysticam expositionem, hic ex his arguit ad propositum, scilicet quod Novum Testamentum præfertur Veteri, quia potest quod non poterat Vetus, et circa hoc facit duo ; primo enim proponit conclusionem intentam; secundo, probat quoddam quod supposuerat, ibi : *Ubi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris.* Iterum prima in duas; primo enim concludit ex dictis quod Christus est mediator; secundo, hoc ostendit non potuisse Vetus Testamentum, ibi : *Quæ erant sub priori testamento.* Dicit ergo : *Et ideo,* quia scilicet Christus intravit in Sancta æterna redemptione inventa, id est perducens ad æterna, quod Vetus non poterat facere ; unde oportet quod istud Testamentum sit aliud ab illo, sicut Novum a Veteri. Hierem., XXXI, 31 : *Feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum.* Apoc., XXI, 5 : *Ecce nova facio omnia. Ideo* hujus *Novi Testamenti mediator est* Christus inter Deum et hominem. I Tim., II, 5 : *Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus.* In omni autem testamento est aliquid quod promittitur, et aliquid per quod testamentum confirmatur. In Novo autem Testamento promittuntur cœlestia et spiritualia. Item ista promissio per mortem Christi confirmata est. *Et ideo* Christus *mediator est Novi Testamenti, ut repromissionem* æternæ beatitudinis ac *hæreditatis æternæ recipiant qui vocati sunt.* Et dicit : *vocati,* quia hoc munus non est ex operibus, sed ex vocatione Dei. Rom., VIII, 30 : *Quos autem prædestinavit, hos et vocavit.* I Thessal., II, 12 : *Contestati sumus ut ambularetis digne Deo, qui vocavit vos in suum regnum et gloriam.* Unde dicit : *æternæ hæreditatis,* id est æternæ gloriæ, quæ est hæreditas nostra. I Petr., I, 3 : *Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilem et incontaminatam et immarcescibilem, conservatam in cœlis.* Ps. CXXVI, 3 : *Ecce hæreditas Domini;* item, XV, 5 : *Dominus pars hæreditatis meæ.* Istam autem hæreditatem habemus per mortem Christi ; unde dicit : *ut morte intercedente.* I Petr., III, 9 : *In hoc vocati estis, ut benedictionem hæreditate possideatis.* Hujus mortis effectus est redemptio a prævaricatione peccati. I Petr., I, 18 : *Non corruptibilibus auro et argento redempti estis de vestra vana conversatione, sed pretioso sanguine agni immaculati.*

Sed numquid in Veteri Testamento poterat fieri ista redemptio a peccatis? Et respondet, quod non, quia illæ prævaricationes *erant sub priori testamento,* quasi dicat : Quia virtute sacramentorum prioris testamenti removeri non poterant. Rom., III, 9 : *Causati sumus Judæos et Græcos, omnes sub peccato esse.*

Sed contra : quia David et multi alii sancti habuerunt remissionem peccatorum. Respondeo. Dicendum est quod quantum ad istum effectum, qui est introitus cœli, non, quia per mortem Christi aperta est janua vitæ ; nullus enim ante mortem Christi intravit. Zach., IX, 11 : *Tu vero in sanguine testamenti tui eduxisti vinctos tuos de lacu in quo non est aqua.* Sed quantum ad maculam sic ipsi consecuti sunt, sed non virtute sacramentorum veteris legis, sed in fide Christi. Sic ergo Novum Testamentum est excellentius quam Vetus, quia confirmatum est morte Christi, per quam remittuntur peccata, et quia exhibet promissionem.

Deinde cum dicit : *Ubi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris,* probat illud quod supposuit, scilicet quod Novum Testamentum sit confirmatum per mortem Christi ; et primo probat hoc per auctoritatem legis humanæ ; secundo, per auctoritatem legis divinæ, ibi : *Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est.*

Dicit ergo : Dictum est quod Novum Testamentum confirmatur per mortem Christi intercedentem, quia *ad hoc quod testamentum valeat, oportet quod mors testatoris interveniat.* Et ideo Novum Testamentum non haberet robur, nisi intervenisset mors Christi ; unde dicitur[1] Joan., XI, 50 : *Expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo.* Mors autem testatoris[2] ad duo necessaria est. Primo ut Testamentum habeat firmitatem, quia cum sit expressivum ultimæ voluntatis, potest semper mutari ante mortem; unde dicit quod *testamentum confirmatum est in mortuis,* id est per mortem. Et isto modo confirmatum est Novum Testamentum per mortem Christi. Matth., XXVI, 28 : *Hic est sanguis meus Novi Testamenti,* scilicet confirmator et dedicator. Secundo, necessaria est mors testatoris ad hoc ut testamentum valeat et habeat efficaciam ; unde dicit : *alioquin nondum valet,* quia nullus potest petere aliquid, nec etiam hæres hæreditatem, ex vi testamenti, nisi post mortem testatoris. Ideo Christus voluit mortem suam pro nobis interponere.

Deinde cum dicit : *Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est,* hoc idem probat per auctoritatem legis divinæ, scilicet per illud quod habetur in Veteri Testamento, et circa hoc duo facit; primo enim ostendit convenientiam inter utrumque Testamentum; secundo, ostendit differentiam, ibi : *Necesse est ergo exemplaria quidem cœlestium his mundari; ipsa autem cœlestia melioribus hostiis quam istis.* Circa primum duo facit, quia primo proponit; secundo, manifestat, ibi : *lecto enim omni mandato.* Dicit ergo : Ita dictum est quod ad hoc quod testamentum valeat, necesse est quod mors testatoris interveniat. Nec hoc debet videri mirum, quia *nec primum* testamentum *dedicatum,* id est confirmatum est[3], *sine sanguine.* Ille autem sanguis figurabat sanguinem Christi; *omnia enim in figura contingebant illis,* I Corinth., X, 11.

Deinde cum dicit : *lecto enim omni mandato,* probat propositum, scilicet quod illud testamentum non est confirmatum sine sanguine, et probat hoc quantum ad tria, in quibus fuit usus sanguinis. Primo, quantum ad legis editionem ; secundo, quantum ad tabernaculi consecrationem, ibi : *Etiam tabernaculum et omnia vasa ministerii sanguine aspersit;* tertio, quantum ad vasorum expiationem, ibi : *Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur.*

Circa primum sciendum est quod Apostolus tangit hic historiam quæ habetur Exod., XXIV, ubi dicitur quod postquam Moyses legerat coram populo mandata Domini, ipsisque respondentibus (vers. 7) : *Omnia quæ locutus est Dominus, faciemus, et erimus obedientes,* accepit Moyses sanguinem quem præceperat servare de duodecim vitulis, et aspersit librum legis et populum, quasi in confirmatione testamenti. Et ideo dicit : *lecto enim omni mandato,* quia necessarium fuit ut legeretur; illa enim lectio fuit legis promulgatio; oportebat enim legem promulgari : *accipiens sanguinem vitulorum et hircorum, cum aqua et lana coccinea et hyssopo, ipsum quoque librum et omnem populum aspersit.*

Hic est duplex objectio litteralis. Una, quia Exod., XXIV, nulla fit mentio de hirco, sed de duodecim vitulis. Secunda, quia ibi etiam non fit mentio de aqua et cocco et hyssopo.

Responsio ad ista duo est duplex. Una scilicet, quia Apostolus nutritus erat in lege; unde sciebat quod ille usus erat in emundationibus secundum legem quod aspersio fiebat de sanguine hircorum et vitulorum, et aqua admixta cum hyssopo, et lana coccinea, tanquam aspersorio, et ideo licet non agatur de his in Exodo, tamen Apostolus hoc accepit ex consuetudine ritus legalis. Vel potest dici quod ista fuit prima consecratio, et ideo quasi virtute continebantur in ipsa aliæ sanctificationes futuræ, inter quas potissime fuit illa quæ fiebat in die expiationis, de qua Lev., XVI, et alia de vitula rufa, Num., XIX. In prima autem erat sanguis vituli et hirci; in secunda vero aqua et lana coccinea et hyssopus. Quia ergo illa prima continebat istas duas, ideo Apostolus totum retulit ad istam.

Dicit ergo : *Accipiens sanguinem vitulorum et hircorum, cum aqua et lana coccinea, et hyssopo, ipsum quoque librum, et omnem populum aspersit, dicens : Hic est sanguis testamenti*[4] *quod mandavit ad vos Deus,* scilicet confirmator testamenti. Eccli., XXIV, 33 : *Legem mandavit nobis Moyses in præceptis*

[1] Al. : « unde ille dixit. » — [2] Al. omittitur « testatoris. » — [3] Al. tantum « confirmatum est. » —

[4] Al. : *novi testamenti.*

justitiarum. Iste enim sanguis fuit figura sanguinis Christi, per quem Novum Testamentum confirmatum est ; et ideo Christus verbis istis usus est Matth., XXVI, 28 : *Hic est sanguis Novi Testamenti,* scilicet confirmativus. Figurabatur autem per sanguinem hirci, propter similitudinem carnis peccati, et vituli propter fortitudinem. Miscetur autem *cum aqua,* quia baptismus a sanguine Christi efficaciam habet. Aspergitur autem cum *hyssopo,* qui mundat pectus, per quod significatur fides. Act., XV, 9 : *Fide purificans corda eorum. Et lana coccinea,* quæ est rubei coloris, per quam significatur caritas. Cant., V, 10 : *Dilectus meus candidus et rubicundus,* quia per fidem et dilectionem passionis Christi mundatur populus. Aspergitur et liber legis, quia passio Christi adimplevit legem. Joan., XIX, 30 : *Consummatum est.* Matth., V, 17 : *Non veni solvere legem, sed adimplere.*

Deinde cum dicit : *Etiam tabernaculum, et omnia vasa ministerii, sanguine similiter aspersit,* ponit consecrationem tabernaculi, quia *tabernaculum et omnia vasa ministerii similiter aspersit sanguine.*

Sed contra : quia nondum factum erat tabernaculum, sed XXV cap. mandatum de consecratione tabernaculi. Respondeo. Dicendum est quod licet non sit idem sanguis quo aspersus est populus et tabernaculum, tamen etiam tabernaculum mundatum est sanguine. Unde potest sic construi. Usus est sanguine, etiam quando sanctificavit tabernaculum.

Sed contra : quia Num., VII, et Lev., VIII, dicitur quod unxit tabernaculum oleo. Respondeo. Dicendum est quod non loquitur de illa sanctificatione qua primo consecratum est tabernaculum et vasa ejus, sed de illa quæ fiebat in die expiationis. Vel melius dicendum est quod etiam in prima usus est sanguine, quia ibi dicitur quod unxit oleo, et postea quod aspersit. Oleum autem non est aspersivum ; unde intelligitur quod primo unxit illud, et postea aspersit sanguine. Et ista duo sunt necessaria ad sanctificationem, scilicet virtus sanguinis Christi et oleum misericordiæ, quibus sanctificatur tabernaculum, id est ecclesia, et vasa, id est ministri.

Deinde cum dicit : *Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur,* exequitur de cæteris mundationibus legalibus. Erat autem duplex mundatio ; una a corporali macula, sicut lepra [1]; alia a spirituali, scilicet peccato ; prima poterat pertinere ad res inanimatas [2], sicut patet de lepra domorum, et mundatio ab ista immunditia fiebat cum sanguine animalis immolati, vel aqua expiationis, quæ erat confecta cum sanguine vitulæ rufæ. Et ideo dicit : *pene omnia,* et non omnia simpliciter. Vel *pene omnia,* ita quod ly *pene,* sit determinativum de ly *mundantur,* id est pene mundantur, quia non perfecte mundabantur ; hoc enim tantum fit per sacramentum novæ legis [3]. Vel potest determinare ly *omnia,* non enim omnia mundabantur sanguine, quia, ut dicitur Num., XXXI, quicquid potest ignem sustinere, purgatur per ignem ; quæ vero non possunt [4], purgantur aqua expiationis. Sed ad mundationem a macula peccati, necessaria est sanguinis effusio, quia requirebatur ad sacrificium ; et ideo dicit quod *sine sanguinis effusione non fit* peccatorum *remissio ;* per quod figurabatur quod remissio peccati erat fienda per sanguinem Christi. Unde in veteri lege non virtute sacramenti, sed virtute fidei Christi fiebat remissio peccatorum ; unde frequenter ibi dicitur Levit., V : *Rogabit pro eo sacerdos, et remittetur ei.*

LECTIO V.

Necesse est ergo exemplaria quidem cœlestium his mundari, ipsa autem cœlestia melioribus hostiis quam istis. Non enim in manufacta Sancta Jesus introivit, exemplaria verorum, sed in ipsum cœlum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis : neque ut sæpe offerat semetipsum, quemadmodum pontifex intrat in Sancta per singulos annos in sanguine alieno : alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi : nunc autem semel in consummatione sæculorum, ad destructionem peccati, per hostiam suam apparuit. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem judicium : sic et Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata ; secundo sine peccato apparebit omnibus expectantibus se, in salutem.

[1] Al. : « leprosi. » — [2] Al. : « manifestas. » — [3] Al. : « quia non perfecte mundabuntur sanguine, quia, ut dicitur Num., » etc., intermediis omissis. — [4] Al. : « poterant. »

Supra ostendit Apostolus quid sit commune Novo et Veteri Testamento, inquantum Vetus et Novum conveniunt; hic ostendit differentiam utriusque, et circa hoc duo facit; primo enim ostendit quod in Novo est melior mundatio; secundo, quod perfectior, ibi : *Neque ut sæpe offerat semetipsum.* Iterum prima in duas; primo enim ostendit quod quantum ad illud quod mundatur, et quantum ad id quo mundatio efficitur, sit melior mundatio in Novo; secundo, manifestat quod dixit, ibi : *Non enim in manufacta Sancta Jesus introivit.* Dicit ergo : *Necesse est ergo exemplaria cœlestium,* scilicet ipsum tabernaculum, quod, quoad nos, est exemplar, licet simpliciter sit exemplatum, et figura illius, et ideo minoris dignitatis, quia figuratum nobilius est quam figura, sicut corpus quam umbra; *his,* scilicet sacrificiis, *mundari, ipsa autem cœlestia,* scilicet Novum Testamentum, *melioribus hostiis quam istis.* Melioribus quidem, quia alia mundabantur sanguine animalium; sed in Novo Testamento fit mundatio sanguine Christi. Semper autem meliora melioribus mundantur. Illa autem erant[1] figura cœlestium. Si ergo illa mundabantur sanguine, oportet ista cœlestia mundari meliori sanguine.

Sed contra. In cœlo nulla est immunditia. Respondeo. Dicendum est quod cœlestia intelliguntur, secundum *Glossam,* ea quæ pertinent ad statum præsentis Ecclesiæ, quæ dicuntur cœlestia. Item homines fideles gerunt imaginem cœlestium, inquantum mente conversantur in cœlis. Vel aliter, et melius, quod per cœlestia intelligatur cœlestis patria. Et loquitur hic Apostolus eo modo quo in Veteri Testamento dicebatur emundari tabernaculum, non quod haberet in se aliquam immunditiam, sed quia mundabantur quædam irregularitates[2] quibus impediebantur accedere ad sanctuarium. Et dicuntur mundari cœlestia, inquantum per sacramentum novæ legis purgantur peccata, quæ impediunt ab ingressu cœlestium.

Item dicit : *hostiis* in plurali. Contra : quia tantum est una hostia Christi; infra, x, 14 : *Una enim oblatione consummavit in æternum sanctificatos.* Respondeo. Licet una sit in se, tamen pluribus hostiis veteris legis figurabatur. Ex hoc loco habetur quod hostiæ veteris legis erant bonæ; melius enim non dicitur nisi respectu boni.

Deinde cum dicit : *Non enim in manufacta Sancta Jesus introivit,* ostendit quod cœlestia mundantur melioribus hostiis. Pontifex enim expiabat sanctuarium, quod erat manufactum, sed *Christus intravit non in manufacta Sancta,* quæ erant, quoad nos, *exemplaria verorum, sed in ipsum cœlum,* quod non in se, sed quoad nos expiavit, ut dictum est; sed non expiavit carnalibus hostiis, quia Christus non venit ad offerendum talia. Psalm. XXXIX, 9 : *Holocaustum et pro peccato non postulasti.* Item, I, 18 : *Holocaustis non delectaberis.* Item supra, VII, 14 : *Manifestum quod de tribu Juda ortus est Dominus, de qua nullus præsto fuit altario, sed introivit ipsum cœlum.* Matth., ult., 19 : *Dominus quidem Jesus assumptus est in cœlum.* Act., I 2 : *Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in cœlum, sic veniet.*

Sed quare? *Ut appareat pro nobis vultui Dei.* Et loquitur Apostolus alludendo ritui veteris legis, secundum quem pontifex, qui intrabat Sancta sanctorum, stabat coram propitiatorio, ut oraret pro populo: ita et Christus intravit in cœlum, secundum quod homo, ut astaret Deo pro salute nostra. Sed differenter[3], quia sacerdos, impediente fumo qui ascendebat de thuribulo, non videbat Sancta sanctorum, nec videbat aliquem vultum, sed Christus apparet vultui Dei, non quod sit ibi facies corporalis, nec aliqua nebula, sed cognitio manifesta.

Sed numquid Christus existens in terra non poterat apparere vultui Dei, cum Deus omnia videat? Respondeo. Dicendum quod, sicut Augustinus loquens Deo dicit : « Mecum eras, et tecum non eram, » quia scilicet Deus est in omnibus per essentiam, præsentiam et potentiam, mali autem non sunt cum Deo per gratiam; ita dicitur Christus introisse, ut appareat vultui Dei, quia licet semper videret eum clara visione, ut perfecte beatus, tamen status viatoris, inquantum hujusmodi, non habet hoc, sed tantum status cœlestis. Et ideo quando ascendit perfecte beatus, in corpore et anima intravit, *ut appareat vultui Dei,* id est intravit locum ubi Deus manifeste videtur.

[1] Al. : « illa autem erant cœlestia, id est figura cœlestium. » — [2] Al. : « veritates. » — [3] Al. : « sed iste differenter. »

et hoc *pro nobis*. Ad hoc enim ascendit ut pararet nobis viam, Joan., XIV, 3 : *Vado parare vobis locum. Iterum autem veniam, et assumam vos ad meipsum.* Mich., II, 13 : *Ascendit pandens iter ante eos.* « Corpus enim debet sequi caput suum, » Matth., XXIV, 28 : *Ubicumque fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquilæ.*

Deinde cum dicit : *Neque ut sæpe offerat semetipsum,* ostendit quod mundatio Novi Testamenti est perfectior quam Veteris. Hoc autem ostendit per duo. Primo, per hoc quod illa reiterabatur quolibet anno, hæc autem tantum semel. Item quantum ad effectum, quia illa non poterat auferre peccata, quod ista potest. Circa hoc ergo duo facit : primo enim ostendit primum; secundo, secundum, ibi : *Umbram habens lex futurorum bonorum.* Sciendum est autem quod Apostolus supra dixerat tria de Christo; primo, scilicet quod est pontifex; secundo, quæ sit dignitas loci quem intravit; tertio, quomodo introivit[1], scilicet cum sanguine; ista autem tria jam declaravit, hic declarat quando intravit, quia sicut pontifex legalis semel in anno, ita Christus semel tantum, et hoc erat quartum. Unde circa hoc tria facit; primo enim ostendit quid fiebat in Veteri Testamento; secundo, quod esset inconveniens istud fieri in Novo Testamento, ibi : *Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi;* tertio, ostendit quid fiat in Novo Testamento, ibi : *Nunc autem semel in consummatione sæculorum, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit.* In Veteri enim Testamento pontifex licet non intraret nisi tantum semel in anno, tamen quolibet anno ex præcepto legis oportebat ipsum intrare cum sanguine alieno, sicut dicitur Levit., 16. Christus autem *intravit non in manufacta Sancta ..., nec ut sæpe offerat seipsum, quemadmodum pontifex intrat in Sancta per singulos annos cum sanguine alieno.*

Deinde cum dicit : *Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi,* probat quod esset inconveniens istud fieri in Novo Testamento, quia sequeretur maximum inconveniens, quia cum Christus intraret per proprium sanguinem, sequeretur quod oportuisset *eum frequenter pati ab origine mundi.* Non sic autem est de veteri hostia, quia illa offerebatur pro peccatis filiorum Israel. Ille autem populus incepit specialiter quando data fuit lex, et ideo non oportuit eam offerri ab origine mundi. Christus autem seipsum obtulit pro peccatis totius mundi, quia ipse propitiatio nostra factus est pro peccatis nostris et totius mundi, I Joan., II. Et sic, si sæpe offerretur, oportuisset ipsum nasci et pati ab origine mundi, quod fuisset maximum inconveniens.

Sed contra. Apocalyp., XIII, 8 : *Agnus qui occisus est ab origine mundi.* Respondeo. Verum est : *occisus,* id est præfiguratus ab origine mundi occidi, sicut in occisione Abel.

Deinde cum dicit : *Nunc autem semel in consummatione sæculorum, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit,* ostendit quid fiat in Novo, et circa hoc facit duo. Primo, quare non iteratur hostia in Novo Testamento, dat duas causas; secundo, explicat eas, ibi : *Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori ....., sic et Christus semel oblatus est.* Dicit ergo : *Nunc ergo Christus semel apparuit in consummatione sæculorum.* I Corinth., X, 11 : *Nos sumus in quos fines sæculorum devenerunt.* Et hoc dicit propter numerum annorum, quia jam sunt plus quam mille anni ex quo hoc dixit. Ætates enim mundi accipiuntur secundum ætates hominis, quæ principaliter distinguuntur secundum statum proficiendi, non secundum numerum annorum. Ista prima ætas fuit ante diluvium, in qua nec lex scripta, nec punitio, sicut infantia. Alia a Noe usque ad Abraham, et sic de aliis, ita quod ultima ætas est status præsens, post quem non est alius status salutis[2], sicut nec post senium. Sicut autem in aliis ætatibus hominis[3] est numerus annorum determinatus, non autem in senio, quia senium incipit a sexagesimo anno, et aliqui vivunt per centum et viginti annos, ita non est determinatum quantum iste status mundi debeat durare, tamen est consummatio sæculorum, quia non restat alius ad salutem. In isto autem Christus semel apparuit, cujus ponit duas rationes, quare[4] scilicet semel tantum offerebatur. Prima est, quia in Veteri Testamento non auferebantur peccata, quod fit per hostiam

[1] Al. : « tertio quomodo intravit; hic declarat, » etc., intermediis omissis. — [2] Al. omittitur « salutis. » — [3] Al. deest « hominis. » — [4] Al. : « quia. »

Christi. Alia est, quia sacerdos legalis non offerebat proprium sanguinem, sicut Christus. Unde dicit quod *apparuit ad destitutionem peccati per hostiam,* scilicet suiipsius; et ideo illa reiteratur, non autem ista. I Petr., III, 8 : *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est.*

Deinde cum dicit : *Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori ..., sic et Christus semel oblatus est,* explicat istas rationes; et primo secundam; secundo, primam, ibi : *Umbram habens lex futurorum bonorum.* Secundam explicat per similitudinem aliorum hominum; unde circa hoc facit duo. Primo, ostendit quid accidit aliis hominibus; secundo, ostendit quîd accidit Christo[1], ibi : *Sic et Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata.* In quolibet enim homine duo invenimus, scilicet necessitatem moriendi, item quod resurgat, non ut emundetur, sed ut judicetur de factis ejus. Primum tangit cum dicit : *Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori.*

Sed contra. Videtur quod hoc non sit statutum, sed magis homo peccando hoc fecerit, quia Sap., I, 13, dicitur quod *Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum;* et paulo post : *Impii autem manibus et verbis accersierunt sibi illam.*

Respondeo. Dicendum est quod in morte tria sunt consideranda, scilicet causa naturalis, et quantum ad hoc ex conditione naturæ statutum est hominem semel mori, inquantum componitur ex contrariis. Secundo, donum inditum, et quantum ad hoc in conditione datum est homini beneficium originalis justitiæ, per quam anima continebat corpus, ut posset non mori. Tertio, meritum mortis, et sic homo peccando meruit illud beneficium amittere, et sic mortem incurrit. Unde dicit quod *impii manibus* (scilicet pomum vetitum contrectando) *accersierunt mortem.* Homo ergo demerendo causa est mortis, sed Deus ut judex : *Stipendia enim peccati mors,* Rom., VI, 23.

Semel. Quod quidem verum est de communi consuetudine, licet aliqui fuerint resuscitati, sicut Lazarus et filius viduæ, qui postea mortui sunt. Quantum autem ad secundum dicit : *Post hoc autem judicium,* quia postquam resurgent non iterum morientur, sed statim judicium sequetur; *omnes enim manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit*, ut dicitur II Corinth., V, 10.

Deinde cum dicit : *Sic et Christus semel oblatus est,* ostendit quomodo hæc conveniunt Christo, et quantum ad primum dicit : quod *sic et Christus semel oblatus est;* in hoc convenit cum aliis, sed differt in duobus. Primo, quia cum Christus non descenderit ab Adam per rationem seminalem, sed quantum ad corpulentam substantiam, non contraxit peccatum originale, et ideo non fuit debitor illius statuti. Genes., II, 17 : *In quacumque die comederis ex eo, morte morieris,* sed propria voluntate mortem assumpsit. Joan., X, 18 : *Nemo tollit a me animam meam, sed ego pono eam a me ipso.* Ideo dicit quod *oblatus est.* Isa., LIII, 7 : *Oblatus est, quia ipse voluit.* I Petr., III, 18 : *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est.* Secundo, differt, quia mors nostra est effectus peccati. Rom., VI, 23 : *Stipendia peccati mors.* Sed mors Christi est destructiva peccati; ideo dicit : *ad multorum exhaurienda peccata,* id est removenda. Nec dicit : omnium, quia mors Christi, etsi sit sufficiens pro omnibus, non habet efficaciam nisi quantum ad salvandos; non enim omnes subjiciuntur ei per fidem et bona opera. Quantum ad secundum dicit : *Secundo autem sine peccato apparebit.* De secundo adventu dicit duo. Primo, ponit differentiam ejus ad primum, quia secundus erit sine peccato. In primo enim etsi peccatum non habuerit, tamen venit in similitudinem carnis peccati, Roman., VI. Item in primo factus est hostia pro peccato. II Corinth., V, 21 : *Eum qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit.* In secundo vero ista non erunt; ideo dicit quod *apparebit sine peccato.* Secundo, ponit illud quod est proprium secundo adventui, quia non apparebit ut judicetur, sed ut judicet remunerans pro meritis. Unde dicit quod *apparebit.* Et quidem licet omnibus, etiam his qui eum pupugerunt, secundum carnem, tamen secundum divinitatem solum electis, *expectantibus se,* per fidem, *in salutem eorum.* Isa., XXX, 18 : *Beati omnes qui expectant eum.* Philip., III, 20 : *Salvatorem expectamus Dominum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ.*

[1] Al. : « in Christo. »

CAPUT DECIMUM.

LECTIO I.

Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, per singulos annos eisdem ipsis hostiis, quas offerunt indesinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere : alioquin cessassent offerri, ideo quod nullam haberent ultra conscientiam peccati cultores semel mundati; sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit. Impossibile enim est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata. Ideo ingrediens mundum dicit : Hostiam et oblationem noluisti; corpus autem aptasti mihi : holocaustomata et pro peccato[1] non tibi placuerunt. Tunc dixi : Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, ut faciam, Deus, voluntatem tuam. Superius dicens : quia hostias et oblationes, et holocaustomata, et pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi quæ secundum legem offeruntur; tunc dixi : Ecce venio ut faciam, Deus, voluntatem tuam : aufert primum, ut sequens statuat. In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Christi Jesu semel. Et omnis quidem sacerdos præsto est quotidie ministrans, et easdem sæpe offerens hostias, quæ non possunt offerre peccata; hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei, de cætero expectans donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus. Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos. Contestatur autem nos et Spiritus sanctus. Postquam enim dixit : Hoc autem testamentum quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus. Dabo leges meas in cordibus eorum et in mentibus eorum superscribam eas : et peccatorum et iniquitatum eorum jam non recordabor amplius. Ubi autem horum remissio, jam non est oblatio pro peccato.

Supra Apostolus, consideratis his quæ aguntur in utroque Testamento, ostendit præeminentiam Novi Testamenti ad Vetus; hic probat unum quod supponit, scilicet quod Vetus non poterat mundare peccata, et hoc est ultimum illorum quinque quæ præmiserat de Christo, et circa hoc duo facit; primo enim ostendit defectum Veteris Testamenti circa abolitionem culpæ; secundo, ex hoc comparat sacerdotem Novi Testamenti ad sacerdotem Veteris Testamenti, ibi : *Omnis quidem sacerdos præsto est quotidie ministrans*. Iterum prima in duas; primo enim proponit quod intendit; secundo, probat per auctoritatem Scripturæ, ibi : *Ideo ingrediens mundum dicit : Hostiam et oblationem noluisti; corpus autem aptasti mihi*. Item prima in duas; primo enim proponit intentum suum; secundo, probat, ibi : *Alioquin cessassent offerri*.

Circa primum sciendum quod est Apostolus ex conditione et ritu veteris legis concludit ipsum defectum. Per peccatum autem fit privatio futurorum bonorum; et ideo quasi illud peccatum pertineat ad bona futura, scilicet cœlestia, ad illa bona se habet lex vetus sicut umbra ad corpus, sed nova lex sicut imago. Umbra autem et imago quantum ad hoc conveniunt quod utrumque repræsentat; sed umbra in communi et quantum ad naturam speciei[2]; imago vero in particulari, et quantum ad naturam individui, et in speciali. Sic etiam nova lex, quantum ad bona futura, repræsentat expressius quam vetus[3]; primo quia in verbis Novi Testamenti fit expressa mentio de bonis futuris et promissio; non autem in Veteri, sed tantum de carnalibus; secundo, quia virtus Novi Testamenti consistit in caritate, quæ est plenitudo legis, et ista caritas licet sit imperfecta, ratione fidei cui inhæret, tamen est similis caritati patriæ. Unde nova lex dicitur lex amoris. Et ideo dicitur imago, quia habet similitudinem expressam bonorum futurorum. Sed lex vetus illam repræsentat per quædam carnalia, et valde a remotis, et ideo dicitur umbra. Coloss., II, 17 : *Quæ sunt umbra futurorum*. Hæc est ergo conditio Veteris Testamenti, quod habet *umbram futurorum, non rerum imaginem*. Ritus erat quod per singulos annos offerebant in festo expiationis easdem hostias, scilicet sanguinem hircorum et taurorum, pro eodem, scilicet pro peccato, sicut patet Levit., XXIII. Ex his duobus concludit intentum, scilicet quod *lex habens umbram futurorum bonorum, non rerum imaginem ..., non potest facere perfectos accedentes*, scilicet pontifices, *eisdem hostiis quas offerunt indesinenter*, id est per singulos annos. Supra, VII, 19 : *Neminem ad perfectum adduxit lex*. Sed ista perfectio reservatur novæ legi, quæ consistit in ca-

[1] Vulgata : *holocautomata pro peccato*. — [2] Al. omittitur « et quantum ad naturam speciei. » — [3] Al. omittitur « expressius quam vetus. »

ritate, quæ est vinculum perfectionis, Col., III. Ideo dicitur Matth., v, 48 : *Estote ergo perfecti.*

Deinde cum dicit : *Alioquin cessassent offerri,* probat ex duobus intentum; et primo ex ritu; secundo, ex conditione oblatorum, ibi : *Impossibile enim est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata.* Ad probandum autem quod lex non mundabat perfecte, assumit duo. Primum est quod in ipsa fiebat frequens reiteratio earumdem hostiarum, et est ratio talis. Cultores si fuissent per easdem hostias semel mundati, quia non haberent ultra conscientiam peccati, cessassent offerre, et si cessassent, offerre non indigerent[1]. Tunc autem non cessabant, quia, ut dictum est, per singulos annos easdem hostias offerebant. Quia ergo non cessabant idem semper offerre, signum est quod non mundabantur. Matth., IX, 12 : *Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus.*

Sed contra : quia posset dici quod ratio non est efficax. Posset enim dici quod mundabat illa oblatio a præteritis, non a futuris; et ideo quia frequenter peccabant, oportebat frequenter iterari oblationem.

Respondeo. Dicendum est quod modus loquendi Apostoli hoc excludit, quia cum peccatum sit quoddam spirituale quod opponitur cœlesti, oportet illud per quod mundatur peccatum, esse spirituale et cœleste, et per consequens habere virtutem perpetuam; unde supra, IX, 12, loquens de virtute sacrificii Christi, attribuit ei virtutem perpetuam, dicens : *æterna redemptione inventa.* Quod autem habet virtutem perpetuam, sufficit ad committenda et commissa, et ideo non oportet ipsum amplius iterari. Unde Christus una oblatione mundavit in æternum sanctificatos, sicut dicitur infra.

Item contra hoc quod hic dicitur quod non iteretur[2], quia nos quotidie offerimus. Respondeo. Dicendum quod non offerimus aliam quam illam quam Christus obtulit pro nobis, scilicet sanguinem suum; unde non est alia oblatio, sed est commemoratio illius hostiæ quam Christus obtulit. Luc., XXII, 19 : *Hoc facite in meam commemorationem.*

Secundum quod præmittit, est, quia in Veteri Testamento fiebat commemoratio per singulos annos de peccatis suis et populi. Ergo non erant abolita. Unde dicit quod *in ipsis fit commemoratio peccatorum per singulos annos,* quod verum est. In generali enim fiebat mentio de peccatis, scilicet quod erat conscius peccati, sed in speciali fit mentio in Novo. Jac., v, 16 : *Confitemini alterutrum peccata vestra.*

Deinde cum dicit : *Impossibile est enim sanguine taurorum et hircorum auferri peccata,* probat idem ex conditione oblatorum. Solemnius enim quod erat inter ipsa, erat oblatio hircorum et vitulorum, quæ fiebat in die expiationis. Et cum ista esset quædam repræsentatio obscura et imperfecta cœlestium, sicut umbra, impossibile est sanguine istorum auferri peccatum, quod verum est propria virtute. Sed si alicui dimittebantur, hoc erat virtute sanguinis Christi, qui in illo[3] præfigurabatur. Hier., XI, 15 : *Numquid carnes sanctæ auferent a te malitias tuas, in quibus gloriata es?* quasi dicat : non.

Deinde cum dicit : *Ideo ingrediens mundum, dicit,* inducit auctoritatem Scripturæ, et circa hoc facit duo; primo enim ponit eam; secundo, exponit eam, ibi : *superius dicens.* Ista auctoritas potest dividi in duas, secundum *Glossam*, quia primo agit de incarnatione Christi præfigurata in legalibus; secundo, de passione Christi, ibi : *Tunc dixi : Ecce venio.* Tamen, secundum intentionem Apostoli, potest aliter dici quod primo tangit illud quod pertinet ad reprobationem Veteris Testamenti; secundum illud quod pertinet ad acceptionem Novi Testamenti, ibi : *Tunc dixi : Ecce venio.* Ista autem auctoritas convenit Christo secundum quod ingreditur in mundum. Dicit[4] ergo : Quia illa non poterant auferre peccata : *Ideo* Filius Dei *ingrediens in mundum, dicit.*

Contra : quia dicitur Joan., I, 10 : *In mundo erat.* Respondeo. Dicendum est quod verum est quod erat in mundo quasi regens totum, inquantum dicitur esse in omnibus per essentiam, præsentiam et potentiam, sed extra mundum, quia in mundo non comprehenditur, sed habet bonitatem separatam a toto mundo, a qua causatur bonitas

[1] Al. : « et si non cessassent offerre indigerent. » — [2] Al. hic repetitur « contra. » — [3] Al. : « in isto. » — [4] Al. omittitur « dicit. »

universi. Sed quia propter nos factus est humanæ naturæ suppositum, dicitur ingredi in mundum propter ejus assumptionem, sicut supra, I, 6 : *Cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ.*

Ingrediens ergo *in mundum dicit.* Sed quid dicit? *Hostiam et oblationem noluisti.* Ponit autem quatuor quæ erant in Veteri Testamento, quia sacrificium aut erat de inanimatis, puta pane vel thure, et tunc dicebatur oblatio; vel de animatis, et tunc vel ad placandum Deum, et dicitur holocaustum quod erat dignissimum, quia totum comburebatur, et cedebat in honorem Dei; aut erat pro emundatione peccati, et dicitur sacrificium pro peccato, et istud habebat duplicem partem, quia una pars comburebatur in altari, altera cedebat in usum ministrorum; aut erat pro beneficiis Dei, et istud minus dignum, quia tantum tertia pars comburebatur, et dabatur ministris una, alia offerentibus, et istud dicitur sacrificium pacificorum. Istis omnibus in Novo Testamento respondet oblatio corporis Christi, quia per corpus Christi placatus est Deus, scilicet in oblatione ipsius in cruce. Rom., V, 10 : *Cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus.* Item per ipsum ablatum est peccatum. I Petr., III, 18 : *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est.* Item per ipsum introducimur in bona æterna, et promeremur beneficia Dei. Dicit ergo : *Hostiam,* scilicet sacrificium, *et oblationem noluisti,* et interponit post : *Corpus autem aptasti mihi,* id est, aptum fecisti immolationi, et hoc quantum ad duo. Primo, quia fuit purissimum, ut deleret omne peccatum; Exod., XII, 5 : *Erit agnus absque macula.* Item quia fuit passibile, ut posset immolari; Rom., VIII, 3 : *Misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati.* Istud autem corpus est vera oblatio. Ephes., V, 2 : *Tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo, in odorem suavitatis. — Holocautomata pro peccato non tibi placuerunt.* Majus est placere quam velle, quia illa placent quæ in se habent aliquid ut ea velimus; volumus autem aliquando aliqua non propter se, sed propter aliud. Quia ergo holocausta digniora erant, de quibus tamen dicit quod non placuerunt, ergo multo minus alia.

Sed contra : quia Levit., I, dicitur quod adolebit ea sacerdos super altare in holocaustum et suavem odorem Domino. Præterea, si noluit ea, quare præcepit hæc sibi offerri?

Dicendum est quod hoc quod Deus dicit illa nolle, potest dupliciter intelligi. Uno modo quod non vult ea pro tempore isto, in quo adveniente veritate cessat umbra; unde modo peccaret qui ea offerret. Alio modo quod non vult ea propter peccata offerentium. Isa., I, 5 : *Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt.* Tertia responsio ad quam Apostolus tendit, est quia ista nunquam secundum se placuerunt Deo, nec accepta fuerunt. Sed propter duo dicuntur accepta. Primo, quia erant figura Christi, cujus passio Deo accepta fuit; non enim delectabatur in occisione animalium, sed in fide passionis ejus; *omnia enim in figura contingebant illis,* I Cor., X, 11. Secundo, ut eos[1] ab idololatria revocaret per ista sacrificia; unde in prima legis datione nulla fit mentio de sacrificiis, sed tantum postquam fecerunt vitulum. Unde Hier., VII, 22 : *Non sum locutus cum patribus vestris, et non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocaustorum et victimarum.*

Deinde cum dicit : *Tunc dixi* : *Ecce venio,* prosequitur de approbatione Novi Testamenti, et secundum *Glossam* sic legitur. *Tunc,* scilicet quando *aptasti corpus mihi,* scilicet in conceptione, dixi : *Ecce venio,* id est venire proposui, scilicet ad passionem. I Joan., V, 6 : *Hic est qui venit per aquam et sanguinem, Jesus Christus.* Vel melius est quod referatur ad adventum in mundum, sic. *Tunc,* scilicet quando holocausta non placuerunt tibi, *dixi : Venio,* per incarnationem, Joan., XVI, 28 : *Exivi a Patre, et veni in mundum,* et hoc ut offeram me ad passionem, et ideo dicit : *Ecce.*

Sed numquid istud sacrificium erit acceptum? Certe sic, quia *in capite libri scriptum est de me.* Iste liber est Christus secundum humanam naturam, in quo scripta sunt omnia necessaria homini ad salutem. Isa., VII, 1 : *Sume tibi librum grandem. Caput autem Christi est Deus.* I Corinth., XI, 3 : *In capite* ergo *libri,* id est in ordinatione Dei, qui est caput Christi, qui est liber, *scriptum est,* quod Filius Dei incarnari deberet et mori. Vel

[1] Al. : « ut nos. »

liber, id est Psalterium, cujus primus Psalmus est de Christo. Vel melius, liber vitæ, qui nihil aliud est quam notitia quam Deus habet de prædestinatione sanctorum, qui salvantur per Christum. Ergo in isto libro scriptum est de me, quia sancti per me prædestinati sunt. Ephes., I, 4 : *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem*. Roman., VIII, 29 : *Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui*. Si ergo prædestinatio dicitur liber, manifestum est quod Christus caput est libri. Apocal., XXI, 27 : *Qui non sunt scripti in libro vitæ agni*, qui simpliciter est prædestinatus. Rom., I, 4 : *Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute*. Ergo *in capite libri*, id est in me, secundum divinam naturam, *scriptum est de me*, secundum naturam humanam, *ut faciam voluntatem*, scilicet *tuam*, id est, hoc præordinatum est, ut per gratiam tuam faciam voluntatem tuam, offerendo meipsum ad redemptionem humani generis.

Deinde cum dicit : *superius dicens*, exponit auctoritatem præmissam, et circa hoc facit duo ; primo enim, assignando ordinem dicendorum, ponit differentiam inter Novum et Vetus Testamentum ; secundo, exponit specialiter quoddam suppositum in auctoritate, ibi : *in qua voluntate sanctificati sumus*. Dictum est autem quod duo tangebantur in auctoritate allegata : unum quod pertinet ad reprobationem Veteris Testamenti ; aliud autem ad approbationem Novi Testamenti. Reprobatur autem Vetus Testamentum dupliciter : tum quia Deus sacrificia ejus non vult, tum quia sibi non placent, et sic David propheta *dicens superius*, id est in principio. Et quid dicit? *Quia hostias et oblationes, et holocautomata, et pro peccato noluisti*. Isa., I, 11 : *Holocaustum arietum, et adipem pinguium, et sanguinem vitulorum, et agnorum, et hircorum nolui. Noluisti*, verum est secundum se, *nec placita sunt tibi quæ secundum legem offeruntur*, id est, in his non delectaris. Ps. L, 18 : *Holocaustis non delectaberis*, nisi quia sunt figura, vel inquantum per ipsa retrahebantur ab idololatria. Hoc ergo primo dicens, subjungit : *tunc dixi*, scilicet quando carnem aptasti mihi ad passionem, vel quando ista non placuerunt : *Ecce venio*, vel ad incarnationem, vel ad passionem. Sed ad quid? *Ut faciam voluntatem tuam*. Joan., VI, 38 : *Descendi de cœlo, ut faciam voluntatem ejus qui misit me*. Ibid., IV, 34 : *Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me*. Propheta ergo hoc dicens, *aufert primum, ut sequens statuat*, in quo ostendit differentiam Veteris et Novi Testamenti, quia loquens de Veteri dicit quod non vult nec placent Deo, scilicet secundum se ; ergo auferuntur : sed quando de Novo loquitur, dicit quod vult, quia ad hoc venio ut faciam voluntatem tuam. Ergo Novum statuitur, id est firmatur, esse secundum voluntatem Dei. Levit., XXVI, 20 : *Vetera, novis supervenientibus, projicietis*.

Deinde cum dicit : *in qua voluntate sanctificati sumus*, exponit illud quod dixerat de voluntate Dei, ad quam implendam venit Christus, scilicet quæ sit illa voluntas. Hæc autem est sicut dicitur I Thess., IV, 3 : *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra*. Ideo dicit : *in qua voluntate sanctificati sumus*, et hoc *per oblationem corporis Christi Jesu*, scilicet[1] factam. Ephes., V, 2 : *Obtulit semetipsum oblationem et hostiam Deo*, et hoc *semel*, I Petr., III, 18 : *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est*.

Deinde cum dicit : *Et omnis quidem sacerdos præsto est quotidie ministrans*, ostendit comparationem sacerdotis Novi et Veteris Testamenti. Sciendum autem quod in lege erant duo solemnia sacrificia. Unum in die expiationis, quod fiebat per solum summum pontificem, de quo multa jam dicta sunt ; aliud erat juge sacrificium, in quo unus agnus offerebatur in mane et alius in vespere, de quo Num., XXVIII. De isto etiam intendit hic Apostolus, et circa hoc tria facit ; primo enim ponit illud quod pertinet ad sacerdotem Veteris Testamenti ; secundo, ponit illud quod pertinet ad sacerdotem Novi ; tertio, confirmat per auctoritatem. Secundum, ibi : *Hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei ;* tertium, ibi : *Contestatur autem nos et Spiritus sanctus*. Dicit ergo : *Omnis sacerdos præsto est quotidie ministrans*. Dicit *omnis*, ad differentiam sacrificii expiationis, quod tantum per summum sacerdotem fiebat ; sed in isto *omnis sacerdos præsto est tota die ministrans, et sæpe offerens easdem hostias*, quia semper offerebat agnum, *quæ*, scilicet hostiæ feriales, *non poterant auferre peccata*, quia ite-

[1] Al. : « semel scilicet. »

rabantur. Hierem., xi, 15 : *Numquid carnes sanctæ auferunt a te malitias tuas, in quibus gloriata es?* Per istud juge sacrificium figuratur Christus et æternitas ejus, qui est agnus immaculatus.

Deinde cum dicit : *Hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei,* ostendit illud quod pertinet ad sacerdotium Christi, et circa hoc facit duo ; primo enim ponit intentum ; secundo, assignat rationem, ibi : *Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos.* Dicit ergo : *Hic autem*, scilicet Christus, *offerens unam hostiam pro peccatis,* auferentem scilicet peccata. Illa vero vetus lex multas offerebat hostias, non expiantes peccata. *Hic ergo,* scilicet Christus[1], *offerens unam hostiam,* quia semel pro peccatis nostris semetipsum obtulit, *sedet in dextera Dei,* non tanquam minister, sicut sacerdos legalis, qui semper præsto est, sed tanquam Dominus. Psal. cix, 1 : *Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis.* Marc., ult., 19 : *Sedet a dextris Dei. In dextera Dei* Patris quantum ad æqualitatem potestatis secundum divinitatem, sed in potioribus bonis secundum humanitatem. Supra, i, 3 : *Sedet ad dexteram majestatis in excelsis.* Et hoc *in sempiternum ;* non enim iterum morietur, quia Christus resurgens ex mortuis jam non moritur. Rom., vi, 9. Daniel, vii, 14 : *Potestas ejus potestas æterna.*

De cætero expectans donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus. Ista expectatio non innuit aliquam anxietatem in Christo, sicut in hominibus *spes quæ differtur, affligit animam,* ut dicitur Prov., xiii, 12 ; sed designat voluntatem miserendi, quam Deus habet erga nos. Isa., xxx, 18 : *Expectat Dominus ut misereatur nostri.* Subjiciuntur ergo pedibus ejus, id est humanitati Christi, aliqui volentes, et in hoc salus ipsorum consistit, scilicet in faciendo voluntatem ejus. Exod., x, 3 : *Usquequo non vis mihi subjici?* Sed mali, nolentes, ipsi subditi sunt, quia, etsi voluntatem ejus per se non implent, tamen de ipsis impletur quantum ad opus justitiæ. Et sic omnia sunt ei subjecta aliquo istorum modorum. Psal. viii, 8 : *Omnia subjecisti sub pedibus ejus.*

Deinde cum dicit : *Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos,* assignat rationem, scilicet quare sedet tanquam Dominus et non tanquam minister, sicut sacerdos legalis, quia iste per hostiam unam non auferebat peccata, et ideo oportebat plures alios offerre et frequenter; supra, v, 1 : *Omnis enim pontifex ad offerenda munera et hostias constituitur,* sed hostia quam Christus obtulit, aufert omnia peccata ; supra, ix, 28 : *Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata.* Et ideo dicit quod *una oblatione consummavit,* id est perfecit quod fecit reconciliando, et conjungendo nos Deo tanquam principio, *sanctificatos in sempiternum,* quia hostia Christi, qui Deus est et homo, habet virtutem æternam sanctificandi. Infra, xiii, 12 : *Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.* Per Christum enim perficimur et conjungimur Deo. Rom., v, 2 : *Per quem accessum habemus ad Deum.*

Deinde cum dicit : *Contestatur autem nos et Spiritus sanctus,* confirmat quod dixerat per auctoritatem, quæ sumpta est ex Hier., xxxi ; quæ quia supra, viii, exposita est, ad præsens intermittatur. Et tamen potest dividi in duas partes. Primo, ponit auctoritatem ; secundo, ex ea arguit, ibi : *Ubi autem horum remissio, jam non est oblatio pro peccato.* Et facit talem rationem. In Novo Testamento remittuntur peccata per oblationem Christi, quia in remissionem peccatorum effusus est sanguis Christi ; ergo in Novo Testamento, in quo peccata et iniquitates remittuntur, ut dictum est in auctoritate, *non est oblatio pro peccato,* supple, amplius iteranda. Matth., ix, 12 : *Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus. Ubi ergo est horum remissio, jam non est oblatio pro peccato.* Fieret enim injuria hostiæ Christi.

LECTIO II.

Habentes itaque, fratres, fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi, quam initiavit nobis viam, novam et viventem per velamen, id est carnem suam, et sacerdotem magnum super domum Dei; accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corde a conscientia mala, et abluti corpus aqua munda, teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem (fidelis enim est qui repromisit) et consideremus invicem in provocationem caritatis et bonorum operum : non deserentes collectionem nostram, sicut consuetudinis est quibusdam; sed consolantes, et tanto magis, quanto videritis appropinquantem diem.

Postquam ostendit Apostolus multiplicem eminentiam sacerdotii Christi respectu sacerdotii legalis, hic juxta consuetudinem suam concludit, monendo quod isti sacerdotio fideliter inhærendum est. Hoc enim semper supra fecit, quod post commendationem ponit admonitionem, quia ad hoc susceperat commendare gratiam Christi, ut alliciat eos ad obediendum Christo, et recedendum a cæremonialibus legis. Circa hoc ergo duo facit : quia primo ponit monitionem; secundo, assignat rationem, ibi : *Voluntarie enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia.*

Sciendum est autem circa primum quod duo dixerat de sacerdotio Christi : scilicet virtutem ritus ejus, quia *per proprium sanguinem;* item dignitatem ipsius, quia *pontifex in æternum.* Et ideo in monitione sua resumit ista duo. Unde monendo quod fideliter obediendum est Deo Christo, primo ponit illa duo; secundo, ponit suam monitionem, ibi : *Accedamus cum vero*[1] *corde in plenitudine fidei.* Item prima in duas, quia primo resumit ritum sacerdotii ejus; secundo, dignitatem, ibi : *et sacerdotem magnum.* Dicit ergo : *Itaque, fratres,* scilicet per mutuam caritatem, *habentes fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi.* Ephes., III, 12 : *In quo habemus fiduciam, et accessum in confidentia per fidem ejus.* Exod., XV, 17 : *Introduces eos et plantabis in monte hæreditatis tuæ, firmissimo habitaculo tuo.* Psalm. CXXI, 1 : *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi : In domum Domini ibimus.* Et hoc *in sanguine Christi,* quia, *hic est sanguis Novi Testamenti.* Matth., XXVI, 28, id est novæ promissionis, scilicet cœlestium. Sed quomodo habeamus fiduciam introeundi[2], ostendit, quia Christus per suum sanguinem *initiavit,* id est inchoavit, *novam viam nobis.* Mich., II, 13 : *Ascendit pandens iter ante eos.* Joan., XIV, 3 : *Si abiero et præparavero vobis locum, iterum venio, et accipiam vos ad meipsum.* Isa., XXXV, 8 : *Sancta via vocabitur, et pollutus non transibit per illam.* Hæc est ergo via eundi in cœlum, et est *nova,* quia ante Christum nullus invenit eam, quia *nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo,* Joan., III, 13. Et ideo qui vult ascendere, debet ipsi, tanquam membrum capiti suo, adhærere. Apoc., II, 7 : *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei;* et III, 12 : *Et scribam super eum nomen novum, et nomen civitatis novæ Hierusalem,* quia scilicet de novo introducuntur. *Viventem*[3], id est semper perseverantem, in quo apparuit virtus deitatis, quia semper vivit.

Sed quæ sit ista via, ostendit subdens : *per velamen, id est carnem suam.* Sicut enim sacerdos per velum intrabat in Sancta sanctorum, ita si volumus intrare sancta gloriæ, oportet intrare per carnem Christi, quæ fuit velamen deitatis. Isa., XLV, 15 : *Vere tu es Deus absconditus.* Non enim sufficit fides de deitate, si non adsit fides de incarnatione. Joan., XIV, 1 : *Creditis in Deum, et in me credite.* Vel *per velamen, id est* per *carnem suam,* datam nobis sub velamento speciei panis in sacramento. Non enim proponitur nobis sub specie propria, propter horrorem et propter meritum fidei.

Consequenter commendat dignitatem sacerdotis, cum dicit : *et sacerdotem magnum,* quod scilicet nobis initiavit viam, quasi dicat : Habentes fiduciam intrandi per sacerdotem, scilicet Jesum. Psal. CIX, 4 : *Tu es Sacerdos in æternum.* Qui dicitur magnus, quia sacerdotium ejus non est tantum super unum populum, sicut Aaron, sed *super domum Dei,* totam scilicet Ecclesiam militantem et triumphantem. I Timoth., III, 15: *Ut scias quomodo oporteat te conversari in domo Dei, quæ est Ecclesia.* Et dicit *super,*

[1] Al. : *bono.* — [2] Al. : « introducendi. » — [3] Al. : « semper viventem. »

quia Moyses fuit fidelis in omni domo tanquam famulus. Num., xv, sed Christus super totam domum, sicut Filius, qui est Dominus omnium. Matth., ult., 18 : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* De hoc etiam supra, III.

Deinde cum dicit : *accedamus,* ponit monitionem suam, quod scilicet [1] ex quo talis et tantus est, fideliter est ei adhærendum, quod fit tribus modis, scilicet per fidem, spem et caritatem. I Cor., XIII, 13 : *Nunc autem manet fides, spes, caritas.* Primo ergo monet ad ea quæ sunt fidei; secundo, ad ea quæ sunt spei, ibi : *Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem* [2]*;* tertio, ad ea quæ sunt caritatis, ibi : *et consideremus invicem in provocationem caritatis.* Sed quantum ad primum duo sunt necessaria: scilicet ipsa fides, quia *sine fide impossibile est placere Deo,* infra, XI, 6, et fidei sacramentum. Quantum ad primum dicit : *accedamus* ad ipsum *cum vero,* non ficto, *corde.* IV Reg., XX, et Isa., XXXVIII, 3 : *Memento quomodo ambulaverim coram te in veritate, et in corde perfecto.* Hoc autem fit quando opus concordat cordi. Accedamus etiam *in plenitudine fidei;* infra, XI, 6 : *Accedentem ad Deum oportet credere.* Nec sufficit qualiscumque fides, sed requiritur fides plena, quod fit duobus modis; scilicet et quantum ad materiam fidei, ut credantur omnia, quæ proponuntur ad credendum; et quod sit fides formata, quod est per caritatem. Rom., XIII, 10 : *Plenitudo enim legis est dilectio.* Quantum ad sacramentum fidei dicitur : *aspersi corda* vestra, quod alludit ei quod dicitur Num., XIX, ubi ponitur ritus vitulæ rufæ, de cujus aqua aspergebatur mundandus die tertio; sed die septimo alia aqua lavabatur corpus ejus et vestimenta. Per aspersionem aquæ vitulæ rufæ figurabatur passio Christi, quia die tertia, scilicet in fide Trinitatis in baptismo, mundamur a peccatis. Et quantum ad hoc dicit : *aspersi corda,* non corpora. Infra, XII, 24 : *Accessistis ad sanguinis aspersionem. Aspersi* ergo *corda,* non a tactu mortui, sicut per aquam vitulæ rufæ, sed *a conscientia mala.* De ablutione autem quæ fiebat septima die, dicit : *et abluti corpus aqua munda.* Non enim in baptismo operatur tantum virtus passionis, sed etiam infunduntur in ipso dona Spiritus sancti. Unde in septima die, id est in plenitudine donorum Spiritus sancti, totus homo abluitur intus et extra ab omni peccato, tam actuali quam originali, quod est quasi corporale, quia anima ipsum contrahit per unionem ad carnem fœdam. Dicitur autem Spiritus sanctus aqua, quia mundat. Act., XV, 9 : *Fide purificans corda ipsorum.* Ezech., XXXVI, 25 : *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, et ab universis idolis vestris mundabo vos.* Zachar., XIII, 1 : *Erit fons patens domui David et habitantibus Hierusalem, in ablutionem peccatoris* [3] *et menstruatæ.* Tit., III, 5 : *Per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti.* Et in hujus signum, super Christum baptizatum descendit Spiritus sanctus in corporali specie.

Deinde cum dicit : *Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem,* ponit illud quod pertinet ad spem, et circa hoc facit duo; primo enim hortatur ad spei certitudinem; secundo, subdit rationem, ibi : *Fidelis enim est qui repromisit.* Sciendum est autem quod per fidem Christi datur nobis spes salutis æternæ et introitus in cœlum. I Petr., I, 3 : *Regeneravit nos in spem vivam.* Unde dicit : *teneamus,* et non dicit spem, sed *spei nostræ confessionem,* quia non sufficit habere spem in corde, sed etiam oportet confiteri ore. Rom., X, 10 : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Item oportet confiteri eam non solum verbo, sed etiam factis, contra quosdam de quibus Tit., I, 16 : *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* Fit autem ista confessio per opera, per quæ tenditur ad res speratas. Apoc., III, 11 : *Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam. Indeclinabilem,* id est, ut ab ista confessione non declinemus, neque per prospera neque per adversa. Psal. CXXIV, 5 : *Declinantes autem in obligationes, adducet Dominus cum operantibus iniquitatem.* Isa., XXX, 21 : *Hæc est via, ambulate in ea, et non declinetis neque ad dexteram neque ad sinistram.* Et ratio hujus est, quia *ille qui repromisit est fidelis,* et ideo mentiri non potest. Ps. CXLIV, 13 : *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis.* Deuter., XXXII, 4 : *Deus fidelis, et absque ulla iniquitate.*

Consequenter cum dicit : *et consideremus invicem in provocationem caritatis,* ponit illud quod pertinet ad caritatem, et circa

[1] Al. : « ut scilicet. » — [2] Al. tantum : *Teneamus spem.* — [3] Al. : *peccatorum.*

hoc facit tria; primo enim facit quod dictum est; secundo, removet contrarium caritati, ibi : *non deserentes collectionem nostram;* tertio, assignat rationem ex congruitate temporis, ibi : *et tanto magis, quanto videritis appropinquantem diem.*

Circa primum sciendum est quod, licet caritas principaliter inhæreat Deo, tamen manifestatur per caritatem proximi. I Joan., IV, 20 : *Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum, quem non videt, quomodo potest diligere?* Ergo ad caritatem pertinet quod diligatur proximus; ideo dicit : *consideremus invicem,* ut scilicet ea quæ sunt proximi, sollicite faciamus. Eccli., XVII, 12 : *Et unicuique mandavit Deus de proximo suo.* Sed quia aliqui ea quæ sunt proximi considerant zelo invidiæ, aliqui vero zelo odii, contra quos dicitur Proverb., XXIV, 15 : *Ne quæras impietatem in domo justi;* ideo dicit : *in provocationem caritatis,* id est, ut provocemus eos ad caritatem. Rom., XI, 13 : *Quamdiu Apostolus gentium sum, ministerium meum honorificabo, si quo modo ad æmulandum provocem carnem meam et salvos faciam aliquos ex illis.* Ista autem provocatio procedit ex dilectione, quæ extenditur [1] ad opus exterius. I Joan., III, 18 : *Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate.* Sicut enim dicit Gregorius, « non est amor Dei otiosus; operatur enim magna si est; si autem operari renuit, amor non est. Probatio ergo dilectionis, exhibitio est operis. » Ideo subdit : *et bonorum operum.* Coloss., I, 10 : *In omni opere bono fructificantes.*

Deinde removet contrarium caritati, cum dicit : *Non deserentes collectionem nostram.* Quia enim caritas est amor, proprium autem amoris est unire, quia, ut dicit Dionysius, amor est vis unitiva; Joan., XVII, 22 : *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus ..., et cognoscat mundus quia dilexi eos, sicut et me dilexisti;* ideo recedere ab invicem est directe oppositum caritati, et ideo dicit : *non deserentes collectionem nostram,* scilicet Ecclesiæ, quam aliqui deserunt tripliciter : scilicet propter persecutiones apostatantes a fide, et isti significantur per illos de quibus dicitur Joan., VI, 7, quod *abierunt retro, et jam cum illo non ambulabant.* Matth., XIII, 21 : *Facta tribulatione et persecutionibus propter verbum, continue scandalizantur.* Luc., VIII, 13 : *Ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt.* Secundo, mali prælati, qui dimittunt oves in periculo. Joan., X, 13 : *Mercenarius fugit, quia mercenarius est.* Aliqui vero ex superbia, quia cum possent esse utiles ad regendum, cum nota superbiæ ab aliis se separant. Judæ, XIX : *Hi sunt qui segregant se ab aliis, animales, spiritum non habentes,* quasi sub specie majoris perfectionis. Et forte tales erant in tempore illo [2]; ideo sequitur : *sicut consuetudinis est quibusdam,* contra quos dicitur I Cor., XI, 16 : *Si quis videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia* [3] *Dei.* Sed quid debent facere, subdit : *sed consolantes,* quasi dicat : Si videas quod socius tuus male se habet, non deseras eum, sed consolare, non sicut illi qui deserunt collectionem, de quibus dicit : *sicut est consuetudinis quibusdam* [4].

Consequenter cum dicit : *Et tanto magis, quanto videritis appropinquantem diem,* assignat causam hujus. Posset enim aliquis dicere. Quare debemus nos in fide proficere? Quia motus naturalis quanto plus accedit ad terminum, magis intenditur; contrarium est de violento. Gratia autem inclinat in modum naturæ; ergo qui sunt in gratia, quanto plus accedunt ad finem, plus debet crescere; et ideo dicit : *non deserentes,* sicut quidam, *sed consolantes;* et hoc *tanto magis quanto videritis appropinquantem diem,* id est terminum. Rom., XIII, 12 : *Nox præcessit, dies autem appropinquavit.* Prov., IV, 18 : *Justorum semita, quasi lux splendens* [5], *proficit et crescit usque ad perfectum diem.*

[1] Al. : « requiritur. » — [2] Al. desunt sequentia usque ad « contra quos. » — [3] Al. : *in Ecclesia.* — [4] Al. additur : « qui, ut dictum est, forte erant in illis diebus. » — [5] Al. : *quasi lux fulget, et proficit,* etc.

LECTIO III.

Voluntarie enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia; terribilis autem quædam expectatio judicii, et ignis æmulatio, quæ consumptura est adversarios. Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione, duobus vel tribus testibus, moritur : quanto magis putatis deteriora mereri supplicia qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et Spiritui gratiæ contumeliam fecerit ? Scimus enim qui dixit : Mihi vindictam, et ego retribuam. Et iterum quia judicabit Dominus populum suum. Horrendum est incidere in manus Dei viventis.

Supra Apostolus posita commendatione excellentiæ sacerdotii Christi, et subjuncta admonitione, ut illius sacerdotio adhæreant per fidem et caritatem, hic probat monitionem suam per rationem, et hoc facit dupliciter. Primo, terrendo; secundo, demulcendo, ibi : *Rememoramini autem pristinos dies.* Circa primum duo facit : quia primo terret eos ad observandum monitionem suam propter substractionem remedii; secundo, propter expectationem judicii, ibi : *terribilis autem quædam expectatio judicii.* Dicit ergo : *Voluntarie enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia,* quod dupliciter exponitur. Uno modo, secundum *Glossam,* quæ videtur facere differentiam inter peccantes volentes et voluntarie; ita quod volens peccat qui quasi passione ductus consentit in peccatum, de quo ante non cogitavit; voluntarie autem qui ex certa malitia, cujus voluntas prona est ad peccandum, ut statim cedat, Hierem., VIII, 6 : *Omnes conversi sunt ad cursum suum, quasi equus vadens impetu ad prælium,* nec postea pœnitet. Prov., II, 14 : *Lætantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis.* Ergo *voluntarie peccantibus,* id est in voluntate peccandi permanentibus. Et exaggerando subdit : *post acceptam notitiam veritatis.* II Petr., II, 21 : *Melius erat illis viam justitiæ non agnoscere, quam post agnitionem retrorsum converti; jam non relinquitur hostia pro peccatis,* id est hostia quam Christus obtulit pro remissione peccatorum, non est nobis utilis, quia illis dimittuntur peccata qui de ipsis pœnitent. Matth., XXVI, 28 : *Hic est sanguis Novi Testamenti, qui pro multis effundetur,* scilicet efficaciter. Sed de malis dicitur Isaiæ, XLIX, 4 : *In vacuum laboravi, sine causa et vane fortitudinem meam consumpsi.* Hierem., VI, 29 : *Frustra conflavit conflator; malitiæ ejus non sunt comsumptæ.* Sed melius potest dici, et secundum intentionem Apostoli, quia, secundum Augustinum, liberum arbitrium habet multiplicem statum, quia in statu extra gratiam [1], antequam reparetur per gratiam, non est in potestate nostra peccare mortaliter vel non peccare, et hoc propter præconceptionem finis, et habitum inclinantem; quod quidem verum est secundum magnum tempus, sed per aliquam moram, si operetur ex præmeditatione, potest vitare hoc peccatum vel illud. Sed postquam per gratiam reparatus est homo, omnino in potestate ejus est vitare peccatum mortale, et etiam veniale in particulari, non autem omnino in universali, et hoc est propter auxilium gratiæ salvantis. Et ideo dicit : *Nobis peccantibus voluntarie post acceptam notitiam veritatis,* id est post acceptam gratiam per quam habetur notitia peccati, quia ante notitiam peccati, peccatum nostrum a Deo nobis non imputatur; unde quasi dicitur ipsum ignorare, quia non imputat nobis. Sed post *jam non est pro peccatis hostia;* ante enim reparationem, quæ facta est per Christum, relinquebatur hostia ista; quæ expectabatur, sed nunc jam non expectatur alia mors ejus, ita nec post baptismum semel acceptum expectatur alius baptismus.

Deinde cum dicit : *terribilis autem quædam expectatio judicii,* deterret expectatione divini judicii, et circa hoc duo facit; primo enim terret; secundo, subdit rationem, ibi : *Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione, duobus vel tribus testibus, moritur.* Sic ergo dictum est quod non relinquitur ultra hostia. Quid ergo ? Illud quod supra dictum est IX cap., quod post mortem est judicium. Job, XIX, 29 : *Scitote esse judicium.* Istius judicii expectatio est valde terribilis tum propter conscientiam peccatorum; Jacob., III, 2 : *In multis offen-*

[1] Al. : « in statu naturæ lapsæ. »

dimus omnes; tum etiam propter imperfectionem justitiarum nostrarum. Isa., LXIV, 6 : *Justitiæ nostræ quasi pannus menstruatæ.* Psalm. CXVIII, 120 : *A judiciis tuis timui.* Habac., III, 16 : *Audivi, et conturbatus est venter meus.* Est etiam afflictiva; unde dicit : *et ignis æmulatio,* id est pœna ignis, quæ infligitur ex zelo et æmulatione divinæ justitiæ. Exod., XX, 5 : *Ego sum Dominus Deus tuus, fortis, zelotes.* Zelus autem est amor sponsi. Sicut ergo sponsus non parcit sponsæ malæ, sic nec Deus animæ peccatrici. Proverb., VI, 34 : *Zelus et furor viri non parcet in die vindictæ.* Sequitur : *quæ consumptura est adversarios.* Psal. XCVI, 3 : *Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit, in circuitu inimicos ejus,* quia ignis qui præcedet faciem judicis, corpora viventium incinerabit, et reprobos detrudet in infernum, a corpore eorum consumet, non totaliter consumendo, sed in perpetuum cruciendo.

Consequenter cum dicit : *Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione, duobus vel tribus, moritur,* probat quod dixerat de terrore judicii; et primo per locum a minori; secundo, per auctoritatem, ibi : *Scimus autem illum qui dixit : Mihi vindictam, et ego retribuam.* Primum accipit ex lege. Tanto enim aliquis est reus majoris pœnæ, quanto rem magis sacram contemnit. Cum ergo Vetus Testamentum non sit ita sanctum sicut Novum, et transgressor illius gravissime puniebatur; ergo transgressor Novi longe gravius debet puniri. Circa illud argumentum duo facit : primo enim ponit istud quod fiebat in Veteri; secundo, illud quod fiendum est in Novo, ibi : *Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit ?* Quantum ad Vetus ponit culpam et pœnam. Culpam, cum dicit : *Irritam quis faciens legem Moysi.* Irritum dicitur quod non sortitur debitum finem. Lex autem non solum vetus, sed etiam quælibet, datur ut inducat homines ad virtutem, et faciat abstinentes a vitiis. Et ideo qui transgreditur legem et vacat vitiis, quantum est in se, legem irritam facit. Matth., XV, 6 : *Irritum fecistis mandatum Dei propter traditiones vestras.* Gen., XVII, 14 : *Masculus cujus præputii caro circumcisa non fuerit, peribit de populo suo, quia pactum meum irritum fecit.* Et pœnam ostendit cum dicit : *sine ulla miseratione.* Et ista pœna est valde gravis, quia infligit mortem; unde dicit : *moritur.* Exod., XXII, 18 : *Maleficos non patieris vivere.* Item quia irremissibilis, unde dicit : *sine ulla miseratione.* Deuter., XIX, 12 : *Morietur, nec misereberis ejus.*

Sed numquid lex Dei excludit misericordiam? Constat quod non. Oseæ, VI, 6 : *Misericordiam volui, et non sacrificium.* Respondeo. Dicendum est quod differunt misericordia, clementia et venia. Quia misericordia est quando homo ex quadam passione cordis et animi movetur ad remittendum pœnam, et hoc aliquando est contra justitiam, et istam prohibet. Venia autem est quando propter aliquam utilitatem publicam remittit aliquid de pœna debita. Clementia est quando non solum de pœna aliquid, sed etiam de culpa remissius judicat. Ista duo non prohibentur, sed misericordia primo modo dicta, quia est contra justitiam, et inducit dissolutionem. *Moritur* ergo, et hoc *duobus vel tribus testibus,* supple, convictus. Deuter., XVII, 6 : *In ore duorum vel trium testium stat omne verbum*[1]. Causa autem quare lex numerum testium determinat, secundum Augustinum est, ut per hoc designetur immobilitas veritatis, quæ est in sancta Trinitate. Nec refert si nominentur duæ personæ vel tres, quia semper in duabus intelligitur tertia, scilicet Spiritus sanctus, qui est nexus amborum. Ista ratio mystica est; sed litteralis est, ut quia in judicio unus affirmat, alter negat, non plus credendum est uni quam alteri, multitudini autem est credendum. Omnis autem multitudo completur numero ternario, et ideo sufficit quod sint duo cum accusante; sed tertius testis[2] superadditur ex abundantia.

Deinde cum dicit : *Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia qui Filium Dei conculcaverit?* ponitur id quod spectat ad Novum Testamentum : et primo ponit pœnam; secundo, culpam, ibi : *Qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit.* Quantum ad pœnam dicit : *Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia.* Quia enim in Novo Testamento per Christum prædicatum est, ideo peccans in ipso, gravius punitur. Matth., XI, 22 : *Verumtamen dico vobis, quod Tyro et Sidoni*

[1] Ibi : « peribit qui interficietur; » ipsa autem verba habentur II Cor., XIII, 1. — [2] Al. omittitur « testis. »

remissius erit quam vobis in die judicii.

Sed numquid plus punitur peccator christianus quam infidelis? Quia si sic, melius esset quod omnes essent infideles. Respondeo. Dicendum est quod aliud est de illis qui fidem contemnunt, quia isti proprie sunt contemptores: aliud de illis qui ex ignorantia fidem non annuntiatam non tenent, et talibus peccatum infidelitatis non imputatur. Sed qui fidem annuntiatam contemnit, gravius punitur, quia peccatum infidelitatis maximum est. Si ergo comparamus christianum et Judæum qui non contemnit, et uterque sit adulter, tum gravius punietur christianus quam Judæus, quia non solum pro adulterio, sed etiam quia magis ingratus est.

Sed numquid universaliter verum est quod semper idem peccatum in specie, gravius punitur in majori? Respondeo. Dicendum est quod dupliciter peccatur. Uno modo ex surreptione, et sic quando aliquis dat se operibus divinis, si ex surreptione peccat, minus punitur. II Paralip., xxx, 18: *Dominus bonus propitiabitur cunctis qui in toto corde requirunt Deum patrum suorum.* Psalm. xxxvi, 24: *Justus, cum ceciderit, non collidetur.* Sed si ex contemptu, magis peccat, quia cum sit in statu altiori, magis contemnit. Et de talibus loquitur hic, qui sunt magis ingrati.

Quantum vero ad culpam dicit: *Qui Filium Dei conculcaverit.* Sciendum vero est quod Apostolus gravitatem culpæ eorum qui peccant in Novo Testamento, ostendit ex beneficiis nobis a Deo in illo collatis. Deus autem nobis dedit quidquid maximum et pretiosum habebat, scilicet Filium suum unigenitum. II Petr., i, 4: *Per quem maxima nobis et pretiosa promissa donavit.* Dedit etiam Spiritum sanctum[1]. Joel, ii, 28: *Effundam de spiritu meo super omnem carnem.* Roman., v, 28: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Ingratitudo autem super tantis beneficiis aggravat peccàtum. Circa ingratitudinem vero super datione Filii duo consideranda sunt ac ponderanda, scilicet mysterium incarnationis, in qua datus est nobis, Isa., ix, et sacramentum passionis, in qua pro nobis se obtulit. Supra, ix, 14: *Sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo.* Et ideo quantum ad primum dicit: *Qui Filium Dei,* scilicet pro nobis incarnatum, *conculcaverit,* id est vilipenderit, scilicet non credendo quod fides Filii Dei sit sufficiens ad salutem, sicut illi qui legalia servabant; Galat., iii, 1: *Ante quorum oculos Christus proscriptus est.* Item non obediendo ejus mandatis, nec vivendo secundum doctrinam ejus. I Reg., ii, 30: *Qui autem contemnunt me erunt ignobiles.* Quantum ad secundum dicit: *Et sanguinem testamenti,* id est Christi sanguinem confirmativum Novi Testamenti, Matth., xxvi, 28: *Hic est sanguis meus Novi Testamenti; pollutum duxerit,* id est, reputaverit pollutum, ut scilicet non possit mundare, sicut pollutus in se non mundat. Eccli., xxxiv, 4: *Ab immundo quis mundabitur?* quasi dicat, nullus[2], scilicet secundum quod mundatio tantum fiebat per sanguinem animalium. Item pollutum duxit qui virtute ejus in baptismo ablutus, peccat redeundo ad vomitum. Apoc., i, 5: *Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* Et ideo dicit: *in quo sanctificatus est,* id est, per quem sanctificatus est. I Cor., vi, 11: *Abluti estis, sanctificati estis, in nomine Domini nostri Jesu Christi.* Malach., i, 11: *In omni loco offertur oblatio munda nomini meo, quia magnum est nomen meum in gentibus.* Item qui peccat post alia sacramenta, etiam potest dici sanguinem Christi pollutum ducere. Item aggravatur peccatum ex contemptu Spiritus sancti, et ideo dicit: *et Spiritui gratiæ injuriam fecerit,* id est contumeliam, quam facit qui non credit quod gratia Spiritus sancti sit data per Christum, ut habetur Joan., xiv, 16: *Rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis,* et sufficiat ad salutem sine legalibus, ut scilicet remissionem peccatorum ascribat observantiis legis. Vel conculcat Christum qui libere absque timore peccat[3], sanguinem Christi polluit qui eo indigne communicat, Spiritui gratis dato; Ephes., ii, 8: *Donum enim Dei est, et non ex operibus*[4], injuriam facit qui Christum per peccatum a se abjicit. Sap., i, 5: *Corripietur* (id est expelletur) *a superveniente iniquitate.* Ephes., iv, 30: *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei.* I Thessal., v, 19: *Spiritum nolite extinguere.*

Deinde cum dicit: *Scimus enim qui dixit: Mihi vindictam, et ego retribuam,* probat quod dixit per auctoritates, et circa hoc

[1] Al.: « de Spiritu sancto. » — [2] Al.: « *quid mundabitur?* quasi dicat: nihil. » — [3] Al. deest « peccat. » — [4] Al. interponitur « contumeliam. »

facit duo : primo enim probat ponendo auctoritates; secundo, concludit ex eis, ibi : *Horrendum est incidere in manus Dei viventis.* Dicit ergo : *Scimus* illum *qui dixit,* Deut., XXXII, 35, secundum aliam litteram : *mihi vindictam,* supple : servate. Littera nostra habet : *Mea est ultio.* Et numquid reddes? Imo *et ego retribuam.*

Sed contra. Si soli Deo servatur vindicta, quare judices vindicant? Respondeo. Ad hoc respondet Apostolus Roman., XIII, quod judex est minister Dei; unde non judicat propria auctoritate, sed Dei.

Secunda auctoritas est ibidem : *judicabit Dominus populum suum.* Si suum, ergo multo magis inimicos. I Petr., IV, 18 : *Si justus vix salvabitur*[1], *impius et peccator ubi parebit?* Vel *populum suum,* id est qui fidem suam non contemnunt, quia infideles damnabuntur et non judicabuntur judicio discussionis. In judicio enim, ut dicit Gregorius, quatuor erunt ordines. Quidam qui non judicabuntur, sed judicabunt et salvabuntur[2], scilicet apostoli et apostolici viri; quidam qui judicabuntur et salvabuntur, ut mediocriter boni; quidam qui judicabuntur et damnabuntur, ut mali fideles; quidam qui non judicabuntur et damnabuntur, ut omnes infideles.

Deinde cum dicit : *Horrendum est incidere in manus Dei viventis,* ponit conclusionem. Ex quo enim vindicta reservanda est Deo, qui judicabit populum suum, *horrendum est incidere in manus Dei viventis.* Quanto enim judex justior et fortior est, tanto magis timendum est. Psalm. VII, 12 : *Deus judex justus et fortis.* Ergo horrendum est incidere in manus ejus. Dan., XIII, 23 : *Melius est mihi absque opere incidere in manus vestras quam peccare in conspectu Domini.* Eccli., II, 22 : *Si pœnitentiam non egerimus, incidemus in manus Domini, et non in manus hominum.*

Sed contra. II Reg., ult., David tanquam melius præelegit incidere in manus Dei. Respondeo. Dicendum est quod homo peccat offendendo hominem et offendendo Deum. Melius autem est incidere in manus hominis offendendo ipsum, quam in manus Dei ipsum offendendo. Vel dicendum est quod melius est peccantem et contemnentem incidere in manus hominis, peccantem vero, sed pœnitentem, in manus Dei. Et sic elegit David. Vel dicendum est quod usque ad judicium non est horrendum in manus Dei incidere, qui judicat misericorditer, quamdiu est pater misericordiarum; sed post judicium, horrendum est incidere in manus Dei, quando sicut Deus ultionum justitias judicabit. Modo enim sicut circumdatus infirmitate, quam aliquando expertus est, ex compassione misericorditer judicat.

LECTIO IV.

Rememoramini autem pristinos dies; in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum, et in altero quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti; in altero autem socii taliter conversantium effecti. Nam et vinctis compassi estis, et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem et manentem substantiam. Nolite itaque amittere confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem. Patientia enim vobis necessaria est, ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem. Adhuc enim modicum, aliquantulumque, qui venturus est veniet, et non tardabit. Justus autem meus ex fide vivit; quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ. Nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem, sed fidei in acquisitionem animæ.

Supra Apostolus monuit ad inhærendum Christo per fidem, spem et caritatem, ad quod induxit per rationes terrentes; hic ponit rationes demulcentes, sicut bonus medicus, postquam secuit, ponit unctiones lenientes. Inter omnia enim commendatio de bene gestis est unum quod maxime provocat ad bonum inceptum continuandum : Virtus enim laudata crescit in immensum pondus, et immensum gloria[3] calcar habet. Et circa hoc facit duo; primo enim commemorat eis bona quæ fecerant; secundo, hortatur ad implendum quod restat, ibi : *Nolite itaque amittere confidentiam vestram.* Circa primum facit tria : primo enim in generali commemorat tribulationes quas pro fide passi sunt; secundo, describit tribulationum modos, ibi : *Et in altero quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti;* tertio, exponit eas in speciali, ibi : *Nam et vinctis compassi estis.* Quia ergo ex bene gestis homo excita-

[1] Al. : *salvatur.* — [2] Al. tantum « sed salvabuntur. » — [3] Al. : « gloriæ. »

tur[1] ad melius, sicut aliquando ex malis e contrario desperat de seipso; ideo recitat bona eorum, dicens : *Rememoramini;* Hier., II, 2 : *Recordatus sum tui,* id est bonorum quæ egisti; *dies pristinos,* id est primordia conversionis vestræ, *in quibus illuminati* estis per fidem, quæ illuminat animam et purgat. Act., XV, 9 : *Fide purificans corda eorum.* Isa., LX, 1 : *Surge, illuminare Hierusalem.* Hoc autem est per fidem Christi. Ephes., III, 17 : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Luc., I, 79 : *Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent.* Primum enim lumen animæ est fides. *Sustinuistis magnum certamen passionum,* id est magnas passiones contra vos certantes, vobis illatas ab his qui Christum persequebantur in vobis. Act., IX, 4 : *Saule, Saule, quid me persequeris?* me, inquam, in membris meis[2], quia, ut dicit Augustinus in *Sermone super verbo isto,* « membris in terra positis, caput de cœlo clamat. » Sap., X, 12 : *Certamen forte dedit illi, ut vinceret.* II Timoth., IV, 7 : *Certavi bonum certamen.* Sicut enim dicitur Act., VIII, facta est persecutio magna in Ecclesia post mortem Stephani. I Thessal., II, 14 : *Vos enim imitatores facti estis Ecclesiarum Dei quæ sunt in Judæa, quoniam eadem passi estis et vos a contribulibus vestris, sicut et ipsi a Judæis.* Si ergo a principio incepistis sustinere, vituperabile esset modo deficere.

Consequenter cum dicit : *Et in altero quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti,* ostendit quæ fuerint illæ tribulationes. Dupliciter enim patitur aliquis : scilicet et in se tribulationem sustinendo, et in alio alienæ tribulationi compatiendo. Utroque autem modo illi passi sunt. Quantum ad primum dicit : *in altero,* scilicet quantum ad vos, *facti estis spectaculum opprobriis,* quod gravissimum est sapienti. Quod enim unus fatuus irridetur, non est grave, etiamsi multa ei irrisio ab aliis inferatur[3], sapienti vero grave est; sed si tribuletur, et irrideatur a tribulante, hoc gravissimum est. In hoc ergo ostendit magnitudinem afflictionis ipsorum, quia facti erant spectaculum, id est quia nullus eis compatiebatur, imo magis irrisori[4] congaudebant in afflictionibus ipsorum, scilicet *in opprobriis;* Ps. LXVIII, 10 : *Opprobria exprobrantium tibi, ceciderunt super me; et tribulationibus.* Ps. XXXIII, 20 : *Multæ tribulationes justorum.* I Corinth., IV, 9 : *Spectaculum facti sumus mundo,* scilicet ad irrisionem, *et angelis,* ad congratulationem, *et hominibus,* scilicet ratione utentibus, ad imitationem. Quantum ad secundum dicit quod *in altero effecti sunt socii taliter conversantium,* id est eorum qui talia patiebantur, et per compassionem et per subministrationem. Rom., XII, 13 : *Necessitatibus sanctorum communicantes.*

Deinde cum dicit : *Nam et vinctis compassi estis,* ponit quod dixerat; et primo quantum ad secundum, scilicet quomodo sunt compassi. Inter Judæos enim multi erant vincti, sicut de Paulo dicitur Act., VIII, quod devastabat Ecclesiam, tradens in custodiam viros et mulieres. Istis compassi sunt ministrando necessaria. Matth., XXV, 36 : *In carcere eram, et venistis ad me.* Quantam ad primum dicit : *et rapinam bonorum vestrorum,* scilicet pro hac causa factam, quia scilicet vinctis ministrabant, *cum gaudio suscepistis.* Jac., I, 2 : *Omne gaudium existimate, fratres, cum in tentationes varias incideritis.* Act., V, 41 : *Ibant apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati.*

Sed quare cum gaudio? Numquid amandæ sunt tribulationes? Certe videtur quod non[5], quia dicit Augustinus : « Tolerari jubes eas, non amari. » Respondeo. Dicendum est quod non amabant eas; unde subdit : *Cognoscentes vos habere meliorem et manentem substantiam,* scilicet alias divitias, principaliores, quæ augentur ex subtractione istarum, quibus dicuntur meliores. Temporales enim vanæ sunt, quia sunt in his quæ sunt infra hominem; spirituales autem in ipso Deo, scilicet in fruitione Dei. Isa., XXXIII, 6 : *Divitiæ salutis, sapientia et scientia : timor Domini ipse est thesaurus ejus.* Item sunt manentes, quia istæ deficiunt in se, et auferri possunt, illæ vero non. Matth., VI, 19 : *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo et tinea demolitur, ut ubi fures effodiunt et furantur; thesaurizate autem vobis thesauros in cœlo.*

Deinde cum dicit : *Nolite itaque amittere confidentiam vestram,* ostendit quid eis res-

[1] Al. : « exercitatur. » — [2] Al. : « id est me in membris meis. » — [3] Al. : « etiamsi multa tribulatio inferatur. » — [4] Al. deest « irrisori. » — [5] Al. : « certo non. »

tat faciendum, scilicet confidentiam acceptam ex bonis operibus conservare, et circa hoc facit tria; primo enim ponit monitionem; secundo, docet modum monitionem servandi, ibi: *Patientia enim vobis necessaria est;* tertio, probat per auctoritatem, ibi : *Adhuc enim modicum aliquantulumque, qui venturus est veniet.* Dicit ergo : Ex quo tot bona in primordiis conversionis vestræ operati estis, ex quibus multam confidentiam debetis habere apud Deum; *nolite itaque amittere confidentiam vestram*, quod profecto sequeretur, si a bonis desisteretis, *quæ magnam habet remunerationem.* Matth., v, 12 : *Gaudete in illa die et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis.* Gen., xv, 1 : *Ego protector tuus sum, et merces tua magna nimis.* Modus servandi est patientia; unde dicit : *Patientia enim vobis necessaria est.* Sicut autem mansuetudo est moderativa iræ, ita patientia ponit modum in tristitiis, ut scilicet non excedant modum rationis. Contingit autem aliquando tristitia ex malis illatis, aliquando vero ex bonis dilatis; Prov., xiii, 12 : *Spes quæ differtur, affligit animam.* Quantum autem ad primum proprie [1] dicitur patientia, sed quantum ad secundum dicitur longanimitas; hic autem accipitur patientia pro utroque, et quantum ad sufferentiam malorum, et quantum ad longanimitatem bonorum dilatorum. Dicit ergo quod quantum ad utrumque patientia nobis necessaria est. Proverb., xvi, 32 : *Melior est patiens forti viro.* Luc., xxi, 19 : *In patientia vestra possidebitis animas vestras.* Jac., i, 4 : *Patientia opus perfectum habet.*

Et ad quid est necessaria? *Ut voluntatem Dei facientes reportetis promissionem*, id est implentes voluntatem Dei, quæ fit [2] per impletionem mandatorum Dei, quia mandata sunt signa voluntatis Dei; unde *facientes voluntatem Dei,* scilicet voluntatem signi; sic enim aliquando accipitur voluntas Dei in Scriptura. Psalm. cii, 21 : *Ministri ejus, qui facitis voluntatem ejus.* Et sic reportabitis promissionem, id est rem promissam, quæ operantibus datur. Matth., xx, 8 : *Voca operarios, et redde illis mercedem.* Luc., xxi, 19 : *In patientia vestra possidebitis animas vestras.* Matth., xxii, 13 : *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Hier., xviii, 7 : *Repente loquar adversus gentem et adversus regnum, ut eradicem et destruam et disperdam illud. Si pœnitentiam egerit gens illa a malo suo quod locutus sum adversus eam, pœnitentiam agam et ego super malo quod cogitavi ut facerem ei; et subito loquar de gente et de regno, ut ædificem et plantem illud.*

Deinde cum dicit : *Adhuc autem modicum aliquantulumque, qui venturus est veniet,* probat quod dixit per auctoritatem, et circa hoc facit duo; primo enim ponit eam; secundo, applicat ad propositum, ibi : *Nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem.* Prima in tres : primo enim proponit proximum adventum remunerationis; secundo, ostendit conditionem remunerationis, ibi : *Justus autem meus ex fide vivit;* tertio, declarat periculum ne perdatur remuneratio, ibi : *Quod si subtraxerit me, non placebit animæ meæ.*

Circa primum sciendum est quod auctoritas ista sumpta videtur de Habac., ii, tamen principium sumptum est de Aggæi, ii cap.; quod ideo forte fecit, quia utrumque intellexit de eodem adventu. Habacuc enim sic dixit vers. 3 : *Adhuc visus procul;* Aggæus autem 7 : *Adhuc modicum.* Et ideo utitur verbis unius, quasi verbis alterius. Vel melius, quia Apostolus loquitur de tempore suo, scilicet post incarnationem et resurrectionem, a quo minus restat usque ad judicium, quam a tempore prophetæ; ideo magis utitur verbo Aggæi quantum ad principium, tamen in fine auctoritates concordant. Vel etiam potest dici quod loquitur [3] quasi ex seipso, cui non minus credendum est quam prophetæ. Est autem duplex adventus Domini secundum duplex judicium. Unus generalis, scilicet in fine in universali judicio; alius specialis in morte uniuscujusque. Quantum ergo ad utrumque dicit : *adhuc modicum,* quantum ad brevitatem temporis. Et quidem quantum ad primum, etsi multum sit quantum ad tractum temporis, et quoad nos, breve tamen est quantum ad æternitatem. Psal. lxxxix, 4 : *Mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesterna quæ præteriit.* Apocal., ult., 12 : *Ecce venio cito.* Sed quantum ad specialem, qui est in morte, de quo Joan., xiv, 3 : *Iterum veniam et accipiam vos ad*

[1] Al. omittitur « proprie. » — [2] Al. : « id est implentes voluntatem Dei, scilicet voluntatem signi, » aliis omissis. » — [3] Al. : « vel est, quia loquitur. »

meipsum, non multum refert utrum sit parum vel multum, quia talis erit unusquisque in judicio qualis exibit. Et ideo studendum est ut in morte appareamus boni, quia ubi te invenero, ibi te judicabo. Et ideo dicit : *modicum et aliquantulum,* quia tribulationes non sunt multum magnæ duratione, quia si multum premunt, interimunt; si vero parum premunt, non cito finiuntur. II Corinth., IV, 17 : *Id enim quod in præsenti est tribulationis momentaneum et leve, supra modum operatur in nobis æternum gloriæ pondus. Veniet* ergo cito, *et non tardabit,* sive in morte, sive in judicio. Jacob., V, 9 : *Ecce judex ante januam assistit.*

Qui sunt etiam remunerandi, ostendit cum subdit : *Justus autem meus ex fide vivit.* Hæc eadem auctoritas habetur Rom., I, et Galat., III. Solis autem justis debetur remuneratio. Psal. XXXVI, 39 : *Salus autem justorum a Domino.* Est autem duplex justitia. Una quoad humanum judicium, Rom., X, 3 : *Ignorantes Dei justitiam, et suam quærentes statuere.* Alia quoad divinum, Luc., I, 6 : *Erant autem justi ante Deum.* Istam autem justitiam requirit Deus; et ideo dicit : *Justus meus,* scilicet justitia quæ ad me ordinatur, id est, qui est mihi justus et propter me. Illud autem per quod homo justificatur, est fides. Rom., III, 22 : *Justitia Dei est per fidem Jesu Christi.* Cujus ratio est quia per hoc est homo justus quod ordinatur in Deum, illud autem per quod primo homo ordinatur in Deum, est fides; et ideo dicit : *Justus meus ex fide vivit.* Infra, XI, 6 : *Accedentem ad Deum oportet credere.* Nec solum per fidem judicat, sed etiam per fidem justificatus vivit. Sicut enim per animam vivit corpus, ita anima per Deum. Unde sicut per illud per quod primo unitur anima corpori, vivit corpus, ita id per quod primo unitur Deus animæ, vivit anima. Hoc autem est fides, quia fides est principium in vita spirituali. Isa., VII, 9 : *Si non credideritis, non permanebitis,* sicut domus non permanet destructo fundamento, Gal., II, 20 : *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei.* Fides autem si non est formata caritate, mortua est; et ideo non vivificat animam sine caritate. Gal., V, 5 : *Fides quæ per caritatem operatur.* I Joan., III, 14 : *Nos scimus quia translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres.* Vel *justus meus ex fide vivit,* id est, apud me reputatur, et habet vitam gloriæ sine actuali passione, si non datur opportunitas patiendi.

Deinde cum dicit : *Quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ,* ostendit periculum imminens non permanenti in justitia fidei. Quia enim in potestate habentis fidem est ipsam perdere vel servare, ideo dicit : *si subtraxerit se,* scilicet a fide et a justitia, *non placebit animæ meæ.* Littera nostra habet (Habac., II, 4) : *Non erit recta anima ejus.* Et est idem sensus. Dicit Heronymus quod ubicumque aliter scriptum est in Hebræo quam in Septuaginta, Apostolus utitur, sicut didicit a Gamaliele, ad cujus pedes didicit legem. *Non placebit* ergo *animæ meæ,* id est voluntati meæ. Voluntas enim debet esse regula actionum nostrarum. Qui ergo non concordat voluntati Dei, non est recta anima ejus.

Deinde cum dicit : *Nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem,* adaptat ad propositum, quasi dicat : Sic erit his qui se fidei subtrahunt, sed *nos non sumus filii subtractionis in perditionem.* Ille dicitur filius alicujus, quod in ipso dominatur. Et sic dicitur aliquis filius mortis, scilicet in quo dominatur illud per quod a Deo reprobatur. Canonica Judæ, XIX : *Hi sunt qui segregant semetipsos, animales, spiritum non habentes. In perditionem,* scilicet animæ. Psal. LXXII, 26 : *Perdidisti omnes qui fornicantur abs te.* Psalm. I, 7 : *Et iter impiorum peribit. Sed fidei*[1], id est renati in Christo per fidem, *in acquisitionem,* id est in salutem, *animæ.* Qui enim mandata Dei custodit salvat animam suam. Matth., XIX, 17 : *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* I Thessal., V, 5 : *Non sumus filii noctis neque tenebrarum.* Ergo non deficiamus a fide.

[1] Al. : *Sed filii Dei.*

CAPUT UNDECIMUM.

LECTIO I.

Est autem fides, sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium.

Supra Apostolus multipliciter ostendit excellentiam Christi præferens ipsum angelis et Moysi et Aaron, et monuit fideles debere conjungi ipsi Christo [1]; quæ conjunctio, quia præcipue et inchoative sit per fidem; Ephes., III, 17 : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris;* ideo Apostolus procedit ad commendationem fidei, et circa hoc facit tria; primo enim describit fidem; secundo, ponit exempla diversa de ipsa, ibi : *In hac enim testimonium consecuti sunt senes;* tertio, hortatur ad ea quæ sunt fidei, XII cap., ibi : *Ideoque nos tantam habentes impositam nubem testium ... curramus ad propositum nobis certamen.* Definitionem fidei ponit complete quidem, sed obscure. Unde sciendum est quod volens perfecte definire virtutem aliquam, oportet quod tangat materiam ejus propriam circa quam est, et finem ejus, quia habitus cognoscitur per actum, et actus per objectum; et ideo oportet tangere actum, et ordinem ad objectum et finem. Sicut volens definire fortitudinem, oportet tangere propriam ejus materiam circa quam est, scilicet timores et audacias, et finem, scilicet bonum reipublicæ, ut dicatur, quod fortitudo est virtus moderativa illorum propter bonum reipublicæ. Cum autem fides virtus theologica habeat idem pro objecto et fine, scilicet Deum; primo ponit ordinem et finem; secundo, materiam propriam, ibi : *argumentum non apparentium.* Sciendum vero est quod actus fidei est credere, qui est actus intellectus determinati ad unum ex imperio voluntatis. Unde credere est cum assensu aliquid cogitare, ut dicit Augustinus in libro *De prædestinatione sanctorum.* Et ideo objectum fidei et finis voluntatis oportet sibi correspondere. Veritas autem prima est objectum fidei, in quo quidem consistit finis voluntatis, scilicet beatitudo, quæ differenter est in via et in patria, quia in via veritas prima non est habita, et per consequens nec visa; quia in his quæ sunt supra animam, idem est videre et habere, ut dicit Augustinus in lib. *LXXXIII Quæstion.,* sed tantum est sperata. Rom., VIII, 24 : *quod enim non videmus speramus. Quod enim videt quis, quid sperat?* Ergo veritas prima non visa, sed sperata, est finis voluntatis in via, et per consequens objectum fidei; quia idem est sibi pro fine et objecto. Finis autem ultimus simpliciter ipsius fidei in patria, quem intendimus ex fide, est beatitudo, quæ in aperta visione Dei consistit; Joan., XVII, 3 : *Hæc est vita æterna ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum;* et XX, 29 : *Beati qui non viderunt et crediderunt.* Hujusmodi autem est spes fidelium. I Petr., I, 3 : *Regeneravit nos in spem vivam.* Finis ergo fidei in via, est assecutio rei speratæ, scilicet beatitudinis æternæ; et ideo dicit : *sperandarum rerum.*

Sed quæritur hic : Quare cum fides sit prior quam spes, definitur per ipsam? Quia posterius debet definiri per prius, et non e converso. Respondeo. Dicendum est quod ex jam dictis patet solutio, quia dictum est quod idem est objectum et finis fidei. Cum ergo assecutio rei speratæ sit finis ejus, oportet quod etiam sit objectum ipsius. Dicebatur autem supra, quod omnis habitus debet definiri per ordinem actus ad objectum. Verum autem, et bonum, etsi in se considerata convertantur quantum ad supposita, tamen inquantum differunt ratione, diverso ordine se habent ad invicem : quia et verum est quoddam bonum, et bonum est quoddam verum. Et similiter intellectus et voluntas, quæ distinguuntur penes distinctionem veri et boni, habent inter se diversum ordinem. Inquantum enim intellectus apprehendit veritatem et quidquid in ipsa continetur, sic verum est quoddam bonum, et sic est bonum sub

[1] Al. : « et monuit conjungi ipsi Christo. »

vero, sed inquantum voluntas movet, sic verum est sub bono. In ordine ergo cognoscendi, intellectus est prior; sed in ordine movendi, voluntas est prior. Quia ergo intellectus movetur ad actum fidei ex imperio voluntatis, ut dictum est, in ordine movendi voluntas est prior; ideo non definitur prius per posterius, quia, ut dictum est, in definitione fidei, oportet ponere ordinem actus ad objectum, quod idem est quod finis. Finis autem et bonum idem sunt, ut habetur II *Physicorum*. In ordine autem ad bonum voluntas, cujus est spes, sicut subjecti, est prior.

Quare autem non dicit : diligendarum, sed *sperandarum?* Ratio est, quia caritas est præsentium et absentium. Quia ergo finis non habitus est objectum fidei, ideo dicit : *sperandarum rerum*. Nec obstat quod res speranda est objectum spei. Quia oportet quod fides sicut ad finem ordinetur ad objectum illarum virtutum quibus perficitur voluntas; cum fides pertineat ad intellectum, secundum quod imperatur a voluntate.

Sed cum fides sit una, quia ab unitate objecti dicitur habitus unus, quare non dicitur : rei sperandæ, sed *rerum sperandarum?* Respondeo. Dicendum est quod beatitudo, quæ in se essentialiter est una, quia consistit in Dei visione, quæ in se est una, est principium et radix[1] ex qua multa bona derivantur, quæ sub ipsa continentur; sicut dotes corporis, societas sanctorum et multa alia. Ut ergo ostendat omnia ista pertinere ad fidem, loquitur in plurali.

Illud autem quod dicitur : *substantia*, potest multipliciter exponi. Uno modo causaliter, et tunc habet duplicem sensum. Unum quod est substantia, id est faciens in nobis substare res sperandas, quod facit duobus modis. Uno modo quasi merendo; ex hoc enim quod captivat et submittit intellectum suum his quæ sunt fidei, meretur quod aliquando perveniat ad videndum hoc quod sperat; visio enim est merces fidei. Alio modo quasi per suam proprietatem præsentialiter facit quod id quod creditur futurum in re, aliquo modo jam habeatur, dummodo credat in Deum. Alio modo exponi potest *substantia* essentialiter, quasi fides sit *substantia*, id est essentia, *rerum sperandarum*. Unde in græco habetur : *hypostasis rerum sperandarum*. Essentia enim beatitudinis nihil aliud est quam visio Dei. Joan., XVII, 3 : *Hæc est vita æterna ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum*. Unde I *De Trin.*, cap. x, dicit Augustinus : « Hæc contemplatio promittitur nobis, actionum omnium finis. » Ipsa ergo plena visio Dei est essentia beatitudinis. Hoc autem videmus in scientiis liberalibus quod si quis aliquam velit addiscere, oportet eum primo accipere principia ipsius, quæ oportet credere cum sibi traduntur a magistro. Oportet enim credere eum qui discit, ut habetur I *Poster*. Et in illis principiis quodammodo continetur tota scientia sicut conclusiones in præmissis[2], et effectus in causa. Qui ergo habet principia illius scientiæ, habet substantiam ejus, puta geometriæ. Et si geometria esset essentia beatitudinis, qui haberent principia geometriæ, haberent quodammodo substantiam beatitudinis. Fides autem nostra est, ut credamus quod beati videbunt et fruentur Deo. Et ideo si volumus ad hoc pervenire, oportet ut credamus principia istius cognitionis. Et hæc sunt articuli fidei, qui continent totam summam hujus scientiæ, quia beatos nos facit visio Dei trini et unius. Et hic est unus articulus; unde hoc credimus, et ideo dicit : *substantia rerum sperandarum*. I Corinth., XIII, 12 : *Videmus nunc per speculum et in ænigmate; tunc autem facie ad faciem*, quasi dicat : Tunc erimus beati quando videbimus facie ad faciem illud quod nunc videmus in speculo et in ænigmate. In his ergo verbis ostenditur ordo actus fidei ad finem, quia fides ordinatur[3] ad res sperandas, quasi quoddam inchoativum, in quo totum quasi essentialiter continetur, sicut conclusiones in principiis.

Consequenter cum dicit : *argumentum non apparentium*, tangit actum fidei circa propriam ejus materiam. Actus autem proprius fidei, etsi sit in ordine ad voluntatem, ut dictum est, tamen est in intellectu sicut in subjecto, quia objectum ejus est verum, quod proprie pertinet ad intellectum. In actibus autem intellectus, differentia est. Quidam enim sunt habitus intellectus qui important omnimodam certitudinem ad completam visionem ejus quod

[1] Al. additur « beatitudinis. » — [2] Al. : « in principiis. » — [3] Al. : « declinatur. »

intelligitur, sicut patet de intellectu qui est habitus primorum principiorum, quia qui intelligit quod omne totum est majus sua parte, videt hoc, et est certus. Hoc etiam facit habitus scientiæ, et sic talis habitus intellectus et scientia [1] facient certitudinem et visionem. Quædam vero alia sunt quæ neutrum faciunt, scilicet dubitatio et opinio. Fides vero tenet medium inter ista, quia dictum est quod fides facit assensum in intellectu, quod potest esse dupliciter. Uno modo, quia intellectus movetur ad assentiendum ex evidentia objecti quod est per se cognoscibile, sicut in habitu principiorum; vel cognitum per aliud quod est per se cognoscibile, sicut patet in scientia astronomiæ. Alio modo assentitur alicui, non propter evidentiam objecti, a quo non movetur sufficienter, unde non est certus, sed vel dubitat, scilicet quando non plus habet rationem ad unam partem quam ad aliam, vel opinatur, si habet quidem rationem ad unam partem, non omnino quietantem ipsum, sed cum formidine ad oppositum. Fides autem neutrum horum dicit simpliciter, quia nec cum primis est sibi evidens, nec cum duobus ultimis dubitat, sed determinatur ad alteram partem cum quadam certitudine et firma adhæsione per quamdam electionem voluntariam. Hanc autem electionem facit divina auctoritas, per quam electionem determinatur intellectus ut firmiter inhæreat his quæ sunt fidei, et eis certissime assentiatur. Et ideo credere est cum assensu cognoscere. Propria ergo materia habitus fidei sunt non apparentia. Apparentia enim agnitionem habet, non autem fidem, ut dicit Gregorius. Actus autem fidei est certa adhæsio, quam vocat Apostolus argumentum, accipiens causam pro effectu, quia argumentum facit fidem de re dubia. Est enim argumentum ratio rei dubiæ faciens fidem, ut dicit Boetius. Vel si sequamur etymologiam [2] nominis, qua dicitur argumentum, quasi arguens mentem, tunc accipit effectum pro causa, quia ex certitudine rei provenit quod mens cogatur ad assentiendum. Unde *argumentum* dicitur *non apparentium,* id est certa apprehensio eorum quæ non videt. Quod si quis velit verba ista ad debitam formam reducere, posset dicere quod fides est habitus mentis, qua inchoatur vita æterna in nobis, faciens intellectum assentiri non apparentibus. Ubi enim nos *argumentum* habemus, habet alia littera *convictio;* qua per auctoritatem divinam convincitur intellectus ad assentiendum his quæ non videt. Patet ergo quod Apostolus complete definit fidem, licet obscure. Per istam enim definitionem [2] distinguitur fides ab omnibus quæ pertinent ad intellectum [3]. Per hoc enim quod dicitur *argumentum,* distinguitur fides ab opinione, dubitatione et suspicione, quia per ista non habetur firma adhæsio intellectus ad aliquid. Per hoc autem quod dicitur : *non apparentium,* distinguitur ab habitu principiorum et scientia. Et per hoc quod dicitur : *rerum sperandarum,* distinguitur a fide communiter sumpta, quæ non ordinatur ad beatitudinem. Nam per propriam definitionem unumquodque [4] innotescit et distinguitur a quolibet alio, sicut est hic; unde et ad istam omnes aliæ reducuntur.

Sed videtur quod male dicat : *non apparentium,* quia, ut dicitur Joan., XX, Thomas vidit et credidit. Item credimus esse Deum unum, quod tamen demonstratur a philosophis.

Respondeo. Dicendum est quod fides dupliciter accipitur. Uno modo proprie, et sic est non visorum et non scitorum, ut patet ex prædictis. Et propterea quod non potest [5] major certitudo haberi de conclusione, quam de principio a quo elicitur, quia semper principia sunt notiora conclusionibus; ideo cum principia fidei non habeant evidentiam, nec per consequens conclusiones. Et ideo intellectus non assentitur conclusionibus tanquam scitis nec tanquam visis. Alio modo communiter, et sic excludit omnem certam cognitionem [6], et sic loquitur Augustinus in *Quæst. Evang.,* quod fides est de quibusdam quæ videntur. Apostolus autem loquitur de prima. Et quidem de Thoma [7] dicendum est quod, sicut dicit Gregorius, aliud vidit, aliud credidit, quia vidit humanitatem et credidit divinitatem. Ad instantiam de demonstratione dicendum est quod nihil prohibet aliquid esse visum uni quod est cre-

[1] Al. : « et sic intellectus et scientia faciunt, » etc. — [2] Al. : « expositionem. » — [3] Al. : « distinguitur fides ab opinione, dubitatione, » etc., intermediis omissis. — [4] Al. : « undecumque. » — [5] Al. : « et propterea non potest; » infra autem : « et ideo. » — [6] Al. : « conclusionem. » — [7] Al. : « et quod dicitur de Thoma. »

ditum alteri, sicut patet in diversis statibus. Quod enim non est visum in via, videtur in patria. Unde quod ego credo, angelus videt. Similiter quod est visum a prophetis, ut quod Deus est unus, incorporeus, hoc est credendum ab idiotis, sicut idiota credit eclypsim, quam astrologus videt, et de talibus est fides secundum quid tantum. Quædam autem sunt quæ simpliciter excedunt statum præsentis viæ, et de talibus est fides simpliciter.

LECTIO II.

In hac enim testimonium consecuti sunt senes. Fide intelligimus aptata esse sæcula Verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent. Fide plurimam hostiam Abel quam Cain obtulit Deo, per quam testimonium consecutus est esse justus, testimonium perhibente muneribus ejus Deo, et per illam defunctus adhuc loquitur. Fide Enoch translatus est ne videret mortem, et non inveniebatur, quia transtulit illum Deus; ante translationem enim testimonium habuit placuisse Deo. Sine fide autem impossibile est placere Deo. Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, et inquirentibus se remunerator sit. Fide Noe responso accepto de his quæ adhuc non videbantur, metuens aptavit arcam in salutem domus suæ, per quam damnavit mundum, et justitiæ quæ per fidem est hæres est institutus.

Supra posuit descriptionem fidei, hic ostendit eam per exemplum, et circa hoc facit duo; primo enim in generali manifestat propositum suum; secundo, in speciali, ibi : *Fide intelligimus aptata esse sæcula Verbo Dei.* Quantum ad primum sic continuatur. Sic ergo describo et commendo fidem; nec hoc est de novo; *in hac enim,* scilicet fide, *senes,* id est sancti patres, *testimonium consecuti sunt*[1], id est crediderunt, et per fidem instituti sunt. Gen., xv, 6 : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam.* Psalm. cxv, 10 : *Credidi, propter quod locutus sum.* Inter omnes autem Patres Veteris Testamenti illi duo specialiter, scilicet David et Abraham, habent testimonium fidei.

Fide intelligimus aptata esse sæcula Verbo Dei. In speciali declarat propositum per exempla antiquorum; et primo quantum ad id quod crediderunt et docuerunt; secundo, quantum ad id quod fecerunt, ibi : *Fide Abel plurimam hostiam quam Cain obtulit Deo;* tertio, quantum ad id quod passi sunt, ibi : *Alii autem distenti sunt.* Doctrina autem in Veteri Testamento duplex fuit. Una aperte posita; alia vero sub velamine figurarum et mysteriorum velata fuit. Prima de unitate Dei et creatione mundi; secunda de mysterio incarnationis et reparationis. Unde sicut ipsi in memoriam creationis colebant sabbata, ita nos in memoriam resurrectionis servamus dominicam. Quantum ergo ad doctrinam de mundi creatione dicit : *Fide intelligimus aptata esse sæcula Verbo Dei,* quod potest dupliciter legi. Uno modo quod *Verbo Dei* sit ablativi casus, et est sensus. Nos, sicut antiqui *fide,* id est per doctrinam fidei, scilicet Veteris Testamenti. Gen., I, 3 : *Dixit Deus : Fiat lux, et facta est lux.* Ps. xxxii, 9 : *Ipse dixit, et facta sunt, intelligimus sæcula esse aptata,* id est disposita, *Verbo Dei,* id est per imperium Dei. Hoc autem pertinet ad fidem, quod scilicet hoc intelligimus, quia cum fides sit de invisibilibus, etiam sæcula facta sunt de invisibilibus, scilicet de materia prima, quæ nuda et privata omni forma, invisibilis est, et omni specie et dispositione carens. Ideo dicit : *ut ex invisibilibus visibilia fierent.* Sed hoc est satis ruditer dictum, licet sit verum. Secundo modo quod *Verbo* sit dativi casus, et tunc est sensus. *Intelligimus* per fidem, ut prius *sæcula esse aptata,* id est convenientia et correspondentia *Verbo, ut ex invisibilibus visibilia fierent.*

Propter quod sciendum est quod Verbum Dei est ipse conceptus Dei, quo seipsum et alia intelligit. Deus autem comparatur ad creaturam sicut opifex ad opus suum. Hoc autem videmus quod artifex, illud quod producit extra, producit in similitudinem conceptus sui; unde facit domum in materia ad similitudinem domus quam in mente sua formavit. Quod si domus extra conveniat domui præconceptæ, est opus debito modo ordinatum; si non, non. Quia vero tota creatura optime disposita est, utpote producta ab artifice in quo non po-

[1] Al. : « sancti patres crediderunt, » aliis omissis.

test cadere error vel aliquis defectus; ideo plenissime secundum modum suum convenit divino conceptui. Unde Boetius *De consolatione* : « Pulchrum pulcherrimus ipse mundum mente gerens, similique ab imagine formans. » Ideo dicit : *intelligimus fide sæcula,* id est totam universitatem creaturæ, *aptata,* id est convenienter respondentia; *Verbo,* id est conceptui Dei, sicut artificiatum arti suæ. Eccli., I, 10 : *Effudit illam* (scilicet sapientiam suam) *super omnia opera sua.*

Sequitur : *ut ex invisibilibus visibilia fierent.* Sed quia apud antiquos communis animi conceptus erat, quod ex nihilo nihil fit, II *Phys.;* ideo quando videbant aliquod novum opus, dicebant quod esset factum ex aliquibus invisibilibus. Unde vel ponebant quodlibet esse in quolibet, sicut Empedocles et Anaxagoras, de quo nihil ad præsens. Alii vero latitationem formarum, sicut ipse Anaxagoras. Alii ab ideis, sicut Plato. Alii ab intelligentia, sicut Avicenna. Unde secundum omnes istos, visibilia facta sunt ex invisibilibus rationibus idealibus. Nos autem dicimus secundum modum prædictum, quod ex invisibilibus rationibus idealibus in Verbo Dei, per quod omnia facta sunt, res visibiles sunt productæ. Quæ rationes, etsi realiter[1] idem sunt, tamen per diversos respectus connotatos respectu creaturæ, differunt secundum rationem. Unde alia ratione conditus est homo et alia equus, ut dicit Augustinus in lib. *LXXXIII Quæst.* Sic ergo sæcula aptata sunt Verbo Dei, *ut ex invisibilibus* rationibus idealibus in Verbo Dei, *visibilia,* id est omnis creatura, *fierent.*

Omnia autem ista verba expresse sunt contra manichæos. Ipsi enim dicunt quod non est curandum quid homo credat, sed tantum quid faciat. Sed Apostolus principium omnis operis ponit fidem; unde dicit quod est *substantia,* id est fundamentum. Sine fide ergo frustra sunt opera. Item dicunt quod non est credendum nisi unde habetur ratio; contra quod dicit : *nom apparentium.* Item damnant Vetus Testamentum, dicentes quod a malo principio, scilicet a diabolo, conditum sit; contra quod dicit quod *in hac* fide *testimonium consecuti sunt senes.*

Deinde cum dicit : *Fide Abel plurimam hostiam obtulit quam Cain,* ostendit quid patres antiqui fecerunt; et primo hoc ostendit de patribus qui fuerunt[2] ante diluvium; secundo, de patribus qui fuerunt ante legem, ibi : *Fide qui vocatur Abraham obedivit;* tertio, de his qui fuerunt sub lege, ibi : *Fide Moyses natus occultatus est mensibus tribus.* Ante diluvium fuerunt tres specialiter Deo accepti, scilicet Abel, Gen., IV, Enoch, Gen., V, Noe, Gen., VI. Primo ergo ponit fidem Abel; secundo, fidem Enoch, ibi : *Fide Enoch translatus est;* tertio, fidem Noe, ibi : *Fide Noe ... metuens aptavit arcam.* De Abel autem ostendit quid per fidem fecerit, et quid inde consecutus sit. Per fidem Abel obtulit sacrificium. Unde, sicut confessio est testimonium fidei interioris, ita ex cultu exteriori in sacrificio commendatur fides ejus. Et ex eo quod obtulit sacrificium electum, quia de primogenitis gregis et de adipibus eorum, ostenditur electa fides ejus. Optimum enim sacrificium, signum fuit electæ fidei et probatæ. Malach., I, 14 : *Maledictus fraudulentus, qui habet in grege suo masculum, et votum faciens immolat debile Domino.* De sacrificio autem Cain nulla fit mentio quantum ad excellentiam, sed solum quod obtulit de fructibus terræ. Dicit ergo quod *Abel fide obtulit plurimam hostiam,* non quantitate, sed pretiositate, *quam Cain,* id est meliorem hostiam obtulit quam Cain, scilicet *Deo,* quia ad honorem Dei. Aliter enim non placuisset Deo. *Glossa* dicit : *fide plurima,* sed hoc non habetur in græco, quia plurima est ibi accusativi casus, quod patet ex modo loquendi, qui est comparativus. Nisi dicatur : *fide plurima,* id est meliore et præstantiore, *quam Cain,* obtulisse, quia, ut dictum est, sacrificium exterius signum fuit fidei interioris. Ex fide autem duo consequuntur. Unum in vita, scilicet testimonium justitiæ; unde dicit : *Consecutus est testimonium esse justus,* scilicet per fidem. Matth., XXII, 35 : *A sanguine Abel justi.* Tamen non propter hoc testimonium Christi, dicit ipsum consecutum fuisse testimonium justitiæ, quia non intendit hic introducere nisi auctoritates Veteris Testamenti, sed propter id quod dicitur Gen., IV, 4 : *Respexit Dominus ad Abel, et ad munera ejus,* quia respectus Domini est

[1] Al. deest « realiter. » — [2] Al. omittitur « qui fuerunt. »

specialiter super justos; Psal. xxxiii, 16 : *Oculi Domini super justos.* Et hoc, *testimonium perhibente Deo muneribus ejus,* quod forte fuit, quia igne cœlesti incendebantur munera. Et hoc fuit respectus Dei. Prius tamen respexit ipsum offerentem quam oblationem ejus, quia ex bonitate offerentis acceptatur oblatio quæ non est sacramentalis, quia sacramentalem bonitatem non immutat malitia ministri, quantum autem ad offerentem, ut sibi prosit oblatio, requiritur bonitas [1] in ipso. Aliud consecutus est [2] post mortem; unde dicit : *et per illam defunctus adhuc loquitur,* quia, ut dicit *Glossa,* post mortem adhuc commendatur fides ejus, quia datur nobis materia loquendi de ipso, ut de fide ejus et patientia demus exempla, ad exhortandum alios ad patientiam. Sed hæc non est intentio Apostoli, quia omnia quæ accipit hic, sumit ex Scripturis. Unde intelligitur de eo quod dicitur Gen., iv, 10 : *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.* Infra, xii, 24 : *Melius loquentem quam Abel.* Hoc enim accipit per illam, id est per meritum fidei, quod defunctus, id est sanguis defuncti, clamet ad Deum, et loquatur Deo.

Deinde cum dicit : *fide Enoch translatus est,* commendat Enoch; et primo ponit intentum suum; secundo, probat, ibi : *Et non inveniebatur, quia transtulit eum Deus.* Non facit autem Apostolus mentionem de operibus ejus, quia Scriptura modicum loquitur de hoc, sed tantum ostendit quid ei fecerit Deus, quia *fide,* id est per meritum fidei *translatus,* a conversatione hujus vitæ, in alia conservatur a morte ; unde dicit : *ne videret mortem.* Gen., v, 24 : *Non apparuit, quia tulit eum Deus.* Et verum est quod nondum est mortuus, sed tamen quandoque morietur, quia sententia, quæ Dominus primis parentibus peccantibus inflixit : *Quocumque die comederis ex eo, morte morieris.* Gen., ii, 17 ; in omnes qui quocumque modo nascuntur ex Adam, permanebit, sicut [3] etiam in Christo. Psalm. lxxxviii, 49 : *Quis est homo qui vivet, et non videbit mortem?* Mors autem duorum dilata est, scilicet Enoch et Eliæ. Et ratio est, quia doctrina Veteris Testamenti ordinatur ad promissa Novi Testamenti, in quo nobis spes vitæ æternæ promittitur. Matth., iv, 17 : *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum.* Et ideo data sententia mortis, voluit Dominus ducere homines in spem vitæ, quod fecit in patribus utriusque status, scilicet naturæ legis et gratiæ. Unde in primo statu dedit spem evadendi necessitatem mortis, et hoc in Enoch; in lege, in Elia; in tempore gratiæ, in Christo, per quem datur nobis effectus hujus promissionis. Et ideo alii morientur, sed Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, sed duo primi morientur per antichristum. Sic ergo translatus est ne videret mortem, non solum ut non sentiret mortem, et hoc in illa generatione.

Deinde cum dicit : *Et non inveniebatur, quia transtulit eum Deus,* probat quod hoc habuit per meritum fidei ; et primo probat quod translatus est ; secundo, quod hoc propter fidem habuit, ibi : *Ante translationem enim testimonium habuit placuisse Deo.* Et primum probat per auctoritatem Gen., v, 24, quam sub aliis verbis ponit, quia ibi dicitur : *Non apparuit, quia tulit eum Deus;* hic autem dicit : *Et non inveniebatur, quia transtulit eum Deus.* Et idem est sensus. Sap., iv, 10 : *Placens Deo factus est dilectus, et vivens inter peccatores, translatus est.* Sicut enim conveniens fuit quod homo propter peccatum expelleretur de paradiso, ita quod justus introduceretur. Iste enim per Seth septimus ab Adam optimus fuit, sic Lamech per Cain septimus ab Adam pessimus fuit, utpote qui contra naturam primus introduxit bigamiam.

Deinde cum dicit : *Ante translationem enim testimonium habuit placuisse Deo,* probat quod propter meritum fidei fuerat translatus, quia antequam transferretur dicit de ipso Scriptura Gen., v, 24, quod *ambulavit cum Deo,* quod est consentire et placere Deo. Propter hoc autem tulit eum Deus, sed sine fide impossibile est ambulare cum Deo et Deo placere ; ergo, etc. Totam istam rationem quantum ad præmissas ponit ; et primo majorem, quia *habuit testimonium ante translationem placuisse Deo;* et ideo *transtulit eum Deus.* Eccli., xliv, 16 : *Enoch enim placuit Deo, et translatus est in paradisum, ut det gentibus sapientiam* *. Quod autem placuerit, ostendit Scriptura, quæ dicit quod *ambulavit cum Deo.* Malach., ii, 6 : *In pace et*

* Pœnitentiam.

[1] Al. deest « bonitas. » — [2] Al. : « aliud testamentum consecutus est. » — [3] Al. deest « sicut. »

æquitate ambulavit mecum. Psalm. c, 6 : *Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat.* Minorem subdit, dicens : *Sine fide autem impossibile est placere Deo.* Eccli., I, 34 : *Beneplacitum est illi fides.* Rom., III, 28 : *Arbitramur justificari hominem per fidem.* Probat autem minorem, cum dicit : *accedentem ad Deum oportet credere.* Nullus enim potest Deo placere, nisi accedat ad ipsum. Jac., IV, 8 : *Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis.* Psalm. XXXIII, 6 : *Accedite ad eum et illuminamini.* Sed nullus accedit ad Deum nisi per fidem, quia fides est lumen intellectus. Ergo nullus potest Deo placere nisi per fidem. Accedentem autem per fidem oportet credere Domino. Sicut enim videmus in quolibet motu naturali, quod oportet quod mobile ex motu duo intendat, ne motus sit frustra, scilicet aliquem certum terminum, et certam causam quare moveatur; prius autem est terminus quam effectus motus consequatur, sic etiam in motu quo aliquis accedit ad Deum, terminus motus est ipse Deus; unde dicit : *Oportet credere accedentem quia est,* quod dicit propter ejus æternitatem. Exod., III, 14 : *Qui est, misit me.* Secundo, quod sciat quod Deus habeat providentiam de rebus. Aliter enim nullus iret ad ipsum, si non speraret aliquam remunerationem ab ipso; unde dicit : *Et inquirentibus se remunerator sit.* Isa., XL, 10 : *Ecce Dominus veniet... ecce merces ejus cum eo.* Merces autem est illud quod homo quærit ex labore [1]. Matth., XX, 8 : *Voca operarios, et redde illis mercedem.* Quæ merces nihil est aliud quam Deus, quia nihil extra ipsum debet homo quærere. Genes., XV, 1 : *Ego protector tuus sum, et merces tua magna nimis.* Deus enim nihil aliud dat nisi seipsum. Psalm. XV, 5 : *Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei.* Thren., III, 24 : *Pars mea Dominus, dixit anima mea.* Et ideo dicit : Remunerator est inquirentibus eum. Non aliud Psalm. CIV, 4 : *Quærite Dominum, et confirmamini ; quærite faciem ejus semper.*

Sed numquid duo hæc sufficiunt ad salutem? Respondeo. Dicendum est quod post peccatum primi parentis, nemo potuit salvari a reatu culpæ originalis nisi per fidem mediatoris; sed ista fides diversificata est quantum ad modum credendi, secundum diversitatem temporum et statuum. Nos autem quibus est tantum beneficium exhibitum, magis tenemur credere quam illi qui fuerunt ante adventum Christi. Tunc etiam aliqui magis explicite, sicut majores, et illi quibus facta fuit aliqua [2] revelatio specialis. Illi etiam qui sub lege, magis explicite quam ante legem, quia data fuerunt eis aliqua sacramenta, quibus quasi per figuram repræsentabatur Christus. Sed gentiles qui fuerunt salvati, sufficiebat eis quod crederent Deum esse remuneratorem, quæ remuneratio non fit nisi per Christum. Unde implicite credebant in mediatorem.

Contra autem illud quod dicit, quod oportet credere quod Deus est, instatur, quia dictum est supra quod creditum non potest esse scitum nec visum; Deum autem esse est demonstratum. Respondeo. Dicendum est quod de Deo potest multipliciter haberi notitia. Uno modo per Christum, inquantum scilicet est Pater unigeniti et consubstantialis, et alia quæ specialiter Christus de Deo Patre et Filio et Spiritu sancto docuit quantum ad unitatem essentiæ et trinitatem personarum; et hoc tantum est creditum, nec in Veteri Testamento fuit explicite creditum, nisi a majoribus tantum. Secundo modo quod solus Deus colendus est; et sic etiam erat creditum a Judæis. Tertio modo quod est unus Deus, et hoc notum est etiam ipsis philosophis, et non cadit sub fide.

Deinde cum dicit : *Fide Noe ... metuens aptavit arcam,* ostendit quid Noe fecit per fidem, et quid inde consecutus est, ibi : *Et justitiæ quæ per fidem est, hæres est institutus.* De ipso autem narrat quinque quæ fecit. Primo, quod dictis Dei credidit de futuro judicio, quod tamen nondum videbatur; unde dicit : *Fide Noe, responso accepto de his quæ adhuc non videbantur,* supple, crediderat. Secundo, ex fide timuit; fides enim est principium timoris. Eccli., XXV, 16 : *Timor Dei initium dilectionis ejus : fidei autem initium agglutinandum est ei,* scilicet timori. Et ideo dicit : *metuens* scilicet diluvium promissum, quod tamen non videbatur. Ergo fides est de invisibilibus. Tertio, mandatum Dei, faciendo arcam; unde dicit : *aptavit arcam,* id est, secundum dispositionem Dei convenientem

[1] Al. : « in labore. » — [2] Al. : « aliquando. »

fecit. Quarto, a Deo salutem speravit; unde dicit : *in salutem domus suæ,* id est familiæ suæ, quia illi soli salvi facti sunt. I Petr., III, 20 : *Pauci, id est octo animæ, salvæ factæ sunt per aquam.* Quinto, ex hoc quod propter fidem prædicta fecit, *damnavit mundum,* id est, mundanos damnabiles ostendit. Revelatio autem sibi facta de fabricanda arca, responsum fuit desiderio ejus, *et justitiæ quæ est per fidem.*

Deinde cum dicit : *et justitiæ quæ per fidem est, hæres est institutus,* ostendit quid per fidem consecutus est. Sicut enim post mortem alicujus, aliquis succedit in hæreditatem ejus, sic etiam quia a principio mundi non totaliter defecerat justitia in mundo, quia adhuc durabat mundus, sed in diluvio quasi totus periit mundus; ideo ipse Noe quasi hæres factus est propter fidem suam. Vel justitiæ quæ habetur per fidem. Vel sicut patres sui justificati fuerunt per fidem, ita ipse factus hæres est justitiæ per fidem, scilicet imitator per fidem paternæ justitiæ.

LECTIO III.

Fide qui vocatur Abraham obedivit in locum exire quem accepturus erat in hæreditatem, et exiit, nesciens quo iret. Fide demoratus est in terra repromissionis, tanquam in aliena, in casulis habitando, cum Isaac et Jacob cohæredibus repromissionis ejusdem. Expectabat enim fundamenta habentem civitatem, cujus artifex et conditor Deus. Fide et ipsa Sara sterilis virtutem in conceptionem seminis accepit, etiam præter tempus ætatis, quoniam fidelem credidit esse eum qui repromiserat. Propter quod et ab uno orti sunt (et hoc emortuo) tanquam sidera cœli in multitudinem, et sicut arena quæ est ad oram maris innumerabilis.

Supra posuit Apostolus exemplum fidei in patribus qui fuerunt ante diluvium, qui fuerunt communiter patres tam gentilium quam Judæorum; hic specialiter descendit ad patres qui fuerunt post diluvium, qui specialiter fuerunt patres Judæorum; et primo ponit exemplum fidei Abrahæ, qui fuit pater credentium; unde et primus accepit signaculum fidei ante legem; et primo ostendit quid fecerit Abraham; secundo, quid fecerit Isaac; tertio, quid fecerit Jacob; quarto, quid fecerit Joseph. Secundum, ibi : *Fide et de futuris benedixit Isaac Jacob et Esau;* tertium, ibi : *Fide Jacob moriens singulos filiorum Joseph benedixit;* quartum, ibi : *Fide Joseph moriens de profectione filiorum Israel memoratus est.* Iterum prima in duas; primo enim ponit quid fecerit quantum ad exteriorem et humanam cognitionem; secundo quid fecerit quantum ad Deum, ibi : *Fide obtulit Abraham Isaac.* Circa primum tria facit; primo enim ostendit quid fecerit quantum ad habitationem; secundo quid fecerit quantum ad generationem, ibi : *Fide et ipsa Sara sterilis virtutem in conceptionem seminis accepit;* tertio, quid fecerit quantum ad suam conversionem, ibi : *Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus.* Item quantum ad habitationem duo ostendit. Primo quid fecerit quantum ad primam loci mutationem; secundo, quantum ad alterius inhabitationem, ibi : *Fide demoratus est in terra repromissionis.* Ut autem ostendat exemplum suum de Abraham magnæ auctoritatis esse [1], primo ponit celebritatem nominis ejus, dicens : Ille *qui vocatur,* scilicet a Deo; Gen., XVII, 5 : *Vocaberis Abraham.* Item vocatur ab hominibus; Eccli., XLIV, 20 : *Abraham magnus pater multitudinis gentium.* Talis ergo a Deo vocatus, et ab hominibus prædicatus, dignus est exemplo. Secundo ponit exemplum ejus, dicens, quia *fide obedivit.* Per fidem enim informamur ad obediendum Deo de invisibilibus. Rom., I, 5 : *Ad obediendum fidei. Exire in locum quem accepturus erat in hæreditatem;* de quo Gen., XII, 1 : *Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram quam monstrabo tibi.* Dominus autem terram illam debebat sibi dare in hæreditatem. Gen., XIII, 15 : *Omnem terram quam conspicis, tibi dabo.*

Sed numquid non ipse cum patre suo Thare exierat de terra sua? Ergo non exivit ex præcepto Domini, sed per patrem. Respondeo. Dicendum est quod cum patre exiverat reversurus iterum; sed ex præ-

[1] Al. : « quod magnæ auctoritatis esset. »

cepto Domini exiverat in Mesopotamiam Syriæ, ubi mortuo patre intendebat remanere; et ex mandato Domini venit in terram Chanaan.

Et numquid erat hoc mirabile, ut sic de hoc oporteret habere fidem et credere Deo? Sic, quia *exivit nesciens quo iret,* id est, ut iret ad rem ignotam. Quod autem est ignotum, est invisibile. Per illam obedientiam Abrahæ nobis designatur quod debemus ab omni affectione carnali exire, si volumus hæreditatem nostram habere. Ps. XLIV, 11 : *Obliviscere populum tuum et domum patris tui.* Isa., LXIV, 4 : *Oculus non vidit, Deus, absque te quæ præparasti expectantibus te.* Unde hæreditas ista est nobis ignota.

Deinde cum dicit : *Fide demoratus est in terra repromissionis,* ostendit quid per fidem fecerit quantum ad inhabitationem; et primo quid fecerit, ostendit; secundo subdit causam quare, ibi : *Expectabat enim fundamenta habentem civitatem.* Videmus enim quod aliquando aliquis exit de terra nativitatis suæ, et vadit alibi, ut faciat mansionem suam perpetuam. Sic non fecit Abraham; sed sicut advena fuit in terra Chanaan, et sicut advena mortuus est in ipsa; quod patet, quia non fecit ibi domum, nec firmam mansionem, sed habitavit in casulis et tabernaculis, quæ sunt habitacula mobilia; unde semper fit mentio de tabernaculis, quando loquitur de Abraham. Unde ex præcepto Domini habitavit ibi ut advena. Act., VII, 5 : *Non dedit illi in ea hæreditatem, nec passum pedis.* Gen., XXI, 34 : *Fuit colonus terræ Philistinorum diebus multis.* Quod quidem verum est, quantum ad id quod Dominus ei gratis donaturus esset, non quantum ad id quod emit. Unde dicit quod *fide demoratus est in terra repromissionis,* quia fuit ei frequenter promissa, sicut patet Gen., XII, usque ad XXI cap. *Tanquam in alieno;* quod patet, quia *habitando in casulis,* quæ dicuntur a cadendo, et in tentoriis mobilibus. Et quia animo non redeundi in patriam suam, etiam si plus vixisset, patet, quia *cum Isaac et Jacob* habitavit, non quidem simul, sed successive, qui erant filii promissionis, quia ipsis facta est promissio, Gen., XVII et XXVIII. Et dicit : *Cohæredibus repromissionis;* in quo datur nobis intelligi quod in mundo isto debemus conversari sicut alieni et advenæ. I Corinth., VII, 31 : *Qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur,* Infra, ult., 14 : *Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus.*

Deinde cum dicit : *Expectabat enim fundamenta habentem civitatem,* ostendit quare morabantur sicut advenæ; quia scilicet non reputabant se aliquid habere super terram, sed quærebant hæreditatem cœlestem civitatem. Psalm. CXXI, 2 : *Stantes erant pedes nostri in atriis tuis Hierusalem, Hierusalem quæ ædificatur ut civitas.* Isa., XXXIII, 20 : *Oculi tui videbunt Hierusalem habitationem opulentam tabernaculum quod nequaquam ultra transferri poterit;* non tabernaculum mobile. Et dicitur civitas primo propter civium unitatem, quæ unitas est per pacem. Ps. CXLVII, 12 : *Lauda, Hierusalem, Dominum, lauda Deum tuum, Sion;* et sequitur vers. 14 : *Qui posuit fines tuos pacem.* Isa., XXXII, 18 : *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis et in tabernaculis fiduciæ, et in requie opulenta.* Joan., XVII, 22 : *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus.* Secundo est ordinata, quod fit maxime propter justitiam, et non ad malum faciendum. Ibi autem est perpetua justitia. Ezech., XLVIII, 35 : *Nomen civitatis ex illa die, Dominus ibidem.* Tertio, per se sufficiens ad omnia quæ sunt necessaria; quodcumque enim necessarium perfectissime ibi erit[1]; quia ibi est status bonorum omnium aggregatione perfectus. Ps. CXXI, 3 : *Hierusalem quæ ædificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum.* Ista civitas habet fundamenta; in quo significat ejus stabilitatem. Isa., XXXIII, 20 : *Tabernaculum quod nequaquam ultra transferri poterit.* Sunt autem fundamenta prima pars ædificii; unde angeli sunt ejus civitatis fundamenta. Psal. LXXXVI, 2 : *Fundamenta ejus in montibus sanctis;* homines enim assumentur ad ordines angelorum. Ecclesiæ vero fundamenta sunt apostoli, Apoc., XXI. Auctor autem hujus civitatis est ipse Deus, non humanæ artis sapientia. II Cor., V, 1 : *Scimus quoniam si terrestris domus nostræ hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem a Deo habemus, domum non manufactam, sed æternam in cœlis.* Ad cujuslibet autem civitatis ædificationem duo requiruntur. Primum est auctoritas

[1] Al. : « quod perfectissime ibi erit. »

principis, qua mediante firmetur, qui dicitur conditor ejus, a quo et ipsa nomen accipit, sicut a Romulo Roma. Et sic illius civitatis dicitur Deus conditor ejus. Psalm. XLVII, 9 : *In civitate Dei nostri; Deus fundavit eam in æternum.* Secundum est modus disponendi ipsam, qui commendat sapientiam artificis. Et sic Deus dicitur artifex ejus, quia ordinata est secundum dispositionem et sapientiam Dei. Psalm. XLVII, 2 : *Magnus Dominus et laudabilis nimis, in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus.* Debita enim dispositio operis commendat opificem. Nusquam autem ita relucet divina sapientia sicut ibi; et ideo ibi nimis laudabilis dicitur.

Deinde cum dicit : *Fide et ipsa Sara sterilis virtutem in conceptionem seminis accepit,* ostendit quid ibi per fidem uxor ejus consecuta est, et circa hoc duo facit : quia primo ostendit quid consecuta est ipsa; secundo, quid consecutum est in filiis, ibi : *Propter quod et ab uno orti sunt (et hoc emortuo) tanquam sidera cœli in multitudinem.* In uxore autem ejus Sara duo defectus erant, propter quos omnino videbatur quasi impossibile ipsam posse concipere; unde credere illa fuit magnæ fidei. Unum erat, quia sterilis; Gen., XI, 30 : *Erat autem Sara sterilis.* Aliud, quia jam propter defectum ætatis non erat naturaliter apta ad generationem; Gen., XVIII, 11 : *Desierant Saræ fieri muliebria.* Item ipsa dicit, ibidem 12 : *Ego jam senui, et dominus meus vetulus est.* Istos duos defectus tangit Apostolus. Primum, cum dicit : *Sara sterilis;* secundum, cum dicit : *et præter tempus ætatis.* Tamen his non obstantibus, *ipsa accepit virtutem in conceptionem seminis, fide,* scilicet vel sua, vel Abrahæ, quia etsi erat impossibile secundum naturam quod nonagenaria de centenario conciperet, tamen uterque credidit Deo, cui nihil est difficile. Unde dicit quod *fidelem credidit esse eum qui repromiserat.*

Sed contra quantum ad Abraham; et videtur quod non credidit, quia Gen., XVII, 17, dicitur quod risit dicens in corde suo : *Putas ne centenario nascetur filius, et Sara nonagenaria pariet?* Iterum quantum ad Saram, Gen., XVIII, 12, dicitur quod *risit occulte, dicens : Postquam ego consenui, et dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo?*

Respondeo. Dicendum est quod, quantum ad Abraham, risus ejus non fuit dubitationis, sed admirationis; unde Rom., IV, 20 : *Non hæsitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, plenissime sciens quod quidquid promisit Deus, potens est et facere.* Unde nec reprehenditur risus ejus a Deo, qui corda omnium novit. Sara autem primo dubitavit in prima promissione; sed quando angelus recurrit ad potentiam Dei, cum dixit Gen., XVIII, 14 : *Numquid Deo quidquam est difficile?* tunc credidit; et hæc fuit quasi secunda promissio. Et ideo dicit quod repromisit; quia in promittendo primo non credidit, sed in repromittendo.

Sed sciendum est quod omnes conceptus miraculosi qui fuerunt in Veteri Testamento, fuerunt quasi figura illius maximi miraculi quod fuit in Christi incarnatione. Oportuit enim nativitatem ejus ex Virgine per aliqua præfigurari, ad præparandos animos ad credendum. Non tamen potuit præfigurari ex æquo, quia necessario figura deficit a figurato. Et ideo Scriptura partum Virginis ostendit per partum sterilium, scilicet Saræ, Annæ et Elisabeth. Sed differentia est, quia Sara a Deo miraculose accepit virtutem concipiendi, sed tamen ex humano semine; et ideo dicitur hic : *in conceptionem seminis;* beata vero Virgo, sine semine. Unde in Sara virtus divina præparavit materiam ad concipiendum tantum ex semine, sed in beata Virgine etiam præparavit illam purissimam materiam ex sanguine [1], et cum hoc fuit ibi virtus Spiritus sancti loco seminis. Non enim ex virili semine, sed mystico spiramine factum est Verbum Dei caro.

Deinde cum dicit : *Propter quod et ab uno orti sunt,* ostendit quid consecutum est in filiis ex virtute Dei, scilicet multiplicatio seminis. Ubi primo consideranda est radix hujus multitudinis quæ fuit una, scilicet Abraham; unde dicit : *propter quod,* scilicet meritum fidei, *ab uno,* scilicet Abraham, *orti sunt.* Isa., LI, 2 : *Unum vocavi eum, et benedixi ei, et multiplicavi eum.* Secundo, consideranda est conditio ejus, quia jam emortuus; unde dicit : *et hoc emortuo,* quia jam vetulus erat, ut supra dictum est.

Sed contra : quia mortua Sara, multos filios genuit ex alia uxore, sicut patet

[1] Al. deest « ex sanguine. »

Genes., xxv. Ergo male dicit : *emortuo.*

Respondeo. Dicendum est quod vetulus bene generat ex juvencula, non autem ex vetula. Et sic erat in ipso mortua virtus generandi quantum ad Saram, non tamen ad alias. Vel dicendum est quod intelligitur : *ab uno,* scilicet utero Saræ, jam *emortuo.* Rom., iv, 19 : *Et emortuam volvam Saræ.* Isa., li, 2 : *Attendite ad Abraham patrem vestrum et ad Saram quæ peperit vos.*

Tertio, consideranda est differentia inter illos qui ex Abraham processerunt. Sicut enim non omnes, ut dicitur Rom., ix, qui sunt ex semine Abrahæ, sunt Israelitæ ; sic nec hi qui sunt ex semine Abrahæ, omnes sunt filii, sed qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine. Ideo ejus progenies dividitur in duas, scilicet in bonos et malos. Boni significantur per stellas, de quibus dicit quod orti sunt tanquam sidera cœli in multitudinem. Bar., iii, 34 : *Stellæ dederunt lumen in custodiis suis, et lætatæ sunt.* Mali vero significantur per arenam maris contiguam, quia mali Judæi de semine Abrahæ conformantur gentilitati. Arena autem fluctibus maris undique concutitur, ita[1] et mali turbinibus mundi. Isa., lvii, 20 : *Cor impii quasi mare fervens.* Judæi autem non omnino fuerunt arena, sed quasi arena, quia communicabant cum gentibus in malis ; unde possunt dici terminus maris. Hier., v, 22 : *Posui arenam terminum mari.* Item arena sterilis est et infructuosa. Ita etiam peccatores sunt steriles ab omni opere boni fructus. Unde dicit quod etiam *orti sunt ..... sicut arena quæ est ad oram maris innumerabilis.* Et est sermo hyperbolicus. Vel dicitur innumerabilis, non quia non possit numerari, sed quia non de facili potest numerari. Gen., xxii, 17 : *Multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli, et velut arenam quæ est in littore maris.*

LECTIO IV.

Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes, et salutantes, et confitentes quia peregrini et hospites sunt super terram. Qui enim hoc dicunt, significant se patriam inquirere. Et si quidam ipsius meminissent de qua exierunt, habebant utique tempus revertendi. Nunc autem meliorem appetunt, id est cœlestem. Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum. Paravit enim illis civitatem. Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, et unigenitum offerebat, in quo susceperat repromissiones (ad quem dictum est : Quia in Isaac vocabitur tibi semen) arbitrans quia et a mortuis suscitare potens est Deus. Unde eum et in parabolam accepit.

Supra commendavit Apostolus fidem Abrahæ quantum ad habitationem et generationem ; hic commendat ipsum quantum ad suam conversationem usque ad mortem, et circa hoc facit tria ; primo enim ostendit quid per fidem fecit ; secundo, ponit unum quod pertinet ad fidem, ibi : *Qui enim hoc dicunt, significant se patriam inquirere ;* tertio, ostendit quid per fidem recepit, ibi : *Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum.* Fidem Abrahæ et filiorum ejus commendat ex perseverantia, quia usque ad mortem perseveraverunt in fide. Matth., x, et xxiv, 13 : *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Ideo dicit : *juxta fidem omnes isti defuncti sunt,* præter Enoch. Vel *omnes isti,* scilicet Abraham, Isaac et Jacob. Et hoc est melius dictum, quia istis solum facta est promissio. Item commendat eos a longa promissorum dilatione ; unde dicit : *Non acceptis repromissionibus.*

Sed contra. Videtur quod receperint promissionem. Ezech., xxxiii, 24 : *Unus erat Abraham, et hæreditate possedit terram.* Respondeo. Dicendum est quod possedit, id est possidendi primus promissionem accepit, non tamen actu possedit, ut patet Act., vii.

Sequitur : *sed a longe eas aspicientes,* quod erat per fidem, quasi dicat : Intuentes visu fidei. Et forte de loco isto sumptum est illud responsorium in *Prima dominica Adventus :* « Aspiciens a longe, ecce video Dei potentiam venientem, et nebulam totam terram tegentem. » Isa., xxx, 27 : *Ecce nomen Domini venit de longinquo. Et salutantes,* id est venerantes. Et loquitur, secundum Chrysostomum, ad similitudinem nautarum, qui quando primo vident por-

[1] Al. omittitur « ita. »

tum, prorumpunt in laudem, et salutant civitatem ad quam vadunt. Ita sancti patres, videntes per fidem Christum venturum, et gloriam quam per ipsum consecuturi erant, salutabant, id est venerabantur ipsum. Psal. CXVII, 26 : *Benedictus qui venit in nomine Domini... Deus Dominus, et illuxit nobis.* Joan., VIII, 56 : *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum; vidit et gavisus est.*

Item commendat fidem ipsorum ex sincera confessione, quia, ut dicitur Rom., X, 10 : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Et ideo dicit : *et confitentes quia peregrini et hospites sunt super terram;* isti enim tres vocaverunt se advenas et peregrinos. Nam Gen., XXIII, 4, dicit Abraham : *Advena sum et peregrinus apud vos.* Dicitur etiam a Domino ad Isaac, Gen., XXVI, 2 : *Quiesce in terram quam dixero tibi et peregrinare in ea.* Jacob etiam XLVII, 9 : *Dies peregrinationis vitæ meæ.* Dicitur autem peregrinus qui est in via tendendi ad alium locum. Isa., XXIII, 7 : *Ducent eam longe pedes sui ad peregrinandum.* Sed advena est ille qui habitat in terra aliena, nec intendit[1] ulterius ire. Isti autem non solum confitebantur se esse advenas, sed etiam peregrinos. Sic etiam sanctus vir non facit mansionem suam in mundo, sed semper satagit tendere ad cœlum. Psalm. XXXVIII, 13 : *Advena ego sum apud te et peregrinus sicut omnes patres mei.*

Deinde cum dicit : *Qui enim hoc dicunt, significant se patriam inquirere*, ostendit quod ista confessio pertineat ad fidem. Nullus enim est hospes et peregrinus nisi qui est extra patriam et tendit ad illam. Cum ergo isti confitentur se esse hospites et peregrinos super terram, significant se tendere ad patriam suam, scilicet cœlestem Hierusalem. Galat., IV, 26 : *Illa quæ sursum est Hierusalem, libera est.* Et hoc est quod dicit : *Qui enim hoc dicunt, significant se patriam inquirere.* Sed quia forte posset aliquis dicere, quod verum est quod ipsi erant peregrini in terra Philistæorum et Chananæorum inter quos habitabant, tamen intendebant redire in terram unde exierant; hoc removet, dicens : *et si quidam ipsius,* scilicet patriæ suæ, *meminissent de qua exierunt, habebant utique tempus revertendi*, quia prope erant. *Nunc autem meliorem appetunt,* id est cœlestem. Unde Gen., XXIV, 6, dixit Abraham servo suo : *Cave, ne quando filium meum reducas illuc.* Psal. LXXXIII, 11 : *Elegi abjectus esse in domo Dei mei magis quam habitare in tabernaculis peccatorum.* Ibid., XXVI, 4 : *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ.* Ipsi ergo patriam istam inquirebant, non domum paternam unde exierunt. In quo significatur quod illi qui exierunt[2] de vanitate sæculi, non debent illuc redire mente. Psalm. XLIV, 11 : *Obliviscere populum tuum, et domum patris tui.* Luc., IX, 62 : *Nemo mittens manum ad aratrum, et respiciens retro, aptus est regno Dei.* Phil., III, 13 : *Quæ retro sunt obliviscens, in anteriora me extendens.* Patet autem quod ista eorum verbo et facto confessio pertinet ad fidem; quia ipsi illud quod solum eis promissum fuerat nec exhibitum, firmissime crediderunt, etiam usque ad mortem. Unde *juxta fidem,* id est juxta se habentes fidem suam, quasi sociam et inseparabilem, *defuncti sunt.* Apoc., II, 10 : *Esto fidelis usque ad mortem.*

Deinde cum dicit : *Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum,* ostendit quid ex fide sua meruerunt accipere. Hoc autem fuit honor maximus. Reputatur autem maximus honor quando denominatur aliquis ab aliquo solemni officio vel servitio, magni et excellentis domini vel principis, sicut notarius Papæ, vel cancellarius regis. Major autem honor est quando ille magnus dominus vult nominari ab his qui serviunt ei. Sic autem est de istis tribus, Abraham, Isaac et Jacob, quorum Dominus rex magnus super omnes deos, specialiter vocat se eorum Deum; unde Exod., III, 6 : *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob.* Unde dicit : *Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum.* Et hujus potest triplex ratio assignari. Prima, quia Deus per fidem cognoscitur. Isti autem leguntur primo separasse se per cultum specialem ab infidelibus; unde et Abraham primus accepit signaculum fidei, ut fieret pater multitudinis gentium, Rom., IV. Et ideo proponuntur nobis in exemplum, sicut illi per quos Deus primo cognitus est; et per eos Deus nominatus est, ut objectum fidei.

[1] Al. : « licet non intendat. » — [2] Al. : « exeunt. »

Et idcirco ab eis voluit nominari. Secunda, secundum Augustinum in *Glossa,* quia in istis latet aliquod mysterium. In istis enim invenimus similitudinem generationis, qua Deus regeneravit filios spirituales. Videmus autem in ipsis quadruplicem modum generandi. Primus modus est liberorum per liberas, sicut Abraham per Saram genuit Isaac, qui genuit per Rebeccam Jacob; Jacob autem octo patriarchas per Liam et Rachelem. Secundus modus fuit liberorum per ancillas, sicut Jacob per Balam et Zelpham genuit Dan et Nephtalim, Gad et Aser. Tertius modus fuit servorum per liberas; sicut Isaac genuit per Rebeccam Esau, de quo dictum est (Gen., xxv, 23) : *Major serviet minori.* Quartus modus fuit servorum per ancillam, sicut per Agar genuit Abraham Ismael. In hoc ergo designatur diversus modus quo Dominus spirituales filios generat; quia aliquando bonos per bonos, sicut Timotheum per Paulum; aliquando bonos per malos, et ista est generatio liberorum per ancillas; aliquando malos per bonos, sicut Simonem Magum per Philippum, et ista est generatio servorum per liberas. Malorum autem generatio per malos, reputatur in semine. Unde Galat., IV, 30 : *Ejice ancillam et filium ejus.* Tertia ratio, et videtur magis secundum intentionem Apostoli, quia consuetum est quod rex vocatur a principali civitate, vel a patria tota, sicut rex Hierusalem, rex Romanorum, rex Franciæ. Et ideo Deus proprie vocatur rex et Deus illorum qui specialiter spectant ad civitatem illam Hierusalem cœlestem, cujus artifex et conditor est Deus. Et quia isti verbo et facto ostendebant se ad illam civitatem pertinere, ideo dicitur Deus illorum; unde dicit : *Paravit enim illis civitatem,* id est conditor civitatis illius, quam ipse habebat propriam.

Deinde cum dicit : *fide obtulit Abraham Isaac,* ponit unum aliud exemplum insigne circa fidem Abrahæ, inquantum respicit Deum, scilicet illud maximum sacrificium ejus, quando ad mandatum Domini voluit unigenitum suum immolare filium, Gen., XXII. Et de hoc ostendit tria. Primo, quid fecerit; secundo, quod hoc ad fidem pertinet, ibi : *et unigenitum offerebat;* tertio, quid ex hoc recepit, ibi : *Unde cum et in parabolam accepit.* Dicit ergo : *Abraham cum tentaretur, obtulit,* id est offerre voluit, *fide Isaac,* sicut patet per totum XXII cap. Gen.

Hic est duplex quæstio. Una, quia innocentem occidere, est contra legem naturæ, et ita peccatum. Ergo volendo offerre, peccavit. Respondeo. Dicendum est quod ille qui ex mandato superioris interficit, si ille licite præcipit, alius licite obedit, et potest licite exequi ministerium suum. Deus autem habet mortis et vitæ auctoritatem; I Reg., II, 6 : *Dominus mortificat et vivificat.* Deus autem subtrahendo vitam alicui, etiam innocenti, nulli facit injuriam. Unde et quotidie dispositione divina multi nocentes et innocentes moriuntur. Et ideo Dei mandatum licite poterat exequi.

Item quæritur de hoc quod dicit : *cum tentaretur.* Deus enim nullum tentat, quia tentare est ignorantis. Respondeo. Dicendum est quod diabolus tentat ut decipiat; I Thessal., III, 5 : *Ne forte tentaverit vos qui tentat.* Hoc patet in tentatione qua tentavit Christum, Matth., IV. Homo vero tentat ut cognoscat. III Reg., X, dicitur de regina Saba, quod venit ad Salomonem, ut tentaret eum in ænigmatibus. Sic non tentat Deus, qui omnia novit; sed tentat, ut homo sibi ipsi innotescat quantæ fortitudinis et fragilitatis sit in se. Deut., VIII, 2 : *Ut tentaret te, et nota fierent quæ in animo tuo versabantur*[1]. II Paralip., XXXII, 31, de Ezechia tentato, ut cognosceretur cor ejus. Item ut alii tentatum cognoscant, qui ex hoc eis proponitur in exemplum, sicut Abraham et Job, Eccli., XLIV, et I Mach., II, 52 : *Abraham in tentatione inventus est fidelis.*

Deinde cum dicit : *et unigenitum offerebat,* multum subtiliter ostendit quod illa obedientia pertinebat ad fidem. Sicut enim supra dictum est, Abraham licet multum senex, credidit Deo promittenti quod in Isaac benedicturus esset ei in semine; credebat etiam Deum posse mortuos suscitare. Cum ergo præcipiebatur ei quod occideret, non erat spes ultra jam de Sara jam valde antiqua, quia Isaac erat jam adolescens, posse habere filium. Et ideo cum crederet obediendum mandato Dei, non restabat nisi quod crederet resuscitari Isaac, per quem debebat ei vocari semen. Unde dicit :

[1] Al. desunt sequentia ex lib. Paralipomenon.

et unigenitum, scilicet Saræ, *in quo,* scilicet filio nato, debebat Deus pactum promissum complere, sicut patet Gen., xvii. Vel *unigenitum,* scilicet inter liberos. Gen., xxii, 2 : *Tolle filium tuum unigenitum Isaac. In quo susceperat repromissiones (ad quem etiam dictum est,* id est ratione cujus : *Quia in Isaac vocabitur tibi semen) arbitrans,* id est firmiter credens, *quia et a mortuis potens est Deus eum suscitare.* Hoc ergo fuit argumentum fidei maximum, quia articulus resurrectionis est unus de majoribus.

Deinde cum dicit : *Unde eum et in parabolam accepit,* ostendit quid per fidem meruit ; quia cum jam non restaret aliud nisi immolari ipsum, vocavit eum angelus et arietem hærentem cornibus loco filii immolavit. Hoc autem fuit parabola, id est figura Christi futuri. Aries enim hærens cornibus inter vepres est humanitas confixa cruxi, quæ passa est. Isaac, id est divinitas evasit, cum Christus [1] vere mortuus est et sepultus. Et sic patet quod ista figura valde incomplete [2] adæquat figuratum. *Accepit* ergo *eum,* scilicet Isaac, *in parabolam,* id est figuram Christi crucifigendi et immolandi.

LECTIO V.

Fide et de futuris benedixit Isaac Jacob et Esau. Fide Jacob moriens, singulos filiorum Joseph benedixit, et adoravit fastigium virgæ ejus. Fide Joseph moriens de profectione filiorum Israel memoratus est, et de ossibus suis mandavit. Fide Moyses, natus, occultatus est mensibus tribus a parentibus suis : eo quod vidissent elegantem infantem, et non timuerunt regis edictum. Fide Moyses grandis factus, negavit se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem ; majores divitias æstimans thesauro Ægyptiorum, improperium Christi. Aspiciebat enim in remunerationem.

Supra posuit Apostolus exemplum de fide Abrahæ, hic ponit exemplum de fide Isaac, Jacob et Joseph, et primo de fide Isaac. Dicit ergo quod *Isaac fide de futuris,* id est quæ se extendebat ad futura, *benedixit Jacob et Esau.* Vel *benedixit de futuris,* id est pro futuris, vel benedictione quæ se extendebat ad futura. Verba enim sua non habebant efficaciam nisi ex virtute Dei, per quam quidem benedictionem minor prælatus fuit majori. Quod non fuit quantum ad personas eorum, sed quantum ad duos populos qui ex ipsis exierunt. Ps. cvii, 10 : *In Idumæam extendam calceamentum meum.* Fuerunt enim Idumæi qui egressi sunt de Esau, subjecti filiis Israel. In quo significabatur quod minor populus, scilicet gentium, per fidem debebat prævenire populum majorem, scilicet Judæorum. Matth., viii, 11 : *Multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cœlorum; filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores.* Ista vero benedictio, quæ erat de fide gentium futura, per fidem facta fuit, quia respicit aliquid futurum.

Deinde cum dicit : *Fide Jacob moriens singulos filiorum benedixit,* prosequitur de fide Jacob, et ponit illud quod ipse fecit in benedicendo duobus filiis Joseph, sicut habetur Gen., xlviii, ubi dicitur quod, cum nuntiatum fuisset Joseph quod pater ejus ægrotaret, adduxit duos filios suos, quibus Jacob benedixit cancellatis manibus, in hoc præferens Ephraim Manasse, quantum ad dignitatem, quia de Ephraim fuit dignitas regalis, scilicet Jeroboam. Hæc autem benedictio fuit per fidem, quia revelatum ei fuit quod ita futurum erat. Quæ quidem benedictio referebatur ad populum qui egressus est ab ipsis, non ad personas ipsorum. Item *per fidem adoravit fastigium virgæ ejus.* Hoc habetur Gen., xlix, ubi dicitur quod fecit Joseph jurare quod sepeliret eum in sepulcro patrum suorum, et post juramentum, tanquam securus de promisso, adoravit ad caput lectuli, ut dicit littera nostra, vel *fastigium virgæ ejus,* ut dicunt Septuaginta, vel *super fastigium,* ut habetur in græco. Et totum hoc potest stare, quia ipse erat senex, et ideo portabat virgam ; vel recepit sceptrum Joseph donec jurasset, et antequam redderet ei, adoravit, non ipsam virgam, nec Joseph, ut quidam male putaverunt, sed ipsum Deum, innixus ad cacumen, vel super fas-

[1] Al. : « Deus. » — [2] Al. : « complete. »

tigium virgæ ejus. Ad quod motus fuit ex consideratione potestatis Christi quam potestas Joseph præfigurabat. Ipse enim tanquam præfectus Ægypto, portabat sceptrum in signum potestatis Christi. Ps. II, 9 : *Reges eos in virga ferrea.* Vel si adoravit fastigium, idem et sensus, quia adoravit Christum significatum per virgam illam, sicut et nos adoramus crucifixum et crucem ratione Christi passi in ipsa. Unde proprie non adoramus crucem, sed Christum crucifixum in ipsa.

Deinde cum dicit : *Fide Joseph moriens de profectione filiorum Israel memoratus est,* prosequitur exemplum de fide Joseph; ubi ponit duo quæ habentur Gen., ult., ubi dixit fratribus suis, 24 : *Visitabit vos Dominus* et mandavit ossa sua inde portari. Unde fides ejus fuit quantum ad duo. Primo, quia credidit promissionem factam debere impleri per reditum filiorum Israel in terram promissionis; secundo, quia in ipsa credebat Christum esse nasciturum et resurrecturum, et multos cum ipso; unde desiderabat habere partem in illa resurrectione. Et hoc est quod dicit quod *Joseph moriens fide,* id est per fidem, *memoratus est de profectione filiorum Israel,* et hoc quantum ad primum; *et de ossibus suis mandavit,* quantum ad secundum.

Sed quare non fecit se statim portari, sicut pater suus? Respondeo. Dicendum quod hoc non potuit, quia non habebat tunc tantam potestatem sicut habebat in morte patris ; et ideo tunc poterat hoc facere [1], quod tamen circa mortem suam non potuit. Secundo, quia sciebat quod multas afflictiones debebant sustinere filii Israel post mortem ejus. Ut ergo haberent certam spem de liberatione sua, et reditu ad terram promissionis, voluit ad solatium corpus suum remanere cum ipsis. Unde et Moyses tulit illud secum, sicut et quælibet tribus corpus patris sui, ut dicit Hieronymus.

Deinde cum dicit : *Fide Moyses, natus, occultatus est mensibus tribus,* prosequitur de patribus qui fuerunt sub lege. Hoc enim tempus incepit a Moyse. Eccli., XXIV, 33 : *Legem mandavit Moyses in præceptis justitiarum.* Joan., I, 33 : *Lex per Moysen data est.* Istud autem tempus distinguitur in tria, scilicet ante exitum de Ægypto, in exitu, et post exitum. Unde tria facit; primo enim ostendit quid factum sit ante exitum; secundo, quid in exitu, ibi : *Fide reliquit Ægyptum;* tertio, quid in terra promissionis, ibi : *Quid adhuc dicam?* Circa primum duo facit; primo enim ostendit quid sit factum in nativitate Moysi; secundo, quid ipse fecit, ibi : *Fide Moyses grandis factus negavit se esse filium filiæ Pharaonis.* Ubi tangitur historia quæ ponitur Exod., I, quod Pharao mandavit occidi masculos, ne multiplicarentur. Secundo, habetur quod parentes Moysi videntes ipsum elegantem, absconderunt eum mensibus tribus, quod attribuit Apostolus fidei ipsorum. Credebant enim aliquem nasciturum qui liberaret eos ab illa servitute. Unde ex elegantia pueri æstimabant aliquam virtutem Dei esse in illo. Ipsi enim erant rudes et rustici, sudantes in operibus luti et lateris. Eccli., XIX, 26 : *Ex visu cognoscitur vir.* Ex quo habetur quod licet fides sit de invisibilibus, tamen per aliqua signa visibilia possumus niti ad ipsam. Marc., ult., 20 : *Sermonem confirmante sequentibus signis.* Quod autem ipsi hoc fecerunt ex fide, non ex affectu carnali, patet, quia *non timuerunt regis edictum.* Unde exponebant se periculo personarum, quod non fecissent, nisi credidissent, aliquid magnum futurum de puero. Matth., X, 28 : *Nolite timere eos qui occidunt corpus.*

Sed contra, quia ipsi postea exposuerunt ipsum; ergo non propter fidem servabant ipsum. Respondeo. Dicendum est quod exposuerunt ipsum, non ad necandum, sed ne surriperetur eis; unde posuerunt eum in fiscella, committentes eum divinæ providentiæ. Credebant enim probabiliter, quod fuisset interfectus, si fuisset apud eos inventus.

Deinde cum dicit : *Fide Moyses grandis effectus negavit se esse filium filiæ Pharaonis,* ostendit quid ipse Moyses per fidem fecerit; et primo quid fecit; secundo, ostendit quod illud factum pertinebat ad fidem, ibi : *Aspiciebat enim in remunerationem.* Tangit enim historiam quæ habetur Exod., II, ubi dicitur quod filia Pharaonis fecit ipsum a matre pueri nutriri, et quod adoptavit eum in filium. Ipse autem *negavit se esse filium ejus,* non quidem verbo, sed facto, quia contra voluntatem Pharaonis

[1] Al. deest « hoc facere. »

interfecit Ægyptium, qui lædebat Hebræum. Et hoc est quod dicit : *Grandis effectus,* per fidem, *negavit se esse filium filiæ Pharaonis.* Quo autem affectu hoc fecerit, ostendit cum subdit : *Magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem,* in quo ostenditur mirabilis virtus ejus. Duo enim sunt quæ maxime homines appetunt, scilicet jucunditatem et delectationem circa bona exteriora, et his contraria maxime fugiunt, scilicet dolorem et afflictionem, quæ opponitur primo ; paupertatem et abjectionem, quæ opponitur secundo. Ista autem duo elegit Moyses, scilicet quia præposuit dolorem et afflictionem jucunditati peccati temporalis, quæ scilicet semper est cum peccato ; item paupertatem præposuit divitiis propter Christum. Proverb., XVI, 19 : *Melius est humiliari cum mitibus, quam dividere spolia cum superbis.* Ps. LXXXIII, 11 : *Elegi abjectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum.* Quantum ergo ad primum dicit : *Magis eligens affligi cum populo Dei,* scilicet quem Pharao affligebat, *quam habere jucunditatem peccati temporalis,* id est transitorii, quod fuisset, si cum Ægyptiis afflixisset filios Israel. Quantum autem ad secundum, scilicet quod præelegit paupertatem dicit : *Majores divitias æstimans improperium Christi,* id est pro fide Christi, quod scilicet sustinuit a fratribus suis, sicut dictum est Exod., II, 14 : *Numquid interficere tu me vis, sicut occidisti heri Ægyptium?* Quod improperium fuit figura quod Christus suscipere deberet improperium a Judæis. Ps. LXVIII, 21 : *Improperium expectavit cor meum et miseriam.* Majores autem divitias credidit esse duo prædicta thesauris Ægyptiorum. Isa., XXXIII, 6 : *Divitiæ salutis sapientia et scientia.*

Deinde cum dicit : *Aspiciebat enim in remunerationem,* ostendit quod prædicta facta Moysi pertinebant ad fidem Christi. Sciendum est autem quod quædam sunt secundum se bona et delectabilia, quædam autem secundum se tristia et mala. Mala autem nullus propter se præeligit, sed propter finem, sicut infirmus præeligit potionem amaram, et tristia delectabilibus, ratione alicujus majoris boni quod per hoc potest consequi. Et sic sancti propter spem finis ultimi æternæ felicitatis, præeligunt afflictiones et paupertatem divitiis, et voluptatibus, quia per ista impediuntur a consecutione finis sperati. Matth., V, 11 : *Beati eritis cum maledixerint vobis homines, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversus vos;* et sequitur : *Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis.* Gen., XV, 1 : *Ego protector tuus sum, et merces tua magna nimis.* Et ideo dicit quod hoc faciebat, quia *aspiciebat,* oculis scilicet fidei, *in remunerationem,* quam scilicet ex hoc sperabat. Unde *fides est substantia sperandarum rerum, argumentum non apparentium,* ut supra dictum est.

LECTIO VI.

Fide reliquit Ægyptum, non veritus animositatem; regis invisibilem enim tanquam videns sustinuit. Fide celebravit pascha, et sanguinis effusionem : ne qui vastabat primitiva, tangeret eos. Fide transierunt mare Rubrum, tanquam per aridam terram : quod experti Ægyptii, devorati sunt. Fide muri Hierico corruerunt circuitu dierum septem. Fide Raab meretrix non periit cum incredulis, excipiens exploratores cum pace.

Supra posuit Apostolus fidem Moysi quantum ad id quod fecit in Ægypto ; hic quantum ad id quod fecit in exitu de Ægypto, et circa hoc facit tria ; primo enim ostendit quid fecerit in exitu de Ægypto, secundo, ostendit modum exeundi, ibi : *Fide celebravit pascha;* tertio, quid per fidem factum est cum populo infideli, ibi : *Fide Raab meretrix non perit cum incredulis.* Dicit ergo quod *Moyses fide,* id est per fidem, *reliquit Ægyptum.* Sicut autem habetur Exod., II, primo fugit de Ægypto, interfecto Ægyptio ; secundo, autem exivit quando simul omnes filios Israel eduxit. *Glossa* autem exponit de secundo exitu, quia sequitur : *Non veritus animositatem,* id est indignationem, *regis.* In primo enim exitu legitur Exod., II, eum timuisse. Prov., XIV, 35 : *Iracundiam regis inutilis sustinebit.* In secundo vero non timuit. Prov., XXVIII, 1 : *Justus quasi leo confidens, absque terrore erit.* Potest tamen referri ad primum.

Sed numquid tunc non timuit? Respondeo. Dicendum est quod in timore duo consideranda sunt. Unum quod aliquando potest esse vituperabile, scilicet quando propter timorem facit quis aliquid non faciendum, vel dimittit faciendum, et sic non timuit Moyses, quia propter timorem non dimisit juvare fratres suos. Aliud est quod potest esse laudabile, quando scilicet salva fide, refugit periculum propter timorem instantem. Matth., x, 23 : *Cum persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam.* Si enim aliquis salva honestate sua, posset vitare periculum, et non vitaret, stultus esset, et tentaret Deum, quod est diabolicum; et sic Jesus cessit volentibus ipsum lapidare, nec ad suggestionem diaboli voluit se præcipitare. Ita et Moyses confidens de divino auxilio, fugit propter timorem regis ad tempus.

Et probat quod hoc fecit ex fide, quia fides est de invisibilibus. Et iste *sustinuit,* id est expectavit, *Deum invisibilem,* et ejus adjutorium, *tanquam videns.* Psalm. xxvi, 14 : *Confortetur cor tuum, et sustine Dominum.* Moyses enim in utroque exitu expectabat Dei adjutorium; unde in primo dicit Exod., ii, 22: *Deus patris mei adjutor meus;* in secundo vero Exod., xiv, 14 : *Vos tacebitis, et Dominus pugnabit pro vobis.*

Deinde cum dicit : *Fide celebravit pascha,* ostendit quid fecerit quantum ad modum transeundi; et primo ponit illud quod fuit factum ad præparationem transitus; secundo, quantum ad ipsum transitum, ibi : *Fide transierunt mare Rubrum;* tertio, quantum ad id quod per fidem factum fuit quantum ad introitum terræ promissionis, ibi : *Fide muri Hierico corruerunt.* Quantum ad primum ponit historiam quæ habetur Exod., xii, ubi Dominus mandavit illis ante exitum filiorum Israel, scilicet eadem nocte, immolari agnum, et de sanguine ejus utrumque postem, et superliminare liniri; carnes ejus assas cum azymis, et lactucis agrestibus comedi, cum multis aliis quæ observanda erant, ut ibi habet videri. Et hoc vocabatur pascha, scilicet esus agni, et effusio sanguinis, quæ duo concurrebant ad transitum illum quem facturi erant in proximo. Dicitur autem pascha a paschin græce, quod latine est passio, vel a phase, quod hebraice idem est quod transitus. In hoc autem figurabatur quod Christus per passionem transiret ex hoc mundo. Joan., xiii, 1 : *Ut transeat ex hoc mundo.* Item quod nos per meritum mortis ejus, a terrenis ad cœlestia, ab inferno transimus ad cœlum. Eccli., xxiv, 26 : *Transite ad me omnes qui concupiscitis me.* Quod quidem fuit per virtutem sanguinis Christi; supra, x, 19 : *Habentes itaque fiduciam, fratres, in introitu sanctorum in sanguine Christi.* Fuit autem in illo paschate duplex transitu. Unus quo transibat Dominus percutiens Ægyptios; alius quo populus transibat. Sic etiam sanguine Christi, qui est agnus immaculatus, debent liniri postes fidelium, intellectus scilicet, et effectus. Dicit ergo : *fide,* id est per fidem, *celebravit pascha,* id est esum agni, *et sanguinis effusionem,* ad liniendum postes domorum. Et quare hoc faciebat? *Ne* scilicet *qui vastabat primogenita* Ægyptiorum, *tangeret eos.* Psalm. lxxvii, 51 : *Percussit omne primogenitum in terra Ægypti.*

Sed quæritur quorum ministerio hoc factum sit, utrum scilicet bonorum, vel malorum angelorum, quia videtur quod per malos. Ps. lxxvii, 49 : *Immissiones per angelos malos.*

Respondeo. Dicendum est quod non est inconveniens, de quibuscumque. Unde sciendum est quod pœnarum inflictio fit interdum per bonos angelos. Sicut enim dicit Dionysius, iv cap. *De div. nominibus,* punire malum non est malum, sed malum facere est malum. Punitio enim est opus justitiæ, sicut patet de angelo qui contrivit castra Assyriorum, Isa., xxxvii, qui creditur fuisse bonus angelus. Unde talis punitio indifferenter fit per bonos, et malos; sed differenter a bono, et a malo, quia bonus non punit, nisi exercendo justitiam divinam in malos (et in Scripturis operatio tam diaboli quam boni angeli, cujusmodi est hæc, attribuitur Deo [1]); malus autem, etsi obsequatur divinæ justitiæ, tamen non ex intentione justitiæ [2] hoc agit, sed ex perversitate voluntatis suæ affligit bonos et malos, et libentius bonos, si permittatur, sicut patet de Job. Iste ergo angelus, qui dixit Moysi Exod., xii, 23 : *Transibit Dominus percutiens Ægytum,* bonus angelus fuit, cum

[1] Al. : « et in Scriptura operatio diaboli attribuitur Deo, cujusmodi est hæc. » — [2] Al. deest « justitiæ. »

ipse aliquando loquatur in persona sua. Bono autem angelo aliquando subministrat spiritus nequam unde adhibitum fuit ibi ministerium ejus malæ et perversæ voluntatis, voluntariæ operantis ad cædem. Et ideo dicit Psal. LXXVII, 49 : *Iram et tribulationem, immissionem per angelos malos.* Non ergo tangebat eos qui erant sanguine signati malus angelus, terrore, et timore Dei utpote non permissus; bonus autem inde terrebatur, admirando virtutem Dei.

Deinde cum dicit : *Fide transierunt mare Rubrum,* ostendit quid egit in ipso transitu; et primo ostendit hoc; secundo, ostendit quod illud pertinebat ad fidem, ibi : *Quod experti Ægyptii devorati sunt.* Dicit ergo quod *fide,* id est per fidem, *transierunt mare Rubrum, tanquam per aridam terram.* Duo enim ibi per fidem facta sunt. Unum quod homo fecit, scilicet quod commiserunt se ad transeundum, quod non fuit nisi per fidem. Aliud fuit ex parte Dei, scilicet quod aquæ fuerunt eis pro muro. Hoc autem [1] fuit per fidem; operatio enim miraculorum attribuitur fidei. Matth., XVII, 19 : *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic : Transi hinc, et transibit.* Ergo hoc fide factum est, id est, hoc meruit fides. Et hoc habetur Exod., XIV et XV. Deinde ostendit quod hoc pertinet ad fidem, quia *Ægyptii* hoc *experti,* id est volentes experiri, *devorati sunt,* quia scilicet non habuerunt fidem. Exod., XV, 12 [2] : *Extendisti manum tuam, et devoravit eos terra.*

Deinde cum dicit : *Fide muri Hierico corruerunt circuitu dierum septem,* agit de eo quod per fidem factum est in introitu Terræ promissionis. De hoc habetur Josue, VI, ubi dicitur quod ad mandatum Domini, sacerdotes septem diebus cum arca testamenti circuierunt primam civitatem ultra Jordanem, scilicet Hierico, et septima die septimo circuitu muri ejus corruerunt. Hic fuit aliquid ex parte hominis, scilicet quod ex mandato Domini circuierunt, credentes mandatum Domini debere impleri; aliquid autem ex parte Dei, scilicet quod sic ad circuitum eorum muri corruerunt. Moraliter Hierico interpretatur luna sive defectus, et significat mundum istum. Muri ejus sunt impedimenta, quibus aliquis detinetur in mundo. Per buccinas, quibus levitæ et sacerdotes intonabant, vox prædicatorum significatur. Per circuitum septem dierum totus designatur decursus præsentis temporis, qui per septem dies completur. Per quæ datur intelligi quod omnia impedimenta mundi cadunt ad continuam vocem prædicationis. II Corinth., X, 4 : *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deò ad destructionem munitionum, consilia destruentes et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei.*

Deinde cum dicit : *Fide Raab meretrix non periit cum incredulis,* ostendit quid factum sit per fidem ab aliquo de populo infideli, scilicet a Raab, de qua Josue, II et VI. Cum enim Josue misisset exploratores ad explorandum Hierico, ipsi evaserunt auxilio istius mulieris, quæ dicitur meretrix, id est idololatra. Vel ad litteram meretrix erat, ad quam ingressi sunt non ad peccandum, sed ad latendum. Domus enim talium patent, maxime de nocte. Isti autem [3] venerant de nocte. Domus etiam ejus conjuncta erat muro. Meretrices autem absque exceptione accipiunt indifferenter; et ideo melius poterant apud eam occultari. Ista ergo per fidem liberata fuit; unde dicit: *Raab meretrix fide,* id est per fidem, *recipiens exploratores cum pace, non periit cum incredulis,* qui corporaliter perierunt, quia exploratores juraverant ei ipsam liberare, et omnem domum patris sui, quod et fecerunt. Quare autem magis declinaverint ad ipsam, potest dici, quia ut ipsa minus posset inculpari, indifferenter omnes recipiens. Nec erat conveniens ut salus ipsorum fieret alicui salvanti ipsos occasio mortis. In hoc autem quod ipsa [4] ex receptione ipsorum liberata est, designatur quod recipientes prædicatores Evangelii liberantur a morte æterna. Matth., X, 41 : *Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet.*

[1] Al. : « hoc etiam. » — [2] Al. omittitur sequens Exodi sententia. — [3] Al. : « etiam. » — [4] Al. : « quod ex ipsa. »

LECTIO VII.

Et quid adhuc dicam? Deficiet enim me tempus enarrantem de Gedeon, Barach, Samson, Jephte, David, Samuel, et prophetis, qui per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones, obturaverunt ora eorum, extinxerunt impetum ignis, effugaverunt* aciem gladii, convaluerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum, acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos.

Supra posuit Apostolus ea quæ facta sunt a patribus per fidem ante introitum, et in ipso introitu Terræ promissionis; hic accedit ad narrandum exempla illorum qui fuerunt in ipsa Terra promissionis, quæ quia multa sunt, ideo breviter, præmissis nominibus patrum, ponit in generali præcipua facta ipsorum, ponens causam illius brevitatis. Et circa hoc facit tria. Primo, ponit nomina patrum, et causam quare breviter vult eorum facta pertransire; secundo, ostendit quid fecerunt per fidem, ibi : *Qui per fidem vicerunt regna;* tertio, quid per fidem receperunt, ibi : *Adepti sunt.* Dicit ergo : *Quid adhuc dicam?* quasi dicat : Perveni usque ad tempus introitus Terræ promissionis, in quo pauca respectu dicendorum dicta erant. Remanent enim tot dicenda quod non possent explicari; *deficiet enim tempus me enarrantem;* id est, si velim enarrare, non sufficiet mihi tempus epistolaris enarrationis, quæ debet esse succincta. Unde Hieronymus *Ad Paulinum,* cap. VI : « Neque enim epistolaris angustia longius evagari patiebatur. » Vel tempus intellige vitæ[1]. Isto modo loquitur Joan., ult., 25 : *Sunt quidem et alia multa quæ fecit Jesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros.* Ubi dicit *Glossa* quod loquitur hyperbolice. Nec tamen est falsum, sed est figurativa locutio. Psal. XXXIX, 6, ubi nos habemus : *Annuntiavi et locutus sum, multiplicati sunt super numerum,* dicit littera Hieronymi : « Si annuntiare voluero, plura sunt quam narrari queant. »

Sciendum tamen quod aliqui istorum aliqua mala fecerunt, et aliqua bona; unde non numerantur hic nisi quantum ad bona quæ fecerunt vel receperunt. Tamen probabile est quod omnes fuerint finaliter sancti, ex quo Apostolus nominat eos in catalogo sanctorum. Primo ergo ponit Gedeonem, de quo Judic., VI, quem præmittit, et quia nihil mali fecit, et quia fecit factum multum insigne; et forte etiam quia accepit maximum signum incarnationis Christi in vellere et rore, de quo dicitur in Ps. LXXI, 6 : *Descendet sicut pluvia in vellus.* Secundo, ponit Barach, de quo Judic., IV, qui non fuit ita insignis sicut Gedeon, cui etiam illa victoria non fuit reputata, sed magis mulieri, et ideo forte postponit ipsum. Tertio, ponit Samson de quo Judic., XIII, de quo specialiter videtur quod non deberet hic numerari, quia in morte peccavit interficiendo se. Augustinus autem, I *De civ. Dei,* dicit quod excusatur, quia creditur hoc fecisse mandato Dei, cujus signum est, quia non potuisset domum tantam propria virtute subvertere, sed virtute Dei, quæ non adjuvat ad malum. Quarto, ponit Jephte, de quo Judic., XI. Istum postponit Samsoni, quia non fecit tot facta insignia sicut ille.

Dubitatur autem de Jephte, si immolando filiam suam ex voto peccaverit. Videtur quod non, quia dicitur ibi, vers. 29 : *Irruit Spiritus Domini in Jephte;* et post hoc sequitur votum suum et victoria. Contra. Dicit Hieronymus quod fuit in vovendo indiscretus, et in reddendo impius.

Respondeo. Dicendum est quod fuit ibi aliquid a Spiritu sancto, scilicet motus ad vovendum in generali, quod scilicet immolaret quidquid occurreret sibi immolabile; aliquid autem ex proprio suo spiritu, scilicet quod immolavit quod non debuit, et in hoc peccavit, sed post pœnituit.

Similiter Gedeon peccavit faciendo Ephod, et tentando Deum, in petitione signi in vellere, et postea pœnituit, sicut et David, de quo subdit, dicens : Et *David* et *Samuel,* de quibus scilicet in libris Regum agitur, *et prophetis,* de quibus si vellem dicere, tempus deficiet.

Sed tunc quæstio est, utrum omnes isti

[1] Al. : « Vel tempus vitæ capitur hic. »

qui dicti sunt, fuerint prophetæ. Respondeo. Dicendum est quod Spiritus sanctus movet mentem prophetæ, sicut agens principale movet instrumentum suum. Potest autem Spiritus sanctus movere ad tria, scilicet ad cognoscendum, ad loquendum et ad faciendum; et ad quodlibet istorum dupliciter. Ad cognoscendum scilicet quandoque cum intellectu ejus quod videtur, sicut fuit Isaias[1] et alii prophetæ; unde dicti sunt et videntes, I Reg., IX, 9 : *Qui hodie dicitur propheta, olim dicebatur videns.* Aliquando autem sine cognitione ejus quod videtur, sicut patet in somnio Pharaonis, et in visione Balthasar. Ad loquendum etiam movet dupliciter : quandoque ad sciendum id de quo loquitur, sicut patet de David; quandoque autem nescit, sicut Caiphas, et forte etiam Balaam. Similiter etiam quandoque movet ad faciendum, et scit quid facit, sicut Hieremias, qui abscondit lumbare suum subter Euphratem, Hierem., XIII. Quandoque autem nescit, sicut dicit Augustinus *Super Joan.*, de militibus qui diviserunt sibi vestimenta Christi, non tamen cognoscebant mysterium ad quod illa divisio ordinabatur. Hoc est ergo de ratione prophetæ quod cognoscat illud quod videt vel dicit vel facit. Quando autem non cognoscit, non est vere propheta, sed participative tantum; et sic dicit Joannes Caipham prophetasse, quia habuit aliquid prophetiæ. Iste autem motus Spiritus sancti dicitur instinctus secundum Augustinum.

Deinde cum dicit : *Qui per fidem vicerunt regna,* ostendit quid sancti, de quibus locutus est, fecerunt; et primo ostendit hoc in generali; secundo, descendit ad quædam specialia, ibi : *Obturaverunt ora leonum.* Primo autem ponit facti ipsorum meritum; secundo, præmium, ibi : *Adepti sunt repromissiones.*

Circa primum sciendum est quod inter omnes actus exteriores virtutum moralium, actus fortitudinis et justitiæ videntur esse præcipui, quia maxime pertinent ad bonum commune. Per fortitudinem enim respublica defenditur ab hoste, per justitiam vero conservatur. Unde Apostolus ex utroque actu commendat sanctos patres. Ab actu quidem fortitudinis, cum dicit quod isti *per fidem vicerunt regna,* id est reges, vel etiam regna ipsorum, sicut David et Josue. Nihilominus tamen sancti spiritualiter per fidem vicerunt regna, scilicet regnum diaboli, de quo Job, XLI, 25 : *Ipse est rex super universos filios superbiæ.* Item carnis, Rom., VI, 12 : *Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore.* Item regnum mundi, Joan., XVIII, 36 : *Regnum meum non est de hoc mundo.* Isti autem vincunt per fidem; I Joan., V, 4 : *Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra.* Nullus enim potest præsentia contemnere nisi propter spem futurorum bonorum. Per contemptum enim principaliter vincitur mundus. Et ideo, quia fides ostendit nobis invisibilia propter quæ contemnitur mundus, ideo vincit mundum fides nostra. Ab actu autem justitiæ commendat eos, cum dicit : *operati sunt justitiam.* Aliquando autem justitia est virtus generalis, quando scilicet obedit legi divinæ. Psal. X, 8 : *Justus Dominus, et justitias dilexit;* et II Mach., IX, 12 : *Justum est subditum esse Deo;* I Joan., III, 7 : *Qui justitiam facit, justus est.* Aliquando autem est virtus specialis, et ita consistit in actionibus et communicationibus humanis, quando scilicet reddit quis unicuique quod suum est. Utramque autem justitiam habuerunt sancti. Isa., LIV, 17 : *Hæc est hæreditas servorum Dei et justitia eorum apud me, dicit Dominus.* Eccli., I, 33 : *Concupiscens sapientiam, serva justitiam,* scilicet obediendo mandatis; item ipsam exercendo in populo, Psal. CXVIII, 121 : *Feci judicium et justitiam*[2].

Deinde cum dicit : *adepti sunt,* ostendit quid receperunt, quia *adepti sunt repromissiones.* Promissio enim Dei efficax est, quia nunquam deficit Deus in promissis. Rom., IV, 21 : *Quæcumque promisit Deus, potens est et facere.* Psal. CXLIV, 13 : *Fidelis Deus in omnibus verbis suis.*

Sed contra. Supra eodem : *Juxta fidem defuncti sunt, non acceptis repromissionibus.*

Respondeo. Dicendum est quod illud quod hic dicitur, tripliciter potest intelligi. Uno modo quod promissio Dei sit illa specialis qua promittit sanctis vitam æternam, et istam nullus accepit ante adventum Christi. Rom., XV, 8 : *Ad confirmandas promissiones Patrum.* Secundo, pro pro-

[1] Al. : « Isaac. » — [2] Al. additur *omni tempore.*

missione de terra promissionis habenda, et istam non acceperunt priores patres, scilicet Abraham, Isaac et Jacob, sed tantum patres posteriores, sicut Josue et alii sancti. Tertio, pro promissione particulari, scilicet ejus quod unicuique promissum fuit, sicut David regnum et Ezechiæ sanitas, et istas promissiones consecuti sunt.

Deinde cum dicit : *obturaverunt ora leonum,* ponit quædam particularia beneficia aliquibus collata; et primo quæ pertinent ad remotionem mali; secundo, illa quæ pertinent ad executionem boni, ibi : *fortes facti sunt in bello.* Malum autem nocivum hominis est duplex : unum exterius, aliud interius. Secundum ponit, ibi : *convaluerunt de infirmitate.* Exterius autem malum est duplex, quia aut illatum est a creatura irrationali, aut rationali. Secundum ponit, ibi : *effugaverunt aciem gladii.* Ab irrationali duplex, scilicet vel ab inanimata, vel ab animata. Nocumentum illatum ab inanimata tangit, ibi : *extinxerunt impetum ignis.* Quantum ergo ad animata dicit : *obturaverunt ora leonum.* Loquitur autem in plurali, licet non fuerit nisi unus, scilicet Daniel, sicut etiam dicitur Matth., II, 20 : *Defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri.* Nullus autem nunc quærebat Christum occidere nisi solus Herodes. Cujus ratio est, quia loquitur de omnibus sanctis communiter, quasi de uno collegio sanctorum. Et quod unus facit, imputatur aliis, et etiam omnibus, quod fit per virtutem Spiritus sancti, quæ est communis omnibus. Unde etiam in isto contextu loquitur tanquam de pluribus. Potest etiam dici quod hoc completum est in David, qui, sicut ipse dicit I Reg., XVII, leonem et ursum interfecit : et etiam Samson, Judic., XIV. Per leonem autem spiritualiter intelligitur diabolus. I Petr., V, 8 : *Adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret.* Qui ergo insultus ejus reprimit, os leonum obturat. Job, XXIX, 17 : *Conterebam molas iniqui et de dentibus ejus auferebam prædam.* Nocumentum a re inanimata removet, cum dicit : *extinxerunt impetum ignis,* sicut habetur de tribus pueris in Dan., III. Item ad preces Moysi et Aaron extinctus est ignis, qui missus a Domino devorabat populum murmurantem, sicut patet Num., XVI. Ignis iste est interior motus concupiscentiæ vel iræ. Qui ergo refrenat illum motum, extinguit impetum ignis. Ps. LVII, 9 : *Supercecidit ignis, et non viderunt solem.* Remotionem nocumenti per rationalem creaturam illati tangit, cum dicit : *effugaverunt aciem gladii,* id est aciem hostis cum gladiis acutis. Hoc autem frequentissime factum fuit per ipsos, sicut patet de Josue, Gedeone et David. Per gladium autem mala suasio intelligitur. Psal. LVI, 5 : *Lingua eorum gladius acutus.* Isto gladios fugat qui malam linguam tacere facit. Eccli., XXVIII, 28 : *Sepi aures tuas spinis et noli audire linguam nequam.* Prov., XXV, 23 : *Ventus aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam detrahentem.* Nocumentum interius est infirmitas, de cujus remotione dicit : *Convaluerunt de infirmitate,* sicut specialiter apparet de Ezechia, IV Reg., XX, et Isa., XXXVIII. Ista autem infirmitas est peccatum. Psalm. VI, 3 : *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum.* Convalescit ergo qui resurgit.

Deinde cum dicit : *fortes facti sunt,* ponit beneficia quantum ad assecutionem boni, et ponit tria. Primum pertinet ad hoc quod fortiter egerunt; unde dicit : *fortes facti sunt in bello,* sicut patet de Josue, Eccli., XLVI, 1 : *Fortis in bello Jesus Nave, successor Moysi in prophetis.* Sic patet etiam de multis aliis. Secundum pertinet ad effectum illius fortitudinis; unde dicit : *Castra verterunt exterorum,* sicut patet de Machabæis et de David, Psal. XXVI, 3 : *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum.* Sed tertium pertinet ad effectum fortitudinis divinæ; unde dicit : *Acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos,* id est per resurrectionem. Quod aliqui male intelligentes, exposuerunt : *mortuos suos,* id est viros suos resuscitatos, per hoc asserentes, quod per mortem non solvitur matrimonium, quod falsum est, etiam si resurgeret[1], et est contra Apostolum, Rom., VII, 3 : *Si dormierit vir ejus, liberata est a lege viri.*

Unde sciendum est quod etiam in effectibus sacramentorum est quædam differentia. Quædam enim sacramenta imprimunt characterem, sicut baptismus, confirmatio et ordo. Et quia character in anima perpetuo manet, ideo baptizatus, vel confirma-

[1] Al. : « verum etiam si resurget, quod est contra, » etc.

tus, vel ordinatus, si resuscitaretur, non deberet iterari aliquod illorum sacramentorum. Alia vero sacramenta non imprimunt characterem, sicut pœnitentia, extrema unctio, et sic de aliis, quia sunt contra aliquid iterabile, et ideo iterari possunt; inter illa autem est matrimonium.

Et ideo non dicit viros, sed *mortuos,* quia matres filios suos mortuos receperunt per resurrectionem, quorum resurrectio fuit quoddam præsagium futuræ resurrectionis inchoatæ per Christum. De istorum resurrectione, vel magis resuscitatione, habetur, III Reg., XVII, et IV Reg., IV. Tamen isti sic resuscitati, sunt iterum mortui. *Christus autem resurgens ex mortuis jam non moritur,* Rom., VI, 9. Unde resurrectio ejus fuit initium futuræ resurrectionis, I Cor., XV, 20 : *Christus resurrexit a mortuis primitiæ dormientium.* Sicut autem ista temporalia beneficia illis data sunt tanquam infirmis ad sustentationem per meritum fidei ipsorum, ita fuerunt figura futurorum bonorum quæ nobis ex merito fidei dabuntur. Marc., ult., 17 : *Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur. In nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent; et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit; super ægros manus imponent, et bene habebunt.* Quæ Gregorius exponit de bonis spiritualibus.

LECTIO VIII.

Alii autem distenti sunt, non suscipientes redemptionem, ut invenirent meliorem resurrectionem. Alii vero ludibria et verbera experti, insuper et vincula et carceres : lapidati sunt, secti sunt, in occisione gladii mortui sunt : circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti : quibus dignus non erat mundus; in solitudinibus errantes, in montibus et speluncis et in cavernis terræ. Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur.

Supra posuit Apostolus exempla sanctorum patrum antiquorum, qui multa et magna fecerunt propter fidem, hic ponit exempla illorum qui multa propter fidem passi sunt, et circa hoc facit duo; primo enim ostendit quomodo passi sunt propter fidem; secundo, ostendit quomodo promissiones eis factæ, dilatæ sunt, et quare, ibi : *Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem.* Circa primum duo facit, quia primo ponit mala ab aliis eis illata; secundo, mala propria voluntate assumpta, ibi : *Circuierunt in melotis.* Ab aliis autem illata sunt eis mala dupliciter, quia quædam in vita, quædam vero in morte; et ista duo ponit ibi : *lapidati sunt.* In vita vero mala tripliciter illata sunt eis, quia quædam quantum ad corporalem afflictionem, quædam quantum ad irrisionem, quædam quantum ad inclusionem. Quantum ad primum dicit : *Alii autem distenti sunt,* quasi dicat : Ita dictum est quod quidam multa bona receperunt propter fidem, vel in amotione mali, vel in executione boni temporalis, in quibus figurabatur [1] Vetus Testamentum, quod conferebat bona temporalia. Sed alii multa propter fidem passi sunt, quorum *quidam distenti sunt* in equuleis, sicut dicitur I Mach., II, et II Mach., VI, de pueris suspensis ad cervices matrum [2] et VII de septem fratribus. In istis sanctis primo figurabatur Novum Testamentum; unde dicit : *non suscipientes redemptionem,* id est liberationem. Qui enim subjicitur pœnæ, est quodammodo servus pœnæ. Et ideo liberari a pœna dicitur redemptio. Ps. LXXVII, 42 : *Die qua redemit eos de manu tribulantis.*

Sed quare non fuerunt liberati, ostendit, quia hoc non fuit propter hoc quin Deus haberet providentiam de ipsis, sed ut invenirent vitam æternam, quæ melior est quam liberatio in quacumque pœna præsenti vel quæcumque resurrectio vitæ præsentis; et ideo dicit : *ut meliorem invenirent resurrectionem.* Job, XIX, 25 : *In novissimo die de terra resurrecturus sum.* Isa., XXVI, 19 : *Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent.* Vel dicit *meliorem,* quia ex hoc ipso quod majora pro Christo passi sunt, majus præmium recipient. Sicut enim dicitur I Corinth., XV, 41 : *Stella differt a stella in claritate; sic erit resurrectio mortuorum;* qui enim fuerunt majores in me-

[1] Al. : « figuratur. » — [2] Ibi vers. 10, Vulgata : *Infantibus ad ubera suspensis.*

rito, majores erunt in præmio. Et ideo apostoli præferuntur martyribus, martyres vero omnibus aliis. Majores enim merito, majores sunt præmio, præcipua vero sunt merita martyrum. Joan., xv, 13 : *Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis.* Nec tamen quilibet martyr major est quolibet confessore, sed aliquis martyr potest esse major aliquo confessore, et e converso aliquis confessor aliquo martyre, licet non universaliter. Potest enim comparari unus alteri vel quantum ad genus operis, vel quantum ad gradus caritatis. Nullus autem actus, quantum est de se, est ita meritorius sicut quo quis moritur propter Christum, quia dat illud quod habet carius, scilicet vitam propriam. Matth., v, 10 : *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam.* Si vero consideretur radix omnis meriti, quæ est caritas, I Corinth., xiii ; sic opus procedens ex majori caritate, est magis meritorium. Et sic potest unus simplex confessor esse majoris meriti apud Deum. Apostolus autem loquitur in genere operis, dicens : *ut* scilicet *meliorem,* id est majorem et clariorem, *invenirent resurrectionem.* Unde ly *meliorem* importat comparationem status præsentis vitæ ad futuram resurrectionem, vel comparationem claritatis resurrectionis unius resurgentis ad claritatem alterius.

Deinde cum dicit : *Alii ludibria et verbera experti,* ponit mala illis illata in vita quantum ad irrisionem factam in verbis, dicens quod *alii experti sunt ludibria,* sicut patet de Samsone, Jud., xvi, de Tobia, et Job, et Isaia. Isa., i, 6 : *Faciem meam non averti ab increpantibus et conspuentibus in me.* Hieremias etiam dicit cap. xx, 8 : *Factus est mihi sermo Domini in opprobrium et derisum.* Quantum vero ad facta dicit quod *experti sunt verbera,* sicut patet de Michæa, de quo III Reg., ult., et II Par., xviii, dicitur quod percussit eum Sedecias in maxilla. In quibus omnibus præfigurabantur passiones Novi Testamenti. I Cor., iv, 9 : *Spectaculum facti sumus mundo et angelis et hominibus.*

Deinde cum dicit : *insuper et vincula,* ponit mala sanctis illata quantum ad inclusionem ; unde dicit : *insuper et vincula,* sicut Hieremias, de quo Hier., xx, dicitur quod positus fuit in nervo. Nec solum vincula, sed etiam *carceres,* sicut Hieremias, Hier., xxxvii et xxxviii, et Michæas, III Reg., ult.

Consequenter ostendit mala illata quantum ad mortem, cum dicit : *lapidati sunt.* Quod quidem genus mortis tunc erat commune apud omnes Judæos. Matth., xxiii, 37 : *Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt.* Sic lapidatus est Naboth, III Reg., xxi, et Hieremias, de quo legitur quod Judæi lapidaverunt eum in Ægypto lapidibus quos absconderat sub muro latericio domus ipsius Pharaonis. Et licet Epiphanius dicat quod fuit tractus, tamen communiter ponitur quod fuit lapidatus. Zacharias etiam filius Joiadæ fuit lapidatus, et legitur II Par., xxiv. Secundum genus mortis inconsuetum et crudele ponit, cum dicit : *secti sunt.* Hoc dicit propter Isaiam, quem Manasses fecit secari serra lignea. Et loquitur pluraliter, licet non fuerit nisi unus, secundum consuetudinem Scripturæ, propter causam supradictam. Tertium genus, cum dicit : *tentati sunt,* ut scilicet consentirent. Quod dicit propter Matathiam et filios ejus, I Mach., ii, et propter Eleazarum, II Mach., vi, et propter historiam de septem fratribus, ibid., vii cap., et tandem occiderunt eos. Thren., iv, 9 : *Melius fuit occisis gladio quam interfectis fame.* Specialiter tamen Urias fuit occisus a David, II Reg., xi, et Josias, IV Reg., xxiii.

Deinde cum dicit : *circuierunt in melotis,* ponit mala voluntarie assumpta, et ista ad tria reducuntur, scilicet ad exteriorem cultum, ad personæ statum, ibi : *egentes,* et ad habitationis locum, ibi : *in solitudinibus.* Quantum ad cultum dicit : *circuierunt in melotis et in pellibus caprinis.* Melota est vestis facta de pilis camelorum, ut quidam dicunt. Vel melius, quod taxus habet pellem hirsutam, de qua fit vestis, quæ dicitur melota. Pellis caprina, cum hoc quod est hirsuta, est etiam vilis. Et hæc dicuntur de Elia IV Reg., i, quod erat vir pilosus, et zona pellicea accinctus renibus. Et de talibus vestibus dicit Augustinus, in lib. *De sermone Domini,* quod potest esse in tali veste intentio mala, si quis utatur ad vanam gloriam; bona autem, si ad contemptum mundi et macerationem carnis. Præcipue autem qui profitentur statum pœnitentiæ, debent ostendere signa professionis, et ideo licet eis uti talibus vestibus, non tamen ad ostentationem, et sic utebantur

prophetæ. Quantum autem ad statum personæ dicit : *egentes,* quia carebant divitiis, in quo præfigurabant statum perfectionis Novi Testamenti, de quo dicitur Matth., XIX, 21 : *Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quæ possides.* Et hoc fuit specialiter de Elia, quia pastus fuit a corvis, et a muliere vidua, III Reg., XVII. Psalm. LXXXVII, 16 : *Pauper ego sum in laboribus.* Ibid., LXIX, 6 : *Egenus et pauper ego sum.* Item *angustiati,* sicut patet de Elia, qui fugit a facie Jezabel, III Reg., XIX, et de David qui fugit a facie Absalom, II Reg., XV. Item *afflicti* labore corporali, sicut de Elia, qui dormivit lassus subter unam juniperum. Et subdit : *quibus dignus non erat mundus.* Sicut dicit Dionysius in *Epistola ad Joannem Evangelistam,* mali aliquando per ea quæ faciunt, ostendunt indicia suæ damnationis ; unde dicit quod per hoc quod mali separaverunt a se beatum Joannem, ostendebat Deus quod erant indigni societate ejus. Et ideo dicit Apostolus quod *mundus non erat dignus eis,* quasi dicat, quia mundani non erant digni societate justorum. Joan., XV, 19 : *Ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.* Deinde cum dicit : *in solitudinibus errantes,* ostendit hoc quantum ad locum, quia propriam mansionem non habebant, sed errabant *in solitudinibus, et in montibus, et in speluncis, et in cavernis terræ,* quæ sunt loca apta ad contemplationem, et pœnitentiam. Dicitur autem spelunca, quæ fit arte, sed caverna, quæ est a natura, vel ab aliquo accidente, sicut ex corrosione aquarum. Ista patent de David, I Reg., XXII et XXV, et de Elia, III Reg., XIX.

Deinde cum dicit : *et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem,* ostendit quod eis dilatæ sunt promissiones. Et ne putetur quod hoc fuerit propter defectum meriti, ideo secundo designat rationem illius dilationis, ibi : *Deo pro nobis melius aliquid providente.* Dicit ergo quod *hi omnes testimonio fidei probati inventi sunt,* id est per fidem habent testimonium quod sunt probati, id est approbati a Deo. II Corinth., X, 18 : *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.* Sapient., III, 6 : *Tanquam aurum in fornace probavit eos.* Et tamen *non acceperunt repromissionem,* scilicet gloriæ, vel promissam vitam, usque ad Christum. Psal. LXXXVIII, 39 : *Distulisti Christum.* Temporales enim acceperunt, non autem spirituales. Supra eodem : *Defuncti sunt, non acceptis promissionibus.*

Deinde cum dicit : *Deo pro nobis melius aliquid providente,* ostendit rationem dilationis. Ex quo aliqui sumpserunt causam vel occasionem erroris, qui dicunt quod nullus in paradisum intrabit usque ad ultimam consummationem, quæ erit per finalem resurrectionem. Sed hoc est contra Apostolum, II Corinth., V, 1 : *Scimus quod si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem habemus ex Deo, domum non manufactam, sed æternam in cœlis.* Ista ergo consummatio de qua loquitur Apostolus, potest referri ad præmium essentiale, scilicet ad beatitudinem, quæ habetur per Christum, Mich., II, 13 : *Ascendit pandens iter ante eos,* quam non habuerunt sancti Veteris Testamenti. Vel potest referri ad stolam corporis, quæ non dabitur universaliter usque post resurrectionem universalem, licet forte aliqui jam habeant ipsam ex speciali privilegio. Non ergo sine nobis consummantur, sed perficiuntur duplici stola, ut, sicut dicit *Glossa,* in communi gaudio omnium, majus fiat gaudium singulorum. Unde in hoc nobis Deus providit; et ideo dicit : *Deo pro nobis aliquid melius providente.* Ps. CXXXII, 1 : *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum!* Magis enim gaudet homo cum pluribus gaudentibus. *Glossa :* Si isti tenuerunt fidem, qui tamdiu expectaverunt [1], multo magis teneamus nos qui statim recipimus. Luc., XXIII, 43 : *Hodie mecum eris in paradiso.*

[1] Al. additur « regem. »

CAPUT DUODECIMUM.

LECTIO I.

Ideoque et nos tantam habentes impositam nubem testium, deponentes omne pondus, et circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem, confusione contempta, atque in dextera sedis Dei sedet. Recogitate enim eum qui talem sustinuit a peccatoribus adversus semetipsum contradictionem; ut ne fatigemini, animis vestris deficientes. Nondum enim usque ad sanguinem restitistis, adversus peccatum repugnantes.

Supra Apostolus multipliciter commendavit fidem, per quam membra Christo capiti conjunguntur, hic ponit moralem monitionem, exhortans ut fidem quam tenent corde, operibus demonstrent, sicut etiam monet Jacobus II Canonicæ suæ. Et primo docet quomodo se debeant habere circa mala; secundo, quomodo debeant se habere circa bona, cap. XIII, ibi : *Caritas fraternitatis maneat in vobis.* Est autem duplex malum, scilicet pœnæ et culpæ. Primo ergo docet quomodo se debent habere circa mala pœnalia toleranda; secundo, circa mala culpæ vitanda, ibi : *Propter quod remissas manus et soluta genua erigite.* Ad tolerandum autem malum pœnæ primo inducit exemplo antiquorum; secundo, exemplo Christi, ibi : *Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum;* tertio, auctoritate Scripturæ, ibi : *Et obliti estis consolationis.* Quantum ergo ad primum dicit : *Ideo nos habentes tantam nubem testium impositam*[1], quasi dicat : Ita dictum est quod sancti testimonio fidei probati, non tamen habuerunt repromissiones, et tamen cum hoc non defecerunt in expectando. Ergo *nos, qui habemus tantam nubem testium impositam ..., curramus ad propositum nobis certamen.* Sancti dicuntur testes Dei, quia verbo et facto glorificabatur Deus per eos. Matth., V, 16 : *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.* Isa., XLIII, 10 : *Vos testes mei, dicit Dominus.* Dicuntur autem sancti, nubes, primo propter conversationis sublimitatem; Isa., LX, 8 : *Qui sunt isti qui ut nubes volant?* Secundo, propter doctrinæ fecunditatem; Job, XXVI, 8 : *Qui ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deorsum;* item, XXXVI, 27 : *Effundit imbres ad instar gurgitum, qui de nubibus fluunt.* Tertio, propter spiritualis consolationis utilitatem : sicut enim nubes præstant refrigerium, sic exempla sanctorum; Isa., XVIII, 4 : *Et sicut nubes roris in die messis.* Hanc ergo nubem testium habemus impositam, quia ex vita sanctorum quodammodo inducitur nobis necessitas ad imitandum. Jac., V, 10 : *Exemplum accipite, fratres, exitus mali et longanimitatis, laboris et patientiæ, prophetas.* Augustinus : « Sicut Spiritus sanctus loquitur in Scriptura, ita in gestis sanctorum, quæ nobis sunt forma et præceptum vitæ. » Hoc est ergo exemplum sanctorum quod inducit. Sed quia ad conformandum se ad aliquod exemplar, interdum ex impedimento superveniente impeditur homo, ideo removet illud quod potissime potest impedire. Illud autem est pondus peccati. Tribulatio autem est quasi quidam agon. I Corinth., IX, 25 : *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet.* Sicut autem in cursu et certamine oportet omnia aggravantia deponere, ita et in agone tribulationis. II Timoth., IV, 7 : *Bonum certamen certavi, cursum consummavi.* Qui ergo in tribulatione vult bene ad Deum currere, oportet impedimenta deponere. Ista impedimenta vocavit ipse Apostolus *pondus,* et *circumstans peccatum.* Per *pondus* autem potest intelligi peccatum perpetratum, quod dicitur pondus, quia animam deprimit ad infima et inclinat ad aliud. Psalm. XXXVII, 5 : *Sicut onus grave, gravatæ sunt super me.* Gregorius : «Peccatum quod per pœnitentiam non diluitur, mox suo pondere ad aliud trahit. » Per *circumstans peccatum* potest intelligi occasio peccandi; quidem est in omni eo quod

[1] Al. : *interpositam.*

circumstat, scilicet quæ in mundo, carne, proximo, dæmone. *Deponentes ergo omne pondus,* id est peccatum perpetratum [1], quod dicitur pondus, *et circumstans nos peccatum,* scilicet occasionem peccandi. I Petr., II, 1 : *Deponentes omnem malitiam et omnem dolum.* Vel pondus potest intelligi tædium tribulationis : sic enim frequenter tribulatio dicitur onus per prophetas, sicut onus Damasci, id est tribulatio, quasi dicat : Non sit vobis grave pati pro Christo. Circumstans peccatum dicitur tentatio nobis immissa ex circuitu hostis. I Petr., V, 8 : *Adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret.* Vel per pondus affectio terrena, per circumstans autem peccatum affectio carnalis, quæ scilicet causatur in nobis a carne circumstante, quasi dicat : Deponatis affectionem tam temporalium quam carnalium, si vultis libere currere. Unde subdit monitionem, dicens : *Curramus per patientiam ad certamen nobis propositum,* non solum illatum, quod tamen sustineamus patienter, sed nos ipsi voluntarie curramus. Psal. CXVIII, 32 : *Viam mandatorum tuorum cucurri.* Hoc autem certamen nobis propositum est pro justitia [2]. Eccli., IV, 33 : *Usque ad mortem certa pro justitia.*

Deinde cum dicit : *Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum,* ponit exemplum Christi, et circa hoc duo facit; primo enim ostendit quare passio Christi habenda est in exemplum, et quod in ipsa considerandum est; secundo, ostendit fructum istius considerationis, ibi : *Recogitate eum qui talem sustinuit a peccatoribus adversus semetipsum contradictionem.* Sicut enim dicitur Ephes., II, 8 : *Gratia salvati estis per fidem.* Christus autem est auctor fidei. Si ergo vis salvari, debes intueri exemplar illud. Unde dicit : *Aspicientes in Jesum,* passum. Hoc significatum fuit per serpentem æneum elevatum pro signo, in quem aspicientes curabantur, Num., XXI, Joan., III, 14 : *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam.* Si ergo vis salvari, respice in faciem Christi tui. Ipse enim est auctor fidei dupliciter. Primo eam docendo verbo. Supra, I, 2 : *Locutus est nobis in Filio.* Joan., I, 18 : *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Secundo, eam in corde imprimendo. Philip., I, 29 : *Vobis donatum est pro Christo, non solum ut in ipsum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini.* Item ipse est consummatio fidei dupliciter. Uno modo ipsam miraculis confirmando. Joan., X, 38 : *Si mihi non vultis credere, operibus credite.* Item fidem præmiando. Cum enim fides sit imperfecta cognitio, ejus præmium consistit in ipsius cognitionis perfectione. Joan., XIV, 21 : *Ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.* Hoc autem significatum fuit Zach., IV, 9, ubi dicitur : *Manus Zorobabel fundaverunt istam,* scilicet Ecclesiam, cujus fundamentum est fides, *et manus ejus perficient eam.* Nam manus Christi [3], qui de genere Zorobabel descendit, fundat Ecclesiam in fide, et fidem gloria consummat. *Videmus enim nunc per speculum et in ænigmate; tunc autem facie ad faciem.* I Cor., XIII, 12. Augustinus I *De Trinit.,* cap. X : Contemplatio est merces fidei; cui mercedi per fidem corda mundantur, sicut scriptum est, Act., XV, 9 : *Fide mundans corda eorum.* In passione enim Christi tria consideranda sunt. Primo, quid contempsit; secundo, quid sustinuit; tertio, quid promeruit. Quantum ad primum dicit : *Qui, proposito sibi gaudio, sustinuit crucem.* Istud autem gaudium fuit illud gaudium terrenum quo a turba quam paverat, quærebatur, ut facerent eum regem, quod ipse contempsit fugiendo in montem, Joan., VI. Unde Eccle., II, 2 : *Risum reputavi errorem, et gaudio dixi : Quid frustra deciperis ?* Vel *proposito sibi gaudio* æternæ vitæ pro præmio, *sustinuit crucem.* Hoc est secundum, scilicet quid sustinuit, quia crucem. Phil., II, 8 : *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* In quo ostenditur et cruciatus acerbitas, quia ibi affixus fuit manibus et pedibus, et mortis vilitas et ignominia, quia hoc erat ignominiosum genus mortis; Sap., II, 20 : *Morte turpissima condemnemus eum.* Quantum autem ad tertium, scilicet quid promeruit, quia sessionem ad dexteram Patris; unde dicit : *Atque in dextera sedis Dei sedet.* Exaltatio enim humanitatis Christi fuit præmium passionis ejus. Supra, I, 3 : *Sedet* [4] *ad dexteram majestatis in excelsis.*

[1] Al. : « omne peccatum perpetratum, » aliis omissis. — [2] Al. : « cum justitia. » — [3] Al. : « scilicet manus Christi. » — [4] Al. : *Sedet autem.* etc.

Deinde cum dicit : *recogitate eum,* ostendit quis sit fructus hujus considerationis; et primo monet ad diligentem exempli considerationem; secundo, ostendit utilitatem, ibi : *ut non fatigemini;* tertio, subdit rationem, ibi : *nondum enim usque ad sanguinem restitistis.* Dicit ergo : Ita dictum est : *Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum;* nec hoc solum, sed etiam *recogitate,* id est iterum cogitate *eum qui talem sustinuit a peccatoribus adversum semetipsum contradictionem.* Prov., III, 6 : *In omnibus viis tuis cogita illum.* Et hujus ratio est, quia in quacumque tribulatione invenitur ejus remedium in cruce. Ibi enim est obedientia ad Deum. Philip., II, 8 : *Humiliavit semetipsum factus obediens.* Item pietatis affectus ad parentes; unde ibi gessit curam de matre sua. Item caritas ad proximum; unde ibi pro transgressoribus oravit. Luc., XXIII, 34 : *Pater dimitte illis, non enim sciunt quod faciunt.* Ephes., V, 2 : *Ambulate in dilectione, sicut Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis.* Item fuit ibi patientia in adversis. Psal. XXXVIII, 3 : *Obmutui, et humiliatus sum, et silui a bonis; et dolor meus renovatus est.* Isa., LIII, 7 : *Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum.* Item in omnibus finalis perseverantia : unde usque ad mortem perseveravit. Luc., XXIII, 46 : *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum.* Unde in cruce invenitur exemplum omnis virtutis. Augustinus : « Crux non solum fuit patibulum patientis, sed etiam cathedra docentis. » *Recogitate* ergo *eum qui sustinuit.* Sed quid cogitandum? Tria : scilicet genus passionis; unde *sustinuit contradictionem,* id est afflictionem in verbis; unde dicebant (Matth., XXVII, 40) : *Vah qui destruis templum Dei.* Psal. XVII, 44 : *Eripies me de contradictionibus populi.* Rom., X, 21 : *Expandi manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem mihi.* Luc., II, 34 : *Et in signum cui contradicetur.* Et *contradictionem talem,* id est tam gravem et ignominiosam. Thren., I, 12 : *O vos omnes qui transitis per viam, attendite, et videte si est dolor sicut dolor meus.* Secundo, a quibus passus est, quia *a peccatoribus,* pro quibus patiebatur. I Petr., III, 18 : *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis.* Tertio, persona patientis. Ante passionem enim ab origine mundi passus est in membris suis, sed tunc in propria persona, unde dicit : *Adversus semetipsum.* Isa., XLVI, 4 : *Ego feci, et ego feram.* Psal. LXVIII, 5 : *Quæ non rapui, tunc exsolvebam.* I Petr., 2, 24 : *Peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum.* Utilitatem ostendit, cum dicit : *ut non fatigemini.* Consideratio enim passionis Christi facit nos non deficere. Gregorius : « Si passio Christi ad memoriam revocatur, nihil adeo durum est quod non æquanimiter toleretur. » Unde non deficiatis, tanquam fatigati animo, a veritate fidei. Isa., XL, 13 : *Current et non laborabunt; ambulabunt, et non deficient.* II Thess., III, 13 ; *Nolite deficere benefacientes.* Rationem autem hujus ponit dicens : *Nondum enim usque ad sanguinem restitistis,* quasi dicat : Non debetis deficere in tribulationibus vestris pro vobis, quia nondum tantum sustinuistis sicut Christus. Ipse enim sanguinem suum fudit pro nobis. Matth., XXVI, 28 : *Hic est sanguis Novi Testamenti qui pro multis effundetur.* Vos autem rapinam bonorum vestrorum sustinuistis. Majus autem est de genere operis vitam dare quam substantiam corporalem, licet aliquando ex radice operis, scilicet ex caritate, possit esse minus, sicut supra dictum est. Unde dicit : *nondum enim restitistis,* repugnantes adversus peccatum, *usque ad sanguinem,* scilicet fundendum pro Christo.

LECTIO II.

Et obliti estis consolationis, quæ vobis tanquam filiis loquitur, dicens : Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus castigat; flagellat autem omnem filium quem recipit. In disciplina perseverate. Tanquam filiis, vobis offert se Deus. Quis enim filius, quem non corripit pater? Quod si extra disciplinam estis, cujus participes facti sunt omnes; ergo adulteri et non filii estis. Deinde patres quidem carnis nostræ, eruditores habuimus, et reverebamur eos : non multo magis obtemperabimus patri spirituum et vivemus ? Et illi quidem in tempore paucorum dierum, secundum voluntatem suam erudiebant nos : hic autem ad id quod utile est in recipiendo sanctificationem ejus. Omnis autem disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudii, sed mœroris; postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiæ.

Supra induxit Apostolus ad mala patienter sustinenda exemplo antiquorum patrum et Christi, hic monet ad idem ex auctoritate Scripturæ; unde circa hoc tria facit; primo enim ponit auctoritatem, secundo, ostendit sensum ejus, ibi : *in disciplina perseverate ;* tertio, arguit ad propositum ex præmissis, ibi : *Quod si extra disciplinam estis ..., ergo adulteri, et non filii estis.* Ponit autem auctoritatem, quæ habetur Proverb., III, 11, sed sub aliis verbis, quam littera nostra habeat; ibi enim habemus sic : *Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias, nec deficias cum ab eo corriperis. Quem enim diligit Dominus, corripit, et quasi pater in filio complacet sibi.* Quia vero Apostolus inducit auctoritatem istam causa consolationis, ideo utitur aliis verbis; unde dicit : *et obliti estis consolationis,* quasi dicat : Mirum est, si obliti estis. Psal. XCIII, 19 : *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ lætificaverunt animam meam;* item, CXVIII, 93 : *In æternum non obliviscar justificationes tuas.* Dicit autem : *consolationis,* id est Dei consolantis, et est emphatica locutio. II Cor., I, 3 : *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.* Sequitur : *quæ vobis,* id est qui Deus consolationis, *loquitur tanquam filiis.* Ergo si punit, non odit, sed ejus punitio ordinatur ad bonum, quia loquitur vobis tanquam filiis. Verba autem auctoris ponit dicens : *Fili mi, noli negligere disciplinam Domini*, et subdit rationem, ibi : *quem enim diligit Dominus, castigat.* In auctoritate vero prohibet duo[1], quia prohibet odium disciplinæ et impatientiam ad ipsam. Propter primum dicit : *Fili mi, noli negligere disciplinam Domini,* sicut quidam qui odiunt disciplinam, de quibus dicitur Prov., IX, 8 : *Noli arguere derisorem, ne oderit te.* Amos, V, 10 : *Odio habuerunt loquentem in porta, et corripientem perfecte*[2] *abominati sunt.* Dicit ergo Apostolus : *Noli negligere disciplinam Domini,* quasi dicat : Cum Deus te flagellat causa disciplinæ, *noli negligere,* id est negligenter habere fastidiendo. Sap., III, 11 : *Sapientiam et disciplinam qui abjicit, infelix est.* Propter secundum dicit : *et ne fatigeris, dum ab eo argueris.* Quidam enim etsi correctionem duram non odiant, tamen impatienter portant; et ideo dicit : *neque fatigeris, dum ab eo argueris.* Tunc enim homo spiritualiter fatigatur quando contristatur intantum quod deficit. Supra eodem : *ut non fatigemini, animis vestris deficientes.* Eccli., VI, 26 : *Ne accidieris in vinculis illius.*

Deinde cum dicit : *Quem enim diligit Dominus castigat,* assignat causam. Sicut autem dicit Philosophus, verbum castigationis communiter accipitur in pueris, et in concupiscentia; dicimus enim castum cujus concupiscentia castigata est. Similiter puer dicitur castigatus qui est bene disciplinatus. Quod enim de se habet pronitatem ad malum, indiget refrenante. Talis autem est concupiscentia, et puer, qui de se sequuntur impetus suos; ideo indigent castigante. Ille ergo qui castigat, ideo hoc facit ne tendant in malum. Et quia sensus nostri et cogitatio nostra prona sunt ad malum, ut dicitur Gen., VI, ideo Dominus castigat nos, ut retrahat nos a malo. Psal. CXVII, 18 : *Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me.* Hier., XXXI, 18 : *Castigasti me, et eruditus sum quasi juvenculus indomitus.* In hoc autem castigat, quia flagellat, non quidem ad condemnationem, sed ad salutem. Unde dicit quod *flagellat omnem filium quem recipit.* Et ideo qui non flagellantur, non sunt de numero filiorum. Psalm. LXXII, 5 : *In labore hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur.* Unde est signum quasi æternæ reprobationis. Ezech., XVI, 42 : *Auferetur zelus meus a te.* Nec mirum si flagellat omnem filium quem recipit per adoptionem, quia proprio Filio suo non pepercit. Luc., ult., 26 : *Oportuit Christum pati.*

Consequenter cum dicit : *in disciplina perseverate*, ostendit sensum auctoritatis præallegatæ; et primo ostendit sensum monitionis; secundo, sensum rationis assignat, ibi : *Tanquam filiis vobis offert se Deus;* tertio, ostendit rationem istam esse convenientem, ibi : *Quis enim filius quem non corripit pater?* Monitio autem Apostoli fuerat quod non debebant negligere

[1] Al. : « In auctoritate vero prohibet odium disciplinæ, » etc. — [2] Ibi : *corripientem in porta, et loquentem perfecte.*

disciplinam Domini, nec etiam fatigari. Utrumque autem comprehendit in his verbis. Non negligere enim, nec etiam fatigari sub disciplina, non est aliud quam in disciplina perseverare. Unde Job, VI, 10 : *Hæc mihi sit consolatio, ut affligens me dolore, non parcat.* Psal. II, 12 : *Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus.* Quare autem non debemus negligere, dixerat, quia *quem diligit Dominus castigat;* unde hic dicit : *Tanquam filiis vobis se offert Deus,* quasi dicat : Ideo perseverate, quia offert se tanquam filiis. Hier., III, 19 : *Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis.* Consequenter ostendit istam rationem esse convenientem, dicens : *Quis enim filius quem non corripit pater?* Ad patrem enim pertinet corrigere filium suum. Prov., XIII, 24 : *Qui parcit virgæ, odit filium suum; qui autem diligit illum, instanter erudit.* Eccli., XXX, 8 : *Equus indomitus evadet durus, et filius remissus evadet præceps.* Et ideo necessaria est correctio, sicut Paulo datus est stimulus carnis, ne per superbiam corrueret, II Corinth., XII.

Deinde cum dicit : *Quod si extra disciplinam estis ....., ergo adulteri et non filii estis,* arguit ex præmissis; et primo deducendo ad inconveniens; secundo, ex quodam exemplo, ibi : *Deinde patres quidem carnis nostræ, eruditores habuimus et reverebamur eos;* tertio, ex utilitate consequente, ibi : *Omnis autem disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudii, sed mœroris, postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiæ.* Circa primum facit talem rationem. Omnes sancti, qui Deo placuerunt, per multas tribulationes transierunt, per quas filii Dei facti sunt. Ergo qui in disciplina non perseverat, non est filius, sed magis adulter, id est de adulterio natus. Istius rationis ponit tantum conclusionem, dicens : *Si estis extra disciplinam, non estis filii, sed adulteri, quia disciplinæ facti sunt participes omnes,* scilicet sancti. II Timoth., III, 12 : *Omnes qui pie vivere volunt in Christo, persecutionem patientur.* Judith, VIII, 23 : *Omnes qui Deo placuerunt, per multas tribulationes transierunt fideles.* Nec oportet quod semper sancti habeant exteriores tribulationes, cum interius affliguntur ex mala conversatione perversorum. II Petr., II, 8 : *Habitans Lot apud eos qui de die in diem animam justam iniquis operibus cruciabant.* Filius autem proprie dicitur qui est ex legitimo patre. Mater nostra est Ecclesia, cujus sponsus est ipse Deus. Oseæ, II, 20 : *Sponsabo te mihi in fide.* Adulter autem est diabolus et mundus. Qui ergo nati sunt ex spiritu diaboli vel mundi, sunt filii adulterini. Isa., LVII, 3 : *Accedite huc, filii auguratricis, semen adulteri et fornicariæ*[1]. Patet ergo quod proprie non sunt filii nisi de legitimo patre nati.

Consequenter cum dicit : *Deinde patres quidem carnis nostræ, eruditores habuimus,* ponit secundam rationem sumptam ex eo quod experti sumus, scilicet ex correctione paterna. Quæ quidem ratio procedit ex duplici differentia, quæ est inter Deum patrem, et patrem carnalem. Est autem hæc prima differentia Dei patris ad patrem carnalem. Homo enim generat hominem quantum ad corpus, non quantum ad animam, quæ est per creationem, et non traducitur. III Machab., VII, 22 : *Neque enim ego spiritum et animam donavi vobis.* Unde dicit quod *nos habuimus patres carnis nostræ eruditores.* Eccli., VII, 25 : *Filii tibi sunt? Erudi illos. Et reverebamur eos.* Exod., XX, 12 : *Honora patrem tuum et matrem tuam.* Deus autem excellentius est pater noster, scilicet quantum ad animam, quam immediate creat. Eccli., ult., 7 : *Spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.* Item justificat animam, adoptando nos in filios. Rom., VIII, 16 : *Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei.* Ideo dicit : *Num multo magis obtemperabimus patri spirituum,* id est animarum nostrarum, quæ dicuntur spiritus, quia non sunt ex materia, *et vivemus?* Finis enim obedientiæ est vita æterna. Joan., VIII, 52 : *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non gustabit in æternum.* Sup., V, 9 : *Factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ.* Secunda vero differentia est correctionis humanæ ad divinam, quæ in duobus differunt; et primo quantum ad finem, quia finis humanæ correctionis est aliquid transitorium ; est enim ad bene conversandum in hac vita, quæ est paucorum dierum : secundo, quantum ad rationem, quia homo corrigit secundum voluntatem, quæ falli et errare potest, et tamen

[1] Al. : *filii auguratricis, et adulterii, et fornicariæ.*

obedimus ei. In correctione autem divina non sic, quia erudit nos ad aliquid utile in sempiternum, scilicet ad recipiendum sanctificationem, quæ scilicet est ipsemet Deus. Isa., VIII, 13 : *Dominum exercituum, ipsum sanctificate. Ipse pavor vester, ipse terror vester, et erit vobis in sanctificationem.* Et ideo dicit : *Et illi quidem erudiebant nos in tempore paucorum dierum,* et hoc quantum ad primum; *et secundum voluntatem suam,* et hoc quantum ad secundum. *Hic autem ad id quod utile est.* Isa., XLVIII, 17 : *Ego Dominus docens te utilia.* Et hoc *in recipiendo sanctificationem,* id est in sanctificationem ab ipso recipiendam [1]; et ideo debemus magis recipere disciplinam ejus.

Sequitur : *Omnis autem disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudii, sed mœroris, postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiæ.* Hæc est tertia ratio, quæ sumitur ex utilitate correctionis. Cum autem pœnæ sint quædam medicinæ, idem judicium videtur esse de correctione et de medicina. Sicut autem medicina in sumptione amara est quidem et abominabilis, tamen ejus finis est valde dulcis et desiderabilis, ita et disciplina, quia gravius est ad sustinendum, sed adducit fructum optimum. Sciendum est autem quod disciplina dicitur a discendo. Pueri autem qui addiscunt, flagellis erudiuntur. Et ideo disciplina aliquando sumitur pro scientia, ut in principio I *Posteriorum :* « Omnis doctrina et omnis disciplina intellectiva ex præexistente fit cognitione ; » quæ græce dicitur epistemon. Aliquando autem sumitur pro correctione, et græce dicitur pedia, sed in latino non habet nomina ita distincta. Dicit ergo quod *omnis disciplina*, quæ scilicet est eruditio per flagella et molestias, *in præsenti videtur esse non gaudii, sed mœroris,* quia exterius habet tristitiam in sustinendo, sed interius habet dulcedinem ex intentione finis. Et ideo dicit : *videtur,* et non dicit : est. II Corinth., VI, 10 : *Quasi tristes, semper autem gaudentes.* Joan., XVI, 21 : *Mulier cum parit, tristitiam habet; cum autem pepererit, non meminit pressuræ propter gaudium.* II Cor., IV, 17 : *Id enim quod in præsenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* Et ideo dicit : *Postea reddit fructum.* Fructus enim importat dulcedinem; unde frui est delectari in fine adepto. *Pacatissimum.* Fructus enim habetur hic cum perturbatione exteriorum incommodorum et tentationum interiorum, et ideo non est pacatissimus, sicut ibi; in gloria siquidem nihil erit interius remordens conscientiam, nec impellens ad culpam, nec exterius contristans. Ibi enim, ut dicit Augustinus, erit quicquid voles; ergo ille fructus est pacatissimus. Pacatus quidem in tranquillitate conscientiæ, pacatior in susceptione primæ stolæ, sed pacatissimus in susceptione secundæ. Isa., XXXII, 18 : *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ, in requie opulenta.* Prov., III, 14 : *Primi et purissimi fructus ejus. Reddet* ergo *fructum justitiæ,* id est quem meretur justitia : *Seminanti enim justitiam merces fidelis,* Prov., XI, 18; ibidem., 30 : *Fructus justi, lignum vitæ.* Vel *justitiæ,* id est ad justitiam apprehendendam. Oseæ, X, 12 : *Seminate vobis in veritate justitiæ, et metite in ore misericordiæ.* Psalm. CXXV, 6 : *Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos.* Sed non redditur fructus nisi *exercitatis per eam,* id est per disciplinam. Supra, V, 14 : *Perfectorum est cibus solidus, eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus.*

LECTIO III.

Propter quod remissas manus et soluta genua erigite, et gressus rectos facite pedibus vestris; ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur. Pacem sequimini cum omnibus et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum : contemplantes, ne quis desit gratiæ Dei, ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, et per illam inquinentur multi. Ne quis fornicator aut profanus, ut Esau, qui propter unam escam vendidit primitiva sua. Scitote enim quoniam et postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est. Non enim invenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lacrymis inquisisset eam.

[1] Al. : « et hoc in sanctificationem ab ipso recipiendam. »

Supra monuit Apostolus qualiter nos debemus habere ad mala pœnalia sustinenda, hic monet qualiter nos debemus habere ad mala culpæ vitanda, et circa hoc duo facit; primo enim ponit monitiones suas; secundo, assignat rationes ipsarum, ibi : *Non enim accessistis ad tractabilem montem.* Circa primum duo facit; primo enim monet hominem peccantem; secundo, nondum peccantem, ibi : *pacem sequimini.* Est autem duplex peccatum, scilicet omissionis et transgressionis. Primo ergo monet ad dimittendum peccatum omissionis; secundo, ad dimittendum peccatum transgressionis, ibi : *et gressus rectos facite pedibus vestris.* Peccatum autem omissionis duplex est. Unum quando quis omittit bonum facere; aliud, omittendo mala et adversa tolerare. Quantum ad primum dicit : *propter quod,* scilicet quia disciplina affert fructum pacatissimum, ideo ut vos hunc fructum percipere possitis, *erigite manus remissas.* Manus enim cum sit organum organorum, remissa dicitur quando vacat a bonis operibus ; et ideo erigenda est per rectam intentionem ad operandum quæ Deo placent. Thren., III, 41 : *Levemus corda nostra cum manibus ad Deum.* Ps. CXL, 2 : *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum.* Manus enim remissa inducit egestatem et servitutem. Prov., X, 4 : *Egestatem operata est manus remissa; manus autem fortium divitias parat;* item, XII, 24 : *Manus fortium dominabitur; quæ autem remissa est, tributis serviet.* In hujus signum, quando Moyses elevabat manus, vincebat Israel; quando vero remittebat, superabat Amalec, Exod., XVII. Quantum ad aliud peccatum omissionis dicitur : *erigite genua dissoluta.* In genibus totum pondus corporis sustentatur. Habent ergo genua dissoluta qui non habent fortitudinem fortiter tolerandi adversa. Hæc ergo remissio abjicienda est. Job, IV, 3 : *Manus lassas roborasti, et genua trementia confortasti; vacillantes confirmaverunt sermones tui.* Isa., XXXV, 3 : *Confortate manus dissolutas, et genua debilia roborate.* Manus ergo et genua erigite, ut nec otio torpeatis, nec debilitate hæsitetis.

Deinde cum dicit : *et gressus rectos facite pedibus vestris,* improbat peccatum transgressionis. Istud autem peccatum est obliquitas quædam et curvitas. Rectum enim dicitur cujus medium non exit ab extremis, id est cujus operatio non recedit ab intentione et fine debito. Triplex autem est obliquitas, scilicet in affectu, in operatione et in intellectu. Istas tres monet declinare. Ex affectione autem iniqua sequitur obliquitas in intellectu, et depravatio in affectu; et ideo quantum ad primum, quod est aliorum radix, dicit : *facite gressus rectos pedibus vestris,* id est rectas affectiones. Sicut enim pedes portant corpus, ita mentem portant affectiones. Recti ergo pedes sunt affectiones rectæ. Ezech., I, 7 : *Pedes eorum pedes recti.* Rectificate ergo affectiones, quibus totum corpus portatur spiritualiter. Isa., XL, 3 : *Rectas facite in solitudine semitas Dei vestri,* hoc est, quantum in vobis est, date operam ad hoc. Sed proprie rectificare est solius Dei; Psal. XVI, 5 : *Dirige gressus meos in semitis tuis.* Quantum ad secundum dicit : *ut ne claudicans quis,* quantum ad actionem exteriorem. Sicut enim tibia dicitur clauda quando non sequitur regulam potentiæ gressivæ, ita operatio claudicat, quando sive ad dexteram, id est in prosperis, sive ad sinistram, id est in adversis, non sequitur regulam legis divinæ. Isa., XXX, 21 : *Hæc est via; ambulate in ea, et non declinetis neque ad dexteram neque ad sinistram.* Vel claudicat qui cæremonialia observat cum Evangelio. Quantum ad obliquitatem intellectus dicit : *erret.* Malam enim operationem sequitur error intellectus. Prov., XIV, 22 : *Errant omnes qui operantur malum.* Sap., II, 21 : *Hæc cogitaverunt et erraverunt; excæcavit enim eos malitia eorum.* Qui ergo vult illas duas curvitates cavere, habeat pedes et affectiones rectas ; et ideo dicit : *magis autem sanetur.* Sicut enim sanitas corporis consistit in contemperatione humorum, ita sanitas spiritualis in ordinatione affectuum. Hierem., XVII, 14 : *Sana me, Domine, et sanabor.*

Deinde cum dicit : *pacem sequimini,* monet non peccantem ad vitandum peccatum, et circa hoc duo facit; primo enim præmittit quædam remedia quæ valent ad omnia peccata vitanda; secundo specialiter monet ad vitationem eorum, ibi : *ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat.*

Circa primum sciendum est quod actionum humanarum sunt diversi fines. Quædam enim ordinantur ad alium, sicut justitia, quæ ordinat hominem ad proximum.

et istarum finis est pax; unde Isa., XXXII, 17 : *Erit opus justitiæ pax.* Quædam ad ipsum operantem, sicut jejunare, et istorum finis est puritas; non enim jejunamus nisi propter munditiam et puritatem. Quantum ergo ad primum dicit : *pacem sequimini,* id est non solum habete, sed quæratis quomodo cum aliis habeatis. Rom., XII, 18 : *Si fieri potest, quod in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.* Psalm. XXXIII, 15 : *Inquire pacem, et persequere eam.* Quantum ad secundum dicit : *et sanctimoniam.* II Corinth., VII, 1 : *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus.* Quod autem ista remedia sint necessaria, ostendit per duo damna quæ incurrimus sine ipsis, scilicet damnum gloriæ in futuro et gratiæ in præsenti. Quantum ad primum dicit quod *sine pace et sanctimonia nemo videbit Deum,* in quo consistit beatitudo. Joan., XVII, 3 : *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum.* Quasi dicat : Sine pace quoad proximum, et munditia et puritate quoad seipsum, nemo potest esse beatus. Matth., V, 9 : *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.* Solum autem filiis debetur hæreditas divinæ visionis. Item Apoc., XXI, 27 : *Non intrabit in eam aliquid coinquinatum.* Psal. XIV, 1 : *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo?... Qui ingreditur sine macula.* Item, XXIII, 3 : *Quis ascendet in montem Domini?... Innocens manibus, et mundo corde.* Quantum ad secundum damnum, scilicet gratiæ Dei in præsenti, dicit : *contemplantes ne quis desit gratiæ Dei.* Gratia enim per discordiam et immunditiam amittitur. I Corinth., IV, 33 : *Non est Deus dissensionis, sed pacis.* Psal. LXXV, 3 : *In pace factus est locus ejus.* Habac., I, 3 : *Mundi sunt oculi tui, Domine, ne videant malum, et respicere ad iniquitatem non poteris.* Sap., I, 5 : *Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum ..... et corripietur a superveniente iniquitate.* Figurative autem loquitur Apostolus. Gratia enim etsi non habeatur ex meritis, alioquin gratia non esset gratia, tamen oportet quod homo faciat quod in se est. Deus autem voluntate sua liberalissima dat eam omni præparanti se. Apoc., III, 20 : *Ecce sto ad ostium, et pulso; si quis aperuerit mihi, intrabo ad eum.* I Tim., II, 4 : *Qui vult omnes homines salvos fieri.* Et ideo gratia Dei nulli deest, sed omnibus, quantum in se est, se communicat, sicut nec sol deest oculis cæcis. Dicit ergo : *contemplantes ne quis desit gratiæ Dei.*

Sed contra, quia si gratia non datur ex operibus, sed tantum ex hoc quod aliquis non ponit obstaculum; ergo habere gratiam dependet ex solo libero arbitrio, et non ex electione Dei, quod est error Pelagii.

Respondeo. Dicendum est quod hoc ipsum quod aliquis non ponit obstaculum, ex gratia procedit. Unde si aliquis ponat, et tamen moveatur cor ejus ad removendum illud, hoc est ex dono gratiæ Dei vocantis per misericordiam suam. Gal., I, 15 : *Cum autem placuit ei qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam.* Hoc autem donum gratiæ non est gratum faciens. Quod ergo a quibusdam removetur istud obstaculum, hoc est ex misericordia Dei; quod autem non removetur, hoc est ex justitia ejus. Non autem dicit : Ne tu desis, sed *ne quis desit,* id est quicumque, quia quilibet debet esse sollicitus de proximo. Eccli., XVII, 12 : *Unicuique mandavit de proximo suo.*

Deinde cum dicit : *Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat,* specialiter descendit ad monitionem vitationis peccatorum contrariorum unicuique prædictorum remediorum; et primo monet vitare peccata contraria paci; secundo, contraria sanctimoniæ, ibi : *Ne quis fornicator aut profanus, ut Esau.* Dicit ergo : *Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat.* Illud dicitur amarum quod non potest gustari nisi cum offensa. Conversatio ergo alicujus dicitur amara quando non potest esse sine offensa eorum cum quibus conversatur; contra quod dicitur de sapientia Sap., VIII, 16 : *Non habet amaritudinem conversatio illius, nec tædium convictus ejus, sed lætitiam et gaudium.* Qui ergo in sapientia scit conversari, non est amaræ conversationis, quod fit quando non habet dura verba vel facta. Et ideo dicit : *contemplantes ne qua radix amaritudinis,* id est amaritudo paulatim inchoata, et in corde radicata, *sursum germinans impediat* pacem, et per consequens gratiam et visionem Dei[1]. Deut., XXIX, 18 : *Ne sit inter vos radix germinans fel et amaritudinem.*

[1] Al. omittitur « Dei. »

Oseæ, XII, 14 : *Ad iracundiam provocavit me Ephraim in amaritudinibus suis.* Vel radix amaritudinis est mala cogitatio noxiæ delectationis, quæ sursum germinat quando per consensum ad opus venitur. *Et per illam inquinantur multi,* quia non solum ille in quo est, sed et alii malo ejus exemplo. I Corinth., V, 6 : *Modicum fermentum totam massam corrumpit.*

Deinde cum dicit : *ne quis fornicator aut profanus, ut Esau,* monet vitare peccata contraria sanctimoniæ, cui specialiter opponuntur peccata carnalia, scilicet luxuria et gula, quæ perficiuntur in delectatione carnali, per quam mens inquinatur. Unde ista mentem et carnem inquinant. Et ideo specialiter monet ista vitari, et primo luxuriam, dicens : *contemplantes,* et non solum quilibet in seipso, sed *ne quis fornicator,* ita quod quilibet in proximo suo hoc contempletur. Augustinus : « Invicem vestram pudicitiam custodite; » et Ephes., V, 3 : *Fornicatio autem et omnis immunditia aut avaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos.* Tob., IV, 13 : *Attende tibi ab omni fornicatione.* Secundo, prohibet gulam, dicens : *aut profanus,* et dicitur quasi procul a fano, et tales sunt gulosi, qui de ventre suo Deum faciunt. *Sicut Esau.* Quod dixerat, ostendit in exemplo Esau, qui propter gulam vendidit primogenita. Sic etiam gulosus pro minima èsca vendit hæreditatem æternam. Proverb., VI, 26 : *Pretium scorti vix est unius panis.* Esau autem non solum fuit gulosus, sed etiam luxuriosus, quia contra voluntatem parentum duxit uxores alienigenas. Jus autem primogeniti erat quod habebat duplicem portionem, et ante sacerdotium Aaron, habebat honorem sacerdotalem; unde in hoc commisit ipse simoniam. Ergo videtur quod etiam Jacob, qui illud emit, similiter commisit simoniam, quod falsum est. Jacob enim per Spiritum sanctum intellexit illud sibi deberi, juxta illud Malach., I, 2 : *Jacob dilexi, Esau autem odio habui;* et ideo non emit, sed quod sibi debebatur, ab injusto possessore redemit. Et hoc est quod dicit : *Qui,* scilicet Esaü, *propter unam escam vendidit primitiva sua,* vel primogenita, ut dicitur Gen., XXV et XXVII. Et pœnam consecutam ostendit, subdens : *Scitote enim quoniam et postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est.* Sicut enim dicitur Gen., XXVII, postquam Isaac benedixerat Jacob, venit Esau, et petiit benedictionem, quod tamen non obtinuit, licet pater fecisset ignorans, quia in illo stupore quem habuit, factus in extasi, edoctus est a Spiritu sancto quod non retractaret quod fecerat; unde dicit ibid., XXXIII : *Benedixi ei, et erit benedictus.* Et sic Esau consilio Spiritus sancti reprobatus fuit. In quo datur intelligi quod nullus debet negligere, dum adhuc vivit, bene facere, quantumcumque sit reprobatus in præscientia divina, quia post vitam ad hæreditatem Dei, etiamsi desideretur naturaliter, non pervenitur. Sequitur : *Non enim invenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lacrymis inquisisset eam.* Sicut enim dicitur Gen., XXVII, 34 : *irrugiit clamore magno, et consternatus ait : Benedic etiam et mihi, pater mi.*

Sed contra, quia dicitur Ezech., XVIII, 18 [1] : *Quacumque hora ingemuerit peccator,* etc. Respondeo. Dicendum est quod quamdiu præsens vita agitur, potest agi vera pœnitentia. Interdum tamen aliquis pœnitet, non propter amorem justitiæ, sed propter timorem pœnæ vel damni temporalis. Et sic pœnituit Esau, non quia vendiderat primogenita, sed quia perdiderat. Unde non dolebat de peccato venditionis, sed de damno perditionis. Et ideo pœnitentia ejus non fuit accepta, quia non erat vera. Sic enim [2] pœnitent damnati in inferno, ut dicitur Sap., V, 3 : *pœnitentiam agentes,* non quia peccaverunt, sed quia exclusi sunt. Tamen, secundum *Glossam,* hoc quod dicit hic : *fornicator* et *profanus,* aliter intelligi potest, ut fornicator dicitur qui cum fide carnales cæremonias observat, sicut habens concubinam cum uxore propria; sed profanus, id est procul a fano, sicut penitus infidelis.

[1] Ibi vers. 21 : *Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis quæ operatus est, et custodierit omnia præcepta mea, et fecerit judicium et justitiam, vita vivet, et non morietur* — [2] Al. : « etiam. »

LECTIO IV.

Non enim accessistis ad tractabilem montem, et accessibilem* et ignem, et turbinem caliginem et procellam et tubæ sonum, et vocem verborum, quam qui audierunt, excusaverunt se, ne eis fieret verbum. Non enim portabant quod dicebatur : Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur. Et ita terribile erat quod videbatur. Moyses dixit : Exterritus sum, et tremebundus. Sed accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis, Hierusalem cœlestem, et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cœlis, et judicem omnium Deum, et Spiritum justorum perfectorum, et testamenti novi mediatorem Jesum, et sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel.

Supra posuit Apostolus munitionem ad vitandum mala culpæ, hic assignat istius monitionis rationem, quam sumit ex comparatione Novi et Veteris Testamenti, et circa hoc duo facit; primo enim ponit comparationem illam; secundo, ex ipsa arguit, ibi : *Videte ne recusetis loquentem.* Circa primum duo facit, quia primo proponit ea quæ pertinent ad Vetus Testamentum ; secundo, ea quæ ad Novum Testamentum, ibi : *Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis.* Circa primum sciendum est quod, ut dicit Augustinus, « brevis differentia legis et Evangelii, est timor et amor. » Lex enim tanquam pædagogus noster fuit in Christo ; parvuli autem terroribus ducendi sunt. Prov., XIX, 25 : *Pestilente flagellato, stultus sapientior erit*[1]. Et ideo hic dicit Apostolus quod in datione legis facta sunt quædam terribilia. Unde primo ponit illa quibus territi sunt hi quibus lex dabatur; secundo, agit de terrore legislatoris, ibi : *Moyses dixit : Exterritus sum, et tremebundus.* Quantum ad primum tria ponit : scilicet terrorem quantum ad visa; secundo, quantum ad audita, ibi : *et procellam, et tubæ sonum, et vocem verborum;* tertio, quantum ad comminationes, ibi : *et si bestia tetigerit montem, lapidabitur.* Et ista tria referuntur ad tria quæ ibi erant terribilia, scilicet ex parte Dei, ex parte legis datæ et ex parte ministrorum legis. Quantum ad primum, scilicet ex parte Dei, ponit tria terribilia : scilicet zelum ad puniendum, severitatem pœnæ et occultationem dantis legem. Zelus designatur per ignem. Deut., IV, 24 : *Dominus Deus tuus, ignis consumens est, Deus æmulator.* Malach., III, 2 : *Ipse enim quasi ignis conflans.* Unde ipse Deus frequenter vocat se zelotem, quia caimen sponsæ non dimittit inultum. Exod., XX, 5 : *Ego enim sum Dominus Deus tuus fortis, zelotes;* et XXXIV, 14 : *Dominus zelotes nomen ejus.* Prov., VI, 34 : *Zelus et furor viri non parcet in die vindictæ.* Unde dicitur hic : *Non enim accessistis,* sicut illi, *ad tractabilem et accessibilem ignem.* Ille enim ignis, ut dicitur Exod., XIX, erat corporalis, et ideo palpabilis et sensibilis, et etiam in certo loco, ut ad ipsum posset accedi. In nova autem lege datus fuit ignis Spiritus sancti, Act., II. Sicut enim Judæis quinquagesimo die ab egressu de Ægypto apparuit ignis æmulationis, ita discipulis quinquagesimo die a die resurrectionis, ignis Spiritus sancti, non palpabilis, sed mente perceptibilis. Thren., I, 13 : *De excelso misit in ossibus meis ignem, et erudivit me.* Iste ignis infinitus est natura et loco; *lucem enim habitat inaccessibilem,* I Tim., VI, 16, et ideo non est accessibilis. Severitas pœnæ significatur per turbinem, qui est ventus cum aqua. Job, IX, 17 : *In turbine conteret me.* Vel potest referri ad tentationes. Lex enim non refrenabat concupiscentiam, quia non dabat gratiam adjutricem ex opere operato, sed tantum cohibebat actum; et generabat turbinem tentationum. Occultatio autem dantis legem significatur per caliginem, in qua figurabatur quod status legis occultus erat, id est velatus. II Cor., III, 15 : *Usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum.* Sed in nova lege istud velamen ablatum est; in cujus signum in passione Christi velum templi scissum est, quia *nos revelata facie gloriam Domini speculamur,* II Corinth., III, 18. Item caligo illa significabat divinam excellentiam. Sicut enim illud quod in caligine est, clare videri non potest, et lux excellens habetur oculum[2], ita et facit ipsum caligare qui lucem habitat inaccessibilem.

[1] Al. : « et sapientior erit parvulus. » — [2] Al. : « ita lux excellens hebetat oculum, et facit ipsum caligare, » etc.

Deinde cum dicit *et procellam,* ponit terribilia, quantum ad auditum, quæ sumuntur ex parte legis. In lege autem tria erant valde terribilia, scilicet magnitudo comminationum, gravitas præceptorum et multiplicatio ipsorum. Quantum ad primum dicit : *et procellam,* quæ proprie est conturbatio maris, large autem dicitur turbatio aeris cum turbine et pluvia ; unde significat austeritatem comminationum quæ erant in veteri lege, Deut., XXIX. Sonitus tubæ significat gravitatem præceptorum, ad quorum adimpletionem indicebatur homini quasi bellum contra seipsum. Vox verborum significat multitudinem præceptorum. Verborum, inquam, Dei per subjectam creaturam, scilicet per angelum. Gal., III, 19 : *Ordinata per angelos in manu mediatoris.* Deus enim per angelos ibi loquebatur. Quæ omnia adeo terribilia fuerunt, quod illi *qui* vocem illam *audierunt excusaverunt se, ne eis fieret verbum.* Unde dicitur Exod., XX, 18 : *Perterriti atque timore percussi fuerunt, et steterunt procul, dicentes Moysi : Loquere tu nobis, et audiemus; non loquatur nobis Dominus, ne moriamur.* Causam autem hujus excusationis subjungit, dicens : Quia non poterant verba Dei portare ; unde *non portabant,* id est non sustinebant, *quod dicebatur.* Deut., V, 26 : *Quid est omnis caro, ut audiat vocem Dei viventis, qui de medio ignis loquitur sicut nos audivimus, et possit vivere?* Tunc autem dicuntur non portari verba Dei quando vel intellectu non capiuntur, vel excedunt affectum.

Consequenter ponit pœnæ comminationem, dicens : *Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur.* Exod., XIX, 12, ubi dicitur : *Omnis qui tetigerit montem, morte morietur. Manus non tanget eum, sed lapidibus opprimetur, aut confodietur jaculis. Sive jumentum fuerit, sive homo, non vivet.* Apostolus autem ad majorem terrorem non facit mentionem hic nisi de jumentis, quæ jubentur in lege occidi, ad ostendendum gravitatem peccati. Tamen mystice mons est altitudo mysteriorum divinorum, bestia vero est homo bestialiter vivens. Psal. XLVIII, 13 : *Homo cum in honore esset, non intellexit : comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.* Hæc bestia duobus modis tangit montem. Uno modo blasphemando. Psal. LXXII, 9 : *Posuerunt in cœlum os suum.* Levit., XXIV, 14 : *Educ blasphemum extra castra ..., et lapidet eum universus populus.* Alio modo ingerendo se indigne divinis. Prov., XXV, 27 : *Qui perscrutator est majestatis, opprimetur a gloria.* Ex his concludit quod intendit, scilicet quod ista valde terribilia erant, quia etiam nec jumentis parcebatur; unde dicit quod ita terribile est quod dicebatur ; in quo designatur differentia Novi et Veteris Testamenti, quia Vetus Testamentum datum fuit in terrore, ut corda Judæorum, quæ prona erant ad idololatriam, terrerentur ; Novum autem datum est in amore. Rom., VIII, 15 : *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore ; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba pater.* Unde et Christus non terrores in principio prædicationis suæ præmisit, sed regnum cœlorum promisit. Matth., III, 2 : *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum.* Prov., ult., 26 : *Lex clementiæ in lingua ejus.*

Deinde cum dicit : *Moyses dixit : Exterritus sum et tremebundus,* agit de timore legislatoris, scilicet Moysi ; *lex enim per Moysen data est,* Joan., I, 17 : Si ergo ipse Moyses in legis datione territus fuit, ita ut diceret, ut dicit Apostolus hic : *Exterritus sum,* scilicet interius, *et tremebundus,* exterius, qui fuit perfectissimus inter omnes ; signum erat quod ipsa lex terribilis erat etiam ipsis perfectis, quia non dabat gratiam, ut dictum est, sed tantum ostendebat culpam. Unde ipsa fuit grave jugum, de quo dicit Petrus Act., XV, 10, quod *hoc est jugum quod neque nos neque patres nostri portare potuimus.* Sed lex Christi jugum suave est, quia *caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis,* Rom., V, 5. Unde sciendum est quod ista littera quam ponit hic Apostolus, non est Exod., XX, sed forte accepit eam Apostolus Exod., IV, 10, ubi in visione rubi territus fuit, et dixit : *Non sum eloquens ab heri et nudiustertius.* Ex quo dixit, vel facto saltem, etsi non verbo : *Exterritus sum et tremebundus.* Vel forte Apostolus utitur alia littera, quam nos non habemus. Ex quo apparet quod lex vetus fuit lex timoris.

Deinde ponit conditiones Novi Testamenti, dicens : *Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis.* Ubi ostendit quæ nobis in ipso proponuntur, et

sunt tria nobis promissa : scilicet spes futuræ gloriæ, participatio Ecclesiæ et familiaritas Dei. Secundum ostendit cum dicit : *et ecclesiam primitivorum;* tertium, ibi : *et judicem omnium Deum.* In cœlesti autem gloria duo sunt quæ potissime bonos lætificabunt, scilicet fruitio deitatis et communis sanctorum societas. « Nullius enim boni possessio jucunda est sine socio, » ut dicit Boetius ; et Psalm. cxxxii, 1 : *Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare fratres in unum.* Fruitio autem in duobus consistit, scilicet in visione intellectus et in delectatione affectus. Ut enim dicit Augustinus, « fruimur cognitis in quibus voluntas delectata conquiescit. » Propter visionem enim dicit : *Accessistis ad montem Sion.* Sion enim significat altitudinem divinæ contemplationis. Isa., xxxiii, 20 : *Respice Sion civitatem solemnitatis nostræ.* Jucunditas et delectatio affectus significatur per *Hierusalem civitatem cœlestem Dei viventis;* ibi enim erit visio experimentalis pacis, quia nihil erit perturbans sive interius sive exterius. Unde dicitur civitas [1], id est civium unitas. Psalm. cxxi, 3 : *Hierusalem quæ ædificatur ut civitas ;* item, clvii, 12 : *Lauda, Hierusalem, Dominum, lauda Deum tuum Sion ;* et sequitur, vers. 14 : *Qui posuit fines tuos pacem et adipe frumenti satiat te.* Galat., iv, 26 : *Illa quæ sursum est Hierusalem, libera est.* Unde nihil ultra erit desiderandum. Cant., viii, 10 : *Ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens.* Complementum autem sanctorum est communis societas, de qua dicit *multorum millium angelorum frequentiam,* id est assiduitatem, quia semper ibi sunt, Matth., xviii, 10 : *Angeli cœlorum in cœlis semper vident faciem Patris mei qui in cœlis est.* Quod autem sint multa millia, patet Dan., vii, 10 : *Millia millium ministrabant ei, et decies centena millia assistebant ei.* Job, xxv, 3 : *Numquid est numerus militum ejus?* Apoc., v, 11 : *Erat numerus eorum millia millium.* Isa., xxii, 2 : *Urbs frequens, civitas exultans. Et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cœlis.* Hæc de participatione Ecclesiæ. Dicitur autem Ecclesia domus Dei, I Timoth., iii. Primitivi sancti, sunt apostoli, qui primitus et abundantius dona gratiæ perceperunt, per quos derivata sunt in posteros. Rom., viii, 23: *Non solum autem illa, sed et nos ipsi primitias spiritus habentes.* Ephes., ii, 20 : *Superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum.* Sicut autem antiquitus apud Romanos, senatores qui assumebantur ad magnas dignitates, describebantur, quos primus Pompilius in tabulis aureis scripsit, et dicebantur patres conscripti, ita Apostolus hic, ad ostendendum dignitatem apostolorum, dicit quod *conscripti sunt in cœlis,* cujus scripturæ liber est notitia quam Deus apud se habet de salvandis. Unde sicut illud quod scribitur, non de facili a memoria labitur, ita illi qui ibi per finalem justitiam scripti sunt, infallibiliter salvabuntur. Et dicitur liber ille, liber vitæ. Luc., x, 20 : *Gaudete et exultate, quia nomina vestra scripta sunt in cœlis.*

Deinde cum dicit : *et judicem omnium Deum,* ostendit quomodo consecuti sumus Dei familiaritatem ; et primo familiaritatem Patris, quia dicit : *accessistis ad judicem omnium Deum,* Patrem scilicet, a quo est auctoritas judiciaria in divinis. Quod enim Filius judicet, habet a Patre: Gen., xviii, 25 : *Non est hoc tuum, qui judicas omnem terram.* Illud autem quod dicitur Joan., v, quod Pater omne judicium dedit Filio, intelligitur quantum ad corporalem præsentiam, quia sola persona Filii apparebit in judicio. Iste autem accessus est per fidem et caritatem. Rom., v, 1 : *Justificati igitur per fidem pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem accessum habeamus per fidem in gratiam istam in qua stamus.* Secundo, familiaritatem Spiritus sancti, cum dicit : *et Spiritum* sanctum *justorum.* Secundum *Glossam* hic est triplex littera. Una est melior quæ habetur in græco : *et Spiritum justorum perfectorum,* id est, accessistis ad Spiritum sanctum, qui facit perfectos in justitia. Job, xxxii, 8 : *Ut video, spiritus est in hominibus.* I Cor., iii, 16 : *Nescitis quia templum Dei estis vos, et Spiritus Dei habitat in vobis?* Omnis enim justitia et perfectio est a Spiritu sancto. Alia littera : *et spirituum justorum perfectorum,* et est sensus. Accessistis ad Deum, qui quidem est judex omnium, sed est quasi hæreditas spirituum justorum perfectorum. Thren., iii, 24 : *Pars mea Dominus, dicit anima mea.* Tertia littera est : *et Spiritus justo-*

[1] Al. : « civitas Dei, id est, » etc.

rum perfectorum, id est, ut habeamus societatem cum spiritibus sanctorum, qui sunt justi et perfecti. Sed prima melior est et planior. Tertio, quantum ad familiaritatem Filii dicit : *et Testamenti Novi mediatorem Jesum*, quasi dicat : Accessistis ad Christum, qui est mediator illius novi pacti, in quo nobis promittuntur spiritualia. Non sic autem Moyses. Unde supra, IX, 15 : *Ideo Novi Testamenti est mediator.* I Tim., II, 5 : *Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.* Modus autem istius mediationis fuit effusio sanguinis Christi, quia, ut dictum est supra, IX, 22, *sine sanguinis effusione non fit* peccatorum *remissio*. Et ideo dicit : *Accessistis ad aspersionem sanguinis.* Supra, X, 22 : *Aspersi corda a conscientia mala ;* item, IX, 13 : *Si enim sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis; quanto magis sanguis Christi?* Et loquitur Apostolus secundum ritum veteris legis, ubi post dationem veteris legis, populus aspersus est sanguine, qui erat figura sanguinis Christi, quo fideles mundandi erant. Sequitur : *Melius loquentem quam Abel.* Effusio enim sanguinis Christi figurata fuit in effusione sanguinis omnium justorum, qui fuerunt ab origine mundi, Apocal., XIII, 8 : *Agnus qui occisus est ab origine mundi*, id est occidi prævisus. Et ideo effusio sanguinis Abel signum fuit istius effusionis. Sed Christi sanguis melius loquitur quam sanguis Abel, quia iste clamat vindictam; sed sanguis Christi ibi clamat veniam. Luc., XXIII, 34 : *Pater ignosce eis ;* Isa., LIII, 12 : *Pro transgressoribus oravit.* Matth., XXVI, 28 : *Hic est sanguis Novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Vel *melius loquentem*, id est melius loqui facientem, quia sanguis Abel [1] facit nos loqui Abel esse hominem purum et justum, sed sanguis Christi facit nos loqui Christum verum Deum justificantem.

LECTIO V.

Videte ne recusetis loquentem. Si enim illi non effugerunt, recusantes eum, qui super terram loquebatur; multo magis nos, qui de cœlis loquentem nobis avertimus. Cujus vox movit terram tunc, nunc autem repromittit, dicens : Adhuc semel, et ego movebo, non solum terram, sed et cœlum. Quod autem : Adhuc semel, dicit, declarat mobilium translationem, tanquam factorum, ut maneant ea quæ sunt immobilia. Itaque regnum immobile suscipientes habemus gratiam, per quam serviamus, placentes Deo cum metu et reverentia. Etenim Deus noster, ignis consumens est.

Supra posuit Apostolus conditionem utriusque testamenti, hic ex hoc arguit, et circa hoc facit duo ; primo enim arguit; secundo, inducit conclusionem principaliter intentam ibi : *Itaque regnum immobile suscipientes habemus gratiam.* Circa primum duo facit ; primo enim præmittit intentionem suam; secundo, arguit ad propositum, ibi : *Si enim illi non effugerunt, recusantes eum qui super terram loquebatur, multo magis nos, qui de cœlis loquentem nobis avertimus.* Dicit ergo : Ita dictum est quod sanguis Christi melius loquitur quam sanguis Abel. *Videte* ergo *ne recusetis*, vel condemnetis, *loquentem*, id est, quod loquitur implete. Duo autem nobis loquitur sanguis Christi. Primo enim loquitur nobis commemorando suum beneficium, quo datur nobis remissio peccatorum. Qui ergo iterum peccat, loquentem contemnit. Item loquitur exhortans ad imitandum. I Petr., II, 21 : *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.* Qui ergo non tollit crucem suam ad ipsum sequendum, recusat loquentem. Psalm. XCIV, 8 : *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Matth., XVII, 5 : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui; ipsum audite.*

Deinde cum dicit : *Si enim illi non effugerunt ..., multo magis nos,* arguit comparando locutionem Veteris Testamenti ad locutionem Novi Testamenti, et hoc quantum ad duo, scilicet quantum ad modum loquendi et quantum ad efficaciam locutionis. Modus loquendi, quia ipse loquebatur super terram; hic autem est de cœlo. Unde dicit : *Si illi,* scilicet antiqui patres, *recusantes eum qui loquebatur super terram,*

[1] Al. : « quia sanguis iste facit nos loqui Christum verum Deum justificantem, » aliis omissis.

scilicet Christus; Isa., LII, 6 : *Ego ipse qui loquebar, ecce adsum,* scilicet per angelos, vel prophetas; supra, I, 1 : *Multifarie multisque modis olim loquens patribus in prophetis;* vel *eum,* id est angelum, per quem lex data ex Moysi; Galat., III, 19 : *Ordinata per angelos;* supra, II, 2 : *Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus,* etc. Act., VII, 38 : *Hic est Moyses, qui fuit in Ecclesia in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sinai et cum patribus nostris; non effugerunt,* scilicet ultionem divinæ legis; Job, XI, 20 : *Effugium peribit ab eis;* supra, XII, 2 : *Omnis prævaricatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem.* Sequitur conclusio per locum a minori. Si illi qui recusaverunt loquentem de terra, non effugerunt; *multo magis nos, qui avertimus nobis loquentem de cœlo,* non debemus recusare, quia scilicet minus possemus effugere. Ille enim qui nobis loquitur in Novo Testamento, Christus scilicet, jam est in cœlis. Marc., ult., 19 : *Dominus quidem Jesus, postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum.* Deut., IV, 56 : *De cœlo audire te fecit vocem suam, ut doceret te.* Doctrina ergo Veteris Testamenti est doctrina Christi loquentis de terra, propter duo. Primo, quia ibi sub figura terrenorum traduntur cœlestia. Item ibi promittebantur terrena; sed doctrina Novi Testamenti est Christi loquentis de cœlo, quia terrena convertimus in significationem cœlestium per intellectum mysticum. Item in ipso promittuntur cœlestia. Matth., V, 12 : *Ecce enim merces vestra copiosa est in cœlis.* Joan., III, 12 : *Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo, si dixero vobis cœlestia, credetis?*

Consequenter comparat ad invicem utrumque Testamentum quantum ad efficaciam locutionis; et de efficacia locutionis Veteris Testamenti dicit : *Cujus vox movit terram tunc,* id est, fecit commotionem in terra multipliciter, quia per signa in Ægypto, per divisionem maris, per motum terræ in deserto. Psalm. LXVII, 9 : *Terra mota est : etenim cœli distillaverunt a facie Dei Sinai, a facie Dei Israel.* In quo significatur quod tota illa locutio commovebat corda per terrena promissa.

Deinde cum dicit : *Nunc autem repromittit,* subjungit quantum ad efficaciam Novi Testamenti, et probat eam per auctoritatem prophetæ, et post exponit eam, ibi : *Quod autem dicit : Adhuc semel, declarat mobilium translationem.* Auctoritas illa ponitur Aggæi, II, 7; non tamen secundum litteram nostram; nos enim sic habemus : *Adhuc unum modicum est, et ego movebo cœlum, et terram, et mare, et aridam.* Apostolus autem accipit sic : *Adhuc semel et ego movebo, non solum terram, sed etiam cœlum,* et est sensus idem. Et manifestum est quod ista prolata fuerunt tempore Veteris Testamenti circa finem ejus, scilicet post reditum transmigrationis ejus, quo tempore nihil restabat de Veteri Testamento. Ergo manifestum est quod illud quod promittebatur, erat implendum in Novo Testamento, scilicet novum cœlum et nova terra. Isa., LXV, 17 : *Ecce ego creo novos cœlos et terram novam.* Quæ quidem creatio ostensa est in spiritu Joanni; Apoc., XXI, 1 : *Et vidi cœlum novum et terram novam.* In illa enim innovatione movebuntur cœli. Potest autem cœlum dupliciter accipi. Uno modo cœlum aereum, et istud igne ultimæ flagrationis purgabitur, sed mutabitur quantum ad novum statum; quia cessabit a motu, et augebitur claritas partium ejus; quia *lux lunæ erit ut lux solis, et lux solis septempliciter,* ut dicitur Isa., XXX, 26. Dicit ergo : *Nunc autem,* id est per Novum Testamentum, *repromittit, dicens : Adhuc semel, et ego non solum movebo terram, sed etiam cœlum.*

Consequenter cum dicit : *Quod autem dicit : Adhuc semel, declarat mobilium translationem,* exponit verba prophetiæ, et facit magnam vim in hoc quod dicit : *adhuc semel.* Quod enim dicit : *adhuc,* ostendit quod mobilia sunt, sed quod dicit : *semel,* ostendit quod a statu mobilitatis et corruptibilitatis mutanda sunt ad statum incorruptionis et immutabilitatis. Si enim post motionem illam remanerent in statu mutationis, non diceret : *semel,* sed iterum et iterum, quod est contra Origenem, qui voluit quod mundus in infinitum renovabitur, ac recuperabitur. Dicit ergo : *Quod autem dixit : Adhuc semel, declarat translationem mobilium,* ad statum scilicet immobilitatis. Et quasi aliquis quæreret utrum Deus hoc possit facere, subdit : *Tanquam factorum.* Omnia enim facta, divinæ potestati subjiciuntur; unde sicut ex nihilo fecit ea Deus, ita potest ea pro suæ voluntatis

arbitrio immutare. Et hoc *ut maneant ea quæ sunt immobilia,* id est quantum ad essentias suas principales remaneant immobilia, sed quantum ad aliquas accidentales dispositiones mutabuntur. Ps. CI, 28 : *Et sicut opertorium mutabis eos, et mutabuntur :* quæ supra, I, sunt exposita. Ex his patet quod ista in Veteri Testamento, etsi movebantur, non tamen ad statum incorruptionis et immutabilitatis, sed hoc fit tantum in Novo, in signum quod promissa Veteris Testamenti erant mutabilia, non autem Novi.

Deinde cum dicit : *Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam,* ponit conclusionem principaliter intentam. Postquam enim multipliciter commendavit gratiam et beneficia per Christum nobis collata et conferenda, principaliter intendit nos inducere ad serviendum ei, et hoc concludit quod ex quo nobis in Novo Testamento promittuntur bona immobilia, debemus Christo, qui repromittit, servire in timore et reverentia. Et hæc est conclusio principalis. Unde primo resumit beneficium exhibitum, dicens : *itaque,* ex quo scilicet Deus nobis repromittit cœlum et terram immobilia, per quæ designantur bona futura immobilia et sempiterna, *habemus,* id est reddimus, *gratiam,* id est gratiarum actionem. II Corinth., IX, 15 : *Gratias ago Deo super inenarrabili dono ejus.* Et hoc, *suscipientes,* id est quia suscipimus, etsi non in re, tamen in spe promissionis, *regnum immobile.* Psalm. CXLIV, 13 : *Regnum tuum, regnum omnium sæculorum.* Luc., I, 33 : *Regni ejus non erit finis.* Vel per gratiam intelligitur donum gratiæ, quod in præsenti recipimus tanquam pignus æternæ gloriæ. Et ideo dicit : *itaque suscipientes regnum immobile,* id est futuræ gloriæ, quod nobis promittitur. Luc., XII, 32 : *Nolite timere pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.* Quod enim speramus, habemus, scilicet gratiam quam tanquam quoddam gloriæ inchoativum accipimus. Sicut enim natura non deficit in necessariis, multo minus Deus. Et ideo dat nobis spem illius regni, et per consequens gratiam per quam perveniamus. Rom., V, 2 : *Accessum habemus per fidem in gratiam.* Psalm. LXXXIII, 12 : *Gratiam et gloriam dabit Dominus.*

Sequitur : *Per quam serviamus placentes Deo cum metu et reverentia ;* ubi inducit ad obsequium, ut a nobis requisitum. Dictat enim ratio naturalis quod ei a quo multa beneficia recipimus, obligamur ad reverentiam et ad honorem exhibendum. Ergo multo fortius Deo, qui nobis maxima donavit, et infinita repromisit. Et ideo dicit quod per istam gratiam, scilicet nobis datam et dandam, *serviamus, Deo placentes, cum metu et reverentia.* Non enim sufficit tantum servire Deo, quod potest fieri per actionem exteriorem, nisi etiam placeamus ei per intentionem rectam et per amorem. Sap., IV, 10 : *Placens Deo, factus est dilectus.* Psal. CXIV, 9 : *Placebo Domino in regione vivorum.* Maxime autem servitur Deo per obsequium interius, Psal. L ; et Luc., I, 74 : *Serviamus illi in sanctitate et justitia.* Deus autem propter creationem dicitur Dominus, propter regenerationem vero Pater. Domino autem debetur timor, sed patri amor et reverentia. Malach., I, 6 : *Filius honorat patrem, et servus dominum suum timebit. Si ergo pater ego sum, ubi est honor meus, et si dominus ego sum, ubi timor meus?* Ergo Deo serviendum est cum metu et reverentia. Psal. II, 11 : *Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore.* Quod autem ita debeamus servire Deo, probat per auctoritatem sumptam, Deuter., IV, 24 : *Etenim Deus noster, ignis consumens est.* Hoc autem quod Deus dicitur ignis, non dicitur hoc secundum Dionysium, quod sit aliquod corporeum, sed quia intelligibilia designantur per sensibilia, inter quæ ignem reperimus habere majorem nobilitatem et majorem claritatem ; item majorem activitatem ; item majorem altitudinem in situ ; item est magis purgativus et consumptivus. Ideo Deus præcipue nominatur ignis, propter ejus claritatem, quia lucem habitat inaccessibilem, I Timoth., VI. Item quia maxime activus ; Isa., XXVI, 12 : *Omnia opera nostra operatus es in nobis.* Item altior est in situ, Psal. CXII, 4 : *Excelsus super omnes gentes Dominus, et super cœlos gloria ejus.* Item purgat peccata, et quasi consumit ; unde dicit hic quod *est ignis consumens,* scilicet peccata. Malach., III, 2 : *Ipse enim quasi ignis conflans ;* et sequitur : *Et purgabit filios Levi.* Sup., I, 3 : *Purgationem peccatorum faciens.* Item consumit peccatores puniendo ; supra, X, 27 : *Terribilis autem quædam expectatio et ignis æmulatio, quæ consumptura est adversarios.* Et ideo quia ista nobis promissa sunt,

Isa., x, 17 : *Erit lumen Israel in igne, et Sanctus ejus in flamma;* Ps. xcvi, 3 : *Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus;* ideo debemus studere ad serviendum et placendum Deo.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

LECTIO I.

Caritas fraternitatis maneat in vobis, et hospitalitatem nolite oblivisci, per hanc enim placuerunt quidam, angelis hospitio receptis. Mementote vinctorum, tanquam simul vincti; et laborantium, tanquam et ipsi in corpore morantes. Honorabile connubium in omnibus, et torus immaculatus. Fornicatores enim et adulteros judicabit Deus. Sint mores sine avaritia, contenti præsentibns : ipse enim dixit : Non te deseram neque derelinquam ; ita ut confidenter dicamus : Dominus mihi adjutor : non timebo quid faciat mihi homo. Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei : quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem. Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula.

Postquam supra monuit eos Apostolus qualiter se debent habere ad perferenda mala, hic monet quomodo se debeant habere ad operandum bona. Unde, secundum *Glossam,* ab isto loco incipit moralis instructio post commendationem et exhortationem ad imitandum ipsum, et circa hoc duo facit; primo enim hortatur ipsos ad bona; secundo, orat pro eis, ibi : *Deus autem pacis ..... aptet vos in omni bono.* Circa primum tria facit; primo enim ostendit quomodo debent bonum operari quantum ad proximos; secundo, quantum ad seipsos, ibi : *honorabile connubium;* tertio, quantum ad prælatos, ibi ; *Mementote præpositorum vestrorum.* Dicit ergo quantum ad primum sic. Dictum est quod promissum est nobis regnum immobile, ad quod si volumus pervenire, necesse est nos caritatem habere. Ergo *caritas fraternitatis maneat in vobis.* I Joan., iv, 20 : *Qui non diligit fratrem suum, quem videt, Deum, quem non videt, quomodo potest diligere?* Item I Petr., ii, 17 : *Omnes invicem honorate, fraternitatem diligite.* Quia vero caritas non est otiosa, ut dicit Gregorius, ideo hortatur ad opera caritatis; I Joan., iii, 18 : *Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate ;* ideo dicit quod debemus ostendere caritatem peregrinis per hospitalitatem, vinctis per compassionem, pauperibus per subventionem; et primum ponit, ibi : *et hospitalitatem nolite oblivisci;* secundum, ibi : *Mementote vinctorum ;* tertium, ibi : *et laborantium.* Dicit ergo quantum ad primum : *nolite oblivisci hospitalitatem.* Et dicit : *oblivisci,* quia isti aliquando in prosperitate sua multum fuerant hospitales, sed modo depauperati erant, et ideo non ita bene poterant, tamen animat eos ad continuandum, secundum possibilitatem suam. Rom., xii, 13 : *Hospitalitatem sectantes.* Et specialiter facit mentionem de hospitalitate, quia qui peregrinos recipit, tria opera misericordiæ simul implet, quia et recipit, et cibat, et potat. I Petr., iv, 9 : *Hospitales invicem sine murmuratione.* Et subdit rationem : *Quia per hanc multi placuerunt, angelis hospitio receptis,* sicut patet de Abraham et Lot, Gen., xix. Alia littera habet : *per hanc quasi nescientes receperunt angelos,* quia non credebant eos esse angelos, quod verum est in principio ; unde quod Abraham adoravit eos, putavit quod essent viri sancti a Deo missi ; et adoravit eos adoratione duliæ quæ exhibetur sanctis, et quasi hominibus cibos obtulit; sed postmodum intellexit eos angelos, in quibus Deus loquebatur, et locutus est eis sicut Deo, dicens Gen., xviii, 25 : *Non est hoc tuum, qui judicas omnem terram,* et similiter Lot. Quantum ad secundum dicit : *Mementote vinctorum,* illorum scilicet qui propter Deum missi sunt in carcerem. Mementote visitando et redimendo, tanquam essetis simul corporaliter cum eis vincti. Hoc enim est aliud opus misericordiæ. Matth., xxv, 36 : *In carcere eram, et venistis ad me.* Contra quod Isa., xiv, 17, dicitur : *Vinctis ejus non aperuit carcerem.* Hoc ipsi aliquando fecerunt, sicut patet supra, x. Specialiter autem hoc pertinet ad opus misericordiæ, alienam miseriam suam reputare. Quantum ad tertium dicit : *et*

laborantium, sive labore corporali, Psalm. cxxvii, 2 : *Labores manuum tuarum, quia manducabis;* sive sollicitudine spirituali, II Timoth., ii, 6 : *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere;* sive in malis sustinendis, Eccle., i, 17 : *Et cognovi quod in his quoque esset labor et afflictio spiritus.* Breviter, tota præsens vita labor quidam est. Job, v, 7 : *Homo ad laborem nascitur, et avis ad volatum.* Supple mementote, *tanquam et ipsi in corpore morantes,* per quod experti estis quid necesse sit laborantibus. Eccli., xxxi, 18 : *Intellige quæ sunt proximi tui ex teipso.* Matth., vii, 12 : *Omnia quæcumque vultis ut faciant vobis homines, eadem et vos facite illis.*

Deinde cum dicit : *honorabile connubium,* monet bona facere quantum ad seipsum, et circa hoc duo facit; primo enim ponit monitionem contra concupiscentias carnalium delectationum; secundo, contra cupiditatem exteriorum, ibi : *Sint mores sine avaritia.* Primo ergo ponit monitionem, dicens : *honorabile connubium in omnibus.*

Circa quod sciendum est quod circa venerea côntingit dupliciter peccatum. Uno modo per illicitam conjunctionem soluti cum soluta, et quantum ad hoc dicit : *honorabile connubium;* supple, sit in omnibus qui continere nolunt, non conjunctio fornicatoria. Et dicitur honorabile quando fit secundum debitas circumstantias matrimonii. Ex quo patet quod actus matrimonialis potest esse sine peccato, quod est contra hæreticos. I Corinth., vii, 28 : *Si nupserit virgo, non peccavit.* Unde Dominus ad ostendendum bonum esse actum matrimonii, primum signum fecit in nuptiis, et matrimonium nobilitavit præsentia sua corporali, et nasci voluit de conjugata. Alio modo per violentiam tori maritalis, quando scilicet vir accedit ad alterius uxorem, vel mulier ad alterius virum, et quantum ad hoc dicit : *et torus immaculatus.* Sap., xiv, 24 : *Neque vitam neque nuptias mundas jam custodiunt; sed alius alium per invidiam occidit, aut adulterans contristat.* Item, iii, 13 : *Felix sterilis et incoinquinata, quæ nescivit torum in delicto, habebit fructum in respectione animarum sanctarum.*

Subdit autem Apostolus rationem, dicens : *Fornicatores enim et adulteros judicabit Deus,* in quo elidit errorem aliquorum dicentium quod Deus peccata carnalia non punit nec curat. Ephes., v, 6 : *Nemo vos seducat inanibus verbis; propter hæc enim* (scilicet propter peccata carnalia quæ præmiserat) *venit ira Dei in filios diffidentiæ.* Ideo dicit hic : *fornicatores,* propter hoc quod dixit : *honorabile connubium,* et *adulteros,* propter hoc quod dixit : *torus immaculatus. Deus judicabit,* id est condemnabit. Ephes., v, 5 : *Omnis fornicator aut immundus aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet partem in regno Dei et Christi.*

Deinde cum dicit : *Sint mores sine avaritia,* prohibet cupiditatem bonorum exteriorum, circa quæ contingit peccare duobus modis; uno enim modo per tenacitatem; alio modo per cupiditatem. Liberalitas enim est virtus quæ ponit medium circa pecunias quantum ad dationem et quantum ad acceptionem. Quantum ad primum, scilicet contra tenacitatem, dicit : *Sint mores sine avaritia.* Avarus enim dicitur nimis tenax, quasi avidus æris. Unde Eccli., x, 9 : *Avaro nihil est scelestius.* Quantum ad secundum dicit : *Contenti præsentibus.* Illi qui super his quæ habent, volunt alia cumulare, non sunt contenti præsentibus. I Timoth., vi, 8 : *Habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti simus.* Vel quod dicitur : *Sint mores sine avaritia,* prohibet avaritiam quantum ad cupiditatem et tenacitatem. Cum vero dicit : *contenti præsentibus,* excludit causam avaritiæ, scilicet sollicitudinem. Matth., vi, 31 : *Nolite solliciti esse.* Non enim prohibetur quod homo non sollicitetur de rebus in posterum necessariis, sed quod cura et sollicitudo non præoccupet mentem. Sic enim qui præoccupat futuram sollicitudinem, *sollicitus est in crastinum.*

Deinde cum dicit : *Ipse enim dixit,* ponit monitionis rationem, et est ratio quare non debemus superflue esse solliciti, sed tamen facere quod in nobis est, scilicet cum fiducia divini auxilii. *Ipse enim dixit,* Josue, i, 5 : *Non te deseram,* scilicet quin ministrem tibi necessaria, *neque derelinquam,* scilicet fame perire. Psal. xxxvi, 25 : *Non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem.* Vel *non derelinquam* quin liberem te a malis. Et ex hoc causatur fiducia in corde *ita ut confidenter dicamus,* Isa., xii, 2 : *Fiducialiter agam, et non timebo.* Et quid dicemus? Illud Psal. cxvii, 6 : *Dominus mihi adjutor; non timebo quid faciat mihi homo. Adjutor,* inquantum a malis liberat;

Ps. xlv, 2 : *Adjutor in tribulationibus, quæ invenerunt nos nimis;* et ideo *non timebo quid faciat mihi homo,* id est adversarius quicumque carnalis. Isa., li, 12 : *Quis tu ut timeas ab homine mortali?* Vel diabolus qui dicitur homo ab homine victo, sicut Scipio[1] a devicta Africa dictus est Africanus. Matth., xiii, 28 : *Inimicus homo hoc fecit.*

Deinde cum dicit : *Mementote præpositorum vestrorum,* ostendit quomodo debent bonum operari quantum ad prælatos, et circa hoc facit duo; primo enim ostendit quomodo se debent habere ad mortuos, scilicet ut eorum sequantur exempla; secundo, quomodo ad viventes, scilicet ut eis obediant, ibi : *Obedite præpositis vestris.* Quantum ad primum duo facit; primo enim ostendit quomodo bonorum doctrinam imitentur; secundo, quomodo malorum doctrinam devitent, ibi : *Doctrinis variis et peregrinis nolite abduci.* Dicit ergo : *Mementote præpositorum vestrorum qui vobis locuti sunt verbum Dei,* id est apostolorum, qui vobis prædicaverunt. Isa., li, 2 : *Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram quæ peperit vos.* Non solum autem prædicaverunt verbo, sed etiam facto ostenderunt. Marc., ult., 20 : *Sermonem confirmante sequentibus signis.* Non solum mementote verborum, sed etiam intuemini exitum. I Mach., ii, 51 : *Mementote operum patrum quæ fecerunt in generationibus suis, et accipietis gloriam magnam et nomen æternum.* Jac., v, 10 : *Exemplum accipite, fratres mei, mali exitus et longanimitatis et laboris et patientiæ, prophetas, qui locuti sunt in nomine Domini.* Sed non solum hoc imitemini, scilicet exitum, ut scilicet pro Christo patienter[2] sustineatis, sed etiam conversationem; ad bonam enim mortem venitur per bonam conversationem. *Imitamini* etiam *fidem* illorum, ut ab illa non declinetis.

Sequitur : *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula.* Secundum *Glossam* sic introducitur littera ista. Ipse enim supra dixerat quod scilicet dictum est Josue i : *Non te deseram neque derelinquam.* Poterant isti dicere : Ille cui hoc dictum est, bene debebat confidere de Dei adjutorio; nos autem non sic, quibus non est dictum. Hoc removet Apostolus, dicens quod Christus qui hoc tunc dixit Josue, manet in æternum. Et ideo sicut tunc potuit ipsum juvare, ita potest modo auxiliari nobis; ideo dicit : *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula.* Vel potest referri ad immediate dictum. Jam enim dixerat quod deberent imitari apostolos. Poterant dicere quod non est simile, quia illi immediate instructi fuerunt a Christo et servierunt sibi, nos autem non sic. Et ideo dicit Apostolus quod Christus manet, et ideo instruit nos ad serviendum sibi; unde dicit : *Jesus Christus heri,* scilicet in tempore primitivorum apostolorum, *et hodie,* scilicet in tempore isto, *ipse et in sæcula.* Matth., ult., 20 : *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi.* Apoc., i, 8 : *Dicit Dominus Deus, qui erat, et qui est, et qui venturus est omnipotens.* Ps. ci, 28 : *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.* In hoc ergo ostendit Apostolus æternitatem Christi.

LECTIO II.

Doctrinis variis et peregrinis nolite abduci. Optimum est enim gratia stabilire cor, non escis, quæ non profuerunt ambulantibus in eis. Habemus altare de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deserviunt. Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in Sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra. Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium ejus portantes. Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus. Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est fructum labiorum confitentium nomini ejus. Beneficentiæ autem et communionis nolite oblivisci : talibus enim hostiis promeretur Deus.

Supra monuit Apostolus ad imitandum exempla et conversationem eorum qui decesserunt; hic monet ad insistendum doctrinæ eorum, et circa hoc duo facit; primo enim ponit monitionem suam; secundo, assignat rationem, ibi : *Habemus altare de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deserviunt.* Iterum prima in duas;

[1] Al : « sicut Scipio Africanus. » — [2] Al. : « sapienter. »

primo enim ponit monitionem suam in generali; secundo, explicat[1] ipsam, ibi : *Optimum enim est gratia stabilire cor.* Dicit ergo : *Nolite abduci variis et peregrinis doctrinis,* quasi dicat : Ita dixi quod debetis imitari fidem apostolorum. Ergo a doctrina ipsorum per quamcumque doctrinam *nolite abduci,* id est removeri. Ubi sciendum est quod cum veritas consistat in medio, cujus est unitas, ideo univero multa falsa opponi possunt, sicut uni medio multa extrema. Doctrina ergo fidei una est, quia a puncto in punctum non convenit ducere nisi unam rectam lineam. Omnes autem aliæ doctrinæ multæ sunt, quia a recto multis modis contingit deviare. Et ideo dicit : *doctrinis variis,* id est divisis. Oseæ, x, 2 : *Divisum est cor eorum, nunc interibunt.* Hæ sunt illæ doctrinæ de quibus I Timoth., iv, 1 : *Doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium.* Item sunt peregrinæ, scilicet a fide catholica. A nobis autem tales doctrinæ non sunt sustinendæ, quia *non sumus hospites et advenæ, sed sumus cives sanctorum et domestici Dei,* Ephes., ii.

Deinde cum dicit : *Optimum est enim gratia stabilire cor,* explicat[2] in speciali quæ sunt variæ et peregrinæ doctrinæ. Ubi[3] sciendum est quod in primitiva Ecclesia fuit unus error, quod ad salutem necessaria erat observantia legalium, quæ præcipue consistebat in quibusdam cibis sumendis, puta agni paschalis, Exod., xii, et in abstinendo a quibusdam cibis, sicut patet Lev., xi, et in aliis multis locis. Alius error fuit quod passim licebat uti delectationibus corporalibus et iste fuit error Nicolaitarum. Et de utroque possunt hæc verba exponi, sed magis proprie de primo. Dicit ergo : Nolite abduci a veritate fidei per varias et peregrinas doctrinas. II Thessal., ii, 2 : *Non cito moveamini a sensu vestro.* Galat., i, 6 : *Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Christi in aliud Evangelium.* Deus enim a nobis requirit cor. Prov., xxiii, 26 : *Præbe, fili mi, cor tuum mihi,* et ideo *optimum est gratia stabilire cor,* nam debet esse firmum et stabile[4], contra quod dicitur in Psal. xxxix, 13 : *Cor meum dereliquit me.* Hoc autem non stabilitur escis corporalibus, sed per gratiam justificantem. Rom., iii, 24 : *Justificati gratis per gratiam ipsius,* et per redemptionem quæ est in Christo Jesu. Et ideo dicit : *Non escis, quæ non profuerunt ambulantibus in eis.* Rom., xiv, 17 : *Non est regnum Dei esca et potus, sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto.* Non est ergo stabilimentum cordis in moderata vel superflua sumptione cibi, sed magis in gratia Dei. Ps. cxi, 8 : *Paratum cor ejus sperare in Domino, confirmatum est cor ejus; non commovebitur donec despiciat inimicos suos.* Spes autem est quasi anchora stabiliens corda. Sup., vi, 18 : *Confugimus ad tenendam propositam nobis spem quam sicut anchoram habemus animæ tutam et firmam.* Et dicit quod *non profuerunt ambulantibus in eis,* id est sperantibus in eis, quia illis qui eis utuntur ad necessitatem, prosunt ad salutem corporis; sed qui totum studium ponunt in eis, ambulant in ipsis, et talibus nec proficiunt ad salutem animæ, nec corporis. Hier., i, 15 : *Numquid carnes sanctæ auferent a te malitias tuas, in quibus gloriata es?*

Deinde cum dicit : *Habemus altare de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deserviunt,* assignat rationem et est valde subtilis. Sicut enim legitur Levit., xv, decima die septimi mensis, summus sacerdos sanguinem vituli et hirci inferebat intra sancta pro sua ignorantia, et illorum corpora cremabantur extra castra. Et quia erat oblatio sacerdotum, non comedebantur carnes eorum. Quod enim offerebant pro peccato sacerdotum, non comedebant, sed extra castra comburebant. Ex ista ergo figura trahit Apostolus mysterium. Per sanguinem enim illum figurabatur sanguis Christi, ut supra dictum est cap. ix. Vitulus enim et hircus Christum figurabant, quia vitulus erat hostia sacerdotalis, et hircus immolabatur pro peccato. In quo figurabatur quod Christus debebat immolari pro peccato, non suo, sed populi. Vitulus ergo et hircus immolatus, est Christus sacerdos seipsum offerens pro peccatis nostris. Sanguis ergo Christi illatus est intra sancta, et caro cremata est extra castra. Ubi duplex est significatum. Unum, quod Christus in civitate immolatus est linguis Judæorum; unde et Marcus dicit ipsum hora tertia crucifixum, licet hora sexta fuerit in cruce levatus. Aliud quod per virtutem passionis suæ Christus intra cœlestia sancta nos in-

[1] Al. : « exemplificat. » — [2] Al. iterum : « exemplificat. » — [3] Al. : « unde. » — [4] Al. : « et ideo debet esse firmum et stabile. »

troducit ad Patrem. Quod autem corpora illorum cremabantur extra castra, quantum ad caput nostrum, significat quod Christus passurus erat extra portam; quantum vero ad nos, qui sumus membra, significat quod pro illis qui sunt extra castra legalium vel exteriorum sensuum immolatur Christus. Qui enim erant in castris, de carnibus illis non comedebant. Hæc est ergo figura quam proponit Apostolus; cujus primo ponit significatum; secundo, ponit figuram, ibi : *Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra;* tertio, inducit conclusionem : *Exeamus igitur ad eum extra castra.* Dicit ergo : Stabiliamus corda nostra non escis, sed gratia. Aliter enim non possumus, quia *habemus altare de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deserviunt.* Istud altare vel est crux Christi, in qua Christus immolatus est, vel ipse Christus, in quo et per quem preces nostras offerimus ; et hoc est altare aureum, de quo dicitur Apoc., VIII. De isto ergo altari *non habent potestatem edere,* id est fructum passionis Christi percipere, et ipsi tanquam capiti incorporari, *qui tabernaculo* legalium *deserviunt.* Galat., V, 2 : *Si circumcidimini, Christus vobis nihil proderit.* Vel tabernaculo corporis deserviunt qui carnales delectationes sequuntur. Rom., XIII, 14 : *Carnis curam ne feceritis in desideriis.* Talibus enim nihil prodest. I Corinth., XI, 29 : *Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit.* Dicitur autem corpus tabernaculum, quia in ipso tanquam in bello habitamus contra hostes, et modicum manet. II Petr., I, 14 : *Velox est depositio tabernaculi mei.* Et ideo non est ei deserviendum.

Deinde cum dicit : *Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra,* prosequitur figuram ipsam; et primo figuram veteris legis; secundo, figuram Novi Testamenti, ibi : *Propter quod et Jesus ... extra portam passus est.* Quantum ad primum dicit : *Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra,* et potest legi ista littera duobus modis. Uno modo sic : *Horum animalium corpora cremantur extra castra,* scilicet vituli et hirci, *quorum sanguis infertur in sancta per pontificem,* pro peccato sacerdotum et multitudinis. Aliter sic, ut per illa animalia intelligatur Christus vel sancti ejus. Per omnes enim hostias veteris legis figurabatur Christus, et per consequens membra ejus. Christi ergo corpus, cujus sanguis illatus est in sancta cœlestia pro peccato totius mundi, igne passum in ara crucis, extra portas Hierusalem, quasi extra castra, crematum est. Vel etiam sancti extra castra, id est extra communem societatem hominum, igne caritatis, jejuniis, orationibus et aliis operibus misericordiæ se cremant, quorum, id est pro quibus, efficaciter sanguis Christi in sancta illatus est. Primus sensus litteralis est.

Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Adaptat figuratum, quod fuit in Novo Testamento, figuræ Veteris Testamenti, ut sit consonantia inter ipsa ; unde dicit : *Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.* Et patet totum.

Deinde cum dicit : *Exeamus igitur ad eum,* inducit duas conclusiones. Secunda, ibi : *Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo.* Quantum ad primum dicit : Ita dictum est quod nos habemus altare quod est extra castra. Duo ergo debemus facere, scilicet ad ipsum accedere et super illud sacrificare. Modum accedendi ponit primo dicens quod sicut Christus passus est, et improperium passionis extra portam sustinuit, sic et nos *exeamus ad eum extra castra,* id est extra communem societatem carnalium, vel extra observantiam legalium, vel extra sensus corporis, *portantes improperium ejus,* id est Christi, id est signa passionis Christi, per quæ Christus factus est opprobrium hominum et abjectio plebis. Psalm. LXVIII, 21 : *Improperium expectavit cor meum et miseriam.* Vel improperium portemus, id est renuntiemus legalibus adveniente veritate, propter quod sumus Judæis improperium, id est propter signa pœnitentiæ, quæ a carnalibus improperantur. Supra, XI, 26 : *Majores divitias æstimans thesauris Ægyptiorum improperium Christi.* Sicut enim accusatus est Christus quod subverteret legem, ita Apostolo improperabatur quod prædicaret non debere servari legalia. Galat., V, 11 : *Ego autem, fratres, si cir-*

cumcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior? Subdit autem rationem ejus, dicens : *Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus.* Homo enim libenter manet in loco suo proprio. Finis enim noster non sunt legalia nec temporalia, sed finis noster Christus est. Rom., x, 4 : *Finis noster Christus est, ad salutem omni credenti.* Non ergo habemus hic manentem civitatem, sed ubi est Christus. Ergo exeamus ad ipsum. Coloss., III, 1 : *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens.* Isa., XXXIII, 20 : *Respice Sion civitatem solemnitatis nostræ.* Supra, XI, 10 : *Expectabat fundamenta habentem civitatem cujus artifex et conditor Deus.* Item meliorem civitatem appetunt, id est cœlestem. Ad ipsam enim intendimus transferri, sicut ad locum et altare nostrum. Ergo exeundum est ad illud.

Deinde cum dicit : *per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo,* ponit secundam conclusionem, quod scilicet super istud altare sacrificare debemus, et qualia sacrificia. Duplex est autem sacrificium quod super altare Christi offerre debemus, scilicet devotionem ad Deum et miserationem ad proximum. Quantum ad primum dicit quod postquam non sunt offerenda sacrificia legalia; Ps. XXXIX, 7 : *Sacrificium et oblationem noluisti; ergo per ipsum,* id est per Christum, *offeramus semper Deo hostiam laudis.* Psalm. XLIX, 23 : *Sacrificium laudis honorificabit me.* Istud autem sacrificium laudis vocat fructum labiorum, id est confessionem vocis. Melius enim laudatur Deus ore quam occisione animalium; unde dicit : *Fructum labiorum confitentium nomini ejus;* hoc est enim necessarium. Roman., x, 10 : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Oseæ, XIV, 3 : *Reddemus vitulos labiorum nostrorum.* Isa., LVII, 19 : *Creavi fructum labiorum pacem.* Hoc autem sacrificium debet esse *semper,* id est continue, sicut in lege erat juge sacrificium, sicut patet. Num., XXVIII, Psalm. XXXIII, 2 : *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo.* Aliud sacrificium ponit cum dicit : *Beneficentiæ autem et communionis nolite oblivisci,* quasi dicat : Olim opere exhibebatis opera misericordiæ; modo autem saltem corde, si non potestis opere. Et ideo dicit : *Nolite oblivisci beneficentiæ,* id est liberalitatis, quantum ad ea quæ datis. Largus enim beneficus dicitur. Galat., VI, 9 : *Bonum autem facientes, non deficiamus.* Eccli., XII, 6 : *Bene fac humili, et non dederis impio. Et nolite oblivisci communionis,* quantum ad ea quæ servatis, ut tempore suo communicetis. Act., II, 44 : *Omnes qui credebant, erant pariter, et habebant omnia communia.* Rom., XII, 13 : *Necessitatibus sanctorum communicantes.* Vel *communionis*, scilicet caritatis, per quam sunt omnia communia. Quare autem istud duplex beneficium offerre debeamus, ostendit dicens : *Quia talibus hostiis promeretur,* passive, *Deus,* id est, possumus Deum mereri talibus sacrificiis, ipse enim est merces nostra, quam istis operibus possumus acquirere. Gen., XV, 1 : *Ego protector tuus sum, et merces tua magna nimis.* Psal. L, 21 : *Tunc acceptabis sacrificium justitiæ, oblationes et holocausta.* Isa., XIX, 21 : *Colent eum in hostiis et muneribus; et vota vovebunt Domino et solvent.*

LECTIO III.

Obedite præpositis vestris, et subjacete eis : ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri, et cum gaudio hoc faciant, et non gementes : hoc enim non expedit vobis. Orate pro nobis : confidimus enim, quia bonam conscientiam habemus, in omnibus bene volentes conversari. Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius restituar vobis. Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ovium in sanguine testamenti æterni, Dominum nostrum Jesum Christum, aptet vos in omni bono, ut faciatis ejus voluntatem, faciens in vobis quod placeat coram se per Jesum Christum; cui est gloria in sæcula sæculorum. Amen. Rogo autem vos, fratres, ut sufferatis verbum solatii. Etenim perpaucis scripsi vobis. Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum, cum quo (si celerius venerit) videbo vos. Salutate omnes præpositos vestros, et omnes sanctos. Salutant vos de Italia fratres. Gratia cum omnibus vobis. Amen.

Supra monuit Apostolus quomodo se debent habere ad prælatos mortuos ut scilicet in fide ipsorum permaneant, hic monet eos qualiter se debeant habere ad viventes; et primo quomodo ad alios; secundo, quomodo ad seipsum Paulum, ibi : *Orate pro*

nobis. Dicit ergo : *Obedite præpositis vestris.* Ubi considerandum est quod duo debemus prælatis, scilicet obedientiam, ut ipsorum mandata impleamus; unde dicit : *obedite ;* I Reg., xv, 22 : *Melior est obedientia quam victima;* item reverentiam, ut eos honoremus tanquam patres, et ipsorum disciplinam toleremus; et ideo dicit : *subjacetis eis.* I Petr., II, 13 : *Subjecti estote omni humanæ creaturæ.* Rom., XIII, 2 : *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.* Rationem subjectionis [1] subdit dicens : *Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri.* Quare enim debeamus obedire et subjici prælatis, hoc est ideo quia incumbit eis labor et periculum imminet. Unde quantum ad laborem sollicitudinis, qui eis incumbit de regimine subditorum, dicit quod *ipsi pervigilant,* id est perfecte vigilant. Roman., XII, 8 : *Qui præest in sollicitudine.* Vigilare enim super gregem commissum, incumbit prælatis ; unde Luc., II, 8, dicitur : *Pastores,* per quos designantur prælati, *erant vigilantes et custodientes vigilias noctis super gregem suum,* quia dum dormiunt homines, inimicus homo superseminat zizania in medio tritici, ut dicitur Matth., XIII. Quantum autem ad periculum quod imminet, dicit : *Quasi pro animabus vestris reddituri rationem.* Hoc est enim maximum periculum, hominem de factis alterius rationem reddere, qui pro suis non sufficit. III Reg., XX, 39 : *Custodi virum istum; qui si lapsus fuerit, erit anima tua pro anima illius.* Reddent enim prælati in die judicii rationem de sibi commissis, quando fiet eis illa quæstio, Hier., XIII, 20 : *Ubi est grex qui datus est tibi, pecus inclitum tuum? Quid dices cum visitaverit te? Tu enim docuisti eos adversum te* (scilicet loquendo bona) *et* (faciendo mala) *erudisti in caput tuum,* per mala tua exempla. Gregorius : « Scire debent prælati quod tot mortibus digni sunt, quot exempla perditionis ad subditos transmittunt. » Prov., VI, 1 : *Fili, si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam, illaqueatus est verbis oris tui, et captus propriis sermonibus. Fac ergo quod dico, fili mi, et temetipsum libera, quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita amicum tuum.* Prælatum enim manu (id est exemplo boni operis), et ore (id est prædicatione) obligat se Christo pro subditis. Dicitur autem Christus extraneus, quia, ut dicit Bernardus, « amicus est sponsione, sed extraneus in exigenda ratione. »

Sed non videtur quod aliquis teneatur reddere rationem nisi pro se tantum. II Cor., V, 10 : *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque propria corporis prout gessit.*

Respondeo. Dicendum est quod quilibet principaliter reddet rationem de factis suis, sed inquantum actus sui quodammodo pertinent ad alium, intantum reddet rationem de illo. Facta autem prælati pertinent ad subditos, secundum illud Ezech., III, 17 : *Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel, et audies de ore meo verbum, et annuntiabis eis ex me.* Ubi sequitur quod si prælatus (qui nomine speculatoris intelligitur) non annuntiaverit impio, ipse quidem impius in iniquitate sua morietur, sed sanguis de manu speculatoris requiretur. Si igitur pervigilant, quasi reddituri rationem pro nobis, et nos debemus quod in nobis est, facere, scilicet obedire et non rebellare; *ut ipsi cum gaudio hoc faciant, et non gementes,* id est, sustineant periculum et laborem pro nobis cum gaudio, et non cum gemitu; quia bonus prælatus multum gaudet quando videt subditos bene operantes, quia tunc labor suus non est inanis. Joan., III, 4 : *Majorem horum non habeo gratiam quam ut audiam filios meos in veritate ambulare.* Phil., IV, 1 : *Itaque, fratres mei carissimi et desideratissimi, gaudium meum et corona mea; sic state in Domino carissimi.* Ipsi autem gemunt in rebellione vestra. Galat., IV, 19 : *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Hierem., IX, 1 : *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei?* Gemunt etiam compatienda, quando propter rebellionem nostram non consequuntur fructum laborum ipsorum, qui est fructus æternæ hæreditatis. Isa., XXXIII, 7 : *Ecce videntes clamabunt foris, angeli pacis amare flebunt.* Subdit autem rationem quare debemus obedire eis, quia *hoc non expedit vobis* quod scilicet ipsi gemant pro nobis ex rebellione nostra : Deus enim vindicabit pro

[1] Al. deest « subjectionis. »

ipsis. Psalm. cv, 16 : *Irritaverunt Moysen in castris, Aaron sanctum Domini. Aperta est terra, et deglutivit Dathan, et operuit super congregationem Abiron.* Isa., LXIII, 10 : *Ipsi autem ad iracundiam provocaverunt eum, et afflixerunt Spiritum sanctum ejus*[1]; sequitur : *Et conversus est eis in inimicum; et ipse debellavit eos.*

Nota autem quod dicit : *Non expedit vobis;* non enim dicit : Non expedit illis; gemere enim pro commissis subditorum, bene expedit prælatis. Sic gemebat Samuel super reprobatione Saulis, I Reg., xv et xvi.

Deinde cum dicit : *Orate pro nobis,* monet Apostolus qualiter se debeant habere ad ipsum; petit enim quod ipsi orent pro eo. Simile habetur Rom., xv, 30 : *Obsecro vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum et per caritatem Spiritus sancti, ut adjuvetis me in orationibus vestris ;* quia, sicut dicit *Glossa,* impossibile est, id est valde difficile, preces multorum non exaudiri, Matth., xviii, 19 : *Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcumque petierint, fiet eis a Patre meo.* In hoc ergo quod Apostolus, qui certus erat quod Deo erat acceptus, petit orari pro se, percutit superbiam aliquorum qui dedignantur ab aliis preces petere, ut dicit *Glossa.* Rationem suæ petitionis assignat dicens : *Confidimus enim quia bonam conscientiam habemus,* quod potest duobus modis intelligi. Uno modo respectu ipsorum quorum petit orationes, quia cum Apostolus Judæis non prædicaret, sed tantum gentibus, non videbatur eis acceptus. Et ideo poterant se excusare, ne exaudirent petitionem ejus; et ideo dicit, quasi se excusando, quod ipse non habet conscientiam quin bonum ipsorum velit; unde dicit : *Confidimus enim, quia habemus bonam conscientiam, volentes* vos etiam *bene conversari in omnibus.* Per quod dat intelligere quod intendit eis prodesse cum poterit. Quia vero bonum conscientiæ est a solo Deo, ideo illud attribuit fiduciæ quam gerit de ipso. Vel potest referri ad ipsum Apostolum, quia cum non prædicaret Judæis, non videbatur dignus quod orationes pro ipso fierent; quia Dominus non exaudiret eos, quia hostis fidei ipsorum videbatur, sicut dicitur Hierem., vii, 16 : *Tu ergo noli orare pro populo hoc, neque assumas pro eis laudem et orationem, et non obsistas mihi, quia non exaudiam te.* Hoc ergo removet Apostolus dicens : *Orate pro nobis,* quia non habemus conscientiam alicujus peccati nec alicujus malefacti, sed *confidimus qua conscientiam habemus.* Nec ait : Certi sumus, quia delicta quis intelligit? Eccle., ix, 1 : *Nescit homo utrum amore an odio dignus sit.* I Corinth., iv, 4 : *Nihil mihi conscius sum, sed in hoc non justificatus sum.* Quia ergo *bonam conscientiam habemus, bene volentes conversari in omnibus,* ideo non repugnat mihi quin orationes vestræ sint utiles.

Deinde cum dicit : *Amplius autem deprecor,* assignat aliam rationem quare debent orare pro ipso, quia scilicet hoc erit eis utile; unde dicit : *amplius,* id est propter aliud, *deprecor hoc vos facere,* scilicet orare, *quo restituar vobis celerius,* quod erit ad utilitatem vestram. Roman., i, 11 : *Desidero videre vos, ut aliquid impartiar vobis gratiæ spiritualis.* Apostolus autem, qui sic pro omnibus factis suis recurrit ad orationem, insinuat nobis quod omnes viæ ejus et facta ordinabantur ab ipso secundum Dei dispositionem. Job, xxxvii, 11 : *Nubes spargunt lumen suum, quæ lustrant cuncta per circuitum, quocumque eos voluntas gubernantis duxerit.* Per nubes enim prædicatores et apostoli intelliguntur. Isa., lx, 8 : *Qui sunt isti qui ut nubes volant?*

Deinde cum dicit : *Deus autem pacis ... aptet vos in omni bono,* erat Apostolus pro ipsis; et primo erat; secundo, aliquid ab ipsis petendo, se exsat, ibi : *Rogo autem vos, fratres, ut sufferatis verbum solatii.* Circa primum prius describit eum quem orat, dicens : *Deus autem pacis.* Proprius enim effectus Dei est facere pacem; *non enim est Deus dissensionis, sed pacis,* I Cor., xiv, 33. Item II Cor., xiii, 11 : *Pacem habete, et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum.* Pax enim nihil aliud est nisi unitas affectuum; quos unire est proprium solius Dei, quia per caritatem, quæ a solo Deo est, uniuntur corda; Deus enim novit colligere et unire, quia Deus est caritas, quæ est vinculum perfectionis; unde ipse habitare *facit unanimes in domo,* Psalm. lxvii, 7. Homo inter se et Deum pacem fecit per ministerium Christi; et ideo dicit :

[1] Al. Vulgata : *Spiritum sancti ejus.*

Qui eduxit de mortuis pastorem magnum ovium. Quandoque autem dicitur Christus suscitatus per virtutem Patris; Rom., VIII, 11 : *Si Spiritus ejus qui suscitavit Jesum Christum a mortuis.* Quandoque vere dicitur seipsum suscitasse; Psalm., III, 6 : *Ego dormivi et soporatus sum, et exsurrexi.* Quæ tamen non sunt contraria, qui surrexit virtute Dei, quæ est una Patris et Filii et Spiritus sancti. *Eduxit* ergo *de mortuis*, id est de sepulcro, quod est locus mortuorum. Roman., VI, 4 : *Quomodo surrexit Christus a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus.* Dicitur autem Christus magnus pastor ovium, id est fidelium et humilium. Joan., X, 14 : *Ego sum pastor bonus, et cognosco oves meas, et cognoscunt me meæ;* oves enim sunt qui Deo obediunt; ibidem, 27 : *Et oves meæ vocem meam audiunt.* Dicit autem ipsum *pastorem magnum,* quia omnes alii sunt vicarii ejus, quia ipse pascit oves proprias, alii vero oves Christi. Joan., ult., 17 : *Pasce oves meas.* I Petr., V, 4 : *Cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam.* Eduxit autem ipsum *in sanguine testamenti æterni,* id est in virtute sanguinis Christi, per quem confirmatur Testamentum Novum, in quo æterna promittuntur, ad differentiam Veteris. Christus enim sanguinem suum dicit sanguinem Novi Testamenti, Apostolus autem dicit æterni; et ideo in consecratione sanguinis, in forma ponitur utrumque. Ipse vero Christus per passionem suam meruit sibi et nobis gloriam resurrectionis; ideo dicit quod *eduxit Dominum nostrum Jesum Christum de mortuis in sanguine testamenti æterni.* Philip., II, 8 : *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem.* Zach., IX, 11 : *Tu vero in sanguine testamenti tui eduxisti vinctos de lacu, in quo non erat aqua.*

Consequenter subjungit petitionem suam, cum dicit : *Aptet vos in omni bono.* Voluntas enim humana cum sit quædam inclinatio rationis, est principium actuum humanorum, sicut gravitas est principium motus gravium deorsum; unde se habet ad actus rationis, sicut inclinatio naturalis ad actus naturales. Res autem naturalis dicitur apta ad illud ad quod habet inclinationem. Sic etiam homo quando habet voluntatem benefaciendi, dicitur aptus esse ad illud. Deus etiam quando immittit homini bonam voluntatem, aptat eum, id est facit ipsum aptum; et ideo dicit : *Aptet vos in omni bono, ut faciatis ejus voluntatem,* id est, faciat vos velle omne bonum. Proverb., II, 23 : *Desiderium justorum omne bonum.* Hæc est enim voluntas Dei, scilicet quod Deus vult nos velle. Aliter enim non est bona voluntas nostra. Voluntas autem Dei est bonum nostrum; I Thessal., IV, 3 : *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra.* Rom., XII, 2 : *Ut probetis quæ sit voluntas Dei bona et beneplacens et perfecta.* Dupliciter autem aptatur homo ad bene faciendum. Uno modo exterius operando, et sic unus homo aptat alium persuadendo vel comminando; alio modo aliquid interius exhibendo, et sic solus Deus aptat voluntatem qui solus ipsam potest immutare. Prov., XXI, 1 : *Cor regis in manu Domini; quocumque voluerit, inclinabit illud.* Unde dicitur : *faciens in vobis.* Phil., II, 13 : *Deus est qui operatur in nobis velle et perficere.* Quid autem faciet? *Quod placitum est coram se,* id est, faciet vos velle quod placet ei. Hæc autem sunt fides et mansuetudo, et timor Domini. Eccli., I, 34 : *Beneplacitum est ei fides et mansuetudo.* Psal. CXLVI, 11 : *Beneplacitum est Deo super timentes eum.* Hæc autem omnia habentur *per Christum;* nihil enim a Patre impetratur nisi per Filium. Joan., XVI, 23 : *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Et ideo dicit : *Per Jesum Christum.* II Petr., I, 4 : *Per quem maxima et pretiosa nobis promissa donavit.* Rom., V, 2 : *Per quem accessum habemus per fidem in gratiam. Cui,* scilicet Christo, *est gloria in sæcula sæculorum, amen,* id est gloria sempiterna. I Timoth., I, 17 : *Regi sæculorum immortali, invisibili, soli Deo, honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen.* Hæc enim gloria sibi debetur inquantum est Deus.

Deinde cum dicit : *Rogo autem vos, fratres, ut sufferatis verbum solatii,* subdit petitionem suam, in qua excusat se; deinde concludit epistolam, ibi : *Gratia Dei cum omnibus vobis.* Circa primum tria facit, quia primo ponit excusationem suam; secundo, recommendationem nuntii per quem scribit; tertio, ponit quasdam salutationes. Dicit ergo quantum ad primum : *Rogo vos, fratres, ut sufferatis verbum solatii,* id est patienter portetis verba Epistolæ hujus, in qua etsi in aliquo vos reprehendi, totum est ad consolationem vestram. Roman., XV, 4 :

Quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt. Et quare debent patienter portare, ostendit dicens : *quia per paucis,* id est valde paucis, *scripsi vobis ;* quod verum est respectu mysteriorum, quæ in ipsa continentur ; in ista enim Epistola fere omnia mysteria Veteris Testamenti continentur. Sermones autem breves valde accepti sunt, quia si sunt boni, inde [1] avidius audiuntur ; si vero mali, parum gravant. Eccle., v, 1 : *Pauci sunt sermones tui.*

Consequenter recommendat illum per quem scribit, dicens : *Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum,* scilicet a carcere, in quo cum Apostolo erat ; vel a me dimissum ad prædicandum, et ad vos missum ; *cognoscite,* id est gratiose recipite, tum quia, ut habetur Act., xvi, fuerat circumcisus ; tum etiam *si celerius venerit, cum ipso videbo vos ;* in quo ostendit dilectionem quam ad ipsos habebat. Hoc etiam dicit, quia etsi ad ipsos non venerit, quia Romæ passus est, tamen incertus erat utrum vel ad tempus deberet dimitti.

Consequentur ponit salutationes suas ; et primo injungit eis salutationem aliorum, dicens : *Salutate omnes præpositos,* id est Apostolus adhuc viventes, *et omnes sanctos,* scilicet alios discipulos. Istis autem non scribit, quia non intendebat scribere nisi contra observantes legalia. Et ideo quia ista Epistola et instructiva, non intendebat instruere apostolos, quia erant antecessores sui in fide. Secundo, salutat eos ex parte aliorum, dicens : *Salutant vos fratres de Italia.* Scripsit enim Epistolam istam a Roma. Tertio, more solito concludens, quasi pro sigillo ponit salutationem, dicens : *Gratia Dei cum omnibus vobis, amen,* id est, peccatorum remissio, et omnia alia Dei dona, quæ per gratiam Dei habentur, sint firmiter cum omnibus vobis. *Amen* confirmatio est omnium.

[1] Al. deest « inde. »

HIC EXPLICIT EXPOSITIO IN OMNES SANCTI PAULI EPISTOLAS.

INDEX

LIBRORUM, CAPITULORUM ET LECTIONUM

IN EPISTOLAS SANCTI PAULI COMMENTARIORUM.

Epistola ad Galatas.

Epistola ad Ephesios.

Epistola ad Philippenses.

Epistola ad Colossenses.

Epistola I ad Thessalonicenses.

Epistola II ad Thessalonicenses.

Epistola I ad Timotheum.

Epistola II ad Timotheum.

Epistola ad Titum.

Epistola ad Philemonem.

Epistola ad Hebræos.

FINIS INDICIS VOLUMINIS VIGESIMI PRIMI.

VESUNTIONE. — EX TYPIS J. BONVALOT.

ŒUVRES COMPLÈTES DE SAINT AUGUSTIN

TRADUCTION INTÉGRALE

DU TEXTE ET DES NOTES DE L'ÉDITION DES BÉNÉDICTINS

PAR MM.

PÉRONNE
Chan. tit., auteur du *Memoriale prædicatorum.*

CHARPENTIER
Traducteur des *Œuvres de saint Bernard.*

VINCENT
Archiprêtre de Vervins.

ÉCALLE
Prof. au grand Séminaire de Troyes.

H. BARREAU.

Edition avec le texte latin au bas de la traduction, précédée de la Vie et du portrait de l'auteur, et terminée par une Table des matières.

33 volumes in-4° sur papier vélin. — Prix : 250 fr.

Cette publication est terminée.

Parmi cette pleiade de saints et savants docteurs que le souffle de l'Esprit saint a fait éclore dans le quatrième siècle de l'Eglise, saint Augustin est sans contredit un de ceux qui ont su allier au plus haut degré à la précision du langage dogmatique, à la sublimité des conceptions, à l'élévation des pensées, l'onction la plus tendre, la piété la plus affectueuse. « Tous ses ouvrages, dit Fénelon, *Dialogues sur l'éloquence,* portent le caractère de l'amour de Dieu; non-seulement il le sentait, mais il savait merveilleusement exprimer au dehors les sentiments qu'il en avait. » Aussi ceux même de ses traités où il expose les mystères incompréhensibles de la Trinité, ou les secrets non moins ardus de la liberté humaine, de la grâce de Jésus-Christ, ou de la prédestination, sont une effusion de chaudes clartés et de vivifiantes lumières. On sent l'amour de Dieu dans chacune de ses expressions, ou plutôt c'est un acte d'amour de Dieu continuel, ce sont des élans du cœur vers la beauté éternelle et immuable, de tendres et sublimes causeries de l'âme avec son Dieu. Jamais on ne comprend mieux qu'en lisant saint Augustin cette maxime qu'il développe en plusieurs endroits de ses ouvrages, que dans les choses divines il faut les aimer pour les bien connaître, et qu'on n'entre dans la vérité que par la charité : *Non intratur in veritatem nisi per charitatem.*

D'ailleurs, saint Augustin n'est pas seulement le premier des controversistes, un des interprètes les plus consommés des saintes Ecritures, il est encore le plus grand peut-être des orateurs sacrés des premiers siècles, celui à l'école duquel s'est formé le plus grand des orateurs sacrés des temps modernes, Bossuet. C'est un des prédicateurs les plus tendres, les plus insinuants, les plus populaires, et qui, selon la juste remarque de Fénelon, « est touchant alors même qu'il fait des pointes. » En effet, le caractère particulier de son éloquence, dit le savant auteur de l'*Histoire générale de l'Eglise,* est de pénétrer jusqu'au centre, jusqu'à la moelle du cœur pour y enfoncer le trait victorieux de la grâce, le germe de la conversion et du salut.

Avoir signalé ce caractère des ouvrages, des traités, des sermons de saint Augustin, c'est avoir fait ressortir l'immense utilité qu'ils offrent à tous les pasteurs des âmes, à tous les ministres de la parole de Dieu.

Cependant, il ne faut pas se le dissimuler, les ouvrages de saint Augustin, tant par leur multiplicité, par leur étendue que par la hauteur des sujets qu'ils embrassent, en découragent un trop grand nombre; et à l'exception de quelques traités choisis que des traductions plus ou moins élégantes ont vulgarisés, les immortels travaux de cet illustre docteur demeurent pour un trop grand nombre un livre scellé.

C'est pour les rendre plus accessibles à tous ceux qui ont le goût des études sérieuses, et qui aiment à puiser la vérité aux sources, comme on éprouve la nécessité de le faire aujourd'hui, que nous publions cette nouvelle édition des œuvres de saint Augustin, avec traduction, digne pendant de notre nouvelle édition des Œuvres complètes de saint Jean Chrysostome.

Tous ne pourront sans doute entreprendre et continuer la lecture et l'étude suivie de cette immense encyclopédie catholique; mais tous pourront faire choix des traités qui correspondent à leurs études historiques, théologiques, scripturaires, et les approfondir d'autant plus facilement qu'à côté du texte ils trouveront une traduction due à des hommes spéciaux qui, outre leur talent connu de parler et d'écrire, se recommandent par une science éminente de la philosophie, de la théologie et des saintes Ecritures.

Nous avons regardé comme un devoir, en publiant cette traduction, de l'accompagner du texte original. Nous l'avons fait autant par honneur pour ce grand docteur que pour satisfaire au désir des hommes sérieux qui sont bien aises, il est vrai, de trouver dans une traduction fidèle, correcte et élégante, un guide utile, un auxiliaire souvent nécessaire pour parcourir sûrement certains ouvrages de saint Augustin, mais qui désirent non moins vivement avoir en regard le texte original, non-seulement pour les citations, mais pour s'assurer, dans des matières si importantes, de la fidélité des interprètes de la pensée du saint docteur.

Malgré les soins de toutes sortes qui seront apportés à l'exécution matérielle, malgré les frais énormes que nous avons dû nous imposer pour la traduction, malgré les nombreuses notes et les sermons inédits qui, ajoutés au texte français, portent la matière contenue dans notre édition à plus du double de celle que renferment les éditions des Bénédictins et de MM. Gaume, le prix de notre édition n'est pas plus élevé que celui de ces éditions si justement estimées.

Conférences sur la Passion de N.-S. J.-C., par le *P. Ventura*. — 2 vol. in-8°. 9 fr.

Cornelii a Lapide in Evangelia Commentaria.— 2 vol. in-4°. 20 fr.

Démonstration victorieuse de la Foi chrétienne, tirées des Controverses de *Bellarmin*. — 3 vol. in-8°. 14 fr.

Guide ascétique par le *P. Scaramelli*, de la Soc. de Jésus; trad. par l'abbé *Pascal*. — 4e édition. 4 vol. in-8°. 15 fr.

Histoire de Bossuet et de ses œuvres, par M. l'abbé *Réaume*. — 3 vol. in-8°. Edition sur vélin. 15 fr.
Edition sur papier vergé. 18 fr.

Histoire de N.-S. Jésus-Christ, exposition des saints Evangiles, par M. l'abbé *Daras*. — 2 vol. in-8°. 8 fr.

Histoire générale de l'Eglise, depuis le comcommencement de l'ère chrétienne jusqu'à nos jours, par l'abbé *J.-E. Daras*. Ouvrage approuvé par plusieurs évêques. — 9e édition. 4 beaux vol. in-8°. 18 fr.

Histoire de France depuis les premiers âges jusqu'en 1848, par M. l'abbé *Pierrot*. — 2e édit. 15 vol. in-8°. 67 fr.

Institutiones Juris canonici quas in scholis Pont. seminarii romani et collegii urbani tradidit clarissimus professor *De Camillis*. 3 vol. in-12. 8 fr.

Interprétation de l'Apocalypse par le vénérable *Holzhauzer*; trad. et continuée par le chanoine *De Wuilleret*. — 3e édition. 2 vol. in-8°. 10 fr.

Joan. de Lugo, e societate Jesu, S. R. E. Cardinalis, Opera omnia. — Edition reproduisant les sept tomes in-folio de l'édition de Venise, et augmentée de nombreuses notes renfermant les décisions et les documents émanés, depuis plus d'un siècle, soit du Saint-Siége, soit des congrégations romaines. — 8 vol. in-4°. 100 fr.

Jus canonicum universum, complectens *Tractatum de Regulis Juris*, auctore R. P. F. Anacleto REIFFENSTUEL, ord. Min. reform.; juxta novissimam romanam editionem, innumeris expurgatis mendis, recusum, cui nunc primum accedunt variæ adnotationes pro quarumdam quæstionum uberiori enodatione, attenta rerum conditione præsenti, digestæ studio et opera *R. D. V. Pelletier*, can. Aurelianensis. — 7 volumes in-4°. Papier vélin. 60 fr.

Memoriale biblicum, historicum, theologicum, oratorium Commentariorum Cornelii a Lapide in Scripturam sacram, seu Synopsis analytica omnium rerum quæ in hisce Commentariis enucleantur, auctore Jos. Max. PÉRONNE. — 2 forts volumes, format de Cornélius. 24 fr.

Suarez (S. J.) Opera omnia. 28 vol. in-4° à deux colonnes, reproduction des 23 vol. in-folio de l'édition de Venise. Papier vélin satiné, caractères neufs fondus exprès. 28 vol. in-4°. 300 fr.

Opera Jacobi Marchantii, pastoris et decani. Hortus pastorum. — Tuba sacerdotalis. — Candelabrum mysticum. — Virga Aaronis florens. Resolutiones quæstionum pastoralium. — 4 vol. in-8°. Prix : 16 fr.

Dogmata theologica DYON. PETAVII, e soc. Jesu. 8 vol. in-4°, papier vergé. 100 fr.
Papier vélin satiné. 80 fr.

Méditations sur les principaux mystères de la Foi, par le *P. Kroust*: traduites du latin par *Mgr Sergent*. — 3e édition. 4 vol. in-12. 10 fr.

Opuscules théologiques et philosophiques de S. Thomas d'Aquin. Texte latin et traduction. 7 vol. in-8°. 35 fr.

Œuvres de Mgr Joseph-Marie Graveran, évêque de Quimper et de Léon.— 4 vol. in-8°. 20 fr.

Sermons de Louis de Grenade, traduits par *MM. Bareille, Duval, Crampon, Boucher et Berton*. — 9 vol. in-8°. 45 fr.

Sermons de S. François de Sales. 2 vol. in-8°. 8 fr.

Sancti Bonaventuræ Opera omnia, Sixti V, pontificis max., jussu diligentissime emendata, cum indice alphabetico rerum et verborum locupletissimo, cui accedit vita sancti Doctoris. — Editio accurate recognita, ad puram et veriorem testimoniorum biblicorum emendationem denuo reducta cura et studio *A. C. Peltier*. — 15 vol. in-4°, papier vergé à la colle animale. 160 fr.

Catena aurea S. THOMÆ AQUINATIS, seu Expositio continua super quatuor Evangelistas, ex latinis et græcis auctoribus, ac præsertim ex Patrum sententiis et glossis miro artificio quasi uno tenore contextuque conflata. — 3 vol. in-8°. 12 fr.

Prima Scientiarum principia, seu Philosophia catholica juxta divum Thomam ejusque interpretatores, respectu habito ad hodiernam disciplinarum rationem, auctore ROSSET, presbytero, philosophiæ prof. in maj. semin. Camberiensi. — 2 vol. in-12. 6 fr.

Theologia universa THOMÆ EX CHARMES, quoad partem dogmaticam adaucta annotationibus et additionibus, necnon Tractatu de divina ac supernaturali revelatione; quoad partem moralem ad sententias Ligorianas funditus reducta, opera *J. A. Albrand*, superioris seminarii Parisiensis Missionum ad exteros. Ad usum sacræ theologiæ candidatorum. Secunda editio a romanis censoribus approbata. — 8 vol. format Charpentier. 22 fr.

Theologia moralis CLAUDII LACROIX seu ejusdem in H. Busembaum. Medulam Commentaria a Zacharia, S. J., elucidata atque vindicata. Editio nova, quam illustravit notis et locupletavit decisionibus Romæ latis usque ad celeberrimam Pii noni encyclicam, *P. Dion*, olim sacræ theologiæ professor, auctorque operis cui titulus : *De sacratissima Verbi divini Incarnatione*, etc. — 4 vol. in-4°, caractères neufs fondus exprès. 30 fr.

Dogmata theologica LUD. THOMASSINI, congr. Oratorii presbyt. — Editio nova in qua textus ipse auctoris fuit recognitus, et cuncta loca tam SS. Patrum quam variorum scriptorum fuerunt innumeris mendis expurgata, et, quando opportunum visum est, adnotationibus illustrata, opera et studio *P. F. Ecalle*, in sem. Trecensi sacræ theol. prof. — 6 vol. in-4°, papier vergé. 100 fr.
Papier vélin. 80 fr.

Commentaria in Scripturam sacram CORNELII A LAPIDE, quibus accedunt, quæ in Cornelio desunt, Corderi Commentaria in librum Job et Bellarmini Explanatio in Psalmos.— Editio nova accurate expurgata mendis quæ in priorem irrepserant. — 24 vol. in-4°, à deux col. 180 fr.

BESANÇON. — IMPRIMERIE DE J. BONVALOT.